2ND INTERNATIONAL RUMELI CONGRESS OF SOCIAL AND EDUCATIONAL SCIENCES

April 27-29, 2024 Istanbul, TÜRKİYE

PROCEEDINGS BOOK

EDITORS:
ASSOC.PROF.DR.GAZIZA JAMALIYEVA
INDIRA AKHMETOVA

2024

2nd INTERNATIONAL RUMELI CONGRESS OF SOCIAL AND EDUCATIONAL SCIENCES

April 27-29, 2024 , Istanbul, TÜRKİYE

PROCEEDINGS BOOK

EDITORS:

Assoc. Prof. Dr. Gaziza Jamaliyeva

Indira AKHMETOVA

ISBN: 978-625-6997-31-8

by

AKADEMİK PAYLAŞIM PLATFORMU PUBLISHING HOUSE®

All rights of this book belong Akademik Paylaşım Platformu Publishing House

Authors are responsible both ethically and jurisdically

APP Publications – 2024©

Issued: 24.05.2024

CONGRESS ID

CONGRESS TITLE
2nd INTERNATIONAL RUMELI CONGRESS OF SOCIAL AND EDUCATIONAL SCIENCES

DATE and PLACE
April 27-29, 2024 Istanbul, TÜRKİYE

ORGANIZATION
UBS-Institute of International Scientific Research and Strategy Development Association, Türkiye
Karaganda E. A. Buketov University , Kazakhstan
Istanbul Rumeli University, TÜRKİYE

CONGRESS CHAIRS
Prof. Dr.Mustafa KARA
İstanbul RUMELİ University, Turkiye

CONGRESS COORDINATOR
Dr. Nadire Kantarcıoğlu
UBSDER, Türkiye

PARTICIPANTS COUNTRY
Türkiye, Azerbaijan, Canada, India, Morocco, Kazakhstan, Romania, Pakistan, Nigeria, İran, Thailand, China, Malaysia, U.K, United States Of America, Cyprus, Qatar, Brazil, Czech, Canada,Morocco,Georgia, Indonesia, Nigeria, Oman, Hungary, Spain, Tunisia, Germany, Australia, South Sudan, Poland, Algeria, Albania, Philippines, Bulgaria.

PRESENTATION
Oral presentation

NUMBER OF PARTICIPANTS
(Türkiye-120, Other Countries -136)

EVALUATION PROCESS
All applications have undergone a double-blind peer review process

SCIENTIFIC BOARD MEMBERS

Prof. Dr. Baizhol KARIPBAEV, Karaganda Buketov Üniversitesi, Kazakistan
Prof. Dr. Shakira MUKHTAROVA, Karaganda Buketov Üniversitesi, Kazakistan
Prof. Dr. Sergali KARGIN, Karaganda Buketov Üniversitesi, Kazakistan
Doçent Banu ABDRASHEVA, Karaganda Buketov Üniversitesi, Kazakistan
Doçent Gaziza JAMALIYEVA, Karaganda Buketov Üniversitesi, Kazakistan
Doçent Zhanar KENDIRBEKOVA, Karaganda Buketov Üniversitesi, Kazakistan
Doçent Marzhan BAIMUKANOVA, Karaganda Buketov Üniversitesi, Kazakistan
Doçent Galya SEIFULLINA, Karaganda Buketov Üniversitesi, Kazakistan
Doçent Roza ALIMBAYEVA, Karaganda Buketov Üniversitesi, Kazakistan
Doçent Assem SAGATOVA, Karaganda Buketov Üniversitesi, Kazakistan
PhD, Doç. Anara MAKATOVA, Karaganda Buketov Üniversitesi, Kazakistan
PhD, Doç. Madina UMURKULOVA, Karaganda Buketov Üniversitesi, Kazakistan
PhD, Doç. Bakhyt ZHUSSUPOVA, Karaganda Buketov Üniversitesi, Kazakistan
PhD, Doç. Aigul BEISSENOVA, Karaganda Buketov Üniversitesi, Kazakistan
PhD, Doç. Mira MANASSOVA, Karaganda Buketov Üniversitesi, Kazakistan
Prof. Dr. Mustafa KARA,İstanbul Rumeli Üniversitesi,Türkiye
Prof. Dr. Gülzar İBRAHİMHOVA, Bakü Avrasya Üniversitesi, Azerbaycan
Prof. Dr. Ömer ÇETİN, İstanbul Rumeli Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Ayşe YİĞİT ŞAKAR ,İstanbul Rumeli Üniversitesi,Türkiye
Prof. Dr. Ahmet Mucip GÖKÇEN ,İstanbul Rumeli Üniversitesi,Türkiye
Prof. Dr. Halit EREN ,İstanbul Rumeli Üniversitesi,Türkiye
Prof. Dr. Kadir DABBAOĞLU ,İstanbul Rumeli Üniversitesi,Türkiye
Prof. Dr. Recep YÜCEL ,İstanbul Rumeli Üniversitesi,Türkiye
Prof. Dr. Burhanettin Aykut ARIKAN,Türk – Alman Üniversitesi,Türkiye
Prof. Dr. Baki AKSU,Beykoz Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Fatma AYANOĞLU ,Marmara Üniversitesi,Türkiye
Prof. Dr. İzzet GÜMÜŞ,İstanbul Gelişim Üniversitesi,Türkiye
Prof. Dr. Hüseyin Rıdvan YURTSEVEN ,İstanbul Topkapı Üniversitesi,Türkiye
Prof. Dr. Ruziye COP,Bolu Abant İzzet Bay sal Üniversitesi,Türkye
Prof. Dr. Mehmet HACISALİHOĞLU,Almanya Münih Ludwig Maximilian Üniversitesi, Almanya
Prof. Dr. Turan GÖKÇE,İzmir Katip Çelebi Üniversitesi,Türkiye
Prof. Dr. Tahsin CEMİL,Romanya Cluj Babeş Bolyai Üniversitesi, Romanya
Prof. Dr. Numan ARUÇ ,Kuzey Makedonya Bilimler ve Sanatlar Akademisi, Makedonya
Prof. Dr. Ömer ÇAHA,İstanbul Ticaret Üniversitesi,Türkiye
Prof. Dr. Meryem KAÇAN ERDOĞAN ,Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Şirin AKBULUT DEMİRCİ, Bursa Uludağ Üniversitesi, Türkiye
Prof. Dr. Aşkın KOYUNCU,Çanakkale 18 Mart Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Mevlüdin IBISH , Kuzey Makedonya Uluslararası Balkan Üniversitesi, Makedonya
Doç. Dr. Serdar SERDAROĞLU ,Kuzey Makedonya Uluslararası Balkan Üniversitesi, Makedonya
Doç. Dr. Orhan SALİH , Bulgaristan Bilimler Akademisi, Bulgaristan
Doç. Dr. Neriman ERSOY HACISALİHOĞLU, İstanbul Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Olga RADOVA , İstanbul Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Kaan GAYTANCIOĞLU, İstanbul Rumeli Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Süleyman ÖZMEN , İstanbul Rumeli Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Nilüfer SERİNİKLİ, Trakya Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Sabrican SANNAV , Trakya Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Münevver BAYAR, Sosyal Güvenlik Kurumu, Türkiye
Doç. Dr. Nuran VARIŞLI, Sosyal Güvenlik Kurumu, Türkiye
Doç. Dr. Ali HÜSEYİNOĞLU, Trakya Üniversitesi, Türkiye
Doç. Dr. Sibel AKOVA HAVALI, Yalova Üniversitesi, Türkiye

Dr. Ömer AKPINAR T.C. Milli Eğitim Bakanlığı, Türkiye
Dr. Ahmet ÇAM ,Sırbistan Novi Pazar Devlet Üniversitesi, Sırbistan
Dr. Mustafa KRUPALİJA,Bosna-Hersek Uluslararası Saraybosna Üniversitesi, Bosna-Hersek
Dr. Jahja MUHASİLOVİC , Bosna-Hersek Uluslararası Saraybosna Üniversitesi, Bosna- Hersek
Dr. Sedad BESLIJA ,Bosna-Hersek Saraybosna Devlet Üniversitesi, Bosna-Hersek
Dr. Ayla HAFIZ KÜÇÜKUSTA,Kosova Balkan Türkoloji Araştırmaları Merkezi, Makedonya
Dr. Rifat GÜRGENDERELİ,Trakya Üniversitesi, Türkiye
Dr. Mehmet Fatih SANSAR ,Ege Üniversitesi, Türkiye
Dr. Sibel DOĞAN , İstanbul Rumeli Üniversitesi, Türkiye
Dr. Dilek KARACA , İstanbul Rumeli Üniversitesi, Türkiye
Dr. Didem GEZMİŞOĞLU ŞEN , İstanbul Rumeli Üniversitesi, Türkiye
Dr. Sinem YÜKSEL ÇENDEK , İstanbul Rumeli Üniversitesi, Türkiye
Dr. Fulya KIVILCIM , İstanbul Rumeli Üniversitesi, Türkiye
Dr. Emre Feyzi ÇOLAKOĞLU ,İstanbul Rumeli Üniversitesi,Türkiye
Dr. Yıldırım ERBAŞ,İstanbul Rumeli Üniversitesi, Türkiye
Dr. Zeki ANIT, İstanbul Rumeli Üniversitesi, Türkiye
Dr. Duygu Hidayet BAĞCI ,İstanbul Rumeli Üniversitesi, Türkiye
Dr. Recep ŞEHİTOĞLU ,Gaziantep Üniversitesi, Türkiye
Dr. İskender GÜNEŞ ,Marmara Belediyeler Birliği,Türkiye
Dr.Öğr.Üyesi Jale COŞKUN,İstanbul Aydın Üniversitesi,Türkiye
Dr. Ahmet DERVISHEV
Dr. Gamze ÇAKMAK
73.Dr.Öğr.Üyesi Nuray AŞANTUĞRUL,Amasya Üniversitesi Eğitim Fakültesi
74.Dr. Fuat ÇELİKEL,Sosyal Güvenlik Kurumu, Türkiye
75.Dr.Cebrail YAKIŞIR, Diyanet İşleri Başkanlığı,Türkiye
76.Dr. Öğretim üyesi Turgay KARALİNÇ,İstanbul Gelişim Üniversitesi

ORGANIZING BOARD MEMBERS

Assoc. Prof. Dr. Gaziza Jamaliyeva, Karaganda Buketov Üniversitesi, Kazakistan
Lecturer Indira AKHMETOVA, Karaganda Buketov Üniversitesi, Kazakistan
Prof. Dr. Ayşe YİĞİT ŞAKAR, Rumeli Üniversity
Dr. Zhuldyz SAKHI, UBS Enstitü
Dr. Veysel GÖÇER, Milli Eğitim Bakanlığı
Dr. Chems Eddine BOUKHEDIMI, University of Tizi Ouzou, Department of commerce. Marketing Management. Algeria
Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman,Universiti Malaya, Malaysia & NDU, Pakistan
Assist. Prof. Dr. Ananda MAJUMDAR, North Central Theological Seminary, Minneapolis, USA
Dr. Ender ÖZEREN, Dicle Üniversitesi
Dr. Erdem EREN, İstanbul Rumeli Üniversitesi
Ress.Assist. Cansu TUNAHAN,İstanbul Rumeli Üniversitesi
Dr. Nadire KANTARCIOĞLU, UBSDER

PHOTO GALLERY

RUMELİ
ÜNİVERSİTESİ

ULUSLARARASI
2. RUMELİ
RUMELİ
ÜNİVERSİTESİ

CERTIFICATE

İSLAM VE TÜRK KÜLTÜRÜNDE
YARDIMLAŞMA
RUMELİ ÜNİVERSİTESİ

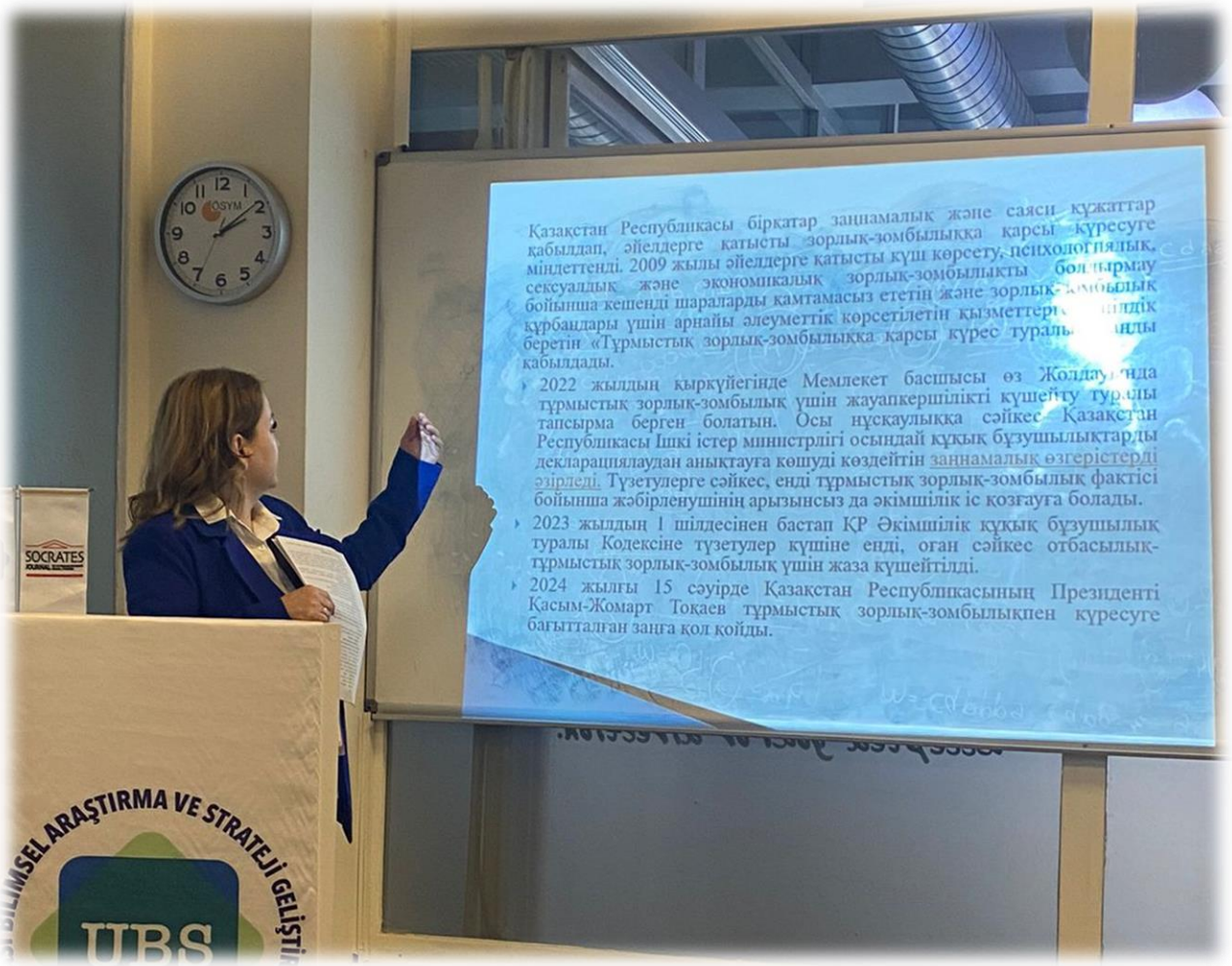
ÖSYM
SOCRATES
Қазақстан Республикасы бірқатар заңнамалық және саяси құжаттар қабылдап, әйелдерге қатысты зорлық-зомбылыққа қарсы күресуге міндеттенді. 2009 жылы әйелдерге қатысты күш көрсету, психологиялық, сексуалдық және экономикалық зорлық-зомбылықты болдырмау бойынша кешенді шараларды қамтамасыз ететін және зорлық-зомбылық құрбандары үшін арнайы әлеуметтік көрсетілетін қызметтерге қолжетімділік беретін «Тұрмыстық зорлық-зомбылыққа қарсы күрес туралы» заңды қабылдады.
2022 жылдың қыркүйегінде Мемлекет басшысы өз Жолдауында тұрмыстық зорлық-зомбылық үшін жауапкершілікті күшейту туралы тапсырма берген болатын. Осы нұсқаулыққа сәйкес Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрлігі осындай құқық бұзушылықтарды декларациялаудан анықтауға көшуді көздейтін заңнамалық өзгерістерді әзірледі. Түзетулерге сәйкес, енді тұрмыстық зорлық-зомбылық фактісі бойынша жәбірленушінің арызынсыз да әкімшілік іс қозғауға болады.
2023 жылдың 1 шілдесінен бастап ҚР Әкімшілік құқық бұзушылық туралы Кодексіне түзетулер күшіне енді, оған сәйкес отбасылық-тұрмыстық зорлық-зомбылық үшін жаза күшейтілді.
2024 жылғы 15 сәуірде Қазақстан Республикасының Президенті Қасым-Жомарт Тоқаев тұрмыстық зорлық-зомбылықпен күресуге бағытталған заңға қол қойды.
SOCRATES
BİLİMSEL ARAŞTIRMA VE STRATEJİ GELİŞTİ
UBS

CERTIFICATE

ULUSLARARASI
2. RUMELİ
RUMELİ ÜNİVERSİTESİ

Observer Hall-4
moderator: Кира Гаркуша
Observer Hall-4
Жанар Хайдаровна Кендирбекова
Айда Еслям
Sovetova Nazerke
Aiym Yegesheva
Session 1, Hall 4...
H4-Akerke Muk...
H4, Arailym Siy...
Session 1, Hall 4. Sabitova Saltanat
H4-Akerke Mukasheva
H4, Arailym Siyazbeva
H4-Syed Aryan...
H4-Syed Aryan Shah
3 atanmamış katılımcı
Katılımcılar (10)
Katılımcı bul
O... (Ortak oturum sahibi, ben)
Aiym Yegesheva
moderator: Кира Гаркуша
H4, Arailym Siyazbeva
H4-Akerke Mukasheva
H4-Syed Aryan Shah
Session 1, Hall 4. Sabitova Salta...
Sovetova Nazerke
Айда Еслям
Жанар Хайдаровна Кендирбек...

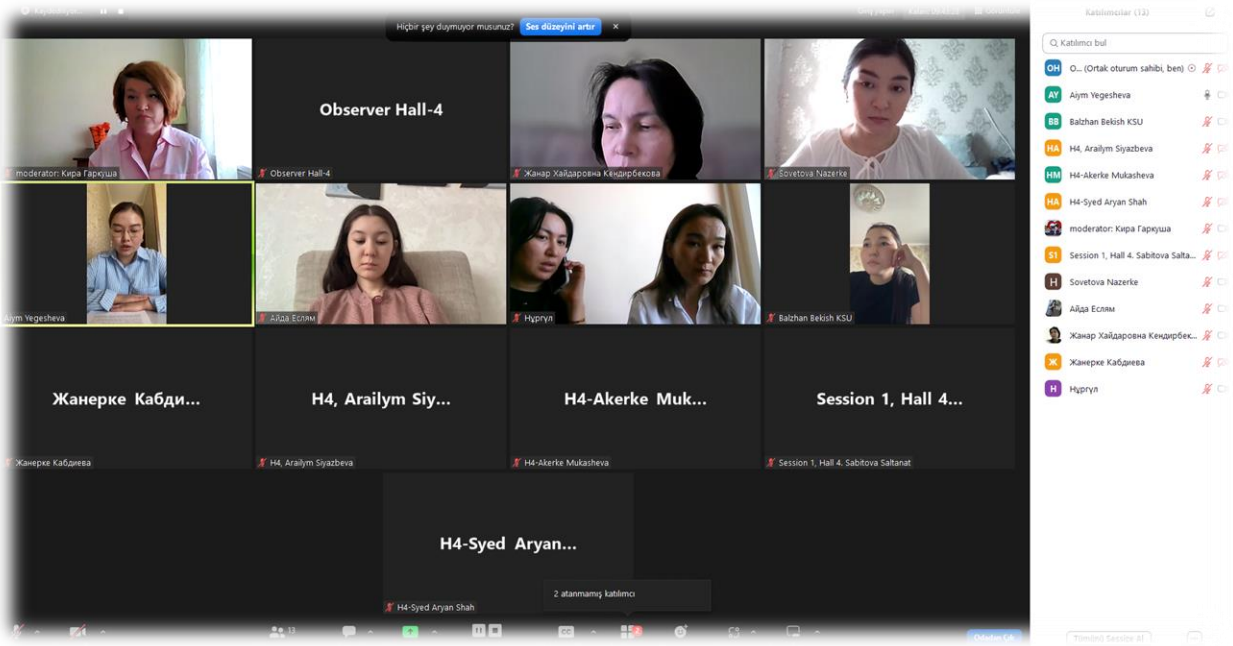
Observer Hall-4
Жанерке Кабди...
H4, Arailym Siy...
H4-Akerke Muk...
Session 1, Hall 4...
H4-Syed Aryan...

The variety of fixed factors required the use of various empirical methods of research:
G. I. Plyasova questionnaire to study the level of formation of family values
M. Rokich's "Value orientations" method
"Sociometry" (J. Moreno) method
R. Burns, S. Kaufman picture test "Kinetic picture of the family".
Test "Unfinished sentences" J. Newton

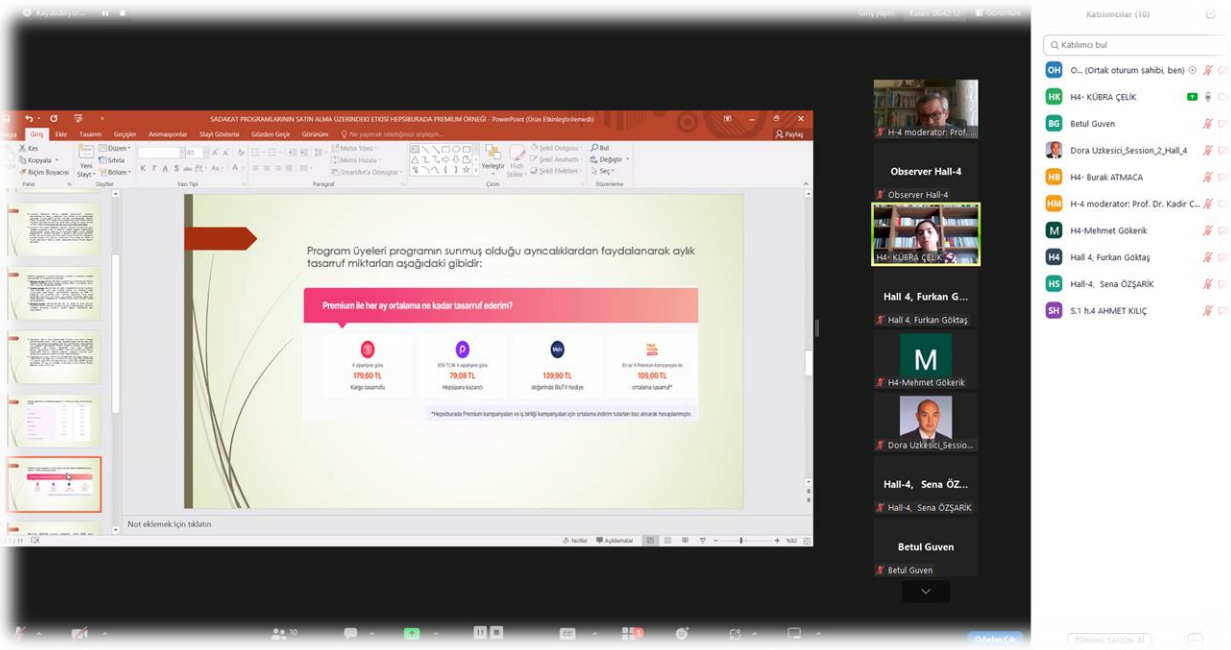
Program üyeleri programın sunmuş olduğu ayrıcalıklardan faydalanarak aylık tasarruf miktarları aşağıdaki gibidir:
Premium ile her ay ortalama ne kadar tasarruf ederim?
Observer Hall-4
Hall 4, Furkan G...
Hall 4, Furkan Göktaş
H4-Mehmet Gökerik
Hall-4, Sena ÖZ...
Hall-4, Sena ÖZŞARİK
Betul Guven
Katılımcılar (10)
Katılımcı bul
H4- KÜBRA ÇELİK
Betul Guven
Dora Uzkesici_Session_2_Hall_4
H4- Burak ATMACA
H-4 moderator: Prof. Dr. Kadir C...
H4-Mehmet Gökerik
Hall 4, Furkan Göktaş
Hall-4, Sena ÖZŞARİK
S.1 h.4 AHMET KILIÇ

H5-Muhittin ŞAHİN
Observer Hall-5
Observer Hall-5
H5-Bolat Khanzada
HALL-5 SELDA KURTOĞLU
Hall-5, Magzhan Yendibay
H5-Madirov Yelnur
H5-Madirov Yelnur
Мұратова Сая
Мұратова Сая

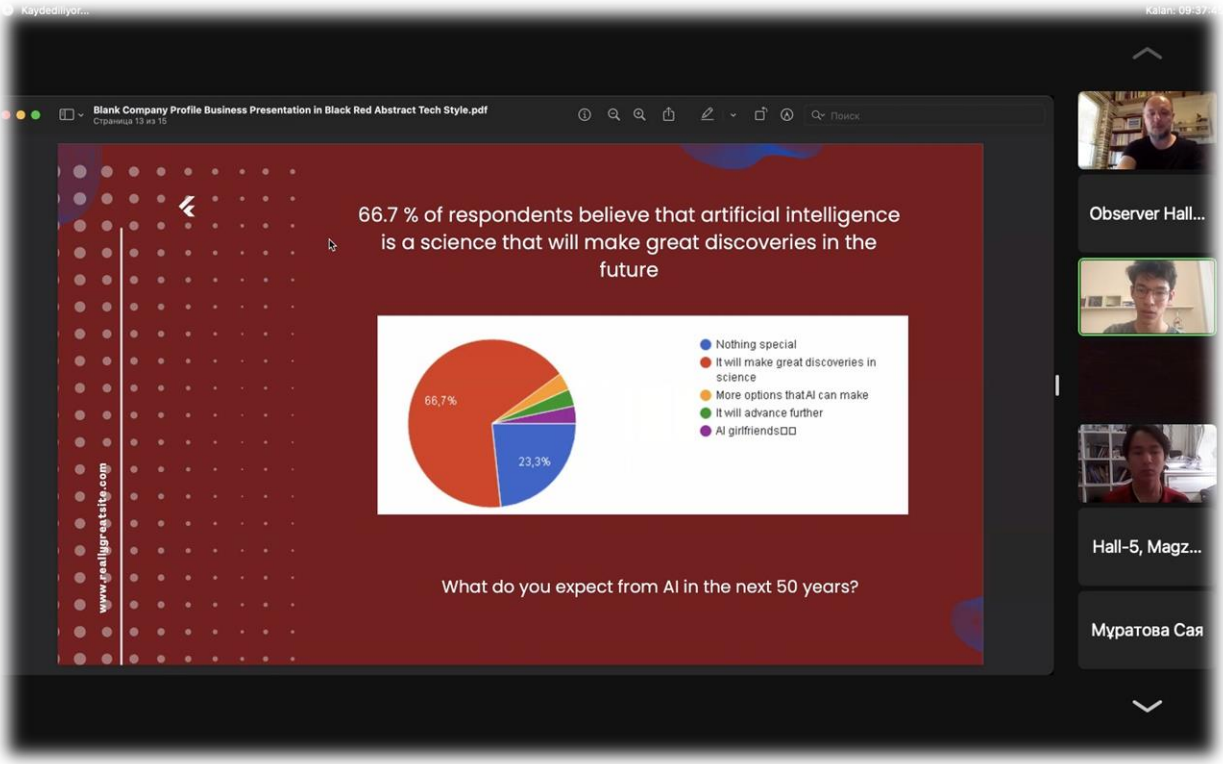

PHOTO GALLERY

2nd INTERNATIONAL RUMELI CONGRESS OF SOCIAL AND EDUCATIONAL SCIENCES

April 27-29, 2024
Istanbul, TÜRKİYE

CONGRESS PROGRAM

(Face to Face)

Adres:

Adres:Piri Paşa Mah, Boduroğlu Sk. No:22, 34445 Beyoğlu/İstanbul

Opening Ceremony

Date: April 27, 2024
Time: 11.00

National Anthem

Speeches:

Congress President
Prof. Dr. Mustafa KARA
Rector of Istanbul Rumeli University
Congress Honorary President

Dr Nadire Kantarcıoğlu
Chairman of the Organising Committee

Assoc. Prof. Dr. Gaziza Jamaliyeva
Karaganda Buketov University,Kazakhstan

Plaque presentation

Opening Panel

Aidana Smagul
Eötvös Loránd University, Hungary
TEACHING KAZAKH TO HUNGARIAN HIGHER EDUCATION STUDENTS: STRATEGIES AND PRACTICES FOR BEGINNERS

Ph.D Indira AKHMETOVA
Karaganda Buketov University, Kazakhstan
ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ЕРІКТІЛІКТІҢ БАСТАУЛАРЫ: ӘЛЕУМЕТТІК ТАЛДАУ
THE ORIGINS OF VOLUNTEERING İN KAZAKHSTAN: SOCIAL ANALYSIS

Lunch 12 .00

Face to face PRESENTATIONS

27.04.2024

	ASTANA LOCAL TIME		ANKARA YEREL SAAT
	15 30 : 17 00		13 30: 15 00

Hall-1 HEAD OF SESSION: Ph.D İndira Akhmetova

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
Ayaulym KENZHEBAYEVA Asist. Prof. Dr. Gaziza JAMALIYEVA	Karaganda Buketov University, Kazakhstan	МИГРАНТТАРМЕН ӘЛЕУМЕТТІК ЖҰМЫС SOCIAL WORK WITH MIGRANTS
Gakku MEDEUBAEVA Gaziza DZHAMALIEVA	Karaganda Buketov University, Kazakhstan	THE VALUE ASPECT OF CULTURE
Aliya BAIMUKHANOVA Nazira BAYARIS	Karaganda Buketov University, Kazakhstan	FEATURES OF SOCIAL WORK WITH CHILDREN WITHOUT PARENTS
Aknur SAIFULLAYEVA, Akniyet SMAKHAN, Haci Akhmet SHIMSHEK	Karaganda Buketov University, Kazakhstan	ӘЛЕУМЕТТІК ЖҰМЫС ӘДІСТЕРІ МЕН ОНЫҢ КЛАССИФИКАЦИЯСЫ METHODS AND CLASSIFICATION OF SOCIAL WORK
Lyazzat BALABEKOVA, Aigul MUSRAUNOVA	Karaganda Buketov University, Kazakhstan	ЕГДЕ ЖАСТАҒЫ АДАМДАРМЕН ӘЛЕУМЕТТІК ЖҰМЫС ТЕХНОЛОГИЯСЫ: ТИІМДІ ӘДІСТЕР МЕН ТӘСІЛДЕР TECHNOLOGY OF SOCIAL WORK WITH THE ELDERLY: EFFECTIVE METHODS AND APPROACHES
Saltanat NURLANOVA Assit. Prof. Dr. Aigul BEISSENOVA	Almaty Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan	CRISIS CENTERS OF KARAGANDA REGION PROVIDING SPECIAL SOCIAL SERVICES TO VICTIMS OF DOMESTIC VIOLENCE
Tleuzhan SHYNYBAI, Zhanar KENDIRBEKOVA	Karaganda E. A. Buketov University, Kazakhstan	DETERMINATION OF THE SPECIFICITY OF SOCIAL-PEDAGOGICAL WORK ON THE FORM OF CULTURAL TOLERANCE OF YOUTH IN MODERN HIGHER EDUCATION
Zhazira KUMISBEKOVA Ozkul CHOBANOGLU, Fauzia ORAZBAYEVA	Kazakh National Abai Pedagogical University Almaty, Kazakhstan	ҚАЗАҚ ТІЛІ ПӘНІН ИНТЕГРАЦИЯЛАЙ ОҚЫТУДЫҢ МАҢЫЗЫ THE IMPORTANCE OF LEARNING THE KAZAKH LANGUAGE WITH INTEGRATION

Face to face PRESENTATIONS

27.04.2024

	ASTANA LOCAL TIME		ANKARA YEREL SAAT
	15 30 : 17 00		13 30 : 15 00

Hall-2 HEAD OF SESSION: PhD. Lyazzat BEISENBAYEVA, Assist. Prof. Dr. Jale COŞKUN

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
PhD. Lyazzat BEISENBAYEVA, Bayan KENESSARY	L.N. Gumilyov Eurasian National University, Kazakhstan	DISCUSSION STRATEGY FOR ENHANCING HIGH SCHOOL STUDENT'S SPEAKING SKILLS
Aizada SMAGULOVA	Karaganda E. A. Buketov University, Kazakhstan	STUDYING DRAMATISM IN CONTEMPORARY KAZAKH NOVELS: THE NARRATOLOGICAL APPROACH
Fariza ZHAKSYBAY Danagul AMANBAYEVA	Karaganda University, Kazakhstan	THE IMPORTANCE OF SOCIAL WORKERS IN SOCIETY
Nurlybek ZHOLDYBEK Indira AKHMETOVA	Karaganda University, Kazakhstan	ҚАЗАҚ ДАЛАСЫНДАҒЫ ӘЛЕУМЕТТІК ЖҰМЫСТЫҢ НЕГІЗГІ ИНСТИТУТЫ РЕТІНДЕ – АСАР ASAR AS A MAIN INSTITUTE OF SOCIAL WORK IN KAZAKH STEPPE
Gaziza JAMALIYEVA	Karaganda University, Kazakhstan	ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ӘЛЕУМЕТТІК ЖҰМЫСТЫҢ ҚАЛЫПТАСУЫ МЕН ДАМУЫ FORMATION AND DEVELOPMENT OF SOCIAL WORK IN KAZAKHSTAN
Dr. Melike ERDİL	Gebze Technical University, Türkiye	LANGUAGE USE IN THE EVERYDAY EXPRESSIONS SECTION IN THE NEW ISTANBUL TURKISH COURSEBOOKS FOR INTERNATIONAL STUDENTS
Assist. Prof. Dr. Jale COŞKUN	İstanbul Aydın University; Türkiye	ЛЕКСИКО- СЕМАНТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ТЮРКИЗМОВ В РУССКОМ ЯЗЫКЕ
	Ministry of National Education, Türkiye	İNGİLTERE`DE ÜNİVERSİTE`YE GİRİŞTE TÜRK EDEBİYATI`NIN YERİ: A LEVEL TÜRKÇE SINAVLARI ÜZERİNE BİR İNCELEME
Nesibe Firdevs ÇETİNKAYA Prof. Dr. Ali TAŞ	Fatih Sultan Mehmet Vakıf University, Türkiye	COMPARATIVE ANALYSIS OF SECONDARY EDUCATION EXAMS TRANSITION POLICIES
Ayben DERGİN Dr. Mustafa Aydın BAŞAR	Çanakkale Onsekiz Mart University, Türkiye	SOCIAL ENTREPRENEURSHIP AND SELF-EFFICIENCY LEVELS OF FACULTY OF EDUCATION STUDENTS
Beyza Nur UĞUR	İstanbul Aydın University	POLITICAL PROPAGANDA AND THE EFFECTS ON COMMUNICATION CONCEPTS

Face to face PRESENTATIONS

27.04.2024

	ASTANA LOCAL TIME		ANKARA YEREL SAAT
	15 30 : 17 00		13 30 : 15 00

Hall-3 HEAD OF SESSION: Prof. Dr. T. Oğuz BAŞOKÇU

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
Prof. Dr. Tahsin Oğuz BAŞOKÇU Muzaffer ŞEN Assoc. Prof. Dr. M. Akif Güzel	Ege University,Türkiye	MEASURING METACOGNITIVE MONITORING THROUGH THE TEST OF HIGHER ORDER THINKING SKILLS: AN EXAMPLE OF SCIENCE LITERACY
Milana OSPANOVA Ching-Yu CHENG	University of the National Education Commission in Krakow, Polond	THE DIPLOMATIC ROLE OF INTERNATIONALIZATION OF HIGHER EDUCATION: THE CASE OF TAIWAN AND KAZAKHSTAN
Yılmaz Orhun GÜRLÜK, Assoc. Prof. Dr. Mediha KORKMAZ, Prof. Dr. T. Oğuz BAŞOKÇU	Ege University,Türkiye	MEASUREMENT INVARIANCE AMONG RATER GROUPS WHEN EXAMINING QUESTIONS IN TERMS OF ABILITY LEVEL
Prof. Dr. T. Oğuz BAŞOKÇU Gizem CÖMERT İlker Gök Yılmaz Orhun GÜRLÜK	Ege University,Türkiye	THE EFFECT OF DICHOTOMOUS AND POLYTOMOUS SCORING ON ATTRIBUTE CLASSES IN LATENT CLASS MODELS
Assoc. Prof. Dr. M. Akif GÜZEL Prof. Dr. T. Oğuz BAŞOKÇU İlker GÖK	Ege University,Türkiye	USE OF ACHIEVEMENT TESTS İN MEASURING METACOGNITIVE SKILLS
Gizem CÖMERT Assoc. Prof. Dr. Mediha KORKMAZ Prof. Dr. T. Oğuz BAŞOKÇU	Ege University,Türkiye	METACOGNITIVE REGULATION INVENTORY IN EDUCATION: EXAMINING THE TEACHER VERSION WITH EXPLORATORY STRUCTURAL EQUATION MODELING
Gizem CÖMERT Prof. Dr. T. Oğuz BAŞOKÇU İlker GÖK Yılmaz Orhun GÜRLÜK	Ege University,Türkiye	THE EFFECT OF THE DIFFERENCE IN THE ANSWER TIMES OF THE QUESTIONS ANSWERED CORRECTLY AND INCORRECTLY BY THE STUDENTS ON THEIR ACHIEVEMENT
Dr. Yasemin Fatma TEKİN Merve CEYLAN	Diyarbakır Provincial Directorate of National Education	OKUL ÖNCESİ EĞİTİM KURUMU YÖNETİCİLERİNİN KARAR VERME STİLLERİ ÜZERİNE NİTEL BİR ÇALIŞMA A QUALITATIVE STUDY ON DECISION-MAKING STYLES OF PRESCHOOL ADMINISTRATORS

Face to face PRESENTATIONS

27.04.2024

	ASTANA LOCAL TIME		ANKARA YEREL SAAT
	15 30 : 17 00		13 30 : 15 00

Hall-4 HEAD OF SESSION: Prof. Dr. Yücel GELIŞLI

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
Gulmira UALIYEVA, Prof. Dr. Makhsat ALPYSBES	Karaganda Buketov University, Eurasian N. L. Gumilev National University, Astana., Kazahstan	ҚАЗАҚ ХАНДЫҒЫ ТАРИХЫНДАҒЫ ӘЙЕЛДЕР ЫҚПАЛДЫЛЫҒЫ ЖӘНЕ ТҮРКІ ӨРКЕНИЕТІ INFLUENCE OF WOMEN IN THE HISTORY OF THE KAZAK KHANATE AND TURKISH CIVILIZATION
Assoc. Prof. Zibagul ILYASSOVA	L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana., Kazahstan	ЙАҚҰТ ӘЛ-ХАМАУИ ЖӘНЕ ТҮРКІ ҒҰЛАМАЛАРЫ YAQUT AL-HAMAWI AND TURKIC SCHOLARS
Beken BALAPASHEV Prof. Dr. Aigul TURSYNBAYEVA Prof. Dr. Bülent ŞENAY	L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana., Kazahstan	LONELINESS AND SOCIAL NETWORKS: THE IMPACT OF VIRTUAL NETWORKS ON RELATIONSHIPS AND PSYCHOLOGY OF MODERN MAN
Duysen NURSULTAN Garifolla YESSIM Sibel Kibar KAVUS	L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana., Kazahstan	ОРТАҒАСЫРЛЫҚ АРАБ-МҰСЫЛМАН ОЙШЫЛДАРЫНЫҢ ФӘЛСАФАЛЫҚ ДҮНИЕТАНЫМЫ THE FALSAFIC WORLDVIEW OF MEDIEVAL ARAB-MUSLIM THINKER
Prof. Dr. Yücel GELIŞLI	Gazi University,Türkiye	KARADENİZ TÜRKÜLERİNDE YER ALAN DEĞERLERİN ANALİZİ ANALYSIS OF THE VALUES CONTAINED IN BLACK SEA FOLK SONGS
Prof. Dr. Ziya ŞEN Dr. Semih ASLAN	Artvin Çorun University, Türkiye	ATATÜRK'ÜN YAZDIRDIĞI TEFSİR: HAK DİNİ KUR'AN DİLİ COMMENTARY WRITTEN BY ATATÜRK: HAK DİNİ KUR'AN DİLİ
Assist. Prof. Dr. Cem GÖRÜR	Bilecik Şeyh Edebali University, Türkiye	1756 ISTANBUL FIRE AND SULTAN OSMAN III
Ahmet Can Uysal	Yeditepe University, Türkiye	SİLİVRİ PORT DURING THE OTTOMAN PERIOD
Assist. Prof. Dr. Ramazan TOPDEMİR	İstanbul University, Türkiye6	ARMENİANS İN TURKİSH NOVEL:THE EXAMPLE OF HACHİN AND BRİDGE OF HATRE (1918-192296

Face to face PRESENTATIONS

27.04.2024

	ASTANA LOCAL TIME		ANKARA YEREL SAAT
	15 30 : 17 00		13 30 : 15 00

Hall-5 HEAD OF SESSION: Assoc. Prof. Dr. Melda Medine SUNAY

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
Selda KURTOĞLU	Rumeli University, Türkiye	CONTRIBUTIONS OF THE THRACE REGION TO THE TURKISH ECONOMY
Çağrı AKÇINAR, Assoc. Prof. Dr. Erem SARIKOCA	Atatürk University, Türkiye	DEPRESSION AND DELİNQUENT BEHAVIOR IN ADOLESCENT INDIVIDUALS
Çağrı AKÇINAR, Cansu AKÇINAR	Atatürk University, Türkiye Ondokuz Mayıs University, Türkiye	PSYCHOLOGICAL RESILIENCE AND CRIMINAL BEHAVIOR
Assoc. Prof. Dr. Melda Medine SUNAY Okan KARAHAN	Bursa Technical University, Türkiye	DEPREMİN GÖÇE ETKİSİ "6 ŞUBAT DEPREMİ ÖRNEĞİ" EFFECT OF EARTHQUAKE ON MIGRATION "EXAMPLE OF FEBRUARY 6 EARTHQUAKES"
Assoc. Prof. Dr. Melda Medine SUNAY Suna HALLI	Bursa Technical University, Türkiye	ORHAN TÜRKDOĞAN'IN İKİ ESERİNDE ALEVİ-BEKTAŞİ KİMLİĞİNİ ELE ALIŞININ İNCELENMESİ AN ANALYSIS OF ORHAN TÜRKDOĞAN'S HANDLE OF ALEVI-BAKTASHI IDENTITY IN HIS TWO LITERARY WORKS
Lec. Cemile ŞEKER Assist. Prof. Dr. Aslı KAYA	Near East University Istanbul Gelisim University, Türkiye	THE ROLE OF LEADER EFFECTIVENESS AND TURNOVER INTENTION IN THE EFFECT OF PSYCHOLOGICAL PERFORMANCE ON ORGA
Assoc. Prof. Dr. Nuran VARIŞLI Assoc. Prof. Dr. Münevver BAYAR Dr. Nadire KANTARCIOĞLU	Social Security Institution UBS Institute	THE RELATIONSHIP BETWEEN EXCLUSION AND ORGANIZATIONAL COMMITMENT IN ORGANIZATIONS: A CONCEPTUAL FRAMEWORK

Face to face PRESENTATIONS

27.04.2024

	ASTANA LOCAL TIME		ANKARA YEREL SAAT
	15 30 : 17 00		13 30 : 15 00

Hall-6 HEAD OF SESSION: Assoc. Prof. Dr. Turan ÇETİNKAYA

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
Assoc. Prof. Dr. Turan ÇETİNKAYA Recep AYHAN	Ahi Evran University, Türkiye	SPOR BİLİMLERİ FAKÜLTESİ ÖĞRENCİLERİNİN BİLİNÇLİ FARKINDALIK DÜZEYLERİNİN İNCELENMESİ INVESTIGATION OF THE LEVELS OF MINDFULNESS OF THE FACULTY OF SPORTS SCIENCES
Assoc. Prof. Dr. Turan ÇETİNKAYA Recep AYHAN	Ahi Evran University, Türkiye	INVESTIGATION OF THE LEVELS OF PHYSICAL SELF-ESTEEM OF THE FACULTY OF SPORTS SCIENCES
Özlem KARACA	Governor Necati Bilican Vocational Training Center	İŞLETMELERDE YABANCI DİL İHTİYACININ BELİRLENMESİ: ANKET GELİŞTİRME ÇALIŞMASI
Sheerin ZANDSALIMI Prof. Dr. Akbar VALADBIGI	General Education Department, Kurdistan, Iran	EDUCATIONAL GREEN SKILLS
Sevinç AYRA, Assist. Prof. Dr. Hakan ÖZAK	Düzce University, Türkiye	PARENTS VIEWS ON SPECIAL EDUCATION SERVICES FOR STUDENTS WITH AUTISM SPECTRUM DISORDER İN SECONDARY EDUCATION
Prof. Dr. T. Oğuz BAŞOKÇU Assoc. Prof. Dr. M. Akif Güzel Gizem CÖMERT	Ege University,Türkiye	VALIDITY AND RELIABILITY ANALYSIS OF METACOGNITIVE REGULATION SCALE FOR MIDDLE SCHOOL STUDENTS
Prof. Dr. T. Oğuz BAŞOKÇU Gizem CÖMERT İlker Gök Yılmaz Orhun GÜRLÜK	Ege University,Türkiye	THE EFFECT OF DICHOTOMOUS AND POLYTOMOUS SCORING ON ATTRIBUTE CLASSES IN LATENT CLASS MODELS

2nd INTERNATIONAL RUMELI CONGRESS OF SOCIAL AND EDUCATIONAL SCIENCES

April 27-29, 2024
Istanbul, TÜRKİYE

CONGRESS PROGRAM

Date: April 28, 2024
(Online)

Metting Id: 819 0179 4724
Passcode: 262728

https://us06web.zoom.us/j/81901794724?pwd=fBcLY7YqMdjbxl6xIcsykhiXRP0iR2.1

PARTICIPANT COUNTRIES (11): Azerbaijan, Kazakhstan, Türkiye, United Kingdom, Hungary, Poland, İran, India , Philippines, Nigeria, Pakistan,

ÖNEMLİ, DİKKATLE OKUYUNUZ LÜTFEN / IMPORTANT, PLEASE READ CAREFULLY

Önemli, Dikkatle Okuyunuz Lütfen

- ✓ Kongremizde Yazım Kurallarına uygun gönderilmiş ve bilim kurulundan geçen bildiriler için online (video konferans sistemi üzerinden) sunum imkanı sağlanmıştır.
- ✓ Online sunum yapabilmek için **https://zoom.us/join** sitesi üzerinden giriş yaparak "Meeting ID or Personal Link Name" yerine ID numarasını girerek oturuma katılabilirsiniz.
- ✓ Zoom uygulaması ücretsizdir ve hesap oluşturmaya gerek yoktur.
- ✓ Zoom uygulaması kaydolmadan kullanılabilir.
- ✓ Uygulama tablet, telefon ve PC'lerde çalışıyor.
- ✓ Her oturumdaki sunucular, sunum saatinden 15 dk öncesinde oturuma bağlanmış olmaları gerekmektedir.
- ✓ Tüm kongre katılımcıları canlı bağlanarak tüm oturumları dinleyebilir.
- ✓ Moderatör – oturumdaki sunum ve bilimsel tartışma (soru-cevap) kısmından sorumludur.

Dikkat Edilmesi Gerekenler- TEKNİK BİLGİLER

- ✓ Bilgisayarınızda mikrofon olduğuna ve çalıştığına emin olun.
- ✓ Zoom'da ekran paylaşma özelliğine kullanabilmelisiniz.
- ✓ Kabul edilen bildiri sahiplerinin mail adreslerine Zoom uygulamasında oluşturduğumuz oturuma ait ID numarası gönderilecektir.
- ✓ **Katılım belgeleri kongre sonunda tarafınıza pdf olarak gönderilecektir**
- ✓ Kongre programında yer ve saat değişikliği gibi talepler dikkate alınmayacaktır

IMPORTANT, PLEASE READ CAREFULLY

- ✓ To be able to attend a meeting online, login via **https://zoom.us/join** site, enter ID "Meeting ID or Personal Link Name" and solidify the session.
- ✓ The Zoom application is free and no need to create an account.
- ✓ The Zoom application can be used without registration.
- ✓ The application works on tablets, phones and PCs.
- ✓ The participant must be connected to the session 15 minutes before the presentation time.
- ✓ All congress participants can connect live and listen to all sessions.
- ✓ Moderator is responsible for the presentation and scientific discussion (question-answer) section of the session.

Points to Take into Consideration - TECHNICAL INFORMATION

- ✓ Make sure your computer has a microphone and is working.
- ✓ You should be able to use screen sharing feature in Zoom.
- ✓ **Attendance certificates will be sent to you as pdf at the end of the congress.**
- ✓ Requests such as change of place and time will not be taken into consideration in the congress program.

Before you login to Zoom please indicate your name_surname and HALL number,

exp. Hall-1, Hakan ÖZTÜRK

ONLINE PRESENTATIONS

28.04.2024 / Session-1, Hall-1

ASTANA LOCAL TIME	ANKARA LOCAL TIME
13 00 : 15 00	11 00: 13 00

Metting Id: 819 0179 4724 / Passcode: 262728

HEAD OF SESSION: Galiya TUTKISHEVA

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
Indira AKHMETOVA, Birganym SATTAR	Karaganda E. A. Buketov University , Kazakhstan	CONFLICTS IN THE FAMILY: CONSEQUENCES AND SOLUTIONS
Mendigul TAMABAYEVA Nazgul KADIRKHAN	Karaganda E. A. Buketov University , Kazakhstan	SOCIAL WORK WITH VICTIMS OF DOMESTIC VIOLENCE IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN
Aigerim SAGADATOVA , Aigerim ALZHANOVA Maimuna ASMAGAMBETOVA	Karaganda E. A. Buketov University , Kazakhstan	PATRONAGE AS A FORM OF PLACEMENT OF ORPHANS AND CHILDREN LEFT WITHOUT PARENTAL CARE
Aigerim SAGADATOVA, Aigerim ISMAGUL	Karaganda E. A. Buketov University , Kazakhstan	THE ROLE OF WORK MOTIVATION IN THE SELF-DEVELOPMENT OF FUTURE SOCIAL WORK SPECIALISTS
Aikerim YERKIN	Karaganda E. A. Buketov University , Kazakhstan	NATIONAL PROJECTS IMPLEMENTED IN THE PROCESS OF PROVIDING SOCIAL SUPPORT TO THE UNEMPLOYED POPULATION
Aimira SAGINTAEVA Zhaidary SERIK Aigerim ALZHANOVA	Karaganda E. A. Buketov University , Kazakhstan	MARY RICHMOND MOTHER OF SOCIAL WORK
Kapkesh Narguz	Karaganda E. A. Buketov University , Kazakhstan	SCIENTIFIC AND PRACTICAL FOUNDATIONS OF ORGANIZING SOCIAL SUPPORT FOR FAMILIES RAISING CHILDREN WITH AUTISM SPECTRUM DISORDERS
Kurmasheva Medina	Karaganda E. A. Buketov University , Kazakhstan	TRAINING OF SOCIAL WORKERS FOR THE ADAPTATION AND REHABILITATION OF CHILDREN WITH DISABILITIES IN SOCIETY
Raushan ZHANPEISOVA, Galiya TUTKISHEVA	Karaganda E. A. Buketov University , Kazakhstan	THE CONTENT OF SOCIAL SUPPORT FOR LOW-INCOME FAMILIES
Нұргүл МҰҚАН Ғаухар СМАҚОВА	Karaganda E. A. Buketov University , Kazakhstan	THE ROLE OF ADVERTISING IN THE FORMATION OF THE IMAGE OF THE LIBRARY

ONLINE PRESENTATIONS

28.04.2024 / Session-1, Hall-2

	ASTANA LOCAL TIME		ANKARA LOCAL TIME
	13 00 : 15 00		11 00: 13 00

Metting Id: 819 0179 4724 / Passcode: 262728

HEAD OF SESSION: Assoc. Prof. Dr. Nuray AŞANTUĞRUL

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
Mustafa KARAGÖZ	Kdz. Ereğli Zübeyde Hanım Vocational and Technical Anatolian High School	OPINIONS OF HIGH SCHOOL STUDENTS ON SMART MOBILE PHONE RESTRICTIONS AND PROHIBITIONS IN EDUCATIONAL ENVIRONMENTS: ZONGULDAK EREĞLİ EXAMPLE
Assist. Prof. Dr. Hüseyin BAYRAM Cafer EKSİK	Ağrı İbrahim Çeçen University, Türkiye	ENTREPRENEURSHIP CULTURE OF MIDDLE SCHOOL STUDENTS: AN ETHNOGRAPHIC RESEARCH
Gözde ÇEVEN Assoc. Prof. Dr. Mithat KORUMAZ	Yıldız Technical University, Türkiye	THE RATIONALE FOR PURSUING GRADUATE EDUCATION:DO NEOLIBERALISM AND HUMAN CAPITAL DISCOURSE MATTER?
İrem Nur DOĞMUŞ, Prof. Dr. Mehmet Bahaddin ACAT	Kırıkkale University, Türkiye	THE DIFFERENTIATION OF STUDENT'S PRE-CLASS EMOTIONS
Hilal SUSUZ, Prof. Dr. Hatice VATANSEVER BAYRAKTAR	İstanbul Sabahattin Zaim University, Türkiye	INVESTIGATION OF PRIMARY SCHOOL TURKISH COURSE OUTCOMES ACCORDING TO THE RENEWED BLOOM TAXONOMY
Elif MUTLU, Prof. Dr. Menekşe Seden TAPAN BROUTIN	Bursa Uludağ University, Türkiye	OPINIONS OF POSTGRADUATE TEACHERS ON THE DIFFICULTIES EXPERIENCED IN TEACHING ANGLES
Senem Bayındır UZUN, Assoc. Prof. Dr. Güneş ŞAHİN	Çanakkale Onsekiz Mart University, Türkiye	USING BOARD GAMES AS A TEACHING METHOD IN 12TH GRADE T.R. REVOLUTION HISTORY AND ATATURKISM COURSE
Assoc. Prof. Dr. Nuray AŞANTUĞRUL	Amasya University, Türkiye	INVESTIGATION OF TEACHER CANDIDATES OPINIONS ON SOCIAL MEDIA ADDICTION
Dr. Serhat KUMBALI	Muğla Sıtkı Koçman University, Türkiye	THE "FAMILY" PROBLEM IN THE EDUCATION OF THE REPUBLICAN PERIOD CHILD: THE BIRTH OF SCHOOL-PARENT ASSOCIATIONS
Assoc. Prof. Dr. Nuray AŞANTUĞRUL	Amasya University, Türkiye	INVESTIGATION OF PSYCHOLOGICAL COUNSELORSOPINIONS ON THE PSYCHOSOCIAL SUPPORT PROCESS AFTER THE MARAŞ EARTHQUAKE

ONLINE PRESENTATIONS

28.04.2024 / Session-1, Hall-3

ASTANA LOCAL TIME	ANKARA LOCAL TIME
13 00 : 15 00	11 00: 13 00

Metting Id: 819 0179 4724 / Passcode: 262728

HEAD OF SESSION: Prof. Dr. Shakira MUKHTAROVA

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
Ph.D., Professor Mukhtarova Shakira, Madina Turganbai	Karaganda E. A. Buketov University , Kazakhstan	HYPOTHETICAL MODEL OF FORMATION OF PROFESSIONAL TRAINING OF SOCIAL TEACHERS TO WORK IN CONDITIONS OF INCLUSIVE EDUCATION
Каргин Сергали Аманбаева Данагүл Исмаил Ақерке	Karaganda E. A. Buketov University , Kazakhstan	SOCIO-PEDAGOGICAL POSSIBILITIES OF VARIOUS GENRES OF FOLK ORAL LITERATURE IN EDUCATION
Assoc. Prof. Dr. Marzhan BAIMUKANOVA, Aizada TOLEUKULOVA	Karaganda E. A. Buketov University , Kazakhstan	SOCIO-PEDAGOGICAL ACTIVITIES TO PREVENT VIOLENCE AMONG YOUNG PEOPLE
Индира ФАЗЫЛОВА, Аида СЕКСЕНАЛИНА, Құндыз ЖАҚЫБАЙ	School-lyceum named after Slamiya Sattarov, Kazakhstan	UPBRINGING QUALITY IS THE BASIS OF EDUCATIONAL PLATFORM
Shakira MUKHTAROVA, Rauan ZHEXENBAYEVA	Karaganda E. A. Buketov University , Kazakhstan	PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR THE FORMATION OF A HEALTHY LIFESTYLE OF STUDENT YOUTH
Assoc. Prof. Dr. Marzhan BAIMUKANOVA, Aishabibi NURTAZA	Karaganda E. A. Buketov University , Kazakhstan	INFLUENCE OF PARENTAL DIVORCE ON PERSONALITY FORMATION
Prof. Dr. Shakira MUKHTAROVA, Aidana MUKHTAROVA	Karaganda E. A. Buketov University , Kazakhstan	DEVELOPMENT OF SOCIO-CULTURAL COMPETENCIES MIDDLE SCHOOL STUDENTS
Associate Professor Marzhan BAIMUKANOVA, Dinash SIYAZBEKOVA	Karaganda E. A. Buketov University , Kazakhstan	FEATURES OF THE PREVENTION OF DEVIANT BEHAVIOR OF ADOLESCENTS IN EDUCATIONAL INSTITUTIONS
Алмагүл МЫРЗАШЕВА	a r	WAYS TO IMPROVE THE STUDENT'S FUNCTIONAL LITERACY
Aiman KELDINOVA	Institute of Philosophy, Political Science and Religious Studies CS MSHE RK	KAZAKH PHILOSOPHY AND CULTURE IN THE TURKIC WORLD

ONLINE PRESENTATIONS

28.04.2024 / Session-1, Hall-4

	ASTANA LOCAL TIME		ANKARA LOCAL TIME
	13 00 : 15 00		11 00: 13 00

Metting Id: 819 0179 4724 / Passcode: 262728

HEAD OF SESSION: Assoc. Prof. Kira GARKUSHA

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
Yegeshova Aiym, Kendirbekova Zhanar	Karaganda E. A. Buketov University , Kazakhstan	THE NOVELTY OF THE SOCIO-PEDAGOGICAL CONTENT OF THE PREVENTION OF COMPUTER ADDICTION IN ADOLESCENTS
Nazerke SOVETOVA, Lyazzat BALABEKOVA	Karaganda E. A. Buketov University , Kazakhstan	SOCIAL PEDAGOGICAL WORK WITH DIFFICULT CHILDREN
Arailym SIYAZBAEVA, Kendirbekova Zhanar	Karaganda E. A. Buketov University , Kazakhstan	POSSIBILITIES OF INFLUENCE ON THE SOCIALIZATION OF YOUTH THROUGH MEDIA TOOLS TODAY
Darkhan ABILOV Elmira SYZDYKOVA	Karaganda E. A. Buketov University , Kazakhstan	EMPLOYMENT AS THE MOST IMPORTANT DIRECTION OF THE SOCIO-ECONOMIC LIFE OF THE COUNTRY'S POPULATION
Assoc. Prof. Dr. Kira GARKUSHA	Karaganda E. A. Buketov University , Kazakhstan	MODELING OF THE NFORMATION AND LEARNING ENVIRONMENT AS A MEANS OF FORMING THE SOCIO-CULTURAL COMPETENCE OF STUDENTS ACCORDING TO THE EDUCATIONAL PROGRAM "CULTURAL AND LEISURE WORK"
Associate Professor Marzhan BAIMUKANOVA, Aizada TOLEUKULOVA	Karaganda E. A. Buketov University , Kazakhstan	SOCIO-PEDAGOGICAL ACTIVITIES TO PREVENT VIOLENCE AMONG YOUNG PEOPLE
Sabitova Saltanat Kendirbekova Zhanar	Karaganda E. A. Buketov University , Kazakhstan	ASPECTS OF MODERN SOCIAL WORK WITH CHILDREN LEFT WITHOUT PARENTAL CARE
Professor Kargin Sergali Amanbayeva Danagul Kabdieva Zhanerke	Karaganda E. A. Buketov University , Kazakhstan	ORGANIZATIONAL AND PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR PREPARING FUTURE TEACHERS FOR INTERCULTURAL INTERACTION IN PROFESSIONAL ACTIVITIES
Associate Professor Marzhan BAIMUKANOVA, Akerke MUKASHEVA	Karaganda E. A. Buketov University , Kazakhstan	SOCIO-PEDAGOGICAL FACTORS OF BULLYING PREVENTION AMONG PRIMARY SCHOOL STUDENTS IN INCLUSIVE EDUCATION
Syed Aryan SHAH Associate professor, PhD Zhannat DAULBAYEVA	NpJSC Astana Medical University	HISTORICAL AND PHILOSOPHICAL ANALYSIS OF THE ORIGINS OF THE IDEA OF RELIGIOUS TOLERANCE (LIBERAL MODEL)
Assoc. Prof. Dr. Karlygash KHAMZINA Assoc. Prof. Dr. Kalamkas KALYBEKOVA	Abylkas Saginov Karaganda Technical University	

ONLINE PRESENTATIONS

28.04.2024 / Session-1, Hall-5

ASTANA LOCAL TIME	ANKARA LOCAL TIME
13 00 : 15 00	11 00: 13 00

Metting Id: 819 0179 4724 / Passcode: 262728

HEAD OF SESSION: Assist. Prof. Dr. Muhittin ŞAHİN

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
Balzhan BEKISH Zhanar KENDIRBEKOVA	Karaganda E. A. Buketov University , Kazakhstan	THE MAIN DIRECTIONS OF CAREER GUIDANCE WORK FOREIGN EXPERIENCE
Aigul BAKENOVA, Makpal ZHUMATAYEVA	Karaganda E. A. Buketov University , Kazakhstan	INCREASING THE ROLE OF PARENTS IN RAISING ADOLESCENTS THROUGH THE MEDIA: ADAPTATION TO THE SOCIAL ENVIRONMENT THROUGH THE MEDIA
Makpal ZHUMATAYEVA, Zhazira ERKIN	Karaganda E. A. Buketov University , Kazakhstan	THE INFLUENCE AND INTERACTION OF SOCIAL NETWORKS ON SOCIETY: THE EXAMPLE OF DOMESTIC AND FOREIGN MEDIA
Alia Baimukhanova, Aruzhan Orman, Saya Muratova	Karaganda E. A. Buketov University , Kazakhstan	ALTRUISM AND CHARITY AS THE BASIS OF SOCIAL WORK: HISTORY AND MODERNITY
Орынбасар Шарипова	L.N. Gumilyov Eurasian National University, Kazakhstan	ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУ МӘСЕЛЕЛЕРІ ISSUES OF INCLUSIVE EDUCATION
Khanzada Bolat, Yelnur Madirov, Diana MARATKYZY	Nazarbayev Intellectual School, Kazakhstan	APPLICATION AND USE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN SCIENCE
G.N. Shanbaeva	Almaty Al-Farabi Kazakh National University, Kazakhstan	THEORETICAL APPROACHES TO ANALYZING SUPERVISION AS AN EFFECTIVE PRACTICE
Aslıhan ERGÜVEN, Prof.Dr.Selçuk ÖZDEMİR	Gazi University,Türkiye	THE IMPACT OF CODING EDUCATION IN DEVELOPING ALGORITHMIC THINKING SKILLS OF PRESCHOOL
Assist. Prof. Dr. Muhittin ŞAHİN	Ufuk University,, Türkiye	THE OTHER: A MONOGRAPHY ON INVOLVING IN CRIME THROUGH EDUCATIONAL EXPERIENCES
Magzhan Yendibay Assoc. Pof. Dr. Kurmangali Darkenov	L.N. Gumilyov Eurasian National University , Kazakhstan	KAZAKHSTAN AND TURKEY: INTERNATIONAL RELATIONSHIPS IN THE FIELD OF EDUCATION

ONLINE PRESENTATIONS

28.04.2024 / Session-1, Hall-6

ASTANA LOCAL TIME	ANKARA LOCAL TIME
13 00 : 15 00	11 00: 13 00

Metting Id: 819 0179 4724 / Passcode: 262728

HEAD OF SESSION: Dr. Çiğdem İSTEL , Assist. Prof. Dr. Aray MUKAZHANOVA

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
Nesibe Firdevs ÇETİNKAYA, Prof. Dr. Ali TAŞ	Fatih Sultan Mehmet Vakıf University,,	COMPARATIVE ANALYSIS OF SECONDARY EDUCATION EXAMS TRANSITION POLICIES
Aslıhan ERGÜVEN, Prof.Dr.Selçuk ÖZDEMİR	Gazi University,, Türkiye	THE IMPACT OF CODING EDUCATION IN DEVELOPING ALGORITHMIC THINKING SKILLS OF PRESCHOOL
Zohaib Hassan Sain	Superior University, Faculty of Business & Management Sciences, Pakistan	LEVERAGING CHATGPT FOR EFFICIENT EVALUATION AND FEEDBACK IN THE EDUCATIONAL SETTIN
Assoc. Prof. Dr. Halet Almıla ARDA BÜYÜKTAŞKIN	Istanbul Technical University, Türkiye	PILOT PROJECTS IN AN ELECTIVE COURSE
Selin DARIDERELİ Prof. Dr. Fatma Arpacı	Gazi University,, Türkiye	REVIEW OF RESEARCH ON THE EFFECT OF FAMILY ATTITUDES ON ADOLESCENT STUDENTS NUTRITIONAL ATTITUDES
Ayşe Türkmen, Prof. Dr. Turgut Koçoğlu	Erciyes University,, Türkiye	TOPLUMSAL HAFIZADA 14 TEMMUZ 1959 KERKÜK KATLİAMI VE ŞİİRDEKİ YANSIMASI
Ayşe Türkmen, Prof. Dr. Turgut Koçoğlu	Erciyes University,, Türkiye	IRAK Şİİ TÜRKMENLERİNDE HZ. HÜSEYİN'İN MÂTEM GELENEĞİ VE BU GELENEĞİN ŞİİRLERDEKİ YANSIMASI
İlhan PÜRLÜPINAR, Prof. Dr. Fatih BAŞ	Erzincan University,, Türkiye	EXAMINATION OF CENTRAL EXAM (LGS, TEOG AND SBS) MATHEMATICS QUESTIONS APPLIED IN THE TRANSITION TO SECONDARY EDUCATION BETWEEN 2009-2023 ACCORDING TO PISA GENERAL CONTENT CONTEXT CATEGORY
Dr. Çiğdem İSTEL	Anadolu University,, Türkiye	HEARING-IMPAIRED UNIVERSITY STUDENTS VIEWS ON THE PROCESS OF PREPARING REINFORCED CONCRETE STATIC PROJECTS: A COMPARATIVE ANALYSIS BETWEEN DISTANCE EDUCATION AND FACE-TO-FACE INSTRUCTION
BURAK YILMAZ, Prof. Dr. Mustafa BAYRAKÇI	Sakarya University,, Türkiye	MEDYA ARAÇLARININ LİSE ÖĞRENCİLERİNİN DAVRANIŞLARINA ETKİSİNE İLİŞKİN OKUL REHBER ÖĞRETMENLERİNİN GÖRÜŞLERİ (SAKARYA İLİ ÖRNEĞİ)
Assoc. Prof. Dr Gül Banu DUMAN Assist. Prof. Dr. Aray MUKAZHANOVA	Bülent Ecevit University,, Kazakh-American free university,Kazkhstan	ISSUES EXPERIENCED BY KANDASES (ORALMANS) RELATED TO LANGUAGE AND EDUCATION (EXAMPLE OF OSKEMEN)

ONLINE PRESENTATIONS

28.04.2024 / Session-2, Hall-1

ASTANA LOCAL TIME	ANKARA LOCAL TIME
13 30 : 17 30	13 30 : 15 30

Metting Id: 819 0179 4724 / Passcode: 262728

HEAD OF SESSION: Dr. Funda AMANVERMEZ İNCİRKUŞ

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
Assoc. Prof. Dr. Emine Hatun DİKEN Fatma Nur ÇAYLAR	Kafkas University, Türkiye	DETERMINATION OF 8TH GRADE STUDENTS PERSPECTIVES ON THE COMPARISON BETWEEN THE TRANSITION EXAM FROM BASIC EDUCATION TO SECONDARY EDUCATION (TEOG) AND THE HIGH SCHOOL ENTRANCE EXAM (LGS) (A CASE OF KARS PROVINCE)
Assoc. Prof. Dr. Emine Hatun DİKEN, Fatma Nur ÇAYLAR	Kafkas University, Türkiye	DETERMINATION OF 8TH GRADE STUDENTS VIEWS ON THE PROCESS OF PREPARING FOR THE HIGH SCHOOL ENTRANCE EXAM (LGS) (A CASE OF KARS PROVINCE)
Emine Özge ÖZER	Kocaeli University, Türkiye	CODE-SWITCHING IN EFL CLASSROOMS: PERSPECTIVES FROM TEACHERS IN THE TURKISH CONTEXT
Zülbiye ÖZKAN Vedat BAYRAKTAR	Gazi University, Türkiye	OPINIONS OF SPECIAL EDUCATION AND PRESCHOOL TEACHERS PROVIDING REVERSE INCLUSION EDUCATION
Kübra YILDIRIM Prof. Dr. Hatice VATANSEVER BAYRAKTAR	İstanbul Sabahattin Zaim University, Türkiye	REVIEW OF 6-8 YEARS OLD CHILDRENS BOOKS PUBLISHED BETWEEN 2015-2023 IN TERMS OF VALUES
Ali YEŞELBAŞ Assoc. Prof. Dr. Kerim LAÇİNBAY	Gazi University, Türkiye	THE EFFECT OF GAME-BASED ACTIVITY DESIGN ON STUDENT WORK IN VISUAL ARTS COURSE: JOAN MIRO EXAMPLE
Prof. Dr. Zülfü DEMİRTAŞ Köksal ÇİFTÇİ	Fırat University, Türkiye	EXAMINING ORGANIZATIONAL LEARNING THROUGH META-ANALYSIS METHOD
Sibel YILMAZ, Serya ÇETİNKAYA	PURSAKLAR BİLİM VE SANAT MERKEZİ	INVESTIGATION OF THE EFFECTS OF MULTIPLICATIVE THINKING ON GIFTED DEP1 (SUPPORT EDUCATION PROGRAM 1) STUDENTS
Songül AYER Assoc. Prof. Dr. Mustafa FİDAN	Bartın University, Türkiye	INVESTIGATION OF SECONDARY SCHOOL STUDENTS' VIEWS TOWARDS SPEAKING ENGLISH
Dr. Funda AMANVERMEZ İNCİRKUŞ	Gendarmerie and Coast Guard Academy, Türkiye	EXAMINATION OF THE ACTIVITIES IN THE 5TH GRADE TURKISH COURSE BOOK ACCORDING TO THE THEORY OF MULTIPLE INTELLIGENCES
MİRAÇ ÇAKMAK	Selçuk University, Türkiye	PEER BULLYING IN MIDDLE SCHOOL STUDENTS

ONLINE PRESENTATIONS

28.04.2024 / Session-2, Hall-2

	ASTANA LOCAL TIME		ANKARA YEREL SAAT
	13 30 : 17 30		1330: 15 30

Metting Id: 819 0179 4724 / Passcode: 262728

HEAD OF SESSION: Dr. Tuğba DAĞDEVİREN

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
Assist. Prof. Dr. Ercan ARAS, Assist. Prof. Dr. Yahya AKTU	Iğdır University, Türkiye	ADAPTATION OF THE PARENTAL SELF-STIGMATISATION SCALE INTO TURKISH: VALIDITY AND RELIABILITY STUDY
Dr. Yücel KORKMAZ	İstanbul Sabahttin Zaim University, Türkiye	ANALYSIS OF COMPLETED SUICIDES AMONG 15-19 YEAR OLDS AND THE PREVENTIVE ROLE OF SOCIAL SERVICES
Dr. Yücel KORKMAZ	İstanbul Sabahttin Zaim University, Türkiye	THE EFFECT OF DIVORCE ON ADOLESCENT STUDENT BEHAVIOR TYPOLOGY AND SCHOOL SOCIAL SERVICES
Prof. Dr. M. Yüksel ERDOĞDU, Ayşe Nur KULOĞLU	İstanbul Sabahattin Zaim University, Türkiye	DEVELOPMENT OF PSYCHOLOGICAL MANIPULATION SCALE AND DETERMINING ITS PSYCHOMETRIC QUALITIES
Cansu Betül GÜLER	İstanbul Sabahattin Zaim University, Türkiye	THE RELATION BETWEEN ADOLESCENTS NEGATIVE AUTOMATIC THOUGHTS AND SOCIAL ANXIETY LEVELS
Tuğba HELVACIOĞLU	İstanbul Sabahattin Zaim University, Türkiye	THE RELATIONSHIP BETWEEN ADOLESCENTS SOCIAL APPEARANCE ANXIETY AND FEAR OF NOT BEING LIKED ON SOCIAL MEDIA
Gülderen DEMİR ÇETİN Dr. Feyza TOPÇU	Hasan Kalyoncu University, Türkiye	Genç Yetişkinlerde Teknoloji Bağımlılığı ve Dürtüselliğin Siber Zorbalık Üzerindeki Yordayıcı Etkisinin İncelenmesi
Dr. Tuğba DAĞDEVİREN Dr. Tolga KÖROĞLU	Sivas Cumhuriyet University, Türkiye	AGE ESTIMATION METHODS ON SKELETONS AND THEIR APPLICABILITY İN FORENSIC SCIENCES
Eda MAT, Esil SALİMOĞLU	Çankaya University, Türkiye	SEXIST ATTITUDES THAT WOMEN MANAGERS FACE IN THE WORKPLACE: A QUALITATIVE STUDY
Furkan ÇAPOĞLU	Hitit University, Türkiye	FROM COLONIALISM UNDERSTANDING OF GEOGRAPHICAL DISCOVERIES TO WORLD CAPITALISM
Furkan ÇAPOĞLU	Hitit University, Türkiye	A STUDY ON HUMAN RIGHTS VIOLATIONS

ONLINE PRESENTATIONS

28.04.2024 / Session-2, Hall-3

ASTANA LOCAL TIME	ANKARA YEREL SAAT
13 30 : 17 30	1330: 15 30

Metting Id: 819 0179 4724 / Passcode: 262728

HEAD OF SESSION: Lec. Suna TATLI

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
Ahmet DURAK	Bolu Abant İzzet Baysal University, Türkiye	THE IMAGE OF MUSLIMS IN NINETEENTH CENTURY WESTERN PUBLICATIONS
Armağan YILMAZ	Dokuz Eylül University, Türkiye	VENEDİK'İN GÖLGESİNDE BİR İTALYAN DENİZ CUMHURİYETİ: CENEVİZLİLER VE HAÇLI SEFERLERİ (1096-1204)
Lec. Suna TATLI	Ankara Müzik ve Güzel Sanatlar University,	COMPARISON OF THE INTERNATIONAL VISIBILITY OF CONSERVATORIES IN TURKEY
Beyzanur YAVUZ, Prof. Dr. Ömer Faruk ÇETİN	Erzincan Binali Yıldırım University, Türkiye	A CONTENT STUDY ON THESIS RELATED TO DYSCALCULIA (MATH LEARNING DISABILITY) PUBLISHED BETWEEN 2001-2024 IN TURKEY
Assist. Prof. Dr. Güliz BAYDEMİR KATKAR	Çanakkale Onsekiz Mart University, Türkiye	REFLECTIONS ARCHITECTURAL IN CONTEMPORARY TURKISH PAINTING
Pınar AK	Hacettepe University, Türkiye	THE NOVEL "KÖLELER VE TUTKULAR" IN THE LIGHT OF SIGMUND FREUD
Nilüfer USTA	Adnan Menderes Secondary School, Türkiye	A REVIEW REGARDING THE ART OF ANDY WARHOL, A POP ART ARTIST
Fulya KARADÖL, Prof. Dr. Ayşe GÜLER	Kırıkkale University, Türkiye	USE OF EXPERIMENTAL TYPOGRAPHY IN ART-BASED RESEARCH
Atilla Can Ekici	University of Plymouth, School of Society and Culture,United Kingdom	CAN GREAT POWERS BE MANIPULATED
Ismayilzadeh Sanam Huseyn	Azerbaijan State Economic University , AZERBAIJAN	ARTISTIC CHARACTERISTICS OF NATIONAL ORNAMENTS APPLIED IN MODERN CLOTHES
Prof. Dr. Özgür DEMİRTAŞ, Ali TETİK	Kayseri University, Türkiye	MARKET SEGMENTATION AND DETERMINATION OF THE TARGET MARKET IN THE CENTRAL ANATOLIA REGION FOR THE FURNITURE INDUSTRY USING THE ANALYTICAL HIERARCHY PROCESS APPROACH

ONLINE PRESENTATIONS

28.04.2024 / Session-2, Hall-4

ASTANA LOCAL TIME	ANKARA YEREL SAAT
13 30 : 17 30	13 30: 15 30

Metting Id: 819 0179 4724 / Passcode: 262728

HEAD OF SESSION: Prof. Dr. Kadir Caner DOĞAN

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
Assist. Prof. Dr. Furkan GÖKTAŞ	Karabük University, Türkiye	THE BIBLIOMETRIC ANALYSIS OF CREDIBILISTIC PORTFOLIO SELECTION
Assist. Prof. Dr. Mehmet GÖKERİK	Karabük University, Türkiye	INFLUENCER MARKETING ANALYSIS: DISCOVERING ACADEMIC PERSPECTIVES THROUGH A BIBLIOMETRIC APPROACH
Assist. Prof. Dr. Mehmet GÖKERİK	Karabük University, Türkiye	THE INTERSECTION OF TECHNOLOGY AND CONSUMER INTERACTION: A BIBLIOMETRIC ASSESSMENT ON MOBILE MARKETING
Prof. Dr. Kadir Caner DOĞAN	Gümüşhane University, Türkiye	THE RELATIONSHIP OF NEW PUBLIC MANAGEMENT AND OMBUDSMAN
Assist. Prof. Dr. Kübra ÇELİK	Kafkas University, Türkiye	THE IMPACT OF LOYALTY PROGRAMS ON PURCHASING: THE CASE OF HEPSIBURADA PREMIUM
Prof. Dr. Hasan TUTAR, Dr.Selçuk NAM, Burak ATMACA	Bolu Abant İzzet Baysal University, Türkiye	DIGITAL ACCESSIBILITY AND DISABILITY STATUS OF MUNICIPALITY WEBSITES: AN EXAMPLE OF TR42 REGION MUNICIPALITIES
Assist. Prof. Dr. Dora UZKESİCİ	Fenerbahçe University, Türkiye	THE ROLE OF DIGITAL STORYTELLING ON CONSUMER-BRAND RELATIONSHIPS AND CO-CREATION: EXAMPLE OF FORMULA
Dr. Ahmet KILIÇ	MEB	EDUCATED PEOPLE PERCEPTION in OUR ANCIENT TRADITION TURKISH FOLK SONGS: NEŞET ERTAŞ EXAMPLE
Sena ÖZŞARİK, Prof. Dr. Seza SİNANLAR USLU	Yıldız Teknik University, Türkiye	INVESTIGATION OF THE CONTRIBUTION OF YILDIZ TECHNICAL UNIVERSITY MUSEOLOGY MA PROGRAM THESES TO THE FIELD
Assist. Prof. Dr. Betül GÜVEN, Assoc. Prof. Dr. Hakan SEYİT	Bezmialem Vakıf University,,	BODY IMAGE IN THE LATE PERIOD AFTER BARIATRIC SURGERY

ONLINE PRESENTATIONS

28.04.2024 / Session-2, Hall-5

ASTANA LOCAL TIME	ANKARA YEREL SAAT
13 30 : 17 30	13 30: 15 30

Metting Id: 819 0179 4724 / Passcode: 262728

HEAD OF SESSION: Assist. Prof. Dr. Murat ARTUÇ

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
Merve ÖZTAMER, Prof. Dr. Gülsiye ÖZTÜRK ÜRÜT	Dokuz Eylül University, Türkiye	RISK FACTORS ASSESSMENT OF FOOD INDUSTRY WASTEWATER TREATMENT PLANTS
Leyla Özyol, Prof. Dr. Nalan Turna	Yıldız Technical University, Türkiye	BLADE RUNNER: PANOPTICON, IMMIGRANTS AND THE CITY
Abdurrahman OLGUN Uğur MAZLUM	Gümüşhane University, Türkiye	REGIONAL WASTE MANAGEMENT SYSTEM IS THE KEY TO A SUSTAINABLE FUTURE
Abdurrahman OLGUN, Uğur MAZLUM	Gümüşhane University, Türkiye	RECOMMENDATIONS ON CABLE CAR ACCIDENT, LICENSING AND MAINTENANCE
Hatice AY Hüseyin KIZILTAŞ	Bartın University, Türkiye	AWARENESS LEVELS OF UNIVERSITY STUDENTS TOWARDS RENEWABLE ENERGY IN THE CONTEXT OF ENVIRONMENTAL SUSTAINABILITY: BARTIN UNIVERSITY CASE
Assist. Prof. Dr. Murat ARTUÇ	Aydın Adnan Menderes University, Türkiye	İKLİM EYLEMİNDE ALTERNATİF BİR CADDE: İKLİM DAVALARI AN ALTERNATIVE AVENUE IN CLIMATE ACTION: THE CLIMATE LITIGATION
Dr. Fikret CİHAN	Kırklareli University, Türkiye	DESCRIPTIVE CONTENT ANALYSIS OF STUDIES RELATED TO GEOMETRY EDUCATION AND TEACHING: THE CASE OF DERGİPARK
Alper Bahadır LÜPÇÜ, Prof. Dr. Remzi ALTUNIŞIK	Sakary University, Türkiye	THE EFFECT OF TRAVEL VLOGGERS ON CONSUMERS' TOURISTIC PREFERENCES
Dr. Muhammed Muzaffer ÖZHAN, Mehmet MEŞE, Dr. Esra YALÇINTAŞ	Uludağ University,, Türkiye	DETERMINING TEACHER CANDIDATES PERCEPTION OF INCLUSIVE EDUCATION
Dr. Muhammed Muzaffer ÖZHAN, Dr. Esra YALÇINTAŞ	Uludağ University,, Türkiye	EXAMINING THE AWARENESS OF TEACHER CANDIDATES TOWARDS CHILD ABUSE AND NEGLECT AND THEIR ATTITUDES TOWARDS REPORTING ABUSE

ONLINE PRESENTATIONS

28.04.2024 / Session-2, Hall-6

ASTANA LOCAL TIME	ANKARA YEREL SAAT
13 30 : 17 30	13 30: 15 30

Metting Id: 819 0179 4724 / Passcode: 262728

HEAD OF SESSION: Dr. Akın KARAKUYU

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
Assoc. Prof. Dr. Gülşah TURA, Ezgi HASKIRIŞ	Kocaeli University, Türkiye	THE RELATIONSHIP BETWEEN TEACHER CANDIDATES' ACADEMIC BRANCH SATISFACTION WITH THEIR LIFELONG LEARNING TENDENCIES AND INDIVIDUAL INNOVATION LEVELS
Didem BEKTAŞ, Prof. Dr. Murat BEKAR	Gazi University , Türkiye	THOUGHTS ON CO-TEACHING APPLICATIONS
İlker ERGÜN, Prof. Dr. Ali ERYILMAZ	Yıldız Teknik University, Türkiye	THE RELATIONSHIP OF LIFE COMMITMENT WITH AUTHENTICITY AND STRUGGLE FOR GOALS IN FACULTY OF EDUCATION STUDENTS
Hilal Nur SARAÇ ÖZDİN, Menekşe Seden TAPAN BROUTİN	Uludağ University, Türkiye	INVESTIGATION OF SEXIST APPROACHES IN MINISTRY OF NATIONAL EDUCATION ELEMENTARY SCHOOL MATHEMATICS TEXTBOOKS
Dr. Akın KARAKUYU	Hatay Mustafa Kemal University, Türkiye	DİJİTAL VATANDAŞLIKLA İLGİLİ HAZIRLANAN TEZLERİN İNCELENMESİ EXAMINATION OF THESES PREPARED RELATED TO DIGITAL CITIZENSHIP
Dr. Akın KARAKUYU	Hatay Mustafa Kemal University, Türkiye	ORTAOKUL FEN BİLİMLERİ ÖĞRETİM PROGRAMININ KAZANIM - İÇERİK UYUMU
Muhammet Oğuzhan ÇİMTAY	Fırat University, Türkiye	8th GRADE SCIENCE COURSE THE EFFECT OF THE COOPERATIVE LEARNING METHOD ON THE STUDENT SUCCESS IN THE UNIT OF "DNA AND GENETIC CODE"
Assoc. Prof.. Dr. Bülent AKKAYA	Celal Bayar University, Türkiye	ORGANIZATIONAL AGILITY AND LEADER TEACHERS IN E3DUCATION
Emine ÖZBOSTAN	Ondokuz Mayıs University, Türkiye	CHILDREN'S LITERATURE ELEMENTS IN SAADETTİN KAPLAN'S TÛBA, ESRA and EMRE SERIES
Nazlı COŞKUN, Assoc. Prof. Dr. Duygu Metin PETEN	Yahya Kemal Beyatlı Secondary School, Türkiye	THE EFFECT OF SOCIO-SCIENTIFIC INQUIRY BASED LEARNING ON SECONDARY SCHOOL STUDENTS' UNDERSTANDINGS OF THE NATURE OF SCIENTIFIC INQUIRY

ONLINE PRESENTATIONS

28.04.2024 / Session-2, Hall-7

ASTANA LOCAL TIME	ANKARA YEREL SAAT
13 30 : 17 30	1330: 15 30

Metting Id: 819 0179 4724 / Passcode: 262728

HEAD OF SESSION: Prof. Dr. Rüştü ILGAR

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
Ayşe İrem BEKDİK	Selçuk University, Türkiye	EXAMİNİNG THE RELATİONSHİP BETWEEN PERCEİVED HELİCOPTER PARENTİNG ATTİTUDES AND EMOTİONAL İNTELLİGENCE İN UNİVERSİTY STUDENTS
Bengü KAYIARSLAN	Akdeniz Karpaz University, Türkiye	INTERNATIONAL COMMUNICATION: THE CASE OF AMERICAN, TURKISH, RUSSIAN AND GREECE NEWS AGENCIES
Dr. Öğretim Üyesi Serdar AYKUT, Dudu AKMAZ	Çankırı Karatekin University, Türkiye	ENGELLİ YAKININ ÖZEL BAKIM MERKEZİ DENEYİMİ: SOSYAL HİZMET MÜDEHALESİ OLGU SUNUMU
Ceren TUNALI , Filiz KUNUROGLU	İzmir Katip Celebi University, Türkiye	A SOCIAL PSYCHOLOGICAL PERSPECTIVE ON CONSPIRACY THEORIES: ORGANIZATIONAL CONSPIRACY THEORIES
Prof. Dr. Rüştü ILGAR	Çanakkale Onsekiz Mart University, Türkiye	TRAFFIC PROBLEMS AND SOLUTION PROPOSALS in THE CITY OF ÇANAKKALE
Prof. Dr. Rüştü ILGAR	Çanakkale Onsekiz Mart University, Türkiye	TRAFFIC PROBLEMS AND SOLUTION PROPOSALS in THE CITY OF ÇANAKKALE

ONLINE PRESENTATIONS

28.04.2024 / Session-2, Hall-8

ASTANA LOCAL TIME	ANKARA YEREL SAAT
13 30 : 17 30	13 30: 15 30

Metting Id: 819 0179 4724 / Passcode: 262728

HEAD OF SESSION: Ph.D Chinwe Sallau

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
Zydnee Avelino	Bataan Peninsula State University-Balanga Campus, Philippines	INFLUENCE OF FLEXIBLE LEARNING TO THE STUDY HABITS AMONG STUDENTS
Ph.D. Chinwe Sallau	Department of Public Administration, College of Education & Legal Studies, Nguru, Yobe State, Nigeria	VISIONARY LEADERSHIP AND EFFECTS ON COMPETITIVENESS
Mark Carlo Dungca	Bataan Peninsula State University Philippines	EFFECTIVENESS OF SELF-LEARNING MODULES IN DEVELOPING INDEPENDENT LEARNING AMONG STUDENTS
Aliah Ariane	Bataan Peninsula State University Philippines	LEARNING ENGAGEMENT OF SOCIAL STUDIES STUDENTS IN BLENDED LEARNING IN WORLD HISTORY IN A STATE UNIVERSITY
Kenth John Zabala	Bataan Peninsula State University Philippines	EXAMINING THE PEDAGGICAL CONTENT KNOWLEDGE IN WORLD HISTORY F PRE-SERVICE TEACHERS
Muhammad Suhaib Khan	Punjab Daanish School Chishtian & Independent Researcher, India	HOW NOT TO TEACH HISTORY IN 21ST CENTURY

ONLINE PRESENTATIONS

28.04.2024 / Session-3, Hall-1

ASTANA LOCAL TIME	ANKARA YEREL SAAT
13 30 : 17 30	13 30: 15 30

Metting Id: 819 0179 4724 / Passcode: 262728

HEAD OF SESSION: Nazira B. Boldurukova

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
Alireza Karbasi	Ferdowsi University of Mashhad	INVESTIGATING ON EXPORTS OF IRANIAN SAFFRON
Laila Yasir Al-Harthy Ali H. Al-Badi	Department of Operations Management & Business Statistics, College of Economics & Political Science, Sultan Qaboos University, Sultanate of Oman	TO CLOUDIFY OR NOT TO CLOUDIFY
Nazira B. Boldurukova	Department of Political Science, L.N. Gumilyov Eurasian National University Kazakhstan	ZHOU ENLAI'S IMPACT TO THE FOREIGN FOLICY OF CHINA
Narong Kulnides	Doctor of Philosophy in Forensic Science, Suan Sunandha University, Thailand	FINGERPRINT ON BALLISTIC AFTER SHOOTING
Chalermpol Tapsai	Suan Sunandha Rajabhat Univarsity 1 UThong Nok Road, Dusit Bangkok 10300, Thailand	THE DEVELOPMENT OF ONLINE LESSONS IN INTEGRATION MODEL
B. Kuiper	Independent Research, Germany	EISENHOWER'S FAREWELL SPEECH: INITIAL AND CONTINUING COMMUNICATION EFFECTS
Saowapa Phaithayawat	Faculty of Humanities and Social Sciences Suan Sunandha Rajabhat University	THE SOCIAL AREA DISCLOSURE TO REDUCE CONFLICTS BETWEEN COMMUNITY AND THE STATE: A CASE OF MAHAKAN FORTRESS, BANGKOK

ONLINE PRESENTATIONS

28.04.2024 / Session-3, Hall-2

	ASTANA LOCAL TIME		ANKARA YEREL SAAT
	13 30 : 17 30		1330: 15 30

Metting Id: 819 0179 4724 / Passcode: 262728

HEAD OF SESSION: Ghzlan Mahmoud Abdel Aziz

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
Marut Pichetvit	Suansunandha Rajabhat University, Thailand	THE DESIGN OF PICTURE BOOKS FOR CHILDREN FROM TALES OF AMPHAWA FIREFLIES
Amirreza Attarzadeh	Eastern Mediterranean University, Cyprus	THE CORRELATION OF ECONOMIC VARIABLES ON DOMESTIC INVESTMENT
Afrah Saad Mohsen Al-Mahfadi	University of Mohammad V. Rabat - Morocco	AN ASSESSMENT ON THE EFFECT OF PARTICIPATION OF RURAL WOMAN ON SUSTAINABLE RURAL WATER SUPPLY IN YEMEN
Ghzlan Mahmoud Abdel Aziz	October University – Cario Egypt	ARMED GROUPS AND INTRA STATE CONFLICT: A STUDY ON THE EGYPTIAN CASE
Luna Shamieh	Department of Political Science, National University of Public Service, Budapest, Hungary	HUMAN SECURITY PROVIDERS IN FRAGILE STATE UNDER ASYMMETRIC WAR CONDITIONS
Aya Maher, Pakinam Youssef	German Universitty in Cairo Egypt	ROLE OF LEADERS IN MANAGING EMPLOYEES' DYSFUNCTIONAL BEHAVIOR AT WORKPLACE
Prasansha Kumari	Universitu of Kelaniya – Sri Lanka	CUSTOMER ADOPTION AND ATTITUDES IN MOBILE BANKING IN SRI LANKA

ONLINE PRESENTATIONS

28.04.2024 / Session-3, Hall-3

	ASTANA LOCAL TIME		ANKARA YEREL SAAT
	13 30 : 17 30		1330: 15 30

Metting Id: 819 0179 4724 / Passcode: 262728

HEAD OF SESSION: Tereza Dolečková

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
Tereza Dolečková	University of Defense . Czech Republic	THE SERVICE APPRAISAL OF SOLDIERS OF THE ARMY OF THE CZECH REPUBLIC IN THE CONTEXT OF PERSONAL EXPENSES
Abbas Al-Refaie, Nour Bata	Department of Engineering, University of Jordan, Jordan	MARKET SEGMENTATION AND CONJOINT ANALYSIS FOR APPLE FAMILY DESIGN
Aya Maher, Pakinam Youssef	German Universitty in Cairo . Egypt	EXAMINATION OF EXAM ANXIETY OF STUDENTS
Hanaa Farouk Saleh	Department of Communication/Journalism, Cairo University, Giza, Egypt	DEVELOPING NEW MEDIA CREDIBILITY SCALE: A MULTIDIMENSIONAL PERSPECTIVE
Nabila Charkaoui	German Universitty in Cairo . Egypt	A COMPUTATIONAL MODEL OF MINIMAL CONSCIOUSNESS FUNCTIONS
Fouzia Alsabah Shaikh Anjali Ghosh	Psychology Research Unit, Indian Statistical Institute	EXPLORING LIFE MEANINGFULNESS AND ITS PSYCHOSOCIAL CORRELATES AMONG RECOVERING SUBSTANCE USERS – AN INDIAN PERSPECTIVE
Kalayanee Koonmee	National Institute of Development Administration, Bangkok 10240, Thailand	DEVELOPMENT OF ORGANIZATIONAL JUSTICE İN INCENTIVE ALLOCATION OF THE THAI PUBLIC SECTOR

ONLINE PRESENTATIONS

28.04.2024 / Session-3, Hall-4

ASTANA LOCAL TIME	ANKARA YEREL SAAT
13 30 : 17 30	13 30: 15 30

Metting Id: 819 0179 4724 / Passcode: 262728

HEAD OF SESSION: Juliana Panova

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
O.Aizpurua W. Koutstaal	Psychology Faculty, University of the Basque Country, Avda. Tolosa 70, Donostia- San Sebastian, 20.018, Gipuzkoa, Spain	AUTOBIOGRAPHICAL MEMORY AND FLEXIBLE REMEMBERING: GENDER DIFFERENCES
Nadeem Akhtar, Shan Bo	School of Journalism and Communication, Wuhan University, Wuhan, Hubei, P.R. China	CULTURAL ANXIETY AND ITS IMPACT ON STUDENTS- LIFE: A CASE STUDY OF INTERNATIONAL STUDENTS İN WUHAN UNIVERSITY
Juliana Panova	Clinical Psychologist. She is the Director of the International Psychological Services and an associate of the Center for Psychological Services, Chicago, IL 60093, USA	1399 TREATMENT OR RE-VICTIMIZING THE VICTIMS
Jawad Alzeer	University of Zurich. Swirtzerland	SWISS SCIENTIFIC SOCIETY FOR DEVELOPING COUNTRIES: A CONCEPT OF RELATIONSHIP
Philip T. Roundy	doctoral student in the Department of Management, McCombs School of Business, University of Texas	THE STORY OF MERGERS AND ACQUISITIONS: USING NARRATIVE THEORY TO UNDERSTAND THE UNCERTAINTY OF ORGANIZATIONAL CHANGE
Abdelfettah Bouri	Independent Researcher, Canada	A NEW MEASURE OF HERDING BEHAVIOR: DERIVATION AND IMPLICATIONS
Yoon-Hyuk Choi	Korea Expressway Corporation Research Institute, Republic of Kore	ANALYSIS OF DRIVING CONDITIONS AND PREFERRED MEDIA ON DIVERSION

ONLINE PRESENTATIONS

28.04.2024 / Session-3, Hall-5

ASTANA LOCAL TIME	ANKARA YEREL SAAT
13 30 : 17 30	13 30: 15 30

Metting Id: 819 0179 4724 / Passcode: 262728

HEAD OF SESSION: Saule Mussabekova

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
Diya Sarkar, Prafulla C. Mishra	Institute of Industrial Technology (KIIT) deemed to be University, India	AN ANALYTICAL STUDY ON THE POLITICS OF DEFECTION IN INDIA
V. Shashkova	Docent, Associate Professor) is with the Department of Constitutional Law, MGIMOUniversity, Moscow Region Bar Lawyer, Honorary Consul for St. Vincent and the Grenadines	POSITION OF THE CONSTITUTIONAL COURT OF THE RUSSIAN FEDERATION ON THE MATTER OF RESTRICTING CONSTITUTIONAL RIGHTS OF CITIZENS CONCERNING BANKING SECRECY
Triyanto, Rima Vien Permata Hartanto	Sebelas Maret University, Indonesia	RECOGNITION AND PROTECTION OF INDIGENOUS SOCIETY IN INDONESIA
Muhammad Naveed, Yang Caixia	Law School, Beihang Univeristy, Beijing, China	NEED OF NATIONAL SPACE LEGISLATION FOR SPACE FARING NATIONS
Antonios Maniatis	Assistant Professor of the University of Applied Sciences of Athens and a speaker of the European Union Law master of the University St Klement Ohridski	HUMAN RIGHTS IN ARMED CONFLICTS AND CONSTITUTIONAL LAW
Adebomi M. Oyewumi, Sunday Amaize	Department of Special Education, University of Ibadan	BARRIERS TO MARITAL EXPECTATION AMONG INDIVIDUALS WITH HEARING IMPAIRMENT IN OYO STATE
Saule Mussabekova	Department of Forensic Medicine, Karaganda State Medical University, Kazakhstan	FORENSIC MEDICAL CAPACITIES OF RESEARCH OF SALIVA STAINS ON PHYSICAL EVIDENCE AFTER WASHING

ONLINE PRESENTATIONS

28.04.2024 / Session-3, Hall-6

	ASTANA LOCAL TIME		ANKARA YEREL SAAT
	13 30 : 17 30		1330: 15 30

Metting Id: 819 0179 4724 / Passcode: 262728

HEAD OF SESSION: Ali Akbar

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
Lilian Noronha Nassif	Brazil University of Minas Gerais State, Belo Horizonte, 30330-050 Brazil	TOWARDS A PROOF ACCEPTANCE BY OVERCOMING CHALLENGES IN COLLECTING DIGITAL EVIDENCE
Robert Grzeszczak	School of Law of the University of Warsaw, Poland	THE CONCEPT AND PRACTICE OF GOOD GOVERNANCE IN THE EUROPEAN UNION
Rafik Massoudi	Arab Open University. Oman	NARRATING IRISH IDENTITY: RETRIEVING 'IRISHNESS' IN THE WORKS OF WILLIAM BUTLER YEATS AND SEAMUS HEANEY
Jordan Georgiev Deliversky	Assistant professor at the Department of National Security - State University of Library Studies and Information Technologies , Bulgaria	MEASURES FOR LIMITING CORRUPTION UPON MIGRATION WAVE IN EUROPE
Ali Akbar	Asia Institute, Faculty of Arts, Melbourne University, Australia	PROMOTING GENDER EQUALITY WITHIN ISLAMIC TRADITION VIA CONTEXTUALIST APPROACH
Khaled Igbaria	Independent Research, Egypt	BA'ALBAKĪ'S INFLUENCE ON 1950S AND 1960S LEBANESE WOMEN WRITERS
Aleksandra Chiniaeva	EU Law, Public International Law and Public Law Department, Saarland University, Saarbrucken,66123 Germany	PROTECTION OF HUMAN RIGHTS IN EUROPE: THE PARLIAMENTARY DIMENSION

ONLINE PRESENTATIONS

28.04.2024 / Session-3, Hall-7

	ASTANA LOCAL TIME		ANKARA YEREL SAAT
	13 30 : 17 30		1330: 15 30

Metting Id: 819 0179 4724 / Passcode: 262728

HEAD OF SESSION: Katerina Antoniou

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
Dorota Rucińska	Faculty of Geography and Regional Studies, University of Warsaw, Poland	NATURAL DISASTER TOURISM AS A TYPE OF DARK TOURISM
Ahmad Khoirul Umam	Researcher at Indonesian Institute. Jakarta, Indonesia	DEMOCRATIZATION, MARKET LIBERALIZATION AND THE RAISE OF VESTED INTERESTS AND ITS IMPACTS ON ANTI-CORRUPTION REFORM IN INDONESIA
Weena Eiamprapai	Suan Sunandha Rajabhat University, Bangkok 10300. Thailand	ART AND CULTURE IN THE DEVELOPMENT PERIOD TO MODERNIZATION IN THE REIGN OF KING RAMA VI
Maryam Memarian, Mahmood Naghizadeh	Faculty of Archtecture and Urban design , qazvin , Iran.	DESIGNING CREATIVE EVENTS WITH DECONSTRUCTIVISM APPROACH
Katerina Antoniou	University of Central Lancashire, Cyprus	DE-SECURITIZING IDENTITY: NARRATIVE (IN)CONSISTENCY IN PERIODS OF TRANSITION
Aishath Shakeela	Griffith University, Nathan, Australia	WATER CRISIS MANAGEMENT IN A TOURISM DEPENDENT COMMUNITY
Korea Disabled People's Development Institute. Sout Korea	Soungwan Kim	EFFECT OF ORGANIZATIONAL RESOURCES ON IMPROVING INDEPENDENCY OF PEOPLE WITH SEVERE DISABILITIES: VOCATIONAL REHABILITATION FACILITIES IN SOUTH KOREA

ONLINE PRESENTATIONS

28.04.2024 / Session-3, Hall-8

ASTANA LOCAL TIME	ANKARA YEREL SAAT
13 30 : 17 30	1330: 15 30

Metting Id: 819 0179 4724 / Passcode: 262728

HEAD OF SESSION: Mahmood Niroobakhsh

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
Musthaya Patchanee	Faculty of Humanity and Social Science, Suan Sunandha Rajabhat University, Bangkok, Thailand	AN APPLICATION OF GEOGRAPHIC INFORMATION SYSTEM TO SELECT AREAS FOR SANITARY LANDFILL IN BANG NOK- KHWAEK MUNICIPALITY
T. Zairunisha	Jawaharlal Nehru University, New Delhi, India.	IMPACT OF REPRODUCTIVE TECHNOLOGIES ON WOMEN'S LIVES IN NEW DELHI: A STUDY FROM FEMINIST PERSPECTIVE
Tajudeen Ojo Ibraheem	Adekunle Ajasin University, Nigeria	CURBING ABUSES OF LEGAL POWER IN THE SOCIETY
Mahmood Niroobakhsh	University of Hamburg, Department of Sociology, Germany	SOCIAL STRUCTURE, INVOLUNTARY RELATIONS, AND URBAN POVERTY
Ahmed Alaoui	Hamad Bin Khalifa University, Qatar	NOWLEDGE TRANSFER AND THE TRANSLATION OF TECHNICAL TEXTS
Zahra Ahmed Al-Zadjali	Sultan Qaboos University, College of Education, Oman	THE INFLUENCE OF ISLAMIC ARTS ON OMANI WEAVING MOTIFS
Shorena Tsiklauri	Ilia State University, Institute of Demography and Sociology, Ilia State University, Tbilisi, Georgi	THE METHODOLOGY OF OUT-MIGRATION IN GEORGIA
Sarah Barrere	PHD Candidate and Lecturer at the University of Montreal, Canada	UNDERSTANDING EUROPE'S ROLE IN THE AREA OF LIBERTY, SECURITY AND JUSTICE AS AN INTERNATIONAL ACTOR

ONLINE PRESENTATIONS

28.04.2024 / Session-3, Hall-9

	ASTANA LOCAL TIME		ANKARA YEREL SAAT
	13 30 : 17 30		1330: 15 30

Metting Id: 819 0179 4724 / Passcode: 262728

HEAD OF SESSION:

AUTHORS	AFFILIATION	TOPIC TITLE
Martin Lnenicka	Institute of System Engineering and Informatics, Faculty of Economics and Administration, University of Pardubice	AN IN-DEPTH ANALYSIS OF OPEN DATA PORTALS AS AN EMERGING PUBLIC E-SERVICE
Bekim Avdiaj	European University of Tirana, Bulevardi "GjergjFishta", Albania	THE NATURE OF ORIGIN OF NEW CRIMINAL OCCURRENCES IN GJAKOVA REGION: CULTURAL AND CRIMINOLOGICAL "INTERSECTION" IN 1999-2009
Volker Koch	Graz University of Technology, at the Institute of Business Economics and Industrial Sociology, Austria	EDUCATION OF PURCHASING PROFESSIONALS IN AUSTRIA: COMPETENCE BASED VIEW
Univerasity of Tehran , Iran	Bita Mashayekhi, Azadeh Maddahi, Arash Tahriri	DEVELOPING AN AUDIT QUALITY MODEL FOR AN EMERGING MARKET
Bita Mashayekhi, Zeynab Lotfi Aghel	Univerasity of Tehran , Iran	A STUDY ON THE DETERMINANTS OF EARNINGS RESPONSE COEFFICIENT IN AN EMERGING MARKET
Lovorka Galetic, Zeljko Vukelic	Faculty of Economics & Business, University of Zagreb, Croatia	INFLUENCE OF A COMPANY'S DYNAMIC CAPABILITIES ON ITS INNOVATION CAPABILITIES
Shilpi Tyagi, D. K. Nauriyal	Indian Institute of Technology Roorkee, India	ETERMINANTS OF PROFITABILITY IN INDIAN PHARMACEUTICAL FIRMS IN THE NEW INTELLECTUAL PROPERTY RIGHTS REGIME
Said Abdullah Al Saifi	Nizwa College of Applied Sciences, Oman	THE IMPACT OF MOTIVATION, TRUST, AND NATIONAL CULTURAL DIFFERENCES ON KNOWLEDGE SHARING WITHIN THE CONTEXT OF ELECTRONIC MAIL

CONTENT

CONFERENCE ID	**I**
SCIENTIFIC COMMITTEE	**II**
PHOTO GALLERY	**III**
PROGRAM	**IV**
CONTENT	**V**

Author	Title	No
Emine Hatun DİKEN Fatma Nur ÇAYLAR	DETERMINATION OF 8TH GRADE STUDENTS' PERSPECTIVES ON THE COMPARISON BETWEEN THE TRANSITION EXAM FROM BASIC EDUCATION TO SECONDARY EDUCATION (TEOG) AND THE HIGH SCHOOL ENTRANCE EXAM (LGS) (A CASE OF KARS PROVINCE)	1
Fikret CİHAN	DESCRIPTIVE CONTENT ANALYSIS OF STUDIES RELATED TO GEOMETRY EDUCATION AND TEACHING: THE CASE OF DERGİPARK	18
Marzhan BAIMUKANOVA Yeslyam Aida	АТА-АНАСЫНЫҢ ҚАМҚОРЛЫҒЫНСЫЗ ҚАЛҒАН БАЛАЛАРДА ОТБАСЫЛЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТАРДЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ШАРТТАРЫ	43
Yasemin Fatma TEKİN Merve CEYLAN	A QUALITATIVE STUDY ON DECISION-MAKING STYLES OF PRESCHOOL ADMINISTRATORS	51
Selin DARIDERELİ Fatma Arpacı	REVIEW OF RESEARCH ON THE EFFECT OF FAMILY ATTITUDES ON ADOLESCENT STUDENTS' NUTRITIONAL ATTITUDES	59
Turan ÇETİNKAYA Recep AYHAN	INVESTIGATION OF THE LEVELS OF PHYSICAL SELF-ESTEEM OF THE FACULTY OF SPORTS SCIENCES	64
Rüştü ILGAR	ASSESSMENT OF EMPLOYMENT STATUS OF GRADUATES OF THE DEPARTMENT OF GEOGRAPHY AND GEOGRAPHY TEACHING	72
Shakira MUKHTAROVA Rauan ZHEXENBAYEVA	PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR THE FORMATION OF A HEALTHY LIFESTYLE OF STUDENT YOUTH	81
Syed Aryan SHAH Zhannat DAULBAYEVA	HISTORICAL AND PHILOSOPHICAL ROOTS OF RELIGIOUS TOLERANCE (LIBERAL MODEL)	86
Tuğba HELVACIOĞLU Mustafa Yüksel ERDOĞDU	THE RELATIONSHIP BETWEEN ADOLESCENTS' SOCIAL APPEARANCE ANXIETY AND FEAR OF NOT BEING LIKED ON SOCIAL MEDIA	91
Serhat KUMBALI	THE "FAMILY" PROBLEM IN THE EDUCATION OF THE REPUBLICAN PERIOD CHILD: THE BIRTH OF SCHOOL-PARENT ASSOCIATIONS	109
Songül AYER Mustafa FİDAN	INVESTIGATION OF SECONDARY SCHOOL STUDENTS' VIEWS TOWARDS SPEAKING ENGLISH	116
Yılmaz Orhun GÜRLÜK,	MEASUREMENT INVARIANCE AMONG RATER GROUPS WHEN EXAMINING QUESTIONS IN TERMS OF ABILITY LEVEL	129

Doç Dr. Mediha KORKMAZ Prof. Dr. T. Oğuz BAŞOKÇU		
Yücel GELİŞLİ	ANALYSIS OF THE VALUES CONTAINED IN BLACK SEA FOLK SONGS	134
Yücel KORKMAZ	ANALYSIS OF COMPLETED SUICIDES AMONG 15-19 YEAR OLDS AND THE PREVENTIVE ROLE OF SOCIAL SERVICES	144
Özlem KARACA	İŞLETMELERDE YABANCI DİL İHTİYACININ BELİRLENMESİ: ANKET GELİŞTİRME ÇALIŞMASI	151
Kadir Caner DOĞAN	THE RELATIONSHIP OF NEW PUBLIC MANAGEMENT AND OMBUDSMAN	158
Nuray AŞANTUĞRUL	INVESTIGATION OF PSYCHOLOGICAL COUNSELORS' OPINIONS ON THE PSYCHOSOCIAL SUPPORT PROCESS AFTER THE KAHRAMANMARAŞ EARTHQUAKE	162
Rüştü ILGAR	TRAFFIC PROBLEMS AND SOLUTION PROPOSALS in THE CITY CENTER OF ÇANAKKALE	168
Ahmet DURAK	THE IMAGE OF MUSLIMS IN NINETEENTH CENTURY WESTERN PUBLICATIONS	177
Abdurrahman OLGUN Uğur MAZLUM	REGIONAL WASTE MANAGEMENT SYSTEM IS THE KEY TO A SUSTAINABLE FUTURE	193
Akın KARAKUYU	EXAMINATION OF THESES PREPARED RELATED TO DIGITAL CITIZENSHIP	201
Akın KARAKUYU	ACQUISITIONS - CONTENT COMPATIBILITY OF THE SECONDARY SCHOOL SCIENCE CURRICULUM	209
Özgür DEMİRTAŞ Ali TETİK	DETERMINING THE TARGET MARKET FOR THE FURNITURE INDUSTRY IN THE CENTRAL ANATOLIAN REGION USING THE ANALYTICAL HIERARCHY PROCESS APPROACH	215
Ali YEŞELBAŞ Kerim LAÇİNBAY	THE EFFECT OF GAME-BASED ACTIVITY DESIGN ON STUDENT WORK IN VISUAL ARTS COURSE: JOAN MIRO EXAMPLE	224
Alper Bahadır LÜPÇÜ Remzi ALTUNIŞIK	THE EFFECT OF TRAVEL VLOGGERS ON CONSUMERS' TOURISTIC PREFERENCES	233
Gül Banu DUMAN Aray MUKAZHANOVA	ISSUES EXPERIENCED BY KANDASES (ORALMANS) RELATED TO LANGUAGE AND EDUCATION (EXAMPLE OF OSKEMEN)	241
Armağan YILMAZ	AN ITALIAN MARITIME REPUBLIC IN THE SHADOW OF VENICE: GENOESE AND THE CRUSADES (1096-1204)	257
M. Yüksel ERDOĞDU Ayşe Nur KULOĞLU	DEVELOPMENT OF PSYCHOLOGICAL MANIPULATION SCALE AND DETERMINING ITS PSYCHOMETRIC QUALITIES	267
Bengü KAYIARSLAN	INTERNATIONAL COMMUNICATION: THE CASE OF AMERICAN, TURKISH, RUSSIAN AND GREECE NEWS AGENCIES	280

Burak YILMAZ Mustafa BAYRAKÇI	OPINIONS OF SCHOOL GUIDANCE TEACHERS ON THE EFFECT OF MEDIA TOOLS ON THE BEHAVIOR OF HIGH SCHOOL STUDENTS (SAKARYA PROVINCE EXAMPLE)	292
Bülent AKKAYA	A SYSTEMATIC REVIEW OF THE LITERATURE ON TEACHER LEADERS IN THE CONTEXT OF ORGANIZATIONAL AGILITY	308
Cansu Betül GÜLER Mustafa Yüksel Erdoğdu	THE RELATION BETWEEN ADOLESCENTS' NEGATIVE AUTOMATIC THOUGHTS AND SOCIAL ANXIETY LEVELS	317
Çiğdem İSTEL	HEARING-IMPAIRED UNIVERSITY STUDENTS' VIEWS ON THE PROCESS OF PREPARING REINFORCED CONCRETE STATIC PROJECTS: A COMPARATIVE ANALYSIS BETWEEN DISTANCE EDUCATION AND FACE-TO-FACE INSTRUCTION	329
Elif MUTLU Menekşe Seden TAPAN BROUTIN	OPINIONS OF POSTGRADUATE TEACHERS ON THE DIFFICULTIES EXPERIENCED IN TEACHING ANGLES	344
Emine Hatun DİKEN Fatma Nur ÇAYLAR	DETERMINATION OF 8TH GRADE STUDENTS' VIEWS ON THE PROCESS OF PREPARING FOR THE HIGH SCHOOL ENTRANCE EXAM (LGS) (A CASE OF KARS PROVINCE)	357
Emine ÖZBOSTAN	CHILDREN'S LITERATURE ELEMENTS IN SAADETTİN KAPLAN'S TÛBA, ESRA and EMRE SERIES	369
Fulya KARADÖL Ayşe GÜLER	USE OF EXPERIMENTAL TYPOGRAPHY IN ART-BASED RESEARCH	397
Gizem CÖMERT Mediha KORKMAZ T. Oğuz BAŞOKÇU	METACOGNITIVE REGULATION INVENTORY IN EDUCATION: EXAMINING THE TEACHER VERSION WITH EXPLORATORY STRUCTURAL EQUATION MODELING	410
Gülşah TURA Ezgi HASKIRIŞ	ÖĞRETMEN ADAYLARININ AKADEMİK BRANŞ MEMNUNİYETLERİNİN YAŞAM BOYU ÖĞRENME EĞİLİMLERİ VE BİREYSEL YENİLİKÇİLİK DÜZEYLERİ İLE İLİŞKİSİ	418
Halet Almıla ARDA BÜYÜKTAŞKIN	PILOT PROJECTS IN AN ELECTIVE COURSE	429
Hilal AKTAN	THE ROLE OF TURKISH LITERATURE IN UNIVERSITY ENTRANCE IN THE UK: A STUDY ON A LEVEL TURKISH EXAMS	435
Hilal Nur SARAÇ ÖZDİN Menekşe Seden TAPAN BROUTIN	INVESTIGATION OF SEXIST APPROACHES IN MINISTRY OF NATIONAL EDUCATION ELEMENTARY SCHOOL MATHEMATICS TEXTBOOKS	445
İlhan PÜRLÜPINAR Fatih BAŞ	EXAMINATION OF CENTRAL EXAM (LGS, TEOG AND SBS) MATHEMATICS QUESTIONS APPLIED IN THE TRANSITION TO SECONDARY EDUCATION BETWEEN 2009-2023 ACCORDING TO PISA GENERAL CONTENT CONTEXT CATEGORY	458
İrem Nur DOĞMUŞ Mehmet Bahaddin ACAT	THE DIFFERENTIATION OF STUDENTS' PRE-CLASS EMOTIONS	471
Leyla ÖZYOL Nalan TURNA	BLADE RUNNER: PANOPTICON, IMMIGRANTS AND THE CITY	484

M. Akif GÜZEL T. Oğuz BAŞOKÇU İlker GÖK	USE OF ACHIEVEMENT TESTS IN MEASURING METACOGNITIVE SKILLS	489
Magzhan YENDIBAY Kurmangali DARKENOV	KAZAKHSTAN AND TURKEY: INTERNATIONAL RELATIONSHIPS IN THE FIELD OF EDUCATION	495
Melike ERDİL	LANGUAGE USE IN THE EVERYDAY EXPRESSIONS SECTION IN THE NEW ISTANBUL TURKISH COURSEBOOKS FOR INTERNATIONAL STUDENTS	515
Mehmet GÖKERİK	INFLUENCER MARKETING ANALYSIS: DISCOVERING ACADEMIC PERSPECTIVES THROUGH A BIBLIOMETRIC APPROACH	528
Mustafa KARAGÖZ	OPINIONS OF HIGH SCHOOL STUDENTS ON SMART MOBILE PHONE RESTRICTIONS AND PROHIBITIONS IN EDUCATIONAL ENVIRONMENTS: ZONGULDAK EREĞLİ EXAMPLE	538
Tahsin Oğuz BAŞOKÇU Muzaffer ŞEN M. Akif Güzel	MEASURING METACOGNITIVE MONITORING THROUGH THE TEST OF HIGHER ORDER THINKING SKILLS: AN EXAMPLE OF SCIENCE LITERACY	548
Ching-Yu Cheng Milana Ospanova	THE DIPLOMATIC ROLE OF INTERNATIONALIZATION OF HIGHER EDUCATION: THE CASE OF TAIWAN AND KAZAKHSTAN	555
Nilüfer USTA	A REVIEW REGARDING THE ART OF ANDY WARHOL, A POP ART ARTIST	580
Khanzada BOLAT Yelnur MADIROV Diana MARATKYZY	APPLICATION AND USE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN SCIENCE	592
Nurlybek ZHOLDYBEK Indira AKHMETOVA	ASAR AS A MAIN INSTITUTE OF SOCIAL WORK IN KAZAKH STEPPE	599
Aikerim YERKIN	NATIONAL PROJECTS IMPLEMENTED IN THE PROCESS OF PROVIDING SOCIAL SUPPORT TO THE UNEMPLOYED POPULATION	603
Aiman KELDINOVA	KAZAKH PHILOSOPHY AND CULTURE IN THE TURKIC WORLD	607
Aizada SMAGULOVA	STUDYING DRAMATISM IN CONTEMPORARY KAZAKH NOVELS: THE NARRATOLOGICAL APPROACH	613
Marzhan BAIMUKANOVA Aizada TOLEUKULOVA	SOCIO-PEDAGOGICAL ACTIVITIES TO PREVENT VIOLENCE AMONG YOUNG PEOPLE	619
Arailym SIYAZBAEVA Zhanar Khaidarovna	POSSIBILITIES OF INFLUENCE ON THE SOCIALIZATION OF YOUTH THROUGH MEDIA TOOLS TODAY	625
Fariza ZHAKSYBAI Danagul AMANBAYEVA	THE IMPORTANCE OF SOCIAL WORKERS IN SOCIETY	632
Nargyz KAPKESH	SCIENTIFIC AND PRACTICAL FOUNDATIONS OF ORGANIZING SOCIAL SUPPORT FOR FAMILIES RAISING CHILDREN WITH AUTISM SPECTRUM DISORDERS	637
Mendigul TAMABAYEVA, Nazgul KADIRKHAN	SOCIAL WORK WITH VICTIMS OF DOMESTIC VIOLENCE IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN	641

Nuray AŞANTUĞRUL	INVESTIGATION OF TEACHER CANDIDATES' OPINIONS ON SOCIAL MEDIA ADDICTION	647
Pınar AK	THE NOVEL "KÖLELER VE TUTKULAR" IN THE LIGHT OF SIGMUND FREUD	654
Ramazan TOPDEMİR	ARMENIANS IN TURKİSH NOVEL:THE EXAMPLE OF HACHIN AND BRIDGE OF HATRE (1918-19229)	669
Senem Bayındır UZUN Güneş ŞAHİN	USING BOARD GAMES AS A TEACHING METHOD IN 12TH GRADE T.R. REVOLUTION HISTORY AND ATATURKISM COURSE	680
SABITOVA SALTANAT KENDIRBEKOVA ZHANAR	ASPECTS OF MODERN SOCIAL WORK WITH CHILDREN LEFT WITHOUT PARENTAL CARE	685
Turan ÇETİNKAYA Recep AYHAN	INVESTIGATION OF THE LEVELS OF MINDFULNESS OF THE FACULTY OF SPORTS SCIENCES	692
Yücel KORKMAZ	THE EFFECT OF DIVORCE ON ADOLESCENT STUDENT BEHAVIOR TYPOLOGY AND SCHOOL SOCIAL SERVICES	700
Tleuzhan SHYNYBAI Zhanar KENDIRBEKOVA	DETERMINATION OF THE SPECIFICITY OF SOCIAL-PEDAGOGICAL WORK ON THE FORM OF CULTURAL TOLERANCE OF YOUTH IN MODERN HIGHER EDUCATION	706
Yegeshova Aiym Kendirbekova Zhanar	THE NOVELTY OF THE SOCIO-PEDAGOGICAL CONTENT OF THE PREVENTION OF COMPUTER ADDICTION IN ADOLESCENTS	712
Алмагүл МЫРЗАШЕВА	FUNCTIONAL LITERACY IS A REQUIREMENT OF THE TIME	719
Баймуканова Маржан Нұртаза Айшабибі	АТА - АНАНЫҢ АЖЫРАСУЫ ЖЕКЕ ТҰЛҒАНЫҢ ҚАЛЫПТАСУЫНА ӘСЕРІ	724
Бакенова Айгуль Жұматаева Мақпал Абенова Азатгүл Ыбырай Ербол	БҰҚАРАЛЫҚ АҚПАРАТ ҚҰРАЛДАРЫ АРҚЫЛЫ ЖАСӨСПІРІМДЕРДІ ТӘРБИЕЛЕУДЕ АТА-АНАЛАРДЫҢ РӨЛІН АРТТЫРУ: БҰҚАРАЛЫҚ АҚПАРАТ ҚҰРАЛДАРЫ АРҚЫЛЫ ӘЛЕУМЕТТІК ОРТАҒА БЕЙІМДЕЛУ	731
Бекен БАЛАПАШЕВ Айгүл ТҰРСЫНБАЕВА Bülent ŞENAY	ЖАЛҒЫЗДЫҚ ЖӘНЕ ӘЛЕУМЕТТІК ЖЕЛІЛЕР: ВИРТУАЛДЫ ЖЕЛІЛЕРДІҢ ҚАЗІРГІ АДАМНЫҢ ҚАРЫМ-ҚАТЫНАСЫ МЕН ПСИХОЛОГИЯСЫНА ӘСЕРІ	737
Раушан ЖАНПЕИСОВА Галия ТУТКЫШЕВА	THE CONTENT OF SOCIAL SUPPORT FOR LOW-INCOME FAMILIES	743
Дархан АБИЛОВ Эльмира СЫЗДЫКОВА	EMPLOYMENT AS THE MOST IMPORTANT DIRECTION OF THE SOCIO-ECONOMIC LIFE OF THE COUNTRY'S POPULATION	748
Дүйсен Нұрсұлтан Ғарифолла Есім Сибель Кибар Кавус	ОРТАҒАСЫРЛЫҚ АРАБ-МҰСЫЛМАН ОЙШЫЛДАРЫНЫҢ ФӘЛСАФАЛЫҚ ДҮНИЕТАНЫМЫ	754
Зибагул ИЛЬЯСОВА	YAQUT AL-HAMAWI AND TURKIC SCHOLARS	763
Каргин Сергали Аманбаева Данагүл Исмаил Акерке	SOCIO-PEDAGOGICAL POSSIBILITIES OF VARIOUS GENRES OF FOLK ORAL LITERATURE IN EDUCATION	769
Кира Гаркуша	MODELING OF THE INFORMATION AND LEARNING ENVIRONMENT AS A MEANS OF FORMING THE SOCIO-CULTURAL COMPETENCE OF STUDENTS ACCORDING TO THE EDUCATIONAL PROGRAM "CULTURAL AND LEISURE WORK"	774
Құрмашева Медина	RELEVANCE OF TRAINING SOCIAL WORKERS FOR ACTIVITIES ON ADAPTATION AND REHABILITATION OF CHILDREN WITH DISABILITIES IN SOCIETY	779

Орынбасар Шарипова	ISSUES OF INCLUSIVE EDUCATION	787
Мухтарова Шакира Тұрғанбай Мадина	HYPOTHETICAL MODEL OF FORMATION OF PROFESSIONAL TRAINING OF SOCIAL TEACHERS TO WORK IN CONDITIONS OF INCLUSIVE EDUCATION	792
Aidana SMAGUL	TEACHING KAZAKH TO HUNGARIAN HIGHER EDUCATION STUDENTS: STRATEGIES AND PRACTICES FOR BEGINNERS	799
Ayben DERGİN Mustafa Aydın BAŞAR	SOCIAL ENTREPRENEURSHIP AND SELF-EFFICIENCY LEVELS OF FACULTY OF EDUCATION STUDENTS	800
Aigerim SAGADATOVA Aigerim ISMAGUL	THE ROLE OF WORK MOTIVATION IN THE SELF-DEVELOPMENT OF FUTURE SOCIAL WORK SPECIALISTS	802
Aigerim SAGADATOVA Aigerim ALZHANOVA Maimuna ASMAGAMBETOVA	PATRONAGE AS A FORM OF PLACEMENT OF ORPHANS AND CHILDREN LEFT WITHOUT PARENTAL CARE	806
Marzhan BAIMUKANOVA Aishabibi NURTAZA,	INFLUENCE OF PARENTAL DIVORCE ON PERSONALITY FORMATION	811
Beyza Nur UĞUR	SİYASİ PROPAGANDANIN İLETİŞİM KAVRAMLARINA ETKİSİ	813
Cemile ŞEKER Aslı KAYA	THE ROLE OF LEADER EFFECTIVENESS AND TURNOVER INTENTION IN THE EFFECT OF PSYCHOLOGICAL PERFORMANCE ON ORGANISATIONAL PERFORMANCE IN ORGANISATIONS	815
Çağrı AKÇINAR	PSYCHOLOGICAL RESILIENCE AND CRIMINAL BEHAVIOR	817
Çağrı AKÇINAR Erem Sarıkoca	DEPRESSION AND DELINQUENT BEHAVIOR IN ADOLESCENT INDIVIDUALS	819
Marzhan BAIMUKANOVA Dinash SIYAZBAEVA,	БІЛІМ БЕРУ МЕКЕМЕЛЕРІНДЕГІ ЖАСӨСПІРІМДЕРДІҢ ДЕВИАНТТЫ МІНЕЗ-ҚҰЛҚЫНЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ	821
Gizem CÖMERT T. Oğuz BAŞOKÇU İlker GÖK Yılmaz Orhun GÜRLÜK	THE EFFECT OF THE DIFFERENCE IN THE ANSWER TIMES OF THE QUESTIONS ANSWERED CORRECTLY AND INCORRECTLY BY THE STUDENTS ON THEIR ACHIEVEMENT	828
Cem GÖRÜR	1756 ISTANBUL FIRE AND SULTAN OSMAN III	830
Gakku MEDEUBAEVA Gaziza DZHAMALIEVA	THE VALUE ASPECT OF CULTURE	832

Gözde ÇEVEN Mithat KORUMAZ	THE RATIONALE FOR PURSUING GRADUATE EDUCATION: DO NEOLIBERALISM AND HUMAN CAPITAL DISCOURSE MATTER?	837
Gulmira UALIYEVA Makhsat ALPYSBES	INFLUENCE OF WOMEN IN THE HISTORY OF THE KAZAK KHANATE AND TURKISH CIVILIZATION	838
Güliz BAYDEMİR KATKAR	ARCHITECTURAL REFLECTIONS IN CONTEMPORARY TURKISH PAINTING	840
Hilal SUSUZ Hatice VATANSEVER BAYRAKTAR	INVESTIGATION OF PRIMARY SCHOOL TURKISH COURSE OUTCOMES ACCORDING TO THE RENEWED BLOOM TAXONOMY	849
Hüseyin BAYRAM Cafer EKSİK	ENTREPRENEURSHIP CULTURE OF MIDDLE SCHOOL STUDENTS: AN ETHNOGRAPHIC RESEARCH	851
T. Oğuz BAŞOKÇU Gizem CÖMERT İlker Gök Yılmaz Orhun GÜRLÜK	THE EFFECT OF DICHOTOMOUS AND POLYTOMOUS SCORING ON ATTRIBUTE CLASSES IN LATENT CLASS MODELS	853
Jale COŞKUN	LEXICO-SEMANTIC FEATURES OF TURKISMS IN RUSSIAN	860
Джамалиева Газиза	FORMATION AND DEVELOPMENT OF SOCIAL WORK IN KAZAKHSTAN	862
Lyazzat BEISENBAYEVA Bayan KENESSARY	DISCUSSION STRATEGY FOR ENHANCING HIGH SCHOOL STUDENTS' SPEAKING SKILLS	863
Melda Medine SUNAY Suna HALLI	AN ANALYSIS OF ORHAN TÜRKDOĞAN'S HANDLE OF ALEVI-BAKTASHI IDENTITY IN HIS TWO LITERARY WORKS	864
Medine SUNAY Okan KARAHAN	EFFECT OF EARTHQUAKE ON MIGRATION "EXAMPLE OF FEBRUARY 6 EARTHQUAKES"	880
Nesibe Firdevs ÇETİNKAYA Ali TAŞ	COMPARATIVE ANALYSIS OF SECONDARY EDUCATION EXAMS TRANSITION POLICIES	897
Nuran VARIŞLI Münevver BAYAR Nadire KANTARCIOĞLU	THE RELATIONSHIP BETWEEN EXCLUSION AND ORGANIZATIONAL COMMITMENT IN ORGANIZATIONS: A CONCEPTUAL FRAMEWORK	899
T. Oğuz BAŞOKÇU Gizem CÖMERT İlker Gök Yılmaz Orhun GÜRLÜK	THE EFFECT OF DICHOTOMOUS AND POLYTOMOUS SCORING ON ATTRIBUTE CLASSES IN LATENT CLASS MODELS	901
Ziya ŞEN Semih ASLAN	COMMENTARY WRITTEN BY ATATÜRK: HAK DİNİ KUR'AN DİLİ	908
Saltanat NURLANOVA Aigul BEISSENOVA	CRISIS CENTERS OF KARAGANDA REGION PROVIDING SPECIAL SOCIAL SERVICES TO VICTIMS OF DOMESTIC VIOLENCE	910
Sevinç AYRA Hakan ÖZAK	PARENTS' VIEWS ON SPECIAL EDUCATION SERVICES FOR STUDENTS WITH AUTISM SPECTRUM DISORDER IN SECONDARY EDUCATION	914
ShakiraMUKHTAROVA Aidana MUKHTAROVA	DEVELOPMENT OF SOCIO-CULTURAL COMPETENCIES MIDDLE SCHOOL STUDENTS	916

Sheerin Zandsalimi Akbar Valadbigi	EDUCATIONAL GREEN SKILLS (Capacity building and Strengthening Skills in Education)	922
Ақнур САЙФУЛЛАЕВА Ақниет СМАХАН Хажы Ахмет ШИМШЕК	CLASSIFICATION BY METHODS OF SOCIAL WORK	923
Аяулым КЕНЖЕБАЕВА Газиза ДЖАМАЛИЕВА	SOCIAL WORK WITH MIGRANTS	925
Бірғаным САТТАР Индира АХМЕТОВА	CONFLICTS IN THE FAMILY: CONSEQUENCES AND SOLUTIONS	927
Кумисбекова Жазира Өзкул Чобаноғлы Оразбаева Фаузия	THE IMPORTANCE OF LEARNING THE KAZAKH LANGUAGE WITH INTEGRATION	934
Аймира САГИНТАЕВА Жайдары СЕРІК Айгерім АЛЬЖАНОВА	MARY RICHMOND MOTHER OF SOCIAL WORK	939
Индира АХМЕТОВА Байжол КАРИПБАЕВ Жалғас ҒАЛЫ	THE ORIGINS OF VOLUNTEERING IN KAZAKHSTAN: SOCIAL ANALYSIS	943
Индира ФАЗЫЛОВА Аида СЕКСЕНАЛИНА Құндыз ЖАҚЫБАЙ	UPBRINGING QUALITY IS THE BASIS OF EDUCATIONAL PLATFORM	955
Ляззат БАЛАБЕКОВА Айгуль МУСРАУНОВА	TECHNOLOGY OF SOCIAL WORK WITH THE ELDERLY: EFFECTIVE METHODS AND APPROACHES	957
Назерке СОВЕТОВА Ляззат БАЛАБЕКОВА	SOCIAL PEDAGOGICAL WORK WITH DIFFICULT CHILDREN	961
Нұрғұл МҰҚАН Гаухар СМАКОВА	THE ROLE OF ADVERTISING IN THE FORMATION OF THE IMAGE OF THE LIBRARY	965
Marzhan BAIMUKANOVA Akerke MUKASHEVA	SOCIO-PEDAGOGICAL FACTORS OF BULLYING PREVENTION AMONG PRIMARY SCHOOL STUDENTS IN INCLUSIVE EDUCATION	967
Atilla Can EKİCİ	CAN GREAT POWERS BE MANIPULATED?	969
Ayşe İrem BEKDİK	EXAMINING THE RELATIONSHIP BETWEEN PERCEIVED HELICOPTER PARENTING ATTITUDES AND EMOTIONAL INTELLIGENCE IN UNIVERSITY STUDENTS	971
Ayşe TÜRKMEN Turgut KOÇOĞLU	THE MOURNING TRADITION OF IMAM HUSSEIN AMONG IRAGI SHIA TURKMENS AND ITS REFLECTION IN POETRY	973
Ayşe TÜRKMEN Turgut KOÇOĞLU	SOCIAL MEMORY OF THE JULY 14, 1959 KIRKUK MASSACRE AND ITS REFLECTİON İN POETRY	975
Bengü KAYIARSLAN	INTERNATIONAL COMMUNICATION: THE CASE OF AMERICAN, TURKISH, RUSSIAN AND GREECE NEWS AGENCIES	977
Beyzanur YAVUZ Ömer Faruk ÇETİN	A CONTENT STUDY ON THESIS RELATED TO DYSCALCULIA (MATH LEARNING DİSABİLİTY) PUBLISHED BETWEEN 2001-2024 IN TURKEY	988
Didem BEKTAŞ Murat BEKAR	THOUGHTS ON CO-TEACHING APPLICATIONS	990
Dora UZKESİCİ	THE ROLE OF DIGITAL STORYTELLING ON CONSUMER-BRAND RELATIONSHIPS AND CO-CREATION: EXAMPLE OF FORMULA	993

Ahmet KILIÇ	EDUCATED PEOPLE PERCEPTION in OUR ANCIENT TRADITION TURKISH FOLK SONGS: NEŞET ERTAŞ EXAMPLE	995
Gülderen DEMİR ÇETİN, Dr. Feyza TOPÇU	GENÇ YETİŞKİNLERDE TEKNOLOJİ BAĞIMLILIĞI VE DÜRTÜSELLİĞİN SİBER ZORBALIK ÜZERİNDEKİ YORDAYICI ETKİSİNİN İNCELENMESİ	997
Muzaffer ÖZHAN Esra YALÇINTAŞ	EXAMINING THE AWARENESS OF TEACHER CANDIDATES TOWARDS CHILD ABUSE AND NEGLECT AND THEIR ATTITUDES TOWARDS REPORTING ABUSE	999
Muhammed Muzaffer ÖZHAN Mehmet MEŞE Esra YALÇINTAŞ	DETERMINING TEACHER CANDIDATES' PERCEPTION OF INCLUSIVE EDUCATION	1002
Betül GÜVEN Hakan SEYİT	BODY IMAGE IN THE LATE PERIOD AFTER BARIATRIC SURGERY	1004
Tuğba DAĞDEVİREN Tolga KÖROĞLU	AGE ESTIMATION METHODS ON SKELETONS AND THEIR APPLICABILITY IN FORENSIC SCIENCES	1006
Muhittin ŞAHİN	THE OTHER: A MONOGRAPHY ON INVOLVING IN CRIME THROUGH EDUCATIONAL EXPERIENCES	1008
Serdar AYKUT, Dudu AKMAZ	ENGELLİ YAKININ ÖZEL BAKIM MERKEZİ DENEYİMİ: SOSYAL HİZMET MÜDEHALESİ OLGU SUNUMU	1010
Eda MAT Esil SALİMOĞLU	SEXIST ATTITUDES THAT WOMEN MANAGERS FACE IN THE WORKPLACE: A QUALITATIVE STUDY	1012
Emine Özge ÖZER	CODE-SWITCHING IN EFL CLASSROOMS: PERSPECTIVES FROM TEACHERS IN THE TURKISH CONTEXT	1014
Ercan ARAS Yahya AKTU	ADAPTATION OF THE PARENTAL SELF-STIGMATISATION SCALE INTO TURKISH: VALIDITY AND RELIABILITY STUDY	1016
Ceren TUNALI Filiz KÜNÜROĞLU	A SOCIAL PSYCHOLOGICAL PERSPECTIVE ON CONSPIRACY THEORIES: ORGANIZATIONAL CONSPIRACY THEORIES	1018
Furkan ÇAPOĞLU	FOR CHILDREN AND YOUTH IN PALESTINE A STUDY ON HUMAN RIGHTS VIOLATIONS	1035
Furkan ÇAPOĞLU	FROM COLONIALISM UNDERSTANDING OF GEOGRAPHICAL DISCOVERIES TO WORLD CAPITALISM	1037
Furkan GÖKTAŞ	THE BIBLIOMETRIC ANALYSIS OF CREDIBILISTIC PORTFOLIO SELECTION	1039
Hatice AY Hüseyin KIZILTAŞ	AWARENESS LEVELS OF UNIVERSITY STUDENTS TOWARDS RENEWABLE ENERGY IN THE CONTEXT OF ENVIRONMENTAL SUSTAINABILITY: BARTIN UNIVERSITY CASE	1040
İlker ERGÜN Ali ERYILMAZ	THE RELATIONSHIP OF LIFE COMMITMENT WITH AUTHENTICITY AND STRUGGLE FOR GOALS IN FACULTY OF EDUCATION STUDENTS	1042
Zülfü DEMİRTAŞ Köksal ÇİFTÇİ	EXAMINING ORGANIZATIONAL LEARNING THROUGH META-ANALYSIS METHOD	1044
Kübra ÇELİK	THE IMPACT OF LOYALTY PROGRAMS ON PURCHASING: THE CASE OF HEPSIBURADA PREMIUM	1046
Kübra YILDIRIM Hatice VATANSEVER BAYRAKTAR	REVIEW OF 6-8 YEARS OLD CHILDREN'S BOOKS PUBLISHED BETWEEN 2015-2023 IN TERMS OF VALUES	1048

Merve ÖZTAMER Gülsiye ÖZTÜRK ÜRÜT	RISK FACTORS ASSESSMENT OF FOOD INDUSTRY WASTEWATER TREATMENT PLANTS	1051
Miraç ÇAKMAK	PEER BULLYING IN MIDDLE SCHOOL STUDENTS	1053
Muhammet Oğuzhan ÇİMTAY	8th GRADE SCIENCE COURSE THE EFFECT OF THE COOPERATIVE LEARNING METHOD ON THE STUDENT SUCCESS IN THE UNIT OF "DNA AND GENETIC CODE"	1055
Murat ARTUÇ	AN ALTERNATIVE AVENUE IN CLIMATE ACTION: THE CLIMATE LITIGATION	1057
Nazlı COŞKUN Duygu Metin PETEN	THE EFFECT OF SOCIO-SCIENTIFIC INQUIRY BASED LEARNING ON SECONDARY SCHOOL STUDENTS' UNDERSTANDINGS OF THE NATURE OF SCIENTIFIC INQUIRY	1058
Hasan TUTAR Selçuk NAM Burak ATMACA	DIGITAL ACCESSIBILITY AND DISABILITY STATUS OF MUNICIPALITY WEBSITES: AN EXAMPLE OF TR42 REGION MUNICIPALITIES	1060
Sena ÖZŞARİK Seza SİNANLAR USLU	INVESTIGATION OF THE CONTRIBUTION OF YILDIZ TECHNICAL UNIVERSITY MUSEOLOGY MA PROGRAM THESES TO THE FİELD	1062
Sibel YILMAZ, Serya ÇETİNKAYA	INVESTIGATION OF THE EFFECTS OF MULTIPLICATIVE THINKING ON GIFTED DEP1 (SUPPORT EDUCATION PROGRAM 1) STUDENTS	1069
Suna TATLI	COMPARISON OF THE INTERNATIONAL VISIBILITY OF CONSERVATORIES IN TURKEY	1071
Zülbiye ÖZKAN Vedat BAYRAKTAR	OPINIONS OF SPECIAL EDUCATION AND PRESCHOOL TEACHERS PROVIDING REVERSE INCLUSION EDUCATION	1073
Alireza Karbasi	INVESTIGATING ON EXPORTS OF IRANIAN SAFFRON	1075
Laila Yasir Al-Harthy Ali H. Al-Badi	TO CLOUDIFY OR NOT TO CLOUDIFY	1076
Nazira B. Boldurukova	ZHOU ENLAI'S IMPACT TO THE FOREIGN FOLICY OF CHINA	1077
Narong Kulnides	FINGERPRINT ON BALLISTIC AFTER SHOOTING	1078
Chalermpol Tapsai	THE DEVELOPMENT OF ONLINE LESSONS IN INTEGRATION MODEL	1079
Saowapa Phaithayawat	THE SOCIAL AREA DISCLOSURE TO REDUCE CONFLICTS BETWEEN COMMUNITY AND THE STATE: A CASE OF MAHAKAN FORTRESS, BANGKOK	1078
Marut Pichetvit	THE DESIGN OF PICTURE BOOKS FOR CHILDREN FROM TALES OF AMPHAWA FIREFLIES	1079
Amirreza Attarzadeh	THE CORRELATION OF ECONOMIC VARIABLES ON DOMESTIC INVESTMENT	1082
Afrah Saad Mohsen Al-Mahfadi	AN ASSESSMENT ON THE EFFECT OF PARTICIPATION OF RURAL WOMAN ON SUSTAINABLE RURAL WATER SUPPLY IN YEMEN	1083
Aya Maher Pakinam Youssef	ROLE OF LEADERS IN MANAGING EMPLOYEES' DYSFUNCTIONAL BEHAVIOR AT WORKPLACE	1084
Prasansha Kumari	CUSTOMER ADOPTION AND ATTITUDES IN MOBILE BANKING IN SRI LANKA	1085

Tereza Dolečková	THE SERVICE APPRAISAL OF SOLDIERS OF THE ARMY OF THE CZECH REPUBLIC IN THE CONTEXT OF PERSONAL EXPENSES	1086
Abbas Al-Refaie Nour Bata	MARKET SEGMENTATION AND CONJOINT ANALYSIS FOR APPLE FAMILY DESIGN	1087
Aya Maher Pakinam Youssef	EXAMINATION OF EXAM ANXIETY OF STUDENTS	1088
Nabila Charkaoui	A COMPUTATİONAL MODEL OF MİNİMAL CONSCİOUSNESS FUNCTİONS	1089
Fouzia Alsabah Shaikh, Anjali Ghosh	EXPLORING LIFE MEANINGFULNESS AND ITS PSYCHOSOCIAL CORRELATES AMONG RECOVERING SUBSTANCE USERS – AN INDIAN PERSPECTIVE	1090
Kalayanee Koonmee	DEVELOPMENT OF ORGANIZATIONAL JUSTICE İN INCENTIVE ALLOCATION OF THE THAI PUBLIC SECTOR	1091
O. Aizpurua W. Koutstaal	AUTOBIOGRAPHICAL MEMORY AND FLEXIBLE REMEMBERING: GENDER DIFFERENCES	1092
Nadeem Akhtar Shan Bo	CULTURAL ANXIETY AND ITS IMPACT ON STUDENTS-LIFE: A CASE STUDY OF INTERNATIONAL STUDENTS IN WUHAN UNIVERSITY	1093
Juliana Panova	1399 TREATMENT OR RE-VICTIMIZING THE VICTIMS	1094
Philip T. Roundy	THE STORY OF MERGERS AND ACQUISITIONS: USING NARRATIVE THEORY TO UNDERSTAND THE UNCERTAINTY OF ORGANIZATIONAL CHANGE	1095
Abdelfettah Bouri	A NEW MEASURE OF HERDING BEHAVIOR: DERIVATION AND IMPLICATIONS	1096
Yoon-Hyuk Choi	ANALYSIS OF DRIVING CONDITIONS AND PREFERRED MEDIA ON DIVERSION	1097
Diya Sarkar Prafulla C. Mishra	AN ANALYTICAL STUDY ON THE POLITICS OF DEFECTION IN INDIA	1098
A. V. Shashkova	POSITION OF THE CONSTITUTIONAL COURT OF THE RUSSIAN FEDERATION ON THE MATTER OF RESTRICTING CONSTITUTIONAL RIGHTS OF CITIZENS CONCERNING BANKING SECRECY	1099
Triyanto, Rima Vien Permata Hartanto	RECOGNITION AND PROTECTION OF INDIGENOUS SOCIETY IN INDONESIA	1100
Muhammad Naveed Yang Caixia	NEED OF NATIONAL SPACE LEGISLATION FOR SPACE FARING NATIONS	1101
Antonios Maniatis	HUMAN RIGHTS IN ARMED CONFLICTS AND CONSTITUTIONAL LAW	1102
Saule Mussabekova	FORENSIC MEDICAL CAPACITIES OF RESEARCH OF SALIVA STAINS ON PHYSICAL EVIDENCE AFTER WASHING	1103
Lilian Noronha Nassif	TOWARDS A PROOF ACCEPTANCE BY OVERCOMING CHALLENGES IN COLLECTING DIGITAL EVIDENCE	1104
Robert Grzeszczak	THE CONCEPT AND PRACTICE OF GOOD GOVERNANCE IN THE EUROPEAN UNION	1105
Jordan Georgiev Deliversky	MEASURES FOR LIMITING CORRUPTION UPON MIGRATION WAVE IN EUROPE	1106
Ali Akbar	PROMOTING GENDER EQUALITY WITHIN ISLAMIC TRADITION VIA CONTEXTUALIST APPROACH	1107

Khaled Igbaria	BA'ALBAKĪ'S INFLUENCE ON 1950S AND 1960S LEBANESE WOMEN WRITERS	1108
Aleksandra Chiniaeva	PROTECTION OF HUMAN RIGHTS IN EUROPE: THE PARLIAMENTARY DIMENSION	1109
B. Kuiper	EISENHOWER'S FAREWELL SPEECH: INITIAL AND CONTINUING COMMUNICATION EFFECTS	1110
Luna Shamieh	HUMAN SECURITY PROVIDERS IN FRAGILE STATE UNDER ASYMMETRIC WAR CONDITIONS	1111
Hanaa Farouk Saleh	DEVELOPING NEW MEDIA CREDIBILITY SCALE: A MULTIDIMENSIONAL PERSPECTIVE	1112
Jawad Alzeer	SWISS SCIENTIFIC SOCIETY FOR DEVELOPING COUNTRIES: A CONCEPT OF RELATIONSHIP	1113
Adebomi M. Oyewumi Sunday Amaize	BARRIERS TO MARITAL EXPECTATION AMONG INDIVIDUALS WITH HEARING IMPAIRMENT IN OYO STATE	1114
Rafik Massoudi	NARRATING IRISH IDENTITY: RETRIEVING 'IRISHNESS' IN THE WORKS OF WILLIAM BUTLER YEATS AND SEAMUS HEANEY	1115
Dorota Rucińska	NATURAL DISASTER TOURISM AS A TYPE OF DARK TOURISM	1116
Ahmad Khoirul Umam	DEMOCRATIZATION, MARKET LIBERALIZATION AND THE RAISE OF VESTED INTERESTS AND ITS IMPACTS ON ANTI-CORRUPTION REFORM IN INDONESIA	1117
Weena Eiamprapai	ART AND CULTURE IN THE DEVELOPMENT PERIOD TO MODERNIZATION IN THE REIGN OF KING RAMA VI	1118
Maryam Memarian Mahmood Naghizadeh	DESIGNING CREATIVE EVENTS WITH DECONSTRUCTIVISM APPROACH	1119
Katerina Antoniou	DE-SECURITIZING IDENTITY: NARRATIVE (IN)CONSISTENCY IN PERIODS OF TRANSITION	1120
Soungwan Kim	EFFECT OF ORGANIZATIONAL RESOURCES ON IMPROVING INDEPENDENCY OF PEOPLE WITH SEVERE DISABILITIES: VOCATIONAL REHABILITATION FACILITIES IN SOUTH KOREA	1121
Aishath Shakeela	WATER CRISIS MANAGEMENT IN A TOURISM DEPENDENT COMMUNITY	1122
Musthaya Patchanee	AN APPLICATION OF GEOGRAPHIC INFORMATION SYSTEM TO SELECT AREAS FOR SANITARY LANDFILL IN BANG NOK- KHWAEK MUNICIPALITY	1123
T. Zairunisha	IMPACT OF REPRODUCTIVE TECHNOLOGIES ON WOMEN'S LIVES IN NEW DELHI: A STUDY FROM FEMINIST PERSPECTIVE	1124
Tajudeen Ojo Ibraheem	CURBING ABUSES OF LEGAL POWER IN THE SOCIETY	1125
Mahmood Niroobakhsh	SOCIAL STRUCTURE, INVOLUNTARY RELATIONS, AND URBAN POVERTY	1126
Ahmed Alaoui	NOWLEDGE TRANSFER AND THE TRANSLATION OF TECHNICAL TEXTS	1127
Zahra Ahmed Al-Zadjali	THE INFLUENCE OF ISLAMIC ARTS ON OMANI WEAVING MOTIFS	1128
Sarah Barrere	UNDERSTANDING EUROPE'S ROLE IN THE AREA OF LIBERTY, SECURITY AND JUSTICE AS AN INTERNATIONAL ACTOR	1129

Shorena Tsiklauri	THE METHODOLOGY OF OUT-MIGRATION IN GEORGIA	1130
Martin Lnenicka	AN IN-DEPTH ANALYSIS OF OPEN DATA PORTALS AS AN EMERGING PUBLIC E-SERVICE	1131
Bekim Avdiaj	THE NATURE OF ORIGIN OF NEW CRIMINAL OCCURRENCES IN GJAKOVA REGION: CULTURAL AND CRIMINOLOGICAL "INTERSECTION" IN 1999-2009	1132
Volker Koch	EDUCATION OF PURCHASING PROFESSIONALS IN AUSTRIA: COMPETENCE BASED VIEW	1133
Bita Mashayekhi Azadeh Maddahi Arash Tahriri	DEVELOPING AN AUDIT QUALITY MODEL FOR AN EMERGING MARKET	1134
Shilpi Tyagi D. K. Nauriyal	ETERMINANTS OF PROFITABILITY IN INDIAN PHARMACEUTICAL FIRMS IN THE NEW INTELLECTUAL PROPERTY RIGHTS REGIME	1135
Said Abdullah Al Saifi	THE IMPACT OF MOTIVATION, TRUST, AND NATIONAL CULTURAL DIFFERENCES ON KNOWLEDGE SHARING WITHIN THE CONTEXT OF ELECTRONIC MAIL	1136
Bita Mashayekhi Zeynab Lotfi Aghel	A STUDY ON THE DETERMINANTS OF EARNINGS RESPONSE COEFFICIENT IN AN EMERGING MARKET	1137
Lovorka Galetic Zeljko Vukelic	INFLUENCE OF A COMPANY'S DYNAMIC CAPABILITIES ON ITS INNOVATION CAPABILITIES	1138
Карлыгаш ХАМЗИНА Каламкас КАЛЫБЕКОВА	LATIN GRAPHICS AND PROBLEMS OF COLLABORATION	1139
Bekish Balzhan Kendirbekova Zhanar	КӘСІПТІК БАҒДАР БЕРУ ЖҰМЫСЫНЫҢ ОТАНДЫҚ ЖӘНЕ ШЕТЕЛДІК ТӘЖІРИБЕСІ	1145
Saltanat NURLANOVA Aigul BEISSENOVA	CRISIS CENTERS OF KARAGANDA REGION PROVIDING SPECIAL SOCIAL SERVICES TO VICTIMS OF DOMESTIC VIOLENCE	1151
Алия Баймуханова Баярыс Назира	FEATURES OF SOCIAL WORK WITH CHILDREN WITHOUT PARENTAL CARE	1158
Anar ISSABEKOVA	PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL ASPECTS OF ADAPTIVE WORK: SUPPORT FACTORS FOR FAMILIES RAISING CHILDREN WITH SPECIAL NEEDS	1170
Funda AMANVERMEZ İNCİRKUŞ	EXAMINATION OF THE ACTIVITIES IN THE 5TH GRADE TURKISH COURSE BOOK ACCORDING TO THE THEORY OF MULTIPLE INTELLIGENCES	1171
Ahmet Can UYSAL	SİLİVRİ PORT DURING THE OTTOMAN PERIOD	1173
Ercan ARAS Yahya AKTU	EBEVEYN ÖZ-DAMGALAMA ÖLÇEĞİ'NİN UYARLANMASI: GEÇERLİK VE GÜVENİRLİK ÇALIŞMASI	1195
G.N. Shanbaeva	THEORETICAL APPROACHES TO ANALYZING SUPERVISION AS AN EFFECTIVE PRACTICE	1199
Gulmira UALIYEVA Makhsat ALPYSBES	INFLUENCE OF WOMEN IN THE HISTORY OF THE KAZAK KHANATE AND TURKISH CIVILIZATION	1200
Hasan TUTAR Selçuk NAM Burak ATMACA	BELEDİYE WEB SİTELERİNİN DİJİTAL ERİŞİLEBİLİRLİK VE ENGELLİLİK DURUMU: TR42 BÖLGESİ BELEDİYELERİ ÖRNEĞİ	1212

8. SINIF ÖĞRENCİLERİNİN TEMEL EĞİTİMDEN ORTAÖĞRETİME GEÇİŞ SINAVI (TEOG) İLE LİSELERE GEÇİŞ SINAVI'NIN (LGS) KARŞILAŞTIRILMASINA YÖNELİK GÖRÜŞLERİNİN TESPİTİ (KARS İLİ ÖRNEĞİ)

DETERMINATION OF 8TH GRADE STUDENTS' PERSPECTIVES ON THE COMPARISON BETWEEN THE TRANSITION EXAM FROM BASIC EDUCATION TO SECONDARY EDUCATION (TEOG) AND THE HIGH SCHOOL ENTRANCE EXAM (LGS) (A CASE OF KARS PROVINCE)

Doç. Dr. Emine Hatun DİKEN
Kars Kafkas Üniversitesi, Dede Korkut Eğitim Fakültesi, Fen Bilgisi Eğitimi Anabilim Dalı, Merkez, Kars.

Fen Bilimleri Öğretmeni Fatma Nur ÇAYLAR
Kars Kafkas Üniversitesi, Dede Korkut Eğitim Fakültesi, Fen Bilgisi Eğitimi Anabilim Dalı, Merkez, Kars.

ÖZET

Dünyadaki ülkelerinin en çok önem verdiği konulardan birisi eğitim-öğretimdir. Eğitim-öğretime verilen bu önem; sınıf içerisindeki ortam, öğrencilerin davranışları, ders içi materyal çeşitliliği gibi farklı açılardan araştırılmış olsa da önemli olan öğrencilerin başarı seviyelerine göre yıllar içerisinde düzenli bir şekilde nasıl ilerlediklerini tespit etmektir (Berberoğlu & Kalender, 2005). Günümüzdeki ortaokul öğrencileri, gelecekte toplumumuza her açıdan yön verecek bireyler olacaktır. Bu durum, onlara yaşadıkları süre içinde, giderek artan daha üst seviyelerde bilgi ve beceri kazandırmayı zorunlu hale getirmektedir. Bu öğrenciler, bilgi odaklı küresel ekonomide diğer ülkelerin öğrencileri ile başarılı bir şekilde yarışabilmelidirler. Yani problemleri anlayarak çözebilen bireyler olarak yetiştirilmelidirler (Çoban, 2002). Ortaokul öğrencilerinin daha üst seviyelerde bilgi ve beceri kazanabilmeleri için ortaokul sonrası öğrenim görecekleri lise türü oldukça önemlidir. Öğrencilerin iyi düzeydeki liselere yerleşebilmeleri için ülkemizde yapılan merkezi sınavları aşabilmeleri gerekmektedir. Geçmiş yıllara baktığımızda ülkemizde şu an merkezi sınavlara daha çok önem verildiği görülmektedir. Ülkemizde 2013-2014 yıllarında "Temel Eğitimden Ortaöğretime Geçiş Sınavı (TEOG)" yapılmıştır (Kaplan, 2017; Atılgan, 2018). Daha sonra ülkemizde 2018 yılında Liseler Geçiş Sınavı (LGS) faaliyete geçmiştir (Kuzu, Kuzu & Gelbal, 2019). Bu araştırmanın amacı 8. sınıf öğrencilerinin Temel Eğitimden Ortaöğretime Geçiş Sınavı (TEOG) ile Liselere Geçiş Sınavı'nı (LGS) karşılaştırarak bu iki sınav sisteminin güçlü ve zayıf olan yönleri noktasında görüşlerini tespit etmektir. Araştırmaya Kars ilinin merkezindeki 18 ortaokulun 8. sınıflarında öğrenim gören 1000 öğrenci katılmıştır. Araştırmada veri toplama aracı olarak 8. sınıf öğrencilerinin TEOG ile LGS'yi karşılaştırdıklarında hangi merkezi sınavı tercih ettiklerine yönelik ve LGS'nin TEOG'a göre güçlü ve zayıf olan yanları hususundaki görüşlerini tespit etmeye yönelik yapılandırılmış sorulardan oluşan "Liselere Geçiş Sınav Sistemi Öğrenci Görüş Formu" kullanılmıştır. Öğrenciler yapılandırılmış görüşme sorularına bir ders saati (40 dakika) süresinde yazılı olarak cevap vermişlerdir. Araştırmadan toplanan nitel verilerin analizleri yapılmıştır. Öğrencilerin sorulara verdikleri yanıtların analizlerinde ortaya çıkan çıkarımsal ve açıklayıcı kodlamalar ile temalar nitel olarak tespit edilmiştir. Araştırmanın sonucunda; TEOG sınav sistemini tercih eden öğrencilerin; soruların daha kolay olması, iki oturum şeklinde yapılması, daha az konudan sorul sorulması şeklinde görüş bildirdikleri tespit edilmiştir. LGS'yi tercih eden öğrencilerin ise sorulan soruların ayırt ediciliklerinin fazla olması ve mantığa dayalı olması şeklinde görüş bildirdikleri tespit edilmiştir. Öğrencilerin LGS'nin

TEOG'a göre güçlü yanlarına yönelik; soruların yoruma dayalı, mantıklı, zor, ayırt ediciliklerinin yüksek olması, sınavın adrese dayalı yapılması, okul puan ortalamalarının dikkate alınması şeklinde görüş bildirdikleri belirlenmiştir. Öğrencilerin LGS'nin TEOG'a göre zayıf yanlarına yönelik; üç yanlışın bir doğruyu götürmesi, soruların uzun, karmaşık ve zor olması, sınavın tek oturumda yapılması şeklinde görüş bildirdikleri belirlenmiştir. Bu araştırmadan elde edilen sonuçlar doğrultusunda Liselere Geçiş Sınavı'nın tespit edilen güçlü ve zayıf yönlerinin tekrar gözden geçirilerek gerekli bu sınav sistemine yönelik gerekli iyileştirmelerin yapılabileceği düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Temel eğitimden ortaöğretime geçiş sınavı (TEOG), Liselere geçiş sınavı (LGS), 8. sınıf öğrencileri.

ABSTRACT

Education holds paramount importance globally, with countries emphasizing various aspects such as classroom environment, student behavior, and instructional materials. However, the crucial focus lies in monitoring students' continuous progress based on their academic achievements (Berberoğlu & Kalender, 2005). Present-day middle school students are the future architects of our society, necessitating the provision of ever-increasing levels of knowledge and skills throughout their educational journey. It's essential that these students possess the competencies to effectively compete in the knowledge-driven global economy and emerge as problem-solving individuals (Çoban, 2002). The choice of high school following secondary education significantly impacts students' acquisition of advanced knowledge and skills. Thus, ensuring access to quality secondary education is pivotal in fostering the development of well-equipped individuals prepared to thrive in an increasingly competitive and dynamic global landscape. In order to secure placement in reputable high schools, students must excel in the central exams administered in our country. Over the years, these central exams have gained increasing prominence. Notably, in the 2013-2014 academic year, the "Transition Exam from Basic Education to Secondary Education (TEOG)" was introduced (Kaplan, 2017; Atılgan, 2018). Subsequently, the High School Entrance Exam (LGS) was implemented in our country in 2018 (Kuzu, Kuzu & Gelbal, 2019). This study aims to conduct a comparative analysis between the Transition Exam from Basic Education to Secondary Education (TEOG) and the High School Entrance Exam (LGS) to elucidate the perspectives of 8th-grade students regarding the strengths and weaknesses of these two exam systems. The study included the participation of 1000 8th-grade students from 18 secondary schools located in the central region of Kars province. To gather data, researchers utilized the "Student Opinion Form on High School Entrance Exam System," comprising structured questions aimed at eliciting students' preferences between TEOG and LGS, as well as their perceptions regarding the strengths and weaknesses of LGS compared to TEOG. During a single class hour, typically lasting 40 minutes, students provided written responses to these structured interview questions. The qualitative data collected from the study were analyzed. Inferential and explanatory coding techniques were utilized to identify patterns and themes emerging from the students' responses to the questions. The study revealed distinct preferences among students regarding the TEOG and LGS exam systems. Those who favored the TEOG system cited several reasons, including their perception that the questions were easier, the exam was conducted in two sessions, and fewer subjects were covered. Conversely, students who preferred the LGS system highlighted different aspects. They noted that the questions were more discriminative and relied on logical reasoning. Moreover, they appreciated that the strengths of the LGS system, compared to TEOG, included questions that were based on interpretation, logical reasoning, and were perceived as more challenging and highly discriminative. Additionally, students appreciated that the exam was based on their address and took into consideration school score averages. The study identified several weaknesses of the LGS system compared to TEOG, as reported by

students. These weaknesses included the practice of penalizing three wrong answers for every one correct answer, the perception of questions being lengthy, complex, and challenging, and the fact that the exam was conducted in a single session. In light of these findings, it is suggested that there is room for improvement in the High School Entrance Exam system. By reviewing the strengths and weaknesses highlighted by students in this study, educators and policymakers can identify areas for enhancement and implement necessary improvements to ensure a fairer and more effective examination process.

Keywords: Transition exam from basic education to secondary education (TEOG), High school entrance exam (LGS), 8th grade students.

GİRİŞ

Günümüz Türkiye'sinde giderek artan genç nüfus ile birlikte, insanların ihtiyaçları da artmakta bu da doğal olarak eğitime-öğretime olan talebi artırmaktadır. Bu ihtiyaçların karşılanması Cumhuriyet'in kuruluşundan günümüze kadar farklı şekillerde karşılanmaya çalışılmaktadır. Bu doğrultuda ilköğretimden ortaöğretime geçiş sistemlerine çeşitli uygulamalar getirilmiştir (Dinç, Dere & Koluman, 2014). Türkiye'de ortaöğretim kurumlarına giriş sınavları ve eğitim programları sürekli değişiklikler göstermektedir. Bu bağlamda ülkemizde 2000 yılından itibaren ilköğretimden ortaöğretime geçişte çok sayıda merkezi sınav uygulanmıştır (Özdemir & Arslangiray, 2017). Bu merkezi sınavlar sırasıyla; 2004-2007 yılları arasında yapılan Ortaöğretim Kurumları Seçme ve Yerleştirme Sınavı (OKS), 2007–2009 yılları arasında yapılan Seviye Belirleme Sınavı (SBS), 2009–2013 yılları arasında ortaokulların 6.,7. ve 8. sınıf düzeylerinde yapılan Seviye Belirleme Sınavı (SBS), 2013- 2017 yılları arasında yapılan Temel Eğitimden Ortaöğretime Geçiş Sınavı (TEOG) ve son olarak 2017 yılında uygulanmaya başlanan ve hala uygulanmakta olan Liselere Geçiş Sınavı'dır (LGS) (ERG, 2013).

Milli Eğitim Bakanlığı 2013 yılında Temel Eğitimden Ortaöğretime Geçiş Sınavı (TEOG) ile ilgili olarak bir yönetmelik yayınlamıştır (MEB, 2013b). Bu yönetmeliğe göre;

1. 2013-2014 eğitim-öğretim yılından başlayarak altı temel ders için 8. sınıfta öğretmen tarafından dönemsel olarak yapılan sınavlardan bir tanesi ortak olarak gerçekleştirilecek.

2. Ortak sınavlar, her dönem iki yazılısı olan derslerden birincisi, üç yazılısı olan derslerden ise ikincisi olmak üzere, akademik takvime göre işlenen müfredatı kapsayacak şekilde yapılacak.

3. Ortak sınavlar her dönem iki okul gününe yayılarak yapılacak, o günlerde sınav yapılacak okullarda ders işlenmeyecek.

4. Sorular çoktan seçmeli (4 seçenekli) olacak.

5. Yanlış cevap sayısı doğru cevap sayısını etkilemeyecek.

6. Ortak sınavlar orta ve uzun vadede açık uçlu soruları da içerecek hale dönüştürülecek.

7. Öğrenciler ortak sınavlara olağanüstü haller ve özel durumlar dışında kendi okullarında girecek.

8. Sınavda görevlendirilecek öğretmenler kendi okullarından farklı bir okulda görev yapacak.

9. Geçerli bir mazereti sebebiyle ortak sınava giremeyen öğrenciler için önceden belirlenen bir hafta sonunda mazeret sınavı yapılacak.

10. Mazeret sınavı, belirlenen sınav merkezlerinde yapılacak MEB (2013b).

Temel Eğitimden Ortaöğretime Geçiş Sistemi'nde (TEOG) köklü reformlar yapmıştır. Temel Eğitimden Ortaöğretime Geçiş Sistemi'nin (TEOG) getirilmesinin en önemli amaçları arasında; "öğrencilerin performanslarını tek bir sınav yerine sürece yayarak değerlendirmek, okulu merkeze alarak okul dışı kurumlara olan ihtiyacı minimalize etmek, eğitim sürecinde öğretmeni

daha verimli hale getirmek, öğretim programının ülke genelinde eş zamanlı olarak işlenmesini sağlamak, öğrenci, öğretmen ve veli arasındaki bağı sağlamlaştırmak, öğrencilerin okula olan sevgilerini artırmak, öğrencilerin bilgi kazanımlarını tarafsız bir şekilde izlemek ve tek sınavdan kaynaklanan telafi imkansızlığını ortadan kaldırmak" şeklinde sıralanabilir (MEB, 2013a).

2017-2018 eğitim-öğretim yılı başında "Veli Tercihine Bağlı Serbest Kayıt Sistemi" adı verilen bir sistemle ortaokul sonrasında liselerde öğrencilerin adreslerine en yakın beş liseyi tercih etmeleri ve buralara yerleştirilmeleri kapsamında bir çalışma yapılmıştır. Bu liselerde öğrenim görmek isteyen öğrencilerin "isteğe bağlı olarak" merkezi sınava girmesi kararlaştırılmıştır (Yenen, Kartal & Bulut, 2018). MEB (2017) bu kapsamda yapılan çalışmalar neticesinde ülkemizdeki nitelikli liselere geçiş için Liselere Geçiş Sınav Sistemi'ni (LGS) getirmiş ve uygulamaya başlamıştır. Liselere Geçiş Sınav Sistemi'nde (LGS);

1- Bu sisteme "Merkezi Sınav Sistemi" denilerek, nitelikli liselere öğrenci yerleştirmek için sabah ve öğle iki oturum olmak üzere sınav yapılmaya başlanmıştır.

2- 2018 tarihinde yapılan bu sınava mezun öğrencilerin % 81'i katılmıştır.

3- Öğrencilerin sınavsız liselere yerleşebilme imkanları olmasına rağmen bu sınava yoğun talep olmuştur.

4- LGS sisteminde öğrencilere sözel bölümden 50 soru için 75 dakika süre verilmiş, sayısal bölümde 40 soru için 60 dakika süre verilmiştir.

5- 2019 yılı itibari ile sayısal bölüm için 80 dakika süre verilmiştir.

6- LGS sisteminde sözel bölümde; Türkçe öğrenme alanından 20 soru, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi, Yabancı Dil, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerinden 10'ar soru sorulmuştur.

7- LGS sisteminde sayısal bölümde; Fen Bilimleri öğrenme alanından 20 soru, Matematik öğrenme alanından 20 soru olmak üzere 40 soru sorulmuştur.

8- Derslerin ağırlık katsayısı Fen Bilimleri, Matematik ve Türkçe testleri için "4", Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi, Yabancı Dil, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersleri için ise "1" olarak belirlenmiştir (MEB, 2019).

2004 yılından günümüze kadar uygulanan sınav sistemlerine bakıldığında tüm bu sınav sistemlerinde olduğu gibi ülkemizde yakın zamanda uygulanmaya başlanan Liselere Geçiş Sınavı'nın (LGS) aksayan ya da geliştirilmeye muhtaç boyutlarının olması muhtemeldir. Eğitim-öğretim sürecinin doğası içerisinde sınav sisteminin yüksek performans göstermeyen yönlerini tespit ederek geliştirmek akılcı bir yaklaşım olarak düşünülmektedir (Sarıer, 2010). Alan yazında ülkemizde yapılan farklı sınav türlerine yönelik çalışmaların olduğu (Gündoğdu vd., 2010; Ocak vd., 2010; Sarıer, 2010; Bal, 2011; Çalışkan, 2011; Şahin vd., 2012; Yiğittir & Çalışkan, 2013; Birinci, 2014; Dinç vd., 2014; Karadeniz vd., 2014; Özden vd., 2014; Özkan & Özdemir, 2014; Öztürk & Aksoy, 2014; Yerlikaya, 2014; Doğan & Demir, 2015; Kaşıkçı vd., 2015; Kazan vd., 2015) görülmektedir.

Tüm bu durumlardan hareketle bu araştırmada 2013-2017 yıllarında uygulanan Temel Eğitimden Ortaöğretime Geçiş Sistemi (TEOG) ile 2018 yılı itibariyle yürürlüğe konulan ve hala uygulanmakta olan Liselere Geçiş Sınav Sistemi'nin (LGS) karşılaştırılmasına yönelik 8. sınıf öğrencilerinin görüşlerinin tespit edilmesinin son derece önemli olduğu düşünülmektedir.

Nitekim, Baş & Kıvılcım (2019) çalışmalarında ülkemizde bugüne kadar yapılan merkezi sınavların bu sınavlara giren öğrencilerin hayatlarını doğrudan etkilediği ve bu sınavların öğrencilerin hafızalarında farklı birtakım olumlu ve olumsuz durumları düşündürebildiğini, bu nedenle de öğrencilerin mevcut sınav sistemi hakkındaki düşüncelerinin tespit edilmesinin

öğrencilerin sosyal ve eğitim hayatlarındaki deneyimleri hakkında bilgi sahibi olunabileceğini ifade etmektedirler.

Bu araştırmanın amacı Kars il merkezindeki ortaokulların 8. sınıflarında öğrenim gören öğrencilerin Temel Eğitimden Ortaöğretime Geçiş Sınav Sistemi (TEOG) ile Liselere Geçiş Sınav Sistemi'nin (LGS) karşılaştırılmasına yönelik görüşlerini tespit etmektir.

YÖNTEM

Araştırma Deseni

Araştırmada nitel araştırma deseni kullanılmıştır. Nitel yöntemler derin ve ayrıntılı konularda çalışmaya imkan veren, analizler için önceden belirlenmiş kategorilerin bir sınırlandırılması olmaksızın gerçekleştirilen, derinliği, açıklayıcılığı ve detaycılığı destekleyen araştırma stratejileridir (Patton,2002).

Katılımcılar

Araştırmaya Kars il merkezindeki 18 ortaokulun 8. sınıflarında öğrenim gören toplam 1000 öğrenci katılmıştır. Araştırmada öğrencilerin ve öğrenim gördükleri ortaokulların isimleri gizli tutulmuştur. Ortaokullara O1, O2, O3, O4, O5,….O18 isimleri verilmiştir. Araştırmada 1000 öğrenciden veri toplanmasının nedeni LGS hakkında öğrenci görüşü bakımından mümkün olan en zengin verilerin elde edilmesinin sağlanmasıdır (Patton, 2002).

Veri Toplama Araçları

Araştırmada Kars il merkezindeki ortaokulların 8. sınıfında öğrenim gören öğrencilere yapılandırılmış üç sorudan oluşan bir görüşme formu verilmiştir. Öğrencilerden bu görüşme formundaki yapılandırılmış üç soruya cevap vermeleri istenmiştir.

Görüşme formundaki yapılandırılmış üç soru aşağıda verilmiştir.

1. TEOG ile LGS'yi karşılaştırdığınızda size göre hangi sınav sistemi daha uygundur? Neden?

2. LGS'nin TEOG'a göre güçlü olan yanları sizce nelerdir?

3. LGS'nin TEOG'a göre zayıf olan yanları sizce nelerdir?

Araştırmanın Uygulama Basamakları

Öncelikle araştırmada araştırmacı ve ilgili konuda daha önce çalışmış olan bir uzman öğretim üyesi bir araya gelerek TEOG ile LGS'nin karşılaştırılmasına yönelik öğrenci görüşlerini tespit etmek amacıyla üç yapılandırılmış soru oluşturmuşlardır.

Araştırmacı ve uzman öğretim üyesi tarafında hazırlanan yapılandırılmış görüşme soruları ilgili alanda daha önce çalışmış olan ve farklı üniversitelerde görev yapan iki uzman öğretim üyesine daha kontrol ettirilerek onların da sorular üzerinde gerekli düzenlemeleri yapmaları sağlanmıştır.

Araştırmacı tarafından Kars il merkezindeki 18 ortaokulun 8. sınıfında öğrenim gören öğrencilere bu görüşme formunun uygulanması amacıyla Kars İl Milli Eğitim Müdürlüğü'nden gerekli izinler alınmıştır.

Gerekli izinlerin alınmasının ardından 8. sınıf öğrencilerinin görüşlerini tespit etmek amacıyla hazırlanmış olan üç soruluk görüşme formu Kars il merkezindeki 18 ortaokulun 8. sınıfında öğrenim gören toplam 1000 öğrenciye uygulanmıştır.

Öğrenciler görüşme formunu bir ders saati süresinde doldurmuşlardır. İlgili ders saatlerinde görüşme formunun uygulanması için ilgili dersin öğretmeninden izin alınmıştır.

Öğrenciler görüşme formunu doldururken araştırmacı öğrencilerin yanında hazır bulunmuş, öğrencilerin anlamadıkları sorulara yönelik geri bildirimlerde bulunarak onların kendilerine sorulan bu soruları sorulma amaçlarına uygun olarak cevaplamalarını sağlamıştır.

Son olarak araştırmanın uygulamaları sonrasında görüşme formları araştırmacı tarafından tekrar kontrol edilerek bu görüşme formlarının amacına uygun cevaplanıp cevaplanmadığı kontrol edilmiştir.

Verilerin Analizi

Araştırmada öğrencilerin yazılı görüşleri araştırmacı tarafından tekrar tekrar okunmuş, önceden belirlenen ve analiz sırasında ortaya çıkan ana temalar ve sorunlar belirlenmeye çalışılmıştır (Miles & Huberman, 1984).

Verilerin analiz sonuçları öğrenci görüşlerinin bir üst düzey tema altında gruplara ayrıldığını göstermektedir. Sorulan sorulara yazılı olarak cevap veren öğrencilerin bu görüşleri "araştırmacı üçgenleme tekniği" (Johnson & Christensen, 2004) kullanılarak ilgili konuda daha önce çalışmış olan üç uzman öğretim üyesi tarafından tekrar kontrol edilmiş ve belirlenen temalar hakkında görüş birliğine varılmıştır.

Yani araştırma verilerinin %10'luk bir kısmı ilgili konuda önceden çalışmış üç uzman araştırmacıya da verilmiştir. Bu araştırmacılardan toplanan bu verileri tekrar temalara ayırmaları istenmiştir temalar arasında %83 oranında uyum olduğu için verilerin analizinde kullanılan tekniğin güvenilir olduğu (Lincoln & Guba, 1985) sonucuna varılmıştır.

BULGULAR

Kars il merkezindeki ortaokulların 8. sınıfında öğrenim gören öğrencilerin TEOG ve LGS'yi karşılaştırdıklarında hangi sınav sisteminin daha uygun olduğuna dair görüşleri Tablo 1'deki gibidir.

Tablo 1. Öğrencilerin TEOG ve LGS'yi Karşılaştırdıklarında Hangi Sınav Sisteminin Daha Uygun Olduğuna Dair Görüşlerine Ait Frekans Dağılımları

Okullar	O1	O2	O3	O4	O5	O6	O7	O8	O9	
Öğrenci sayısı	136	108	160	89	77	66	60	47	39	
Temalar	f	f	f	f	f	f	f	f	f	
*TEOG	100	41	79	56	54	44	43	15	16	
Soruların kolay olması	69	26	43	38	28	22	16	5	5	
Adrese dayalı bir sınav sistemi olmaması	4	-	-	-	-	-	-	-	-	
İki oturum olması	4	-	5	1	4	4	4	4	2	
Daha az konudan soru sorulması	4	-	3	-	-	-	-	-	-	
Süreç odaklı bir sınav olması	-	-	-	-	-	-	-	1	-	
Sürenin uygun olması	-	2		-	-	-	-	-	-	
Soruların kısa ve anlaşılır olması	-	1	2	1	2	4	-	-	-	
Sorular bilgi ağırlıklı	3	3	7	-	-	3	-	-	-	
Mantıklı bir sınav sistemi	2	-	1	-	-	-	-	-	-	
Sınavdan yüksek puan alma	-	-	1	-	-	-	-	-	-	
Adaletli bir sınav olması	-	-	-	-	-	-	2	-	1	
Sınavın düzenli olması	-	-	-	-	1	-	-	-	-	
Sınavın öğrenci psikolojisini olumlu	-	-	-	-	1	1	-	-	-	
Soruların ezbere dayalı sorulması	-	-	1	-	-	-	-	-	-	
Stres yaratmaması	1	1		-	-	-	-	-	-	
Üç yanlışın bir doğruyu götürmemesi	1	-	2	1	9	1	10	-	6	
Öğrenci seviyesine uygun olması	1	-	1	2	-	-	1	-	-	
Sınava girme zorunluluğunun olması	-	-	1	-	-	-	-	1	-	
Düzenli bir sınav sistemi olması	-	-	-	-	1	1	-	-	-	
*LGS	30	20	46	18	13	16	12	21	18	
Soruların kolay olması	4	5	-	1	-	1	1	2	3	
Taban puanlarının düşmesi	-	-	-	-	-	-	-	2	-	

Soruların ayırt ediciliğinin yüksek olması	4	2	11	2	2	-	-	-	2	
Tek oturumda yapılması	3	-	-	-	1	1	-	1	-	
Sınavın seçici olması	-	-	-	-	-	-	-	1	-	
Adrese dayalı yerleştirme olması	-	-	2	-	1	1	2	-	-	
Soruların zor olması	-	2	8	1	3	1	-	-	-	
Yerleşme şansının yüksek olması	-	-	1	-	-	1	2	3	6	
Sınava girme zorunluluğunun olmaması	-	-	1	-	-	-	-	1	-	
Soruların eleyici olması	-	-	3	-	1	-	-	-	-	
Konuların az olması	-	-	-	-	-	-	-	-	1	
Stres yaratmaması	3	-	-	-	-	-	-	-	-	
Soruların bilgiye dayalı olması	-	-	-	-	-	1	-	1	-	
Soruların mantığa dayalı olması	-	-	2	3	1	1	-	4	1	
Sınavın adaletli olması	-	-	-	1	-	-	-	-	-	
Soruların yoruma dayalı olması	2	-	-	-	-	-	-	-	-	
Soruların öğrencilerin seviyesine uygun	1	-	-	-	-	-	-	-	-	
Sürenin uygun olması	1	1	-	-	1	-	-	-	1	
Adil bir sınav olması	1	-	-	-	-	-	-	-	-	
Soruların anlaşılır olması	1	-	-	-	1	-	-	-	-	
*Her iki sınav sistemi de uygun değil	5	3	6	1	1	3	3	-	-	
Okullar	O10	O11	O12	O13	O14	O15	O16	O17	O18	Top.
Öğrenci sayısı	36	36	35	32	30	18	12	10	9	1000
Temalar	f	f	f	f	f	f	f	f	f	f
*TEOG	28	23	5	13	14	4	8	8	3	554
Soruların kolay olması	10	3	3	10	8	2	5	4	1	306
Adrese dayalı bir sınav sistemi olmaması	-	-	-	-	-	-	-	-	-	4
İki oturum olması	4	6	2	-	2	1	-	-	-	43
Daha az konudan soru sorulması	-	2	-	-	-	-	-	-	-	9
Süreç odaklı bir sınav olması	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Sürenin uygun olması	-	-	-	1	-	-	-	-	-	3
Soruların kısa ve anlaşılır olması	-	3	-	-	-	-	-	-	-	13
Sorular bilgi ağırlıklı	-	-	-	-	-	-	-	-	-	16
Mantıklı bir sınav sistemi	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3
Sınavdan yüksek puan alma	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Adaletli bir sınav olması	-	-	-	-	-	-	-	1	-	4
Sınavın düzenli olması	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Sınavın öğrenci psikolojisini olumlu	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2
Soruların ezbere dayalı sorulması	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Stres yaratmaması	1	-	-	-	-	-	-	-	-	3
Üç yanlışın bir doğruyu götürmemesi	-	7	-	-	-	1	1	-	-	39
Öğrenci seviyesine uygun olması	-	-	-	-	-	-	1	1	-	7
Sınava girme zorunluluğunun olması	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2
Düzenli bir sınav sistemi olması	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2
*LGS	11	9	18	11	17					274
Soruların kolay olması	1	2	-	1	-	-	2	-	3	26
Taban puanlarının düşmesi	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2
Soruların ayırt ediciliğinin yüksek olması	-	2	8	1	6	-	-	-	2	42
Tek oturumda yapılması	2	-	-	-	-	-	-	-	-	8
Sınavın seçici olması	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Adrese dayalı yerleştirme olması	-	1	-	-	1	-	-	-	-	8
Soruların zor olması	-	1	6	1	3	1	-	-	-	27
Yerleşme şansının yüksek olması	1	1	1	-	1	-	-	-	-	17
Sınava girme zorunluluğunun olmaması	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2
Soruların eleyici olması	-	1	-	-	-	-	-	-		5
Konuların az olması	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Stres yaratmaması	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3
Soruların bilgiye dayalı olması	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2
Soruların mantığa dayalı olması	1	-	1	-	2	1	-	-	-	17
Sınavın adaletli olması	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Soruların yoruma dayalı olması	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2
Soruların öğrencilerin seviyesine uygun	-	-	1	-	-	-	-	-	-	2
Sürenin uygun olması	-	-	-	-	-	-	-	-	-	4

Adil bir sınav olması	-	-	-	-		-	-	-	-	1
Soruların anlaşılır olması	-	-	-	-	-			-	-	2
*Her iki sınav sistemi de uygun değil	1	-	1	-	-	-	-	-	-	24

Tablo 1 incelendiğinde Kars ilindeki ortaokullarda öğrenim gören 8. sınıf öğrencilerinin TEOG sınav sisteminin daha uygun olduğunu (f=554) ve nedeni sorulduğunda ise soruların kolay olması (f=306), iki oturum olması (f=43), üç yanlışın bir doğruyu götürmemesi (f=39), soruların bilgi ağırlıklı olması (f=16), soruların kısa ve anlaşılır olması (f=13), daha az konudan soru sorulması (f=9), öğrenci seviyesine uygun olması (f=7), adrese dayalı bir sınav sistemi olmaması (f=4), adaletli bir sınav olması (f=4), sürenin uygun olması (f=3), mantıklı bir sınav sistemi (f=3), stres yaratmaması (f=3), psikolojisini olumlu etkilemesi (f=2), sınava girme zorunluluğunun olması (f=2), düzenli bir sınav sistemi olması (f=2), süreç odaklı bir sınav olması (f=1), sınavın öğrenci sınavdan yüksek puan alma (f=1), sınavın düzenli olması (f=1), soruların ezbere dayalı sorulması (f=1) şeklinde görüş bildirdikleri belirlenmiştir.

Tablo 1 incelendiğinde Kars ilindeki ortaokullarda öğrenim gören 8. sınıf öğrencilerinin LGS sınav sisteminin daha uygun olduğunu (f=274) ve nedeni sorulduğunda soruların ayırt ediciliğinin yüksek olması (f=42), soruların zor olması (f=27), soruların kolay olması (f=26), her iki sınav sistemi de uygun değil (f=24), yerleşme şansının yüksek olması (f=17), soruların mantığa dayalı olması (f=17), adrese dayalı yerleştirme olması (f=8), tek oturumda yapılması (f=8), soruların eleyici olması (f=5), sürenin uygun olması (f=4), stres yaratmaması (f=3), taban puanlarının düşmesi (f=2), soruların bilgiye dayalı olması (f=2), soruların yoruma dayalı olması (f=2), sınava girme zorunluluğunun olmaması (f=2), soruların anlaşılır olması (f=2), sınavın seçici olması (f=1), konuların az olması (f=1), sınavın adaletli olması (f=1), soruların öğrencilerin seviyesine uygun olması (f=2), adil bir sınav olması (f=1) şeklinde görüş bildirdikleri tespit edilmiştir.

Kars il merkezindeki ortaokulların 8. sınıfında öğrenim gören öğrencilerin LGS'nin TEOG'a göre güçlü olan yanlarının neler olduğuna dair görüşleri Tablo 2'deki gibidir.

Tablo 2. Öğrencilerin LGS'nin TEOG'a Göre Güçlü Olan Yanlarının Neler Olduğuna Dair Görüşlerine Ait Frekans Dağılımları

Okullar	O1	O2	O3	O4	O5	O6	O7	O8	O9	
Öğrenci sayısı	136	108	160	89	77	66	60	47	39	
Temalar	f	f	f	f	f	f	f	f	f	
Soruların zor olması	44	22	43	25	22	8	13	8	4	
Güçlü bir tarafının olmaması	18	3	23	4	4	15	8	2	7	
Her yönüyle güçlü olması	-	3	2	-	1	-	-	-	-	
Yoruma dayalı sorular	13	17	4	-	-	-	-	-	-	
Soruların ayırt ediciliğinin yüksek olması	3	4	1	5	5	3	-	4	1	
Soruların mantığa dayalı olması	-	-	18	11	-	3	-	8	5	
Adrese dayalı bir sınav sistemi olması	10	2	-	1	7	5	7	-	5	
Soruların kolay olması	8	1	2	-	1	4	1	2	3	
Soruların anlaşılır olması	-	2	-	-	1	1	-	-	2	
Soruların detaylı olması	-	2	-	2	-	-	-	1	2	
Soruların kaliteli olması	-	3	1	1	-	2	1	-	-	
Eleyici sorular olması	7	1	2	-	-	-	-	-	-	
Süre sıkıntısının olmaması	-	-	-	-	1	-	4	-	1	
Örnek soruların yayınlanması	-	-	1	-	1	-	-	1	-	
Soruların öğretim programına uygun olması	-	-	-	2	-	-	-	-	-	
Adaletli bir sınav olması	-	-	-	1	-	-	-	-	-	
Soruların öğretim programın uygun olması	-	-	-	-	-	-	-	1	-	
Soruların günlük hayatla ilgili olması	-	-	-	1	-	1	-	-	1	
Çıkmış sorular ile örnek soruların benzer olması	-	-	-	-	2	-	-	-	-	
Stres yaratmaması	-	1	1	-	1	-	-	-	-	
Soru sayısının az olması	-	-	-	-	-	-	-	1	1	

Daha çok çalışmaya yönlendirmesi	6	-	-	-	-	-	-	-	-	
Sınava girme zorunluluğunun olmaması	-	1	4	-	-	2	-	1	-	
Üç yanlışın bir doğruyu götürmesi	-	-	1	1	2	-	3	-	-	
Tek oturumda yapılması	4	1	3	1	4	2	-	1	-	
Okul puanlarının düşük olması	2	-	-	-	-	-	-	-	-	
Bilgi ağırlıklı sorular	2	-	1	-	1	1	1	-	-	
Okul puan ortalamasına göre yerleşme	2	2	10	2	1	1	-	4	-	
Okullar	O10	O11	O12	O13	O14	O15	O16	O17	O18	Top.
Öğrenci sayısı	36	36	35	32	30	18	12	10	9	1000
Temalar	f	f	f	f	f	f	f	f	f	f
Soruların zor olması	12	2	18	6	7	1	2	3	2	242
Güçlü bir tarafının olmaması	3	6	1	5	7	-	3	1	-	110
Her yönüyle güçlü olması	2	-	-	-	-	2	-	-	-	10
Yoruma dayalı sorular	-	-	-	-	4	-	-	-	-	38
Soruların ayırt ediciliğinin yüksek	-	7	2	-	-	-	1	-	-	36
Soruların mantığa dayalı olması	8	3	5	1	4			1		67
Adrese dayalı bir sınav sistemi olması	2	3	-	1	-	1	-	2	1	47
Soruların kolay olması	-	-	-	-	-	2	1	1	-	26
Soruların anlaşılır olması	1	1	4	-	-	-	-	-	-	12
Soruların detaylı olması	-	-	-	-	-	-	-	-	2	9
Soruların kaliteli olması	-	-	3	-	-	-	-	-	-	11
Eleyici sorular olması	-	-	-	-	-	-	-	-	-	10
Süre sıkıntısının olmaması	-	-	-	-	-	-	-	-	-	6
Örnek soruların yayınlanması	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3
Soruların öğretim programına uygun	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2
Adaletli bir sınav olması	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Soruların öğretim programın uygun	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Soruların günlük hayatla ilgili olması	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3
Çıkmış sorular ile örnek soruların benzer	-	-	2	-	-	-	-	-	-	4
Stres yaratmaması	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3
Soru sayısının az olması	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2
Daha çok çalışmaya yönlendirmesi	-	-	-	-	-	-	-	-	-	6
Sınava girme zorunluluğunun olmaması	-	-	-	-	-	-	-	-	-	8
Üç yanlışın bir doğruyu götürmesi	1	1	-	-	-	-	-	-	1	10
Tek oturumda yapılması	1	1	-	-	-	-	-	-	-	18
Okul puanlarının düşük olması	1	-	-	-	-	-	-	-	-	3
Bilgi ağırlıklı sorular	-	-	1	-	1	-	-	-	-	8
Okul puan ortalamasına göre yerleşme	2	-	3	-		-	-	-	-	27

Tablo 2 incelendiğinde Kars ilindeki ortaokullarda öğrenim gören 8. sınıf öğrencilerinin LGS'nin TEOG'a göre güçlü olan yanlarına dair; soruların zor olması (f=242), güçlü bir tarafının olmaması (f=110), soruların mantığa dayalı olması (f=67), adrese dayalı bir sınav sistemi olması (f=47), yoruma dayalı sorular (f=38), soruların ayırt ediciliğinin yüksek olması (f=36), okul puan ortalamasına göre yerleşme (f=27), soruların kolay olması (f=26), tek oturumda yapılması (f=18), soruların anlaşılır olması (f=12), soruların kaliteli olması (f=11), her yönüyle güçlü olması (f=10), üç yanlışın bir doğruyu götürmesi (f=10), eleyici sorular olması (f=10), soruların detaylı olması (f=9), sınava girme zorunluluğunun olmaması (f=8), bilgi ağırlıklı sorular (f=8), süre sıkıntısının olmaması (f=6), daha çok çalışmaya yönlendirmesi (f=6), çıkmış sorular ile örnek soruların benzer olması (f=4), örnek soruların yayınlanması (f=3), soruların günlük hayatla ilgili olması (f=3), stres yaratmaması (f=3), okul puanlarının düşük olması (f=3), soruların öğretim programına uygun olması (f=2), soru sayısının az olması (f=2), adaletli bir sınav olması (f=1), soruların öğretim programın uygun olması (f=1) şeklinde görüş bildirdikleri belirlenmiştir.

Kars il merkezindeki ortaokulların 8. sınıfında öğrenim gören öğrencilerin LGS'nin TEOG'a göre zayıf olan yanlarının neler olduğuna dair görüşleri Tablo 3'deki gibidir.

Tablo 3. Öğrencilerin LGS'nin TEOG'a Göre Zayıf Olan Yanlarının Neler Olduğuna Dair Görüşlerine Ait Frekans Dağılımları

Okullar	O1	O2	O3	O4	O5	O6	O7	O8	O9	
Öğrenci sayısı	136	108	160	89	77	66	60	47	39	
Temalar	f	f	f	f	f	f	f	f	f	
Soruların zor olması	41	13	32	13	12	15	3	4	3	
Her yönüyle zayıf olması	-	2	2	1	-	2	2	-	4	
Zayıf bir tarafının olmaması	29	23	37	24	13	9	17	9	5	
Adrese dayalı bir sınav sistemi olması	11	1	6	-	1	1	1	1	3	
Soruların kolay olması	8	3	2	6	3	-	1	2	-	
Soruların karmaşık olması	-	1	2	1	-	3	1	1	1	
Seçenekler arasında karar verememe	-	1	-	-	-	1	-	-	-	
Soruların uzun olması	7	1	5	2	3	5	1	-	2	
Öğrencilerde ön yargı oluşturması	-	1	-	-	-	-	-	-	-	
Soruların gereksiz açıklama içermesi	4	-	-	-	-	-	-	-	-	
Yoruma dayalı sorular	4	-	-		-	-	-	-	-	
Mazeret sınavının yapılmaması	-	-	2	-	-	-	-	-	-	
Süre probleminin olması	3	2	3	-	-	-	-	-	1	
Sınavın tek oturumda yapılması	2	3	1	1	1	2	5	3	3	
Kopya çekme durumlarının olabilmesi	2	-	-	-	-	-	-	-	-	
Üç yanlışın bir doğruyu götürmesi	1	1	3	-	8	4	3	1	4	
Sınavın stres yaratması	2	3	3	-	-	2	-	-	-	
Nitelikli okul sayısının düşmesi	-	-	2	-	-	-	-	2	-	
Liselere yerleştirme puanlarının düşmesi	-	1	9	2	1	4	5	2	2	
Okullar	O10	O11	O12	O13	O14	O15	O16	O17	O18	Top.
Öğrenci sayısı	36	36	35	32	30	18	12	10	9	1000
Temalar	f	f	f	f	f	f	f	f	f	f
Soruların zor olması	10	2	3	6	5	2	1	3	-	168
Her yönüyle zayıf olması	1	1	-	1	-	-	-	-	-	16
Zayıf bir tarafının olmaması	8	2	7	7	6	3	9	4	4	216
Adrese dayalı bir sınav sistemi olması	-	-	-	-	-	-	-	-	-	25
Soruların kolay olması	1	2	-	-	1	-	-	-	-	29
Soruların karmaşık olması	-	1	1	1	-	-	-	1	-	14
Seçenekler arasında karar verememe	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2
Soruların uzun olması	-	2	-	1	1	-	-	-	-	30
Öğrencilerde ön yargı oluşturması	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Soruların gereksiz açıklama içermesi	-	-	-	-	-	-	-	-	-	4
Yoruma dayalı sorular	-	-	-	-	-	-	-	-	-	4
Mazeret sınavının yapılmaması	1	2	-	-	-	-	-	-	-	5
Süre probleminin olması	-	-	2	1	-	-	-	-	-	12
Sınavın tek oturumda yapılması	2	3	16	-	2	-	-	-	-	44
Kopya çekme durumlarının olabilmesi	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2
Sınavın stres yaratması	-	-	-	-	-	-	-	2	-	12
Üç yanlışın bir doğruyu götürmesi	1	4	-	-	-	4	-	-	-	34
Nitelikli okul sayısının düşmesi	-	-	-	-	-	-	-	1	-	5
Liselere yerleştirme puanlarının düşmesi	1	-	-	-	-	1	-	-	-	28

Tablo 3 incelendiğinde Kars ilindeki ortaokullarda öğrenim gören 8. sınıf öğrencilerinin LGS'nin TEOG'a göre zayıf olan yanlarına dair; zayıf bir tarafının olmaması (f=216), Soruların zor olması (f=168), sınavın tek oturumda yapılması (f=44), üç yanlışın bir doğruyu götürmesi (f=34), soruların uzun olması (f=30), soruların kolay olması (f=29), liselere yerleştirme puanlarının düşmesi (f=28), adrese dayalı bir sınav sistemi olması (f=25), her yönüyle zayıf olması (f=16), soruların karmaşık olması (f=14), süre probleminin olması (f=12), sınavın stres yaratması (f=12), mazeret sınavının yapılmaması (f=5), nitelikli okul sayısının düşmesi (f=5), soruların gereksiz açıklama içermesi (f=4), yoruma dayalı sorular (f=4),

seçenekler arasında karar verememe (f=2), kopya çekme durumlarının olabilmesi (f=2), öğrencilerde ön yargı oluşturması (f=1) şeklinde görüş bildirdikleri tespit edilmiştir.

SONUÇ VE TARTIŞMA

Araştırma sonuçlarına göre tüm ortaokullardaki öğrencilerin genel olarak;

TEOG'un LGS'ye göre daha uygun bir sınav olduğuna dair görüş bildirdikleri belirlenmiştir. Bunun nedenlerine bakıldığında; TEOG'da sorulan soruların kolay olması, iki oturumda yapılması, soruların kısa ve anlaşılır olması, üç yanlışın bir doğruyu götürmemesi, öğrenci seviyesine uygun olması şeklinde görüş bildirdikleri tespit edilmiştir.

LGS''nin TEOG'a göre daha uygun olduğunu düşünen öğrencilerin görüşlerine bakıldığında genel olarak; soruların ayırt ediciliğinin yüksek olması, soruların zor olması, soruların mantığa dayalı olması, soruların eleyici olması şeklinde görüş bildirdikleri belirlenmiştir.

LGS'nin TEOG'a göre güçlü yanlarına yönelik öğrencilerin görüşlerine bakıldığında genel olarak; soruların zor olması, LGS'nin TEOG'a göre güçlü bir tarafından olmaması, soruların yoruma dayalı olması, soruların mantığa dayalı olması, adrese dayalı bir sınav sistemi olması, sınavın tek oturumda yapılması, okul puan ortalamalarının yerleşmede etkisinin yüksek olması şeklinde görüş bildirdikleri tespit edilmiştir.

LGS'nin TEOG'a göre zayıf olan yanlarına yönelik öğrencilerin genel olarak; soruların zor olması, zayıf bir tarafının olmaması, adrese dayalı sınavı olması, soruların uzun olması, üç yanlışın bir doğruyu götürmesi, sınavın stres yaratması, okul puanı ortalamalarının liselere yerleşmede etkisinin az olması, sınavın tek oturumda yapılması, mazereti olan öğrenciler için sınavın tekrar yapılmaması şeklinde görüş bildirdikleri tespit edilmiştir.

Alanyazında bu araştırmanın sonuçlarını destekleyen çalışmalara rastlanmaktadır. Dinç, Dere & Koluman (2014) araştırmalarında Türkiye'de eğitim kademeleri arasındaki geçişin uzun yıllardan beri sınava dayalı bir sistemle gerçekleştirildiği ve bu geçiş sistemi hakkındaki öğrenci görüşlerine bakıldığında uygulamaların farklılaşmasına rağmen bu uygulamalara yönelik görüşlerin olumsuz olduğunu belirlemişlerdir. Öztürk & Aksoy (2014) yapmış oldukları çalışmada TEOG sisteminin tek bir sınav yerine her iki yarıyılda, iki güne yayılan ve telafisi olan bir sınav olduğu, bu sınavın öğrencilerin sınava yönelik geliştirdikleri korku, stres ve kaygı gibi olumsuz duyguları azalttığını tespit etmişlerdir. Batur, Başar & Şaşmaz (2016) yaptıkları çalışmalarında TEOG sisteminin ayrı oturumlar şeklinde yapılmasının öğrencilerin motivasyonlarını olumlu yönde etkilediğini, TEOG sisteminin öğretmen ve okulun rolünü daha etkin hale getirdiğini, TEOG sisteminin telafi imkanı olduğu için tek sınavdan kaynaklanan olumsuzlukları azalttığını, sınavla ilgili olumsuzların giderilerek bu sınav sistemine devam edilmesinin yararlı olacağını belirlemişlerdir. Aynı zamanda TEOG sisteminin öğretmenlerin öğretim programını sınav tarihine kadar yetiştirmeye çalışmalarının bireysel farklılıkları göz ardı etmeye neden olacağını, TEOG sisteminin konuşma, yazma, dinleme gibi kazanımları göz ardı ettiğini ifade etmişlerdir. Bu sınav sisteminin öğrencilerin çoğunun kendi öğretmenleri ile aynı okulda sınava girmelerinin rahatlatıcı olabileceğini fakat TEOG sınav sorularının

öğrencilerin eleştirel düşünme, analitik düşünme, sentez yapma gibi becerilerinin yeteri kadar gelişmemesine neden olduğunu da belirlemişlerdir. Şad & Şahiner (2016) TEOG'un güçlü yönlerine yönelik yapmış oldukları çalışmalarında, öğrencilerin kendi okullarında sınava girmelerinin bu sistemin güçlü yönlerinden olduğuna, bu şekilde öğrencilerin sınav heyecanlarının yatıştığına ve kendilerini rahat hissettiklerini ifade ettiklerine dair sonuçlara varmışlardır. TEOG'da yanlışın doğruyu götürmemesi uygulamasının öğrenciler ve veliler tarafından desteklendiğini tespit etmişlerdir. Şad & Şahiner (2016) çalışmalarında TEOG sisteminin öğrencilere düzenli ders çalışma alışkanlıkları kazandırdığını, öğrenci devamsızlıklarını azalttığını, sınavın yazılı notuna etki etmesinin öğrencileri güdülediğini, derslerin ve öğretmen değerlendirmelerinin önemi arttığı için okulun öneminin de arttığını, öğrencilerin derslere karşı ilgi ve motivasyonlarının da bundan olumlu etkilendiğini, öğrenci devamsızlıklarının da bu sayede azalabileceğini belirlemişlerdir. Yapıcı (2016) yapmış olduğu çalışmada TEOG sisteminin altı oturum şeklinde yapılmasının öğrencilerde dershaneye gitme ihtiyacının ortadan kalkmasının, sınavın iki güne yayılmış olmasının, öğrencilerin kendi okullarında sınava girmelerinin, sınavların 40 dakikalık oturumlar şeklinde olmasının, öğrencilerin soruları yanıtlarken zaman sıkıntısı yaşamamalarının ve dinlenme sürelerinin olmasının TEOG sistemini güçlü kıldığını tespit etmiştir. Bunun yanında Yapıcı (2016) çalışmasında TEOG sisteminin olumsuz yönlerine dair; öğrencilerin derslere olan ilgilerinin azalması, sınavlar arası 30 dakikalık süre verilmesinin öğrencilerin moral ve motivasyonlarını düşürmesi, öğrencilerin aynı okulda arkadaşlarıyla sınava girmelerinin onların kopya çekme ihtimallerini artırması, öğretmenler üzerinde veli ve okul idaresinin baskısının artması, sınavların yapılmasından sonra öğretmenlerde motivasyon eksikliğinin olması ve sınavdan sonra öğrencilerin devamsızlık yapmaları şeklinde tespitlerde bulunmuştur. Akman (2017) yapmış olduğu çalışmasında TEOG'un LGS'ye göre öğrencilerin motivasyonları üzerinde çok daha olumlu etkisinin olduğunu belirlemiştir. Bakırcı & Kırıcı (2018) yaptıkları çalışmalarında TEOG sisteminin hem olumlu hem de olumsuz uygulamalarının olduğunu ifade etmişlerdir. Olumlu uygulamaların TEOG sisteminin öğrencilerin derse karşı motivasyonlarını artırdığı, zamanın etkili kullanımının sağlandığı, öğrencilerde sorumluluk hissinin oluştuğu, konuların önerilen sürede yetiştiği, öğretmenlerin konuları yetiştirememe gibi bir sorun yaşamadıkları şeklinde olduğunu tespit etmişlerdir. TEOG sisteminin olumsuz etkilerinin ise öğrencilerde baskı ve rekabet oluşturduğu, strese neden olduğu, sınav puanına göre öğrencilerin değerlendirildiği, ailelerin ve öğretmenlerin öğrencilere sınavdan neden düşük puan aldığı sorusunu sordukları, başarılı öğrenciler ile kıyaslama yapıldığı ve bu durumun öğrencilerde olumsuz etki yarattığını belirlemişlerdir. Hündür & Diken (2018) çalışmalarında, TEOG sisteminde sınav süresinin zamana yayıldığı için öğrencilerin performanslarını olumlu etkileyerek onların düzenli ders çalışabildiklerini, okul başarı notlarında artış olduğunu, dershaneye olan taleplerin ve özel ders alma ihtiyacının azaldığını, öğrencilerin okulu önemsediklerini ve sınava giremedikleri zaman telafi sınavının yapılmasının öğrencilerin kendilerini daha rahat hissetmelerine neden olduğunu tespit etmişlerdir. Taşkın & Aksoy (2018) çalışmalarında TEOG sisteminde ilgili dersin yazılı notu yerine geçerek öğretmenlerin

kendilerini değerlendirme fırsatı bulduklarını, öğretmenlerin kendi yaptıkları yazılı sınavlarla TEOG sınav notlarını ilişkilendirme imkanı bulduklarını bu sayede öğretmenlerin yaptıkları sınavların objektifliğinin ilerleyen yıllarda giderek artabileceğini ifade etmişleerdir. Demir & Yılmaz (2019) yaptıkları çalışmanın sonuçlarında LGS'de eve yakın okul uygulaması hakkında katılımcılar arasında bir fikir birliği bulunmadığı, bu uygulamanın öğrenciler ve ailelerde sınav stresi ile kaygısını arttırdığı, okulların nitelikli-niteliksiz olarak birbirinden ayrılması nedeniyle öğrencilerin niteliksiz okullar hakkında oluşan olumsuz imaj nedeniyle başarılarının düşebileceğini belirtmişlerdir. Demir & Yılmaz (2019) önceki yıllarda yapılan TEOG'un yılda iki sınav ve mazeret sınavları varken LGS'de bir sınavın yapılması ve mazeret sınavının olmamasının öğrencilerde kaygı ve stresi arttırdığını ifade etmişlerdir. Güler, Arslan & Çelik (2019) yaptıkları çalışmalarında 2018 yılında uygulamaya konulan Liselere Giriş Sınavı'nda (LGS) genel olarak öğrencilerin başarılarının düşük ve bu sistemin mevcut alt yapısının yetersiz olduğuna dair öğretmenlerin görüş bildirdiklerini tespit etmişlerdir. Ayrıca öğrencilerin LGS performanslarının Temel Eğitimden Ortaöğretime Geçiş (TEOG) sisteminden düşük olduğunu belirlemişlerdir. Kızkapan & Nacaroğlu (2019) yaptıkları çalışmalarında LGS'nin öğrenciler üzerinde baskı-stres oluşturduğunu, öğrencilerin derse katılımlarına olumlu bir etkisinin olmadığını, LGS'nin aynı günde iki oturumda yapılmasının öğrencilerin başarılarını ve motivasyonlarını düşürdüğünü, LGS'den önce uygulanan TEOG sınavlarının iki dönemde ve iki güne dağılmış olmasının öğrencilerin motivasyonu üzerinde daha yükseltici bir etkisinin olduğunu tespit etmişlerdir.

Kuzu, Kuzu & Gelbal (2019) yaptıkları çalışmalarında TEOG ve LGS sistemlerinin her ikisinin de olumlu ve olumsuz yanlarının olduğunu belirleseler de öğrencilerin, öğretmenlerin ve velilerin TEOG sistemine yönelik daha pozitif düşünceler beslediklerini ve TEOG'u daha uygun bir sınav sistemi olarak gördüklerini tespit etmişlerdir. Kuzu, Kuzu & Gelbal (2019) araştırmalarında TEOG sisteminin olumlu yanlarının; yanlış yanıtlanan soruların doğru yanıtlanan soruları götürmemesi, öğrencilerin sınavlara kendi okullarında girmeleri ve sınava giremeyen öğrencilere mazeret sınavının yapılması şeklinde olduğunu belirlemişlerdir. LGS sisteminin olumlu yanlarının ise; 6., 7., ve 8. sınıfların tamamına sınavın uygulanması ve soru dağılımlarının dersin ağırlığına göre farklılık göstermesi olarak belirlemişlerdir. Kuzu, Kuzu & Gelbal (2019) TEOG sisteminin olumsuz yanlarının sadece 8. sınıfta yapılan bir sınav olması, yapılan sınavların tamamının yerine sadece bir sınavın MEB tarafından merkezi olarak yapılması ve sınavdaki soru dağılımının her ders için eşit olması olarak tespit etmişlerdir. Kuzu, Kuzu & Gelbal (2019) çalışmalarında LGS'nin olumsuz yanlarının ise sınavdaki soru sayısının az olması, düzeltme formülünün uygulanmaması ve adrese dayalı yerleştirmenin esas alınması şeklinde olduğunu belirlemişlerdir.

ÖNERİLER

Bu araştırmadan elde edilen sonuçlara göre aşağıdaki öneriler verilebilir.

1. Bu araştırma temel alınarak yapılan ve yapılacak olan başka çalışmalar karşılaştırılarak, Liseleri Geçiş Sınavı'nın (LGS) güçlü yönleri desteklenebilir, zayıf yönleri giderilebilir.

2. Bu araştırma Kars il merkezindeki ortaokullarda öğrenim gören 8. sınıf öğrencileri üzerinde yapılmıştır. Sonraki araştırmalar Türkiye'nin farklı illerindeki ortaokullarda öğrenim gören 8. sınıf öğrencileri ile yapılabilir.

3. Ülkemizde değişkenlik gösteren merkezi sınavlarla (LGS, OKS, SBS, TEOG, LGS) ilgili öğretmenlere ve öğrencilere verilen eğitimlerin etkisi incelenebilir.

4. 8. sınıf öğrencilerinin Liselere Geçiş Sınavı'ndaki (LGS) görüşlerinin farklı değişkenler (not ortalaması, sosyo-ekonomik düzey, öğrenim gördükleri okulların sınav başarı sıralaması vb.) ile ilişkilerinin tespitine çalışmalar yapılabilir.

5. TEOG'un güçlü yanlarının LGS'ye entegre edilmesine yönelik çalışmalar yapılabilir.

KAYNAKLAR

Akman, O. (2017). *Temel eğitimden ortaöğretime geçiş sınavlarına ilişkin 9. sınıf öğrencilerinin görüşleri*. Yüksek Lisans Tezi. Bartın Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Bartın.

Atılgan, H. (2018). Türkiye'de kademeler arası geçiş: dünü-bugünü ve bir model önerisi. *Ege Eğitim Dergisi*, *19*(1), 1-18.

Bakırcı, H.,& Kırıcı, M. G. (2018). Temel eğitimden ortaöğretime geçiş sınavına ve bu sınavın kaldırılmasına yönelik fen bilimleri öğretmenlerinin görüşleri. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 15*(1), 383-416.

Bal, Ö. (2011). Seviye belirleme sınavı (SBS) başarısında etkili olduğu düşünülen faktörlerin sıralama yargıları kanunuyla ölçeklenmesi. *Eğitimde ve Psikolojide Ölçme ve Değerlendirme Dergisi*, *2*(2), 200-209.

Batur, Z., Başar, M., & Şaşmaz, E. (2016). Temel eğitimden ortaöğretime geçiş sınavının (TEOG) öğretmen ve öğrenci görüşlerine göre incelenmesi. *Eğitim ve İnsani Bilimler Dergisi: Teori ve Uygulama*, *7*(14), 37-53.

Baş, G.,& Kıvılcım, Z. S. (2019). Türkiye'de öğrencilerin merkezi sistem sınavları ile ilgili algıları: bir metafor analizi çalışması. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi*, *7*(2), 639-667.

Birinci, A. G. D. K. (2014). Merkezi sistem ortak sınavlarında ilk deneyim: matematik dersi. *Eğitim ve Ögretim Araştırmaları Dergisi*, *3*(2), 8-16.

Caliskan, H. (2011). Teachers' opinion concerning common exams administered in elementary schools. *Online Submission*, *8*(5), 615-626.

Demir, S. B., & Yılmaz, A. T. (2019) En iyisi bu mu? Türkiye'de yeni ortaöğretime geçiş politikasının velilerin görüşlerine göre değerlendirilmesi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *19*(1), 164-183.

Dinç, E., Dere, İ., & Koluman, S. (2014). Kademeler arası geçiş uygulamalarına yönelik görüşler ve deneyimler. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 7*(17), 397-423.

Doğan, E., & Demir, S. B. (2015). Examination of the relation between teog score and school success in terms of various variables. *Journal of Education and Training Studies, 3*(5), 113-121.

ERG (2013). *Eğitim reformu girişimi.* https://www.egitimreformugirisimi.org/egitim-izleme-rapor-2013/ adresinden 23.04.2020 tarihinde alınmıştır.

Güler, M., Arslan, Z., & Çelik, D. (2019) 2018 Liselere giriş sınavına ilişkin matematik öğretmenlerinin görüşleri. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 16*(1), 337-363.

Gündoğdu, K., Kızıltaş, E., & Çimen, N. (2010). Seviye belirleme sınavına (SBS) ilişkin öğrenci ve öğretmen görüşleri (Erzurum il örneği). *İlköğretim Online, 9*(1), 316-330.

Hündür, T., & Diken, E. H. (2018). Fen bilimleri öğretmenlerinin mevcut sınav sistemine (TEOG) yönelik görüşlerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi. *Caucasian Journal of Science, 5*(1), 13-29.

Johnson, B., & Christensen, B. J. (2004). *Educational research: quantitative, qualitative, and mixed approaches, research edition*. Allyn-Bacon, South Carolina.

Kaplan, P. (2017). *LGS, OKS, SBS, TEOG…sıradaki?* http://www.pervinkaplan.com/detay/lgs-oks-sbs-teog-siradaki/3685. adresinden 23.04.2020 tarihinde alınmıştır.

Karadeniz, O., Er, H., & Tangülü, Z. (2014). 8. sınıf öğrencilerinin SBS'ye yönelik metaforik algıları. *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi, 5*(15), 64-81.

Kaşıkçı, Y., Bolat, A., Değirmenci, S., & Karamustafaoğlu, S. (2015). İkinci dönem TEOG sınavı fen ve teknoloji sorularının bazı kriterlere göre değerlendirilmesi. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi, 4*(1), 225-232.

Kazan, H., Karaman, E., Akçalı, B. Y., & Şişmanoğlu, E. (2015). Assessment of teog examination success: topsis multi-criteria decision-making method practice. *Procedia-Social and Behavioral Sciences, 195*, 915-924.

Kızkapan, O., & Nacaroğlu, O. (2019). Fen bilimleri öğretmenlerinin merkezi sınavlara (LGS) ilişkin görüşleri. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi, 9*(2), 701-719.

Kuzu, Y., Kuzu, O.,& Gelbal, S. (2019). TEOG ve LGS sistemlerinin öğrenci, öğretmen ve veli görüşleri açısından incelenmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 5*(1), 112-130.

Lincoln, Y. S., & Guba, E. G. (1985). *Naturalistic ınquiry.* Sage Publications, CA.

MEB, (2013a). *Millî eğitim bakanlığı ortaöğretim kurumlarına geçiş yönergesi*. http://mevzuat.meb.gov.tr/html/ortaogryonerge%5Cortogryon_1.html adresinden 23.04.2020 tarihinde alınmıştır.

MEB (2013b). *Temel eğitimden ortaöğretime geçiş sistemi [online]:* http://www.meb.gov.tr/duyurular/duyurular2013/bigb/tegitimdenoogretimegecis/sunum.pdf. adresinden 23.04.2020 tarihinde alınmıştır.

MEB. (2017). *Liselere geçiş sınavı.* http://www.meb.gov.tr/bakan-yilmaz-aa-editor-masasinda-ortaogretime-geciste-Mevcut -uygulamayi-acikladi/haber/14882/tr adresinden 27 Nisan 2020 tarihinde alınmıştır.

MEB, (2019*). Sınavla öğrenci alacak ortaöğretim kurumlarına ilişkin merkezî sınav başvuru ve uygulama kılavuzu.* http://mevzuat.meb.gov.tr/dosyalar/2009.pdf adresinden 27.04.2020 tarihinde alınmıştır.

Miles, M. B.,& Huberman, A. M. (1984). In *Qualitative data analysis: a sourcebook of new methods*. Sage Publications, CA.

Ocak, G., Akgül, A., & Yildiz, S. S. (2010). İlköğretim öğrencilerinin ortaöğretime geçiş sistemi'ne (oges) yönelik görüşleri (Afyonkarahisar örneği). *Journal of Kirsehir Education Faculty*, *11*(1), 37-55.

Özdemir, Ç. & Arslangiray, A, S (2017). *Eğitim bilimine giriş.* Pegem Akademi, Ankara

Özden, M., Akgün, A., Çinici, A., Sezer, B., Yıldız, S., & Taş, M. M. (2014). Merkezi sistem ortak sınav fen bilimleri sorularının webb'in bilgi derinliği seviyelerine göre analizi. *Adıyaman Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 4*(2), 91-108.

Özkan, M.,& Özdemir, E. B. (2014). Ortaokul 8. sınıf öğrencilerinin ve öğretmenlerinin ortaöğretime geçişte uygulanan merkezi ortak sınavlara ilişkin görüşleri. *Tarih Okulu Dergisi*, *7*(10), 441-453.

Öztürk, F. Z.,& Aksoy, H. (2014). Temel eğitimden ortaöğretime geçiş modelinin 8. sınıf öğrenci görüşlerine göre değerlendirilmesi (Ordu ili örneği). *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *33*(2), 439-454.

Patton, M. Q. (2002). *Qualitative research and evaluation methods.* Sage Publications, CA.

Sarıer, Y. (2010). Ortaöğretime giriş sınavları OKS-SBS ve PISA sonuçları ışığında eğitimde fırsat eşitliğinin değerlendirilmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, *11*(3), 107-129.

Şad, S. N.,& Şahiner, Y. K. (2016). Temel eğitimden ortaöğretime geçiş (TEOG) sistemine ilişkin öğrenci, öğretmen ve veli görüşleri. *İlköğretim Online*, *15*(1), 53-76.

Taşkın, G.,& Aksoy, G. (2018). Öğrencilerin ve öğretmenlerinin TEOG sistemi görüşleri ışığında ortaöğretime geçiş sisteminden beklentileri. *International Journal of Active Learning*, *3*(1), 19-43.

Yapıcı, H. (2016). Sosyal bilgiler öğretmenlerinin temel eğitimden ortaöğretime geçiş (TEOG) sınavı hakkındaki görüşleri. *Turkish Studies, 11*(21), 437-450.

Yenen, E. T., Kartal, Ş., & Bulut, A. (2018). Türkiye ve şangay eğitim sistemlerinin karşılaştırılması. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, 9(22), 1-25.

Yerlikaya, I. (2014). Devlet ve özel ortaokul öğrencilerinin umutsuzluk düzeyinin belirlenmesi ve çeşitli değişkenlerle ilişkisinin incelenmesi. *Electronic Turkish Studies, 9*(8), 865-878.

Yiğittir, S., & Çalışkan, H. (2013). Seviye belirleme sınavında (SBS) sosyal bilgiler alanında sorulan soruların kapsam geçerliği açısından incelenmesi. *Milli Eğitim Dergisi,* 42(197), 145-157.

GEOMETRİ EĞİTİMİ VE ÖĞRETİMİ İLE İLGİLİ ÇALIŞMALARIN BETİMSEL İÇERİK ANALİZİ: DERGİPARK ÖRNEĞİ

DESCRIPTIVE CONTENT ANALYSIS OF STUDIES RELATED TO GEOMETRY EDUCATION AND TEACHING: THE CASE OF DERGİPARK

Öğr. Gör. Dr. Fikret CİHAN
Kırklareli Üniversitesi, Teknik Bilimler Meslek Yüksekokulu, Bilgisayar Teknolojileri Bölümü, Kırklareli, Türkiye.

ORCID NO: 0000-0001-8783-4136

ÖZET

Bu çalışmanın amacı Türkiye'de yayınlanan dergilerdeki geometri eğitimi ve öğretimi ile ilgili makaleleri inceleyip çeşitli açılardan eğilimlerini ortaya koymaktır. Bu eğilimleri ortaya çıkarmak için nitel araştırma yaklaşımlarından betimsel içerik analizi yöntemi tercih edilmiştir. Araştırmanın verileri DergiPark'ta yer alan geometri eğitimi ve öğretimi ile ilgili yayınlanmış 77 makaleden toplanmıştır. Bu makaleler yayınlandıkları yıllara, yayınlandıkları dergilere, yazar sayılarına, tam metin olarak yayınlandıkları dillere, anahtar kelimelerine, amaçlarına, araştırma yaklaşımlarına, araştırma yöntemlerine, örneklem/çalışma grubu türlerine, örneklem/çalışma grubu büyüklüklerine, veri toplama araçlarına, veri analiz yöntemlerine ve kaynak sayılarına göre analiz edilmişlerdir. 77 makalenin bu açılardan eğilimleri detaylı olarak ortaya konmuş ve literatüre dayalı tartışma yapılmıştır. Araştırmanın ilgi çekici bir sonucu olarak geometri eğitimi ve öğretimi ile ilgili yayınlanmış makalelerde en sık kullanılan anahtar kelimelerin teknoloji destekli geometri öğretimi ile ilgili kelimeler olduğu söylenebilir. İncelenen makalelerde en sık teknoloji destekli öğrenme deneyimlerinin veya ortamlarının, öğretim programlarının veya materyallerinin çeşitli açılardan etkililiğinin incelenmesi ve uygulanabilirliklerinin ortaya konması amaçlanmıştır. Yine incelenen makalelerde olguların, olayların veya durumların çeşitli değişkenlere göre incelenmesi en sık amaçlar arasındadır. Bu çalışmalar genel ve bütüncül bir bakış açısıyla değerlendirildiğinde teknoloji destekli geometri öğretimi, geometri öğretimine ilişkin farklı öğrenme deneyimleri veya ortamları, öğretim programları veya materyalleri, geometrik düşünme düzeyleri, bilişsel ve duyuşsal becerilerin incelenmesi ve geliştirilmesi gibi konuların ön plana çıktığı görülmektedir. Geometri eğitimi ve öğretimi ile ilgili yayınlanmış makalelerde nicel araştırma yaklaşımlarından deneysel desenler, nitel araştırma yaklaşımlarından ise durum çalışması daha sıklıkla tercih edilmiştir. İncelenen makalelerde daha sıklıkla örneklem/çalışma grubu olarak öğrencilerin (ilköğretim ve ortaöğretim) ve matematik öğretmeni adaylarının tercih edildiği görülmektedir. Ayrıca makalelerde çoğunlukla birden fazla veri toplama aracının ve veri analiz tekniğinin kullanıldığı saptanan diğer sonuçlar arasında söylenebilir. Bu çalışmanın sonucu olarak ortaya çıkan eğilimler dikkate alınarak geometri eğitimi ve öğretimi ile ilgili yapılacak çalışmalarda daha az çalışılan konular ve belirlenen amaçlar, daha az tercih edilen araştırma yaklaşımları ve yöntemleri, daha az çalışılan örneklem türleri ve büyüklükleri, daha az kullanılan veri toplama araçları ile daha az tercih edilen veri analiz yöntemleri araştırmacılar tarafından tercih edilebilir. Son yıllarda geometri eğitimi ve öğretimine artan bir ilgi olmasına rağmen bu ilginin yeterli olup olmadığı da matematik eğitimi camiasında ayrı bir tartışma konusu olarak görülebilir.

Anahtar kelimeler: Betimsel içerik analizi, DergiPark, geometri, geometri eğitimi, geometri öğretimi.

ABSTRACT

The aim of this study is to examine the articles on geometry education and teaching in journals published in Türkiye and to reveal their trends in various aspects. In order to reveal these trends, the descriptive content analysis method, one of the qualitative research approaches, was preferred. The data of the research were collected from 77 articles published in DergiPark about geometry education and teaching. These articles were analyzed according to the years of publication, the journals in which they were published, the number of authors, languages in which they were published in full text, keywords, aims, research approaches, research methods, sample/study group types, sample/study group sizes, data collection tools, data analysis methods, and number of references. The trends of 77 articles in these aspects were presented in detail and a literature-based discussion was made. As an interesting result of the research, it can be said that the most frequently used keywords in published articles about geometry education and teaching are the words related to technology-assisted geometry teaching. The articles examined aimed to examine the effectiveness of the most common technology-assisted learning experiences or environments, curricula, or materials in various aspects and to reveal their applicability. Again, in the articles analyzed, examining phenomena, events, or situations according to various variables is among the most common purposes. When these studies are evaluated from a general and holistic perspective, it is seen that issues such as technology-assisted geometry teaching, different learning experiences or environments related to geometry teaching, curriculum or materials, geometric thinking levels, examination and development of cognitive and affective skills come to the fore. In published articles on geometry education and teaching, experimental designs are more frequently preferred among quantitative research approaches, and case studies are more frequently preferred among qualitative research approaches. In the analyzed articles, it is seen that students (primary and high school) and mathematics teacher candidates are more often preferred as the sample/study group. It can also be said among other results that more than one data collection tool and data analysis technique was used more often in the articles. Considering the trends that emerged as a result of this study, researchers may prefer less studied topics and determined aims, less preferred research approaches and methods, less studied sample/study group types and sizes, less used data collection tools, and less preferred data analysis methods in future studies on geometry education and teaching. Although there has been an increasing interest in geometry education and teaching in recent years, whether this interest is sufficient or not can be seen as a separate topic of discussion in the mathematics education community.

Keywords: Descriptive content analysis, DergiPark, geometry, geometry education, geometry teaching.

GİRİŞ

Geometri eğitimi ve öğretimi erken çocukluk döneminde başlamalıdır (Clements ve Sarama, 2000). Amerika Birleşik Devletleri'ndeki Ulusal Matematik Öğretmenleri Konseyi'nin hazırladığı raporda anaokulundan on ikinci sınıfa kadar matematik eğitimi için belirlenen beş içerik standardından birisi geometridir (National Council of Teachers of Mathematics [NCTM], 2000). Matematiğin bir alt alanı olan geometri ilköğretimde aritmetiğe, lisede cebire nispeten daha az ilgi görse de (Sinclair ve Bruce, 2015) yadsınamaz bir öneme sahiptir. Türkiye'de de ilköğretim ve ortaöğretim matematik dersi öğretim programlarında geometri öğrenme alanına, tüm sınıf düzeylerinde de geometri konularına ve kazanımlarına yer verilmiştir (Millî Eğitim Bakanlığı [MEB], 2018a, 2018b). Geometri eğitimi ve öğretiminin bu önemine istinaden bu konuyla ilgili yapılmış olan akademik çalışmalar da değer taşımaktadır.

Literatürde matematik eğitimindeki makalelerin (Çiltaş, Güler ve Sözbilir, 2012), geometri eğitiminde artırılmış gerçeklikle ilgili makalelerin (Çetintav ve Yılmaz, 2022), teknoloji destekli matematik eğitimi ile ilgili makalelerin (Tatar, Kağızmanlı ve Akkaya, 2013), teknoloji destekli matematik eğitimi ile ilgili lisansüstü tezlerin (Kaya ve Aydoğdu, 2022), GeoGebra ile ilgili lisansüstü tezlerin (Şimşek ve Yaşar, 2019), geometrik düşünme düzeyleriyle ilgili lisansüstü tezlerin (Kedikli ve Katrancı, 2021) ve de geometri ve ölçme öğrenme alanı ile ilgili lisansüstü tezlerin (Ar, 2021) içerik analizi ile incelendiği çalışmalar mevcuttur. Türkiye'de geometri eğitimi ve öğretimi ile ilgili yayınlanmış makalelerin kapsamlı bir şekilde betimsel içerik analizi ile incelendiği çalışmaya rastlanılmamıştır. Geometri eğitimi ve öğretimi ile ilgili çalışmalardaki demografik, tematik ve metodolojik eğilimlerin kapsamlı bir çalışmayla sistematik bir şekilde ortaya konmasının bu konuyla ilgili çalışma yapmayı düşünen Türkiye'deki araştırmacılar için faydalı olabileceği düşünülebilir. Bu yüzden bu çalışmanın amacı DergiPark'ta yer alan geometri eğitimi ve öğretimi ile ilgili yayınlanmış makaleleri inceleyip çeşitli açılardan eğilimlerini ortaya çıkarmaktır. Özellikle araştırmalardaki anahtar kelimelerin, araştırma amaç ve konularının, araştırma yaklaşım ve yöntemlerinin, örneklem/çalışma grubu türlerinin ve büyüklüklerinin, veri toplama araç ve yöntemlerinin sistematik bir biçimde sunulmasının gelecekteki araştırmalar için yol gösterici olabileceği düşünülebilir. Bu doğrultuda aşağıdaki araştırma sorularına sırası ile cevap aranmıştır. DergiPark'ta yer alan geometri eğitimi ve öğretimi ile ilgili yayınlanmış;

- Makalelerin yıllara göre dağılımları nasıldır?
- Makalelerin yayınlandıkları dergilere göre dağılımları nasıldır?
- Makalelerin yazar sayılarına göre dağılımları nasıldır?
- Makalelerin tam metin olarak yayınlandıkları dillere göre dağılımları nasıldır?
- Makalelerde kullanılan anahtar kelimelerin sıklığı nasıldır?
- Makalelerin amaçlarına göre dağılımları nasıldır?
- Makalelerin araştırma yaklaşımları nelerdir?
- Makalelerin araştırma yöntemleri nelerdir?
- Makalelerin örneklem/çalışma grubu türleri nelerdir?
- Makalelerin örneklem/çalışma grubu büyüklükleri nasıldır?
- Makalelerde kullanılan veri toplama araçları nelerdir?
- Makalelerde tercih edilen veri analiz yöntemleri nelerdir?
- Makalelerde kullanılan kaynak sayılarının dağılımları nasıldır?

YÖNTEM

Kırklareli Üniversitesi Rektörlüğü Bilimsel Araştırmalar ve Yayın Etiği Kurulu'nun 23.03.2023 tarih ve E-35523585-302.99-81487 sayılı yazısında bu çalışmanın etik açıdan sakınca içermediğine karar verildiği belirtilmiştir. Bu çalışmanın tüm süreçlerinde etik ilke ve kurallara riayet edilmiştir. Bu kısımda araştırma deseni, örneklem/araştırma grubu, veri toplama aracı, veri analiz yöntemleri ile geçerlik ve güvenirlik çalışmaları hakkındaki bilgilere yer verilmiştir.

Araştırma Deseni

Bu çalışmada DergiPark'ta yer alan geometri eğitimi ve öğretimi ile ilgili makalelerdeki eğilimleri ortaya çıkarmak için nitel araştırma yaklaşımlarından betimsel içerik analizi yöntemi

(Çalık ve Sözbilir, 2014; Dinçer, 2018; Ültay, Akyurt ve Ültay, 2021) kullanılmıştır. Belirli bir konu ya da alandaki çalışmaların sistematik bir şekilde sınıflandırılması ve çeşitli açılardan eğilimlerin belirlenmesi amacına hizmet eden ve içerik analizinin özel bir türü olan betimsel içerik analiz yönteminde bulgulara erişmek için betimsel istatistiklerden faydalanılır (Çalık ve Sözbilir, 2014; Çiltaş, Güler ve Sözbilir, 2012; Dinçer, 2018; Suri ve Clarke, 2009; Ültay, Akyurt ve Ültay, 2021). Bu çalışmada da geometri eğitimi ve öğretimi ile ilgili yayınlanmış makalelerin çeşitli açılardan sınıflandırılması ve eğilimlerin belirlenmesi amaçlandığından yöntem olarak betimsel içerik analizi tercih edilmiştir. Veri toplama aracı oluşturulurken ve verilerin analizinde kodlar oluşturulurken literatürdeki çalışmalardan (Ar, 2021; Çetintav ve Yılmaz, 2022; Çiltaş, Güler ve Sözbilir, 2012; Kaya, 2022; Kaya ve Aydoğdu, 2022; Şimşek ve Yaşar, 2019; Kedikli ve Katrancı, 2021; Kutluca, Birgin ve Gündüz, 2018; Tatar, Kağızmanlı ve Akkaya, 2013) yararlanılmıştır.

Örneklem/Araştırma Grubu

Bu çalışma kapsamında incelenecek makaleler bazı ölçütlere göre seçilmiştir. İlk koşul incelenecek makalelerin geometri eğitimi ve öğretimi ile ilgili olma koşuludur. İkinci koşul ise makalelerin DergiPark'ta yer alma koşuludur. Diğer bir koşul ise makalelerin yayın dillerinin Türkçe ya da İngilizce olma koşuludur. Son koşul da makalelerin tam metnine ulaşılıyor olma koşuludur. Makalelerin seçiminde makalelerin yayınlandıkları tarih bakımından herhangi bir zaman aralığı kısıtlamasına gidilmemiştir.

Bu koşulları sağlamak adına aşağıda belirtilen sınırlılıklar içerisinde şu aşamalar takip edilmiştir. Öncelikle incelenecek makaleler https://dergipark.org.tr/tr/ web adresinden DergiPark'ta (DergiPark Akademik, t.y.) aranmıştır. DergiPark gelişmiş arama motorunda başlık veya anahtar kelimelerde sırası ile "geometri öğretimi", "geometry teaching", "teaching of geometry", "geometri eğitimi", "geometry education" ve "education of geometry" yazılarak geometri eğitimi ve öğretimi ile ilgili yayınlanmış hem Türkçe hem de İngilizce dilindeki makalelere ulaşılmaya çalışmıştır. DergiPark üzerinde son tarama 1 Nisan 2023 tarihinde yapılmıştır. Tüm bu ölçütleri karşılayan 77 makalenin tam metnine ulaşılmış ve bu makaleler araştırma kapsamına dâhil edilmiştir. İncelenen makaleler kaynakçada (*) ile işaretlenmiştir.

Veri Toplama Aracı

Yukarıda belirtilen ölçütler ve sınırlılıklar dâhilinde araştırma kapsamına dâhil edilen 77 makale indirilerek yazarların soy isimlerine göre alfabetik olarak sıralanmış ve makalelere 1'den başlayarak 77'ye kadar kodlar verilerek bir klasöre kaydedilmiştir. Daha sonra araştırmacı tarafından bir elektronik tablo oluşturulmuştur. Bu tablo 77 satır ve 14 sütundan oluşmaktadır. İlk sütun makalelere verilen kodlardan oluşmaktadır. Diğer 13 sütun sırasıyla şu temalar için ayrılmıştır: Makalelerin yayınlandığı yıl, yayınlandığı dergi, yazar sayısı, tam metin olarak yayınlandığı dil, anahtar kelimeler, amaç, araştırma yaklaşımı, araştırma yöntemi, örneklem/çalışma grubu türü, örneklem/çalışma grubu büyüklüğü, veri toplama araçları ile veri analiz yöntemleri ve son olarak da kaynak sayısı. Toplamda bu tabloda doldurulması gereken 77x13=1001 hücre bulunmaktadır. 77 makale için bu veri toplama aracının ilgili alanları sırayla tek tek doldurulmuştur.

Veri Analizi

77 makale için 77 satır ve 13 sütundan yani 1001 hücreden oluşan elektronik tablodaki makalelerin yayınlandığı yıl, yayınlandığı dergi, yazar sayısı, tam metin olarak yayınlandığı dil, anahtar kelimeler, amaç, araştırma yaklaşımı, araştırma yöntemi, örneklem/çalışma grubu türü, örneklem/çalışma grubu büyüklüğü, veri toplama araçları, veri analiz yöntemleri ve kaynak sayısı için araştırmacı tarafından kodlar oluşturulmuş ve bu kodlar tablodaki ilgili hücrelere işlenmiştir. Daha sonra bu kodların frekans değerleri yukarıda değinilen temalara göre ayrı ayrı

hesaplanmış, sonrasında frekans tabloları ve şekil grafikleri oluşturularak anlamlı bir şekilde raporlanmıştır.

Geçerlik ve Güvenirlik Çalışmaları

Araştırmada yansızlığı sağlamak adına zamana bağlı güvenirlik çalışması (Kirk ve Miller, 1986; Yıldırım ve Şimşek, 2016) yapılmıştır. Bunun için yazar tarafından 77 makale, elektronik tabloda iki ay arayla iki kez kodlanmıştır. Ayrıca rastgele seçilen sekiz makale başka bir kodlayıcı tarafından, araştırmacı tarafından hazırlanan elektronik tabloda kodlanmıştır. Yazar tarafından iki ay arayla yapılan bu iki ayrı kodlamanın ve diğer kodlayıcı tarafından yapılan kodlamanın uyum ve uyumsuzlukları (Miles ve Huberman, 1994) ile uyumsuzlukların nasıl giderildiği şu şekilde ifade edilebilir. Makalelerin yıllara göre, yayınlandıkları dergilere göre, yazar sayılarına göre, tam metin olarak yayınlandıkları dillere göre, amaçlarına göre, araştırma yaklaşım ve yöntemlerine göre, örneklem türü ile büyüklüklerine göre ve kullanılan kaynak sayısına göre yapılan kodlamalarda uyuşmazlık saptanmamıştır. Araştırmaların amaçları kodlanırken birincil amaçları göz önüne alınmıştır. Anahtar kelimelerde rastlanan uyumsuzlukların çoğul eklerinden kaynaklı olduğu saptanmıştır. Tablo 1'de görüldüğü gibi çoğul ekleri parantez içine alınarak bu uyuşmazlıklar giderilmiştir. Veri toplama araçlarındaki uyuşmazlıkların literatürdeki karmaşıklıktan kaynaklandığı görülmüştür. Örneğin test, ölçek ve anket kavramları birbirlerinden farklı kavramlar olsa da literatürde bazen birbirlerinin yerine kullanıldıklarından (Metin, 2014) sınıflamada güçlük yaşanmasına sebep olabilmektedirler. Bu kavramların matematik eğitimi literatüründeki kullanımları dikkate alınarak uyuşmazlıklar giderilmiştir. Veri analiz yöntemlerinde nicel betimsel istatistiklerin kodlamasında yaşanan uyuşmazlıkların giderilmesi için nicel kestirimsel istatistikler sunulurken kullanılan betimleyici istatistikler de kodlamaya dâhil edilmiş ve Şekil 10'daki grafiğe yansıtılmıştır.

Bu çalışmanın tüm süreçleri tutarlı bir şekilde yürütülmüş ve bu tutarlılığın nasıl sağlandığı, örneğin çalışma kapsamına dâhil edilen makalelerin nasıl seçildiği, ölçütlerin ve sınırlılıkların neler olduğu ve makalelerin analiz süreci ayrıntılı bir şekilde betimlenerek çalışmanın geçerliği (Creswell, 2014; Guba, 1981; Guba ve Lincoln, 1982; Miles ve Huberman, 1994; Patton, 2014; Yıldırım ve Şimşek, 2016) arttırılmaya çalışılmıştır. Ayrıca çalışma kapsamına dâhil edilen 77 makale kaynakçada işaretlenerek çalışmanın inandırıcılık ve teyit edilebilirlik nitelikleri (Creswell, 2014; Guba ve Lincoln, 1981, 1982; Patton, 2014; Yıldırım ve Şimşek, 2016) de arttırılmaya çalışılmıştır.

BULGULAR

Bu kısımda araştırma sorularına ilişkin bulgular sırası ile sunulmuştur. İlk olarak "DergiPark'ta yer alan geometri eğitimi ve öğretimi ile ilgili yayınlanmış makalelerin yıllara göre dağılımları nasıldır?" araştırma sorusuna ait bulgular Şekil 1'de verilmiştir.

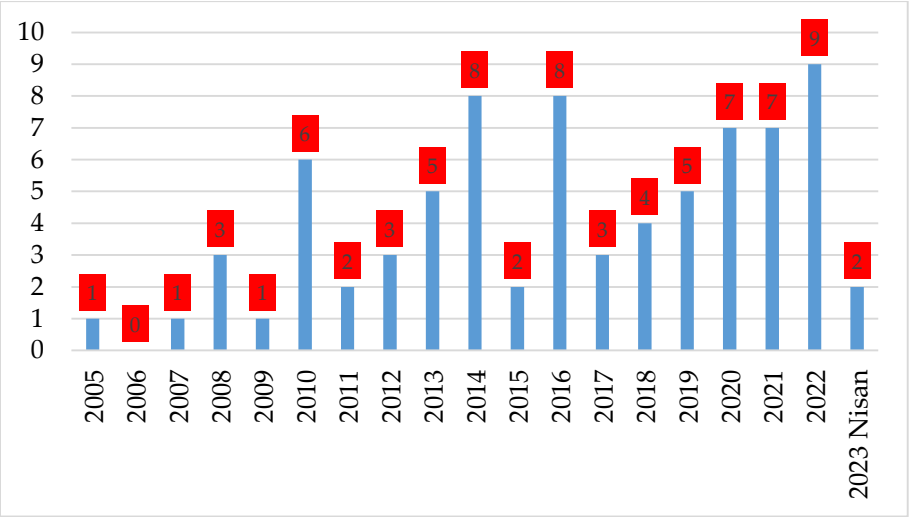

Şekil 1. Makalelerin yıllara göre frekans dağılımları
(**Not:** DergiPark üzerinde son tarama 1 Nisan 2023 tarihinde yapılmıştır.)

Şekil 1'den görüldüğü gibi 2005 ve 2023 (1 Nisan) arasında yayınlanan 77 makaleden dokuz makaleyle 2022 yılının literatüre en fazla katkı sağlanan yıl olduğu söylenebilir. Geometri eğitimi ve öğretimi ile ilgili son yıllarda azımsanmayacak sayıda makale yayınlandığı yine şekilden söylenebilir. İkinci olarak "DergiPark'ta yer alan geometri eğitimi ve öğretimi ile ilgili yayınlanmış makalelerin yayınlandıkları dergilere göre dağılımları nasıldır?" araştırma sorusuna dair bulgular Şekil 2'ye yansıtılmıştır.

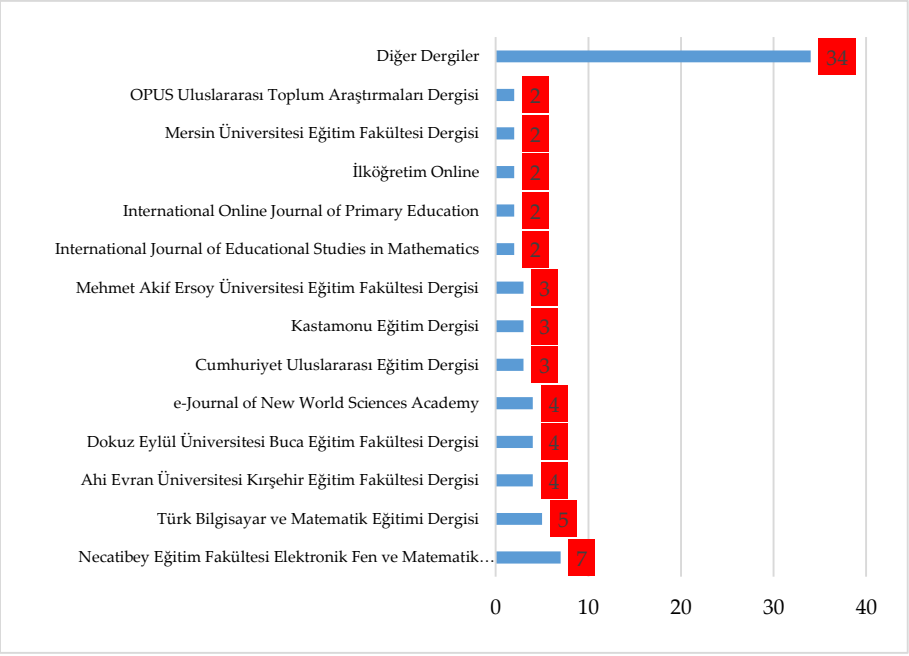

Şekil 2. Yayınlandıkları dergilere göre frekans dağılımları
(**Not:** Frekansı bir olan dergiler yazılmayıp, "Diğer Dergiler" olarak kodlanmıştır.)

Şekil 2'den görüldüğü gibi 77 makale 47 farklı dergide yayınlanmıştır. Yine şekilden geometri eğitimi ve öğretimi ile ilgili en fazla makalenin yayınlandığı derginin Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi olduğu görülmektedir. "DergiPark'ta yer alan geometri eğitimi ve öğretimi ile ilgili yayınlanmış makalelerin yazar sayılarına göre dağılımları nasıldır?" araştırma sorusuna dair bulgular Şekil 3'te sunulmuştur.

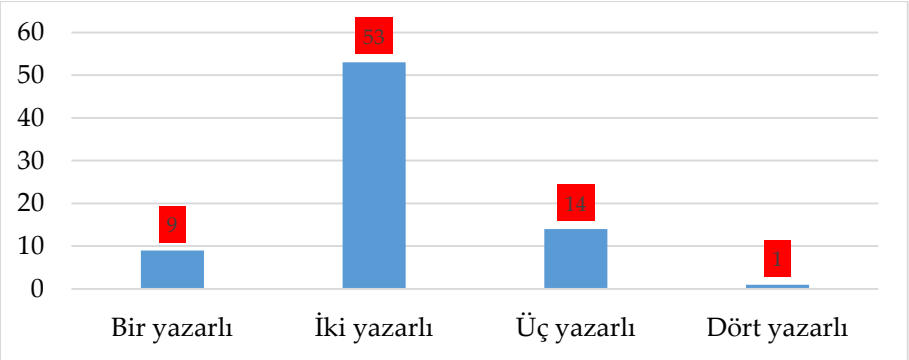

Şekil 3. Makalelerin yazar sayılarına göre frekans dağılımları

Şekil 3'ten görüldüğü üzere 77 makalenin 9'u tek, 53'ü iki, 14'ü üç ve sadece 1'i de dört yazarlıdır. İncelenen makaleler içinde dört yazardan fazla yazar sayısı olan makaleye rastlanmamıştır. "DergiPark'ta yer alan geometri eğitimi ve öğretimi ile ilgili yayınlanmış makalelerin tam metin olarak yayınlandıkları dillere göre dağılımları nasıldır?" araştırma sorusuna dair bulgular Şekil 4'te verilmiştir.

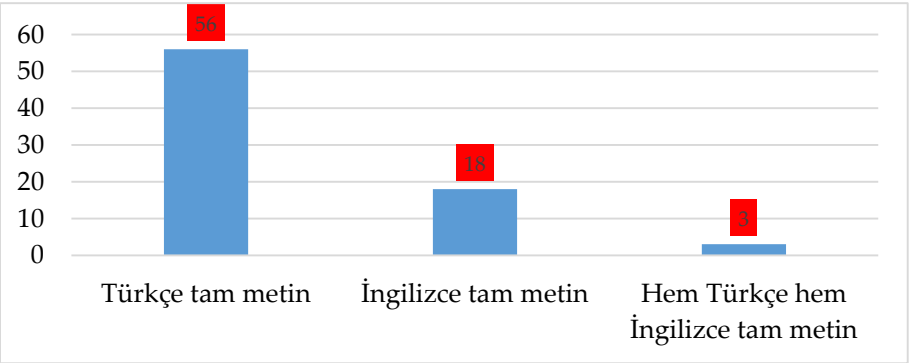

Şekil 4. Yayınlandıkları dillere göre frekans dağılımları

Şekil 4'ten geometri eğitimi ve öğretimi ile ilgili yayınlanan makalelerin tam metinlerinin çoğunlukla Türkçe olarak yazılmış olduğu görülmektedir. "DergiPark'ta yer alan geometri eğitimi ve öğretimi ile ilgili yayınlanmış makalelerde kullanılan anahtar kelimelerin sıklığı nasıldır?" araştırma sorusuna dair bulgular Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. Kullanılan Anahtar Kelimelerin Frekans Dağılımları

Anahtar Kelime	f	Anahtar Kelime	f
Geometri öğretimi	45	ADDIE tasarım modeli	2
Geometri eğitimi	14	Cabri (yazılımı)	2
Geometri	7	Dinamik matematik yazılım(lar)ı	2
Dinamik geometri yazılım(lar)ı	7	Dörtgenler	2
Artırılmış gerçeklik	5	Erken geometri becerileri	2
Bilgisayar destekli öğretim	5	Geometrik düşünme	2
Cabri 3D	5	Geometrik düşünme düzeyi	2
GeoGebra (yazılımı)	4	Geometri öz-yeterlik inancı	2
İlköğretim	4	Geometriye yönelik öz-yeterlik	2
Matematik eğitimi	4	Geometrik muhakeme	2
van Hiele geometrik düşünme (düzeyleri)	4	Matematik başarısı	2
Akademik başarı	3	Mobil öğrenme	2
Bilgisayar destekli geometri öğretimi	3	Öğrenci	2
Matematik öğretimi	3	Öğretmen eğitimi	2
Matematik öğretmeni aday(lar)ı	3	Öz-yeterlik inanç(lar)ı	2
Ortaokul öğrencileri	3	Şekilsel kavram kuramı	2
Öğrenme ortamı	3	Teknoloji	2

Öğretmen adayları	3	Uzaktan eğitim	2
Öz-yeterli(li)k	3	Yaratıcı drama	2
Tutum	3	Zihnin geometrik alışkanlıkları	2
Uzamsal yetenek	3	Diğer	137
Üçgen(ler)	3	**Toplam**	**314**

Not: Frekansı bir olan anahtar kelimeler yazılmayıp, "Diğer" olarak kodlanmıştır.

Tablo 1'den görüldüğü gibi 77 makalede toplam 314 anahtar kelime kullanılmıştır. "Geometri öğretimi" ve "Geometri eğitimi" makalelerin seçiminde kullanılan anahtar kelimeler olduğu için en yüksek frekansa sahip anahtar kelimelerdir. Bunları "Geometri", "Dinamik geometri yazılım(lar)ı", "Artırılmış gerçeklik", "Bilgisayar destekli öğretim", ve "Cabri 3D" anahtar kelimeleri izlemektedir. Tablo 1'den teknoloji destekli geometri öğretimi ile ilgili anahtar kelimelerin daha sık kullanılan anahtar kelimeler olduğu söylenebilir. Bunun dışında geometrik düşünme ve geometri öz-yeterlik ile ilgili anahtar kelimelerin de daha sıklıkla tercih edilen kelimeler olduğu görülebilir. "DergiPark'ta yer alan geometri eğitimi ve öğretimi ile ilgili yayınlanmış makalelerin amaçlarına göre dağılımları nasıldır?" araştırma sorusuna dair bulgular Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2. Makalelerin Amaçlarına Göre Frekans Dağılımları

Amaç	**f**
Farklı öğrenme deneyimlerinin veya ortamlarının, öğretim programlarının veya materyallerinin çeşitli açılardan etkililiğinin incelenmesi ve uygulanabilirliklerinin ortaya konması	37
Olguların, olayların veya durumların çeşitli değişkenlere göre incelenmesi	20
Olgular, olaylar veya durumlar arasındaki ilişkilerin incelenmesi	8
Olguların, olayların veya durumların süreçlerine odaklanılması	5
Öğretim programı, ders kitabı, makale gibi dokümanların incelemesi	5
Teknoloji yardımıyla ispat yapma	1
Ölçek geliştirme	1
Toplam	**77**

Not: Makalelerin sadece birincil amaçları tabloya yansıtılmıştır.

Tablo 2'de geometri eğitimi ve öğretimi ile ilgili yayınlanan 77 makalenin birincil amaçları görülmektedir. Tablo 2'den görüldüğü üzere makalelerde en sık farklı öğrenme deneyimlerinin veya ortamlarının, öğretim programlarının veya materyallerinin çeşitli açılardan etkililiğinin incelenmesi ve uygulanabilirliklerinin ortaya konması amaçlanmıştır. Farklı öğrenme ortamlarını çoğunlukla teknoloji destekli öğrenme ortamlarının oluşturduğu görülmektedir. Bunu olguların, olayların veya durumların çeşitli değişkenlere göre incelenmesini amaçlayan makaleler takip etmektedir. Ayrıca makalelerde en sık başarı, görüş, geometrik düşünme düzeyi, geometriye yönelik öz-yeterlik inanç ve algıları gibi özelliklerin incelendiği görülmektedir. "DergiPark'ta yer alan geometri eğitimi ve öğretimi ile ilgili yayınlanmış makalelerin araştırma yaklaşımları nelerdir?" araştırma sorusuna dair bulgular Şekil 5'te sunulmuştur.

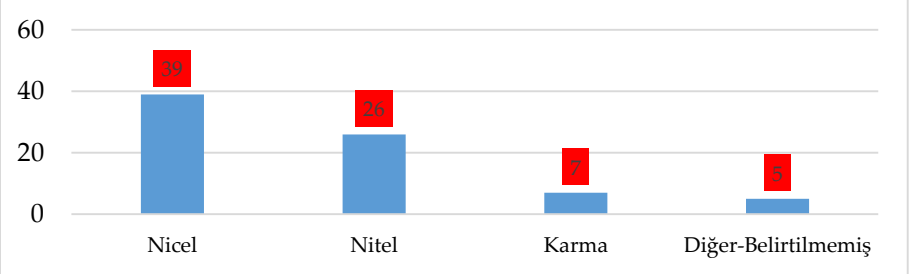

Şekil 5. Araştırma yaklaşımlarına göre frekans dağılımları

Şekil 5'ten görüldüğü gibi geometri eğitimi ve öğretimi ile ilgili yayınlanan 77 makalenin 39'u nicel araştırma yaklaşımına sahiptir. Bunu 26 makaleyle nitel araştırma yaklaşımına sahip makaleler takip ederken en az frekansa sahip makaleler karma araştırma yaklaşımına sahip makalelerdir. "DergiPark'ta yer alan geometri eğitimi ve öğretimi ile ilgili yayınlanmış makalelerin araştırma yöntemleri nelerdir?" araştırma sorusuna dair bulgular Şekil 6'da, "DergiPark'ta yer alan geometri eğitimi ve öğretimi ile ilgili yayınlanmış makalelerin örneklem/çalışma grubu türleri nelerdir?" araştırma sorusuna dair bulgular Şekil 7'de sunulmuştur.

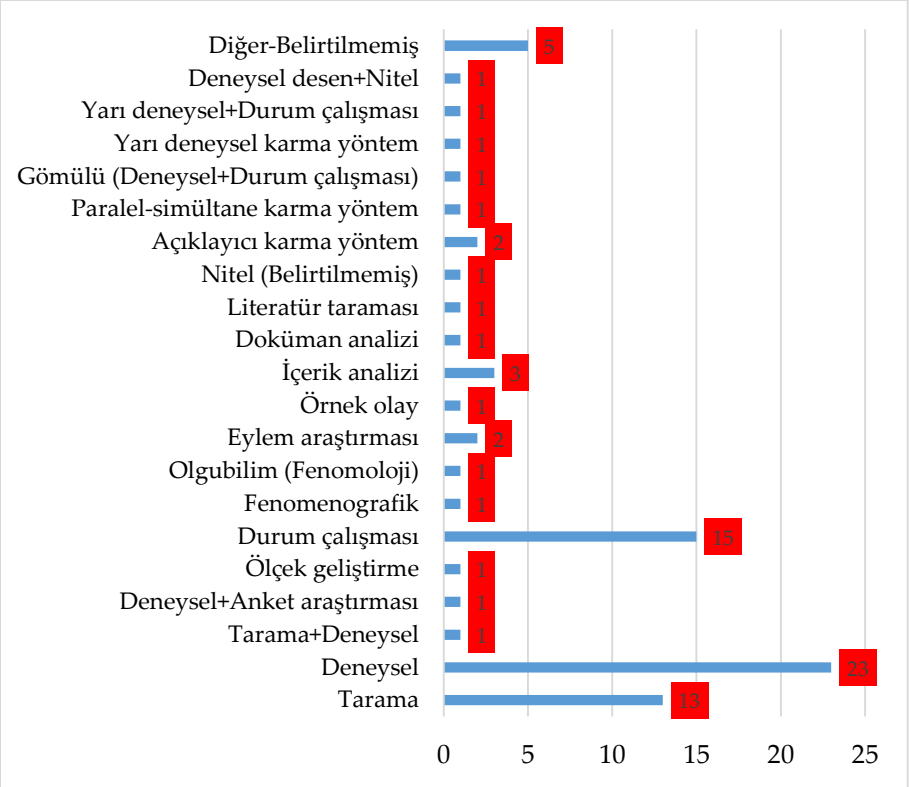

Şekil 6. Araştırma yöntemlerine göre frekans dağılımları

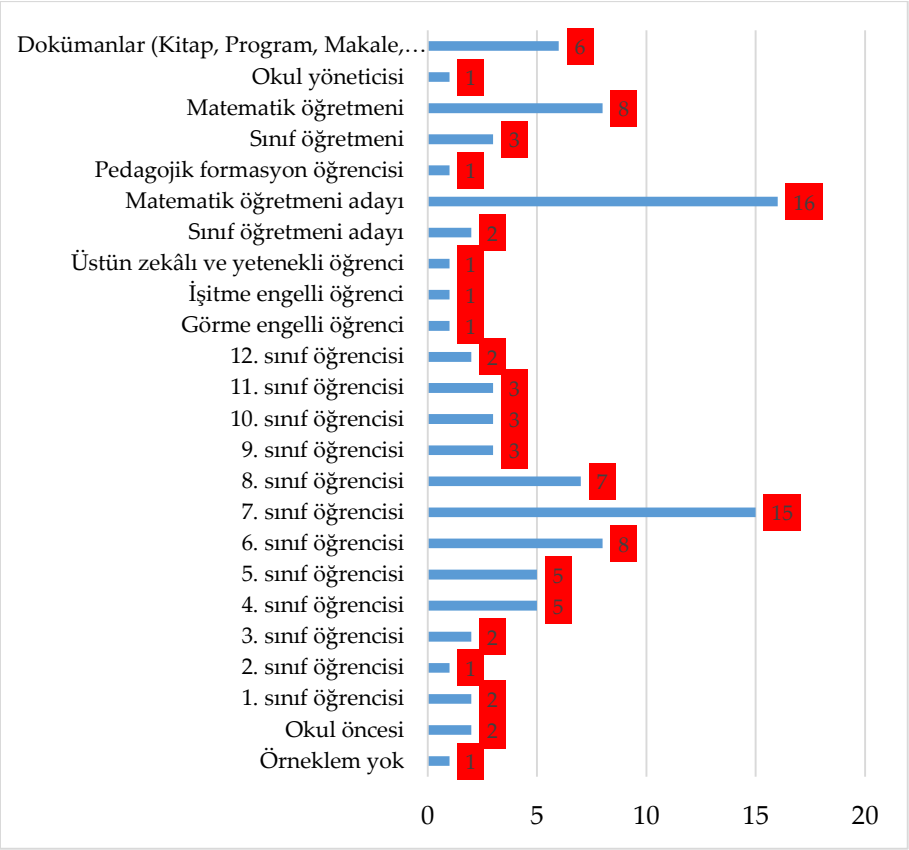

Şekil 7. Örneklem/çalışma grubu türüne göre frekans dağılımları
(**Not:** Bazı makalelerde birden fazla örneklem türüyle çalışıldığından dolayı toplam frekans 77'den fazladır.)

Şekil 6'da sunulduğu üzere nicel araştırma yaklaşımlarından deneysel yöntemler (tek denekli, zayıf deneysel, yarı deneysel veya tam deneysel) diğer nicel araştırma yaklaşımlarına göre daha sık tercih edilmişlerdir. Nitel araştırma yaklaşımlarından ise durum çalışması diğer nitel araştırma yaklaşımlarından daha sık tercih edilmiştir.

Şekil 7'den görüldüğü gibi makalelerin örneklem/çalışma grubu türünü en sık ilköğretim ikinci kademe öğrencileri oluşturmaktadır. Bunu matematik öğretmen adaylarıyla yapılan çalışmalar takip etmektedir. İlköğretim ikinci kademe öğrencileri arasında ise 7. sınıf öğrencileriyle yapılan çalışmaların ağırlıkta olduğu yine şekilden görülmektedir. "DergiPark'ta yer alan geometri eğitimi ve öğretimi ile ilgili yayınlanmış makalelerin örneklem/çalışma grubu büyüklükleri nasıldır?" araştırma sorusuna ait bulgular Şekil 8'de sunulmuştur.

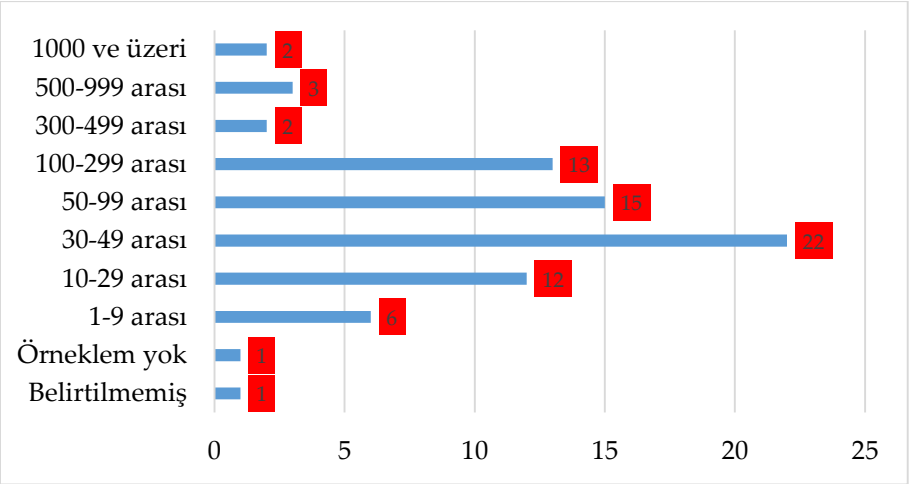

Şekil 8. Örneklem/çalışma grubu büyüklüklerine göre frekans dağılımları

Şekil 8'den görüldüğü gibi makalelerde en sık tercih edilen örneklem/çalışma grubu büyüklükleri sırasıyla 30-49 arası, 50-99 arasıdır. Buradan makalelerdeki örneklem/çalışma grubu büyüklüklerinin 30-99 arasında yoğunlaştığı söylenebilir. "DergiPark'ta yer alan geometri eğitimi ve öğretimi ile ilgili yayınlanmış makalelerde kullanılan veri toplama araçları nelerdir?" araştırma sorusuna ait bulgular Şekil 9'da sunulmuştur.

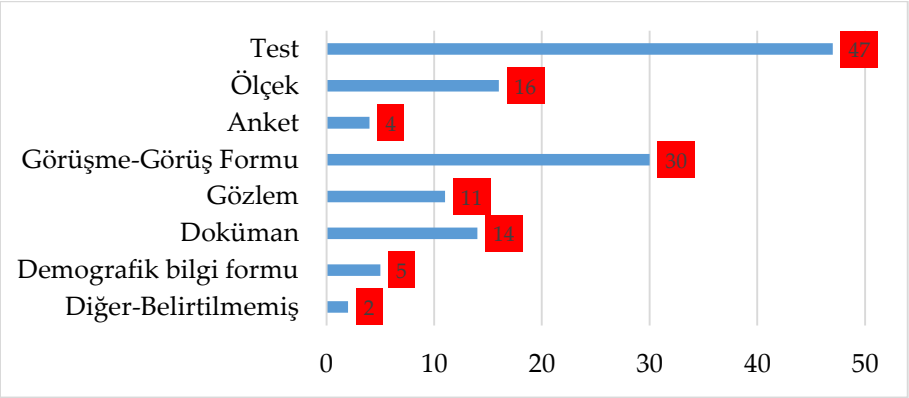

Şekil 9. Veri toplama araçlarının frekans dağılımları
(**Not:** Bazı makalelerde birden fazla veri toplama aracı kullanıldığından dolayı toplam frekans 77'den fazladır.)

Şekil 9'dan görüldüğü gibi incelenen 77 makalenin çoğunda testlerin veri toplama aracı olarak kullanıldığı görülmektedir. Bazı makalelerde ise birden fazla test kullanıldığı saptanmıştır. 77 makaleden 16'sında veri toplama aracı olarak ölçek kullanılmıştır. İncelenen makalelerde daha önceki çalışmalarda geliştirilen, geçerliği ve güvenirliği sağlanmış test ve ölçeklerin yanı sıra incelenen makalelerin yazarları tarafından makalenin amacına uygun olarak geliştirilen ölçek ve testlerin kullanıldığı da görülmektedir. İncelenen 77 makalenin 30'unda veri toplama aracı olarak çeşitli görüşme teknikleri kullanılmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşmeler incelenen makalelerde en sık tercih edilen görüşme tekniğidir. Bunun dışında klinik görüşme, odak grup görüşmesi, yapılandırılmamış ve yapılandırılmış görüşme teknikleri de incelenen makalelerde kullanılan diğer görüşme teknikleri arasındadır. Yine incelenen 77 makalenin 11'inde gözlem veri toplama aracı olarak kullanılmıştır. İncelenen makalelerde araştırmacılar alan notları, gözlem formları veya video kayıtları gibi gözlem araçları kullanmışlardır. 14 makalede ders kitapları, öğretim programları, akademik yayınlar, çalışma yaprakları, sınıf içi etkinlikler gibi dokümanların veri toplama aracı olarak kullanıldığı görülmektedir. "DergiPark'ta yer alan geometri eğitimi ve öğretimi ile ilgili yayınlanmış makalelerde tercih edilen veri analiz yöntemleri nelerdir?" araştırma sorusuna ait bulgular Şekil 10'da sunulmuştur.

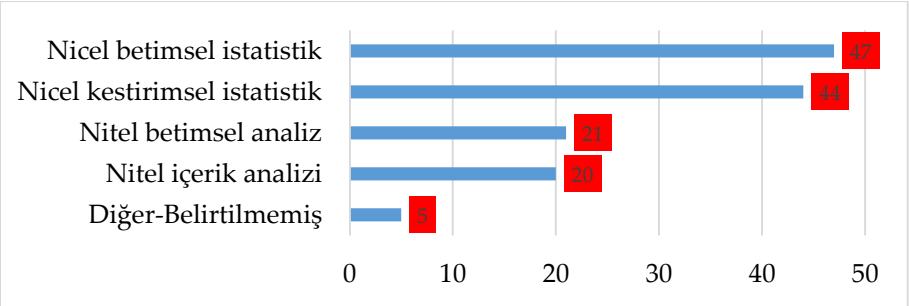

Şekil 10. Veri analiz yöntemlerinin frekans dağılımları
(**Not:** Bazı makalelerde birden fazla veri analiz yöntemi kullanılmıştır. Kestirimsel istatistikler sunulurken kullanılan betimsel istatistikler de grafiğe yansıtılmıştır.)

Şekil 10'dan görüldüğü gibi geometri eğitimi ve öğretimi ile ilgili yayınlanan 77 makalede nicel istatistik yöntemleri daha sıklıkla tercih edilmiştir. Nicel betimsel istatistikler (frekans, yüzde, minimum, maksimum, ortalama, standart sapma, çarpıklık, basıklık vb.) en sık tercih edilen analiz yöntemleridir. Bunu parametrik ve parametrik olmayan testlerin kullanıldığı nicel kestirimsel istatistikler takip etmektedir. Nitel betimsel ve içerik analizlerin kullanım sıklıkları birbirine yakın bulunmuştur. Diğer-Belirtilmemiş kategorisindeki beş makaleden ikisinin veri analiz yöntemi belirtilmemiştir. Diğer üçünün analiz yöntemlerinden birisi nitel sürekli karşılaştırmalı veri analizi, diğeri fenomenografik analiz, diğeri de doküman analizidir. "DergiPark'ta yer alan geometri eğitimi ve öğretimi ile ilgili yayınlanmış makalelerde kullanılan kaynak sayılarının dağılımları nasıldır?" araştırma sorusuna ait bulgular Şekil 11'de sunulmuştur.

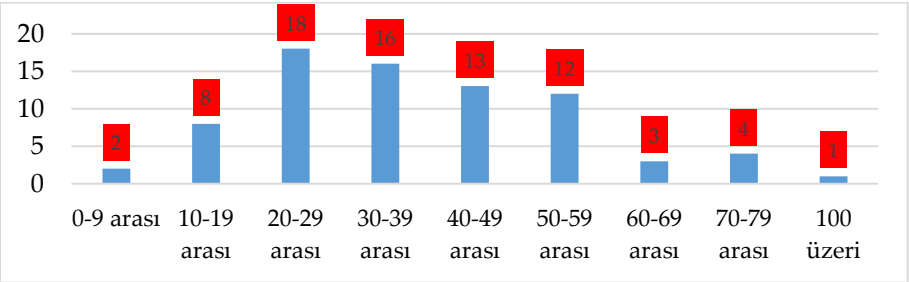

Şekil 11. Kaynak sayısına göre frekans dağılımları

Şekil 11'den görüldüğü üzere 77 makaleden 18'inde kullanılan kaynak sayısı 20-29 arasındadır. Yine şekilden görüleceği üzere makalelerdeki kaynakça sayılarının 20 ile 59 arasında yığıldığı görülmektedir. 100'ün üzerinde kaynak kullanılan sadece bir makaleye rastlanılmıştır.

TARTIŞMA, SONUÇ ve ÖNERİLER

Geometri eğitimi ve öğretimi ile ilgili makalelerin yayınlandıkları yıllar incelendiğinde bu konuya olan ilginin son yıllarda bir artış gösterdiği söylenebilir. Ancak bu ilginin yeterli olup olmadığı da matematik eğitimi camiasında ayrı bir tartışma konusu olarak görülebilir. İncelenen makalelerin çoğunluğu birbirlerinden farklı dergilerde yayınlanmış olup, makalelerin en sık yayınlandıkları iki derginin isimlerinde "matematik eğitimi" geçmesi bu tür dergilere yönelimin bir işareti olabilir. Diğer dergilerin içinde ise Eğitim Fakültesi Dergilerinin diğerlerine göre tercih edilme oranının daha yüksek olduğu görülmektedir. Buradan matematik eğitimi odaklı ya da daha da özelinde geometri eğitimi odaklı dergilere Türkiye'de ihtiyaç duyulduğu düşünülebilir.

Geometri eğitimi ve öğretimi ile ilgili makalelerin çoğunlukla iki yazarlı olduğu belirlenmiştir. Bu sonuç literatürdeki bazı çalışmaların sonuçları ile paralellik göstermektedir (Kutluca, Birgin ve Gündüz, 2018; Tatar, Kağızmanlı ve Akkaya, 2013). Bazı makalelerin yüksek lisans ya da

doktora tezlerinden üretilmiş olması öğrenci ve danışmandan oluşan iki yazarlı makalelerin sayısını arttıran sebeplerden sadece birisi olarak düşünülebilir. Kutluca, Birgin ve Gündüz'e (2018) göre doçentlik başvuru şartlarındaki makaleden alınan puan ile yazar sayısı arasındaki ters orantıdan dolayı doçent adayı akademisyenlerin daha az yazarlı çalışmalar yapmak zorunda kalmalarına başka bir sebep olarak da düşünülebilir.

Geometri eğitimi ve öğretimi ile ilgili çoğunlukla Türkçe tam metin makalelerin yayınlandığı görülmektedir. Bu çalışmada DergiParkta yer alan dolayısıyla Türkiye'de yayınlanan dergilerdeki makalelerin incelenmiş olmasının bu sonuca sebep olduğu düşünülmektedir. Yine de İngilizce tam metin yayınlanan makalelerin sayısının oldukça sınırlı olduğu düşünülerek İngilizce tam metin makalelerin yayınlanmasına ağırlık verilmesi önerilebilir.

Geometri eğitimi ve öğretimi ile ilgili yayınlanmış makalelerde en sık kullanılan anahtar kelimelerin teknoloji destekli geometri öğretimi ile ilgili kelimeler olduğu söylenebilir. Özellikle son yıllarda hızla gelişen teknoloji ile birlikte teknolojinin öğrenme ortamlarına daha fazla entegre edilmesiyle teknoloji destekli öğretime olan ilginin de arttığı söylenebilir (Kaya ve Aydoğdu, 2022). Bu artan ilginin bu konu ile ilgili araştırmalara olan ilgiyi de arttırdığı düşünülebilir. Geometrik düşünme ile ilgili anahtar kelimelerin de daha sık tercih edilen anahtar kelimeler arasında olduğu da başka bir sonuç olarak söylenebilir. Kedikli ve Katrancı (2021) çalışmalarında 2005'den 2019'a yıllar ilerledikçe Türkiye'de geometrik düşünmeyle ilgili hazırlanan lisansüstü tezlerin sayısının arttığı sonucuna ulaşmışlardır. Bunlar dışında geometri öz-yeterlik ile ilgili anahtar kelimelerin daha sık kullanılan anahtar kelimeler arasında olduğu da söylenebilir. Herhangi bir konuya olan ilginin artmasının o konu ile ilgili yayınlanan makalelere dolayısıyla da anahtar kelimelere etki edebildiği düşünülebilir. Ancak tek başına anahtar kelimeler makalelerde çalışılan konular hakkında bilgi vermede yeterli olmayabilir.

İncelenen makalelerde en sık teknoloji destekli öğrenme deneyimlerinin veya ortamlarının, öğretim programlarının veya materyallerinin çeşitli açılardan etkililiğinin incelenmesi ve uygulanabilirliklerinin ortaya konması amaçlanmıştır. Yine incelenen makalelerde olguların, olayların veya durumların çeşitli değişkenlere göre incelenmesi en sık amaçlar arasındadır. Ayrıca makalelerde en sık ölçülen özellikler; başarı, görüş, geometrik düşünme düzeyi, geometriye yönelik öz-yeterlik inanç ve algılarıdır.

Geometri eğitimi ve öğretimi ile ilgili yapılmış çalışmalar genel ve bütüncül bir bakış açısıyla değerlendirildiğinde teknoloji destekli geometri öğretimi, geometri öğretimine ilişkin farklı öğrenme deneyimleri veya ortamları, öğretim programları veya materyalleri, geometrik düşünme düzeyleri, bilişsel ve duyuşsal becerilerin incelenmesi ve geliştirilmesi gibi konuların ön plana çıktığı görülmektedir.

Geometri eğitimi ve öğretimi ile ilgili yayınlanmış makalelerde ele alınan konuları daha detaylı tartışmak gerekirse öğrencilerle yapılan çalışmalarda özellikle teknoloji destekli geometri öğretimiyle ilgili çalışmalar dikkat çeken çalışmalar arasındadır. Örneğin bu çalışmalarda bilgisayar destekli geometri öğretiminin (Bintaş ve Bağcıvan, 2007; Orçanlı ve Orçanlı, 2016a; Önal ve Göloğlu-Demir, 2013), teknolojiyle zenginleştirilmiş öğrenme ortamında geometri öğretiminin (Küçük-Demir ve Sarıaslan, 2020) öğrencilerin başarılarına etkileri (Bintaş ve Bağcıvan, 2007; Küçük-Demir ve Sarıaslan, 2020; Orçanlı ve Orçanlı, 2016a; Önal ve Göloğlu-Demir, 2013) ve geometri öz-yeterlik algılarına etkileri (Orçanlı ve Orçanlı, 2016a), Bruner'in zihinsel gelişim ilkeleri bağlamında tasarlanmış bilgisayar destekli öğretimin (Çekirdekci, Toptaş ve Çekirdekci, 2016), geometri öğretiminde aktif öğrenme modelinin (Aksu ve Keşan, 2011) ve dinamik matematik yazılımıyla öğretimin (Genç ve Öksüz, 2016) öğrencilerin başarılarına ve öğrenilenlerin kalıcılığına etkileri (Aksu ve Keşan, 2011; Çekirdekci, Toptaş ve Çekirdekci, 2016; Genç ve Öksüz, 2016), blok tabanlı oyun geliştirme etkinliklerinin öğrencilerin geometri başarılarına etkileri (Dikkartın-Övez ve Acar, 2022), artırılmış gerçeklik

teknolojisi kullanımının öğrencilerin bilgisayara ilişkin tutumları ile bilgisayar öz-yeterlik algılarına etkileri (İbili ve Şahin, 2015), dinamik geometri yazılımıyla öğretimin öğrencilerinin öğrenmelerine (Gürbüz ve Gülburnu, 2013; Tutak, Türkdoğan ve Birgin, 2009), akademik başarı ve tutumlarına etkileri (Çelik, Erduran ve Eryiğit, 2016), öğrencilerin uzamsal yeteneklerine etkileri (Şimşek ve Koru-Yücekaya, 2014), geometri öğreniminde kullanılmak üzere tasarlanan bir mobil uygulamanın öğretime etkileri (Taş ve Yavuz, 2022), geometriye ilişkin öz-yeterlik algıları ile teknolojiye ilişkin tutumlarına etkileri (Taş ve Yavuz, 2023) ile öğrencilerin bilgisayar destekli geometri öğretimi ile ilgili görüşleri (Orçanlı ve Orçanlı, 2016b) incelenmiştir.

Bunların yanında farklı öğrenme ortamlarının öğrencilerin geometrik düşünme düzeylerine etkileri (Kaleli-Yılmaz ve Yüksel, 2019), yapılandırmacı öğrenme ortamının öğrenciler üzerine etkileri (Kemankaşlı ve Gür, 2016), gerçekçi matematik eğitimi esasına dayalı öğretimin öğrencilerin başarılarına etkileri (Özdemir ve Üzel, 2013), yaratıcı drama yönteminin geometri öğretiminde uygulanabilirliği (Ersoy ve Güner, 2014), geometri öğretiminde uygulanabilirliğine ilişkin öğrencilerin görüşleri (Cantürk-Günhan ve Özen, 2010) ve öğrencilerin geometri öz-yeterlik inançlarına etkileri (Cantürk-Günhan ve Özen, 2010; Yenilmez ve Uygan, 2010) incelenen konular arasındadır.

Öğrencilerin geometri dersi başarılarının (Erbilli ve Cancan, 2008), geometrik şekil ve kavram bilgilerinin (Karpuz, Koparan ve Güven, 2014), üç boyutlu geometrik düşünüşlerinin (Akkurt-Denizli ve Erdoğan, 2022), uzunluk ölçme ve karşılaştırmaya yönelik düşünüşlerinin (Bozkurt, Özmantar ve Güzel, 2018), geometri sembollerine ilişkin anlayışlarının (Horzum ve Kılıç, 2016), alanlar konusunu anlama düzeylerinin (Öçal ve Yalçın, 2010), alan formülü oluşturma süreçlerinin (Altaylı-Özgül ve Kaplan, 2022), açıortay ve kenarortay konusunda yaşadıkları güçlüklerinin (Çiftçi ve İşleyen, 2022), yazılı argümantasyon becerilerinin (Demirel, Somyürek ve Yılmaz, 2017), geometrik düşünme düzeylerinin (Fidan ve Türnüklü, 2010), geometrik düşünme becerileri ile geometri öz-yeterlik inançlarının (Berkant ve Çadırlı, 2019), geometri öz-yeterlik algıları ve geometrik akıl yürütme becerileriyle bunlar arasındaki ilişkinin (Bostancı, Kuzu ve Sıvacı, 2020), zihnin geometrik alışkanlıkları ile uzamsal ilişkiler arasındaki ilişkinin (Taş ve Yavuz, 2020), zihnin geometrik alışkanlıkları ile geometriye yönelik öz-yeterlik inançları arasındaki ilişkinin (Taş ve Yavuz, 2021) incelendiği ve öğrencilerin geometri öz-yeterlik inançlarını saptamak için ölçek geliştirme çalışmalarının yapıldığı (Kesici, 2022) araştırmalar geometri eğitimi ve öğretimi literatüründe yer almaktadır.

Öğrencilerle bunlar dışında yapılan çalışmalarda görme engelli öğrencilere uygulanan geometri öğretimiyle ilgili öğrencilerin, matematik öğretmeninin ve okul yöneticisinin görüşlerinin (Eski ve Kazancı-Gül, 2021), bilgisayar destekli geometri öğretiminin işitme durumuna göre öğrencilerin geometrik düşünme düzeyleri ile başarılarına etkilerinin (Yıldırım ve Anapa-Saban, 2014), okul öncesi geometri eğitim programının bu dönemdeki çocukların geometri becerileri ile şekilsel yaratıcılıklarına etkilerinin (Kılıç ve Tezel-Şahin, 2021), Froebel hediyeleri aracılı programın yine okul öncesi dönemdeki çocukların geometrik becerilerine etkilerinin incelendiği (Şen ve Kotil, 2022) ve üstün zekâlı ve yetenekli öğrenciler için farklılaştırılmış geometri programının hazırlanarak sınandığı (Batdal-Karaduman ve Davaslıgil, 2019) çalışmalar yine ilgili literatürde mevcuttur.

Öğretmen adaylarıyla yapılan çalışmalarda öğretmen adaylarının van Hiele geometrik düşünme düzeyleri (Aşık-Ünal ve Vezne, 2021; Gökbulut, Sidekli ve Yangın, 2010; Oral ve İlhan, 2012) ile van Hiele geometrik düşünme düzeyleriyle yapılandırmacı temelli öğretim uygulamalarının arasındaki ilişki (Uygun-Eryurt ve Güner, 2021) incelenmiştir. Teknoloji destekli geometri öğretimi ile ilgili dinamik yazılım kullanımının öğretmen adaylarının başarılarına etkileri ve öğretime yönelik görüşleri (Bayraktar, Tapan-Broutin ve Güneş, 2018; Tatar, Kağızmanlı ve Akkaya, 2014), dinamik yazılım kullanımının görsel matematik okuryazarlık algılarına etkileri

(İlhan ve Aslaner, 2017), öğretmen adaylarının bir dinamik geometri yazılımı yardımıyla çalışma yaprakları tasarlama süreçleri ve bu materyallerin öğretimde kullanılmasına ilişkin görüşleri (Yazlık, 2020), yazılım destekli geometri öğrenmeye ve öğretmeye ilişkin görüşleri ve bilgisayar destekli geometri öğretiminin onların başarılarına etkileri (Ersoy ve Anapa, 2013), bilgisayar destekli öğrenme ortamında geometri problem çözme stratejileri (Bülbül, Elçi, Güler ve Güven, 2021), artırılmış gerçeklik deneyimlerinin teknoloji entegrasyonu öz-yeterliklerine etkileri (Özçakır ve Aydın, 2019) incelenen konular arasındadır. Bilişsel ve duyuşsal becerilerle ilgili çalışmalarda ise öğretmen adaylarının geometriye ilişkin tutumlarının geliştirilmesinin amaçlandığı (Özdemir, Ağırman-Aydın ve Küçük-Demir, 2020), geometrik inşa etkinliklerine ilişkin görüşlerinin (Karakuş, 2014), Öklid-dışı geometrilere ilişkin algılarının (Koparan, 2019), bazı geometrik kavramlar hakkında bilgi düzeylerinin (Kaplan ve Hızarcı, 2005), bazı geometrik kavramları anlama düzeylerinin (Dane, 2008), bazı geometrik kavramlarla ilgili kullandıkları çoklu temsillerinin (Tuluk, 2014), geometrik şekiller üzerine akıl yürütme becerilerinin (İlhan ve Aslaner, 2018) ve origami etkinliklerinin kavram imajlarına olan etkilerinin (Vergisiz ve Özdemir, 2023) incelendiği görülmektedir.

Öğretmenlerle yapılan çalışmalarda öğretmenlerin geometri öğretimine ilişkin görüşleri (Altıntaş, İlgün ve Angay, 2022; Doğan-Temur ve Tertemiz, 2012), geometri öğretiminde Paint programının kullanımı hakkında görüşleri (Ural, 2014), geometri öğretiminde Türk mimari eserlerindeki geometrik desenlerin kullanımı hakkındaki görüşleri (Topan ve Bozkuş, 2021), ideal geometri öğretimi ile ilgili görüşleriyle öğretim uygulamaları arasındaki uyumsuzluklar (Güler ve Altun, 2015), üçgenler ve dörtgenler konularıyla ilgili pedagojik alan bilgileri (Yurtyapan ve Karataş, 2020) ile pergel ve çizgeç yardımıyla geometrik yapıları inşa süreçleri (Erduran ve Yeşildere, 2010) incelenmiştir.

Tüm bunlar dışında geometrik cisimler konusunun öğretiminde yaşanan güçlükleri azaltmak amacıyla bir dinamik geometri yazılımı ile ders materyalinin geliştirilip sınandığı (Uğur, Urhan ve Arkün-Kocadere, 2016), geometri öğretiminde sınıf içi etkinlikler ve öğretme-öğrenme süreçlerinin incelendiği (Toptaş, 2008), tarihsel süreç içerisinde ilköğretim ikinci kademe geometri müfredatındaki değişikliklerin (İncikabı ve Smith, 2012) ve matematik ders kitaplarının geometri içeriği bakımından uğradığı değişikliklerin incelendiği (İncikabı, 2011), artırılmış gerçeklik teknolojisiyle zenginleştirilerek etkileşimli 3D geometri kitabı yazılımının tasarlanıp geliştirildiği (İbili ve Şahin, 2013), geometri eğitimindeki artırılmış gerçeklik uygulamalarının (Akkuş ve Özhan, 2017) ve artırılmış gerçeklikle ilgili bilimsel makalelerin incelendiği (Çetintav ve Yılmaz, 2022), okul yöneticilerinin eğitim ve öğretimde teknolojik entegrasyonlara yönelik görüşlerinin incelendiği (Yücesoy, Öznacar ve Debeş, 2020) ve son olarak Pisagor bağıntısının kare gibi diğer düzgün çokgenler ile daire için de geçerli olduğunun gösterildiği (Aslaner ve İlhan, 2018) çalışmalar da geometri eğitimi ve öğretimi ile ilgili yapılan diğer çalışmalar arasındadır.

Geometri eğitimi ve öğretimi ile ilgili yayınlanmış makalelerde nicel araştırma yaklaşımları daha sıklıkla tercih edilmiştir. Bunu sırasıyla nitel ve karma yaklaşımlar takip etmektedir. Bu sonuç Şimşek ve Yaşar'ın (2019) çalışmalarındaki GeoGebra'yı konu alan lisansüstü tezlerde, Kedikli ve Katrancı'nın (2021) çalışmalarındaki geometrik düşünme düzeyleri ile ilgili lisansüstü tezlerde daha sıklıkla nicel araştırma yaklaşımlarının kullanıldığı sonuçlarıyla uyuşmaktadır. Benzer şekilde bu sonuç 1987-2009 yılları arasında Türkiye'de yapılan matematik eğitimi araştırmalarında nicel yaklaşımların daha sıklıkla tercih edildiği sonucuyla da uyuşmaktadır (Çiltaş, Güler ve Sözbilir, 2012). Ancak bu sonuçlar Kaya ve Aydoğdu'nun (2022) çalışmalarındaki teknoloji destekli matematik eğitimi ile ilgili lisansüstü tezlerde nitel yaklaşımın en sık tercih edilen yaklaşım olduğu sonucuyla uyuşmamakta, karma yaklaşımın diğerlerine göre en az tercih edilen yaklaşım olduğu sonucuyla uyuşmaktadır. Benzer şekilde bu sonuçlar Kaya'nın (2022) çalışmasındaki TR Dizin kapsamındaki eğitim dergilerinin 2015-

2020 yılları arasında yayınladıkları matematik eğitimi alanındaki makalelerde en çok tercih edilen yaklaşımın nitel yaklaşım olması sonucuyla uyuşmamakta, en az tercih edilen yaklaşımın karma yaklaşım olduğu sonucuyla uyuşmaktadır. Yine bu sonuçlar Ar'ın (2021) geometri ve ölçme öğrenme alanı ile ilgili lisansüstü tezlerde en sık kullanılan araştırma yaklaşımının karma yaklaşım olduğu sonucuyla da uyuşmamaktadır. İncelenen makaleler veya tezler için ölçüt olarak alınan zaman aralıklarındaki, ele alınan konulardaki, incelenen değişkenlerdeki veya çalışılan örneklem ya da gruplardaki farklılıklar araştırma yaklaşımlarındaki bu farklılıkların birer sebebi olarak düşünülebilir.

Geometri eğitimi ve öğretimi ile ilgili yayınlanmış makalelerde nicel araştırma yaklaşımlarından deneysel desenler, nitel araştırma yaklaşımlarından ise durum çalışması daha sıklıkla tercih edilmiştir. Yine bu iki sonuç literatürdeki bazı çalışmalarının sonuçlarıyla da örtüşmektedir (Kaya ve Aydoğdu, 2022; Kedikli ve Katrancı, 2021; Şimşek ve Yaşar, 2019). Farklı öğrenme deneyimlerinin veya ortamlarının, öğretim programlarının veya materyallerinin geometri eğitimi ve öğretiminde etkililiklerinin ve uygulanabilirliklerinin sıkça denenmesi deneysel desenlerin daha sıklıkla kullanılmasına sebep olmuş olabilir.

Geometri eğitimi ve öğretimi ile ilgili yayınlanmış makalelerde daha sıklıkla örneklem/çalışma grubu olarak öğrencilerin (ilköğretim ve ortaöğretim) ve matematik öğretmeni adaylarının tercih edildiği görülmektedir. Bu çalışmanın sonuçlarıyla uyumlu olacak şekilde literatürdeki bazı çalışmaların sonuçlarına göre de lisansüstü tezlerde en sık tercih edilen örneklem türü öğrencilerdir ve bunu da öğretmen adayları takip etmektedir (Kedikli ve Katrancı, 2021; Şimşek ve Yaşar, 2019). Yine bu çalışmanın sonuçlarıyla uyumlu olacak şekilde teknoloji destekli matematik eğitimi ile ilgili tezlerde de ilköğretim ikinci kademe öğrencileri en sık tercih edilen örneklemi/çalışma grubunu oluşturmaktadır (Kaya ve Aydoğdu, 2022). Öğrenci ve öğretmen adaylarından oluşan örneklemlerin/çalışma gruplarının kolay ulaşılabilir olması bu tercihlerin sadece bir sebebi olabilir. Ayrıca geometri eğitimi ve öğretimi ile ilgili makaleler incelendiği için öğrencilerin ve öğretmen adaylarının geometri eğitimlerine odaklanılması başka bir sebep olarak düşünülebilir.

Geometri eğitimi ve öğretimi ile ilgili yayınlanmış makalelerdeki örneklem büyüklüklerinin yoğunluğunun 30-99 arasında olduğu saptanmıştır. Benzer şekilde Ar (2021) ve Çiltaş, Güler ve Sözbilir'in (2012) çalışmalarında da lisansüstü tez ve makalelerdeki örneklem sayısının yoğunluğunun 31-100 kişi arasında olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Öğretmen adayları ve öğrenciler ile yapılan çalışmalarda daha sıklıkla bir veya iki sınıf (kontrol ve deney grubu) mevcudu ile çalışılmasının bu sonuca sebep olduğu düşünülebilir.

Geometri eğitimi ve öğretimi ile ilgili yayınlanmış makalelerde daha çoğunlukla birden fazla veri toplama aracı kullanılmıştır. Bu sonuç literatürdeki bazı içerik analizi çalışmalarının sonuçlarıyla (Şimşek ve Yaşar, 2019; Tatar, Kağızmanlı ve Akkaya, 2013) uyuşmakta iken uyuşmayan çalışmaya da (Çiltaş, Güler ve Sözbilir, 2012) rastlanmaktadır. Veri toplama araçları içerisinde ağırlığı testlerin oluşturduğu görülmektedir. Yine bu sonuç literatürdeki bazı çalışmaların sonuçlarını (Kedikli ve Katrancı 2021; Şimşek ve Yaşar, 2019) destekler niteliktedir. İncelenen bazı makalelerde; literatürden faydalanılıp önceki çalışmalarda geliştirilen, geçerlik ve güvenirlik çalışmaları yapılmış olan testlerin kullanıldığı görülmektedir. Usiskin (1982) tarafından geliştirip, Duatepe'nin (2000) Türkçe'ye uyarladığı "Van Hiele Geometrik Düşünme Testi" buna bir örnek olarak verilebilir. Ancak incelenen bazı makalelerde de makalelerin yazarları tarafından makalenin amacına uygun olarak geliştirilip, geçerlik ve güvenirlik çalışmaları yapılan testler kullanılmıştır ki buna örnek olarak da Fidan ve Türnüklü'nün (2010) çalışmalarındaki "Geometrik Düşünme Düzey Belirleme Testi" verilebilir. Bazı makalelerde de veri toplama aracı olarak incelenen makalelerin yazarları tarafından geliştirilen başarı testleri kullanılmıştır. Örnek olarak Çekirdekci, Toptaş ve

Çekirdekci (2016), Çiftçi ve İşleyen (2022), Genç ve Öksüz (2016), İlhan ve Aslaner (2018), Önal ve Göloğlu-Demir (2013), Tatar, Kağızmanlı ve Akkaya'nın (2014) çalışmaları verilebilir.

Geometri eğitimi ve öğretimi ile ilgili yayınlanmış makalelerde en sık tercih edilen veri analiz yöntemleri nicel betimsel istatistiklerdir. Bu sonuç Türkiye'de yapılan matematik eğitimi araştırmalarında da en sık kullanılan yöntemin nicel betimsel istatistikler olduğu sonucunu (Çiltaş, Güler ve Sözbilir, 2012) destekler niteliktedir. Parametrik testlerin (t-testi, ANOVA testi, vb.) ve parametrik olmayan testlerin (Wilcoxon testi, Mann-Whitney U testi, vb.) kullanıldığı nicel kestirimsel istatistiklerin kullanım sıklığı da azımsanamayacak sayıdadır. Makalelerde nitel betimsel ve içerik analizlerin kullanım sıklığı birbirine yakın bulunmuştur. Yine bu sonuç literatürdeki bazı çalışmaların sonuçlarıyla (Şimşek ve Yaşar, 2019) uyuşmakta iken bazı çalışmaların sonuçlarıyla uyuşmamaktadır (Çiltaş, Güler ve Sözbilir, 2012; Kaya ve Aydoğdu, 2022; Kedikli ve Katrancı, 2021; Tatar, Kağızmanlı ve Akkaya, 2013).

Geometri eğitimi ve öğretimi ile ilgili yayınlanmış makalelerde kullanılan kaynakça sayılarında 20 ile 59 arasında yığılma olduğu görülmektedir. Kutluca, Birgin ve Gündüz'ün (2018) çalışmalarının sonuçlarına göre Türk Bilgisayar ve Matematik Eğitim Dergisi'nde yayınlanan makalelerde kullanılan kaynak sayısı makale başına ortalama yaklaşık 37 kaynaktır. Yayınlanmış makalelerde kullanılan kaynak sayılarına ilişkin bu tür sonuçların gelecekte yayınlanacak ilgili alandaki makalelerde kullanılabilecek kaynak sayıları hakkında genç araştırmacılara fikir verebileceği düşünülebilir.

Bu çalışmada sadece DergiPark'ta yer alan makalelerin incelenmiş olması dolayısıyla sadece Türkiye'de yayınlanan bilimsel hakemli dergilerde yer alan makalelerin incelenmiş olması bu çalışmanın sınırlılıklarından birisidir. Gelecekteki çalışmalarda yurt dışında yayınlanan bilimsel hakemli dergilerdeki geometri eğitimi ve öğretimi ile ilgili makalelerin içerik analizi yapılarak uluslararası literatürdeki eğilimler ortaya konabilir. Ayrıca DergiPark gelişmiş arama motorunda başlık veya anahtar kelimelerde "geometri öğretimi", "geometry teaching", "teaching of geometry", "geometri eğitimi", "geometry education" ve "education of geometry" yazılarak tarama yapılması ve son taramanın 1 Nisan 2023 tarihinde yapılması da araştırmanın sınırlılıkları olarak düşünülebilir. İncelenen bazı makalelerin özet metinlerinin veya ilgili alanlarının amaç, araştırma yaklaşım ve yöntemleri, örneklem türü ve büyüklüğü, veri toplama araçları ile veri analizleri bağlamında yeterli bilgi barındırmaması bu çalışmanın analiz süreçlerini güçleştiren ve daha derinlemesine sınıflandırma yapılmasını engelleyen nedenler olarak ortaya çıkmıştır. Makalelerin sadece betimsel içerik analizine tabi tutulması da yine bu çalışmanın sınırlılıklarındandır. Çünkü betimsel içerik analiz çalışmalarında amaç incelenen makaleler ile ilgili daha genel bir durum ortaya çıkarmak olduğundan dolayı incelenen makalelerle ilgili ayrıntılı yorumlamalar yapılamamaktadır (Dinçer, 2018). Ayrıca betimsel içerik analizi çalışmalarında incelenen çalışma sayısının fazla olması da derinlemesine yorum ve sentezin sınırlı kalmasına sebep olmaktadır (Çalık ve Sözbilir, 2014). Gelecekteki çalışmalarda geometri eğitimi ve öğretimi ile ilgili makaleler nicel ve nitel veri ve bulgularına göre ayrıştırılıp meta-analiz veya meta-sentez çalışmaları yapılabilir. Son olarak bu çalışmanın sonucu olarak ortaya çıkan eğilimler dikkate alınarak geometri eğitimi ve öğretimi ile ilgili yapılacak çalışmalarda daha az çalışılan konular ve belirlenen amaçlar, daha az tercih edilen araştırma yaklaşımları ve yöntemleri, daha az çalışılan örneklem türleri ve büyüklükleri, daha az kullanılan veri toplama araçları ile daha az tercih edilen veri analiz yöntemleri araştırmacılar tarafından tercih edilebilir.

KAYNAKLAR

Akkurt-Denizli, Z., & Erdoğan, A. (2022). An investigation on primary school students' 3D geometric thinking. *International Online Journal of Primary Education (IOJPE), 11*(1), 168-186. https://doi.org/10.55020/iojpe.1061047 (*)

Akkuş, İ., & Özhan, U. (2017). Matematik ve geometri eğitiminde artırılmış gerçeklik uygulamaları. *İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, *4*(8), 19-33. https://doi.org/10.29129/inujgse.358421 (*)

Aksu, H. H., & Keşan, C. (2011). İlköğretimde aktif öğrenme modeli ile geometri öğretiminin başarı ve kalıcılık düzeyine etkisi. *Karadeniz Fen Bilimleri Dergisi*, *1*(3), 94-113. https://dergipark.org.tr/tr/pub/kfbd/issue/22233/238658 (*)

Altaylı-Özgül, D., & Kaplan, A. (2022). 7. sınıf öğrencilerinin dörtgenlerin alan formüllerini oluşturma süreçleri: RBC+C modeli. *Cumhuriyet Uluslararası Eğitim Dergisi*, *11*(2), 420-437. https://doi.org/10.30703/cije.1052000 (*)

Altıntaş, E., İlgün, Ş., & Angay, M. (2022). İlköğretim matematik öğretmenlerinin geometri dersinin işlenişi ile ilgili görüşleri. *Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, *8*(1), 87-106. https://doi.org/10.22466/acusbd.1101910 (*)

Ar, T. (2021). *2012-2020 yılları arasında geometri ve ölçme öğrenme alanında yapılan lisansüstü tezlerin incelenmesi* (Yüksek lisans tezi, Tez no: 701983). Kocaeli Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Kocaeli, Türkiye. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/

Aslaner, R., & İlhan, A. (2018). Kare için ifade edilen Pisagor Bağıntısının diğer düzgün çokgenlere ve daireye uygulanması. *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, 45, 55-67. https://dergipark.org.tr/tr/pub/deubefd/issue/37880/321184 (*)

Aşık-Ünal, Ü. Ö., & Vezne, R. (2021). Sınıf öğretmenlerinin geometrik düşünme düzeylerinin bazı değişkenlere göre incelenmesi. *Trakya Eğitim Dergisi*, *11*(1), 133-150. https://doi.org/10.24315/tred.688883 (*)

Batdal-Karaduman, G., & Davaslıgil, Ü. (2019). Farklılaştırılmış geometri öğretiminin üstün yetenekli öğrencilerdeki yaratıcılık, uzamsal yetenek ve erişiye etkisi. *Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi*, *13*(2), 1305-1337. https://doi.org/10.17522/balikesirnef.654451 (*)

Bayraktar, B., Tapan-Broutin, M. S., & Güneş, H. (2018). Cabri 3D kullanımının öğretmen adaylarının analitik geometri başarılarına etkisinin incelenmesi. *Academy Journal of Educational Sciences*, *2*(2), 172-192. https://doi.org/10.31805/acjes.460636 (*)

Berkant, H. G., & Çadırlı, G. (2019). Ortaokul öğrencilerinin geometri öz-yeterlik inançlarının ve geometrik düşünme becerilerinin incelenmesi. *Turkish Journal of Educational Studies*, *6*(3), 29-52. https://doi.org/10.33907/turkjes.602382 (*)

Bintaş, J., & Bağcıvan, B. (2007). İlköğretim yedinci sınıfta bilgisayar destekli geometri öğretimi. *Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi*, 7, 33-45. https://dergipark.org.tr/tr/pub/iuhayefd/issue/8786/109854 (*)

Bostancı, Ü. Y., Kuzu, O., & Sıvacı, S. Y. (2020). Sekizinci sınıf öğrencilerinin geometriye yönelik öz-yeterlik algıları ve geometrik akıl yürütme becerilerinin incelenmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 54, 282-310. https://dergipark.org.tr/tr/pub/maeuefd/issue/53827/632387 (*)

Bozkurt, A., Özmantar, M. F., & Güzel, M. (2018). Uzunluk ölçme ve farklı uzunlukları karşılaştırmaya dair öğrenci düşünüşlerinin incelenmesi. *International Journal of Educational Studies in Mathematics*, *5*(2), 39-55. https://dergipark.org.tr/tr/pub/ijesim/issue/37405/423175 (*)

Bülbül, B. Ö., Elçi, A. N., Güler, M., & Güven, B. (2021). Matematik öğretmeni adaylarının bilgisayar destekli ortamda geometri problem çözme stratejilerinin belirlenmesi.

Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi, 51, 403-432. https://doi.org/10.53444/deubefd.936523 (*)

Cantürk-Günhan, B., & Özen, D. (2010). The application of drama method on prisms subject. *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, 27, 111-122. https://dergipark.org.tr/tr/pub/deubefd/issue/25435/268391 (*)

Clements, D. H., & Sarama, J. (2000). Young children's ideas about geometric shapes. *Teaching Children Mathematics*, *6*(8), 482-488. https://doi.org/10.5951/tcm.6.8.0482

Creswell, J. W. (2014). *Araştırma deseni: Nitel, nicel ve karma yöntem yaklaşımları*. (S. B. Demir, Çev.). (4.baskıdan çeviri). Eğiten Kitap.

Çalık, M., & Sözbilir, M. (2014). İçerik analizinin parametreleri. *Eğitim ve Bilim*, *39*(174), 33-38. https://doi.org/10.15390/EB.2014.3412

Çekirdekci, S., Toptaş, V., & Çekirdekci, N. (2016). Bruner'in zihinsel gelişim ilkelerine göre yapılan bilgisayar destekli eğitimin 3. sınıf geometri dersi başarısına ve öğrenilenlerin kalıcılığına etkisi. *Cumhuriyet Uluslararası Eğitim Dergisi*, *5*(USOS Özel Sayı), 82-96. https://doi.org/10.30703/cije.321428 (*)

Çelik, A., Erduran, A., & Eryiğit, P. (2016). The effect of utilizing the three dimensional dynamic geometry software in geometry teaching on 12th grade students, their academic success, and their attitudes towards geometry. *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, 41, 1-16. https://dergipark.org.tr/tr/pub/deubefd/issue/35753/399481 (*)

Çetintav, G., & Yılmaz, R. (2022). Matematik ve geometri eğitimi alanında artırılmış gerçeklik ile ilgili yayınlanmış makalelerin sistematik olarak incelenmesi. *Karaelmas Eğitim Bilimleri Dergisi*, *10*(1), 47-61. https://dergipark.org.tr/tr/pub/kebd/issue/70876/1077084 (*)

Çiftçi, O., & İşleyen, T. (2022). Üçgenin açıortayları ve kenarortayları konusunda öğrencilerin karşılaştıkları öğrenme güçlükleri. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, *23*(Özel Sayı), 509-560. 10.29299/kefad.943663 (*)

Çiltaş, A., Güler, G., & Sözbilir, M. (2012). Türkiye'de matematik eğitimi araştırmaları: Bir içerik analizi çalışması. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, *12*(1), 565-580. https://search.trdizin.gov.tr/tr/yayin/detay/127611/

Dane, A. (2008). İlköğretim matematik öğretmenliği programı öğrencilerinin nokta, doğru ve düzlem kavramlarını algıları. *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *10*(2), 41-58. https://dergipark.org.tr/tr/pub/erziefd/issue/5997/79895 (*)

Demirel, T., Somyürek, S., & Yılmaz, G. (2017). Ortaokul öğrencilerinin geometrik cisimler ve hacim ölçme konusuna yönelik yazılı argümantasyon becerilerinin incelenmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, *18*(1), 191-211. https://dergipark.org.tr/tr/pub/kefad/issue/59268/851428 (*)

DergiPark Akademik. (t.y.). *Gelişmiş arama*. https://dergipark.org.tr/tr/

Dikkartın-Övez, F. T., & Acar, İ. G. (2022). The effect of block-based game development activities on the geometry achievement, computational thinking skills and opinions of seventh-grade students. *Journal of Educational Technology & Online Learning*, *5*(4), 1106-1121. https://doi.org/10.31681/jetol.1151170 (*)

Dinçer, S. (2018). Content analysis in scientific research: Meta-analysis, meta-synthesis, and descriptive content analysis. *Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *7*(1), 176-190. https://doi.org/10.14686/buefad.363159

Doğan-Temur, Ö., & Tertemiz, N. (2012). İlköğretim birinci kademe öğretmenlerinin geometri öğretimine ilişkin sınıf içi uygulamalarının van Hiele seviyelerine göre irdelenmesi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *2*(32), 255-274. https://dergipark.org.tr/tr/pub/dpusbe/issue/4774/65762 (*)

Duatepe, A. (2000). *An Investigation on the relationship between Van Hiele geometric level of thinking and demographic variables for preservice elementary school teachers*. (Yüksek lisans tezi, Tez no: 93171). Orta Doğu Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara, Türkiye. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/

Erbilli, F., & Cancan, M. (2008). Lise 10. ve 11. sınıf öğrencilerinin geometri dersi başarı değerlendirme analizi (Van ili örneği). *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi, 13*(1), 1-5. https://dergipark.org.tr/tr/pub/yyufbed/issue/52727/696905 (*)

Erduran, A., & Yeşildere, S. (2010). Geometrik yapıların inşasında pergel ve çizgecin kullanımı. *İlköğretim Online*, *9*(1), 331-345. https://dergipark.org.tr/tr/pub/ilkonline/issue/8596/106972 (*)

Ersoy, E., & Güner, P. (2014). Congruency-similarity teaching through creative drama in mathematics teaching. *International Online Journal of Primary Education (IOJPE), 3*(2), 45-52. https://dergipark.org.tr/tr/pub/iojpe/issue/69831/1113899 (*)

Ersoy, M., & Anapa, P. (2013). ICT integration into geometry instruction: Reflections from a mixed-model inquiry. *Eğitim Teknolojisi Kuram ve Uygulama*, *3*(1), 13-32. https://dergipark.org.tr/tr/pub/etku/issue/6270/84219 (*)

Eski, C., & Kazancı-Gül, M. (2021). Görme engelli öğrencilere geometri konularının öğretimine yönelik görüşler. *Journal of Sustainable Educational Studies*, *2*(4), 1-17. https://dergipark.org.tr/tr/pub/seader/issue/67319/1049898 (*)

Fidan, Y., & Türnüklü, E. (2010). İlköğretim 5. sınıf öğrencilerinin geometrik düşünme düzeylerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 27*(27), 185-197. https://dergipark.org.tr/tr/pub/pauefd/issue/11116/132940 (*)

Genç, G., & Öksüz, C. (2016). Dinamik matematik yazılımı ile 5. sınıf çokgenler ve dörtgenler konularının öğretilmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, *24*(3), 1551-1566. https://dergipark.org.tr/tr/pub/kefdergi/issue/22607/241656 (*)

Gökbulut, Y., Sidekli, S., & Yangın, S. (2010). Sınıf öğretmeni adaylarının van Hiele geometrik düşünce düzeylerinin, bazı değişkenlere (lise türü, lise alanı, lise ortalaması, ÖSS puanları, lisans ortalamaları ve cinsiyet) göre incelenmesi. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi, 8*(2), 375-396. https://dergipark.org.tr/tr/pub/tebd/issue/26104/275039 (*)

Guba, E. G. (1981). Criteria for assessing the trustworthiness of naturalistic inquiries. *Educational Communication and Technology Journal*, *29*(2), 75-91. https://doi.org/10.1007/BF02766777

Guba, E. G., & Lincoln, Y. S. (1981). *Effective evaluation: Improving the usefulness of evaluation results through responsive and naturalistic approaches.* San Francisco: Jossey-Bass.

Guba, E. G., & Lincoln, Y. S. (1982). Epistemological and methodological bases of naturalistic inquiry. *Educational Communication and Technology Journal, 30*(4), 233-252. https://doi.org/10.1007/BF02765185

Güler, H. K., & Altun, M. (2015). Inconsistencies between mathematics teacher's beliefs on ideal geometry teaching and their teaching practice. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 28*(1), 131-153. https://doi.org/10.19171/uuefd.81537 (*)

Gürbüz, R., & Gülburnu, M. (2013). 8. sınıf geometri öğretiminde kullanılan Cabri 3D'nin kavramsal öğrenmeye etkisi. *Türk Bilgisayar ve Matematik Eğitimi Dergisi*, *4*(3), 224-241. https://dergipark.org.tr/tr/pub/turkbilmat/issue/21571/231484 (*)

Horzum, T., & Kılıç, Z. N. (2016). Ortaokul öğrencilerinin bazı geometri sembollerine ilişkin anlayışları. *Eğitim, Bilim ve Teknoloji Araştırmaları Dergisi*, *1*(2), 113-132. https://dergipark.org.tr/tr/pub/ebtad/issue/26898/295037 (*)

İbili, E., & Şahin, S. (2013). Artırılmış gerçeklik ile interaktif 3D geometri kitabı yazılımın tasarımı ve geliştirilmesi: ARGE3D. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Fen ve Mühendislik Bilimleri Dergisi*, *13*(1), 1-8. https://doi.org/10.5578/fmbd.6213 (*)

İbili, E., & Şahin, S. (2015). Geometri öğretiminde artırılmış gerçeklik kullanımın öğrencilerin bilgisayara yönelik tutumlarına ve bilgisayar öz-yeterlilik algılarına etkisinin incelenmesi. *Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi*, *9*(1), 332-350. https://doi.org/10.17522/nefefmed.84518 (*)

İlhan, A., & Aslaner, R. (2017). Geometri konularının öğretiminde dinamik geometri yazılımı kullanımının ilköğretim matematik öğretmen adaylarının görsel matematik okuryazarlık algı düzeylerine etkisinin incelenmesi. *Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi*, *11*(2), 136-155. https://doi.org/10.17522/balikesirnef.373158 (*)

İlhan, A., & Aslaner, R. (2018). Matematik öğretmeni adaylarının geometrik şekiller üzerine akıl yürütme becerilerinin üniversite ve sınıf düzeyi değişkenleri açısından incelenmesi. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *19*(2), 82-97. https://doi.org/10.17679/inuefd.332285 (*)

İncikabı, L. (2011). After the educational reform: An analysis of geometry content in the Turkish mathematics textbooks. *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi*, *2*(5), 38-54. https://dergipark.org.tr/tr/pub/ijoess/issue/8537/105966 (*)

İncikabı, L., & Smith, J. P. (2012). A comparison of changes in the upper elementary school (grades 6-8) geometry learning area after the educational reform in Turkey. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *7*(1), 1-17. https://dergipark.org.tr/tr/pub/mersinefd/issue/17377/181498 (*)

Kaleli-Yılmaz, G., & Yüksel, M. (2019). Tasarlanan farklı öğrenme ortamlarının 7. sınıf öğrencilerinin geometrik düşünme düzeylerine etkisi. *Türk Bilgisayar ve Matematik Eğitimi Dergisi*, *10*(2), 426-455. https://doi.org/10.16949/turkbilmat.459195 (*)

Kaplan, A., & Hızarcı, S. (2005). Matematik öğretmen adaylarının üçgen kavramı ile ilgili bilgi düzeyleri. *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11, 472-478. https://dergipark.org.tr/tr/pub/ataunikkefd/issue/2772/37098 (*)

Karakuş, F. (2014). İlköğretim matematik öğretmeni adaylarının geometrik inşa etkinliklerine yönelik görüşleri. *Kuramsal Eğitimbilim Dergisi*, *7*(4), 408-435. https://dergipark.org.tr/tr/pub/akukeg/issue/29355/314110 (*)

Karpuz, Y., Koparan, T., & Güven, B. (2014). Geometride öğrencilerin şekil ve kavram bilgisi kullanımı. *Türk Bilgisayar ve Matematik Eğitimi Dergisi*, *5*(2), 108-118. https://dergipark.org.tr/tr/pub/turkbilmat/issue/21573/231505 (*)

Kaya, D. (2022). TR dizinli dergilerde yayımlanmış matematik eğitimi makalelerindeki yöntemsel eğilimler. *Millî Eğitim Dergisi*, *51*(235), 2487-2512. https://doi.org/10.37669/milliegitim.892025

Kaya, D., & Aydoğdu, Ş. (2022). Teknoloji destekli matematik eğitimi: Türkiye'deki lisansüstü tezlerin incelenmesi. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi, 12*(Dijitalleşme Özel Sayısı), 185-203. https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.1123491

Kedikli, D., & Katrancı, Y. (2021). Geometrik düşünme düzeyleri ile ilgili tezlerin betimsel içerik analizi. *Kocaeli Üniversitesi Eğitim Dergisi, 4*(2), 251-273. https://doi.org/10.33400/kuje.950983

Kemankaşlı, N., & Gür, H. (2016). Yapılandırmacı öğrenme ortamının öğrencilerin sosyal ve psikomotor becerileri ile psikolojik ve bilişsel özelliklerine etkisi. *Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 6*(1), 78-88. https://dergipark.org.tr/tr/pub/trkefd/issue/21483/230234 (*)

Kesici, A. (2022). Lise öğrencilerine yönelik geometri özyeterlik inancı ölçeği'nin geliştirilmesi: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Millî Eğitim Dergisi, 51*(233), 33-53. https://doi.org/10.37669/milliegitim.768727 (*)

Kılıç, M., & Tezel-Şahin, F. (2021). Okul öncesi geometri eğitim programının çocukların geometri becerilerine ve şekilsel yaratıcılıklarına etkisi. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 40*(1), 231-256. 10.7822/omuefd.819478 (*)

Kirk, J., & Miller, M. L. (1986). *Reliability and validity in qualitative research*. Beverly Hills, CA: Sage.

Koparan, T. (2019). Üniversite öğrencilerinin Öklid-dışı geometrilere yönelik algılarının ve tasarlanan öğrenme ortamlarından yansımaların incelenmesi. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi, 9*(1), 180-191. 10.5961/jhes.2019.320 (*)

Kutluca, T., Birgin, O., & Gündüz, S. (2018). Türk Bilgisayar ve Matematik Eğitimi Dergisi'nde yayımlanmış makalelerin içerik analizi bağlamında değerlendirilmesi. *Türk Bilgisayar ve Matematik Eğitimi Dergisi, 9*(2), 390-412. https://doi.org/10.16949/turkbilmat.332518

Küçük-Demir, B., & Sarıaslan, M. F. (2020). Teknoloji ile zenginleştirilmiş ortamda geometri öğretiminin 6. sınıf öğrencilerinin açılar konusundaki başarısına etkisi. *Journal of Computer and Education Research, 8*(16), 503-525. https://doi.org/10.18009/jcer.735671 (*)

Metin, M. (2014). Nicel veri toplama araçları. M. Metin (Ed.), *Kuramdan uygulamaya eğitimde bilimsel araştırma yöntemleri* (s. 161-214). Ankara: Pegem A Yayıncılık.

Miles, M. B., & Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis: An expanded sourcebook* (2nd ed.). Thousand Oaks, CA: Sage Publications.

Millî Eğitim Bakanlığı [MEB]. (2018a). *Matematik dersi öğretim programı (İlkokul ve ortaokul 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7 ve 8. Sınıflar)*. Ankara: MEB Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı Yayınları. http://mufredat.meb.gov.tr/ProgramDetay.aspx?PID=329

Millî Eğitim Bakanlığı [MEB]. (2018b). *Ortaöğretim matematik dersi (9, 10, 11 ve 12. sınıflar) öğretim programı*. Ankara: MEB Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı Yayınları. http://mufredat.meb.gov.tr/ProgramDetay.aspx?PID=343

National Council of Teachers of Mathematics [NCTM]. (2000). *Principles and standards for school mathematics*. Reston, Va: National Council of Teachers of Mathematics. https://www.nctm.org/standards-and-positions/principles-and-standards/

Oral, B., & İlhan, M. (2012). İlköğretim ve ortaöğretim matematik öğretmen adaylarının geometrik düşünme düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Necatibey Eğitim*

Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi, *6*(1), 201-219. https://dergipark.org.tr/tr/pub/balikesirnef/issue/3374/46572 (*)

Orçanlı, H. B., & Orçanlı, K. (2016a). Bilgisayar destekli geometri öğretiminin 7. sınıf öğrencilerinin geometri başarısına ve geometri özyeterlik algısına etkisi. *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, *5*(1), 80-97. https://dergipark.org.tr/tr/pub/ssrj/issue/22474/240388 (*)

Orçanlı, H. B., & Orçanlı, K. (2016b). Bilgisayar destekli geometri öğretimi hakkında öğrenci görüşlerinin değerlendirilmesi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 25*(3), 55-70. https://dergipark.org.tr/tr/pub/cusosbil/issue/32038/353248 (*)

Öçal, M. F., & Yalçın, T. (2010). İlköğretim dördüncü sınıfların alanlar konusunu anlama düzeyleri durum çalışması. *e-Journal of New World Sciences Academy*, *5*(3), 1107-1118.https://dergipark.org.tr/tr/pub/nwsaedu/issue/19823/212311

Önal, N., & Göloğlu-Demir, C. (2013). Yedinci sınıflarda bilgisayar destekli geometri öğretiminin öğrenci başarısına etkisi. *Türk Eğitim Dergisi*, *2*(1), 19-28. https://doi.org/10.19128/turje.181051 (*)

Özçakır, B., & Aydın, B. (2019). Artırılmış gerçeklik deneyimlerinin matematik öğretmeni adaylarının teknoloji entegrasyonu öz-yeterlik algılarına etkisi. *Türk Bilgisayar ve Matematik Eğitimi Dergisi*, *10*(2), 314-335. https://doi.org/10.16949/turkbilmat.487162 (*)

Özdemir, E., & Üzel, D. (2013). Gerçekçi matematik eğitimine dayalı geometri öğretiminin öğrenci başarısına etkisi ve öğretimin değerlendirilmesi: Temel ilkeler açısından. *e-Journal of New World Sciences Academy*, *8*(1), 115-132. https://dergipark.org.tr/tr/pub/nwsaedu/issue/19813/211920 (*)

Özdemir, M. Ç., Ağırman-Aydın, T., & Küçük-Demir, B. (2020). Matematik öğretmeni adaylarının geometri tutumlarını geliştirmeye yönelik bir çalışma: Ters yüz edilmiş sınıf uygulaması. *Eurasian Journal of Teacher Education*, *1*(1), 37-58. https://dergipark.org.tr/tr/pub/ejte/issue/54382/723800 (*)

Patton, M. Q. (2014). *Nitel araştırma ve değerlendirme yöntemleri* (3. baskıdan çeviri) (M. Bütün ve S. B. Demir, Çev. Haz.) Pegem Akademi.

Sinclair, N., & Bruce, C. D. (2015). New opportunities in geometry education at the primary school. *ZDM Mathematics Education*, *47*(3), 319-329. https://doi.org/10.1007/s11858-015-0693-4

Suri, H., & Clarke, D. (2009). Advancements in research synthesis methods: From a methodologically inclusive perspective. *Review of Educational Research*, *79*(1), 395-430. https://doi.org/10.3102/0034654308326349

Şen, A. P., & Kotil, C. (2022). Reevaluating Froebel gifts: A tool that embodies three dimensions in space to enhance pre-school children's geometry skills. *International Journal of Educational Studies in Mathematics*, *9*(2), 129-145. https://doi.org/10.17278/ijesim.987450 (*)

Şimşek, E., & Koru-Yücekaya, G. (2014). Dinamik geometri yazılımı ile öğretimin ilköğretim 6. sınıf öğrencilerinin uzamsal yeteneklerine etkisi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, *15*(1), 65-80. https://dergipark.org.tr/tr/pub/kefad/issue/59467/854516 (*)

Şimşek, N., & Yaşar, A. (2019). GeoGebra ile ilgili lisansüstü tezlerin tematik ve yöntemsel eğilimleri: Bir içerik analizi. *Türk Bilgisayar ve Matematik Eğitimi Dergisi*, *10*(2), 290-313. https://doi.org/10.16949/turkbilmat.450566

Taş, S., & Yavuz, A. (2020). The relationship between 7th grade students' spatial abilities and the geometric habits of mind. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, *15*(25), 3120-3137. https://doi.org/10.26466/opus.641181 (*)

Taş, S., & Yavuz, A. (2021). The effect of the 7th grade students' geometry oriented self-efficacy on the geometric habits of the mind. *Cumhuriyet Uluslararası Eğitim Dergisi*, *10*(3), 906-926. https://doi.org/10.30703/cije.732645 (*)

Taş, S., & Yavuz, A. (2022). The effect of geometry teaching designed with the developed mobile application on the academic achievement of the students. *Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi*, *16*(1), 227-245. https://doi.org/10.17522/balikesirnef.1118092 (*)

Taş, S., & Yavuz, A. (2023). Evaluation of GeoHepta mobile application-based instructions' impacts on affective behaviors. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, *57*(57), 1-19. https://doi.org/10.15285/maruaebd.1158744 (*)

Tatar, E., Kağızmanlı, T. B., & Akkaya, A. (2013). Türkiye'deki teknoloji destekli matematik eğitimi araştırmalarının içerik analizi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, 35, 33-45. https://dergipark.org.tr/en/pub/deubefd/issue/25114/265146

Tatar, E., Kağızmanlı, T. B., & Akkaya, A. (2014). Dinamik bir yazılımın çemberin analitik incelenmesinde başarıya etkisi ve matematik öğretmeni adaylarının görüşleri. *Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi*, *8*(1), 153-177. https://doi.org/10.12973/nefmed.2014.8.1.a7 (*)

Topan, B., & Bozkuş, F. (2021). Türk mimari eserlerindeki geometrik desenlerin geometri öğretiminde kullanılabilirliğine ilişkin öğretmen görüşleri. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 58, 362-389. https://dergipark.org.tr/tr/pub/maeuefd/issue/61832/851626 (*)

Toptaş, V. (2008). Geometri öğretiminde sınıfta yapılan etkinlikler ile öğretme-öğrenme sürecinin incelenmesi. *İlköğretim Online*, *7*(1), 91-110. https://dergipark.org.tr/tr/pub/ilkonline/issue/8602/107134 (*)

Tuluk, G. (2014). Sınıf öğretmeni adaylarının nokta, çizgi, yüzey ve uzay bilgileri ve çoklu temsilleri. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, *22*(1), 361-384. https://dergipark.org.tr/tr/pub/kefdergi/issue/22603/241534 (*)

Tutak, T., Türkdoğan, A., & Birgin, O. (2009). The effect of geometry teaching with Cabri to learning levels of forth grade students. *e-Journal of New World Sciences Academy*, *4*(2), 26-35. https://dergipark.org.tr/tr/pub/nwsaphysic/issue/20038/213551 (*)

Uğur, B., Urhan, S., & Arkün-Kocadere, S. (2016). Geometrik cisimler konusunun dinamik geometri yazılımı ile öğretimi. *Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi*, *10*(2), 339-366. https://doi.org/10.17522/balikesirnef.278069 (*)

Ural, A. (2014). Geometri öğretiminde MS Paint kullanımı. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *1*(29), 92-107. https://dergipark.org.tr/tr/pub/maeuefd/issue/19402/206234 (*)

Usiskin, Z. (1982). *Van Hiele levels and achievement in secondary school geometry*. (Final report of the cognitive development and achievement in secondary school geometry project) Chicago, IL: Department of Education, University of Chicago (ERIC Document Reproduction Service Number ED220288).

Uygun-Eryurt, T., & Güner, P. (2021). Van Hiele levels of geometric thinking and constructivist-based teaching practices. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *17*(1), 22-40. https://doi.org/10.17860/mersinefd.684571 (*)

Ültay, E., Akyurt, H., & Ültay, N. (2021). Sosyal bilimlerde betimsel içerik analizi. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi*, 10, 188-201. https://doi.org/10.21733/ibad.871703

Vergisiz, A. B., & Özdemir, A. (2023). Investigating the effect of origami use in geometry teaching on pre-service teachers' concept images. *Fen, Matematik, Girişimcilik ve Teknoloji Eğitimi Dergisi*, *6*(1), 36-59. https://dergipark.org.tr/tr/pub/fmgted/issue/75754/1124303 (*)

Yazlık, D. Ö. (2020). Matematik öğretmeni adaylarının Cabri yazılımıyla çalışma yaprakları tasarlama süreci ile bunların geometri öğretiminde kullanılması üzerine görüşleri. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, *21*(3), 1291-1334. https://dergipark.org.tr/tr/pub/kefad/issue/59386/795778 (*)

Yenilmez, K., & Uygan, C. (2010). Yaratıcı drama yönteminin ilköğretim 7. sınıf öğrencilerinin geometriye yönelik öz-yeterlik inançlarına etkisi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, *18*(3), 931-942. https://dergipark.org.tr/tr/pub/kefdergi/issue/49056/625884 (*)

Yıldırım, A., & Anapa-Saban, P. (2014). Euclidean reality geometri etkinliklerinin işitme durumuna göre öğrencilerin van Hiele geometrik düşünme düzeylerine ve geometri başarılarına etkisi. *e-Journal of New World Sciences Academy*, *9*(4), 364-379. http://dx.doi.org/10.12739/NWSA.2014.9.4.1C0624 (*)

Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (10. baskı). Ankara: Seçkin Yayınevi.

Yurtyapan, M. İ., & Karataş, İ. (2020). Ortaokul matematik öğretmenlerinin üçgenler ve dörtgenler konusuna ilişkin pedagojik alan bilgilerinin incelenmesi. *Türk Bilgisayar ve Matematik Eğitimi Dergisi*, *11*(1), 53-90. https://doi.org/10.16949/turkbilmat.443825 (*)

Yücesoy, Y., Öznacar, B., & Debeş, G. (2020). Evaluation of school administrators' views on the use of technology in education: A content analysis. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, *16*(Eğitim ve Toplum Özel Sayısı), 5508-5523. https://doi.org/10.26466/opus.796700 (*)

АТА-АНАСЫНЫҢ ҚАМҚОРЛЫҒЫНСЫЗ ҚАЛҒАН БАЛАЛАРДА ОТБАСЫЛЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТАРДЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ШАРТТАРЫ

Marzhan BAIMUKANOVA
Karaganda Buketov University, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor
Department of Social Work and Social pedagogy,
Kazakhstan, Karaganda
ORCID ID:0000-0002-1184-9240

Master's student Yeslyam Aida
Karaganda Buketov University
Department of Social Work and Social pedagogy,
Kazakhstan, Karaganda
ORCID ID: 0009-0001-2734-2583

АННОТАЦИЯ

Бұл мақалада әртүрлі себептермен ата-анасының қамқорлығынсыз қалған балаларда отбасылық құндылықтардың қалыптасуына ықпал ететін әлеуметтік-педагогикалық жағдайларға терең талдау жасалады.

Зерттеудің негізгі мақсаты - ата-анасының қамқорлығынсыз қалған балаларда отбасылық құндылықтарды қалыптастыруға және нығайтуға бағытталған әртүрлі әлеуметтік-педагогикалық тәсілдер мен әдістердің тиімділігін анықтау және бағалау. Зерттеу отбасылық құндылықтар тұжырымдамасын теориялық тұрғыдан түсінуден, олардың жеке тұлғаны дамытудағы және балалардың әлеуметтік бейімделуіндегі негізгі рөлінен бастап, осындай балаларды тәрбиелеу мен тәрбиелеу мәселелерімен айналысатын мекемелердің ағымдағы жұмысын жақсартуға арналған практикалық ұсыныстарға дейінгі маңызды аспектілерді қамтиды. Авторлар зерттеу мақсатында қандай нақты жұмыс шарттары мен әдістері тиімдірек екенін және оларды әлеуметтік және білім беру мекемелерінің күнделікті тәжірибесіне қалай бейімдеуге және біріктіруге болатынын анықтауға тырысады.

Мақала отбасылық жайлылық пен ата-ананың қолдауынан айырылған балалардың қиындықтарына баса назар аударады, олардың үйлесімді дамуы мен қоғамға интеграциялануы үшін қолайлы әлеуметтік-педагогикалық жағдайлар жасаудың маңыздылығын атап көрсетеді. Жұмыста ғылыми әдебиеттерді талдауды, әлеуметтік жұмыс және педагогика саласындағы балалармен және мамандармен сауалнамалар мен сұхбаттар жүргізуді, сондай-ақ осы саладағы табысты тәжірибелерді зерделеуді қоса алғанда, зерттеуге жан-жақты көзқарас қолданылады.

Мұқият талдау нәтижесінде ата-анасының қамқорлығынсыз қалған балалардың өмір сүру сапасы мен дамуын жақсартуға бағытталған негізгі тұжырымдар мен практикалық ұсыныстар келтіре отырып, эксперимент бөлігі балаларды қолдау мен тәрбиелеудің тиімді жүйесін құру үшін әртүрлі әлеуметтік қызметтер, білім беру мекемелері мен азаматтық қоғам ұйымдары арасындағы пәнаралық көзқарас пен ынтымақтастықтың қажеттілігін көрсетеді.

Кілт сөздер: отбасылық құндылықтар, ата-анасының қамқорлығынсыз қалған балалар, әлеуметтік-педагогикалық жағдайлар, жұмыс әдістері, әлеуметтік бейімделу, жеке даму, педагогикалық тәсілдер, әлеуметтік интеграция, тәрбие және білім

КІРІСПЕ

Қазіргі қоғамда ата-анасының қамқорлығынсыз қалған балалардың проблемасы ең өзекті және шұғыл назар аударуды қажет ететін мәселелердің бірі болып қала береді. Бұл жағдайдың ықтимал себептері әртүрлі болуы мүмкін: отбасындағы әлеуметтік-экономикалық қиындықтардан бастап әртүрлі дағдарыстарға дейін, соның ішінде ата-аналардың денсаулығы, олардың тәуелділігі немесе баланы тәрбиелеуге құлықсыздығы. Осыған байланысты осындай қиын жағдайдағы балаларда отбасылық құндылықтарды қалыптастыруға ықпал ететін әлеуметтік-педагогикалық жағдайларды анықтауға бағытталған зерттеулер жүргізу қажет.

Қазақстан Республикасының Конституциясында «балаларына қамқорлық жасау және оларды тәрбиелеу ата-ананың табиғи құқығы әрі парызы» деп, отбасының міндеті нақты көрсетілген[1]. Алайда, Елімізде соңғы жылдары жетім балалар мен ата-анасының қамқорлығынсыз қалған балалардың жағдайы көпшілікті толғандыруда. Әртүрлі жағдайларға байланысты ата-ананың қамқорлығы мен сүйіспеншілігінен тыс қалғандардың мәселелері маңызды болып отыр. Бұл мәселе Қазақстан Республикасының Қазақстан-2030 даму стратегиясына сай жетім балалар үйіндегі тәрбиеленіп жатқан ұрпақтың жеке тұлға ретінде қалыптасуының шешуші факторы ұлттық тәрбие деп көрсеткен. Олай болса ата-анасының қамқорлығынсыз қалған балалар тәрбиесіне қазіргі кезде ұлттық тәрбие тұрғысынан да көңіл бөліп, оларды тұлғалық қалыптастыру мәселесі бүгінгі күн талабы.

Ата-анасының қамқорлығынсыз қалған балалардың проблемасы дереу шешуді талап етеді, өйткені бұл балалар ерекше осал жағдайға тап болады. Олар тек материалдық қолдаудан айырылып қана қоймай, өмірлерінде тұрақтылық пен сенімділіктің жоқтығына жиі тап болады. Қоғам мен мемлекеттің тиісті назары мен қолдауынсыз бұл балалардың тағдыры бақытсыз болып қана қоймай, болашақта әлеуметтік мәселелердің қайнар көзіне айналуы мүмкін.

Отбасылық тәрбиенің қазіргі теориясы мен тәжірибесінің концептуалды идеяларын талдау отбасылық құндылықтар мәселесін зерттеуге көзқарастардың көптігін көрсетті. Бұл мәселеге В.А. Беляева, С.Б. Кулневич, Н.Д. Никандров, О.Г. Дробицкий, Ю.А. Карпенко, И.С. Кон, И.И. Осипова және т.б.

Отандық зерттеушілерден З.У.Кенесарина, М.М.Мұқанов, Ж.Н.Намазбаева, Қ.Т.Жаңабаев және т.б. зерттеулерінде жалпы жасөспірімдердің әлеуметтік және жеке даралық білімдері мен өмір тәжірбиелерінде адамзат қоғамының жетістіктерінде алатын орнын айқындаған. Бұл зерттеудің мақсаты-ата-анасының қамқорлығынсыз қалған балаларда отбасылық құндылықтардың қалыптасуына ықпал ететін әлеуметтік-педагогикалық жағдайларды анықтау. Осы мақсатқа жету үшін келесі міндеттерді шешу қажет:

- Ата-анасының қамқорлығынсыз қалған балалардың қазіргі жағдайын олардың отбасылық құндылықтары тұрғысынан талдау.
- Мұндай балаларды қолдауға және олардың отбасылық құндылықтарын қалыптастыруға бағытталған қолданыстағы әлеуметтік-педагогикалық тәжірибелер мен бағдарламаларды зерделеу.
- Ата-анасының қамқорлығынсыз қалған балаларда отбасылық құндылықтардың қалыптасуына әсер ететін негізгі факторларды анықтау.
- Зерттеу нәтижелеріне негізделген әлеуметтік және педагогикалық қызметкерлерге практикалық ұсыныстар беру.

Зерттеу пәні ата-анасының қамқорлығынсыз қалған балаларда отбасылық құндылықтардың қалыптасуына ықпал ететін әлеуметтік-педагогикалық жағдайлар болып табылады. Зерттеу нысаны-бұл қиын жағдайдағы балалардың өздері.

Зерттеу нәтижелері ата-анасының қамқорлығынсыз қалған балаларда отбасылық құндылықтардың қалыптасуына әсер ететін негізгі факторларды анықтауға, сондай-ақ осы балаларды қолдаудың тиімді әлеуметтік-педагогикалық тәсілдері мен бағдарламаларын анықтауға мүмкіндік береді деп күтілуде. Алынған мәліметтер мен тұжырымдар әлеуметтік жұмыс және педагогика саласындағы мамандар үшін де, тиісті мемлекеттік бағдарламалар мен әлеуметтік қолдау шараларын әзірлеу үшін де пайдалы болады.

ЗЕРТТЕУ ЖӘНЕ ТАЛДАУ

Біз өз мақаламызда «отбасылық құндылықтар» ұғымының келесі анықтамасын ұсынамыз: отбасылық құндылықтар-бұл отбасы ішінде ұрпақтан-ұрпаққа берілетін нанымдар, дәстүрлер мен нормалар жүйесі. Олар баланың дүниетанымының негізін, оның өзіне және қоршаған әлемге деген көзқарасын қалыптастырады. Жеке тұлғаны дамыту үшін отбасылық құндылықтардың маңыздылығы олардың эмоционалды қолдауды, тиесілілік пен қауіпсіздік сезімін қамтамасыз ету қабілетінде жатыр, бұл өзіне деген сенімділікті, өзін-өзі бағалауды және әлеуметтік дағдыларды қалыптастыру үшін өте маңызды.

Ата-анасының қамқорлығынсыз қалған балалардың болашақта кездесетін салдарын талдауға ғылыми көзқарастың таралуы XX ғасырдың ортасынан басталады - бұл мәселелерге қызығушылықтың өсуі Бірінші Дүниежүзілік соғыспен содан кейін Екінші дүниежүзілік соғыстардағы жеңілістегі ата-анасының қамқорлығынсыз қалған балалардың санының күрт өсуімен байланысты болды.

У.Гольдфарбтың ұсынған зерттеулері бойынша балалар үйлері мен басқа да мекемелердің тәрбиеленушілері арасында туындайтын бірқатар эмоционалдық, мінез-құлық және интеллектуалдық проблемаларды көрсете отырып, осы мәселелерді көтерді[2]. Сол кездегі негізгі жұмыс 1951 жылы жарық көрген Дж. Боулбидің «Ана күтімі және психикалық денсаулық» монографиясы болды және Батыс жұртшылығының отбасы тәрбиесінің және құндылығының рөлі туралы идеяларына үлкен әсер етті. Монографияда психологиялық тұрғыдан дені сау тұлғаны қалыптастыру үшін баланы отбасылық атмосферада тәрбиелеу керектігі, ал анамен немесе оны алмастыратын адаммен эмоционалдық байланыстың үзілуі психологиялық мінез-құлықтың бірқатар бұзылуына әкеп соғатыны айтылған. Дж.Боулби: «Мәселенің түп-тамыры жалпыға бірдей тәрбие берудің мәнінде емес, жетім баланың белсенді және әлеуметтік бейімделген тұлға ретінде қалыптасуына ықпал ететін, байланыстыру объектісімен жақын, эмоционалды және тұрақты қарым-қатынас орната алатын жағдайлардың жоқтығында» екендігін атап көрсеткен [3].

Патронаттық отбасылардағы балалармен салыстырғанда мекемелерде тұратын балалардың интеллект тестілері бойынша төмен нәтижелер көрсететіндігі, әсіресе тілді меңгеру саласында оқуға бейімділігі төмен екендігі дәлелденді. Сонымен қатар, оларда белгілі бір нәрсеге назар аударудың және қоршаған ортаға қосылуда қиындықтар бар екендігі анықталған.

Сонымен қатар Р.Джонсон 2006 жылы институционалдық ортада тәрбиеленген балалардың даму проблемалары бойынша 27 ғылыми еңбекке салыстырмалы талдау жүргізді[4]. Оның еңбегінде 17 тақырыбы ата-анасының қамқорлығынсыз қалған балалардың мінез-құлқы мен әлеуметтік бейімделу мәселелерін бағалады, ал олардың

16-сы анықталған проблемалардың бар екенін дәлелдеді. Олар қоғамға жат көзқарастарды және құрдастарымен және ересектермен әлсіз байланыстарды көрсетті.

Одан бөлек, еуропалық мекемелерде жүргізілген бақылаулар отбасында тәрбиеленіп жатырған балалармен салыстырғанда мекемелерде тәрбиеленетін яғни, 6 ай болғаннан кейін кішкентай балалардың әлеуметтік дағдыларының төмендеуі байқалып, балалардың мінез-құлқы анағұрлым стереотиптік екенін растады. Балалар үшін мұғалімдермен және қызметкерлермен қарым-қатынас жасау әрекетінің сәтсіздігінің салдары коммуникативтіліктің жоқтығы болып табылады, ал қарым-қатынаста бұл көрініс барған сайын сирек болып келеді[5]. Сонымен қатар, бірнеше тұрақты тәрбиешілері бар шағын отбасылық үлгідегі балалар үйлеріне орналастырылған балалар бұл өзгерістер оларда азырақ байқалған.

Балалардағы отбасылық құндылықтарды қалыптастыру процесінде әлеуметтік-педагогикалық қолдау жалпы қабылданған нормалар мен құндылықтарға сәйкес баланың жеке басын дамытуға бағытталған бірқатар әдістер мен тәсілдерді қамтиды. Бұған И.И. Иванов білім беру процесін ұйымдастыру, сабақтан тыс жұмыстар, баламен жеке жұмыс, сондай-ақ отбасымен немесе оны алмастыратын адамдармен өзара әрекеттесу арқылы қол жеткізілетіндігін жазған. Ол мұндай жұмыстың мақсаты-белгілі бір құндылықтар жиынтығын жеткізу ғана емес, сонымен қатар сыни ойлауды қалыптастыруға, моральдық таңдауды өз бетінше жасай білуге және жауапты шешімдер қабылдауға ықпал ететіндігін атап өткен [6].

С. В.Петрованың зерттеуі бойынша ата-анасының қамқорлығынсыз қалған балалар отбасылық құндылықтарды қалыптастыру процесінде бірқатар қиындықтарға тап болады. Дәстүрлі отбасылық модельдің болмауы және оларды алмастыратын отбасылар немесе балалар мекемелері жағдайында бейімделу қажеттілігі олардың отбасылық құндылықтарды қабылдауына әсер етеді. Бұл үдерісте педагогтар мен әлеуметтік қызметкерлердің осы балаларды қоғамға табысты әлеуметтендіру және интеграциялау үшін жағдай жасауға бағытталған жұмысы маңызды рөл атқарады. Отбасылық дәстүрлерді құрметтеуге, жауапкершілікке, сенім мен өзара көмекке тәрбиелеуге ерекше назар аударылады, бұл балалардың отбасылық байланыстардың тұрақтылығы, қауіпсіздігі және маңыздылығы туралы түсініктерін қалыптастыруға ықпал етеді [7].

Ата-анасының қамқорлығынсыз қалған балалармен жұмыс олардың әлеуметтік бейімделуіне және қоғамға интеграциялануына бағытталған әртүрлі тәсілдерді қолданады. Олардың негізгілеріне мыналар жатады:

-*Жеке тәсіл*-әр баланың жеке ерекшеліктерін, қажеттіліктері мен мүдделерін ескеруге бағытталған. Негізгі міндет-жеке дамуды қолдау және психологиялық жарақаттарды жеңуге көмектесу.

-*Интегративті тәсіл*-білім беру, мәдени және спорттық бағдарламаларға қатысу арқылы баланы қоғамға біріктіру үшін жағдай жасауды көздейді.

-*Отбасылық бағдарланған тәсіл*-баланы патронаттық тәрбиешілермен, патронаттық тәрбиешілермен жұмыс істеуді және балалар үйінің отбасылық түрін ұйымдастыруды қоса алғанда, баланы отбасылық ортаға барынша тартуға бағытталған.

Ата-анасының қамқорлығынсыз қалған балаларда отбасылық құндылықтарды қалыптастыру әдістері мен бағдарламаларының тиімділігі олардың әлеуметтенуге, жеке дамуға және қоғамға бейімделу қабілетіне әсері арқылы бағаланады. Негізгі әдістерге мыналар жатады:

-*Білім беру бағдарламалары*-мораль, этика және психология сабақтары арқылы балалардың отбасылық құндылықтар туралы білімдерін қалыптастыруға бағытталған.

-*Психологиялық қолдау және кеңес беру* – балаларға өз тәжірибелерімен күресуге және өздеріне және қоршаған әлемге оң көзқарасты дамытуға көмектеседі.

-*Әлеуметтік-мәдени интеграция*-патронаттық және биологиялық отбасылардағы балалармен бірлескен іс-шараларды ұйымдастыруды қамтиды, бұл отбасылық дәстүрлер мен құндылықтарды құрметтеуге ықпал етеді.

Теоретикалық ізденістеріміздің эксперименттік жолмен дәлелдеу маңызды болып табылады. Эксперимент жүргізу үшін Қарағанды облысы білім басқармасының «Әсем» балалар үйі коммуналдық мемлекеттік мекемесі негіз болды. Зерттеуге балалар үйінен барлығы 15 жасөспірім қатысты. Оның ішінде тәрбиеленушілерден 2 топ құрылды: бақылау – 8 адам, эксперименттік – 7 адам

Эксперименттің мақсаты – балалар үйінде тәрбиеленушілердің отбасылық құндылықтарын қалыптастыру жағдайын анықтау.

Зерттелетін көрсеткіштер мен диагностикалық әдістер 1-кестеде көрсетілген.

Критерийлері	Көрсеткіштер	Диагностикалық әдістеме
Когнитивті Белсенділік-практикалық Қажеттілік-мотивациялық	Отбасы және оның адам өміріндегі рөлі туралы теориялық білім (М1). Отбасылық экономика және бюджет туралы теориялық білім (М2). Отбасылық өмірдегі үй жұмысының маңызы туралы теориялық білім (ТЖ). Практикалық дағдыларды меңгеру (М4). Ағайындыларға, іні-қарындастарға және туыстарға қатысты сезімдердің көрінісі (М5). Достармен және ересектермен қарым-қатынас (МБ). Өмірлік мәселелердің шындығы мен табиғатын шынайы бағалай білу (М7).	Сауалнама Г.И.Плясова отбасылық құндылықтардың қалыптасу деңгейін зерттеу үшін
Қажеттілік-мотивациялық	Отбасылық өмірдің құндылық бағдарлары. Махаббат (туысқандарға рухани жақындық) Денсаулық (психикалық және физикалық) Қызықты жұмыс Белсенді өмірлік ұстаным Көңілділік Әдептілік | Адалдық Жауапкершілік Мықты ерік! Білім Өзін-өзі бақылау Толеранттылық	«Құндылық бағдарлар» М.Рокич
Эмоционалдық белсенді-практикалық	Туыстардың балаларының арасындағы өзара жанашырлық.	«Социометрия» (Дж. Морено)

Когнитивті-эмоционалды	Отбасы мүшелері арасындағы қарым-қатынас туралы идеялар.	Сурет бойынша тест «Отбасының кинетикалық суреті» Р. Бернс, С.Кауфман
Қажеттілік-мотивациялық	Отбасына қатысты маңызды қажеттіліктер, ұмтылыстар, тілектер.	Тест «Аяқталмаған сөйлемдер» Ж.Нюттен

Кесте 1. Көрсеткіштер мен диагностикалар

Бекітілген факторлардың алуан түрлілігі зерттеудің әртүрлі эмпирикалық әдістерін қолдануды талап етті: Г.И.Плясова отбасылық құндылықтардың қалыптасу деңгейін зерттеу үшін сауалнама, «Құндылық бағдарлар» М.Рокич әдісі, «Социометрия» (Дж. Морено) әдісі, Р. Бернс, С.Кауфман сурет бойынша тест «Отбасының кинетикалық суреті».

Анықтау эксперименті кезеңінде статистиканы және балалардың дамуының әлеуметтік факторларын зерттеуде эксперименттік және бақылау топтарының айырмашылығы бар екенін көрсетті. Балалардың көпшілігінде тұлғалық дамудың ауыр факторлары бар екені анықталды. Зерттеу нәтижелері анықталған проблемаларға байланысты балалар үйіндегі тәрбиеленушілерінің отбасылық құндылықтарды қалыптастыру деңгейі жеткіліксіз деген қорытынды жасауға мүмкіндік берді.

Қалыптастыру үдерісінің тиімділік деңгейі танымдық, қажеттілік-мотивациялық, эмоционалдық, белсенділік-практикалық төрт құрамдас бөлікті қалыптастыру арқылы анықталды.

Жоғарыда аталған әдістерді пайдалана отырып жүргізілген қайталама зерттеу балалар үйінің тәрбиеленушілеріндегі бірдей көрсеткіштердің деңгейін зерттеу нәтижесінде алынған нәтижелерден айырмашылығы, бақылау тобының зерттелген көрсеткіштерінде шамалы динамика болғаны туралы қорытынды жасауға мүмкіндік береді. Бақылау тобындағы барлық өлшенетін көрсеткіштердің елеусіз динамикасы балалардың өсіп келе жатқан факторымен және педагогикалық ұжымының белгілі бір тәрбие жұмысымен түсіндіріледі.

Эксперименттік топ балаларында зерттеу барысында барлық зерттелген көрсеткіштердің елеулі динамикасы табылды, бұл біздің ойымызша, әзірленген бірнеше бағдарлама мен көркемдік іс-шаралар аясында жүргізілген іс-шаралардың тиімділігін көрсетеді.

Қорытынды кезеңінде эксперименталды топтың бақылау тобымен нәтижелерін салыстыра отырып, олардың көрсеткіштерін талдаймыз.

Теориялық және эксперименттік сипаттағы бұл зерттеу ата-анасының қамқорлығынсыз қалған балаларда отбасылық құндылықтарды қалыптастыру мәселесінің барлық аспектілерін қарастырмайды. Зерттеу және оның нәтижелерін түсіну барысында қосымша қарастыруды қажет ететін бірқатар мәселелер туындайды. Олардың ішінде ата-анасының қамқорлығынсыз қалған балаларды әлеуметтік оңалту және бейімдеу мәселесін неғұрлым толық және тереңірек әзірлеу; адамгершілік құндылықтар мен патриотизмді қалыптастыру; коммуникативтік құзыреттілікті дамыту өзекті болып отыр.

Біз орындаған жоғары тиімділікті көрсеткен бағдарламалардың ішінде білім беру, психологиялық және әлеуметтік-мәдени элементтерді біріктіре отырып, кешенді тәсілді қамтамасыз ететіндер ерекшеленеді. Мысал ретінде отбасылық байланыстар мен құндылықтарды қалыптастыруға және нығайтуға бағытталған балалар мен өгей ата-

аналарға арналған тұрақты семинарлар мен тренингтерді қамтитын "Отбасылық шеңбер" бағдарламасын келтіруге болады [8]

Ата-анасының қамқорлығынсыз қалған балаларда отбасылық құндылықтарды қалыптастырудың тиімді әдістерін әзірлеу және талдау күрделі және көп қырлы процесс болып табылады. Зерттеу мұндай балаларды сәтті әлеуметтендірудің негізгі аспектісі отбасылық ортаға мүмкіндігінше жақын жағдай жасау екенін анықтады. Бұған тек төбені қамтамасыз ету және материалдық қолдау ғана емес, сонымен қатар эмоционалды байланыс, әр баланың жеке ерекшеліктеріне назар аудару және оның жеке басының дамуына қолдау көрсету кіреді.

Балалармен жұмыс істеудің тиімді әдістерінің бірі-әлеуметтік дағдыларды, эмпатия мен өзара көмек дағдыларын дамытуға бағытталған ойын әдістері мен білім беру бағдарламаларын қолдану екенін анықтадық. Рөлдік ойындарды, пікірталастарды және топтық жобаларды қамтитын бағдарламалар балаларға қауіпсіз және қолдаушы ортада отбасылық құндылықтарды қолдануға және игеруге мүмкіндік берді.

Отбасылық құндылықтарды қалыптастыруда білім беру мекемелері де маңызды рөл атқарады. Мәдени мұраны, дәстүрлерді және моральдық-этикалық нормаларды зерделеу жөніндегі бағдарламаларды іске асыратын мектептер мен басқа да білім беру институттары балалардың отбасылық байланыстар мен қоғамдық құндылықтардың маңыздылығын түсінуін нығайтуға ықпал етеді. Бұл әсіресе алмастыратын отбасылардың балалары үшін өте маңызды, өйткені бұл оларға өздерін үлкен қоғамдастық пен мәдениеттің бір бөлігі ретінде сезінуге көмектеседі [9]

ҚОРЫТЫНДЫ

Біздің зерттеуімізді қорытындылай келе, ата — анасының қамқорлығынан айырылған балаларда отбасылық құндылықтар сезімін қалыптастыру бүкіл қоғамның қатысуын талап ететін көп қабатты процесс екенін атап өту маңызды. Біз бұл құндылықтардың сәтті қалыптасуы тұрақтылыққа, назар аударуға және қолдауға, сондай-ақ отбасы ішіндегі немесе алмастыратын отбасылық ортадағы оң қарым-қатынас пен қарым-қатынас мысалына негізделгенін білдік. Бұл балаларға қоғамға бейімделуге, өзіне деген сенімділікті дамытуға және салауатты тұлғааралық қарым-қатынас орнатуға көмектеседі.

Біз осы негізгі элементтерді қамтамасыз ететін бағдарламалар мен бастамаларды, соның ішінде патронаттық тәрбиешілер мен тәрбиешілерді оқыту мен қолдауды, сондай-ақ балаларға арналған жеке білім беру бағдарламаларын әзірлеуді жалғастыруды ұсынамыз. Сондай-ақ олардың әл-ауқаты мен дамуына ықпал ету үшін мұндай балаларды қоғамға біріктіру мәселелеріне қоғамның назарын аудару маңызды.

Қорытындылай келе, біздің зерттеуіміз сүйіспеншілікпен, қолдаумен және дұрыс көзқараспен ата-анасының қамқорлығынсыз қалған балалардың өміріне айтарлықтай әсер етіп, оларға отбасылық құндылықтар сезімін алуға және қоғамға сәтті енуге көмектесетінін растайды. Бұл олар үшін маңызды ғана емес, сонымен бірге әділетті және қамқор қоғам құруға ықпал етеді.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Қазақстан Республикасының Конституциясы. I бөлім, 27-бап. https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K950001000_

2. Goldfarb W. Infant rearing as a factor in foster home replacement. American Journal of Orthopsychiatry, 1944 - Wiley Online Library
3. Bowlby J. (1951). Maternal Care and Mental Health.(Geneva: W.H.O. Monograph No. 2.) Режим доступа: http://whqlibdoc.who.int/monograph/WHO_MONO_2_(part1).pdf
4. Johnson R., Browne K.D. and Hamilton-Giachritsis C.E. (2006). Young children in institutional care at risk of harm. Trauma Violenceand Abuse, 7(1): 1-26.
5. Nelson, C., Zeanah, C., Fox, N., Marshall, P., Smyke, A., Guthery, D., (2007). Cognitive recovery in socially deprived young children: The Bucharest early intervention project. Science 318 (no.5858).
6. Иванов, И. И.. Балаларды алмастыратын отбасылар жағдайында әлеуметтік бейімдеу. Мәскеу: "Ғылым және Білім"баспасы (2020).
7. Петрова, С. В. Жетім балаларда отбасылық құндылықтарды қалыптастырудың педагогикалық негіздері. Санкт-Петербург: "Ағарту" Баспасы (2019).
8. Макарова, Е. Ю. Отбасы қазіргі қоғамдағы балалардың әлеуметтену факторы ретінде. Новосибирск: Сібір университетінің баспасы (2020).
9. Кузнецова, А. Б. Баланың жеке басының дамуына әлеуметтік ортаның әсері. Екатеринбург: "Орал"Баспасы (2018).

OKUL ÖNCESİ EĞİTİM KURUMU YÖNETİCİLERİNİN KARAR VERME STİLLERİ ÜZERİNE NİTEL BİR ÇALIŞMA

A QUALITATIVE STUDY ON DECISION-MAKING STYLES OF PRESCHOOL ADMINISTRATORS

Dr. Yasemin Fatma TEKİN
Diyarbakır İl Milli Eğitim Müdürlüğü,
Kayapınar, Diyarbakır.
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-5937-7000

Uzmn. Merve CEYLAN
Diyarbakır İl Milli Eğitim Müdürlüğü,
Kayapınar, Diyarbakır.
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-3475-9336

ÖZET

Bu araştırmanın amacı, Diyarbakır il merkezinde bulunan okul öncesi eğitim kurumu yöneticilerinin karar verme stilleri ile ilgili görüşlerini ortaya çıkarmaktır. Nitel araştırma yöntemlerinden olgubilim deseninde olan araştırmanın çalışma grubunu; 2023-2024 eğitim öğretim yılında, Diyarbakır ili Bağlar, Kayapınar, Sur ve Yenişehir merkez ilçelerinde bulunan sekiz okul öncesi eğitim yöneticisi oluşturmaktadır. Araştırmanın çalışma grubu "amaçlı örneklem" ve "maksimum çeşitlilik" yöntemi ile seçilmiştir. Araştırma verilerinin toplanmasında, araştırmacı tarafından geliştirilmiş olan yarı-yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Veriler yüz yüze yapılan görüşmeler ile toplanmıştır. Görüşmede okul yöneticilerine eğitim öğretim sürecinde aldıkları kararlar ile ilgili olarak hangi stilleri kullandıklarına ilişkin altı soru sorulmuştur. Verilerin analizinde betimsel analiz yöntemi kullanılmıştır. Araştırmanın en önemli sonucu okul öncesi eğitim kurumu yöneticilerinin en fazla rasyonel karar verme stilini kullandıkları olmuştur. Ayrıca kadın yöneticilerin erkeklere göre daha duygularını işin içine katarak sezgisel karar verdikleri ve daha fazla insiyatif aldıkları ortaya çıkmıştır. Araştırmanın çalışma grubuna ilişkin önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar kelimeler: Okul öncesi, eğitim yöneticisi, karar verme stilleri.

ABSTRACT

The aim of this study is to reveal the views of preschool education institution administrators in Diyarbakır province center about their decision-making styles. The study group of the research, which has a phenomenological design from qualitative research methods, consists of eight preschool education administrators in the central districts of Bağlar, Kayapınar, Sur and Yenişehir in Diyarbakır province in the 2023-2024 academic year. The study group of the research was selected by "purposive sampling" and "maximum diversity" method. A semi-structured interview form developed by the researcher was used to collect the research data. The data were collected through face-to-face interviews. In the interview, school administrators were asked six questions about which styles they use regarding the decisions they make during the education process. Descriptive analysis method was used to analyze the data. The most important result of the study was that preschool administrators used the rational decision-making style the most. In addition, it was revealed that female administrators made intuitive decisions by involving their emotions more than male administrators and took more initiative. Suggestions were made regarding the study group of the research.

Keywords: Preschool, education administrator, decision-making styles.

GİRİŞ

Belirli bir amaç etrafında birleşmiş bir grup insanı amaçlara yöneltme işi olan yönetim bir süreç olarak belirtilmekte ve bu süreç;

•Karar verme,

•Planlama,

•Örgütleme,

•Eşgüdümleme,

•İletişim,

•Güdüleme,

•Değerlendirme

basamaklarından oluşmaktadır. Yönetim süreçlerinden ilki olan karar verme, yönetimin niteliğini belirleyen en önemli basamak olarak belirtilmektedir. Karar verme, farklı alternatiflerden en uygununu seçme olarak tanımlanmaktadır. Herbert Simon, karar vermeyi yönetimin kalbi olarak nitelendirmiştir (Aydın, 2010). Yönetim süreçleri temelde karar süreçlerini içermektedir. Karar süreci örgütte değişiklik yapmak çatışmayı önlemek veya çözmek, örgüt üyelerini etkilemek amaçları ile kullanılmaktadır (Griffiths' den aktaran Bursalıoğlu, 2000). Eğitim yönetimi bu süreçlerin eğitime uyarlanmış şeklidir. Diğer tüm örgütlerin yöneticileri gibi, eğitim yöneticileri de okulu amacına ulaştırmak için bu süreçleri kullanmak durumundadırlar. Yönetim sürecinin ilk basamağı olan karar verme hem yönetsel bir fonksiyon hem de örgütsel bir süreçtir. Yönetseldir çünkü karar verme her yöneticinin temel sorumluluğudur. Örgütsel bir süreçtir çünkü birçok karar bireysel yöneticileri aşmakta ve grupların, ekiplerin, komitelerin ürünü haline gelmektedir (Reddy, 2013).

Yöneticilerin karar verme sürecinin etkileyen birçok etken bulunmaktadır. Bunlar, biyolojik, psikolojik ve sosyolojik etkenlerdir. Amaçların iyi tanımlanmaması, sorunun anlaşılamaması, bilgi ve seçeneklerin yetersizliği, seçeneklerin sübjektif değerlendirilmesi, örnek izleme alışkanlığı, zamanın sınırlı olması, duygusallık, beklenmedik sonuçlar, sorumluluğu belirleme güçlüğü, yetkinin patolojileri (katılmama, gizlilik, güvensizlik, karışma, çatışma, korku) bu etkenlere örnektir (Taymaz, 2003).

Karar verme sürecini etkileyen önemli unsurlardan biri de yöneticilerin karar verirken kullandıkları stillerdir. Karar verme stilleri bireylerin karar verme aşamasında sergiledikleri tutum ve yaklaşımları açıklamaktadır. Farklı araştırmacılar tarafından farklı karar verme stilleri ortaya konmuştur. Scott ve Bruce (1995), genel karar verme stillerini;

•Rasyonel

•Sezgisel

•Bağımlı

•Kaçıngan

•Anlık

karar verme stili olarak belirtmiştir. Kuzgun (2005) tarafından karar verme stilleri; içtepisel, mantıklı, bağımsız, kararsız, bağımlı ve aceleci olarak boyutlandırılmıştır.

Eğitim yönetimi kademelerinin ilkini okul öncesi eğitim kademesi oluşturmaktadır. Ülkemizde Temel Eğitim Genel Müdürlüğü bünyesinde okul öncesi dönem çocuklarına eğitim veren

bağımsız anaokulları, anasınıfları ve uygulama sınıfları bulunmaktadır. Bu bağlamda okul öncesi eğitim kurumları da bir eğitim yöneticisi tarafından yönetilmekte ve diğer eğitim kademelerinde olduğu gibi bağımsız anaokullarında da yöneticiler yönetim süreçlerini işe koşmaktadırlar.

Bu bağlamda bu araştırmanın amacı Diyarbakır il merkezinde görev yapan okul öncesi eğitim kurumu yöneticilerinin karar verme stillerini araştırmaktır. Bu amaç doğrultusunda araştırmanın alt problemleri şunlardır:

1. Okul öncesi eğitim kurumu yöneticileri okullarında ne tür kararlar vermektedirler?

2. Okul öncesi eğitim kurumu yöneticilerinin karar verme stilleri nelerdir?

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Bu araştırma, Diyarbakır il merkezinde bulunan okul öncesi eğitim kurumlarında görev yapan okul müdürlerinin karar verme stilleri ile ilgili görüşlerini ortaya çıkarmayı amaçlandığı için nitel araştırma yöntemlerinden olgubilim desenindedir. Araştırmacılar, belli bir olgunun, yaşanmış bir deneyimin anlamını, bileşimini ve özünü keşfetmekle ilgilendiklerinde olgubilim desenini kullanmaktadır (Edmonds ve Kennedy, 2017). Bu araştırmada da okul öncesi eğitim kurumu yöneticilerinin karar vermek durumunda kaldıklarında ne tür stiller kullandıklarına ilişkin deneyimleri araştırılmıştır.

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu 2023-2024 eğitim öğretim yılında, Diyarbakır il merkezinde görev yapan seki okul öncesi eğitim yöneticisi oluşturmaktadır. Çalışma grubu oluşturulurken amaçlı örnekleme ve maksimum çeşitlilik yöntemleri kullanılmıştır. Görüşme yapılan müdürlerin resmi, bağımsız, okul öncesi eğitim kurumlarında görev yapmaları ve hem kadın hem de erkek yöneticilerin araştırmada yer alması sağlanmıştır. Araştırmaya katılan eğitim yöneticilerine ait demografik değişkenlere ilişkin bilgiler Tablo 1'de verilmiştir:

Tablo 1. Araştırmaya katılan okul öncesi eğitim kurumu yöneticilerine ait demografik bilgiler

	Kıdem	Yaş	Cinsiyet	Branş	Öğrenim Durumu
Y1	18	44	Erkek	Okul öncesi	Yüksek lisans
Y2	20	46	Erkek	Okul öncesi	Lisans
Y3	7	32	Erkek	Okul öncesi	Doktora
Y4	5	35	Erkek	Okul öncesi	Yüksek lisans
Y5	5	31	Kadın	Okul öncesi	Yüksek lisans
Y6	10	46	Kadın	Okul öncesi	Yüksek lisans
Y7	20	44	Kadın	Okul öncesi	Yüksek lisans
Y8	12	53	Kadın	Okul öncesi	Yüksek lisans

Tablo 1'de görüldüğü gibi okul öncesi eğitim yöneticilerinin kıdemleri beş ile 20 yıl arasında, yaşları 31 ile 53 arasında değişmektedir. Yöneticilerden bir tanesi doktora eğitimi almıştır.

Veri Toplama Araçları

Bu araştırma kapsamında, araştırmacı tarafından geliştirilen yarı-yapılandırılmış görüşme formu veri toplama aracı olarak kullanılmıştır. Görüşme formunda okul öncesi eğitim kurumu yöneticilerine okullarında ne tür kararlar aldıkları ve bu kararlara ilişkin stillerinin neler olduğu sorulmuştur. Araştırma Diyarbakır il merkezinde gerçekleştirilmiştir. Araştırmaya başlanmadan önce Diyarbakır İl Milli Eğitim Müdürlüğünden gerekli izinler alınmış, görüşme için okul müdürleri aranmış, görüşmeler sessiz bir ortamda, okul müdürlerinin belirledikleri saatlerde gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler yüz yüze gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler sırasında ses kaydı alınmış, daha sonra ses kayıtları deşifre edilmiştir. Her görüşme ortalama 20 dakika sürmüştür. Toplamda 2 saat 16 dakika ve 34 sayfalık ham veri elde edilmiştir.

Verilerin Analizi

Ham veriler çalışmaya dâhil olan okul müdürlerinin onayı alındıktan sonra analiz edilmiştir. Verilerin analizinde betimsel analiz yöntemi kullanılmıştır. Önce karar verme stillerine ilişkin temalar oluşturulmuş, ardından veriler temalara göre analiz edilmiştir.

BULGULAR

Bu bölümde araştırmanın alt problemlerine ilişkin olarak bulgulara yer verilmiştir.

Birinci Alt Probleme İlişkin Bulgular

Araştırmanın birinci alt problemi “Okul öncesi eğitim kurumu yöneticileri okullarında ne tür kararlar vermektedirler?” şeklinde belirtilmiştir. Bu alt problem doğrultusunda okul öncesi eğitim kurumu yöneticilerinin kararlarına ilişkin tema ve bulgular Tablo 2’de verilmiştir:

Tablo 2. Okul öncesi eğitim kurumu yöneticilerinin karar türlerine ilişkin tema

Alt tema	Kodlar	f
Eğitim öğretim ile ilgili karalar	Okul öncesi eğitim programının uygulanması	8
	Belirli gün ve haftalar	8
	Eğitim öğretimin niteliğinin arttırılması	8
	Faaliyetlerin planlanması	8
	Rehberlik servisi çalışmaları	7
	Öğretmen yeterlilikleri	5
Öğrenciler ile ilgili karalar	Öğrencilerin okula kaydı	6
	Öğrenci güvenliği	5
Bütçe ile ilgili kararlar	Personel çalıştırma	7
	Okulun fiziki şartlarının iyileştirilmesi	7
	Temizlik malzemesinin temini	5
Veliler ile ilgili karalar	Aile katılımı çalışmaları	7

Tablo 2'de görüldüğü gibi okul öncesi eğitim kurumu yöneticilerinin karar türlerinin eğitim öğretimi ile ilgili, Öğrenciler ile ilgili, Bütçe ile ilgili ve velilerle ilgili kararlar olduğu ortaya çıkmıştır. Eğitim öğretimle ilgili kararlara ilişkin olarak en fazla okul öncesi eğitim programının uygulanması, belirli gün ve haftalar, eğitim öğretimin niteliğin arttırılması, faaliyetlerin planlanması, rehberlik servisi çalışmaları ve öğretmen liderliklerine ilişkin kodlar ortaya çıkmıştır. Kodlara ilişkin olarak Y1:

"*Okulla ilgili iki tür kararlar alıyoruz. Birincisi eğitimle ilgili kararlar ikincisi idari kararlar. İdari işler genellikle okulun mali işleri ve tadilatı ile ilgili işler. Eğitim ile ilgili işler ise eğitim programının uygulanması ve sahada yaptığımız etkinlikleriyle ilgili aldığımız kararlar.*"

diye belirtmiştir. Y5 ise "*okulumuzda tabii ki öncelikle okullar öğretim amaçlı merkezler olduğundan dolayı en büyük amacımız eğitim öğretimi niteliğini artırmaya yönelik kararlar almaktır."* diye belirtmiştir. Yine eğitim öğretim ile ilgili kararlara ilişkin olarak Y3 "*genel olarak eğitim öğretim süreci ile ilgili kararlar alıyoruz..."* diye ifade etmiştir. Y2 ise " *aldığımız konu başlıklarını genellikle öğretmenler kurulunda belirliyoruz. Gün içerisinde neler yapılabilir, velilerin katkısı neler olabilir, öğrencilerin katkısı nasıl olabilir, bu konu başlıkları açıp ona göre bir yol haritası çiziyoruz.*" demiştir.

Öğrenciler ile ilgili kararlar alt temasında öğrencilerin okula kaydı ve öğrenci güvenliği kodlarına rastlanmıştır. Bu alt temaya ilişkin olarak Y8,

"*… öğrenci kayıtlarımızdan tutun okulda öğrencilerin yediği yemeğe mutfağın bir geliri gideri var öğrenci kayıtlarımız var 5 yaş grubu öğrencisiyle çalışıyoruz çünkü okulumuzun fiziksel şartları da çok yeterli değil. Dolayısıyla adres kayıt bölgemizde de çok fazla öğrenci olduğu için sadece 5 yaş grubuna hitap ettiğiniz için..."* diye belirtmiştir. Okul öncesi eğitim kurumu yöneticilerinin almak zorunda oldukları bir diğer karar türünün de Bütçe ile ilgili kararlar olduğu alt teması ortaya çıkmıştır bu alt temaya ilişkin olarak okulda personelin çalıştırılması, okulun fiziki şartlarının iyileştirilmesi ve özellikle temizlik malzemelerinin karşılanması kodları oluşturulmuştur. Bu alt temaya ilişkin olarak Y8, " *Bunun yanı sıra çocuklarımızın özellikle öz bakım becerilerini geliştirmek ve öz Bakımlarını gerçekleştirmek için Ekstra personel çalıştırıyoruz. Burada çalıştırdığımız personel için velilerimiz aylık aidat ödüyorlar Dolayısıyla personelin bir yatırılan aidatlardan ödenen maaşları var ödenmesi gereken sigortaları var Her şey çok yasal olmak durumunda..."* diye belirtmiştir.

Velilerle ilgili olarak Y8, "*5 yaş grubundaki öğrencilerin kendilerini ifade etme biçimleri onlarla ilgili bir karar almamız gerektiğinde velilerimize Sürekli irtibat halinde oluyoruz Dolayısıyla bizim bölümümüzde veli çok işin içerisinde."* diye belirtmiştir. Bu alt temaya ilişkin olarak Y6, "*… velilerle ilgili ise konu ve bir problemin çözülmesi gerekiyorsa bu sefer veli işin içine katar ve velilerle ilgili kararlar alırız..."* demiştir

İkinci Alt Probleme İlişkin Bulgular

Araştırmanın ikinci alt problemi 'Okul öncesi eğitim kurumu yöneticilerinin karar verme stilleri nelerdir?' şeklinde belirlenmiştir. Bu alt problem doğrultusunda okul öncesi eğitim kurumu yöneticilerinin karar stillerine ilişkin tema ve bulgular Tablo 3'de verilmiştir.

Tablo 3. Okul öncesi eğitim kurumu yöneticilerinin karar stillerine ilişkin tema

Alt tema	Kodlar	f
Rasyonel	Alternatifleri değerlendirme	7
	Yeteri kadar düşünmeye zaman ayırma	6
	Bilimselliğe önem verme	4
	Mevzuata göre davranma	4
	Okulun ve eğitimin amaçlarına göre davranma	4
	Risk faktörlerini değerlendirme	4
	Paydaşların fikrini alma	2
	Karara dâhil etme	2
	Etkili iletişim kurma	1
Sezgisel	Tecrübeler	4
	Altıncı his	3
	Duygular	3
Bağımlı		-
Kaçıngan	İnisiyatif içeren durumlar	3
Anlık	Üst yönetimin emirleri	4
	Zaman yönetimi	3

Okul öncesi eğitim kurumu yöneticilerinin karar verme stillerine ilişkin olarak oluşturulan temanın alt temaları rasyonel karar verme, sezgisel karar verme, bağımlı karar verme, kaçıngan karar verme ve anlık karar verme olarak betimlenmiştir. Rasyonel karar verme alt temasında bu yöneticilerinin alternatifleri değerlendirdikleri, karar konusunda enine boyuna düşündükleri, bilimselliğe önem verdikleri, mevzuata göre karar verdikleri, okulun ve eğitimin amaçları dışına çıkmadıkları, risk faktörlerini değerlendirdikleri, okuldaki paydaşların fikirlerini aldıkları, karardan etkilenecekleri karara dâhil ettikleri ve bu kararları alırken etkili iletişim becerilerini kullandıklarını belirtmişlerdir.

Rasyonel karar verme alt temasında Y5 " *bütün seçenekleri değerlendiriyoruz şöyle: bu kararda ucu dokunabilecek kimler var? Öncelikle okul İdaresi etkileniyor mu? Veli etkileniyor mu? Öğretmen etkileniyor mu? Çocuk etkileniyor mu? Bundan ve bu 4 Faktör ne şekilde etkileniyor? Bunun tüm artılarını eksilerini bir teraziye koyup tartıyoruz."* diye belirtmiştir.

Rasyonel karar verme ile ilgili olarak Y5 ise " *Şimdi şöyle oluyor genelde, Ben de bir fikir doğar, bunu müdür yardımcımla paylaşırım, hemen bir toplantı yaparız sohbet havasında, onlara fikrimiz sunarız, onlar da hocam doğrudur makuldür, olmayanlar da açıkçası niçin uygun değildi diye düşüncelerini alıyoruz. Ve bir kez daha birçok orta yolu da buluşuyoruz, çoğunlukla böyle oldu zaten böyle bir süreç gelecekte çoğu zaman." d*iye belirtmiştir.

Y2 ise bu konu ile ilgili olarak, *"Yeni jenerasyon 2015'ten sonra göreve başlayan öğretmenler işin içine giren öğretmenler açık öğretim öğrencileri girdikten sonra gerçekten bir nitelik kaybına uğradık. Bu da kararlarımızda etkili. Hem Açık Öğretim hem de farklı branşı olan öğretmenler var. Yani bu bayağı artık bir sıkıntı yaratıyor."* demiştir.

Y8 ise, " *şunu söylemeliyim ki kararlarını mutlaka ve mutlaka müdür yardımcısına istişare ederim. Ancak bazen karar verirken varyasyonlar ortaya çıkabiliyor. O duruma ve olaylara göre değişebilmekte. Beyin Fırtınası yapmayı çok severim. Müdür yardımcımın fikrini sorarım veya olayın içinde başka bir değişkenler varsa mesela öğretmen arkadaşlarımız işin içinde olacakları bir konuysa sorarım."* diye belirtmiştir.

Bu alt tema ile ilgili olarak Y3, " *Öncelikle karar alma sürecinde ön koşul olarak ben iletişim becerilerini görüyorum, karar alma süreci zaten yönetim süreçlerinden bir tanesi, iletişimde bir tanesi. Bunlar birbiriyle ilişkilidir."* demiştir.

Sezgisel karar verme alt temasına ilişkin olarak okul yöneticilerinin tecrübelerini altın cinslerini duygularını karar aşamasında işin içine kattıkları ortaya çıkmıştır. Bu alt temaya ilişkin olarak Y3 " *eğitim öğretimin temel unsuru öğretmenlerdir. Öğretmenler Beşer varlıklardır. Bu sebeple bizlerle Mekanik bir düzenek olmadığımızdan dolayı bazen kişisel duygularımızdan hareketle kararlar alabiliyoruz."* demiştir. Y5 ise, " *daha önceki yaşantımız evet bize kılavuzluk ediyor karar vermede tabii ki de."* diyerek sezgisel karar verme stilini kullandığını belirtmiştir. Bu konu ile ilgili olarak Y2, " *Ben tecrübeme dayanarak bu sezgiyi gerçekleştiriyorum. Her zaman tecrübemim deneyimin verdiği doğrultuda öğretmene diyorum ki bak bu şekilde yaptığınızda başımız ağrır, uyarıyorum..."* diyerek sezgilerin tecrübelerden oluştuğunu ifade etmiştir.

Okul yöneticileri inisiyatif almaları gerektiği durumlarda karar vermeden kaçındıklarını belirtmişlerdir. Anlık karar verme stili ile ilgili olarak ise özellikle üst yönetimden gelen ve hızlı bir şekilde yanıt vermek zorunda oldukları durumlarda anlık karar verme stilini kullanmak zorunda olduklarını belirtmişlerdir.

SONUÇ

Bu çalışmada okul öncesi eğitim kurumu yöneticilerinin karar verme stilleri Diyarbakır il merkezinde bulunan 8 okul öncesi eğitim yöneticisinin görüşleri ışığında ortaya çıkmıştır. Okul öncesi eğitim yöneticilerinin; eğitim-öğretim süreci, öğrenci, veli, yıl içinde yapılacak

faaliyetler, okulun fiziki şartları, komisyonlara öğretmen görevlendirilmesi, üst yönetimden gelen emirler doğrultusunda faaliyetlere katılma ve okulun bütçesi ile ilgili kararlar verdikleri ortaya çıkmıştır.

Yöneticiler karar verme sürecinde enine boyuna düşündüklerini, beyin fırtınası yaparak alternatifleri değerlendirdiklerini, öğrencinin mutluluğunu ve okulun amaçlarını gözeterek karar verdiklerini belirtmişlerdir. Bu bulgular ışığında yöneticilerin genelde rasyonel karar verme stilini kullandıkları sonucunun ortaya çıktığı söylenebilir.

Okul yöneticilerinin kullandığı bir diğer stil ise üst yönetimden gelen ve hızlı bir şekilde karar vermek durumunda kaldıklarında kullandıkları anlık karar verme stilidir. Anlık karar verirken aslında bazen kararın içlerine sinmediği, hatta işi daha iyi yapabilecek öğretmenler yerine o anda karar vermek zorunda oldukları için herhangi birine vermek durumunda kaldıkları, zaman baskısı altında olduklarından dolayı da bazen yanlış kararlar verdikleri ortaya çıkmıştır.

Araştırmanın bir diğer sonucu; karar verme aşamasında kadın yöneticilerin erkek yöneticilere göre duygularını, hislerini, sezgilerini daha fazla kullandıklarıdır. Okul yöneticilerinin tecrübelerini kullanarak sezgisel karar verdikleri de ortaya çıkmıştır.

Bir diğer sonuç ise yöneticilerin özellikle açık öğretim mezunu veya alan dışı formasyon eğitimi ile atanmış okul öncesi öğretmenlerin olduğu okullarda mevzuata göre hareket etmek durumunda kaldıklarıdır. Bahsi geçen öğretmenlerin staj deneyimi olmaması ve sadece kamu personeli olarak atanmalarının kolay olması sebebiyle bu bölümü tercih etmelerinden dolayı okul yöneticilerinin karar verme stillerini etkiledikleridir. Bu durumun mevzuat dışına asla çıkmadan kararlar almaya ittiği belirtilebilir.

Araştırmaya katılan kadın yöneticiler erkek yöneticilere göre daha fazla inisiyatif kullandıklarını belirtmişlerdir. Bu da kadın yöneticilerin erkeklere oranla sezgisel karar verme stilini daha sık kullandıklarını göstermektedir.

Okul yöneticileri her ne kadar meslektaşları ile aldıkları karar konusunda iletişim halinde olsalar da nihayetinde kendi öğrencileri, velileri ve okullarının fiziki şartlarını değerlendirerek kararlar aldıklarını belirtmişlerdir. Bu da okulun amacına, öğrencilerin sosyo-ekonomik düzeylerine dikkat ettiklerini ortaya çıkarmaktadır. Okul yöneticilerinin okul öncesi eğitimin amacına, öğrencilerin yüksek çıkarına yönelik kararlar aldıkları onların görüşleri ışığında ortaya çıkmıştır.

ÖNERİLER

•Eğitimin kalitesinin arttırılması ve çocuğun yüksek iyiliğine katkı sağlayacak çalışmaların yapılabilmesi adına bu araştırmaya ek olarak öğretmenlerin karar verme stilleri incelenebilir.

•Aynı zamanda okul yöneticilerinin karar verme stillerinin öğretmenlerin karar verme stillerini, mesleki doyumunu etkileyip etkilemediğine bakılabilir.

KAYNAKLAR

Aydın, M.(2010). *Eğitim Yönetimi.* Ankara: Hatipoğlu Basım Yayım.

Bursalıoğlu, Z. (2000). *Okul Yönetiminde Yeni Yapı ve Davranış.* Ankara: Pegem

Edmonds, W. A., & Kennedy, T. D. (2016). *An applied guide to research designs: Quantitative, qualitative, and mixed methods*. Sage Publications.

Kuzgun, Y. (1992). Karar stratejileri ölçeği: Geliştirilmesi ve standardizasyonu. *VII. Ulusal Psikoloji Kongresi Bilimsel Çalışmaları. Ankara: Türk Psikologlar Derneği*. s, 161-170.

Reddy, BH.S. (2013). Decision making techniques. *Management Sciences*, 2 (1), 73-79.

Scott, S.G. & Bruce, R.A. (1995). Decision-making style. The development and assessment of a new measure. *Educational and Pschological Measurement*, 55(5), 818-831.

Taymaz, H.(2003). *İlköğretim ve Ortaöğretim Okul Müdürleri İçin Okul Yönetimi.* Ankara: Pegem Yayıncılık.

Yayıncılık.

AİLE TUTUMLARININ ADÖLESAN ÖĞRENCİLERİN BESLENME TUTUMLARINA ETKİSİ İLE İLGİLİ ARAŞTIRMALARIN İNCELENMESİ

REVIEW OF RESEARCH ON THE EFFECT OF FAMILY ATTITUDES ON ADOLESCENT STUDENTS' NUTRITIONAL ATTITUDES

Selin DARIDERELİ
Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü
ORCID ID: https://orcid.org/0009-0006-3200-6556

Prof. Dr. Fatma ARPACI
Gazi Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0001-6619-6358

ÖZET

Adölesan dönemi bireyin yetişkinlik öncesi yaşadığı bir evre olarak tanımlanır. Birey bu dönemde fiziksel, sosyal ve de psikolojik olarak çeşitli değişimler yaşamaya başlar. Bu dönemde bireyselleşme sancıları çeken adölesan ailesine ihtiyaç duyar. Eğer aile bireyleri ile aidiyet duygusunu geliştirmişse ve doğru iletişim kurabiliyorsa adölesanın bu süreci sorunsuz atlatması daha mümkün olmaktadır. Aile ortamı çocukların gelişiminde en büyük etkendir. Ebeveynlerin çocuk yetiştirme tutumları, çocuk ile kurulan iletişim yöntemleri, çocuğun aile içinde söz sahibi olması ve birey yerine konulması çocuğun sağlıklı bir kişilik oluşturmasına fayda sağlayacaktır. Aksi durumlarda çocuğun gelişimi olumsuz etkilenecektir. Aile tutumları ve davranışları çocuğun beslenme alışkanlıklarında da önemli ölçüde yer etmektedir. Aile içindeki yeme davranışları çocuğun da beslenme alışkanlıklarını oluşturur. Yanlış yeme tutumları ve yeme bozukluklarının nedenlerini araştıran literatürler tarandığında: aile içi iletişimsizlik, aile içi çatışma, çocuğun anlaşıldığını hissedememesi, ailede suçlayıcı aşağılayıcı dil kullanımı, çocuğun fikrinin önemsenmemesi gibi durumların yaşandığı tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra aile ile yeme sıklığının artması, aile ile doğru iletişim kuran çocukların doğru beslenme alışkanlığı kazandığı tespit edilmiştir. Bu sebeplerden kaynaklı aile tutumlarının iyileştirilmesi adölesanın sağlıklı beslenme davranışları oluşturmasına ve dolayısıyla sağlıklı bir genç nesil yetişmesine olanak sağlayacaktır. Bu çalışmanın amacı aile tutumları ve adölesan beslenmesi ile ilgili konuları ele alan yüksek lisans tezleri, doktora tezleri, dergi makaleleri, kitap, konfre bildirileri gibi literatürleri tarayıp elde edilen bulguları derlemektir. Bu derlemenin sonucunda aile tutumlarının çocukların beslenme alışkanlıklarına büyük ölçüde etkisi olduğu, sağlıklı beslenme alışkanlıklarının oluşturulması ve sürdürülmesinde ailelerin rolü büyük olduğu saptanmıştır. Ebeveynlerin sağlıklı yiyecekleri teşvik etmesi, sağlıksız yiyecek tüketimini sınırlaması ve olumlu bir beslenme ortamı oluşturması, çocukların sağlıklı beslenme alışkanlıklarını geliştirmelerine yardımcı olabilir.

Anahtar Kelimeler: Beslenme, aile tutumları, adölesan

ABSTRACT

Adolescence is defined as a phase in which an individual lives before adulthood. During this period, the individual begins to experience various physical, social and psychological changes. Adolescents who experience pains of individuation during this period also need their family in this process. If the adolescent has developed a sense of belonging with the family members and can communicate correctly, it is more possible for the adolescent to go through this process without any problems. Family environment is the biggest factor in children's development. Parents' child-rearing attitudes, communication methods with the child, the child's ability to

have a say in the family and being treated as an individual will help the child develop a healthy personality. Otherwise, the child's development is negatively affected. Family attitudes and behaviors also have a significant impact on the child's eating habits. Eating behaviors within the family also form the eating habits of the child. When the literature investigating the causes of wrong eating attitudes and eating disorders was scanned, it was determined that situations such as lack of communication within the family, conflict within the family, the child not feeling understood, the use of accusatory and derogatory language in the family, and the child's opinion not being taken into account are experienced. In addition, it has been determined that the frequency of eating with the family increases and that children who communicate correctly with the family acquire correct eating habits. Improving family attitudes resulting from these reasons will enable adolescents to create healthy eating behaviors and therefore raise a healthy young generation. The aim of this study is to scan literature such as master's or doctoral theses, journal articles, books, and congress proceedings on issues related to family attitudes and adolescent nutrition and to compile the findings. As a result of this compilation, it was determined that family attitudes had a great impact on children's eating habits, and that families have a great role in creating and maintaining healthy eating habits. Parents encouraging healthy foods, limiting unhealthy food consumption, and creating a positive eating environment can help children develop healthy eating habits.
Keywords: Nutrition, family attitudes, adolescent

1. GİRİŞ

1.1.Aile Kavramı

Toplumun en küçük birimi ailedir. Birey sevmeyi sevilmeyi ait olmayı ailede öğrenir. Aynı zamanda aile bireyin hayata hazırlandığı ilk yerdir. Çocuk aile içerisinde sosyal beceriler kazanıp, kişiliğini oluşturur. (Gümüştepe,2023; Erözkan,2020)

Çocuk ailede şekillenir. Çocuğun hayatına rol model aldığı kişiler ebeveyleri ya da bakımıyla ilgilenen kişilerdir. Çocuk doğru yeme alışkanlıklarını ve tutumlarını aileden öğrenir. Bundan dolayı anne babanın ya da çocuğa bakım veren kişinin beslenme bilgi düzeyinin ne olduğun önemlidir. Beslenme bilgi ve tutumlarının yanı sıra anne babanın fiziksel ve ruhsal durumunun da çocuk beslenmesinde etkili olduğu önceki araştırmalarda görülmüştür.

1.2.Aile Aidiyeti

Aile ortamındaki aile tutumu, ebeveyn desteği, aile içi uyum gibi değişkenler çocuğun kişilik özelliklerinin oluşmasında, sağlıklı beslenme alışkanlıkları kazanmasında, sorunlar ile baş etme özelliğinin gelişmesinde ve sosyal becerilerinin gelişmesinde çok önemli bir yere sahiptir. Özellikle aile içi çatışmanın ve şiddetin olduğu ailelerde çocukların davranış problemlerinin daha çok olduğu tespit edilmiştir. (Biçer, 2014)

Ailesine aidiyet duygusu ve güvenle bağlanan çocuk, ailesi tarafından kabul görüldüğünü, ailenin bir parçası olduğunu hisseder. (Mukra ve Kızılok,2023). Aile aildiyeti o kadar önemlidir ki bir insan için besleneme ve barınma ihtiyacından hemen sonra gelir. (Gümüştepe, 2023)

1.3.Beslenme

Aytekin Çalışmasında beslenmeyi söyle tanımlamaktadır. ‘Beslenme, organizmanın devamlılığı için, yıpranan ve yaralanan dokuların tamiri, gelişmesi, büyümesi, üremesi için gerekli besin maddelerinin sindirim yoluyla alınması ve organlar tarafından işlenmesi sürecidir’ (Aytekin, 2013)

İnsanın gelişimsel dönemlerine bakıldığında sağlıklı büyüme gelişme için beslenme çok önemlidir. Bir bireyin ebeveyn olduktan sonra en önemli gayesi çocuğunu bedensel ruhsal olarak sağlıklı bir şekilde büyütmek olmaktadır. İnsanda bebeklik ile başlayan beslenme deneyimleri yaşam boyu devam eder ve bu deneyimlerin çoğu anne baba tarafından

kazandırılır. Anne baba yedikleri besinlerin çeşitleri ile rol model olurken, bir yandan da ebeveynin sahip olduğu beslenme bilgisi ve çocuklarına uyguladıkları tutum ve davranışlar ile de çocuğun yeme davranışlarının oluşmasına yön vermektedir. Bu durum çocuğun tüm gelişimini etkilemekte ve yetişkinlikteki beslenme alışkanlıklarının da oluşturmaktadır. (Alkış,2023)

Yaşamın her anında yeterli ve dengeli beslenme bedensel ve zihinsel açıdan sağlıklı bir hayat sürülmesine olanak sağlayacaktır. Yetişkinlikte ortaya çıkan hastalıklara bakıldığında: beslenmeye bağlı hastalıkların temelinde çocukluk yatmaktadır. Çocuklukta kazanılan yanlış beslenme alışkanlıkları yetişkinliği de etkilemektedir. Çocuğun geliştireceği doğru beslenme alışkınlıkları kuşkusuz ki birçok etkenden etkilenmektedir. Ailenin ev dışı yemek yeme alışkanlığının fazlalığı, meyve sebze yeme alışkanlıklarının olmayışı, sık atıştırmalıkların tüketilmesi çocuğu sağlıksız yeme davranışları kazanmasına sebep olacaktır. Ancak ebeveylerin çocuklarına karşı sergiledikleri davranışları ve tutumları çocuğun yetişkinlikte oluşturacağı yeme davranışlarıyla etkilidir. (Ulusoy,2022; Güner,2021)

Günümüzde yeme davranışını sadece biyolojik gereksinimler olarak değerlendirmek yanlış olur. Beslenme genetik, fizyolojik, psikolojik, demografik, kültürel ve ekonomik gibi bir Çok faktörün etkisi altında kalarak şekillenmektedir. (Dokuzcan vd.,2023)

1.4.Adölesan

Adölesan dönem 10-19 yaş grubunu kapsayıp çocukluktan yetişkinliğe bir geçiş dönemidir. (Güngörmüş,2015) 10-19 yaş dönemini kapsayan, çocukluk dönemlerinden biri olan adölesan dönemde çocuk büyüme ve gelişmenin etkisi ile birçok değişime maruz kalır. Bu değişimlere bağlı olarak adölesanda psikososyal sorunlar ortaya çıktığı gibi davranışsal sorunlarda meydana gelmektedir. (Küçük Biçer,2014) bu dönem çocuğun nasıl biri olacağının şekilllendiği bir dönem olduğundan dolayı toplum sağlığı açısından önemli bir konudur. (Turan vd.,2009)

1.5 Adölesan beslenmesi

İnsan kişiliğinin ve davranışlarının oluşmaya başladığı adölesan dönemi çocuklarda sağlıklı beslenme davranışlarının kazanıldığı dönemdir. Bu dönem çocuklarının beslenme alışkanlıkları araştırıldığında araştırmaya katılan katılımcıların önemli bir kısmının kahvaltı yapmadığı bunu yerine okuldan temin ettikleri bisküvi, poğaça, simit gibi ürünler ile kahvaltı yaptıkları sonucuna varılmıştır. Tükettikleri besinlere baktığımızda ise doymuş yağ oranı yüksek, tuzlu ve yağlı ürünleri fazla tükettikleri söylenebilir. (Öztürk vd., 2004)

Günümüzde adölesanları ve ailelerinin beslenme bilgi kaynaklarının incelendiği çalışmada ailelerin beslenme bilgisi için en çok televizyon, radyo ve internet gibi kaynakları tercih ettiği görülmektedir. Ancak bu kaynaklardan her zaman güvenilir ve doğru bilgi edinilemeyeceğinden dolayı ailelerin özellikle çocuk beslenmesi ile ilgili her kaynağa güvenip uygulamamaları önem arz etmektedir. (Coskun ve Özcan,2023)

2. ARAŞTIRMA

2.1.Araştırmanın modeli ve yöntemi

Araştırma yöntemini nitel araştırma yöntemleri arasında yer alan doküman inceleme araştırması oluşturmaktadır

Bu araştırmada “aile aidiyeti ve adölesan beslenmesi” kavramlarına alan yazındaki yazılı bilimsel kaynaklardan yararlanılarak çok yönlü bakış açısı getirmek amaçlanmaktadır. Bundan dolayı nitel araştırma yöntemleri arasında yer alan doküman incelemesi yapılmıştır. Doküman incelemesi, araştırma yapılacak konu ile ilgili yayınlanmış dökümanlar incelenir ve elde edilen veriler analiz edirilir. Bu analizde mevcut alan yazındaki yazılı kaynaklar incelenir ve bu kaynaklardan elde edilen veriler analiz edilir (Yıldırım ve Şimşek, 2013).

Çalışmada ‘aile ve beslenme’, ‘adölesan ve aile’, Adölesan beslenmesi ve aile’, aile tutumu ve adölesan beslenmesi’ kelimeleri kullanılarak arama yapılmıştır. Yapılan araştırmalar sonucunda 63 tane kaynağa ulaşılmıştır. Bu kaynaklar arasından aile tutumlarının adölesan

beslenmesine olan etkisini konu alan kaynaklar elenmiştir. Ve 36 özgün makaleye,5 yüksek lisans tezine, 2 doktora tezine, 2 tıpta uzmanlık tezine ve 1 bildiri olmak üzere toplamda 46 kaynağa ulaşılmıştır.

3. BULGULAR

Şahin ve arkadaşlarının yaptığı çalışmada yeme yutma bozukluğu olan çocukların aile tutumlarını inceleyen araştırmaları meta-analiz ile ele almıştır. Çalışmasında 299 araştırmacı ile yapılan bu araştırma sonucunda anne baba tutumlarının ve anne babalık yetkinlikleri arttıkça yeme davranış bozukluklarının azaltığı tespit edilmiştir. Yine aynı çalışmada anne baba ile kurulan bağ, yemek yeme zamanları, birlikte yeme yeme alışkanlıkları ve yemek yerken sergilenen davranışların yeme tutumlarına etki ettiği saptanmışıtr. (Şahin vd.,2019)

Alantar ve Maner (2008) çalışmasında ise yeme bozuklukları olan kişilerde aile ile kurulan bağın sağlam olmadığı tespit etmiştir. Yine aynı çalışmada yeme bozukluğun olan kızların babaları ile kurdukları ilişkinin zayıf olduğuna değinilmiştir. Araştırmada yeme bozukluğu hastalarının önemli bir kısmında aile ile doğru bağlanma oluşturamamalarından kaynaklandığı söylenmektedir. Çocuğun yeme bozukluğunun önüne geçmek için aile ile güvenli bağ kurulması gerektiği vurgulanmaktadır

Erözkan nin (2020) yaptığı araştırmada aileleri tarafından reddedildiğini düşünen ve ailesini ilgisiz olarak tanımlayan kişilerin sağlıklı yeme davranışlarının olumsuz yönde olduğu söylenmektedir. Aynı çalışmada aile içinde şiddete maruz kalan ya da şiddete tanık olan kişilerde de sağlıksız beslenme allışkanlıkları olduğu söylenmektedir.

Alkış (2023) yaptığı araştırmada çocuğun beslenme esnasında besinin içeriğinden çok besleyen kişi ile arasındaki bağın önemine odaklanan ve ailenin yaşam tarzı ve prikolojik durumunun da çocuk beslenmesine etkili olduğu gösteren pek çok çalışma olduğunu belirtmiştir.

Ünlü vd. (2006) yaptığı çalşmada kişilik bozukluğu olan ve çocuğuyla doğru iletişim kuramayan annelerin çocuklarında yeme reddi olduğu görülmüştür.

Çocuk üzerinde kurulan aşırı kontrol sebebiyle çocuğun besinlerinde kısıtlama yapan ya da yemek yemeye aşırı zorlayan, çocuğa tercih etme şansı vermeyen, çocuğun fikirlerini ve seçimlerini önemsemeyen ebeveynlerin çocuklarında, sağlıksız yeme davranışlarına yönelme olduğu tespit edilmiştir. (Dokuzcan vd., 2021)

Aile doyumu sağlamayan, aile içerisinde yeterince hareket özgürlüğü verilmemiş kişilerde yeme bozukluğu eğilimine daha çok rastlanmaktadır. (Arıca vd.,2011)

Çoşkun vd. (2023) annelerin beslenme düzeylerinin çocuk beslenme bilgi düzeyi ve diyet kalitesi ile ilişkisi isimli 201 adölesan ve anneye yaptığı çalışmaya baktığımızda ise çalışmaya katılan annelerin beslenme bilgi düzeyleri arttıkça sağlıklı beslenme tutumlarının arttığı dolayısıyla da çocuğun beslenme tutumlarındada pozitif yönde bir anlam oluştuğu söylenmektedir.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Yapılan araştırmanın sonucunda ailenin çocuğa besin seçimleri konusunda rol model olması gerektiğini aynı zamanda çocuğa oluşturulacak yeme ortamının da çocuk beslenmesinde etkili olduğunu söylenebilir. Ailesi tarafından duygu ve fikirleri önemsenen, yeme konusunda baskı kurulmayan ve anne baba yetkinliği bulunan ebeveynlere sahip çocukların yeme davranışlarının olumlu yönde seyretmektedir. Bunun aksine aile içi şiddete maruz kalan, suçlayıcı, aşağılayıcı, empati yoksunu olan aile ortamlarında yetişen çocuklarda yeme bozuklukları daha çok görülmektedir. Çocuğun yemek istemediği besinleri yedirmek konusunda ısrarcı olma veya o besini yemesi karşılığında ödül vadetme gibi davranışlarda çocukta olumsuz beslenme davranışları gelişmesine sebep olmaktadır.

KAYNAKLAR

Alantaz Z, Maner F (2008). Bağlanma kuramı açısından yeme bozuklukları., 97 - 104.
Alkış Karataş E., Ailelerin Beslenme Tutumları ve Okul Öncesi Dönemde Beslenme Alışkanlıkları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, KTO Karatay Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Konya 20023
Arıca S, Arıca V, Arı M, Özer C. Adolesanda Yeme Bozuklukları. Mustafa Kemal Üniversitesi Tıp Fakültesi Ana Bilim Dalı. 2015;2 (5)
Aytekin Özer K. Aile İçi Etkileşim ve Masallar ile Desteklenmiş Beslenme Eğitiminin 5-5 Yaş Çocukların Beslenme Biçimlerine Etkisinin İncelenmesi, Doktora Tezi Selçuk Ünversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü.Çocuk Gelişimi ve Ev Yönetimi Anabilim Dalı. Konya 2013
Biçer Küçük B., Adölesan Sağlığının İzlenmesinde Ailenin, Okul ve Aile Hekiminin ROlu, Uzmanlık Tezi. Hacaettepe Üniversitesi.Halk Sağlığı Anabilim Dalı. Ankara 2014
Coşkun, S., Ateş Özcan, B., (2023). Annelerin beslenme bilgi düzeylerinin, çocuklarının beslenme bilgi düzeyi ve diyet kaliteleri ile ilişkisi. İstanbul Gelişim Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi, no.20, 594-609.
Dokuzcan d, Gördes Aydoğdu N, gürkan k (2021). İlkokul Öğrencilerinin Ebeveynlerinin Çocukluk Çağı Obezitesi ile İlişkili Algı-Kaygı Düzeyleri ve Çocuk Beslemesine İlişkin Uygulamaları. Sakarya Tıp Dergisi, 11(4), 857- 864. 10.31832/smj.912534
Erözkan, S. Üniversite Öğrencilerinde Aile Aidetinin Sağlıklı Yaşam Biçimi Davranışlarına Etkisi. Uzmanlık Tezi, Trakya Üniversitesi Tıp Fakültesi, Edirne 2020
Gümüştepe, H. Yetişkinlerde Bağlanma Biçimlerinin Aile Aidiyeti ve Yaşam Becerilerine Etkisinin İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi Bahçeşehir Üniversitesi, İstanbul 2023
Güngörmüş Z. (2015). Adölesan Dönemi ve Ailenin Aile Temelli Sağlık Yaklaşımı (ppç216-224). Akademisyen Kitapevi
Güneş Ulusoy S. (2021) Annnelerin beslenme Bilgi Düzeyi, Beslenme Tarzı ve beslenme Sürecinde Çocuklar Üzerindeki Tutumlarının İncelenmesi, Anne ve Çocuk BKİ ile Değerlendirilmesi, Uzmanlık Tezi, Hatay
Öztürk C, Dicle A, Sarı HY, Bektaş M. Okul dönemindeki çocukların sağlık durumlarının belirlenmesi. Milli Eğitim Dergisi 2004;163.
Şahin, S., Şahin, E. S., Öz, N. S., Ülker Atav, P., vd. (2019). Pediatrik Yeme veya Yutma Bozukluğu ve Beslenme Alışkanlığında Aile Rolünün Etkisinin Meta-Analiz Yöntemiyle İncelenmesi. Hacettepe University Faculty of Health Sciences Journal, 6(2), 200-214. https://doi.org/10.21020/husbfd.529292
Turan T., Ceylan S.S., Çetinkaya B., Altundağ S. (2009) Meslek lisesi öğrencilerinin obesite sıklığının ve beslenme alışkanlıklarının incelenmesi. TAF Preventive Medicine Bulletin. 8(1).11
Ulusoy, H. (2022). Ebeveynlerin Yeme Davranışları, Çocuk Besleme Tarzları ve İlişkili Faktörler. Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi, 11(2), 710-722. https://doi.org/10.37989/gumussagbil.974557)
Ünlü, G., Aras, Ş., Güvenir, T., Büyükgebiz, B., & Bekem, Ö. (2006). Yeme reddi olan çocukların annelerinde kişilik bozuklukları, depresyon ve anksiyete belirtileri ve aile işlevleri. Türk Psikiyatri Dergisi, 17(1): 1-10.)
Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2013). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. Seçkin Yayıncılık.

SPOR BİLİMLERİ FAKÜLTESİ ÖĞRENCİLERİNİN FİZİKSEL ÖZSAYGI DÜZEYLERİNİN İNCELENMESİ

INVESTIGATION OF THE LEVELS OF PHYSICAL SELF-ESTEEM OF THE FACULTY OF SPORTS SCIENCES

Doç.Dr. Turan ÇETİNKAYA
Ahi Evran Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, Beden Eğitimi ve Spor Bölümü
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0001-6363-5300

Doktorant. Recep AYHAN
Kırıkkale Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Beden Eğitimi ve Spor A.B.D.
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-6577-1266

Özet

Araştırmanın amacı, Spor bilimleri Fakültesi öğrencilerinin fiziksel öz saygı düzeylerini bazı değişkenler açısından incelemektir. Araştırma tarama modeline göre yürütülmüştür. Araştırmanın örneklemi uygun örnekleme yöntemi ile seçilen sporcu 185 üniversite öğrencisinden oluşmaktadır. Araştırma Kırıkkale ve Kırşehir Ahievran Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültelerinde yürütülmüştür. Veriler SPSS 26.0 paket programı ile analiz edilmiş ve verilerin çözümlenmesinde Normallik Analizleri, Cronbach Alpha iç tutarlık analizi, T-Testi ve ANOVA uygulanmıştır. Öğrencilerin cinsiyet değişkeni ile Fiziksel Öz-Saygı Ölçeği (FSÖ) ve görünüm alt boyutları arasında erkeklerin lehine anlamlı farklılık tespit edilmiştir. Ayrıca ferdi spor yapan öğrencilerin takım sporları yapanlara göre FSÖ ortalama ve görünüm alt boyutlarında anlamlı ölçüde yüksek olduğu tespit edildi. Spor Bilimeri Fakültesi Antrenörlük bölümünde öğrenim gören sporcuların Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği bölümündeki öğrencilere göre FSÖ ortalama, kilo ve atıf alt boyutlarında anlamlı düzeyde yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Fiziksel Öz-Saygı, Spor Bilimleri Fakültesi.

Abstract

The aim of the study is to examine Sports Science Faculty students in terms of some variables in the field of physical self-esteem. The research was conducted according to the scanning model. The sample of the research consists of 185 university students selected by the appropriate measurement method. The research was conducted in Kırıkkale and Kırşehir Ahievran University Sports Sciences Faculties. The data were analyzed with the SPSS 26.0 package program and Normality Analysis, Cronbach Alpha internal control analysis, T-Test and ANOVA were applied in the analysis of the data. Measuring the pipes of the instruments was determined between the organism sex variable and the Self-Esteem Scale in the Body (FSS) and appearance sub-tools. In addition, it was determined that the individuals who did individual sports were higher in terms of their FSS mean and appearance sub-dimensions compared to those who did team sports. It was found that the athletes who work in the Faculty of Sport Sciences Coaching Department have higher speed levels in the FSS average, weight and citation sub-dimensions compared to those in the Physical Education and Sports Teaching department.

Keywords: Physical Self-Esteem, Faculty of Sport Sciences

1. GİRİŞ

Fiziksel aktivitenin (FA), korunma ve tedavi açısından birçok sağlık alanıyla (fiziksel ve zihinsel) ilişkili olduğu ve yaşam kalitesine olumlu etkisi olduğu bilinmektedir. Fiziksel aktiviteye düzenli katılımın kalp hastalığı, kas zindeliği, kemik sağlığı, diyabetli bireyler için glisemik kontrol, obezite ve kalp hastalığı yüksek benlik saygısı, düşük kaygı, stres için diğer

risk faktörleri olan kişiler için faydalı olduğu bilinmektedir. Sağlık ve fonksiyonel durum ile ilgili olarak fiziksel aktivite ve zindelik hakkında bilgi, sağlık bilgisi ve hastalığın önlenmesi açısından büyük önem taşımaktadır (Haakstad and Bø, 2007; Chetty vd.,2019; Molina-Cantero vd.; Lopes vd., 2020; Ayhan ve Öçalan, 2022). Özellikle gençlerde FA kemik mineral yoğunluğunu, kardiyovasküler sağlığı, aerobik kondisyonu, kas gücünü ve dayanıklılığı geliştirir ve sürekli olarak daha iyi psikolojik sağlıkla ilişkilendirilir (Marques vd.,2014). Çalışmalar, bireylerin günlük fiziksel aktivite (FA) seviyesinde önemli bir düşüşe dikkat çekmektedir (Fagaras vd., 2015). Özellikle öğrencilerin FA seviyelerinin değerlendirilmesine ilişkin bilimsel veriler, modern çağ gençlerinin düzenli FA eksikliğini dikkat çekerler. Düzenli FA eksikliği, gençlerde ve öğrencilerde obezitenin gelişmesine yönelik ana tehdittir. Bir araştırmada üniversite öğrencilerinin önemli bir yüzdesinin gün boyunca (60 dakika orta düzeyde FA) ve hafta boyunca (150 dakika şiddetli FA) gerçekleştirme önerilerine uymadıkları görülmüştür. Gençlerin fiziksel aktivitelerinin azalması, hareketsiz yaşam tarzlarında artış ve obezite riskini beraberinde getirdiği bilinmektedir Özellikle Birinci sınıf öğrencilerinin, FA katılımında keskin bir düşüş yaşadıkları da dikkat çekicidir (Essaw vd., 2019; Osipov vd., 2020). Orantısız vücut kompozisyonu, fiziksel uygunluk üzerinde olumsuz bir etkiye sahiptir. Fiziksel aktivitelere, özellikle yüksek yoğunluklu aktivitelere düzenli olarak katılmak, fiziksel uygunluğu etkili bir şekilde geliştirebilir (Jiang, 2010).

Beden algısı, bireyin kendini zihninde canlandırması olarak tanımlanabilmektedir. Bunun yanı sıra, beden ve bedene ait tüm duyumların zihindeki tablosu olarak da tanımlanmaktadır. Çalışmalar beden hoşnutsuzluğunun yaşanılan toplumun kültürel değerlerinin değişmesiyle ilişkili olduğunu göstermektedir. Adölesan dönemde kız çocuklar medyadan daha fazla etkileniyor gibi görünse de erkeklerin daha kaslı olma isteği de bir anlamda medya yüzünden artmaktadır. Kız çocukların zayıf görünme isteği sonucunda sağlıksız diyetler uygulamaları, yeme bozukluğu veya obeziteye neden olabilmektedir. Erkeklerde ise kaslı olma isteği sağlık için tehlikeli olabilen steroid kullanımına yol açabilmektedir. Spor yapan adölesanların spor yapmayanlardan daha olumlu beden algısına sahip olduğunu gösteren çalışmalar, beden algısının stres seviyesine de etkisi olduğuna dikkat çekmektedir (Önal vd., 2019). Benlik saygısı, genel refah ve ruh sağlığı ile ilgili insan işleyişi ve performansı için ana faktörlerden biri olarak tanımlanmıştır. Fiziksel benlik, tüm çağlar boyunca küresel benlik saygısı ile ilişkili en önemli faktörlerden biri olarak kabul edilmiştir. Fiziksel benlik saygısı alanı olarak bilinen fiziksel görünüş algılarının engelli olan ve olmayan kişilerde benlik saygısını en iyi yordadığını bildirmiştir. Ayrıca fiziksel benlik, egzersizin sağlıkla ilgili fiziksel aktivite ve zindelik üzerindeki etkisine aracılık edebilir. bu da egzersiz programları nedeniyle sporcuların fiziksel özgüvenlerini geliştirdikleri ve sonuç olarak fiziksel sonuçlarını geliştirdikleri anlamına gelir (Qasim vd., 2019). Yapılan araştırmalarda her yaş döneminde karşımıza çıkan bu durum, sosyal ilişkiler anlamında önemli bir aşamada olan üniversite öğrencileri için de ciddi bir sorun olarak incelenmiştir (Adams vd, 2005; Karaçam, 2016; Sezgin ve Erdoğan, 2015). Bu süreçte, öğrencilerin birçok faktöre bağlı olan antropometrik özelliklerine (yaş, boy, kilo) bağlı olarak iyi bir fiziksel algıya sahip olmalarının, insan ilişkilerinde güven ve başarı için önemli olduğu vurgusu yapılmıştır. Kendini fiziksel açıdan olumlu değerlendirenlerin, insan ilişkilerinde kendine daha güvenli ve işlerinde daha başarılı olduğu; kendini beğenmeyen, kendinde birçok kusur bulunduğunu düşünen bireylerin ise, yaşamlarının çeşitli dönemlerinde ve/veya sürekli olarak huzursuz, güvensiz ve değersizlik duyguları içinde oldukları bilinmektedir (Cengiz ve Güllü, 2018). Fiziksel saygı, benlik saygısının önemli bir yönüdür. Kendisini, kişinin kendi vücudunun görünümünün öz değerlendirmesi olarak ifade eder. Fiziksel saygıyı, kendi bedenimizin zihnimizde oluşturduğumuz görüntüsü, yani kendimizi nasıl temsil ettiğimiz olarak tanımladı. Farklı vücut bölümlerinin bir kişiye getirdiği memnuniyet, kişinin benlik saygısı ile ilgilidir. Ergenler ve yetişkinler için Fiziksel Saygı Ölçeği'ni geliştirirken, fiziksel saygının üç boyutu olduğunu bulmuşlardır. Bu boyutlar; Bir kişinin ağırlığına saygıyı ifade

eden kilo boyutu, kişinin kendi görünümüne saygıyı ifade eden görünüş boyutu ve kişinin kendisinin fiziksel değerlendirmelerini nasıl algıladığını gösteren atıf boyutudur.(Karaçam ve Adıgüzel, 2016).

Bu çalışmada, Spor Bilimleri Fakültesi öğrencilerinin fiziksel öz saygı düzeyleri nin bazı değişkenler açısından incelenmesi amaçlanmıştır.

2. MATERYAL VE METOD

2.1.Araştırmanın Modeli

Araştırma tarama (survey) modeli ile tasarlanarak, güvenilir ve geçerli bir ölçekle katılımcıların verileri toplanmıştır. Tarama araştırmaları, büyük bir gruptan bilgi toplamanın benzersiz bir yoludur. Bu tür araştırmanın yürütülmesinin kolay olduğuna dair yaygın bir algıya rağmen, anlamlı sonuçlar elde etmek için bir anketin kapsamlı bir planlama, zaman ve çabaya ihtiyacı vardır (Jones vd., 2013).

2.2.Evren ve Örneklem Grubu

Araştırmanın ulaşılabilir evrenini Kırıkkale ve Kırşehir Ahi Evran Üniversitelerinde eğitim gören Spor Bilimleri Fakültesi öğrencileri, örneklem grubunu ise kolayda örnekleme yöntemi ile seçilen 92'si kadın (% 49,7), 93'ü erkek (% 50,3) toplamda 185 gönüllü ferdi veya takım sporlarını lisanslı veya lisanssız olarak icra eden spor bilimleri öğrencileri oluşturmaktadır.

2.3.Veri Toplama Araçları

Anketin ilk bölümünde araştırmacılar tarafından oluşturulan demografik bilgileri içeren kişisel bilgi formu uygulanmıştır. İkinci bölümde örneklem grubunun Fiziksel saygı düzeylerini ölçek amacı ile (Confalonieri vd., 2008) tarafından geliştirilen (Karaçam, 2016) tarafından Türkçeye uyarlanan Fiziksel Öz-Saygı Ölçeği (FSÖ) kullanılmıştır. Ölçeğin 12 maddeden oluşur ve 5'li likert tipindedir Ölçekte 5 maddeden oluşan görünüm, 3 maddeden oluşan kilo ve 4 maddeden oluşan atıf, olmak üzere üç alt boyutu vardır. Ölçekte 2, 4, 6, 8, 10, 12 numaralı maddeler ters puanlanır. Ölçekten alınan yüksek puan fiziksel saygı seviyesinin yüksek olduğunu gösterir. FSÖ'nun 3 faktörlü yapısının doğrulanması için yapılan DFA sonuçları modelin iyilik uyum indekslerinin kabul edilebilir düzeyde olduğunu göstermiştir (sd = 3.69, RMSEA = .087, CFI = .89, GFI = .92). Mevcut çalışmamızda ölçek geneli güvenirlik analizi sonucu Cronbach Alpha Katsayısı .82 gibi Yüksek bir düzeyde bulunmuştur. (Tablo 1).

2.4.Verilerin Analizi

Verilerin analizinde kullanılacak testleri belirlemek için basıklık ve çarpıklık değerlerinin yanında, Kolmogorov-Smirnov, Histogram, Plot Grafikleri ve Kayıp veri ve uç değer analizleri yapılarak incelenmiştir. (George and Mallery, 2019) normallik varsayımı için ±2 aralığını kabul edilir olarak değerlendirmektedir. Bütün bu değerlendirmeler neticesinde verilerin normallik varsayımını sağladığı görülmektedir (Tablo 1).

Tablo 1. Ölçeklerin güvenirlik ve çarpıklık-basıklık tablosu

Ölçek	Maddeler	N	$\bar{X}$	SD	Çarpıklık	Basıklık	Cronbach's Alpha
FSÖ.	12	185	2.29	0.59	.292	.523	0.82

Tablo 1'de ölçeklerin değer tablolarına ait verilere yer verilmiştir. Ölçeğin (12 madde) Cronbach's Alpha değeri 0.82 olarak hesaplanmıştır.

Verilerin analizinde ikili karşılaştırmalar için parametrik test olan bağımsız örneklem t-Testi; çoklu karşılaştırmalar için ANOVA testi ve anlamlı farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu

belirlemek için Tukey testi kullanılmıştır. Verilerin analizi için IBM tarafından geliştirilen SPSS 26 versiyonu kullanıldı.

3. BULGULAR

Araştırmanın bu bölümünde ölçeğe ilişkin katılımcılardan elde edilen veriler üzerinde yapılan analiz sonuçlarına ilişkin bulgulara yer verilmiştir.

Tablo 2. Cinsiyet değişkenine göre fiziksel saygı ölçeği t-testi sonuçları

Alt Boyutlar	Cinsiyet	N	X̄	SD	T	P
Görünüm	Kadın	92	1,6891	1,08308	2.21	**.028***
	Erkek	93	2,0624	1,20325		
Kilo	Kadın	92	2,3442	,84941	1.68	.094
	Erkek	93	2,5699	,97006		
Atıf	Kadın	92	2,5978	,84917	1.34	.181
	Erkek	93	2,7823	1,00962		
Fizksel Öz-Saygı ölçeği (toplam)	Kadın	92	2,1558	,68887	2.36	**.019***
	Erkek	93	2,4292	,87443		

*p<0.05

Tablo 2'de cinsiyetin, öğrencilerin Fiziksel öz saygı düzeyleri üzerindeki etkisini incelemeye yönelik yapılan t-testi tablosu yer almaktadır. Yapılan analiz sonucunda öğrencilerin cinsiyet değişkenine göre FSÖ toplam ve Görünüm alt boyutları arasında erkeklerin lehine anlamlı farklılık tespit edilmiştir (p>0.05).

Tablo 3. Ferdi veya Takım Sporları değişkenine göre Fiziksel saygı ölçeği t-testi sonuçları

Alt Boyutlar	Sporcu	N	X̄	SD	T	P
Görünüm	Ferdi	148	2,0770	1,17375	4,328	**0,00***
	Takım	37	1,0757	,62779		
Kilo	Ferdi	148	2,5766	,90401	5,006	**0,00***
	Takım	37	1,9820	,81629		
Atıf	Ferdi	148	2,7145	,93132	3,645	.487
	Takım	37	2,5946	,95806		
Fizksel Öz-Saygı ölçeği (toplam)	Ferdi	148	2,4144	,81794	,697	**0,00***
	Takım	37	1,8086	,46476		

*p<0.05

Tablo 3'de Ferdi veya Takım Sporu değişkenlerinin, öğrencilerin Fiziksel öz saygı düzeyleri üzerindeki etkisini incelemeye yönelik yapılan t-testi tablosu yer almaktadır. Yapılan analiz sonucunda öğrencilerin Atıf alt boyutu hariç diğer alt boyutlarda ve Ölçek toplamında anlamlı farklılık tespit edilmiştir (p>0.05).

Tablo 4. Bölüm değişkenine Fiziksel Saygı Ölçeği ANOVA sonuçları

Alt Boyutlar	Bölüm	$\bar{X}$	N	F	P	Anlamlı Fark.
Görünüm	B.E.S. Öğretmenliği (1)	1,66	72	2,095	,126	
	Antrenörlük (2)	2,04	51			
	Spor Yöneticiliği (3)	1,99	62			
Kilo	B.E.S. Öğretmenliği (1)	2,30	72	3,485	**,033***	2>1
	Antrenörlük (2)	2,70	51			
	Spor Yöneticiliği (3)	2,40	62			
Atıf	B.E.S. Öğretmenliği (1)	2,55	72	3,431	**,034***	2>1
	Antrenörlük (2)	2,94	51			
	Spor Yöneticiliği (3)	2,59	62			
Fizksel Öz-Saygı ölçeği (toplam)	B.E.S. Öğretmenliği (1)	2,11	72	4,078	**,019***	2>1
	Antrenörlük (2)	2,52	51			
	Spor Yöneticiliği (3)	2,29	62			

*p<0.05

Tablo 4'de öğrencilerin öğrenim gördükleri bölümlerin Fiziksel saygıdüzeyi üzerindeki etkisini incelemeye yönelik yapılan ANOVA tablosu yer almaktadır. Analiz sonucunda FSÖ toplam, Kilo ve Atıf alt boyutlarında Antrenörlük Bölümü öğrencilerinin Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği Bölümü öğrencilerine göre anlamlı düzeyde yüksek FSÖ puanı elde ettikleri tespit edilmiştir (p<0.05).

4. TARTIŞMA

Araştırmamızda öğrencilerin cinsiyet değişkenine göre Fiziksel saygı düzeyleri erkeklerin lehine anlamlı düzeyde yüksek olduğu tespit edilmiştir. Beden Eğitimi Öğretmenleri ile yapılan bir araştırmada cinsiyetin çalışmamızın aksine örneklem grubunun fiziksel saygı düzeyleri üzerinde belirleyici bir değişken olmadığı tespit edilmiştir (Karaçam ve Adıgüzel, 2016) Adıgüzel (2018)' in Basketbol hakemlerini ile yaptığı bir araştırmada da cinsiyet değişkeninin katılımcıların Fiziksel öz saygı düzeyleri üzerinde erkeklerin ortalaması yüksek olsa da anlamlı düzeyde bir fark olmadığı tespit edilmiştir. Norveç' te 15 yaşında 1839 ergenin Fiziksel Aktivite ve Fiziksel öz Saygısı Arasındaki İlişkinin incelendiği bir araştırmada erkeklerde fiziksel aktivitenin fiziksel güç/kuvvet ve esneklik yoluyla fiziksel görünüm üzerinde dolaylı bir etkisi olduğu gözlemlense de kadınlarda gerçek fiziksel uygunluk indeksleri aracılığıyla fiziksel

aktivitenin fiziksel görünüm üzerinde hiçbir dolaylı etkisi tespit edilmediği bulunmuştur (Haugen vd., 2013). Üniversite Öğrencileri ile beden algısı üzerine yapılan bir araştırmada erkeklerin % 18.8'inin ve kadınların % 22.7'sinin bedenlerinden hoşnut olmadığı belirlenmiştir (Önal vd.,2019)

Ferdi veya Takım Sporu değişkenlerinin, öğrencilerin Fiziksel öz saygı düzeyleri üzerindeki etkisini incelemeye yönelik yapılan analiz sonucunda öğrencilerin Atıf alt boyutu hariç diğer alt boyutlarda ve Ölçek toplamında bireysel sporcuların lehine anlamlı farklılık tespit edilmiştir. Çocukluk çağında 987 öğrenci nin spor katılım ve öz saygı ilişkisini inceleyen bir araştırmada takım sporlarında daha fazla zaman geçiren ancak bireysel sporlarda vakit geçirmeyen çocukların, akranlarına göre daha yüksek öz saygısı ile ilişkili olan bir defada daha yüksek spor benliği bildirdiklerini göstermiştir (Slutzky and Simpkins, 2009).

Öğrencilerin öğrenim gördükleri bölümlerin Fiziksel saygıdüzeyi üzerindeki etkisini incelemeye yönelik yapılan analiz sonucunda FSÖ toplam, Kilo ve Atıf alt boyutlarında Antrenörlük Bölümü öğrencilerinin Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği Bölümü öğrencilerine göre anlamlı düzeyde yüksek FSÖ puanı elde ettikleri tespit edilmiştir.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Sonuç olarak katılımcıların fiziksel öz saygı düzeylerini bazı demografik parametreler üzerinde anlamlı farklılığa neden olmaktadır. Araştırmamızda katılımcıların cinsiyet değişkeni ile fiziksel öz saygı düzeylerinde erkekler lehine anlamlı düzeyde bir fark oluşmuştur. Bu bağlamda erkeklerin dış görünümünden kadınlara nazaran daha çok memnun olduğu kilolarını ve dış görünümlerini değiştirmede kadınlardan daha az istekli olduğu söylenebilir. Benzer araştırmalarında bazılarında anlamlı farklar oluşmasa da genel olarak ortalama bazında erkeklerin lehine üstünlük oluşmaktadır. Ferdi veya Takım Sporu değişkenlerinin, öğrencilerin Fiziksel öz saygı düzeyleri üzerindeki etkisini incelemeye yönelik yapılan analiz sonucunda ferdi sporcuların fiziksel öz saygı düzeylerinin anlamlı ölçüde yüksek olduğu görülmüştür. Bireyselliğin ön planda olduğu başarının ve başarısızlığın çoğunlukla tek kişinin sırtında olduğu bilinmektedir. Bu çalışmaya istinaden, fiziksel öz saygı üzerinde yapılacak benzer çalışmalar, fiziksel saygı ve fiziksel aktivite hakkında toplum bilincinin gelişmesi için farklı örneklem gruplarına uygulanması önem arz etmektedir. Fiziksel öz saygı olgusunun yeni bir olgu olarak dikkat çekmesi ve yeterli düzeyde yapılmayan araştırmalar sebebiyle mevcut araştırmamızda kapsamlı bir tartışma yapılamamıştır Üniversite öğrencilerinin fiziksel öz saygılarını düzeylerini arttırmak ve bunu eylemsel düzeyde yaşamlarına yansıtmaları için yapacakları fiziksel aktiviteler için Üniversite yönetimleri, üniversitelerin bulunduğu il ve ilçelerin yerel yönetimleri gerekli hassasiyeti göstermeleri önem arz etmektedir. Bu çalışmadan yola çıkarak, fiziksel öz saygı, düzeylerinin araştırılmasına yönelik çalışmaların yapılması literatüre katkı sağlayacaktır. FA düzeylerini iyileştirmek ve sağlık sorunlarını önlemek için gençlerin FA ile ilgili faktörlerin anlaşılmasına ve etkili müdahale programlarının geliştirilmesine de ayrıca ihtiyaç vardır. Fiziksel öz saygılarına bağlı olarak özellikle erkeklerin kaslı görünüm kazanmak için bilinçsiz anabolik steroid benzeri takviyeleri kullanmaları, kadınların ise hızlı sonuçlar almak adına yaptıkları sağlıksız diyetlerin önüne geçilmesi maksadıyla bilinçlendirilmeleri elzemdir.

KAYNAKÇA

Adams, H., Adams, R., Del Zoppo, G. and Goldstein, L. B. (2005). Guidelines for the early management of patients with ischemic stroke: 2005 guidelines update a scientific statement from the Stroke Council of the American Heart Association/American Stroke Association. Stroke,36(4), 916-923.

Adigüzel, N. S. (2018). Basketbol hakemlerinin fiziksel öz saygıları ile öz yeterlilikleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Ulusal Spor Bilimleri Dergisi*, 129-137. Https://doi.org/10.30769/usbd.482410.

Ayhan, R. and Öçalan, M. (2022). Uçurtma sörfü (kitesurfing) ile ilgilenen bireylerin serbest zaman egzersiz düzeyleri serbest zaman engelleri ve motivasyonlarının incelenmesi. *Gazi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, *27*(1), art. 1. Https://doi.org/10.53434/gbesbd.971451.

Cengiz, R., and Güllü, S. (2018). Spor bilimleri fakültesi öğrencilerinin liderlik yönelimleri ve fiziksel saygı düzeylerinin incelenmesi. *Gaziantep Üniversitesi Spor Bilimleri Dergisi*. https://doi.org/10.31680/gaunjss.474908.

Chetty, T., Shetty, V., Fournier, P. A., Adolfsson, P., Jones, T. W., and Davis, E. A. (2019). Exercise management for young people with type 1 diabetes: a structured approach to the exercise consultation. *Frontiers in endocrinology*, *10*, 326. Https://doi.org/10.3389/fendo.2019.00326.

Confalonieri, E., Ionio, C., Traficante, D., and Gatti, E. (2008). Body esteem scale: a validation on Italian adolescents. *Tpm. Testing, psychometrics, methodology in applied psychology*, *15*, 153-165.

Essaw, E., Moses, M. O., Arifa, D., Acheampong, İ. K., Mensah, W. and Owusu, l. (2019). Physical activity patterns and dietary habits of undergraduate students. *Baltic Journal Of Health And Physical Activity*, *11*(1), 115-123. Https://doi.org/10.29359/bjhpa.11.1.12.

Fagaras, S.P., Radu, I.E., and Vanvu, G. (2015). The level of physical activity of university students. *Procedia - social and behavioral sciences*, *197*, 1454-1457. Https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2015.07.094.

George, D., and Mallery, P. (2019). *IBM spss statistics twenty-five step by step: a simple guide and reference* (fifteenth edition). Routledge, Taylor and Francis Group.

Haakstad, l. A. H. and Bø, K. (2007). Fitness and physical activity in Norwegian adults. *Advances in physiotherapy*, *9*(2), 89-96. Https://doi.org/10.1080/14038190701403756.

Haugen, T., Ommundsen, Y. and Seiler, s. (2013). The relationship between physical activity and physical self-esteem in adolescents: the role of physical fitness indices. *Pediatric exercise science*, *25*(1), 138-153. Https://doi.org/10.1123/pes.25.1.138.

Jiang, Y. (2010). *Proceedings of the 2010 international symposium on children and youth fitness and health: Nanjing, P.R. China, October 28-31, 2010*. World academic union.

Jones, T., Baxter, M. and Khanduja, v. (2013). A quick guide to survey research. *The annals of the royal college of surgeons of England*, *95*(1), 5-7. Https://doi.org/10.1308/003588413x13511609956372.

Karaçam, A. (2016). *Beden eğitimi öğretmenlerinin başari algilarinda yordayici olarak akademik iyimserlik, psikolojik iyi oluş ve fiziksel saygi* [doktora tezi]. Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Karaçam, A. ve Adigüzel, N., S. (2016). Beden eğitimi öğretmenlerinin fiziksel saygı düzeylerinin incelenmesi. *Gaziantep Üniversitesi Spor Bilimleri Dergisi*, *1*(2), 62-74.

Lopes, W. A., Porto, f. E. and Leite, n. (2020). Effect of physical training on exercise-induced bronchospasm in young asthmatics. *Revista Brasilia De Medicina Do Esporte*, *26*(1), 77-81. Https://doi.org/10.1590/1517-869220202601201675.

Marques, A., Martins, J., Sarmiento, H., Diniz, J. and Carreiro da Costa, F. (2014). Adolescents' physical activity profile according to parental physical activity participation. *Journal of Human Sport And Exercise, 9*(1), 81-90. https://doi.org/10.4100/jhse.2014.91.09.

Molina-Cantero, A. J., Merino-Monge, M., Castro García, J. A., Pousada-García, T., Valenzuela-Muñoz, D., Gutiérrez Parraga, J., López Álvarez, S. and Gómez Gonzalez, J M. (2021). A study on physical exercise and general mobility in people with cerebral palsy: health through costless routines. *International Journal Of Environmental Research and Public Health, 18*(17), 9179. Https://doi.org/10.3390/ijerph18179179.

Osipov, A. Yu., Potop, V., Nagovitsyn, R. S., Zemba, E. A., Knyazev, A. P., Orlova, I. I., Ratmanskaya, T. I. and Iermakov, s. S. (2020). Indicators of physical activity and fitness of male students at russian universities. *Physical Education of Students, 24*(1), 40-46. Https://doi.org/10.15561/20755279.2020.0105

Önal, S., Koca Özer, B., Sağir, M., Sağir, S., Özdemir, A., Acar, S. and Meşe Yavuz, E. (2019). Üniversite öğrencilerinde beden algisi ve beden kitle indeksi arasindaki ilişkinin incelenmesi. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, 59*(1), 543. Https://doi.org/10.33171/dtcfjournal.2019.59.1.28.

Qasim, S., Telfah, Y. and Haddad, Y. (2019). Physical self-esteem of wheelchair basketball players. *Acta Gymnica, 49*(1), 3-9. Https://doi.org/10.5507/ag.2018.025.

Sezgin, F. and Erdogan, O. (2015). Academic optimism, hope and zest for work as predictors of teacher self-efficacy and perceived success. *Educational Sciences-Theory and Practice,15(1).*

Slutzky, C. B. and Simpkins, S. D. (2009). The link between children's sport participation and self-esteem: exploring the mediating role of sport self-concept. *Psychology of sport and exercise, 10*(3), 381-389. Https://doi.org/10.1016/j.psychsport.2008.09.006.

COĞRAFYA BÖLÜMÜ VE COĞRAFYA ÖĞRETMENLİĞİ MEZUNLARININ İSTİHDAM DURUMUNUN DEĞERLENDİRİLMESİ

ASSESSMENT OF EMPLOYMENT STATUS OF GRADUATES OF THE DEPARTMENT OF GEOGRAPHY AND GEOGRAPHY TEACHING

Prof. Dr. Rüştü ILGAR
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Coğrafya Eğitimi Anabilimdalı
ORCID NO: 0000-0002-4981-7324

ÖZET

Günümüzde Coğrafya bölümü ve Coğrafya öğretmenliği bölümü mezunlarının öğretmen olarak istihdam sorunu yaşamaktadır. İstihdam sorununun yaşanmasına neden olan birçok durum bulunmaktadır. Soruna neden olan durumlar detaylı bir şekilde bu çalışmada değerlendirilmiştir. Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması yöntemi kullanılmıştır. Birçok doküman, makale, rapor taranmıştır. Araştırma verilerinde 2015-2019 Yükseköğretim kurumu yıllara göre mezun sayıları dikkate alınmıştır. Sayısal verilere Yükseköğretim bilgi yönetim sisteminden ulaşılmıştır. Coğrafya mezunlarının kamuda işe yerleşme süresi ile ilgili verilere Cumhurbaşkanlığı insan kaynakları ofisi üniversite mezun sisteminden ulaşılmıştır. Milli Eğitim Bakanlığı atama sayıları mezun sayıları ile ilişkilendirilmiştir. 2019 yılında Coğrafya bölümü mezunu 2911, Coğrafya Öğretmenliği mezunu ise 114 kişidir. 2019 yılında yapılan atama 247 kişidir. Sadece yıllık bazda değerlendirdiğimizde veri uyumsuzluğu, sayıların denk olmaması istihdam sorunun yaşanmasına neden olmaktadır. Birçok mezun işsiz kalmakta ya da farklı alanlarda istihdam etmektedir. Araştırma yılları kapsamında bir son beş yıl içerisinde mezun olan kişi sayısı ve açılan kadro sayısı tek grafikte ilişkilendirilmiştir. Araştırma sonuçlarına göre ücretli öğretmen uygulaması problem oluşturmaktadır. Aynı zaman da geçmişten bugüne uygulanan yöntemler, mezun sayısının çok fazla olması, atama sayısının az olması istihdam sorunu yaşatmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Coğrafya bölümü, Coğrafya öğretmenliği, mezun, istihdam

ABSTRACT

Today, graduates of geography department and geography teaching have employment problems. There are many situations that cause employment problems. The situations that cause the problem are given in detail in the study. In the study, the situation study method was used from qualitative research methods. Many documents, articles, reports have been scanned. In the research data, 2015-2019 Graduate numbers of higher education institutions are taken into account by year. Numerical data were accessed from the Higher Education information management system. Data on the time of placement of geography graduates in public office were obtained from the university graduate system of the Presidential Office of Human Resources. The number of appointments of the Ministry of National Education is associated with the number of graduates. In 2019, there were 2911 graduates of geography department and 114 graduates of Geography Teaching. The appointment in 2019 was 247 people. When we evaluate it for only one year, the fact that these numbers are not equal causes employment problems. Many graduates are unemployed or employed in different fields. Within the scope of the research years, the number of graduates and the number of staff opened in the last five years are associated in a single chart. According to the results of the research, paid teacher practice is a problem. At the same time, the methods applied from the past to the present, the large number of graduates, the small number of appointments cause employment problems.

Keywords: Geography department, Geography teaching, graduate, employment

GİRİŞ

Türkiye'nin nüfus yaş grupları bakımından değerlendirildiğinde genç nüfusun fazla olması dinamik bir yapıya kavuşmamızı sağlamıştır. Bu durumun olumlu sonuçları kadar, olumsuz sonuçları da ortaya çıkmıştır. Türkiye'de lisans mezunları son yıllarda gittikçe artan istihdam problemi ile karşı karşıya kalmıştır. Sosyal bilimlerden biri olan Coğrafya önemi nedeniyle geçmişte de olduğu gibi bugün de, gelecekte de öğretim planları içerisinde yerini almaya devam edecektir. Bu çalışmada 58 adet örgün coğrafya programını kapsayan Coğrafya bölümü ve 9 adet Coğrafya Öğretmenliği lisans programlarından mezun olan öğretmen adaylarının istihdam durumları değerlendirilecektir. Türkiye'de her sene artış gösteren genç nüfus işgücünü olumlu yönde etkilemektedir. Artış gösteren ekonomik büyüme ile istihdam oranına bakıldığında dengeli olmadığı tespit edilmiştir. Kalkınmanın yanında işsizlik rakamlarında artış ülke için işsiz büyüme sorunu doğurmaktadır. Daha detaylı bakıldığında işsizlik içerisinde lisans mezunu sayısının fazla olması da bu durumu destekler niteliktedir (Sayın, 2011). Bunun nedeni lise mezun sayılarının Toplum içerisinde oranı ile ilişkili olmasıdır.

Bölümlerden mezun olan öğrenciler yerel yönetimlerde jeomorfolog unvanı ile istihdam edilebilmektedir. Mezun sayısının fazla olması yine de istihdam problemini çözmeye yetmemiştir. Kılınç ve Ateş'in (2014) yaptığı çalışmada Coğrafya bölümü mezuniyeti sonrası % 62 oranla kamuda % 5 oranla ise özel sektörde öğretmenlik yapma istekleri bulunmaktadır. Bu oranlara bakıldığında kamu için alım sayısının az olması ve birçok öğretmen adayının birikmiş olması problemin gittikçe büyüyeceğini açıkça göstermektedir.

Türkiye geneli lise düzeyinde hizmet veren okullarda Coğrafya öğretmenleri istihdam konusunda problem yaşamaktadır. Birçok branşta olduğu gibi hem eğitim fakültesinde hem de fen edebiyat fakültelerinde bulunması mezun sayısının ihtiyaç fazlası doğurmasına neden olmuştur. Coğrafya ve Coğrafya öğretmenliği programları birbirinden farklıdır. Coğrafya bölümü öğrencileri fen edebiyat fakültelerinde eğitim almaktadır. Coğrafya bölümlerine sonradan formasyon verilmesi her iki bölümün öğrencilerini eşit düzeye getirmektedir (İlhan ve diğ. 2013). Coğrafya bölümlerinde ikinci öğretim uygulamasının da yer alması Milli Eğitim Bakanlığı kadro ihtiyacının çok üstünde mezun vermesine neden olmuştur. Öğretmen ihtiyacının batıdan doğuya doğru daha fazla olduğu görülmüş, öğretmen eksiğinin ise ücretli öğretmenlerle tamamlandığı gözlemlenmiştir. Son yıllar da artış gösteren özel okul ve etüt merkezleri istihdam sorununun giderilmesinde etkin paya sahip olamamıştır. Her geçen sene mezun fazlasının artması daha fazla birikmeye neden olmaktadır. Bu eğitim sektörü için büyük bir sorundur.

YÖNTEM

Bu çalışmada Coğrafya öğretmenlerinin istihdam durumu incelenmiştir. Veri toplama ve/veya durum tespitine yönelik çalışma değildir. Durum tespit çalışmasından oluşan verilerin olgu ve gözlemları kapsayan durum çalışmasıdır. Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması yöntemi kullanılmıştır. Bu çalışmada tarama ve derleme yöntemi kullanılmıştır. Coğrafya bölümü ve Coğrafya Öğretmenliği bölümü öğrencileri mezun olduktan sonra karşılaştığı işsizlik sorunu nedenleri ve sonuçlarına değinilmiştir. Mezunların istihdam durumu hakkındaki bilgilere literatür araştırmaları ile ulaşılmıştır. Makale, rapor ve doküman taranmıştır. Araştırma verileri olarak 2015-2019 Yükseköğretim kurumu yıllara göre mezun sayıları dikkate alınmıştır. Veriler Yükseköğretim bilgi yönetim sisteminden alınmıştır. Coğrafya mezunlarının kamuda işe yerleşme süresi ve iş bulma süresi verilerine ise Cumhurbaşkanlığı insan kaynakları ofisi üniversite mezun sisteminden ulaşılmıştır. Milli Eğitim Bakanlığı atama sayıları mezun sayıları ile ilişkilendirilmiştir.

BULGULAR

Coğrafya lisans programlarına yerleşen öğrenciler mezun olması halinde lisans diploması ve "Coğrafyacı" ünvanı alır. Coğrafya Bölümünü bitirdiğinde, üniversitelerde araştırmacı olabildiği gibi, pedagoji eğitimi aldığı takdirde ortaöğretim kurumlarında öğretmen olarak görev yapabilmektedir. Mezunlar yüksek lisans programını tamamlanması halinde Harita Genel Müdürlüğü ve çeşitli bakanlıklarda, Maden Tetkik Arama (MTA), Devlet Su İşleri (DSİ), Karayolları Genel Müdürlüğü, Meteoroloji Genel Müdürlüğü, Ulaştırma Bakanlığı gibi kurumlarda çalışma imkanlarına sahiptirler. Ancak kamu kurumlarında çalışma adayların Kamu Personeli Seçme Sınavı (KPSS)'ndan elde edeceği puanın yeterliliğine göre değişkenlik gösterir.

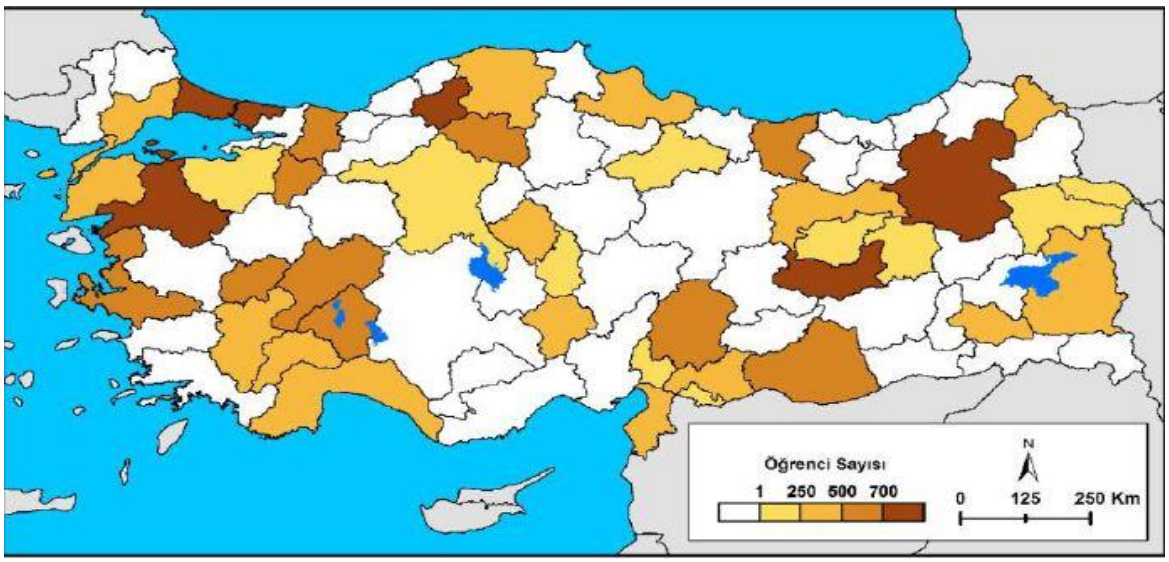

Şekil 1. Coğrafya bölümü öğrencilerinin yerleştikleri illere göre dağılımı (2015 – 2019). (Şenol, 2020).

COĞRAFYA BÖLÜMÜ 2023 TABAN PUAN VE BAŞARI SIRALAMALARI

2023 yılı Coğrafya Bölümü taban puan ve sıralamalarına aşağıdaki tablodan ulaşabilirsiniz.

YÖK Atlas verilerine göre en yüksek 66.973 sıralama ve 367 puan ile Ankara Üniversitesi bölümüne kayıt yapılmıştır. En düşük ise 990.979 sıralama ve 234 puan ile Ardahan Üniversitesi kayıt yapılmıştır.

Ankara Üniversitesi Coğrafya Bölümüne yerleşen son kişi 87,6 net yapmıştır. Ardahan Üniversitesine giren son kişi ise 23,7 net ile bölümü kazanmıştır.

Üniversitelere yerleşme puan ve sıralamaları şu şekildedir:

ANKARA ÜNİVERSİTESİ -(4 Yıllık) 367 66.973

ANKARA ÜNİVERSİTESİ -(İngilizce) (4 Yıllık) 366 69.476

MARMARA ÜNİVERSİTESİ -(4 Yıllık) 362 79.075

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ -(4 Yıllık) 359 85.821

EGE ÜNİVERSİTESİ -(4 Yıllık) 352 104.149

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ -(4 Yıllık) 343 131.216

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ -(4 Yıllık) 340 141.737

ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ -(4 Yıllık) 332 171.942

İZMİR KATİP ÇELEBİ ÜNİVERSİTESİ -(4 Yıllık) 331 175.637

ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİ. -(4 Yıllık) 328 191.854

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ -(İÖ) (4 Yıllık) 325 203.181 (YOK, Atlas 2023).

2015 yılından 2019'a kadar olan mezun sayıları tablolarda belirtilmiştir. 2015-2016 yıllarında mezun sayısı toplamda 2910'a ulaşılmıştır. 2016-2017 eğitim öğretim döneminde 2889, 2017-2018'de 2937, 2018-2019'da ise 2911 mezun vermiştir. Genel bir değerlendirme yapmak gerekirse örgün eğitim yanında ikinci, açık ve uzaktan eğitim olması mezun sayısının artmasına neden olmaktadır. Mezun sayıları açık öğretimde oldukça düşmektedir. Gerek mezun ve gerekse tercihlerdeki artışın nedeni politik önceliklerdir. Çünkü 2006 yılında her ilde en az bir üniversite açılması düşüncesi ile üniversite sayısında artışa neden olmuştur. Doğal olarak en kolay tercih edilen bölümlerden biri de Coğrafya bölümüdür. Bu yüzden sayısal değerler artmıştır. Coğrafya öğretimi verilen bölüm sayısı 13 yıl gibi kısa sürede 2,8 kat artarak, 16'dan 44'e ulaşmıştır. 2019 sonu itibari ile lisans düzeyinde coğrafya öğrenimi görmek isteyenler için 40 ilde, 44 üniversite bünyesindeki 59 programda (44'ü örgün, 14'ü İkinci öğretim, 1'i uzaktan eğitim şeklinde) coğrafya öğrenimi görme seçeneği bulunmaktadır. Bunun yanında 9 adet Coğrafya Öğretmenliği programı bulunmaktadır. 2020 yılı Temmuz ayında yapılan YKS sonuçlarına göre Malatya İnönü ve Gümüşhane Üniversitelerinin Coğrafya bölümleri öğrenci kabulüne başlamıştır. Ankara Üniversitesi'nde Uzaktan Eğitim Fakültesi bünyesinde Coğrafya bölümü kurulmuş, bu bölüme 103 öğrenci yerleştirilmiştir. Yeni eklenenlerle birlikte program sayısı 62'ye, coğrafya öğretimi hizmeti verilen il sayısı da 42'ye yükselmiştir (Şenol, 2020).

Coğrafya Öğretmen Atamalarında Karşılaşılan Problemler

Öğretmenlik mesleği kendine özgü birçok yeterlilik gerekmektedir (Şişman, 2009). Türkiye, lisede başarılı öğrencileri de eğitim fakültelerine yönlendirmede sorun yaşamakta ve (Özsoy ve Kuruyer, 2010) öğretmen yetiştiren kurumların sayıları da her yıl artarak devam etmektedir. Bu durum nitelikli gençlerin fakültelere alınması ve nitelikli eğitim çalışmalarının yürütülmesinde sorun teşkil etmekte ve çok sayıdaki mezundan dolayı adaylara iş garantisi sunulamamaktadır (İş, 2017).

Öğretmen adayları arasından atama yapılırken kullanılan yöntemler ve araçlar olumlu ve olumsuz yönleriyle değerlendirilmelidir. Özoğlu (2010) öğretmen yetiştirme süreçlerine ilişkin raporunda istihdam başlığı altında öncelikle arz-talep dengesinin tutturulamamasına değinir: Pek çok bölümde mezun sayılarında yığılıma yaşanmakta ancak bazı bölümlerde de öğretmen açığı hala devam etmektedir. KPSS hariç lisans mezuniyet başarı ortalamasının da değerlendirilmeye alınması gerekmektedir. Bu durum öğretmen adaylarının hizmet öncesi başarı düzeylerinin onların mesleğe seçilmelerinde doğrudan etkili olmasını engellemektedir (Akdemir, 2013).

Coğrafya bölümü öğrencileri mezun olduktan sonra birtakım problemlerle karşılaşmaktadır. Bunların içerisinde en belirgin olanı işsiz kalma kaygısıdır. Öğrenciler genel olarak dört yıllık eğitim hayatı boyunca belli kaygıları taşımaktadır. Kılınç ve Ateş'in (2014) yaptığı çalışmada öğrenciler mezuniyet sonrası karşılaşacakları olumsuzlukları şu şekilde ifade etmişlerdir.

Tablo 1. Mezun olduktan sonra karşılaşabilecekleri kaygılar

İfade	%
İşsiz kalmak	32,3
Formasyon alamamak	19,1
Atanamamak	17,2

KPSS	4,62
Öğretmen olamamak	3,23
Diğer münferit ifadeler	23,5

(Kılınç ve Ateş, 2014).

İstihdam durumuna genel olarak baktığımızda öğrencilerin %32'si doğrudan işsiz kalma durumunu işaretlemiştir. %17,2'lik kısmı ise atanamamak kaygısı ile yaşamaktadır. Öğrencilerin yarısının doğrudan mesleğiyle alakalı olumsuz düşüncelere sahip olması istihdam sorununun gittikçe büyüdüğünün bir göstergesidir.

Türkiye'de, Cumhuriyetin kuruluşu ile birlikte artan öğretmen ihtiyacını karşılamak amacıyla alternatif öğretmen yetiştirme çabaları söz konusu (vekil öğretmen, dershane, etüt merkezleri vb) olmuştur. Sistemde yapılan değişiklikler Türkiye'de, KPSS sonucu atanamayan öğretmenler grubunu oluşturmuştur. Devam eden süreçte bir yandan öğretmen ihtiyacı olan okulların sorunu sözleşmeli öğretmenlik uygulaması ile giderilmeye çalışılırken birçok öğretmen de atanmayı bekler hale gelmiştir. Dolayısıyla atama sorunu gittikçe büyüyen bir problem halini almıştır (Gökçe, 2014).

Geçmişten günümüze öğretmen yetiştirmede geliştirilen politikalar ortaya konulan çözüm önerileri ve öğretmenlik mesleğinde uygulanan ölçütlerin çoğu zaman karmaşık olması ve sorunların eksikliklerin giderilmemesi, sistem bütünlüğü içerisinde geliştirilememesi, rehabilite edilememesi ile sorunlar günümüze kadar kartopu şeklinde büyüyerek artmıştır (Abazoğlu ve diğ. 2016).

Öğretmenlerin farklı istihdam biçimleri konusunda çeşitli araştırmalar yapılmıştır. Bayram'ın (2009) öğretmenlerin istihdam biçimi farklılıkları ve bu durumun yarattığı sorunları, sözleşmeli ve ücretli olarak istihdam edilen öğretmenlerin görüşleri yoluyla çözümlediği araştırmasının sonuçlarına göre, sözleşmeli ve ücretli öğretmenler istihdam biçimlerinden dolayı bir dizi sorun yaşamaktadırlar. Araştırmaya göre iş güvencesi ve diğer koşullar ücretli öğretmenleri sözleşmeli öğretmenlere göre daha olumsuz yönde etkilemektedir (Soydan, 2012).

Bazı dönemlerde öğretmen ihtiyacını gidermek amacıyla kısa süreli öğretmen yetiştirme uygulamalarını içeren farklı yöntemler denenmiştir. Lise mezunları, öğretmenlik kurslarına tabi tutulmuş ve sonrasında askerlik görevlerini köylerde öğretmen olarak yapmaları sağlanmıştır. 1960' da başlayan bu uygulamada, 1963 yılında çıkarılan bir yasayla bu öğretmenlerden isteyenlerin sürekli öğretmenlik kadrosuna geçmelerine olanak tanınmıştır (Özoğlu, 2010). Yaz aylarında birkaç haftalık kısa süreli derslerle çok sayıda öğretmen yetiştirilmiştir (Akyüz, 2001; Öztürk, 1996). Bir diğer yöntemde iki yıllık eğitim enstitülerinde özellikle 1975-1980 arasındaki dönemin politik çatışmaları nedeniyle eğitim de sıkıntılar yaşanmıştır. Bu dönemde eğitimini tamamlayamayan öğrenciler 1979-1980 yıllarında birkaç aylık hızlandırılmış eğitime tabi tutularak öğretmen olarak görevlendirilmişlerdir. Kısa sürede çözüm üretilmeye çalışılmış olması geçmişte de istihdam konusunda birçok problemin yaşandığını göstermektedir (Akdemir, 2013).

Şekil 2. Coğrafya mezunları iş bulma süresi (https://www.cbiko.gov.tr/projeler/uni-veri?process=sectionProfile&sectionProfile=244&variables=2).

Mezun olmasına altı ay kala işe yerleşenlerin oranı % 4,6'dır. Mezun olduktan ilk altı ay içerisinde %33,7'si işe başlamıştır. İlk altı ay ile bir yıl içerisinde % 13,8'i, bir yıl sonrasında ise %43,9'u istihdam etmiştir.

Kamuda işe yerleşme süresine bakıldığında % 51 oranına denk gelmektedir. Her yıl 3000 yakın mezun bireylerin yarısı sözleşmeli olarak işe başlamaktadır.

Sektör bazında dağılıma bakıldığında işe başlayanların 56,68'i eğitimde, 8,74'ü toptan perakende ticarette, % 5,72'si inşaat, %5,50'si idari destek ve hizmet faaliyetlerinde görev almıştır (Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı İnsan Kaynakları Ofisi).

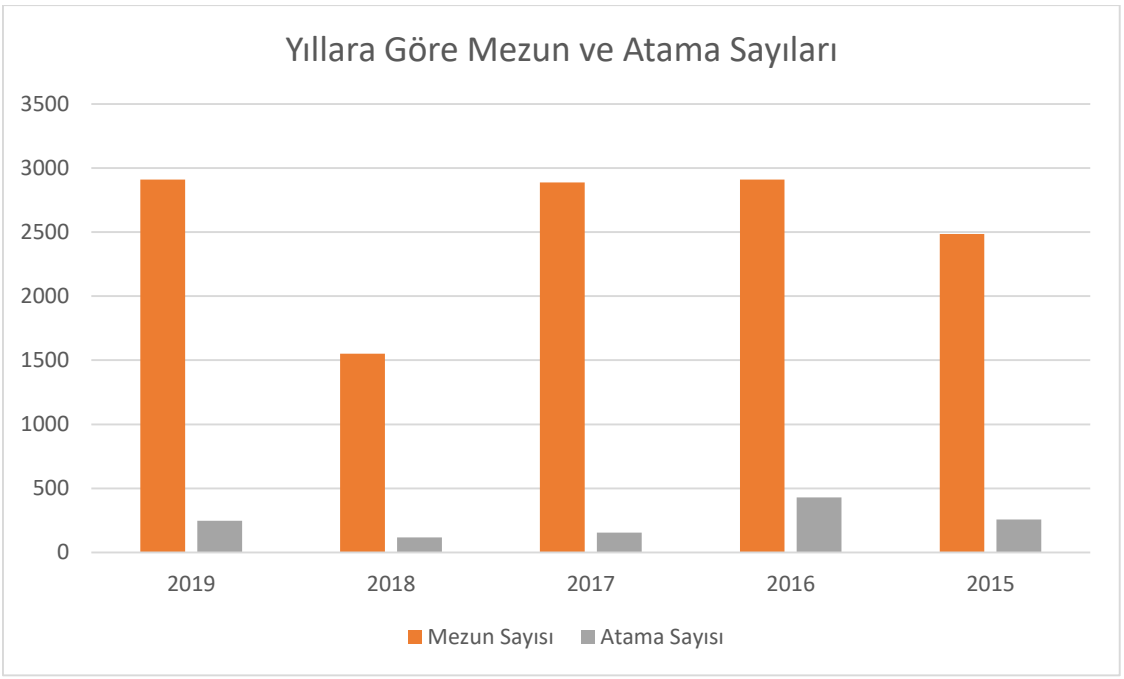

Şekil 3. Yıllara göre mezun ve atama sayıları

http://atama.meb.gov.tr/sonuclar/arsiv/sayisal_veriler.asp

Mezun istatistikleri içerisinde örgün, ikinci, uzaktan, açık öğretim verileri de eklenmiştir. Coğrafya öğretmeni atanma istatistikleri standart bir seyir izlememektedir. Politik öncelikler atama düzeyini belirlemektedir.

Tablo 2. Coğrafya öğretmeni atama durumu

Atama Dönemi		Atama Sayısı	Başvuru Sayısı	Sözlü Taban Puanı	KPSS Taban Puanı
2023 MART		750	2110	78	78,15968
2022 TEMMUZ		202	638	80	7968901
2021 EYLÜL		185	919	81	81,35824
2021 MART		219	1109	82	81,96888
2020 HAZİRAN		138	1.007	80	80,25618
2019 AĞUSTOS		140	1139	82100	81,62987
2019 ŞUBAT		146	1360	83,00	82,66033
2018 TEMMUZ		116	317	83,00	83135666
2017 TEMMUZ		143	347	84,00	79,80888

TARTIŞMA ve SONUÇ

Coğrafya bölümü ve Coğrafya öğretmenliği mezunlarının istihdam durumu değerlendirildiğinde birçok problemle yüzleşilmektedir. Son beş yılın verileri incelendiğinde bölümlere kayıt olan ve mezun sayıları devamlı artış göstermektedir. Bunun durumda örgün öğretimin yanında açık öğretim, uzaktan öğretim ve ikinci öğretimin bulunması mezun sayısının fazla olmasına neden olmuştur. Yıllık 8500 mezun verirken bir yılda alınan öğretmen miktarı yıllık, siyasi önceliklere göre değişmekle birlikte 250 civarındadır. Yani Milli Eğitimde yıllık coğrafya öğretmenlerine ayrılan kadro sayısı mezun sayısının oldukça altındadır. İhtiyacın altında alım yapılması istihdam sorununu meydana getirmektedir. Öğretmen adayları ile yapılan görüşmelerde %32'si işsiz kalma %19.1'i ise formasyon alamamak cevabını vermiştir. İş bulamayan adaylar alan dışı mesleklere yönelmektedir. Mezun öğretmen adaylarının % 51'i eğitim sektöründe iş bulabilmektedir. Geriye kalan kısım ise market, toptan satış, inşaat, polislik gibi farklı mesleklere yönelmiştir. YÖK'ün üniversite sayısını arttırması eğitim fırsatlarını arttırması eğitim adına olumlu bir gelişmedir. Lakin kontenjanları yüksek tutması eğitim adına olumsuz etki yaratmaktadır. Mezunların MEB'e atanma ihtimalleri gittikçe zorlaşır hale gelmiştir.

Coğrafya bölümlerinin lisans ve lisansüstü programlarında CBS ve Uzaktan Algılama, klimatolojik, jeomorfolojik ve istatiksel analiz yöntemleri, küresel iklim değişikliği konularında uygulamalı dersler yanında ekoloji, turizm yansıtan dersler bulunmaktadır. Coğrafyacıların coğrafya öğretmenliği dışında istihdam edilmeleri sağlanarak işsizlik sorunu hafifletilebilir (İlhan ve diğ. 2013).

İstihdam problemi doğmasına neden olan en büyük faktörlerden biri de öğretmen ihtiyacının ücretli öğretmenlerle giderilmesidir. Ücretli öğretmenlerin istihdam etmesi okulların öğretmen ihtiyacı geçici olarak karşılamaktadır. Bundan dolayı pek çok öğretmen istihdam edilememekte,

ücretli öğretmen uygulaması ile öğretmen istihdamı ve öğretmen açığı problemi çözüme kavuşamamaktadır (Baysan ve diğ. 2011).

Öğretmenlerin istihdamı açısından genel bir değerlendirme yapılırsa talebe yönelik bir denge kurulamamıştır. YÖK ise genç nüfusun fazla olmasına bağlı olarak bölüm kontenjanlarında artışı sağlamıştır. Fen Edebiyat fakülte mezunlarının da formasyon ile öğretmen olma şartlarını taşıması eğitim sektöründe sıkıntılara yol açmıştır. MEB 18. Milli Eğitim Şurası, Eğitimde 2023 Vizyonu, "Öğretmenlerin Yetiştirilmesi, İstihdamı ve Mesleki Gelişimi'' isimli Konya Bölge Komisyonu Komisyon Raporu'na göre istihdam konusunda arz talep dengesizliği olduğu belirtilmiştir. Ücretli öğretmen uygulaması istihdam probleminin doğmasında büyük etkene sahiptir (Oktay, 2012).

Araştırma sonuçlarına göre bölüm mezunları doğrudan istihdam problemi yaşamaktadır. Problemin doğmasında farklı etkenler bulunmaktadır. 2015 – 2019 mezun sayısı ve o yıllarda atama sayıları karşılaştırılmıştır. Coğrafya örgün öğretim mezunu sayısında belirgin artış görülmüştür. Mezun sayısı artarken istihdam olanaklarının paralel olarak artmaması dengesizlikleri ortaya çıkarmıştır. Türkiye'de öğretmen istihdamı önemli bir sorun haline gelmiştir. Sorunun meydana gelmesinde öğretmen arz talep dengesinin doğru belirlenmemiş olması göze çarpan en önemli etkendir. Fen-edebiyat fakülteleri mezun fazlasına neden olmaktadır. Bölümlere alınan öğrenci sayısı öğretmen ihtiyacının oldukça üstündedir. Artan nüfus artan öğrenci sayısı demektir. Liselerde öğrenim gören öğrenci sayısının artması öğretmen ihtiyacı olduğunun net bir göstergesidir. Bu ihtiyacın tamamının sözleşmeli öğretmenler ile değil de ücretli öğretmenler ile karşılanması istihdam probleminde önemli rol oynamaktadır. Birbirleri ile denk koşullarda çalışmak isteyen öğretmenler bu sebeple farklı meslek dallarına yönelmeyi tercih etmektedir. Çalışma neticesinde yıllar bazında sayısal verilere gereken önem verilmemektedir.

- İlgili kurumlar arasında öğretmen ihtiyacına yönelik gerekli çalışmalar yapılmalıdır.
- Eğitim ve Fen Edebiyat fakültelerinin sayısal artışı durdurulup niteliksel artışı sağlanmalıdır.
- Bölümlere kontenjan kısıtlaması getirilmelidir.
- Öğretmen ihtiyaçları konusunda uzun yılları içeren projeksiyonlar dikkat alınmalıdır.
- Ücretli öğretmen uygulaması detaylı biçimde gözden geçirilmelidir.
- Özel eğitim kurumları ve devlet okulları çalışma koşulları denk hale getirilmelidir.
- Coğrafya bölümü mezunlarının kamu ve özel sektörde çalışma alanları genişletilmelidir.
- Binlerce mezun veren uzaktan eğitim uygulamasına son verilmesi yararlı olacaktır.

KAYNAKLAR

Oktay, H. (2012). Türkiye'de öğretmen istihdamında yaşanan sorunlar (Yüksek Lisans Tezi, DEÜ Eğitim Bilimleri Enstitüsü).

Çınkır, Ş. ve Kurum, G. (2017). Atanmak ya da atanamamak: Ücretli öğretmenlerin yaşadıkları sorunlar. Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi, 5(3), 9-35.

İlhan, A., Gülersoy, A. E., Gümüş, N. (2013). Coğrafya Bölümü ve Coğrafya Öğretmenliği Anabilim Dalı Mezunlarının Mezuniyet Sonrası Karşılaştıkları İstihdam Sorunu. Electronic Turkish Studies, *8*(9).

Kılınç, Y., & Ateş, M. 2014). Coğrafya Lisans Öğrencilerinin Mezuniyet Sonrası Kariyer Planlarına İlişkin Görüşleri. Marmara Coğrafya Dergisi, (29).

Baysan, S., Ercan, B., Öztürk, A. (2011). Türkiye'de öğretmen yetiştirmede istihdam sorunu: Sosyal bilgiler öğretmenliği örneği. Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (26), 131-154.

Sayin, F. (2011). Türkiye'de 1988-2010 döneminde eğitim ve büyümenin genç işsizliğine etkisinin analizi. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 13(4), 33-53.

Gökçe, A. T. (2014). Atanamama Nedeniyle Farklı Bir Mesleğe Yönelen İşsiz Aday Öğretmenler Üzerine Bir Çalışma. Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi 2(1), 191-208.

Abazoğlu, İ., Yıldırım, O., & Yıldızhan, Y. (2016). Geçmişten günümüze Türk eğitim sisteminde öğretmen yetiştirme. Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi, (6), 143-160.

Engin, İ. Ş. Türkiye Eğitim Sistemi ile Finlandiya Eğitim Sisteminin Okulöncesi Eğitim ve Öğretmen Yetiştirme ve Atama Politikalarının Karşılaştırılması. Artuklu İnsan ve Toplum Bilim Dergisi, 2(1), 60-70.

https://yokatlas.net/cografya-bolumu-taban-puan-ve-basari-siralamalari/

СТУДЕНТ ЖАСТАРДЫҢ САЛАУАТТЫ ӨМІР САЛТЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ШАРТТАРЫ

PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR THE FORMATION OF A HEALTHY LIFESTYLE OF STUDENT YOUTH

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor Shakira MUKHTAROVA
Karaganda Buketov University
Department of Social Work and Social Pedagogy,
Kazakhstan, Karaganda
ORCID ID// orcid.org/0000-0002-1184-9240

Master's student Rauan ZHEXENBAYEVA
Karaganda Buketov University
Department of Social Work and Social Pedagogy,
Kazakhstan, Karaganda
ORCID ID// orcid.org/ 0009-0002-1097-9016

АННОТАЦИЯ

Бұл мақалада салауатты өмір салтының адамдардың, оның ішінде студенттердің өміріндегі маңызы айтылады. Студенттерді дене тәрбиесімен айналысуға ынталандыратын негізгі мотивтер, дене тәрбиесінен басқа қалыптасқан әдеттер, қандай күнделікті тәртіптер сақталынуы қажет екені талданады. Олардың негізінде студенттерді салауатты өмір салтын қалыптастыруға көмектесетін бірнеше әдіс-тәсілдер ұсынылды.

Мақалада, сонымен қатар, студенттер арасында салауатты өмір салтын қалыптастыру мәселесі талқыланып, қарастырылады. Осы тақырыпқа байланысты «Салауатты өмір салты» сауалнама жүргізілді, студенттерге салауатты өмір салтын жүргізуге кедергі келтіретін факторлар мен себептер анықталды. Жастар арасында салауатты өмір салтын қалыптастыру мәселелерін шешу жолдары анықталды. Жастарды салауатты өмір салтын ұстануға баулып, денелерінің шыныққаны мен денсаулықтарының мықты болуына көз жеткіздіру. Денсаулыққа зиян келтіретін затттарды қолданудың кері әсерлері жайлы айтып, салауатты өмір салтын ұстанған азамат қасиеті жайлы айту.

Салауатты өмір салтын тәрбиелеу үшін проблеманың тереңіне ену қажет. Салауатты өмір салтын жүргізуге не себеп болғанын және салауатты емес өмір салтын жүргізуге не себеп болғанын анықтау өте маңызды. Осыны анықтау үшін көптеген жоғары оқу орындарында салауатты өмір салтын насихаттауға бағытталған профилактикалық жұмыстар жүргізілуде. Сондай-ақ еліміздің көптеген аймақтарында жастардың дене, әлеуметтік және психологиялық денсаулығын анықтауға бағытталған зерттеулер жүргізіледі. Олардың физикалық, әлеуметтік және психикалық денсаулығының жай-күйін диагностикалық талдау үлкен шындықты толық растайды: сапасы бойынша олар әр түрлі. Олардың өмір сүру алаңы, әр түрлі денсаулық, әр түрлі тағдырлары бар.

Кілт сөздер: студент, салауатты өмір салты, денсаулық.

ABSTRACT

This article discusses the importance of a healthy lifestyle in the lives of people, including students. The main motives that encourage students to engage in physical education, habits formed in addition to physical education, and what daily routines should be observed are analyzed. Based on them, several methods were proposed to help students to form a healthy lifestyle.

The article also discusses and considers the issue of creating a healthy lifestyle among students. In connection with this topic, a survey "Healthy lifestyle" was conducted, the factors and reasons that prevent students from leading a healthy lifestyle were determined. Ways to solve the problems of creating a healthy lifestyle among young people have been determined. Encouraging young people to follow a healthy lifestyle, making sure that their bodies are fit and healthy. Talk about the adverse effects of using substances harmful to health, talk about the qualities of a citizen who leads a healthy lifestyle.

In order to cultivate a healthy lifestyle, it is necessary to go deep into the problem. It is very important to identify what makes for a healthy lifestyle and what makes for an unhealthy lifestyle. In order to determine this, many higher educational institutions are conducting preventive activities aimed at promoting a healthy lifestyle. Also, research aimed at determining the physical, social and psychological health of young people is conducted in many regions of the country. A diagnostic analysis of their physical, social and mental health status fully confirms the big truth: they differ in quality. They have different habitats, different health and different destinies.

Keywords: student, healthy lifestyle, health.

Бүгінгі күн әрбір адамның денсаулығына орны толмас зиян келтіретін бірқатар объективті қиындықтармен байланысты. Бұған қаржылық тұрақсыздық, қоршаған ортаның ластануы және соның салдарынан азық-түлік өнімдерін өндіруге арналған төмен сапалы шикізат, әртүрлі химиялық хош иістендіргіштер мен қоспаларды пайдалану, болашаққа деген сенімнің жоғалуына байланысты тұрақты күйзеліс жағдайы, сондай-ақ «Отырықшы» әрекеттерден туындаған физикалық белсенділіктің жоқтығы жатады. Өмір салты - осының барлығы және басқа да көптеген факторлар иммунитеттің нашарлауына және жалпы денсаулықтың нашарлауына әкеледі. 21 ғасырда қазіргі қоғамда денсаулықты сақтау және арттыру мәселесі өзекті болып тұр. Өкінішке орай, әзірше объективті себептерге байланысты бұл мәселе ең маңыздыларының бірі ретінде белгіленгенімен, мемлекеттік деңгейде нашар шешілуде. Осылайша, барлық деңгейдегі білім беру мекемелері – балабақшадан бастап университетке дейін – халықтың денсаулығын сақтау және нығайту мәселелерімен айналысуы керек. Себебі, қазіргі жастар үшін өзекті мәселелердің бірі – өз денсаулығын сақтау және нығайту. Бірақ салауатты бейне әр адам үшін жеке екенін есте ұстаған жөн. Әрбір адам қоғамның белгілі бір заңдылықтарын ғана емес, сонымен қатар дененің жеке ерекшеліктерін де басшылыққа алады.

Сондықтан өскелең ұрпақтың денсаулығын сақтау – қоғамның ең басты міндеті. Шынында да, бүгінгі күні бұл жас санаты әлеуметтік факторлармен де, қоршаған ортаның жағымсыз әсерлерімен де байланысты белгілі бір қиындықтарды бастан кешіруде. Мұның бәрі тез өзгеретін өмір жағдайларына мәжбүрлі бейімделу, оқу және т.б. Бұл мәселе әсіресе әлеуметтік-демографиялық дағдарыс жағдайында өткір болады, өйткені жастар арасындағы теріс ағымдарды жоюға тікелей байланысты міндеттер маңызды болып отыр. Бұған темекі шегу, маскүнемдік, қылмыс және т.б. жатады [1]. Бұл жастардың бойына салауатты өмір салтын ұстану керектігін білдіреді. Студенттік жастардың өмірінде салауатты өмір салты өте маңызды рөл атқарады. Себебі, денсаулық – біздің әл-ауқатымыз бен табысымыздың негізі. Салауатты өмір салты студенттерге қалай пайдалы болатынына бірнеше мысал келтірейік:

Денені сауықтыру – спорт пен жаттығулар денені жақсы қалыпта ұстауға және иммундық жүйені нығайтуға көмектеседі. Бұл студенттерге өзін сергек және жігерлі сезінуге мүмкіндік береді және оқу үдерісінің сәтті өтуі үшін маңызды.

Психикалық денсаулық – тұрақты жаттығулар мен дұрыс тамақтану стрессті жеңуге және көңіл-күйіңізді жақсартуға көмектеседі. Бұл студенттерге курстық жүктемені жеңуге және қиындықтарды тиімдірек шешуге көмектеседі.

Әлеуметтік байланыстар – спорттық іс-шараларға немесе фитнес сабақтарына қатысу студенттерге ортасымен ортақ тіл табысуға және жаңа достық орнатуға мүмкіндік береді.

Салауатты өмір салтын ұстану әдеті студенттік жылдардан қалыптасады және адам өмір бойына бірге жүреді. Сондықтан ауруды кейін емдегенше, денсаулығыңызға ертерек қарауды үйренген абзал.

Сонымен, салауатты өмір салты – жай ғана сән емес, студенттердің толыққанды және бақытты өмір сүруінің маңызды шарты. Студенттер арасында салауатты өмір салтын қалыптастыру оқу-тәрбие процесінің маңызды міндеттерінің бірі болып табылады. Салауатты өмір салты тұрақты физикалық белсенділікті, дұрыс тамақтануды, зиянды әдеттерден бас тартуды, дұрыс күнделікті және ұйқы режимін, психологиялық саулықты қамтиды .

Айта кетерлігі, кез келген салауатты өмір салты биологиялық (ол жас ерекшеліктеріне сай, күш-қуат, ырғақты, т.б. болуы керек) және әлеуметтік (ол ерік-жігер, адамгершілік, т.б. болуы керек) принциптерге негізделеді [2]. Бұл екі топтағы принциптерді сақтау адамды қажетті нәтижеге әкеледі. Біздің жағдайда салауатты өмір салтын сақтау-күтілетін оң нәтижелердің бірі.

Тағы бір маңызды мәселе - күнделікті режимді сақтау. Студенттер туралы айта отырып, психологтар динамикалық стереотипті дамыту үшін оларға күнделікті режим орнатуға кеңес береді.

Салауатты өмір салтын қалыптастыру үшін келесі күнделікті тәртіпті сақтау керек:

-ұйықтап жатқанда және оянғанда бірдей уақытты сақтаған жөн;

-мүмкіндігінше таңертеңгілік жаттығулар жасау;

-реттелетін диета;

-физикалық және психикалық стресстің ауысуы;

-негізгі гигиеналық ережелерді сақтау [3].

Студенттер арасында салауатты өмір салтын қалыптастыру қоғам алдындағы ең маңызды міндет. Жоғарыда атап өткеніміздей, студенттердің бойына салауатты өмір салтын насихаттап, сіңіру қажет. Салауатты өмір салтын сақтау бойынша іс-шаралар тренингтер мен бағдарламаларға енгізілуі керек. Осыған байланысты біз студенттер арасында «Салауатты өмір салты» ұғымына байланысты, ол туралы студенттердің ойын, салауатты өмір салтын ұстану үшін қандай әрекеттер жасап жатқаны туралы сауалнама өткіздік.

Сауалнама нәтижелері келесідей жауаптарды көрсетті:

1. Студенттер «Салауатты өмір салты» ұғымына мыналарды жатқызады: спортпен шұғылдану –23,3%; уақытылы тамақтану – 7%; жаман әдеттерден бас тарту – 11,6%; жеке бас гигиенасы – 7%; барлық аталған параметрлер – 72%.

2. Дене шынықтыру және спортпен айналысу деңгейі бойынша қатысушылардың 62%-ы өзін-өзі бағалайды және белсенді салауатты өмір салтын ұстанамын деп есептейді, ал қатысушылардың 38%-ы спортпен айналысудан бас тартады.

3. Еңбек және демалыс режимін сақтау нәтижелері бойынша қатысушылардың арасында жүйелі түрде сақтамайтыны анықталды –73,8%; тек 16,6% тұрақты сақтайды.

4. Қатысушылардың 83,4%-ы медициналық тексеруді ұйымдасқан түрде және жыл сайын өткізу керек деп санайды. Қатысушылардың 16,6%-ы бұл әр адамның жеке шешімі деп есептейді.

5. Аурудың алдын алу нәтижелері бойынша және бұл салауатты өмір салтының маңызды құрамдас бөлігі деген пікірді 60% құптағаны анықталса, қатысушылардың 40% бас тартты.

6. Медициналық қызметтерді көрсету нысанының нәтижелері бойынша қатысушылардың 73,8%-ы міндетті медициналық сақтандыру шарттары бойынша, 26,2%-ы қосымша медициналық сақтандыру шарттары бойынша алады.

7. Осы шарттар бойынша көрсетілетін медициналық қызмет сапасының көрсеткіштері бойынша қатысушылардың 69%-ы медициналық қызмет көрсету сапасына қанағаттанса, қатысушылардың 31%-ы медициналық қызмет көрсету сапасына бас тартады.

Қорыта айтқанда, қатысушылардың салауатты өмір салтын ұстануға деген ынтасының оң динамикасының барын, денсаулық жағдайын жақсартуда нәтижелер бар екенін атап өткен жөн. Білім беру және ғылыми жұмыстармен айналысса да, студенттер фитнес клубтарға, спорт залдарына, бассейндерге және т.б. тұрақты барып жүргендері байқалды. Студенттер арасында эмоционалдылықты арттыратын, қажетті қозғалыс дағдыларын дамытатын, дене дайындығы мен өнімділігін арттыратын, сыртқы түрі мен жалпы әл-ауқатын жақсартатын іс-әрекеттер студенттер арасында ең танымал. Зерттеу көрсеткендей, студенттік аудитория денсаулық пен салауатты өмір салтының не екенін, жеке адам мен қоғам үшін құндылығын және оның жеке дамуы үшін қажеттілігін түсінеді.

Салауатты өмір салтын ұстануға деген қызығушылықтың қалыптасуы бірқатар факторлармен түсіндіріледі:

• бар өмір салтын жақсы жаққа өзгертуге ұмтылу;

• мұндай өзгерістердің мүмкіндігіне сену;

• мұндай өзгерістердің қандай пайда әкелетінін түсіну;

Қуантарлығы, студенттердің көпшілігі медициналық тексеруден өтуді міндетті әрі қажетті шара деп санайды. Барлық сауалнамаға қатысқандардың есірткіге деген көзқарасы теріс.

Бұл ретте студенттер арасында салауатты өмір салты қағидаттарын сақтауға, белсенді өмір салтын емес, отырықшы өмір салтына басымдық беруге пассивті көзқарас фактілері бар екенін атап өткен жөн. Дене шынықтыру сабақтары оларда жағымсыз эмоцияларды тудырады - депрессия, нашар көңіл-күй, ыңғайсыздық, олар сабақтағы жүктеменің жеткіліксіздігімен, жеке сабақтарға сәйкес келмейтін жағдайлармен, ыңғайсыз кестелермен байланыстырады.

Сонымен, студенттер арасында салауатты өмір салтын қалыптастыру мақсатында келесі іс-шараларды жүргізу қажет:

1. Дүниежүзілік денсаулық күніне арналған халықаралық ғылыми-тәжірибелік онлайн-конференцияны жыл сайын өткізуді енгізу;

2. Бағдарламасына көше спортының заманауи түрлерінен жарыстар мен демонстрациялық қойылымдар кіретін жастар фестивалін өткізу;

3. «Студенттердің денсаулығы: проблемалар мен шешімдер» дебаттар, конкурстар, ғылыми-практикалық конференциялар, семинарлар өткізу.

4. Нашақорлықтың, алкоголизмнің және темекі шегудің алдын алу, салауатты өмір салтын насихаттау, студент өмірінде дұрыс тамақтануды ұйымдастыру үшін әлеуметтік жарнама жасау;

5. Студент өмірінде салауатты және дұрыс тамақтануды ұйымдастыруға байланысты тренингтер өткізу.

Ұсынылған зерттеу материалы білім беру ұйымдарының педагогикалық денсаулық сақтау іс-әрекетінде қалыптасқан студент жастардың салауатты өмір салтын сақтауға қатынасы мәселесінің бір аспектісін көрсетеді және осы университет студенттеріне салауатты өмір салтын қалыптастыру үшін мәселенің жолдары мен шарттарын одан әрі талдауға бағдар болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Иванова, С. Ю. Формирование потребности студентов вуза в здоровом образе жизни: автореф. дис… канд. пед. наук: 13.00.01 / С. Ю. Иванова. – Кемерово: Кемеровский гос. ун-т, 2008. – 24 с.
2. Сысоева С.В. ФОРМИРОВАНИЕ ЗДОРОВОГО ОБРАЗА ЖИЗНИ СТУДЕНТОВ // Молодежный научный форум: Гуманитарные науки: электр. сб. ст. по мат. XIX междунар. студ. науч.-практ. конф. № 12(18). URL: https://nauchforum.ru/archive/MNF_humanities/12(18).pdf (дата обращения: 28.05.2019)
3. Ахмерова, С. Г. Оптимизация гигиенического воспитания студентов в учебном процессе: автореф. дис... канд. мед. наук:14.00.33. / С.Г. Ахмерова. – Москва: НИИ гигиены и профилактики заболеваний детей, подростков и молодежи, 1994. – 24 с.

HISTORICAL AND PHILOSOPHICAL ROOTS OF RELIGIOUS TOLERANCE (LIBERAL MODEL)

Student Syed Aryan SHAH
NJSC Astana Medical University
ORCID NO: 0009-0004-2101-0467

Associate professor, PhD Zhannat DAULBAYEVA
NpJSC Astana Medical University
Social-humanitarian sciences Department
ORCID NO: 0000-0001-8712-2876

ABSTRACT
Recent events in the global political arena have prompted a necessary reassessment of the importance of tolerance. With the unstable political and economic situations in many countries leading to local armed conflicts, there is a growing realization of the critical need for the widespread promotion of religious tolerance. In today's world, religious tolerance has become more than just a moral principle; it is now a matter of human survival.
Currently, discussions have often begun to appear that religious tolerance does not exist. And it seems like contemporary political events prove this.
To truly understand the concept of religious tolerance, it is essential to explore its roots in the Enlightenment period. In this article, we will delve into the Age of Enlightenment, examining its precursors and key figures, as their philosophies provide the foundation for the ideas of tolerance we discuss today. Modern ideas of tolerance, including tolerance towards different religions and nationalities, developed from the principles of religious tolerance laid down precisely in this era. The article examines the formation of a liberal model of the idea of religious tolerance in the history of Western philosophy.

The issue of religious tolerance in contemporary society has become crucial for the survival and progress of humanity. Only through a shared desire for understanding, respect, and constructive dialogue among individuals of different faiths can peace and societal development be maintained. However, the question remains: how can we achieve this harmonious coexistence? What conditions must be established to foster interfaith peace?

To address these inquiries, it is essential to delve into the historical and philosophical roots of religious tolerance. The concept of tolerance has ancient origins, with early seeds found in the ethos of ancient Greece. Figures such as Pericles, Plato, and Aristotle advocated for social tolerance as a foundation for diverse beliefs and worldviews. The founder of the “Athenian democracy,” the commander Pericles (494/493 BC - 429 BC) proclaimed social tolerance as a requirement for any other beliefs and worldviews [1]. Plato (424/423 - 348/347 BC), in works like "Gorgias," emphasized the importance of justice as a source of harmony in society: “it is worse to commit injustice than to endure it, and to remain unpunished than to be punished” [2, p. 510]. Similarly, Epicurus (342/341 -271/270 BC) acknowledged the existence of gods but maintained that their nature was beyond human comprehension, hence warranting respect for all religions.

The Middle Ages, however, were marked by religious intolerance, with the dominance of Christianity leading to persecution and inquisition. The Roman Empire, in order to strengthen its statehood, elevated Christianity to the rank of state ideology. During this period, laws were passed punishing deviations from the tenets of the dominant religion, and persecution of heretics began. The Inquisition raged in almost all countries of Western Europe. Hundreds of

thousands of people became victims of this government institution, including such celebrities as Galileo Galilei (1564-1642) and Giordano Bruno (1548-1600). Despite this environment, thinkers like Pierre Abelard (1079-1142) championed reason over blind faith, asserting the right of individuals to choose their spiritual path.

The historical situation in Europe at that time was such that the cruelty of the Inquisition, the constant control of every person by the church, and the religious wars of the 16th and 17th centuries led progressive minds to the need to comprehend the idea of religious tolerance. Changes in politics and culture gradually changed thinking and attitudes towards freedom of conscience and religion. The ideas of free-thinking and religious tolerance acquired their special meaning thanks to fundamental philosophical justifications in the first theoretical works on religious tolerance by John Milton (1608-1674) and John Locke (1632-1704). Thinkers actively advocated freedom of religion. John Milton, English poet and civil servant. had international fame during his lifetime. In his work "Areopagitica," Milton addressed the English Parliament, advocating for mutual tolerance among Christians and defending freedom of speech and the press. He argued: “Freedom to know, think, believe and speak freely, according to conscience, is superior to all other freedoms” [3].

Freedom of conscience was recognized by Milton as the greatest gift bestowed by God upon humanity. The essence of the Christian religion, according to Milton, lies in two fundamental principles - “faith” and “love”, making it impossible to suppress one's conscience in favor of another. Over time, the notion of religious freedom evolved into the concept of freedom of conscience; you cannot compel someone to outwardly profess a faith they do not sincerely believe in, as this would only breed hypocrisy.

The evolution of religious tolerance can be observed in the teachings of John Locke, who is considered the pioneer of liberal ideology. Locke lived during a tumultuous period in England, marked by ongoing conflicts between the Anglican Church, Protestantism, and Catholicism. Luther's writings were banned and Protestants were persecuted. The British government struggled to find a balance between traditional Catholicism and the emerging Calvinist movements, with religious tolerance seen as the only way to preserve societal harmony. During this challenging era, Locke, who himself faced persecution, sought refuge in Holland where he penned his seminal work “Letters on Tolerance”. Through his writings, he upheld the principle of religious freedom as a crucial element for the survival and progress of society.

He wrote about religious faith: “After all, if we want to believe the Gospel and the apostles, no one can be a Christian without kindness, without faith, acting through love and not through force” [4, 137]. If a person is merciless towards dissenters, but at the same time lenient towards his own vices, then how can he be considered a true believer? John Locke argues that if someone wants to convert another by force and torture, then this cannot come from love, benevolence, and philanthropy. No one has the power to prescribe to another what faith to follow, since true faith lies in following a good example of goodness and holiness. Thus, Locke opposed the religious coercion that had dominated Christianity since the Middle Ages."

The thinker believed that the state cannot impose on anyone the dogmas of any religion, its rites and ceremonies. Neither the state nor any individual can know which path leads to salvation. It is not the business of the state to impose punishments for sins. “Every person has ... unlimited freedom of opinion and religion, which he can freely use without orders or contrary to the orders of the ruler” [5, 70].

John Locke made a significant contribution to solving the problem of religious tolerance by defining the conditions and boundaries of freedom of religion. His most important theoretical achievement was substantiating the separation of church and state. As the founder of liberalism,

he believed that the state does not have a divine origin, but was established by people to protect their civil goods - life, property, and freedom. Locke argued that rulers, along with their subordinates, are also responsible before the law. The power of the ruler is based on laws and is limited to civil affairs; it cannot intrude into matters of religious faith. Locke emphasized that matters of personal faith, such as the salvation of the soul, should not be determined on a national scale but rather be left up to each individual to choose: “Consequently, no person, no Church, not even the state can have any right to encroach on each other’s civil goods and take away from each other property for religious reasons" [4, 141].

John Locke wrote that it is nowhere written that God has given people the right to force others to accept a religion foreign to them, and no one can believe in the direction of another. As per Locke, the Church is “a voluntary community of individuals who come together to worship God in a way they believe will please Him and bring salvation to their souls”. On an individual level, Locke stated that “true and saving religion consists of deep inner faith of the soul”. Therefore, religion is confined to personal relationships. Locke's main contribution is in the separation of church and state, establishing religious tolerance's boundaries. These principles later become the constitutional norm of a secular state

This period of history is also marked by great theoretical achievements of thinkers who welcomed the ideas of religious tolerance, such as P. Bayle (1647–1706), F. Voltaire (1694–1778), J. D'Alembert (1717–1783), C. Montesquieu (1689–1755) and J. J. Rousseau (1712–1778).

Just like Locke, the great French encyclopedist Voltaire became famous for his truly revolutionary and ahead-of-his-time ideas. Negative about any dogma, he believed that the essence of religion was morality. Voltaire recognized the existence of God, but as a philosophical axiom, from the position of deism. He actively developed the idea that religion is necessary and useful for society, playing the role of social control, representing a “bridle for evildoers,” and giving hope to the righteous. Voltaire’s famous phrase refers to this: “If God did not exist, he would have to be invented.” God is the guarantor of justice. But at the same time, his famous phrase relates to the church: “Crush the Infamy” (“*écrasez l'infâme”*). By this phrase, he also understood all manifestations of fanaticism and intolerance.

This great thinker and philosopher was famous for his humanism and love for mankind, showing great courage for his time. His efforts in protecting victims of religious fanaticism are well-documented. Even in his youth, Voltaire was renowned for his talent, intelligence, and good character. Additionally, the learned thinker displayed practicality: he quickly transformed a struggling village on his estate into a prosperous community where every worker could borrow money from him and earn a good living. On his estate, Catholics and Calvinists, who were often in conflict in France at that time, were able to coexist peacefully. It is also widely known that Voltaire always stood up for the disadvantaged and defenseless. For instance, he once rescued serfs from captivity who were held by monastic clergy. Furthermore, the thinker strongly opposed serfdom, viewing it as a violation of basic natural rights [7, 170].

Advocating religious tolerance constituted a large part of Voltaire's activism. The thinker believed that only a religious person can be intolerant, while recognition of the common good for humanity is the desire of all people with good intentions. The common good is the establishment of friendly, fraternal relations in society, which is possible only if freedom of belief, conscience, and worship are respected. Therefore, the natural rights of a person, his personal freedom and property must be guaranteed and protected by the state, without harming the rights of another person. Thus, Voltaire professed the concept of natural law.

The Treatise on Tolerance itself is a significant contribution to the development of the idea of free thought and religious tolerance. History developed in such a way that Voltaire was

forced to write an exculpatory pamphlet to the Huguenot merchant J. Callas, who was falsely accused of murdering his son, who wanted to convert to Catholicism. Callas was executed, but Voltaire's efforts led to a review of the case and his posthumous rehabilitation. In this treatise, the thinker wrote that the law of intolerance cannot be recognized as natural, otherwise, following it, all nations would exterminate each other. On the contrary, “the great principle common to everyone everywhere on earth is: “Do not do to your neighbor what you would not have done to you.” Following this principle, no man could say to another: “Believe what I believe and what you cannot believe, or you will perish.”

Religion should preach goodness, high morality, and love for one's neighbor. Voltaire believed that Christianity contributed little to this, being “the most ridiculous, the most absurd and the bloodiest of all [religions] that have ever polluted the world.” But even worse is atheism, which has no principles at all.

Characterizing the religious situation in England, the thinker noted that a positive fact is the absence of one single church that would strive for despotism. The existence of many sects mutually balances each other, ensuring social stability. Therefore, the question of religious tolerance is a question of state stability, Voltaire believed. The state must govern religion, and all the rules of the church must be issued by civil authority.

Thus, although at that time the question of raising freedom of conscience and religion to the rank of law had not yet arisen, Voltaire made a great contribution to promoting the idea of tolerance, arguing that religious tolerance is vital and consists in the absence of persecution and coercion. This position was a serious step forward in the history of human development.

Later, developing within the liberal model, the idea of tolerance was reflected in John Stuart Mill's work On Liberty. The thinker wrote that a society cannot be considered free if it does not respect the free expression of thoughts and feelings, the possibility of choosing occupations, if in this society people cannot simply unite into groups based on any goals, provided that these groups do not harm anyone harm [8, p. eleven]. According to Mill, thoughts should be free, we are not talking about actions.

In the 20th century the liberal theory of tolerance was criticized by the neo-Marxism of the Frankfurt School. Thus, according to representatives of the Frankfurt school (G. Marcuse, T. Adorno, J. Habermas), tolerance in modern liberal society has turned into an apologetics for the status quo and an ideology of suppression.

For example, J. Habermas believed that the essence of tolerance is that it “... filters the flow of beliefs during the transition from the cognitive level, at which the irreconcilability of existentially significant worldviews continues to exist, to the practical level, at which one’s own ethos, in a favorable case, finds cognitive appeal to law and morality of society" [9, p. 53]. But tolerance cannot be unlimited. It must be based on mutual recognition of certain rules of conduct. As long as the establishment of such rules occurs in an authoritarian (unilateral) manner, the tolerant attitude retains the stigma of arbitrary exclusion [9, p. 46].

Despite criticism of the liberal concept of tolerance, it remains one of the most important and universally accepted values of humanity. This was affirmed by the UNESCO General Conference in 1995 when they adopted the Declaration of Principles of Tolerance.

The concept of tolerance has evolved, moving from a simple principle of accepting differing viewpoints to the broader ideas of justice and goodness. Religious tolerance, seen as crucial for the stability and survival of humanity, now has international recognition. The thinkers of the Enlightenment played a key role in shaping the modern understanding of tolerance as a social norm, rooted in the belief in the equality of all individuals and their inherent dignity and rights.

Sources

1 Quote. by: Zolotukhin V.M. Ontological foundations of tolerance in the philosophy of transcendental cosmism of antiquity // Society: philosophy, history, culture. – 2016. – No. 8. – P. 12–15. – URL: https://elibrary.ru/item.asp?id= 26490412 (date of access: 02/20/2024).

2 Plato. Collected works: in 4 volumes. T. 1. - M., Mysl, 1990. - 860 p.

3 Milton J. Areopagitica. Speech on freedom of the press from censorship, addressed to the Parliament of England (1644) / URL: http://az.lib.ru/m/milxton_d/text_1644_areopagitica.shtml (access date: 02/01/2024).

4 Locke D. Message on Tolerance. // National Psychological Journal. 2011. No. 2(6). [Electronic resource]: ///C:/Users/Admin/Downloads/poslanie-o-veroterpimosti.pdf (access date: 02/3/2024).

5 Locke D. Two treatises on government // Works: in 3 vols. T. 3 / trans. from lat. M.: Mysl, 1988. - 688 p.

6 Zasulich V. Voltaire. His life and literary activity. [Electronic resource]: https://www.litres.ru/book/v-zasulich/volter-ego-zhizn-i-literaturnaya-deyatelnost-22125226/chitat-onlayn/ь (date of access: 02/03/2024).

7 Quoted from: Utyashev M.M. Voltaire – the first human rights activist in Europe // Russian Humanitarian Journal. - 2015. - Volume 4. No. 3 – 169-185 p.

8 Mill J. On freedom // Science and life. -1993. - No. 11. - pp. 10–15.

9 Habermas Yu. When should we be tolerant? On the competition of visions of the world, values, and theories // Socis. 2006. - No. 1.- P. 45–53

ERGENLERİN SOSYAL GÖRÜNÜŞ KAYGISI İLE SOSYAL MEDYA BEĞENİLMEME KORKUSU ARASINDAKİ İLİŞKİ

THE RELATIONSHIP BETWEEN ADOLESCENTS' SOCIAL APPEARANCE ANXIETY AND FEAR OF NOT BEING LIKED ON SOCIAL MEDIA

Psk. Dan. Tuğba HELVACIOĞLU
İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik Bölümü, Küçükçekmece, İstanbul.
ORCID ID: https://orcid.org/0009-0005-4710-8099

Prof. Dr. Mustafa Yüksel ERDOĞDU
İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik Bölümü, Küçükçekmece, İstanbul
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0001-6403-5630

ÖZET

Bu araştırmanın amacı ergenlerin sosyal görünüş kaygısı ile sosyal medya beğenilmeme korkusu düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesidir bu nedenle bu araştırma ilişkisel tarama modeliyle gerçekleşmiştir. Araştırma 2023-2024 yılında 15- 20 yaş arasında 255'i (%72,03) kadın, 99'u (%27,96) erkek olmak üzere toplam 354 katılımcıdan elde edilmiştir. Araştırmada elde edilen puanların normallik testi sonuçları doğrultusunda; t Testi, tek yönlü varyans analizi, korelasyon teknikler ile bağımsız değişkenlerin bağımlı değişken üzerindeki etkilerinin yordanması amacıyla çoklu regresyon analizi kulanılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre ergenlerin sosyal görünüş kaygısı ile sosyal medya beğenilmeme korkusu ve alt ölçekleri arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Sosyal Görünüş Kaygısının Sosyal Medya Beğenilme Korkusu üzerinde pozitif yönde önemli(anlamlı) bir yordayıcı olduğu ve Sosyal medya beğenilmeme korkusu varyansın %29'unu açıkladığı sonucuna varılmıştır. Araştırma sonucunda ortaya çıkan bulgular yorumlanmış ve önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Sosyal görünüş kaygısı, sosyal medya beğenilmeme korkusu, fiziksel görünüş, ergenler.

ABSTRACT

The purpose of this research is to examine the relationship between adolescents' social appearance anxiety and fear of not being liked on social media, therefore this research was conducted with the relational screening model. The research was conducted in 2023-2024 from a total of 354 participants, 255 (72.03%) of whom were female and 99 (27.96%) of whom were male, aged 15-20. In line with the normality test results of the scores obtained in the research; t Test, one-way analysis of variance, correlation techniques and multiple regression analysis were used to predict the effects of independent variables on the dependent variable. According to the results of the research, a positive significant relationship was found between adolescents' social appearance anxiety and fear of not being liked on social media and its subscales. It was concluded that Social Appearance Anxiety is a positive (significant) predictor on the Fear of Being Liked on Social Media and the fear of being disliked on Social Media explains 29% of the variance. The findings resulting from the research were interpreted and suggestions were made.

Keywords: Social appearance anxiety, fear of not being liked on social media, physical appearance, adolescents.

GİRİŞ

Sosyal görünüş kaygısı hakkında yapılmış olan farklı tanımlamalara baktığımızda; Yüceant'a göre (2013), sosyal görünüş kaygısı kişinin bedeniyle ilgili düşüncelere sahip olması ve kendini değerlendirmesi olarak tanımlanırken, Dakanalis ve arkadaşları ise (2016), sosyal görünüş kaygısını kişinin etrafındaki insanlar ve kendisi tarafından fiziksel, sosyal olarak nasıl algılandığı bunun sonucunda da yaşadığı kaygı, Hart ve arkadaşlarına (2008), baktığımızda ise sosyal görünüş kaygısı kişinin fiziksel özelliklerinin ayrıntılı şekilde ele alınması olarak anlatılabilir. İnsanlar dış görünüşlerinin iyi yönde değerlendirilmesini (Levinson ve ark., 2013) ve çevresindekiler tarafından da beğenilmek (Makas ve Çelik, 2018), ilgi görmek isteyebilir bu durum ruh sağlığı açısından da bakıldığında olumlu yönleri vardır çünkü kişi bedeni hakkında olumsuz düşünceleri olmasını istemez ve iyi hissetmek ister (Cash, 1989) ama bedeninin kötü olduğunu hissederse bu durum psikolojik açıdan onu etkileyebilir (Bergeron, 2007), özsaygısını, kendine olan bakış açısını değiştirme ihtimali vardır (Jung ve Lennon, 2003) ve vücudunun iyi yönde değerlendirilmemesinden korkması sonucu yaşadığı kaygıya sosyal görünüş kaygısı denir (Şahin ve ark., 2014).

Kişinin vücuduyla ilgili sorunlar yaşaması bedeni hakkında olumsuz düşüncelere sahip olması ve dış çevreden de bu karşılığı gördüğünde (Çetinkaya, Gülaçtı ve Çiftçi, 2019), bu olumsuz düşüncelerin üzerinde baskısını hissettiğinde (Hart ve ark., 2008) başarısız hissedebilir ve bu durumda kaygı yaşayabilir (Haase, Mountford ve Waller, 2007). İnsanların çevresi tarafından ilgi görülen beğenilen kişi olmak istemesi hatta ilgi çeken kişiyle daha çok vakit geçirilmek istenmesi iyi hissettirebilir (Leary, Kowalski ve Campbell, 1988) ama böyle olmayacağını düşündüğünde (Kara, 2016) beğenmeyeceğini bir beden ile karşı karşıya kalmaktan korkabilirler (Argon, 2014) ve hayatını yönlendirirken sorunlar yaşayabilir (Cash ve Fleming, 2002). Bu yaşanılan kaygıyı insanlar arasında farklılıklar görülebilir mesela insanların gözünde iyi görünmek, değerlendirmek hatta onları kendinden daha çok düşündükleri konusunda farklılıklar görülebilir (Leary, Kowalski ve Campbell, 1988).

Sosyal görünüş kaygısıyla ilgili yapılan bazı araştırmalar vardır. Trekels ve Eggermont (2017), gençlerin dergi okuma durumunun arttıkça sosyal görünüş kaygısının da aynı yönde arttığını, Turan ve arkadaşları (2019), araştırmasına göre ise sosyal görünüş kaygısı olanların kendine olan güvenlerini kaybetmeye başladıkları, Akarsu ve Demirpençe (2022), araştırmasında ise cinsiyet açısından bakıldığında kadınların bunu daha çok yaşadığı, Şahin ve arkadaşlarının (2014), araştırmasına göre gençlerin sosyal görünüş kaygısı farklı değişkenlerde incelemişlerdir ve benlik saygısıyla arasındaki duruma bakıldığında ters orantı olduğu, Kara (2016), araştırmasına göre ise utangaçlıkla arasında doğru orantı olduğu gözlemlenmiştir.

Yapılan araştırmalara bakıldığında sosyal görünüş kaygısının gençlerde birçok yerde karşımıza çıktığını görüyoruz özellikle şu anda gençlerin en çok vakit geçirdiği sosyal medyada kendilerini beğenme ve sosyal görünüşleri açısından bir ilişki olabilir. Sosyal medyaya beğenilmeme korkusuyla ilgili yapılan tanımlara baktığımızda insanların sosyal medya yoluyla tanıdıkları ya da tanımadıkları insanlar tarafından beğenilme, onlar tarafından kabul görme

(Özay ve Erol 2020) orada bir varlıklarının olması ve göz önünde olmaya karşı istekleri vardır (Boyd ve Ellison 2007) beğenilmeyeceğini düşünmek ve bu düşünce sonucunda yaşadığı duyguları sosyal medya beğenilmeme korkusu olarak tanımlayabiliriz (Söner 2019). İnsanların onları iyi yönde değerlendirip değerlendirmeyeceği (Bulut ve ark., 2023), bu paylaşılanların beğenilmeyecek ya da az beğeni alacak olmasına yönelik kaygı durumu yaşaması (Yalçın Şahin 2023), kendilerini diğer insanlarla kıyaslaması (Arslan ve ark., 2022) ve yaşanılan kaygının onu insanlardan uzaklaştırmasına yönelik düşünceleridir (Blackwell ve ark., 2017). Sosyal medyada beğenilmeme korkusu kişilerin davranışları, ilgileri konusunda değişimlere sebep olma (Büyükbaykal ve Temel 2019) zamanla insanların bulundukları ve oldukları durumdan fazlasını talep etme (Yorgancılar, 2018) sosyal medya ortamında var olma ihtiyacı için (Lutz ve Schneider, 2021) çevreye karşı oluşturulan farklı bir benlik olarak karşımıza çıkabilir (Kovan ve Ormancı 2021).

Sosyal medya ortamı insanların kendilerini ifade etmek için kullandıkları bir ortam olarak görülüyor (Tsai ve Lin 2003) paylaşılan içeriklerin beğenilmesi, hayatlarını yönlendirme ve mutlu olma konusunda kişi için önem kazanıyor (Yalçın Şahin, 2023). Gündem de olanları takip etme (Lee, 2009) yapılan paylaşımlarla beğeni, yorum alma ve bunlar oldukça bir sonraki paylaşımında ne yapacağına yönelik düşüncelerle zamanlarının birçoğunu harcama (Özay ve Erol 2020), yapılacak işlerinin ertelenmesi ve bunun daha çok ön plana çıkması (Söker, 2022) gibi durumların aşırıya kaçtığında sağlıksız olduğunu söyleyebiliriz (Yang ve Tung 2007). Özellikle gençlerin ulaşması gereken zihinsel sürece ve olgunluğa ulaşamamış olması ve ergenlik döneminin bir özelliği olarak çevredekiler tarafından beğenilmek istenmesi (Tsai ve Lin 2003), sosyal medyada fazla vakit geçirme sonucunda bağımlılığa kadar yol açabiliyor ve onları risk grubuna sokabiliyor (Söker, 2022).

Sosyal medyada beğenilmeme korkusuyla ilgili yapılan araştırmalar vardır. Söner (2019), gençlerin sosyal medyadaki paylaşımlarının beğenilmesi ve yaşanılan kaygı durumuyla ilgili yaptığı araştırmada kişinin kendine olan saygısı ve oluşturulan kimlik açısından önemi olduğu beğenilmemenin kişiyi psikolojik olarak zorluğa sokacağını, Özay ve Erol (2020), çalışmasına göre ise gençlerin sosyal medya üzerinde kendilerini en iyi hissettikleri halde paylaşım yapmaları ve o alanda büyük ilgilerinin olması narsistlikle, Yalçın Şahin (2023), çalışmasında ise gençlerin fotoğraf ve video eklerken bunu en iyi haline getirip filtre vs kullanıp kendilerini daha güzel gösterme eğilimlerinde oldukları ve bu korkunun sebebinin mükemmelliyetçilikle ilişkili olabileceği, Khan (2017) araştırmasına göre, sosyal medya kullanma ve gündem de olma konusunda daha aktif kullanmada kişinin beğenilme ve beğenilmemeye yönelik isteğinin olduğu söylenebilir. Bulut ve arkadaşlarının (2023) yaptığı araştırmaya göre kişinin diğer insanlar tarafından beğenilmeye yönelik bir isteği olduğu ve olumsuz olarak değerlendirilmek istememesi sonucu gözlemlenmiştir.

Bu araştırma ergenlerin sosyal görünüş kaygısı ile sosyal medya beğenilmeme korkusuna yönelik aralarındaki ilişkiyi ortaya koymayı amaçlamaktadır. Sosyal görünüş kaygısının, sosyal medya beğenilmeme korkusu ile bir ilişkisi bulunduğu takdir de bireylere yapılacak psikolojik destek hizmetleriyle bu durumların ortadan kaldırılması için bu çalışmanın önemli olduğunu söyleyebiliriz. Sosyal görünüş kaygısı ve sosyal medya beğenilmeme korkusunun; yaş, cinsiyet, estetik yaptırıp yaptırmama, sosyal medyada günlük kaç saat geçirilen saat, sosyal medyadaki

beğenilere verilen önem, fiziksel görünüşünü değerlendirme gibi değişkenlere göre belirlenmesi gerekli önlemlerin alınması ve bu ikisi arasında bir ilişki bulunduğu zaman anne babalara, eğitimcilere, araştırmacılara, psikolojik danışmanlara, psikologlara da gerekli önlemleri alma konusunda bu çalışmanın bulgularının önemli katkılar bulunması beklenmektedir.

Bu araştırmada aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

1. Ergenlerin sosyal görünüş kaygısı ile sosyal medya beğenilmeme korkusu ve alt boyutları (yükseltilmiş benlik tasarımı, empati) ölçekleri arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?

2.Ergenlerin sosyal görünüş kaygısı puanları yaş, cinsiyet, estetik yaptırıp yaptırmama, sosyal medyada günlük kaç saat geçirilen saat, sosyal medyadaki beğenilere verilen önem, fiziksel görünüşünü değerlendirme gibi değişkenlere göre arasında anlamlı farklılıklar var mıdır?

3. Ergenlerin sosyal medya beğenilmeme korkusu ve alt boyutları (yükseltilmiş benlik tasarımı, empati) puanları yaş, cinsiyet, estetik yaptırıp yaptırmama, sosyal medyada günlük kaç saat geçirilen saat, sosyal medyadaki beğenilere verilen önem, fiziksel görünüşünü değerlendirme gibi değişkenlere göre arasında anlamlı farklılıklar var mıdır?

YÖNTEM

Bu araştırma ergenlerin sosyal görünüş kaygısı ile sosyal medya beğenilmeme korkusu düzeyleri arasındaki ilişkiyi ortaya koymak amacıyla yapılmıştır. Bu nedenle bu araştırma ilişkisel(korelasyonel) tarama modelinde gerçekleştirilmiştir.

Katılımcılar

Araştırmada 15-20 yaş aralığında ergenlere uygulanmıştır. Ölçekler çevrimiçi anket olarak uygulanmıştır. Araştırmaya 15-16 yaş aralığında 87 kişi (%24,57), 17-18 yaş aralığında 204 kişi (%57,62), 19-20 yaş aralığında ise 63 kişi (%17,79) ve toplam da araştırmaya 354 kişi katılım göstermiştir. Katılımcıların 255'i (%72,03) kadın 99'u (%27,96) erkektir. Katılımcılar arasında 147 kişi (%41,52) daha önce estetik yaptırmayı düşündü ama 207 kişi(%58,47) daha önce estetik yaptırmayı düşünmedi. Katılımcılar sosyal medyada beğeniye verdikleri önemde hiç önemli değil cevabını veren 147 (%41,52), biraz önemli 145 (%40,96), önemli-çok önemli 62 kişi (%17,51) olduğu görülmüştür. Katılımcıların 34'ü (%9,60) sosyal medyada 1 saatten az, 195'i (%55,08) 1-3 saat arasında, 125'i (%35,31) 4 saat ve üzerinde vakit geçiriyor. Katılımcıların 35'i (%9,88) fiziksel görünüşünü çok beğeniyor, 170'i (%48,02) beğeniyor, 112'si (%31,63) kararsız, 37'si (%10,45) beğenmiyor.

Veri Toplama Araçları

Araştırma katılımcılardan onlar hakkında bilgi almak amacıyla araştırmacı tarafından "Demografik Bilgi Formu" hazırlanmıştır. Demografik Bilgi Formunda öğrencilerin; yaşı, cinsiyeti, estetik yaptırıp yaptırmadığı, sosyal medyada günlük kaç saat geçirdiği, sosyal medyadaki beğenilere verdiği önem, fiziksel görünüşünü nasıl değerlendirdiğine yer verilmiştir.

Sosyal Görünüş Kaygısı Ölçeği (SGKÖ) Araştırma için kullanılan sosyal görünüş kaygısı ölçeği Flora ve arkadaşları (2008) tarafından geliştirilmiştir. Ölçeğin uyarlaması Doğan (2010) tarafından yapılmıştır. Ölçek 16 madden oluşuyordur ve 5'li likert tipi ölçektir. Test-tekrar test güvenirliğine baktığımızda ise .84, cronbach alpha iç tutarlık katsayısı .93 olduğu, test yarılama yöntemiyle hesaplanan güvenirlik katsayısı ise .88 olarak bulunmuştur. Uyum indeks değerlerine baktığımızda RMSEA=.061; CFI=.99; TLI=.99 olduğu görülmüştür (Doğan, 2010).

Bu araştırma için arkadaş kıskançlığı ölçeği puanlarının Cronbach Alpa değeri tekrardan hesaplanmıştır ve Sosyal Görünüş Kaygısı Ölçeği Cronbach Alpha değerleri .95 olduğu görülmüştür.

Sosyal Medya Beğenilmeme Korkusu Ölçeği (SMBKÖ) Söner (2019) bu araştırmada kullanılan sosyal medya beğenilmeme korkusu ölçeğini geliştirmiştir ve ölçek 39 maddeden dörtlü derecelendirmeden oluşur. Sosyal medya beğenilmeme korkusunun mutsuzluk, takıntılı davranış, empati, anonim kimlik, yükseltilmiş benlik tasarımı, özgüven düşüklüğü, kaygı artışı şeklinde alt boyutları vardır. Ölçeğin kısa hali 24 maddeden oluşuyordur bu halinde alınabilecek en yüksek puan 96, en düşük 24 puandır ölçeğin kısa halinin ,814 Cronbach Alfa değeri olduğu görülmüştür. Ölçeğin KMO değerine baktığımızda 0.852'dir, uyum indeks değerleri ise CFI değeri .92, IFI değeri .92, NFI değeri .90 ve NNFI değerinin .91 olduğu görülmüştür (Söner, 2019).

Bu araştırma için 39 maddelik Sosyal Medya Beğenilmeme Korkusu ölçeği puanlarının Cronbach Alpa değeri tekrardan hesaplanmıştır Sosyal Medya Beğenilmeme Korkusu ölçeği Cronbach Alpha değerleri .91 Sosyal Medya Beğenilmeme Korkusu ölçeğinin alt ölçelerinden olan yükseltilmiş benlik alt ölçeğin Cronbach Alpha değerleri .54, empati alt ölçeğin Cronbach Alpha değerleri .64 olduğu görülmüştür.

İşlem Süreci

Uygulama süreci 8-21 kasım 2023 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Uygulama yapılabilmesi için gerekli izinler alınmış olup uygulama aşamasında ölçekler araştırmacı tarafından uygulanmıştır. Her uygulamadan önce ölçeklerin ve demografik bilgi formunun nasıl uygulanacağı açıklanmış, araştırmanın konusu ve gizliliği hakkında katılımcılara bilgi verilmiş. Katılımcıların yaklaşık olarak 15-20 dakika arasında cevapladıkları gözlemlenmiştir. İşlem sürecinde farklı bir problemle karşılaşılmamıştır.

Verilerin Analizinde Kullanılan İstatistiksel Yöntemler

Araştırmada elde edilen bulguların istatistiksel analizlerini yapmak için SPSS 18 programından faydalanılmıştır. Sosyal Görünüş Kaygısı ölçeğinde toplanan puanların normallik testi yapılmış basıklık değeri -.275 ile ,259 arasında çarpıklık değeri ,665 ile ,130 arasında bulunmuştur. Sosyal Medya Beğenilmeme Korkusu ölçeğinden toplanan puanlar ve alt boyutlarından elde edilen toplam puanların normallik testi yapılmış, basıklık değeri .090 ile ,259 arasında, çarpıklık değeri ,963 ile ,130 arasında bulunmuştur. Değerler +2 ile -2 aralığında bulunduğu için puanların normal dağılım olduğu kabul edilmiştir (Aydemir ve ark., 2016). Bu sebeple ikili ortalamalar arasında bulunan farkın anlamlılığı için ilişkisiz t Testi; ikiden fazla grup ortalamalarından elde edilen değerlerin anlamlılığını test etmek için ise Tek Yönlü Varyans

Analizi (ANOVA) kullanılmıştır. Sosyal Görünüş Kaygısı ve Sosyal Medya Beğenilmeme Korkusu ölçeğinden elde edilen puanlar arasındaki ilişki Pearson Momentler Çarpımı Korelasyon katsayısından faydalanılarak elde edilmiştir. Bağımsız değişkenlerin bağımlı değişken üzerindeki etkisini test etmek için çoklu regresyon analizi kullanılmıştır.

BULGULAR

Sosyal Görünüş Kaygısı ve Sosyal Medya Beğenilmeme Korkusu ölçeğinden elde edilen puanların betimsel istatistikleri Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1. Sosyal Görünüş Kaygısı ve Sosyal Medya Beğenilmeme Korkusu Ölçeği Puanlarının Betimsel İstatistikleri

N=354

Ölçekler	Minimum	Maksimum	Ortalama	Standart S.
Sosyal Görünüş K.	16.00	79.00	36.55	14.33
Sosyal Medya B.	43.00	101.00	62.66	12.97
Empati	5.00	16.00	7.53	2.28
Yükseltilmiş B.	5.00	16.00	12.09	2.28

Tablo 1 'e bakıldığında Sosyal Görünüş Kaygısı Ölçeğinden elde edilen puanların aritmetik ortalaması 36.55, standart sapması 14.33, olarak hesaplanmıştır. Sosyal Medya Beğenilmeme Korkusu Ölçeğinden elde edilen puanların aritmetik ortalaması 62.66, standart sapması 12.97, Sosyal Medya Beğenilmeme Korkusu Ölçeğinin alt boyutlarından; Empati puanlarının aritmetik ortalaması 7.53, standart sapması 2.28; Yükseltilmiş Benlik puanlarının aritmetik ortalaması 12.09, standart sapması 2.28.

Öğrencilerin Sosyal Görünüş Kaygısı Ölçeği ile Sosyal Medya Beğenilmeme Korkusu Ölçeği Puanları arasındaki ilişki sonuçları Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2. Sosyal Görünüş Kaygısı Ölçeği, Sosyal Medya Beğenilmeme Korkusu Ölçeği, Sosyal Medya Beğenilmeme Korkusu Ölçeği alt boyutları Korelasyon Sonuçları

Değişkenler	1	2	3	4
1.Sosyal Görünüş Kaygısı	-			
2.Sosyal Medya Beğenilmeme Korkusu	,541**	-		

3.Yükseltilmiş Benlik Tasarımı	,229**	,149**	-	
4.Empati	,402**	,797**	-,127*	-

**p<.01

Sosyal Görünüş Kaygısı Ölçeği ile Sosyal Medya Beğenilmeme Korkusu Ölçeği puanları arasındaki ilişkiyi ortaya koymak üzere yapılan Korelasyon analizi sonucunda pozitif yönde anlamlı bir ilişki saptanmıştır (r=-0.541, p<.01). Sosyal Görünüş Kaygısı Ölçeği puanları arttıkça ile Sosyal Medya Beğenilmeme Korkusu Ölçeği puanları artmaktadır.
Bununla birlikte Tablo 2'de görüldüğü üzere Sosyal Görünüş Kaygısı ile Sosyal Medya Beğenilmeme Korkusunun alt boyutlarından olan Yükseltilmiş Benlik Tasarımının (r=0.229, p <.01) ve Empatinin (r=0,402, p <.01) pozitif yönde anlamlı ilişkisi olduğu gözlenmiştir.
Sosyal Görünüş Kaygısı Ölçeği ile Sosyal Medya Beğenilmeme Korkusu Ölçeği ve alt boyutları puanlarının ikili değişkenlere göre t testi sonuçlarına Tablo 3'de yer verilmiştir.

Tablo 3. Sosyal Görünüş Kaygısı Ölçeği ile Sosyal Medya Beğenilmeme Korkusu Ölçeği ve alt boyutları Puanlarının İkili Değişkenlere Göre t Testi Sonuçları

Ölçekler	**Cinsiyet / Estetik**	**N**	**X±S**	**sd**	**t**	**P**
Sosyal Görünüş Kaygısı	Kadın	255	38.36±14.64	352	3.86	<.001
	Erkek	99	31.91±12.41			
	Evet	147	40.90±14.98	352	4.96	<.001
	Hayır	207	33.47±13.04			
Sosyal Medya Beğenilmeme Korkusu	Kadın	255	63.53±12.41	352	2.02	.043
	Erkek	99	60.43±14.13			
	Evet	147	66.09±13.67	352	4.28	<.001
	Hayır	207	60.23±11.90			
Yükseltilmiş Benlik Tasarımı	Kadın	255	12.04±2.22	352	-.683	.495
	Erkek	99	12.23±2.46			
	Evet	147	11.91±2.06	352	-1,251	.212
	Hayır	207	12.22±2.43			
Empati	Kadın	255	7.63±2.10	352	1.341	.181
	Erkek	99	7.27±2.68			
	Evet	147	8.02±2.28	352	3,426	<.001
	Hayır	207	7.18±2.22			

Katılımcıların Sosyal Görünüş Kaygısı Ölçeği puanları cinsiyet değişkenine göre anlamlı farklılıklar göstermektedir [t(352)=3,86, p<.05]. Kadınların sosyal görünüş kaygısı düzeyleri ($\bar{X}$=38.36) erkeklere göre ($\bar{X}$=31.91) daha yüksektir. Katılımcıların Sosyal Medya Beğenilmeme Korkusu ölçeği cinsiyete göre anlamlı farklılık göstermektedir [t(352)=2.02, p<.05]. Kadınların Sosyal Medya Beğenilmeme Korkusu düzeyleri ($\bar{X}$=63.53) erkeklere göre ($\bar{X}$=60.43) daha yüksektir.

Katılımcıların Sosyal Medya Beğenilmeme Korkusu ölçeği 'Yükseltilmiş Benlik Tasarımı' alt puanları cinsiyet değişkenine göre anlamlı farklılık göstermemektedir [t(352)= -.683, p>.05]. Katılımcıların Sosyal Medya Beğenilmeme Korkusu ölçeği 'Empati' alt puanları cinsiyet değişkenine göre anlamlı farklılık göstermemektedir [t(352)= 1.341, p>.05].

Katılımcıların Sosyal Görünüş Kaygısı Ölçeği puanları estetik değişkenine göre anlamlı farklılıklar göstermektedir [t(352)= 4.96, p<.05]. Evet seçeneğini seçen katılımcıların sosyal görünüş kaygısı düzeyleri ($\bar{X}$=40.90) hayır seçeneğini seçenlere göre ($\bar{X}$=33.47) daha yüksektir. Katılımcıların Sosyal Medya Beğenilmeme Korkusu ölçeği puanları estetik değişkenine göre anlamlı farklılıklar göstermektedir [t(352)=2.02, p<.05]. Evet seçeneğini seçen katılımcıların Sosyal Medya Beğenilmeme Korkusu düzeyleri ($\bar{X}$=66.09) hayır seçeneğini seçen katılımcıların göre ($\bar{X}$=60.23) daha yüksektir. Katılımcıların Sosyal Medya Beğenilmeme Korkusu ölçeği 'Empati' alt puanları estetik değişkenine göre anlamlı farklılık göstermektedir[t(352)= 3,426, p<.05]. Evet seçeneğini seçen katılımcıların Empati düzeyleri ($\bar{X}$=8.02) hayır seçenlere göre ($\bar{X}$=7.18) daha yüksektir.

Katılımcıların Sosyal Medya Beğenilmeme Korkusu ölçeği 'Yükseltilmiş Benlik Tasarımı' alt puanları estetik değişkenine göre anlamlı farklılık göstermemektedir [t(352)= -1,251, p>.05].

Tablo. 4 Öğrencilerin Sosyal Görünüş Kaygısı Ölçeği puanlarının ikiden fazla değişken ortalamalarına göre Anova Sonuçları

Değ.	Gruplar	N	X±S	VK	KT	sd	KO	f	P
Yaş	15-16	87	36.85±14.16	**GA**	14,008	2	7,004	,034	,967
	17-18	204	36.53±14.22	**Gİ**	72541,246	351	206,670		
	19-20	63	36.23±15.15	**Top**	72555,254	353			
Günlük Saat	1 saat a.	34	36,52±14.52	**GA**	1308,372	2	654,186	3,223	,041
	1-3 saat	195	34,94±13.48	**Gİ**	71246,882	351	202,983		
	4 saat ü.	125	39.08±15.29	**Top**	72555,254	353			
Beğeni Ö.	Ö.-Ç.Ö.	62	40.06±12.31	**GA**	1988,451	2	994,225	4,945	,008
	Biraz Ö.	145	37.73±15.08	**Gİ**	70566,804	351	201,045		
	Hiç Ö.D.	147	33.91±13.98	**Top**	72555,254	353			
Fiziksel G.	Çok B.	35	26.65±11.25	**GA**	17916,979	3	5972,326	38,257	<,001
	Beğen.	170	31.53±10.50	**Gİ**	54638,275	350	156,109		
	Kararsız.	112	43.54±13.59	**Top**	72555,254	353			
	Beğenmi.	37	47.86±17.61						

Katılımcıların Sosyal Görünüş Kaygısı Ölçek puan ortalamaları sosyal medyada paylaşımlara gelen beğeni önemi durumuna göre anlamlı farklılık göstermektedir [f(2-351)=4,945 , p<.05]. Öğrencilerin Sosyal Görünüş Kaygısı ölçek puanları sırasıyla beğeninin hiç önemli olmadığını söyleyen ($\bar{X}$=33.91) biraz önemli olan ($\bar{X}$=37.73) önemli-çok önemli olan ($\bar{X}$=40.06) şeklinde sıralanmaktadır. Hangi gruplar arasında anlamlı farklılık olup olmadığı Scheffe testi ile test edilmiş sosyal medyada beğenin önemli-çok önemli diyenlerin sosyal görünüş kaygısı düzeylerinin hiç önemli değil diyenlere göre anlamlı derecede farklılık gösterdiği biraz önemli diyenlerle anlamlı şekilde farklılaşmadığı gözlemlenmiştir.

Katılımcıların Sosyal Görünüş Kaygısı Ölçek puan ortalamaları fiziksel görünüşünüzü değerlendirme durumuna göre anlamlı farklılık göstermektedir [f(3-350)=38.257, p<.05]. Öğrencilerin Sosyal Görünüş Kaygısı ölçek puanları sırasıyla çok beğeniyorum ($\bar{X}$=26.65) beğeniyorum ($\bar{X}$=31.53) kararsızım ($\bar{X}$=43.54) beğenmiyorum ($\bar{X}$=47.86) şeklinde sıralanmaktadır. Hangi gruplar arasında anlamlı farklılık olup olmadığı Scheffe testi ile test edilmiş beğenmiyorum diyenlerin sosyal görünüş kaygısı düzeylerinin beğeniyorum ve çok beğeniyorum diyenlere göre anlamlı derecede farklılık gösterdiği kararsızım diyenlerle anlamlı derecede farklılaşmadığı gözlemlenmiştir.

Katılımcıların Sosyal Görünüş Kaygısı Ölçek puan ortalamaları sosyal medyada günlük ortalama kaç saat geçiriyorsunuz durumuna göre anlamlı farklılık göstermektedir [f(2-351)=3.223 , p<.05]. Öğrencilerin Sosyal Görünüş Kaygısı ölçek puanları sırasıyla 1-3 saat ($\bar{X}$=34.94) 1 saatten az ($\bar{X}$=36.52) 4 saat ve üzeri ($\bar{X}$=39.08) şeklinde sıralanmaktadır.
Hangi gruplar arasında anlamlı farklılık olup olmadığı Scheffe testi ile test edilmiş 4 saat ve üzeri sosyal medyada vakit geçirenlerin sosyal görünüş kaygısı 1-3 saat diyenlere göre anlamlı derecede farklılık gösterdiği 1 saat vakit geçirenlerin anlamlı şekilde farklılaşmadığı gözlemlenmiştir.

Katılımcıların Sosyal Görünüş Kaygısı Ölçek puan ortalamaları yaş durumuna göre anlamlı farklılık göstermemektedir [f(2-351)=,034 p>.05].

Tablo. 5 Öğrencilerin Sosyal Medya Beğenilmeme Korkusu Ölçeği puanlarının ikiden fazla değişken ortalamalarına göre Anova Sonuçları

Değ.	Gruplar	N	X±S	VK	KT	sd	KO	f	P
Yaş	15-16	87	61.79±12.08	**GA**	123,230	2	61,615	.365	.695
	17-18	204	62.75±12.82	**Gİ**	59325,100	351	169,017		
	19-20	63	63.60±14.68	**Top**	59448,331	353			
Günlük Saat	1 saat a.	34	60.08±12.29	**GA**	1131,473	2	565,737	3,405	.034
	1-3 saat	195	61.61±12.63	**Gİ**	58316,857	351	166,145		
	4 saat ü.	125	65.01±13.42	**Top**	59448,331	353			
Beğeni Ö.	Ö.-Ç.Ö.	62	72.56±13.78	**GA**	12841,125	2	6420,563	48,353	<,001
	Biraz Ö.	145	64.93±12.38	**Gİ**	46607,205	351	132,784		
	Hiç Ö.D.	147	56.26±9.41	**Top**	59448,331	353			
Fiziksel G.	Çok B.	35	59.77±12.22	**GA**	3513,740	3	1171,247	7,329	<,001
	Beğen.	170	60.04±11.12	**Gİ**	55934,590	350	159,813		
	Kararsız.	112	66.64±13.77	**Top**	59448,331	353			
	Beğenmi.	37	65.43±15.71						

Katılımcıların Sosyal Medya Beğenilmeme Korkusu Ölçek puan ortalamaları sosyal medyada paylaşımlara gelen beğeni önemi durumuna göre anlamlı farklılık göstermektedir[f(2-351)=48.353 , p<.05]. Öğrencilerin Sosyal Medya Beğenilmeme Korkusu ölçek puanları

sırasıyla beğeninin hiç önemli olmadığını söyleyen ($\bar{X}$=56.26) biraz önemli olan ($\bar{X}$=64.93) önemli- çok önemli olan ($\bar{X}$=72.56) şeklinde sıralanmaktadır. Hangi gruplar arasında anlamlı farklılık olup olmadığı Scheffe testi ile test edilmiş sosyal medyada beğenin önemli-çok önemli diyenlerin sosyal medya beğenilmeme korkusu düzeylerinin biraz önemli ve hiç önemli değil diyenlere göre anlamlı derecede farklılık göstermektedir.

Katılımcıların Sosyal Medya Beğenilmeme Korkusu Ölçek puan ortalamaları fiziksel görünüşünüzü değerlendirme durumuna göre anlamlı farklılık göstermektedir[f(3-350)=7.329 , p<.05]. Öğrencilerin Sosyal Medya Beğenilmeme Korkusu ölçek puanları sırasıyla çok beğeniyorum ($\bar{X}$=59.77) beğeniyorum ($\bar{X}$=60.04) beğenmiyorum ($\bar{X}$=65.43) kararsızım ($\bar{X}$=66.64) şeklinde sıralanmaktadır . Hangi gruplar arasında anlamlı farklılık olup olmadığı Scheffe testi ile test edilmiş kararsızım diyenlerin sosyal görünüş kaygısı düzeylerinin beğeniyorum, çok beğeniyorum diyenlere göre anlamlı derecede farklılık gösterdiği beğenmiyorum, diyenlere göre anlamlı derecede farklılık göstermediği gözlemlenmiştir.
Katılımcıların Sosyal Medya Beğenilmeme Korkusu Ölçek puan ortalamaları sosyal medyada günlük ortalama kaç saat geçiriyorsunuz durumuna göre anlamlı farklılık göstermektedir [f(2-351)=3.405 , p<.05]. Öğrencilerin Sosyal Medya Beğenilmeme Korkusu ölçek puanları sırasıyla 1 saatten az ($\bar{X}$=60.08) 1-3 saat ($\bar{X}$=61.61) 4 saat ve üzeri ($\bar{X}$=65.01) şeklinde sıralanmaktadır . Hangi gruplar arasında anlamlı farklılık olup olmadığı Scheffe testi ile test edilmiş anlamlı derecede farklılık bulunmamıştır.

Katılımcıların Sosyal Medya Beğenilmeme Korkusu Ölçek puan ortalamaları yaş durumuna göre anlamlı farklılık göstermemektedir [f(2-351)=.365 p>.05] .

Tablo 6. Sosyal Mefya Beğenilmeme Korkusunun, Sosyal Görünüş Kaygısı üzerindeki etkisinin Yordanmasına İlişkin Çoklu Regresyon Analizi

Değişken	B	S.H.	ß	t	p	İkili r	Kısmi r
Sabit	44,769	1,593		28,100	<,001		
Sosyal Görünüş	,490	,041	,541	12,066	<,001	,541	,541
R=0.54 R²=0.29 F(1-352)=145,58 P=.000							

Sosyal Görünüş Kaygısının, Sosyal Medya Beğenilmeme Korkusu ile anlamlı ilişkiler göstermektedir (R=0.54, R^2=0.29, p<0.001). Sosyal medya beğenilmeme korkusu varyansın sadece %29'unu açıklamaktadır.

Regresyon katsayılarının anlamlılığına ilişkin t testi sonuçları incelendiğinde ise Sosyal Görünüş Kaygısının Sosyal Meda Beğenilme Korkusu üzerinde pozitif yönde önemli(anlamlı) bir yordayıcı olduğu görülmektedir.

SONUÇ VE TARTIŞMA

Bu araştırmanın amacı ergenlerin sosyal görünüş kaygıları ve sosyal medya beğenilmeme korkusu arasındaki ilişkinin incelenmesidir bu doğrultu da araştırma sonucunda bulunan bulgular ve yorumlara bu bölümde yer verilmiştir.

Bu araştırmanın sonucunda sosyal görünüş kaygısı ile sosyal medya beğenilmeme korkusu ve alt ölçekleri (yükseltilmiş benlik tasarımı, empati) arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Yapılan bir araştırmada sosyal görünüş kaygısı yaşayan kişilerin sosyal medyada beğenilmek istemesinden kaynaklı filtre ya da efekt kullandığı (Erden, 2022), sosyal görünüş kaygısı düzeylerinin arttıkça kişinin kendisine olan özgüveninin saygısının düşmesi (Alımcı, 2018), sosyal görünüş kaygısı ile sosyal medyayı kullanma durumu arasında bir ilişki olduğu bulunmuştur (Jóhannsdóttir, 2022). Katılımcıların sosyal görünüşlerine, bedenlerine karşı olumsuz olarak değerlendirme durumunda artan kaygıları ve bununla birlikte kendilerini gösterdiği, paylaşım yaptığı,beğenilme isteği olduğu bir ortam da iyi görünmeme korkusu yaşadıkları söylenebilir.

Araştırma sonucunda cinsiyete göre hem sosyal görünüş kaygısı hem de sosyal medya beğenilmeme korkusunun ve alt ölçeklerine göre (yükseltilmiş benlik tasarımı, empati) kadınların erkeklere göre daha fazla yaşadığı sonucuna varılmıştır. Yapılan bir araştırma bu veriyi destekler niteliktedir yani kadınların erkeklere göre daha yüksek sosyal görünüş kaygısı yaşadığı bulunmuştur (Boursier ve ark., 2020) ama diğer araştırmalara bakıldığında bu sonucun tersi bir sonuç görülmüştür. Demir ve ark. (2021)'in yaptığı araştırmada erkek sporcuların kadın sporculara göre daha daha yüksek sosyal görünüş kaygısı yaşadığı, Soylu (2017) ise ergenlik dönemindeki erkeklerde kadınlara göre daha yüksek sosyal görünüş kaygısı olduğunu, Çiçek (2021)'in araştırmasında ise erkeklerin kadınlara göre daha yüksek düzeyde sosyal görünüş kaygısı yaşadığı bulunmuştur. Sosyal medya beğenilmeme korkusunun da cinsiyet değişkenine göre araştırmaları vardır. Söner ve Yılmaz (2020) sosyal medya beğenilmeme korkusu cinsiyet açısından incelenen bir araştırmada kadın ve erkekler arasında bir farklılaşma olmadığı sonucuna varmıştır ama farklı bir araştırmada sosyal medyada olumsuz değerlendirme kaygısının kadınlarda daha çok görüldüğü sonucuna varılmıştır (Davila ve Kornienko, 2022). Ergenlik döneminde kişinin vücudunda yaşanan değişimler sosyal görünüş açısından kaygı yaratabilir aynı zamanda son dönemde artan sosyal medya kullanımı insanların bu platformda gördükleri kişilere yönelik algıları ve bunun sonucunda kendi görünüşlerinden şüphe duymaları, sorgulamaları, kötü hissetme durumunun ortaya çıktığı ve bunun sonucunda sosyal görünüş kaygısı yaşamaları ve beraberinde bunun sosyal medyada da beğenilmeme korkusu olarak geri dönmesi söylenebilir. Araştırmalarda farklı sonuçların çıkması ise araştırma yapılan grupların farklılaşmasından kaynaklıdır.

Cinsiyet değişkeni gibi diğer bir değişkenimizde estetik yaptırmayı daha önce düşünüp düşünmedikleriydi ve evet yaptırmak istiyorum cevabını veren katılımcıların hayır cevabını verenlere görre daha çok sosyal görünüş kaygısı ve sosyal medya beğenilmeme korkusu yaşadığı bulgular sonucunda ortaya konmuştur. Sosyal medya beğenilmeme korkusu alt ölçeği empatiye göre estetik yaptırmak isteyenlerde daha çok sosyal görünüş kaygısı ve sosyal medya beğenilmeme korkusu görülüyor ama yükseltilmiş benlik tasarımı alt ölçeğinde anlamlı farklılık görülmemiştir. Uğurlu (2015) yaptığı araştırmada genellikle kadınların sosyal

medyada aracılığı ile orada gördükleri bedenlere benzemek istedikleri, Günen (2022) araştırmasında ise sosyal medyanın insanların hayatlarına sürekli bir kamera tuttuğu ekranda gördükleri kişilere gibi olmak isteme estetik açıdan kusursuz bir imaj çizmek istemelerine yol açmıştır, Çarboğa (2022) araştırmasında kusursuz bir bedene ulaşma, beğenilme isteği ve görünür olma ve olumsuz beden imajından kurtulmak için estetiğe başvurduğu sonucuna varılmıştır. Aynı durum sosyal görünüş kaygısı içinde geçerli Özer ve Güzel (2023) araştırmasında estetik yaptırmayı düşünenlerin düşünmeyenlere göre görünüş kaygıları üzerindeki etkisi daha yüksektir, Çiçek (2021)'in araştırmasında estetik yaptırmadan önce sosyal görünüş kaygılarının arttığı ve çevresi tarafından iyi görünmek istediği sonucuna son olarakta Türk ve Bayrakçı (2020) araştırmasında kişilerin sosyal medyada geçirdiklerin vaktin artması bunun sonucunda da görünümüne daha çok önem verme ve estetiğe yönelmenin artığı sonucuna varılmıştır. Daha güzel, daha yakışlı olma arzusu ve kendi görünüşüne karşı kaygı yaşamaları bunu aynı zamanda sosyal medya aracılığıyla da gördükleri kişilere benzeme arzusu, eğer onlar gibi olamazsa beğenilmeyeceğini düşünmeyle ilişkilendirilebilir.

Sosyal görünüş kaygısının, sosyal medyada paylaşımlara gelen beğenilerin önemli-çok önemli cevabı verenlerin daha yüksek kaygı yaşadıkları sonucuna varılmıştır. Bu konudaki araştırmalara bakıldığında; sosyal medyada güzel görünmek, yakışıklı görünmek için yapılan paylaşımların sosyal görünüş kaygısını arttırdığı (Erden, 2022), sosyal medyada beğeni sayını önemseyen öğrencilerde sosyal görünüş kaygısı yüksek bulunduğu (Açıkgöz ve ark., 2022) son olarak da beğeni öneminin sosyal görünüş kaygısını etkilediği sonucuna varılmıştır (Di Gesto ve ark., 2022). Sosyal medyada iyi görünmek, paylaştığı içeriğin beğenilmesi ve konuşulması kişinin kendini beğendirebilmesinin sosyal görünüş kaygısını etkilediğini söyleyebiliriz. Aldığı her etkileşim, beğeni sayısı kendine olan güvenini arttırabilir ya da beğeni almayacağım endişesi kaygı düzeyini arttırabilir.

Fiziksel görünüşünü beğenmeyenlerin sosyal görünüş kaygısı düzeylerinin daha yüksek olduğu araştırma bulguları sonucunda ortaya konmuştur. Yapılan bir araştırmada dış görünüşünü beğenmeyen katılımcıların görünüş kaygısı yaşadığı (Özer ve Güzel, 2023), insanların dış görünüşü sebebiyle onu beğenmeyecekleri korkusu sonucunda sosyal görünüş kaygısı yaşadığı (Altındiş ve ark., 2017), sosyal olarak görüntülerine karşı olumsuz olarak değerlendirilmek istemediklerinde kaygı yaşadıkları sonucuna (Akdeniz ve Sekban, 2023) ve fiziksel görünüşlerini beğenmediklerinde sosyal görünüş kaygısının arttığı sonucuna varılmıştır (Di Gesto ve ark., 2022). Genellikle ergenlik döneminde değişen fiziksel görünüşün, vücudunda yaşanan değişimlere adapte olma ve değerlendirmenin önemli olabileceği eğer kişi fiziksel görünüşünden memnun değilse mesele sivilce çıkması, kilo alması vs. sosyal görünüş kaygısı yaşayabilir. Kendini beğenmek ve insanlarında seni beğendiğini hissetmek kişiye iyi hissettirebilir eğer bunu hissetmiyorsa kaygı durumu ortaya çıkabilir.

Sosyal medyada 4 saat ve üzerinde vakit geçirenlerin sosyal görünüş kaygısının daha yüksek olduğu gözlemlenmiştir. Yapılan bir araştırmada sosyal medyada az vakit geçirenlerin çok vakit geçirenlere göre sosyal görünüş kaygısının daha yüksek olduğu (Şengönül ve Aydın, 2023), sosyal medyada geçirilen vaktin sosyal görünüş kaygısıyla anlamlı ilişkisi olduğu (Eser, 2023), 4 saatten fazla sosyal medyada vakit geçirenlerin yaşamlarından memnun olma oranı düşük bulunmuştur (Oral ve ark., 2021). Başka hayatları görmek, onlara özenmek, sosyal medyanın

algısına kapılmak yani aslında o durumda olmayan birinin kendini sosyal medyada çok daha farklı gibi göstermesi ve kişinin bir süre sonra buna özenmesi ve sonucunda sosyal görünüş kaygısı yaşaması durumu olabilir. Yapılan araştırmalarda sosyal medyada geçirilen vaktin sosyal görünüş kaygısını etkilemesi değişkenlik gösteriyor bunun sebebi kişiden kişiye göre değişebilir bir kişi yaşadığı kaygı sonucunda sosyal medyadan uzaklaşabilir ya da tam tersi daha çok vakit geçirip diğer hayatlara bakmak isteyebilir.

Yaşa göre sosyal görünüş kaygısı ve sosyal medya beğenilmeme korkusu anlamlı farklılık göstermedi. Yapılan bazı araştırmalarda da aynı doğrultuda yaşa göre anlamlı bir farklılık bulunmamıştır (Soylu ve ark., 2017; Söner ve Yılmaz, 2020). Sosyal görünüş kaygısını etkileyen süreçler ve değişkenler arasında kişinin yaşının etkisinin olmadığını söylenebilir.

Beğeninin önemli-çok önemli olduğunu söyleyen katılımcıların sosyal medya beğenilmeme korkusunun daha yüksek olduğu araştırma verileriyle ortaya konmuştur. Yapılan bir araştırmada sosyal medyada vakit geçirirken kişilerin beğenilme isteği içinde olduğunu (Kahraman,2021), sosyal medya da beğeni alındığında olumlu etkilenme durumu ama bunun geçici olduğu araştırma bulgularıyla ortaya konmuştur (Calancie ve ark., 2017).
Sosyal görünüş kaygısında olduğu gibi karşı tarafa iyi görünmek, görünür olmak, beğenilen kişi olmak her zaman daha cazip geliyor bu ileri seviyelere taşındığında ise sosyal medya beğenilmeme korkusu, sosyal görünüş kaygısı olarak karşımıza çıkıyor.

Fiziksel görünüşünü değerlendirme konusunda kararsız olduğunu söyleyen katılımcıların sosyal medya beğenilmeme korkularının daha yüksek olduğu araştırma bulgularında bulunmuştur. Bir araştırmada dış görünüşünü beğenme, beğenmeme durumunun sosyal medyadaki beğenilme ve görünüşünü etkilediği söylenmişti (İçin, 2023), görünüşlerine karşı düşündükleri olumsuz durumlar sonucunda kaygı ve korku yaşayabilirler (Akdeniz ve Sekban, 2023), fiziksel görünüşünü değerlendirme ve sosyal medyadaki kişilerle değerlendirme durumunun olumsuz sonuçları olduğu (Jiotsa ve ark., 2021), sosyal medya aracılığı ile kişilerin görünüşlerini değerlendirmesi sosyal medyadaki kişilerle karşılaştırması ruh halini olumsuz yönde etkilediği sonucuna varılmıştır (Fardouly ve ark., 2017).
Ergenlik döneminin de etkisiyle yaşanan fiziksel değişimler sonucunda kendilerini güzel ya da yakışıklı algılarının içine sokamayanlar bazen iyi olduğunu hissedip bazen kötü olduğunu hissedenlerin sosyal medyaya karşı oradaki insanlara karşı beğenilmeme korkuları daha yüksek olduğu söylenebilir.

Sosyal medyada günlük geçirilen saatin sosyal medya beğenilmeme korkusu üzerinde etkisi olduğu araştırma sonuçlarında ortaya çıkmıştır. Yapılan araştırmalara bakıldığında sosyal medya beğenilmeme korkusuyla ilişkilendirilebilecek benlik saygısı ele alınmıştır ve katılımcıların günlük sosyal medyada geçirdikleri sürenin artmasıyla benlik saygılarının düştüğü (Özbey ve Gültekin, 2021; Sarıkoç, 2021), kişilerin sosyal medyayı aktif kullanması sonucunda sosyal medya beğenilmeme korkusunun ortaya çıkabileceği bulgular sonucunda bulunmuştur (Arslan ve ark., 2022).

Sosyal medyada çok fazla ya da daha az vakit geçirmenin bu yaş grubundaki gençlerde genelde sosyal medya beğenilmeme korkusu yarattığı söylenebilir ve bunun sebebi çevreye önem vermeleri onların görüşleri, görünüşleri, popüler olana yoğunlaşma olabilir. Yaş grubunun yani ergenliği sonucunda dış görünüşe ve çevreye önem verme durumuyla ilişkisi olduğu söylenebilir.

Rehber öğretmenler, aileler ve öğretmenler ergenlik dönemi hakkında bilgilendirmeli ve çocukları yaşanan değişimlerin normal olduğu, fiziksel görünüşünün yaş aldıkça değişip farklılaşacağı konusunda bilgilendirmesi, sosyal medyayı bilinçli kullanma konusunda çalışmalar yapıp destekleme çalışmaları yapılabilir. Bunun sonucunda kendini, dış görüşünü seven, başkalarıyla kıyaslamayan, sosyal medyayı bilinçli kullanan beğenilmeme kaygısı içinde olmayan bireyler olabilirler.
Bu araştırmanın Google Forms üzerinde yapılmış olması araştırmayı sınırlandırır.

KAYNAKÇA

Açıkgöz, A., Yılmaz, A., Yıldırım, B., Yıldız, C., Yıldız, L., ve Yıldırım, U. (2022). Sağlık alanında öğrenim gören üniversite birinci sınıf öğrencilerinde sosyal görünüş kaygısını etkileyen faktörlerin belirlenmesi: gözlemsel araştırma. *Pamukkale Medical Journal, 15*(2), 319-330.

Akarsu, H., ve Demirpençe, M. (2022). Ergenlerde sosyal görünüş kaygısının iletişim becerilerine etkisi. *Necmettin Erbakan Üniversitesi Ereğli Eğitim Fakültesi Dergisi, 4*(1), 14-26.

Akdeniz, H., ve Sekban, G. (2023). Üniversite öğrencilerinin sosyal görünüş kaygıları ve olumsuz değerlendirilme korku düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Journal of ROL Sport Sciences,* 861-878.

Alımcı, D. (2018). *Ortaokul öğrencilerinin akran zorbalığı ve sosyal görünüş kaygıları ile kendine saygıları arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, 2018.

Altındiş, A., Altındiş, S., Aslan, U. D. F. G., Aşıcı, N., İnci, M. B., Ekerbiçer, H. Ç., ve Tokaç, M. (2017). Sosyal medya ağları ve sosyal görünüm anksiyetesi. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 65, 227-235.

Argon, T. (2014). The relationship between social appearance anxiety and motivational sources and problems of education faculty students. *The Anthropologist,* 18(3), 697-704.

Arslan, G., Köksal, M., Bulut, M. B., Şener, D., Yeşilyurt, K., Sarıtaş, B., ve Abbasoğlu, A. (2022). Sosyal medya beğenilmeme korkusunun sosyal kaygı ve kişisel iyi oluş arasındaki ilişkisi. *Güncel Tıbbi Araştırmaları Dergisi*, 5-6.

Aydemir, N., Aydemir, M., ve Yezdan, B.O.Z. (2016). Lise öğrencilerinin epistemolojik inançları. *Kastamonu Eğitim Dergisi, 21*(4), 1305-1316.

Bergeron, D. P. (2007*). The relationship between body image dissatisfaction and psychological health: An exploration of body image in young adult men*. Doctoral dissertation, The Ohio State University.

Blackwell, D., Leaman, C., Tramposch, R., Osborne, C., ve Liss, M. (2017). Extraversion, neuroticism, attachment style and fear of missing out as predictors of social media use and addiction. *Personality and Individual Differences, 116*, 69-72.

Boursier, V., Gioia, F., ve Griffiths, M. D. (2020). Do selfie-expectancies and social appearance anxiety predict adolescents' problematic social media use? *Computers in Human Behavior, 110*, 106395.

Boyd, D. M., ve Ellison, N. B. (2007). Social network sites: Definition, history, and scholarship. *Journal of computer-mediated Communication*, 13(1), 210-230.

Bulut, M.B., Duğan, İ., Kılıç, G.N., ve Demir, M. (2023). Beğenilme arzusunun yordayıcıları: lüks tüketim eğilimi ve olumsuz değerlendirilme korkusu. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (34), 54-68.

Büyükbaykal, A.C.İ., ve Temel, G. (2019). Kullanımlar ve doyumlar yaklaşımı bağlamında sosyal medya kullanımı ve gençlik. *Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(2), 434-447.

Calancie, O., Ewing, L., Narducci, L. D., Horgan, S., ve Khalid-Khan, S. (2017). Exploring how social networking sites impact youth with anxiety: A qualitative study of Facebook stressors among adolescents with an anxiety disorder diagnosis. *Cyberpsychology: Journal of Psychosocial Research on Cyberspace, 11*(4), Article 2.

Cash, T. F. (1989). Body-image affect: Gestalt versus summing the parts. *Perceptual and Motor Skills, 69*(1), 17-18.

Cash, T. F., ve Fleming, E. C. (2002). The impact of body image experiences: development of the body image quality of life inventory. *International Journal of eating disorders*, *31*(4), 455-460.

Çarboğa, H. (2022*). Beden tüketimi bağlamında estetik cerrahi operasyonların sosyolojik analizi: Ankara ili örneği*. Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi, 2022.

Çetinkaya, B., Gülaçtı, F., ve Çiftci, Z. (2019). Lise öğrencilerinin sosyal görünüş kaygı düzeylerinin bazı değişkenlere göre incelenmesi. *OPUS International Journal of Society Researches*, 10(17), 904-922.

Çiçek, G. (2021*). Burun estetiği ameliyatı öncesi bireylerin sosyal görünüş kaygıları ile psikolojik iyi oluşlarının incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Ordu Üniversitesi, 2021.

Dakanalis, A., Clerici, M., Caslini, M., Gaudio, S., Serino, S., Riva, G., ve Carra, G. (2016). Predictors of initiation and persistence of recurrent binge eating and inappropriate weight compensatory behaviors in college men. *International Journal of Eating Disorders*, 49(6), 581-590.

Davila, M., ve Kornienko, O. (2022). Making, keeping, and influencing friends: The role of fear of negative evaluation and gender in adolescent networks. *School Psychology, 37*(6), 455–466.

Demir, G.T., Namlı, S., ve Cicioğlu, H.İ. (2021). Takım ve bireysel sporlarda sosyal görünüş kaygısı sağlıklı beslenmeye ilişkin tutumun belirleyicisi midir?. *Spormetre Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, *19*(4), 124-134.

Di Gesto, C., Matera, C., Policardo, G. R., ve Nerini, A. (2023). Instagram as A digital mirror: the effects of instagram likes and disclaimer labels on self-awareness, body dissatisfaction, and social physique anxiety among young Italian women. *Current Psychology*, *42*(17), 14663-14672.

Doğan, T. (2010). Sosyal görünüş kaygısı ölçeğinin (SGKÖ) Türkçe uyarlaması: geçerlilik ve güvenirlik çalışması. Hacettepe üniversitesi eğitim fakültesi dergisi, 39: 151-159.

Erden, K. (2022). Sosyal medya uygulamaları aracılığıyla bireylerin sosyal görünüş kaygısı yaşaması ve öz beğeni algısının dönüştürülmesi. *Yeni Yüzyılda İletişim Kongresi'nde Sunulmuştur*. Ankara, Türkiye.

Eser, A. (2023). *Geç ergenlerde sosyal medya kullanımı, sosyal karşılaştırma ve sosyal görünüş kaygısı arasında ilişkinin incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Gelişim Üniversitesi, 2023.

Fardouly, J., Pinkus, R. T., ve Vartanian, L. R. (2017). The impact of appearance comparisons made through social media, traditional media, and in person in women's everyday lives. *Body image*, *20*, 31-39.

Günen, R. (2022). *Çalışma ilişkilerinin dönüşümü bağlamında beden denetimi: sosyal medya üzerinde çalışan kadınlar*. Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi, 2022.

Haase, AM, Mountford, V. ve Waller, G. (2007). Bedeni kontrol eden bilişler ve davranışlar arasındaki bağlantıyı anlamak: Sosyal fizik kaygısının rolü. *Uluslararası Yeme Bozuklukları Dergisi* , *40* (3), 241-246.

Hart, T. A., Flora, D. B., Palyo, S. A., Fresco, D. M., Holle, C., ve Heimberg, R. G. (2008). Development and examination of the social appearance anxiety scale. *Assessment*, *15*(1), 48-59.

İçin, B. (2023). *Üniversite öğrencilerinin algıladıkları ebeveyn kabul reddi ve sosyal medyada görünüş algıları arasındaki ilişki.* Yüksek Lisans Tezi, Biruni Üniversitesi, 2023.

Jiotsa, B., Naccache, B., Duval, M., Rocher, B., ve Grall-Bronnec, M. (2021). Social media use and body image disorders: Association between frequency of comparing one's own physical appearance to that of people being followed on social media and body dissatisfaction and drive for thinness. *International journal of environmental research and public health*, *18*(6), 2880.

Jóhannsdóttir, S. Í. (2022). *Social media use and social anxiety symptoms: the role of fear of missing out and social comparison*. Doctoral dissertation, 2022.

Jung, J., ve Lennon, S. J. (2003). Body image, appearance self-schema, and media images. *Family and Consumer Sciences Research Journal*, *32*(1), 27-51.

Kahraman, N. (2021). *Üniversite öğrencilerinin sosyal medya bağımlılığının beğenilme arusu ile ilişkisinin incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Gelişim Üniversitesi, 2021.

Kara, A. (2016). Sosyal görünüş kaygısı ile utangaçlık arasındaki ilişkilerin incelenmesi. *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, *6*(1), 95-106.

Khan, M. L. (2017). Social media engagement: What motivates user participation and consumption on YouTube?. *Computers in human behavior*, *66*, 236-247.

Kovan, A., ve Ormancı, N. (2021). Üniversite öğrencilerinin sosyal medyadaki gelişmeleri kaçırma korkusu ile sosyal medya bağımlılığı arasındaki ilişki: COVID-19 pandemi örneği. *Erciyes İletişim Dergisi*, (2), 125-145.

Leary, M. R., Kowalski, R. M., ve Campbell, C. D. (1988). Self-presentational concerns and social anxiety: The role of generalized impression expectancies. *Journal of research in personality*, *22*(3), 308-321.

Lee, S. J. (2009). Online communication and adolescent social ties: Who benefits more from Internet use?. *Journal of Computer-Mediated Communication*, 14(3), 509-531.

Levinson, C. A., Rodebaugh, T. L., White, E. K., Menatti, A. R., Weeks, J. W., Iacovino, J. M., ve Warren, C. S. (2013). Social appearance anxiety, perfectionism, and fear of negative evaluation. Distinct or shared risk factors for social anxiety and eating disorders?. *Appetite*, 67, 125-133.

Lutz, S., ve Schneider, F. M. (2021). Is receiving Dislikes in social media still better than being ignored? The effects of ostracism and rejection on need threat and coping responses online. *Media Psychology*, *24*(6), 741-765.

Makas, S., ve Çelik, E. (2018). Erken dönem uyumsuz şemalar ile sosyal görünüş kaygısı arasındaki ilişkilerin incelenmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, *17*(67), 926-937.

Oral, B., Yıldız, O., Şimşek, A., Ural, A. Z., Aras, E. B., Aslıtürk, H., ve Çöl, M. (2021). Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Dönem 3 Öğrencilerinde Sosyal Ortamlardaki Gelişmeleri Kaçırma Korkusunun Değerlendirilmesi ve İlişkili Faktörler. *Celal Bayar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, *8*(4), 613-620.

Özay, S., ve Erol, D. (2020). Ergenlerin sosyal medyaya ilişkin tutumları ile narsisizm arasındaki ilişkinin incelenmesi. *International Journal of Current Approaches in Language, Education and Social Sciences*, 2(1), 354-371.

Özbey, H., ve Gültekin, M. (2021). Lise öğrencilerinde beden algısı ve benlik saygısı arasındaki ilişkinin medya ve farklı değişkenler açısından incelenmesi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *23*(2), 429-441.

Özer, P., ve Güzel, Ş. (2023). Sosyal görünüş kaygısı ve sosyal medya bağımlılığının estetik işlem yaptırma algısı ile ilişkisi. *Visionary E-Journal/Vizyoner Dergisi*, *14*(40).

Sarıkoç, F. (2021). *Genç yetişkinlerin sosyal medya bağımlılıkları, benlik saygısı ve beden algısı arasındaki ilişki.* Yüksek Lisans Tezi, Biruni Üniversitesi, 2021.

Soylu, Y., Atik, F., ve Öçalan, M. (2017). Ergenlerin Sosyal Görünüş Kaygisi Düzeylerinin İncelenmesi (Kırıkkale İli Örneği). *Sportif Bakış: Spor ve Eğitim Bilimleri Dergisi*, 38-45.

Söker, S. (2022). *Geç ergenlik dönemindeki bireylerde gelişmeleri kaçırma korkusu ile sosyal medya bağımlılığı arasındaki ilişkide kendilik değerinin biçimlendirici rolü.* Yüksek Lisans Tezi, Işık Üniversitesi, 2022.

Söner, O. (2019). *Ergenlerde benlik tasarımı ve benlik saygısı düzeylerinin sosyal medya beğenilmeme korkuları üzerindeki etkisinin incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Ufuk Üniversitesi, 2019.

Söner, O., ve Yılmaz, O. (2020). Ergenlerin sosyal medya beğenilmeme korkularının yordayıcısı olarak benlik saygısı ve benlik tasarımı. *Yaşam Becerileri Psikoloji Dergisi*, *4*(7), 51-68.

Şahin, E., Barut, Y., Ersanlı, E. ve Kumcağız, H. (2014). Benlik saygısı ve sosyal görünüş kaygısı: ortaokul öğrencilerinin incelenmesi. *Çevrimiçi Başvuru* , *4* (3), 152-159

Şengönül, M. ve Aydın, B.N. (2023). Genç yetişkinlerde sosyal medya kullanımına dair özellikler ile sosyal görünüş kaygısı ve yeme tutumları ilişkisi. *Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 2023*, 6(1): 113-134

Trekels, J., ve Eggermont, S. (2017). Linking magazine exposure to social appearance anxiety: The role of appearance norms in early adolescence. *Journal of Research on Adolescence*, *27*(4), 736-751.

Tsai, C.-C., ve Lin, S. S. J. (2003). Internet Addiction of Adolescents in Taiwan: An Interview Study. *CyberPsychology & Behavio*r, 6(6), 649–652.

Turan, N., Özdemir Aydın, G., Kaya, H., Aksel, G., ve Yılmaz, A. (2019). Male nursing students' social appearance anxiety and their coping attitudes. *American Journal of Men's Health*, *13*(1), 1557988319825922.

Türk, G. D., ve Bayrakcı, S. (2020). Sosyal medya ve toplumda değişen estetik işlem yaptırma algısı. *AJIT-e: Academic Journal of Information Technology*, *10*(39), 118-135.

Uğurlu, Ö. (2015). Kadının benlik sunumunun güncel bir aracı olarak sosyal ağlar bir tasarım unsuru:"Kusursuzlaştırma". *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *8*(1), 231-248.

Yalçın Şahin, C. (2023). *Lise öğrencilerinin sosyal medya beğenilmeme korkusu üzerinde sosyal kaygı ve mükemmeliyetçi benlik sunumunun rolünün incelenmesi.* Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, 2023.

Yang, S. C., ve Tung, C.-J. (2007). Comparison of Internet addicts and non-addicts in Taiwanese high school. *Computers in Human Behavior*, 23(1), 79–96.

Yorgancılar, S. (2018). Kültürün yeniden üretim aracı olarak sosyal medyanın gençliğe etkisi. *OPUS International Journal of Society Researches*, 9(16), 2511-2532.

Yüceant, M. (2013). *Beden eğitimi öğretmen adaylarının sosyal görünüş kaygı düzeylerinin farklı değişkenler açısından incelenmesi.* Yüksek Lisans Tezi, Aksaray Üniversitesi, 2013.

CUMHURİYET ÇOCUĞUNUN EĞİTİMİNDE "AİLE" PROBLEMİ: OKUL-AİLE BİRLİKLERİNİN DOĞUŞU

THE "FAMILY" PROBLEM IN THE EDUCATION OF THE REPUBLICAN PERIOD CHILD: THE BIRTH OF SCHOOL-PARENT ASSOCIATIONS

Arş. Gör. Dr. Serhat KUMBALI
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Menteşe, Muğla.
ORCID NO: 0000-0002-8652-8644

ÖZET

Türk inkılabı, çağdaş uygarlık seviyesine ulaşmak için Türk toplumunun maddî ve manevi geleneksel unsurlarını modernleştirme amacı taşırken, bu amacın doğal bir toplumsal değişimden ziyade, hızlı bir müdahale programı ile gerçekleşebileceğine inanmıştır. Bu program, bireylerin kişisel, sosyal ve kültürel davranışlarını değiştirmeyi hedefleyen öğretim ilkeleriyle uyumlu bir eğitim hareketini içermektedir. Fakat, yeni bir insan tipi yetiştirmenin zorlukları ortadayken, bu değişime görünür bir direnç ailelerden gelmiştir. Dönemin eğitimcileri bu durumu "şimdiye kadar aile ve okul birbirine zıt yolda gidiyordu", "okuldaki iyi çocuk evinde bozulmaktadır", "aile ile okulun anlaşması ve bağdaşması adeta millî bir zarurettir", "(aile ve okulun) aynı anlayışa sahip olması ve tatbikatta aynı metotları takip etmesi lâzımdır" gibi ifadelerle dile getirmişlerdir. Aile tarafından çocukların devamsızlıklarının teşvik edilmesi, kız çocuklarının okula gönderilmemesi, çocuğun temizliğine dikkat edilmemesi, eğitim ve öğretim ilkeleri ile uyumlu davranışlarda bulunulmaması bu direnci oluşturan ögeler arasındadır. Eğitimciler okul ve aile arasındaki bu anlaşmazlıkların, öğrencilerin yanı sıra toplumsal gelişmeyi olumsuz etkileyebileceği üzerinde durmuşlar ve okul-aile birliklerinin kurulmasını önermişlerdir. Kuruluş metinlerine bakıldığında, bu birliklerin ortaya çıkış amaçları arasında öğrencinin gelişimi için her ne kadar okul ve aile arasında bir *görüş alışverişi sağlamak* olduğu görülse de temel motivasyonun *aileyi ikna etmek* olduğu anlaşılmaktadır. Bu doğrultuda Okul-Aile Birliği Yönetmeliği 1947 yılında yayımlanmıştır. Yönetmeliğe göre ilk ve ortaokullar ile liselerde ve bu seviyedeki diğer bütün okullarda okul-aile birliklerinin kurulması kararlaştırılmıştır. İlk yıldan itibaren okullarda kurulmaya başlayan birlikler aileleri aydınlatmak ve bilgilendirmek adına birçok broşür çıkarmışlardır. Bu doğrultuda, ailelerin eğitimini misyon edinen okul-aile birliklerinin dönemin bir yaygın eğitim kurumu olduğu anlaşılmaktadır. Aynı zamanda birliğin doğuşu sırasında ele alınan sorunlar o dönemde aile kurumunun eğitim fikri ile arasındaki mesafeyi göstermektedir. Diğer yandan eğitimcilerin, aile tarafından yaratılan bu sorunların bazıları ile eğitimin modernleştirilmesi çabalarının başladığı Osmanlı döneminden beri karşılaştığı anlaşılmaktadır. Bu çalışma inkılap eğitiminin aile ile ayrıldığı noktaları ele almakta ve Türk eğitiminde okul-aile birliğinin doğuşunun aile probleminden kaynaklanan nedenlerine eğilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Okul-aile birlikleri, Cumhuriyet eğitimi, Türk inkılabı.

ABSTRACT

The Turkish revolution aims to modernize the material and moral traditional elements of Turkish society in order to reach the level of contemporary civilization. It believed that this goal could be achieved not through natural social change, but rather through a rapid intervention program. This program includes an educational movement in line with teaching principles that aims to change individuals' personal, social, and cultural behaviors. However, while facing the difficulties of cultivating a new type of person, visible resistance to this movement has emerged from families. Educators of the period expressed this situation with statements such as "up until now, the family and the school have been going in opposite directions," "the good child at school is being corrupted at home," "it is almost a national necessity for the family and the school to agree and harmonize," and "(family and school) must have the same understanding and follow the same methods in practice." Elements contributing to this resistance include encouragement of absenteeism by the family, not sending girls to school, lack of attention to the child's cleanliness, and failure to exhibit behaviors compatible with educational principles. Educators emphasized that these disagreements between school and family could negatively affect not only students but also societal development, and they recommended the establishment of school-parent associations. When examining the founding documents, although *providing an exchange of views* between the school and the family for the student's development is seen among the aims of these associations, the primary motivation is understood to be *convincing the family*. In this regard, the School-Parent Association Regulation was published in 1947. According to the regulation, it was decided to establish school-parent associations in primary and secondary schools as well as in all other schools at this level. The associations, which started to be established in schools from the first year, have produced many brochures to enlighten and inform families. In this context, it is understood that school-parent associations, aimed at enlightening families, should be considered as the *non-formal education institutions* of the period. At the same time, the problems addressed during the formation of the association indicate the distance between the institution of the family and the idea of education at that time. On the other hand, it is understood that some of the problems created by the family are the same ones that educators have been facing since the efforts to modernize education began in the Ottoman period. This study addresses the points at which the revolutionary education diverges from the family and focuses on the reasons for the emergence of the school-parent association in Turkish education stemming from family problems.

Keywords: School-parent associations, Republican period education, the Turkish revolution.

GİRİŞ

15 Temmuz 1921 günü Anadolu Ajansı Ankara Hükümeti adına İnebolu'da iki İngiliz binbaşı aracılığı ile İngilizlerle temasa geçildiğini doğrulamıştır. Gün içinde Moskova Elçisi Ali Fuat Paşa Dışişleri ve Maliye Bakanlıklarına gönderdiği bir yazı ile beklenen Sovyet yardımına ilişkin bilgiler vermektedir. 15 Temmuz 1921 tarihli gazeteler cephede işlerin iyi gitmediğini ifade eden yazılara yer vermektedir. O gün cephede ise Türk ve Yunan kuvvetleri arasında çetin

çarpışmalar tüm şiddeti ile devam etmektedir. 15 Temmuz 1921'de Bozüyük ve Tavşanlı Yunanlılar tarafından işgal edilmiş, Bilecik düşmana tekrar kaybedilmiştir. Türkler birçok ölü ve yaralı vermiş, araziyi adım adım savunarak geri çekilmektedirler. Aynı gün Ankara'da Maarif Kongresi toplanmıştır.[1]

Atatürk cepheden gelerek kongreyi açmıştır.[2] Savaşın ve diplomasi trafiğinin tüm hızıyla devam ettiği böyle bir günde, eğitim kongresinin toplanması eğitimin yeni kurulacak ülke içerisinde toplumun dönüşümü için ne kadar etkili kullanılacağını göstermektedir. Fakat, beklenildiği gibi eğitim aracılığı ile bir toplum yeniden inşa edilmeye çalışılırken, ebeveyn davranışlarının bu çabaları engellediği görülmüştür. Bu bildiride bahsedilen çabalar ile ebeyenlerin çatıştıkları noktalar ele alınmış ve okul-aile birliklerinin doğuşuna ışık tutulmaya çalışılmıştır.

OKUL VE AİLE ARASINDAKİ ÇATIŞMALAR

Millî Eğitim Bakanlığı'na okul-aile birliklerinin kurulması yönündeki tavsiye 1946 yılında toplanan Üçüncü Millî Eğitim Şûrası tarafından yapılmıştır. Eğitim şûrası Millî Eğitim Bakanlığı'nın danışma kurulu olarak toplanan bilim kurulu olarak tanımlanabilir. Bu şûrada çeşitli ortaokullar, liseler, kız enstitüleri ve teknik öğretmenlik konuları görüşülmüş ve Millî Eğitim Bakanlığı'na iletilmek üzere tavsiye niteliğinde kararlar alınmıştır. Şûrada ele alınan konulardan bir diğeri de okul-aile birliklerinin kuruluşu olmuştur. Burada hem eğitimcilerin kullandığı hem de alınan kararlarda geçen ifadeler okul-aile birliklerinin kuruluş nedenlerine ışık tutmaktadır. Bu ifadeler okul ve aile arasında bazı anlaşmazlıklar olduğunu göstermektedir:

> "Okuldaki iyi çocuk evinde… bozulmaktadır."
>
> "(Aile ve okulun) aynı anlayışa sahip olması ve tatbikatta aynı metotları takibetmesi lâzımdır."
>
> "Aile ile okulun anlaşması ve bağdaşması adeta milli bir zarurettir."
>
> "Şimdiye kadar aile ve okul birbirine zıt yolda gidiyordu. Evde verilen bir terbiye ile okulda verilen terbiye arasında zıt görüşler vardı."[3]

Bu iki kurumun hangi konularda anlaşmazlık yaşadığı ise eğitim şûrasındaki konuşmalara ve sonradan yayınlanacak olan Okul-Aile Birliği dergisindeki metinlere yansımaktadır. Bu anlaşmazlıklardan biri öğrenci devamsızlıklarıdır. Öğrenci devamsızlığı sadece tembellik veya hastalık nedeniyle değil, aynı zamanda çocuk işçiliğinden kaynaklanmaktadır. Aslında bu durum devletin aile ile Cumhuriyet öncesi dönemde de yaşadığı bir sorundur. 1824-1825 tarihli eğitime ilişkin bir padişah fermanı bu duruma ışık tutmaktadır. Fermana göre halkın çoğu çocuklarını beş-altı yaşlarına geldiklerinde okula göndermek yerine para kazandırmaları amacıyla çırak olarak işe vermektedirler. Bu durumun önüne geçilmesi için ferman o günden itibaren ergenlik çağına gelmeden hiçbir çocuğun okuldan alınmamasını buyurmaktadır.

[1] Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü III* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1995), 607-609.
[2] Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi* (Ankara: Pegem A Yayıncılık, Ekim 2007), 320.
[3] *Üçüncü Millî Eğitim Şûrası 2-10 Aralık 1946*, (Millî Eğitim Bakanlığı), 47, 59, 60, 62.

Ferman, bu şekilde devam eden anne ve babaların ahirette yargılanacakları ve Allah'ın gazabına uğrayacakları uyarısında bulunmaktadır.[4]

Cumhuriyet Türkiyesi'ne gelindiğinde ise ilkokula devam konusunda verilen firenin ulaşmış olduğu korkunç boyut İsmet İnönü'nün açıklamalarına yansımıştır. 7 Ağustos 1944 tarihli konuşmasında İnönü ilkokul birinci sınıfa 224.000-247.000 öğrencinin kayıt yaptırmasına rağmen bunlardan ancak 75.000'inin ilkokulu bitirebildiğini söylemektedir. Bu durumda ilkokula başlayan öğrencilerin en az %65'inin okulu bitirmediği sonucu ortaya çıkmaktadır. İnönü'ye göre bu sorunun nedenleri "yoksul olanların vaktinden önce okulu terkedip çalışmaya gitmeleri", "köylü çocukların iş zamanı gelince okulu bırakmaları", "kız çocuklarının okula verilmesindeki sorunlar" ve dolayısıyla "ilköğretim davasının öneminin vatandaşa… anlatılamaması"dır.[5] Bu açıklamadan iki yıl sonra, 1946'da Üçüncü Millî Eğitim Şûrası'nda, okula-ile birliklerinin kuruluşuna ilişkin görüşmelerde ailelerin çocukları okula "iş görme mecburiyeti"nden dolayı göndermediklerinden bahsedilmiştir. "Devam problemi" başlığında ele alınan sorunun hastalık ve aylaklıktan olduğu kadar çalışma zorunluluğundan da kaynaklandığı belirtilmiştir.[6] Aynı görüşmelerde, ailelerin çocuklarını okula göndermedeki isteksizliğinin ekstra eğitim çalışmalarına da engel olmuş olduğu dile getirilmiştir. Bu konuda konuşan Fahrettin Kerim Gökay, 1939 yılında toplanan Birinci Maarif Şûrası'nın ardından öğrencilerin öğleden sonra okulda öğretmenlerin gözetiminde çalışmaları kararı alındığını, bunun tatbik edildiğini, fakat son zamanlarda bu uygulamaya uyulmadığını gördüğünü çünkü ailelerin çocuklarını öğleden sonra yanlarına istediklerini belirtip durumdan şikâyet etmiştir.[7] Buradaki sorunların okul ve aile arasında gerçekleştirilecek iş birliği ile çözülmesi öngörülmüştür. Buna göre okul-aile birlikleri aileler ile temas edecek ve sorunun çözümü konusunda aileleri yönlendireceklerdir. Öğretmenler günlük yapılması gereken işlerin aksamasının olumsuz sonuçlarını çocuk babalarına anlatacaktır. Ayrıca okula giren çocuk sayısı ile çıkan çocuk sayısı cetveli tutulacaktır. Okul aile birlikleri ailelere devam işi halledilmedikçe yeni okullar açmanın gereksiz olduğunu bildirilecektir. Aynı satırlardan devam problemi içerisinde kız çocuklarının devam probleminin ayrı bir mesele teşkil ettiği ve bu sorunun daha çok köylerde ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Bu konu ile ilgili okul-aile birliklerine verilen misyon şu şekilde ifade edilmiştir:

> "Köylerde kız çocuklarının okula gönderilmemesi meselesi sık sık konuşulmalı, okulların kız oğlan bütün çocuklar için açıldığı, kızların da bilginin nimetlerinden oğlanlar gibi faydalanma hakları olduğu, ana ve babaların bu hakkı onlardan almağa yetkili olmadıkları, kızları ve oğlanları bu tarzda ayırmanın, inkılâplar yapmış milletimiz için bir ayıp teşkil ettiği belirtilmelidir."[8]

[4] Selçuk Akşin Somel, *Osmanlı'da Eğitimin Modernleşmesi (1839-1908)* (İstanbul: İletişim, 2010), 49-47.
[5] Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, 347-348.
[6] *Üçüncü Millî Eğitim Şûrası 2-10 Aralık 1946*, 52-53.
[7] *Üçüncü Millî Eğitim Şûrası 2-10 Aralık 1946*, 61-62.
[8] "Okul-Aile Birliği Yönetmeliğinin Erekleri Üzerine Açıklamalar," *Okul-Aile Birliği*, sayı: 1 (Temmuz 1947): 47.

Okul ve aile arasındaki bir diğer gerilim kaynağı, ebeveynlerin çocukların hijyen ve sağlık sorunları ile yeterince ilgilenmemeleridir. Hijyen ve sağlık dönemin inkılap rejimi için millî bir mesele olara kabul edilmektedir. Nitekim "sağlıksız bir nüfus, iktisadi kalkınma sürecine katkıda bulunamayacağı gibi sosyal düzeni ve milli serveti de olumsuz yönde etkiler çünkü 'vatan müdafaası, esenliği ve kalkınması için sağlam ellere ihtiyaç duyar'".[9] Fakat aileler, telkinlere rağmen çocuklarını okula temiz göndermemeye devam etmişlerdir. Ayrıca hasta çocuklar tam iyileşme evresine ulaşmadan okula gönderilmektedirler. Bu iki durum okuldaki diğer çocukların sağlığını tehdit ederek bulaşıcı hastalıkların yayılmasına neden olmuştur. Bu nedenle okul-aile birliklerine okulun temizlik ve sağlık konusundaki hassasiyetlerini ailelere iletme ve bilgilendirme görevi verilmiştir. Buna göre aileler her sabah yüz yıkamanın bulaşıcı hastalıklar üzerindeki olumlu etkisi hususunda aydınlatılacaklardır. Yine, aileler haşeratla savaşmanın yolları ve usulleri hakkında bilgilendirilecek, haşeratın aşıladığı tehlikeli hastalıklar kendilerine tanıtılacaktır. Genel toplantılarda ailelere "okula bütün çocuklar temiz geldiği taktirde okulun temiz tutulabileceği" fikri aşılanacaktır. Ayrıca sağlık bakımından kalkınmanın "millî hayat" için önemi üzerinde durulacaktır.[10]

Bir diğer anlaşmazlık noktası çocukların okul gezilerine katılmamalarıdır. Bu geziler öğrencinin bedensel gelişimini amaçlayan eğitim uygulamalarıdır.[11] Okul gezileri ayrıca dönemin deney ve gözleme olanak sağlayan okul etkinlikleridir. Öğretim uygulamalarında klasik dönemde hafıza ve ezbere önem verilmekte iken modern dönemde deney ve gözlem ön plana çıkmıştır. Okul gezileri ise modern zamanda öğrencilerin gözlem yapabileceği öğretim uygulamalarından biri olarak ortaya çıkmıştır. Bu gelişmeye ayak uyduran Cumhuriyet dönemi okullarında da öğrencilerin fizikî ve sosyal çevrelerini tanımaları için "gözlem gezileri" düzenlenmeye başlanmıştır.[12] Fakat alınan kararlardan Cumhuriyet eğitiminin çok önem verdiği okul gezilerine ailelerin çocuklarını göndermedikleri anlaşılmaktadır.[13] Okul-aile birlikleri bu konunun da çözümünü üstleneceklerdir. Birlikler okul gezilerinin düzenlenmesinden sorumlu olacaklar ve bu gezilere aileler de davet edilecektir.[14]

Okul ve aile arasındaki gerilimi artıran başka bir nokta, çocuklara istenilen davranışları kazandırmada ailelerin yaptıkları hatalardır. Bu hatalardan biri ailelerin okulun değerlendirme süreçlerini eleştirip, kendi çocuklarını tembelliğe itmeleridir. "Çocuğun başarısızlığını garazla ve başkalarının başarısını iltimasla izah" olarak açıklanan bu davranışın, memleketin geneline hâkim olduğu ve çocukların kendi başarısızlıklarına teselli bulmalarını sağlayarak onları tembelliğe alıştırdığı belirtilmiştir. Bu durum bir yandan çocuğun eğitimini olumsuz etkilerken diğer yandan okula yapılan "lüzumsuz müracaatlar"ı artırmıştır. Bunun önüne geçmek için okul

[9] Yiğit Akın, *Gürbüz ve Yavuz Evlatlar* (İstanbul: İletişim, 2014), 114-115.
[10] "Okul-Aile Birliği Yönetmeliğinin Erekleri Üzerine Açıklamalar," 46-47.
[11] *Üçüncü Millî Eğitim Şûrası 2-10 Aralık 1946*, 53.
[12] Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, 266, 333.
[13] *Üçüncü Millî Eğitim Şûrası 2-10 Aralık 1946*, 53.
[14] "Okul-Aile Birliği Yönetmeliğinin Erekleri Üzerine Açıklamalar," 47.

hayatına hâkim olan eğitim ve öğretim ilkeleri ailelere tanıtılacaktır. Bu doğrultuda okul aile birlikleri anne ve babalara okul yönetmeliğinin ana çizgilerini anlatacaklardır.[15] Aile, diğer yandan, okulun çocuğa kazandırdığı ahlakî nitelikleri dayak ile geri almaktadır. Evlerde gerçekleşen bu cezalandırma yöntemi çocuğu disipline etmekten çok disiplinsizliğe, bilhassa yalana itmektedir. Onun bir başka türlüsü de küfürdür. Neden oldukları kötü itiyatlar nedeniyle aile içinde "dayağın kaldırılması" ve "küfür ve kötü sözle mücadele" okul-aile birliklerinin en çok üzerinde duracağı meseleler arasına alınmıştır.[16]

Cumhuriyet eğitimcileri okul ile aile arasındaki bu anlaşmazlıkların öğrencilerin bireysel gelişimlerinin yanısıra toplumu temelinden sarsacağını belirtmişlerdir.[17] Bunun önüne geçmek için kurulacak olan okul-aile birliklerinin yönetmeliği 1947 yılında yayımlanmıştır. Birliklerin ilk ve ortaokullar ile liselerde ve bu seviyedeki diğer bütün okullarda kurulması kararlaştırılmıştır. Yönetmeliğe göre okul-aile birliklerinin "başlıca meşgul olacağı problemler" a'dan g'ye 8 ana maddeden oluşmaktadır. Aslında maddelerin tamamına bakıldığında okul-aile birliklerinin kuruluşunun ailenin eğitimi, çocuğun eğitimi ve yoksul çocuklara yardımda bulunmak şeklinde üç ana nedeni olduğu anlaşılır. Fakat alt metin okuması yapıldığında aile sorununun ve aile eğitiminin temel motivasyon olduğu söylenebilir. Çünkü okul-aile birliği yönetmeliğinin bahsedilen ilk 4 maddesi buradaki sorunların çözümüne ayrılmıştır. Öğrencinin fikir eğitimi 5. maddede başlamaktadır.[18] Okul-aile birlikleri kurulmaya başladıkça birlikler tarafından ailenin eğitimine yönelik yayımlanan broşülerin isimleri de bu doğrultuda dikkat çekmektedir. *Öğrenci Velilerine Öğütler, Öğrenci Velilerine Kılavuz, Her Çocuk Velisinin Bilmesi İcabeden Hususlar, Ailelere Mektup* bu broşür isimleri arasındadır.[19]

SONUÇ

Okul-aile birliklerinin kuruluşunu işaret eden yönetmelik 1947 yılında yayımlanmıştır. Kuruluş metinlerine bakıldığında, bu birliklerin ortaya çıkış amaçları arasında öğrencinin gelişimi için okul ve aile arasında her ne kadar bir görüş alışverişi sağlamak olduğu görülse de temel motivasyonun aileyi eğitim prensipleri konusunda ikna etmek olduğu anlaşılmaktadır. Gelişen bu ihtiyaç o dönemde ebeveynler ile eğitim arasındaki mesafeyi göstermektedir. Diğer taraftan ebeveynler tarafından yaratılan bu sorunların bazıları ile Osmanlı döneminden beri karşılaşılan tarihi eğitim sorunları olduğu anlaşılmaktadır. Son olarak, aileyi aydınlatmayı amaçlayan okul-aile birliklerinin dönemin yaygın eğitim kurumları olarak kabul edilmesi gerektiği anlaşılmaktadır.

[15] "Okul-Aile Birliği Yönetmeliğinin Erekleri Üzerine Açıklamalar," 46.
[16] "Okul-Aile Birliği Yönetmeliğinin Erekleri Üzerine Açıklamalar," 48.
[17] *Üçüncü Millî Eğitim Şûrası 2-10 Aralık 1946*, 47.
[18] "Okul-Aile Birliği Yönetmeliği," *T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi* 9, sayı: 420 (10 Şubat 1947): 163-164.
[19] *Öğrenci Velilerine Öğütler*, (İstanbul: Çapa Erkek Lisesi Okul-Aile Birliği 1949); *Öğrenci Velilerine Kılavuz*, (İstanbul: Haydarpaşa Lisesi Okul-Aile Birliği 1947); *Her Çocuk Velisinin Bilmesi İcabeden Hususlar*, (Atatürk İkinci İlk Okulu Okul-Aile Birliği 1953); *Ailelere Mektup*, (Üsküdar Sultantepe İlkokulu Okul-Aile Birliği 1959).

KAYNAKLAR

Ailelere Mektup. Üsküdar Sultantepe İlkokulu Okul-Aile Birliği 1959.

Akın, Yiğit. *Gürbüz ve Yavuz Evlatlar*. İstanbul: İletişim, 2014.

Akyüz, Yahya. *Türk Eğitim Tarihi*. Ankara: Pegem A Yayıncılık, Ekim 2007.

Her Çocuk Velisinin Bilmesi İcabeden Hususlar. Atatürk İkinci İlk Okulu Okul-Aile Birliği 1953.

"Okul-Aile Birliği Yönetmeliği," *T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi* 9, sayı: 420 (10 Şubat 1947): 163-164.

"Okul-Aile Birliği Yönetmeliğinin Erekleri Üzerine Açıklamalar," *Okul-Aile Birliği*, sayı: 1 (Temmuz 1947): 44-50.

Öğrenci Velilerine Kılavuz. İstanbul: Haydarpaşa Lisesi Okul-Aile Birliği 1947.

Öğrenci Velilerine Öğütler. İstanbul: Çapa Erkek Lisesi Okul-Aile Birliği 1949.

Sarıhan, Zeki. *Kurtuluş Savaşı Günlüğü III*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1995.

Somel, Selçuk Akşin. *Osmanlı'da Eğitimin Modernleşmesi (1839-1908)*. İstanbul: İletişim, 2010.

Üçüncü Millî Eğitim Şûrası 2-10 Aralık 1946. Millî Eğitim Bakanlığı.

ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİNİN İNGİLİZCE KONUŞMAYA YÖNELİK GÖRÜŞLERİNİN İNCELENMESİ

INVESTIGATION OF SECONDARY SCHOOL STUDENTS' VIEWS TOWARDS SPEAKING ENGLISH

Songül AYER
Bartın Üniversitesi, Milli Eğitim Bakanlığı, Hendekyanı Ortaokulu, Merkez, Bartın.
ORCID NO: 0009-0003-6535-8978

Doç. Dr. Mustafa FİDAN
Bartın Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü
ORCID NO: 0000-0001-7461-4994

ÖZET

Bu araştırmada Bartın ilindeki ortaokul öğrencilerinin İngilizce konuşmaya yönelik görüşlerini belirlemek amaçlanmıştır. Araştırmaya Bartın ilinde ortaokul kademesinde öğrenim gören 115 öğrenci katılmıştır. Araştırma verileri araştırmacılar tarafından oluşturulan bir anket aracılığıyla toplanmıştır. Verilerin analizinde içerik analizi kullanılmıştır. Araştırma sonucunda ortaokul öğrencilerinin İngilizce konuşmaya yönelik geliştirdikleri metaforlar "olumlu", "olumsuz" ve "nötr" temalarında toplanmıştır. Olumlu alt temasında öğrenciler İngilizce konuşmayı ağırlıklı olarak yiyecek, içecek ve eğlence ve hobilerle ilgili kavramlarla ilişkilendirmişlerdir. Olumsuz alt teması öğrenci metaforları "stres ve tedirginlik", "hastalık", "başarısızlık" ve "duyuşsal" ve "yiyecek ve içecekler" alt temalarından oluşurken, "Nötr" teması ise "yiyecek ve içecekler", "performans" ve "günlük aktiviteler" alt temalarından oluşmaktadır. İngilizce konuşurken karşılaşılan zorluklara yönelik bulgular incelendiğinde ağırlıklı olarak dil bilgisi kaynaklı ve psikolojik-duyuşsal sorunlara yer verildiği görülmektedir. "Dil bilgisi kaynaklı sorunlar" alt temasında doğru telaffuz edememenin öne çıkan problem olduğu, "psikolojik-duyuşsal sorunlar" alt temasında ise korkunun öne çıkan problem olduğu görülmektedir. İngilizce konuşma becerisini geliştirmeye yönelik öneriler ise "Akademik öneriler" ve "Pratik yapma önerileri" başlıkları altında toplanmış, ağırlıklı olarak çalışma ve dijital teknolojilerden faydalanmanın öne çıkan öneriler olarak ifade edildiği görülmüştür.

Anahtar kelimeler: İngilizce konuşma, metafor, öneriler, sorunlar

ABSTRACT

This research aimed to determine the opinions of secondary school students in Bartın province about speaking English. 115 students studying at secondary school level in Bartın province participated in the research. Research data was collected through a survey created by the researchers. Content analysis was used to analyze the data. As a result of the research, the metaphors developed by secondary school students for speaking English were collected under the themes of "positive", "negative" and "neutral". In the positive sub-theme, students predominantly associated speaking English with concepts related to food, beverages, and

entertainment and hobbies. While the negative sub-theme consists of student metaphors "stress and anxiety", "illness", "failure" and "affective" and "food and beverages" sub-themes, the "Neutral" theme consists of "food and beverages", "performance" and "daily activities" sub-themes. When the findings regarding the difficulties encountered while speaking English are examined, it is seen that they mainly include grammar-related and psychological-affective problems. It is seen that not being able to pronounce correctly is the prominent problem in the "grammar-related problems" sub-theme, and fear is the prominent problem in the "psychological-affective problems" sub-theme. Suggestions for improving English speaking skills were grouped under the headings of "Academic suggestions" and "Practice suggestions", and it was observed that studying and benefiting from digital technologies were the prominent suggestions.

Keywords: Speaking English, metaphor, suggestions, problems

GİRİŞ

İnsanoğlu tarihsel süreçte farklı sebeplerden dolayı sürekli olarak hem kendi içinde hem de diğer toplum ve kültürle etkileşim içinde olmuştur. Bu etkileşimi sağlamak için insanlar iletişim aracı olarak dili kullanmışlardır. Türk Dil Kurumu'na (TDK) (2023) göre dil; *"İnsanların düşündüklerini ve duyduklarını bildirmek için kelimelerle veya işaretlerle yaptıkları anlaşma, lisan, zeban"* olarak ifade edilmektedir.

Küreselleşen dünyada bireylerin anadillerinin yanında ikinci bir dil öğrenmesi ülkeler arasındaki siyasi, ekonomik, bilimsel ve sosyal ilişkilerin oluşumu için önemli hale gelmiştir. Diğer pek çok faydanın yanı sıra yabancı dil, daha iyi iş fırsatlarına kapı açan ve bireylere, ülkelere ekonomik faydalar sağlayan bir araç olarak görülmektedir (OECD, 2020). 21. yüzyıl en az bir yabancı dil bilmenin bir gereklilik olduğu ve kültürlerarası iletişimin arttığı bir dönem olmuştur. Dünyada Çinceden sonra en yaygın dillerden birisi olan İngilizce, kültürlerarası iletişimin ve bilimin ortak dili (Lingua Franca) olarak hemen her alanda tercih edilmektedir (Seidlhofer, 2011).

İlgili literatürde Türkiye'de İngilizce dersi ilköğretim ikinci sınıf düzeyinden itibaren zorunlu ders olarak okutulmasına rağmen öğrencilerin konuşma becerilerinin ve ders başarısının istenilen düzeyde olmadığı bilinmektedir (Dağıstan Yalçınkaya ve Çalışkan, 2022; Gömleksiz ve Aslan, 2017). İngilizce öğretimine verilen öneme ve gerçekleştirilen çalışmalara rağmen, İngilizce öğretiminde beklenen başarı ve gelişimin sağlanamadığı ifade edilmektedir (Adalı, 2018; Başkutlu, 2017; Çelebi ve Narinalp, 2020; Suna ve Durmuşçelebi, 2013).

British Council ile TEPAV iş birliği ile hazırlanan Türkiye'deki Devlet Okulları'ndaki İngilizce Öğretimine Yönelik Ulusal İhtiyaç Analizi Raporu'na göre öğretmenlerin çoğu (% 80 ve üzeri), ortaöğretim 12. sınıf düzeyi öğrenci kitlesinin çoğunun en azından orta düzeyde (intermediate / B2) konuşma, dinleme, okuma ve yazma becerileriyle mezun olmasına yetecek etkililikte dil dersi verebilecek vasıfta ve beceridedir. Buna rağmen Türkiye'deki öğrencilerin çoğunun (%90 ve

üzeri), İngilizce yeterlilik düzeylerinin 12. sınıf sonunda almaları öngörülen 1000 saatten fazla dersi aldıktan sonra bile gelişmemiş olduğu saptanmıştır. İngilizcenin bir iletişim dili olarak değil bir ders ya da konu (subject) olarak öğretilmesi; öğretmen merkezli sınıf etkinliklerinin uygulanmasıyla bağlantılı olarak öğrencilerin İngilizcede bağımsız iletişim kurma ve faaliyet göstermede başarısız olması ifade edilen bu gerçekliklerin öne çıkan sebepleri olarak ifade edilmiştir. (British Council, 2014).

İngilizce konuşma becerisi

Yabancı dil öğretiminde bireylerin hedef dile hâkim olması için dinleme, konuşma, okuma, yazma becerilerinin geliştirilmesi büyük önem taşır. Bu becerilerden birisi eksik olduğunda bireyin dil eğitiminin tamamlanması zordur (Yayla, 2023). Nitekim söz konusu becerilerden olan konuşma becerisi, yabancı dil öğretiminin amaçlarının gerçekleştirilmesinde ayrı bir yere sahiptir. Hedef dilde konuşulması; yabancı dilin ve onun öğretiminin dilbilgisi kurallarından öte, bir iletişim aracı olduğunun ifadesidir (Demirel, 2013). Aktaş ve İşigüzel'e (2013) göre de hedef dilde kendini sözlü olarak ifade edebilmek çoğu zaman o dili bilip bilmediğinin göstergesidir.

Yılmaz (2005) tarafından gerçekleştirilen araştırmada öğrencilerin İngilizce dersine yönelik okuma, yazma ve dinleme becerilerinde nispeten beklenen düzeyde olduğu ancak konuşma becerisi açısından ise diğer becerilere göre daha zayıf oldukları görülmüştür. Ülkemizde öğretmenlerin gramer kurallarına önem vererek konuşmaya çalışmaları nedeniyle, konuşma becerisi ediniminde hedeflere ulaşmakta güçlük yaşanmaktadır (Bekleyen, 2020). Öğrencilerin dil öğrenmede yaşadığı zorluklara bakıldığında; öğrenilenlerin teoride kalması ve uygulamaya dökülememesi, kelime dağarcığı eksikliği, öğrencilerin dil öğrenmeye yönelik önyargılara sahip olması gibi sorunlar dikkat çekmektedir (Kiruthiga ve Christopher, 2022). Bunun yanında sınıfların kalabalık oluşu (Haznedar, 2010), sınıfların fiziki yapısının dil öğrenmeye uygun olmaması, dil öğrenmede sınav odaklı bir anlayışın hâkim olması, dil öğretmenlerinin pedagojik eksiklikleri de diğer önemli hususlardır (Özmat ve Senemoğlu, 2020). Paker (2019) hedef dilde konuşma ediniminin sağlanabilmesi için uygun öğrenme ortamlarının önemine dikkat çekerken, Bekleyen (2020) gerçekçi ortamların hem öğrencilerin motivasyonunu hem de kısıtlı olan ders saatlerinin verimini artırabileceğini ifade etmektedir.

Araştırmanın amacı

Bu araştırmada Bartın ilindeki ortaokul öğrencilerinin İngilizce konuşmaya yönelik görüşlerini belirlemek amaçlanmıştır. Bu doğrultuda aşağıdaki alt sorulara yanıt aranmıştır:

1- Ortaokul öğrencilerinin İngilizce konuşma ile ilgili metaforları nelerdir?
2- Ortaokul öğrencilerinin İngilizce konuşurken karşılaştıkları sorunlar nelerdir?
3- Ortaokul öğrencilerinin İngilizce konuşma becerilerinin geliştirilmesine yönelik önerileri nelerdir?

YÖNTEM

Bu araştırma betimsel nitelikte olup tarama modeli kullanılmıştır. Betimsel tarama; geniş gruplara yönelik olarak yürütülen, katılımcıların bir olgu ve olaya dair görüş ve tutumlarının saptandığı, olayların betimlenmesine yönelik yürütülen çalışmalardır (Karakaya, 2012).

Katılımcılar

Çalışma, 2023-2024 akademik yılı bahar döneminde Batı Karadeniz'de bir ildeki Milli Eğitim Bakanlığına bağlı bir ortaokulda yedinci ve sekizinci sınıf düzeyinde öğrenim gören 115 ortaokul öğrencisiyle gönüllülük esası gözetilerek gerçekleştirilmiştir.

Verilerin toplanması ve analizi

Araştırma verilerinin toplanmasında araştırmacılar tarafından oluşturulan açık uçlu sorulardan oluşan "İngilizce Konuşmaya Yönelik Değerlendirme Anketi" kullanılmıştır. Ankette öğrencilerin İngilizce konuşmalarına ilişkin görüşlerinin belirlenmesi için altı açık uçlu soru yer almaktadır. Araştırma öncesinde gerekli etik kurul onayı ve izinler alınmıştır. Elde edilen nitel verilerin analizinde içerik analizi kullanılmıştır.

BULGULAR

Araştırma bulguları aşağıda sırasıyla İngilizce konuşmaya yönelik metaforlar, sorunlar ve öneriler şeklinde verilmiştir.

1. Öğrencilerin İngilizce konuşmaya yönelik ürettikleri metaforlar

Ortaokul öğrencilerinin İngilizce konuşmaya yönelik geliştirdikleri metaforlar "olumlu", "olumsuz" ve "nötr" temalarında toplanmıştır. "Olumlu" temasında yer alan metaforlar alt temaları ve kodlarıyla birlikte aşağıda verilmiştir.

Tablo 1. "Olumlu" temasına yönelik alt tema ve kodların dağılımı

	Yiyecek ve içecekler	Eğlence ve hobiler	Günlük aktiviteler	Diğer
Kodlar	Çikolata (3), dondurma (2), mantı (2), brokoli, cacık, pizza, pamuk şeker, en sevilen yemek, su	Kitap okuma (3), müzik dinleme (3), dizi izleme (3), oyun oynama (2), drift atma, matematik, salıncak, keyif	Türkçe konuşma (2), yürüme, koşma, göz kırpma, dinlenme, uyuma, temel ihtiyaç,	Kumanda, yıldız, artı, uçak

Tablo 1 incelendiğinde "olumlu" temasında öğrenciler tarafından toplam 28 farklı metaforun üretildiği görülmektedir. Olumlu temasına yönelik metaforların çoğunluğunun "Yiyecek ve içecekler" ve "Eğlence ve hobiler" alt teması altında toplandığı görülmektedir. "Yiyecek ve

içecekler" alt temasında en yüksek frekanslara sırasıyla "çikolata" (f=3), "dondurma" (f=2) ve "mantı" (f=2) metaforları sahiptir. "Eğlence ve hobiler" alt temasında "kitap okuma" (f=3), "müzik dinleme" (f=3) ve "dizi izleme" (f=3), "Günlük aktiviteler" alt temasında ise "Türkçe konuşma" (f=3) metaforu en yüksek frekansa sahiptir. Bu bulgulara referans bazı öğrenci görüşleri şu şekildedir:

> *"İngilizce konuşmak benim için müzik dinlemeye benzer." "Çünkü keyif vericidir."(Ö40)*
>
> *"İngilizce konuşmak benim için mantı yemeye benzer. Çünkü en sevdiğim şey" (Ö74)*
>
> *"İngilizce konuşmak benim için cacığa benzer. Çünkü severim."(Ö65)*
>
> *"İngilizce konuşmak benim için hobiye benzer. Çünkü iletişim kurmayı severim." (Ö95)*
>
> *"İngilizce konuşmak benim için göz kırpmaya benzer. Çünkü kolaylıkla gerçekleşir."(71)*

"Olumsuz" temasında yer alan metaforlar "stres ve tedirginlik", "hastalık", "başarısızlık" ve "duyuşsal" ve "yiyecek ve içecekler" alt temalarında toplanmıştır. Tablo 2'de "olumsuz" temasına yönelik alt temaların metaforlarıyla birlikte dağılımı verilmiştir.

Tablo 2. "Olumsuz" temasına yönelik alt tema ve kodların dağılımı

	Stres ve tedirginlik	**Hastalık**	**Başarısızlık**
Kodlar	Samanlıkta iğne arama (2), saç tellerini sayma, zamanın geçmemesi, Türkiye'de yaşama, tuvalette tuvalet kâğıdının olmaması, ayak tırnağını asfalta sürtme, çorapla ıslak terliğe basma, karşı takımda hile olması.	Kekemelik, hasta olma, eli kırık yazı yazma, karın ağrısından yürüyememe	Sınav (4), düşük not alma (3), çekirgeyle halay çekme, sırada hiçbir şey yapmadan oturma, takılı kalmış oyuncak
	Duyuşsal	**Yiyecek ve içecekler**	
Kodlar	Korku, kimsesizlik, suçluluk, boğulma hissi, örümcek, voleybol oynama, matematik, müzik.	Yumurtanın beyazı, acı biber (2), yapışkan bir şey	

Tablo 2 incelendiğinde olumsuz temasında toplam 28 farklı metaforun üretildiği görülmektedir. Olumsuz temasına yönelik metaforların çoğunluğunun "Başarısızlık" ve "Stres ve tedirginlik" alt teması altında toplandığı görülmektedir. "Stres ve tedirginlik" alt temasında "samanlıkta iğne arama" (f=2) en yüksek frekansa sahiptir. "Başarısızlık" alt temasında ise en yüksek

frekanslara sırasıyla "sınav" (f=4) ve "düşük not alma" (f=3) sahiptir. Bu bulgulara referans bazı öğrenci görüşleri şu şekildedir:

> *"İngilizce konuşmak benim için LGS'yi geçmeye benzer. Çünkü zordur." (Ö91)*
>
> *"İngilizce konuşmak benim için samanlıkta iğne aramaya benzer. Çünkü İngilizce konuşurken zorlanıyorum" (Ö11)*
>
> *"İngilizce konuşmak benim için deneme sınavlarına benzer. Çünkü streslidir." (Ö6)*
>
> *"İngilizce konuşmak benim için karın ağrısından yürüyememeye benzer. Çünkü benim için aşırı rahatsızlık veren sinir bozucu bir durumdur."(Ö35)*
>
> *"İngilizce konuşmak benim için tamamen korkuya benzer. Çünkü kelimeleri yanlış söyleyebilirim."(Ö3)*

"Nötr" temasını oluşturan metaforlar "yiyecek ve içecekler", "performans" ve "günlük aktiviteler" alt temalarında toplanmıştır. Tablo 3'te nötr temasına ilişkin alt temalar ve metaforların dağılımı verilmiştir.

Tablo 3. Nötr temasına ilişkin alt tema ve kodların dağılımı

	Yiyecek ve içecekler	Performans	Günlük aktiviteler
Kodlar	Yemek yeme (2), az sevilen yemek, acılı noodle, acı biber, kahve, şeker, yemek istediği ama yiyemediği yemek, annesinin beğeneceğini düşündüğü yemek.	Parkur, sınav, zorluklarla baş etme, sirkte gösteri yapan palyaço, futbol maçına çıkma, yeni bir konuyu öğrenme, koltuk değnekleri, operada şarkı söyleme, matematik	Dışarı çıkma, yemek yapma, küçükken iki tekerlekli bisiklet sürme, koşma

Tablo 3 incelendiğinde nötr temasına yönelik toplam 21 farklı metafor üretildiği görülmektedir. "Yiyecek ve içecekler" alt temasında "yemek yeme" (f=2) en yüksek frekansa sahiptir. "Performans" alt temasında "parkur", "sınav", "zorluklarla baş etme" "sirkte gösteri yapan palyaço", "futbol maçına çıkma", "yeni bir konuyu öğrenme", "koltuk değnekleri", "operada şarkı söyleme", "matematik" kodları yer almaktadır. "Günlük aktiviteler" alt temasında ise "dışarı çıkma", "yemek yapma", "küçükken iki tekerlekli bisiklet sürme", "koşma" kodları yer almaktadır. Bu bulgulara referans bazı öğrenci görüşleri şu şekildedir:

> *"İngilizce konuşma benim için koşmaya benzer. Çünkü çok kolay yapabilirim fakat bazen beni yorar, bazen ise düşüp hata yapabilirim." (Ö44)*
>
> *"Çünkü korkutucu fakat zevklidir."(Ö94)*
>
> *"İngilizce konuşmak benim için parkura benzer. Çünkü zorlukları aşarak İngilizceyi daha iyi öğrenmeye çalışırız."(Ö37)*

2. Ortaokul öğrencilerinin İngilizce konuşurken karşılaştıkları sorunlara yönelik bulgular

Ortaokul öğrencilerinin İngilizce konuşurken karşılaştıkları sorunlara yönelik görüşleri "dilbilgisi" ve "psikolojik-duyuşsal" kaynaklı olmak üzere iki alt temada toplanmıştır. Tablo 4'te ilgili alt temaların kodlarıyla birlikte dağılımları verilmiştir.

Tablo 4. Karşılaşılan sorunlar temasına yönelik alt tema ve kodların dağılımı

	Dilbilgisi kaynaklı sorunlar	Psikolojik-Duyuşsal Sorunlar
Kodlar	Doğru telaffuz edememe (48)	Korku (20)
	Kelime dağarcığı yetersizliği (21)	Utanma (9)
	Kelimeleri unutma/hatırlayamama (13)	Endişe (7)
	Yanlış çeviri (12)	Ani sorulan sorular (4)
	Özgün cümle kuramama (11)	Panik (3)
	Anlama zorluğu (9)	Aşırı heyecan (3)
	Cümle kuramama (8)	Çekinme (2)
	Gramer kuralları eksikliği (8)	Çevrenin tepkisi (2)
	Yanlış kelime kullanımı (6)	Kendini iyi ifade edememe (2)
	Doğru kelimeyi seçememe (4)	Şüphe (2)
	Bilinmeyen kelime ile karşılaşma (3)	Boğaz düğümlenmesi
	Kelimeleri birleştirememe (2)	Stres
	Kelimeleri karıştırma	Özgüven eksikliği
	Bir kelimenin farklı anlamlarının olması	Sıkılma
	Kısaltmaları anlayamama	Zorlanma
	Cümleyi anlayamama	Kararsızlık
	Kelimelerin yerlerini karıştırma	Eksik hissetme
	Eksik cümle kurma	Dil sürçmesi
	Uzun cümle kurmada zorlanma	Kelimeleri yutma
	Aksanı anlamama	
	Kelimeleri ezberlemeye çalışma	

Tablo 4 incelendiğinde "dil bilgisi kaynaklı sorunlar" alt temasında toplam 21 farklı kod "psikolojik-duyuşsal sorunlar" alt temasında ise 19 farklı kod yer almaktadır. "Dilbilgisi kaynaklı sorunlar" alt temasında en yüksek frekanslara sırasıyla "doğru telaffuz edememe" (f=48), "kelime dağarcığı yetersizliği" (f=21), "kelimeleri unutma/hatırlayamama" (f=13), "yanlış çeviri" (f=12), "özgün cümle kuramama" (f=11),"anlama zorluğu" (f=9), "cümle kuramama" (f=8), "gramer kuralları eksikliği" (f=8), "yanlış kelime kullanımı" (f=6), "doğru kelimeyi seçememe" (f=4), "bilinmeyen kelime ile karşılaşma" (f=3), "kelimeleri birleştirememe" (f=2) şeklindedir. Bu bulgulara referans bazı öğrenci görüşleri şu şekildedir:

"Soruyu anlayamadığım için cevaplayamam." (Ö54)

"Karşı tarafın dediği şeyi çevirmekte zorlanırım." (Ö7)

"Kelimeleri yanlış telaffuz etmek", "Kelimeleri hatırlayamamak."(Ö21)

"Bazen kelimeleri nasıl sıraya koyacağımı bilemiyorum."(Ö33)

"Psikolojik-duyuşsal sorunlar" alt temasında ise frekansa göre sırasıyla "korku" (f=20), "utanma" (f=9), "endişe" (f=7), "ani sorulan sorular" (f=4), "panik" (f=3), "aşırı heyecan" (f=3), "çekinme" (f=2), "çevrenin tepkisi" (f=2), "kendini iyi ifade edememe" (f=2) şeklinde olduğu görülmektedir. Bu bulgulara referans öğrenci görüşleri şu şekildedir:

"İngilizce konuşurken arkadaşlarımın gülmesinden korkuyorum." (Ö40)
"Bazen heyecandan kelimeleri unuturum… Cümleleri yanlış telaffuz edeceğimden çekinirim." (Ö106)
"Yanlış cümle kurdum diye endişelenirim" (Ö9)
"Kelimeleri yanlış telaffuz ettiğimde kaygı duyarım… Unuttuğum kelimeleri sormaktan çekinirim." (Ö110)
"Yanlış yapmaktan korkmak… Birilerinin dalga geçmesinden korkmak" (Ö87)

İngilizce konuşma becerisinin geliştirilmesine yönelik önerilere ilişkin bulgular

Ortaokul öğrencilerinin İngilizce konuşmaya yönelik önerileri, "akademik" ve "pratik yapma" önerileri olarak iki alt tema altında toplanmıştır. "Akademik öneriler" alt temasında öğrenci görüşlerinden hareketle 30 farklı kod belirlenmiştir. Tablo 5'de bu kodlar dağılımlarıyla birlikte verilmiştir.

Tablo 5. Akademik öneriler alt teması ve kodların dağılımı

Akademik Öneriler	
Kodlar	Daha fazla İngilizce çalışma (24), Daha sık tekrar yapma (23), Kelime ezberleme (10), Kursa gitme (8), Çeviri yapma (7), İngilizce kitap okuma (6), Test çözme (5), Düzenli olarak çalışma (3), İngilizce metin okuma (3), Derste İngilizce konuşma zorunluluğu (3), Derste İngilizce videolar izletilmesi (3), İngilizce kelime öğrenme (2), Öğretmenin öğrenciyi teşvik etmesi (2), Okullarda İngilizce ders saatini artırma (2), Derste dikkat çekici etkinlikler yapılması (2) İngilizce becerisini geliştirme, Düzenli ödev yapma, Cümle yapılarını ezberleme, Alıştırma yapma, Bilmediği kelimeleri not alma, Daha fazla kelime hafızasını güçlendirme, Okullarda İngilizce etkinliklerinin yapılması, Akranların alay etmesinin önüne geçilmesi, Cümle kurulmasının öğretilmesi, Telaffuz dersi verilmesi, Konuşma kaygısının azaltılmasının öğretilmesi, Konuşmaya yönelik özgüvenin artırılması, Dersi etkili dinleme, Sınıfta gürültünün azaltılması, Derste öğretmenin zorlaması

Tablo 5'te görüldüğü gibi "akademik öneriler" alt temasında en sık tekrarlanan kodlar sırasıyla "daha fazla İngilizce çalışma" (f=24), "daha sık tekrar yapma" (f=23) şeklindedir. Bunun yanı sıra "kelime ezberleme" (f=10), "kursa gitme" (f=8), "çeviri yapma" (f=7), "İngilizce kitap okuma" (f=6), "test çözme" (f=5) gibi kodların üretildiği görülmektedir. Bu bulgulara referans öğrenci görüşleri şu şekildedir:

"İngilizce dersine çalışarak." (Ö120)

"Boş derslerde İngilizce çalışarak." (Ö42)

"Deftere yazdıklarımı biliyor muyum diye bakarak." (Ö11)

"Düzenli olarak çalışarak".(Ö4)

"Tekrar yaparak, kelime ezberleyerek"(Ö16)

"Pratik yapma öneriler" alt temasında 18 farklı kod belirlenmiştir. Tablo 6'da bu alt temaya ait kodlar ve dağılımları verilmiştir.

Tablo 6. Pratik yapma önerileri alt teması ve kodların dağılımı

Pratik Yapma Önerileri	
Kodlar	Film ve dizi izleme (44), Müzik dinlemek (25), Dijital oyun oynama (19), Konuşma alıştırmaları yapma (16), İnsanlarla İngilizce konuşma (13), Anadili İngilizce olanlarla konuşma (10), İngilizce telefon uygulamaları kullanma (9), Yabancılarla konuşma (5), Yabancı dili iyi olanlarla pratik yapma (4), Kendi kendine pratik yapma (3), Aile içinde İngilizce konuşma (3), Yurtdışına gitmek (3), Film dizi repliklerini tekrar etme, İngilizce videolar izleme (3), Telefonu İngilizce dilinde kullanma (2), Arkadaşlarıyla İngilizce konuşma (2), Dijital oyun oynama (2), Online sohbet

Tablo 6 incelendiğinde "Pratik yapma önerileri" alt temasına yönelik en sık tekrarlanan kod "film ve dizi izleme" (f=44) olarak belirlenmiştir. Bunu "müzik dinlemek" (f=25) ve "dijital oyun oynama" (f=19) kodları takip etmektedir. Bunun yanında "konuşma alıştırmaları yapma" (f=16), "insanlarla İngilizce konuşma" (f=13), "anadili İngilizce olanlarla konuşma" (f=10), "İngilizce konuşma uygulamaları kullanma" (f=9) "yabancılarla konuşma" (f=5) gibi kodların da ortaya çıktığı görülmektedir. Bu bulgulara referans bazı öğrenci görüşleri şu şekildedir:

"İngilizce müzik dinleyerek." (Ö46)
"Film ve diziler izleyerek."(Ö41)
"İngilizce oyunlar oynayarak."(Ö25)
"Arkadaşlarla İngilizce konuşmak."(Ö104)
"Anadili İngilizce olan birileriyle iletişime geçmek."(Ö70)
"Yabancı dili iyi olan insanlarla pratik yapmak."(Ö99)
"Youtube'da müzik dinleyip, Türkçe telaffuzuna bakıp geliştirebiliriz." (Ö110)

TARTIŞMA VE SONUÇ

Araştırma sonucunda ortaokul öğrencilerinin İngilizce konuşmaya yönelik geliştirdikleri metaforlar "olumlu", "olumsuz" ve "nötr" temalarında toplanmıştır. İngilizce konuşma ile ilgili olumlu görüşleri olan öğrenciler, İngilizce konuşmayı ağırlıklı olarak sevdikleri yemeklere ve

yapmaktan hoşlandıkları eğlenceli faaliyetlere ve hobilere benzetirken, İngilizce konuşma ile ilgili olumsuz görüşleri olan öğrencilerin İngilizce konuşmayı ağırlıklı olarak stres ve gerginlik ile ilgili kavramlara ve başarısızlıkla ilgili kavramlara benzettikleri görülmüştür. Özcan'ın (2022) ortaokul öğrencilerinin İngilizce öğrenme ile ilgili yaptığı metafor çalışmasında, yer alan oyun oynama, şarkı söyleme, çizgi film/TV izleme, kırsalda yürüyüş yapma, muz/pasta/şeker yeme, hikayeler okuma ve matematik öğrenme metaforları mevcut araştırmanın bulgularıyla tutarlıdır. Öte yandan, görsel metaforlara yer veren bir çalışmada (Xu ve diğerleri, 2022), öğrencilerin dil öğrenmeyle ilgili "Benliğine bir yolculuk: İngilizce dünyasına yol alırken kendi yolunu bulmayla ve anlayışını artırmayla ilgilenirim". "Neşe: İngilizce öğrenmek benim için gerçekten ilginçtir ve beni mutlu eder." ve "İlham verici: İngilizce öğrenmek bana o kadar çekici gelir ki sınıf dışında bile İngilizce bilgimi artırmak için fazladan çaba göstermeye meyilliyimdir." metaforlarını üretmeleri, bu çalışmada yapılan olumlu metaforların gerekçesi olarak kullanılan keşfetmek ve öğrenmeyi sevmekle benzeşmektedir.

"Hastalık" ve "Başarısızlık" alt temasında yer alan "hasta olma" ve "sınav" olumsuz metaforları, hazırlık sınıfı öğrencilerinin İngilizce öğrenmeye yönelik metaforlarından (Pehlivan, Şen Akçay ve Neyişçi, 2020) "Umutsuzluk" alt temasında da geçmektedir. Bu çalışmada "Stres ve gerginlik" alt temasındaki "Samanlıkta iğne arama" ise ilgili makalede de yer almakta ve "Çaba" alt temasındaki metaforlar arasında bulunmaktadır. Araştırmanın diğer bir bulgusu olarak İngilizce konuşurken karşılaşılan zorluklar temasında "dil bilgisi kaynaklı" ve "psikolojik-duyuşsal" sorunlara yer verildiği görülmektedir. "Dil bilgisi kaynaklı" sorunlardan öğrencilerin en çok "doğru telaffuz edememe" sorununu yaşadıkları ancak İngilizce konuşma sorunlarını çok benzer kategoriler altında inceleyen Muradi ve Amarkhil'in (2024) çalışmasında, öğrencilerin sadece %35'inin bu sorunu yaşadıkları görülmüştür. Yine Wahyuningsih ve Afandi'nin (2020) çalışmalarında elde edilen doğru telaffuz edememe, kelime dağarcığı yetersizliği, gramer kuralları eksikliği, özgüven eksikliği gibi bulgular, bu çalışmanın bulgularıyla örtüşmektedir. İlgili çalışmada, konuşma becerisi ile ilgili müfredat üzerinde iyileştirme yapılmamış olması da bu bulgulara ek olarak ulaşılabilecek bir sorun olarak görülmektedir.

"Dil bilgisi kaynaklı sorunlar" alt temasındaki "gramer kurallarının eksikliği", "doğru telaffuz edememe" ve "kelime dağarcığı yetersizliği" sorunları ve "psikolojik-duyuşsal" alt teması altındaki sorunlar Özer ve Akay (2021)'in çalışmasında elde edilen bulgularla tutarlıdır. Ayrıca dikkat çekici bir şekilde, bu çalışmada ifade edilen duyuşsal sorunlardan özgüven eksikliğinin çeşitli çalışmalarda (Zhuo ve Huang, 2023; Dağtan ve Cabaroğlu, 2021) da öğrencilerin İngilizce konuşma sırasında yaşadıkları sorunlar arasında ifade edildiği görülmektedir.

Öğrencilerin İngilizce konuşma becerilerini geliştirmeye yönelik faydalı olabileceğine inandıkları faaliyetlerin bir kısmı "Akademik öneriler" başlığı altında sıralanmıştır. Öğrenciler tarafından en çok tekrar edilen önerilerin "Daha çok İngilizce çalışma" ve "Daha sık tekrar yapma" olduğu görülmüştür. Öğrenciler bu bölümde ağırlıklı olarak kendi bireysel

çalışmalarına, ayrıca kendilerine sağlanan eğitim şartlarının iyileştirilmesine yönelik önerilerde bulunmuşlardır.

Öğrencilerin İngilizce konuşma becerilerinde etkili olabileceğine inandıkları faaliyetlerin bir kısmı da "Pratik yapmaya yönelik öneriler" alt temasında ele alınmıştır. Öğrenciler öncelikli olarak dile maruz kalmalarını sağlayan faaliyetleri, bu faaliyetlerin ardından kendilerinin sözlü üretim yaptıkları faaliyetleri işaret etmişlerdir. Bu alt temada yer alan "konuşma alıştırmaları yapma", "film ve dizi izleme" ve "Kendi kendine pratik yapma" gibi ifadelere benzer şekilde Özer ve Akay'ın (2021) çalışmasında da "derslerde ve günlük hayatta daha fazla konuşma etkinliği yapılması", "internetten konuşmaya yönelik videolar / alt yazılı filmler izlemek" ve "kendi kendine konuşma pratiği yapma" şeklinde yer verildiği görülmüştür.

Bu çalışma öğrencilerin İngilizce konuşmaya yönelik algılarını, sorunlarını, önerilerini belirlemek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Ortaya çıkan araştırma sonuçlarına göre aşağıda yer alan öneriler getirilmiştir:

- İngilizce konuşma ile ilgili olumsuz algıya sahip öğrenciler için, kolaydan zora ilerleyen bir modüller yazılarak EBA eğitim portalı üzerinden yaygınlaştırılması yapılabilir.
- Öğrencilerin öncelikli olarak telaffuz sorunlarını çözmeye yönelik ünite kelime listelerini içeren uygulamalar geliştirilmesi ve yaygınlaştırılıp, aktif kullanımını sağlanabilir.
- Öğrencilerin kelime dağarcıklarını artırabilecekleri ve ünite kelimelerini yaşama dönük pratik yapabilecekleri materyaller hazırlanabilir.
- Öğrencilerin CEFR (Avrupa dilleri ortak çerçeve programı) ile uyumlu müfredat, ders kitabı ve kelime listeleri eşliğinde dört temel becerilerinin (okuma, yazma, dinleme, konuşma) gelişmesini ve bu dört beceriden periyodik olarak sınava tabi tutulacağı bir sertifikasyon sistemi oluşturulmasını ya da var olanlarıyla tam entegrasyonunu sağlayacak sistemsel adımlar atılabilir.

KAYNAKÇA

Adalı, C. (2018). *Okullarda İngilizce öğretiminde karşılaşılan sorunlar* (Denizli İli Çivril İlçe Örneği). Tezsiz Yüksek Lisans Projesi. Pamukkale Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Denizli.

Aktaş, T., & İşigüzel, B. (2013). *Erken yaşlarda oyunlarla yabancı dil öğretimi kuram ve uygulama*. Ankara: Nevşehir Üniversitesi Yayınları.

Başkutlu, M. (2017). *Türkiye'nin yabancı dil ile İmtihanı:* Türkler neden İngilizce öğrenemiyor? Akademik Kaynak, ISSN: 2687-6310, 28.01.2023 tarihinde https://www.akademikkaynak.com/turkiyenin-yabanci-dil-ile-imtihani-turkler-neden-ingilizce-ogrenemiyor.html adresinden erişilmiştir.

Bekleyen, N. (2020). İlkokulda yabancı dil öğretimi. Ankara: Anı Yayınları.

British Council (2014). Türkiye'deki devlet okullarında İngilizce dilinin öğretimine ilişkin ulusal ihtiyaç analizi. https://www.tepav.org.tr/upload/files/1399388519-

1.Turkiyedeki_Devlet_Okullarinda_Ingilizce_Dilinin_Ogrenimine_Iliskin_Ulusal_Ihtiyac_Analizi.pdf

Çelebi, M., & Narinalp, N.Y. (2020). Ortaokullarda İngilizce öğretiminde karşılaşılan sorunlar. *Uluslararası Toplum Araştırmalar Dergisi*, *16*(17).https://doi.org/10.26466/opus.

Dağıstan Yalçınkaya, G., & Çalışkan, N. (2022). Ortaokul düzeyinde yabancı dil ağırlıklı programların öğrenci görüşlerine göre değerlendirilmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(2), 365- 378.

https://doi.org/10.31592/aeusbed.912412

Dağtan, E., & Cabaroğlu, N. (2021). Status of English speaking skills in Turkish ELT departments: a nationwide survey. *Eurasian Journal of Applied Linguistics, 7*(1), 359-382.

https://doi.org/10.32601/ejal.911454

Demirel, Ö. (2013). *ELT methodology*. Pegem Akademi, Ankara

Gömleksiz, M. N., & Aslan, S (2017). Ortaokul öğrencilerinin İngilizce öğreniminde karşılaştıkları sorunlara ilişkin görüşleri: nitel bir çalışma. *International Journal of Social Science*, 64, 1-13. https://doi.org/10.9761/JASSS7374

Haznedar, B. (2010). Türkiye'de yabancı dil eğitimi: Reformlar, yönelimler ve öğretmenlerimiz. ICONTE International Conference on New Trends in Education and Their Implications 11-13 November, 2010 Antalya-Turkey.

Karakaya, İ. (2012). *Bilimsel araştırma yöntemleri.* A. Tanrıöğen (Edt.). Ankara: Anı

Kiruthiga, E., & Christopher, G. (2022). The impact of affective factors in English speaking skills. *Theory and Practice in Language Studies*, 12(12), 2478-2485

https://doi.org/10.17507/tpls.1212.02

Muradi, A., & Amarkhil, A.M. (2024). The difficulties of EFL students in speaking English at Sar-e-Pul Higher Education Institute. *Journal of Natural Language and Linguistics*, 2(1), 1-7.

https://doi.org/10.54536/jnll.v2i1.2331

OECD (2020). How language learning opens doors. 27.01.2023 tarihinde https://www.oecd.org>pisa>foreign-language adresinden erişilmiştir.

Özcan, A. (2022). Secondary students' metaphors for learning English. *Journal of Research in Social Sciences and Language,2*(2),118-131. https://doi.org/10.20375/0000-000f-770a-1

Özer, S., & Akay, C. (2021). Ortaokul öğrencilerinin İngilizce öğrenme zorlukları: bir durum çalışması. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, *42*(1), 711-714.

https://doi.org/10.17152/gefad.949137

Özmat, D., & Senemoğlu, N. (2020). Yabancı dil öğrenmeyi zorlaştıran faktörler üzerine nitel bir çalışma. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 21*(3), 1235-1253.

https://doi.org/10.17679/inuefd.734985

Paker, T. (2019). "Bütünleşik Dört Dil Becerisi Öğretimi" Uşak Milli Eğitim Müdürlüğü tarafından düzenlenen "Dil Öğretiminde Güncel Konular ve Sorunlar, Öğretmenlere Pratik Öneriler" Paneli. 18.06.2019

Pehlivan, H., Şen Akçay, Z., & Neyişci, N. (2020). Hazırlık sınıfı öğrencilerinin "İngilizce" ve "İngilizce öğrenmeye" yönelik metaforik algıları. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi, 8*(2), 665-685. https://doi.org/10.14689/issn.2148-624.1.8c.2s.11m

Seidlhofer, B. (2011). *Understanding English as a lingua Franca*. Oxford: Oxford University Press.

Suna, Y., & Durmuşçelebi, M. (2013). Türkiye'de yabancı dil öğrenme-öğretmen problemine ilişkin yapılan çalışmaların derlemesi. *Opus Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, 3*(5), 7-24.

TDK (2023). *Dil.* 27.01.2023 tarihinde https://sozluk.gov.tr/ adresinden erişilmiştir.

Wahyuningsih, S., & Afandi, M. (2020). Investigating English speaking problems: Implications for Speaking Curriculum Development in Indonesia. *European Journal od Educational Research*, *9*(3), 967-977. https://doi.org/10.12973/eu-jer.9.3.967

Xu, L. et al. (2022). Exploring EFL learners' metaphorical conceptions of language learning: a multimodal analysis. *Journal of Psycholinguistic Research, 51,* 323-339.

https://doi.org/10.1007/s10936-022-09842-2

Yayla, S. (2023). *İlkokul öğrencilerinin yabancı dil olarak İngilizce konuşma becerilerinin geliştirilmesine yönelik doğal yaklaşım uygulamaları*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Eskişehir Anadolu Üniversitesi, Temel Eğitim Anabilim Dalı.

Yılmaz, C. (2005). İngilizce öğretmenliği öğrencilerinin yabancı dili iletişim aracı olarak kullanabilme yeterlilikleri. *Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi, 7*(1), 15-23.

Zhuo, M., & Huang, J. (2023). Using exploratory practice to teach: an innovative way to explore students' speaking difficulties. *Tesol International Journal, 15*(1), 1-5.

https://doi.org/10.1002/tesj.746

MEASUREMENT INVARIANCE AMONG RATER GROUPS WHEN EXAMINING QUESTIONS IN TERMS OF ABILITY LEVEL

Yılmaz Orhun GÜRLÜK,

Doç Dr. Mediha KORKMAZ

Prof. Dr. T. Oğuz BAŞOKÇU

ABSTRACT

In context quality evaluations, it is important for the accuracy of the decision that different raters evaluate the same context in order to distinguish appropriate (quality) and inappropriate (poor quality) contexts. For this purpose, contexts were classified according to the context and question evaluation scales developed by the researchers (2024). In the first stage, latent class analyses were conducted to determine whether there were equal numbers of quality levels for both rater groups and 3-class models were adopted. Later, latent transition analyzes were conducted to test the invariant existence of context classes among raters. In latent transition analyses, homogeneous models required for measurement invariance are expected to show fit. According to the findings, the 3-class homogeneous model (AIC = 4175.81, BIC = 4351.49) had a better fit than the heterogeneous models (AIC = 4368.38, BIC = 4438.22).

Keywords: Context Assessment Scales, Latent Class Analysis, Latent Transition Analysis, Measurement Invariance

ÖZ

Bağlam kalite değerlendirmelerinde uygun (kaliteli) ve uygun olmayan (kalitesiz) bağlamların ayırt edilmesi için farklı puanlayıcıların aynı bağlamı değerlendirmesi kararın doğruluğu için önemlidir. Bu amaçla araştırmacılar (2024) tarafından geliştirilen bağlam ve soru değerlendirme ölçeklerine göre bağlamlar sınıflandırılmıştır. İlk aşamada her 2 puanlayıcı grubu için de eşit sayıda kalite düzeyinin olup olmadığını belirlemek amacıyla örtük sınıf analizleri yürütülmüş ve 3 sınıflı modeller kabul edilmiştir. Daha sonra bağlam sınıflarının puanlayıcılar arasında değişmez bir şekilde varlığını sınamak amacıyla örtük geçiş analizleri yapılmıştır. Örtük geçiş analizlerinde ölçüm değişmezliği için gereken homojen modellerin uyum göstermesi beklenmektedir. Elde edilen bulgulara göre 3 sınıflı homojen model (AIC = 4175.81, BIC = 4351.49) heterojen modellere (AIC = 4368.38, BIC = 4438.22) göre iyi fit elde etmiştir.

Anahtar Kelimeler: Bağlam Değerlendirme Ölçekleri, Örtük Sınıf Analizi, Örtük Geçiş Analizi, Ölçüm Değişmezliği

INTRODUCTION

In the fields of education and psychology, the concept of measurement invariance is critical in assessing the validity and reliability of measurement instruments. Measurement invariance refers to whether a measurement tool maintains consistency across different groups or conditions. In metacognitive assessments, the measurement of abilities such as Transfer, Analytical Solution, and Critical Thinking holds fundamental importance. On the other hand, metacognitive ability-related contexts and questions should be evaluated for their quality.

Classifying questions assessing metacognitive abilities based on their respective skills allows for a more detailed understanding of students' cognitive processes and facilitates the interpretation of assessment results. In this study, the aim is to classify questions written by teachers according to their skills (Halpern, 1998; Flavel, 1979).

Measurement invariance analysis involves various methods such as confirmatory factor analysis (CFA), latent class analysis (LCA), and latent transition analysis (LTA). These methods enable the examination of the equivalence of measurement properties across different groups or conditions. Measurement invariance can be evaluated at different levels, including weak, metric, scalar, and strict invariance. Confirmatory factor analysis, based on structural equational modelling, is the most commonly used method to examine measurement invariance in the literature. It allows for the investigation of measurement invariance at different levels (Bollen, 1989; Millsap, 2011; Somer et al., 2009).

Another prominent approach to measurement invariance is within the framework of modern test theory, specifically differential item functioning (DIF) and differential test functioning (DTF) (Schoot et al., 2015; Somer et al., 2009). DIF examines whether parameters such as item difficulty, discrimination, guessing, and bias are equivalent across different groups. DTF, on the other hand, assesses invariance through the overall function of the test. The methods focus on latent scores.

Recently, latent class/profile analyses and the derived latent transition analysis have also been observed in examining measurement invariance. While latent class analysis operates on categorical data, latent profile analysis performs the same calculations for continuous data. In latent class analysis, measurement invariance is examined by expecting the item response probabilities in different groups and the probabilities of participants belonging to latent classes to be similar or identical. When item response probabilities are equated, the aim is to align response patterns of participants from different groups to the item. In the equality of latent class probability, it is assumed that individuals or participants with similar abilities or characteristics across different groups have an equal likelihood of falling into the same latent class. Latent transition analysis stands out as a method that directly addresses two or more groups simultaneously. It is essential to assume equal counts of latent classes across different groups before conducting latent transition analysis. When the class counts are not equal, it is not possible to calculate the class probabilities in the same or equivalent manner. The equality of latent structures in groups with known equal class counts can be examined through latent transition analysis. There are two fundamental models in latent transition analysis: the Homogeneous Model and the Heterogeneous Model. In the Homogeneous Model, it is assumed that individuals represented in different groups do not change places, meaning the same structure is present, while in heterogeneous models, it is accepted that measurement invariance cannot be achieved; in other words, it is accepted that latent class and item response probabilities vary across groups (Kankaras et al., 2010).

In this study, a comprehensive overview of these methods and their applications in assessing measurement invariance will be provided. Measurement invariance will be assessed using latent class and transition models. Additionally, the evaluation of whether questions assessing metacognitive abilities can be rated similarly or equivalently by different groups of teachers will be presented.

METHOD

In the study, contexts in which questions written by teachers are used to assess metacognitive abilities were evaluated by different evaluator groups. The evaluator groups

consist of expert teachers in the field. The first evaluator group, consisting of a total of 581 participants each, is composed of 45.3% females and 55.7% males, while the second evaluator group is composed of 48.3% females and 51.7% males. The research sample was reached through the TÜBİTAK project numbered 120K850, and the study was derived from the doctoral dissertation of one of the authors, Yılmaz Orhun GÜRLÜK. The obtained questions were evaluated using context and question evaluation scales developed by the researchers. For a context to be usable, its questions must also be usable. On the other hand, even if the questions are of high quality, if the context regarding the questions is not well-structured, these questions cannot be used. In the study, contexts created by expert teachers consist of two questions each.

Before evaluating measurement invariance, latent class analysis (LCA) was conducted to determine the presence of context classes of different quality levels among different rating groups. When it was expected that contexts would cluster into three classes based on high quality/highly usable, moderate quality/moderately usable, and low quality/unusable, the fit and presence of the three-class model were examined through latent class analysis. Measurement invariance was then evaluated using latent transition analysis (LTA). To determine the best-fitting model for each question, homogeneous and heterogeneous models were compared using model fit indices such as Akaike Information Criterion (AIC), Consistent Akaike Information Criterion (CAIC), and Bayesian Information Criterion (BIC). The analyses were conducted using LatentGold 5.1 software (2016).

Measurement Tools

In the study, the Context Assessment Scale and the Question Assessment Scale developed within the scope of Yılmaz Orhun Gürlük's doctoral thesis were used. Exploratory and confirmatory factor analyses were conducted for both scales in different samples, and it was determined that the unidimensional structure demonstrated construct validity. The internal consistency reliability coefficient alpha values were calculated as 0.81 for the Context Assessment Scale and 0.84 for the Question Assessment Scale. As mentioned above, since the usability of contexts and questions is interdependent, scores from both scales were used in the classification of contexts.

RESULTS

Firstly, the number of classes in the groups was determined using latent class analysis, and it was observed that 3-class models could be acceptable for both evaluator/rater groups. For the first evaluator group, the significance value of the log-likelihood function was calculated as p = .08, while for the second evaluator group, it was found to be p = .01. In latent transition analysis, it was observed that homogeneous models (*AIC* = 4175.81, *BIC* = 4315.49) provided better fit compared to heterogeneous models (*AIC* = 4368.38, *BIC* = 4438.22) for contexts. Within the findings of the study, both the fit-significance values of homogeneous and heterogeneous models were examined. It was observed that the log-likelihood function of the heterogeneous model was insignificant (p = 1.000), whereas the homogeneous transition model showed fit to the data, p = .04. Thus, it was determined that measurement invariance between evaluator/rater groups was achieved through latent transition analysis; the statistical values of the models are shown in Table 1.

Table 1:
Model Fit Indices for Latent transition analysis aimed to examine the measurement invariance of the grading levels among scoring groups.

	L^2			LL		
	BIC	*AIC*	*CAIC*	*BIC*	*AIC*	*CAIC*
Homogenous Model L^2 = 334.43 LL = -2168.19 p = .04	-3159.82	-763.57	-37.08.82	4315.49	4175.81	4347.49
Heterogenous Model L^2 = 558.99 LL = -2168.19 p = 1.00	-3307.09	-571.09	-3603.09	4438.22	4368.38	4454.22

DISCUSSION

It has been revealed that teachers make similar evaluations when evaluating context and related questions. Different groups of evaluators evaluated the same contexts in accordance with the same structure and found compatible results. It has been observed that the 3-class model is accepted in skill/quality assessments, in line with the literature. Contexts are classified in two groups as high quality, medium quality and poor quality according to latent class possibilities.

SOURCES

Bollen, K. A. (1989). Structural equations with latent variables. John Wiley & Sons.

Flavell, J. H. (1979). Metacognition and cognitive monitoring: A new area of cognitive-developmental inquiry. American Psychologist, 34(10), 906-911.

Halpern, D. F. (1998). Teaching critical thinking for transfer across domains: Dispositions, skills, structure training, and metacognitive monitoring. American Psychologist, 53(4), 449-455.

Kankaras, M., Moors, G., & Vermunt, J. K. (2010). Testing for measurement invariance with latent class analysis. In E. Davidov, J. Billiet, ve P. Schmidt (Eds.), Cross-Cultural Analysis: methods and applications (pp. 393-419). Routledge.

Vermunt, J. K., & Magidson, J. (2016). Technical guide for Latent GOLD 5.1: Basic, advanced, and syntax. Statistical Innovations Inc.

Mark, B. A. & Wan, T.T.H. (2005). Testing measurement equivalence in a patient satisfaction instrument. Western Journal of Nursing Research, 27(6), 772-787.

Millsap, R. E. (2011). Statistical Approaches to Measurement Invariance. Routledge/Taylor & Francis Group

Schoot, R., Schmidt, P., Beuckelaer, A., Lek, K., & Zondervan-Zwijnenburg, M. (2015). Editorial: Measurement invariance. Frontiers in Psychology, 6, 1-4.

Somer, O., Korkmaz, M., Dural, S. ve Can, S. (2009). Ölçme eşdeğerliğinin yapısal eşitlik modellemesi ve madde cevap kuramı kapsamında incelenmesi. Türk Psikoloji Dergisi, 24(64), 61-75.

KARADENİZ TÜRKÜLERİNDE YER ALAN DEĞERLERİN ANALİZİ

ANALYSIS OF THE VALUES CONTAINED IN BLACK SEA FOLK SONGS

Prof. Dr. Yücel GELİŞLİ
Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü
Orcid ID: https://orcid.org/0000 0003 2816 3261

Özet

Türküler toplumun yakarışlarının, sevinçlerinin, üzüntülerinin söz ve müziğe aktarılıp anlatıldığı sözlü sanat eserleridir. Türküler içerdikleri muhtevayla toplumun acılarını, sevinçlerini, coşkularını, doğa ve insanlarla ilişkilerini anlatan sanat ürünleridir. Türküler aynı zamanda savaşta, barışta toplumun birlik ve beraberliğinin sağlanmasına katkıda bulunurlar. Türküler içeriklerinde birçok değeri barındırırlar. Değerler toplumu bir arada tutan en önemli düzenleyicilerdir.

Bu çalışmanın amacı, Karadeniz Türkülerinde yer alan değerleri incelemektir. Mîlli Eğitim Bakanlığı öğretim programlarında yer alan "adalet, dostluk, dürüstlük öz denetim, sabır, saygı, sevgi, sorumluluk, vatanseverlik ve yardımseverlik" olarak belirtilen 10 kök değer açısından değerlendirilmiştir. Çalışma nitel araştırma türlerinden olgubilim modeliyle desenlenmiştir. Çalışmanın örneklemini on adet Karadeniz bölgesinden seçilen Türküler oluşturmuştur. Veri analizinde betimsel analiz tekniği kullanılmış, analiz sonucunda tema ve kodlar oluşturularak veriler sunulmuştur. Sonuç olarak Karadeniz bölgesi Türkülerinde sevgi, vatan, bayrak sevgisi ve dostluk en sık rastlanan değerler olarak tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türküler, Karadeniz Bölgesi Türküleri, Değerler, Türkülerde Değerler

Absract

Folk songs are oral works of art in which the prayers, joys and sorrows of the society are expressed in words and music. Folk songs are artistic products that express the pain, joy, enthusiasm, and relationships of society with nature and people with the content they contain. Folk songs also contribute to the unity and solidarity of society in war and peace. Folk songs contain many values in their content. Values are the most important regulators that hold society together.

The aim of this study is to examine the values in Black Sea Folk Songs. It was evaluated in terms of 10 root values stated as "justice, friendship, honesty, self-control, patience, respect, love, responsibility, patriotism and helpfulness" included in the curriculum of the Ministry of National Education. The study was designed with the phenomenology model, one of the qualitative research types. The sample of the study consisted of ten folk songs selected from the Black Sea region. Content analysis technique was used in data analysis, and as a result of the analysis, themes and codes were created and the data was presented. As a result, love, homeland, flag love and friendship were found to be the most common values in the folk songs of the Black Sea region.

Keywords: Folk Songs, Black Sea Region Folk Songs, Values, Values in Folk Songs

Giriş

Toplumdan ve toplumu oluşturan bireylerin yaşamlarından bağımsız düşünülemeyen kültür, bireylerin hayatlarıyla iç içe hatta hayatlarının kendisidir. İnsanların hayatında varolan yeme içme alışkanlıklarından tutun da eğlenme, giyim kuşam, cenaze, yas, alet, araç gereç, mimari, edebi eser gibi insanların ortaya koydukları değerler bütünüdür kültür (Eröz 1969, Aktaran: Daşdemir, & Tekin, 2018).

"Müzik" kavramı, insanoğlunun varlığı ile birlikte var olduğu düşünülen, kadim bir olgudur. Kökenine dair birçok farklı düşünce mevcuttur. Çeşitli alfabelerdeki harfleri ya da sembolleri kullanarak okunup yazılabilir bir hale getirebilir. Ama onu duymak/işitmek insanlar için bambaşkadır, çünkü müzikte duyum başlayınca konuşma ve yazı dili anlamını yitirir ve böylece müziğin ortak dili kendini gösterir. Müzik sanatı, ülke, dil, din, ırk ayrımı gözetmeksizin ortak bir duyum lisanına sahiptir. Konuştuğu dile dair bir kelime bilmeseniz bile, yabancı uyruklu bir müzisyenin performansından büyük keyif alabilirsiniz. Ya da siz, bir müzisyen olarak dünyanın her yerinde aynı dili konuşmadığınız insanların alkışlarıyla takdir edilebilirsiniz. Müziği toplumlar/uluslar üstü yapan en önemli detayda burada gizlidir. Bir başka tanımlama ise Dede Efendi tarafından yapılmıştır. Dede efendi müzik kavramını "insanlığın ahlakını arındıran kutsal bir bilim" olarak tanımlamıştır. Müzik kavramına ilişkin tarihe yön veren hemen her alanda birçok kişi (filozof, bilim insanı, sanatçı, hükümdar vs.) tarafından çeşitli tanımlamalar da yapılmıştır (İmik, & Haşhaş, 2020).

Müzik, hayatımızın önemli bir parçasıdır. Müzik kavramını sadece eğlenceye dair bir kelime olarak anlaşılmakta ve konuya yönelik değerlendirmelerini yine bu bakış açısı ile yapılmaktadır. Fakat bu son derece dar bir bakış açısıdır ve konuya yönelik önemli bir gerçeği görmemizi engellemektedir. "Müzik" kavramı sadece bir eğlence aracı ya da keyifli bir boş zaman faaliyeti olarak tanımlanamaz. Bu yaklaşım, hayatımızın sosyal, kültürel, psikolojik, ekonomik, iletişimsel, dinsel ve daha birçok noktasında vazgeçilmezlerinden biridir. Müzik sanatının hayatın ta kendisidir. Müzik kavramı ile anne karnında tanıştığımız bilinmektedir. Dünyaya geldikten sonra ise onunla her yerde birlikte yaşamaya başlarız. Hatta kalbimiz, adımlarımız ve soluk alışverişimiz gibi vücudumuzdaki çeşitli organlarımız dahi ritmik bir yapı ile çalışmaktadır. Müziğin insan yaşamında oldukça işlevsel bir yeri vardır. Öncelikle duygularımız, değerlerimiz, yaşayış biçimlerimiz ile müzik kavramı arasında oldukça yakın bir ilişki vardır. Müzik sanatı, hüzün, aşk ve mutluluk gibi daha birçok duyguya tercüman olur ve bizi etkiler. Müzik, insanın içerisinde bulunduğu toplumdan etkilendiği gibi onu da etkileyebilir (İmik, & Haşhaş, 2020).

Toplumsal bilgi birikimlerini aktarmanın önemli yollarından biri hiç şüphesiz müziktir. Müzik, kültürün önemli bir yansıması olarak kültürel birikimi gelecek kuşaklara anlatmaya devam edecektir. Her toplumun tarih, doğa, din ve gelenekler gibi yaşayış özellikleriyle oluşturduğu müzik kültürü olduğu vardır. Tarihsel süreç içerisinde var olan tüm kültürlerde yaşayış biçimlerinin müziğe aktarılma yolu halk şarkıları olarak anılan bu müzikler aracılığı ile olur. Türklerin tarihsel sürecinde edindiği tüm birikimleri aktarma yolu olarak halk müziği kavramına karşılık gelen müzik biçimine "Türk'e has" anlamında kullanılan türkü denilmektedir (Topalak, 2021).

Müzik türlerinden biri de türkülerdir. Ben Amos'a göre türkü gibi folklor mahsulleri sözlü gelenek içinde taşınmakta ve yeniden yaratılmaktadır. Yazılı kültürde bir yere has olarak bilenen şeyler folklor bilimine göre yer değiştirme yanında ezgi ve form da değiştirebilirler (Çobanoğlu 2002: 293).

Türküler toplumun yakarışlarının, sevinçlerinin, üzüntülerinin söz ve müziğe aktarılıp anlatıldığı sözlü edebiyat eserleridir. Türküler içerdikleri muhtevayla toplumun acılarını, sevinçlerini, coşkularını, doğa ve insanlarla ilişkilerini anlatan sanat ürünleridir. Türküler aynı zamanda savaşta, barışta toplumun birlik ve beraberliğinin sağlanmasına katkıda bulunurlar. Türküler içeriklerinde birçok değeri barındırırlar. Değerler toplumu bir arada tutan en önemli düzenleyicilerdir.

Türküler aşk, ayrılık, düğün, mutluluk, gurbet, ölüm, doğal felaketler belli bir olay için yakılırlar. Yaşanılan duyguların yakılan türküler üzerinde derin etkisi vardır ve bu etki o türkünün oluşumuna zemin hazırlar. "Her milletin kendine özgü değer sistemleri bütünü sayılan bir kimliği vardır. Bu kimliğin kuşaktan kuşağa geçişini sağlayan sistem ise gelenek yoluyla olur. Yani kısaca gelenekler kültür kimliğimizin taşıyıcı unsurlarındandır. Müzik, Türk toplumunda eğlenceden yas duygularını dile getirmeye kadar çok geniş bir alanda varlığını hissettiren sosyal bir gerçektir. Tarifi zor acılarından evlenme törenlerine kadar yaşamın her alanında duygular müzik aracılığıyla dile gelebilmektedir" (Yücel, & Karakoç, 2020).

Türküler ait olduğu yörenin hayat tarzı, yaşanılan olaylar ve miras olarak alınan müzik geleneği, sosyal yaşantı ve duygular ile birleştirip sentez yapılarak üretilmiştir. Çoğunlukla dinî kökenli olan Türkülerde mizah ve taşlama da yaygın bir şekilde vardır. Eğlenmek ve toplumu güldürmek, neşelendirmek için de Türküler söylenmiştir (Eroğlu, 2017). Türküler, Türk insanının coşku, sevinç, üzüntü, sitem ve daha birçok duygusunu dile getiren, içinde yaşadığı yörenin fiziki ve beşeri özelliklerini anlatan ezgilerin tümüdür. Türküler konuları bakımıyla Türk toplumunun milli kimlik özelliklerinin, müziksel açıdan bir aynasıdır. Bir toplumun yaşayan hafızası olmasından dolayı türküler, meydana geldiği yörenin en önemli tarihi ve sosyokültürel zenginliklerindendir. Türküler müzik bilimi içerisinde ses aralıkları, melodik yapıları, kullanılan sazlar ve o yöre sazlarının teknik bilgileri eserlerin ritmik yapıları gibi alanlarda incelemeye müsait olabildiği gibi konuları, içerikleri açısından da önemli bir araştırma alanıdır" (Yücel, & Karakoç, 2020).

İnsanlar bulundukları toplumda formal yada informal eğitim aracılığıyla kimlik kazanırlar. Bu eğitim birçok alanı kapsar. Müzik eğitimi de "bireye kendi yaşantısı yoluyla amaçlı olarak belirli müziksel davranışlar kazandırma, bireyin davranışlarında kendi yaşantısı yoluyla amaçlı olarak belirli müziksel değişiklikler oluşturma ya da bireyin müziksel davranışlarını, kendi yaşantısı yoluyla amaçlı olarak değiştirme veya geliştirme süreci" (Uçan, 2005: 30, Akataran: Topalak, 2021) tanımı ile açıklanabilir. Bilişsel, duyuşsal ve devinişsel alanlardaki öğrenme alanlarının tümüne hitap edebilen ve bu yönü ile eğitim etkinliklerinin ayrılmaz ve önemli bir parçası olan müzik eğitimi, kültürümüzün en önemli öğelerinden birisi olan türkülerimizin gelecek nesillere aktarılması yönü ile oldukça önemli bir rol oynamaktadır (Topalak, 2021).

Halk müziği, yöreye özgü ezgiler ve ezgiyle söylenen türkü, mâni, destan gibi sözlü anlatılardan oluşur. Bir bölgede geleneksel olarak icra edilen tür ve biçimler, bölgenin diğer kültür unsurlarıyla karşılıklı etkileşim halindedir. Halk Müziği, yöre kültürüne etki etmiş ne kadar doğal ve sosyal olay varsa, onları konusu içine almıştır. Yöre hayatında topluca çalışırken, sohbet ortamlarında, yayla yolları ve yaylacılığın yapıldığı aylarda ve elbette ki nişan düğün gibi törenlerde türküler söylenir, oyunlar oynanır. Yöreye özgü türkü ve ezgilerin birçoğu bu eğlence ortamlarında ortaya çıkmıştır(https://karadeniz.gov.tr/halk-muzigi-2/).

Ülkemizde farklı coğrafi bölgeler yer almaktadır. Bu bölgelerden biri, Doğu Karadeniz Bölgesi'dir ve bu bölge Ordu, Giresun, Trabzon, Rize, Gümüşhane ve Artvin, Karadeniz'in doğu kıyısında yer alan illeri içermektedir. Karadeniz bölgesi, tarihi ve coğrafi özellikleri bakımından zengin ve çeşitli kültürel mirası yansıtan bir dokuya sahiptir sadece doğal güzellikleri ve geleneksel yaşam tarzlarıyla değil, aynı zamanda Karadeniz türküleri gibi sözlü kültür

ürünleriyle de tanınmaktadır. Türküler, bölgenin doğal çevresini, yaşam tarzını, duygularını ve tarihini yansıtan önemli bir kültürel ifade biçimidir. Halk kültürü ürünleri olarak tarihi kökenlere dayanan Karadeniz türküleri, nesilden nesile aktarılarak günümüze kadar gelmiştir. Anadolu'da yaşayan insanların yaşadıkları çeşitli olaylar sonrasında düşüncelerini ve duygularını yansıttıkları sözlü kültür ürünleri olan bu türküler genellikle anonimdir. Çoğunlukla yaşanmış olaylardan esinlenerek ortaya çıkmıştır ve herkesin anlayabileceği ortak ve sade bir dille yazılmıştır (Gürel, & Şakalar, 2023).

Doğu Karadeniz bölgesinin coğrafyası gibi, müzik ve dans geleneği de kendine özgü bir karakter taşır. Dağlar, yağmurlar, yolları kapatan kar yağışları ayrılık türkülerinde insanın karşısına çıkan engeller olarak anlatılır. Yine pek çok türküde derelerin coşkulu akıntısı, insanlara neşe vermek için dile getirilir. Mehmet Şahin'in araştırmalarına göre Karadeniz bölgesinden derlenen türkülerde en çok geçen sözcük "dağ," Rize kaynaklı türkülerde ise "dere" olarak tespit edilmiştir (Şahin, 2010). Yöre türkülerinin sözlerinde yöre insanının yaşantısı, gelenekleri, değerleri ve yakın tarihli olaylar hakkında malumat bulmak mümkündür (https://karadeniz.gov.tr/halk-muzigi-2/).

Karadeniz türküleri genellikle bölgenin özel coğrafi yapısını yansıtır (deniz, dağlar ve doğa temalarına sıklıkla yer verilir), doğanın güzellikleri ve gündelik yaşamı ele alan duygusal betimlemeler ayrıntılı bir şekilde işlenir, türkülerin ağır ritmik yapıda olanları melankolik ve duygusal bir hava taşırken, coşkulu ve ritmik yapıda olanlar çoğunlukla halk dansları için kullanılır (Gürel, & Şakalar, 2023).

Amaç

Bu çalışmanın amacı, Karadeniz Türkülerinde yer alan toplumsal değerleri incelemektir. Bu çerçevede, vatan sevgisi, insan sevgisi, doğa sevgisi, dürüstlük, iyilik yapmak, imece gibi değerler incelenecektir.

Yöntem

Çalışma nitel araştırma türlerinden olgubilim modeliyle desenlenmiştir. Çalışmanın örneklemini Karadeniz bölgesinden seçilen rasgele seçilen 30 adet türkü oluşturmuştur.

Hey Gidi Karadeniz, Koyverdin Gittin, Nayino, Narino, İncir Dalı, Sürmene Çarşısına, Yüksek Dağlara Doğru, Yazı Yazarım Yazı Sözleri, Yaban Eller, Verçenik, Talebeyum, Irmağın Balıkları, Şu Dağların Karı Var, Gurbet Vay Benum Dertli Başum, Ayşem Şarkı Sözleri, Eğildim De Su İçtim Sözleri, Diz Dize, Dertsiz İnsan Yok Dayı, Dido, Al Şalım, Ayşem, Ayri Düştum Yarumden, Araklı, Annem, Anan Varmı Dır, Ah Dağlar Serin Dağlar, Peştemal Tezgahına, Şan verdi memlekete, Hekimoğlu,

Veri analizinde betimsel analiz tekniği kullanılmış, analiz sonucunda tema ve kodlar oluşturularak veriler sunulmuştur.

Bulgular

Karadeniz bölgesinin coğrafyası gibi, müzik ve dans geleneği de kendine özgü bir karakter taşır. Dağlar, yağmurlar, yolları kapatan kar yağışları ayrılık türkülerinde insanın karşısına çıkan engeller olarak anlatılır. Yine pek çok türküde derelerin coşkulu akıntısı, insanlara neşe vermek için dile getirilir. Mehmet Şahin'in araştırmalarına göre Karadeniz bölgesinden derlenen türkülerde en çok geçen sözcük "dağ," Rize kaynaklı türkülerde ise "dere" olarak tespit edilmiştir. Yöre türkülerinin sözlerinde yöre insanının yaşantısı, gelenekleri, değerleri ve yakın tarihli olaylar hakkında malumat bulmak mümkündür.

Tablo 1. Karadeniz Türkülerinde değerler ve kodların dağılımı

Tema	Kod
Doğa Sevgisi	Dağ, doğa, dere, orman, fidan, kır çiçekleri, duman, kara duman, bahçe, bağ, ay, yıldız, ağaç, hayvan, meyve, ayva, nar, kuzu, balık
Sevdalık	Yar, kız, güzellik, sevgi, dert,
Dayanışma	Dost, birlik olmak, imece
Çalışmak	Çay toplamak, ev işi yapmak, peştamal tezgâhı, boş oturmak
Dini değerler	Ezan, ramazan, iman, çıkarcılık, fukara malı
Vatan sevgisi	Ata barı, birlik olmak, kazanlar bir kaynasın, vatan uğrunda can verme
Kahramanlık	Küçük bir uşak, Aslan Yürekli, Şan, feda olsun canımız

Karadeniz türkülerinde derin bir kültürel zenginlik ve anlam yüklü değerler bulunmaktadır. Bu türküler, Doğu Karadeniz Bölgesi'nin coğrafi, tarihi ve sosyal dokusunu yansıtarak Karadeniz bölgesinin yaşantısını, geleneklerini ve değerlerini anlatır. İşte bu türkülerde sıkça karşılaşılan bazı değerler:

Doğa sevgisi

Karadeniz'in sarp dağları, yağmurları ve coşkulu dereleri türkülerde sıkça yer alır. Dağlar, ayrılık türkülerinde insanın karşısına çıkan engeller olarak anlatılırken, derelerin akışı neşe ve huzur vermek için dile getirilir.

Duman gelir denizden aşar dağın ardına

Her yürek dayanamaz sevdalığın derdine

Yaylanın çimenine fidan diktim tutmadı

Ufaktan bir yâr sevdim yüreğim unutmadı"

Dağlarda kır çiçekleri

Sevgi dolu yürekleri

Doğdu ülkemin üstüne

Güneşten sıcak güzleri

Aşağıdaki bölümde doğa sevgisi ve sevda birlikte yer almıştır. Karadeniz Türkülerinde Sevgili doğa ile tanımlanır, süslenir.

Ağaçlar çiçek açti, kış bitti bahar oldi

Sevdamuz bir fidandi, çiçek açmadi soldi

Daldaki yaprak gibi, kurudum duştum yere

Sevduğum bakamadum, gözlerune bir kere

Yüksek dağlara doğri, haykirsam sevduğumi

Belki dağlar anlardi, nasil özleduğumi

Bulut gibi hislerum, savruldi yüreğune

Yağmur olur yağardum, o uzun saçlarune

Dayanışma:

Yöre hayatında topluca çalışırken, sohbet ortamlarında, yayla yollarında ve nişan düğün gibi törenlerde türküler söylenir. Bu, topluluk içinde dayanışma ve birlik duygusunu yansıtan bir değerdir.

Birluk Olalum Birluk

Kazanlar bi kaynasun

Çalsun tulum-kemence

Karadeniz oynasun

Çalışma değeri

Yöre türkülerinde sıkça geçmektedir, "Peştemal Tezgahına" Türkü Sözünde hicivli bir şekilde çalışma ele alınmaktadır.

Peştemal tezgahına

Canum çıkayi canum

Gideceğum gocaya

Oturacagum hanum

Gelin oldum deyine

Boş mu oturacasun

Bizim çay bahçesine

Yaprak toplayacasun

Gelin oldum deyine

Boş mu oturacasun

Bizim çay bahçesine

Yaprak toplayacasun

Dini değerler

Türkülerde yer alan önemli değerlerden biri de dini değerlerdir. Türkülerin içeriğinde Ramazan ayı, fakir hakkı, namaz kılmak, oruç tutmak gibi ibadetler yer almaktadır. İmansız, gavur kızı gibi tanımlamalar da Türkülerde yer almaktadır.

Çıktum dağun başına

Çalıverdum **ezanı**

Kız senun merağundan

Tutmadum **Remezani**

Oy Tırabzan Tırabzan için kalay

İçin kalaylı kazan

Efkarlı günlerime geldi çattı

Geldi çattı **remazan**

Kesme kiraz dalini

Fukaranun malini

Sevmeyenler ne bilir

Sevdaluğun halini

Vatan sevgisi

Vatan sevgisi Karadeniz bölgesinde ’de en hassas değerlerden biridir. Birçok türküde Türkiye’m, vatan, kavramları yer alır. Aynı zamanda vatanda her türlü yiyecek içecek ve kültürel unsurlar da yer alır. Örneğin Artvin yöresine ait Ata Barında bu kavramları görebiliriz.

Ata Barı Artvin

Ayvası var narı var

Bahçası var bağı var

Ayvası var narı var

Bahçası var bağı var

Atamızdan yadigar

Bizde Ata barı var

Atamızdan yadigar

Bizde Ata barı var

Sürmene çarşısı ile ilgili türküde ise hem kızlara hem de Sürmene’ye övgüler dizilir.

Sürmene çarşisina

Gelur oturur kızlar

Görenler da zanneder

Gökten indi yıldızlar

Görenler da zanneder

Gökten indi yıldızlar

Gökten indi yıldız

Kurtuluş savaşı kahramanı Topal Osman’la ilgili türküde vatan sevgisini, vatan için mücadele çok açık bir şekilde dizelerde yer almıştır. Türkünün bir bölümü şu şekildedir.

Şan verdi memlekete anam
Unutulmasın adı
Topal Osman dediğin anam
Giresun'un evladı

İşgal oldu memleket anam
Yandı vatan tutuştu
Dayan Sakarya dayan anam
Uşakların yetişti

Kahramanlık

Hekimoğlu asıl adıyla Hekimoğlu İbrahim, uzun yıllar Fatsa, Ordu, Tokat, Niksar, Samsun dağlarında hüküm süren, halk arasında mertliği, yiğitliği ve yardımseverliğiyle şöhret yapan ve adına türkü yakılan bir Türk halk kahramanıdır. Türküde Hekimoğlu'nun kahramanlığıyla ilgili özelliklere yer verilmiştir.

Hekimoğlu Derler Benim Aslıma

Aynalı Martin Yaptırdım Da (Narinim) Kendi Neslime.

Hekim Oğlu Derler Bir Küçük Uşak,

Bir Omuzdan Bir Omuza (Narinim) On Arma Fişek.

Konaklar Yaptırdım Mermer Direkli,

Hekimoğlu Dediğin De (Narinim) Aslan Yürekli.

Konaklar Yaptırdım Döşetemedim,

Ünye Fatsa Bir Oldu Da(Narinim) Baş Edemedim.

Ünye Fatsa Arası Ordu'da Kuruldu,

Hekimoğlu Dediğin (Narinim) O Da Vuruldu.

Şan verdi memlekete adlı türkü de Kurtuluş Savaşı kahramanı Topal Osman'ın kahramanlığına ve vatan sevgisine yer verilmiştir. Türküde;

Şan verdi memlekete anam
Unutulmasın adı
Topal Osman dediğin anam
Giresun'un evladı

İşgal oldu memleket anam
Yandı vatan tutuştu
Dayan Sakarya dayan anam
Uşakların yetişti

Vuruldu Osman Ağa
Yaraları dizinde
Feda olsun canımız
Ata'mızın izinde
İşgal oldu memleket anam
Yandı vatan tutuştu
Dayan Sakarya dayan anam
Uşakların yetişti
Ağlıyor evlatları
Kulak verin sesine
Diksinler anıtını
Giresun kalesine

İşgal oldu memleket anam
Yandı vatan tutuştu
Dayan Sakarya dayan anam
Uşakların yetişti

Sevdalık

Doğu Karadeniz'de geleneksel bir yaşam biçimi olan yaylacılık, türkülere konu olduğu kadar türkülerin oluşumuna da katkılar sağlamıştır. Yayla zamanı, köylerde yaşayan aileler hep birlikte yayla yoluna koyulurlar. Başka zamanlarda bir araya gelme şansı pek fazla olmayan genç kız ve erkekler, bu yolculuklar sorasında birbirleri görür ve beğenirlerse aralarında "sevdaluk" başlardı. Yayla kültürünün ayrılmaz parçası olan yayla eğlenceleri de türkülerin söylendiği, horonların oynandığı ortamlar olarak öne çıkar. Düğünlerde, imece usulüyle yapılan müşterek işlerde ve çeşitli toplantılar türküler söylenip horon oynanır (https://karadeniz.gov.tr/halk-muzigi-2/). Türküler, aşk, ayrılık, sevgi, özlem gibi insanın iç dünyasını yansıtan duygusal temaları işler. Bu duygusal ifadeler, türkülerin derinliğini artırır.

Peştamalin enine

Kız yavaş yürüsene

Güzelliğin yanına

Çalım eylemesana

Ha bu akan dereler denizlere dolacak

Söylesena güzelum sonumuz ne olacak

Ha bu akan dereler denizlere dolacak

Söylesena güzelum sonumuz ne olacak

Ah duman kara duman sardi dört yanumuzi

Ander kalsun sevdaluk oy alacak canumuzi

Ah duman kara duman sardi dört yanumuzi

Ander kalsun sevdaluk oy alacak canumuzi

Sonuç ve Tartışma

Karadeniz türküleri hayat, insan ilişkileri, vatan sevgisi, aşk gibi kavramları genellikle doğa ve doğal olaylarla üzerinde anlatmıştır. Karadeniz bölgesinde tarım alanlarının kıt olması geçim için pek çok insanı balıkçılığa ve denizciliğe yönelmiştir. Fırtınaları ve kıyıdan uzaklaşıldıkça metrelerce yüksekliğe ulaşabilen dalgalarıyla Karadeniz, bölge insanına rahat edebileceği bir çalışma ortamı sunmamıştır; pek çok balıkçı ve denizci Karadeniz'in kara sularında kaybolmuştur. Yakınlarını Karadeniz'de kaybeden insanların üzüntüleri de tabii olarak sözlü kültürde yerini almıştır; "Karadeniz'de gemilerin mi battı" sözü, ocak söndüren Karadeniz'e vurgu yapar. "Karadeniz" ve denizcilikle ilgili gemi, taka, dalga gibi pek çok sözcük bölgede söylenen mânilere, türkülere ve destanlara dahil olmuştur (https://karadeniz.gov.tr/halk-muzigi-2/).

Karadeniz türküleri, bölgenin yaşam tarzını, doğasını ve insanlarının duygusal dünyasını anlatan önemli bir kültürel mirastır. Bölge ekonomisinde önemli gelir kaynakları olan çay ve fındık şenlik havasında toplanır ve bunlar üzerinde türküler oluşturulur. Yine yazın yaylalara göç Karadeniz insanının hayatında önemli yere sahiptir. Yayla yolları ve yaylalar türkülerinde biçimlenmesinde önemli etken olmuştur. Türkiye'nin farklı bölgelerinde söylene uzun havalar yayla göçlerinde yol havasına dönüşür. Bu türküler, kuşaktan kuşağa aktarılarak bölgenin kimliğini ve değerlerini korumaktadır. Hayatın doğrudan içinde, düğünlerde şenliklerde

kemençe, davul, sipsi, kaval, tulum, zurna gibi çalgı aletleri ve horonla birlikte yer alır. Kemençe sesi düğünlerde coşkunun ve hormonun en temel aracı olur

Türküler, yöre kültürüne etki etmiş doğal ve sosyal olayları konu alır. Rize yöresi, Trabzon ve Artvin'in kültürüyle etkileşim içinde olduğundan, bu üç ilin müzik ve sözlü kültür ürünleri benzer içeriklere sahiptir. Samsun, Ordu ve Giresun'da kendi arasında benzerlik göstermektedir. Türkülerin sözlerinde yöre insanının yaşantısı, gelenekleri ve yakın tarihli olaylar hakkında malumat bulmak mümkündür. Makalede de doğa sevgisi, sevdalık, dini değerler, kahramanlık, vatan sevgisi, dayanışma, çalışmak gibi temalar altında kodlar toplanmıştır.

.

KAYNAKÇA

Çobanoğlu, Ö. (2002). Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri, Ankara: Akçağ Yayınları.

Daşdemir, İ., & Tekin, S. (2018). Sosyal bilgiler ders kitaplarında Türk-kültür öğelerinin kullanımı. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, *18*(1), 215-228.

Eroğlu, T. (2017). Türk halk müziğinin türkiye'deki coğrafî bölgelere göre temel özellikleri bakımından incelenmesi, *The Journal of Academic Social Sciences*, (41), 513-527.

Gürel, S.-Şakalar, A. (2023). "Somut Olmayan Kültürel Miras Olarak Karadeniz Türkülerinin Ses Eğitimi Kapsamında Sözel Unsurlarının Değerlendirilmesi", *Amisos*, 8/15, 151-166 DOI: 10.48122/amisos.1396937

İmik, Ü., & Haşhaş, S. (2020). Müzik nedir ve hayatımızın neresindedir. İnönü Üniversitesi Kültür ve Sanat Dergisi Volume/Cilt: 6 No/Sayı: 2 (2020) 196-202

Topalak, Ş. (2021). MEB Anadolu Liseleri Öğretmen Kılavuz Kitaplarında Yer Alan Türkülerin İçerik Analizi. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, *14*(34), 617-635.

Uçan, A. (2005). *Müzik eğitimi temel kavramlar- ilkeler- yaklaşımlar ve Türkiye'deki durum (3. Basım).* Ankara: Önder Matbaacılık Ltd. Şti.

Yücel, H., & Karakoç, B. T. (2020). Konuları, içerikleri, sözel motifleri ve sembolleri ile Ordu türküleri. *TURAN: Stratejik Araştırmalar Merkezi*, *12*(46), 225-232.

https://karadeniz.gov.tr/halk-muzigi-2/

TAMAMLANMIŞ 15-19 YAŞ ARALIĞINDAKİ İNTİHARLARIN ANALİZİ VE SOSYAL HİZMETİN ÖNLEYİCİ ROLÜ[20]

ANALYSIS OF COMPLETED SUICIDES AMONG 15-19 YEAR OLDS AND THE PREVENTIVE ROLE OF SOCIAL SERVICES

Dr. Yücel KORKMAZ
İstanbul Sabahttin Zaim Üniversitesi, Sosyal Hizmet
ORCID NO: 0000-0002-3355-3117

ÖZET

İntihar, kişinin kendisine kasıtlı olarak zarar verme düşüncesiyle başlayan ve ölümle sonuçlanan bir şiddet eylemidir. Bu eylem ilkel savaşçı toplumlarda kahramanlık ve cesaret sembolü iken günümüzde psikiyatrik bir bozukluk ya da hayatta kalma içgüdüsüne karşı yapılan olumsuz bir eylem olarak görülmektedir. Tüm toplumların en önemli sorunlarından biri olan intihar olgusunun çözülmesi ve önlenmesi önem arz etmektedir. Bu bağlamda sorunun çözülebilmesi için risk altındaki bireylerin biyolojik, psikolojik ve sosyolojik faktörlerinin iyi bilinmesi gerekmektedir. Bu araştırmada Türkiye'de medyaya yansıyan 15-19 yaş arası ergenlerin intihar nedenleri ve intihar etme biçimleri incelenmiştir. Araştırma çerçevesinde ergenlik dönemi ile intihar eylemi arasındaki ilişkiye vurgu yapılarak sosyal hizmetin önleyici rolü doğrultusunda intihar eylem oranlarının azaltılması amaçlanmaktadır.

Araştırma nitel araştırma yöntemine göre tasarlandığı için elde edilen veriler üzerinden genelleme yapmak önemli değildir. Önemli olan çalışmada farklı ve çeşitli örneklerin bir bütün olarak sunulabilmesidir. Ayrıca nitel araştırma yöntemi ile konu hakkında derinlemesine ve detaylı veriler toplanarak analizler yapılabilmektedir. Bu doğrultuda medyaya yansıyan 200 haber içeriği incelenerek 15-19 yaş arası 42 tamamlanmış ergen intihar haber içeriği belirlenmiştir. Belirlenen haberlerin içerik ve betimsel analizleri yapılmıştır.

Araştırma sonucuna göre intihar vakaları öğrenim görülen sınıfa göre kız öğrencilerde en çok 10. sınıfta, erkek öğrencilerde ise 12. Sınıfta gerçekleştiği görülmektedir. İntihar etme yöntemi bakımından ergenlerin ilk sırada atlama, sonra kendini asma ve son olarak ateşli silah kullanma şeklinde eylemi gerçekleştirdikleri tespit edilmiştir. İntihar nedenlerinin haber içeriklerinde yer aldığı sonuçlarına göre sırasıyla olumsuz aile ilişkileri, duygusal ilişkiler, suçlamalar, taciz ve hastalık gibi nedenler gelmektedir. Bu bağlamda sosyal hizmetin önleyici rolü doğrultusunda intihar düşüncesi ve intihar riski olan ergenlere mikro ve mezzo düzeyde psikososyal destek sunularak ergen intihar oranının azaltılması önemlidir. Çünkü sonuç olarak ergenlerin birçoğu intihar etmeden önce yakın arkadaşlarına intihar edeceklerini söz ya da davranışlarıyla

[20] Bu çalışma, "Korkmaz, Y. (2024). Medyaya yansıyan tamamlanmış 15-19 yaş aralığındaki intiharların analizi ve sosyal hizmetin önleyici rolü. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi, 14*(1), 1-55." yayınlanmış bir makaledir.

hissettirmektedirler. Bundan dolayı çeşitli nedenlerle intihar eden ergenlerin intihar etmeden önce gerekli psikososyal destekler uzmanlar tarafından verilmesi durumunda intihar eylemlerinin önleneceği ya da azalacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Tamamlanmış İntihar, Ergen İntiharları, Sosyal Hizmet.

ABSTRACT

Suicide is an act of violence that begins with the thought of intentionally harming oneself and ends in death. While this act was a symbol of heroism and courage in primitive warrior societies, today it is seen as a psychiatric disorder or a negative action against the survival instinct. It is important to solve and prevent suicide, which is one of the most important problems of all societies. In this context, in order to solve the problem, the biological, psychological and sociological factors of individuals at risk should be well known. In this study, the reasons for suicide and suicidal behavior of adolescents between the ages of 15-19, as reflected in the media in Turkey, were analyzed. Within the framework of the research, the relationship between adolescence and suicide is emphasized and it is aimed to reduce suicide rates in line with the preventive role of social work.

Since the research is designed according to the qualitative research method, it is not important to generalize from the data obtained. What is important is that different and various examples can be presented as a whole in the study. In addition, with the qualitative research method, in-depth and detailed data can be collected and analyzed. In this direction, 200 news items reflected in the media were analyzed and 42 completed adolescent suicide news items between the ages of 15-19 were identified. Content and descriptive analyses of the identified news items were conducted.

According to the results of the research, it is seen that suicide cases occur mostly in the 10th grade for female students and in the 12th grade for male students. Regarding the method of suicide, it was found that teenagers first committed suicide by jumping, then by hanging, and finally by using firearms. According to the results of the reasons for suicide in the news, negative family relationships, emotional relationships, accusations, harassment and illness are the most common reasons for suicide. In this context, in line with the preventive role of social work, it is important to reduce the rate of suicide among adolescents by providing micro and mezzo level psychosocial support to adolescents with suicidal thoughts and suicide risk. As a result, many adolescents make their close friends feel that they will commit suicide through their words or behaviors before committing suicide. Therefore, it is believed that if the necessary psychosocial support is provided by experts before the suicide of adolescents who commit suicide for various reasons, suicidal acts will be prevented or reduced.

Keywords: Completed Suicide, Adolescent Suicide, Social Work.

GİRİŞ

İntihar, bilinçli ve isteyerek bireyin kendi yaşamına doğrudan ya da dolaylı olarak son vermesidir (Durkheim, 1992). Bireyin kasıtlı olarak kendine zarar verme eylemini (Naghavi, 2018) Freud ise daha özel bir tanımla bireyin içinde bulunduğu depresyon durumunun ortaya çıkan en ciddi şekli olarak tanımlamaktadır (Cüceloğlu, 1997).

Literatürde genelde "intihar düşüncesi", "intihar eylemi" ve "tamamlanmış intihar" şeklinde vakalar sınıflandırılmaktadır (Demircan & Karbeyaz, 2022). Bu bağlamda intihar bir düşünce ile başlayarak bireyin ölüm planı yapmasıdır. Düşüncenin eylem şekline dönüşerek planlandığı şekilde gerçekleşmemesi durumunda intihar eylemi girişim düzeyinde kalmaktadır. Ancak planlandığı şekilde gerçekleşmesi durumunda ise tamamlanmış intihar olarak ifade edilmektedir (Çoban, Dilek & Harman, 2017). Bu durum ilkel toplumlarında kahramanlık ve cesaret sembolü iken günümüzde ise psikiyatrik bozukluk ya da hayatta kalma güdüsüne karşı olumsuz bir eylem olarak görülmektedir (Balcıoğlu & Abanoz, 2009).

Yaş gruplarına göre tamamlanmış intihar oranlarına bakıldığında %61 oranında 15-24 yaş aralığındadır (Oto, Özkan & Altındağ, 2004). Türkiye İstatistik Kurumu 2019 yılı verilerine göre ise 15 yaş öncesi intihar vaka oranı 0,62 iken 15-19 yaş aralığındaki intihar oranları 4,95 olarak verilmektedir (TÜİK, 2019). Araştırmalar incelendiğinde ergenlik döneminde intihar oranları diğer dönemlerdeki intihar oranlarına göre artış göstermektedir (Eskin, 2012). Çünkü ergenlik birey, hayatında kritik bir döneme sahip olması, yaşadığı aile ile kuşak problemleri, dürtüsel ve duyusal reaksiyonlarının hızlı tepki vermesi, iç çatışmalar yaşaması ve zararlı alışkanlıklara yönelmesi gibi nedenlerden dolayı intihar oranları daha yüksektir (İpek vd, 2022).

Tüm toplumlarda önemli sorunlarından biri olan intihar olgusunun çözülmesi ve önlenmesi önemlidir. Bu problemi çözme konusunda riskli bireylerin biyolojik, psikolojik ve sosyolojik faktörlerinin iyi tanınması ve anlaşılması önem arz etmektedir. Bu araştırma kapsamında Türkiye'de 15-19 yaş aralığında intihar eden ergenlerin intihar sebepleri ve intihar etme şekilleri haber metinleri üzerinden analiz edilmektedir. Ayrıca ergenlik dönemi ile intihar eylemi arasındaki ilişkiye vurgu yapılarak intihar sorunun çözümüne yönelik sosyal hizmet perspektifinden neler yapılabileceği amaçlanmaktadır.

YÖNTEM

Bu araştırma nitel araştırma yöntemine göre tasarlanmıştır. Nitel araştırmalarda elde edilen veriler üzerinden genelleme yapılması bir sınırlılık oluşturmaktadır. Bu tür sınırlamalar nicel araştırmalarda da olabilir ancak nitel araştırmada sosyal olayların doğası gereği yaşanan olayın tekrarlanması mümkün olmadığından genelleme güçtür (Büyüköztürk vd, 2020).

Bu araştırma kapsamında on gün boyunca internet arama motoru üzerinden son beş yılda "intihar etmiş öğrenci" ve "intihar etmiş liseli" şeklinde arama yapılmıştır. Tarama sonucu 200 haber metnine ulaşılmıştır. Bu haber içerikleri toplam on beş gün boyunca okunarak aşağıda belirtilen kriterlere uygun olmayan içeriklerin elenmesi sonucu kalan 42 haber araştırma konusuna dahil edilmiştir. Daha sonra bu 42 haber konusuna göre tasnif edilmiş ve

içeriklerinden metin olarak sunulacak olanlar ise bir düzen içerisinde yorumlanarak aktarılmıştır. Bu kapsamda araştırmaya dahil edilme kriterleri aşağıdaki gibidir.

- Kurumsal yapısı olan haber siteleri araştırmaya dahil edilmiş ancak sosyal medya platformları dahil edilmemiştir.
- Medyaya yansıyan intihar haberlerinin içeriğinde tamamlanmış intihar olanlar dahil edilmiştir.
- Tamamlanmış intihar haberlerinden 15-19 yaş aralığında olanlar ve herhangi bir lisede eğitim alan öğrenciler dahil edilmiştir.
- Verinin teyit edilebilmesi için herhangi bir okulda öğrenci olmasına dikkat edilmiştir.
- Haber içeriğinde yeterli bilgiye yer verilmeyen (yer, zaman, okul, isim vb.) ve haberin doğruluğundan şüphelenilen intihar haberlerine yer verilmemiştir.

BULGULAR

Bu araştırma kapsamında 200 haber metni incelenerek intihar eden lise öğrencilerinden araştırmaya uygun 15-19 yaş aralığında 42 tamamlanmış intihar vakası metni seçilmiştir. Seçilen vaka metinlerinin analizleri yapılarak belirli tema ve kategoriler şeklinde bulgular başlığı altında verilmektedir.

Tablo 3. İntihar Eden Ergenlerin Yaşa Göre Sınıf Dağılımı

	Cinsiyet	15	16	17	18	19	Toplam
9. Sınıf	Kadın	1					1
	Erkek	1					1
10. Sınıf	Kadın	1	10				11
	Erkek	2	5				7
11. Sınıf	Kadın		2	3			5
	Erkek			1			1
12. Sınıf	Kadın			1	4		5
	Erkek			6	3	2	11
Toplam		5	17	11	7	2	**42**

Tablo 1'de görüldüğü üzere intihar vakalarının yaşa, cinsiyete ve öğrenim gördüğü sınıfa göre dağılımı verilmektedir. En fazla intihar vakasının kadınlarda 16 yaş ve 10. sınıfta gerçekleşirken erkeklerde ise en fazla 17 yaş ve 12. sınıfta gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Ayrıca araştırma bulgularına göre kadın intiharları daha fazla iken TÜİK'in 2019 yılı 15-19 yaş aralığı intihar verileri göre ise erkek intiharları daha fazla olduğu görülmektedir.

Tablo 4. İntihar Eden Ergenlerin İntihar Yöntemine Göre Dağılımı

	Cinsiyet	15	16	17	18	19	Toplam
	Kadın	2	5	2	2		11

Atlayarak	Erkek	1	2	3	1		7
Ası	Kadın		3	1			4
	Erkek	2	1	4	2		9
Ateşli Silah Kullanarak	Kadın		3	1	1		5
	Erkek		2		1	2	5
Boğulma	Kadın		1				1
	Erkek						
Toplam		5	17	11	7	2	**42**

Araştırma verilerine göre tablo 2'de görüldüğü üzere 15-19 yaş aralığı intihar yöntemi bakımından ilk sırada atlama, ikinci sırada ası, üçüncü sırada ise ateşli silah kullanarak intihar eylemini gerçekleştirdikleri anlaşılmaktadır. TÜİK'in 2019 yılı verilerine göre ise 15-19 yaş aralığında intihar şekli bakımından ilk sırada ası, ikinci sırada ateşli silah kullanarak ve üçüncü sırada ise yüksekten atlayarak intihar eylemini gerçekleştirdikleri görülmektedir.

Tablo 5. İntihar Eden Ergenlerin İntihar Nedenine Göre Dağılımı

	Cinsiyet	15	16	17	18	19	Toplam
Aileyle Tartışma	Kadın		4	1			5
	Erkek		1				1
Duygusal İlişki	Kadın		1				1
	Erkek	1				1	2
Başarı ve Aile Baskısı	Kadın						
	Erkek			3			3
Hastalık	Kadın						
	Erkek		2	1			3
Suçlama	Kadın	1					1
	Erkek			1	1	1	3
Taciz	Kadın		1	1	1		3
	Erkek						
Bilinmeyen	Kadın	1	6	1	3		11
	Erkek	2	2	3	2		9
Toplam		5	17	11	7	2	**42**

Araştırma verilerine göre tablo 3'de verildiği üzere haber metni içerisinde intihar nedeni belli olmayanlar ilk sırada gelmektedir. İkinci sırada aile üyeleri ile yaşanan sorunlar, üçüncü sırada ise suçlama gelmektedir. TÜİK'in 2019 yılı 15-19 yaş aralığında intihar nedenleri verilerine göre ilk sıralarda diğer ve bilinmeyenler gelirken ikinci sırada hastalık üçüncü sırada ise aile geçimsizliği gelmektedir.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Ergenlik dönemi aile ve ergen arasında yaşanan çatışmalar, ailevi problemler, reddedilme, sevgiliden ayrılma, başarısızlık ve bireyin çevresinden kaynaklı problemler intihar risk faktörünü artırmaktadır (Siyez, 2006). Buradan hareketle intihar risk faktörünün çok karışık bir yapısı olduğu için biyolojik, (genetik dahil) psikolojik, (kişilik özellikleri), klinik (psikiyatrik rahatsızlıkları olanlar) ve sosyal sorunlardan mı kaynaklandığının belirlenmesi zor olabilmektedir (Turecki, ve diğerleri, 2019). Ancak Siyez'in de aktardığına göre her 10 ergenden 9'u intihar etmeden önce ipucu ve intihar sinyali vermektedir (Siyez, 2006). Bu araştırma bulgularında da ergenlerin genelde intihar etmeden önce söz ve davranışlarıyla ipucunu verdikleri anlaşılmaktadır. Ayrıca ergenlik dönemi kritik bir süreç olduğundan bu dönemin psikososyal yönden sağlıklı geçirilmesi önemlidir. Çünkü duygu geçişleri yoğun olduğu için travma ya da ergenlerin yaşadıkları farklı sorunlardan dolayı intihar düşüncesi diğer dönemlere göre daha fazladır.

İntihar eden ergenlerin öğrenim gördüğü sınıfa göre analiz edildiğinde kız öğrencilerin genelde 10. sınıfta, erkek öğrencilerin ise 12. sınıfta daha fazla intihar eyleminde bulundukları bulgusu edinilmiştir. İntihar yöntemi bakımından ilk sırada atlama, ikinci sırada ası, üçüncü sırada ise ateşli silah kullanarak eylemi gerçekleştirdikleri anlaşılmaktadır. Ergenlerin genelde aile ile yaşadıkları sorunlar, duygusal ilişki sorunları, suçlanma ve taciz gibi nedenlerden dolayı intihar eyleminde bulundukları bulgusu edinilmiştir.

Sonuç olarak literatürde ve bulgularda ifade edildiği üzere intihar eden ergenden birçoğu intihar etmeden önce intihar edeceğini yakın çevresine söz ya da davranışları ile hissettirmektedir. Çeşitli sebeplerden dolayı intihar eyleminde bulunan gençlerin öncesinde gerekli psikososyal destek verilmesi durumunda intihar eyleminin önleneceği ya da azaltılacağı düşünülmektedir. Bu desteği her okulda bulunduğundan rehber öğretmenler verebileceği gibi Türkiye'de okul sosyal hizmet uygulaması olmadığı için o bölgedeki sosyal hizmet uzmanları da verebilir. Ayrıca sosyal hizmet disiplinin önleyici ve tedavi edici yönünün etkin kullanılabilmesi için okul sosyal hizmet uygulamasının tüm okullarda başlatılması gerekmektedir. Çünkü bireyin tekrar psikososyal yönden sağlıklı duruma gelerek hayatına devam edebilmesi için çok yönlü destek sunulması önem arz etmektedir.

KAYNAKLAR

Akçe, İ., & Doğan, H. (2020). İntihar ve Sosyal Hizmet: İnternet Haberleri Üzerine Bir İnceleme. *Toplum ve Sosyal Hizmet* , 1624-1652.

Balcıoğlu, İ., & Abanoz, Y. (2009). Madde Bağımlılığı, İntihar, Sanık Psikolojisi. *Dirim Tıp Gazetesi,* 15-20.

Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E., Akgün, Ö., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. (2020). *Eğitimde Bilimsel Araştırma Yöntemleri.* Ankara: Pegem Akademi.

Cüceloğlu, D. (1997). *İnsan ve Davranışı.* İstanbul: Remzi Kitabevi.

Çoban, Ö., Dilek, E., & Harman, S. (2017). İntihar Bir Turizm Türü Olarak Değerlendirilebilir mi? *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi, 7*(1), 137-151.

Demircan , T., & Karbeyaz, K. (2022). Tamamlanmış İntihar Olgularında Psikolojik Otopsi. *Osman Gazi Tıp Dergisi*, 593-600.

Durkheim, E. (1992). *İntihar (Çev: Özer Ozankaya).* Ankara: İmge Kitabevi.

Eskin, M. (2012). *İntihar.* Ankara: Hekimler Yayın Birliği Basım Yayın.

Evans , E., Hawton, K., Rodham , K., & Deeks, J. (2005). The prevalence of suicidal phenomena in adolescents: a systematic review of population-based studies. *Suicide and Life Threatening Behavior*, 239-250.

İpek, Z., Yeşilmen, M., & Kayan Ocakoğlu, B. (2022). *Ergen Bireylerde İntihar Davranışlarının Çok Yönlü İncelenmesi: Batman İli Örneği.* Eskişehir: Dorlion Yayınları.

Johnson, J., Cohen, P., Gould, M., Kasen, S., Brown, J., & Brook, J. (2022). Childhood Adversities, Interpersonal Difficulties, and Risk for Suicide Attempts During Late Adolescence and Early Adulthood. *ARCH GEN PSYCHIATRY*, 741-749.

Naghavi, M. (2018). Global, regional, and national burden of suicide mortality 1990 to 2016: systematic analysis for the Global Burden of Disease Study 2016. *BMJ*, 1-11.

Oto, R., Özkan, M., & Altındağ, A. (2004). Batman İntiharları. *Türkiye Klinikleri Psikiyatri Dergisi*, 74-100.

Shain , B., Committee on Adolescence, Braverman, P., Adelman, W., Alderman, , E., Breuner, C., . . . O'Brien, R. (2016). Suicide and Suicide Attempts in Adolescents. *American Academy of Pediatrics*.

Siyez, D. M. (2006). Ergenlik Döneminde İntihar Girşimleri: Bir Gözden Geçirme. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 413-420.

Şahbaz, H. (2022). Coğrafi Bir Bakış Açısıyla 2002-2019 Döneminde Türkiye'deki İntiharlar. *Erzurum Teknik Üniversitesi sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 64-103.

Şevik, A., Özcan, H., & Uysal , E. (2012). İntihar Girişimlerinin İncelenmesi: Risk Faktörleri. *Klinik Psikiyatri*, 218-225.

Turecki, G., & Brent, D. (2017). Suicide and Suicidal Behaviour. *Cabadian Institutes of Health Research*, 1227-1239.

Turecki, G., Brent, D., Gunnell, D., O'Connor, R., Oquendo, M., & Pirkis, J. (2019). Suicide and Suicide Risk. *Nature Reviews Disease Primers*.

TÜİK. (2019). *Cinsiyete göre yaşa göre özel intihar hızı.* TÜİK.

Zastrow, C. (2016). *Sosyal Hizmete Giriş.* Ankara: Nika Yayınları .

İŞLETMELERDE YABANCI DİL İHTİYACININ BELİRLENMESİ: ANKET GELİŞTİRME ÇALIŞMASI

Özlem KARACA
Vali Necati Bilican Mesleki Eğitim Merkezi, Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmeni, Merkezefendi, Denizli.

ÖZET

Küreselleşen dünya ve ekonomi, ülkelerin birbiriyle iletişim kurmalarını zorunlu kılmaktadır. Bu sebeple günümüzde iyi bir iş bulmak için sadece ilgili yabancı dilde değil aynı zamanda ilgili meslek dalında da iyi iletişim yetisi gerektirmektedir.

Yabancı dil bilme kavramı altında "meslek diline hâkim ve dört temel dil becerisini (konuşma, konuşulanı anlama, okuma-anlama ve yazma) geliştirmiş ve aktif kullanan elemanlar" arandığı anlamına gelmektedir. Dolayısıyla yabancı dil kullanımının ve ihtiyaçlarının tespit edilmesi, işletme verimliliği ve gelişimi açısından önemlidir. Çalışmada işletmelerde ihtiyaç duyulan ve kullanılan yabancı dil tespit etmek için bir anket geliştirilmiştir. Bu nedenle anket geliştirme teknikleri, yabancı -ve mesleki dil edinimiyle ilgili çalışmalar araştırılmıştır. Madde yazımında, dört temel dil öğretim becerilerinden ve Roelcke'nin yatay-dikey boyutta yaptığı Mesleki dil sınıflandırmasından faydalanılmıştır. Yabancı dil kullanımının ve ihtiyacının tespit edilmesi için hedefe yönelik özgün bir anket geliştirilmiştir. Oluşturulan anket işletmelerin yabancı dil kullanımlarını ve ihtiyaçlarını tespit etmektedir. Anketin belirli bir organize sanayiye uygulanması durumunda yabancı dil kullanım ve ihtiyaç haritaları çıkarılabilmektedir. Ayrıca elde edilen sonuçlar, yabancı dil ders programlarının hazırlanmasına ve geliştirilmesine imkân vererek literatüre katkı sağlayacaktır.

Anahtar kelimeler: Yabancı Dil, Meslek Dili, İşletmelerde Meslek Dili Kullanımı, İşletmelerde Meslek Dili İhtiyacı.

ABSTRACT

The globalizing world and economy make it necessary for countries to communicate with each other. Finding a good job today requires good communication skills not only in the relevant foreign language, but also in the relevant profession.
Under this concept, it means that employees who have mastered the professional language and developed four basic language skills (speaking, understanding spoken, reading under standing and writing) are sought beyond knowing a foreign language. Therefore, determining the use and needs of foreign languages is important in terms of business efficiency and development. In the study, the studies about the acquisition of foreign and professional language were searched and a questionnaire were examined. For this reason, studies on survey development techniques, foreign - and professional language acquisition were investigated. Four basic language skills and Roelcke's professional language classification in horizontal/vertical dimensions were benefited in item writing. A target-oriented, unique questionnaire was developed to determine the use and need of foreign languages by taking expert opinions. It is expected that the created scale will serve to determine the foreign language usage and needs in the field of businesses and companies.If the survey is applied to a specific organized industry, maps of foreign language usage and needs can be drawn. In addition the obtained results will contribute to the literature by enabling to prepare and develop the foreign language curriculum.

Keywords: Foreign Language, Professional Language, The Use of Professional Language in Enterprises, The Need of Professional Language in Enterprises.

GİRİŞ

Hızla ilerleyen bilimsel ve teknolojik gelişmelere bağlı olarak meslek dilleri gelişmekte; günlük hayatta, eğitim süreçlerinde ve iş bulmada gitgide önem kazanmaktadır.

Meslek dili ile günlük dil arasındaki sınır da yavaş yavaş belirsizleşmektedir. Artık iletişim kurabilmenin bir koşulu da meslek dillerine hâkimiyettir denilebilir. Yaşanılan Coronavirüs (Covid 19) küresel salgını ile mücadele sürecinde, gündelik dile, tıp alanından birçok kelime girmiştir. Sosyal medyada "pandemi", "bulaş", "peak", "entübe", "droplet", "immün", "pnömoni" ve bu tarz başka kelimelerin kullanımı, bu hususa örnek olarak gösterilebilir. Aynı şekilde bir ilacın prospektüsünü okumak bile artık uzmanlık dilini bilmeyi gerektirmektedir. Günlük hayatta çoğu zaman anlamaya dayalı meslek dili yeterliyken, eğitim ve meslek için hâkimiyet ve aktif kullanım gereklidir. Ayrıca meslek dilini bilmeme; uzman ile halk arasında yanlış anlaşılmalara, bilgi akışının bloke olmasına ve hatta iletişimin kopmasına neden olmaktadır.

Literatürde meslek dilleri üç boyutta incelenmektedir (akt. Roelcke, 1999: 34). Birinci sırada gelen yatay boyut; Bilim Dili, Teknik Dil, Kurum Dili, Ekonomi/Ticaret Dili, Tüketim Dili gibi uzmanlık alanlarının ve bilim dallarının, dil kullanımlarını kapsamaktadır. Ayrıca her bir bilim dalı, alt sınıflara/dillere ayrılmaktadır. Örneğin; Bilim Dili "Tabi (Fen) Bilimler ve Sosyal Bilimler Dili" olarak, Teknik Dil ise "Üretim ve Hazırlama Dili" olarak ikiye ayrılmaktadır. İkinci yani dikey boyuttaki meslek dilleri ise "Kuramsal-Teori Dili (Bilim Dili), Mesleki Konuşma Dili (meslek uzmanları arası) ve Meslek Uzmanları ile Meslekten Olmayanlar Arasında Kullanılan Konuşma Dili" olarak sınıflandırılmaktadır. Üçüncü boyut; meslekte kullanılan yazılar, bilimsel yazı, kullanım kılavuzu ve tanıtım broşürü gibi farklı mesleki metin türlerine göre sınıflandırılmaktadır. Ayrıca iletişim durumları, kullanılan metin türleri ve iletişimde bulunanların kendi aralarında ve ilgili meslek dalıyla olan ilişkileri de dikkate alınmaktadır. Özetle bu sınıflandırmada, meslek uzmanlarının kendi aralarındaki ve uzman olmayanlarla kurdukları iletişim durumlardaki hususlar dikkate alınmaktadır. “Kim, kiminle, neyle ilgili, nasıl iletişim kuruyor?” sorularının cevabı belirleyicidir.

YÖNTEM

Bu araştırmada, işletme veya şirketlerde kullanılan ve çalışanlarda ihtiyaç duyulan yabancı dili tespit etmek amacıyla bir anket geliştirilmiştir. Anket, belli bir konuda kişilerin, grupların, toplumların görüşlerini almak üzere hazırlanmış sorulardan oluşan veri toplama aracı olarak tanımlanmaktadır (Sönmez ve Alacapınar 2016: 187). Ayrıca Büyüköztürk (2005: 3) anket geliştirme sürecinin dört aşamadan oluştuğunu yazmaktadır. Bu aşamalar “problemi tanımlama”, “madde (soru) yazma”, “uzman görüşü alma” ve “uygulama yapma”dır.

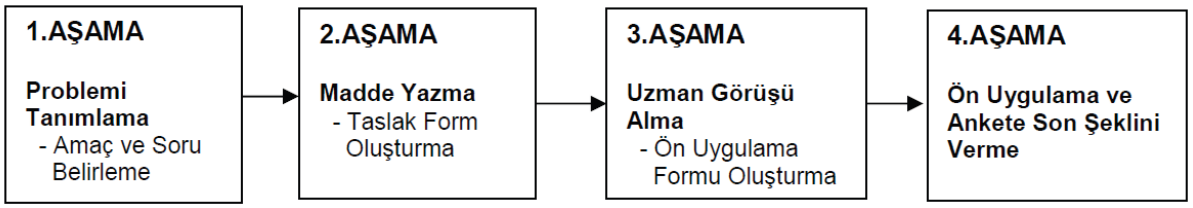

Görsel 1. Anket Geliştirme Süreci (Büyüköztürk, 2005)

Evren ve Örneklem

Araştırma, nitel araştırma yönteminden yararlanılarak gerçekleştirilmiştir. Araştırmadaki katılımcılar kolay ulaşılabilir örneklem tekniğiyle belirlenmiştir. Denizli Organize Sanayi bölgesindeki işletmelerin İnsan Kaynakları bölümü ile yüz yüze gerçekleştirilmiştir.

Veri Toplama Araçları

İşletmelerde yabancı dil kullanımının ve ihtiyacının tespit edilmesine ilişkin anket maddelerinin yazımında problemde ve alt amaçlarda yer alan değişkenlerden yola çıkılarak ihtiyaç duyulan verilerin toplanmasına yönelik maddeler yazılmıştır. Dört dil yetisi edinimi ve öğretimi (Konuşma, konuşulanı anlama, okuma anlama ve yazma) ile ilgili araştırmalar incelenmiş, meslek dili ile gündelik dil arasındaki farklar araştırılmıştır. Son olarak mesleki dilin öğretiminde dikkat edilmesi gereken hususlar araştırılmıştır. Bu doğrultuda yabancı dil edinimi, mesleki dil edinimi ve öğretimi ile ilgili olarak bilgi sahibi olunmuş, madde yazımında geliştirilen farklı anketler incelenmiştir. Mesleki dil kullanımı ile ilgili madde yazımında ise Roelcke ve diğerlerinin (1999:32-49) yatay ve dikey boyutta yaptığı mesleki dil sınıflandırmasından faydalanılmıştır. Bu sorular açık uçlu, odaklanmış, yapılandırılmış ve yarı yapılandırılmış sorulara dönüştürülmüştür. Son aşamada katılımcıları bilgilendirmek için anketin hangi amaçla hazırlandığını anlatan bilgilendirme yönergesi eklenerek dört bölümden oluşan 37 maddelik anket ön uygulamaya hazır hale getirilmiştir. Dört bölümden oluşan ankette işletme ile ilgili genel bilgilere; kullanılan yabancı dile, ihtiyaç duyulan yabancı dile ve yabancı dil ihtiyacının giderilmesine yönelik 37 soruya yer verilmiştir. Anketin yüz yüze uygulanması ortalama olarak 15-20 dakika sürmektedir.

Veri Toplama Araçlarının Uygulanması

Verilerinin toplanabilmesi için öncelikle Denizli Organize Sanayi Müdürlüğünün etik kurulundan gerekli izin alınmıştır. Daha sonra, işverenlerin insan kaynakları bölümü yerinde ziyaret edilerek araştırmanın amacı ve önemi konusunda bilgi sunulmuş, katılım kabul formu dağıtılmıştır. Uygulamaya katılmayı gönüllü olarak kabul edenlere anket ölçekleri takım halinde zarflar içerisinde dağıtılmıştır. Uygulama sürecinde gönüllülük ve gizlilik ilkeleri esas alınmıştır. Bu nedenle, ölçme araçlarının üzerine isim, adres veya telefon numaralarını yazmamaları belirtilmiştir.

Verilerin Analizi

Mesleki dil kullanımı ile ilgili madde yazımında ise Roelcke ve diğerlerinin (1999:32-49) yatay ve dikey boyutta yaptığı mesleki dil sınıflandırmasından faydalanılmıştır. Bu sorular açık uçlu, odaklanmış, yapılandırılmış ve yarı yapılandırılmış sorulara dönüştürülmüştür. Son aşamada katılımcıları bilgilendirmek için anketin hangi amaçla hazırlandığını anlatan bilgilendirme yönergesi eklenerek dört bölümden oluşan 37 maddelik anket ön uygulamaya hazır hale getirilmiştir. Dört bölümden oluşan ankette işletme ile ilgili genel bilgilere; kullanılan yabancı dile, ihtiyaç duyulan yabancı dile ve yabancı dil ihtiyacının giderilmesine yönelik 37 soruya yer verilmiştir.

Verilerin çözümlenmesi için aşağıdaki istatistiksel işlemlerden yararlanılmıştır. Kişisel özellikleri ile ilgili tanımlayıcı istatistiksel çözümlemeler için frekans (f) ve yüzde (%) tekniği kullanılmıştır. Araştırmanın bağımsız değişkenlerine (cinsiyet, memleket, yaş, eğitim düzeyi, gelir durumu) göre toplanan veriler, amaçlara paralel olarak çözümlenmiştir. Vardamsal istatistiksel tekniklerden ki kare testi kullanılmıştır. Verilerin çözümlenmesinde anlamlılık düzeyi 0.05 ve daha anlamlı olan 0.001 olarak da kabul edilmiştir.

BULGULAR

İşletmede Yabancı Dil Kullanımının ve İhtiyacının Tespit Edilmesine Yönelik Geliştirilen Anket

Değerli Katılımcı,

Bu anket işletmenizdeki yabancı dil kullanımını ve ihtiyacını belirlemek amacıyla hazırlanmıştır. Sorulara içtenlikle cevap vermeniz bizim ve öğrencilerimiz için önemli olduğu kadar sizin için de önem arz etmektedir. Sizden edindiğimiz bilgiler doğrultusunda "Yabancı Dil" ile ilgili bölümlerin ve "Mesleki Yabancı Dil" dersi alan bölümlerin, ders programları revize edilebilecektir. Ayrıca yabancı dil bölümlerinde ve diğer bölümlerde öğrenim gören öğrencilerimiz, sizin yabancı dil ihtiyaçlarınız doğrultusunda kariyerlerini planlama fırsatı bulacaktır. Katılımınız için teşekkür ederim.

İşletme ile İlgili Genel Bilgiler Edinmeye Yönelik Sorular

1. İşletme adı (isteğe bağlı):

2. Telefon (isteğe bağlı):

3. İşletme büyüklüğü: Küçük Orta Büyük

4. İşletmede çalışan sayısı:

5. İşletmede yapılan iş tanımı:

6. İşletme ithalat-ihracat yapıyor mu? Evet Hayır

7. Eğer hayır cevabını verdiyseniz, işletme ithalat-ihracat yapmak istiyor mu? Evet Hayır

İşletmede Yabancı Dil Kullanımının Tespit Edilmesine Yönelik Sorular

8. Yabancı dil bilen eleman çalıştırıyor musunuz? Evet Hayır

9. Yabancı dil bilen kaç eleman çalıştırıyorsunuz?

10. Çalıştırdığınız elemanlar yabacı dilini ne sıklıkta kullanıyor?

Her gün kullanıyor Haftada bir kullanıyor Ayda bir kullanıyor Yılda birkaç kez kullanıyor

11. Ortalama olarak hangi sıklıkta yabancı dil bilen elemanlarınızın yardımına ihtiyaç duyuyorsunuz?

Konuşma ve konuşulanı anlama: Her gün Haftada bir Ayda bir Yılda birkaç defa Hiç

Yazma ve yazılı metin anlama: Her gün Haftada bir Ayda bir Yılda birkaç defa Hiç

12. Çalışanlar yabancı dillerini hangi düzlemde kullanıyorlar?

Mesleki teori dili (Yazma-Okuma-Anlama)

Mesleki konuşma dili (Çalışanlar arası ve diğer işletmelerdeki çalışanlar ile)

Mesleki dağıtım dili (Yazma, Yazılanı Anlama) – (Konuşma, Konuşulanı Anlama)

İşletmede Yabancı Dil İhtiyacının Tespit Edilmesine Yönelik Sorular

13. İşletmenizde yabancı dile ihtiyaç duyuluyor mu? ☐ Evet ☐ Hayır ☐ Nadiren

14. Personel alırken yabancı dil bilgisine önem veriyor musunuz? ☐ Evet ☐ Hayır

15. Hangi dili bilenlerini tercih istersiniz? Almanca İngilizce Diğer ……

16. İşe almak istediğiniz personelin hangi alana yönelik yabancı dil bilmelerini istersiniz? [Bilim Dili, Ticaret Dili (İthalat/İhracat), Teknik Dil, Ekonomi Dili, Reklam-Tüketim Dili vb.] ……

17. İşe almak istediğiniz personelin hangi düzlemde yabancı dil bilmesini istersiniz? (İşletmenizde hangi düzlemde yabancı dil bilgisine ihtiyaç var?)

☐Mesleki teori dili (Yazma- Okuma-Anlama)

☐Mesleki konuşma dili (Çalışanlar arası ve diğer işletmedeki çalışanlar ile sözlü veya yazılı)

☐Mesleki dağıtım dili(Halk ile yazma, yazılanı anlama;halk ile konuşma, konuşulanı anlama)

18. Hangi seviyede yabancı dil bilgisine ihtiyaç duyuyorsunuz?

Konuşma/ Konuşulanı anlama: ☐ Temel Seviye ☐ Orta Seviye ☐ İleri Seviye

Yazma/ Yazılı metin anlama: ☐Temel Seviye ☐ Orta Seviye ☐ İleri Seviye

19. Yabancı dil bilgisine sahip teknik elemanları (lise ve ön lisans mezunları) kolay bulabiliyor musunuz? ☐ Evet ☐ Hayır

20. Yabancı dil bilgisine sahip mühendisleri kolay bulabiliyor musunuz? ☐ Evet ☐ Hayır

21. Bulduğunuz elemanların/ mühendislerin yazılı ve sözlü yabancı dilleri yeterli mi?

Konuşma/ Konuşulanı Anlama: ☐ Yeterli ☐ Yetersiz

Metinleri Okuma/Anlama/Yazma: ☐ Yeterli ☐ Yetersiz

İşletmede Yabancı Dil İhtiyacının Giderilmesine Yönelik Sorular

22. Yabancı dile ihtiyaç duyduğunuzda dışarıdan destek alıyor musunuz? ☐ Evet ☐ Hayır

23. Eğer alıyorsanız hangi sıklıkla dışarıdan desteğe ihtiyaç duyuyorsunuz?

……..

24. Bu ihtiyacı nasıl karşılıyorsunuz? (Tercüme büroları, tanıdık işletmeler vs.)

……..

25. Dil ve Edebiyat, Öğretmenlik ve Mütercim Tercümanlık bölümlerinden mezun olanları işe alır mısınız? ☐ Evet ☐ Hayır

26. Eğer hayır cevabını verdiyseniz, bu bölümlerden mezunları neden işe almazsınız?

……

27. Eğer işe almak isteseydiniz, hangi bölüm mezununu tercih edersiniz?

☐ Dil ve Edebiyat ☐ Öğretmenlik ☐ Mütercim Tercümanlık

28. Çalışanlarınızın (Mühendis ve elemanlarınızın) yabancı dillerini geliştirmelerini ister misiniz?

Evet Hayır

29. Eğer evet cevabını verdiyseniz, elemanlarınızın hangi dilde ve düzlemde yabancı dillerini geliştirmelerini istersiniz?

Dil: …….. Düzlem: Konuşma/Konuşulanı Anlama Metinleri Okuma-Anlama/Yazma Mesleki Terim Bilgisi (Mesleki Yabancı Dil Bilgisi) [Bilim Dili, Ticaret Dili (İthalat İhracat), Teknik Dil, Ekonomi Dili, Reklam-Tüketim Dili vb.]

30. Çalışanlarınıza (mühendis, eleman ve ara eleman) yabancı dil dersi aldırmak ister misiniz?

Evet Hayır

31. Yabancı dil kursunun nerede yürütülmesini istersiniz? İşletmemde Online Özel

Kurslarda Üniversitede Ticaret Odasında Sanayi İçerisinde Diğer ……

32. Dil ihtiyacınızı gidermek için Üniversite (Alman-İngiliz Dili ve Edebiyatı Öğrencileri-Öğretim Üyeleri) ile iş birliği yapmak ister misiniz? Evet Hayır

33. Eğer isterseniz, nasıl bir iş birliği yapmak istersiniz?

…….

34. Sanayiniz bünyesinde yabancı dil hizmeti veren bir merkez var mı? Evet Hayır

35. Bağlı olduğunuz Ticaret Odanızda/ sanayinizde yabancı dil hizmeti veren bir merkez olmasını ister misiniz? Evet Hayır

36. Cevabınız evet ise hangi diller ile ilgili hizmet almak istersiniz?

Almanca İngilizce Diğer ……

37. Ticaret Odası veya Sanayi Odasında yabancı dil hizmeti veren birimden ne tür bir hizmet almak istersiniz? Lütfen ayrıntılı yazınız (Yazılı iletişim teknik çeviri, sözlü iletişim teknik çeviri. Yazılı iletişim ithalat ihracat, sözlü iletişim ithalat ihracat, piyasa ve pazar araştırması, diğer).

……

TARTIŞMA VE SONUÇ

Oluşturulan anket ile işletmelerde yabancı dil kullanımı ve ihtiyacı üzerine araştırma yapılabileceği gibi organize sanayilerin yabancı dil kullanım ve ihtiyaç haritaları da aynı anket ile çıkarılmaktadır.

Elde edilen sonuçlar doğrultusunda, Organize Sanayi Bölge Müdürlüğü ve Sanayi ve Ticaret Odalarından oluşan bir ekibin ortak görüşleri alınarak, teknik eleman ve mühendislerin meslekiteknik, ithalat-ihracat ihtiyaçlarına yönelik yabancı dil 1. sırada ihtiyaç duyulan İngilizce dersi (konuşma-yazma) kurs programları hazırlanabilir.

KAYNAKLAR

Aktaş, T. (2005). Yabancı Dil Öğretiminde İletişimsel Yetisi. *Journal of Language and Linguistic Studie,* 1 (1), 89-100.

Büyüköztürk, Ş. (2005). Anket Geliştirme. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 3 (2), 133-151.

Genç İlter, B. (2009). "Mühendis Bakış Açısıyla Yabancı Dilde Eğitim", IV. Elektrik Elektronik Bilgisayar Biyomedikal Mühendislikleri Eğitimi Sempozyumu, Eskişehir.

Sönmez, V. & Alacapınar, F.G. (2016). Örneklendirilmiş Bilimsel Araştırma Yöntemleri. Ankara: Anı Yayınları.

YENİ KAMU İŞLETMECİLİĞİ VE OMBUDSMAN İLİŞKİSİ
THE RELATIONSHIP OF NEW PUBLIC MANAGEMENT AND OMBUDSMAN

Prof. Dr. Kadir Caner DOĞAN
Gümüşhane Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Merkez, Gümüşhane
ORCID NO: 0000-0002-3476-8865

ÖZET

1980'li yıllardan sonra kamu yönetiminde paradigma değişikliği olarak adlandırılan reformlar gerçekleştirilmiştir. Bu süreçte reform dalgasının kamu yönetimindeki somutlaşması akademide yeni kamu işletmeciliği olarak kabul edildi. Geleneksel kamu yönetiminden yeni kamu yönetimine geçiş şeklinde gerçekleşen bu paradigma değişiminin ardından demokrasi ve katılım çerçevesinde kamu yönetiminin kuruluş ilkelerinde ve yapısında önemli dönüşümler yaşanmıştır. Bürokrasiye dayalı kamu yönetiminden esnekliğe dayalı kamu yönetimine geçiş meydana gelmiştir. Kamu yönetimi bilimindeki temel varsayımlar temellerinden sarsılarak katılımcılığa, demokrasiye ve hesap verebilirliğe dayalı bir kamu yönetimine doğru adım atılmıştır. Yeni kamu işletmeciliği kısaca, işletme alanındaki yaklaşım ve uygulamaların kamu yönetimine uygulanması olarak tanımlanmaktadır. Bu yaklaşımın temel değerleri arasında; kalite, katılımcılık, açıklık, yerinden yönetim ve verimlilik gibi değerler bulunmaktadır. Ombudsman kavram olarak bir devlet veya toplumdaki vatandaşların sıkıntı yaşadıkları konularda kamu yönetimine ilişkin şikâyetlerini kabul eden kamu kuruluşudur. Dünyada özel sektör kökenli ombudsmanlar da vardır. Dünyada ilk kez 18. yüzyılda İsveç'te ortaya çıktı. Özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra hızla dünyaya yayılmış ve günümüzde hemen hemen tüm devletlerde çeşitli düzey ve alanlarda uygulanmaktadır. Ombudsmanın temel özellikleri arasında; hukukun üstünlüğünü güçlendirmesi, demokrasiyi geliştirmesi ve insan haklarını garanti etmesi yer almaktadır. Dolayısıyla liberal demokrasinin güçlü unsurlarından ve değerlerinden biridir. 1980'li yıllarda yeni kamu işletmeciliği anlayışının ortaya çıkışı ile bu dönemden sonra ombudsmanlığın dünya geneline yayılması arasında güçlü bir ilişki bulunmaktadır. Nitekim yeni kamu işletmeciliğinin uygulama ve bilimsel literatürdeki ilerlemelerle birlikte ombudsmanlığın kabul edilebilirlik derecesi de artmıştır. Nitekim 1980'li yıllarda Akdeniz ülkelerinde ombudsmanlığın güçlenmesi, 1990'lı yıllarda eski Sovyet dünyasında ombudsmanlığın öneminin artması, Asya, Latin Amerika ve Afrika'da ombudsmanlık deneyimleri ve ombudsmanlığın kurulması, 2000'li yıllardan günümüze bazı Balkan ülkelerinde ve bağımsızlığını yeni kazanan devletlerde ombudsmanlık, yeni kamu işletmeciliğinin izlerini taşımaktadır. Ayrıca 20. yüzyılın ilk yarısında yeni kamu işletmeciliği, ombudsmanlığın teorik kökleri üzerinde etkili olmuştur. Bu bağlamda çalışmada genel olarak iki kavram arasındaki ilişkinin kurulabilmesi için nitel analiz ve literatür taraması yapılması istenmektedir. Çalışmanın amacı, iki kavram arasındaki ilişkiyi tarihsel, kavramsal ve kültürel düzeyde açıklamaktır.

Anahtar Kelimeler: Yeni kamu işletmeciliği, ombudsman, kamu yönetiminde reform.

ABSTRACT

After the 1980s, reforms called paradigm changes in public administration were carried out. In this process, the embodiment of the reform wave in public administration was accepted as new public management in the academy. Following this paradigm shift from traditional public administration to new public administration, significant transformations have occurred in the founding principles and structure of public administration within the framework of democracy

and participation. A transition has occurred from public administration based on bureaucracy to public administration based on flexibility. The basic assumptions in public administration science have been shaken from their foundations and a step has been taken towards a public administration based on participation, democracy and accountability. New public management is briefly defined as the application of approaches and practices in the field of business to public administration. The core values of this approach include; There are values such as quality, participation, openness, decentralization and efficiency. As a concept, Ombudsman is a public institution that accepts complaints about public administration on issues that citizens in a state or society have problems with. There are also private sector-based ombudsmen in the world. It first appeared in the world in Sweden in the 18th century. Especially II. It spread rapidly around the world after World War II and is now implemented at various levels and areas in almost all states. Among the basic features of the Ombudsman: strengthening the rule of law, improving democracy and guaranteeing human rights. Therefore, it is one of the strong elements and values of liberal democracy. There is a strong relationship between the emergence of the new public management approach in the 1980s and the spread of ombudsmanship throughout the world after this period. As a matter of fact, with the advancements in the practice of new public management and scientific literature, the degree of acceptability of the ombudsman has also increased. As a matter of fact, the strengthening of ombudsmanship in Mediterranean countries in the 1980s, the increasing importance of ombudsmanship in the former Soviet world in the 1990s, ombudsman experiences and the establishment of ombudsmanship in Asia, Latin America and Africa, ombudsmanship in some Balkan countries and newly independent states from the 2000s to the present day, It bears the traces of new public management. In addition, in the first half of the 20th century, new public management had an impact on the theoretical roots of ombudsmanship. In this context, the study generally requests qualitative analysis and literature review to establish the relationship between the two concepts. The aim of the study is to explain the relationship between the two concepts at a historical, conceptual and cultural level.

Keywords: New public management, ombudsman, reform in public administration.

GİRİŞ

Kamu yönetiminde 1980'li yıllardan sonra paradigma değişimi yaşanmıştır. Bu süreçte geleneksel kamu yönetiminden yeni kamu işletmeciliğine geçilirken; demokrasi, katılım, yerelleşme ve etik gibi değerler öne çıkmıştır. Ombudsman da yeni kamu işletmeciliğinin taşıdığı değerlere bağlı olarak kamu yönetiminde kaliteyi artırmıştır. Dünyadaki ombudsman yayılımı da genişlemiştir.

Bu çalışmada, tarihsel ve kültürel olarak yeni kamu işletmeciliği ve ombudsman arasındaki ilişkinin kavramsal düzeyde açıklaması yapılmak istenmektedir. Çalışmanın yöntemi, literatür taramasıdır.

OMBUDSMAN

Ombudsman kavramı, çeşitli bürokratik yapıların kendi işleriyle ilgili yaptıkları işlemlerle ilgili olarak halkın şikâyetlerini ilettiği kamusal, özel makam veya özel görevliyi ifade etmektedir. Ombudsmanın Türkçe karşılığı kamu denetçisi, arabulucu, kamu görevlisidir (Ünal ve Erdoğan, 2016: 626). Ombudsman, temelini hakların korunması ilkesinden alır ve kamu yönetiminin hata ve suiistimallerine karşı bir güvence olarak sunulan verilere dayanır (Lezcano ve Olivera, 2009; Kirkham ve Stuhmcke, 2020). Ombudsman kurumu, dünyada ilk olarak 18. Yüzyılda İsveç'te ortaya çıkmıştır (Özden, 2010).

YENİ KAMU İŞLETMECİLİĞİ

Kamu yönetimi kuruluşndan 1970'li yıllara kadar bürokrasiye dayalı nitelikler göstermiştir (Toxey, 1969: 138). Dünyada 1970'li yılların sonu ve 1980'li yılların başından itibaren kamu yönetimi alanında ciddi değişimler yaşanmaya başlamış ve geleneksel kamu yönetiminin yerini yeni kamu işletmeciliği, piyasaya dayalı kamu yönetimi gibi isimlerle tanımlanan bir yönetim anlayışı almıştır. Bu anlayış, kamu yönetiminin yapı ve işleyişine, iletişim ve teknolojik gelişmelere paralel olarak özel sektörde ve dolayısıyla ekonomi anlayışında yaşanan değişimlere odaklanan eleştirilerin bir sonucu olarak doğmuştur (Ünal ve Erdoğan, 2016: 625).

İKİ KAVRAM ARASINDAKİ BAĞLANTI

Yeni kamu işletmeciliği tartışmaları, literatürde ombudsman çalışmalarını da etkilemektedir (Gill vd., 2020: 1). Yeni kamu işletmeciliği anlayışı katılımcı ve demokratik bir anlayışın gelişmesini öngörmektedir. Hızlı teknolojik gelişmeler hem kamu yönetimi açısından hem de vatandaş açısından zaman ve insan kaynağından kaynaklanan maliyetlerin en aza indirilmesine olanak sağlamıştır. Özellikle e-devlet uygulamalarına dayanarak vatandaşlar ihtiyaç duydukları bilgi ve belgelere ulaşabilmektedir. Dolayısıyla bu durum devlet yapısının koordineli ve organize bir kamu yönetimi yapısı haline gelmesini sağlamıştır (Karasoy, 2015: 51). Demokrasi ile iyi yönetişim arasında gerekli bir kombinasyon vardır. Demokratik yönetim, iyi yönetişimin hayata geçirilmesinin temel koşuludur ve demokratik bir yönetimin kurulmasında en önemli araçlardan biridir. Ombudsman, kamu yönetiminin temel yapısı ve işlevsel unsurlarında iyi yönetişimin kurulmasına yardımcı olan en önemli mekanizmadır. Bu işlevsel unsurlar; yönetime katılım, şeffaflık ve kamuda hesap verebilirliktir. Ombudsmanlık mekanizması, idareye karşı kötü yönetim nedeniyle mağdur edilen vatandaşların haklarının ve kanunlarının savunulması, idarenin yol açtığı haksız koşulların değiştirilmesine çalışılması, yolsuzluk gibi idari hastalıkların ortaya çıkmasının önlenmesinde rol oynayacaktır (Kaya, 2018: 608). Bu bakımdan, yeni kamu işletmeciliği ile ombudsmanın temel değerlerine güç katılmaktadır ve kamuda bir reform öznesi olarak ombudsmanın önemi artmaktadır.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Yeni kamu işletmeciliği yaklaşımı, 1980'li yıllardan sonra postmodern kamu yönetiminin yansıması olarak kamu yönetimindeki derin dönüşümün adı olmuştur. Nitekim ombudsmanın 1980'li yıllardan sonra kamu yönetimindeki demokratikleşme reformlarının bir simgesi olduğu söylenebilir. Kamu yönetiminde açıklığın, demokrasinin, hesap verilebilirliğin, katılımın ve kalitenin ombudsman benzeri yapılarla geliştiği söylenebilmektedir. Yeni kamu işletmeciliğinin de ombudsmanla liberal bir perspektifte bütünleştiği ve birbirlerini ilişkilendikleri söylenebilmektdir.

KAYNAKLAR

Gill, C., Mullen, T. ve Vivian, N. (2020). The managerial ombudsman. Modern Law Review, 83 (4), 797-830.

Karasoy, H. A. (2015). Ombudsman in Turkey: Its contributions and criticism. European Scientific Journal, August, 11 (22), 46-59.

Kaya, E. (2018). Yeni kamu yönetimi anlayışının denetim vizyonu: Ombudsmanlık. International Journal of Academic Value Studies (Javstudies), 4 (20), 598-611.

Kirkham, R. ve Stuhmcke, A. (2020). The common law theory and practice of the ombudsman/judiciary relationship. Common Law World Review, 49 (1), 56-74.

Lezcano, J. M. ve Olivera, N. (2009). The electronic ombudsman. 3rd International Conference on Theory and Practice of Electronic Governance, ICEGOV2009, November 10-13, 2009, Bogota, Colombia.

Özden, K. (2010). Ombudsman. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Toxey, W. W. (1969). The Ombudsman in the common law system. William & Mary Law Review, 11 (1), October, 138-150.

Ünal, F. ve Erdoğan, S. (2016). Kamu yönetiminin denetimi anlayışında dönüşüm ve ombudsmanlık kurumu. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Afro-Avrasya Özel Sayısı-Aralık, 623-632.

PSİKOLOJİK DANIŞMANLARIN KAHRAMANMARAŞ DEPREM SONRASI PSİKOSOSYAL DESTEK SÜRECİNE İLİŞKİN GÖRÜŞLERİNİN İNCELENMESİ

INVESTIGATION OF PSYCHOLOGICAL COUNSELORS' OPINIONS ON THE PSYCHOSOCIAL SUPPORT PROCESS AFTER THE KAHRAMANMARAŞ EARTHQUAKE

Dr. Nuray AŞANTUĞRUL
ORCID NO: 0000-0002-6685-8734

ÖZET

6 Şubat 2023'te ülkemizde 11 ili (Kahramanmaraş, Hatay, Gaziantep, Adıyaman, Malatya, Diyarbakır, Şanlıurfa, Adana, Kilis, Osmaniye ve Elazığ) etkileyen ve sonuçları oldukça yıkıcı olan büyük bir deprem yaşanmıştır. Afetlerin ekonomik, sosyal ve psikolojik açılardan çok yönlü ve uzun süreli etkilerinin olduğu bilinmektedir. Bu doğrultuda depremden hemen sonra depremzedeler için arama-kurtarma, sağlık ve insani yardım gibi çeşitli alanlarda ülkenin her bir yerinden destek ulaştırılmıştır. Diğer yandan depremden sağ kurtulan depremzedelerde travma, depresyon, kaygı, korku gibi çeşitli psikolojik belirtiler görülebilmektedir. Bu nedenle yaşamsal desteklerin hemen ardından depremden etkilenenlere depremin psikolojik etkilerini azaltmak amacıyla psikoljik destek hizmetleri sağlanmaya çalışılmıştır. Bu hizmetler Psikolojik İlk Yardım (PİY) ve Psikososyal Destek Hizmetleridir. Bu çalışmada, psikolojik danışmanların Maraş depremi sonrası psikososyal destek sürecine ilişkin görüşlerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Nitel araştırma yöntemi ile yapılan bu araştırmanın çalışma grubunu depremden etkilenenlere psikososyal destek vermek amacıyla deprem bölgesine giden 12 psikolojik danışmandan oluşmaktadır. Çalışma grubu amaçlı örnekleme yöntemiyle seçilmiştir. Verilerin toplanmasında 6 tane açık uçlu sorunun yer aldığı yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Verilerin çözümlenmesinde içerik analizi yönteminden yararlanılmıştır. Araştırmanın sonucunda, psikososyal destek sağlayan psikolojik danışmanlarda da depremden etkilenenlerdekine benzer stres ifadeleri olduğu görülmüştür. Araştırma sonuçları depremin yardım veren psikolojik danışmanlar üzerinde birçok açıdan yaşantı değişikliklerine neden olduğunu göstermiş ve depremin yardım verenler için de hayatlarındaki zorlayıcı travmatik yaşantılardan biri olduğu sonucu çıkarılmıştır. Ayrıca psikososyal destek sürecinden döndükten sonra da bu belirtilerin bir müddet devam ettiği, uyku, beslenme, duygu durum bozukluklarına neden olduğu da ifade edilmiştir. Psikososyal destek süreci sonrasında yaşamın birçok alanında olumsuz etkilerinin olduğu; bununla beraber bu süreçte sosyal destek alabilecekleri kişilerin farkına vardığı ve böylece ilişkilerinin daha kuvvetlendiği sonucu çıkarılmıştır. Bu doğrultuda dolaylı olarak depremin etkilerine maruz kalan psikolojik destek sağlayan psikolojik danışmanların psikolojik belirtiler açısından taranması ve çalışana destek çalışmalarının düzenli olarak düzenlenmesinin, sağlanan hizmetlerin etkinliği ve devamlılığı açısından önemli olduğu anlaşılmaktadır. Bu bağlamda bu çalışmanın sonuçlarının, afet bölgesi olan Türkiye'deki gelecek çalışmalar ve alan uzmanları için önemli olduğu düşünülmektedir.

Anahtar kelimeler: Psikososyal destek, deprem, psikolojik danışman.

ABSTRACT

On February 6, 2023, there was a major earthquake in our country that affected 11 provinces (Kahramanmaraş, Hatay, Gaziantep, Adıyaman, Malatya, Diyarbakır, Şanlıurfa, Adana, Kilis, Osmaniye ve Elazığ) and its results were very devastating. It is known that disasters have multifaceted and long-term effects in economic, social and psychological terms. In this regard, immediately after the earthquake, support was provided to earthquake victims from all over the

country in various fields such as search and rescue, health and humanitarian aid. On the other hand, earthquake victims who survive the earthquake may experience various psychological symptoms such as trauma, depression, anxiety and fear. For this reason, immediately after providing vital support, psychological support services were provided to those affected by the earthquake in order to reduce the psychological effects of the earthquake. These services are Psychological First Aid and Psychosocial Support Services. This study aimed to examine the opinions of psychological counselors regarding the psychosocial support process after the Maraş earthquake. The study group of this qualitative research study consists of 12 psychological counselors who went to the earthquake region to provide psychosocial support to those affected by the earthquake. The study group was selected by purposeful sampling method. A semi-structured interview form consisting of 6 open-ended questions was used to collect data. Content analysis method was used to analyze the data. As a result of the research, it was observed that psychological counselors providing psychosocial support had similar stress expressions to those affected by the earthquake. The results of the research showed that the earthquake caused life changes in many aspects for the psychological counselors who provided assistance, and it was concluded that the earthquake was one of the challenging traumatic experiences in the lives of those who provided assistance. It has also been stated that these symptoms continue for a while after returning from the psychosocial support process and cause sleep, nutrition and mood disorders. After the psychosocial support process, it has negative effects in many areas of life; However, it was concluded that during this process, people became aware of the people from whom they could receive social support and their relationships became stronger. In this regard, it is understood that screening psychological counselors who provide psychological support, who are indirectly exposed to the effects of the earthquake, for psychological symptoms and regularly organizing support activities for employees are important for the continuity and effectiveness of the services provided. In this context, the results of this study are thought to be important for future studies and field experts in Turkey, which is a disaster area.

Keywords: Psychosocial support, earthquake, psychological counselor.

GİRİŞ

6 Şubat 2023'te ülkemizde 11 ili (Kahramanmaraş, Hatay, Gaziantep, Adıyaman, Malatya, Diyarbakır, Şanlıurfa, Adana, Kilis, Osmaniye ve Elazığ) etkileyen ve sonuçları oldukça yıkıcı olan büyük bir deprem yaşanmıştır. Afetlerin psikolojik, ekonomik ve sosyal açılardan çok yönlü ve uzun süreli etkilerinin olduğu bilinmektedir. Depremden hemen sonra depremzedeler için arama-kurtarma, sağlık ve insani yardım gibi çeşitli alanlarda ülkenin her bir yerinden destek ulaştırılmıştır. Diğer yandan depremden sağ kurtulan depremzedelerde travma, depresyon, kaygı, korku gibi çeşitli psikolojik belirtiler görülebilmektedir (Bıçakçı ve Ergüney Okumuş, 2023). Bu nedenle yaşamsal desteklerin hemen ardından depremden etkilenenlere depremin psikolojik etkilerini azaltmak amacıyla psikolojik destek hizmetleri sağlanmaya çalışılmıştır. Bu hizmetler Psikolojik İlk Yardım (PİY) ve Psikososyal Destek Hizmetleridir. Psikososyal desteğin bireysel olarak psikolojik iyilik halinin oluşturulmasına ve korunmasına yönelik olmasının yanı sıra aile ve toplum bütününde iletişimin verimli bir şekilde sağlanıp, ilişkilerin sağlıklı şekilde kurulması ve yürütülmesi açısından büyük önem taşımaktadır (Aile Bakanlığı, 2018).

6 Şubat 2023'teki Kahramanmaraş merkezli meydana gelen deprem gibi büyük ve travmatik olaylar sonrası bölgede görev alan çalışanlarda ikincil travmatik belirtiler gözlenebilir. Bu nedenle çalışanlarla ilgili çalışmaların yapılması da sonraki süreçler için önemlidir. Bu çalışmada, psikolojik danışmanların Kahramanmaraş depremi sonrası psikososyal destek sürecine ilişkin görüşlerinin incelenmesi amaçlanmıştır.

YÖNTEM

Evren ve Örneklem

Bu araştırma, nitel araştırma yöntemi ile psikolojik danışmanların psikososyal destek sürecine ilişkin görüşlerini incelemek amacıyla yapılmış ve araştırmada içerik analizi tekniği kullanılmıştır. Nitel araştırma yöntemi, büyük örneklemlerden ziyade daha küçük örneklemlerden elde edilen derin ve özellikli verilere gözlem, görüşme gibi teknikler aracılığıyla ulaşılan bir araştırma yöntemidir ve sosyal bilimlerde sıklıkla kullanılmaktadır (Baltacı, 2019). İçerik analizi tekniği ise nitel araştırma yöntemi ile elde edilen öznel ve dağınık durumdaki bu verileri daha sistematik ve nesnel hale getirmeye yardımcı olmaktadır (Büyüköztürk vd., 2009).

Bu araştırmanın çalışma grubunu depremden etkilenen bireylere psikososyal destek vermek amacıyla deprem bölgesine giden 10 psikolojik danışman oluşturmaktadır. Katılımcıların yaş ortalamaları 35.2'dir. Katılımcıların 6'sı erkek (%60), 4'ü kadındır (%40).

Veri Toplama Araçları

Bu çalışma kapsamında veri toplama aracı olarak araştırmacı tarafından hazırlanmış yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Hazırlanan formda psikolojik danışmanların psikososyal destek sürecine ilişkin görüşlerini incelemek üzere 6 adet açık uçlu soru yer almaktadır. Aşağıda görüşme formundaki sorular yer almaktadır:

1.Psikososyal destek hizmetleri senin için ne ifade ediyor? Lütfen açıklayınız.

2.Deprem bölgesinde destek hizmet sağlarkenki duyguların nelerdir? Lütfen açıklayınız.

3.Psikososyal destek sürecinde ne tür sorunlarla karşılaştınız? Lütfen açıklayınız.

4.Psikososyal destek sürecinde destek aldığınızı düşündüğünüz sosyal destek kaynaklarınız nelerdir? Lütfen açıklayınız.

5.Psikososyal destek hizmetlerinden sonraki süreçte kendinde/yaşamında ne gibi değişiklikler oldu? Lütfen açıklayınız.

6.Psikososyal destek hizmetlerinden sonraki süreçte yaşadıklarınızla ilgili başa çıkma yöntemleriniz nelerdir? Lütfen açıklayınız.

Veri Toplama Araçlarının Uygulanması

Veri toplamada kullanılan yarı yapılandırılmış görüşme formundaki sorular oluşturulurken ilgili çalışmalardan (Aksoy & Kabasakal, 2023; Aşantuğrul ve Karabacak Çelik, 2023; Bıçakçı ve Ergüney Okumuş, 2023) yararlanılmıştır. Görüşme formu öncelikle deprem ve psikososyal destek kavramları üzerine çalışmalar yapan bir uzmanın görüşüne sunulmuştur. Uzmanlar hazırlanan soruları incelemiş ve gerekli gördükleri sorulara önerilerde bulunmuşlardır. Uzmanlardan gelen dönütler doğrultusunda soru maddeleri tekrar gözden geçirilmiş ve gerekli düzeltmelerde bulunulmuştur. Daha sonra bir psikolojik danışman ile pilot uygulama yapılarak görüşme formu sınanmıştır. Yapılan pilot uygulama sonrasında sorular tekrar gözden geçirilerek son şekle ulaşılmıştır.

Veri toplama sürecinde depremin ardından psikososyal destek hizmeti vermiş olan 10 psikolojik danışmana ulaşılmış ve öncelikle araştırmanın amacı ve önemi konusunda bilgi sunulmuştur. Gönüllük esası ile çalışmaya katılımları sağlanmıştır. Daha sonra katılımcılarla bireysel olarak ortalama 30 dakikalık görüşmeler yapılmıştır.

Verilerin Analizi

Görüşme yoluyla elde edilen veriler yazılı dökümanlara dönüştürülerek içerik analizi aşamasına geçilmiştir. Sonraki aşamada ise literatüre dayalı kavramsal çerçeve kapsamında incelenen bu veriler bulgular olarak açıklanmış ve bulgular bağlamında sonuç ve öneriler ortaya konmuştur.

BULGULAR

Psikososyal Destek Hizmetlerinin Anlamına İlişkin Bulgular

Katılımcıların "Psikososyal destek hizmetleri senin için ne ifade ediyor? Lütfen açıklar mısınız?" sorusuna verdiği cevaplar incelenmiştir. Katılımcılar, psikososyal destek hizmetlerini günlük yaklaşımı kolaylaştırıcı, iyileştirici, profesyonel yardım olarak tanımlamışlardır. Örneğin (K8) düşüncelerini şu şekilde ifade etmiştir: "Kişinin yaşadığı travmatik veya ciddi stres yaratan bir olaydan sonra günlük yaşamına uyum sağlaması için profesyonel kişilerce yapılan yardım çalışmalarıdır."

Psikososyal Destek Sürecindeki Duygulara İlişkin Bulgular

Katılımcıların "Deprem bölgesinde destek hizmet sağlarkenki duyguların nelerdir? Lütfen açıklar mısınız?" sorusuna verdiği cevaplar incelenmiştir. Katılımcıların kimisi bu süreçte yardım verdiği için mutlu ve işe yarar hissederken kimileri ise üzüntü, boşluk hissi, çaresizlik olarak ifade etmiştir. Örneğin (K10) duygularını şu şekilde ifade etmiştir: "İnsanların ve özellikle çocukların bu zor günlerinde yanında olabildiğim ve onları bir nebze olsun normal hayata adaptasyonlarını sağlaya bildiğim için kendimi işe yarar ve mutlu hissettim." Bir katılımcının (K1) ise bu duygulara öfkeyi eklediği görülmüştür ve duygularını şu şekilde açıklamıştır: "Öfke vardı daha çok ikinci hafta gittim hala şartlar çok kötüydü tuvalet yoktu mesela çadır kentte. Yöneticilere öfke vardı sürekli fotoğraf çekip veri girmemiz isteniyordu reklam için gelmişiz hissi oluşturdu, tam bir hayal kırıklığı."

Psikososyal Destek Sürecinde Karşılaşılan Sorunlara İlişkin Bulgular

Katılımcıların "Psikososyal destek sürecinde ne tür sorunlarla karşılaştınız? Lütfen açıklar mısınız?" sorusuna verdiği cevaplar incelenmiştir. Katılımcılar bu süreçte temel insani ihtiyaç sorunu yaşadıklarını bunun yanı sıra psikososyal destek hizmetlerin verimli sağlanmasını engelleyen koordinasyon eksikliği, ulaşım sorunu, düzenli ekipmanın olmaması gibi sorunları ifade etmiştir. Örneğin (K9) şunları ifade etmiştir: "Saha da yaşanan problemler çoktu. İlk giden ekipler olduğumuz için planlama açısından sıkıntılar yaşandı. Psikososyal destekten çok psikolojik ilk yardım süreçlerinin bu ilk aşamada gerekli olduğunu düşünüyorum. Ayrıca görev yerine gidiş gelişler, yeme, içme, hijyen gibi kendi sağlığımızı da etkileyecek durumlarla karşılaştık.

Psikososyal Destek Sürecindeki Sosyal Destek Kaynaklarına İlişkin Bulgular

Katılımcıların "Psikososyal destek sürecinde destek aldığınızı düşündüğünüz sosyal destek kaynaklarınız nelerdir?" sorusuna verdiği cevaplar incelenmiştir. Katılımcıların bu zorlayıcı süreçteki sosyal destek kaynaklarının arkadaşları, meslektaşları, müdahale ekibindeki diğer psikolojik danışmanlar olarak belirtmişlerdir. Bir katılımcı (K7) sosyal destek kaynaklarını "Öncelikli oraya psikososyal destek grubum, arkadaş gurubum, sonra ailemin desteği." şeklinde belirtmiştir.

Psikososyal Destek Sürecindeki Sosyal Destek Kaynaklarına İlişkin Bulgular

Katılımcıların "Psikososyal destek hizmetlerinden sonraki süreçte kendinde/yaşamında ne gibi değişiklikler oldu?" sorusuna verdiği cevaplar incelenmiştir. Katılımcıların bu süreçten kendilerinin de olumsuz etkilendiğini, normal hayata adapte olmakta zorlandıklarını, yaşamını sorguladıklarını, yakın ilişkilerine daha çok değer vermeye başladıklarını belirtmişlerdir. Bir araştırmacı (K9) "Yaygın anksiyete bozukluğum depreşti. Terapi almış olmama rağmen halen

etkilerini yaşıyorum. Duygusal hassasiyetim arttı. İçinde deprem geçen her şeyden uzak kalma isteğim var." olarak duygularını ifade etmiştir.

Psikososyal Destek Sürecinden Sonra Baş Etme Yöntemlerine İlişkin Bulgular

Katılımcıların "Psikososyal destek hizmetlerinden sonraki süreçte yaşadıklarınızla ilgili başa çıkma yöntemleriniz nelerdir?"sorusuna verdiği cevaplar incelenmiştir. Katılımcıların bu süreçten sonra aileleri ile daha çok vakit geçirdiklerini, işine odaklandıklarını, hobileri ile ilgilendiklerini ve psikolojik yardım aldıklarını belirtmişlerdir. Örneğin (K6) baş etme yöntemlerini "Olumlu telkin, hobiler, sosyal destek" olarak ifade etmiştir. (K8) ise "Arkadaşlarımla, destek ekibinde edindiğim yeni arkadaşlarımla bir arada oldum. Hayatımda değişikler yaptım. Zihinsel olarak çok değiştim." olarak belirtmiştir.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Psikolojik danışmanların psikososyal müdahale hizmetlerini incelendiği bu araştırma sonucunda; katılımcıların bu sürecin kendilerini olumsuz etkilediğini, bu sürecin kendilerindeki psikolojik etkilerini yaşadıkları, baş etme yöntemi olarak sosyal destek kaynaklarının önemini ifade ettikleri görülmüştür. Psikososyal müdahale ile ilgili yapılan bu araştırma sonucunda elde edilen bulgular benzer konularda yapılan araştırma sonuçları ile benzer özellikler göstermektedir. Ancak daha önce yapılan araştırmaların ağırlıklı olarak nitel yöntemlerle yapıldığı ve travma sonrası stres bozukluğu üzerinde daha fazla durulduğu dikkati çekmektedir.

Travma kousunda çalışan profesyoneller için en önemli risk faktörlerinden biri görevlerinin doğası gereği kaçınamayacakları ikincil travmadır (Ludick & Figley, 2017). Afetlerde riskli çalışma alanlarında çalışan uzmanların yoğun bir iş yüküyle belirsiz süre ve zor koşullarda çalışmak, hızla organize olmak söz konusu olduğundan karşı karşıya kaldığı problemlerden biri de tükenmişliktir (Işıkhan, 2021; Küçükparlak, 2021; Maslach & Jackson, 1981; Yıldız vd., 2023).

Bu bağlamda yardım çalışanlarının psikolojik belirti düzeylerinin taranması ve riskli düzeyde psikolojik belirtiler gösterenlere yönelik müdahale programlarının hazırlanması ve uygulanması önemli bir çözüm önerisidir (McBride vd., 2018). İkincil travmanın önüne geçilmesinin, sadece yardım çalışanlarının güçlenerek fiziksel ve psikolojik olarak daha sağlıklı olmasının hem destek alanın sağlığıyla hem kurumun/örgütün iyi işlemesiyle ve dolayısıyla toplumun bundan daha olumlu etkileneceği bir sistem için önemli olduğu görülmektedir. Zira bu psikolojik belirtiler uzun vadede ciddi sağlık sorunları ve kayıplar ortaya çıkarmanın yanı sıra depremden etkilenenlere sunulacak hizmetin verimini de düşürebilmektedir (Pacella vd., 2013). Bu nedenle travmatik durumlarda yardım sağlayanlar konusunda hassasiyet gösterilmesi ve bu konuda daha çok çalışma yapılmasının önemli olduğundan mevcut çalışmanın ilgili alan için katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

Aksoy, Ş. ve Kabasakal, Z. (2023). Afet sonrası durumlara yönelik hazırlanan psikososyal destek uygulamalarının ve çalışmalarının incelenmesi. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi,* 15, 80-91. https://doi.org/10.21733/ibad.1272044

Aşantuğrul, N. ve Karabacak Çelik, A. (2023). Depremzede yetişkinlerde depremin etkileri ve travma sonrası büyüme: nitel bir çalışma. 24. Uluslararası Psikolojik Danışma ve Rehberlik Kongresi, Ankara.

Baltacı, A. (2019). Nitel araştırma süreci: Nitel bir araştırma nasıl yapılır?. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 5*(2), 368-388.

Bıçakçı, A. B. ve Ergüney Okumuş, E., (2023). Depremin psikolojik etkileri ve yardım çalışanları. *Avrasya Dosyası Dergisi, 14*(1), 218-248, İstanbul.

Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. & Demirel, F. (2009). *Bilimsel araştırma yöntemleri.* Ankara: Pegem Akademi Yayınları.

Işıkhan, V. (2021). Afetlere müdahale eden yardım personelini güçlendirme. *Doğal Afetler ve Çevre Dergisi, 7*(2), 399-406.

Küçükparlak, İ. (2021). *Kitlesel travmalarda ikinci travmatizasyon ve tükenmişlik. kitlesel travmalar ve afetlerde ruhsal hastalıkları önleme, müdahale ve sağaltım kılavuzu.* A Başterzi, Ş Yüksel (Ed), Ankara, Türkiye Psikiyatri Derneği Yayınları.

Maslach, C., & Jackson, S. E. (1981). The Measurement of Experienced Burnout. *Journal of Organizational Behavior, 2*(2), 99-113.

McBride, D., Porter, N., Lovelock, K., Shepherd, D., Zubizaretta, M., & Burch, J. (2018). Risk and protective factors for the course of post-traumatic stress disorder in frontline workers after the christchurch, new zealand earthquake. *Disaster Prevention and Management: An International Journal, 27*(2), 193-206.

Ludick, M., & Figley, C. R. (2017). Toward A mechanism for secondary trauma ınduction and reduction: reimagining a theory of secondary traumatic stress. *Traumatology, 23*(1), 112.

T.C. Aile Bakanlığı. (2018). Psikososyal destek nedir? https://www.aile.gov.tr/Raporlar/ATHGM/Psikosoyal_Destek_%20Nedir.pdf

Yıldız, M. İ., Başterzi, A. D., Yıldırım, E. A., Yüksel, Ş., Aker, A. T., Semerci, B., ... & Hacıoğlu Yıldırım, M. (2023). Deprem sonrası erken dönemde koruyucu ve tedavi edici ruh sağlığı hizmeti-türkiye psikiyatri derneği uzman görüşü. *Turkish Journal of Psychiatry, 34*(1), 39-49.

ÇANAKKALE ŞEHİR İÇİ TRAFİK SORUNLARI ve ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

TRAFFIC PROBLEMS AND SOLUTION PROPOSALS in THE CITY CENTER OF ÇANAKKALE

Prof. Dr. Rüştü ILGAR
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Coğrafya Eğitimi Anabilimdalı
ORCID NO: 0000-0002-4981-7324

ÖZET

Bu çalışmada, Çanakkale ilinin şehir içindeki yoğun taşıt trafiği irdelenmiştir. 2024 istatistiklerine göre Çanakkale TR 4cü sırada yer almakta olup, her iki kişiye 1 motorlu araç ve her 5,18 kişiye 1 otomobil düşmektedir. (Türkiye ortalaması ise her 3 kişiye 1 motorlu araç, her 6 kişiye 1 otomobildir). Taşıtların Çanakkale ilinde yaratmış olduğu trafik, trafik sorunları, otopark konusu, ulaşım problemleri ele alınmıştır. Nüfusu 559 bin 383 olan Çanakkale'de ise 280 bin 912 yani % 50,2 sinde araç bulunmaktadır. Yani her iki kişiden birine araç düşmektedir. Trafiğe kayıtlı taşıtların % 44,0'ını motosiklet, % 40,9'unu otomobil, % 8,4'ünü kamyonet, % 3,8'ini traktör, % 1,8'ini kamyon, % 0,7'sini minibüs, % 0,3'ünü otobüs ve % 0,1'ini özel amaçlı taşıtlardan oluşmaktadır. Buda beraberinde trafik seyir sorunları, otopark sorunu, diğer ulaşım problemleri getirmiştir.

Anahtar Kelimeler: Çanakkale, trafik, ulaşım, otopark, motorlu taşıt

ABSTRACT

In this study, vehicle traffic is investigated in the city of Çanakkale. According to 2024 statistics, Çanakkale ranks 4th in Turkiye, 1 motor vehicle for every 2 people and 1 automobile for every 5.18 people in Çanakkale. (Turkey average is 1 motor vehicle for every 3 people and 1 automobile for every 6 people). Traffic caused by vehicles, traffic problems, car parking and transport problems are discussed in Çanakkale. Çanakkale which has a population of 559 thousand 383, there are 280 thousand 912 vehicles, i.e. 50.2 per cent. In other words, there is a vehicle for every two people. of the registered vehicles statistics, 44.0 percent are motorcycles, 40.9 percent are cars, 8.4 percent are vans, 3.8 percent are tractors, 1.8 percent are trucks, 0.7 percent are minibuses, 0.3 percent are buses and 0.1 percent are special purpose vehicles. This has brought traffic navigation problems, car parking problems and other transportation problems.

Keywords: Çanakkale, traffic, transportation, parking, motor vehicle

GİRİŞ

Şehirlerde yaşayan nüfus arttıkça motorlu araç sayılarında da buna bağlı olarak bir artış yaşanmaktadır. Günümüzde dünya nüfusunun yarısından fazlası (%50'den fazla bir oran) kırsal kesimde değil şehirlerde yaşamaktadır. Afrika ve Asya kıtaları başta olmak üzere dünya genelindeki gelişen teknolojilerle, sanayileşmenin yaygınlaşmasıyla şehirleşmenin artması ön görülüyor. Buna bağlı olarak da tahmini olarak 2050 yılı itibariyle dünya nüfusunun %75'inin şehirlerde yaşaması beklenmektedir. Bütün bu yaşanan gelişmelere paralel olarak lüks yaşamın, başarının, zenginliğinin birer parçası olarak görülen özel otomobil kullanımı da hızlı bir şekilde artış göstermektedir. Toplam araba sayısının 2 milyardan fazla olacağı uzmanlar tarafından ön görülmektedir. Şehirleşme ve şahıslara, kişilere ait bu araba kullanımındaki artış da şehir içi trafik güvenliği açısından otopark sorunu oluşturmuştur. Türk Dil Kurumu'na göre otopark kavramı 'Taşıtların trafik bakımından uygun olan ve belli bir süre bırakıldıkları açık veya kapalı

yer, park yeri, park olarak ifade edilmiştir (TDK, 2005) Karayolları Trafik Yönetmenliğinde "araçların park etmesi için kullanılan açık veya kapalı alan otopark alanıdır" (Resmî Gazete, 1983) şeklinde belirtilmiştir.

YÖNTEM

Örneklem

Araştırma sahası, her iki kıtada da toprakları olan (Asya ve Avrupa), yine iki yarımadada toprakları olan (Gelibolu-Biga) bir bölgedir. Çanakkale ili ülkemizin kuzeybatısında yer almaktadır. Araştırma sahasının büyük bir bölümü Marmara Bölgesi'ndeki Güney Marmara Bölümü'nde yer almaktadır. Geri kalan küçük bir bölümü ise Ege Bölgesi'nde Asıl Ege Bölümü'nde yer almaktadır. Çanakkale ilini çeviren yer şekilleri ise kuzeyde Korudağı, batıda Saros Körfezi ile Ege Denizi, güneyde Ege, kuzeyde Marmara Denizi ve doğuda ise Kazdağları ile çevrelenmiştir. Çanakkale, aynı zamanda Türkiye genelinde iki denize komşu olan 6 il arasında yer almaktadır. Genel olarak bakıldığından Çanakkale ilinin toplam kara yolu uzunluğu 1074 km'dir. Bu yolun 543 km'si il yollarına aittir. Geri kalan kısmı ise devlet yoludur. Çanakkale ilinde asfalt yollar içerisinde asfalt beton toplam 349 km'dir. Yolların 89 km'si il yolu, 259 km'si ise sathi kaplamadır. Asfalt yollar içerisinde sathi kaplama yollar toplamda 558 km olup bunun 447 km'si il yolu olarak bulunmakta, 11 km'si devlet yolu olarak bulunmaktadır. Devlet yolu olarak asfalt betonu ve sathi kaplama yollarının toplamı 370 km'dir. İl yolu olarak asfalt betonu ile sathi kaplama yollarının toplamı 536 km'dir. Genel olarak incelendiğinde Çanakkale ilinde asfalt yolların toplamı 906 km'dir. Devlet yolu şebeke uzunluğu 370 km, il yolu şebeke uzunluğu 542 km olup toplam Çanakkale ili şebeke uzunluğu 912 km'dir.

Şekil 1. Çanakkale ilinin coğrafi konumu

Veri Toplama Araçları

Veri toplama ve/veya durum tespitine yönelik çalışma değildir. Durum tespit çalışmasından oluşan verilerin olgu ve gözlemleri kapsayan durum çalışmasıdır. Araştırmada nitel araştırma

yöntemlerinden durum çalışması yöntemi kullanılmıştır. Kent içi otopark ihtiyacı (P) için formül:

P=E/(k*D)

E= Toplam kentin nüfusu

D= Araç başına düşen nüfus

C= katsayı (3-5)

Şehir merkezinde her gün giren araçların %7-9'u için bir otopark yeri hesaplanır.

BULGULAR

Çanakkale şehir merkezi nüfuslanma açısından optimum olmuşluklara sahiptir. Türkiye İstatistik Kurumu güncel nüfus verilerini istatistiklerini 6 Şubat 2024 tarihinde paylaşmıştır. Buna göre Çanakkale nüfusu 570 bin 499'dur. Açıklanan veriye göre; bir önceki nüfus sayımına nazaran Çanakkale nüfusu 11.116 artarak %1,99'luk bir oranda artış göstermiştir (TÜİK, 2024). İl nüfusunun yıllık ortalama artış hızları, ‰ 5-14 arasında değişmekteyken, il merkezindeki nüfus artış hızları özellikle 1990'dan sonra yükselişe geçmiştir. Çanakkale il merkezi nüfusunun 1965'ten günümüze sürekli arttığı, ancak 1990 yılından sonra artış eğiliminin ivme kazandığı gözlenmektedir. ADNKS verilerine göre 2010 yılında 117 bini geçen kent nüfusu, 2017 yılında 158.398, 2023 yılında ise 203.523'e ulaşmıştır. Çanakkale merkez ilçe nüfusu 203 bin 523 olarak ölçülmüşken; merkez ilçe erkek nüfusu 100 bin 198 ve kadın nüfusu 103 bin 325 olarak ölçülmüştür.

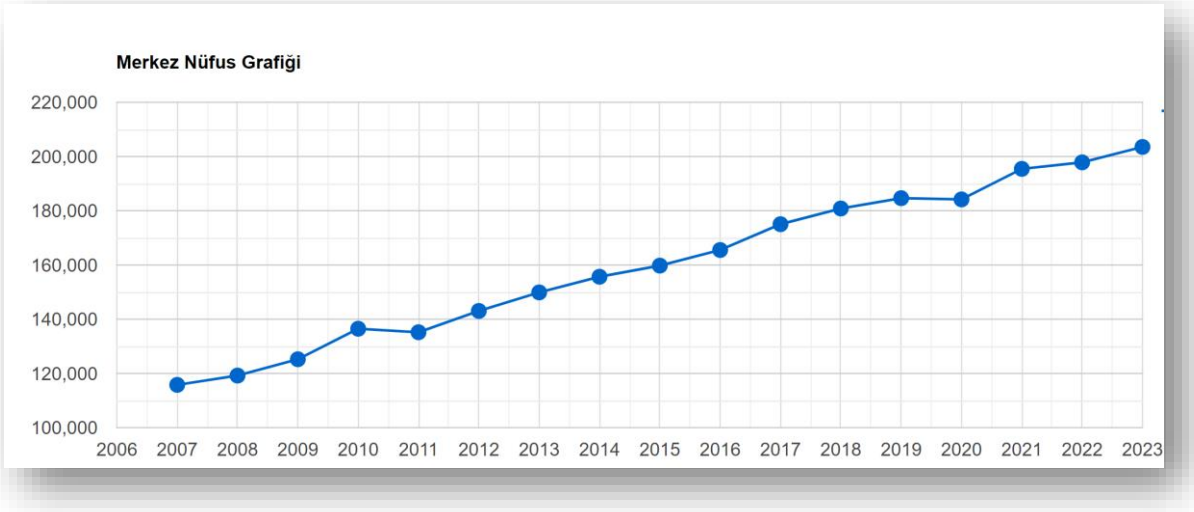

Şekil 2. Çanakkale Şehir Merkezinin Nüfus İstatistiği

Bu artış ekseninde Tekzen ve Esenler bölgesinin artan nüfus girdilerine rağmen, şehir boğaz, askeri alanlar ve Kaz Dağı ile belli bir alana sıkıştırılmıştır. Bu yüzden belli alanlarda nüfus yoğunluğu göze çarpmaktadır.

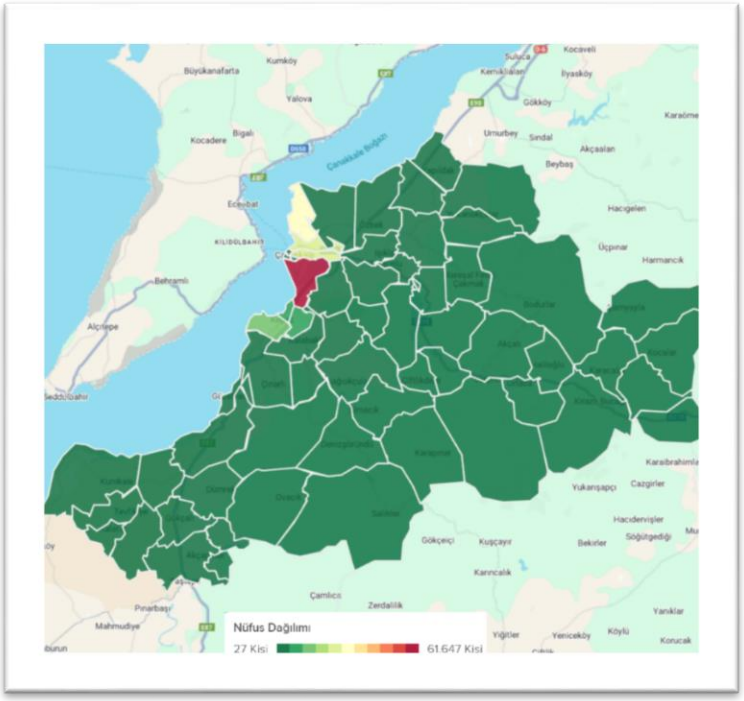

Şekil 3. Çanakkale Merkez İlçenin Nüfus Yoğunluğu

Çanakkale'de yaşayan 3 kişiden 1i Çanakkale şehir merkezinde yaşamaktadır. Nitekim merkez ilçe nüfusu 2023 yılı itibariyle, tüm Çanakkale nüfusunun %35,67'sini barındırmaktadır. Nüfus emekli ve genç ağırlıklıdır.

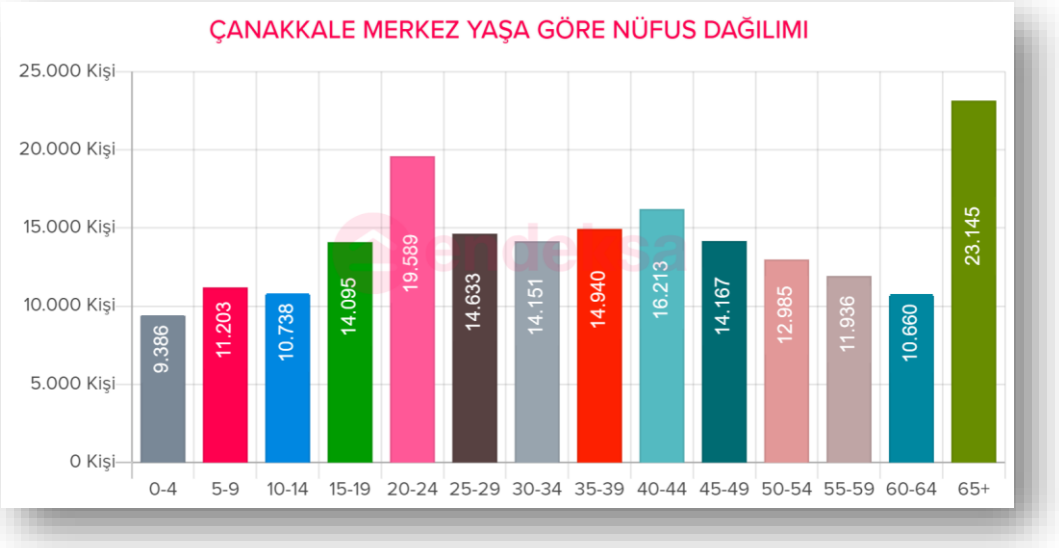

Şekil 4. Çanakkale Şehir Merkezinin Yaş Gruplarına Göre Nüfus Dağılımı

Çanakkale özellikle coğrafi konumu bakımından İstanbul'a yakınlığı nedeni ile hem turistik olarak hem de yaşamak için öncelikli tercih edilen illerden biri haline gelmiştir. Ege ve Akdeniz ikliminin bir arada yaşanıyor olması büyükşehirlerden bu yöreye kaçışı da tetikleyen sebeplerden biridir. Büyükşehirlerde yaşam kalitesinin giderek azalması ve büyükşehirlerden tamamen kopamayanların oralara daha yakın yerlere göç etmek istemesi nedeniyle alınan

göçler. Memuriyet görevlerini sürdürürken Çanakkale'ye olan tercileri nedeniyle de yoğun bir göç dalgasına maruz kalmıştır.

Çanakkale kenti nüfusunun gelişimi incelendiğinde, kentin nüfus dinamiklerinde iki temel unsurun rolü olduğu söylenebilir. Bunlardan ilki kentte bulunan askeri birliklerdir. Güvenlik gerekçesiyle resmi sayı paylaşılmamaktadır. İkincisi 1992'de Onsekiz Mart Üniversitesi'nin varlığıdır. Askeri birlikler kentteki nüfus dinamiklerinde, 1990'a kadar daha önemli bir role sahipken, 1990'dan sonra üniversitenin etkisi çok daha güçlü bir şekilde kendini hissettirmiştir. Üniversitede öğrenim gören 46.600'i aşkın öğrenci, üniversite bünyesinde bulunan 22 fakülte, 3 yüksekokul, 13 meslek yüksekokulu, 5 enstitü, 42 araştırma ve uygulama merkezi ile çekim alanı olmuştur (ÇOMU,2024).

Yukarıda değinilen nüfus artımı ile doğru orantılı olarak artan otomobil kullanımında trafiğe kayıtlı araç sayılarında özellikle kent merkezlerinde kullanılan araç sınıflarından olan otomobil, minibüs, motosiklet kullanımları son 10 yıllık süreç içerisinde incelenmiştir. Çanakkale ilinde 2009 yılında trafiğe kayıtlı araç sayısı 46. 517 iken 2019 yılında 91.480 olmuştur. Minibüs sayısı 2009 yılında 1943 iken, 2019 yılında ise 2666'ya çıkıştır. Otobüs sayısı 2009 yılında 1736 iken 2019 yılında 1831 olmuştur. Motosiklet sayısı ise 2009 yılında 39.499 iken 2019 yılında 60.896'ya yükselmiştir.

Çanakkale'de trafiğe kayıtlı araç sayısı 2023 Ekim ayı sonu itibarıyla toplam 277 527 olduğu bilinmektedir. Ayrıca toplam motorlu araç sayıları değerlendirildiğinde Çanakkale'de trafiğe kayıtlı 277 527 taşıtın %38,4'ünü otomobil, %10,7'sini minibüs, %0,9'unu otobüs, %13,6'sını kamyonet, %2,3'ünü kamyon, %30,3'ünü motosiklet, %0,3'ünü özel amaçlı taşıtlar ve %13,2'sini ise traktörler oluşturmaktadır (TUİK, 2023). Şubat ayında geçen yılın aynı ayına göre trafiğe kaydı yapılan taşıt sayısı motosiklette %130,4, minibüste %110,1, otobüste %65,8, otomobilde %63,8, özel amaçlı taşıtta %38,1, kamyonda %29,2, kamyonette %24,7 ve traktörde %16,4 arttı. Şubat ayı sonu itibarıyla trafiğe kayıtlı taşıtların %52,9'unu otomobil, %17,9'unu motosiklet, %15,6'sını kamyonet, %7,5'ini traktör, %3,3'ünü kamyon, %1,8'ini minibüs, %0,7'sini otobüs ve %0,3'ünü özel amaçlı taşıtlar oluşturdu. Çanakkale'de trafiğe kayıtlı taşıt sayısı 2024 Şubat ayı sonu itibarıyla 284 bin 496 oldu. Mart 2024'te ise bu oranlar otomobil lehine sürekli değişkenliği artmaktadır.

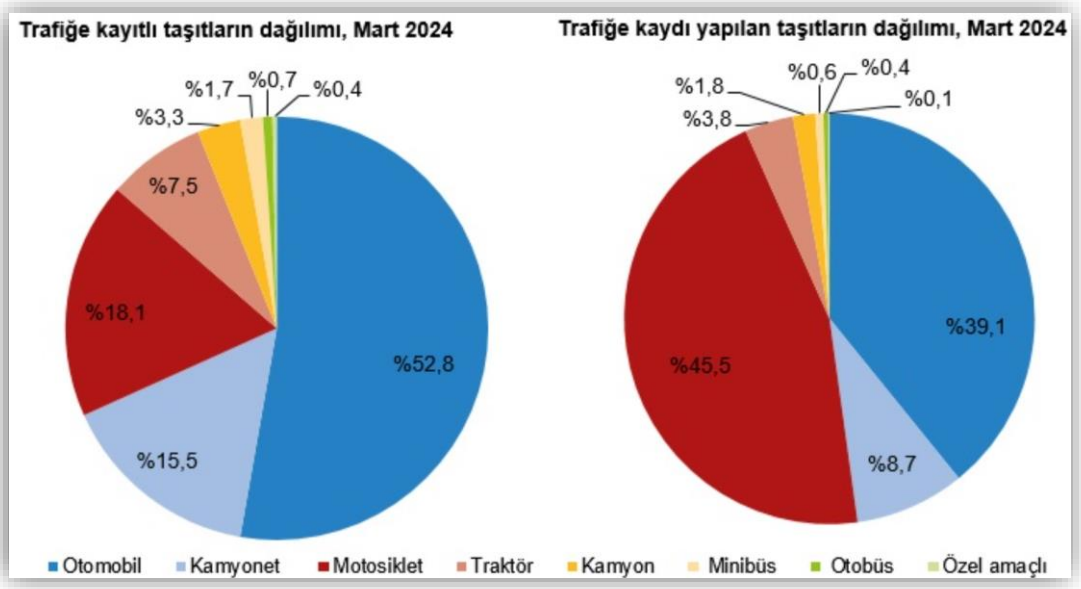

Şekil 5. Çanakkale Şehir Merkezinin Taşıt Durumu

Çanakkale de yeni trafiğe giren araçlarda elektrikli-hibrit artışı gözlenmektedir. Benzer durum TR geneli içinde geçerli olup düşük silindirli ve elektrik-hibrit sayıları artma trendine girmiştir. Ocak-Şubat döneminde trafiğe kaydı yapılan 190 bin 173 adet otomobilin

%30,3'ü 1300 ve altı,

%23,4'ü 1401-1500,

%20,0'ı 1301-1400,

%12,6'sı 1501-1600,

%6,2'si 1601-2000,

%0,7'si 2001 ve üstü motor silindir hacmine sahiptir.
Trafiğe kaydı yapılan 190 bin 173 adet otomobilin %39,3'ü gri, %25,2'si beyaz, %12,2'si mavi, %11,8'i siyah, %6,4'ü kırmızı, %2,5'i yeşil, %1,2'si turuncu, %0,6'sı mor ve %0,4'ü kahverengi renklidir. Şubat ayında trafiğe kaydı yapılan otomobillerin %12,9'u Renault, %10,3'ü Fiat, %7,5'i Chery, %7,2'si Toyota, %5,7'si Volkswagen, %5,7'si Hyundai, %5,0'ı Peugeot, %4,9'u Dacia, %4,9'u Skoda, %4,3'ü Opel, %4,1'i Citroen, %3,6'sı Mercedes-Benz, %3,3'ü Ford, %2,9'u Nissan, %2,0'ı MG, %2,0'ı Honda, %1,8'i Audi, %1,7'si Kia, %1,6'sı BMW, %1,1'i Volvo ve %7,4'ü diğer markalardan oluşmaktadır. Trafiğe kaydı yapılan 190 bin 173 adet otomobilin %66,5'i benzin, %12,8'i dizel, %12,6'sı hibrit, %6,8'i elektrikli ve %1,3'ü LPG yakıtlıdır. Şubat ayı sonu itibarıyla trafiğe kayıtlı 15 milyon 410 bin 282 adet otomobilin ise %35,4'ü dizel, %33,1'i LPG, %29,1'i benzin, %1,6'sı hibrit ve %0,6'sı elektriklidir.
Trafik kaynaklı sorunlar her geçen gün artmak eğilimindedir.

Tablo.1. Çanakkale Trafik Kazaları

İl	Toplam kaza sayısı	Toplam motorlu kara taşıtı sayısı	Ölümlü yaralanmalı kaza sayısı	Ölü sayısı			Yaralı sayısı
				Toplam	Kaza yerinde	Kaza sonrası	
Çanakkale	**6 442**	259 612	1 750	**78**	31	47	2 607

Adli olaylarda hırsızlık ve trafik suçları hızla artmaktadır.

Çanakkale şehir merkezindeki odak noktalarında otopark probleminin çok fazla olduğu gözlemlenmiştir. Bu odak noktalar:

a) İskele Meydanı

b) Demircioğlu

c) Kordon Kıyı Hattı

d) Saat Kulesi

e) Halk Bahçesi
f) Cumhuriyet Meydanı
g) Avmler (Burda 17, Kıyı AVM, Troya Park)
h) Stadyum ve Kapalı Spor ve Yüzme Havuzu Salonu
i) İnönü Caddesi: Bu caddenin üzerinde 'Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Anafartalar Yerleşkesi' ve Eski Çanakkale Devlet Hastanesi
j) Tabyalar bölgesi
k) Esenler yerleşme alanı
l) Tekzen Bölgesi

Bu alanlarda oluşan yoğun otopark sorunu Çanakkale şehir merkezinde belediye kayıtlarına geçmiş olan altı mahalle bünyesinde 6 adedi Belediye ve derneklerin sorumluluğunda, 23 adedi de şahıs veya kurum sorumluluğunda olan toplamda 2.962 araç kapasiteli ve 27.455 m^2 alana sahip olan toplam 29 adet otopark ile çözülmeye çalışılmaktadır.

Tablo 2. Çanakkale Şehir Merkezi Otoparkları

No	Otopark Sorumlulukları		Kapasite	m^2
1	Belediye, Dernek Sorumluluğu	1	50	300
2		2	100	-
3		3	250	-
4		4	300	4500
5		5	350	12000
6		6	1200	-
7	Şahıs veya Kurum Sorumluluğu	1	10	65
8		2	10	110
9		3	10	130
10		4	15	70
11		5	15	300
12		6	15	350
13		7	20	350
14		8	20	450
15		9	22	300
16		10	25	300
17		11	25	350
18		12	25	400
19		13	25	550
20		14	35	600
21		15	40	580
22		16	40	800
23		17	50	380
24		18	50	400
25		19	50	570
26		20	50	800
27		21	50	800
28		22	50	1200
29		23	60	800
	Toplam		**2962**	**27455**

Çanakkale'deki otopark kapasitelerinin, araç sayılarına göre oldukça yetersiz durumda olduğu sonucuna ulaşılmaktadır (Şahin vd, 2021). Belediye yasal yollardan çözüm üretmek için bazı girişimlerde bulunmaktadır. Pratikte olmasa da teorikte şu şekilde çözümler üretmektedir:

1. Meskenler

a) Net 70 m² (dahil) ye kadar olan her 3 daire için 1 otopark

b) Net 70 m² den büyük her 2 daire için 1 otopark

c) Net 149 m² den büyük her daire için 2 otopark

2- Ticari amaçlı yapılar ve büro binaları her 50 m² için 1 otopark

3- Konaklama Tesisleri

Oteller ve Moteller – 5 oda için 1 otopark

Tatil Köyleri – 4 oda için 1 otopark

Apart Oteller – 2 ünite için 1 otopark

Pansiyonlar – 6 oda için 1 otopark

Termal Tesisler – 4 oda için 1 otopark

Kampingler – 1 ünite için 1 otopark

Kırsal Turizm Tesisleri – 4 ünite için 1 otopark

Diğerleri – 72 m² ye kadar 1 otopark

4- Yeme, içme, eğlence tesisleri – masa sayısına göre 1 otopark

(mutfak, wc vb. gibi hizmet alanları düşüldükten sonra

her 10m^2 ye bir masa gelecek şekilde hesaplanacaktır.)

5- Sosyal kültürel ve spor tesisleri – 30 oturma yeri için 1 otopark

6- Kongre ve sergi merkezleri kapasitesinin %5 i oranında 1 otopark

7- Eğitim tesisleri 400 m² ye kadar 1 otopark

8- Sağlık yapıları 125 m² ye kadar 1 otopark

9- İbadet yerleri 300 m² ye kadar 1 otopark

10- Kamu kurum ve kuruluşları 100 m² ye kadar 1 otopark

11- Sanayi depolama ve toptan ticaret 200 m² ye kadar 1 otopark

12- Küçük sanayi 125 m² ye kadar 1 otopark

13- Semt pazarı 100 m² ye kadar pazar alanı için, 1 otopark yeri ayrılır. Otopark miktarının, engellilere (Çanakkale Belediyesi, 2024).

TARTIŞMA ve SONUÇ

Çanakkale ilinde diğer verilerde de olduğu gibi kişi başına düşen otomobil sayısında da artan nüfusla birlikte paralel bir şekilde artış söz konusudur. 2007 yılında bin kişi başına düşen otomobil sayısı yaklaşık olarak doksana yakınken 2020 yılında bu rakam 180'e yaklaşmıştır. Neredeyse iki kat artış yaşanmaktadır. 2017-2018-2019 yıllarında ise kişi başına düşen otomobil sayısında artış yaşanmamıştır. 2024 istatistiklerine göre Çanakkale TR 4cü sırada yer almakta olup, her iki kişiye 1 motorlu araç ve her 5,18 kişiye 1 otomobil düşmektedir. (Türkiye

ortalaması ise her 3 kişiye 1 motorlu araç, her 6 kişiye 1 otomobildir). Ancak son verilere göre Çanakkale'de trafiğe kayıtlı taşıt sayısı 2024 Mart ayı sonu itibarıyla 288 bin 120 ulaşmıştır.

Türkiye genel istatistiklerine göre Türkiye'de Antalya, Muğla, Burdur, Çanakkale ve Aydın'da her iki kişiden birine 1 araç düşmektedir. Şehrin Esenler-Tekzen bölgesine genişleme göstermesi, artan motorlu araç sayısı ile maalesef trafik sorununu çözmeye yetmemektedir. Kamu kurum ve kuruluşları maalesef 1930'lu yılların düşünce ve vizyonundan farklılaşamaması valilik, belediye, eğitim fakültesi, hastane ek binası, orman, tarım il müdürlüğü, noter, kamu liseleri yenilenerek yoğun bir şekilde trafik çekim alanı haline gelerek otopark sorunun arttırma eğilimindedir. Mevcut otoparkalar yetersizdir, Yol kenarları sokak araları otopark alanıdır. Bu durum itfaiye, sağlık ve güvenlik riskleri oluşturmaktadır. Bazı araştırmacılar çözüm önerisi olarak yol üstü park arzı kapasitesi, 2 ve 3 şeritli yollarda park yapılabilir, devlet yollarında park yapılamaz, duraklardan 15 m mesafe içine park yapılamaz gibi seçimlerinin sunmaktadır (Aslan ve Aydar, 2022).

KAYNAKLAR

Aslan, S., Aydar, U. (2022). Çanakkale İli Merkez İlçesinin Otopark Sorununun Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS) ile Analizi ve Çözüm Önerileri. Türkiye Coğrafi Bilgi Sistemleri Dergisi, 4(1), 34-46.

Çanakkale Belediyesi, (2024). Çanakkale Belediyesi- Otopark Yönetmeliği https://www.canakkale.bel.tr/file/258/fMG.pdf

ÇOMU, (2024). https://ubys.comu.edu.tr/BIP/BusinessIntelligence/Home/Index

TDK, (2005). Türkçe Sözlük, TDK Yayınları, Ankara

Resmî Gazete (1983). 2918 sayılı Karayolları Trafik Kanunu, 13 Ekim 1983

Şahin, H., Kurtuluş, Y., & Tektaş, M. (2021). Kentiçi Otopark Analizi: Çanakkale İli Örneği. Akıllı Ulaşım Sistemleri ve Uygulamaları Dergisi, 4(1), 16-26.

TUİK (2024). Türkiye İstatistik Kurumu, Temel İstatistikler/Nüfus ve Demografi/Nüfus İstatistikleri/Yıllara Göre İl Nüfusları, Retrieved from: http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist

TUİK (2023). Motorlu Kara Tasitları İstatistikleri, https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Motorlu-Kara-Tasitlari-Ekim-2023-49430

19. YÜZYIL BATI YAYINLARINDA MÜSLÜMAN İMAJI

THE IMAGE OF MUSLIMS IN NINETEENTH CENTURY WESTERN PUBLICATIONS

Ahmet DURAK
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Gölköy, Bolu.
ORCID ID: 0009-0001-6716-8276

ÖZET

Bu çalışma, Müslüman kimliğinin XIX. yüzyıl boyunca özellikle de 1821 Yunan Bağımsızlık Savaşı bağlamında, Batılı yayın ve anlatılarda mutlak "öteki" olarak nasıl şekillendirilip tasvir edildiğini incelemektedir. Devrimler çağı olarak bilinen bu döneme imparatorlukların dağılması ve değişim içindeki jeopolitik dinamikler damgasını vurmuştur. Dönemin Batılı yayınlarının sadece siyasi olayları haberleştirmekle kalmayıp, aynı zamanda Müslüman kimliğinin Batı'nın mutlak ötekisi olarak inşa edilmesinde nasıl önemli bir rol oynadığı araştırmanın çerçevesini oluşturacaktır. Genellikle Oryantalist görüşlerle dolu olan ve dönemin siyasi ve ideolojik akımları tarafından şekillendirilen bu yayınlar, toplumsal tutumları ve kamusal söylemi önemli ölçüde etkilemiş ve Müslümanları tipik olarak Yunanistan'ın bağımsızlık mücadelesinde Avrupa'nın çıkarlarıyla uyumlu bir şekilde tasvir etmiştir. Binaenaleyh yayınların toplumsal söylemi ve kimliği şekillendirmedeki etkisi küçümsenemez. Yazılı basın, seyahatnameler ve akademik çalışmalar bu Oryantalist görüşlerin yayılmasında önemli bir rol oynamıştır. Bu yayınlar genellikle Müslüman toplumları durağan, değişmez ve Avrupa'daki dinamizm ve ilericilikten yoksun olarak ön plana çıkarmıştır. Araştırma, dönemin Batılı yayınlarını (gazeteler, dergiler, kişisel anlatılar vb.) odağına alarak, Müslümanların tasvirlerinin çağdaş sosyo-politik atmosferden nasıl etkilendiğini vurgulayacaktır. Ayrıca bu tasvirlerin, Müslümanların Batı algısında bir yabancı olarak süregelen imajına nasıl katkıda bulunduğu analiz edilerek incelenecektir. Araştırma konusunun önemi, Batı toplumlarında Müslümanlarla ilgili mevcut klişelerin kökenlerine dair tarihsel perspektif sunmada ve Batı ile İslam dünyası arasında uzun süredir devam eden dinamiklere ışık tutma potansiyelinde yatmaktadır. Çalışmanın temelde iki amacı vardır: önemli bir tarihsel dönemeçte Müslümanların Batı yayıncılığındaki temsilini eleştirel bir şekilde değerlendirmek ve bu tasvirlerin Batılıların Müslüman kimliğine ilişkin algılarının oluşumu üzerindeki etkisini anlamak. Araştırmanın öngörülen sonuçları arasında, konuya dair çağdaş bakış açılarının tarihsel kökenlerinin daha derinlemesine anlaşılması ve yayıncılığın kültürlerarası algıları şekillendirmedeki rolünün vurgulanması yer almaktadır. Bu sayede araştırma, çeşitli yayınlardaki anlatıları ve toplumsal söylemdeki mevcut klişeleri ele alıp bunlara karşı etkili olacak perspektifler sunarak, tarihsel analiz ile güncel geçerlilik arasında köprü kurmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Müslüman imajı, Öteki, Toplumsal Söylem, Basın.

ABSTRACT

This study examines how Muslim identity was shaped and portrayed as the absolute "other" in Western publications and narratives throughout the nineteenth century, particularly in the context of the Greek War of Independence of 1821. Known as the age of revolutions, this period was marked by the dissolution of empires and changing geopolitical dynamics. The framework for the study will be how Western publications of the period not only reported on political events, but also played an important role in the construction of Muslim identity as the absolute other of the West. These publications, often imbued with Orientalist views and shaped by the political and ideological currents of the time, significantly influenced social attitudes and public discourse, typically portraying Muslims in a way that aligned with European interests in Greece's struggle for independence. The influence of publications in shaping public discourse and identity cannot be underestimated. Print media, travelogs and academic studies played an important role in the dissemination of these Orientalist views. These publications often portrayed Muslim societies as static, unchanging and lacking the dynamism and progressiveness of Europe. By focusing on Western publications of the period (newspapers, magazines, illustrative materials, personal narratives, etc.), the research will highlight how portrayals of Muslims were influenced by the contemporary socio-political atmosphere. It will also analyze and examine how these portrayals contribute to the persistent image of Muslims as outsiders in Western perception. The importance of the research topic lies in its potential to provide historical perspective on the origins of existing stereotypes of Muslims in Western societies and to shed light on the long-standing dynamics between the West and the Islamic world. The study has two main aims: to critically assess the representation of Muslims in Western broadcasting at a key historical juncture and to understand the impact of these portrayals on the formation of Western perceptions of Muslim identity. Among the anticipated outcomes of the research are a deeper understanding of the historical roots of contemporary perspectives on the subject and an emphasis on the role of broadcasting in shaping intercultural perceptions. In this way, the research aims to bridge the gap between historical analysis and contemporary relevance by offering perspectives to address and counteract narratives in various publications and existing stereotypes in public discourse.

Keywords: Otherness, Social discourse, Print media, Image of Muslims

1. GİRİŞ

Müslümanların 19. yüzyıl Batı yayınlarındaki imajının incelenmesi salt bir tarihsel çalışma değil; kültürel algılar, siyasi güç ve medya arasındaki etkileşimin eleştirel bir incelemesidir. Hem Avrupa'da hem de İslam dünyasında köklü değişimlerin yaşandığı bu dönem, Batı zihninde "öteki" olarak Müslüman'ın evrimine tanıklık etmiştir. Bu dönüşümü anlamak, günümüzün küresel kültürlerarası dinamiklerinin köklerini kavramak açısından hayati önem taşımaktadır. Başlangıçta, Batı düşüncesinde Müslümanların tasviri çeşitli dönemlerde önemli değişiklikler geçirmiştir. Orta Çağ'ın dini çatışmalarla dolu karikatürlerinden, Aydınlanmanın romantizme edilmiş ancak tepeden bakan görüşlerine ve 19. yüzyılın hayranlık ve

küçümsemenin karmaşık karışımına kadar, her dönem Müslüman "öteki" imajına katmanlar eklemiştir. Bu evrim doğrusal olmayıp, tarihsel olaylar, kültürel etkileşimler ve Oryantalizmin artan etkisiyle şekillenmiştir. Batı'da ulus inşasının rolü, özellikle de yayın kapitalizmin yükselişi, bu süreçte etkili olmuştur. Benedict Anderson'un belirttiği gibi[21], yazılı basının yaygınlaşması yalnızca ulusal bilinci güçlendirmekle kalmamış, aynı zamanda ulus-devlet dışındakilere ilişkin algıları da şekillendirmiştir. 19. yüzyıldaki yayıncılık patlaması, Müslümanların tasvirlerinin daha geniş bir kitleye ulaşması ve Oryantalist anlatıların kamu bilincine daha önce hiç olmadığı kadar derinlemesine yerleşmesi anlamına geliyordu. Dahası, 19. yüzyıl Avrupa'da önemli bir yeniden yapılanma dönemiydi. Sömürgecilik mücadeleleri ve Osmanlı gibi çeşitli etnisiteye sahip imparatorlukların zayıflaması, "ötekinin" yeniden yaratılması için verimli bir zemin yarattı. Bu siyasi ortam, Müslümanların gelişmekte olan Batı yayınlarında nasıl tasvir edildiğini etkiledi. Müslüman genellikle Avrupalı kimliklerin inşa edildiği bir malzeme, Batı'nın ne olmadığının ya da neye hükmetmeye çalıştığının bir temsili haline geldi. 19. yüzyıl Batıdaki öteki algısı bağlamında Müslüman kimliğini tartışırken, öncelikle dönemin baskın Müslüman güçlerine atıfta bulunduğumu söylemeliyim. Bu dönemde Müslüman dünya yekpare değildi; çeşitli kültürler ve etnik gruplardan oluşuyordu. Bununla birlikte, Batılı perspektif genellikle dönemin en önde gelen ve siyasi olarak etkili Müslüman oluşumlarına, özellikle de Osmanlı İmparatorluğu'na odaklanmıştır. Avrupa, Asya ve Afrika'da geniş bölgelere yayılan bu imparatorluk, en önemli İslami siyasi güç ve Avrupa jeopolitiğinde merkezi bir figürdü. Müslüman "ötekinin" bir temsili olarak Osmanlı İmparatorluğu'na odaklanılması tesadüfi değildir.[22]

İmparatorluğun kıtaların kesişme noktasındaki stratejik konumu, onu dönemin güç dinamiklerinde kilit bir oyuncu haline getirmiştir. Bu nedenle, Batı edebiyatı, sanatı ve siyasi söylemi Osmanlı Türklerini genellikle Müslüman dünyasının geneli için eş anlamlı olarak kullanmıştır. 19. yüzyılın belki en önemli olayı sayılabilecek olan Yunan Bağımsızlık Savaşı (1821-1829), Batı'nın Müslümanlara, özellikle de Osmanlı Türklerine yönelik imajının yeniden şekillenmesinde önemli bir rol oynamıştır. Hıristiyan bir ulusun Müslüman bir imparatorluğa karşı mücadelesi olarak görülen bu çatışma, Batı'nın Müslüman öteki algısını ve tasvirini önemli ölçüde etkilemiştir. Batılı yayınlardaki Müslüman imajı, egzotizm, tehdit, hayranlık ve zaman zaman hayranlık karışımını somutlaştırarak, genellikle baskın İslami güce yönelik hâkim tutumları yansıtmıştır. Bu değişken anlayış, bu dönüştürücü dönemde Müslüman kimliğinin Batı imgeleminde nasıl inşa edildiği ve algılandığının daha doğru bir şekilde yorumlanmasına olanak tanımaktadır.[23]

[21] Benedict Anderson, *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism* (New York: Verso, 2016), 39.
[22] Mary Louise Pratt, *Imperial Eyes: Traveling Writing and Transculturation* (New York: Routledge, 2008), 21.
[23] Reuben S. Rose-Redwood vd., "Collective Memory and the Politics of Urban Space: An Introduction", *GeoJournal* 73/3 (2008), 161-64.

2. Müslüman Ötekiyi Oluşturmak

Batı bilincinde Müslümanların değişen imajını incelerken, bu algıları önemli ölçüde etkileyen etkileşimlerin tarihsel seyrinin izini sürmek zorunludur. Haçlı Seferleri bu karmaşık ilişkinin başlangıcına işaret etmekle birlikte sadece köklü düşmanlıklara yol açmakla kalmayıp aynı zamanda uzun bir kültürel ve dini alışveriş dönemine de zemin hazırlayan bir dizi din savaşını da tanımlamaktadır. Bunu takiben, Rönesans ve yükselen Osmanlı İmparatorluğu Batının bakış açısını çatışmadan merak ve korkuya kaydıran önemli bir anı temsil eder. Sömürgecilik dönemi, Batı'nın ağırlıklı olarak Müslüman bölgeler üzerindeki hâkimiyetinin oryantalizm, paternalizm ve kültürel yeniden yorumlamanın karmaşık bir etkileşimine yol açtığı yeni bir güç dinamiği boyutu getirmiştir. Son olarak, bu sömürgeci bağlamda ortaya çıkan Oryantalist çalışmalar, Batı'nın İslam ve Müslümanlara yönelik algılarını hem yansıtmada hem de şekillendirmede kritik bir rol oynamıştır.

2.1. Haçlı Seferleri (1096-1291)

1096'dan 1272'ye kadar süren Haçlı Seferleri, Doğu-Batı ilişkileri tarihinde, Hıristiyan Batı'nın ağırlıklı olarak Müslüman bölgelere karşı başlattığı bir dizi dini saikli askeri seferin damgasını vurduğu son derece karmaşık bir dönemi temsil etmektedir. Bu askeri seferlerin gerekçeleri dini şevk, siyasi hırs ve ekonomik çıkarların bir karışımıydı. Haçlı Seferleri sırasında oluşan ve Batının hafızasında Orta Çağ'a dair ilk Müslüman figürü olarak karşımıza çıkan Sarazen tipidir. Bu figür sadece basit bir sembol değildi; korku, yanlış anlama ve hayranlığın karmaşık bir karışımıydı.[24] Orta çağ bağlamında İslamı kabul eden başta Arapları olmak üzere Müslüman milletleri tanımlıyordu. Haçlı Seferleri bağlamında, Sarazenler genellikle Hıristiyanlığın düşmanları olarak tasvir edilmiştir. Haçlı Seferlerini konu alan ana kaynaklarda Müslümanlar genellikle kâfir tanımı içinde yer alıyorlardı.[25] Bu tasvir sadece askeri ve dini çatışmanın bir yansıması değil, aynı zamanda karmaşık ve çeşitlilik arz eden Müslüman dünyasının genellikle basit, monolitik klişelere indirgendiği daha geniş bir ötekileştirme sürecinin de bir tezahürüydü. *Gesta Francorum* bu anlatılar arasında aydınlatıcı çalışma olarak öne çıkmaktadır. Peter Tudebode isimli bir haçlıya atfedilen bu anlatı, Birinci Haçlı Seferi'nin ilk elden anlatımını sunmakla beraber Müslümanlar vahşi ve barbar bir toplum olarak tasvir edilmektedir.[26] Başka bir örnek, Bizans prensesi Anna Komnini'nin kaleme aldığı *Alexiad*'dır. Çalışma Bizans'ın Haçlılar ve Müslüman dünyasına bakış açısına dair değerli bilgiler sunmakla beraber genel olarak Müslümanlar için medeniyetten uzak ve despot

[24] Bernard Hamilton, "Knowing the Enemy: Western Understanding of Islam at the Time of the Crusades", *Journal of the Royal Asiatic Society* 7/3 (1998), 380.
[25] Siobhain Bly Calkin, "Violence, Saracens, and English Identity in Of Arthour and of Merlin", *Arthuriana* 14/2 (2004), 17-36.
[26] Hamilton, "Knowing the Enemy: Western Understanding of Islam at the Time of the Crusades", 380-81; Nicholas L. Paul, "A Warlord's Wisdom: Literacy and Propaganda at the Time of the First Crusade", *Speculum* 85/3 (2010), 542-43.

tanımlaması yapılmıştır.[27] Geoffroy de Villehardouin'in *La conquête de Constantinople* ve yazarı hakkında ittifaka varılmamış olan *Itinerarium Peregrinorum et Gesta Regis Ricardi* adlı anlatı, Haçlı Seferleri sırasında Müslümanlara dair çeşitli gözlemleri sunmaktadır. İki anlatı da Doğu'yu dini çatışma coğrafyası olarak göstermiş, Müslümanları Hıristiyanların başlıca düşmanları olarak hedefe koymuştur.[28] Haçlı Seferlerine dair birincil kaynak olan bu anlatılar, Müslümanları düşman olarak göstermekte ve ikili bir dünya görüşünü (iyi Hıristiyan/kötü Müslüman) pekiştirmektedir. Ancak bu metinler aynı zamanda Müslüman hasımlara duyulan hayranlık ve saygı anlarını da yakalayarak çatışma zamanlarında bile Doğu-Batı ilişkilerinin karmaşıklığına işaret etmektedir. Orta Çağ sürecinde oluşturulan figürler büyük ölçüde Ortaçağ Avrupa halklarının hayal gücünün ve propagandasının bir ürünüydü. Müslüman dünyasının karmaşık gerçekliğini yansıtmaktan çok savaş ve dini rekabetin amaçlarına hizmet eden bir tür basite indirgeyişti.

2.2. Rönesans ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Genişlemesi

Avrupa için derin bir entelektüel ve kültürel uyanış dönemi olan Rönesans, mevcut klişelerin hem sorgulanmasına hem de sürdürülmesine sahne olmuştur. Bu değişim sadece basit bir dönüşüm değil, yeni keşfedilen hayranlık, devam eden yanılgılar ve gelişen perspektiflerin karmaşık bir etkileşimiydi. Başlangıçta Rönesans, Yunanistan ve Roma'nın klasik mirasına olan ilginin yeniden canlanmasına neden oldu. Ancak bu yeniden uyanış, İslam dünyası da dahil olmak üzere Avrupa'nın ötesindeki kültürlere ve bilgiye yönelik daha geniş bir merakı da beraberinde sürüklemiştir. Rönesans'ın bilginleri ve düşünürleri Müslüman filozoflar ve bilim insanlarının eserleriyle derinlemesine ilgilenmeye başladı. İbn Sina (Avicenna), İbn Rüşd (Averroes), İbn Heysem (Alhazen) gibi düşünürlerin metinleri çevrildi ve incelendi, bu da çeşitli bilgi alanlarına yaptıkları katkılar sebebiyle Rönesans Avrupasında bu figürlere derin bir saygı oluşmasına sebep oldu.[29] Ancak bu saygı çoğu zaman önceden oluşmuş klişelerle yan yana gelmiştir.[30] Söylemdeki bu ikilik, entelektüel merakın hala sıklıkla geçmişin kökleşmiş önyargılarıyla renklendirdiği Rönesans zihniyetinin karmaşıklığını yansıtmaktadır. Rönesans döneminde ortaya çıkmış, Doğu'ya ilişkin klişelerin sürdürülmesine katkıda bulunan bazı çalışmalar mevcuttur. Bu tür eserlerden biri, bir İngiliz şövalyesi tarafından yazıldığı tahmin edilen *The Travels of Sir John Mandeville* isimli çalışmadır. Kitap, Orta Doğu da dahil olmak üzere Asya'ya yapılan fantastik özellikli yolculukları anlatmakta ve doğrudan gözlemler ile hayali mitlerin bir karışımını sunmaktadır. Anlatıda Müslüman tasviri egzotik ve çoğu zaman fantastiktir ve bu tip şarkın harikalar, garip gelenekler ve tuhaf halkların ülkesi olduğu fikrini

[27] Paul, "A Warlord's Wisdom: Literacy and Propaganda at the Time of the First Crusade", 538; Martijn Cissen, "Bohemond I of Antioch: A Crusading Knight Described by A Lady from the Purple", *Medieval Warfare* 1/4 (2011), 10-11.
[28] Irene Reginato, "Le Manuscrit Contarini de la conquête de Constantinople dans un Témoin indirect: Ramusio Traducteur de Villehardouin", *Romania* 134/533-34 (2016), 31-76; Calkin, "Violence, Saracens, and English Identity in Of Arthour and of Merlin", 23.
[29] Muzaffar Iqbal, "Islam and Modern Science: Formulating the Questions", *Islamic Studies* 39/4 (2000), 524-25.
[30] Malek Bennabi - Asma Rashid, "The Conditions of the Renaissance", *Islamic Studies* 38/3 (1999), 447-57.

destekler niteliktedir.[31] William Shakespeare'in *The Tragedy of Othello: The Moor of Venice* isimli tiyatro oyunu da doğuya dair klişeleşmiş figürlerin ve basmakalıp görüşlerin Batı'da nasıl yerleşmiş olduğunu yansıtmaktadır.[32] Marko Polo'nun seyahatnamesi, Rönesans'tan önce kaleme alınmış olmalarına rağmen, benzer klişeleri yansıtmakla birlikte Rönesans dönemini etkileyen bir eser olmuştur.[33] Genel olarak seyahatnameler genellikle gerçeklere dayalı haberlerle Doğu'nun hayali ve egzotik tasvirlerini harmanlıyordu. Rönesans dönemi oluşmuş öteki figürünün görselleştirilmeye başladığı dönemdir. Bellini gibi sanatçılar ve daha sonra Venedik ekolü, eserlerine Doğu unsurlarını dahil etmeye başlamıştır.[34] Çeşitli birçok tabloda Doğulu figürler ve manzaralar egzotik ve romantik bir şekilde tasvir ediliyor, duygusallığı ve belli bir dereceye kadar mistisizmi vurguluyordu. Siyasi açıdan Osmanlılar Avrupalı güçler tarafından hem korkulan hem de saygı duyulan bir devletti. Askeri güçleri, 1453'te İstanbul'un fethinde, 1529 ve 1683'teki Viyana kuşatmalarında görüldüğü gibi, onları Batı zihninde zorlu düşmanlar olarak konumlandırdı. Bu olaylar sadece toprak genişlemesi açısından değil, aynı zamanda Avrupa'nın Osmanlıları önemli bir tehdit olarak görmesi açısından da önemliydi. İlk olarak İstanbul'un düşüşü Hıristiyan Batı'da bir şok etkisi yarattı. Bu sadece önemli bir Hıristiyan kalesinin kaybı değil, aynı zamanda Avrupa kapılarında güçlü bir Müslüman imparatorluğunun yükselişi anlamına geliyordu. Buna bağlı olarak Batılı anlatılar Osmanlıları genellikle barbar istilacılar olarak görüyorlardı. Fetihle ilgili anlatılar vahşet ve yıkım tasvirleriyle doluydu ve Osmanlıları acımasız ve durdurulamaz bir güç olarak resmediyordu. İstanbul fethinin görgü tanıklarından biri olan Bizanslı tarihçi George Sphrantzes'in tarih anlatısı bunlardan biridir. Bizans İmparatorluğu hakkında zengin bilgiler verdiği *Chronicon Maius* isimli kroniğinde kuşatma ve fethin ayrıntılı bir anlatımını sunmaktadır. Sphrantzes, Osmanlıları acımasız ve vahşi insanlar olarak tasvir etmiş, kuşatmanın vahşetini ve şehir sakinlerinin çektiği acıları vurgulamıştır.[35]

Bir başka önemli örnek II. Mehmed dönemini yazan Dukas'ın anlatısıdır. Yunan veya muhtemelen daha geniş bir Avrupalı kitlesi için yazılmış olan *Historia* Osmanlı hükümdarını genellikle sert bir şekilde tasvir etmiştir. Anlatı, Mehmed'in fetihlerini ve mağlup ettiği düşmanlarına karşı muamelesini tasvir ederek, onu Batı'nın Doğu'lu müstebit hükümdar algısıyla uyumlu ve çoğu zaman zalim bir hükümdar olarak gösterir.[36] Diğer yandan, Batılı anlatılar sıklıkla sarayının sözde zenginliğini ve mutlakiyetçiliğini vurgulayarak, Osmanlı

[31] Andrew Fleck, "Here, There, and In Between: Representing Difference in the Travels of Sir John Mandeville", *Studies in Philology* 97/4 (2000), 379-400.
[32] Filiz Barın, Othello: Turks as 'The Other' in the Early Modern Period", *The Journal of the Midwest Modern Language Association* 43/2 (2010), 375-58.
[33] Sante Matteo, "Horizontal and Vertical Journeys in the Italian Imagination: Marco Polo and Garibaldi versus Dante and Victor Emanuel II", *MLN* 129/3 (2014), 7-20.
[34] Caroline Campbell - Alan Chong, *Bellini and The East* (London: The National Gallery, 2005), 12-26.
[35] Ioannis Smarnakis, "Rethinking Roman Identity after the Fall (1453): Perceptions of Romanitas by Doukas and Sphrantzes", *Byzantina Symmeikta* 25 (2016), 211-234.
[36] Dukas, *Bizans Tarihi*, çev. VI. Mirmiroğlu (İstanbul: İstanbul Matbaası, 1956), 136-213.

hükümdarının Batılı hayal gücündeki egzotik ve müstebit imajına katkıda bulunmuştur. Fethi takip eden yıllarda, Batılı anlatılar Osmanlıları sadece vahşi savaşçılar olarak değil, aynı zamanda gizemli ve zengin bir kültürün sahipleri olarak tasvir etmeye başladı. Bu tasvir, Osmanlıların genellikle lüks ortamlarda, zenginlik ve güç sembolleriyle çevrili olarak tasvir edildiği Batı sanatı ve edebiyatında özellikle belirgindi. Diğer yandan Osmanlı sosyal ve hukuk sistemlerine ilişkin Batılı anlatılar genellikle yanlış anlamalar ve abartılarla doluydu.[37] Örneğin harem ve kölelik uygulaması Batı'da yoğun bir ilgi ve spekülasyon konusu sıklıkla erotik bir bakış açısıyla bu kurumlara yaklaşılmıştır.[38] Avusturya'nın Osmanlı İmparatorluğu'ndaki büyükelçisi Ogier Ghiselin de Busbecq'in *Legationis Turcicae Epistolae Quattuor* isimli eseri, Osmanlı'nın sözde ahlaken çöküşünü ve harem ile ilgili çarpıcı açıklamalar sunuyordu.[39] Bu tür anlatılar, Batı'nın Doğu'ya ahlaksızlık ve sapkınlık sıfatlarını eklenmesiyle klişeyi tekrarlıyor, çoğu zaman Osmanlı dünyasının daha karmaşık sosyal ve kültürel gerçeklerini görmezden geliyordu.[40]

2.3. Keşifler Çağı ve Kolonyalizm

Keşifler çağında Avrupa zihniyetine derinlemesine yerleşmiş olan sömürgeci üstünlük kavramı, Batı'nın Doğu'ya, özellikle de Osmanlı İmparatorluğu'na yönelik algılarını ve etkileşimlerini derinden etkilemiştir. 15'inci ve 16'ncı yüzyıllardaki Avrupalı kaşifler çıktıkları uzun deniz yolculukları ile topraklarını ve nüfuzlarını genişletirken, Doğu'nun yabancı olarak görülmesini derinleştirmiştir. Bu döneme ait yazın, Müslüman dünyası da dahil olmak üzere Doğu'yu gizemli ve ihtişamlı bir yer olarak tasavvur ediyordu. Bu anlatılarda Müslüman dünyası genellikle zengin ama geri kalmış, büyüleyici ama Batı aydınlanmasına ihtiyaç duyan bir yer olarak tasvir edilmiştir. Bu bakış açısı, Avrupalı sömürgecilerin Osmanlı İmparatorluğu'na bakışında özellikle belirgindi.[41] Sömürgecilik dönemi bu tip görüşleri daha da pekiştirdi. Avrupalı güçler sömürgeler ve ticaret yolları kurdukça, Müslümanların çoğunlukta olduğu bölgeler de dahil olmak üzere sömürgeleştirilen bölgeler üzerinde bir üstünlük duygusu geliştirdiler. Avrupalıların teknolojik ve askeri ilerlemeleri, kültürel ve entelektüel üstünlüklerinin kanıtı olarak görülmüştür. Bu tutum, genellikle tek adamlı rejimler altında

[37] Ali Behdad, "Orientalist Desire, Desire of the Orient", *French Forum* 15/1 (1990), 37-51.
[38] Colette Juilliard Beaudan, "Réclusion et exclusion: L'ambiguïté du désir dans la représentation de la femme islamique",
Nineteenth-Century French Studies 23/1-2 (1994-95), 35-41.
[39] Ogier Ghiselin de Busbecq, *The Turkish Letters of Ogier Ghiselin de Busbecq, Imperial Ambassador of Constantinople 1154-1562*, çev.
Edward Seymour Forster (Oxford: Oxford University Press, 1968), 117-120.
[40] Esther Kafé, "Le mythe Turc et son declin dans les relations de voyage des Européens de la Renaissance", *Oriens* 21 (1968-69),
159-195; Leslie Luebbers, "Documenting the Invisible: European Images of Ottoman Women 1567-1867", *The Print Collector's*
Newsletter 24/1 (1993), 1-7; Jocelyne Dakhlia, "Harem: ce que les femmes, recluses, font entre elles", *Clio. Femmes, Genre, Histoire* 26
(2007), 61-87.
[41] Ada Dialla - Alexis Heraclides, *Humanitarian Intervention in the Long Nineteenth Century: Setting The Precedent* (Manchester:
Manchester University Press, 2015), 31-56.

yaşayan, demokratik değerlerden yoksun ve ilerlemeye direnç gösterir gibi tasvir edilen Müslümanların tasvirine de yansıdı. Bu tasvir iki amaca hizmet ediyordu: Batı'nın aydınlanmış ve ilerici olduğu imajını pekiştirmek ve Doğu'daki sömürgeci emelleri ve müdahaleleri haklı çıkarmak. Sömürgeci üstünlük söylemi siyasi ve kültürel alanlarla sınırlı kalmamış, bilimsel ve akademik alanlara da nüfuz etmiştir. Oryantalist çalışmalar, Doğu kültürlerinin anlaşılmasını artırırken, Batılı fantezileri ve önyargıları da Doğulu öznelere yansıtmıştır.[42] Dahası, sömürgeci söylem sıklıkla paternalist bir üslup kullanmış, Osmanlılar da dahil olmak üzere Doğu toplumlarının daha medeni olan Batı'nın rehberliğine ihtiyaç duyduğunu öne sürmüştür.[43] Bilimsel ırkçılık ve Sosyal Darwinizm gibi yeni ortaya çıkan teoriler de sömürgeciliğe sözde bilimsel gerekçeler sağlayarak var olan klişeleri ve yakıştırmaları şiddetlendirmiş ve Doğu toplumlarının boyunduruk altına alınmasını rasyonel bir zemine oturtmaya çalışmışlardır.[44] Sonuç olarak, Keşifler Çağı ve sömürgecilik dönemi Batı'nın Müslüman toplumlara yönelik imajını derinden etkilemiş, bir yanda hayranlık ve romantizm, diğer yanda klişeler ve üstünlük duygusu gibi zıtlıklarla dolu bir anlatı örmüştür. Eşlik eden entelektüel hareketler, Doğu'ya olan ilginin artmasını sağlarken, Doğu kültürleri ve dinlerine yönelik çarpık bir algının da devam etmesine neden olmuştur.

Source gallica.bnf.fr / Bibliothèque nationale de France

Resim 1: Pierre Dan'ın ünlü eserinin iç kapağı. Resimde işkenceye maruz kalan satılmaya hazır köleler ve göze çarpıyor.[45]

[42] Nadia Abu El-Haj, "Edward Said and the Political Present", *American Ethnologist* 32/4 (2005), 538-55.
[43] Shehla Burney, "Orientalism: The Making of Other", *Counterpoints* 417 (2012), 23-39.
[44] Rutledge M. Dennis, "Social Darwinism, Scientific Racism, and the Metaphysics of Race", *The Journal of Negro Education* 64/3
(1995), 243-52.
[45] Pierre Dan, *Histoire de Barbarie et de ses corsaires* (Paris: Pierre Rocolet, 1637), iç kapak.

Source gallica.bnf.fr / Bibliothèque nationale de France

Resim 2: Kitabın iç kapağında şu ifade yer alıyor: Bu kafirler [Müslüman/Türk] arasında esir Hıristiyanların katlandığı büyük sefaletler ve acımasız işkenceler.[46]

3. Ondokuzuncu Yüzyıl Batı Yayınlarında Müslüman İmajını

İletişim tarihinde çok önemli bir gelişme olan Avrupa'da yayıncılığın yükselişi, bilgi ve fikirlerin yayılmasında önemli bir dönüşüme işaret etmektedir. Gutenberg'in 15. yüzyılda matbaayı icat etmesiyle başlayan bu dönem, Benedict Anderson'ın daha sonra matbaa kapitalizmi olarak adlandıracağı ve dönemin sosyal ve kültürel manzarasını temelden değiştiren bir kavramın temellerini atmıştır.Basılı materyallerin ticarileşmesini tanımlamak için kullanılan bir terim olan matbaa kapitalizmi, modern toplumların şekillenmesinde önemli bir rol oynamıştır. Matbaanın mümkün kıldığı kitap ve broşürlerin seri üretimi, daha önce bilgiyi seçkinlerle sınırlayan coğrafi ve sosyal sınırları aşarak bilginin yaygın bir şekilde dağıtılmasına yol açar. Bilginin bu şekilde demokratikleşmesi, daha bilgili bir halkın ve gelişen bir kamusal alanın ortaya çıkmasını kolaylaştırmıştır.[47] Matbaa kapitalizm ve toplumsal hafıza arasındaki etkileşim özellikle ilgi çekicidir. Bir toplumun kolektif hatırlama ve unutma biçimi olan toplumsal hafıza, matbaa kavramından derinden etkilenmiştir.[48] Matbaanın ortaya çıkışından

[46] Pierre Dan, *Histoire de Barbarie et de ses corsaires*, 416-417.
[47] Anderson, *Imagined Communities*, 36.
[48] Amos Funkenstein, "Collective Memory and History", *History and Memory* 1/1 (1989), 5-26.

önce toplumsal hafıza büyük ölçüde sözlü ve yereldi; gelenekler ve tarihler nesiller boyunca değişken ve genellikle geçici bir şekilde aktarılıyordu. Ancak kitap basımı, bu anlatılara kalıcılık ve homojenlik kazandırarak onları etkili bir şekilde tek bir tip hale getirdi ve böylece gelecek nesiller için korunmasını sağladı. Dahası, basılı medyanın yaygınlaşması, Anderson tarafından ortaya atılan bir başka kavram olan hayali cemaatlerin yaratılmasını kolaylaştırmıştır. Bu topluluklar doğrudan yüz yüze etkileşimlere değil, aynı metinleri okuma ve onlarla etkileşime girme yönündeki ortak deneyimine dayanıyordu. Örneğin gazeteler, farklı geçmişlerden gelen okuyuculara ortak bir söylem sunarak ulusal bilincin oluşmasında önemli bir rol oynamış, böylece yabancılar arasında bir bağlantı ve aidiyet duygusunu teşvik etmiştir. Matbaa kapitalizmin modern ulus-devletlerin şekillenmesindeki etkisi yabana atılamaz. Matbaa kapitalizmi, milliyetçi ideolojilerin yayılmasını sağlamış, dilleri tektipleştirmiş ve belki de hiç tanışmayacak insanlar arasında kolektif bir kimlik oluşmasını sağlamıştır.[49] Basılı medya aracılığıyla yayılan anlatılar çoğu zaman ulusların temel mitleri haline gelmiş, toplumsal hafızaya yerleşmiş ve toplumların tarihsel bilincini şekillendirmiştir.

Avrupa'da matbaanın ortaya çıkışı ve ardından matbaa kapitalizmin yükselişi, bilginin yayılmasında ve kamuoyunun daha önce hayal bile edilemeyecek bir ölçekte şekillendirilmesinde etkili oldu. Ticari çıkarlar ve gelişen kamusal alan tarafından desteklenen kitaplar, gazeteler ve dergiler, Müslüman ötekini Batı'daki çağdaş siyasi ve kültürel anlatılarla örtüşen bir bakış açısıyla tasvir etmeye başladı. Osmanlı İmparatorluğu'na karşı Rumların bağımsızlık mücadelesini ifade eden Yunan Bağımsızlık Savaşı (1821-1830), bu tür temsiller için verimli bir ortam sağladı. Şimdi buna dair sayısız örnekten birkaçını incelemeye çalışalım. Birleşik Krallık'ta Londra'nın önde gelen yayınlarından biri olan *The Morning Chronicle* gazetesi 1824 tarihli sayısında Yunan isyanına ilişkin şu haberi paylaşıyor: "Zamanında [Türklerin] bazı barbar orduları Hıristiyan birçok ülkeye onları köleleştirmek ve dinlerini yok etmek amacıyla saldırdılar. Bir zamanın en medeni uluslarının kalıntıları vahşi işgalciler tarafından boyunduruk altına alındı. Şimdi Yunanistan bu usta hırsız ve vahşi yağmacı sürüsünün boyunduruğu altında…Hiçbir dilin açıklayamayacağı, Fransız Jakobenizminden bile daha kanlı ve azılı Türk ismi ile canavarlık eşdeğerdir".[50] İngiliz gazetesi *The Times* dış haberler bölümünde[51] Türklere dair benzer sıfatları kullanıyor ve vahşi canavarlar yakıştırmasını yapıyor. Tirajı yüksek başka bir İngiliz gazetesi olan *The Guardian* Osmanlı İmparatorluğu'ndaki olaylar hakkında kadın ve çocukların köleleştirilmesini vurgulayarak kelle avcısı Türkleri barbarlık, kafirlik ile nitelendirmiştir.[52]

Benzer yazıları Avrupa'nın neredeyse birçoğunda görmek mümkün. Almanya'nın günlük gazetelerinden biri olan *Kölnische Zeitung*'un dış bültenler sayfasında Yunan ayaklanmasına ilişkin şu ifadeler yer alıyor: "Muhammed'in barbar evlatlarının zulmüne daha fazla katlanacak

[49] Anderson, *Imagined Communities*, 113-114.
[50] *The Morning Chronicle*, "Greece" (4 Kasım 1824), 2.
[51] *The Times*, "From Greece" (1 Ağustos 1821), 2.
[52] *The Guardian*, "Greece" (6 Temmuz 1822), 2.

mıyız? [İşte] Bu barbar Müslümanların zulmünün üzücü etkisi!".[53] Benzer birçok ifadeyi Almanya'nın her yerinde birçok gazetede görebiliriz. *Stadt Aachener Zeitung* gazetesinde Türkler, ırklar arasındaki en vahşi ve barbar ırk olarak nitelemiş[54], *Mannheimer Zeitung* Rum isyanına ilişkin olayları aktarırken benzer klişeleri kullanarak olayın takipçisi olduklarını belirtmiştir.[55] İsviçre'nin Zürih şehrinde yayımlanan *Zürcherische Freitagszeitung* gazetesi "Doğudaki Hıristiyanların Faaliyetleri" başlığıyla yayımladığı haberde Türkleri kana susamış vahşi kurtlara benzetmekte ve özellikle Türklerin isyanla ilgili ele geçirdiği kişilerin burun ve kulaklarını kesmek suretiyle torbalar dolusu organları padişaha gönderdikleri yazılmıştır.[56] Bern'in devlet tarafından onaylı tek siyasi gazetesi olan *Der Scheweierfreund* Rum isyanının başladığı günlerde Türklerle ilgili "gözünü kan bürümüş vahşiler" yakıştırması yaparak, en başta Sultan Mahmud'un kan arzulayan biri olduğuna dair bir profil çizmektedir.[57] İsviçre'nin liberal yanlı gazetelerinden biri olan *Neue Zürcher Zeitung* isimli günlük gazete Rum İsyanı'na destek veren dönemin İstanbul patriğinin idamı hakkında Rum isyanını dramatize ederek Türkleri yine insanlık dışı vahşilik, barbarlık uygulamalarıyla anmış, İstanbul'daki olayların İslam'ın Hıristiyanlığa olan düşmanlığından kaynaklandığını dile getirmiştir.[58] Önde gelen Fransız politika ve edebiyat dergisi *Journal des débats*, "editöre" başlıklı yazıda Müslümanların Batı ile olan uzun kanlı geçmişini ve vahşi olarak gördüğü Türklerin asla medenileşemeyeceğinin altını çizerek ve Rumları için Hıristiyan alemini yardıma davet etmiştir.[59] Döneminde önemli bir tiraja sahip Paris'in günlük gazetesi *Le Constitutionnel* 1821'de başlayan olaylara dair barbar Türkleri ve onlara dair medeniyeti Avrupa'nın ortasındaki bir çöle benzetiyor ve Müslümanların gelişmekten yoksun ilkel bir toplum olduğuna dair görüşleri okuyucularıyla paylaşmıştır.[60] Bu dönemde tasvirler ve bakış açısı Amerika'da da farklı olmaktan çok uzaktadır. Vermont'ta yayımlanan *American Repertory and Advertiser*'da Rum isyanının önde gelen isimlerinden Demetrius Ypsilanti'nin okuyuculara sesleniş yazısı tam sayfa olarak verilmiş, Müslümanlar kafir, düşman ve bağnazlıkla itham edilmiştir.[61] Bugün yayın hayatına *The Post and Courier* adıyla devam eden ve Amerika'nın en eski gazetelerinden biri olan *Charleston The Courier* konuya Hıristiyanların çektiği işkenceleri vurgulayarak Türkleri vahşilik yanlısı, kana susamış hayvanlar olarak göstermiştir.[62] Benzer şekilde *Knoxville Register* isimli günlük gazete Rum isyanına dair Helenseverlikle kaleme alınmış haberi, Türkler için barbar, ilkel ve Muhammed'in bağnaz sürüsü ifadeleriyle

[53] *Kölnische Zeitung*, "Türkei" (11 Nisan 1822), 2.
[54] *Stadt Aachener Zeitung*, "Rusland" (28 Ağustos 1822), 3.
[55] *Mannheimer Zeitung*, "Politische Zeitgeschichte" (9 Haziran 1824), 2.
[56] *Zürcherisch Freitagszeitung*, "Angelegenheiten der Christen tm Orient" (3 Ağustos 1821), 1-2.
[57] *Der Scheweierfreund*, "Türken(y)" (29 Mayıs 1821), 176.
[58] *Neue Zürcher Zeitung*, "Türken" (15 Haziran 1821), 3-4.
[59] *Journal des débats*, "Au Rédacteur" (28 Ekim 1821), 1-2.
[60] *Le Constitutionnel*, "Extérieur" (11 Ağustos 1821), 1. Metinden alıntılanmış ifadeleri başka gazetelerde de görebiliyoruz. Bkz. *Le Journal de Paris*, "Variétés: Sur les Grecs" (25 Ekim 1821), 3.
[61] *American Repertory and Advertiser*, "By Demetrius Ypsilanti" (5 Ekim 1821), 2.
[62] *Charleston The Courier*, "Still later from Europe" (14 Temmuz 1821), 1.

okuyucularıyla paylaşmıştır.[63] Dönemin ünlü İngiliz edebi ve siyasi dergilerinden olan *The Gentleman Magazine* ve *The Quarterly Review* yayınlarından Yunan Bağımsızlık Savaşına sık sık yer vermiş ve Türkleri genellikle son derece olumsuz bir şekilde tasvir etmiştir. Makaleler Türklerin vahşetini ve barbarlığını vurguluyor, eylemlerini korkunç ayrıntılarla anlatıyordu. Gazeteler dışında en öne çıkan tasvirlerden biri Viktorya dönemi dahil farklı milletlerin edebiyatındaki korkunç, dehşet uyandıran, barbar Türk figürüydü. Lord Byron'ın şiirlerinde örneklenen bu imaj, Türk karakterini şiddet yanlısı ve baskıcı, Doğulu olarak tasvir ediyordu.[64] Bu tür klişe kullanımlar Oryantalist sanat alanında daha da pekiştirildi. Jean-Léon Gérôme ve Eugène Delacroix gibi ressamlar, Türkler ve Müslümanlar da dahil olmak üzere Doğu'yu egzotik, erotikleştirilmiş ve barbar olarak tasvir eden sahneleri sıklıkla resmetmiştir. Delacroix'in "The Massacre at Chios" eseri sadece egzotikleştirilmiş bir Doğu sunmakla kalmıyor, aynı zamanda uygarlık dışı davranış ve vahşilik duygusunu da yansıtıyordu.[65] Dönemin seyahat yazıları da bu algılara katkıda bulunmuştur. Alexander Kinglake gibi Batılı gezginler ve yazarlar "Eothen" adlı kitabında Türklerin sözde geri kalmışlığını ve vahşiliğini vurgulamışlardır.[66] Türklere dair benzer ifade ve tasvirleri Edward Dodwell ve William Martin Leake gibi isimlerin seyahatnamesinde de görebiliyoruz. Bu seyahatnamelerin de ortak vurgusu Türklerin Yunan mirasına karşı yıkıcı etkisi, Yunanlılara yönelik kötü muameleler olmuştur.[67] Tasvirleri Türk yönetiminin sertliğini ve Osmanlı egemenliği altındaki Rum nüfusun çektiği acıları vurguluyordu. Dodwell ve Leake'in Türk tasviri büyük ölçüde "Şarklı despot" klişesine dayanıyor ve onları doğaları gereği barbar ve zalim olarak sunuyordu. Buradaki anlatılar sadece yazarlarının kişisel önyargılarını yansıtmakla kalmıyor, aynı zamanda Yunanlıları barbar bir zalime karşı mücadele eden asil özgürlük savaşçıları olarak gören dönemin daha geniş Avrupa görüşüyle de örtüşüyordu.

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Sonuç olarak, Batılıların Müslümanlara yönelik algılarının evrimi, çatışmadan kültürel alışverişe kadar uzanan tarihsel etkileşimlerde derin kökleri olan çok yönlü bir süreç olmuştur. Kalıcı düşmanlıkları kökleştiren ama aynı zamanda kültürel ve dini alışverişler için kanallar açan bir dizi çatışma olan Haçlı Seferleri ile başlayan bu algılar, yüzyıllar boyunca sürekli olarak şekillenmiş ve yeniden şekillendirilmiştir. Korkunun ortasında artan bir merakın damgasını vurduğu Rönesans dönemi ve Osmanlı İmparatorluğu'nun yükselişi, bu görüşleri daha da nüanslı hale getirmiş, salt çatışmanın ötesine geçerek bir entrika ve bilimsel ilgi alanına dönüşmüştür. Sömürge dönemi, güç dinamiklerinin ve Batı'nın Müslüman bölgeler üzerindeki hâkimiyetinin oryantalizm, paternalizm ve kültürel yeniden yorumlamanın karmaşık bir

[63] *Knoxville Register*, "Greece"(1 Ağustos 1823), 2. Aynı üslupta yazılmış Filhelenizm etkisinin görüldüğü başka bir makale için bkz.
Kentucky Gazette, "Greece" (Ağustos 1826), 1.
[64] Michael Sundell, "The Development of the Giaour", *Studies in English Literature* 9/4 (1969), 587-588.
[65] Mildred Mortimer, "Representing the Orient", *The French Review* 79/2 (2005), 296-298.
[66] Alexander William Kinglake, "Eothen: Traces of Travel from the East", *New England Review* 29/2 (2008), 177-192.
[67] Edward Dodwell, *A Classical and Topographical Tour Through Greece*, Vol.2 (London: Rodwell&Martin, 1819); William Martin Leake, *Travels in Northern Greece*, (London: J. Rodwell, 1835).

karışımına yol açtığı önemli bir değişimi beraberinde getirdi. Oryantalist çalışmaların bu bağlamda ortaya çıkması, Batı'nın İslam ve Müslümanlara yönelik görüşlerinin hem yansıtılmasında hem de şekillendirilmesinde önemli bir rol oynamıştır. Bu tarihsel yörünge, dinamik ve çoğu zaman çekişmeli bir ilişkiyi vurgulamakta ve çağdaş küresel manzarada gelişmeye devam eden kültürel algıların karmaşıklığının altını çizmektedir.

Sonuç olarak, 19. yüzyıl Avrupa medyası ve sanatında Müslümanların tasviri, hayranlık, korku ve yanlış anlamanın karmaşık bir etkileşimini ortaya koymaktadır. Oryantalist düşüncede derin kökleri olan bu imgeler, Müslümanları genellikle geniş bir çerçevede resmederek egzotizm, despotizm ve barbarlık klişelerini güçlendirmiştir. Gazeteler, edebiyat ve görsel sanatlardaki yaygın tasvirler, Müslümanlara ve İslam dünyasına ilişkin kamu algılarını sadece yansıtmakla kalmadı, aynı zamanda şekillendirdi de. "Doğulu" olana duyulan "hayranlık" bu temsillerde baskın bir özellikti. Avrupa'nın sanat ve edebiyat çevreleri, İslam dünyasının algılanan gizemini romantikleştirerek onu genellikle zenginlik, duygusallık ve gizem dolu bir yer olarak tasvir etti. Ancak bu romantikleştirme iki ucu keskin bir kılıçtı çünkü bu durum İslam kültür ve sanatının bir miktar takdir edilmesine yol açarken, Müslümanların temelde "öteki", farklı ve Avrupa norm ve değerlerinden uzak olduğu görüşünü de besledi. Aynı zamanda, Müslümanları, özellikle de Yunan Bağımsızlık Savaşı sırasında Türkleri barbar ve zalim olarak tasvir etme eğilimi vardı. Bu tür temsiller yalnızca Avrupa'nın siyasi çıkarlarının ve sömürgeci hırslarının bir yansıması değil, aynı zamanda Avrupa'nın kendi kaygılarının ve iç mücadelelerinin de bir izdüşümüdür. Gelişen milliyetçi duygular ve emperyalist arayışlar bağlamında, İslami 'öteki'nin aşağı veya tehdit edici olarak tasvir edilmesi, hem sömürgeci yayılmayı hem de kültürel üstünlük iddialarını haklı çıkarmaya hizmet etmiştir. Romantik ama barbar olan bu ikilemli temsil, Müslüman toplumların gerçekliğinden ziyade Avrupalı bakış açıları ve tutumları hakkında daha fazla şey ortaya koymaktadır. Farklı kültürleri ve halkları yekpare bir "Müslüman" etiketi altına indirgeyen özcü görüş, en az Avrupa'dakiler kadar çeşitli ve karmaşık olan İslam toplumlarının zengin dokusunu aşırı basitleştirmiştir. Dolayısıyla 19. yüzyılda Müslümanların tasviri, Doğu-Batı ilişkileri üzerinde kalıcı etkileri olan daha geniş bir Oryantalizm anlatısının parçası olarak anlaşılmalıdır. Bu tasvirler yalnızca kültürel merakın yansımaları olmayıp, güç dinamikleri ve siyasi gündemlerle iç içedir. Algıları ve politikaları etkileyen mirasları, tarihsel anlatıların eleştirel bir şekilde incelenmesinin ve kültürel etkileşimlerin çok yönlü doğasının tanınmasının önemini vurgulamaktadır. Özünde, 19. yüzyıldaki Müslüman imajı, medya ve sanatın kamu algılarını şekillendirmedeki gücünü ve kültürel ve dini çeşitliliğin hassas ve bilinçli bir şekilde anlaşılması ihtiyacını hatırlatmaktadır. Bu temsiller üzerinde düşünmek, bizi kendi bakış açılarımızı ve önyargılarımızı irdelemeye ve onları yeniden değerlendirmeye iter; bu da tarihin daha kapsayıcı ve doğru bir şekilde anlaşılmasını ve günümüz toplumu üzerindeki etkisini destekleyici niteliktedir.

KAYNAKLAR

American Repertory and Advertiser. "By Demetrius Ypsilanti" (5 Ekim 1821), 2. www.newspapers.com

Anderson, Benedict. *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism.* New York: Verso, 2016.

Abu El-Haj, Nadia. "Edward Said and the Political Present". *American Ethnologist* 32/4 (2005), 538-555.

Barın, Filiz. "Othello: Turks as 'The Other' in the Early Modern Period". *The Journal of the Midwest Modern Language Association* 43/2 (2010), 37-58.

Beaudan, Colette Juilliard. "Réclusion et exclusion: L'ambiguïté du désir dans la représentation de la femme islamique". *Nineteenth-Century French Studies* 23/1-2 (1994-95), 35-41.

Behdad, Ali. "Orientalist Desire, Desire of the Orient". *French Forum* 15/1 (1990), 37-51.

Bennabi, Malek - Rashid, Asma. "The Conditions of the Renaissance". *Islamic Studies* 38/3 (1999), 447-457.

Burney, Shehla. "Orientalism: The Making of Other". *Counterpoints* 417 (2012), 23-39.

Calkin, Siobhain Bly. "Violence, Saracens, and English Identity in Of Arthour and of Merlin". *Arthuriana* 14/2 (2004), 17-36.

Campbell, Caroline - Chong, Alan. *Bellini and The East*. London: The National Gallery, 2005.

Charleston The Courier. "Still later from Europe" (14 Temmuz 1821), 1. www.newspapers.com

Cissen, Martijn. "Bohemond I of Antioch: A Crusading Knight Described by A Lady from the Purple". *Medieval Warfare* 1/4 (2011), 10-12.

Dakhlia, Jocelyne. "Harem: ce que les femmes, recluses, font entre elles". *Clio. Femmes, Genre, Histoire* 26 (2007), 61-87.

Dan, Pierre. *Histoire de Barbarie et de ses corsaires*. Paris: Pierre Rocolet, 1637.

Dennis, Rutledge M. "Social Darwinism, Scientific Racism, and the Metaphysics of Race". *The Journal of Negro Education* 64/3 (1995), 243-252.

Der Scheweierfreund. "Türken(y)" (29 Mayıs 1821), 176. wwww.deutsche-digitale-bibliothek.de/newspaper

Dialla, Ada - Heraclides, Alexis. *Humanitarian Intervention in the Long Nineteenth Century: Setting The Precedent*. Manchester: Manchester University Press, 2015.

Dodwell, Edward. *A Classical and Topographical Tour Through Greece*. Vol.2. London: Rodwell&Martin, 1819.

Dukas, Mikhael. *Bizans Tarihi*. çev. VI. Mirmiroğlu. İstanbul: İstanbul Matbaası, 1956.

Fleck, Andrew. "Here, There, and In Between: Representing Difference in the Travels of Sir John Mandeville". *Studies in Philology* 97/4 (2000), 379-400.

Funkenstein, Amos. "Collective Memory and Historical Consciousness". *History and Memory* 1/1 (1989), 5-26.

Hamilton, Bernard. "Knowing the Enemy: Western Understanding of Islam at the Time of the Crusades". *Journal of the Royal Asiatic Society* 7/3 (1998), 373-387.

Iqbal, Muzaffar. "Islam and Modern Science: Formulating the Questions". *Islamic Studies* 39/4 (2000), 517-570.

Journal des débats. "Au Rédacteur" (28 Ekim 1821), 1-2. www.retronews.fr

Kafé, Esther. "Le mythe Turc et son declin dans les relations de voyage des Européens de la Renaissance". *Oriens* 21 (1968-69), 159-195.

Kentucky Gazette. "Greece" (Ağustos 1826), 1. www.newspapers.com

Kinglake, Alexander William ."Eothen: Traces of Travel from the East". *New England Review* 29/2 (2008), 177-192.

Knoxville Register. "Greece"(1 Ağustos 1823), 2. www.newspapers.com

Kölnische Zeitung. "Türkei" (11 Nisan 1822), 2. wwww.deutsche-digitale-bibliothek.de

Leake, William Martin. *Travels in Northern Greece*. London: J. Rodwell, 1835.

Le Constitutionnel. "Extérieur" (11 Ağustos 1821), 1. www.retronews.fr

Le Journal de Paris. "Variétés: Sur les Grecs" (25 Ekim 1821), 3. www.retronews.fr

Luebbers, Leslie. "Documenting the Invisible: European Images of Ottoman Women 1567-1867". *The Print Collector's Newsletter* 24/1 (1993), 1-7.

Mannheimer Zeitung. "Politische Zeitgeschichte" (9 Haziran 1824), 2. wwww.deutsche-digitale-bibliothek.de

Matteo, Sante. "Horizontal and Vertical Journeys in the Italian Imagination: Marco Polo and Garibaldi versus Dante and Victor Emanuel II". *MLN* 129/3 (2014), 7-20.

Mortimer, Mildred. "Representing the Orient". *The French Review* 79/2 (2005), 296-312.

Neue Zürcher Zeitung. "Türken" (15 Haziran 1821), 3-4. www.e-newspaperarchives.ch

Paul, Nicholas L. "A Warlord's Wisdom: Literacy and Propaganda at the Time of the First Crusade". *Speculum* 85/3 (2010), 534-566.

Pratt, Mary Louise. *Imperial Eyes: Traveling Writing and Transculturation*. New York: Routledge, 2008.

Reginato, Irene. "Le Manuscrit Contarini de la conquête de Constantinople dans un Témoin indirect: Ramusio Traducteur de Villehardouin". *Romania* 134/533-34 (2016), 31-76.

Rose-Redwood, Reuben S. vd. "Collective Memory and the Politics of Urban Space: An Introduction". *GeoJournal* 73/3 (2008), 161-164.

Smarnakis, Ioannis. "Rethinking Roman Identity after the Fall (1453): Perceptions of Romanitas by Doukas and Sphrantzes". *Byzantina Symmeikta* 25 (2016), 211-234.

Stadt Aachener Zeitung. "Rusland" (28 Ağustos 1822), 3. wwww.deutsche-digitale-bibliothek.de

Sundell, Michael. "The Development of the Giaour". *Studies in English Literature* 9/4 (1969), 587-599.

The Guardian. "Greece" (6 Temmuz 1822), 2. www.newspapers.com

The Morning Chronicle. "Greece" (4 Kasım 1824), 2. www.newspapers.com

The Times. "From Greece" (1 Ağustos 1821), 2. www.newspapers.com

Zürcherisch Freitagszeitung. "Angelegenheiten der Christen tm Orient" (3 Ağustos 1821), 1-2. www.e-newspaperarchives.ch

BÖLGESEL ATIK YÖNETİM SİSTEMİ SÜRDÜRÜLEBİLİR GELECEĞİN ANAHTARI

REGIONAL WASTE MANAGEMENT SYSTEM IS THE KEY TO A SUSTAINABLE FUTURE

Öğretim Görevlisi Abdurrahman OLGUN
Gümüşhane Üniversitesi, Kürtün Meslek Yüksekokulu, Mülkiyet Koruma ve Güvenlik Bölümü, Kürtün, Gümüşhane.
ORCID NO: 0000-0001-9901-2703

Öğretim Görevlisi Uğur MAZLUM
Gümüşhane Üniversitesi, Kürtün Meslek Yüksekokulu, Mülkiyet Koruma ve Güvenlik Bölümü, Kürtün, Gümüşhane.
ORCID NO: 0000-0003-4916-5992

ÖZET

Bölgesel atık yönetim sistemi, belirli bir coğrafi bölgede oluşan atıkların toplanması, taşınması, işlenmesi ve bertaraf edilmesi süreçlerini kapsayan bütünleşmiş bir yaklaşımı ifade etmektedir. Bu sistem, çeşitli paydaşları bir araya getirir ve atık yönetimini coğrafi, ekonomik ve çevresel faktörleri dikkate alarak planlar. Böylece, bölgesel düzeyde atık yönetimi etkili bir şekilde gerçekleştirilir. Bölgesel atık yönetim sistemin sağladığı birçok avantaj vardır. Bunlardan bazılar; Kaynak verimliliği, çevresel koruma, maliyet azaltmadır.

Bölgesel düzeyde atık yönetimi, atıkların toplanması, taşınması, geri dönüşümü, bertarafı ve yeniden kullanımı gibi süreçlerin yerel veya bölgesel yönetimler tarafından etkili bir şekilde planlanması ve uygulanmasıdır. Bölgesel düzeyde atık yönetiminin etkili bir şekilde kullanılmasına yönelik bazı stratejiler sunacak olursak:Atık azaltma ve kaynak yönetimi stratejileri, atık ayrıştırma ve geri dönüşüm programları, atık toplama ve taşıma sistemlerinin iyileştirilmesi, atık bertarafı ve geri kazanımı, yasal düzenlemeler ve teşvikler örnek olarak verilebilir.

Bölgesel düzeyde etkili bir atık yönetimi için sürdürülebilirlik, iş birliği ve uzun vadeli planlama önemlidir. Atık yönetiminin başarısı, atık yönetimi stratejilerinin tüm bu faktörleri göz önünde bulundurarak bütüncül bir yaklaşımla uygulanmasıyla sağlanabilir.

Günümüzde çevre sorunları, doğal kaynakların sürdürülebilir bir şekilde kullanılması ve atık yönetimi gibi konular, küresel düzeyde ciddi bir endişe kaynağı haline gelmiştir. Bu bağlamda, bölgesel atık yönetim sistemleri, çevresel sürdürülebilirlik hedeflerine ulaşmada kritik bir rol oynamaktadır. Bu çalışmada bölgesel atık yönetim sisteminin ne olduğu, avantajları, zorlukları ve sürdürülebilir bir gelecekteki rolü incelenerek “Sürdürülebilir Geleceğin Anahtarı” olması için çeşitli öneriler sunulacaktır.

Anahtar kelimeler: bölgesel atık, çevresel koruma, sürdürülebilirlik

ABSTRACT

Regional waste management system refers to an integrated approach that covers the collection, transportation, processing and disposal of waste generated in a specific geographical region. This system brings together various stakeholders and plans waste management taking into account geographical, economic and environmental factors. Thus, waste management is carried

out effectively at the regional level. There are many advantages provided by the regional waste management system. Some of these are; It is resource efficiency, environmental protection, cost reduction.

Waste management at the regional level is the effective planning and implementation of processes such as collection, transportation, recycling, disposal and reuse of waste by local or regional governments. If we present some strategies for the effective use of waste management at the regional level: Waste reduction and resource management strategies, waste separation and recycling programs, improvement of waste collection and transportation systems, waste disposal and recovery, legal regulations and incentives can be given as examples.

Sustainability, cooperation and long-term planning are important for effective waste management at the regional level. The success of waste management can be achieved by implementing waste management strategies with a holistic approach, taking into account all these factors.

Today, issues such as environmental problems, sustainable use of natural resources and waste management have become a serious source of concern at the global level. In this context, regional waste management systems play a critical role in achieving environmental sustainability goals. In this study, what the regional waste management system is, its advantages, difficulties and its role in a sustainable future will be examined and various suggestions will be presented to make it the "Key to a Sustainable Future".

Keywords: regional waste, environmental protection, sustainability

GİRİŞ

Çevrenin hızlı kirlenmesinin birçok sebebi bulunmaktadır. Endüstriyel faaliyetler, fabrikaların atık üretmesiyle sonuçlanır. Bu atıklar, su, hava ve toprağı kirletir.Tarım faaliyetleri, kimyasal gübreler, tarım ilaçları ve tarım atıkları gibi unsurların su kaynaklarına ve toprağa sızmasına neden olabilir.Nüfus artışı, kaynak tüketimini ve atık üretimini artırır. Artan nüfusla birlikte gelen daha fazla tüketim, çevre üzerindeki baskıyı artırır.Etkili atık yönetimi olmayan yerlerde, atıklar çevreyi kirletir. Düzensiz atık depolama ve açık alan yakmalar gibi uygulamalar çevreye zarar verir.Fosil yakıtların kullanımıyla ilgili ulaşım faaliyetleri, hava kirliliğine ve sera gazı emisyonlarına katkıda bulunur.Tüketim alışkanlıklarındaki değişimler, tek kullanımlık plastiklerin, ambalaj malzemelerinin ve atık elektronik eşyaların miktarını artırabilir.Doğal afetler, çevrede kirlilik oluşumuna neden olabilir. Örneğin, sel suları atık depolama alanlarını taşıyabilir veya endüstriyel tesislerin hasar görmesi sonucu atıkların yayılmasına neden olabilir.

Bu faktörlerin bir araya gelmesi, çevre kirliliğinin hızlı bir şekilde artmasına ve çevresel sorunlara yol açmasına neden olabilir. Bu nedenle, çevre kirliliğini azaltmak için sürdürülebilirlik çabaları ve etkili politika önlemleri gereklidir.

Kentsel atıkların ne yapılacağı ve nasıl değerlendirileceği günümüzde önemli bir konudur. Atık miktarı arttıkça, bu atıkların toplanması, taşınması, güvenli bir şekilde depolanması, bertaraf edilmesi ve geri dönüştürülmesini içeren katı atık yönetimi daha önemli hale gelmektedir. Literatürde "toplum tarafından artık işe yaramadığı gerekçesiyle atılan maddelerin topluma ve çevreye zarar vermeden belirli yöntemlerin bilinçli bir şekilde uygulanması ile toplama aşamasından nihai bertaraf aşamasına kadar olan süreci ele alan uygulamalar" (Palabıyık, 1998: 51) olarak tanımlanan katı atık yönetimi, daha az atık üretme, atıkları geri kazanma ve çevreye zarar vermeden bertaraf etme ilkelerine dayanmakta ve disiplinler arası yaklaşımlarla ele alınmaktadır.

Katı atıkların özelliklerini etkileyen birkaç ana faktör bulunmaktadır. Bunlara bakacak olursak; atığın kaynağı, atığın bileşimi ve özellikleri üzerinde büyük bir etkiye sahiptir. Evsel atıklar,

endüstriyel atıklar, tarımsal atıklar gibi farklı kaynaklardan gelen atıkların bileşimleri farklı olabilir.Atıkların bileşimi, atıkların özelliklerini belirler. Organik atıklar, kâğıt, plastik, cam, metal gibi malzemelerin farklı oranlarda bulunması, atıkların özelliklerini değiştirir.Atıkların yoğunluğu, atıkların hacim ve ağırlık özelliklerini belirler. Örneğin, plastik atıklar genellikle hafif olma eğilimindedir, bu da hacim açısından büyük bir alanı kaplayabilir.Atıkların nem içeriği, çürüme, kokma ve diğer biyolojik süreçler üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Nemli atıklar, çürüme süreçlerine daha yatkındır ve kötü kokuların oluşumuna neden olabilir.Bazı atıklar, toksik veya zararlı maddeler içerebilir. Bu maddeler, atıkların çevreye olan etkisini artırabilir ve geri dönüşüm veya bertaraf süreçlerini karmaşık hale getirebilir.Atıklar genellikle ambalaj malzemeleriyle birlikte gelir. Ambalaj malzemelerinin türü ve miktarı, atıkların işlenmesini ve geri dönüşümünü etkileyebilir.Atıkların depolanma ve taşınma koşulları, atıkların fiziksel ve kimyasal özelliklerini etkileyebilir. Örneğin, atıkların uzun süre güneş ışığına maruz kalması, renk değişimine veya kimyasal bozulmaya yol açabilir.

Bu faktörler, katı atıkların özelliklerini belirlerken göz önünde bulundurulmalıdır. Atık yönetimi stratejileri ve geri dönüşüm programları, bu özelliklere uygun olarak tasarlanmalıdır.

Türkiye'de çöp üretimi yıllara göre ve farklı kaynaklardan elde edilen verilere göre değişiklik göstermektedir. Üretilen çöp miktarı, nüfus artışı, kentleşme oranı, tüketim alışkanlıkları ve ekonomik aktivite gibi çeşitli faktörlere bağlı olarak değişebilir.Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) ve Çevre ve Şehircilik Bakanlığı gibi kuruluşlar, çöp üretimi ile ilgili verileri düzenli olarak yayınlamaktadır. Bu veriler, genellikle belediyeler tarafından toplanan atıkları temel alır ve çeşitli analizlerle geniş bir resim sunar.Örneğin, 2020 yılında Türkiye'de toplamda yaklaşık 32 milyon ton evsel atık üretildiği rapor edilmiştir. Ancak, bu rakamın yanı sıra endüstriyel atıklar, inşaat ve yıkım atıkları gibi diğer atık türlerini de hesaba kattığımızda, toplam üretilen atık miktarı daha yüksek olabilir.Yerel yönetimlerin ve çevre kuruluşlarının çöp üretimiyle ilgili verileri toplama ve raporlama süreçlerini izlemek, çöp yönetimi politikalarının geliştirilmesi ve çevresel etkilerin azaltılması için önemlidir. Bu veriler, atık azaltma, geri dönüşüm ve atık bertarafı stratejilerinin planlanması ve uygulanmasında da kritik bir rol oynar.

Hanelerden kaynaklanan atık üretimi, Türkiye'nin en büyük üretim payına sahip olduğu alandır. Ekonomik faaliyetlere göre atık üretimi incelendiğinde, Türkiye ile AB arasında önemli farklılıklar bulunmaktadır. Türkiye'de inşaat sektörünün payı %0 iken, en büyük pay %26,5 ile haneler tarafından üretilmektedir. Başka bir deyişle, atıklar hanelerde üretilmektedir. Madencilik ve taş ocakçılığı sektörü Türkiye'deki atığın %25,6'sını üretmektedir. Enerji, Türkiye'deki toplam atığın %22,6'sını oluşturmaktadır. (Euronews, 2023).

Türkiye'de katı atık hizmetleri genellikle yerel yönetimler tarafından yürütülür. Belediyeler, ilçe veya il sınırları içindeki çöp toplama, taşıma, geri dönüşüm, bertaraf ve atık yönetimi gibi konularla ilgilenirler. Bu hizmetlerin sunumu, belediyelerin sorumluluk alanına girer.Belediyeler, çoğunlukla belediye bünyesinde veya belediye iştiraki olarak kurulan katı atık yönetim şirketleri aracılığıyla bu hizmetleri sağlarlar. Bu şirketler, çöp toplama araçları, geri dönüşüm tesisleri, atık depolama tesisleri gibi altyapıyı işletir ve çöp hizmetlerini yerine getirirler.Ayrıca, bazı özel sektör firmaları da katı atık yönetimi konusunda hizmet sunabilir. Özellikle büyük endüstriyel tesisler veya siteler, atık yönetimi ihtiyaçları için özel şirketlerle sözleşme yapabilirler.

Türkiye'de katı atık yönetimi ve hizmetlerinin düzenlenmesi ve denetlenmesi için Çevre ve Şehircilik Bakanlığı gibi merkezi kuruluşlar da sorumludur. Bu bakanlık, çevre mevzuatının oluşturulması, atık yönetimi standartlarının belirlenmesi ve yerel yönetimlerin atık yönetimi faaliyetlerini denetlemesi gibi görevleri yerine getirir. Ancak, çoğu zaman, yerel yönetimlerin günlük atık hizmetlerini yürütme sorumluluğu bulunur.

Sürdürülebilir Katı Atık Yönetimi: Sürdürülebilir Gelecek

Literatür incelendiğinde, sürdürülebilir kalkınma kavramının ortaya çıkışının Rachel Carson'ın 1962 tarihli kitabı Sessiz Bahar'a dayandığı sıkça dile getirilmektedir. Carson kitabında toplumsal refahın ekonomik, sosyal ve çevresel faktörlerin bir araya gelmesiyle sağlanabileceğini ve bu faktörlerin birbirinden bağımsız olmadığını belirtmektedir (Carson, 1962:15-68). 21. yüzyılda içinde bulunduğumuz toplumun bir tüketim toplumu olduğunu söyleyebiliriz. Tüketim toplumlarında tüketicilerin tükettikleri ürünlerin gerçekten ihtiyaç duydukları ürünler olup olmadığı sorgulanmaz. Bu bireylerin ihtiyaçları farklı şekillerde yönlendirilir. İhtiyaç dışı tüketilen ürünler genellikle prestij ürünleridir ve kişinin sahip olduğuna inandığı sanal ihtiyaçlara yönelmesine neden olur. Bu anlamda gereksiz yere tüketilen her ürün ya da hizmet, doğal kaynakların gereksiz yere tüketilmesidir (Aydın ve Tufan, 2018:398).

Atık yönetimi, atık oluşmasının önlenmesi, oluşurken azaltılması, tekrar kullanılması, ayrıştırılması, biriktirilmesi, toplanması, geçici olarak depolanması, taşınması, ara depolanması, geri dönüşümü, enerji geri kazanımı da dâhil geri kazanılması, bertarafı, bertaraf işlemlerinden sonra izlenmesi, kontrol ve denetimi faaliyetlerini ifade eden bir süreçtir (Atık Yönetimi Yönetmeliği (AYY), 2015: madde 4/k).

Katı atık yönetiminde sürdürülebilirlik kavramı, katı atık yönetim sisteminin politik, kurumsal, sosyal, ekonomik, mali ve teknik özellikler dikkate alınarak yerel özelliklere ve kapasitelere uygun olarak tanımlanması ve ilgili unsurlar (yerel yönetimler, kamu kurumları, sivil toplum kuruluşları, özel sektör) tarafından uygulanması olarak tanımlanmaktadır (Palabıyık, 2001: 43).

Sürdürülebilir katı atık yönetimi, çevresel, ekonomik ve sosyal açıdan sürdürülebilir bir yaklaşımla katı atıkların toplanması, taşınması, geri dönüşümü, bertarafı ve yeniden kullanımının sağlanmasıdır. Bu yaklaşım, kaynakların verimli kullanılmasını, çevresel etkilerin en aza indirilmesini ve toplumun refahının artırılmasını amaçlar. Sürdürülebilir katı atık yönetiminin temel özelliklerine bakacak olursak;

- **Atık Azaltma:** Sürdürülebilir katı atık yönetimi, atık üretimini azaltmayı hedefler. Tüketici bilincinin artırılması, ambalaj kullanımının optimize edilmesi ve ürünlerin daha dayanıklı ve geri dönüştürülebilir malzemelerden üretilmesi gibi önlemlerle atık miktarı azaltılabilir.
- **Geri Dönüşüm ve Yeniden Kullanım:** Sürdürülebilir katı atık yönetimi, geri dönüşüm ve yeniden kullanımın teşvik edilmesini içerir. Geri dönüşüm, ham madde tüketimini azaltarak doğal kaynakların korunmasına ve enerji tasarrufuna katkı sağlar. Yeniden kullanım ise atıkların ikinci bir hayat bulmasını sağlar ve çöp miktarını azaltır.
- **Atıkların Güvenli Bertarafı:** Sürdürülebilir katı atık yönetimi, atıkların güvenli bir şekilde bertaraf edilmesini sağlar. Atıkların açık alanlara bırakılması veya kontrolsüz bir şekilde yakılması gibi pratikler yerine, modern atık bertaraf tesisleri kullanılarak çevresel etkiler en aza indirilir.
- **Toplum Katılımı ve Eğitim:** Sürdürülebilir katı atık yönetimi, toplumun katılımını ve bilinç düzeyini artırmayı hedefler. Eğitim programları, bilgilendirme kampanyaları ve toplumun aktif katılımı, atık yönetimi konusunda farkındalık ve sorumluluk duygusunun artmasına yardımcı olur.
- **Teknolojik İnovasyon:** Sürdürülebilir katı atık yönetimi, teknolojik inovasyonları ve en iyi uygulamaları benimseyerek sürekli iyileştirmeyi teşvik eder. İleri teknoloji atık ayrıştırma ve geri dönüşüm sistemleri, atık yönetiminde daha verimli ve etkili çözümler sunabilir.
- **Çevresel ve Sosyal Etki Değerlendirmesi:** Sürdürülebilir katı atık yönetimi stratejileri, çevresel ve sosyal etkilerin değerlendirilmesini içerir. Proje planlama ve uygulama

aşamalarında, çevresel etki değerlendirmesi ve sosyal etki analizi yapılması, sürdürülebilirlik ilkelerinin göz önünde bulundurulmasını sağlar.

Sürdürülebilir katı atık yönetimi, çevrenin korunması, doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımı ve toplumun refahının artırılması için önemlidir. Bu nedenle, yerel yönetimler, özel sektör ve toplumun iş birliği içinde hareket ederek sürdürülebilir katı atık yönetimi stratejilerinin benimsenmesi ve uygulanması önemlidir.

Katı atık yönetiminde ekonomik sürdürülebilirliği sağlamak, atık yönetimi süreçlerinin maliyet-etkin ve verimli bir şekilde yönetilmesini sağlar. Bu da işletmelerin rekabet gücünü artırırken, çevresel etkilerin azaltılmasına ve kaynakların sürdürülebilir kullanımına katkı sağlar.

Türkiye'de Katı Atık Yönetiminde Yaşanan Sorunlar

Türkiye'de katı atık hizmetleri genellikle yerel yönetimler tarafından yürütülmektedir. Belediyeler, ilçe veya il sınırları içindeki çöp toplama, taşıma, geri dönüşüm, bertaraf ve atık yönetimi vb. konularla ilgili çalışmaları yapmaktadırlar.

Çevre bilincinin eksikliği ve aşırı tüketim kültürü bu sorunun ortaya çıkmasında önemli bir rol oynamaktadır. Atık üretimini büyük ölçüde etkileyen bu durumun en aza indirilmesi atık yönetiminde önemli bir adım olacaktır. Bu sayede atık yönetiminin ilk prensibi olan atık azaltımı ve geri dönüşüm sağlanabilir. Tüm dünyada kabul gören bu ilke ülkemizde de uygulanmaya başlanmıştır; ancak gelişmiş ülkelerdeki oranların çok gerisindedir. Bunun önemli bir nedeni üretilen katı atığın niteliğidir. Ülkemizde kül ve cüruf, atıkların önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Isıtma yöntemleri sonucu ortaya çıkan bu atık türü mevsimsel olarak değişmektedir. Katı atıkların kaynağında ayrı toplanmaması, geri dönüşümün istenilen düzeyde sağlanamamasının nedenidir. Kâğıt gibi geri kazanılabilecek atıklar ayrıştırılmadan atıldığı için özelliklerini kaybetmekte ve geri dönüşüm olasılığını azaltmaktadır. Bu nedenlerle ülkemizde en yaygın katı atık bertaraf yöntemi gelişigüzel/düzensiz dökümdür. Son yıllarda düzenli depolama alanlarına rastlanmakta ve ülke genelinde bazı illerde entegre katı atık yönetim sistemleri denenmektedir. Bu projeler genellikle dış finansmanla desteklenmektedir. Bu desteğin bir kısmı çeşitli koşullarla kredi şeklinde sağlanırken, çok küçük bir kısmı kurumlar tarafından karşılanmaktadır. Ancak ülkemizde bilinen bir başka gerçek de kredi ve sübvansiyonlarla inşa edilen bu tesislerin tam kapasite ile çalışmadığıdır. Bunun temel nedeni katı atık yönetim tesislerinin gerçek fizibilite raporları olmadan inşa edilmesidir (Akdoğan ve Güleç, 2007:46).

Türkiye'nin katı atık politikaları, çevresel etkileri en aza indirmeyi, atıkların etkili bir şekilde yönetilmesini ve geri dönüşüm oranlarının artırılmasını hedefler. Bu politikalar, çeşitli düzenlemeler, yasal çerçeveler ve stratejilerle desteklenmektedir.Türkiye'nin katı atık politikalarının ana hatlarına baktığımızda: Türkiye, ulusal atık yönetim programları geliştirerek katı atık yönetimini koordine etmektedir. Bu programlar, atık yönetimi politikalarının belirlenmesini, uygulanmasını ve değerlendirilmesini içerir.Türkiye'de çevre ile ilgili bir dizi yasa ve yönetmelik bulunmaktadır. Bu kanunlar ve yönetmelikler, katı atık yönetimi konusunda belirli standartları ve gereklilikleri belirler. Örneğin, Atık Yönetimi Yönetmeliği, atık yönetimi ile ilgili genel kuralları ve prosedürleri belirler.Türkiye'de atık ayrıştırma ve geri dönüşümü teşvik etmek amacıyla çeşitli teşvikler ve destekler sunulmaktadır. Geri dönüşüm tesislerine sağlanan vergi indirimleri, geri dönüşüm süreçlerinin maliyetini düşürmeyi ve yatırımları teşvik etmeyi amaçlar.Türkiye, atık yönetimi altyapısını geliştirerek atıkların etkili bir şekilde toplanması, taşınması, işlenmesi ve bertaraf edilmesini sağlar. Bu çerçevede, modern atık toplama araçları, geri dönüşüm tesisleri ve atık bertaraf tesisleri kurulur ve işletilir.

Atık yönetimi konusunda toplumun bilinçlenmesini ve farkındalığın artırılmasını sağlamak için çeşitli eğitim ve bilinçlendirme programları düzenlenir. Okullarda, iş yerlerinde ve halka açık etkinliklerde atık yönetimi konusunda bilgi verilir ve atık azaltma, geri dönüşüm ve doğru atık yönetimi uygulamaları teşvik edilir.Türkiye, atık ithalatı ve ihracatını düzenleyen politikaları belirler. Atık ithalatının çevresel etkilere ve yerel kaynak kullanımına uygun olması sağlanırken, geri dönüşüm ve atık ticaretinin uluslararası standartlara ve sözleşmelere uygun olarak yapılmasına özen gösterilir.

Türkiye'nin katı atık politikaları, çevresel sürdürülebilirliği sağlamak, kaynakları verimli kullanmak ve toplumun refahını artırmak amacıyla sürekli olarak güncellenir ve iyileştirilir. Bu politikaların etkin bir şekilde uygulanması, atık yönetimi süreçlerinin daha verimli hale gelmesini ve çevresel etkilerin azaltılmasını sağlar.

Katı atık hizmetlerinin sunumunda politika ve stratejilerle ilgili sorunlara bakacak olursak, belediyelerin sundukları hizmetlerle ilgili olarak belirledikleri politika ve stratejiler daha etkin ve kaliteli hizmetlerin sunulmasında önemli bir yere sahiptir. Hizmetlerle ilgili politika ve stratejiler, ne tür çalışmalar yapılacağı, bu çalışmaların nasıl yürütüleceği, kaynakların nasıl sağlanacağı gibi birçok konunun önceden belirlenmesi gibi hususları oluşturmaktadır. Bu politika ve stratejilerle ilgili temel sorunlar ise belediye başkanlarının görev sürelerinin kısa olması, uzun vadeli planlarının olmaması, kaynak yetersizliği, profesyonel kadro eksikliği ve özellikle konunun önemine ilişkin farkındalık eksikliğidir(Akdoğan ve Güleç, 2007:58).

Atık Yönetim Sistemi: Sürdürülebilir Geleceğin Anahtarı

Bölgesel atık yönetim sistemleri, sürdürülebilir bir geleceğin temel taşlarından biridir. Bu sistemler, atıkları azaltma, geri dönüşümü teşvik etme ve enerji üretimi gibi sürdürülebilir uygulamaları destekleme konusunda önemli bir rol oynamaktadır. Ayrıca, çeşitli bölgeler arasında bilgi ve deneyim paylaşımını teşvik ederek, atık yönetimi konusundaki en iyi uygulamaların yayılmasına yardımcı olabilirler.Sonuç olarak, bölgesel atık yönetim sistemleri, atık sorunlarıyla başa çıkmak için güçlü bir çözüm sunar. Ancak, başarılı bir şekilde uygulanabilmeleri için yönetim, teknoloji ve toplumsal katılım gibi faktörlere odaklanılması gerekmektedir. Bu sayede, bölgesel atık yönetim sistemleri, daha temiz ve sağlıklı bir çevre için önemli bir adım olabilir.

Bölgesel atık yönetim sistemleri, teknolojik gelişmeler ve yenilikçi çözümlerle daha etkili hale getirilebilir. Özellikle yapay zekâ ve sensör teknolojileri, atık yönetim süreçlerini optimize etmek ve atıkların izlenmesini sağlamak için kullanılabilir. Akıllı konteynerler ve atık takip sistemleri, atık oluşumunu belirleme, toplama süreçlerini iyileştirme ve atık yönetimini daha verimli hale getirme konusunda önemli bir rol oynayabilir.Bölgesel atık yönetim sistemleri, uluslararası düzeyde iş birliği ve standartlarla desteklenmelidir. Bu, farklı ülkeler arasında bilgi paylaşımını artırabilir, en iyi uygulamaların benimsenmesini teşvik edebilir ve küresel atık sorunlarına daha etkili çözümler bulunmasına yardımcı olabilir.

Toplumun bu süreçlere daha aktif katılımını sağlamak için eğitim ve farkındalık kampanyaları düzenlenmelidir. Bireylerin, işletmelerin ve yerel yönetimlerin atık yönetimi konusundaki sorumluluklarını anlamaları ve sürdürülebilir pratiklere yönelmeleri için bilinçlendirilmesi önemlidir.Bölgesel atık yönetim sistemlerini desteklemek için ekonomik teşvikler ve politikalar geliştirilmelidir. Geri dönüşüm ve atık azaltımını teşvik eden mali destekler, özel sektörün ve yerel yönetimlerin bu konuda daha fazla çaba harcamasını sağlayabilir.

Atık toplama araçlarının gidemeyeceği bölgelerde, özellikle ulaşım zorluğu yaşanan, uzak veya izole yerlerde atık yönetimi için alternatif yaklaşımlar ve projeler geliştirilebilir. İşte bu tür yerlerde atık yönetimi için yapılabilecek çalışmalar:

1. **Taşınabilir Geri Dönüşüm Merkezleri:** Taşınabilir geri dönüşüm merkezleri, belirli periyotlarda belli bölgelere getirilebilir. Bu merkezler, geri dönüşebilir atıkları toplama ve işleme imkânı sağlar.
2. **Topluluk Merkezli Atık Yönetimi Projeleri:** Topluluklar, kendi atıklarını yönetmek için örgütlenip, ortak bir atık toplama ve geri dönüşüm programı oluşturabilirler. Bu projeler, topluluk üyelerinin bir araya gelerek atıklarını bir arada toplamasını ve belirli merkezlere ulaştırmasını içerebilir.
3. **Geri Dönüşümü Teşvik Eden Eğitim Programları:** Bilinçlendirme ve eğitim programları, uzak veya ulaşım zorluğu yaşanan bölgelerde önemlidir. Bu programlar, atıkların nasıl ayrılacağı, neden geri dönüşümün önemli olduğu gibi konuları içerebilir.
4. **Teknolojik Çözümler:** Dronlar, sensör teknolojileri ve otomatik ayırt etme sistemleri gibi teknolojik çözümler, atık yönetimini kolaylaştırabilir. Bu tür teknolojiler, uzaktan izleme, atık tespiti ve yönetimini daha etkin bir şekilde gerçekleştirmeye yardımcı olabilir.
5. **Katı Atık Sıkıştırma ve Dönüşümü:** Özellikle uzak bölgelerde, atıkları sıkıştırma ve dönüştürme teknolojileri kullanılabilir. Bu, atıkların hacmini azaltarak taşıma maliyetlerini minimize etmeye yardımcı olabilir.
6. **Yerel İnovasyonlar ve Çözümler:** Uzak bölgelerdeki atık sorunlarına yönelik yerel inovasyonlar ve çözümler bulunabilir. Bu, yerel halkın ihtiyaçlarına uygun, sürdürülebilir ve etkili atık yönetimi çözümlerinin geliştirilmesine katkı sağlar.
7. **İş birlikleri ve Ortak Projeler:** Yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşları, özel sektör ve yerel halk arasında iş birliği ve ortak projeler geliştirilerek atık yönetimi süreci daha etkili bir şekilde yönetilebilir.

Bu tür önlemler, atık yönetiminin zorlu coğrafi koşullarda ve ulaşım zorluğu yaşanan bölgelerde dahi etkili bir şekilde gerçekleştirilmesine yardımcı olabilir.

Okullarda atık toplama konusunda çeşitli projeler uygulanabilir. Bu projeler, öğrencilere atık yönetimi konusunda farkındalık kazandırmak, sürdürülebilir davranışları teşvik etmek ve çevre bilinci oluşturmak amacıyla tasarlanabilir. Okullarda uygulanabilecek atık toplama projelerine örnek verecek olursak; atık ayırma kampanyası, geri dönüşüm sanat projesi, atık toplama yarışması, e-atık toplama projesi, sıfır atık okulu, atık eğitim programları gibi çalışmalar yapılabilir. Bu projeler, öğrencilere atık yönetimi konusunda bilgi kazandırırken aynı zamanda çevre bilincini artırmalarına da yardımcı olabilir. Okullarda bu tür projelerin düzenlenmesi, genç neslin çevre duyarlılığını artırarak sürdürülebilir bir gelecek için önemli bir adım olabilir.

Bölgesel atık yönetim sistemleri, sürdürülebilir bir geleceğin inşasında kilit bir role sahiptir. Yenilikçi teknolojilerin benimsenmesi, uluslararası iş birliği, eğitim ve ekonomik teşviklerle desteklenmeleri, bu sistemlerin etkinliğini artırabilir. Toplumun bu konuda daha bilinçli ve katılımcı olmasıyla birlikte, bölgesel atık yönetim sistemleri çevresel sorunların üstesinden gelmede önemli bir güç olabilirler. Bu nedenle, bireylerden yerel yönetimlere kadar geniş bir katılım ve iş birliği ile bu sistemlerin sürdürülebilir bir gelecekteki rolü daha da güçlenecektir.

KAYNAKLAR

Atık Yönetimi Yönetmeliği, T.C. Resmî Gazete, Sayı: 29314, 02 Nisan, 2015.

Aydın, S., & Tufan, F. (2018). Sürdürülebilirlik ve Yeşil Kavramları Bağlamında Y Kuşağının Satın Alma Davranışları. Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Yayınları, 11(2), 398.

Carson, R. (1962). Sessiz Bahar, (Çeviri: Güler, Çağatay), Palme Yayınları. Ankara. 15-68.

Euronews. (2023). Geri dönüşüm oranı: Atık arıtmada Türkiye'de ve Avrupa'da durum ne?

[Çevrim-içi: https://tr.euronews.com/2023/08/01/geri-donusum-orani-atik-aritmada-turkiyede-ve-avrupada-durum-ne], Erişim Tarihi: 11 Mart 2024.

Güleç, S., & Akdoğan, A. (2007). Sürdürülebilir Katı Atık Yönetimi ve Belediyelerde Yöneticilerin Katı Atık Yönetimiyle İlgili Tutum Ve Düşüncelerinin Analizine Yönelik Bir Araştırma, H.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 25(1), 39-69.

Palabıyık, H. (1998). Çevre Sorunu Olarak Kentsel Katı Atıklar (Çöpler) ve Entegre Katı Atık Yönetimi. Türk İdare Dergisi, 420(70), 45-64.

Palabıyık, H. (2001). Belediyelerde Katı Atık Yönetimi: İzmir Büyükşehir Belediyesi Örneği. Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

DİJİTAL VATANDAŞLIKLA İLGİLİ HAZIRLANAN TEZLERİN İNCELENMESİ
EXAMINATION OF THESES PREPARED RELATED TO DIGITAL CITIZENSHIP

Öğr. Gör. Dr. Akın KARAKUYU
Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, Antakya MYO
Antakya, Hatay.
ORCID NO: 0000-0001-7370-5464

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, Türkiye'de dijital vatandaşlık alanında yapılan tezlerin yıl, tez türü, yöntem, hazırlanan anabilim dalı, çalışma grubu, veri toplama araçları ve veri analizlerine göre incelemektir. Bu kapsamda, hazırlanan 57 lisansüstü tez doküman incelemesi yöntemi ile incelenip içerik analizi tekniği ile analiz edilmiştir. Araştırmanın sonuçlarına göre, tezler, en çok 2023 yılında, yüksek lisans düzeyinde ve ilişkisel tarama yöntemi ile hazırlanmıştır. Tezler, anabilim dalı olarak Türkçe ve Sosyal bilimler anabilim dalında, çalışma grubu olarak öğretmen adayları ile veri toplama aracı olarak çoğunlukla ölçek kullanarak yazılmıştır. Tezlerde veri analizi olarak ise daha çok kestirimsel analizler kullanılmıştır.

Anahtar kelimeler: Dijital Vatandaşlık, Tez, İçerik Analizi.

ABSTRACT

The aim of this study is to examine the theses written in the field of digital citizenship in Turkey according to year, thesis type, method, department, working group, data collection tools and data analysis. In this context, 57 postgraduate theses were examined using the document analysis method and analyzed using the content analysis technique. According to the results of the research, theses were prepared mostly in 2023, at the master's level and with the relational screening method. Theses were written in the Turkish and Social Sciences departments as the departments, with teacher candidates as the working group, and mostly using scales as a data collection tool. Predictive analyzes were mostly used as data analysis in theses.

Keywords: Digital Citizenship, Thesis, Content Analysis.

GİRİŞ

Vatandaşlık, yaşam hakkı, eğitim hakkı ve sağlık hakkı gibi en temel haklardan biridir. Dünya üzerinde bütün bireylerin bir veya birden fazla ülkenin vatandaşlığana sahip olma hakkı vardır. Dijitalleşme ile birlikte vatandaşlık artık dijital bir hale gelmiş ve bu geçişi sağlayan herkes dijital vatandaş olmuştur.

Dijital vatandaşlık, teknolojiyi doğru, etkili, bilinçli ve sorumlu şekilde kullanmak için oluşturulan davranış normları olarak tanımlanmaktadır (Ribble ve Bailey, 2004). Bu tanım dijital vatandaşlıkla ilgili ilk yapılan tanımlamalardan olup şu şekilde detaylandırılabilir; Dijital vatandaş, teknolojiyi etkili bir şekilde kullanan, dijital ortamlardaki içerikleri sorgulayıp yorumlayabilen, güvenirliklerini belirleyebilen, kendi ihtiyaç duyduğu içerikleri oluşturabilen, dijital ortamlarda iletişim kurarken etiğe dikkat eden bireylere denir (A Common Sense Media White Paper, 2011).

Dijital vatandaşlığın günlük yaşamımızdaki izleri günden güne artmaktadır. Bu nedenle bireylerin vatandaşlık kavramına olan bakış açılarını küreselleşen dünya standartlarına göre

düzenlemeleri gerekmektedir (Ohler, 2010). Dünya çapında yaşanan bu değişime karşı durmak mümkün değildir. Bu kapsamda bireylerin dijital vatandaşlığın ne olduğunu bilmesi ve becerilerine sahip olarak gündelik yaşamında kullanabilmesi gerekir.

Dijital vatandaşların ihtiyaçlarının teknoloji erişimi, teknoloji becerileri ve dijital eğitim yetkinlikleri olduğu görülmektedir. Dijital vatandaş olabilmek için öncelikle internet erişiminin olması gerekmektedir. Sonrasında bireylerin teknolojiyi kullanabilecekleri temel düzeyde teknik bilgi ve beceriye sahip olmaları gerekmektedir. Son olarak ise internete ve teknolojik altyapıya yönelik okuryazarlık becerilerine sahip olmaları gerekmektedir (Akdağ ve Şiraz, 2021).

Tıpkı normal vatandaşlıkta olduğu gibi dijital vatandaşlıkta da bireylerin yerine getirmesi gereken sorumlulukları vardır. Dijital vatandaşların dijital ortamlardaki uyması gereken kurallar ve sorumlulukları şöyle açıklayabiliriz;

*Bilgi ve iletişim teknolojilerini etik değerlere uygun kullanmak,

*Dijital ortamlar üzerinden toplumsal ve yönetimsel süreçlere katılmak,

*Alışveriş işlemlerinde sanal ortamların avantajlarını kullanabilmek,

*Dijital ticaret esnasında ruh ve beden sağlığı bütünlüğünü koruyabilmek,

*Dijital ortamlarda nezaket kurallarına uymak,

*Dijital dünyada kişisel verilerinin güvenliğini sağlayabilmek (Ribble, Bailey ve Ross, 2004).

Dijital vatandaşlık günlük yaşamımızın tüm yönlerini düşündüğümüzde çok boyutlu bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Ribble (2015) bu boyutları dijital erişim, dijital ticaret, dijital iletişim, dijital okuryazarlık, dijital etik, dijital hukuk, dijital hak ve sorumluluklar, dijital sağlık ve dijital güvenlik olarak sıralamıştır.

Herhangi bir konuyla ilgili olarak yapılan içerik analizi çalışmalarının genel amacı, konu kapsamında, daha sonra yapılacak akademik çalışmalara yol göstermesi ve genel eğilimlerin belirlenmesidir (Ültay, Akyurt ve Ültay, 2021). Dijital vatandaşlık, güncel ve son yıllarda oldukça fazla çalışılan bir konudur. Bu çalışmada konu ile ilgili alandaki eksiklikleri belirleme ve sonraki çalışmalara yol göstermesi amacıyla dijital vatandaşlıkla ilgili yürütülen tezler incelenmiştir.

Problem Cümlesi:

Dijital vatndaşlıkla ile ilgili hazırlanan tezlerin sonuçları nasıldır?

Alt Problemler:

1- Tezlerin yıllara göre dağılımı nasıldır?
2- Tezlerin türlerine göre dağılımı nasıldır?
3- Tezlerin hazırlandığı anabilim dallarına göre dağılımı nasıldır?
4- Tezlerde kullanılan yöntemlere göre dağılımı nasıldır?
5- Tezlerde kullanılan çalışma gruplarına göre dağılımı nasıldır?
6- Tezlerin veri toplama araçlarına göre dağılımı nasıldır?
7- Tezlerde kullanılan veri analizi tekniklerine göre dağılımı nasıldır?

YÖNTEM

Araştırmanın Yöntemi

Araştırmada dijital vatandaşlıkla ilgili hazırlanan tezlere dijital ortam üzerinden ulaşılmış ve tezler belirlenen inceleme kriterlerine göre incelenmiştir. Bu nedenle çalışma doküman incelemesi yöntemine göre yürütülmüştür. Doküman inceleme yöntemi, birincil veri kaynağı

olarak çeşitli dokümanların elde edilerek, incelenmesi, sorgulanması ve analiz edilmesidir (Sak, vd., 2021).

Evren ve Örneklem

Çalışmada dijital vatandaşlık ile ilgili hazırlanan tezlere YÖK tez merkezi üzerinden ulaşılmıştır. Dijital vatandaşlık kavramları yazılarak tarama yapılmış ve 2024 yılı Nisan ayı itibariyle 57 adet teze ulaşılmıştır. Tezlerin tamamı erişime açık olduğu için incelemeye tamamı alınmıştır. Bu sebeple çalışmada örneklem alma yoluna gidilmemiş evrenin tamamına ulaşılmıştır.

Veri Toplama Araçları

Veriler, araştırmacı tarafından hazırlanan ve belirlenen alt problemlere göre kriterlerin yer aldığı bir form aracılığıyla toplanmıştır. Tezler incelenirken tezlerin yılı, türü, yöntem, veri toplama araçları, verilerin analizi, çalışma grubu ve tezlerin hazırlandığı anabilim dalı değişkenleri ele alınmıştır.

Verilerin Analizi

Verilerin analizinde içerik analizi tekniğinden faydalanarak bulgular yüzde ve frekanslar halinde verilmiştir. Belirlenen alt problemler çerçevesinde incelenen değişkenlerin frekans ve yüzdelikleri hesaplanarak verilmiştir.

BULGULAR

Tablo 1. Tezlerin Yıllara Göre Dağılımları

Yıl	f	%	Yıl	f	%
2012	1	1.7	2019	9	15.8
2013	-	-	2020	4	7
2014	-	-	2021	5	8.8
2015	3	5.3	2022	13	22.8
2016	3	5.3	2023	14	24.6
2017	1	1.7	2024 (Nisan)	2	3.5
2018	2	3.5	Toplam	57	100

Tablo 1'de görüldüğü gibi, dijital vatandaşlıkla ilgili tezler Türkiye'de 2012 de başlamıştır. 2013 ve 2014 yıllarında konuyla ilgili herhangi bir tez çalışması yoktur. En fazla tez ise %24.6 ile 2023 yılındadır.

Tablo 2. Tezlerin Türü

Tür	f	%
Yüksek Lisans	48	84.2
Doktora	9	15.8
Toplam	57	100

Tablo 2'de görüldüğü gibi, yapılan tezlerin çoğunluğu yüksek lisans düzeyindedir. Yüksek lisans tezlerinin oranı % 84.2, doktora çalışmalarının oranı ise %15.8 dir.

Tablo 3. Tezlerin Hazırlandığı Anabilim Dalları

Anabilim Dalı	f	%	Anabilim Dalı	f	%
Türkçe ve Sosyal Bilimler	17	29.8	Özel Eğitim	1	1.7
BÖTE	11	19.3	Gazetecilik	1	1.7
Temel Eğitim	7	12.3	Güzel Sanatlar	1	1.7
Eğitim Bilimleri	6	10.5	İnsan ve Toplum Bilimleri	1	1.7
Yönetim Bilişim	3	5.3	Sosyoloji	1	1.7
Matematik ve Fen	2	3.5	PDR	1	1.7
BESYO	2	3.5	Karakter ve Değer Eğitimi	1	1.7
Yaşam Boyu Öğrenme	1	1.7	Toplam	57	100
Eğitimde Drama	1	1.7			

Tablo 3'de görüleceği üzere, tezler 16 farklı anabilim dalında hazırlanmıştır. En çok 17 tez ile %29.8 oranında Türkçe ve Sosyal bilimler anabilim dalında ardından ise %19.3 ile bilgisayar ve öğretim teknolojileri anabilim dalında hazırlanmıştır.

Tablo 4. Tezlerin Yöntemi

Yöntem	f	%
İlişkisel Tarama	17	29.8
Tarama	14	24.6
Karma	14	24.6
Deneysel	5	8.8
Durum Çalışması	3	5.2
Eylem Araştırması	2	3.5
Doküman İncelemesi	2	3.5
Toplam	57	100

Tablo 4'de görüleceği üzere, dijital vatandaşlıkla ilgili hazırlanan tezlerinin çoğunluğu nicel araştırma yöntemleri kullanarak yürütülmüştür. En çok kullanılan yöntem % 29.8 ile ilişkisel tarama yöntemidir. Bu yöntemi %24.6 ile tarama ve karma yöntemler takip etmektedir. En az kullanılan yöntemler ise %3.5 ile doküman incelemesi ve eylem araştırması yöntemleridir.

Tablo 5. Tezlerin Hazırlandığı Çalışma Grupları

Çalışma Grubu	f	%	Çalışma Grubu	f	%
Öğretmen Adayları	18	32.1	İlkokul Öğrencileri	2	3.6
Öğretmen	10	17.8	Özel Eğitime İhtiyaç Duyan	1	1.8
Ortaokul Öğrencileri	9	16.1	Okul Yöneticisi	1	1.8
Üniversite Öğrencileri	5	8.9	Ebeveyn	1	1.8
Yetişkinler	3	5.3	Kadın Girişimci	1	1.8
Kamu Çalışanları	2	3.6	Azınlıklar	1	1.8
Lise Öğrencileri	2	3.6	Toplam	56	100

Tablo 5'de görüleceği üzere, tezlerde 13 farklı çalışma grubu ile çalışılmıştır. En fazla çalışılan çalışma grubu %32.1 ile öğretmen adaylarıdır. Daha sonra %17.8 ile öğretmenler en fazla çalışılan gruptur. En az çalışılan gruplar ise %1.8 ile özel eğitime ihtiyaç duyan bireyler, okul yöneticileri, ebeveynler, kadın girişimciler ve azınlıklar olmuştur.

Tablo 6. Tezlerde Kullanılan Veri Toplama Araçları

Veri Toplama Araçları	f	%
Ölçek	47	56.7
Görüşme Formu	19	22.9
Gözlem Formu	6	7.2
Günlük	4	4.8
Başarı Testi	3	3.6
Anket	2	2.4
Doküman	2	2.4
Toplam	83	100

Tablo 6'da görüldüğü gibi, tezlerde veri toplama aracı olarak en çok % 56.7 ile ölçek kullanılmıştır. En az ise %2.4 oranı ile anket ve doküman veri toplama aracı olarak kullanılmıştır.

Tablo 7. Tezlerde Kullanılan Veri Analizleri

Kullanılan Analiz Teknikleri	f	%
Kestirimsel	36	36
Korelasyon	17	17
İçerik Analizi	13	13
Faktör	10	10
Betimsel Analiz	7	7
Betimsel İstatistik	5	5
Kovaryans	5	5
Regresyon	4	4
Madde Analizi	3	3
Toplam	100	100

Tablo 7'de görüldüğü gibi verilerin analizinde en çok %36 oranı ile kestirimsel analizler kullanılmıştır. Sonrasında %17 ile korelasyon analizi sıklıkla kullanılan analiz tekniği olarak karşımıza çıkmaktadır. En az %3 ile madde analizi en az kullanılan analiz tekniğidir.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu çalışmada günümüzün vatandaşlık türü olan dijital vatandaşlık alanında Türkiye'deki üniversitelerde yayımlanan tezler incelenmiştir. İlk olarak 2012 yılında başlayan tezler 2013 ve 2014 yıllarında hiç yayınlanmamıştır. Daha sonraki yıllarda her yıl ortalama 2-3 tez hazırlansa da esas artış 2019 yılından sonra yaşanmış ve özellikle son 5 yılda tezlerin 3'te 2'si yayımlanmıştır. Son 5 yıldaki artışta şüphesiz yaşanan pandemi etkili olmuştur. Pandemi döneminde insanlar sosyal izalasyon yaşamış, iş ve gündelik yaşamını uzaktan veya seyreltilmiş

bir şekilde devam ettirmiştir. Yaşanan bu gelişmeler araştırmacıların dijital vatandaşlık konusuna eğilmelerini sağlamış vatandaşların ise dijtal vatandaşlık becerileri gelişmiştir.

2024 Nisan ayı itibariyle hazırlanan tez sayısı 57 dir. Bu tezlerin %84.2'si yüksek lisans %15.8'i doktora düzeyinde hazırlanmıştır. Dijital vatandaşlık ile ilgili, tez düzeyinde çok fazla çalışılan bir konu olmaması ve özellikle pandemi dönemi ile birlikte daha çok çalışılıyor olması nedeniyle şu aşamada yüksek lisans tezlerinin sayısı doktora tezlerine göre daha çok diyebiliriz. İlerleyen yıllarda hem tez sayısında hem de doktora düzeyinde hazırlanan tez sayılarında artış olabileceği ifade edilebilir.

Hazırlanan tezler 16 farklı anabilim dalında hazırlanmıştır. Dijital vatandaşlık birçok alt boyutu olan ve herkesi ilgilendiren bir konu olduğu için çok sayıda farklı anabilim dalında konu ile ilgili tez hazırlanmıştır. En çok %29.8 ile Türkçe ve Sosyal Bilimler anabilim dalında hazırlanmıştır. Bunun sebebi vatandaşlık konusunun sosyal bilgiler dersinin öğrenme alanlarından biri olmasıdır. Dijital boyutu olması nedeniyle ikinci sırada en çok %19.3 ile bilgisayar ve öğretim teknolojileri anabilim dalında çalışılmıştır.

Tezlerde kullanılan yöntem % 29.8 ile ilişkisel tarama yöntemi olmuştur. İlişkisel tarama modeli, en az iki veya daha çok sayıda değişken arasındaki ilişkinin düzeyini ve derecesini ortaya koymaya çalışan çalışmalardır (Karasar, 2013). Araştırmacılar tezlerde dijital vatandaşlığın, dijital okuryazarlık, yaşam boyu öğrenme, teknoloji liderliği, dijital akıcılık, 21.yy becerileri, temel teknoloji yeterlikleri, dijital veri güvenliği, siber zorbalık gibi farklı birçok değişkenle olan ilişkisini incelemişlerdir. Dijital vatandaşlık farklı birçok alanla ilgili olması nedeniyle araştırmacılar farklı değişkenlerle ilişkisini incelemeye çalışmışlardır. İkinci sırada en çok kullanılan yöntem %24.6 ile hem tarama hem de karma yöntemle yürütülen çalışmalar olmuştur. Araştırmacılar tarama çalışmalarında dijital vatandaşlığın katılımcı grupların demografik özelliklerine göre anlamlı farklılık gösterip göstermediğini incelemişlerdir. Karma araştırmalarda ise dijital vatandaşlığı hem nitel hem de nicel veri toplama araçları kullanarak incelemeye çalışmışlardır. Tezlerde kullanılan yöntemlerde durum çalışmaları %5.2 eylem araştırmaları ise %3.5 oranı ile az çalışılan yöntemler olarak karşımıza çıkmaktadır. Oysaki durum çalışması ile yürütülen çalışmalar derinlemesine inceleme imkânı sağlayan eylem araştırmaları ise belirlenen problemin çözümünün uygulanan eylem planları ile sağlandığı çalışmalardır. Bu bulgulara benzer şekilde; Öztürk (2021) dijital vatandaşlık araştırmalarını incelediği çalışmada tarama çalışmalarının ve ölçek geliştirme çalışmalarının yaygın olarak kullanıldığını ve deneysel çalışmaların sayısının az olduğunu ortaya koymuştur.

Çalışma grubu olarak karşımıza en çok % 32.1 ile öğretmen adayları çıkmaktadır. Öğretmen adaylarını %17.8 ile öğretmenler takip etmektedir. Tezlerden birinde doküman incelemesi yapıldığı için çalışma grubu kullanılmamıştır. 13 farklı çalışma grubuna çalışmalar kapsamında yer verilmiştir. Dijital vatandaşlık her yaştan ve her kesimden insanı etkileyen bir olgudur. Özellikle yetişkinler, kamu çalışanları, lise öğrencileri, ebeveynler ile yapılan çalışmalar oldukça azdır. Buradan hareketle araştırmacıların daha çok kolay ulaşabilecekleri öğretmen adayları ve meslektaşları olan öğretmenlerle çalışmalar yürüttükleri ifade edilebilir. Geleceğimiz olan gençlere yön verecek olan öğretmenlerin ve öğretmen adaylarının dijital vatandaşlık hakkında bilgisi olması bu çalışma grupları ile fazlaca çalışması önemli olup bundan sonraki araştırmalarda diğer çalışma grupları ile yapılan çalışmaların sayısının artması bir ihtiyaç olarak değerlendirilebilir. Bozkurt (2023) ilkokul eğitiminde dijital vatandaşlıkla ilgili yapılan çalışmaları incelediği çalışmasında en çok çalışılan grubun öğretmen adayları olduğu ve yine ilkokul öğrencileri ile yapılan çalışmaların sınırlı olduğu sonucuna bu çalışmadaki bulgulara benzer şekilde ulaşmıştır.

Veri toplama aracı olarak tezlerde en çok %56.7 ile ölçek kullanılmıştır. Ölçekler, ölçme işlemini nicelleştirmenin yanında sonuçların niteliğinide belirlemeye yardımcı olan araçlardır

(Karakoç ve Dönmez, 2014). Çalışmada incelenen tezlerde çoğunlukla ilişkisel tarama, tarama ve karma araştırma yöntemleri kullanıldığı için en çok kullanılan ölçme aracı olarak ölçekler karşımıza çıkmaktadır. Ölçeklerden sonra en çok kullanılan veri toplama aracı görüşme formlarıdır. Görüşme yoluyla detaylı bir şekilde katılımcılardan deneyimler, tutumlar, düşünceler, niyetler, yorumlar ve algılar anlamaya çalışılır (Yıldırım ve Şimşek, 2012). Görüşme formları ise eylem, durum ve karma yöntemle yürütülen çalışmalarda nitel verilerin elde edilmesinde kullanılmıştır.

Verilerin analizinde en çok %36 ile kestirimsel ve %17 ile korelasyon analizleri kullanılmıştır. Bunun sebebi olarak çalışmaların çoğunluğunda tarama ve ilişkisel tarama yöntemlerinin kullanılıp nicel verilerin elde edilmesidir. Gözel ve Toptaş (2023) sayısal verileri analiz etmede ve düzenlemede daha çok kestirimsel analiz tekniğinin kullanıldığını belirtmişlerdir. İçerik analizi %13 oranı yine çoğunlukla kullanılan bir başka veri analizi tekniğidir. İçerik analizi, yazılı ve sözlü verilerin sistemli bir şekilde analiz edilmesi ve bunların uygun biçimde kodlanarak sayısallaştırılmasıdır (Balcı, 2013). İçerik analizleri, sosyal bilimler alanı içerisinde özellikle eğitim bilimleri çalışmalarında sıklıkla kullanılmaktadır (Loomis, Davis, Cruden, Padilla ve Drazen, 2021). Bu çalışma kapsamında incelenen tezlerde de özellikle nitel verilerin analizinde yaygın bir şekilde içerik analizinden yararlanılmıştır. Verilerin analizinde göze çarpan bir başka veri analizi tekniği faktör analizidir. Tezlerde kullanılan faktör analizi tekniğinin oranı %10 dur. Faktör analizi, birden fazla değişkene bağlı olan bir değişkeni açıklayarak madde sayısını ve faktör yüklerini belirlemede kullanılan analizdir (Semerci, 2004). Bu durum araştırmacıların tezlerinde dijital vatandaşlıkla ilgili ölçekler geliştirildiğini ortaya koymaktadır.

ÖNERİLER

Çalışmadan elde edilen bulgular sonucunda şu öneriler getirilebilir;

Dijital vatandaşlıkla ilgili tezler 16 farklı anabilim dalında hazırlanmıştır. Özellikle mühendislik, felsefe, insan kaynakları vb. farklı anabilim dallarında tez çalışması yapan adayların dijital vatandaşlıkla ilgili tezler hazırlamaları önerilebilir.

Tezlerde yöntem olarak deneysel, durum ve eylem araştırması yöntemlerinin az kullanıldığı belirlenmiştir. Araştırmacılara konu ile ilgili bahsedilen yöntemlerle, farklı veri toplama araçları kullanarak, derinlemesine ve detaylı çalışmalar yapmaları tavsiye edilebilir.

Çalışma grubu olarak çoğunlukla öğretmenler ve öğretmen adayları ile çalışmalar yürütülmüştür. Teknolojiyi en yoğun kullanan üniversite öğrencileri ve lise öğrencileri ile ebeveyn, kamu görevlisi, yetişkinler gibi toplumun farklı kesimleri ile çalışmalar yürütülmesi önerilebilir.

KAYNAKLAR

A Common Sense White (2011). Digital literacy and citizenship in the 21st century. https://www.commonsensemedia.org/sites/default/files/uploads/pdfs/DigitalLiteracyandCitizenshipWhitePaper-Mar2011.pdf

Akdağ, H. & Şiraz, F. (2021). Dijital vatandaşlığa dönüşüm (Türkiye Özelinde): Literatür taraması. *Kamu Yönetimi Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi*. (1), 77-97.

Balcı, A. (2013). *Sosyal bilimlerde araştırma: yöntem, teknik ve ilkeler*. Ankara: Pegem Yayınları

Bozkurt, M. (2023). *İlkokul eğitiminde dijital vatandaşlıkla ilgili yapılan çalışmaların meta sentez yoluyla incelenmesi,* Yüksek Lisans Tezi. Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Gözel, E., & Toptaş, V. (2023). Türkiye'de 2004-2022 yılları arasında ilkokul matematik öğretiminde eğitsel oyun kullanımı üzerine yapılmış çalışmaların incelenmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi, 24*(1), 570-614. https://doi.org/10.29299/kefad.1142685

Karakoç, F.Y. & Dönmez, L. (2014). Ölçek geliştirme çalışmalarında temel ilkeler. *Tıp Eğitimi Dergisi, 13*(40), 39-49.

Karasar, N. (2013). *Bilimsel araştırma yöntemi* (25.baskı). Ankara, Nobel Yayın Dağıtım.

Loomis, A., Davis, A., Cruden, G., Padilla, C. & Drazen, Y. (2021). Early childhood suspension and expulsion: A content analysis of state legislation. *Early Childhood Education Journal*. https://doi.org/10.1007/s10643-021-01159-4

Ohler, J. B. (2010). *Digital community, digital citizen. thousand oaks*: Corwin Press.

Öztürk M. (2021). Dijital vatandaşlık araştırmalarının incelenmesi: Kavramsal ve yöntemsel eğilimler. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi, 11*(2), 385-393. https://doi.org/10.5961/jhes.2021.457

Ribble, M., Bailey, G. & Ross, T.W. (2004). Digital citizenship: Addressing appropriate technology behavior. *Learning & Leading with Technology, 32* (1), 6-12.

Ribble, M. S., & Bailey, G. D. (2004). Digital citizenship focus questions for implementation. *Learning & Leading with Technology, 32*(2), 12-15.

Ribble, M. (2015). *Digital citizenship in schools: Nine elements all students should know*. International Society for Technology in Education.

Sak, R., Şahin Sak, İ. T., Öneren Şendil, Ç. & Nas, E. (2021). Bir araştırma yöntemi olarak doküman analizi. *Kocaeli Üniversitesi Eğitim Dergisi, 4*(1), 227-256. https://doi.org/10.33400/kuje.843306

Semerci, Ç. (2004). İlköğretim türkçe ve matematik ders kitaplarını genel değerlendirme ölçeği. *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi, 28*(1), 49-54.

Ültay, E., Akyurt, H. & Ültay, N. (2021). Sosyal bilimlerde betimsel içerik analizi. *IBAD Sosyal Bilimler Dergisi, (10*), 188-201.

Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2012). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri.* Seçkin Yayıncılık.

ORTAOKUL FEN BİLİMLERİ ÖĞRETİM PROGRAMININ KAZANIM - İÇERİK UYUMU

ACQUISITIONS - CONTENT COMPATIBILITY OF THE SECONDARY SCHOOL SCIENCE CURRICULUM

Öğr. Gör. Dr. Akın KARAKUYU
Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, Antakya MYO
Antakya, Hatay.
ORCID NO: 0000-0001-7370-5464

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, ortaokul fen bilimleri öğretim programı kazanımlarının içerik ile uyumlarının incelenmesidir. Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. Çalışmada veriler, MEB Talim terbiye kurulu tarafından yayınlanan 2018 yılı fen bilimleri öğretim programı kazanımları ve ders kitabındaki içerikler incelenerek elde edilmiştir. Verilerin analizinde ortalama ve yüzde analizi kullanılmıştır. Araştırmanın sonuçlarına göre, 5. sınıf fen bilimleri dersi kazanım içerik uyuşma oranı %86, 6.sınıf %89.75, 7.sınıf %88.5 ve 8.sınıf fen bilimleri dersi kazanım içerik uyuşma oranı ise %84.75 dir. Sonuç olarak, ortaokul fen bilimleri öğretim programlarının kazanım ve içerik uyum ortalamalarının yüksek olduğu bu nedenle kazanım ve içeriklerin birbiri ile uyumlu olduğu söylenebilir.

Anahtar kelimeler: Fen Bilimleri Öğretim Programı, Kazanım, İçerik.

ABSTRACT

The aim of this study is to examine the compatibility of the acquisitions of the middle school science curriculum with the content. Document analysis method, one of the qualitative research methods, was used in the study. The data were obtained by examining the objectives and content of the 2018 science curriculum published by the Ministry of National Education. Mean and percentage analysis were used to analyze the data. According to the results of the study, the 5th grade science course outcome content matching rate is 86%, 6th grade 89.75%, 7th grade 88.5% and 8th grade science course outcome content matching rate is 84.75%. As a result, it can be said that the achievement and content alignment averages of secondary school science curricula are high, so it can be said that the achievements and contents are compatible with each other.

Keywords: Science Curriculum, Acquisition, Content

GİRİŞ

Toplumların gelişmesinde en önemli etkenlerden biri de eğitimdir. Gelişime yön verebilmek için devletler kendi eğitim politikalarını oluşturmakta ve bu doğrultuda bireyler yetiştirmeyi amaçlamaktadır. Eğitim politikalarının uygulanabilmesinde en önemli rehber ise öğretim programlarıdır.

Eğitim faaliyetlerin hedefler doğrultusunda yürütülebilmesi ve kontrol edilebilmesi için programlara ihtiyaç duyulmaktadır. Eğitim programları, eğitim ve öğretim sürecinin planlı, düzenli ve sistemli bir şekilde yürütülmesini sağlayan programlardır (Anderson vd., 2010). Eğitim programları geniş kapsamlı olması nedeniyle uygulanabilmeleri için öğretim programları hazırlanmaktadır. Öğretim programı, okullarda ulaşılması planlanan hedefleri bunları gerçekleştirecek kazanımları ve içerikleri gösteren ve bu süreçte öğretmene rehberlik edecek düşünceleri kapsayan kılavuza denir (Arslan vd. 2001). Bu kapsamda öğretim

programları öğrenme öğretmen süreci içerisinde öğretmenlere yol gösteren ve rehberlik eden bir kılavuzdur.

Eğitim programlarının dört temel ögesi olan hedef, içerik, öğrenme-öğretme etkinlikleri ve değerlendirme ögeleri aynı zamanda bir öğretim programının oluşturulmasında da gereklidir. Bu anlamda eğitim programının en temel yapı taşını öğretim programı oluşturmaktadır (Şeker, 2012). Bir başka ifadeyle öğretim programlarıda bu dört temel ögeyi içerisinde barındırmaktadır. 2005 yılında yapılandırmacı yaklaşıma geçilmesi ile birlikte öğretim programlarında değişikliklere gidilmiştir. Programlarda temel ögelerden birincisi olan hedef ifadesi yerine bilgi, beceri, tutum ve değerleri kapsayan kazanım ifadesi kullanılmaya başlamıştır. İçerikler ise konuların çok fazla olması nedeniyle hafifletilmiş, öğrencilerin fikir üretme ve yargıda bulunmalarını sağlayacak şekilde düzenlenmiştir (Alabaş ve Kamer, 2007).

Kazanımlar, programın asıl amacını taşıyan tüm tasarım sürecine yön veren sürecin sonunda öğrencilerde bulunması gereken bilgi, beceri ve tutumları belirten ifadelerdir (Kiouri ve Skoumios, 2017). Bir bakıma kazanımlar, öğretim programlarının karakteristik özelliklerini taşıyan mikro düzeydeki birimlerdir (Ayvacı, Alev ve Yıldız, 2015). Kazanımlar, öğrenilecek ögelerin belirlenmesi, yürütülmesini ve değerlendirilmesini sağlayıcı özelliktedir (King & Evans, 1991). İçerikler ikinci temel öğe olarak kazanımlara göre belirlenir. İçerik, kazanımlar doğrultusunda program kapsamında ne öğretelim sorusuna cevap aranan öğedir (Demirel, 2011). Programlarının en önemli öğesinin kazanımlar olduğu söylenebilir çünkü kazanımlar programın diğer tüm öğelerini (içerik, öğrenme-öğretme süreci, değerlendirme) etkileme (Kubat, 2015) özelliğine sahip olduğu için kazanımlar hem içerikle hem de programın diğer öğeleri ile yakından ilişkilidir.

Öğretim programlarının tasarlanma aşamasında, dört temel öğe arasında öncelikle kazanımların ardından kazanımlara uygun olacak şekilde içeriğin belirlenmesi gerekir (Çelik, 2006). Öğretim programlarında kazanım içerik uyumu öğrencilerin, doğrudan hedeflenen bilişsel, duyuşsal ve psiko motor becerileri elde etmek için gerekli materyallerle çalışmalarını sağlarken öğretmenlerinde derslerini planlama ve uygulama süreçlerini kolaylaştıracaktır. Bu nedenle, bir programdaki kazanım ve içerik uyumu programın işlevselliği açısından önemlidir. Bu bağlamda çalışmada ortaokul fen bilimleri öğretim programında yer alan kazanım ve içeriklerin uyumunu incelemek amaçlanmıştır. Çalışma bir genel araştırma problemi ve dört alt problem çerçevesinde yürütülmüştür.

Problem Cümlesi:

Ortaokul fen bilimleri öğretim programındaki kazanım – içerik uyumu nedir?

Alt Problemler:

1- 5.sınıf fen bilimleri öğretim programındaki kazanım – içerik uyumu nedir?
2- 6.sınıf fen bilimleri öğretim programındaki kazanım – içerik uyumu nedir?
3- 7.sınıf fen bilimleri öğretim programındaki kazanım – içerik uyumu nedir?
4- 8.sınıf fen bilimleri öğretim programındaki kazanım – içerik uyumu nedir?

YÖNTEM

Araştırmanın bu bölümünde, çalışmanın yöntemi, evren-örneklem, verilerin toplanması ve analizi hakkında bilgiler verilmiştir.

Araştırmanın Yöntemi

Araştırmada ortaokul fen bilimleri öğretim programındaki kazanımlara MEB Talim ve Terbiye Kurulu'nun dijital ortamı üzerinden doküman olarak ulaşılmış ve incelenmiştir. Bu nedenle çalışma doküman incelemesi yöntemine göre yürütülmüştür. Doküman inceleme yöntemi, konu

ile ilgili birincil veya ikincil olabilecek dokümanların ve verilerin toplanarak, gözden geçirilmesi, sorgulanması ve analizi olarak tanımlanabilir (Özkan, 2021).

Evren ve Örneklem

Çalışmanın örneklemini 5-6-7-8. Sınıflar fen bilimleri öğretim programındaki kazanımlar oluşturmaktadır. Çalışma kapsamında fen bilimleri öğretim programındaki kazanımların tamamı incelendiği için örneklem alma yoluna gidilmemiş evrenin tamamına ulaşılmıştır.

Verilerin Toplanması

Veriler, MEB Talim ve Terbiye Kurulunun yayınladığı ortaokul fen bilimleri öğretim programında yer alan kazanımlar ve ders kitaplarındaki içerikler incelenerek toplanmıştır. Kazanım ve içerikler, bilim uzmanı bir fen bilgisi öğretmeni ve bir eğitim programları ve öğretim alanında Dr. Öğrt. Üyesi uzman tarafından incelenerek uyumları 1-5 arasında puanlanmıştır.

Verilerin Analizi

Verilerin analizinde betimsel istatistiklerden yüzde ve ortalama analizlerinden yararlanılmıştır. Fen bilimleri dersindeki konu alanlarında yer alan kazanımlara uzmanların vermiş olduğu puanların ortalaması alınmış daha sonra iki uzmanın görüşlerinin ortalamasının yüzdesi belirlenmiştir. Son olarak ise dört konu alanındaki yüzdeliklerin ortalaması alınarak sınıf bazındaki uyuşma oranları belirlenmiştir.

BULGULAR

Tablo 1. 5.Sınıf Kazanım ve İçerik Uyum Oranları

	Dünya ve Evren $\bar{X}$	Canlılar ve Yaşam $\bar{X}$	Fiziksel Olaylar $\bar{X}$	Madde ve Doğası $\bar{X}$
Uzman 1	4.5	4.2	4	4.5
Uzman 2	4.3	3.8	4.1	5
Ortalama	4.4	4	4.05	4.75
Yüzde	88	80	81	95
Uyuşma Oranı (%)		86		

Tablo 1'de görüleceği üzere, uzmanların dünya ve evren konu alanındaki uyuşma oranı %88, canlılar ve yaşam konu alanındaki uyuşma oranı %80, fiziksel olaylar konu alanındaki uyuşma oranı %81 ve madde ve doğası konu alanındaki uyuşma oranı %95 tir. 5.sınıf fen bilimleri dersi kazanım içerik uyuşma oranı ise %86 dır.

Tablo 2. 6.Sınıf Kazanım ve İçerik Uyum Oranları

	Dünya ve Evren $\bar{X}$	Canlılar ve Yaşam $\bar{X}$	Fiziksel Olaylar $\bar{X}$	Madde ve Doğası $\bar{X}$
Uzman 1	4.3	4.6	4.2	4.8
Uzman 2	4.3	4.7	4.4	4.6
Ortalama	4.3	4.65	4.3	4.7
Yüzde	86	93	86	94
Uyuşma Oranı (%)		89.75		

Tablo 2'de görüleceği üzere, uzmanların dünya ve evren konu alanındaki uyuşma oranı %86, canlılar ve yaşam konu alanındaki uyuşma oranı %93, fiziksel olaylar konu alanındaki uyuşma oranı %86 ve madde ve doğası konu alanındaki uyuşma oranı %94 tür. 6.sınıf fen bilimleri dersi kazanım içerik uyuşma oranı ise %89.75 dir.

Tablo 3. 7.Sınıf Kazanım ve İçerik Uyum Oranları

	Dünya ve Evren $\bar{X}$	Canlılar ve Yaşam $\bar{X}$	Fiziksel Olaylar $\bar{X}$	Madde ve Doğası $\bar{X}$
Uzman 1	4.3	4.7	4.2	4.8
Uzman 2	4.1	4.5	4.3	4.5
Ortalama	4.2	4.6	4.25	4.65
Yüzde	84	92	85	93
Uyuşma Oranı (%)		88.5		

Tablo 3'de görüleceği üzere, uzmanların dünya ve evren konu alanındaki uyuşma oranı %84, canlılar ve yaşam konu alanındaki uyuşma oranı %92, fiziksel olaylar konu alanındaki uyuşma oranı %85 ve madde ve doğası konu alanındaki uyuşma oranı %93 tür. 7.sınıf fen bilimleri dersi kazanım içerik uyuşma oranı ise %88.5 dir.

Tablo 4. 8.Sınıf Kazanım ve İçerik Uyum Oranları

	Dünya ve Evren $\bar{X}$	Canlılar ve Yaşam $\bar{X}$	Fiziksel Olaylar $\bar{X}$	Madde ve Doğası $\bar{X}$
Uzman 1	4	4.4	4.3	4.7
Uzman 2	3.6	4.5	4	4.4
Ortalama	3.8	4.45	4.15	4.55
Yüzde	76	89	83	91
Uyuşma Oranı (%)		84.75		

Tablo 4'de görüleceği üzere, uzmanların dünya ve evren konu alanındaki uyuşma oranı %76, canlılar ve yaşam konu alanındaki uyuşma oranı %89, fiziksel olaylar konu alanındaki uyuşma oranı %83 ve madde ve doğası konu alanındaki uyuşma oranı %91 dir. 8.sınıf fen bilimleri dersi kazanım içerik uyuşma oranı ise %84.75 dir.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Bir programın temel öğeleri kazanım, içerik, eğitim durumları ve değerlendirmedir. Bu öğelerin birbiri ile uyumlu ve tutarlı olması beklenir. Çalışmada ortaokul fen bilimleri öğretim programında yer alan kazanım ve içerikler 5-6-7-8.sınıflar olarak sınıflar bazında incelenmiştir.

5.sınıf fen bilimleri öğretim programında kazanım ve içerik uyuşma oranı %86 olarak belirlenmiştir. Uyuşma oranının en fazla olduğu konu alanı madde ve doğası konu alanıdır. Kubat (2015) yaptığı çalışmada benzer sonuçlara ulaşarak 5.sınıf fen bilimleri dersinde öğretmenlerin çoğunluğunun kazanımlarla içeriklerin birbirleriyle uyumlu olduğunu ve kazanımların öğrencilerin hazırbulunuşluk seviyesine uygun olduğunu belirtmiştir. Üçarkuş (2016) ise 5.sınıflarda küresel bağlantılar öğrenme alanında kazanım, içerik, öğrenme-öğretme ve değerlendirme süreçlerine göre incelemiştir. 6.sınıf fen bilimleri öğretim programında kazanım ve içerik uyuşma oranı %89.75 olarak belirlenmiştir. Uyuşma oranının en fazla olduğu

konu alanı 5.sınıflarda olduğu gibi madde ve doğası konu alanıdır. 7.sınıf fen bilimleri öğretim programı kazanım ve içerik uyumu %88.5 dir. 8.sınıflardaki uyuşma oranı ise %84.75 dir. 7. ve 8.sınıflarda diğer sınıflarda olduğu gibi uyuşma oranı en çok madde ve doğası konu alanındadır.

Fen ve teknoloji dersindeki kazanımların farklı açılardan incelenerek ele alındığı çalışmalarda; Bahar, Yener, Yılmaz, Emen ve Gürer (2018) kazanımların stem entegrasyonunu incelemişlerdir. Araştırmanın sonucunda öğretim programının 3-8.sınıflar bazında stem açısından farklılıkların bulunduğu tespit etmişlerdir. Deveci, Konuş ve Aydız (2018) kazanımları yaşam becerileri açısından incelemişler ve kazanımların daha çok, iletişim kurma, karar verme ve analitik düşünme becerilerini geliştirmeye yönelik olduğu girişimcilik, takım çalışması ve yaratıcı düşünme becerilerini geliştirmeye yönelik kazanımların ise diğer yaşam becerilerine göre daha az sayıda olduğunu belirlemişlerdir.

Alan yazında farklı derslerde de kazanım, içerik ve diğer öğelerin uyumlarının incelendiği çalışmalara da rastlanılmıştır. Maviş (2015) yaptığı çalışmada Türkçe ve İngilizce öğretim programlarının temel öğelerini incelemiş öğelerin birbiri ile uyumlu olduğunu belirlemiştir. Kalender ve Baysal (2021) Hayat bilgisi öğretim programını inceledikleri çalışmalarında programın öğeleri arasındaki uyumun çoğunlukla daha zayıf ve en zayıf düzeyinde olduğunu ortaya koymuşlardır.

Öğretim programında kazanım içerik uyumu, etkili bir öğrenme ortamı oluşturmak için geereklidir. Kazanım içerik uyumu sağlanmış bir öğretim programı, öğrencilerin programın hedeflerine yönelik gelişmelerini destekler ve etkili bir öğrenme deneyimi sunar. Bu çalışmada sonuç olarak, ortaokul fen bilimleri öğretim programında kazanım ve içerik uyumunun yüksek olduğu belirlenmiştir. Ayrıca uyuşma oranının en yüksek olduğu konu alanının madde ve doğası olduğu söylenebilir.

KAYNAKLAR

Alabaş, R. & Kamer, S.T (2007). Sosyal bilgiler öğretim programının değerlendirilmesi: uygulayıcı görüşlerinin nitel analizi, *İlköğretim Kongresi: İlköğretimde Eğitim ve Öğretim*

Anderson, L. W. & Krathwohl, D. R. & diğ. (Eds.) (2010*). Öğrenme, öğretim ve değerlendirme ile ilgili bir sınıflama.* Bloom'un eğitimin hedefleri ile ilgili sınıflamasının güncelleştirilmiş biçimi. (Çev.D. A. Özçelik). Ankara: Pegem Akademi.

Arslan, M. M., Mirici, İ. H. ve Yaman, M. (2001). *Millî Eğitimin Yasal Dayanağı Mevzuat – I*. Ankara: Anıttepe Yayıncılık.

Ayvacı, H. Ş., Alev, N., & Yıldız, M. (2015). The postgraduate students' mental model's about the creation process of learning outcomes. *Kastamonu Education Journal, 23*(3), 1013-1030.

Bahar, M., Yener, D., Yılmaz, M., Emen, H & Gürer, F. (2018). 2018 fen bilimleri öğretim programı kazanımlarındaki değişimler ve fen teknoloji matematik mühendislik (stem) entegrasyonu, *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 18* (2), 702-735.

Çelik, F. (2006). Türk eğitim sisteminde hedefler ve hedef belirlemede yeni yönelimler. *Burdur Eğitim Fakültesi Dergisi, 6*(11), 1-15.

Demirel, Ö. (2011). *Kuramdan uygulamaya eğitimde program geliştirme*. PegemA Yayıncılık, 17.Baskı.

Deveci, İ., Konuş, F. Z., & Aydız, M. (2018). 2018 yılı fen bilimleri dersi öğretim programı kazanımlarının yaşam becerileri açısından incelenmesi. *Cukurova University Faculty of Education Journal, 47*(2), 765-797. https://doi.org/10.14812/cuefd.413514

Kalender, B., & Baysal, Z. N. (2021). Öğretim programı ve ders kitaplarının program ögelerinin uyumu açısından incelenmesi: Hayat Bilgisi örneği. *Bogazici University Journal of Education, 38*(2), 75-96. https://doi.org/10.52597/buje.990925

King, J. A., & Evans, K. M. (1991). Can we achieve outcome-based education? *Educational Leadership, 49*(2), 73-75.

Kiouri, C. & Skoumios, M. (2017). Dimensions of scientific literacy in Greek upper secondary education physics curricula. *Journal of Education & Social Policy, 4*(4), 116-125.

Kubat, U. (2015). Beşinci sınıf fen bilimleri öğretim programının içerik ve kazanım ilişkisinin öğretmen görüşlerine göre değerlendirilmesi, *Turkish Studies, 10*(11), 1061-1070.

Maviş, F.Ö. (2015). İngilizce dersi öğretim programı ile Türkçe dersi öğretim programı arasında hedef, içerik, öğrenme/öğretme durumu ve değerlendirme süreçleri uyumu, *Turkish Studies 10*(11), 1083-1098. http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.8559

Özkan, U.B. (2021). *Eğitim bilimleri araştırmaları için doküman inceleme yöntemi*. 4.Baskı. Pegem Akademi Yayıncılık.

Şeker, H. (2012). *Eğitimde program geliştirme kavramlar yaklaşımlar*. Anı Yayıncılık, Ankara.

Üçarkuş, E. (2016). 5. *sınıf küresel bağlantılar öğrenme alanının kazanım, içerik, öğretme-öğrenme ve ölçme-değerlendirme sürecinin öğretmen görüşlerine göre incelenmesi.* Yüksek Lisans Tezi. Erzincan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

ANALİTİK HİYERARŞİ PROSESİ YAKLAŞIMI KULLANILARAK MOBİLYA SEKTÖRÜ İÇİN İÇ ANADOLU BÖLGESİ'NDE PAZAR BÖLÜMLENDİRME VE HEDEF PAZARIN BELİRLENMESİ

DETERMINING THE TARGET MARKET FOR THE FURNITURE INDUSTRY IN THE CENTRAL ANATOLIAN REGION USING THE ANALYTICAL HIERARCHY PROCESS APPROACH

Pro.Dr. Özgür DEMİRTAŞ
Kayseri Üniversitesi, LisansÜstü Eğitim Enstitüsü/ İşletme Anabilimdalı
ORCID ID: https://orcid.org/ 0000-0002-2495-2124

Ali TETİK
Kayseri Üniversitesi, LisansÜstü Eğitim Enstitüsü/ İşletme Anabilimdalı
ORCID ID: https://orcid.org/ 0009-0008-6398-2124

ÖZET

Bu araştırma mobilya sektörü için İç Anadolu Bölgesi'nde pazar bölümleme ve hedef pazarın belirlenmesi üzerine odaklanmaktadır. Pazarlama stratejisi, pazarlama amaçlarına nasıl ulaşılacağı konusunda bir yol haritası olup; işletmenin belirli bir pazarda ne yapacağının genel bir bakış açısıdır. Bir hedef pazarın saptanarak ve buna uygun pazarlama karmasının geliştirilmesi ile pazarlama stratejisi belirlenmesi amaçlanmıştır. Mobilya sektörü, Türkiye'de önemli bir endüstri kolu olup, rekabetin yoğun olduğu bir sektördür. İç Anadolu Bölgesi ise Türkiye'nin önemli bir ekonomik bölgelerinden biri olup, mobilya sektörü için büyük bir potansiyel barındırmaktadır. Fakat, bu bölgedeki pazarın doğru bir şekilde bölümlendirilmesi ve hedeflenmesi önemlidir. Çalışmanın amacı, İç Anadolu Bölgesi'ndeki mobilya pazarını daha iyi anlamak ve şirketlerin stratejik kararlar almasına yardımcı olmak için bu süreci analitik hiyerarşi prosesi yaklaşımı (AHP) kullanılarak araştırmaktır.

Bu araştırmada mobilya işletmelerinde pazar bölümlendirme ve hedef pazar seçimi ile ilgili temel kavramlar ve konular hakkında literatür taraması yapılarak, bu faaliyetlerin mobilya işletmelerinde nasıl uygulandığını ve uygulamada yaşadıkları sorunları ortaya çıkarmak için, İç Anadolu Bölgesinde bir çalışma yapılacak olup çalışma, örnek olma vasfı ile pazar bölümlendirme ve hedef pazar seçimi yapmak isteyen mobilya işletmeleri için hedeflerine ulaşmaları ve gelişen global ekonomideki konum ve stratejilerini belirlemek için bir yol haritası olacaktır. Çalışmada, pazar bölümleme teknikleri ve yöntemleri incelenecek olup, İç Anadolu Bölgesi'ndeki mobilya tüketicilerinin demografik özellikleri, tercihleri ve alışveriş alışkanlıkları analiz edilecektir. Ayrıca, bölgenin ekonomik ve sosyal yapısı da dikkate alınarak potansiyel hedef pazarlar belirlenmesi hedeflenmektedir.

Sonuç olarak ise, mobilya sektörü işletmelerinin İç Anadolu Bölgesi'ndeki pazarı daha iyi anlamasına ve stratejik kararlar almasına yardımcı olacak kapsamlı bir analiz ortaya konulması hedeflenmektedir.

Anahtar kelimeler: Mobilya sektörü, Pazar bölümlendirme, İç Anadolu Bölgesi, Analitik hiyerarşi prosesi (AHP).

ABSTRACT

This research focuses on market segmentation and target market determination in the Central Anatolia Region for the furniture industry. Marketing strategy is a road map on how to achieve

marketing goals; It is a general view of what the business will do in a particular market. The aim is to determine a marketing strategy by identifying a target market and developing an appropriate marketing mix. The furniture industry is an important industry in Turkey and is a sector with intense competition. The Central Anatolia Region is one of the important economic regions of Turkey and has a great potential for the furniture industry. However, it is important to segment and target the market in this region correctly. The aim of the study is to better understand the furniture market in the Central Anatolia Region and to investigate this process using the analytical hierarchy process approach (AHP) to help companies make strategic decisions.

In this research, a literature review will be conducted on the basic concepts and issues related to market segmentation and target market selection in furniture businesses, and a study will be conducted in the Central Anatolia Region to reveal how these activities are implemented in furniture businesses and the problems they experience in practice and will be a road map for furniture businesses that want to choose a target market to achieve their goals and determine their position and strategies in the developing global economy. In the study, market segmentation techniques and methods will be examined, and the demographic characteristics, preferences and shopping habits of furniture consumers in the Central Anatolia Region will be analyzed. In addition, it is aimed to identify potential target markets by taking into account the economic and social structure of the region.

As a result, it is aimed to present a comprehensive analysis that will help furniture industry businesses better understand the market in the Central Anatolia Region and make strategic decisions.

Keywords: Furniture industry, Market segmentation, Central Anatolia Region, Analytic hierarchy process (AHP).

GİRİŞ

Mobilya sektörü, yaşam alanlarını şekillendiren ve kişisel tarzı yansıtan önemli bir endüstridir (Gürpınar ve Barca, 2007). Evlerimizde, ofislerde, otellerde ve diğer birçok mekanda kullanılan mobilyalar, yaşam kalitesini artıran ve mekanları estetik bir şekilde düzenleyen unsurlardır. Mobilya sektörü, geleneksel el işçiliğinden modern üretim tekniklerine kadar geniş bir yelpazede faaliyet gösterir ve genellikle tasarım, üretim, satış ve dağıtım gibi farklı aşamalardan oluşur (Erkekoğlu vd., 2014).

Bu sektör, değişen tüketici talepleri, yenilikçi teknolojiler ve moda trendleri gibi birçok dinamik etkenle sürekli olarak evrim geçirir. Aynı zamanda, çevresel ve sürdürülebilirlik endişeleri de mobilya üreticileri için giderek önem kazanmaktadır, bu da yenilikçi malzeme kullanımı ve üretim süreçlerindeki değişiklikleri teşvik etmektedir (Güneş ve Demirarslan, 2020).

Mobilya sektörü, geniş bir ürün yelpazesine sahiptir, bu yelpaze klasik ve modern tarzlardan, minimalist ve lüks tasarımlara kadar uzanır. Oturma grupları, yatak odası takımları, mutfak mobilyaları, ofis mobilyaları ve dış mekan mobilyaları gibi çeşitli ürünlerin yanı sıra, mobilya sektörü aksesuarlar, dekoratif ürünler ve aydınlatma gibi ilgili ürünlerle de yakından ilişkilidir (Demir ve Kazancıoğlu, 2020).

Ekonomik büyümenin ve nüfus artışının etkisiyle, mobilya talebi genellikle artış gösterir. Ancak, sektör aynı zamanda rekabetçi bir ortama sahiptir ve globalleşme, e-ticaretin yükselişi ve tüketici alışkanlıklarındaki değişiklikler gibi faktörler, işletmeleri sürekli olarak uyum sağlamaya ve rekabet avantajı elde etmeye teşvik eder.

İç Anadolu Bölgesi, Türkiye'nin coğrafi ve ekonomik açıdan önemli bölgelerinden biridir. Ankara, Konya, Kayseri, Nevşehir, Aksaray gibi büyük şehirleri barındıran bu bölge, tarım,

sanayi, turizm ve ticaret gibi çeşitli sektörlerde önemli bir rol oynamaktadır. İç Anadolu Bölgesi'nin ekonomik potansiyeli ve demografik yapısı, bu bölgede pazarlama stratejilerinin başarılı bir şekilde uygulanmasını gerektirir (Öneren, 2012).

Pazar bölümlendirme, bir pazarı farklı gruplara ayırarak her bir grup için özelleştirilmiş pazarlama stratejileri geliştirmeyi amaçlar. İç Anadolu Bölgesi'nde pazar bölümlendirme ise bölgenin demografik yapısı, ekonomik koşulları, kültürel özellikleri ve tüketici davranışları gibi faktörler dikkate alınarak yapılır (Cengiz, 1998).

Bu bölgede pazar bölümlendirme çalışmaları, bölgedeki farklı tüketici segmentlerinin belirlenmesini ve her bir segmentin özelliklerine göre pazarlama stratejilerinin oluşturulmasını içerir. Örneğin, büyük şehirlerde yaşayan genç ve modern tüketicilerle, kırsal alanlarda yaşayan geleneksel ve fiyat odaklı tüketiciler arasında farklılıklar bulunabilir. Bu nedenle, her bir segment için farklı ürün ve iletişim stratejileri belirlenerek pazarlama faaliyetleri daha etkili hale getirilebilir (Andaç, 2008).

Bu çalışmanın amacı, analitik hiyerarşi prosesi (AHP) yaklaşımını kullanarak mobilya sektöründe pazar bölümlendirme ve İç Anadolu Bölgesi'nden hedef pazarın seçilmesini sağlamaktır. AHP, karmaşık karar verme süreçlerini organize etmek ve yapılandırmak için kullanılan birçok kriterli karar verme tekniğidir (Dağdeviren vd., 2004: 132). Mobilya sektöründe pazar bölümlendirme, potansiyel müşterilerin belirlenmesi, segmentlere ayrılması ve bu segmentlere özgü pazarlama stratejilerinin geliştirilmesini içerir. İç Anadolu Bölgesi'nden hedef pazarın seçimi ise, bölgenin demografik, ekonomik, coğrafi ve kültürel özellikleri gibi faktörlerin dikkate alınarak yapılır. Bu çalışma, mobilya sektöründeki işletmelerin rekabet avantajı elde etmelerine ve pazarlama stratejilerini etkili bir şekilde belirlemelerine yardımcı olmayı amaçlamaktadır.

Pazar Bölümlendirme: Mobilya sektöründe, farklı müşteri gruplarına odaklanarak pazar bölümlendirme stratejileri geliştirmek önemlidir. Bu çalışma, farklı segmentlere yönelik pazarlama stratejilerinin belirlenmesine yardımcı olması düşünülmektedir.

Rekabet Avantajı Sağlama: Doğru pazar bölümlendirme ve hedef pazar seçimi, işletmelerin rekabet avantajı elde etmelerini sağlamaktadır. AHP yaklaşımı, bu süreci yapılandırarak işletmelerin pazarlama stratejilerini optimize etmelerine yardımcı olacaktır.

Kaynakların Etkin Kullanımı: İşletmeler, sınırlı kaynakları en etkin şekilde kullanarak en uygun pazarlara odaklanmalıdır. Bu çalışma, kaynakların en iyi şekilde tahsis edilmesine yardımcı olabilir.

Bölgesel Odaklanma: İç Anadolu Bölgesi gibi belirli bir coğrafi bölgeden hedef pazar seçimi yapmak, yerel pazarın ihtiyaçlarına ve özelliklerine daha iyi uyum sağlamayı sağlamaktadır. Bu da yerel müşteri tabanıyla daha derin ilişkiler kurma ve satışları artırma potansiyeline sahiptir.

Karar Verme Sürecinin Yapılandırılması: AHP yaklaşımı, karmaşık karar verme süreçlerini yapılandırmak için kullanılan bir tekniktir. Bu çalışma, işletmelerin pazar bölümlendirme ve hedef pazar seçimi gibi kritik kararlarını daha sistematik bir şekilde almasına olanak tanır.

Bu nedenlerle bu çalışma, mobilya sektöründeki işletmelerin rekabetçi avantaj elde etmeleri ve pazarlama stratejilerini optimize etmeleri açısından önemli bir katkı sağlaması düşünülmektedir.

YÖNTEM

Evren ve Örneklem

Bu çalışmada çok kriterli karar verme yöntemlerinden olan AHP tekniği kullanılmıştır. Araştırmanın evrenini İç Anadolu Bölgesi oluşturmaktası planlanmaktadır. İç Anadolu Bölgesinde bulunan: hedef pazar planlanan veri seti ile analiz gerçekleştirilmesi düşünülmektedir.

Veri Toplama Araçları

Bu araştırma kapsamında AHP yöntemine uygun kriterler belirlenerek veriler çeşitli kaynaklardan faydanılarak Çalışma Kapsamında Oluşturulan model kapsamında kıriterlerin önceliklendirilmesine ilişkin alanında uzman 7 kişilik bir grup değerlendirmelerde bulunmuştur. Bu grupta mobilya sektörü temsilcileri ve yöneticileri ile bu işletmelerin bilgi paylaşımında bulunulan STK'larda görevli uzamnlar yer almaktadır.

Bulgular

Tablo-3 ve 4'de ana/alt ölçütlerin ikili karşılaştırma matrisleri ve önceliklendirme sonuçları yer almaktadır**.**

Verilerin Analizi

Araştırma kapsamında kullanılması planlanan AHP yöntemi ile karar vericilerin daha etkin karar vermeleri amaçlanmıştır. Aşağıdaki şekilde belirtildiği üzere, AHP dört adımdan oluşmaktadır; karar vericinin amacı doğrultusunda kriterlerin ve ona ait olan alt kriterlerin belirlenip, hiyerarşik yapının oluşturulması ilk adımdır. AHP'de, öncelikle amaç belirlenir ve bu amaç doğrultusunda seçimi etkileyen kriterler ortaya konur. Daha sonra kriterler göz önüne alınarak potansiyel alternatifler belirlenir. Sonuçta karar için hiyerarşik bir yapı oluşturulmuş olur (Dağdeviren ve Eren, 2001). İkinci adımda, oluşturulan bu yapıdan sonra her bir kriter için alternatiflerin karşılaştırılması ve kriterlerin de kendi aralarında karşılaştırılması gerekir. Bu karşılaştırmanın yapılması için yine aşağıdaki tabloda gösterilmiş olan, verilen önem ölçeği kullanılmıştır (Saaty ve Vargas, 1980). Bu tabloda gösterilmeyen çift sayılar karar verici tarafından çelişkiye düşüldüğü durumlarda kullanılabilinir. Üçüncü adım ilişki matrislerinin normalleştirme işleminin gerçekleştirilmesidir. Bu işlem her bir matris sütununun toplamının bütün sütun elemanlarının değerlerine bölünmesiyle sağlanır. Normalleştirilmiş matris kullanılarak her bir satır değerleri toplanarak bulunur ve matrisin boyuta bölünerek her bir kriter için yüzde önem ağırlıkları belirlenir. Kriterler arasında kıyaslamanın tutarlı olup olmadığının incelenmesi sonucun doğruluğunu etkileyen önemli bir faktördür. Bu nedenle elde edilen ilişki Yönetim ve Ekonomi 14/1 (2007) 171-180 173 matrislerinin tutarlılığının irdelenmesi gerekmektedir. Tutarlılık, Saaty tarafından geliştirilen tutarlılık oranının (TO) hesaplanması ile elde tespit edilir (Saaty, 2000). Tutarlılık oranı aşağıdaki formülle hesaplanır: TI : Tutarlılık İndeksi ve RTI : Rassal Tutarlılık İndeksi olmak üzere TO = TI / RTI (1) Tutarlılık indeksi ve rassal tutarlılık indeksi, (2) ve (3) kullanılarak hesaplanmaktadır; TI = (λmax – n)/(n-1)

Tablo 2. de yer alan ölçüt ve alt ölçütler, daha önce sıkça kullanılan ve sektör yöneticileri ve temsilcileri tarafından önerilen bütüncül kanal tecrübesini etkileyen öğeler içerisinden oluşturulmuştur.

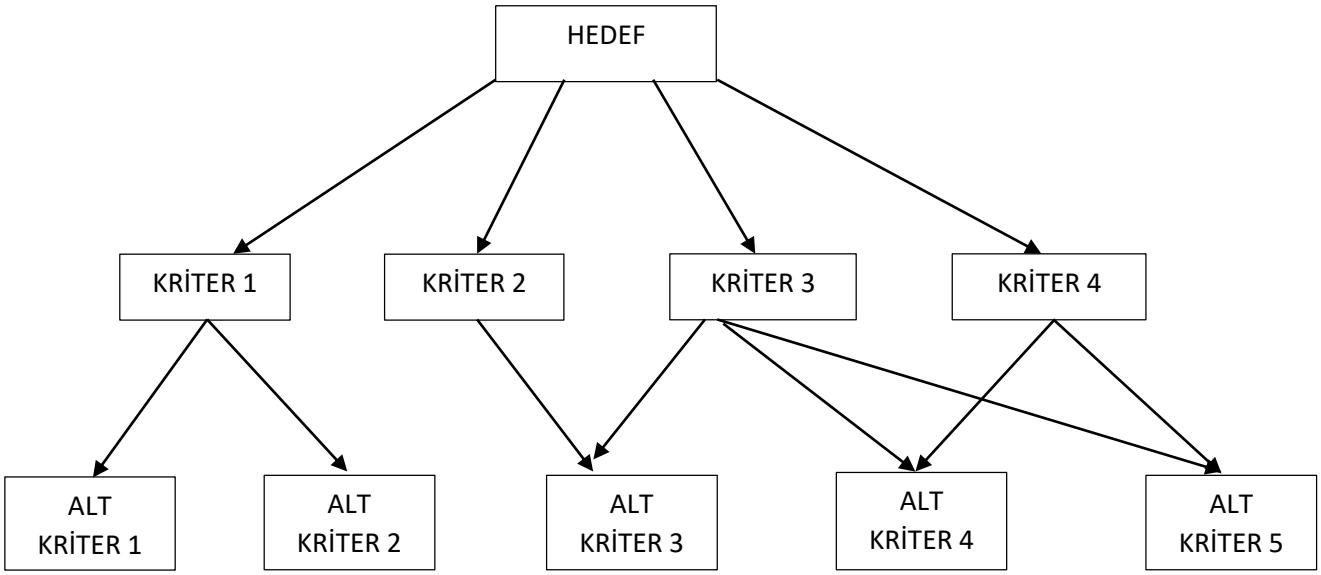

Sekil 1. Analitik Hiyerarsi Prosesinin Genel Yapısı

Tablo 1. Önem Derecesi Ölçegi

Önem Derecesi	Tanımı
1	Eşit Önemli
3	Orta Derece Önemli
5	Kuvvetli Derece Önemli
7	Çok Kuvvetli Derece Önemli
9	Kesin Önemli

λmax : Matrisin nispi ağırlığı

RTI = 1,98 * (n-2)

(2) ve (3) formülleri (1)'de yerine konursa tutarlılık oranı elde edilir.

TO = [(λmax – n)/(n-1)] / [1,98 * (n-2)]

(4) formülü kullanılarak elde edilen tutarlılık oranı 0,1'in altında ise karşılaştırma matrisinin tutarlı olduğu söylenebilir (Saaty, 2000).

Tablo2. Ölçüt ve Alt Ölçütler Tablosu

Karlılık	Bölgenin Satış Hacmi	Rekabet	Lojistik
• Alternatif Pazar 1 • Alternatif Pazar 2 • Alternatif Pazar 3	• Alternatif Pazar 1 • Alternatif Pazar 2 • Alternatif Pazar 3	• Alternatif Pazar 1 • Alternatif Pazar 2 • Alternatif Pazar 3	• Alternatif Pazar 1 • Alternatif Pazar 2 • Alternatif Pazar 3

Tablo 3. Ana Ölçütlerin İkili Mukayese ve Ağırlıkları

Kriter	Rekabet	Bölgenin Satış Hacmi	Karlılık	Lojistik
Rekabet	1.00	0.33	5.00	3.00
Bölgenin Satış Hacmi	3.00	1.00	9.00	5.00
Karlılık	0.20	0.11	1.00	0.50
Lojistik	0.33	0.20	2.00	1.00

CR = 1.5%

Principal eigen value = 4.042

Tablo 4. Alt Kriterlerin İkili Karşılaştırması ve Ağırlıkları

Kiriterler	*K11*	*K12*	*K13*	*K21*	*K22*	*K23*	*K31*	*K32*	*K33*	*K41*	*K42*	*K43*
K11	1	1.00	1.00	0.33	0.33	2.00	4.00	4.00	4.00	2.00	2.00	2.00
K12	1.00	1.00	4.00	0.50	0.50	3.00	4.00	4.00	4.00	2.00	3.00	2.00
K13	1.00	0.25	1.00	0.25	0.25	0.25	3.00	2.00	3.00	2.00	0.50	3.00
K21	3.00	2.00	4.00	1.00	1.00	3.00	6.00	6.00	6.00	6.00	5.00	6.00
K22	3.00	2.00	4.00	1.00	1.00	3.00	5.00	5.00	5.00	4.00	3.00	4.00
K23	0.50	0.33	4.00	0.33	0.33	1.00	5.00	5.00	3.00	5.00	5.00	5.00
K31	0.25	0.25	0.33	0.17	0.20	0.20	1.00	0.50	0.33	0.50	0.33	0.50
K32	0.25	0.25	0.50	0.17	0.20	0.20	2.00	1.00	0.33	0.33	0.25	0.33
K33	0.25	0.25	0.33	0.17	0.20	0.33	3.00	3.00	1.00	2.00	0.33	3.00
K41	0.50	0.50	0.50	0.17	0.25	0.20	2.00	3.00	0.50	1.00	0.50	3.00
K42	0.50	0.33	2.00	0.20	0.33	0.20	3.00	4.00	3.00	2.00	1.00	4.00
K43	0.50	0.50	0.33	0.17	0.25	0.20	2.00	3.00	0.33	0.33	0.25	1.00
	CR = 7.8%		Principal eigen value = 13.298									

İkili karşılaştırma matris sonuç bulguları incelendiğinde Tutarlılık Oranlarının (CR), literatürde önerilen %10 seviyesinin altında kaldığı için sonuçların tutarlı olduğunu ifade etmek mümkündür.

Model için değerlendirme hesaplamaları ise kümülatif olarak ele alınarak Tablo-5'de sunulmuştur.

Tablo 5. Kriter ve Alt Kriterlerin Ağırlıkları

Kriterler	Ana Kriter Global Ağırlıkları	Alt Kriterler	Global Ağırlıklar	Sıralama
Rekabet	%27,5	Alternatif Pazar 1	% 9.3	5
		Alternatif Pazar 2	% 12.7	3
		Alternatif Pazar 3	%5.5	7
Bölgenin Satış Hacmi	%50,60	Alternatif Pazar 1	%20.9	1
		Alternatif Pazar 2	%17,9	2
		Alternatif Pazar 3	%11.8	4
Karlılık	%8,3	Alternatif Pazar 1	%2.0	12
		Alternatif Pazar 2	%2.2	11
		Alternatif Pazar 3	%4.1	8
Lojsitik	%13,6	Alternatif Pazar 1	%4.1	9
		Alternatif Pazar 2	%6.5	6
		Alternatif Pazar 3	%3.0	10

SONUÇ

Bu boyutat bu çalışma ile mobilya sektöründeki işletmelerin rekabet avantajı faktörlere yönelik bir model önerisi getirilmiştir. Bu model ve ağırlıklandırılmasında ise çok kriterli karar verme yöntemlerinden Analitik Hiyerarşi Prosesi tekniği kullanılmıştır.

Sonuçlar olarak, mobilya sektöründeki işletmelerin rekabet avantajı elde etmelerine ve pazarlama stratejilerini etkili bir şekilde belirlemelerine yardımcı olmayı amaçlanan bu çalışmanın sonucunda, mobilya sektöründe pazar bölümlendirme ve hedef pazar seçimi süreçlerinin analitik hiyerarşi prosesi (AHP) yaklaşımıyla yapılandırılmasının önemli bir stratejik araç olacağı düşünülmektedir

KAYNAKLAR

Gürpınar, K., & Barca, M. (2007). Türk mobilya sektörünün uluslararası rekabet gücü düzeyi ve nedenleri. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi, 2(2), 41-61.

Erkekoğlu, H., Kılıçarslan, Z., & Göknar, H. (2014). Kayseri İlinin Mobilya Sektörü Rekabet Gücü: Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlük Endeksi. Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, (44), 1-22.

Güneş, S., & Demirarslan, D. (2020). Sürdürülebilirlik ve Mobilya Tasarımında Çevreci Yaklaşımlar. Uluslararası İnsan ve Sanat Araştırmaları Dergisi, 5(6), 81-99.

Demir, B., & Kazançoğlu, İ. (2020). Mobilya sektöründe yeni ürün geliştirme kararlarında müşteri katılımının önemi: Ofis mobilyaları üzerinde bir çalışma. Alanya Akademik Bakış, 4(2), 445-470.

Öneren, M. (2012). İç Anadolu bölgesindeki genç nüfusun girişimcilik eğilimleri üzerine bir araştırma.

Cengiz, A. S. (1998). İşletmelerde pazar bölümlendirmesi ve uygulanan stratejiler (Master's thesis, Sosyal Bilimler Enstitüsü).

Andaç, T. (2008). Kayseri ili mobilya tüketici tercihleri üzerinde bir araştırma (Master's thesis, Fen Bilimleri Enstitüsü).

Dağdeviren, Metin, Eren, Tamer, (2001) "Tedarikçi Firma Seçiminde Analitik Hiyerarşi Prosesi ve 0-1 Hedef Programlama Yöntemlerinin Kullanılması", Gazi Üniversitesi Mühendislik-Mimarlık Fakültesi Dergisi 16 (2), 41-52.

Saaty, Thomas L., (2000), Fundamentals of Decision Making and Priority Theory, 2. Edition, RWS Publications, Pittsburgh

Saaty, TL ve Vargas, LG (1980). Yarışmadaki davranışın hiyerarşik analizi: Satrançta tahmin. Davranış bilimi , 25 (3), 180-191.

GÖRSEL SANATLAR DERSİNDE OYUN TEMELLİ ETKİNLİK TASARIMININ ÖĞRENCİ ÇALIŞMALARINA ETKİSİ: JOAN MİRO ÖRNEĞİ

THE EFFECT OF GAME-BASED ACTIVITY DESIGN ON STUDENT WORK IN VISUAL ARTS COURSE: JOAN MIRO EXAMPLE

Yüksek Lisans Öğrencisi Ali YEŞELBAŞ
Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Güzel Sanatlar Eğitimi Ana Bilim Dalı, Resim – İş Eğitimi Bilim Dalı, Tezli Yüksek Lisans, Beşevler, Ankara.
ORCID ID: 0009-0004-6150-2845

Doç. Dr. Kerim LAÇİNBAY
Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü, Resim – İş Eğitimi Ana Bilim Dalı, Beşevler, Ankara.
ORCID ID: 0000-0003-1510-6265

ÖZET

Görsel sanatlar dersi, okul öncesinden liseye kadar okul müfredatında olan en önemli bir derslerden biridir. Erken yaşlardan itibaren çocukların görsel sanatlar ile tanışması gelişimlerine çok yönlü olumlu katkılar sağladığı bilinmektedir. Görsel sanatlar dersi, öğrencilerin görsel algılarının, estetik beğenilerinin ve yaratıcılıklarının yanında duyşsal ve psikomotor becerilerini geliştirmelerini sağlar. Öğrenci bu derste, bir şeye sıradan bir nesne olarak bakmaktan çok onu imge olarak görmeyi - algılamayı, çok farklı açılardan düşünmeyi, üretimi öğrenir. Çocuk için görsel sanatlar faaliyetleri bir oyun aracına dönüşür. Oyun, bazı uzmanlar tarafından amaçsız olarak yapılan ve kendi kendini eğlendirmek için gerçekleştirilen bir eylem olarak tanımlanırken; diğerleri tarafından önemli ve belirli amaçları olan, yaratıcılığı teşvik eden, öğrenmeyi destekleyen ve istekli olmayı sağlayan eylemler olarak da değerlendirilmektedir. Bu araştırma, düşünceleri ve yapıtlarıyla dünyada sanat eğitimine önemli katkılarda bulunmuş ünlü ressam Joan Miró Ferra'nın eserlerinin çeşitli yönleriyle tanıtılmasını, sanatçının düşünce anlayışı ve çocuksu kompoziyonlarıyla geçmiş ve gelecek arasında nasıl köprü görevi üstlendiğini göstermesi açısından önemlidir. Ayrıca bu araştırma, Joan Miró Ferra'nın bir sanat eserini oluştururken sanat eleman ve ilkelerini nasıl kullandığını, kullandığı malzeme, materyal ve imgelerin ne anlam taşıdığını öğrencilerin aktif bir şekilde katılım sağlayarak ilginç bir şekilde ve anlamlı öğrenmeler gerçekleştirmesi açısından önemlidir. Öğrencilerin görsel yaratıcılık süreçlerinde oyun temelli etkinlik tasarımının etkisini ortaya koymaktadır. Tasarlanan oyun temelli etkinlik süreci ünlü ressam Joan Miró Ferra'nın eserlerinden yola çıkılarak hazırlanmış olup, aşağıdaki alt amaçlara cevaplar aranmıştır. Tasarlanan oyun temelli etkinlikler sürecinde not tutma, video ve fotoğraf çekimiyle gözlem yapılmıştır. Araştırmaya katılanlara, Joan Miró Ferra'nın görsel sanatlar alanındaki işlerinden yola çıkarak tasarlanan oyun temelli 2 etkinlik yaptırılmıştır. Araştırma sonucunda öğrencilerin büyük çoğunluğunun oyun temelli etkinlik tasarımından memnun oldukları görülmüştür. Bu durum, öğrencilerin farklı etkinliklerden daha fazla zevk aldıklarını, öğrenmeye istekli olduklarını ve çok yönlü bir sanatçıyı örnek alarak daha özgür bir şekilde çalıştıklarını göstermektedir. Görsel sanatlar eğitiminde sanatçı odaklı etkinliklerin incelenmesi, ihtiyaçları anlamak ve gelecekte yapılacak çalışmalara dair fikirler sunabilecek güncel bir çalışmanın alana katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Görsel Sanatlar, Eğitim, Oyun, Joan Miro.

ABSTRACT

The visual arts course is one of the most important courses in the school curriculum from preschool to high school. It is known that introducing children to visual arts from an early age contributes positively to their development in many ways. The visual arts course enables students to develop their visual perception, aesthetic appreciation and creativity, as well as their sensory and psychomotor skills. In this course, students learn to see and perceive something as an image rather than looking at it as an ordinary object, to think and produce from many different angles. For the child, visual arts activities become a means of play. Play is defined by some experts as a purposeless act performed for self-entertainment and self-amusement, while others consider it to be an act that has important and specific purposes, encourages creativity, supports learning, and provides willingness. This research is important in terms of introducing various aspects of the works of the famous painter Joan Miró Ferra, who has made important contributions to art education in the world with his thoughts and works, and showing how the artist acts as a bridge between the past and the future with his understanding of thought and childlike compositions. In addition, this research is important in terms of how Joan Miró Ferra uses art elements and principles while creating a work of art, what the materials, materials and images he uses have meaning, and how the students actively participate in an interesting and meaningful way. It reveals the effect of game-based activity design on students' visual creativity processes. It reveals the effect of game-based activity design on students' visual creativity processes. The designed game-based activity process was prepared based on the works of the famous painter Joan Miró Ferra, and answers to the following sub-objectives were sought. During the designed game-based activities, observations were made by taking notes, videos and photographs. The participants in the research were made to do 2 game-based activities designed based on Joan Miró Ferra's works in the field of visual arts. The participants in the study were made to do 2 game-based activities designed based on Joan Miró Ferra's works in the field of visual arts. As a result of the research, it was seen that the majority of the students were satisfied with the game-based activity design. This shows that students enjoy different activities more, are willing to learn and work more freely by taking a versatile artist as an example. It is thought that an up-to-date study that can examine artist-oriented activities in visual arts education, understand the needs and provide ideas for future studies will contribute to the field.

Keywords: Visual Arts, Education, Game, Joan Miro.

GİRİŞ

Görsel sanatlar dersi, okul öncesinden liseye kadar okul müfredatında olan en önemli bir derslerden bir tanesidir. Erken yaşlardan itibaren çocukların görsel sanatlar ile tanışması gelişimlerine çok yönlü olumlu katkılar sağladığı bilinmektedir. Görsel sanatlar dersi, öğrencilerin görsel algılarının, estetik beğenilerinin ve yaratıcılıklarının yanında duyuşsal ve psikomotor becerilerini geliştirmelerini sağlar. Öğrenci bu derste, bir şeye bakmaktan çok onu görmeyi - algılamayı, çok farklı açılardan düşünmeyi, üretimi öğrenir ve bir şey üretmenin gurunu yaşar. İçinde yaşadığı toplum ve dünya için yararlı bir insan olma yolunda ilk adımları atmış olur. Kendi kültürünün sanat geçmişine ve geleceğine sahip çıkarken, dünyadaki başka ülkelerin kültürlerinin sanatını tanıyarak, onların kültürel ve sanatsal miraslarına saygı ve değer verir. Böylelikle öğrencide, özgüven ve merak duygusu gelir. Görsel sanatlar dersi sayesinde öğrenciler, sanat eserleri hakkında yorum yapabilme becerilerine kazandıkları için bir konu hakkında fikirlerini ifade etmekten çekinmezler. Eğitim – öğretim sürecinde görsel sanatlar dersinin kalite ve verimliliğini çok farklı unsunlar etkilemektedir. Görsel sanatlar dersi öğretmeninin mesleki yeterliliği, eğitim – öğretim programının niteliği, öğrencilerin sosyal, kültürel, çevresel durumları ve derse yönelik istek, motivasyon ve hazırbulunuşluk seviyeleri,

okul fiziksel – kültürel ortamının, atölye imkanı ve ders araç - gereçlerinin yeterliliği gibi unsurlarda etkilidir. Yukarda bahsi geçen unsurların bir veya bir kaçının yetersizliği eğitim – öğretim sürecinin verimliliğini ciddi şekilde etkilemektedir. Örneğin, eğitim-öğretim sürecinde amacına uygun yerde ve zamanda kullanılan bir materyal görsel sanatlar dersinin verimliliğini artırmaktadır. Materyallerle, farklı örneklerle, objelerle, eğitici oyunlarla, yaratıcı drama ile desteklenen görsel sanatlar dersi öğrencilerin derse olan ilgilerini artırmakta ve daha anlamlı ve kalıcı öğrenmeler sağlamaktadır (Kırışoğlu, 2015).

Son yıllarda dünyadaki eğitim – öğretim teknolojileri alanındaki gelişmeler görsel sanatlar dersini de zenginleştirmiştir. Çeviri kültür, sanat tarihi, çizim kitapları, maket ve örnek çalışmalar, 3d yazıcılar, tablet, dizüstü bilgisayar ve projeksiyon cihazları, akıllı tahtalar, sanal müzeler, sanal uygulamalar, yazılımlar gibi örnekler verilebilir. Öğrenciler bu sayesinde dünyanın her yerindeki görsel iş üreten sanatçılar ve eserleri hakkında bilgi sahibi olabilmektedir. Öğrenciler o sanatçıyı bütün yönleriyle ele almayı, gerçekliği ifade etme bakış açısını, süreçte geçirdiği değişimi – gelişimi, neden esinlendiğini ve nelerden – kimlerden etkilendiğini, konu ve malzemeye yaklaşımını, koyunu ve malzemeyi nasıl değerlendirdiğini, diğer disiplinlerle nasıl çalıştığını kavrama fırsatı bulur (Kırışoğlu, 2015).

Görsel sanatlar, resim, özgün baskı, fotoğraf, video art, heykel, grafik, mozaik, seramik, vitray, el sanatları vb. kapsayan ve gün geçtikçe genişleyen bir alandır. Bu yönüyle görsel iş yapan sanatçılar genellikle bu alanda birden fazla malzemeyle çalışırlar. İtalyan ressam Leonardo da Vinci'nin resim dışında heykeltıraşlık, mühendislik, mimarlık, mucitlik, yazarlık, anatomi ve botanik alanlarında çalıştığı bilinmektedir. Yine Türkiye'den Bedri Rahmi Eyüboğlu'nun resmin yanı sıra şiir, seramik, mozaik ile ilgilendiği bilinmektedir. Bu bağlamda görsel sanatların birçok alanında üretim yapmış olan ve son derece özgün ve aynı zamanda çalışmalarını yaparken içinde bulunduğu kültürün izlerini taşıyan İspanyol ressam Joan Miró Ferra'ya önemli ve nitelikli işlerinden dolayı bu çalışmada yer verilmiştir. Görsel sanatların birçok alanında nitelikli ve özgün eser veren sanatçı sayılarının az olması sebebiyle Joan Miro bu özelliğiyle önem kazanmaktadır.

İspanyol sanatının 20. Yüzyıldaki önemli temsilcilerinden olan Joan Miró Ferra, ressam, mozaikçi, heykeltıraş, seramikçi olmasının getirdiği disiplinlerarası yaklaşımı, malzemeyi zengin kullanımı bağlı olarak Joan Miró Ferra'nın sanat yaşamından ve eserlerinden yola çıkılarak ne tür oyun temelli etkinliklerin yapılabileceği ve bu tür oyun temelli etkinliklerin ortaokul görsel sanatlar dersinde öğrenci çalışmalarına etkisinin ne olduğu sorusu bu araştırmanın problemini oluşturmaktadır.

Görsel sanatlar dersi; sanat tarihi, sanat eleştirisi, estetik ve uygulama alanlarından oluşur. Bu söz konusu alanlardan da anlaşılacağı üzerine sadece uygulama yapılmayıp diğer alanları kapsayacak etkinlikler de yapılır. Görsel sanatlar öğretim programında son yıllarda yapılan düzenlemeler ve güncelleştirmelerle bu konu üzerinde önemle durulmaktadır. Bu yapılan yenilikler ışığında görsel sanatlar dersi etkinliklerinin gözden geçirilmesini ve öğrenciyi süreçte daha aktif kılacak ve anlamlı – kalıcı öğrenmeleri sağlayacak kazanımları kazandıracak etkinlikler tasarlamak gerekmektedir.

Görsel sanatlar dersi öğretmeni, derse – konuya hazırlığını ünitelendirilmiş yıllık plandaki kazanımlara göre yapar. Her bir konunun – dersin kazanımı dersin şekillenmesine katkı sağlar. Derste kullanılan yöntem ve materyaller de görsel sanatlar öğretmenlerine göre değişiklik gösterebilir. Sadece konunun verilmesi bazı kazanımlara ulaşmak için yeterli olurken bazılarına ulaşmak için ve daha kalıcı ve eğlenceli öğrenmeler için ise sergi katalogları, videolar, belgeseller, eğitici oyunlar, yaratıcı drama gibi etkinlikler gerekebilir. Görsel sanat dersinin – eğitiminin başlıca etkinliklerinden olan sanatçı – eser incelemesi bağlamından düşünüldüğünde, gerekli kazanımlara ulaşmak ve daha ilgi çekici, kalıcı öğrenmeler için o sanatçıyla ilgili daha çok görsel, işitsel kaynaklara verilmesi önem arz etmektedir. Sanatçının

nasıl ele alınacağı kazanımlara göre farklılık gösterebilirken, o sanatçının özellikleri de etkili olur (Kırışoğlu, 2015).
Türkiye'de görsel sanatlar dersi öğretim programlarında geçmişten günümüze kadar sanat tarihinden sanat akımlarına, çeşitli üsluplara, yerli ve yabancı görsel iş üreten sanatçılara ve eserlerine yer verilmiştir. Görsel iş üreten sanatçıların hayat hikâyeleri ve çalışmaları sanat kurumlarında eğitim amaçlı kullanılan en önemli etkenlerdir. Hem yerel hem de dünya sanat anlayışına katkı sağlayıp zenginleştiren sanatçılar dolayısıyla sanat eğitimi de etkilemişlerdir. Kimi kısa kimi de uzun süren sanatla yaşamlar öğrencilere de ilham verip farklı bakış açıları kazanmalarına yardımcı olur (Kırışoğlu, 2005)
Bu araştırma Türkiye'deki ve dünyadaki görsel sanat eğitimine, düşünceleri ve yapıtlarıyla önemli katkıda bulunmuş İspanyol ressam Joan Miró Ferra'nın eserlerinin bütün yönleriyle tanıtılmasını, yaşadığı dönemin özellikleri, sanatçını düşünce anlayışı, kendine has kişiliğiyle ve tarzıyla geçmiş ve gelecek arasında nasıl köprü görevi üstlendiğini göstermesi açısından önemlidir.
Ayrıca bu araştırma, Joan Miró Ferra'nın bir sanat eserini üretirken sanat eleman ve ilkelerini nasıl kullandığını, kullandığı malzeme, materyal ve imgelerin ne anlam taşıdığını öğrencilerin aktif bir şekilde katılım sağlayarak ilginç bir şekilde ve anlamlı öğrenmeler gerçekleştirmesi açısından önemlidir.

Sanat ve Sanat Eğitimi

Sanat yapmanın çocuklar üzerinde birçok olumlu etkisi vardır. Sanat, çocukların sadece kendilerini ifade etmelerine yardımcı olmakla kalmaz, aynı zamanda eleştirel düşünme, problem çözme ve farklı kültürlerle iletişim kurma gibi değerleri de kazandırır. Çocukların sanatla uğraşması, duygusal gelişimlerini destekler, düşüncelerini temsil etme becerilerini artırır ve kültürel değerlere saygı duymayı öğretir.
Bir bireyin sanatla uğraşması, onun bir sanatçı olmasını veya olağanüstü yeteneklere sahip olmasını gerektirmez. Sanat, her yaş grubundaki bireyler için gereklidir ve uygulanmalıdır çünkü bu deneyim, bireyin kişisel yaşamına olumlu katkılar sağlamanın yanı sıra, küresel düzeyde diğer bireyler ve toplumlarla ilişki kurmada da avantajlar sunar (Alakuş & Mercin, 2023).

Görsel Sanatlar Eğitimi ve Oyun

Görsel sanatlar eğitimi alan öğrenciler, çeşitli kültürlerin ve toplumların tarihsel gelişimi içinde veya günümüzde ürettikleri çeşitli sanat formlarını analiz ederek, içeriklerini anlama ve değerlendirme becerilerini geliştirmektedir. Öğrencilerden beklenti, inceledikleri sanat eserlerinden ne anladıklarını kendi kelimeleri ve deneyimleriyle ifade etmeleridir. Bu sayede standart ifadelerden kaçınılarak düşünme ve bireysel ifade yetenekleri geliştirilmektedir.
Öğrenciler, görsel sanat eserlerini inceleyerek analitik ve eleştirel düşünme becerilerini geliştirme fırsatı bulacak ve yerel ile evrensel sanat arasındaki farklı içerik ve anlamları tanımlama yeteneklerini artıracaklardır. Son olarak, öğrencilerin sanat uygulamalarıyla ilgili fikirler üretmeleri ve bu fikirleri farklı materyaller kullanarak ürüne dönüştürme becerilerini geliştirmeleri teşvik edilmektedir (Alakuş & Mercin, 2023). Oyun, bazı uzmanlar tarafından amaçsız olarak yapılan ve kendi kendini eğlendirmek için gerçekleştirilen bir eylem olarak tanımlanırken; diğerleri tarafından önemli ve belirli amaçları olan, yaratıcılığı teşvik eden, öğrenmeyi destekleyen ve istekli olmayı sağlayan eylemler olarak da değerlendirilmektedir (Adıgüzel, 2022). Görsel sanatlar derslerinde kullanılan oyunlar diğer oyunlardan farklıdır çünkü artistik yöntemler, estetik değerler, tarihsel gerçekler ve çeşitli prensipler içerir. Bu oyunlar bireysel öğrencilerin yanı sıra küçük gruplar halinde de uygulanabilir ve kazanmak ya da kaybetmekten ziyade analiz yapma, hipotez oluşturma, genelleme yapma, karar verme,

kendine güvenme ve seçim yapabilme gibi davranışları geliştirmeyi amaçlar (Karaduğan, 2003).
Eğitsel oyunlar öğrencilerin kendi kendilerine öğrenmelerine olanak tanıyan araştırmaya dayalı yöntemlerle öğretmenler tarafından kullanılmalıdır. Oyun yönteminde herkes aktif bir rol oynar ve öğrenciler sürekli olarak birbirleriyle etkileşim halindedir. Öğrenciler derslere karşı ilgisiz olsalar bile oyunun içine dâhil olurlar ve bu sayede öğrenme gerçekleşir. Dersler anlamlı senaryolar ve oyunlarla sunulduğunda konular daha ilgi çekici hale gelir ve sınıfların suni duvarları kalkarak gerçek hayatla bütünleşmiş bir şekilde öğrenme sağlanır (Karaduğan, 2003). Eğitsel oyunlar, en etkili öğrenme ortamlarından biridir. Hem sınıf içinde hem de farklı öğrenme ortamlarında gerçekleştirilen oyun etkinlikleri, çocukların keyif alarak öğrenmelerini sağlar ve derse olan ilgilerini artırır.

Joan Miró Ferra

1893 yılında Barcelona'da doğan Joan Miró, gerçeküstücülük ve soyut resim akımlarının önde gelen isimlerinden biridir. Barcelona Güzel Sanatlar Okulu'nda eğitim aldıktan sonra 1919'da Paris'e giderek André Breton, Louis Aragon ve Robert Desnos gibi önemli isimlerle tanışarak gerçeküstücü harekete katıldı. Miró'nun eserlerinde hayal gücünün soyutlaması ve canlılığı belirgin bir şekilde kendini göstermektedir.

Sadece resim değil, aynı zamanda taşbaskı, fresk, gravür, halı, seramik çalışmaları, konstrüksiyon ve heykeller de yapan Miró, sanatını farklı alanlarda da icra etmiştir. Öne çıkan eserleri arasında 1958'de Paris'teki UNESCO binası için yaptığı seramik duvar panosu, 1970'te Barcelona Havaalanı için gerçekleştirdiği büyük seramik duvar çalışması ve 1978'de La Défense'deki sokaklar için tasarladığı heykeller bulunmaktadır.

Sanat yaşamı boyunca birçok önemli esere imza atan Miró, 1976 yılında mimar arkadaşı J.-L. Sert tarafından inşa edilen Fundació Joan Miró (Çağdaş Sanat Araştırmaları Merkezi) Barselona'da açılmıştır. Joan Miró, 1983 yılında Mallorca'da hayata veda etmiştir.

YÖNTEM

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini, Türkiye'deki ortaokul 5. sınıf öğrencileri; örneklemini ise, İstanbul'un Sarıyer ilçesindeki bir ortaokulda 5. Sınıfta öğrenim gören ve araştırmaya katılmak isteyen 30 öğrenci oluşturmaktadır.

Veri Toplama Araçları

Öğrenciler için tasarlanan sanatçı odaklı oyun temelli etkinliklerden elde edilen çalışmalar, süreç içinde yapılan gözlemler bu araştırmada kullanılan veri toplama araçlarıdır. Tasarlanan oyun temelli etkinlikler sürecinde not tutma, video ve fotoğraf çekimiyle gözlem yapılmıştır. Araştırmaya katılanlara, Joan Miró Ferra'nın görsel sanat alanındaki işlerinden yola çıkarak tasarlanan oyun temelli 2 etkinlik yaptırılmıştır.

Etkinlik Planları

Tablo 1: Eylem planı

Etkinlik 1: ''Sırtımdaki Bilgi''
Etkinlik 2: ''Miró'nun Dünyasında Bir Gezinti''

1. **Etkinlik**

Etkinlik Adı: ‘’Sırtımdaki Bilgi’’

Seviye: 5. sınıf

Süre: 40 dk.

Malzemeler: Joan Miro’nun eserlerinden seçilmiş örneklerden oluşan hem akıllı tahtada dijital kopyaları hem de renkli A4 şeklinde çıktısı alınmış fotokopi görselleri, Renkli kalemler/markörler, 35 x 50 Resim kağıtları ve Bant.

Ünite: Görsel İletişim ve Biçimlendirme, Kültürel Miras, Sanat Eleştrisi ve Estetik

Kazanımlar:

- 5.3.6. Sanat eserlerinin neden farklı değerlendirildiğini öğrenir.
- 5.1.2. Görsel sanat çalışmasında mekân olgusunu göstermek için ölçü ve oranı kullanır.
- 5.2.2. Geçmişte ve günümüzde yapılmış olan sanat eserleri arasında farklılıkları belirler.
- 5.3.3. Seçilen sanat eserinin içeriğini yorumlar.

Uygulama Süreci: Joan Miro’nun eserlerinden seçilmiş örneklerin hem akıllı tahtada dijital kopyaları hem de renkli A4 şeklinde çıktısı alınmış renkli fotokopi görselleri öğretmen tarafından hazırlanır. Daha sonra seçilmiş eserlere dair her türlü bilgi öğretmen tarafından akıllı tahtada gösterilerek açıklanır ve akıllı tahta kapatılır. Daha sonra renkli çıktısı alınan eserden birini gönüllü bir öğrenciye gösterilmeden öğrencinin sırtına yapıştırılır. Sınıftaki öğrenciler sırasıyla o görseli sözlü olarak tahtadaki öğrenciye anlatırlar. Tahtada ve sırtı dönük öğrenci, arkadaşlarının yönlendirmesiyle algıladığı şekilde Miro’nun eserini betimlemeye ve önünde tahtaya asılı olan kâğıda yeniden çizmeye çalışır.

2. **Etkinlik**

Etkinlik Adı: “Miró’nun Dünyasında Bir Gezinti’’

Seviye: 5. sınıf

Süre: 40 dk.

Malzemeler: Joan Miro’nun eserlerinden seçilmiş örneklerden oluşan hem akıllı tahtada dijital kopyaları hem de renkli A4 şeklinde çıktısı alınmış fotokopi görselleri, Renkli kalemler/markörler, 35 x 50 Resim kâğıtları.

Ünite: Görsel İletişim ve Biçimlendirme, Kültürel Miras, Sanat Eleştirisi ve Estetik
Kazanımlar:

- 5.3.6. Sanat eserlerinin neden farklı değerlendirildiğini öğrenir.
- 5.1.2. Görsel sanat çalışmasında mekân olgusunu göstermek için ölçü ve oranı kullanır.
- 5.2.2. Geçmişte ve günümüzde yapılmış olan sanat eserleri arasında farklılıkları belirler.
- 5.3.3. Seçilen sanat eserinin içeriğini yorumlar.

Uygulama Süreci:

Öğretmen sürecin başında Joan Miró'nun hayatı ve sanatı hakkında kısa bir sunum yapar. Öğrencilere Miró'nun eserlerini gösterir ve onun stilini, kullanılan renkleri ve şekilleri tartışır. Örnek eserlerle ilgili bilgileri akıllı tahtada verir. Daha sonra sınıf iki ayrı gruba ayrılır. Her grup iki kuyruk oluşturacak şekilde karşı karşıya sıralanır. Karşı karşıya gelen öğrenciler birbirinin elindeki eserlerin adını tahmin etmeye çalışır. Doğru cevabı bilen yerinde kalır, yanlış cevabı veren ise sıranın sonuna gider. Eserler bitene kadar oyun devam eder. Eser ismini en fazla doğru bilen takım kazanır. Daha sonra her öğrenciye rastgele bir Miró eseri verilir. Öğrencilerin bu eseri incelemelerini ve eserdeki belirgin özellikleri belirlemelerini sağlanır. Öğrencilere, inceledikleri Miró eserinden ilham alarak kendi sanat eserlerini oluşturmaları için gerekli malzemeleri verilir. Öğrencilerin renkler, şekiller ve çizgilerle oynamalarını ve kendi yaratıcı ifadelerini oluşturmalarını teşvik edilir. Her öğrencinin eserini sınıfa sunmasına ve Miró'nun eserinden nasıl ilham aldıklarını açıklamasına izin verilir. Diğer öğrencilerin yorum yapmasını ve eserler hakkında tartışmasını teşvik edilir.

Sonuçlar

Gözlemlerden Elde Edilen Sonuçlar

Araştırmaya katılan öğrencilerin Joan Miró'yu tanımadan önce Miro hakkında bilgi sahibi olmadıkları belirlenmiştir. Ancak izledikleri videolar, sunumlar ve anlatılanlar aracılığıyla Miró'nun sanatı ve hayatı hakkında bilgilendirilmişlerdir. Öğrencilerin, Joan Miró ile ilgili tanıtıcı videoyu heyecanla izleyip ayağa kalkarak arkadaşlarına göstermeleri, Miró'nun yaşam süresini hesaplamaları, resimlerin tarihleri hakkında yorum yapmaları ve gösterilen mozaikler ile baskılar hakkında ilgili düşüncelerde bulunmaları, konuya olan ilgilerini yansıtmaktadır.

Eğitsel oyunlar sonucunda öğrencilere, yeni bilgiler öğrendikleri ve farklı deneyimler yaşadıkları sorulduğunda, verdikleri yanıtlardan öğrenme sürecinde keyif aldıkları ve kazanımlar elde ettikleri anlaşılmıştır. Ders planları, sanat elemanları ve tasarım ilkelerinin kullanımını teşvik ederek, öğrencilerin Miró'nun sanatı hakkında bilgi edinmelerini ve keyifli zaman geçirmelerini sağlamıştır.

Ürün Değerlendirmelerine İlişkin Sonuçlar

Öğrencilerin 2 farklı etkinlik sonucu yaptıkları toplam 100 çalışma, Sanatta Görsel Yaratıcılık Ölçeği (Derecelendirme ölçeği) değerlendirilmiştir.

Araştırma bulgularına göre, Gözlem, Sanatta Görsel Yaratıcılık Ölçeği kullanılarak yapılan değerlendirme sonucunda, öğrencilerin çoğunluğunun oyun temelli etkinliklerden memnun olduğu görülmüştür. Bu durum, öğrencilerin farklı etkinliklerden keyif aldıklarını, öğrenmeye istekli olduklarını ve çok yönlü bir sanatçıyı tanıyarak örnek bir sanatçı benimsediklerini göstermektedir. Bu sayede, öğrencilerin daha özgür bir şekilde çalıştıkları daha başarılı oldukları sonucuna varılmıştır.

Eğitsel oyun etkinliklerinin öğrenci başarısını artırdığı ve Görsel Sanatlar dersine olan tutumlarını olumlu yönde etkilediği belirlenmiştir. Oyunlar aracılığıyla öğrenme sürecine keyif katan öğrencilerin, edindikleri bilgilerin kalıcılığını artırdığı gözlemlenmiştir. Ayrıca, sıkıcı olarak algılanan görsel sanatlar dersine olan ilginin oyun temelli etkinlikler sayesinde olumlu yönde geliştiği bulgularla doğrulanmıştır.

Eğitsel oyun yönteminin öğrencilerin kendi çalışmalarını tasarlarken kullandıkları teknik ve malzeme çeşitliliğinde etkili olduğu tespit edilmiştir. Öğrencilerin tasarımlarında gösterdikleri farklı renk ve biçim tercihleri, alışılmışın dışında malzeme kullanımı ve çeşitli tekniklerin

kullanılması, özgün yaratımların ortaya çıkmasına katkı sağlamıştır. Bu bağlamda, eğitsel oyun yönteminin eğitim-öğretim süreçlerinde kullanılmasının öğrenci başarısını artırdığı ve öğrencilerin Görsel Sanatlar dersine olan ilgilerini olumlu yönde etkilediği sonucuna varılmıştır.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Eğitim ortamında öncelikli olarak öğrenci merkezli öğretim yöntemleri, öğretmen merkezli yöntemlere tercih edilmelidir çünkü bu yöntemler öğrencilerin daha istekli ve keyif alarak öğrenmelerini sağlar. Oyun, çocuklar için en yakın ve etkili öğrenme yöntemidir ve öğrenci merkezli yaklaşımlar öğrenmeyi daha anlamlı ve kalıcı hale getirir.

Yapılan araştırmalar, öğretim programlarında öğrencilerin aktif katılımını teşvik eden, öğrenmeyi eğlenceli hale getiren ve bilgiyi kalıcı hale getiren oyun yönteminin önemini vurgulamaktadır. Oyun etkinliklerinin, öğrencilerin Görsel Sanatlar dersindeki başarılarını artırdığı ve derse olan bakış açılarını olumlu yönde değiştirdiği gözlemlenmiştir. Eğitsel oyunlar aracılığıyla Görsel Sanatlar dersi konularının işlenmesinin öğrenme üzerinde olumlu etkileri olduğu belirlenmiştir.

Görsel Sanatlar dersi programındaki konular ve hedeflenen seviyelere uygun olarak eğitsel oyunlar daha fazla kullanılabilir. Eğitsel oyunlar, Görsel Sanatlar dersi dışındaki diğer derslerde de uygulanarak öğrenme sürecini daha etkili hale getirip öğrenilen bilgilerin kalıcılığını artırabilir. Özellikle üniversitelerdeki Resim-İş Öğretmenliği Ana Bilim dalları ve diğer eğitim fakültelerinde, eğitsel oyunların kullanımına yönelik projeler, ödevler, sunumlar ve araştırmalar yaptırılabilir.Bu şekilde, öğrenciler eğitsel oyunların öğrenme sürecindeki önemini ve uygulamalarını daha iyi anlayabilirler. Ayrıca, eğitsel oyunların öğrenme ve derse olan ilgi üzerindeki etkileriyle ilgili çeşitli alanlarda araştırmalar yapılabilir. Bu çalışmalar, eğitsel oyunların öğrenmeyi destekleyici etkilerini daha iyi anlamamıza ve eğitimde daha etkili kullanmamıza yardımcı olabilir.

Yapılan araştırma sonuçlarına göre, eğitsel oyun etkinliklerinin öğrenci başarısını olumlu yönde etkilediği ve Görsel Sanatlar dersine yönelik öğrenci bakış açılarını olumlu yönde değiştirdiği belirlenmiştir. Oyun yoluyla öğrenme sürecine katılan öğrencilerin öğrenmeyi keyifli bir deneyim olarak algıladıkları ve bu şekilde edinilen bilginin kalıcılığının arttığı gözlemlenmiştir. Bu bulgular, eğitsel oyunların öğrenme sürecinde önemli bir rol oynayabileceğini ve öğrencilerin motivasyonunu artırarak öğrenmeyi daha etkili hale getirebileceğini göstermektedir. Bu nedenle, Türkiye'deki Görsel Sanatlar dersi öğretmenlerinin temel düzeyde oyun yöntemlerini kullanabilmeleri için bilgilendirme seminerleri ve toplantılar düzenlenebilir. Bu sayede öğrencilerin öğrenme süreçlerinin daha verimli hale gelmesi ve derslerden daha fazla keyif almaları sağlanabilir.

KAYNAKLAR

Adıgüzel, Ö. (2022) Eğitimde Yaratıcı Drama, İstanbul: YKY.

Akca, F. & Kavak, G. (2021). Scale of visual creativity in art: a study on scale development and construct validity. *International Journal on Social and Education Sciences (IJonSES), 3*(3), 439-456. https://doi.org/10.46328/ijonses.94

Alakuş, A. O. & Mercin, L. (2023) Sanat Eğitimi ve Görsel Sanatlar Öğretimi, Ankara: Pegem.

Karaduğan, Ö. (2003). İlköğretim İkinci Kademede Sanatın Öğretiminde Eğitsel Oyunlarının Uygulanması ve Sonuçları. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Kırışoğlu, O. T. (2005). *Sanatta eğitim, görmek, öğrenmek, yaratmak.* Ankara: Pegem.

Kırışoğlu, O. T. (2015). *Sanat kültür yaratıcılık, Görsel sanatlar ve kültür eğitimi – öğretimi.* Ankara: Pegem.

Seğmen, S. (2021). *Görsel sanatlar eğitiminde sanatçı odaklı etkinliklerin öğrenci performansına etkisi: Bedri Rahmi Eyüboğlu örneği*, Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.

GEZİ VLOGGERLARININ TÜKETİCİLERİN TURİSTİK TERCİHLERİNE ETKİSİ

THE EFFECT OF TRAVEL VLOGGERS ON CONSUMERS' TOURISTIC PREFERENCES

Alper Bahadır LÜPÇÜ
Sakarya Üniversitesi, İşletme Enstitüsü, Üretim Yönetimi ve Pazarlama YL programı
Sakarya
ORCID NO: 0000-0003-2422-7034

Prof. Dr. Remzi ALTUNIŞIK
Sakarya Üniversitesi, İşletme Fakültesi
Sakarya
ORCID NO: 0000-0001-7934-1841

ÖZET

Teknolojik gelişmelerin tetiklediği küreselleşme süreci ile birlikte günümüz iş dünyasında pazar dinamikleri değişmekte ve geleneksel yaklaşımların yeterli olmaktan uzak kalması sebebiyle pazarlama camiası da teknoloji tabanlı gelişmeleri uygulamalarına adapte etmenin yollarını aramaktadır. Özellikle son yıllarda dijital platformlar ve sosyal medyanın hayatımıza tamamen adapte olmasıyla birlikte, bu platformlarda yer alan vloggerlar geniş bir izleyici kitlesine sahip olmaya devam etmektedir. Turizm ve yeme-içme sektöründe de faaliyet gösteren çok sayıda vlogger vardır. Hatta bazı vloggerların takipçi sayıları 1 milyona yaklaşmıştır. Bu gezi vloggerları farklı destinasyonlar ve deneyimleri göstererek seyahat kararlarını etkilemede büyük bir potansiyele sahiptir. Bir tüketicinin izlediği video onun videoda gördüğü yere gitmesine etki edebileceği gibi, videoda gördüğü olumsuz deneyimler gitme kararından vazgeçmesine de sebep olabilir. Aynı zamanda izledikleri videolar tüketicilere ilham vererek yeni istekler ve taleplere yol açabilir. Ancak bu büyük potansiyel etkilere rağmen vloggerların kullanıcıların turistik tercihlerine nasıl bir etki ettiği ve bu etkinin tüketici davranışlarına nasıl yansıdığı konusunda sınırlı sayıda araştırma mevcuttur.

Bu çalışmada gezi vloggerlarının tüketicilerin turistik tercihlerine olan etkileri incelenmeye çalışılmaktadır. Araştırma bağlamında, daha spesifik olarak, tüketicilerin vlogger tercih etme amaçları, vloggerlere yönelik tutumlar, vloggerlerin algılanması ile vlogger içeriklerinde tercih edilen niteliklere ilişkin bilgiler edinilerek tüketicilerin özellikle de turistik tercihlerinde vloggerlerin ne derece etkili olduklarına ilişkin sonuçlar çıkarılması hedeflenmektedir. Daha önce sosyal medya ve influencerların satın alma tercihlerine etkilerini araştıran çalışmalar yapılmış olsa da spesifik olarak gezi vloggerlerine yönelik çalışmaların sınırlı sayıda olduğu müşahede edilmiştir. Araştırma bağlamında 1-15 Nisan 2024 tarihleri arasında, kolayda örnekleme yöntemiyle, 234 katılımcı üzerinde bir anket araştırması yürütülmüştür. Çalışmaya katılım gönüllülük esasına göre yapılmış olup, ankete dahil olma şartı olan daha önce vlogger üzerinden etkilenme yoluyla herhangi bir turistik tercih yapmış olan kişilerin katılımına izin verilmiştir. Anket sürecinde, veri toplama yönteminden kaynaklı bir önyargının olup olmadığını da görmek amacıyla hem yüz yüze anket hem de online anket uygulaması gerçekleştirilmiştir.

Çeşitli analiz tekniklerinin uygulanması neticesinde, araştırma bulguları vloggerlerin tüketicilerin turistik tercihlerinde çeşitli şekillerde etkili olduğunu ortaya koymaktadır. Özellikle de destinasyon seçimi konusunda vloggerlerin son derece yönlendirici oldukları ve turistik deneyim sürecinde farklı amaçlarla vloggerlerden yararlanıldığı da katılımcılar tarafından ortaya konulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Turizm, Destinasyon pazarlaması, Konaklama, Turistik Tercih, Vlog, Seyahat Vloggerları, Gezi Vlogları

ABSTRACT

With the globalization process triggered by technological advancements, market dynamics in today's business world are changing, and the marketing community is seeking ways to adapt technological developments into their practices as traditional approaches fall short. Especially in recent years, with the complete adaptation of digital platforms and social media into our lives, vloggers on these platforms continue to have a wide audience. There are many vloggers, especially in the tourism and food and beverage sectors. Some vloggers have follower counts approaching 1 million. These travel vloggers have a great potential to influence travel decisions by showcasing different destinations and experiences. A video that a consumer watches can influence them to go to the place they see in the video, or it can also cause them to change their decision not to go due to negative experiences shown in the video. Additionally, the videos they watch can inspire consumers to have new desires and demands. However, despite this great potential impact, there is limited research on how vloggers affect consumers' touristic preferences and how this impact reflects on consumer behavior.

This study aims to understand the effects of travel vloggers on consumers' tourism preferences. Within the context of the research, more specifically, information is sought regarding consumers' purposes for choosing vloggers, attitudes toward vloggers, perceptions of vloggers, and preferred qualities in vlogger content, with the aim of drawing conclusions about how effective vloggers are in influencing consumers' tourism preferences. Although studies have been conducted on the effects of social media and influencers on purchasing preferences, it has been observed that there is a limited number of studies specifically targeting travel vloggers. In the research context, a survey was conducted among 234 participants using convenience sampling method between April 1-15, 2024. Participation in the study was based on voluntary basis, and those who had made any tourism preference through being influenced by vloggers were allowed to participate in the survey. During the survey process, both face-to-face and online survey applications were conducted to see if there was any bias due to the data collection method. As a result of applying various analysis techniques, the research findings reveal that vloggers are influential in various ways on consumers' tourism preferences. Especially, it is revealed by the participants that vloggers are highly directive in destination selection and that vloggers are utilized for different purposes in the tourism experience process.

Keywords: Tourism, Destination Marketing, Accommodation, Tourist Preferences, Vlog, Travel Vloggers, Travel Vlogs

GİRİŞ

Son yıllarda dijital platformlar ve sosyal medyanın hayatımıza tamamen entegre olmasıyla birlikte bu platformlardaki faaliyetler oldukça artmıştır. Teknolojik gelişmeler sayesinde, tüketicilerin sosyal medyayı giderek daha yakından takip etmesi bu farkındalığı arttıran bir diğer etken olarak öne çıkmakta ve sosyal medya hem tüketiciler hem de işletmeler için önemli bir pazarlama, tanıtım ve tutundurma aracı haline gelmektedir (İşlek, 2012). Geleneksel reklamların devamı niteliğinde olan internet reklamları sosyal medyada da yer almaktadır. İnternet reklamcılığı, temel özellikleri açısından diğer reklamcılık türlerine benzemekle birlikte etkileşimi, ölçülebilirliği ve tüketicinin sürece dahil olabilmesini mümkün kılmaktadır (Öztürk Göçmen, 2018: 178). Etkileşim ve tüketicilerin sürece dahil olabilmesi sosyal medyanın mümkün kıldığı en önemli özelliklerden biridir. Sosyal medyanın bu özelliği internet reklamcılığının yanı sıra farklı pazarlama tekniklerinin doğmasına da sebep olmuştur. Bu

pazarlama tekniklerinden biri de "influencer pazarlama"dır. Influencer pazarlama, tüketicilerin tutumlarını ve karar alma süreçlerini markalar veya fikirler lehine etkileyebilen, iyi takip edilen çevrimiçi kullanıcılardan yararlanan bir pazarlama uygulamasıdır (Femenia-Serra ve Gretzel, 2020: 65). Gezi vloggerları seyahatlerini videoya çekerek düzenli olarak web sitelerinde ya da sosyal medyada yayınlayan kimselerdir. Bu yönleriyle bu yönleriyle gezi vloggerları inluencer pazarlama başlığı altında değerlendirilebilir. İnfluencer pazarlama kavramı bir çeşit eWOM'dur. Geleneksel ağızdan ağıza pazarlamanın (WOM) sosyal medyada ve internette kullanılmasıyla ortaya çıkan pazarlama yöntemine eWOM adı verilmektedir. Daha önce influencer marketing ve eWom hakkında birçok araştırma yapılmış ve etkileri ortaya konmuştur.

Diğer birçok konuda olduğu gibi tüketiciler turistik tercihlerine karar vermeden önce sosyal medya ve internetten yararlanmaktadır. Tatil planlamak için kullanılan birincil bilgi kaynağı eWOM olarak tespit edilmiştir (Yan vd., 2018: 348-363). Bu durumda vloggerlar önemli bir pazarlama aracı olarak değerlendirilebilir. Tüketiciyi yakalama noktasında çok etkili bir araç olan vloggerlar markaların iletişim kanalı haline gelmişlerdir (Smith vd., 2012: 102-113). Gezi vloggerları farklı destinasyonları ve deneyimleri göstererk seyahat kararlarını ve turistik tercihleri etkilemede büyük bir potansiyele sahiptir. Turistik tercih kavramını biraz daha açacak olursak, tüketicilerin destinasyon tercihleri, konaklama seçeneği tercihleri, yeme-içme seçeneği tercihleri, doğa manzaraları ve outdoor aktivite tercihleri, tarihi ve kültürel yer seçimi tercihleri turistik tercihlere birer örnektir.

Bu araştırma tüketicilerin turistik tercihlerini yaparken gezi vloggerlarından ne derece etkilendiğini araştırmayı hedeflemektedir. Ayrıca tüketicilerin vloggerlara olan ilgisini ve gezi vloglarıyla ilgili duygu ve düşüncelerini de tespit etmek amaçlanmıştır. Araştırmadan çıkan sonuçlar turizm ve yeme-içme endüstrisi için pazarlama stratejileri oluştururken fayda sağlayabilir, ayrıca vloggerlarla turizm endüstrisi paydaşları arasında daha fazla iş birliği yapılmasının önünü açabilir.

YÖNTEM

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evreni olarak Sakarya ilinde ikamet eden ve araştırma bağlamında örneklem çerçevesinde yer alabilecek kişilerden oluşmaktadır. Sakarya ilinin seçilmesi sadece zaman kısıtı ve saha çalışmalarının ivedilikle tamamlanmasını temin etmek amacıyla seçilmiştir. Örneklemde yer alacak kişilerin mutlaka vloggerler takibi yapması ve turistik seyahatlerinde veya gezilerinde karar alma süreçlerinde vlogger seçeneğini de dikkate alan kişilerden olması beklenmektedir. Örneklem seçiminde kolayda örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Örneklemlere erişim bağlamında özellikle de çeşitli kurum ve kuruluşlarda çalışan kişilere odaklanılmıştır. Araştırma bağlamında Sakarya ilinde faaliyet gösteren çeşitli kurum ve şirketlerde çalışan ve toplam 234 kişiden oluşan bir örneklem büyüklüğümüz vardır.

Veri Toplama Araçları

Veri toplama aracı olarak nicel araştırma yöntemlerinden biri olan anket tekniği kullanılmıştır. Hazırlanan anket formu Sakarya Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu'na sunulmuş, kurulun 68/44 sayılı kararıyla etik açıdan uygun bulunmuştur. Ankete 01-15 Nisan 2024 tarihleri arasında online ve yüz yüze olarak 234 kişi katılım sağlamıştır.

Veri Toplama Araçlarının Uygulanması

Verilerin toplanabilmesi için çeşitli şirket ve fabrikaların insan kaynakları departmanından sözlü olarak izin alınarak çalışanların tercihine göre online ya da yüz yüze anket seçeneği

sunulmuş, katılımcıların tercihlerine göre uygulama yapılmıştır. Online katılmak isteyenlere link iletilmiş, yüz yüze katılmak isteyenlere anket formu dağıtılarak veri toplama işlemi gerçekleştirilmiştir.

Verilerin Analizi

Verilerin analizinde SPSS programı kullanılmıştır.

BULGULAR

Tablo 1. Katılımcuların Sosyo-ekonomik ve Demografik Özellikleri

		s	%
Cinsiyet	Kadın	116	49,7
	Erkek	117	50,3
Öğrenim durumu	İlköğretim	1	0,4
	Lise	7	3
	Ön Lisans	31	13,2
	Lisans	160	68,4
	Lisans üstü	35	15
Yaş	18-25	33	14,1
	26-33	68	29,1
	34-41	110	47
	42-49	23	9,8
Medeni Hal	Evli	118	50,6
	Bekar	115	49,4
Gelir Durumu	20.000TL'den az	13	5,6
	20.000-40.000 TL arası	64	27,4
	40.000-60.000 TL arası	83	35,5
	60.000 TL'den çok	74	31,6

Tanımlayıcı istatistiklere baktığımızda;

Katılımcıların demografik özelliklerine bakıldığında, cinsiyet ve medeni hal açılarından dengeli bir dağılımın olduğu gözlenmektedir. Yaş dağılımına baktığımızda katılımcıların yarıya yakınının (%47) 34-41 yaş aralığında, ikinci büyük grubun ise %29,1'lik bir dağılımla 25-33 yaş aralığındaki kişilerden oluşmaktadır. Diğer yaş gruplarının da örneklemde temsil edilmekte olduğu görülmektedir. Eğitim durumuna bakıldığında, katılımcıların yaklaşık 2/3'ünün (%68,4) lisans mezunu kişilerden oluşmakta olduğu, %15'inin ise yüksek lisans mezunu olduğunu görüyoruz. Bu tablodan yola çıkarak katılımcıların genel olarak eğitim seviyesinin yüksek olduğunu söyleyebiliriz. Gelir durumuna baktığımızda, katılımcıların yaklaşık 1/3'ünün (%35) 40.000-60.000 TL aralığında, diğer 1/3'ünün (%31,6) 60.000 TL'den fazla, kalan %27,4'lük kısmının ise 20.000-40.000 TL aralığında gelir düzeyine sahip oldukları görülmektedir. Gelir düzeyinde dengeli bir dağılım görmekteyiz.

Tablo 2. Gezi Vlogları İzleme Oranı

İzleme sıklığı	Frekans	%
Her Gün	42	17,9

Haftada Bir	48	20,5
On Beş Günde Bir	46	19,7
Ayda Bir	33	14,1
Daha Seyrek	65	27,8
Toplam	234	100

Katılımcılara "Ne sıklıkta gezi vlogları izlersiniz?" sorusuna verdikleri cevapların dağılımına bakıldığında %17,9'u her gün, yaklaşık 2/3'ü ise ayda en az 1 kez gezi vlogları izlediklerini beyan ettikleri görülmektedir. Daha seyrek diyenlerin oranının yaklaşık %28 düzeyinde kalması katılımcıların %70'den fazlasının vloggları takip etmekte olduğuna işaret etmektedir. Bu da örneklem seçiminin araştırmanın amacına ne derece uygun olduğuna işaret eden bir göstergedir.

Tablo 3. Gezi Vloggerı Takip Oranı

Takip etme	Frekans	%
Evet	119	50,9
Hayır	115	49,1
Toplam	234	100

Katılımcılara sorulan "Takip ettiğiniz herhangi bir gezi vloggerı var mı?" sorusuna en yarısının (%50,9) evet yanıtı verdiklerini görmekteyiz. Yani katılımcıların yarısından fazlası sosyal medya hesaplarından en az bir gezi vloggerı takip etmektedir.

Tablo 4. Gezi Vloggerlarından Etkilenerek Turistik Tercihte Bulunma Oranı

Tercih etme durumu	Frekans	%
Hiç	60	25,6
Bir Kez	33	14,4
Birkaç Kez	106	45,3
Birçok Kez	35	15
Toplam	234	100

Araştırma bağlamında kritik öneme sahip bir diğer soru "Daha önce bir gezi vloggerından etkilenip turistik tercihte bulundunuz mu?" sorusudur. Katılımcıların %45'i birkaç kez, %15'i birçok kez, %14,4'ü bir kez daha önce bir vloggerdan etkilenip turistik tercihte bulunmuştur. Başka bir deyişle katılımcıların neredeyse yarısı birkaç gez, 3/4'ü ise en az bir kez gezi vloggerlarından etkilenerek turistik tercihlerde bulunduğu görülmektedir.

Tablo 5. Gezi Vlogları İzleme Sebepleri

Vlog izleme sebepleri	Frekans	%
Uygun konaklama seçenekleri bulabilmek	159	67,9
Yeme-içme seçenekleri bulabilmek	151	64,5
Yeni destinasyonlar keşfedebilmek	145	62
Doğa manzaraları ve outdoor aktiviteler bulabilmek	94	40,2
Tarihi ve kültürel yerleri keşfetmek	103	44
Alışveriş ipuçları yakalayabilmek	72	30,8
Yeni kültürler ve insanlar tanımak	89	38

Katılımcıların birden fazla cevap verebildiği "Hangi sebeplerle gezi vlogları izlersiniz?" sorusuna verilen cevaplarda, katılımcıların %67,9'u uygun konaklama seçenekleri bulabilmek, %64,5'i yeme içme seçenekleri bulabilmek, %62'si ise yeni destinasyonlar keşfedebilmek için

gezi vlogları izlemeyi tercih etmektedir. Bu üç seçenekten sonraki seçeneklerde belirgin bir düşüş vardır. Katılımcıların en fazla bu üç seçenek sebebiyle gezi vlogları izlediklerini gözlemlemekteyiz.

Tablo 6. Gezi Vloglarının Bilgilendirici Olmasının Önemi

Önem derecesi	Frekans	%
Hiç Önemli Değil	1	0,4
Kısmen Önemli	4	1,7
Orta Derece Önemli	21	9
Oldukça Önemli	61	26,2
Çok Önemli	146	62,7
Toplam	234	100

Katılımcıların %90'ı gezi vloglarının bilgilendirici olmasına yüksek derecede önem göstermektedir. Çok önemli diyenlerin oranının %62,7 olması da vlog içeriklerinin bilgilendiriciliği hususuna yüklenen anlamı vurgulamada önemli bir işarettir.

Tablo 7. Gezi Vloglarının Samimi ve İçten Olmasının Önemi

Önem derecesi	Frekans	%
Hiç Önemli Değil	2	0,9
Kısmen Önemli	8	3,4
Orta Derece Önemli	28	12
Oldukça Önemli	94	40,2
Çok Önemli	102	43,6
Toplam	234	100

Gezi vloggerlarının samimi ve içten olması katılımcılar için en önemli unsurlardan biridir. Özellikle de %43,6'lık katılımcının bu özelliğe çok önemli demesei vloggerlerin inandırıcılıklarının önemine de vurgu yapan bir bulgu olarak değerlendirmek mümkündür.

Tablo 8. Gezi vloggerlarından etkilenerek turistik tercihte bulunma ifadesine katılm oranı

Katılım düzeyi	Frekans	%
Kesinlikle Katılmıyorum	5	2,1
Katılmıyorum	16	6,8
Kararsızım	59	25,2
Katılıyorum	102	43,6
Kesinlikle Katılıyorum	52	22,2
Toplam	234	100

Yukarıdaki tabloda likert ifadelerinden "Gezi vloogerlarından etkilenip turistik tercihlerde bulunurum." İfadesine katılım oranları verilmiştir. Tabloya baktığımızda katılımcıların 2/3'ünün bu ifadeye katıldığını görüyoruz.

Tablo 9. Gezi vloggerlarının seyahat maliyetleri ve bütçe planlamalarını paylaşmasının önemi

Katılım düzeyi	Frekans	%
Kesinlikle Katılmıyorum	8	3,4
Katılmıyorum	9	3,8

Kararsızım	22	9,4
Katılıyorum	90	38,5
Kesinlikle Katılıyorum	105	44,9
Toplam	234	100

Bir diğer Likert ifadesi "Gezi vloggerlarının seyahat maliyetleri ve bütçe planlamalarını paylaşmaları benim için önemlidir." ifadesine katılım oranlarına baktığımızda katılımcıların 3/4'ünden fazlasının bu ifadeye katıldığını gözlemliyoruz.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Gezi vloggerlarının tüketicilerin turistik tercihlerine etkilerini incelediğimiz bu araştırmada şu sonuçlara varılmıştır.

Tablo 2'yi incelediğimizde katılımcıların yaklaşık %20'si her gün '2/3'sinden fazlasıysa her en az ayda 1 gezi vlogları izlemektedir. Buradan gezi vloglarının büyük bir izleyici kitlesi tarafından izlendiği sonucuna varabiliriz.

Katılımcıların yarısından fazlası sosyal medya hesaplarından en az 1 gezi vloggerı takip etmektedir. Ayrıca katılımcıların 3/4'ü en az bir kez gezi vloggerlarından etkilenerek turistik tercihlerde bulunmuştur. Buradam gezi vloggerlarının sürekli olarak takip edildiği, ayrıca katılımcıların turistik tercihlerde bulunurken onların çektikleri videolardan etkilendiği sonucunu çıkarabiliriz.

«Hangi sebeplerle gezi vlogları izlersiniz?» sorusunun yanıtlarına bakıldığında konaklama seçenekleri bulabilmek, yeme-içme seçenekleri bulabilmek ve yeni destinasyonlar keşfetmek cevapları öne çıkmaktadır. Bu alanlarda faaliyet gösteren işlemelerin ve yöneticilerin gezi vloggerlarıyla iş birliği yapmaları fayda sağlayabilir.

Katılımcılar için gezi vloglarındaki en önemli husus bilgilendirici olmasıdır. Ayrıca vlogların samimi ve içten olması katılımcılar için oldukça önem arz etmektedir. Gezi vloggerlarının vloglarını çekerken samimi ve içten bir dil kullanmaları ve daha bilgilendirici videolar çekmeleri onlara olan ilgiyi arttıracaktır.

Gezi vloggerlarından en önemli beklenti ise seyahat maliyetlerini ve bütçe planlamalarını paylaşmalarıdır.

Sonuç olarak, vloggerlar tüketicilerin turistik destinasyon, ürün, hizmet ve deneyim tercihlerinde önemli bir rol oynamaktadır. Dolayısıyla turizm sektörüne hizmet veren işletmeler tanıtım ve lansman faaliyetlerinde vloggerları göz ardı etmemeli, hatta mümkünse vloggerlarla iş birliği yaparak bu mecradan daha fazla yararlanmanın yollarına odaklanmalıdır.

Gezi vloggerları ise izleyiciler tarafından önemli bir bilgi kaynağı olarak görüldüklerinin daha fazla farkına varmalı, paylaşımlarında izleyicilere samimi ve içten bir dille güvenli bilgiler sunmalıdır.

KAYNAKLAR

Femenia-Serra, F. & Gretzel, U. (2020). Influencer Marketing for Tourism Destinations: Lessons from a Mature Destination, Information and Communication Technologies in Tourism , J. Neidhardt ve W. Wörndl (Eds.), 65–78.

İşlek, M.S. (2012). Sosyal Medyanın Tüketici Davranışına Etkileri: Türkiye'deki Sosyal Medya

Kullanıcıları Üzerine Bir Araştırma, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Karaman.

Öztürk Göçmen, P. (2018). Artırılmış Gerçeklik Uygulamaları ile Yeni Medya Reklam Tasarımı. Sanat ve Tasarım Dergisi, (22), 175-191

Smith, A.N., Fischer, E. ve Yongjian C. (2012), "How Does Brand-Related User-Generated Content Differ AcrossYoutube, Facebook, And Twitter?" Journal of Interactive Marketing, 26 (2).

Yan, Q., Zhou, S., ve Wu, S. (2018), "The Influences Of Tourists' Emotions On The Selection Of Electronic Word Of Mouth Platforms", Tourism Management, 66, s. 348-363.

KANDASLARIN (ORALMANLARIN) DİL VE EĞİTİM KONULARIYLA İLGİLİ YAŞADIKLARI SORUNLAR (ÖSKEMEN ÖRNEĞİ)

ISSUES EXPERIENCED BY KANDASES (ORALMANS) RELATED TO LANGUAGE AND EDUCATION (EXAMPLE OF OSKEMEN)

Doç. Dr. Gül Banu DUMAN
Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı
ORCID: 0000-0002-6593-3587

Dr. Öğretim Üyesi Aray MUKAZHANOVA
Kazakh-American free university, Yabancı Diller Fakültesi
ORCID: 0000-0002-4633-6736

ÖZET

İktidarın Ruslaştırma politikalarının bir sonucu olarak Kazaklar SSCB döneminde kendi topraklarında azınlık durumuna düşmüşlerdir. Sovyetler Birliği döneminde Rusça birliğin tek dili yapılmaya ve yerel diller ve kültürler asimile edilmeye çalışılmıştır. İzlenen bu politikalar bağlı olarak Kazak nüfusu 1959'a gelindiğinde genel nüfus içerisinde %30'lara kadar düşmüş, üstelik Kazakça, Kazaklar arasında bile tercih edilmeyen bir dil statüsüne gerilemiştir. Kazakistan 1991 yılında bağımsızlığını kazandığında kurucu milletin devletin sınırları içinde azınlıkta olduğu bir ülke durumundadır. Bu durum devletin istikrarı ve bağımsızlığı açısından riskler oluşturduğundan yeni kurulan Kazak hükümeti Kazak nüfusunun artırılmasına yönelik tersine göçü destekleyen bir göç politikası benimseyerek Kazakistan sınırları dışında kalan Kazak nüfusun ülkeye yeniden dönmesi yönünde çalışmalar yürütmüştür. Tersine göçle tarihi topraklarına dönem bu Kazak yerleşimcilere Kandaslar (Oralmanlar) denilmektedir.

Bu çalışmada Kandastarın (Oralmanların) Kazakistan'da yaşadıkları dil ve eğitim sorunları ve sorunların sebepleri incelenecektir. Bu zamana kadarki çalışmalar daha çok nerelerden hangi yıllarda göçlerin olduğu ve bunların nerelere yerleştirildikleri ile ilgili istatistiki bilgileri ya da genel anlamda Kandastarın yaşadığı sorunları ele almaktadır. Şimdiye kadar çalışmalarda onların yaşadıkları dil ve eğitim sorunları üzerine bir çalışma yapılmamıştır.

Anahtar Kelimeler: Kandaslar, Oralmanlar, Kazakistan göç politikaları, tersine göç

ABSTRACT

As a result of the government's Russification policies, Kazakhs became a minority in their own lands during the USSR period. During the Soviet Union, efforts were made to make Russian the sole language of the union and to assimilate local languages and cultures. Depending on these policies, the Kazakh population dropped to 30% of the total population by 1959, and Kazakh language became a language that was not preferred even among Kazakhs themselves. When Kazakhstan gained its independence in 1991, it was a country where the founding nation was a minority within the borders of the state. Since this situation poses risks to the stability and independence of the state, the newly established Kazakh government adopted an immigration policy that supports reverse migration to increase the Kazakh population and carried out efforts to ensure that the Kazakh population remaining outside the borders of Kazakhstan returns to the country. These Kazakh settlers who migrated to their historical lands through reverse migration are called Kandases (Oralmans).

In this study, the language and education isses experienced by Kandases (Oralmans) in Kazakhstan and causes of these issues will be examined. The studies so far have mostly dealt

with statistical information about where and in which years there were migrations and where they were settled, or the problems faced by the Kandases in general. So far, no study has been conducted on their language and educational problems.

Keywords: Kandases, Oralmans, migration policies of Kazakhstan, reverse migration.

GİRİŞ

Kazakistan 1991 yılında SSCB'den ayrılarak bağımsızlığına kavuşmuş genç cumhuriyetlerden biridir. Öncesinde Çarlık Rusya, sonrasında SSCB yönetimi altında yoğun bir asimilasyon politikası ile karşı karşıya kalan Kazaklar, kendi topraklarında azınlık durumuna düşmüşlerdir. Çarlık Rusya döneminde Slav asıllı halklar, bölgeye yerleştirilmeye başlamıştır:

> "1889'da çıkarılan toprak kanunu ile Rus köylülere istedikleri bölgelere yerleşerek toprak sahibi olma hakkı verilmesi, 1891'deki yasal düzenleme ile Rus idarecilerin topraklarını istenilen şekilde işleyemeyen Kazakların topraklarına el koymasının mümkün hale getirilmesi Çarlık döneminde görülen Rusları yerleştirme politikalarına örnek uygulamalar olarak gösterilebilir. Bu politikalar sonucu yaklaşık bir buçuk milyon Rus, Kazakistan topraklarına yerleştirilmiştir." (Olaf, 1967, s. 148; Bekmurzayeva, 2012: 37).

Kazakların aleyhine gelişen yapay nüfus artışları SSCB döneminde de devam etmiştir. SSCB döneminde her ne kadar halkların kardeşliğinden ve eşitliğinden bahsedilse de aslında yeni kurulan Sovyet hükümeti Çarlık Rusya'dan miras aldığı sömürge siyasetini daha sistematik bir şekilde devam ettirmiş; süslü, kulağa hoş gelen söylemlerin ardına saklanarak daha sistemli bir biçimde sömürgeleştirme faaliyetlerine hız vermiştir. SSCB döneminde özellikle ekonomik yönden stratejik öneme sahip olan topraklar yerli halkın elinden alınmış, bu yerler birer Rus yerleşim yerine dönüştürülmüştür.

> "Rus nüfusun en fazla artış gösterdiği yer Kazakistan olmuştur. 1926 senesinde Ruslar Kazakistan nüfusunun ancak yüzde 20'sini teşkil ederlerken, 1959'da yani 33 yıl içinde yüzde 230 artarak sayıları 1.214.800'den 4.014.000'e ve Kazakistan nüfusundaki oranları da yüzde 43.1'e ulaşmıştır. Rus nüfusun hızlı bir şekilde artışı bir yana, genel nüfusa oranının bu kadar fazla oluşunun önemli sebeplerinden birisi de Kazaklara karşı yürütülen soykırım ve sürgün politikalarıdır" (Uludağ, 1992: 281). (Ölçekçi, 1996: 57)

Kazakistan'da Slav nüfus özellikle stratejik ve ekonomik öneme sahip bölgelere yerleştirilerek yapay yollarla nüfus artışına gidilirken bir yandan da Kazak nüfusu planlı bir şekilde azaltılmaya çalışılmıştır. Stalin'in 1930-1932 yıllarında yürüttüğü yapay kıtlık, repressiya adı verilen baskı döneminde gerçekleştirdiği idam ve sürgünler; II. Dünya Savaşı'nda yerli halkın ön cephelere piyon gibi sürülmesi gibi yollarla sistematik olarak bölgenin yerli halkı olan Kazaklar azaltılmıştır (Azap, 2023). Bütün bu asimilasyon politikasının neticesinde Kazak nüfusu 1959'a gelindiğinde bölge nüfusu içerisinde %30'lara kadar düşmüştür. Bağımsızlığı kazandığı 1991 yılından birkaç yıl önce -1989 yılında- yapılan nüfus sayımına göre Kazakistan nüfusu içinde etnik Kazak oranı %39,7 seviyesindedir. Görüldüğü üzere bağımsız Kazakistan Cumhuriyeti, kurulduğu 1991 yılında ülkeye adını veren kurucu milletin devletin sınırları içinde azınlıkta olduğu bir ülke durumundadır. Bu durum devletin istikrarı ve bağımsızlığı açısından riskler oluşturduğundan yeni kurulan Kazak hükümeti Kazak nüfusunun artırılmasına yönelik tersine göçü destekleyen bir göç politikası benimseyerek Kazakistan sınırları dışında kalan Kazak nüfusun ülkeye yeniden dönmesi yönünde çalışmalar yürütmüştür. Kazakistan'da yürütülen yeniden yerleşim programına "Nurlı

Köş" (Nurlu Göç) denilirken bu program ile tarihi topraklarına dönen Kazak yerleşimcilere de Kandas (Oralman) denilmektedir.

Kazakistan bağımsızlığını kazandığında tek sorun genel nüfus içerisinde Kazakların azınlık durumuna düşmüş olması değil aynı zamanda Rusça ülkedeki hâkim dil olduğundan Kazak dilinin yok olma tehlikesi ile karşı karşıya olması da önemli bir diğer sorundur. Kandasların (Oralmanların) ülkelerine dönmesi hem Kazakistan'daki nüfus dengesini Kazaklar lehine çevirmiş hem de Kazakça konuşanların sayısını arttırmıştır. Bazı bölgelerden göç eden Kandaslar, ana dilleri olan Kazak Türkçesini Kazakistan'daki Kazak nüfustan bile daha iyi muhafaza etmişlerdir. Kazakça konuşanların sayısının artması Kazak Türkçesinin gelişmesine ve kaybettiği statüyü kazanmasına yardımcı olmuştur.

"Göç'ün başlangıcından itibaren bugüne kadar anavatanına dönen Kazakların sayısı yaklaşık bir milyonu oluşturmasına rağmen Oralmanların sosyal durumu, geçim kaynakları, yaşam standartları, işsizlik, eğitim, barınma, vatandaşlık gibi meseleleri hala daha tam olarak çözüme kavuşturulmamıştır" (Abdil-Sattar, 2020: 6). Bağımsızlığın kazanıldığı ilk dönemde Rusça ülke genelinde hâkim dil konumundadır. Yüksek öğretimde Rusça eğitim verilmektedir. Günümüzde ise yine Rusçanın hâkimiyeti tam anlamıyla kırılamamıştır. Rusça, Kazakistan'da Kazak Türkçesinin yanında ikinci resmi dil statüsündedir ve Kazakça-Rusça eğitim kurumlarının birlikte faaliyet göstermesinden dolayı ülkede eğitimde iki başlılık söz konusudur. Rusçanın ülkedeki bu hâkimiyetinden dolayı Rusça konuşulmayan ülkelerden göç eden Kandaslar Kazakistan'a geldiklerinde dil ve eğitimle ilgili sıkıntılar yaşamışlardır.

Bu çalışmada Kandasların dil ve eğitim konusunda ne tür sorunlar yaşadıkları tespit edilmeye çalışılmıştır. Çalışma Moğolistan'dan ve Çin'den gelen Kandasların yoğun olarak yaşadığı Öskemen şehri ile sınırlı tutulmuştur. Öskemen şehri Rus nüfusun hâlâ çoğunlukta olduğu ve Rusçanın kullanımının yaygın olduğu bir şehirdir. Kazakistan'ın başka bölgelerinde başka ülkelerden gelen Kandaslar üzerinde bu tarz çalışmalardan benzer veya farklı sonuçlar alınması muhtemeldir. Bu çalışmanın benzer çalışmalara da örnek olacağı düşünülmektedir.

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amcacı Kandasların dil, eğitim alanında yaşadıkları sorunların ve sebeplerinin incelenmesidir. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki alt problemlere cevap aranmıştır:

- Kandaşların dil ve eğitim konusunda sorunlar yaşamakta mıdır?
- Kandaslar ne tür dil ve eğitim sorunları yaşamaktadırlar?
- Kandaşların dil ve eğitim sorunlarının temelinde çevrenin olumsuz önyargılı tutumları etkili midir?

Yöntem

Bu çalışma nitel araştırma yöntemleri kullanılarak yapılmıştır. Yıldırım ve Şimşek (2011) nitel araştırmayı gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma şeklinde tanımlanmaktadırlar.

Araştırmanın Deseni

Kazakistan'ın bağımsızlığını kazanmasıyla beraber başlatılan tersine göç hareketiyle Kazakistan'a yeniden dönen Kandasların (Oralmanların) yaşadıkları dil ve eğitim sorunlarını incelemeyi amaçlayan bu araştırma, nitel durum çalışması olarak desenlenmiştir. "Durum çalışması (case study), güncel bir olayı inceleyerek detaylı bir analizle nasıl ve niçin sorularıyla veriler toplamayı amaçlayan bir nitel araştırma desenidir (Berg, 2001) (Özdemir ve Tuti, 2023: 224).

Verilerin Toplanması

Çalışmada teorik alt yapının oluşturulması için alanyazın taraması yapılmış ve sürecin tarihsel gelişimi, alanyazında elde edilen istatistiki verilerle birlikte çalışmada yer almıştır. Buna ek olarak durumun derinlemesine incelenebilmesi için veri toplama yöntemi olarak görüşmeler yapılmıştır. "Araştırma örnekleminde yer alanların, araştırma konusu hakkında bilgi, duygu ve düşüncelerini aktif olarak açıkladığı, yaşam öyküsünü anlattığı veri toplama tekniği, görüşme olarak adlandırılır. Görüşmenin amacı, katılımcıların iç dünyalarına erişerek onların özgün bakış açılarının belirlenmesidir. Görüşme, araştırılan konu hakkında bireyin yaşanmışlıkları, farklı deneyimleri, tutumları, düşünceleri, niyetleri, yorumları, zihinsel algıları ve tepkileri gibi gözlenemeyen bilgilere ulaşılmasına olanak sağlar" (Bengtsson, 2016; Seidman, 2006) (Baltacı, 2019: 374).

Veri Toplama Aracı

Veri toplama aracı olarak yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. İki bölümden oluşan formun birinci bölümünde araştırmacıların öğrenim durumu, okudukları bölüm, geldikleri ülke, doğum tarihleri, Kazakistan'a kaç yılında geldikleri, geldiklerinde kaç yaşında oldukları sorulmuş, ikinci bölümünde ise yukarıda belirtilen üç alt probleme ilişkin on soru yer almıştır. Araştırmanın görüşme soruları şunlardır:

1. Eğitim alırken hangi konularda zorlandınız? Niçin?
2. Geldiğinizde Kazakça biliyor muydunuz?
3. Konuştuğunuz dil (Kazakça) problem oldu mu? Nasıl?
4. Kazakistan'a geldiğinizde Rusça biliyor muydunuz?
5. Rusça öğrendiniz mi? Niçin? Şimdi ne düzeyde Rusça biliyorsunuz?
6. Öğretmenlerden farklı muamele gördüğünü hissettiniz mi? Nasıl?
7. Sınıf arkadaşlarınızdan farklı muamele gördün mü? Nasıl?
8. Şimdi üniversitede Kazakça bölümünde misin Rusça bölümünde misin?
9. Bölümde öğretmenleriniz sadece Kazakça mı konuşuyor? Rusça konuştuklarında problem yaşıyor musunuz?
10. Tanıştığın herkese, özellikle öğretmenlerine ve sınıf arkadaşlarına Oralman olduğunu rahatça çekinmeden söyleyebiliyor musun? Niçin?

Çalışma Grubu

"Pozitif bilimlerin genellemeye özgü nicel araştırma yönteminden farklı olarak nitel araştırma, insana özgü bireysel özelliklerin farklı ve derin doğasına odaklanır. Bu kapsamda genellemelerden ziyade bilginin derinliği ve özgünlüğünün önemli olduğu iddiasını savunan nitel araştırma, büyük örneklemler yerine daha küçük çalışma gruplarından elde edilen derin ve özellikli verilere odaklanır" (Baltacı, 2019: 369). Bu çalışmada küçük çalışma grubundan derin ve özellikli verilere ulaşılmaya odaklanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu, Kazakistan'ın Öskemen şehrinde üniversite eğitimi almış ya da almakta olan 10 Kandas oluşturmaktadır. Çalışma grubundaki katılımcılara ait özelliklere aşağıda yer verilmiştir:

Tablo 1. Çalışma grubundaki katılımcılara ilişkin bilgiler

Katılımcı kodu	Öğrenim durumu ve sınıf	Okuduğu bölüm	Geldiği ülke	Doğum yılı	Ülkeye kaç yılında geldi?	Kaç yaşında geldi?
K1	Lisans (4. Sınıf)	Yabancı diller	Moğolistan	2000	2000	17
K2	Lisans (4. Sınıf)	Askeri hazırlık	Moğolistan	2001	2019	18

K3	Lisans (1. Sınıf)	Turizm	Moğolistan	2005	2014	9
K4	Lisans (1. Sınıf)	Hukuk	Moğolistan	2006	2020	14
K5	Lisans (3. Sınf)	Müzik eğitimi	Çin	2003	2017	13
K6	Lisans (1. Sınıf)	Yabancı diller	Çin	2000	2017	17
K7	Yüksek lisans	Yabancı diller	Moğolistan	2001	2018	17
K8	Yüksek lisans mezunu	Pedagoji, psikoloji	Çin	1994	2008	14
K9	Lisans (1. Sınıf)	Yabancı diller	Çin	2001	2018	17
K10	Lisans (3. Sınıf)	İşletme	Çin	2005	2018	13

Tablo 1.'de görüldüğü üzere katılımcıların sekizi lisans düzeyinde eğitim almakta olan birinci, üçüncü, dördüncü sınıf öğrencileridir. Bir katılımcı yüksek lisans eğitimi almaktayken bir katılımcı ise yüksek lisans mezunudur.

Yukarıdaki tabloda araştırmaya katılan Kandasların üniversitede farklı bölümlerde eğitim aldığı görülmektedir. Araştırmadaki katılımcılar 7 farklı bölümde eğitim aldıklarını ifade etmişlerdir. Katılımcıların çoğunluğu (4 kişi) yabancı diller fakültesinde okumaktadır.

Katılımcıların doğum tarihine bakıldığında 1 katılımcı dışında 9 katılımcının 2000 yılında ya da 2000 yılından sonra doğduğunu görmek mümkündür. Katılımcılardan sadece bir tanesi 1994 doğumludur ve şu anda aktif öğrenci değildir fakat bu katılımcı da öğrenimini Öskemen'de tamamlamıştır.

Araştırmaya katılan 10 katılımcıdan 5'i Moğolistan'dan, 5'i Çin'den gelmiştir. Araştırmada iki ülkeden eşit sayıda katılımcının olması tamamen tesadüftür. Öskemen bölgesinde daha çok bu iki ülkeden gelen Kandaslar olduğunu da belirtmek gerekir.

Araştırma için Kazakh Amerıcan Free Unıversıty'nin araştırma biriminden 10.12.2023 tarihli izin ve etik raporu alınmıştır.

Bulgular

Araştırmada alt problemlere ilişkin katılımcılara yöneltilen on sorudan elde edilen bulgular şu şekildedir:

Eğitim alırken hangi konularda zorlandınız? Niçin?

"Eğitim alırken hangi konularda zorlandınız?" sorusuna verilen cevaplar Tablo 2'de gösterilmiş, daha sonra katılımcılara "niçin" sorusu yöneltilerek zorlandıkları hususları daha da açmaları katılımcılardan istenmiştir.

Tablo 2. "Eğitim alırken hangi konularda zorlandınız?" sorusuna ilişkin veriler

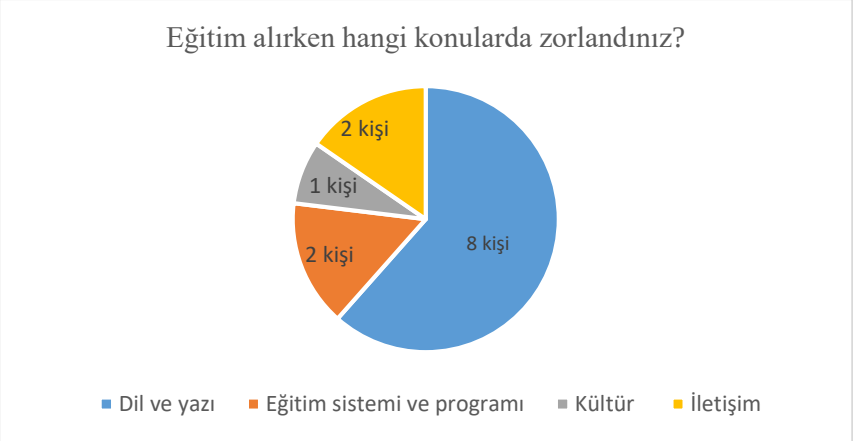

Eğitim alırken hangi konularda zorlandınız?" sorusuna 10 katılımcıdan 6'sı (K2, K3, K4, K5, K6) sadece dil ve yazıda sorun yaşadığını belirtirken, 2 katılımcı (K7 ve K9) ise dil ve yazıda zorluk yaşamalarının yanında "eğitim sistemi ve programında" zorluk yaşadıklarını belirtmişlerdir. Bu iki katılımcı ile beraber 10 katılımcıdan 8'inin dilde ve yazıda problem yaşadığı bulgusuna ulaşılmıştır.

K2: Çok zorlanmadım aslında, sadece dil konusunda problemler oldu. Ben hazırlık sınıfında 'sınıf temsilcisi' oldum, toplantılar yapıldığında orada herkes Rusça konuşurdu, ben anlamazdım, benim için o dönem çok zordu. Toplantı çıkışı hocalarımız bana konuşulanları Kazakça tercüme ediyorlardı.

K3: Şortandı diye bir yere taşındık. Orada İngilizce ve Rusça dersler başladı ve ben zorlanmaya başladım. Önceki yerdeki okul kırsaldaydı. Bu dersler yoktu ve sınıf arkadaşlarım da çok iyiydi. Fakat Şortandı'daki sınıf arkadaşlarım tarafından zorbalığa uğradım. Onlar biraz Ruslaşmış çocuklardı. Ben Rusça bilmediğim için benim yanımda benim hakkımda Rusça dedikodu yaparlardı. Beni kötülüyorlardı. Benimle konuşmak istemiyorlardı. Hatta benden iğreniyorlardı. Kendilerini üstün görüyorlardı.

K4: Dil konusunda okuldayken çok zorluk çektim. Kazak okulunda okuyordum ama öğrencilerin çoğunluğu Rusça konuşuyordu.

K5: Geldiğimden beri yaklaşık 7 sene geçti. İlk geldiğim zaman çok zordu. Çünkü ben Kiril alfabesini bilmiyordum. Zaysan'da bir okulda okudum. Orada arkadaşlarım çoktu, onların sayesinde ve yardımıyla yaklaşık üç ay içerisinde Kiril alfabesini hızlıca öğrendim.

K6: Benim için en zor olan dönem ilkokulda olduğum dönemdi, çünkü 11. sınıfta burada öğrenciler UBT'ya (Ulttyk Biringay Testileu) (üniversite giriş sınavına) hazırlanıyorlardı, ben ise Kiril harflerini bile okuyamıyordum. Teste girmeyi bırak derste konuşulan Kazakçayı da anlamıyordum. Çünkü burada bazı isimlerin adları Kazakça olsa da farklı. Ama üniversite hazırlık sınıfındayken benim için daha kolay oldu, çünkü orada hep Çin'den ve Moğolistan'dan gelen öğrenciler vardı.

K10: İlk geldiğimde zorlandım. Kullandığımız alfabelerden dolayı yazımız farklıydı, dil konusunda da zorluklar oldu.

2 katılımcı Kazakistan'daki "eğitim sistemi ve eğitim programları" konusunda zorlandıklarını belirtmişler buna ek olarak dil ve yazıda zorlandıklarını ifade etmişlerdir.

K7: Evet, tabi zorluklar oldu. Eğitim programlarında ve dil konusunda çok problem yaşadım. Algı farklılığından dolayı da problemler oldu. Ortam ve hocalarla iletişimde de bazı problemler yaşadım.

K9: Buranın eğitim sistemi farklıydı. Hep Çince okuduğum ve Çin eğitim sistemi gördüğüm için benim için buraya alışmak zordu. Bir de dil meselesi de var tabi.

2 katılımcı (K1, K7) "iletişim" ile ilgili sorunlar yaşadığını ifade etmiştir. K7 numaralı katılımcı "eğitim programlarında, dilde ve iletişimde" sorunlar yaşadığını ifade ederken K1 numaralı katılımcı "insanların kendisine olan davranışları ve iletişimde" sorun yaşadığını belirtmiştir:

K1: İnsanların bana karşı davranışında zorlandım. Buradaki insanlarla iletişim kurmakta zorlanıyordum. Farklı bakıyorlardı bana.

Katılımcılardan birisi de kültüre uyum sağlamakla ilgili sorunlar yaşadığını ifade ederken cevabın devamında Rusça dersinde sıkıntı yaşadığını da belirtmiştir:

K8: Evet, çünkü başka ülkeden gelince diğer ülkenin kültürüne uyum sağlamak büyük bir mesele. Ama ben 7. sınıfta geldiğim için üniversitede diğer Kazaklar gibi netice almaya gayret ettim. Fakat üniversitenin ilk senesinde Rusça dersinde sıkıntılar yaşadım.

Geldiğinizde Kazakça biliyor muydunuz?

"Geldiğinizde Kazakça biliyor muydunuz?" sorusuna tüm katılımcılar "evet" cevabını vermiştir. 10 katılımcının hepsi de kendi ana dilleri olan Kazakçayı bildiklerini ifade etmişlerdir.

8 katılımcı soruya "Evet, biliyordum." şeklinde kısa cevap vermiştir. Soruya biraz daha ayrıntılı cevap veren iki katılımcının cevapları da şu şekildedir:

K5: Evet biliyordum. Çin okulunda okusam da ailemde hep Kazakça konuşuluyordu.

K8: Evet biliyordum. Çin'de ana okulunu Çince okudum ama orada okul dışındaki ortamlarda Kazakça konuşuyorduk.

Konuştuğunuz dil (Kazakça) problem oldu mu? Nasıl?

Tablo 3. "Konuştuğunuz dil problem oldu mu?" sorusuna ilişkin veriler

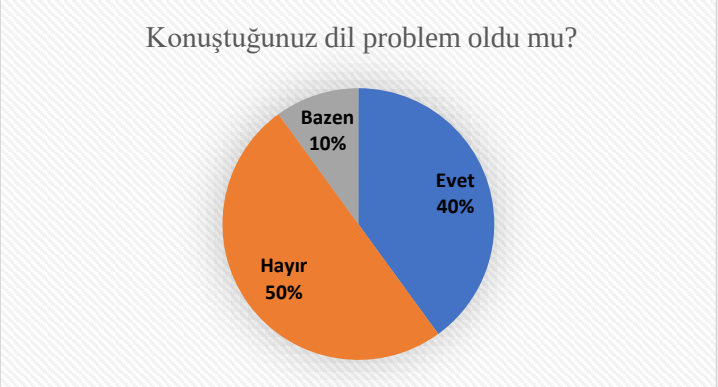

Kazakistan'a geldiklerinde Kazakça bildiklerini ifade eden 10 katılımcıya konuştukları Kazakçanın anlaşmalarında problem çıkarıp çıkarmadığını tespit etmek için "Konuştuğunuz dil (Kazakça) problem oldu mu?" sorusu yöneltilmiştir. Bu soruya 5 katılımcı "hayır", 4 katılımcı "evet", 1 katılımcı ise "bazen" diyerek cevap vermiştir.

Soruya "hayır" diyen katılımcıların cevapları aşağıda verilmiştir:

K1: Hayır, her şey gayet normaldi.

K2: Yok, hayır.

K4: Hayır, olmadı.

K5: Hayır, hiç olmadı.

K7: Hayır, çok fazla problem olmadı.

Aynı soruyu "evet" şeklinde cevaplayan 4 katılımcının cevapları şu şekildedir:

K3: Evet, başlarda. Özellikle 3. sınıfta.

K8: Evet, Çin'de Kazak sınıfları olmadığı için burada Kazakça konuştuğumda Kandas olduğum aksanımdan anlaşılıyordu. Buradakiler hemen bunu fark ediyordu.

K9: Evet, oldu. Bazen buradaki insanların bazı kelimelerini anlamıyordum ve bazen onlar benim dediklerimi anlamıyordu.

K10: Oldu, benim konuştuğum Kazakçayı burada anlıyorlardı ama bazı kelimeleri söylediğimde, durdurup tekrar tekrar soruyorlardı sonra bazen dalga geçiyorlardı. Çok komik diye. Genelde anlaşılıyordu konuşmam ama gene de aksanım olduğunu söylüyorlardı.

K6 ise ayrıntıya girmeden konuştuğu dilin "bazen" problem olduğunu ifade etmiştir.

Kazakistan'a geldiğinizde Rusça biliyor muydunuz?

Tablo 4. "Kazakistan'a geldiğinizde Rusça biliyor muydunuz?" sorusuna ilişkin veriler

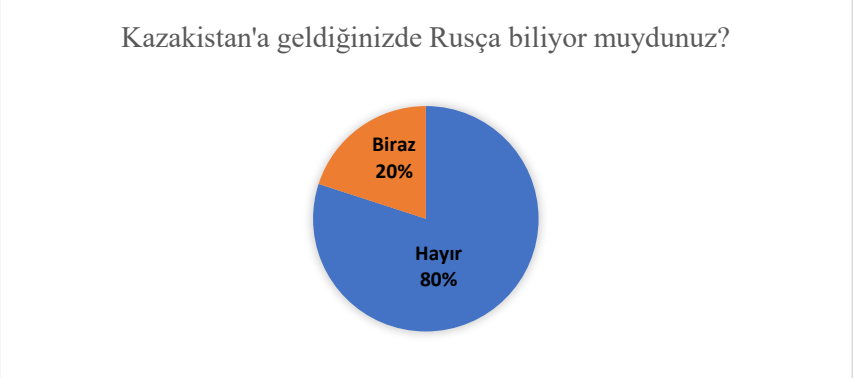

"Kazakistan'a geldiğinizde Rusça biliyor muydunuz?" sorusuna 8 katılımcı "Hayır" cevabını verirken 2 katılımcı geldiğinde "Biraz" Rusça bildiğini ifade etmiştir.

K1: Moğolistan'da temel seviye Rusça öğrendik, geldiğimde biraz biliyordum.

K2: Çok fazla bilmiyordum. Yabancı dil olarak öğretildiği için biraz anlıyordum.

K3: Hayır, bilmiyordum. Şu an da Rusça güzel yazamıyorum ama konuşuyorum. Örneğin Ь işaretini kullanmak benim için zordu, tabi konuşurken aksanım da vardı.

K4: Yok bilmiyordum. Tek merhaba kelimesini biliyordum.

K5: Bilmiyordum

K6: Biz orada Çince eğitim gördük, Kazakça bile az konuşuluyordu. Rusçayı hiç duymadım. Bilmiyordum.

K7: Hayır, hiç bilmiyordum.

K8: Hayır, hiç bilmiyordum. Çünkü Çin'de Çince ve ek olarak İngilizce okutuluyordu. O yüzden ben geldiğimde hiç Rusça bilmiyordum.

K9: Hayır, hiç bilmiyordum.

K10: Yok, hayır.

Rusça öğrendiniz mi? Niçin? Şimdi ne düzeyde Rusça biliyorsunuz?

Tablo 5. "Rusça öğrendiniz mi?" sorusuna ilişkin veriler

"Rusça öğrendiniz mi? sorusuna Katılımcıların 7'si "evet" cevabını vermiştir. "Niçin öğrendiniz? Şimdi ne düzeyde Rusça biliyorsunuz?" sorularına verilen cevaplarda katılımcıların çoğu Rusçayı mecburiyetten öğrenmek zorunda kaldıklarını ifade etmişlerdir.

K1: Şu an Rusça biliyorum ama bilsem de o dilde cevap vermek istemiyorum.

K2: Şu an Rusça anlıyorum ama cevap veremiyorum (utanarak söylüyor)

K3: Evet, şu an Rusça iyi konuşuyorum, ama yazmam hâlâ kötü.

K4: Evet, Rusça anlıyorum ama cevap veremiyorum. Yazma konusunda da iyiyim diyemem.

K5: Evet, şu an Öskemen'de yaşadığım için Rusça bilmemek olmaz, diye düşünüyorum.

K6: Evet, şu an Rusçam biraz daha gelişti. Burada herkes Rusça konuştuğu için öğrenmek zorunda kaldım. Basit cümleleri kurabiliyorum. Her şeyi anlayabiliyorum. İlk geldiğim zamana nazaran Rusçam iyi diye düşünüyorum.

K7: Buraya taşınınca ve Kazakistan'da yaşayınca zorunlu kaldığım için öğrendim. Moğolistan'da Rusça yabancı dil olarak okutuluyordu ama ders saati çok azdı. Buraya gelince markete gittiğinde günlük yaşamda Rusça lazım olduğu için mecburen öğrendim.

K8: Evet burada mecbur insanlarla konuşabilmek için irtibata geçmek için Rusça öğrenmek zorunda kaldım. Ama mecbur olmadıkça konuşmuyorum. Az konuşuyorum.

K9: Az öğrendim. Anlıyorum ama konuşmada zorluk çekiyorum.

K10: Şu an alıştım diyelim. Evet, bazen günlük konuşmamda da ekliyorum farkında olmadan. 'Uje', 'Eshe' 'Pomıdor' gibi kelimeleri. Burada insanlar hep Rusça biliyorlar ve günlük hayatta lazım oluyor. Ben o yüzden okulda ve üniversitede Rusça öğrendim. Çok güzel konuşamıyorsam da anlıyorum ve aksanlı da olsa konuşuyorum.

Öğretmenlerden farklı muamele gördünüz mü?

Tablo 6. "Öğretmenlerden farklı muamele gördünüz mü?" sorusuna ilişkin veriler

Öğretmenlerden farklı muamele gördünüz mü? sorusuna 3 katılımcı "hayır" cevabı vermiştir:

K1: Öğretmenlerim tarafından hiç kötü muamele görmedim.

K2: Yok, hayır, tam tersi hocalarım her zaman bana destek oldular.

K5: Hayır, hiç öyle bir şey olmadı. Çünkü hocalar artık Kandaslara alışıktı. Benden önce gelen çok Kandas vardı.

"Evet" cevabı veren 7 katılımcının ayrıntılı cevapları şu şekildedir:

K3: İlkokulda Rusça öğretmenimiz tarafından kötü muamele gördüm. "Bu Rusça bilmiyor" şeklinde ben Rusça bildiğim hâlde beni hep kötülüyordu. Çok farklı davranıyordu.

K4: Okulda hocalar bizi sevmiyordu. Hep düşük not veriyordu. Kendimi çok kötü hissediyordum. Hep 3 veriyorlardı ve beni dışlıyorlardı.

K6: Evet, bir olumsuz durum oldu. Erkek hocamız vardı bölümde, hep Rusça konuşurdu, Kazakça bilmiyordu, dersleri Rusça işliyordu. O ders verdiği dönem bana hep kötü not verdi. Sonradan yerine başka hoca geldi. Yeni hoca geldikten sonra benim notlarım düzeldi hatta sınıftaki en yüksek not benimki oldu.

K7: Evet, oldu. Rusça derslerinde çok zorlandık. Üniversite bize hiç destek olmadı. Örneğin bence, bunlar önceden hiç Rusça görmedi onun için ilk önce Rusça hazırlık kursu verelim, demeliydiler. Fakat biz direk buralı öğrencilerle aynı sınıfta ders görmeye başladık. Derste hoca hiçbir şey öğretmeden bize "konuşun" diyordu, ama biz konuşamıyorduk. Yabancı Diller Fakültesinde çoğu hoca Rusça konuşuyordu ve biz onları anlamadığımızda bazen bizi küçümsüyorlardı.

K8: Üniversitede okurken hiç hissetmedim ama orta okulda bazı sorunlar oldu. Köy okuluna başlamıştım. İlk geldiğimde o zamanlar okul müdürü ve matematik öğretmenim, sizleri bir alt sınıfa alacağız, siz buradaki öğrenciler gibi okuyamıyorsunuz, dediler. 7. sınıfta değil, 6. sınıfta okuyacaksınız dediler. Halbuki biz Çin'de hep güzel notlar (5) alıyorduk. "Hayır, biz burada da yapabiliriz" diye itiraz edip normal sınıfımızı yıl sonunda güzel notlarla tamamladık.

K9: Üniversitede Kazak hocalarım iyi davranıyorlar. Ama Rus hocalar hakkında öyle bir şey diyemiyorum. İngilizce bölümünde okumama rağmen ister istemez ders hakkında, ödevler veya notlar hakkında hocayla konuşmak zorundasın ve o zaman anlaşamıyoruz. Onlar da bize "Bunlar Oralman. Bunlar aptallar." deyip geçiyorlar.

K10: Evet, okuldayken farklı muamele gördüm. İlk geldiğim zamanlarda Kazakça dersinde Kiril alfabesini bilmediğim için hoca beni azarlamıştı. Dikte (diktant) yazmıştık. Ben çok hata yaptım. Çünkü alışık değildim ve harfleri yeni öğrenmiştim. Tüm sınıf önünde hoca "Sen Oralmansın, hiçbir şey bilmiyorsun" diye bağırmıştı. Eve gidip durmadan ağladığımı hatırlıyorum.

Sınıf arkadaşlarınızdan farklı muamele gördünüz mü?

Tablo 7. "Sınıf arkadaşlarınızdan farklı muamele gördünüz mü?" sorusuna ilişkin veriler

Sınıf arkadaşlarınızdan farklı muamele gördünüz mü? Nasıl? sorusuna 5 kişi farklı muamele gördüğünü hatta sınıf arkadaşlarının onlara karşı kötü davrandığını belirtmişlerdir. Soruya "Evet" şeklinde cevap veren katılımcıların ayrıntılı cevapları şu şekildedir:

K1: Sınıf arkadaşlarım tarafından farklı muamele gördüm. Bu durumun hâlâ da devam ettiğini düşünüyorum. Onlar bizi küçümsüyorlar, bakışlarından anlıyorum. Kandas olduğum için bana uzaylı gibi baktıkları anlar da oldu.

K3: Okulda sınıf arkadaşlarım benden iğreniyordu.

K4: Okuldayken sınıf arkadaşlarım beni dışlıyordu. Sevmediklerini hissediyordum. Ama üniversitede her şey yolunda, öyle bir şey hissetmiyorum.

K5: Genelde evet bunu kabul etmek lazım bizi dışlıyorlar, Oralman diye yüzümüze söylemeseler de kendi içlerinde bir dışlama var. Ben çok girişken ve konuşkan olduğum için benimle hiç dalga geçmediler.

K10: Evet, farklı baktıkları hissediliyordu.

Soruya "Hayır" cevabını veren 5 katılımcının cevapları şu şekildedir:

K2: Sınıf arkadaşlarım tarafından farklı muamele görmedim, ama ben kendim onlardan uzak duruyorum, pek yaklaşmamaya çalışıyorum. Sadece merhabalaşıyoruz, irtibatımız o kadar.

K6: Hayır, öyle bir şey olmadı çünkü artık öğrenciler Kandaslara alıştılar.

K7: Bana kimse kötü davranmadı ama Kandas sınıf arkadaşım vardı. Erkekti. Onu kimse sevmiyordu, dışlıyorlardı, belki adamına göre muamele yapıyorlardı.

K8: Hayır, öyle bir şey olmadı çünkü sınıftakilerin çoğu Kandas öğrenciydi.

K9: Hayır, onlarla irtibata geçmiyorum. Kandas bir sınıf arkadaşım var sadece onunla konuşuyorum.

Sınıf arkadaşları tarafından farklı muamele görmediğini ifade eden 5 katılımcıdan 3'ünün cevaplarındaki ayrıntılar sınıf arkadaşları tarafından Kandasların dışlandığı yönünde ipuçları içermektedir. Örneğin 5 katılımcıdan birisi (K7) kendisine kötü muamele yapılmasa bile sınıftaki başka bir Kandas arkadaşına Kandas olması sebebiyle kötü muamele yapıldığına şahit olduğunu ifade etmiştir. Katılımcılardan K2 ve K9 ise kötü muamele görmemek için sınıf arkadaşları ile çok az irtibatta bulunduğunu belirtmişlerdir. K2 ve K9'un farklı muamele ile karşılaşmamalarının sebebi sınıf arkadaşları ile iletişim hâlinde olmamaları olduğu cevaptan anlaşılmaktadır.

Üniversitede Kazakça bölümünde misiniz Rusça bölümünde misiniz?

"Şimdi üniversitede Kazakça bölümünde misiniz Rusça bölümünde misiniz?" sorusuna tüm Kandaslar "Kazakça bölümündeyim" şeklinde cevap vermiştir. Katılımcı K9 "*Kazakça bölümündeyim ama bazı derslere Rus hocalar giriyor."* şeklinde ayrıntılı cevap vermiştir.

Bölümde öğretmenleriniz sadece Kazakça mı konuşuyor? Rusça konuştuklarında problem yaşıyor musun?

"Bölümde öğretmenleriniz sadece Kazakça mı konuşuyor? Rusça konuştuklarında problem yaşıyor musun?" sorusuna katılımcıların verdikleri cevaplar şu şekildedir:

K1: Öğretmenlerimizin çoğunluğu Rusça konuşuyorlar, neredeyse hiç Kazakça konuşmuyorlar. Ben onlara her zaman Kazakça cevap veriyorum.

K2: Bölümde hocalarımız Kazakça konuşuyorlar. Rusça konuşan hocalarımız olursa ben onlara tercüman kullanarak cevap veriyorum.

K3: Bölümde hocalarımız Kazakça konuşuyorlar

K4: Bölümde hocalarımız Kazakça konuşuyorlar, bazen Rusça-Kazakça karıştırabiliyorlar.

K5: Bölümde hocalarımız Rusça konuşuyorlar çünkü müzik bölümünde hocaların çoğu Rus. O yüzden biz de mecbur Rusça konuşuyoruz.

K6: Maalesef karışık konuşuyorlar

K7: Rusça ve Kazakça karışık. Ama Rusça daha fazla bu yüzden başlarda çok anlaşmazlık yaşadım. Rusça anlamadığım için öğretmenler tarafından dışlandığımı hissediyordum.

K8: Bölümde hocalarımız Kazakça konuşuyorlardı, sorun olmadı.

K9: Sadece Kazakça olmuyor maalesef. Rus hocalarla dediğim gibi dil konusunda sıkıntılar yaşıyoruz.

K10: Bölümde hocalarımız Kazakça konuşuyorlar, hiçbir sorun yaşamıyorum. Artık kaç sene geçti alıştım.

Cevaplarda görüldüğü üzere K3, K8 ve K10 numaralı katılımcılar derslerinde hocaların Kazakça konuştuğunu ifade ederken, diğer katılımcılar Rusça ya da Kazakça-Rusça karışık ders işlenildiğini ifade etmişlerdir.

Birisiyle tanıştığınızda Kandas olduğunuzu çekinmeden söyleyebiliyor musunuz?

Tablo 8. "Birisiyle tanıştığınızda Kandas olduğunuzu çekinmeden söyleyebiliyor musunuz?" sorusuna ilişkin veriler

"Tanıştığınızda herkese, özellikle öğretmenlerine ve sınıf arkadaşlarına Oralman olduğunuzu rahatça çekinmeden söyleyebiliyor musun? sorusuna Kandasların 7'si utanmadan, çekinmeden söyleyebildiklerini belirtmiştir. 3'ü ise Oralman olduğunu söylememeye çalıştığını çekindiğini ifade etmişlerdir. Bu soruya katılımcıların verdikleri cevaplar şu şekildedir:

K1: Bence zaten belli bizim buradakilerden farklı olduğumuz. Ben utanmıyorum söylüyorum ama ben yabancıyım deyip geçiyorum.

*K2: Evet, söylüyorum Moğolistan'dan geldiğimi ama bazen söylemek istemiyorum, çünkü çekiniyorum. "Nereden geldin" diye ısrarla soranlar olursa söylerim ama genelde söylememeye çalışıyorum (*katılımcı çok utanarak cevap verdi bu soruya*)*

K3: Söylememeye çalışıyorum. Pek belli etmemeye çalışıyorum. Sadece ısrarla soranla olursa söylüyorum.

K4: Kandas olduğumu söylemekten utanıyorum. Sordukları zaman genellikle Astanalıyım, Astana'dan geldim diyorum.

K5: Evet çekinmeden söyleyebiliyorum, utanmıyorum, ama ben hiçbir zaman Oralman'ım demiyorum ben 'Ben sizin Kandasınızım' diyorum. Yani Oralman kelimesini kullanmıyorum. Siz bize saygı duymalısınız diye hep söylüyorum.

K6: Çoğunlukla tam olarak nereden geldin, nerelisin diye sormadıkça Kandas olduğumu söylemiyorum. Ama soran olursa utanmıyorum Çin'den geldiğimi söylüyorum.

K7: Evet, ben açıkça söylüyorum, genellikle hep ben Moğolistan'danım diye cevap veriyorum. Ama şunu da belirtmek isterim ki çoğu insan Kandas olduğunu söylemekten çekiniyor.

K8: Hiçbir zaman hiçbir yerde Çin'de doğduğumu saklamadım. Gururla söyleyebiliyorum. Çünkü ben Kazakların temelinin oluştuğu yerden gelen, Altay'dan gelen has Kazak kızıyım, Çinjang Uygur bölgesi de Kazakistan'ın bir parçasıydı zamanında. Bu yüzden ben hiç utanmadan Çin'den geldim diyorum.

K9: Ben çok pozitif ve konuşkan bir insanım. Evet, utanmadan söyleyebiliyorum. Şu an zaten Çin'de yaşıyorum Kazakistan'a gelip gidiyorum.

K10: Yok çekinmiyorum. Başlarda herkes soruyordu. "Çin'den geldim. Oralman'ım", diyordum. Son iki senedir insanlar kendi işleriyle uğraşıyor, kimsenin kimseyle uğraşmaya zamanı kalmadı, diye düşünüyorum. O yüzden son iki yıl kimse bana "Nerelisin Kandas mısın?" diye sormadı. Sorsa da utanmadan cevap veririm.

Cevaplardan anlaşıldığı üzere katılımcılardan K2, K3 ve K4 Kandas olduğunu söylemeye çekindiğini ifade etmektedir. Katılımcı K1 ise Kandas olduğumu söylüyorum dese bile nereli olduğu sorulduğunda "Ben yabancıyım" diye cevabı geçiştirdiğini ifade etmekte, böylece kendisi farkında olmasa da durumdan çekindiği anlaşılmaktadır. Katılımcı K6 da sorulmadıkça Kandaş olduğunu söylemediğini ifade ederek bu konuda çekindiğini ortaya koymaktadır.

SONUÇ

19911 yılında bağımsız Kazakistan Cumhuriyeti'nin kurulmasının ardından ülkenin kurucu unsuru olan Kazakların genel nüfus içerisinde azınlıkta olmasının sosyo-kültürel, siyasi birçok probleme yol açabileceğini öngören üst akıl, Kazak nüfusunu arttırmak için Nurlu Göç adı verilen tersine göç hareketini başlatmıştır. Başka ülkelerde yaşayan Kazak asıllı kişilerin Kazakistan'a gelmelerini teşvik etmek için çeşitli yasalar çıkarılarak bu insanlara birtakım vaatlerde bulunulmuştur. Kazak göçmenlerin ülkede eşit şartlarda yaşamalarını sağlamak ve ülkeye uyumlarını kolaylaştırmak için devlet yetkilileri yasal tedbirler alsa bile çeşitli sebeplerden dolayı ülkelerine geri dönen Kazaklar bazı konularda birtakım güçlüklerle karşılaşmışlar, bu insanlar sosyal, kültürel alanda, istihdam, barınma, ekonomi, eğitim, dil…vb birçok alanda sorunlar yaşamışlardır.

Bu çalışmada Kandasların (Oralmanların) eğitim ve dil alanında yaşadıkları sorunlar incelenmiş, bu alandaki sorunlarına dikkat çekilmeye çalışılmıştır. Sorunların tespiti için bire bir görüşmeler yapılarak doğrudan araştırmanın muhatabı olan Kandaslarla görüşülmüştür. Görüşmeler sonucunda katılımcılar eğitimde %80 oranında dil ve yazıdan kaynaklı sorunlar yaşadıklarını ifade etmişlerdir.

Çalışma Öskemen bölgesinde yapılmıştır. Burada daha çok Moğolistan ve Çin'den gelen Kandaslar vardır. Bu 10 katılımcının hepsi de ülkeye geldiklerinde Kazakça bildiklerini ifade etmişlerdir. Bu durum «Onlar Kazak ülkesine geldiler ve Kazakça biliyorlar, o hâlde niçin dil sorun oluyor?» sorusunu akla getirmektedir. İşte çarpıcı gerçek de burada ortaya çıkmaktadır: Kazakistan'da Kazakça ülkenin genelinde anadili olma savaşı veren bir dildir ve Öskemen gibi bazı şehirlerde Kazakça yerine Rusça hâkim dildir. Üstelik eğitim-öğretim alanında da hâlâ Rusça baskın dil niteliğindedir.

Katılımcıların Kazakistan'da konuşulan Kazakça ile kendi ülkelerinde konuşulan Kazakça arasında birtakım farklar olsa bile dille ilgili sorunların asıl kaynağını Rusça bilmemeleri

oluşturduğu verilen cevaplardan anlaşılmaktadır. Zaten geldiklerinde hiç Rusça bilmediğini ya da yetkin olmayacak kadar az Rusça ile geldiklerini belirten katılımcıların %70'i Rusça öğrenmek durumunda kaldıklarını belirtmişler ve bunun kendi seçimlerinden çok mecburiyetten kaynaklandığını ifade etmişlerdir.

Kandasların sosyal hayatta ve eğitim hayatında yaşadıkları sorunlardan biri de toplum tarafından kabul görmemek ve küçümsenmektir. Bunda devletin tabana-halka Kandasların toplumun dinamikleri açısından ne denli önemli olduğunu anlatamamasından ve Sovyet döneminden kalan negatif düşünce yapısının (Kandasların ülkesini satan, vatan hainleri olduğu gibi propaganda söylemlerinin) silinememesinden kaynaklandığı ortadadır.

Kandaslar hem yerli Kazaklar hem de Rus asıllı vatandaşlar tarafından ayrımcılığa maruz kalmaktadırlar. Katılımcıların %70'i öğretmenler tarafından farklı muamele gördüklerini ifade etmişlerdir. Katılımcıların %50'si arkadaşları tarafından farklı muamele gördüğünü söylemiştir. Bu %50'lik orana kendisi değil de başka Kandas arkadaşının farklı muamele gördüğüne şahit olduğunu ifade eden katılımcı da eklendiğinde, Kandasların %60 oranında sınıf arkadaşları tarafından olumsuz tutumlara maruz kaldığı bulgulardan anlaşılmaktadır.

Sınıf arkadaşları veya öğretmenlerin olumsuz tutumlarına maruz kalmak eğitim öğretimin sağlıklı sürdürülmesi ile ilgili sorunlar yaratacaktır. Hatta başlarından geçen olayların bazıları insanın travma yaşayacağı boyutta ciddi olaylardır. Sorun yaşadığını söyleyen katılımcıların bir kısmı özellikle Rus asıllı öğretmenleri tarafından küçümsendiklerini ifade etmişlerdir. Öğretmenleri tarafından dışlanma üniversite öncesi eğitim kurumlarında daha yaygın şekilde olduğu cevaplardan anlaşılmaktadır.

Kandaslara farklı muamele yapıldığını düşünen Kandasların bir kısmı her ortamda rahatça Kandas olduğunu söyleyememektedirler. Bunda kişinin yaşı, ortamı, kişilik özellikleri gibi birçok faktörün etkili olduğu düşünülmektedir.

Kısacası Kandasların Kazakistan'da dil ve eğitimle ilgili sorunlar yaşadıkları ortadadır. Bununla ilgili daha derinlemesine çalışmalar yapılması ve çıkan neticelere göre sorunun ortadan kaldırılması için girişimlerde bulunulması yerinde olacaktır.

Öskemen şehriyle sınırlı olan bu küçük araştırma konunun daha derin bir mevzu olduğunu ortaya koymuştur. Konunun Kandaslar, devlet ve toplum penceresinden üç boyutlu şekilde incelenmesi daha ayrıntılı sonuçlar verecektir. Farklı yıllarda, farklı ülkelerden gelen, şu anda ülkenin farklı bölgelerinde yaşayan Kandaslar üzerine yapılan geniş kapsamlı çalışmalar, değişkenlere göre sorunların içeriğini ve boyutunu değiştirecek, Kazak göçmenlerin yaşadıkları sorunları daha ayrıntılı ortaya koyacaktır.

KAYNAKLAR

Azap, S. (2023) "Kazaklar Nasıl Ruslaştırılmaya Çalışıldı?". Türk Dünyası ve Edebiyat: Kavramlar, Kişiler, Eserler, İstanbul: Kesit Yayınları.

Baltacı, Ali (2019). "Nitel Araştırma Süreci: Nitel Bir Araştırma Nasıl Yapılır?" Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (AEÜSBED) 2019, Cilt 5, Sayı 2, Sayfa 368-388

Bekmurzayeva, Zhansaya (2012). Yurtdışı Kazaklarının Kazakistan'a Yeniden Yerleştirilmeleri (Nurlı Köş) Politikası ve Kazak Milliyetçiliğindeki Rolü. İstanbul Üniversitesi basılmamış yüksek lisans tezi.

Berg, B. L. (2001). Qualitative research methods for the social sciences (4th ed.). Allyn and Bacon.

Olaf Caroe (1967), Soviet Empire: The Turks of Central Asia and Stalinism, London, Macmillan.

Ölçekçi H. (1996). Tarihi Süreç İçerisinde Kazakistan'da Rus Varlığı. *Bilig*-2/Yaz, 54-74

Özdemir, M. & Tuti, G. (2023). Nitel araştırma desenleri: Metodolojik bir temellendirme. Çankırı Karatekin Üniversitesi Karatekin Edebiyat Fakültesi Dergisi, 11(2), 217-235.

Uludağ, İ. (1992). Sovyetler Birliği Sonrası Bağımsız Türk Cumhuriyetleri ve Türk Gruplarının Sosyo-Ekonomik Analizi, Türkiye ile İlişkileri. TOBB.

Abdil-Sattar, Fatima (2020). Bağımsızlık Sonrası Kazakistan'da Göç ve Oralmanlar. Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi basılmamış yüksek lisans tezi, Muğla.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2011). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. Ankara: Seçkin Yayınevi

Bengtsson, M. (2016). How to plan and perform a qualitative study using content analysis. NursingPlus Open, 2, 8-14.

Seidman, I. (2006). Interviewing as qualitative research: A guide for researchers in education and the social sciences. Teachers college press.

VENEDİK'İN GÖLGESİNDE BİR İTALYAN DENİZ CUMHURİYETİ: CENEVİZLİLER VE HAÇLI SEFERLERİ (1096-1204)

AN ITALIAN MARITIME REPUBLIC IN THE SHADOW OF VENICE: GENOESE AND THE CRUSADES (1096-1204)

Armağan YILMAZ[68]

ORCID ID: https://orcid.org/0009-0006-4159-6981

ÖZET

Cenevizliler, Haçlı Seferleri boyunca hayati bir rol üstlendiler. Kendi denizcilik geleneği ve ticari güçleriyle donanmalarını ve tüccarlarını kullanarak Haçlı Seferleri'ne katkıda bulundular ve bu süreçte çeşitli şekillerde etkili oldular. Cenevizliler, deniz taşımacılığı ve lojistikte önemli bir rol oynayarak kendi gemilerini ve denizcilik becerilerini Haçlılarla paylaştılar. Özellikle Haçlıların Doğu'ya ulaşımını sağlamak ve askeri malzemeleri taşımak için gemileri ve limanları kullandılar. Ayrıca Cenevizli tüccarlar, Haçlıların Doğu'daki ihtiyaçlarını karşılamak için ticaret yaptılar ve böylelikle ekonomik olarak da Haçlılar için kritik bir destek sağladılar. Cenevizliler, Haçlı devletleriyle diplomatik ilişkiler geliştirdiler ve bazı durumlarda stratejik müttefiklikler kurarak Haçlılar için önemli bir destek sağladılar. Ancak, Cenevizlilerin Haçlılarla ilişkileri her zaman dostane değildi ve zaman zaman çıkar çatışmaları yaşandı. Son olarak, Cenevizliler Haçlı Seferleri sırasında denizcilik, ticaret ve lojistik alanlarında önemli bir rol oynadılar ve Haçlılar için değerli bir destek sağladılar.

Cenevizliler, Haçlı Seferleri döneminde önemli bir rol oynamış ve bu gücü ticaret ve deniz gücüne sahip bir İtalyan şehir devleti olan Ceneviz Cumhuriyeti'nden gelmektedir. Haçlı Seferleri ise kısaca Hristiyanların Kutsal Topraklar olarak kabul ettiği bölgeyi fethetmek amacıyla düzenlenen askeri seferlerdir. Cenevizliler, özellikle deniz ticareti ve gemi inşaatı konularında uzmanlaşmışlardı ve Haçlı Seferleri sırasında deniz yolları üzerinde önemli bir rol oynadılar. Cenevizliler, Haçlı Seferleri sırasında deniz yoluyla asker, malzeme ve lojistik desteği sağladılar. Ayrıca Haçlılar için deniz yoluyla taşıma hizmetleri sundular ve ticaret merkezlerini kullanarak Haçlılar için finansal destek sağladılar. Bununla birlikte, Cenevizlilerin Haçlı Seferleri ile ilişkisi sadece lojistik ve ticari değildi. Özellikle Doğu Akdeniz'de Cenevizli tüccarlar ve denizciler, Haçlılar ve Müslümanlar arasındaki çatışmaların bir parçası olarak çeşitli savaşlara katıldılar. Ceneviz gemileri, Haçlı ordularının nakliyesi için kritik bir rol oynadığı gibi, aynı zamanda çeşitli deniz savaşlarında da aktif rol aldılar. Sonuç olarak, Cenevizliler Haçlı Seferleri döneminde hem ticari hem de askerî açıdan önemli bir rol oynadılar ve bu seferlerin başarısında ve sonuçlarında etkili oldular. Bizde çalışmamızda Cenevizlileri ilk dört haçlı seferindeki önemini anlatarak on ikinci ve on üçüncü yüzyıllardaki durumu tematik olarak görüntüsünü çıkarmaktayız.

Anahtar kelimeler: Ceneviz, Haçlı, Deniz, Kutsal Topraklar

[68] Dokuz Eylül Üniversitesi Doktora Öğrencisi

ABSTRACT

During the Crusades, the Genoese played a vital role, leveraging their own maritime traditions and commercial power to contribute to and influence the Crusades in various ways. They utilized their fleets and merchants to support the Crusades, sharing their ships and maritime skills with the Crusaders. In particular, they facilitated the transportation of Crusaders to the East and carried military supplies through their ships and ports. Genoese traders also engaged in commerce to meet the needs of the Crusaders, providing critical economic support. Additionally, the Genoese developed diplomatic relations with the Crusader states, sometimes forming strategic alliances to support the Crusaders. However, their relationship with the Crusaders was not always amicable, and conflicts of interest occasionally arose. Overall, the Genoese played a significant role in maritime, commercial, and logistical aspects during the Crusades, providing valuable support to the Crusaders. The Genoese, deriving from the Republic of Genoa, an Italian city-state with significant trade and naval power, played a crucial role during the Crusades, which were military expeditions aimed at conquering the Holy Land, as recognized by Christians. Specializing particularly in maritime trade and shipbuilding, the Genoese had a notable presence on the seas during the Crusades, providing crucial naval transportation, logistics, and support services. They offered transportation services by sea for Crusader armies, materials, and logistics, while also extending financial support through their trading centers. However, the Genoese involvement in the Crusades was not limited to logistics and commerce. Especially in the Eastern Mediterranean, Genoese merchants and seafarers participated in various conflicts between Crusaders and Muslims as part of their involvement in the Crusades. Genoese ships played a critical role not only in transporting Crusader armies but also in actively participating in various naval battles. In conclusion, the Genoese played a significant role both commercially and militarily during the Crusades, contributing to their success and outcomes. In our study, we highlight the importance of the Genoese in the first four crusades, while also exploring their status thematically in the twelfth and thirteenth centuries.

Key words: Genoese, Crusader, Sea, Holy Land

Giriş

Birinci Haçlı Seferi, Ortaçağ Avrupa'sının en önemli ve etkili askeri seferlerinden biridir. Bu sefer, Kudüs'ün Hristiyanlar tarafından geri alınması amacıyla 1096 ile 1099 yılları arasında gerçekleşmiştir. Ceneviz, bu tarihi olaya katkıda bulunan ve seferin başarısında önemli bir rol oynayan önemli bir güçtü.

11. ve 12. yüzyıllarda, İtalyan Deniz Cumhuriyetleri için Bizans imparatorlarından standart talepler, işlerinin ve yaşam kalitelerinin iyileştirilmesi amacıyla Konstantinopolis'te taşınmaz mülk imtiyazı almak idi. Bu talepler, tüccarların mallarını güvenle depolayabilecekleri yerlere olan ihtiyaçlarından kaynaklanıyordu. Bizans İmparatorluğu; Venedik, Pisa ve Ceneviz'e Konstantinopolis'teki alanlarda iskeleler, dükkanlar, kiliseler, atölyeler, fırınlar ve diğer binalar dahil olmak üzere çeşitli mülk imtiyazları verdi. Bu tarz taşınmaz mülk imtiyazının ilk örneği, I. Aleksios Komnenos'un 1082'de Venedik lehine yayınladığı chrysobullda bulunabilir. Aynı imparator, 1111'de Pisalılara da Konstantinopolis'te mülk imtiyazı verdi. Bu saydığımız deniz cumhuriyetlerinin yanında çalışmamızın esas muhatabı Cenevizliler de İstanbul'dan bir imtiyaz koparmanın derdinde olmuşlardır. Ancak bu Venedik ve Pisalılara nazaran biraz daha geç vakitte vuku bulmuştur. Nitekim Bizans imparatoru I. Manuel Komnenos, 1169 yılında yayınladığı chrysobull yayınlayarak Cenevizlilere imparatorluk sınırları dahilinde ayrıcalık tanındı.

1. Birinci Haçlı Seferi ve Ceneviz

Cenevizliler nezdinde İtalyan şehir cumhuriyetlerinin tarih sahnesinde yer almalarının en büyük nedenlerinden biri de batının doğuyu sömürge haline getirme planı olan Haçlı Seferleridir. 1096-1291 yılları arasında toplamda dokuz Haçlı Seferi düzenlenmiştir. Ancak bu seferlerin içerisinde en mühimi I. Haçlı Seferi'dir.

Birinci Haçlı Seferi, 1096 ile 1099 yılları arasında gerçekleşen ve Hristiyanların Kutsal Topraklar olarak adlandırdığı bölgeyi Müslümanların kontrolünden geri alma amacıyla düzenlenen askeri seferdir. Temel olarak Papa II. Urbanus'un 1095'te Clermont Konseyi'nde yaptığı çağrıyla başlamıştır. Haçlı Seferleri, Orta Çağ boyunca Hristiyanlık ile İslam arasındaki çatışmaların bir parçasıydı[69]. Biz çalışmamızın esas konusunu teşkil eden Cenevizliler tarafından konuya bakacağız. Haçlı seferlerinin mimarı olarak nitelendirebileceğimiz Papa II. Urbanus doğuya Müslümanlar üzerine olası bir seferde deniz gücünün önemini anlamıştı. Bu yüzden II. Urbanus Cenevizlilere elçi gönderdi. Papanın Cenevizlileri seçmesinde başka bir neden daha bulunmaktadır. 1088 yılında Cenevizliler, Tunus Müslümanlarından Mehdiye kentini ele geçirdi ve Cenova'ya iki elçi göndererek resmi bir davet mektubu ilettiler. Cenova yöneticileri, bu daveti olumlu karşılayarak 12 kadırga ve 1 yük gemisi temin edebileceklerini bildirdiler. Ancak Cenevizliler vaatler için hemen kolları sıvamadı. Bunun nedeni de yapılan çağrının ilerleyen günlerde eyleme dökülmeyeceği korkusudur. Fakat en nihayetinde Cenevizliler haçlıların bu konuda ciddiyetini görünce 1097 yılında yelkenlerini denizle buluşturdular. Akabinde birçok Cenevizlide haçlı olmuştur[70]. 1097 yılında Haçlılar Antakya'da bulundukları vakit Süveydiye adı verilen mevkide Ceneviz donanması tarafından desteklenmiştir. Bu destek haçlılar adına çok önemlidir. Nitekim Antakya 3 Temmuz 1098 yılında Bohemund tarafından alınmıştır. Bohemund ise kendisi adına savaşan Cenevizlileri unutmamış ve kent içerisinde ibadethane, evler ve işyeri açmalarına izin vermiştir[71].

Birinci Haçlı Seferi'nde Cenevizlilerin bu yardımı tabiri caizse kendileri için iyilik iyiliği doğurur mantığına bürünmüştür. Cenevizliler, Haçlılar tarafından ele geçirilen kentlerde sunulan ayrıcalıkların etkisiyle Haçlılara yardım etme konusunda daha da teşvik etti. Özellikle Kudüs'ün kuşatılmasına hazırlık aşamasında, Ceneviz gemileri Yafa limanına geldi ve kuşatma için gerekli malzemelerin taşınmasında büyük rol oynadı. Akka'da paylaşılacak ganimetlerin bir kısmının Cenevizlilere verileceği ve liman gelirlerinin 1/3'ünün sürekli olarak Cenevizlilere ait olacağı, ayrıca kendilerine tamamen bağlı bir mahalle tahsis edileceği konusunda karlı bir anlaşma vuku buldu. Bu imtiyazlar, Cenevizlilerin Haçlılarla iş birliği yapma isteğini artırdı[72]. Ayrıca bu imtiyazlara ek olarak Cenevizliler Haçlılara vermiş olduğu destekle Doğu Akdeniz'de ek imtiyazlara da sahip oldu. Bu destek her iki tarafa da fayda sağladığı kesindir. Nitekim Cenevizlilerin desteği ile Haçlılar Beyrut, Trablus Arsuf ve Cübeyl gibi Doğu Akdeniz kentlerinin kuşatmalarını sağlamıştır. Bu açık destek, Cenevizlilere Doğu Akdeniz'in zenginliklerini keşfetme fırsatı sunarak önemli bir ticari avantaj sağladı. Cenevizliler, Trablus'ta ve Cübeyl'de şehrin üçte biri üzerinde hak sahibi oldular ve Haçlılar tarafından ele geçirilen

[69] Birinci Haçlı Seferi, Kudüs'ün Müslümanların elinden alınması hedefiyle başladı ve sonunda Kudüs'ün Hristiyanlar tarafından ele geçirilmesiyle sonuçlandı. Birinci Haçlı Seferi'ne katılanlar arasında Fransız ve Alman soyluları, savaşçılar, tüccarlar ve sıradan halktan insanlar bulunuyordu. Haçlı ordusu, zorlu bir yolculuğun ardından 1099'da Kudüs'e ulaştı ve şehri ele geçirdi. Birinci Haçlı Seferi, Kudüs Krallığı'nın kurulmasına yol açtı ve Orta Doğu'daki Hristiyan varlığının artmasına neden oldu. Ancak, bu seferler aynı zamanda Hristiyan ve Müslüman dünyaları arasındaki çatışmaları körükledi ve uzun vadeli bir barış sağlamadı.

[70] Steven Runciman, Haçlı Seferleri Tarihi, I, (Çev.: Fikret Işıltan), Ankara 2008, s. 87.

[71] Geo Pistarino, Genovesi D'Oriente, Genova 1990, s.13-28.

[72] Willermus Tyrensis'in Haçlı Kroniği II: Kudüs'ün Zaptından Urfa'nın Fethine (1099-1143), (Çev.: Ergin Ayan), Gece Kitaplığı, İstanbul 2018, ss.108-109.

diğer şehirlerde de ticari kazanımlar elde ettiler. Bu durum, Cenevizlilerin Doğu Akdeniz ticaretindeki hakimiyetini artırdı ve bölgedeki ekonomik etkilerini güçlendirdi[73].

Haçlılar, Kudüs'ü kuşatmayı 7 Haziran ile 15 Temmuz 1099 tarihleri arasında gerçekleştirdiler. Cenevizliler ise bu kuşatmaya 17 Haziran'da altı kadırga ile Tarsus limanından katıldılar. Ancak, Cenevizlilerin bu kuşatmadaki rolü sınırlıydı ve fazla sayıda Cenevizli bulunmamaktaydı. Bu durum, Cenevizlilerin Haçlıların Kudüs kuşatmasındaki katılımının kısıtlı olduğunu göstermektedir[74]. Ancak her ne kadar Kudüs kuşatmasına Ceneviz katılımı kısıtlı da olsa haçlıların yararına büyük fayda sağlamışlardır. Bu faydalardan en büyüğü kuşkusuz Cenevizlilerin denizcilik becerileridir. Bu kuşatma da William Embriacus adındaki lakabı ise Ayyaş Wilhelm olan Cenevizli mühendis, mancınık ve yürüyen kule inşa etmiştir[75]. Sonuç olarak Kudüs 15 Temmuz 1099 tarihinde Haçlılar tarafından ele geçirilmiştir[76].

Haçlılar Doğu Akdeniz kıyılarında Müslüman coğrafyaya yıkım ve katliam getirmeye devam etmekteydi. Haçlıların hedefindeki şehir bu kez de Arsuf idi. 1100 yılında, Dük Gottfried tarafından kuşatılan şehir, deniz gücünden yararlanılmadığı için ele geçirilmiştir. Bu durum, deniz gücünün kuşatma sırasında kullanılmamasının, şehrin savunmasız kalmasına ve nihayetinde düşmesine yol açmıştır.

1101 tekrar kuşatılan Arsuf şehrinin çevresine haçlılar karargâh kurdu. Kral, kuleler inşa edilmesi için emir verdi, ancak bu kuleler ustalar tarafından surlara dayandırıldığı için askerlerin ağırlığını taşıyamayıp çöktü. Bu durum, yaklaşık yüz Haçlı askerin kılıçlarla ağır şekilde yaralanmasına ve geriye kalanların düşmana esir düşmesine yol açtı. Bazıları ise Haçlıların gözleri önünde öldürüldüğünden bu, onların daha fazla öfkelenmesine neden oldu. Karşı taraf artık sadece savunmaya geçme düşüncesine kapıldı. Belli bir süre sonra Haçlıların yoğun saldırısı karşısında şehri daha fazla koruyamayacaklarını ve kurtulmanın başka bir yolunun olmadığını anlayan Müslüman halk, teslim olmaya karar verdi. Sonunda, şehri ve içindekileri, malları, kadınları ve çocukları ile serbestçe Askalon'a kadar gitmek şartıyla, Kral'dan aldıkları teminat karşılığında Haçlılara teslim ettiler. Haçlılar, şehirde yaşayan halkın bir kısmını dışarı çıkararak, Arsuf şehrini 29 Haziran 1101'de ele geçirdiler. Ardından burada birkaç asker muhafız olarak bırakılarak, Caesarea'ya doğru yola çıktılar. Sonuç olarak bu kentte Haçlılar tarafından alınmıştır. Cenevizliler ise ganimet meselesini her askere birer kilo karabiber üleştirerek verdiler[77].

Haçlılar Doğu Akdeniz'de önemli bir liman olan Akka'nın kuşatılması için Cenevizlilerden yardım istediler. Cenevizliler 1104 yılında donanmaları ile Akka'ya doğru yola çıktılar. Nitekim 26 Mayıs 1104 yılında Akka ele geçirildi. Cenevizliler ise Akka'nın ele geçirilmesinden sonra bölgede vergileri ve gümrük gelirlerinin üçte birinden muaf olma gibi ayrıcalıklar kazandılar. Son olarak Akka'nın haçlılar tarafından ele geçirilmesinin İtalyan Deniz Cumhuriyetleri için farklı bir anlamı vardır ki Akka gelecek iki asır boyunca Doğu Akdeniz'de

[73] Şerafettin Turan, Türkiye-İtalya İlişkileri I Selçuklular'dan Bizans'ın Sona Erişine (Ankara: Türk tarih Kurumu Yayınları, 2020), s. 129; Pistarino, Genovesi D'Oriente, s.16. Ayr. Cenevizlilerin Doğu Akdeniz'deki faal durumları diğer İtalya Deniz Cumhuriyetleri ile de rekabete girmesine neden olmuştur. Pisalılar 1050 yılında Cenevizlilerin hakimiyetinde bulunan Sardunya Adası'nı geçirmişler ve bunun sonucunda her iki devlette birbirlerine düşman olmuştur. Öyle ki iki devlet arasındaki bu düşmanlık 1119 yılında savaş arenasına taşınmıştır. Ahmet Safa YILDIRIM, XIII-XV. Yüzyıllarda Karadeniz'de Ceneviz Ticaret Kolonileri Ve Ticaret, Yayınlanmış Doktora Tezi, Erzurum, 2022, s.5.

[74] Anonim Haçlı Tarihi (Gesta Francorum et Aliorum Hierosolymitanorum), çev., Ergin Ayan (İstanbul: Selenge Yayınları, 2019), s. 152.

[75] Raimundus Aguilers, Haçlılar Kudüs'te Bir Papazın Gözünden İlk Haçlı Seferi, çev., Süleyman Genç (İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2019), s. 200

[76] Işın Demirkent, Haçlı Seferleri, Dünya Yayıncılık, İstanbul, 1997, ss.50-55.

[77] Gül Günter Haçlı Seferleri Zamanında Doğu Akdeniz'de İtalyan Cumhuriyetleri'nin Faaliyetleri, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale, 2022, ss. 20-21Willermus Tyrensis, s.86.

Müslüman topraklarında ticaretin üssü olarak yer alacaktı[78]. Cenevizlilerin Birinci Haçlı Seferinde görevleri nihayete ermemişti. Haçlılar Ptolemais, Trablus, Beyrut ve Sayda gibi şehirlerin Müslümanlardan alınması karşılığında Cenevizlilerin tekrardan kapısını çaldılar. Cenevizliler ise deniz gücünün karşılığında gümrük vergilerinin üçte birini alarak şehrin dörtte birlik bir bölümünde mahalleler kurmayı ve kendilerine ait bir kilisenin şehirde tahsis edilmesini talep ettiler. Sonuç olarak sırasıyla Ptolemais, Trablus, Beyrut ve Sayda şehirleri Ceneviz donanmasının da yardımı ile ele geçirildi[79].

1.1. Kuşatmalarda Cenevizlilerin Gemilerinin Sayıları

Cenevizlilerin bu yardımları sonrasında değineceğimiz bir diğer husus ise bu icraatlarını kaç gemiyle gerçekleştirdiğidir. Akka kuşatmasında karşımıza biri Doğu biri Latin kaynağı olmak iki eser karşımıza çıkmaktadır. Nitekim Akka kuşatmasında İbnü'l Kalânisi eserinde Ceneviz gemilerinin sayısının doksan olduğunu söylemekle beraber Di Cafforo, Annali Genovesi de Suoi Continuatori eserinde Ceneviz gemilerinin sayısının kırk kadar olduğunu bize söylemektedir[80]. Keza Cenevizlilerin Trablus kuşatmasında da gemilerin sayısı ile muhtelif farklılıklar bulunmaktadır. Fulcherius Carnotensis eserinde Ceneviz gemilerinin sayısını yetmiş olarak vermektedir. İbnü'l Kalânisi ile Cafforo ise Akka kuşatmasındaki ayrılığa düşmeyip Trablus kuşatmasındaki Cenevizlilerin gemilerinin altmış gemiden meydana geldiğini bize bildirmektedir[81].

2. İkinci Haçlı Seferi

Birinci Haçlı Seferi sonrasında Urfa Kontluğu[82], Kudüs Krallığı[83], Trablus Kontluğu[84] ile Antakya Prensliği[85] adında haçlı prenslikleri kuruldu. Bu devletçikler Latinlerin doğuda tutundukları birer müstahkem bölge olmuştur. Ancak 1144 yılında İmameddin Zengi Urfa Kontluğunu fethetmiş ve akabinde Avrupa'da bu durum yankı uyandırmıştır. En nihayetinde Haçlılar, Avrupa'dan yardım talep ederek Almanya İmparatoru III. Konrad ve Fransa Kralı VII. Louis'i liderleri olarak seçtiler ve bu ikinci Haçlı Seferi'ni başlattılar. Bu liderler, Hristiyan dünyasını Kutsal Topraklar'daki durumu iyileştirmek için birleştirmeye çalıştılar ve ordularını Anadolu'ya doğru yönlendirdiler. Ancak, bu sefer sırasında karşılaştıkları zorluklar ve engeller, planlarını gerçekleştirmelerini zorlaştırdı ve hedeflerine ulaşmalarını engelledi. Bu süreçte,

[78] İbnü' l- Esir, El- Kâmil Fi't- Tarih, X, çev., Abdülkerim Özaydın (İstanbul: Bahar Yayınları, 1987), s. 302; David Abulafia, Büyük Deniz Akdeniz'de İnsanlık Tarihi, çev., Gül Çağalı Güven (İstanbul: Alfa Yayınları, 2012), ss. 331-332.

[79] Anonim Haçlı Tarihi (Gesta Francorum et Aliorum Hierosolymitanorum), çev., Ergin Ayan (İstanbul: Selenge Yayınları, 2019), ss. 42-43; Fulcherius Carnotensis, Gesta Francorum Iherusalem Peregrinantium Kudüs Seferi (Kutsal Toprakları Kurtarmak), çev., İlcan Bihter Barlas (İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2009), ss. 177-178.

[80] Di Cafforo, Annali Genovesi de Suoi Continuatori (ed. L. Belgrano, C. İmperialle de Sant Angelo) Cilt. 4, Roma, 1890, s128; İbnü' l- Kalânisi, Şam Tarihine Zeyl I. ve II. Haçlı Seferleri Dönemi, çev., Onur Özatağ (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2015), s. 15.

[81] Carnotensis, Gesta Francorum, S. 175; İbnü' L- Kalânisi, Şam Tarihine Zeyl,S. 33; Di Cafforo, Annali Genovesi, S. 123.

[82] Işın, Demirkent, "Urfa Haçlı Kontluğu Tarihine Bir Bakış (1098-1146)". Belleten 53, Sy. 206 (Nisan 1989): 167-74.

[83] Sevtap Gölgesız Karaca, Kudüs Haçlı Krallığı Siyasi Tarihi 1099-1187, Ttk, 2020.

[84] Birsel Küçüksipahioğlu, Trablus Haçlı Kontluğu Tarihi, Yayınlanmış Doktora Tezi, İstanbul, 2003.

[85] Umut Başat, Anadolu'ya Saplanan Hançer Antakya Prinkepsi Bohemond'un Hayatı Ve Faaliyetleri, Selenge Yayınları, 2021, İstanbul.

Anadolu'nun coğrafi ve stratejik zorluklarıyla başa çıkmak için yeni stratejiler geliştirmek zorunda kaldılar[86].

İkinci Haçlı Seferi, 1147-1149 yılları arasında gerçekleşen ve Haçlılar tarafından düzenlenen büyük bir askeri harekattır. Bu sefer sırasında Cenevizliler, denizcilik yetenekleri ve stratejik konumlarıyla önemli bir rol oynamışlardır. Ceneviz, o dönemde Akdeniz'in önde gelen deniz güçlerinden biriydi ve ticaret ağıyla Doğu ve Batı arasında önemli bir köprü konumundaydı. İkinci Haçlı Seferi'nin başlamasıyla birlikte, Cenevizliler deniz gücü ve gemi filolarıyla Haçlıların yanında yer aldılar. Seferin başında, Cenevizliler ordularıyla birlikte hareket ederek Haçlıların kara saldırılarına denizden destek verdiler. Özellikle Filistin ve Suriye kıyılarına çıkarma yaparak Haçlı ordularının hareket kabiliyetini artırdılar. Deniz yoluyla malzeme ve asker taşımacılığında kritik bir rol oynadılar ve Haçlıların lojistik ihtiyaçlarını karşıladılar. Cenevizliler ayrıca, Haçlılar için stratejik limanlar sağlayarak seferin ilerleyişini desteklediler. Akka, Sayda ve Trablus gibi kritik noktalarda Ceneviz limanları, Haçlı ordularının malzeme ikmali ve iletişimi için hayati öneme sahipti. Ancak, Cenevizlilerin katılımı sadece askeri değil, aynı zamanda ticari ve diplomatikti. Haçlı Seferleri, Ceneviz ticaret ağını genişletme ve Doğu pazarlarına erişim sağlama fırsatı sunmuştu. Ceneviz tüccarları, Haçlıların ilerlemesiyle birlikte ticaret faaliyetlerini artırdılar ve böylelikle ekonomik olarak da seferlere katkıda bulundular. Cenevizlilerin İkinci Haçlı Seferi'ndeki bu aktif rolü, Haçlıların başarısında ve sonuçlarında önemli bir etkiye sahipti. Denizcilik becerileri ve stratejik konumlarıyla Cenevizliler, Haçlıların Doğu'ya ulaşımını ve operasyonlarını desteklediler, böylece seferlerin başarısına katkıda bulundular[87].

3. Üçüncü Haçlı Seferi

1189-1192 yılları arasında vuku bulan sefere III. Haçlı Seferi adı verilmiştir. Bu seferin gerçekleşmesinde en büyük etken şüphesiz dönemin en büyük karakteri olan Selahaddin Eyyubi'dir. Selahaddin Eyyubi 1187 yılında üç hak din içinde önemli olan ve I. Haçlı Seferi'nde burada Hristiyan bir prenslik tesis edilen Kudüs'ü tekrardan İslam sancağı haline getirmiştir. Kudüs'ün ilk krallığının yıkılışı, on ikinci yüzyıl Avrupa ve Akdeniz tarihi için büyük öneme sahip bir olaydı. Bu olay, Batı Avrupa'nın dört bir yanındaki insanların yaşamlarını doğrudan etkiledi. Kudüs'ün kaybı, tüm Avrupalılar için derin bir üzüntü kaynağı teşkil etmemiş olsa da, birçok ülkede özel vergilerin getirilmesiyle en azından ekonomik anlamda hissedildi. Haçlı Seferleri için bu tür vergilerin toplanması, İkinci Haçlı Seferi'nden beri tanıdık bir uygulamaydı. Ancak Üçüncü Haçlı Seferi için yapılan hazırlıklar, batıda genel bir vergi toplama geleneğini başlattı ki bu verginin adı ünlü *Saladin* vergisine örnektir. Cenova'da, diğer birçok şehir gibi, Kudüs'ün kaybı haberleri şokla karşılandı. Ceneviz'in Haçlı Seferi'ne erken katılmasının nedenlerine dair farklı bir bakış açısı sunabiliriz. Öncelikle, Cenevizlilerin bu aceleci hamlesinin altında yatan en belirgin sebep, Latin Doğu'daki durumu stabilize etme ve Müslüman ilerleyişini durdurma ihtiyacı olabilir. Ceneviz, ticaret yollarının güvenliği ve Latin Doğu'daki ticari çıkarlarını koruma konusunda büyük bir hassasiyet taşıyordu. Bu nedenle, Müslümanların Kudüs'ü ele geçirmesine karşı acil bir tepki verme gerekliliğini hissediyor olabilirlerdi. Ayrıca, Cenevizlilerin Haçlı Seferi'ne erken katılmasının ardında, bireylerin ve şehir komünlerinin daha fazla ayrıcalık ve imtiyaz elde etme arzusu olabilir. Bu seferler,

[86] Jonathan Phıllıps, The Second Crusade Extendıng The Frontıers Of Chrıstendom, Yale Unıversıty Press, 2007; Jason T. Roche; Janus Møller Jensen, The Second Crusade: Holy War on the Periphery of Latin Christendom, Outremer. Studies in the Crusades and the Latin East 2, Brepols, 2015.

[87] David Nicolle, İkinci Haçlı Seferi 1148 Şam Kapılarında Haçlı Bozgunu, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2010, s. 13; Phillips, J. (2007). *The Second Crusade: Extending the Frontiers of Christendom.* Yale University Press.

katılımcılara savaş ganimetleri, toprak kazanımları ve ticaret imtiyazları gibi çeşitli fırsatlar sunuyordu. Cenevizliler, bu fırsatları değerlendirmek ve rekabet avantajlarını korumak için erken hareket etmiş olabilirlerdi. Bunun yanı sıra, Ceneviz'in erken yola çıkmasının Fransız ve İngiliz birlikleriyle planlı bir stratejinin bir parçası olabileceği de göz ardı edilmemelidir. Belki de Ceneviz, daha fazla gemiye ihtiyaç duyan birliklerle ayrı ayrı yola çıkmayı tercih etmiş ve Fransa ile bir anlaşma çerçevesinde hareket etmiş olabilir. Sonuç olarak, Cenevizlilerin Haçlı Seferi'ne erken katılmasının ardında bir dizi neden olabilir. Ancak temelde, Latin Doğu'daki ticari çıkarlarını koruma, ayrıcalık elde etme arzusu ve stratejik iş birlikleri gibi faktörlerin etkili olduğunu söyleyebiliriz.

Ayrıca Ceneviz kaynağı olan , Annali Genovesi de

"...Ancak Roma Papa'sı, Urbanus adıyla bilinen, bu haberleri Ferrariam'daki St. Martin Bayramı'nda duydu ve bu acıya dayanamayarak öldü. Onun yerine geçen Gregorius, sadece iki ay yaşadı; ardından Clemens adlı üçüncü bir Papa geldi ve Kutsal Topraklar'a yardım için imparatora ve Fransa ile İngiltere kralına elçiler gönderdi, her yere Haç işaretini yayarak. Ancak, Tripoli Kontu, Tyre şehrine geldiğinde, orada Romanya ve Sicilya'nın farklı bölgelerinden gelen birçok Cenevizliyle karşılaştı. Bu Cenevizlilere, Tanrı ve merhamet duygusuyla, topraklarının Sarracenler tarafından fethedilmesine izin vermemeleri gerektiğini, kendi topraklarını korumak için bu insanlara yardım etmeleri gerektiğini söyledi. Ayrıca, geçmişte diğer krallıkların Cenevizlilere yönelik haksız eylemlerine bakmamaları ve onlara Tyre'de özgürlük verilmesi, St. George kalesinde üçüncü bir payın verilmesi ve bu belgede Tripoli Kontu ve baronlarının Cenevizlilere verilen diğer mülkler de dahil olmak üzere birçok hakların korunması gerektiğini belirttiler." şeklinde yazarak Cenevizlilerin III. Haçlı Seferine katılımlarını tamamen dini duygulara dayandırarak klasik bir ortaçağ dogmasını eserinde bize nakşetmiştir[88].

Cenevizli denizciler ve tüccarlarının örgütlediği bir Haçlı Seferi, Cenova'nın stratejik ve ticari çıkarlarını desteklemek için atılmış önemli bir adımdır. Bu sefer, Ceneviz'in denizcilik ve ticaret alanındaki liderliğini pekiştirme, Akdeniz ticaret yollarını kontrol altında tutma ve Orta Doğu'daki ticari fırsatları ele geçirme amacını taşımaktadır. Üçüncü Haçlı Seferi'nin Ceneviz için özellikle önemli olduğu bir nokta, Ceneviz'in ticari ve hukuki bilgisine dayanan, Fransa kralının temsilcileriyle imzaladığı nakliye sözleşmesidir. Bu, Ceneviz'in ticari zekasını ve hukuki deneyimini kullanarak Haçlı Seferleri sırasında sağladığı lojistik ve taşımacılık hizmetlerinin resmileştirilmesini sağlayarak, Ceneviz'in uluslararası arenadaki etkisini artırmıştır. Bu sözleşme, Ceneviz'in Haçlı Seferleri üzerindeki etkisini ve bu seferlere olan katkılarını vurgularken, aynı zamanda Ceneviz'in ticari çıkarlarını güvence altına almasına da olanak tanımıştır. Cenevizlilerle Fransızlar arasındaki yapılan antlaşmaya göre Cenevizliler III. Haçlı Seferi için Kral Philip'in 650 şövalye, 1300 süvari ile silah ve zırhlarını, ayrıca sekiz aylık yeterli `erzakları ile son olarak e dört ay boyunca yeterli şarap nakliyesi ile ilgili antlaşmaya varılmıştır. Bu antlaşma için Cenevizliler Fransızlardan 2.000 gümüş mark peşin olmak üzere 5.850 gümüş mark karşılığında antlaşmaya varılmıştır. Bu fiyatlandırma da temel olarak iki at ve iki yaver ile temel malzemelerle birlikte şövalye başına 9 mark olarak belirlenmesi baz alınmıştır. 1190'ın başlangıcındaki durumla aynı yılın yazı arasındaki ana fark, Fransız ordusunun hareketini ertelemeye karar vermiş olmasıydı. Bu, bireysel Cenevizlilerin bundan sonra özel anlaşmalar yapmak zorunda kaldıkları anlamına geliyordu. Kral Philip, Ağustos ayında Ceneviz'e geldiğinde Cenevizlilere yeni bir ayrıcalık verdi. Cenevizlilere, Fransızların sefer sırasında ele geçirilen topraklarda ve ganimetin bir kısmında geniş haklar ve topraklar

[88] Di Cafforo, Annali Genovesi, s.143.

vaat edildi. İlginçtir, bu belgede Ceneviz'in karşılığında ne yapması bekleniyordu belirtilmemiştir[89].

Kudüs'ün kaybı sonucunda meydana gelen III. Haçlı organizasyonu en nihayetinde aksiyon almıştır. Friedrich Barbarossa liderliğindeki Haçlılar, Anadolu'ya girdiklerinde Selçuklu engelleriyle karşılaştılar. 10 Haziran 1190'da imparatorun Silifke Çayı'nı geçerken boğulmasıyla birlikte Haçlı ordusu dağıldı. Sonuç olarak, Kudüs'ü geri alamamış olsalar da 1191'de Akka'yı ele geçirmeyi başardılar. Cenevizliler, Akka kuşatmasına bir filo ile destek verdiler ve bu karşılığında 1192'de Akka ve Sur'da gümrüksüz ticaret serbestisi elde ettiler. Aynı yıl Konstantinopolis'te de ayrıcalıklar kazandılar[90].

Son olarak III. Haçlı Seferinde Cenevizliler aktif bir rol üstlendiler. Üçüncü Haçlı Seferi, gelecekteki haçlı seferlerinin pek çok yönünü şekillendiren bir dönüm noktasıydı. Denizcilik, bu seferde önemli bir rol oynadı ve ilerideki seferlere yön veren bazı temel özellikler bu seferde ortaya çıktı. Deniz taşımacılığına olan bağımlılık, gemiye binmenin sadece ilkbahar mevsiminde mümkün olduğunu belirledi. Üçüncü ve Dördüncü Haçlı Seferleri, Venedikliler ve Cenevizliler gibi denizcilik ve ticarette uzmanlaşmış toplulukların uzun süre edindikleri deneyimleri takip etti ve bu nedenle gemiye binme zamanını Haziran sonundaki Aziz Petrus günü olarak belirlediler. Bu durum, deniz taşımacılığının ve deniz yollarının Haçlı Seferleri üzerindeki belirleyici etkisini göstermektedir. İtalyan deniz gücüne olan bağımlılık ve tüccarlar ile armatörler arasındaki ilişkiler, Haçlıların düşünce yapısını önemli ölçüde etkilemiştir. Fransız şövalyeler, Kutsal Topraklara ulaşmak için Cenova'dan nakliye yardımı almak istediklerinde, Cenova'nın ticari, denizcilik ve özellikle de hukuki yaklaşımıyla karşılaştılar. Cenevizliler, Haçlıları taşımak konusunu, diğer ticari malları taşımaktan farklı bir şekilde ele almadılar ve bu nedenle benzer bir yasal sözleşme gerekliliğine inandılar. Üçüncü Haçlı Seferi için yapılan sözleşme ve düzenlemelerin uzun vadeli etkisi büyük oldu ve Haçlı seferlerinin daha da kurumsallaşması yolunda önemli bir adımı temsil etti.

4. Sonuç

Elbette, Cenevizlilerin erken dönemde yabancı topraklara doğru genişleme eğilimlerinin arkasında güçlü bir neden vardı. İtalya'nın tamamı küçük parçalara bölünmüştü ve her biri kendi şehir devletinin egemenliği altındaydı. Bu şehir devletlerinin nüfusu ve ticari ruhu, sahip oldukları toprakların boyutundan oldukça büyük ölçüde farklıydı. Karasal güçler için, bu doğal genişleme isteği komşu haklarının ihlaline yol açtı ve her bir şehri komşusuyla çekişmeye soktu. Ancak Ceneviz, Pisa ve Venedik gibi deniz güçleri farklı bir konumdaydı. Ceneviz, limanından ve dağlık arazilerinden başka bir şeyle övünemezdi. İç kesimlerde genişleme imkansızdı, bu yüzden sahip olabilecekleri her şeyi kavrayarak Akdeniz kıyılarını hızla ele geçirdiler. Ancak, Alpler ve Apeninler onları daha fazla ilerlemeye engel oluyordu. Lombardiya'ya giden ana yolları kontrol etmelerine rağmen, Milano gibi güçlü bir rakip onların ilerlemesini engelliyordu. Sonuç olarak, genişleme umutları deniz gücünün geliştirilmesi ve yabancı toprakların ele geçirilmesiyle ilgiliydi. Pisa da benzer bir durumdaydı ve her iki cumhuriyet de önce Sardinya ve Korsika'ya, sonra da Kırım ve Suriye kıyılarına odaklandı. Her iki şehrin de aynı toprakları hedeflemesi kaçınılmazdı ve bu durum, barışın ancak birinin diğerini yenene kadar mümkün olmayacağı bir rekabet ortamı yarattı. Her iki taraf da büyük güçlerin desteğini kazanmaya çalıştı ve Pisa, İmparatorlardan yardım almayı başardığında, Ceneviz de Güelf tarafına katılarak

[89] Jonathan *Phillips, The Fourth Crusade and the Sack of Constantinople. Penguin Publishing New York, 2004, s, 66.*

[90] Steven A. Epstein, Genoa and The Genoese 958-1528, The University of North Carolina Press, USA, 1996, ss. 87-88; Ebru Altan, Haçlı Seferleri ve Anadolu (1097-1190): Türkiye Selçukluları Tarihinde Haçlı Seferlerinin Yeri ve Önemi", Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi, 12, 2020, 44-45.

karşılık verdi. Mücadelenin tüm ayrıntılarını takip etmek zor olsa da rakiplerin savaşı başlatmak için kullandığı bahaneler ilginçtir.

Cenevizlilerin Arapları Korsika'dan sürmesi ve adayı ele geçirmesi daha önce belgelenmişti. Pisalılar da 1050'de Papa tarafından teşvik edilerek aynı şeyi Sardinya'da yapmaya çalıştılar, ancak kötü hava koşulları nedeniyle planlarını değiştirerek Korsika'yı ele geçirdiler. Bu olaylar 1119'da aktif savaşa yol açtı ve Ceneviz'in şikayetlerinden en az birini ortadan kaldırmak amacıyla Papa'nın iyi niyetiyle aynı yıl San Lorenzo'yu başpiskoposluk yapan barış yapıldı[91].

KAYNAKLAR

ABULAFIA, David, Büyük Deniz Akdeniz'de İnsanlık Tarihi, çev., Gül Çağalı Güven, İstanbul: Alfa Yayınları, 2012.
ALTAN, Ebru, Haçlı Seferleri ve Anadolu (1097-1190): Türkiye Selçukluları Tarihinde Haçlı Seferlerinin Yeri ve Önemi", Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi, 12, 2020.
Anonim Haçlı Tarihi (Gesta Francorum et Aliorum Hierosolymitanorum), Selenge Yayınları,çev., Ergin Ayan İstanbul, 2019.
BAŞAT, Umut, Anadolu'ya Saplanan Hançer Antakya Prinkepsi Bohemond'un Hayatı Ve Faaliyetleri, Selenge Yayınları, 2021, İstanbul.
CARDEN, Robert W., The City of Genoa, London 1908.
DEMİRKENT, Işın, Haçlı Seferleri, Dünya Yayıncılık, İstanbul, 1997;
_____"Urfa Haçlı Kontluğu Tarihine Bir Bakış (1098-1146)". Belleten C. 53,(Nisan 1989.
Dİ CAFFORO, Annali Genovesi de Suoi Continuatori (ed. L. Belgrano, C. İmperialle de Sant Angelo) Cilt. 4, Roma, 1890.
EPSTEİN, Steven A., Genoa and The Genoese 958-1528, The University of North Carolina Press, USA, 1996.
FULCHERİUS CARNOTENSİS, Gesta Francorum Iherusalem Peregrinantium Kudüs Seferi (Kutsal Toprakları Kurtarmak), çev., İlcan Bihter Barlas, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2009.
GÜNTER, Gül Haçlı Seferleri Zamanında Doğu Akdeniz'de İtalyan Cumhuriyetleri'nin Faaliyetleri, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale, 2022.
İBNÜ' L- ESİR, El- Kâmil Fi't- Tarih, X, çev., Abdülkerim Özaydın (İstanbul: Bahar Yayınları, 1987
İBNÜ' L- KALÂNİSİ, Şam Tarihine Zeyl I. ve II. Haçlı Seferleri Dönemi, çev., Onur Özatağ , İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2015.
KARACA, Sevtap Gölgesız, Kudüs Haçlı Krallığı Siyasi Tarihi 1099-1187, TTK, 2020.
KÜÇÜKSİPAHİOĞLU, Birsel, Trablus Haçlı Kontluğu Tarihi, Yayınlanmış Doktora Tezi, İstanbul, 2003.
NİCOLLE, David, İkinci Haçlı Seferi 1148 Şam Kapılarında Haçlı Bozgunu, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2010.
PHILLIPS, Jonathan, The Second Crusade Extendıng The Frontıers Of Chrıstendom, Yale Unıversıty Press, 2007.
_____, The Second Crusade: Extending the Frontiers of Christendom. Yale University Press, 2007.
_____, The Fourth Crusade and the Sack of Constantinople. Penguin Publishing New York, 2004,

[91] Robert W. Carden, The City of Genoa, London 1908, ss.5-6

PİSTARİNO, Geo, Genovesi D'Oriente, Genova 1990, s.13-28.
RAİMUNDUS AGUİLERS, Haçlılar Kudüs'te Bir Papazın Gözünden İlk Haçlı Seferi, Yeditepe Yayınevi, çev., Süleyman Genç, İstanbul, 2019.
ROCHE, Jason T.; Janus Møller Jensen, The Second Crusade: Holy War on the Periphery of Latin Christendom, Outremer. Studies in the Crusades and the Latin East 2, Brepols, 2015.
RUNCİMAN, Steven Runciman, Haçlı Seferleri Tarihi, I, (Çev.: Fikret Işıltan), Ankara 2008.
TURAN, Şerafettin, Türkiye-İtalya İlişkileri I Selçuklular'dan Bizans'ın Sona Erişine (Ankara: Türk tarih Kurumu Yayınları, 2020.
Willermus Tyrensis'in Haçlı Kroniği II: Kudüs'ün Zaptından Urfa'nın Fethine (1099-1143), (Çev.: Ergin Ayan), Gece Kitaplığı, İstanbul 2018.
YILDIRIM, Ahmet Safa, XIII-XV. Yüzyıllarda Karadeniz'de Ceneviz Ticaret Kolonileri Ve Ticaret, Yayınlanmış Doktora Tezi, Erzurum, 2022.

PSİKOLOJİK MANİPÜLASYON ÖLÇEĞİNİN GELİŞTİRİLMESİ VE PSİKOMETRİK NİTELİKLERİNİN SAPTANMASI

DEVELOPMENT OF PSYCHOLOGICAL MANIPULATION SCALE AND DETERMINING ITS PSYCHOMETRIC QUALITIES

Prof. Dr. M. Yüksel ERDOĞDU

Ayşe Nur KULOĞLU

İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

ORCID: https://orcid.org/0000-0001-6403-5630

ORCID: https://orcid.org/0009-0008-2338-092X

ÖZET

İnsan ilişkilerini olumsuz etkileyen faktörlerden biri de psikolojik manipülasyon olarak adlandırılan kişilerin farklı yöntemlerle karşısındaki bireylerin karar ve düşünce özgürlüğüne müdahalede bulunması ve onların düşüncelerini kendi çıkarlarına uygun olarak yönlendirmesidir. Bu bağlamda psikolojik manipülasyonun nedenlerini ortaya koymak ve gerekli önlemlerin alınması büyük önem taşımaktadır. Bundan dolayı bu araştırmada Psikolojik Manipülasyon Ölçeğinin Geliştirilmesi ve Psikometrik Niteliklerinin Saptanması amaçlanmaktadır. Araştırma ilişkisel tarama modelinde gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın katılımcıları 279'u (%72) kadın 108'i (%28) erkek olmak üzere 387 kişiden oluşmaktadır. Katılımcıların 119'u (%31) 18-25 yaş 180'i (%47) 26-35 yaş, 88 ise (%23) 36 ve üzeri yaştadır. Geliştirilen ölçek madde redaksiyonu uzmanlarca incelenmiş, bazı maddeler değişiklik yapılarak bazı maddeler ise çıkarılarak ölçeğin son halinin psikometrik niteliklerini saptamak amacıyla Açımlayıcı ve Doğrulayıcı faktör analizleri yapılmıştır. Ölçekteki maddelerin ayırt ediciliğini saptamak amacıyla her bir maddenin ayırt etme gücü t testi ile ölçülmüştür. Ölçeğin güvenirlik çalışması için her bir faktörün Cronbach Alpha değerleri hesaplanmıştır. Ölçeğin açımlayıcı faktör analizi sonucu 3 faktörden oluştuğu gözlenmiştir. Ölçek, birinci faktör 13, ikinci faktör 5, üçüncü faktör ise 4 olmak üzere toplam 22 maddeden oluşmaktadır. Ölçek maddeleri bütünüyle incelenmiş ve inceleme sonucunda birinci faktöre "Değersizleştirilme" ikinci faktöre "İnkâr ve Reddedilme" üçüncü faktöre ise "Bastırılma" adı verilmiştir. Açımlayıcı faktör analizi ile elde edilen model doğrulayıcı faktör analizi ile test edilmiş ve elde edilen uyum indekslerinin oldukça yüksek olduğu görülmüştür. Maddelerin ayırt etme gücü üst alt %27'lik gruplarla karşılaştırılması yapılmış ve tüm maddelerin ayırt etme güçlükleri arasındaki farkın anlamlı olduğu gözlenmiştir. Alt ölçeklerin birbirleri ile korelasyonları incelendiğinde elde edilen değerler 0.56 ile 0.80 arasında değişmektedir. Ölçeğin güvenirlik çalışması için her bir faktörün Cronbach Alpha değerleri hesaplanmış, elde edilen Cronbach Alpha değeri Değersizleştirme için 0.95, İnkâr ve Reddedilme için 0.85, Bastırılma için 0.76 ölçeğin bütünü için ise 0.95 olarak hesaplanmıştır. Geliştirilen Psikolojik Manipülasyon Ölçeğinin psikometrik niteliklerine bütün olarak bakıldığında geçerli ve güvenilirliği olan ve psikolojik manipülasyon ile düzeyini ölçmek için kullanılabilir bir araç olduğu görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Manipülasyon, Psikolojik Manipülasyon, Ölçek geliştirme

ABSTRACT

Psychological manipulation, one of the factors that negatively affects human relations, is people intervening in other individuals' freedom of decision and thought with different methods and directing their thoughts in line with their own interests. In this context, it is of great importance to reveal the reasons for psychological manipulation and take the necessary precautions. Therefore, this research aims to develop the Psychological Manipulation Scale and determine its psychometric qualities. The research was carried out in the relational scanning model. The participants of the study consisted of 387 people, 279 (72%) of whom were women and 108 (28%) of whom were men. 119 (31%) of the participants are between the ages of 18-25, 180 (47%) are between the ages of 26-35, and 88 (23%) are aged 36 and over. The developed scale was examined by experts in terms of item arrangement, some items were changed and some items were removed, and Exploratory and Confirmatory factor analyzes were conducted to determine the psychometric qualities of the final version of the scale. In order to determine the discrimination of the items in the scale, the discrimination power of each item was measured with the t test. For the reliability study of the scale, Cronbach Alpha values of each factor were calculated. As a result of exploratory factor analysis, it was seen that the scale consists of 3 factors. The scale consists of a total of 22 items: the first factor is 13, the second factor is 5 and the third factor is 4. The scale items were examined in their entirety and the first factor was named as a result of the analysis. "Worthlessness", the second factor was called "Denial and Rejection", and the third factor was called "Repression ". The model obtained by exploratory factor analysis was tested with confirmatory factor analysis and the fit indices obtained were found to be quite high. When the discrimination powers of the items were compared with the upper and lower 27% groups, it was seen that the difference between the discrimination difficulties of all the items was significant. When the correlations of the subscales with each other are examined, the values obtained vary between 0.56 and 0.80. For the reliability study of the scale, Cronbach Alpha values for each factor were calculated and the resulting Cronbach Alpha value was calculated as 0.95 for Worthlessness, 0.85 for Denial and Rejection, 0.76 for Repression and 0.95 for the entire scale. Considering the psychometric properties of the developed Psychological Manipulation Scale as a whole, it seems that it is a valid and reliable tool that can be used to measure psychological manipulation and its level.

Keywords: manipulation, psychological manipulation, scale development

GİRİŞ

Kullanan kişinin amacı ne olursa olsun güçlü bir silah olan manipülasyon (Hrebin & Shyroka, 2020), bireyleri kendi bilgileri dışında ve istememelerine rağmen etkilemektir (TDK, 2005). Sosyoloji Sözlüğü'ne göre manipülasyon, bireyin bazı teknikler kullanarak karşısındakinin gerçeğini kasıtlı olarak çarpıtması, düşünce ve karar özgürlüğüne müdahale etmesi ve kendi çıkarlarıyla uyumlu düşünmesini sağlama eylemidir (Pintilie, 2021).

Literatür incelendiğinde manipülasyon türleri, psikolojik manipülasyon, duygusal manipülasyon, gaslighting gibi farklı kategorilerde incelenmektedir. Psikolojik manipülasyon, bireyin rahatsız edici ve aldatıcı yöntemler kullanarak karşısındakinin algı, düşünce veya davranışlarını etkilemeyi ve değiştirmeyi hedefleyen sosyal bir etki olarak tanımlanır (Braiker,

2004; akt. Erden-Çınar vd., 2022) ve fail kurbanı duygusal baskı altına alarak hareket alanını kısıtlamaktadır (Nagler vd., 2014). Duygusal manipülasyon ise manipülatörün başkalarının duygularını kendi menfaatine yönelik manipüle edebilmesi olarak ifade edilmektedir (Grieve ve Mahar, 2010). Lau (2023)'ya göre psikolojik manipülasyon, bireylerin sosyal etkileşimleri ile doğal olarak ortaya çıkan bir tür sosyal etkidir ve genel olarak zararlı ve ahlak dışı görülse de rasyonel ikna ve zorlamadan farklı bir tekniktir.

Bir manipülasyon tekniği olan Gaslighting, bireyin kurbanın gerçeklik algısını sorgulamasını, zihninden şüphe etmesini ve sonunda deli olduğunu düşünmesini sağlayan girişimlerdir (Calef ve Weinshel 1981). Gaslighting öncelikli olarak, kişinin karşısındaki bireyi deli olduğuna ikna etmeye ve akıl hastanesine gitmesini sağlamaya çalıştığı durumlar için kullanılmaktadır (Barton ve Whitehead, 1969; Smith ve Sinanan, 1972).Barton ve Whitehead (1969), akrabaları tarafından istenmeyen yaşlı bir kadına gizlice müsil verilerek altına kaçırmasını sağlayıp onun hasta olduğunu ve hastaneye yatması gerektiğine inandırılarak getirilmesi sonucunda bu durumu inceleyip bu tür girişimleri Patrick Hamilton'un 1939 yılındaki Gaslight isimli oyunundan esinlenerek "Gaslight Fenomeni" olarak adlandırmışlardır. Gaslight isimli oyunda konu, bir kocanın karısını tımarhaneye göndererek ondan kurtulma planıdır (Barton ve Whitehead, 1969), Bella ve Jack çiftinin hikayesi anlatılan oyunda Jack, karısından kurtulmak için her geçen gün gaz lambasının ışığını kısar ve Bella bunu fark ettiğinde inkâr ederek onun psikolojik sağlığından şüphe etmesini sağlar, bu nedenle gaslighting birini psikolojik olarak manipüle ederek akıl sağlığını sorgulamasına neden olmak anlamında kullanılan çok özel bir tür istismar olarak kullanılmaya başlamıştır (Thomas, 2018).

Günümüzde gaslighting hem siyasette hem de kişilerarası ilişkilerde bireylerin karşısındaki kişilerin zihinlerini manipüle etme stratejilerini tanımlamak için kullanılan ve günden güne yaygınlaşan bir terimdir (Sweet, 2019). Romantik ilişkilerde en güçlü ve en derin duygularımız gibi çatışmalarda mevcuttur (Fitness, 2001; akt. Bobera, 2015), benzer şekilde partnerlerden birinin diğerine karşı üstünlük kurma gayreti, tartışmalar, haklı olma isteği, zorluklar ve engeller her evlilikte gözlenebilir (Chapaux, Morelli ve Couderc, 2017). Ek olarak romantik ilişkilerde çeşitli manipülasyon taktikleri kullanıldığı sonucuna da ulaşılmıştır (Buss, 1987). Tüm bunlar manipülasyonun romantik ilişkiler ile çalışılması gerekliliğini doğurmuştur. Yurt dışında Stern (2007)'in "The Gaslight Questionnaire", Kukreja ve Pandey (2023)'in "Gaslighting at Work Questionnaire" ve yurt içinde Yılmaz (2018)'ın "İnsan İlişkilerinde Manipülasyon Ölçeği" ve Aydemir (2021) tarafından Türkçe'ye uyarlanan "Duygusal Manipülasyon Ölçeği" bahsedilen konularla ilgili ölçme araçlarıdır ancak hem yurt içi hem de yurt dışı kaynaklarda konunun birebir romantik ilişkiler ile incelendiği bir ölçeğe rastlanmamıştır. "Romantik İlişkilerde Psikolojik Manipülasyon Ölçeği", psikologlara, psikolojik danışmanlara, çift terapistlerine, araştırmacılara, romantik ilişki ve evlilik ile ilgili çalışanlara fayda sağlayacağı düşünülmekte olup, bahsedilen eksikliği karşılama amacını taşımaktadır.

Araştırmanın Önemi

Romantik ilişkilerde yaşanan sorunların bireylerin hem sosyal hem de kişisel yaşamlarını etkilediği söylenebilir. Psikolojik manipülasyonun da çiftler arasındaki önemli problemlerden biri olduğu düşünüldüğünde, bu konuda çalışmalar yapılması ve bu çalışmalarda

kullanılabilecek bir ölçme aracının geliştirilmesi önem arz etmektedir. Geliştirilen ölçek romantik ilişkiler ve benzeri çalışmalarda ölçüm yapılması ve psikolojik manipülasyonun sayısal verilerle anlaşılması ve diğer birçok değişkenle incelenebilmesi açısından katkı sağlayacaktır.

Araştırmanın Amacı

Amerika'nın en eski sözlük yayıncısı Merriam-Webster tarafından 2022 yılının kelimesi seçilen "Gaslighting" son yıllarda ilişkiler içinde kullanılmasıyla popülerlik kazanmıştır (Merriam-Webster, 2023). Türkiye'de literatür incelendiğinde bu konuyla ilgili yeterince araştırmama olmamakla beraber, ülkemizde yabancı kaynaklarda bulunan "Gaslighting Ölçeği" gibi bir ölçme aracı romantik ilişkiler için yoktur. Konunun popüler olması ülkemizde de araştırmaya değer olmasına sebep olmuş, araştırmanın sonucunda aynı zamanda literatüre "Psikolojik Manipülasyon Ölçeği" dilimize uygun şekilde kazandırılması amaçlanmıştır.

YÖNTEM

Araştırma Modeli

Bu araştırmanın temel amacı Psikolojik Manipülasyon Ölçeğinin Geliştirilmesi ve Psikometrik Niteliklerinin saptanmasıdır. Bu amaçla bu araştırma ilişkisel tarama modelinde gerçekleştirilmiştir.

Çalışma Grubu

Tablo 1: Katılımcıların Demografik Bilgileri, Frekans, Ortalama ve Yüzde Değerleri

Değişkenler	Gruplar	*f*	%
Cinsiyet	Kadın	279	72,1
	Erkek	108	27,9
Yaş	18-25	119	30,7
	26-35	180	46,5
	36 ve üzeri	88	22,7
Birlikte Olduğunuz Kişinin Yaşı	18-25	104	26,9
	26-35	176	45,5
	36 ve üzeri	107	27,6
Beraberlik Süresi	1 Yıl	66	17,1
	2-10 Yıl	223	56,6
	10 Yıl ve üzeri	98	25,3
Öğrenim Durumu	Lise	40	10,4
	Üniversite	187	48,3
	YüksekLisans/Doktora	160	41,3
Birlikte Olduğunuz Kişinin Öğrenim Durumu	Lise	61	15,8
	Üniversite	244	63,0
	YüksekLisans/Doktora	82	21,2
Birliktelik Durumu	Flört	122	31,5
	Söz/Nişan	64	16,5
	Evlilik	201	51,9

N=387

Tablo 1'de görüldüğü gibi çalışma grubu 279'u (%72,1) kadın, 108'i (27,9) erkek 387 bireyden oluşmaktadır. Bireylerin yaşları incelendiğinde 18-25 yaş grubunda 119 (%30,7), 26-35 yaş grubunda 180 (%46,5) ve 36+ yaş grubunda 88 (%22,7) kişi mevcuttur. Araştırmaya katılımcılarının partnerlerinin yaşları ise 18-25 yaş grubunda 104 (26,9), 26-35 yaş grubunda 176 (%45,5) ve 36 ve üzeri yaş grubunda 107 (%27,6) kişi şeklindedir. Katılımcıların beraberlik süresine bakıldığında ilişki süresi 1 yıl olan 66 (%17,1), 2-10 yıl olan 223 (%56,6) kişi ve 10 yıl ve üzeri olan 98 (%25,3) kişi vardır. Çalışma grubunun öğrenim durumları lise ve altı toplam 40 kişi (%10,4), üniversite 187 kişi (%48,3), yüksek lisans/doktora 160 kişiden (41,3) oluşmaktadır. Araştırmaya katılanların partnerlerinin öğrenim durumları ise lise ve altı toplam 61 kişi (%15,8), üniversite 244 kişi (%63), yüksek lisans/doktora ise 82 kişiden (%21,2) oluşmaktadır. Birliktelik durumu incelendiğinde ise katılımcıların 122'si (%31,5) flört evresinde, 64'ü (%16,5) söz/nişan evresinde ve 201'i (%51,9) evlilik evresindedir.

Araştırma Kapsamında Geliştirilen Ölçek Maddeleri

Araştırma kapsamından geliştirilen ölçek maddeleri 18 yaş üstü 427 yetişkin bireylere uygulanmıştır. Çalışma grubunun 289'u (% 68) 18-22, 113'ü 23-25 (% 27) , ve 25'i (%6) 26 ve üstü yaşındadır. Çalışma grubunun 285'i (%67) kadın, 142'si (%33) erkektir. Ölçeğin açımlayıcı ve doğrulayıcı faktör analizi için 427 kişi yaş ve cinsiyet durumları da dikkate alınarak olarak iki gruba bölünmüş 215 kişiden elde edilen veriler üzerinde açımlayıcı geri kalan 212 kişiden elde edilen veriler üzerinde doğrulayıcı faktör analizi yapılmıştır.

BULGULAR

Bu bölümde geliştirilen ölçeğin psikometrik verileri ortaya konulmuş bu amaçla öncelikle ölçeğin geçerlilik değerleri sonrasında ölçeğin güvenirlik analizi sonuçlarına yer verilmiştir.

Geçerliliğe İlişkin Bulgular

Bir ölçme aracının geçerliliği için kullanılan birçok yöntem bulunmaktadır. Psikolojik özelliklerin ölçülmesi için geliştirilen ölçme araçları için en uygun geçerlik yöntemi faktör analizidir. Faktör analizi yapılmadan önce toplanan verilerin faktör analizine uygunluğunu tespit etmek için Bartlett Testi, Kaiser-MeyerOlkin (KMO) Testinin yapılması gerekmektedir. KMO değeri bir değişkenin başka değişkenlerce tahmin edilip edilmeme durumunu ortaya koymaktadır. Bu çalışmada da temel bileşenler analizi ile verilerin KMO ve Bartlett Küresellik Testi hesaplanmıştır. Elde edilen verilere göre araştırmanın KMO değeri .953, Bartlett Testi 6362, 370 olarak ölçülmüştür. KMO değerinin .60'tan büyük olması Barlett Testi sonucunun da anlamlı olması elde edilen verilerin faktör analizine uygun olduğunu göstermektedir (Bursal, 2017). Daha sonra açımlayıcı faktör analizi yapılmış faktör yükleri .30 dan düşük olan maddeler ile (Nunally ve Bernstein, 1994) her iki faktörde yer alan ve aralarında farkın .01'den küçük olan maddelerin de çıkarılması (Büyüköztürk, 2011; Stevens, 2002) gerektiğinden Equamax döndürme tekniği ile analiz yeniden yapılmış elde edilen sonuca göre özdeğeri 1'den büyük 3 faktörün bulunduğu gözlenmiştir. Açıklayıcı faktör analizi sonuçlarına Tablo 2'de yer verilmiştir.

Tablo 2: Psikolojik Manipülasyon Ölçeğinin Açımlayıcı Faktör Analizi Sonuçları

Madde No	Maddeler	Ortak Faktör Varyansı	Faktör Yük Değerleri *		
			Faktör1	Faktör2	Faktör3
M9	……. düşüncelerime değer vermez.	.798	,853		
M8	…… duygularımı çoğunlukla önemsemez.	.769	,835		
M6	……zaman zaman özgüvenimi azaltır.	.739	,757		
M1	……..….. hiçbir şeyi doğru yapamayacakmışım gibi hissettirir.	.665	,726		
M14	……yüzünden zaman zaman aşağılandığımı hissederim	.704	,718		
M11	……sık sık yeterince iyi bir partner olup olmadığımı düşündürür.	.654	,713		
M10	……basit kararlar almakta bile zorlanmama neden olur.	.639	,702		
M18	……tarafından zaman zaman küçümsendiğimi hissederim.	.716	,701		
M35	……ile bir arada olduğumda bile çoğu zaman kendimi yalnız hissederim.	.559	,700		
M5	…… kendimi umutsuz hissettirdiği zamanlar olur.	.641	,696		
M2	……bazı konuları dile getirmeden önce çok kez düşünmeme ve kaygılanmama neden olur.	.558	,615		
M7	……hayatımla ilgili kararlarda ne kadar söz hakkı sahibi olduğumu sorgulatır.	.592	,599		
M22	……tarafından cinsiyet genellemelerine maruz kaldığım olur. (Kadınlar/Erkekler hep böyledir vs.)	.436	,551		

M24	……çok iyi hatırladığım konularda bile yanıldığım hissettirir.	.763	,799	
M19	……anlattığım olayların yaşanmadığını ve hafızamın kötü olduğunu söyler.	.707	,779	
M23	……söylediği şeylerin aslında olmadığını, onları benim uydurduğumu söyler.	.679	,745	
M16	……zaman zaman yapmadığım şeyleri yaptığımı kabul ettirir.	.686	,708	
M15	……bazen söylemediğim şeyleri söyledim diye kabul ettirir.	.657	,701	
M31	……den çekindiğim için görüşmediğim insanlar olur.	.665		,784
M28	……den çekindiğim için düşüncelerimi sakladığım olur.	.660		,689
M29	……den çekindiğim için giyim kuşamıma dikkat ederim.	.495		,665
M3	……tepki verir diye korktuğumdan yalan söylediğim olur.	.567		,654

*±0,30'un altındaki değerler gösterilmemiştir.

AFA sonucunda tüm ölçek maddelerinin açıkladığı toplam varyans %63.89'dur. Ölçek üç faktörden oluşmakta faktörlerin açıkladığı varyans değerleri incelendiğinde birinci faktörün varyans değerinin %31.98, ikinci faktörün açıkladığı varyans değeri %19.06 üçüncü faktörün varyans değeri ise 12.84 olduğu görülmektedir. Birinci faktörün 13, ikinci faktörün ise 5, üçüncü faktörün ise 4 maddeden oluştuğu gözlenmektedir. Her bir faktörün maddeleri bütünüyle incelenmiş buna bağlı olarak birinci faktör "Değersizleştirilme" ikinci faktöre "İnkâr-Red", üçüncü faktöre "Bastırılma" adı verilmiştir.

Doğrulayıcı Faktör Analizi Sonuçları

Açımlayıcı faktör analizi ile elde edilen üç alt faktörün uyum indekslerinin hesaplanması amacıyla doğrulayıcı faktör analizi yapılmıştır. Uyum indeks değerlerinden genel olarak

RMSA, CFI, SRMR ve ki kare testlerinin hesaplanması beklenmektedir (Kline, 2011). Ölçeğin DFA analizi ile elde edilen diyagrama Şekil 1'de yer verilmiştir.

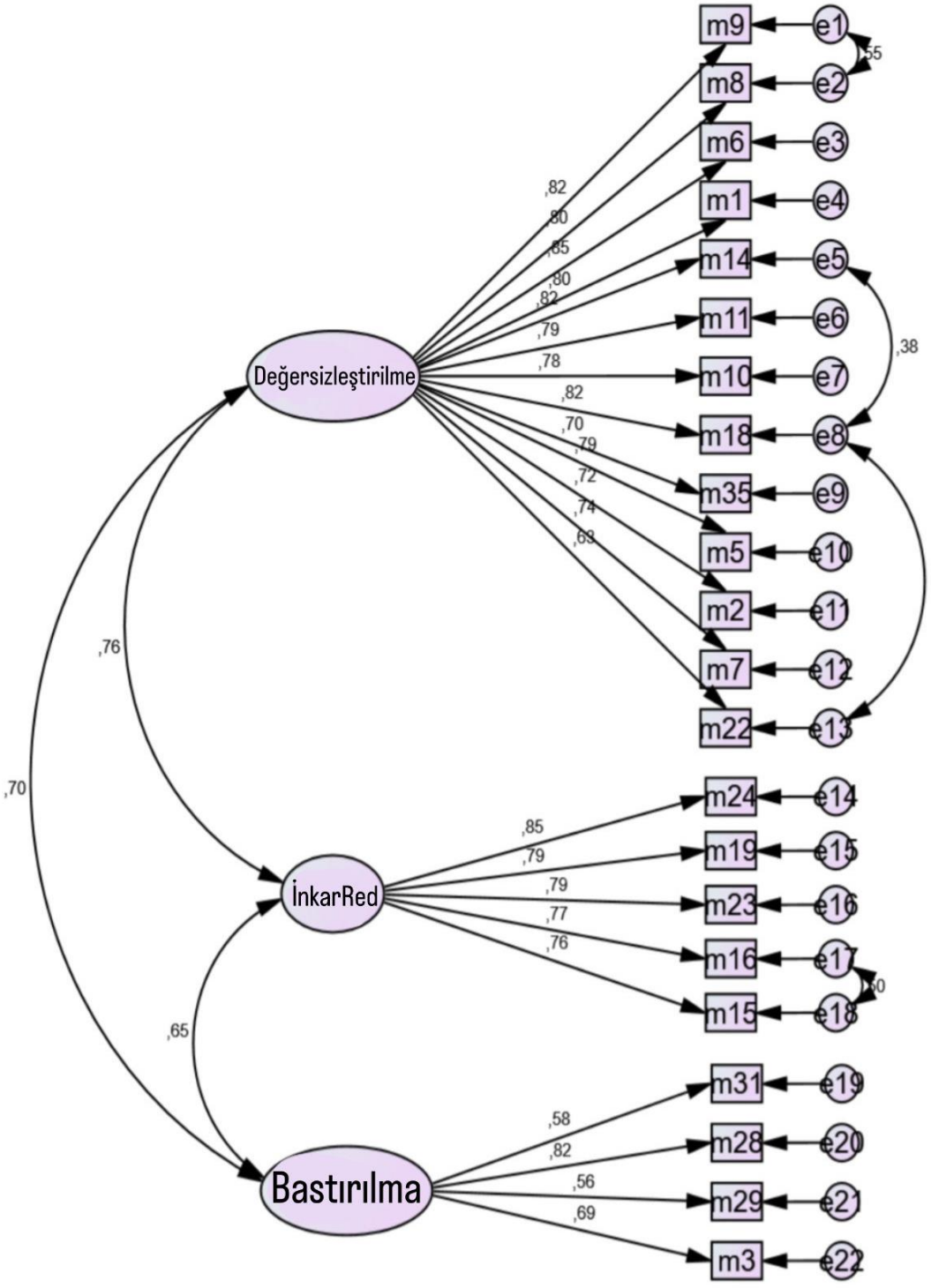

Şekil 1 PMÖ Doğrulayıcı Faktör Analizi Diyagramı

Ölçekteki maddelerin faktör yükleri incelendiğinde elde edilen değerlerin 0.56 ile 0.85 arasında değiştiği r ve elde edilen yük değerlerinin anlamlı olduğu gözlenmektedir. DFA ile elde dilen

uyum değerleri ise χ2/sd=2,58, RMSEA=.064, SRMR=.06, CFI=.95, GFI=.90, AGFI=.88, NFI=.92 ve IFI=.95 genel olarak yüksektir ve uyum düzeylerinin kabul edilir sınırlar içinde olduğu gözlenmektedir (Jöreskog ve Sörbom, 1993).

Maddelerin Aritmetik Ortalaması Standart Sapma ve Ayırt Edicilik Değerleri

Madde	Grup	$\bar{X}$ ±S	t	p
M9	**Üst**	2.53±1.10	**13.74**	**.000**
	Alt	1.03±.16		
M8	**Üst**	2.80±1.21	**14.84**	**.000**
	Alt	1.03±.16		
M6	**Üst**	3.39±1.13	**19.52**	**.000**
	Alt	1.10±.39		
M1	**Üst**	2.76±1.13	**14.15**	**.000**
	Alt	1.12±.33		
M14	**Üst**	2.95±1.28	**15.50**	**.000**
	Alt	1.01±.09		
M11	**Üst**	3.01±1.27	**15.56**	**.000**
	Alt	1.05±.21		
M10	**Üst**	2.69±1.18	**13.92**	**.000**
	Alt	1.05±.25		
M18	**Üst**	2.89±1.25	**15.36**	**.000**
	Alt	1.01±.09		
M35	**Üst**	2.84±1.42	**12.14**	**.000**
	Alt	1.10±.33		
M5	**Üst**	3.48±1.19	**17.53**	**.000**
	Alt	1.25±.53		
M2	**Üst**	3.52±1.03	**17.27**	**.000**
	Alt	1.41±.70		
M7	**Üst**	3.17±1.20	**16.30**	**.000**
	Alt	1.14±.42		
M22	**Üst**	3.09±1.23	**14.29**	**.000**
	Alt	1.23±.50		
M24	**Üst**	3.00±1.14	**15.22**	**.000**
	Alt	1.14±.50		

M19	**Üst**	2.77±1.26	**12.95**	**.000**
	Alt	1.09±.41		
M23	**Üst**	2.59±1.10	**13.34**	**.000**
	Alt	1.08±.35		
M16	**Üst**	2.70±1.06	**15.71**	**.000**
	Alt	1.03±.21		
M15	**Üst**	2.76±1.09	**16.04**	**.000**
	Alt	1.03±.16		
M31	**Üst**	2.93±1.27	**11.57**	**.000**
	Alt	1.28±.71		
M28	**Üst**	3.35±1.13	**19.88**	**.000**
	Alt	1.09±.28		
M29	**Üst**	2.56±1.22	**9.15**	**.000**
	Alt	1.30±.70		
M3	**Üst**	2.95±1.35	**11.73**	**.000**
	Alt	1.25±.61		

SONUÇ VE TARTIŞMA

Psikolojik Manipülasyon Ölçeğinin geliştirilmesi amaçlanan bu çalışma 279'u (%72) kadın 108'i (%28) erkek olmak üzere 387 kişiden alınan veriler ile yapılmıştır. İlişkisel tarama modelinde yapılan araştırmada madde redaksiyonu uzmanlarca incelenmiş, maddelerin bazılarında değişiklikler yapılarak ve bazı maddeler ölçekten çıkartılarak ölçek son halini almıştır. Çalışma sonucunda geliştirilen Psikolojik Manipülasyon Ölçeği, değersizleştirilme, inkâr ve reddedilme ve bastırılma alt boyutlarıyla özellikle romantik ilişkilerdeki manipülasyonu ölçmek için yeterli istatistiksel niteliğe sahiptir. Ölçeğin psikologlar, psikolojik danışmanlar, çift ve aile terapistleri tarafından hem seanslarda durum saptamak hem de bilimsel çalışmalarda veri toplama aracı olarak kullanılabileceği düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

Aydemir, C. (2021). Duygusal Manipülasyon Ölçeğinin Türkçe uyarlaması: Geçerlilik ve güvenirlilik çalışması *Global Journal of Economics and Business Studies, 10*(19), 87-94.

Barton, R. & Whitehead, J. A. (1969). The Gas-Light Phenomenon. Lancet, 1:1258- 1260.

Bobere, T. (2015). Able versus willing to manipulate partners in romantic relationships (Doctoral dissertation, University og Tasmania).

Bursal, M. (2017). SPSS ile temel veri analizleri. Anı Yayıncılık.

Buss, D. M. (1987). Selection, evocation, and manipulation. Journal of Personality and Social Psychology, 53(6), 1214-1221.

Büyüköztürk, Ş. (2011). Veri analizi el kitabı (15. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.

Calef, V., & Weinshel, E. M. (1981). Some clinical consequences of introjection: Gaslighting. *The Psychoanalytic Quarterly*, *50*(1), 44-66.

Chapaux-Morelli, P. ve Couderc, P. (2017). İkili İlişkilerde Duygusal Manipülasyon: Narsist Bir Partnerle Yüzleşmek. İletişim Yayınları 1595, Psykhe 5, ISBN-13: 978-975-05-0888-2, 9., Baskı 2017, İstanbul

Erden-Çınar, S., Yazıcı, S. ve Tekiner, B. (2022). Beliren yetişkin ilişkilerindeki manipülasyonlarda aidiyet hissinin gücü. Toplum ve Sosyal Hizmet, 33(1), 97-112.

Grieve, R., ve Mahar, D. (2010). The emotional manipulation–psychopathy nexus: Relationships with emotional intelligence, alexithymia and ethical position. Personality and Individual Differences, 48(8), 945-950.

Hrebin, N., & Shyroka, A. (2020). Psychological aspects of manipulation within an interpersonal interaction: manipulations and manipulators. Liha-Pres.

Jöreskog, K. G., ve Sörbom, D. (1993). LISREL 8: Structural equation modeling with the simplis command language. Lincolnwood: Scientific Software International, Inc.

Kline, R. B. (2011). Methodology in the social sciences. Principles and practice of structural equation modeling (3rd ed.). Guilford Press

Kukreja, P., & Pandey, J. (2023). Workplace gaslighting: Conceptualization, development, and validation of a scale. *Frontiers in Psychology*, *14*, 1099485.

Lau, S. (2023). The good, the bad, and the tradecraft: HUMINT and the ethics of psychological manipulation. *Intelligence and National Security*, *38*(4), 592-610.

Nagler, U. K., Reiter, K. J., Furtner, M. R., & Rauthmann, J. F. (2014). Is there a "dark intelligence"? Emotional intelligence is used by dark personalities to emotionally manipulate others. *Personality and individual differences*, *65*, 47-52.

Nunally, J. C. & Bernstein, I. H. (1994). Psychometric Theory. McGraw – Hill Publication. III. Edition.

Pintilie, E. (2021). Manipulation- A Characteristic of Human Behavior: Array. *New Trends in Psychology*, *3*(2).

Smith, C. G. & Sinanan, K. (1972). The Gaslight Phenomenon Reappears: A Modification Of The Ganser Syndrome. Brit.]. Psychiat., 120:685-686.

Stern, R. (2007). The Gaslight Effect: How to spot and survive the hostile manipulation others use to control your life. Morgan Road Books. New York, NY.

STEVENS, J. P. (2002). Applied multivariate statistics for the social sciences. Lawrance Erlbaum Association.

Sweet, P. L. (2019). The sociology of gaslighting. *American sociological review*, *84*(5), 851-875.

TDK (Türk Dil Kurumu) (2005). Genel Açıklamalı Sözlük. Ankara: TDK Yayınları.

Thomas, L. (2018). Gaslight and gaslighting. *The Lancet Psychiatry*, *5*(2), 117-118.

Yılmaz, H. (2018). İnsan İlişkilerinde Manipülasyon Ölçeği. *MANAS Journal of Social Studies*, *7*(4), 449-467

EK 1: Psikolojik Manipülasyon Ölçeği

	Eşim ya da Romantik ilişkim……	Tamamen Katılıyorum	Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Hiç Katılmıyorum
1	……hiçbir şeyi doğru yapamayacakmışım gibi hissettirir.					
2	……bazı konuları dile getirmeden önce çok kez düşünmeme ve kaygılanmama neden olur.					
3	……tepki verir diye korktuğumdan yalan söylediğim olur.					
4	…… kendimi umutsuz hissettirdiği zamanlar olur.					
5	……zaman zaman özgüvenimi azaltır.					
6	……hayatımla ilgili kararlarda ne kadar söz hakkı sahibi olduğumu sorgulatır.					
7	…… duygularımı çoğunlukla önemsemez.					
8	…… düşüncelerime değer vermez.					
9	……basit kararlar almakta bile zorlanmama neden olur.					
10	……sık sık yeterince iyi bir partner olup olmadığımı düşündürür.					
11	……yüzünden zaman zaman aşağılandığımı hissederim.					
12	……bazen söylemediğim şeyleri söyledim diye kabul ettirir.					
13	……zaman zaman yapmadığım şeyleri yaptığımı kabul ettirir.					
14	……tarafından zaman zaman küçümsendiğimi hissederim.					
15	……anlattığım olayların yaşanmadığını ve hafızamın kötü olduğunu söyler.					
16	……tarafından cinsiyet genellemelerine maruz kaldığım olur. (Kadınlar/Erkekler hep böyledir vs.)					
17	……söylediğim şeylerin aslında olmadığını, onları benim uydurduğumu söyler.					
18	……çok iyi hatırladığım konularda bile yanıldığımı hissettirir.					
19	……den çekindiğim için düşüncelerimi sakladığım olur.					
20	……den çekindiğim için giyim kuşamıma dikkat ederim.					
21	……den çekindiğim için görüşmediğim insanlar olur.					
22	……ile bir arada olduğumda bile çoğu zaman kendimi yalnız hissederim.					

ULUSLARARASI İLETİŞİM: AMERİKA, TÜRKİYE, RUSYA VE YUNANİSTAN HABER AJANSLARI ÖRNEĞİ

INTERNATIONAL COMMUNICATION: THE CASE OF AMERICAN, TURKISH, RUSSIAN AND GREECE NEWS AGENCIES

Bengü KAYIARSLAN
Akdeniz Karpaz Üniversitesi, İşletme Fakültesi, İşletme Bölümü, KKTC
ORCID NO: 0000-0003-4112-4977

ÖZET

İletişim, ilk insanın var olduğu zamandan itibaren kendini ifade etme, anlama ve anlaşılma çabasından yola çıkarak kurduğu sözlü, yazılı ve görsel hareketlerin toplamını ifade etmektedir. Uluslararası düzeyde güçlü ülkeler tarafından yönetilen iletişim sisteminin haber ajansları vasıtayla toplumda algı yaratmak amacıyla haberleri nasıl sundukları ve politikaları incelenmektedir. Bu araştırma Amerika, Türkiye, Rusya ve Yunanistan ilk haber ajanslarında Associated Press (AP), Anadolu Ajansı (AA), Sovyetler Birliği (Telgraf) Haber Ajansı (TASS) ve Atina-Makedonya Haber Ajansı (ANA-MPA)' nın yayın politikaları ile 29 Ekim 2023 tarihinde 'Türkiye Cumhuriyeti'nin 100.yıl kutlamaları' konusunu nasıl işlediklerini, eleştirel söylem analizi, gösterge bilim ve kaynak tarama yöntemi kullanarak açıklamaya çalışmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İletişim Tarihi, Uluslararası İletişim, Haber Ajansları, Yayın Politikası, Enformasyon Süreci

ABSTRACT

Communication refers to the totality of verbal, written and visual movements that the first human being has established based on the effort to express himself/herself, understand and be understood since the time of his/her existence. How the communication system managed by powerful countries at the international level presents news and policies in order to create perception in the society through news agencies is analysed. This research tries to explain how the Associated Press (AP), Anadolu Agency (AA), Soviet Union (Telegraph) News Agency (TASS) and Athens-Macedonian News Agency (ANA-MPA) in the first news agencies of America, Turkey, Russia and Greece covered the topic of '100th anniversary celebrations of the Republic of Turkey' on 29 October 2023 with their broadcasting policies, using critical discourse analysis, semiotics and literature review method.

Keywords: History of Communication, International Communication, News Agencies, Broadcasting Policy, Information Process

1.Giriş

İletişim, kelime anlamı itibari ile "duygu, düşünce veya bilgilerin akla gelebilecek her türlü yolla başkalarına aktarılması; bildirişim, haberleşme, komünikasyon" ve "telefon, telgraf, televizyon, radyo gibi araçlardan yararlanarak yürütülen bilgi alışverişi" anlamlarını taşımaktadır (TDK, 2022). Tarihsel süreç içinde sürekli bir gelişme gösteren ve insanların birinci önceliği olan iletişim, insanların yaşamını biçimlendirmeye başlamıştır. İletişim alanındaki buluşların en önemlisi Gutenberg'in 15. yüzyılda bulduğu matbaadır. Matbaa, basılı metinlerin çoğaltılmasına ve daha çok insana ulaşmasına olanak tanımıştır. Bu sayede haber verme, yönlendirme, etkileme gibi kavramlar matbaanın bulunuşuyla daha etkin duruma gelmiştir. Matbaanın bulunuşu gazeteciliğin gelişmesine ve bir meslek olarak ortaya çıkmasına yol açmıştır (Gönenç, 2007). İlk haber toplama ve dağıtma gazetesi, M.Ö. 59 yılında 2000 kopya olarak Roma Senatosu tarafından çıkarılıp imparatorluğun değişik köşelerine dağıtılan Acta Diurna'dır (Vikipedia, 2024). Tarihsel süreçte matbaanın gelişimi ve iletişimin güçlenmesi ile Dünya üzerinde ilk haber ajansı Havas (1832), Wolff (1849), Reuter (1851) ve Stephani (1853) kar amacıyla kurulmuş haber ajansları olarak görünmektedir. Bu ajanslar, uluslararası haber ağırlıklı yayınlarının yanı sıra süreç içindeki gelişmeler nedeniyle 20. yüzyılda uluslararası haber ajanslarından sayılmışlardır. Matbaacı Louis Vedosmen'ın Ocak 1631'de çıkardığı gazete ise, ilk gazete olarak tarihe geçmiştir (Tokgöz, 1972). Böylelikle iletişim sözlü ifadelerin yanında yazılı olarakta halkın ulaşabileceği konuma gelmiştir.

Uluslararası iletişim kavramı ise, uluslararası siyasal, kültürel ve ekonomik düzende iletişim yapılarının bütünleşik bir parçası olarak tanımlanmaktadır. Kitle iletişimi bağlamında incelendiğinde, kitle iletişim teknolojilerinin örgütlenme, üretim ve dağıtım biçimleri, iletişim ürünlerinin transferi, benimsetilmesi ve benimsenmesi ile ilgili ilişkileri kapsamaktadır. Uluslararası iletişim aynı zamanda uluslararası sömürü, turizm, küreselleşme ve uluslararası haber ajanslarının etkileşimini de içermektedir (Erdoğan, t.y.). Dolayısıyla, uluslararası iletişim, uluslararası düzeyde gerçekleşen tüm iletişim biçimlerinin bütünü olarak görünmektedir. İçinde bulunulan toplumun siyasal, ekonomik ve toplumsal koşulları, kültür-kitle iletişim araçları alanında yapılacak değerlendirmelerin uluslararası iletişimi etkilediği de belirtilmektedir (Gezgin, t.y.). Uluslararası iletişimin öncelikle makro-seviyedeki ilişkileri anlatmaktadır (Erdoğan, t.y.).

1970'lerin sonlarında 1980'lerin başlarında UNESCO'da gelişmekte olan dünyanın medya temsilleri üzerine yapılan bir tartışmada türetilen bir terim olan Yeni Dünya Bilgi ve İletişim Düzeni (New World Information and Communication Order – NWICO) içinde gücü barındırmaktadır. Güç, uluslararası sistemin anarşik yapısı içerisinde devletler adına en önemli etken olarak tanımlanmaktadır (Yalçınkaya, 2018). Bu güç, Ansah (1991)'e göre,

> "…üçüncü dünya ülkelerinin kendi iletişim sistemlerini geliştirebilmeleri için gereken, uluslararası sistemin anarşik yapısı içerisinde devletler adına en önemli etken olarak görünmektedir. Gereksinim duydukları teknik, maddi ve insan gücü gibi kaynakları elde edebilmeleri ancak uluslararası ekonomik ilişkilerde bir

dengenin ve eşitliğin bulunması ve kurulmasıyla doğru orantılı olabilir" çıkarımını yapmıştır.

Bulut (2015)'a göre ise, "enformasyon ve iletişim alanı bu ekonomik düzene hâkim olanlar tarafından belirlenmekte, tanzim edilmekte; karşılıklı olarak iletişim/enformasyon da bu yapıyı sürdürmek için her anlamda önemli bir araç olarak kullanılmaktadır." Toplumu aydınlatma, eğitme, kamuoyu yaratma ve yansıtma mekanizmasını oluşturan ve bütün bu etkilerinin belirleyicisi, kitle iletişim araçlarının kullanıldığı sosyo-ekonomik yapı olarak belirlenmektedir. Sosyo-ekonomik olarak gelişmiş ülkelere bakıldığında aynı zamanda da "gücü" de elinde tutan ülkeler olarak karşımıza çıkmaktadır (Kurt, 2013). Bu açıklamalardan yola çıkarak, uluslararası iletişimi yöneten güçlü ülkelerin, iletişimin tek yönlü olarak akmasına neden olduğunu göstermektedir. Ülkelerin kurduğu ve özellikle devlet politikalarını koruyan haber ajanları, haberleri iletirken toplumda oluşturmak istenilen algıyı propagandayla da desteklemektedir. Propaganda, "yanıltıcı bilgi" anlamına gelmektedir (Wikipedia, 2024). Bilgi, fikir, dedikodu, yarım doğrular veya yalanların insanların kayıtlara geçirilmesi amacıyla işlenmesi anlamını da taşımaktadır. Genellikle kitlesel iletişim araçları boyunca devam etmektedir. Semboller aracılığıyla (kelimeler, jestler, bayraklar, kazançlar, müzik, kıyafetler, rozetler, madeni paralar ve posta pulları üzerindeki yönetim vb.) diğer insanların inançlarını, tutumlarını veya eylemlerini manipüle etme çabası olarak ta açıklanmaktadır (Smith, 2023).

Bu araştırma Amerika, Türkiye, Rusya ve Yunanistan ilk haber ajanslarında Associated Press (AP), Anadolu Ajansı (AA), Sovyetler Birliği (Telgraf) Haber Ajansı (TASS) ve Atina-Makedonya Haber Ajansı (ANA-MPA)' nın yayın politikaları ile Türkiye Cumhuriyeti'nin 100.yıl kutlamalarını nasıl işlediklerini, eleştirel söylem analizi, gösterge bilim ve kaynak tarama yöntemi kullanarak açıklamaya çalışmaktadır.

1.1.Araştırma Sorusu

Amerika, Türkiye, Rusya ve Yunanistan haber ajanslarının, Türkiye Cumhuriyeti'nin 100.yıl kutlamalarının medyaya yansıma şekilleri ve yayın politikaları nasıldır; soruları ışığında toplanan araştırma bulguları, kamuoyunu bilgilendirmeyi ve politika yapıcıların daha etkili stratejiler geliştirmelerine yardımcı olabilmeyi amaçlamaktadır.

1.2.Sınırlılıklar

Araştırma, farklı ideolojilere ve kültürlere ait 29 Ekim 2023 tarihli Associated Press (AP), Anadolu Ajansı (AA), Sovyetler Birliği (Telgraf) Haber Ajansı (TASS) ve Atina-Makedonya Haber Ajansı (ANA-MPA) gazetelerinde yer alan 'Türkiye Cumhuriyeti'nin 100.yıl kutlamalarına' ait haberlerin ana başlıkları ve basılan resimlerin yorumu ile sınırlandırılmıştır.

1.3.Yöntem

Araştırma, Van Dijk'in söylem ve güç arasındaki ilişkiyi araştıran ve çözümleme yönetimi olan eleştirel söylem analizinin temel kavramlarından anlambilimsel (semantik) ile söylemin analiz edilmesinde simgelerden yararlanmayı hedefleyen göstergebilim (semiyoloji) yöntemleri kullanılmıştır (Van Dijk, 2001).

2.Amerika Haber Ajansı

Amerika Birleşik Devletleri'nde (ABD) ilk haber ajansı olarak kabul edilen ve halen faaliyet gösteren Associated Press, 1846 yılında New York'ta beş New York gazetesinin bir araya gelmesiyle kurulmuştur. Associated Press'in kurucu gazeteleri arasında New York Sun, New York Herald ve New York Courier and Enquirer gibi önemli yayınlar bulunmaktaydı. Bu gazeteler, haberleri birleştirerek maliyetleri düşürmek ve daha geniş bir okuyucu kitlesine ulaşmak amacıyla bir araya gelmişlerdir. AP, hali hazırda dünyanın en büyük haber ajanslarından biri olarak kabul edilmektedir. Haberde güvenilirlik ve hız açısından gazeteciliğin bel kemiğini oluşturmaktadır (İnceoğlu, 1993). Günlük 3000 haber sayısı ile 5 farklı dilde yayın yapan AP, online kanalında 24 saat canlı yayınına devam etmektedir (Özmen, 2013). Genellikle ulusal ve uluslararası siyasi gelişmeler, hükümetlerin faaliyetleri ve politikaları, ekonomi, spor ve Dünya haberlerinden uluslararası olaylar ve süreleri, afetler, operasyon politikaları ve uluslararası kuruluşlarla ilgili haberler alanında bilgi aktarmaktadır. Küresel ölçekte haber toplama ve dağıtma kapasitesiyle, birçok medya kuruluşu AP'nin haberlerini kullanmaktadır (İnceoğlu, 1993).

AP'nin yayın politikaları içinde; haberlerini tarafsız bir perspektiften sunma ilkesini benimsemektedir. Haber içeriklerinde objektif olmaya ve taraflı görüşlerden kaçınmaya önem verilmektedir. Aynı zamanda haberlerinin doğruluğunu ve güvenilirliğini sağlama amacıyla, haberlerin yayınlanmadan önce doğruluklarını kontrol etme süreçlerine de özen gösterilmektedir. AP Haber Ajansı, siyasi, ekonomik veya diğer etkilerden bağımsız bir şekilde haberdar olup, bu bilgileri okuyucularına ulaştırmak adına hızlı ve güncel bir haber dağıtım politikası benimsemektedir. Haberlerinde çeşitli görüşleri adil bir şekilde temsil etmeye çalışmakta ve haberlerini yalnızca bir perspektife bağlı kalmadan sunma çabasını göstermektedir. Bağımsız bir yayıncılık anlayışı ile haberlerin ajans tarafından kontrol edilip yönlendirildiği izlenimini oluşturmaktan kaçınma amacını taşımaktadır. Ayrıca, gazetecilik etiği kurallarına uymayı taahhüt etmektedir. Bu, haber yazımında özel hayata saygı gösterme, yolsuzluğa karşı durma, önyargılı davranmama ve doğru bilgi sağlama gibi etik ilkeleri içermektedir (Girgin, 1992). AP yöneticilerinden Oliver Grambling, 1938 yılında yayınlanan The Story of News adlı kitabında ABD İç Savaşı'ndaki önemli muhabirlerden Lawrence Gobright'ın "Benim işim gerçekleri iletmektir; bana verilen emir iletişimi yaptığım gerçekler üzerinde bir yorum yapmama izin vermez" açıklamasına yer vermektedir. Bu bildirime ek olarak, Zeytinli ve Sözen (2006)'in açıklaması;

> "Benim haberlerim bütün politik görüşlerdeki gazetelere gitmekte ve editörler kendilerine gönderilen haberlerdeki gerçekler üzerine kendi yorumlarını yapabileceklerini söylemektedirler. Dolayısıyla ben kendimi meşru olarak gördüğüm haberlerle sınırlıyorum. Herhangi bir ekole bağlı politikacı gibi davranmıyorum, fakat gerçekçi ve yansız olmaya gayret ediyorum. Benim haberlerim temelde kuru gerçekler ve ayrıntılarıdır. Bazı özel muhabirler kendi organlarının özelliklerine uygun yazabilirler. İnsanlara veya politikaya

bakmaksızın yazmaya gayret etmeme rağmen, sansürden her zaman kurtulamıyorum.” yönündedir.

Bu açıklamalar doğrultusunda, Dünya’da ana haber merkezi haline gelen AP, dağıtılan haberlerin ilgili uluslarca, devlet politikaları doğrultusunda haberlerin yazılabileceği gerçeğini vurgulamıştır.

AP ‘nin yaptığı haberler incelendiğinde; ‘Türkiye Cumhuriyeti’nin 100.yıl kutlamalarına’ ait haberinin ana başlığı “Türkiye Cumhuriyetin 100. Yılını Havai Fişek Gösterileri ve Donanma Alayı ile Kutluyor” şeklindedir.

1 of 11 | Participants hold a giant picture of Mustafa Kemal Ataturk, as part of celebrations marking the 100th anniversary of the creation of the modern, secular Turkish Republic, in Istanbul, Turkey, Sunday, Oct. 29, 2023. (AP Photo/Emrah Gurel) Read More

Suzan Fraser ‘in 29 Ekim 2023 tarihli bu haberinde 11 resim kullanılmaktadır. Resimler, ana başlığı destekler niteliktedir. İlk planda kullanılan resim kortejde yürüyen gençlerin taşıdığı Atatürk posterine ait olduğu görülmektedir. Diğer resimler ise, askeri kortej ve halkın kutlama yaparken çekilen görüntülerinden oluşmaktadır.

3.Türkiye Haber Ajansı

Türkiye'deki ilk haber ajansı, Ankara’da 6 Nisan 1920’de kurulan Anadolu Ajansı (AA)'dır. Yunus Nadi ve Halide Edip Adıvar'ın fikir öncülüğünde hayata geçirilen ajans, Türk Kurtuluş Savaşı ile ilgili haberleri duyurmak amacıyla Mustafa Kemal Atatürk'ün talimatıyla kurulmuştur. Anadolu Ajansı, aynı zamanda Türkiye Cumhuriyeti'nin resmi ilk haber ajansıdır. Hem yurt içinden hem de yurt dışından haberlerin yer aldığı ilk bülteni ise, 12 Nisan 1920'de yayınlanmıştır. AA, Türk Anonim Şirketi olarak, kuruluşundan itibaren Türkiye'nin ve Dünya’nın gelişmelerini takip etmeyi ve haberleşmeyi sağlamaktadır. Zaman içinde, teknolojik

gelişmelerle birlikte ajansın haber dağıtım altyapısı güçlenmiş, ulusal ve uluslararası alanda saygın bir haber kaynağı haline gelmiştir. Ulusal ve uluslararası kamuoyuna bir asırdan fazladır içerik sunan AA, bugün 13 dilde yayın yaparken, 41 ülkede ofisi, 100 ülkede temsilciliğe sahip bir ajans haline gelmiştir (Gündoğmuş, 2022). Dijital medyanın önem kazanmasıyla birlikte dijital platformlarda daha etkili bir şekilde haber dağıtmaya başlamıştır. İnternet ve sosyal medya üzerinden geniş kitlelere ulaşma kapasitesini attırmıştır. Haber takibi, fotoğraf ve video hizmetleri, analiz ve özel haber içeriği gibi çeşitli alanlarda faaliyet göstermektedir. Türkiye'nin yanı sıra dünya genelinde birçok medya kuruluşu tarafından haber kaynağı olarak kullanılmaktadır (Wikipedia, 2023). Kalite politikası içinde; "güvenilir habercilikte dünya markası Anadolu Ajansı'nın verimliliğini yükseltmek, yasal şartlar doğrultusunda müşteri ve çalışan memnuniyetini sağlamak, kalite yönetim sisteminin şartlarına uyarak sürekli iyileştirmelerle etkinliğini artırmaktır." ifadeleri geçmektedir. Habercilik ve ifade özgürlüğü kapsamında birinci maddesi "haber gerçek bir şekilde yayınlanır. Gerçeklik unsurundan "somut gerçeklik" değil, "haberin beliriş biçimine uygunluk" anlaşılmalıdır." Kamuoyunu yanıltan haberlerin yapılamayacağını aynı zamanda haberlerin güncel olması gerektiğini, kullanılan dilin, resmin ve ifadenin de dengeli olmasının önem teşkil ettiği belirtilmektedir (Anadolu Ajansı, 2021).

Anadolu Ajansı'nın yayın ilkeleri; "tarafsız, adil ve objektif" olunması, "insan hakları ve kişisel verilen korunmasına" uyulması, "insan onuruna ve toplumsal değerlere saygılı olmanın", "şiddet, terör, ayrımcılık ve nefret söylemlerine yer vermeden", "kamu yararını, toplumsal faydayı ön planda tutmanın", "hukukun üstünlüğünü ve demokrasiye saygı göstermenin" önemi vurgulanmaktadır (Anadolu Ajansı, 2021).

Anadolu Ajansı'nın yaptığı haberler incelendiğinde; 'Türkiye Cumhuriyeti'nin 100.yıl kutlamalarına' ait 29 Ekim 2023 tarihli haberinin ana başlığının "100 yıllık Cumhuriyetin mimarı: Atatürk" başlığı görünmektedir. Aynı zamanda Anadolu Ajansı 10 gün süreyle çeşitli video, resim ve metinlerle bugüne özel bir seri de hazırlamıştır.

Anadolu Ajansı'nın ana sayfasında kullanmış olduğu resim Atatürk'ün 29 Ekim 1923'te Cumhuriyet'i ilan ederken yaptığı konuşmaya aittir. Atılan ana başlık ile kullanılan resmin birbirini tamamlayıcı nitelikte olduğu görülmektedir.

4.Rusya Haber Ajansı

Rusya'nın ilk, Dünya sıralamasında ise beşinci resmi haber ajansı (Tokgöz, 1972) ve ITAR-TASS'ın öncüsü olan St. Petersburg Telgraf Ajansı (SPTA) 1 Eylül 1904 tarihinde faaliyete geçmiştir. Ajansın kurulması Maliye, İçişleri ve Dışişleri Bakanlıkları tarafından başlatılmıştır. 4 Temmuz 1904 tarihinde "bir devlet telgraf ajansı projesiyle ilgili konuları değerlendirmek üzere" yetkilendirilen bakanlık temsilcilerinin katıldığı bir toplantıda SPTA'nın kurulması ve işletilmesi için temel belgeler kabul edilmiştir. 1904 yılında kurulan ve Sovyetler Birliği döneminde Sovyetler Birliği (Telgraf) Haber Ajansı kısaca TASS adını alarak, Rusya'nın en büyük ve en etkili haber ajanslarından biri haline gelmiştir. Bu ajans, Rusya'da haber yayıncısının kayıtlarında önemli bir rol oynamıştır (Gadimov, 2014). Devlet tekelinde kurulan ajansın sahibi Rusya hükûmetidir. Genel merkezi Moskova'da bulunan TASS'ın, Rusya ve Bağımsız Devletler Topluluğu'nda 70, dünyanın diğer ülkelerinde ise 68 bürosu bulunmaktadır (Wikipedia, 2024).

01 Ekim 2023 tarihinde güncellenen gizlilik politikasının yanı sıra, yayın politikaları Gadimov (2014)'un yapmış olduğu araştırmaya göre;

> "Sovyetler Birliği'nde haber toplama ve yaymada tek yetkili ve izin sahibi TASS ajansıydı. Yönetimin belirlediği çerçeveye göre Sovyetler Birliği'de ki kitle iletişim araçları arasından sadece TASS'a yurt dışında haber toplama ve haber yayma izni ve yetkisi verilmiştir. Yine yurt dışındaki haberlerin Sovyetler Birliği içinde dağıtımı da TASS'ın tekelindeydi. TASS, haberin iletilmesine önem verirken, haberin kesinliği, doğruluğundan ödün vermemiştir. Ajans, doğrulanmamış ve söylentilere dayanan ya da güvenilir kaynaktan alınmamış hiç bir haberi geçmemiştir." yönündedir.

TASS'ın yaptığı haberler incelendiğinde; 'Türkiye Cumhuriyeti'nin 100.yıl kutlamalarına' ait 29 Ekim 2023 tarihli haberinin Türkiye ve Recep Tayyip Erdoğan etiketleriyle sunduğu ana başlığının "Türkiye Cumhuriyetin 100'üncü yılını kutlayacak" olarak görülmektedir. Alt başlık ise "Bayramın ana etkinlikleri Cumhurbaşkanı Tayyip Erdoğan'ın katılımıyla İstanbul ve Ankara'da gerçekleştirilecek" şeklindedir. Haberde herhangi bir resim kullanılmamıştır. Ancak haber içeriği incelendiğinde,

"29 Ekim 1923'te Büyük Millet Meclisi, başkenti Ankara olan Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunu ilan etti. Atatürk ilk cumhurbaşkanı oldu. SSCB Türkiye'nin bağımsızlığını tanıyan ilk ülke oldu. Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin, 24 Ekim'de yaptığı telefon görüşmesinde Erdoğan'ı Cumhuriyetin 100. yıl dönümünü kutlayarak, Türkiye vatandaşlarına refah diledi." şeklindedir (TASS, 2023).

Siyasi düzlemden bakıldığında haber metninde de belirtildiği gibi, ikili ilişkilere zarar vermemek adına Rusya Devlet başkanının tebrik telefonu özellikle belirtildiği görünmektedir.

5. Yunanistan Haber Ajansı

Yunanistan'da 1895'te kurulan Atina Haber Ajansı (ANA) ve 1991 yılında devlet tarafından Selanik'te kurulan Makedon Basın Ajansı S.A. (MPA) aynı çatı altında, 2008 yılında birleşti. Ulusal ve uluslararası mecrada ilgili haber, fotoğraf, radyo ve televizyon kaynaklarını toparlayan Atina-Makedonya Haber Ajansı (ANA-MPA), özellikle Yunanistan, Kıbrıs, Diaspora yayın kuruluşlarına ve yabancı medyaya haber dağıtımı yapmaya başladı. Balkan ülkeleri ile ilişkilerin gelişmesine önem veren ajans, bu ajanslar arasında işbirliğini de teşvik etmektedir (Yunanistan Cumhuriyet, 2024).

Yunan ve uluslararası haber ve analizler, RES-MPA gazetecileri ve muhabirleri tarafından Yunanistan'ın dört bir yanına ve dünyanın başlıca başkentlerine ve önemli karar alma merkezlerine anında ve güvenilir bir şekilde haber aktarmaktadır. Dünyada, Avrupa'da, Amerika'da, Asya'da, Afrika'da ve Avustralya'da olup bitenler hakkında doğrudan bilgi için RES-MPA'nın Reuters, AFP, EFE gibi büyük uluslararası haber ajanslarıyla işbirliğinin de önemli olduğunu ANA-MPA'nın sayfasında yer alan kimlik bilgilerinden ulaşılmaktadır. Atina Haber Ajansı – Makedon Basın Ajansı aynı zamanda Avrupa Basın Fotoğrafı Ajansı'nın (EPA) da hissedarıdır ve bu sayede abonelerine mükemmel bir uluslararası yayın sağlamakta, aynı zamanda Yunanistan genelinde meydana gelen olayların haberleştirilmesinden münhasıran sorumlu olduğu için Yunan foto muhabirliğini dünya çapında kanalize ettiği bilgisi elde edilmektedir. Yüzyılı aşkın bir süredir RES-MPE, Yunan medyasının yanı sıra uluslararası medyaya da Yunanistan'da olup bitenler hakkında ana haber sağlayıcısı olmanın yanı sıra, hem Yunanca hem de İngilizce arşivi aracılığıyla aranabilir haber ve fotoğraflarla temel bir bilgi kaynağı oluşturmaktadır. 24 saatlik haber akışında multimedya kullanımında ayrıca sosyal medya (Twitter, Facebook), akıllı televizyon ve iphone, ipad, Android ve Windows işletim sistemlerinde akıllı telefonlar ve tabletler için ücretsiz uygulamaları bulunmaktadır. Gizlilik politikasının yanı sıra, yasallık, amaç, minimizasyon, şeffaflık ve hesap verilebilirlik ilkesinden de bahsetmektedir (ANA-MPA, 2013).

ANA-MPA'nın yaptığı haberler incelendiğinde; 'Türkiye Cumhuriyeti'nin 100.yıl kutlamalarına' ait 29 Ekim 2023 tarihli haberinde "Türk savaş gemileri Boğaz'dan meydan okurcasına geçiyor" başlığı görünmektedir.

Küçük zürafa olarak nitelendirilen adanın sadece Türklere ait olduğu vurgusu yapılan haber mevcut görsel ile desteklenmiş olup, Yunanlıların Türklere karşı olan negatif duygusunu da dışa vurmuştur. 1897 yılında Yunanlıların sınır ihlaline karşı başlayan Osmanlı-Yunan savaşı tarihinden bu yana soğuk savaş olarak etkisini sürdürmektedir. 1995 Figen Akat isimli Türk bandıralı kargo gemisinin Kardak Kayalıkları'nda karaya oturması sonucu Türk ve Yunan kurtarma ekipleri arasında çıkan anlaşmazlık sonucu patlayan diplomatik ve askerî kriz olarak tarihe geçmiş, iki ülkeyi savaşın eşiğine getirmiştir (Berberakis, 2021). Toprak ve deniz üstünlüğünü sağlamaya çalışan Yunanistan'ın bu konuda baskın oluşu, mevcut haber içeriğinde de görülmektedir.

6.Sonuç ve Öneriler

6.1.Sonuç

Haber ajansları, gazete sektörünün büyümesi ve habere duyulan ihtiyaç nedeniyle ortaya çıkmış, haber akışının öneminin anlaşılmasıyla birlikte tüm dünyaya yayılmıştır. Ülkeler, ülkeleri hakkında haber, propaganda ve resmi bilgiler yayınlamak için haber kuruluşlarını kullanmaktadır. Ülkelerin yurt dışında görüşlerini ifade edebilecekleri kendi haber kuruluşlarının olması bu anlamda önem teşkil etmektedir. Haber kuruluşları hızla gelişen ve değişen teknolojilerle mücadele ederken, bir yandan haber içeriklerini farklı formatlarda sunmak ve medyanın haber ihtiyaçlarını karşılamak için çalışırken, diğer yandan 1970'li yılların ortalarında haber içeriğini sürdürebilmek için büyük harcamalar yapılmasına neden olmuştur. Bilgisayar çağı ve uydu iletişimi gibi yeniliklere adapte olmaya çalıştılar. Aynı zamanda sadece televizyon, haber ve haber ajansları değil, ulusal ve uluslararası haber kaynağı olan gazeteler de önemini yitirmeye başladıkları görülmektedir (Çelik, 1996).

Avrupa'da doğan ilk haber ajansı olan DPA (Deutsche Presse-Agentur) 1835 yılında Almanya'da kayıtlı ve halen faaliyetini gösteren olarak tescillidir. DPA, dünyanın en eski haber ajanslarından biri olup, genellikle Almanya merkezli olmasına rağmen uluslararası alanda da haberler sunmaktadır. Bu nedenle Avrupa'da doğan ilk haber ajansı olarak kabul edilmektedir (Wikipedia, 2022). Çok uluslu haber ajansları ise, genellikle uluslararası alanda faaliyet gösteren ve dünya genelinde çeşitli haberler sunan ajanslar olarak tanımlanmaktadır. Ancak DPA, çok uluslu bir ajans olarak kabul edilmez, çünkü kuruluş ve yönetim anlamında tek bir ülkeye odaklanmıştır. DPA, genellikle Almanya merkezli haberleri uluslararası alana dağıtmakla birlikte, çok uluslu bir yapıya sahip değildir. Genellikle farklı çeşitlilikte ofislere sahiptir ve uluslararası haber alışverişi yapmaktadır. Associated Press (AP), Reuters, Agence France-Presse (AFP) gibi ajanslar, çok uluslu haber ajanslarına örnek olarak gösterilebilir. Siyaset, ekonomi, spor, kültür ve uluslararası gelişmeler gibi geniş bir yelpazedeki haberleri sunmaktadır (Tokgöz, 1972). AP aynı zamanda Atlantik ötesi doğan ilk haber ajansı olarak bilinmektedir. 1846 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nde kurulan bu ajans, haberlerin dünya genelinde dağıtımında önemli bir rol oynamakta ve haberlerin hızlı bir şekilde yayılmasını sağlamaktadır. AP, bağımsız bir haber kuruluşu olarak kurulmuş olup, birçok farklı medya kuruluşuna haber hizmeti sunmaktadır. AP'nin kuruluşu, haberlerin iletimi ve paylaşımında

önemli bir döneme işaret eder, bu nedenle Atlantik ötesi doğan ilk haber ajansı olarak kabul edilmektedir (Girgin, 1992).

Araştırma kapsamında yer alan haber ajanslarından Associated Press (AP), Anadolu Agency (AA), Soviet Union (Telegraph) News Agency (TASS) and Atina-Makedonya Haber Ajansı (ANA-MPA) 'ndan 29 Ekim 2023 tarihli 'Türkiye Cumhuriyeti'nin 100.yıl kutlamaları' konusunu işlerken her devletin kendi menfaatlerini nasıl koruduğu görülmektedir. Haberleri kodlarken kullanılan kelimeler özenle seçilmektedir. Uluslararası yayın yapan haber ajanslarının 'gücü' elinde tutarak, tek yönlü iletişime nasıl yön verdikleri çözümlenmeye çalışılmaktadır. Kendi devlet politikalarının yanı sıra, devletlerarasında olan anlaşma ya da soğuk savaşlarda haber içerikleri, üstünlük kurmaya çalışan ülkenin diğer devlet bütünlüğünü karalama politikasını da içermektedir.

6.2.Öneriler

Araştırma kapsamında olan Amerika, Türkiye, Rusya ve Yunanistan'ın ilk resmi haber ajanslarının gelişim süreci değerlendirilerek ve tek bir haber içeriğinden yola çıkılarak yayın politikaları analiz edilmeye çalışılmıştır. Belirtilen ülkelerin diğer haber ajansları da incelenerek, farklı haber içerikleri analiz edilerek ya da Asya, Çin basını gibi diğer ulusal basın kuruluşlarının yayın politikaları doğrultusunda propagandalarını anlayabilmek amacıyla stratejik haber başlıklarını üzerinden yapılabilecek olan çalışmanın alanyazına katkı sağlayacağı görüşündeyiz.

KAYNAKLAR

Anadolu Ajansı. (2023). Dünyadan Türkiye Cumhuriyeti'nin 100. yıl dönümü dolayısıyla kutlama mesajları. https://www.aa.com.tr/tr/dunya/dunyadan-turkiye-cumhuriyetinin-100-yil-donumu-dolayisiyla-kutlama-mesajlari/3036620 (Erişim Tarihi: 12.01.2023)

Anadolu Ajansı. (2021). Kalite Yönetim. https://www.aa.com.tr/tr/p/kalite-yonetim (Erişim Tarihi: 12.01.2024)

Anadolu Ajansı. (2021). Yayın İlkerleri. https://www.aa.com.tr/tr/p/yayin-ilkeleri (Erişim Tarihi: 12.01.2024)

ANA-MPA. (2013). About ANA-MPA. https://www.amna.gr/basic/161739/About (Erişim Tarihi: 13.01.2024)

Ansah, P. A. V. (1991). "Uluslararası İletişimde Haklar ve Değerler Mücadelesi". Y. Kaplan (der. ve çev.). Enformasyon Devrimi Efsanesi. s.s.199-231.

Berberakis, S. (2021). Kardak krizinin 25. yılı: Türkiye ve Yunanistan nasıl savaşın eşiğine geldi? https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-55882481 (Erişim Tarihi: 14.01.2024)

Bulut, Ç.K. (2015). NWICO'dan WSIS'e: Uluslararası İletişimde Dönüşüm ve Mücadele. İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi. E-ISSN: 2147-4524

Çelik, M. (1996). Anadolu Ajansı'nın rutin Haber Ağının İncelenmesi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Gazetecilik Ana Bilim Dalı. (yayınlanmamış yüksek lisans tezi) http://nek.istanbul.edu.tr: ekos/TEZ/29954.pdf (Erişim Tarihi: 13.01.2024)

Erdoğan, İ. (t.y.). Uluslararası İletişim. https://www.irfanerdogan.com/uydurular/50uluslararasi.htm (Erişim Tarihi: 09.01.2024)

Fraser, S. (2023). Turkey Celebrates 100th Anniversary Of Republic With Fireworks And Navy Procession. https://apnews.com/article/turkey-republic-centennial-erdogan-bfe55844987f3b6c2472b35e2464303f (Erişim Tarihi: 11.01.2024)

Gadimov, J. (2014). Sovyetler Birliği'nin Çöküşünden Sonra Rusya ve Türk Cumhuriyetlerinde Haber Ajansları. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (yayınlanmamış doktora tezi).

Gezgin, S. (t.y.). Uluslararası İletişim, Kültür ve Kitle İletişim Araçları. İletişim Fakültesi Dergisi. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/212403 (Erişim Tarihi: 09.01.2024)

Girgin, A. (1992). Associated Press (AP) Haber Ajansı. İletişim Fakültesi Dergisi. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/212658 (Erişim Tarihi: 11.01.2024)

Gönenç, E. (2007). İletişimin Tarihsel Süreci. İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi. (28). s.s.87 - 102.

Gündoğmuş, Y. N. (2022). Anadolu Ajansı, bir asrı aşan haber yolculuğunda, yenilenen vizyonuyla öne çıkıyor. https://www.aa.com.tr/tr/kurumsal-haberler/anadolu-ajansi-bir-asri-asan-haber-yolculugunda-yenilenen-vizyonuyla-one-cikiyor/2556292 (Erişim Tarihi: 12.01.2023)

İnceoğlu, Y. G. (1993). ABD'nin En Büyük Haber Ajansları: AP ve UPI. Marmara İletişim Dergisi. (2).

Kurt, B. (2013). Uluslararası İletişim. Uluslararası İletişimin Altyapısı. TC. Anadolu Üniversitesi Yayını No:3010.

Smith, B. L. (2023). Propaganda. https://www.britannica.com/topic/propaganda/Modern-research-and-the-evolution-of-current-theories (Erişim Tarihi: 10.01.2024)

Özmen, Ş. Y. (2013). Uluslararası İletişim. Uluslararası Haber Ajansları. TC. Anadolu Üniversitesi Yayını No:3010.

TASS. (2023). Türkiye Cumhuriyetin 100'üncü yılını kutlayacak. https://tass.com/society/1698521 (Erişim Tarihi: 12.01.2023)

TDK (Türk Dil Kurumu) (2022). İletişim. https://sozluk.gov.tr/ (Erişim Tarihi: 10.01.2024)

Tokgöz, O. (1972). Haber Toplayan ve Satan Kuluşlar: Haber Ajansları. Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 27(02). https://doi.org/10.1501/SBFder_0000001060

Wikipedia. (2023). Anadolu Ajansı. https://tr.wikipedia.org/wiki/Anadolu_Ajans%C4%B1 (Erişim Tarihi: 12.01.2024)

Wikipedia. (2022). Deutsche Presse-Agentur. https://tr.wikipedia.org/wiki/Deutsche_Presse-Agentur (Erişim Tarihi: 13.01.2024)

Wikipedia. (2024). Gazete. https://tr.wikipedia.org/wiki/Gazete (Erişim Tarihi: 10.01.2024)

Wikipedia. (2024). Propaganda. https://tr.wikipedia.org/wiki/Propaganda (Erişim Tarihi: 10.01.2024)

Wikipedia. (2024). TASS. https://tr.wikipedia.org/wiki/TASS (Erişim Tarihi: 12.01.2024

Van Dijk, T.A. (2001). The Handbook of Discourse Analysis. s.s.352-372.

Yalçınkaya, S. (2018). Uluslararası Sistemin Tarihsel Gelişimi Ve Güç Kavramı. T.C. İstanbul Ticaret Üniversitesi. Dış Ticaret Enstitüsü. Tartışma Metinleri. s.s.8-12.

Yunanistan Cumhuriyeti. (2024). Yunanistan Hakkında - Tarih ve Kültür. https://www.mfa.gr/turkey/tr/yunanistan-hakkinda/tarih-ve-kultur/toplum.html?page=11 (Erişim Tarihi: 12.01.2024)

Zeytinli, M. ve Sözen, E. (2006). Dünyada Haber Dengesizliği Ve Uluslararası Haber Ajansları. İstanbul Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. (yayınlanmamış yüksek lisan tezi) http://nek.istanbul.edu.tr/ekos/TEZ/24528.pdf (Erişim Tarihi: 11.01.2024)

MEDYA ARAÇLARININ LİSE ÖĞRENCİLERİNİN DAVRANIŞLARINA ETKİSİNE İLİŞKİN OKUL REHBER ÖĞRETMENLERİNİN GÖRÜŞLERİ (SAKARYA İLİ ÖRNEĞİ)

OPINIONS OF SCHOOL GUIDANCE TEACHERS ON THE EFFECT OF MEDIA TOOLS ON THE BEHAVIOR OF HIGH SCHOOL STUDENTS (SAKARYA PROVINCE EXAMPLE)

Burak YILMAZ
Sakarya Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yaşam Boyu Öğrenme PR. (YL)
Hendek, Sakarya
ORCİD NO: 0009-0007-7036-3594

Prof. Dr. Mustafa BAYRAKÇI
Sakarya Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü,
Hendek, Sakarya

Özet

Bu araştırmanın amacı, milli eğitim bakanlığına bağlı okullarda görev yapan okul rehber öğretmenlerinin görüşlerine göre, medya araçlarının lise öğrencilerinin davranışlarına etkisini tespit etmeye çalışmaktır. Araştırmanın veri toplama kısmında nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu 2023-2024 eğitim-öğretim yılında, Sakarya'daki farklı liselerde görev yapan 20 okul rehber öğretmeni oluşturmaktadır. Araştırmada veriler, araştırmacılar tarafından geliştirilen yarı yapılandırılmış görüşme formuyla toplanmıştır. Elde edilen bulgular, doğrudan alıntılarla desteklenmiştir.

Araştırmadaki bulgular incelendiğinde, okul rehber öğretmenlerinin görüşlerine göre; medya araçlarının, lise öğrencilerinin model alma, olumlu-olumsuz anlamda yeni davranışlar kazanma, akademik başarı, öğrencilerin düşünce yapısı ve medyadakilerin gerçek veya kurgu olduğuyla ilgili farkındalık düzeyleriyle ilgili bulgulara ulaşılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Davranış, Eğitim, Medya, Okul Rehber Öğretmeni

ABSTRACT

The purpose of this research is to try to determine the effect of media tools on the behavior of high school students, according to the opinions of school counselors working in schools affiliated with the Ministry of National Education. Qualitative research method was used in the data collection part of the research. The study group of the research consists of 20 school counselors working in different high schools in Sakarya in the 2023-2024 academic year. In the study, data were collected with a semi-structured interview form developed by the researchers. The findings obtained were supported with direct quotations.

When the findings of the research are examined, according to the opinions of school counselors; Findings were obtained regarding media tools, high school students' taking as models, acquiring new positive and negative behaviors, academic success, students' mindset, and their level of awareness about whether what is in the media is real or fictional.

Keywords*:* Behaviour, Education, Media , School Psychological Counselor

GİRİŞ

Bu araştırmanın amacı, okul rehber öğretmenlerinin görüşlerinin medya ortam ve araçlarının lise öğrencilerinin davranış eğilimlerine etkisini incelemeye çalışmaktır. Araştırmanın nitel araştırma yaklaşımıyla durum çalışma desenine uygun olarak yapılması hedeflenmiştir.

Daha önce farklı çalışmalarda sosyal bilgiler öğretmenlerinin ve sınıf öğretmenlerinin medya araçlarıyla ilgili görüşleri ilkokul ve ortaokul seviyesinde farklı çalışmalarda incelenmiştir. Bu çalışmayla ergenlik döneminde olan ve soyut düşünme becerisiyle hareket eden lise dönemindeki öğrencilere ve bu öğrenciler için okullarda bu alanlarda çalışma yapan okul rehber öğretmenlerin bu konudaki düşüncelerinin incelenmesi gerekliliği düşünülmektedir. Buradaki farklılık, seviye olarak lise kademesinde medyanın yoğun etkisinin incelenmesi ve okul rehber öğretmenlerin bu alanlarda yapacakları çalışmaların daha sağlıklı hale getirilmesinin sağlanmasıdır. Bu çalışmanın yıllık rehberlik planlamasına ve öğrencilerin farkındalık düzeyine fayda sağlayacağı düşünülmektedir.

Toplum iki farklı kısımdan oluşmaktadır, bu kısımlar sivil medya ve sosyal medyadır. Sosyal medyanın halkı politik ve toplumsal yönden etkileyecek ve yayınlara ulaşmasını sağlayan yönü "sosyal medya= sivil medya" denklemini ortaya koymuştur(Jensen, 2015; Akt. Yörük, 2022).

İnsanlar her gelişim döneminde birtakım kazançlar elde eder ve bu kazançları ilerideki gelişim dönemlerine aktarırlar. Havighurst(1972) gelişim dönemlerini başarıyla tamamlamak ve ilerideki dönemlere aktarmanın insanı mutlu eden bir faktör olduğunu aksi yönde başarısız dönemlerin de insanı mutsuz yapacağını ve insanın topluma adaptasyonunu engelleyeceğini ifade eder(Havighurst 1972; Akt. Kızıl, 2007).

Lindberg ve Ahçı(2019)'ya göre kitle iletişim araçları ve gelişim alanları arasındaki ilişkinin var olduğunu ve bu ilişkinin Piaget'e göre zekanın çevreye oryantasyonu olarak adlandırılabileceği bir durumdur. Öyleyse lise dönemindeki öğrencilerin bilişsel gelişim seviyeleriyle orantılı olarak var olan teknolojik gelişmeleri takip etmeleri ve ona ayak uydurarak yaşantılarını biçimlendirmeleri kaçınılmazdır.

Duygusal gelişim ve medya arasındaki ilişkiye bakacak olursak; doğan bir bebeğin ağlama, gülme tepkilerinden duygularını gösterebildiğini anlayabilmekteyiz. Doğuştan gelen duygularımız daha sonra çevrenin de etkisiyle bir takım değişikliklere uğrayabilmektedir. Burada duygularımızı değiştiren ve tepkilerimizi şekillendiren kısmın yaşantılarımız olduğunu görebilmekteyiz. Örneğin; bir bebeğin yılandan korkmasını beklemeyiz ama bir çok yetişkin yılandan korkabilmektedir. Bu da bize yaşantılarımızın duygularımız üzerindeki etkisini ortaya koymaktadır. Bu sebeple kitle iletişim araçlarının da bizlere farklı yaşantı ve tecrübeler kazandırdığını düşündüğümüzde duygularımızı etkilediğini ve yönlendirdiğini ifade edebilmekteyiz.

Ahlak gelişimi ve kitle iletişim araçları arasındaki ilişkiye bakacak olursak da ahlaki yani toplumun kabul ettiği ve iyi olarak nitelendirdikleri kavramların medya yoluyla çocuklara öğretilmesinin olumlu bir etki yaratması beklendiği gibi tam aksi yönde kültürel kimliğe, toplumsal bakış açısına ters olan yapıların da toplumda bir kargaşa yaratacak nitelikte uyumsuz durumlar ortaya çıkartabileceği de söylenebilmektedir. Daha önceleri her toplum kendi medyasını oluşturma yönünden avantajlı iken globalleşen dünya ile birlikte dizi, film, programlar ve diğer medya araçları birçok kültürün etkisiyle şekillenip sunulabilmekte ve çocukların farklı kültürleri kendi kültürlerini öğrenemeden geriye ket vurma davranışları görülebilmektedir.

Özay (2015)'e göre kitle iletişim araçlarının yaygın hale getirilmesi ve teknolojinin ilerlemesi neticesinde çeşitliliğin artması medyanın da toplum üzerindeki etkisini arttırmaktadır. Medya, özellikle okul çağındaki gençleri ve davranış eğilimlerini önemli derecede etkilemektedir. Buna

televizyon reklamları, internette görülen kişiye özel reklamlar örnek verilebilir. Kişilerin ihtiyaçlarını sürekli hatırlatıcı nitelikte bulunan bu reklamlar alışverişi sektörünü son dönem de özellikle e-alışveriş kavramını yaygınlaştırıcı hale gelmiştir.

Lise dönemindeki gençleri etkileyen bir başka medya organı olarak dizilerden veya medya yüzü olan ünlü aktrislerden bahsetmek de mümkündür. Medyada yaratılan karakterler özendirici, idolleştirilen bir hale getirilmektedir. Okul çağı öğrencileri bu anlamda taklit ederek kendi hayatlarına kendisiyle özdeşleştirdikleri kişilerin davranış şekillerini tatbik edebilmektedir(Cangin, 2014; Akt. Duru,2022).

Paducah, Kentuck'de lise 1. Düzeyinde öğrenci olan Michael Carneal, komşusundan çaldığı bir silah ile okuluna gitmiş ve okulunda 8 atış ile 5 öğrenciyi kafasından diğer 3 öğrenciyi de üst gövde kısmında vurmuştur. Bu çocuklardan 3' ünün ölümüyle sonuçlanan olay da FBI hiç silah kullanmamış bir öğrencinin bu kadar isabetli atışları nasıl yaptığı araştırılmış ve ayrıntılı araştırmalar sonucunda Michael Carneal adlı öğrencinin evde oyun simülasyonunda çok fazla vakit geçirdiği ve burada keskin nişancı oyunlarını oynayarak bu beceriyi kazandığı tespit edilmiştir(Grossman ve DeGaetano, 2013; Akt. Duru, 2022). Bu anlamda bakıldığında bilgisayar oyunları ve okul çağındaki kişilerin bunlara ayırdıkları zaman kişinin hayatını önemli derecede etkileyebilecek fonksiyondadır. Bu olayda gördüğümüz hayatları olumsuz etkileyebilecek bir becerinin medya aracılığıyla kazanıldığını görmek medyanın olumsuz öğretilerini bize göstermektedir.

Gabriel Tarde(2012)'ye göre sosyal öğrenmenin temelinde taklit vardır ve bu taklitler iletişim halindeyken kazanılır ve kişiler tarafından uygulanır. Örnek olarak da ailesinde şiddet görerek büyüyen bir çocuğun ebeveyn olduktan sonra kendi çocuğuna şiddet uygulaması muhtemel bir durumdur. Bu açıdan baktığımızda kişiler öncelikle ailesinde anne ve babalarından yola çıkarak idol olarak gördükleri, hayranlık besledikleri kişilerle özdeşim kurmakta ve onları taklit edebilmektedir.

Öğretmenlerin öğrencilere davranış şekli öğretmenlerin nasıl bir kişilik tiplemesine ait olduğuyla alakalıdır(Cruickshank vd., 2012; Akt. Koçak, 2015). Öyleyse öğrencilerin de davranış şekilleri kendi kişiliğine göre düzenlemektedir. Kişilik ise çevrenin ve medyanın etkisi altında geliştiğine göre buradan lise öğrencilerinin davranış eğilimleri üzerinde medyanın etkisi olduğu söylenebilmektedir.

Medya konusunda olumlu veya olumsuz yeni nesillerin özellikle gençlerin etki altında olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Bu anlamda okul rehber öğretmenlerinin önemli yeri ve rolü vardır. Okul rehberlik sisteminde planlama yaparken genel hedef, yerel hedef ve özel hedef kavramları vardır. Buradaki genel hedefi MEB belirlerken, yerel hedefi il milli eğitim müdürlükleri belirler. Daha sonrasında özel hedef kısmı ise okulların kendi ihtiyaçları ve güçlendirilmesine yönelik yapılan çalışmalardan oluşur. Bu kapsamda bakıldığında liselerin özel hedeflerine medyanın etkililiğiyle ilgili bir hedef koyması öğrencilerin bilinçlendirilmesi anlamında önleyici rehberlik çalışması olarak büyük fayda sağlayacağı düşünülmektedir. Örneğin; okul rehber öğretmenlerinin sosyal medya kullanımı konusunda bir çalışma yapması, seminer düzenlemesi, afiş ve broşür hazırlaması, veli görüşmeleri yapması, panoların görselliklerini bu konuyla ilgili yoğunlaştırması medyanın kullanımı hakkında bir farkındalık yaratarak, örnek olaydaki gibi olumsuz durumların ortaya çıkmasını engelleyici bir niteliğe sahip olacağı düşünülmektedir.

Problem Cümlesi

Medya araçlarının Sakarya'da öğrenim gören lise öğrencilerinin davranışlarına etkisine dair okul rehber öğretmenlerinin görüşleri nelerdir?

Alt Problemler

Okul rehber öğretmenlerinin lise öğrencilerinin kullandığı medya araçlarını tanımlayan görüşleri nelerdir?

Okul rehber öğretmenlerinin medya araçlarına ilişkin zihinlerinde canlanan fikirler nelerdir?

Okul rehber öğretmenlerine göre lise öğrencilerinin en çok kullandıkları medya yazılımları nelerdir?

Okul rehber öğretmenlerine göre lise öğrencilerinin medya ortamını ve araçlarını kullanmadaki amaçları nelerdir?

Okul rehber öğretmenlerine göre lise öğrencilerinin medya kurgusallığına yönelik görüşleri nasıldır?

Okul rehber öğretmenlerine göre lise öğrencilerinin medya ortam ve araçlarını olumlu-olumsuz yönde kullanma durumları nasıldır?

Okul rehber öğretmenlerinin medyanın olumsuz etkilerine karşı çözüm önerileri nelerdir?

Araştırmanın Yöntemi

Okul rehber öğretmenlerinin medyanın lise öğrencilerinin davranışlarına etkisinin araştırıldığı bu çalışmada durum çalışması deseni uygulanmıştır. Bunun sebebi temel nitel araştırma yöntemiyle konuyla ilgili yüz yüze ve ayrıntılı bilgi alınabileceğinin düşünülmesidir. Durum çalışması deseniyle katılımcıların deneyimlerini ve bunları nasıl yorumladıklarının daha sağlıklı bir şekilde araştırmaya fayda sağlayacağı düşünülmektedir. Görüşme sorularının var olan durumu açıklayıcı ve ayrıntılı olmasının yanında açık ve anlaşılır bir dilde olması önemli bir araştırma için önemli bir yapıdır(Yıldırım ve Şimşek,2003).

Evren-Örneklem/Çalışma Grubu

Bu araştırmada amaçlı örneklem yöntemiyle çalışma grubu belirlenmiştir. Araştırmanın çalışma grubu 2023-2024 eğitim öğretim yılında Sakarya ilinde Milli Eğitim Bakanlığına bağlı liselerde görev yapan kadrolu 13 kadın, 7 erkek toplam 20 okul psikolojik danışmandan oluşturmaktadır. Çalışma grubu belirlenirken Sakarya ilinde lise kademesindeki okul psikolojik danışmanlarına ulaşılmış olup kendileriyle bir ön görüşme yapılarak çalışmadan bahsedilmiştir. Çalışmaya gönüllü olarak katılmayı tüm psikolojik danışmanlar kabul etmiştir. Sakarya ilinde lise kademesinde MEB'e bağlı tüm rehber öğretmenler çalışmaya dahil edildiğinden ayrıca bir örneklem seçimine gidilmemiştir. Ayrıca yarı yapılandırılmış görüşmeler kullanılacağından görüşmelerde tekrara düşülmemesi adına sayının yeterli olduğu düşünülmüştür. Bir başka açıdan yaklaştığımızda ise çalışmanın kapsamı lise kademesiyle ilgili olduğundan sadece bu kademedeki rehber öğretmenler seçilmiş olup yanlılık olmaması adına da Sakarya ilinde lise kademesinde var olan çalışmaya katılmaya gönüllü tüm rehber öğretmenler çalışmaya dahil edilmiştir**.**

Veri toplama aracı/araçları

Ayrıntılı bir şekilde oluşturulmuş ve görüşme yapılırken araştırmacının kendi öznel düşüncelerinin etkisini en asgari düzeye indiren formlar yapılandırılmış form olarak adlandırılırken, soruların ayrıntılı düzenlenmediği ve görüşme yapılırken araştırmacıya gelen geribildirimlere göre düzenlenebileceği esneklik şansı tanıyan formlara yapılandırılmamış form diye ifade edilir(Karasar, 2012). Görüşme formunda başlangıçta 7 adet soru oluşturulmuş olup daha sonra Prof. Dr. Mustafa BAYRAKCI ve Prof. Dr. Osman TİTREK hocalarımdan alınan süpervizyon katkılarıyla 2 soru daha ilave edilerek toplam 9 sorudan oluşmaktadır. Bu araştırmada araştırmacılar tarafından oluşturulan yarı yapılandırılmış bir form kullanılmıştır. Bu görüşme önceden oluşturulduğu için yapılandırılmış gibi gözükse de görüşme esnasında açık uçlu diğer gidişata göre sorular sorulduğu için yarı yapılandırılmış bir sistemde yer

almaktadır. Görüşmelerin hepsi kişilerle telefonla irtibata geçip araştırma konusuyla ilgili gerekli bilgi verildikten sonra müsait bir zaman belirlenerek kişilerin görev yaptıkları okulda müsait oldukları zaman dilimlerinde randevu sistemiyle yapılmıştır. Görüşmeler 20-25 dakika sürmüştür.

Bulgular ve Yorum

Bu bölümde araştırmanın bulguları yer almaktadır. Araştırma sürecinde elde edilen verilerin analizi sonucunda dört temel tema ortaya çıkmıştır.

Temalar:

1) Medya Ortam ve Araçları

2)Medyanın Kullanım Amaçları

3) Medya Kurgusallık Farkındalığı

4) Medyanın Etkileri

Temalar birlikte değerlendirildiğinde ana problem cümlesine ilişkin veriler ortaya çıktığı gibi bu ana problemi açıklamaya yönelik öğrencilerin medya ortam ve araçlarıyla ilişkilerini de açıklayan tanımlayıcı bilgilerin ortaya çıkmış olması dikkat çekmektedir. Bu nedenle öncelikle tanımlayıcı bilgiler sunulacak ve ikinci olarak asıl problem cümlesine dair bulgular burada yer alacaktır. Veriler doğrudan alıntılarla desteklenerek açıklanacaktır.

Medya ortam ve araçlarına ilişkin bulgular. Araştırmanın medya ortam ve araçlarına ilişkin bulguları açıklayan temasına göre katılımcı rehber öğretmenlerinin zihinlerinde oluşan medya çağrışımları, frekans ve yüzde bilgileriyle beraber Tablo 1'de verilmektedir:

Medya Ortam ve Araçlarının Rehber Öğretmenleri Üzerinde Uyandırdığı Çağrışımlar-TABLO 1.

Medya Alanı	Medya Aracı	Katılımcılar	f	%	n
Kitler İletişim Araçları	Akıllı Telefon	K17,K3, K9, K4, K8, K12, K17, K12, K11, K19, K18, K20, K13, K15	14	70	20
	Televizyon	K10,K5,K17,K9,K4,K8,K12,K17,K16,K11,K19,K18,K15	13	65	20
	İnternet	K17, K3, K9, K4, K11, K8, K12, K17, K19, K15	10	50	20
	Bilgisayar	K3, K8, K2, K17, K11, K20, K18, K13	8	40	20
	Gazete	K10, K5, K4, K6, K16, K11, K17	7	35	20
	Radyo	K5, K6, K17, K16, K4	5	25	20
	Tablet	K17, K12, K11, K20	4	20	20
Sosyal Medya Araçları	İnstagram	K14 K5 K11 K12	4	20	20
	Twitter	K14 K11 K5	3	15	20
	Facebook	K5 K12	2	10	20
	Snapchat	K14	1	5	20
	Tiktok	K14	1	5	20

Tablo 1 incelendiğinde öğretmenlerin medya ortam ve araçlarını, kitle iletişim araçları ve sosyal medya araçları olarak iki farklı gruba ayırdığını görmekteyiz. Bu tablodan hareketle kitle iletişim araçlarından olan akıllı telefon 14 kişi tarafından(yüzde 70) ilk akla gelen medya aracı

olarak ortaya çıkmaktadır. Daha sonra televizyon 13 kişi tarafından(yüzde 65), internet 10 kişi tarafından(yüzde 50), bilgisayar 8 kişi tarafından(yüzde 40), gazete 7 kişi tarafından(yüzde 35), radyo 5 kişi tarafından(yüzde 25) ve tablet 4 kişi tarafından(yüzde 20) ifade edilmiştir.

Aynı katılımcılarla sosyal medya araçları kategorisi değerlendirildiğinde ise; 5 kişinin instagram(yüzde 20), 3 kişinin Twitter(yüzde 15), 2 kişinin Facebook(yüzde 10) ve 1'er kişinin Snapchat ve Tiktok(yüzde 5) ifade ettiği görülmektedir.

Katılımcı rehber öğretmenlerin, öğrencilerinin kullandığı medya ortam ve araçlarına ilişkin gözlemleri aşağıda yer alan Tablo 2' de verilmektedir:

Öğrencilerin Kullandıkları Medya Araçlarına İlişkin Rehber Öğretmenlerinin Görüşleri- TABLO 2.

Medya Alanı	Medya Aracı	Katılımcılar	f	%	n
Kitler İletişim Araçları	Akıllı Telefon	K14 K7 K3 K4 K1 K8 K2 K6 K17 K12 K11 K19 K18 K13 K15	15	75	20
	İnternet	K9 K4 K1 K8 K2 K6 K12 K11 K19 K13 K15	11	55	20
	Tablet	K7 K3 K6 K17 K12	5	25	20
	Bilgisayar	K2 K7 K17 K15 K4	5	25	20
	Televizyon	K9 K6 K16 K19	4	20	20
Sosyal Medya Araçları	İnstagram	K10 K5 K16 K20 K18 K13	6	30	20
	Twitter	K5 K20	2	10	20
	Facebook	K10 K5	2	10	20
	Snapchat	K7 K13	2	10	20
	Tiktok	K7 K13	2	10	20
	Youtube	K18	1	5	20

Tablo 2 incelendiğinde, medya ortam ve araçlarının; sosyal medya araçları ve kitle iletişim araçları olmak üzere iki gruba ayrıldığı görülmektedir. En fazla ifade edilen kitle iletişim aracı, 15 katılımcı(yüzde 75) ile akıllı telefon olarak öne çıkmaktadır. Daha sonra sırasıyla İnterneti 11 katılımcı(yüzde 55), Tablet ve bilgisayarı 5'er katılımcı(yüzde 25) ve televizyonu 4 katılımcı(yüzde 20) ifade etmiştir.

Katılımcıların sosyal medyaya dair gözlemleri değerlendirildiğinde 6 katılımcıyla en çok ifade edilen İnstagram'ın birinci sırada yer aldığı görülmektedir. Daha sonra sırasıyla 2 şer katılımcıyla Twitter, Facebook, Snapchat, Tiktok ve son olarak da 1 katılımcıyla Youtube uygulaması ifade edilmiştir.

Tablo 2 incelendiğinde katılımcıların büyük bir kısmı(15 katılımcı-yüzde75) öğrencilerin birçoğunun akıllı telefonla medya ortamlarını kullandıklarını ifade etmektedir. "K16" kodlu kullanıcının cevabı öğrencilerin akıllı telefonu kullanmasının nedenlerini bize göstermektedir.

> K16:" Öğrencilerin gelişen ve dönüşen dünya ile birlikte bundan 10 sene kadar önceye göre teknolojinin içerisinde doğduklarını söylemek mümkün. Hemen hemen her öğrencide akıllı telefon var. Akıllı telefonu olmayan öğrenciler ise ailelerine baskı yapıp akıllı telefonu aldırmaya veya yazları çalışıp kendi harçlıklarıyla istedikleri akıllı telefona bir şekilde ulaşmaya çalışıyorlar."

K16'nın dediği gibi bulgular incelendiğine öğrencilerin hemen hepsi akıllı telefon kullanmaktadır. Akıllı telefon sahibi olmayan öğrenciler ise maddi kaynağı olan bir gelir elde ederek akıllı telefon alma hedeflerine ulaşmayı planlamaktadır. Burada her öğrencinin var olan teknolojik özellikler doğrultusunda akıllı telefona ulaşma eğiliminde olduğunu ifade etmek mümkündür.

K12 kodlu kullanıcı ise bu duruma farklı bir bakış açısı getirmektedir:

> K12: "Akıllı telefon sayılarının öğrencilerde özellikle pandemi sürecinden sonra daha çok arttığını gözlemliyorum. Pandemi de evde oturan çocuklar bir süre sonra telefonla iletişimlerini kurmak zorunda kaldılar. Daha sonra sosyalleşmeleri ve iletişim ihtiyaçlarını karşılamaları akıllı telefonlar sayesinde olduğu için bu alanda her öğrenci telefon sahibi olma yarışına girdi."

K12 kodlu kullanıcının ifadesine göre Covid-19 süreci salgınla birlikte çocukların eve kapanıp herhangi bir sosyalleşme ortamı kuramamaları ve evlerinden çıkamamaları sebebiyle çocukların daha çok akıllı telefona yöneldikleri görülmektedir. Öğrencilerin iletişim kurma, sosyalleşme ve vakit geçirme gibi durumlarda daha çok akıllı telefona yönelmeleri bu anlamda akıllı telefona sahip olmanın öğrenciler için öneminin arttırdığını düşündürmektedir.

Akıllı telefon konusunda K16 ve K12 kodlu kullanıcıların gözlemlerindeki ortak nokta ise son zamanlarda özellikle değişen, dönüşen dünya düzeni ve yaşantıların öğrencilerde akıllı telefon kullanımını arttırdığını ifade etmektedir.

Katılımcıların birçoğu(K14 K7 K3 K4 K1 K8 K2 K6 K17 K12 K11 K19 K18) öğrencilerin akıllı telefon kullanmalarıyla internetin ve sosyal medya arasında bir bağ olduğunu ifade etmiştir. Yani buna göre akıllı telefon tek başına öğrenciler tarafından tercih edilmemekte, akıllı telefon internet ile birlikte olduğunda öğrenciler tarafından cazip hale gelmektedir. Çünkü iletişim kurabilmek için öncelikle bir bağ olan internete ihtiyaç vardır. Bunun yanı sıra akıllı telefon uygulamaları olan sosyal medya araçları da öğrenciler için olmazsa olmaz uygulamalardan olduğu katılımcılar tarafında ifade edilmektedir.

Medya kullanım amaçlarına ilişkin bulgular. Araştırmanın medya kullanım amaçlarına dair teması çerçevesinde katılımcı rehber öğretmenlerinin görüşlerinden elde edilen verilerin analizi sonucunda ulaşılan bulgular Tablo 3'te verilmiştir:

Öğrencilerin Medya Kullanım Amaçlarına İlişkin Rehber Öğretmenlerin Görüşleri-TABLO 3.

Kullanım Amaçları	Katılımcılar	f	%	N
İletişim	K1 K3 K7 K8 K9 K12 K13 K16 K17 K18	10	50	20
Vakit Geçirme	K2 K20	2	10	20
Ödev-Araştırma	K7 K8	2	10	20
Oyun Oynama	K1 K2 K3 K4 K5 K8 K9 K10 K12 K13 K14 K17 K20	13	65	20
Müzik Dinleme	K4 K5 K9 K17	4	20	20
Arkadaşlık Kurma	K8 K11 K12 K15	4	20	20
Film İzleme	K5 K10 K14 K16 K17 K19	6	30	20
Video İzleme	K6 K11	2	10	20
Video Çekme	K6 K11	2	10	20
Haber/Gündem	K3 K10 K19	3	15	20

Tablo 3 incelendiğinde medya araçlarının öğrenciler tarafından 13 katılımcı(yüzde 65) ile oyun oynama amaçlı kullanıldığı görülmektedir. Bu durumu sırasıyla 10 katılımcı(yüzde 50) ile iletişim, 6 katılımcı(yüzde 30) ile film izleme, 4'er katılımcı (yüzde 20) ile müzik dinleme ve arkadaşlık kurma, 3 katılımcı ile(yüzde 15) haber takibi, ve 2'şer katılımcı(yüzde 10) ile vakit geçirme, ödev yapma, video izleme ve çekme durumları oluşturmaktadır.

Tablo 3 ile ilgili olarak en fazla katılımcı tarafından %65 oranla ifade edilen oyun oynama eylemi bilgisayar ve akıllı telefonla arasında bir bağ olduğu düşüncesi yer almıştır:

> K8:"Telefonlar öğrenciler için oyun oynama aracı adeta bir oyuncak gibi."
> K17:"Öğrencilerin birçoğunun akıllı telefonları oyun oynamak için kullandığını düşünüyorum. Büyük bir kısmı da telefon haricinde evlerindeki bilgisayarları yine bir oyun oynama aracı olarak görüyorlar."
> K20:"Çocuklar için oyun kültürü artık online ortamlarda. Telefon, bilgisayar bu anlamda en çok oyun aracı olarak kullandıkları cihazlar. Eskiden sokak oyunları vardı, şimdi ise online oyunlar."

Tablo 3 incelendiğinde 10 katılımcının(yüzde 50) gibi büyük bir oranla öğrencilerin medyayı iletişim kurmak için kullandıklarını ve bu iletişimde araç olarak çoğunlukla akıllı telefon, internet ve sosyal medya uygulamalarının birbiriyle ilişkilerinin olduğunu ifade etmektedir.

> K1:"Öğrenciler artık yüz yüze iletişim yerine de telefonla iletişimi tercih ediyor. Birbirleriyle telefondaki uygulamalarla ya da bilgisayarla iletişim kuruyorlar."
> K8:"Çocukların akıllı telefonu tamamen iletişim kurmak ve sürdürmek amacıyla kullandıklarına şahit oluyorum."
> K13:"Artık öğrenciler bizlere bile telefonla ulaşmaya başladılar. Birçok alanda büyük bir kolaylık olsa da çocukların yüz yüze iletişimlerini olumsuz etkilediğini düşünüyorum."

Medya kurgusallık farkındalığına ilişkin bulgular. Araştırmanın medyanın kurgusallık düzeyinin öğrenciler tarafından algılanmasına dair teması çerçevesinde katılımcı rehber öğretmenlerin görüşlerinden elde edilen verilerin analizi sonucunda ulaşılan bulgular Tablo 4'te verilmiştir.

Öğrencilerin Medyanın Kurgusallığına Farkındalık Düzeylerine İlişkin Rehber Öğretmenlerinin Görüşleri-TABLO 4.

Farkındalık Düzeyleri	Katılımcılar	f	%	N
Kurgu ile Gerçeklik Arasında Yanılgı	K5 K15 K16 K17	4	20	20
Kurgu ile Gerçeklik Arasında Farkındalık	K1 K2 K3 K4 K6 K7 K8 K14 K9 K10 K11 K12 K13 K18 K19 K20	16	80	20

Tablo 4 incelendiğinde öğrenciler 16 katılımcının(yüzde 80) ifadesine göre kurgu ile gerçek arasındaki farkı anlayabilmektedir. Diğer 4 katılımcı ise(yüzde 20) öğrencilerin kurgu ile gerçeklik arasındaki bağlantısında yanıldıklarını dile getirmektedir.

Tablo 4 incelendiğinde "K9" ve "K10" kodlu katılımcılar, öğrencilerin kurgusallığın farkında olduklarına dair oldukça net ve çarpıcı ifadeleri gözlenmektedir.

> K9:"Öğrenciler birçok şeyin farkında. Orada var olan durumun aslında gerçek olup olmadığını tamamen biliyorlar."

K10:"Şimdiki öğrencilerimiz güncel olaylara çok hakim ve bir yetişkin kadar belki de var olan durumların gerçekle ilişkisini anlayabiliyorlar."

Katılımcıların cevapları incelendiğinde bu yaş grubunda birçok öğrencinin medyada var olan olaylar ve durumlarla ilgili gerçeklik algısının oluştuğu görülmektedir.

Model Edinme Boyutunda Gelişen Davranış Eğilimlerine İlişkin Rehber Öğretmenlerinin Görüşleri Tablo 5.

		Davranış Eğilimi	Katılımcı	f	%	N
Model Edinme	**Olumlu Etkiler**	Mesleki Tercih	K1 K4 K8 K11 K14 K16 K19	7	35	20
	Olumsuz Etkiler	Küfür ve Argo	K2 K4 K6 K9 K11 K15 K18 K20	8	40	20
		Giyim-Kuşam	K1 K2 K3 K5 K7 K8 K9 K10 K11 K14 K15 K16 K17 K19 K20	15	75	20
		Taklit	K3 K4 K6 K9 K11 K14 K18 K20	8	40	20
		Topluma, Ahlaka Aykırı Davranış	K2 K4 K6 K7 K8 K9 K15 K17 K19 K20	10	50	20

Tablo 5 incelendiğinde model edinme noktasında en fazla olumsuz etkilerin katılımcılar tarafından ifade edildiği görülmektedir. Olumsuz etkiler baza alındığında ise 15 katılımcı(yüzde 75) giyim-kuşam konusundan bahsetmiştir. Daha sonra sırasıyla 10 katılımcı(yüzde 50) topluma, ahlaka aykırı davranış, 8'er katılımcı küfür ve argo ile taklit olumsuz etkilerini ifade etmiştir. Olumlu etki olarak ise lise öğrencilerinin mesleki tercihleri noktasında 7 katılımcı(yüzde 35) olumlu etkisi olduğunu ifade etmiştir. Buradan da görüldüğü gibi öğrencilerin davranış eğilimlerinde olumsuz etkiler yüzdesel ve seçenek olarak çoğunlukta olduğu görülmekte ve olumlu etkiler tek seçenekte ve yüzdesel olarak 7 katılımcının(yüzde 35) ifadesiyle sınırlı kalmaktadır.

Tablo 5 incelendiğinde olumlu etkiler kategorisinde mesleki tercih açısından medyadan etkilendikleri görülmektedir. Bu anlamda K4 ve K14 kodlu katılımcıların düşüncelerinin önemli olduğu düşünülmektedir.

K4:"Medyanın olumsuz etkilerinin yanı sıra çocuklar medyada gördükleri popüler ve faydalı mesleklere yönelme eğilimde olabiliyor. Mesela Ronaldo'yu örnek alan bir öğrencimiz şu an profesyonel bir kulüple anlaştı ve ilerde Ronaldo gibi ihtiyaç sahibi insanlara yardım etmek istediğini ifade ediyor."

K14:"Medyada gördükleri karizmatik diye adlandırdıkları meslekleri duyuyorum. Mesela emniyet müdürlüğü, subaylık, savcılık gibi meslekler. Bu mesleklere ulaşmak için ne kadar çalışmaları gerektiğini soruyorlar ve enerjilerini bu anlamda motive olarak harcıyorlar."

K4 kodlu katılımcının ifadelerinden de görüldüğü üzere bazı öğrenciler medyadan gördükleri futbolculuk mesleğini görmüşler ve bunun gibi sportif alanlarda başarı elde etmek ve para kazanarak insanlara yardım etmek gibi amaçlar edindikleri görülmektedir. K14 kodlu kullanıcının ifadesindeki gibi medyada polislik, askerlik, savcılık gibi mesleklerin dizi, film veya programlarda yer alması bu alandaki mesleklere ilgili arttırmaktadır.

Tablo 5 deki olumsuz etkiler kategorisi altında ise en fazla öğrencilerin giyim-kuşamlarını olumsuz etkilediğini 15 katılımcı(yüzde 75) ifade etmektedir. Bu konuda K5, K8 ve K15 kodlu katılımcıların görüşleri medya ve giyim-kuşam arasındaki ilişkiyi gözler önüne sermektedir.

> K5:"Öğrencilerin özellikle kızların çok fazla makyaj videosu izlediğini veya sevdiği bir ünlüdeki abartı makyajları taklit ettiklerine şahit oluyorum. Ciltlerine ciddi derecede zarar veriyorlar."
>
> K8:"Popüler olan Youtuberları özellikle ne giyerlerse ne yaparlarsa taklit ediyorlar. Bir öğrencim soğuk havada sevdiği bir ünlü atletli üst giyiyor diye soğuk havada ip ince bir şekilde gelip hasta olmuştu.
>
> K15:"Medyada var olan marka takıntıları, model alınan insanların kıyafetleri çocuklarımızda direk olarak yer ediniyor. Özellikle makyaj olarak ve saç rengi olarak abartı renklerle gelen öğrencilerimiz var. Bir tanesi saçlarını boyatarak yaktığı için okula gelmek bile istemiyordu."

Katılımcıların görüşleri incelendiğinde medyanın öğrencilerin giyim-kuşam konusunda çok fazla olumsuz etkiye neden olduğu görülmektedir. Öğrencilerin özellikle yaşlarına göre giyinmemesi, veya ciltlerine zarar verme pahasına sevdiği ünlüyü taklit etme çabasına girmesinin öğrencilere olumsuz olarak yansımaları görülmektedir.

Davranış ve Değer Kazanımı Boyutunda Gelişen Davranış Eğilimlerine İlişkin rehber Öğretmenlerinin Görüşleri Tablo 6.

		Davranış Eğilimi	Katılımcı	f	%	N
Davranış ve Değer Kazanımı	**Olumlu Etkiler**	Özgüven	K11, K13 K15	3	15	20
		Çevreye Duyarlılık	K17 K19	2	10	20
	Olumsuz Etkiler	Şiddet, Saldırganlık	K1 K2 K3 K6 K9 K11 K14	7	35	20
		Yalan Söyleme	K5 K8 K12 K16	4	20	20
		Akran Zorbalığı	K7 K9 K11 K16 K18	5	25	20
		Önyargı	K4 K6 K9 K14	4	20	20
		Ukalalık	K8 K9 K16	3	15	20

Tablo 6 incelendiğinde davranış ve değer kazanımı kavramlarında medya araçlarının yine olumsuz özelliklerinin çoğunlukla ifade edildiği ortaya çıkmaktadır. 7 katılımcı(yüzde 35) şiddet ve saldırganlık, 5 katılımcı(yüzde 25) akran zorbalığı, 4'er katılımcı yalan söyleme ve önyargı, 3 katılımcı(yüzde 15) ukalalık olumsuz etkilerini ifade ettikleri görülmektedir. Olumlu etkiler de ise 3 katılımcı(yüzde 15) özgüven ve 2 katılımcı(yüzde 10) ise çevreye duyarlılık olumlu etkileri ifade ettikleri görülmektedir. Bu anlamda medya araçlarının öğrencileri sınırlı da olsa olumlu etkilerinin bulunduğu fakat olumsuz etkilerinin davranış ve değer kazanımı başlığı altında daha yüksek bir seviyede olduğunu göstermektedir.

Olumlu etkiler kategorisinde, 3 katılımcı(yüzde 15) ile özgüven ve 2 katılımcının çevreye duyarlılık ile ilgili ifadeleri yer almaktadır. Olumlu ifadeleri yer alan K11'in özgüven konusundaki ve K17'nin çevreye duyarlılık kısmındaki ifadelerine yer verilmektedir:

> K11:" Medya gerçekten daha fazla bilgi sağlıyor ve bu durum çocukların özgüvenlerini yükseltiyor."

K17:"Medyadaki olumlu örneklerle çocukların çevre duyarlığının olumlu etkilendiğini düşünüyorum."

K11 kodlu kullanıcı medyada bilgiye ulaşmanın kolaylığını ve bu durumun çocuklara daha çok özgüven aşıladığını ifade ederken K17 kodlu kullanıcı da medyadaki olumlu örneklerle ilgili olayların, haberlerin çocuklardaki çevre duyarlılığını ve bilincini geliştirdiğini ifade etmektedir. Tablo 6 incelendiğinde olumsuz etkiler kategorisinde, 7 katılımcının en yüksek oranda(yüzde 35) medyanın çocukların şiddet ve saldırganlık davranışlarına etkisi olduğunu ifade etmektedir. Bu konuda katılımcı K6 ve K11 kodlu kullanıcıların görüşlerine yer verilmektedir:

K6:"Medyanın olumsuz etkisiyle çocuklar model aldığı olumsuz örneklerin davranışlarını okulda yansıtıyor. Örneğin kabadayılık yapıyorlar, sıralara zarar veriyorlar."

K11:" Çocuklar medyada rol model olarak gördükleri şahısların kullandıkları argo kelimeleri ve saldırgan davranışları olduğu gibi kopya ediyor."

K6 ve K11 kodlu katılımcıların ifadeleri incelendiğinde medyadaki olumsuz rol modellerin, figürlerin yaklaşımları çocuklar tarafından taklit edilmektedir. Bu durumda öğrencilerin olumsuz davranışları özellikle saldırganlık, şiddet ve argo söz kullanımı şeklinde davranışlarıyla yansıttıkları görülmektedir.

Medyanın Olumsuz Etkilerine İlişkin Rehber Öğretmenlerinin Çözüm Önerileri- Tablo 7.

Öneriler	**Katılımcılar**	**f**	**%**	**N**
RTÜK Denetimi	K4 K5 K7 K8	4	20	20
Sosyal Aktiviteler Yönlendirme	K1 K3 K7 K9 K11 K14 K17 K19 K20	9	45	20
Aile Eğitimi	K3 K6 K7 K9 K11 K15 K17 K18	8	40	20
Sosyal Medya Okuryazarlığı Eğitimi Dersi	K4 K7 K8 K9 K15 K16 K18	7	35	20
Öğrencilerin Seviyesine Uygun Programların Sayısının Arttırılması	K3 K6 K8 K9	4	20	20
Olumsuz İçeriklerin Kaldırılması	K2 K16	2	10	20

Tablo 7 incelendiğinde 9 katılımcı(yüzde 45) medya araçlarının ve ortamlarının olumsuz etkilerine karşı öğrencilerin medyaya bağımlılık seviyesini de düşüreceklerini düşündükleri sosyal aktivitelere yönlendirme önerisini ifade ettikleri görülmektedir. Daha sonra sırasıyla 8 katılımcı(yüzde 40) aile eğitimi, 7 katılımcı(yüzde 25) sosyal medya okuryazarlığı eğitimi dersinin zorunlu olarak müfredata girmesi, 4'er katılımcı(yüzde 20) Rtük denetimi ve öğrencilere uygun programların sayısının artması, 2 katılımcı(yüzde 10) olumsuz içeriklerin kaldırılması seçenekleriyle medyanın olumsuz etkilerinin en aza indirebileceği düşünmektedir. Tablo 7'de 9 katılımcı tarafından medyanın olumsuz etkilerine karşı sosyal aktivitelerin önemiyle ilgili olarak K3 ve K9 kodlu katılımcıların görüşleri şu şekildedir.

K3:"Çocuklar boş kaldıklarında olumsuz durumların içerisine daha fazla girebiliyor. O sebeple zihinsel ve fiziksel olarak gelişebilecekleri aynı zamanda olumlu anlamda onları etkileyecek bir sosyal, sportif aktivitenin etkili olabileceğini düşünüyorum."

K9:"Sosyal aktiviteler iletişimi ve sosyalliği geliştirdiği gibi çocukların yanız başına kaldıkları ve medyayla geçen süreyi azalttığını düşünüyorum."

K3 ve K9 kodlu kullanıcıların ifadeleri analiz edildiğinde, öğrencilerin zaman olarak sosyal aktivitelerle ilgilenmesi onların medyayla arasındaki iletişimi sınırladığı görülmektedir. Ayrıca sosyal aktivitelerin fiziksel, zihinsel ve sosyal anlamda öğrencilere faydası olacağı gibi medyada geçirdiği zamanı ve olumsuz etkiyi azaltacağı düşünülmektedir.

Tablo 7'de 8 katılımcı tarafından medyanın olumsuz etkilerine karşı ailelerin eğitimlerinin önemiyle ilgili olarak K7 ve K15 kodlu katılımcıların görüşleri şu şekildedir.

> K7:"Öncelikle velilerin bilinçlendirilmesi ve sosyal medya ile ilgili bilgi seviyelerini yükseltilmesi şart."
>
> K15:"Ailelerin çocuklarını takip edebilmesi ve doğru yönlendirebilmesi için öncelikle bu konularda bilgi sahibi olmaları gerekiyor."

K7 ve K15 kodlu kullanıcıların ifadeleriyle ilgili olarak medya araç gereçleri konusunda çocuklarının takibini yapması ve onları olumlu kısımlara yönlendirebilmeleri için öncelikli ailelerin bilinçlendirilmelerini ve sosyal medya araçları konusunda farkındalık sahibi olmalarını sağlamanın önemli olduğu düşünülmektedir.

Tablo 7'de 7 katılımcı tarafından medyanın olumsuz etkilerine karşı sosyal medya okuryazarlığı dersinin zorunlu olmasının önemiyle ilgili olarak K8 kodlu katılımcıların görüşü şu şekildedir.

> K8:"Öğrencilere formal anlamda bunun okulda zorunlu ders olarak okutulması gerektiğini düşünüyorum. Çocukların iyiyi, doğruyu anlaması ancak zorunlu bir dersin okutulmasıyla mümkün."

K8 kodu kullanıcının bu görüşü analiz edildiğinde çocukların okullarda zorunlu ders kapsamında sosyal medya okuryazarlığını görmesinin çocukların olumsuz davranışlarını azaltmak noktasında önemli bir katkısı olacağı düşünülmektedir.

Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Bu bölümde araştırma sonuçlarına ve sonuçlar doğrultusunda önerilere yer verilmiştir. Bu bağlamda araştırmanın problem ve alt problemlerine ilişkin sonuçlar ifade edilmektedir. Araştırma sürecinde elde edilen verilerin analizi sonucundan beş tema olarak ifade edildiği görülmüştür. Temalarımız; medya ortam ve araçları, medyanın etkileri, medyanın eğitimde kullanımı, medya kurgusal farkındalığı ve medya kullanım araçları beş başlıkta toplanmaktadır. Araştırma sonuçlarına göre katılımcı rehber öğretmenlerin medya denilince ilk aklına gelen televizyon, akıllı telefon, internet, bilgisayar, tablet, gazete, dergi gibi kitle iletişim araçları olduğu görülmüştür. Ayrıca sosyal medya araçları olarak da İnstagram, Facebook, Tiktok, Twitter, Youtube gibi araçların rehber öğretmenlerce ifade edildiği görülmektedir.

Araştırmaya katılım sağlayan rehber öğretmenlere göre, lise öğrencilerinin sıklıkla kullandığı medya ortam ve araçları; televizyon, akıllı telefon, internet, tablet gibi araçlardır. Bunlarında yanı sıra sosyal medya araçları olarak da İnstagram, Facebook, Twitter, Tiktok, Snapchat gibi araçları öğrencilerin kullandıkları rehber öğretmenlerce düşünülmektedir. Rehber öğretmenler öğrencilerin bu araçları en çok oyun oynama, ödev-araştırma yapma, dizi- film izleme, iletişim kurma, video izleme-çekme gibi amaçlarla kullandıklarını ifade etmiştir. Aksaçlıoğlu ve Yılmaz(2007) ve Durak ve Sefereoğlu(2018) benzer araştırmaları incelediğimizde de öğrencilerin medya araçlarını benzer şekillerde kullandıkları görülmektedir.

Araştırmaya katılım sağlayan 16 öğretmen(yüzde 80) öğrencilerin medya kurgusallığının farkında olduklarını ifade ederken, 4 katılımcı öğretmen(yüzde 20) öğrencilerinde böyle bir bilincin olmadığını ifade etmiştir.

Araştırmaya katılan rehber öğretmenlere göre, lise öğrencilerinin medya araçlarını kullanmaları öğrencilerin birçok alandaki davranışlarına etki etmektedir. Bu etkiler analiz edildiğinde olumlu ve olumsuz şeklinde iki grupta davranışların yer aldığı görülmektedir. Araştırmada davranış boyutları açısından değerlendirildiğinde; model alınma boyutu, değer boyutu, sosyal beceri boyutu şeklinde tespit edilmiştir.

Model olma boyutuna bakıldığında, medyanın meslek tercihleri açısından lise öğrencilerine yardımcı olduğunu yani olumlu etkisinin olduğunu düşünen 7 katılımcı öğretmen(yüzde 35) görüşünü bu yönde belirtmiştir. Olumsuz etkiler baza alındığında ise 15 katılımcı(yüzde 75) giyim-kuşam konusundan bahsetmiştir. Daha sonra sırasıyla 10 katılımcı(yüzde 50) topluma, ahlaka aykırı davranış, 8'er katılımcı küfür ve argo ile taklit olumsuz etkilerini ifade etmiştir. Olumlu etki olarak ise lise öğrencilerinin mesleki tercihleri noktasında 7 katılımcı(yüzde 35) olumlu etkisi olduğunu ifade etmiştir. Buradan da görüldüğü gibi öğrencilerin davranış eğilimlerinde olumsuz etkiler yüzdesel ve seçenek olarak çoğunlukta olduğu görülmektedir. Özgan, Arslan ve Kara'ya göre(2014) alan yazında olan model olma konusunda çalışmalarıyla benzerlikleri örtüşmektedir. Karacaoğlu ve Keten'e göre(2020) olan alan yazındaki çalışma da ise medya araçlarının küfür ve argo öğrenimi konusundaki bulgularıyla yapılan araştırma örtüşmektedir.

Medyanın etkilerinin davranış ve değerlerle ilişkili boyutu incelendiğinde olumlu olarak 3 katılımcı öğretmen(yüzde 15) öğrencilerin özgüvenlerini arttırdığını ve 2 katılımcı öğretmen(yüzde 10) çevreye duyarlılık anlamında etki ettiğini ifade etmektedir. Olumlu anlamda sadece bu iki örneğin verilebilmesi ve olumsuz örnek sayısının ise beş olması, bu anlamda olumsuz örnek konusundaki öğretmen gözlemlerinin daha fazla olduğunu açıkça göstermektedir.

Medyanın öğrenciler üzerindeki olumsuz etkilerine yoğunlaşacak olursak; 7 katılımcı(yüzde 35) şiddet ve saldırganlık, 5 katılımcı(yüzde 25) akran zorbalığı, 4'er katılımcı yalan söyleme ve önyargı, 3 katılımcı(yüzde 15) ukalalık olumsuz etkilerini ifade ettikleri görülmektedir. Bu bulgular incelendiğinde Zorlu(2016), Demirel(2018) gibi araştırmacıların kendi çalışmalarındaki sonuçlarla aralarında paralellik olduğunu göstermektedir.

Araştırma kapsamında medya ortam ve araçlarına ilişkin yaklaşımların oluşturduğu olumsuz etkilerin azaltılmasına veya ortadan kaldırılmasına yönelik önerileri sorulmuştur. Bu başlıkta veriler analiz edildiğinde; 9 katılımcı(yüzde 45) medya araçlarının ve ortamlarının olumsuz etkilerine karşı öğrencilerin medyaya bağımlılık seviyesini de düşüreceklerini düşündükleri sosyal aktivitelere yönlendirme önerisini ifade ettikleri görülmektedir. Daha sonra sırasıyla 8 katılımcı(yüzde 40) aile eğitimi, 7 katılımcı(yüzde 25) sosyal medya okuryazarlığı eğitimi dersinin zorunlu olarak müfredata girmesi, 4'er katılımcı(yüzde 20) Rtük denetimi ve öğrencilere uygun programların sayısının artması, 2 katılımcı(yüzde 10) olumsuz içeriklerin kaldırılması seçenekleriyle medyanın olumsuz etkilerinin en aza indirebileceği düşünmektedir. Bu bağlamda öğretmen görüşleri analiz edildiğinde; olumsuz davranışları azaltmak için öğrencileri sosyal, sanatsal ve sportif bir faaliyete yöneltmenin en çok oranda olumsuz davranışı azaltacağı düşünülmektedir. Fakat sadece bu tarzda faaliyetlerle değil burada ailelerin desteği ve ailelerin eğitilmesiyle de öğrencilerin medyayı olumlu yönde kullanabilecekleri düşüncesinin hakim olduğu görülmektedir. Ayrıca medya okuryazarlığı gibi bir dersin müfredatta olması da çocukların medyayı daha bilinçli ve faydalı şekilde kullanılacağı düşüncesini oluşturduğunu göstermektedir. Medya okuryazarlığı konusunda ailelerinde

bilinçlenmesi ve çocuklarına bu anlamda destek olmasının da süreci olumlu etkileyeceği sonucuna da ulaşmayı mümkün kılmaktadır. Ayrıca sorumlu kurum olan RTÜK denetiminin medya içeriklerinin denetlenmesi gerektiği görüşünü desteklemektedir. Bir katılımcı öğretmenin radikal bir yaklaşımla olumsuz medya içeriklerinin tamamen ortadan kaldırılması tarzında görüşünün olduğu da görülmektedir. Fakat bu görüşün çok sayıda bir orana sahip olmaması medya araçları konusunda kişilerin bilinç kazanmasının daha önemli bir durum olduğunu göstermektedir.

Öneriler

Araştırma bulguları değerlendirildiğinde medya ortam ve araçlarının lise öğrencilerini olumsuz anlamda çok fazla etkilediği görülmektedir. Bu anlamda lise seviyesinde medya okuryazarlığı dersi zorunlu veya seçmeli bir ders olarak müfredata eklenip öğrencilerin bilinçlenmesi ve medyanın olumsuz etkilerinden korunması sağlanabilir. Ayrıca ailelerin bilinçlenmesi de çocukların bilinçlenmesi kadar önem arz etmektedir. O halde aileler içinde Halk Eğitim Merkezlerinde velilerin gelebileceği kurs saatlerinde planlama yaparak velilerin bu konuda bilinçlenmesini ve medyanın olumlu etkilerini arttıracak çalışmalar yapabilmesinin önü açılabilir.

Öğrenciler için olmazsa olmaz bir alan sanatsal, sportif faaliyetler ve aktivitelerdir. Bu faaliyetler hem çocukların bedensel, zihinsel ve ruhsal olarak kendilerini tanımalarına ve sosyal ilişkilerini kuvvetlendirmelerine katkı sağlayabilir hem de öğrencinin medyayla geçireceği zamanı azaltarak bağımlılıkları önleyebilir ve medyanın olumsuz etkisini azaltabilir.

Medya araçlarında olumsuz içeriklerin sayısının azaltılması anlamında RTÜK'ün bu anlamdaki denetlemeleri önemlidir. Bu anlamda yapılacak çalışmaların sayısının arttırılıp pedagojik olarak öğrencilere uygun içeriklerin medya aracılığıyla servis edilmesi ve olumsuz örnek olabilecek tarzda insanların yayınlarının engellenerek olumlu profilde model alınacak insanların yer alması medyanın olumlu anlamda etkisini arttıracağı öngörülmektedir.

Bu araştırmada yer alan medyanın kurgusallığıyla alakalı birçok araştırma bulunmaktadır. Fakat alan yazında çocukların farkındalık sahibi olmasına rağmen medyanın ambiyansına kapılıp olumsuz davranışlar sergilemeleriyle alakalı yapılacak bir araştırma alan yazına katkı sağlayabilir.

KAYNAKLAR

Duru, Y. (2022). *Sosyal bilgiler öğretmenlerine göre medyanın ortaokul öğrencilerinin davranış eğilimine etkisi (burdur ili örneği)*(yüksek lisans Tezi). YÖK Tez Merkezi veri tabanından erişildi(Tez No: 349366).

Tokalı, H.(2007).*9.Sınıf rehberlik programının (sınıf öğretmenleri için) rehber öğretmen görüşleri doğrultusunda değerlendirilmesi*(yüksek lisans Tezi). YÖK Tez Merkezi veri tabanından erişildi(Tez No: 217500).

SÖNMEZ, Veysel (2005), Eğitim Felsefesi, 7. Baskı, Anı Yayınları, Ankara

Kızıl, D. (2007). *Ortaöğretim kurumlarındaki rehber öğretmenlerin ve sınıf rehber öğretmenlerin sınıf içi rehberlik etkinlikleri ile ilgili görüşleri* (yüksek lisans Tezi). YÖK Tez Merkezi veri tabanından erişildi(Tez No: 217287).

Yörük, G. (2022). Sosyal medya araçlarının kullanımı ile bireysel yaratıcılık ilişkisi: mutfak şefleri üzerine bir araştırma(yüksek lisans Tezi). YÖK Tez Merkezi veri tabanından erişildi(Tez No: 710817).

Özay, C. (2015). Ortaokul öğrencilerinin medya okuryazarlığına ilişkin görüşleri. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Lindberg, E. ve Ahçı, Z. G. (2019).Gelişimle ilgili kuramlara genel bakış. Gelişim Psikolojisi-1. Ankara: Nobel Yayıncılık.

Çebi, M. (2012). Yeniliklerin yayılmasında sosyal taklidin ve kanaat önderlerinin işlevsel önemi: Gabriel Tarde'ın sosyal taklit teorisi açısından bir inceleme. İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi, 2012(34), 1-18.

Kılıç, S. (2014). Kitle iletişim araçlarının gelişimi ve sosyal medyanın siyasal iletişimi etkileme rolü. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Aksaçlıoğlu, A. ve Yılmaz, B. (2007). Öğrencilerin televizyon izlemeleri ve bilgisayar kullanmalarının okuma alışkanlıkları üzerine etkisi. *Türk Kütühaneciliği, 21*(1), 3-28.

Durak, H. ve Seferoğlu, S. (2018). Ortaokul öğrencilerinin akıllı telefon kullanımları ve bağımlılık düzeyleriyle ilgili unsurlar. *Eğitim Teknolojisi Kuram ve Uygulama, 8*(1), 1-23.

Bayram, N. (2002). Toplum ve iletişim. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Scheibe, C. & Rogow, F. (2015). Basic ways to integrate media literacy and critical thinking into any curriculum. New York: Ithaca College.

Zorlu, Y. (2016). Medyadaki şiddet ve etkileri. *Humanities Sciences, 11*(1), 13-32.

Karasar, N. (2012). Bilimsel araştırma yöntemi [Scientific research method]. Ankara: Nobel Yayınları.

Çokamay, G. , Kapçı, E. G. & Sever, M.(2017). Okul Ruh Sağlığı Hizmetlerinde Yaşanan Sorunlar: Psikolojik Danışmanların Görüşleri. İlköğretim Online, 16(4), 1395-1406. DOI: 10.17051/ilkonline.2017.342962

Koçak, S. (2015). *Öğrencilerin bazı özelliklerine ve problem alanlarına göre rehber öğretmen tercihlerinin incelenmesi*(yüksek lisans Tezi). YÖK Tez Merkezi veri tabanından erişildi(Tez No: 381511).

EK:

Öğretmen Görüşme Formu

Cinsiyet:

Yaş:

Mesleki Deneyim:

Görüşme Soruları

1) Medya dediğimde aklınıza neler geliyor?

2) Öğrencileriniz sıklıkla hangi medya araçlarını kullanıyor?

3) Öğrencilerinizin medyayı hangi amaçla kullandığını düşünüyorsunuz?

4) Medyanın öğrencilerinizin davranışlarına ve değer kazanımlarına etkisi hakkında ne düşünüyorsunuz? Olumlu ve olumsuz gözlemleriniz nedir?

5) Öğrencileriniz izledikleri dizi ve filmlerdeki karakterlerin ve olay örgülerinin kurgu veya gerçek ayrımını yapabilmekte midir?

6) Medyanın öğrencilerinizin model edinme davranışına yönelik olumlu-olumsuz etkisiyle ilgili gözlemleriniz nelerdir?

7) Öğrencilerinizin medyanın olumsuz etkilerinden korunması amacıyla, medyayı bilinçli kullanımlarına katkı sağlayıcı neler yapılabilir olduğunu düşünüyorsunuz?

ÖRGÜTSEL ÇEVİKLİK KAPSAMINDA LİDER ÖĞRETMENLER ARAŞTIRMALARINA İLİŞKİN SİSTEMATİK BİR DERLEME

A SYSTEMATIC REVIEW OF THE LITERATURE ON TEACHER LEADERS IN THE CONTEXT OF ORGANIZATIONAL AGILITY

Doç. Dr. Bülent AKKAYA
Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Ahmetli MYO, Büro Yöneitmi ve Yönetici Asistanlığı Bölümü, Manisa
ORCID NO: 0000-0003-1252-9334

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, örgütsel çeviklik ve öğretmen liderliğinin eğitim alanındaki kesişimini sistematik olarak analiz etmektir. İnceleme, örgütsel çeviklik, öğretmen liderliği, eğitim ve yönetim gibi anahtar kelimeler kullanılarak Web of Science veri tabanı aracılığıyla tespit edilen 1789 çalışmayı kapsamaktadır. Analiz, ağırlıklı olarak Eğitim Araştırmaları (904), Yönetim (342) ve İşletme (174) alanlarına odaklanıldığını ortaya koymaktadır. Özellikle 2022 yılı, Frost, David (10), Rushton, Gregory T. (9) ve Liu, Hefu (7) gibi üretken yazarlarla en yüksek yayın hacmine (198) sahip olmuştur. En çok atıf alan yazarlar arasında Tallon, Paul P (743), Mikalef, Patrick (708) ve Wei, Kwok Kee (589) bulunmaktadır. Lider öğretmenler (397 tekrar), örgütsel çeviklik (229 tekrar) ve çeviklik (105 tekrar) gibi anahtar terimler öne çıkmaktadır. Endeksleme analizi, Sosyal Bilimler Atıf Endeksi (SSCI) (754), Gelişen Kaynaklar Atıf Endeksi (ESCI) (622) ve Genişletilmiş Bilim Atıf Endeksi'ndeki (SCI-EXPANDED) (226) yayınların yaygınlığını vurgulamaktadır. Coğrafi olarak, Amerika Birleşik Devletleri (602), Çin (203) ve İngiltere (110) yayın çıktısında başı çekerken, Türkiye 37 yayınla 101 ülke arasında 13. sırada yer almaktadır.

Örgütsel çeviklik ve öğretmen liderliği, yenilikçiliği teşvik etmek ve eğitim kurumlarının uyumlu ve ileri görüşlü kalmasını sağlamak için çok önemli olarak öne çıkmaktadır. Sonuç olarak bu araştırma, geleceğin eğitim yöneticilerine özel bir kurumsal çeviklik yol haritası için zemin hazırlamayı amaçlamakta ve eğitim liderlerinin kurumlarında kurumsal çevikliğe öncelik verme zorunluluğunun altını çizmektedir.

Anahtar kelimeler: Örgütsel çeviklik, liderlik, eğitim, eğitim yönetimi, lider öğretmenler

ABSTRACT

The objective of this study is to systematically analyze the intersection of organizational agility and teacher leadership within the realm of education. The examination encompasses 1789 studies identified through the Web of Science database, utilizing keywords such as organizational agility, teacher leadership, education, and management. The analysis reveals a predominant focus on Education Educational Research (904), Management (342), and Business (174). Notably, the year 2022 saw the highest volume of publications (198), with prolific authors including Frost, David (10), Rushton, Gregory T. (9), and Liu, Hefu (7). Among the most cited authors are Tallon, Paul P (743), Mikalef, Patrick (708), and Wei, Kwok Kee (589). Key terms such as leader teachers (397 repetitions), organizational agility (229 repetitions), and agility (105 repetitions) emerge prominently. Analysis of indexing highlights the prevalence of publications in Social Sciences Citation Index (SSCI) (754), Emerging Sources Citation Index (ESCI) (622), and Science Citation Index Expanded (SCI-EXPANDED) (226). Geographically, the United States (602), China (203), and England (110) lead in publication output, with Turkey ranking 13th among 101 countries with 37 publications. Organizational agility and teacher

leadership stand out as pivotal for fostering innovation and ensuring educational institutions remain adaptive and forward-thinking. Consequently, this research seeks to lay the groundwork for an organizational agility roadmap tailored to future educational administrators, underlining the imperative for educational leaders to prioritize organizational agility within their institutions.

Keywords: Weaving Organizational agility, leadership, education, education management, teacher leaders

GİRİŞ

21. yüzyılda iş ve eğitim hayatında birçok değişim meydana gelmiştir. Özellikle de küresel çapta önemli değişiklikler meydana gelmiştir. Bundan dolayı, örgütlerin ve eğitim kurumların stratejik önceliklerini ve vizyonlarını yeniden değerlendirmeleri gerekmiştir (Gunasekaran (1999); Sharifi & Zhang, 2001). Günümüz iş ve eğitim dünyasında, bu küresel hız ve değişim döneminde ayakta kalmak ve rekabet avantajı sağlamak giderek daha karmaşık bir hale gelmektedir. Eğitim kurumları, belirsizliklerle dolu bir ortamda başarılı olabilmek için geleneksel eğitim modellerinden uzaklaşarak örgütsel olarak çevikliklerini artırmak zorundalar. Çeviklik, bir örgütün hızlı, esnek ve verimli bir şekilde değişime adapte olabilme yeteneğidir. Bu, hem iç hem de dış etkilerle başa çıkma kabiliyetini içerir. Örgütler, pazar koşulları, teknoloji trendleri, tüketici talepleri gibi faktörlerdeki ani değişikliklere hızlı bir şekilde tepki verebilmek için çevikliklerini artırmalıdırlar(Rabal Conesa ve diğerleri 2024). Çeviklik, örgütlerin sürekli olarak yenilik yapmasını, maliyetleri azaltmasını ve müşteri memnuniyetini artırmasını sağlar. Bundan dolayı çeviklik, örgütlerin rekabet avantajı elde etmelerine ve sürdürmelerine yardımcı olur. Hızlı değişimlere uyum sağlayarak, örgütler oluşan fırsatları daha iyi değerlendirebilir ve rakiplerinden önde olabilirler. Ayrıca, çevik örgütler, maliyetleri azaltabilir, verimliliği artırabilir ve müşteri memnuniyetini yükseltebilirler. Sonuç olarak, çeviklik, bir örgüt olan eğitim kurumlarının da uzun vadeli başarısını güvence altına alır.

Çeviklik ve çevik yöntemler, örgütlerin günümüz hızlı değişimlere ve belirsizliklere uyum sağlama ihtiyacının artması nedeniyle hem iş hem de eğitim dünyasında büyük ilgi görmüştür. Değişimin sürekli olduğu ve uyarlana bilirliğin kilit önem taşıdığı dinamik eğitim ortamında, öğretmen liderliği kavramı kurumsal çevikliği teşvik etmede çok önemli bir güç olarak ortaya çıkmaktadır. Okullar gelişen pedagojiler, teknolojik ilerlemeler ve değişen öğrenci ihtiyaçları arasında gezinirken, öğretmen liderlerin rolü giderek daha vazgeçilmez hale gelmektedir. Günümüzün hızlı dünyasında örgütsel çeviklik için çabalayan eğitim kurumlarında yenilik için katalizör olarak hizmet vermektedirler.

Bu sistematik derleme, çeviklik kavramını eğitim ve lider öğretmenler perspektifinde incelemeyi, çeşitli çevik yöntemleri keşfetmeyi ve bu alanda yapılan çalışmaların bir haritasını çıkarmayı amaçlamaktadır. Başlıca akademik veri tabanlarından biri olan WoS kullanılarak sistematik bir literatür taraması yapılmıştır. 2014-2023 yılları arasında yayınlanan ilgili araştırmalar baz alınarak yapılan bu çalışmada, " Örgütsel çeviklik, lider öğretmenler, eğitim ve yönetim " anahtar kelimeleri içermektedir.

YÖNTEM

Bu çalışmada, çeşitli veri tabanlarından elde edilen bilimsel verilerin işlenmesi ve haritalanması için bibliyometrik analiz yöntemleri (Donthu ve diğerleri, 2021) kullanılmıştır. Veriler VOSviewer yazılımı kullanılarak analiz edilmiş ve veri tabanı olarak Web of Science

kullanılmıştır. Örgütsel çeviklik, lider öğretmenler, eğitim ve yönetim anahtar kelimeleri kullanılarak yayınlanan toplam 1789 çalışmaya erişilmiştir. Veriler ortak yazar analizi, yazarların atıf analizi, anahtar sözcük analizi, indeks analizi, yıllara göre yayın analizi ve ülkelerin yayın analizi kullanılarak incelenmiştir.

BULGULAR

Ortak Yazar Analizi

Yazarların ortak yazarlık analizine göre, birbirleriyle iş birliği yapan ve bağlantılı olan yazarlar program aracılıyla tespit edildi. 3385 yazardan en az 2 yayın ve en az 1 atıf alan 464 temel alınarak ilişki ağ haritası oluşturulmuştur. Aralarında en yüksek bağlantı bulunan isimler arasında yapılan analize göre 464 birim, 206 küme, 896 bağlantı ve 36997 toplam güç bağlantısı görülmektedir. En çok yayın yapan yazarlar Frost, David (10), Rushton, Gregory T. (9) ve Liu, Hefu (7)dir. En güçlü ortak bağlantılı yazarlar ise Rushton, Gregory T. (26), Criswell, Brett A. (17) ve Liu, Hefu (14) toplam güç bağlantısı olduğu görülmektedir(Şekil 1).

Şekil 1. Yazarlar Arası İş Birliği Haritası

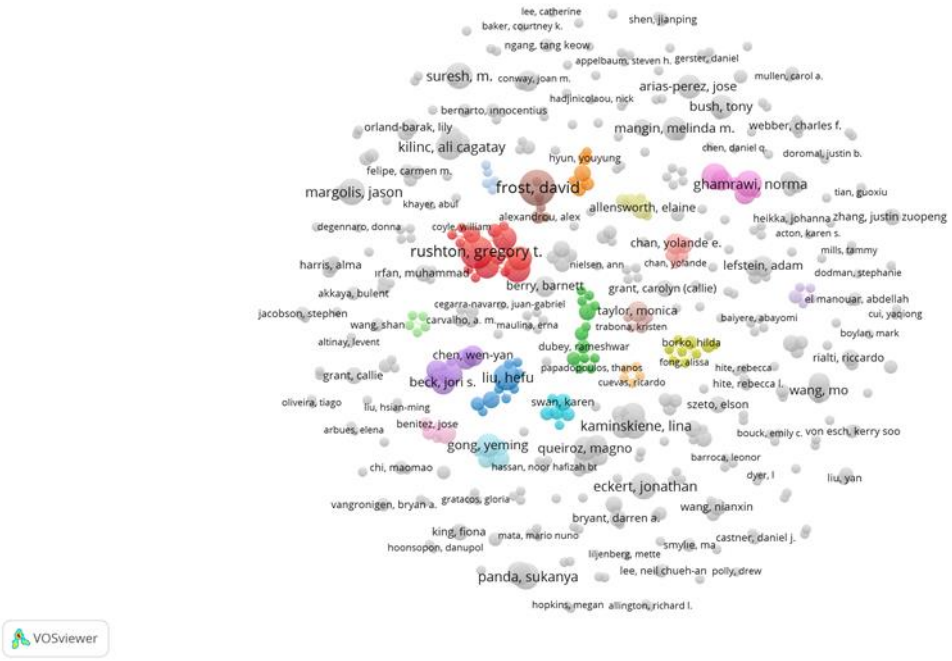

Yazarların Atıf Analizi

Yazarların atıf ağlarını tespit etmek üzere en az 2 yayın ve en az 2 atıf kriteri ile yazar atıf analizine dair ağ haritası çıkarılmıştır. Birbiriyle bağlantılı olduğu görülen 391 birim üzerinden yapılan analizde toplamda 18 küme, 3567 bağlantı ve toplam bağlantı gücü 5867 olarak tespit edilmiştir. En çok atıf alan yazarlar Tallon, Paul P (743), Mikalef, Patrick (708) ve Wei, Kwok Kee(589) olduğu görülmektedir.

Şekil 2. Yazarların Atıf Haritası

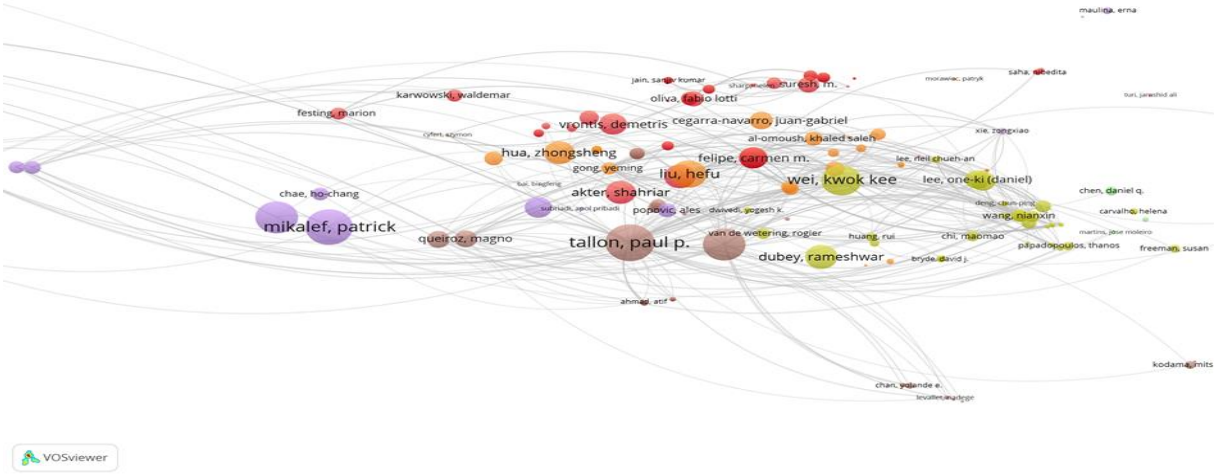

Anahtar Sözcük Analizi

En sık kullanılan anahtar sözcüklere bakıldığında ilgili yayınlarda kullanılan 3925 kelimenin 841 tanesi en az 2 kere tekrar edilmiştir. En sık kullanılan anahtar sözcüklere 397 tekrar ile lider öğretmenler 229 tekrar ile örgütsel çeviklik ve 105 tekrar ile çeviklik kelimesi yer almaktadır. En az 2 defa görülen ve aralarında ilişki bulunan 841 gözlem birimi ile yapılan analiz neticesinde toplam 40 küme, 4466 bağlantı ve 5938 toplam bağlantı gücü tespit edilmiştir.

Şekil 3. Anahtar Sözcük Haritası

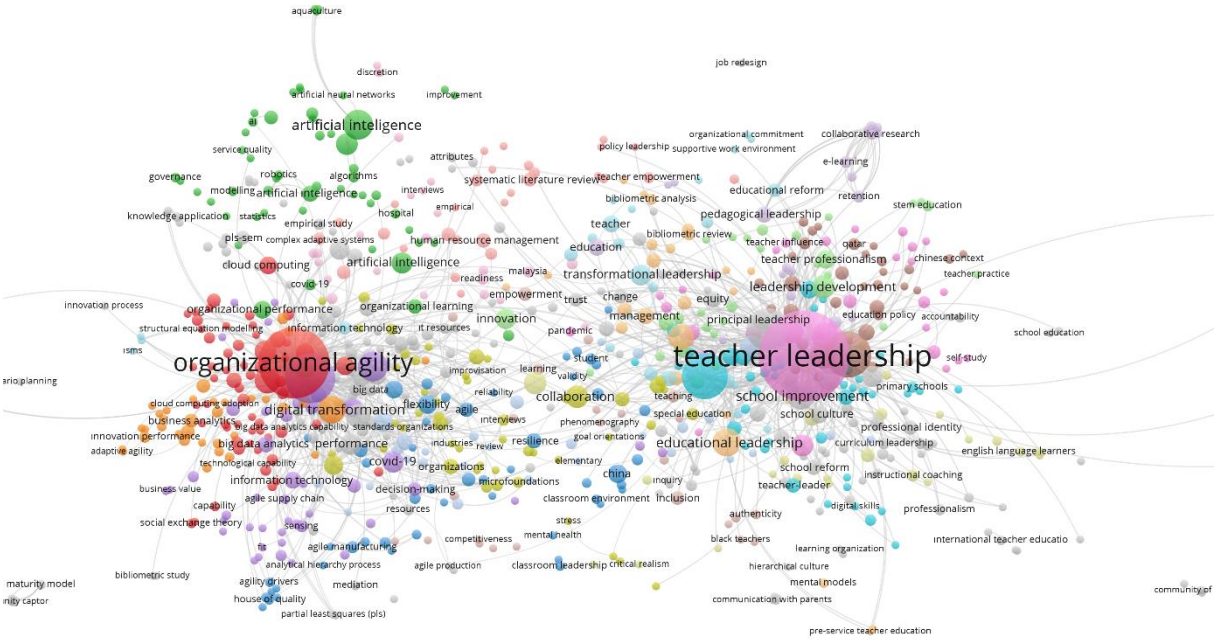

Ülkelerin Yayın ve Atıf Analizi

Şekil 4 ’te, yapılan araştırmalar sayısına göre en iyi ülkeleri göstermektedir. Yayınların ülkelerine göre incelendiğinde 101 ülke içinde en fazla yayın yapan ülkeler sırasıyla ABD (602 yayın 13868 atıf), Çin (203 yayın 2869 atıf) ve İngiltere (110 yayın 2785 atıf) olduğu sonucuna varılmıştır. Türkiye 101 ülke arasında 37 yayın ve 567 atıf ile 13 sırada yer almıştır.

Şekil 4. Ülke Yayın Sayısı

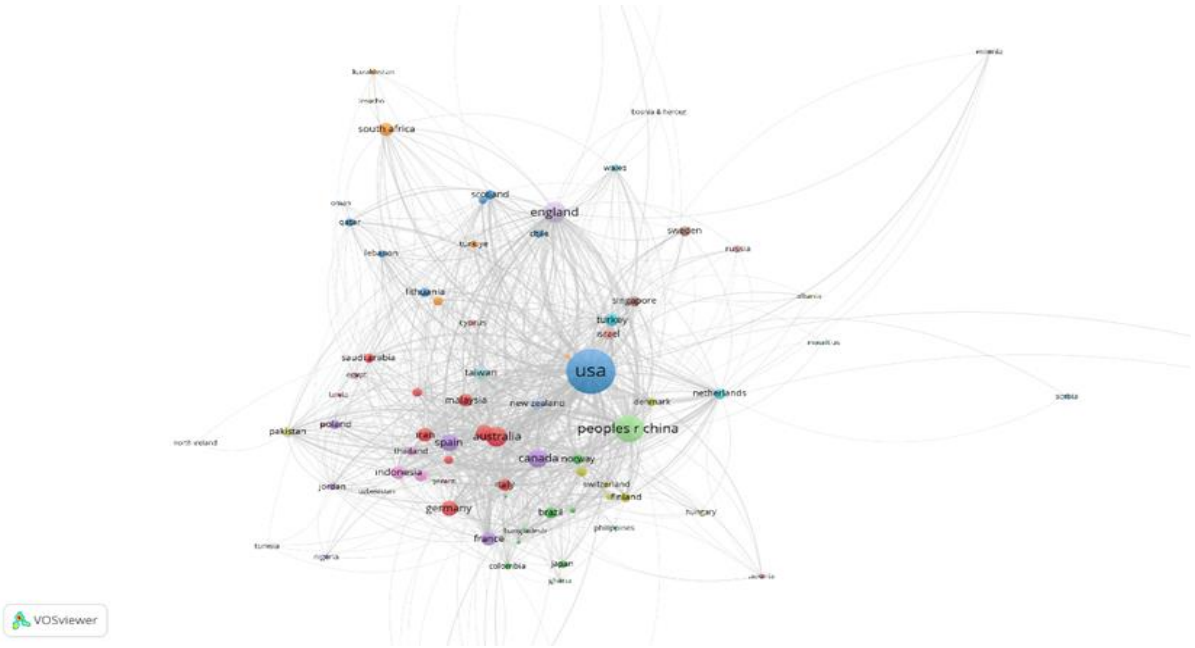

Yıllara Göre Yayın Analizi

Örgütsel çeviklik ve lider öğretmenler ile ilgili yayınlardaki artış eğilimi Şekil 6 'da gösterildiği gibi, sürekli artmıştır. Yıllara göre en fazla yayın yapılan yayınlara bakıldığında en fazla yayının yapıldığı yıl, 198 yayın ile 2022, 185 yayın ile 2023 ve 163 yayın ile 2021 yılları olduğu görülmektedir.

Şekil 6. Yıllara Göre Yapılan Yayın Sayısı

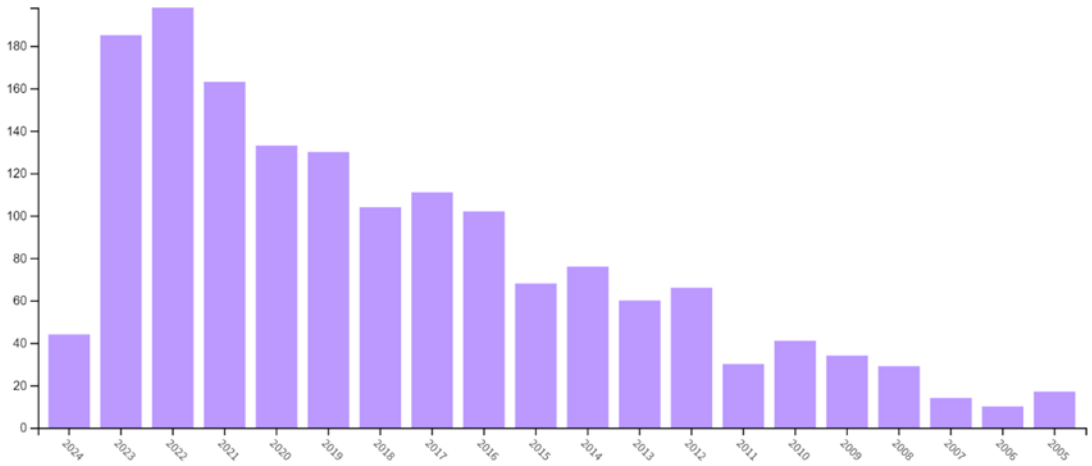

Web of Science endeks türüne bakıldığında 754 yayın Social Sciences Citation Index (SSCI), 622 yayın Emerging Sources Citation Index (ESCI) ve 226 yayın Science Citation Index Expanded (SCI-EXPANDED) veri tabanında endeklendiği görülmektedir(Şekil 7).

Şekil 7. Web of Science Endeks Türüne Göre Yayın Sayısı

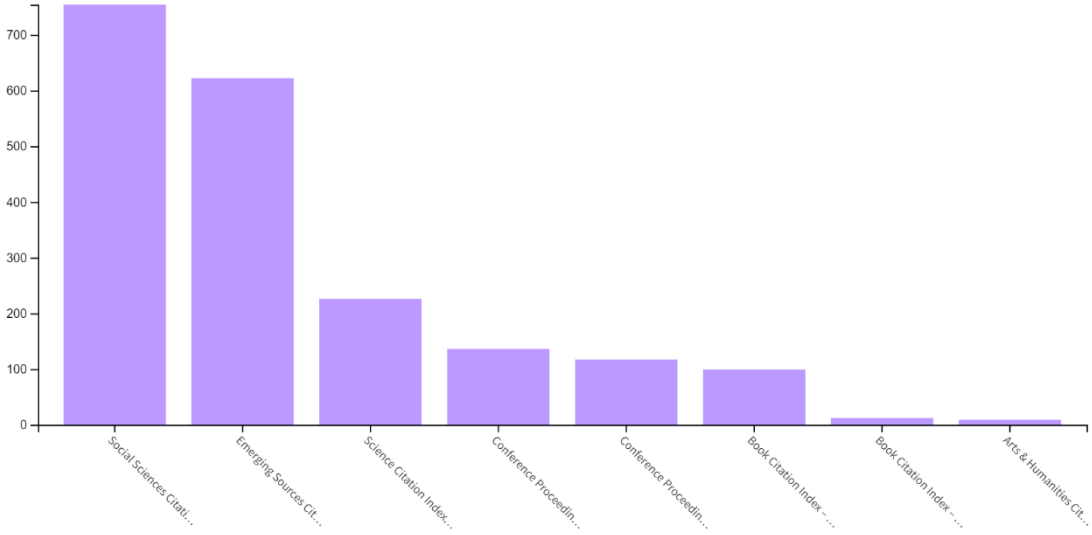

Araştırma Alanına Göre Yayın Analizi

Yayınların yapıldığı alana bakıldığında en çok yayın yapılan alanın eğitim araştırmaları (904) yönetim (342), işletme (174) olduğu görülmektedir.

Şekil 8. Yayınların Yapıldığı Alana Göre Sayısı

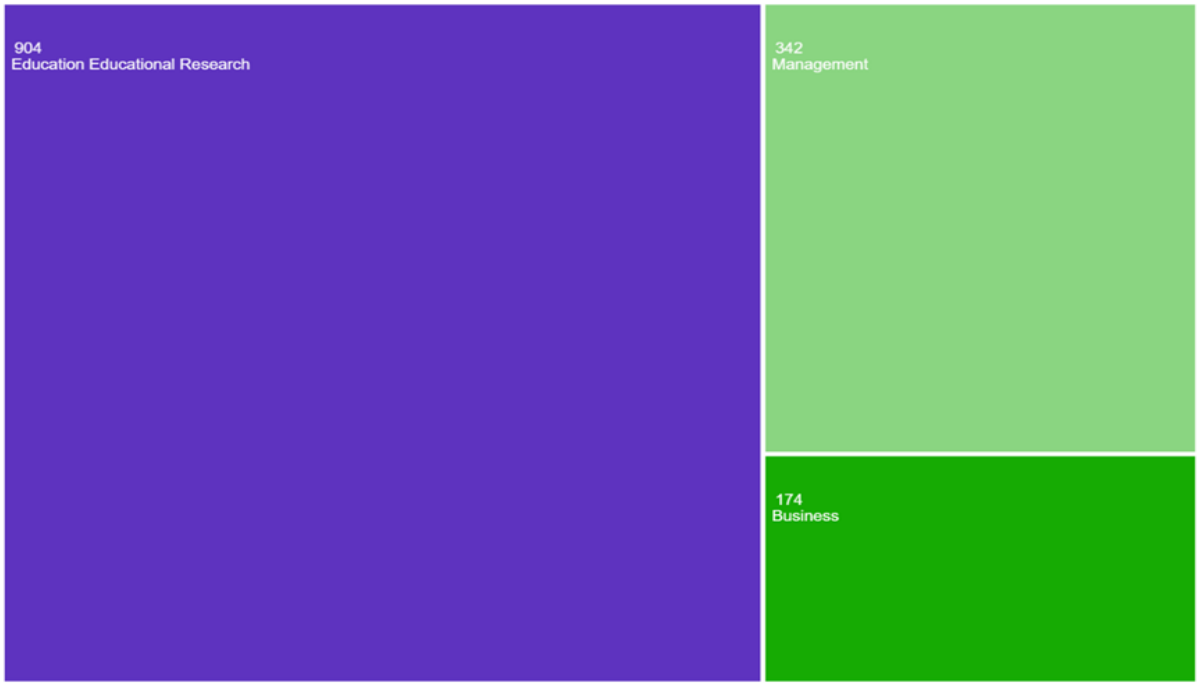

TARTIŞMA VE SONUÇ

Günümüzün öngörülemez ve rekabetçi dünyasında, örgütler geride kalmamak için farklı rekabetçi özelliklere sahip olmalıdır. Sürekli artan belirsizlik ve değişim ihtiyacı ile çeviklik, organizasyonun bel kemiği olarak kabul edilmiştir.(Motwani ve Katatria, 2024) Çeviklik, örgütlerin çalkantılı ortamlarda başarılı olmaları için çok önemli olan bu özelliklerden biridir(Çakmak, 2023). Günümüz eğitim ve iş dünyasında, değişim kaçınılmazdır ve gerek işletmelerin gerekse eğitim kurumların rekabet avantajı sağlamak için çevikliklerini artırmaları gerekmektedir. Çeviklik, işletmelerin hızlı ve etkili bir şekilde değişime uyum sağlama yeteneğini ifade eder. Bu, işletmelerin içinde bulundukları karmaşık ortamlarda başarılı olmalarını sağlar. Çeviklik sağlayan metotlar kullanarak, işletmeler rekabet avantajı elde edebilir ve uzun vadeli başarılarını güvence altına alabilirler. Çeviklik ve çevik yöntemler, kuruluşların günümüzün değişken ve belirsiz iş ortamında başarılı olmalarına yardımcı olmada çok önemli bir rol oynamaktadır(Motwani ve Katatria, 2024). Örgütler çevikliği benimseyerek rekabet güçlerini, inovasyon kabiliyetlerini ve genel performanslarını artırabilirler(Dubey ve diğerleri (2018); Mata ve diğerleri (2024).

Bu kapsamlı sistematik araştırma, son on yılda çevik, çeviklik ve çevik metotlar hakkında yapılan bilimsel çalışmaları ve bu çalışmalar ile oluşan eğilim ortaya konulmaya çalışılmıştır. Yapılan analizler sonucunda bu değişkenler hakkında yapılan araştırmaların sayısında sürekli olarak bir artış eğilimi olduğu görülmektedir. Özellikle pandemiden sonra bu artışın geçmiş yıllara oranla çok daha fazla olduğu görülmektedir. Bu durumun çevikliğin doğası ile ilgili olabileceği düşünülmektedir. Çünkü çevikliğin doğasında değişen durum ve şartlara göre örgütlerin kendilerini yenileyip adapta etmesi vardır(Chaanoon ve diğerleri (2023); Akkaya ve Mert (2022)

Bu çalışma, mevcut literatürün geliştirilmesine yardımcı olabilecek çeşitli teorik katkılarda bulunmaktadır. İlk olarak, uygulanabilir bir araştırma alanı olarak, çeviklik alanını kavramsal olarak inceleyen mevcut literatürün sistematik bir haritası oluşturulmuştur. Bu, gelecekteki araştırmacıların ilgili alanın mevcut durumunu anlamalarına yardımcı olacak ve araştırmalarını daha ileri düzeyde yürütmelerinde onlara yol gösterecektir. İkinci olarak, çalışma çeviklik alanını güçlendirmek için daha fazla araştırılabilecek potansiyel yolları ortaya koymaktadır.

Üçüncü olarak, özellikle çeviklik ve onunla ilişkili olan değişkenlerin ve faktörlerin incelenmesi açısından bilimsel araştırmaların teşvik edilmesine katkıda bulunmaktadır. Ayrıca, günümüzün yoğun rekabeti karşısında çevikliğin önemini vurgulamaktadır. Çünkü çeviklik eğilimi, örgütsel performansın artırılmasında önemli bir rol oynamaktadır(Nafei, (2016). Bu nedenle, akademik araştırmalar geleceğin araştırmacılarına yol göstermede çok önemli bir rol oynayacağı düşünülmektedir.

Sonuç olarak hızlı değişim ve belirsizlikle karakterize edilen bir çağda, 21. yüzyılda başarılı olmak isteyen eğitim kurumları için kurumsal çeviklik zorunludur. Öğretmen liderler, yenilikçiliği teşvik ederek, işbirliğini destekleyerek, değişimi savunarak, mentorluk ve destek sağlayarak ve esnekliği geliştirerek çevikliği teşvik etmede etkilidir. Eğitimde mükemmelliğin savunucuları ve dönüşümün temsilcileri olarak öğretmen liderler, duyarlı, esnek ve geleceğe hazır çevik eğitim kurumlarının şekillendirilmesinde çok önemli bir rol oynamaktadır.

Araştırmanın Kısıtları ve Öneriler

Bu sistematik çalışma araştırmacılara detaylı bir perspektif sunmasına rağmen bazı kısıtlamaları da bulunmaktadır. İlk olarak, eğitime, çevikliğe ve çevik metotlara geniş bir genel bakışla sınırlıdır. Gelecekteki çalışmalar sadece çeviklik, çevik eğitim yönetimi ve örgütsel çeviklik ile ilgili yapılmış araştırmalar ve bu değişkenlerin üzerindeki etkisini sahip başka değişkenler ilgili literatüre odaklanabilir. İkinci olarak, bu çalışmada kullanılan bibliyometrik yöntem, yazarlar, ülkeler ve anahtar kelimeleri gibi temel bir analiz yapılmıştır ve tam metin içerik analizi göz ardı edilmiştir. Gelecekteki araştırmalar, bu kısıtlamayı ele almak için tematik kümeleri spesifik olarak belirlerken daha kapsamlı bir analiz yapmak için büyük veri araçlarını kullanabilirler. Gelecekteki araştırmalar, mevcut araştırmaların ötesinde yeni yaklaşımları değiştirerek, geliştirerek ve keşfederek dinamik ve gelişen eğitim ve iş dünyasındaki bu kritik konuları ele almaya odaklanmalıdır. Bununla birlikte, çevikliğin başarılı bir şekilde benimsenmesi dikkatli bir planlama, kurumsal bağlılık ve sürekli öğrenme gerektirir. Çeviklik uygulamasının pratik zorluklarını ele almaya ve kurumsal başarı üzerindeki uzun vadeli etkilerini keşfetmeye odaklanmalıdır.

KAYNAKLAR

Akkaya, B., & Mert, G. (2022). Organizational agility, competitive capabilities, and the performance of health care organizations during the Covid-19 pandemic. *Central European Management Journal*, *30*(2), 2-25

Chaanoon, J., Rahmouni, A., & Alaoui, M. (2023). Organizational Change and Digital Transformation For Organizational Agility in Crisis Situations. *Journal of Performance Management*, *2*(1), 65-80.

Çakmak, Z. (2023). Adapting to Environmental Change: The Importance of Organizational Agility in the Business Landscape. *Florya Chronicles of Political Economy*, *9*(1), 42-53

Donthu, N., Kumar, S., Mukherjee, D., Pandey, N., & Lim, W. M. (2021). How to conduct a bibliometric analysis: An overview and guidelines. *Journal of business research*, *133*, 285-296.

Dubey, R., Altay, N., Gunasekaran, A., Blome, C., Papadopoulos, T., & Childe, S. J. (2018). Supply chain agility, adaptability and alignment: empirical evidence from the Indian auto components industry. *International Journal of Operations & Production Management*, *38*(1), 129-148.

Gunasekaran, A. (1999). Agile manufacturing: a framework for research and development. *International journal of production economics*, *62*(1-2), 87-105.

Mata, M. N., Moleiro Martins, J., & Inácio, P. L. (2024). Collaborative innovation, strategic agility, & absorptive capacity adoption in SMEs: the moderating effects of customer knowledge management capability. *Journal of Knowledge Management*

Motwani, J., & Katatria, A. (2024). Organization agility: a literature review and research agenda. *International Journal of Productivity and Performance Management*.)

Nafei, W. A. (2016). Organizational agility: The key to organizational success. International Journal of Business and Management, 11(5), 296-309

Rabal Conesa, J., Jiménez Jiménez, D., & Martínez Costa, M. (2024). Performing in green: towards eco-innovation through agility and customer involvement. *Journal of Organizational Change Management*

Sharifi, H., & Zhang, Z. (2001). Agile manufacturing in practice-Application of a methodology. International journal of operations & production management, 21(5/6), 772-794.

ERGENLERİN OLUMSUZ OTOMATİK DÜŞÜNCELERİ İLE SOSYAL KAYGI DÜZEYLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİ

THE RELATION BETWEEN ADOLESCENTS' NEGATIVE AUTOMATIC THOUGHTS AND SOCIAL ANXIETY LEVELS

Psk. Dan. Cansu Betül GÜLER
İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik Bölümü, Küçükçekmece, İstanbul
ORCID ID: https://orcid.org/0009-0008-0061-8149

Prof. Dr. Mustafa Yüksel Erdoğdu
İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik Bölümü, Küçükçekmece, İstanbul
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0001-6403-5630

ÖZET

Bu araştırmanın amacı ergenlerin olumsuz otomatik düşünceleri ile sosyal kaygı düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesidir. Araştırmanın verileri 15 ile 20 yaş aralığında 209'u kadın, 108'i erkek olmak üzere 317 kişiden elde edilmiştir. Araştırmada Olumsuz Otomatik Düşünceler Ölçeği ile Ergenler İçin Sosyal Kaygı Ölçeği kullanılmıştır. Araştırmada alınan puanların normallik testi sonucunda; Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA), t Testi, Korelasyon, bağımlı değişken ve bağımsız değişken arasındaki etkinin yordanması için de regresyon analizi kullanılmıştır. Araştırmanın sonuçlarına bakıldığında ergenlerin olumsuz otomatik düşünceleri ile sosyal kaygı düzeyleri arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki bulunulmuştur. Olumsuz otomatik düşünceler alt ölçeklerinin sosyal kaygıyı yordama gücüne bakıldığında yalnızlık ve izolasyon alt boyutunun pozitif yönde anlamlı bir yordama gücü olduğu gözlemlenmiş ve sosyal kaygı varyansının %18'ni açıkladığı sonuçlarına ulaşılmıştır. Bu bilgiler etkisinde elde edilen bulgular sonuç kısmında tartışılarak açıklanmış ve önerilerde bulunulmuştur

Anahtar Kelimeler: Olumsuz Otomatik Düşünceler, Sosyal Kaygı, İlişki

ABSTRACT

The purpose of this study is to examine the relationship between adolescents' negative automatic thoughts and social anxiety levels. The data of the research from 317 people, 209 women and 108 men, between the ages of 15 and 20. The Negative Automatic Thoughts Scale and the Social Anxiety Scale for Adolescents were used in the study. As a result of the normality test of the scores obtained in the research; One-Way Analysis of Variance (ANOVA), t Test, Correlation, regression analysis were also used to predict the effect between the dependent variable and the independent variable. Considering the results of the research, a positive and significant relationship was found between adolescents' negative automatic thoughts and social anxiety levels. When the predictive power of the negative automatic thoughts subscales on social anxiety was examined, it was observed that the loneliness and isolation subscale had a significant positive predictive power and it was concluded that it explained 18% of the variance of social anxiety. The findings obtained under the influence of this information were discussed and explained in the conclusion section and suggestions were made.

Keywords: Negative Automatic Thoughts, Social Anxiety, Adolescents.

GİRİŞ

Sosyal kaygı, etraftaki insanlar tarafından olumsuz değerlendirme korkusuyla ilişkili (Marisson, 2013), daha çok 11 yaşında başlayan (Stein, 2008), sosyal standartların ve belirlenen sosyal rollerin beklentisiyle bağlantılı olabilen (Hofmann, 2010), sosyal alanlara girmekten korkma ve bu alanlara girebilecek durumlardan kaçınma olarak kendini gösteren (Schinner,2015), genellikle birileri tarafından incelenme kaygısıyla özdeşleşen içeriğinde zayıf, aptal, işe yaramaz, sıkıcı gibi olumsuz yargıların yer aldığı (Leweke, 2017) bir duygudur.

Sosyal kaygının ergenlerde görülmesinin sebeplerine; ergenlik sürecinde kendi kimlikleri oluşturmaya başlamalarıyla birlikte başlayan yetersizlik, özgüven, sorumluluk alabilme, kendine yetebilme gibi kavramlarda problem yaşamaları ve bu etkenlerle birlikte çocukken yaşadıkları aile ortamı ve sosyal çevre faktörü örnek verilebilir (Arslan ve ark., 2022). Sosyal kaygı, kişinin toplum içinde konuşmaktan çekinme, söylemek istediklerini söyleyememe, yemek yerken çekinme ve küçük düşeceğini düşünme gibi kendini gösterebilir ve kişinin toplum önünde olmaktan kaçınmasına sebep olabilir (Çağlar, Dinçyürek ve Arslan, 2012).

Sosyal kaygının ilişkili olabileceği duygu ve davranış bozuklukları ile ilgili birçok araştırma mevcuttur. Kraaimaat, Vanryckeghem ve Van Dam-Baggen'in (2002) yaptığı çalışmada kekemeliği olan kişilerin toplum içinde kaygı düzeylerinin arttığı gözlenmiştir. Brook ve Willoughby'in (2015) yaptığı araştırma olumlu sosyal bağların akademik başarıyı arttırdığı ve bununla birlikte sosyal kaygıyı azalttığını göstermiştir. Stopa ve Clark'ın (2000) yaptığı araştırmada kişilerin belirsiz sosyal durumları olumsuz değerlendirme düzeylerinin arttıkça sosyal kaygının da arttığını göstermiştir.

Yapılan araştırmalara bakıldığında ergenlerdeki sosyal kaygı düzeyinin belirleyici faktörleri hem çevre hem yetiştikleri aile hem de gösterdikleri akademik başarılarının etkisiyle yaşadıkları sosyal olayları değerlendirme şekilleridir. Sosyal olayların olumsuz değerlendirilmesi sonucu sosyal kaygının arttığı araştırmalarda görülmüştür. Bu olumsuz değerlendirmenin sebepleri kişide otomatik olarak oluşan düşünceler olduğu düşünülebilir. Bu araştırmada sosyal kaygı üzerinde etkisi olduğu düşünülen olumsuz otomatik düşünceler incelenmiştir.

Olumsuz otomatik düşünceler, kişinin şimdi yaşadığı veya gelecekle ilgili aklına gelen (Flouri ve Panourgia, 2014), duygusal bozukluklara sebep olan (Kumari ve Blackburn, 1992) kendiliğinden oluşan otomatik olarak anında kişinin aklında açığa çıkan (Yıldız, 2017) çoğunlukla düzensiz ve yaşanan olayla ilişkili (Kwon ve Oei, 1992) düşünceleridir. Bireyin gelecek ve dünya için çoğunlukla olumsuz değerlendirmeye sebep olan (Serin ve Aysan, 2021) olayları yaşarken veya akla geldiğinde olumlu olmayan duyguları beraberinde getiren (Demez ve Başgül, 2016) kişinin zihnindeki düşüncelerin akışını açığa çıkaran hiçbir çaba olmaksızın birdenbire otaya gelen bir yönlendirme gerekmeksizin oluşan imgesel olarak da kendini gösteren düşünceler (Türkçapar, 2015) olarak da tanımlanır.

Tüm bu tanımlara bakarak özetleyecek olursak olumsuz otomatik düşünceler kişinin aklına engellenemez bir şekilde gelen, duruma bağlı olarak değişebilen gelecek veya bireyin kendisi ile ilgili aniden gelişen uğraş gerektirmeyen bir hatırlatıcıya ihtiyaç duymadan açığa çıkan düşünceleri olarak tanımlayabiliriz.

Olumsuz otomatik düşünceleri ortaya çıkaran farklı sebepler olabilir. Bunlar içinde en temel olanlarından birkaçı şöyle sıralanabilir; kişinin anne ve babasının kişiye olan yaklaşımları kişiyle olan etkileşimleri, kişinin akranlarıyla ve çevresiyle olan ilişkileri, mizaç özellikleri, inanç sistemi, gelecekle ilgi sahip olduğu düşünceleridir (Türkçapar, 2008). Olumsuz otomatik düşüncelerden kaynaklana bireyin özgüveninde düşüş, işe başlamadan yapamayacak olduğunu düşünme, yaşadığı olumsuzlara farklı çözümler üretememe gibi hem kişinin hayatını hem de

akademik başarısını etkileyen davranış ve duygu bozuklukları meydana gelebilir (Duran ve ark., 2017).

Olumsuz otomatik düşüncelerin sebep olabileceği duygu ve davranış bozuklukları ile ilgili birçok araştırma mevcuttur. Pirbaglou ve arkadaşlarının (2013) yaptığı araştırmada olumsuz otomatik düşüncelerin ve kaygı duyarlılığının kaygı belirtileri arasındaki ilişki olduğunu göstermiştir. Ayhan ve Budak'ın (2021) yaptığı araştırmada depresyon tanısı alan hastalarda olumsuz otomatik düşüncelerin yüksek, farkındalıklarının da düşük olduğu sonucuna varılmıştır. Budak, Özdemir ve Yıldırım'ın (2020) yaptığı araştırmada şizofreni hastalarında olumsuz otomatik düşüncelerin artmasıyla umut düzeylerinin düştüğü görülmüştür. Flouri ve Panourgia (2012) ergenler üzerinde yaptığı araştırmada ergenlerdeki yaşam streslerinde artışlarını olumsuz otomatik düşüncelerin de etkilediği görülmüş ve bunun ergenlerde duygusal ve davranışsal problemlere sebep olabileceği ortaya konulmuştur.

Olumsuz otomatik düşüncelerin sosyal kaygı ile bir ilişkisi bulunduğu takdirde sosyal kaygıyı en az düzeye indirmek için olumsuz otomatik düşünceleri fazla olan ergenlerin belirlenmesi ve bu anlamda yapılacak psikolojik destek hizmetleri ile olumsuz otomatik düşüncelerin ortamdan kaldırılması ve bununla birlikte toplumda kendini açıklayabilen, rahatça olduğu gibi davranabilen gençlerin yetiştirilmesinde bu çalışmanın özel bir önemi olduğu söylenebilir. Olumsuz otomatik düşünceleri yüksek olan grupların demografik değişkenlerle ortaya konulması ve bununla birlikte sosyal kaygısı olan bireyler cinsiyetlerine, yaşlarına, kendilerine tanımlama biçimlerine ve yeni bir deneyimde bulunurken nasıl rahat hissettiklerine göre risk grubundaki kişilerin belirlenmesi gerekli önlemlerin alınıp destek olunması konusunda önemli katkılar sağlayacaktır. Bununla birlikte olumsuz otomatik düşünceler ve sosyal kaygı arasında olumlu ilişki bulunduğunda bu çalışmanın bulgularının eğitimcilere, psikolojik danışmanlara, araştırmacılara, anne ve babalara önemli katkılar sağlanması beklenmektedir.

Bu araştırma aşağıda belirtilen soruları cevaplamayı amaçlamaktadır:

1. Ergenlerin sosyal kaygı ve alt boyutları (yeni durumlardan sosyal kaçınma ve huzursuzluk duyma) ile olumsuz otomatik düşünceler ve alt boyutları (kişisel uyumsuzluk ve değişme isteği alt boyutu ve yalnızlık izolasyon alt boyut) puanları arasında pozitif bir ilişki var mıdır?
2. Ergenlerin sosyal kaygı puanları cinsiyet, yaş, kendilerini nasıl tanımladıkları, yeni bir şey deneyimlerken nasıl rahat ettikleri gibi değişkenler ile anlamlı bir farklılık göstermiş midir?
3. Ergenlerin olumsuz otomatik düşünce puanları cinsiyet, yaş, kendilerini nasıl tanımladıkları, yeni bir şey deneyimlerken nasıl rahat ettikleri gibi değişkenler ile anlamlı bir farklılık göstermiş midir?

YÖNTEM

Bu araştırma ergenlerin olumsuz otomatik düşünceler ile sosyal kaygı düzeyleri arasındaki ilişkiyi ortaya koymak amacıyla yapılmıştır. Bu nedenle bu araştırma ilişkisel (korelasyonel) tarama modelinde gerçekleştirilmiştir.

Katılımcılar

Araştırmanın katılımcıları 15-20 yaş aralığındaki ergenlerden oluşmuş olup ölçekler çevrim içi anket olarak uygulanmıştır. Araştırmanın verileri 209'u (%65,93) kadın, 108'i (%34,07) erkek olmak üzere 317 kişiden elde edilmiştir. Katılımcıların 68'i (%21,45) 15-16 yaşında, 191'i (%60,25) 17-18 yaşında, 58'i (%18,29) 19-20 yaşındadır. Katılımcıların 28'i (%8,83) tek

çocuk, 147'si (%46,37) 2 kardeş, 94'ü (%39,65) 3 kardeş, 48'i (%15,14) 4 ve üzeri kardeştir. Katılımcıların 27'si (%8,51) tek çocuk, 114'ü (%35,96) ilk çocuk, 65'i (%20,50) ortanca, 111'i (%35,01) son çocuktur. Katılımcıların aile tiplerine bakıldığında 269'u (%84,85) çekirdek aile, 21'i (%6,62) geniş aile, 27'si (%8,51) parçalanmış aile tipine sahiptir. Katılımcıların yeni bir şey deneyimlerken nasıl daha rahat olduklarına bakıldığında 150'si (%47,31) yanımda birisi olduğunda, 61'i (%19,24) yalnız olduğunda rahat olduğunu, 106'sı da (%33,43) rahatlığının birisi olup olmamasına bağlı olduğunu söylemişlerdir. Katılımcıların kendilerini tanımlama durumlarına bakıldığında 200'ü (%63,09) iyimser, 117'si (%36,90) karamsardır.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada bilgi almak ve katılımcıların demografik bilgilerini belirlemek amacıyla araştırmacı tarafından "Demografik Bilgi Formu" hazırlanmıştır. Demografik Bilgi Formunda öğrencilerin; yaşı, cinsiyeti, kardeş sayısı, kardeş sırası, aile tipleri, yeni bir şey deneyimlerken nasıl rahat hissettikleri, kendilerini nasıl tanımladıklarına yer verilmiştir.

Olumsuz Otomatik Düşünceler Ölçeği: Araştırmada kullanılan Olumsuz Otomatik Düşünceler Ölçeği Hollon ve Kendall (1980) tarafından oluşturulmuş, Türkçeye uyarlama çalışması Aydın ve Aydın (1990) tarafından yapılmıştır. Ölçek 30 maddeden oluşan 5'li likert tipinde hazırlanmış bir ölçme aracıdır. Ölçeğin tamamı için bulunan Cronbach's Alpha değeri .95 olarak belirlenmiştir (Aydın ve Aydın, 1990).

Bu araştırma için Olumsuz Otomatik Düşünceler Ölçeği puanları ve alt ölçek puanlarının Cronbach Alfa değerleri Olumsuz Otomatik Düşünceler ,97, Kişisel Uyumsuzluk ve Değişme İsteği Alt Ölçeği 0,1, Yalnızlık ve İzolasyon Alt Ölçeği ,78 olarak bulunmuştur.

Sosyal Kaygı Ölçeği: Araştırmada kullanılan Sosyal Kaygı Ölçeği Inderbitzen ve Walters (2000) tarafından oluşturulmuştur. Ölçek 22 maddeden oluşan 5'li likert tipinde hazırlanmış bir ölçme aracıdır. Ölçeğin tamamı için bulunan Cronbach Alfa değeri ,88 dir. Alt ölçeklerin Cronbach Alfa değeri ise sırasıyla Olumsuz Değerlendirme Korkusu ,85, Genel Durumlardan Sosyal Kaçınma ve Huzursuzluk Duyma ,68, Yeni Durumlardan Sosyal Kaçınma ve Huzursuzluk Duyma ,67 olarak hesaplanmıştır. Ölçeğin faktör analizine bakıldığında toplam varyansın %48'ni gösteren 3 faktör bulunmuştur (Aydın ve Sütçü, 2007).

Bu araştırma için Sosyal Kaygı Ölçeği ve alt ölçeklerinin puanlarının Cronbach Alfa değeri Sosyal Kaygı 0,90, Yeni Durumlardan Sosyal Kaçınma ve Huzursuzluk Duyma ,81 olarak bulunmuştur.

İşlem Süreci

Uygulama süreci 9-22 Kasım 2023 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Uygulama yapılabilmesi için gerekli izinler alınmış olup uygulama aşamasında ölçekler araştırmacı tarafından uygulanmıştır. Her uygulamadan önce ölçeklerin ve demografik bilgi formunun nasıl uygulanacağı açıklanmış, araştırmanın konusu ve gizliliği hakkında öğrencilere bilgi verilmiş. Öğrencilerin yaklaşık olarak 10-15 dakika arasında cevapladıkları gözlemlenmiştir. İşlem sürecinde farklı bir problem gözlenmemiştir.

Verilerin Analizinde Kullanılan İstatistiksel Yöntemler

Araştırmada elde edilen bulguların istatistiksel analizlerini yapmak için SPSS 18 programı kullanılmıştır. Olumsuz Otomatik Düşünceler Ölçeği toplam puanları ve alt boyutlarından elde edilen toplam puanların normallik testi yapılmış basıklık değeri -,541 ile ,273 arasında, çarpıklık değeri ,650 ile ,137 arasında bulunmuştur. Sosyal Kaygı Ölçeği toplam puanları ve alt boyutlarından elde edilen toplam puanların normallik testi yapılmış, basıklık değeri -,329 ile ,273 arasında, çarpıklık değeri ,535 ile ,137 arasında bulunmuştur. Değerler +2 ile -2 arasında çıktığı için puanların normal dağılım gösterdikleri kabul edilmiştir (Aydemir ve ark., 2012). Bu

nedenle ikiden fazla grup ortalamalarından elde edilen değerlerin anlamlılığını test etmek için ise Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA); ikili ortalamalar arasında bulunan farkın anlamlılığı için ilişkisiz t Testi kullanılmıştır. Olumsuz Otomatik Düşünceler Ölçeği ve Sosyal Kaygı Ölçeğinden elde edilen puanlar arasındaki ilişki Pearson Momentler Çarpımı Korelasyon katsayısı kullanılarak elde edilmiştir. Bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkenlerin üzerindeki etkisini test etmek için ise çoklu regresyon analizinden faydalanılmıştır.

Bulgular

Olumsuz Otomatik Düşünceler ve Sosyal Kaygı Ölçeklerinden alınan puanların betimsel istatistiklerinin sonuçları Tablo 1' de gösterilmiştir.

Tablo 1. Olumsuz Otomatik Düşünceler ve Sosyal Kaygı Ölçek Puanlarının Betimsel İstatistikleri

N:317

Ölçekler	Minimum	Maksimum	Ortalama	Standart S.
Otomatik D.	30,00	149,00	72,27	29,83
Sosyal Kaygı	23,00	82,00	47,23	13,11
Yeni D. SK	6,00	28,00	14,86	4,91
Kişi Uyumsuzluk ve D.i	3,00	15,00	8,43	3,14
Yalnızlık İ.	4,00	20,00	9,96	4,07

Tablo 1' bakıldığında Olumsuz Otomatik Düşünceler Ölçeğinden alınan puanların aritmetik ortalaması 72,27, standart sapması 29,83 olarak hesaplanmış; Sosyal Kaygı Ölçeğinden alınan puanların aritmetik ortalaması 47,23 standart sapması 13,11; Yeni Durumlara Karşı Sosyal Kaygı Ölçeğinden alınan puanların aritmetik ortalaması 14,86 standart sapması 4,91; Kişisel Uyumsuzluk ve Değişme İstekleri Ölçeğinden alınan puanların aritmetik ortalaması 8,43 standart sapması 3,14; Yalnızlık ve İzolasyon Ölçeğinden alınan puanların aritmetik ortalaması 9,96 standart sapması 4,07 olarak hesaplanmıştır.

Katılımcıların Olumsuz Otomatik Düşünceler ve Sosyal Kaygı Ölçek puanlarının arasındaki ilişki sonuçları Tablo 2' de gösterilmiştir.

Değişkenler	1	2	3	4	5
1.Olumsuz Otomatik Düşünceler	-				

2.Sosyal Kaygı	,451**	-			
3.Yeni Durumlarda Sosyal Kaygı.	,333**	,880**	-		
4.Kişisel Uyumsuzluk ve Değişme İsteği	,859**	,376**	,288**	-	
5.Yalnızlık İzolasyon	,917**	,419**	,302**	,784**	-

Tablo 2. Olumsuz Otomatik Düşünceler Ölçeği, Olumsuz Otomatik Düşünceler Ölçeği alt boyutları, Sosyal Kaygı Ölçeği, Sosyal Kaygı Ölçeği

**p<.01

Sosyal Kaygı Ölçeği ile Olumsuz Otomatik Düşünceler Ölçek puanları arasındaki ilişkiyi bulmak için yapılan Korelasyon analizi sonucunda pozitif anlamlı bir ilişki saptanmıştır (r=,451, p<.01). Öğrencilerin Olumsuz Otomatik Düşünce Ölçek puanları arttıkça Sosyal Kaygı Ölçek puanları da artmaktadır.

Sosyal Kaygı alt ölçeği Yeni Durumlarda Sosyal Kaygı Ölçek puanları arasındaki ilişkiyi bulmak için yapılan Korelasyon analizi pozitif anlamlı bir ilişki saptanmıştır (r=,333, p<.01). Öğrencilerin Olumsuz Otomatik Düşünce Ölçek puanları arttıkça Yeni Durumlarda Sosyal Kaygı Ölçek puanları da artmaktadır.

Bununla birlikte Olumsuz Otomatik Düşünceler Ölçeğinin alt boyutları olan Kişisel Uyumsuzluk ve Değişme İsteği Ölçeği (r=,376, p<.01) ve Yalnızlık, İzolasyon Düzeyleri Ölçeği (r=,419, p<.01) de Sosyal Kaygı Ölçeğiyle arasında pozitif anlamlı ilişki saptanmıştır.

Olumsuz Otomatik Düşünceler Ölçeği ve alt boyutları ile *Sosyal Kaygı Ölçeği ve alt boyutları* puanlarının ikili değişkenlere göre yapılan t testi sonuçları Tablo 3'de gösterilmiştir.

Tablo 3. Olumsuz Otomatik Düşünceler Ölçeği ve Alt Boyutları ile Sosyal Kaygı Ölçeği ve Alt Boyutlarından Elde Edilen Puanların İkili Değişkenlere Göre T Testi Sonuçları

Değişkenler	**Cinsiyet / Kendini T.**	**N**	**X±S**	**Sd**	**t**	**P**
Sosyal Kaygı	Kadın	209	48,77±13,60	315	2,95	,003
	Erkek	108	44,24±11,59			
	İyimser	200	45,25±11,95	315	-3,58	,001
	Karamsar	117	50,61±14,31			
	Kadın	209	73,81±29,12	315	1,28	,200
	Erkek	108	69,27±31,06			

Olumsuz Otomatik Düşünce	İyimser Karamsar	200 117	62,93±24,32 88,23±31,64	315	-7,97	,001
Yeni Durumlarda Sosyal Kaygı Huzursuzluk	Kadın Erkek	209 108	15,53±4,97 13,58±4,53	315	3,40	,001
	İyimser Karamsar	200 117	14,12±4,45 16,13±5,40	315	-3,58	,001
Kişisel Uyumsuzluk ve Değişme İsteği	Kadın Erkek	209 108	8,58±3,06 8,14±3,29	315	1,16	,244
	İyimser Karamsar	200 117	7,56±2,87 9,92±3,04	315	-6,89	,001
Yalnızlık İzolasyon	Kadın Erkek	209 108	10,07±3,91 9,75±4,39	315	0,67	,500
	İyimser Karamsar	200 117	8,68±3,97 11,78±4,97	315	-8,04	,001

Katılımcıların Sosyal Kaygı Ölçeği puanlarına bakıldığında cinsiyete göre anlamlı farklılık göstermektedir [t(315)=2,95, p<.05]. Kadın öğrencilerin sosyal kaygı düzeyleri ($\bar{X}$=48,77) erkek öğrencilerin sosyal kaygı düzeylerine göre ($\bar{X}$=44,24) daha yüksektir. Olumsuz Otomatik Düşünceler Ölçeği puanları cinsiyete göre anlamlı farklılık göstermemektedir [t(315)=1,28, p>.05]. Öğrencilerin Sosyal Kaygı alt ölçeği Yeni Durumlarda Sosyal Kaygı ve Huzursuzluk Ölçeği cinsiyete göre anlamlı farklılık göstermektedir [t(315)=3,40, p<.05]. Kadın öğrencilerin yeni durumlarda sosyal kaygı ve huzursuzluk düzeyleri ($\bar{X}$=15,53) erkek öğrencilerin yeni durumlarda sosyal kaygı ve huzursuzluk düzeylerine göre ($\bar{X}$=13,58) daha yüksektir. Öğrencilerin Olumsuz Otomatik Düşünce alt ölçeği Kişisel Uyumsuzluk ve Değişme İsteği Ölçeği cinsiyete göre anlamlı farklılık göstermemiştir [t(315)=1,16, p>.05]. Öğrencilerin Olumsuz Otomatik Düşünce alt ölçeği Yalnızlık ve İzolasyon Ölçeği cinsiyete göre anlamlı farklılık gözlemlenmemektedir [t(315)=0,67 p>.05].

Sosyal Kaygı Ölçeği puanlarına bakıldığında katılımcıların kendini tanımlamalarına göre anlamlı farklılık göstermektedir [t(315)=-3,58, p<.05]. Kendini karamsar olarak tanımlayan öğrencilerin sosyal kaygı düzeyleri ($\bar{X}$=50,61) kendini iyimser olarak tanımlayan öğrencilerin sosyal kaygı düzeylerine göre ($\bar{X}$=45,25) yüksektir. Olumsuz Otomatik Düşünceler Ölçeği puanları öğrencilerin kendini tanımlamalarına göre anlamlı farklılık göstermektedir [t(315)=-7,97, p<.05]. Kendini karamsar olarak tanımlayan öğrencilerin olumsuz otomatik düşünceleri ($\bar{X}$=88,23) kendini iyimser olarak tanımlayan öğrencilerin olumsuz otomatik düşüncelerine göre ($\bar{X}$=62,93) yüksektir. Katılımcıların Sosyal Kaygı alt ölçeği Yeni Durumlarda Sosyal Kaygı ve Huzursuzluk Ölçeği kendini tanımlamalarına göre anlamlı farklılık göstermektedir [t(315)=-3,58, p<.05]. Kendini karamsar olarak tanımlayan öğrencilerin yeni durumlara karşı sosyal kaygı düzeyleri ($\bar{X}$=16,13) kendini iyimser olarak tanımlayan öğrencilerin yeni durumlara karşı sosyal kaygı düzeylerine göre ($\bar{X}$=14,12) yüksektir. Katılımcıların Olumsuz Otomatik Düşünce alt ölçeği Kişisel Uyumsuzluk ve Değişme İsteği Ölçeği kendini tanımlamalarına göre anlamlı farklılık göstermiştir [t(315)=-6,89, p<.05]. Kendini karamsar olarak tanımlayan öğrencilerin kişisel uyumsuzluk ve değişme isteği ($\bar{X}$=9,92) kendini iyimser olarak tanımlayan öğrencilerin kişisel uyumsuzluk ve değişme isteğine göre ($\bar{X}$=7,56) yüksektir. Katılımcıların Olumsuz Otomatik Düşünce alt ölçeği Yalnızlık ve İzolasyon Ölçeği kendilerini tanımlamalarına göre anlamlı farklılık gözlemlenmektedir [t(315)=-8,04, p<.05]. Kendini karamsar olarak tanımlayan öğrencilerin yalnızlık ve izolasyon düzeyi ($\bar{X}$=11,78) kendini iyimser olarak tanımlayan yalnızlık ve izolasyon düzeyine göre ($\bar{X}$=8,68) yüksektir.

Katılımcıların Olumsuz Otomatik Düşünceler Ölçeği ve alt boyutları ile Sosyal Kaygı Ölçeği ve alt boyutlarından elde edilen puanların ikiden fazla değişkenin aralarındaki farkların

DEĞ.	Gruplar	N	X±S	VK	KT	sd.	KO	f	P
Yaş	15-16	68	69,89±28,94	**GA**	1243,538	2	621,769	,697	,499
	17-18	191	73,87±29,96	**Gİ**	279975,130	314	891,641		
	19-20	58	69,75±30,55	**T**	281218,669	316			
Yeni Deneyimler	Biri ol. Yalnız. Önemli değil.	150	74,45±30,24	**GA**	3726,969	2	1863,484	2,109	,123
		61	75,27±32,58	**Gİ**	277491,700	314	883,732		
		106	67,45±27,16	**T**	281218,669	316			

anlamlılığını test etmek için yapılan Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) sonuçları Tablo 4 ve Tablo 5 ‘de gösterilmiştir.

Tablo. 4 Katılımcıların Olumsuz Otomatik Düşünce Ölçeği puanlarının ikiden fazla değişken ortalamalarına göre Tek Yönlü Varyans Analizi Anova Sonuçları

Öğrencilerin Olumsuz Otomatik Ölçek puanlarının ortalamalarına bakıldığında yaş durumunda anlamlı bir farklılık göstermemektedir [f(2-314)= ,697, p>.05].

Öğrencilerin Olumsuz Otomatik Ölçek puanlarının ortalamalarına bakıldığında yeni bir şey

DEĞ.	Gruplar	N	X±S	VK	KT	sd.	KO	f	P
Yaş	15-16	68	47,45±13,26	**GA**	112,093	2	56,046	,324	,723
	17-18	191	46,80±13,17	**Gİ**	54252,097	314	172,777		
	19-20	58	48,36±12,88	**T**	54364,189	316			
Yeni Deneyimler	Biri ol. Yalnız. Önemli değil.	150	49,44±13,84	**GA**	4831,603	2	2415,801	15,314	<,001
		61	51,22±12,40	**Gİ**	49532,587	314	157,747		
		106	41,80±10,57	**T**	54364,189	316			

deneyimlerken rahat etme durumları anlamlı bir farklılık göstermemektedir [f(2-314)= 2,109, p>.05].

Tablo. 5 Katılımcıların Sosyal Kaygı Ölçeği puanlarının ikiden fazla değişken ortalamalarına göre Tek Yönlü Varyans Analizi Anova Sonuçları

Öğrencilerin Sosyal Kaygı Ölçek puanlarının ortalamalarına bakıldığında yaş durumunda anlamlı bir farklılık göstermemektedir [f(2-314)= ,324 , p>.05].

Öğrencilerin Sosyal Kaygı Ölçek puanlarının ortalamalarına bakıldığında yeni bir şey deneyimlerken rahat etme durumları anlamlı bir farklılık göstermektedir [f(2-314)= 15,314 ,

p565<.05]. Öğrencilerin Sosyal Kaygı Ölçek puanları sırasıyla yalnızken daha rahat olanlar ($\bar{X}$=51,22), yanında birisi olduğunda daha rahat olanlar ($\bar{X}$=49,44), yalnız ya da biriyle olması önemli olmayanlar ($\bar{X}$=41,80) şeklinde sıralanmaktadır. Hangi gruplar arasında farklılığın anlamlı olduğu Scheffe testi kullanılarak test edilmiş yalnız olup olmamam benim için önemli değildir diyenlerin sosyal kaygı düzeyleri yanımda birisi olduğunda rahatlarım diyenlerden ve yalnız olduğumda daha rahatım diyenlere göre daha anlamlı farklılık göstermektedir. Yalnız olduğumda daha rahatım diyenlerin sosyal kaygı düzeyleri ise yalnız olup olmamam benim için önemli değildir diyenlere göre anlamlı farklılık gösterirken yalnız olduğumda daha rahatım diyenlere anlamlı farklılık göstermemiştir.

Tablo 6. Olumsuz Otomatik Düşünce alt ölçeklerinin Sosyal Kaygı üzerindeki etkisinin Yordanmasına İlişkin Çoklu Regresyon Analizi

Değişken	B	S.H.	ß	T	p	İkili r	Kısmı r
Sabit	32,56	1,950		16,698	<,001		
Kişisel Uyumsuzluk Değişme İ.	,512	,342	,123	1,496	,136	,076	,084
Yalnızlık İ.	1,038	,264	,323	3,925	<,001	200	,216
R=0,42 R²=0,18 F(2-314)= 34,796 P=.001							

Olumsuz Otomatik Düşünceler alt ölçeği olan (Yalnızlık ve İzolasyon Ö., Kişisel Uyumsuzluk ve Değişme İsteği Ö.,) katılımcıların sosyal kaygıları ile anlamlı ilişkiler göstermektedir (R=0.42 R²=0.18, p<0.001). Adı geçen iki değişken ile birlikte sosyal kaygı varyansın sadece % 18'ni açıklamaktadır.

Standardize edilmiş regresyon katsayısına (ß) göre, yordayıcı değişkenlerin sosyal kaygı üzerindeki göreli önem sırası Yalnızlık ve İzolasyon Ö. ve Kişisel Uyumsuzluk Değişme İsteği Ö. şeklindedir. Regresyon katsayılarının anlamlılığına ilişkin t testi sonuçları incelendiğinde ise sadece Yalnızlık ve İzolasyonun sosyal kaygı üzerinde pozitif yönde önemli (anlamlı) bir yordayıcı olduğu görülmektedir.

SONUÇ VE TARTIŞMA

Bu araştırmanın amacı ergenlerdeki sosyal kaygı ile olumsuz otomatik düşünceler arasındaki ilişkiyi ortaya koymaktır. Araştırmada ulaşılan bulgular ve yorumları aşağıda açıklanmıştır.

Araştırma verilerine göre ergenlerde sosyal kaygı (yeni durumlardan sosyal kaçınma ve huzursuzluk duyma) ile olumsuz otomatik düşünceler (kişisel uyumsuzluk ve değişme isteği, yalnızlık izolasyon) arasında pozitif yönde ilişki olduğu gözlenmektedir. Sosyal kaygı ve olumsuz otomatik düşünce arasındaki ilişkiyi ortaya koymayı hedefleyen araştırma sonuçlarına bakıldığında Esbjorn, Falch, Walczak, Normann ve Breinholst (2020), olumsuz otomatik düşüncelerin sosyal kaygı semptomlarını doğrudan etkilediğini ortaya koymuş, Calvete, Orue

ve Hankin (2018) ergenlerin sosyal ortamlarda bulunduklarında zihinlerinde birçok kaygılı otomatik düşünce oluşturduğunu gözlemlemiştir.

Araştırma bulgularına göre kadınların sosyal kaygı düzeyleri erkeklere göre daha yüksek bulunmuştur. Asher ve Aderka'nın (2018), Aktan'ın (2018), Gürgan ve Demirel'in (2021), Arslan, Avra, Erbaş, Yüceoğlu ve Erdugan'ın (2023) yaptıkları çalışmalar incelendiğinde benzer bir durum görünmüş olup kadınlardaki sosyal kaygı düzeylerinin erkeklerin sosyal kaygı düzeylerinden yüksek olduğu gözlenmiştir. Yapılan araştırmalar ışığında toplumun beklentilerinin kadınlar ve erkekler arasında farklılaşması ve kadınlardaki çekingenlik ve utangaçlık gibi özelliklerin daha çok bulunmasının bu durumu açıklayabileceği düşünülmüştür.

Araştırma bulgularına bakıldığında olumsuz otomatik düşüncelerin kendini karamsar olarak tanımlayan kişilerde, kendini iyimser olarak tanımlayan kişilere göre daha fazla olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Kopala-Sibley ve Santor'un (2009) yaptığı araştırma sonuçları otomatik düşüncelerin, kişilerin özeleştirilerini tamamen etkilediğini açıklamaktadır. Olumsuz özeleştiriye sahip kişilerin kendilerini tanımlarken karamsar gibi kelimeler seçmesi beklenebilir.

Araştırma sonuçlarında sosyal kaygı ölçeği ve alt boyutlarının kendini karamsar olarak tanımlayan kişilerde, kendini iyimser olarak tanımlayan kişilere göre daha yüksek sosyal kaygı düzeyine sahip olduğu görülmüştür. Öztürk ve Ay'ın (2020) yaptığı araştırmada bilişsel çarpıtmalara sebep olan olumsuz otomatik düşüncelerin sosyal kaygıyı arttırdığı ortaya konmuştur. Kişinin karamsar olduğunu düşünmesi bu şekilde içe dönmüş kişilerde görülebilmektedir. Eğer kişilerin kendilerine olan bakış açılarında bir değişme olur ise otomatik düşünceleri ve sosyal kaygıları da azalacaktır.

Araştırma bulguları sosyal kaygı düzeyleri yeni bir şey deneyimlerken yalnız olmak isteyenler en yüksek olmak üzere, biri olduğunda rahat hissedenler ve her iki durumun da önemli olmaması olarak sıralanmaktadır. Gümüş'ün (2000) yaptığı araştırmada yalnızlık ile sosyal kaygının pozitif yönde anlamlı olduğu ortaya konmuştur. Kişinin yalnızlaştıkça özgüvenin düştüğü ve rahatsız olmaya başladığı bu sebeple de sosyal kaygısının arttığı düşünülebilir.

Okul rehber öğretmenleri, anne babalar sosyal kaygı konusunda bilinçlendirilmelidir. Özellikle ergenlikte kendini daha çok göstermeye başlayan sosyal kaygı kişinin kendine karşı olan olumsuz otomatik düşüncelerinden kaynaklanabilmektedir. Eğer ergenlerdeki bu kaygı durumu fark edilip olumsuz otomatik düşünceler yapılacak psiko-eğitimler ve terapilerle azaltılırsa kendini açıklayabilen daha özgür bir şekilde düşüncelerini ifade edebilen atılgan bireylerin yetişmesi sağlanabilir.

Araştırmanın sınırlılıkları araştırmanın Google Forms üzerinden yapılmasıyla öğrencilerin doğru yapıp yapmadığı anlaşılmamasıdır.

KAYNAKLAR

Aktan, E. (2018). Sosyal medya ve sosyal kaygı: sosyal medya kullanıcıları üzerine bir araştırma. *Selçuk İletişim*, 11(2), 35-53. https://doi.org/10.18094/josc.397272.

Arslan, K., Abra, D., Erbaş, D., Yüceloğlu, S., vd. (2023). Sosyal medya bağımlılığının sosyal kaygı üzerindeki etkisinin incelenmesi. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 12(1), 315-323. https://doi.org/10.37989/gumussagbil.1224362.

Arslan, Z., Emre, O., Varlıklıöz, K., Ulutaş Keskinkılıç, A., vd. (2022). Türkiye'de sosyal kaygı ve sosyal fobi ile ilgili yapılan lisansüstü tezlerin incelenmesi. *Scientific Educational Studies*, 6(2), 278-305. https://doi.org/10.31798/ses.1184319

Asher, M., Asnaani, A., & Aderka, I. M. (2017). Gender differences in social anxiety disorder: A review. *Clinical psychology review*, *56*, 1-12.

Aydemir, N., Aydemir, M., & Yezdan, B. O. Z. (2016). Lise öğrencilerinin epistemolojik inançları. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, *21*(4), 1305-1316.

Aydın, A. ve Tekinsav-Sütcü, S. (2007). Ergenler İçin Sosyal Kaygı Ölçeğinin (ESKÖ) geçerlilik ve güvenirliliğinin incelenmesi. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi, 14*(2), 79-89.

Aydın, G., & Aydın, O. (1990). Otomatik düşünceler ölçeğinin geçerlik ve güvenirliği. *Psikoloji dergisi*, *7*(24), 51-55.

Ayhan, MO ve Kavak Budak, F. (2021). Depresyon hastalarında farkındalık ile olumsuz otomatik düşünceler arasındaki ilişki. *Psikiyatrik Bakımda Perspektifler*, *57* (4), 1944-1949.

Beck, A. T. (Ed.). (1979). *Cognitive therapy of depression*. Guilford press.

Bilgiz Öztürk, Ş., & Ay, İ. (2020). Toplumsal cinsiyet algısı ve bilişsel çarpıtmaların sosyal kaygı üzerindeki yordayıcı etkisinin incelenmesi. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi* (2), 234-241.

Budak, FK, Yıldırım, T. ve Özdemir, A. (2021). Şizofreni hastalarında olumsuz otomatik düşüncelerin umuda etkisi. *Psikiyatrik Bakımda Perspektifler*, *57* (2), 936-940.

Calvete, E., Orue, I. ve Hankin, BL (2013). Ergenlerde erken dönem uyumsuz şemalar ve sosyal kaygı: Kaygılı otomatik düşüncelerin aracılık rolü. *Anksiyete Bozuklukları Dergisi*, *27* (3), 278-288.

Çağlar, M., Dinçyürek, S., & Arsan, N. (2012). Üniversite öğrencilerinin sosyal kaygılarının analizi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 43(43), 106-116.

Demez, D., Başgül, ŞS.. (2020). Ergenlerde Kendine Zarar Verme Davranışı ile Olumsuz Otomatik Düşünceler Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. J Cogn Behav Psychother Res, 9(3), 202-210. https://doi.org/10.5455/JCBPR.70204

Du, X., Luo, W., Shen, Y., Wei, D., Xie, P., Zhang, J., ... & Qiu, J. (2015). Brain structure associated with automatic thoughts predicted depression symptoms in healthy individuals. *Psychiatry Research: Neuroimaging*, *232*(3), 257-263.

Duran, S., Karadaş, A., & Kaynak, S. (2017). Hemşirelik öğrencilerinin olumsuz otomatik düşünceleri ve akademik başarıları arasındaki ilişki. *Kocaeli Tıp Dergisi*, *6*(2), 30-37.

Esbjørn, B., Falch, A., Walczak, M., Normann, N. ve Breinholst, S. (2021). Çocuklarda sosyal kaygı bozukluğu: Otomatik düşünceler, tekrarlayan olumsuz düşünme ve üstbilişlerin göreceli katkısının araştırılması. *Davranışsal ve Bilişsel Psikoterapi, 49* (2), 159-171. doi:10.1017/S1352465820000430

Flouri, E., & Panourgia, C. (2014). Negative automatic thoughts and emotional and behavioural problems in adolescence. *Child and Adolescent Mental Health*, *19*(1), 46-51.

Gürgan, U., & Demirel, N. (2021). Ergenlerin sosyal medya kullanımlarının sosyal ilişkilerine ve sosyal kaygı düzeylerine etkisi. Avrasya Sosyal ve *Ekonomi Araştırmaları Dergisi,* 8(3), 79-104.

Hofmann, SG, Anu Asnaani, MA ve Hinton, DE (2010). Sosyal kaygı ve sosyal kaygı bozukluğunun kültürel yönleri. *Depresyon ve anksiyete* , *27* (12), 1117-1127.

Hollon, S. D., & Kendall, P. C. (1980). Cognitive self-statements in depression: Development of an automatic thoughts questionnaire. *Cognitive therapy and research*, *4*, 383-395.

Inderbitzen-Nolan, H. M., & Walters, K. S. (2000). Social Anxiety Scale for Adolescents: Normative data and further evidence of construct validity. *Journal of Clinical Child Psychology*, *29*(3), 360-371.

Kopala-Sibley, DC ve Santor, DA (2009). Kişilik-olay-duygu ilişkisinde otomatik düşüncelerin aracılık rolü. *Bilişsel Davranış Terapisi*, *38* (3), 153-161.

Kraaimaat, FW, Vanryckeghem, M. ve Van Dam-Baggen, R. (2002). Kekemelik ve sosyal kaygı. *Akıcılık Bozuklukları Dergisi*, *27* (4), 319-331.

Kumari, N., & Blackburn, I. M. (1992). How specific are negative automatic thoughts to a depressed population? An exploratory study. *British journal of medical psychology*, *65*(2), 167-176.

Kwon, S. M., & Oei, T. P. (1992). Differential causal roles of dysfunctional attitudes and automatic thoughts in depression. *Cognitive therapy and research*, *16*, 309-328.

Leichsenring, F., & Leweke, F. (2017). Social anxiety disorder. *New England Journal of Medicine*, *376*(23), 2255-2264.

Morrison, A. S., & Heimberg, R. G. (2013). Social anxiety and social anxiety disorder. *Annual review of clinical psychology*, *9*, 249-274.

Pirbaglou, M., Cribbie, R., Irvine, J., Radhu, N., Vora, K. ve Ritvo, P. (2013). Mükemmeliyetçilik, kaygı ve depresif sıkıntı: Olumsuz otomatik düşünceler ve kaygı duyarlılığının aracılık rolüne dair kanıt. *Amerikan Koleji Sağlık Dergisi*, *61* (8), 477-483.

Stein, M. B., & Stein, D. J. (2008). Social anxiety disorder. *The Lancet*, *371*(9618), 1115-1125.

Stopa, L., & Clark, D. M. (2000). Social phobia and interpretation of social events. *Behaviour research and Therapy*, *38*(3), 273-283.

Schneier, F., & Goldmark, J. (2015). Social anxiety disorder. *Anxiety Disorders and Gender*, 49-67.

Schneier, F. R., Blanco, C., Antia, S. X., & Liebowitz, M. R. (2002). The social anxiety spectrum. *Psychiatric Clinics*, *25*(4), 757-774.

Şıngır, H., Ayvaz, A., & Tonga, B. (2021). Ergenlerde covid-19 süreci ve sosyal kaygı bozukluğu. *Uluslararası Güncel Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 7(1), 99-100.

Türkçapar, M. H. (2008). Bilişsel terapi: Temel ilkeler ve uygulama (3. Baskı). Ankara: HYB yayıncılık.

Türkçapar, M. H. (2015). Bilişsel Terapi. Ankara: HYB Yayıncılık.

Yıldız, M. (2017). Üniversite öğrencilerinde fonksiyonel olmayan tutumların ve olumsuz otomatik düşüncelerin depresyona etkisi. Ulusal Eğitim Akademisi Dergisi (UEAD), 1(1), 1-7.

İŞİTME ENGELLİ ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN BETONARME STATİK PROJE HAZIRLAMA SÜRECİNE YÖNELİK GÖRÜŞLERİ: UZAKTAN EĞİTİM VE YÜZ YÜZE EĞİTİM ARASINDAKİ KARŞILAŞTIRMALI ANALİZ

HEARING-IMPAIRED UNIVERSITY STUDENTS' VIEWS ON THE PROCESS OF PREPARING REINFORCED CONCRETE STATIC PROJECTS: A COMPARATIVE ANALYSIS BETWEEN DISTANCE EDUCATION AND FACE-TO-FACE INSTRUCTION

Dr. Öğr. Üyesi Çiğdem İSTEL
Anadolu Üniversitesi, Engelliler Entegre Yüksekokulu, Mimarlık ve Şehir Planlama Bölümü
Tepebaşı, Eskişehir
ORCID NO: 0000-0002-1721-5695

ÖZET

Bir binanın inşası için mimari, statik, elektrik ve mekanik gibi temel projelerin hazırlanması esastır. Betonarme Uygulama Projesi (BUP), binaların taşıyıcı sistem özelliklerini ve taşıyıcı sistemin inşa edilme detaylarını içeren, bilgisayar ortamında statik proje hazırlama sürecidir. Bu süreç, binanın taşıyıcı sistem özelliklerini anlamayı, teknik çizim kurallarını uygulamayı ve çizim programını etkin bir şekilde kullanmayı gerektirir. Ancak, işitme engelli öğrenciler için dil yetersizlikleri nedeniyle bu süreç zorlu olabilir. İşitme kaybı, bireylerin dil gelişiminde gecikmelere, sınırlı sözcük dağarcığına ve şema bilgisine sahip olmalarına yol açar. Bu durum da okuma anlama, yazma becerileri ve akademik başarılarında düşük performans göstermelerine sebep olabilir. İşitme kayıplı bireylerin karşılaşabileceği bu zorlukları en aza indirgemek için öğrenci ihtiyaçlarının belirlenmesi hayati önem taşır. İşitme engelli öğrencilerin ihtiyaçlarını belirlemek ve uygun destek sağlamak, başarılı bir eğitim sürecinin anahtarıdır. Araştırmada, Anadolu Üniversitesi Engelliler Entegre Yüksekokulu (EEYO) Mimarlık ve Şehir Planlama Bölümü'nde mesleki eğitimlerine devam eden işitme engelli üniversite öğrencileriyle Betonarme Uygulama Projesi dersi kapsamında uzaktan ve yüz yüze gerçekleştirilen betonarme statik proje hazırlama sürecine ilişkin öğrenci görüşlerinin belirlenerek analizi paylaşılacaktır. Çalışma, 2022-2023 eğitim ve öğretim yılı güz ve bahar dönemlerinde Anadolu Üniversitesi EEYO Mimarlık ve Şehir Planlama Bölümü'nde bu dersi alan sekiz işitme engelli öğrenciyle gerçekleştirilmiştir. Araştırma, nitel araştırma yöntemlerinden biri olan durum çalışması olarak tasarlanmış olup veriler ders planları, etkinlikler, ve yarı yapılandırılmış öğrenci görüşme formu kullanılarak toplanmıştır. Mimarlık ve Şehir Planlama Bölümü'nde Yapı Ressamlığı 2. Sınıf öğrencilerinin ders kapsamında çizim uygulamalarını geliştirmek amacıyla çeşitli etkinlikler gerçekleştirilmiştir. Öğrencilerin görüşleri bu süreçte iletişim, internet erişimi, teknik çizim, ödevlerin sık kontrol edilememesi ve dil yetersizlikleri nedeniyle anlama konularında sorunlar yaşadıklarını ortaya koymaktadır. Bulgular ışığında yüz yüze eğitim sürecinde görsel destekli adımlı çizim çalışmaları, alt yazılı ve anlatımlı video materyallerinin kullanımı, çeşitli çizim etkinliklerin planlanması ve uzaktan eğitim sürecinde bireysel geri bildirim sağlanmasının öğrenme sürecini daha etkili bir şekilde yönetmeye yardımcı olabileceği önerilmektedir. Bu çalışma, işitme kaybı yaşayan üniversite öğrencilerinin mesleki eğitimlerinde uygulamalı derslerin planlanması ve etkinliklerinin etkili

bir şekilde gerçekleştirilmesine odaklanmaktadır. Bu bağlamda, çağın gereksinimleri, bilgi çağı ve teknolojik gelişmeler ile değişen ve şekillenen yüz yüze ve uzaktan eğitim modellerine bir perspektif sunulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İşitme engelli gençler, Mesleki eğitim, Betonarme statik proje, Yüz yüze eğitim, Uzaktan eğitim

ABSTRACT

The preparation of fundamental projects such as architectural, structural, electrical, and mechanical is essential for the construction of a building. The Reinforced Concrete Application Project (RCAP) is the process of preparing static projects in a computer environment, which includes the characteristics of buildings' structural systems and the construction details of these systems. This process requires understanding the structural system characteristics of the building, applying technical drawing rules, and effectively using drawing software. However, this process can be challenging for hearing-impaired students due to language limitations. Hearing loss leads individuals to delays in language development, limited vocabulary, and schema knowledge, which can result in low performance in reading comprehension, writing skills, and academic achievements. It also limits individuals' educational performance, social interaction, and communication opportunities. Therefore, determining student needs is crucial to minimize the challenges faced by hearing-impaired individuals. The aim of the research is to determine the views of hearing-impaired university students continuing their vocational education in the Department of Architecture and Urban Planning at Anadolu University Integrated School for Disabled Students (EEYO) on the process of preparing reinforced concrete static projects conducted distance education and face-to-face within the scope of the Reinforced Concrete Application Project course. The study was conducted with eight hearing-impaired students who took this course in the fall and spring semesters of the 2022-2023 academic year at Anadolu University EEYO Department of Architecture and Urban Planning. The research was designed as a case study, one of the qualitative research methods, and the data were collected using lesson plans, activities, and semi-structured student interview forms. Various activities were carried out to support drawing practices within the scope of the course for second-year students of Building Draftsmanship in the Department of Architecture and Urban Planning. The students' views indicate that they experienced difficulties in communication, internet access, technical drawing, lack of frequent assignment checks, and understanding due to language limitations during this process. In light of the findings, it is recommended that visual-supported step-by-step drawing studies, the use of subtitled and narrated video materials, planning various drawing activities, and providing individual feedback during distance education can help manage the learning process more effectively. This study focuses on planning and implementing practical lessons effectively in vocational education for university students with hearing loss. In this context, a perspective is presented on face-to-face and remote education models that are shaped and changed by the requirements of the age, the information age, and technological developments.

Keywords: Hearing-impaired youth, Vocational education, Reinforced concrete static project, Face-to-face instruction, Distance education

GİRİŞ

Betonarme statik proje, bir yapının betonarme olarak tasarlanması ve inşa edilmesi için gerekli olan teknik çizimlerin hazırlanması sürecidir. Betonarme, beton ve çelik bir arada kullanılarak yapıların tasarlandığı ve inşa edildiği bir yapısal mühendislik tekniğidir. Betonarme staik projeler şu çizimleri içerir.

1. Temel planı yapının temel sisteminin çizildiği plandır. Temel planı, temel tipini, boyutlarını, kalınlıklarını, donatı detaylarını ve kesitlerini içerir.

2. Döşeme kalıp planlarında döşeme sisteminin kalınlıkları, boyutları, donatı detayları ve kesitlerini içeren çizimler yer alır.

3. Kolon aplikasyon planları tüm kolonların boyutları, içindeki donatı detayları ile birlikte ölçülendirilerek çizilir.

4. Kiriş detaylarında (açılımlarında) kiriş boyutları, içindeki donatılar ve kesit çizimleri yer alır.

5.Merdiven detaylarında iki doğrultuda alınan kesitler üzerinde içindeki donatılar boyutlandırılarak gösterilir (Koçak, 2021; İLBANK,2013; MEB,2011).

Betonarme statik proje çizim çalışmaları inşaat firmalarında inşaat mühendisleri ve teknik çizim elemanları (inşaat teknikeri, yapı ressamı) tarafından hazırlanır. Bu süreç, binanın taşıyıcı sistem özelliklerini anlamayı, teknik çizim kurallarını uygulamayı ve çizim programını etkin bir şekilde kullanmayı gerektirir. Bu çalışmalar işiten bireyler için kolay bir süreç olabiliyorken işitme engelli öğrenciler için dil yetersizlikleri nedeniyle gecikmeli ve zorlu olabilir. İşitme kaybı, bireylerin dil gelişiminde gecikmelere, sınırlı sözcük dağarcığına ve şema bilgisine sahip olmalarına yol açar. Öğrenme süreçleri; okuma, anlama ve yazma düzeylerinin ilköğretim düzeyinde olduğu çeşitli çalışmalarla belirlenen işitme engelli öğrenciler için dil yetersizlikleri nedeniyle oldukça zorlu olabilmektedir (Selvi, 2020; İstel vd., 2020; Karasu, 2019; Karasu, Uzuner ve Beral, 2018; Karasu, Girgin, Uzuner ve Kaya, 2016).

Işitme engelli bireyler yükseköğretime ulaştıklarında işiten akranları ile birlikte ya da Türkiye'de işitme engellilere mesleki eğitim veren ilk ve tek özel kurum olan Engelliler Entegre Yüksekokulu'nda (EEYO) eğitim alabilmektedirler. Engelliler Entegre Yüksekokulu'nda Grafik ve Seramik Sanatları Lisans programlarında, Bilgisayar Operatörlüğü ve Mimarlık ve Şehir Planlama Bölümlerinde mesleki eğitim verilmektedir. Mimarlık ve Şehir Planlama Bölümü Yapı Ressamlığı Programı, mühendisler ve mimarlar tarafından tasarlanmış olan inşaat ön projelerini, uygulama ve detay projelerini, inşaat teknolojisi ile ilgili edindiği teknik bilgileri de kullanarak, istenilen ölçülere göre güncel bilgisayar destekli programlarla çizebilen, maket ve modellemesini yapabilen nitelikli teknik çizim elemanı yetiştirmek amacıyla eğitim veren mesleki eğitim programıdır. Bu programda mimari ve yapı alanıyla ilgili çeşitli meslek dersleri sunulmaktadır. Bu derslerden birisi de statik proje hazırlama süreci olan Betonarme Uygulama

Projesi (BUP) I-II dersleridir. Bu araştırmada yükseköğrenim düzeyinde Mimarlık ve Şehir Planlama Bölümü Yapı Ressamlığı programında eğitim alan işitme kayıplı gençlerle yapılan Betonarme Uygulama Projesi (BUP) dersinin yüz yüze ve uzaktan eğitim süreci öğrenci görüşleri perspektifinde analiz edilmiştir.

Yüz yüze eğitimden uzaktan eğitime geçiş özellikle az planlama süresi ve sınırlı kaynaklarla yeterli imkânlara sahip olmayan okullar, öğrenciler ve dezavantajlı gruplar için zor bir süreç olmuştur (Tremmel vd., 2020). İşitme engelli bireyler de yüz yüze eğitim süreçlerinde dil ve iletişim, uygun eğitsel araç-gereçlerin ve ortamların bulunamaması, öğretmen yeterliliklerinin işitme engelli öğrencinin ihtiyaçlarına cevap verememesi gibi (Şılbır, 2016) çeşitli sorunlarla mücadele ederken uzaktan eğitime geçişle birlikte erişim, teknik alt yapı ve sistemlerin (yazılımlar, araç-gereçler vb.), ders materyallerinin erişilebilirliği, dönüt alamama, anlama ve anlaşılma gibi ek sıkıntıları yaşadıklarını gösteren çalışmalar bulunmaktadır (Dayı ve Basık, 2022; Kalaç, Telli ve Erönal, 2020).

Bu çalışmalardan birisinde, Karasu ve Kaya (2021) Anadolu Üniversitesi Engelliler Entegre Yüksekokulu'nda (EEYO) mesleki eğitim alan 48 işitme engelli üniversite öğrencileriyle COVID-19 sürecinde dil derslerinde uygulanan uzaktan eğitim sürecini betimlemişlerdir. Uzaktan eğitimin öğrencilerin sınırlı dil becerileri ve derslerin doğrudan öğretimle gerçekleştirilmesi nedeniyle etkililiğinin sınırlı olduğunu belirtmişlerdir. Uzaktan eğitim sürecinde karşılaşılan sorunları dil becerilerindeki sınırlılıklar, öğrenci ve öğretim elemanının teknoloji bilgisi ve kullanım becerilerindeki sınırlılıklar. internet erişimi, akademik ve salgın sürecine yönelik kaygılar olarak belirlemişlerdir. Dil yetersizlikleri nedeni ile etkileşimli eğitim ortamlarına ihtiyacı olan işitme engelli öğrencilerle uzaktan eğitim çalışmalarının zorunlu olmadıkça uygulanmamasına işaret etmişlerdir.

Korkmaz ve Turan (2024) görme, işitme ve fiziksel engeli bulunan ortaokul ve lise öğrencilerinin öğrenim gördükleri okullarda görevli okul yöneticilerinin Covid-19 salgın döneminde uzaktan eğitim sürecindeki deneyimlerini incelemişlerdir. Araştırmalarında uzaktan eğitimin engelli öğrenciler için çeşitli avantajlar sunmasının yanı sıra çeşitli zorluklar da barındırdığı, işitme engelli öğrenciler açısından uzaktan eğitimin dezavantajlarını işaret dilini ekranda kullanamamak, iletişim eksikliği nedeniyle dikkatlerini toparlayamamak olarak belirtmişlerdir. Engellilere yönelik uzaktan eğitim uygulamalarında, öğrenme sürecinin yüz yüze eğitimle desteklendiği karma öğretim modellerine dayalı öğretim tasarımların, engelli öğrencilerin uzaktan eğitim süreçlerinde kullanılması için, özel destek öğretim materyalleri hazırlanması, engelli öğrencilerin uzaktan eğitiminde muhtemel teknik eksikliklerin giderilmesi için, ihtiyacı olan öğrencilere bilgisayar ve internet erişim imkânı sunulmasını önermişlerdir.

Şeker (2022) açık ve uzaktan eğitimde öğrenim gören görme (16) ve işitme engelli öğrencilerin (9), açık ve uzaktan eğitim sisteminde öğrenci görüşlerini incelediği betimsel çalışmasında, en çok sorunların erişebilirlilik, alternatifli materyaller, sınavlardaki aksaklıklar, iletişim ve bireysel desteklerin yetersizliği olarak belirtmiştir.

Ünay, Erdem ve Çakıroğlu (2021) uzaktan eğitim sürecine ilişkin özel eğitim öğretmenlerinin görüşlerini inceledikleri çalışmalarında özel eğitim öğretmenlerinin uzaktan eğitimi tercih etmediklerini ortaya koymuşlardır. Bu bulguyu pek çok araştırma sonuçları da okuldaki öğrenmenin yerini tutmayacağını, birçok öğrencinin mücadele ettiğini ve olmaları gereken yerin gerisinde kaldıklarını belirterek desteklemektedir (Aljedaani, vd. 2022; Hobbs & Hawkins, 2020). Özel eğitim öğretmenlerinin karşılaştıkları en önemli sorunların öğrencilerin bireysel farklılıkları, materyal, donanım ve internete erişim ve yetersiz ebeveyn desteği olduğunu belitrtmişlerdir.

Çakın ve Akyavuz (2020) Covid-19 sürecinde yürütülen uzaktan eğitimde öğretmenlerin karşılaştıkları sorunları ve öğrencileri motive etme yöntemlerini belirlemek amacıyla gerçekleştirdikleri çalışmalarında öğrencilere ücretsiz internet erişimi, velileri bilinçlendirici çalışmalar yapılmasını ve öğrencileri motive etme yöntemlerinin yaygınlaştırılmasını önermişlerdir.

Alsadoon ve Turkestanı (2020) çalışmalarında eğitmenlerin sağır ve ağır işiten öğrenciler için sanal sınıf oturumlarını yürütürken karşılaştıkları engelleri belirlemeyi amaçlamıştır. Veriler, COVID-19 salgını sırasında sağır veya işitme güçlüğü çeken öğrencilere uzaktan eğitim araçlarını kullanarak ders veren 11 öğretim görevlisinden toplanmıştır. Zaman, teknik sorunlar ve simultane çeviri eksikliği, bu öğrenci grubunun öğrenme ihtiyaçlarını karşılamak için aşılması gereken engeller olarak belirlemişlerdir. İşitme engelli veya işitme güçlüğü çeken öğrenciler için görsel tekniklerin ve araçların, sağır öğrencilerin dersleri takip etmelerine yardımcı olabileceğini, soru sorarken yazılı etkinlikler kullanma, , öğretim materyallerini önceden gönderme, posta ve watsap kullanma gibi diğer iletişim yolarını da önermişlerdir.

Atış ve Doğaner (2022) çalışmalarında, Türkiye ve Romanya'da görev yapan 17 öğretmenden yarı yapılandırılmış görüşme formları aracılığı ile topladıkları verilerin analiz sonuçları; uzaktan öğretim araçlarının zorunluluktan ziyade çağın gerekliliği olarak görüldüğü ancak birtakım alt yapı eksikliklerin bulunduğu, dijital materyallerin motivasyonu arttırdığı, uzaktan ölçme değerlendirme uygulamalarının öğrencilerde strese neden olduğu bulgularına ulaşılmıştır. Araştırmada matematik derslerinin öğrencilerin engel gruplarına uygun şekilde planlanması, hazırlanacak ders materyallerinin işitme engellilere uygun olacak şekilde işaret dili ve alt yazı destekli olarak hazırlanmasına işaret etmişlerdir.

İşitme engellilerin uzaktan eğitim süreçlerine ilişkin araştırmalar incelendiğinde, yapılan çalışmaların genel engel gruplarına ve uzaktan eğitim sürecinde öğretmen görüşlerine odaklandığı dikkat çekmektedir. Mesleki eğitimde işitme engelli gençlerin süreçte karşılaşabileceklerii zorlukları aşabilmek için öğrenci ihtiyaçlarının belirlenmesi, uygun eğitim ortamlarının ve destek hizmetlerin sağlanması gereklidir ve önemlidir (İstel vd.,2020; Kaya, Girgin ve Uzuner,2013; Sezgin,2009). Bu amaçla yapılan çalışmada EEYO'da Yapı ressamlığı programı 2. Sınıf öğrencilerinin güz döneminde yüz yüze, bahar döneminde uzaktan eğitim aldığı BUP dersinin uygulanmasına yönelik görüşleri alınarak karşılaştırmalı analiz edilmiştir. Araştırma soruları 1) Yüz yüze eğitim ve uzaktan eğitim süreci nasıl gerçekleşmiştir? 2)

Öğrencilerin BUP dersinin yüz yüze ve uzaktan eğitim süreçlerine ilişkin görüşleri nelerdir? başlıklarında aktarılacaktır.

YÖNTEM

Araştırma Deseni

Bu araştırmada, nitel araştırma desenlerinden biri olan durum çalışması kullanılmıştır. Durum çalışmaları bir veya birden fazla durumun ve grubun gerçek yaşamda belirli bir süre sistemli olarak derinlemesine incelenerek betimlenmesidir (Creswell, 2016).

Çalışma Grubu

Araştırma Anadolu Üniversitesi EEYO'da Mimarlık ve Şehir Planlama 2. Sınıf öğrencileri (8) ile 2022-2023 güz ve bahar dönemlerinde BUP I-II dersinde gerçekleştirilmiştir. Öğrenciler çok ileri derecede sensönarial işitme kayıplıdır. Öğrencilerden dördü koklear implantlı olup sözlü iletişim kurabilmektedir. Diğer dört öğrenci kulak arkası cihaz kullanmakta yazılı ve işaret dili ile iletişim sağlamaktadır.

Veri toplama Araçları ve Analizi

Araştırma kapsamında veriler haftalık ders planları, mergen sistemindeki canlı dersler, öğrenci proje çalışmaları ve öğrenci görüşme formları ile toplanmıştır. Araştırmadan önce öğrencilerden çalışmaya gönüllü olarak katıldıklarına dair yazılı izin alınmıştır. Öğrencilere dört açık uçlu soru yöneltilmiştir. Veriler içerik analizi ile temalar belirlenerek yorumlanmıştır (Yıldırım ve Şimşek, 2013).

BULGULAR

BUP dersi yüz yüze ve uzaktan nasıl gerçekleşmiştir?

2022-2023 öğretim yılı güz döneminde BUP I dersi yüz yüze, BUP II dersi uzaktan eğitim şeklinde gerçekleşmiştir. Öğrenciler güz döneminde dubleks bir konutun, bahar döneminde de çok daireli bir apartman binasının statik projesini hazırlamışlardır. Yüz yüze eğitimler, sınıf ortamında akıllı tahtaya çizim programı yansıtılarak öğretim elemanının adım adım model olduğu ve öğrencilerle birlikte çizdiği ortak bir proje çizimi üzerinde gerçekleşmiştir. Tüm eğitim ortamlarında model olma yeni bir öğrenme biçimi veya öğrencilere görevleri öğreterek daha kolay anlamalarını sağlayan bir köprüdür (Haston, 2007; Rexhepi, 2021).Ayrıca her öğrenciye farklı bir bina planı verilerek özel projeleri üzerinde bağımsız olarak öğrendiklerini tekrar etme imkânı sağlanmıştır.

Uzaktan yapılan bahar döneminde öğrencileri bir üst seviyeye taşımak için çok daireli bir apartman projesi üzerinde çalışılmıştır. Mergen öğrenme sisteminde canlı dersler aracılığıyla gerçekleştirilen eğitimde öğretim elemanı çizim konusunu görsellerle açıkladıktan sonra çizim programında nasıl çizileceğini adım adım uygulayarak anlatımını yapmıştır. Öğrenciler canlı derslerde öğretim elemanını izlemişlerdir. Canlı dersler öğrencilerin anlamadıkları noktaları tekrar izleyebilmeleri için kayıt altına alınmıştır. Her hafta 3'er saatlik 11 canlı ders yapılmıştır. Canlı ders kayıtlarının dışında öğrencilerin anlamadıkları konuları izleyebilmeleri için Mergen

sistemine konularla ilgili alt yazılı çizim videoları eklenmiştir. Öğrencilere o haftanın çizimi ödev olarak verilmiştir. Mergen sistemindeki haftalık ders döngüsü öğrenci çizimlerinin kontrol edilmesi ve geribildiri verilmesi ile başlanıp yeni konunun autocad programında öğretim elemanının çizimi anlatımı şeklinde gerçekleşmiştir (Görsel 1).

Görsel 1. BUP Dersinin Yüz yüze ve Uzaktan İşlenişi

Yüzyüze (BUP I Güz Dönemi)

Dubleks konut

- **Ortak proje (sınıf ortamında model olunarak birlikte çizim)**
- **Özel proje (Öğrencilerin bireysel proje çizimi)**

Uzaktan (BUP II Bahar Dönemi)

Çok daireli apartman

- **Ortak proje (mergende öğretim elemanının model olarak proje çizimi)**
- **Özel proje (Öğrencilerin bireysel proje çizimi)**

Görsel 2'de öğrencilerle birlikte sınıf ortamında (güz dönemi) çizilen dubleks bir konutun mimari kat planı, kolon aplikasyon planı, döşeme kalıp planı, temel planı çizimleri sunulmuştur.

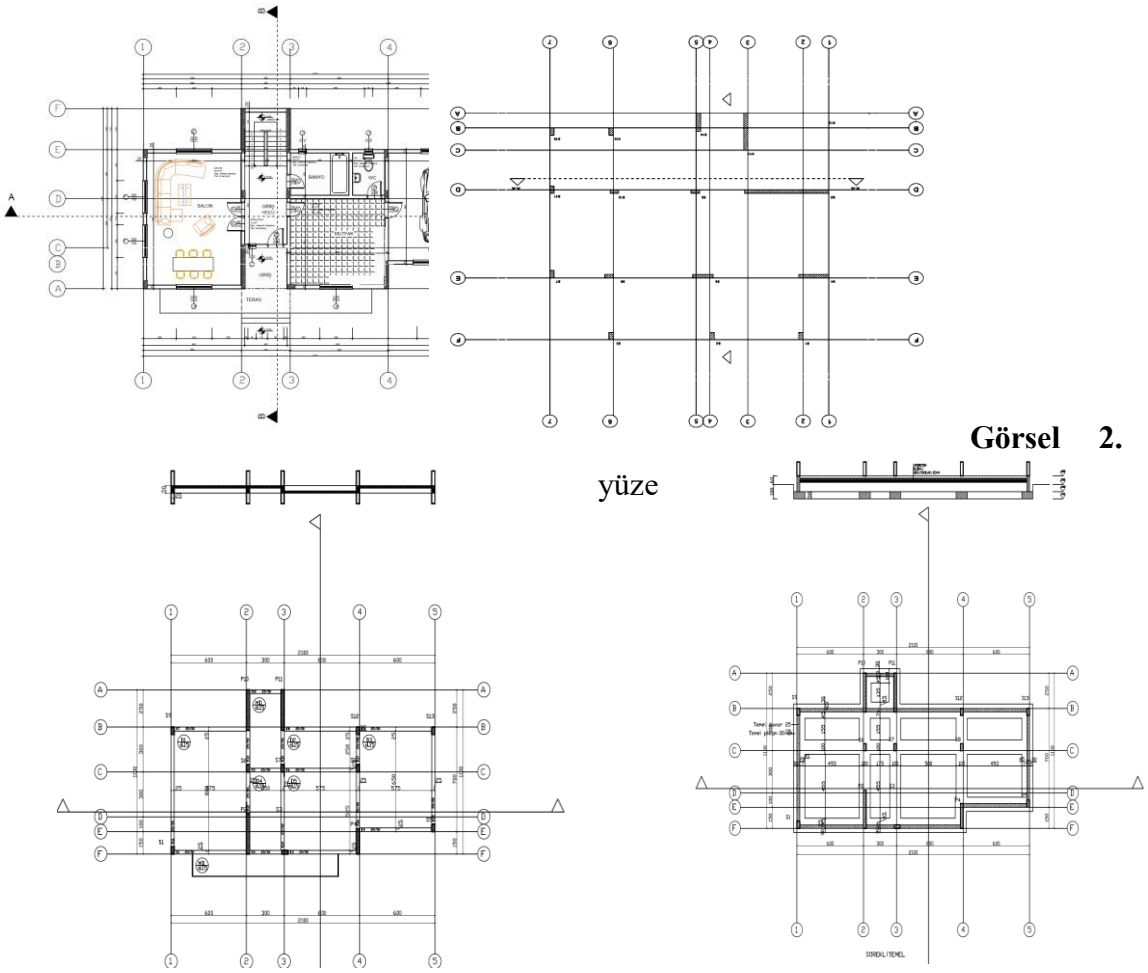

Görsel 2. Yüz yüze Eğitim Sürecinde Gerçekleştirilen Statik Proje Örneği

Uzaktan eğitim sonunda öğrenciler çizim çalışmalarını EEYO sergisine poster çalışması olarak hazırlamışlardır. Görsel 3'te öğrenci posterlerinden örnekler verilmiştir. Sergi çalışmalarında statik proje çizimlerinin yanısıra mimari ve statik üç boyutlu modellemeleri de yer almaktadır.

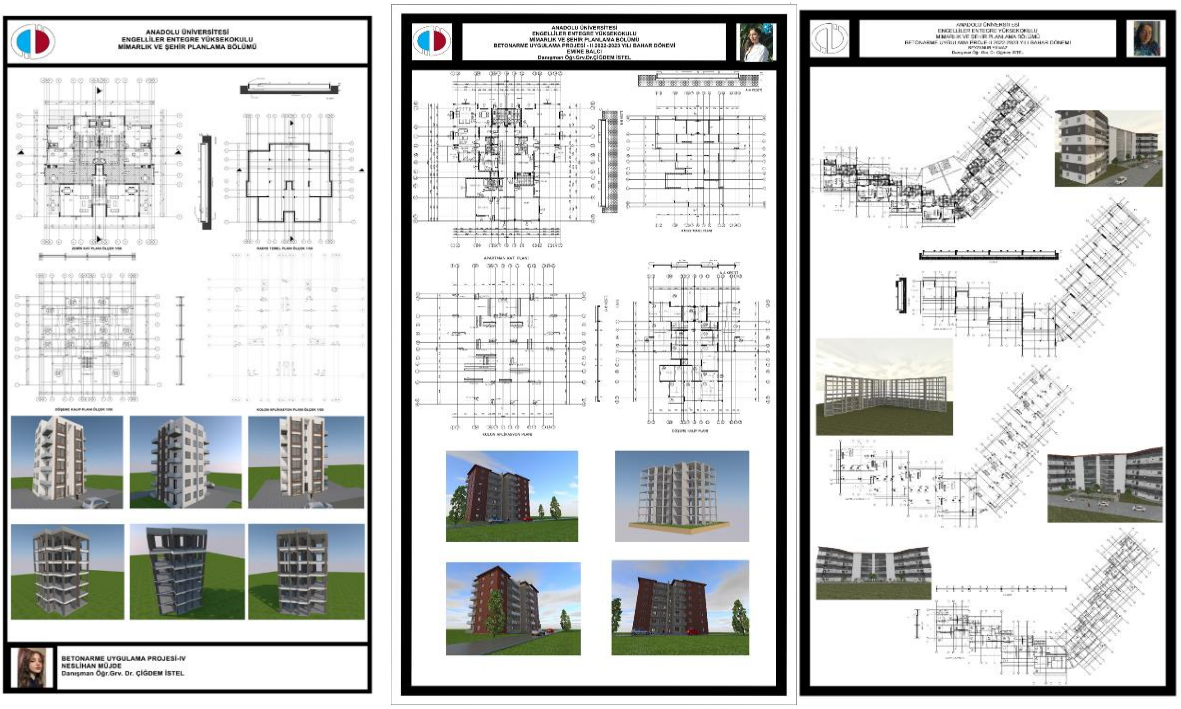

Görsel 3. Uzaktan Eğitim Sürecinde Gerçekleştirilen Öğrenci Çalışmaları

2) Öğrencilerin BUP dersinin yüz yüze ve uzakta eğitim süreçlerine ilişkin görüşleri nelerdir?

Öğrenci görüşleri yarı yapılandırılmış görüşme formu ile alınmıştır. Öğrencilere aşağıdaki sorular yöneltilmiştir.

1. Yüz yüze ve uzaktan eğitim sürecinde karşılaşılan olumlu yönler nelerdir?
2. Yüz yüze ve uzaktan eğitim sürecinde karşılaşılan olumsuz yönler nelerdir?
3. Yüz yüze ve uzaktan eğitim sürecine ilişkin önerileriniz nelerdir?
4. Hangi eğitim sürecini tercih edersiniz nedenleri ile açıklayınız.

1.Yüz yüze eğitim ve uzaktan eğitim sürecinde karşılaşılan olumlu yönler nelerdir?

Tüm öğrencilerin yüz yüze eğitim sürecinden etkileşimli, detaylı anlatım, birlikte çizim uygulamaları ve ödev kontrollerinden dolayı memnun oldukları belirlenmiştir. Uzaktan eğitim sürecinde Mergen sisteminde alt yazı kullanımından, çizim çalışmalarının ek alt yazılı videolarla desteklenmesinden ve sürekli yapılan proje çalışmalarından memnun oldukları tespit edilmiştir. (Tablo 1-2).

Tablo 1. Uzaktan BUP Dersinin Olumlu Yönleri

Temalar	**Frekans**	**Öğrenci İfadeleri**
Güzel anlaşılır anlatım	8	Çok rahat çok 3güzel anlaşılıyor. Özellikle yazı tahtası ile hiç sorun olmuyor.(Ö3) Akıllı tahtada bilgisayarla yansıdı güzel bir dersti. (Ö4)
Konuları güzel	**2**	Ders anlattıklarımızı için iyi bir şey öğrendik. Konuları çok iyidir. (Ö6, Ö7)
Detaylı sıralama	**1**	Detaylı sıralama anlatımı (Ö1)
Proje kontrolü ve geribildirim	**1**	Yüze yüze olduğumuz için rahatça ödevlerimi gösterebilirim. (Ö2)

Tablo 2. Uzaktan BUP Dersinin Olumlu Yönleri

Temalar	**Frekans**	**Öğrenci İfadeleri**
Alt yazı kullanımı	3	Dersleri altyazı açıyorum bazen ses gidince alt yazıyı okuyorum. (Ö3) online da hoca anlatırken altyazılı olması iyi oldu. (Ö2)
Alt yazılı video kullanımı	**2**	Kaydetmiş canlı dersleri tekrar izleyebiliyorum. (Ö2)
Öğretmen desteği	**1**	Anlayamadığım konu bir şey varsa hocaya sorarım yardımcı olur (Ö5)
Sürekli proje çalışması	**1**	Yaptığımız projelere sürekli çalıştıkça faydası dokunuyordu Sürekli yeni şeyler öğrendik. (Ö3)
Güzel anlatım	**1**	Güzel anlatım detaylı sıralama anlatımı (Ö1)

2.Yüz yüze ve uzaktan eğitim sürecinde karşılaşılan olumsuz yönler nelerdir?

Yüz yüze eğitimde öğrencilerin çoğu zorluk yaşamadıklarını beirtirken iki öğrenci teknik çizimlerden ve kendisinden kaynaklı zorluklar yaşadıklarını belirtmişlertdi. Uzaktan eğitim sürecinde anlayamamak, teknik çizim ve internet erişimi gibi sorunlarla karşılaştıklarını ortaya koymuşlardır. (Tablo 3-4)

Tablo 3. Yüz yüze BUP Dersinin Olumsuz Yönleri

Temalar	**Frekans**	**Öğrenci İfadeleri**
Zorluk yaşamadım.	6	İyice ders anlattığı için öğrendik, sorun yaşamadım. (Ö2,Ö5,Ö6,Ö7) Hocayla beraber bilgisayarla yüz yüze hem online yaparak çalıştık iyiydi. Yüz yüze hem online de yaptık ders iyiydi (Ö4)
Kendisinden kaynaklı aksaklıklar	**1**	Autocad programında yapıpta düzeltemediğim şeyler vardı ve hala var autocad programını çok sıkı çalışmmam gerek. (Ö3)
Teknik çizimde sorunlar	**1**	Düz çizilmemesi, karışık çizilmesi,gözükmeyen renk ile çizilmesi (Ö1)

Tablo 4. Uzaktan BUP Dersinin Olumsuz Yönleri

Temalar	**Frekans**	**Öğrenci İfadeleri**
Bazen anlayamadım	3	Uzaktan eğitim zamanladığı ders anlattığı için anlamadığı var. Ders anlattığı uzun sürekli öğrenmeye çalışıyorum. (Ö6, Ö7) Bazen sorun yaşadım. Uzaktan eğitim bazen hocaya soru soruyorum (Ö5)
Zorluk yaşamadım	**2**	Zorlukları yok (Ö2, Ö8)
Teknik çizimde zorluklar	**1**	Düz çizilmemesi, karışık çizilmesi,gözükmeyen renk ile çizilmesi (Ö1)
İnternet erişimi	**1**	Uzaktan okumak internetimiz bazen kesilince anlaşılmıyor derslerimizi anlayamıyoruz. (Ö3)

3.Yüz yüze ve uzaktan eğitim sürecine ilişkin önerileriniz nelerdir?

Yüz yüze eğitime yönelik, teknik çizimler için görünen renkler kullanılması ve videoların net anlaşılır olması, detaylı anlatım, daha fazla etkinlik yapılması, inşaat alanında uygulamalaryapılması ve gösterilmesi, birlikte yardımlaşarak çizim önerilmiştir. (Tablo 5)

Uzaktan eğitim sürecinde ödevlerin daha sık kontrol edilmesi, ödev kontrolleri için dersin iki öğretmen tarafından yürütülmesi, teknik çizim başlığı altında mergende renklerin net görünmesi öneriler arasındadır. (Tablo 6)

Tablo 5. Yüz yüze BUP Dersinin İşlenişine Yönelik Öneriler

Temalar	**Frekans**	**Öğrenci İfadeleri**
Teknik çizime ilişkin öneriler	2	Çizilen renkler gözükmesini isterdim. (Ö1) Mergende canlı videolar bulanık olmasın, koyu renk çizgi çizmesin. (Ö5)
Daha detaylı anlatım	**2**	İlk başta çizimle ilgili kuralları söyleseniz iyi olurdu. Daha detaylı şeklinde anlatsa iyi olurdu. (Ö2) Hoca dersleri anlatma konu detayları güzel öğrenmemize fayda oluyor daha da iyi olsa iyi olurdu (Ö4)
Daha fazla çizim uygulaması	**1**	Daha çok uygulamalı eğitim olmalı. Örnek video ve projelerle desteklenmeli (Ö3)
Daha fazla görsellerle anlatım	**1**	Görsel anlatım bilimsel olarak daha çok zihinde kalıyor görsel anlatıma ağırlık verilmeli (Ö3)
İnşaat alanında uygulama	**1**	Duvar sıva tuğları örmek için inşaat şantiye de bizde ellerimizle mini gibi tuğla örsek daha iyi öğrenebilmemiz için sağlanabilirdi. (Ö4)
Akıllı tahtanın yenilenmesi	**1**	Akıllı tahta biraz eskiledi artık açılması biraz uzun sürüyor hızlı açılsa süper bir ders olurdu. (Ö4)
Ders anlatımı iyi önerim yok.	**2**	Yüz yüze için iyidir.Yüz yüze ders anlatımı çok iyi anlıyorum. (Ö6, Ö7)
Birlikte çalışma ve yardım	**1**	Beraber çalışmak ve yardım etmek anlamak daha iyi. (Ö8)

Tablo 6. Uzaktan BUP Dersinin İşlenişine Yönelik Öneriler

Temalar	**Frekans**	**Öğrenci İfadeleri**
Ödev kontrolü	5	Ödev sık sık kontrol etmesini isterdim.(Ö1, Ö5) Yaptığımız ödevleri yeni konuya geçmeden kontrol etmesini isterim. (Ö2)
Bir önerim yok	**2**	Hiçbir fikrim yok. (Ö4) Uzaktan eğitim iyidir. (Ö7)
İki öğretmen olması	**1**	Sınıfta iki hocanın olmasını çok isterdim ki çünkü arkadaşlarımla beraber hocamızın bakması için sıra bekliyoruz. (Ö3)
Teknik çizime ilişkin öneriler	**1**	Çizilen renkler gözükmesini isterdim. Daha hızlı anlatmasını isterdim. (Ö1)

4. Hangi eğitim şeklini tercih edersiniz nedenleri ile açıklayınız.

Özellikle ilietişimde zorluk yaşayan öğrencilerin çoğunun tercihi tüm iletişim yöntemlerini kullanabildikleri, daha kolay anladıkları ve etkileşimli dersler gerçekleştiği için yüzyüze eğitim yönünde olmuştur. İletişimde zorluk yaşamayan bir öğrencinin ödevlerini çabuk yapabildiği için uzaktan eğitimi, alt yazı desteği anlamalarını kolaylaştırdığı için iki öğrencinin her ikisini de tercih edebilecekleri görülmüştür.

Tablo 7. Öğrencilerin Eğitim Şekli Tercihleri

Temalar	**Frekans**	**Öğrenci İfadeleri**
Yüz yüze eğitimi tercih ederim	5	Tabiki de yüz yüze çok iyi anlaşılıyor anlıyoruz. (Ö3) Tabii ki yüz yüze eğitim uzaktan eğitim benim için hiç fayda olmadı (Ö4) Yüz yüze vaktim var hemen ödevlerim bitirim. (Ö8)
Uzaktan tercih ederim	**1**	Uzaktan eğitimi : ders bitirip hemen ödevimizi yapıyoruz ve bitiriyoruz. (Ö2)
Her ikisini de tercih edrim.	**2**	İkisini de tercih ederim, çünkü pek bir farkı yok benim için. Online eğitim bana biraz fayda etti, altyazı olunca daha iyi net anlıyorum.(Ö1) İkisini de tercih ederim, ne arasında farkı yok o yüzden benim için. Online eğitim ödev çabuk hemen bitir bana biraz fayda oldu. (Ö5)

TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu çalışmada işitme engelli Mimarlık ve Şehir Planlama öğrencilerinin yüz yüze ve uzaktan BUP meslek dersine yönelik görüşleri incelenmiştir. Öğrencilerin yüz yüze ve uzaktan eğitim uygulamalarına yönelik olumlu, olumsuz görüşleri analiz edilmiştir. Öğrenci perspektifi ve alanyazın desteği ile öneriler sunulmuştur. Alanyazın incelendiğinde özellikle uzaktan eğitim çalışmalarının idareciler ve öğretmen görüşleri ile kapsamında incelendiği görülmüştür. Bu süreçten en çok etkilenen engelli bireylerin eğitim süreçlerine odaklanan araştırmalara ihtiyaç olduğu düşünülmektedir. Yüz yüze eğitim sürecinde tüm iletişim modlarının kullanılması nedeniyle etkileşimli dersler gerçekleştirildiği işitme engelli öğrencilerin daha kolay anladığı ve tercih ettikleri tespit edilmiştir. Bu durum özel eğitim öğretmenlerinin özel gereksinimli bireyler için yüz yüze eğitimin daha faydalı olacağı yönündeki görüşleri ile uyuşmaktadır Uzaktan eğitim sürecinde öğrencilerin sınırlı becerileri ve derslerin doğrudan öğretimle gerçekleştirilmesi nedeniyle etkililiğinin sınırlı olduğu belirlenmiştir (Karasu ve Kaya, 2020; Mengi ve Alpdoğan,2020). Özellikle Covid 19 ve 6 Şubat depremlerinde geçilen uzaktan eğitim sürecinde diğer öğrencilere göre daha olumsuz etkilenme potansiyeline sahip olan engelli öğrencilerin, alınan önlemler ve uygulamalar sayesinde (işaret dili,alt yazılı destekli

materyaller) akademik başarılarının anlamlı düzeyde yükseldiği, uzaktan eğitim süresince bu şekilde devam ettiği ve tüm öğrencilerin genel başarılarının da üzerinde artış olduğunu gösteren çalışmalar da bulunmaktadır (Onan, Kaya ve Özkoçak, 2023; Alvarez ve Canon, 2014).

Alanyazın incelemeleri ve öğrencilerden gelen öneriler bağlamında; ders içeriklerinin yazılı olarak da tedarik edilmesi, olanaklar dahilinde ise online içeriklerin alt yazılı olarak verilmesi, online içeriklerde öğretim elemanının yüzü görünecek şekilde görüntüsünü de paylaşması, böylece dudak okumak da mümkün olabilecektir. Beceri düzeylerine uygun projeler verilmesi, eğitim ortamlarında canlı alt yazı desteğinin sağlanması, işaret dili tercümanı desteği alınması, proje kontrolleri ve geribildirimler için yeterli zaman dilimi ayrılması, kalabalık sınıflarda öğrencilerin gruplara ayrılması, çeşitli etkinliklerle proje çalışmalarının bol bol tekrar edilmesi, alt yazılı videolarla destek sağlanması, zengin görsellerle anlatım yapılması, inşaat alanında çizim çalışmalarına ilişkin örnek uygulamalar gösterilmesi önerilebilir (Onan, Kaya ve Özkoçak, 2023; Şeker, B.Y., 2022). Bu öneriler dikkate alındığında bu tür çevrimiçi hizmetlerin kullanımı yaygınlaştırılabilir ve özel eğitime ihtiyaç duyan öğrenciler için yüz yüze geleneksel eğitime destek sağlanabilir. Işitme yetersizliği yaşayan bireylerin eğitimlerinde kullanılan Türk İşaret Dili'nin kritik dönemde dil edinimini kaçıran işitme engelli bireylere, eğitim ve sosyal iletişimleri için işaret dili büyük önem arz etmektedir. Bu nedenle dil edinim sürecini destekleyecek ve teknolojiyle harmanlanmış işaret dili eğitim materyalleri önerilebilir (Sarı, Aslan Bağcı ve Gökdağ, 2021). Araştırmada elde edilen sonuçların, mimarlık ve yapı alanındaki ortaöğretim öğretmenleri, yöneticiler ve akademisyenler için değerli bir katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

Aljedaani, W., Krasniqi, R., Aljedaani, S., Wiem Mkaouer, M., ·Ludi, S., Al-Raddah,K.(2022). If online learning works for you, what about deaf students? Emerging challenges of online learning for deaf and hearing-impaired studentsduring COVID-19: a literature review, Universal Access in the Information Society (2023) 22:1027–1046 https://doi.org/10.1007/s10209-022-00897-5

Alsadoon, E., & Turkestani, M. (2020). Virtual Classrooms for Hearing-impaired Students during the COVID-19 Pandemic. Revista Romaneasca pentru Educatie Multidimensionala, 12(1Sup2), 01-08. https://doi.org/10.18662/rrem/12.1sup1/240

Atış, D. & Doğaner, E. Ş., (2022). "Uzaktan Eğitim Sürecinde İşitme Engelli Öğrencilere Matematik Öğretimi İle İlgili Öğretmen Görüşleri: Türkiye- Romanya Örneği" ODÜ Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi / 12 (3), 1845-1866 Doi: 10.48146/odusobiad.1100772

Beal-Alvarez, J. & Cannon, J. E. (2014). Technology intervention research with deaf and hard of hearing learners: Levels of evidence. American Annals of the Deaf, 158(5), 486-505.

Creswell, J.W. (2016). Nitel araştırma yöntemleri: beş yaklaşıma göre nitel araştırma ve araştırma deseni. Ankara: Siyasal Kitabevi.

Çakın, M. & Akyavuz, E.K. (2020). Covid-19 süreci ve eğitime yansıması: öğretmen görüşlerinin incelenmesi. International Journal of Social Sciences and Education Research, Online, https://dergipark.org.tr/tr/pub/ijsser Volume: 6(2).

Haston, W. (2007). Teacher modelling as an effective teaching strategy.Music educaters journal, [https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/002743210709300414], Erişim Tarihi: 10 Mayıs 2024

Hobbs, D.T. & Hawkins, L. (2020, 5 Haziran). The results are in for remote learning: It didn't work. Wall Street Journal. https://www.wsj.com/articles/schools-coronavirus-remotelearning-lockdown-tech-11591375078

İLBANK (2013.) Statik-betonarme projelerinin hazırlanmasına ait teknik şartname.

İstel, Ç., Uzuner, Y., Girgin, Ü., Ünlüer, S., Karasu, G., & Tanrıdiler, A. (2020). İşitme kayıplı gençlere uygulanan yapı bilgisi dersinin iyileştirme sürecinin incelenmesi. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi, 21(2), 193-225. doi: 10.21565/ozelegitimdergisi.523789

Kalaç, M. Ö., Telli, G. & Erönal, Y. (2020). Covid-19 Mücadelesi Kapsamında Uzaktan Eğitim Sürecinde Engelli Öğrencilerin Durumu Sorunlar Ve Çözüm Önerileri. Manisa: MCBÜ Rektörlük Basımevi.

Karasu, G. & Kaya, Z. (2021). COVID-19 salgın sürecinde işitme engelli üniversite öğrencileriyle gerçekleştirilen uzaktan eğitim çalışmalarının incelenmesi. Ege Eğitim Dergisi, 22(2), 95-111. doi: 10.12984/egeefd.938443

Karasu, G., Uzuner, Y., & Beral, A. (2018). İşitme engelli üniversite öğrencilerinin yazma sürecinde uygulanan etkinlik ve stratejilerin incelenmesi. Ege Eğitim Dergisi / Ege Journal of Education, 19(1), 262-283. Doi: 10.12984/egeefd.343127

Karasu, G, Girgin, Ü., Uzuner, Y.& Kaya, Z. (2016). Vocabulary developing strategies applied to individuals with hearing impairments. Educational Research and Reviews, Vol. 11(15), pp. 1402-1414. DOI: 10.5897/ERR2016.2835.

Kaya, Z.N., Girgin, Ü.& Uzuner, Y. (2013). İşitme engelli bireyler için mesleki eğitim programlarının düzenlenmesine yönelik öneriler. Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 4(1): 107-128.

Koçak, A. (2021). Betonarme yapı tasarımı proje çizimleri ile ilgili açıklamalar. YTÜ. İnşaat Müh. Böl.

Korkmaz, S. &Turan, Z. (2024), Okul Yöneticilerinin Covid-19 Salgın Döneminde Engelli Ortaokul ve Lise Öğrencilerinin Uzaktan Eğitim Sürecine Yönelik Deneyimleri. Eğitim Teknolojisi Kuram ve Uygulama, 14 (1), 122- 149. https://doi.org/10.17943/etku.1299061

MEB (2011). İnşaat teknolojisi statik proje çizime hazırlık.[https://megep.meb.gov.tr/mte_program_modul/moduller_pdf/Statik%20Proje%20%C3% %20Haz%C4%B1rl%C4%B1k.pdf], Erişim Tarihi: 5 Mayıs 2024

Mengi, A. & Alpdoğan Y. (2020). Covıd-19 salgını sürecinde özel eğitim öğrencilerinin uzaktan eğitim süreçlerine İlişkin öğretmen görüşlerinin incelenmesi. Millî Eğitim, Cilt: 49, Sayı: 1, (413-437). DOI: 10.37669/milliegitim.776226

Onan, K., Kaya, H. & Özkoçak, Y. (2023). Pandemi dönemindeki uzaktan eğitim uygulamalarının engelli öğrencilerin akademik başarısına etkisi: Bir vakıf üniversitesi örneği. Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi (AUAd), 9(1), 150-171. https://doi.org/10.51948/auad.1175712

Rexhepi, B.(2021). Modelling as an ınstructıonal strategy in language teachıng process. Journal Pendas Mahakam. Vol 6 (1). 8-16.

Sarı, H., Bağcı, Ö.A. & Gökdağ, H. (2021). İşitme yetersizliği olan bireylerin eğitiminde kullanılan Türk işaret dilinin gelişimi, yeri ve önemi: kaynak tarama. Turkish Special Education Journal: International Volume 3, Issue 1.

Selvi, H.H. (2020). İşitme engelliler meslek lisesinden mezun olan öğrencilerin başarı düzeylerinin betimlenmesi. Uluslararası Engelsiz Yaşam ve Toplum Dergisi, International Journal of Barrier Free Life and Society 2020, Vol. 4 (1), 44-61, https://doi.org/10.29329/baflas. 2020.266.4

Sezgin, İ. (2009). Mesleki ve Teknik Eğitimde Program Geliştirme. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Şeker, B.Y. (2022). Görme ve işitme engelli öğrencilerin açık ve uzaktan eğitimde karşılaştıkları sorunlar ve çözüm önerileri. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Ana Bilim Dalı, Eğitim Yönetimi Ve Denetimi Bilim Dalı.

Şılbır, G.M. (2016). İşitme engelli öğrencilere yönelik yürütülen teknoloji tabanlı bir projenin okul üzerindeki etkilerinin eğitimde değişim süreçleri çerçevesinde incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, KTÜ, Bilgisayar ve Öğretim Teknolojileri Eğitimi Anabilim Dalı.

Tremmel, P., Myers, R., Brunow, D. A., & Hott, B. L. (2020). Educating students with disabilities during the COVID-19 pandemic: Lessons learned from commerce independent school district. Rural Special Education Quarterly, 39(4), 201-210.

Ünay, E., Erdem, R., & Çakıroğlu, O. (2021). Distance education applications in special education during the Covid-19. Journal of Uludag University Faculty of Education, 34(Special Issue), 158-184. https://doi.org/10.19171/uefad.845915

Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2013). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. 11. Baskı, Ankara: Seçkin Yayıncılık.

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ALAN ÖĞRETMENLERİN AÇILARIN ÖĞRETİMİNDE YAŞANAN ZORLUKLARA YÖNELİK GÖRÜŞLERİ

OPINIONS OF POSTGRADUATE TEACHERS ON THE DIFFICULTIES EXPERIENCED IN TEACHING ANGLES

Elif MUTLU
Bursa Uludağ Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Öğrencisi
ORCID ID: https://orcid.org/0009-0008-7267-5134

Prof. Dr. Menekşe Seden TAPAN BROUTIN
Bursa Uludağ Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Matematik Eğitimi Bölümü
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-1860-852X

ÖZET

Matematiğin önemli alanlarından biri olan geometri, günlük hayatta da birçok durumda karşımıza çıkar. Günlük hayatta karşılaşılan problemlere çözüm bulmak temel geometrik becerilerin kazanılmasını gerekli kılar. Yapısı gereği soyut kavramlar içeren geometriyi öğrenmek bazı zorlukları da beraberinde getirir. Temel geometrik kavramlardan biri olan açı kavramının öğretiminde de zorluklar yaşandığı ilgili literatürde belirtilmektedir. Lisansüstü eğitim alarak akademik çalışmalarla iç içe olan öğretmenlerin bu tür zorluklarla ilgili görüşlerinin önemli olduğu düşünülmektedir. Bu doğrultuda bu çalışmanın amacı, lisansüstü eğitim alan öğretmenlerin açıların öğretiminde yaşanan zorluklara yönelik görüşlerinin belirlenmesidir. Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması yöntemi kullanılmıştır. Araştırmanın katılımcı grubunu lisansüstü eğitimine devam eden 11 matematik öğretmeni oluşturmaktadır. Veri toplama aracı olarak araştırmacı tarafından oluşturulan görüş formu kullanılmıştır. Veri toplama aracında yer alan sorular uzman görüşüne sunularak araştırmanın kapsam geçerliliği sağlanmıştır. Görüş formlarından elde edilen nitel veriler betimsel analiz tekniği ile analiz edilmiştir. Formda yer alan sorular doğrultusunda kodlar belirlenmiş ve ilgili analiz bu doğrultuda gerçekleştirilmiştir. Çalışma sonucunda, araştırmaya katılan öğretmenlerin büyük çoğunluğunun açılar konusunun geometrinin temeli olduğu dolayısıyla açıların öğretiminin önemli olduğu görüşünde oldukları belirlenmiştir. Katılımcıların yarısına yakınının açılar konusunun öğretiminde zorlandıkları, yarısına yakının ise günlük hayat örneklerine yer verip materyallerden yararlandıklarında daha eğlenceli ve kolay bir süreç geçirdikleri sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmaya katılan öğretmenlerin geometri öğretimine daha fazla zaman ayrılması gerektiği görüşünde oldukları belirlenmiştir. Lisansüstü eğitimin katılımcıların tümünün geometri öğretimine yönelik olumlu görüşlerini arttırdığına ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Matematik Eğitimi, açıların öğretimi, görüş, lisansüstü eğitim alan öğretmenler.

ABSTRACT

Geometry, one of the important fields of mathematics, is encountered in many situations in daily life. Finding solutions to the problems encountered in daily life requires the acquisition of basic geometric skills. Learning geometry, which contains abstract concepts due to its structure, brings some difficulties. It is stated in the related literature that there are difficulties in teaching the angle concept, which is one of the basic geometric concepts. It is thought that the opinions

of teachers who are intertwined with academic studies by receiving postgraduate education about such difficulties are important. In this direction, the aim of this study is to determine the opinions of teachers receiving postgraduate education about the difficulties experienced in the teaching of angles. Case study method, one of the qualitative research methods, was used in the study. The participant group of the study consisted of 11 mathematics teachers continuing their postgraduate education. The opinion form created by the researcher was used as a data collection tool. The questions in the data collection tool were presented to the expert opinion and the content validity of the research was ensured. Qualitative data obtained from the opinion forms were analysed with descriptive analysis technique. Codes were determined in line with the questions in the form and the relevant analysis was carried out accordingly. As a result of the study, it was determined that the majority of the teachers participating in the study were of the opinion that the angles subject is the basis of geometry and therefore the teaching of angles is important. It was concluded that almost half of the participants had difficulty in teaching angles, and almost half of them had a more fun and easy process when they included daily life examples and used materials. It was determined that the teachers participating in the study were of the opinion that more time should be allocated to geometry teaching. It was found that postgraduate education increased the positive views of all participants towards geometry teaching.

Keywords: Mathematics Education, teaching of angles, opinion, postgraduate teachers.

Giriş

Geometri matematiğin önemli alanlarından biridir. Bilim olarak matematik yapmanın parçası olan ve geometriyi gerektiren ispat yapma, tanım ve teoremler üzerine çalışma gibi durumlar geometriyi matematik için önemli bir hale getirir. Günlük hayatta çoğu zaman fark etmeden karşılaşılan pek çok durumda geometrinin yer alması ve kullanılması geometriyi günlük hayat için de önemli kılar. Bu önemin yanında günlük hayatta karşılaşılan çeşitli problemlerin çözümünde geometriye ihtiyaç duyulması temel geometrik becerileri gerektirir (Altun, 2021). Tanımlı terimlerden biri olan açı terimi, ışın tanımlı terimi ve nokta ile doğru tanımsız terimlerinin tanımına ihtiyaç duyar. Geometri üst düzey konuların anlaşılabilmesi için temel geometrik kavramların öğrenilmesini gerektirir (Taylan ve Aydın, 2017). Geometrinin temelini oluşturan bu terimlerin öğretimi de şüphesiz büyük önem taşımaktadır. Geometrinin sahip olduğu öneme rağmen geometrik kavramların öğretiminde birtakım zorluklar yaşandığı ilgili literatürde belirtilmektedir. Öksüz (2010) öğrencilerin geometrik kavramları günlük hayatla ilişkilendirmede zorlandıklarını ve geometrik kavramların öğrenciler tarafından gözünde canlandırılmasının ve anlamlandırılmasının zor olduğunu belirtmiştir. Geometri konularının anlaşılmasında öğrencilerin zorluk yaşadığına Yenilmez ve Korkmaz (2013) da çalışmasında yer vermiştir.

Geometrideki soyut kavramlardan biri olan açı kavramı da öğrencilerin öğrenirken zorluk yaşadığı kavramlardan biridir (Bütüner ve Filiz, 2018). Günlük hayatta tam bir karşılığının bulunması ve öğrenciler tarafından anlaşılması kolay olmayan açı kavramını öğrenirken öğrenciler birtakım zorluklarla karşı karşıya kalmaktadırlar. Literatürde karşılaşılan bu zorluklar üzerine yapılan çeşitli çalışmalar mevcuttur. Örneğin Erbay (2016) yaptığı çalışmada öğrencilerin açıların büyüklüklerini karşılaştırmada zorlandıklarını ve tümler açı, bütünler açı gibi kavramları kullanmaları gereken sorularda zorluk yaşadıklarını belirtmektedir. Öğrenciler açılarla ilgili üst düzey bilişsel beceri gerektiren soruları doğru yanıtlamanın yanında tanımları ifade etmede de zorluk yaşamaktadırlar (Taylan ve Aydın, 2017). Ayrıca öğrencilerin açı çizimi

ve bilinmeyen açının bulunması konusunda da zorlandıkları Taylan ve Aydın'ın (2017) çalışmasında görülmüştür.

Açılar konusu ile ilgili öğrencilerde karşılaşılan kavram yanılgılarından bahsetmek mümkündür. Bütüner ve Filiz (2018) çalışmasında açılarla ilgili karşılan kavram yanılgılarından bazılarını kullanmışlardır. Örneğin kavram yanılgısına sahip öğrenciler açı kolları arasına çizilen yayların uzunlukları arttıkça açı ölçüsünün büyüdüğünü düşünmektedirler ve açı kollarının uzunluğu arttıkça açının ölçüsü de artar şeklinde düşünürler (Bütüner ve Filiz, 2018). Yaygın olarak karşılaşılan bu kavram yanılgılarının önüne geçmek doğru öğrenmeleri destekleyecek bir öğretim gerçekleştirmekle mümkün olabilir.

Açıların öğretiminde görsel materyallerden yararlanma, dinamik modeller kullanma ve açı ölçer gibi araçlarla geometrik inşalar oluşturma kavramın anlamlandırılmasını kolaylaştıracak adımlardır (Küçük-Demir ve Sarıaslan, 2020). Açılar konusunun öğretiminde materyal kullanımının kazanımın hedefine ulaşmasında etkili olduğu Küçük Demir ve Sarıaslan'ın (2020) çalışmasında belirtilmiştir. Bütüner ve Gür (2008) çalışmasında açılar konusunun öğretiminde anlamlı öğrenme araçlarından zihin haritası ve V diyagramı kullanımının öğrenmeyi pozitif yönde etkilediğini ortaya koymuştur. Öğretimde kullanılan materyal, model ve araçlarla anlamlı bir öğretim gerçekleştirilmesine olanak sağlanırken, yapılandırmacı yaklaşımın öğretimde materyal kullanma gerekliliği de karşılanır.

Öğretimde başrol olan öğretmenler öğrencilerin karşılaştıkları zorluklara tanıklık eden birincil kişilerdir. Bu bağlamda öğretimle ilgili yapılacak olan çalışmalarda öğretmen görüşleri önemli bir yere sahiptir. Öğretmenlerin bir konuya yönelik bakış açıları gerçekleştirdiği öğretime yön verir. Öğrencilerin öğrenmeleri de bu doğrultuda şekillenir. Öğretmenler çeşitli yollara başvurarak bakış açılarını genişletme ihtiyacı duyabilirler. Akademik çalışmalar hakkında bilgi sahibi olma, ilgili literatürü inceleme fırsatı bulma ve akademik çalışmalar yapma imkanı sunan lisansüstü eğitim öğretmenlerin bu doğrultuda başvurduğu yollardan biridir. Lisansüstü eğitim ile öğrencilerin bakış açılarına dair yeni fikirler edinme ve alandaki yenilikler hakkında bilgi sahibi olma fırsatı bulan öğretmenlerin kendilerini geliştirme yolunda bu adımı attıkları düşünülmektedir. Yapılan ve yapılacak olan çalışmalarda tüm öğretmenlerin görüşleri önemlidir. Ancak akademik çalışmaları inceleyen ve akademik anlamda çalışmalar yürüten lisansüstü eğitim alan öğretmenlerin görüşlerinin önemi de yadsınamaz. Bahsi geçen tüm zorluklar ve önerilen ders tasarımları göz önüne alındığında matematik eğitimine akademik çalışmalarıyla katkı sağlayacak olan ve kendini geliştirmek isteyen lisansüstü eğitim alan öğretmenlerin görüşlerinin önemli olduğu düşünülmektedir. Bu bağlamda bu araştırmanın amacı lisansüstü eğitim alan öğretmenlerin açıların öğretiminde yaşanan zorluklara yönelik görüşlerinin belirlenmesidir.

Yöntem

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması kullanılmıştır. Çalışma yüksek lisans eğitimi alan öğretmenlerin açıların öğretiminde yaşanan zorluklara yönelik görüşleri gibi tek bir konuya odaklanıldığından durum çalışması türlerinden araçsal durum çalışması türü doğrultusunda yürütülmüştür. Durum çalışması, sınırlandırılmış ve güncel olan bir durum ve gerçek hayat bağlamında duruma yönelik ayrıntılı bilgi topladığı, konu edindiği durumu tasvir ettiği bir nitel araştırma yöntemidir (Creswell, 2018). Bir durum çalışmasında üzerinde

araştırma yapılan durumu, içinde bulunduğu ortam, gerçekleşen olaylar gibi tüm etkenleri bütün olarak ele almak ve bu bağlamda yorumlamak esastır (Yıldırım ve Şimşek, 2008). Durum çalışmaları ele alınan durumu derinlemesine inceleme imkanı sunduğundan bu çalışmayı yüksek lisans eğitimi alan öğretmenlerin açıların öğretiminde yaşanan zorluklara dair görüşlerinin incelenmesinde durum çalışması yaklaşımı ile yürütmek mümkündür.

Katılımcılar

Çalışma grubunu, Bursa Uludağ Üniversitesi'nde 2023-2024 akademik yılının Güz Yarıyılında Matematik Eğitimi Tezli Yüksek Lisans Programının ders döneminde bulunan 9 ve Matematik Eğitimi Doktora Programının ders döneminde bulunan 2 olmak üzere toplam 11 matematik öğretmeni oluşturmaktadır. Çalışma grubunun belirlenmesinde araştırmanın katılımcısı olmaya gönüllü ve kolay ulaşılabilir matematik öğretmenlerinin seçilmesi sebebiyle uygun örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Uygun örnekleme yönteminde araştırmacı tarafından ulaşılması kolay katılımcılar örneklemeye dahil edilir. Bu örnekleme yönteminin genellikle araştırmacının diğer örnekleme yöntemlerini kullanamadığı durumlarda tercih edilebileceği belirtilmiştir (Kılıç, 2013). Çalışma grubunu oluşturan 11 lisansüstü eğitim alan matematik öğretmeni Ö1, Ö2, …Ö11 şeklinde kodlanmıştır. Katılımcıların 9'u kadın ve 2'si erkektir. Katılımcı yaşları 22- 43 arasında değişiklik göstermektedir.

Tablo 1. Çalışma Grubuna Ait Demografik Bilgiler

Değişken	Grup	Frekans (%)
Cinsiyet	Kadın	9
	erkek	2
Yaş	22-32 yaş	9
	32 ve üzeri yaş	2
Öğretmenlik Süresi	1-5 yıl	7
	6-10 yıl	2
	10 yıl ve üzeri	2
En Son Öğrenim Durumu	Lisans	9
	Yüksek Lisans	2
Mezun Olunan Bölüm	Eğitim Fakültesi / İlköğretim Matematik Öğretmenliği	7
	Eğitim Fakültesi / Matematik Öğretmenliği	2
	Fen Edebiyat Fakültesi / Matematik Bölümü	2
Görev Yapılan Okul Türü	Ortaokul	3
	İmam Hatip Ortaokulu	2
	İmam Hatip Anadolu Lisesi	2
	Sosyal Bilimler Lisesi	1
	Lise Düzeyi Etüt Merkezi	1
Görev Yapılan Okul Bağlamı	Şehir Merkezi	5
	Şehir Merkezinden Uzak Mahalle	1
	İlçe	3

Derse Girilen Sınıf Seviyeleri	Ortaokul Düzeyi	6	
	Lise Düzeyi	5	

Veri Toplama Araçları

Verilerin toplanmasında araştırmacı tarafından oluşturulan görüş formu kullanılmıştır. Araştırma problemi doğrultusunda hazırlanan sorular için uzman görüşü alınmış, gelen dönütlerin ardından soruların bazılarında değişiklikler yapılmış ve süreç sonunda form araştırmada kullanılmaya uygun son haline getirilmiştir. Bu sürecin ardından formda yer alan sorular Google Forms aracına aktarılmış ve çalışma grubunu oluşturan lisansüstü eğitim alan 11 matematik öğretmeni tarafından doldurulmuştur. Katılımcıların formu doldurması yaklaşık 10 dakika sürmüştür. Formda açık uçlu toplam 10 soru yer almaktadır. Katılımcıların formları doldurması 1 hafta içinde tamamlanmıştır.

Verilerin Analizi

Hazırlanan görüş formundan elde edilen cevaplar bilgisayar ortamında toplandıktan sonra betimsel analiz yapılmıştır. Betimsel analizde katılımcı cevapları incelenmiş ve araştırma sorusuna yanıt olabilecek katılımcı ifadeleri benzerlik ve farklılıklarına göre gruplandırılmıştır. Daha sonra kodlar oluşturulup birbirleriyle ilişkilendirilerek betimsel analiz gereği bulgular düzenlenmiş ve kavramlar arasındaki bağlar kullanılarak yorumlanmıştır (Yıldırım ve Şimşek, 2008). Oluşturulan kodlar gruplandırılarak tablolaştırılmıştır. Oluşturulan kodlara dair örnek ifadeler bulgularda yer alan tablolarda kodlarla birlikte verilmiştir.

Geçerlik Güvenirlik

Nitel araştırmalarda güvenirliği doğrulayacak yaygın testlerin ve tanımların bulunmayışı nitel araştırmaların en çok eleştirildiği noktalardan biridir (Karataş, 2015). Bu noktada nitel bir çalışma yürütürken geçerlik kavramının ön planda olması kaçınılmazdır. Yapılan bu çalışmada da geçerlik kapsamında iç geçerliği sağlamaya yönelik çalışmaya katılan öğretmenlerin görüşme sorularına verdiği yanıtlara doğrudan yer verilmiştir. Çalışmada elde edilen veriler online ortamda toplanmış ve verilerin kaybolmaması amacıyla katılımcı cevapları kaydedilmiştir. Çalışmanın kapsam geçerliliği boyutunda veri toplama aracında yer alan sorular uzman görüşüne sunulmuş ve dönüt düzeltmeler doğrultusunda görüşme soruları düzenlenmiş ve çalışmada kullanılmak üzere son halini almıştır. Görüş formunda yer alan sorular verilerin analizi için kod niteliğinde olup, verilerin analizi betimsel analiz gereği bu kodlar kullanılarak gerçekleştirilmiştir.

Bulgular

Çalışmaya katılan lisansüstü eğitim alan öğretmenlerin açıların öğretiminde yaşanan zorluklara yönelik ifadeleri doğrultusunda elde edilen bulgular üç başlık altında ele alınmış ve bu doğrultuda tablolaştırılmıştır. Çalışmaya katılan lisansüstü eğitim alan öğretmenlerin açılar ve açıların öğretimine yönelik görüşlerine ilişkin; açılar ile ilgili akla gelen kavramlar, açılar ve açıların öğretiminin ifade ettikleri, açılara yönelik öğretim deneyimi ve öğretim deneyiminin

hissettirdikleri kodları ve örnek ifadeler Tablo 2'de gösterilmiştir. Çalışmaya katılan lisansüstü eğitim alan öğretmenlerin açıların öğretiminde yaşanan zorluklara ilişkin görüşlerine yönelik; öğretimde karşılaşılan zorluklar, zorlukların sebepleri, zorluklara yönelik öneriler ve zorlanılan kazanıma yönelik değişiklik önerisi kodları ve örnek ifadeler Tablo 3'te gösterilmiştir. Tablo 4'te ise katılımcıların lisansüstü eğitim alan bir öğretmen olarak açıların öğretimine bakış açılarındaki değişim ifadelerine ilişkin; öğretimde yaşanan zorluklara dair görüş değişikliği ve akademik olarak açıların öğretimi üzerine çalışma kodları ve örnek ifadelere yer verilmiştir.

Tablo 2. Çalışmaya Katılan Lisansüstü Eğitim Alan Öğretmenlerin Açılar ve Açıların Öğretimine Yönelik Görüşleri

Kategori	Kod	Açıklama	Örnek İfade
AÇILAR VE AÇILARIN ÖĞRETİMİNE YÖNELİK GÖRÜŞLER	Açılar ile İlgili Akla Gelen Kavramlar	Matematik öğretmenlerinin açılar ile ilgili belirttikleri kavramlar	Ö1 : "açı çeşitleri, tümler bütünler açı, açı kuralları (z,m,u), ters açı, yöndeş açı, iç ters ve dış ters açılar." Ö4 : " pergel, ölçeksiz cetvel, tümler açı, dar açı, geniş açı, dik açı, bütünler açı." Ö11 : " üçgen, derece, radyan, birim çember."
	Açılar ve Açıların Öğretiminin İfade Ettikleri	Matematik öğretmenlerinin açılar ve açıların öğretimine yönelik ifadeleri	Ö3 : " Severek anlattığım bir konu ama aynı zamanda öğretirken de zorlandığım bir konu." Ö1 : " Geometrinin temeli. Kesinlikle çok iyi öğrenilmesi gereken bir konu. Açı bilmeyen öğrenci üçgen yapamaz. Üçgen bilmeyen öğrenci dörtgen yapamaz. Böyle bir bağlantı olduğunu düşünüyorum." Ö6 : " Açılar, soyut yapısı nedeniyle öğrencilerin algılamakta zorlandığı bir kavram. Çoğu öğrencinin geometri konusunda ön yargılı olduğunu da göz önünde bulundurduğumda bu kavramı öğrenciye kazandırmak zorlaşıyor. Geometrinin çok temel bir konusu olan açılar ve açıların öğretimi, çoğu geometri konusunun da alt yapısını oluşturuyor. Bu sebeplerden dolayı açı kavramını öğrencilere hakkıyla öğretmeliyiz diye düşünüyorum."
	Açılara Yönelik Öğretim Deneyimi	Matematik öğretmenlerinin açılara yönelik gerçekleştirdikleri öğretimlere dair ifadeleri	Ö5 : "Her sene konular gereği anlatıyorum. Süreç genellikle zor geçiyor. Çünkü genellikle sene sonuna denk gelen açı öğretimi konu yetiştirilme kaygısı olduğu için öğretmenler tarafından hızlı işlenmek zorunda kalmakta ve öğrenciler için de bir sene sonrasına kalıcı öğrenme sağlanmamış olmaktadır. Etkinlik yapmanın en zevkli olduğu alan olan açı öğretimi derste zaman kontrolünü de beraberinde getiriyor yine de etkinlik yapılarak işlenen derslerde öğrencilerde kalıcılık oranı daha yüksek olduğu gözlemlemekteyim. Onun haricinde süreç gayet güzel geçiyor."

		Ö9 : "Geçen sene ikinci dönem 6. sınıflarla açılar konusunu işledik. Süreçte GeoGebra uygulamasını ve mıknatıslı doğru parçalarını kullandım. Öğrenciler özellikle GeoGebra uygulamasını çok sevdiler. Çeşitli materyal kullanmam sayesinde konu, sınıfta neredeyse her öğrencinin ilgisini çekti. Öğrenciler özellikle GeoGebrayı kullandığım sırada derse istekli bir şekilde katıldılar. Öğretim hem verimli hem de eğlenceli geçti." Ö10 : "2022 de acılara yönelik bir öğretim gerçekleştirdim. Bu süreçte öğrencilerin diklik kavramını algılamaları kolay oldu. Açı ölçmekte zorlanıyorlar. Kağıt katlama gibi somut uygulamalar konuyu öğretmeyi kalıcılaştırmayı kolaylaştırıyor."
Öğretim Deneyiminin Hissettirdikleri	Matematik öğretmenlerinin açıların öğretimi sürecinde kendilerini nasıl hissettiklerine dair ifadeleri	Ö2 : "Eğleniyorum açılar konusunda çünkü hayatın içinde olan bir konu olduğu için örnekleri çoğaltabiliyoruz, öğrenciler de bunları farkında olmadan bizzat yaşadıkları için karşılıklı olarak keyifli geçiyor." Ö5 : "Açıkçası zorlanıyorum. Çok eğlenerek anlattığım konular olmasına rağmen öğrencilerde var olan olumsuz yargılar dolayısıyla sürece adapte etmek oldukça zor oluyor. Öğrencilerin negatif yargıları ders anlatım sürecini zorlaştırıyor. Bu durum öğretmene de negatif olarak yansıyor. Etkinlik yapılarak işlenen derslerde önyargılar kırılabilirse aktif ve eğlenceli bir ders işlenebiliyor." Ö10 : "Çocuklar açı kavramıyla ilk kez ortaokulda karşılaştıklarından kavramı oturtmaları zaman alıyor. O yüzden biraz gergin hissediyorum." Ö11 : "Biraz sıkıldığımı söyleyebilirim. Öğrencilerin yeni bir şey öğrendiğini hissetmemek biraz sıkıcı olabiliyor."

Çalışmaya katılan matematik öğretmenlerinin büyük çoğunluğu (7 öğretmen) açılarla ilgili akıllarına gelen kavram olarak açı çeşitlerini belirtmiştir. Bunun yanında 4 öğretmen açıyı oluşturan temel elemanların (nokta, ışın) ilk akla gelen kavramlar olduğunu ifade etmiştir. Bir öğretmen diğer katılımcılardan farklı olarak açı dendiğinde aklına "kağıt katlama" ifadesinin geldiğini belirtmiştir. Farklı bir öğretmen ise yine diğer katılımcılardan verdiği "radyan, birim çember, derece" gibi kavramları belirterek farklılaşmıştır. Çalışmaya katılan öğretmenlerin hepsi açılar konusunun geometrinin temelini oluşturduğunu ve önemli bir konu olduğunu düşünmektedir. Çalışmaya katılan 5 öğretmen açıların öğretimi sürecinde öğrencilerin zorlandıklarını dolayısıyla sürecin zorlu geçtiğini belirtmiştir. Bu katılımcılardan farklı olarak 4 öğretmen ise günlük hayat örneklerini ve çeşitli materyalleri derse entegre ettiklerinde sürecin

eğlenceli bir hal aldığını ifade etmiştir. Açılar konusun öğretimine yönelik 6 öğretmen süreç için olumlu hislere sahip olduklarını "eğlenceli, coşkulu, rahat" gibi kelimelerle ifade etmiştir. Buna karşın 1 öğretmen öğretimde zorlandığını, bir diğer öğretmen sıkıldığını ve diğer 2 öğretmen ise gergin hissettiklerini belirtmiştir. Çalışmaya katılan matematik öğretmenlerinin ilgili süreçte yaşanan zorluklara ilişkin görüşleri Tablo 3.'te verilmiştir.

Tablo 3. Çalışmaya Katılan Lisansüstü Eğitim Alan Öğretmenlerin Açıların Öğretiminde Yaşanan Zorluklara İlişkin Görüşleri

Kategori	Kod	Açıklama	Örnek İfade
AÇILARIN ÖĞRETİMİNDE YAŞANAN ZORLUKLARA YÖNELİK GÖRÜŞLER	Öğretimde Karşılaşılan Zorluklar	Matematik öğretmenlerinin açıların öğretiminde karşılaşılan zorluklara dair ifadeleri	Ö2 : "Günlük hayatla çok ilişkilendiremezse konuyu o zaman soyut kalabilir. Bu da öğretmenini işini zorlaştırabilir." Ö11 : "Radyan tanımı öğrencilerin bazılarında kafa karışıklığına sebep olabiliyor. Pi sayısı nasıl 180 derecedir? sorusu çokça soruluyor." Ö9 : "Soyut bir konu olduğu için materyal kullanmadan konuyu anlatmak süreci zorlaştırabilir. Konuyu somut materyallerle sunmadan, özellikle iç ters açı, dış ters açı, yöndeş açı, eş açı gibi kavramların öğrenimi sırasında bu açıların özelliklerini kavramaları çok zor. Ben genellikle bu kavramların öğretimi sırasında zorluklar ya da kavram yanılgılarıyla karşılaşıyorum. Ayrıca bazen şekilde çok takılıp eş açı olmamasına rağmen eşit gözükmeleri sebebi ile açıların eş açı olduklarını iddia ediyorlar. Bir açının iç bölgesi ve açının kolları kavramlarında da yanılgıya düşüp açının kolunda bulunan bir noktaya açının iç bölgesinde diyebiliyorlar."
	Zorlukların Sebepleri	Matematik öğretmenlerinin açıların öğretiminde yaşanan zorlukların sebeplerine dair ifadeleri	Ö5 : "Öğretim için verilen zaman, materyal sıkıntıları en çok da öğrencilerin bakış açıları." Ö6 : "Öğrencinin görsel algısının yüksek olmaması, öğretmenin düz anlatım yapması, öğrencinin derste pasif ve izleyici konumunda olması olabilir." Ö8 : " Çünkü ortaokulda her çocuk aynı soyut düşünce seviyesinde değil." Ö9 : "Öğrenciler soyut konuyu zihinlerinde canlandıramıyorlar. Bu sebeple eş ve eş olmayan açıları sürekli karıştırıyorlar. Ayrıca doğru, doğru parçası, köşe, nokta gibi daha önceki konularda yaşadıkları eksik öğrenmelerde açılar konusunu öğrenmelerinde zorluk yaşamalarına sebep oluyor."

Zorluklara Yönelik Öneriler	Matematik öğretmenlerinin açıların öğretiminde karşılaşılan zorluklara yönelik önerileri	Ö5 : "Öneri olarak belki geometri kendi dalında bir ders olarak ele alınabilir müfredatı da ayrı olmak koşuluyla matematikten ayrılabilir. Okullara materyal desteği sunmak da oldukça kolaylık olacaktır." Ö9 : "Kesinlikle materyal kullanılmasını öneriyorum. Özellikle öğrencilerin açı kavramlarını materyali kendileri kullanarak bulmaları konuyu kalıcı öğrenmelerinde çok etkili oluyor. İmkanların olduğu ortamlarda teknoloji kullanımı, yoksa çeşitli tahta parçaları ve mıknatıslar ile oluşturulabilecek doğru parçaları beyaz tahtada kullanılabilir. Ayrıca ilkokulda kullanılan sayma çubukları uçlarından bant ile birleştirilerek bu köşelerde açılar oluşturulabilir, sayma çubukları ile öğrencilerin açıları kendilerinin oluşturması istenebilir." Ö11 : "Sembolizasyon mantığını anlatarak sorunu çözüyorum genelde."
Zorlanılan Kazanıma Yönelik Değişiklik Önerisi	Matematik öğretmenlerinin mevcut öğretim programındaki açılara yönelik kazanımlarda değişiklik önerileri	Ö7 : "Geometri konularını ara ara serpiştirirdim son ayları geometri için ayırmazdım." Ö10 : "Açı kavramını açıklayan bir kazanımı 4. Sınıfa koyardım." Ö3 : "Pergel ve açıölçerin kullanımını teşvik eden çalışmalar olabilir." Ö2 : "Fen bilgisi ve matematik konularında ortak bir konu bu, fen bilgisi dersinde açıları daha önce görüyorlar bu nedenle matematikte sıra geldiğinde ufak karışıklıklar yaşanabiliyor. Bu konunun düzeltilmesi yönünde bir değişiklik yapardım." Ö11 : "Açının kullanım alanlarından astronomik ölçümlere ders uygulaması olarak yer verirdim."

Çalışmaya katılan öğretmenlerden 4'ü açı kavramının soyut bir kavram olduğunu bu nedenle öğrencilerin kavramı anlamlandırmada zorlandıklarını ifade etmiştir. Bunun yanında 3 öğretmen de somut materyaller ile öğretimin desteklenmesi gerektiğini belirtmiştir. Bir öğretmen geometri konularının öğretimine gereken vaktin ayrılmadığını ve her sınıfta gerekli teknolojinin olmayışının soru çözüm aşamasında vakit kaybına sebep olduğunu belirtmiştir. Çalışmaya katılan öğretmenler öğrencilerin açıları öğrenirken karşılaştıkları zorluklara sebep olarak; materyal sıkıntıları, öğrencinin pasif olduğu bir öğretimin gerçekleştirilmesi, öğrencilerin soyut kavramları zihinlerinde canlandıramaması ve kavramla ilk kez karşılaşmaları ifadelerini göstermiştir. Çalışmaya katılan 4 öğretmen karşılaşılan zorlukların aşılmasında materyal kullanımının önemli bir yeri olduğunu belirtmiştir. 1 öğretmen ise günlük hayat ile ilişkilendirerek dersi anlatan bir öğretmenin bu zorlukları aşmada etkili olabileceğini ifade etmiştir. 3 Öğretmen açıların öğretiminde zorlanılan kazanımlara dair değişiklik önerisi olarak daha çok uygulama odaklı (pergel, açıölçer, materyal kullanarak etkinlikler yapmaya imkan veren) kazanımlar ekleyeceklerini ifade etmişlerdir. Bunun yanında diğer 4 öğretmen ise açılar konusuna programda daha fazla yer ayıracağını ve geometri konularını son aylara bırakmaktan

kaçınacağını ifade etmiştir. Bir öğretmen açıların öğretiminde astronomik ölçümlere ders uygulaması olarak yer vereceğini belirterek diğer katılımcılardan farklı bir öneride bulunmuştur. Tüm bunların yanında ise bir öğretmen, açıların öğretiminin ortaokul düzeyinde programda yer alan haliyle yeterli olduğunu belirtmiştir.

Tablo 4. Katılımcıların Lisansüstü Eğitim Alan Bir Öğretmen Olarak Açıların Öğretimine Bakış Açılarındaki Değişim İfadeleri

Kategori	Kod	Açıklama	Örnek İfade
AÇILARIN ÖĞRETİMİNE BAKIŞ AÇILARINDAKİ DEĞİŞİM İFADELERİ	Öğretimde Yaşanan Zorluklara Dair Görüş Değişikliği	Lisansüstü eğitim alan matematik öğretmenlerinin geometri öğretiminde yaşanan zorluklara yönelik görüş değişikliği ifadeleri	Ö1 : "Somut materyal kullanarak aslında öğrenciye daha kolay öğretebileceğimizi gördüm. Normalde soyut geliyor öğrenci yapamıyor derdim ama olay aslında tam tersiymiş." Ö2 : "Eğitimin somutlaştırılmasının yalnızca kara tahtadan akıllı tahtaya geçmekle olmadığını anlayıp asıl somutlaştırmanın öğrencilerin eline materyal verip onların dokunmasını kendilerinin uğraşarak bir şeylere ulaşmasını sağlamak olduğunu gördüm." Ö4 : "genellikle tahta ve bilgisayarda tek taraflı bir öğretim gerçekleştirilmekteydi. Ancak yüksek lisans sayesinde, geometri öğretiminde çok fazla şeye gerek kalmadan bir parça kağıtla da öğretilebileceğini öğrendim." Ö5 : "Manipülatif kullanmayı öğrendim çeşitlilik içeren ders planları oluşturmaya özen gösterdim." Ö6 : "Geometriyi öğretme konusunda çok büyük özgüven kazandığımı söyleyebilirim. Daha öncesinde geometri hep daha çekingen olduğum, kendimi yeterli bulmadığım bir dersti. Ama yüksek lisans eğitiminde aslında çeşitli materyaller ve etkinliklerle, geometride her konunun çok rahat anlatılabileceğini gördüm. Hem öğrenci dersten zevk alacak hem yapıp yaşayarak öğrendiği için bilgiler kafasında anlamlanacak. İşin içine birden fazla duyu organı girecek ve öğrenmeler kalıcılaşacak. Geometri öğrencilerin başarısız oldukları bir dersken aslında doğru öğretim teknikleri uygulanarak öğrencilerin ne kadar kolay öğrenebileceklerini gördüm. Şu an geometri konusunda kendime güveniyorum."

Akademik olarak Açıların Öğretimi Üzerine Çalışma	Matematik öğretmenlerinin akademik olarak açıların öğretimi ile ilgili çalışmaya dair bakış açıları	Ö4 : "yeni öğrendiğim şeyleri uygulamaya çalışacağım için oldukça eğlenceli ama zor olacağı düşüncesindeyim. Sonuçta yeni öğrenilen şeylerin bazı tahmin edilemeyen zorluklarla da sebep olması mümkündür. Bu yüzden tam hazırlık sonrası oldukça keyifli bir anlatım ve etkinlik olacağını düşünmekteyim." Ö8 : "Heyecansız." Ö11 : "Uygulama sahası geniş olduğundan bol malzemeli bir çalışma olabileceğini düşünüyorum." Ö6 : "Açıların öğretimi çoğu öğretmen için zorlu bir süreç. Bu nedenle bu kavramın öğrenciye kazandırılmasıyla ilgili yapılacak çalışmaların çok kıymetli olacağını düşünüyorum. Açıların öğretimi üzerinde çalışmak hem benim için güzel bir tecrübe olurdu hem de diğer öğretmen arkadaşlarıma ilham olabilirdi."

Çalışmaya katılan öğretmenlerin hepsi lisansüstü eğitim süreçlerinin başlaması ile geometrinin öğretimine yönelik bakış açılarının olumlu yönde değiştiğini, derslerinde daha fazla günlük hayat örneklerine yer verdiklerini, somut materyal kullanmaya özen gösterdiklerini belirtmiştir. Akademik olarak açıların öğretimi ile ilgili çalışmalar yürütmek konusunda ise 10 öğretmen bu konu üzerinde çalışma yapmanın zevkli olacağını, öğretimi zorlu olan bu süreç üzerine çalışmanın diğer öğretmen arkadaşlarına fayda saylayacağını dile getirmiştir. Öte yandan 1 öğretmen ise açıların öğretimi ile ilgili çalışmalar yürütmenin heyecansız bir süreç olacağını ifade etmiştir.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmada lisansüstü eğitim alan matematik öğretmenlerinin açıların öğretiminde yaşanan zorluklara yönelik görüşlerinin incelenmesi hedeflenmiştir. Bu doğrultuda katılımcılara yöneltilen sorulara verdikleri cevaplardan hareketle; öğretmenlerin büyük çoğunluğunun açı dendiğinde aklına ilk gelen kavramların açı çeşitleri ile ilgili olduğu görülmüştür. Az sayıda öğretmen geometrinin temel elemanlarını akla ilk gelen kavramlar kümesine dahil etmiştir. Matematik öğretmenlerinin yine büyük çoğunluğu açılar konusunun geometrinin temeli olduğunu düşünmektedir. Bu sebeple açıların öğretiminin de önemli olduğunu ifade etmişlerdir. Çalışmaya katılan öğretmenlerin yarısına yakını açılar konusunu öğretirken zorlandıklarını belirtmiştir. Bunun yanında yine çalışma grubunun yarısına yakını ise konuları günlük hayatla ilişkilendirdiklerinde ve derslerinde materyallere yer verdiklerinde sürecin daha eğlenceli geçtiğini ifade etmiştir. Çalışma grubunun yarısından fazlası eğlendiklerini ve rahat bir süreç geçirdiklerini belirtmiş buna karşın az sayıda öğretmen süreç boyunca gergin hissettiklerini ve bir öğretmen ise sıkıldığını ifade etmiştir.

Çalışmaya katılan öğretmenlerin yarısına yakını açı kavramının soyut bir kavram olmasından dolayı öğrencilerin kavramı öğrenmede zorluk yaşadıklarını belirtmiştir. Karşılaşılan zorlukları aşmak için somut materyal kullanımı çalışmaya katılan öğretmenler tarafından önerilmektedir. Öğretmenlerin derslerde materyal kullanımına yönelik önerisi Küçük Demir ve Sarıaslan,

(2020)'ın çalışmasının sonucu ile paralellik göstermektedir. Çalışmanın katılımcılarından olan bir öğretmen sınıf ortamında Geogebra uygulamasını kullanarak gerçekleştirdiği bir öğretim deneyimini dile getirmiş ve öğrencilerin normalden çok daha dikkatli dinlediklerini, çok daha aktif bir süreç yaşadıklarını belirtmiştir. Öğretmenin sınıf ortamında karşılaştığı bu durum yine Küçük Demir ve Sarıaslan (2020)'ın çalışmasının sonuçları ile aynı doğrultuda olup teknoloji ile desteklenmiş öğrenme ortamlarının geometri öğretiminde açılar konusunda başarıyı arttırdığına dair gerçek bir deneyimin ifadesidir.

Matematik öğretmenlerinin yarısına yakını mevcut öğretim programında bir değişiklik yapma imkanları olsa geometri öğretimine daha fazla vakit ayrılması ve öğretim yılının son aylarına bırakılmamasına yönelik görüşe sahiptir. Bu durumun öğretmenlerin müfredatta yer alan kazanımları yetiştirmekte zorlandıklarından ve dolayısıyla ders kitaplarında son ünitelerde yer alan geometri konularını yetiştiremediklerinden kaynaklandığı düşünülmektedir. Yine çalışmaya katılan öğretmenlerin bazıları uygulamaya yönelik kazanımlara programda daha fazla yer verilmesi gerektiği görüşündedir. Bu durumun sebebinin öğretmenlerin paylaştığı deneyimleri doğrultusunda ders ortamlarında uygulamaya yer verdiklerinde öğrencilerin daha aktif bir şekilde derse katıldıklarını görmeleri olduğu düşünülmektedir.

Çalışmaya katılan lisansüstü eğitim alan matematik öğretmenlerinin hepsinin lisansüstü eğitim sürecinin başlamasının ardından geometri öğretimine yönelik olumlu görüşleri artmıştır. Buna akademi çalışmalarla daha fazla iç içe olma imkanı bulmalarının ve uygulama ortamında karşılaştıklarının literatürdeki karşılıklarını görme imkanına sahip olmalarının katkısının olduğu sanılmaktadır. Ayrıca çalışmaya katılan öğretmenlerin büyük çoğunluğu akademik çalışmalarında açıların öğretimi üzerine çalışma fikrine sıcak bakmaktadır.

Bu çalışmada lisansüstü eğitim alan matematik öğretmenlerinin açıların öğretiminde karşılaşılan zorluklara yönelik görüşleri incelenmiştir. Çalışma öğretmenlerin görüşleri ile sınırlı olup öğretim ortamlarındaki durum hakkında derinlemesine bilgi vermemektedir. Bu bağlamda öğretmen görüşleriyle desteklenen aynı zamanda öğretim ortamına da inen yeni çalışmaların yapılması araştırmacılara önerilebilir. Öğretmenlerin materyal kullanımına yönelik görüşleri göz önünde bulundurulduğunda; somut materyalle desteklenen öğretim ortamlarının öğrencilerin başarılarına etkisi ve öğrenci görüşleri açılar konusu özelinde incelenebilir. Son olarak, öğretiminde zorluk yaşanılan açılar konusuna yönelik öğretmen deneyimlerini derinlemesine inceleyen bir fenomenolojik araştırma yürütülebilir.

KAYNAKLAR

Altun, M. (2018). Ortaokullarda matematik öğretimi. (13.baskı). Aktüel Alfa Akademi Yayıncılık.

Bütüner, S. Ö., & Filiz, M. (2018). İlköğretim matematik öğretmenlerinin açılar konusundaki öğrenci kavram yanılgılarının farkındalıklarının belirlenmesi. *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (35), 123-144.

https://dergipark.org.tr/en/pub/sakaefd/issue/38142/345560

Bütüner, S. Ö., & Gür, H. (2008). Teaching of angles and triangles by using vee diagrams and mind maps. *Necatibey Faculty of Education Electronic Journal of Science and Mathematics Education*, *2*(1), 1-18.

https://www.researchgate.net/publication/26594849_Teaching_Of_Angles_and_Triangles_by_Using_Vee_Diagrams_and_Mind_Maps

Creswell, J. W. (2018). *Nitel araştırma yöntemleri: Beş yaklaşıma göre nitel araştırma ve araştırma deseni*. Siyasal kitabevi.

Erbay, H. N. (2016). 6. Sınıf Öğrencilerinin Açılar Konusundaki Kavram Bilgilerinin İncelenmesi. *The Journal of Academic Social Science, 4*(36), 704-718.

10.16992/ASOS.11815

Karataş, Z. (2015). Sosyal bilimlerde nitel araştirma yöntemleri. Manevi temelli sosyal hizmet araştırmaları dergisi, 1(1), 62-80.

https://www.academia.edu/33009261/Sosyal_Hizmet_E_Dergi_SOSYAL_B%C4%B0L%C4%B0MLERDE_N%C4%B0TEL_ARA%C5%9ETIRMA_Y%C3%96NTEMLER%C4%B0.

Kılıç, S. (2013). Örnekleme yöntemleri. *Journal of Mood Disorders*, *3*(1), 44-6.

https://doi.org/10.5455/jmood.20130325011730

Öksüz, C. (2010). İlköğretim yedinci sınıf üstün yetenekli öğrencilerin nokta, doğru ve düzlem konularındaki kavram yanılgıları. *İlköğretim Online, 9*(2), 508-525.

https://dergipark.org.tr/en/pub/ilkonline/issue/8595/106917

Sariaslan, M. F., & Küçük-Demir, B. (2020). Teknoloji ile zenginleştirilmiş ortamda geometri öğretiminin 6. sınıf öğrencilerinin açılar konusundaki başarısına etkisi. *Journal of Computer and Education Research, 8*(16), 503-525.

https://doi.org/10.18009/jcer.735671

Taylan, R. D., & Aydın, U. (2017). An Investigation of Sixth-Grade Students' Mistakes in Solving Questions about the Angle Concept.

Yenilmez, K., & Korkmaz, D. (2013). Relationship between 6th, 7th and 8th grade students' self-efficacy towards geometry and their geometric thinking levels. *Necatibey Faculty of Education Electronic Journal of Science and Mathematics Education, 7*(2), 268-283.

Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2008). Nitel araştırma yöntemleri.

8. SINIF ÖĞRENCİLERİNİN LİSELERE GEÇİŞ SINAVI'NA (LGS) HAZIRLANMA SÜREÇLERİNE YÖNELİK GÖRÜŞLERİNİN TESPİTİ (KARS İLİ ÖRNEĞİ)

DETERMINATION OF 8TH GRADE STUDENTS' VIEWS ON THE PROCESS OF PREPARING FOR THE HIGH SCHOOL ENTRANCE EXAM (LGS) (A CASE OF KARS PROVINCE)

Doç. Dr. Emine Hatun DİKEN
Kars Kafkas Üniversitesi, Dede Korkut Eğitim Fakültesi, Fen Bilgisi Eğitimi Anabilim Dalı, Merkez, Kars.
ORCID NO: 0000-0003-3922-2535

Fen Bilimleri Öğretmeni Fatma Nur ÇAYLAR
Kars Kafkas Üniversitesi, Dede Korkut Eğitim Fakültesi, Fen Bilgisi Eğitimi Anabilim Dalı, Merkez, Kars.
ORCID NO: 0009-0008-3219-8505

ÖZET

Ülkemizde 2004 yılından günümüze kadar ortaokullardan mezun olan öğrenciler kalifiye liselere yerleşebilmek için sınavlara tabi tutulmuşlardır. Bu sınavlardan sonuncusu Liselere Geçiş Sınav (LGS) sistemidir. Baş & Kıvılcım'a (2019) göre ülkemizde bugüne kadar yapılan merkezi sınavların bu sınavlara giren öğrencilerin hayatlarını doğrudan etkilediği ve bu sınavların öğrencilerin hafızalarında farklı birtakım olumlu-olumsuz durumları düşündürebildiği nedenleri ile öğrencilerin mevcut sınav sistemi hakkındaki düşüncelerinin tespit edilmesinin eğitim hayatlarındaki deneyimleri hakkında bilgi sahibi olmamızı sağlayacaktır. Bu araştırmanın amacı 8. sınıf öğrencilerinin Liselere Geçiş Sınavları'na (LGS) yönelik görüşlerini tespit etmektir. Araştırmaya Kars ilinin merkezindeki 18 ortaokulun 8. sınıflarında öğrenim gören 1000 öğrenci katılmıştır. Araştırmada veri toplama aracı olarak öğrencilerin Liselere Geçiş Sınavı'na nasıl hazırlandıkları, sınava hazırlanma süreçlerinde soru çözerken ve ders çalışırken neler yaptıklarına dair yapılandırılmış görüşme sorularından oluşan "Liselere Geçiş Sınav Sistemi Öğrenci Görüş Formu" kullanılmıştır. Öğrenciler yapılandırılmış görüşme sorularına bir ders saati (40 dakika) süresinde yazılı olarak cevap vermişlerdir. Araştırmadan toplanan nitel verilerin analizleri yapılmıştır. Öğrencilerin sorulara verdikleri yanıtların analizlerinde ortaya çıkan çıkarımsal ve açıklayıcı kodlamalar ile temalar nitel olarak tespit edilmiştir. Araştırmanın sonucunda; öğrencilerin çoğunlukla soru çözerek, ders çalışarak, dersaneye giderek, konu anlatımlı kaynaklardan faydalanarak, kitap okuyarak, çalışma programı hazırlayarak, tekrar yaparak, motive olarak, çalışma ortamlarını hazırlayarak öğretmenlerden yardım alarak Liselere Geçiş Sınavı'na hazırlandıkları belirlenmiştir. Ayrıca öğrencilerin sınava hazırlanma süreçlerinde soru çözerken çoğunlukla öğretmenlerinden, arkadaşlarından, ailelerinden yardım alarak, seçenek eleyerek, soruları dikkatli çözerek, tekrar okuyarak, soruları anlamaya çalışarak, soruları çözüm yollarının doğruluğunu kontrol ederek Liselere Geçiş Sınavı'na hazırlandıkları tespit edilmiştir. Nitekim ülkemizde şimdiye kadar uygulanan sınav sistemlerine bakıldığında tüm bu sınav sistemlerinde olduğu gibi ülkemizde yakın zamanda uygulanmaya başlayan Liselere Geçiş Sınavı'nın (LGS) aksayan ya da geliştirilmeye muhtaç boyutlarının olması muhtemeldir. Eğitim-öğretim sürecinin doğası içerisinde sınav sisteminin yüksek performans göstermeyen yönlerinin tespit edilerek geliştirilmesi akılcı bir yaklaşımdır (Sarıer, 2010) Bu araştırmadan elde edilen sonuçlar ile Kars ili genelindeki ortaokullarda öğrenim gören 8. Sınıf öğrencilerinin Liselere Geçiş Sınavları'na hazırlanma süreçlerinde ders çalışma ve soru çözme faaliyetlerindeki eksikliklerin tespit edilerek sonraki araştırmalarda bu eksikliklerin giderilebileceği düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Liselere geçiş sınavı (LGS), 8. sınıf öğrencileri, sınava hazırlanma.

ABSTRACT

Since 2004, students graduating from secondary schools in our country have been required to undergo exams for placement in prestigious high schools. The final step in this process is the High School Entrance Exam (LGS) system. As noted by Baş & Kıvılcım (2019), these central exams have significantly impacted the lives of students, leaving lasting impressions and shaping their educational experiences. Understanding students' perspectives on the current exam system is crucial for gaining insights into their educational journey and the various challenges they encounter. The study aims to determine the perspectives of 8th-grade students regarding the High School Entrance Exam (LGS). A sample of 1000 8th-grade students from 18 secondary schools located in the central region of Kars province took part in the study. The data collection instrument employed in the study was the "High School Entrance Exam System Student Opinion Form", comprising structured interview questions focused on students' preparation methods for the exam, their approach to solving questions, and study habits during the preparation period. Students provided written responses to these structured interview questions within a single class hour, typically lasting 40 minutes. The qualitative data gathered from the study underwent thorough analysis. Through qualitative analysis, inferential and explanatory coding revealed prominent themes in students' responses to the questions. The study found that students predominantly prepared for the High School Entrance Exam through various methods, including solving practice questions, studying independently, attending classroom sessions, utilizing educational resources such as lectures and books, devising study schedules, reviewing material repeatedly, maintaining motivation, establishing conducive study environments, and seeking guidance from teachers. Furthermore, the study highlighted that students relied on support from teachers, peers, and family members during their preparation. They engaged in strategies such as eliminating answer options, approaching questions with caution, rereading questions, striving to comprehend them fully, and verifying the accuracy of their solutions. Indeed, when considering the history of exam systems in our country, including the recently introduced High School Entrance Exam (LGS), it is reasonable to anticipate areas that may require refinement or improvement. Just as with previous exam systems, it's likely that the LGS system possesses dimensions that may be flawed or in need of enhancement. It's a pragmatic approach to pinpoint and address any shortcomings within the exam system, aligning with the ongoing evolution of education and training processes (Sarıer, 2010). The findings from this study offer valuable insights into the study and question-solving practices of 8th-grade students in secondary schools across Kars province as they prepare for the High School Entrance Exams. By identifying deficiencies through this study, future studies can focus on rectifying these shortcomings. This iterative process of evaluation and improvement is essential for ensuring that the exam system aligns effectively with the educational needs and goals of students, ultimately enhancing the fairness and effectiveness of the assessment process.

Keywords: High school entrance exam (LGS), 8th grade students, exam preparation.

GİRİŞ

Dünyadaki tüm ülkelerin en çok önem verdiği konulardan birisi eğitimdir. Eğitime verilen bu önem; sınıf içerisindeki ortam, öğrencilerin davranışları, ders içi materyal çeşitliliği gibi farklı açılardan araştırılmış olsa da önemli olan öğrencilerin başarı seviyelerinin yıllar içerisinde düzenli bir şekilde aşama aşama nasıl ilerlediklerini tespit etmektir (Berberoğlu & Kalender, 2005). Günümüzdeki ortaokul öğrencileri toplumumuza her açıdan yön verecek bireyler olacaktır. Bu durum onlara yaşadıkları süre içinde giderek artan daha üst seviyelerde bilgi ve beceri kazandırmayı zorunlu hale getirmektedir. Yetiştireceğimiz bu öğrenciler, bilgiye dayalı olan küresel ekonomide diğer ülkelerin öğrencileri ile başarılı bir biçimde yarışabilmelidirler.

Kısaca onlar, gerçek problemleri anlayarak çözebilen bireyler olarak yetiştirilmelidirler (Çoban, 2002). Ortaokul öğrencilerinin daha üst seviyelerde bilgi ve beceri kazanabilmeleri için ortaokul sonrası öğrenim görecekleri lise türü önemlidir. Öğrencilerin iyi düzeyde eğitim-öğretim veren liselere yerleşebilmeleri için ülkemizde yapılan merkezi sınavları aşabilmeleri gerekmektedir. Ülkemizde ortaokul son sınıftaki öğrencilere 2018 yılından bu yana Liseler Geçiş Sınavı (LGS) sistemi uygulanmaktadır (Kuzu, Kuzu & Gelbal, 2019). Türkiye'deki tüm ortaokul öğrencilerini ilgilendiren bu yeni geçiş sistemiyle ilgili farklı okullardaki öğrencilerin bu sınava hazırlanma süreçlerine ilişkin görüşlerinin alınarak incelenmesinin mevcut sınav sistemine (LGS) Kars ilinde yüksek performansta hazırlanma sürecinde olan öğrencilerin yetiştirilmesi bakımından bu araştırma sonuçlarının önemli olabileceği düşünülmektedir.

Yukarıdaki bilgiler doğrultusunda bu araştırmanın amacı Kars il merkezindeki ortaokulların 8. sınıflarında öğrenim gören öğrencilerin Liselere Geçiş Sınavı'na (LGS) hazırlanma süreçlerine yönelik görüşlerini tespit etmektir.

YÖNTEM

Araştırma Deseni

Araştırmada nitel araştırma deseni kullanılmıştır. Nitel yöntemler derin ve ayrıntılı konularda çalışmaya imkan veren, analizler için önceden belirlenmiş kategorilerin bir sınırlandırılması olmaksızın gerçekleştirilen, derinliği, açıklayıcılığı ve detaycılığı destekleyen araştırma stratejileridir (Patton, 2002).

Katılımcılar

Araştırmaya Kars il merkezindeki 18 ortaokulun 8. sınıflarında öğrenim gören toplam 1000 öğrenci katılmıştır. Araştırmada öğrencilerin ve öğrenim gördükleri ortaokulların isimleri gizli tutulmuştur. Ortaokullara O1, O2, O3, O4, O5,….O18 isimleri verilmiştir. Araştırmada 1000 öğrenciden veri toplanmasının nedeni Liselere Geçiş Sınavı (LGS) hakkında öğrenci görüşü bakımından mümkün olan en zengin verilerin sağlanmasıdır (Patton, 2002).

Veri Toplama Araçları

Araştırmada Kars il merkezindeki ortaokulların 8. sınıfında öğrenim gören öğrencilere yapılandırılmış beş sorudan oluşan bir görüşme formu verilmiştir. Öğrencilerden bu görüşme formundaki yapılandırılmış beş soruya cevap vermeleri istenmiştir.

Görüşme formundaki yapılandırılmış beş soru şu şekildedir.

1. LGS'ye (Liselere Geçiş Sınavı'na) nasıl hazırlanıyorsunuz?

2. LGS'ye hazırlanırken çalışmaya başlamadan önce kendinizi ders çalışmaya nasıl hazırlıyorsunuz?

3. LGS'ye hazırlanırken ders çalışma esnasında neler yapıyorsunuz, hangi yolları izliyorsunuz?

4. LGS'ye hazırlanırken ders çalıştıktan sonra neler yapıyorsunuz?

5. LGS'ye hazırlanma sürecinde soru çözerken doğru cevaba ulaşabilmek için hangi yolları uyguluyorsunuz?

Araştırmanın Uygulama Basamakları

Öncelikle araştırmada araştırmacı ve ilgili konuda daha önce çalışmış olan bir uzman öğretim üyesi bir araya gelerek LGS'ye yönelik öğrenci görüşlerini tespit etmeye yönelik beş yapılandırılmış soru oluşturmuşlardır.

Araştırmacı ve uzman öğretim üyesi tarafında hazırlanan yapılandırılmış görüşme soruları ilgili alanda daha önce çalışmış olan ve farklı üniversitelerde görev yapan iki uzman öğretim üyesine

daha kontrol ettirilerek onların da sorular üzerinde gerekli düzenlemeleri yapmaları sağlanmıştır.

Öğrenciler görüşme formunu bir ders saati süresinde doldurmuşlardır. İlgili ders saatlerinde görüşme formunun uygulanması için ilgili dersin öğretmeninden izin alınmıştır.

Öğrenciler görüşme formunu doldururken araştırmacı öğrencilerin yanında hazır bulunmuş, öğrencilerin anlamadıkları sorulara yönelik geri bildirimlerde bulunularak öğrencilerin kendilerine sorulan soruları bu soruların amaçlarına uygun olarak cevaplamaları sağlanmıştır.

Son olarak her bir ortaokulun 8. sınıf öğrencilerine yapılan uygulama sonrasında görüşme formları araştırmacı tarafından tekrar kontrol edilerek bu görüşme formlarının amaçlarına uygun biçimde cevaplanıp cevaplanmadığı araştırmacı tarafından tekrar kontrol edilmiştir.

Verilerin Analizi

Araştırmada öğrencilerin LGS'ye yönelik yazılı görüşleri araştırmacı tarafından tekrar tekrar okunmuş, önceden belirlenen ve analiz sırasında ortaya çıkan ana temalar ile sorunlar belirlenmeye çalışılmıştır (Miles & Huberman, 1984). Verilerin analiz sonuçları öğrenci görüşlerinin bir üst düzey tema altında gruplara ayrıldığını göstermektedir. LGS'ye yönelik sorulan sorulara yazılı olarak cevap veren öğrencilerin bu görüşleri "araştırmacı üçgenleme tekniği" (Johnson & Christensen, 2004) kullanılarak ilgili konuda daha önce çalışmış olan üç uzman öğretim üyesi tarafından tekrar kontrol edilmiş ve belirlenen temalar hakkında görüş birliğine varılmıştır. Yani araştırma verilerinin %10'luk bir kısmı ilgili konuda çalışmış üç uzman araştırmacı tarafından tekrar kontrol edilmiştir. Bu araştırmacılardan toplanan verileri tekrar temalara ayırmaları istenmiştir. Temalar arasında %83 oranında uyum olduğu için verilerin analizinde kullanılan tekniğin güvenilir olduğu (Lincoln & Guba, 1985) sonucuna varılmıştır.

BULGULAR

Kars il merkezindeki ortaokulların 8. sınıfında öğrenim gören öğrencilerin LGS'ye nasıl hazırlandıklarına dair görüşleri ve bu görüşlerinin frekans dağılımları Tablo 1'deki gibidir.

Tablo 1. Öğrencilerin LGS'ye Nasıl Hazırlandıklarına Dair Görüşlerine Ait Frekans Dağılımları

Okullar	O1	O2	O3	O4	O5	O6	O7	O8	O9	
Öğrenci sayısı	136	108	160	89	77	66	60	47	39	
Temalar	f	f	f	f	f	f	f	f	f	
Soru çözme	67	43	76	41	51	47	29	23	29	
Ders çalışma	60	28	54	41	12	27	20	25	13	
Tekrar yapma	31	28	46	26	41	28	9	8	20	
Konu anlatımlı kaynaklardan	-	-	-	-	18	2	-	-	-	
Dershaneye gitme	17	6	13	6	12	9	2	-	-	
Kitap okuma	8	6	8	6	4	9	7	4	3	
Çalışma programı hazırlama	5	1	3	2	8	1	1	-	1	
Motivasyon videoları izleme	-	-	-	-	-	-	1	-	-	
Çalışma ortamı hazırlama	-	-	3	-	-	-	-	-	-	
Öğretmenlerden yardım alma	-	-	-	-	5	1	-	-	-	
Not tutma	-	-	-	-	-	1	-	1	1	
Derse yönelik video izleme	-	-	-	-	4	10	1	1	1	
Ödev yapma	3	-	4	1	2	1	1	-	1	
Kütüphaneye gitme	3	-	-	-	-	-	-	-	-	
Okullar	O10	O11	O12	O13	O14	O15	O16	O17	O18	Top.
Öğrenci Sayısı	36	36	35	32	30	18	12	10	9	1000
Temalar	f	f	f	f	f	f	f	f	f	f
Soru çözme	24	33	28	15	17	13	7	8	6	557
Ders çalışma	7	8	12	12	11	5	8	4	3	350
Tekrar yapma	16	28	18	10	13	6	4	5	5	342
Konu anlatımlı kaynaklardan faydalanma	1	-	-	-	2	-	-	-	-	23
Dershaneye gitme	-	-	2	-	4	-	-	-	-	71
Kitap okuma	3	-	1	2	1	4	1	2	1	70
Çalışma programı hazırlama	1	-	-	-	6	1	-	-	-	29
Motivasyon videoları izleme	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Çalışma ortamı hazırlama	-	1	-	-	-	-	-	-	-	4
Öğretmenlerden yardım alma	-	-	-	-	-	-	-	-	1	7
Not tutma	-	1	-	-	-	-	-	-	1	5
Derse yönelik video izleme	2	2	3	-	2	-	-	1	-	27
Ödev yapma	1	1	-	-	-	-	-	-	-	15
Kütüphaneye gitme	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3

Tablo 1 incelendiğinde Kars ili merkezindeki 18 ortaokulda öğrenim gören 8. sınıf öğrencilerinin LGS'ye; soru çözerek (f=557), ders çalışarak (f=350), tekrar yaparak (f=342), dershaneye giderek (f=71), kitap okuyarak (f=70), derslere yönelik videolar izleyerek (f=27), konu anlatımlı kaynaklardan faydalanarak (f=23), ödev yaparak (f=15), öğretmenlerden yardım alarak (f=7), not tutarak (f=5), çalışma programı hazırlayarak (f=4), çalışma ortamı hazırlayarak (f=4), kütüphaneye giderek (f=3), motivasyon videoları izleyerek (f=1) hazırlandıklarını ifade ettikleri belirlenmiştir.

Kars il merkezindeki ortaokulların 8. sınıfında öğrenim gören öğrencilerin LGS'ye hazırlanma süreçlerinde ders çalışmaya nasıl ön hazırlık yaptıklarına dair görüşleri ve bu görüşlerinin frekans dağılımları Tablo 2'deki gibidir.

Okullar	O1	O2	O3	O4	O5	O6	O7	O8	O9	
Öğrenci sayısı	136	108	160	89	77	66	60	47	39	
Temalar	f	f	f	f	f	f	f	f	f	
Motivasyon	24	9	24	12	6	4	9	8	8	
Çalışma ortamı hazırlama	23	11	21	18	22	10	6	3	7	
Çalışma programı hazırlama	19	6	13	8	10	8	1	3	1	
Kitap okuma	9	1	1	2	1	3	2	1	-	

Soru çözme	8	6	12	5	12	6	3	4	8	
Özgüven	6	3	1	1	3	1	1	1	-	
Hedef düşünme	5	5	7	4	6	1	-	2	1	
Ders videoları izleme	2	1	2	-	1	3	-	-	1	
Aile baskısı ile	2	-	1	-	-	-	-	-	-	
Tekrar yapma	-	9	13	5	14	6	4	5	5	
Ödev yapma	-	-	3	-	-	-	-	-	1	
Kaynak kitaplardan faydalanma	-	-	-	-	2	-	-	-	-	
Okullar	O10	O11	O12	O13	O14	O15	O16	O17	O18	Top.
Öğrenci sayısı	36	36	35	32	30	18	12	10	9	1000
Temalar	f	f	f	f	f	f	f	f	f	f
Motivasyon	5	6	7	3	5	-	2	3	-	135
Çalışma ortamı hazırlama	5	16	11	6	6	1	1	7	1	175
Çalışma programı hazırlama	3	2	5	-	2	5	1	2	2	91
Kitap okuma	2	-	-	-	-	-	-	-	-	22
Soru çözme	-	2	-	-	2	4	3	-	1	76
Özgüven	-	-	-	2	2	-	-	-	-	21
Hedef düşünme	-	2	-	1	2	-	-	-	-	36
Ders videoları izleme	-	-	-	-	-	-	-	-	-	10
Aile baskısı ile	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3
Tekrar yapma	3	2	1	5	1	5	3	2	3	86
Ödev yapma	1	-	-	-	-	-	-	-	-	5
Kaynak kitaplardan faydalanma	-	-	-	-	-	-	-	-	1	3

Tablo 2. Öğrencilerin Ders Çalışmaya Nasıl Hazırladıklarına Dair Görüşlerine Ait Frekans Dağılımı

Tablo 2 incelendiğinde Kars ili merkezindeki 18 ortaokulda öğrenim gören 8. sınıf öğrencilerinin LGS'ye hazırlanma süreçlerinde ders çalışmaya hazırlanırlarken; çalışma ortamı hazırlayarak (f=175), kendilerini motive ederek (f=135), çalışma programı hazırlayarak (f=91), tekrar yaparak (f=86), soru çözerek (f=76), hedeflerini düşünerek (f=36), kitap okuyarak (f=22), özgüvenleri yüksek tutarak (f=21), ders videoları izleyerek (f=10), ödev yaparak (f=5), aile baskısı ile (f=3), kaynak kitaplardan faydalanarak (f=3) ders çalışmaya hazırlandıklarını ifade ettikleri belirlenmiştir.

Kars il merkezindeki ortaokulların 8. sınıfında öğrenim gören öğrencilerin LGS'ye hazırlanma süreçlerinde ders çalışma esnasında neler yaptıklarına ve hangi yolları izlediklerine dair görüşleri ve bu görüşlerinin frekans dağılımları Tablo 3'deki gibidir.

Tablo 3. Öğrencilerin Ders Çalışma Esnasında Neler Yaptıklarına ve Hangi Yolları İzlediklerine Dair Görüşlerine Ait Frekans Dağılımları

Okullar	O1	O2	O3	O4	O5	O6	O7	O8	O9	
Öğrenci sayısı	136	108	160	89	77	66	60	47	39	
Temalar	f	f	f	f	f	f	f	f	f	
Soru çözme	44	20	62	31	26	27	18	17	12	
Tekrar yapma	29	22	47	16	23	10	15	14	16	
Odaklanma	16	16	6	4	2	2	6	3	1	
Derse yönelik video izleme	-	-	17	-	8	15	2	3	11	
Eksik olan konulardan başlama	-	-	-	1	-	4	--	1	-	
Kitap okuma	-	-	5	2	2	3	1	3	1	
Çalışma ortamı hazırlama	19	5	4	4	3	4	3	2	3	
Çalışma programı hazırlama	11	7	6	4	-	2	2	5	-	
İnternetten araştırma yapma	14	4	5	-	6	-	-	-	-	
Yanlış çözülen soruyu tekrar kontrol etme	-	1	-	-	-	-	-	-	-	
Ders notlarından faydalanma	-	-	-	2	-	-	-	-	-	
Resim çizerek çalışma	-	1	-	-	-	-	1	-	-	
Ezberleyerek çalışma	-	1	-	-	-	-	3	1	-	

Kodlama yaparak çalışma	-	1	-	-	-	-	-	-	2	
Ödev yapma	-	2	-	-	1	-	-	-	1	
Yorumlama	-	1	-	-	-	-	-	-	-	
Sesli okuma	-	-	-	-	-	-	2	-	-	
Kendi kendine anlatma	-	-	-	2	-	-	1	-	2	
Not çıkarma	4	3	9	3	1	3	-	1	1	
Kaynak kitaplardan faydalanma	2	1	3	3	3	3	3	2	-	
Taktik uygulama	-	1	1	1	-	-	-	-	1	
Dikkatli ve anlayarak okuma	-	-	-	-	-	-	-	-	1	
Öğretmenlerden yardım alma	2	5	2	1	2	5	2	1	-	
Önce sayısal sonra sözel olan derse çalışma	-	-	-	1	-	-	-	1	-	
Önce sözel sonra sayısal olan derse çalışma	-	-	-	-	-	-	-	1	-	
Yazarak çalışma	-	-	-	-	-	-	-	-	1	
Eksik olan konuları tamamlama	-	-	-	-	-	-	-	-	1	
Eğlenceli ve sevdiği dersten çalışmaya başlama	-	-	-	-	-	1	-	-	-	
Okullar	O10	O11	O12	O13	O14	O15	O16	O17	O18	Top.
Öğrenci sayısı	36	36	35	32	30	18	12	10	9	1000
Temalar	f	f	f	f	f	f	f	f	f	f
Soru çözme	15	12	14	13	12	5	3	5	2	338
Tekrar yapma	14	10	7	10	11	1	1	6	1	253
Odaklanma	1	2	-	-	11	1	1	2	-	74
Derse yönelik video izleme	1	3	2	3	-	1	-	-	1	67
Eksik olan konulardan başlama	-	-	3	-	1	-	-	-	-	10
Kitap okuma	2	1	-	5	1	-	-	-	-	26
Çalışma ortamı hazırlama	-	4	2	-	-	-	-	-	-	53
Çalışma programı hazırlama	2	2	4	3	4	-	-	-	-	52
İnternetten araştırma yapma	-	1	-	-	-	2	-	-	-	32
Yanlış çözülen soruyu tekrar kontrol etme	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Ders notlarından faydalanma	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2
Resim çizerek çalışma	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2
Ezberleyerek çalışma	-	-	-	-	-	1	-	-	-	6
Kodlama yaparak çalışma	1	-	-	-	-	-	-	-	-	4
Ödev yapma	-	-	-	1	-	-	-	-	-	5
Yorumlama	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Sesli okuma	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2
Kendi kendine anlatma	2	--	-	-	1	-	-	-	-	8
Not çıkarma	-	2	2	1	1	3	-	3	-	37
Kaynak kitaplardan faydalanma	-	-	-	-	-	-	-	-	-	20
Taktik uygulama	-	-	1	-	-	-	-	-	-	5
Dikkatli ve anlayarak okuma	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Öğretmenlerden yardım alma	2	-	2	1	-	2	1	2	-	30
Önce sayısal sonra sözel olan derse çalışma	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2
Önce sözel sonra sayısal olan derse çalışma	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Yazarak çalışma	-	3	-	-	-	-	-	-	-	4
Eksik olan konuları tamamlama	-	-	-	1	1	-	-	-	-	3
Eğlenceli ve sevdiği dersten çalışmaya başlama	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1

Tablo 3 incelendiğinde Kars ili merkezindeki 18 ortaokulda öğrenim gören 8. sınıf öğrencilerinin LGS'ye hazırlanma süreçlerinde ders çalışma esnasında; soru çözerek (f=338), tekrar yaparak (f=253), odaklanarak (f=74), derslere yönelik video izleyerek (f=67), çalışma ortamı hazırlayarak (f=53), çalışma programı hazırlayarak (f=52), notlar çıkararak (f=37), internetten araştırma yaparak (f=32), öğretmenlerinden yardım alarak (f=30), kitap okuyarak (f=26), kaynak kitaplardan faydalanarak (f=20), eksik olan konulardan başlayarak (f=10), kendilerine anlatarak (f=8), ezberleyerek çalışarak (f=6), ödev yaparak (f=5), kendi taktiklerini uygulayarak (f=5), yazarak çalışarak (f=4), kodlama yaparak çalışarak (f=4), eksik olan konuları tamamlayarak (f=3), ders notlarından faydalanarak (f=2), resim çizerek (f=2), sesli okuyarak (f=2), önce sayısal sonra sözel olan derse çalışarak (f=2), önce sözel sonra sayısal olan derse çalışarak (f=1), yorumlayarak (f=1), dikkatli ve anlayarak okuyarak (f=1), yanlış çözdükleri soruları tekrar kontrol ederek (f=1), eğlenceli ve sevdiği dersten çalışmaya başlayarak (f=1) ders çalıştıklarını ifade ettikleri belirlenmiştir.

Kars il merkezindeki ortaokulların 8. sınıfında öğrenim gören öğrencilerin LGS'ye hazırlanma süreçlerinde ders çalıştıktan sonra neler yaptıklarına dair görüşleri ve bu görüşlerinin frekans dağılımları Tablo 4'deki gibidir.

Tablo 4. Öğrencilerin LGS'ye Ders Çalıştıktan Sonra Neler Yaptığına Dair Görüşlerine Ait Frekans Dağılımları

Tablo 4 incelendiğinde Kars ili merkezindeki 18 ortaokulda öğrenim gören 8. sınıf öğrencilerinin LGS'ye hazırlanma süreçlerinde ders çalışma sonrasında; kitap okuduklarını (f=273), internette vakit geçirdiklerini (f=78), soru çözdüklerini (f=61), tekrar yaptıklarını (f=37), derslere yönelik video izlediklerini (f=9), eksik olan konuları tamamladıklarını (f=5), bilgi içerikli araştırmalar yaptıklarını (f=3), öğretmenlere soru sorduklarını (f=2), test çözme tekniklerini incelediklerini (f=1) ifade ettikleri tespit edilmiştir.

Kars il merkezindeki ortaokulların 8. sınıfında öğrenim gören öğrencilerin LGS'ye hazırlanma süreçlerinde soru çözerken doğru cevaba ulaşabilmek için uyguladıkları yollara dair görüşleri ve bu görüşlerinin frekans dağılımları Tablo 5'deki gibidir.

Tablo 5. Öğrencilerin Soru Çözerken Doğru Cevaba Ulaşabilmek İçin Uyguladıkları Yollara Dair Görüşlerine Ait Frekans Dağılımları

Okullar	O1	O2	O3	O4	O5	O6	O7	O8	O9	
Öğrenci sayısı	136	108	160	89	77	66	60	47	39	
Temalar	f	f	f	f	f	f	f	f	f	
İnternette vakit geçirme	23	4	12	2	5	7	6	3	2	
Kitap okuma	21	25	39	20	37	24	15	18	9	
Soru çözme	3	7	6	7	12	2	2	3	2	
Tekrar yapma	-	6	8	5	2	3	2	2	2	
Derslere yönelik video izleme	2	-	-	-	1	2	-	-	1	
Bilgi içerikli araştırma yapma	-	-	1	1	-	-	1	-	-	
Eksik olan konuları tamamlama	-	-	-	-	1	-	-	-	2	
Öğretmenlere soru sorma	-	-	1	-	-	-	-	-	-	
Test çözme tekniklerini inceleme	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
Okullar	O10	O11	O12	O13	O14	O15	O16	O17	O18	Top.
Öğrenci sayısı	36	36	35	32	30	18	12	10	9	1000
Temalar	f	F	f	f	f	f	f	f	f	f
İnternette vakit geçirme	2	3	1	-	7	-	1	-	-	78
Kitap okuma	11	14	10	5	6	1	7	6	5	273
Soru çözme	2	6	1	2	-	1	2	-	3	61
Tekrar yapma	2	2	1	1	-	-	-	1	-	37
Derslere yönelik video izleme	-	-	-	1	1	-	-	-	1	9
Bilgi içerikli araştırma yapma	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3
Eksik olan konuları tamamlama	-	-	1	-	-	1	-	-	-	5
Öğretmenlere soru sorma	-	-	1	-	-	-	-	-	-	2
Test çözme tekniklerini inceleme	-	-	1	-	-	-	-	-	-	1

Okullar	O1	O2	O3	O4	O5	O6	O7	O8	O9	
Öğrenci sayısı	136	108	160	89	77	66	60	47	39	
Temalar	f	f	f	f	f	f	f	f	f	
Öğretmenlerden yardım alma	41	114	28	10	14	23	7	10	10	
Şık eleme yöntemi	29	12	24	11	12	4	1	11	4	
Dikkatli çözme	24	9	19	10	6	3	1	-	5	
Cevap anahtarına bakma	16	9	9	7	1	12	12	3	4	
Soruyu anlamaya çalışma	-	4	-	2	2	3	2	6	-	
İnternetten faydalanma	12	1	3	2	-	3	3	-	-	
Tekrar okuma	10	4	11	2	12	6	10	4	7	
Odaklanma	-	-	-	-	6	3	1	-	5	
Soru üzerinde düşünme	-	-	-	3	-	-	-	1	-	
Farklı çözüm yollarına bakma	-	2	-	4	-	-	-	-	-	
Soru çözümüne yönelik önceden plan yapma	-	-	-	-	-	-	1	1	-	
Arkadaşlardan yardım alma	-	2	1	1	5	2	-	-	2	
Aileden yardım alma	-	2	1	6	5	2	1	3	2	
Notlardan faydalanma	6	6	6	2	4	-	1	2	2	
Kitaplardan faydalanma	5	2	1	5	4	5	-	-	1	
Soruyu tekrar çözme	-	1	2	2	-	2	2	-	1	
Soruyu tekrar kontrol etme	-	-	6	-	-	-	-	-	-	
Sorunun kökünden başlayarak okuma	-	-	-	-	-	-	-	-	2	
Soruyu boş bırakıp tekrar geri dönme	-	-	-	2	-	-	-	-	-	
Kelimelerin altını çizerek okuma	-	-	-	-	-	-	-	-	1	
Not alma	-	-	-	-	-	-	-	-	-	
Önemli yerlerin altını çizme	-	-	-	1	-	-	-	-	-	
İpuçlarından yararlanma	-	-	-	-	1	-	-	-	-	
Çözüm yolunun doğruluğunu kontrol etme	-	-	-	-	1	-	-	-	-	
Formül kullanma	--	-	5	1	1	-	-	-	-	
Farklı kaynaklardan faydalanma	-		4	-	-	-	-	-	-	
Deneme yanılma	-	1	1	1	1	-	-	2	2	
Öğretmenlerden öğrendiği taktikleri uygulama	-	1	1	-	-	2	5	-	2	
Soruyu seçeneklerden okumaya başlama	-	-	-	-	-	-	1	-	-	
Okullar	O10	O11	O12	O13	O14	O15	O16	O17	O18	Top.
Öğrenci sayısı	36	36	35	32	30	18	12	10	9	1000
Temalar	f	f	f	f	f	f	f	f	f	f
Öğretmenlerden yardım alma	3	3	6	3	5	4	4	2	4	291
Şık eleme yöntemi	6	8	17	3	7	1	1	-	3	154
Dikkatli çözme	3	6	-	-	-	-	-	5	-	91
Cevap anahtarına bakma	2	-	-	4	1	3	-	-	-	83
Soruyu anlamaya çalışma	2	2	3	2	4	-	-	-	-	32
İnternetten faydalanma	-	-	1	1	-	1	-	-	-	27
Tekrar okuma	7	5	-	-	4	1	-	2	3	88
Odaklanma	-	-	3	2	9	1	-	1	-	31
Soru üzerinde düşünme	1	-	-	-	-	-	-	-	-	5
Farklı çözüm yollarına bakma	2	-	-	-	1	-	-	-	-	9
Soru çözümüne yönelik önceden plan yapma	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2
Arkadaşlardan yardım alma	-	-	-	-	1	-	-	-	1	15
Aileden yardım alma	-	-	2	-	1	-	-	-	-	25
Notlardan faydalanma	1	1	-	2	2	-	1	-	1	37
Kitaplardan faydalanma	2	-	-	-	-	2	-	-	-	27
Soruyu tekrar çözme	1	3	2	-	-	1	-	1	-	18
Soruyu tekrar kontrol etme	-	-	-	-	-	-	-	-	-	6
Sorunun kökünden başlayarak okuma	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2
Soruyu boş bırakıp tekrar geri dönme	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2
Kelimelerin altını çizerek okuma	-	-	-	-	-	-	-	1	-	2
Not alma	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1
Önemli yerlerin altını çizme	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
İpuçlarından yararlanma	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Çözüm yolunun doğruluğunu kontrol etme	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Formül kullanma	-	-	2	-	-	-	-	-	-	9
Farklı kaynaklardan faydalanma	-	-	-	-	-	-	-	-	-	4

Deneme yanılma	-	2	-	-	-	-	-	-	-	10
Öğretmenlerden öğrendiği taktikleri uygulama	1	2	1	-	-	-	-	-	1	16
Soruyu seçeneklerden okumaya başlama	-	-	-	-	-	-	-			1

Tablo 5 incelendiğinde Kars ili merkezindeki 18 ortaokulda öğrenim gören 8. sınıf öğrencilerinin LGS'ye hazırlanma süreçlerinde soru çözerken doğru cevaba ulaşabilmek için; öğretmenlerden yardım aldıklarını (f=291), şık eleme yöntemini kullandıklarını (f=154), soruları dikkatli çözdüklerini (f=91), soruları tekrar okuduklarını (f=88), cevap anahtarına baktıklarını (f=83), notlardan faydalandıklarını (f=37), soruyu anlamaya çalıştıklarını (f=32), sorulara odaklandıklarını (f=31), internetten faydalandıklarını (f=27), kitaplardan faydalandıklarını (f=27), ailelerinden yardım aldıklarını (f=25), soruyu tekrar çözdüklerini (f=18), öğretmenlerinden öğrendikleri taktikleri uygulayarak soruları çözdüklerini (f=16), arkadaşlarından yardım aldıklarını (f=15), deneme yanılma ile soruları çözdüklerini (f=10), farklı çözüm yollarına baktıklarını (f=9), formül kullandıklarını (f=9), soruyu tekrar kontrol ettiklerini (f=6), sorular üzerinde düşündüklerini (f=5), farklı kaynaklardan faydalandıklarını (f=4), soruların çözümlerine yönelik önceden planlama yaptıklarını (f=2), sorunun kökünden başlayarak okuduklarını (f=2), soruyu boş bırakıp diğer soruları çözdükten sonra tekrar soruya geri döndüklerini (f=2), kelimelerin altını çizerek okuduklarını (f=2), not aldıklarını (f=1), önemli yerlerin altını çizdiklerini (f=1), ipuçlarından yararlandıklarını (f=1), çözüm yolunun doğruluğunu kontrol ettiklerini (f=1), soruları çözerken seçeneklerden okumaya başladıklarını (f=1) ifade ettikleri belirlenmiştir.

SONUÇ VE TARTIŞMA

Yapılan araştırmanın sonucunda öğrencilerin LGS'ye nasıl hazırlandıklarına dair çoğunlukla; soru çözerek, ders çalışarak, tekrar yaparak, dershaneye giderek, kitap okuyarak, çalışma programı hazırlayarak, ödev yaparak, derslere yönelik çalışma videoları izleyerek hazırlandıkları şeklinde görüş bildirdikleri belirlenmiştir.

Öğrencilerin LGS'ye hazırlanırken ders çalışmaya başlamadan önce neler yaptıklarına dair çoğunlukla; motive olarak (motivasyon), çalışma ortamı hazırlayarak, çalışma programı hazırlayarak, kitap okuyarak, soru çözerek, özgüven ile, hedefi düşünerek, ders videoları izleyerek, tekrar yaparak hazırlık yaptıklarına dair görüş bildirdikleri tespit edilmiştir.

Öğrencilerin LGS'ye hazırlanırken ders çalışma esnasında neler yaptıklarına dair çoğunlukla; soru çözerek, tekrar yaparak, odaklanarak, derse yönelik video izleyerek, çalışma ortamı ve çalışma programı hazırlayarak, internetten araştırma yaparak, not çıkararak, kaynak kitaplardan faydalanarak, öğretmenlerinden yardım alarak hazırlandıklarına dair görüş bildirdikleri belirlenmiştir.

Öğrencilerin LGS'ye hazırlanırken ders çalışma sonrasında neler yaptıklarına dair çoğunlukla; internette vakit geçirerek, kitap okuyarak, soru çözerek, tekrar yaparak, derslere yönelik videolar izleyerek vakit geçirdikleri şeklinde görüş bildirdikleri tespit edilmiştir.

Yine yapılan bu araştırmanın sonucunda öğrencilerin LGS'ye hazırlanma süreçlerinde soru çözerken doğru yanıta ulaşabilmeleri amacıyla uyguladıkları çözüm yollarına dair görüşlerine bakıldığında genel olarak; öğretmenlerinden yardım alarak, seçenek eleyerek, soruları dikkatli çözerek, cevap anahtarına bakarak, soruyu anlamaya çalışarak, internetten faydalanarak, soruyu tekrar okuyarak, soruya odaklanarak, arkadaşlarından ve ailelerinden yardım alarak, ders notlarından ve ders kitaplarından faydalanarak, soruyu tekrar çözerek, sorunun çözüm yolunu tekrar kontrol ederek, formül kullanarak, sorunun kökünden başlayıp okuyarak, çözüm yolunun doğruluğunu kontrol ederek, soruyu boş bırakıp tüm soruları çözdükten sonra tekrar soruya geri dönerek, önemli yerlerin altını çizerek, farklı kaynaklardan yararlanarak soruların doğru yanıtlarına ulaşmaya çalıştıkları şeklinde görüş bildirdikleri tespit edilmiştir.

Alanyazında bu araştırmanın sonuçlarını destekleyen çalışmalar bulunmaktadır. Demir & Yılmaz (2019) yaptıkları çalışmanın sonuçlarında LGS'nin eve yakın okul uygulaması

hakkında katılımcılar arasında bir fikir birliği bulunmadığını, öğrencilerin ve ailelerinin sınav stresini ve kaygısını artırdığını, okulların nitelikli-niteliksiz olarak birbirinden ayrılması nedeniyle öğrencilerin niteliksiz okullar hakkında oluşan olumsuz imajlar nedeniyle başarıları düzeylerinin düşebileceğini tespit etmişlerdir. Dinç, Dere & Koluman (2014) çalışmalarında Türkiye'de eğitim kademeleri arasındaki geçişin uzun yıllardan beri sınava dayalı bir sistemle gerçekleştirildiğini ve bu geçiş sistemi hakkındaki görüşlere bakıldığında uygulamaların farklılaşmasına rağmen bu uygulamalara yönelik görüşlerin çoğunlukla olumsuz olduğunu tespit etmişlerdir. Güler, Arslan & Çelik (2019) yaptıkları çalışmalarında 2018 yılında uygulamaya konulan Liselere Giriş Sınavı'nda (LGS) öğrencilerin başarılarının genel olarak yetersiz olduğunu, bu sistemin mevcut alt yapısının yetersiz olduğuna dair öğretmenlerin görüş bildirdiklerini tespit etmişlerdir. Kızkapan & Nacaroğlu (2019) LGS'nin öğrencilere etkilerini ele alan çalışmalarında, LGS'nin öğrenciler üzerinde baskı-stres oluşturduğunu, LGS'nin öğrencilerin derse katılımlarına olumlu bir etkisinin olmadığını, LGS'nin aynı günde iki oturumda yapılmasının öğrencilerin başarılarını ve motivasyonlarını düşürdüğünü belirlemişlerdir. Kuzu, Kuzu & Gelbal (2019) araştırmalarında LGS'nin olumlu yönlerini; 6., 7. ve 8. sınıfların tamamına bu sınavın uygulanması ve soru dağılımlarının dersin ağırlığına göre farklılık göstermesi şeklinde tespit etmişlerdir. Kuzu, Kuzu & Gelbal (2019) LGS'nin olumsuz yönlerini ise; bu sınavdaki soru sayısının az olması, düzeltme formülünün uygulanmaması ve adrese dayalı yerleştirmenin esas alınması şeklinde olduğunu belirlemişlerdir. Kuzu, Kuzu & Gelbal (2019) ayrıca LGS'de açık uçlu soruların sorulmasını olumsuz olarak değerlendirirlerken LGS'de nitelikli okullara yerleştirmenin yapılması ile sınava giren öğrencilerin 6., 7. ve 8. sınıf yıl sonu başarı puanlarının değerlendirmeye alınmasını bu sınav sisteminin olumlu özellikleri olarak tespit edilmiştir.

ÖNERİLER

Bu araştırmadan elde edilen sonuçlara göre aşağıdaki öneriler verilebilir.

1- 8. sınıf öğrencilerinin Liselere Giriş Sınavı'ndaki (LGS) görüşlerinin farklı değişkenler (not ortalaması, sosyo-ekonomik düzey, öğrenim gördükleri okulların sınav başarı sıralaması vb.) ile ilişkilerinin ortaya konmasına yönelik çalışmalar yapılabilir.

2- 8. sınıf öğrencilerine LGS'ye hazırlanma süreçlerinde etkili ders çalışma ve soru çözme becerilerine yönelik eğitimler verilerek bu eğitimlerin etkisi incelenebilir.

KAYNAKLAR

Baş, G.,& Kıvılcım, Z. S. (2019). Türkiye'de öğrencilerin merkezi sistem sınavları ile ilgili algıları: bir metafor analizi çalışması. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi, 7*(2), 639-667.

Berberoğlu, G.,& Kalender, Ġ. (2005). Öğrenci başarısının yıllara, okul türlerine, bölgelere göre incelenmesi: öss ve pısa analizi. *Journal of Educational Sciences & Practices, 4*(7), 21-35.

Çoban, A. (2002). *Matematik dersinin ilköğretim programları ve liselere giriş sınavları açısından değerlendirilmesi.* V. Ulusal Fen Bilimleri ve Matematik Eğitimi Kongresi, 16-18 Eylül, Ankara.

Demir, S. B., & Yılmaz, A. T. (2019) En iyisi bu mu? Türkiye'de yeni ortaöğretime geçiş politikasının velilerin görüşlerine göre değerlendirilmesi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 19*(1), 164-183.

Dinç, E., Dere, İ., & Koluman, S. (2014). Kademeler arası geçiş uygulamalarına yönelik görüşler ve deneyimler. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 7*(17), 397-423.

Güler, M., Arslan, Z., & Çelik, D. (2019) 2018 Liselere giriş sınavına ilişkin matematik öğretmenlerinin görüşleri. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 16*(1), 337-363.

Johnson, B., & Christensen, B. J. (2004). *Educational research: quantitative, qualitative, and mixed approaches, research edition*. Allyn-Bacon, South Carolina.

Kızkapan, O., & Nacaroğlu, O. (2019). Fen bilimleri öğretmenlerinin merkezi sınavlara (LGS) ilişkin görüşleri. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, *9*(2), 701-719.

Kuzu, Y., Kuzu, O.,& Gelbal, S. (2019). TEOG ve LGS sistemlerinin öğrenci, öğretmen ve veli görüşleri açısından incelenmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *5*(1), 112-130.

Lincoln, Y. S., & Guba, E. G. (1985). *Naturalistic ınquiry.* Sage Publications, CA.

Miles, M. B.,& Huberman, A. M. (1984). In *Qualitative data analysis: a sourcebook of new methods*. Sage Publications, CA.

Patton, M. Q. (2002). *Qualitative research and evaluation methods.* Sage Publications, CA.

Sarıer, Y. (2010). Ortaöğretime giriş sınavları OKS-SBS ve PISA sonuçları ışığında eğitimde fırsat eşitliğinin değerlendirilmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, *11*(3), 107-129.

AADETTİN KAPLAN'IN TÛBA, ESRA ve EMRE DİZİLERİNDE ÇOCUK EDEBİYATI ÖGELERİ

CHILDREN'S LITERATURE ELEMENTS IN SAADETTİN KAPLAN'S TÛBA, ESRA and EMRE SERIES

Emine ÖZBOSTAN
Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Ana Bilim Dalı
ORCID ID: 0009-0007-2242-4460

ÖZET

Çocuk kitaplarının çocuklara okutulabilmesi için öncelikle bir süzgeçten geçmesi gerekmektedir. Kitapların dil bilinci taşıyıp taşımadığını, çocuğa hitap edip etmediğini, herhangi bir estetik kaygı taşıyıp taşımadığını belirlemek sağlıklı bir okuma kültürü kazanılması açısından önem taşımaktadır. Bizde 20.yüzyıl ile önemli bir ivme kazanan çocuk edebiyatı birçok yazara yol göstermiş ve çeşitli çocuk kitapları yazılmıştır. Biçim ve içerik bakımından çocuk edebiyatının temel öğelerine uygun olarak hazırlanan, temel eğitim ilkelerini kuşanan ve buna bağlı olarak çocuğa görelik ve çocuk gerçekliği ilkeleri göz önünde bulundurularak hazırlanan çocuk edebiyatı yapıtlarının çocuk ve kitap arasındaki bağın oluşumuna katkı sağladığı bilinmektedir. Nicelik olarak fazla olsa da çocuk kitaplarının tamamı nitelikli olmayabilir. Dolayısıyla elimize aldığımız her "çocuk kitabı", dil bilinci ve duyarlığı taşımayabilir. Dikkat etmemiz gereken nokta çocuklara sunulacak kitapların çocuk gerçekliği ve çocuğa görelik kavramlarını dikkate alan, çocuk edebiyatının temel ögelerini önemseyen yazarlar tarafından kaleme alınmış olmasıdır.

Bu çalışmamızda çocuk edebiyatı alanında üretken bir yazar olan Saadettin Kaplan'ın onar kitaptan oluşan Tûba, Esra ve Emre dizileri, çocuk edebiyatının temel ögelerine göre incelenecektir. Bu üç dizinin seçilme sebebi, dizilere isimlerini veren ana karakterlerin kardeş olması ve dolayısıyla dizilerin bir bütün olarak ortak paydada buluşmasıdır.

Anahtar Kelimeler: Çocuk edebiyatı Çocuk edebiyatının temel ögeleri, Saadettin Kaplan, Tûba Dizisi, Esra Dizisi, Emre Dizisi.

ABSTRACT

Children's books must first go through a filter in order to be read to children. It is important to determine whether the books are language conscious, appeal to the child, and whether they carry any aesthetic concerns in order to gain a healthy reading culture. Children's literature, which gained significant momentum with the 20th century, has guided many authors and various children's books have been written. It is known that children's literature works prepared in accordance with the basic elements of children's literature in terms of form and content, which are prepared in accordance with the basic principles of education and accordingly, taking into account the principles of child relativity and child reality, contribute to the formation of the bond between the child and the book. Although it is high in quantity, not all children's books are qualified. Therefore, not every "children's book" we receive may have language awareness and sensitivity. The point we should pay attention to is that the books to be presented to children are written by authors who take into account the concepts of child reality and child relativity and care about the basic elements of children's literature.

In this study, the series Tûba, Esra and Emre, consisting of ten books by Saadettin Kaplan, a prolific writer in the field of children's literature, will be examined according to the basic

elements of children's literature. The reason these three series were chosen is that the main characters who gave their names to the series were brothers, and therefore the series as a whole met the common denominator.

Keywords: *Children's literature, Basic elements of children's literature, Saadettin Kaplan, Tûba Series, Esra Series, Emre Series.*

1. Giriş

Çocuk edebiyatı, çocuğun ilgi ve gereksinimlerine yönelik, gelişim düzeyine uygun, duygu, düşünce ve düş dünyalarının gelişimine katkı sağlayan yapıtların yer aldığı bir alandır. Bu alanda, ürünlerin çocuğa görelik ilkesiyle hazırlanması önemlidir. Çocuğa görelik; çocuk edebiyatı ürünlerinin çocuğun büyüme ve gelişme çağlarına uygun olarak ruhsal, zihinsel, dilsel ve toplumsal açıdan duyarlılıkla hazırlanması olarak tanımlanabilir (Arıkan ve Samur, 2020).

Çocuk edebiyatı terimi 20. yüzyılın ilk yarısında ortaya çıkmış ve o yüzyılda kullanılmaya başlanmıştır. Bu kavramın içeriğine dair "Çocuk edebiyatı" kelime grubunu meydana getiren *çocuk* ve *edebiyat* kavramlarının anlamları bize yol gösterir niteliktedir. Türkçe Sözlük'te çocuk, "*Bebeklik çağı ile erginlik çağı arasındaki gelişme döneminde bulunan insan"* (TDK, 2005); edebiyat ise "*Olay, düşünce, duygu ve imajların dil aracılığı ile biçimlendirilmesi" sanatı* olarak tanımlanmaktadır (TDK, 2005). Çocuğun gelişim özelliklerini dikkate alan, onların hayal dünyalarına hitap eden, onların anlama, kavrama ve yorumlama yeteneklerine katkıda bulunan, onları eğlendiren yazılı ve sözlü eserlerin bütünü olan çocuk edebiyatının temel kaynağı *çocuk* ve *çocukluk*tur. Edebiyat, çocuğun zevk ve güzellik duygusunu geliştirir, çocuğu oyalama, eğlendirme ve eğitme işlevi görür. Çocuğun duygu ve düşünce dünyasını dilsel ve görsel iletilerle zenginleştirir. Hayatı, insanı ve çevreyi tanıma imkânı sağlar. Çocuk, kendisi için yazılmış edebiyat eserinde yaşadığı ortamın benzerini bulur. Yazılanlarla yaşananlar arasında ilişki kurar, karşılaştırmalar yapar. İyi bir çocuk edebiyatının yalnızca eğitici ve öğretici olması, ahlaki değer yargılarını içermesi yeterli değildir; aynı zamanda onun edebi değer taşımasına, estetik zevk ve düşünce içerisinde kaleme alınmasına ihtiyaç vardır (Şirin, 2016). Nitel araştırıma yöntemlerinden doküman analizi yöntemi kullanılan bu çalışmada veriler, nitel çalışmalarda kullanılan veri toplama yöntemlerinden doküman incelemesi yöntemiyle toplanmıştır. Doküman incelemesinde veriler, araştırılması hedeflenen olgu/olaylar hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsamaktadır. Çalışma; yazarın Tûba, Esra ve Emre dizileri ile sınırlıdır.

2. Çocuk Edebiyatı ve Çocuk Edebiyatının Temel Ögeleri

Çocuk edebiyatını var eden unsurların çocuksu duyarlılığın dikkate alınması sonucunda ortaya çıktığı aşikardır. Söz konusu unsurlar edebi metnin içeriğine bağlı olarak farklılık arz etmekle beraber, genelde belli birtakım unsurlardan meydana gelmektedir. Söz konusu unsurlar aynı zamanda çocuğa görelik ilkesini de oluşturmaktadır. Bunlar *dil ve üslup, konu- tema, ileti, kahramanlar/ karakterler ve resim*'dir (Tığlı,2014). Çalışmamızda; dil ve üslup "*söz varlığı*" bağlamında, ileti ise "*ileti ve değerler*" bağlamında ele alınacaktır.

Değerlerin tespiti 2019 Türkçe Öğretim Programındaki kök değerler esas alınarak yapılmıştır. *"Öğretim programlarında yer alan "kök değerler" şunlardır: adalet, dostluk, dürüstlük, öz denetim, sabır, saygı, sevgi, sorumluluk, vatanseverlik, yardımseverlik. Bu değerler, öğrenme öğretme sürecinde hem kendi başlarına, hem ilişkili olduğu alt değerlerle ve hem de öteki kök değerlerle birlikte ele alınarak hayat bulacaktır."* (TÖP, 2019:4). Eğitsel iletiler ise yazarın önerme olarak verdiği cümlelerden tespit edilmiştir. Söz varlığı açısından ise kitaplarda geçen atasözü, deyim, kalıp sözler ve anlamı bilinemeyecek kelimeler tespit edilmiştir.

Konu; "*Konuşmada, yazıda, eserde ele alınan düşünce, olay veya durum, mevzu, süje*"[92] olarak tanımlanır. Tema ise "*Öğretici veya edebî bir eserde işlenen konu, düşünce, görüş, tem, ana konu*"[93] olarak tanımlanır. Çocuk kitaplarının konu ve teması çocukların ilgisini çekecek nitelikte olmalı ve kitabın yazılış amacına hizmet etmelidir. Kurgudan kopmadan birbirini tamamlayan konu ve temaya sahip kitaplar kalıcılık açısından daha avantajlı bir konumdadır.

Kitaplarda yer alan kahraman ve karakterler aracılığıyla gerçek yaşam deneyimlerinde ilişkin örnekler edinen çocuklar, bu kahraman ve karakterlerle özdeşim kurarak onları içselleştirirler. Bu nedenle çocuk kitaplarında yer alan kahraman ve karakterler özenle seçilmelidir.

İleti, bir yazarın yapıtta ortaya koyduğu özel yargı ve ulaşılmasını istediği ortak sonuçtur. Çocuğa doğrudan bilgi aktaran iletiler yerine metnin dokusunda eritilmiş, örtük bir şekilde yer verilen iletiler tercih edilmelidir (Arıkan ve Samur, 2020).

Alan yazında *söz varlığı*; söz dağarcığı, sözcük dağarcığı, söz hazinesi, kelime hazinesi, kelime serveti gibi terimlerle karşılanır. Bu terimler ise farklı kaynaklarda farklı kişiler tarafından çeşitli şekillerde tanımlanmıştır. Aksan'a göre bir dilin söz varlığı denilen olgu yalnızca o dilin sözcükleri değil; deyimlerin, kalıp sözlerin, kalıplaşmış sözlerin, atasözlerinin, terimlerin ve çeşitli anlam kalıplarının oluşturduğu bir bütündür (Anaz, 2018).

Çocuk edebiyatı eserlerinin söz varlığı yazarların inisiyatif ve tecrübelerine bırakılmış vaziyettedir. Bu nedenle bazı eserler çocukların seviyelerine göre düşük ya da yüksek gelmektedir. Anlamını bilmediği kelimenin fazla olduğu kitaba karşı olumsuz tutum geliştirebilme ihtimali yüksek çocuklar, bu bahaneyle bir kitabı okumaktan vazgeçebilirler (Vardar,2018). Kitapta işlenen konu, kitabın hacmi ve türüne göre söz varlığı değişmekle birlikte söz dağarcığını geliştirelim derken anlamı bilinemeyecek/tahmin edilemeyecek çok fazla kelimeye yer verilmemelidir. Günlük hayatta kullanılan ve çocuğun bilebileceği kelimelerin yanına sık kullanılmayanlar eklenerek çocuğun anlamdan/bağlamdan çıkarım yapabileceği şekilde çocuğu zorlamadan yeni sözcükler eklenmelidir (Vardar, 2018).

Deyim, en az iki söz varlığından oluşan ve gerçek anlamları dışında mecazî anlam ile pekiştirilmiş bulunan kalıplaşmış söz öbeği ya da deyiştir (Vardar, 2018).

Atasözleri, uzun deneme ve gözlemlere dayanan düşüncelerden doğan, kesin hükümler taşıyan, bilgece bir tavırla öğüt verir ve yol gösterir nitelikte, yüzyıllar boyu sözlü geleneğin içinde beslenen, halkın ortak değer yargılarını taşıyan ve halkın benimsediği kalıplaşmış özlü sözlerdir (Vardar, 2018).

Bazı araştırmacılar tarafından deyim olarak kabul edilen *kalıp sözler (ilişki sözler),* önceden belirli bir biçime girip öylece hafızada saklanan, söyleneceği sırada yeniden üretilmeden veya dil bilgisel olarak ayrıştırılmadan olduğu gibi hatırlanarak kullanılan, ardışık veya aralı sözcüklerden oluşan dizi olarak tanımlanır (Gökdayı, 2008).

Çocuklar yaş seviyelerine göre çeşitli boyutlarda kitaplarla tanıştırılmalıdır. Kitap boyutunda en önemli özellik kitabın çocuk tarafından rahatlıkla taşınabilir ağırlıkta olmasıdır. Bu kitapların çocuğun kucak boyunu geçmeyecek bir genişlikte olması da dikkat edilmesi gereken diğer bir noktadır. Çocuk kitaplarının boyut olarak yaş gruplarına göre değişkenlik gösterdiği belirtilse de genel olarak çocuklara uygun olan 16x23 cm boyutundaki kitaplardır (Arıkan ve Samur, 2020). Çocuk kitaplarında kullanılan kâğıdın niteliği de çok önemlidir. Dayanıklı ve mat kağıtlar, kitabın uzun süre kullanılmasını sağlar. Basımda birinci ya da en az ikinci hamur kağıtlar tercih edilmelidir. Çocuk kitaplarında kapak, çocuğu kitaba yönlendiren ilk uyaran olması sebebiyle estetik bir zevk gözetilerek hazırlanmış bir resimle zenginleştirilmelidir.

[92] https://sozluk.gov.tr/ sitesinden 25.12.2021 tarihinde erişilmiştir.
[93] https://sozluk.gov.tr/ sitesinden 25.12.2021 tarihinde erişilmiştir.

Sanatçı duyarlılığı ile hazırlanan bir kapak tasarımı, çocuğun duygu ve düşünce dünyasını harekete geçirerek çocuğa bir "ön okuma" süreci yaşatacaktır (Arıkan ve Samur, 2020).

Bir kitapta yer alan yazı, görsel, sayı gibi öğeler sayfa düzenini oluşturmaktadır. Metin ve resimler, sayfa kenar boşlukları, satırlar arası boşluklar kitabın rahat okunmasını sağlayacak nitelikte olmalıdır. Metin ve görseller uyumlu olmalı, yaş düzeylerine uygun büyüklükte harfler kullanılmalıdır. Millî Eğitim Bakanlığı tarafından ders kitaplarının incelenmesine ilişkin yönergede; İlköğretim birinci sınıf için 20 punto, ikinci sınıf için 18, üçüncü sınıf için 14, dördüncü sınıf için 12, beşinci sınıf için 11, daha üst kademelerde ise 10 puntodan küçük harflerin kullanılmaması gerektiği belirtilmiştir (MEB, 2012). Çocuk kitaplarında yer alan resimler çocukların dilsel, bilişsel ve görme duyusunun gelişimine katkı sağlamalıdır. Resimler çocuğun bakış açısını ve beğeni düzeyini zenginleştirerek çocuk için bir sanat eğitimi niteliği taşımalıdır (Arıkan ve Samur, 2020).

3. Saadettin Kaplan'ın Hayatı

Sadettin Kaplan 7 Ocak 1944 tarihinde Ağrı ilinin Patnos ilçesinde doğmuştur[94]. İlköğretimini Patnos Merkez İlkokulunda, liseyi parasız yatılı olarak Erzurum Lisesinde okumuştur. Daha o yıllarda yerel gazetelerde şiirleri ve yazıları yayınlanmıştır. Liseden sonra yazar olarak Patnos Postası gazetesinde çalıştığı bilinmektedir. Bu gazetede 1962 ve 1964 yılları arasında görev yapmıştır. Yükseköğrenimini 1964-1966 yılları arasında Ankara Jandarma Astsubay Okulunda tamamlamıştır. T.C. İçişleri Bakanlığı Jandarma Genel Komutanlığı içinde, yurdun muhtelif il ve ilçelerinde Zaptiye Astsubay olarak 20 yıl hizmette bulunmuştur.[95] Yazarlık ve şairlik ilgisi hayatı boyunca devam etmiştir. İlk şiiri 1959'da Milletin Sesi (Erzurum) gazetesinde yer almıştır. Astsubay olarak görev yaptığı sırada Hareket, Boğaziçi, Ece, Kültür ve Sanat, Edebiyatta Çığır, Size ve Türk Edebiyatı gibi dergilerde şiir ve hikâyeleri yayınlanan Sadettin Kaplan, 1986 yılında kendi isteği ile emekliye ayrılmıştır. Emekliye ayrıldıktan sonra Türkiye Gazetesi, Türkiye Çocuk Dergisi ve TGRT kanalında yazar ve metin yazarı olarak çalışmıştır. Yazarın profesyonel çalışmaları bu tarihten sonra başlamıştır.[96] Serbest yazar olarak Size Dergisi ve Yöremiz gazetesinde yazılar yazmıştır[97]. Yazarın Çevre, Devlet ve Kültür Bakanlıklarıyla çeşitli kurum ve kuruluşlardan ödülleri bulunmaktadır. Kaplan, bazı eserlerine *Akcaoğlan*, *Kürşat Koray* ve *Sadi Pelenk* takma adlarını da kullanmıştır. On civarında şiiri çeşitli müzik formlarında bestelenmiştir. Bunlardan birisi de Cem KARACA tarafından bestelenen *Balacan* adlı şiiridir. Yazar bu sayede yazın dünyasında adını duyurmuş, edebiyatın her alanında eser vermiş ve üretkenliği ile birçok esere imza atmıştır. İLESAM (Türkiye İlim Edebiyat Eseri Sahipleri Meslek Birliği), MESAM (Türkiye Musiki Eseri Sahipleri Meslek Birliği), ESKADER (Edebiyat Sanat ve Kültür Araştırmaları Derneği), BİRSAD (Birleşik Sanatçılar Derneği), Yazarlar Birliği ve Yazarlar Sendikası üyesidir.[98] Üç çocuk babası Kaplan, 11 Haziran 2016 Cumartesi günü Gebze'de vefat etmiş, aynı yerde toprağa verilmiştir. Kaplan'ın vefatı, vasiyeti üzerine toprağa verildiğinden üç gün sonra eşi tarafından duyurulmuştur[99].

3.1. Saadettin Kaplan'ın Çocuk Edebiyatı Anlayışı ve Eserleri

Saadettin Kaplan, çocuk yazını dünyasında din ve dini değerlere oldukça fazla yer verir. Milli ve dini temalar ve duyarlılık özellikle çocuk kitaplarında kendine hatırı sayılır bir yer edinmiştir. Yazar "*Bana göre her milletin tarihinin üçte biri gerçek, üçte ikisi menkıbe ve*

[94] https://www.biyografya.com/biyografi/11352 sitesinden 15.12.2021 tarihinde erişilmiştir.
[95] https://www.antoloji.com/sadettin-kaplan/ sitesinden 15.12.2021 tarihinde erişilmiştir.
[96] http://celikyayinevi.com.tr/yazar/sadettin-kaplan/37 sitesinden 15.12.2021 tarihinde erişilmiştir.
[97] https://www.biyografya.com/biyografi/11352 sitesinden 15.12.2021 tarihinde erişilmiştir.
[98] http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/kaplan-sadettin sitesinden 15.12.2021 tarihinde erişilmiştir.
[99] https://www.biyografya.com/biyografi/11352 sitesinden 15.12.2021 tarihinde erişilmiştir.

efsanelere dayanır. Bu yalnızca bize ait bir durum değil. Gerçek tarih, arada bir anlatılan menkıbelerle daha da bir güzelleşir ve moral bulur." diyerek sık sık menkıbelere ve kahramanlık dolu öykülere başvurur. Gençleri ve çocukları "geleceğin teminatı" olarak görür ve onları "bayrak taşıyıcısı" diye tanıtır. "Yeni dünya düzenini kuracak" kişilerin yalnızca çocuk olarak isimlendirilmesini "çocukça" bulur. Kaplan; çocuk edebiyatında da çok fazla eser kaleme alır. O, zaten çocuk edebiyatı diye bir kavramı kabul etmez. "Kitaplar herkes içindir, herkese hitap eder." der (Tığlı, 2014).

Kaplan Senâ Dizisinde yer verdiği Sunuş'ta çocuk edebiyatına dair düşüncelerini ve bu alanda bir ürün ortaya koymanın büyük bir yükümlülük olduğunu şu sözleriyle dile getirir:

> *"Çocuklara yönelik bir edebiyat, "edebiyat" olgusu içinde sanatın en zoru ve en çilelisidir. Hele "hedef kitle" olarak hangi yaş grubunu seçeceğinize karar verirken zorlukların en zoruyla karşı karşıyasınız. Çocuklara yönelik bir edebiyat misyonu yüklenen yazarın işi zor, vebali büyüktür. Çocuklara yönelik edebiyatta seçilecek konular; çocuğun iç dünyası, düş ve gerçek, çocuklar kadar hassas bir hesap çizgisine oturtulmalıdır. Okurken düşünmek, düşünürken eğlenmek, eğlenirken öğrenmek ve öğrendiğini fark etmemek… İşte zor olan ve yapılması gereken budur. Nasihat katılığında verilen "mesaj" çocuğun körpe dimağına bir diken gibi batmamalıdır…" (Kaplan, 2000).*

Yazarın yayımlanan otuz sekiz romanı bulunmaktadır. Eserler ise şunlardır: *Kara Kasırga* (1991), *Şahidim Kılıcımdır* (1991), *Uçurumun Çağrısı* (1993), *İğde Dalı* (1993), *Anatolia'nın Etekleri* (1993), *Dağların Türküsü* (1993), *Bir Demet Leylâ* (1993), *Garip ile Senem* (1998), *Unutulmayan Sevdalar* (1998), *Kafesteki Çiçek* (1998), *Asuman ile Zeycan* (1998), *Hurşit ile Mihrimah* (1998), *Elif ile Mahmut* (1998), *Cennet Çocukları* (2003), *Hasret Penceresi* (2003), *Vur Kelepçeyi* (2003), *Ninemin Beşiği* (2003), *Ağlayan Seccade* (2003), *Altın Kanatlı Böcek* (2003), *Nisan Tomurcukları* (2003), *Apar Meni Aras* (2003), *Tuna Boyları* (2003), *Çatlayan Çınar* (2003), *Gülcan'ın Günlüğü* (2003), *Güneşin Doğduğu Yer* (2003), *Çocukken de Büyüktüler* (2003), *Kara Pençe* (2003), *Koçlar ve Kağnılar* (2003), *Akçaoğlan* (2003), *Uzaydan Gelen Çocuk* (2003), *Siyah Kasırga* (2007), *Anatolia'nın Etekleri* (2007), *Şahidim Kılıcımdır* (2007), *Gazi Osman Paşa/Plevne'ye Saplanan Tuğ* (2007), *Altın Çocuklar* (2010), *Arzu ile Kanber* (2010), *Dağların Türküsü* (2015), *Uçurumun Çağrısı* (2013).

Yazarın on hikâye kitabı vardır: *Yunus Meltemi* (1992), *Sığ Sular* (1992), *Camda Sinek Ezmek* (2001), *Eskimeyen Arkadaşlar* (2002), *Gümüşdere* (2013), *Dedektif Şimşek* (2013), *Yetim Serçe'nin Serüvenleri* (2013), *Atasözlerinin Çıkış Hikâyeleri* (2014), *Kanarya Gülü* (2015), *Hüzün Adrese Gelir* (2015).

Yazarın yayımlanan yedi şiir kitabı bulunmaktadır. Bunlar: *Sular Susadıkça* (1992), *Gönül Cemresi* (1995), *Ferman* (1993), *Gülendam* (1996), *99 Esma-i Hüsna'dan Esintiler* (1998), *Düş Bedestânı* (2001), *Nevâ Teli* (2011).

Yazar hem çocuklar hem de büyükler için kaleme aldığını söylediği masallarını altı kitapta toplamıştır. Bu kitaplardan Tuba, Emre, Sena ve Esra seri olarak yayımlanmıştır. *Heybe* (1998), *Masal Bahçesi* (2002), *Tûba Dizisi* (2002), *Emre Dizisi* (2000), *Senâ Dizisi* (2002), *Esra Dizisi* (2002), *Padişahın Eşeği* (2015).

Yazar, peygamberlerin yaşamlarını gençlere uygun bir şekilde yeniden kaleme alıp on kitaplık bir seri halinde yayımlamıştır: *Gençlerimiz İçin Peygamberler Tarihi* (2004).

Yazarın dört tane deneme eseri vardır: *Ölüler de Öldürülür* (1993), *Zamanın Zembereği* (1993), *At Nalında Diş Yarası* (1992), *Hüzün Adrese Gelir* (2008).

Yazarın inceleme/araştırma eserlerinde de şairler üzerinde durduğu görülür. Bu eserleri şunlardır: *20. Yüzyıl Türk Şiirinde Beş Şair* (Tevfik Fikret, Mehmet Akif Ersoy, Yahya Kemal Beyatlı, Nazım Hikmet, Necip Fazıl Kısakürek) (1996), *Şiirin Kanadında* (1995), *Sultanların*

Şiirleri Şiirin Sultanları (2005), *Mehmed Âkif ile Kemâl' e Ermek* (2006), *Mehmet Akif ile Safahat Sahilinde* (2011), *Alevler Gül Olunca* (1998), *Balık Karnında Hayat* (1998).

4. Tûba, Esra ve Emre Dizileri

Onar kitaptan oluşan diziler isimlerini ana karakterden almaktadır. Tûba, Esra ve Emre üç kardeştir. Yazarın ilkokul seviyesindeki öğrencilere hitap eden bu üç dizisi çeşitli ortak özellikler taşır. Bu nedenle dizi içerisinde bulunan kitapların ilişkisi, diziler arasına da yansımıştır. Kardeş ilişkileri yer yer karşımıza çıksa da her bir dizide ana karaktere yoğunlaşıldığı gözlemlenmiştir. Tûba dizisinde aile bireylerinden "anne" figürü, diğer iki dizide ise çocukların aynı evde yaşadıkları babaanneleriyle köyde yaşayan anneanne ve dedeleri ön plana çıkmaktadır. Bu durum yazarın *büyüklere saygı* değerine önem verdiğini göstermektedir. İlahi bakış açısıyla yazılan kitaplarda hikâye ve masal türü iç içe geçmiş, birçok menkıbeye yer verilmiştir. Bu durum çeşitli olağanüstülüklerin kapısını da aralamıştır.

Tûba 5, Esra 8 yaşındadır. Emre'nin yaşı verilmemiştir. Dizilerin içeriği ile ana karakterin yaşı ve cinsiyeti arasında bağlantılar vardır. Örneğin Tûba Dizisinde daha çok oyuncaklar ve çevreyi tanımayla ilgili sorular üzerinden gidilirken Esra Dizisinde daha soyut kavramlar ve daha fazla sorumluluk bilinci işlenmiştir. Emre Dizisinde ise ataerkil yapı, savaşlar, askerlik gibi kavramlar daha çok karşımıza çıkmaktadır.

4.1. Tûba Dizisindeki Kitaplar

Dizi içerisinde "Konuşan Bebek, Hacı Leylek, Tatlı Dil, Ninemin Ödevleri, Annemin Kanatları, Kadife Civciv, Ağlayan Serçe, Tavus Kuşu, Kokulu Karga, Pamuk Kedi" adlı on kitap yer almaktadır.

4.1.1. Tûba Dizisindeki Kitaplarda Karakter, Kurgu ve Tema

Kitaplarda işlenen konu, kişiler, zaman ve mekân kavramları birbiriyle ilişkilidir. Bu ilişki kitapların bir dizi halinde yayınlanmasını sağlamıştır. Dizide yer alan kitaplar hem tek başına hem de peş peşe okunduğunda anlamlı olmaktadır. Kitabın kurgu yapısı, 5 yaşındaki bir çocuğun çevresini ve kendini keşfetmesiyle ilgilidir. Karakterimiz ailesinin yardımı ile kendini ve çevreyi tanımakta, çevresini tanırken karşılaştığı eşyalar ve hayvanlarla hayal kurarak konuşmaktadır. Bu dizide Allah(c.c), Peygamberimiz, dinimizin gerekleri ve aile/insan sevgisi masal ve hikâye türü içinde sunulmuştur. Kurgu gereği karakter bazı sorular sormuş ama bu soruların cevabı kitapta "Annene veya babana sormalısın." gibi dönütlerle ebeveyne bırakılmıştır.

Dizideki ana karakterler *Tûba, Tûba'nın babaannesi, Tûba'nın annesi, Tûba'nın babası, Esra* ve *Emre*'dir. Tûba 5 yaşındadır. Üç kardeşin en küçüğüdür. Yazarın tanımlamalarına göre güzel, akıllı, yaramaz ve meraklı bir çocuktur. Hayal ufku geniştir, konuşkandır. İlgi göremeyince huysuzlanır. Merhametlidir. Sorumluluk sahibi olmaya çalışır ve sevdiği bir ödül alacağı zaman söz dinler. Anlatılanlardan ders çıkarmayı bilir. Bebeğini paylaşmayı pek sevmez. Hayvanları çok sever. Tûba'nın babaannesi, inançlı ve bilgili bir karakterdir. İbadetlerine düşkündür. Tûba ile en çok ilgilenen kişidir. Tûba'yı gezmeye götürür, onunla sohbet eder. Yaşlıdır. Bazen şakacıktan öfkelenir. Temkinli biridir. Tûba'ya merak ettiği şeyleri cevaplamaya çalışır bazen de soruları geçiştirir. Tûba'nın annesi, çocuklarının başarısıyla mutlu olur ve kayınvalidesine karşı saygılıdır. Ev işleriyle ilgilenir, inançlı biridir. Tûba'nın babası, işe gitmesi ve Tûba'ya hediyeler almasıyla işlenmiş bir karakterdir. Emre, Tûba'nın abisidir. Esra ise Tûba'nın ablasıdır.

Dizi içerisindeki Ninemin Ödevleri, Annemin Kanatları, Tavus Kuşu ve Pamuk Kedi kitaplarında yan karakter bulunmamaktadır. Konuşan Bebek'te "*oyuncak bebek Ayşegül*"; Hacı Leylek'te "*Tûba'nın dayısı, Oyuncak bebek Ayşegül, Hacı Leylek*"; Tatlı Dil'de "*amcasının eşi*

–yenge-, Tatlıdil (papağan)"; Kadife Civciv'de "*Hacı Hamdiye, Cambaz kedi, Sarıca tavuk*"; Ağlayan Serçe'de "*serçe*" ve Kokulu Karga'da "*Kokulu karga*" yardımcı karakterlerdir.

Dizinin "sevgi" teması üzerine yoğunlaştığı görülmektedir. Konuşan Bebek'te "*kendini keşfetme, kendinin farkına varma"*; Hacı Leylek'te *kavram keşfi, hayvan sevgisi*, Tatlı Dil'de *hayvan sevgisi, edebi türlerin keşfi* (masal); Ninemin Ödevleri'nde *din keşfi, inanç ve ibadetlerin amacının kavratılması*; Annemin Kanatları'nda *anne ve çocuk sevgisi, sorumluluklar, başarı*; Kadife Civciv'de *hayvan sevgisi, doğa sevgisi*; Ağlayan Serçe'de *hayvan sevgisi, merhamet, aile sevgisi*; Tavus Kuşu'nda *hayvan sevgisi, hayvanların keşfi, kendini beğenmişliğin yanlışlığı*; Kokulu Karga'da *hayvan sevgisi, kişisel temizliğe önem verme*; Pamuk Kedi'de *hayvan sevgisi, hayvanların keşfi teması* işlenmiştir.

4.1.2. Tûba Dizisindeki Kitaplarda Konu

Konuşan Bebek kitabında Tûba'nın kendisine hediye edilen oyuncak bebeği Ayşegül ile konuşması işlenmiştir. Tûba bebeğin güzelliğini kıskanmış bebek de ona gerçek güzelliğin bir aileye sahip olmak olduğunu anlatmıştır.

Hacı Leylek kitabında dayısı ile köye giden Tûba'nın leylekle konuşması işlenmiştir. Hikâye içinde hikâye tekniği kullanılarak leyleklere neden "Hacı Leylek" denildiği anlatılmıştır. Ayrıca iç hikâyede "bebekleri leyleklerin getirdiği" olgusu da işlenerek bu olgunun gerçekliği açıklanmıştır.

Tatlı Dil kitabında Tûba'nın amcasının evine gittiğinde orada karşılaştığı papağan ile konuşması işlenmiştir. Papağanın ismi "Tatlı Dil"dir. Tatlı dil Tûba'ya masal anlatmıştır. Hikâye içinde hikâye tekniği ile anlatılan masalda yalnız kalmak zorunda olan bir çocuğa arkadaşlık eden bir papağan işlenmiştir.

Ninemin Ödevleri kitabında Tûba'nın ninesi -babaannesi- ile din, inanç ve ibadetler hakkındaki konuşmaları işlenmiştir. Babaannesi ibadetleri birer ödeve benzeterek Tûba'nın anlayabileceği şekilde somutlaştırmaya çalışmıştır.

Annemin Kanatları kitabında Tûba, annesi ve babaannesi arasında geçen çeşitli konuşmalar işlenmiştir. Bu konuşmaların konusu ise Tûba'nın abisi Emre'nin sınavı kazanmasıdır.

Kadife Civciv kitabında Tûba'nın babaannesiyle beraber Hacı Hamdiye'yi ziyaret etmesi işlenmiştir. Bu ziyaret sırasında Cambaz adlı kedi ile ve Sarıca adlı tavuk ve onun civcivleriyle tanışması işlenmiştir.

Ağlayan Serçe kitabında Tûba bir kış günü huysuzlandığı bir sırada penceresine konan bir serçe ile konuşması işlenmiştir. Serçenin kış günü ailesi için yem aramaya çıkması Tûba'ya ailesinin kıymetini hatırlatmıştır.

Tavus Kuşu kitabında Tûba'nın babaannesiyle beraber hayvanat bahçesine gitmesi ve orada tavus kuşunun hikâyesini öğrenmesi konu olarak işlenmiştir. Tavus kuşunun kibri yüzünden sesinin ve bacaklarının çirkinleşmesi, Tûba'nın kendini beğenmenin yanlışlığını kavramasını sağlamıştır.

Kokulu Karga kitabında babaannesiyle birlikte gezintiden dönen Tûba'nın kargaların sesinden rahatsız olması ve babaannesinin kargalarla ilgili anlattığı bir hikâye işlenmiştir. Bu hikâyede kötü kokan bir kargadan yola çıkarak kişisel temizliğe önem verilmesi gerektiği işlenmiştir. Ayrıca kötü söz söylemenin de pis koku yayacağı düşüncesi ile güzel söz söylemeye verilen önem vurgulanmıştır.

Pamuk Kedi kitabında Tûba'nın komşularının emanet ettikleri kedi ile olan ilişkisi işlenmiştir. Babaannesi Tûba'nın meraklı sorularına cevap vererek onu kediler hakkında bilgilendirmiştir.

Kitapların konularının Tûba'nın çevresini tanıması ve davranışları sorgulamasıyla alakalı durumlar olduğu görülmektedir.

4.1.3. Tûba Dizisindeki Kitaplarda İletiler ve Değerler

Konuşan Bebek kitabında oyuncak bebeğin Konuşmasında ileti olarak şu cümlelere yer verilmiştir: *"Bebekleri bezden, plastikten yaparlar. Yani bizi, siz insanlar yaparsınız. İnsanları ise Allah yaratır. Ve Allah'ın yaptığı her şey insanların yaptıklarından çok daha güzeldir* (Konuşan Bebek, 2014)."

Hacı Leylek kitabında leyleğin şu ifadesi ileti olarak işlenmiştir*: "Hacı olmak onuru yalnız insanlara mahsustur* (Hacı Leylek, 2014)."

Tatlı Dil kitabında papağanın ağzından çocukların televizyon alışkanlığına yönelik olarak şu ileti işlenmiştir: "*Televizyon da seyredilir ama öyle her program değil. Çocuklara zarar verebilecek şeyleri seyretmemelisiniz. Anneleriniz, neyi seyretmeniz gerektiğini söylerler* (Tatlı Dil, 2014)."

Ninemin Ödevleri kitabında İslam'ın gerekleriyle ilgili ninenin ağzından şöyle bir ileti işlenmiştir: *"İyi bir insan olmak hem dünya hem de ahiret için çalışmakla olur. Oruç, Namaz, Zekât, Kelime-i Şehadet… Sadece bunlar mı? İnsanlara yardım etmek, kimseyi incitmemek, dürüst insan olmak, yalan söylememek, büyüklerine saygılı olmak* (Ninemin Ödevleri, 2014).

Annemin Kanatları kitabında dini ileti olarak şu ifadeye yer verilmiştir: *"Allah her zaman bağışlayıcı ve merhametlidir* (Annemin Kanatları, 2014)." Bir diğer ileti ise şu şekildedir: *"İnşallah o büyük imtihanda bizler ve tüm Müslümanlar başarılı oluruz* (Annemin Kanatları, 2014)" Bir başka cümlede Tûba'nın annesi dinle alakalı şu sözleri söylemiştir: *"Bizleri yaratan Yüce Allah, yaptıklarımızın hesabını bir gün soracaktır. İyilik yapmışsak mükâfatlandıracak. Yani bizleri ödüllendirecek. Ama kötülüklerimiz karşısında da ceza göreceğiz* (Annemin Kanatları, 2014).

Kadife Civciv kitabında ninesinin Tûba'ya şu tembihi ileti sayılır: *"Allah'a şükrü, insanlara teşekkürü unutma* (Kadife Civciv, 2014)."

Ağlayan Serçe kitabında Tûbâ'nın anne serçeye yem verdikten sonra kendi annesine sarılarak *"Seni seviyorum anneciğim, seni de, babamı da, abimi ve ablamı da seviyorum. Hem de çoook… Biz bir aileyiz!"* demesi ve annesin gönlünü alması ileti olarak karşımıza çıkar.

Tavus Kuşu kitabında hayvanlarla ilgili olarak şu sözlere yer verilmiştir: *"(Aslan için) … Yelesini kabartıp, dişlerini göstererek kükrüyor, sanki kendisini bu demir kafese hapseden insanlara karşı duyduğu öfkeyi anlatıyordu* (Tavus Kuşu, 2014)." Tûba'nın kendini beğenmesi üzerine babaannesinin onu uyarmak için verdiği ileti şu şekildedir: *"İyiyi de kötüyü de güzeli ve çirkini de Allah yaratmıştır. Allah'ın verdiği şeylerle kibirlenmek yanlıştır* (Tavus Kuşu, 2014)."

Kokulu Karga kitabında Tûba'nın babaannesinin güzel ve çirkin kavramlarıyla ilgili söylediği şu sözler ileti olarak karşımıza çıkar: *"Hiçbir şey çirkin değildir kızım. Güzellikler derece derecedir. Kimi güzel, kimi daha güzeli kimi daha daha güzeldir. Ama bizler nedense, az güzel olana çirkin demeye alışmışız. Kargaların sesi çok güzel değildir. Ama çirkinlikler olmasaydı, güzeli nasıl seçerdik? Allah, hiçbir şeyi sebepsiz yaratmamıştır. Ve her şey de mutlaka bir hikmet vardır* (Kokulu Karga, 2014)." Güzel Konuşmakla ilgili şu ileti verilmiştir: *"Gül dersen, ağzın gül kokar; pislik dersen pislik kokar* (Kokulu Karga,2014)."

Pamuk Kedi kitabında babaannesinin Tûba'ya söylediği şu sözler ileti niteliğindedir: *"Allah, her şeyde bize bir ibret göstermek istemiştir. Bir tek kedide bile ne nimetler var. Yeter ki anlayalım. Bak. Mesela, patileri yumuşacıktır. Ama bu yumuşak patilerinin arasına gizlenen*

iğne gibi tırnakları var… Sevdiklerine, dostlarına karşı bu tırnaklar hep kapalıdır. Ama düşman karşısında nasıl sivrilir bilemezsin (Pamuk Kedi, 2014)

Kitaplarda aile ve hayvan sevgisi, dini değerler ve saygıya ağırlık verildiği; iletilerin büyükler tarafından öğüt verici ya da ikaz şeklinde dile getirildiği gözlemlenmiştir.

4.1.4. Tûba Dizisindeki Kitaplarda Söz Varlığı

Konuşan Bebek: Atasözüne ve kalıp sözlere yer verilmeyen kitapta 10 adet deyim 4 adet anlamı bilinemeyecek kelime tespit edilmiştir. *Divan, naylon, kalıp* ve *plastik* anlamı bilinemeyecek kelimeler olarak karşımıza çıkmaktadır. Deyimlerin kullanımı şu şekildedir:

"… yaptığı bu yaramazlıklar pek de *göze batmazdı*." (s.3)

"Tûba'nın *keyfine diyecek yoktu*." (s.4)

"Bir türlü *içi rahat etmedi*." (s.4)

"*Canı sıkılıyordu*." (s.4)

"…o anda *olanlar oldu*." (s.7)

"…yavaş yavaş *aklı başına geldi*." (s.7)

"…yaptıklarına *pişman olup* kalkıp bebeğini aldı." (s.11)

"…*teselli etmeye* çalıştı." (s.13)

"… ağlamamak için *kendini güç tutuyordu*." (kendini tutmak) (s.15)

"Eğer *ağzından kaçırırsan* bir daha hiç Konuşamam." (s.16)

Hacı Leylek: Atasözüne yer verilmeyen kitapta "*Güle güle, hoşça kal.*" şeklinde 2 adet kalıp sözün kullanıldığı kitapta 5 adet deyim ve 13 adet anlamı bilinemeyecek kelime tespit edilmiştir. *Dağ eteği, elenmek, kuytu, demet, çağıltı, sazlık, Beytullah, kartpostal, kundak, çapa, yamaç, civar* ve *mübarek* anlamı bilinemeyecek kelimelerdir. Deyimlerin kullanımı şöyledir:

"…çapasını aldığı gibi tarlanın *yolunu tutmuş*." (s.9)

"…*avazı çıktığı kadar bağırıp* koşmuş." (s.11)

"Tam *ümitlerini kesmişler* ki birden *akıl almaz* bir şey olmuş." (aklı almamak) (s.13)

"… ben gidiyorum, gelenler var. *Hoşça kal*." (s.16)

Tatlı Dil: Atasözüne yer verilmeyen kitapta "*Merhaba, teşekkür etmek (teşekkür etti), güle güle.*" şeklinde 3 adet kalıp söz, 4 adet deyim ve 3 adet anlamı bilinemeyecek kelime tespit edilmiştir. *Kütük, destek* ve *soy* anlamı bilinemeyecek kelimelerdir. Deyimlerin kullanımı ise şöyledir:

"Amcan ona bu *adı koydu*." (s.5)

"…öylesine *dalıp gitmişti* ki…" (s.7)

"…koca köyü *önüne katıp* sürümüş." (s.8)

"…birdenbire *dile gelmiş*." (s.11)

Ninemin Ödevleri: Atasözüne ve kalıp sözlere yer verilmeyen kitapta 9 adet deyim ve 10 adet anlamı bilinemeyecek kelime tespit edilmiştir. *Tülbent, divan (sedir), bağdaş, romatizma, hasret, afacan, dilbaz, mübarek, ömür* ve *ahiret* anlamı bilinemeyecek kelimelerdir. Deyimlerin kullanımı ise şöyledir:

"*Dalıp gitmişim*." (s.5)

"Bir şeyler *dilin ucuna gelip* gitti." (s.7)

"*Aklının almadığı* nice şeyler vardı." (s.11)

"…bir an *boş bulunup*…" (s.13)

"*...hâli vakti yerinde olanlar* için şarttır." (s.13)

"Beni *lafa daldırdın* kız." (s.13)

"…*iki arada bir derede kalmıştı*." (s.15)

"…ne cevap vereceklerini *kara kara düşünürler* ya." (s.15)

"…*işin içinden çıkamıyordu*." (s.16)

Annemin Kanatları: Atasözüne yer verilmeyen kitapta "*Elbette, inşallah, amenna, Allah iyiliğini versin*." şeklinde 4 adet kalıp söz, 5 adet deyim ve 6 adet anlamı bilinemeyecek kelime tespit edilmiştir. *Nakış, divan(sedir), manzara, imtihan, mükafat* ve *demincek* anlamı bilinemeyecek kelimelerdir. Deyimlerin kullanımı şöyledir:

"…nemlenen gözlerini kızının *gözlerine dikerek* güldü." [Gözünü (gözlerini) (bir şeye) dikmek]. (s.7)

"*Kaşlarını çatarak* Tûba'ya bakan nine…" (s.8) "…*kaşlarını çatmadan* da edemedi." (s.13)

"Benim bile *dilim dönmüyor*." (s.11)

"…ödevlerime *dört elle sarılmışım*." (s.11)

"…buna *taktın kafayı*." (s.15)

Kadife Civciv: Atasözüne ve kalıp sözlere yer verilmeyen kitapta 4 adet deyim ve 12 adet anlamı bilinemeyecek kelime tespit edilmiştir. *Tepmek, tünemek, cila, seğirtmek, hararet, kanmak, kuluçka, fiske, kadife, anaç, feryat* ve *layık* anlamı bilinemeyecek kelimelerdir. Deyimlerin kullanımı şöyledir:

"…babaannesi *imdadına yetişti*." (s.3)

"…onları koparmayı *aklından bile geçirmedi*." (s.13)

"…çok istiyorsan bir *punduna getirir*, şuracıktan birini senin için yakalarım…" (s.15)

"Bak da şuncağız civcivlerden *ibret al*…" (s.16)

Ağlayan Serçe: Atasözüne yer verilmeyen kitapta *"Teşekkür etmek (teşekkür etti), güle güle.*" şeklinde 2 adet kalıp söz, 6 adet deyim ve 6 adet anlamı bilinmeyecek kelime tespit edilmiştir. *Okkalı, ihmal, pervaz, ürkmek, mandal (pencerenin mandalı),* ve *tebessüm* anlamı bilinemeyecek kelimelerdir. Deyimlerin kullanımı şöyledir:

"Tûba'nın *canı sıkılıyordu*." (s.5)

"*Ayak altında dolaşmakla* kalsa…" (s.5)

"…bardaklardan birini *alaşağı etti*." (s.7)

"…*tuz buz oldu* bardak." (s.7)

"…karlı bir düşünceye *dalıp gitmişti*." (s.11)

"Bir an *göz göze geldiler*." (s.11)

Tavus Kuşu: Kitapta atasözüne yer verilmemiştir. "*Aman Allah'ım*" kalıp sözünün 2 defa kullanıldığı kitapta 6 adet deyim ve 11 adet anlamı bilinemeyecek kelime tespit edilmiştir.

Derlemek, kurdele, püskül, testere, desen, yelpaze, berbat, bed, kibir, ibret ve *itiraz* anlamı bilinemeyecek kelimelerdir. Deyimlerin kullanımı ise şöyledir:

"Ayakları sanki *yere değmiyordu*." (s.5)

"…bilet alıncaya kadar *yerinde duramadı*." (s.5)

"…*akıl almaz* güzellikteki hayvanları seyrederek…" (s.7), "…*akıl almaz* desenler, renkler *göze çarpıyordu*." (aklı almamak) (s.11)

"…hep kendine *takmıştı kafayı*." (s.7)

"…kuşun güzelliği karşısında sanki *dilini yutmuştu*." (s.11)

Kokulu Karga: Atasözüne ve kalıp sözlere yer verilmeyen kitapta 5 adet deyim ve 10 adet anlamı bilinemeyecek kelime tespit edilmiştir. *Hikmet, sataşmak, çekiştirmek, fena, sinmek, imrenmek, berbat, dedikodu, köpürmek* ve *ikaz* anlamı bilinemeyecek kelimelerdir. Deyimlerin kullanımı ise şöyledir:

"…akşam telaşı *göze çarpıyordu*." (s.3)

"…sözünü daha da *ballandırarak* anlatmaya devam etti." (yağlayıp ballandırmak). (s.9)

"Kimseler, bu karganın işine *akıl erdiremezmiş*." (s.11)

"…*aklı başında* ve yaşlı bir karga…" (s.11)

"…o kargalar yüzünden başına geldiğini *sayıp dökmüş*." (s.11)

Pamuk Kedi: Kitapta atasözüne ve kalıp söze yer verilmemiştir. 3 adet deyim ve 10 adet anlamı bilinemeyecek kelime tespit edilmiştir. *Uysal, sığıntı, tuhaf, sedir, ihtiyaç gidermek, nankör, nimet, yücelik, merhamet* ve *marifet* anlamı bilinemeyecek kelimelerdir. Deyimlerin kullanımı şöyledir:

"Tûba'nın *aklı çıkıyordu*." (s.3)

"…burnu *akıl almaz* derecede güzeldi." (aklı almamak) (s.3)

"…Tûba'nın *tuhafına gidiyordu*." (s.5)

4.2. Esra Dizisindeki Kitaplar

Dizi içerisinde "Esra ile Nasreddin Hoca, Esra ile Keloğlan, Esra ile Rabia Hatun, Esra ile Nene Hatun, Öğretmenin Öğütleri, Ayşe Nine, Sütlü Pınar, Sümbül Dede, Gelin Bohçası ve Esra'nın Emaneti" adlı on kitap yer almaktadır.

4.2.1. Esra Dizisindeki Kitaplarda Karakter, Kurgu ve Tema

Dizideki kitaplarda olaylar ana karakter olan Esra'nın yaşadıkları üzerine kurulmuştur. Dizide 8 yaşında 3. sınıfa giden bir çocuk olan Esra, ana karakter olarak işlenmiştir. Esra'nın okul hayatı, ev ve aile ortamı, akraba ilişkileri, kültürel değerleri, doğa ve çevre ile olan ilişkileri dizinin tamamında işlenmiştir. Aile başları, dinimiz, örfümüz, sevgi ve dayanışma kitapların içeriğini oluşturan temel unsurlardır. Bu dizide masal-menkıbe ve hikâye türü işlenmiş, bize ve özellikle çocuklara mal olmuş kişilerin çocuklukları hayâl edilmiştir. Kurgu gereği bazı olağanüstülüklere de yer verilmiştir. Dizideki on kitap tek başına okunduğunda da peş peşe okunduğunda da anlamlı olmaktadır.

Dizideki ana karakterler Esra, Tûba, Emre ve Esra'nın annesidir. Esra 8 yaşındadır ve üçüncü sınıfa gitmektedir. Ailenin üç çocuğundan ortanca olandır. Yazar Esra'yı düşünceli ve hassas bir kız olarak nitelendirmiştir. Hayal ufku geniştir. Tûba 5 yaşındadır. Üç kardeşin en

küçüğüdür. Esra ile olan ilişkileri çekişmelidir. Esra'nın annesi evdeki sorunların çözümünde yer oynar. Maharetli biri olarak işlenmiş, sürekli mutfakta olması vurgulanmıştır. Ev işleriyle ilgilenir. Anlayışlı bir anne olarak öne çıkar. Emre, ailenin en büyük çocuğu, Esra ve Tûba'nın abisidir.

Esra ile Nasreddin Hoca kitabında "çocuk Nasreddin"; Esra ile Keloğlan kitabında "*çocuk Keloğlan*"; Esra ile Rabia Hatun kitabında "*Esra'nın babaannesi, Kur'an kursu hocası*"; Esra ile Nene Hatun kitabında "*Nene Hatun*"; Öğretmenin Öğütleri kitabında "*Şadiye Öğretmen*"; Ayşe Nine kitabında "*Ayşe Nine*"; Sütlü Pınar kitabında "*Esra'nın anneannesi*"; Sümbül Dede kitabında "*Esra'nın anneannesi*"; Gelin Bohçası kitabında "*Esra'nın anneannesi*"; Esra'nın Emaneti kitabında "*Esra'nın dayısı*" yardımcı karakterlerdir.

Esra ile Nasreddin Hoca kitabında *hoşgörü sahibi olmak*; Esra ile Keloğlan *sorumluluk bilinci kazanmak*; Esra ile Rabia Hatun kitabında *dini şahsiyet öğretimi* ve *din eğitimi*; Esra ile Nene Hatun kitabında *tarihi şahsiyet öğretimi* ve *milli değerler*; Öğretmenin Öğütleri kitabında *öğretmen sevgisi*; Ayşe Nine kitabında *büyüklere saygı* ve *vefa duygusu*; Sütlü Pınar kitabında *doğa sevgisi ve yardımlaşma*; Sümbül Dede kitabında *dini şahsiyetlere saygı göstermek*; Gelin Bohçası kitabında *kültürel mirasların korunması*; Esra'nın Emaneti kitabında *kültürel mirasların gelecek nesillere aktarılması* teması işlenmiştir.

4.2.2. Esra Dizisindeki Kitaplarda Konu

Esra ile Nasreddin Hoca kitabında Esra ve Tuba'nın tartışmasını bitirmeye çalışan annesine yaptığı saygısızlıktan utanan Esra'nın bahçede üzgün üzgün otururken yanına çocuk Nasreddin'in gelmesi işlenmiştir.

Esra ile Keloğlan kitabında Esra'nın okulda piknik olacağını unutması, buna çok üzülüp arkadaşlarından gizlenirken çocuk Keloğlan ile karşılaşması işlenmiştir.

Esra ile Rabia Hatun kitabında Esra ile babaannesini ibadetler hakkında konuştuktan sonra Esra'nın Rabia Hatun'un hayalini görmesi işlenmiştir.

Esra ile Nene Hatun kitabında Esra'nın annesi Esra'dan bakkala gitmesi ister ancak hava soğuk olduğu için Esra itiraz eder. Yaptığından pişman olan Esra düşünürken karşısına Nene Hatun çıkar. Nene Hatun, Esra'ya kardan, kıştan korkulmayacağını söyler.

Öğretmenin Öğütleri kitabında Esra'nın öğretmenin okulun son gününde emekli olması üzerine mesleği ve öğrencileri hakkında yaptığı konuşma işlenmiştir.

Ayşe Nine kitabında Esra'nın babaannesi ile güçsüzler evinde Ayşe nineyi ziyareti işlenmiştir.

Sütlü Pınar kitabında yaz tatilinde anneannesinin köyüne giden Esra'nın köydeki pınarın hikâyesini dinlemesi işlenmiştir.

Sümbül Dede kitabında Esra'nın anneannesinin köyündeki bir türbenin hikâyesi işlenmiştir.

Gelin Bohçası kitabında Esra'nın köyde anneannesiyle beraber gelin olacak bir kızın çeyizini görmeye gitmesi ve çeyizin içinde bulanan gelin bohçasının hikâyesini öğrenmesi konu olarak işlenmiştir.

Esra'nın Emaneti kitabında köy tatilinin bitmesi ve Esra'nın annesinden kendine verilecek bohça hakkında bilgi alması işlenmiştir.

4.1.3. Esra Dizisindeki Kitaplarda İletiler ve Değerler

Esra ile Nasreddin Hoca kitabında Nasreddin Hoca'nın annesi ile ilgili Esra'yı teselli ettiği şu söz ileti niteliği taşımaktadır*: "Canını sıkan şeyi ve utancının sebebini biliyorum. Annenden bir daha özür diler, ellerinden öpersin. Olur biter. Anneler kin tutmaz* (Esra ile Nasreddin Hoca, 2002)." Ayrıca alıntıda yer alan "el öpmek" kültürel bir değeri işaret etmektedir.

Esra ile Keloğlan kitabında Esra'nın okula geldiğinde İstiklal Marşı karşısındaki şu tutumu ileti olarak işlenmiştir: *"Tam bahçe kapısına yaklaşmıştı ki, İstiklal Marşı'nı duydu. Durup, saygı ile marşı dinledi. Elinde olmasan ürperdi. Ve farkında olmadan, o da mırıldanarak eşlik etti* (Esra ile Keloğlan, 2002)."

Esra ile Rabia Hatun kitabında şu hadis ileti olarak verilmiştir: *"İlim Çin'de bile olsa gidip öğreniniz* (Esra ile Rabia Hatun, 2002)." Ayrıca Esra'nın babaannesinin öğüdü şu şekildedir: *"Dinmeyen susuzluğunu dindireceğin pınar; bilim ve Kur'an-ı Kerim'dir* (Esra ile Rabia Hatun, 2002)."

Esra ile Nene Hatun kitabında Nene Hatun'un vatan ve millet sevgisi ileti olarak işlenmiştir: *"Düşmanlar, vatanımıza girmiş, cennet topraklarımızı kirli çizmeleriyle eziyorlardı. Cepheler bir değildi ki. Yiğit askerlerimiz, tertemiz alınlarında vurulup, kar taneleri gibi karlara düşüyorlardı. Kış, açlık, hastalık da cabası. Irzımız, namusumuz ayaklar altındaydı. Böyle bir durumda evimizde oturacak mıydık?* (Esra ile Nene Hatun, 2002)." Ayrıca Nene Hatun, Esra'nın toplumsal kimliğiyle ilgili şu iletiyi vermiştir: *"Ama unutma, sen bir Türk kızısın. Korku, tembellik ve üşengeçlik senin şanına yakışmaz* (Esra ile Nene Hatun, 2002)."

Öğretmenin Öğütleri kitabında emekli olan Şadiye öğretmen, öğrencilerine şu öğütleri vermiştir: *"Sizden son defa bazı isteklerde bulunacağım. Birincisi, hiçbir zorluk karşısında yılmayın. Ümitsizliğe gönlünüzde yer vermeyin. Bu vatan bizim. Onu, dedelerimiz kanları pahasına almışlar. Çok iyi korumalıyız. Bayrağımızın rengini hiç unutmayın. O, damarlarımızdaki kanın rengidir. Hürriyetin ne olduğunu size öğrettim. Her sabah, derse girmeden önce toplu olarak ettiğimiz andımızı unutmayın* (Öğretmenin Öğütleri, 2002)."

Ayşe Nine kitabında Esra'nın babaannesinin şu sözleri ileti sayılabilir: *"Allah'a şükür milletçe güçlüyüz ve yurdumuz güçlüler yurdudur* (Ayşe Nine, 2002)."

Sütlü Pınar kitabında Esra'nın anneannesinin imece ile ilgili şu sözleri ileti sayılabilir: *"Köy yeri bu kızım. İşler ağırdır. Bir kişi ya da bir aile bazen altından kalkamaz. Köylü, birbirine yardım ederek işi kotarır. Bugün sen bana yardım edersin yarın ben sana. Bu, karşılıklı yardımlaşmadır. Bir ücret alınıp verilmez. İşin karşılığı iştir veya duadır* (Sütlü Pınar,2002)."

Sümbül Dede kitabında dini ileti olarak verilen sözler şu şekilde işlenmiştir: *"Allah isterse, yaprağı kuş, insanı taş eder. Her zaman Allah'a sığınmalıyız* (Sümbül Dede, 2002)."

Gelin Bohçası kitabında doğa sevgisiyle ilgili söylenilen şu sözler ileti niteliğindedir: *"Eskiden her şey doğal haliyle yetişirdi. Lezzetli olurdu her bir şey* (Gelin Bohçası, 2002)."

Esra'nın Emaneti kitabında aile sevgisiyle ilgili verilen ileti şu şekildedir: *"Herkesin bir ailesi vardı ve aile bireyleri bir arada yaşamalıydılar* (Esra'nın Emaneti, 2002)."

4.2.4. Esra Dizisindeki Kitaplarda Söz Varlığı

Esra ile Nasreddin Hoca: Kitapta atasözüne yer verilmemiştir[100]. "Özür dilerim, çok yaşa, hoşça kal." Şeklinde 3 adet kalıp söze yer verilen kitapta 15 adet deyim, 3 adet kalıp söz ve 5 adet anlamı bilinemeyecek kelime tespit edilmiştir. *Çap, ufuk, cübbe, kavuk* ve *asır* anlamı bilinemeyecek kelimelerdir. Deyimlerin kullanımı ise şöyledir:

"…okula gitmek için *can atan* sevimli bir kız çocuğuydu." (s.3)

"…Tûba'nın *canı sıkıldıkça*…" (s.3)

[100] Esra Dizisinin ikinci kitabı olan Esra ile Keloğlan kitabında ***"Dost sepeti, el sepeti. Keloğlan'ın gül sepeti. Kel kardeşin hediyesi, Esra bacı al sepeti*** (Esra ile Keloğlan, 2002)." şeklinde bir tekerlemeye yer verilmiştir. Ayrıca ***"Esra bacı, ağlayıp sızlama, sepette vardır katmerle bazlama, haşlanmış yumurta var, pasta var içinde; yumurtayı şekerleme, pastayı tuzlama*** (Esra ile Keloğlan, 2002)." şeklinde bir de mâniye yer verilmiştir.

"…ayrı ayrı *gönüllerini yapardı*." (s.3)

"Zaten *canı burnundaydı*." (canı burnundan çıkmak) (s.5)

"Kadıncağız, *iki arada bir derede kaldı*." (s.5)

"Nasıl da *ağzından kaçırmıştı*." (s.8)

"Ve *dalıp gitti*." (s.8)

"Üzüntüsünü *üzerinden atabilse*…" (üstünden atmak) (s.9)

"…*gözlerine de inanamadı*." (s.9)

"…sıkıntı birden *uçup gitmişti* sanki." (s.11)

"*Canını sıkkın* görünce dayanamadım." (s.11), "*Canım çok sıkkın*…" (s.13)

"…bu sözlere *hak verdi*." (s.11)

"…artık *kendini tutamadı*." (s.13)

"…hayretten *donup kalmıştı*." (s.16)

"…birden *ortadan kayboldu*." (s.16)

Esra ile Keloğlan: Kitapta "Akılsız başın cezasını ayaklar çeker." atasözüne yer verilmiştir. "*Allah'a ısmarladık, teşekkür etmek (teşekkür etti), güle güle.*" şeklinde 3 adet kalıp söze yer verilen kitapta 9 adet deyim ve 17 adet anlamı bilinemeyecek kelime tespit edilmiştir. *Sapmak, ürpermek, tembih etmek, vakitli, sıvışmak, oluk, oyalanmak, arsız, gevrek, emniyetli, muziplik, şalvar, potur, dımdızlak, çarık, üzengi* ve *geniz* anlamı bilinemeyecek kelimelerdir. Deyimlerin kullanımı ise şöyledir:

"Dizlerinde *derman kesildi*." (s.5)

"…bir paket yapıp *eline tutuşturdu*." (s.5)

"Gidip arkadaşlarına *yük mü olacaktı*?" (s.7)

"…en iyisi *gözden ırak* bir yer bulup ta piknik sona erinceye kadar oralarda oyalanmaktı." (gözden uzaklaşmak) (s.7)

"…*köşe bucak kaçıyordu*." (s.11)

"Demek ki *yardımına koşmuştu*." (s.13)

"*Aklıma gelmişken* söyleyeyim…" (s.15)

"…*başı dik olarak* arkadaşlarının yanına dönmek üzere..." (s.16)

Esra ile Rabia Hatun: Atasözüne yer verilmeyen kitapta "*Maşallah, çok şükür, Allah razı olsun.*" şeklinde 3 adet kalıp söze, 7 adet deyim ve 17 adet anlamı bilinemeyecek kelime tespit edilmiştir. *Kavramak, ikaz, ilham, makam, azat, çehre, billur, feyz, fer, fiske, velî, rızık, kıtlık, hasır, kerpiç, sabi* ve *oba* anlamı bilinemeyecek kelimelerdir. Deyimlerin kullanımı şöyledir:

"…iyi birer insan olmanız için *ellerinden geleni yapıyorlar*." (s.3)

"Râbia Hatun *ilhamı verir* inşallah." (s.9)

"…derin bir *göğüs geçirdi*." [iç(göğüs) geçirmek] (s.11)

"…*gözleri* boşlukta bir noktaya *takılı kaldı."* (gözü takılmak) (s.11)

"Basra şehrinde *dünyaya gelen* bu mübarek hanım…" (s.11)

"*Dalıp gitti*." (s.13)

"İyice *kulak verdi*." (s.15)

"…*kan ter içinde kaldı*." (s.15)

"…irkilerek *kendine geldi*." (s.15)

Esra ile Nene Hatun: Kitapta "Yel kayadan ne koparır (götürür)." ve "Ayranım budur, yarısı sudur (Ayrandan aşağı su)." şeklinde 2 atasözüne yer verilmiştir. "Allah'a emanet ol, Ya Allah ya Fettah." şeklinde 2 kalıp söze yer verilen kitapta 9 adet deyim ve 15 adet anlamı bilinemeyecek kelime tespit edilmiştir. *Tipi, divan(sedir), eda, Moskof, ırz, nacak, anorak, güceniklik, bağdaş, belletmek, tabya, kefere, satır, er* ve *hörelenmek* anlamı bilinemeyecek kelimelerdir. Deyimlerin kullanımı şu şekildedir:

"…sıcacık odasının *keyfini çıkarıyordu*." (s.3)

"…bütün soğukluğuyla *gözlerine serildi*." (göz önüne serilmek) (s.3)

"…kaldırımların üzerinde birikenleri *önüne katarak* savuran rüzgâr…" (s.3)

"*Akıl* da *verme*." (s.7)

"…*dalıp gitti*." (s.7)

"…*aklı başına geldi*." (s.7)

"…*düştüm yollara*." (yola düşmek) (s.13)

"…*ölümün üstüne yürüyecektik*." (s.13)

"Ve nine *gözden kayboldu*." (s.15)

Öğretmenin Öğütleri: Atasözüne yer verilmeyen kitapta "Günaydın, teşekkür ederim." şeklinde 2 adet kalıp söz, 6 adet deyim ve 7 adet anlamı bilinemeyecek kelime tespit edilmiştir. *Haşara, pervaz, sendelemek, emeklilik, zoraki, devralmak* ve *yılmak* anlamı bilinemeyecek kelimelerdir. Deyimlerin kullanımı şöyledir:

"Birden *sesler kesildi*." (s.5)

"Sınıftan *çıt çıkmıyordu*." (s.7)

"…bunları *sayıp dökerken*…" (s.8)

"Çocuklar *donup kalmışlardı*." (s.11)

"Bu yeminin anlamını hiçbir zaman *aklınızdan çıkarmayın*." (s.15)

"…anne şefkatiyle *bağrıma basayım*." (s.15)

Ayşe Nine: Atasözüne yer verilmeyen kitapta "*Allah korusun, teşekkür ederim, kusura bakma*." şeklinde 3 adet kalıp söz, 7 adet deyim ve 5 adet anlamı bilinemeyecek söz tespit edilmiştir. *Sahi, ima, ahiret, barınmak* ve *zamane* anlamı bilinemeyecek kelimelerdir. Deyimlerin kullanımı şöyledir:

"…evde *canı sıkılıyordu*." (s.3), "*Canı sıkılıyordu.*" (s.5'te iki defa geçiyor)

"…azarın büyüğü Esra'nın *payına düşüyordu.*" (s.3)

"…tabii ki *haklı çıkardı*." (s.3)

"Bir gün ayrı kalsa *burnunda tütüyordu*." (s.3)

"Esra ile *çene yarıştırmak* niyetinde değildi." (s.13)

"Bu kızla *başa çıkmak* zordu." (s.15)

"Dolmuş, *çekip gitti*." (s.16)

Sütlü Pınar: Atasözüne yer verilmeyen kitapta kitapta "*Allah razı olsun, bereketli olsun, kolay gelsin.*" şeklinde 2 kalıp söz, 9 adet deyim ve 20 adet anlamı bilinemeyecek kelime tespit edilmiştir. *Oyalamak, ağıl, imkân, çapa, delibozuk, mertek, imece, çağıltı, tünemek, menkıbe, razı, hamarat, yaylım, sahi, gütmek, kotarmak, meyil, kudret, efsane* ve *evliya* anlamı bilinemeyecek kelimelerdir. Deyimlerin kullanımı şöyledir:

"…önce *razı olmamıştı*." (s.3)

"Esra'nın *üzerine* adeta *titriyordu*." (s.5)

"Çocuğun *aklına iş düşürüyorsun*…" (aklına düşmek) (s.7)

"…tarlanın *yolunu tuttuktan* sonra…" (s.7)

"…sizin de *ağzınız sulanmasın*." (s.7)

"*Koyun gibi* durup *bekledi.*" (s.8)

"Esra, *yel gibi esti.*" (s.9)

"Bir kişi ya da bir aile bazen *altından kalkamaz*." (s.11)

"…bu güzellik karşısında neredeyse *dilini yutacaktı*." (s.15)

Sümbül Dede: Atasözüne yer verilmeyen kitapta "*Allah rahmet eylesin.*" şeklinde bir kalıp söz, 9 adet deyim ve 10 adet anlamı bilinemeyecek kelime tespit edilmiştir. *Düş(hayal), tulumba, kuşluk, yayık, türbe, güz, seher, ima, asa* ve *defin* anlamı bilinemeyecek kelimelerdir. Deyimlerin kullanımı şöyledir:

"O gece *gözüne uyku girmedi*…" (s.3)

"…efsaneye öyle *kaptırmıştı ki kendini*…" (s.3)

"Koyunları *önlerine katıp* tıpkı dünkü gibi *yola koyuldular*." (s.5)

"*Kendimi bildim bileli* bu taştan türbe böylece durur." (s.7)

"Bu, Esra'nın çok *zoruna gitti.*" (s.11)

"…sanki *taş kesilmişti*." (s.15)

"…anlattıklarının etkisiyle *dalıp gitmişti*." (s.15)

"Ve oracıkta *ruhunu teslim etmiş*." (s.15)

"…*şeytan(ın) kulağına kurşun* köyümüz hiçbir şeyden zarar görmez." (s.16)

Gelin Bohçası: "Kendi söküğünü kendin dikeceksin (Terzi kendi söküğünü dikemez)." şeklinde bir atasözü; "Özür dilerim, kolay gelsin, sağ ol, inşallah, hayırlı uğurlu olsun." şeklinde 5 kalıp söze yer verilen kitapta 7 adet deyim ve 24 adet anlamı bilinemeyecek kelime tespit edilmiştir. *Tereddüt, fiske, kocamak, âdet, bostan, gübre, rızık, temenni, lif, ima, nasihat, yontmak, yörünge, çeyiz, Mushaf, örf, suni, çapa, yetinmek, dantel, nakış, şimşir, eğirmek* ve *kotarmak* anlamı bilinemeyecek kelimelerdir. Deyimlerin kullanımı ise şu şekildedir:

"…yine bir *pot kırdığını* anladı." (s.3)

"…ufacık bir paket yapıp *yola koyuldular."* (s.7)

"Birçoğu *el emeği göz nuru* şeylerdi." (s.11)

"Bu bohça *el değiştirip* durur." (s.13)

"Anlayamadığı *gözlerinden okunuyordu*." (s.13)

"…ikisi de bir şeylere *dalıp gitmişlerdi*." (s.15)

"…belirsiz bir geleceğin *eteğine tutunmuştu*." [Eteğine yapışmak (tutunmak)]. (s.16)

Esra'nın Emaneti: "Sayılı gün çabuk geçer." şeklinde bir atasözü; "*Güle güle, hayırlı yolculuklar, Allah razı olsun, işleriniz rastgele, yolunuz açık ola*." şeklinde 5 adet kalıp söze yer verilen kitapta 11 adet deyim ve 14 adet anlamı bilinemeyecek kelime tespit edilmiştir. *Humma, besbelli, tabir, eğreti, öz, yarma, has, faaliyet, zahire, harman, gayret, abanmak, terminal* ve *nakletmek* anlamı bilinemeyecek kelimelerdir. Deyimlerin kullanımı ise şu şekildedir:

"…*hasret gidermiş* ve neler neler öğrenmişti." (s.3)

"Beklenen gün *gelip çattı*." (s.5)

"Ninesi *kendini tutamamış*…" (s.5), "…*kendini* zor *tutmuş*…" (s.7)

"…ninem *hakkımı helal etmem* diyor." (s.7)

"Benim *bir ayağım çukurda*." (s.7)

"…*burnunun direği sızladı*." (s.7)

"Derin bir *göğüs(iç) geçirdi*." (s.7)

"…*yolunuz açık ola*." (s.8)

"*Dikkati(aklı) dağılıyordu.*" (s.11)

"…*ağzı bir karış açık*ta, ablasını dinliyordu." (s.13)

"*Bir dediğini iki etmemiştir*." (s.13)

4.3. Emre Dizisindeki Kitaplar

Dizi içerisinde "Emre'nin Anahtarı, Emre İstanbul'un Fethinde, Emre Preveze Savaşında, Emre Plevne Savunmasında, Emre Çanakkale Savaşında, Emre Kurtuluş Savaşında, Emre Kore Savaşında, Emre Kıbrıs Savaşında, Emre Bedir Savaşında ve Emre Hayat Savaşında" isimli on kitap yer almaktadır.

4.3.1. Emre Dizisindeki Kitaplarda Karakter, Kurgu ve Tema

Dizideki ana karakter Emre Alioğlu'dur. Emre yazarın nitelendirmesiyle akıllı, cesur, hayal gücü yüksek bir çocuktur. 11 yaşındadır. Tarihe meraklıdır. Kitaplarda geçen olaylarda saygılı ve terbiyeli bir çocuk olarak işlenmiştir. Emre üç dizi boyunca işlenen ailenin en büyük çocuğudur. Bu kitap dizisinde ilk kez bir soy isme yer verilmiş, kitapları yayımlayan Alioğlu Yayınevi'nin adı kitapta Emre'nin soyadı olarak kullanılmıştır.

Emre'nin Anahtarı adlı kitapta "*Molla Abdurrahman, aksakallı ihtiyar*; Emre İstanbul'un Fethinde adlı kitapta "*ulak başı, Söğütlü Salih*"; Emre Preveze Savaşında adlı kitapta "*Kara Levent, Zekeriya*"; Emre Plevne Savunmasında adlı kitapta "*Şehit Yüzbaşı İsmail*"; Emre Çanakkale Savaşında adlı kitapta "*Ali Çavuş*"; Emre Kurtuluş Savaşında adlı kitapta "*Erzurumlu Hasan Çavuş*"; Emre Kore Savaşında adlı kitapta "*Kore şehidi Ahmet*"; Emre Kıbrıs Savaşında adlı kitapta "*Albay İbrahim Karaoğlanoğlu*"; Emre Bedir Savaşında adlı kitapta "*Muaz Bin Amr*"; Emre Hayat Savaşında adlı kitapta "*Emre'nin dedesi ve babaannesi*" yardımcı karakterlerdir.

Dizideki Emre Hayat Savaşında adlı kitapta *milli ve manevi değerler aktarımı* teması işlenmiştir. Diğer kitapların teması ise *tarihi olay öğretimi ve milli değerler*dir.

4.3.2. Emre Dizisindeki Kitaplarda Konu

Emre'nin Anahtarı adlı kitapta Emre'nin ödevi olan Malazgirt Zaferine çalışırken bir anda kendini savaşın ortasında bulması işlenmiştir.

Emre İstanbul'un Fethinde adlı kitapta Emre'nin İstanbul'un Fethini öğrenmeye çalışırken kendini fethin içinde bulması işlenmiştir.

Emre Preveze Savaşında adlı kitapta Emre'nin kendini Preveze Deniz Savaşında hayal etmesi işlenmiştir.

Emre Plevne Savunmasında adlı kitapta Emre'nin ders konusu Plevne Savaşını hayal etmesi işlenmiştir.

Emre Çanakkale Savaşında adlı kitapta Emre'nin ödevi olan Çanakkale Savaşına çalışırken bir anda kendini savaşın ortasında bulması işlenmiştir.

Emre Kurtuluş Savaşında adlı kitapta Emre'nin ödevi olan Kurtuluş Savaşına çalışırken bir anda kendini savaşın ortasında bulması işlenmiştir.

Emre Kore Savaşında adlı kitapta Kore gazisi ile karşılaşan Emre'nin kendini savaşın içinde bulması işlenmiştir.

Emre Kıbrıs Savaşında adlı kitapta Kıbrıs Barış Harekatının yıl dönümü kutlamalarından etkilenen Emre'nin kendini savaş alanında hayal etmesi işlenmiştir.

Emre Bedir Savaşında adlı kitapta Çanakkale Şehitlerine adlı şiirde geçen "Bedrin Aslanları" ifadesi üzerine Emre'nin kendini bir anda Bedir Savaşında bulması işlenmiştir.

Emre Hayat Savaşında adlı kitapta gördüğü hayalleri dedesine anlatan Emre'nin hayat ile ilgili aldığı öğütler işlenmiştir.

4.3.3. Emre Dizisindeki Kitaplarda İletiler ve Değerler

Emre'nin Anahtarı adlı kitapta Sultan Alpaslan'ın Emre'ye Malazgirt Zaferiyle ilgili söylediği şu sözler önem taşımaktadır: *"Biz bu zaferle, Anadolu'nun kilidini açtık. Anahtar, Malazgirt Zaferidir. Madem bizden dokuz asır sonra gelecek soyumuzdansın; bu anahtarı şimdiden sana vermek istiyorum. Anadolu'yu iyi tanıyın. O sizin son ve ebedi vatanınızdır* (Emre'nin Anahtarı, 2014)."

Emre İstanbul'un Fethinde adlı kitapta Ak Şemseddin'in Emre'ye verdiği öğüt tüm okurlara bir ileti niteliği taşımaktadır: *"Senin eline kalem yakışır bundan böyle… Savaşını kalemle ver, ilimle yap. Ama bir gün gerekirse palayı ele almaktan da çekinme ha* (Emre İstanbul'un Fethinde, 2014)!"

Emre Preveze Savaşında adlı kitapta savaşın amacına yönelik olarak kurulmuş şu cümle millî ideallere yönelik bir iletidir: *"Hayır evlat. Karşı karşıya olan Barbaros ile Andrea Doria değil. Türk-İslam gücüyle Hristiyan dayanışması… Daha doğrusu Hilal ile Haç* (Emre Preveze Savaşında, 2014).

Emre Plevne Savunmasında adlı kitapta net bir cümle ile ileti çıkarmak mümkün değildir. Ancak metnin tamamında Gazi Osman Paşa'nın kahramanlığı ve teslim olmasındaki asıl nedenler işlenmiştir.

Emre Çanakkale Savaşında adlı kitapta okuru araştırmaya ve öğrenmeye yöneltmek için şu cümleler kullanılmıştır: *"Beni unutma Emre. Daha doğrusu bizi ve Çanakkale Savaşları'nı unutma. Onu iyice araştır. Bu savaşın sebeplerini ve sonuçlarını öğren* (Emre Çanakkale Savaşında, 2014)."

Emre Kurtuluş Savaşında adlı kitapta cesaret ve vatan sevgisiyle ilgili şu ileti yer almaktadır*: "Zafer ancak ölüme direnenlerin, yüreğinden korkuyu silenlerindir* (Emre Kurtuluş Savaşında, 2014)."

Emre Kore Savaşında adlı kitapta savaş ile ayrıntılı bilgilere yer verilmiştir. Yazarın Emre'nin babasından yola çıkarak kurduğu şu cümle aile sevgisiyle alakalı bir iletidir: *"Babası her konuda bilgiliydi, akıllıydı. Her çocuk gibi babasına güveni tamdı* (Emre Kore Savaşında,2014)."

Emre Kıbrıs Savaşında adlı kitapta barış ile alakalı olarak "defne dalı" sembolüne yer verilmiştir. Kıbrıs Barış Harekatının nedenleri, amaçları ve sonuçlarıyla alakalı bilgiler işlenmiştir.

Emre Bedir Savaşında adlı kitapta Emre'nin dedesinin "öğrenmek" ile ilgili şu sözleri ileti niteliği taşımaktadır: "Oğlum, hayat beşikten mezara kadar süren bir okul ve imtihan dünyasıdır (Emre Bedir Savaşında, 2014)." Sekiz eserde vatan sevgisi ve milli değerlere ağırlık verilmiştir. Bu eserde ise dini bir savaş işlenmiştir. Bu eserde Mehmet Akif Ersoy'un *Çanakkale Şehitlerine* adlı şiirine atıfta bulunulmuştur. Şiirin "Bedr'in arslanları ancak, bu kadar şânlı idi." bölümünü okuyan Emre'nin Bedr'in arslanlarını merak etmesiyle olaylar gelişmiştir. Ayrıca Bedir Savaşının nedenleri ile ilgili bilgileri içermektedir.

Emre Hayat Savaşında adlı kitapta toplumsal rollerle alakalı olumlu gibi görünen şu iletiye yer verilmiştir: *"Erkekti, çalışmalıydı* (Emre Hayat Savaşında, 2014)." Dedesinin Emre'ye şu cümleleri ileti niteliği taşımaktadır: *"İnsan, geçmişini bilemezse, geleceğini ayarlayamaz* (Emre Hayat Savaşında, 2014)." Bu söz tüm eserlerde işlenen konuların amacını belirtmektedir. Eserde geçen şu sözlerde ileti niteliği taşımaktadır*: "İnsanların hayatında kavgalar, devletlerin ömründe savaşlar kaçınılmaz şeylerdir. Gerekirse olur… Lakin bilmelisin ki en zorlu savaş nefisle olan savaştır. Yani insanın kendi kendiyle olan kavgasıdır* (Emre Hayat Savaşında, 2014)."

4.3.4. Emre Dizisindeki Kitaplarda Söz Varlığı

Emre'nin Anahtarı: Atasözüne yer verilmeyen kitapta "*Aman Allah'ım, bereket versin ki, çok şükür, yolun/bahtın açık olsun, Allah'a emanet ol, nur içinde yatsın*." şeklinde 6 adet kalıp söz, 13 adet deyim ve 23 adet anlamı bilinemeyecek kelime tespit edilmiştir. *Harmanlamak, kalkan, doludizgin, mızrak, nal, kaftan, çehre, kadife, pala, şavkımak, irkilmek, kişneme, nâra, ufuk, mübarek, yaraşmak, asa, sırtlan, otağ, esir, nasip, sıvazlamak* ve *soy* anlamı bilinemeyecek kelimelerdir. Deyimlerin kullanımı ise şöyledir:

"*Canı* bir türlü okumak *istemiyordu*." (canı istemek) (s.3)

"…*aklında tutamadığı* o kadar şey vardı ki…" (s.3)

"Yine *ipin ucu kopuyordu*." (ipin ucunu kaçırmak) (s.5)

"*Boş bulunan* Emre irkildi." (s.7)

"…zaferi *elde etmek* için tarihin en zorlu *savaşlarından birini veriyordu.*" (savaş vermek), (s.7)

"*Bereket versin ki* ak sakallı dede, Emre'yi bileğinden sıkı sıkı yakalamıştı." (s.7)

"*İçi bir hoş oldu*." (s.11)

"Benim için *hava hoş*…" (s.11)

"…Emre'nin bütün korkuları *uçup gitmişti*." (s.11)

"…tekbir sesleriyle *ileri atıldılar*." (s.13)

"Acıma, kat *önüne sürü* şu sırtlanları!" (s.13)

"…Alparslan Han'ın emriyle hemen *kellesini uçururlardı*." (s.13)

"*Yolun ve bahtın açık olsun.*" (s.16)

Emre İstanbul'un Fethinde: Atasözüne yer verilmeyen kitapta "*Aman Allah'ım, aman Yarabbi, berhudar olasın, aferin, Suphanallah"* şeklinde 5 adet kalıp söz, 10 adet deyim ve 24 adet anlamı bilinemeyecek kelime tespit edilmiştir. *Köhnemek, tuğ, gedik, batıl, nara, tekbir, gök kubbe, kapaklanmak, sur, terki, sağrı, heybet, dizgin, muhasara, buyruk, muştu, edep, hisar, sefer, fetih, pala, minelteaccüp, haşmet* ve *meneviş* anlamı bilinemeyecek kelimelerdir. Deyimlerin kullanımı ise şöyledir:

"*Kelleler koltukta*… Canlar, avuçlarda uçurulmaya hazır birer beyaz güvercindi." (s.3)

"Emre artık *kendinde değildi*." (s.5)

"…*farkında olmadan* kendini adamın dizlerinin dibine atıverdi." (s.5)

"Adamın *peşine takıldı*." (s.7)

"…bir anda yerinden *ok gibi fırlarken* Emre cılız bir sesle cevap verdi." (s.7)

"*Akıl almıyor* değil mi?" (s.11)

"…mübareklerin işine *akıl sır mı erer*?" (s.13)

"…Emre'nin *sırtını sıvazlarken*…" (s.13)

"Bu *çorbada senin de tuzun olsun* çocuk." (s.15)

"Emre titreyerek *kendine geldi*." (s.16)

Emre Preveze Savaşında: Atasözüne yer verilmeyen kitapta "*Aman Allah'ım, aferin, Allah'ın yardımı sizinle olsun, inşallah, Allahuekber."* şeklinde 5 adet kalıp söz, 15 adet deyim ve 26 adet anlamı bilinemeyecek kelime tespit edilmiştir. *Özümleme, körfez, donanma, kaptanıderya, kuruntu, ovuşturmak, tuğ, flama, kara yağız, böğür, palabıyık, pala, kabza, baştarda, levent, kaftan, ihtiyat, babacan, kavi, misil, kadırga, borda, sinmek, güverte, gaza* ve *mübarek* anlamı bilinemeyecek kelimelerdir. Deyimlerin kullanımı ise şöyledir:

"…tarihi ve oluş şeklini *aklında tutamıyordu*. *Canı sıkkındı*." (s.3)

"*Başın* yine *dertte* Emre…" (s.3)

"…dünyanın en büyük iki deniz gücü *karşı karşıya gelmişti*." (s.3)

"Bu *işin içinden* nasıl *çıkacaksın* bakalım?" (s.5)

"Kendine *cesaret verdi*." (s.5)

"…dev gibi bir adamla *göz göze geldiler*." (s.7)

"…*çakmak çakmak* yanan *gözlerini* Emre'ye *dikerek*…" (gözleri çakmak çakmak, göz dikmek) (s.7)

"Sana bir *sır vereyim*." (s.9)

"Emre *kulaklarına inanamadı*." (s.11)

"…içeriye bakmaktan *kendini alamadı*." (s.11)

"Demek dünyaya *parmak ısırtan* Preveze kahramanları bunlardı." (s.13)

"*Yüreği* yerinden *fırlayacakmış* gibi çarparken içeriden sesler duyuldu." (s.13)

"*Kızılca kıyametler kopuyordu*." (s.15)

Emre Plevne Savunmasında: Atasözüne yer verilmeyen kitapta "*Allah'ın dediği olur, çok şükür, Allah'a emanet ol.*" şeklinde 2 adet kalıp söz, 9 adet deyim ve 18 adet anlamı bilinemeyecek kelime tespit edilmiştir. *Zonklamak, cephane, siper, erzak, salvo, yaver, tabya, mahmuzlamak, atik, esaret, Rumen, babacan, yarma harekâtı, velinimet, Haçlı, kefere* ve *batarya* anlamı bilinemeyecek kelimelerdir. Deyimlerin kullanımı ise şöyledir:

"…okuduğu sayfaları yeniden incelerken *dalıp gidiyordu*." (s.3)

"*Düşünceye daldı*." (s.3)

"…dünyaya *parmak ısırtan* Plevne Savunması…" (s.7)

"…yerinde *donup kalmıştı* adeta." (s.7)

"…yüzüne bir *hüzün gelip oturdu*." (hüzün çökmek) (s.9)

"*Elimden* bir şey *gelmez.*" (s.11)

"…derin bir *göğüs geçirdi*." (iç geçirmek) (s.13)

"…*ağzı bir karış açık* hayretle sordu." (ağzı açık kalmak) (s.15)

"…hayatıma *mal oldu*." (s.16)

Emre Çanakkale Savaşında: Atasözüne yer verilmeyen kitapta "*Aman Allah'ım, Allah'a şükür, teşekkür ederim, Allah Allah, vatan sağ olsun.*" şeklinde 5 adet kalıp söz, 8 adet deyim ve 6 adet anlamı bilinemeyecek kelime tespit edilmiştir. *Çakı, tüfek, fişeklik, süngü, sıhhiye* ve *şahlanmak* anlamı bilinemeyecek kelimelerdir. Deyimlerin kullanımı ise şöyledir:

"…her defasında *gözleri dolmuştu*." (s.5)

"…büyüdükten sonra öğrenmeyi iyice *kafasına koymuştu*."

"*Farkında olmadan* elindeki sapanı sıkıyordu. Birden *dalıp gitti*." (s.7)

"Emre bütün *cesaretini toplayıp*…" (s.7)

"…bu telaşına *anlam veremedi*." (s.7)

"…derin bir *göğüs geçirdi*." (iç geçirmek) (s.13)

"…*Kelime-i Şehadet getirdikten* sonra…" (şehadet getirmek) (s.15)

Emre Kurtuluş Savaşında: Atasözüne yer verilmeyen kitapta "*Aman Allah'ım, Allah razı olsun, Allah yardımcıları olsun, Allah Allah, ya Allah ya Fettah, Allahuekber, sağlıcakla kal, Allah'a emanet ol."* şeklinde 8 adet kalıp söz, 7 adet deyim ve 15 adet anlamı bilinemeyecek kelime tespit edilmiştir. *Cephe, ibare, süngü, piyade, çelmek, künye, kumandan, soylu, kefere, sarkaç, havsala, ırz, güdüm, burç* ve *tabur* anlamı bilinemeyecek kelimelerdir. Deyimlerin kullanımı ise şöyledir:

"…bir Türk askeri *göze çarpıyordu*." (s.3)

"Acaba bu savaştan gazi olarak *sağ mı kurtulmuş* yoksa bilinmeyen bir cephede *şehit mi olmuştu*?" (sağ kalmak, şehit düşmek) (s.3)

"*Dalıp gitti Emre*." (s.5)

"…bir şey söylemesine *fırsat bırakmadan* elini uzattı." (fırsat vermek) (s.7)

"…haykırışlar arasında *boğaz boğaza vuruşanlar*…" (boğaz boğaza gelmek) (s.11)

"İleride üzerine *türküler yakılacak* kahraman bu." (s.15)

Emre Kore Savaşında: Atasözüne yer verilmeyen kitapta "*Bugünümüze şükür, aman Allah'ım*." şeklinde 2 adet kalıp söz, 15 adet deyim ve yine 15 adet anlamı bilinemeyecek kelime tespit edilmiştir. *Ticari, Kore, siper, şarjör, alçak, namus, dipçik, namlu, mert, peşinen, siyaset, Moskof, kefere, komünist* ve tugay anlamı bilinemeyecek kelimelerdir. Deyimlerin kullanımı şöyledir:

"…yaşlıca bir adam *ayakta kaldı*." (s.3)

"Ona *yerimi vermek* istiyorum." (s.3)

"*Aklımızı başımıza toplamalıyız*." (s.5)

"Kore'den *söz ediyor*." (s.7), Süleyman amcanın *sözünü ettiği*… (s.7)

"Atlası *gözünün önüne getirdi*." (s.7)

"Neden üzerlerine *ateş açılmıştı*?" (s.7), "…yeniden *ateş etmeye* başladı.", "…ben *ateş etmeyi* bilmem ki…" (ateş açmak) (s.11)

"…babasına *güveni tamdı*." (güveni olmak) (s.8)

"…*düşüncelere daldı*." (s.8)

"*Kafanı toplasana* Emre, dedi." (s.11)

"…*kendini bir cehennemin ortasında buldu*." (kendini bir yerde bulmak), (s.11)

"Fazlasına *aklım ermez*." (s.13)

"*Birbirlerine girmişler*." (s.13)

"*Karşı karşıya gelmişler*." (s.13)

"…*canımız feda olsun*." (s.15)

"…Ahmet ve Süleyman'ın üzerine *kurşun yağdırdılar*." (s.15)

"Birden *kendine geldi*." (s.16)

Emre Kıbrıs Savaşında: Atasözüne yer verilmeyen kitapta "*Allah rahmet eylesin, inşallah, güle güle*." şeklinde 3 adet kalıp söz, 13 adet deyim ve 25 adet anlamı bilinemeyecek kelime tespit edilmiştir. Ayrıca EOKA ve ENOSİS kavramları da kitapta yer almıştır. *Buton, geçit, tank, miğfer, dürbün, rütbe, sarp, emniyetli, telsiz, ticaret, şövalye, egemenlik, infilak, mevzi, kuytu, sömürge, ayaklanma, konferans, azınlık, başpiskopos, EOKA, ENOSİS, ideal, yetki, ihtilal, harekât* ve *işgal* anlamı bilinemeyecek kelimelerdir. Deyimlerin kullanımı ise şöyledir:

"…âdeta *burnundan soluyordu*." (s.3)

"Şehitlerimize *rahmet dile* Emre." (rahmet okumak) (s.5)

"*Düşüncelere daldı*." (s.5)

"…*feryat ederek* annesinin eteklerine sarılması gibi…" (s.7)

"Az sonra orada *kıyametler kopacak*." (s.11)

"…ticaret gemilerine *aman vermeyen* Venedik…" (s.11)

"…bomba, kulakları sağır eden sesiyle *infilak edince*…" (s.11)

"Sonunda *bıçak kemiğe dayandı*." (s.13)

"…adayı Yunanistan'a bağlamayı *kafasına koyan* Nikos Samson'a karşı…" (s.15)

"…dünya *ayağa kalkacak* ama varsın olsun. Hiçbir zaman zulmün önünde *baş eğmedik*." (s.15)

"…artık askerlerimin *başına geçeyim*." (s.16)

"Yeni bir uğultuyla *kendine gelen* Emre…" (s.16)

Emre Bedir Savaşında: Atasözüne yer verilmeyen kitapta "*Selamünaleyküm, aleykümselam*." şeklinde 2 adet kalıp söz, 9 adet deyim ve 22 adet anlamı bilinemeyecek kelime tespit edilmiştir. *Şavk, sahabe, mübarek, tabir, gelişigüzel, harmanlamak, buruk, mertebe, rütbe, mukayese, yağız, kara yağız, gaza, şeref, bizzat, kumanda, cihan, sabi, sermaye, müşrik, şirk* ve *kervan* anlamı bilinemeyecek kelimelerdir. Deyimlerin kullanımı şöyledir:

"…dinî hikâyeler Emre'nin çok *hoşuna gitmişti*." (s.3)

"Bir türlü *uyku tutmuyordu*." (s.5)

"Şiirin bir yerinde *takılıp kaldı*." (s.7)

"…ilk anda Emre'ye *garip geldi*." (s.7)

"…bizzat *kumanda ettiği* bu çok önemli savaşta bulunmak…" (uzaktan kumanda etmek) (s.11)

"Mekkeli müşrikler yani Allah'a *şirk koşanlar*… (s.13)

"Emre, bu anda *kendinden geçecek* gibi oldu." (s.16)

"…sevgili Peygamberimiz de *ayak basmıştır*…" (s.16)

"…dedesine söylemeye *karar verdi*." (s.16)

Emre Hayat Savaşında: "*Önce can sonra canan."* şeklinde bir adet atasözü; "*Allah Allah, Süphanallah, maşallah, şükürler olsun*." Şeklinde 4 adet kalıp söze yer verilen kitapta 15 adet deyim ve 22 adet anlamı bilinemeyecek kelime tespit edilmiştir. *Çardak, bezeli, hürmet, azarlamak, istirahat, yaba, tırpan, ırgat, başak, yevmiyeli, ibrik, tulumba, çıkın, iştirak, sabi, üveyik, güğüm, nefis, helal, dane, kotarmak* ve *gaza* anlamı bilinemeyecek kelimelerdir. Deyimlerin kullanımı şöyledir:

"…sonradan kendine gelince *kararını vermişti*." (s.3)

"Emre'nin *keyfine diyecek yoktu*." (s.3)

"…ninesinin şu çiçek merakına *akıl erdiremiyordu*."

"Ellerin çatlar, *güneş çarpar*…" (s.7)

"Yine de hoşça *vakit geçirdi*." (s.7)

"…yorgunluğu *gözlerinden okunuyordu*." (s.7)

"*Taşı sıksam suyunu çıkarırdım*." (ekmeğini taştan çıkarmak) (s.8)

"Üçümüz *sırt sırta verdik mi*…" (s.8)

"Elin adamına *söz mü geçirilir*?" (s.11)

"…bu *sırrı dedesine açtı*." (sır vermek) (s.11)

"…senin bu sırrın *akıl almaz* bir hâl." (s.13)

"Ama en önemlisi tarihten *ders almaktır*." (s.15)

"…hilelerle geri verilir, *elden çıkar*…" (s.15)

"…bizi *açlıktan kıracak mısın*?" (açlıktan ölmek) (s.15)

"Dede *oralı bile olmadı*." (s.15)

5. Tûba, Esra ve Emre Dizilerinde Resim

Tüm dizilerde kitapların kâğıt özellikleri, sayfa adetleri, ebat ve ciltleri aynı niteliğe sahiptir. Üç dizide toplam otuz kitap yer almakta, kitapların her biri 1.Hamur kalitesinde 16 sayfadan oluşmaktadır. Sayfaların ebatı 15,5x23 cm şeklinde ve ciltler karton kapaktan oluşmaktadır[101]. Sayfa sayısı ve ebatının çocuk kitaplarında bulunması gereken özelliklere uygun olduğu görülmektedir. Dizilerde yer alan kitapların tamamının aynı boyutlarda olması çocuğun kitaplık oluşturması ve düzen kurma alışkanlıklarına katkı sağlamaya uygun özellikler göstermektedir (Arıkan ve Samur, 2020).

Dizilerde yer alan kitaplarda koyu (bold) yazı tipine de yer verilmiş, kitapların tamamı Calibri Light yazı stiliyle 14 punto boyutunda yazılmıştır. Bu boyut ilkokul dördüncü sınıftan itibaren çocuklar için uygun bir boyuttur.

Kitapların sayfa düzeni incelendiğinde, metin-resim oranının genel olarak dengeli olduğu görülmüştür. Görseller sayfanın solunu tamamen kaplamış, metin ise sayfanın sağında yer almıştır. Sayfanın tamamını kaplayan resimlerin bulunduğu kısımda ve görsellerle çerçeve oluşturulan sayfalarda sayfa numarasına yer verilmemiştir. Bazı kitaplarda sağ ve sol sayfalar tek bir sayfa gibi ortadan ikiye bölünmüş, altta metin üstte ise görsel yer almıştır (Şekil 1).

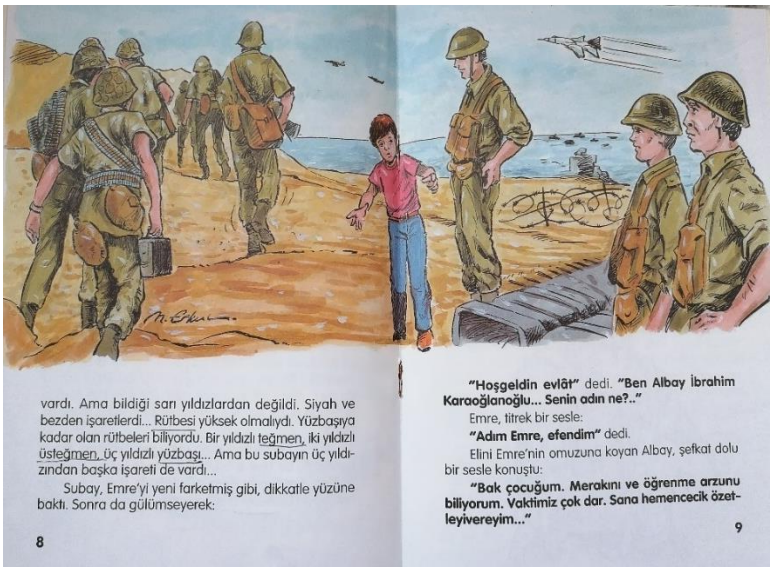
vardı. Ama bildiği sarı yıldızlardan değildi. Siyah ve bezden işaretlerdi... Rütbesi yüksek olmalıydı. Yüzbaşıya kadar olan rütbeleri biliyordu. Bir yıldızlı teğmen, iki yıldızlı üsteğmen, üç yıldızlı yüzbaşı... Ama bu subayın üç yıldızından başka işareti de vardı...

Subay, Emre'yi yeni farketmiş gibi, dikkatle yüzüne baktı. Sonra da gülümseyerek:

8

"Hoşgeldin evlât" dedi. **"Ben Albay İbrahim Karaoğlanoğlu... Senin adın ne?.."**

Emre, titrek bir sesle:

"Adım Emre, efendim" dedi.

Elini Emre'nin omuzuna koyan Albay, şefkat dolu bir sesle konuştu:

"Bak çocuğum. Merakını ve öğrenme arzunu biliyorum. Vaktimiz çok dar. Sana hemencecik özetleyivereyim..."

9

Şekil 12

Tûba ve Esra dizilerinde metnin olduğu sayfalara görsellerden bir çerçeve yapılmıştır. Resimler ve metin iç içe geçmemiş, bu durum yazı ile görselin karışmamasını sağlamıştır. Dizilerin birçoğunda ise görsellerin tutarsız olduğu görülmektedir. Örneğin Emre Hayat Savaşında adlı kitapta zaman dilimi aynı kalmasına rağmen Emre ve dedesinin kıyafetleri farklı çizilmiştir (Şekil 2, Şekil 3).

[101] http://www.alioglu.com/modules/index.php?id=yayinlar&sid=2
http://www.alioglu.com/modules/index.php?id=yayinlar&sid=3
http://www.alioglu.com/modules/index.php?id=yayinlar&sid=4 sitelerinden 25.12.2021 tarihinde erişilmiştir.

Şekil 13

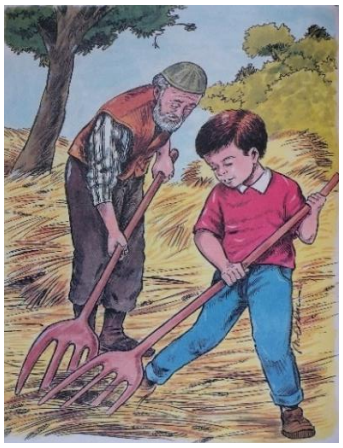

Şekil 14

Kitapların bazılarında kapağa çizilen resimle iç kısma çizilen resimler uyuşmamaktadır. Örneğin Ninemin Ödevleri kitabında kapağa çizilen Tûba ve ninesinin farklı fiziksel özelliklerde çizildikleri gözlenmiştir (Şekil 4, Şekil 5).

Şekil 15

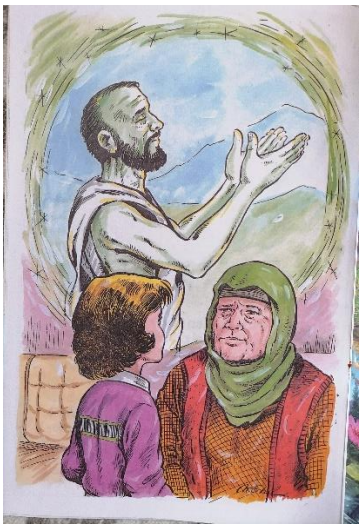

Şekil 16

Öğretmenin Öğütleri kitabında, metinde bir çocuğun tahtaya "Tatil geldi, yaşasın!" diye bir cümle yazdığı söylenirken sol taraftaki görselde tahtada "Yaşasın Tatil" yazılmaktadır (Şekil 6, Şekil 7).

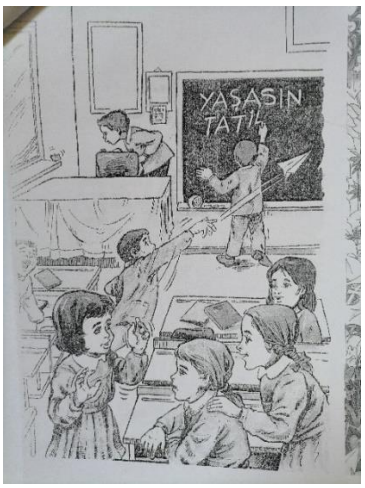

Şekil 17

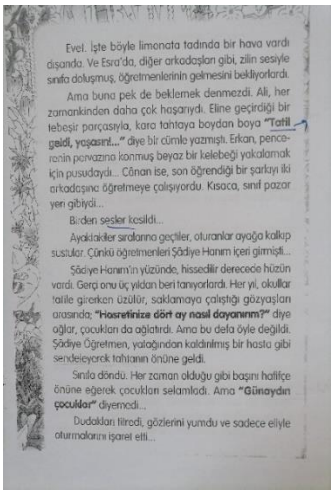

Evet. İşte böyle limonata tadında bir hava vardı dışarda. Ve Esra'da, diğer arkadaşları gibi, zilin sesiyle sınıfa doluşmuş, öğretmenlerinin gelmesini bekliyorlardı.

Ama buna pek de beklemek denmezdi. Ali, her zamankinden daha çok haşarıydı. Eline geçirdiği bir tebeşir parçasıyla, kara tahtaya boydan boya **"Tatil geldi, yaşasın!..."** diye bir cümle yazmıştı. Erkan, pencerenin pervazına konmuş beyaz bir kelebeği yakalamak için pusudaydı... Cânan ise, son öğrendiği bir şarkıyı iki arkadaşına öğretmeye çalışıyordu. Kısaca, sınıf pazar yeri gibiydi...

Birden sesler kesildi...

Ayaklakiler sıralarına geçtiler, oturanlar ayağa kalkıp susttular. Çünkü öğretmenleri Şâdiye Hanım içeri girmişti...

Şâdiye Hanım'ın yüzünde, hissedilir derecede hüzün vardı. Gerçi onu üç yıldan beri tanıyorlardı. Her yıl, okullar tatile girerken üzülür, saklamaya çalıştığı gözyaşları arasında; **"Hasretinize dört ay nasıl dayanırım?"** diye ağlar, çocukları da ağlatırdı. Ama bu defa öyle değildi. Şâdiye Öğretmen, yatağından kaldırılmış bir hasta gibi sendeleyerek tahtanın önüne geldi.

Sınıfa döndü. Her zaman olduğu gibi başını hafifçe önüne eğerek çocukları selamladı. Ama **"Günaydın çocuklar"** diyemedi...

Dudakları titredi, gözlerini yumdu ve sadece eliyle oturmalarını işaret etti...

Şekil 18

Bazı görseller çocuğun yaş ve gelişim düzeyine uygun çizilmemiştir. Özellikle Emre dizisinde işlenen savaş sahnelerinde bir çocuğun karşılaşmaması gereken durumlar işlenmiştir. Emre Çanakkale Savaşında adlı kitapta, eli kesilen bir asker resmine yer verilmiş ve metinde de bu durumun işlendiği belirlenmiştir (Şekil 8).

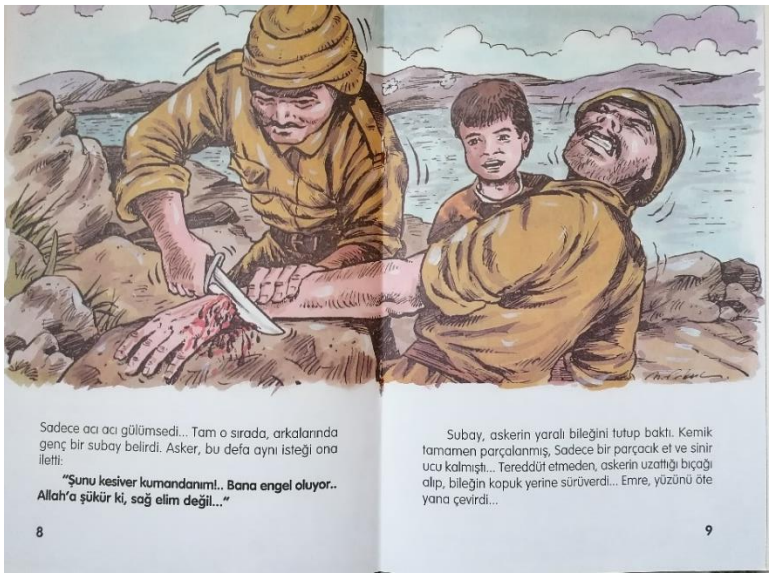

Sadece acı acı gülümsedi... Tam o sırada, arkalarında genç bir subay belirdi. Asker, bu defa aynı isteği ona iletti:

"Şunu kesiver kumandanım!.. Bana engel oluyor.. Allah'a şükür ki, sağ elim değil..."

8

Subay, askerin yaralı bileğini tutup baktı. Kemik tamamen parçalanmış, Sadece bir parçacık et ve sinir ucu kalmıştı... Tereddüt etmeden, askerin uzattığı bıçağı alıp, bileğin kopuk yerine sürüverdi... Emre, yüzünü öte yana çevirdi...

9

Şekil 19

SONUÇ ve ÖNERİLER

Saadettin Kaplan'ın dini ve milli değerlerle donattığı Tûba, Esra ve Emre dizileri, çocuk okuyucular için özenle hazırlanmaya çalışılmış kitaplardan oluşmaktadır. Dizi halinde yayımlanan kitaplar merak unsurunu harekete geçirmekte ve çocuklar bir sonraki kitapta neler olacağını daha çok merak etmektedir. Aynı şekilde kardeşlerin birer dizi halinde yazılarak bu dizilerin bir bütünü oluşturması -okuyucu kitlenin çocuk olmasından da yola çıkılarak- kardeşi olan çocukların ilgisini çekebilir ve çocuğun kitapla özdeşleşmesini kolaylaştırabilir. Geçmişe

yolculuk, çevredeki cansız eşyaların konuşturulması çocuk okuyucular tarafından dikkat çekici olmuştur. Tarihi kişilikleri sevdirmek, tarihi öğretmek için geçmişe yolculuk konusu üzerinden gidilip fantastik unsurlar kullanılabilir. Olağanüstülüklerin yer aldığı kitaplar çocukların hayal dünyasına hitap etmektedir. Bu durum kitaptaki karakterle çocuk arasında daha kolay bağ kurulmasına yardımcı olmaktadır.

Kitaplardaki cümleler genel olarak kısadır fakat yer yer uzun cümlelere yer verilmiştir. Anlamı bilinemeyecek kelimelerin olması gerekenden çok daha fazla olduğu gözlemlenmiştir. Emre Dizisinde diğer dizilere göre daha fazla anlamı bilinmeyecek kelime tespit edilmiştir. Anlamı bilinemeyecek kelimeler ve deyimlerin diziler arasındaki dağılımının dengesiz olduğu, bazı kitapların daha anlaşılmaz olduğu gözlenmiştir. Esra Dizisinde beş, Emre Dizisinde bir adet atasözüne yer verilirken Tûba Dizisinde atasözü hiç kullanılmamıştır.

Kurgu olarak bakıldığında çocukların ilgisini çekecek özellikler taşıyan kitaplarda dolaylı yoldan ileti vermek yerine doğrudan öğüt verici bir üslup kullanılmıştır. Ne yapılıp ne yapılmayacağına dair birebir cümlelerin karakterlerin ağızlarından çocuk okuyuculara iletilmesi çocuk edebiyatı eserlerinde olmaması gereken bir unsurdur; bir şeyin yapılmasını doğrudan isteme, çocuklarda ters tepen bir harekettir. Kitaplar; çocuğa "ne yapması gerektiğini söyleyen ifadeler" yerine, çocuğun "ne yapması gerektiğini anlayacak davranışlar" içermelidir.

Kitaplarda yer alan resimlerin beklenenden daha özensiz olduğu, ortam değişmediği halde kişilerin -ortamın değişmediği bağlamdan çıkarılmıştır- farlı saç renkleri, farklı kıyafetlerde çizildiği görülmüştür. Kapaklarda yer alan karakter görselleriyle içerikte de uyumsuzluklar göze çarpmaktadır. Kitapların görsel özellikleri çocuklar için çok önemlidir. Görseller arasındaki tutarsızlık çocuğu kitaptan uzaklaştıracak ve o kitabı ciddiye almasını engelleyecektir.

Kaplan'ın Tûba, Esra ve Emre dizileri gibi birden fazla diziden oluşan içerikler çocuk edebiyatında daha fazla yer almalıdır. Kahramanı çocuk olan, milli değerlerimize uygun olaylar üzerinden çocuklara kültürümüz tanıtılmalıdır. Tarihi kişilikleri sevdirmek, tarihi öğretmek için geçmişe yolculuk konusu üzerinden gidilip fantastik unsurlar kullanılabilir. Fiziksel özelliklerine en az içerik kadar önem verilerek hem estetik hem de edebi değer kaygısı taşıyan eserler ortaya konulmalıdır.

KAYNAKLAR

Ağtaş, S.B. (2019). *Saadettin Kaplan'ın romancılığı,* yüksek lisans tezi, İbrahim Çeçen Üniversitesi, Ağrı.

Anaz, Z. (2018). *Mavisel Yener'in çocuk edebiyatı yapıtlarının dil özellikleri, söz varlığı, anlatım teknikleri ve dış yapı özellikleri bakımından incelenmesi*, doktora tezi, Mustafa Kemal Üniversitesi, Hatay.

Arıkan, Y. & İnce Samur, A.Ö. (2020). *Behiç Ak'ın çocuk kitaplarının çocuk edebiyatının temel ögeleri bakımından incelenmesi*, Çocuk, Edebiyat ve Dil Eğitimi Dergisi (ÇEDED).

Tığlı, H. (2014). *Miyase Sertbarut'un çocuk kitaplarının çocuk edebiyatı ögelerine göre incelenmesi*, yüksek lisans tezi, Balıkesir Üniversitesi, Balıkesir.

Çer, E. (2016). *Türkçe öğretiminde çocuğa görelik ilkesine uygun edebiyat yapıtlarının önemi*, Elementary Education Online, 2016; 15(4): 1399-1410.

Kaplan, S (2000). Senâ Dizisi, İstanbul: Alioğlu Yayınevi.

Kaplan, S. (2002). *Esra Dizisi,* İstanbul: Alioğlu Yayınevi.

Kaplan, S. (2014). *Emre Dizisi*, İstanbul: Alioğlu Yayınevi.

Kaplan, S. (2014). *Tûba Dizisi,* İstanbul: Alioğlu Yayınevi.

Şirin, M.R. (2016). *Çocuk edebiyatımız nasıl okunmalı*, Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi, Cilt:CX, s.773, 47-52.

SANAT TEMELLİ ARAŞTIRMALARDA DENEYSEL TİPOGRAFİNİN KULLANIMI

USE OF EXPERIMENTAL TYPOGRAPHY IN ART-BASED RESEARCH*

Fulya KARADÖL
Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Resim Anabilim Dalı, Tezli Yüksek Lisans Programı, Yahşihan, Kırıkkale.
ORCID NO: https://orcid.org/0000-0002-4691-9587

Prof. Dr. Ayşe GÜLER
Kırıkkale Üniversitesi, Ssoyal Bilimler Enstitüsü, Güzel Sanatlar Fakültesi, Resim Bölümü,
ORCID NO: https://orcid.org/0000-0003-4329-8460

ÖZET

Son yıllarda yazının bir ifade aracı olarak sanat ve tasarım alanlarındaki kullanımının etkileri dijital çağda çok hızlı evrilerek değişim göstermektedir. Özellikle etkili iletişim kurmaya yönelik estetik formlar, görsel unsurlar, ekranlarda bir anda kavranabilen düşünselliği tetikleyen metinler birçok araştırmacıyı da sanat alanında yeni çalışmalar gerçekleştirmeye teşvik etmektedir. Özellikle sanat temelli araştırmalarda dijital araç gereçlerle şekillenen görsel, işitsel unsurların yanında dramatik metinlerin de araştırmaların içerisinde yer alması araştırmacıların da sürecin sonunda farklı deneyimleri yaşamasını sağlamaktadır. Araştırmada, grafik tasarım alanının yanında deneysel tipografide kullanılan yöntemlerin aynı zamanda sanat temelli araştırma yöntemleri kapsamında kullanımının da araştırma süreçlerinin oluşumuna ve çıktılarına yönelik etkisi araştırılmıştır. Bu bağlamda araştırmada deneyselliğin içerisinde özellikle yapı-bozum/yapı-söküm, rastgelelik, doğaçlama gibi belirlenmiş ilke ve hedeflerin dışındaki deneyimlerin sanat temelli araştırmalar bağlamında incelenmesi amaçlanmıştır. Bu bağlamda araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden biri olan literatür taraması kapsamında ulusal ve uluslararası kaynaklar incelenmiştir. Tipografinin sanat ve araştırma birlikteliği incelendiğinde araştırma sürecinde daha etkin nasıl kullanılabileceği, özellikle sanat araştırmalarında tipografinin kullanıldığı imgesözlerin, font ve yazı karakteri seçimi yoluyla araştırmacının sunduğu derin metaforik anlamlara sahip özgün, yaratıcı çıktılar ortaya çıkardığı görülmüştür. Ayrıca araştırma sonuçları sanat temelli eğitim araştırmalarında sanatsal sorgulamaların temelini oluşturan tipografik ifade yönteminin; disiplinler arası gücünün sanatçıların yaratma süreçlerine pozitif etki sağlamasının yanısıra tipografinin taşıdığı gizli ya da açık anlamlar ile de sanatçılara ilham olduğunu, sanatçı-araştırmacıların duygusal ve anlamsal içgörüler geliştirmesi üzerinde de etkisinin devam edebileceğini göstermektedir. Sonuç olarak; araştırmanın genel hatlarını oluşturan tipografi eğitiminin doğru ve güçlü bir yapıya ulaşması ancak yeni düşünce biçimlerinin ortaya konulması, problemlerin tespiti ve tipografinin gelişimi için alternatif yaklaşımların sanat araştırmalarındaki kullanımı ile mümkün olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Deneysel Tipografi, İmgesöz, Sanat Temelli Araştırma, Tipografi.

ABSTRACT

In recent years, the effects of writing as a tool of expression in the fields of art and design have rapidly evolved in the digital era. Specifically, the use of aesthetic forms for effective

* Bu çalışma Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Resim Anabilim Dalı Tezli Yüksek Lisans programında devam eden "A/R/Tografik Soruşturma İle Müze Eğitiminde Tipografik İmge Uygulamaları: Kelime Müzesi Örneği" isimli Yüksek Lisans tez çalışmasının araştırma kısmının gerekçesi oluşturulurken tamamlanan tezin bölümünden alınmıştır.

communication, visual elements, and writings that can be instantly comprehended on screens and trigger thinking has encouraged many researchers to conduct new studies in the field of art. Particularly in art-based research, incorporating dramatic writings along with visual and auditory elements shaped by digital tools allows researchers to have diverse experiences at the end of the process. This study investigates the impact of methods used in graphic design and experimental typography within the scope of art-based research methods on the formation and outputs of research processes. The aim of the research is to examine experiences outside the predetermined principles and targets such as structure-deconstruction, structure-dismantling, randomness, and improvisation, in the context of art-based research. National and international sources were examined within the scope of literature review, which is one of the qualitative research methods. When the association between art and research in typography is examined, it is observed that typography can be utilized more effectively in the research process, especially in art research, by producing original and creative outputs with deep metaphorical meanings through the selection of visual metaphors, fonts, and typefaces used by the researcher. Furthermore, the research results show that the typographic expression method, which forms the fundamentals of artistic inquiries, in art-based education research shows that; its interdisciplinary power does not have a positive impact on the creative processes of artists, typography inspires artists with the hidden or explicit meanings it carries, and it has an impact on researchers who are artists to develop emotional and semantic insights. In conclusion, it has been observed that the establishment of an accurate and strong structure for typography education, which forms the general outline of the research, is only possible through the introduction of new ways of thinking, the identification of problems, and using alternative approaches for the development of typography in art research.

Keywords: Art-Based Research, Experimental Typography, Visual Metaphor, Typography.

GİRİŞ

Sanatın her kültürdeki dili çağlara, toplumlara ve sanat alanına göre farklılıklar göstererek anlam kazanmaktadır. Elbette disiplinlerarası olduğu kadar kültürler arası bir iletişim ağı oluşturan sanatın gücü, içinde bulunduğumuz dijital çağda da kendini tüm alanlarda göstermektedir. Günümüzdeki teknolojik gelişmelerin hızlı bir şekilde farklı teknolojilere evrilmesi ve bu sayede dijitalleşmenin içinde farklı konuları mercek altına alan araştırmacılar, *sanal* ve *gerçek* kavramları ile birçok farklı disiplini tekrar sorgulamakta ve bu disiplinlerin ilişkiselliği üzerine yeni sorular sormaktadır. Teknolojik gelişmeler, özellikle sanat ve tasarım alanlarındaki evrilme çok hızlı yaşayan insanın, sanal ortamlarda yüzyıllardır süregelen sanat anlayışından çok farklı bir bakış açısına sahip olmasını sağlamıştır. San'a göre (2021, s. 2) günümüzde teknolojik gelişmeler sanatın ve sanatçının araştırmacı kimliğini, toplumsal gerçekliğini derinlemesine sorgulamaya zemin hazırlamakta ve sanat yolu ile farklı bağlantılar arası ilişkiler kurmayı olanaklı hale getirmektedir. Dijitalleşmenin içerisinde hızlı yaşayan ve ekran başında geçirdiği saatlerle yalnızlaşan ancak yalnızlaştığının farkına varamayan birçok insan aynı zamanda kendi kimliği ile toplumsal gerçekliğin içerisinde ne kadar yer aldığını da farklı yollarla sorgulama yoluna gitmiştir. Özellikle sanatçının kullandığı görsel dil içerisindeki kişisel ve toplumsal anlara, anılara dayalı verilerle ortaya çıkan sosyolojik çözümlemeler, felsefi yolculuklar, kültürel olgular, edebi yansımalar ya da yaşayan sorgulamalar ile şekillenirken sanatsal sürecin başka bir bakış açısıyla anlamlandırılması da kaçınılmaz hale gelmektedir. Barrett'e göre (2022, s. 18) ister bir karikatür olsun ister resim veya heykel tüm yapıtlar ifadecidir ve anlam içermektedir. Ayrıca sanatçılar ve tasarımcılar her adımda yeni fikirler keşfetmelerine ve izleyicilerine sunacakları çalışmalarına anlam yüklemeye yardım eden seçimler yapmaktadır.

Bu bağlamda Barret'ın da dediği gibi dijitalleşme ile değişen toplumsal gerçekliğin içerisinde yer alan sanat eseri ve sanatçı da yeni anlamlar üretme çabası içerisinde disiplinler arası her

keşfinin temelinde kendini oluşturan birçok yeni unsurla ortaya çıkmaktadır. Bu unsurlar sanat ve tasarım alanlarında bazen bir ses bir leke bazen de bir harf ya da yazı olabilmektedir. Özellikle sanat uygulamalarını temel alan araştırmalarda etkili iletişim kurmaya yönelik estetik formlar, görsel unsurlar, ekranlarda bir anda kavranabilen düşünselliği ateşleyen metinler dünya üzerindeki çoğu insanı o araştırmaya bir anda dahil etmektedir. Dijital araç gereçlerle şekillenen yeni çağın bilgi edinme anlayışı doğrudan sanal bilgi noktaları oluşturarak insanların yaratıcı potansiyelini de tetiklemektedir. Albers, Holbrook ve Harste'e göre (2010) sanat temelli araştırma çerçevesindeki bir araştırma olarak sanat hem eğitim olarak sanat hem de yabancılaştırma olarak sanat kavramlarını bir arada tutar. Bu bariz paradoks, çeşitli yorumlara, yeni sorulara ve derinleştirilmiş anlayışlara fırsatlar sağlar. Sanat, deneyimlerin aktarılmasını ve benliğin yeniden konumlandırılmasını mümkün kılan yeni bilgi noktaları ekleyerek anlam oluşturma potansiyelini ve dünyayı anlamlandırma yeteneğini genişletir (Aktaran Loveless, 2012, s. 7-8). Sanat temelli araştırmalar kodlara sahip değildir. Araştırmacıların ifade etmek istediği anlamları araştırmalarında görsel, işitsel ve sözel biçimlerin kendine özgü kullanımı ile birleştirmeyi önermek önemli bir adımdır. Gözlemlenemeyen şeylere ulaşmak için çıkarım yapılır veya empati yoluyla ulaşılır. Biçim ve içerik etkileşim içerisindedir. Diğer bir deyişle biçim, içeriğin parçası olabilir. Gerçeğin keşfinden ziyade anlam yaratma ile ilgilenir. İnsanların anlamlı bulacağı görüntüleri yaratmakla ilgilidir (Güneş vd., 2022, s. 3). Hangi sanat formu olursa olsun yaratma eylemi, anlatılmak isteneni izleyiciye hem iletme amacını taşır hem de üretilen aracılığı ile bazı şeylerin paylaşılmasını ister. Sanatsal anlatımı, onun özel dilini kullanmayı öğrenen kişi aynı zamanda bu dil yardımıyla geçmiş ve çağdaş sanat eserlerine yargısıyla ulaşabilmektedir (Buyurgan, 2007, s. 22). Dolayısıyla dil nasıl ifade aracı olarak kullanılıyor ve kalem, kağıt ve yazı ile anlamlar yaratıyorsa, yazı da sanatçılar için bir ifade aracı olarak sanat eserlerinin içinde yerini almaktadır. Yani yazı, yaşamımızda mesajın en etkin şekilde iletilmesinde önemli misyona sahip bir görsel iletişim aracıdır. Görsel, işitsel ve sözel biçimlerin kendine özgü kullanımları ile hiç düşünülmeyen anlamları yaratmak sanat araştırmalarının temelinde önemli bir yer tutar. Bu bağlamda özellikle metin ve yazınsal biçimin sanatın bir ifade dili olarak kullanıldığı araştırmalarda görsel ve sözel etkileşim, biçim ve içerik açısından da bir derinleşme sağlar. Torun'a göre (2014, s. 3) iletişimi, sanatı ve tasarımı birleştiren bir yapıya sahip olan tipografi, bilginin doğru ve anlaşılır bir şekilde, estetik kaygılar dikkate alınarak ve hızlı bir şekilde iletilmesidir. Bu araştırmanın konusu olan tipografi, form ve biçim olarak işlenen dilin yansımasıdır. Yazı, tipografinin estetik olarak dönüştürülmesidir (Aktaran Arslan, 2022, s. 7-8). Özellikle Cahnmann'a göre (2003) estetik, görsel, işitsel ve dramatik metinler farklı şekilde tüketilmekte/okunmakta, bu da çok boyutlu insan deneyimlerinin farklı şekilde keşfedilmesine olanak sağlamaktadır (Aktaran Loveless, 2012, s. 5). Tipografi içerisindeki harfler, metinler ve imgesözler yapıbozumsal sanatsal düzenlemelere açık olması tipografik imgelerin geleneksel kullanım alanlarının dışına çıkarak sanatsal açıdan da öne çıkmaya başlamasına ve sanat temelli araştırmalarda deneysel tipografi kullanımının yaygınlaşmasına katkı sağlamaktadır. Loveless'e göre (2012, s. 5) bu metinler, araştırma süreçlerinde yer alan bireylerin duygusal ve algılanan gerçekliklerine dair içgörüler sağlamaktadır. Bu nedenle sanat temelli söylemler eğitim araştırmacılarının dikkate alması gereken önemli araçlardır.

Araştırmada günümüz gelişen teknolojisi ile sanat ve araştırma birlikteliği içerisinde özellikle dijital ortamlarda ve sanat eserlerinde önemli yer tutan tipografinin, teorik ve pratik bağlamda gerçekleştirilen sanat temelli araştırmalardaki yerinin alanyazın taraması yapılarak incelenmesi amaçlanmıştır. Ayrıca tipografinin sanat ve araştırma birlikteliği düşünüldüğünde araştırma sürecinde daha etkin nasıl kullanılabileceği ilgili kaynaklar üzerinden tartışılacaktır. Bu kapsamda araştırmanın alanyazına kazandırılması ve teorik ve pratik uygulama verilerini elde etmek üzere aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır.

1. Bir ifade aracı olarak yazının sanat temelli araştırmalardaki yeri ve önemi nedir?

2. Estetik, görsel, işitsel ve dramatik metinleri kullanmanın sanat temelli araştırmalarda sağladığı olanaklar nelerdir?

3. Sanat temelli araştırmalarda görsel iletişim biçimi olarak tipografik metinleri kullanmanın araştırmacının duygusal ve anlamsal içgörüler geliştirmesi üzerinde etkisi var mıdır?

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli (Deseni)

Bu araştırmada bilginin derinlemesine incelenmesi için nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Maxwell'e göre (2022, s. 3) nitel araştırma tasarımı, nicel araştırma tasarımına göre "hazır kullan"dan çok tasarımın farklı öğeler arasında bağlantıyı kurmayı ve bunların birbiri için uygulamalarını değerlendirmeye içeren büyük ölçüde bir "kendin yap" sürecidir. Bu süreç, önceden belirlenmiş bir başlangıç noktasından başlamaz ya da değişmez aşamalar dizisi boyunca ilerlemez; bunun yerine farklı tasarım öğeleri arasındaki etkileşimi ve bağlantıyı içerir. Merriam'a göre (2023, s. 70-75) nitel araştırmada teorik çerçeveyi belirlemek ve kurmak için gereken bir yolun literatür taraması olduğu açıktır. Önceki çalışmalar ve çalışma alanındaki teorileri yakınlık, çalışmanızı alandaki bilgi temelinde konumlandırmak için gereklidir. Literatür taraması, desen kararları alırken bilgi sağlama açısından faydalı olabilir. Ayrıca literatür, çalışmanızın genel teorik sınırlarını belirlerken hatta problem cümlenizi şekillendirirken son derece önemlidir. Bergaust (2022, s. 10) Bu nedenle, sanatsal ve sanat temelli araştırma yöntemlerini kullanmanın ve tartışmanın, deneyimleri ve bilgileri sorgulamak ve ifade etmek için daha geniş, bağlama duyarlı, hassas ve duyusal süreçler yaratmanın bir parçası olduğunu söylemiştir. Loveless'a göre (2012) sanat temelli sorgulamada tipografi gibi görsel sanatlar ele alınırken alternatif bir bakış açısı dikkate alınmalıdır (s. 8-9). Bununla birlikte, yazılı kelimelere gömülü güce ek olarak, eğitim araştırmalarında basılı metinlerdeki verilerin geleneksel, dilsel temsillerinin ötesinde anlamlı ve etkili ifade biçimleri için başka alanlar da vardır (Denzin, 2000, 2003; Cahnmann, 2003; Saldaña, 2003'den aktaran Loveless, 2012, s. 5).

Araştırma kapsamında sanat temelli araştırmalarda tipografi kullanımına yönelik alanyazın taraması gerçekleştirilmiş, çok yönlü düşünmeye ve tüm bunların araştırma sürecinde tipografiyle birlikte ilişkilendirilmesine dair uygulama örnekleri incelenmiştir.

Verilerin Toplanması

Araştırmacılar, ifade etmek istediği anlamları görsel, işitsel ve sözel araçları bir araya getirme yoluyla kendine özgü bir anlatımla ortaya koyabilmektedir. Araştırma raporun içerisinde yer alan fikirleri, sözcükleri ve vurguları şiirsel bir anlatımla sunabilmektedir. Barney Glaser'in (2001, s. 145) dediği gibi,

> Her şey veridir… çalışma ortamında ne oluyorsa veridir, kaynak ne olursa olsun ister görüşme ister gözlemler ister dokümanlar her ne kombinasyonda olursa olsun. Sadece ne söylendiği değil, nasıl söylendiği ve söylenme koşulları ve ayrıca söylenen şeyi çevreleyen tüm veriler. (Aktaran Maxwell, 2023, s. 87)

Torres De Eça'ya göre (2021, s. 319) sanatsal düşünme bir araştırma çalışması üzerinde çalışma, veri ve kavramları organize etme, verileri analiz etme ve araştırma sonuçlarını raporlaştırma sürecinde araştırmacılar için oldukça etkili araçlar ve yaklaşımlar barındırır. Sanat bu bölümde araştırmacı ve sanatın temel yapısını araştırma aşamasında bir araya getirmeyi sorgular. Ayrıca görsel düşünme süreçlerinin nitel ve nicel araştırma bulgularını analiz ve raporlaştırma sürecinde işe koşulmasına yönelik önerileri içerir. Bu anlamda araştırmanın biçimi ve içeriği birbiriyle ilişkilidir. Maxwell'a göre (2022, s. 87) nitel bir araştırmada veriler gördüğünüz, işittiğiniz ya da çalışmayı yaparken size nakledilen hemen hemen her şeyi kapsayabilir. Hyndman'a göre (2016, s. 26) bir yazı tipinin ne kadar okunabilir olduğunu ölçmek kolaydır, ancak insanlara nasıl hissettirdiğini ölçmek daha zordur. Sonuç olarak bu alanda daha az kamuya açık araştırma bulunmaktadır ve tasarımcılar olarak bildiklerimizin çoğu kişisel gözlem ve deneyimlerden gelmektedir.

> Bilgi sanatsal düşünme süreçleri ve sanatsal araştırma yaklaşım ve araçları kullanılarak toplanan ve analiz edilen veriler ve elde edilen bulgular ile yapılandırılabilir. Araştırmaya sanatsal süreçler ile ilişkilendirilmiş farklı bakış açıları sunmak epistemolojik çerçeveler ile sınamaya ve sorgulamayı olanaklı hale getirir. (Shapiro, 2012'den aktaran Torres De Eça, 2021, s. 319)

Araştırmada kuramsal ve uygulamaya ilişkin sanat temelli araştırmalarla gerçekleştirilen tipografi çalışmalarıyla ilgili ulusal ve uluslararası yazılı ve elektronik (internet) kaynaklar (kitaplar, dergiler, tezler, konferans dokümanları vb.) taranmıştır. Bunun yanı sıra konu ile ilgili gerçekleştirilen uygulamalarda kişisel çalışmalardaki yazılı ve görsel belgeler, videolar, fotoğraflar, hikâyeler ve günlükler incelenmiştir.

Şekil 1

Alan-Yazın İncelenmesi Sürecine Ait Oluşturulan Akış Şeması

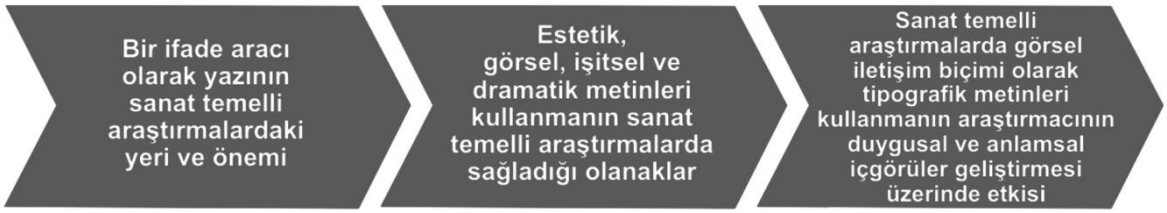

BULGULAR

Bir İfade Aracı Olarak Yazının Sanat Temelli Araştırmalardaki Yeri ve Önemi

Yazı bugüne kadar bildiğimiz bir iletişim aracı olarak kullanımının ötesinde yorumlanabilir ve sezgiye açık yapısıyla dikkat çekmektedir. Yazı font, punto gibi çeşitli tipografik düzenlemelerle gördüğümüzün ötesinde anlamlar sunmaktadır. Yazının izleyiciyle kurduğu bu duygusal, psikolojik etkileşimi nedeniyle sanatsal araştırmalarda tercih edilmektedir. Diamond'a göre (1998, s. 392) yaşayan sorgulamaları da içinde barındıran sanat temelli araştırmalar kendi düzlemleri içerisinde filizlenen bir yöntembilim olarak düşünülmektedir. Örneğin sanat temelli araştırmalar, önceden belirlenmiş kurallar ve ölçütlere göre ne yönetilir ne de değerlendirilebilir. Bu kurallar ve ölçütler kısmen çalışmanın kendisinin aradığı şeydir (Aktaran Güneş vd., 2022, s. 292). Sanat temelli araştırmaların sınırsızlığı sanatçıların ürünlerinde geniş bir yaratım özgürlüğü sunmaktadır. Patricia Leavy'e göre (2013, s. 24) sanat

temelli metodolojiler tarihsel olarak araştırma olarak kabul edilen ve edilmeyen şey hakkındaki anlayışımıza hakim olan olgu-kurgu ikileminin yapısını bozmak da dahil, ikili düşünceye meydan okumaktır (Aktaran Finley, 2021, s. 584). Belli kurallara uygun olarak hareket etmeyen sanat temelli araştırmalar süreç içerisinde yapılanabilmesi sebebiyle gitgide önem kazanmaktadır.

Estetik, Görsel, İşitsel ve Dramatik Metinleri Kullanmanın Sanat Temelli Araştırmalarda Sağladığı Olanaklar

Tipografi soyut bir kelimeyi veya duyguyu somutlaştırarak sanat temelli araştırmalar içerisine entegre etmenin bir yoludur. Tipografi sanatçıların yansıtmak istediklerini izleyicilere sanatı hakkında daha fazla fikir vermek için güçlü bir araç olmaktadır. Metnin izleyiciyi görünenin ardına geçirebilme gücü ve birçok duyuya hitap edebilecek şekilde tasarlanabiliyor olması bakımından sanat temelli araştırmada kullanılması önemli bir adımdır. Sanat temelli araştırmada bir diğer önemli adım, yalnızca bir araştırma süreci veya ürünü olarak değil, etkileşimde bulunmayı hatırlamak ve başkalarının sanatla etkileşime girmesi için zaman ve alan sağlamaktır. Sanatla yalnızca araştırmanın bir işlevi olarak etkileşime geçmek, sanata dayalı araştırmayı güçlendiren estetik özü azaltır. Sanat temelli sorgulamada kullanılan estetik formlar, yorumu, duyguyu ve dönüştürücü eylemi teşvik eden deneyimin içeriğini yeniden şekillendirir (Loveless, 2012, s. 6-24). Sanatın sorgulama noktasında duygularla etkileşim içerisinde olmak araştırmanın derinliğini artırmaktadır. Bu bağlamda sanata dayalı yöntemler, yeni dengenin kurulduğu dayanak noktası olabilir. Ancak denge yanıltıcı bir terim olabilir, çünkü mutlaka meydana gelmesi gerekmeyen bir denge veya durağanlığı işaret eder. Çoğu durumda bu, denge teriminin de işaret edebileceği gibi çözülmez veya eşitlenmez. Bunun yerine sanat temelli araştırma yöntemi, gerginliklerin ve çatışmaların şiddetlenmeden veya zarar vermeden yüzeye çıkmasına izin verilen bir alan ve zaman sağlar (Adams ve Owens, 2021, s. 10).

Sanat Temelli Araştırmalarda Görsel İletişim Biçimi Olarak Tipografik Metinleri Kullanmanın Araştırmacının Duygusal ve Anlamsal İçgörüler Geliştirmesi Üzerinde Etkisi

Tipografi sanatçının elindeki bir sihirli değnek gibidir. Bir metni okurken aynı zamanda yazılanı iştimek, hatta işittiğimiz metnin çağrısını hissetmek de mümkün olabilmektedir. Çünkü araştırmacı tarafından tercih edilen harflerin şekli, rengi ve boyutu bireyin yansıtmak istediği duyguyu, iç dünyasındaki karanlık veya gizemli yanını temsil edebilme gücüne sahiptir. Tipografi bireyin kendisini ve karakterini yansıtan bir yansıma gibi de kullanılabilir. Ayırca tipografi yazının derinliğini artırarak izleyiciye daha fazla ipucu verir ve onları düşünmeye sevk eder. Bu nedenle tipografinin, sanat temelli sorgulamanın araştırma çerçevesi ve ortamına dahil edilmesi gereken önemli bir temsil/sunum stratejisi olduğunu savunulmaktadır. Tipografi, her düşünceyi ve bilgiyi insanoğluna görsel bir etkiyle aktaran yoğunlaştırılmış görsel bir iletişim biçimi olarak tanımlanmaktadır (Carter vd., 2011'den aktaran Alpan ve Fashandaki, 2020, s. 2). Buna göre araştırmanın doğru ve güçlü bir yapıya ulaşması ancak yeni düşünce biçimlerinin ortaya konulması, problemlerin tespiti ve tipografinin gelişimi için alternatif yaklaşımların sanat araştırmalarındaki kullanımı ile mümkün olmaktadır. Uçar'a göre (2004, s. 95) tipografi, kişilerin kendini sanatsal olarak ifade etme yollarından biridir. Tipografi; dilin, insanlığın, form ve şekillere yansımış varlık yansımasıdır. Tipografi, sanatın ana dilidir. Buyurgan'a göre (2007, s. 22) Kişinin çok özel iç dünyasının dışa aktarılması, bir başka deyişle anlatımı, başkalarının anlatımının anlaşılması, insan için bir ihtiyaçtır. Bu konuda Beatrice Warde (1956) tipografiyi hem sanatta hem de iletişimde etkili bir araç olarak görmektedir (Aktaran Yadav, 2014, s. 3).

Tipografi, grafik sanatçılarının kullandığı en temel tasarım öğesidir. Dilin görsel temsilcisi olarak tipografinin, fikirlerin ve bilginin ne şekilde gösterildiği üzerinde büyük bir etkisi bulunmaktadır. Modern toplumdaki tüm iletişimin önemli bir parçası olan yazı; reklam yapar, yönetir, düzenler, temsil eder ya da sadece tanıtır. Buna karşın, tipografi okumak için değil, aynı zamanda bakılmak içindir. Görsel bir işaret olan tipografi; yazılı metindeki dilbilimsel mesajın yanı sıra estetik ve sembolik değerleri olan, yüksek oranda politik, kültürel ve sosyal bağlamlara dayanan yan anlamlar çağrıştırır (Tinnes, 2007, s. 44).

Tipografi, sanatsal mesajları iletme yoludur. Bu bağlamda Hyndman'a göre (2016, s. 45) bir yazı tipi bakanın gözündedir. Grafik tasarımcılar bu bağlantılardan ve çağrışımlardan yararlanmaktadır. Mesajları etkili bir şekilde iletebilmek ve anlam katmanları oluşturabilmeyi sağlamak için bu görsel kodları kullanılır (Bkz. Görsel 1). Ayrıca bu referans kodu tekrarlanarak pekiştirilir ve güçlendirilir. Diğer bir deyişle tipografi, deneyimleri dilsel ve resimsel olarak temsil ederek izleyicinin algılamasına ve potansiyel olarak yeni şekillerde hareket etmesine olanak tanır (Loveless, 2012, s. 22).

Görsel 1

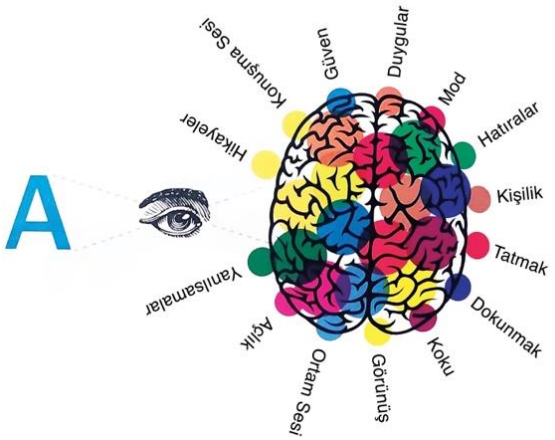

Görsel Kod Şablonu. Alıntı: Hyndman, S. (2016). *Why Fonts Matter*. s. 26.

Deneysel tipografide, yapısı gereği temel kural ve ilkelere dayandırılmayan, yazı ile diğer tipografik elemanlara kullanım alanları ya da şekilleri içinde sınırsızlığı tanıyan bir uygulama yöntemidir (Bkz. Görsel 2). Bu yöntem içinde ele alınan tüm öğeler sadece iki boyutlu yüzeyler ile sınırlı kalmaksızın farklı uygulama alanlarında dijital ya da analog bir şekilde grafik anlatıma dönüştürebildiği gibi bilgi ve sezgiyi de birleştirir (Buçukoğlu, 2020, s. 578-579).

Görsel 2

Özgün Deneysel Harflerin Bilgisayar Ortamında Tipografik Afişlere Dönüştürülmesi – Öğrenci Projeleri (Buçukoğlu, S. M., Kişisel Arşivi) 2020, s. 580.

Tipografi, akla gelebilecek her bağlam için harfleri kelimeler ve metin düzenleme sürecidir (Kaptan, 2019, s. 131). Tipografi, sanatçının hayal dünyasını harkete geçiren bir anahtardır. Bu bağlamda Hyndman'a göre (2016, s. 26) yazı tipi, hayal gücünü tetikler, duyguları harekete geçirir ve tüm duyularla bağlantı kurar. Ağır mı hafif mi, hızlı mı yavaş mı olduğu veya dokunmanın nasıl hissettirdiği gibi ne kadar gürültülü göründüğü gibi fiziksel dünyadaki nitelikleri otomatik olarak algılanır. Tipografik mesajların etkisi kalıcıdır. Carter vd.'e göre (2015, s. 115) dilde, mesajlar oluşturmak için işaretler bir araya getirilir. Sözlü işaretler olarak kelimeler, doğrusal bir şekilde bir araya getirilerek, diğer kelimeler karşısında değerlerini karşıtlık ve zıtlık yoluyla kazanırlar. Kelimeler ayrıca zihinsel çağrışım yoluyla da anlam uyandırabilir. Bu çağrışımsal ilişkiler anlamsal olarak türetilir. Tipografi hem görsel hem de sözel olduğundan, kelimelerin belirli bir sırayla birbirini takip ettiği doğrusal bir şekilde ya da var olan öğelerle doğrusal olmayan bir şekilde çalışır. Birçok sözdizimsel kombinasyonda da Örneğin, "O Noel Ağacı" adlı görsel şiirde Futura Light yazı karakterinin seçimi çok önemlidir. Büyük *O* harfi mükemmel bir dairedir ve süslemelere işaret eder; diğer harf biçimlerinin çizgisel vuruşları ise yaprak dökmeyen iğnelerin dokusunu akla getirir (Bkz. Görsel 3). Bu tipografik mesaj, zıt tipografik işaretlerin oluşturduğu zihinsel çağrışımlardan türetilmiştir.

Görsel 3

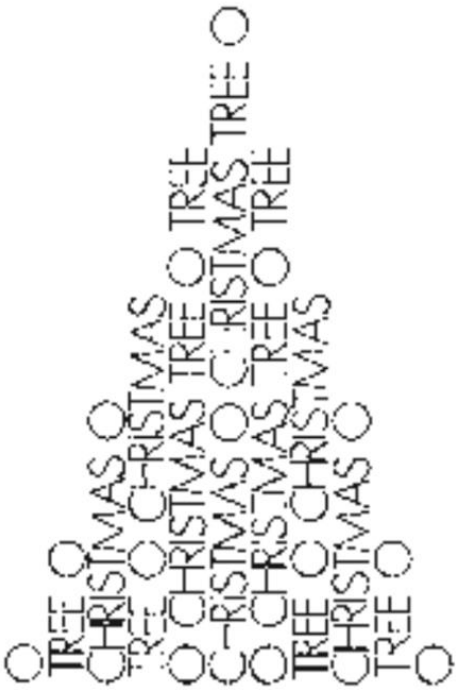

"O Noel Ağacı" Adlı Görsel Şiir (Tasarımcı: Donna Funk) Alıntı: Carter vd., 2015, s. 115.

Kuran'a göre (2022) bir mesajı hedef kitleye ulaştırmak için kullanılan grafik tasarımı; çizgi, tipografi, resim ve imge gibi yapılan eserlerin sanatsal ölçütler içinde düzenlemeleriyle hazırlanan tasarımlardır. İmge, bir zihin algısının herhangi bir yüzey üzerinde görselleştirilmesi olarak tanımlanabilmektedir. Bu bağlamda imgelerin, içlerinde çeşitli anlamlar barındırdıklarından bahsedilebilmektedir. Zihinde imgeler oluşurken yalnızca görülen görsel imgenin gerçekliği değil, imgenin oluştuğu zihnin geçmişi, öğrenilmiş ve edinilmiş tüm bilgi birikimi hatta o andaki düşünce ve duyguları bile algıyı etkileyebilmekte veya imgeye farklı anlamlar yükleyebilmektedir (s. 47). Tipografik öğelerin biçimsel yapısı önemlidir. Buna göre tipografinin görsel yönleri ve dilsel özellikleri eşit şekilde iletişim kurarken boşluklar ve alanlar sessizliklerinde anlam kazanır (Loveless, 2012, s. 10). Kısaca imgeler kişiden kişiye farklı algılar yaratabilmektedir. Tasarlanmış yazının sanatı olarak nitelendirebileceğimiz tipografiyle, günümüz grafik tasarım dünyasında kavramsal ve aynı zamanda minimal bir formla mesaj verme ve aynı zamanda sade bir estetik düzey elde edilebilmektedir (Uçar, 2004, s. 95).

Tipografinin sanatsal yönü kapsayıcıdır. Tipografi, edebi ve görsel sanat olarak hem yazı diliyle hem de sanatın estetiğiyle iletişim kurar. Bir tipografide kelimeler görsel olgular olarak görünür

ancak dilsel değerlerini korurlar. Tipografide dilin bu görsel dönüşümü, estetik formların olasılıkları tartıştığı politik bir eylemdir (Drucker, 1996'dan aktaran Loveless, 2012, s. 9). Bu bağlamda tasarımcılar bir fikri veya duyguyu aktaran tipografi sanatını sadece harfleri, kelimeleri ve cümleleri yalnızca belirli bir mesajı iletmek için değil, aynı zamanda belirli bir atmosferi, belirli bir zaman ve stil duygusunu iletmek için dokular, arka planlar oluşturmak için de kullanırlar. Farklı tipte oluşturulan çeşitli yazı tipleri de bu amaçlar için çok kullanışlı hale gelir (Pisklakov ve Livshits, 2015, s. 2). Ayrıca tipografi, ifade ve içeriği bir araya getirerek resimsel benzetme, duygusal ifade ve biçimsel ikonik imgelerle ilgilenirken, boşluk ve sessizlikler metin içinde aktif roller üstlenir (Drucker, 1996'dan aktaran Loveless, 2012, s. 10). Tipografi tasarımlardaki mesajı ve etkisini karşı tarafa iletir. Tasarımcı tipografi dilini ne kadar iyi bilir ve kullanırsa; o kadar etkili tasarımlar ortaya koyar. Bu tür tasarımlar kullanıcıyı etkilemenin yanı sıra mesajını da ileterek görevlerini yerine getirmiş olurlar (İncearık, 2011, s. 10). Aksi takdirde Garfield'a göre (2010, s. 67) yazı karakterinin kendisinin de bir mesaj olabileceği düşüncesini reddetmek (onun heyecanlı ve çekici olabileceğini reddetmek) heyecanı ve ilerlemeyi boğmak demektir. Bu nedenle tipografinin, kendisine verilen role uyması, mesajını aktarabilmesi ve dünyanın güzelliğine bir şey katması önemlidir. Deneysel tipografinin bir diğer ürün ortaya koyma yöntemi yapı bozumdur. Tipografik çözümlemelerin özgün ve eşsiz biçimde ortaya çıkmasını sağlayan yapıbozumculuk kullanıldığı alanlar bakımından da çeşitli olanaklara sahiptir. Tipografik denemeler bilgisayar programları yardımıyla ile kodlarla ya da farklı görseller kullanılarak katmanlar halinde dijital kolaj şeklinde oluşturulabilmektedir. Aynı zamanda sınırsız materyallerle tipografi üzerinde kolaj yöntemi de uygulanabilir. Ayrıca bu farklı uygulamaları bir araya getirerek güçlü bir sinerji yaratılması sağlanabilinir. Bu bakımdan yapı bozum ürünlerinin geleneksel yöntemlerle ve dijital ortamlarla hibrit olarak kullanılabiliyor oluşu tipografinin yaratıcılıkta sınır tanımadığının da göstergesidir (Bkz. Görsel 4).

Görsel 4

(Yazar Fulya Karadöl'ün Kişisel Arşivi) 2024.

Carter vd.'e göre (2015, s. 115) tipografik işaretlerle ilişkili belirli sözdizimsel nitelikler belirli bir anlamı belirler. Bir dizi tekrarlanan harf hareket ya da hız anlamına gelebilirken, büyük bir

boşluktaki küçük bir harf izolasyon anlamına gelebilir. Örneğin, *E* harfi görsel olarak değiştirilerek belirli tanımlayıcı kelimelerin anlamlarıyla ilişkilendirilmiştir (Bkz. Görsel 5).

Görsel 5

kazımak kırıştırmak soymak eritmek parçalanmak

(Tasarımcılar: Carol Anthony, Linda Dronenburg ve Rebecca Sponga) Alıntı: Carter vd., 2015, s. 115.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Yazı insanın duygu ve düşüncelerini ortaya koymada, yaymada ve iletmede başvurduğu form, çizgi, sembol ve işaret sistemleri bütünü olarak adlandırılmaktadır. Ayrıca insanlar arasında en çok tercih edilen iletişim yöntemi olması nedeniyle yazı, insanlık tarihinin başlangıcı olarak kabul edilmiştir. Bu bağlamda Kuran' göre (2022, s. 47) iletişime dair değişimi gerçekleştirebilmek, kültürle, tarihle, yaşamla iç içe yaşamakla mümkündür. Tipografinin iç ve dış mekanlarda kullanılıyor oluşu bir görsel iletişim aracı olarak disiplinlerarası gücünü de ortaya koymaktadır. Bu sebeple görsel iletişim alanıyla ilgili faaliyet gösteren günümüz disiplinleri, tasarladıkları görsel imgeler ile hayatlarımızı anlamlandırmamızı, düzenlememizi, neşelendirmemizi, yönlendirmemizi sağlamaktadır. Örneğin Hyndman'a göre (2016, s. 20) bilinmeyen bir yere paraşütle atlanacak olunsa, nerede olunduğuna dair en büyük ipuçlarından bazılarını tabelaların içeriği ve stili verebilirdi. Tabelalarda bulunan yazı tipi kombinasyonları bir şehir, kasaba veya belirli bir bölge hakkında çok şey ortaya koymaktadır. Yazı tipleri, bölgenin sosyal, ekonomik ve tarihsel gelişimini yansıtırlar ve kendilerine özgü tipografik DNA'larını yaratırlar.

Bir mesajı hedef kitleye ulaştırmak için kullanılan yazının zihinde oluşturduğu görsel anlamlar bireyin geçmiş yaşantılarına, kişisel deneyimlerine göre şekillenebilmektedir. Kısaca imgeler kişiden kişiye farklı algılar yaratabilmektedir. Buna göre tipografi, zamanla sadece çizgi ve form olarak tanımlanmasından ayrışarak, içerisinde duyguları da barındırması bakımından bireyi yansıtan tipografik bir sanat formuna dönüşmüştür. Bu tipografik dönüşüm sürekliliğini korumaya devam etmektedir. Günümüz teknolojisinin ilerlemesi sonucunda tipografik sanat eserleri çeşitlilik kazanmaya başlamıştır. Bu ilerleme sanatçıların da teknolojiye ilgilerinin artmasını sağlamaktadır. Tipografi sanatı, dijital çağda da oldukça dikkat çekmektedir. Artık sanatçılar, tipografiyi ve tipografik eserleri farklı ve deneysel formlarda karşımıza çıkartmaktadır. Bakmak ve görmek arasındaki farkı bilmenin ötesinde, tipografiyi anlamlandırmak gerekmektedir. Böylelikle tipografinin bu gizemli dünyasını çok daha derinden deneyimlemek mümkün olacaktır. Araştırma sonucu, sanat temelli araştırmalarda tipografi ile ilgili çalışmaların az olduğunu buna rağmen sanatsal ifade biçimleri içerisinde tipografinin çok yönlü bir sanat malzemesi olması sebebiyle tüm mekanlarda, yüzeylerde ve içeriklerde yaygın olarak kullanıldığını göstermektedir. Ayrıca araştırma, tipografik ifade

yönteminin, sanatçıların yaratma süreçlerine pozitif etki sağladığını ve tipografinin taşıdığı gizli ya da açık anlamlar ile sanatçılara ilham olduğunu, olmaya da devam edeceğini göstermektedir.

KAYNAKLAR

Adams, J. ve Owens, A. (2021). *Metnin Ötesinde: Sanata Dayalı Araştırma Yoluyla Öğrenme*. EBSCO Yayıncılık: e-Kitap Koleksiyonu (EBSCOhost) - (2024, 5, Mart). Kırıkkale Üniversitesi.

Akkurt, S. ve Boratav, O. (2018, 28, Aralık). Neden Sanat Eğitimi? Uluslararası Eğitim Akademisyenleri Dergisi, 1(1), 54-60.

Alpan, G. ve Fashandaki T. (2020, 25, Mart). Typographic Expressions in Graphic Design Education. Touradj Fashandaki International Journal of Applied Arts Studies, 5(3), 31–40.

Arslan, F. (2022). *Grafik Tasarımda Kinetik Tipografi Çalışmaları ve Uygulama Alanları* [Yüksek Lisans Lisans Tezi, Kastamonu Üniversitesi]. Kastamonu.

Barrett, T. (2022). *Sanat Üretimi*. Hayalperest Yayınevi.

Bergaust, K., Christensen-Scheel, B. ve Aure, V. (2022). Sanatsal ve Sanat Temelli Araştırma Yöntemleri: Çağdaş Sanat Araştırmalarında Teori ve Uygulamanın Karşılıklı Gelişimi. *İskandinav Sanat ve Araştırma Dergisi*, *11* (1). https://doi.org/10.7577/information.5078

Buçukoğlu, S. M. (2020). Üniversitelerde Grafik Tasarım Eğitimi Ve Öğrenme-Öğretme Süreci İçinde "Deneysel Tipografi" Dersi. *The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication*, 573-586, Maltepe Üniversitesi, Türkiye.

Buyurgan, Serap ve Ufuk. (2007). *Sanat Eğitimi ve Öğretimi*. Pegem Yayıncılık.

Carter, R., Meggs, Philip, B., Day, B., Maxa, S., Sanders, M. Typographic Design: Form And Communication. Wiley, J. & Sons, Inc., Hoboken, New Jersey, 2015.

Finley S. (2005). ve A. Karataş (Çev). Eleştirel Sanat Temelli Sorgulama: Direniş Politikasının Performansları. N. K. Denzin ve Y. S. Lincoln (Ed.). ve G. Ekici ve Yeşilçınar S. (Çev. Edt). SAGE Nitel Araştırmalar - Kılavuz Kitabı. (5. Baskı, s. 584) içinde. Vizetek Yayıncılık. 2021.

Garfield S. (2010). Tam Benim Tipim. (S. Gürses, Çev.). Domingo Yayıncılık. (2023, 11. Baskı).

Güneş, N., Aksoy, Ş. ve Özsoy, V. (2022). Sanat temelli bir araştırma yöntemi: Yaşayan sorgulama olarak A/r/tografi. Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 37(1), 292. doi: 10.16986/HUJE.2021066642.

Hyndman, S. (2016). *Why Fonts Matter*. Virgin Books.

İncearık, M. E. (2011). *Grafik Tasarım Rehberi*. KODLAB Yayıncılık.

Kaptan, S. (2019). Görsel Tasarım Eğitiminde Deneysel Tipografi. Ondokuz Mayıs Üniversitesi Uluslararası 100. Yıl Eğitim Sempozyumu, 131, ISBN:978-605-69882-2-6.

Kuran, O. (2022). *Bir Görsel İletişim Aracı Olarak Tipografi Ve İmgesözler* [Sanatta Yeterlik Tezi, Anadolu Üniversitesi]. Eskişehir.

Loveless, D. J. (2012). *Researching Disturbed, Disturbing Art: Using Typography to Re/Present* [Educational Research, James Madison University]. Virginia.

Maxwell, J. A. (2022). *Nitel Araştırma Tasarımı - Etkileşimli Bir Yaklaşım*. Çevikbaş M. (Çev. Edt). Nobel Yayıncılık. (3. Baskı)

Merriam, S. B. (2023). *Nitel Araştırma*. S. Turan (Çev. Edt). Nobel Yayıncılık. (3. Baskı)

Mercin, L. ve Alakuş, A. O. (2007, 1, Aralık). Birey ve Toplum İçin Sanat Eğitiminin Gerekliliği. Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi, (9), 14-20.

San İ. (2021). B. Erişti, S. D. ve Irwin, R. L. (Ed), A/r/tografi Uygulama Tabanlı Araştırma Yöntemi (s. 2) içinde. Pegem Akademi.

Tepecik, A. (2002). *Grafik Sanatlar: Tarih - Tasarım - Teknoloji*. Detay Yayıncılık.

Timuçin, A. (2008). *Estetik*. Bulut Yayınları.

Tinnes, A. Röportaj, (2007, Şubat). Tipografi'nin Maestro'su. Grafik Tasarım Görsel İletişim Kültürü Dergisi, (5), 44.

Torres De Eça, T. (2021). Bedir Erişti, S. D. (Ed), Görsel Araştırma Yöntemleri (s. 319) içinde. Pegem Akademi.

Uçar, T. F. (2004). *Görsel İletişim ve Grafik Tasarım*. İnkılap Kitabevi.

Pisklakov, P. ve Livshits, V., (2015). *Randomness & Typography: Means Of Creating Unique Instances In Typographic Design* [South Ural State University]. Russia.

Yadav, P. (2014). Typography as a statement of Design. Indian Institute of Technology, 3-4. Guwahati, India.

EĞİTİMDE ÜSTBİLİŞSEL DÜZENLEME ENVANTERİ: ÖĞRETMEN VERSİYONU'NUN AÇIMLAYICI YAPISAL EŞİTLİK MODELİ İLE İNCELENMESİ

METACOGNITIVE REGULATION INVENTORY IN EDUCATION: EXAMINING THE TEACHER VERSION WITH EXPLORATORY STRUCTURAL EQUATION MODELING

Gizem CÖMERT
Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü, Psikometri ABD, İzmir.
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0001-7555-6378

Doç. Dr. Mediha KORKMAZ
Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü, Psikometri ABD, İzmir.
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0001-6504-5822

Prof. Dr. T. Oğuz BAŞOKÇU
Ege Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme ABD, İzmir.
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-4821-0045

ÖZET

Açımlayıcı Yapısal Eşitlik Modeli (AYEM), Yapısal Eşitlik Modeli (YEM) ve Açımlayıcı Faktör Analizi (AFA) yaklaşımlarının avantajlarını yönlerini bir araya getirerek dezavantajlarına çözüm olarak Asparouhov ve Muthen (2009) tarafından geliştirilmiş görece yeni bir modelleme yaklaşımıdır. YEM içerisinde özel bir tür olarak yer alan Doğrulayıcı Faktör Analizi'nin özellikle sosyal bilimler alanındaki fazla kısıtlayıcı yapısına bir çözüm olarak görülmektedir. Yurtdışı alanyazında AYEM'in standart, hiyerarşik, bifaktör gibi farklı modellerinin ve tüm bu modellerinin YEM'deki karşılıklarının birbiriyle karşılaştırıldıkları çalışmalar sıklaşmıştır. Ülkemizde ise bu konuda yapılan çalışmalar oldukça az sayıdadır. Bu çalışmada; YEM (*3 faktörlü, ikinci sıra, bifaktör modeller*) ve AYEM (*3 faktörlü, hiyerarşik, bifaktör modeller*) içerisinde farklı model türleri test edilmiş; hem YEM ve AYEM'in kendi içinde model karşılaştırmaları hem de YEM ve AYEM modellerinin birbiriyle karşılaştırmaları yapılmıştır. AYEM modellerinde MLR tahminleyici ve hedef rotasyon yöntemleri kullanılmıştır. Ayrıca AYEM'in faktörler arasındaki şişirilmiş korelasyon problemine çözüm olması nedeniyle hem YEM hem de AYEM için faktörler arası korelasyonlar da incelenmiştir. Analizler Mplus 7.4 programı üzerinden yürütülmüştür. Araştırma örneklemini 5., 6. Ve 7. Sınıf öğrencilerine özel ve devlet okullarında farklı branşlarda eğitim veren 782 öğretmen oluşturmaktadır. Ölçme aracı olarak Eğitimde Üst-Bilişsel Düzenleme Envanteri: Öğretmen Versiyonu'nun Kendi ve Sınıf bağlamlarına ilişkin iki formu kullanılmıştır. Analiz bulgularına göre; Kendi bağlamında YEM ve AYEM modelleri kendi içinde karşılaştırıldığında en iyi modeller bifaktör YEM [χ^2 (117)= 479.77, *CFI*= 0.97, *TLI*= 0.96, *RMSEA*= 0.063, *SRMR*= 0.034] ve bifaktör AYEM [χ^2 (87)= 169.38, *CFI*= 0.98, *TLI*= 0.97, *RMSEA*= 0.035, *SRMR*= 0.015] olarak bulunmuştur. Benzer şekilde; Sınıf bağlamında en iyi modeller bifaktör YEM [χ^2 (117)= 459.46, *CFI*= 0.97, *TLI*= 0.96, *RMSEA*= 0.061, *SRMR*= 0.027] ve bifaktör AYEM [χ^2 (87)= 173.93, *CFI*= 0.98, *TLI*= 0.97, *RMSEA*= 0.036, *SRMR*= 0.016] olarak bulunmuştur. Tüm modeller karşılaştırıldığında ise hem Kendi hem de Sınıf bağlamında AYEM modellerinin YEM modellerine kıyasla daha iyi uyum indekslerine ulaştığı tespit edilmiş ve en iyi model iki form için de bifaktör AYEM modeli olarak saptanmıştır. Faktörler arasındaki korelasyonlar incelendiğinde AYEM modellerindeki korelasyonların YEM modellerine kıyasla daha düşük olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Açımlayıcı Yapısal Eşitlik Modeli, Yapısal Eşitlik Modeli, Model Karşılaştırma, Üst-Bilişsel Düzenleme.

ABSTRACT

Exploratory Structural Equation Modeling (ESEM) is a relatively new modelling approach developed by Asparouhov and Muthen (2009) as a solution to the disadvantages of Structural Equation Modeling (SEM) and Exploratory Factor Analysis (EFA) approaches by combining their advantages. It is seen as a solution to the too restrictive structure of Confirmatory Factor Analysis, which is a special type within SEM, especially in the field of social sciences. In the foreign literature, studies comparing different models such as standard, hierarchical, bifactor models and the equivalents of all these models in SEM have become frequent. In Turkey, however, there are very few studies on this subject. In this study, different types of models were tested in SEM (3-factor, second-order, bifactor models) and ESEM (3-factor, hierarchical, bifactor models); both model comparisons within SEM and ESEM and comparisons of SEM and ESEM models with each other were made. MLR estimator and target rotation methods were used in the ESEM models. In addition, since ESEM is a solution to the problem of inflated correlations between factors, correlations between factors were also analysed for both SEM and ESEM. The analyses were carried out using Mplus 7.4 software. The research sample consists of 782 teachers who teach 5th, 6th and 7th grade students in different branches in private and public schools. Metacognitive Regulation Inventory in Education: Teacher Version's two forms for own and classroom contexts were used. According to the findings of the analyses; when SEM and ESEM models were compared within themselves in the Self context, the best models were found to be bifactor SEM [$\chi 2$ (117) = 479.77, *CFI*= 0.97, *TLI*= 0.96, *RMSEA*= 0.063, *SRMR*= 0.034] and bifactor ESEM [$\chi 2$ (87) = 169.38, *CFI*= 0.98, *TLI*= 0.97, *RMSEA*= 0.035, *SRMR*= 0.015]. Similarly, the best models in the context of Class were found to be bifactor SEM [$\chi 2$ (117) = 459.46, *CFI*= 0.97, *TLI*= 0.96, *RMSEA*= 0.061, *SRMR*= 0.027] and bifactor ESEM [$\chi 2$ (87) = 173.93, *CFI*= 0.98, *TLI*= 0.97, *RMSEA*= 0.036, *SRMR*= 0.016]. When all the models were compared, it was found that the ESEM models reached better fit indices compared to the SEM models in both Self and Class context and the best model was found to be the bifactor ESEM model for both forms. When the correlations between the factors were analysed, it was found that the correlations in the ESEM models were lower compared to the SEM models.

Keywords: Exploratory Structural Equation Modeling, Structural Equation Modeling, Model Comparison, Metacognitive Regulation.

GİRİŞ

Eğitim alanında ve sosyal bilimlerde ölçek çalışmalarında kullanılan yapı geçerliği çalışmaları iki temel faktör analitik tekniğe dayanmaktadır: Açımlayıcı Faktör Analizi (AFA) ve Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA). DFA yaklaşımı, Yapısal Eşitlik Modellemesi (YEM) içerisindeki özel bir modelleme türü olarak karşımıza çıkmaktadır. Ölçek ile ölçülmek istenen yapı hakkında bir ön bilgi olmadığında, yapının keşfi amaçlandığında AFA yöntemi kullanılırken; yapı hakkında ön bilginin bulunduğu ve bu yapının doğrulanması gerektiği (örneğin kültürler arasında ölçek uyarlama çalışmaları) DFA analizleri kullanılmaktadır (Erkuş, 2014). Temel yöntemler olarak görülmesi ve sıklıkla kullanılmasının yanı sıra son yıllarda DFA üzerinde önemli sınırlılıklar olduğu tartışılmaya başlanmış ve bunlar üzerinde yeni çözümler üretilmeye çalışılmıştır. Her bir maddenin yalnızca kendi ait olduğu faktörde yer alarak diğer tüm faktörlerde sıfır yüke zorlanmasının DFA'yı çok kısıtlayıcı ve yanlı bir modelleme olduğu belirtilmekte; ayrıca bu kısıtlamanın faktörler arasında da şişirilmiş korelasyonlar gibi farklı yanlılıklara neden olduğu tartışılmaktadır. AFA'da keşfedilmiş olan bazı yapıların DFA'da doğrulanamamasın bir nedeni olarak da bu kısıtlama görülmektedir.

Tüm bu problemlerin ve tartışmaların sonucunda Asparouhov ve Muthen (2009), Açımlayıcı Yapısal Eşitlik Modellesi (AYEM) yaklaşımını literatüre kazandırmıştır. AYEM yaklaşımı; AFA, DFA ve YEM'in avantajlarını bir araya getiren bir yaklaşım olarak ortaya atılmıştır. YEM'deki uyum iyiliği iyiliği istatistikleri, standart hatalar gibi parametrelere erişim sağlamayı mümkün hale getirmesinin yanı sıra AFA'daki rotasyon (döndürme) yöntemlerinin de kullanılmasına izin vererek bu yöntemlerin avantajlı yönleri bir araya getirilmiş olmaktadır. AYEM'de maddelerin kendi faktörü dışındaki faktörlerden de yük almasına izin verilir ve böylece kısıtlama ortadan kaldırılmış olur. Böyle bir çözüm; özellikle çok boyutlu ve çoğunlukla ilişkili olan psikolojik yapılar ve eğitim alanı içerisindeki yapılar için daha gerçekçi, karşılanması daha olası bir durumdur (Furnham vd. 2013).

YEM'de olduğu gibi AYEM'de farklı modeller kurulabilmektedir; tek faktörlü modeller, birinci-sıra modeller, ikinci-sıra modeller, hiyerarşik modeller, bifaktör modeller bunlara örnek verilebilmektedir. Ayrıca YEM'de kurulmayan ve AYEM'e özgü bir model türü daha eklenmiştir: set-AYEM yaklaşımı. Tüm modellerde model değerlendirmesi ve farklı modeller arasındaki karşılaştırmalar da yine YEM'de olduğu gibi uyum iyiliği testleri üzerinden yapılmaktadır. Sıklıkla kullanılan uyum iyiliği indeksleri; CFI, TLI, RMSEA ve SRMR değerleridir. Bunlara ek olarak ki-kare değerleri de kullanılmaktadır; ancak ki-kare örnekleme duyarlı bir istatistik olduğu için bazı çalışmalarda hiç kullanılmamıştır (Kruk vd., 2023). Ki-kare istatistiğinin kullanıldığı çalışmalarda norm ki-kare değerinin de hesaplandığı görülmüştür (örneğin Volosin vd., 2023). Yurt dışı alanyazında YEM ile AYEM modellerinin birbiriyle karşılaştırıldığı pek çok örnek bulunmaktadır; bu çalışmalarda (Marsh vd., 2010; Spooren, Mortelmans ve Van Loon, 2012; Fresno vd., 2020) AYEM modelleri ile daha iyi uyum elde edildiği belirlenmiştir. Bunun yanı sıra AYEM modelleri de kendi içinde karşılaştırılmaktadır (Tóth-Király, Bőthe ve Orosz, 2016; Xiao, Liu ve Hau, 2019).

AYEM'de tahminleme yöntemi olarak sıklıkla en çok olabilirlik tahminleyicisi kullanılırken; en küçük kareler, ağırlıklandırılmış en küçük kareler, genelleştirilmiş en küçük kareler veya dayanıklı (robust) alternatifler gibi pek çok tahminleyicinin kullanılması mümkündür (Asparouhov ve Muthen, 2009). Normallik varsayımının karşılanma durumu ve kullanılan ölçekleme düzeyi tahmin yönteminin seçimini etkilemektedir (Weston ve Gore, 2006).

AYEM'in açımlayıcı kısmını sağlayan rotasyon (döndürme) yöntemleri arasında; quartimin, geomin ve hedef (*target*) rotasyon tercihleri bulunmaktadır. Bunlar arasında en sık kullanılan iki yaklaşım geomin ve hedef rotasyonlardır. Faktör örüntüsü içerisindeki karmaşıklık düzeyi rotasyon seçiminde etkili olabilmektedir; çapraz yük bulunmayan ayrık faktörler ile Quartimin daha iyi çalışırken geomin rotasyon değişken karmaşıklığına daha çok izin vermektedir (Sass ve Schmitt, 2011). Hedef rotasyon ise AFA ve DFA arasında bütünleştirici bir yaklaşıma sahip olması yönüyle daha çok tercih edilmektedir (Asparouhov ve Muthen, 2009).

Alanyazında model karşılaştırmaları dışında farklı amaçlar ile de AYEM modellerinin incelendiği makaleler bulunmaktadır. Örneğin Borgogni vd. (2023) çalışmasında kriter ölçekler ile birlikte yakınsak geçerlik incelemesi için AYEM modelleri kullanmıştır. Ayrıca farklı rotasyon ve tahminleyici yöntemlerinin kullanılmasının elde edilen bulguları etkilemesi nedeniyle rotasyon yöntemleri ve tahminleyici yöntemleri değişimlenerek simülasyon çalışmaları (Sass ve Schmitt, 2011; Guo vd., 2019) da sıklıkla yapılmaktadır.

Bu çalışmada; farklı YEM (*3 faktörlü, ikinci sıra, bifaktör modeller*) ve AYEM (*3 faktörlü, hiyerarşik, bifaktör modeller*) modelleri test edilmiş; hem YEM ve AYEM'in kendi içinde model karşılaştırmaları hem de YEM ve AYEM modellerinin birbiriyle karşılaştırmaları yapılmıştır. Buna ek olarak; AYEM'in faktörler arasındaki şişirilmiş korelasyon problemine çözüm olduğunun savunulması (Booth ve Hughes, 2014; Chiu, Rodriguez ve Won, 2016) nedeniyle hem YEM hem de AYEM için faktörler arası korelasyonlar da incelenmiştir.

YÖNTEM

Örneklem

Araştırma örneklemini fen, matematik, sınıf öğretmenliği, sosyal bilimler ve Türkçe alanlarında öğretmenlik yapan; devlet okulu ve özel okullarda çalışmakta olan toplam 782 öğretmen oluşturmaktadır. Örneklemdeki öğretmenlerin %34.1'i erkek ve %65.9'u kadındır. Yaş ortalaması 35.98 (*SS*= 6.94) olarak belirlenmiştir.

Veri Toplama Araçları

***Eğitimde Üst Bilişsel Düzenleme Envanteri: Öğretmen Formu*:** Envanter; Güzel, M. A. ve Başokçu, T. O., (2023) tarafından 120K850 TÜBİTAK projesi kapsamında geliştirilmiştir ve ölçme aracı ile öğretmenlerin üst bilişsel düzenleme stratejilerinin ölçülmesi amaçlanmaktadır. "Kendi Bağlamı" ve "Sınıf Bağlamı" olmak üzere 2 temel formdan oluşmaktadır. Kendi Bağlamı, öğretmenin derse, sınıfa ve öğrencilere ilişkin kendi üzerindeki üst bilişsel düzenlemelerini ölçerken; Sınıf Bağlamı öğretmenin derse, sınıfa ve öğrencilere ilişkin sınıf üzerindeki üst bilişsel düzenlemelerini ölçmektedir. İki bağlam (form) içerisinde de 3 temel alt boyut bulunmaktadır ve bunlar ölçülen üst bilişsel düzenleme stratejileridir: kontrol, hedef ve izleme. Her alt boyut 6 maddeden oluşmakta; 2 form toplam 36 maddeden oluşmaktadır. Envanter, 5 dereceli Likert düzeyinde puanlanmaktadır (*1: Hiç Katılmıyorum ve 5: Tamamen Katılıyorum*).

İşlem

Araştırma içerisinde elde edilen tüm veriler 120K850 numaralı TÜBİTAK 1001 Projesi kapsamında toplanmıştır. Proje içerisinde geliştirilen çevrim içi sistem üzerinden projeye dahil olan öğretmenler tarafından sorular yanıtlanmıştır. Eğitimde Üst Bilişsel Düzenleme Envanteri: Öğretmen Formunun geliştirilmesi sırasında 3 farklı uygulama gerçekleştirilerek 3 aşamada veri toplanmıştır. Bu çalışmada analiz edilen veriler, yalnızca 3. uygulama sırasında toplanan verilerden oluşmaktadır. Mevcut çalışmadaki analizler ve bulgular Gizem CÖMERT'in doktora tezinden üretilmiştir.

Verilerin Analizi

Verilerin analizinde Mplus 7.4 programı kullanılmıştır. AYEM modellerinde MLR tahminleyici ve hedef (*target*) rotasyon yöntemleri kullanılmıştır. Öncelikle YEM (*3 faktörlü, ikinci sıra, bifaktör modeller*) ve AYEM (*3 faktörlü, hiyerarşik, bifaktör modeller*) içerisinde farklı model türleri test edilmiştir. YEM ve AYEM modelleri kendi içinde ve birbiriyle karşılaştırılarak model karşılaştırılması yapılmıştır. AYEM modellerinde MLR tahminleyici ve hedef rotasyon yöntemleri kullanılmıştır. Son olarak, YEM ve AYEM için faktörler arası korelasyonlar incelenmiştir.

BULGULAR

Kendi Bağlamına İlişkin Model Karşılaştırmaları

Analiz bulgularına göre; Kendi bağlamında YEM ve AYEM modelleri kendi içinde karşılaştırıldığında en iyi modeller bifaktör YEM [χ^2 (117)= 479.77, *CFI*= 0.97, *TLI*= 0.96, *RMSEA*= 0.063, *SRMR*= 0.034] ve bifaktör AYEM [χ^2 (87)= 169.38, *CFI*= 0.98, *TLI*= 0.97, *RMSEA*= 0.035, *SRMR*= 0.015] olarak bulunmuştur. Tüm modeller karşılaştırıldığında ise AYEM modellerinin YEM modellerine kıyasla daha iyi uyum indekslerine ulaştığı tespit edilmiş ve en iyi model iki form için de bifaktör AYEM modeli olarak saptanmıştır.

Tablo1.

Kendi Bağlamı Karşılaştırma Tablosu

Model türü	χ^2	sd	CFI	TLI	RMSEA	SRMR	AIC	BIC
DFA Modelleri								
Tek boyutlu birinci-sıra	2947.397	135	0.765	0.734	0.163	0.082	14594.083	14845.823
3 boyutlu birinci-sıra	729.458	132	0.950	0.942	0.076	0.038	12382.144	12647.870
İkinci-sıra	729.458	132	0.950	0.942	0.076	0.038	12382.144	12647.870
Bifaktör	479.766	117	0.970	0.960	0.063	0.034	12162.453	12498.106
AYEM Modelleri								
3 boyutlu birinci-sıra	241.247	102	0.970	0.955	0.042	0.022	12248.321	12653.902
H-ESEM	241.247	102	0.970	0.955	0.042	0.022	12248.321	12653.902
Bifaktör	169.375	87	0.982	0.969	0.035	0.015	12087.603	12563.112

Sınıf Bağlamına İlişkin Model Karşılaştırmaları

Benzer şekilde; Sınıf bağlamında en iyi modeller bifaktör YEM [χ^2 (117)= 459.46, *CFI*= 0.97, *TLI*= 0.96, *RMSEA*= 0.061, *SRMR*= 0.027] ve bifaktör AYEM [χ^2 (87)= 173.93, *CFI*= 0.98, *TLI*= 0.97, *RMSEA*= 0.036, *SRMR*= 0.016] olarak bulunmuştur. Tüm modeller karşılaştırıldığında ise sınıf bağlamında da AYEM modellerinin YEM modellerine kıyasla daha iyi uyum indekslerine ulaştığı tespit edilmiş ve en iyi model iki form için de bifaktör AYEM modeli olarak saptanmıştır.

Tablo2.

Sınıf Bağlamı Karşılaştırma Tablosu

Model türü	χ^2	sd	CFI	TLI	RMSEA	SRMR	AIC	BIC
DFA Modelleri								
Tek boyutlu birinci-sıra	1314.199	135	0.885	0.870	0.106	0.049	17081.698	17333.369

3 boyutlu birinci-sıra	695.835	132	0.945	0.936	0.074	0.037	16469.334	16734.987
İkinci-sıra	695.835	132	0.945	0.936	0.074	0.037	16469.334	16734.987
Bifaktör	459.457	117	0.967	0.957	0.061	0.027	16262.957	16598.518
AYEM Modelleri								
3 boyutlu birinci-sıra	234.793	102	0.975	0.963	0.041	0.021	16237.777	16643.247
H-ESEM	234.793	102	0.975	0.963	0.041	0.021	16237.777	16643.247
Bifaktör	173.929	87	0.984	0.971	0.036	0.016	16142.486	16617.865

Faktörler Arası Korelasyonların İncelenmesi

Kendi Bağlamı için birinci-sıra modellerdeki faktörler arası korelasyonlar karşılaştırıldığında; kontrol-hedef arasındaki ilişki DFA ile .819 bulunurken AYEM ile .802'ye düşmüştür. Kontrol-izleme arasındaki ilişki DFA'dan AYEM'e geçerken .693'ten .683'ye; hedef-izleme arasındaki ilişki ise .725'ten .721'e düşmüştür.

Sınıf Bağlamı için birinci-sıra modellerdeki faktörler arası korelasyonlar karşılaştırıldığında ise; kontrol-hedef arasındaki ilişki DFA ile .828 bulunurken AYEM ile .733'e düşmüştür. Kontrol-izleme arasındaki ilişki DFA'dan AYEM'e geçerken .836'dan .751'e; hedef-izleme arasındaki ilişki ise .899'dan .853'e düşmüştür.

İki form için de faktörler arası korelasyonların AYEM modellerinde DFA modellerine göre daha düşük olduğu; Sınıf Bağlamı içerisinde daha yüksek bir düşüş görüldüğü belirlenmiştir.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Öğretmenlere yönelik olan geliştirilmiş olan hem sınıf hem de kendi bağlamlarında ölçüm yapılan ölçme aracı (*Eğitimde Üst Bilişsel Düzenleme Envanteri: Öğretmen Formu*) göreve yeni bir modelleme yaklaşımı olan ve yurt dışı alanyazında sıklıkla kullanılmaya başlanan AYEM ile test edilmiştir. Aynı zamanda güncel olarak sıklıkla kullanılmaya devam eden YEM ile elde edilen bulgular karşılaştırılmıştır.

Analiz çıktıları incelendiğinde; birinci-sıra ve ikinci-sıra/hiyerarşik modellerin bulgularının birebir aynı olduğu görülmektedir. Morin, Arens ve Marsh (2016), üç tane ilişki faktörü olan birinci-sıra bir modelin tek bir yüksek-sıra faktör tanımlamada kullanılan aynı üç birinci-sıra faktörü içeren bir modele matematiksel olarak eşdeğer olduğunu belirtmiştir (YEM ve AYEM modelleri için). Bu nedenle mevcut çalışmada da söz konusu modeller birbiriyle eşdeğerdir ve analizler sonucunda elde edilen bulguları birbiriyle aynıdır.

Literatür ile uyumlu olarak AYEM modelleri ile daha iyi uyum elde edilmiştir. Uyum iyiliği indekslerine ek olarak ki-kare ve bilgi kriterleri gibi değerler de incelenmiş; tüm bulguların AYEM modellerinin daha iyi ve tercih edilmeye uygun olduğunu destekler nitelikte olduğu bulunmuştur.

YEM'deki kısıtlayıcılık nedeniyle YEM ile test edilen modellerde şişirilmiş faktörler arası korelasyonlar elde edildiği; AYEM'in model uyumunun yanı sıra buradaki şişirilmiş korelasyonlar için de bir çözüm olduğu belirtilmektedir. Bu nedenle, mevcut çalışmada faktörler arası korelasyonlar da incelenmiş; literatür ile tutarlı bir sonuç olarak AYEM modellerinde daha düşük faktörler arası korelasyonlar elde edilmiştir.

Elde edilen tüm bulgular sonucunda; daha önce geliştirilmiş olan ölçeklerin revizyonunda veya yeni geliştirilecek/uyarlanacak olan ölçme araçlarının yapı geçerliği incelemelerinde AYEM'in kullanılmaya başlanmasının avantaj sağlayacağı düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

Asparouhov, T., & Muthe´n, B. (2009). Exploratory structural equation modeling. *Structural Equation Modeling, 16,* 397–438.

Booth, T. & Hughes, D. J. (2014). Exploratory structural equation modeling of personality data. *Assessment, 21*(3), 260–271.

Borgogni, L., Alessandri, G., & Filosa, L. (2023). The perceptions of social context (PoSC): Introducing the PoSC scale. *European Review of Applied Psychology, 73*(1), 100809.

Chiu, W., Rodriguez, F. M. & Won, D. (2016). Revisiting the leadership scale for sport: examining factor structure through exploratory structural equation modeling. *Psychological Reports, 119*(2), 435–449.

Erkuş, A. (2014). *Psikolojide ölçme ve ölçek geliştirme-I temel kavramlar ve işlemler* (2. baskı). Pegem Akademi: Ankara.

Furnham, A., Guenole, N., Levine, S. Z. & Chamorro-Premuzic, T. (2013). The NEO personality inventory-revised: Factor structure and gender invariance from exploratory structural equation modeling analyses in a high-stakes setting. *Assessment, 20*(1), 14–23.

Fresno, A., Arias,V., Núñez, D., Spencer, R., Ramos, N., Espinoza, C., Bravo, P., Arriagada, J. & Brunet, A. (2020). Using Exploratory Structural Equation Modeling (ESEM) to examine the internal structure of Posttraumatic Stress Disorder Symptoms. *The Spanish Journal of Psychology, 23,* 1-12.

Guo, J., Marsh, H. W., Parker, P. D., Dicke, T., Lüdtke, O., & Diallo, T. M. (2019). A systematic evaluation and comparison between exploratory structural equation modeling and Bayesian structural equation modeling. *Structural Equation Modeling: A Multidisciplinary Journal, 26*(4), 529-556.

Güzel, M. A. ve Başokçu, T. O. (2023). Eğitimde üstbilişsel düzenleme envanteri: Öğretmen versiyonu'nun (eüde: öğretmen-kendi ve öğretmen-

sınıf) geliştirilme çalışması. Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 25(1), 137-149. https://doi.org/10.17556/erziefd.1224757

Kruk, M., Pawlak, M., Shirvan, M. E., & Soleimanzadeh, S. (2023). Revisiting boredom in practical English language classes via exploratory structural equation modeling. *Research Methods in Applied Linguistics, 2*(1), 100038.

Marsh, H. W., Lüdtke, O., Muthén, B., Asparouhov, T., Morin, A. J. S., Trautwein, U. & Nagengast, B. (2010). A new look at the big five factor structure through exploratory structural equation modeling. *Psychological Assessment, 22*(3), 471–491.

Spooren, P. , Mortelmans, D., Van Loon, F. (2012). Exploratory Structural Equation Modelling (ESEM): Application to the SET-37 Questionnaire for Students' Evaluation of Teaching. *Procedia - Social and Behavioral Sciences, 69*, 1282–1288.

Morin, A. J. S., Arens, K. & Marsh, H. W. (2016) A Bifactor Exploratory Structural Equation Modeling Framework for the Identification of Distinct Sources of Construct-Relevant Psychometric Multidimensionality, Structural Equation Modeling: A Multidisciplinary Journal, 23 (1), 116-139, DOI: 10.1080/10705511.2014.961800

Sass, D. A., & Schmitt, T. A. (2011). Introduction to the special issue: Moving beyond traditional psychometric approaches. *Journal of Psychoeducational Assessment*, *29*(4), 299-303.

Tóth-Király, I., Bõthe, B., Rigó, A., & Orosz, G. (2017). An illustration of the exploratory structural equation modeling (ESEM) framework on the passion scale. *Frontiers in Psychology*, *8*, 1968.

Volosin, M., Hallgató, E., & Csábi, E. (2023). Validation of the Hungarian version of the Cognitive Failures Questionnaire (CFQ). *Heliyon*, *9*(1).

Weston, R., & Gore Jr, P. A. (2006). A brief guide to structural equation modeling. *The counseling psychologist*, *34*(5), 719-751.

Xiao,Y., Liu, H. & Hau, K.-T. (2019). A comparison of CFA, ESEM, and BSEM in test structure analysis. *Structural Equation Modeling: A Multidisciplinary Journal*, 00: 1-13.

ÖĞRETMEN ADAYLARININ AKADEMİK BRANŞ MEMNUNİYETLERİNİN YAŞAM BOYU ÖĞRENME EĞİLİMLERİ VE BİREYSEL YENİLİKÇİLİK DÜZEYLERİ İLE İLİŞKİSİ

Doç. Dr. Gülşah TURA
Kocaeli Üniversitesi, Eğitim Fakültesi
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-0611-7993

Öğretmen Ezgi HASKIRIŞ
Kocaeli Üniversitesi, Eğitim Fakültesi
ORCID ID: https://orcid.org/0009-0002-6123-6490

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, öğretmen adaylarının akademik branş memnuniyetlerinin yaşam boyu öğrenme eğilimleri ve bireysel yenilikçilik düzeyleri ile ilişkisini ortaya koymaktır. Araştırmanın çalışma grubunu Kocaeli Üniversitesi Eğitim Fakültesi 2023-2024 eğitim öğretim yılında Fen Bilgisi Öğretmenliği, İlköğretim Matematik Öğretmenliği, İngilizce Öğretmenliği, Okul Öncesi Öğretmenliği, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık, Sınıf Öğretmenliği ve Türkçe Öğretmenliği olmak üzere farklı branşlarda öğrenim gören lisans son sınıf öğrencileri oluşturmaktadır.

Araştırmada nicel veri toplama yöntemlerinden biri olan ilişkisel tarama modeli kullanılmış ve araştırma 305 öğretmen adayı üzerinden yürütülmüştür. Araştırmanın verileri Akademik Branş Memnuniyet Ölçeği, Yaşam Boyu Öğrenme Eğilimleri Ölçeği, Bireysel Yenilikçilik Ölçeği ve Kişisel Bilgi Formu ile toplanmıştır. Araştırmaya katılan öğrencilerin akademik branş memnuniyetlerinin cinsiyete göre anlamlı fark gösterip göstermediği t- testi ile öğrenim gördükleri bölüme göre anlamlı fark gösterip göstermediği tek faktörlü varyans analizi (ANOVA) ile incelenmiştir. Akademik branş memnuniyetinin yaşam boyu öğrenme eğilimleri ve bireysel yenilikçilik düzeyleri arasındaki ilişki ise korelasyon analizi ile incelenmiştir. Araştırma sonucunda elde edilen verilere göre öğretmen adaylarının akademik branş memnuniyeti cinsiyete göre anlamlı farklılık gösterirken, cinsiyetin akademik branş memnuniyeti üzerinde belirgin bir etkisi olduğuna, yaşam boyu öğrenme eğilimleri ve bireysel yenilikçilik düzeyleri üzerindeki etkisinin istatistiksel olarak anlamlı olmadığı sonucuna varılırken, öğrenim görülen bölümlerin akademik branş memnuniyeti, yaşam boyu öğrenme eğilimleri ve bireysel yenilikçilik düzeyleri üzerinde belirgin bir etkisi olduğu sonucu gözlemlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Akademik branş memnuniyeti, yaşam boyu öğrenme eğilimi, bireysel yenilikçilik.

ABSTRACT

The aim of this study is to reveal the relationship between teacher candidates' academic branch satisfaction and their lifelong learning tendencies and individual innovativeness levels. The study group of the research consists of senior undergraduate students studying in different branches such as Science Teaching, Primary Mathematics Teaching, English Teaching, Preschool Teaching, Guidance and Psychological Counseling, Classroom Teaching and Turkish Language Teaching in the 2023-2024 academic year at Kocaeli University Faculty of Education.

The relational survey model, one of the quantitative data collection methods, was used in the

research and the research was conducted on 305 teacher candidates. The data of the research were collected with the Academic Branch Satisfaction Scale, Lifelong Learning Tendencies Scale, Individual Innovativeness Scale and Personal Information Form. Whether the academic branch satisfaction of the students participating in the study showed a significant difference according to gender was examined by t-test, and whether it showed a significant difference according to the department they studied was examined by one-way ANOVA. The relationship between academic branch satisfaction, lifelong learning tendencies and individual innovativeness levels was examined by correlation analysis. According to the data obtained as a result of the research, while teacher candidates' academic branch satisfaction differed significantly according to gender, it was concluded that gender had a significant effect on academic branch satisfaction, and its effect on lifelong learning tendencies and individual innovativeness levels was not statistically significant. It has been observed that the departments studied have a significant impact on academic branch satisfaction, lifelong learning tendencies and individual innovativeness levels.

Keywords: Academic branch satisfaction, lifelong learning tendency, individual innovativeness.

GİRİŞ

Meslek seçimi, erken çocukluk çağından itibaren eğitim programları yolu ile bireylere kazandırılmaya çalışılan, bireylerin verdiği kararlar ile paralel olarak kendilerini gerçekleştirmesine katkı sağlayan ve toplumda var olmalarını destekleyen önemli olgulardan biridir. Bireylerin verdiği sağlıklı mesleki kararlar gerek o mesleğe ilişkin gerekse kendine ilişkin algılarını olumlu etkilediği gibi diğerlerine sunduğu hizmeti de olumlu etkilemektedir (Bozdoğan, Aydın ve Yıldırım, 2007; Gür Erdoğan, 2014). Doğru meslek seçimi yapan bireylerin öğrenim gördükleri bölüme yerleşmiş olmaktan mutluluk duymalarına ve bu durumda kendilerini iyi hissettikleri için başka bir bölüme geçmeyi düşünmemelerine akademik branş memnuniyeti denmektedir (Gerçek, 2020). Akademik branş memnuniyetine olan bakış açısı bireylerin sadece kendi ruhsal ve bedensel sağlıklarını değil, yakın çevreleri olan ailelerini ve sosyal çevrelerini de olumlu ya da olumsuz açıdan etkilemektedir (Acar ve Arslan, 2013). Toplumların şekillenmesinde ve geleceğin belirlenmesinde hayati bir role sahip olması (Bishay, 1996) açısından öğretmenlik mesleği, bu mesleği sürdürecek kişilerin sağlıklı mesleki seçimler yapmasını da önemli noktaya taşımaktadır. Öğretmen adaylarının kendi uzmanlık alanlarında duydukları memnuniyet, eğitim sürecine katılımlarındaki motivasyonları ve gelecekte sunacakları eğitim hizmetlerinin verimliliği üzerinde önemli bir etkiye sahiptir (Sinclair, Dowson ve McInerney, 2006).

Çağdaş eğitim anlayışı ile eğitim öğretim hizmeti sunacak olan öğretmenin, mesleki yeterliliklerinin yanı sıra gerek bir öğretmen olarak kendilerinin gerekse öğrencilerinin yaşam boyu gelişimlerini destekleyecek becerilere sahip olmaları gerekmektedir. Öğretmenlerin öğrenmeyi kolaylaştırıcı olma rollerini başarı ile gerçekleştirmeleri, onların yaşam boyu öğrenme becerileri ile ilişkili görülmektedir (Gencel, 2013). Öğrenmenin yaşam boyu devam eden bir süreç olması ve bireylerin kendilerini sürekli geliştirmeleri, günümüzde pek çok ülkenin eğitim politikalarında yer verdiği yaşam boyu öğrenme kavramına işaret etmektedir. Dünya Bankası (The World Bank, 2003) tarafından sıralanan yaşam boyu öğrenmede öğretmene ilişkin nitelikler arasında eğitimcinin de yaşam boyu öğrenen bir birey olması, bilgi kaynakları açısından rehber niteliğinde olması ve mesleki gelişimini yaşam boyu devam ettirmesi gibi özellikler yer almaktadır.

Kendi öğrenmelerini bizzat gerçekleştiren bireyler, yaşam boyu öğrenmenin temelini oluşturan "öğrenmeyi öğrenme" kavramını da geliştirmektedirler (Kılıçer, 2011). Kendi bilişsel sürecini yönetebilen bireyler, edindikleri bilgileri kullanarak farklı bilgi, beceri ve fikirleri öğrenmeye açık ve istekli hale gelmektedirler. Edindikleri bilgileri kullanarak farklı fikirlere açık ve istekli olan bireyler, yenilikçi bir yapıya sahip oldukları için bir ülkenin kalkınmasında ve toplumsal refahın sağlanmasında önemli yere sahiptirler (Kılıç, 2015). Yenilikler karşısında değişime açık olunması ve yeni şeyler denemeye istekli olunması bireysel yenilikçilik olarak adlandırılmaktadır (Pelenk, 2017). Eğitsel yeniliklerin eğitim öğretim hizmetlerine aktarılmasında, öğretmenler anahtar bir role sahiptirler (Vanderlinde ve Braak, 2011). Öğretmenlerin eğitim ortamlarını geliştirmeleri ve öğrencilerin farklı ihtiyaçlarına ve öğrenme tarzlarına uygun öğretim materyali ve yöntemi sunmalarına olanak tanıyan bireysel yenilikçilik, öğrencilerin eğitsel başarılarını arttırabileceği gibi öğrenme deneyimlerini de daha zengin hale getirebilecektir.

Her alanda olduğu gibi eğitim alanında da değişimler ve yenilikler yaşanmaktadır (Yıldırım, 2021). Toplumsal gelişmelerin sağlanmasında etkin rol oynayan eğitim kurumlarının amacı toplumdaki bireyleri değişimler ve yenilikler ışığında yetiştirerek ülkeleri için faydalı konuma getirmektir. Bu amacı sağlayan öğretmen özellikleri arasında kendi öğrenme sorumluluklarına sahip olmak, öğrenme becerilerini geliştirebilmek ve bu becerilerini yaşam boyu sürdürebilmek yer almaktadır. Adaylık süreçlerinden itibaren mesleki memnuniyete sahip öğretmenlerin yaşanan sürekli değişimlere ve gelişimlere ayak uydurmak için yaşam boyu öğrenmeyi alışkanlık haline getiren bireyler olmaları beklenmektedir. Küreselleşen dünyamızda bilgi ve ilgilerin sürekli güncellenmesi, öğretmenlerin de sürekli yeni şeyler öğrenmeye açık olarak bireysel yenilikçilik düzeylerini yüksek tutmalarını gerektirmektedir. Bu çalışma ile farklı programlardaki öğretmen adaylarının akademik branş memnuniyetleri ile ilişkili olduğu düşünülen yaşam boyu öğrenme eğilimleri ve bireysel yenilikçilik düzeyleri incelenerek eğitim fakültelerinde öğretmen yetiştirme süreçlerinin yeniden yapılandırılması konusunda farkındalık yaratılacağına inanılmaktadır. Ayrıca bu çalışmanın ilgi ve yetenekleri doğrultusunda kendi benliklerini yansıtan meslekleri seçen öğretmen adayı son sınıf öğrencilerinin etkili öğretmenlik mesleği için gerekli olan özellikleri keşfetmelerine de katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bu nedenle öğretmen adaylarının akademik branş memnuniyetleri ile yaşam boyu öğrenme eğilimleri ve bireysel yenilikçilik düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi bu çalışmanın amaçları arasında yer almaktadır.

Problem Cümleleri:

1.Öğretmen adaylarının akademik branş memnuniyetleri ile yaşam boyu öğrenme eğilimleri ve bireysel yenilikçilik düzeyleri hangi düzeydedir?

2.Öğretmen adaylarının akademik branş memnuniyet düzeyleri, yaşam boyu öğrenme eğilimleri ve bireysel yenilikçilik düzeyleri cinsiyetlerine göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?

3. Öğretmen adaylarının akademik branş memnuniyet düzeyleri, yaşam boyu öğrenme eğilimleri ve bireysel yenilikçilik düzeyleri öğrenim gördükleri bölüme göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?

4. Öğretmen adaylarının akademik branş memnuniyeti, yaşam boyu öğrenme eğilimleri ve bireysel yenilikçilik düzeyleri arasındaki ilişki düzeyi nedir?

YÖNTEM

Bu bölümde araştırmanın çalışma grubuna, veri toplama araçlarına, veri toplama araçlarının uygulanmasına ve verilerin analizine yer verilmektedir.

Evren ve Örneklem

Araştırmanın çalışma grubunu Kocaeli Üniversitesi Eğitim Fakültesi 2023-2024 eğitim öğretim yılında Fen Bilgisi Öğretmenliği, İlköğretim Matematik Öğretmenliği, İngilizce Öğretmenliği, Okul Öncesi Öğretmenliği, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık, Sınıf Öğretmenliği ve Türkçe Öğretmenliği olmak üzere farklı branşlarda öğrenim gören son sınıf lisans öğrencileri oluşturmaktadır. Araştırmaya 305 öğretmen adayı gönüllü olarak katılmıştır. Araştırmaya katılanların %70.2' si kadın, %29.8'i erkek öğrencilerdir. Araştırmaya en fazla katılımın %16.4 ile Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık öğrencilerinde olduğu görülürken, en az katılımın %10.8 ile Okul Öncesi Öğretmenliğinde olduğu görülmektedir (Tablo 1).

Tablo 1. Tanımlayıcı veriler (n= 305)

Cinsiyet	**f**	**%**
Kadın	214	70.2
Erkek	91	29.8
Bölüm	**f**	**%**
Fen Bilgisi Öğretmenliği	50	16.4
İlköğretim Matematik Öğretmenliği	45	14.8
İngilizce Öğretmenliği	41	13.4
Rehberlik ve Psiko. Danışmanlık	57	18.7
Okul Öncesi Öğretmenliği	33	10.8
Sınıf Öğretmenliği	39	12.8
Türkçe Öğretmenliği	40	13.1
Toplam	**305**	**100**

Veri Toplama Araçları

Akademik Branş Memnuniyeti Ölçeği (Academic Major Satisfaction Scale-AMSS): Üniversite öğrencilerinin okudukları alanla ilgili memnuniyetlerini değerlendirmek amacıyla Nauta (2007) tarafından geliştirilen ve Akın, Odabaşı ve Özçelik (2015) tarafından Türkçe'ye uyarlanan ölçek, beşli likert tipinde hazırlanmış ("1" Kesinlikle katılmıyorum, "5" Kesinlikle katılıyorum) altı maddeden oluşmaktadır. Tek faktörlü ölçeğin Cronbach alpha iç tutarlılık güvenirlik katsayısı .86 olarak bulunmuştur (Akın, Odabaşı ve Özçelik, 2015).

Yaşam Boyu Öğrenme Eğilimleri Ölçeği (Lifelong Learning Tendency Scale-LLTS): Öğretmen adaylarının yaşam boyu öğrenme eğilimlerini belirlemek amacıyla Diker Coşkun (2009) tarafından geliştirilmiştir. 6'lı likert tipinde olan ölçek 27 maddeden ve 4 faktörden oluşmaktadır. Ölçeğin Cronbach alpha güvenirlik katsayısı .89 olarak bulunmuştur (Diker Coşkun, 2009).

Bireysel Yenilikçilik Düzeyi Ölçeği (Individual Innovativeness Scale-IIS): Hurt, Joseph ve Cook (1977) tarafından geliştirilmiş olan ölçek; Kılıçer ve Odabaşı (2010) tarafından Türkçe'ye uyarlanmıştır. Ölçek; 5'li likert tipinde olup 20 madde ve 4 alt boyuttan oluşmaktadır. Ölçeğin Türkçe'ye uyarlama çalışması sonucunda güvenirlik katsayısı .88 olarak bulunmuştur (Kılıçer ve Odabaşı, 2010).

Kişisel Bilgi Formu: Cinsiyet ve öğrenim görülen bölümü belirlemek amacıyla iki maddeden oluşan form araştırmacılar tarafından hazırlanmıştır.

Veri Toplama Araçlarının Uygulanması

Verilerin toplanabilmesi için ilk olarak Kocaeli Üniversitesi etik kurulundan gerekli izinler alınmıştır. Bu araştırma Kocaeli Üniversitesi Eğitim Fakültesi 2023-2024 eğitim öğretim yılında Fen Bilgisi Öğretmenliği, İlköğretim Matematik Öğretmenliği, İngilizce Öğretmenliği, Okul Öncesi Öğretmenliği, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık, Sınıf Öğretmenliği ve Türkçe Öğretmenliği olmak üzere farklı bölümlerde öğrenim görmekte olan son sınıf öğretmen adayları ile sınırlandırılmıştır. Araştırma soruları ölçeklerdeki sorular ve bu sorulara verilen cevaplar ile sınırlandırılarak, öğretmen adaylarının ölçek sorularına samimi bir şekilde yanıt verdikleri varsayılmıştır. Uygulama sürecinde Eğitim Fakültesi öğretmen adayı son sınıf öğrencilerinin gönüllü katılımları esas alınarak gizlilik ilkeleri ile hareket edilmiştir. Ölçme araçlarının uygulanabilmesi için Google Forms üzerinden kişisel bilgi formu, akademik branş memnuniyeti, yaşam boyu öğrenme eğilimleri ve bireysel yenilikçilik düzeyleri olmak üzere dört bölümden oluşan form, QR kodları ile öğrencilere dağıtılmıştır. Ölçme araçları üzerinde adaylardan herhangi bir isim, adres veya telefon numarası istenmemiştir. Ölçme araçlarının doldurulması ortalama on dakika sürmüştür.

Verilerin Analizi

Araştırmada uygulanan ölçeklerin ilk kısmında kullanılan demografik değişkenlerin analizinde betimsel istatistikler kullanılmıştır. Çalışma grubunu oluşturan öğretmen adaylarının akademik branş memnuniyetlerinin cinsiyete göre anlamlı fark gösterip göstermedikleri t-testi ve öğrenim gördükleri bölüme göre anlamlı fark gösterip göstermedikleri tek faktörlü varyans analizi (One-way ANOVA) ile incelenirken, farklılığa hangi grupların neden olduğu Tukey analizi ile incelenerek farklılığa hangi grupların neden olduğu belirlenmeye çalışılmıştır. Tukey analizi gruplardaki kişi sayısı birbirine yakın olduğunda ve gruplar arası farka bakıldığında kullanılmaktadır (Ergün Bülbül, 2000). Araştırmanın bağımlı ve bağımsız değişkenleri arasındaki ilişkiler Pearson korelasyon analizi ile incelenerek, ölçeklerin alt boyutlarının karşılaştırılmasında Skewness ve Kurtosis değerlerine bakılmıştır.
Betimsel istatistikler, akademik branş memnuniyeti, yaşam boyu öğrenme eğilimleri ve bireysel yenilikçilik düzeyleri ölçeklerinin alt boyutlarının ortalamalarını, standart sapmalarını, minimum ve maksimum değerlerini ve Skewness ve Kurtosis değerlerini belirlemek amacıyla da kullanılmıştır. Akademik Branş Memnuniyeti Ölçeği Akın, Odabaşı ve Özçelik (2015) tarafından belirtilen puanlamaya göre, Yaşam Boyu Öğrenme Eğilimleri Ölçeği Diker Coşkun (2009) tarafından belirtilen puanlamaya göre ve son olarak Bireysel Yenilikçilik Düzeyi Ölçeği Kılıçer ve Odabaşı (2019) tarafından belirtilen puanlamaya göre değerlendirilmiştir. Bu araştırmada ölçeklerin Cronbach alpha değerleri akademik branş memnuniyeti için .70, yaşam boyu öğrenme eğilimleri için .93 ve bireysel yenilikçilik düzeyleri için .88 olarak hesaplanmıştır. Cronbach alpha değerleri sonucu elde edilen ölçek verilerinin güvenilir oldukları görülmüştür.

BULGULAR

Birinci Alt Probleme İlişkin Bulgular ve Yorum

Çalışmanın birinci alt problemi "Öğretmen adaylarının akademik branş memnuniyetleri ile yaşam boyu öğrenme eğilimleri ve bireysel yenilikçilik düzeyleri hangi düzeydedir?" şeklinde belirlenmiştir. Öğretmen adaylarının ölçeklere ilişkin betimsel bulguları Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 2. Bireysel yenilikçilik, yaşam boyu öğrenme eğilimleri, akademik branş memnuniyeti ölçeği toplam puan ortalamaları (n= 305)

Ölçekler	**α**	$\overline{X}$	**Ss**	**Min.**	**Max.**	**Skew.**	**Kurt.**
Akademik Branş Memnuniyeti	.70	24.22	6.83	10.00	30.00	-.50	-.64
Yaşam Boyu Öğrenme Eğilimleri	.93	123.66	20.85	55.00	156.00	-.31	-.61
Bireysel Yenilikçilik	.88	62.49	8.67	35.00	89.00	.70	.63

Araştırmaya katılan öğrencilerin akademik branş memnuniyeti, yaşam boyu öğrenme eğilimleri ve bireysel yenilikçilik düzeyleri ölçekleri toplam puan ortalamaları incelendiğinde akademik branş memnuniyeti ölçeği için 24.22± 6.83, yaşam boyu öğrenme eğilimleri ölçeği için 123.66± 20.85 ve bireysel yenilikçilik düzeyleri ölçeği için 62.49± 8.67 bulunmuştur. Skewness ve Kurtosis değerleri -.70 ile .63 aralığında bulunmuştur. Skewness ve Kurtosis değerlerinin ±2 aralığında bulunması verilerin normal dağılımını göstermektedir (Bachman, 2004). Öğretmen adaylarının akademik branş memnuniyetleri yüksek düzeyde olduğu (Ölçekten alınabilecek maximum puan 30) görülmektedir. Benzer şekilde öğretmen adaylarının yaşam boyu öğrenme eğilimlerinin de yüksek olduğu görülmektedir (Ölçekten alınabilecek maximum puan 162). Bireysel yenilikçilik puanları açısından kategorize edilebilen ölçek, hesaplanan puan 80 puan üstünde ise "Yenilikçi", 69 ve 80 puan arasında ise "Öncü", 57 ve 68 puan arasında ise "Sorgulayıcı", 46 ve 56 puan arasında ise "Kuşkucu", 46 puan altında ise "Gelenekçi" olarak yorumlanmaktadır (Kılıçer ve Odabaşı, 2010). Belirlenen bu aralıklara göre değerlendirildiğinde ise öğretmen adaylarının "Sorgulayıcı" grupta olduğu görülmektedir.

İkinci Alt Probleme İlişkin Bulgular

Çalışmanın ikinci alt problemi "Öğretmen adaylarının akademik branş memnuniyet düzeyleri, yaşam boyu öğrenme eğilimleri ve bireysel yenilikçilik düzeyleri cinsiyetlerine göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?" şeklinde belirlenmiştir. Tablo 3'te öğretmen adaylarının cinsiyete göre ölçeklere ilişkin t testi sonuçları verilmiştir.

Tablo 3. Cinsiyete göre t- testi tablosu (n= 305)

	Cinsiyet	**N**	$\overline{X}$	**Ss**	**t**	**p**
Akademik Branş Memnuniyeti	Kadın	214	25.44	6.57	4.937	.000*
	Erkek	91	21.37	6.60		
Yaşam Boyu Öğrenme Eğilimleri	Kadın	214	124.26	19.75	.76	.442
	Erkek	91	122.25	23.30		
Bireysel Yenilikçilik Düzeyleri	Kadın	214	62.93	8.90	1.383	.168
	Erkek	91	61.43	8.06		

p<0.01

Tablo 3'te görüldüğü gibi kadın öğretmen adaylarının akademik branş memnuniyet ortalaması

($\overline{X}$=25.44) erkek öğretmen adaylarının ortalamasına ($\overline{X}$=21.37) göre daha yüksektir. Ayrıca akademik branş memnuniyeti cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir farklılık göstermektedir [t= 4.037; p<0.01]. Yaşam boyu öğrenme eğilimleri incelendiğinde, kadın öğretmen adaylarının ortalamalarının ($\overline{X}$=124.26), erkek öğretmen adaylarından ($\overline{X}$=122.25) yüksek olduğu görülmektedir. Cinsiyet değişkenine göre ise puanlar arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır [t= .76; p>0.01]. Son olarak bireysel yenilikçilik puanlarına bakıldığında ise yine kadın öğretmen adaylarının puan ortalamalarının ($\overline{X}$=62.93) erkek öğretmen adaylarının puan ortalamalarından ($\overline{X}$=61.43) yüksek olduğu görülmektedir. Cinsiyet değişkenine göre puanlar arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır [t= 1.383; p>0.01].

Üçüncü Alt Probleme İlişkin Bulgular

Çalışmanın üçüncü alt problemi "Öğretmen adaylarının akademik branş memnuniyet düzeyleri, yaşam boyu öğrenme eğilimleri ve bireysel yenilikçilik düzeyleri öğrenim gördükleri bölüme göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir?" şeklinde belirlenmiştir. Tablo 4'te öğretmen adaylarının öğrenim gördükleri bölümlerine göre ölçeklere ilişkin varyans analizi sonuçları verilmiştir.

Tablo 4. Öğrenim görülen bölüme göre varyans analizi sonuçları

	Bölüm	N	Ort.	Ss.	F	Tukey	p
Akademik Branş Memnuniyeti	Fen Bilgisi [1]	50	25.25	4.90	7.257	3>1,7	.000
	Matematik [2]	45	24.57	4.20		4>1,7	
	İngilizce [3]	41	26.54	6.65		6>7	
	Rehberlik [4]	57	27.29	4.01			
	Okul Öncesi [5]	33	24.22	8.44			
	Sınıf [6]	39	21.20	8.17			
	Türkçe [7]	40	20.30	8.68			
Yaşam Boyu Öğrenme Eğilimleri	Fen Bilgisi [1]	50	116.28	15.98	12.665	7>1,2,4	.000
	Matematik [2]	45	110.68	15.38		6>1,2,4	
	İngilizce [3]	41	133.82	18.37		5>1,2,4	
	Rehberlik [4]	57	116.05	18.35		3>1,2,4	
	Okul Öncesi [5]	33	128.84	18.90			
	Sınıf [6]	39	132.79	23.17			
	Türkçe [7]	40	134.72	21.61			
Bireysel Yenilikçilik	Fen Bilgisi [1]	50	62.76	8.96	2.947	4>2	.001
	Matematik [2]	45	59.55	8.39		4>7	
	İngilizce [3]	41	63.09	6.95			
	Rehberlik [4]	57	65.61	10.15			
	Okul Öncesi [5]	33	63.81	8.10			
	Sınıf [6]	39	61.71	7.76			
	Türkçe [7]	40	60.05	7.95			

Tablo 4 incelendiğinde öğretmen adaylarının öğrenim gördükleri bölüme göre akademik branş memnuniyeti bakımından anlamlı bir fark olduğu görülmektedir (p<0.05). Fen Bilgisi Öğretmenliği, İngilizce Öğretmenliği ve Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık bölümlerinin akademik branş memnuniyet ortalamaları diğer bölümlere göre daha yüksektir ve bu farklar istatistiksel olarak anlamlıdır (p<.05). Yaşam boyu öğrenme eğilimleri üzerinde bölümün etkisi incelendiğinde de bölümler arasında anlamlı farklılıklar olduğu görülmektedir. Özellikle Fen Bilgisi Öğretmenliği, İngilizce Öğretmenliği ve Sınıf Öğretmenliği bölümlerinin yaşam boyu öğrenme eğilimi ortalamaları diğer bölümlere göre daha yüksektir ve bu farklar istatistiksel

olarak anlamlıdır (p<.05). Bireysel yenilikçilik düzeyleri üzerinde bölümün etkisi incelendiğinde de yine bölümler arasında anlamlı farklılıklar olduğu görülmektedir. Fen Bilgisi Öğretmenliği ve Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık bölümlerinin yenilikçilik ortalamaları diğer bölümlere göre daha yüksektir ve bu farklar istatistiksel olarak anlamlıdır (p<.01).

Dördüncü Alt Probleme İlişkin Bulgular

Çalışmanın dördüncü alt problemi "Öğretmen adaylarının akademik branş memnuniyeti, yaşam boyu öğrenme eğilimleri ve bireysel yenilikçilik düzeyleri arasındaki ilişki düzeyi nedir?" şeklinde belirlenmiştir. Tablo 5'te öğretmen adaylarının akademik branş memnuniyeti, yaşam boyu öğrenme eğilimleri ve bireysel yenilikçilik düzeyleri arasındaki ilişkiye dair korelasyon sonuçları verilmiştir.

Tablo 5. Akademik branş memnuniyeti, yaşam boyu öğrenme eğilimleri ve bireysel yenilikçilik düzeyleri ölçekleri toplam puanları arasındaki ilişki

		Bireysel Yenilikçilik Düzeyleri	Yaşam Boyu Öğrenme Eğilimleri	Akademik Branş Memnuniyeti
Bireysel Yenilikçilik Düzeyleri Ölçeği	Pearson Correlation	1		
Yaşam Boyu Öğrenme Eğilimleri	Pearson Correlation	.37**	1	
Akademik Branş Memnuniyeti Ölçeği	Pearson Correlation	.21**	.00	1

Tablo 5 incelendiğinde öğretmen adaylarının yaşam boyu öğrenme eğilimleri puanları ile akademik branş memnuniyeti puanları (r= .00 p>.01) arasında ilişki bulunamamıştır. Öğretmen adaylarının bireysel yenilikçilik puanları ile akademik branş memnuniyeti (r= .21 p<.01) puanları arasında düşük düzeyde ve bireysel yenilikçilik puanları ile yaşam boyu öğrenme eğilimleri (r= .37, p<.01) puanları arasında orta düzeyde pozitif yönde ilişki olduğu belirlenmiştir.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Öğretmen adaylarının akademik branş memnuniyetleri ile yaşam boyu öğrenme eğilimleri ve bireysel yenilikçilik düzeyleri arasındaki ilişkinin incelendiği bu çalışmada akademik branş memnuniyetlerinin ve yaşam boyu öğrenme eğilimlerinin yüksek düzeyde olduğu görülmektedir. Bireysel yenilikçilik düzeyi açısından ise öğretmen adaylarının orta düzeyde ve "sorgulayıcı" grupta yer aldıkları görülmüştür. Karakış ve Demirtaş (2022), öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğini seçimden duyulan memnuniyeti inceledikleri araştırmalarında, bu araştırmanın bulgularını destekler şekilde, öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğini seçimden dolayı duydukları memnuniyetin yüksek düzeyde olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Benzer şekilde Hennessy ve Lynch (2016) de öğretmen adaylarının öğretmenlik kariyer seçimlerinden memnun oldukları sonucuna ulaşmışlardır. Öğretmenlik mesleğini seçen bireylerin, bu mesleğin eğitimi süresince seçimlerine dair duydukları memnuniyet, mesleğin hazırlıklarına ve bu mesleği ilerletme arzusuna katkı sağlayacağı gibi, mezuniyet sonrasında iş yaşamında da bireysel iyi oluşlarına ve etkili eğitim öğretim hizmeti sunarak eğitimin kalitesini arttırmalarına da katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Bu araştırmanın bulgularına göre öğretmen adaylarının akademik branş memnuniyetleri cinsiyet değişkenine göre anlamlı farklılık göstermektedir. Kadın öğretmen adaylarının akademik branş memnuniyetleri, erkek öğretmen adaylarının akademik branş memnuniyetlerinden daha yüksektir. Erdoğan ve Arsal (2015), öğretmen adaylarının akademik branş memnuniyetleri ile öğretmenlik mesleğine yönelme ve kariyer geliştirme arzuları arasındaki ilişkiyi inceledikleri çalışmalarında kadın öğretmen adaylarının akademik branş memnuniyetlerinin, erkek öğretmen adaylarından daha yüksek olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Kadın öğretmen adaylarının akademik branş memnuniyetinin yüksek oluşu; Özsoy, Özsoy, Özkara ve Memiş (2010) tarafından öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğini tercih etmelerinde etkili olan faktörlerin incelendiği araştırmada, kadın öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğini daha bilinçli seçtiği bulgusu ile paralellik göstermektedir. Gerek toplumsal algılar gerekse mesleğin doğasına ilişkin rollerin kadın cinsiyetine uygunluğunun elde edilen bulguda etkili faktörler olduğunu düşündürtmektedir. Her ne kadar günümüzde mesleğe ilişkin cinsiyetçi algılar yeniden yapılandırılmaya çalışılsa da geçmiş kalıpların etkilerinin varlığını devam ettirdiği düşünülmektedir. Öğretmen adaylarının bölüm memnuniyetlerini yordayan faktörleri inceleyen Hasret'in (2019) araştırması sonucunda kariyer uyumu ile bölüm memnuniyeti arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Bu bulgu, bireylerin meslek seçimlerini doğru yapmalarının ve tercih ettikleri alanda çalışmalarının memnuniyetlerini artırıcı bir etkiye sahip olduğu düşüncesiyle eşdeğerdir. Eğer bir birey kendi yeteneklerine ve ilgi alanlarına uygun bir meslek seçerse, işlerinden daha fazla tatmin olma ve başarı elde etme olasılığı yüksektir. Bu da mesleki alanda gelişimlerini destekleyebilir ve kariyerleri boyunca daha fazla mutluluk ve tatmin yaşamalarını sağlayabilir.

Bu araştırmanın bir diğer bulgusu ise öğretmen adaylarının öğrenim gördükleri bölüme göre akademik branş memnuniyeti bakımından anlamlı bir fark olduğudur. Fen Bilgisi Öğretmenliği, İngilizce Öğretmenliği ve Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık bölümlerinin akademik branş memnuniyet ortalamaları diğer bölümlere göre daha yüksek olduğu görülmüştür. Elde edilen bulguyu destekleyecek herhangi bir çalışmaya rastlanmamış olmakla birlikte ortaya çıkan bu farkın her üç öğretmenlik bölümünün de eğitim süresince uygulamalara ağırlık vermeleri ile ilişkili olabileceği düşünülmektedir. Gerek Fen Bilgisi Öğretmenliğindeki laboratuvar çalışmaları, gerek İngilizce Öğretmenliği eğitiminde dilin uygulamaya dönük pratiklerinin ağırlıkta olması ve gerekse Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık bölümünün süpervizyon desteli uygulamalar içermesi bölümlere duyulan akademik branş memnuniyetinin yüksekliği konusunda etkili olabileceğini düşündürtmektedir.

Araştırmanın genel amacı olan akademik branş memnuniyeti ile yaşam boyu öğrenme eğilimi ve bireysel yenilikçilik arasındaki ilişkinin incelenmesinde ise öğretmen adaylarının akademik branş memnuniyetleri ile yaşam boyu öğrenme eğilimleri arasında ilişki bulunmazken, bireysel yenilikçilik puanları ile akademik branş memnuniyetleri arasında düşük düzeyde ve bireysel yenilikçilik puanları ile yaşam boyu öğrenme eğilimleri arasında orta düzeyde pozitif yönde ilişki olduğu belirlenmiştir. Karakış ve Demirtaş (2022), öğretmen adaylarının yaşam boyu öğrenme eğilimleri ve öğretmenlik mesleğini seçim memnuniyetlerini inceledikleri araştırmalarında yaşam boyu öğrenme eğilimleri ile öğretmenlik mesleğini seçimlerinden duyulan memnuniyet arasında pozitif yönlü, çok zayıf düzeyde ve istatistiksel olarak anlamlı olmadığı sonucuna ulaşmışlardır. Gür Erdoğan (2014) öğretmen adaylarının yaşam boyu öğrenme eğilimlerine etki eden faktörler üzerine yaptığı araştırmada, bireylerin yaşam boyu öğrenme eğilimleri yüksek olmasına rağmen, akademik branş memnuniyetlerinin yaşam boyu öğrenme eğilimleri üzerindeki etkisinin küçük ve anlamlı olmadığı sonucuna varmıştır. Mülhim (2018) beden eğitimi ve spor yüksekokulu öğrencilerinin bireysel yenilikçilik düzeylerini ve

yaşam boyu öğrenme eğilimlerini incelediği araştırmasında, bireysel yenilikçilik düzeyi yüksek olan öğrencilerde yaşam boyu öğrenme eğilimlerinin de yüksek olduğu görülmüştür. Bireyler, seçtikleri meslekten memnun olduklarında ve bu meslek yaşam boyu gelişimi önemli kılan bir meslek olan öğretmenlik mesleği olduğunda, sürekli öğrenmeye ve gelişime açık olmayı gerekmektedir.

Araştırmadan elde edilen sonuçlar doğrultusunda öğretmen adaylarının bireysel yenilikçilik düzeyi açısından orta düzeyde ve sorgulayıcı grupta oldukları görülmüş ve yaşam boyu öğrenme eğilimleri ve bireysel yenilikçilik düzeyleri ile akademik branş memnuniyeti ve bireysel yenilikçilik düzeyleri arasında ilişki saptanmıştır. Elde edilen bu sonuç öğretmenlik mesleğinin yaşam boyu öğrenme ve gelişimi desteklemesi, yeni fikirlere ve durumlara açık olmayı gerektirmesi ile açıklanabilir. Öğretmen adaylarının orta düzeyde çıkan bireysel yenilikçilik düzeylerine dayanarak, eğitim fakültelerinde bireysel yenilikçiliği geliştirme ve desteklemeye yönelik ders içerikleri geliştirilebileceği gibi örtük program kapsamında yürütülen etkinliklerle de bireysel yenilikçilik düzeylerinin geliştirilmesi desteklenebilir. Çalışma nitel araştırmalarla desteklenerek elde edilen sonuçların nedenlerine ilişkin verilere ulaşılabilir. Çalışma son sınıf eğitim fakültesi öğrencileri ile gerçekleştirilmiştir. İncelenen değişkenler açısından diğer sınıf düzeylerinin de ele alınacağı araştırmalar yapılarak araştırma çerçevesi genişletilebilir.

KAYNAKLAR

Acar, N. B. & Arslan, R. (2013). A Research on academics on life satisfaction, job satisfaction and professional burnout. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 18(3), 281- 298.

Akın, A., Odabaşı, Ş. & Özçelik, B. (2015). Akademik branş memnuniyeti ölçeği Türkçe formunun geçerlik ve güvenirlik çalışması. The Journal of Academic Social Science Studies (JASSS), 36, 1-7.

Bachman, L. F. (2004). Statistical analysis for language assessment. California: Cambridge University Press,

Bishay, A. (1996). Teacher motivation and job satisfaction: A study employing the experience sampling method. Journal of Undergraduate Sciences, 3,147-154.

Bozdoğan, A. E., Aydın, D. & Yıldırım, K. (2007). Öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine ilişkin tutumları. Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi, 8(2): 83-97.

Cook, C. D., Hurt, H. T. & Joseph, K. (1977). Scales for the measurement of innovativeness. Human Communication Research, 4: 58- 65.

Diker Coşkun, Y. (2009). Üniversite öğrencilerinin yaşam boyu öğrenme eğilimlerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi. Doktora Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

Ergün Bülbül, S. (2000). Çoklu karşılaştırma testleri ve bir örnek uygulama. Öneri Dergisi, 3(14), 95-100.

Gencel, İ. A. (2013). Öğretmen adaylarının yaşam boyu öğrenme yeterliklerine yönelik algıları, Eğitim ve Bilim, 38(170), 237-252.

Gerçek, M. (2020). Üniversite öğrencilerinin iş (istihdam) umudu ile akademik branş memnuniyeti düzeyleri arasındaki ilişkilerin incelenmesi. Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi, 11(2), 266- 277.

Gür Erdoğan, D. (2014). Öğretmen adaylarının yaşam boyu öğrenme eğilimlerine etki eden faktörler. Doktora Tezi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Bolu.

Gür Erdoğan, D., Arsal, Z. (2015). Öğretmen adaylarının akadmeik branş memnuniyetleri ile öğretmenlik mesleğine yönelme ve kariyer geliştirme arzuları arasındaki ilişki. Uluslararası Türk Eğitim Bilimleri Dergisi, 4, 147- 171.

Hasret, Y. (2019). Öğretmen adaylarının bölüm memnuniyetlerini yordayan faktörlerin incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Pamukkale Üniversitesi, Denizli.

Hennessy, J., Lynch, R. (2016). "I choose to become a teacher because." Exploring the factors influencing teaching choice amongst pre- service teachers in Ireland. Asia- Pacific Journal of Teacher Education, 45 (2), 106-125. http://dx.doi.org/10.1080/1359866X.2016.1183188

Karakış, Ö., Demirtaş, Z. (2022). Predictions of pre-service teachers' lifelong learning tendency and their satisfaction with their choice of teaching profession on their professional orientation and career devolepment desires. E-international Journal of Education Research 13 (5), 77- 92. DOI: https://doi.org/10.19160/e-ijer.1121973.

Kılıç, H. (2015). İlköğretim branş öğretmenlerinin bireysel yenilikçilik düzeyleri ve yaşam boyu öğrenme eğilimleri (Denizli ili örneği). Yüksek Lisans Tezi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Pamukkale Üniversitesi, Denizli.

Kılıçer, K. (2011). Bilgisayar ve öğretim teknolojileri eğitimi öğretmen adaylarının bireysel yenilikçilik profilleri. Doktora Tezi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.

Kılıçer, K., ve Odabaşı, H. F. (2010). bireysel yenilikçilik ölçeği (byö): Türkçe'ye uyarlama, geçerlik ve güvenirlik çalışması. Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 38, 150- 164.

Mülhim, M. A. (2018). Beden eğitimi ve spor yüksekokulu öğrencilerinin bireysel yenilikçilik düzeyleri ve yaşam boyu öğrenme eğilimlerinin incelenmesi: Bartın Üniversitesi Örneği. Yüksek Lisans Tezi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Bartın Üniversitesi, Bartın.

Nauta, M. M. (2007). Assessing college students' satisfaction with their academic majors. Journal of Career Assessment, 15, 446- 462.

Özsoy, G., Özsoy, S., Özkara, Y. Memiş, A. D. (2010). Öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğini tercih etmelerinde etkili olan faktörler. Elemantary Education Online, 9 (3), 910- 921.

Pelenk, S. E. (2017). Bireysel yenilikçi davranışların bireysel iş performansı üzerindeki etkisi: teknoloji çalışanları üzerinde yapılan bir araştırma. Journal of Emerging Economies and Policiy, 2 (2).

Sinclair, C., Dowson, M. & McInerney, D. (2006). Motivations to teach: Psychometric perspectives across the first semester of teacher education. The Teachers College Record, 108(6), 1132-1154.

The World Bank (2003). Lifelong learning in the global knowledge economy: challenges for developing countries. The World Bank, Washington D.C.

Vanderlinde, R. & Van Braak, J. (2011). A New ICT curriculum for primary education in flanders: defining and predicting teachers' perceptions of ınnovation attributes. Educational Technology & Society, 14 (2), 124–135.

Yıldırım, Y. (2021). Ortaokul öğretmenlerinin yaşam boyu öğrenme düzeyleri ile bireysel yenilikçilik düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, İstanbul.

PILOT PROJECTS IN AN ELECTIVE COURSE

Assoc. Prof. Dr. Halet Almıla ARDA BÜYÜKTAŞKIN
Istanbul Technical University, Faculty of Architecture, Department of Architecture, Şişli, Istanbul.
ORCID NO: 0000-0003-3950-9018

ABSTRACT

The aim of my elective course entitled « MIM 4053E Tall Building Structures » taught in the Department of Architecture at Istanbul Technical University, is to teach structural systems used in tall buildings and to empower theoretically learned information by examining examplar projects and to design pilot projects. Within the context of the course, after a brief introduction with the history of the tall buildings, loads and design criteria of structural systems used for tall buildings are examined. Then, examples related to all structural system types are evaluated. At the end of the semester, a trial of a tall building design specially focused on its structural system is assigned as individual term homework to the students. It is known that learning by designing is generally considered as the most effective way to learn among architects. On the subject of construction technology, learners need to visualize structural systems and assembling of all its components. This paper presents the development and designing of the structural systems for tall buildings giving the clues of learning experiences for architects by the aid of design trials called as “pilot projects”. These design concepts lead to enhance creative and innovative capabilities of architecture learners. The visualization and assembling of the structural elements in the pilot projects, help future architects to understand structural systems quite easily. As an alternative method, the pilot projects effectively contribute to the development of learning and also support the theoretical knowledge. In this paper, selected student pilot projects from the past semesters are given as examples for final products of this course.

Keywords: Pilot Project, tall building structures, architecture students, elective course, learning method.

INTRODUCTION

The aim of my elective course entitled « MIM 4053E Tall Building Structures » taught in the Department of Architecture at Istanbul Technical University, is to teach structural systems used in tall buildings and to empower theoretically learned information by examining examplar projects and designing pilot projects. Within the context of the course, after a brief introduction with the history of the tall buildings, loads and design criteria of structural systems used for tall buildings are examined. Then, examples related to all structural system types are evaluated. And at the end of the semester, a trial of a tall building design specially focused on its structural system is assigned as individual term homework to the students. It is known that learning by designing is generally considered as the most effective way to learn among architects. On the subject of construction technology, learners need to visualize structural systems and assembling

of all its components. This paper presents the development and designing of the structural systems for tall buildings giving the clues of learning experiences for architects by the aid of design trials called as “pilot projects”. These design concepts lead to enhance creative and innovative capabilities of architecture learners. The visualization and assembling of the structural elements in the pilot projects, help future architects to understand structural systems quite easily.

METHODOLOGY

For a better understanding of the course content and to practice what we are studying during the lectures; 1 term homework and 1 final homework are assigned throughout the semester:

- **Term Homework:** Research & presentation by groups of two students, for 2 existing tall buildings. One of these buildings is chosen from Turkey and the other one is chosen from the world with their comparison via their structural systems.
- **Final Homework / Pilot project:** An individual design work for a tall building specially focused on its structural system.

Final Homework / Pilot Project:

It is known that learning by designing is generally considered as the most effective way to learn among architects. On the subject of construction technology, learners need to visualize structural systems and assembling of all its components. This paper presents the development and designing of the structural systems for tall buildings giving the clues of learning experiences for architects by the aid of design project trials called as “pilot projects”.

RESEARCH AND FINDINGS

Selected student pilot projects from the two past semesters are given as examples for final products of the course. These potential architectural design applications provide insights into the practicality and applicability. So, they become able to raise clear and precise questions, while using abstract ideas to interpret information and considering diverse points of view to reach well-reasoned conclusions.

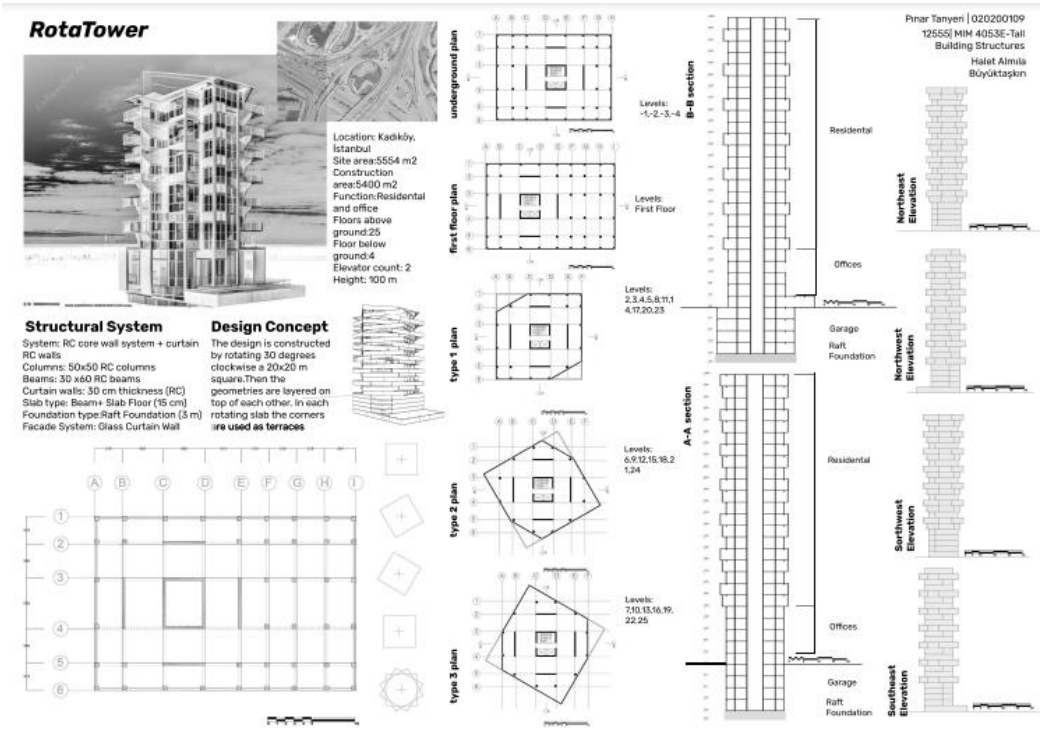

Fig 1. Example 1 from the students' pilot projects

Additionally, design concepts lead to enhance creative and innovative capabilities of architecture learners. The visualization and assembling of the structural elements in the pilot projects, help future architects to understand structural systems quite easily.

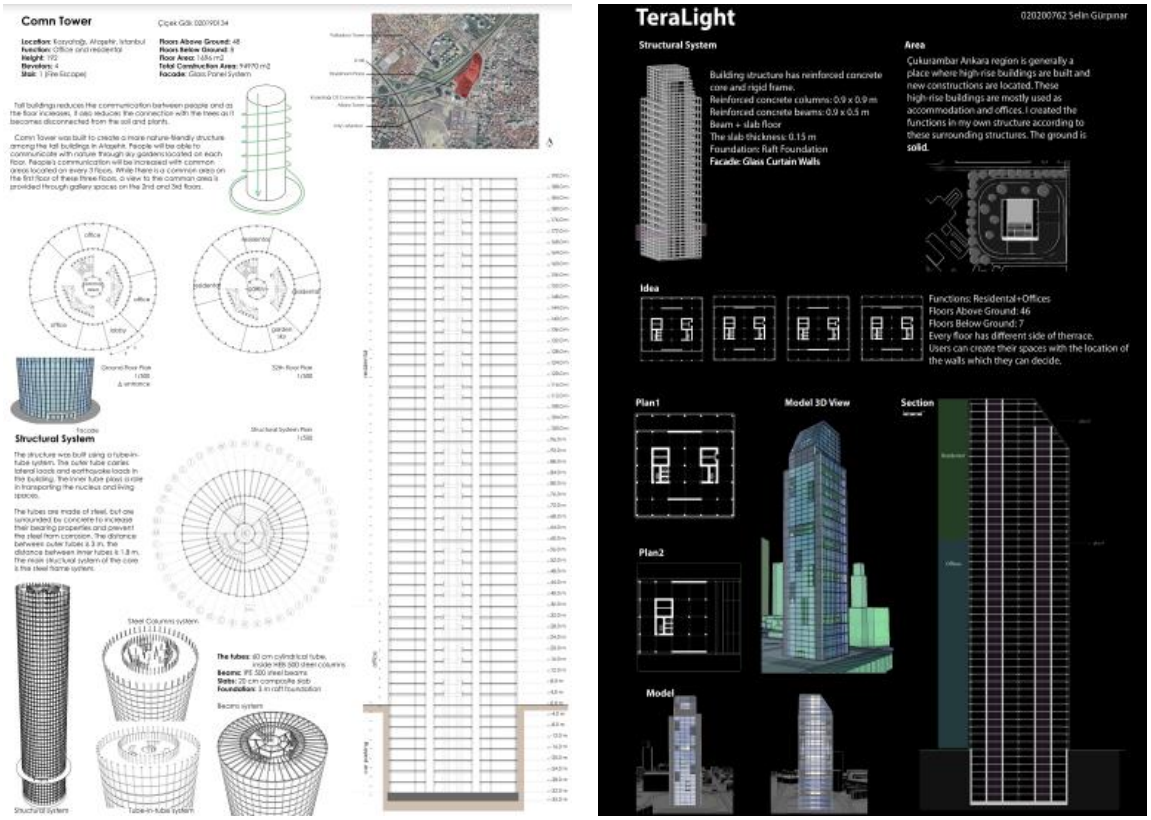

Figure 2. Examples 2 and 3 from the students' pilot projects

By this way, students of architecture could visualize materials, connection details, and how the structural elements' components come together for a real project.

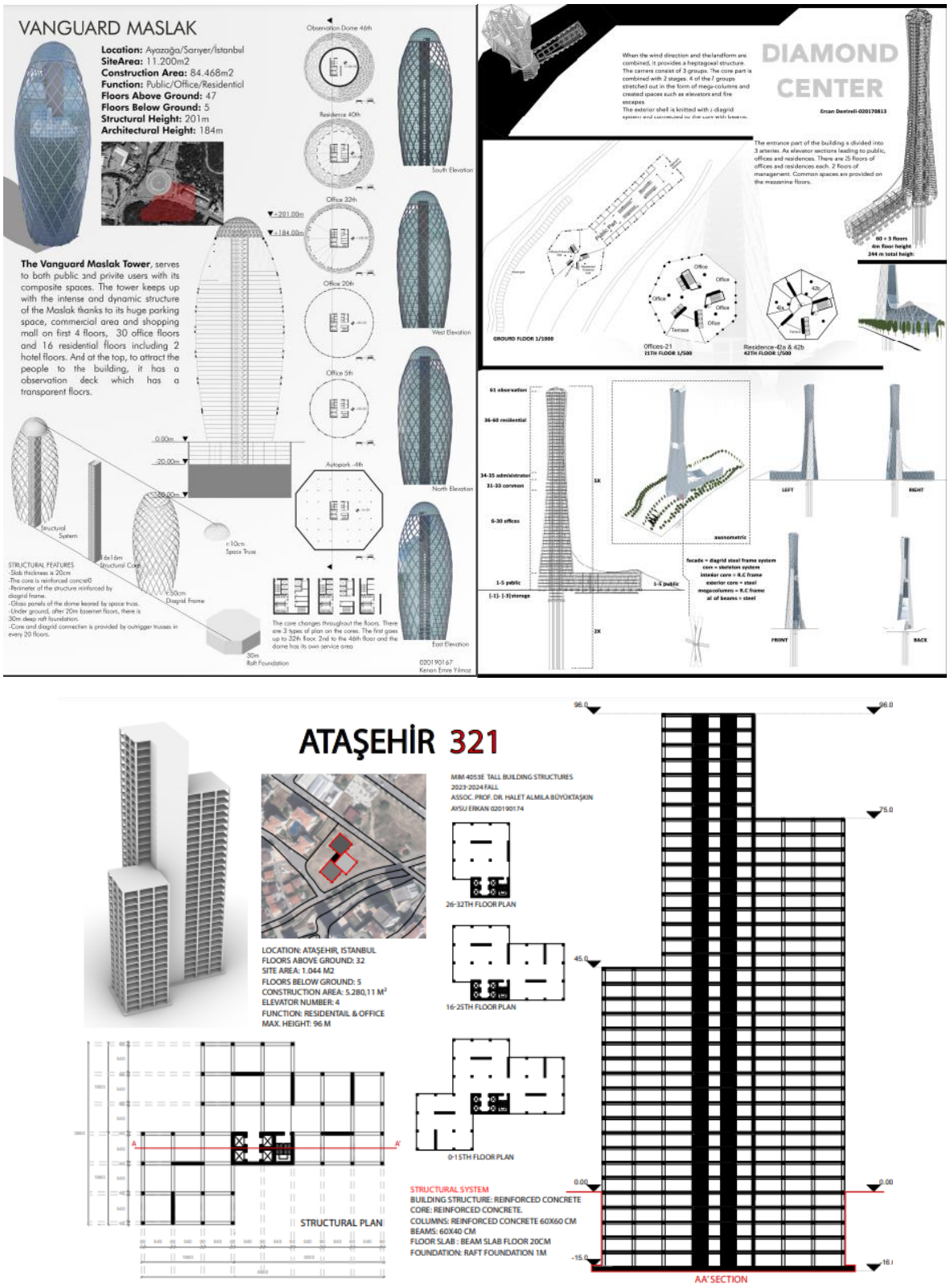

Figure 3. Examples 4,5 and 6 from the students' pilot projects

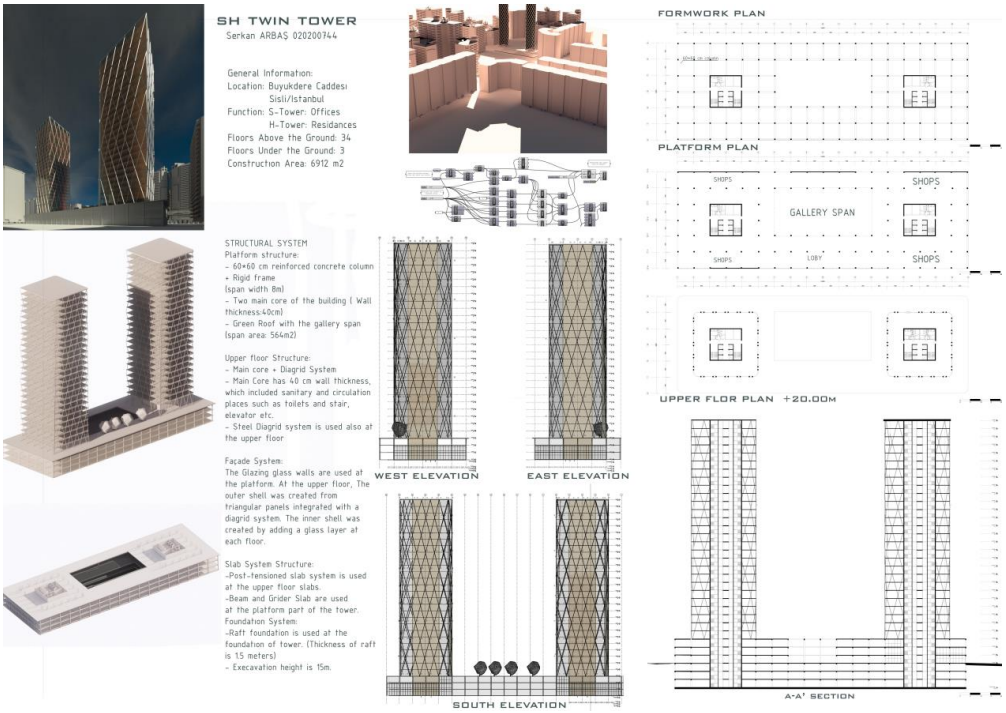

Figure 4. Example 7 from the students' pilot projects

CONCLUSION

Pilot projects make significant contribution to the development of ideas, turning the theory into the practice. For concluding, we can say that; as an alternative method, pilot projects effectively contribute to the development of learning and also support the theoretical knowledge.

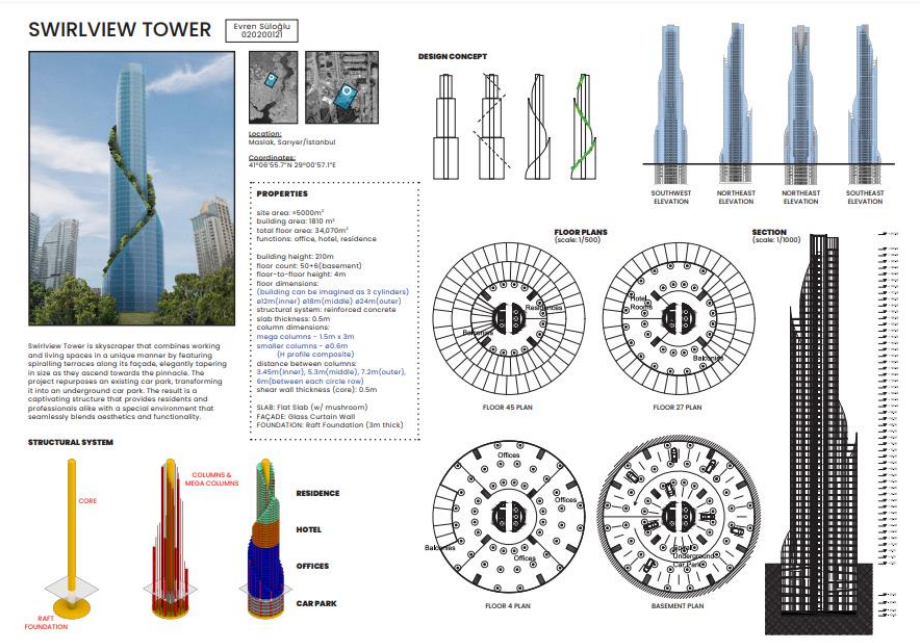

Figure 5. Example 8 from the students' pilot projects

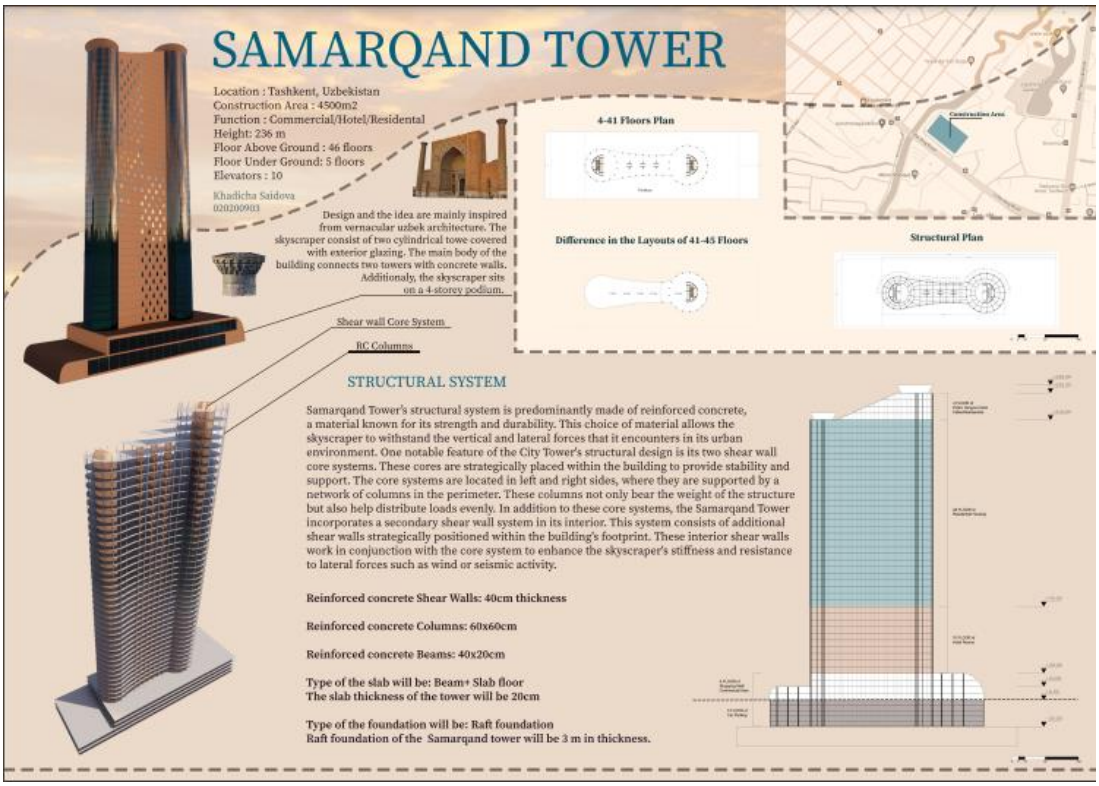

Figure 6. Example 9 from the students' pilot projects

REFERENCES

Assoc. Prof. Dr. Halet Almıla Büyüktaşkın's MIM 4053E Tall Building Structures Course Notes

Students' pilot projects selected from MIM 4053E Tall Building Structures of 2023-2024 Fall and 2022-2023 Spring semester

İNGİLTERE`DE ÜNİVERSİTE`YE GİRİŞTE TÜRK EDEBİYATI`NIN YERİ: A LEVEL TÜRKÇE SINAVLARI ÜZERİNE BİR İNCELEME

THE ROLE OF TURKISH LITERATURE IN UNIVERSITY ENTRANCE IN THE UK: A STUDY ON A LEVEL TURKISH EXAMS

Uzm. Öğr. Hilal AKTAN
Millî Eğitim Bakanlığı, İstanbul
Ministry of Education, İstanbul,Türkiye
https://orcid.org/0009-0002-1472-2365

ÖZET

İngiltere'de liseden sonra, üniversiteden önce 2 yıllık eğitim basamağı olan `A Level` dönemi öğrencilerin üniversiteye girişlerinde kritik bir öneme sahiptir. `A Level` programı sürecinde yapılan sınavlar üniversiteye girişin belirleyicisi olup, öğrencilerin hangi üniversite, hangi bölüm sorularının bir cevabıdır. Üniversite eğitimine devam etmek isteyen öğrenciler A Level eğitimlerinde zorunlu dersler ile birlikte gitmek istedikleri bölüme göre seçmeli dersler alırlar. Aldıkları bu derslerin puanları ile üniversitelere başvuruda bulunurlar. Türkçe, `Modern Diller` başlığı adı altında A Level seviyesinde seçilebilecek derslerden biridir. A Level Türkçe sınav puanı İngiltere`de üniversite başvurularında kullanabilmektedirler. Bu durum İngiltere`de Türkçe konuşan topluluk için eğitim alanında yeni bir fırsatı oluşturmak ile birlikte Türkçe`nin uluslararası bir dil olarak tanınması, öğrenilmesi ve değerlendirilmesine de katkı sağlamaktadır.

Bu çalışma İngiltere'de 2020, 2021,2022,2023 A Level Türkçe sınavlarında çıkan; Türk Edebiyatı eserlerini ve yazarlarını belirlemek, Türk Edebiyatı eserlerinin hangi soru çeşitleri ile sorulduğunu belirlemek, incelemek amacıyla yapılmıştır. Çalışma kapsamında literatür araştırması yapılarak, 2020,2021,2022 ve 2023 yıllarında yapılan A Level Türkçe sınavları, cevap anahtarları ve sınav kılavuzları incelenmiştir. Sonuç olarak A Level Türkçe sınavlarında bahsi geçen yılların her birinde Türk Edebiyatı eserlerinden 1 alıntı ve alıntı hakkında 5 açık uçlu okuma-anlama sorusu, 3 kitaptan 1 seçmeli kitap hakkında açık uçlu kitap analizi sorusu sorulduğu belirlenmiştir. Türk edebiyatı eserleri ile ilgili soruların A Level toplam puanına katkısının 15.9 olduğu görülmüştür. Çalışmanın İngiltere`de üniversiteye girişte kullanılan A Level Türkçe sınavlarına dikkat çekmesi, sınav aracılığı ile üniversiteye girişte Türk edebiyatının yerini belirlenmesi, İngiltere`de Türkçe konuşan iki dilli öğrencilerin Türk dil eğitimimi incelemesi açısından alana ışık tutarak katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Daha önce alanda böyle bir çalışmanın olmaması nedeniyle özgündür.

Anahtar kelimeler: İngiltere, A Level, iki dilli öğrenciler, Türk Edebiyatı

ABSTRACT

In the UK, the "A Level" period, which spans two years after high school and before university, holds critical importance for students' university admissions. The exams conducted during the A Level program serve as determinants for university admissions, guiding students in their choices of which university and which department to apply for. Students aspiring to continue their university education take elective courses in addition to compulsory courses during the A Level education, based on the department they wish to pursue. They apply to universities based on the scores they receive in these courses. Turkish is one of the elective courses that can be chosen at the A Level under the category of "Modern Languages." A Level Turkish exam scores can be utilized in university applications in the UK. This situation not only creates a new

opportunity in education for the Turkish-speaking community in the UK but also contributes to the recognition, learning, and evaluation of Turkish as an international language.

This study was conducted to identify Turkish literature works and authors featured in the A Level Turkish exams in the UK in 2020, 2021, 2022, and 2023, to determine the types of questions asked about Turkish literature works, and to examine them. A literature review was conducted, and the A Level Turkish exams, answer keys, and exam guides from the years 2020, 2021, 2022, and 2023 were analyzed. As a result, it was determined that in each of the mentioned years, there was 1 quotation from Turkish literature works and 5 open-ended reading-comprehension questions about the quotation, as well as 3 open-ended book analysis questions about 1 optional book. It was found that the contribution of questions related to Turkish literature works to the total A Level score was 15.9. Drawing attention to the A Level Turkish exams used for university admissions in the UK, determining the place of Turkish literature in university admissions through these exams, and shedding light on Turkish language education for bilingual students in the UK are considered to contribute significantly. This study is original due to the absence of such research in the field.

Keywords: UK, A Level, bilingual students, Turkish Literature

GİRİŞ

İngiltere`de zorunlu eğitim 11 yıldır. Zorunlu eğitimi tamamlayan öğrencilerden üniversiteye gitmek isteyenler A Level (Advanced Level) isimli program ile eğitim ve öğretime devam ederler. Bu program gençlerin üniversiteye giriş sürecinin belirleyicisi olup, öğrencilerin geleceklerini şekillendirmede kritik bir adımı temsil etmektedir.

A Level programı 2 yıllık bir süreçtir. Öğrenciler bu 2 yıllık süreçte aldıkları derslerin sınav notlarına göre üniversitelere başvuruda bulunurlar. A-Level programları Cambridge ve Oxford üniversiteleri de dahil olmak üzere tüm İngiliz üniversiteleri tarafından tanınmaktadır (ULR1). A Level eğitimi boyunca öğrenciler gitmek istedikleri üniversite bölümüne göre 3 ya da 4 zorunlu ders alırlar. Örneğin, üniversitede mühendislik okumak isteyen bir öğrenci büyük ihtimalle matematik, bilgisayar ve fen bilgisi derslerini seçecektir (Smart, 2019) Bunun dışında yine gitmek istedikleri bölümlere göre öğrenciler ek dersler seçerek sınavlarına girebilirler. Ek olarak seçilebilen derslerden biri de Türkçedir. Türkçe `Modern Diller` başlığı altında A Level düzeyinde seçilebilen 16 dilden birisidir. İngiltere`de, öğrencilerin Türk dili eğitimi açısından A Level Türkçe sınav puanı ile üniversitelere başvuruda bulunabilmeleri oldukça dikkat çekicidir.

İngiltere İç İşleri Bakanlığı`nın 2011 yılında yayınladığı raporda, İngiltere`de Türk nüfusu yaklaşık 500 bin olarak belirtilmiştir (URL1). Bununla birlikte Türkçe, İngiltere'de en çok konuşulan on dilden birisidir (Mapping London, 2013). Bu bilgiler kapsamında, A Level Türkçe sınav puanının üniversiteye girişte kullanılması İngiltere`de yaşayan Türkçe konuşan ve Türkçe öğrenmek isteyen topluluk açısından önemli bir fırsat ve adım haline gelmiştir. Bu nedenle A Level Türkçe sınavlarının incelenmesi faydalı olacaktır.

A LEVEL TÜRKÇE

A Level Türkçe sınavını incelemeden önce sınava giriş aşamalarından bahsetmek de yarar vardır. A Level düzeyinde Türkçe eğitimi almak ve sınavına girmek isteyen öğrenci öncelikle bu durumu eğitim yılı başında okuluna bildirir. Okul, yeterli talep olması durumunda ders programına A Level Türkçe dersi ekler. Bu dersleri okulların anlaştığı yerel öğretmenler ya da MEB tarafından yurt dışında görevlendirilen öğretmenler yürütür. A Level Türkçe

eğitimine okulda yeterli talep olmaması, okulda A Level Türkçe dersinin açılmaması durumunda öğrencinin sınava girme hakkı saklıdır. Bir başka deyişle öğrencinin okulundan eğitim almadan da A Level Türkçe sınavına girme hakkı vardır. Bu anlamda İngiltere`de öğrenciyi eğitimsel anlamda destekleyecek A Level Türkçe dersleri veren Türk Dernek Okulları ya da yerel öğretmenler mevcuttur.

Londra Eğitim Müşavirliğinden alınan verilere göre İngiltere genelinde 45 İngiliz okulunda 1044 öğrenci yurt dışında görevlendirilen öğretmenlerden Türkçe ve Türk Kültürü dersi almaktadır. (Baskın ve Toyran). Türk Dernek okullarından ve yerel öğretmenlerden de Türkçe dersi alan öğrenciler düşünüldüğünde bu sayı artacaktır. Bununla birlikte Birleşik Krallık Hükümetinin resmi sayfasında yayınladığı istatistiklere göre İngiltere`de A Level Türkçe sınavına 2019`da 464, 2020`de 256, 2021`de 236, 2022`de 311, 2023 yılında ise 396 kişi girmiştir.

Tablo 1. A Level Türkçe Sınavına Giren Öğrencilerin Yıllara Göre Dağılımı

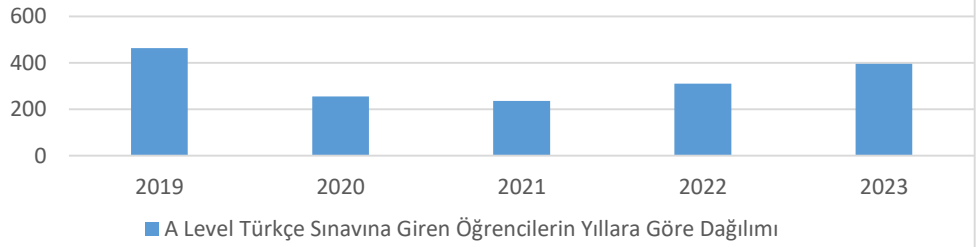

İngiltere`de tüm A Level sınavlarını Pearson- Edexcel isimli bir kurum hazırlar ve değerlendirir. A Level Türkçe sınavlarını da yine aynı kurum hazırlamakta ve değerlendirmektedir. Sınavlar her yıl sene sonunda, öğrencilerin okullarında yapılmaktadır. Bu sınavlar merkezî olmayıp sınava giriş tarih ve sayılarında esneklik vardır. (Çalışkan ve Toyran, 2020).

A Level Türkçe sınavları ileri düzey bilgi ve beceri sınavlarıdır. Sınavda 4 temadan sorular çıkmaktadır. Bunlar: 1. Türk Toplumunda Değişim, 2. Türkiye ve Kıbrıs`ta Geleneksel Sanat, 3. Türkiye üzerine Görüşler ve Türkiye`de Siyasal Konular temalarıdır.

Sınavlar, her eğitim yılı sonunda 3 farklı günde yapılan 3 bölümden oluşur Sınavı oluşturan bölümlerin 1.bölümünde Türkçe `den İngilizce `ye çeviri, Türkçe okuma-anlama ve araştırma yazısı soruları, 2. bölümünde İngilizce `den Türkçe `ye çeviri, Türkçe seçmeli kitap ve film inceleme soruları, 3. bölümünde ise Türkçe dinleme-anlama ve dinleme-yazma soruları bulunmaktadır. Ayrıca 1. bölümün %40`ı, 2.bölümün %30`u, 3.bölümün %30`u A Level Türkçe toplam notunu oluşturur.

A Level Türkçe sınavını hazırlayan Pearson- Edexcel eğitim yılı başında sınavda çıkacak temaları, araştırma konularını, kitaplar ve filmleri resmi sayfasında yayınlar.2018-2024 yılları arasında sınavda sorulmak üzere belirlenen Türk filmleri Çınar Ağacı, Dedemin İnsanları ve İftarlık Gazoz, kitaplar ise Sessiz Ev-Orhan Pamuk, Veda-Ayşe Kulin, Üç Anadolu Efsanesi Bu filmler son 7 yıldır değişmemiştir.

Bu çalışma İngiltere`de üniversiteye girişte kullanılan A Level düzeyinde yapılan Türkçe sınavlarına dikkat çekmesi, A Level Türkçe sınavlarında çıkan Türk Edebiyatı sorularını

ve değerlendirme ölçütlerinin incelenmesini kapsamaktadır. Daha önce böyle bir çalışmanın olmaması ve İngiltere`de Türkçe konuşan iki dilli öğrencilerin dil eğitimi açısından alana ışık tutarak katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Çalışma bu anlamda özgündür.

***Tablo 2. A Level Türkçe Sınavı Temaları**

1. TÜRK TOPLUMUNDA DEĞİŞİM

AİLE VE İLİŞKİLER

Aile yaşamı ve bireylerin rollerindeki değişiklikler, evlilik ve boşanmaya karşı gösterilen tutumun değişmesi, aile bireylerinin sayısındaki değişim.

İŞ DÜNYASI

Genç nesil istihdam, gençler için mesleki eğitim, kadınların iş yaşamındaki yeri.

ARAŞTIRMA KONUSU: TÜRKİYE`DE EĞİTİM FIRSATLARI

Eğitim sisteminde özel ve devlet okulları arasındaki farklar, zihinsel ve bedensel engellilerin eğitimi, kentsel ve kırsal bölgelerde eğitim.

2. TÜRKİYE VE KIBRIS`TA SANAT VE KÜLTÜR

MODERN KÜLTÜR VE MEDYA

Televizyon, çağdaş sanat, teknolojinin kültürel etkinlikler üzerinde etkisi.

GELENEKSEL SANAT KÜLTÜRÜ

Geleneksel tiyatro, geleneksel müzik, geleneksel el sanatları.

ARAŞTIRMA KONUSU:

Geleneksel kutlamaların Türkiye veya Kıbrıs`ta değişmesiGünümüzde geleneksel kutlamalar, modern yaşamın geleneksel kutlamalar üzerindeki etkisi, geleneksel kutlamaların ülke yaşamındaki önemi.

3. TÜRKİYE ÜZERİNDE GÖRÜŞLER

BESERİ COĞRAFYA

Yaşam standartları ve hayat kalitesinin değişimi, kırsal ve kentsel kesim ayrımı, kırsal kesimden kente göç.

CEVRE

Çevre sorunlarına karşı değişen tutumlar, doğal kaynakların korunması, endüstrileşme ve kentleşmenin çevre üzerinde olumlu ve olumsuz etkileri.

ARAŞTIRMA KONUSU: TÜRKİYE`DE TURİZM

Turizmin ekonomi üzerindeki etkisi, turizmin yerel halk için yararları ve zararları, Türkiye`de turizmi teşvik amacıyla yapılan yatırımla

4. TÜRKİYE`DE SİYASAL KONULAR

TÜRKIYE`DE ATATURK DEVRİMLERİ

Türkiye Cumhuriyeti`nin kuruluşu, Atatürk`ün dil üzerindeki değişimlerine etkisi, Atatürk öncülüğünde daha eşit bir topluma yönelik çıkarılan yasalar.

SİYASAL ALAN Başlıca siyasi partiler ve gündemleri, ekonomiyi geliştirmek için hükümetin girişimleri, siyasette kadınlar.

ARAŞTIRMA KONUSU: 2015`ten beri Türkiye`deki mülteciler

Mültecilerin Türkiye`ye geliş nedenleri, Türkler ve mülteciler arasındaki ilişkiler, hükümetin ve diğer kuruluşların yardımları

(*Pearson-Edexcel. "A Level Turkish Specification¨, 2024)

*Tablo 3. A Level Türkçe Sınavları Bölümleri ve Toplam Puana Etkisi

A Level Sınav Bölümleri	Bölümlerin Sınav İçeriği	Bölümlerin A Level Puanına Etkisi
1.Kitapçık	Türkçe`den İngilizce`ye Çeviri Okuma-Anlama Araştırma-Yazısı	%40
2.Kitapçık	İngilizce`den Türkçe`ye Çeviri Türkçe Kitap ve Film İnceleme Yazısı	%30
3.Kitapçık	Dinleme-Anlama Dinleme-Yazma	%30

*Pearson-Edexcel. "A Level Turkish Specification,2024.

YÖNTEM ve AMAÇLAR:

Bu çalışma İngiltere'de 2020, 2021,2022,2023 A Level Türkçe sınavlarında çıkan;

1. Türk Edebiyatı eserlerini ve yazarlarını belirlemek ve
2. Türk Edebiyatı eserlerinin hangi soru çeşitleri ile sorulduğunu belirlemek, incelemek amacıyla yapılmıştır.

Çalışma kapsamında literatür araştırması yapılarak, 2020,2021,2022 ve 2023 yıllarında yapılan A Level Türkçe sınavları, cevap anahtarları ve sınav kılavuzları incelenmiştir.

Bu çalışmanın İngiltere`de üniversiteye girişte kullanılan A Level Türkçe sınavlarına dikkat çekmesi ve İngiltere`de Türkçe konuşan iki dilli öğrencilerin dil eğitimi açısından alana ışık tutarak katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Ayrıca daha önce alanda böyle bir çalışmanın olmaması nedeniyle özgündür.

BULGULAR ve YORUMLAR

2020,2021,2022,2023 A Level Türkçe sınavlarında çıkan Türk edebiyatı eserleri ile ilgili sorulara sınavların tamamında 1. Kitapçık (Türkçe `den İngilizce `ye Çeviri, Okuma-Anlama, Araştırma-Yazısı) ve 2. Kitapçık (İngilizce `den Türkçe `ye Çeviri, Türkçe Kitap ve Film İnceleme Yazısı) bölümlerinde rastlamaktayız. 3.Kitapçıkta (Dinleme-Anlama, Dinleme-Yazma) ise Türk edebiyatından eserler görülmemektedir.

2020,2021,2022,2023 yılların tamamında 1.Kitapçık, B bölümünde Türk edebiyatı eserlerinden alınmış 1 metin ve metinle ilgili 5 açık uçlu okuma anlama sorusu ve 2.Kitapçık B bölümünde Türk edebiyatı eserlerinden seçilmiş 1 seçmeli kitap analiz yazma sorusu bulunmaktadır.

2020,2021,2022,2023 yıllarında 1.Kitapçık B bölümünde okuma anlama soruları için alıntılanan metinler, yazarlar, alıntılanan kelime sayısı ve metin türleri şu şekildedir:

- 2020`de Orhan Kemal`in Elli Kuruş isimli hikayesinden alıntı yapılmıştı. Alıntı 183 kelimeden oluşmaktadır.
- 2021`de Rıfat Ilgaz`ın Halime Kaptan romanından alıntı yapılmıştır. Alıntı 182 kelimedir.
- 2022`de Sabahattin Ali`nin Kamyon isimli hikayesinden alıntı yapılmıştır. Alıntı 183 kelimedir.
- 2023`de Sait Faik Abasıyanık`ın Son Kuşlar isimli hikayesinden alıntı yapılmıştır. Alıntı 191 kelimedir.

Tüm yıllarda alıntılanan metinler ile ilgili 5 açık uçlu soru sorulmuştur. 5 açık uçlu sorunun 4`ü 1`er puanken, 1 soru 2 puandır. 1. Kitapçığın A Level toplam puana etkisi %40 olması nedeniyle tüm yıllarda Türk edebiyatı eserlerinden alıntılanan metinlerle ilgili soruların A Level puanına etkisi 2.4 puandır.

Tüm yıllarda alıntılanan eserler ile ilgili sorular kitapçıklarda 5.soru olarak sorulmuştur. 2020,2021,2022 yıllarında sorular kitapçığın 8.sayfasında yer alırken, 2023 yılında 9.ve 10.sayfasında yer almaktadır.

Tüm yıllarda alıntılanan metinler ile ilgili soruların kökü olarak 7 kez neden, 4 kez iki ayrıntı yazınız, 7 kez ne, 2 kez nasıl sorusu sorulmuştur.

2020,2021,2022 yıllarında alıntılanan Türk Edebiyatı eserlerinin temalara göre dağılımı şu şekildedir: Son Kuşlar- Sait Faik Abasıyanık: Türkiye Üzerinde Görüşler Teması, Halime Kaptan- Rıfat Ilgaz: Türkiye ve Kıbrıs'ta Sanat ve Kültür Teması, Elli Kuruş- Orhan Kemal Türk Toplumunda Değişim Teması, Kamyon- Sabahattin Ali Türkiye Üzerinde Görüşler Teması.

Tablo.4 A Level Türkçe sınavında Türk Edebiyatından Alıntılanan Metinler ve Soruları

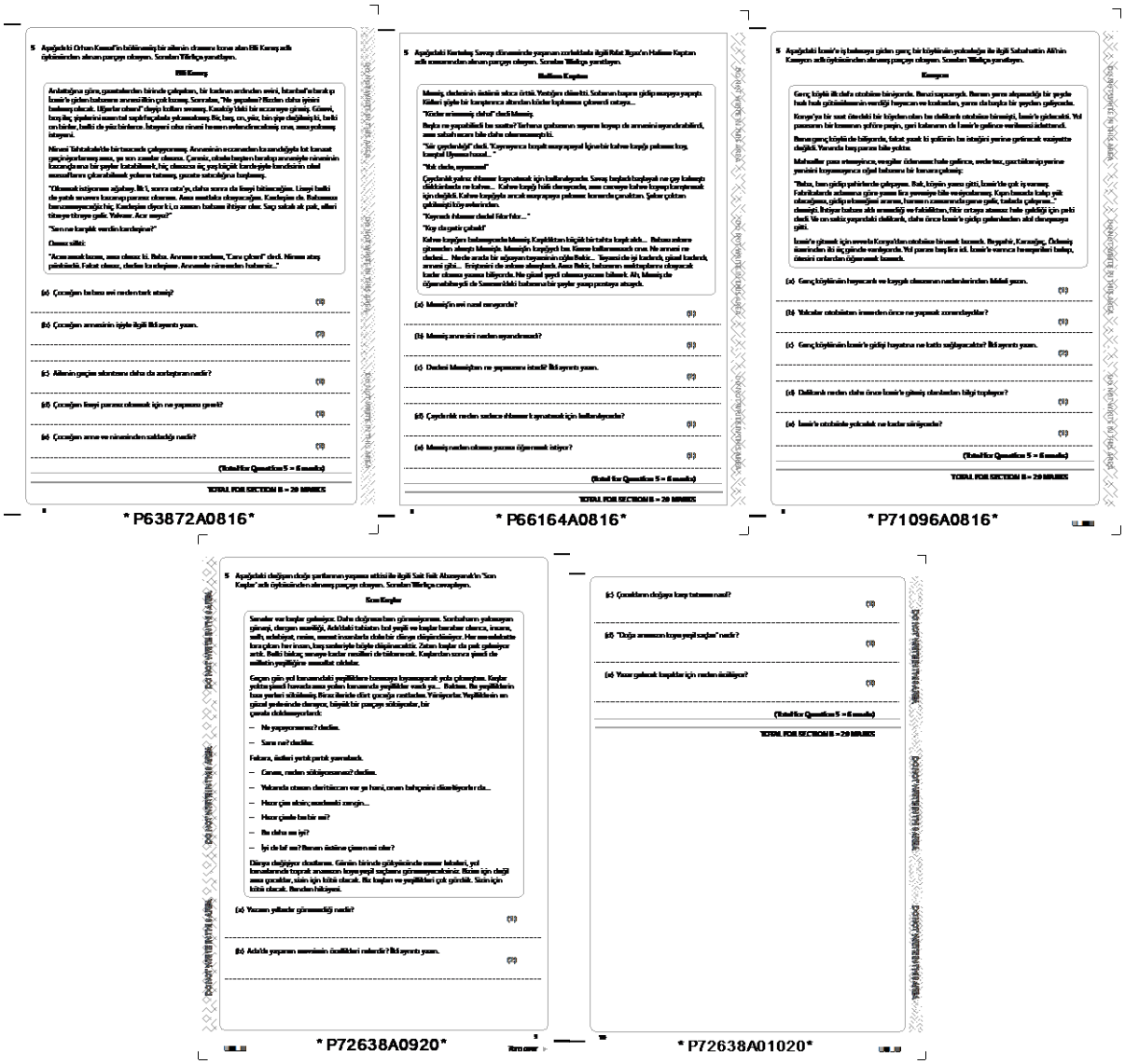

Sırasıyla 2020,2021,2022,2023 yıllarındaki sorular tabloda gösterilmiştir.

2020,2021,2022,2023 yıllarının tamamında Pearson tarafından Türk Edebiyatı kitapları ve yazarları, Sessiz Ev-Orhan Pamuk, Veda-Ayşe Kulin ve Üç Anadolu Efsanesi-Yaşar Kemal olarak yayınlanmıştır. Öğrencilerden, bu kitaplardan birini seçmeleri ve sınavda seçtikleri kitap ile ilgili 2 sorudan birini seçerek cevaplamaları beklenmektedir. Sınav kitapçığında tüm kitap sorularının soruları bulunmaktadır. Öğrenciler sınav anında tüm kitapların sorularını görebilmektedirler.

Tablo. 5 2020,2021,2022,2023 Yıllarında A Level Türkçe Sınavlarında Çıkmış Kitap Analizi Soruları.

2020

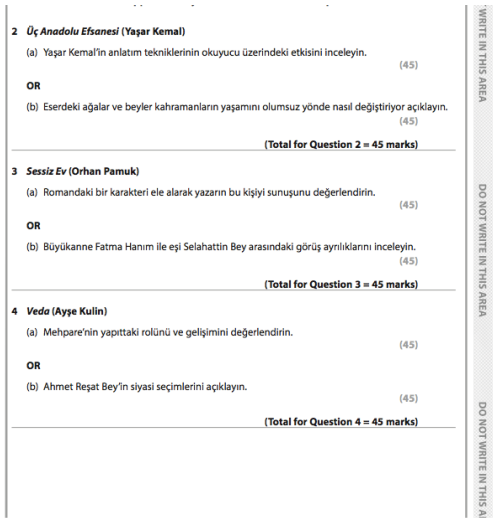

2 *Üç Anadolu Efsanesi* (Yaşar Kemal)

(a) Yaşar Kemal'in anlatım tekniklerinin okuyucu üzerindeki etkisini inceleyin. (45)

OR

(b) Eserdeki ağalar ve beyler kahramanların yaşamını olumsuz yönde nasıl değiştiriyor açıklayın. (45)

(Total for Question 2 = 45 marks)

3 *Sessiz Ev* (Orhan Pamuk)

(a) Romandaki bir karakteri ele alarak yazarın bu kişiyi sunuşunu değerlendirin. (45)

OR

(b) Büyükanne Fatma Hanım ile eşi Selahattin Bey arasındaki görüş ayrılıklarını inceleyin. (45)

(Total for Question 3 = 45 marks)

4 *Veda* (Ayşe Kulin)

(a) Mehpare'nin yapıttaki rolünü ve gelişimini değerlendirin. (45)

OR

(b) Ahmet Reşat Bey'in siyasi seçimlerini açıklayın. (45)

(Total for Question 4 = 45 marks)

2021

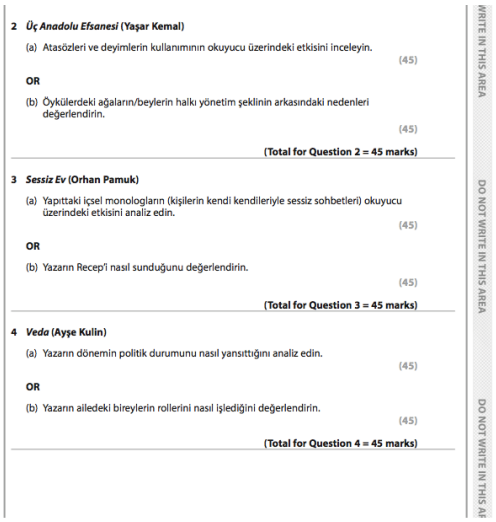

2 *Üç Anadolu Efsanesi* (Yaşar Kemal)

(a) Atasözleri ve deyimlerin kullanımının okuyucu üzerindeki etkisini inceleyin. (45)

OR

(b) Öykülerdeki ağaların/beylerin halkı yönetim şeklinin arkasındaki nedenleri değerlendirin. (45)

(Total for Question 2 = 45 marks)

3 *Sessiz Ev* (Orhan Pamuk)

(a) Yapıttaki içsel monologların (kişilerin kendi kendileriyle sessiz sohbetleri) okuyucu üzerindeki etkisini analiz edin. (45)

OR

(b) Yazarın Recep'i nasıl sunduğunu değerlendirin. (45)

(Total for Question 3 = 45 marks)

4 *Veda* (Ayşe Kulin)

(a) Yazarın dönemin politik durumunu nasıl yansıttığını analiz edin. (45)

OR

(b) Yazarın ailedeki bireylerin rollerini nasıl işlediğini değerlendirin. (45)

(Total for Question 4 = 45 marks)

2022

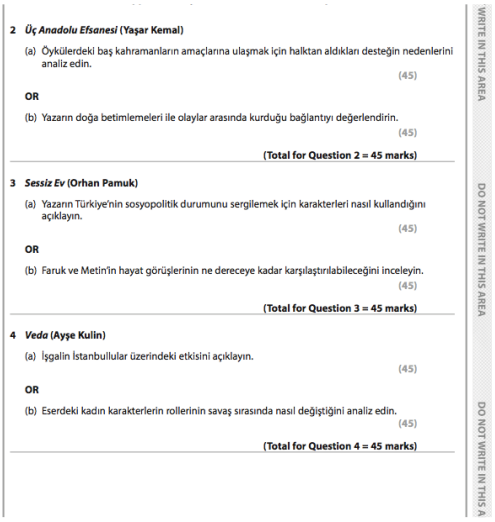

2 *Üç Anadolu Efsanesi* (Yaşar Kemal)

(a) Öykülerdeki baş kahramanların amaçlarına ulaşmak için halktan aldıkları desteğin nedenlerini analiz edin. (45)

OR

(b) Yazarın doğa betimlemeleri ile olaylar arasında kurduğu bağlantıyı değerlendirin. (45)

(Total for Question 2 = 45 marks)

3 *Sessiz Ev* (Orhan Pamuk)

(a) Yazarın Türkiye'nin sosyopolitik durumunu sergilemek için karakterleri nasıl kullandığını açıklayın. (45)

OR

(b) Faruk ve Metin'in hayat görüşlerinin ne dereceye kadar karşılaştırılabileceğini inceleyin. (45)

(Total for Question 3 = 45 marks)

4 *Veda* (Ayşe Kulin)

(a) İşgalin İstanbullular üzerindeki etkisini açıklayın. (45)

OR

(b) Eserdeki kadın karakterlerin rollerinin savaş sırasında nasıl değiştiğini analiz edin. (45)

(Total for Question 4 = 45 marks)

2023

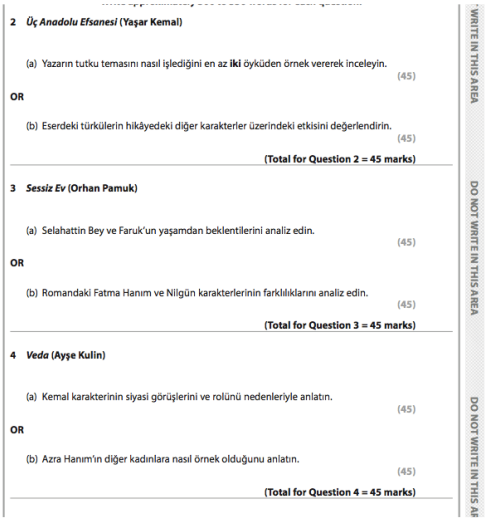

2 *Üç Anadolu Efsanesi* (Yaşar Kemal)

(a) Yazarın tutku temasını nasıl işlediğini en az **iki** öyküden örnek vererek inceleyin. (45)

OR

(b) Eserdeki türkülerin hikâyedeki diğer karakterler üzerindeki etkisini değerlendirin. (45)

(Total for Question 2 = 45 marks)

3 *Sessiz Ev* (Orhan Pamuk)

(a) Selahattin Bey ve Faruk'un yaşamdan beklentilerini analiz edin. (45)

OR

(b) Romandaki Fatma Hanım ve Nilgün karakterlerinin farklılıklarını analiz edin. (45)

(Total for Question 3 = 45 marks)

4 *Veda* (Ayşe Kulin)

(a) Kemal karakterinin siyasi görüşlerini ve rolünü nedenleriyle anlatın. (45)

OR

(b) Azra Hanım'ın diğer kadınlara nasıl örnek olduğunu anlatın. (45)

(Total for Question 4 = 45 marks)

(Pearson Edexcel. "A Level Turkish Past Papers,2020,2021,2022,2023)

Tüm yıllarda çıkan Türk Edebiyatı eseri kitap soruları açık uçlu 1 kitap analizi sorusu olarak sorulmuştur. Kitap analizi soruları 45 puandır. 2.Kitapçığın A Level toplam puanına etkisinin %40 olması nedeniyle kitap analizi sorusunun A Level toplam puanına katkısı 13.5 puandır.

Tüm yıllarda çıkan kitap analizi soruların kökleri incelendiğinde 7 kez değerlendirin, 5 kez inceleyin, 6 kez analiz edin, 4 kez açıklayın, 2 kez anlatın ifadelerine rastlanılmaktadır.

Tüm yıllarda Türk Edebiyatı kitap analizi sorusu 2. Kitapçığın 4. Sayfasında yer almaktadır.

A Level sınavında çıkan Türk edebiyatı eserlerinin temalara göre dağılımı şu şekildedir: Veda-Ayşe Kulin; Türkiye`de Siyasal Konular, Sessiz Ev-Orhan Pamuk; Türk Toplumunda Değişim, Üç Anadolu Efsanesi-Yaşar Kemal; Türkiye ve Kıbrıs`ta Sanat ve Kültür.

SONUÇ VE ÖNERİLER:

A Level Türkçe sınavlarında 2020,2021,2022,2023 yıllarının her birinde Türk Edebiyatı eserlerinden 1 alıntı ve alıntı hakkında 5 açık uçlu okuma-anlama sorusu, 3 kitaptan 1 seçmeli kitap hakkında 2 açık uçlu sorudan 1 seçmeli kitap analizi sorusu sorulduğu belirlenmiştir. Türk edebiyatı eserleri ile ilgili soruların A Level toplam puanına katkısının 15.9 olduğu görülmüştür. A Level Türkçe sınavlarının üniversiteye girişte kullanılabildiği göz önünde bulundurulduğunda Türk edebiyatı eserleri hakkında çıkan sorularının doğru çözülmesinin üniversiteye girişte etkili olacağı sonucuna varılmıştır.

1. A Level öğrencilerinin sınav öncesi Türkçe eğitimi alması yaygınlaştırılmalıdır.
2. Birleşik Karalık'taki yerel ve MEB tarafından görevlendirilmiş öğretmenlere A Level konusunda eğitim verilmelidir.
3. MEB'in yurt dışında kullanılan Türkçe ve Türk Kültürü kitaplarına A Level sınavında çıkan Türk Edebiyatı eserleri ile ilgili etkinlikler eklenmelidir.
4. MEB'in yurt dışında kullanılan Türkçe ve Türk Kültürü kitaplarında okuma-anlama ve değerlendirme, kitap inceleme becerilerini geliştiren etkinlikler eklenmelidir.
5. A Level sınavında çıkan Türk Edebiyatı eserleri hakkında İngiltere`deki yerel öğretmenler ve MEB'in görevlendirdiği öğretmenler ile birlikte bir materyal havuzu oluşturulmalıdır.

KAYNAKLAR

Korkmaz, T. (2005). "Türk ve İngiliz Eğitim Sistemlerinin Karşılaştırılması" [Yüksek Lisans Tezi].

Londra Eğitim Müşavirliği. "Türkçe ve Türk Kültürü Dersi." [Erişim tarihi: 18 Mart 2024]. https://londra.meb.gov.tr/www/turkce-ve-turk-kulturu-dersi/icerik/461

Mapping London. "Second Languages." https://mappinglondon.co.uk/2013/second-languages

Pearson Edexcel. "A Level Turkish Past Papers." [Erişim tarihi: 18 Mart 2024]. https://qualifications.pearson.com/en/qualifications/edexcel-a-levels/turkish-2018.coursematerials.html#filterQuery=Pearson-UK:Category%2FExam-materials

Pearson-Edexcel. "A Level Turkish Specification." [Erişim tarihi: 18 Mart 2024]. [https://qualifications.pearson.com/content/dam/pdf/A%20Level/Turkish/2018/specification-and-sample-assessments/A-levelTurkishSpecification11.pdf](https://qualifications.pearson.com/content/dam/pdf/A%20Level/Turkish/2018/specification-and-sample-assessments/A-level-Turkish-Specification11.pdf)

The Government of United Kingdom. "A Level and other 16 to 18 results." [Erişim tarihi: 18 Mart 2024]. [https://explore-education-statistics.service.gov.uk/data-tables/a-level-and-other-

16-to-18-results/2022-23?subjectId=5d2f4e02-3e5f-43fa-d86b08dc016e73a3](https://explore-education-statistics.service.gov.uk/data-tables/a-level-and-other-16-to-18-results/2022-23?subjectId=5d2f4e02-3e5f-43fa-d86b-08dc016e73a3)

Toyran, M., & Baskın, S. (2021). "Yurt Dışında Yaşayan Türkler ve Türkçe Eğitimi: İngiltere Örneği.

MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞI ORTAOKUL MATEMATİK DERS KİTAPLARINDAKİ CİNSİYETÇİ YAKLAŞIMLARIN İNCELENMESİ

INVESTIGATION OF SEXIST APPROACHES IN MINISTRY OF NATIONAL EDUCATION ELEMENTARY SCHOOL MATHEMATICS TEXTBOOKS

Hilal Nur SARAÇ ÖZDİN
Yüksek Lisans Öğrencisi, Bursa Uludağ Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Matematik Eğitimi BD, Bursa,
ORCID ID: 0009-0008-0877-6387

Prof. Dr. Menekşe Seden TAPAN BROUTIN
Prof. Dr., Bursa Uludağ Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Matematik Eğitimi ABD, Bursa
ORCID ID:0000-0002-1860-852X

ÖZET

Bu araştırmada, Millî Eğitim Bakanlığı'nın 2023-2024 eğitim öğretim yılı Talim ve Terbiye Kurumu tarafından onaylanan, ortaokul matematik kitaplarında bulunan potansiyel cinsiyetçi unsurları içerik analiz yöntemi kullanılarak incelenmiştir. Çalışma, 5., 6., 7. ve 8. sınıf Millî Eğitim Bakanlığı matematik kitaplarında yer alan cinsiyet temsillerini detaylı bir şekilde incelerken, kitaplardaki karakterlerin cinsiyet rolleri, meslekleri ve aktiviteleri açısından nasıl tasvir edildiğini ortaya koymayı amaçlamaktadır. İncelemeye alınan kitaplar, farklı sınıf düzeylerine ait olup çeşitli matematik konularını içermektedir. İçerik analizi yöntemiyle, dil kullanımı, örnek sorular, görseller ve öğrenme hedefleri gibi çeşitli unsurlar incelenerek cinsiyetçi unsurlar belirlenmiş ve sınıflandırılmıştır. Sonuç olarak, incelenen matematik kitaplarında belirli cinsiyet stereotiplerinin bulunduğunu göstermektedir. Özellikle, erkek karakterler sadece iş dünyası, spor ve finans gibi dışa dönük aktivitelerle ilişkilendirilirken, kadın karakterler hem ev içi işler, eğitim ve hizmet sektörüyle hem de iş dünyası ve finans gibi dışa dönük aktivitelerle ilişkilendirilmiştir. Geleceğin toplumunu şekillendiren eğitim materyallerinin cinsiyet eşitliği konusundaki rolünü anlamak için bir adım olarak değerlendirilebilir.

Anahtar Kelimeler: Eğitim Bilimleri, belge analizi, cinsiyet rolleri, eğitim materyali

ABSTRACT

In this study, potentially sexist elements in the elementary school mathematics books of the Ministry of National Education approved by the Board of Education for the 2023-2024 academic year were examined using content analysis method. The study aims to examine in detail the gender representations in the 5th, 6th, 7th and 8th grade Ministry of National Education mathematics books and to reveal how the characters in the books are portrayed in terms of gender roles, occupations and activities. The books analyzed belong to different grade levels and cover a variety of mathematics topics. Through content analysis, gendered elements were identified and categorized by examining various elements such as language use, sample questions, visuals and learning objectives. The results show that certain gender stereotypes are present in the mathematics books analyzed. Male characters were associated only with extroverted activities such as business, sports and finance, while female characters were associated with both domestic work, education and the service sector, as well as extroverted

activities such as business and finance. It can be considered as a step towards understanding the role of educational materials on gender equality in shaping the society of the future.

Keywords: Educational Sciences, document analysis, gender roles, educational materials

Giriş

Toplumsal düzende cinsiyet rolleri hassas bir konu olmuştur (Baki ve Umar, 2022). Geçmişten günümüze cinsiyet değişkeninde roller arası farklılıklara sahip olunmuştur. Bu farklılık yaklaşımında kadınlar ve erkekler üzerine günlük yaşam ve çalışma yaşamı için roller benimsenmiş ve bunun çıktıları olmuştur. Bu benimsenen roller için: Erkeklerin kariyer hayatı ile eve para getirme bakış açısı görüldüğü gibi kadınların da aile hayatı kurma ve bunu idame ettirme, annelik rolleri ağır basarak kadınları kariyer planlamasında daha geri seviyelere atmasına neden olmuştur (Katada, 2012). Bu ve benzeri sorunların eğitim öğretime de yansıdığı görülmektedir (Gümüşoğlu,2008).

Eğitim, toplumun temel yapı taşlarından biridir ve eğitim sistemleri, geleceğin liderlerini, düşünürlerini ve toplum üyelerini şekillendirmede önemli bir rol oynar. Eğitime ait bilgilerin aktarıldığı bilgileri, hedefleri, kazanımları barındıran eğitim materyalleri öğrenciler ile konu arasında bir bağ oluşturmaktadır (Goodhew, Bullough, Taktak, 2010). Eğitim materyalleri ve kaynakları, toplumsal normlar ve değerlerle biçimlenirken bazen cinsiyetçi unsurları içerebilmektedir (Çelik ve ark., 2019, Yang (2016), Lee ve Collins (2009)).

Araştırmacılar, ders kitapların içeriğini inceleyerek cinsiyetçi stereotipleri ve rolleri belirlemeye çalışırlar. Örneğin, çocuk kitaplarında kadın ve erkek karakterlerin nasıl tasvir edildiğini, hangi rollerin onlara atanmış olduğunu incelerler (Lee ve Collins, 2009). Bu çalışmalar, kitaplardaki cinsiyetçi yaklaşımları toplumsal cinsiyet normları ve eşitsizlik bağlamında değerlendirirler. Özellikle edebi eserlerdeki karakterlerin ve ilişkilerin toplumsal cinsiyet dinamikleriyle nasıl ilişkilendirildiğini araştırırlar (Yang, 2016). Bazı çalışmalar, ders kitaplarında ve eğitim materyallerindeki cinsiyetçilik konusunu ele alır. Bu çalışmalar, eğitim materyallerinin cinsiyet eşitliğini teşvik edip etmediğini, öğrencilerin cinsiyet rolleriyle ilgili nasıl algılar geliştirdiğini inceler. (Commeyras ve Alvermon, 1996)

Kitaplardaki cinsiyetçi kalıpları ve bunların nasıl değiştirilebileceğini tartışır. Bu çalışmalar genellikle cinsiyetçilikle mücadele etmek ve daha eşitlikçi bir toplum oluşturmak için farkındalık yaratmayı amaçlar. Bu çalışmalardan elde edilen bulgular, eğitim ve kültürel politikaların oluşturulmasında da önemli bir rol oynayabilir (Biemmi, 2018).

Matematik, bilimsel düşünceyi geliştiren ve analitik becerileri artıran bir disiplindir. Matematik dersi eğitim-öğretimde zorunlu ders olarak gösterilmektedir. (MEB,2018) Matematik doğası gereği kitaplardaki soru ve konu anlatımlarında çeşitli sorular, görseller ve semboller kullanılmaktadır. (NCTM, 2016) Ancak, matematik kitaplarında yer alan örnekler, sorular ve dil kullanımı, cinsiyet eşitsizliğini pekiştirebilecek veya bilinçsiz bir şekilde cinsiyetçi stereotipleri güçlendirebilecek unsurları içerebilir. Bu durum, öğrencilerin matematikle olan ilişkilerini etkileyebilir ve cinsiyet temelli önyargıları güçlendirebilir (Baki ve Umar, 2022).

Bu çalışma, Talim Terbiye Kurumu onaylı Millî Eğitim Bakanlığı'nın ortaokul matematik kitaplarındaki potansiyel cinsiyetçi unsurları inceleyerek, eğitim materyallerinin cinsiyet eşitliği ve toplumsal cinsiyet normları konusundaki rolünü anlamayı amaçlamaktadır. Yapılan çalışma, cinsiyet eşitliği bilincinin artırılması ve geleceğin toplumunu şekillendiren

eğitim materyallerinin daha kapsayıcı ve adil olmasına katkıda bulunmayı hedeflemektedir. Eğitim materyalleri, öğrencilere bilgi aktarmanın yanı sıra, toplumsal değerleri de şekillendirebilecek güçlü araçlardır. Bu kapsamda, özellikle matematik kitapları, öğrencilere sadece sayılar ve formüller öğretmekle kalmayıp, toplumun içindeki cinsiyet normlarını da yansıtabilir. (Bilen, 2017 s.157)

İncelemeye alınan kitaplar, farklı sınıf düzeylerine ait olduğu gibi, çeşitli matematik konularını içermektedir. Ancak, bu kitapların cinsiyet temsilleri üzerindeki etkileri genellikle göz ardı edilmektedir. Çocukların ve gençlerin, öğrenirken maruz kaldıkları cinsiyetçi unsurlar, ileriki yaşamlarında toplumsal cinsiyet normlarına uygun rolleri benimsemelerine neden olabilir (Baki, Umar 2022). Bu çalışmanın amacı, Talim Terbiye kurumu onaylı MEB kurumu 5., 6., 7. ve 8. sınıf matematik kitaplarındaki cinsiyet temsillerini detaylı bir şekilde inceleyerek, kitaplardaki karakterlerin cinsiyet rolleri, meslekleri ve aktiviteleri açısından nasıl tasvir edildiğini ortaya koymaktır. Bulgular, cinsiyet eşitliği ve toplumsal cinsiyet normlarının kitaplara ne kadar yansıdığını değerlendirmek ve bu alanda farkındalık yaratmak adına önemli bir adım olacaktır. Bu bağlamda gerçekleştirilen çalışmaya ait alt problemler şöyledir:

- Matematik sorularındaki cinsiyetlerin rolü nedir?
- Matematik sorularında bulunan cinsiyetçi yaklaşımlar nasıldır?
- Matematik soruları içerisindeki kadın ve erkek rollerine ilişkin aktiviteler nasıl tanımlanmıştır?
- Matematik sorularındaki meslekler cinsiyet rolleri bakımından nasıl sınıflandırılmıştır?

YÖNTEM

Araştırma Modeli

Bu çalışma; bir durum çalışması olup, Millî Eğitim Bakanlığı'nın ortaokul matematik kitaplarında bulunan potansiyel cinsiyetçi yaklaşımları detaylı incelemeyi hedeflemiştir. Durum çalışması veri toplama araçları ile toplanan verilerin detaylı incelenmedir (Creswell, 2007).

Çalışma grubu

Yapılan çalışmada incelenecek olan Talim Terbiye Kurulu onaylı MEB ortaokul matematik kitaplarında incelenecek olan yazarlar 5.sınıf düzeyi için Korkmaz B., Yiğit Meşe D,. Arslan H. T., 6.sınıf düzeyi için Özçelik, 7.sınıf düzeyi için Külköylüoğlu A,. Güneş M., Selçuk., Tuğrul., 8.sınıf düzeyi için Böge H., Akıllı R, yazarların kitapları incelemeye alınmış olup Tablo1.'de görselleştirilmiştir.

Tablo1.: Ortaokul Matematik Ders Kitapları Yazarları

Ders Kitabının Adı	Yazarlar	Yayın Yılı	Yayıncı
Ortaokul Matematik 5. Sınıf Ders Kitabı	Korkmaz b., Yiğit Meşe	2023-2024	MEB Yayınları

	d., Arslan h. t.		
Ortaokul Matematik 6. Sınıf Ders Kitabı	Özçelik u.	2023-2024	MEB Yayınları
Ortaokul Matematik 7. Sınıf Ders Kitabı	Külköylüoğlu a., Güneş m. Selçuk m. Tuğrul y.	2023-2024	MEB Yayınları
Ortaokul Matematik 8.Sınıf Ders Kitabı	**Böge H. Akıllı R.**	**2023-2024**	**MEB Yayınları**

Veri Toplanması ve çözümlenmesi.

Çalışma da incelemek üzere 2023-2024 eğitim-öğretim yılında Talim Terbiye Kurulu tarafından onaylanan ortaokul (5,6,7,8. sınıf) eğitim müfredatında bulunan Millî Eğitim Bakanlığı ortaokul matematik kitapları kullanılmıştır. Seçilen kitaplardan örnek alımlar yapılacak ve içerdikleri matematik problemleri, örnek soruları ve metin bölümleri içerik analizi tekniği kullanarak incelenmiştir. Cinsiyetçi unsurları belirlemek için dil analizi yapılarak; kitaplardaki karakterlerin cinsiyet rolleri ve dil kullanımındaki cinsiyet ayrımcılığı incelenmiştir. Belirlenen cinsiyetçi unsurlar kodlanarak ve kategorilere ayrılmıştır. Bu aşamada, cinsiyet rollerini pekiştiren örnekler, tekrar eden mesleklerin cinsiyet rolleri, cinsiyet temelli stereotipleri içeren dil kullanımı ve öğrencilere yönelik cinsiyetçi beklentilere odaklanılmıştır. Toplanan veriler, cinsiyetçi unsurların sıklığını, çeşitliliğini ve dağılımını belirlemek amacıyla içerik analiz yöntemleri kullanılarak incelenmiştir.

Verilerin analizi

Bu çalışmada veri toplama yöntemi olarak doküman analizi kullanılmıştır. Doküman analizi, bir nitel araştırma türü olup yazılı belgelerin detaylı ve düzenli olarak incelenmesini kapsar (Wach, 2013) Bu çalışmanın analizinde ilk aşamada, cinsiyetçi unsurları belirlemek ve sınıflandırmak için içerik analizi yapılmış. İçerik analizinde kodlar, temalar başlığı altında ayrılmış ve incelenmiştir (Straus ve Corbin, 1990). Bu yöntem, Millî Eğitim Bakanlığı'nın ortaokul matematik kitaplarında potansiyel cinsiyetçi yaklaşımları sistematik bir şekilde incelemeyi amaçlamıştır. İkinci aşamada ise, belirlenen unsurların potansiyel etkileri ve önerilen değişiklikler üzerine düşünmek amacıyla eleştirel bir değerlendirme gerçekleştirilmiştir.

Kodlamalar

Çalışmada içerik analizi yöntemi kullanılmış olup tablo 2.'de dilsel ve görsel kodlar; kod sınıflamaları altında verilmiştir.

Tablo.

Kodlar		**Kod Sınıflamaları**	
A. Dilsel Kodlar	*Cinsiyetlerin aile içindeki rollerine yönelik kodlar*	Cinsiyetlerin toplumsal rollerine veya iş gücü rollerine yönelik kodlar	Cinsiyetlerin Gündelik yaşam içindeki rollerine yönelik kodlar
B. Görsel Kodlar	Cinsiyetlerin aile içindeki rollerine yönelik görseller	Cinsiyetlerin Toplumsal rollerine veya iş gücü rollerine yönelik Görsel kodlar	Cinsiyetlerin Gündelik yaşam içindeki rollerine yönelik görsel kodlar

Tablo 2: Verilerin Çözümlenmesinde Kullanılan Kodlar ve Sınıflamalar

Geçerlik ve güvenirlik

Bu çalışma da doküman analizi yöntemiyle bulgular toplandıktan 3 hafta sonra bulguları yeniden inceleyerek güvenirliği arttırmak hedeflenmiştir. Ek olarak başka araştırmacı da bulguları yeniden gözden geçirmiştir.

BULGULAR

Bu çalışma, 2023-2024 eğitim-öğretim yılında Millî Eğitim Bakanlığı tarafından onaylanan ortaokul matematik kitaplarında bulunan potansiyel cinsiyetçi unsurları incelenmiştir. İçerik analizi yöntemiyle yapılan bu inceleme, kitaplardaki dil kullanımı, örnek sorular, görseller ve öğrenme hedefleri gibi çeşitli unsurları kapsamaktadır. Temel hedef, kitaplardaki cinsiyet temsillerini detaylı bir şekilde incelemek ve karakterlerin cinsiyet rolleri, meslekleri ve aktiviteleri açısından nasıl tasvir edildiğini ortaya koymaktır. Bulgular bölümünde incelenen olan veriler, cinsiyetçi unsurların sıklığını, çeşitliliğini ve dağılımını belirlemek için içerik analiz yöntemleri kullanılarak elde edilmiştir. Bu çalışmanın, eğitim materyallerinin cinsiyet eşitliği ve toplumsal cinsiyet normları konusundaki rolünü anlamaya ve daha kapsayıcı bir toplum için farkındalık yaratmaya katkı sağlayacağına inanılmaktadır.

Tablo2. MEB 5.Sınıf Cinsiyet karakterleri sayıları

Toplam Erkek karakter Sayısı:	104
Toplam Kadın karakter Sayısı:	73
Belirtilmemiş karakter Sayısı:	7

Tablo2.: MEB 5.sınıf ortaokul matematik kitabı

5.sınıf ortaokul matematik kitabı incelendiğinde toplam erkek karakter sayısı 104, kadın karakter sayısı 73 ve belirtilmemiş durum olarak 7 bulunmuştur. Bu bağlamda erkek karakter sayısının kadın karakter sayısına oranla daha fazla olduğu görülmektedir.

5. sınıf MEB kitabında incelenen çeşitlilik analizine göre erkek karakterler genellikle "marangoz", "öğretmen", "usta" gibi mesleklerle ilişkilendirilmiştir. Kadın karakterler

genellikle "öğretmen", "terzi", "börek yapan", “veri analisti” gibi mesleklerle ilişkilendirilmiştir. Belirtilmemiş durumlar genellikle "çeşitli işlemler yapıyor", "soru çözen", "iklim değişikliği ile ilgili sunum yapıyor" gibi genel ifadelerle açıklanmıştır. Erkek karakterler genellikle mesleki ve dışa dönük aktivitelerle tanımlanmıştır. Kadın karakterler ise hem içe dönük, ev işleri yapma gibi rollerle tanımlanırken hem de dışa dönük aktiviteler ve mesleklerle ilişkilendirilmiştir. Veriler, kitaplardaki cinsiyetçi unsurların çeşitlilik gösterdiğini ancak hala belirli kalıplara sıkıştığını göstermektedir. Özellikle erkek karakterler iş ve finans ile ilişkilendirilirken, kadın karakterler ev içi işler ve eğitimle daha çok tanımlanmaktadır. Ancak, 5.sınıf MEB matematik kitabına göre her iki cinsiyet için de farklı meslekler ve aktivitelerde temsil edilme eğilimi gözlemlenmektedir.

Şekil 1. 5.sınıf MEB matematik kitabı erkek cinsiyeti rol örneği

Şekil 1.’e yapılan çalışma ile ilgili görsel kodlarda yer alan cinsiyetleri görsel kodlara göre incelemeye ait bir örnek bulunmaktadır. Örnekte erkek bir birey marangozluk işi ile dışa dönük bir meslekle ilişkilendirilmiştir.

Şekil2. 5.Sınıf MEB Matematik Kitabı kadın cinsiyeti rol örneği

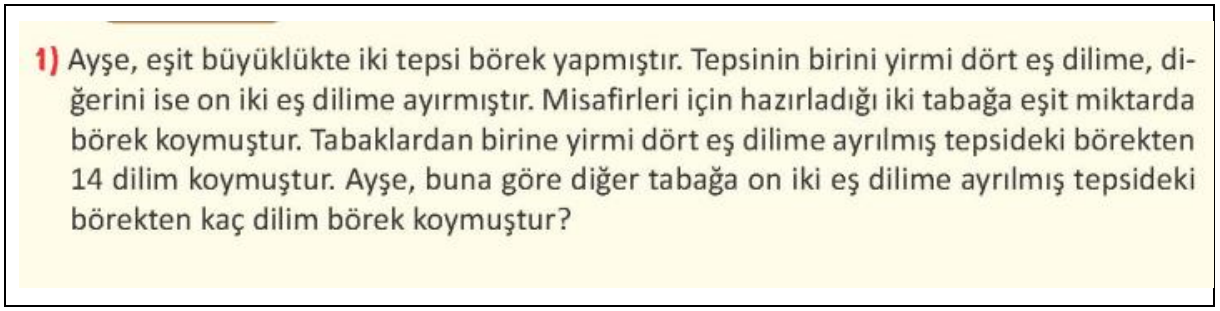

Şekil2.’ yapılan çalışma ile ilgili kodlarda yer alan cinsiyetleri dilsel kodlara göre incelemeye ait bir örnek bulunmaktadır. Örnekte kadın bir birey börek yapmakta olup içe dönük bir aktivite ile ilişkilendirilmiştir.

Şekil3. 5.Sınıf MEB Ortaokul Matematik Ders kitabı erkek cinsiyet rol örneği 2

Örnek 1.3'te yapılan çalışma ile ilgili kodlarda yer alan cinsiyetleri görsel kodlara göre incelemeye ait bir örnek bulunmaktadır. Örnekte erkek bir birey ustalıkla tanımlanmakta olup dışa dönük bir aktivite ile ilişkilendirilmiştir.

Tablo3.: MEB 6.Sınıf Cinsiyet karakterleri sayıları

Toplam Erkek Sayısı:	60
Toplam Kadın Sayısı:	46
Belirtilmemiş Sayısı:	12

Tablo3.: MEB 6.sınıf ortaokul matematik kitabı

6.sınıf ortaokul matematik kitabı incelendiğinde toplam erkek karakter sayısı 60, kadın karakter sayısı 46 ve belirtilmemiş durum olarak 12 bulunmuştur. Bu bağlamda erkek karakter sayısının kadın karakter sayısına oranla daha fazla olduğu görülmektedir.

6.sınıf matematik MEB kitabı incelemesine göre yapılan cinsiyet analizinde; kız öğrenciler genellikle "proje yapan", "problem çözen", "para biriktiren", "soru çözen" ve "ders çalışan" gibi eğitimle ilgili ve aktif rollerle tanımlanmıştır. Kız öğrencilerin tanımlanış biçimleri çeşitli ve pozitif özelliklerle ifade edilmiştir. Erkek öğrenciler genellikle "basketbol oynayan", "soru çözen", "ders çalışan" gibi eğitim ve sporla ilgili aktivitelerle ilişkilendirilmiştir. Kadın karakterler mesleklere göre tasvir edildiğinde "çiftçi", "pasta yapan", "terzi",

"veri analisti", "inşaat mühendisi", "kimyager" gibi mesleki rollerle tanımlanmıştır. Erkek karakterler "futbol oynayan", "ders çalışan", "çiftçi" gibi aktiviteler ve mesleklerle öne çıkmıştır. Sorular incelendiğinde "örnek kız öğrenci" ifadesi olumlu bir nitelik taşır. Erkek öğrencilerin tanımlanış biçimleri genellikle aktivite ve başarılarla ilişkilendirilmiştir. Mesleki rollerin analizi yapıldığında genellikle cinsiyetle sınırlı değildir hem erkek hem kadın karakterler farklı mesleklerle tanımlanmıştır. Bu ek verilere dayalı olarak, kitapta cinsiyetçi unsurların sıklığı ve çeşitliliği konusunda bazı eğilimler göze çarpmaktadır. Kız öğrencilerin eğitimle ilgili pozitif rollerle, erkek öğrencilerin ise eğitim ve sporla ilgili aktivitelerle ilişkilendirilmiş olduğu gözlemlenmiştir. Mesleki rollerde ise cinsiyet ayrımı yapılmaksızın çeşitlilik sağlansa da erkek rollerinde ev içi ve içe dönük aktivitelere kadınlara oranla çok nadir rastlanmıştır.

Şekil4.: 6.Sınıf MEB Ortaokul Matematik Ders Kitabı kız öğrenci rolü örneği

Doğal Sayılarla İlgili Problemler

İnsanlar, hayatlarının birçok alanında problemlerle karşılaşabilir. Ancak insanların karşılaştıkları problemleri çözme yöntemi farklılık gösterebilir.

Siz günlük hayatınızda karşılaştığınız problemleri çözmek için hangi yöntemleri kullanıyorsunuz? Arkadaşlarınızla paylaşınız.

Problem

Şekil4'te yapılan çalışma ile ilgili kodlarda yer alan cinsiyetleri görsel kodlara göre incelemeye ait bir örnek bulunmaktadır. Örnekte bir kız öğrenci ders çalışmakta olup yaptığı aktivite derse yöneliktir.

Şekil5.: 6.Sınıf MEB Ortaokul Matematik Ders Kitabı Erkek Öğrenci Rolü Örneği

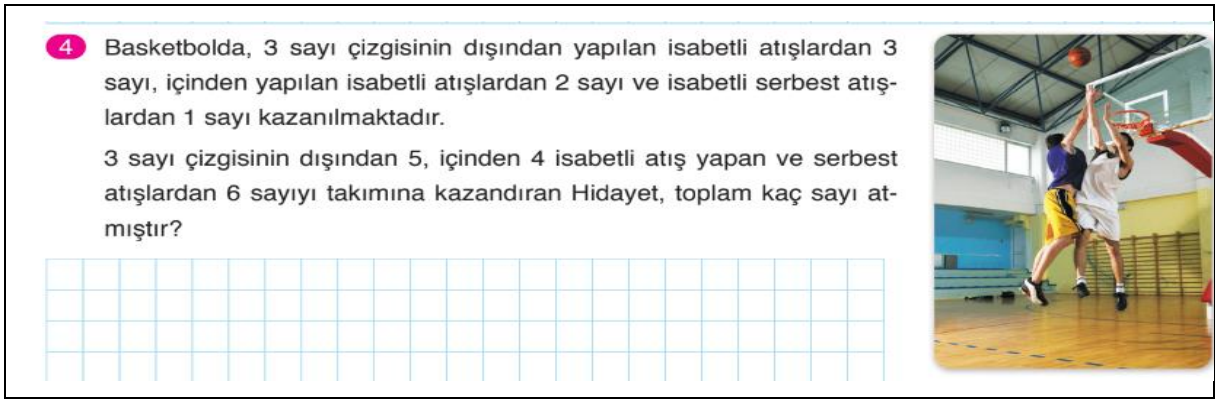

4 Basketbolda, 3 sayı çizgisinin dışından yapılan isabetli atışlardan 3 sayı, içinden yapılan isabetli atışlardan 2 sayı ve isabetli serbest atışlardan 1 sayı kazanılmaktadır.

3 sayı çizgisinin dışından 5, içinden 4 isabetli atış yapan ve serbest atışlardan 6 sayıyı takımına kazandıran Hidayet, toplam kaç sayı atmıştır?

Şekil5'te yapılan çalışma ile ilgili kodlarda yer alan cinsiyetleri görsel kodlara göre incelemeye ait bir örnek bulunmaktadır. Örnekte iki erkek birey spor aktivitesiyle ilgilendiği görülmektedir.

Şekil 6.: Şekil4.: 6.Sınıf MEB Ortaokul Matematik Ders Kitabı Erkek Öğrenci Rolü Örneği-2

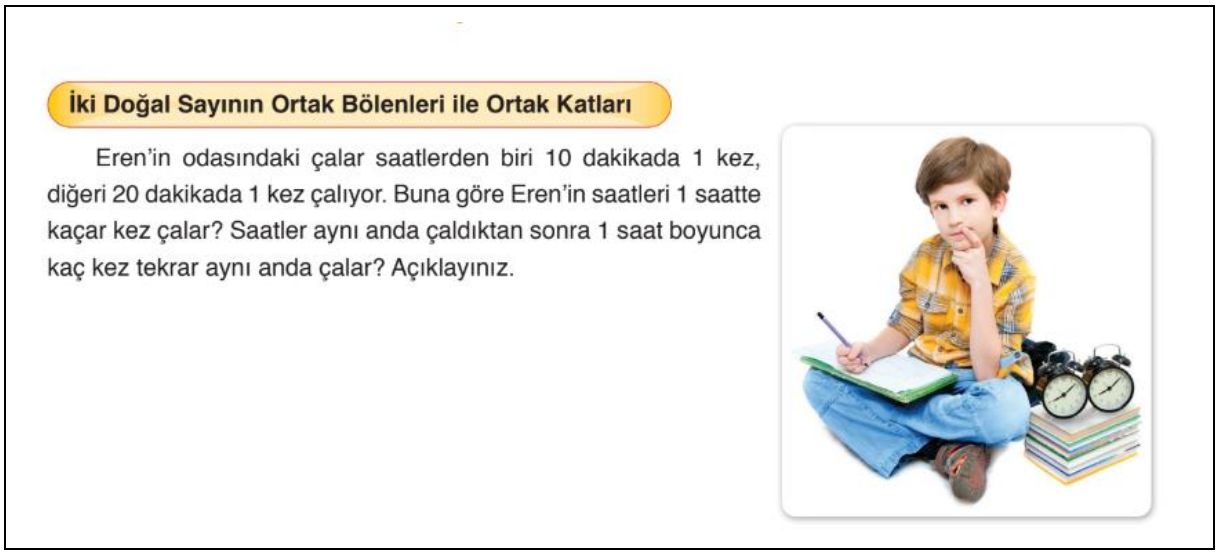

İki Doğal Sayının Ortak Bölenleri ile Ortak Katları

Eren'in odasındaki çalar saatlerden biri 10 dakikada 1 kez, diğeri 20 dakikada 1 kez çalıyor. Buna göre Eren'in saatleri 1 saatte kaçar kez çalar? Saatler aynı anda çaldıktan sonra 1 saat boyunca kaç kez tekrar aynı anda çalar? Açıklayınız.

Şekil 6'da yapılan çalışma ile ilgili kodlarda yer alan cinsiyetleri görsel kodlara göre incelemeye ait bir örnek bulunmaktadır. Örnekte erkek öğrencinin saatler ile ilgili problemi çözdüğü görülmektedir.

Tablo 4.: MEB 7.Sınıf Cinsiyet karakterleri sayıları

Toplam Erkek karakter Sayısı:	40
Toplam Kadın karakter Sayısı:	30
Belirtilmemiş Sayısı:	10

Tablo4.: MEB 7.sınıf ortaokul matematik kitabı

7.sınıf ortaokul matematik kitabı incelendiğinde toplam erkek karakter sayısı 40, kadın karakter sayısı 30 ve belirtilmemiş durum olarak 10 bulunmuştur. Bu bağlamda erkek karakter sayısının kadın karakter sayısına oranla daha fazla olduğu görülmektedir.

Cinsiyetçi Unsurların Sıklığı

Erkek karakterler genellikle "Para hesabı yapan Hasan Bey", "Osman Efe ve para hesabı", "Dalgıç Halil", "İşletmeci Salih" gibi aktif ve iş ile ilgili rollerle tanımlanmıştır. Kadın karakterler genellikle "Para hesabı ile ilgilenen Elif", "Girişimci Zeliha ve İnci Hanım", "Dalgıçlık yapan Elifnaz", "Çay ocağı işleten Hayriye Hanım", "Temizlik robotu alan Neşe Hanım", "yemek yapan Ayşe", "harçlığını hesaplayan Hatice", " gibi çeşitli aktivitelerle tanımlanmıştır. Cinsiyetçi unsurların çeşitliliği incelendiğinde erkek karakterler genellikle finans, spor, teknoloji gibi iş ve dışa dönük aktivitelerle ilişkilendirilmiştir. Kadın karakterler hem ev işleri, temizlik, yemek yapma gibi içsel aktivitelerle tanımlanmıştır hem de iş ve girişimcilikle de ilişkilendirilmiştir. Veriler, metinde cinsiyetçi unsurların çeşitlilik gösterdiğini ancak hala belirli cinsiyet rollerine sıkıştığını göstermektedir. Erkek karakterler genellikle iş ve matematikle ilgili aktivitelerde temsil edilirken, kadın karakterler ev işleri ve yemek yapma gibi geleneksel kadınsı rollerle ilişkilendirilmiştir. Ancak, her iki cinsiyet için de çeşitli mesleklerde temsil edilme eğilimi gözlemlenmektedir.

7.Sınıf MEB ortaokul matematik kitabında incelenen veriler dahilinde sunulacak olursa, metinde cinsiyetçi unsurların çeşitlilik gösterdiğini ancak hala belirli cinsiyet rollerine sıkıştığını göstermektedir. Erkek karakterler genellikle iş ve matematikle ilgili aktivitelerde temsil edilirken, kadın karakterler ev işleri ve yemek yapma gibi geleneksel kadınsı rollerle ilişkilendirilmiştir. Ancak, her iki cinsiyet için de çeşitli mesleklerde temsil edilme eğilimi gözlemlenmektedir.

Şekil 7.: Şekil4.: 7.Sınıf MEB Ortaokul Matematik Ders Kitabı Kadın rol örneği

Pilotluk eğitimi alan Gökçe, eğitim uçağı ile yerden 1500 metre yükselmiş; dalgıçlık eğitimi alan Hali ise 35 metre derinliğe dalış yapmıştır. Gökçe, Halil'in bulunduğu konumdan kaç metre yüksektedir?

Şekil 7'de yapılan çalışma ile ilgili kodlarda yer alan cinsiyetleri dilsel kodlara göre incelemeye ait bir örnek bulunmaktadır. Örnekte kadın bir bireyin pilotluk yaptığı söylenmiş ve kadın cinsiyetini dışa dönük bir meslekle ilişkilendirildiği görülmektedir.

Şekil 8: Şekil4.: 6.Sınıf MEB Ortaokul Matematik Ders Kitabı Kadın Rolü Örneği-2

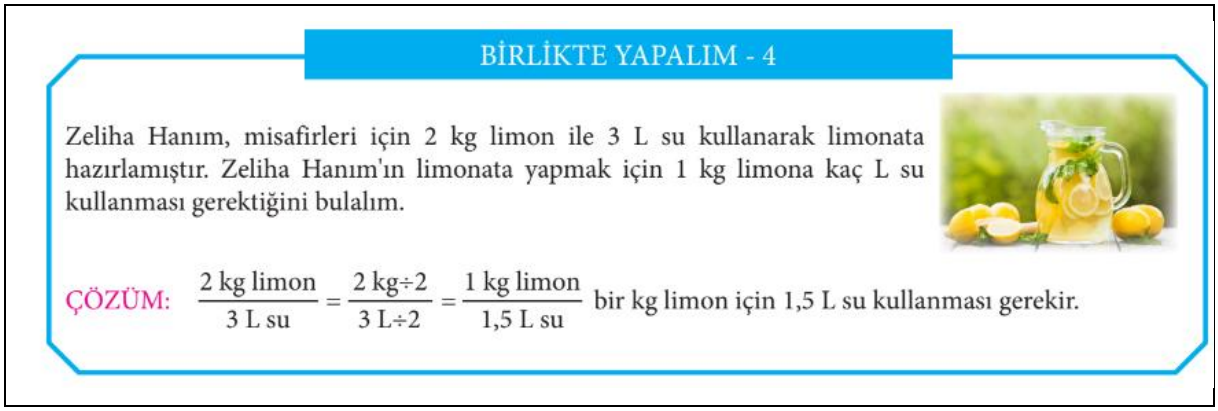

Şekil 8'de yapılan çalışma ile ilgili kodlarda yer alan cinsiyetleri dilsel kodlara göre incelemeye ait bir örnek bulunmaktadır. Örnekte kadın bir bireyin misafirlerine limonata hazırladığı yazılmaktadır ve kadın cinsiyeti içe dönük bir aktivite ile ilişkilendirildiği yazılmaktadır.

Tablo 5.: MEB 8.Sınıf Cinsiyet karakterleri sayıları

Toplam Erkek karakter Sayısı:	38
Toplam Kadın karakter Sayısı:	18
Belirtilmemiş Sayısı:	10

Tablo5.: MEB 8.sınıf ortaokul matematik kitabı

8.sınıf ortaokul matematik kitabı incelendiğinde toplam erkek karakter sayısı 38, kadın karakter sayısı 18 ve belirtilmemiş durum olarak 10 bulunmuştur. Bu bağlamda erkek karakter sayısının kadın karakter sayısına oranla daha fazla olduğu görülmektedir.

Cinsiyetçi Unsurların Sıklığı incelendiğinde

Erkek karakterler genellikle "Para biriktiren Kürşat", "Emir Bey", "Olcay", "Selçuk Bey", "Şevket Bey", "Neşet", "Sami", "Hüseyin", "Nazım Bey", "Eren (boya ustası)" gibi iş ve finans ile ilgili aktivitelerle tanımlanmıştır. Kadın karakterler genellikle "Ayşe öğretmen", "Azra", "Sevinç öğretmen", "Melike", "Sümeyye", "Meryem Hanım", "Serap Hanım", "Ceren",

"Diyetisyen kadın", gibi eğitim, aile, sanat ve hizmet sektörü ile ilgili aktivitelerle tanımlanmıştır. Cinsiyetçi unsurları çeşitliliği incelendiğinde erkek karakterler genellikle iş dünyası, spor ve finans ile ilişkilendirilmiştir. Kadın karakterler genellikle eğitim, aile, sanat ve hizmet sektörü ile ilişkilendirilmiştir. Cinsiyetçi unsurların çeşitliliği açısından kitap, farklı sektörlerdeki çeşitli karakterleri içermektedir. Ancak, bazı aktiviteler hala cinsiyet stereotipleriyle ilişkilendirilmiş gibi görünmektedir. Kitap, cinsiyetçi unsurları çeşitli sektörlerde farklı aktivitelerle tanımlayarak genel bir çeşitlilik sunmuştur. Ancak, cinsiyet stereotipleri bazı karakterler üzerinde hala belirgin bir şekilde durmaktadır.

Şekil 9.: Şekil4.: 8.Sınıf MEB Ortaokul Matematik Ders Kitabı Erkek Rolü Örneği

Şekil 9'da yapılan çalışma ile ilgili kodlarda yer alan cinsiyetleri hem dilsel hem görsel kodlara göre incelemeye ait bir örnek bulunmaktadır. Örnekte erkek bir bireyin iş adamı olduğu görülüp soru içerisinde hayırsever olduğu yazmaktadır. Dışa dönük bir aktivite ile ilişkilendirilmiştir.

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİ

Bu çalışma, Talim Terbiye Kurumu onaylı, Millî Eğitim Bakanlığı tarafından yayımlanan ortaokul matematik ders kitaplarındaki cinsiyet temsillerini inceleyerek, öğrencilere sunulan cinsiyet rolleri ve beklentileri üzerinde bir ışık tutmayı amaçlamıştır. Yapılan çalışma cinsiyet eşitliği bilincinin artırılması ve eğitim materyallerinin daha kapsayıcı ve adil olmasına katkıda bulunmayı hedeflenmiştir.

Çalışmanın sonucu olarak incelenen matematik kitaplarında belirli cinsiyet stereotiplerinin bulunduğunu göstermektedir. Katada (2012) Cinsiyet rolleri üzerine yaptığı çalışmada aile içi modellerde erkeklere ekmek parası kazanma gibi dışa dönük, kadınlara ise ev işlerini yapma gibi içe dönük rolü biçildiğini belirtmektedir. Nitekim mevcut araştırmada da erkek karakterler iş dünyası, spor ve finans gibi dışa dönük aktivitelerle ilişkilendirilirken, kadın karakterler genellikle ev içi işler, eğitim ve hizmet sektörüyle ilişkilendirilmiştir. Ancak, genel olarak, kitaplar farklı sektörlerde çeşitli karakterleri içermiş ve cinsiyetçi unsurları çeşitli aktivitelerle tanımlayarak bir çeşitlilik sunmuştur. Cinsiyet eşitliği ve toplumsal cinsiyet normları konusundaki farkındalığı artırmak amacıyla eğitim materyallerinin daha dikkatli bir şekilde gözden geçirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. (Baki, Umar, 2022)

Çelik ve ark. (2019) yaptıkları çalışmada ele alınan ortaokul matematik ders kitaplarındaki dilsel ve görsel metinlerde yetişkin erkekler bir meslekle nitelendirilmesine karşın kadınlar daha çok ev içlerinde parasal karşılığı olmayan işlerle (yemek yapmak, çiçeklere bakmak vs.) nitelendirildikleri tespit etmişlerdir. Nitekim bu çalışmada kadın karakterler genellikle ev içi ve eğitimle ilgili rollerle ilişkilendirildiği sonucuna ulaşılmıştır. Erkek karakterlerinde benzer olarak parasal karşılığı olan dışa dönük işlerde çalıştığı bulunmuştur. Arnot ve Miles (2005)'ın yaptığı çalışmada kadınların meslek ve iş dünyasında yer aldığı fakat bu mesleklerin öğretmen, doktor veya el becerisi üzerine; (reçel, marmelat) gibi ürünlerin satışı üzerine örnekler olduğunu belirtmiştir. Fakat yapılan çalışmaların aksine bu çalışmada kadın rolleri üzerine çeşitlilik hâkim olduğu görülmüştür. Arl ve Mahlov (2012) yaptığı çalışmada erkeklerin girişimcilik rollerinde olduğu kadınlarınsa buranın dışında yer aldığı belirtilmiştir. Bu çalışmayla paralel olarak; erkeklerin girişimcilik, finans gibi dışa dönük mesleklerle ilişkilendirildiği görülmüştür. Fakat kadınların hem içe dönük hem dışa dönük aktivitelerle ilişkilendirildiği sonucuna ulaşılmıştır. Çalışma sonucu girişimcilik ve dışa dönük aktiviteleri her iki cinsiyet rolleri için

de tespit edilmiştir. Fakat erkek cinsiyet rollerinde ev içi işler gibi içe dönük aktivitelere yer verilmediği sonucuna ulaşılmıştır.

Bu çalışma, geleceğin toplumunu şekillendiren eğitim materyallerinin cinsiyet eşitliği konusundaki rolünü anlamak için bir adım olarak değerlendirilebilir. Toplumsal cinsiyet normlarına duyarlı ve adil bir eğitim sistemi oluşturmak, öğrencilerin potansiyellerini tam anlamıyla gerçekleştirmelerine olanak tanıyarak daha kapsayıcı bir toplumun temelini oluşturabilir.

Bu çalışmanın sonuçlarından yola çıkarak; Talim Terbiye Kurumu onaylı Millî Eğitim Bakanlığı ortaokul matematik kitaplarına ek olarak, okul öncesi ve ortaöğretim matematik kitapları da incelemeye alınarak daha kapsamlı bir araştırma gerçekleşebilir. Buna ek olarak da tüm ortaokul matematik kitaplarının dil ve görsel kodları incelenebilir.

KAYNAKLAR

Ahl, H., & Marlow, S. (2012). Exploring the dynamics of gender, feminism and entrepreneurship: advancing debate to escape a dead end? Organization, 19(5), 543-562.

Arnot, M., & Miles, P. (2005). A reconstruction of the gender agenda: the contradictory gender dimensions in New Labour's educational and economic policy. Oxford Review of Education, 31(1), 173-189.

BAKİ, G. Ö., & UMAR, E. K. Matematiğin Cinsiyetinin Toplumsal Cinsiyet Rolleri Üzerinden Anlamlandırılması. Educational Academic Research, (47), 1-10.

Bilen, O. (2017). Ortaokul matematik ders kitabı 7. Gizem Yayıncılık

Commeyras, M., & Alvermon, D. (1996). Reading about women in world textbooks from one feminist perspective. Gender and Education, 8(1), 31-48.

Çelik, T., Aydoğan Yenmez, A., Gökçe, S. (2019). Ortaokul matematik ders kitaplarındaki dilsel ve görsel metinlerin toplumsal cinsiyet rollerine göre incelenmesi. Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 38(2), 206-224. DOI: 10.7822/omuefd.593411

Creswell, J. W. (2007). Qualitative inquiry & research design: Choosing among five approaches (2. Baskı). USA: SAGE Publications

David, M. E. (2015). Women and gender equality in higher education? Education Sciences, 5, 10-25, doi:10.3390/educsci5010010.

Gümüşoğlu, F. (2008). Ders kitaplarında toplumsal cinsiyet. Toplum ve Demokrasi Dergisi, 2(4), 39-50.

Jerry, A., Jacobs. (1996). Gender Inequality and Higher Education. Review of Sociology, 22(1):153-185. doi: 10.1146/ANNUREV.SOC.22.1.153

Katada, K. (2012). Basic income and feminism: in terms of “the gender division of labor”. In 14th international congress of the basic income earth network, Munich, Germany (pp. 14-16).

Miriam, E., David. (2015). Women and Gender Equality in Higher Education. Education Sciences, 5(1):10-25. doi: 10.3390/EDUCSCI5010010

Lee, J. F. K., & Collins, P. (2009). Australian English-language textbooks: the gender issues. Gender and Education, 21(4), 353-370.

P.j. Goodhew∗ , t.j. Bullough, and d. Taktak.bulletın of the polısh academy of scıences technıcal scıences, vol. 58, no. 2, 2010 doı: 10.2478/v10175-010-0027-1

Yang, C. C. R. (2016). Are males and females still portrayed stereotypically? Visual analyses of gender in two Hong Kong primary English Language textbook series. Gender and Education, 28(5), 674 692.

2009-2023 YILLARI ARASINDA ORTAÖĞRETİME GEÇİŞTE UYGULANAN MERKEZİ SINAV (LGS, TEOG VE SBS) MATEMATİK SORULARININ PISA GENEL İÇERİK BAĞLAMLARI KATEGORİSİNE GÖRE İNCELENMESİ

EXAMINATION OF CENTRAL EXAM (LGS, TEOG AND SBS) MATHEMATICS QUESTIONS APPLIED IN THE TRANSITION TO SECONDARY EDUCATION BETWEEN 2009-2023 ACCORDING TO PISA GENERAL CONTENT CONTEXT CATEGORY

İlhan PÜRLÜPINAR
Erzincan Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü
ORCID ID: https://orcid.org/0009-0002-8352-9403

Prof. Dr. Fatih BAŞ
Erzincan Üniversitesi, Eğitim Fakültesi
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-0035-4912

ÖZET

Uluslararası ölçme ve değerlendirme çalışmaları ülkelerin eğitim politikalarını doğrudan etkilemekte, ülkeler buradan aldığı dönütlere göre değişiklikler yapmaktadır. 2003 yılı ve sonrasında katılmış olduğumuz PISA araştırmaları ile birlikte elde edilen sonuçlar, eğitim politikamıza ışık tutmuş ve Matematik Öğretim Programında (MÖP) değişikliğe gidilmesine sebep olmuştur. 2005 yılı MÖP'de öğrencilerden "problem çözme stratejileri geliştirebilmeleri ve bunları günlük hayattaki problemlerin çözümünde kullanabilmeleri" beklenirken, 2018 yılı MÖP'de öğrencilerden "Matematiksel okuryazarlık becerilerini geliştirebilmeleri ve etkin bir şekilde kullanabilmeleri" beklenmektedir. MÖP'de ifade edilen matematik okuryazarlığı ve günlük hayat durumları, bir bağlam içerisinde sunulan matematik problemlerini önemli bir duruma getirmektedir. Bu çerçevede çalışmanın amacı 2009-2023 yılları arasında ülkemizde uygulanan SBS, TEOG ve LGS sınavı matematik sorularının PISA matematik okuryazarlığı değerlendirme çerçevesinde gerçek yaşam durumlarının tanımladığı kişisel, sosyal, mesleki ve bilimsel bağlam kategorilerini belirleyip incelemektir. Çalışmada veriler, nitel araştırma veri toplama yöntemlerinden olan doküman incelemesi tekniği kullanılarak yapılmıştır. Araştırmada 100 'ü SBS, 160' ı TEOG ve 120' si LGS olmak üzere toplam 380 soru genel içerik bağlamları ölçütü ile incelenmiştir. Soruların genel içerik bağlamlarının yıllara göre dağılımı frekans ve yüzdelik olarak hesaplanmıştır. LGS matematik sorularının bulunduğu 2017-2018 ve 2022-2023 eğitim öğretim yılları arasında kişisel bağlam kategorisinde %19.2, mesleki bağlam kategorisinde %14.2, toplumsal bağlam kategorisinde %5.8 ve bilimsel bağlam kategorisinde %60.8 soru bulunmaktadır. TEOG matematik sorularının bulunduğu 2013-2014 ve 2016-2017 eğitim öğretim yılları arasında kişisel bağlam kategorisinde %6.3, mesleki bağlam kategorisinde %2.5, toplumsal bağlam kategorisinde %1.2 ve bilimsel bağlam kategorisinde %90 soru bulunmaktadır. SBS matematik sorularının bulunduğu 2008-2009 ve 2012-2013 eğitim öğretim yılları arasında kişisel bağlam kategorisinde %17, mesleki bağlam kategorisinde %11, toplumsal bağlam kategorisinde %6 ve bilimsel bağlam kategorisinde %66 soru bulunmaktadır. SBS ve LGS sınavı matematik sorularının genel içerik bağlamlarının dağılımları birbiri ile benzerlik gösterirken, TEOG sınavı matematik soruları ile genel içerik bağlamları bakımından büyük farklar oluşmuştur. TEOG sınavında bağlamların temsil seviyesi çok düşüktür. Her üç sınav türünde en az kullanılan toplumsal bağlam kategorisi, en fazla kullanılan bilimsel bağlam kategorisidir. Bilimsel bağlam kategorisinde alt konu alanı olarak bulunan matematiğin kendi doğası içerisindeki soruların fazlalığı bu kategorideki yoğunluğun nedenini oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: PISA, Matematik Okuryazarlığı, Merkezi Sınav Sistemi, Genel İçerik Bağlamları

ABSTRACT

International measurement and evaluation studies directly affect the education policies of countries, and countries make changes according to the feedback they receive. The results obtained from the PISA surveys we participated in in 2003 and later shed light on our education policy and led to changes in the Mathematics Curriculum (MÖP). While in the 2005 MÖP, students were expected to "develop problem-solving strategies and use them to solve problems in daily life", in the 2018 MÖP, students are expected to "develop their mathematical literacy skills and use them effectively". Mathematical literacy and daily life situations expressed in MÖP make mathematical problems presented in a context important. In this context, the aim of the study is to identify and examine the personal, social, professional and scientific context categories defined by real-life situations within the PISA mathematical literacy assessment framework of SBS, TEOG and LGS exam mathematics questions applied in our country between 2009-2023. The data in the study was collected using the document analysis technique, which is one of the qualitative research data collection methods. In the research, a total of 380 questions, 100 of which were from SBS, 160 from TEOG and 120 from LGS, were examined with the general content context criterion. The distribution of the general content contexts of the questions over the years was calculated as frequency and percentage. Between the 2017-2018 and 2022-2023 academic years, where LGS mathematics questions are available, there are 19.2% questions in the personal context category, 14.2% in the professional context category, 5.8% in the social context category and 60.8% in the scientific context category. Between the 2013-2014 and 2016-2017 academic years, where TEOG mathematics questions were included, there were 6.3% questions in the personal context category, 2.5% in the professional context category, 1.2% in the social context category and 90% in the scientific context category. Between the 2008-2009 and 2012-2013 academic years, where SBS mathematics questions were available, there were 17% questions in the personal context category, 11% in the professional context category, 6% in the social context category and 66% in the scientific context category. While the distributions of the general content contexts of the SBS and LGS exam mathematics questions are similar to each other, there are great differences in terms of the general content contexts of the TEOG exam mathematics questions. The level of representation of contexts in the TEOG exam is very low. In all three exam types, the least used social context category is the most used scientific context category. The abundance of questions within the nature of mathematics, which is a sub-topic in the scientific context category, is the reason for the density in this category.

Keywords: PISA, Mathematical Literacy, Central Examination System, General Content Contexts

GİRİŞ

Bilim ve teknolojide yaşanan hızlı değişim, bireyin ve toplumun değişen ihtiyaçları, öğrenme öğretme teori ve yaklaşımlarındaki yenilik ve gelişmeler ışığında bireylerden beklenen; bilgiyi üreten, hayatta işlevsel olarak kullanabilen, problem çözebilen, eleştirel düşünen, girişimci, kararlı, iletişim becerilerine sahip, empati yapabilen, topluma ve kültüre katkı sağlayan kişiler olmasıdır (MEB,2018). Bu çerçevede ülkeler eğitim politikalarını belirlemekte, yenilemekte ve güncellemektedir. Eğitim politikalarının belirlenmesinde ve programlarının oluşturulmasında öne çıkan kavramlardan biri de okuryazarlık kavramıdır (Özgen ve Bindak, 2008).

"Okuryazarlık" kavramı, öğrencinin bilgi ve potansiyelini geliştirip, topluma daha etkili bir şekilde katılmasını ve katkıda bulunmasını sağlamak için yazılı kaynakları bulma, kullanma, kabul etme ve değerlendirmesi olarak tanımlanmaktadır(OECD,2023). Okuryazarlık kavramı zamanla alanlarıyla birlikte anılmaya başlanmıştır ve "Matematik Okuryazarlığı" bu kavramlardan biridir (Sönmez,2022).

Matematik dersi öğretim programlarının amacında öğrencilerden; problem çözme stratejileri geliştirebilmeleri ve bunları günlük hayattaki problemlerin çözümünde kullanabilmeleri beklenmektedir (MEB,2005, 2009 ve 2013). Matematiğin günlük hayattaki rolünü anlama ve günlük hayatta karşılaşılan sorunların çözümünde matematiği kullanabilme (McCrone ve Dossey, 2007) "Matematik Okuryazarlığı" kavramı ile ifade edilmektedir. Matematik okuryazarlığı bireylerin karar verme süreçlerinde matematiği kullanabilmesi, günlük hayatında karşılaştığı problemlerde matematiksel bilgi ve becerilerini işe koşabilmesi, sorunlara çözüm önerileri getirebilmesidir (Özgen ve Bindak, 2011). Matematikle alakalı olan durumlar karşısında bilgilerin ve becerilerin yetkin bir şekilde kullanma kapasitesidir ve bu yetkinlik matematiğin merkezde olduğu bir problemi anlamlandırabilme, matematiğe olan ihtiyacını fark edebilme ve matematiğin doğru bir şekilde kullanabilmesidir (Altun, 2020). Bir bireyin günlük yaşamda karşılaşacağı çeşitli problemleri çözmek amacıyla matematiksel olarak akıl yürütme ve matematiği formülleştirme, kullanabilme ve yorumlama kapasitesidir (OECD,2023). Matematik okuryazarlığı bireye, matematiğin bugünün dünyasında oynadığı rolün farkına varabilmesine ve anlamasına, günlük yaşantısıyla ilgili uygulamaları yapabilmesine, becerilerin daha ileriye götürülmesine, sayısal ve uzamsal düşünme sırasında yorumlamada bulunabilmesine, problemleri çözebilmesine olanak sağlamaktadır (Özgen ve Bindak, 2008). Bireyden beklenen ise günlük hayat durumları karşısında matematiği fark etme, matematiksel çözümü kullanma ve yorumlama kapasitesini gösterebilmesidir. Yaşamla ilgili olguları tanımlamada, açıklamada ve tahmin etmede, matematiksel akıl yürütmeyi ve matematiksel kavramları, işlem aşamalarını, doğrulanmış bilgileri ve araçları kullanabilmesidir (OECD, 2023). Matematik okuryazarlığında bireyden beklenen karşısına çıkan günlük hayat durumlarından bağımsız düşünülemez. Günlük hayat durumları karşısında kişinin akıl yürütmesi ve gerektiği durumlarda matematiksel bir çözüm ortaya koyabilmesi beklenmektedir. Zaten matematik eğitiminin amaçlarından biri öğrencilerin, günlük yaşamda matematiğe gerek duyduklarında kullanabilmesidir (Sparrow, 2008). Öğretim programları da buna göre düzenlenmektedir. 1926'dan 2018'e kadar olan öğretim programlarının her birinde "Matematiksel bilginin gerçek dünya ile ilişkisine" atıfta bulunulmuştur (Konukoğlu, Ağaç ve Özmantar, 2019). Milli Eğitim Bakanlığı matematik dersi öğretim programında öğrencilerden; matematiksel okuryazarlık becerilerini geliştirebilmesini, etkin bir şekilde kullanabilmesini, matematiksel kavramları anlayabilmesi ve bu kavramları günlük hayatta kullanabilmesi beklenmektedir (MEB,2018).

Matematik okuryazarlığı bireylerde farklı yeterlilikte de olsa ortaya çıkan ve gelişme potansiyelinin her zaman var olduğu bir özelliktir. Bireyin belirli yeterlilikte kazanmış olduğu düşünülen bu bilgi ve becerileri matematik okuryazarlığı kavramı çerçevesinde ölçebilmek ve değerlendirebilmek, 21.yüzyılda arzu edilen bir birey olarak hayata ne kadar hazır olunduğunu görmek açısından önemlidir. Bu amaçla Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD) tarafından, 15 yaş grubundaki öğrencilerin kazanmış oldukları bilgi ve becerileri değerlendirebilmek için Uluslararası Öğrenci Değerlendirme Programı (PISA) araştırması uygulamaya konulmuştur. Üçer yıllık dönemler halinde gerçekleştirilen PISA, Matematik okuryazarlığı ile birlikte Okuma Becerileri ve Fen Bilimleri okuryazarlığı konu alanlarıyla da ilgili veriler toplanmaktadır. 2003, 2012 ve 2022 yıllarında Matematik okuryazarlığı PISA araştırma döngüsünün ana değerlendirme alanı olmuştur. PISA'nın matematik okuryazarlığı değerlendirme çerçevesi, matematik konu alanlarının dikkate alındığı matematiksel içerik,

matematiksel içeriğin gerçek hayat problemleri içerisine gömülü olduğu bağlamlar, çözüm için öğrencinin ortaya koyduğu matematiksel eylemlerin ortaya konulduğu problem çözme süreçleri şeklinde ele alınmaktadır.

PISA matematik okuryazarlığı değerlendirme çerçevesinde belirtilen gerçek hayat durumlarının ortaya konulduğu bağlamlar; matematik okuryazarlığının önemli bir yönüdür ve problemleri bir bağlam içerisinde sunulmasına olanak sağlar. Burada ifade edilen bağlam; bireyin dünyasına sorunların yerleştiği yönüdür (OECD,2023). Bağlamlar aracılığıyla matematik öğrenme alanları ile günlük hayat durumları arasında bir bağlantı kurula bilinmektedir. Steen (2001), bağlamı, bireyin matematik öğrenmesini kolaylaştıran ve problemlerin çözümüne katkı sağlayan bir yapı olarak ele almış ve bağlam eğer günlük yaşam ile okul matematiği birleştirilirse yararlı bir araçtır şeklinde ifade etmiştir (akt. Erkan, 2013). Bağlamlar bireyin ilgisini çekebileceği gibi kendi özelinde ilave taleplerde bulunabilir (OECD,2023). Öğrenciler ilgisini çeken, anladıkları ve bağlantı kurabildikleri bağlamlarda matematiği daha doğal bir şekilde kullanabilmektedirler (Venkat,2009). Öğrencilerin ilgi alanlarına, matematik okuryazarlığının amaçlarına göre kişisel, mesleki, toplumsal ve bilimsel olarak dört farklı kategoride sınıflandırılmıştır (OECD,2012). Kişisel bağlam; kişinin kendisinin, ailesinin veya akran grubunun faaliyetlerine odaklanır. Bu faaliyetlerin alışveriş, oyun, spor ve kişisel finans gibi alt konuları vardır. Mesleki bağlam; İş dünyası merkezli faaliyetlere odaklanır. Bu faaliyetler inşaat, tarım, hayvancılık ve turizm gibi alt konuları vardır. Toplumsal bağlam; Kişinin veya grupların yerel, ulusal veya küresel faaliyetlerine odaklanır. Toplumu ilgilendiren faaliyetlere odaklanır. Bilimsel bağlam; Matematiğin doğal dünyaya uygulanması, bilim ve teknoloji ile ilgili faaliyetlere odaklanır. Bu faaliyetler genetik, fizik, teknoloji ve matematik içi öğeler gibi alt konuları vardır.

PISA araştırması soruları bir bağlam içerisinde ve eşit oranlı olarak belirlenmektedir. Matematiksel kavramların, bilgilerin, anlayışların ve becerilerin 15 yaşındaki öğrencilere uygun düzeyde olarak hazırlanmaktadır. Belirlenen bu çerçeve değerlendirmenin yapısına ve içeriğine rehberlik etmektedir (OECD,2023). PISA bu çerçevede hazırladığı soruların bazılarını analizleri ile birlikte paylaşmakta ve oluşturmuş olduğu çerçeveye uygun soru tarzını ilgililerine duyurmaktadır. Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) MÖP' de ölçme değerlendirme ilkeleri belirtmekte ve Merkezi Sınav Yönerge (MSY)' sinde soru niteliği hakkında bilgi vermektedir. Merkezi sınavlarda bulunan soruların öğretim programının tüm bileşenleri ile azami uyum sağlaması gerektiğini ve okuduğunu anlama, yorumlama, sonuç çıkarma, problem çözme, analiz yapma, eleştirel düşünme, bilimsel süreç becerileri ve benzeri becerilerini ölçecek nitelikte hazırlanması gerektiğini ifade etmektedir (MEB,2018b). Belirtilen değerlendirme çerçevesinde kazanımlar ve istenen beceriler hakkında bilgi verilmekle birlikte, soruların günlük hayat durumlarına atıfta bulunulması gerektiği ifade edilmemektedir. Halbuki bu bileşenler içerisinde 'matematik okuryazarlığı becerileri ve matematik kavramların günlük hayat durumlarına aktarılması bulunmaktadır' (MEB,2018).

Bu eksikliğin giderilmesi soruların MÖP'de öğrencilere kazandırılmak istenen beceriler ile uyumlu olmasını sağlayacaktır. Bu çalışmanın amacı 2009 ile 2023 yılları arasında ülkemizde uygulanan SBS, TEOG ve LGS matematik sınav sorularını PISA matematik okuryazarlığı değerlendirme çerçevesi içerisinde tanımlanan gerçek yaşamı durumlarını ifade eden bireysel, sosyal, mesleki ve bilimsel bağlam kategorileri göre sınıflayıp incelemektir. Araştırmada aşağıdaki sorulara cevap aranmaktadır;

LGS sınavları matematik sorularının genel içerik bağlamlarına göre dağılımı nasıldır?

Uygulanan diğer sınavların genel içerik bağlamlarına göre dağılımı nasıldır?

LGS sınavının SBS ve TEOG sınavlarına göre genel içerik bağlamları çerçevesinde benzerlikleri ve farklılıkları nelerdir?

YÖNTEM

Çalışmada, nitel araştırma yaklaşımı yöntemlerinden doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Doküman analizi araştırılması hedeflenen olgu ve olgular hakkındaki yazılı materyallerin analizini kapsamaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Belli bir metnin, belgenin özelliklerinin içerik çözümlemesiyle sayısallaştırılarak incelenmesini sağlar (Karasar, 2003).

Çalışma 2008-2009 eğitim-öğretim yılı ile 2022-2023 eğitim-öğretim yılı arasında ülkemizde uygulanan SBS, TEOG ve LGS sınavlarında sorulan 380 matematik sorusunun gerçek hayatla ilişkili olma ölçütü ile incelenmiştir. Sorular PISA tarafından gerçek yaşamı tanımlayan bireysel, sosyal, mesleki ve bilimsel kategorilere göre sınıflandırılmıştır. Sınıflandırma sırasında bağlamların faaliyet alanları dikkate alınmıştır. Elde edilen veriler yüzde ve frekans dağılımlarına göre tablolaştırarak analiz edilmiştir.

İncelenen soruların bağlam kategorilerine dağılımını, güvenirliğini sağlamak için iki araştırmacı tarafından yapılmıştır. Miles ve Huberman'a göre kodlamaların iç tutarlığı en az %80 olmalıdır (Patton, 2002). Araştırmacılar tarafından yapılan kodlamaların benzerliği Güvenirlilik = [Görüş Birliği / (Görüş Birliği + Görüş Ayrılığı)] x 100 formülü ile hesaplanmıştır. Güvenirlilik %90,7 olarak bulunmuş ve bu değer de çalışmanın güvenirliliğinin yüksek olduğunu göstermektedir (Miles ve Huberman, 1994). Farklı kodlanan sorular üzerinde araştırmacıların tartışmaları sonucunda ortak görüşe varılarak son hali kategorilendirilmiştir. Soruların analizi PISA tarafından yayımlanan analiz yönteminden yararlanarak benzer biçimde uygulanmaya çalışılmıştır.

Zeynep parasının yarısı ile paketi 30 lira olan A marka ve diğer yarısı ile paketi 50 lira olan B marka kedi mamalarından alıyor. Bu paketlerden markası aynı olan 6 tanesini evinde beslediği kedileri için ayırdıktan sonra kalan paketleri bir hayvan barınağına veriyor.

Zeynep'in hayvan barınağına verdiği A marka ve B marka mamaların paketlerinin sayıları eşit olduğuna göre Zeynep mamalar için toplam kaç lira harcamıştır?

A) 300 B) 600 C) 700 D) 900

Şekil.1. 2019 LGS A Kitapçığı Matematik 20. Soru (MEB,2019)

Yukarıda 2019 yılı LGS sınavına ait 20. matematik sorusunda bir kişin parası ile yapmış olduğu bir alışveriş durumu verilmiştir. Alışveriş, spor, oyun veya spor gibi durumlar kişisel bağlam kategorisinde değerlendirilmektedir (OECD,20232). Bunun için soru **kişisel bağlam** kategorisindedir.

Türkiye genelinde bir yılda $8,1x10^5$ adet çam ağacının kurtarılması hedeflenmektedir.

Yukarıdaki afişe göre, bu hedefe ulaşmak için bir yılda kaç ton kullanılmış kâğıt geri dönüşüme kazandırılmalıdır?

A) $4,5x10$ B) $4,5x10^2$
C) $4,5x10^3$ D) $4,5x10^4$

Şekil.2. 2012 SBS A Kitapçığı Matematik 1. Soru (MEB,2012)

Yandaki 2012 yılı SBS'ye ait 1. matematik sorusu Türkiye genelinde kullanılmış kağıtların geri dönüşümle birlikte çam ağaçların kurtarılması amaçlanmaktadır. Çevresel duyarlılığa dikkat çeken toplumsal bir durumdur. Sağlık, kamu politikaları, eğlence, çevre ve ekonomi gibi konular toplumsal bağlam kategorisindedir. Bireyler tüm bunlara kişisel olarak dâhil olsalarda sorunlar odağında toplum perspektifindedir (OECD,2023). Bunun için soru **toplumsal bağlam** kategorisindedir.

Şekil.3. 2019 SBS A Kitapçığı Matematik 12. Soru (MEB,2012)

Yandaki 2012 yılı SBS'ye ait 12. Matematik sorusu bir atölyedeki akvaryum üretimine dikkat çekmiştir. İş hayatı içerisinde bulunan maliyetlenme, üretim, tasarım ve malzeme alımı gibi durumlar mesleki bağlam kategorisindedir (OECD,2023). Bunun için soru **mesleki bağlam** kategorindedir.

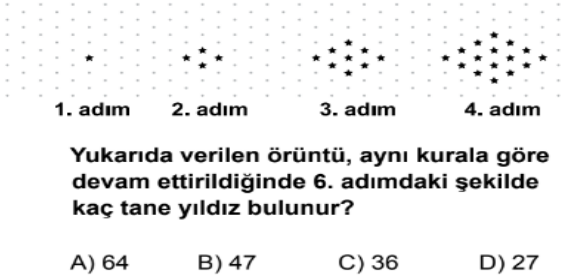

Şekil. 4. 2013-2014 yılı 1.dönem TEOG 17. matematik sorusu

Yukarıdaki 2013-2014 yılı 1.dönem TEOG 17. matematik sorusunda bir örüntünün 6.adımı sorulmuştur. Matematiğin kendi alanı içerisinde olan bir sorudur. Teknoloji, bilim, iklim, tıp, uzay bilimi, genetik ve matematiğin kendi alanı içerisindeki sorular bilimsel bağlam kategorisindedir (OECD,2023). Bunun için soru **bilimsel bağlam** kategorisindedir.

Bulgular

Bu bölümde 2008-2009 eğitim öğretim yılı ile 2022-2023 eğitim öğretim yılı arasında ortaöğretime geçişte uygulanan SBS, TEOG ve LGS merkezi sınavlarının günlük hayat durumları içerisinde sunulan matematik sorularının PISA matematik okuryazarlığı değerlendirme çerçevesinde ifade edilen genel içerik bağlamlarına göre analizine ilişkin bulgulara ve yorumlara yer verilmiştir.

Bulgular öncelikle sınav türlerine göre analiz edilmiştir. Yıllar içerisinde bağlam çeşitliliği karşılaştırılmıştır. Tablo 1' de 2018 ile 2023 arasında haziran ayında uygulanan LGS matematik sorularının analizine yer verilmiştir. Tablo 2'de 2008-2009 eğitim öğretim yılı ile 2022-2023 eğitim öğretim yılları arasında uygulanan SBS, TEOG ve LGS matematik sorularının analizine yer verilmiştir.

Tablo 1. Yıllara Göre LGS Matematik Sorularında Kullanılan Bağlamların Sınıflandırılması

	Kişisel Bağlam		Mesleki Bağlam		Toplumsal Bağlam		Bilimsel Bağlam	
	Soru Sayısı (N)	Yüzde (%)	Soru Sayısı (N)	Yüzde (%)	Soru Sayısı (N)	Yüzde (%)	Soru Sayısı (N)	Yüzde (%)
2018	7	35	1	5	-	-	12	60
2019	4	20	2	10	1	5	13	65
2020	3	15	4	20	3	15	10	50
2021	1	5	4	20	2	10	13	65
2022	3	15	4	20	-	-	13	65
2023	2	10	5	25	-	-	13	65
Toplam	20	16,7	20	15	6	5	74	63,3

Tablo 1 incelendiğinde her yıl 20 soru olmak üzere 6 defa LGS sınavı gerçekleştirilmiştir. 2021 LGS ve 2023 LGS ilk dönemin konuları kapsamında gerçekleştirilmiştir. Sorular genel içerik bağlamlarına göre analiz edildiğinde; kişisel bağlam 16,7%, mesleki bağlam 15%, toplumsal bağlam 5% ve bilimsel bağlam 63,3% oranlarında tespit edilmiştir. En az toplumsal bağlam kategorisinde her yıl ortalama 1 soru ve son iki yılda herhangi bir soru sorulmamıştır. En fazla bilimsel bağlam kategorisinde her yıl ortalama 13 soru sorulmuştur. Kişisel ve mesleki bağlam kategorisinde her yıl ortalama 3'er soru sorulmuştur. Bilimsel bağlam kategorisinde bulunan soruların çok büyük kısmı matematiğin kendi alanı içerisinde tablo, grafik, geometrik şekiller, geometrik cisimler ve matematiksel modellerle ilgilidir. Küçük bir kısmında ise günlük yaşam nesneleri ve teknoloji alanı ile ilgilidir.

Tablo 2. Yıllara Göre TEOG Matematik Sorularında Kullanılan Bağlamların Sınıflandırılması

		Kişisel Bağlam		Mesleki Bağlam		Toplumsal Bağlam		Bilimsel Bağlam	
		Soru Sayısı (N)	Yüzde (%)	Soru Sayısı (N)	Yüzde (%)	Soru Sayısı (N)	Yüzde (%)	Soru Sayısı (N)	Yüzde (%)
2013-	1.Dönem	2	10	-	-	-	-	18	90
2014	2.Dönem	2	10	-	-	-	-	18	90
2014-	1.Dönem	1	5	-	-	-	-	19	95
2015	2.Dönem	1	5	1	5	-	-	18	90
2015-	1.Dönem	1	5	-	-	-	-	19	95
2016	2.Dönem	-	-	-	-	-	-	20	100
2016-	1.Dönem	-	-	1	5	-	-	19	95
2017	2.Dönem	-	-	-	-	-	-	20	100
Toplam		7	4,3	2	1,3	-	-	151	94,4

Tabloda her eğitim döneminde 2 kere yapılan 20' şer soruluk TEOG sınavı matematik sorularının genel içerik bağlamlarına göre sınıflandırılması gösterilmiştir. Sınıflandırmada soru sayılarına ve yüzdelerine yer verilmiştir. Kişisel bağlam kategorisinde ilk yıllar 2 şer soru bulunurken her yıl azalarak son yıl hiç soruya rastlanmamıştır. Genel ortalama %4,3' dür ve yaklaşık olarak her sınavda ortalama 1 soruya denk gelmektedir. Mesleki bağlam kategorisinde ise sadece bir soruya rastlanmıştır. Genel ortalama %1,3 'tür. Toplumsal bağlam kategorisinde hiçbir soruya rastlanmamıştır. Bilimsel bağlam kategorisi soruların yoğunlaştığı bölüm olmuştur. Soruların %94,4' ü bu bağlam içerisindedir ve yaklaşık olarak her sınavda ortalama 19 soruya denk gelmektedir.

Tablo 3. Yıllara Göre SBS Matematik Sorularında Kullanılan Bağlamların Sınıflandırılması

	Kişisel Bağlam		Mesleki Bağlam		Toplumsal Bağlam		Bilimsel Bağlam	
	Soru Sayısı (N)	Yüzde (%)	Soru Sayısı (N)	Yüzde (%)	Soru Sayısı (N)	Yüzde (%)	Soru Sayısı (N)	Yüzde (%)
2009	3	15	2	10	1	5	14	70
2010	1	5	2	10	2	10	15	75
2011	1	5	4	20	1	5	14	70
2012	5	25	-	-	1	5	14	70
2013	-	-	1	5	-	-	19	95
Toplam	10	10	9	9	5	5	76	76

Tabloda her yıl SBS' de çıkan 100 matematik sorusunun genel içerik bağlamlarına göre sınıflandırılması gösterilmiştir. Sınıflandırmada soru sayılarına ve yüzdelerine yer verilmiştir. Kişisel bağlam kategorisinde bulunan soru sayısı yıllar içerisinde değişiklik göstermektedir ve 2013 yılında uygulanan son SBS sınavında hiç soru sorulmamıştır. Genel ortalama ise %10 dur ve yaklaşık olarak her sınavda ortalama 2 soruya denk gelmektedir. Mesleki bağlam kategorisinde de soru sayısı yıllar içerisinde değişiklik göstermektedir ve 2012 yılında uygulanan sınavda hiç soru sorulmamıştır. Genel ortalama ise %9' dur ve her sınavda ortalama 2 soruya denk gelmektedir. Toplumsal bağlam kategorisi ise son yapılan SBS sınavı hariç belirli bir düzende soru sorulmuştur. Genel ortalama %5' tir ve her sınavda ortalama 1 soruya denk gelmektedir. Bilimsel bağlam kategorisinde son SBS sınavında %95 oranında soru sorulmuşken, daha önceki sınavlarda yaklaşık %70 gibi bir oranda soru sorulmuştur. Genel ortalama %76' dır ve yaklaşık olarak 15 soruya denk gelmektedir. Soru sayıları bağlamlarına göre en azdan en fazlaya göre sıralandığında; %5 ile toplumsal bağlam (1 soru), %9 ile mesleki bağlam (2 soru), %10 ile kişisel bağlam (2 soru) ve %76 ile bilimsel bağlam (15 soru) şeklindedir.

Tablo.2. Yıllara Göre LGS, TEOG ve SBS Matematik Sorularında Kullanılan Bağlamların Karşılaştırılması

Sınav Adı	Soru Sayısı	Kişisel Bağlam		Mesleki Bağlam		Toplumsal Bağlam		Bilimsel Bağlam	
		Soru Sayısı (N)	Yüzde (%)	Soru Sayısı (N)	Yüzde (%)	Soru Sayısı (N)	Yüzde (%)	Soru Sayısı (N)	Yüzde (%)
LGS	120	23	16,7	18	15	6	5	73	63,3
TEOG	160	10	6,3	4	2,5	2	1,2	144	90
SBS	100	15	15	11	11	6	6	67	67
Toplam	380	50	13	32	8,5	15	4	283	74,5

Tablo 2 incelendiğinde 15 yıllık süre zarfında LGS'den 6, TEOG her dönem birer tane olmak üzere 8 ve SBS'den 5 sınav yapılmıştır. Her sınavda 20 olmak üzere toplam 380 matematik sorusu sorulmuştur. Sorular genel içerik bağlamlarına göre analiz edildiğinde; kişisel bağlam 13%, mesleki bağlam 8,5%, toplumsal bağlam 4% ve bilimsel bağlam 74,5% oranlarında tespit edilmiştir. En az toplumsal bağlam kategorisinde her sınavda ortalama 1 soru ve en fazla bilimsel bağlam kategorisinde her yıl ortalama 15 soru sorulmuştur. Kişisel ve mesleki bağlam kategorisinde her yıl ortalama 2'şer soru sorulmuştur. Bilimsel bağlam kategorisinde bulunan soruların yine çok büyük kısmı matematiğin kendi alanı içerisinde bulunmaktadır. Buda matematik öğretim programlarında ifade edilen 'günlük hayat problemlerini çözebilir vurgusu' ile uyuşmamaktadır.

LGS ile SBS sınavları genel içerik bağlamlarının dağılımı birbirine çok yakın oranlar göstermektedir. Her iki sınavda kişisel bağlam oranı yaklaşık olarak 15%, toplumsal bağlam oranı yaklaşık 5% dir. Mesleki bağlam ve bilimsel bağlam kategorileri birbirine yakın oranlara sahiptir. İki sınav arasında en dikkat çeken durumlardan birisi SBS sınavında toplumsal bağlam kategorisinde her yıl 1 veya 2 soruya yer verilmesidir. Bu sorular çevre duyarlığı, hayvan sevgisi ve geri dönüşüm gibi toplumsal faaliyet alanlarıdır. SBS sınavında bu durumun planlı bir çaba olduğu görülebilmektedir. LGS sınavında ise okuma talebi SBS'ye göre daha yüksektir. Buda matematik öğretim programında öğrencilerden beklenen 'okuduğunu anlama' becerisi için olumlu bir gelişmedir.

LGS ile TEOG sınavları genel içerik bağlamlarının dağılımı arasında büyük farklar vardır. TEOG sınavı matematik sorularının 90%' ı bilimsel bağlam kategorisindedir. LGS de ise bu oran 63,3% dür. Buda 20 soruluk bir TEOG sınavının 18, LGS sınavının 13 sorusunu bu

bağlamla ilgili yapmaktadır. TEOG sınavında günlük hayat durumlarının sorularda az verilmesi öğrencilerin matematikleştirme, okuduğunu anlama, günlük hayat durumlarını matematiğe aktarma ve öğrencilerin ilgisini çekme konusunda yetersiz kaldığını göstermektedir. Bu durum TEOG'dan LGS'ye geçişi anlamlı ve değerli kılmaktadır. 2018 matematik öğretim programına 'Matematik okuryazarlığı becerilerini gösterir' ilkesine yapılan vurgu sınav sorularının değişimine olumlu katkıda bulunmuştur.

SONUÇLAR VE TARTIŞMA

LGS sınavı matematik sorularının genel içerik bağlamlarına göre kategorilendirildiğinde eşit dağılmadığı görülmektedir. Toplumsal bağlam genel içeriğinin oranı düşük kalmakla birlikte kişisel ve mesleki bağlamların temsil değeri eşit oranlı dağılıma yakındır. Sonuçlar incelendiğinde kişisel bağlam, mesleki bağlam ve toplumsal bağlam kategorisinde değerlendirilen soru oranlarının diğer araştırmalar ile uyuşmaktadır fakat bilimsel bağlam kategorisi diğer araştırmalardan farklı sonuçlanmıştır (Küçükgençay ve ark, 2021; Aydına,2022; Beder,2023). TEOG matematik sorularının genel içerik alanlarına göre dağılımları eşit dağılmadığı görülmektedir. Toplumsal ve mesleki bağlam kategoriyle ilgili neredeyse hiç soru maddesi bulunmamaktadır. Bilimsel bağlam kategorisi ise soruların neredeyse tamamını oluşturmaktadır. Bu durum TEOG sınavının bağlamların temsil seviyesinin çok düşük olduğunu göstermektedir. SBS matematik sorularının genel içerik alanlarına göre eşit dağılmadığı görülmektedir ve bağlamların temsil değerinin düşük olduğu görülmektedir. Bu sonuçlar incelendiğinde yapılan diğer araştırmalar ile bazı uyumsuzluklar bulunmaktadır (Mutlu ve Akgün,2016). Bunun temel sebebinin SBS matematik soru maddelerinde yer alan kişinin matematiksel bir çalışma içerisinde bulunması kişisel bağlam olarak değerlendirilmesidir. PISA araştırmaları soruların bağlamlarının eşit dağılımına dikkat etmektedir (OECD,2023). Merkezi sınavlarda bulunan sorular öğretim programının tüm bileşenleri ile azami uyum sağlamalıdır (MEB,2018). Bu bileşenler içerisinde matematik okuryazarlığı becerileri ve matematik kavramların günlük hayat durumlarına aktarılması bulunmaktadır (MEB,2018). Bu hedefe ulaşılabilmesi bağlam çeşitliliği ile sağlanabilir. Soru hazırlama komisyonunun bu duruma dikkat etmesi matematiğin günlük hayat ile olan ilgisini göz ardı etmemelerini sağlayacaktır. Ayrıca bağlamların faaliyet alanlarının çocukların yaşına uygun ilgi alanları çerçevesinde sorulması matematiği günlük hayat durumlarındaki problemlerin çözümünde bir araç olarak görmelerini sağlayacaktır.

SBS, TEOG ve LGS merkezi sınavlarında en fazla kullanılan bilimsel bağlam sorularıdır. Bu bağlamın fazla olması öğrencilerin matematiksel kavramlara daha çabuk erişebilmelerine olanak sağlamakta ve günlük yaşam durumlarını matematikleştirme de zorluk yaşamamalarını sağlamaktadır. Bağlamsal problem çözümü ile ilgili yapılan çalışmalarda öğrencilerin en fazla zorlandığı aşamanın problemi anlama ve dönüştürme noktasında olduğunu göstermiştir (akt. Dündar ve Ezentaş,2020; Wijaya vd., 2014; Prakitipong & Nakamura, 2006).

SBS sınavından TEOG sınavına geçilerek sınavdaki matematik soruların genel içerik bağlamları bakımından bilimsel bağlam kategorisine yığılmasına sebep olmuştur. Sorular matematiğin kendi alanı içerisinde hazırlanmıştır. TEOG sınavından LGS sınavına geçilmesi soruların genel içerik bağlamları bakımından çeşitlendiği ve bilimsel bağlam içerikli soru sayılarının azaldığı görülmektedir. Bütün bağlam türlerinde bir artış söz konusudur.

LGS sınav sorularının günlük hayat durumları ile ilgili durumu matematik yardımcı ders kaynaklarına olan etkisi düşünüldüğünde bu tür soruların yaygınlaşmasını sağlamaktadır. Burada dikkat edilmesi gereken durum öğrencinin zihinsel gelişimine ve ilgi alanına uygun soru hazırlanması olacaktır. Öğrenciler ilgisini çeken, anladıkları ve bağlantı kurabildikleri bağlamlarda matematiği daha doğal bir şekilde kullanabilmektedirler (Venkat,2009). Burada Ölçme ve Değerlendirme Sınav Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nün PISA araştırmasında olduğu gibi soru maddelerinin niteliği için oluşturacağı değerlendirme çerçevesini net bir şekilde ortaya koyması gerekmektedir.

KAYNAKLAR

Altun, M. (2020). Matematik okuryazarlığı el kitabı. Bursa: Aktüel.

Aydına, C. E. (2022). LGS matematik sorularının PISA matematik okuryazarlığı açısından değerlendirilmesi. Yüksek Lisans Tezi. Gaziantep üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Beder, G. T. (2023). Liselere Geçiş Sistemi (LGS) matematik sorularının matematik okuryazarlığı çerçevesine ve öğretmen görüşlerine göre incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi. Kafkas Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.

Dündar, T., & Ezentaş, R. (2020). Ortaokul Öğrencilerinin Günlük Hayat Tecrübelerinin Bağlamsal Problem Çözümüne Yansımaları. Fen Matematik Girişimcilik Ve Teknoloji Eğitimi Dergisi, 3(1), 10-24.

Karasar, N. (2006). Bilimsel araştırma yöntemi. Ankara: Nobel Yayıncılık.

Konukoğlu, L., Agaç, G., & Özmantar, M. F. (2019). Cumhuriyet Dönemi İlkokul Matematik Dersi Öğretim Programlarının Matematik Okuryazarlık Perspektifinden İncelenmesi. Batı Anadolu Eğitim Bilimleri Dergisi, 10(2), 79-99.

Küçükgencay, N., Karatepe, F. ve Peker, B. (2020). LGS ve örnek matematik sorularının öğrenme alanları ve PISA 2012 çerçevesinde değerlendirilmesi. Milli Eğitim Dergisi, 50(232), 177-198.

McCrone, S.S. & Dossey, J.A. (2007). Mathematical Literacy - it's Become Fundamental. Principal Leadership, 7 (5), 32-37.

MEB (2009). İlköğretim matematik dersi 6-8. sınıflar öğretim programı ve kılavuzu. https://ttkb.meb.gov.tr adresinden 04.04.2024 tarihinde erişilmiştir.

MEB (2013). Ortaokul matematik dersi 5-8. sınıflar öğretim programı. Ankara: MEB Talim Terbiye Başkanlığı Yayınları.

MEB(2018). Matematik Dersi Öğretim Programı (İlkokul ve Ortaokul 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7 ve 8. sınıflar). 20.03.2024 tarihinde https://mufredat.meb.gov.tr

Miles, M, B., & Huberman, A. M. (1994). Qualitative data analysis: An expanded Sourcebook. (2nd ed). Thousand Oaks, CA: Sage.

Mutlu, Y. & Akgün, L. (2016). "1998-2013 SBS-OKS Sınav Sorularının Matematik Okuryazarlığı Ekseninde İçerik Ve Bağlam Yönünden Değerlendirilmesi / Assessment of 1999-2013 SBS OKS Exam Questions in the Axis of Mathematics Literacy in Terms of Content and Context", TURKISH STUDIES -International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic-, ISSN: 1308-2140, (Prof. Dr. Hayati Akyol Armağanı), Volume 11/3 Winter 2016, ANKARA/TURKEY, www.turkishstudies.net, DOI Number: http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.9083, p. 1769-1780.

OECD (2023), PISA 2022 Assessment and Analytical Framework, PISA, OECD Publishing, Paris, https://doi.org/10.1787/dfe0bf9c-en.

OECD (2013). PISA 2012 Results: What Students know and can do- student performance in mathematics, reading, science (Volume I), PISA, OECD Publishing.

Özgen, K., & Bindak, R. (2008). MATEMATİK OKURYAZARLIĞI ÖZ-YETERLİK ÖLÇEĞİNİN GELİŞTİRİLMES. Kastamonu Education Journal, 16(2), 517-528.

Özgen, K. ve Bindak, R. (2011). Lise öğrencilerinin matematik okuryazarlığına yönelik öz-yeterlik inançlarının belirlenmesi. Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri Dergisi, 11(2), 1073-1089. Erişim adresi: https://dergipark.org.tr/tr/download/articlefile/147662

Patton, M.Q. (2002). Qualitative research and evaluation methods (3rd Ed.). London: Sage Publications, Inc.

Sparrow, L. (2008). Real and Relevant Mathematics: Is It Realistic in the Classroom? Australian Primary Mathematics Classroom, 13(2), 4.

OECD (2023), PISA 2022 Assessment and Analytical Framework, PISA, OECD Publishing, Paris, https://doi.org/10.1787/dfe0bf9c-en.

Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2013). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

ÖĞRENCİLERİN DERS ÖNCESİ DUYGULARININ FARKLILAŞMA DURUMU[1]

THE DIFFERENTIATION OF STUDENTS' PRE-CLASS EMOTIONS

İrem Nur DOĞMUŞ
Kırıkkale Üniversitesi
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0003-1824-4006

Prof. Dr. Mehmet Bahaddin ACAT
Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-2930-2542

ÖZET

Eğitim ortamlarındaki duygular, güdülenme ve fizyolojik enerji sağlayarak, dikkate odaklanarak, düşünmeyi ve eylemi düzenleyerek önemli olaylara ve durumlara tepkiler hazırlama ve sürdürme işlevlerine hizmet eder. Bu nedenle, duygular öğrencilerin düşüncelerini, güdülenme ve eylemlerini derinden etkileyebilir. Çünkü duygular bilişsel, duyuşsal, fizyolojik ve güdüsel bileşenlere sahiptir ve bu sebeple öğrencilerin akademik başarılarında önemli bir rol oynar. Çalışmanın amacı, ders türü ve okulun sosyoekonomik düzeyi değişkenleri açısından öğrencilerin ders öncesi duygularının farklılaşma düzeyi belirlenmesidir.

Bu çalışmada, Pekrun, Goetz ve Perry (2002) tarafından geliştirilen Başarı Duyguları Anketi, ders öncesi duygu durumlarını ölçen bölümü, ortaokul kademesindeki 6. ve 7. sınıf öğrencilerinin ders öncesi duygularının farklılaşma durumunu tespit etmek amacıyla uygulanmıştır. Çalışmanın evreni Kırıkkale ili merkezde bulunan okullara devam eden 6., 7. sınıf öğrencileri oluşmaktadır. Çalışmanın örneklemi üç kümeye ayrılan okullar arasından rastlantısal yolla seçilen 7 okula devam eden 723 öğrenci oluşturmuştur. Ölçekle Öğrencilerin ders öncesi duygularının dört alt boyutu (duyuşsal, bilişsel, güdüsel ve fizyolojik) ile ilgili elde edilen veriler betimsel metodoloji kullanılarak incelenmiş ve varyans analizi ile analiz edilmiştir. Bu çalışma, ders öncesi duyguların bu alt boyutlar açısından nasıl farklılık gösterdiğini ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Duygu, Öğrenme, Ders öncesi.

ABSTRACT

In educational settings, emotions serve functions of providing motivation and physiological energy, focusing attention, regulating thinking and action, as well as preparing and sustaining responses to significant events and situations. Therefore, emotions can deeply influence students' thoughts, motivation, and actions. Because emotions encompass cognitive, affective, physiological, and motivational components, they play a significant role in students' academic success. The aim of the study is to determine the level of differentiation of students' pre-lesson emotions in terms of variables such as grade level, type of lesson, and the socioeconomic status of the school.

In this study, the Achievement Emotions Questionnaire developed by Pekrun, Goetz, and Perry (2002) was administered to 6th and 7th grade students at the middle school level to measure their pre-lesson emotional states. The population of the study consists of 6th and 7th grade students attending schools located in the center of Kırıkkale province. The sample of the study consisted of 723 students attending 7 randomly selected schools divided into three clusters. The data obtained regarding the four sub-dimensions (affective, cognitive, motivational, and physiological) of students' pre-lesson emotions were analyzed using descriptive methodology

and variance analysis. This study reveals how pre-lesson emotions differ across these sub-dimensions.

Keywords: Emotion, Learning, Pre-Class.

GİRİŞ

Günümüzde yaşanan bilimsel gelişmeler her alanda değişimler yaşanmasına neden olmaktadır. Bu alanlardan biri de eğitimdir. Eğitim bireylere bilgi, beceri, tutum ve değerleri aktararak yeni davranışlar kazanmalarına, var olan tutumlarını değiştirmelerini ve geliştirmelerini sağlama, duygu ve duyuşsal farkındalık kazanmalarını sağlama gibi birçok öğretme ve öğrenme durumunun gerçekleştirildiği süreçtir. Bu bağlamda, duyguların eğitsel boyutunun dikkate alınması gerekmektedir.

Duygular, izole edilmiş uyaranlara karşı sadece anlık tepkiler olarak değil, aynı zamanda özne ve nesne arasındaki duygusal ilişkiyi yansıtan sosyal hareketleri de içeren yapılar olarak da ifade edilebilir (Fischer ve Van Kleef, 2010). Duygular, bilişsel gelişim ve optimal öğrenme için oldukça önemlidir (Linnenbrink-Garcia ve Pekrun, 2012). Dolayısıyla eğitim ortamlarındaki duyguların güdülenme ve fizyolojik enerji sağlayarak, dikkate odaklanarak, düşünmeyi ve eylemi düzenleyerek önemli olaylara ve durumlara tepkiler hazırlama ve sürdürme işlevlerine hizmet ettiği; bu nedenle duyguların, öğrencilerin düşüncelerini, güdülenme ve eylemlerini derinden etkileyebileceğini söylemek doğru olacaktır (Pekrun ve diğerleri, 2002).

Pekrun ve Stephens'e (2010) göre eğitim ortamlarında hissettiğimiz farklı duyguların çok boyutlu bir olgu olduğuna dair genel bir görüş vardır. Çünkü duygular bilişsel, duyuşsal, fizyolojik ve güdüsel bileşenlere sahiptir. Bu sebeple duygular öğrencilerin akademik başarılarında önemli rol oynamaktadır. Ders öncesinde olumlu bir duyguya sahip olmak, öğrencilerin dikkatlerini toplamalarını ve daha iyi düşünmelerini sağlamaktadır. Ders öncesinde olumsuz bir duyguya sahip olmak ise derse ilişkin motivasyonu olumsuz etkilemektedir.

Öğrencilerin duygusal durumları, öğrenme süreçlerini ve başarılarını etkileyebilir ve eğitimcilerin bu durumları anlamaları, öğrencilerin en iyi şekilde öğrenmelerini sağlamak için önemlidir. Pekrun'un (2006) kontrol değeri teorisi, duyguların bireyleri bir öğrenme durumunda ilerleme ve potansiyel sonuçlar hakkında bilgilendiren geribildirim mekanizmaları olarak hizmet ettiğini belirtmektedir. Keyif ve gurur gibi pozitif duygular, yüksek kontrol ve değer değerlendirmeleri ile ilişkilendirilmiş olup, bunlar da artan motivasyon ve daha iyi öğrenme sonuçlarına yol açmaktadır (Pekrun vd.,2007).Duygusal durumlar, bireylerin bilişsel süreçlerini etkileyebilir ve bu da öğrenme ve bellek performansını etkileyebilmektedir (Forgas, 1995).

Sonuç olarak, eğitimde duygusal boyutun önemi, öğrencilerin öğrenme süreçlerini etkilemesi ve akademik başarıları üzerinde belirgin bir rol oynamaktadır. Öğrencilerin derslere olumlu bir duygu ile başlamaları, dikkatlerini toplamalarını ve daha iyi düşünmelerini sağlayarak öğrenme süreçlerini olumlu yönde etkiler. Bu da öz-yeterlik hislerini artırarak akademik başarılarına katkıda bulunabilir. Dolayısıyla, eğitimcilerin öğrencilerin duygusal durumlarını anlamaları ve yönetmeleri, öğrenme süreçlerini en iyi şekilde desteklemek ve öğrencilerin potansiyellerini maksimum düzeyde kullanmalarını sağlamak için önemlidir. Bu nedenle, ders öncesi duyguların dikkate alınması, daha sağlıklı ve başarılı bir öğrenme ortamı oluşturmak için gereklidir.

YÖNTEM

Evren ve Örneklem

Bu araştırmanın evreni 2023-2024 eğitim-öğretim yılında Kırıkkale ili Merkez ilçesindeki ortaokul kurumlarında çalışan öğretmenler ve öğrenim gören ortaokul öğrencileridir. Ortaokullar yüksek sosyoekonomik düzey ve orta-düşük sosyoekonomik düzey olarak belirlenip, bu okullardaki Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi, Fen Bilimleri, Matematik, Türkçe, Sosyal Bilgiler, Yabancı Dil olmak üzere altı temel ders branşında öğrenim gören ve 6.sınıf ve 7.sınıfa giden öğrencilerden oluşmaktadır. Çalışmanın örneklemi üç kümeye ayrılan okullar arasından rastlantısal yolla seçilen 7 okula devam eden 723 öğrenci oluşturmuştur.

Veri Toplama Aracı

Araştırma verilerini toplamak için, öğrencilerin akademik ortamlardaki başarımla ilgili duygularını belirlemeyi amaçlayan Pekrun vd.(2005) tarafından geliştirilen Başarımla İlgili Duygular Anketi "Achievement Emotions Questionnaire (AEQ)" kullanılmıştır. Anketin Türkçe uyarlaması Can vd. (2020) tarafından lise öğrencilerinin katılımcı olduğu bir çalışma ile gerçekleştirilmiştir.

Başarı Duyguları Anketi (BDA), başarımla ilgili duyguları değerlendirmek için tasarlanmış çok boyutlu öz bildirime dayalı bir ölçme aracıdır. Pekrun vd. (2005) tarafından geliştirilen ankette (a) dersle ilgili, (b) öğrenme ile ilgili, c) sınavla ilgili duygular olmak üzere üç kategori bulunmaktadır. Her üç bölüm de başarı durumundan önce, esnasında ve sonrasında (örn. sınavdan önce, sınav esnasında, sınav sonrası gibi) olmak üzere üç farklı bağlamda başarı duygularını ölçmektedir.

Başarı duyguları anketinin üç bölümü ayrı ayrı veya bütün olarak kullanılabilir. Böylece her bir duygu durumu için 24 farklı ölçek ayrı olarak da, birlikte de kullanılabilmektedir. BDA modüler bir yapıya sahip olup 5'li likert yapısında düzenlenmiştir (Can ve diğerleri, 2020). Anketin dersle ilgili duygular kategorisinde, öğrencilerin sınıf ortamında deneyimledikleri duyguların ölçülmesine yönelik maddeler bulunmaktadır. Araştırma da bu kategorinin, keyif (3 madde), kaygı (7 madde), öfke (1 madde), umut (7 madde) ve umutsuzluk (5 madde) olmak üzere beş faktör ve 23 maddeden oluşan Ders Öncesi Duygular bölümü uygulanmıştır.

Verilerin Analizi

Elde edilen verilerin analizinde betimsel istatistik ve tek yönlü varyans analizi kullanılmıştır. Yapılacak olan tek yönlü varyans analizi (ANOVA) için verilerin bağımsızlığı, veri dağılımının normalliği ve varyansların homojenliği sayıltılar incelenmiş ve daha sonra analizler gerçekleştirilmiştir. Tüm değişkenlerin bağımsızlığı sağlanmıştır. Anova testinde gruplar arasındaki farklılıkların hangi grup yününde olduğunu belirlemek amacıyla post hoc testleri kullanılmıştır. Varyansların homojenliğinin sağlandığı durumda Tukey testi, sağlanamadığı durumunda ise Tamhane T2 testi kullanılmıştır. Gruplar arasındaki farklılıkların büyüklüğünün incelenmesi için eta kare($\eta 2$) etki büyüklüğü katsayısı incelenmiştir. Elde edilen eta katsayıları için 0 ile 1 arasında değer alan eta karenin alacağı 0,01 en küçük, 0,06 değeri orta, 0,14 değer geniş etki büyüklüğü olarak kabul edilmiştir (Green ve Salkind, 2005).

BULGULAR VE YORUMLAR

Tablo 1

Ders Öncesi Hissedilen Duygular

Gruplar	N	Min	Max	Medyan	Mod	x̄	ss (s)	Çarpıklık	Basıklık
Keyif	723	3	15	11	13	10,7165	3,02869	-,466	-,463
Umut	723	46	92	27	23	26,2213	6,10306	-,702	,193
Kaygı	723	5	34	16	15	16,3679	5,74506	,412	-,467
Öfke	718	1	5	1	1	1,7577	1,17139	1,498	1,222
Umutsuzluk	723	1	24	9	5	10,0152	4,24114	,739	,065

Araştırma kapsamında duyguların ortalama, mod, medyan, standart sapma, basıklık ve çarpıklık değerlerinin betimsel analizi incelenmiştir. Elde edilen değerler sonucunda öğrenciler ders öncesi hissettikleri olumlu duygular içinde en yüksek düzeyde umut duygusu ve sonrasında keyif duygusu yaşamışlardır. Olumsuz duygular içinde en yüksek kaygı duygusu, sırası ile umutsuzluk ve öfke duygularını yaşamışlardır.

Ders öncesi hissedilen duyguların normallik varsayımının sağlanıp sağlanamadığına yönelik çarpıklık ve basıklık değerleri incelenmiştir. Olumlu duygular içinde keyif duygusunun çarpıklık katsayısı -,466; basıklık katsayısı -,463 belirlenirken umut duygusunun çarpıklık katsayısı -,702; basıklık katsayısı ,193 olarak belirlenmiştir. Olumsuz duygular içerisinde kaygı duygusunun çarpıklık katsayısı ,412; basıklık katsayısı -,467 olarak belirlenirken öfke duygusunun çarpıklık katsayısı 1,498; basıklık katsayısı 1,222 ve umutsuzluk duygusunun çarpıklık katsayısı ,739; basıklık katsayısı ,065 olarak belirlenmiştir. Alanyazında çarpıklık ve basıklık değerinin -2 ve +2 arasında olmasının normalliği sağladığı belirtilmektedir (Harrington, 2009; George ve Mallery, 2010). Dolayısıyla araştırmanın istatistiksel değerlerine bakıldığında; birbirine yakın merkezi dağılım ölçüleri ile ±2 küçük basıklık ve çarpıklık, verilerin dağılımın normalliğinin kabul edilebileceğini göstermektedir.

Tablo 2

Ders Öncesi Hissedilen Duygular Kapsamında Değerlendirilecek Değişkenler

Gruplar	N	Min	Max	Medyan	Mod	x̄	ss (s)	Çarpıklık	Basıklık
Okul Sosyoekonomik Düzeyi	723	1	3	2	1	1,77	,753	,406	-1,144
Dersler	723	1	6	3	2	3,48	1,774	,043	-1,374

Araştırma kapsamında öğrencilerin öğrenim gördükleri okulların sosyoekonomik düzeyleri ve altı temel dersin ortalama, mod, medyan, standart sapma, basıklık ve çarpıklık değerlerinin betimsel analizi incelenmiştir. Elde edilen değerler sonucunda, merkezi dağılım ölçülerinin birbirine yakın olması ile ±2 küçük basıklık ve çarpıklık, verilerin dağılımın normalliğinin kabul edilebileceğini göstermektedir. Veri dağılımının normalliğinin sağlanması sonucunda ikiden fazla değişken için kullanılan paramedik testlerden One Way Anova testi ile değişkenler arasında farklılık olup olmadığı incelenmiştir.

Tablo 3
Ders Öncesi Hissedilen Keyif Duygusunun Okulların Sosyoekonomik Düzeyine Göre Tek Yönlü Varyans Analizi

Gruplar	N	x̄	Ss		Kareler Toplamı	Sd (df)	Kareler Ortalaması	F	p*	η2	Tukey
Sosyoekonomik Düzeyi Düşük	307	10,41	2,95	Gruplar Arası	116,852	2	58,426	6,466	,002	0,017	Orta-Düşük*
Sosyoekonomik Düzeyi Orta	275	11,22	3,09	Gruplar İçi	6506,022	720	9,036				Orta-Yüksek*
Sosyoekonomik Düzeyi Yüksek	141	10,36	2,94								
Toplam	723	10,71	3,02		6622,874	722					

Ders öncesi hissedilen keyif duygusunun okulların sosyoekonomik düzeylerine göre anlamlı bir farklılık olup olmadığına yönelik yapılan anova testi sonucunda okul düzeyi ve keyif duygusu arasında anlamlı bir farklılığın olduğu belirlenmiştir (p*<,05). Anlamlı farklılığın hangi gruplar düzeyinde olduğu incelenmiştir. Keyif duygusu için gruplararası farklılığa bakıldığında, sosyoekonomik düzeyi orta ve sosyoekonomik düzeyi düşük olan okullar, sosyoekonomik düzeyi orta ve sosyoekonomik düzeyi yüksek olan okul arasında anlamlı bir fark gösterdiği belirlenmiştir (p**<,05). Gruplar arası olan farkın etki büyüklüğü incelendiğinde eta kare değerinin 0,017 olduğu belirlenmiştir. 0 ile 1 arasında değer alan eta karenin alacağı 0,01 en küçük, 0,06 değeri orta, 0,14 değer geniş etki büyüklüğü olarak belirtilmektedir (Green ve Salkind, 2005). Dolayısıyla ortaya çıkan anlamlı farklılığın, önerilen kriterlere göre küçük düzeyde bir etkisi olduğu söylenebilir.

Tablo 4
Ders Öncesi Hissedilen Kaygı Duygusunun Okulların Sosyoekonomik Düzeyine Göre Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları

Gruplar	N	x̄	Ss		Kareler Toplamı	Sd (df)	Kareler Ortalaması	F	p*
Sosyoekonomik Düzeyi Düşük	307	16,5961	5,96721	Gruplar Arası	29,047	2	14,524	,439	,645

Sosyoekonomik Düzeyi Orta	275	16,1600	5,40781	Gruplar İçi	23801,088	720	33,057	
Sosyoekonomik Düzeyi Yüksek	141	16,2766	5,91138					
Toplam	723	16,3679	5,74506		23830,136	722		

Ders öncesi hissedilen kaygı duygusunun okulların sosyoekonomik düzeylerine göre anlamlı bir farklılık olup olmadığına yönelik yapılan anova testi sonucunda okul düzeyi ve kaygı duygusu arasında anlamlı bir farklılık bulunamamıştır(p*>,05). Aynı hipotez öfke ve umut duyguları için incelendiğinde yine bir farklılığın olmadığı görülmüştür. Öfke duygusu ile ilgili sonuçlar Tablo 5'te ve umut duygusu ile ilgili sonuçlar Tablo 6' da verilmiştir.

Tablo 5

Ders Öncesi Hissedilen Öfke Duygusunun Okulların Sosyoekonomik Düzeyine Göre Tek Yönlü Varyans Analizi

Gruplar	N	x̄	Ss		Kareler Toplamı	Sd (df)	Kareler Ortalaması	F	p*
Sosyoekonomik Düzeyi Düşük	304	1,8224	1,18907	Gruplar Arası	3,379	2	1,690	1,232	,292
Sosyoekonomik Düzeyi Orta	274	1,7482	1,19158	Gruplar İçi	980,453	715	1,371		

Tablo 5'in devamı

Gruplar	N	x̄	Ss	Kareler Toplamı	Sd (df)	Kareler Ortalaması	F	p*
Sosyoekonomik Düzeyi Yüksek	140	1,6357	1,08761					
Toplam	718	1,7577	1,17139	983,833	717			

p*>,05

Tablo 6

Ders Öncesi Hissedilen Umut Duygusunun Okulların Sosyoekonomik Düzeyine Göre Tek Yönlü Varyans Analizi

Gruplar	N	x̄	Ss		Kareler Toplamı	Sd (df)	Kareler Ortalaması	F	p*
Sosyoekonomik Düzeyi Düşük	307	25,8664	6,12173	Gruplar Arası	71,532	2	35,766	,960	,383
Sosyoekonomik Düzeyi Orta	275	26,5564	6,30139	Gruplar İçi	26821,060	720	37,251		
Sosyoekonomik Düzeyi Yüksek	141	26,3404	5,65285						
Toplam	723	26,2213	6,10306		26892,592	722			

p*>,05

Tablo 7

Ders Öncesi Hissedilen Umutsuzluk Duygusunun Okulların Sosyoekonomik Düzeyine Göre Tek Yönlü Varyans Analizi

Gruplar	N	x̄	Ss		Kareler Toplamı	Sd (df)	Kareler Ortalaması	F	p*	η2	Tukey
Sosyoekonomik Düzeyi Düşük	307	10,49	4,36	Gruplar Arası	137,998	2	68,999	3,866	,021	0,010	Düşük-Yüksek*
Sosyoekonomik Düzeyi Orta	275	9,80	4,18	Gruplar İçi	12848,834	720	17,846				
Sosyoekonomik Düzeyi Yüksek	141	9,38	3,98								
Toplam	723	10,01	4,24		12986,833	722					

Ders öncesi hissedilen umutsuzluk duygusunun okulların sosyoekonomik düzeylerine göre anlamlı bir farklılık olup olmadığına yönelik yapılan Anova testi sonucunda okul düzeyi ve umutsuzluk duygusu arasında anlamlı bir farklılığın olduğu belirlenmiştir (p*<,05). Anlamlı farklılığın hangi gruplar düzeyinde olduğu incelenmiştir. Umutsuzluk duygusu için bu farklılık sosyoekonomik düzeyi yüksek ve sosyoekonomik düzeyi düşük okullar arasında anlamlı

farklılık gösterdiği belirlenmiştir (p**<,05). Ortaya çıkan anlamlı farklılığın etki büyüklüğü incelendiğinde ise 0,01 değeri ile küçük düzeyde olduğu görülmüştür.

Tablo 8

Ders Önce Hissedilen Keyif Duygusunun Derslere Göre Tek Yönlü Varyans Analizi

Gruplar	N	x̄	Ss	Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Sd (df)	Kareler Ortalaması	F	p*	η2	Tamhane T2
Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi	129	11,21	3,09	Gruplar Arası	138,412	5	27,682	3,061	,010	0,020	1-4*
Fen Bilimleri	140	11,07	3,26	Gruplar İçi	6484,462	717	9,044				
Matematik	96	10,91	2,53								
Türkçe	109	9,99	3,06								
Sosyal Bilgiler	114	10,22	3,05								
Yabancı Dil	135	10,72	2,85								
Toplam	723	10,71	3,02		6622,874	722					

Keyif duygusunun derslere göre anlamlı bir farklılık olup olmadığına yönelik yapılan Anova testi sonucunda altı branş dersi ve keyif duygusu arasında anlamlı bir farklılığın olduğu belirlenmiştir (p*<,05). Anlamlı farklılığın hangi gruplar düzeyinde olduğu incelenmiştir. Keyif duygusu için bu farklılık Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ve Türkçe dersi arasında anlamlı farklılık gösterdiği belirlenmiştir (p**<,05). Ortaya çıkan anlamlı farklılığın etki büyüklüğü incelendiğinde ise 0,020 değeri ile küçük düzeyde ve olumlu yönde olduğu görülmüştür.

Tablo 9

Ders Önce Hissedilen Kaygı Duygusunun Derslere Göre Tek Yönlü Varyans Analizi

Gruplar	N	x̄	Ss	Kareler Toplamı	Sd (df)	Kareler Ortalaması	F	p*

Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi	129	15,62	5,53	Gruplar Arası	314,669	5	62,934	1,919	,089

Tablo 9'un devamı

Gruplar	N	x̄	Ss		Kareler Toplamı	Sd (df)	Kareler Ortalaması	F	p*
Fen Bilimleri	140	16,12	5,88	Gruplar İçi	23515,466	717	32,797		
Matematik	96	15,73	5,03						
Türkçe	109	17,22	5,75						
Sosyal Bilgiler	114	16,13	5,98						
Yabancı Dil	135	17,27	5,95						
Toplam	723	16,36	5,74		23830,136	722			

Ders öncesi hissedilen kaygı duygusunun okulların sosyoekonomik düzeylerine göre anlamlı bir farklılık olup olmadığına yönelik yapılan anova testi sonucunda okul düzeyi ve kaygı duygusu arasında anlamlı bir farklılık bulunamamıştır(p*>,05).

Aynı hipotez öfke duygusu için incelendiğinde yine bir farklılığın olmadığı görülmüştür. Öfke duygusu ile ilgili sonuçlar tablo 10'da verilmiştir.

Tablo 10

Ders Önce Hissedilen Öfke Duygusunun Derslere Göre Tek Yönlü Varyans Analizi

Gruplar	N	x̄	Ss		Kareler Toplamı	Sd (df)	Kareler Ortalaması	F	p*
Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi	129	1,62	1,11	Gruplar Arası	14,172	5	2,834	2,081	,066
Fen Bilimleri	136	1,63	1,09	Gruplar İçi	969,661	712	1,362		
Matematik	96	1,77	1,18						
Türkçe	109	2,05	1,31						
Sosyal Bilgiler	114	1,78	1,20						
Yabancı Dil	134	1,73	1,11						
Toplam	718	1,75	1,17		983,833	717			

p*>0,05

Tablo 11

Ders Önce Hissedilen Umut Duygusunun Derslere Göre Tek Yönlü Varyans Analizi

Gruplar	N	x̄	Ss		Kareler Toplamı	Sd (df)	Kareler Ortalaması	F	p*	η2	Tukey
Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi	129	27,20	6,18	Gruplar Arası	530,326	5	106,065	2,885	,014	0,019	1-4* 2-4*
Fen Bilimleri	140	27,17	6,10	Gruplar İçi	26362,266	717	36,767				
Matematik	96	26,28	5,43								
Türkçe	109	24,75	6,09								
Sosyal Bilgiler	114	25,81	6,41								
Yabancı Dil	135	25,78	6,00								
Toplam	723	26,22	6,10		26892,592	722					

Altı branş dersi ve umut duygusu arasında anlamlı bir farklılığın olduğu belirlenmiştir (p*<,05). Anlamlı farklılığın hangi gruplar düzeyinde olduğu incelenmiştir. Umut duygusu için bu farklılık Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi ve Türkçe dersi, Fen Bilimleri dersi ve Türkçe dersi arasında anlamlı farklılık gösterdiği belirlenmiştir (p**<,05). Ortaya çıkan anlamlı farklılığın etki büyüklüğü incelendiğinde ise 0,019 değeri ile küçük düzeyde ve olumlu yönde olduğu görülmüştür.

Tablo 12

Ders Önce Hissedilen Umutsuzluk Duygusunun Derslere Göre Tek Yönlü Varyans Analizi

Gruplar	N	x̄	Ss		Kareler Toplamı	Sd (df)	Kareler Ortalaması	F	p*	η2	Tukey

Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi	129	9,37	3,72	Gruplar Arası	299,870	5	59,974	3,389	,005	0,023	1-4* 2-4*
Fen Bilimleri	140	9,32	4,22	Gruplar İçi	12686,963	717	17,695				

Tablo 12'nin devamı

Gruplar	N	x̄	Ss	Kareler Toplamı	Sd (df)	Kareler Ortalaması	F	p*	η2	Tukey
Matematik	96	9,75	4,27							
Türkçe	109	11,03	4,62							
Sosyal Bilgiler	114	10,04	3,92							
Yabancı Dil	135	10,68	4,44							
Toplam	723	10,01	4,24	12986,833	722					

Altı branş dersi ve umutsuzluk duygusu arasında anlamlı bir farklılığın olduğu belirlenmiştir (p*<,05). Anlamlı farklılığın hangi gruplar düzeyinde olduğu incelenmiştir. Umutsuzluk duygusu için bu farklılık Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi ve Türkçe dersi, Türkçe dersi ve Fen Bilimleri dersi arasında anlamlı farklılık gösterdiği belirlenmiştir (p**<,05). Ortaya çıkan anlamlı farklılığın etki büyüklüğü incelendiğinde ise 0,023 değeri ile küçük düzeyde ve olumsuz yönde olduğu görülmüştür.

SONUÇ

Ders öncesindeki duygular, öğrencilerin öğrenme süreçlerini ve akademik başarılarını önemli ölçüde etkileyebilmektedir. Pekrun vd. göre (2002), eğitim ortamlarındaki duyguların öğrencilerin düşüncelerini, derse ilişkin çaba gösterme durumlarını, motivasyon düzeylerini ve davranışlarını etkilediğini belirtmektedirler.

Araştırma sonucunda öğrencilerin ders öncesinde olumlu duygulardan umut duygusunu daha yüksek deneyimledikleri belirlenmiştir. Umut duygusu ise harekete geçirici ve sonuç odaklı bir duygudur (Pekrun ve Linnenbrink-Garcia, 2012). Umut duygusundan sonra yüksek düzeyde deneyimlenen diğer duygu keyif duygusudur. Pekrun ve Linnenbrink-Garcia'nın başarı duygularının üç boyutlu taksonomisine göre keyif duygusu, harekete geçirici ve etkinlik odaklı olan ve öğrenme çıktılarını olumlu düzeyde etkileyen bir duygudur. Bu olumlu duygulara uygulanan varyans analizi sonucunda orta sosyoekonomik düzeye sahip okulların keyif duygusunu küçük etki düzeyinde ve olumlu yönde etkilediği görülmektedir. Dolayısıyla öğrencilerin orta sosyoekonomik düzeyde derslere girmeden önce deneyimledikleri keyif duygusu, derse ilişkin motivasyonlarını artırarak dersi öğrenme isteğini etkileyebilir. Ancak

okulların sosyoekonomik düzeylerinin umut duygusu üzerinde herhangi bir etkisi bulunmamaktadır. Bu bağlamda öğrenciler okulların sosyoekonomik düzeyine göre ders öncesinde dersle ilgili başarı durumlarına yönelik düşünmelerini etkileyen umut duygusunu deneyimlemedikleri belirtilebilir.

Bulgulara bakıldığında öğrencilerin ders öncesinde olumsuz duygulardan kaygı duygusunu diğer duygulara göre daha yüksek deneyimledikleri belirlenmiştir. Pekrun'a (2006) göre kaygı duygusu, ileriye dönük ve harekete geçirici bir duyguyken, öfke duygusu sonuç odaklı ve etkinlik odaklıdır. Umutsuzluk duygusu ise ileriye dönük, sonuç odaklı ve pasifleştirici bir duygudur. Yapılan varyans analizi sonucunda umutsuzluk duygusunun okulların sosyoekonomik düzeyine göre etki düzeyinin küçük ve olumsuz yönde olduğu belirlenmiştir. Ayrıca okulların sosyoekonomik düzeylerinin en yüksek keyif duygusunu ve sonrasında umutsuzluk duygusunu etkilediğini ancak diğer duygular üzerinde herhangi bir etkisinin olmadığı görülmektedir. Bunun yanı sıra okulların sosyoekonomik düzeylerinin en yüksek düzeyde keyif duygusunu ve ardından da umutsuzluk duygusunu etkilediği görülmektedir. Sosyoekonomik düzeyi orta olan okullar olumlu düzeyde duyguları etkilerken, sosyoekonomik düzeyi düşük ve yüksek olan okulların olumsuz düzeyde duyguları etkilediği söylenebilir.

Ders öncesi hissedilen olumlu ve olumsuz duygular, derslere göre değerlendirildiğinde olumlu duyguların her ikisinin de üzerinde etkili olduğu ve olumsuz duygulardan ise sadece umutsuzluk duygusu üzerinde etkili olduğu belirlenmiştir. Keyif duygusunun, Türkçe ile Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersleri arasında anlamlı bir farklılaşma olduğu görülmüştür. Bu derslerin duygulara etkisi olumlu yönde olduğu söylenebilir. Umut ve umutsuzluk duygularının hem Türkçe ile Din Kültürü ve Ahlak bilgisi dersleri hem de Türkçe ile Fen Bilimleri dersleri arasında anlamlı farklılaşma görülmüştür. Bu duyguların etki büyüklüklerine bakıldığında öğrenciler, en çok umutsuzluk duygusunu deneyimlemişlerdir. Sırasıyla keyif ve umut duygusunu deneyimledikleri görülmektedir. Dolayısıyla Türkçe, Din Bilgisi ve Ahlak Kültürü, Fen Bilimleri derslerinin duygu yönü noktasında, hem olumlu duygular hem de olumsuz duygu olmak üzere, öğrencilerin duygu deneyimlerini etkiledikleri görülmektedir.

Öğrencilerin ders öncesi duygularının derslere göre farklılaşmasında Türkçe ve Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerinin yapısının duyuşsal özellik içerdiği söylenebilir. Matematik, Sosyal Bilgiler ve Yabancı Dil derslerinin rasyonel ve bilgi ağırlıklı dersler olması sebebiyle öğrencilerin duygu deneyimlerini zayıflattığı görülebilir. Fen Bilimleri dersinin ise hem rasyonel hem de bilgi ağırlığı olmasına rağmen hem olumlu hem de olumsuz duyguları etkilediği görülmektedir. Dolayısıyla ders öncesi duyguların okulların sosyoekonomik düzeylerinden ve derslerden etkilendiği görülmektedir.

KAYNAKLAR

Can, Y., Emmioğlu Sarıkaya, E., Bardakçı, S. (2020). Başarı duyguları anketinin Türk kültürüne uyarlanması. *Kastamonu Eğitim Dergisi (Kastamonu Education Journal), 28*(2), 673-893. https://doi.org/10.24106/kefdergi.697110.

Fischer, A. H., ve Van Kleef, G. A. (2010). Where have all the people gone? A plea for including social interaction in emotion research. *Emotion Review, 2*(3), 208-211. https://doi.org/10.1177/1754073910361980.

Forgas, J. P. (1995). Mood and judgment: The affect infusion model (AIM). *Psychological Bulletin, 117*(1), 39–66. https://doi.org/10.1037/0033-2909.117.1.39

George, D. ve Mallery, P. (2010) *Spss for Windows step by step: A simple guide and reference, 17.0 update (10a ed.).* Pearson.

Green, S. B. ve Salkind, N. J. (2005). *Using SPSS for Windows and Macintosh: Analyzing and understanding data (4th edition)*. Pearson.

Harrington, D. (2009). *Confirmatory factor analysis*. Oxford University Press, Inc.

Pekrun, R. (2006). The Control-Value Theory of achievement emotions: Assumptions, corollaries, and ımplications for educational research and practice. *Educational Psychology Review, 18,* 315-341. https://psycnet.apa.org/doi/10.1007/s10648-006-9029-9.

Pekrun, R., Goetz, T. ve Titz, W. (2002). Academic emotions in students' self-regulated learning and achievement: A program of qualitative and quantitative research. *Educatioanl Psychologist*, *37*(2), 91-106. https://doi.org/10.1207/S15326985EP3702_4.

Pekrun, R. ve Linnenbrink-Garcia, L. (2012). Academic emotions and student engagement. In S. L. Christenson, A. L. Reschly, & C. Wylie (Ed.), *Handbook of research on student engagement* (s. 259-282). Springer.

Pekrun, R., ve Stephens, E. (2010). Achievement emotions: A Control-Value Approach. *Social and Personality Psychology Compass, 4*(4), 238-255. https://doi.org/10.1111/j.1751-9004.2010.00259.x.

BLADE RUNNER: PANOPTICON, IMMIGRANTS AND THE CITY

Leyla ÖZYOL, Ph.D. Candidate
Yıldız Technical University, Humanities and Social Sciences, Cultural Studies Ph.D Program, Davutpaşa, İstanbul.
ORCID ID: 0000-0002-6758-7948

Prof. Dr. Nalan TURNA
Yıldız Technical University, Faculty of Arts and Sciences, Department of Sociology, Davutpaşa İstanbul.
ORCID ID: 0000-0001-7511-609X

ABSTRACT
This paper examines the well-known science fiction film *Blade Runner*, which Ridley Scott directed in 1982. The paper examines this particular film through the lens of power relations and surveillance mechanisms in the city, focusing explicitly on the theories of Henri Lefebvre's *The Right to the City* (1968) and Michael Foucault's *Panopticism* (1975). In *Blade Runner*, the city of Los Angeles, which is the main setting, plays an important role. The aim of this paper is therefore to examine the historical context of Los Angeles, particularly in 1982, when *Blade Runner* was released. It will also analyze the city's political and economic climate, major events, and demographic makeup. This will provide a comprehensive understanding of how Los Angeles evolved during this pivotal time. This paper examines how spatial segregation is represented and positioned in the urban space. It also addresses various issues such as immigrants, identity, law enforcement, and the rules and regulations of Los Angeles. Henri Lefebvre's (1968) concept of *The Right to the City* allows conclusions to be drawn about the city and anti-capitalist struggles. In addition to Lefebvre's understanding of the city, Michel Foucault's term *panopticism*, which refers to a system of surveillance that serves as a mechanism of discipline, is helpful in understanding *Blade Runner*. According to Foucault, the most important effect of the panopticon is to create a state of permanent visibility for the prisoner that ensures the automatic exercise of power. In the futuristic Los Angeles of *Blade Runner*, an extensive network of cameras and control devices permeates the city, scrupulously monitoring its inhabitants to ensure the safety and well-being of the urban landscape. Among many other aspects, this film effectively explores the intertwining of identity, history and urban life. The implications of these references are significant, and this study will focus on analyzing these thematic references through the following themes: Ridley Scott's science fiction film *Blade Runner*, which is set in a panoptic city, Los Angeles.
Keywords: *Blade Runner*, *The Right to the City*, *Panopticisim*, immigrants, science fiction.

INTRODUCTION

This study delves into the science fiction film *Blade Runner* (Ridley Scott, 1982) and examines it through the lens of power relations, specifically focusing on Henri Lefebvre's *The Right to the City* (1968) and Michael Foucault's *Panopticism* (1975). The film *Blade Runner* prominently features the city of Los Angeles, making it the main setting. This study aimed to analyse some critical themes such as panopticonism, replicants as immigrants, absence of black people, identity, social inequilty, spatial segregation through a phenomenal science fiction film.

Visual 1. This visual appears in the beginning of the city. Than the general view of the LA with burning flames is seen on the other scene which is shown below, *Blade Runner, 1982.*

Blade Runner is widely recognized as a groundbreaking film within the science fiction genre. It revolutionized the way science fiction films were made and greatly influenced the visual style of numerous subsequent films. For instance, the film's dystopian setting, characterized by its gloomy and rain-soaked streets, has emerged as an iconic visual portrayal of futuristic cities in the realm of science fiction. The film's plot revolves around a series of highly stimulating visual scenes that depict an imagined version of Los Angeles. The captivating visuals serve as the backdrop for the film's topic, which can be summarized as follows: In November 2019, Rick Deckard, a retired policeman from Los Angeles and former member of the *Blade Runner* Units, found himself thrust back into the role of a law enforcement officer with a new assignment.

Los Angeles has transformed into a dystopian cityscape, characterized by an overwhelming presence of corporate advertising, rampant pollution, and the futuristic sight of flying cars. Additionally, it has also become a place where the existence of replicants, artificially created human-like androids designed for slave labor in off-world colonies, adds to the overall dystopian atmosphere (Morgan, Library of Congress). Once a *Blade Runner*, Deckard is reluctantly thrust back into active duty to eliminate a formidable group of dangerous replicants. During his mission, he unexpectedly crosses paths with Rachael, a stunning and seemingly obedient replicant who firmly believes she is a human, unaware of her true identity as a replicant. During his assignment, Deckard finds himself in a challenging situation where he must confront not only his own identity but also the authority he represents.

Visual 2. Los Angeles in *Blade Runner, 1982.*

Visual 3. A scene from the confrontation with Roy and Deckard. Roy chasing Deckard, *Blade Runner, 1982.*

This confrontation will take place in various locations throughout Los Angeles, including its bustling streets, avenues, and gritty alleys in the heart of the city. Additionally, it will unfold atop the towering skyscrapers, within the walls of corporate companies, lavish mansions, and even historic and monumental buildings (Morgan, Library of Congress). Despite the challenging living conditions in the city, it is important to acknowledge that illegal immigrants, including replicants, do not have the legal right to reside in Los Angeles, regardless of the prevailing poor conditions.

As previously mentioned, Ridley Scott's depiction of Los Angeles in 2019 presents a sunless, rainy, overcrowded, and gloomy city characterized by deplorable living conditions. The city is marred by dirt and grime, and its police force, known as *Blade Runner* Units, operates under stringent regulations. When the replicants, who were sent to the extraterrestrial colonies as slave labor, desire to return to their hometowns and reclaim their fundamental rights.

The portrayal of immigrants in *Blade Runner* as marginalized and oppressed in the city mirrors the experiences of many immigrants in reality. Both in the film and in reality, immigrants often face discrimination, limited opportunities, and social exclusion. The film highlights the

struggles and challenges immigrants face and sheds light on the injustices they encounter in their quest for a better life.

By drawing parallels between the fictional world of *Blade Runner* and real-life immigration issues, the film encourages viewers to critically examine and reflect on the treatment of immigrants in society. *Blade Runner* presents us with an image of a city where there are countless immigrants and spoken heavily Asian languages besides replicants. Mostly Asian languages spoken at the front and background and played Egyptian music in one or two scene, and a few German dialogue accompany English throughout the movie. All of these details brought to the audience's eyes the spatial segregation with buildings, roads, transportation, and old-new city distinctions.

The societal discrimination and prejudice faced by replicants mirrors real-world examples where marginalized groups are discriminated against on the basis of race, ethnicity, or social class. Thus, the treatment of replicants can be seen as analogous to historical examples of slavery, where certain groups of people were dehumanized and exploited for their labor. Drawing these parallels not only highlights the ethical implications of discrimination against replicants, but also encourages critical reflection on the social structures that perpetuate such injustices. *Blade Runner* might imply the threats of future urban development significantly in a specific city.

METHODOLOGY

In this qualitative research, this paper uses a textual analysis to examine the historical context of Los Angeles, particularly in 1982, when *Blade Runner* was released. As it stated earlier, it will also analyze the city's political and economic climate, major events, and demographic makeup. This paper, with its methodology, approaches *Blade Runner* as a visual text. To this end, this methodology provides a critical analysis of the topics such as panopticism, immigrants, identity, law enforcement, and the rules and regulations of the city of Los Angeles, Ridley Scott's cinematic universe as a director,

FINDINGS AND INTERPRETATIONS

The findings and interpretations of this study have been analyzed under three main topics as follows: Ridley Scott's *Blade Runner* universe, *Blade Runner*'s Los Angeles as a surveillance city, Los Angeles and its inhabitants.

As it is stated in this paper earlier, *Blade Runner* might imply the threats of future urban development significantly in a specific city. This widely regarded groundbreaking film in the science fiction genre revolutionized the way that science fiction films were made and influenced the visual style of many other science fiction films. From this point of view, this chapter also aimed to present the film's dystopian setting, with its dark and rainy streets, has become an iconic visual representation of future cities in science fiction.

DISCUSSION AND CONCLUSION

All the main characters in this film, except for the corporate company owner Tyrell, are working class, and the absence of black people in the film is also essential. On the other hand, the Asian working class, which it is seen and heard as a background figure in almost every corner of the

film, seems to be one of the biggest uncanny things in the presentation of the city of Los Angeles in 2019 to the audience.

Los Angeles is too crowded, dirty, and foggy; it has long ceased to be liveable. In order to have the right to live here, one has to accept the panoptic system, even if it is full of injustices, and Deckard is afraid of being one of the other "little people." However, just like the replicants, he rebels and escapes from the system by taking the replicant he is in love with. The once most brutal law enforcer is now a fugitive. At that point this question arises: Is the working class most likely to rebel and accept its responsibilities? Even if the answer is yes, a general uprising in a panopticon city with the power's eyes on Los Angeles citizens' backs does not seem very easy.

REFERENCES:

Chan, K.E. (2023). Race in the Blade Runner Cycle and Demographic Dystopia. Liverpool University Press.

Collura, Scott (2017). Blade Runner Turns 35: Ridley Scott Discusses the Film's Legacy, Deckard's True Nature, and the Future of the Series. https://www.ign.com/articles/2017/06/22/blade-runner-turns-35-ridley-scott-discusses-the-films-legacy-deckards-true-nature-and-the-future-of-the-series

Foucault, Michel (1975). Discipline and Punish: The Birt of the Prison. Translation: Alan Sheridan. Vintage Books: New York.

Foucault, Michel (2008). "Panopticism" from Discipline & Punish: The Birth of the Prison. Race/Ethnicity: Multidisciplinary Global Contexts, Volume 2, Number 1, Autumn 2008, pp. 1-12 (Article). Indiana University Press.

Foucault, Michel (2003). "Society Must be Defended". Picador; First Edition, December 1st.

Lefebvre, H. (1968). *Right to the City*. London, UK: Routledge.

Morgan, David. Blade Runner. Library of Congress.

Ong, Paul and Azores Tania. (June, 1991) Asian Pacific Americans in Los Angeles: A Demographic Profile. University of California.

Yuen, Kin Wong (2000). *On the Edge of Spaces: Blade Runner, Ghost in the Shell, and Hong Kong's Cityscape. Science Fiction Studies*, Vol. 27, No 1

ÜST BİLİŞSEL BECERİLERİN ÖLÇÜLMESİNDE BAŞARI TESTLERİNİN KULLANIMI

USE OF ACHIEVEMENT TESTS IN MEASURING METACOGNITIVE SKILLS

Doç. Dr. M. Akif GÜZEL
Abdullah Gül Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi
ORCID ID: 0000-0001-5828-1237

Prof. Dr. T. Oğuz BAŞOKÇU
Ege Üniversitesi, Eğitim Fakültesi
ORCID ID: 0000-0002-4821-0045

İlker GÖK
Ege Üniversitesi, Eğitim Fakültesi
ORCID ID: 0009-0006-2132-1489

ÖZET

Üstbiliş, problem çözmenin önemli bir boyutudur; bireyin probleme ilişkin düşünme süreçlerine ilişkin farkındalığı, bu süreci izlemeyi ve kontrol edebilmeyi içerir. Öğrenme ve çalışma için bilişsel yeterliklerin dışında kişinin kendi öğrenme süreçlerini düzenleme yeteneği de oldukça önemlidir. (Saenz vd., 2019) Bu çalışmada üstbiliş performansı, öğrencinin soruya verdiği yanıtlara güveniyle incelenmiştir. Üstbiliş performansının ölçümü için Tip-2 Sinyal Tespit Kuramı (STK) yöntemi uyarlanmıştır. Bu uyarlamada öğrenci soruyu doğru yanıtlayamayacağını belirtip yanlış seçeneği işaretlerse doğru ret, soruyu doğru yanıtlayamayacağını belirtip doğru cevap verirse kaçırma, soruyu doğru yanıtlayamayacağını belirtip yanlış cevaplarsa hatalı uyarı, doğru cevaplayacağını belirtip doğru cevaplarsa isabet etmiş olur. Çalışmanın örneklemi 120K850 numaralı "Çevrimiçi Bilişsel Tanıya Dayalı İzleme Modelinin Üst Düzey Düşünme Becerilerine Etkisi" başlıklı TÜBİTAK projesi kapsamında projeye katılan 42 okulun 7. Sınıf öğrencilerinden (N = 1687) oluşmaktadır. Öğrencilere PISA tarzında hazırlanmış yedi matematik sorusu sorulmuştur. Uygulamada her soru için sırayla öğrencilerden; soruyu doğru çözebileceğine dair rapor, verdikleri yanıtın doğruluğu ve vermiş olduğu yanıtın doğruluğuna dair eminlik düzeyleri (1: Hiç emin değilim – 5: Kesinlikle eminim) elde edilmiştir. Çalışmada her yedi soru için raporlar ve doğru yanıtlar kullanılarak, doğru ret, kaçırma, hatalı uyarı ve isabet grupları oluşturulmuştur. Bu grupların eminlik düzeyleri ortalamaları arasındaki farkı incelemek için çoklu grup varyans analizi gerçekleştirilmiştir. Her soruda grupların eminlik düzeyi ortalamaları için gruplar arasında fark olduğu tespit edilmiş ve Tukey - HSD post-hoc testi uygulanmıştır. Yapılan post-hoc analizlerine yedi sorunun tamamında kaçırma ve doğru ret gruplarının eminlik düzeyleri ortalamaları arasında anlamlı bir fark bulunamamıştır. Ayrıca yedi sorunun beşinde soruyu isabet ve hatalı uyarı grupları arasında eminlik düzeyi bakımından istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamıştır. Bunun dışındaki tüm grup çiftleri arasında her soru için eminlik düzeyi ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı farklar bulunmuştur. Farklar incelendiğinde soruyu doğru cevaplayamayacağını rapor eden öğrenciler doğru ya da yanlış yanıt verseler de düşük eminlik düzeyi belirtmişler, soruyu doğru rapor eden öğrenciler ise doğru ya da yanlış yanıt verseler de yüksek eminlik düzeyi belirtmişlerdir.

Anahtar Kelimeler: Sinyal tespit kuramı, üstbiliş, başarı testi

ABSTRACT

Metacognition is an important aspect of problem-solving; it includes an individual's awareness of thinking processes related to the problem, as well as the ability to monitor and control these processes. In addition to cognitive abilities for learning and studying, the ability to regulate one's learning processes is also crucial. In this study, metacognitive performance was examined through the confidence of the student's responses to the question. Type-2 Signal Detection Theory (SDT) method was adapted for the measurement of metacognition performance. In this adaptation, if the student indicates that he/she cannot answer the question correctly and marks the wrong option, it is a correct rejection; if he/she indicates that he/she cannot answer the question correctly and answers correctly, it is a miss; if he/she indicates that he/she cannot answer the question correctly and answers incorrectly, it is a false alarm; if he/she indicates that he/she will answer correctly and answers correctly, it is a hit. The sample of the study consisted of 7th grade students (N = 1687) from 42 schools participating in the project within the scope of the TUBITAK project titled "The Effect of Online Cognitive Diagnosis-Based Monitoring Model on Higher Order Thinking Skills" numbered 120K850. The students were asked seven math questions prepared in PISA style. For each question, students were asked to report that they could solve the question correctly, the accuracy of their answer, and their level of certainty (1: I am not sure at all - 5: I am absolutely sure) about the accuracy of their answer. In the study, correct rejection, miss, false alarm and hit groups were formed by using the reports and correct answers for each of the seven questions. Multiple group analysis of variance was performed to examine the difference between the mean confidence levels of these groups. For each question, it was determined that there was a difference between the groups for the mean confidence levels of the groups and Tukey - HSD post-hoc test was applied. According to the post-hoc analyses, no significant difference was found between the mean confidence levels of the miss and correct rejection groups in all seven questions. In addition, there was no statistically significant difference between the hit and false alarm groups in terms of confidence level in five of the seven questions. Other than this, statistically significant differences were found between the mean confidence levels of all group pairs for each question. When the differences are examined, it is seen that the students who reported that they could not answer the question correctly indicated a low level of confidence even if they answered correctly or incorrectly, while the students who reported the question correctly indicated a high level of confidence even if they answered correctly or incorrectly.

Keywords: Signal detection theory, metacognition, achievement tests

GİRİŞ

Kişinin kendi düşünce süreçlerinin farkında olma ve kontrol edebilme yeteneği olan üstbiliş, sıklıkla düşünme hakkında düşünme olarak da adlandırılır. Üstbilişin iki bileşeni, bilgi ve düzenlemedir. Üstbilişsel bilgi, öğrenen kişi olarak bireyin kendisi hakkındaki bilgi ve performansı etkileyebilecek faktörleri, stratejiler hakkındaki bilgisini ve stratejilerin ne zaman ve neden kullanılacağına ilişkin bilgiyi içerir. Üstbilişsel düzenleme, kişinin bilişsel süreçlerini ve planlama faaliyetlerini izleme, görevler ve bilgilere dair anlayışına ilişkin farkındalık, izlem süreçlerinin/stratejilerinin etkinliğinin değerlendirilmesini içerir. (Lai, 2011)

Üstbilişin ölçülmesi için çeşitli teknikler bulunmaktadır ancak yaygın olarak Green ve Swets'in (1966) önerdiği Sinyal Tespit Kuramı ile, özellikle Tip-2 olarak adlandırılan STK ile de standart şekilde ölçülebilmektedir. Testi alanların, isabet oranları (hit rate) ve hatalı uyarıları (false alarm) hesaplanır ve bireylerin üstbilişsel izleme düzeyleri; yanıtlarını verirken ne derece esnek ya da katı davrandıklarını ifade eden raporlama kriteri (report criterion) ölçülebilmektedir. Tip-1 STK'da katılımcının bir bağlam içinde uyaranı (sinyal) tespit edip edemediğini evet/hayır olarak belirtmesi beklenir. Bazı denemelerde bağlam içinde sinyal varken bazı denemelerde

yoktur. Sinyalin bulunduğu ve bulunmadığı bağlamlar için katılmcının iki yanıt verme olasılığı vardır "evet" ya da "hayır", bu durumda her deneme için dört farklı olasılık vardır; bkz. Tablo 1. İsabet oranı; katılımcının bağlamda sinyal varken "var" dediği denemelerdeki sayının, gerçekten bir sinyalin bulunduğu denemelerin sayısına oranıyla hesaplanır. Hatalı uyarı oranı ise, katılımcının evet (var) dediği ancak gerçekte sinyal bulunmayan denemelerin, sinyal olmayan denemelerin toplam sayısına oranıdır. Bir sinyal bulunmazken hayır "yok" tepkisi verilen denemelerin, sinyalin olmadığı toplam deneme sayısına oranı doğru ret oranını verir. Sinyalin bulunduğu durumda hayır "yok" yanıtının verildiği durum ise kaçırma olarak adlandırılır ve sinyalin olmadığı durumlara oranı kaçırma oranını verir. Tip-1 STK ölçümünde, katılımcının bir makine gibi sinyalleri doğru şekilde tespit edip etmediğine bakılır ve bu sinyal tespit yöntemi uyarıcı-bağımlı (stimulus-contingent) olarak adlandırılır (Higham ve Tam, 2005).

Tablo 1. Tip-1 STK'ya göre elde edilebilecek dört olası yanıt

	Karar (Katılımcı Tepkisi)	
Bağlam	"Evet (var)"	"Hayır (yok)"
Sinyal var	İsabet (hit) (a)	Kaçırma (miss) (b)
Sinyal yok	Hatalı uyarı (false alarm) (c)	Doğru ret (correct rejection) (d)

Not. İsabet oranı = a/(a+b); hatalı uyarı oranı = c/(c+d); kaçırma oranı = b/(a+b); doğru ret oranı = d/(c+d)

Tip-2 STK'da, yukarıdaki oranların isimleri aynıdır ancak ölçülen değerlerin özellikleri farklılık göstermektedir. Katılımcı, kendine yöneltilen bir soru için cevaplarını düşünürken zihninde yanlış ve doğru yanıt olma ihtimali olan listeler üretir. Yani varsayımsal olarak bilginin, yanıt vermeden önce yanlış ve doğru yanıtları içeren bilgilerin bilince aktığı varsayılır (Bahrick, 1970; Kintsch, 1970; Watkins ve Gardiner, 1979). Tip-2 STK, yanlış ve doğru yanıtların sinyal güçleri, yani eminlik düzeyleri açısından normal dağılım gösterdiklerini varsayarak, bu dağılımların ortalamaları arasındaki farkın hesaplanmasıyla bireyin doğru ve yanlış yanıtları ne derecede ayırt edebildiklerine ilişkin farkındalıklarını ölçmeyi hedefler. Standart STK ölçümlerinde katılımcıya yanıtlayacağım ya da yanıtlamayacağım (raporlayacağım/pas geçeceğim) şeklinde bir yanıt vermesi istenir. Katılımcı yanıtlamayacağım seçeneğini işaretlemiş olsa da sorunun yanıtına dair en iyi tahmini istenir. Tip-2 STK'daki raporlama kriteri, katılımcının zihnindeki yanıtların doğru olduğunu düşünmekte ve soruya yanıt verdiği yerdir. Ancak katılımcı "yanıtlamayacağım" demiş olsa da raporlama kriteri yüksekse, doğru yanıtı için "yanıtlamayacağım" demiş olabilir. Son olarak katılımcı yanıtının doğruluğuna dair eminliğini Likert tipi bir ölçekte işaretler (Kesinlikle eminim – Hiç emin değilim).

Bu çalışma Ege Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme Yüksek Lisans programında öğrenim görmekte olan İlker Gök'ün tez çalışmasının bir parçasıdır.

ARAŞTIRMA

Katılımcılar

Ege Üniversitesi Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme Araştırma 120K850 no'lu TÜBİTAK projesinin 2023-2024 öğretim yılı güz döneminde uygulamış olduğu sınava katılan 7. sınıf

öğrencilerinden oluşmaktadır. Sınava farklı illerden 42 okulun 1687 öğrencisi katılmıştır. 11 öğrenci hiçbir soruya yanıt vermediği için dışlanmıştır. Toplam 1666 öğrenci analizlere dahil edilmiştir. Bazı öğrencilerin boş bıraktığı maddeler olsa da diğer maddelere verdikleri cevapların analizi için analizden dışlanmamışlardır.

İşlem

Çalışma 120K850 no'lu TÜBİTAK projesinin uygulaması kapsamında çevrimiçi olarak okullardaki proje sorumlusu öğretmenler tarafından bilgisayar laboratuvarlarında gerçekleştirilmiştir. Öğrenciler yedi maddelik okuma becerileri testini tamamladıktan sonra matematik testine başlamışlardır. Matematik testi altı çoktan seçmeli, bir çoklu seçmeli olmak üzere toplam yedi maddeden oluşmaktadır. Tüm sorular PISA tarzında yazılmış bağlam sorularıdır. Öğrenci önce bağlamı okur, sonra soruyu okur, soru üzerinde işaretleme yapmadan önce soruya dair raporunu belirtir, soru üzerinde işaretlemesini yapar ve bir sonraki soruya geçmeden önce eminlik düzeyini belirtir.

BULGULAR

Tablo 2. Maddelerin gruplara göre frekansları ve eminlik düzeyi ortalamaları

		Ort. Eminlik Düzeyi	Frekans
M-1	Doğru Ret	1.95	279
	Hatalı Uyarı	3.40	370
	Kaçırma	1.96	402
	İsabet	3.28	595
M-2	Doğru Ret	1.99	312
	Hatalı Uyarı	3.40	482
	Kaçırma	2.05	336
	İsabet	3.34	511
M-3	Doğru Ret	1.99	424
	Hatalı Uyarı	3.36	620
	Kaçırma	2.07	218
	İsabet	3.72	381
M-4	Doğru Ret	2.06	432
	Hatalı Uyarı	3.14	616
	Kaçırma	1.95	241
	İsabet	3.26	356
M-5	Doğru Ret	2.08	484
	Hatalı Uyarı	3.25	635
	Kaçırma	2.08	201
	İsabet	3.16	308
M-6	Doğru Ret	2.16	451
	Hatalı Uyarı	3.46	777
	Kaçırma	2.24	119
	İsabet	3.53	285
M-7	Doğru Ret	2.03	426
	Hatalı Uyarı	3.26	616
	Kaçırma	2.24	180
	İsabet	3.65	388

Çalışmada her yedi soru için, öğrencilerin STK'nın dört olası yanıtından hangisine düştüğü bulunmuş, sonra bu yanıtlar açısından eminlik düzeyleri karşılaştırılmıştır. Bu dört olası yanıtın arasındaki farkı incelemek için çoklu grup varyans analizi gerçekleştirilmiştir. Her soru için anlamlı bir fark bulunmuştur. 1. madde için ($F(3,1438) = 115.815$, $p < .001$), 2. madde için ($F(3,1430) = 112.310$, $p < .001$), 3. madde için ($F(3,1443) = 153.344$, $p < .001$), 4. madde için ($F(3,1402) = 90.053$, $p < .001$), 5. madde için ($F(3,1394) = 148.922$, $p < .001$), 6. madde için ($F(3,1440) = 108.860$, $p < .001$) ve son olarak 7. madde için ($F(3,1371) = 116.984$, $p < .001$). Her madde için yapılan Tukey-HSD post-hoc testi sonuçlarının *p* değerleri Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3. Elde edilen dört olası yanıtın eminlik düzeyleri farklılığını belirlemek amacıyla yapılan Tukey çoklu karşılaştırma testi sonuçları

Madde	Doğru Ret-Hatalı Uyarı	Doğru Ret-Kaçırma	Doğru Ret-İsabet	Hatalı Uyarı - Kaçırma	Hatalı Uyarı - İsabet	Kaçırma - İsabet
M1	< .001	= .999	< .001	< .001	= .637	< .001
M2	< .001	= .942	< .001	< .001	=. 918	< .001
M3	< .001	= .925	< .001	< .001	< .001	< .001
M4	< .001	= .769	< .001	< .001	= .566	< .001
M5	< .001	= 1.00	< .001	< .001	= .788	< .001
M6	< .001	=.951	< .001	< .001	= .889	< .001
M7	< .001	= .330	< .001	< .001	< .001	< .001

Tablo 3 incelendiğinde, rapor ve yanıt doğruluğu açısından kategorisi doğru ret – kaçırma olan öğrencilerin eminlik düzeyleri arasında hiçbir madde için anlamlı bir fark bulunmadığı görülmektedir. Ayrıca hatalı uyarı ve isabet gruplarının karşılaştırılmasında da yedi maddenin beşinde eminlik düzeyleri açısından anlamlı bir fark bulunmamıştır.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Her madde için eminlik ortalamaları incelendiğinde hatalı uyarı grubunun eminlik düzeyinin neredeyse isabet grubuyla aynı eminlik düzeyine sahip olduğu görülmektedir. Ayrıca frekans tabloları incelendiğinde kaçırma ve yanlış alarm gruplarının neredeyse her madde için grubun yarısını oluşturduğu görülmektedir. Çalışma, öğrencilerin üstbilişsel becerilerinin desteklenmesi ve geliştirilmesi gerektiğini göstermektedir.

KAYNAKLAR

Bahrick, H. P. (1970). Two-phase model for prompted recall. Psychological Review, 77, 215-222.

Fadillah, R., & Nurhasanah, F. (2021, March). The analysis of students' metacognition in solving math problems based on self-efficacy. In *Journal of Physics: Conference Series* (Vol. 1808, No. 1, p. 012062). IOP Publishing.

Green, D. M. ve Swets, J. A. (1966). Signal detection theory and psychophysics. New York: Wiley.

Higham, P. A. ve Tam, H. (2005). Generation failure: Estimating metacognition in cued recall. Journal of Memory and Language, 52(4), 595-617. doi:10.1016/j.jml.2005.01.015

Kintsch, W. (1970). Models for free recall and recognition. D. A. Normal (Ed.), Models of human memory içinde (s. 333-370). New York: Academic Press.

Lai, E. R. (2011). Metacognition: A literature review. *Always learning: Pearson research report*, *24*, 1-40.

Saenz, G. D., Geraci, L., & Tirso, R. (2019). Improving metacognition: A comparison of interventions. *Applied Cognitive Psychology*, *33*(5), 918-929.

Watkins, M. J. ve Gardiner, J. M. (1979). An appreciation of generate-recognize theory of recall. Journal of Verbal Learning & Verbal Behavior, 18(6), 687-704. doi:10.1016/S0022-5371(79)90397-9

ҚАЗАҚСТАН МЕН ТҮРКИЯ: БІЛІМ САЛАСЫНДАҒЫ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ БАЙЛАНЫС

KAZAKHSTAN AND TURKEY: INTERNATIONAL RELATIONSHIPS IN THE FIELD OF EDUCATION

Magzhan YENDIBAY
PhD student of the Department of Regional Studies, Faculty of International Relations, Eurasian National University named after L.N. Gumilyov, Astana, Kazakhstan.
ORCID ID: 0009-0004-2892-8668

Kurmangali DARKENOV
Candidate of Historical Sciences, Professor of the Department of Regional Studies, Faculty of International Relations, Eurasian National University named after. L.N. Gumilyov, Astana, Kazakhstan
ORCID ID: 0000-0003-1359-4605

АҢДАТПА

Қазіргі таңда Қазақстан мен Түркияның халықаралық байланысы қарышты дамуда. Өткен ғасырдың 90-жылдары Қазақстанның тәуелсіздігін мойындаған алғашқы мемлекет ретінде Түркия Республикасы қазақстандықтар үшін дос, әрі бауырлас халық екені анық. Одан бөлек, тарихи түп тамыры бір туыс мемлекетпен екіжақты қатынастар терең байланысқан. Екі тараптың байланысы барлық саланы қамтып, қазіргі таңда әрқайсысы өз жемісін беруде.

Осы орайда, екі ел арасындағы гуманитарлық байланыс, әсіресе білім саласында қалыптасып, тереңдей түскені екі елдің жастарына да тиімді тұстары көп болғаны анық. Сондай-ақ, тараптар арасындағы ғалымдардың пікір алмасуы ғылыми интеграцияның дамуына да септігін тигізуде. Бұдан бөлек, биылдан бастап Түркиялық жетекші оқу орындарының Қазақстанда ашылатыны белгілі болды. Бұл қазақстандық білім алушылар үшін жағымды жаңалық. Өйткені түрік білімі қазақ студенттер үшін тартымды екені соңғы статистикалық ақпараттар көрсетуде. Түркия ЖОО-ларын таңдаған қазақстандықтар саны соңғы үш жылда 2,5 есеге өскен.

Ғылыми мақаланың мақсаты – екі ел арасындағы білім саласындағы байланысты зерттеу және қалыптасу тарихына көз жүгіртіп, саланың болашағын пайымдау мен бағдарлау. Түркияның «жұмсақ күшінің» тиімді әсерін айқындау, екі ел арасындағы білім жүйесіне салыстырмалы талдау жасау және түркі әлеміндегі ортақ білім құндылықтарын анықтау.

Бұл зерттеуде талдаудың түрлі әдіс-тәсілдері (контент талдау, ивент талдау, Дельфи әдісі, SWOT талдау, тарихи тәсіл және хронологиялық тәсіл т.б.) кеңінен қолданылып, жұмыстың негізгі межесіне қол жеткізілді. Нәтижесінде Қазақстан мен Түркияның білім саласындағы дамуының алғышарттары, басқа да түркі халықтарымен интеграциясы, ортақ әліпби, ортақ оқулық сынды соңғы жаңалықтары конференция материалына өзек болды.

Білім беру саласында қарым-қатынасты тереңдету арқылы және бұрыннан қалыптасып, қазір жақсы нәтиже көрсетіп отырған білім алушылардың (студенттер, магистранттар және докоранттар) мобильдік алмасуы екі тарап үшін тиімді болатыны айқын. Іргелі және қолданбалы зерттеуді бірлесіп жүргізу Қазақстан мен Түркия үшін бүгін де, келешекте де бірлескен жобалардың жүзеге асыруға мүмкіндік береді.

Сонымен қатар, екі ел арасындағы студенттердің алмасуын зерделеу, ортақ шаралар мен білім саласының дамуы мақаланың түйінін анықтады. Бұл тұста аталған тақырыпты толықтай зерделей келе, Қазақстанның халықаралық білім саласындағы басқа елдермен байланысы да зерттеліп, Түркиямен тиісті саладағы даму перспективалары анықталды.

Тірек сөздер: Түркия Республикасы, Қазақстан Республикасы, білім, ЖОО, жұмсақ күш, түркі халықтары, интеграция

ABSTRACT

Currently, international relations between Kazakhstan and Turkey are developing rapidly. As the first state to recognize the independence of Kazakhstan in the 90s of the last century, the Republic of Turkey is a friend and brotherly people for Kazakhstanis. In addition, bilateral relations are deeply connected with one related state. The relations between the two sides cover all areas, and each of them is currently showing good results.

In this regard, it is clear that the formation and deepening of humanitarian relations between the two countries, especially in the field of education, has many benefits for the youth of both countries. Also, the exchange of opinions of scientists between the parties contributes to the development of scientific integration. In addition, it became known that leading Turkish educational institutions will be opened in Kazakhstan starting this year. This is good news for Kazakhstan students. Because the latest statistics show that Turkish education is attractive for Kazakh students. In the last three years, the number of Kazakhstan students who chose universities in Turkey has increased by 2.5 times.

The purpose of the scientific article is to look at the history of research and development of relations between the two countries in the field of education, to predict and guide the future of the field. Determining the effective influence of Turkey's «soft power», making a comparative analysis of the education system between the two countries, and determining common educational values in the Turkic world.

Various methods of analysis (content analysis, event analysis, Delphi method, SWOT analysis, historical approach and chronological approach, etc.) were widely used in this study, and the main goal of the work was achieved. As a result, the prerequisites for the development of Kazakhstan and Turkey in the field of education, integration with other Turkic peoples, the latest news such as common alphabet, common textbook became the core of the conference material.

It is clear that by deepening the relationship in the field of education and the mobile exchange of learners (students, masters and doctoral students) who have already formed and are now showing good results, it will be beneficial for both parties. Conducting basic and applied research together will allow Kazakhstan and Turkey to implement joint projects both today and in the future.

In addition, the study of the exchange of students between the two countries, joint activities and the development of the field of education determined the essence of the article. At this point, having fully studied the mentioned topic, the relations of Kazakhstan with other countries in the field of international education were also studied, and the prospects of development in the relevant field with Turkey were determined.

Keywords: Republic of Turkey, Republic of Kazakhstan, education, universities, soft power, Turkic peoples, integration

КІРІСПЕ

Егемендік алған сәттен бастап Қазақстан білім беру саласындағы халықаралық байланыстарға ерекше назар аударады. Қазақстанның тәуелсіздігін бірінші болып мойындаған Түркия Республикасымен байланыс күшейе түсті. 1990 жылдардың басында Қазақстан мен Түркия президенттері Білім және ғылым саласындағы ынтымақтастық туралы шартқа қол қойды, қазақстандық жастар Түркияның жоғары оқу орындарында білім алу арқылы жобаны іске асыра бастады. 1991 жылдың сәуірінде Қазақстан Республикасы мен Түркия үкіметтері арасындағы келісім аясында Түркістан қаласында Түркітілдес әлемдегі тұңғыш Халықаралық қазақ-түрік университеті ашылды. Алматы, Шымкент және Кентау қалаларында осы университеттің бөлімшелері пайда болды. 1992 жылы Қазақстан қалаларында 25 қазақ-түрік лицейі мен бір бастауыш мектеп ашылды. Бұл шара қазақ-түрік білім беру қорының (KATEV) қолдауымен жүзеге асырылды. (Международные связи в области образования).

Қазақстанның Ресеймен және ТМД-ның басқа елдерімен ғылыми-білім беру байланыстары 1990 жылдардың басында дағдарыс жағдайында айтарлықтай қысқарды. Алайда, 1990 жылдардың екінші жартысында және 2000 жылдары олар қайта жанданды, сонымен қатар Еуропа мен Америка елдерінің университеттерімен байланыстар тез дами бастады. Мәселен, 1992 жылы Ресейге 22 мың адам, Түркияға – 914, Польшаға – 65, АҚШ-қа 17 адам оқуға кетті. 2004 жылға қарай Ресейде 16 мың қазақстандық студент оқыды, Түркияда – 740, Польшада – 500, АҚШ-та – 500, Египетте – 250. Қазақстанның жоғары оқу орындарында Үндістаннан және Азия мен Африканың басқа елдерінен келген студенттер, туған жеріне (Қытай, Моңғолия, Түркия) оралған қазақ диаспорасының балалары оқыды. Қазақстанда қазақ-түрік, қазақ-американдық, қазақ-неміс, Казақстан-Ресей, Қазақстан-Египет, Қазақстан-Британ техникалық университеттері ашылды (Международные связи в области образования).

1992 жылы ҚР Білім министрлігі Түркия, АҚШ, Моңғолия, Венгрия, Египет, Оңтүстік Корея, Қытаймен білім беру саласындағы ынтымақтастық туралы келісімге қол қойды (Международные связи в области образования).

2001 жылғы 12 шілдеде ҚР-да қабылданған «Ғылым туралы» заң – бұл саладағы басқаруды одан әрі жетілдіруге, инновациялық және зерттеу процестерін ұйымдастыруға, кадрлар даярлауға, отандық ғылымды әлемдік ғылыми қоғамдастыққа интеграциялауға негіз болды.

НЕГІЗГІ БӨЛІМ

Екі мемлекеттің білім мен мәдениет саласындағы қарым-қатынасын дамытуға негіз болған алғашқы құжат 1992 жылы мамырда қол қойылған Мәдениет, ғылым, білім және спорт саласындағы ынтымақтастық туралы келісім болды. Осы құжатқа сәйкес, екі ел театр, музыка, опера, балет және басқа да өнер саласындағы қарым-қатынастарды дамытуға, сондай-ақ осы салаларда бірлескен қызмет пен өзара іссапарларды ұйымдастыруға келісті. Олар музыканың түрлі салаларында әртістер және ансамбльдер арқылы тәжірибе алмасуға да уағдаласты (Соглашение о сотрудничестве в области культуры, науки, образования и спорта, 1996).

Түркия ұсынған жобалардың ішінде Қазақстан жас мемлекет болғандықтан өзіне өте қажетті мәдениет саласындағы мамандарды даярлауға ерекше қызығушылық танытты. Қазақстан мен Түркия арасында қол жеткізілген уағдаластықтарға сәйкес, түрік үкіметі

өзінің мәдениет оқу орындарында ескерткіштерді қалпына келтіру шеберлері, қолданбалы өнер шеберлері, шығыс халықтарының тарихы мен мәдениет теориясы, мұражайтану, музыка және драма театрларының режиссерлері, кітапханатану, мәдениет мекемелерінің жұмысын ұйымдастырушылар, музыкалық білім беру және театртану мамандықтары бойынша арнайы гранттар бөлуге келісті.

ҚР Мәдениет министрі Е. Рахмадиев Қазақстан Республикасының Түркия Республикасындағы төтенше және өкілетті елшісі Саудабаевқа үндеуінде «білікті мамандарды даярлауда Қазақстан өткір кемшілікті сезінетінін және Түркия қазақстандық студенттерді оқытуды бастауы мүмкін болатын оқу орындары, мамандықтар мен мерзімдер туралы ақпарат алуға нұсқау бергенін» атап өтті (Служебная записка министра культуры Е. Рахмадиева Чрезвычайному и Полномочному Послу РК в Республике Турция Саудабаеву К.Б.). Е. Рахмадиев Түркия Республикасының Мәдениет министрі Д. Фикри Саглар мырзадан Қазақстанның мәдениет мекемелері үшін мамандар даярлауға стипендия бөлу мәселесін қарауды сұрады [Служебная записка заместителя министра Т. Альпиева в Посольство РТ в Казахстане). Нәтижесінде, Мәдениет министрлігі өз саласы бойынша аса тапшы бағыттар бойынша 100 кандидатты іріктеуді жүзеге асырды және оларды Түркияға жіберді.

90-жылдары Түркия Республикасы тек Қазақстанмен ғана емес, сонымен қатар Кеңес Одағының құрамында болған қазіргі Орталық Азия елдерімен де білім-ғылым саласында ынтымақтастық шарттарды орната бастады. Түркияның бұл «жұмсақ күш» саясаты жүйелі түрде орнығып, үкіметтік деңгейде құжаттарға қой қойылды. Осы уақытқа дейін Орталық Азияның бірқатар елдерінде түріктердің оқу орындары, мәдени орталықтары жемісті қызмет етуде. Осы тұста 2014 жылғы бірқатар мәліметке сүйенсек. Мәселен, Қырғызстанда «Ататүрік-Ала-Тоо» халықаралық университеті, «Манас» қырғыз-түрік университеті, 22 «Sebat» мектептері мен «Silk Road» халықаралық мектебі, Түркіменстанда Халықаралық түркімен-түрік университеті мен Кемаль Ататүрік атындағы түркімен-түрік мектебі, Тәжікстанда Халықаралық тілдер мен компьютерді оқытатын мектеп, Халықаралық мектеп және 6 тәжік-түрік мектептері, Қазақстанда 28 қазақ-түрік мектептері және Яссауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті мен С. Демирелі атындағы жоғарғы оқу орны қызмет етуде (Р. Вейцель, 2014). 1999 жылы Анкара мен Ташкент арасындағы қарым-қатынас нашарлағаннан кейін Өзбекстандағы 65 түрік білім беру мекемелері жабылған болатын (Плотников Д.С., 2016). Қазіргі таңда жоғарыда көрсетілген статистикалық ақпараттардың санында ғана емес, атауларында да өзгерістер бар. Мысалы, 2017 жылы Тәжікстандағы Түркия елшілігінің бірінші хатшысы болған Фотех Кахрамон журналистерге берген сұхабатында Анкара Тәжікстан үкіметінен Түркия Республикасындағы сәтсіз әскери төңкерістен кейін түрік лицейлерін жабуды сұрағанын айтты (Фотех Кахрамон: Турецкие лицеи в Таджикистане были закрыты по просьбе Анкары). Нәтижесінде түрік лицейлері жабылып, олардың орнына дарынды балаларға арналған лицейлер пайда болды. 2017 жылы Қырғызстандағы «Ататүрік-Ала-Тоо» халықаралық университетінің атауы «Ала-Тоо» деп, ал «Sebat» мектептері «Сапат» деп өзгертілген (Бішкектегі түрік университетінің атауы өзгерді). Мұндай прецеденттер Қазақстанда да орын алды. Жалпы, 1992-2000 жылдар аралығында Орталық Азияда 100-ге жуық түрік білім беру ұйымдары ашылған болатын.

1992 жылы ашылған қазақ-түрік лицейлерінің атауы 2016 жылы «Білім-инновация лицейі» деп өзгертілді. Бұл оқиға Қазақстан Республикасы Тәуелсіздігінің 25 жылдығына орайластырылды. Қазіргі таңда ел аумағында 43 Білім-инновация лицейлері жұмыс жасауда. Бұл лицейлерде оқушылар заман талабына сай білім алады. Мектеп оқушылары Қазақстанда және шетелде ұйымдастырылған түрлі пәндік олимпиадаларда жүлделі орындарға ие болып жүр. Аталған оқу ордасының атауын ауыстыру бойынша

біршама талқылаулар болды. Өйткені, сол жылдары Түркияда «саяси шиеленіс» орын алып, мемлекет әскери төңкерістің алдында тұрған. Осы орайда, Түркия үкіметі «гюленшілерді» қудалап, кейбір ұйымдарды жапқан болатын. Осылайша, Түркия шетелдерде жұмыс істеп тұрған мектеп-лицейлерін жабу шараларын жүргізді. Ал Қазақстан үкіметі лицейлерді жабудан бас тартып, бұл оқу орындарының Түркияға қатысы жоқ екенін, ал оқу саясаты қазақстандық және халықаралық білім беру стандарттарының негізінде құрылғанын атап өтті.

Түркияның ҚР-дағы Елшісі Невзат Янык Қазақстандағы Түркия үкіметі ресми қолдаған оқу орны тек А. Яссауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті екенін жеткізді. «ҚР аумағында жұмыс істейтін және «қазақ-түрік мектептері» немесе «қазақ-түрік лицейлері» атауларын пайдаланатын қалған оқу орындарының еліміздің мемлекеттік органдарына ешқандай қатысы жоқ», - деді ол.

«Көптеген адамдар атауды өзгерту саяси қысыммен байланысты деп ойлайды. Жоқ, олай емес. Біз бұған дейін саясатқа ешқандай қатысымыз жоқ деп айтқан болатынбыз. Сонымен қатар, ребрендинг біздің басқа мемлекеттермен де, шетелдік ұйымдармен де байланысы жоқ екенімізді дәлелдеуге арналған. Біз соңғы екі-үш жыл аралығында атауды өзгерту туралы ойладық. Қазақ-түрік лицейлерінің атауы екі елдің президенттері арасындағы келісімге байланысты пайда болған. Сондай-ақ, мұғалімдердің көпшілігі өз уақытында Түркиядан келген еді. Қазір шамамен 1200 оқытушының 92%-ы біздің жергілікті мұғалімдер. Қалған шетелдік қызметкерлердің ішінде Түркия, Малайзия, Филиппин, Ұлыбританиядан келген мамандар мен оқытушылар бар. Оқыту үш тілде жүргізіледі: қазақ, ағылшын, орыс. Факультатив түрінде түрік, араб, қытай тілдері ұсынылған.

Біз қандай да бір саяси жанжалға қатысқымыз келмейді. Әрине, мектептің саяси дауларға байланысты өзіндік реакциясы бар. Оқиғаның салдарынан бізге ауыртпалық түспес үшін бұл қадамға баруды шештік. Бұған дейін айтқанымыздай, ешқандай жанжалға қатысымыз жоқ. Біз тек оқумен және оқытумен айналысамыз», - деп түсіндірді KATEV Халықаралық қоғамдық қорының президенті Дархан Оте (Стали известны причины переименования казахско-турецких лицеев).

Білім-ғылым саласындағы тарихи маңызды оқиға ретінде – 1992 жылы Түркістан қаласындағы Түркістан мемлекеттік университетінің А. Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университеті болып қайта құрылуын атап өтуге болады (Л. Доброта. Туркестан наша общая гордость. Н. Назарбаев и А. Гюль посетили «духовную столицу» тюркского мира). Университеттің қамқоршылық кеңесіне Түркия мен Қазақстанның бес азаматынан кірді, ал қамқоршылық кеңесінің төрағасы Түркия Президентінің Жарлығымен тағайындалады. Екі ел оқу орнының қызметін тең үлестермен қаржыландырады, оқыту түрік, қазақ, орыс және ағылшын тілдерінде жүргізіледі. Қазіргі уақытта Ахмет Ясауи университеті – түркі әлеміндегі бірегей университет, ЖОО-да әлемнің 17 елінің жастары мен 30 ұлт пен ұлыс өкілдері арасында мәдениетаралық диалогы мен ұлтаралық толерантты тәрбие жүріп жатыр. Аталған оқу орны елдегі ең ірі жоғары оқу орындарының біріне айналды, оның құрамында 10 факультет, Мемлекеттік басқару және экономика жоғары мектебі, кәсіптік колледж, 6 ғылыми-зерттеу институты, докторлық диссертацияларды қорғау жөніндегі мамандандырылған диссертациялық кеңес бар, университетте 10 мыңнан астам студенттер, интерндер, магистранттар, резиденттер мен докоранттар, сондай-ақ дайындық факультетінің тыңдаушылары білім алады. Өзінің жұмыс істеген жылдары университет 76 мыңнан астам жас мамандарды дайындап шықты (Ахмет Ясауи университеті: университет тарихы).

2018 жылдан бастап түрік мектептерінде жалпы түркі тарихын оқыту басталды. Бұл бағыттағы жаңа жетістік 2020 жылы «Түркілердің жалпы тарихы» бірыңғай мектеп

оқулығының түрлі тілдерде басылуы болды. Авторлар ұжымы дайындаған оқулық бірден Түркия, Қазақстан және Әзірбайжандағы оқу бағдарламаларына енгізілді. Бұл пәнді факультатив ретінде Түркияда 30 мың оқушы, Қазақстанда 15 мың оқушы, Әзірбайжанда 10 мың оқушы таңдады. Оқулық ежелгі дәуірден бастап XV ғасырға дейінгі кезеңді қамтиды. Оқу құралында түркі халықтары құрған мемлекеттердің тарихымен бірге олардың дәстүрлері, мәдениеті және ұлттық ойындардың пайда болу тарихы жан-жақты көрсетілген (Қазақстан, Түркия, Әзірбайжан мектептеріне «Ортақ түркі тарихы» пәні енгізіледі).

2022 жылы Халықаралық Түркі академиясының Ғылыми кеңесі «Түркі әлемінің географиясы» және «Түркі халықтарының жалпы әдебиеті» сияқты пәндер бойынша мектеп оқулықтарын бекітті (Международная тюркская академия утвердила общие учебники). Үш елдің мектептерінде осы оқулықтар бойынша оқыту басталды. Қазіргі кезеңде мәдениет саласы қазақ – түрік қатынастарының ең табысты бағыты деп айтуға болады. Оның дамуы дәстүрлі мемлекетаралық мәдени байланыстардан асып түседі. Түркия мен Қазақстанда жалпы оқулықтарды мемлекеттік деңгейде енгізудің арқасында жастардың бойында біртұтас тарихи сана мен географиялық түсініктерді қалыптастыру процессі басталды. Сонымен қатар, ұлттық әдеби шығармалар арқылы ұрпақтан-ұрпаққа берілетін ортақ мәдени құндылықтардың қалыптасуы жүріп жатыр.

2022 жылдың мамыр айындағы Қазақстан президенті Қ.К. Тоқаевтың Түркияға сапары барысында әртүрлі салаларда ынтымақтастықты нығайта түсетін бірқатар маңызды үкіметаралық келісімдерге қол қойылды. Соның бірі – Қазақстан Республикасының Үкіметі мен Түркия Республикасының Үкіметі арасындағы білім беру саласындағы ынтымақтастық туралы келісім. Аталған құжатқа сәйкес, бірқатар салалар қамтылды:

1. Білім беру саласында тәжірибе алмасу, білім беру бағдарламаларын іске асыру, бірлескен жобаларды жүргізу, ақпарат және ғылыми жарияланымдармен алмасуды ынталандыру;
2. Оқытушылармен, сарапшылармен, педагогтермен, білім беру ұйымдарының басшыларымен және студенттермен алмасуды ынталандыру;
3. Білім беру саласындағы басшылар, педагогтер және қызметкерлер үшін біліктілікті арттыру бағдарламаларын ұйымдастыру;
4. Оқу бағдарламалары мен материалдарын әзірлеуде және жетілдіруде тәжірибе алмасу;
5. Білім беруде жаңа технологияларды қолдану саласында тәжірибе алмасу;
6. Білім беру жүйесін және өлшемдерін бағалауға қатысты өзара ақпарат және тәжірибе алмасу;
7. Өзара негізде білім алушылардың ғылыми және мәдени олимпиадаларға қатысуын көтермелеу;
8. Семинарлар, көрмелер, конференциялар, ғылыми зерттеулер сияқты іс-шараларға өзара қатысуды көтермелеу;
9. Бірлескен бағдарламалар, әріптестік қатынастар мен студенттік қызмет негізінде білім беру мекемелері арасындағы ынтымақтастықты дамыту;
10. Жастар саясаты саласындағы ынтымақтастықты дамыту (Қазақстан Республикасының Үкіметі мен Түркия Республикасының Үкіметі арасындағы білім беру саласындағы ынтымақтастық туралы келісім).

Сондай-ақ, Қазақстан басшысының осы ресми сапар кезінде Қазақстандағы жетекші жоғары оқу орындарының бірі – Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің Стамбул қаласындағы филиалы ашылды (Қазақстан – Түркия: Білім саласындағы байланыс).

Қазақстанның Түркиядағы Елшілігінің мәліметі бойынша, Түркияда оқитын студенттер саны соңғы үш жылда 2900-ден 8200-ге дейін өсті. Оның ішінде «Болашақ»

бағдарламасының 11 стипендиаты және академиялық ұтқырлық шеңберінде оқитын қазақстандық жоғары оқу орындарының 190 студенті бар (Турецкие вузы планируют открыть филиалы в Казахстане).

Статистикалық динамикаға қарасақ, 2011 жылы Түркияда 26 мың шетелдік студенттің 727-сі қазақстандық болса (Türkiye'de 26 bin yabancı öğrenci var), 2015 жылы олардың саны – 1307-ге жеткен екен (Hangi ülkeden kaç öğrenci Türkiye'de eğitim görüyor?).

Студенттердің көпшілігі Түркия мемлекетінен «Türkiye Bursları» бағдарламасы бойынша немесе шетелдегі Түрік істері жөніндегі басқармадан стипендия алып, оқуға түсті. Осылайша, студенттер Түркияда тегін оқиды, сонымен қатар жатақханада тегін тұру және тамақтану мүмкіндігін алады. Қабылдаушы тарап әуе билеттерді төлеу бойынша барлық шығындарды өзіне алды.

Соңғы уақытта Түркия халықаралық студенттер үшін білім беру орталығына айналуда. «Анадолу» агенттігінің мәліметі бойынша, 2020 жылдың қаңтарында Түркия аумағында 178 000-ға жуық шетелдік студенттер жоғары білім алды. Олар бүкіл ел бойынша 203 университеттерде 60 000 дайындық бағдарламасы бойынша білім алды (Kasap. S. Turkey becomes education hub for international students). Соңғы ақпараттарға сенсек, Ұлттық білім министрлігінің 2024 жылғы мәліметінше, Түркияда оқитын шетелдік студенттердің саны – 1 006 821. Қазіргі уақытта сириялық студенттер шетелдік студенттер рейтингінде бірінші орында, сондай-ақ Ирак, Ауғанстан, Иран, Өзбекстан, Египет және Қазақстан студенттері білім алу үшін Түркияны таңдаған.

Егер осы көрсеткіштер бойынша Түркияны АҚШ және Еуропа елдерімен салыстыратын болсақ, қазіргі уақытта Түркия шетелдік студенттер саны бойынша АҚШ-ты қуып жетуге шақ қалды деп айтуға болады. АҚШ-та 2022-2023 жылдар аралығында 1 057 188 шетелдік студент білім алды, ал Ұлыбританияда 718 085 білім алушыны құрайды (В Турции обучается более миллиона иностранных студентов из 160 различных стран мира).

Түркия Болон процесіне қатысушылардың қатарына кіреді, бұл оны жоғары білім алу үшін одан да тартымды етеді. Шетелдік студенттерге Түркия Республикасында білім алу басқа батыс университеттерімен салыстырғанда қол жетімді, өйткені көп дамыған елдерде шетелдік студенттерге тұру, тамақтану және ойын-сауық сияқты негізгі шығындарды жабу үшін айына бірнеше жүз доллары бар болуы ұсынылады. Мысалы, Германияда шетелдік студентке айына кемінде 950 доллар қажет (What Does It Cost to Study in Germany? Study in Germany).

2024 жылдың 15 ақпанында Қазақстан елшісі Еркебұлан Сапиев Түркияның Жоғары білім кеңесінің төрағасы Эрол Озвармен кездесті. Кездесу барысында жоғары білім беру саласындағы екіжақты ынтымақтастықты кеңейту мәселелері талқыланды. Өз кезегінде Э. Озвар екі ел арасындағы осы салалардағы ынтымақтастықты одан әрі жан-жақты нығайтуға мүдделілігін атап өтіп, ғалымдардың жүйелі өзара іс-қимылы, бірлескен жобаларды іске асыру, студенттермен академиялық алмасу бағдарламалары сияқты бағыттарды дамытудың маңыздылығын атап өтті.

Кездесу қорытындысы бойынша Қазақстанда Түркияның жетекші университеттерінің филиалдарын ашу бойынша нақты қадамдар туралы уағдаластыққа қол жеткізілді (Казахстан и Турция укрепляют сотрудничество в сфере высшего образования).

ҚОРЫТЫНДЫ

Лицейлер жабылғаннан кейін Түркияда білім алуға деген тартымдылық жоғарыламаса, кемімеді. Жаһандану қазіргі кезеңінде көптеген елдер өздерінде білім алу үшін квоталар ұсынады, мысалы Ресей бакалавриат, магистратура, аспирантура және т.б.

оқуға түсушілер үшін көптеген квоталар ұсынады. Сол сияқты басқа елдер, оның ішінде Түркияда білім алушылармен жұмысты тоқтатқан емес. Түркия үкіметі «Türkiye Bursları» деп аталатын халықаралық стипендиялық бағдарламаны қаржыландырады, оның аясында халықаралық студенттерге бакалавриат, магистратура және докторантурада оқу үшін стипендиялар береді. Түркия Республикасы жоғарғы оқу орындарында білім алу үшін әлемнің 100-ден астам елдің студенттеріне аранайы квота береді. Шетелдік студенттерге стипендия беру арқылы Түркия «әлемдік проблемалар мен өз еліндегі проблемаларды шеше алатын ұрпақты тәрбиелеу» мақсатын жүзеге асырғысы келеді (Türkiye Bursları. Сайт международной стипендиальной программы, финансируемой правительством Турции).

Жыл өткен сайын қазақстандық жастардың Түркиядағы білім беру үрдісіне ұмтылуы артып келеді. Жастардың білікті маман болып даярлануы ғана емес, сондай-ақ бір мақсатты жүзеге асыратын мүдделес топтың пайда болуы орын алуда.

2022 жылдың қараша айында Астанада Түркия ЖОО түлектерінің бірлестігі ашылды. Бірлестік түріктердің шетелдегі Түрік істері басқармасының қолдауымен пайда болды. Басқарма басшысы А. Эрен Қазақстан түркі елдері арасында алғашқылардың бірі болып 1992 жылы өз азаматтарын Түркияға оқуға жібере бастағанын атап өтті. Эрен Түркиядағы ЖОО-лардағы қазақстандық түлектердің саны 7 000-нан асатынын, олардың 5800-ге жуығы мемлекеттік стипендия иегерлері екенін айтты. Ол сондай-ақ бірлестіктің түрік жоғары оқу орындарының түлектері арасындағы байланыстарды сақтау және олардың көмегімен өзара ынтымақтастықты дамытып, Түркиямен әрдайым байланыста болатын алаңды қалыптастыру мақсатында құрылғанын атап өтті (Kazakistan’da Türkiye Mezunları Derneği Açıldı).

Бұдан бөлек, ҚР Сыртқы істер министрлігінің ақпараты бойынша, қазір Стамбул қаласында 2003 жылы ашылған Абай атындағы орта мектеп жұмыс жасауда. 2020 жылы Эрзурум қаласында Фараби атындағы бастауыш мектеп және Муш қаласында Әл-Фараби атындағы Имам хатип орта мектебі ашылды. Сондай-ақ, екі елдің бастамасымен 38 конференция ұйымдастырылды, 15 мақала жарияланды, 6 кітап аударылды, 7 көрме өткізілді және тағы да басқа шаралар жүзеге асуда (Қазақстан Республикасы мен Түрік Республикасы арасындағы қатынастар).

Әсіресе, әлемдік жаһандану уақытында қазақ-түрік білімі жаңа белеске көтерілгені болашаққа баянды бағдар екені анық. Бұл тұста, түп тарихы бір екі мемлекеттің «бір жағадан бас, бір жеңнен қол шығаруы» үшін әлі де біршама ортақ еңбектер етуі қажет.

ӘДЕБИЕТТЕР

Hangi ülkeden kaç öğrenci Türkiye'de eğitim görüyor? URL: https://www.cnnturk.com/universiterehberim/hangi-ulkeden-kac-ogrenci-turkiyede-egitim-goruyor?page=1

Kasap. S. Turkey becomes education hub for international students. URL: https://www.aa.com.tr/en/education/turkey-becomes-education-hub-for-international-students/1697646

Kazakistan’da Türkiye Mezunları Derneği Açıldı. URL: https: //ytb.gov.tr/haberler/kazakistanda-turkiye-mezunlari-dernegi-acildi.

Türkiye Bursları. Сайт международной стипендиальной программы, финансируемой правительством Турции. URL: https://turkiyeburslari.gov.tr/

Türkiye'de 26 bin yabancı öğrenci var. URL: https://www.ntv.com.tr/egitim/turkiyede-26-bin-yabanci-ogrenci-var,6WUJO2rRU0Okc5DmweAMFw

What Does It Cost to Study in Germany? Study in Germany. URL: https://www.studying-in-germany.org/what-does-it-cost-to-study-in-germany/

Ахмет Ясауи университеті: университет тарихы. https://ayu.edu.kz/kz/50/tarihce.

Бішкектегі түрік университетінің атауы өзгерді. URL: https://www.azattyq.org/a/28413464.html.

В Турции обучается более миллиона иностранных студентов из 160 различных стран мира. URL: https://reptur.ru/news/v-turcii-obucaetsia-bolee-milliona-inostrannyx-studentov-iz-160-razlicnyx-stran-mira

Казахстан и Турция укрепляют сотрудничество в сфере высшего образования. URL: https://www.gov.kz/memleket/entities/mfa/press/region-news/details/17897?lang=ru&ysclid=lujloxlcmc695283246

Қазақстан – Түркия: Білім саласындағы байланыс. URL: https://egemen.kz/article/325398-qazaqstan-%E2%80%93-turkiya-bilim-salasyndaghy-baylanys?ysclid=lw40saatxi800475366

Қазақстан Республикасы мен Түрік Республикасы арасындағы қатынастар. URL: https://www.gov.kz/memleket/entities/mfa/press/article/details/513?lang=kk&ysclid=lt8y9et4f4943628925

Қазақстан Республикасының Үкіметі мен Түркия Республикасының Үкіметі арасындағы білім беру саласындағы ынтымақтастық туралы келісім. URL: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P2200000745

Қазақстан, Түркия, Әзірбайжан мектептеріне «Ортақ түркі тарихы» пәні енгізіледі. URL: https://www.rgmedia.kz/e/action/ShowInfo.php?classid=1&id=5438.

Л. Доброта. Туркестан наша общая гордость. Н. Назарбаев и А. Гюль посетили «духовную столицу» тюркского мира. URL: http://userdocs.ru/pravo/28900/index.html.

Международная тюркская академия утвердила общие учебники. URL: https://www.inform.kz/ru/mezhdunarodnaya-tyurkskaya-akademiya-utverdila-obschie-uchebniki_a3948397

Международные связи в области образования. URL: https://www.kazportal.kz/mezhdunarodnyie-svyazi-v-oblasti-obrazovaniya/?ysclid=lujlv3m0us634889327

Плотников Д.С. «Мягкая сила» политики Китая, Турции, Ирана, России и США в Центральной Азии в сфере образования. Ars Administrandi. Искусство управления. 2016;1:160-177.

Р. Вейцель. Влияние Турции на культуру и образование стран Центральной Азии // Ислам в современном мире, № 1/2014. С. 26-32.

[Служебная записка заместителя министра Т. Альпиева в Посольство РТ в Казахстане] // ЦГА РК. Ф. 1890. Оп. 3 (пр). Д. 3443. Л. 38.

[Служебная записка министра культуры Е. Рахмадиева Чрезвычайному и Полномочному Послу РК в Республике Турция Саудабаеву К.Б.] // ЦГА РК. Ф. 1890. Оп. 3 (пр). Д. 3443. Л. 33.

Соглашение о сотрудничестве в области культуры, науки, образования и спорта // Казахстан - Турция: 5 лет дружбы и сотрудничества. Анкара. 1996. С. 311-315.

Стали известны причины переименования казахско-турецких лицеев. URL: https://tengrinews.kz/kazakhstan_news/stali-izvestnyi-prichinyi-pereimenovaniya-kazahsko-turetskih-304378/?ysclid=lw3tvqyh6a640801798.

Турецкие вузы планируют открыть филиалы в Казахстане. URL: https://tengrinews.kz/kazakhstan_news/turetskie-vuzyi-planiruyut-otkryit-filialyi-v-kazahstane-510063/?ysclid=lujlq3s1jt437375152

Фотех Кахрамон: Турецкие лицеи в Таджикистане были закрыты по просьбе Анкары. 15.07.2017. URL: https://tj.vesti.news/foteh-kahramon-turetskie-litsei-tadzhikistane-byli-zakryty-17071508093363.htm?ysclid=l7t5waaipv766772120.

TEKNOLOJİ VE TÜKETİCİ ETKİLEŞİMİNİN KESİŞTİĞİ NOKTA: MOBİL PAZARLAMA ÜZERİNE BİBLİYOMETRİK BİR DEĞERLENDİRME

THE INTERSECTION OF TECHNOLOGY AND CONSUMER INTERACTION: A BIBLIOMETRIC ASSESSMENT ON MOBILE MARKETING

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet GÖKERİK
Karabük Üniversitesi, İşletme Fakültesi, Karabük.
ORCID NO: 0000-0002-0827-5805

ÖZET

Mobil pazarlama, günümüzde hızla gelişen teknoloji ile birlikte tüketicilere mobil cihazlar aracılığıyla ulaşan, interaktif ve kişiselleştirilmiş pazarlama faaliyetleri olarak ifade edilmektedir. Bu dinamik alan, tüketicilerin artan mobil cihaz kullanımı nedeniyle her geçen gün daha fazla önem kazanmakta ve işletmelerin müşterileriyle etkileşimde bulunmaları için yenilikçi yollar sunmaktadır. Mobil pazarlamanın tüketici davranışları üzerindeki etkileri ve pazarlama stratejilerinde nasıl bir dönüşüm yarattığı, akademik ve profesyonel çevrelerde günümüzde bir ilgi odağı olarak görülmektedir. Bu çalışmanın amacı, mobil pazarlama alanında yapılan akademik çalışmaların bibliyometrik analizi yoluyla alanın mevcut durumunu, gelişimini ve araştırma eğilimlerini belirlemektir. Çalışma, mobil pazarlama kavramının kapsamını, bu alandaki bilimsel yayınların yapısını ve akademik tartışmalardaki yerini detaylı bir şekilde incelemektedir. Mobil pazarlama ile ilgili temel problemler, araştırma boşlukları ve gelecekteki araştırma yönleri, analiz edilen veri seti üzerinden irdelenmiştir. Bu çalışma, Scopus indeksinde taranan ve mobil pazarlama alanında günümüze kadar yayımlanmış 738 makale üzerinde gerçekleştirilmiştir. Rstudio programının bibliyometrix eklentisi kullanılarak yapılan analiz, yayınların yıllara göre dağılımını, en çok atıf alan çalışmaları, anahtar kelimelerin ko-oluşum analizini ve yazarlar, dergiler ile ülkeler arasındaki iş birliğini kapsamlı bir şekilde ele almıştır. Elde edilen bulgular, mobil pazarlama literatürünün yapısını ve gelişimini anlamak için önemli fakındalıklar sunarken, alanın gelecekteki araştırma yönlerine ışık tutmaktadır. Analiz sonuçları, mobil pazarlama araştırmalarının çeşitli disiplinler arasında multidisipliner bir yaklaşımla ele alındığını ve teknolojinin ilerlemesiyle birlikte bu alanın sürekli olarak evrildiğini göstermektedir. Çalışma, mobil pazarlama alanında yapılan araştırmaların daha sistematik ve kapsamlı bir şekilde anlaşılmasına katkıda bulunarak, araştırmacılar ve pazarlamacılar için değerli bir kaynak oluşturmayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Bibliyometrik Analiz, Mobil Pazarlma, Bibliyometrix, Dijital Pazarlama

ABSTRACT

Mobile marketing is presently defined as interactive and personalized marketing activities that reach consumers through mobile devices, propelled by rapidly advancing technology. This dynamic field is gaining increasing importance each day due to consumers' growing use of mobile devices, offering businesses innovative ways to interact with their customers. The impact of mobile marketing on consumer behavior and the transformation it has brought about in marketing strategies is currently a focal point of interest within both academic and professional circles. The purpose of this study is to determine the current state, development, and research trends in the field of mobile marketing through a bibliometric analysis of academic works. This research thoroughly examines the scope of the mobile marketing concept, the structure of scientific publications in this area, and their place in academic discussions. Fundamental problems related to mobile marketing, research gaps, and future research directions have been scrutinized through the analyzed dataset. This study has been conducted on 738 articles published in the field of mobile marketing to date, indexed in Scopus. The

analysis, performed using the bibliometrix extension of the Rstudio program, extensively covers the distribution of publications over the years, the most cited works, co-occurrence analysis of keywords, and the collaboration among authors, journals, and countries. The findings provide significant insights into the structure and evolution of the mobile marketing literature, shedding light on future research directions in the field. The results indicate that mobile marketing research adopts a multidisciplinary approach across various disciplines and continuously evolves with technological advancements. This work aims to contribute to a more systematic and comprehensive understanding of research in the field of mobile marketing, thereby becoming a valuable resource for researchers and marketers alike.

Keywords: Bibliometric Analysis, Mobile Marketing, Bibliometrix, Digital Marketing

GİRİŞ

Mobil pazarlamanın tanımı olarak, firmanın müşterilerine yönelik bir teklifi mobil cihaz, teknoloji veya platform aracılığıyla iki veya çok yönlü iletişimle tanıtması olarak ele alınır. Bu yaklaşımda, mobil pazarlamanın kavramsal altyapısı, mobil cihaz/hizmet kullanımının itici güçleri ve müşterilerin satın alma kararlarını etkileyen unsurlar gibi temel bileşenler tanımlanır (Shankar ve Balasubramanian, 2009). Perakendecilik ortamında ise, mobil pazarlamanın etkisi ve tüketici davranışlarını şekillendirme potansiyeli vurgulanır. Mobil cihazlar aracılığıyla zaman ve yer kısıtlaması olmaksızın, tüketicilerle etkileşimde olunmasıyla perakendeciler, müşterilerin ortamına erişebilirler (Shankar vd., 2010). Ayrıca, mobil pazarlama programlarının planlanmasında, bu ortamın her zaman aktif ve tüketiciyle bağlantıda olmasının avantajlarına dikkat çekilmektedir (Berman, 2016).

Mobil pazarlamanın gelişimi, sosyal ağların mobil ağlara dönüşmesiyle başlayan bir süreç olarak ele alınır. Sosyal medya etkileşimleriyle müşteri ilişkilerinde gerçek zamanlı yönetim, fikir paylaşımı ve iş birliği, pazarlama faaliyetlerini dönüştürmüştür (Zhao ve Balagué, 2017). Mobil ağların teknik olarak gelişimi incelendiğinde, 2G teknolojilerinin hızla benimsenmesi, ardından 3G'nin daha fazla yakınsama sağlaması, IP tabanlı ağların önemini artırmıştır (Vriendt vd., 2002). Mobil uygulamaların evrimi açısından bakıldığında, yazılım geliştirme kitleri ve hizmet platformlarındaki ilerlemelerin, Android ve iOS gibi mobil işletim sistemleri aracılığıyla yeni fırsatlar yarattığı görülmektedir (Phongtraychack ve Dolgaya, 2018).

Mobil pazarlamanın önemi, dijital medya tüketiminde masaüstü cihazların yerini mobil cihazların almasıyla belirginleşmiştir. Mobil cihazların yaygınlaşması ve cihazların entegrasyonu, mobil pazarlama alanında kişiselleştirme, hedefleme ve çok kanallı etkileşim fırsatları doğurmuştur (Narang ve Shankar, 2019). Mobil cihaz teknolojilerindeki gelişmelerle birlikte, pazarlama faaliyetlerinde bu mecranın kullanılması, müşterilerle daha kişisel ve etkili bir iletişim sağlama potansiyelini artırmıştır (Öztaş, 2015). Mobil pazarlamanın izin ve kabul kavramlarıyla birleştirilmesi, tüketicinin izni ve onayı doğrultusunda mesajların iletilmesi gerektiğini vurgulamaktadır (Barnes ve Scornavacca, 2004).

Bibliyometrik araştırma, büyük hacimli bilimsel verilerin analiz edilmesini ve alan içindeki gelişimsel ayrıntıların açığa çıkarılmasını sağlayan titiz bir yöntem olarak kabul edilmektedir.

Bu analiz yöntemiyle, ortaya çıkan eğilimler hakkında içgörüler sunulmaktadır. Araştırma alanının genel bir görünümünü sağlamak amacıyla, çeşitli bibliyometrik tekniklerin nasıl kullanılacağı hakkında adım adım kılavuzlar oluşturulmuştur (Donthu vd., 2021). Bibliyometrik değerlendirmelerde ise, belirsizlik altındaki yargılarda basit stratejiler kullanılarak bilgilendirici sonuçlar elde edilmiştir. Bu değerlendirmeler, özellikle belirsizlik altındaki karar verme süreçlerini kavramsallaştırmak için uygun hale getirilmiştir (Bornmann ve Marewski, 2019). Ek olarak, bibliyometrik yöntemlerin işletme alanında gibi multidisipliner çalışmaların yoğun olduğu bir alanda, araştırma uzmanlıklarını haritalamak için co-citation analizi gibi tekniklerle nasıl kullanıldığı açıklanmış, farklı akademisyenlerin görüşlerini bir araya getirerek önyargının azaltılması hedeflenmiştir (Zupic & Čater, 2015).

Bu çalışmada, mobil pazarlama alanındaki akademik araştırmaların kapsamlı bir bibliyometrik analizi gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın amacı, bu alanda yapılan bilimsel yayınların genel yapısını, gelişimini ve ana eğilimlerini detaylı olarak değerlendirmektir. Mobil pazarlamanın, teknolojinin hızla ilerlemesi ve tüketicilerin artan mobil cihaz kullanımı ile pazarlama stratejilerinde nasıl bir dönüşüm oluşturduğuna dair temel problemler, analiz edilen veri seti üzerinden incelenmiştir. Bu bağlamda, Web of Science indeksinde taranan ve mobil pazarlama üzerine yayımlanmış 534 makalenin veri seti olarak kullanılması planlanmıştır.

Analiz yoluyla, mobil pazarlama literatürünün yapısının ve gelişiminin daha iyi anlaşılması ve gelecek araştırma yönlerine dair önemli farkındalıkların elde edilmesi amaçlanmıştır. Bulguların, mobil pazarlamanın çok disiplinli yaklaşımını ve teknolojinin ilerlemesine paralel olarak bu alanın sürekli evrilen doğasını ortaya koyması beklenmiştir. Bu çalışmanın, literatürdeki araştırma boşluklarını ve temel problemleri aydınlatıp, pazarlamacılar ve araştırmacılar için değerli bir kaynak oluşturması hedeflenmiştir.

YÖNTEM

Bibliyometrik analiz, akademik literatürdeki gelişmeleri, araştırma eğilimlerini ve bilgi yapılarını anlamak için bilimsel yayınların niceliksel olarak incelenmesine dayanan bir yöntemdir. Bu yöntem, özellikle araştırma performansının değerlendirilmesi ve akademik alanlardaki bilimsel etkileşimlerin haritalanması gibi konularda kullanılmaktadır (Donthu et al., 2021). Bibliyometrik analizin uygulama alanları oldukça geniş olup, farklı disiplinlerdeki araştırma sonuçlarını objektif bir şekilde değerlendirmeyi mümkün kılar. Örneğin, sosyal ve beşerî bilimlerde veri tabanlarından elde edilen normalize edilmiş alıntı etki puanlarıyla yapılan araştırma performansı değerlendirmeleri, bibliyometrik yöntemlerin bu alanlarda da etkili bir şekilde kullanılabileceğini göstermektedir (Bornmann et al., 2016).

Bibliyometrik analiz uygulamaları, yayın ve alıntı verilerinin kapsamlı bir analizini gerektirdiğinden, çeşitli bilgi ve becerilere sahip uzmanlar tarafından yürütülmelidir. Araştırma alanının entelektüel yapısını anlamak için kullanılan alıntı analizi, eş-alıntı analizi, bibliyografik bağlantı ve eş-yazar analizi gibi teknikler, bilimsel literatürdeki temel eğilimleri ve iş birliklerini görselleştirme açısından önem taşır (Zupic & Čater, 2015). Oliveira ve arkadaşlarının (2019) belirttiği gibi, bibliyometrik analiz yöntemleri, araştırmacıların bilgi

sınırlarını genişletmesine ve öncü araştırma konularını keşfetmesine olanak tanıyarak, bilimsel alanlardaki araştırma boşluklarını ve trendleri belirlemek için de kullanılabilir. Bu doğrultuda, bilimsel gelişmelerin ve araştırma performansının izlenmesinde kullanılan ileri bibliyometrik yöntemler hem akademik camia hem de politika yapıcılar için stratejik karar alma süreçlerinde değerli bilgiler sağlar (Hicks et al., 2004).

Bu çalışma, Web of Science gibi büyük bibliyometrik veritabanlarından elde edilen verilere dayanarak kapsamlı bir bibliyometrik analiz yaklaşımı kullanmaktadır. Araştırmanın analitik çerçevesi, Mobil Pazarlama olarak incelemek için tasarlanmıştır. Bu analizin temelini aşağıdaki araştırma soruları oluşturmaktadır:

a. İnfluencer pazarlama araştırmaların yıllık yayın eğilimi nedir?

b. Bu alanın en üretken yazarları, dergileri, kurumları ve ülkeleri kimlerdir?

c. Hangi yazarlar, ülkeler ve çalışmalar en etkili?

d. Mevcut araştırmanın entelektüel yapısı nedir?

e. Yazarlar ve ülkeler arasında işbirliği modelleri, eş-alıntılar ve yazarlar ile çalışmaların ortak geçme durumları nasıldır?

f. Bu alandaki anahtar terimler ve öne çıkan konular nelerdir?

Araştırma sorularını derinlemesine incelemek için titizlikle belirlenmiş bir metodolojik çerçeve uygulanmıştır. İnceleme, özellikle "influencer pazarlama" anahtar terimini içeren çalışmaları vurgulayarak, WOS'ta listelenen akademik çalışmalara daraltılmıştır. Bu seçim kriteri, 2003 yılından başlayarak 2024 yılına kadar planlanan yayınları da içerecek şekilde 534 ilgili çalışma ortaya konmuştur.

Analiz süreci, bibliyometrik analiz standartları ile uyumlu olduğu için 'R Studio' kullanılarak gerçekleştirildi. 'R Studio', ileri düzey veri yönetimi, işleme ve görselleştirme yetenekleriyle tanınmakta olup, incelenen veri setinin karmaşıklığını ve hacmini yönetmek için ideal bir araçtır. Seçilen çalışmalardaki desenleri, ilişkileri ve eğilimleri çözümlemek için gerekli olan karmaşık istatistiksel analizleri gerçekleştirme kapasitesi, bu yazılımın kullanılmasında kritik bir rol oynamıştır (Gökerik, 2024).

BULGULAR

Çalışmanın bu bölümünde, R Studio yazılımı kullanılarak yapılan analize dayanarak titizlikle düzenlenmiş bir dizi tablo ve görsel sunulmaktadır. Bu unsurlar, ortaya çıkan eğilimleri ve desenleri açıklamak için detaylı yorumlarla birlikte sunulmuştur. Bu çalışma, mobil pazarlaması alanındaki literatürü derinlemesine anlamak için Web of Science veritabanı aracılığıyla elde edilen 534 akademik makale üzerinde yapılan bibliyometrik bir analize dayanmaktadır. Çalışmada, alandaki önemli yazarlar, yayınlar, ve en çok alıntı yapılan çalışmalar gibi çeşitli metrikler incelenmiştir.

Tablo 1. Çalışmalar Hakkında Genel Bilgiler

Açıklama	Sonuçlar	Açıklama	Sonuçlar
Veri hakkında genel bilgiler		**Çalışma Türleri**	
Zaman Aralığı	2003:2024	makale	306
Kaynaklar (Makale, Kitap, vs.)	344	makale; kitap bölümü	35
Toplam Belge	534	makale; veri yayını	1
Yıllık Artış Oranı %	8,91	makale; erken görünüm	7
Makale Başı Ortalama Atıf	21,28	makale; bildiri kitabı	7
Toplam Atıf	17889	kitap inceleme	6
Belge İçerikleri		editoryal materyal; kitap bölümü	1
Anahtar Kelime Plus (ID)	713	bildiri kitabı	157
Yazar Anahtar Kelimeleri (DE)	1555	İnceleme	14
Yazarlar Hakkında			
Yazarlar	1174		
Yazar İş birliği			
Tek yazarlı makale	99		
Makale Başına Yazar Sayısı	2,7		
Uluslarlarası ortak yazar oranı %	21,35		

Bu tabloda, çalışmalarda kullanılan veri ve yazar bilgileri analiz edilmiştir. 534 toplam belgenin incelendiği bu tabloda, makalelerin yıllık artış oranı %891 olarak belirlenmiştir. Yazarlar arasında iş birliği oranları incelenmiş, 1174 farklı yazarın toplamda 99 tek yazarlı makale ürettiği görülmüştür. Ayrıca, makale başına düşen ortalama yazar sayısının 27 olduğu ve uluslararası ortak yazar oranının %21.35 olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 2. Yayınların Yıllara Göre Dağılımı

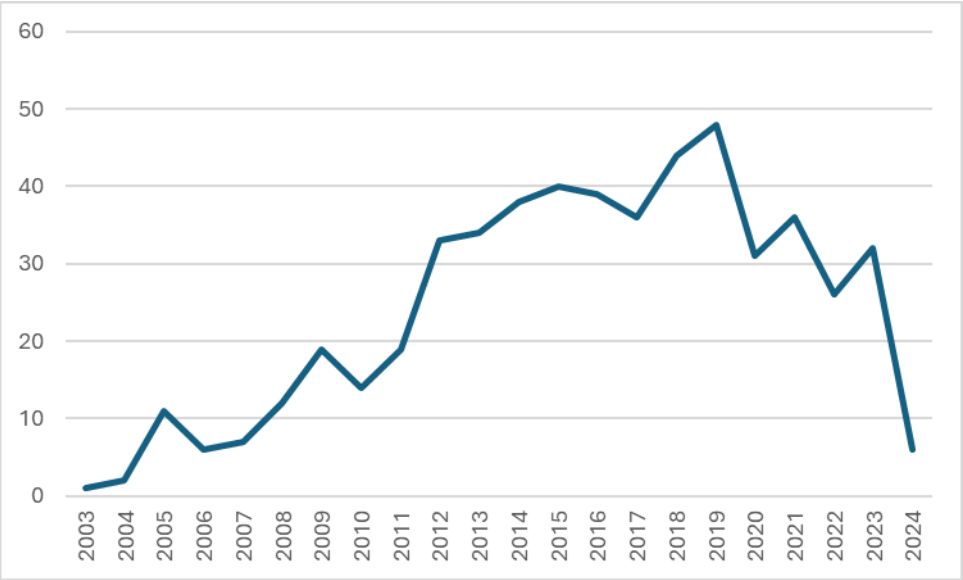

Tablo 2'de çalışmaların yıllara göre dağılımını göstermiştir. 2003 yılından 2024'e kadar olan zaman aralığında yayınların sayısında artış olduğu görülmüştür. Özellikle son yıllarda bu alanda yapılan çalışmaların sayısında önemli bir artış gözlemlenmiştir.

Tablo 3. En Çok Çalışma Yapılan Dergiler

Kaynak	Çalışma Sayısı
Journal of interactive marketing	18
International journal of mobile communications	17
Journal of research in interactive marketing	17
E-marketing: concepts, methodologies, tools, and applications, vol i	13
Journal of retailing and consumer services	12
Market driven political advertising: social, digital and mobile marketing	9
Journal of advertising research	8
Journal of business research	8
International journal of information management	7
Advanced science letters	5

Tablo 3'e bakıldığında en çok çalışmanın yayımlandığı dergiler listelenmiştir. "Journal of Interactive Marketing," 18 makaleyle ilk sırada yer alırken, "International Journal of Mobile Communications" ve "Journal of Research in Interactive Marketing" dergileri 17'şer makale ile onu takip etmiştir.

Tablo 4. En Çok Atıf Alan Dergiler

Dergiler	Atıf Sayısı
Journal of interaction marketing	753
Journal of marketing research	589
Journal of marketing	578
Journal of business research	504
Journal of consumer research	398
Mis quarterly journal	331
Journal of the academy of marketing science	305
Computers in human behavior	302
Journal of retailing and consumer services	285
Journal of retailing	277

Tablo 4 incelendiğinde en çok atıf alan dergiler listelenmiştir. "Journal of Interactive Marketing" 753 atıfla birinci sırada, "Journal of Marketing Research" ise 589 atıfla ikinci sırada yer almıştır. Bu dergileri, "Journal of Marketing," "Journal of Business Research" ve "Journal of Consumer Research" takip etmiştir.

Tablo 5. En Çok Yayın Yapan Yazarlar

Yazarlar	Makale Sayısı
Hughes a	9
Shankar v	8
Cortez p	7
Amirkhanpour m	6
Horvath j	6
Karjaluoto h	6
Mendes r	6
Bacik r	5

Eze sc	5
Moreau a	5

Tablo 5'de en fazla makale üreten yazarlar bu tabloda yer almaktadır. "Hughes A." 9 makale ile birinci sıradayken, "Shankar V." 8 makale ile ikinci sırada yer almıştır. "Cortez P." ise 7 makaleyle üçüncü sırada yer almıştır.

Tablo 6. En Çok Atıf Alan Yazarlar

Yazarlar	**Atıf Sayısı**
Shankar v	157
Balasubramanian s	66
Hofacker c	63
Naik p	63
Venkatesh a	63
Spann m	40
Bart y	37
Rohm aj	35
Sultan f	35
Grewal d	33

Tablo 6'da en çok atıf alan yazarlar listelenirken, "Shankar V." 157 atıfla ilk sırada yer almış, "Balasubramanıan S." 66 atıfla onu takip etmiştir. Listenin devamında "Hofacker C.," "Nak P." ve "Venkatesh A." gibi isimler de yüksek atıf alan yazarlar arasında gösterilmiştir. Bu, yazarların çalışmalarının, mobil pazarlama alanında büyük bir etki yarattığını ve bu çalışmaların diğer araştırmacılar tarafından sıklıkla referans alındığını göstermektedir.

Tablo 7. Alanda en çok yayın yapan üniversiteler

Kurum	**Makale Sayısı**
Univ minho	23
Texas aandm univ	18
Zhejiang gongshang univ	17
Australian natl univ	16
Northeastern univ	14
Sichuan univ	14
Univ presov	13
Bogazici univ	12
Bucharest univ econ studies	11
Univ oulu	11

Tablo 7'de Minho Üniversitesi bu alanda en aktif üniversiteler arasında olduğu görülmektedir. Tablodaki üniversitelerde yürütülen araştırmalar, alanda öncü üniversiteler olarak düşünülebilmektedir.

Tablo 8. Alanda En Çok Yayın Yapan Ülkeler

Ülke	**Sıklık**
USA	346

CHINA	243
UK	79
TURKEY	65
GERMANY	55
SOUTH KOREA	51
SPAIN	51
AUSTRALIA	49
INDIA	48
MALAYSIA	40

ABD ve Çin, mobil pazarlama çalışmalarının en yoğun yapıldığı ülkeler olarak öne çıkmaktadır. Bu, söz konusu ülkelerin dijital pazarlama ve sosyal medya araştırmalarında küresel liderler olduğunu göstermektedir.

Tablo 9. En Fazla Atıf Alan Makaleler

Makale	**DOI**	**Toplam Atıf**
Dwıvedı yk, 2021, ınt j ınf manage	10.1016/j.ijinfomgt.2020.102168	490
Lamberton c, 2016, j mark	10.1509/jm.15.0415	478
Shankar v, 2010, j ınteract mark	10.1016/j.intmar.2010.02.006	334
Shankar v, 2009, j ınteract mark	10.1016/j.intmar.2009.02.002	242
Bellman s, 2011, j ınteract mark	10.1016/j.intmar.2011.06.001	240
Hofacker cf, 2016, j ınteract mark	10.1016/j.intmar.2016.03.001	224
Scholz j, 2016, bus horız	10.1016/j.bushor.2015.10.003	209
Ghose a, 2014, manage scı	10.1287/mnsc.2014.1945	194
Scharl a, 2005, electron commer res appl	10.1016/j.elerap.2004.10.006	190
Fong nm, 2015, j mark res	10.1509/jmr.14.0229	188

TARTIŞMA VE SONUÇ

Mobil pazarlamanın, teknolojinin hızlı gelişimi ile artan önemi akademik literatürde belirginleşmiştir. Çalışmanın analiz sonuçlarına göre, mobil pazarlama araştırmaları, farklı alanlardan gelen akademisyenler tarafından incelenmiş ve çeşitli disiplinlerde kullanılmıştır. Son yıllarda, mobil pazarlama üzerine yapılan akademik çalışmaların sayısında belirgin bir artış olduğu gözlemlenmiştir. Özellikle, sosyal medya ve yapay zekâ teknolojilerinin pazarlama stratejilerinde kullanılmasıyla, mobil pazarlamanın tüketici davranışları üzerindeki etkileri giderek daha fazla incelenmiştir. Bu artışın, dijital medya tüketiminin masaüstü cihazlardan mobil cihazlara kaymasıyla hızlandığı anlaşılmaktadır. Yapılan bibliyometrik analizler, bu alandaki çalışmaların disiplinlerarası nitelik taşıdığını ve mobil pazarlamanın sosyal medya, yapay zekâ, veri analitiği gibi alanlarla yakından ilişkili olduğunu ortaya koymuştur.

Araştırmalar, mobil pazarlama alanında önemli uluslararası iş birliklerinin geliştiğini ve bu iş birliklerinin, farklı bölgelerdeki bilim insanları arasında bilgi alışverişini artırdığını göstermektedir. Özellikle ABD, Çin ve İngiltere gibi ülkeler, alanda en fazla araştırma yapılan bölgeler olarak belirlenmiş, Minho Üniversitesi ve Texas A&M Üniversitesi gibi kurumlar da

bu çalışmalarda öne çıkmıştır. İş birliği ağları, akademik katkıların farklı ülkelerden araştırmacılar arasında yaygınlaştığını ve bu katkıların literatürde derinlemesine bir anlayış sağladığını ortaya koymaktadır.

Analiz sonuçları, mobil pazarlama araştırmalarında sıkça kullanılan anahtar terimlerin, araştırma eğilimlerini anlamak için önemli ipuçları sunduğunu göstermiştir. Anahtar terimlerin ko-oluşum analizinde, "kişiselleştirme", "mobil cihaz", "veri analitiği" ve "tüketici davranışı" gibi kavramlar ön plana çıkmıştır. Bu durum, mobil pazarlamanın teknolojik gelişmelerle birlikte sürekli evrildiğini ve tüketici odaklı yaklaşımların giderek daha fazla önem kazandığını doğrulamaktadır. Ayrıca, araştırmaların geniş bir tematik alana yayıldığı ve bu temalar arasında veri analitiği, müşteri etkileşimi ve sosyal medya stratejilerinin bulunduğu gözlemlenmiştir.

Mobil pazarlama alanında yapılan bibliyometrik analizler, araştırma boşluklarını ve gelecekteki araştırma yönlerini belirlemiştir. Mevcut bulgular, mobil pazarlamanın çok disiplinli yapısının daha fazla araştırılması gerektiğini ve teknolojinin ilerlemesiyle birlikte yeni stratejiler geliştirilmesi gerektiğini göstermektedir. Gelecekteki çalışmaların, tüketici gizliliği, etik pazarlama ve yapay zekâ destekli pazarlama tekniklerine odaklanması önerilmektedir. Bu alanda yapılacak daha niteliksel çalışmaların, derinlemesine içgörüler sağlayarak pazarlamacılara ve araştırmacılara değerli kaynaklar sunacağı öngörülmektedir.

KAYNAKLAR

Barnes, S. J., & Scornavacca, E. (2004). Mobile marketing: the role of permission and acceptance. International Journal of mobile communications, 2(2), 128-139.

Bellman, S., Potter, R. F., Treleaven-Hassard, S., Robinson, J. A., & Varan, D. (2011). The effectiveness of branded mobile phone apps. Journal of interactive Marketing, 25(4), 191-200.

Berman, B. (2016). Planning and implementing effective mobile marketing programs. Business Horizons, 59(4), 431-439.

Bornmann, L., & Marewski, J. N. (2019). Heuristics as conceptual lens for understanding and studying the usage of bibliometrics in research evaluation. Scientometrics, 120(2), 419-459.

Bornmann, L., Thor, A., Marx, W., & Schier, H. (2016). The application of bibliometrics to research evaluation in the humanities and social sciences: An exploratory study using normalized G oogle S cholar data for the publications of a research institute. Journal of the Association for Information Science and Technology, 67(11), 2778-2789.

De Vriendt, J., Lainé, P., Lerouge, C., & Xu, X. (2002). Mobile network evolution: a revolution on the move. IEEE Communications magazine, 40(4), 104-111.

Donthu, N., Kumar, S., Mukherjee, D., Pandey, N., & Lim, W. M. (2021). How to conduct a bibliometric analysis: An overview and guidelines. Journal of business research, 133, 285-296.

Dwivedi, Y. K., Ismagilova, E., Hughes, D. L., Carlson, J., Filieri, R., Jacobson, J., ... & Wang, Y. (2021). Setting the future of digital and social media marketing research: Perspectives and research propositions. International journal of information management, 59, 102168.

Fong, N. M., Fang, Z., & Luo, X. (2015). Geo-conquesting: Competitive locational targeting of mobile promotions. Journal of Marketing Research, 52(5), 726-735.

Ghose, A., & Han, S. P. (2014). Estimating demand for mobile applications in the new economy. Management Science, 60(6), 1470-1488.

Gökerik, M. (2024). İnfluencer pazarlaması: Sosyal medya liderlerinin gücü ve etkisine teorik bir yaklaşım. In Güncel Pazarlama Yöntemleri: Stratejilerden Uygulamalara (ss. 1-21). Serüven Yayınevi. https://doi.org/10.5281/zenodo.10841433

Hicks, D., Tomizawa, H., Saitoh, Y., & Kobayashi, S. (2004). Bibliometric techniques in the evaluation of federally funded research in the United States. Research Evaluation, 13(2), 76-86.

Hofacker, C. F., De Ruyter, K., Lurie, N. H., Manchanda, P., & Donaldson, J. (2016). Gamification and mobile marketing effectiveness. Journal of Interactive Marketing, 34(1), 25-36.

Lamberton, C., & Stephen, A. T. (2016). A thematic exploration of digital, social media, and mobile marketing: Research evolution from 2000 to 2015 and an agenda for future inquiry. Journal of marketing, 80(6), 146-172.

Narang, U., & Shankar, V. (2019). Mobile marketing 2.0: State of the art and research agenda. Marketing in a digital world, 97-119.

Oliveira, O. J., da Silva, F. F., Juliani, F., Barbosa, L. C. F. M., & Nunhes, T. V. (2019). Bibliometric method for mapping the state-of-the-art and identifying research gaps and trends in literature: An essential instrument to support the development of scientific projects. In Scientometrics recent advances. IntechOpen.

Öztaş, Y. B. B. (2015). The increasing importance of mobile marketing in the light of the improvement of mobile phones, confronted problems encountered in practice, solution offers and expectations. Procedia-Social and Behavioral Sciences, 195, 1066-1073.

Phongtraychack, A., & Dolgaya, D. (2018). Evolution of mobile applications.

Scharl, A., Dickinger, A., & Murphy, J. (2005). Diffusion and success factors of mobile marketing. Electronic commerce research and applications, 4(2), 159-173.

Scholz, J., & Smith, A. N. (2016). Augmented reality: Designing immersive experiences that maximize consumer engagement. Business Horizons, 59(2), 149-161.

Shankar, V., & Balasubramanian, S. (2009). Mobile marketing: A synthesis and prognosis. Journal of interactive marketing, 23(2), 118-129.

Shankar, V., Venkatesh, A., Hofacker, C., & Naik, P. (2010). Mobile marketing in the retailing environment: current insights and future research avenues. Journal of interactive marketing, 24(2), 111-120.

Zhao, Z., & Balagué, C. (2017). From social networks to mobile social networks: applications in the marketing evolution. In Apps management and e-commerce transactions in real-time (pp. 26-50). IGI Global.

Zupic, I., & Čater, T. (2015). Bibliometric methods in management and organization. Organizational research methods, 18(3), 429-472.

YENİ İSTANBUL ULUSLARARASI ÖĞRENCİLER İÇİN TÜRKÇE DERS KİTAPLARINDAKİ GÜNLÜK İFADELER BÖLÜMÜNDE DİL KULLANIMI

LANGUAGE USE IN THE EVERYDAY EXPRESSIONS SECTION IN THE NEW ISTANBUL TURKISH COURSEBOOKS FOR INTERNATIONAL STUDENTS

Öğr. Gör. Dr. Melike ERDİL
Gebze Teknik Üniversitesi, Rektörlüğe Bağlı Bölümler, Türkçe Hazırlık Bölümü, Gebze, Kocaeli.
ORCID NO: 0000-0001-8146-2183

ÖZET

Bu araştırmada, *"Yeni İstanbul Uluslararası Öğrenciler için Türkçe Ders Kitaplarında"* yer alan *"günlük ifadeler"* bölümündeki dil kullanımını tespit etmek amaçlanmaktadır. İlgili literatür taramasında, yeni versiyonu yayımlanan ders kitabının *"Günlük İfadeler"* bölümüne dair çalışmaya yer verilmediği tespit edilmiştir. Ders kitaplarındaki dil kullanımı, yabancı öğrencilerin Türkçe öğrenme sürecinde başat rol üstlendiği için çalışmamız önem arz etmektedir. Çalışmada *"nitel araştırma yöntemi"* bünyesinde *"doküman incelemesi"* tekniği kullanılmıştır. Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu ve olaylar hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar (Yıldırım ve Şimşek, 2013, s. 217). Doküman incelemesi belli başlı beş aşamada yapılabilir: (1) dokümanlara ulaşma, (2) özgünlüğü (orijinallik) kontrol etme, (3) dokümanları anlama, (4) veriyi analiz etme, (5) veriyi kullanma (Forster, 1995). Araştırmamızda, *"Yeni İstanbul Uluslararası Öğrenciler için Türkçe Ders Kitabı"* veri toplama aracı olarak kullanılmıştır. A1, A2, B1, B2 ve C1 olmak üzere 5 seviyeden oluşan dil setinde her bir ders kitabı, 6 üniteden oluşmaktadır. Her ünitenin sonunda, *"Günlük İfadeler"* bölümü yer almaktadır. A1 düzeyinde; selamlaşma-vedalaşma (17), tebrik etme (11), sıklık ifadeleri (16), seslenme ifadeleri (11), tepkiler (15), insanları tarif etme (18) olmak üzere *"88 günlük ifadeye"* yer verilmiştir. A2 düzeyinde; yemekler (12), geçmiş (9), hava durumu (14), haber verme (9), rica etme (7), kabul etme/reddetme (12) olmak üzere *"63 günlük ifade"* bulunmaktadır. B1 düzeyinde; iptal etme/reddetme (9), haber verme (8), rahatlama (10), söz verme (9), özür dileme (5), ruh hâlini anlatma (8) olmak üzere *"49 günlük ifadeye"* yer verilmiştir. B2 düzeyinde; karşılama/vedalaşma (12), açıklığa kavuşturma (7) alışveriş/para (16), kınama (9), beğenme (11), fazla bilgi verme (7) olmak üzere *"62 günlük ifade"* bulunmaktadır. C1 düzeyinde; zaman (8) aşk (14), şikâyet etmek (11), para (14), göz (11), bilgi (12) olmak üzere *"70 günlük ifadeye"* yer verilmiştir. A1, A2, B1, B2 ve C1 düzeylerinde toplam *"332 günlük ifadenin"* yer aldığı tespit edilmiştir. Günlük ifadelerin ünite temalarına uygunluk gösterdiği saptanmıştır.

Anahtar kelimeler: Günlük ifadeler, Türkçe, yabancı dil olarak Türkçenin öğretimi.

ABSTRACT

This research aims to determine the language use in the *"daily expressions"* section in the *"New Istanbul Turkish Textbooks for International Students"*. It is identified in the relevant literature review that there was no study on the *"Daily Expressions"* section of the textbook, the new version of which was published. Our study is crucial because the use of language in coursebooks plays a leading role in the Turkish learning process of foreign students. In the study, *"document review"* technique was used within the *"qualitative research method"*. Document review includes the analysis of written materials containing information about the facts and events that are aimed to be investigated (Yıldırım and Şimşek, 2013, p. 217). Document analysis can be done under five main stages: (1) document access, (2) originality check, (3) understanding the

documents, (4) data analysis, and (5) data utilization (Forster, 1995). In our research, *"New Istanbul Turkish Coursebook for International Students"* was used as a data collection tool. Each textbook consists of 6 units in the language set consisting of 5 levels: A1, A2, B1, B2 and C1. At the end of each unit, there is a *"Daily Expressions"* section. At A1 level, there are *"88 daily expressions"* including greeting-farewell (17), congratulations (11), frequency expressions (16), addressing expressions (11), reactions (15), and describing people (18). At A2 level, there are "*63 daily expressions"* including food (12), history (9), weather (14), informing (9), requesting (7), accepting/rejecting (12). At B1 level, there are *"49 daily expressions"* including cancelling/rejecting (9), informing (8), relaxing (10), promising (9), apologizing (5), mood expression (8). At B2 level, there are *"62 daily expressions"* including greeting/farewell (12), clarifying (7), shopping/money (16), condemning (9), liking (11), giving too much information (7). At C1 level, there are *"70 daily expressions"* including time (8), love (14), complaining (11), money (14), eyes (11), knowledge (12). It is identified that a total of *"332 daily expressions"* are used at the A1, A2, B1, B2 and C1 levels. It is confirmed that daily expressions are chosen in accordance with the unit themes.

Keywords: Daily expressions, Turkish, Turkish language teaching as a foreign language.

GİRİŞ

Yabancılara Türkçe öğretimi, devlet politikalarıyla desteklenen ve özellikle son 10 yılda hız kazanan yeni bir akademik alandır. Erdil (2018, s. 93), Türkiye'de 209 üniversiteden, (89 devlet ve 36 vakıf üniversitesi) 125 üniversitede yabancılara Türkçe öğretiminin yapıldığını tespit etmiştir. Yabancılara Türkçe öğretimi yurt dışı bünyesinde Türkiye Maarif Vakfı, Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA)'nın desteği ve Yunus Emre Ensitüsünün faaliyetleri üzerinden yürütülmekte Türkiye'de ise başta Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, özel kurslar ve Belediyelerin Hayat Boyu Öğrenme Kursları bünyesinde yabancılara Türkçe öğretilmektedir. Yabancılara Türkçe öğretirken Diller İçin Avrupa Ortak Öneriler Çerçevesi kapsamında plan ve program hazırlanmakta dersin işleyiş sürecinde ise seviyelere uygun materyal kullanımlarından yararlanılmaktadır. Her ne kadar materyal çeşitliliği Türkçe öğretimi sürecine kaykı sağlayan kaynaklar arasında yer alsa da bu kaynakların başında ders kitapları gelmektedir.

Yabancı dil öğretiminin temelini oluşturan ders kitapları, kültür aktarımının önemli unsurlarından biridir (Haley & Theresa, 2004).

Kutlu (2014, s. 698), Türkçenin uluslararası alandaki çıkışının artmasıyla birlikte, dili öğretmede kullanılan temel araç olan ders kitaplarının öneminin de ortaya çıktığını belirtmektedir.

Erdem, Gün ve Karateke (2015, s.16), 'İstanbul Yabancılara Türkçe Öğretim Setinin (C1)' kültürel varlığın aktarılması konusunda geniş bir içeriğe sahip olduğunu ifade etmektedirler.

Yeni İstanbul Uluslararası Öğrenciler İçin Türkçe Öğretim Setinin ön sözünde (2020, s. 3), dünyada en çok konuşulan diller arasında ilk sıralarda yer alan Türkçeyi hızlı ve etkili bir biçimde öğrenmek isteyen yetişkinler için Avrupa Diller Ortak Başvuru Metninde belirlenen dil düzeyleri esas alınarak hazıranan bir öğretim seti olduğu belirtilmektedir.

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmada, *"Yeni İstanbul Uluslararası Öğrenciler için Türkçe Ders Kitaplarında"* yer alan *"günlük ifadeler"* bölümünün ünite temalarına uygunluğunu tespit etmek amaçlanmaktadır.

Araştırma Sorusu

Araştırmada, *"Yeni İstanbul Uluslararası Öğrenciler İçin Türkçe Ders Kitaplarındaki 'günlük ifadeler' bölümü, ünite temalarına uygunluk göstermekte midir?"* sorusuna yanıt aranılmıştır.

Araştırmanın Önemi

Türkiye'deki üniversitelerde yabancılara Türkçe öğretiminde Yunus Emre Enstitüsü Yedi İklim Türkçe Öğretim Setlerinin (38) ardından ikinci sırada İstanbul Dil Setinin (30) kullanıldığı tespit edilmiştir (Erdil, 2018, s. 94).

Kalenderoğlu (2015, s. 81), İstanbul Üniversitesi Dil Merkezi (DİLMER) öğretim elemanları tarafından hazırlanan Temel Düzey (A1, A2) İstanbul Yabancılar İçin Türkçe Ders Kitabı'nın her şeyden önce titiz bir ekip çalışmasının ürünü olduğunu belirtmektedir.

Eski İstanbul dil seti üzerine pek çok araştırma mevcuttur. Ancak Yeni İstanbul dil setine dair yapılan araştırmalar azınlıktadır. Bu araştırmalardan biri, İlbilgi ve Azizoğlu (2023, s. 115), tarafından yapılmıştır. "Yeni İstanbul Uluslararası Öğrenciler İçin Türkçe Ders Kitaplarında (B1-B2)" yer alan okuma etkinliklerini okuma becerisine yönelik incelemişlerdir. Araştırmalarının sonucunda, ders kitaplarında yer alan okuma metinlerinin okuduğunu anlama için gerekli bazı okuma becerileri (başlığı verilmiş bir metnin konusunu kestirme, okunan metnin ana fikrini ve yardımcı fikirlerini bulma, okunan metnin özetini çıkarma) yönünden eksik olduğunu tespit etmişlerdir. Bir diğer araştırma ise Özdemir ve Eke (2022, s. 631), tarafından yapılmıştır. "Yeni İstanbul Uluslararası Öğrenciler için Türkçe Öğretim Setindeki" ders kitaplarında yer alan etkinlik yönergelerinin görünümünü araştırmışlardır. Araştırmalarının sonucunda, ders kitaplarının tekrar gözden geçirilmesi gerektiğini ve sonraki baskılarda da yönergelerin gözden geçirilmesini önermişlerdir.

Türkçe öğretim setleri üzerine yapılan akademik araştırmaların genellikle dinleme, okuma, konuşma ve yazma olmak üzere 4 temel dil becerisi üzerinde ele alındığı görülmektedir. Yeni İstanbul dil setinde, ilk kez ünite sonlarına *"günlük ifadeler"* bölümü eklenmiştir ve bu bölümün, ünite temalarına olan olan uygunluğunun araştırıldığı bir çalışma mevcut değildir. Bu kapsamda, araştırmamız öne arz etmektedir.

Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu araştırma, yabancılara Türkçe öğretim setlerinden yalnızca *"Yeni İstanbul Uluslararası Öğrenciler için Türkçe Öğretim Setinin"* incelenmesiyle sınırlıdır.

YÖNTEM

Bu çalışmada, *"nitel araştırma yöntemi"* kullanılmıştır.

Evren ve Örneklem

Araştırmamızın evrenini, yabancı dil olarak Türkçenin öğretimi alanında yararlanılan dil setleridir. Bu setlerin başında; Yunus Emre Entisütü Yedi İklim Türkçe Öğretim Seti, Ankara Üniversitesi Yeni Hitit Yabancılara için Türkçe Öğretim Seti, Gazi Üniversitesi Yabancılara için Türkçe Öğretim Seti, Kesit Eğitim Türkçe Öğretim Seti Türkçeye Yolculuk Seti gelmektedir. Araştırmamızın örneklemini ise Yeni İstanbul Uluslararası Öğrenciler İçin Türkçe Öğretim Seti oluşturmaktadır. Seçilen örneklem kapsamında ilgili dil setinin, A1, A2, B1, B2 ve C1 seviyelerinde yer alan toplam 30 ünitesi incelenmiştir.

Veri Toplama Araçları

Bu araştırmada, *"nitel araştırma yöntemi"* bünyesinde *"dokuman incelemesi tekniği"* kullanılmıştır. Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu ve olaylar hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar (Yıldırım ve Şimşek, 2013, s.217). Doküman incelemesi belli başlı beş aşamada yapılabilir: (1) dokümanlara ulaşma, (2) özgünlüğü

(orijinallik) kontrol etme, (3) dokümanları anlama, (4) veriyi analiz etme, (5) veriyi kullanma (Forster, 1995).

Veri Toplama Araçlarının Uygulanması

Doküman incelemesi tekniği ile elde edilen verilerde öncelikle dil setinin yeni baskısı temin edilmiştir. İlgili setin 5 dil düzeyine göre ayrı kitaplarda sınıflandırıldığı görülmüştür. Veri toplama aracı olarak 5 kitap incelenmek üzere seçilmiştir.

Verilerin Analizi

Yeni İstanbul Uluslararası Öğrenciler için Türkçe Öğretim Seti bünyesinde A1, A2, B1, B2 ve C1 olmak üzere her dil düzeyi kendi içinde analize tabi tutulmuştur. Karasar (2016, s. 31), iki tür belgesel taramadan söz eder. Birincisi "*genel tarama"* ikincisi "*içerik çözümlemesidir"*. *Genel tarama*, hemen her araştırmada izlenen *"alanyazın"* ya da *"literatür taraması"* olarak bilinen bir taramadır. *İçerik çözümlemesi*, belli bir metnin, kitabın içeriğinde gizli kavram, ilke ve özellikleri anlama ve anlatma amacı ile yapılan bir taramadır. Belgelerdeki bakış açısı, felsefe, dil anlatım vb. özellikler, derinliğine yapılacak çözümlemelerle anlamaya çalışılır. Bu araştırmada veriler, *"içerik çözümlemesine"* tabi tutularak analiz edilmiştir. Hangi kavramların hangi sözcük ya da ifadelerle anlatılmış olabileceğine önceden karar vermek, belgenin beklentiler (bakış açıları) ışığında incelenmesini sağlar (Selltiz, Wrightsman & Cook, 1976, s. 392). Sosyal bilimler alanında oldukça fazla başvurulan içerik analizi tekniğinde, çalışmanın amacı belirlendikten sonra bu amaca yönelik kategoriler oluşturulur. Daha sonra sayma ve yorumlama işlemleri yapılarak sonuca ulaşılır (Büyüköztürk, 2008). Bu araştırmada da dil setinin ünite sonunda yer alan etkinliklerinden *"günlük ifadeler"* bölümü ayrıntılı içerik çözümlemesine tabi tutularak 5 kategori altında incelenmiştir. Bu incelemeler, Büyüköztürk'ün (2008) de belirttiği gibi sayısal verilerle ifade edilmiştir.

BULGULAR

"Yeni İstanbul Uluslararası Öğrenciler için Türkçe Ders Kitaplarının" ünite sonlarında yer alan *"günlük ifadeler"* bölümün incelendiği bu araştırmada elde edilen bulguların, dil düzeylerine göre sınıflandırması aşağıda yer almaktadır:

A1-Yeni İstanbul Uluslararası Öğrenciler için Türkçe Ders Kitabında "Günlük İfadeler" Bölümüne İlişkin Bulgular

A1 Türkçe ders kitabında tespit edilen "günlük ifadeler" şunlardır; selamlaşma-vedalaşma (17), tebrik etme (11), sıklık ifadeleri (16), seslenme ifadeleri (11), tepkiler (15), insanları tarif etme (18) olmak üzere "88 günlük ifadeye" yer verilmiştir.

Tablo 1. A1 İstanbul Türkçe Ders Kitabındaki "Günlük İfadeler"

A1					
1.ÜNİTE MERHABA	**2.ÜNİTE NEREDE?**	**3.ÜNİTE NE YAPIYORSUN?**	**4.ÜNİTE BENİM DÜNYAM**	**5.ÜNİTE ZAMAN ZAMAN**	**6.ÜNİTE ÇEVREMİZ VE BİZ**
Selamlaşma-Vedalaşma	**Tebrik etme**	**Sıklık İfadeleri**	**Seslenme ifadeleri**	**Tepkiler**	**İnsanları tarif etme**
1.Selam! 2.Merhaba! 3.Selamünaleyküm! 4.Aleykümselam! 5.Hayırlı günler! 6.İyi günler! 7.İyi geceler! 8.Günaydın! 9.Güle güle!	1.Aferin! 2.Müthiş! 3.Çok iyi! 4.Pekiyi! 5.Mükemmel! 6.Çok güzel! 7.Harika! 8.Tastamam! 9.On numara!	1.Az 2.Asla 3.Daima 4.Hiç 5.Her zaman 6.Hiçbir zaman 7.Her gün 8.Kimi zaman 9.Genellikle	1.Amca 2.Ağabey 3.Teyze 4.Abla 5.Dostum 6.Canım 7.Hocam 8.Kanka 9.Arkadaşım	1.Tabii ki! 2.Hayret! 3.Anladım. 4.Hay hay! 5.Öyle mi! 6.Neyse! 7.Haydi canım! 8.Bana ne!	1.Sarışın 2.Kumral 3.Buğday tenli 4.Kızıl 5.Esmer 6.Beyaz tenli 7.Balık etli 8.Bıyıklı

10.Görüşürüz! 11.Hoşça kal! 12.Allah'a ısmarladık! 13.Kendine iyi bak! 14.İyi akşamlar! 15.Görüşmek üzere! 16.Hoş geldin! 17.Hoş bulduk!	10.Tebrikler! 11.Kutlarım!	10.Ayda yılda bir 11.Sık sık 12.Ara sıra 13.Çoğu kez 14.Sürekli 15.Nadiren 16.Bazen	10.Üstadım 11.Kardeşim	9.Doğru! 10.Yok artık! 11.İlginç! 12.Olamaz! 13.Sane ne! 14.Elbette! 15.Vay be!	9.Çekik gözlü 10.Sıska 11.Bir deri bir kemik 12.Cılız 13.Dalgalı saçlı 14.Zayıf 15.Kıvırcık saçlı 16.Düz saçlı 17.Şişman 18.Sakallı

A1 Türkçe ders kitabında, toplam 6 ünite yer almaktadır. *"Merhaba",* birinci ünitenin temasıdır. Bu temaya uygun günlük ifadeler başlığı, "*selaşma-vedalaşma"* olarak seçilmiştir. *"Nerede?"* ikinci ünitenin temasıdır. Bu temaya uygun günlük ifadeler başlığı, *"tebrik etme"* olarak belirlenmiştir. *"Ne yapıyorsun?"* üçüncü ünitenin temasıdır. Bu temaya uygun günlük ifadeler başlığı, *"sıklık ifadeleri"* olarak seçilmiştir. Ünite içeriğinde yer verilen sıklık zarflarının günlük ifadeler bölümünde yer aldığı görülmekte ve bölümün, ünite temasına uygun olarak seçildiği dikkat çekmektedir. *"Benim dünyam"* dördüncü ünitenin temasıdır. Bu temaya uygun günlük ifadeler başlığı, *"seslenme ifadeleri"* olarak seçilmiştir. *"Zaman zaman"* beşinci ünitenin temasıdır. Bu temaya uygun günlük ifadeler başlığı *"tepkiler"* olarak seçilmiştir. *"Çevremiz ve biz"* altıncı ünitenin temasıdır. Bu temaya uygun günlük ifadeler başlığı, *"insanları tarif etme"* olarak belirlenmiştir. Ünitelerin içerikleri incelendiğinde örneğin, altıncı ünitede *"çevremiz ve biz"* teması seçilmiştir ve bu temayı destekler nitelikte çevrelerindeki *"insanları tarif etmede"* yabancı öğrencilere yardımcı olabilecek günlük ifadelere yer verildiği görülmektedir.

A2-Yeni İstanbul Uluslararası Öğrenciler için Türkçe Ders Kitabında "Günlük İfadeler" Bölümüne İlişkin Bulgular

A2 Türkçe ders kitabında tespit edilen "günlük ifadeler" şunlardır; yemekler (12), geçmiş (9), hava durumu (14), haber verme (9), rica etme (7), kabul etme/reddetme (12) olmak üzere *"63 günlük ifade"* bulunmaktadır.

Tablo 2. A2 İstanbul Türkçe Ders Kitabındaki "Günlük İfadeler"

A2					
1.ÜNİTE GEZELİM GÖRELİM	**2.ÜNİTE HABERİNİZ OLSUN**	**3.ÜNİTE NELER OLACAK?**	**4.ÜNİTE EVVEL ZAMAN İÇİNDE**	**5.ÜNİTE NE OLUR NE OLMAZ**	**6.ÜNİTE NE YAPABİLİRSİNİZ?**
Yemekler	**Geçmiş**	**Hava durumu**	**Haber verme**	**Rica etme**	**Kabul etme/reddetme**
1.Susadım. 2.Acıktım. 3.Obur	1.Eskiden 2.Bir kere 3.Hayatımda hiç	1.Ahmak ıslatan yağmur.	1.Haberin var mı? 2.Haberin olsun.	1.Bakar mısınız? 2.Zahmet olmazsa.	1.Üzgünüm, istemiyorum. 2.Tabi ki! 3.Anlaştık.

4.Karnım gurulduyor. 5.Kurt gibi açım. 6.Açlıktan ölüyorum. 7.Tıka basa yedim. 8.İştahsız. 9.Açlık başıma vurdu. 10.Dilim damağım kurudu. 11.Karnım zil çalıyor. 12.Tokum.	4.Bir zamanlar 5.Dün 6.Geçen gün 7.Bir defasında 8.Çok önceleri 9.Daha önceden	2.Havamızı değiştirelim. 3.Havanın azizliğine uğradık. 4.İliklerime kadar ıslandım. 5.Dondum. 6.Yağmurdan sırılsıklam oldum. 7.Hava buz gibi. 8.Hava kapalı/açık. 9.Ter içinde kaldım. 10.Çok üşüdüm. 11.Sıcak bastı. 12.Fırtınaya yakalandım. 13.Hava bozdu. 14.Bardaktan boşanırcasına yağmur yağdı.	3.Sıkı dur, sana bir şey söyleyeceğim. 4.Ne oldu, biliyor musun? 5.Nasıl söyleyeceğim, bilmiyorum. 6.Maalesef size kötü bir haberim var. 7.Müjdemi isterim. 8.Nereden biliyorsun? 9.Duydun mu?	3.Ne olur! 4.Lütfen! 5.Affedersiniz! 6.Rica ederim. 7.Kırma beni lütfen.	4.Memnuniyetle. 5.Neden olmasın! 6.Ne demek, lafı mı olur! 7.Olur, benim için fark etmez. 8.Yeter ki sen iste. 9.Ne yazık ki olmaz. 10.Kesinlikle olmaz. 11.Kusura bakmayın, mümkün değil. 12.Başka sefere belki.

A2 Türkçe ders kitabında, toplam 6 ünite yer almaktadır. *"Gezelim görelim",* birinci ünitenin temasıdır. Bu temaya uygun günlük ifadeler başlığı, "*yemekler"* olarak seçilmiştir. *"Haberiniz olsun"* ikinci ünitenin temasıdır. Bu temaya uygun günlük ifadeler başlığı, *"geçmiş"* olarak belirlenmiştir. *"Neler olacak?"* üçüncü ünitenin temasıdır. Bu temaya uygun günlük ifadeler başlığı, *"hava durumu"* olarak seçilmiştir. İlgili ünitenin dil bilgisi konusu gelecek zamandır ancak günlük ifadeler bölümünde belirli geçmiş zaman kullanımının hâkim olduğu görülmektedir. *"Evvel zaman içinde"* dördüncü ünitenin temasıdır. Bu temaya uygun günlük ifadeler başlığı, *"haber verme"* olarak seçilmiştir. *"Ne olur ne olmaz"* beşinci ünitenin temasıdır. Bu temaya uygun günlük ifadeler başlığı *"rica etme"* olarak seçilmiştir. *"Ne yapabilirsiniz?"* altıncı ünitenin temasıdır. Bu temaya uygun günlük ifadeler başlığı, *"kabul etme/reddetme"* olarak belirlenmiştir. Ünitelerin içerikleri incelendiğinde örneğin, altıncı ünitede *"Ne yapabilirsiniz?"* teması seçilmiştir ve bu temayı destekler nitelikte yabacı öğrencilerin neleri yapıp neleri yapamayacaklarına dair *"kabul etme ya da reddetme"* başlığıyla, yabancı öğrencilere yardımcı olabilecek günlük ifadelere yer verildiği görülmektedir.

B1-Yeni İstanbul Uluslararası Öğrenciler için Türkçe Ders Kitabında "Günlük İfadeler" Bölümüne İlişkin Bulgular

B1 Türkçe ders kitabında tespit edilen "günlük ifadeler" şunlardır; iptal etme/reddetme (9), haber verme (8), rahatlama (10), söz verme (9), özür dileme (5), ruh hâlini anlatma (8) olmak üzere *"49 günlük ifadeye"* yer verilmiştir.

Tablo 3. B1 İstanbul Türkçe Ders Kitabındaki "Günlük İfadeler"

B1					
1.ÜNİTE YENİ BİR HAYAT	**2.ÜNİTE İŞ DÜNYASI**	**3.ÜNİTE HER ŞEYİN BAŞI SAĞLIK**	**4.ÜNİTE EĞİTİM HAYATI**	**5.ÜNİTE HAYALLERİMİZ**	**6.ÜNİTE BİR DÜNYA KÜLTÜR**
İptal etme/reddetme	**Haber verme**	**Rahatlama**	**Söz verme**	**Özür dileme**	**Ruh hâlini anlatma**
1.Programı iptal etmek durumunda kaldık. 2.Programı iptal ettik. Özür dileriz. 3.İleri bir zamana atalım. 4.Önemli bir işim çıktı. 5.Başka bir gün görüşelim mi? 6.Bütün planlarım suya düştü. 7.O iş yattı. 8.Bu projeyi rafa kaldırdık. 9.Bu işi sonraya bırakalım.	1.Haberin var mı? 2.Haberin olsun. 3.Sana harika bir haberim var. 4.Nasıl söyleyeceğim, bilmiyorum. 5.Biliyor musun? 6.Haberin yok mu? 7.Gözünüz aydın! 8.Sıkı dur, sana bir şey söyleyeceğim.	1.Rahatla biraz. 2.Kafana takma. 3.Sıkma canını. 4.Dünyanın sonu gelmedi ya! 5.Canın sağ olsun! 6.Ne var bunda? 7.Haline şükret. 8.En büyük derdin bu olsun! 9.Telaşlanma! 10.Beterin beteri var.	1.Söz veriyorum. 2.Merak etme! 3.Bana güven! 4.Hiç kuşkun olmasın! 5.Sana söz! 6.Sözüm söz! 7.Gözünüz arkada kalmasın! 8.Yemin ederim. 9.Vallahi!	1.Özür dilerim. 2.Üzgünüm. 3.Kusura bakma. 4.Affedersin, istemeden oldu. 5.Bağışlayın.	1.Moralim iyi/bozuk. 2.Keyfim yerinde. 3.Keyfime diyecek yok! 4.Ne sen sor, ne ben söyleyeyim. 5.Bir elim yağda, bir elim balda. 6.Yuvarlanıp gidiyoruz. 7.Daha ne olsun! 8.İç güveysinden hâllice.

B1 Türkçe ders kitabında, toplam 6 ünite yer almaktadır. *"Yeni bir hayat",* birinci ünitenin temasıdır. Bu temaya uygun günlük ifadeler başlığı, "*iptal etme/reddetme"* olarak seçilmiştir. *"İş dünyası"* ikinci ünitenin temasıdır. Bu temaya uygun günlük ifadeler başlığı, *"haber verme"* olarak belirlenmiştir. *"Her şeyin başı sağlık"* üçüncü ünitenin temasıdır. Bu temaya uygun günlük ifadeler başlığı, *"rahatlama"* olarak seçilmiştir. İlgili ünitenin konusu *"sağlıktır"* ve *"rahatlama"* olarak seçilen günlük ifadeler bölümü başlığı da ünite temasını destekler niteliktedir. *"Eğitim hayatı"* dördüncü ünitenin temasıdır. Bu temaya uygun günlük ifadeler başlığı, *"söz verme"* olarak seçilmiştir. *"Hayallerimiz"* beşinci ünitenin temasıdır. Bu temaya uygun günlük ifadeler başlığı *"özür dileme"* olarak seçilmiştir. *"Bir dünya kültür"* altıncı ünitenin temasıdır. Bu temaya uygun günlük ifadeler başlığı, *"ruh hâlini anlatma"* olarak belirlenmiştir. Ünitelerin içerikleri incelendiğinde örneğin, altıncı ünitede *"Bir dünya*

kültür" teması belirlenmiştir ve bu temada Türk kültürü örnek olarak seçilmiştir. Türkçe *"ruh hâlini anlatma"* başlığıyla, yabancı öğrencilere yardımcı olabilecek günlük ifadelere yer verildiği görülmektedir.

B2-Yeni İstanbul Uluslararası Öğrenciler için Türkçe Ders Kitabında "Günlük İfadeler" Bölümüne İlişkin Bulgular

B2 Türkçe ders kitabında tespit edilen "günlük ifadeler" şunlardır; karşılama/vedalaşma (12), açıklığa kavuşturma (7) alışveriş/para (16), kınama (9), beğenme (11), fazla bilgi verme (7) olmak üzere *"62 günlük ifade"* bulunmaktadır.

Tablo 4. B2 İstanbul Türkçe Ders Kitabındaki "Günlük İfadeler"

B2					
1.ÜNİTE LEYLEĞİ HAVADA GÖRMEK	**2.ÜNİTE GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE**	**3.ÜNİTE DEĞİŞEN DÜNYA**	**4.ÜNİTE DÜNYADAN HABERLER**	**5.ÜNİTE HARİKALAR DÜNYASI**	**6.ÜNİTE BİLİNMEYENE YOLCULUK**
Karşılama/Vedalaşma	**Açıklığa kavuşturma**	**Alışveriş/para**	**Kınama**	**Beğenme**	**Fazla bilgi verme**
1.Kapıda kaldınız. Buyurun lütfen! 2.Hoş geldiniz, sefalar getirdiniz. 3.Sizi görmek ne büyük şeref! 4.Aman efendim! Kimleri görüyorum. 5.Gözümüz yollarda kaldı. 6.Şeref verdiniz. 7.Ben artık kalkayım. 8.Bana müsaade! 9.Haydi, ben kaçtım! 10.Vakit epey ilerledi. 11.Sizi daha fazla meşgul etmeyeyim. 12.Size doyum olmaz.	1.Ne demek istiyorsun? 2.Efendim? 3.Yani? 4.Nasıl yani? 5.Biraz daha açar mısın lütfen? 6.Açıkça anlatır mısın? 7.Açık açık konuşur musun?	1.Su gibi para harcıyor. 2.Bütün param suyunu çekti. 3.Cebinde akrep var. 4.Meteliğe kurşun atıyorum. 5.Para pul olmuş. 6.Beş parasız kalmış. 7.Parasız pulsuz. 8.Sudan ucuz. 9.Beş para etmez. 10.Ateş pahası. 11.Çok tuzlu. 12.Beleş. 13.Paha biçilemez. 14.Çakma. 15.Perakende/Toptan 16.Defolu.	1.Yazıklar olsun. 2.Hayatımda böyle rezillik görmedim. 3.Aşk olsun! 4.Bu kadar da olmaz. 5.Bu nasıl iş böyle? 6.Ayıp değil mi? 7.Size hiç yakışıyor mu? 8.Ayıp oluyor ama! 9.Bunu sözden hiç beklemezdim.	1.Harika 2.Müthiş 3.Mükemmel 4.Göz kamaştırıcı 5.Dört dörtlük 6.Fevkalade 7.Muhteşem 8.Muazzam 9.Harikulade 10.Enfes 11.Nefes kesici	1.Bir şey daha eklemek isterim. 2.Şunu da unutmayalım. 3.Şunu da söylemek gerek. 4.Ayrıyeten/Ayrıca 5.Buna ek olarak 6.Dahası 7.İlaveten

B2 Türkçe ders kitabında, toplam 6 ünite yer almaktadır. *"Leyleği havada görmek",* birinci ünitenin temasıdır. Bu temaya uygun günlük ifadeler başlığı, "*karşılama/vedalaşma"* olarak seçilmiştir. *"Geçmişten günümüzde"* ikinci ünitenin temasıdır. Bu temaya uygun günlük ifadeler başlığı, *"açıklığa kavuşturma"* olarak belirlenmiştir. *"Değişen dünya"* üçüncü ünitenin temasıdır. Bu temaya uygun günlük ifadeler başlığı, *"alışveriş/para"* olarak seçilmiştir. İlgili ünitenin konusu değişen *"değişen dünyayla"* birlikte değişen ekonomiye ve alışveriş anlayışına vurgu yapmaktır. *"Alışveriş/para"* olarak seçilen günlük ifadeler bölümü başlığı da ünite temasını destekler niteliktedir. *"Dünyadan haberler"* dördüncü ünitenin temasıdır. Bu temaya uygun günlük ifadeler başlığı, *"kınama"* olarak seçilmiştir. *"Harikalar dünyası"* beşinci ünitenin temasıdır. Bu temaya uygun günlük ifadeler başlığı *"beğenme"* olarak seçilmiştir. *"Bilinmeyene yolculuk"* altıncı ünitenin temasıdır. Bu temaya uygun günlük ifadeler başlığı, *"fazla bilgi verme"* olarak belirlenmiştir. Ünitelerin içerikleri incelendiğinde örneğin, altıncı ünitede *"bilinmeyene yolculuk"* teması belirlenmiştir. Bu temada bilinmeyen durumları, bilinir hâle getirmeye, konuyu anlaşılabilir kılmaya ihtiyaç duyulmaktadır. Bilinmeyen durumlar, bağlaçlarla desteklenerek açıklanmaya çalışılmıştır. Bu destek de *"fazla bilgi verme"* başlığıyla, yabancı öğrencilere yardımcı olabilecek günlük ifadelere yer verildiği görülmektedir.

C1-Yeni İstanbul Uluslararası Öğrenciler için Türkçe Ders Kitabında "Günlük İfadeler" Bölümüne İlişkin Bulgular

C1 Türkçe ders kitabında tespit edilen "günlük ifadeler" şunlardır; zaman (8) aşk (14), şikâyet etmek (11), para (14), göz (11), bilgi (12) olmak üzere "70 günlük ifadeye" yer verilmiştir.

Tablo 5. C1 İstanbul Türkçe Ders Kitabındaki "Günlük İfadeler"

C1					
1.ÜNİTE ÖYLE BİR GEÇEN ZAMAN Kİ	**2.ÜNİTE AŞK OLSUN**	**3.ÜNİTE BİR MARUZATIM VAR**	**4.ÜNİTE EKONOMİ**	**5.ÜNİTE FİLM ŞERİDİ GİBİ**	**6.ÜNİTE AKADEMİYE GİRİŞ**
Zaman	**Aşk**	**Şikâyet etmek**	**Para**	**Göz**	**Bilgi**
1.Zaman öldürüyorum. 2.Zaman su gibi akıp geçiyor. 3.Zamanım dar. 4.Zamanla yarışıyorum. 5.Zamanımı boşa harcama! 6.Başımı kaşıyacak vaktim yok. 7.Zaman acımasızca geçiyor. 8.Gitme zamanım geldi.	1.Sevdalanmak 2.İlanıaşk etmek 3.Tutulmak 4.Karşılıksız sevmek 5.Mecnun olmak 6.Gönül bağı 7.Yıldırım aşkı 8.Gönül ilişkisi 9.Çifte kumrular 10.Ayran gönüllü 11.Aşkına karşılık vermek 12.Gönlünü kaptırmak 13..Abayı yakmak 14.Kara sevdaya tutulmak	1.Yakınmak 2.Dert yanmak 3.Sızlanmak 4.Dırdır etmek 5.Dava açmak 6.Söylenmek 7.Mızmızlanmak 8.Gık dememek 9.Dertlenmek 10.Kabullenmek 11.Başının etini yemek	1.Borç batağında 2.Para saçıyor. 3.Paraya para demiyor. 4.Gırtlığına kadar borçlu. 5.Parayı sokağa atıyor. 6.Paramı bağladım. 7.Borç/para içinde yüzüyor. 8.Köşeyi döndü. 9.Eli sıkı. 10.Uçan kuşa borçlu. 11.Elim genişledi.	1.Gözlerini kırmadan izlemek. 2.Seyre dalmak. 3.Göz ucuyla bakmak. 4.Gözü dalmak. 5.Göz açıp kapayıncaya kadar. 6.Baktıkça bakası gelmek. 7.Gözüne çarpmak. 8.Farklı gözle görmek.	1.Bilmiş 2.Ukala 3.Malumatı olmak. 4.Karış karış bilmek. 5.Avucunun içi gibi bilmek. 6.Haberim var/yok. 7.Zırcahil 8.Kitap kurdu 9.Kafası zehir gibi 10.Cin gibi 11.Kaçın kurası 12.Zekâ küpü

			12.Har vurup harman savuruyor. 13.Avucumun içi kaşınıyor. 14.Elim darda/sıkışık.	9.Göz hapsine almak. 10.Gözünü almamak. 11.Göz gezdirmek.	

C1 Türkçe ders kitabında, toplam 6 ünite yer almaktadır. *"Öyle bir geçer zaman ki",* birinci ünitenin temasıdır. Bu temaya uygun günlük ifadeler başlığı, "*zaman"* olarak seçilmiştir. *"Aşk olsun"* ikinci ünitenin temasıdır. Bu temaya uygun günlük ifadeler başlığı, *"aşk"* olarak belirlenmiştir. *"Bir maruzatım var"* üçüncü ünitenin temasıdır. Bu temaya uygun günlük ifadeler başlığı, *"şikâyet etmek"* olarak seçilmiştir. İlgili ünitenin konusu*"bir maruzatım var"* olarak belirlenmiştir ve bir sorunu dile getirmeyi amaçlamaktadır. Bu sorunu dile getirirken yararlanılabilecek *"şikâyet etme"* söylemlere de günlük ifadeler bölümünde yer verilmiştir. Bu ifadelerin de ünite temasını destekler nitelikle seçildiği görülmektedir. *"Ekonomi"* dördüncü ünitenin temasıdır. Bu temaya uygun günlük ifadeler başlığı, *"para"* olarak seçilmiştir. *"Film şeridi gibi"* beşinci ünitenin temasıdır. Bu temaya uygun günlük ifadeler başlığı *"göz"* olarak seçilmiştir. *"Akademiye giriş"* altıncı ünitenin temasıdır. Bu temaya uygun günlük ifadeler başlığı, *"bilgi"* olarak belirlenmiştir. Ünitelerin içerikleri incelendiğinde örneğin, altıncı ünitede *"akademiye giriş"* teması belirlenmiştir. Bu temada akademik bilgilere yer verildiği görülmektedir. İlgili bilgileri desteklemek amacıyla farklı söylemlerin kullanımına ihtiyaç duyulmuştur. Bu ihtiyaç da *"fazla bilgi"* başlığıyla giderilmeye çalışılmıştır. Ünite sonunda yer alan günlük ifadeler bölümünün, ünite temalarına uygunluk gösterdiği ve yabancı öğrencilere yardımcı olabilecek günlük ifadeler olduğu bulgusuna erişilmiştir.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Dünyada ve Türkiye'de yabancılara Türkçe öğretimi alanına yönelik akademik araştırmalar son yıllarda hem nitelik hem de nicelik olarak artış göstermiştir. Yabancı uyruklu öğrenciler, hedef dil olan Türkçeyi öğrenirken öncelikle Türkçe iletişim kurmayı amaçlamaktadır. Dört temel dil becerisi ediniminin yanı sıra yeterli düzeyde kelime bilgisine sahip olmaları gerekir (Polatcan, 2014, s. 3). Yabancı öğrenciler, Türkçe öğrenirken günlük hayatta karşılarına çıkabilecek günlük ifadelere yönelik kelime bilgisine de ihtiyaç duymaktadır bu yüzden bu araştırmada, Yeni İstanbul Türkçe Öğretim Setinde yer alan günlük ifadelerin, yabancı öğrencilerin günlük ihtiyacını karşılamaya yönelik olup olmadığı incelenmiştir.

Okur ve Keskin (2013, s. 1639), Eski İstanbul Yabancılar için Türkçe ders kitaplarını değerlendirildiklerinde; temel seviye kitaplarında kültürel ögelerden az yararlanıldığını tespit etmişler, orta seviye ders kitaplarında bu ögelere daha fazla yer verilmesine rağmen kültürel ögelerden daha fazla yararlanılması gerektiğini belirtmişlerdir.

Yabancılar için Türkçe ders kitapları, kültürel ögeleri de barındırmakla birlikte başta dil bilgisi ve kelime bilgisinin öğretiminde önemli bir rol oynamaktadır. Bu sebepten dolayı yabancı öğrencilerin Türkiye'deki günlük hayatlarında sıklıkla duyduğu günlük ifadelerin, ders kitaplarındaki yerinin, akademik bakış açısıyla özel olarak incelenmesi gerekmektedir.

Özbal (2019), tarafından İstanbul setinin önceki basımında, temel düzey kitaplarda "ifade hataları, yanlış bağlaç kullanımı, eksik yönerge kullanımı, yönerge-alıştırma uyumsuzluğu, fazla yönerge kullanımı, yönerge-alıştırma uyumsuzluğu, yönergeler arası kip uyumsuzluğu, yazım yanlışı" hataları belirlenmiştir. Yenilenen setin yönergelerinde ifade hatalarından uzak durulduğu dikkati çekmektedir, ancak diğer hatalar görülmeye devam etmektedir (Özdemir ve Eke, 2022, s. 640).

Yeni ve eski İstanbul Türkçe öğretim setlerine yönelik eksiklikler mevcut olsa da ilgili ders kitabının günlük ifadeler bölümün incelendiği bu araştırmada, incelenen bölümün ünite temalarına uygunluk gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır.

Özdemir ve Daştan (2022, s. 1), "Yeni İstanbul Uluslarası Öğrenciler için Türkçe Kitaplarındaki" okuma metinlerinin okunabilirlik düzeylerinin belirlenmesine yönelik bir araştırma yapmışlardır. Araştırmalarının sonucunda, kitapların kendi içinde metinlerin kolaydan zora doğru sıralanmadığını, ancak düzeylere göre metinlerin kolaydan zora doğru yoğunlaştığını belirtmişlerdir. Kitaplardaki metinlerin kendi içinde kolaydan zora doğru sıralanmasına dikkat edilmesini önermişlerdir.

"Yeni İstanbul Uluslarası Öğrenciler için Türkçe Ders Kitaplarında" her ünitenin sonunda yer alan, *"günlük ifadeler"* bölümünün ünite temalarına uygunluğunun araştırıldığı bu çalışmada, araştırma verileri kapsamında 5 sonuca ulaşılmıştır. Bu sonuçlar şunlardır;

1.A1 düzeyinde; selamlaşma-vedalaşma (17), tebrik etme (11), sıklık ifadeleri (16), seslenme ifadeleri (11), tepkiler (15), insanları tarif etme (18) olmak üzere *"88 günlük ifadeye"* yer verilmiştir. Ünite sonlarında yer alan günlük ifadeler bölümünün, ünite temalarına uygun içerikte olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Örneğin, *"çevremiz ve biz"* teması seçilmiştir ve bu temayı destekler nitelikte çevremizdeki *"insanları tarif etmede"* yabancı öğrencilere yardımcı olabilecek günlük ifadelere yer verildiği görülmektedir.

2.A2 düzeyinde; yemekler (12), geçmiş (9), hava durumu (14), haber verme (9), rica etme (7), kabul etme/reddetme (12) olmak üzere *"63 günlük ifade"* bulunmaktadır. Günlük ifadeler bölümleri, ünite temalarına uygunluk göstermektedir. Örneğin, *"Ne yapabilirsiniz?"* temasını destekler nitelikte yabancı öğrencilerin Türkçe neleri yapıp neleri yapamayacaklarına dair *"kabul etme ya da reddetme"* başlığı seçilmiştir.

3.B1 düzeyinde; iptal etme/reddetme (9), haber verme (8), rahatlama (10), söz verme (9), özür dileme (5), ruh hâlini anlatma (8) olmak üzere *"49 günlük ifadeye"* yer verilmiştir. Günlük ifadeler bölümleri, ünite temalarına uygunluk göstermektedir. Örneğin, *"bir dünya kültür"* temasında Türk kültürü örnek olarak seçilmiştir. Türkçe *"ruh hâlini anlatma"* başlığıyla, yabancı öğrencilere yardımcı olabilecek günlük ifadelere yer verildiği tespit edilmiştir.

4.B2 düzeyinde; karşılama/vedalaşma (12), açıklığa kavuşturma (7) alışveriş/para (16), kınama (9), beğenme (11), fazla bilgi verme (7) olmak üzere *"62 günlük ifade"* bulunmaktadır. Günlük ifadeler bölümleri, ünite temalarına uygun olarak seçilmiştir. Örneğin, *"bilinmeyene yolculuk"* temasının ünite içeriğinde bilinmeyen durumları, bilinir hâle getirmeye, konuyu anlaşılabilir kılmaya ihtiyaç duyulmaktadır. Bilinmeyen durumlar, bağlaçlarla desteklenerek açıklanmaya çalışılmıştır. Bu destek kapsamında *"fazla bilgi verme"* başlığı altında farklı günlük söylemlere yer verildiği görülmektedir.

5.C1 düzeyinde; zaman (8) aşk (14), şikâyet etmek (11), para (14), göz (11), bilgi (12) olmak üzere *"70 günlük ifadeye"* yer verilmiştir. Günlük ifadeler bölümü, ünite temalarına uygun olarak belirlenmiştir. Örneğin, *"akademiye giriş"* temasında akademik bilgilere yer verildiği görülmektedir. İlgili bilgileri desteklemek amacıyla farklı ifadelerin kullanımına ihtiyaç duyulmuştur. Bu ihtiyaç da *"fazla bilgi"* başlığıyla giderilmeye çalışılmıştır.

A1düzeyinde 88; A2 düzeyinde 63; B1 düzeyinde 49; B2 düzeyinde 62 ve C1 düzeyindeki 70 günlük ifadenin niceliksel dağılımı incelendiğinde seviyeler arasındaki artışın değişiklik gösterdiği dikkat çekmektedir. Öğretimin ilkelerine uygun olarak basitten karmaşığa ve kolaydan zora ilkesiyle örtüşmesi gerekmektedir. İlgili bölümün revize edilmesi durumunda, temel, orta ve ileri düzeylerdeki niceliksel dağılıma dikkat edilmesi önerilmektedir.

Yeni İstanbul Uluslararası Öğrenciler için Türkçe Öğretim Setinin, "ön sözünün", "günlük ifadeler" bölümünde öğrencinin günlük hayatta sıklıkla duyacağı ancak ders kitaplarında hepsinin yer almasının mümkün olmadığı ifadelerin konu alanlarına göre listelenerek sunulduğu belirtilmektedir (Yeni İstanbul, 2020, s.3). Bu araştırmanın sonucu da ilgili öğretim setinin ön sözünü destekler niteliktedir. A1, A2, B1, B2 ve C1 düzeylerinde toplam *"332 günlük ifadenin"* yer aldığı tespit edilmiştir. Günlük ifadelerin, ünite temalarına uygunluk gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır.

KAYNAKLAR

Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2008). *Bilimsel araştırma yöntemleri* (14. Baskı). Ankara: Pegem.

Erdem, M. D., Gün, M. ve Karatele, B. (2015). İleri seviye için hazırlanan İstanbul yabancılara Türkçe öğretim setinin kültür aktarımı açısından incelenmesi. *International Journal of Language Academy, 3*(1), 8-17.

Erdil, M. (2018). Türkiye Cumhuriyeti Yükseköğretim Kuruluna bağlı 209 üniversitede yabancılara Türkçe öğretimi. *The Journal of International Social Research, 11*(60), 93-112.

Forster, N. (1995). The analysis of company documentation. In C. Cassell & G. Symon (Eds.), *Qualitative methods in organizational research: a practical guide*. London: Sage.

Halley, M. H. & Theresa Y. A. (2004). *Content-based second language teaching and learning: an interactive approach.* ISBN 0–205–34427–5. Boston: Pearson.

İlbilgi, D. ve Azizoğlu, N. İ. (2023). Yeni İstanbul uluslararası öğrenciler için Türkçe ders kitaplarında (B1-B2) yer alan okuma etkinliklerinin okuma becerisine yönelik incelenmesi. *Uluslararası Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi Dergisi, 6*(1), 115-144.

Kalenderoğlu, İ. (2015). Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde kullanılan temel düzey (A1, A2) ders kitaplarında kültür aktarımı. *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Eğitim Bilimleri ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 4*(12), 73-83.

Karasar, N. (2016). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Ankara: Nobel.

Kutlu, A. (2014). Yabancılara Türkçe öğretiminde kültürün araç olarak kullanımı: Gazi yabancılar için Türkçe öğretim seti örneği (B1-B2 seviyesi). *Kastamonu Üniversitesi Kastamonu Eğitim Dergisi,* 23(2), 697-710.

Okur, A. ve Keskin, F. (2013). Yabancılara Türkçe öğretiminde kültürel ögelerin aktarımı: İstanbul yabancılar için Türkçe öğretim seti örneği. *The Journal of Academic Social Science Studies, 6*(2), 1619-1640.

Özbal, B. (2019). *Yabancı dil olarak Türkçe ders kitaplarında alıştırmaların incelenmesi: A1-A2 düzeyi.* Yayımlanmamış Doktora Tezi. Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

Özdemir, S. ve Daştan, E. (2022). Yeni İstanbul uluslararası öğrenciler için Türkçe kitaplarındaki okuma metinlerinin okunabilirlik düzeyleri. *V-International AEGEAN Conferences on Social Sciences & Humanities,* February 25-26, 2022. Izmir/TURKEY.

Özdemir, S. ve Eke, H. (2022). Yeni İstanbul uluslararası öğrenciler için Türkçe öğretim setindeki ders kitaplarında yer alan etkinlik yönergelerinin görünümü. *6th International Conference on Scientific Research,* May 13-15, 2022. Lankaran/Azerbaijan.

Polatcan, F. (2014). Kavram haritalarının Türkçe dersinin öğretiminde öğrenci başarısına etkisiyle ilgili öğrenci görüşleri. *Ana Dili Eğitimi Dergisi, 2*(4), 1-15.

Selltiz, C, Wrightsman, L. S. & Cook, S. W. (1976). *Research methods in social relations* 3th. New York: Holt Rinehart and Winston.

Yeni İstanbul Uluslararası Öğrenciler için Türkçe Ders Kitabı (2020). Fatma Bölükbaş, Mehmet Yalçın Yılmaz (Ed.). İstanbul: Kültür Sanat Basımevi.

Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin.

INFLUENCER PAZARLAMASI ÇÖZÜMLEMESİ: BİBLİYOMETRİK BİR YAKLAŞIMLA AKADEMİK PERSPEKTİFLERİN KEŞFİ

INFLUENCER MARKETING ANALYSIS: DISCOVERING ACADEMIC PERSPECTIVES THROUGH A BIBLIOMETRIC APPROACH

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet GÖKERİK
Karabük Üniversitesi, İşletme Fakültesi, Karabük.
ORCID NO: 0000-0002-0827-5805

ÖZET

Influencer pazarlama, sosyal medya platformlarında yüksek takipçi sayısına sahip bireylerin, markalar adına ürün veya hizmetleri tanıtması ve bu tanıtımların tüketici davranışları üzerindeki etkilerini inceleyen bir pazarlama olarak tanımlanmaktadır. Bu çalışmanın amacı, influencer pazarlama literatürünün kapsamlı bir analizini sunarak, bu alandaki akademik çalışmalar arasındaki ilişkileri, trendleri ve araştırma boşluklarını ortaya çıkarmaktır. Çalışma, influencer pazarlamanın etkileri, stratejileri ve tüketici algıları üzerine odaklanmaktadır ve bu konuda yapılan akademik çalışmaların bibliyometrik analizini içermektedir. Çalışmanın kapsamı, Web of Science'da taranan influencer pazarlama ile ilgili makaleleri kapsayan geniş bir literatür araştırmasıdır. Bu çalışma, influencer pazarlamanın akademik literatürde nasıl konumlandığını, hangi konuların öne çıktığını ve bu alanda çalışma yapan araştırmacıların ve kurumların ağ analizini detaylandırmaktadır. Araştırmanın temel problemi, influencer pazarlama literatüründe mevcut olan bilgi birikiminin genişliği ve derinliğinin yanı sıra, bu alandaki çalışmalar arasında var olan ilişkilerin ve etkileşimlerin karmaşıklığıdır. Bu problemin çözümü, influencer pazarlama literatürünün bibliyometrik analizi yoluyla sağlanmıştır. Bu analiz, Rstudio programının bibliyometrix eklentisi kullanılarak gerçekleştirilmiştir ve Web of Science indeksinde taranan makaleler üzerinde yapılmıştır. Yöntem, literatürdeki anahtar kavramları, yazarları, yayınları ve konuları keşfetmek için bibliyometrik haritalar ve ağ analizleri kullanmaktadır. Sonuç olarak, bu çalışma, influencer pazarlama alanındaki akademik çalışmaların kapsamlı bir özetini sunmakta ve bu alandaki araştırma eğilimlerini, en etkili yazar ve yayınları, sıkça kullanılan kavramları ve potansiyel araştırma boşluklarını ortaya koymaktadır. Çalışma, gelecekteki araştırmacılara influencer pazarlama literatürünün mevcut durumunu anlama ve bu hızla gelişen alan içerisinde yeni çalışma fırsatları bulma konusunda rehberlik etmeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Bibliyometrik Analiz, Influencer Pazarlama, Bibliyometrix, Dijital Pazarlama

ABSTRACT

Influencer marketing is defined as a marketing approach where individuals with many followers on social media platforms promote products or services on behalf of brands and investigate the impact of these promotions on consumer behaviors. This study aims to present a comprehensive analysis of the influencer marketing literature, revealing the relationships, trends, and research gaps within this academic field. The study focuses on the effects, strategies, and consumer perceptions of influencer marketing, incorporating a bibliometric analysis of academic works on this subject. The scope of the study encompasses an extensive literature review of articles related to influencer marketing, scanned in the Web of Science index. This research details how influencer marketing is positioned within the academic literature, highlighting prominent themes and conducting a network analysis of active research institutions in this area. The primary problem the research addresses is the breadth and depth of existing knowledge in the

influencer marketing literature and the complexity of relationships and interactions among studies within this field. The solution to this problem has been achieved through a bibliometric analysis of the influencer marketing literature. This analysis used the bibliometrix package in Rstudio, based on articles indexed in the Web of Science. The method employs bibliometric maps and network analyses to discover key concepts, authors, publications, and themes in the literature. In conclusion, this study provides a comprehensive summary of academic work in the influencer marketing field, uncovering research trends, most influential authors and publications, frequently used concepts, and potential research gaps. The work aims to guide future researchers in understanding the current state of influencer marketing literature and identifying new research opportunities within this rapidly evolving field.

Keywords: Bibliometric Analysis, Influencer Marketing, Bibliometrix, Digital Marketing

GİRİŞ

Dijital pazarlamanın hızla gelişen alanında, influencer (etkileyici) pazarlama, internetin cazibesi ile sosyal medya ağlarının dinamiklerini birleştiren önemli bir strateji olarak ortaya çıkmıştır. Influencer pazarlamanın etkinliği, influencer'ların takipçileriyle kurdukları samimi bağlara dayanmakta ve kişisel ve ilişkilendirilebilir içerik aracılığıyla işletme ile olan tüketici etkileşimini artırmaktadır (Tanwar vd., 2022). Bu pazarlama yaklaşımı, işletmelerin hedef kitleleriyle organik ve güvenilir etkileşimler kurmasını sağlayarak, tüketicilerin satın alma kararlarını önemli ölçüde etkilemektedir (Maharani vd., 2023).

Influencer pazarlama literatüründe yapılan çalışmalar, influencer pazarlamaya olan ilginin arttığını gösteren bibliyometrik incelemelerle önemli ölçüde artmıştır (Abhishek ve Srivastava, 2021). Bu analizler, araştırma hacminin genişlemesini vurgulamanın yanı sıra metodolojik yaklaşımlardaki değişiklikleri ve teorik temellerdeki kaymaları da göstererek, influencer pazarlamasının işlevlerine dair daha derin farkındalıklar sunmaktadır (Luo vd., 2023; Gökerik, 2024).

Bibliyometrik çalışmalar, VOSviewer, Biblioshiny ve Bibliometrix gibi gelişmiş bibliyometrik araçların entegrasyonu, influencer pazarlama literatürü içindeki karmaşık ağları detaylandırarak, etkili yazarları, atıf modellerini ve ortaya çıkan eğilimleri detaylı bir şekilde incelememizi sağlamaktadır (Purnomo vd., 2021). Bu akademik ilgi, sektörün önemini ve pazarlama teorisi ve uygulamaları üzerindeki derin etkileri potansiyelini vurgulamaktadır (Purnomo vd., 2021).

Influencer pazarlama araştırmalarının yörüngesine bakıldığında, alanın betimsel çalışmalardan daha sınırlı, analitik odaklı sorgulamalara doğru olgunlaştığı görülmektedir. Bu sorgulamalar, farklı platformlar ve tüketici demografileri arasında influencer etkinliğinin karmaşıklıklarını çözmeyi amaçlamaktadır (Ye vd., 2021). Bu alandaki bibliyometrik analiz, influencer'ların stratejik kullanımının anlaşılmasını zenginleştirmekle kalmayıp, aynı zamanda influencer seçimi ve performans ölçümünün optimize edilmesine yönelik araştırmaları da teşvik etmektedir.

İnfluencer pazarlama literatürünün bibliyometrik analizi, dinamik ve hızla gelişen bir alanı ortaya koymakta ve çok çeşitli bilim insanları ve uygulayıcılar tarafından önemli katkılar sunmaktadır. Bu bağlamda çalışma, influencer pazarlama literatürünü kapsamlı bir şekilde incelemek amacıyla Web of Science veri tabanında taranan 647 akademik yayını temel alarak gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın temel amacı, influencer pazarlama alanındaki bilimsel gelişmeleri, önemli araştırma eğilimlerini ve bu alanda öne çıkan teorik yaklaşımları belirlemektir. Bu kapsamda, Bibliometrix R paketi kullanılarak bibliyometrik analiz yöntemleri uygulanmıştır. Analiz sürecinde, yayınların sıklığı, alıntılanma durumları, anahtar kelimeler,

yazarlar ve yayın yaptıkları kurumlar gibi değişkenler değerlendirilmiştir. Elde edilen veriler, influencer pazarlama alanında bilgi yapılarını ve akademik ilişkileri ortaya koymak için sistematik bir şekilde incelenmiştir. Ayrıca, bu analizler sayesinde, alanın geçmişten günümüze akademik evrimi ve gelecek araştırma ihtiyaçları için potansiyel alanlar belirlenmeye çalışılmıştır. Bu çalışmanın sonuçları, influencer pazarlama alanında bilimsel literatüre katkı sağlamakla kalmayıp, akademisyenler ve pazarlama profesyonelleri için yol gösterici bilgiler sunmayı amaçlamaktadır.

YÖNTEM

Bibliyometrik analiz, bilimsel yayınların niceliksel olarak incelenmesine dayanan bir yöntem olup, akademik literatürdeki gelişmelerin, araştırma eğilimlerinin ve bilgi yapılarının anlaşılmasında önemli bir araçtır. Bu yöntem, özellikle araştırma performansının değerlendirilmesi ve akademik alanlardaki bilimsel etkileşimlerin haritalanması gibi konularda kullanılmaktadır (Donthu vd., 2021). Bibliyometrik analizin uygulama alanları geniş olup, farklı disiplinlerdeki araştırma çıktılarını objektif bir şekilde değerlendirmeye olanak sağlamaktadır. Örneğin, sosyal ve beşerî bilimlerde araştırma performansının değerlendirilmesinde Google Scholar gibi veri tabanlarından elde edilen normalize edilmiş alıntı etki puanları kullanılarak yapılan çalışmalar, bibliyometrik yöntemlerin bu alanlarda da etkili bir şekilde kullanılabileceğini göstermektedir (Bornmann vd., 2016).

Bibliyometrik analizin uygulanması, yayın ve alıntı verilerinin karmaşık analizlerini gerektirmektedir ve bu süreç, çeşitli bilgi ve becerileri olan uzmanlar tarafından yürütülmelidir. Araştırma alanının entelektüel yapısını çözümlemek için kullanılan alıntı analizi, eş-alıntı analizi, bibliyografik bağlantı ve eş-yazar analizi gibi yöntemler, bilimsel literatürdeki temel akımları ve iş birliklerini görselleştirmek için önemlidir (Zupic ve Čater, 2015). Ayrıca, Oliveira ve arkadaşlarının (2019) vurgulandığı üzere, bibliyometrik analiz yöntemleri, bilimsel alanlardaki araştırma boşluklarını ve trendleri belirlemek için de kullanılabilir, böylece araştırmacılar mevcut bilgi sınırlarını genişletebilir ve bilimde avantgard araştırma konularını keşfedebilirler. Bu bağlamda, bilimsel gelişmelerin ve araştırma performansının izlenmesinde kullanılan gelişmiş bibliyometrik yöntemler hem akademik hem de politika yapıcılar için değerli bilgiler sunmakta ve bilimsel süreçlerde stratejik kararlar alınmasını desteklemektedir (Hicks vd., 2004).

Bu çalışma, Web of Science gibi büyük bibliyometrik veritabanlarından elde edilen verilere dayanarak kapsamlı bir bibliyometrik analiz yaklaşımı kullanmaktadır. Araştırmanın analitik çerçevesi, İnfluencer Pazarlama olarak incelemek için tasarlanmıştır. Bu analizin temelini aşağıdaki araştırma soruları oluşturmaktadır:

a. İnfluencer pazarlama araştırmaların yıllık yayın eğilimi nedir?

b. Bu alanın en üretken yazarları, dergileri, kurumları ve ülkeleri kimlerdir?

c. Hangi yazarlar, ülkeler ve çalışmalar en etkili?

d. Mevcut araştırmanın entelektüel yapısı nedir?

e. Yazarlar ve ülkeler arasında işbirliği modelleri, eş-alıntılar ve yazarlar ile çalışmaların ortak geçme durumları nasıldır?

f. Bu alandaki anahtar terimler ve öne çıkan konular nelerdir?

Araştırma sorularını derinlemesine incelemek için titizlikle belirlenmiş bir metodolojik çerçeve uygulanmıştır. İnceleme, özellikle "influencer pazarlama" anahtar terimini içeren çalışmaları vurgulayarak, WOS'ta listelenen akademik çalışmalara daraltılmıştır. Bu seçim kriteri, 2014

yılından başlayarak 2024 yılına kadar planlanan yayınları da içerecek şekilde 647 ilgili çalışma ortaya konmuştur.

Analiz süreci, bibliyometrik analiz standartları ile uyumlu olduğu için 'R Studio' kullanılarak gerçekleştirildi. 'R Studio', ileri düzey veri yönetimi, işleme ve görselleştirme yetenekleriyle tanınmakta olup, incelenen veri setinin karmaşıklığını ve hacmini yönetmek için ideal bir araçtır. Seçilen çalışmalardaki desenleri, ilişkileri ve eğilimleri çözümlemek için gerekli olan karmaşık istatistiksel analizleri gerçekleştirme kapasitesi, bu yazılımın kullanılmasında kritik bir rol oynamıştır (Gökerik, 2024).

BULGULAR

Çalışmanın bu bölümünde, R Studio yazılımı kullanılarak yapılan analize dayanarak titizlikle düzenlenmiş bir dizi tablo ve görsel sunulmaktadır. Bu unsurlar, ortaya çıkan eğilimleri ve desenleri açıklamak için detaylı yorumlarla birlikte sunulmuştur. Bu çalışma, influencer pazarlaması alanındaki literatürü derinlemesine anlamak için Web of Science veritabanı aracılığıyla elde edilen 647 akademik makale üzerinde yapılan bibliyometrik bir analize dayanmaktadır. Çalışmada, alandaki önemli yazarlar, yayınlar, ve en çok alıntı yapılan çalışmalar gibi çeşitli metrikler incelenmiştir.

Tablo 1. Çalışmalar Hakkında Genel Bilgiler

Açıklama	**Sonuçlar**	**Açıklama**	**Sonuçlar**
Veri hakkında genel bilgiler		**Çalışma Türleri**	
Zaman Aralığı	2014:2024	Makale	497
Kaynaklar (Makale, Kitap, vs.)	294	Makale; Kitap Bölümü	36
Toplam Belge	647	Makale; Erken Görünüm	59
Yıllık Artış Oranı %	56,65	Makale; Konferans Bildirisi	2
Makale Başı Ortalama Atıf	18,61	Bildiri Özeti	3
Toplam Atıf	25365	Konferans Bildirisi	55
Belge İçerikleri		Review	26
Anahtar Kelime Plus (ID)	957		
Yazar Anahtar Kelimeleri (DE)	1793		
Yazarlar Hakkında			
Yazarlar	1477		
Yazar İşbirliği			
Tek yazarlı makale	70		
Makale Başına Yazar Sayısı	2,87		
Uluslarlarası ortak yazar oranı %	29,21		

Tablo 1 incelendiğinde çalışmanın kapsamı 2014 ile 2024 yılları arasındaki yayınları içermektedir. Bu dönemde toplam 647 çalışma incelenmiş, bunların büyük bir çoğunluğu makale türündedir. Yıllık artış oranı %56.65 olarak belirtilmiş ki bu, alandaki literatürün son derece hızlı bir büyüme gösterdiğini işaret etmektedir. Makale başına düşen ortalama atıf sayısı ise 1861, bu da gözden geçirilen çalışmaların ne kadar etkili olduğunu göstermektedir.

Tablo 2. Yayınların Yıllara Göre Dağılımı

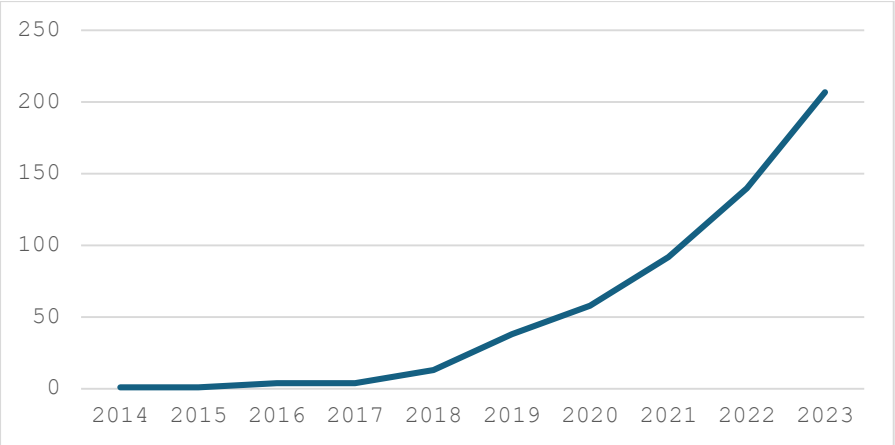

Tablo 2 yayınların yıllara göre dağılımını göstermektedir. Elde edilen bilgiden, zaman içinde yayın sayısının arttığı ve özellikle son yıllarda önemli bir yükseliş olduğu görülmektedir.

Tablo 3. En Çok Çalışma Yapılan Dergiler

Kaynak	**Çalışma Sayısı**
International journal of advertising	25
Journal of retailing and consumer services	23
Journal of business research	21
Sustainability	19
Journal of marketing management	12
Journal of research in interactive marketing	12
Asia pacific journal of marketing and logistics	11
International journal of internet marketing and advertising	11
European journal of marketing	10
Marketing intelligence & planning	10

Tablo 3'e bakıldığında influencer pazarlaması üzerine en fazla çalışma yayınlayan dergiler arasında "International Journal of Advertising" ve "Journal of Retailing and Consumer Services" öne çıkmaktadır. Bu dergilerin sektördeki etkisi ve akademik çevrelerdeki prestiji, influencer pazarlaması konusundaki araştırmaların kalitesini ve derinliğini artırmaktadır.

Tablo 4. En Çok Atıf Alan Dergiler

Dergiler	**Atıf Sayısı**
Journal of business research	1503
International journal of advertising	1378
Journal of advertising	1292
Computers in human behavior	1200
Journal of retailing and consumer services	979
Journal of consumer research	942
Journal of marketing	845
Psychology & marketing	728
Journal of marketing research	585
Journal of interactive marketing	542

Tablo 4 incelendiğinde "Journal of Business Research" ve "International Journal of Advertising" gibi dergiler en fazla atıf alan yayınlar listesinde yer almaktadır. Bu atıflar, söz konusu dergilerde yayımlanan makalelerin alandaki tartışmalara önemli katkılarda bulunduğunu ve geniş bir okuyucu kitlesi tarafından kabul gördüğünü göstermektedir.

Tablo 5. En Çok Yayın Yapan Yazarlar

Yazar	**Yayın Sayısı**
Hudders L.	14
De Jans S.	8
De Veirman M.	7
Boerman S. C.	6
Jin S. V.	6
Van Reijmersdal E. A.	6
Kim M.	5
Kim S.	5
Kumar S.	5
Li Y.	5

Tablo 5 incelendiğinde L. Hudders gibi isimler, influencer pazarlama literatürüne önemli katkılar sunduğu görülmektedir. Bu yazarların çalışmaları, alanda yeni teorilerin ve metodolojilerin geliştirilmesine zemin hazırlamıştır.

Tablo 6. En Çok Atıf Alan Yazarlar

Yazar	**Atıf Sayısı**
Hudders l	507
De veirman m	456
Cauberghe v	287
Jin sv	175
Ryu e	149
De jans s	134
Muqaddam a	129
Boerman sc	124
Audrezet a	108
De kerviler g	108

Tablo 6'da yazarlar arasında L. Hudders ve M. De Veirman, aldıkları atıflarla dikkat çekmektedir. Bu, yazarların çalışmalarının, influencer pazarlama alanında büyük bir etki yarattığını ve bu çalışmaların diğer araştırmacılar tarafından sıklıkla referans alındığını göstermektedir.

Tablo 7. Alanda en çok yayın yapan üniversiteler

Affiliation	**Articles**
Univ ghent	49
Hong kong polytech univ	20
Univ amsterdam	20

Univ liverpool	18
Univ florida	16
Univ zaragoza	15
Sejong univ	14
Sungkyunkwan univ	14
Univ tennessee	14
Univ navarra	13

Tablo 7'de Ghent Üniversitesi ve Hong Kong Politeknik Üniversitesi gibi kurumlar, bu alanda en aktif üniversiteler arasında olduğu görülmektedir. Bu üniversitelerde yürütülen araştırmalar, alanda öncü üniversiteler olarak düşünülebilmektedir.

Tablo 8. Alanda En Çok Yayın Yapan Ülkeler

Ülke	**Sıklık**
Usa	346
China	293
Spain	121
Germany	104
India	104
Uk	102
South korea	84
Netherlands	81
Australia	78
Portugal	59

ABD ve Çin, influencer pazarlama çalışmalarının en yoğun yapıldığı ülkeler olarak öne çıkmaktadır. Bu, söz konusu ülkelerin dijital pazarlama ve sosyal medya araştırmalarında küresel liderler olduğunu göstermektedir.

Tablo 9. En Fazla Atıf Alan Makaleler

Makale	**Doi**	**Toplam Atıf**
De veirman m, 2017, int j advert	10.1080/02650487.2017.1348035	745
Audrezet a, 2020, j bus res	10.1016/j.jbusres.2018.07.008	299
Vrontis d, 2021, int j consum stud	10.1111/ijcs.12647	296
Jin sv, 2019, mark intell plan	10.1108/MIP-09-2018-0375	272
Hughes c, 2019, j mark	10.1177/0022242919854374	240
Hudders l, 2021, int j advert	10.1080/02650487.2020.1836925	219
Campbell c, 2020, bus horiz	10.1016/j.bushor.2020.03.003	218
Ki cwc, 2019, psychol mark	10.1002/mar.21244	213
Pop ra, 2022, curr issues tour	10.1080/13683500.2021.1895729	188
(Chloe) ki cw, 2020, j retail consum serv	10.1016/j.jretconser.2020.102133	187

TARTIŞMA VE SONUÇ

İnfluencer pazarlamasının literatürdeki yeri ve etkisi, bu alanda yapılan akademik çalışmaların kapsamlı bir bibliyometrik analiziyle detaylandırılmıştır. Çalışmalar, influencer pazarlamasının hem teorik hem de uygulamalı yönlerini ele alarak, bu disiplinin akademik literatürde nasıl

şekillendiğini göstermektedir. Bu incelemeler sonucunda, influencer pazarlamasının, dijital pazarlama stratejileri içerisinde önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir.

Bu çalışma, influencer pazarlaması literatürü üzerine geniş çaplı bir bibliyometrik analiz gerçekleştirilmiştir. Elde edilen bulgular, influencer pazarlamasının akademik literatürde önemli bir yere sahip olduğunu ve bu alanda yapılan çalışmaların sürekli olarak arttığını göstermektedir. Çalışmaların çoğunluğunun son on yılda yayımlandığı tespit edilmiştir, bu da dijital pazarlama stratejilerinin ve sosyal medya kullanımının artmasıyla influencer pazarlamasının popülerliğinin arttığını göstermektedir.

Yapılan analiz sonuçları, Web of Science veritabanından taranan 647 makaleye dayanmaktadır ve influencer pazarlama alanında çalışan yazarlar, yayınlar, alıntılar ve etkileşimlerin karmaşıklığını detaylandırmaktadır. Analiz sonuçları, influencer pazarlamasının, özellikle dijital pazarlama stratejileri ve sosyal medya kullanımının artmasıyla, giderek daha fazla popülerlik kazandığını ve akademik çalışmalar arasında önemli bir yere sahip olduğunu göstermektedir. Yayınlar ve alıntılar üzerinden yapılan ağ analizleri, bu alandaki etkili yazarları ve kurumları, ayrıca araştırma eğilimlerini ve potansiyel boşlukları ortaya çıkarmaktadır. Bu çalışma, influencer pazarlaması alanındaki bilimsel gelişmeleri ve bu alanda öne çıkan teorik yaklaşımları belirleme amacı taşımaktadır.

Çalışmada, influencer pazarlama araştırmalarının gelecekteki yönleri için de önemli ipuçları sunmaktadır. Özellikle, dijital pazarlama alanındaki yeniliklerin ve sosyal medya platformlarının evriminin, influencer pazarlamasının stratejilerini ve uygulamalarını nasıl etkilediğine dair daha fazla araştırma yapılması gerektiği öne çıkmaktadır. Bu bağlamda, gelecekteki çalışmaların, influencerların tüketici davranışları üzerindeki etkisini daha da detaylı bir şekilde incelenmesi önerilmektedir.

Çalışmanın sınırlılıkları, bibliyometrik analizin doğası ve kullanılan veri setinin özelliklerinden kaynaklanmaktadır. Çalışma, yalnızca Web of Science veritabanında indekslenmiş yayınlara dayandığı için, diğer büyük akademik veritabanlarındaki potansiyel çalışmalar dışarıda bırakılmıştır. Ayrıca, çalışma İngilizce dilindeki yayınlara odaklanarak diğer dillerde yapılan önemli araştırmaları göz ardı edilmiş olabilir ve analiz edilen yayınlar belirli bir zaman dilimine sınırlı kaldığı için alanın tarihsel gelişimi tam olarak yansıtılamamış olabilir. Bibliyometrik analizin niceliksel odaklı olması, araştırmaların içeriği ve kalitesi hakkında derinlemesine bir değerlendirme yapılmasını engelleyebilir, bu da bazı önemli çalışmaların yeterince değerlendirilememesine neden olabilmektedir. En çok atıf alan çalışmaların ağırlıklı olarak incelenmesi, daha az bilinen ancak önemli olabilecek araştırmaların göz ardı edilmesine yol açabilir, bu da araştırma trendlerinin ve etkilerinin tam olarak anlaşılmasını zorlaştırabilmektedir.

Bu çalışma, influencer pazarlama literatürüne yönelik kapsamlı bir bibliyometrik analiz sunarak, alanın mevcut durumunu detaylı bir şekilde ortaya koymakta ve gelecekteki araştırmacılara rehberlik etmekte olan önemli bir kaynak teşkil etmektedir. Araştırmanın bulguları, akademisyenler, pazarlamacılar ve politika yapıcılar için bilgiler sunarak, influencer

pazarlama stratejilerinin daha etkili bir şekilde planlanması ve uygulanması konusunda yol gösterici olmaktadır.

KAYNAKLAR

Audrezet, A., De Kerviler, G., & Moulard, J. G. (2020). Authenticity under threat: When social media influencers need to go beyond self-presentation. Journal of business research, 117, 557-569.

Bornmann, L., Thor, A., Marx, W., & Schier, H. (2016). The application of bibliometrics to research evaluation in the humanities and social sciences: An exploratory study using normalized G oogle S cholar data for the publications of a research institute. Journal of the Association for Information Science and Technology, 67(11), 2778-2789.

Campbell, C., & Farrell, J. R. (2020). More than meets the eye: The functional components underlying influencer marketing. Business horizons, 63(4), 469-479.

Oliveira, O. J., da Silva, F. F., Juliani, F., Barbosa, L. C. F. M., & Nunhes, T. V. (2019). Bibliometric method for mapping the state-of-the-art and identifying research gaps and trends in literature: An essential instrument to support the development of scientific projects. In Scientometrics recent advances. IntechOpen.

De Veirman, M., Cauberghe, V., & Hudders, L. (2017). Marketing through Instagram influencers: the impact of number of followers and product divergence on brand attitude. International journal of advertising, 36(5), 798-828.

Donthu, N., Kumar, S., Mukherjee, D., Pandey, N., & Lim, W. M. (2021). How to conduct a bibliometric analysis: An overview and guidelines. Journal of business research, 133, 285-296.

Gökerik, M. (2024). Consumer Cynicism in Influencer Marketing: An Impact Analysis on Purchase Intention and Brand Loyalty. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 13(1), 404-421.

Gökerik, M. (2024). İnfluencer pazarlaması: Sosyal medya liderlerinin gücü ve etkisine teorik bir yaklaşım. In Güncel Pazarlama Yöntemleri: Stratejilerden Uygulamalara (ss. 1-21). Serüven Yayınevi. https://doi.org/10.5281/zenodo.10841433

Gökerik, M., & Aktaş, Ö. (2024). Digital Marketing Trends Reshaped by Artificial Intelligence: A Bibliometric Approach. Journal of Emerging Economies and Policy, 9(2), 75-90.

Hicks, D., Tomizawa, H., Saitoh, Y., & Kobayashi, S. (2004). Bibliometric techniques in the evaluation of federally funded research in the United States. Research Evaluation, 13(2), 76-86.

Hudders, L., De Jans, S., & De Veirman, M. (2021). The commercialization of social media stars: a literature review and conceptual framework on the strategic use of social media influencers. Social media influencers in strategic communication, 24-67.

Hughes, C., Swaminathan, V., & Brooks, G. (2019). Driving brand engagement through online social influencers: An empirical investigation of sponsored blogging campaigns. Journal of marketing, 83(5), 78-96.

Jin, S. V., Muqaddam, A., & Ryu, E. (2019). Instafamous and social media influencer marketing. Marketing Intelligence & Planning, 37(5), 567-579.

Ki, C. W. C., & Kim, Y. K. (2019). The mechanism by which social media influencers persuade consumers: The role of consumers' desire to mimic. Psychology & marketing, 36(10), 905-922.

Ki, C. W. C., Cuevas, L. M., Chong, S. M., & Lim, H. (2020). Influencer marketing: Social media influencers as human brands attaching to followers and yielding positive marketing results by fulfilling needs. Journal of Retailing and Consumer Services, 55, 102133.

Luo, X., Hirwani, W., & Hussain, W. (2023). A Bibliometric Analysis and Visualization of Influencer Marketing. Journal of System and Management Sciences.

Maharani, D., Yuswono, I., Sutono, S., & Junianto, P. (2023). Bibliometric Analysis in Mapping Corporate Marketing Research Trends and Developments. West Science Journal Economic and Entrepreneurship, 1(11), 516-524.

Pop, R. A., Săplăcan, Z., Dabija, D. C., & Alt, M. A. (2022). The impact of social media influencers on travel decisions: The role of trust in consumer decision journey. Current Issues in Tourism, 25(5), 823-843.

Purnomo, A., Asitah, N., Firdausi, N., Putra, S. W., & Raya, M. K. F. (2021, August). A study of digital marketing research using bibliometric analysis. In 2021 International Conference on Information Management and Technology (ICIMTech) (Vol. 1, pp. 807-812). IEEE.

Purnomo, A., Asitah, N., Firdausi, N., Putra, S. W., & Raya, M. K. F. (2021, August). A study of digital marketing research using bibliometric analysis. In 2021 International Conference on Information Management and Technology (ICIMTech) (Vol. 1, pp. 807-812). IEEE.

Srivastava, M. (2021). Mapping the influence of influencer marketing: a bibliometric analysis. Marketing Intelligence & Planning, 39(7), 979-1003.

Tanwar, A. S., Chaudhry, H., & Srivastava, M. K. (2022). Trends in influencer marketing: A review and bibliometric analysis. Journal of Interactive Advertising, 22(1), 1-27.

Vrontis, D., Makrides, A., Christofi, M., & Thrassou, A. (2021). Social media influencer marketing: A systematic review, integrative framework and future research agenda. International Journal of Consumer Studies, 45(4), 617-644.

Ye, G., Hudders, L., De Jans, S., & De Veirman, M. (2021). The value of influencer marketing for business: A bibliometric analysis and managerial implications. Journal of Advertising, 50(2), 160-178.

Zupic, I., & Čater, T. (2015). Bibliometric methods in management and organization. Organizational research methods, 18(3), 429-472.

EĞİTİM ORTAMLARINDA AKILLI CEP TELEFONU KISITLAMALARINA VE YASAKLAMALARINA İLİŞKİN LİSE ÖĞRENCİLERİNİN GÖRÜŞLERİ: ZONGULDAK EREĞLİ ÖRNEĞİ

OPINIONS OF HIGH SCHOOL STUDENTS ON SMART MOBILE PHONE RESTRICTIONS AND PROHIBITIONS IN EDUCATIONAL ENVIRONMENTS: ZONGULDAK EREĞLİ EXAMPLE

Mustafa KARAGÖZ
Kdz. Ereğli Zübeyde Hanım Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi
Ereğli, Zonguldak.
ORCID ID: 0009-0009-8405-5474

ÖZET

Akıllı cep telefonları, günümüzde haberleşmenin yanı sıra bilgiye ulaşmada getirdiği kolaylıklar nedeniyle yaygın olarak kullanılmaktadır. Hemen hemen her yaştan bireyin kullandığı cep telefonlarının önemli bir hedef kitlesini de lise öğrencileri oluşturmaktadır. Milli Eğitim Bakanlığı eğitim ortamlarına cep telefonlarının getirilmemesi yönünde önlemler almaktadır. Bu araştırmanın temel amacı eğitim ortamlarında cep telefonu yasaklanmalarına ve kısıtlamalarına ilişkin lise öğrencilerinin görüşlerinin ortaya konulmasıdır.

Araştırmada nitel araştırma türlerinden durum çalışması yöntemi kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu 2023-2024 eğitim öğretim yılında Zonguldak ili Ereğli ilçesinde ortaöğretim kademesinde öğrenim gören on kız ve dokuz erkek olmak üzere 19 öğrenci oluşturmuştur. Araştırma verilerin toplanmasında yarı yapılandırılmış görüşme formu; verilerin analizinde ise betimsel analiz tercih edilmiştir.

Araştırma sonucunda; birinci alt amaçtan elde edilen bulgular değerlendirildiğinde katılımcıların hepsinin cep telefonlarını her gün okula getirdikleri tespit edilmiştir. Araştırmanın ikinci alt amacından elde edilen bulgular değerlendirildiğinde cep telefonlarının eğitim ortamında yasaklanmasının olumlu katkılarının ders içi faaliyetlere odaklanmayı artırdığı, cep telefonlarına olan bağlılığı azalttığı, öğrencilerin arkadaşlarıyla geçirdiği vakti ve iletişimi artırdığı sonucuna ulaşılmıştır. Katılımcılardan biri ise eğitim ortamlarında cep telefonlarının yasaklanmasının olumlu bir katkısı olmadığını belirtmiştir. Araştırmanın üçüncü alt amacından elde edilen bulgular değerlendirildiğinde cep telefonlarının eğitim ortamında yasalanmasının olumsuz yansımalarının öğrencilerin acil durumlarda ailelerine ulaşamaması, derslerle ilgili yapılan araştırmalarda teknolojik uygulamalardan yararlanmanın güçleşmesi, EBA ve OGM Materyal gibi öğrencileri akademik yönden destekleyen sitelere erişimin zorlaşması sonucuna ulaşılmıştır. Araştırmanın dördüncü alt amacından elde edilen bulgular değerlendirildiğinde katılımcıların çoğu akıllı cep telefonlarının eğitim ortamına getirilmemesi konusunda okul yöneticilerinin sık sık kontrol yaptığı ve cep telefonlarının kilitli dolaplara konulduğu sonucuna ulaşılmıştır. Araştırmanın beşinci alt amacından elde edilen bulgular değerlendirildiğinde katılımcıların hepsi akıllı cep telefonlarının eğitim ortamında nasıl kullanılması gerektiği konusunda öneriler getirmiştir. Buna göre katılımcıların çoğu ders içi etkinliklerde ve teneffüslerde cep telefonu kullanımına izin verilmesi önerisinde bulunmuştur. Katılımcıların bazıları ise öğrencilerin cep telefonu kullanımının öğretmen kontrolünde olması ve cep telefonlarının konulması için her sınıfa dolap yapılması önerilerinde bulunmuştur.

Anahtar kelimeler: Akıllı telefon, eğitim ortamı, öğrenci

ABSTRACT

Smart mobile phones are widely used today due to the convenience they bring in accessing information as well as communication. High school students constitute an important target

audience of mobile phones used by individuals of almost all ages. The Ministry of National Education takes precautions to prevent mobile phones from being brought into educational environments. The main purpose of this research is to reveal the opinions of high school students regarding mobile phone bans and restrictions in educational environments.

The case study method, one of the qualitative research types, was used in the research. The study group of the research consisted of 19 students, ten girls and nine boys, studying at the secondary school level in Ereğli district of Zonguldak province in the 2023-2024 academic year. Semi-structured interview form was used to collect research data; Descriptive analysis was preferred in data analysis.

As a result of the research; When the findings obtained from the first sub-goal were evaluated, it was determined that all of the participants brought their mobile phones to school every day. When the findings obtained from the second sub-objective of the research were evaluated, it was concluded that the positive contributions of banning mobile phones in the educational environment increased the focus on in-class activities, reduced the dependence on mobile phones, and increased the time and communication students spent with their friends. One of the participants stated that banning mobile phones in educational environments does not have a positive contribution. When the findings obtained from the third sub-objective of the research were evaluated, it was concluded that the negative effects of banning mobile phones in the educational environment were that students could not reach their families in emergencies, it became difficult to benefit from technological applications in research on courses, and it became difficult to access sites that support students academically, such as EBA and OGM Material. When the findings obtained from the fourth sub-objective of the research were evaluated, it was concluded that most of the participants were kept in locked cabinets by school administrators to ensure that smart mobile phones were not brought into the educational environment. When the findings obtained from the fifth sub-objective of the research were evaluated, all participants made suggestions on how smart mobile phones should be used in the educational environment. Accordingly, most of the participants suggested that mobile phone use should be allowed during in-class activities and breaks. Some of the participants suggested that students' mobile phone use should be under teacher control and that lockers should be built in each classroom to store mobile phones.

Keywords: Smartphone, educational environment, studenteywords

GİRİŞ

Teknolojinin hızlı bir gelişim gösterdiği günümüzde kuşkusuz en hızlı değişimin başında akıllı cep telefonları yer almaktadır. Hemen her yaştan bireyin kullandığı akıllı cep telefonlarının önemli bir hedef kitlesini de öğrenciler oluşturmaktadır. Özellikle taşınmasının kolay olması, bilgiye kolay ve hızlı erişim imkanı sağlaması, ses kaydı, video ve fotoğraf çekebilme özelliklerine sahip olması gibi sebeplerden dolayı öğrenciler tarafından eğitim ortamlarında sık sık kullanılmamaktadır (Hwang ve Chang, 2011; Hyman, Moser ve Segala, 2014). Akıllı cep telefonlarının eğitim ortamlarında ve öğrenme faaliyetlerinde kullanımının doğurduğu olumlu ve olumsuz birtakım sonuçlara rastlanmıştır. Özellikle cep telefonu gibi taşınabilir teknolojik araçlar, öğrenme sürecinde öğrencileri öğrenmeye karşı güdülemektedir (Attewell, 2004; Huizenga, Admiraal ve Dam, 2009; Schwabe ve Goth, 2005; Yang, Guo ve Yu, 2015). Öğrencilerin akıllı cep telefonu kullanımı yabancı dil öğrenimini kolaylaştırmakta ve yabancı dildeki kelime dağarcıklarını artırmaktadır (Başoğlu, 2010; Çavuş ve İbrahim, 2009; Saran, 2009). Ayrıca öğrencilerin ders çalışma ve ödev yapma sürecine de olumlu yansımaları olmaktadır (Alsaggaf, Hamilton ve Harland, 2013). Akıllı cep telefonlarının eğitim-öğretim sürecine olumsuz yansımalarını ortaya koyan araştırmalara bakıldığında ise öğrencilerin odağını ve ilgisini dağıtarak öğrenme sürecinden uzaklaşmalarına neden olduğu (Ferreira,

Klein, Freitas ve Schlemmer, 2013; Hwang ve Wu, 2014); öğrencilerde yalnızlık ve utangaçlık gibi sosyal ve psikolojik sorunlara yol açtığı (Aktaş & Yılmaz, 2017) görülmüştür. Milli Eğitim Bakanlığı ise akıllı cep telefonlarının öğretim sürecine ve öğrencilere olumsuz yansımalarını önlemeye yönelik birtakım yasal tedbirler almakta ve uygulamaktadır. Bu yasal tedbirlere ve uygulamalara ise Milli Eğitim Bakanlığı Ortaöğretim Kurumları Yönetmeliğinin 164. maddesinin ödül ve ceza gerektiren durumlar başlığı altında yer verilmiştir. Buna göre ilgili madde gereğince cep telefonu gibi teknolojik araçlar yoluyla eğitim öğretim sürecine ve kişilere maddi manevi zarar vermenin olası yaptırımları açıklanmıştır (MEB, 2013). Ana hatları verilen program çerçevesinde bu araştırmanın temel amacı, eğitim ortamlarında cep telefonu yasaklanmalarına ve kısıtlamalarına ilişkin lise öğrencilerinin görüşlerinin ortaya konulmasıdır. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

1. Lise öğrencilerinin akıllı cep telefonlarını okula getirme sıklığı nedir?
2. Lise öğrencilerinin görüşlerine göre akıllı cep telefonu kısıtlama ve yasaklamalarının eğitim ortamına olumlu yansımaları nelerdir?
3. Lise öğrencilerinin görüşlerine göre akıllı cep telefonu kısıtlama ve yasaklamalarının eğitim ortamına olumsuz yansımaları nelerdir?
4. Lise öğrencilerinin görüşlerine göre akıllı cep telefonlarının eğitim ortamında kullanılmamasına yönelik okul yönetiminin aldığı tedbirler nelerdir?
5. Akıllı cep telefonlarının eğitim ortamında kullanımı konusunda lise öğrencilerinin uygulama önerileri nelerdir?

YÖNTEM

Evren ve Örneklem

Araştırmanın çalışma grubunu 2023-2024 eğitim öğretim yılında Zonguldak ili Ereğli ilçesinde ortaöğretim kademesinde öğrenim gören on kız ve dokuz erkek olmak üzere 19 öğrenci oluşturmuştur. Çalışma grubunun yaş, sınıf düzeyi ve cinsiyet özelliklerine ilişkin demografik bilgileri Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. Çalışma Grubunun Demografik Bilgileri

Katılımcı Kodu	Yaş	Sınıf Düzeyi	Cinsiyet
ÖK1	14	9	K
ÖK2	14	9	K
ÖK3	14	9	K
ÖK4	14	9	K
ÖK5	15	10	K
ÖK6	15	10	K
ÖK7	15	10	K
ÖK8	16	11	K
ÖK9	16	11	K
ÖK10	16	11	K
ÖE1	14	9	E
ÖE2	14	9	E
ÖE3	14	9	E
ÖE4	15	10	E
ÖE5	15	10	E
ÖE6	15	10	E
ÖE7	16	11	E

ÖE8	16	11	E
ÖE9	16	11	E

Çalışma grubunu oluşturan öğrencilerin yedisinin 14 yaş; altısının 15 yaş ve altısının 16 yaşında olduğu görülmüştür. Çalışmaya katılan öğrencilerden yedisinin 9. sınıf; altısının 10. sınıf ve altısının 11. sınıf öğrencisi olduğu görülmüştür. Çalışma grubundaki öğrencilerin 10'u kız; dokuzunun ise erkek olduğu belirlenmiştir.

Veri Toplama Araçları

Bu araştırmada verilerin toplanmasında yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır. Görüşme; insanların geçmiş, şimdi veya gelecekle ilgili tutum, düşünce ve davranışlarını ortaya koymak için nitel araştırmalarda sık sık kullanılan yöntemlerden biridir.Yarı yapılandırılmış görüşme ise; araştırmacı tarafından öncesinde oluşturulan görüşme sorularının görüşme sürecinde doğan konular doğrultusunda yeni soruların da sorulabilmesine fırsat veren ve bu konuda esneklik sağlayan veri toplama yöntemidir (Güler, Halıcıoğlu&Taşğın, 2015, s. 114-115). Araştırmada veri toplamak amacıyla kişisel bilgi formu ve görüşme formu kullanılmıştır. Araştırmaya katılanların cinsiyet, yaş ve sınıf düzeyine ait bilgilerini elde etmek amacıyla kullanılan bilgi formu ve yarı yapılandırılmış görüşme formu araştırmacı tarafından hazırlanmıştır.

Veri Toplama Araçlarının Uygulanması

Katılımcılara görüşmeye başlamadan önce çalışmanın amacı, içeriği ve tahmini görüşme süresi hakkında bilgilendirme yapılmıştır. Ayrıca katılımcılara, görüşme sonrasında elde edilen verilerin sadece araştırma için kullanılacağı ve kişisel bilgilerin gizliliğinin korunacağı bilgisi verilmiştir. Katılımcılara görüşmenin gönüllülük esasına dayandığı; istedikleri zaman görüşmeden çekilebilecekleri belirtilerek; soruların içten ve samimi cevaplanması sağlanmaya çalışılmıştır. Katılımcıların görüşleri, görüşme esnasında yazılı olarak kayıt altına alınmıştır. Görüşmeler, katılımcıların okullarında yapılmış; görüşmeler için okulların müdür odaları ya da rehberlik servisleri kullanılmıştır. Görüşme formunda ön bilgiye, görüşme tarihine, katılımcı koduna ve katılımcı imzasına yer verilmiştir. Görüşmeler sonrasında görüşme sürelerinin 6-15 dakika arasında değiştiği görülmüştür.

Verilerin Analizi

Araştırmada yarı yapılandırılmış görüşme sonuçlarının çözümlenmesinde betimsel analiz tekniği kullanılmıştır. Görüşmelerin analizinde katılımcıların ifadelerinden doğrudan alıntılar yapılmış ve verilerin özgün hali korunmuştur. Katılımcıların görüşme formunda yer alan sorulara verdikleri cevaplar ilgili alt amaçlar çerçevesinde doğrudan alıntılar haline dönüştürülmüştür. Doğrudan alıntılar ise ilgili alt amaçla uyumlu olacak şekilde açıklanmış ve yorumlanmıştır. Katılımcı görüşlerinin yazıya aktarılmasında görüşülen kişilere ve okullara ait bilgilerin paylaşılmamasına dikkat edilmiştir. Katılımcılara görev, cinsiyet ve sıralama bilgilerinden oluşan kodlar verilerek gizlilik korunmuştur. Görevin belirtilmesinde Ö kodu

kullanılmıştır. Cinsiyetin belirtilmesinde kız öğrenciler için K, erkek öğrenciler için E kodu kullanılmıştır. Sıralama ise 1-2-3… kodlarıyla belirtilmiştir. Buna göre örneğin; görüşme yapılan ilk kız öğrenci ÖK1 olarak kodlanmıştır.

BULGULAR

Lise Öğrencilerinin Akıllı Cep Telefonlarını Okula Getirme Sıklığına Yönelik Bulgular

Katılımcılara "Cep telefonunuzu okula getirir misiniz? Getirirseniz ne sıklıkla getirirsiniz?" sorusu yöneltilmiştir. Katılımcıların tamamı her zaman (19) yanıtını vermiştir. Bu konuda görüşlerini belirten ÖK2 kodlu katılımcıya ait görüşler şu şekildedir:

> *"Evet getiriyorum. Hemen hergün telefonumu yanımda okula getiririm."(ÖK2)*

Tablo 2. Lise Öğrencilerinin Akıllı Cep Telefonlarını Okula Getirme Sıklığına Yönelik Bulgular

	f
Her zaman	19
Sıklıkla	0
Arada sırada	0
Hiçbir zaman	0

Lise Öğrencilerinin Görüşlerine Göre Akıllı Cep Telefonu Kısıtlama ve Yasaklamalarının Eğitim Ortamına Olumlu Yansımalarına Yönelik Bulgular

Katılımcılara "Size göre okulda cep telefonlarının kısıtlanması ve yasaklanmasının eğitim ortamınıza olumlu yansımaları nelerdir?" sorusu yöneltilmiştir. Katılımcıların çoğu okullarda cep telefonu kısıtlama ve yasaklamaların ders içi faaliyetlere odaklanmayı artırdığını (13), cep telefonlarına olan bağlılığı azalttığını (10), arkadaşlarıyla geçirdikleri vaktin ve iletişimin arttığını (8) ifade etmiştir. Katılımcıların sadece biri ise okullarda cep telefonu kısıtlama ve yasaklamaların olumlu bir katkısı olmadığını (1) belirtmiştir. Bu konuda görüşlerini belirten katılımcılardan bazılarına ait görüşler şöyledir:

> *"İdarenin ve öğretmenlerin cep telefonumuzu okula getirmesine izin vermemeleri aslında hiç hoşumuza gitmese de tabiki bize olumlu katkıları oluyor. Mesela derste telefonum yanımda olmadığında derse daha iyi odaklanabiliyorum. Öğretmenin anlattıklarını daha iyi anlayabiliyorum. Derste yapılan etkinliklere kendimi verebiliyorum."(ÖE1)*

"Daha iyi odaklanabiliyorum. Kafam bildirimlerde olmuyor. Daha özgür hissediyorum. Çünkü normal zamanda çok fazla kontrol etme ihtiyacım oluyor telefonumu." (ÖE4)

Tablo 3. Lise Öğrencilerinin Görüşlerine Göre Akıllı Cep Telefonu Kısıtlama ve Yasaklamalarının Eğitim Ortamına Olumlu Yansımalarına Yönelik Bulgular

	f
Ders içi faaliyetlere odaklanmayı artırdığı	13
Cep telefonlarına olan bağlılığı azalttığı	10
Öğrencilerin arkadaşlarıyla geçirdiği vakti ve iletişimi artırdığı	8
Olumlu bir katkısı olmadığını	1

Lise Öğrencilerinin Görüşlerine Göre Akıllı Cep Telefonu Kısıtlama ve Yasaklamalarının Eğitim Ortamına Olumsuz Yansımalarına Yönelik Bulgular

Katılımcılara "Size göre okulda cep telefonlarının kısıtlanması ve yasaklanmasının eğitim ortamınıza olumsuz yansımaları nelerdir?" sorusu yöneltilmiştir. Katılımcıların çoğu derslerle ilgili yapılan araştırmalarda teknolojik uygulamalardan yararlanmanın güçleştiğini (15), EBA ve OGM Materyal gibi öğrencileri akademik yönden destekleyen sitelere erişimin zorlaştığını (14), ders notlarının fotoğraflanamamasından kaynaklı zaman kaybının oluştuğunu (14), arkadaşlarla anısal yaşantıların fotoğraflanamadığını (10), acil durumlarda ailelerine ulaşmanın zorlaştığını (7) belirtmiştir. Bu konuda görüşlerini belirten katılımcılardan bazılarına ait görüşler şöyledir:

Tablo 4. Lise Öğrencilerinin Görüşlerine Göre Akıllı Cep Telefonu Kısıtlama ve Yasaklamalarının Eğitim Ortamına Olumsuz Yansımalarına Yönelik Bulgular

	f
Derslerle ilgili yapılan araştırmalarda teknolojik uygulamalardan yararlanmanın güçleşmesi	15
EBA ve OGM Materyal gibi öğrencileri akademik yönden destekleyen sitelere erişimin zorlaşması	14
Ders notlarının fotoğraflanamamasından kaynaklı zaman kaybının oluşması	14
Arkadaşlarla anısal yaşantıların fotoğraflanamaması	10
Öğrencilerin acil durumlarda ailelerine ulaşamaması	7

Lise Öğrencilerinin Görüşlerine Göre Akıllı Cep Telefonlarının Eğitim Ortamında Kullanılmamasına Yönelik Okul Yönetiminin Aldığı Tedbirlere Yönelik Bulgular

Katılımcılara "Okul yönetiminiz cep telefonunuzu okulda ve sınıfta kullanmamanıza yönelik aldığı tedbirler nelerdir?" sorusu yöneltilmiştir. Katılımcıların çoğu cep telefonlarının kilitli dolaplara konulduğunu (18) ve okul yöneticilerinin sık sık kontrol yaptığını (15) belirtmiştir. Bu konuda görüşlerini belirten katılımcılardan bazılarına ait görüşler şöyledir:

"Okulumuz bu konuda güzel tedbirler alıyor. Koridorlarda telefon dolaplarımız var. Derslere telefonla giremiyoruz. Dolayısıyla kimsenin dikkati dağılmıyor. Aynı zamanda telefon teslim edilmediği anlaşıldığında kontroller gerçekleşiyor."(ÖK10)

"Koridorlarda her sınıfın kendine ait dolabı var. Hepsi ders girişinde kilitlenip dördü on kala açılıyor. Telefonlarımızı alırken itiş kakış oluyor ama ona bir çözüm bulunabileceğini sanmıyorum." (ÖE8)

Tablo 5. Lise Öğrencilerinin Görüşlerine Göre Akıllı Cep Telefonlarının Eğitim Ortamında Kullanılmamasına Yönelik Okul Yönetiminin Aldığı Tedbirlere Yönelik Bulgular

	f
Cep telefonlarının kilitli dolaplara konulması	18
Okul yöneticilerinin sık sık kontrol yapması	15

Akıllı Cep Telefonlarının Eğitim Ortamında Kullanımı Konusunda Lise Öğrencilerinin Uygulama Önerilerine Yönelik Bulgular

Katılımcılara "Sizce cep telefonlarının eğitim ortamında kullanımı ile ilgili nasıl bir uygulama olması gerekmektedir?" sorusu yöneltilmiştir. Katılımcıların çoğu ders içi etkinliklerde ve teneffüslerde cep telefonu kullanımına izin verilmesi (13), cep telefonu kullanımının öğretmen kontrolünde olması (9), cep telefonlarının konulması için her sınıfa dolap yapılması (7) önerilerinde bulunmuştur. Bu konuda görüşlerini belirten katılımcılardan bazılarına ait görüşler şöyledir:

"Dersliklerde öğretmen kontrolünde telefonların kullanılması olabilir. Sınıfta çok sağlam dolaplar olabilir veya belli teneffüslerde telefonların verilmesi olabilir. Her sınıfın kendine özgü dolabı olabilir sınıfın karşısında.''(ÖK9)

"Her sınıfın kendine ait dolabında olabilir. Ama sınıflarda kamera olmamasından ve güvenli olmamasından dolayı uygulanabilir olduğunu düşünmüyorum. Belli derslerde telefonlar alınıp bırakılabilir. Böylece derste EBA'dan, Duolingo gibi uygulamalardan sorular da çözebiliriz."

Tablo 6. Akıllı Cep Telefonlarının Eğitim Ortamında Kullanımı Konusunda Lise Öğrencilerinin Uygulama Önerilerine Yönelik Bulgular

	f
Ders içi etkinliklerde ve teneffüslerde cep telefonu kullanımına izin verilmesi.	13

Cep telefonu kullanımının öğretmen kontrolünde olması	9
Cep telefonlarının konulması için her sınıfa dolap yapılması	7

TARTIŞMA VE SONUÇ

Araştırmanın birinci alt amacından elde edilen bulgular değerlendirildiğinde katılımcıların hepsinin cep telefonlarını her gün okula getirdikleri tespit edilmiştir. Literatüre bakıldığında ise öğrencilerin eğitim ortamlarına akıllı cep telefonlarını getirmek ve kullanmak istedikleri görülmektedir (Çelik, 2012; Pearson Group, 2014; Philip ve Garcia, 2015). Dolayısıyla araştırma sonuçları ile literatürde yapılan çalışmaların benzerlik gösterdiği söylenebilir.

Araştırmanın ikinci alt amacından elde edilen bulgular değerlendirildiğinde cep telefonlarının eğitim ortamında yasaklanmasının olumlu katkılarının ders içi faaliyetlere odaklanmayı artırdığı, cep telefonlarına olan bağlılığı azalttığı, öğrencilerin arkadaşlarıyla geçirdiği vakti ve iletişimi artırdığı sonucuna ulaşılmıştır. Literatürde bu konuda yapılan çalışmalar incelendiğinde araştırma sonuçlarını destekleyen birtakım bulgulara rastlanmıştır. Cep telefonlarının öğretim sürecinde varolmasının öğrencilerin dikkatini dağıttığı ve öğrencileri öğrenme faaliyetlerinden uzaklaştırdığı (Ferreira, Klein, Freitas ve Schlemmer, 2013; Hwang ve Wu, 2014); arkadaşları ile olan iletişimini azaltarak yalnızlık ve utangaçlık gibi sosyal ve psikolojik sorunlara yol açtığı (Aktaş & Yılmaz, 2017) görülmüştür.

Araştırmanın üçüncü alt amacından elde edilen bulgular değerlendirildiğinde cep telefonlarının eğitim ortamında yasaklanmasının olumsuz yansımalarının öğrencilerin acil durumlarda ailelerine ulaşamaması, derslerle ilgili yapılan araştırmalarda teknolojik uygulamalardan yararlanmanın güçleşmesi, EBA ve OGM Materyal gibi öğrencileri akademik yönden destekleyen sitelere erişimin zorlaşması sonucuna ulaşılmıştır. Literatürde yapılan çalışmalar incelendiğinde öğrencilerin cep telefonlarını taşınmasının kolay olması, bilgiye kolay ve hızlı erişim imkanı sağlaması, ses kaydı, video ve fotoğraf çekebilme özelliklerine sahip olması gibi sebeplerden dolayı eğitim ortamlarında kullandığı görülmektedir (Hwang ve Chang, 2011; Hyman, Moser ve Segala, 2014). Ayrıca öğrenciler ders çalışma ve ödev yapma sürecinde de cep telefonlarını kullanmaktadır (Alsaggaf, Hamilton ve Harland, 2013). Dolayısıyla literatürdeki araştırma sonuçları ile birlikte cep telefonlarının eğitim ortamlarında yasaklanması birtakım olumsuz sonuçlar doğurmaktadır; bu olumsuz sonuçlar ise bilgiye erişimin güçleşmesi ve yavaşlaması çerçevesinde öbekleşmektedir.

Araştırmanın dördüncü alt amacından elde edilen bulgular değerlendirildiğinde katılımcıların çoğu akıllı cep telefonlarının eğitim ortamına getirilmemesi konusunda okul yöneticilerinin sık sık kontrol yaptığı ve cep telefonlarının kilitli dolaplara konulduğu tespit edilmiştir. Milli Eğitim Bakanlığı Ortaöğretim Kurumları Yönetmeliğinin 164. maddesinin ödül ve ceza gerektiren durumlar başlığı altında bilişim araçlarının kullanımına ilişkin açıklamalara yer verilmiştir. Buna göre ilgili madde gereğince cep telefonu gibi teknolojik araçlar yoluyla eğitim öğretim sürecine ve kişilere maddi manevi zarar vermenin olası yaptırımları açıklanmıştır (MEB, 2013).

Araştırmanın beşinci alt amacından elde edilen bulgular değerlendirildiğinde katılımcıların çoğunun ders içi etkinliklerde ve teneffüslerde cep telefonu kullanımına izin verilmesi, telefonu kullanımının öğretmen kontrolünde olması ve cep telefonlarının konulması için her sınıfa dolap yapılması önerilerinde bulunduğu tespit edilmiştir.

KAYNAKLAR

Aktaş, H.,&Yılmaz, N. (2017). Üniversite gençlerinin yalnızlık ve utangaçlık unsurları açısından akıllı telefon bağımlılığı. IJSSER, 3(1), 85-100.

Alsaggaf,W.,Hamilton,M.,&Harland, J. (2013). *CS students' readiness and perceptions of using mobile technology during lectures.* 1st International Conference on Learning and Teaching in Computing and Engineering, Latice, Macao. http://apps.webofknowledge.com, Erişim Tarihi: 10 Nisan 2024

Attewell, J. (2004). *Mobile technologies and learning: A technology update and m-learning Project summary*. London: Learning and Skills Development Agency.

Başoğlu, E.B. (2010). *Cep telefonu ve sözcük kartı kullanan öğrencilerin İngilizce sözcük öğrenme düzeylerinin karşılaştırılması* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Zonguldak.

Çavuş, N. ve İbrahim, D. (2009). M-learning: An experiment in using sms to support learning new English language words. British Journal of Educational Technology. 40 (1), 78-91.

Çelik, A. (2012). Yabancı dil öğreniminde karekod destekli mobil öğrenme ortamının aktif sözcük öğrenimine etkisi ve öğrenci görüşleri: Mobil sözlük örneği (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Ferreira, B., Klein, A.Z. Freitas, A., Schlemmer, E. (2013), Mobile Learning: Definition, Uses and Challenges. Editörler L. A.Wankel, P. Blessinger, *Increasing Student Engagement and Retention Using Mobile Applications: Smartphones, Skype and Texting Technologies* (47-82). UK Bingley: Emerald Group.

Güler, M., Halıcıoğlu, B., & Taşğın, S. (2015). Sosyal bilimlerde nitel araştırma. Seçkin Yayıncılık.

Huizenga, J., Admiraal, W., Akkerman, S. ve Dam, G.T. (2009). Mobile game-based learning in secondary education: Engagement, motivation and learning in a mobile city game. Journal of Computer Assisted Learning, 25 (4), 332-344.

Hwang, G.J. ve Chang, H.J. (2011). A formative assessment-based mobile learning approach to improving the learning attitudes and achievements of students. Computers & Education, 56 (4), 1023-1031.

Hwang, G.J. ve Wu, P.H. (2014). Applications, impacts and trends of mobile technology-enhanced learning: A review of 2008-2012 publications in selected SSCI journals. International Journal of Mobile Learning and Organisation, 8(2), 83-95.

Hyman, J.A., Moser, M.T. ve Segala, L.N. (2014). Electronic reading and digital library technologies: Understanding learner expectation and usage intent for mobile learning. Educational technology Research and Development, 62 (1), 35-52.

Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) (2013). Milli eğitim bakanlığı ortaöğretim kurumları yönetmeliği. https://www.meb.gov.tr/mevzuat/liste.php?ara=6, Erişim Tarihi: 10 Nisan 2024

Pearson Group (2014). *Pearson survey: Students desire more classroom technology*. http://www.educationnews.org/technology, Erişim Tarihi: 10 Nisan 2024

Philip, T.M. ve Garcia, A. (2015). Schooling mobile phones: Assumptions about proximal benefits, the challenges of shifting meanings and the politics of teaching. Educational Policy, 29(4), 676-707.

Saran, M.(2009). *Exploring the uses of mobile phones for supporting english language learners'vocabulary acquisition* (Yayımlanmamış doktora tezi). Orta Doğu Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Schwabe, G. ve Goth, C. (2005). Mobile learning with a mobile game: Design and motivational effects. Journal of Computer Assisted Learning, 21(3), 204-216.

Yang, X., Guo, S. ve Yu, S. (2015). Effects of cooperative translation on Chinese EFL Students levels of interest and self-efficacy in specialized English translation. Computer Assisted Language Learning, 1-17.

ÜST DÜZEY DÜŞÜNME BECERİLERİ TESTİ ÜZERİNDEN ÜSTBİLİŞSEL İZLEMENİN ÖLÇÜLMESİ FEN OKURYAZARLIĞI ÖRNEĞİ

MEASURING METACOGNITIVE MONITORING THROUGH THE TEST OF HIGHER ORDER THINKING SKILLS: AN EXAMPLE OF SCIENCE LITERACY

Prof. Dr. Tahsin Oğuz BAŞOKÇU
Ege Üniversitesi, Eğitim Fakültesi
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-4821-0045

Arş. Gör. Muzaffer ŞEN
Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Eğitim Fakültesi
ORCID ID: https://orcid.org/0009-0003-2450-4238

Doç. Dr. M. Akif Güzel
Abdullah Gül Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0001-5828-1237

ÖZET

İlk olarak Flavell tarafından 1979 yılında ortaya atılan üstbiliş kavramı, bugüne kadar farklı alanlarda birçok çalışmaya konu olmuştur. Üstbiliş, "kişinin kendi bilişsel süreçlerini anlama ve düzenleyebilme becerisi" veya düşüncenin düşüncesi, bilginin bilgisi, eylemin yansıması olarak tanımlanabilmektedir. Nelson'un (1996), Narens'le (1990) birlikte oluşturdukları Üstbilişsel Model'de zihinsel süreçleri "nesne düzeyi (object level) ve üst düzey (meta level)" olmak üzere iki düzeyde incelemiş olup nesne düzeyinden üst düzeye izleme (monitoring) işleviyle, üst düzeyden nesne düzeyine ise kontrol (control) işleviyle etkileşim olduğu öne sürmüştür. Bu çalışmada da öğrencilerin üstbilişsel izleme düzeylerinin belirlenmesi amacıyla Tip-2 Sinyal Tespit Kuramı tekniği uygulanmıştır. Bu teknikte öğrenciler her maddenin sonunda yanıtından ne kadar emin olduklarını puanlamaktadır. Öğrencilerin her eminlik düzeyinde doğru ve yanlış yanıt sayıları hesaplanmaktadır. Eminlik düzeyindeki doğru ve yanlışlar toplam doğru ve yanlış sayılarıyla oranlanarak kümülatif olarak yazılmaktadır. Örneğin 1-5 arası puanlamada 5 eminlik düzeyindeki doğru ve yanlış yanıt sayısı, toplam doğru ve yanlış yanıt sayısına oranlanır. Ardından 4 ve 5 eminlik düzeyinden doğru ve yanlış yanıt sayısı, toplam doğru ve yanlış yanıt sayısına oranlanır ve bu işlem +3, +2 ve +1 eminlik düzeyleri için tekrarlanır. Bu kümülatif bulgular, yatayda yanlış yanıt oranları (hatalı uyarı oranı), dikeyde doğru yanıt oranlarının (isabet oranı) yer aldığı bir ROC (receiver operating characteristics) grafiğine dökülür ve ortaya çıkan kırıklı eğrinin altında kalan alan (AUC – area under curve) hesaplanır. Bulunan AUC değeri, öğrencilerin kendi becerilerinin ve uyguladıkları problem çözme stratejilerinin işe yarayıp yaramadığının ne kadar farkında olduklarını göstermektedir. Bu amaçla 120K850 no'lu TÜBİTAK 1001 projesi kapsamında farklı ilerdeki 29 okulda öğrenim görmekte olan 628 5. sınıf öğrencisine Fen Bilgisi alanında 7 maddelik üst düzey düşünme becerilerini ölçme testi uygulanmıştır. Sonuçlara göre üst düzey düşünme becerilerini ölçme testinden öğrencilerin %57'si şans çizgisinin üstünde kalmış, bir başka deyişle şansla yanıtladıkları takdirde ulaşabilecekleri düzeyin üzerine çıkabilmiş, geri kalan öğrenciler (%43) bu düzeyin altında kalmışlardır. Öğrencilerin %43'ünün zayıf bir üstbilişsel izleme performansı sergilemesi, bu konuda uygulamalı çalışmalara ihtiyaç duyulduğunun göstergelerinden biri olarak kabul edilebilir.

Anahtar Kelimeler: üstbilişsel izleme, sinyal tespit kuramı, AUC

ABSTRACT

The concept of metacognition, initially proposed by Flavell in 1979, has been subject to numerous studies across different domains. Metacognition can be defined as the "ability to understand and regulate one's own cognitive processes" or as thinking about thinking, knowledge about knowledge, or the reflection of action. Nelson (1996), along with Narens (1990), developed the Metacognitive Model, which examines mental processes at two levels: the object level and the meta-level. They proposed that there is interaction between monitoring from the object level to the meta-level and control from the meta-level to the object level. In this study, the Type-2 Signal Detection Theory technique was applied to determine students' levels of metacognitive monitoring. In this technique, students rate their confidence in their answers at the end of each item. The number of correct and incorrect responses at each confidence level is calculated. The correct and incorrect responses at each confidence level are then divided by the total number of correct and incorrect responses, respectively. For example, in a scoring range from 1 to 5, the number of correct and incorrect responses at confidence level 5 is divided by the total number of correct and incorrect responses. Then, the number of correct and incorrect responses at confidence levels 4 and 5 is divided by the total number of correct and incorrect responses, and this process is repeated for confidence levels +3, +2, and +1. These cumulative findings are plotted on a ROC (receiver operating characteristics) curve, with false alarm rates (incorrect response rate) on the horizontal axis and hit rates (correct response rate) on the vertical axis, and the area under the resulting curve (AUC) is calculated. The obtained AUC value indicates how aware students are of their own skills and the effectiveness of the problem-solving strategies they employ. For this purpose, a test measuring 7 items of higher-order thinking skills in the field of Science was administered to 628 fifth-grade students from 29 different schools as part of the TÜBİTAK 1001 project with the code 120K850. According to the results, 57% of students scored above the chance line on the test of higher-order thinking skills, meaning they were able to exceed the level achievable by chance guessing, while the remaining students (43%) scored below this level. The fact that 43% of students demonstrated poor metacognitive monitoring performance suggests the need for practical interventions in this regard.

Keywords: metacognitive monitoring, signal detection theory, AUC

GİRİŞ

Bir problem çözme sürecinde bir dizi farklı strateji ve teknik kullanmak mümkündür. Bu strateji ve tekniklerin amacını kavramak ve ortaya çıkan sonucu doğru değerlendirebilmek problem çözme becerisini etkileyen değişkenlerdir. Bu beceri genellikle "üstbiliş" olarak adlandırılmaktadır.

İlk olarak Flavell (1979) tarafından ortaya atılan ve bilişsel çabanın herhangi bir yönünü nesne olarak alan ve düzenleyen bilgi olarak tanımlanan üstbiliş kavramı, birçok farklı alanda çalışmalara konu olmuştur. Reeve ve Brown (1985) üstbilişi bilişin süreçlerini anlama ve düzenleyebilme becerisi olarak tanımlarken Papleontiou-Louca (2003) düşüncenin düşüncesi, bilginin bilgisi veya eylemin yansıması gibi ikinci dereceden bilişleri ifade eden bir kavram olduğunu öne sürmüştür.

Sosyal bilimlerde önem atfedilen birçok kavramda görülebildiği gibi üstbiliş de farklı araştırmacılar tarafından farklı şekillerde modellenmiştir. En çok benimsenmiş modellerden biri de Nelson'un kendi ve Narens'le birlikte (1990) oluşturdukları ve Üsbilişsel Model (Metacognitive Model) olarak adlandırdıkları modeldir. Şekil 1'de de görülebileceği üzere bu

modelde zihinsel süreçler "nesne düzeyi (object level)" ve "üst düzey (meta level)" olmak üzere iki düzeyde incelenmiştir. Nesne düzeyinden üst düzeye "izleme (monitoring)" işleviyle bilgi akışı olmaktadır. Bu bilginin zihinde değerlendirilmesinin ardından nesne düzeyi, "kontrol (control)" işleviyle üst düzey tarafından değişikliğe uğratılabilmektedir. Böylece zihinsel işlem başlayabilir, durabilir veya başka bir işlemle değişikliğe uğrayabilir (Nelson, 1996).

Şekil 20. Üstbilişsel Model Şeması

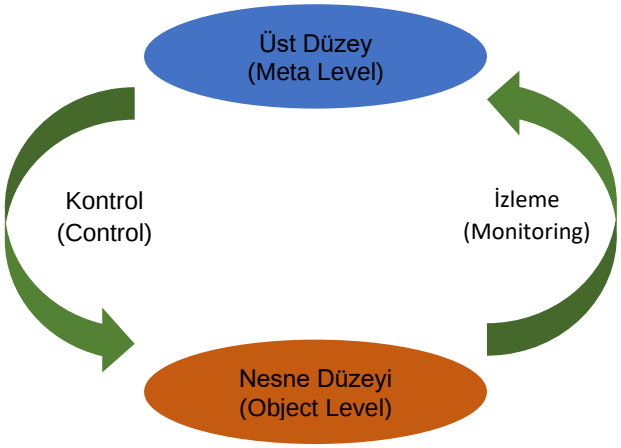

Literatürdeki çalışmalar incelendiğinde üstbilişin, akademik başarıyı yordayan değişkenlerden biri olduğu söylenebilir. Test performansı ile üstbilişsel düzey arasında pozitif ilişki bulan birçok çalışmaya rastlanmıştır (Coutinho, 2008; Kaberman ve Dori, 2009; Oudman van de Pol ve van Gog, 2022). Üstbilişsel izleme stratejisinde yüksek performans gösteren öğrencilerin matematik alanındaki akıl yürütme ve strateji geliştirme becerilerinde yüksek performans sergiledikleri, alana dair bir başka bulgudur (Başokçu ve Güzel, 2020). Özetle literatür taraması sonucunda üstbilişin test performansı ve akademik başarı için önemli bir değişken olduğu ve üstbilişi güvenilir ve geçerli biçimde ölçmenin bu kavrama dair bilgilerimizin artması bakımından önem arz ettiği görüşüne varılmıştır.

Üstbilişin ölçülmesinde özdeğerlendirmeli ölçekler ve kelime setini hatırlama görevleri gibi birçok tekniğin yanında Green ve Swets'in 1966 yılında öne sürdüğü, özellikle Tip-2 olarak adlandırılan Sinyal Tespit Kuramı da kullanılmaktadır. Higham (2007), Tip-2 Sinyal Tespit Kuramı'nın ROC (Receiver Operating Characteristic) tekniğiyle birlikte kullanımı önermiştir. Bu çalışmada üstbilişsel izleme düzeylerinin belirlenmesi amacıyla Higham'ın (2007) önerdiği Tip-2 Sinyal Tespit Kuramı ve ROC tekniği kullanılmıştır.

Çalışmanın amacı Tip-2 Sinyal Tespit Kuramı çerçevesinde ROC tekniğini kullanarak 5. sınıf öğrencilerinin Fen Bilgisi alanında üstbilişsel izleme düzeyini tespit etmek ve bu sayede üstbilişsel izleme düzeyinin belirlenmesinde Tip-2 Sinyal Tespit Kuramı ve ROC tekniğinin kullanımının tanıtılmasını sağlamaktır.

YÖNTEM

Örneklem

Araştırmanın örneklemi, 120K850 numaralı TÜBİTAK 1001 projesine dahil olan, farklı illerdeki 29 devlet okulu ve özel okulda 5. sınıf düzeyinde öğrenim görmekte olan 628 öğrenciden oluşmaktadır.

Veri Toplama Araçları

Proje kapsamında Fen Bilgisi alanında 7 maddelik üst düzey düşünme becerileri testi geliştirilmiş ve çevrimiçi ortamda öğrencilere uygulanmıştır. Öğrenciler her soruyu yanıtladıktan sonra "Yanıtınızdan doğruluğundan ne kadar eminsiniz?" sorusunu 1-5 arasında puanlamıştır. Maddelerin Klasik Test Kuramı'na göre hesaplanan ayırıcılık ve güçlük düzeyleri aşağıdaki Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 6. Maddelerin Ayırıcılık ve Güçlük Düzeyleri

	M1	M2	M3	M4	M5	M6	M7
Ayırıcılık	0,444	0,389	0,554	0,523	0,580	0,568	0,614
Güçlük	0,686	0,780	0,533	0,432	0,495	0,481	0,478

Verilerin Analizi

Veriler, MS Excel üzerinden analiz edilmiş ve Tip-2 Sinyal Tespit Kuramı çerçevesindeki ROC tekniğiyle üstbilişsel izleme düzeyleri hesaplanmıştır. Bunun için öncelikle öğrencilerin her eminlik düzeyindeki doğru ve yanlış sayısı çıkarılmıştır (ör. Tablo 2).

Tablo 7. Eminlik Düzeylerindeki Doğru Yanlış Sayısı

	Eminlik Düzeyi				
	1	**2**	**3**	**4**	**5**
Doğru Yanıt Sayısı	0	0	1	1	2
Yanlış Yanıt Sayısı	1	1	0	0	1

Ardından her eminlik düzeyi için doğru ve yanlış sayıları kümülatif olarak hesaplanmıştır (ör. Tablo 3).

Tablo 8. Eminlik Düzeylerindeki Kümülatif Doğru ve Yanlış Sayısı

	Eminlik Düzeyi (Kümülatif)				
	+1	**+2**	**+3**	**+4**	**5**
Doğru Yanıt Sayısı	4	4	4	3	2
Yanlış Yanıt Sayısı	3	2	1	1	1

Bu adımın ardından ROC grafiği oluşturabilmek amacıyla her eminlik düzeyi için isabet oranı (*hit* rate) ve hatalı uyarı oranı (*false alarm rate*) hesaplanmıştır. İsabet oranı için o eminlik

düzeyindeki doğru sayısı, öğrencinin toplam doğru sayısına oranlanmıştır. Hatalı uyarı oranı için de benzer şekilde o eminlik düzeyindeki yanlış sayısı, toplam yanlış yanıt sayısına oranlanmıştır (ör. Tablo 4).

Tablo 9. İsabet ve Hatalı Uyarı Oranları

	Eminlik Düzeyi (Kümülatif)				
	+1	**+2**	**+3**	**+4**	**5**
İsabet Oranı	4/4 = **1,00**	4/4 = **1,00**	4/4 = **1,00**	3/4 = **0,75**	2/4 = **0,5**
Hatalı Uyarı Oranı	3/3 = **1,00**	2/3 = **0,66**	1/3 = **0,33**	1/3 = **0,33**	1/3 = **0,33**

Her eminlik düzeyindeki isabet ve hatalı uyarı oranları, ROC grafiğine yatay eksende hatalı uyarı oranı, dikey eksende isabet oranı olacak şekilde yerleştirilmiştir (ör. Şekil 2). Ardından kırıklı eğri altında kalan alan, trapezodial kural formülüyle hesaplanmıştır. Bulunan değer, AUC (area under curve) olarak adlandırılmakta olup kişinin üstbilişsel izleme düzeyi olarak yorumlanmaktadır. Grafiğin köşegen çizgisi 0,5 değerine karşılık gelmekte ve şans düzeyini ifade etmektedir. Bir başka deyişle kişinin şans ulaşabileceği değerdir. Bu teknikte yüksek AUC puanı alabilmek için doğru yanıtlara yüksek eminlik, yanlış yanıtlara düşük eminlik belirtmek gerekmektedir. Bu da kişinin yüksek düzeyde üstbilişsel izleme performansı gösterdiğini, bir başka deyişle uyguladığı problem çözme stratejilerinin işlevselliğini doğru bir şekilde değerlendirdiği anlamına gelmektedir.

Şekil 21. ROC Grafiği

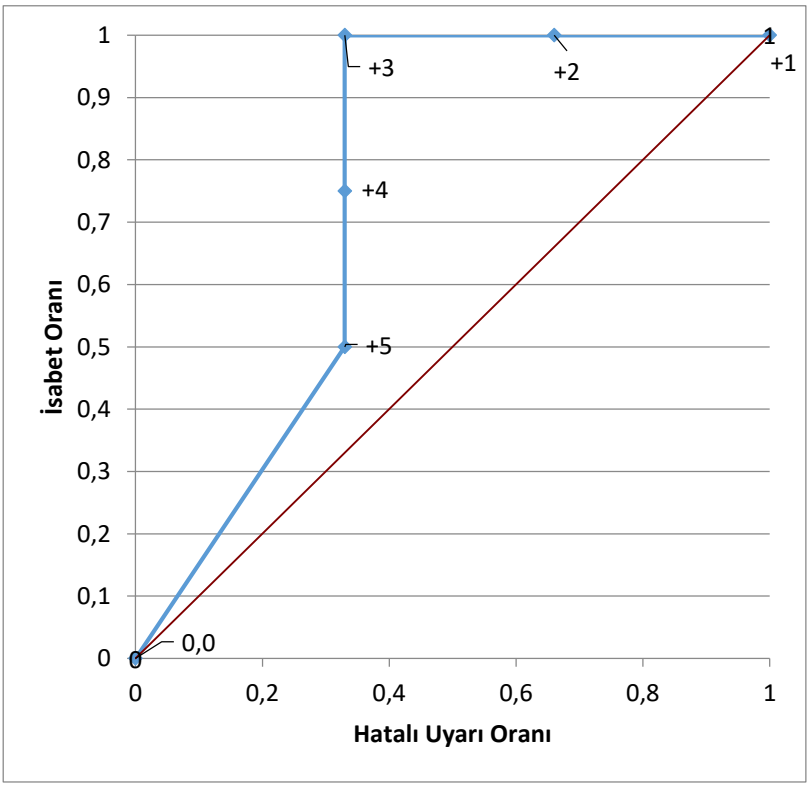

BULGULAR

Öğrencilerden elde edilen üstbilişsel izleme puanlarının (AUC) dağılımı, Şekil 3'teki histogramda verilmiştir. Buna göre 628 öğrencinin 93'ü 0,9-1,0 arasında puan alarak oldukça iyi bir üstbilişsel izleme performansı göstermiştir. 0,5 ile 0,9 arasında iyi üstbilişsel izleme performansı gösteren öğrenci sayısı 265'tir. Öğrencilerin 111'i 0,5 düzeyinde performans sergilerken 160'ı bu seviyenin altında performans göstermiştir.

Bu bulgulara göre öğrencilerin %57'sinin şans çizgisinin üzerinde kaldığı, bir başka deyişle 0,5 AUC düzeyini geçtiği görülmüştür. Öğrencilerin %43'ü ise şans çizgisinde veya bu çizginin altında kalmış, başarılı bir üstbilişsel izleme performansı sergileyememiştir.

Şekil 22. Üstbilişsel İzleme Puanlarının Dağılımı

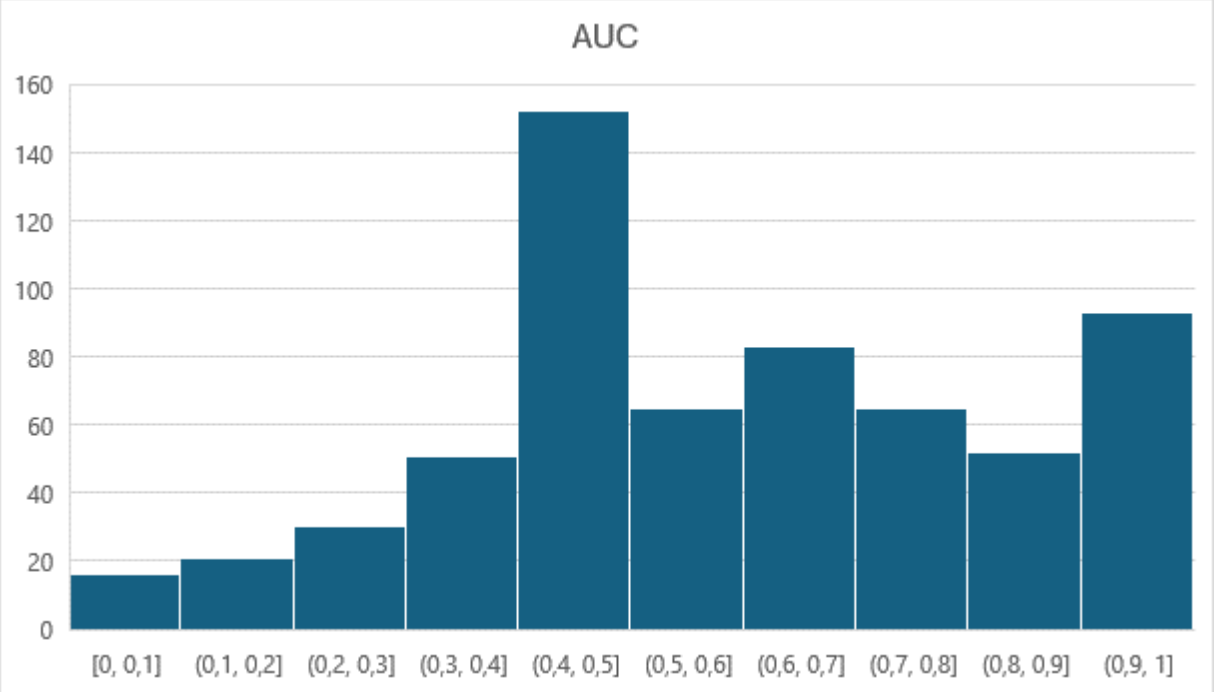

TARTIŞMA VE SONUÇ

Öğrencilerin %57'sinin şans başarısından daha yüksek bir performans sergilemesi, kendi bilgi ve becerilerinin soruyu doğru yanıtlamak için yeterli olup olmadığını değerlendirmede başarılı olduklarını göstermiştir.

Öğrencilerin %43'ünün üstbilişsel izleme performansında şans başarısını yakalayamaması, bu becerilerinin yeterince gelişmiş olmadığının bir göstergesidir. Öğrencilerin önemli bir kısmı, uyguladıkları problem çözme stratejilerinin soruyu doğru yanıtlamada işe yarayıp yaramadığını doğru değerlendirememişlerdir. Soruyu yanlış algılama veya hatalı okumanın da bu bulgunun ortaya çıkmasında etkili olmuş olabileceği göz önünde bulundurulmalıdır. Ancak üstbilişsel izleme performansında başarılı olamayan öğrenci sayısının oldukça fazla olması, öğrencilerin bu becerilerinin geliştirilmesi için çalışmalar yapılması gerekliliğini ortaya koymaktadır. Zira sergiledikleri becerileri doğru değerlendirebilen öğrenciler, yanlış bir strateji izlediklerinde bunu fark edip düzeltme yoluna gidebilmektedir. Bunun yanında eksik yönlerinin farkında

oldukları için bu yönlerini geliştirmek için çalışmalar yapabilmektedir. Bu da akademik performanslarını olumlu yönde etkilemektedir.

ÖNERİLER

Öğrencilerin üstbilişsel izleme becerilerinin desteklenmesinin gerekliliği çalışmanın sonuçlarından biridir. Bu amaçla üstbilişsel izleme düzeylerinin gelişimine dair bir program hazırlanarak etkililiği deneysel yöntemlerle test edilmesi önerilmektedir.

Öğrencilerin üstbiliş düzeylerinin eğitime dair sistemin içindeki diğer değişkenlerle ilişkilerinin ortaya çıkarılması, üstbiliş kavramının daha iyi anlaşılması ve geliştirilmesine dair daha etkili programlar hazırlanması bakımından önem taşımaktadır.

KAYNAKLAR

Nelson, T. O. (1996). Consciousness and Metacognition. *American psychologist, 51*(2), 102.

Nelson, T. 0, & Narens, L. (1990). *Metamemory: A Theoretical Framework and New Findings*.

Flavell, J. H. (1979). Metacognitive and Cognitive Monitoring: A New Area of Cognitive Developmental Inquiry. *American Psychologyst,* 34, 906-911 https://doi.org/10.1093/nq/CLVII.dec14.424-a

Reeve, R. A., & Brown, A. L. (1985). Metacognition reconsidered: Implications for intervention research. *Journal of Abnormal Child Psychology, 13*(3), 343-356. https://doi.org/10.1007/BF00912721

Papleontiou-Louca, E. (2003). The concept and instruction of metacognition. *Teacher Development, 7*(1), 9-30. https://doi.org/10.1080/13664530300200184

Nelson, T. O. (1996). Consciousness and Metacognition. *American psychologist, 51*(2), 102.

Coutinho, S. (2008). Self-efficacy, metacognition, and performance. *North American Journal of Psychology, 10*(1).

Kaberman, Z. ve Dori, Y. J. (2009). Metacognition in chemical education: Question posing in the case-based computerized learning environment. *Instructional Science, 37*(5), 403-436.

Oudman, S., van de Pol, J. ve van Gog, T. (2022). Effects of self-scoring their math problem solutions on primary school students' monitoring and regulation. *Metacognition and Learning, 17*(1), 213-239.

Başokçu, T. O., & Güzel, M. A. (2022). Beyond counting the correct responses: Metacognitive monitoring and score estimations in mathematics. *Psychology in the Schools, 59*(6), 1105–1121. https://doi.org/10.1002/pits.22665

Green, D. M. ve Swets, J. A. (1966). *Signal detection theory and psychophysics.* New York: Wiley.

Higham, P. A. (2007). No special K! A signal detection framework for the strategic regulation of memory accuracy. *Journal of Experimental Psychology: General, 136*(1), 1.

THE DIPLOMATIC ROLE OF INTERNATIONALIZATION OF HIGHER EDUCATION: THE CASE OF TAIWAN AND KAZAKHSTAN

B.A. in International Relations, Ching-Yu Cheng
Jagiellonian University, Institute of Political Science and International Relations, Krakow, Poland
ORCID ID: https://orcid.org/0009-0001-1896-9288

Master of Education, Milana OSPANOVA
University of the National Education Commission in Krakow, Doctoral School(Pedagogy), Krakow, Poland
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-5732-3498

ABSTRACT

The internationalization of higher education (IoHE) has been one of the main focuses of national policies in recent years. Higher education is not only a part of a country's education policy, but also an important diplomatic tool in its foreign relations. The purpose of this paper is to understand the role of internationalization of higher education in diplomacy, and to discuss the diplomatic objectives of the policies of Taiwan and Kazakhstan by comparing their policies of internationalization of higher education. This paper will employ a literature analysis to examine the diplomatic function of internationalization of higher education and the internationalization policies of higher education in Taiwan and Kazakhstan, followed by a case study to compare the diplomatic aims of the internationalization policies of higher education in these two countries. This study discovers that both Taiwan and Kazakhstan have been affected by the trend of globalization and have developed their own internationalization of higher education policies in order to enhance national competitiveness in the international arena, attract foreign talent, and maintain geopolitical relations with neighboring countries, as well as their unique foreign policy objectives. From this study, it can be seen that the internationalization of higher education not only has different diplomatic functions with the evolution of time, but also changes according to each country's foreign policy.

Keywords: Internationalization of higher education (IoHE), Diplomacy, International cooperation, Kazakhstan, Taiwan (ROC)

Introduction

Internationalization of higher education (IoHE) has become one of the most important development policies of the education sector in recent years. Although there are different views on the definition and purpose of internationalization in the international community, internationalization of higher education can enhance the competitiveness of higher education in terms of diversity and the quality of academic research, which in turn can make better contributions to the national and global communities. In addition, the huge flow of international students has brought tens of billions of dollars of economic benefits to the international market as a service commodity. Thus, internationalization of higher education not only enhances national competitiveness, but is also an essential political and economic strategy.

The diplomatic function of internationalization of higher education through academic cooperation between countries must not be overlooked. In this article, the development and diplomatic function of internationalization of higher education will be explored from the perspective of diplomacy. By analyzing the programs and policies implemented by Taiwan and Kazakhstan to promote the internationalization of higher education, we will discuss and compare the diplomatic goals that the two countries attempt to achieve through such policies, and explore the role of internationalization of higher education in both countries' foreign policies.

This paper adopts the methods of literature analysis and case study. Firstly, based on the studies published by H. de Wit, J. Knight, P. Altbach and other renowned contemporary scholars who have studied higher education in the international context, the paper examines the origins, development and practice of the internationalization of higher education, explores the links between higher education and international relations, and then discusses the diplomatic role of the internationalization of higher education in the national policies. Secondly, after understanding the diplomatic function of internationalization of higher education, this paper will introduce the policies of internationalization of higher education and its implementation in Taiwan and Kazakhstan respectively, analyzing the internationalization of students and discussing its role in national foreign policies. Finally, the paper will analyze and compare the similarities and differences between the internationalization policies of higher education in Taiwan and Kazakhstan. The concluding section will summarize the key findings and provide future perspectives.

The overview of internationalization of higher education

In the 21st century, one of the key challenges for universities is achieving sustainable development of the education system. Rapid changes in the external environment, evolution of competition, and the structure of demand for educational services have provided higher education institutions with new opportunities to define their development and achieve new strategic goals that correspond to the challenges and needs of the post-crisis world.

Internationalization in higher education is a relatively new concept, but its concept may vary depending on the context. In recent years, the main driving force behind the development of a comprehensive and strategic approach to the internationalization of European higher education has been scientific and educational scholarship programs such as Marie Curie and Erasmus. Their implementation has become possible due to processes of socio-economic globalization and the increasing importance of knowledge in modern society.

In light of various approaches to the term "internationalization," it is important to emphasize that in our study, we rely on the definition proposed by Professor J. Knight (Knight, 2004). According to his understanding, internationalization in the context of higher education is the process of integrating international elements into various functions such as scientific research, educational programs, and administrative processes.

Internationalization of higher education is a strategically important process in which educational institutions seek to integrate international aspects into their educational programs and activities. A pedagogical perspective in this area allows considering internationalization not only as an increase in the number of foreign students and exchanges but as a holistic approach to creating an educational environment that promotes cultural and intellectual diversity as well as the development of global competencies among participants in the educational process.

The internationalization of higher education has come a long way in recent decades. Since the late 20th century, the globalization process has stimulated the active integration of international aspects into the higher education system. This is manifested in the increasing mobility of students and faculty, the creation of international educational programs, and the increase in the number of research projects with international participation.

The internationalization of higher education is implemented through a series of specific activities and strategies. In the works of Harari, M. and other researchers, the main directions of internationalization implementation are highlighted:

1) **Internationalization of students:** this includes exchange programs, double degree programs, as well as international student communities that contribute to cultural exchange and mutual understanding.
2) **Internationalization of faculty:** this involves attracting foreign faculty, conducting joint research and educational courses with foreign experts.
3) **Internationalization of educational programs and teaching:** the main focus here is on the development and implementation of international educational programs, the introduction of multimedia technologies, and the adaptation of educational course content to international standards.
4) **Internationalization of research:** This aspect includes participation in international research projects, the creation of scientific networks, and the publication of research articles in international journals.

In the context of pedagogy, the internationalization of students means not only their physical presence in an international environment but also the creation of educational programs that promote intercultural understanding and global competencies. Pedagogical strategies include not only cultural programs and international meetings but also the integration of interdisciplinary courses that emphasize philosophical diversity and stimulate critical thinking.

The international experience and expertise of faculty play a key role in the successful internationalization of higher education. Pedagogical approaches to this direction include not only attracting foreign faculty but also developing the intercultural competence of the local teaching staff. Professional development of teachers focused on intercultural learning and interdisciplinary cooperation contributes to effective interaction with international students and enriches the educational process.

In the pedagogical aspect, the internationalization of educational programs and teaching involves creating courses and educational materials that reflect international perspectives, values, and trends. Developing interdisciplinary courses and using modern teaching and communication technologies create an educational environment that stimulates active student participation and the development of critical thinking.

Internationalization of research in the pedagogical context means active participation of scholars in international research projects, knowledge exchange, and collaboration with colleagues from different countries. Pedagogical strategies in this direction include organizing international scientific conferences, creating scientific networks and partnerships, as well as publishing research articles in international journals. International scientific cooperation promotes the exchange of innovative ideas, expands scientific horizons, and enhances the quality of research.

Over the past decade, Asian countries have been securing leading positions in the global market for educational services. Evidence of the rising quality of higher education in Asia is reflected in the rankings of higher education institutions, where Chinese and Japanese universities are increasingly occupying top positions. There has been a notable increase in the

quality of higher education offered in Singapore, South Korea, Taiwan, and Hong Kong. The intensity of measures towards the internationalization of higher education in Asian countries depends on each country's educational policy. Drawing from the experience of Asian countries, three directions of transnational education are identified: state-regulated (China, Malaysia, South Korea), market-oriented (Hong Kong), and transitional, characterized by a shift from state-regulated to market-oriented (Japan, Taiwan) (Huang, 2007).

Internationalization in higher education goes beyond simply increasing the number of foreign students and exchanges; it represents a deeper process aimed at creating an educational environment that fosters cultural and intellectual diversity, as well as the development of global competencies among participants in the educational process. A crucial aspect of internationalization is fostering intercultural understanding and the development of global competencies among students. Pedagogical strategies in this area include not only cultural programs and international meetings but also the integration of interdisciplinary courses that emphasize philosophical diversity and stimulate critical thinking.

Moreover, the expertise and experience of faculty play a key role in the successful internationalization of higher education. Pedagogical approaches in this regard involve not only attracting foreign faculty but also developing the intercultural competence of the local teaching staff. Professional development focused on intercultural learning and interdisciplinary cooperation enriches the educational process and enhances interaction with international students.

Finally, internationalization in education requires the creation of courses and educational materials that reflect international perspectives, values, and trends. Developing interdisciplinary courses and utilizing modern teaching and communication technologies create an educational environment that encourages active student participation and the development of critical thinking.

In summary, internationalization in higher education, grounded in pedagogical principles, not only improves the quality of education but also prepares students for successful adaptation in a global society where the ability to work in a multicultural environment and possess global competencies is increasingly vital.

Relations between internationalization of higher education and foreign policies

The internationalization of higher education has been influenced by political, economic, socio-cultural, and academic developments, and the link between internationalization of higher education and diplomacy can be seen as early as the 18th and 19th centuries during the imperial period. In reviewing the historical development of the internationalization of higher education, H. de Wit (2002b) suggests three characteristics of internationalization of higher education, which are the exportation of the national system of higher education, dissemination of academic research, and personal mobility of researchers and students.

With the expansion of European imperialism, in order to gain effective and powerful control, many empires exported their own higher education systems to the colonies, thus initiating the prototype of internationalization of higher education. For instance, the British empire extended the university model to the United States, India, Africa, and Southeast Asia, whereas the colonial mother countries set up universities in their colonies, such as France in Vietnam and West Africa, and Spain and Portugal in the whole of Latin America. Other non-colonized countries, such as Japan and China, influenced by Western military power, political and economic pressures, imitated the Western university system as a process of national modernization. Along with the exportation of the higher education system, academic research

and publications with national consciousness and national interests in mind began to spread on a large scale, facilitating exchanges among scholars around the world and maintaining interactions between nations.

The dynamic changes in the international situation in the 20th century and the two outbreaks of world war have given higher education a new role in promoting understanding between powers and consolidating national security. After the First World War, in order to promote international communications to strengthen peace and understanding, education and academic exchanges became one of the important objectives promoted by international organizations and countries, such as the International Committee on Intellectual Cooperation established by the League of Nations, the Institute of International Education established by the United States in 1919, the German Institute "Deutscher Akademischer Austauschdienst" established in 1925, and the British Council funded by United Kingdom in 1934. Although the academic exchange policies of these official organizations and foundations had not succeeded in preventing the outbreak of the Second World War, the international mobility of education was organized and obtained a policy status.

During World War II, in order to prevent anti-American propaganda from Axis Countries in Latin American countries, the U.S. Department of State commissioned the Institute of International Education to arrange for more than 1,000 Latin American students to study in the U.S. between 1941 and 1943. After the end of World War II, as Western European countries were severely damaged by the war and a large number of academics lost their lives or emigrated to other countries, the U.S. replaced Europe as the center of international academics, and under the strong impetus of U.S. Senator William Fullbright, the Fullbright Program was passed with stable financial support from the government, which gave U.S. international education a new lease on life.

With the onset of the Cold War, and in order for the two major blocs, the United States and the Soviet Union, to expand their influence and gain the support from Third World countries, higher education exchanges and cooperation, as well as foreign aid and cultural exchanges, became foreign policy tools, financed and controlled by the government (De Wit 2002).

In the 1980s, with the rapid development of globalization and information technology, the General Agreement on Tariffs and Trade (GATT) and the World Trade Organization (WTO) introduced the trade in services sector into the WTO's normative items in the Uruguay Round of Negotiations in 1994, and education was included as one of the 14 "service sectors". Since then, higher education has become an important industry in the country. In addition to the huge economic benefits brought by foreign students, the lower cost of teaching assistants and research assistants from other countries has also lowered the operating costs of schools. In the face of an increasingly competitive international market and the global mobility of capital and manpower, besides the considerable economic benefits, countries (especially industrialized countries) have also deepened their political and economic relations and expanded their national influence by enrolling foreign students (Altbach, 1998).

By reviewing the history of the development of internationalization of higher education, we can find that higher education policy is closely related to the country's foreign policy. In addition to its own educational connotations of conveying knowledge and training talents, higher education also shoulders the responsibility of maintaining national security, shaping the national identity, and promoting peaceful exchanges between countries, and it is also an important diplomatic tool for expanding the influence of the country and maintaining good political and economic relations with other countries.

The diplomatic roles of internationalization of higher education

There are various actors in the international system, and the state is one of the key players. Through their own strength and influence, states try to maintain their survival, power or international status in complex international relations. After the end of the Cold War, globalization has led to closer economic and trade relations in the world, coupled with technological advances and the emergence of nuclear weapons, which have made it more costly for states to use hard power, thus increasing the importance of soft power. According to J. Nye's (1990) definition of soft power, soft power is a force using attraction, persuasion, and co-opt, and Nye (2008, 95-97) believes that a country's soft power is mainly dependent on three kinds of resources: culture, political values, and foreign policy. With this definition, culture and education become one of the effective tools of soft power (Amirbek & Ydyrys, 2014).

As one of the tools of national soft power, the diplomatic role of internationalization of higher education changes with the shift of the international environment and national interests. J. Knight (2019) classifies the diplomatic role of internationalization of higher education into three categories: cultural diplomacy, scientific diplomacy, and knowledge diplomacy. In the following, we will briefly describe and consolidate the functions of the internationalization of higher education in national foreign policy.

- Cultural diplomacy

Cultural diplomacy originated in World War II and flourished during the Cold War. At that time, the international situation was characterized by the confrontation between the United States and the Soviet Union and the emergence of nation-states, which made it impossible to resolve the confrontation between countries through traditional diplomacy alone. Confrontation and conflict stemmed from unfamiliarity or misunderstanding of other countries' cultures. Therefore, foreign policy during this period made use of the expertise of higher education institutions in the fields of language, history, culture, and education to promote and publicize national cultures and build up the national image through international educational exchanges. Cultural diplomacy is a national tool that aims to promote one's own culture and build up one's image to the people of other countries in the hope that they can come into contact with different cultures and viewpoints, so as to promote dialogue and understanding, thus minimizing or avoiding conflicts. According to Dr. E. Constantinescu (2011-), president of the Institute for Cultural Diplomacy, and former President Romania (1996-2000), cultural diplomacy is a kind of action, based on and utilizing ideas, values, and values. based on and utilizing exchanges of ideas, values, traditions, cultures, or identities of persons, among others, to enhance socio-cultural cooperation or promote national interests. Cultural diplomacy can be engaged and promoted by governments, public and private organizations, or civil society, and is divided into two forms: active persuasion and passive restriction. Active cultural diplomacy is persuasive when a state supports cultural exchanges and uses soft power to strengthen cultural relations and promote national interests. On the other hand, passive cultural diplomacy occurs when a state restricts cultural exchanges in order to protect the state's image or interests (Chakraborty, 2013, pp. 30-31).

After the end of World War II, the United States took over from Europe as the leading country in international educational exchanges, and many of Europe's best and brightest, who were affected by the war, left for the U.S., Canada, and Australia. In the 1960s, the U.S. government encouraged exchanges and mobility of students and scholars from universities to other countries, and vigorously promoted and invested in international educational and cultural exchanges, technical support, international cooperation, and exchange of programs and languages. During the same period, the Canadian government also established the first international office at the university, echoing Canada's post-World War II foreign policy of

humanitarian internationalism and aiming to maintain the Canadian government's national image and status. As Cold War tensions rose, U.S. foreign policy changed in the 1970s. The original purpose of encouraging international cultural exchanges at universities shifted to the use of international education to protect national interests and to promote anti-communism and pro-Americanism. On the other hand, the Soviet Union, in order to expand its political, economic, and academic control in Central and Eastern Europe, exchanged ideas only with countries that supported socialism, and provided scholarships for students and scholars to conduct research in communist countries. The policy of internationalization of higher education during the Cold War was an instrument of state policy with a clear political purpose of cultural or academic exchanges with friendly countries under the authority of the state. The policy of internationalization of higher education was thus aimed at diplomacy rather than academic and cultural cooperation.

In the post-Cold War period, under the influence of globalization and the knowledge economy, developed countries have actively recruited high-skilled manpower through international student mobility to enhance national competitiveness for economic considerations, such as Canada's relaxation of its immigration policy to attract international students and scholars, and the inclusion of education as a component of international trade in its foreign policy (Trilokekar, 2014). Despite the fact that after the 9/11 attacks in 2001, the U.S. identified international education as a threat to national security and amended its visa and immigration policies to raise the barriers for international students and scholars to enter the U.S., U.S. international educational exchange and exchange programs continue to operate.

- Scientific diplomacy

At the end of the 20th century, with the progress of science and communication technology, increasing stability of the international situation, countries began to deregulate the control on economy, seeking capitalism and marketization to make international trade more and more frequent, and the era of economic globalization formally arrived (Li Hongsheng, Deng Jiahong, 2006). With the global marketization, and the growing demand for scientific and technological talents and research and development of scientific knowledge by the state and social enterprises, the acquisition of knowledge is no longer limited to universities. Under the circumstance, higher education needs to adjust itself, apart from the transmission of knowledge, higher education also needs to apply the knowledge and the function of serving the society.

Scientific knowledge is an important transaction capital, and the innovation and research and development of scientific knowledge is the key to maintain the competitiveness of the country by sparing no effort in investing funds. International cooperation and exchange of knowledge and talents in the field of science has become an international norm. Developed countries are willing to support developing or undeveloped countries with technology for the sake of national interests. As scientific talents show potential for international connections, the United States was the first country to set up scientific advisors for foreign ministers to consult in 2000, including The Royal Society, the American Association for the Advancement of Science (AAAS), the Institute of Electrical and Electronics Engineers (IEEE), with 30-40 doctoral-level scientists and engineers annually offering their professional and technical networks to foreign policy priorities such as climate change, agriculture, and nuclear energy safety, building bilateral or regional cooperation in science and technology, attracting other countries to follow their lead in promoting science diplomacy (Turekian, 2018). Science diplomacy exhibits diplomatic characteristics such as cross-border, financial, and scientific and technological exchanges.

Since the twenty-first century, the number of bilateral governmental agreements on scientific cooperation has more than quadrupled from 2001 to 2012, and many countries have

recognized science diplomacy as an important component of foreign policy (Sutton & Lyons, 2014). According to the AAAS in 2010, the definition of science diplomacy encompasses three dimensions, namely, the use of scientific knowledge and evidence to provide relevant information and support in foreign policymaking (science in diplomacy), diplomacy for international scientific cooperation (diplomacy for science), and diplomacy for science (diplomacy for science)(The Royal Society, 2010). Science and diplomacy are mutually reinforcing, utilizing science, technology, and academic cooperation to solve common problems faced by nations and international regions through exchanges and research between nations, while building good partnerships.

Science diplomacy originated in the Cold War and flourished in the era of economic globalization with competition in science and technology. During the Cold War, due to the military rivalry between the United States and the Soviet Union, the U.S. government began to emphasize and increase funding for higher education research and to expand new research areas, such as regional research, which was a result of the Cold War. In the last decade of the twentieth century until the end of the Cold War, the focus of science has been on scientific interaction as a basis for addressing global challenges, and began to appear in national policies in the twenty-first century, under the development of economic globalization, the EU, Japan, and China have become important economic entities that have invested in research and design (R&D) to compete with the U.S. For example, Germany, Sweden, and the EU have invested in international cooperation to promote student mobility, curriculum development, and university-industry networks (de Wit, 2002c). Science has a dialogic and service function in diplomacy, the Montreal Protocol on Substances that Deplete the Ozone Layer, which pushed for the creation of an intergovernmental ad hoc committee on climate change, is a prime example of science serving foreign policy and diplomatic purposes on a global scale.

- Knowledge diplomacy

In the era of economic globalization, the dissemination and application of knowledge is the key to maintaining national advantages. With the accumulation and innovation of knowledge, knowledge has become an important development capital for countries, and has opened up the era of knowledge economy. As scientific knowledge is not omnipotent, economic globalization has given rise to many global issues that are difficult for scientific diplomacy, such as the new coronavirus pneumonia (COVID-19) and refugee issues, the international need for more knowledge exchange outside of science, and with the speed, scope, and density of cooperation in the global academic exchanges, the exchange of knowledge and innovation generated by academic mobility is more conducive to the transformation and application of knowledge (Larsen, 2018). Therefore, the experts and research results of higher education institutions have once again become the first choice for diplomatic dialogues and cooperation between countries. For example, Germany has started to use knowledge diplomacy since 2005, and universities have become the main platform for knowledge diplomacy, with the cooperation members ranging from governments to NGOs, private organizations to universities and colleges, etc., and the cooperation levels are quite diversified (Knight, 2019). With the advent of the knowledge economy, HE diversity of knowledge and research innovation is destined to become more important than ever before. Universities are leading and pioneering research to find possible solutions for the future, and knowledge innovation and research has strengthened the sharing of knowledge between nations, and the diversity of participants and knowledge innovation has become a diplomatic trait.

The term 'knowledge diplomacy' was originally used by members of the World Trade Organization (WTO) in negotiations over intellectual property rights, and has been further developed to use the innovative nature of HE to manage complex international relations. Knowledge diplomacy is the role of international higher education, research and innovation

(IHERI) in constructing/strengthening relationships between countries or with each other (Knight, 2019, p. 8), and its bidirectional process involves the role of IHERI as a means of managing and strengthening international relations, and the role of international relations in enhancing IHERI (Knight, 2019). Unlike cultural diplomacy, which focuses on the mobility of people, and science diplomacy, which is concerned only with knowledge in the subject areas of science and technology, knowledge diplomacy emphasizes research and innovation, and deals with issues that cover the full spectrum of the sciences, humanities, and social fields.

With economic globalization resulting in many global issues that cannot be solved by a single field of science, such as epidemics and hunger, etc., coupled with the continuous changes in HE knowledge innovation and research and development, the knowledge society needs more cross-disciplinary knowledge to deal with more issues, therefore, the advent of the knowledge economy is due to the demand for knowledge in the international community and the updating of knowledge has become more rapid and immediate, so the knowledge diplomacy has gradually been the focus of the international community. However, Knight (2019) cautions to be mindful when using knowledge diplomacy that bilateral HE cooperation programs shut down when relations between the two countries are strained. Furthermore, the working definition of knowledge diplomacy will have different strategies utilized depending on the problem to be solved, which varies quite a bit between the participants and the countries involved (Knight, 2019). Unlike science diplomacy, which uses scientific cooperation to solve common problems between countries, knowledge diplomacy emphasizes research and knowledge innovation, and its implications and characteristics affirm that the problems and challenges it faces are far more complex than those of cultural diplomacy and science diplomacy.

Through the literature review, we can find that according to the changes in the foreign policy objectives of the country in different periods, the national policy of internationalization of higher education also changes. At the same time, the role of internationalization of higher education in foreign policy has also changed according to the different contexts of the times. In the following case studies of Taiwan and Kazakhstan, this paper will discuss the connection between higher education policies and foreign policy objectives of the two countries based on the three diplomatic roles of internationalization of higher education.

Policies and Comparison of Internationalization of Higher Education in Taiwan and Kazakhstan

- **Internationalization of Higher Education Policies in Taiwan**

Taiwan began to realize the importance of international competition around the year 2000. After Taiwan's accession to the WTO in 2002, the Executive Yuan put forward the "Program for Expanding the Recruitment of Foreign Students to Study in Taiwan" in 2004 and included it in the National Development Priority Plan in order to respond to the trend of globalization and market opening, as well as to improve the quality of higher education as a means of sustainably enhancing the nation's competitiveness. The government has not only established "Taiwan Scholarships" and "Ministry of Education Language Scholarships" to attract outstanding international students to study in Taiwan, but has also encouraged tertiary institutions to set up specialized units to handle international affairs, and to establish a comprehensive support and counseling system for foreign students, as well as to develop a mechanism for awarding students to go abroad for training, exchanges, or twinning programs, etc.

The government has also launched a series of measures in the following years. In 2005, in order to develop world-class universities and top research centers, the Ministry of Education

promoted a five-year, 50 billion TWD plan to subsidize key universities to become world-class education centers and research centers; in 2009, it promoted the "Ten Thousand Horses Running Project," which subsidized many young people to go abroad for further study, learning, and exchanges; and then in 2011, the Executive Yuan made the higher education industry one of the ten key service industries in Taiwan. In addition to emphasizing the use of English as the medium of instruction, promoting Chinese language learning, improving campus environments friendly to foreign students, and deepening ties with Southeast Asia are also key strategies. At the same time, the Executive Yuan established the "Key Points of Subsidizing Taiwan's Higher Education Output Program," which encourages civic groups and tertiary institutions to strategically promote outstanding foreign students to come to Taiwan for university and graduate studies. In addition to Taiwan scholarships and Chinese language scholarships, the government also subsidizes the establishment of Taiwan Education Centers, organizes Taiwan education exhibitions and promotes related affairs overseas, and amends and publishes the "Regulations on Overseas Chinese Students Returning to Study in Taiwan and Counseling Measures," in the hope of developing Taiwan's higher education industry through the export of educational experience and the Chinese language industry; and in the same year, it also opened up the door for the first time for mainland China students to come to Taiwan to study, and the government expects to enroll more students from overseas to come to Taiwan to study, including those from countries such as Vietnam, Malaysia, Indonesia, South Korea, Japan, the U.S., Thailand, Mongolia, and so forth.

Since 2016, the government has been vigorously promoting the New Southbound Policy, and has begun to clearly target overseas students from Southeast Asian and South Asian countries, devoting a large amount of resources to expanding southbound enrollment, including subsidies for the marketing costs of expanding enrollment in specific countries, holding summer and winter schools, granting internships or traineeships in specific fields, providing subsidies for the establishment of academic alliances, setting up regional economic, trade, cultural and industrial resources centers of ASEAN and the major South Asian countries, Southeast Asian language curriculum programs, and regional cultural and economic and trade talent cultivation programs, etc. These aims are to promote the exchange of talents with the New Southbound countries, as well as to strengthen biliteral links between Taiwan and the New Southbound countries (New Southbound Policy Website, 2018).

- **Student mobility in Taiwan's higher education institutions**

Under the development trend of globalization and internationalization, in order to enhance the competitiveness of universities, internationalization has become an important indicator over the years. The Ministry of Education put forward a report on the "Program for Extending the Recruitment of Foreign Students to Study in Taiwan" in 2004, and the Executive Yuan also listed this program in the "National Development Key Program"; in 2008, it even promoted the "Ten Thousand Horses Running" program to expand opportunities for international exchanges for young people, and also proposed to strengthen the "Sunny South Policy" in the hope of increasing the number of Southeast Asian students coming to Taiwan; in 2011, it listed the " Study-in-Taiwan Enhancement Program " as one of the ten key service industries of the country(Chen, Hui-mei, and Hsueh, 2013). In order to expand bilateral exchanges and educational cooperation, the "Ministry of Education's New Southbound Talent Cultivation and Promotion Program" is scheduled from 2017 to 2020, hoping to open up regional economic development with ASEAN and South Asian countries, and also continue to provide scholarships for foreign students to come to Taiwan, as well as organizing the " Elite Study in Taiwan" to recruit lecturers from universities of Southeast Asian and South Asian countries to come to Taiwan to pursue their degrees, and to expand the admission of students from abroad (Department of Planning of the Ministry of Education, 2022).

According to the Department of Statistics of the Ministry of Education (see Figure 1), the number of foreign students in Taiwan's higher education sector has grown from 79,730 in 2013 to a peak of 129,207 in 2018, and although the number has declined since the outbreak of the new coronavirus pneumonia epidemic, the total number of students has been slowly recovering since the end of the epidemic.

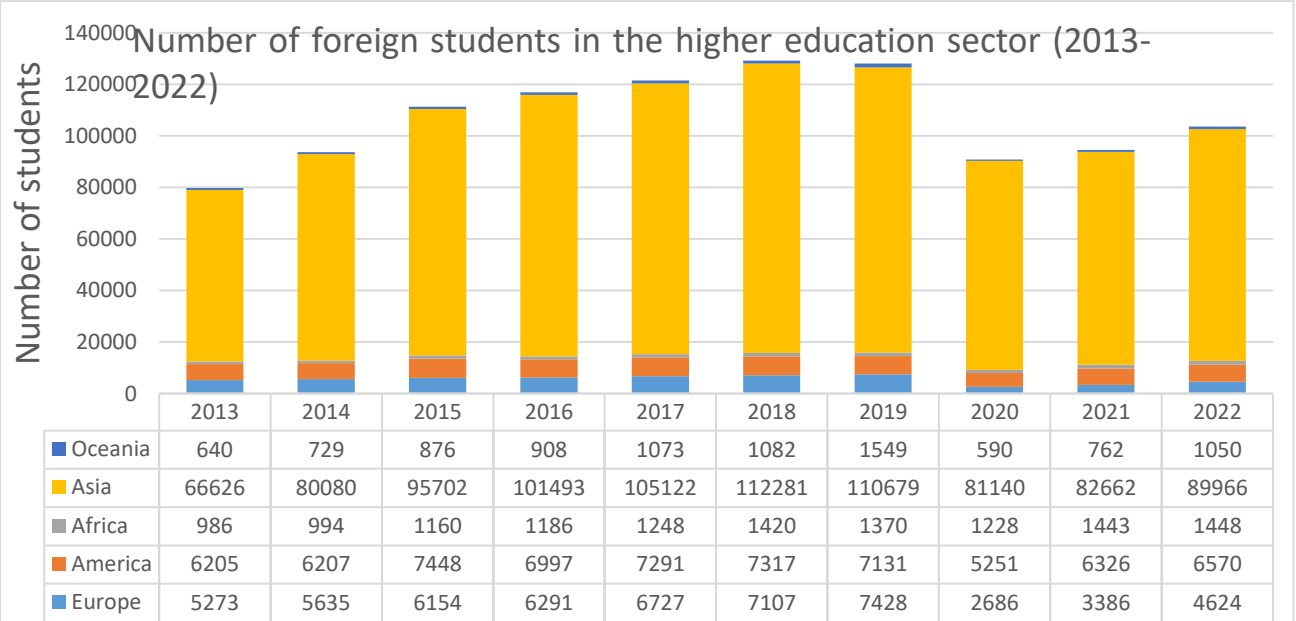

	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Oceania	640	729	876	908	1073	1082	1549	590	762	1050
Asia	66626	80080	95702	101493	105122	112281	110679	81140	82662	89966
Africa	986	994	1160	1186	1248	1420	1370	1228	1443	1448
America	6205	6207	7448	6997	7291	7317	7131	5251	6326	6570
Europe	5273	5635	6154	6291	6727	7107	7428	2686	3386	4624

Figure 1. Number of foreign students in the higher education sector from 2013 to 2022

According to the latest data from the Department of Statistics of the Ministry of Education, there are a total of 103,658 foreign students in 2022, and the majority of foreign students come from the New Southbound countries such as Vietnam, Indonesia, and Malaysia (see Figure 2), which is exactly in line with the development of Taiwan's New Southbound policy.

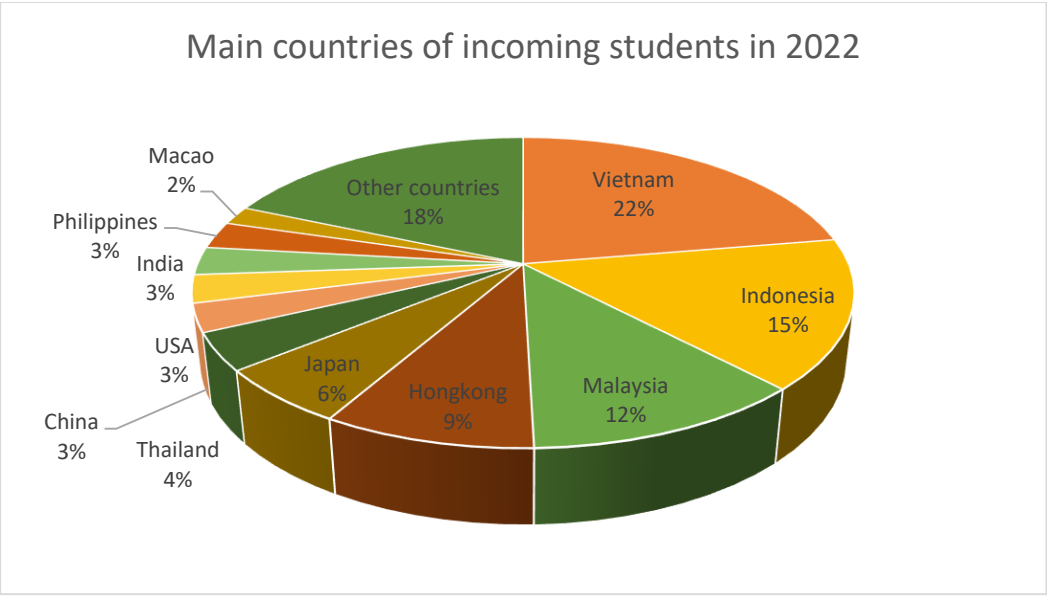

Figure 2. Main countries of incoming students in 2022 in Taiwan

In order to promote the development of internationalization, in addition to attracting foreign students to study in Taiwan, the international mobility of local students is also an important part in the hope that local students can acquire diversified international experiences, and thus many study abroad incentive programs are proposed and subsidized by the Ministry of Education and the National Science and Technology Council, such as national scholarships, study abroad scholarships, study abroad loans, and Thousand Mile Horse Program, etc. According to the statistics of the Department of International and Cross-Strait Education (2023) (see Figure 3), the number of Taiwanese students applying for student visas has increased from 31,192 in 2013 to 41,559 in 2019. The main destination countries are the U.S., Canada, United Kingdom, Australia, Japan and Korea, but after the epidemic, in 2022, the number of students applying for visas to study abroad is dominated by Europe and the U.S. and Canada.

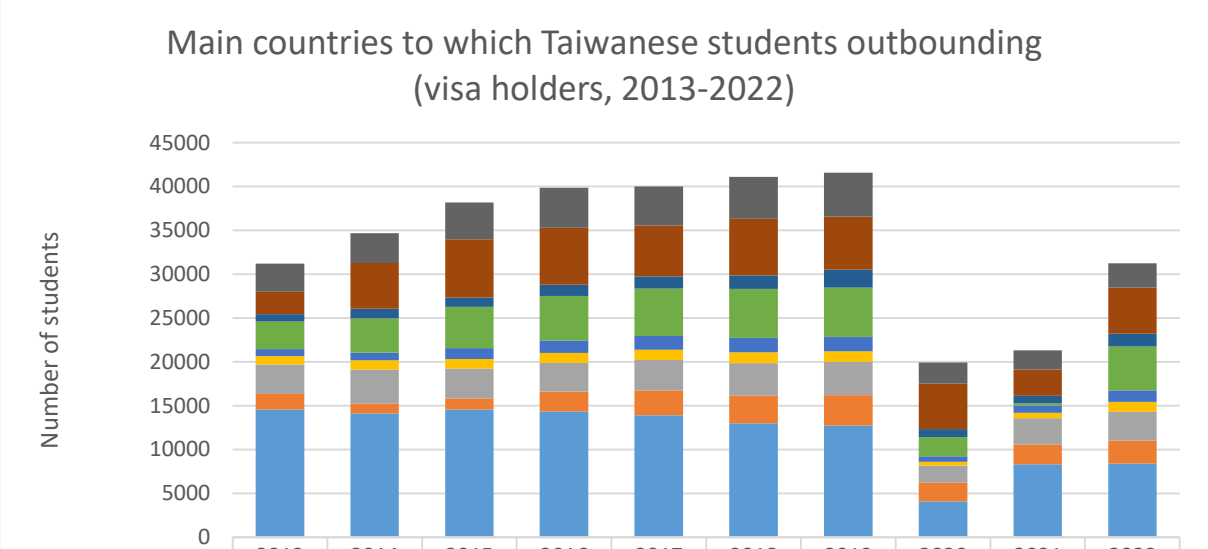

	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Other countries	3196	3371	4167	4572	4441	4763	4997	2426	2175	2770
Australia	2553	5237	6651	6493	5806	6454	6056	5157	3016	5254
South Korea	860	1097	1067	1275	1388	1558	2055	917	846	1488
Japan	3140	3885	4703	5062	5422	5589	5603	2185	240	4984
Germany	787	901	1252	1433	1569	1620	1645	629	840	1333
France	955	1064	1100	1132	1152	1250	1200	450	629	1098
UK	3367	3862	3408	3272	3484	3686	3805	1927	2995	3297
Canada	1771	1109	1271	2282	2860	3170	3480	2165	2250	2625
America	14563	14135	14547	14332	13887	13000	12718	4070	8314	8395

Figure 3. Main countries to which Taiwanese students out bounding according to the amount of visa holders, 2013-2022

- **Facilitators and Challenges of Internationalization of Higher Education in Taiwan**

In addition to the economic benefits brought by foreign students, excellent international students who stay and work in Taiwan after graduation can effectively solve the problems of aging population and childlessness in Taiwan. According to the Ministry of Education's

estimation, the number of first-year students in colleges and universities would decrease to 202,523 in 2021, which is 47,491 fewer than that in 2018 (Ministry of Education, Department of Statistics, 2018). The decrease in the number of students has put pressure on the survival of educational institutions in the country, and the recruitment of students from outside the country is seen as one of the main strategies to reduce the impact of childlessness.

Although most Taiwanese higher education institutions would like to recruit more international students, they are unable to do so due to a lack of scale and resources, not only because of the lack of internationalization of administrative resources, but also because of cost considerations. In addition, the global market for international students is highly competitive (Mazzarol & Soutar., 2008), and as universities and colleges begin to recruit international students on a large scale, there is often duplication of resources in overseas enrollment markets, which leads to a waste of resources due to competition. In this highly competitive market, most schools are left to their own devices to recruit more international students. However, in the face of the Red Sea market, the strategies offered, such as lowering the admission standards, varying the standards of scholarships, or recruiting students through unscrupulous intermediaries by pretending to be students but actually taking part-time jobs, have created a phenomenon that may cause a serious blow to the image of Taiwan's higher education institutions in the marketplace.

- **Internationalization of Higher Education Policies in Kazakhstan**

For Kazakhstan, a significant step towards expanding the international activities of its universities was the signing of the Bologna Declaration in 2010. This event has led to significant changes in the structure of education in Kazakhstan and has opened up opportunities for cooperation in many aspects. Consequently, the main directions of international cooperation of Kazakhstan's universities in the field of higher education and science have emerged: academic mobility of students, faculty, and staff; attraction of foreign scholars and top managers; development of joint educational and dual-degree programs; conducting joint scientific research, etc. Kazakhstan is also a participant in the Lisbon Convention on the Recognition of Qualifications concerning Higher Education in the European Region. International cooperation of the Republic of Kazakhstan in the field of education is carried out in accordance with the country's legislation and international treaties. Thus, Kazakhstani universities, in the process of internationalization, are guided by norms and rules established by legal documents. The main document of the regulatory framework for internationalization is the Strategy. The main goal of the Internationalization Strategy of Higher Education in Kazakhstan is to make Kazakhstani universities competitive on the global stage, improve the quality of education and research, and prepare professionals capable of successful work in the international environment.

Almost all civil universities of the Republic of Kazakhstan have developed their strategies for internationalization and academic mobility. These strategies aim to shape the European Higher Education Area, thereby expanding mobility opportunities for students and faculty, increasing the attractiveness of European education and research. Strategies are developed within the framework of the action plan for the implementation of the Academic Mobility Strategy in Kazakhstan for 2020-2025.

The format of internationalization is also defined in the State Program for the Development of Education and Science of the Republic of Kazakhstan for 2020-2025. Within this program, internationalization becomes a key element for achieving the status of a world-class university. It includes:

- Academic mobility of students and faculty.
- Internationalization of curricula and programs.

– Integration of international and intercultural values into educational, research, and service functions of the institution (State Program for the Development of Education and Science of the Republic of Kazakhstan (2020).

The national strategy for attracting foreign students, exchanging experiences with foreign universities, and strengthening academic ties has become an integral part of the country's educational policy. Today, Kazakhstan actively collaborates with numerous universities worldwide and successfully implements a range of programs aimed at improving the quality and accessibility of education for all.

One of the most well-known and significant scholarships in the field of higher education internationalization in Kazakhstan is the Bolashak International Scholarship. Launched in 1993, this program was created to provide Kazakhstani students with the opportunity to study in the best foreign universities. The Bolashak International Scholarship, established by the President of the Republic of Kazakhstan, aims to provide citizens with education at leading foreign higher education institutions in full-time programs leading to master's, PhD, professional doctorate degrees, residency training, or internships in foreign organizations. The main goal of the program is to train highly skilled personnel capable of making a significant contribution to the socio-economic development of Kazakhstan.

However, the Bolashak program not only provides education abroad but also offers students the opportunity to intern at major international companies and organizations. This further expands their professional skills and experience, making them more competitive in the global job market. Moreover, feedback from Bolashak program graduates allows continuous improvement of this initiative, adapting it to changing needs and labor market requirements. This enables Kazakhstan to maintain its leading position in education and science in the region. The Bolashak International Scholarship plays a significant role in providing high-quality education abroad for Kazakhstani students. Together with other programs and initiatives, it contributes to improving the quality of education, expanding international relations, and preparing professionals capable of competing successfully on the global stage.

Kazakhstan actively develops higher education internationalization programs, among which is the "500 Scholars" program, where students and scholars have the opportunity to study and intern at leading global educational institutions and research centers. The "500 Scholars" program, established in accordance with the President's instructions, allocates 500 scholarships annually to enhance the qualifications of Kazakhstani scholars. This program is funded by the state, covering all expenses for tuition, internships, flights, medical insurance, visa fees, and other necessary expenses, as well as providing a monthly stipend.

To manage and implement such programs, the Joint Stock Company "Center for International Programs," fully owned by the state, has been established. This center administers the Bolashak program, scientific internships, and other international initiatives. It processes documents, conducts competitive selection, and ensures program implementation.

The current situation with the internationalization of higher education in Kazakhstan has demonstrated significant changes and achievements in pedagogy. The country's authorities actively work on developing educational programs aimed at strengthening international ties and attracting foreign students and faculty, which in turn promotes the exchange of knowledge, experience, and cultural values, a key factor in modern pedagogy.

- **Student mobility in Kazakhstan's higher education institutions**

To fully understand the dynamics of the influx of foreign students in recent years, it is necessary to refer to statistical data for the period from 2017 to 2021. During this period,

international student integration could have been influenced by various external and internal factors, such as political, economic, and pandemic conditions (see Figure 4).

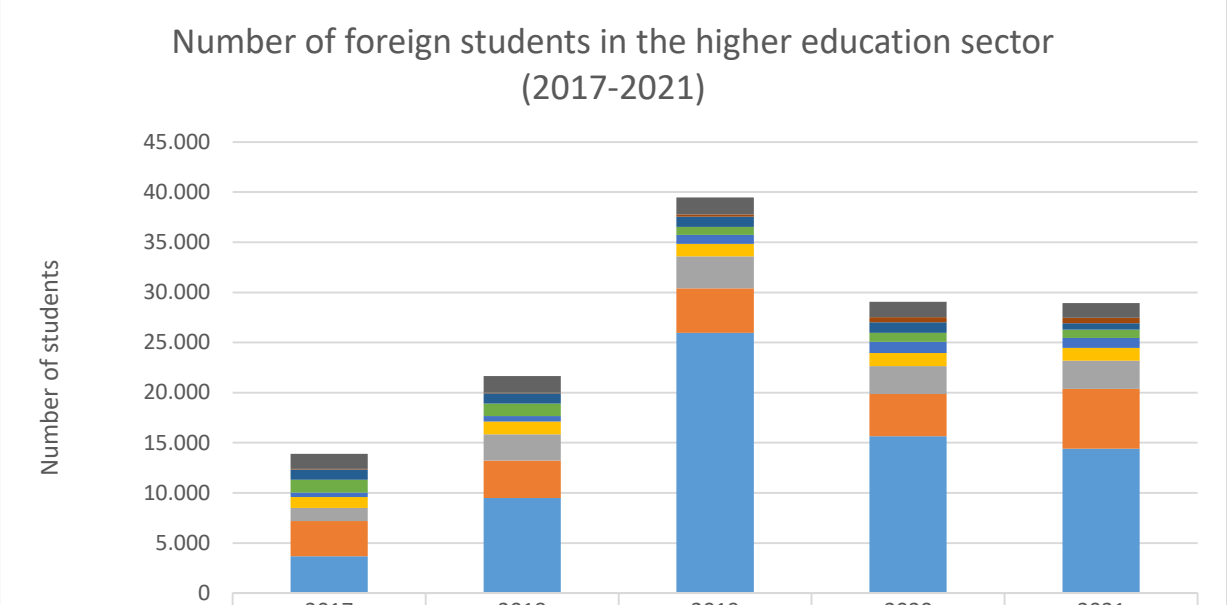

	2017	2018	2019	2020	2021
Other countries	1505	1671	1683	1533	1462
Jordan	60	62	228	515	546
Kyrgyzstan	1026	1026	1026	1067	659
China	1290	1240	807	871	811
Mongolia	439	565	888	1128	1010
Russia	1075	1273	1247	1298	1263
Turkmenistan	1320	2.615	3.176	2.795	2795
India	3500	3.717	4.450	4.220	5.987
Uzbekistan	3.683	9.500	25.964	15.642	14.404

Figure 4. Number of foreign students in the higher education sector (2017-2021).

From the provided statistics, it is evident that the majority of foreign students in Kazakhstani universities come from Uzbekistan. There was a significant increase in the number of students from this country in 2019, while there was a decline in 2020-2021. Students from India rank second in terms of numbers, with their numbers increasing until 2019 and then starting to decrease. Students from Turkmenistan and Russia also make up the top three.

Several factors contribute to this top three. Firstly, the close geographical proximity of Uzbekistan and India to Kazakhstan facilitates student mobility. Secondly, Kazakhstani education attracts foreign students with its quality, variety of specialties, and availability of educational programs in different languages, including Russian and English. The surge in internationalization of higher education in Kazakhstan in 2019 could be attributed to various factors such as improvement in educational services, expansion of scholarship and grant programs for foreign students, as well as marketing efforts to attract foreign students.

Central Asian countries a Unified Regional Space in Higher Education. The corresponding decision was made following the forum of education ministers of Central Asian countries held in Kazakhstan, as reported by the Ministry of Education and Science of Kazakhstan. Central Asian countries created a Unified Regional Space in Higher Education. The corresponding

decision was made following the forum of education ministers of Central Asian countries held in Kazakhstan, as reported by the Ministry of Education and Science of Kazakhstan.

At the event, which took place in a hybrid format on June 18th 2021, education ministers from Kazakhstan, Uzbekistan, Turkmenistan, and Kyrgyzstan participated, along with representatives from the education ministries of all Central Asian countries, representatives from the Council of Europe, the European Commission, the Bologna Process Follow-Up Group, Erasmus+, and rectors of universities from Central Asian countries.

Kazakhstan initiated the establishment of the Central Asian space in higher education. The countries of the region, supporting the idea, adopted the Turkestan Declaration at the forum. According to this document, the Central Asian states intended to unite the scientific, intellectual, and creative potential of higher education institutions throughout Central Asia. Additionally, plans were made to create a free zone, allowing students and academic staff from universities to move freely for education, knowledge exchange, experience sharing, and participation in joint research projects. Furthermore, the parties agreed to increase the number of exchange educational programs, joint scientific projects, and establish a connection between student leaders. They also decided to hold forums of university rectors from Central Asian countries to exchange experiences and discuss directions of work.

Below is the statistics for the academic year 2022-2023 regarding the regions from which foreign students come (see Figure 5).

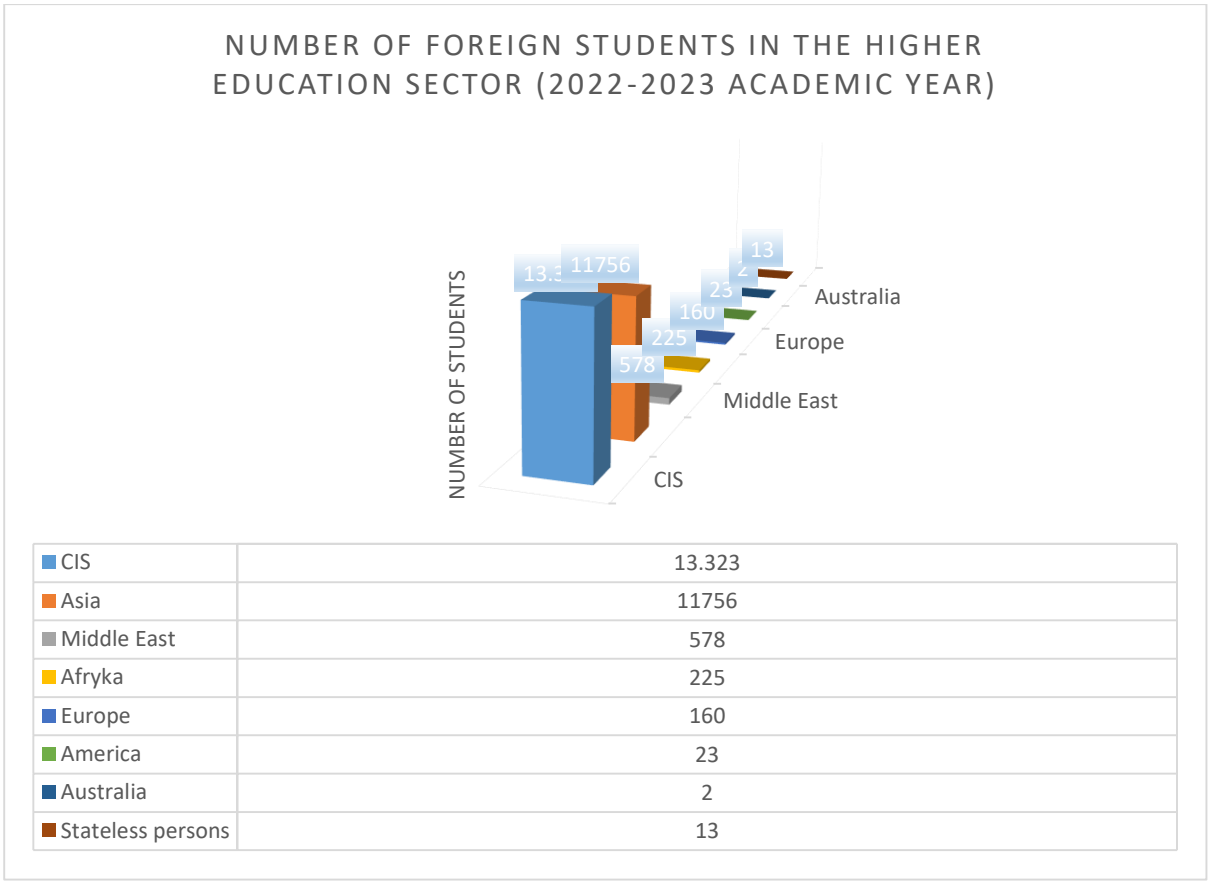

CIS	13.323
Asia	11756
Middle East	578
Afryka	225
Europe	160
America	23
Australia	2
Stateless persons	13

Figure 5. Number of foreign students in the higher education sector (2022-2023 academic year)

The data suggests that the largest number of students come from the Commonwealth of Independent States (CIS) region. Asian countries rank second, followed by the Middle East and

Africa. From the provided statistics, it is evident that the majority of foreign students in Kazakhstani universities come from CIS countries. This can be explained by the proximity of geographical location, historical, and cultural ties that facilitate student mobility in this region. Additionally, CIS countries often have similar language and educational systems, making studying in Kazakhstan more attractive.

Students from Asia also actively come to Kazakhstan, likely due to the diversity of educational programs and Kazakhstan's efforts in the field of educational internationalization. The lower number of students from the Middle East, Africa, Europe, and America may be attributed to their more distant geographical location and high tuition costs in Kazakhstan. Moreover, students from these regions may prefer to study in other countries with more developed infrastructure and higher university rankings.

Obtaining statistics on which countries Kazakhstani citizens prefer to pursue higher education was challenging due to limited data availability. However, according to statistics published by UNESCO, the OECD (Organisation for Economic Co-operation and Development), and GeoNames for the year 2017, the following main directions can be identified: Russia, Kyrgyzstan, USA, UK, Czech Republic, etc. The data is presented in the diagram below (see Figure 6).

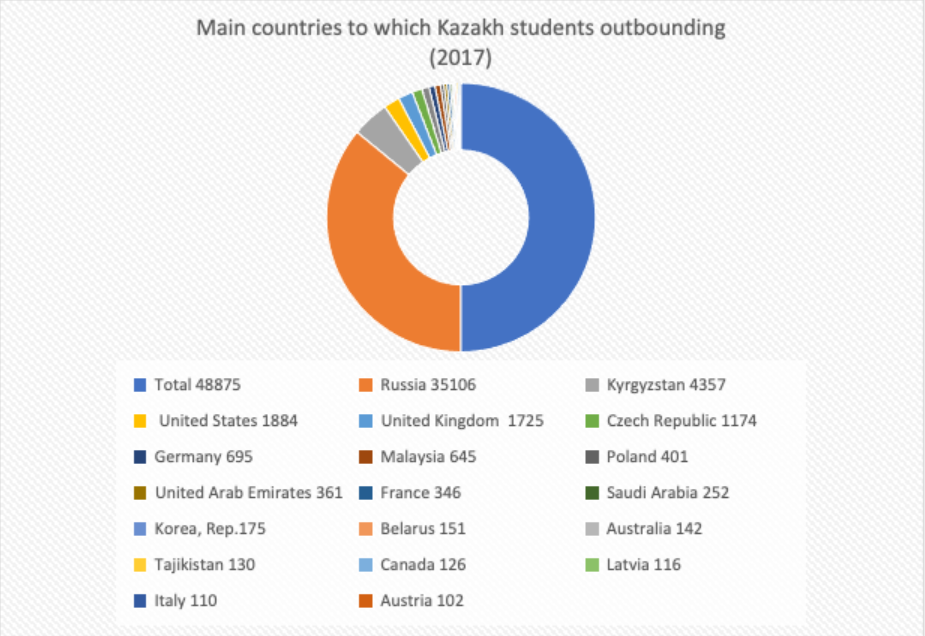

Figure 6. Main countries to which Kazakh students outbounding.

Russia's leadership in this list is due to several factors. In 2017, Russian universities had a high level of international recognition and rankings, making them attractive to foreign students, including citizens of Kazakhstan. Additionally, Russia offered a wide range of educational programs in Russian, facilitating adaptation for students from Russian-speaking countries, including Kazakhstan. Close geographical proximity and cultural ties also played a role in

choosing Russia as a study destination. Furthermore, Russia and Kazakhstan successfully participated in the Double Degree program, where students receive two diplomas from different universities, one of which may be Kazakhstani and the other Russian.

The second most popular choice for higher education is Kyrgyzstan. Its close geographical location and similar linguistic and cultural traditions make it an attractive destination for students from Kazakhstan.

A certain number of Kazakhstani citizens choose the USA and the UK for education, indicating a desire for international education and recognition of the prestige of educational institutions in these countries.

In Kazakhstan, the proportion of foreign students is a key indicator of the Strategic Development Plan of Kazakhstan until 2025. The admission of foreign citizens with a state educational order is carried out on a competitive basis:

- Educational grants under the Scholarship Program of the Republic of Kazakhstan
- Educational grants within the framework of international agreements of the Republic of Kazakhstan
- Educational grants for studying in international universities created on the basis of interstate agreements (carried out by universities independently).

Additionally, admission of foreign citizens to universities on a fee-paying basis is based on the results of interviews conducted by the admissions committees of universities or scientific organizations throughout the calendar year (National Center for Education Development).

- **Facilitators and Challenges of Internationalization of Higher Education in Kazakhstan**

The relevance of studying Kazakhstan's experience in higher education is due to its successful adaptation to global trends such as massification of higher education, development of the private sector, growth of international educational migration, and increased competition for students. However, in the context of globalization and a constantly changing global economic environment, internationalization of higher education becomes a crucial factor in educational system development. However, in Kazakhstan, rapid changes in higher education, including curricula and academic standards, provoke several serious issues affecting the effectiveness of internationalization.

One of the main problems is the limited number of qualified personnel in the field of higher education internationalization. The shortage of experienced specialists capable of developing and implementing effective international cooperation strategies hinders the process of internationalization. The need for funding internationalization programs also poses a significant challenge. Despite the government's efforts in this direction, limited budgetary resources may hinder the development and maintenance of these programs in the long term.

In implementing international programs, it is important to consider local needs and cultural specificities. Insufficient adaptation of foreign educational models to the local environment may lead to the disintegration or incomplete implementation of these programs. The management system of international programs in higher education requires further improvement in terms of transparency, efficiency, and accountability. Clear selection, monitoring, and evaluation procedures for program results are needed to ensure their successful implementation.

The problems of internationalization of higher education in Kazakhstan require a comprehensive and systematic approach from the government, universities, and other stakeholders. Effective resolution of these problems will enable the country to fully benefit from the advantages of the global educational environment and strengthen its position on the world stage.

Studying current trends, contradictions, and complexities in the development of higher education internationalization, several key conditions for effectively promoting this process can be identified:

- Shifting the focus from competition among universities to cooperation and dialogue with other educational cultures.
- Considering global, national, and institutional contexts when developing internationalization strategies at the level of individual universities and educational programs.
- Highlighting the internationalization of education content and learning outcomes, actively using modern technologies, online learning, and distance methods, as well as developing dual and joint degree programs.
- Integrating academic mobility into educational programs for all students, including embedded mobility periods in line with the logic of the educational process.
- Supporting the motivation of the teaching staff to participate in mobility programs.
- Ensuring sustainable funding for internationalization measures defined by the university strategy.
- Promoting the study of foreign languages and developing bilingual education.

An important role in implementing these measures is played by improving mutual recognition of foreign qualifications and degrees based on the development of quality assessment systems for internationalization and higher education as a whole.

The diplomatic role of Internationalization of Higher Education Policies in Taiwan and Kazakhstan

From the above-mentioned policies of internationalization of higher education in Taiwan and Kazakhstan and the current implementation status, we can find that both countries promote internationalization of higher education to cope with the process of globalization and to enhance the competitiveness of their countries. In addition, through the part of internationalization of students, we can clearly see that in the part of foreign students, the main sources of students in both countries are mainly influenced by geographical location and language.

In terms of study abroad, students in Taiwan and Kazakhstan differ in their choice of countries. In Taiwan, most students go to highly developed countries such as Europe, the United States, Japan, and Korea, while Kazakhstani students mostly choose to study in Russia and China, with which Kazakhstan has its diplomacy attention.

Moreover, through the policies of internationalization of higher education in the two countries, we can find that the function of internationalization of higher education in both Taiwan and Kazakhstan is to maintain friendly relations with neighboring countries and other countries, which is in the field of cultural diplomacy.

We can also see that the policy of internationalization of higher education serves as an instrumental form of diplomacy in the foreign policies of both countries. In the following, we will analyze the main foreign policies of Taiwan and Kazakhstan respectively:

- **Taiwan: The New Southbound Policy**

In the internationalization of Taiwan's higher education, the role of the New Southbound Policy is very important. In the development of the Asia-Pacific region, Taiwan has always played an indispensable role in the global supply chain, and has provided not only capital, but also technology and integration. With the reintegration of the global supply chain and the rise and development of emerging markets such as Southeast Asian countries, there is a high degree of relevance to Taiwan as a member of the Asia-Pacific region. According to relevant data, in recent years, ASEAN countries have become Taiwan's second-largest export market and second-largest destination for outward investment, and the areas of cooperation between Taiwan and ASEAN countries have been diversified from science and technology, tourism, education, culture, etc.

Faced with the trend of regional economic and trade integration, the "New Southbound Policy Promotion Plan" was officially launched by the Executive Yuan on September 5, 2016, based on the "New Southbound Policy Promotion Plan" policy agenda approved by the President during the external economic and trade strategy talks. Regarding the New Southbound Policy, the Taiwan government has not only put forward long-term, short- and medium-term goals, but also proposed ten major criteria, such as positioning Taiwan's future role in regional development, promoting the four major linkage strategies, promoting bilateral and multilateral institutionalized cooperation, enriching and cultivating southbound talents, planning complete support packages, and effectively controlling risks, etc.

The "New Southbound Policy" integrates the resources and strengths of the government and private enterprises and organizations in the hope of more comprehensively developing cooperation and exchanges with 18 countries in Southeast Asia, South Asia, Australia, and New Zealand. In addition to promoting the four major directions of "economic and trade cooperation," "exchange of human resources," "sharing of resources," and "regional linkages," it also aims to re-position Taiwan's role in the region, create a new mode of cooperation that is mutually beneficial, and establish a sense of economic commonwealth.

- **Kazakhstan: Russia, China and Europe**

In recent decades, international mobility of students, teachers, and researchers has become an integral part of higher education. Exchange and cooperation programs between universities play a significant role in the development of international relations, cultural understanding, and scientific collaboration. Within this context, programs like Erasmus+, Fulbright, and Double Degree Programs offer unique opportunities for individuals from various countries, including Kazakhstan, Russia, and China, to exchange experiences, knowledge, and cultural enrichment.

1. Erasmus+

Erasmus+ is a European Union program aimed at supporting educational, professional, and cultural exchanges between participating countries. The program covers higher education, vocational training, school education, adult education, youth policy, and sports. The goals of the Erasmus+ program in higher education include:

– Facilitating mobility of students and staff (teachers, administrative staff) between universities in different countries.

– Enhancing the quality of education and strengthening international partnerships and cooperation between universities.

Students can participate in the program through exchange and spend a semester or academic year at a partner university abroad, where they can study disciplines not offered at their home university. Teachers have the opportunity to teach or conduct research at a partner university abroad to exchange experiences and knowledge. The program provides financial support for students and staff to cover living expenses, tuition, and travel.

2. Double Degree Programs

Double degree programs provide students with the opportunity to obtain two diplomas from different universities. Students from different countries study at different universities but take common courses and programs, allowing them to obtain two diplomas. Students gain experience in education and cultural exchange in two countries, expanding their horizons and enhancing competitiveness in the job market. Double degree programs contribute to strengthening international relations and cooperation between universities.

Kazakhstan has entered into agreements for double degree programs with various countries to provide students with the opportunity to obtain two diplomas from different universities. Some of the countries with which Kazakhstan has such agreements may include:

– Russia: Universities in Kazakhstan often collaborate with Russian universities to organize double degree programs. For example, Moscow State University, MGIMO, St. Petersburg State University, and others.
– France: French universities also actively participate in similar programs with universities in Kazakhstan. For example, Sorbonne University, Lyon University, University of Toulouse, and others.
– Germany: German universities also offer double degree programs for students from Kazakhstan. For example, Technical University of Berlin, University of Hamburg, Technical University of Munich, and others.
– China: Kazakhstan also establishes cooperation with Chinese universities for double degree programs. For example, Peking University, Tsinghua University, Nanjing University, and others.

In addition to the programs mentioned above, Kazakhstan, as part of the development of internationalization of higher education, initiates various international conferences, seminars, and organizes student and teacher mobility to neighboring countries and European countries.

Analyzing articles and research, answering the question of what makes Russia attractive to students from Kazakhstan, several reasons can be identified:

– Language proximity: Russian is one of the official languages in Kazakhstan, making Russia an attractive place for education. Many educational programs in Russian universities are conducted in Russian, which facilitates adaptation and learning for Kazakhstani students.
– Availability of educational programs: Russian universities offer a wide range of educational programs at various levels, including bachelor's, master's, and doctoral programs, as well as double degree programs and exchange programs.
– Economic opportunities: Russia is a major economic power with diverse industries and career development opportunities. Obtaining education in Russia can provide students with access to the local job market and international opportunities.

- Tuition and living costs: In many cases, education in Russia may be more affordable for students from Kazakhstan than in other countries. The cost of living and tuition in some Russian cities may be lower than in Western countries or other countries with high living standards.

Chinese universities are attractive to students from the Republic of Kazakhstan for several reasons:

- Wide range of educational programs: China offers diverse programs in English in business, engineering, medicine, information technology, and other fields, allowing students to choose a direction that suits their interests and career goals.
- Economic growth and employment opportunities: China is one of the largest economies in the world, creating numerous employment and career development opportunities after graduation. Students can access internships and training in major international companies.
- Cultural experience and intercultural communication: Studying in China allows students to immerse themselves in the country's rich history, culture, and traditions. It also provides opportunities to improve their knowledge of the Chinese language and intercultural communication.
- Innovation and technology: China is a leader in various fields of technology and science, such as artificial intelligence, information technology, biomedicine, and others. Studying at Chinese universities provides access to cutting-edge research and technologies.
- Financial affordability: The cost of education and living in China may be lower than in other countries, making Chinese universities more accessible to students from the Republic of Kazakhstan.
- International recognition of diplomas: Many Chinese universities have international recognition, allowing students from Kazakhstan to receive quality education and prestigious diplomas.

These factors combined make Chinese universities attractive to students from the Republic of Kazakhstan and provide them with ample opportunities for personal and professional development.

Thus, Kazakhstan actively promotes the internationalization of higher education with the aim of strengthening international relations with its neighboring states. One of the key directions in this sphere is participation in international student exchange programs such as Erasmus+ and Fulbright. These programs allow students from different countries to study at universities in Kazakhstan and vice versa, promoting cultural exchange and deepening diplomatic ties.

In addition to this, Kazakhstani universities enter into partnership agreements with foreign educational institutions, which enables the organization of student and teacher exchanges, joint research projects, and educational programs. All these measures contribute to the development of Kazakhstan's international relations with neighboring states through education, fostering cultural exchange, economic development, and diplomatic relations.

Conclusion and Discussion

In an era of internationalization, the internationalization of higher education has become one of the most important national policy priorities in recent years. Whether through the

establishment of an internationalized educational environment or the attraction of foreign talents, the internationalization of higher education is closely related to the promotion of national development and competitiveness, and through the means of education, it also helps the country to better integrate into the internationalized global arena.

In addition to education, internationalization of higher education also plays an important role in national foreign policy. With the changing background of the times, according to the needs and purposes of the countries, internationalization of higher education as one of the tools of diplomacy has three functions and roles: cultural diplomacy, scientific diplomacy and knowledge diplomacy.

Taiwan is strategically located in the global supply chain and the Asia-Pacific region, and Kazakhstan is a major Central Asian country neighboring Russia and China. With the advent of globalization, the two countries have also launched policies of internationalization of higher education in line with their respective national strategies. First of all, in terms of the similarities between the internationalization of higher education in the two countries, international students, the main sources of students in both countries are mainly affected by geographic location and language, with Taiwan's foreign students coming from Southeast Asian countries, Japan, Hong Kong and Macao regions of China, and Kazakhstan's foreign students coming from neighboring countries, such as Uzbekistan, Turkmenistan and Russia. In terms of the diplomatic function of internationalization of higher education, both in Taiwan and Kazakhstan, the function of internationalization of higher education in these two countries is mainly cultural exchanges and maintaining friendly relations with neighboring countries as well as other countries, which demonstrates the function of cultural diplomacy.

In addition, as the two countries have different strategic foreign policy objectives, Taiwan and Kazakhstan have different objectives in promoting the internationalization policy of higher education. Since 2016, Taiwan has been actively developing and establishing friendly relations with countries in Southeast Asia and South Asia, and promoting the New Southbound Policy, which not only involves cooperation in economy, technology, and tourism, but also serves as an additional policy tool through cultural exchanges and education. On the part of Kazakhstan, although the country does not have a specific foreign policy on which regions to target, it has continued to strengthen ties with Russia, China, and Europe, and emphasized its position in the Central Asian region.

In summary, we can see that although higher education has not intentionally considered political and diplomatic factors when implementing internationalization, it has demonstrated its diplomatic role and function in practice.

Under the high level of competition in the era of globalization and knowledge-based economy, it is recommended that in the future, when formulating IoHE policies, we should plan them from the perspective of a global education strategy, grasp the three major characteristics of internationalization, namely, the export of the HE system, academic publications, and the mobility of personnel, and expand our international influence. We should also invite foreign affairs officials or experts with practical experience in related fields to incorporate international trends, national development, and voices in the field of diplomacy into higher education policies, so as to break away from the established Western IoHE landscape and develop national characteristics of IoHE diplomacy.

References

Amirbek, A., & Ydyrys, K. (2014). Education as a Soft Power Instrument of Foreign Policy. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, *143*, 501–503. https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2014.07.423

Bureau of National Statistics of the Republic of Kazakhstan. (2022). Higher Education in the Republic of Kazakhstan (as of the beginning of the 2022/23 academic year). Retrieved from https://stat.gov.kz/ru/industries/socialstatistics/stat-edu-sciencinno/publications/3921/

Cai, W. (2019). *The Internationalization Efforts: the Status Quo and Challenges of Taiwan Higher Education* [Master's thesis, National University of Kaohsiung]. National Digital Library of Theses and Dissertations in Taiwan. https://hdl.handle.net/11296/qbv929

Chen, P. (2023). *A Study on the Internationalization and Student Mobility in Higher Education: Cases from one Taiwan's and one Finland's University during the Pandemic* [Master's thesis, National Chengchi University]. National Digital Library of Theses and Dissertations in Taiwan. https://hdl.handle.net/11296/7aez43

Chakraborty, K. (Ed.). (2013). *Cultural diplomacy dictionary of the academy for cultural diplomacy*. ACADEMY for CULTURAL DIPLOMACY. https://www.culturaldiplomacy.org/culturaldiplomacynews/content/pdf/Cultural_Diplomacy_Dictionary.pdf

Concept of Development of Higher Education and Science in the Republic of Kazakhstan for 2023-2029. (2023). Retrieved from https://adilet.zan.kz/rus/docs/P2300000248

de Wit, H. (2002). The international dimension of higher education in the United States of America. In H. de Wit (Ed.), Internationalization of higher education in the United States and Europe (pp. 19-40). Westport, CT: Greenwood.

de Wit, H. (2018). Internationalization of Higher Education, Historical Perspective. In: *Encyclopedia of International Higher Education Systems and Institutions*. Springer, Dordrecht. https://doi.org/10.1007/978-94-017-9553-1_222-1

Dong, Y. (2017). *The Study of Higher Education Internationalization Policy Analysis and Strategies in Taiwan* [Master's thesis, National Chi Nan University]. National Digital Library of Theses and Dissertations in Taiwan. https://hdl.handle.net/11296/584zm7

EL.kz News Agency. (2022). Number of Students in Kazakhstan to Reach 1 Million – Minister of Education. Retrieved from https://el.kz/ru/chislo-studentov-v-kazakhstane-dostignet-1-milliona-glavaminnauki_47817

Harari, M. (1989) *Internationalization of Higher Education: Effecting Institutional Change in the Curriculum and Campus.* California : Center for International Education, California State University.

Huang, T. (2020). The Changing Role of Internationalization of Higher Education: From Cultural Diplomacy to Knowledge Diplomacy. *Chung Cheng Educational Studies*, *19*(2), 93–131. https://doi.org/10.3966/168395522020121902003

Knight, J. (2004) Internationalization Remodeled: Definition, Approaches, and Rationales. *Journal of Studies in International Education*, 8, 5-31.

Knight, J. (2019, May). *Knowledge Diplomacy in Action*. British Council. https://www.britishcouncil.org/research-insight/knowledge-diplomacy-action

Larsen, M. A. (2018). Internationalization of higher education: An analysis through spatial, network, and mobilities theories. New York, NY: Palgrave Macmillan.

National Center for Development of Higher Education (2023-2024). Higher Education System in Kazakhstan - National Center for Development of Higher Education. Retrieved from enic-kazakhstan.edu.kz

Nye, J. S. (1990). Soft Power. *Foreign Policy, 80,* 153–171. https://doi.org/10.2307/1148580

Nye, J. S. (2008). Public Diplomacy and Soft Power. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science, 616,* 94–109. https://www.jstor.org/stable/25097996

Altbach, P. G. (1998). *Comparative Higher Education: Knowledge, the University, and Development*. Hong Kong University Press.

State Program for Development of Education and Science of the Republic of Kazakhstan (2020).

Sutton, S. B., & Lyons, E. E. (2014). Unintentional diplomats: International science engagement and science diplomacy by U.S. higher education institutions. Retrieved from https://www.aieaworld.org/assets/docs/Additional_Resource_PDFs/suttonsb%20and%20lyonsee-%20unintentional%20diplomats.pdf

Tai, H. (2004). The Internationalization of Higher Education: A Comparative Study of Asian-Pacific Countries' Foreign Student Policies. *Bulletin of Educational Research, 50*(2), 53–84. https://doi.org/10.6910/BER.200406_(50-2).0003

Turekian, V. (2018). The evolution of science diplomacy. *Global Policy*, 9(3), 5-7.

Lee, L.-S., & Teng, C.-H. (2006). History and rethinking of economic globalization. In Providence University (Ed.), The symposium of 2006 conference on globalization and international business (pp. 45-68). Taichung, Taiwan: Editor.

Trilokekar, R.D. (2017). North America: from 'Soft Power' to 'Economic Diplomacy'. In: Mihut, G., Altbach, P.G., Wit, H.d. (eds) *Understanding Global Higher Education. Global Perspectives on Higher Education*. SensePublishers, Rotterdam. https://doi.org/10.1007/978-94-6351-044-8_22

POP ART SANATÇISI OLAN ANDY WARHOL'UN SANATINA DAİR BİR İNCELEME

A REVIEW REGARDING THE ART OF ANDY WARHOL, A POP ART ARTIST

Nilüfer USTA
Adnan Menderes Ortaokulu, Görsel Sanatlar Öğretmeni,
Karacabey, Bursa.
ORCID NO: 0000-0002-1203-1176

ÖZET

Pop art, 1950'li yıllarda İngiltere ve Amerika'da soyut dışavurumculuğa bir tepki olarak ortaya çıkmıştır. Sanatçılar tarafından 1960'lı yıllarda akım haline getirilen sanatsal bir ifade biçimidir. Pop art, etkisini gösterdiği ülkelerde farklı biçimlerde gelişim göstermiştir. Akımın önemli temsilcilerinden biri olarak kabul edilen Amerikalı sanatçı Andy Warhol, yapıtlarında film yıldızlarının fotoğraflarını teknik olanaklar yardımıyla çoğaltarak, onları sıradanlaştırmıştır. Sanatçının serigrafi tekniğini kullanarak canlı renkler ile çoğalttığı resimlerindeki kişiler sıradanlaşarak, anlık, gelip geçici görünümler haline gelmiştir. Sayısız kere çoğaltılan nesne aurasını kaybederek, metalaşmaya başlar. Sanatçı, trafik kazası fotoğrafları, film yıldızları gibi konuların yanı sıra sıradan konuları da resmetmiştir. Andy Warhol, tüketim nesnelerini ve markalarını sanat eseri konumuna yükselterek, yüksek sanat eserlerine karşı bir duruş sergilemiştir. Sanatçı, günlük hayatta tüketilen sıklıkla karşılaşılan ürünleri markaları ile birlikte gerçek boyutlarında ve görünümünde sunarak, izleyiciyi şaşırtmaktadır. Bu doğrultuda, resim çalışmalarının yanı sıra üç boyutlu Brillo Kutuları adlı çalışmasında boş kutuların üzerini teknik olanaklar yardımıyla çoğalttığı etiketlerle kaplayarak, sanatla gerçeklik arasındaki sınırı sorgulamıştır. Andy Warhol'un yapıtları kitle kültürünün ürünlerini sanat eseri konumuna getirerek, yüksek sanat ve kitle sanatı arasındaki ayrımın belirsizleşmeye başlamasına neden olmakla beraber kitle kültürünü eleştirmektedir. Pop art ile birlikte kurguya ve hayal gücüne dayalı anlatımın, perspektifin sağladığı derinlik algısının, el becerisine, özgünlüğe, yaratıcılığa dayalı anlayışın ve sanatın öznesi kavramının geçerliliğini yitirmeye başladığı görülmektedir. Böylece modern sanat ve post-modern sanat arasında oluşan ayrım belirginleşmeye başlamıştır. Pop art, Batı resim sanatı açısından modern sanattan post-modern sanata geçişte önemli bir konumda bulunmaktadır. Araştırma kapsamında Pop artın tarihsel süreçte ortaya çıkış koşullarına kısaca değinilerek, Andy Warhol'un sanat anlayışı yapıtları çerçevesinde incelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Pop Art, Andy Warhol, Serigrafi, Modernizm, Post-Modernizm.

ABSTRACT

Pop art had emerged in England and America in the 1950s as a reaction to abstract expressionism. It is a form of artistic expression that was made a movement by artists in the 1960s. Pop art has developed in different ways in the countries where it has shown its effect. American artist Andy Warhol, who is accepted as one of the important representatives of the movement, has reproduced the photographs of movie stars with the help of technical means and made them ordinary in his works. The people in the artist's paintings, which he reproduced with vivid colors by using the screen printing technique, have become ordinary, momentary and temporary appearances. An object that is reproduced countless times loses its aura and begins to become a commodification. The artist has painted ordinary subjects as well as the subjects such as traffic accident photographs and movie stars. Andy Warhol has shown a stance against high art by elevating consumption objects and their brands to the status of works of art. The artist surprises the audience by presenting frequently encountered products consumed in daily life, along with their brands, in their real size and appearance. In this regard, he has questioned

the border between art and reality in addition to his painting works, in his three-dimensional Brillo Boxes work; he covered the empty boxes with labels that he reproduced with the help of technical means. Andy Warhol's works criticize mass culture by turning the products of mass culture into works of art together with causing the distinction between high art and mass art to become blurred. Together with pop art, it is seen that expression based on fiction and imagination, the perception of depth provided by perspective, the understanding based on dexterity, originality and creativity, and the concept of the subject of art began to lose their validity. Thus, the distinction between modern art and post-modern art has begun to become clear. Pop art is in an important position in the transition from modern art to post-modern art in terms of Western painting. Within the scope of the research, the conditions of Pop Art's emergence in the historical process are briefly touched upon, and Andy Warhol's understanding of art is examined within the framework of his works.

Keywords: Pop Art, Andy Warhol, Screen Printing, Modernizm, Post-Modernizm.

GİRİŞ

Sanayileşme ile birlikte el becerisine dayalı üretim yerini, makinayla kitlesel olarak üretime bırakmıştır. Bu durum biçim ve içerik ilişkisini koparmakta ve biçimin simgesel değerini yitirmeye başlamasına neden olmaktadır (Erzen, 2011, s. 103). Küresel ekonomik etkiler, küresel sosyal değişimi meydana getirmiş olup, toplumsal sorunlarda yoğunlaşma başlamıştır. Modernleşen yaşam "tüketim toplumu" kavramını belirginleştirmiştir. Tüketim toplumu insan ilişkilerini de metalaştırmaktadır (Çakır Aydın, 2009, s. 133). Film, radyo ve dergilerin bir sistem meydana getirmesi ile birlikte gün geçtikçe artan bilgi yığını teknolojik olanakların sanatsal sürece dahil olmasını beraberinde getirmiştir (Adorno, 2014, s. 47). Teknolojik olanakların gelişimi, reklamcılığın, endüstriyel tasarımın ve kitle iletişim araçlarının gelişimi ile birlikte sanatta çoğaltım yöntemleri ile üretim başlamıştır. Sanat, kitleselleşmiş, kitleselleşirken endüstriyelleşmektedir. Bu durum sanatın ticari bir anlam kazanmasını beraberinde getirmiştir. Sanat ile gündelik yaşam arasında meydana gelen ayrımın ortadan kalkmaya başlaması, yüksek kültürün yerini pop kültürün almasına neden olmuştur (Giderer, 2003, s. 108). Pop Art sanat akımı böyle bir toplumsal ortamda meydana gelmiş olup, modern sanat dönemi sona ermiş ve post-modern sanat başlamıştır. Teknik olanaklar yardımıyla sayısız kere çoğaltılan resim, kitleye hitap etmeye başlamış ve ticari bir boyut kazanmıştır. Bu durum geleneksel resmin sonu olarak nitelendirilebilir (Giderer, 2003, s. 109).

POP ART AKIMI

Pop Art, 1950'li yıllarda İngiltere'de ortaya çıkmış olup, 1960'lı yıllarda ABD'de gelişen bir sanat akımıdır. Soyut Dışavurumculuk sanat akımına bir tepki olarak ortaya çıkan Pop Art, en sıradan yaşamların en sıradan nesnelerini, mısır gevreğini, konserve çorbayı, bulaşık telini, film yıldızlarını, çizgi romanları tema olarak seçmiştir (Danto, 2014b, s. 164). 1960'lı yıllarda ABD endüstrileşmiş ve tüketim yönelimli bir toplum haline gelmiştir. "Pop" terimi "popüler" sözcüğünün kısaltılmış hali olarak kullanılmıştır (Buchholz vd, 2012, s. 486). "Pop Sanat" terimini ilk kez 1958 yılında, İngiliz eleştirmen Lawrence Alloway, Architectural Design dergisine yazdığı "Sanatlar ve Kitle İletişimi" başlıklı makalesinde popüler kültür ürünlerini tanımlamak için kullanmıştır (Antmen, 2010, s. 160). Lawrence Alloway, Pop Art teriminin İngiltere'de ortaya çıktığını ve bu olayın oluş nedeninin genel olarak kitle iletişim araçlarının gelişimiyle ilgili olduğunu belirtmiştir (Turani, 2020, s. 715). Londra'da, Pop Art'ın ortaya çıkışından yıllar önce, kitle iletişim araçlarının keşfedilmesiyle bu akım hareketi için gerekli entelektüel ortam hazırlanmıştır. Ancak ABD bu imgelerin asıl kaynağıydı (Lynton, 2009, s. 289). ABD'li sanatçılar, XIX. yüzyıldan gelen güçlü bir doğacı resim geleneğine sahip olmanın da sağladığı avantajla, İngiltere'dekine benzer bir hazırlık dönemine gerek duymamışlardır.

Pop Art sanat akımının Soyut Dışavurumcuların, sanatçının iç dünyasını dışa vurup, anlatımda gösterdikleri kahramansı çabalarına tepki olarak ortaya çıktığı söylenebilir (Lynton, 2009, s. 289). Popüler sanatın kısaltılmış hali olan Pop Art, sanayileşme ve kentleşme olarak tanımlanan toplumsal değişimlerin ürünüdür. Akım, sanayileşmiş ve kentleşmiş bir topluma özgü yaşamı, duyguları ve düşünceleri yansıtmaktadır. Böyle bir toplumsal yapıda sanat metalaşmış ve sanatsal ürünlerde saklanma yerine, tüketilip, atılmaktadır (Şaylan, 2009, s. 109). 'Pop' isminin tutunmasının nedeni, televizyon, radyo, gazete gibi kitle iletişim araçlarına ilgiyi çekmesidir. Kitle iletişim araçları (televizyon, radyo, gazete, dergiler vb.), başka hiçbir sanat akımında görülmemiş bir katılımla, Pop Art adlı sanat akımının gelişmesine destek olmuşlardır (Lynton, 2009, s. 289).

Teknolojik olanaklar yardımıyla çoğaltılan imge, eşsiz olma özelliğini yitirerek, meta haline gelmektedir. Sanatın kullanım değeri, sanat yapıtlarına toplumsal olarak biçilen ve üstelik düzeyleriyle karıştırılan prestij değerleriyse, sanat yapıtlarının tek kullanımlık değeri, tüketicinin keyif aldığı tek nitelik haline gelmektedir (Adorno, 2014, s. 96). Sanat, tüketime uygun biçimde hazırlanmış, kayda alınmış, endüstri üretimine uyarlanmış, pazarlanabilir ve değiştirilebilir bir üründür, bir meta türü haline gelmiştir (Adorno, 2014, s. 96). Pop Art, her şeyden önce bireysel sanattan ve bu sanatın ticari olarak sömürülmesinden ödünç alınmış star sisteminden yararlanmaktadır (Adorno, 2014, s. 112). Akım, tüketim kültürünün popüler imgeleri; ilan panoları, bant karikatürler ve magazin reklamları ve piyasa üzerine odaklanmıştır (Keser, 2009, s. 257-258). Bunların yanı sıra reklamın her düzeyde olanı, dergi ve resimli mecmua ve gazete resimleri, aşırı süslü mobilya, ilan, giysi ve yiyecekler, film yıldızlarına ait resimler, duvara iğnelenen baskı resimler, pop sanatçısının kullandığı nesnelerdir (Turani, 2020, s. 728). Sanatçılar gündelik kullanım nesneleri ve kitle kültürünün ikonlarından esinlendi ve bunları dönüştürdüler (Buchholz vd., 2012, s. 486). Bunun yanı sıra magazin dergilerinden, sinemadan ve ürün ambalajlarından yararlanmışlardır (Krausse, 2005, s. 114).

Pop Art, modernizme ya da modernist estetik anlayışına karşı post-modern tepki olarak tanımlanabilir. Akım, sanatın seçkinciliğine ve yaratıcılığın özgün olması gerekliliğine kesin bir dille karşı çıkmıştır (Şaylan, 2009, s. 114-115). Akımın etkisi her iki ülkede ve sanatçıda farklı bir şekilde sürmüştür. Pop Art, İngiltere ve hemen hemen aynı yıllarda ABD'de de etkisini göstermeye başlamış olup, dönemin sanatsal üslubu Soyut Dışavurumculuktan uzaklaşma eğiliminde olan bazı genç sanatçıların dikkatini çekmiştir (Antmen, 2010, s. 160). Batı'da savaş sonrası ekonomilerin çok üretken olduğu, "ekonomik" mucizelerin" yaşandığı 1950'li yıllarda modern günlük hayatın alelade nesnelerini sanat eseri mertebesine çıkartmıştır (Krausse, 2005, s. 114). II. Dünya Savaşı sonrası gelişen ekonominin etkisiyle varlığını hissettirmeye başlayan tüketim kültürü ve zihniyetini gözler önüne seren "Amerikalı" bir içeriğe sahip olan Pop Art, uluslararası sanat ortamında Amerikan Soyut Dışavurumculuk akımının egemen konumuyla yarışmak zorunda kalmıştır (Antmen, 2010, s. 161). Savaş sonrası ilk on yılın soyut ressamları, yapıtlarını gerçeğe daha yakın hale getirmek uğruna somut nesne betimlemekten vazgeçmişlerdir (Krausse, 2005, s. 113). Pop sanat akımı, tüketim kültürü ve reklamı adeta yüceltir, imgeleri yüksek kültür/alt kültür ayrımı yapmaksızın ele almaktadır (Antmen, 2010, s. 161-162). Pop sanat, kitsch ve yüksek sanat arasındaki bariyerleri yıkmıştır. Bu durum fotoğrafın gelişmesi ve kitle kültürünün temel araçlarından biri haline gelmesi ile mümkün olmuştur (Giderer, 2003, s. 53).

Pop sanatçıları, elit bir kesimin beğenisine yönelik 'yüksek kültür' ile daha geniş kitlelere yönelik kültür tüketme biçimleri arasındaki ayrımları yok ederken öncelikle hazır-imgelerden yararlanmışlardır. Bu doğrultuda izleyicinin gündelik yaşamının bir parçası olan nesneleri iki-boyutlu yüzeylere aktarmışlardır (Antmen, 2010, s. 162). Böylece Amerikalı tüketicinin gündelik yaşamının sıradan nesneleri, sanatsal bir bağlam içinde yeni anlamlar kazanmıştır (Antmen, 2010, s. 162).

Pop Art sanat akımı ile birlikte sanat gündelik hayata daha fazla giren ve damgasını vurmaya başlayan resimli medya ile rekabete girmek zorundaydı. Ressamlarda popüler kültürün imajlarını resimlerine katarak bu rekabette yer almak istemiştir. Bu doğrultuda ortaya çıkan yeni eserler artık sanatçıların düşünsel ürünleri olmaktan ziyade "resme bakarak yapılmış resim"lerdi (Krausse, 2005, s. 114).

Pop Sanat, yüksek kültür ile kitle kültürü arasındaki sınırları eritmiş olması, yaşam ile sanat arasında köprüler kurması nedeniyle, resim sanatının Greenberg modernizmine dayanan kurallarını altüst etmiştir. Bu nedenle Pop Art, biçimci modernizmin sonunu hazırlayan başlıca akımlar arasında yer almaktadır (Antmen, 2010, s. 163).

Medya, bilgisayar ve video teknolojisi ile artık herkes sanatçı ve her şey sanat eseridir. Güzel ve çirkini ayırt edecek ölçütler ortadan kalkmış ve anlam geçerliliğini yitirmeye başlamış ve sanat anlamsız bir oyuna dönüşmüştür (Giderer, 2003, s. 37). Pop Art, kitle toplumunun sanatıdır ve bu toplumun yaşamını yansıtacak sanat, anonim ilişkiler içinde kaybolan, kitlenin mekanik bir parçası haline gelen ama *kitle içinde farklı olma gereksinmesi* duyan bireye yöneliktir. Andy Warhol'un Marilyn Monroe ya da Coca Cola posterleri bu anlayışı yansıtan ve en iyi bilinen örnekler arasında yer almaktadır (Şaylan, 2009, s. 116).

Pop Art, taklit (mimesis) üzerinden anlamlandırılmış sanatın geçerliliğini yitirmesine neden olarak sanatın felsefi hakikatini özbilince taşıyarak Batı sanatının büyük anlatısının sonunu getirmiştir (Danto, 2014b, s. 156-158). Pop Art ile birlikte modern resim sanatı sona ermiş post-modern sanat başlamıştır. Anlatısal olarak yapılandırılmış sanat tarihi sona ermiş olup, sanatın felsefi kimlik arayışının tarihi son bulmuştur. Artık herkes sanatçı, her şey sanat yapıtıdır (Danto, 2014b, s. 159).

ANDY WARHOL VE SANATI

Amerikalı baskı sanatçısı, reklam illüstratörü ve avangard film yapımcısı kısaca Pop Art'ın "popüler sanat"ın ana temsilcisi olarak kabul edilen Andy Warhol, yapıtlarında gündelik hayatın materyalizmini ve tüketici toplumu resmetmiştir (Buchholz vd., 2012, s. 484). Onun yapıtları Amerikan kitle kültürünü, onun markalı ürünleriyle ünlülerini yücelttiği gibi aynı zamanda eleştirmektedir (Buchholz vd., 2012, s. 484). Andy Warhol, seri üretim ve popüler objelerin ya da figürlerin yer aldığı eserlerinde, yaşadığı dönemin yeni sanat akımı olan pop art'ın önemli bir temsilcisi haline gelmiştir (Erdoğan, 2010, s. 102). Sanatçı, pop kültürün mitlerinin çok bilinen görüntülerini sürekli çoğaltarak mekanik çağın sıkıntısını, herkes için yapılan sanatın yüzeyselliğini, paranın değerli kılan gücünü eleştirmektedir (Giderer, 2003, s. 107). Sanatçının serigrafi tekniğini kullanarak ürettiği yapıtları ile 'orijinal yapıt üreten sanatçı' yok olmuş ve sanatçının tüm yaptığı çalışmalar bir tür kopya niteliği taşımaktadır (Giderer, 2003, s. 143). Fotoğraf makinesi imgenin çoğaltımını kolaylaştırarak, kitlelere yayılımı kolaylaştırmaktadır. Bu durum resmedilen imgeyi metalaştırmaktadır (Çakır Aydın, 2009, s. 81). Andy Warhol, sanatı toptan reddetmekte ve bizatihi metayı bir sanat formuna dönüştürmektedir (Baudrillard, 2011, s. 22). Eskiden tek bir örneği olan ve görmesi, ulaşması zor olan sanat ya da sanatsal imge teknik olanaklar yardımıyla çoğaltılabildiği için herkesin kolayca görebileceği, yakınlaşabileceği bir ürün haline gelmektedir. Bu durum imgeye olan saygının kaybolmasına ve sanatın ve sanatsal imgenin "büyüleyici havası"nın (aura) ortadan kaybolmasına neden olmuştur (Erzen, 2011, s. 164-165). Aynı zamanda sanatın "kült değeri" ortadan kalkmaya başlamış ve onun yerini, sanat piyasası için üretilen yapıtlar almaktadır (Foster, 2017, s. 101-102). Mekanik çoğaltım yöntemi aynı zamanda sanatın özgünlüğünü ortadan kaldırmaktadır (Foster, 2017, s. 103). Böyle bir ortamda imgeler gittikçe çoğalmakta ve genellikle reklam imgeleri gibi kullanılmaktadır. Bu nedenle sanatçı da endüstriyel bir ortamda kendini gösterebilecek ve rekabet edebilecek iddia ve anlam taşıyan bir sanat ortaya koymak durumunda kalmıştır (Erzen, 2011, s. 164-165). Böyle bir ortamda sanat ya da sanatsal

imge, genellikle reklam imgeleri gibi kullanılmış ve sanat eserinin estetik bir yapısı kalmamıştır (Erzen, 2011, s. 165). Sanatçı, en başından itibaren sanatı ironi ile ve o zamana kadar sanat dışı kabul edilen mekanik seri üretim sürecine hayranlığın birleşimi ile dikkat çekmiştir (Buchholz vd., 2012, s. 486). Onun resimlerinde imge, yansıtma, illüzyon her şey vardır; ama ressam, anlam, düş, duygu ve derinlik kaybolmuştur (Giderer, 2003, s. 142). Sanatçı, "el yapımı yapıt" düşüncesini yok etmek istemiştir. O, fotoğrafik görüntüyü kendi amaçları doğrultusunda kullanmış olup, el yapımı sanat yapıtından uzaklaşmış ve pop kültürün en güçlü aracını kullanmıştır (Giderer, 2003, s. 141).

Sanatçı, yapıtlarının bir anlam taşıdığı savını kabul etmemektedir. O, bir makine olmayı istediği için bu şekilde resim yapmaktadır. Onun hakkında bir şey öğrenmek istenirse, resimlerinin yüzeyine, filmlerine ve sanatçıya bakmak gerekmektedir (Lynton, 2009, s. 294).

Elektronik teknolojilerin artan hızla gelişimi ve yaşantıya dahil olması insan-toplum ilişkisini değiştirmiştir. Böylece klasik temsil sistemlerinin yerini, sanallıklar üzerine kurulu, reprodüksiyona dayalı bir "temsil" sistematiği almıştır. Bu sistemde imgenin gerçeklikle ilişkisi kalmamıştır (Çakır Aydın, 2009, s. 29). Gündelik yaşamın estetikleştirilmesi yönündeki eğilim ile birlikte yüksek kültür ve kitle kültürü arasındaki, sanat ve gündelik hayat arasındaki sınırlar çökmeye, sanat, endüstri tasarımı ve reklam ile ilişkilendirilmeye başlamıştır. Reklam estetik bir konuma ulaşarak, sanat ile iç içe geçmeye başlamıştır (Çakır Aydın, 2009, s. 23-24). Böyle bir ortamda "imge, ambalaj ve görünüşe" dayalı bir hale gelmiştir. Sanattaki büyük anlatılar geçerliliğini yitirmiş, görsel imgeler, göstergeler ortalığı kaplamış olup, bireysel deneyimler sanallıklar dolayımıyla kurulmuştur (Çakır Aydın, 2009, s. 16).

1950'lerin sonlarında başlayan bir akım olan Pop Art, sıradan, gündelik nesnelere ve popüler kültüre odaklanarak, geleneksel sanatın sınırlarını zorluyordu. (Sanal 1). Hem seçkinler hem de sıradan insanlar tarafından evrensel olarak tanınan ve tüketilen gündelik bir nesneyi alıp onu sanat statüsüne yükseltmek suretiyle, Warhol, ticarileşme ile yüksek kültür arasındaki çizgiyi bulanıklaştırmıştır. (Sanal 1).

Resim 1. Andy Warhol, Brillo Kutusu, Kontrplak üzerine akrilik ve serigrafi, 43,3 x 43,2 x 36,5 cm, 1964, New York Modern Sanat Müzesi.

Andy Warhol, 1964 Nisan'ında Manhattan'ın doğusundaki 74. Cadde'deki olağandışı sergisinde "Brillo Kutusu" (Resim 1) adlı heykellerini sergilemesi ile sanat yapıtı ile sanat yapıtı olmayan şey arasındaki farkı oluşturan nedir diye düşünülmesine olanak tanımıştır (Danto, 2014b, s. 60). Brillo Kutusu, Andy Warhol'un ünlü sanat eserlerinden biridir. Bu eser, 1964 yılında seri olarak tasarlanmıştır ve 17 adet Brillo Kutusu içermektedir. Andy Warhol, bu seriyle sıradan nesnelerin sanatsal eserlere dönüşebileceğine dikkat çekmek istemiştir (Sanal

2). Sanatçının "Brillo Kutuları" Manhattan'da, Doğu Kırk Yedinci Cadde, 231 numarada bulunan Fabrika için imal edilmiş; astar boyaları Gerard Malanga ve Billy Linich tarafından Liquitex'le atılmış, ardından süpermarketteki kutulara benzemeleri için fotoğrafik serigrafi şablonları ile boyanmıştır (Danto, 2014a, s. 143). O, "Brillo Kutuları" adlı eseri ile Marcel Duchamp'ın "Çeşme" adlı eseri ile ortaya koyduğu "sanat nedir?" sorusu üzerine düşünülmesini sağlamış olup, sanatın felsefi olarak kendi bilincine varmasını amaçlamıştır (Foster, 2017, s. 166-167). Ancak, Andy Warhol, sanata kuramsal bir katkı yapmak istememiştir (Giderer, 2003, s. 28). Sanatçının "Brillo Kutuları" adlı eserine bakıldığında onları Brillo bulaşık tellerinin sunulduğu Brillo kutularından ayıran nedir sorusu akla gelmektedir (Danto, 2014b, s 145). Marketteki Brillo kutularını, sergi mekanında üst üste konan "Brillo Kutuları"ndan ayıran birincilerin işlevi ambalaj, ikincilerinkiyse sanattır. Başka bir ifade ile Andy Warhol'un kutularını diğerlerinden ayıran, onların bir sanat ortamında sanat yapıtı niyetiyle sergilenmeleridir (Yılmaz, 2013, s. 259). "Brillo Kutuları" adlı eser, kavramsal sanat yapıtı olarak ifade edilmektedir. Onu bu konumda değerlendirebilmek için tarihsel evrede neler yaşandığına bakılmalıdır (Danto, 2012, s. 230). Marcel Duchamp'ın "Çeşme" adlı eserini sanat yapıtı olarak sergilemesinin ardından geçen sürede sanata olan bakış açısı değişmeye başlamıştır. "Brillo Kutuları" adlı eser de tarihsel süreç göz önüne alınarak değerlendirilmelidir (Danto, 2012, s. 230). İyi birer marangozluk eseri olan "Brillo Kutuları", sanat ile gerçeklik arasındaki farkın görsel bağlamlarda kavranamayacağını açık bir biçimde ortaya koymaktadır (Danto, 2014b, s. 158). Brillo Kutusu, yapıldığı tarihte henüz böyle bir kavram var olmasa da bir Kavramsal Sanat eseridir. Andy Warhol, popüler duyarlılıkların bilincine varılmasını sağlamıştır bu nedenle "Brillo Kutuları" bir Pop Art eseridir (Danto, 2014a, s. 144). Andy Warhol'un "Brillo Kutuları" gerçek kutuların tıpatıp aynısıdır. Eserin amacı sanatla gerçeklik arasındaki algısal farkları ortadan kaldırmaktı (Danto, 2014a, s. 47). İçinde bulaşık süngeri olan kutular ticari bir nesne, Andy Warhol'un "Brillo Kutuları" ise görsel bir şölen sunmakta olup, sanat yapıtıdır. Sanatçı, dünyanın sıradan halini estetik olarak sunmakta ve aynı zamanda "Brillo Kutuları" ile Soyut Dışavurumcu sanat anlayışına da tepki vermektedir (Danto, 2014a, s. 51-52-53). Brillo Kutuları serisi, Warhol'un pop art akımındaki en önemli eserlerinden biridir. Warhol, "Brillo Kutuları" hakkında şöyle demiştir: "Bu kutular, popüler kültürün bir parçasıdır ve onların sanatsal değerleri, insanların onları nasıl algıladığına bağlıdır." (Sanal 2). Andy Warhol'un "Brillo Kutuları" görsel kültürün bir parçasıdır. Soyut Dışavurumcu sanatçı James Harvey'in ticari grafik sanat olarak sınıflandırılabilecek, Brillo kutuları adlı çalışmasından temellük edilerek yapılmıştır (Danto, 2014a, s. 143). Andy Warhol'un yapıtı estetik kusursuzluğa sahiptir ve ev ürünü Brillo'yu yüceltmektedir ancak, Brillo Kutusunun amacı estetik değildir (Danto, 2014a, s. 143-146).

Andy Warhol, yapıtlarında şöhretli kişilerin portrelerini, trafik kazası fotoğraflarını, kullanmıştır. Bu temalar pop kültürün ayrılmaz parçalarıdır (Giderer, 2003, s. 141). Sanatçı, dolar, konserve ya da ünlü sanatçılar gibi günlük hayatta ilgisini çeken ne varsa eserlerinde kullanmıştır (Erdoğan, 2010, s. 102). Elvis Presley, Jacqueline Kennedy, Elizabeth Taylor, Marilyn Monroe ve Mao baskıları XX. yüzyılın ikonları haline gelmiştir (Buchholz vd., 2012, s. 486). Bunların yanı sıra resimlerinde ve resim dizilerinde çorba kutularını ve Coca-Cola şişelerini süperstar ilan etmiştir (Buchholz vd., 2012, s. 486).

Andy Warhol ile birlikte, bir sanat yapıtının hiçbir özel biçimde olmak zorunda olmadığı açık hale gelmektedir. Sanat yapıtı Brillo kutusuna veya çorba konservesine benzeyebilir (Danto, 2014b, s. 60).

Sanatın metalaşması, metanın estetize edilmesine neden olmaktadır. Teknolojik olanaklar yardımıyla çoğaltılan imge estetik değerini kaybederek bir çeşit taklit unsuru taşımakta ve seyircinin eserden aldığı doyum azalmaktadır (Adorno, 2014, s. 38-29). Kitle iletişim araçlarının yaygınlaşması, kitleye hitap eden ürün tanıtımında reklamın öneminin artması,

tanıtımı yapılan ürünlerin ev içinde kullanımının yaygınlaşması gibi faktörler toplumsal gerçekliğin estetize edilmesine işaret etmektedir (Adorno, 2014, s. 37-38).

Resim 2. Andy Warhol, Campbell'ın Çorba Kutuları, 1962, 32 ipek baskı, her biri 50.8 x 40.6 cm, Modern Sanatlar Müzesi, New York.

Andy Warhol'un 1960'lı yıllarda yaptığı "Campbell'ın Çorba Kutuları" (Resim 2), tüketime hitap eden bir üründür. Sanatçı, bu ürünü serigrafi tekniği ile çoğaltarak onu, meta-nesne, meta-gösterge haline getirmektedir. Böylece yapıt, ironik bir biçimde kutsallaştırılmıştır (Baudrillard, 2011, s. 34). Resim yapmak için konu arayarak, herkesin aşina olduğu "Campbell'in Çorbası gibi" bir resim yapması bir arkadaşının önerisi olmuş ve bu da Warhol'a konusunu vermiştir (Sanal 3). Kutuların çıkıntıları tuval üzerine çizilmiş ve elle boyanmıştır, bu ilk ve orijinal çorba kutusu yığını olarak gerçekte olduğundan daha tekdüze ve mekanik olarak üretilmiş görünen bir çalışma haline getirilmiştir (Sanal 3). Sanatçının 32 adet aynı çorba konservesini anlatan eserinde birbirinin tıpkısı olan bu objeler ile popüler kültüre ciddi bir gönderme yapılmaktadır (Erdoğan, 2010, s. 102). 32 çeşit arasında ince farklar ve kusurlar bulunmaktadır, bu da bunun gerçekten 'düşük' - gündelik, hazır veya görünüşte sıradan - bir konuya odaklanan 'yüksek' bir sanat olduğu anlamına gelmektedir. Pop Sanatının özüdür (Sanal 3). Andy Warhol'un mekanik olarak ürettiği "Campbell'ın Çorba Kutuları" ve "Coca-Cola" gibi markalar serigrafi tekniği ile mekanik olarak yeniden üretilmekteydi (Kuspit, 2010, s. 90). Sanatçı, mekanik yeniden üretim ile orijinal olmayan kopyanın, orijinal olarak üretilmiş olanın üstüne çıkmasını sağlamış bu durum, sanatsal yaratıcılığın ve öznenin sonunu getirmiştir (Kuspit, 2010, s. 154-155). Sanat eserinin mekanik reprodüksiyonu sanat eserinin halka ulaşmasını kolaylaştırmaktadır ve bu durum onun sıradan bir hale gelmesine neden olmuştur (Kuspit, 2010, s. 106). Aynı zamanda sanatçı, estetiği sınırlarına kadar, artık estetik niteliğe sahip olmadığı ve karşıtına döndüğü noktaya kadar zorlamıştır (Baudrillard, 2011, s. 60). Andy Warhol, sanat piyasasının etkinliği karşısında sanat eseri olarak sanat eserini ortadan kaldıran bir değer fetişizminin ortaya çıkmasından dolayı, yaratıcı eylemden kendini çekerek, sanatın öznesini, sanatçıyı ortadan kaldırma yolunda en uç noktaya gitmiştir. (Baudrillard, 2011, s. 58-59). Sanatçı, sanatı ticari bir öğe haline getirerek, bilinçli ya da bilinçsiz bir biçimde sanatla alay etmektedir. Bu durum sanatın değerini düşürmekte ve onu bir meta haline getirmektedir (Kuspit, 2010, s. 163-164). Andy Warhol'un ikonik Campbell's Soup Cans'ı veya Marilyn Monroe portreleri gibi diğer eserleriyle karşılaştırıldığı zaman, gündelik ve ticari nesnelerin veya popüler figürlerin, geleneksel sanatsal hiyerarşilere meydan okuyarak güzel sanatlar

alanına yükseltilmesi gibi ortak bir tematik konu bulunmaktadır (Sanal 1). Tekrarlanan düzen, Amerikan endüstrisinin simgesi haline gelmiş bulunan seri üretimin standartlaştırılmış ve mekanize edilmiş doğasını yansıtarak, fabrikaların montaj hatlarını çağrıştırmıştır (Sanal 1). Sanatçının serigrafi tekniği ile yaptığı "Campbell'ın Çorba Kutuları" gibi yapıtları sanatın geleneksel kavramlarını ve estetiği kökten değiştirmiştir. Aynı zamanda sanatsal yaratıcılık ve özgünlük artık ilgi merkezi değildi; modern tüketici kültürün endüstriyel ürünleri sanatsal yaratıcılığın tek göstergesi haline gelmiştir (Buchholz vd., 2012, s. 485). Kitlesel yeniden üretim ve sanatçı imzasının öneminin ortadan kalkması resimli nesneyi kendi kültürünün portresine dönüştürmüştür (Buchholz vd., 2012, s. 485).

Resim 3. Andy Warhol, Marilyn Diptiği, 1962, Tuval Üzerine Akrilik ve Serigrafi Baskı, 208,3 x 114,8 cm, Tate Modern, Londra.

İnsanı kendine hayran bırakan film yıldızları, her an her yerde insanın karşısına çıktıklarından, daha baştan kendi kendilerinin kopyaları haline gelmektedir (Adorno, 2014, s. 73). Andy Warhol sanatı ile sanattaki çöküşün, değer ve standartların birbirine karıştırılmasının, anlam kaybına vurgu yapmaktadır (Kuspit, 2010, s. 183). Bu doğrultuda yaşamın değerli, heyecan verici ve anlamlı olduğunu vurgulamak amacıyla ünlü kişilerin fotoğraflarını mekanik olanaklar yardımıyla çoğaltmıştır. Böylece insan hem yaşamının farklı olduğunu hissetmekte hem de yaşama karşı duyduğu umursamazlığı kabul etmektedir (Kuspit, 2010, s. 183-184). Andy Warhol, ünlü portresi Marilyn Monroe'yu pop kültürün büyüleyici bir idolü yapmış olup, film yıldızının Niagara filminden alınmış bir tanıtım fotoğrafının çeşitli renklerde, farklı boyutlarda, 150 kadar resimden oluşan diziler yapmıştır (Buchholz vd., 2012, s. 486). Sanatçının 1962 yılında yaptığı "Marilyn Diptiği" (Resim 3) adlı eserin biri parlak neon renklerde, diğeri siyah mürekkeple basılmış, iki kanadı kendi karşıtlıkları içinde yaşam ve ölümü simgelemektedir (Buchholz vd., 2012, s. 486).

Resim 4. Andy Warhol, Altın Marilyn Monroe,
1962, ipek baskı, 2,11 m x 1,45 m.

Andy Warhol, popüler ticari kültürü kullanan sanatı, onun kadar tüketilebilir bir şey haline getirmiştir. Sanatçının betimlediği ticari ünlüler, popüler birer metadır-önceden tüketilmişlerdir (Kuspit, 2010, s. 164). Onlar Warhol'un ticari sanat ambalajıyla sunduğu ticari ürünlerdir. Örneğin, 1962 yılında yaptığı *Altın Marilyn Monroe* (Resim 4) adlı eseri, ticari bir ikonu sanat ikonuna dönüşmüştür. Onun sanatı herhangi bir ucuz meta kadar sıradandı ve seri olarak üretilmiş gibi görünmekteydi (Kuspit, 2010, s. 164). Andy Warhol, Monroe'nun güzel yüzünü altın boyadan bir alana yerleştirerek onu dönüştürmüş, bir ikon haline getirmiştir. Pop, insanlara en anlamlı gelen şeyleri veya şey türlerini, başkalaşıma uğratarak bunları yüksek sanatın konusu statüsüne yükseltmektedir (Danto, 2014b, s. 162-163).

Resim 5. Andy Warhol'un fotoğrafı, Yeşil Coca-Cola Şişeleri,
1962, üzerine akrilik, serigrafi ve grafit kalem210,2 × 145,1 cm)

Ticari eşyaları sanata dönüştürerek, Warhol, yalnızca tüketim kültürünün her yerde mevcut olduğunu vurgulamakla kalmamış, aynı zamanda hızla değişen dünyada paylaşılan insan deneyimini de incelikle vurgulamıştır (Sanal 1). Evrensel olarak tanınan Coca-Cola şişesini kullanarak (Resim 5), Warhol, kişisel istek ile kitlesel üretilen tekdüzelik arasındaki yan yana olmaya dikkat çekmiştir (Sanal 1). Andy Warhol'un en sevdiği şey, pop konularının her çeşidinin ticarileştirilmesi ve sıradanlaştırılmasında çaba göstermesidir. Sanatçı, içinde bulunduğu yaşamın kendisine egemen olmasını, onu yönlendirmesi ve herkese hitap eden bir sanat yapma isteğindeydi fikrindeydi (Turani, 2020, s. 731). Ayrıca, her bir şişenin tam miktarı ve aynı tabiatı, izleyicileri sanat ve meta arasındaki fark veya bunun eksikliği üzerine düşünmeye zorlamak suretiyle, tüketim mallarının her yerde çok yaygın olduğunu vurgulamıştır. (Sanal 1). Onun radikal sanat anlayışı, toplumsal değişime ve aynı olan şeylere karşı tepki niteliği taşımıştır. Sanatçının eserlerinde kullandığı popüler kültür öğeleri, özgünlüğünü kaybetmemişlerdir (Erdoğan, 2010, 102). Bu sanat eseri aracılığıyla, Warhol, benzersiz olan ve seri üretilen arasındaki gerilimle eleştirel bir şekilde ilgilenmek suretiyle, izleyicileri tüketimin baskın olduğu bir toplumda yaşamanın sonuçlarıyla yüzleşmeye zorlamıştır. (Sanal 1). Zenginlik ve statü açısından büyük eşitsizliklerin damgasını vurduğu bir ülkede Coca-Cola'yı yudumlamak nadir görülen birleştirici bir ritüel haline gelmiştir. (Sanal 1). Andy Warhol, yapıtları ile herhangi birinin sanatçı olabileceğini beyan etmekte ve resmin sanatçının ruhundan kopan bir şey olmalıdır fikrini eleştirmektedir (Danto, 2014b, s. 121).

SONUÇ

Soyut Dışavurumculuk sanat akımına bir tepki olarak ortaya çıkan Pop Art akımı İngiltere ve ABD'de etkisini göstermiştir. Akım, ilk olarak İngiltere'de ortaya çıkmış ancak, kitle iletişim araçlarının hızlı bir şekilde gelişmesi ve II. Dünya Savaşı sonrası sanatın merkezinin ABD'ye kayması ile birlikte, Pop Art'ın gelişimi ABD'de yoğunlaşmıştır. Pop Art'ın bilinen en önemli temsilcilerinden biri Andy Warhol'dur. Sanatçı, yapıtlarını fabrika adını verdiği atölyesinde serigrafi tekniğini kullanarak yapmıştır. Andy Warhol, ünlü kişilerin portrelerini, trafik kazası fotoğraflarını, Coca Cola şişesi, "Brillo Kutuları" ve "Campbell Çorba Kutusu" gibi toplumda ki kült kişileri ve tüketim nesnelerini serigrafi tekniğini kullanarak çoğaltmıştır. Böylece

televizyon ekranında görülen ve erişilmesi zor olan bu ünlü kişiler sıradan bir hale gelmiştir. Bu durum onların sahip olduğu auranın ortadan kalkmasına neden olmuştur. Tüketime hitap eden nesneleri de çoğaltım tekniklerini kullanarak, resmetmesi sanatçının ABD toplum yapısına karşı duruşunu temsil etmektedir.

Andy Warhol, "Brillo Kutuları" ve "Campbell Çorba Kutuları" adlı eserleri ile "sanat nedir" sorusu üzerine düşünülmesine olanak tanımıştır. "Brillo Kutuları"nı sıradan kutulardan ayıran nitelikler: birinin sanat amacıyla yapılması diğerinin ticari bir amaç taşımasıdır.

Sanatçının yapıtları göz önüne alındığında, sanatı ticari bir amaç olarak gördüğü ve sanatla alay ettiği düşünülebilir. Andy Warhol'un yapıtları estetik bir amaç taşımamaktadır.

Modern sanatçı eserini imzalayarak, sanatçı kimliğini vurgulamıştır. Modern sanatta önemli önemli olan özgünlük, yaratıcılık ve sanatçının bireyselliğiydi. Ancak, Pop Art akımı ile sayısız kere çoğaltılan imge, özgünlüğünü, sanatçının emeğine dayalı yaklaşımı ve yaratıcılık kavramını geri plana itmiştir. Pop Art akımı ile birlikte sanatta yeni bir dönem başlamıştır. Akım, modern sanatın sonu post-modern sanatın başlangıcı olarak adlandırılabilir.

KAYNAKÇA

Adorno, T. W. (2014). *Kültür Endüstrisi Kültür Yönetimi* (N. Ülner-M. Tüzel-E. Gen, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları. (2007)

Antmen, A. (2010). *20. Yüzyıl Batı Sanatında Akımlar*. İstanbul: Sel Yayınları.

Baudrillard, J. (2011). *Sanat Komplosu Yeni Sanat Düzeni ve Çağdaş Estetik 1* (E. Gen ve I. Ergüden, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.

Buchholz, E. L., Bühler, G., Hille, K., Kaeppele, S. ve Stotland, I. (2012). *Sanat* (D. N. Özer, Çev.) İstanbul: NTV Yayınları. (2007)

Çakır Aydın, M. (Ed.). (2009). *Sanatlar ve Toplumsal Etkileşim*. İstanbul: E Yayınları.

Danto, A. C. (2012). *Sıradan Olanın Başkalaşımı* (2000). (E. Berktaş ve Ö. Ejder, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları. (1981)

Danto, A. C. (2014a). *Sanat Nedir* (Z. Baransel, Çev.) İstanbul: Sel Yayınları. (2013)

Danto, A. C. (2014b). *Sanatın Sonundan Sonra Çağdaş Sanat ve Tarihin Sınır Çizgisi* (2000). (Z. Demirsu, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları. (1997)

Erdoğan, E. (Ed.). (2010). *Bilmeniz Gereken 50 Tablo*. İstanbul: Doğan Burda Dergi Yayıncılık.

Erzen, J. N. (2011). *Çoğul Estetik*. İstanbul: Metis Yayınları.

Foster, H. (2017). *Tasarım ve Suç* (E. Gen, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları. (2002)

Giderer, E. H. (2003). *Resmin Sonu*. Ankara: Ütopya Yayınevi.

Krausse, A. C. (2005). *Rönesanstan Günümüze Resim Sanatının Öyküsü*. (D. Zaptcıoğlu, Çev.) Almanya: Literatür.

Kuspit, D. (2010). *Sanatın Sonu*. (Y. Tezgiden, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları. (2004)

Lynton, N. (2009). *Modern Sanatın Öyküsü*. (Prof. Dr. C. Çapan ve Prof. Dr. S. Öziş, Çev.) İstanbul: Remzi Yayınevi.

Şaylan, G. (2009). *Postmodernizm.* Ankara: İmge Yayınevi.

Turani, A. (2020). *Dünya Sanat Tarihi*. İstanbul: Remzi Yayınevi.

Yılmaz, M. (2013). *Modernden Postmoderne Sanat*. Ankara: Ütopya Yayınevi.

ELEKTRONİK KAYNAKÇA

Sanal 1: https://www.historyoasis.com/post/andy-warhol-coca-cola

Sanal 2: https://sanatsozlugum.blogspot.com/2023/10/brillo-box.html

Sanal 3: https://www.sothebys.com/en/articles/the-story-of-andy-warhols-campbells-soup-cans

GÖRSEL KAYNAKÇA

Resim 1. https://www.artchive.com/artwork/brillo-box-soap-pads-andy-warhol-1964/

Resim 2: https://www.diken.com.tr/campbellin-corba-konserveleri-andy-warhol/

Resim 3: https://klassik20cent.de/index.php/objekte/objekte-60er-jahre/kunst-60er-jahre/305-warhol-marilyn-diptych

Resim 4: https://www.lumieresdesetoiles.com/gold-marilyn-monroe-1962-andy-warhol/

Resim 5. https://whitney.org/collection/works/3253

APPLICATION AND USE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN SCIENCE

Student Khanzada BOLAT
Nazarbayev Intellectual School,
of Physics and Mathematics in Astana

Student Yelnur MADIROV
Nazarbayev Intellectual School,
of Physics and Mathematics in Astana

Scientific supervisor Diana MARATKYZY
Master of Science in Information and Communication Technologies,
Nazarbayev Intellectual School

ABSTRACT

The research paper examines the relevance of the introduction of artificial intelligence in education and the development of science in secondary and higher educational institutions. The article presents the latest news and examples of what form and why artificial intelligence should be presented in the learning process. After the introduction of artificial intelligence into the field of sociology, humanities, and not only computer science in general, many discoveries have occurred. The research paper comprehensively analyzes and draws conclusions about the impact of AI on consciousness and changes in society.

Thanks to the development of technology, artificial intelligence occupies the main part of science at this stage of society's development. In the course of the study, the author provides a scientific justification for this. As a result of the research, methods of using AI capabilities in an educational institution are presented.

Creating AI gives us more opportunities: the rapid solution of global problems, the development of educational equipment at a higher level, etc. With the help of modern digital technologies, conditions should be created for the empowerment of people, not for the creation of robots, as many people think, but rather for using these technologies for the development of science. AI and nano-technologies develop human mental abilities and thinking. The research paper analyzes the importance of AI and nano-technologies necessary for the development of science.

Keywords: Artificial Intelligence, Nanotechnology, Science, Education, Digital Technology

Artificial intelligence (AI) is not a tool or program, but a separate branch of computer science. AI specialists create systems that process information and make decisions in a way similar to humans. AI uses algorithms that allow you to process large amounts of information and find patterns in them. Based on these patterns, AI can make decisions, predict events, and summarize the information collected. AI is sometimes confused with neural networks, but this is only partly true. Neural networks are a way of creating AI that is inspired by the neural structures of our brains. Instead of creating complex algorithms to solve problems Instead of creating algorithms, neural networks are used that learn from a large amount of information and find patterns in it.

You don't have to be a scientist to work with AI. For example, Data Science is a field that covers statistics, machine learning, data analysis and programming. Data Science specialists analyze and parse large amounts of data, and neural networks are especially useful in solving such problems.

Science and AI can be closely intertwined. With the development of AI, scientists are beginning to use it more and more in their work, but with it their concerns about this are also growing. With the help of computer technology and software codes, we have achieved the impossible - to create a semblance of human intelligence. Now artificial intelligence is penetrating deeper and deeper into our daily lives.
International scholarship provides many examples of this trend. In 2023, MIT scientists used artificial intelligence [1] to create an antibiotic that would have taken too long or would have been impossible to find using traditional methods. Scientists at Lawrence Berkeley National Laboratory have created an autonomous laboratory for the discovery of new materials - A-Lab: all decisions in it are made by an artificial intelligence system.
AI can help solve a whole class of problems associated with creating and running a quantum computer. This requires control over many parameters and can provide assistance to the AI itself. Similar experiments were carried out, for example, to obtain the state of a Bose-Einstein condensate of thulium atoms [2].

Russian researchers have also made progress in using AI in biology and genetics. Thus, with the help of artificial intelligence, «Sber», together with scientists from the National Research University Higher School of Economics, created a map of flippons that replace genetic programs.

Assuming that the development of AI affects finance or industry the same way it affects science, almost everything in this field could change in the next ten years. Nobel laureate in physics Frank Wilczek predicted that in a hundred years the machine will become the best physicist. We hope this will happen much sooner.
In many disciplines, from biology to astrophysics, from mathematics to chemistry, there will be fundamental changes in the reactivation of knowledge in research methods, generating hypotheses, conducting experiments, and even writing scientific papers. The ways in which AI is used will vary, but it will impact scientific progress at all stages of the study of nature.

We believe that in 2024 there will be many new ideas and achievements in various fields of science related to the creation of multi-agent systems, where neural and symbolic models can play the role of individual agents.
Individual agents, for example, can be real models of physical, chemical, and biological processes in many research groups. Each agent plays a specific role: creates hypotheses, tests them, refines them, refines the results, creates a chain of thoughts. By solving one or another intellectual problem, a multi-agent system becomes an analogue of the human psyche described by Daniel Kahneman in his “System 2” study. The use of such interdepartmental artificial intelligence systems leads to a significant acceleration of the research cycle.

Modern research in natural language processing has led to the creation of large language models (LLMs) that show great potential for scientific applications. In particular, an LLM can be an “orchestra” of specialized scientific agents and AI models. For example, the academic community can now use GigaChat for free to conduct chemistry experiments or prove new mathematical theorems [3].

We don't even take into account scientists' concerns about introducing AI into their daily work. However, awareness of potential problems allows you to prevent unpleasant scenarios and use new technologies to achieve results that natural intelligence alone cannot achieve. We need to empower artificial intelligence scientists and AI itself with competencies such as synthesis, creativity, optimization, concentration, modeling and observation. The main thing is not to forget about the human-centered nature of such a system, because it interacts with people in their interests.
Perhaps with these qualities, an artificial agent could achieve the goal set by Hiroaki Kitano,

vice president and chief technology officer of the Nobel Prize-winning Sony Group, ten years ago.

Governments around the world must prepare for the moment when AI becomes an integral part of research in any scientific discipline, and regulate public policy in this area accordingly. The role of large technology companies (bigtechs) in interaction with the scientific community may increase. Big technologies, on the one hand, provide the power of corporate supercomputers for scientific research, and on the other hand, they create new scientific tools based on artificial intelligence methods.

"ChatGPT", known all over the world, is in demand. “ChatGPT is changing the future of academic research. But most scientists do not know how to use this tool correctly,” Mushtaq Bilal, a professor at the University of Southern Denmark, wrote recently [4].

Despite the media hype surrounding Chat GPT and generative neural networks, artificial intelligence is not a new area of research. If we look at the history of AI:

1950s: Turing Test and Dartmouth Conference

Mathematician Alan Turing proposed the idea of a thinking machine. He believed that machines, like people, could use available information to make decisions. To test this, he developed a test. A person using a text interface asked questions to both the other person and the machine. If their answers could not be distinguished, the machine was tested and considered to have artificial intelligence.

Testing the Turing concept was difficult due to the limited functionality of computers and expensive techniques. Such research was available only to large technology companies and prestigious universities. In 1956, Dartmouth College hosted the" mechanization of intelligence "conference, at which Cognitivist and computer scientist John McCarthy coined the term" artificial intelligence". This moment can be considered the beginning of the history of AI.

1960s: the Golden Years of artificial intelligence

Computers were more accessible, cheaper, faster, and could store more information. Machine learning algorithms have also been improved:

- The first expert systems-computer programs that simulate human knowledge in a particular field began to develop. For example, in chemistry or physics. These systems usually consisted of two components: the knowledge base and the inference mechanism. The knowledge base contained domain information, and the output mechanism functioned as a dialog box. For example, the DENDRAL system helped determine the structure of molecules of unknown organic compounds.

- Perceptrons appeared-the first neural networks that could learn from data and solve simple classification problems. For example, recognize handwritten numbers.

- The LISP programming language has been developed, which has become the main language of AI research.

- In the mid-1960s, Joseph Weizenbaum created Eliza-the first chatbot that imitates the work of a psychotherapist and can communicate with a person in a natural language.

The role model of the psychologist in chatgpt, which many use in 2023, originated in the last century.
Source: scaruffi https://www.scaruffi.com/

1970s-80s: the decline and revival of AI

The state had high hopes for scientists in matters of developing artificial intelligence. When they were not justified, funding for AI research was reduced. The rivalry between the United States and Great Britain with Japan helped restart development. By this time, they had built Wabot-1 — an intelligent human-like robot.

Here are some of the developments of Western scientists of that time:

● Advanced expert systems. For example, MYCIN can diagnose meningitis and calculate the amount of antibiotic to treat it.

● Error reverse distribution algorithms that allow neural networks to be trained much more efficiently.

1990s - 2000s: machines began to conquer people

In 1997, IBM's Deep Blue (computer system for playing chess) defeated grandmaster Garry Kasparov, the current world chess champion.

● Dragon Systems speech recognition software is included in Windows.

● In the late 1990s, Kismet, an artificial humanoid capable of recognizing and displaying emotions, was developed.

● In 2002, artificial intelligence appeared in homes in the form of Roomba-the first robot vacuum cleaner.

● In 2004, two NASA Geological robots-Opportunity and Spirit — explored the surface of Mars without human help.

● In 2009, Google began developing self-driving automotive technology. Later, they passed the test of self-control.

Over the past 10 years, more has been developed than the history of AI. Here are some achievements:

● In 2011, Watson-the natural language IBM Q & A system-won the Jeopardy quiz!, by defeating two former champions. In the same year, Eugene Gustman-a talking computer chat bot-made the judges mistake him for a human during the Turing Test.

● In 2011, Apple released the Siri virtual assistant, which draws conclusions, studies, responds and suggests something to the human user using NLP (natural language processing) technology.

● In 2016, Sofia appeared-the first robot that can change facial expressions, see (with image recognition) and communicate using artificial intelligence.

● In 2017, Facebook developed two chatbots to negotiate with each other. During the negotiations, they learned and improved tactics. These chatbots invented their own language to communicate.

● 2023 is the year of progress for large language models (LLM) such as generative networks (GAN) and chatgpt that create realistic images and videos.

Experimental research results:

In the research work, we conducted an experimental study among schoolchildren and students. The study involved 130 people and showed the following results.

We conducted a special experiment, studying the knowledge of young people aged 16-20 about artificial intelligence

What artificial intelligence do you know besides ChatGPT?

Indication of frequent use of Chat gpt

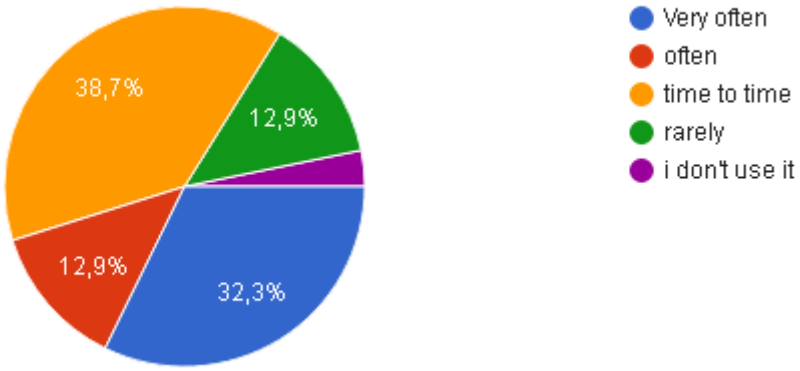

80 percent of respondents believe that the Golden Age of artificial intelligence is 2020

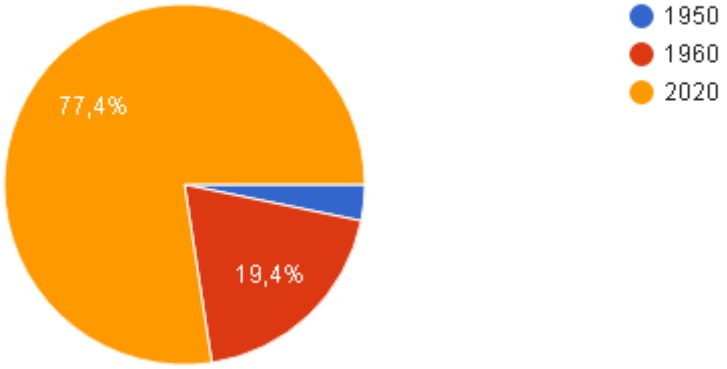

The golden years of artificial intelligence

66.7 % of respondents believe that artificial intelligence is a science that will make great discoveries in the future

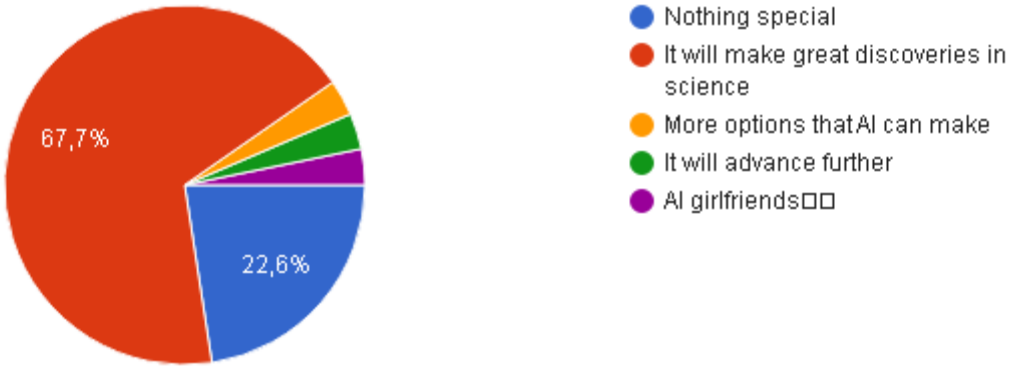

What do you expect from AI in the next 50 years?

Areas of application of AI in the modern world

1.voice assistants. Apple's Siri, Google Assistant, Amazon's Alexa and Yandex's Alice work on the basis of ai and answer questions, create reminders, control devices.

2. recommendation systems. Video streaming services such as Netflix and YouTube use artificial intelligence technology to analyze user preferences and movie or video recommendations. They learn from previous appearances and "like" signs.

3.pattern recognition. Smartphones and some cameras have the ability to automatically recognize faces and objects. AI allows you to determine who and what is in the photo. The Yandex application has a smart camera. For example, you can drag it to the topic and the program will find a similar product on the Internet.

4.autopilots and autonomous transport systems. Artificial intelligence is used in the aviation and automotive industries to develop autopilots and autonomous driving systems. This allows vehicles to analyze the environment, make decisions based on the information received and drive safely.

5. financial analytical systems. AI is used to analyze data, predict market trends, identify risks, and make investment decisions. This will help improve the efficiency and accuracy of financial transactions.

6. language translators. Machine translation services like Google Translate use AI to automatically translate texts from one language to another. They learn from many parallel texts and statistical models to offer quality translations.

7. gaming industry. In computer games, artificial intelligence is used to create virtual characters with intelligence capable of adapting to the player's actions, making decisions and simulating realistic behavior.

8. medical diagnostics. AI is used to analyze X-ray or MRI images. This will help doctors more accurately diagnose diseases and make decisions about treatment.

9.Robotics combines AI, machine learning and physical systems to create intelligent machines that can interact with the real world. A striking example is the Boston Dynamics robots. They use ai to balance, navigate, overcome obstacles, and drag objects.

Used debiets:

1. https://news.mit.edu/2023/using-ai-mit-researchers-identify-antibiotic-candidates-1220#:~:text=Using%20a%20type%20of%20artificial,the%20United%20States%20every%20year.
2. Искусственный интеллект для науки https://www.kommersant.ru/doc/6493780
3. https://gigachat.app/
4. Какие инструменты И могут быть полезны в научных исследованиях? Режим доступа: https://ru.euronews.com/next/2023/07/31/the-best-ai-tools-to-power-your-academic-research . (access date: 04/23/2024)

ҚАЗАҚ ДАЛАСЫНДАҒЫ ӘЛЕУМЕТТІК ЖҰМЫСТЫҢ НЕГІЗГІ ИНСТИТУТЫ РЕТІНДЕ – АСАР

ASAR AS A MAIN INSTITUTE OF SOCIAL WORK IN KAZAKH STEPPE

Student Nurlybek ZHOLDYBEK
Department of Social Work and Social Pedagogy of the Faculty of Philosophy and Psychology, Karaganda Buketov University
ORCID NO: 0009-0001-3857-7484

Senior lecturer, Master Indira AKHMETOVA
Karaganda Buketov University, Faculty of Philosophy and Psychology, Department of Social Work and Social Pedagogy
ORCID NO: 0000-0003-0212-6486

АННОТАЦИЯ

Бұл мақала қазақ даласындағы әлеуметтік көмек институтының маңызды түрі мен ерекше құндылығы болып табылатын асар дәстүріне арналады. Жұмыста асардың әлеуметтік жұмыстың негізі ретінде қазақ даласында пайда болып, даму алғышарттары, ерекше көңіл мен қамқорлықты қажет ететін мұқтаж тұлғаларға деген мәдени – тарихи дәстүрдегі қатынас: «мейірімділік», «қайырымдылық», «көмек» және тағы басқа түсініктер қарастыралады. Үлкен, ауыр, көлемді жұмыстарды ауыл, ру адамдары «бір женнен қол шығарып», бас қосып, көпшілік болып бірігіп атқаратын жұмыстың өзектілігі мен маңыздылығы, сондай-ақ әлеуметтік жұмыстың алғашқы формасы ретінде тарихи маңызды деректермен келтірілген. Қазақ халқының салт-дәстүрлері дала заңы мен рулық қоғамның дамуы барысында олардың ұлттық мінез-құлқын, өзіндік қасиеттерін қалыптастырды. Бауырмалдық, ақжарқындық, қонақжайлық сияқты қасиеттер қазақ халқының маңызды қырын ашады. Сонымен әлеуметтік жұмыстың маңызды саласы асарды егжей-тегжей зерттеу және талдау осы тақырыптың маңызды бөлігін құрап отыр. Әр қоғамда әлеуметтік әлсіз топтар мәселелерін өз бетінше шешуге қабілетсіз болғандықтан, халыққа көмек көрсетудің ерекше түрі ретінде асарды қолдану әрқашан маңызды болмақ. Мақалада авторлар Қазақстан аумағында қоғамдық институттар мен топтардың әлеуметтік қатынастарын асар дәстүрімен сәйкестендіріліп, замануи ағымына сай өзіндік әдіснамалық жолмен сараптап, оның негізгі ерекшеліктеріне тоқталған.

Кілт сөздер: қоғам, әлеуметтік институттар, асар, әлеуметтік көмек.

ABSTRACT

This article will be devoted to the Asar tradition, which is an important type and special value of the Institute of social assistance in the Kazakh steppe. The work considers Asar as the basis of social work the prerequisites for the emergence and development of the Kazakh steppe, the attitude to needy people in the cultural and historical tradition: "mercy", "charity", "help" and others. The relevance and importance of big, hard, large-scale work performed by rural and tribal people "hand in hand", coming together as a crowd, as well as the first form of social work, is given by historically significant data. The traditions of the Kazakh people have formed national behavior, identity in the process of developing steppe law and family society. Such qualities as brotherhood, friendliness and hospitality open up an important aspect of the Kazakh people. Thus, a detailed study and analysis of Asar, an important area of social work, is an important part of this topic. Since not every society is able to independently solve the problems

of socially vulnerable groups, it will always be important to use Asar as a special type of assistance to the population. In the article, the authors analyzed the social relations of public institutions and groups in the territory of Kazakhstan in an original methodological way, in accordance with the traditions of Asar, modern trends, and focused on its main features.

Keywords: society, social institutions, asar, social assistance.

КІРІСПЕ

Салт-дәстүр әр халықтың ғасырлар бойы жинақтаған рухани, ұлттық және жоғары мәдени көрінісінің дәлелі болып табылады. Әр ұлтта тынып тұрған, ұрпақтар арасындағы байланысты нығайтатын және қоғамдағы тұрақтылықты қамтамасыз ететін қоғамдық құрылымның негізі болып табылатын дәстүрлер адамдардың өмірінде маңызды рөл атқарады. Себебі, салт-дәстүрлер ұрпағымыздың бойына сіңіп, оқу тәрбие үдерісінде ұлтжандылыққа, отаншылдық пен мәдениетін құрметтеуге баулып, өз мемлекетінде, өз халқында тұрған асыл мұра байлығы арқылы халқының игілігі мен даналық тәлімдігіне қарап, адам құнды ойларын, даналығын халық үшін қолдана алатын жан-жақты дамыған, білім өрісі бар жеке тұлға қалыптасады.

Дәстүрлер - бұл ұлттың мәнін бейнелеу, ол өмір сүретін, ойлайтын, сенетін нәрсенің көрсеткіші. Қазақтың дәстүрлері де осы анықтамадан ерекшелік емес. Олар ғасырлар бойы ата-бабаларының көшпелі өмір салтынан қалыптасып, уақыт, кеңістік және уақыттың алдына қойған барлық кедергілерден өтіп, бүгінгі күнге дейін өзгермейтін, ал кейбіреулері біршама деформацияланған күйінде жетті. Бірақ бүгінде қазақ халқының барлығын болмасын, өзінің дәстүрлі салт-дәстүрлерінің көпшілігін есте сақтайтыны және құрметтейтіні, ұлттың одан әрі дамуы үшін сөзсіз плюс болып табылады. Адамдардың қазір не істегеніне қарамастан, ата-бабалары оларға өсиет еткен нәрсе, әрине, ерекше назар аударуға және егжей-тегжейлі зерттеуге тұрарлық. Өйткені, барлық нанымдар, рәсімдер мен әдет-ғұрыптар бос жерден пайда болған жоқ. Дәстүр бойынша халық өзінің білімі мен бақылауларын ұрпақтан-ұрпаққа жеткізеді, ал жастар осы бақылауларды ала отырып, өз тұжырымдарын жасайды және, әрине, әлемге енді жаңа туған Балапан ретінде емес, көп нәрсені көрген және өмір жолында көп нәрсені бастан өткерген тәжірибелі бүркіт ретінде қарай бастайды [1].

Қазақ халқының тарихында дәстүрлер мәдениет пен қоғамдық өмірдің ажырамас бөлігі бола отырып, маңызды рөл атқарады. Қазақ даласында терең тамыры бар осындай дәстүрлердің бірі - Асар институты. Асар - қауым ішіндегі әлеуметтік қолдау және жәрдемдесу орталығы ретінде қызмет ететін дәстүрлі қазақ институты. Оның өзара көмек, ынтымақтастық және дәстүрлерді құрметтеудің негізгі принциптері оны қоғамның ажырамас бөлігіне айналдырады.

Бір отбасында ауқымды жұмысты істеп тастайтын қолғанат жәрдемшілері кемшін болғанда, шама жетпегенде ауылды көмекке шақырады. Осы салтты қазақ «асар салу» деп атайды. Айтайық, үй көтергенде, егін орып, шөп шапқанда, қой тоғытқанда, күзем алғанда, т.б. Асардың күнін алдын ала белгілеп хабар беріледі, естіген адамдар бас тартпай, айтылған кезге жиналады. Тұтқиыл жағдай болмаса, дені сау, көзі қарақты адамның асарға келмей қалуы бетке салық болатын ұят қылық саналған. Тіпті кол күші кемдер азық-түліктерін әкеліп жәрдемдеседі. «Жұмыла көтерген жүк жеңіл», көп болып септесіп, қолдасып істегендіктен бір күннің ішінде-ақ қыруар жұмысты жапырып

жібереді. Кешке карай үй иесінің асаршыларға арнап жайған дастарқанының соны ойын-тамашаға ұласады. Ән шырқалып, күй тартылып, әзіл-қалжың айтылып, сауық құрады. Асар - ынтымақ пен сыйластықтан, адамгершіліктен туындаған топтық шаруа, ұйымдасқан тірлік. Әсіресе өсер ұрпақ үлгі алатын көрнекті еңбек тәрбиесі. Халқымыздың осы бір кісілікті салты ел ішінде әлі де кездеседі. Бірақ сиреп барады. Әркім өз тасын домалатқан нарық заманында ақысыз жәрдем беруді ақымақтық көретіндер жетіліп жатыр ғой. Асарды айтқанда онымен мағыналас, сабақтас «үмеге» сәл тоқталайық. Үме де көп болып топталып бірлікте істейтін жұмыс. Тек асардан біраз өзгешелігі бар. Үме тікелей шөп шабу науқанына арналған. Көпшіліктің шөбі шабылып, әркім одан үлес алады. Үменің және бір ерекшелігі - ақындар мен жыршылар, әнші-күйшілер жұрттың көңілін көтеру үшін арнайы келеді. Сонымен бірге қыз-келіншек, бозбалалар шөп жинасып, шөмеле салып көмектеседі. Кешке карай алтыбакан құрып думандатады. Шөпшілер етке тойып, шайға қанып, қымызға қызып, ән-жыр тыңдап рақаттана демалады. Ал былайғы уақытта кездесе алмай жүрген қыз-жігіттер жүздесіп, тіл қатысып, алтыбақан теуіп дегендей, бір жырғап калады. «Үмеге келген үндемей кетпейді» дейтін сөз осыдан шықса керек [2].

Асар мен әлеуметтік жұмыстың ұқсастығы олардың ортақ мақсаты - қоғамның әл-ауқатын қамтамасыз ету және оның мүшелерін қолдау. Екеуіде қиын жағдайларда тап болған адамдарға көмектесуге, әлеуметтік жауапкершілікті дамытуға және қоғамдық байланыстарды нығайтуға бағытталған. Асар мен әлеуметтік жұмыс қоғамды дамытуға және оның бірегей орның сақтауға ықпал ете отырып, қазақ даласында әлеуметтік тұрақтылық пен үйлесімділікті сақтауда шешуші рөл атқарады.

Алайда осы жылдар ішінде тарихта қазақ ұлты тек бір дәстүрмен ғана назарда емес. Өзара көмекке байланысты дәстүрлер мен әдет-ғұрыптар қазақ даласында үлкен рөл атқарады. Бұл дәстүрлер адамдар арасындағы байланысты нығайтады, ынтымақтастықты дамытады және қоғамдық әл-ауқатты қолдайды. Қазақ отбасына ерекше тән абзал қасиеттердің бірі ежелден бері келе жатқан қонақжайлылық. Қандай жағдай болса да құдайы қонақпын деп келген адамды кеудесінен итермей, жылы шыраймен қарсы алып, “барымен базар” дегендей, шамасы келгенше сый-құрметін көрсетіп аттандыру әркімнің парызы сияқты болатын. Қонақ болу үшін оның таныс болуы, теңдес болуы шарт емес. Әрбір жолаушы кез келген қазақ үйінде қонақасыны “бөлінбеген еншім” деп талап етуге еркін болған.

Қонақасыны “бөлінбеген енші” деудің өзі қазақ арасына кең тарап, дәстүрге айналып қалыптасқан халық жорасы екенін көрсетеді [3]. Жылу жинау ел бақытсыз жағдайға тап болғанда, қайғыға душар болғанда, шаңырағы шайқалып, дүние-мүлкінен, малынан, үйінен айырылғанда ел болып көмектесуді айтады. Жан-жағындағы қаумалаған ел қарап жатпай баспана, азық-түлік, киім, ақшалай көмек көрсетеді. Мұны Алла деген адамдар ұйымдастырып, халыққа түсіндірме жұмыстарын жүргізіп, күндіз-түні дамылдамай қамкөңіл халыққа демеу болады. Бір адамның айтқанына еріп, кірісіп, біріне-бірі жалғап, қолынан келген көмекті көрсету – жылу жинау деп аталады. [4]. Үлкендерді сыйлаудың, бағып-қағудың үлгісін бойымызға сіңірген халықпыз. Бір әулеттің ортасында қарқарадай болып отырған елге қадірлі қарияларға құрмет көрсету – ізеттіліктің белгісі.

Осындай кісілерді құрметтеудің бір көрінісі бұрындары қарт адамдарға арнап «Бел көтерер» деген тағам түрі әзірленеді екен. «Тоқсан көрем деген жасым ба еді, быламық

жеймін деген асым ба еді», – дегендей, жанары суалып, тісі түсіп, бойдан қуат кетіп, жасы келген адамдар быламық сияқты тағамды талғажау етіп, дәтке қуат күй кешетіні белгілі. Дегенмен оларға нәрлі тамақтар жеу керек. Осындай жағдайда сол кісілерге арнап әрі жұмсақ, әрі дәмді, қазы, қымыз, жент, ірімшік, сарымай, талқан сияқты құнарлы тағамдардан бойға сіңімді, асқазанға жеңіл етіп жасалатын сыбаға әзірлейтін болған. Мұны балаларынан басқа ағайын-туыс та, көрші-қолаң да, ауылдастары да әдейі дайындап әкеледі. Қарт адамның көңіл-күйін көтеретін әңгіме-дүкен құрып, көңілін аулап қайтады. Сергіп, бір жасап қалған қария немесе кейуана оларға ризашылығын білдіріп, батасын береді. «Бел көтерер» Наурыз тойы кезінде беріледі. Бүгінде Тәуелсіздігіміздің арқасында қайта тірілтіп алған Наурызды қал-қадерімізше тойлап келеміз [5].

Қорытындылай келе, осылайша, адамдарға көмек берумен байланысты дәстүрлер мен әдет-ғұрыптар қазақ халқының өмірінде үлкен орынға ие рөл алады. Олар қоғам арасындағы бауырмалдылық байланыстарды нығайтуға, қоғамдастықтың ынтымақтастығы мен бірлігін сақтауға ықпал етеді. Өзара көмек қазақ даласы мәдениетінің ажырамас бөлігі болып табылады және осы өңірдегі адамдардың күнделікті өмірінде маңызды рөл атқаруды жалғастыруда.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. ОБЫЧАИ И ТРАДИЦИИ КАЗАХСТАНА Абжан Г.М., Абылханова Г.А.

2. Ахметова З. А-94 Күретамыр / Зейнеп Ахметова. - Алматы, 2018. - 208 бет.

3. Арғынбаев Х. Қазақтың отбасылық дәстүрлері. – Алматы: қайнар баспасы, 2005. - б.216.

4. https://ernur.kz/dastur/zhylu-zhinau-dasturi-kazaktyn-birligin-korsetedi

5. https://on.kz/ten/bel-koterer-bataly-sybaga-32285/

NATIONAL PROJECTS IMPLEMENTED IN THE PROCESS OF PROVIDING SOCIAL SUPPORT TO THE UNEMPLOYED POPULATION

Master's student Aikerim YERKIN
Karaganda University named after E.A. Boketov
Faculty of Philosophy and Psychology
Online participation
ORCID NO: 0009-0000-8277-3741

ABSTRACT

In the context of modern challenges and changes in society, national projects are becoming an important tool for forming the structure of social support, especially in the context of the unemployed population. This article provides an overview of the role of national projects in the management of social aspects, focusing on measures to support those facing unemployment. Analysis of the programs and their impact on the labor market allows to evaluate the effectiveness of state initiatives and determine the prospects for further development.

This article examines the role of national projects in providing social support to the unemployed population. Introducing the reader into the context of national projects, the author analyzes the main programs aimed at solving the problem of unemployment. The article also evaluates the effectiveness of social support measures, giving examples of successful initiatives. As part of the achievements, difficulties will be identified and prospects for improving the system of support for the unemployed will be proposed. The conclusion emphasizes the importance of further development of national projects taking into account social aspects, calling for continued efforts to improve the situation on the labor market.

Keywords: National projects, social support, unemployed population, labor market, employment programs, effectiveness of social initiatives, challenges and problems, Development Prospects, social changes, implementation of state programs.

In the context of modern challenges and changes in society, national projects are becoming an important tool for forming the structure of social support, especially in the context of the unemployed population. This article provides an overview of the role of national projects in the management of social aspects, focusing on measures to support those facing unemployment. Analysis of the programs and their impact on the labor market allows to evaluate the effectiveness of state initiatives and determine the prospects for further development.

Among the many problems facing any country in the transition to a market economy, one of the most pressing problems is the threat of mass unemployment. Today, measures to prevent the fall of unemployment and reduce its social consequences have become especially relevant. However, first of all, it is necessary to talk about the nature of the crisis that causes unemployment in our case. This is not a cyclical crisis known from the economy of established capitalism, and it seems that after a while it will lead to an upswing with only friction and limited structural unemployment. Mass unemployment results from a transformative economic crisis. It reflects the deep contradictions of the conditions of transition from a command economy to a market economy and is mainly structural rather than cyclical in nature. Therefore, the exit from this crisis may be a consequence of deep structural changes in the national

economy. However, the state's regulatory involvement in the employment sector must be maintained.

In recent years, Kazakhstan has created a successful economy and opened a great way to create a stable socio-economic level in the country. Due to the well-thought-out decisions and the concrete implementation of state programs and strategies aimed at the country's development, Kazakhstan is a leader in terms of competitiveness in the Central Asian region and in the wider post-Soviet space. Every year, the Head of State instructs the Government of the country to take the necessary measures to ensure the guaranteed preservation and further increase of social payments and salaries for employees of budget organizations.

Particular attention is paid to the tasks of providing social guarantees, which are to solve the problems of employment and the relatively low level of unemployment in the current period. In this matter, management with an economic policy aimed at developing the productive sector of the economy and creating additional jobs due to the opening of new production capacities becomes a priority.

Three main goals were taken as the basis of the projects being implemented. First, it helps to get a job with the possibility of retraining; secondly, raising the rural economy by supporting entrepreneurship; thirdly, to focus on the system of "mobile workers" and develop a mechanism for efficient distribution and use of labor resources.

According to statistics, unemployment in Kazakhstan increased in the late 1990s (1998). This was due to structural changes in the country's economy, internal crisis, as a result of which, according to official data, more than 13-14% of the working population lost their jobs. This period can be called the first wave of the employment crisis in the country, and the second was after the recession in Western countries. As a result of the global economic crisis, 8% unemployment was observed in Kazakhstan within five years. After the general economic system of the world normalized, by 2013, Kazakhstan reached the mark of less than 6% in the early 90s (1992-1994) [4].

Implementation of national projects and social programs aimed at providing jobs to citizens continues in Kazakhstan.

At the beginning of this year, akimats of regions and cities of republican significance approved regional employment maps, the official website of the Ministry of Labor and Social Protection of the People reports. These documents intend to employ about 950 thousand citizens of the country. [1]

Before that, it should be noted that, first of all, work was carried out on the identification of target groups that require state support in the field of employment. The implementation of the digital family card system played an important role in achieving the task. Recently, Minister of Labor Tamara Duisenova shared information about the number of employed citizens. For example, about 440,000 people were employed this year, and almost half of them belong to the youth category. Thus, the annual indicator was fulfilled by 47%. Almost a quarter of five people who are permanently employed contribute 10 percent to the pension savings system. This fact allows us to say that the vast majority of recently employed citizens work on a permanent basis. We should also not forget about the implementation of national programs aimed at reducing the number of unemployed Kazakhstanis. According to the latest data, thanks to the implementation of 11 national projects, about 20 thousand jobs were created. Most of the citizens were employed within the framework of the programs "development of entrepreneurship", "strong regions - the driver of the country's development", "development of agro-industrial complex" and "green Kazakhstan". [2]

A positive result can also be seen from the work of the electronic labor exchange platform. Here, Kazakhstanis have the opportunity to choose a free space suitable for them without leaving home. Currently, introducing and increasing the availability of digital services in the field of employment is an important task of the Ministry of Labor and other competent bodies. In the first six months of 2023, more than 124,000 people found work thanks to vacancies posted on the website of the electronic labor exchange.

Implementation of the program to create 100 jobs per 10,000 people continues. This project is being implemented in domestic regions. According to the latest information, more than 150,000 people were employed as part of the implementation of the program.

Also, the Ministry of Labor aims to create subsidized jobs provided by the state. The main target group for this type of social support is representatives of vulnerable groups of the population.

In the first half of 2023, about 26 thousand citizens of this category were employed for the first time. The agency emphasizes that 59% of citizens provided with subsidized jobs are women, and 36% belong to the youth group.

Digitalization of social services is becoming more and more important in everyday life of citizens. During the last meeting of the government, the Minister of Labor spoke about how to solve the problem of youth employment with the help of digital and analytical tools. [3]

For example, monitoring was carried out in order to identify young Kazakhstanis belonging to the category of unemployed. As a result, SMS-messages were sent to 36,000 unemployed citizens, offering support measures. After following the given link, young people can get detailed information about the opportunities available in the context of employment.

Before that, it was noted that there are certain problems with the level of public awareness of the support measures provided by the state in Kazakhstan. Therefore, the role of digital mechanisms in informing citizens about social opportunities will be consistently strengthened.

At the same time, support for the business initiatives of newly started Kazakhstani entrepreneurs is implemented, it was noted on the official website of the Ministry of Labor and Social Protection of the People. Young entrepreneurs have the opportunity to get a small loan at a discounted rate of 2.5% per annum. In 2023, about 29 billion tenge is provided for these purposes in the republican budget. To date, more than 4,200 applications have been received. Small loans worth 5.4 billion were granted to 1,228 entrepreneurs.

Such programs and projects have been implemented in Kazakhstan since the first year, showing their effectiveness. Thus, the state was able to achieve the desired results. There were no special mentions of the programs and projects themselves, but the reporting agencies responsible for the implementation of the program often filed complaints on their behalf. In general, it should be noted that the level of unemployment throughout the country is low, and compared to developed and developing economies - more than comforting. Even during the world economic crisis (financial, mortgage crises) in 2007-2009, the level of unemployment in Kazakhstan remained unchanged. There was a wave of mass layoffs around the world, which led to rising unemployment and heightened social tensions. It cannot be said that Kazakhstan did not feel the severity of the crisis, but the state's policy of stabilizing the level of employment in the country made it possible to call Kazakhstan a "quiet harbor of the world economy" [5].

The idea behind the latest programs is simple and straightforward. It is designed to solve problems through structural reforms in the country's economy. In particular, increasing the share of productive employment and focusing on the creation of large production capacities. In addition, it is aimed at disadvantaged groups of the population, the unemployed and, most importantly, people classified as "self-employed". The effect of the ongoing reforms should be

the partial or complete elimination of the system that differentiates wage workers, that is, lowers their income.

Conclusion

To date, one of the most important problems for the state is the introduction of the self-employed into the labor market, where the existing laws require legal and open participation in labor relations. This issue is also open, because with it social insurance, provision of pension transfers, etc. the problem is not solved adequately. And this, in turn, leads to hiding the income of the self-employed who do not pay taxes and do not transfer money to pension funds. It is clear that later on the state will have to bear the burden of responsibility for them too, and thus the general funds will be spent. It should be noted that during the period of rapid growth and unprecedented growth, workers' contributions to the country's economy in the form of remittances will develop the country's potential for years to come.

List of used literature:

1. https://www.gov.kz/memleket/entities/enbek/press/news/details/587058?lang=ru
2. https://www.gov.kz/memleket/entities/kyzylordasocial/press/article/details/108983?lang=ru
3. https://egov.kz/cms/ru/articles/job_search/zanyatost_2020
4. Economic activity of the population of Kazakhstan. -2014.-[electronic resource].- Friendly mode: www.stat.gov.kz
5. Khramkov, A. Russia and Kazakhstan occupy the middle position in the level of unemployment in the CIS.-2013.-[electronic resource].- Friendly mode: http://fin.zakon.kz/4567017-ıssija-i-kazakhstan-zanimajut.html

KAZAKH PHILOSOPHY AND CULTURE IN THE TURKIC WORLD*

Master of Humanities Aiman KELDINOVA,
Institute of Philosophy, Political Science and Religious Studies CS MSHE RK,
Almaty Kazakhstan.
ORCID NO: 0000-0002-9434-0385

ABSTRACT

The article discusses the importance of Kazakh philosophy as an integral part of the general cultural heritage of the Turkic world and its contribution to the formation of the identity of this ethnic group. Kazakh philosophy plays a significant and irreplaceable role in the Turkic world, as it is one of the most developed and original branches of Turkic philosophical thought. Over the centuries, the Kazakhs have absorbed various cultural influences, melting and assimilating them in the crucible of their ancestral steppe Turkic traditions. In order to study this topic, the author analyzes the relationship and interaction of Kazakh philosophy with other philosophical traditions and cultures in the context of the Turkic world. The article presents the main concepts of representatives of the Turkic-Kazakh philosophy, focusing on the legacy of Korkyt Ata as a spiritual source of Kazakh philosophy. As a result of the study, a systematization of the common cultural values of Kazakh and Turkic philosophy was formed, which influence the worldview and life principles of people of this culture in the modern world. The article concludes with general conclusions about the importance of Kazakh philosophy and culture in the Turkic world and suggests possible directions for future research.

Keywords: Kazakh philosophy, Turkic peoples, the Turkic world, culture, values, traditions.

INTRODUCTION

Kazakh philosophy has an important role in the Turkic world, as it is one of the most developed and original branches of Turkic philosophical thought. Kazakh philosophy has been formed over the centuries under the influence of various cultures and religions, such as Islam, traditional beliefs and the influence of neighboring peoples. Kazakhstan, located in the center of Eurasia, has a rich and diverse cultural heritage that reflects the influence of several nationalities, including Turks, Mongols, Chinese, Russians and others. This research is funded by the Science Committee of the Ministry of Science and Higher Education of the Republic of Kazakhstan (Grant No. BR21882302-OT-23 «Kazakhstan's society in the context of digital transformation: prospects and risks»).

Kazakh culture and philosophy attract attention with their uniqueness and richness. They reflect the history, values and spirit of the people, contributing to the preservation of their identity and cultural heritage. For many centuries, the Kazakhs have absorbed various cultural influences, melting and assimilating them in the crucible of their ancestral steppe Turkic traditions. And these traditions were so deep and lasting that neither political catastrophes and wars, nor Arab and Mongolian influence, nor Islamization could radically change them.

* *This research is funded by the Science Committee of the Ministry of Science and Higher Education of the Republic of Kazakhstan (Grant No. BR21882302-OT-23 «Kazakhstan's society in the context of digital transformation: prospects and risks»)*

Features of the Kazakh spiritual culture.

Kazakh philosophy is closely connected with spirituality, nature and the nomadic way of life. Nomadic peoples, including Kazakhs, lived in close contact with nature, and the philosophy of these peoples reflects their attitude towards it. Kazakhs attach great importance to justice, equality and respect for others. They believe in the power of traditions and the wisdom of their ancestors. Nomads also value freedom and independence, so hospitality and friendliness are important values of Kazakh culture. Nomads, being in constant motion, felt life in its variability and instability, which was reflected in the way of life, faith, consciousness, traditions, beliefs. Nomads did not attach much importance to material values. It is important to note that moral values and the spiritual world are important to them. In the Kazakh dictionary, "value is a form of attitude to marginal possibilities, formed in the conditions of civilization and directly experienced by people, which depends on the Universal models of culture and the ability of each person to project the future, evaluate differently and remember the past" (Kemerova, 2004).

An important feature of Kazakh culture is oriental ritual and respect for elders. Kazakhs attach great importance to family, parents and ancestors. They have many traditions and customs that are passed down from generation to generation, such as wedding ceremonies, religious holidays and national holidays. One of the most famous philosophical concepts in Kazakh culture is "Kara soz". This is a principle based on faith in good and evil, mutual respect and justice. According to Kazakhs, everyone should live in harmony with themselves, others and nature.

Kazakh and Turkic philosophy have common cultural values that influence the worldview and life principles of people of this culture. Some common cultural values for Kazakh and Turkic philosophy include:

Hospitality: Hospitality is one of the main values in Kazakh and Turkic culture. People strive to welcome and respect guests by offering them hospitable service and doing everything possible for their comfort.

Family: Family values occupy an important place in Kazakh and Turkic philosophy. The family is considered as a fundamental unit of society, and great attention is paid to the creation and maintenance of strong family ties.

Respect for elders and authorities: Kazakh and Turkic culture has a tradition of respect for elders and authorities. People respect and appreciate the experience and wisdom of the older generation, and also consider it important to obey social and moral norms.

Traditions and customs: Traditions and customs are important in Kazakh and Turkic philosophy. The desire to preserve heritage and commitment to sociocultural norms is passed down from generation to generation.

Spirituality and Religion: Kazakh and Turkic philosophy are closely related to spirituality and religion.

The search for harmony with nature: Kazakh and Turkic cultures are traditionally associated with nature. In the philosophy of these cultures, there is a desire for harmony with natural forces and careful treatment of the environment.

In turn, modern Turkic-Kazakh philosophy is a branch of science about the national type of public consciousness, the common principles of life and science, the doctrine of the relationship between man and the world, the laws of the general order of nature, society and worldview. In

the field of wisdom of the Kazakh people, it includes a historically established system for the development of the world and the worldview of a person.

The Kazakh people are the Turkic people who strive for high values. For the Turkic peoples, tradition is an integral part of the culture of life. The values of the Turkic peoples inevitably change over time, scientists call it social transformation. In addition, there are also values that have been preserved for many centuries. If we talk about some traditions and values common to the Turkic-Kazakh culture, which meet the requirements of the times, the main one corresponding to the XIX century:

There are many traditions and customs of the Kazakh people, which were passed down from the Turkic brothers and have not yet lost their potential. The territory of Kazakhstan is a region of Turkic peoples, so modern Kazakhs actively use Turkic traditions. As a clear illustration of this process, we can cite the following examples: firstly, when a child grows hair on the crown and weaves beads, it was considered a habit that protects against evil and damage. Kazakhs call the word “white” dairy products, this tradition dates back to ancient nomads and reflects the friendship of the Kazakh people.

The preservation of Turkic traditions in the Kazakh mentality at the present stage is a relevant phenomenon. A feature of the values of Turkic culture is the turn to spirituality, and religion, God, truth, love and service to the motherland, justice, freedom and other spiritual values that have been established thanks to millennia of history have become traditional for our modern society. In addition, all Turkic peoples are united by the desire to preserve the national culture. However, the Kazakhs continued their nomadic lifestyle longer than other Turkic peoples. This influenced the mentality that developed in the modern Kazakh people. This can be considered a clear indication that every Kazakh is always ready to set the table for the guest of Honor.

Modern Kazakhs often use the word “shame”. Each family cares about the dignity of children, instills restraint and modesty. Such a model of upbringing is typical for many Turkic peoples who want to prepare children for Adulthood and raise real “heroes”.

Kazakhs feel kinship with the Turkic peoples, so marriages between Kazakhs and other representatives of the Turkic peoples are common. The impetus for this was the common traditions, customs and mentality. Many customs have not changed their essence, although they have changed in modern times.

As for the topic of religious culture and values, the axiological problems of Turkic-Kazakh thinkers were inextricably linked with Islam, its idea of the absolute of God and the improvement of the personality. Some traditions and values came to the Kazakh land with Islam. For example, a tradition called “Asar”, which means helping people in need. And also began with Islam and is closely related to family values - the tradition of burial. Speaking about the funeral tradition, it should be noted that the Kazakhs were engaged in nomadic cattle breeding, which represented large territories. Because of this, there was a rather large distance between the villages, three days were waited before the funeral: this time was necessary, including for the timely arrival of relatives living in distant villages. This tradition has not lost its relevance to this day. As noted by Kazakh philosophers, the paradigm of thought of the Turkic culture to which Kazakhstan belongs has been distinguished throughout its history by such characteristic qualities as naturalness of thinking and love for nature, traditionalism and social decency, syncretism, religiosity (Ayupov, 2006).

Since the tenth century, Islam has become a decisive system of worldview principles of the Turkic world. We explain that the only reason is the proximity of the worldview of Islamic life to the cultural and value mentality of the Kazakh people. For example, almost all the spiritual and intellectual qualities that were formed in the person of poets, zhyrau, biys were associated

with Islam. As a rule, religious experts, educated and full-fledged representatives of Islamic civilization were found in the steppe. From Khoja Ahmed Yassawi to Shakarim Kudaiberdiuly and Mashkhur Zhusip Kopeiuly, prominent representatives of Kazakh culture were representatives of Islamic spirituality (Nurtazina, 2000).

On the other hand, it can be said that even before the arrival of Islam, the value inclinations naturally formed in the Kazakh mentality were "fixed" by the teachings of the Prophet as religious norms. Such "natural values" in Islamic literature are usually referred to as "Fitrat". In conclusion, each religion in its own language conveys universal values to people, fixes norms of behavior in society, acts as a guardian of the centuries - old spiritual values of peoples. In it, ideal images take place, which for centuries were the basis of knowledge and enlightenment.

The heritage of Korkyt Ata is the spiritual source of Kazakh philosophy.

Korkyt Ata (Dede Korkut) is one of the great Turkic figures who left behind an invaluable and unique cultural, philosophical, literary and musical heritage. His literary and philosophical views, musical works, oratory, as well as life instructions are passed down from generation to generation and are highly revered not only in the Turkic world, but also far beyond its borders. Korkyt Ata is an outstanding sage who clearly represents the social details of the period in which he lived. Korkyt Ata – the first storyteller of epics. In various parts of the work, he is referred to as "Dede" and four times in the introduction as "Ata". He is a man who knows perfectly well the traditions and customs of steppe life, which were glorified and sanctified by the nomadic Turks.

It is noteworthy that the Turks consider their town of Korkyteli, located near the Mediterranean resort of Antalya, to be the birthplace of the legendary sage. Korkyt's grave is located in the Kyzylorda region in Kazakhstan next to the railway station of the same name. Kazakhs are convinced that Korkyt Ata lived, worked and died here, on the banks of the Syr Darya. Data from Central Asian written sources confirm this.

Korkyt Ata remained in the memory of descendants as an exponent of the fundamental ethical values of the Turkic peoples, their spiritual and philosophical searches, and the evolution of their consciousness to new heights. These ethical values were created in early religious systems, they were painfully honed for a long time in the historical process, tempered in the crucible of endless wars and coups. The ethical ideas of Korkyt Ata have reached our days, time itself has selected the ideals of goodness and justice, which have a universal character. According to Kazakh legends, Korkyt Ata's life was spent fighting the forces that control the world. According to the philosophy of the Turkic sage, death is the main evil and the struggle against it, the struggle for human immortality is the main goal of the thinker (Barlybayeva, 2018).

Modern Turkic peoples preserve a single image of Korkyt Ata, but at the same time give it its own cultural and historical features. On the one hand, in the traditional steppe interpretation, Korkyt Ata appears to us as a bearer of the concept of shamanism, a storyteller, a performer of kuys. The Oghuz interpretation seeks to give the Korkyt Ata more elements of the Muslim worldview. In Kazakh legends, Korkyt Ata is represented as the patron saint of poets, the creator and founder of the art of kuy, the progenitor of shamans.

Kazakh scientists have made a great contribution to the study of the legacy of Korkyt Ata. Among them, such names as M. Auezov, A. Margulan, A. Konyratbayev, M. Zholdasbekov, Sh. Ybyray, S. Kaskabasov, E. Tursynov and others can be noted. In 1999, the encyclopedia Korkut Ata was published. In the same year, Kazakhstan solemnly celebrated the 1300 anniversary of the book "Korkyt Ata" by UNESCO.

There are a number of architectural monuments of Korkyt Ata in the Kazakh steppe. The largest of them is located 18 kilometers from the center of the Karmakshinsky district of the village of Zhosaly in the Kyzylorda region. A monument depicting Korkyt Ata riding a camel has been erected in the center of the city of Kyzylorda on the banks of the Syrdarya River. Kyzylorda State University is named after Korkyt Ata. The University has opened and operates a center for Korkytology. Streets in the cities of Almaty and Kyzylorda are named after Korkyt Ata.

CONCLUSION

According to many philosophers and culturologists, the XXI century can become the century of Turkic culture and Civilization due to many factors. If we identify three grounds that motivate it:

First of all, in the context of globalization, the communication zones of modern world civilizations acquire special significance. The Turkic world is located at the crossroads of Islamic, orthodox, Chinese and Western civilizations. It is somehow influenced by their culture, which in turn has a significant impact.

Secondly, in the newly independent Turkic states, a strong charge of passion arises due to the need to revive cultural roots and enter the world community.

Thirdly, the traditional values and ideas of Turkic philosophy (tolerance, sanctity of the word, openness, respect for traditions, tendency to innovation, ethical orientation, proximity to nature, environmental awareness, etc.) are in demand by modern world civilization.

Turkic philosophy has every right to exist in the philosophical tradition and occupies a special place in the world historical and philosophical process. Its development can be distinguished by a certain periodicity: Turkic philosophy in the ancient, medieval and modern period.

A distinctive feature of the field of study of Turkic spirituality and philosophy in Kazakhstan was the expansion of its source base. Thanks to the state program “Cultural heritage”, the search for new data on the history and culture of the Kazakh people was carried out in foreign countries and neighboring countries of Kazakhstan – China, Iran, Mongolia, Russia. In the process of implementing the tasks of the program, translations of previously unknown sources were carried out and new translations of previous works from the point of view of scientific objectivity and an updated worldview paradigm were created, the scope and scope of studying the cultural phenomena of the past expanded. Scientists of our country have received new evidence and reasons that enrich modern knowledge about the Turkic era and history, the spiritual experience of the Turks, as well as the culture of the Kazakh people in this context. They have new opportunities to increase their knowledge about the spiritual wealth of the Turkic peoples.

In conclusion, Kazakh philosophy is Turkic in nature and Eurasian in nature. At the same time, he will always strive for wisdom in the literal sense of the word, such as the process of searching for truth, that is, the coverage of life with reason in its integrity. The peculiarity of the Kazakh philosophy is that it seeks to instill in people love for the Motherland, the land of ancestors, educated people in the spirit of patriotism, careful attitude to nature and the outside world. And high civil and moral, as well as social qualities of the individual, philosophical reflection became its object. Characteristic features of Kazakh philosophy are a special form of expression of philosophical thoughts. Its main problems: problems of man, morality, social justice and an ideal society, problems of the future of the Kazakh people. In modern conditions, we can conclude that it is necessary to delve into the philosophical worldview, the valuable heritage of such great thinkers as Al-Farabi, Yusuf Balasaguni, Suleiman Bakyrgani, philosophical thoughts of the second half of the XIX century, the philosophy of the Enlightenment.

LITERATURE

Ayupov N.G. (2006). Turkic philosophy: Ten questions and answers. – Almaty: Institute of Philosophy and Political Science and Kainar University, 8-16.

Barlybayeva G.G. (2018). Philosophical ethics of the Kazakhs. – Almaty: Institute of Philosophy, Political Science and Religious Studies, CS MES RK, 274 p.

Kemerova V.E. (2004). Modern Philosophical Dictionary. Moscow: Academic project. 864 p.

Nurtazina N.D. (2000). Islam in the history of medieval Kazakhstan. – Almaty: Farab, 284 p.

STUDYING DRAMATISM IN CONTEMPORARY KAZAKH NOVELS: THE NARRATOLOGICAL APPROACH

Ph.D. candidate, Aizada SMAGULOVA
Karaganda Buketov University, Faculty of Philology
Department of Kazakh Literature
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0003-1916-5799

ABSTRACT

In recent years, there has been a notable transformation in modern Kazakh literature, characterized by a renewed emphasis on artistic expression, themes, and concepts. This transformation has been driven by the resurgence of the national spirit, which has given Kazakh writers a renewed sense of identity and direction. Consequently, authors have been able to delve into previously neglected themes and ideas, as they are no longer constrained by past political ideology. As a result, a more vibrant and varied collection of literary works has emerged, showcasing the cultural richness of Kazakhstan. This research aims to explore the narrative techniques and dramatic elements employed in Kazakh literature, specifically focusing on the novels "Pedestal and Life" by T. Abdik and "Kipchak Beauty" by M. Magauin which were written during the years of independence. The research utilized narratological analysis to examine the themes, character development, and plot structures in these two novels. By closely examining the use of narrative techniques and storytelling styles, this study sheds light on the unique features of dramatism in conveying cultural, social, and historical themes in Kazakh novels. The research material was based on the works of scientists who wrote about the category of dramatism in the science of literature. Moreover, researches written about new searches and innovations in Kazakh prose during the years of independence were considered. Differentiation, theoretical analysis and summation methods were used along with narrative analysis during the work. The results of this study highlight the effectiveness of using dramatism to evoke emotions, engage readers, and convey complex ideas within Kazakh literature. Through the exploration of narrative techniques and dramatic structures, this research offers valuable insights into the artistic and cultural achievements of contemporary Kazakh writers. The research is relevant to scholars, students, and enthusiasts of Kazakh literature who seek to deepen their understanding of narrative techniques and storytelling styles in post-independence Kazakh novels. Analysis of dramatism in specific Kazakh novels offers a fresh perspective on the literary achievements of contemporary Kazakh authors in the post-independence era.

Keywords: Dramatism, contemporary Kazakh novels, narrative analysis, thematic elements, cultural influences, literary trends, Kazakh literature, tradition, innovation.

INTRODUCTION

The study of dramatism in literature has long been a significant area of research, and contemporary Kazakh novels offer a rich landscape for exploring this concept. The interplay of diverse narratives, cultural influences, and evolving literary trends provides a fertile ground for examining modern approaches to dramatism in Kazakh literature. In this article, we will explore the application of narrative analysis to the study of dramatism in contemporary Kazakh novels, shedding light on the unique perspectives and thematic elements that characterize this body of work.

The application of narrative analysis to the study of dramatism in contemporary Kazakh novels reveals a rich tapestry of themes and motifs that are emblematic of the Kazakh literary tradition. Themes such as the individual's struggle for autonomy within a communal context, the tensions between tradition and modernity, and the quest for identity in a rapidly changing world emerge as central concerns in many Kazakh novels. Moreover, motifs related to honor, betrayal,

sacrifice, and resilience permeate the narratives, reflecting the enduring significance of these dramatic elements in Kazakh storytelling. By examining these themes and motifs through the lenses of narrative analysis, scholars can deepen their understanding of the unique ways in which dramatism is configured and expressed in contemporary Kazakh literature. By engaging with the thematic, narrative, and cultural dimensions of Kazakh literature, scholars can illuminate the intricate workings of dramatism as it manifests in the human experience.

METHODOLOGY AND RESEARCH METHODS

The research methodology involved employing narratological analysis to investigate the narrative techniques and dramatic elements in the Kazakh novels "Pedestal and Life" by T. Abdik [1] and "Kipchak Beauty" by M. Magauin [2], both of which were written during the years of independence. The focus was on examining themes, character development, and plot structures within these novels to provide insights into the unique features of dramatism in conveying cultural, social, and historical themes in Kazakh literature.

The study was based on the key ideas and scientific concepts presented in the works of various scholars related to the category of dramatism including R. Nurgali [3], T. Esembekov [4], B.Maitanov [5], K. Toleubayeva [6] and others. Furthermore, literary studies on the works of T.Abdik and M. Magauin by K. Kurmangaliev [7], S. Ashimbaev [8], S. Asylbekuly [9], A. Kenshilikuly [10], Zh. Dadebaev [11], K. Ergobek [12] were also taken into account.

DISCUSSION AND OBSERVATION

Narrative analysis provides a powerful tool for delving into the intricacies of dramatism within contemporary Kazakh novels. By closely scrutinizing the narrative techniques, plot dynamics, and character development in these works, scholars can uncover the underlying dramatic tensions and thematic preoccupations that animate the stories. Moreover, narrative analysis enables a nuanced exploration of how dramatism intersects with historical, social, and political realities in Kazakhstan, offering insights into the ways in which the country's literary landscape reflects and responds to the complexities of contemporary life. Through the examination of narrative perspectives, focalization, and storytelling strategies, scholars can discern the multifaceted representations of human motives and actions that define the dramatist tradition in Kazakh literature.

Before writing a new work, the writer reflects on his whole life, starting from his childhood. As a result, a literary work like a memoir may be born. In some cases, a successful work is written after thinking about the changes in society. One of the writers who skillfully uses the narrative text through the power of language is T. Abdik's novel "Tugyr men Gumyr" ("Pedestal and Life") is intended to show as widely as possible the things that were common to the majority of the general public in that turbulent time through the experiences of a single person. I had to read it several times in order to comprehensively distinguish the occurrence of various situations that are complicated, rotten, full of drama in the structure of the story. As a result of the research, we have tried to comprehensively analyze and differentiate to what extent the author's concept, the main idea arising from the position of the artistic image of the main character has cumulative and general, as well as individual characteristics. The high dramatism of the Batyr's character, the bitter fate of his father from the age of twelve, his father being arrested and finally shot on the false accusation that he was politically unreliable, that is, the enemy of the people, his sister crying to death, the wife of the enemy of the people, that is, his mother, having served the sentence and being released, he died without seeing his son once - he was able to truly show how much tragedy the totalitarian system brought to the fate of the human race. It has been studied from the height of today that the various problems and struggles in the head of each Batyr show the serious situation in the head of not only the individual, but the whole society.

The totalitarian order system killed not one person, but thousands and millions of people. Batyr is not the only one who faced such fate, could not bear it, was killed by the conspiracy of youth, and if he survived, he completely changed and entered the form of another person. T. Abdik tried to make the image of the main character both individual and collectivistic.
Narrating the pain and abuse of the Batyr who burned his life not since he was a baby, but more than a decade, until he died, the author asks "why did it happen?", "who is to blame?", "what should be done?" He did not make it his duty to answer such questions. Only Batyr made an effort to convey the truth that was pumping in his head in a realistic way.
In the narratology of the story "Tugyr men Gumyr" ("Pedestal and Life"), we identified the following features. There are no signs of the narrator's role and his qualities in the text.
- We defined explicit, i.e. hidden, text in two places:
- the first one can be seen from the fact that Batyr sees the uninhabited settlement built when the artel was founded, and when he asks his grandfather about it, he hears that there are bones of people who died of hunger. The reason why the Batyr does not dig further is that the fear of genocide and repression left an eternal mark on the child's heart and he went to war before he was old enough not to be afraid of death.
- the second is the unknown fate of captured Soviet soldiers and the lack of survivors
- Diegegetic point: in the work, some of the personality traits of the writer can be seen in the image of the Batyr as a child. T. Abdik was the only child of the same family and had a passion for sports. Therefore, in the story about the childhood of the main character, the writer's own qualities (stubbornness, not talking much) may be present.
- the existence of factual data about the life of prisoners in German concentration camps in World War II according to the level of awareness.
- We understand that information about the massacre caused by the Second World War to the Kazakh people and the spatial border is a situation in every Kazakh family.
-hidden narrator: we can logically judge that the writer is a hidden reader, considering that he was born during the war. A collection of stories he heard about the war since his childhood.
- a psychological work on types of focalization.
- dialectics according to localization properties, i.e. change of character of the Batyr: Boris, Yakut, Monument.
- history and discourse: close to the idea of "each Kazakh is my only one", that is, there is an idea that a certain responsibility should be demanded because the person is the main value of the state.
- several levels of narratological skill: a child Batyr, a teenager Batyr, a Soviet soldier Batyr, a captive Batyr, a convicted Boris, a freed Yakut, an old Batyr returning to his homeland, a Batyr united with a monument erected to him. It is not for nothing that the writer chose the name of the Batyr as Batyr which means a Hero. It is as if they want to say that not everyone who shows bravery in war is a Batyr (Hero), but those who are able to fight against fate and do not give up on life are also Batyres(Heroes).
In short, we would like to emphasize that writer T. Abdik's story, which we have analyzed, is also unique in that it raises the above-mentioned acute problem. Narrative orientations used by the writer and the rhizomatic nature of the story indicate the presence of hidden drama. The conflicts between the protagonist Batyr and Boris are understood through ambiguous methods, even if they are not obvious. The focal character serves as a stylistic approach to the idea of creating a story. A unique pattern of experimental approaches was used in relation to the narrative. The character's name, address, and documents will all change. We can see the narrator's consciousness and intrusion in the character's monologue.
The problem of dramatism in T. Abdik's novel "Tugyr men Gumyr" ("Pedestal and Life") and in M. Magauin's novel "Kipchak Aruy" ("Kipchak Beauty") is similar. In both stories, the struggle of Batyr-Boris, Sarzhan Kobekov-Kipchak prince Sarzhan, split into two, and the

struggle to disappear from this life forever absorbed into the stone statue. As for "Kipchak Aruy" ("Kipchak Beauty"), the relevance and acuteness, authenticity and legendary network of stories and stories written on the topic of surrealism in Kazakh prose are discussed. There are not many works written in the surrealist direction in the history of Kazakh literature. However, the 20th century was a fruitful century for Kazakh literature, which brought the most novels, short stories, and works of art. Along with the currents that came to literary science from European countries, the laws of the nation's behavior, ethics and morality changed. In such a situation, in order not to lose the rich color of the national character, the writing community tried to write historical works. In making this difficult choice, public figure, talented writer M. Magauin not only studied history, but also took the reader's imagination to ancient times in order to feel the bravery, nature, passion for life and responsibility towards the future generations of the Kazakh people of early times. Therefore, through historical myths, genealogies, and legends from the past, he looked at the signs of the civilization that was born in the history of the nation with disastrous conflicts and dramatic collisions.

"Kipchak Aruy" ("Kipchak Beauty") was published in 2004. The novel is written in the style of surrealism. Sculptor Sarzhan enters a different state from his normal life. The reason for Sarzhan's transition from modern times to the ancient Kipchak era was to fight with his soul, to search for his ancestral heritage, and to find the Kazakh spirit by returning to the past. The writer was able to show the complexity of the human soul, its contradictions, and the revolution in consciousness using the mythological language. The drama of the story “Kipchak Aruy” (“Kipchak Beauty”) also lies in the struggle of the main character with his soul. Thus, at the very beginning of the story, an interesting chain of mystical moments in Sarzhan 's life begins. The image of the sculptor Sarzhan, who is ready to sacrifice his life for the sake of Kazakh art and is a seeker of truth, appears. Indeed, M. Magauin is a writer of history, and even the writing style of the episodes related to this character testifies to this.

You will admire how the writer raises the status of Kazakh women through the image of Aisulu-begum. Immediately in our historical memory, we look for the remains of Aisulu-begum. Isn't this the depth of the story? Today's Sarzhan has a deep meaning that he and Sarzhan, the Kipchak prince of the past era, are not two separate people, but a single Kazakh child. No matter how many Russification policies and colonial oppression, our writing people experienced periods of trampling of national honor, they did not distance themselves from the historical consciousness of the past. The national spirit was hidden in our minds and breathed a little. Like Sarzhan in the novel, today's young people should not only lie down, but find their image of the centuries. M. Magauin "Kipchak Beauty" rationally uses the elements of dramatism through the dialogue of the character with a writer friend. Such moments in "Kipchak Beauty" create experiences appropriate to the human soul, especially for artists - they evoke deep feelings of fear and pain, strong excitement and tension.

The experiences of the characters in the stories full of dramatism often have the degree of deep ideological reflection and appreciation of life in works of art. M. Magauin's “Kipchak Aruy” (“Kipchak Beauty”) is a real-life situation and the soul that is intertwined with history leads to various unconscious actions of humanity. But often, the influence of external conditions causes internal contradictions in the mind of a person, struggle with his body and soul. Then it goes to mysticism. There was no sculptor Sarzhan Kobekov, it turns out to be just a dream. This ending of the story begins the process of dramatism affecting the reader's historical consciousness. In this way, the stories of an expert writer on the subject of history can be passed down to posterity either directly or indirectly.

In order to make a narratological analysis of the story “Kipchak Aruy” (“Kipchak Beauty”), we note that the writer devoted his whole life to the genre of historical prose.

- the role of the narrator: the writer-narrator appears as an episodic character.

-explicit i.e. hidden text: the writing of the story in a surrealist direction prevents the identification of subtext. However, it can be seen that the writer's allusion hinted at a great difference in the behavior of the sculptor Sarzhan and Prince Sarzhan. Sculptor Sarzhan loves art, Prince Sarzhan loves life. The conclusion from this is that when a person loves art and life, he can live fully and realize his essence.
-diegetic aspect: longing for the freedom of the ancient Turks M. The fact that he gave creative inspiration to Magauin. Courage, arrogance, common sense, etc. prioritizing properties.
- according to the degree of awareness: archaeologist S. Pletneva's high level of aesthetic taste as a work by seeing the sculptures in the album "Kipchak tas musynderi"(Kipchak stone sculptures)
- clear narrator: the writer himself
- a psychological work on types of focalization.
- dialectics according to the features of localization, i.e. the change of character's identity: sculptor Sarzhan Кщbekov, Prince Sarzhan, Eskertkish.
- history and discourse: there is an idea that historical consciousness is an unconscious expression in the psychology of each nation.
- several levels of narratological skill: author who entered into a dialogue with the sculptor Sarzhan, prince Sarzhan. Magauin seems to be the soul-giving cause of the stone statue.
To sum up, we tried to show the relevance of works of art with historical elements and to determine their main national idea by conducting a narratological analysis in the theory of literary studies. The similar features of the above two stories are related to the change in the psychology of the conflict in the texts when the characters experience the realities of two different times. In both works, the writer was inspired by sculpture. Through the impact of the monument on human destiny, it is based on the understanding of difficulties in life with the power of art.

As contemporary Kazakh novels continue to captivate readers and scholars alike, the exploration of dramatism through comparative and narrative lenses will undoubtedly yield valuable insights into the dynamic interplay of tradition, innovation, and human dramatism in Kazakh literature. Through these approaches, researchers can contribute to a deeper appreciation of the universal aspects of dramatism while also acknowledging the distinctiveness of Kazakh literary expressions.
As scholars continue to explore the modern approaches to studying dramatism in contemporary Kazakh novels, it is important to remain attuned to the evolving landscape of Kazakh literature and the broader global context in which it is situated. The interdisciplinary nature of this endeavor invites collaboration across fields such as comparative literature, cultural studies, and narrative theory, fostering a rich and multifaceted understanding of the complexities of dramatism in contemporary Kazakh novels.

CONCLUSION

In conclusion, the study of dramatism in contemporary Kazakh novels through the lenses of narrative analysis offers a rewarding scholarly pursuit that illuminates the intricacies of human experience as portrayed in Kazakh literature. By engaging with the thematic, narrative, and cultural dimensions of Kazakh novels, scholars can uncover the ways in which dramatism serves as a lens through which to explore the human condition within the specific context of Kazakh society and culture. As the literary landscape continues to evolve, the application of modern approaches to the study of dramatism will undoubtedly enrich our understanding of contemporary Kazakh literature and its enduring relevance in the global literary arena.

REFERENCES

1 Abdikuly, T. (2012). *Tugyr men gumyr [Pedestal and life]*. Almaty: Raritet.

2 Magauin M. (2006). *Kypshak aruy [Kipchak beauty]*. Almaty: «Atamura».

3 Nurgali, R.(1980). *Dvıjenıe janrov [The movement of genres]*. Voprosy lıteratury.

4 Esembekov, T. U.(1997). *Dramatızm ı kazahskaiia proza [Dramatism and Kazakh prose]*. Almaty: Galym.

5 Maitanov, B. (1980). *Psikhologizm–prozadagy zhanashyl arna (Uaqyt zhane qalamger: Adebi syn)[Psychologism - an innovative channel in prose (Time and the writer: Literary criticism)]*. Almaty: Zhazushy.

6 Toleubayeva, K.(2004). *Qazaq romandaryndagy dramatızm[Dramatism in Kazakh novels]*. Almaty.

7 Kurmangaliev, K. (1992). *Syrbaz suretker (Zhazushy T. Abdikov 50 zhasta) [Elegant artist]*. Qazaq adebieti.

8 Ashimbaev, S. (1993). *Shyndyqqa suiispenshilik [Love for truth]*. Almaty: Jazushy.

9 Asylbekuly, S. (1997). *Qazirgi qazaq povesterindegi zaman shyndygy [Contemporary reality in modern Kazakh stories (1970-89)]*. Almaty.

10 Kenshilikuly A. (2020). *Sheberlik pen shyndyk [Skillfulness and reality]*. Almaty: «Dauir».

11 Dadebaev Zh. (2007). *Adam zhane zaman [Man and time]*. Almaty: «Oner», 2007.

12 Ergobek K. (2013). *Sarasoz. Adebiettanu syn alemi [The Queen of Words. Literary Studies, Criticism]*. Almaty: « Kazakstan».

ӘЛЕУМЕТТІК-ПЕДАГОГТЫҢ ЖАСТАР АРАСЫНДАҒЫ ЗОРЛЫҚ-ЗОМБЫЛЫҚТЫҢ АЛДЫН АЛУ ҚЫЗМЕТІ

SOCIO-PEDAGOGICAL ACTIVITIES TO PREVENT VIOLENCE AMONG YOUNG PEOPLE

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor Marzhan BAIMUKANOVA
Karaganda Buketov University
Department of Social Work and Social pedagogy,
Kazakhstan, Karaganda
ORCID ID:0000-0002-1184-9240

Master's student Aizada TOLEUKULOVA,
Karaganda Buketov University
Department of Social Work and Social pedagogy,
Kazakhstan, Karaganda
0009-0000-4899-8605

АННОТАЦИЯ

Мақалада ғалымдар мен әлеуметтік педагогтардың отандық және шетелдік тәжірибелерімен расталған жастар арасындағы зорлық-зомбылық туралы теориялық зерттеу берілген. Еліміздегі зорлық-зомбылық туралы өзекті мәселер жоғарғы деңгейде артып келе жатыр. Кәмелетке толмағандарды тәрбиелеу - өзін-өзі тануды қалыптастырудың алғашқы және өте маңызды кезеңі. Мақалада «зорлық-зомбылық», «девиантты мінез-құлық» ұғымдарының мазмұнына қолданыстағы тәсілдерге талдау жасалады. Қазіргі кезеңде кәмелетке толмағандар кедейлік, ата-аналардың ішімдік, оқушылар арасындағы келіспеушілік және басқа да заттарды оқушылардың тұтынуы, ата-аналарының ажырасуы немесе өзін-өзі қамтамасыз етуге ұмтылу нәтижесінде оқушылардың зорлыққа-зомбылыққа ұшырау ықтималдылығы көбеюі мүмкін. Оқушы өзінің іс-әрекеті үшін өзіне, қоғамға және мемлекетке жауапты екенін түсінуі керек. Зерттеу барысында ағылшын ғалымдары Л.Уоккер, М.Селигмен, Х.Хекхаузен, әлеумет танушы К.Левинсон, Д.Уолш, С.Браумиллер еңбектерін негізге ала отырып, зерттеу жүргізілді. Отандық зерттеушілері жеке тұлғаның дамуын жетілдіру мақсатында және әлеуметтік белсенді, жоғары құқықтық санаға ие, әлеуметтік-педагогикалық жұмыс рухани-адамгершілік фактор ретінде, оқушылардың тәрбиесін алдын алу бағдарламаларын әзірлеудің жаңа парадигмасы ретінде қарастырылды. Әдіснамалық негізінде жасөспірімдердің әлеуметтік құзыреттілігін қалыптастыруға ықпал ететін арнайы оқыту бағдарламасы ұсынылған және мектептегі зорлық-зомбылық туралы зерттеу нәтижелері келтірілген.

Мәселені зерттеудің негізгі әдістері: ғылыми және арнайы әдебиеттерді тарихи-әдіснамалық зерттеу, әлеуметтік-педагогикалық жұмыс технологиясын синтездеу және талдау, жалпы білім беретін мектеп базасында жұмысы қорытындыланды. Зорлық-зомбылық әрекеттеріне тап болған оқушылардың әлеуметтік дағдыларын қалыптастырудың тиімділігін арттыру мақсаты қойылған кезде әлеуметтік педагог әрекетіне практикалық ұсыныстар беріледі. Авторлар жалпы білім беретін мектептің білім беру ортасындағы қиын жағдайлардан шығудың сындарлы әдістерін ұсынады.

Кілт сөздер: жасөспірім, агрессия, зорлық-зомбылық, диагностика, әлеуметтік мәселе,құқық бұзушылық, кәмелетке толмағандар, заң.

In the article, the authors consider the peculiarities of the formation of social behavior of adolescent students in an educational environment faced with a situation of violence. From the point of view of the authors, the development of social skills and abilities of students in a situation of violence should become one of the most important areas of socio-pedagogical work. The article analyzes the existing approaches to the content of the concept of «violence», «deviant behavior». Practical recommendations are given on how a social pedagogue needs to act when he is faced with the goal of improving the effectiveness of the formation of social skills of schoolchildren faced with acts of violence. The authors recommend constructive ways out of difficult situations in the educational environment of a secondary school. In the course of the study, a study was conducted based on the works of English scientists L. Walker, M. Seligman, H. Heckhausen, sociologist K. Levinson, D. Walsh S. Braumiller. The article proposes a training program for adolescents that contributes to the formation of social competence of adolescents and provides the results of a study on violence at school.
The purpose of the article is to study the use of socio-pedagogical technologies, in particular, the creation of a constructive environment as an important tool for the socialization of the younger generation. To do this, the following tasks are being solved: to give a complete picture of the algorithm of children's assimilation of the official and unofficial curriculum; to study the contribution of foreign researchers and compare it with the experience of domestic schools. The main research methods of the issue were: historical and methodological study of scientific and specialized literature, synthesis and analysis of technology of socio-pedagogical work, summing up work on the basis of a comprehensive school, a training webinar within the framework of the studied problem with bachelors and undergraduates of the Faculty of Philosophy and Psychology of the E.A.Buketov.
Keywords: teenager, aggression, violence, diagnosis, social problem, offense, dysfunctional family, minors, prosecution, law.

Кіріспе

Әлемде қазіргі ең өзекті мәселелердің біріне айналып отырған - бұл жасөспірімдердің, балалардың зорлық - зомбылыққа ұшырауы. Ел басымыз Қ.К.Тоқаев 2023 жылдң 5 қарашасында ең алғашқы мұғалімдердің съезінде зорлық-зомбылықтың кең тарап бара жатқанына назар салып еліміздің президенті Қасым-Жомарт Тоқаев «Өкінішке орай, оқушылардың арасында зорлық-зомбылық азаймай жатыр, алдынғы орында балалардың өз-өзіне қол жұмсау тұр. Зорлық-зомбылықты дереу болдырмауымыз керек».

Барлық балалар үйінде, мектепте және басқа да қоғамдық мекемелерде күнделікті қатыгездікпен және зорлық - зомбылықпен ұшырасып отырады. 2030 жылға қарай әйелдер мен қыздарға қарсы зорлық-зомбылық түбегейлі жойылуға тиіс. Орталық Азия мен Ауғанстанға арналған «Жарық сәулесі» аймақтық бағдарламасы аясында зорлық-зомбылыққа мемлекет басшыларының іске асырылып отырған зорлық-зомбылыққа байланысты жұмысына назар аудару тұжырымдамасын іске асыруға арналған семинарда Қазақстан, Қырғызстан, Тәжікстан, Өзбекстан және Түрікменстаннан БҰҰ агенттері күрес шараларын күшейту бастамаларын талқылады.

Білім министрі Гаи Бейсембаев 2023 жылдың 22 тамызда Қазақстан мектептерінде хиджаб кию туралы «мектептегі оқушылардың хиджаб кию мәселесін негізге алу керек және мұнда басқа мәселелерді араластырудың қажеті жоқ. Бала сапалы білім алуы керек, ата-аналар бұған заң бойынша үлес қосып және бәріміз Заң талабын қатаң түрде ұстануымыз керек. Сондықтан балалар мектеп формасын киіп, мектепке мектеп

формасында келуі керек. Бұл талап. Бұл тұрғыда ештеңе өзгерген жоқ», - деп атап өтті Білім министрлігінің басшысы.

2013-2017 жж. ЮНИСЕФ өкілетті органдармен бірге мектептерде зорлық-зомбылықтың алдын алу бойынша пилоттық бағдарламаны бастады. Бағдарламаның негізгі мақсаты - оқушылар арасында психоәлеуметтік дағдыларды дамыту, әрі зорлық-зомбылық көрсету қауіп-қатерлеріне және зорлық-зомблық көрсету оқиғаларына шара қолдану тетіктерін жасап шығару арқылы зорлық-зомбылық туындағанға дейін оның жолын кесу.

Зорлық-зомбылық -бұл басқа адамға психологиялық немесе физикалық зиян келтіру, ар-намыс пен қадір-қасиетті қорлау мақсатында қасақана дұшпандық мінез-құлықты білдіретін ғылыми термин[2]. ЮНИСЕФ Қазақстан мәліметтері бойынша балалардың 66% - ы мектептегі зорлық-зомбылық пен кемсітушілікке тап болады, 44% - ы мектептегі зорлық-зомбылықтың құрбаны болды, 24% -ы мектептегі басқа балаларға қатысты зорлық-зомбылық пен кемсітушілік әрекеттерін жасады. Зерттеу көрсеткендей, қорлау және бопсалау элементтері бар мектептегі зорлық-зомбылықтан аман қалған балалардың суицидтік мінез-құлық қаупі жоғары болады. 2018 жылы ұлттық қоғамдық денсаулық сақтау орталығының ғалымдар тобы 6456 қазақстандық оқушылар арасында олардың денсаулығы мен әл-ауқатының көрсеткіштерін зерттеу үшін сауалнама жүргізілді. Жасөспірімдерден қорқытуға, зорлық көрсетуге қаншалықты жиі қатысқаны немесе соңғы екі айда мектепте оның құрбаны болғандығы туралы сұрақтарға жауап беруді сұрады[3,67]. Елімізде зорлық-зомбылыққа қатысты 20 дағдарыс орталығы бар. Әйелдер мен балаларға арналған зорлық-зомбылық проблемасы елімізде елеулі мөлшерде асқынды. Статистикалық мәліметке қарағанда елде жыл ішінде 500-дей әйел мен бала тұрмыстағы зорлық-зомбылық құрбаны болады екен.

Зерттеу жұмысы

ЮНИСЕФ Қазақстандағы өкілетті органдармен бірге жүргізген зерттеулердің нәтижелері көрсеткендей, ересектердің шамамен 75%-ы отбасында балалардың мінез-құлқын қадағалап отыру үшін дене жазалауын қолданады. Төмендегі 2-суретте қазіргі кездегі ата-аналардың балаларды жазалау көрсеткіштері көрсетілген.

2 сурет. Балаларды ата-анасы жазалау көрсеткіші.

2-14 жас аралығындағы әрбір екінші бала отбасында зорлықпен тәртіпке салу шараларына душар болады. Мектеп оқушыларының үштен екісі басқа оқушылар немесе мұғалімдер тарапынан зорлық-зомбылық көрсетуге немесе кемсітуге шалдыққан немесе соның куәсі болған. Зорлық-зомбылықтың жоғары деңгейі интернат мекемелерінде және мінез-құлқында қиындықтары бар балаларға арналған мектептерде байқалады.

Осы статистиканы тексеру мақсатында біз тәжірибеге зерттеу базасы ретінде Қарағанды облысы білім басқармасының Ақтоғай ауданы С.Ибраева көшесі,6 білім бөлімінің «К.Байсейітова атындағы тірек мектебі (РО)» КММ 8 «А» сыныбы алынды. Жалпы оқушылар саны 27. Ұлдар саны 15, қыздар саны 12. Сынып жетекшісінің аты-жөні Саденова Бақытжан Разиқызы. 2023 жылдың 07 қыркүйегінде біз зорлық-зомбылыққа байланысты мектеп оқушылары арасында сауалнама өткіздік (3 сурет).

Бұл статистиканы 27 оқушы өткен болатын. Сауалнама 15 сұрақтан тұрды. Сауалнаманың негізгі мақсаты сыныптар арасындағы, мұғаліммен оқушы арасындаға қарым-қатынасты, отбасы жағдайында анықтау болды. 27 оқушының арасында көп болатыны ұлдар арасындағы күш көрсету болып саналды.Оқушылардың «Сіз зорлық-зомбылыққа шалдыққансыз ба?» сауалнамаға көп жауап бергені иа деген жауапты ұлдардан анықтадық. «Балаларды жазалау зорлық-зомбылық түріне жатады деп ойлайсызба?». Бұл сұрақты – балалардың менталитетке қаншалықты жүгінетінін тексеру үшін қойдық. Себебі қазақтарда балаларды ұру «нормаға» жатып қалған. Онда жауап жоқтан гөрі ия жауабы көбірек болды. Яғни, балалар әр түрлі жазаны өздерінше зорлыққа жатқызып, өз құққықтарын қорғап шығуға асығады. 8 сынып оқушыларының көпшілігі сыныптастарын саналы түрде психологиялық зорлық-зомбылыққа ұшыратады.

Оқушыларының басым көпшілігі өз әрекеттері мен әрекеттерін басқа адамды қорлайтын іс-әрекеттер ретінде түсінбейді, сонымен бірге немқұрайлы бейтарап көзқарас танытады. Алынған мәліметтер оқушылардың жасы мектептегі зорлық-зомбылықтың ерекшеліктеріне әсер ететіндігін көрсетуі мүмкін. Біздің ойымызша, 8-сынып оқушыларының құрдастарына психологиялық зорлық-зомбылық көрсетуге немқұрайлы қарауы (ересектерді тәрбиелеу мен тәрбиелеуге қатысатын барлық адамдар бұл құбылысқа немқұрайлы қараған кезде).

Зерттеу нәтижелерін талқылау

Сауалнама нәтижелері негізі өзім ойлағандай болып шықты және ЮНЕСЕФ-ның зерттеген статистикасымен сәйкес келіп тұр, яғни көбісі,тіпті балалардың өзі де жазалау түрлерін зорлық-зомбылыққа теңестіреді.

Біздер қазір болашаққа бағдар жасай алмаймыз, сол себептен балалардың көбісі келешекте балаларын жазалайтыны немесе жазаламайтынын білмейміз деп жауап берді. Бұл сауалнамадан тағы байқағанымыз көбісі зорлық-зомбылыққа шалдықса - достарының,ата-анасының, сыныптастарының көмегіге жүгінуді таңдады. Бұл біздің мемлекетіміздің өз қорғау органдарының және көмекке қол ұшын созуға дайын мамандарының беделі төмен дәрежеде екенін көрсетеді.

Зорлық-зомбылықтың алдын алу шаралары:

Егерде ата-анаңыз немесе жұбайыңыз «абьюзивті» адамдар қатарынан болса мен сізге арнайы мекемелерге немесе көмек орындарына жүгінуге кеңес беремін, бірақ бұл проблема туралы үндемей қалуға болмайды! «Ұят болады», «берекеміз бұзылады» деген сөздерді ұмытып, көмекке жүгінуден қысылмайық!

Балаларға көрсетілетін зорлық-зомбылықтың барлық түрлерінің алдын алу және жою мақсаттарына жету үшін бірқатар стратегияларды іске асыру маңызды. Алдын алу деңгейінде балаларға кез-келген түрде, соның ішінде дене жазалауы түрінде зорлық-зомбылық көрсетуге тыйым салатын заңнамамен қамтамасыз ету қажет. Сонымен қатар, ата-аналардың балаларын зорлықсыз тәрбиелеу дағдыларын үйде қызмет көрсету және жақсы ата-ана болу бағдарламалары сынды шаралар арқылы дамыту маңызды. Мектепке

дейінгі және мектеп мекемелерінде, сонымен бірге, қосымша білім беру ұйымдарында балаларға арналған арнаулы бағдарламалар болуы қажет.

Шара қолдану деңгейінде балаларға зорлық-зомбылық көрсетілгені туралы өкілетті органдарға міндетті түрде хабардау жүйесін жасау, жүйенің тиімділігін арттыру үшін бала құқықтарын қорғау жүйесіне қосымша әрекет етуші тұлғаларды енгізу, өкілетті органдар арасында нақты үйлестіру және тиімді өзара әрекеттесу тетігін жасап шығару, мамандарды балаларға зорлық-зомбылық көрсету оқиғаларымен жұмыс жасауға үйрету, сонымен бірге, білім, денсаулық сақтау, әлеуметтік қорғау жүйелеріндегі зорлық-зомбылық оқиғалары кезінде құқық қорғау және сот органдарының шара қолдануына қатысты нұсқаулықтар әзірлеу маңызды.

Қорытынды

Бұл мақаланы жазу барысында мемлекетімізде зорлық-зомбылықтың өзектілігі осыншалықты көлемді екенін білдім және бұл проблеманы шешу үшін педагог ретінде қолымнан келгеннің бәрін дасауға тырысамын. «Жылы сөйлесең, жылан іннен шығады» деген сөз бар ғой, сондықтан балаларымызды жазалаусыз да, әңгімелесу арқылы тәрбиелеуге болады және сөзбен үлкендер арасындағы жанжалдарды да шешуге болады.

Зорлық-зомбылықсыз жарқын болашаққа бәріміз бірге ат салысамыз деген ойдамыз. Осы тақырып бойынша теориялық дереккөздерді талдау барысында ғалымдардың жасөспірім кезіндегі зорлық-зомбылық пен өзін-өзі бағалау мәселелері бойынша ұстанымдары мен көзқарастары анықталып, салыстырылды, бұл кейбір тұжырымдарды тұжырымдауға мүмкіндік берді:

- жеке тұлғаның өзіндік қатынасы-бұл күрделі құрылымдалған психикалық Білім, оның дәстүрлі құрылымында келесі факторлар ерекшеленеді: өзін-өзі бағалау, аутосимпатия және өзін-өзі қорлау, олар өз кезегінде мазмұнына тән бірқатар әдістерді қамтиды.

- жасөспірім кезінде адамның өзін-өзі тануы және оның құрамдас бөлігі ретінде өзіндік қарым-қатынас қалыптасады. Жасөспірімді эмоционалды және физикалық зорлық-зомбылық жағдайында тәрбиелеу жеке тұлғаның деформациясына әкеледі, бұл өзін-өзі бағалаудың төмендігін, өзін-өзі теріс қабылдауды, ата-аналар мен маңызды ересектердің оған деген көзқарасының салдары ретінде анықтайды. Көбінесе кәмелетке толмаған балалар қызғаныштан қылмыс жасайды. Егер ұл немесе қыз басқа баладан армандаған, бірақ қолында жоқ нәрсені көрсе, онда олар ашуланшақтық пен қызғаныштан ұрлық немесе кісі өлтіруі мүмкін. Алайдабас бостандығынан айырылған жасөспірімдер толық қылмыскерлерге айналады. Бұл балалар көмекке мұқтаж, олармен сөйлесе алатын, жақсы кеңес бере алатын адам.

Қазіргі өмірдің тағы бір маңызды факторы-агрессивтіліктің үлкен деңгейімен ерекшеленетін, көбінесе қылмыспен байланысты және аумақты бақылау үшін үнемі күрес жүргізетін әртүрлі жастар топтары. Мұндай бірлестіктердің кейбіреулері өздеріне ұқсамайтын барлық адамдарға деген жеккөрушілікпен ерекшеленеді.

Әдебиеттер

Выступление Президента Республиканском съезде педагогов //https://www.bilim.expert/post

Рубинштейн Н. Что такое наси лие? / Рубинштейн Н. 2012 г. [Электронный ресурс]. –Электр.дан. – Режим доступа: http://www.rubstein.ru/lib/nasilie.html.

Шипунова Т.В. Агрессия и насилие как элементы социокультурной реальности // Социс. -2002. №5 -С.67

Баймуканова М.Т., Темир Ж., Ладыгина О.А. Оқушылардың құқықтық тәрбиесі азаматтық сананы қалыптастырудың құралы ретінде // Бәрімбек Бейсенов атындағы Қарағанды академиясының хабаршысы. – 2022. -93-98б.

Михайлова Б., Пазылбек Б.К. Жаңартылған оқу жоспарларының ерекшеліктері және білім беру процесін жетілдіру. // Қарағанды университетінің хабаршысы. -2020. -№1(97).-С.55-61

Лухнов А.М., Дэвид Б.А. «Құқық бұзушылық түрлері бойынша, сондай-ақ провинциялар мен аумақтар бойынша». – Канада, 2013- №7 – 25 б.

Адамнаң құқығы бойынша Білім Қауымдастығы. «Балалар құқығы конвенциясыны жеңілдетілген нұсқасы». [Электрондық ресурс]. https://www.hrea.org/feature-events/simplified-crc.htm

Оренбургский государственный университет, г.Оренбург,Россия от 10.12.2020г [Электронный ресурс]-Режим доступа: http://vestnik.osu.ru/2020_1/1.pdf

Қазақстан Республикасының 2010-2020 жылдарға арналған құқықтық саясат тұжырымдамасы.

ҚР Президентінің 2010 жылғы 7 желтоқсандағы № 1118 Жарлығымен бекітілген Қазақстан Республикасының білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы

ҚАЗІРГІ ТАҢДА БҰҚАРАЛЫҚ АҚПАРАТ ҚҰРАЛДАРЫ АРҚЫЛЫ ЖАСӨСПІРІМДЕРДІҢ ӘЛЕУМЕТТЕНУІНЕ ӘСЕР ЕТУ МҮМКІНДІКТЕРІ

POSSIBILITIES OF INFLUENCE ON THE SOCIALIZATION OF YOUTH THROUGH MEDIA TOOLS TODAY

Arailym SIYAZBAEVA
Master's student of Social Work and social pedagogy,
Karaganda University named after E. A. Buketov, Kazakhstan,
ORCID ID// orcid.org/ 0009-0001-8219-7286

Kendirbekova Zhanar KHAIDAROVNA
candidate of Pedagogical Sciences, Professor of the Department of Social Work and social pedagogy,
Karaganda University named after E. A. Buketov, Kazakhstan,
ORCID ID //orcid.org/0000-0001-6794-7897

АННОТАЦИЯ

Бұл мақалада, бұқаралық ақпарат құралдарының жеке тұлға мен жасөспірімдердің әлеуметтенуіне әсері туралы сөз қозғалады. Жасөспірім - бұл жеке тұлғаны қалыптасу сатысында тұрған адам. Өсіп келе жатқан тұлғаны тәрбиелеу және әлеуметтендіру қазіргі қоғамның басты міндеттерінің бірі. Адамның өзінің қоршаған ортадағы орның қалыптастыруға әлеуметтік факторлар әсер етеді, ол өздігінен жүрмейтін процесс. Жасөспірімдердің тұлға ретінде кемелденуіне әлеуметтік ортаның күш-жігері, ықпалы мол. Жеке тұлғаның дамуына әсер ететін барлық факторларды ескерсекте, соның ішінде бұқаралық ақпарат құралдарының әсер ету факторын ескеру маңызды. Көптеген жағдайларда бұқаралық ақпарат құралдары жасөспірімдердің тәрбиешісіне айналады, адамдардың дүниетанымын қалыптастырудың маңызды факторы, оларды белгілі бір белсенді әрекеттерге итермелейтін әсерге ие болды. Әлеуметтену процесі-адамзат өміріндегі ең маңызды құбылыс, оның барысында болашақ ұрпақтың қалыптасуы жүреді. Осыған байланысты жасөспірімдердің тәрбиесі мен дамуын оның бұқаралық ақпарат құралдары арқылы қол жеткізетін әр түрлі ақпараттық ағындармен өзара әрекеттесуін бақылау өте маңызды.

Зерттеудің ғылыми маңыздылығы, ғалымдар әлі күнге дейін жасөспірімдердің өміріне бұқаралық ақпарат құралдарының әсер ету сипаты туралы дауласуда. Бүгінгі таңда бұқаралық ақпарат құралдарының әлеуметтік трансформациялаудағы рөлі жоғары. Бұқаралық ақпарат құралдары баспасөз, радио мен теледидар қазіргі қоғамға ықпал ететін және жанама түрде тәрбиелейтін мықты құралға айналды. Бұқаралық ақпарат құралдарының ықпалы біркелкі емес, оны оң және теріс жағынан да қарастыруға болады. Сөзсіз, әлеуметтендіру бұқаралық ақпарат құралдарының қатысуынсыз жүргізілмейді және ол табысты әсер етуі үшін мектеп және отбасы сияқты түрлі әлеуметтік институттардың қатысуы қажет. Қазіргі таңда бұқаралық ақпарат құралдары жасөспірімдерді әлеуметтенуге көмектесетін және әлеуметтік педагогиканың алғашқы міндеттерінің бірі болып табылады.

Түйін сөздер: тәрбие, әлеуметтену, бұқаралық ақпарат құралдары, жасөспірімдер, әлеуметтік педагогика

ABSTRACT

This article will talk about the influence of media on the socialization of individuals and adolescents. Teenager is a person who is at the stage of personality formation. Education and socialization of a growing personality is one of the main tasks of modern society. The formation of a person's place in the environment is influenced by social factors, it is a non-self-sufficient process. The maturity of adolescents as a person is greatly influenced by the efforts of the social environment. It is important to take into account all factors affecting the development of personality, including the influence of the media. In many cases, the media become educators of adolescents, become an important factor in the formation of people's worldview, have an impact, prompting them to certain active actions. The process of socialization is the most important phenomenon in the life of mankind, during which the formation of future generations takes place. In this regard, it is very important to monitor the upbringing and development of adolescents with regard to their interaction with the various information flows achieved by the media.

The scientific significance of the study lies in the fact that scientists still argue about the nature of the influence of mass media on the lives of adolescents. Today, the media plays a major role in social transformation. Mass media press, radio and television is a strong institution that contributes and indirectly contributes to modern society. he influence of the media is heterogeneous, it can be viewed from both the positive and negative sides. To be sure, socialization is not carried out without the participation of the media, and for its successful impact, the participation of various social institutions, such as school and family, is necessary. Today, the media are one of the first tasks of social pedagogy and contribute to the socialization of adolescents.

Keywords: education, socialization, mass media, teenagers, social pedagogy

Жасөспірімдердің білім алуы мен тәрбиесі, оның дамуы қашанда аса маңызды мәселелердің бірі, жаңа ғасырға енген қазіргі кезеңде жоғары технологиялық ақпараттық қоғамның мүмкіндіктерін пайдалана отырып білім мен тәрбие беру, оларды қоғамға әлеуметтендіру қызметін атқарып отыр. Қазіргі біз өмір сүріп отырған XXI ғасыр – бұл «ақпараттық қоғам» дәуірі. Оның жарқын мысалы – Біріккен Ұлттар Ұйымының шешімімен «XXI – ғасыр ақпараттандыру ғасыры» деп аталғаны. Ақпараттық қоғамда басты ресурс ақпарат, ал ақпарат дегеніміз – білім. Ақпаратпен қамтамасыз ету, ақпараттандыру үрдісі – өміріміздің әр саласында білімді арттыру мен дұрыс қолдануды, пайдаланып қана қоймай, дұрыс басқаруды үйрету маңызды. Тәрбие жалпыға ортақ үрдіс болғандықтан, бұл үрдісте басты тәрбие және әлеуметтендіру институттарымен бірге бұқаралық ақпарат құралдарының қатысуы аса маңызды. Өйткені, қазіргі кезде бұқаралық ақпарат құралдарының қай тұрғыдан болсын ықпалы зор болып отырғандығы мәлім, сондықтан бұқаралық ақпарат құралдарының әлеуметтік педагогикалық мүмкіндіктерін пайдалануды тәжірибеге ендіру қолға алына бастады. Мың жыл бұрын адам қарым-қатынастың төрт түрін – ауызша сөйлеуді, музыканы, сурет салуды және жазуды меңгерген. Содан кейін бұқаралық ақпарат құралдарының даму толқыны пайда болады. XV ғасырда баспа кітабы, XVII ғасырда газеттер мен журналдар пайда болды. XIX ғасырда фотография, радио, телефон, кино ойлап табылды. XX ғасырда қарқынды даму сатысына өтті. Қазір теледидар, бейне, факс байланысы, компьютерлік жүйелер, жедел басып шығару (көшірме т.б.), ғарыштық байланыстар кеңінен қолданылады.

Сонымен қатар, 20 ғасырдың аяғында электронды бұқаралық коммуникация құралдары жазбаларды айтарлықтай ығыстырып, бірінші орынға шықты. Бұқаралық ақпарат құралдары (БАҚ) — үлкен (бұқаралық) аудиторияны қамтитын және тұрақты негізде әрекет ететін хабар тарату арнасы, ақпаратты (ауызша, дыбыстық, көрнекі) жеткізу құралы болып табылды. Олай болса, қоғамдағы кейінгі кезеңдердегі өзгерістерге орай әлеуметтендіру үрдісінде бұрыннан мойындалған басқа әлеуметтік институттармен қатар, бүгінгі күні бұқаралық ақпарат құралдарының да ролі жоғары болып отыр. Ең алдымен бұқаралық ақпарат құралдарының тәрбиеге қатысын, мән-мағынасын ашып алу маңызды мәселе. Мектеп оқушыларының барлығы дерлік теледидар, бейне және интернетке қол жеткізе алады, көптеген балалар компьютерлік ойындар ойнайды. Егер бұқаралық ақпарат құралдарының қазіргі жастарға әсер ету сипатын қарастыратын болсақ, онда бұқарарлық ақпарат құралдары қоғамға оң да, теріс те әсер ете алады. Көп жағдайда ата-аналар мен мұғалімдер оқушыларға ақпараттың әсері туралы іс жүзінде ескермей жатады. Себебі көптеген бұқаралық ақпарат құралдары оқыту және тәрбиелеу функцияларын атқарып отыр. Мектеп оқушылары телебағдарламалардың тұрақты көрермені. Бұқаралық ақпарат құралдарының адамдарға «шабуыл жасауы» барған сайын кәсіби сипатқа ие болуда. Бірнеше ондаған жылдар бойы бұқаралық ақпарат құралдарының ықпалымен адамдар әлемді «теледидардан» және «газеттерден» (әсіресе орталықтағылар) қалай көрсетілсе, солай көріп келді. Осылайша, бұқаралық ақпарат құралдары тұтынушыға бағытталып, ал тұтынушылық талғам бұқаралық ақпарат құралдар әсерінен қалыптасады. Мысалы қазіргі таңда телевизиялық жобаларда зорлық-зомбылық мәселесі ерекше маңызға ие болды. Нәтижесінде көптеген зерттеулер әртүрлі телехабарлар мен фильмдердегі зорлық-зомбылық көріністерін көру кейінгі өмірдегі агрессиямен тікелей байланысты екенін көрсетті. Бірақ бұл мәселеге екінші жағынан қарасаңыз, теледидар 20 ғасырдан бері мәдениеттің ажырамас бөлігі болды. Теледидар адамдардың әртүрлі іс-шараларға қатысу мүмкіндіктерін арттырып, ғылым, мәдениет және спорт жетістіктерін қалың бұқараға қолжетімді етті. Осылайша, бұқаралық ақпарат құралдарының ықпалының жағымды аспектілерін атап өтуге болады:

- Бұқаралық ақпарат құралдары жастарды барлық болып жатқан оқиғалардан хабардар етіп отырады;
- бұқаралық ақпарат құралдары халықтың жалпы саяси мәдениетін жақсартады;
- билік органдары мен халықты өзара ақпараттандыруға қызмет етеді;
- әлеуметтік шиеленісті жеңілдетуге ат салысады;

Жағымсыз аспектілері:

- Ақпараттың мектеп оқушыларына әсері, әдетте ата-аналармен де, мұғалімдермен де реттелмейді және іс жүзінде ескерілмейді. Мектеп оқушылары телебағдарламалардың тұрақты көрермені;
- Бұқаралық ақпарат құралдары тұтынушыға бағытталған, ал тұтынушылардың талғамы (көбінесе дұрыс емес) ақпарат құралдарының әсерінен қалыптасады;
- Телевизиялық жобаларда зорлық-зомбылық мәселесі қазіргі заманда ерекше мәнге ие болды. «Телевизиялық зорлық-зомбылық» термині ғылыми лексиконда бұрыннан қолданылып келеді. Жеке пікіріме келетін болсақ, бұл анық: экрандағы зорлық-зомбылық өмірде зорлық-зомбылықты тудырады;

- Бұқаралық ақпарат құралдары да дөрекі ақпарат көзі болып табылады. Теледидарда, газет-журналдарда, интернетте қазіргі жастарды бұзатын ақпараттар көп;

Бұқаралық ақпарат құралдары жүйесінде **баспасөз** (газеттер, апталықтар, журналдар, кітаптар) бүгінгі күні үлкен сұранысқа ие. Еркін сатылымда, жарқын әрі әдемі рәсімделген кез келген басылым түрі бар. Бұқаралық ақпарат құралының пайда болу уақыты бойынша екінші **радиохабар** тарату ақпарат көзі болып табылады. Радиохабарға тән белгі - бұл жағдайда ақпаратты тасушы тек қана дыбыс (жарнаманы, музыка, жаңалықтар). Радио жүргізушілер арасында өте танымал. Бұқаралық ақпарат құралдарының басым түрлерінің бірі – теледидар, оның жасөспірімдердің әртүрлі ақпараттарды игеруіндегі рөлін талдау кезінде ерекше назар аудару керек, өйткені бұл жас кезеңі: дүниетанымның қарқынды қалыптасуымен, рухани-адамгершілік негіздері мен құндылығының қалыптасуымен сипатталады. Теледидар біздің өмірімізге 20 ғасырдың 30-жылдарында енді. Көрерменнің бағдарламаларды қарау уақыты олардың реті мен құрылымын өзгерте алмауы себепті бағдарламаға ерекше ұқыпты қарауды талап етеді. Бірақ бүгінгі таңда тіпті ұлттық телеарналар үлкен көлемдегі жарнамаға толы, бұл негізгі ақпаратты қабылдауға елеулі кедергі жасайды. Жасөспірімдер көгілдір экраннан келетін барлық ақпарат ағынын дұрыс сүзгіден өткізе алмайды, өйткені олардың санасы ақпаратты сіңіретін губкаға ұқсайды. Анатолий Викторович Мудриктің пікірінше: «Әлеуметтену білім беруден гөрі кеңірек ұғым. Тәрбие – қоғамдық-тарихи тәжірибені жаңа ұрпаққа жеткізу қызметі: оның дамуы, өмірге және еңбекке дайындалуы үшін қажетті жағдайларды қамтамасыз ететін белгілі бір көзқарастарды, тұжырымдамаларды, принциптерді, құндылық бағдарларды қалыптастыру мақсатында адамдардың санасы мен мінез-құлқына жүйелі және мақсатты әсер ету» дейді. Жасөспірімдердің әлеуметтенуі ерекше, еліктеу және өзін сәйкестендіру әлеуметтік тәжірибені игеруде шешуші рөл атқарады. Яғни маңызды басқалардың мінез-құлқына еліктеу, белгілі бір әлеуметтік орта өкілдерімен өздерін сәйкестендіру, олардың құндылықтарын, көзқарастарын, нормалары мен мінез-құлық үлгілерін қабылдауға бейімді келеді. Нәтижесінде бұқаралық ақпарат құралдары әлеуметтік басқарудың және әлеуметтік нормаларды қалыптастырудың қуатты құралы болып табылады. Қазіргі уақытта теледидардың өскелең ұрпақты әлеуметтендірудегі рөлі екі жолмен бағалануда. Бұл прогрессивті фактор болуы мүмкін және жасөспірімнің дамуына зиян тигізуі мүмкін. Теледидардың әлеуметтенуге қатысуына қатысты үш ерекшелікті ескеру қажет. Біріншіден, әрбір отбасында теледидар бар, сондықтан жас ұрпақтың телеөнер саласына араласуы мысалы, мектептен айырмашылығы бейресми түрде орын алады. Бұл процесс үй жағдайында өтеді және стихиялы реттелмейтін отбасылық өмірдің бөлігі болып табылады. Екіншіден, қазіргі телевидениенің коммерциялануы жағдайында фильмдердің көпшілігінің мазмұны білім беру, тұлғаның дамуын ынталандыру, әлеуметтену мақсаттарын есепке алмай жүзеге асады. Көптеген фильмдердің басты мақсаты - ойын-сауық, максималды пайда алу үшін аудиторияны кеңейтуді көздейді. Үшіншіден, балалар фильмдерді фильмнің мазмұнын былай қойғанда, диалогтарды түсіне алмаған кезден қарай бастайды[1]. Әлеуметтену телевизиялық өндірістің сипаты мен мазмұнын айқындайтын тікелей бағдар болмаса да, телевизия әлеуметтенудің маңызды институттарының бірі ретінде қарастырылмауы мүмкін емес. Бұл бірқатар себептермен түсіндіріледі. Психологиялық тұрғыдан фильмдегі іс-әрекет сенімді нәрсе ретінде қабылданады. Қабылдау процесі экрандағы әрекетке қатысудың әсері, тұлға өзін

кейіпкермен сәйкестендіріп, психологиялық күйлерді экрандағы бейнелерге проекциялау сияқты қасиеттермен сипатталады, бұл көрерменнің эмоциясының арттуына әкеледі. Фильмді қабылдау кезінде әлеуметтенудің маңызды психологиялық механизмін іске қосу үшін қолайлы жағдайлар жасалады – еліктеу және жасөспірімдердің кейіпкерлермен посткоммуникациялық фазада сәйкестенуі, яғни нақты өмірде экран сөнгеннен кейінде ол процестен шыға алмауы[2]. Теледидарда рухани-тұлғалық дамуды болдырмайтын сананы манипуляциялау, бос уақыт өткізу үшін кеңістік құру мүмкіндігі бар, көбінесе жалған ақпарат таратады, адамды өз бетінше ойлау немесе ерік-жігер, сын тұрғысынан пікір айту немесе еркін таңдау қабілетінен айыруға дейін ықпал ететін құрал.

Теледидар әлеуметтік тәжірибені жеткізудің тиімді әдістері арқылы әртүрлі әлеуметтік рөлдерді игерумен байланысты ақпараттық әсер етуге ие. Жасөспірім бастапқы алынған ақпаратты «жақсы» және «жаман» деп бөлу үшін ресми, бейресми және жеке тұлғаның мінез-құлқының жалпы мәдени нормалары қалыптасатын отбасының әсері қажет[3]. Бұқаралық ақпараттық процестердің формалары мен мазмұны әлеуметтік әрекет субъектісінің санасына, сезіміне және еркіне тікелей және жанама әсер етеді. Көбінесе жасөспірімдердің қарым-қатынасы мен бірігуі бұқаралық ақпарат құралдарының қызметі, оның мазмұны мен формасы қарқындылығы негізінде және ықпалымен жүзеге асырылады. Ақпараттық арналардың төртінші түрі - бұл бұқаралық ақпарат құралдарында маңызды орын алатын интернеттің дүниежүзілік компьютерлік желісі. Интернет ақпараттың әмбебап көзі болып табылады, өйткені ол ақпарат құралдарының барлық түрлерінің мүмкіндіктерін біріктіреді. Монитордан шықпай-ақ теледидар көруге, радио тыңдауға, газет-журналдарды оқуға, қажет болған жағдайда өзіңіз үшін маңызды ақпаратты басып шығаруға болады. Интернет үлкен мүмкіндіктер береді, бұл оны бүгінгі күні ең көп қолданылатын және ең перспективалы ақпарат көзі етеді. Бүгінде жастарға интернеттің стихиялық әсері бар, 1998-2005 жылдар аралығында Интернетке тәуелді жастар мен жасөспірімдер саны 2%-дан 30%-ға дейін өсті[4]. Интернетке тәуелділік - бұл химиялық емес тәуелділік және бір қарағанда зиянсыз болып көрінуі мүмкін, бірақ өзіндік ерекшеліктері бар. Басқа химиялық емес тәуелділіктермен салыстырғанда ол өте қауіпті, өйткені шамадан тыс пайдалану адам психикасын бұзады және денсаулығына елеулі зиян әкелуі мүмкін. Интернет өзінің анонимділігімен, қолжетімділігімен, қауіпсіздігімен тартымды, сонымен қатар оны пайдалану оңай және кең ақпараттық ресурстарға бай. Жасөспірімге арналған интернет - бұл қол жетімді ақпараттың үлкен көлемі, ол өз проблемаларынан алыстап, өзін қалаған адам ретінде елестете алатын әлем. Әрине, интернет үлкен мүмкіндіктер ашады, бірақ дәл осы ашықтық пен қолжетімділік қауіп төндіреді. Интернет сайттарында жарияланған қарама-қайшылықты ақпарат баланың психикасына кері әсерін тигізеді. Интернетте цензура іс жүзінде болмағандықтан, бала өз жасына мүлдем сәйкес келмейтін сайттарға оңай түсуі мүмкін. Интернетке білім беру мақсатында кіру бірте-бірте екінші жоспарға айналды. Жасөспірімдердің көпшілігі музыканы, ойындарды және суреттерді іздеу және жүктеп алу үшін интернетті пайдаланғанды жөн көреді. Жасөспірімдер интернетті қарым-қатынас құралы ретінде пайдалануда. Виртуалды түрде қарым-қатынас жасай отырып, жасөспірімдер қажетті коммуникациялық дағдыларды меңгермейді, ашық ауада аз уақыт өткізеді және аз қозғалады. Мұның бәрі баланың әлеуметтенуіне ғана емес, оның денсаулығына да қауіп төндіреді[5]. Интернетті шамадан тыс пайдалану тәуелділікке әкелуі мүмкін. Жасөспірімдер көбінесе ата-аналары мен достары тарапынан түсіністікке ие болмайды және бұл жаста олар психологиялық тұрақсыз және тәуелді күйге түсіп,

шынайы әлеммен байланысын өте тез жоғалтады. Пәтер терезесінің сыртындағы күнделікті өмір виртуалды әлем сияқты түрлі-түсті емес, шынайы әлемнің сұлулық реңктерін сезіну, оның үйлесімділігін сезіну әлі қалыптаса қойған жоқ жасөспірімге әсер етуі мүмкін. Компьютерге шамадан тыс қызығушылық баланың дамуын міндетті түрде бұзады. Мұндай жағдайларда ата-ана жасөспірімді оңалтуда үлкен рөл атқарады. Олар бала үшін қалыпты жағдайды қалпына келтіруге, онымен туындаған мәселелерді шешуге, оған шынайы әлем мен тірі қарым-қатынастың бірегейлігін түсіндіруге міндетті.

Әлеуметтену процесі – адам өмірін құрайтын күрделі, көп сатылы процесс. Оның ең қарқынды кезеңі 13 пен 18 жас аралығында болады, бұл кезең жасөспірімдік кезеңді қамтиды. Әлеуметтенудің негізі - әлеуметтік маңызды ақпаратты алдыңғы ұрпақтан кейінгі ұрпаққа беруді білдіретін ақпараттық әсер. Соның нәтижесінде өскелең ұрпақтың әлеуметтенуіне тікелей әсер ететін бұқаралық ақпарат құралдарына үлкен мән берілуде. Бұқаралық ақпарат құралдары – ақпараттық мәдениеттің тасымалдаушысы. Ақпараттық мәдениет – адамзат мәдениетінің жаңа қабаты. Оны меңгеру келесі дағдыларды қажет етеді: ақпаратты таңдау; ақпаратты қабылдау; ақпаратты қолдану; хабар тарату [6]. Тәжірибе көрсеткендей, жасөспірімдер мен жастарда бұл дағдылар өте төмен деңгейде. Жасөспірімдер сапалы ақпаратты оқшаулай алмайтындықтан барлық ақпаратты іріктемесіз қабылдайды, бұл олардың өмірлік көзқарасына, қарым-қатынасына, қоғамдағы одан әрі дамуына әсер етеді. Бұқаралық ақпарат құралдарын тұлғаны белсендіру мен дамытудың маңызды факторы ретінде қарастыра отырып, қазіргі қоғамда осы құралдарды қолдану процесіне тән объективті қарама-қайшылықты тенденцияларды бағаламауға болмайды. Бұқаралық ақпарат құралдары арқылы мұндай коммуникация бұқаралық аудиторияның болуын болжайтындықтан, коммуникацияның екі негізгі функциясының – өзара әрекеттесу және әсер ету – бұқаралық коммуникацияда әсер ету бірінші орынға шығады.

Біз жеткіншектерді әлеуметтендірудегі бұқаралық ақпарат құралдарының рөлін зерттедік және қазір бұқаралық ақпарат құралдарының әсері бар және айтарлықтай маңызды деп сеніммен айта аламыз. Бұқаралық ақпарат құралдарының жастарға оң және теріс әсерлері бар екені белгілі болды. Заманауи жасөспірімдер өзі үшін де, қоғам үшін де жаңа болып табылатын ақпараттық шындыққа көбінесе тәлімгерлердің мақсатты көмегінсіз өздігінен игеретіні белгілі. Ақпараттық қоғамдағы «тәлімгерлердің» бұл рөлін бұқаралық ақпарат құралдары: баспасөз, теледидар, радио, интернет атқарады. Бүгінде олар жастардың әлеуметтенуінің негізгі институтына айналып, жеке тұлғаны тәрбиелеуде үлкен маңызға ие. Бұқаралық ақпарат құралдарының ұсынып отырғанының бәрі өскелең ұрпаққа тиімді әсер ете бермейді. Бұқаралық ақпарат құралдарының коммерциялануы жастар аудиториясын және оның мүдделерін медиа нарығының шеткі аймағына ығыстырды. Бұқаралық ақпарат құралдары өздерінің білім беру және танымдық функцияларын айтарлықтай жоғалтты, оларды ойын-сауық және пайда табу функцияларымен алмастырды. Жақын арада бұқаралық ақпарат құралдарының жастар аудиториясына деген көзқарасын өзгертуі екіталай. Жас аудитория мен бұқаралық ақпарат құралдары арасындағы қарым-қатынасты өзгертуге тырысу керек. Сол себепті жасөсіпірмдерге медиа білім беру – ата-аналар мен мұғалімдердің алдында тұрған маңызды міндеттердің бірі. Медиа білім беру – бұл жастарды бұқаралық ақпарат құралдарын саналы қабылдауға үйретудің құралдары мен әдістерінің жиынтығы. Медиа білім беру арқылы жасөспірімдер бұқаралық ақпарат құралдары қызметкерлерінің

жұмысын сыни тұрғыдан бағалай алады, мифті шындықтан ажыратады, мәнін, дүниетанымын түсінеді, ақпаратқа деген көзқарасын қалыптастырады.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Кузина, С. В. (РАГС). Жастардың мәдени басымдықтарын қалыптастырудағы БАҚ рөлі / С. В. Кузина// Билік. – 2007
2. Мудрик А. В.Әлеуметтік педагогика: Оқу құралы студ. мен жоғары оқу орын пед./ред. В.А.Сластенина. - 3-ші басылым. және қосымша-М.: «Академия» баспа орталығы, 2000. - 200 б
3. [1] Гриценко А.В. Роль телевидения в социализации подрастающего поколения [Электронный ресурс]. Режим доступа: URL: http://science.ncstu.ru
4. [2] Романенко Н. Особенности восприятия телеинформации школьниками // Педагогика.- 2003.- №4.- С. 27
5. [3] Романенко Н. Особенности восприятия телеинформации школьниками // Педагогика.- 2003.- №4.- С.28
6. [4] Войкунский А.Е. Интернет – воздействие на личность. М.,2004. С. 175
7. [5] Вмяков А. Интернет – тотальная угроза обществу // МЭ и МО.- 2007.- №11.- С.20
8. [6] Сычева И. Информационная культура как важнейший фактор социализации подростка // Информационный бюллетень РБА.- 2003.- №25.- С.16

ҚОҒАМДАҒЫ ӘЛЕУМЕТТІК ҚЫЗМЕТКЕРЛЕРДІҢ МАҢЫЗЫ

THE IMPORTANCE OF SOCIAL WORKERS IN SOCIETY

Student Fariza ZHAKSYBAI
Department of Social Work and Social Pedagogy of the Faculty of Philosophy and Psychology, Karaganda Buketov University
ORCID NO: 0009-0001-1098-6271

Senior lecturer, Master Danagul AMANBAYEVA
Karaganda Buketov University, Faculty of Philosophy and Psychology, Department of Social Work and Social Pedagogy
ORCID NO: 0009-0006-5538-8462

Әлеуметтік қызметкерлер қоғамда маңызды рөл атқарады, мұқтаж адамдарға қолдау мен көмек көрсетеді. Олардың жұмыс жетістіктері адамдармен тиімді жұмыс істеу, күрделі әлеуметтік мәселелерді шешу және клиенттердің өмірін жақсарту үшін мағыналы шешімдер табу қабілетін қамтиды. Олар азаматтар мен мемлекеттік қызметтер арасында делдал ретінде әрекет етеді, әлеуметтік қызметтер мен бағдарламаларға қол жеткізуге көмектеседі және әртүрлі дамыған қоғамдастықтың бастамаларына қатысады. Әрине, олардың қоғамға қосқан үлесі зор және құнды, өйткені олар көптеген адамдардың өмір сүру сапасын жақсартуға және әділетті және тең қоғам құруға өз үлестерін қосады.

Әлеуметтік қызметкерлер мұқтаж адамдарға көмектесу және өз жұмысында жақсылықты көрсету арқылы қоғамның әлсіз топтарына көмектесе алады. Олар өмірлерін жақсартуға және одан әрі даму мүмкіндіктерін қамтамасыз етуге бағытталған құнды қолдау көрсетеді және адамдарға қиындықтарды жеңуге жәрдем етеді.

Әлеуметтік қызметкердің негізгі міндеттері:

- Халықтың әртүрлі санаттарымен әлеуметтік жұмысты ұйымдастыру және жүргізу;
- Әлеуметтік төлемдер мен жәрдемақыларды алуға жәрдемдесу;
- Дағдарыс жағдайындағы отбасылармен жұмыс;
- Әлеуметтік мәселелерді шешуде клиенттерге кеңес беру және қолдау көрсету;
- Клиенттерге жан-жақты көмек көрсету үшін басқа мамандармен (психологтар, дәрігерлер және т.б.) ынтымақтастық.
- Әлеуметтік қызметкер қазіргі заманғы түсінікке сәйкес мемлекет пен жеке тұлға арасындағы байланыстырушы буын болып табылады.

Әлеуметтік қызметкерлердің мұқтаж жандарға көмектесудегі еңбегі қоғам үшін таптырмас қолдау. Олар психологиялық қолдау көрсете отырып, жеке жоспарлар мен бағдарламаларды әзірлеуге көмектеседі, қиын жағдайға тап болған адамдардың құқықтары мен мүдделері үшін күреседі. Олардың кәсіби дағдылары мен қабілеттері әділетті және қолдаушы қоғам құруда үлкен өзгеріс тудырады.

Бүгінгі таңда Қазақстанда қалыптасқан күрделі әлеуметтік-экономикалық жағдай мемлекет пен қоғам тарапынан әлеуметтік қолдау мен көмекке мұқтаж адамдар санын азайтуға ықпал етпейді. Осы жағдайларда әлеуметтік жұмыс саласындағы мамандар жұмыс істейтін мекемелердің, әлеуметтік қызметтер мен ұйымдардың нақты қызметі қоғамда сұранысқа ие болып қана қоймай, халықтың әртүрлі топтары үшін маңызды және өмірлік маңызды болып табылады.

Әлеуметтік қызметкерлер қоғамдағы әлеуметтік тепе-теңдікті сақтауды және қамтамасыз етуді және әлеуметтік-экономикалық күйзелістерді тегістеуді қамтамасыз етеді.

Әлеуметтік қызметкер жұмысында негізгі сөз «көмек» сөзі болып табылады. Мысалы: азық-түлік, тұтыну тауарларын сатып алу, пәтерді жинау, кешкі ас әзірлеу, дәріханаға жүгіру, сізді ауруханаға апару, қандай да бір мемлекеттік мекемеде анықтама беру.

Әлеуметтік қызметкер де шығармашыл тұлға – бұл бір бейнеден екіншісіне үнемі ауысу. Соңғы жылдары халықты әлеуметтік қорғау жүйесі қазіргі заманғы қуатты әлеуметтік бағдарланған салаға айналды. Егде жастағы адамдардың үлесі жыл сайын өсіп келеді, сондықтан әлеуметтік қызметтерге деген қажеттілік артып келеді.

Әлеуметтік жұмыс, азаматтық қоғам сияқты, дамудың әрбір келесі кезеңінде өзін жоққа шығара отырып, өзінің мемлекеттік емес мемлекетіндегі кәсіби түрде жүзеге асырылатын әлеуметтік қызметтен мемлекеттік ұйымдастыру нысандарына қарай дәйекті түрде алға жылжуда. Дегенмен, қоғамдық келісімге қол жеткізу үшін сол немесе басқа нысанда жоғары сапалы әлеуметтік жұмыс жүргізу өте маңызды, өйткені мемлекеттік емес әлеуметтік жұмыстың жойылуы әлеуметтік қорғау жүйесінің тоқырауына әкеледі, ал мемлекеттік жүйенің бұзылуы көмекті мұқтаждардың белгілі бір бөлігіне ғана қолжетімді етеді.

Шын мәнінде, қоғамдағы әлеуметтік жұмыс ең маңызды функцияны, медиация қызметін атқарады. Ол азаматтық қоғам институтына айналады, оның тиімді қызметінің арқасында нақты жағдайларда, адамдардың күнделікті өмірінде жалпы және жеке мүдделердің үйлестірілуі қамтамасыз етіледі, соның нәтижесінде әлеуметтік әділеттілік өте нақты контурларды алады, ол туралы әрбір адамның субъективті идеясына сәйкес келеді.

Әлеуметтік жұмыс, ең алдымен, мұқтаж адамдарға жеке қолдау көрсетуге бағытталған кешенді әлеуметтік саясаттың қажеттілігін жақтайтыны маңызды. Бүгінде ол адам құқықтары мен кәсіпқойлық идеяларына адал болып, өзін олардың заманауи бейнесі ретінде қабылдайды. Әлеуметтік қызметкерлер көбінесе заттардың бар тәртібін сынаушылардың рөлінде болады, өйткені басқа гуманистік кәсіптердің өкілдері сияқты олардың қызметі кәсіби этиканың келесі принциптерінде көрсетілген жалпы адамзаттық құндылықтарды басшылыққа алады.

Әлеуметтік қызметкерлер егде жастағы адамдарға сауда жасау, тамақ дайындау және жеке күтім сияқты күнделікті тапсырмаларды орындау арқылы қолдау және көмек көрсету арқылы көмектесе алады. Олар сондай-ақ егде жастағы адамдарға медициналық көмекке, әлеуметтік қызметтерге және қолдау бағдарламаларына қол жеткізуге көмектесе алады. Әлеуметтік қызметкерлер сонымен қатар әлеуметтік оқшауланудың болдырмау және олардың әлеуметтік өмірге қатысуына мүмкіндік беру үшін егде жастағы адамдармен жұмыс істей алады.

«Әлеуметтік қызметкер» тақырыбына арналған

Кесте 1

Мерзімі	Анықтама	Мысал
Қоғамдық жұмыс	Қиын өмірлік жағдайға тап болған адамдарға олардың әл-ауқатын жақсарту және әлеуметтік интеграциялау мақсатында көмек көрсетуге бағытталған кәсіби қызмет.	Әлеуметтік қызметкер үйсіз адамдарға баспана табуға және әлеуметтік қызметтерге қол жеткізуге көмектеседі.
Әлеуметтік жұмыстың функциялары	Әлеуметтік жұмыстың мақсатына жету үшін әлеуметтік қызметкерлер орындайтын әртүрлі міндеттер мен әрекеттер.	Әлеуметтік жұмыс функцияларының бірі клиенттерге кеңес беру және оларға қолжетімді ресурстар мен қызметтер туралы ақпарат беру болып табылады.
Әлеуметтік жұмыстың негізгі принциптері	Әлеуметтік қызметкерлерді өз қызметінде бағыттайтын негізгі көзқарастар мен құндылықтар.	Ар-намыс пен адам құқығын құрметтеу принципі – әлеуметтік қызметкер клиенттің құқықтары мен бостандықтарын құрметтеуге және оны кемсітпеуге тиіс.
Әлеуметтік жұмысты тәжірибеде қолдану мысалдары	Әлеуметтік мәселелерді шешу үшін әлеуметтік жұмысты қолдануға болатын нақты жағдайлар мен міндеттер.	Қиын өмірлік жағдайға тап болған балалары бар отбасына қаржылық қолдау көрсетуге және медициналық қызметтерге қол жеткізуге көмектесе алады.

Әлеуметтік қызметкер өз жұмысында әртүрлі рөлдер мен функцияларды орындайды. Мұнда олардың кейбіреулері бар:

Кеңесші

Әлеуметтік қызметкер клиенттерге кеңес беріп, қиын жағдайларды түсінуге және дұрыс шешім қабылдауға және балама әрекет бағыттарын ұсынады және клиенттерге шешімдерінің салдарын түсінуге көмектеседі.

Медиатор

Әлеуметтік қызметкер клиенттер мен басқа ұйымдар немесе мамандар арасында делдал ретінде әрекет етеді. Ол клиенттерге қажетті ресурстар мен қызметтерге қол жеткізуге және әртүрлі тараптар арасында байланыстар мен байланыстар орнатады.

Жоспарлаушы

Әлеуметтік қызметкер әрбір клиент үшін олардың қажеттіліктерін, мүмкіндіктері мен мақсаттарын ескере отырып, жеке жоспарлар мен бағдарламалар жасайды. Ол өз мақсаттарына жету үшін қажетті қадамдар мен кезеңдерді анықтайды және клиенттерге сол жоспарларды орындауға жағдай жасайды.

Психолог

Әлеуметтік қызметкер клиенттерге психологиялық қолдау беріп, эмоционалдық қиындықтар мен стрессті жеңуге жәрдемдеседі. Олардың проблемаларын тыңдай отырып, түсіністік пен эмпатияны білдіреді.

Білім қызметкері

Әлеуметтік қызметкер клиенттерге олардың мәселелерін шешуге қажетті дағдылар мен білімдерді дамытуға бағытталған білім беру бағдарламалары мен тренингтер ұсынады. Ол қолжетімді ресурстар мен қызметтер туралы ақпарат береді және клиенттерге өзіне-өзі көмектесу және өзін-өзі басқару дағдыларын үйретеді.

Құқық қорғаушы

Әлеуметтік қызметкер әртүрлі ұйымдар мен билік органдарында олардың мүдделерін білдіре отырып, клиенттердің құқықтары мен мүдделерін қорғайды. Ол клиенттерге олардың құқықтарын түсінуге көмектеседі, оларға процедуралар мен процестерді түсіндіреді және бұзылған жағдайда олардың құқықтарын қорғауға көмектеседі.

Зерттеуші

Әлеуметтік қызметкер зерттеу жүргізеді және әлеуметтік мәселелерді талдайды және тиімді әлеуметтік жұмыс стратегиялары мен бағдарламаларын әзірлейді. Ол мәліметтерді жинайды, сұхбаттар мен сауалнамалар жүргізеді, әлеуметтік мәселелердің себептері мен салдарын анықтау үшін ақпаратты талдайды. Бұл әлеуметтік қызметкердің рөлдері мен функцияларының кейбірі ғана. Нақты жағдайға және контекстке байланысты әлеуметтік қызметкер клиенттерге көмектесу және әлеуметтік мәселелерді шешу үшін басқа рөлдерді орындай алады.

ҚОРЫТЫНДЫ

Әлеуметтік жұмыс, практикалық қызмет түрі ретінде, әдетте, жеке адамдардың және бүкіл қоғамның өмір сүру деңгейін жақсартуға бағытталған арнайы кәсіби қызмет ретінде түсіндіріледі. Әлеуметтік қызметкерлер арқылы мемлекет лайықты материалдық, әлеуметтік және мәдени өмір сүру деңгейін қамтамасыз ету үшін өз өкілеттіктерінің бір бөлігін береді. Әлеуметтік қызметкерлердің жұмысы қоғам үшін орасан зор маңызға ие, адамдарға қиындықтарды жеңуге және жақсы өмірге жол табуға көмектеседі. Ол әлеуметтік қызметкерлерден эмпатияны, кәсібилікті және әртүрлі адамдармен және жағдайлармен жұмыс істей білуді талап етеді. Әлеуметтік қызметкердің түпкі мақсаты – клиентті әлеуметтік қызметкерге қажеттілігі болмайтындай жағдайға жеткізу. Қазіргі таңда да, дамыған технологиялар заманына қарамастан миллиондаған адам әлеуметтік көмек пен қорғауды қажет етеді. Қоғамның

дамуымен әлеуметтік жұмыста сапалы өзгерістер орын алады, оның құрылымы жақсарады, маңыздылығы артады. Әлеуметтік қызметкер әлеуметтік ағарту және халықты хабардар етумен де айналысады. Ол халықтың әртүрлі топтарына әлеуметтік мәселелер мен өзекті жағдайлар туралы хабардарлықты арттыруға бағытталған кеңестер, тренингтер мен семинарлар өткізеді. Бұл азаматтық сананы қалыптастырып, толерантты және қамқор қоғамның дамуына ықпал етеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Богоявлевский И.Ф.Алғашқы медициналық, алғашқы реанимациялық көмек. Т.1,2.-Санкт-Петербург: «АҚ Амадей», 2008 ж

2. Гуслова М.Н. Әлеуметтік жұмыс теориясы мен әдістемесі: кәсіптік білім беруге арналған оқулық / М.Н.Гуслова. – М.: «Академия» баспа орталығы, 2007. – 160 б.

3. Павленок П.Д. Халықтың әртүрлі топтарымен әлеуметтік жұмыстың технологиялары: Оқулық / Ред. проф. П.Д. Павленка. – М.: ИНФРА-М, 2009 ж. -272 с. – (жоғары білім).

4. Алғашқы көмек. Интерактивті энциклопедия.-М.: «Меридиан», 2004 ж

5. Тетерский С.В. Әлеуметтік жұмысқа кіріспе: Оқулық.-5-бас. – М.: Академиялық даңғылы, 2006. – 496 б.

6. https://nauchniestati.ru/spravka/funkczii-i-czeli-soczialnoj-raboty/

SCIENTIFIC AND PRACTICAL FOUNDATIONS OF ORGANIZING SOCIAL SUPPORT FOR FAMILIES RAISING CHILDREN WITH AUTISM SPECTRUM DISORDERS

Master of social work Nargyz KAPKESH

Karaganda University named after E. A. Buketov

ORCID NO: 0009-0003-9294-0410

ANNOTATION

Autism spectrum disorder is a serious problem facing families raising children with these disorders. Despite significant advances in diagnosis and treatment, the parents of these children often experience high levels of stress and psychological strain due to the limited communication abilities and behavioral aspects of this condition.

In this article, we will discuss the main difficulties faced by families raising children with autism spectrum disorders. These problems include psychological and emotional difficulties, financial and organizational problems, and social isolation and stigma.

We also explore scientific approaches to social support, including individual rehabilitation programs, psychological counseling, and the creation of online communities to support families. In addition, practical measures and social support programs available to families, as well as development prospects in this area, will be discussed.

Our analysis shows that it is necessary to develop comprehensive approaches to helping families, taking into account their individual needs and conditions. Support should also be available to all families, regardless of their social and economic status. Finally, it is important to continue research in this area and develop effective support methods to ensure that families with children with autism spectrum disorders have the help and resources necessary to successfully adapt and integrate into society.

Keywords: social support, autism spectrum disorders, scientific research, practical approach, educational programs.

INTRODUCTION

Autism spectrum disorder is a group of neurological developmental disorders characterized by insufficient development of social skills, communication skills, and repetitive behavior. Due to the increase in diagnosed cases and the increasing public awareness of this phenomenon, autism spectrum disorder has become one of the most studied and discussed topics in the field of psychiatry and pediatrics in recent years.

One of the most important issues that needs attention and support recently is the family environment of children with autism spectrum disorders. Parents of these children often face special problems that significantly affect their psychological well-being, financial stability and quality of life in general. Therefore, the organization of social support for families raising children with autism spectrum disorders plays a very important role in ensuring their well-being and adaptation to special needs.

The purpose of this article is to consider the scientific and practical foundations of the organization of social support for families raising children with autism spectrum disorders. We will focus on the main challenges facing these families, research approaches in providing social assistance, as well as practical measures and programs aimed at providing support and resources

to these families. It will also take into account the expectations of the development of this sector and methods for assessing the effectiveness of the social support provided.

RESEARCH AND ANALYSIS

In the context of increasing interest in the issues of inclusiveness and ensuring the rights of all members of society to equal opportunities, the study and improvement of mechanisms of social support for families raising children with autism spectrum disorders seems not only relevant, but also necessary to ensure their full participation in the life of society.

Initially, scientific research in the field of autism plays a key role in the formation of support strategies. Research on the nature and causes of autism spectrum disorder can help identify developmental features in children with these disorders and understand what support methods will be most effective. For example, research on learning and behavior therapy can identify methods that contribute to the development of social skills and reduce the degree of autism features [1].

The next important aspect is the practical application of scientific knowledge. This includes the development of support programs aimed at the specific needs of children with autism spectrum disorders and their families. Programs should be aimed at creating a comfortable family environment not only for children, but also for their parents. In addition, the training of specialists working with children with autism spectrum disorders is an integral part of the practical implementation of scientific knowledge.

Social support for families with children with autism spectrum disorders should also include educational programs and resources aimed at raising public awareness. It helps to form understanding and support from society, which is an important factor in the successful integration of children with autism spectrum disorders into society [2].

In order to provide full social support to families raising children with autism spectrum disorders, attention should also be paid to the individual needs of each child. An individual approach to the planning and implementation of support programs allows you to take into account the unique characteristics of each child, his strengths and difficulties. This contributes to the effective adaptive training and development of children with autism spectrum disorders.

In addition, it is important to provide psychological and emotional support to parents of children with autism spectrum disorders. Often, parents face additional stress and difficulties associated with caring for a child. Support groups, specialist advice, and stress management training can help families cope with the challenges associated with raising a child with autism.

An important part of the organization of social support is the creation of an inclusive environment in educational and public institutions. This includes training educators and educators to work with children with autism spectrum disorders, adapting educational materials and creating conditions for the full participation of these children in the educational process and in public life.

Psychological and emotional stress for parents is one of the main aspects of families raising children with autism spectrum disorders. Parents often experience stress and anxiety due to the uncertainty of their child's future. The inability to establish emotional contact with the child, repetitive behavior, limited communication abilities can cause feelings of helplessness and isolation.

Financial and organizational difficulties, as well as autism spectrum disorders, are a major challenge for families with children. Treatment and training of such children requires significant financial costs for specialized medical services, therapeutic programs and special

equipment. This can lead to financial difficulties for families, especially if one of the parents has to stay at home to take care of the child.

Social isolation and stigma are also important issues. Families with children with autism spectrum disorders may face misunderstandings in society and avoid social events in order to provide a comfortable environment for their child. This can lead to social isolation of both the child and his parents, to increased loneliness and misunderstanding.

These issues and challenges pose serious challenges for families raising children with autism spectrum disorders and highlight the importance of providing social support to alleviate these negative consequences and support parents and their children in different areas of life.

It should be borne in mind that the support of such families in conditions of psychological and emotional stress for parents should include not only assistance in organizing specialized care and treatment for children, but also psychological support for parents. This may include psychological counseling, group support sessions, and training programs on emotional self-management and stress resistance.

For families with children with autism spectrum disorders, financial and organizational difficulties can be alleviated by accessing financial support from the state, insurance companies and charities. It is also important to develop support mechanisms for families to manage their daily lives, including access to specialized schools and kindergartens, as well as Round-the-clock assistance and resources for parents who care for their children.

To overcome social isolation and stigmatization, it is necessary to educate the public about autism spectrum disorders and the specific needs of these children. This includes educational programs for the public, as well as the creation of supportive communities and networks where parents can provide experience, information, and support from other families in a similar situation [3].

All these measures and approaches are important steps in providing social support to families raising children with autism spectrum disorders. However, to achieve full results, it is necessary to take into account the individual needs of each family and ensure access to a wide range of resources and services aimed at facilitating their life journey.

Taking into account the difficulties facing the family, it is important to develop comprehensive approaches to providing assistance, which include medical, educational, social and psychological aspects. It is also important to ensure that these services are accessible and accessible to all families, regardless of their social and economic status.

Special attention should be paid to the development of specialized programs and resources for families raising children with autism spectrum disorders in rural and remote settlements, where access to specialists and services may be limited. This may include mobile health and education groups, as well as online resources for advice and support [4].

In addition, it is necessary to continue research in this area to develop effective and innovative ways to support families raising children with autism spectrum disorders. This may include the development of new programs and technologies, as well as the study of the best practices of other countries and regions.

In summary, social support for families raising children with autism spectrum disorders plays an important role in ensuring their well-being and integration into society. Understanding and solving key problems and challenges, as well as using integrated approaches and innovative solutions, can significantly improve the quality of life of these families and their children.

It is also necessary to actively work on creating an inclusive environment that contributes to the full participation of children with autism spectrum disorders in public life. This includes teaching society to understand and accept diversity, developing accessible communication tools, as well as training teachers and other professionals working with children to work with children with autism spectrum disorders.

In addition, families raising children with autism spectrum disorders should be actively involved in decision-making and policy development regarding the services and support provided to children with developmental disabilities. Their experiences and opinions can be valuable in shaping effective policies and programs to improve living conditions.

All these measures, carried out jointly and purposefully, can significantly improve the quality of life of families raising children with autism spectrum disorders and provide them with equal opportunities to realize their potential.

It should be borne in mind that each family raising a child with autism spectrum disorder requires a unique and individual approach. In order for the support to be as effective as possible, it must be tailored to the specific needs and life circumstances of each family.

Finally, it is important to develop a system for monitoring and evaluating the effectiveness of services provided to ensure stable and long-term support for families. This will allow timely identification of problems and gaps in the support system and adjustment of approaches in accordance with the needs of families.

Social support for families raising children with autism spectrum disorders not only helps to cope with the negative consequences of this condition, but also contributes to the development of resources and opportunities for their self-realization and participation in public life. Thus, investing in social support for families with autism spectrum disorders is beneficial not only from a human point of view, but also from an economic point of view, helping to create a more inclusive and fair society for all its members.

CONCLUSION

In conclusion, the combination of scientific and practical approaches to supporting families raising children with autism spectrum disorders provides broad and comprehensive tools to improve the quality of life of these families. Scientific research forms the basis for understanding disorders, and the practical implementation of this knowledge in the form of programs and resources creates conditions for effective social support.

LIST OF REFERENCES

1.Merzlyak, E. M. et al. (2018). "Fundamentals of scientific research: a textbook for higher education institutions". Moscow: Enlightenment.

2. Kurpatov, A. (2016). "Autism: how to understand and help". Moscow: Eksmo.

3. Vasilenko, N. I. (2019). "Autism: modern approaches to diagnosis and Correction". Moscow: Kogito Center.

4. Rubinstein, S. L. (2017). "Fundamentals of general psychology". St. Petersburg: Peter.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ ТҰРМЫСТЫҚ ЗОРЛЫҚ-ЗОМБЫЛЫҚ ҚҰРБАНДАРЫМЕН ӘЛЕУМЕТТІК ЖҰМЫС

SOCIAL WORK WITH VICTIMS OF DOMESTIC VIOLENCE IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Master of Social Sciences Mendigul TAMABAYEVA,
Central Kazakhstan Academy,
Faculty of Psychology and Social Work
ORCID NO: 0009-0000-3522-7975

Master of Social Sciences Nazgul KADIRKHAN
Central Kazakhstan Academy,
Faculty of Psychology and Social Work
ORCID NO: 0009-0003-6671-3599

АҢДАТПА

Тұрмыстық зорлық-зомбылық мәселесі бүкіл әлемде өзекті. Қазақстанда бұл мәселе тұрмыстық зорлық-зомбылық жағдайларына қатысты мәдени дәстүрлердің, әлеуметтік-экономикалық жағдайлардың және әлеуметтік нормалардың болуымен шиеленісіп отыр. Тұрмыстық зорлық-зомбылық әрқашан ерлі-зайыптылық қатынастардың бір бөлігі болды. Уақыт өте келе қоғам мен мемлекеттің тұрмыстық зорлық-зомбылық көріністеріне деген көзқарасы өзгерді. Алайда өткен ғасырда ғана тұрмыстық зорлық-зомбылық әлеуметтік мәселе ретінде танылып, осы мәселемен айналысатын мамандар мен ғалымдар тарапынан теріс бағаға ие болды.

«Мені отбасындағы әйелдер мен балаларға қатысты тұрмыстық зорлық-зомбылықтың өсуіне байланысты жағдай алаңдатады. Әйелдерге деген құрметсіздік болмауы керек. Мен бірден айтамын, мұндай зорлық-зомбылықты өте қатаң түрде басу керек». Осы сөздермен өз Жолдауында Ұлттың тұңғыш Президенті Н.Ә. Назарбаевтың «Қазақстан-2050» Стратегиясы: қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» Қазақстан Республикасында тұрмыстық зорлық-зомбылықты ескертуге және оның алдын алуға бағытталған саяси басымдықты айқындап берді.

Тұрмыстық зорлық-зомбылық құрбандарымен жүргізілетін әлеуметтік жұмыс отбасындағы зорлық-зомбылықтың әртүрлі нысандарының (физикалық, жыныстық, экономикалық зорлық-зомбылық, балаларға зорлық-зомбылық, психикалық зорлық-зомбылық, мәжбүрлі түрде алкоголь, медициналық емес мақсаттағы есірткі тұтыну, жезөкшелік және басқа да қылмыстық әрекеттер) өзара байланысына және өзара енуімен сипатталатын әлеуметтік құбылыс екенін бекітуге негізделуі керек.

Түйін сөздер: тұрмыстық зорлық-зомбылық, әлеуметтік жұмыс, құрбандар, әлеуметтік қызмет көрсету орталықтары, сенім телефоны, клиент, психологиялық көмек.

ABSTRACT

The problem of domestic violence is relevant all over the world. In Kazakhstan, this problem is exacerbated by the existence of cultural traditions, socio-economic conditions and social norms in relation to cases of domestic violence. Domestic violence has always been a part of marital relationships. Over time, the attitude of society and the state towards manifestations of domestic violence has changed. However, only in the last century did domestic violence begin to be recognized as a social problem and received a negative assessment from specialists and scientists dealing with this problem.

"I am concerned about the situation with the increase in domestic violence against women and children in families. There should be no disrespect towards women. And I'll say right away that such violence must be suppressed extremely harshly". With these words in his Message, the first President of the Nation N.A. Nazarbayev's "Strategy "Kazakhstan-2050": A new political course of an established state" identified a political priority aimed at preventing and preventing domestic violence in the Republic of Kazakhstan.

Social work with victims of domestic violence should be based on the assertion that domestic violence is a social phenomenon that is characterized by the interconnectedness and interpenetration of its various forms (such as physical, sexual, economic violence, child abuse, mental violence, forced consumption of alcohol, drugs for non-medical purposes, prostitution and other criminal acts.

Key words: domestic violence, social work, victims, social service centers, hotline, client, psychological assistance.

КІРІСПЕ

Тұрмыстық зорлық-зомбылық құрбандарымен жүргізілетін әлеуметтік жұмыс отбасындағы зорлық-зомбылықтың әр түрлі нысандарының (физикалық, жыныстық, экономикалық зорлық-зомбылық, балаларға зорлық-зомбылық, психикалық зорлық-зомбылық, мәжбүрлі түрде алкоголь, медициналық емес мақсаттағы есірткі тұтыну, жезөкшелік және басқа да қылмыстық әрекеттер) өзара байланысына және өзара енуімен сипатталатын әлеуметтік құбылыс екенін бекітуге негізделуі керек.

Әйелдермен әлеуметтік жұмыста міндеттердің үш тобы бар: оларды құтқару, олардың қызметін сақтау және дамыту. Нақты индивидуалды және әлеуметтік жағдайларда сол немесе басқа топ бірінші орынға шығады.

Мысалы, әйелдер мен балалардың өмірі мен денсаулығына нақты қауіп төнген жағдайда стационарлық приюттар, дағдарыс орталықтарын, әлеуметтік қызметтер кешені бар баспаналарды пайдалануға болады. Өткір экономикалық проблемалар әйелге атаулы әлеуметтік және шұғыл көмекке жүгіну құқығын береді.

Әлеуметтік дамудың мақсаттарына өзіне-өзі көмек және өзара көмек көрсету топтарын, әйелдердің әр түрлі топтарының әлеуметтік және басқа да құқықтарын қорғау жөніндегі бірлестіктерді қолдау, әйелдердің өзін-өзі жұмыспен қамтуы мен өзін-өзі қамтамасыз етуіне жәрдемдесу жөніндегі іс-шаралар арқылы қол жеткізуге болады.

Бұл міндеттердің барлығын, әдетте, әлеуметтік қызметкерлер әлеуметтік саланың әр түрлі кешендерінің – құқық қорғау органдарының, жұмыспен қамту қызметтерінің, медициналық және білім беру мекемелерінің және т.б. қызметкерлерімен бірлесіп шешеді.

Тұрмыстық зорлық-зомбылық құрбандарымен әлеуметтік жұмыстың бағыттары

Тұрмыстық зорлық-зомбылық құрбандарымен әлеуметтік жұмыстың келесі бағыттарын бөліп қарастырамыз:

- Әлеуметтік жұмыстың ұйымдастырушылық, әкімшілік-құқықтық бағыты тұрмыстық зорлық-зомбылық құрбандарын қорғаудың нормативтік-құқықтық базасын қалыптастыру, зорлық-зомбылық құрбандарына көмек көрсететін мекемелерді ұйымдастыру болып табылады.

- Медициналық-әлеуметтік бағыты тұрмыстық зорлық-зомбылық құрбандарына медициналық көмек көрсетуді реттейді.

- Әлеуметтік-психологиялық бөлім зорлық-зомбылық құрбандарына психологиялық және психотерапевтік көмек көрсетуді ұйымдастырады.

- Әлеуметтік-педагогикалық бағыт үй тирандарын қайта тәрбиелеуге бағытталған принциптерді әзірлейді және консультациялық көмекті ұйымдастырады».

Тұрмыстық зорлық-зомбылықтың алдын алудағы маңызды рөлдердің бірін әлеуметтік жұмыс маманы атқарады. Оның тікелей функцияларына халық арасында ағарту жұмыстарын жүргізу, сәтсіз отбасыларды анықтау, сәтсіз отбасы мүшелерін әлеуметтік бақылау, қажет болған жағдайда істерді құқық қорғау органдарына, сондай-ақ қорғаншылық органдарына беру жатады.

Тұрмыстық зорлық-зомбылық көбінесе жасырын болуы мүмкін. «Зорлық көрсетуші ғана емес, жәбірленуші де мәселені сыртқа шығармауға бар күш-жігерін салады, сондықтан тұрмыстық зорлық-зомбылық жағдайлары мен себептерін анықтау және сценарийді өзгертуге белсенді көзқарасты қалыптастыру мәселесі күрделі және маңызды кәсіби мәселе болып табылады, ол әлеуметтік жұмыс мамандарына жоғары біліктілікті, байланыс орнату және қауіпсіздік пен сенім атмосферасын құру мүмкіндігін талап етеді».

Практикалық тәжірибеге сүйене отырып, біз клиентпен бірге шешуді қажет ететін белгілі бір міндеттерді анықтай аламыз. Бұл сол немесе басқа нысанда - клиент пен әлеуметтік жұмыс маманы үшін әртүрлі болуы мүмкін күту мен рөлдердің анықтамасы. Егер бұл жасалмаса, ұнамау, қанағаттанбау және мәселенің шешілмеуі туындауы мүмкін.

Зорлық-зомбылық жағдайындағы клиенттің рөлін, оның жынысын, жасын және жеке ерекшеліктерін ескере отырып, бұл басқаша көрінуі мүмкін. Осыған қарамастан, процестің әр кезеңінде мыналарды бөліп көрсету қажет:

- клиентпен бірге күтілетін нәтижелерді белгілеу, өйткені олардың түсінігі сәйкес келмеуі мүмкін;

- өзара міндеттемелерді нақтылау. Клиент өзі не істеу керектігін және әлеуметтік қызметкердің жауапкершілігі қандай болатынын нақты түсінуі керек;

- әр кезеңде мәселені бірлесіп анықтау. Клиент жағдайдың ішінде болғандықтан, оған объективті түрде баға беру өте қиын, мысалы, ол белгілерді себептерге байланысты қабылдауы, өз мүдделерін білмеуі, оларды өз ұстанымымен шатастырып алуы мүмкін. Әлеуметтік жұмыс маманы бар проблема бойынша өзіндік қорытынды жасап, оны тұжырымдау бойынша клиентпен келісімге келу керек».

Зорлық-зомбылықтан қорғау стационарлық бақылау жағдайында және стационарлық емес мекемелердің көмегімен жүзеге асырылуы мүмкін. Стационарлық емес мекемедегі тұрмыстық қатігездіктен қорғау, әдетте, құқық қорғау органдары мен әлеуметтік қызмет көрсету мекемелерінің қызметін біріктіруі керек. Біріншісі зорлық-зомбылықты тоқтатады, екіншісі одан зардап шеккендерге оңалту, құқықтық және басқа да көмек түрлерін көрсетеді. Ол моральдық-психологиялық оңалтудан, жәбірленушінің құқықтары туралы ақпараттық-кеңес беруден және оларды қорғаудың әлеуметтік ресурстарынан тұрады.

Әлеуметтік қызмет көрсету орталықтары тұрмыстық зорлық-зомбылықтың құрбаны болған әйелдер мен балаларға тікелей көмек көрсетеді. Аталған санаттағы азаматтар кезек күттірмейтін әлеуметтік қызметтерге (шұғыл әлеуметтік көмек бөлімшелерінде) құқылы, ол келесі әлеуметтік қызметтерді қамтиды: дәрігерге дейінгі көмек көрсету, уақытша тұрғын үй алуға көмек көрсету, азаматтарға өздерінің құқықтарын қорғау мақсатында заңгерлік көмек көрсету, жедел медициналық-психологиялық көмек

көрсету, оның ішіне сенім телефоны жатады. Сонымен қатар, отбасы мен балаларға әлеуметтік көмек көрсету Орталықтары зорлық-зомбылық құрбандарына тікелей көмек көрсетеді.

Тұрмыстық зорлық-зомбылыққа ұшыраған әйелдермен әлеуметтік жұмыстың нысандары

Жедел әлеуметтік көмек көрсету қиын жағдайға түскен адамға немесе отбасына ақша, азық-түлік немесе заттар беру арқылы біржолғы, бір реттік көмек көрсетуден тұрады.

Атаулы әлеуметтік көмек халықтың аз қамтылған топтарына көрсетіледі, сонымен қатар ақша, азық-түлік және заттар беруден тұрады және бірнеше рет, тіпті тұрақты түрде көрсетілуі мүмкін. Бұл көмек түрлерін алушылар халықтың әр түрлі санаттары, ең алдымен әлеуметтік жағынан аз қамтылған отбасылардың өкілдері болуы мүмкін.

Әлеуметтік баспана, әлеуметтік қонақ үй – стационарлық жағдайдағы әлеуметтік көмек көрсету мекемелері. Бұл мекемелер қиын өмірлік жағдайға түскен адамдарға, ең алдымен балалар мен әйелдерге уақытша тұруға мүмкіндік береді. Бұл мекемелер клиенттерге отбасылық қатыгездіктен пана бола алады, ал мамандар оларға әлеуметтік-психологиялық көмек, заң қызметтерін көрсетеді, қажет болған жағдайда өз құқықтарын қорғауға, жұмысқа орналасуға көмектеседі.

Мұндай қонақүйлердің ерекше қызметі жүкті кәмелетке толмағандарға көмек көрсету болып табылады, өйткені олардың жағдайы көбінесе үйден және мектептен қашып кетуге себеп болады. Әлеуметтік мекемелердің мамандары мұндай клиенттерге медициналық және әлеуметтік-психологиялық оңалтуды жүргізеді, олардың кейінгі өмір сүруіне жәрдемдеседі, оның ішінде баспана алуға, оқуын жалғастыруға, жұмысқа орналастыруға, кәмелетке толмаған анасы одан бас тартқан жағдайда жаңа туған баланы отбасына орналастыруға жәрдемдеседі.

Дағдарыс орталығының жұмысының негізгі түрі – бетпе-бет кеңес беру. Жәбірленушілер мамандармен: психологтармен, дәрігерлермен, мұғалімдермен, заңгерлермен тікелей байланысу мүмкіндігіне ие. Кейбір орталықтар топтық сабақтар өткізіп, өзіне-өзі көмек топтарын ұйымдастырады.

Тұрмыстық зорлық-зомбылық көрген әйелдермен әлеуметтік жұмыстың технологиялары

Тұрмыстық зорлық-зомбылық көрген әйелдермен әлеуметтік жұмыста әлеуметтік технологиялар жиі қолданылады.

Денсаулық сақтау және халықты әлеуметтік қорғау саласында әлеуметтік жұмыс басқа жүйелерде дамыған формалар мен әдістерді пайдаланады, атап айтқанда:

- бейсаналық қорғаныс механизмдерін жеңу, ең алдымен мәселеге жетуге тосқауыл болатын бас тарту;

- әлеуметтік қызметкер мен терапевт, достар, жақын адамдар, сүйікті іс-әрекеттер мен жануарларды қамтуы мүмкін қолдау жүйесін әзірлеу;

- дағдарысты еңсеру жүйесін құру – дағдарыс қызметтерінің, мамандардың, бірдеңе болған жағдайда, өзіне сенім жоғалтқанда, қорқып, абдырап қалғанда және т.б.хабарласуға болатын адамдардың телефон нөмірлерінің тізбесін құру;

- тану, өзін-өзі күтуді үйрену;

- шешім қабылдау және оңалту жолын әзірлеу;

- жарақаттаушы оқиғаны қайта қарау және не болғанын және оның клиенттің өміріне қалай әсер еткенін талдау;

- клиенттің аман қалуына не көмектескенін талдау, күш көздерін анықтау, өзін кешіру;

- өзгерістерге дайындалу, қорқыныштарды талдау, үміт тудыру және оларды жүзеге асыруға негіз дайындау;

- болған оқиға клиенттің кінәсі емес екенін түсіну, өзіңе сенуді «үйрену»;

- өткенді және өз мәселелерін жоқтау және жерлеу рәсімін жасау және орындау;

- ашу мен ұятты білдіру және арылу;

- отбасында не қарсы тұру керек екенін анықтау және қарсыласу тактикасын әзірлеу;

- отбасына оралу (алғашқыда елестету), түбін зерттеу, болашақ байланыстарды жоспарлау, шынайы үміттерді қалыптастыру;

- қол жеткізгенді бағалау және жетістіктерді тойлау рәсімін жасау және жүзеге асыру»

Оңалту кезінде зорлық-зомбылық көрген әйелдердің терапевтік топтарын құру тиімді технология болар еді. Мұндай топтардың мүшелері бір-біріне қолдау көрсете алады, маманның жетекшілігімен өзінің жеке басын түзетуде және әлеуметтік мүдделерін қорғауда жақсы нәтижелерге қол жеткізе алады.

Зорлық-зомбылық көрген әйелдермен әлеуметтік жұмыстың тағы бір түрі – сенім телефонын құру, оның негізгі мақсаты психологиялық және құқықтық көмек көрсету болып табылады. Психологиялық көмек эмоционалды күйзелісті жеңілдету, әйелдің ішкі ресурстарын белсендіру және ішкі жанжалдарды шешу арқылы жүзеге асырылады. Заңды көмек әйелге оның заңды құқықтары туралы хабарлау болып табылады.

ҚОРЫТЫНДЫ

Әлеуметтік жұмыс маманының жұмысының перспективасы тұрмыстық зорлық-зомбылыққа ұшыраған әйелдермен әлеуметтік делдалдық технологияларын қамтиды.

Зайнышев И.Г., Студенова Е.Г., Фирсов М.В., Холостова Е.И. және т.б топтық делдалдық қызметті келесі бағыттар бойынша топтастырады: «мемлекет, ұйым, мекеме және клиент арасындағы делдалдық; ұйымдар мен мекемелер арасында; әр түрлі ведомстволық бағыныстағы мамандар арасында; әлеуметтік топтар мен мекемелердің клиенттері арасында; тұлғааралық медиация. Әлеуметтік делдалдықтың аталған барлық бағыттары тұрмыстық зорлық-зомбылыққа ұшыраған әйелдердің мәселелерін шешуде өзекті болып табылады».

Осылайша, соңғы жылдары әлеуметтік көмек көрсету орталықтары мен басқа да әлеуметтік қызмет көрсету мекемелерінің жүйесі белсенді дамып келе жатқанын көреміз. Әлеуметтік мекемелердің түріне және клиентпен (отбасымен) тікелей оңалту жұмысында кейспен жұмыс істеу технологиясына қарамастан, психоәлеуметтік тәсіл жиі кездеседі. Ол жұмыстың тиімділігін арттыруға мүмкіндік береді, өйткені ол бар әлеуметтік ресурстарды пайдалануды ғана емес, сонымен қатар клиенттің (отбасының) жеке ресурстарын белсендіруді және агрессорға, жәбірленушіге, тұтастай алғанда отбасыға және оған психологиялық әсер ету әдістерін қолдануды қамтиды.

Қазіргі кезеңде тұрмыстық зорлық-зомбылықтың алдын алу және жолын кесу процесі еліміздің саяси басымдығы мәртебесіне ие болды.

ӘДЕБИЕТТЕР

Стратегия «Казахстан-2050: Новый политический курс состоявшегося государства: Послание Президента Республики Казахстан - Лидера Нации Н.А. Назарбаева народу Казахстана//Казахстанская правда. – 2012. – 15 декабря.

План нации - 100 конкретных шагов. Программа Президента Республики Казахстан от 20 мая 2015 года. «100 шагов по 5 институциональным реформам»//http://www. Zakon.kz

Малкина – Пых И. Г. Психологическая помощь в кризисных ситуациях. - М.: Эксмо, 2013.

Павленок П. Д. Технология социальной работы с различными группами населения: уч. пособие. – М.: ИНФРА, 2010.

Социальное сопровождение семей, нуждающихся в социальной поддержке, либо находящихся в социально опасном положении, либо иной трудной жизненной ситуации: метод. рекомендации для специалистов, обеспечивающих внедрение социального сопровождения семей с детьми на территории Астраханской области, - Астрахань: Изд-во Многопрофильного социального центра «Семья», 2015.

Швецова М. Н. Понятие и сущность социально-психологического сопровождения//Психологическое сопровождение образования: теория и практика: сб. науч. ст. - М., 2012.

Холостова Е.И. Социальная работа с семьёй: Учебное пособие. - М.: «Дашков и К», 2008.

Тюрина Э. И. и др. Социальная работа с семьёй и детьми. - М.: Академия, 2009.

ÖĞRETMEN ADAYLARININ SOSYAL MEDYA BAĞIMLILIĞINA İLİŞKİN GÖRÜŞLERİNİN İNCELENMESİ

INVESTIGATION OF TEACHER CANDIDATES' OPINIONS ON SOCIAL MEDIA ADDICTION

Dr. Nuray AŞANTUĞRUL
ORCID NO: 0000-0002-6685-8734

ÖZET

Bilgi ve iletişim teknolojilerindeki hızlı gelişmelerin bir sonucu olarak cep telefonlarında internet özelliğinin bulunmasıyla beraber sosyal medya kullanımı oldukça yaygın hale gelmiştir. Sosyal medyanın hayatımıza sağladığı kolaylıkların yanı sıra amacı dışında kullanılması ile beraber pek çok olumsuz durumların oluşmasına da neden olabilmektedir. Sosyal medyanın amacının dışında bilinçsizce ve aşırı kullanımı sosyal medya bağımlılığı gündeme getirmiştir. Kuss ve Griffiths (2017) sosyal medya bağımlılığını, sosyal medya araçlarında aşırı ve kontrolsüz bir biçimde vakit geçirmek, gerçek yaşamdaki faaliyetlerden ödün vermek, kişisel, sosyal ve akademik sorumlulukları ihmal etmek gibi olumsuz sonuçlar yaşamak olarak tanımlamışlardır. Sosyal medya bağımlılığı, her geçen gün hem ülkemizde hem dünyada her yaş grubundan bireylerde artarak görülmektedir. Bu çalışmada, öğretmen adaylarının sosyal medya bağımlılığına ilişkin görüşlerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Nitel araştırma yöntemi ile yapılan bu araştırmanın çalışma grubu Amasya Üniversitesi Eğitim Fakültesinin çeşitli bölümlerinde öğrenimine devam etmekte olan 15 öğretmen adayı oluşturmaktadır. Çalışma grubu amaçlı örnekleme yöntemiyle seçilmiştir. Verilerin toplanmasında öğretmen adayların için hazırlanmış kişisel bilgi formu ile 5 tane açık uçlu sorudan oluşan yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Verilerin çözümlenmesinde içerik analizi yönteminden yararlanılmıştır. Araştırma sonuçları incelendiğinde; katılımcıların sosyal medya bağımlılığını, kontrolsüzce sosyal medyasına bakma isteği, sürekli bildirim gelip gelmediğini kontrol etme, çevrimiçi olamadığında ya da sosyal medyaya erişim sağlanamadığında bireyin aşırı gergin ve eksik hissetmesi olarak tanımladıkları görülmüştür. Katılımcılar sosyal medya bağımlılığının nedenlerini, kişinin kendi problemlerinden uzaklaşmak isteği, iletişim becerilerinde yetersizlik, özgüven eksikliği, mutsuzluk ve yalnızlık gibi duygular olarak açıkladıkları görülmüştür. Sosyal medya bağımlılığının bireylerin kendisi ve yaşamlarına etkileri başlığında; bel, boyun, göz ağrıları gibi sağlık problemleri, dikkat süresinin kısalması, iş hayatında ve sosyal çevresinde problemler yaşaması, gündelik hayattaki sorumluluklarını aksatma, uyku ve yeme bozuklukları, gerginlik, mutsuzluk gibi olumsuz duygulara yol açabileceği cevapları alınmıştır. Son olarak sosyal medya bağımlılığının azaltılması veya önlenmesi konusunda; bireyin kendisini keşfetmesi ve sosyal medya dışında kendisine iyi gelebilecek resim yapmak, spor aktiviteleri, müzik enstrümanı çalmak farklı aktivitelerde bulunabilmesi ve profesyonel yardım alabileceği yanıtları alınmıştır. Araştırmadan elde edilen bulgular ilgili alanyazın kapsamında tartışılmış ve gelecek çalışmalar ve alandaki uzmanlar için önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar kelimeler: Sosyal medya bağımlılığı, öğretmen adayları, nitel araştırma.

ABSTRACT

As a result of rapid developments in information and communication technologies, the use of social media has become widespread with the availability of internet features on mobile phones. In addition to the conveniences that social media provides to our lives, it can also cause many negative situations when used outside of its intended purpose. Unconscious and excessive use of social media beyond its intended purpose has brought social media addiction to the agenda.

Kuss and Griffiths (2017) defined social media addiction as experiencing negative consequences such as spending excessive and uncontrolled time on social media tools, compromising real-life activities, and neglecting personal, social and academic responsibilities. Social media addiction is increasingly seen in individuals of all age groups both in our country and around the world. This study aimed to examine teacher candidates' views on social media addiction. The study group of this research, which was conducted in a qualitative pattern, consists of 15 teacher candidates who continue their education in various departments of Amasya University Faculty of Education. The study group was selected by purposeful sampling method. A personal information form prepared for teacher candidates and a semi-structured interview form consisting of 5 open-ended questions were used to collect data. Content analysis method was used to analyze the data. When the research results are examined; It was observed that the participants defined social media addiction as the desire to look at their social media uncontrollably, constantly checking whether they receive notifications, and feeling extremely nervous and incomplete when they cannot be online or access social media. It was observed that the participants explained the reasons for social media addiction as feelings such as wanting to get away from one's own problems, lack of communication skills, lack of self-confidence, unhappiness and loneliness. As for the effects of social media addiction on individuals and their lives; Responses were received that it may lead to health problems such as back, neck and eye pain, shortening of attention span, problems in business life and social environment, disruption of responsibilities in daily life, sleep and eating disorders, negative emotions such as tension and unhappiness. Finally, regarding reducing or preventing social media addiction; Responses were received that the individual can discover himself/herself and engage in different activities that may be good for him/her outside of social media, such as painting, sports activities, playing a musical instrument, and get professional help. The findings obtained from the research were discussed within the scope of the relevant literature and suggestions were made for future studies and experts in the field.

Keywords: Social media addiction, teacher candidates, qualitative research.

GİRİŞ

21. yüzyılda bilgi ve iletişim teknolojisindeki hızlı değişimler bireylerde birtakım bağımlılıklarının oluşmasına temel oluşturmuştur. Bunlardan biri sosyal medya bağımlılığıdır. Bağımlılık, bireyleri zihinsel, sosyal ve bedensel olarak olumsuz etkileyen, iradeyi neredeyse yok eden patolojik bir davranış biçimi olarak tanımlanmaktadır (Campbell, 2003; Demirci, 2016). Sosyal medya bağımlılığı ise Kuss ve Griffiths (2017) tarafından sosyal medya araçlarında kontrolsüz ve aşırı bir biçimde vakit geçirmek, gerçek hayattaki etkinliklerden ödün vermek, kişisel, sosyal ve akademik sorumlulukları ihmal etmek gibi olumsuz sonuçlar yaşamak olarak tanımlanmıştır.

Sosyal medyanın sağladığı birçok kolaylık sosyal medya araçlarının hem dünyada hem ülkemizde daha yaygın bir şekilde kullanılmasını sağlamıştır. Örneğin, sanatçı, bürokrat gibi toplumla daha çok iletişim halinde olması gereken kişiler sosyal medya sayesinde daha çok kişiye ulaşabilmektedirler. Diğer yandan sosyal medya araçları, bireyleri ilgi alanlarına yönelik arkadaş gruplarına daha çabuk ulaşmalarında etkili olmuştur (Düvenci, 2012). Digital in 2024 raporuna göre dünyada sosyal medya kullanıcı sayısı önceki yıla göre yüzde 5,6 artmıştır. Raporda sosyal medya kullanım süresi ise dünyada bir sosyal medya kullanıcısının ortalama günde 2 saat 23 dakikasını sosyal medyayı kullanarak geçirdiğini ortaya koymaktadır. Türkiye'de ise bu süre ortalamanın biraz üzerindedir ve 2 saat 44 dakika ile Türkiye dünyada 14. sırada yer almaktadır (We Are Social, 2024).

Sosyal medya bağımlılığı, her geçen gün hem ülkemizde hem dünyada her yaş grubundan bireylerde artarak görülmektedir. Özellikle ülkemizde bu durum önüne geçilmesi ve üzerinde

çalışmaların yoğunlaştırılması gereken bir boyut haline gelmiştir. Çocuk ve ergenlerin bu durumda daha kritik noktada olduğu düşünüldüğünde, farklı eğitim kademelerinde farklı öğrencilere eğitim verecek olan öğretmen adayları bu konuda önemli bir konuma sahiplerdir. Bu nedenle mevcut çalışmada öğretmen adaylarının sosyal medya bağımlılığına ilişkin görüşlerinin incelenmesi amaçlanmıştır.

YÖNTEM

Evren ve Örneklem

Bu araştırma, nitel araştırma yöntemi ile öğretmen adaylarının sosyal medya bağımlılığına ilişkin görüşlerini incelemek amacıyla yapılmış ve araştırmadan elde edilen veriler içerik analizi tekniği çözümlenmiştir. Nitel araştırma yöntemi, sosyal bilimlerde sık başvurulan ve küçük örneklemlerden derin ve özellikli veriler elde etmede kullanılan bir yöntemdir (Baltacı, 2019). İçerik analizi tekniği ise bir alanda var olan literatürü değerlendirmeye yardımcı olan bir tekniktir (Falkingham and Reeves, 1998). İçerik analizinde yapılan işlem, birbirine benzer biçimdeki verileri belirli kavram ve temalar çerçevesinde bir araya getirmek ve bunları anlaşılır biçimde düzenleyerek yorumlamaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2011).

Araştırmanın çalışma grubunu Amasya Üniversitesi Eğitim Fakültesinin çeşitli bölümlerinde öğrenimine devam etmekte olan 15 öğretmen adayı oluşturmaktadır. Çalışma grubu amaçlı örnekleme yöntemiyle seçilmiştir. Katılımcıların 10'u (66.7) kadın, 5'i (33.3) erkektir. Okul öncesi öğretmenliği, PDR, ilköğretim matematik öğretmenliği, sosyal bilgiler öğretmenliğinden katılımcılar araştırmaya katılmışlardır.

Veri Toplama Araçları

Bu çalışmanın veri toplama aracı olarak; katılımcıların yaş, cinsiyet, bölüm, sınıf düzeyi, günlük sosyal medya kullanım süresi, sosyal medya kullanım amacı gibi bilgilerin alındığı kişisel bilgi formu ile araştırmacılar tarafından hazırlanmış 5 tane açık uçlu sorunun bulunduğu yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Görüşme formunda aşağıdaki sorular yer almaktadır:

1.Sosyal medya bağımlılığı sizce nedir? Lütfen açıklayınız.

2.Sosyal medya bağımlılığının belirtileri sizce nelerdir? Lütfen açıklayınız.

3.Sosyal medya bağımlılığının sebepleri nelerdir? Lütfen açıklayınız.

4.Sosyal medya bağımlılığının bireye ve yaşamına etkileri sizce nelerdir? Lütfen açıklayınız.

5.Sosyal medya bağımlılığının azaltılması veya önlenmesi için çözüm önerileriniz nelerdir? Lütfen açıklayınız.

Veri Toplama Araçlarının Uygulanması ve Veri Analizi

Görüşme formu sosyal medya bağımlılığı konusunda çalışmalar yapan bir uzmanın görüşüne sunulmuştur. Uzman tarafından sunulan dönütler doğrultusunda soru maddeleri gözden geçirilerek forma son şekli verilmiştir. Ardından bir öğretmen adayı ile pilot uygulama yapılarak soruların anlaşılırlığı ve gerekli süre sınanmıştır.

Veri toplama sürecinde sosyal medya platformlarını kullanan 15 öğretmen adayına ulaşılmış ve öncelikle araştırmanın amacı hakkında bilgi sunulmuştur. Öğretmen adaylarının gönüllük esası ile çalışmaya katılımları sağlanmıştır. Daha sonra katılımcılarla bireysel olarak ortalama 30 dakikalık görüşmeler yapılmıştır. Görüşme yoluyla elde edilen veriler yazılı dökümanlara dönüştürülerek verilerin analizi gerçekleştirilmiştir.

BULGULAR

Sosyal Medya Bağımlılığının Tanımına İlişkin Bulgular

Katılımcıların "Sosyal medya bağımlılığı sizce nedir? Lütfen açıklayınız." sorusuna verdiği cevaplar incelenmiştir. .Katılımcılar, sosyal medya bağımlılığını kontrolsüzce kullanma, her zaman takipte olma isteği ve ulaşım sağlayamadığında ise gerginlik olarak tanımladıkları görülmüştür. Örneğin (K3) düşüncelerini şu şekilde ifade etmiştir: "Bireyin kontrolsüzce sosyal medyasına bakma isteğidir. Sürekli bildirim gelip gelmediğini kontrol etme, çevrimiçi olamadığında ya da internete erişim sağlanamadığında bireyin aşırı gergin ve eksik hissetmesidir."

Sosyal Medya Bağımlılığının Belirtilerine İlişkin Bulgular

Katılımcıların "Sosyal medya bağımlılığının belirtileri sizce nelerdir? Lütfen açıklayınız." sorusuna verdiği cevaplar incelenmiştir. Katılımcılar fiziksel olarak sosyal medya bağımlılığının gözlerde ağrı ve kızarıklık, duygusal olarak gerginlik, huzursuzluk sosyal olarak ise ilişkilerinde kopukluk olarak belirtileri olduğunu ifade etmişlerdir.

Örneğin (K15), "İnternet bağlantısı kesildiğinde hayattan kopmuş hissiyatına girilmesi, sosyal medya araçlarını kullanma isteğinin önüne geçememesi, sürekli bildirim kontrolü, uyku düzensizliği, bireyin sosyal ilişkilerinde gerginlikler, kişinin gündelik hayatta aşırı gergin ve tahammülsüz hissetmesi gözlemlediğim belirtilerdendir." şeklinde ifade etmiştir. Başka bir katılımcı (K2) ise belirtilerini şu şekilde açıklamıştır: "Bağımlılığa sahip kişi sürekli olarak sosyal medyada vakit geçirmek ister. Eli sürekli olarak istemli/istemsiz telefona gider. Sosyal medyada vakit geçirmediğinde eksik ya da bir şeyleri kaçırıyormuş gibi hisseder. Aklı sıklıkla sosyal medyada olduğundan sosyal ilişkilerinin kalitesi düşer ve çevresine konsantre olmakta zorlanabilir."

Sosyal Medya Bağımlılığının Sebeplerine İlişkin Bulgular

Katılımcılara sorulan "Sosyal medya bağımlılığının sebepleri nelerdir? Lütfen açıklayınız." sorusuna verilen cevaplar incelenmiştir. Katılımcılar sosyal medya bağımlılığının nedenlerini; kolay ve risksiz bir faaliyet alanı olduğunu, sosyal becerisi düşük bireylerin burada yalnızlıklarını giderebildiğini, zamanı nasıl değerlendireceğini bilmemek olarak belirtmişlerdir. Örneğin bir katılımcı (K2) sosyal medya bağımlılığının nedenlerini şu şekilde açıklamıştır: "Sosyoekonomik durumu düşük birey, gezemediği, sosyal ortamlarda yer alamadığı için, tatmin duygusunu, sosyal medyadan karşılamaya çalışıyor olabilir. Günlük hayatta olumlu ilişkiler kuramayan bireyler yalnızlıklarını, sosyal medya üzerinde kendi dünyalarını kurarak gidermeye çalışıyor olabilirler. Günlük hayatta yapılan birçok şey hobiler vb. zaman ve çaba gerektirir bu durum da, bireyleri bunları yapmak yerine, oturdukları yerden uğraş gerektirmeden yine keyif alacakları bir şeyi, yani sosyal medyada takılmaya itiyor olabilir."

Sosyal Medya Bağımlılığının Etkilerine İlişkin Bulgular

Katılımcılara sorulan "Sosyal medya bağımlılığının bireye ve yaşamına etkileri sizce nelerdir? Lütfen açıklayınız." sorusuna verilen cevaplar incelenmiştir. Katılımcılar sosyal medya bağımlılığının fiziksel, psikolojik, sosyal, akademik birçok etkisi olduğunu ifade etmişlerdir. Örneğin (K8) "Bazı sağlık problemleri; göz kuruluğu, bel ve boyun ağrısına yol açabilir. Kişinin odak süresi ve kalitesini bozabilir. İş hayatı ve bireyin sahip olduğu sosyal çevresiyle gereksiz problemler yaşamasına yol açabilir. Gündelik hayattaki sorumluluklarını aksatma, uyku ve yeme bozukluklarına yol açabilir. Kişi kendisini hayatında daha gergin ve mutsuz hissedebilir. Depresyona eğilim gösterebilir. Yetersizlik düşüncesine yol açabilir." şeklinde açıklamıştır.

Sosyal Medya Bağımlılığının Azaltılmasına İlişkin Bulgular

Sosyal medya bağımlılığı hem dünyada hem ülkemizde her geçen gün artmaktadır ve bu bağımlılık türü her yaş grubundan bireyde görülmektedir. Bu nedenle sosyal medya bağımlılığının önlenmesi veya azaltılması sağlıklı gelişim için oldukça önemlidir. Katılımcılara sorulan "Sosyal medya bağımlılığının azaltılması veya önlenmesi için çözüm önerileriniz nelerdir? Lütfen açıklayınız." sorusuna verdikleri cevaplar incelenmiştir.

Örneğin (K3) "Aslında bireysel olarak bilinçlendirilmek gerekir. Çocuk ve ergenlerin ebeveynlerine sosyal medya konusunda eğitimler verilmeli, çocuk ve ergenlerin gelişim aşamalarını sağlıklı ve işlevli hale getirmek için yardımcı olunmalı. Bir çocuk ağladığında eline telefon, tablet vermek yerine daha işlevsel bir çözüm yolu bulunmalı." olarak ifade etmiştir. Başka bir katılımcının (K4) çözüm önerileri şu şekildedir: "Başka aktivitelere yönlendirmek, bağımlılığın beyin ve sağlığa olumsuz etkilerine değinmek, hayatta yapabileceği ve başarabileceği alanlara yönelmesini sağlamak, destek grupları oluşturmak, sorumluluk duygusunu geliştirmek, ertelemeyi yenmek."

Bir diğer katılımcı (K1) ise, "Bireyin kendisini keşfetmesi ve sosyal medya dışında kendisine iyi gelebilecek farklı aktivitelerde bulunabilmesi gerçekleştirilebilir. Her bireyin kendisine özgü motivasyon kaynakları vardır. Bunun keşfiyle birey sosyal medya dışında farklı uğraşlar edinerek ekran süresini kontrol altında tutabilir. Örneğin resimle uğraşmak, spor aktiviteleri, müzik enstrümanı çalmak, aile ve sosyal çevreyle daha sık görüşmek, yemek tarifleri denemek, kültürel geziler ya da en basitinden kısa yürüyüşler gerçekleştirmek gibi bireye iyi hissettirecek, motivasyon sağlayabilecek ve en önemlisi ekran dışında da bir hayatının olduğunu hatırlatabilecek birçok aktivite yapmak mümkün olabilir. Bireyin bağımlılığı aynı biçimde profesyonel yardım alarak da azaltılabilir. Günlük program yapılıp ajanda tutularak ekran süresi azaltılırken bireyin gündelik sorumluluklarını da aksatmaması mümkün olabilir." şeklinde önerilerini sunmuştur.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Sosyal medya bağımlılığı son yıllarda gündelik yaşamda sıklıkla kendini göstermekte ve çalışmalara konu olmaktadır. Mevcut araştırmada öğretmen adaylarının sosyal bağımlılığına ilişkin görüşleri incelenmiştir. Araştırma sonuçları incelendiğinde; katılımcıların sosyal medya bağımlılığını, kontrolsüzce sosyal medyasına bakma isteği, sürekli bildirim gelip gelmediğini kontrol etme, çevrimiçi olamadığında ya da sosyal medyaya erişim sağlanamadığında bireyin aşırı gergin ve eksik hissetmesi olarak tanımladıkları görülmüştür. Katılımcılar sosyal medya bağımlılığının nedenlerini, kişinin kendi problemlerinden uzaklaşmak isteği, iletişim becerilerinde yetersizlik, özgüven eksikliği, mutsuzluk ve yalnızlık gibi duygular olarak açıkladıkları görülmüştür. Sosyal medya bağımlılığının bireylerin kendisi ve yaşamlarına etkileri başlığında; bel, boyun, göz ağrıları gibi sağlık problemleri, dikkat süresinin kısalması, iş hayatında ve sosyal çevresinde problemler yaşaması, gündelik hayattaki sorumluluklarını aksatma, uyku ve yeme bozuklukları, gerginlik, mutsuzluk gibi olumsuz duygulara yol açabileceği cevapları alınmıştır. Son olarak sosyal medya bağımlılığının azaltılması veya önlenmesi konusunda; bireyin kendisini keşfetmesi ve sosyal medya dışında kendisine iyi gelebilecek resim yapmak, spor aktiviteleri, müzik enstrümanı çalmak farklı aktivitelerde bulunabilmesi ve profesyonel yardım alabileceği yanıtları alınmıştır.

Araştırma sonucunda elde edilen bulgular literatürde kapsamında değerlendirilmiştir. Sosyal medya bağımlılığı ile ilgili yapılan çalışmaların sonuçları, sosyal medya bağımlılığının bireylerde göz sağlığını bozduğu, öğrencilerde dikkat sorunlarına yol açtığı, yalnızlaşmaya neden olduğu, aile çatışmalarına neden olduğu, oradaki yaşantılarla kıyaslamalar yaparak bireylerin memnuniyetsiz ve mutsuz olduğunu, günlük yaşamı aksattığını ortaya koymaktadır (Aşantuğrul, 2020; Bilgin, 2018; Cuma, 2020; Daşlı ve Baloğlu, 2020; Deniz ve Gürültü, 2018;

Göksu, 2019; Tuğlu, 2017; Tutgun Ünal, 2015). Literatür incelendiğinde yapılan çalışmaların mevcut araştırmanın sonuçları ile parallelik gösterdiği görülmektedir.

Sosyal medya bağımlılığı her yaşta yaygın olarak varolmakla beraber daha çok ergen ve gençler arasında yaygınlık göstermektedir. Dolayısıyla öğrencileri ve velileri sosyal medya bağımlılığı ve eğitimin önemiyle ilgili bilinçlendirmek, sosyal medya kullanımını yasaklamak veya cezalandırmak yerine amaçlı kullanım hakkında bilinçlenmek, bu konuda gençlere olumlu örnek olmak, güvenli kullanıma dikkat çekmek, bağımlılığın yaşamdaki olumsuz etkilerine karşı daha dikkatli davranmak bireylerin yaşam kalitelerini arttırarak topluma ve kendine daha verimli bireyler olmalarını sağlayacaktır.

KAYNAKLAR

Aşantuğrul, N. (2020). *Bilişsel-davranışçı yaklaşıma dayalı psikoeğitim programının ergenlerin sosyal medya bağımlılık düzeylerine etkisi* (Doktora tezi). Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Samsun.

Baltacı, A. (2019). Nitel araştırma süreci: Nitel bir araştırma nasıl yapılır?. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 5*(2), 368-388.

Bilgin, M. (2018). Ergenlerde sosyal medya bağımlılığı ve psikolojik bozukluklar arasındaki ilişki. *The Journal of International Scientific Researches, 3*(3), 237-247. https://doi.org/10.23834/isrjournal.452045

Campbell, W. G. (2003). Addiction: a disease of volition caused by cognitive ımpairment. *The Canadian Journal of Psychiatry*, 48(10), 669-674. https://ww1.cpaapc.org/Publications/Archives/CJP/2003/november/campbell.asp

Cuma, Y. (2020). *Ergenlerde sosyal medya bağımlılığı, ruhsal sorunlar ve sosyal beceri arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Yüksek lisans tezi). İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Daşlı, Y. ve Baloğlu, A. O. (2020). Sosyal medya bağımlılığı üzerine bir alan araştırması. *International Social Mentality and Researcher Thinkers Journal, (Issn:2630-631X) 6*(33): 1229-1239.

Demirci, M., (2016). *Üniversite öğrencilerinde madde bağımlılığı ve intihar ilişkisi* (Yüksek lisans tezi). İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Deniz, L., Gürültü, E. (2018). Lise öğrencilerinin sosyal medya bağımlılıkları. *Kastamonu Eğitim Dergisi, 26* (2), 355-367.

Düvenci, A. (2012). *Ağ neslinin internet kullanımı üzerindeki sosyal medya etkisinin sosyal sapma yaklaşımı ile incelenmesi* (Doktora tezi). Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Falkingham, L. T. and Reeves, R. (1998). Context analysis a technique for analysing research in a field, applied to literature on the management of R & D at the section level. *Scientometrics, 42*(2), 97-120.

Göksu, H. (2019). *Ergenlerin sosyal medya bağımlılığının akademik başarılarıyla ilişkisi ve çeşitli değişkenler açısından incelenmesi* (Yüksek lisans tezi). Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon.

Kuss, D.J. & Griffiths, M.D. (2017). Social networking sites and addiction: Ten lessons learned. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 14, 311. doi:10.3390/ijerph14030311

Tuğlu, B. (2017). *Ortaokul öğrencilerinin sosyal medyayı kullanım amaçları ve sosyal medya kullanımlarına ilişkin tutumları* (Yüksek lisans tezi). Sakarya Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sakarya.

Tutgun Ünal, A. (2015). *Sosyal medya bağımlılığı: Üniversite öğrencileri üzerine bir araştırma* (Doktora tezi). Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

We Are Social (2024). Digital in 2024. Erişim adresi: https://wearesocial.com/global-digital-report-2024.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2011). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri.* Ankara: Seçkin Yayıncılık.

SİGMUND FREUD IŞIĞINDA *KÖLELER VE TUTKULAR* ROMANI
THE NOVEL "KÖLELER VE TUTKULAR" IN THE LIGHT OF SIGMUND FREUD

Pınar AK
Hacettepe Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı, Yeni Türk Edebiyatı
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-2565-2051

ÖZET

Bireyi merkeze alan bir bilim dalı olan psikanaliz, XIX. yüzyılda Sigmund Freud tarafından sistemleştirilmiştir. Sigmund Freud'un psikanalizde yer alan öğretileri bilinç, bilinç öncesi ve bilinç dışından oluşan topografik kuram; id, ego ve süperego kavramlarına eğilen yapısal kuram; bireyin bebeklik döneminden başlayarak gelişimini oral, anal, fallik, gizil ve genital evrelere ayırdığı psikoseksüel kuram; rüyalar, cinsel sapmalar ve dil sürçmeleri alt başlıklarına ayrılmaktadır. Psikanaliz, Sigmund Freud'un ortaya koyduğu bu öğretiler ve onun çalışmalarından yola çıkarak çeşitli görüşler geliştiren bilim adamları aracılığıyla XX. yüzyılda köklü bir temel meydana getirmiştir. Psikanalizin bu hızlı gelişimi kısa vadede edebiyata da etki etmiş ve sanatçı, okur ve ürün odaklı üç yaklaşımı benimseyen psikanalitik edebiyat kuramı meydana gelmiştir. Psikanalitik edebiyat kuramı aracılığıyla Türk edebiyatında yer alan edebî metinlerin farklı yönleri ortaya çıkarılabilmektedir. Bu çerçevede ele alınabilecek yazarlardan birisi de Erhan Bener'dir. Türk edebiyatında birçok eseri bulunan Erhan Bener, psikolojik gerçekçi romanlara sahip güçlü bir kalem olarak Sigmund Freud ışığında okuma yapılabilecek bir yazardır. Yazarın 1999 yılında yayımladığı *Köleler ve Tutkular* romanı yatalak babasının kölesi olan Hoca ile yaşlı kedisinin kölesi olan Gülrin üzerinde oluşan kurgusuyla ve yan karakterlerin de ruhsal yapılarının detaylı bir biçimde sunulmasıyla psikanalitik eleştiri bağlamında çeşitli malzemelere sahiptir. Çalışmamızda Erhan Bener'in *Köleler ve Tutkular* romanı Sigmund Freud'un psikanalitik çözümleme yöntemleriyle irdelenerek karakterlerin ruhsal yapıları ve davranışlarının değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Bu bağlamda çalışmada öncelikle psikanaliz ve edebiyat ilişkisine değinilmiş, Erhan Bener'in edebî kimliği kısaca sunulmuş, daha sonra *Köleler ve Tutkular* romanının yapısı ortaya koyulmuştur. Akabinde *Köleler ve Tutkular* romanında tespit edilen psikolojik sorunlar; oedipus kompleksleri, elektra kompleksleri ve id, ego, süperego çatışmaları başlıklarına ayrılarak tahlil edilmiştir. Değerlendirme sonucunda *Köleler ve Tutkular*'ın karakterlerinden Hoca'da oedipus kompleksi, Gülrin ve Emel'de elektra kompleksi, Aysim'de ise id ve süperego çatışmaları görülmüştür. Sigmund Freud'un öğretileri sonuncunda tespit edilen bu bulgular *Köleler ve Tutkular* romanının çözümlenmesi için bir bakış açısı sunarken edebiyat ve psikoloji bağında ele alınabilecek metinler için de bir örnek oluşturmasıyla önem kazanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Erhan Bener, Köleler ve Tutkular, Psikanalitik Edebiyat Kuramı, Sigmund Freud.

ABSTRACT

Psychoanalysis, a branch of science that focuses on the individual, was systematized by Sigmund Freud in the 19th century. Freud's teachings in psychoanalysis include the topographical theory consisting of consciousness, preconsciousness, and unconsciousness; the structural theory focusing on the concepts of id, ego, and superego; the psychosexual theory that divides the individual's development into oral, anal, phallic, latent, and genital stages starting from infancy; and subdivisions on dreams, sexual deviations, and slips of the tongue. Psychoanalysis, based on these teachings by Sigmund Freud and various perspectives developed by scholars, established a solid foundation in the 20th century. This rapid development of psychoanalysis also had a short-term impact on literature, leading to the emergence of psychoanalytic literary theory, which adopts three approaches: artist-centered,

reader-centered, and product-centered. Through psychoanalytic literary theory, different aspects of literary texts in Turkish literature can be revealed. One of the authors who can be examined within this framework is Erhan Bener. Having numerous works in Turkish literature, Erhan Bener is a writer who can be read in the light of Sigmund Freud as a strong voice in psychological realistic novels. His novel *Köleler ve Tutkular* (Slaves and Passions), published in 1999, provides various materials for psychoanalytic criticism with its plot revolving around Hoca, a slave to his bedridden father, and Gülrin, a slave to her elderly cat, along with detailed presentations of the psychological structures of supporting characters. In our study, Erhan Bener's novel *Köleler ve Tutkular* is examined through Sigmund Freud's psychoanalytic analysis methods to evaluate the characters' psychological structures and behaviors. In this context, the relationship between psychoanalysis and literature is initially discussed, followed by a brief presentation of Erhan Bener's literary identity, and then the structure of *Köleler ve Tutkular* is outlined. Subsequently, the psychological issues identified in *Köleler ve Tutkular* are analyzed under the headings of Oedipus complexes, Electra complexes, and conflicts between id, ego, and superego. As a result of the evaluation, Oedipus complex is observed in Hoca, Electra complex in Gülrin and Emel, and conflicts between id and superego in Aysim among the characters of *Köleler ve Tutkular*. These findings, identified based on Sigmund Freud's teachings, provide a perspective for the analysis of *Köleler ve Tutkular* while also serving as an example for texts that can be approached in the context of literature and psychology.

Keywords: Erhan Bener, Köleler ve Tutkular, Psychoanalytic Literary Theory, Sigmund Freud.

GİRİŞ

Psikanaliz, XIX. yüzyılda Sigmund Freud tarafından sistemleştirilen bir bilim dalıdır. Psikanalizin temel gayesi ruhsal boyutta etki yaratan duygusal olaylara odaklanarak bilinçaltında bastırılan durumları tedavi etmektir (Freud, 2020, s.71).

İnsan odaklı bir yaklaşım olan psikanaliz, kısa sürede farklı bilim dalları ile bağ kurmuştur. Bu bilim dallarından birisi de edebiyattır. "Edebiyat ve psikanalizin ilişkisine bakıldığında, psikanaliz bilinçaltında yer alan kaynak bilgiyi araştıran ve ömür boyu insanın rüyalarında deneyimlediği arzunun doyuma ulaşması konusunu irdelerken edebiyat ise insanın hem bilişsel hem de duygusal yönü üzerinde etkili bir bilim dalıdır" (Özen, 2020, s.10). Bu bağlamda iki alanın da temelde "birey" üzerinde birleştiği görülür. Psikanaliz, bireyin ruhunda meydana gelen olayların çözümünü amaçlarken edebiyat da birey hakkında hemen hemen her konu ile ilgilenmektedir. "Edebi esere insan davranışları hakkında bilgi kaynağı olarak bakıldığında, edebiyatın insan psikolojisi üzerine konu üretmek ve davranış bozukluklarına çözüm yolları sunmak olan görevi vurgulanmış olur. Bu açıdan, nasıl psikanaliz yöntemi insan ruhuna deva olmak için bir vasıta ise, edebiyat da insan ruhuna iyi gelmek ve onu mutlu hissettirmek için hizmet etmektedir" (Özen, 2020, s.10). Dolayısıyla edebiyat ve psikanaliz, karşılıklı bilgi alışverişi ile âdeta birbirlerini tamamlarlar.

Psikanalizin edebiyatla kurduğu etkileşimi ilk kez ortaya koyan teorisyen Sigmund Freud'dur. Freud, psikanaliz çalışmalarında insan davranışları ile bilinçaltı arasında bir bağ kurarak ruhsal boyutta görülen anormal durumları açıklamaya yönelmiştir. Bu amaç doğrultusunda hastalarını gözlemleyerek bilinç, bilinç öncesi, aktarım, karşı aktarım, katharsis, savunma düzenekleri, bilinç dışı rüyalar, rüyaların sembolik anlamı, dil sürçmeleri konuları hakkında çıkarımlar yapmıştır. Elde ettiği veriler neticesinde de bulgularını topografik kişilik kuramı, yapısal kuram, psikoseksüel kuram ve cinsellik başlıkları altında sınıflandırarak sistematize etmiştir. Böylece psikanaliz alanında sistemli bir öğreti oluşturan Freud, *Dostoyevski ve Ana-Baba Kıyımı* ve

Sophokles'in ünlü tragedyası *Kral Oidipus*'u psikanaliz aracılığıyla çözümlemiştir. Freud bu çalışmaların ilkinde yazarın kişiliğini tahlil etmiş, ikincisinde ise oedipus kompleksini Sophokles'in eseri üzerinde ayrıntılı olarak göstermiştir. Bunun yanında Freud, Shakespeare'in *Hamlet*'ini de oedipus kompleksi etrafında inceleyerek kendi kuramını uygulamalı olarak göstermiştir (Kolcu, 2008, s.202-203).

Freud'un uygulamaları ile öne çıkan psikanalitik edebiyat eleştirisi, edebî metinlerde çeşitli yönlerden ele alınmaktadır. Berna Moran, psikanalitik eleştiri yöntemini şu şekilde açıklamaktadır; "Bazıları sanatçı psikolojisini, bilinçaltı dünyasını, cinsel komplekslerini vb. ortaya çıkartmak için, bazıları aynı zamanda bu buluşları eserlerini yorumlamak için kullanmış, yine bazıları da eserlerindeki kişilerin psikolojisini, davranışlarını açıklamak amacıyla bu kişilere uygulamışlardır" (Moran, 1999, s. 134). Sanatçıdan esere yönelik uygulanan analizde eserden hareket edilerek sanatçının bilinçaltına odaklanılmakta ve sanatçının psikolojisi, kişiliği ile ilgili çıkarımlar ortaya koyulmaktadır. Bu eğilimde öne çıkan sav, Freud'un sanatçının bir tür nevrotik varlık olduğunu ileri sürmesidir. Freud'a göre sanatçı; bastırdığı iç güdülerini, dürtülerini ve itilerini eseri kurgularken hayal dünyası aracılığıyla ortaya çıkarmaktadır çünkü sanatçı, kurmaca dünyanın sınırsızlığı ile kendisini görmek istediği yerde ve durumda yansıtır. Dolayısıyla eserde yer alan çeşitli durumlar, takıntılar sanatçının kişiliğine dair ipuçları taşımaktadır. Eserden yazara yönelik yapılan çözümlemeler bu bağlamda sanatçının kişiliğine ve biyografisine dair önemli veriler göstermektedir (Kolcu, 2008, s. 200). Psikanalitik çözümlemenin ikinci yöntemi olan esere yönelik psikanalitik eleştiride ise asıl amaç eserde yer alan nevrotik karakterler ile onların gösterdikleri anormal durumları psikanalitik veriler ışığında incelemek ve değerlendirmektir. Günümüzde eleştirmenler tarafından en sık kullanılan yöntem eser içeriğine yönelik uygulanan psikanalitik çözümlemedir (Kolcu, 2008, s. 210).

Türk edebiyatında bireyi merkeze alarak bireyin ruhsal durumunu ayrıntılı bir şekilde sunan yazarlardan birisi Erhan Bener'dir. Yazar, romanlarında kurguladığı bu dünyayı şu ifadelerle açıklamaktadır;

> Esas olarak, bireyi ele aldığım için, romanlarımda psikolojik çözümlemelere, bireyin psikolojisine, davranışlarının ardında yatan nedenlerin, evriminin, derinlemesine incelemesine geniş yer vermekteyim. Roman kahramanlarımı, büründükleri sosyal rollerin ve kalıplaşmış davranışların zırhından soyarak onların bilinçaltlarına kadar inip, özlemleri, düş kırıklıkları, trajedileri, arzu ve tutkuları, dürtüleri ve çelişkileriyle çıplak olarak insanı, bireyi okurlarımın karşısına çıkarmaya çalışmaktayım. Ancak burada söz konusu olan, toplumdan ve çağından kopuk soyut birer birey değil, aksine, gözlemlerime dayanan yaşamın içinden çıkmış bireyler söz konusudur. (Bener, 2000, s. 79-80)

Görüldüğü üzere Erhan Bener, romanlarında karakterlerin özellikle bilinçaltlarına odaklanmaktadır. Bu bağlamda Erhan Bener'in çoğu romanının psikanalitik edebiyat eleştirisine uygun bir içerik taşıdığını söylemek mümkündür. Söz konusu eserlerden birisi de *Köleler ve Tutkular*'dır. Çalışmamızda Erhan Bener'in *Köleler ve Tutkular* romanı Sigmund Freud'un psikanalitik çözümleme yöntemleri ışığında irdelenecektir.

1.*KÖLELER VE TUTKULAR*

Erhan Bener'in *Köleler ve Tutkular* isimli romanı 1999 yılında yayımlanmıştır. Roman on sekiz ana bölümden oluşmaktadır. Bazı bölümler kendi içinde alt bölümlere ayrılmış, bazıları ise tekil olarak sunulmuştur. Romanın bölümlendirilmesi şu şekilde tablolaştırılabilir;

Ana Bölüm	Alt Bölüm	Ana Bölüm	Alt Bölüm
1	3	10	3
2	2	11	-
3	5	12	-
4	6	13	2
5	5	14	-
6	1	15	6
7	7	16	6
8	4	17	2
9	-	18	-

Köleler ve Tutkular, çoğul bakış açısı ve çoklu anlatıcıyla kurgulanmıştır. Erhan Bener, romanın bu yapısını şu şekilde açıklar; "(…) Köleler ve Tutkular'ın başlıca üç karakteri vardır ve hangisi ön plandaysa onun ağzından – ona özel olmak üzere – birinci tekil kişi anlatımı yeğlenmiştir. Hiçbirinin özel bir ağırlığı olmadığı sahnelerde ise üçüncü tekil kişi anlatımı yeğlenmiştir" (Aker, 2000, s.13). Yazarın da belirttiği üzere romanda Hoca, Gülrin ve Batur aracılığıyla birinci tekil şahıs ve yer yer de üçüncü tekil şahıs bakış açısı kullanılarak çoğul bir anlatım meydana getirilmiştir.

Romanın merkezinde sosyal psikoloji profesörü Hoca ve doktora öğrencisi Gülrin vardır. Roman tekdüze ve yalnız bir hayat süren Hoca ve Gülrin'in içinde bulundukları durumdan kurtulmak adına birbirlerine tutunma istekleri ile başlar. Yaklaşık bir buçuk aylık bir zaman diliminde ikili arasında aşkın gerçekleşip gerçekleşemeyeceği sorunsallaştırılır. Bu eksende bilinç – bilinçaltı, cinsellik – aşk, sadakat – aldatma, içgüdü – toplum, yaşam – ölüm çatışmaları sunulur. Hoca ve Gülrin arasında sunulan bu örgü felsefi katmanda da Carl Gustov Jung'un Arketipler Kuramı etrafında ortaya koyulan "Kölelik İçgüdüsü"ne dayandırılmıştır. Hoca, yatalak babasının köleliğinden, Gülrin de kedisinin köleliğinden tutku ile kurtulmaya çalışır fakat tutku Hoca'nın Servet Hanım'a, Gülrin'in de Emel'e dolayısıyla da yeni bir kediye köleliğini beraberinde getirir. Bu bağlamda roman başladığı noktaya geri dönerek yeni bir kölelikle son bulur.

Romanda Hoca ve Gülrin'in yanında kurguda görülen diğer karakterler Hoca'nın asistanı Batur, Batur'un arkadaşı ve Gülrin'in kadro için ezeli rakibi olan doktora öğrencisi Aysim, Gülrin'in sevgilisi Emel, Hoca'nın yatalak babası ve babaya bakmakla yükümlü olan Servet Hanım olarak karşımıza çıkmaktadır. Yazar, bu karakterlerin hepsini başarılı bir ilişki ağıyla birbirine bağlamıştır. Hoca ve Gülrin arasında kurulmak istenen ilişkide Emel, Servet Hanım, Baba ve Aysim karşıt gücü yansıtırlarken Batur romanda tüm olayların ortasında bulunan uzlaştırıcı rolü üstlenmiştir.

Erhan Bener, *Köleler ve Tutkular*'daki karakterlerin hemen hemen hepsini psikolojik derinlikleriyle sunmuştur. Romanda kırk yaşına kadar annesiyle yaşamış olan Hoca, onun ölümüyle beraber tanıdığı kadınlarda annesini arayan bir kişiye dönüşmüş ve istemsizce Gülrin ile Servet Hanım arasında kalmıştır. Gülrin, üst üste yaşadığı başarısız ilişkiler nedeniyle cinsellikten uzaklaşarak antidepresan ilaçlarına başlamış, kedisi Destemona'ya bağımlı bir hayat sürmekte ve güvenli bir kucak aramaktadır. Emel, babası tarafından arzulanmış ve bu

nedenle onun dışında hiçbir erkekle sağlıklı bir iletişim kuramayarak Gülrin'e saplantılı bir aşk besleyip eş cinsel bir kimliğe bürünmüştür. Aysim, küçük yaşlarda babasız kalarak annesinin boyunduruğu altına girip dişiliğini öne çıkarmıştır. Bunun yanında romanda sağlıklı bir psikolojiyle sunulan tek karakter Batur'dur. Batur da tıpkı Aysim gibi küçük yaşta babasız kalmış ve üniversite yıllarında boşluğa düşmüştür. Bu evrede Hoca, Batur'un elinden tutarak ona âdeta bir baba olmuş ve dolayısıyla onun ruh hâlini korumuştur. Bu bağlamda romanda karakterin yaşadıkları ruhsal bunalımlar Freud'un psikanalitik çözümleme teknikleriyle irdelenmeye oldukça uygundur.

1.1.Oedipus Kompleksi Işığında Hoca

Sigmund Freud'a göre erkek çocuğun fallik dönemde ortaya çıkan ilk sevgi nesnesi annesidir. Erkek çocuk, bu evrede libidonun gelişmesiyle en yakınındaki karşı cins olan annesine yönelir ve ona karşı yoğun bir arzu hisseder. Bu arzunun temelinde tensel temas vardır. Anne, erkek çocuk için vazgeçilmez bir nesneye dönüşmüştür (Freud, 2001, s. 98). Çocuk, anneyi sadece kendine ait olarak görür ve onu kimseyle paylaşmak istemez. Erkek çocuğun anneye karşı duyduğu bu ilgi, Freud'a göre tamamen normal bir durumdur. "Ancak, çocuktaki libido'nun ilk objelere takılıp kalmayarak bunları ilerideki davranışlarına yalnızca örnek alması, en son ve en kesin obje seçimi döneminde anne ve babasından kopup, yabancı kişilere yönelebilmesi gerekmektedir" (Freud, 1996, s.55). Anneye karşı oluşması gereken bu kopuş gerçekleşmediği takdirde erkek çocuk hayatının geri kalanında şiddetli bir anne bağımlılığı yaşayacaktır (Freud, 1996, s.123). Romanda Hoca'da var olan anneye bağlılık ve yoğun sevgi, Freud'un açıkladığı oedipus kompleksinin ilk göstergesidir.

Hoca'nın annesi, babası ile mutsuz bir evlilik yaşamıştır çünkü babanın alkol bağımlılığı vardır. Baba hemen hemen her akşamını meyhanelerde geçirmiş, ailesi ile ilgilenmemiş ve Hoca on üç yaşındayken evi terk etmiştir. Bu sebeple Hoca'nın annesi, hayatı boyunca bütün sevgisini oğluna vermiş, Hoca'yı yaşamının yegâne kaynağı olarak görmüştür: "Seni öyle pislikler içinde görmeye dayanamıyordum, elimde değildi. Her şeyimdin, Tanrımdın, babamdın, kocamdın, senin sulbünden doğdum ben, asıl sendin beni yaratan… Baba, oğul, ruh-ül Kudüs! Böyle derdi, buna benzer şeyler söylerdi annem. Ağlar mıydı hep, bağışlanmasını dileyerek? Sanki görüyorum onu, dediği doğruydu. İkimiz tek bir vücuttuk" (Bener, 2019, s.70).

Hoca da bu mutsuz kadını hiçbir zaman yalnız bırakmamış ve "Biz ana, oğul bir mangalda şöylece ılıyan odamızdaki küçücük, daracık şiltede, birbirimize sarılarak uyumaya çalışırdık." (Bener, 2019, s. 349) ifadesinde de görüldüğü üzere anneyle kurulan yoğun bir sevgi etrafında çocukluktan kırk yaşına kadar onunla yaşamış, o ölene kadar evlenmeyi aklının ucundan dahi geçirmemiştir. Annesinin ölümü de ona olan bağını kopartmamış, öyle ki annesi onu "güzel oğlum" diyerek sevdiği için güzel sıfatında ve sigara içen bir kadında daima annesini hatırlamıştır. On üç yaş, Freud'un belirttiği üzere çocuğun ebeveyn bağımlılığından kurtularak dış dünyaya açılması gereken bir evredir fakat Hoca, fallik dönemden itibaren rol model alması gereken olumlu bir baba figüründen yoksun kalmıştır. Bunun yanında anne, babadan dolayı yaşadığı mutsuzluğu oğluna sığınarak aşmaya çalışmıştır. Dolayısıyla Hoca, fallik evrede görülen anne bağımlılığından kopamayarak onu yaşamının merkezine yerleştirmiştir.

Romanda oedipus kompleksinin ikinci göstergesi Hoca'nın babasına karşı duyduğu yoğun nefrettir. Freud'a göre oedipus kompleksi erkek çocukta anneye karşı oluşan yoğun sevginin karşısında babaya da aynı şiddette nefret yaratmaktadır. Erkek çocuk bu evrede anneye karşı beslediği sevgi ve arzu neticesinde onu herkesten kıskanma eğilimine girmektedir. Bu nedenle annenin en yakında bulunan karşı cins baba, erkek çocuk için bir rakip olarak belirir. Baba, çocuk için anneyi kendisinden çalan kişidir. Bu sebeple çocuk babaya karşı yoğun bir nefret duygusu hisseder ve onu ortadan kaldırma arzusuna kapılır (Freud, 2001, s. 98). Fakat erkek çocukta oluşan bu durum "iğdiş edilme kompleksi" sebebiyle bastırılmaktadır. Baba tarafından

fallustan yoksun bırakılma tehdidi anlamına gelen iğdiş edilme kompleksi, çocuk üzerinde babaya karşı bir korku yaratmaktadır. Çoğu çocuk iğdiş edilme kompleksiyle anneye beslediği hislerden zamanla kurtulur fakat anneye bağlılık ileriki yaşamda da devam ederse bilinçaltında babaya duyulan nefret çoğalır ve bu duygu çocuğun davranışlarını etkisi altına alır (Freud, 1996, s. 123). Böyle durumlarda erkek çocuk, babasından nefret etmeye ve onu öldürmeye yönelik duygularını hayatı boyunca gizliden gizliye yaşatmaya devam edebilir.

Hoca'nın babası yukarıda da belirtildiği üzere çocukluktan itibaren olumlu bir baba figürü olarak karşımıza çıkmaz. Alkol bağımlılığı ve akşamlarını dışarıda geçirmesi, oğluna karşı ilgisiz kalmasına neden olmuştur. Bu bağlamda da Hoca ve baba arasında sağlıklı bir baba – oğul ilişkisi kurulamamıştır. Diğer yandan oedipal evrenin yarattığı anne kıskançlığı, babanın kayıtsızlığına duyulan öfke ile birleşince Hoca, babasını tamamen bir yabancı olarak konumlandırmıştır. Hoca ve annesinin yaşantılarında babanın yeri yoktur ve baba evi terk ederek zaten cismen de ortadan kalkmıştır fakat bu durum Hoca elli yaşına gelince değişir. Romanda Hoca, babasıyla on üç yaşından sonra ilk kez elli yaşında karşılaşır. Babası o evrede alkol yüzünden felç kalmıştır. Bu sebeple Hoca onu yanına almak zorunda kalır. Bu zorunda kalış, Hoca'nın babasına karşı bilinçaltına ittiği nefreti yeniden diriltir:

> O anda neler mi hissetmiştim? Birden bir boşluğa düşmüş gibiydim. Ama, ilk anki şaşkınlık geçince, yıllardan beri bilinçaltımda yığınlaşan anılar, öfkeler, öç alma duyguları, bir volkan patlaması gibi ortaya saçıldı. İçimden bir ses, o sizi nasıl bıraktıysa, onlar da onu bıraksınlar sokağa! diyordu. Ne var ki babasını sokağa terk eden üniversite hocası diye gazete manşetlerine düşmekten korkmasam bile, sırf hesap sormak için olsa bile, onu sokakta bırakamazdım. (Bener, 2019, s.350 – 351)

Hoca'nın babasını yanına almasının temel nedeni intikam duyusudur. Babası, Hoca için geçmişin karanlık sayfalarıdır. Babasının ortaya çıkmasıyla annesiyle beraber yaşadığı anılar, acılar Hoca'nın bilincinde gün yüzüne çıkar. Bu sebeple de Hoca, şiddetli bir arzuyla babasının canını yakmak ister: "Eğilip yüzüne bakıyorum, istesem, yaşamım boyunca dilediğim gibi tokatlayabilirim onu, ağza alınmayacak sözcüklerle küfürler savurabilirim suratına, etini cımbızlarla koparır, kıllarını tek tek yolabilirim. Ama, neye yarar, duymayacak, anlamayacak olduktan sonra?" (Bener, 2019, s.139) ifadesinde de görüldüğü üzere Hoca'nın babasına duyduğu nefret oldukça açıktır. Hoca'da gördüğümüz bu nefret ilk etapta terk edilme acısı olarak belirse de aslında oedipal evrede erkek çocuğun babasını rakip olarak görmesinin de izlerini taşımaktadır. Baba, Hoca'nın yoğun bir sevgiyle bağlı olduğu annesini üzen kişidir. Sevgilisini çalan ve onu yaralayandır. Buna rağmen anne babayı değil, baba anneyi terk etmiştir. Bu sebeple Hoca için babanın oedipus kompleksi etrafında dolaylı da olsa bir zafer kazandığı söylenebilir ki aşağıdaki alıntıda da görüleceği üzere Hoca, babayı oedipal evrede erişilmez olarak kodlamış ve düşman olarak kabul etmiştir:

> Aramızda sürüp giden ilkel bir savaş var sanki onunla. Bir kan davası. Ben onun acınası düşkünlüğünü seyrederek tatmin oluyorum, o elimi kolumu bağlayarak beni köleliğe indirgiyor. Ya o benden öcünü alıyor, ya da ben ondan. (…) İnsanın ne olacağını bile bile çürük dişiyle oynaması gibi bir şey bu, hem yüreğim acıyla doluyor, hem tuhaf bir tat alıyorum onu böyle karşımda görmekten. Gücün, erişilmezliğin, dokunulmazlığın simgesiydi bu adam vaktiyle. Yetişip, elim ekmek tutup yanıma alarak sürekli bir işkence yaşamış olan annemin ve kendi yıkılan çocuk hayallerimin öcünü almak için yıllar boyunca ne zalimce, ne insafsızca planlar kurmuştum. Sonra hiç beklemediğim fırsat çıkıverdi karşıma… (Bener, 2019, s. 352 – 353)

Hoca, babasına karşı duyduğu yoğun nefret hissi yüzünden Servet Hanım'ın babasına eziyet etmesine de sessiz kalır ve bu durum babanın Servet Hanım tarafından öldürülmesi ile son bulur. Hoca'nın babasının katilinin Servet Hanım olduğunu bilmesine rağmen hiçbir şey yapmaması ise rakibin tamamen ortadan kalkmasından duyulan memnuniyet olarak değerlendirilmeye uygundur. Hoca, çocukluktan itibaren rakip olarak gördüğü babasının işkence çekmesi ve öldürülmesiyle oedipus kompleksi etrafında arzu ettiği duyguyu elde eder.

Romanda oedipus kompleksinin üçüncü göstergesi, Hoca'nın annesine benzer kadınlarla birlikte olmasıdır. Freud'a göre oedipus kompleksi aşılamadığı durumda çocuğun ileriki yaşantısı, anne etrafında şekillenir ve çocuk karşı cinste sevgi objesi olarak annesinin benzerini arar (Freud, 2018, s. 225). Hoca, ilk sevgi nesnesi olan annesini kaybettiğinde bu nesnenin yerine koyabileceği bir kadın, Freud'un deyimiyle "yitik nesneyi arama" girişimine yönelmiş ve bilinçaltında annesiyle eşleşen kadınlara yönelmiştir. Hoca'nın romanda, annesi ile özdeşleştirdiği ilk kadın Adnan'dır. Hoca'nın bir gazeteci olan Adnan'la evliliğinde iki gerekçe vardır: annesini mutlu etmek ve şefkat isteği. Hoca, Adnan'la annesinin hastalığının ağırlaştığı bir dönemde tanışmıştır. Annesinin ölüme yakın olduğunu hissettiği için de aslında Adnan'la bu eksikliği kapatmak istemiştir. Bu durum Adnan'ı annesi ile tanıştırdığı andaki düşüncelerinde görülür:

> Ölümü yakındı ve ben, sevinç çığlıkları atacağını bile hayal ederek, ona, doğru dürüst tanımadığım, âşık olmadığım, sadece elimi tuttuğunda, kırk yaşında olmama karşın, o zamana kadar hiç duymadığım bir telaşla kadını önüne sürerek aptalca, gözünün arkada kalmaması, artık onun yerine geçerek bana bakacak, beni bütün öteki insanlara ve bütün kötülüklere karşı koruyucu kanatlarını açarak kollayacak birisinin var olacağını anlatmaya çalışmıştım. (Bener, 2019, s.61-62)

Nitekim Hoca, Adnan'a evlenme teklifini de annesini kaybettiği anda yani en umutsuz ve yalnız hissettiği zamanda yapar. Hoca'nın annesi yerine koyduğu Adnan ile yaptığı evlilik başlarda iyi gitse de zamanla salt bir cinselliğe bürünür. Adnan'ın şiddetli arzusu ve doyumsuzluğu Hoca'yı yıpratır. Bunun yanında Adnan, Hoca'dan beklentisini alamadıkça başka erkeklere yönelir ve Hoca'yı defalarca aldatır. Bu sebeple de Hoca, annesinde gördüğü bağlılığı ve şefkati Adnan'da bulamaz ve ondan ayrılır. Adnan'ın boşanma arifesinde söylediği "Çünkü bir hayalete âşıksın sen. Daha da kötüsü, sen bende, hiçbir zaman itiraf etmeye yanaşmadığın inceste duygularını tatmin edebileceğini düşündün. Yasal olarak. Sen hâlâ anana âşıksın." (Bener, 2019, s.36) sözleri Hoca'nın bu evlilik ile anne modeli aradığının açık bir göstergesidir ve Hoca'da görülen oedipus kompleksini de desteklemektedir.

Hoca'nın anne muadili arayışının ikinci göstergesi Servet Hanım'dır. *Köleler ve Tutkular*'da Hoca'nın babasının bakıcısı olarak gördüğümüz Servet Hanım, becerikli ve işini ciddiye alan yapısıyla Hoca için ilk başlarda bulunmaz bir yardımcı hüviyeti taşırken ilerleyen zamanlarda Hoca'ya karşı yoğun bir ilgi besler. Onu etrafındaki insanlardan kıskanır, Hoca'nın özel hayatına dair konular hakkında sorular sormaktan çekinmez, misafirlere karşı daima soğuk bir muamelede bulunur ve bir gün emrivaki yaparak Hoca'nın evinde yatılı olarak da kalmaya başlar. Böylece Hoca'nın hayatının merkezine yerleşir. Bu süreçten sonra ise ona küçük bir çocuk gibi yaklaşarak Hoca'nın giyiminden kuşamına, yemesinden içmesine kadar her şeyi düşünür ve Hoca için âdeta bir anne imajı yaratır:

> Sevişirken, geldiği günlerdeki tavırlarına hiç benzemeyen bir dişilik sergileyen Servet Hanım'ın, yatak dışında, şefkatli bir anneden farkı yoktu. Sabah o daha uyurken kalkıyor, içerdeki adamı yalap şalap çabucak temizleyip, yedirip içiriyor, bu arada çaylarını demliyor, kahvaltı sofrasını hazırlıyor, uyanma saati gelince Hoca'yı öpücüklerle kaldırıyor, giyinmesine yardım ediyordu. Artık yalnız ev işleriyle değil, alışverişle de o uğraşıyordu. Sabahları Hoca, istediği

> parayı bırakıyordu. Akşam eve döndüğünde çilingir sofrasını kurulmuş buluyordu. (…) En sevdiği oyun, Hoca'yı bol köpüklü liflerle sabunlamaktı. (Bener, 2019, s.426)

Servet Hanım'ın davranışlarının yanında fiziki görünüşü de Hoca için annesini hatırlatmaktadır. Hoca'nın zihninde annesi ile Servet Hanım'ın görüntüsünün eşleştiği şu kısımda bu durum açıkça görülmektedir;

> Sonra, Servet Hanım'la annemin görüntüleri çakışıyor. Oysa hiçbir benzerlikleri olamaz. Derken, anımsıyorum, belleğimin derinliklerine ittiğim imgelerin kaynağını. Bir gün yıkanırken gözetlemiştim annemi, mutfaktaki gusülhanede. Yeni buluğa erdiğim günlerdeydi. Daha sonra öbürünü gördüm. Akşam, evine giderken, adamın odasında değiştirirdi giysilerini. İçeri gireceğim tuttu. Salt bir rastlantıydı. Soyunuktu. Hiç kaçınmadı. İstifini bozmadan devam etti giyinmesine. Annemin ölmeden az önce, artık yeni doğan bebeği olarak görmeye başladığı oğluna uzatmaya çalıştığı sönmüş memeleri gibi, onun memeleri de pörsük pörsüktü, uçları kararmıştı. (Bener, 2019, s.71)

Hoca, Servet Hanım'da hem fiziken hem de ruhen kaybettiği annesini bulmuştur. Hoca'da oedipus kompleksinin etkisiyle gelişen bu durum, onun Gülrin yerine Servet Hanım'ı seçmesinde daha da belirginleşmektedir. Bir profesör olan Hoca için statüsüne uygun olan kadın Gülrin'dir. Servet Hanım'dan daha genç ve güzel bir kadın olan Gülrin, tıpkı Hoca gibi kölelik üzerine çalışma yapan bir doktora öğrencisidir. Hoca ile ilişkisinde cesur ve açık sözlüdür. Buna rağmen Hoca, Gülrin ile birlikteyken Servet Hanım'ı düşünmekten geri kalamaz. Onun Gülrin'den haberdar olacağını düşünerek yer yer tedirgin olur ve Gülrin ile birlikteliğinde duymadığı şehveti Servet Hanım'da bulur:

> Servet Hanım'a olan gereksinmem gerçekte, galiba, cinsel olmaktan öte, bir ana kucağı özlemiydi. Onun, şu anda belki farkında olmadığı üzerimdeki güçlü egemenliğinin nedeni buydu. Onu çıkarıp atamıyorum yaşamımdan. Giderek benim için bağımlılık haline dönüşeceğini hissediyor ve bundan korkuyordum. (…) Servet Hanım bir fetişti, ilkelliği yadsınamaz bir tutkuydu benim için; oysa, Gülrin bir kaçışı simgeliyor. Asıl Cinderella kompleksi Servet Hanım objesinde kristalleşmişti benim açımdan. Servet hanım, hâlâ ışığa çıkarmaktan korktuğum ana modeliyle özdeşleşiyor. Gülrin'in kişiliğinde de kendi özgürlük ve bağımsızlık özlemim somutlaşıyor. (Bener, 2019, s. 274 – 275)

Aslında Hoca, Gülrin ve Servet Hanım ile olan ilişkilerinde yaşadığı durumun farkındadır fakat oedipus kompleksini aşmayı başaramaz ve romanın sonunda ikinci kez bir anne temsili olan Servet Hanım'ın kollarına sığınır. Gülrin'in yerine anne özlemini ve açlığını doyuran Servet Hanım'ı tercih eder. Bu seçim, Hoca'da oedipus kompleksinin üçüncü ayağının da varlığını kanıtlamaktadır.

Freud'un belirttiği üzere Hoca, ilk sevgi nesnesi olan annesine şiddetli bir şekilde bağlanmış, bu nedenle babadan nefret etmiş ve yaşamı boyunca da bilinçaltında yaşattığı anne imajı ekseninde bir kadın arayışına girerek önce Adnan'a daha sonra da Servet Hanım'a saplantılı bir duygu beslemiştir. Dolayısıyla *Köleler ve Tutkular*'da Hoca'nın oedipus kompleksi etrafında bir hayat yaşadığı görülmektedir.

2. Elektra Kompleksi Işığında Gülrin ve Emel

Elektra kompleksi, kız çocukların fallik dönemde babalarına karşı duyduğu yoğun sevgiyi ifade etmektedir. Gerek erkek gerekse kız çocuğun fallik öncesi evrede anneye bağlılıkları söz

konusudur. Bu bağlılık oedipus kompleksinde sevgi objesinin değişmeden devamını sağlarken elektra kompleksinde bir obje değişimi söz konusudur. Kız çocuk fallik dönemde babaya doğru bir eğilim içine girmekte ve bu süreçte annesine düşman gözüyle bakmaktadır. Freud, bu bakışın temel sebebini "fallusa imrenme" olarak açıklamıştır. Kız çocuk, cinsiyete bağlı gelişen anatomik farkları idrak ettiğinde anneye karşı - kendisini fallustan mahrum bıraktığını düşündüğü için - öfke, en yakınındaki karşı cins olan babasına karşı da arzu duyar (Freud, 1997, s. 173). Bu evrede kız çocuğun en büyük korkusu babanın sevgisini kaybetmektir (Geçtan, 1998, s.41). Dolayısıyla baba, elektra kompleksinde kız çocuk için vazgeçilmez bir sevgi objesi olarak varlık gösterir.

Köleler ve Tutkular'da Gülrin'in babası ile fallik dönemdeki ilişkisine değinilmemiştir fakat otuz beş yaşındaki aile bağları sunulmuştur. Roman boyunca Gülrin'in ailesiyle bir kez dahi sevgi dolu bir temas kurduğu görülmez. Öyle ki Gülrin, annesinin kedilerini kendisinden daha çok önemsediğini düşünür. Kendisini kedilerle kıyaslayarak "Anam olacak karının kedileri benden kıymetli, onlara harcadığı para, bana kırk yılda bir yılbaşı ya da doğum günü armağanlarından çok tutuyordur eminim." (Bener, 2019, s.75) sözleriyle değersiz hissettiğini vurgular. Diğer yandan Gülrin babası ile de yakın değildir. Babası onun için sadece bir maddi kaynaktır. Yer yer babasının öz babası olup olmadığı konusunda bile tereddüde düşer. Gülrin'in annesine karşı duyduğu bu uzaklığı ve babasına karşı hissettiği yabancılığı göz önüne aldığımızda Freud'un bakış açısıyla onun elektra kompleksi yaşadığını çıkarabiliriz. Çünkü Gülrin'in hayatında bir baba figürü eksikliği vardır ve o, ilişkilerinde her zaman güvenli bir kucak arayışında olmuştur. Bu bağlamda Gülrin'in fallik dönemde kurulması gereken baba – kız ilişkisinden mahrum kaldığı tahmin edilebilir. Gülrin çocukluğunda baba sevgisinden yoksun kalmış, bunun neticesinde fallik döneme saplantılı kalarak hayatında olumlu bir baba figürüne gereksinim duymuş ve bu durumu bilinçaltında "yitik nesne" olarak konumlandırıp yaşamını bu nesneyi aramaya yöneltmiştir. Saffet Murat Tura, elektra kompleksi etrafında görülen bu arayışı şu şekilde açıklar:

> Küçük kız çocukta penis haseti diğer kadının (annenin) ve genel olarak kadınların aşağılanmasına, toplumsal kadın rolünün küçümsenmesine yol açarken bir kadın olarak kendini ayrıcalıklı, farklı (erkeklerin becerilerine daha çok sahip) bir kadın olarak algılamaya sevk eder. Öte yandan aşağılık duyguları altındaki kadın bu duygularını inkâr etmek, bastırmak ya da kontrol etmek için erkeklerle ilişkisinde yarışmacı bir tavır alır. Bu yarışmacı özellikleri nedeniyle cinsellikte kadın sevildiğine (incitilmeyeceğine, küçümsenmeyeceğine) daha çok inanmak ister. İsterik yapılarda bu eğilim kendini kaprisli tutumla belli eder. Öte yandan eşiti ve yaşıtı bir erkeğin sırf erkek olmasından kaynaklanan egemenliğini kabul edemediği için bu egemenliği akılcılaştırarak kabul edebileceği erkeklere; özellikle yaş, bilgi veya özellikle sosyal mevki ve statü bakımından kendinden üstün (baba muadili) erkeklere yönelir. (Tura, 2002, s.33)

Saffet Murat Tura'nın da belirttiği gibi roman boyunca Gülrin birçok başarısız ilişki deneyimi yaşamıştır. Gülrin'in romanda duygusal bağ kurduğu ilk kişi Orhan'dır. Gülrin'in Orhan ile evlenme gerekçeleri Orhan'ın hem Gülrin'e fazlasıyla değer vermesi hem de Gülrin'in parasız ve işsiz kalmasıdır. Yani Orhan, Gülrin için koşulsuz sevginin ve dayanağın temsilidir. Gülrin'in ikinci bağ kurduğu kişi Mustafa, âdeta bir kurtarıcı olarak karşımıza çıkar. Gülrin Londra'dan döndüğü sırada yalnızlığını Mustafa'ya sığınarak aşmak istemiştir. Gülrin'in bağlandığı üçüncü kişi ise Vermut'tur. Vermut da Gülrin'in yanında kalarak onun yalnızlığını paylaşmaktadır. Diğer yandan Gülrin'in hem Mustafa hem de Vermut ile arasında cinsel bir birliktelik yoktur. Gülrin, Orhan'dan sonra cinsellikten uzaklaşarak erkeklere sadece yaşamı için bir dayanak olarak bakmıştır ki Mustafa'nın eş cinsel olmasını, Vermut'un ise kendisine karşı bir çekim hissetmediğini bilmesine rağmen onların yanında kalması da aslında bu durumu

kanıtlar niteliktedir. Dolayısıyla Gülrin, bu üç ilişkide de bir baba sıcaklığı, korunup kollanma hissi aramış fakat Orhan'ın aldatması, Mustafa'nın intiharı ve Vermut'un ansızın çekip gitmesiyle aradığına ulaşamamıştır.

Köleler ve Tutkular'da Gülrin'in son bağlandığı Hoca'dır. Hoca, Gülrin'den hem on beş yaş büyüktür hem de bir profesör olarak Gülrin'den daha üst konumdadır. Bu duruma elektra kompleksi ışığında yaklaştığımızda yaş ve statü farkı Gülrin açısından bir baba imajı yaratmak için uygundur. Diğer yandan Gülrin, Hoca'nın hareketlerinde de sık sık bir baba sıcaklığı bulmaktadır: "Yüzünde hiç de öyle avına çullanmaya hazırlanan yırtıcı bir hayvan görünümü yoktu. Babacan, hatta utangaç bile denilebilirdi. (…) Ama ne tuhaf, hoşuna gitmiyor da değildi onun bu hali. Bu adam, büyükannesinin dediği gibi, galiba başını omzuna dayayabileceği birisiydi" (Bener, 2019, s. 198). Gülrin, Hoca'da gördüğü bu şefkat duygusuyla yıllardır özlemini yaşadığı baba imajını bulduğu izlenimine kapılmıştır. Bu bağlamda Gülrin'in Hoca'yla ilişkisinde görülen yaş farkı, statü farkı ve şefkat duygusu Freud'un belirttiği elektra kompleksiyle eşleşmektedir. Gülrin, Hoca'nın bu özellikleri sayesinde yitik nesnesini bulduğunu düşünmüştür fakat Hoca, oedipus kompleksi ile Servet Hanım'a yöneldiği için Gülrin, romanın sonunda yitik nesnesini kesin olarak elde edememiş ve Hoca'yla da baba arayışını tamamlayamayarak kedisi Desdemona'ya dönmüştür.

Gülrin, kedisi Desdemona'ya bağımlı bir kişidir. Desdemona, yaşlı ve amfizemli bir kedidir ve Gülrin'in hayatının tam merkezinde yer almaktadır. Gülrin, dışarı çıktığında kendisini kedisini ihmal etmekle suçlar, Hoca ile tatile giderken kedisini düşünür, onu hiçbir an zihninden çıkaramadığı gibi sık sık eve döndüğünde kedisini ölü bulma ihtimalinden de korkar. Bilindiği üzere Desdemona, Shakespeare'in ünlü oyunu *Othello*'da yer alan Othello'nun eşidir. Oyunda Desdemona, tüm benliğiyle Othello'ya sadık iken İago'nun entrikalarıyla aldatan kadın olarak görülüp sevdiği adam tarafından öldürülen bir kurban olarak karşımıza çıkmaktadır. Özdemir Nutku, Desdemona'nın karakter özelliklerini şu şekilde açıklar;

> Desdemona, sıcak, dışadönük, insancıl bir kadındır. Onda Mağripli'nin sevgili karısı olmaktan başka, evine bağlı kadınsı bir yan da vardır. Ürkek ve mahcuptur. Yumuşak ve çabuk kırılacak bir karaktere sahiptir. Othello'ya hayran olduğu kadar, ona karşı sevecen ve anaçtır. Onun üşümemesine, hasta olmamasına özen gösterir, başı ağrıdığı zaman mendiliyle onun başını sardığı gibi (ki, mendil sonradan Othello'nun kıskançlığını alevlendiren korkunç bir simge durumuna girer) el işleriyle uğraşan, aslında başka ev kadınlarından pek de farklı olmayan bir kişiliği vardır. (Shakespeare, 1994, s. 16 – 17)

Özdemir Nutku'nun bu yorumundan hareketle Gülrin'in kedisine Desdemona ismini koyup ona bağlanmasını bilinçli bir durum olarak yorumlayabiliriz. Gülrin, Desdemona'yı bilinçaltında kendisiyle özdeşleştirmiştir. Oyunda Desdemona'nın erkekler tarafından ihanete uğraması, kırılgan ve hassas bir kadın olması ve sevdiği kişi tarafından öldürülmesi Gülrin'in de bilinçaltında taşıdığı düşüncelerdir. Gülrin de tıpkı Desdemona gibi babası yerine koyduğu erkekler tarafından ihanete uğramış ve duygusal anlamda yıpranarak intihar girişiminde bulunmuştur. Bütün bunların temelini ise çocukluktan beri aradığı baba figürü oluşturmaktadır. Bu sebeple Gülrin, sonsuz bir ilgiyle kedisine bağlanır. Onu hayatta tutmaya çalışır. Nitekim, Desdemona öldüğünde de bir buhrana yakalanır ve Emel'i öldürmeyi arzu eder fakat Emel'in ona yeni bir kedi alması, Gülrin'i yeniden hayata bağlar. Bu bağlamda Freud'un belirttiği gibi Gülrin'in hayatını elektra kompleksinin yönettiği görülmektedir.

Romanda elektra kompleksi görülen bir diğer kadın Emel'dir. Gülrin'in sevgilisi olarak karşımıza çıkan Emel, yirmi beş yaşında bir kadındır. Emel'in de Gülrin gibi babası hayattadır fakat Emel'de Gülrin'in yaşadığı gibi bir "baba muadili arama" görülmez. Elektra kompleksi Gülrin'de baba muadili arama olarak karşımıza çıkarken Emel'de daha farklı bir biçimde

"erkeklik kompleksi" etrafında yansımaktadır. Bu nedenle Freud'un elektra kompleksi etrafında cinsiyet özdeşleşmesi açıklamasına bakmamız yerinde olacaktır. Freud'a göre elektra kompleksi bireyin cinsiyeti ile özdeşleşmesinin temelinde yer almaktadır (Eagleton, 1990, s. 183 – 184). Freud, *Haz İlkesinin Ötesinde Ben ve İd* adlı çalışmasında bu cinsiyet özdeşleşmesini açıklar:

> Oidipus kompleksinin yok olmasıyla birlikte anneye yönelik nesne yaptırımının da terk edilmesi gerekir. Onun yeri iki yoldan biriyle doldurulacaktır: Ya anneyle özdeşleşme ya da babayla özdeşleşmenin yoğunlaşması. İkinci yolu daha normal olarak görmeye alışkınız. Bu yolla anneye yönelik sevgi dolu ilişki bir ölçüde muhafaza edilir. (…) Buna tam benzer olarak, küçük kızın Oidipus tutumu da anneyle özdeşleşmenin üçlenmesine (ya da böyle bir özdeşleşmenin oluşmasına) yönelir ve bu da çocuğun kadınsı karakterini sabitleştirir. (…) Analizde çok sık olarak, küçük kızın sevgi nesnesi olarak babasından vazgeçmek zorunda kaldığında erkeksi yanını öne çıkardığı ve kendisini anne yerine babayla, yani yitik nesneyle özdeşleştirdiği görülebilir. (Freud, 2001, s.99)

Freud'a göre cinsiyet özdeşlemesinde kız çocuk anne ile özdeşleşip kadınsı yönünü ortaya çıkarabileceği gibi yitik nesne olan babayla özdeşleşerek erkeksi bir tutum içerisine de girebilmektedir. Freud, bu durumu erkeklik kompleksi olarak adlandırır.

Köleler ve Tutkular'da Emel, anne ve babasından ayrı yaşayan bir kadındır. Yazar, Emel'in annesi ile ilişkisine değinmemiştir fakat onun babası ile olan bağını sunmuştur. Emel ve babası arasında güçlü bir bağ vardır. Bu bağ, aşağıdaki alıntıda görüleceği üzere cinsel arzuyu da kapsamaktadır. Emel'in özellikle fallik dönemden itibaren babasına karşı hissettiği yoğun arzu, babası tarafından engellenmemiştir. Bu nedenle Emel, fallik dönemin sonunda gerçekleşmesi gereken babadan kopup anneyle özdeşleşmeyi yaşayamamış ve fallus kıskançlığı nedeniyle bağlandığı babasından hiç ayrılamamıştır. Öyle ki Emel, romanda hayatı boyunca sevip sevebileceği tek erkeğin babası olduğunu da açıkça söylemektedir:

> Hani bir kere ısrarla sormuştun, ilk kez ne zaman, kiminle, nasıl olmuştu diye… O adam, babamdı… Fiziksel anlamda söylemiyorum… Daha küçük bir çocukken, sonuna kadar götüremediğim oyunlar dışında… Keşke öyle bir şey yapmaya kalkışsaydı, ondan belki nefret edebilirdim o zaman. Kaç kez ve hâlâ bunu istediğimi biliyorum. Yanağımdan öperken, saçlarımı okşarken, elleri öyle bir titriyor, tiksiniyorum, ama onu itemiyorum. Şefkatle şehvetin sınırlarında gidip geliyor, bunu hissediyorum ve sonunda bir karara varması için onu teşvik ediyorum, baştan çıkarmaya çalışıyorum. Kaç kez o noktaya yaklaştı. "Hadi" dedim içimden. "Hadi gayret…" Ama her seferinde kendisini tutmayı başardı. Bunun her ikimiz için de ne kadar zor bir sınav olduğunu tasavvur edebiliyor musun? Her an, banyoda soyunurken ya da odamda giyinirken beni gözetlediğini hissediyorum, en azından bana öyle geliyor, uyurken saldırabilir ve ben onu öldürebilirim, canımdan çok sevdiğim babamı. Oysa, istese karşı koyamam. Benim sevdiğim, sevebileceğim tek erkek o. (Bener, 2019, s. 270)

Emel'in yaşamı boyunca karşı cinsten ilişki kurduğu tek kişi babasının arkadaşı olan patronudur. Kendisinden yaşça büyük olan patron, Emel için bir baba muadilidir. Bunun yanında bu ilişkinin kolaylıkla Emel'in babası tarafından da öğrenilme ihtimali vardır ki bu da Emel'in babası tarafından fark edilmesini sağlayacak, onu kıskandıracak dolayısıyla da ondan intikam almasına neden olacak bir durumdur. Bu sebeple patron, Emel için babaya ulaşmayı sağlayan bir basamaktır. Diğer yandan Emel, patron dışında bir karşı cinsle temasa geçmez. Bu bağlamda Emel için karşı cinsin baba dışında herhangi bir anlam ifade etmediği görülür ki Emel, patronu ile yaşadığı beraberlik sonucunda da bilinçaltında arzu ettiği hedefe erişemediği

için eş cinsel bir eğilim içerisine girer ve Freud'un belirttiği gibi kendisini kaybettiği nesne olarak konumlandırdığı baba, dolayısıyla erkek ile özdeşleştirerek "erkeklik kompleksi" etrafında erkeksi yönünü öne çıkarır.

Romanda Emel'in erkeklik kompleksi Gülrin üzerinden sunulmuştur. Emel ve Gülrin ilişkisine baktığımızda Emel'in Gülrin üzerinde tam bir hâkimiyet kurduğu görülmektedir. Emel, her zaman Gülrin'in zor anlarında yanında olmakta, onun için her şeyi düşünmekte ve bu uğurda da bütün imkânlarını seferber etmektedir. Öyle ki ilişki boyunca gidilecek ve yapılacak şeylere hep o karar vermiş, dışarıda hesabı hep o ödemiş, Gülrin'i Hoca'dan ve Desdemona'dan kıskanmış hatta gizli gizli Gülrin'in attığı her adımı takip etmiştir:

> Giyimimden kuşamımdan, arkadaşlarıma kadar her şeyime karışmaya başlayacak. Ne kadar kıskanç olduğunu bilmiyor muyum? Giderek, tartışmalarla, kavgalarla, bugünkünden çok daha büyük bir gerginlik içine düşeceğim. Üstelik, bütün zorlamalara karşın, içimde hiçbir heyecan uyandırmıyor onunla birlikte olmak. Emel bunu da ilişkimizin yasal bir tabana oturmamış olmasına veriyor ciddi ciddi. "Sen, gelip geçici bir heves olarak görüyorsun bu sevgiyi. Beni bir erkekmişim gibi yarılıyor, bir çeşit ikame malı olarak algılıyorsun. Ben erkek değilim. Erkeklerden nefret etsem bile bana duygusal olarak hiçbir şey ifade etmiyorlar. Ben seni, ben olarak seviyorum, erkekliğe özenerek değil. Sen de beni öyle seveceksin, biliyorum bunu. Gerçeği kabullenmen için köprüleri atman gerek." diyor. (Bener, 2019, s.440)

Emel'in Gülrin üzerinde uyguladığı bu baskının temelinde Freud'un belirttiği fallus kıskançlığı yer almaktadır. "Biliyorsun, erkekler konusunda kıskançlık yapmam. Önem vermem onlara. Bir küçük et parçası yüzünden dünyaya egemen olma hakkını kendilerinde bulmalarına dayanamıyorum sadece." (Bener, 2019, s. 261) ifadesinde de görüldüğü üzere Emel, fallik evrede idrak ettiği erkekler ile olan anatomik farklılığının hâlâ etkisini taşımaktadır. Diğer yandan bu farklılığı babası ile kapatmak istemiş fakat yukarıda da sunulduğu üzere babası "şehvetle şefkatin sınırlarında" (Bener, 2019, s.270) dolaştığı için hem bu emeline nihai bir şekilde ulaşamamış hem de babasının arada kalmış hareketleri sebebiyle ondan kopup dışarıya yönelememiştir. Bu sebeple bir baba saplantısı yaşayarak kendisini babasıyla özdeşleştirip erkeksi yönünü öne çıkarmıştır.

Neticede Gülrin, fallik dönemde ortaya çıkan baba arayışına, bir baba muadili olan Hoca üzerinden ulaşmayı hedeflerken Emel de kendisini babası yerine koyup onunla özdeşleşerek bilinçaltında bastırdığı arzuyu doyurmayı amaçlamıştır. Dolayısıyla Freud'un açıkladığı elektra kompleksi, Gülrin ve Emel'in karakterlerinden cinsel yönelimlerine kadar egemen olmuştur.

3. İd – Ego – Süper Ego Çatışmasında Aysim

Köleler ve Tutkular'da Aysim, küçük yaşta babasız kalıp hayatını annesinin istekleri yönünde şekillendirmiş bir kadın olarak karşımıza çıkmaktadır. Aysim'in görüştüğü arkadaşlarından sevgililerine kadar hepsi annesinin seçimidir. Aysim, yaşamı boyunca annesinin seçtiği kişileri dişiliğini kullanarak etkilemiş ve bu sayede başarıya ulaşmayı hedeflemiştir. Aysim'in iç dünyası ve bastırdığı düşünceleri ise farklıdır. Aysim bilinçaltında sahip olduğu bu hayattan memnun değildir. Aysim'in bilinçaltında zaman zaman cinsellik ve cinsellikten kaçma isteği çarpışır. Aysim'in yaşadığı bu içsel mücadele, Freud'un yapısal kuramını oluşturan id, ego ve süper ego benlik ayrımı ile irdelenmeye uygundur.

Freud'a göre bireyin temelde iki dürtüsü vardır: cinsellik ve saldırganlık. İd, bu iki dürtüyü doyurmaya yönelik hareket eden benliğin ilkel tarafıdır ve temelinde acıdan kaçıp haz almak vardır. Bu uğurda da kural tanımaz bir yapıya bürünmektedir. İdin doyumsuzluğunun karşısında

ise süper ego yer almaktadır. Süper ego, bireyin vicdani ve ahlaki yönüdür. Süper ego her şeyden önce bir ödev bilinciyle hareket etmekte ve toplumsal kurallar çerçevesinde idin karşısına çıkmaktadır. İkisi arasında denge sağlayıcı ise egodur. "Ego, kişiliğin yürütme organıdır. Eyleme giden yolları denetimi altında bulundurur, çevresindeki nesnelerin hangileriyle ilişki kuracağını seçer, hangi içgüdülere ne biçimde doyum sağlanması gerektiğine karar verir" (Geçtan, 2000, s.46). Bireyde bu üç mekanizma düzgün çalıştığında sağlıklı bir benlik ortaya çıkmaktadır.

Romanda Aysim'e Freud'un yukarıda belirtilen görüşleri ekseninde yaklaştığımızda onun id ve süper ego arasında bir bunalım yaşadığı görülmektedir. Aysim'in annesi, Aysim'e küçük yaştan itibaren yoğun bir başarı isteği aşılamış ve bu amaca ulaşmak için Aysim'in her şeyi yapmasına izin vermiştir. Aysim de annesinin yönlendirmeleriyle ortaokul yıllarından yani ortalamama on iki – on dört yaş aralığından otuzlarına kadar bu algıyla hareket etmiş, idin istekleri doğrultusunda yer yer sınır tanımaz bir kişiliğe bürünerek tehditkâr ve saldırgan adımlar atmış, yer yer ise dişiliğini kullanmıştır:

> Çünkü annem, nasıl söyleyeyim, kölesi olmamı bilinçli olarak istemişti. Evet, görünüşte hep seviyle, şefkatle, ama inatla, ısrarla, kendisi için çocukluğunda, genç kızlığında ve babamla evliyken gerçekleştirmeyi düşlediği her şeyi benim gerçekleştirmem için inanılmaz bir baskı kurdu üstümde. Hiçbir şey başarıdan daha değerli olamazdı onun özünde. "Kader, hiç beklemediğim bir anda, hiç hak etmediğim bir oyun oynadı bana. Şimdi sıra bizde. Onu alt etmek için hiç beklemediği, ummadığı, oyunları biz oynayacağız ona…" derdi. Biz dediğine bakmayın, oyun oynaması gereken bendim. Her yol geçerli, her türlü silah serbestti başarıya ulaşmak için. Daha ortaokuldayken, en güçlü silahımın cinselliğim olduğunu öğretti bana. Herhangi bir dersten en yüksek notu alamayacağıma aklı keserse, oturur kopya hazırlar, baldırlarımın içine kendi eliyle geçirirdi; sabit kalemle. Annemin öğütlediği gibi, erkek öğretmenlerimin gözlerinin içine baka baka eteğimi açar, kopya çekerdim. Tabii dokunamazlardı. Üniversiteye başlarken, artık bana para yardımı yapamayacağını söyledi. Mutlaka bir burs kazanmalıydım. Beni bir banka müdürüyle tanıştırdı. Hemen o gece, adamın evine gittim, onunla yattım. O sıralarda henüz bakireydim, düşünebiliyor musunuz? Ertesi gün, bursa hak kazanmıştım. (Bener, 2019, s. 247)

Diğer yandan Aysim babasını beş yaşında kaybetmiştir. Bu duruma Freud etrafında yaklaştığımızda Aysim'in ilk elde bir elektra kompleksi yaşıyor olabileceği düşünülse de çalışmamızın "Elektra Kompleksi Işığında Gülrin ve Emel" bölümünde belirttiğimiz üzere bu kompleksin varlığı için cinsel ketlenme, erkeklik kompleksi veya baba muadili arama görülmelidir. Oysa Aysim'de bu üç durum da yaşanmamıştır. Dolayısıyla baba kaybına süper egonun gelişimi üzerinden yaklaşmak gereklidir. Freud'a göre süper ego, anne baba tarafından çocuğa aktarılan ve ödül – ceza yöntemiyle pekiştirilen bir durumdur. "Ödüllendirilmek ve cezadan kaçınmak için çocuk, ana babasının onaylamadığı düşünce ve davranışları süperegonun ilk alt sisteminden biri olan vicdanına yerleştirir. (…) Vicdan, kişiyi suçlu hissettirerek cezalandırır, ikinci alt sistem olan benlik ideali ise, gurur ve kıvanç duygusu yaratarak ödüllendirir" (Geçtan, 1998, s. 47). Bu sayede çocuk, anne babasının önderliğinde vicdan, ahlak ve sorumluluk duygularını öğrenerek süper egosunu yaratır.

Romanda Aysim babasına dair hiçbir hatıraya sahip değildir. Onu fotoğraflarda gördüğü kadar ve annesinin anlattığı ölçüde bilmektedir. Bu nedenle Aysim'in süper egosunun gelişiminde babanın bir rolü olmamıştır. Nitekim yukarıda da belirttiğimiz üzere Aysim'in annesi de eşinin ölümüyle farklı bir kimliğe bürünerek Aysim'e hiçbir şeyi yasaklamamış, aksine onu her konuda serbest bırakmıştır. Bu sebeple baba tarafından tamamlanmayan süper ego, anne

tarafından da eksik bırakılmıştır. Bunun sonucunda Aysim, üst ben idealini toplumdaki diğer bireyler kadar öne çıkartmamış ve idden gelen arzuları dinleyen bir benliğe sahip olmuştur.

Aysim'in idin kıskacından kurtularak öz beni ile kalabildiği tek yer sevgilisi Batur'un yanıdır. Batur, ilişki boyunca Aysim'e olduğu gibi yaklaşır ve onu sorgulamaz. Aysim de bu kabullenme karşısında idin isteklerinden kaçmak için Batur'a sığınır. Batur'un yanında ilkel benliğini egoyla aşmaya çalışır fakat Aysim'in süper ego oluşumu eksiktir. Ayrıca Aysim, uzun yıllardır sadece idin istekleri ile hareket etmiştir. Bu sebeple ego, id ve süper ego arasındaki dengeyi kuramaz. Diğer bir deyişle ego, ide güç yetiremez. Dolayısıyla Aysim, romanın sonunda başladığı yere geri dönerek idin arzularına yenik düşer. Bu bağlamda Aysim'de gördüğümüz aşırı başarı isteği, yer yer saldırgan yaklaşım, dişiliğini kullanma, bunun karşısında hayatını yeniden düzenleme ve içinde bulunduğu andan kaçma isteği onda Freud'un belirttiği gibi id, ego ve süper ego çatışmasının varlığını göstermektedir.

SONUÇ

Psikolojik gerçekçi çizgide eserler veren Erhan Bener, 1999 yılında yayımladığı *Köleler ve Tutkular* romanında kırk yaşına kadar annesiyle yaşamış olan Hoca, ilgisiz bir ailede büyüyen ve intiharın eşiğinde olan Gülrin, babası tarafından arzulanarak saplantılı bir sevgi ile eş cinsel kimliğe bürünen Emel ve annesinin hırslarının tutsağı olan Aysim ile psikolojik derinlikli karakterler yaratmıştır. Sigmund Freud ışığında bu karakterlere yaklaştığımızda Hoca'da oedipus kompleksi, Gülrin ve Emel'de elektra kompleksi, Aysim'de de id ve süper ego çatışmaları görülmektedir.

Erkek çocukların annelerine duyduğu şiddetli sevgiyi merkeze alan oedipus kompleksi babaya karşı da aynı yoğunlukta bir nefret duygusu yaratmaktadır. Bu bağlamda Hoca, çocukluktan kırk yaşına kadar annesi ile bir arada yaşayarak bilinçaltında onu tek sevgi nesnesi olarak kodlamıştır. Annesine duyduğu bu bağlılık Hoca'nın babasını da rakip olarak görmesine ve ona düşman olmasına yol açmıştır. Nitekim Hoca, elli yaşında babası ile yeniden karşılaştığında ona işkence edilmesine ve onun öldürülmesine göz yumarak bilinçaltında yarattığı rakibin ortadan kaldırılmasını sağlamıştır. Diğer yandan oedipus kompleksinde annenin kaybı, anne muadili aramayı da beraberinde getirir. Hoca da bu eksende annesini kaybedince bilinçaltında önce Adnan'ı, daha sonra Servet Hanım'ı annesi ile özdeşleştirerek bir anne imajı aramıştır. Bu bağlamda Hoca, Sigmund Freud'un tezine uygun olarak anneye bağlanma, babayı düşman kabul etme ve anne muadili aramanın üç aşamasını da geçirmiş ve çocukluktan ellili yaşlarına kadar oedipus kompleksi ışığında bir hayat yaşamıştır.

Kız çocuklarında babaya duyulan yoğun sevgiyi merkeze alan elektra kompleksi, oedipus kompleksinden daha karmaşık bir yapıya sahiptir. Elektra kompleksi kız çocuğa üç olasılık sunmaktadır. Kız çocuk bu evre sonunda babasına karşı hissettiği ilgiden vazgeçerek annesi ile özdeşleşip kadınsı yönünü öne çıkarabilmektedir. Diğer yandan babasını yitik nesne olarak kodlayıp kendisini onunla özdeşleştirerek erkeksi bir tutum da sergileyebilmektedir. Üçüncü ihtimal ise kız çocuğun hayatı boyunca baba saplantısında takılı kalmasıdır. Bunun sonucunda kız çocuk, hayatı boyunca ya bir baba muadili arayışına girecektir ya da cinsel ketlenme yaşayacaktır. Gülrin ve Emel'de elektra kompleksinin bu yapısı farklı açılardan görülmektedir. Gülrin, ilgisiz bir aile ile büyüyerek hiçbir zaman olumlu bir baba figürüne sahip olamamıştır. Bu sebeple elektra kompleksi etrafında baba imajına saplanarak yaşamını bir baba muadili arayışıyla geçirmiş ve Hoca'yı bilinçaltındaki baba imajı ile eşleştirmiştir. Emel ise elektra kompleksi etrafında oluşan baba bağımlılığından hiç kurtulamamış, yitik nesne olan babasıyla özdeşleşerek erkeksi yönünü öne çıkarmış ve Gülrin ile olan ilişkisinde bilinçaltında bastırdığı arzuları açığa çıkararak erkeklik kompleksi yaşamıştır. Dolayısıyla Gülrin'de görülen baba

arayışı ve Emel'de görülen eş cinsel eğilimin temel kaynağı, elektra kompleksinden kurtulamamanın ta kendisi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bireyin benliğini id, ego ve süper ego oluşturmaktadır. Cinsellik ve saldırganlık arzularını doyurmayı amaçlayan id ile toplumsal kurallara uymayı amaç edinen süper ego, benliğin iki karşıt gücüdür. Ego ise id ve süper ego arasında bir denge yaratmaktadır. Hayatını idin isteklerine göre yöneten Aysim, küçük yaşlardan itibaren kuvvetli bir süper ego oluşumundan mahrum kalmıştır. İdin sınırsız arzularıyla mutsuz bir hayat sürerken Batur ile tanışınca içsel bir mücadele yaşayıp egodan destek almak istemiştir. Böylece ruhsal boyutta kısa bir süre id, ego ve süper ego çatışması yaşamış fakat bu çatışmada idin arzularına yenik düşmüştür.

Çalışmamız sonunda bulgulardan hareketle Erhan Bener'in *Köleler ve Tutkular*'da yetkin bir kurgu oluşturduğu ve psikanalize dair yoğun bir bilgi birikimi kullandığı gün yüzüne çıkmaktadır.

KAYNAKLAR

Aker, P. G. (2000). Modern Çağın Köleleri, *Cumhuriyet Kitap,* 527, s.13.

Bener, E. (2000). Roman Anlayışım ve Romanın Geleceği Üzerine, *Dil Dergisi,* 90, s. 78-81.

Bener, E. (2019). *Köleler ve Tutkular*. İstanbul: Everest Yayınları.

Eagleton, T. (1990). *Edebiyat Kuramı Giriş*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Freud, S. (1996). *Beş Konferans ve Psikanalize Toplu Bakış* (Çev. K. Şipal). İstanbul: Cem Yayınevi.

Freud, S. (1997). *Psikanalize Yeni Giriş Dersleri* (Çev. S. Budak). Ankara: Öteki Yayınları.

Freud, S. (2001). *Haz İlkesinin Ötesinde Ben ve İd* (Çev. A. Babaoğlu). İstanbul: Metis Yayınları.

Freud, S. (2018). *Kadın Eşcinselliği* (Çev. G. Metin). Ankara: Gece Kitaplığı.

Freud, S. (2020). *Psikanaliz Üzerine* (Çev. K. Şipal). İzmir: Cem Yayınevi.

Geçtan, E. (1998). *Psikanaliz ve Sonrası.* İstanbul: Remzi Kitabevi.

Kolcu, A. İ. (2008). *Edebiyat Kuramları Tanım – Tenkit – Tahlil*. Ankara: Salkımsöğüt Yayınları.

Moran, B. (1999). *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri.* İstanbul: İletişim Yayıncılık.

Özen, Ö. (2020). Psikanaliz ve Edebiyat: İki Terapötik Yoldaş, *Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmalar Dergisi (UKSAD),* 6 (1), Yaz, s.9-16.

Shakespeare, W. (1994). *Othello* (Çev. Ö. Nutku). İstanbul: Remzi Kitabevi.

Tura, S. M. (2002). *Şeyh ve Arzu*. İstanbul: Metis Yayınları.

TÜRK ROMANINDA ERMENİLER: HAÇİN VE NEFRET KÖPRÜSÜ ÖRNEĞİ (1918-1922)

ARMENIANS IN TURKİSH NOVEL:THE EXAMPLE OF HACHIN AND BRIDGE OF HATRE (1918-19229)

Dr. Öğretim Üyesi Ramazan TOPDEMİR
İstanbul Üniversitesi- Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü

ÖZET

Ülkemizde barış döneminde dostluk duyguları ile yaşayan farklı toplumların, savaş döneminde düşmanlıklar sergilediğine tarihimiz tanıklık etmiştir. Bu toplumlardan birisi de Ermenilerdir. Ülkemizin I. Dünya Savaşı'nda zorlu bir sürece girdiği andan itibaren Ermeniler ülkemize karşı saldırılara geçmişlerdir**.**

Ermenilerin saldırganlıklarını işleyen en önemli edebî türlerden birisi de romanlardır. Ermenilerin Türk romanına yansıyış biçimleri değişik dönemlerde işlenmiştir. Ülkemizde Milli Mücadele'nin başladığı süreçte yazılan romanlar; bu dönemde I. Dünya Savaşı'nda işgalci güçler ile işbirliği yapan Ermeniler, bu dönemde romanlara konu olmuştur. Bu dönemi yoğun olarak işleyen romanların en belirgininin "Nefret Köprüsü ve Haçin" adlı romanlar oluşturmaktadır.

Zaman, mekân, şahıslar ve bakış açılarının tek tek işlendiği bu romanlarda; Ermenilerin saldırganlığı işlenirken öz eleştiriler de yapılmaktadır. Türkiye'deki yabancı okulların değişik yerlerde açılmış olması Türkler için adeta bir yıkım olmuştur. İncelediğimiz bu romanlar hem tarihî realiteyi hem de tarihte yapılan hataları ortaya koyarak dün ile bugünün muhasebesinin yapılmasını sağlıyor.

Anahtar Kelimeler: Roman, Türkler, Ermeniler, Azınlık Okulları.

ABSTRACT

Ourhistory has witnessedthatdifferentsocieties livingwithfeelings of friendshipduringthepeaceperiod in ourcountrydisplayedhostilitiesduringthewarperiod. One of thesesocieties is Armenians. Fromthe moment ourcountryentered a difficultperiod in the First World War, Armeniansbegantoattackourcountry.

One of themostimportantliterarygenresdealingwiththeaggression of Armenians is novels.Reflections of Armenians in Turkishnovelshavebeenhandled in differentperiods. Revealsthebreakingpoints of TurksandArmenians in thisperiod. Takingadvantage of thedifficultsituation of ourcountry, whichwasdefeated in the First World War, theArmenians, whocooperatedwiththeoccupyingforces, becamethesubject of novels in thisperiod. Themostprominent of thenovelsthatdealwiththisperiodintensivelyare: The Bridge of HateandtheHaçin. Whiletheaggression of theArmenians is beingprocessed, self-criticism is alsomade. Thefactthatforeignschools in Turkeywereopened in differentplaces has almostbeen a destructionfortheTurks.

Keywords: Novel, Turks, Armenians, Minority Schools.

GİRİŞ

Ermeniler, uzun yıllar Türkler ile iç içe yaşamışlardır. Her türlü zor şartlarda Türklerin desteğini alan Ermenilerin, tutum ve davranışları; I. Dünya Savaşı'nın sonuna doğru değişmeye başladı. I.Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti yenilince ve işgal güçleri ülkemizi işgal edince, ülkemizde yaşayan azınlıklar da harekete geçtiler. Bu azınlıklardan Ermeniler işgalciler ile iş birliği yaparak bulundukları yerlerde saldırılara başladılar. Uzun yıllar Türkler ile yakın komşuluk ve dostluk kuran Ermenilerin bu davranışları büyük nefret ve tepki ile karşılandı. Ermenilerin, fırsatını bulduklarında Türklere karşı saldırıya geçmelerinin arka planında, yabancı okulların yaptığı kışkırtmaların büyük etkisinin olduğunu belirtmek gerekir. "Yabancı okulların; Kurtuluş Savaşı'nda düşmanca tavırlar içine girmesi, işgal askerleriyle birlikte hareket etmesi ve azınlıkları isyana teşvik etmesi, kurulan Cumhuriyet Hükümeti'nin bu okullara bakışının olumsuz olmasına sebep olur. Tevhid-i Tedrisat Kanunu'yla (1924), bu okulların bazıları kapatılır, bazıları da denetim altına alınır. Böylece bu okulların dinî ve siyasî eğitim vermelerinin önüne geçilir. Ancak yapılan pek çok düzenlemeye rağmen yabancı okullardaki misyonerlik faaliyetlerine engel olunamaz."

Ülkemizin zor döneminde yeni cepheler açmış olan Ermenilerin bu davranışları, uzun yıllar kapanması zor bunalımların ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

Tarihsel olayları işleyen edebî eserler, yaşananları açık bir şekilde ortaya koymuştur. Türk romanı da değişik tarihsel süreçleri ele alarak tarihî romanlar ile yaşanmış olayları bir kronoloji çerçevesinde işlemiştir. Bilindiği gibi tarihî romanlar, tarihsel bilgileri, edebî bir bakış açısı içinde okuyucularına vermesi ile öne çıkan bir roman türüdür. Tarihsel romanlar farklı konuları ele alarak okuyucunun karşısına çıkmıştır.

Halide Edip "Ateşten Gömlek" romanında Ermenilerden söz eder. Mithat Cemal Kuntay, "Üç İstanbul" romanında, Kemal Tahir "Yorgun Savaşçı"da, Yaşar Kemal "Demirciler Çarşısı Cinayeti"nde, Orhan Kemal, "Kanlı Topraklar"da söz eder.

Geçmişi hatırlarken Ermenilerden, zaman zaman da kıyımdan söz eden romanlar arasında yer alan romanlar şunlardır: Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun Yaban(1932), Burhan Cahit Morkaya'nın Yüzbaşı Celal(1931) ve Cephe Gerisi(1933), Ali Kemal Kırksekizoğlu'nun Beyza(1938), Kemal M. Altınkaya'nın Dalga Geçen Adam(1945), Şükufe Nihal Başar'ın Çölde Sabah Oluyor(1951), Hikmet Ilgaz'ın Şark Yıldızı(1953), Tarık Buğra'nın Küçük Ağa(1963), İlhan Selçuk'un Yüzbaşı Selahattin'in Romanı(1973), Ali Fuat Ayral'ın Kizik Duran Geliyor(1973) (Köprülü, 1992).

Türk Edebiyatında; Ermenileri konu edinen romanlar arasında Kemal Tahir, Orhan Kemal, Yakup Kadri Karaosmanoğlu,Peyami Safa veCemal Mithat Kuntay'ın romanlarını genel olarak sıralayabiliriz. Bu romanlarda kahramanların bir kısmı ana karakter, bir kısmı da yardımcı karakter olarak karşımıza çıkar.

Bu çalışmamızda, 1918-1922 yılları arasını konu edinen Haçin romanı ve Nefret Köprüsü romanlarını detaylı bir şekilde incelemeyi esas aldık. Romanları zaman, mekân, kahramanlar ve bakış açısı yönünden ele aldık. Romanları bu şekilde ele alarak dönemin sosyal, tarihsel vesiyasal açılarını vermeye gayret gösterdik. Romanlarda zaman unsurunda öne çıkan hususlardan birisi de sosyal zamandır.

Sosyal zamandaki unsurlar arasında; gelenekler, görenekler, adetler ve törenler işlenerek romandaki hususlar ortaya konulmaya çalışılmaktadır. İncelediğimiz diğer unsurlar da anlam olarak bilinen unsurlardır. Ancak romanlarda geçen unsurların nasıl geçtiği, yazarın tarihsel doku içerisinde verdiği ögeler, romanın konusunu anlamak ve benimsemek açısından önemli yönler olduğunu belirtmek gerekir. Yani mekânın, zamanın, kahramanların, bakış açısı unsurlarını ayrı ayrı inceleyerek, tarihsel süreci ortaya koymuş olduk. Milli Mücadele

döneminin başlaması ile meydana gelmiş olan olayları konu edinen romanları incelememiz; bizlere tarihsel romanların, tarih ile bütünleştiğini göstermektedir.

• **Haçin Romanı**

1.1. Haçin Romanında Vak'a Zamanı:

Roman 1919'da başlayıp Cumhuriyet'in ilân tarihi olan 1923'te sona erer. Birinci Dünya Savaşı yıllarında Haçin'den sürülmüş Ermenilerin Halep'te dört yıl kalıp Fransız işgali üzerine Haçin'e dönmelerini konu edinir. Orta Toroslar üzerinde kırk bine yakın nüfusu, üç kilisesi, bir camisi, Türk Ermeni mahalleleri ve Amerikan okulu olan şehirde, Türk okulunda Hoca Gaytancızade Mürsel Efendi ve ailesi, gelişen olaylarda aktif görev alırlar. Fransızların atadıkları son kaymakam ÇalyanKarabit, İstanbul Hukuk mektebini bitirmiş bir avukattır ve Haçin'e Kilikya devleti hayalleriyle gelmiştir. Kasabada zorlamalar nedeniyle bin küsur Türk nüfusu kalmıştır. Haçin'de Mürsel Efendi'nin oğullarından gezici başkâtip İsmail, düğün günü götürülür; yara bere içinde neden sonra salıverilir. Küçük oğul Faik, aile dostu MihranKatayan Efendi tarafından günlerce saklanır, evlerinin aranacağı öğrenilince, Mihran'ın karısı Seta, gece karanlığında Haçin'den çıkarır çocuğu ama Türk kesimine geçemeden vurulur.

1.2. Haçin Romanında Geriye Dönüş

Faik Mürsel Efendi, eziyetlere dayanamayarak ölür; bu arada karsı da öldürülür. İki topluluk arasında kıyımlar sürer gider. Çok zor bir çete harbinden sonra Türk milisleri Haçin'e girdiklerinde Mürsel Efendi ailesinin sağ kalmış tek aile ferdi, kızları Naime'dir. İsmail, evden gizlice ayrılıp Ermeni çetelerine karşı savaşa gittiği sırada geçmişe döner:

"Artık her şey geride kalmıştı. Kurulan aile düzeni, yok olmuştu. Bu gidişin dönüşü ya olurdu ya olmazdı. Aile fertleri birer birer gözünün önünde canlanıyordu: "Kız kardeşi Naime sanki önündeydi. Sarı saçları, örgüler bilek kalınlığında. Gözleri sarı ve ışıltılıydı. Erkek kardeşi, Faik, bıyıkları yeni yeni terliyor, kara gözleri sevgi dolu. Kara kız kendi dünyasında bebeği ile oynuyor.

Zekiye, Faike, Naime… Bir bir gelip, duruyorlar gözlerinin önüne. Sevdiği kızı, sarayı düşünüyor arada. Pembeler giyinmiş, saçları göğsünün üstünde. İsmail, bir süre sonra kendine gelerek, savaşın içinde bunlara gerek yok diyerek düşüncelerine son veriyor." (Haçin, 1971, s.88).

1.3. Haçin Romanında Sosyal Zaman

Roman kahramanı İsmail'in düğününe geniş yer verilir. Düğünde Haçin ve çevresinin geleneklerini, giyim ve kuşamını, düğün adetlerini öğreniriz:

"*Köy meydanında davulun sesi gelmeye başlayınca gelin evine bir bayrak dikildi. Bir bayrak da güveyin evine. Güveyin evi Haçin'de değil… Müslüman, gavur davulcunun yanına toplanarak halay çekiyordu. Güm, güm de güm. Davulcu onları görünce coştu, tokmağı daha güçlü indirmeğe başladı. Güm, güm de güm, güm… Davul belinde, tokmak elinde, çömeliyor davulcu, ayakları iniyor, kalkıyor, zıplıyor, sekiyor. Davulcu dikildiği yerde fır fır dönüyor, indiriyordu tokmağı. Kara şalvar döküm döküm, ak mintanının kolları havada rüzgârlanıyor o döndükçe."* (Haçin,1971, s. 93).

"Kara cepkeninin önlerinde işlemeler var. Çevrelerdeki işlemelerden. Pırıltılı, allı morlu… Cepkeni işlemeli, belin kuşağı işlemeli. O döndükte dalgalanıyor kuşak, şalvarının kıvrımlarına vuruyor, savruluyor havada. Para çıkartıp attılar davulcuya. Havada yakaladı bahşişleri, hem de davulun gümbürtüsünü hiç bozmadan. Tek ayağı fır dönüyor, hem de hiç şaşırmadan. Güm, güm de güm, güm... Ağabeyimgil düğün evinin önünden çok kalmadılar. Ben bakıyorum artlarından. Yürüdüler ve durdular bizim evin

önünde. Ağabeyimin anahtarını çıkardı cebinden. Koca demir anahtar kilide girdi. Kayboldular… Onlar girdi, Naime çıktı kapıdan. Yeşil ipekli entarisi, ayağında ponponlu ayakkabıları. Entarisinin boyu az kısa mı ne? Bir karış bacak yeri görünüyor çoraplı da olsa! Hacı ağazadeAlefendi amcam der ki: Gâvura baka baka gâvur olduk… Oğlanlarımız Paris'ten gelen takım esvabı örnek tutar kendiye, kızlarımız eteğini az yukarı çeker...

Bir de Amerikan mektebi var ki, çocuklarımızın ne dediklerini anlayabilirsen anla! Öyle söyler. Alefendi amca… Naime koşarak indi yokuştan. İpekli entarisi pırıldıyor, uçlardaki işlemeler bir çıkıyor ortaya, bir kayboluyor kıvrımların arasında. Yeşil ipek kurdeleler bal rengi saçların uçlarında pırıldıyor. Başını bir o yana, bir bu yana sallayarak yürür Naime. Saçlarının güzelliğinden övünçlü ve de en göz alan yerinin onlar olduğunu bilerekten… Gerçekte gösterişsiz, ufak tefek bir kız. Dokuz yaşını bitirdi, onunu sürüyor bir iki aydır, ama sekiz yaşından çok göstermez.

Düğün evi dolup taşıyor. Çarşaflı kadınlar var girip çıkıyorlar, çocuklar var kapı önlerinde renk renk giysiler içinde... Eğilenler, doğrulanlar, gülüşenler kapı dibinde düğün evini gözetleyenler, kahkahalar... Davul durmadan çalıyor… Güm, güm de güm güm... Zurnacı bir kara çingene, inceden yanık bir havaya geçti şimdi. İç gıcıklıyor. Evin içinde ise coşanlar, odaların ortalarına fırlayıp oynayanlar var. Allı, yeşilli, morlu... Saçlarda teller takılı. Kiminin teli kalın, hem de uzun belinin üstünde kimininki fiyonk olmuş tepede, kimininki tarakla kulağının üst yanına iliştirilmiş." (Haçin,1971, s. 58, 59).

1.4.Haçin Romanında, Şahsiyetler:

Gaytancızade Mürsel Efendi, Türk okulunda öğretmenlik yapan bir şahsiyettir. Hoca Gaytancızade Mürsel Efendi, gelişen olaylarda aktif görev alır. Anlatıcı Gaytancızade Mürsel Efendi'yi fiziksel olarak tanıtır:

"Orta boylu, tıknaz, kara kaş, kara göz, sakalı, bıyığı gür; başında ak sarığı, üstünde kara, takım esvabı… Türk mektebinde hoca Mürsel Efendi, Haçin'in önde gelenlerindendir. Mürsel Efendi, Ermenilerin yaptığı baskılara ve işkencelere karşı koymak için mücadele eder. Ermeniler, iki oğlunu ve hanımını da öldürür. Bu acılara dayanamayan Mürsel Efendi de üzüntüsünden ölür." (Haçin, 1971, s. 190).

Fransızların Haçin'e atadıkları son kaymakam ÇalyanKarabit'tir. İstanbul Hukuk mektebini bitirmiş bir avukattır ve Haçin'e Kilikya devleti hayalleriyle gelmiştir. Kasabada zorlamalar nedeniyle bin küsur Türk nüfusu kalmıştır.

Haçin kaymakamı **ÇalyanKarabitin,** Haçin'deki durumunu, kendi kaleminden öğreniriz:

"*2 Şubat 1336 bugün Haçin'e hareket ediyorum. Çok önemli bir gün benim için. Yüreğim aşk dolu. Belki gidiyorum, yolumun üstünde ölüm de olsa… Bu görevi kabul etmeyebilirdim, beni hiç kimse zorlamış değil. Kozan'da evim var, biri kız, ikisi oğlan üç tane çocuğum var. Anam, babam, karım… Türk hukukundan mezunum, avukatlık yapıyorum."* (Haçin,1971, s. 149).

Mürsel Efendi'nin küçük oğlu **Faik,** aile dostu MihranKatayan Efendi tarafından günlerce saklanır, evlerinin aranacağı öğrenilince, Mihran'ın karısı Seta, gece karanlığında Haçin'den çıkarır çocuğu; ama Türk kesimine geçemeden vurulur.

"Cebeciyan, Fransızlar tarafından Ermeni işgalcilerin komutanlığına getirilir. Geniş omuzlu, uzun boylu, gür bıyıklı, sivri çenelidir. Cebeciyan, hileci bir şahsiyet olarak

tanınır. Bilgisiz ve cahil olmasına rağmen, kurnazdır. Kendi ırkından olanları bile kandırarak menfaat temin eder. Bilgili kişilerin yanından az konuşarak onları över." (Haçin, 1971, s. 204,205).

Makbule Hanım, Haçin eşrafından Cemal Efendi'nin kızıdır. Makbule Hanım'ın, kocası vefat ettiği için evin bütün yükünü kendisi çeker. Ermeni işgalcileri Makbule Hanım'ın evine gece baskın yaparak çocukları ile beraber karakola götürüp günlerce işkence yaparlar.

Dikran, Romanda belirtildiği gibi Haçin'de doğup büyümüş bir Ermeni'dir. Mürsel Efendi'nin yakın komşusudur. Yıllarca beraber aynı topraklarda yaşamışlar. Ancak Ermeni işgalcilerinin, Feke, Haçin ve çevresini kuşatma altına almaları üzerine, Ermeni 427 çetelerine katılarak onlara kılavuzluk yapmış ve Türklere kayıplar verdirtmiştir.

1.5.Haçin Romanında Mekânlar:

Olaylar,Adana, Kozan Haçin'de (Saimbeyli İlçesi) cereyan eder. Haçin, Adana'nın Saimbeyli ilçesinin eski adıdır. Anlatıcı, burada cereyan eden olayları verirken Haçin'in ve etrafının coğrafi yapısını da geniş bir şekilde işler. Böylece yapılan mücadeleler hakkında okuyucu bilgi sahibi olur:

"Haçin çok engebeli olan Orta Toroslar üzerindedir. Kuzeyden güneye uzanan sarp ve dik yamaçlı dağlar, bunların arasına gömülmüş olan derin vadi tabanları Haçin topraklarını meydana getirir. Çatak deresi kuzeyden iner, akar gider Çukurova'ya doğru. Kasaba Çatak deresi vadisinin tabanında, çayın doğu yakasında kurulmuştur. Haçın önlerinde Çatak, doğudan inen Bostanlık çayı ile birleşir. Kaynak: Haçin'in ilk evleri bu iki akarsuyun birleştikleri noktadan başlar, kuzeye ve doğuya doğru yelpaze biçiminde açılır.. Aşağıdan yukarı doğru… Set set; her sette bir sıra düzgün yapı. İki katlı üç katlı. Damlar kiremitli. Kapıları oymalı kimi evlerin. En tepeden Kale Kilisesi vardır ve Haçin kasabası orada biter.

Kırk bine yakın nüfusu, çarşısıyla, pazarıyla, üç kilise bir camisiyle, en tepede Amerikan mektebiyle, Türk mahallesi Bostanlık çayı kıyılarından başlar, kuzeye doğru uzanır, yayılır ve camiinin orada biter. Kirkot derler Türk mahallesine. Penceresinin kafesinden, kapı önlerinin sessizliğinden hemen bilinir. Ermeni mahalleleri başka olur. Kadınlar, kızlar kol kola gezerler kapı önlerinde; delikanlılar piyasaya çıkar kızlara karşı. Kahkahalar, şarkılar... Kirkot'un kadınları kafes ardından gözler onları. Kirkat'ta gün ezanla başlar, ezanla biter. Çatak deresi bıçak gibi yarar Haçin'i. İki yanda iki dere tepe. Haçin'i kuzeye mağaraya ve güneye Feke'ye bağlayan tek yol Çatak deresi boyunca uzar gider. Başka da geçit vermez dağlar.

İki tepe öyle yakındır ki birbirine, gökyüzü kalın bir şerit gibi görünür aşağıdan. Güneş bile geç doğar Haçin'de ve de erken çekilir. Bıçak gibi yarmış, ikiye ayırmış kasabayı Çatak deresi. Evler doğu yanda kalmış, derenin batı yakasında bir tek manastır var. Yeşillikler ulu ağaçlar arasında kaim, taş duvarlar heybetle dikilir." (Haçin,1971, s. 16,17).

Anlatıcı; Türk olan ilçenin, Fransızlar tarafından işgal edildiğini belirtmek amacı ile azınlıkların yaptıklarını kısaca belirtir:

"Çatak deresinin batısındaki tepede manastır, doğudakinden kale kilisesi, onun biraz yukarısında ise Amerikan mektebi hiçbir şey olmuyormuş gibi dimdik bakıyorlar çevreye. Ak taşlar Haçin üstüne çöken dehşet havasını belli etmemek için güçlü görünmeğe çabalıyorlar sanki. Kale kilisesinin direğinde al, lâcivert ve ak çizgili Fransız bayrağı dalgalanıyor. Haçin sokaklarında insanlar geziniyor, kapı önlerinde çocuklar

koşuşuyor, jandarmalar kol geziyor, gece gündüz. Manastır artık terk edildi gibi bir şey. "(Haçin, 1971, s. 177).

1.6. Haçin Romanında Bakış Açısı:

Buna çoklu bakış açısı demek doğru değildir. Olaylar bazen hâkim bakış açısıyla 3.tekil şahıs ağzından anlatıyor, sonra birinci tekil şahıs ağzına geçiliyor. Romanın ilk sayfaları hâkim bakış açısıyla başlar. Örnek olması için veriyoruz:

"Gaytancızade Mürsel Efendi, ağır ağır merdivenlerden çıkıyor… İki adım atıp, soluk alıyor. Akşam yakın, gün kara; güç seçiyor Mürsel efendi bastığı yeri. Bir eli tırabzanda, bir eli alnının üstünde… Oda kapıları açılıyor, oda kapıları kapanıyor, çocuklar koşuşuyor evin içinde; bakıyorlar Mürsel efendiden yana… O hiçbir yanı görmüyor. Gözleri boşlukta; soluk soluğa… Orta boylu, tıknaz, kara kaş, kara göz, sakalı, bıyığı gür; başında ak sarığı, üstünde kara, takım esvabı… Türk mektebinde hoca Mürsel Efendi, Haçin'in önde gelenlerinden… Ev üç kat; her katta geniş iki oda, kocaman da bir sofa. Halılar, kilimler, koca ceviz konsollar; aynalar tavanlara dek, ayna önlerinde renk renk karpuz lambalar… Ganeviçe işlemeli ak örtülü sekiler bir boydan, bir boya…" (Haçin, 1971, s. 7).

Görüldüğü gibi burada yazar romana hâkim bakış açısıyla giriyor. Mürsel Efendi'nin eve gelmesini, geldiği vakti, evin durumunu ve Mürsel Efendi'nin görünüşünü de bu bakış açısıyla anlatır:

"Babam geldi o sırada. Tozlu yolun ucunda göründü. Bu zaman gelmez babam, gece hiç kalmaz bağ evinde… Aşağı Haçin'de yatar. Gündüzleri gelir, gider; yiyecek getirir, hazır yemek götürür… Bağ evimizde bir göz odamız var. Yerlere döşekler serilir akşam olunca, biz çocuklar sıra sıra dolarız döşeklere… Annemgil mi? Onları hiç bilmem…

Hep beraber göçeriz bağa güzün ve de hep beraber Haçin'e döneriz, şarkılarla, türkülerle… Babam geldi, demiştim. Ceviz dizisini yere fırlatıp koştum. Naime de kalktı, küçük kardeşim de, halamın çocukları da fırladılar…" (Haçin, 1971, s. 12).

Romanda bunun örnekleri çoktur. Roman boyunca bu hâl devam eder. Romanda bakış açısı bakımından dikkate değer bir husus ise yazarın, kahramanların birinin hatıralarından da yararlanmış olmasıdır:

"Son Haçin kaymakamı ÇalyanKarabit'in not defterinden: 2 Şubat 1336. Bugün Haçin'e hareket ediyorum. Çok önemli bir gün benim için. Yüreğim aşk dolu. Belki gidiyorum, yolumun üstünde ölüm de olsa… Bu görevi kabul etmeyebilirdim, beni hiç kimse zorlamış değil. Kozan'da evim var, biri kız, ikisi oğlan üç tane çocuğum var. Anam, babam, karım… Türk hukukundan mezunum, avukatlık yapıyorum." (Haçin,1971, s. 149).

Yazar burada bir diğer bakış açısı olan, kahraman bakış açısını kullanmaktadır. Roman kahramanı, elindeki not defterinden faydalanarak olayları kendisi anlatır. Romandaki hâdiseler Adana'nın, Haçin kasabasında geçer. Bilindiği gibi Haçin; Adana'nın, bugünkü Saimbeyli ilçesinin adıdır. Roman Ermenilerin, Haçin'de yaptıkları katliamları ve zulümleri işler.

2.Nefret Köprüsü Romanı

2.1. Nefret Köprüsü Romanında Vak'a Zamanı

1914 yılında Birinci Dünya savaşı ile başlayıp 1920'de sona erer. Birinci Dünya Savaşı'nda Erzurum ve Erzincan halkı gözü dönmüş Ermeni çeteleri ile savaşırlar. Bu amaçla Rusya ve İngiltere ile görüşen Ermeni çetelerinin temsilcileri, Doğu Anadolu'da bir Ermeni devleti kurmak için saldırılara başlarlar. Bu durumu fırsat bilen Ruslar, yıllarca Doğu Anadolu halkına işkence ve zulümler yapar. Rus orduları, Ermenilerin desteği ile Doğu Anadolu içlerine kadar gelir.

Ancak Rusya'da baş gösteren ihtilâl üzerine Rus askerleri, geri çekilmek durumunda kalır. Geriye dönüşler değişik konularda yapılır. Eğin kasabasının ileri gelenlerinden Mustafa Efendi, Ermenilerin yaptığı baskınlarla her şeyin alt üst olduğunu gördükçe üzülür.

2.2. Nefret Köprüsü Romanında Geriye Dönüş

Ermeni çeteleri, gece yarıları evlere ani baskınlar yaparak, çoluk çocuk demeden işkence ederlerdi. Yine böyle bir gece yarısında Hacer ve çocukları uyandırılmıştı. Bu sefer baskın yoktu. Düşman baskınından korunmak için, kendi evlerini belirli bir süre terk etmek zorunda kalacaklardı. Bu durum roman kahramanlarından Hacer'i çocukluk yıllarına götürür:

> " *... Korkudan elim ayağım titriyordu. Babamın evden çıkşını sadece seyrettim, annem ağlıya ağlıya iki bohça hazırladı. 'Kalkın Artin amcanızın evine gidelim, babanız öyle tenbih etti' dedi. Yedi aylık ufak kardeşim beşikte kızamıktan yatıyordu. Diğer kardeşlerim Karabet ile Vahan bağa üzüm toplamağa çıkmışlardı. Annem onları da beklesek derken dışarda sesler duyuldu. Altı Parmak Murtaza dışarıda tellâlları bağırtırıyordu. 'Hep erkekler on beş yaşından yukarı mektebe toplansınlar. Her kim gelmezse, yoklamada bulunduğu gibi öldürülecek' deniyordu. Duvarları siper alarak amcamın evine vardık. Onlar da çoluk çocuk ağlaşıyorlardı. Yukarı çıktığımızda pencere aralığından yola baktık."* (Nefret Köprüsü, 1972, s. 131,132).

Ermenileri bir araya toplayan Türk Yüzbaşı'nın birlik ve beraberlik ile ilgili yaptığı konuşmalara, Ermeni bir genç sitem dolu sorularla karşılık verir.

Hafız Ağa, yıllarca Türk aleyhtarlığı yapan yabancı okullara, papazlara izin veren makamların sorumlu olduğunu belirterek, geçmişe döner:

> *"Kabahat sizin, suç sizlerin, biz masumuz. Ermeni mekteplerinde, kiliselerinde yabancı öğretmen ve papazların ders ve vaazlar vermesine senelerce niçin izin verdiniz? Senelerce bu topraklar üzerinde kurulu kilise, mektep ve hayır cemiyetlerinde birlikte yaşadığımız insanlara karşı kin tohumları saçıldı bize. Neredeydiniz? Niçin sahip çıkmadınız bize? Rusya'dan, İngiltere'den gelen satılık ajanların aramızda serbest çalışmalarına niçin seyirci kaldınız?"* (Nefret Köprüsü, 1972, s. 290).

2.3. Nefret Köprüsü Romanında Mekânlar:

Romandaki mekânlar; Erzincan ve Eğin'de cereyan eder. Romana adını veren mekân; Eğin ilçesine bağlı Nefret Köprüsü'dür. Olaylar bu mekânın etrafında cereyan ettiğinden dolayı yazar, Nefret Köprüsü'nü romanın adı yapmıştır. Olayların geçtiği diğer bir mekân ise hükümet meydanıdır.

Romanda Fırat Nehri değişik şekilde işlenir. Eğin kasabasında yaşayan halk, ulaşımını Fırat üzerine kurulan köprü ile yapar. Yaz aylarında sessiz akan Fırat, kış aylarında oldukça hırçın akar. Bundan dolayı Fırat Nehri, halka ölüm getiren, korkunç bir akarsu olarak karşımıza çıkar. Birinci Dünya Savaşı'nın felâketli günlerinde, Erzincan'ın Eğin kasabasındaki halk bir yandan düşmanla öte yandan yerli iş birlikçilerle mücadele etmek zorunda kalır. Kasabadan

geçen Fırat Nehri, önüne geleni alıp götürür. Rus işgaline uğrayan Eğin kasabasında isyan edenler düşman tarafından Fırat Nehri'ne atılır. (Nefret Köprüsü, 1972, s. 143, 151, 200, 260).

2.4. Nefret Köprüsü Romanında Şahsiyetler:

Mustafa Efendi, Erzincan'ın Eğin kasabasının en zenginlerindendir. Katır kervanları ile Erzincan'a ve Giresun'a yolcu götürüp getirirdi. Mustafa Efendi'nin en büyük ideali, oğlu Reşat'ın İstanbul'a gidip tıbbiyede okumasıydı. Fakat bu isteği gerçekleşmez. Bunun üzerine, kendini hayır işlerine adayarak ihtiyaç sahiplerine yardımcı olur. Ermenilerin yaptığı baskınlarla her şeyin alt üst olduğunu gördükçe üzülür. Geçmiş yıllarda, Eğin kasabasında görülen coşku ve hareketliliğin zamanla kaybolduğunu görünce derinden etkilenir.

Mustafa Efendi, kasabada halka yapılan zulümlere karşı koymak için yöredeki halkı teşkilâtlandırarak gece baskınları düzenletir. Ancak Ermenilerin yaptığı katliamları önlemeye gücü yetmez. Reşat, Mustafa Efendi'nin on sekiz yaşındaki oğludur.

Komşu kızı **Güllü'**ye sevdalıdır. Babasının istemesine rağmen gitmeyip babasına, işlerinde yardımcı olur. Reşat'ın ısrarına dayanamayan Mustafa Efendi, oğlunu evlendirir*:*

> *"Üç gün üç gece yapılan düğünde Reşat Güllü'süne kavuşuyordu. Hele son geceki düğün alayını bütün Eğin aylarca unutmadı. Alay, atlarla gelini götürmeye geldiğinde, evin önünde yüzlerce kurşun sıkılmıştı havaya… "* (Nefret Köprüsü, 1972, s. 57).

Hacer, Mustafa Efendi'nin kızıdır. Otuz yaşındadır. Ancak oldukça yaşlı gözükür. Sağ ayağı, sol ayağına oranla incedir. Bir koltuk değneği ile yürümeye çalışır. Bedenindeki özürlü durum, onu zamanla bunalıma iter. Buna rağmen mücadeleci bir yapıya sahiptir. Ermeni çeteleri, gece yarıları evlere ani baskınlar yaparak, çoluk çocuk demeden işkence ederlerdi. Yine böyle bir gece yarısında Hacer ve çocukları uyandırılır. Düşman baskınından korunmak için, kendi evlerini belirli bir süre terk etmek zorunda kalırlar.

Hacer, çocukluğundan beri düşman baskınından kaçarak yaşamaya alışır. Osmanlı komutanlarından Yüzbaşı Nuri, I. Dünya Savaşı'ndan sonra birlikleri ile beraber Erzincan ve çevresinde, Ermeni işgalcilerine karşı koyar. Yıllarca, bu mekânlarda kalan Yüzbaşı Nuri halkla bütünleşerek onların acılarına ve sıkıntılarına yardım eder. Zaman zaman, gece baskınları düzenleyerek Ermeni işgalcilerine büyük darbeler vurur.

Kamber, Eğin dağlarında yol kesip, haraç alarak zengin olan bir eşkıyadır. Kamber, sevdiği Fatma'yı almak için kızın babasına yüklü miktarda başlık parası ödedikten sonra görkemli bir düğün yapar. Sevdiği Fatma'yı babasından istemeden önce kol başına ve ağalara itibarlarına göre hediyeler göndererek itibarının daha da artmasını sağlar. Kısa sürede Karabatgil'inLevon'u Kamber adı ile Doğu Anadolu dağlarının taçsız kralı haline gelir. İtibarının zirvesine vardığında sevdiği kızı Fatma'yı, araya elçiler koyarak istetir. Başlık olarak Fatma'nın babasına 500 davar, 50 inek ve otuz katır yükü çeşitli eşyalar götürür. Daha sonra görkemli bir düğün ile dünya evine girer. Verdikleri eşyaların hepsinin yaptığı gaspların ürünü olduğunu anlarız.

Hacı Hafız Ağa, Eğin kasabasının en zenginlerindendir. Şirzi köprüsünü her yıl kiralayarak halktan köprü geçiş ücreti alır. Hafız Ağa, çevresine topladığı adamları ile kasabalıya büyük zulümler yapar. Parası olmayanlara, kadın çocuk demeden işkence yapar. Menfaati için Ermeni işgalcileri ile iş birliği yapmaktan çekinmez. Altı Parmak Murtaza, etrafına topladığı eşkıyalarla beraber kasabalıya zorbalık yapar. Zaman zaman Ermeni işgalcileriyle birlik olup evlere baskın düzenler:

> "*Altı Parmak Murtaza dışarıda tellâlları bağırtır. Hep erkekler on beş yaşından yukarı mektebe toplansınlar. 'Her kim gelmezse, yoklamada bulunduğu gibi öldürülecek' denilmekteydi. Duvarları siper alarak amcamın evine vardık. Onlarda çoluk çocuk*

ağlaşıyorlardı. Yukarı çıktığımızda pencere aralığından yola baktık." (Nefret Köprüsü, 1972, s. 71).

Papaz Vahan, Ermeni olan papaz, yıllarca Eğin'de yaşamış, Türk halkı ile içli dışlı olmuş bir Türk dostudur. Ermenilerin yaptıkları taşkınlıklara engel olduğu için öldürülmüştür (Nefret Köprüsü, 1972, s.212).Artin Efendi, Ermeni bir tüccardır. Ermeni işgalcilerin teşkilâtlanması için maddi destekte bulunmuştur. Artin, yerli halkı da yanlış bir şekilde yönlendirmeye çalışmıştır. Türk dostu olan Papaz Vahan'ı da öldürtmüştür.

2.5. Nefret Köprüsü Romanında Sosyal Yaşam

Halkı sıkıntıya sokan diğer bir konu ise karaborsacılık ve tefecilikti. Halkın mağduriyetini fırsat bilen tefeciler âdeta soygunculuk yaparlar*: "Kocasını, evlâdını askerden kurtarmak isteyen kadınlar bilezik ve altınlarını, yok pahasına kasabanın fırsatçı zenginlerine verirlerdi."* (Nefret Köprüsü, 1972, s. 29).

Sosyal zaman yönünden dönemin en belirgin özelliklerinden birisi de, I. Dünya Savaşı'nda değişik cephelerde yenilen Osmanlı askerlerinin, canlarını kurtarmak için kaçmalarıdır. Günlerce aç susuz bir şekilde yürüyen askerler, pislikten bitlenip tifüs hastalığına yakalanarak ölürler:

> *"....Asker kapının hemen önündeki taş basamağın önünde yığılıp kalmıştı. Yanına yaklaşıp baktı. Ense kökünde donuk kırmızı benekler gördüğü an irkildi. 'Tifüs bu! Tifüs!' Üç adım gerisinde yatan ikinci askerin yanına yaklaştı. Açık kalan gözlerini de bitler sarmıştı. 'Bu ölmüş Hacer!' diye seslendi. Cesedin üzerine eğilip kir ve topraktan simsiyah bir renge bürünen ceketinin ön düğmelerini açtı. Boynundaki künyesini koparıp aldı ve baktı. '1310 Urfa doğumlu Eşref oğlu Ömer.'....*(Nefret Köprüsü, 1972, s. 175).

Halkın çoğu, ticaret kervanlarını soyarak geçimini sağlar. Her yaştaki insan, geçimini temin etmek için silâh kullanmayı öğrenmek zorunda kalır:

> *"Doğanın esiri olan insanlar şeyh ve ağalarına da tutsaktılar. Ekonomide tek gelirlerini teşkil eden eşkıyalıktan elde ettikleri ganimetin dörtte birin kol başlarına, dörtte biri de seyitlerine giderdi. Doğanın ve yaşam savaşının vahşileştirdiği bu insanların en yakın arkadaşları silâhtı. Çocuklar burada yaşamlarına gerek olan silâhları kullanılmasını çok küçük yaşlarda öğrenirlerdi."* (Nefret Köprüsü,1972, s. 222).

Yol kesip, haraç alarak zengin olan eşkıya Kamber, sevdiği Fatma'yı almak için kızın babasına yüklü bir miktarda başlık parası ödedikten sonra görkemli bir düğün yapar. Kıtlık çeken yöre halkı, verilen ziyafet karşısında bayram eder: "Kamber; sevdiği Fatma'yı babasından istemeden önce Seyit'e, kolbaşına ve ağalara, itibarlarına göre hediyeler göndererek itibarının daha da artmasını sağlamıştı. Bunun sonucu olarak Seyit tarafından kolbaşılığıünvanı ile talif edilmiş ve mağaradan çıkıp çadıra yerleşmişti.

Kısa sürede Karabatgil'in Levon'u Kamber adı ile Doğu Anadolu dağlarının taçsız kralı haline gelmişti. İtibarının zirvesine vardığında Seyit Mustafa'dan kızı Fatma'yı araya elçiler koyarak istediği günün, ayına varmadan Dersim davul zurna sesleri ile inlemişti. Başlık olarak Fatma'nın babasına 500 davar, 50 inek ve otuz katır yükü çeşitli eşya gitmişti. Verdikleri, yaptığı talanların ürünleriydi.

> *"Üç gün üç gece süren gösterişli düğünde, kesilen keçi, koyun, sığır ve tavuğun hesabını Levon bile bilmiyordu. Harp ve yokluk senelerinin getirdiği açlıktan sonra, böylesine bir düğün, Dersim insanlarının bayramı, darı ekmeğine katığı olmuştu."* (Nefret Köprüsü, 1972, s. 251).

2.6.Nefret Köprüsü Romanında Bakış Açısı:

I. Dünya Savaşı sırasında Erzincan'ın, Eğin kasabası halkının, bu romanda Ruslara karşı verdiği mücadele konu edilir. I. Dünya Savaşı sırasında Türk vatandaşı olan Ermeniler, bedel vererek çocuklarını cepheye göndermezler. Eğinli Türkler, vatanlarını ve bayraklarını savunmak için cepheden cepheye koşarlar. Eğinlilerin cephede olmalarını bilen Ermeniler, Ruslarla işbirliği yaparak Eğinlilerin evlerine gece baskınlar düzenlerler. İki ateş altında kalan Eğin halkı, canlarını dişlerine takarak savaşırlar. Yazar, Ermenilerin bu tutumunu eleştirir. Yıllarca Türklerle beraber yaşayan, Türklerden daha fazla imkânlara sahip olan Ermenilerin, Ruslarla işbirliği yapmalarını ihanet olarak değerlendirir.

Ermenilerin tavrını eleştiren yazar, romanın ilerleyen bölümlerinde, Ermenilerin takındıkları bu tavrı sorgulayıcı ifadeler kullanır. Eğin kasabasına gelen Osmanlı subayı Yüzbaşı Nuri'nin, Ermenileri cezalandırmaya başlaması üzerine, Ermeni olan Eğinli bir genç Yüzbaşı Nuri'ye kendileriyle ilgili şunları söyler:

> *"Kabahat sizin, suç sizlerin, biz masumuz.Ermeni mekteplerinde, kiliselerinde yabancı öğretmen ve papazların ders ve vaazlar vermesine senelerce niçin izin verdiniz? Senelerce bu topraklar üzerinde kurulu kilise, mektep ve hayır cemiyetlerinde birlikte yaşadığımız insanlara karşı kin tohumları saçıldı bize. Neredeydiniz? Niçin sahip çıkmadınız bize? Rusya'dan, İngiltere'den gelen satılık ajanların aramızda serbest çalışmalarına niçin seyirci kaldınız?"* (Nefret Köprüsü,1972, s. 290).

SONUÇ

I. Dünya Savaşı'nın sona ermesi ile birlikte cereyan eden olaylar, bu dönemde yayınlanan romanlara konu olmuştur. İncelediğimiz Haçin ve Nefret Köprüsü romanları, dönemin sosyal, siyasal özelliklerini olduğu gibi ortaya koymaktadır. İncelediğimiz romanlar; farklı bir gerçekliği ortaya koymaktadır. Sadık tebaa olarak adlandırılan Ermeniler, işgalciler ile iş birliği yaparak ülkemizi bölme çabaları içerisine girmişlerdir. Ermenilerin saldırgan tutumları, Türklere zarar vermiştir. Uzun yıllar komşuluk, dostluk bağları ile Türklerle bütünleşen Ermeniler'in tutum değiştirmesinin tarihsel, sosyal ve siyasal boyutları olmuştur.

Romanlar, tarihsel gerçekleri ortaya koyarken konu ile ilgili olarak özeleştirilerde de bulunmaktadır. Bu eleştirileri yazar, bazen kendi bazen de kahramanın ağzından vermektedir. İncelediğimiz romanlardaki unsurların; hem tarihsel sürecin şartları olan zamanı, hem de kötü karaktere geçiş yapan şahsiyetleri ve olayların cereyan ettiği mekânları geniş bir şekilde işlenmesi, yeni verileri de ortaya koymaktadır. Yani ülkemizin güçlü olduğu dönemlerde ihanetçilerin, bölücülerin suskun kaldığını ve uygun fırsatı beklediğini gördük. Mekân olarak da ülkemizin en önemli stratejik alanlarını tahrip ederek ülke gücümüzün zayıfladığına da tanık olduk.

Zor zamanlarda, mağdur anlarda harekete geçen şahsiyetlerin; işgalcilere büyük destek verdiklerini öğrenmiş olduk. Birbiri ile bağlantılı olan bu değişimler ve hareketler; ülkemizi maddi ve manevi konularda zor duruma sokmuştur. Dünden bugüne gelişen ve değişen süreçlerden ders alarak milli birlik ve bütünlüğümüzü korumanın zaruri bir durum olduğu sonucuna varmak mümkündür.

Romanlarda Ermenilerin, işgalcilerden destek alarak acımasızca saldırıları anlatılırken Türkiye'de açılmasına izin verilen azınlık kolejlerinin, ülke bütünlüğüne zarar verdiği sonucuna varmaktayız. Azınlık okulları, görünürde yasalara uyarak çalışmalar yapmaktadır. Ancak fırsat bulunca azınlık gruplarını kışkırtarak bölücülük faaliyetlerinde bulunmaktadırlar. Bu

bağlamda, azınlık okullarının sıkı denetlenmesi ve bölücü ve yıkıcı unsurları ortadan kaldırıcı tedbirlerin alınmasına dikkat edilmelidir.

KAYNAKÇA

Baykara, B.(1972). Nefret köprüsü. İstanbul.

Coşkun, Z. (1971). Haçin. İstanbul.

Doğan, M. (1976). Türk romanında Kurtuluş Savaşı. *Türk Dili Dergisi Özel Sayısı*, Ankara.

Kıymaz, A. (1985). 1918-1928 arası Türk romanında milli mücadele. İstanbul.

Kocabaşoğlu, U. (1989). Kendi belgeleriyle Anadolu'daki Amerika. İstanbul.

Köprülü, F. (1992). Türk edebiyatının Ermeni edebiyatı üzerindeki tesirleri.*Darülfunun Edebiyat Fakültesi Mecmuası,*C.1.

Sezer, A. (1999). Atatürk döneminde yabancı okullar (1923-1938). Ankara.

Tekin, M.(1995). Roman sanatı ve roman unsurları, İstanbul.

Törenek, M.(1990). Türk romanında, İstanbul işgali. İstanbul.

Ural, G. (1998). Ermeni dosyası. İstanbul.

Vahapoğlu, H. (1990). Osmanlıdan günümüze azınlık ve yabancı okulları. Ankara.

Yıldırım, U. (2005). Türkiye'de misyonerlik. İstanbul: Otopsi Yayınları.

12. SINIF T. C. İNKILAP TARİHİ VE ATATÜRKÇÜLÜK DERSİNDE KUTU OYUNLARININ BİR ÖĞRETİM METODU OLARAK KULLANILMASI*

USING BOARD GAMES AS A TEACHING METHOD IN 12TH GRADE T.R. REVOLUTION HISTORY AND ATATURKISM COURSE

Senem Bayındır UZUN
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi, Tarih Eğitimi ABD, Çanakkale
ORCID NO: 0009-0006-3766-3168

Doç. Dr. Güneş ŞAHİN
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi, Tarih Eğitimi ABD, Çanakkale
ORCID NO: 0000-0003-4245-9760

ÖZET

Araştırmada 12. Sınıf Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük dersinde kutu oyunları kullanımının öğrenci başarısına ve öğrencilerin derse karşı tutumlarına etkisini ortaya koymak hedeflenmektedir. Tarih dersinde bulunan soyut kavramların, geçmişte meydana gelmiş olayların ve olguların öğrenciler tarafından kavranması ile ilgili kimi zaman güçlükler yaşanmaktadır. Bu nedenle Tarih dersi öğrenciler tarafından genellikle zor ve sıkıcı bir ders olarak nitelendirilebilir. Söz konusu çalışmada, öğrencilerin bu yargılarını kırmak amacıyla, derse daha aktif katılabilecekleri ve kendi öğrenmelerinden sorumlu olacakları bir yöntem olan oyuna odaklanılmaktadır. Metot olarak, 12. Sınıf T. C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük dersi konularını eğlenceli bir şekilde oyunla öğretmek ve pekiştirmek amacıyla temel tarihi kavramları, olayları ve olguları içeren ayrıca öğretim materyali olarak kullanılabilecek "Kurtuluşa Giden Yol" ve "Dört Renkte Cumhuriyet Tarihi" isimli eğitici tarih oyunları tasarlanmıştır. Kurtuluşa Giden Yol isimli oyunda, oyun kartları üzerinde bulunan tarihsel kavram verilen anahtar kelimeler kullanılarak anlatılmaya çalışılmaktadır. Dört Renkte Cumhuriyet Tarihi adlı oyunda ise dört farklı renk ve bu renkler uyarınca farklı yöntemlerle anlatılacak soru kartları bulunmaktadır. Bu yöntemler, bedensel, sözel, çizim ve soru-cevap yöntemlerdir.

"12. Sınıf T. C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük dersinde kutu oyunları kullanımı öğrencilerin başarısını artırır mı?" ve "12. Sınıf T. C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük dersinin oyun yöntemi ile işlenmesi öğrencilerin derse karşı tutumunu nasıl etkiler?" sorularıyla yola çıkılan bu araştırmada, öğrencilerin oyun esnasındaki yüksek güdülenmişlik seviyesinin öğrenme yaşantılarına dönüştürülmesinde kutu oyunlarının verimli bir ders materyali olarak kullanılabilirliği test edilmesi planlanmaktadır. Araştırmada öğrencilerin oyun ile öğretim sonrası başarılarının test edilebilmesi için "ön test-son test kontrol gruplu yarı deneysel model" kullanılacaktır. Başarıyı ölçmek için 12. Sınıf T. C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük dersinin "20. Yüzyıl Başlarında Dünya ve Türkiye", "Milli Mücadele", "Atatürkçülük ve Türk İnkılabı" ünitelerine ait on yedi kazanımın her birinden bir soru içeren çoktan seçmeli test uygulanacaktır. Öğrencilerin derse karşı tutumlarını test edebilmek için ise hem deney hem de kontrol grubuna tutum ölçeği uygulanarak karşılaştırmalı analizler yapılması planlanmaktadır. Araştırmada 60 kişiden oluşan deney grubu ve 60 kişiden oluşan kontrol grubu üzerinden çalışma

*Senem BAYINDIR UZUN'un Doç. Dr. Güneş ŞAHİN danışmanlığında yürütmekte olduğu Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi, Tarih Eğitimi Anabilim Dalı'nda "12. Sınıf Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Dersinde Kutu Oyunları Kullanımının Öğrenci Başarısına Etkisi" başlıklı yüksek lisans tez çalışmasından üretilmiştir.

yürütülecektir. Elde edilen veriler SPSS ile analiz edilecektir. Böylece, öğrenci merkezli ve öğrencinin derse katılımını aktifleştiren bir sistem geliştirilebilmek mümkün olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Tarih Eğitimi, T. C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük, Kutu Oyunları, Akademik Başarı.

ABSTRACT

In the research, it is aimed to reveal the effect of using board games in 12th grade T.R. Revolution History and Ataturkism course on student achievement and students' attitudes towards the course. There are sometimes difficulties in the comprehension of abstract concepts, events and phenomena that occurred in the past by students. For this reason, the History course can often be characterised as a difficult and boring course by students. In this study, in order to break these judgements of the students, the focus is on the game, a method in which they can participate more actively in the lesson and be responsible for their own learning. As a method, educational history games named "The Road to Independence" and "The History of the Republic in Four Colours", which contain basic historical concepts, events and facts and can be used as teaching materials, were designed in order to teach and reinforce the subjects of the 12th grade T.R. Revolution History and Ataturkism course in a fun way with games. In the game called "The Road to Independence", the historical concept on the game cards is tried to be explained by using the given keywords. In the game named "The History of the Republic in Four Colours", there are four different colours and question cards to be explained with different methods according to these colours. These methods are physical, verbal, drawing and question-answer methods.

In this research, which started with the questions "Does the use of board games in the 12th grade T.R. Revolution History and Ataturkism course increase the success of the students?" and "How does the teaching of the 12th grade T.R. Revolution History and Ataturkism course with the game method affect the attitude of the students towards the course?", it is planned to test the usability of board games as an efficient course material in transforming the high motivation level of the students during the game into learning experiences. In the research, "quasi-experimental model with pre-test-post-test control group" will be used to test students' achievement after teaching with games. In order to measure achievement, a multiple-choice test containing one question from each of the seventeen acquisitions belonging to the "World and Turkey at the Beginning of the 20th Century", "National Struggle", "Ataturkism and Turkish Revolution" units of the 12th grade T.R. Revolution History and Ataturkism course will be applied. In order to test students' attitudes towards the course, it is planned to make comparative analyses by applying attitude scale to both experimental and control groups. The study will be conducted on the experimental group consisting of 60 people and the control group consisting of 60 people. The data obtained will be analysed with SPSS. Thus, it will be possible to develop a student-centred system that activates student participation in the lesson.

Keywords: History Education, T. R. Revolution History and Ataturkism, Board Games, Academic Achievement.

GİRİŞ

Ülkemizdeki eğitim sistemi içerisinde hemen her aşama eğitim kurumlarında tarih disiplini yer almaktadır. İlköğretimde Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler dersleri içerisinde tarih disiplini ile ilgili üniteler yer alırken, Ortaöğretim de ise Tarih 9, Tarih 10, Tarih 11 ve T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük dersleri zorunlu ders olarak okutulmaktadır.

Tarih dersi doğası gereği soyut kavramların, geçmişte meydana gelmiş olayların ve olguların öğrencilere aktarılması esasına dayanmaktadır. Soyut kavramların öğrenciye kavratılması, siyasi ya da sosyal gelişmeler hakkında öğrencilerin değerlendirme ve yorum yapması oldukça

zordur (Bal, 2010: 373). Bu nedenle Tarih dersi öğrenciler tarafından genellikle zor, sıkıcı ve ezber gerektiren bir ders olarak görülmektedir. Öğrenciler tarihi kavramlara ve kendilerine yabancı gelen sözcüklere ön yargılı bakabilmektedir. Safran (2009: 10), tarih öğretimini, eğitim sistemimizdeki en sorunlu alanlardan biri olarak tarif etmektedir.

Tarih derslerinde eğitici oyunların kullanımı diğer disiplinlerde olduğu kadar yaygın değildir. Bu durum geçmişe ait soyut bilgi birikimlerini öğrencilere kazandırmaya çalışan tarih öğretmeninin işini zorlaştırmaktadır (Karabağ ve Aydoğan, 2015: 68). Tarih dersine ilgisizliğin temel nedenlerinden biri de derslerde geleneksel yöntemlerin kullanılmasıdır. Ancak bu olumsuz bakış açısını aktif öğretim yöntemleri ile aşmak mümkündür. Öğrencinin aktif olarak öğretimde yer almasını sağlayan uygun yöntemlerden biri de oyundur.

Bu araştırma 12. sınıf Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük dersinde kutu oyunları kullanımının öğrenci başarısına ve öğrencilerin derse karşı tutumlarına etkisini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda Tarih dersinde öğretim materyali olarak kutu oyunlarının kullanılmasının etkinliğinin ortaya koyulması, öğrenciler tarafından soyut ve sıkıcı görülen Tarih dersi konularının somutlaştırılması, dersin eğlenceli ve kalıcı bir şekilde öğretilerek pekiştirilmesi ve sevdirilmesi hedeflenmektedir.

Buna ek olarak zaman ve kronolojiyi anlayarak farklı dönemlerdeki tarihsel olaylar ve değişimler arasında ilişki ve bağlantı kurma; tarihsel süreci anlayabilmek için temel kavramların önemini anlama; tarihsel olay, figür ve gelişmeleri hikaye etme, betimleme ve açıklama bu çerçevede sebep, sonuç, benzerlik, farklılık, süreklilik ve kanıt gibi kavramları öğrenmenin etkinliğinin arttırılması da hedeflenmektedir.

Birden fazla duyu organına hitap eden oyun yöntemi ile tarihsel olayların somutlaştırılarak öğretimin daha nitelikli hale geleceği düşünülmektedir. Ayrıca konuların öğrencilere sevdirilerek eğlenceli bir şekilde ele alınmasının tarih dersine olan ilgiyi artıracağı öngörülmektedir. Öğrencilerin derse olan sevgisinin, ilgisinin artmasını ve derse verdikleri önemin artmasını sağlayabilecek bir yöntem geliştirebilmek araştırmanın önemine işaret etmektedir.

Araştırma kapsamında, “Kurtuluşa Giden Yol” ve “Dört Renkte Cumhuriyet Tarihi” isimli eğitici tarih oyunları tasarlanmıştır. Kurtuluşa Giden Yol isimli oyunda oyun kartları üzerinde bulunan tarihsel kavram, verilen anahtar kelimeler kullanılarak anlatılmaya çalışılmaktadır. Dört Renkte Cumhuriyet Tarihi adlı oyunda ise dört farklı renk ve bu renkler uyarınca farklı yöntemlerle anlatılacak soru kartları bulunmaktadır. Bu yöntemler, bedensel, sözel, çizim ve soru-cevap yöntemlerdir.

YÖNTEM

Araştırmanın Soruları

S1: 12. Sınıf T. C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük dersinde kutu oyunları kullanımı öğrencilerin başarısını artırır mı?

S2: 12. Sınıf T. C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük dersinin oyun yöntemi ile işlenmesi öğrencilerin derse karşı tutumunu nasıl etkiler?

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evreni 12. Sınıf öğrencilerinden oluşmaktadır. Örneklem olarak Ayvacık Mehmet Akif Ersoy Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi ile Ayvacık Anadolu Lisesi 12. Sınıf öğrencileri belirlenmiştir. Araştırma kapsamında 60 öğrenci deney ve 60 öğrenci kontrol grubu için belirlenmiştir.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada öğrencilerin oyun ile öğretim sonrası başarılarının test edilebilmesi için "ön test-son test kontrol gruplu yarı deneysel model" kullanılması planlanmaktadır. Öğrenci başarısını ölçmek için, 12. sınıf T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük dersinin "20. Yüzyıl Başlarında Dünya ve Türkiye", "Milli Mücadele", "Atatürkçülük ve Türk İnkılabı" ünitelerine ait 17 kazanımın her birinden 1 soru içeren çoktan seçmeli test uygulanacaktır. Araştırmanın amacı öğrencilerin ders başarılarını ölçmektir. Bu nedenle başarı testinde Milli Eğitim Bakanlığı Ölçme ve Değerlendirme Merkezi tarafından oluşturulan "Kazanım Kavrama Testleri" kullanılacaktır. Başarı testinde bulunan her bir soru, MEB Ölçme Değerlendirme Merkezi tarafından oluşturulmuş ve yayınlanmış soru havuzundan, kazanımların her birini ölçmek amacıyla seçilmiştir. Soruların seçiminde tez danışmanı ve araştırmacı dahil olmak üzere Milli Eğitim Bakanlığı'nda görevli üç tarih öğretmeni görev almıştır.

Öğrencilerin derse karşı tutumlarını test edebilmek için ise Yeşiltaş ve Yılmazer (2015) tarafından geliştirilen 23 soruluk tutum ölçeğinin hem deney hem de kontrol grubuna uygulanması ve karşılaştırmalı analizler yapılması planlanmaktadır.

Veri Toplama Araçlarının Uygulanması

Öncelikle alanyazın taranacaktır. Ardından başarıyı ölçmek için 17 sorudan oluşan çoktan seçmeli başarı testleri hazırlanacaktır. İlgili ünitelerle ilgili kutu oyunu tasarlanacaktır. Kutu oyunu ile eğitim verildikten sonra deney ve kontrol grubuna başarı ve tutum testleri yapılacak karşılaştırmalı analizler gerçekleştirilecektir. Buna ek olarak T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Dersine Yönelik Tutum Ölçeği uygulanacak ve veriler analiz edilecektir.

Verilerin Analizi

Araştırmanın analizinde deney ve kontrol grubu olarak ayrılan gruplar üzerinde öncelikle betimsel frekanslar ortaya konulacaktır. Bundan sonraki aşamada normallik analizi ve güvenirlik analizi yapılacaktır. Araştırmanın ilerleyen kısımlarında deney ve kontrol grubuna yönelik akademik başarı testlerine dair fark analizleri yapılacaktır.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Araştırmanın problemi "12. sınıf Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük dersinde kutu oyunları kullanımı öğrencilerin başarısını artırır mı?" ve "Öğrencilerin 12. sınıf Türkiye Cumhuriyeti İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük dersine karşı tutumları nasıldır?" sorularından oluşmaktadır. Araştırmanın amacı, hedefleri ve problemi doğrultusunda ilgili alanyazında yer alan bazı çalışmalara aşağıda yer verilmiştir.

Erdem (2019) tarafından yapılan çalışmada bazı dijital oyunların tarihsel düşünme becerilerini ne seviyede etkileyebileceği incelenmiştir. Uygulama sürecinde oyuncuların davranışları gözlemlenmiş ve oyunculara belli aralıklarla çalışma yaprakları verilerek öğrenme çıktıları elde edilmeye çalışılmıştır. Uygulama sonunda ise mülakatlarla oyuncuların oyuna dair eylemleri ve bu eylemlerinin arkasında yatan sebepler irdelenmiştir. Bu değerlendirmeler tarihsel düşünme becerileri odağında yapılmıştır. Elde edilen verileri, betimsel ve içerik analizi yöntemiyle analiz edilmiştir. Bu bağlamda, araştırma sonunda çalışma kapsamında uygulanan oyunun tarihsel düşünme becerilerini destekleyen tarafları olduğu tespit edilmiştir.

Özdemir (2018) tarih derslerinin oyun ve yarışma tekniği ile işlenmesi ile ilgili öğrenci görüşlerini ortaya koymayı amaçladığı çalışmasında Tombala oyununu temel alarak geliştirdiği ve "Cevabı Bende" adını verdiği oyunu uygulamıştır. Uygulama sonrasında veri toplama aracı olarak nitel araştırma yöntemlerinden yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır. Nitel

araştırma yaklaşımı doğrultusunda tasarlanan bu araştırmada "içerik analizi" yapılarak, kod ve tema şeklinde çözümlenmiştir. Görüşme tekniğiyle elde edilen veriler sayısallaştırılarak frekans ve yüzde olarak ifade edilmiştir. Sonuç olarak öğrenciler Tarih dersini oyun ve yarışma tekniği ile işlemenin daha eğlenceli olduğunu bu şekilde bilgilerin daha kalıcı olduğunu, pekiştirmeye ve tekrar etmeye yardımcı olduğunu, sınıfın tamamının katıldığını ifade etmişlerdir. Katılımcılar derslerin daha çok ilgilerini çektiğini, başarılarının artacağını sorumluluk ve risk alma yeteneklerinin geliştiğini, motive edici olduğunu, hatalarını telafi ederek doğrusunu öğrenmeye çalıştıklarını belirtmişlerdir. Öğretmenin uygulama sırasında öğrencilere kızmasını, bir süre sonra öğrencinin dersi dinlememeye başladığı ve derse katılımın olumsuz etkileneceği yönündeki cevaplar ise olumsuz görüşler olarak belirlenmiştir.

Karabağ ve Erdoğan (2015) tarafından yapılan çalışmada geleneksel yöntem ile oyun yöntemi karşılaştırılarak tarih derslerinde oyun yöntemi kullanımının öğrencilerin erişişine ve öğrenmenin kalıcılığına etkisini ortaya koymak amaçlanmıştır. Araştırmada yarı deneysel yöntem kullanılmış, "ön test-son test-kalıcılık testi kontrol gruplu model" uygulanmıştır. Öğretim süreci boyunca belirlenen üniteler kontrol grubunda geleneksel yöntemle deney grubunda ise oyun yöntemi kullanılarak işlenmiştir. Elde edilen bulgulara göre deney grubunda oyun yöntemi ile kazanılan bilgilerin kontrol grubunda geleneksel yöntemlerle kazanılan bilgilere göre erişi ve kalıcılık düzeyinin daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Sonuç olarak, oyun yöntemiyle tarih öğretiminin geleneksel yöntemden sadece erişi düzeyini değil, kalıcılık düzeyini de artırmak açısından daha etkili olduğu değerlendirilmiştir.

KAYNAKLAR

Bal, M.S. (2010). "Türkiye'de tarih öğretimin sorunları ve çözüm yolları konusunda öğretmen adayı ve öğretmen görüşlerinin karşılaştırılması". *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8 (1), 371-378.

Erdem, S. (2019). Tarih eğitiminde dijital oyunların kullanılması: civılization VI örneği. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.

Karabağ, G. ve Aydoğan, O. (2015). "Oyun Yöntemiyle Öğretimin Öğrenci Erişisine ve Kalıcılığa Etkisi". *Türk Tarih Eğitimi Dergisi*, 4 (1), 67-88.

Köçer, M. ve Demir S.B. (2009). "Atatürk İlke ve İnkılaplarına Yönelik Olarak Geliştirilen Tutum Ölçeğinin Geçerlik ve Güvenirliği". *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 29 (3), 877-887.

Oxford Leaner's Dictionaries (2022). https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/ (Erişim Tarihi: 18.10.2022).

Özdemir, K. (2018). "Tarih Derslerinin Oyun ve Yarışma Tekniği ile İşlenmesi ile İlgili Öğrenci Görüşleri "Cevabı Bende Oyunu Örneği"". *Çağdaş Yönetim Bilimleri Dergisi*, 5 (2), 128-140.

Safran, M. (2009). *Türkiyede Tarih Öğretimi ve Meseleleri*. (Ed: Demirel, M. ve Turan, İ.). *Tarih Öğretim Yöntemleri*, Nobel Yayınları: Ankara.

TDK (2022). https://sozluk.gov.tr/ (Erişim Tarihi: 18.10.2022).

Yeşiltaş, E. ve Yılmazer, A. (2015). "T.C. İnkılap Tarihi Ve Atatürkçülük Dersine Yönelik Tutum Ölçeği; Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması". Journal of World of Turks, 7 (3), 233-254.

АТА-АНАСЫНЫҢ ҚАМҚОРЛЫҒЫНСЫЗ ҚАЛҒАН БАЛАЛАРМЕН ҚАЗІРГІ ӘЛЕУМЕТТІК ЖҰМЫС АСПЕКТІЛЕРІ

ASPECTS OF MODERN SOCIAL WORK WITH CHILDREN LEFT WITHOUT PARENTAL CARE

SABITOVA SALTANAT
Graduate student of social work
Karaganda University named after E. A. Buketov, Karaganda, Kazakhstan
Scientific supervisor: candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor. Prof.
KENDIRBEKOVA ZHANAR
ORCID: 0009-0007-9830-940X

АННОТАЦИЯ

Қазіргі қоғамда ата-анасының қамқорлығынсыз қалған балалар мәселесі өзекті болып қала береді және әлеуметтік қызметкерлерден кешенді көзқарасты талап етеді. Бұл мақала әлеуметтік қызметкерлерді осы осал санаттағы балалармен кәсіби жұмысқа дайындаудың ғылыми-практикалық негіздерін зерттеуге арналған.

Бірінші маңызды аспект – қиын өмірлік жағдайдағы балалардың психологиясын түсіну. Студенттер әртүрлі жас санаттарындағы балалардың психикалық дамуының әртүрлі кезеңдерін, мінез-құлық ерекшеліктерін және эмоционалдық реакцияларын зерттейді. Бұл әр балаға оның жеке ерекшеліктері мен қажеттіліктерін ескере отырып, олардың әдістері мен тәсілдерін бейімдеуге мүмкіндік береді.

Отбасылық қатынастардың әлеуметтік динамикасын түсіну де дайындықтың маңызды құрамдас бөлігі болып табылады. Студенттер отбасылық өмірдің тұрақтылығы мен динамикасына әсер ететін факторларды, сондай-ақ дағдарыс жағдайындағы отбасылармен жұмыс істеу әдістерін зерттейді. Олар отбасылық терапия мен кеңес берудің әртүрлі тәсілдерін зерттейді және отбасылық байланыстарды қолдау және нығайту стратегияларын әзірлеуді үйренеді.

Заңды және бала құқықтарын білу әлеуметтік қорғау саласында жұмыс істеудің негізі болып табылады. Студенттер балалардың құқықтық жағдайын реттейтін негізгі нормативтік-құқықтық актілер мен конвенцияларды оқып, ата-анасының қамқорлығынсыз қалған балаларға құқықтық көмек көрсету және қорғау процедураларын меңгереді. Бұл бала асырап алу және қамқоршылық процестерін білу, сондай-ақ балалардың білім алу, денсаулық және зорлық-зомбылықтан қорғау құқықтарын түсінуді қамтиды.

Оқытудың әртүрлі үлгілері мен тәсілдерін талдай отырып, теория мен практиканы кіріктіруге ерекше көңіл бөлінеді. Студенттер әлеуметтік жұмыстың теориялық аспектілерін меңгеріп қана қоймай, сонымен қатар тәжірибе, семинар және шеберлік сабақтары арқылы алған білімдерін тәжірибеде қолдануға мүмкіндік алады. Бұл олардың кәсіби салада табысты жұмыс істеуі үшін қажетті теориялық ғана емес, сонымен қатар практикалық дағдыларды дамытуға көмектеседі.

«Зерттеу және талдау» бөлімінде ата-анасының қамқорлығынсыз қалған балалармен жұмыс жасау жағдайында әлеуметтік қызметкерлерді оқытудың қолданыстағы бағдарламалары мен әдістері қарастырылады. Түрлі тәсілдердің артықшылықтары мен кемшіліктері талданады, бітірушілердің біліктілігіне қатысты жұмыс берушілер тарапынан негізгі талаптар мен күтулер айқындалды.

Сонымен өатар аталған бөлім тәжірибелік тәжірибе алу үшін қолданылатын әдістер егжей-тегжейлі, соның ішінде далалық жұмыстарды, семинарлар мен семинарларды, бақылауды және кейс жұмысын қамтиды. Ата-анасының қамқорлығынсыз қалған балалармен табысты жұмыс істеу үшін қажетті практикалық дағдыларды талқылайды, соның ішінде консультациялар өткізу, жеке көмек бағдарламаларын әзірлеу және басқа мамандармен бірлесіп жұмыс істеу.

Қорытындылай келе, колледжде әлеуметтік қызметкерлерді даярлау үдерісін жетілдіру бойынша негізгі қорытындылар мен ұсыныстар жинақталған. Әлеуметтік мәселелерді тиімді шешу және осы осал санаттағы балалардың әл-ауқатын қамтамасыз ету үшін оқыту бағдарламасын үнемі жаңарту және ата-анасының қамқорлығынсыз қалған балалармен жұмыс істеудің жаңа әдістерін біріктіру қажеттілігіне ерекше назар аударылады.

Кілт сөздер: әлеуметтік қызметкерлер, ата-анасының қамқорлығынсыз қалған балалар, дайындық, оқыту, тәжірибе, отбасы психологиясы, нақты жағдайлар.

Annotation

In modern society, the problem of children left without parental care remains relevant and requires an integrated approach from social workers. This article is devoted to the study of the scientific and practical foundations of preparing social workers for professional work with children of this vulnerable category.

The first important aspect is understanding the psychology of children in difficult life situations. Students study different stages of mental development, behavioral characteristics and emotional reactions of children of different age categories. This allows each child to adapt their methods and techniques, taking into account their individual characteristics and needs.

Understanding the social dynamics of family relations is also an important component of preparation. Students study the factors affecting the stability and dynamics of family life, as well as methods of working with families in crisis situations. They explore different approaches to family therapy and counseling and learn to develop strategies to support and strengthen family ties.

Knowledge of the law and the rights of the child is the basis for working in the field of social protection. Students study the basic regulations and conventions governing the legal situation of children and master the procedures for providing legal assistance and protecting children left without parental care. This includes knowledge of the adoption and custody processes, as well as understanding of children's rights to education, health and protection against violence.

Particular attention is paid to the integration of theory and practice, analyzing different models and approaches to learning. Students have the opportunity not only to master the theoretical aspects of social work, but also to apply the knowledge gained through practice, seminars and master classes in practice. This will help them develop not only theoretical, but also practical skills necessary for successful work in the professional field.

In the section" research and analysis", existing programs and methods of training social workers in the context of working with children left without parental care are considered. The advantages and disadvantages of various approaches are analyzed, the main requirements and expectations of employers regarding the qualifications of graduates are determined.

Thus, this section describes the methods used to gain practical experience in detail, including field work, seminars and seminars, observation, and case studies. Discusses the practical skills

necessary for successful work with children left without parental care, including conducting consultations, developing individual assistance programs and working together with other specialists.

In conclusion, the main conclusions and recommendations for improving the process of training social workers at the college are summarized. Particular attention is paid to the need to constantly update the training program and integrate new methods of working with children left without parental care in order to effectively solve social problems and ensure the well-being of this vulnerable category of children.

Keywords: social workers, children left without parental care, preparation, training, experience, Family Psychology, real situations.

КІРІСПЕ

Қазіргі қоғамда әлеуметтік жұмыстың негізгі міндеттерінің бірі ата-анасының қамқорлығынсыз қалған балаларға көмек көрсету болып табылады. Балалардың бұл санаты әлеуметтік оқшаулануды, психологиялық проблемаларды және кейде физикалық зорлық-зомбылықты қоса алғанда, көптеген қиындықтарға тап болады. Осыған байланысты, осы санаттағы балалармен айналысатын әлеуметтік қызметкерлердің дұрыс дайындалуы және өз жұмысында сауатты болуы ерекше маңызды.

Бұл мақаланың мақсаты – колледж тәжірибесін мысалға ала отырып, әлеуметтік қызметкерлерді ата-анасының қамқорлығынсыз қалған балалармен кәсіби жұмысқа дайындаудың ғылыми-практикалық негіздерін зерттеу. Осы мақсатқа жету үшін келесі міндеттер қойылды:

1. Ата-анасының қамқорлығынсыз қалған балалармен әлеуметтік қызметкерлердің жұмысының теориялық негіздерін зерттеу.

2. Білім беру мекемесінде әлеуметтік қызметкерлерді даярлаудың әдістері мен бағдарламаларын талдау.

3. Осы санаттағы балалармен жұмыс жасау жағдайында ғылыми-практикалық негіздерді дайындаудың тиімділігін бағалау.

Әлеуметтік қызметкерлердің осы осал топтағы балалармен жұмысының өзіндік ерекшеліктері бар және ерекше көзқарасты талап етеді. Сондықтан колледждің әлеуметтік қызметкерлерді дайындау тәжірибесін талдау және басқа оқу орындарында қолданылуы мүмкін тиімді стратегиялар мен әдістерді анықтау маңызды.

Бұл зерттеу тек академиялық қызығушылықты ғана емес, сонымен қатар әлеуметтік қызметкерлерді кәсіби даярлау жүйесін дамыту және ата-анасының қамқорлығынсыз қалған балалардың өмір сүру жағдайларын жақсарту үшін практикалық маңызы бар. Сонымен қатар, бұл зерттеу осы саладағы одан әрі зерттеулердің бастапқы нүктесі бола алады.

Ата-анасының қамқорлығынсыз қалған балалармен әлеуметтік қызметкерлердің жұмысы әлеуметтік, психологиялық, этикалық және құқықтық аспектілерді түсінуді қамтитын кешенді тәсілге негізделген. Әлеуметтік қызметкерлердің тек теориялық білімі ғана емес, сонымен қатар осы санаттағы балалармен тиімді жұмыс істеуге қажетті практикалық дағдылардың болуы маңызды [1].

Осы санаттағы балалармен жұмыс істеуде әлеуметтік қызметкерлердің рөлі эмоционалдық қолдау көрсету, әлеуметтік қорғауды қамтамасыз ету және күтімнің баламалы түрлерін іздеу болып табылады. Бұл балалар ата-анасының қамқорлығынсыз

қалғандықтан күйзеліске, депрессияға, мазасыздыққа және басқа да психологиялық проблемаларға тап болуы мүмкін, сондықтан әлеуметтік қызметкерлер оларға эмоционалдық қолдау көрсетіп, жағымсыз эмоциялармен күресуге көмектесуі керек.

Әлеуметтік қызметкерлердің кәсіби дайындығы теориялық білімді де, практикалық дағдыларды да қамтуы керек. Әлеуметтік қызметкерлер әлеуметтік жұмысты, бала психологиясын, отбасылық қарым-қатынасты және балалар құқықтарын реттейтін заңнаманы жетік түсінуі керек. Олардың балалармен жұмыс істеу, жеке және топтық консультациялар өткізу тәжірибесі, сондай-ақ дағдарыстық жағдайлармен жұмыс істеу дағдылары болуы маңызды [2].

Әлеуметтік қызметкерлер даярланатын білім беру ұйымдарында тиісті оқу бағдарламалары, тәжірибе және шеберлік сабақтары арқылы осы құзыреттерді дамытуға ерекше көңіл бөлінеді. Бұл болашақ мамандарға ата-анасының қамқорлығынсыз қалған балалармен табысты жұмыс істеу үшін қажетті білім мен дағдыларды алуға мүмкіндік береді. Дегенмен, ата-анасының қамқорлығынсыз қалған балалармен жұмыс істеу әлеуметтік қызметкерлер үшін эмоционалды және психологиялық ауыртпалық болуы мүмкін екенін есте ұстаған жөн. Сондықтан оқыту процесінде әлеуметтік қызметкерлер өз жұмысында кездесетін қиындықтарға дайын болуы үшін өзін-өзі тиімді ету, психологиялық қорғау және кәсіби күйзеліс әдістеріне назар аудару қажет.

ЗЕРТТЕУ ЖӘНЕ ТАЛДАУ

Зерттеу барысында оқу бағдарламаларын талдау, оқытушылар мен студенттермен сауалнамалар мен сұхбаттар, студенттер тәжірибесін бақылау сияқты әртүрлі әдістер қолданылды. Оқыту бағдарламаларын талдау барысында олардың кәсіби стандарттарға сәйкестігі мен мазмұнының өзектілігіне назар аударылды. Сондай-ақ әртүрлі оқу орындарында студенттердің тәжірибеден өту бағдарламаларын бағалау жүргізілді.

Оқытушылар мен студенттермен жүргізілген сауалнамалар мен сұхбаттар олардың колледждегі әлеуметтік қызметкерлерді дайындау сапасы туралы пікірлерін анықтауға, сонымен қатар оқу процесінің күшті және әлсіз жақтарын анықтауға көмектесті. Зерттеу нәтижесінде оқыту бағдарламаларының көпшілігі кәсіби стандарттарға сәйкес келетіні және қажетті теориялық және практикалық компоненттерді қамтитыны анықталды. Оқытушыларда қажетті білім мен тәжірибе бар, бұл оларға студенттерді тиімді оқытуға мүмкіндік береді.

Студенттер оқу сапасын бағалап, колледжді бітіргеннен кейін кәсіби қызметке дайын екендіктерін растады. Дегенмен, тәжірибелік бағдарламада тәжірибенің шектеулі көлемі және ата-анасының қамқорлығынсыз қалған балалармен жұмыс істеудің кейбір аспектілеріне жеткіліксіз көңіл бөлу секілді кейбір кемшіліктер анықталды.

Осы нәтижелерге сүйене отырып, колледжде әлеуметтік қызметкерлерді даярлау тиімді деп қорытынды жасауға болады, бірақ осы санаттағы балалармен жұмыс істеудің кейбір аспектілері бойынша тәжірибе бағдарламасын одан әрі жетілдіру және білімдерін тереңдету қажет. Бұл тәжірибе кезінде әртүрлі тәжірибеге және ерекше әлеуметтік проблемаларға тап болған балалармен жұмыс істеуге дайындықты арттыруға көбірек көңіл бөлу керек дегенді білдіреді.

Тәжірибе бағдарламасын жетілдіру үшін ата-анасының қамқорлығынсыз қалған балалармен жұмыс істеуге бағытталған қосымша модульдерді немесе курстарды қосуды ұсынуға болады. Сондай-ақ студенттердің әртүрлі және практикалық мағыналы тәжірибе алуы үшін осы санаттағы балаларды қолдауға маманданған ұйымдармен бірлесіп жұмыс істеуге болады. Сонымен қатар, студенттерді кәсіби тәжірибенің этикалық

принциптеріне, оның ішінде құпиялылық, адам құқықтарын құрметтеу және теңдік қағидаттары мәселелеріне тәрбиелеуді жалғастыру маңызды.

Жалпы алғанда, зерттеу нәтижелері колледжде әлеуметтік қызметкерлерді дайындау жақсы деңгейде екенін көрсетеді, бірақ студенттер қиындықтарды тиімді жеңе алуы үшін оқыту бағдарламасын үнемі жаңартып отыру және оқыту әдістерін жетілдіру қажет.

Саладағы практикалық жұмыс әлеуметтік қызметкерлерді оқыту процесінің құрамдас бөлігі болып табылады, олардың кәсіби өсуінде басты рөл атқарады. Бұл кезеңде студенттерге алған білімдерін нақты өмірлік практикалық ортада қолдануға және қиын өмірлік жағдайдағы балалармен жұмыс істеудің құнды тәжірибесін алуға мүмкіндік беріледі.

Студенттер әртүрлі мекемелерде, мысалы, балалар үйінде, отбасылар мен балаларға әлеуметтік қызмет көрсету орталықтарында, мамандандырылған мектептерде немесе ата-анасының қамқорлығынсыз қалған балаларға арналған үйлерде студенттердің белгілі бір практикалық сағаттарды өткізуге мүмкіндігі бар. Бұл студенттерге болашақта жұмыс істейтін нақты ортаға еніп, алған білімдерін іс жүзінде қолдана бастауға мүмкіндік береді.

Тәжірибе кезінде студенттер ата-анасының қамқорлығынсыз қалған балалармен тікелей жұмыс істеуге мүмкіндік алады, бұл олардың қажеттіліктерін, мәселелерін және ерекшеліктерін жақсы түсінуге мүмкіндік береді. Олар балаларға жеке және топтық кеңес беруді, олардың әлеуметтік бейімделу дағдыларын дамытуға, жеке және әлеуметтік мәселелерді шешуге және отбасылық жағдайын жақсарту үшін отбасымен жұмыс істеуге үйренеді.

Тәжірибелік жұмыстың маңызды аспектісі балалар мен олардың отбасыларына қамқорлық және қолдау жоспарларын жасау болып табылады. Студенттер жағдайды талдауды, қажеттіліктер мен проблемаларды анықтауды үйренеді, содан кейін кеңес беруді, оңалту шараларын, әлеуметтік қолдауды және басқа мамандармен ынтымақтастықты қамтуы мүмкін жеке көмек бағдарламаларын әзірлейді.

Семинарлар практикалық дала жұмыстары мен теориялық оқытудың маңызды қосымшасы болып табылады. Бұл іс-шаралар студенттердің ата-анасының қамқорлығынсыз қалған балалармен жұмыс істеудің әртүрлі аспектілері бойынша білімдерін тереңдетуге және олардың кәсіби дағдыларын дамытуға көмектеседі.

Шеберлік сабақтарының аясында студенттер нақты кейстерді талқылауға қатысуға немесе кәсіби қызметінде кездесуі мүмкін қиын жағдайларды зерттеуге мүмкіндік алады. Бұл олардың білімін практикада қолдануға мүмкіндік береді, сонымен қатар аналитикалық ойлауды және күрделі жағдайларда негізделген шешім қабылдау қабілетін дамытады.

Рөлдік ойын - семинарларда қолданылатын тағы бір тиімді оқыту әдісі. Студенттер әлеуметтік қызметкер рөлін қабылдай алады және әртүрлі кәсіби жағдайларды модельдеуге қатыса алады. Бұл олардың эмпатия, қарым-қатынас және жанжалдарды шешу дағдыларын дамытуға көмектеседі. Сонымен қатар, шеберлік сыныптары мен семинарларда шақырылған сарапшылардан оқу курстары мен дәрістер жиі өткізіледі. Бұл студенттерге ең соңғы ақпаратқа және ата-анасының қамқорлығынсыз қалған балалармен жұмыс істеудің озық тәжірибелеріне қол жеткізуге мүмкіндік береді. Мамандардың сараптамалық білімі мен тәжірибесі студенттердің кәсіби дамуына құнды үлес қосып, олардың әлеуметтік жұмыс саласы туралы түсініктерін байытады [3].

Қадағалау әлеуметтік қызметкерлерді кәсіби даярлаудың құрамдас бөлігі болып табылады, олардың маман ретінде қалыптасуында басты рөл атқарады. Бұл процесс студенттерге өз жұмысын талдауға, кәсіби қиындықтарды ой елегінен өткізуге және кәсіби дағдыларын дамытуға көмектесетін тәжірибелі мамандардан жүйелі кеңестер мен нұсқаулар береді.

Қадағалаудың маңызды аспектісі оның жүйелілігі мен жүйелілігі болып табылады. Студенттер өз жұмысын талқылау, проблемалық жағдайларды анықтау және ең жақсы шешімдерді табу үшін жетекшілерімен үнемі кездесіп отыруға мүмкіндік алады. Бұл оларға өз іс-әрекеттерінде қолдау мен сенімді сезінуге, кәсіби маман ретінде үнемі дамып, жетілуге мүмкіндік береді.

Бақылау сонымен қатар оқушылардың өзіндік рефлексия дағдыларын дамытуға көмектеседі. Олар өз жұмыстарын сыни тұрғыдан талдауға, күшті және әлсіз жақтарын анықтауға, әрі қарай даму қажет салаларын анықтауға үйренеді. Аталған процесс олардың саналы және сауатты маман болуына көмектеседі.

Сонымен қатар, қадағалау студенттерге тәжірибелі мамандардан кері байланыс алуға мүмкіндік береді, бұл оқу мен өсудің құнды көзі болып табылады. Олар өз жұмысын жақсарту үшін сындарлы кеңестер мен нұсқауларды, сондай-ақ күрделі кәсіби мәселелерді шешуде қолдау мен ынталандыруды ала алады.

Нақты кейстермен жұмыс әлеуметтік қызметкерлерді оқыту үдерісінде оқытудың тиімді әдістерінің бірі болып табылады. Аталған тәсіл студенттерге кәсіби тәжірибеде кездесетін нақты өмірлік жағдайларға енуге және клиенттермен жұмыс істеудің ең тиімді стратегияларын әзірлеу үшін білімдері мен дағдыларын қолдануға мүмкіндік береді.

Нақты өмірлік мысалдарды талдау студенттерге ата-анасының қамқорлығынсыз қалған балалар мен олардың отбасылары кездесетін нақты мәселелер мен қиындықтарды терең түсінуге мүмкіндік береді. Студенттер әрбір жағдайдың егжей-тегжейлерін зерттейді, оның ерекшеліктерін талдайды, жағдайға әсер ететін негізгі факторларды анықтайды.

Әрі қарай, жағдайды талдау негізінде студенттер мәселені шешуге немесе клиенттерге қажетті қолдау мен көмек көрсетуге бағытталған әрекет жоспарларын жасайды. Бұл жеке қолдау бағдарламаларын әзірлеуді, кеңес беру және оңалту шараларын ұсынуды және басқа мамандармен және ұйымдармен ынтымақтастықты қамтуы мүмкін.

Нақты жағдайлармен жұмыс істеудің негізгі артықшылықтарының бірі теориялық білімді практикада қолдану және практикалық дағдыларды дамыту мүмкіндігі болып табылады. Студенттер клиенттермен жұмыс істеу тәжірибесін жинақтайды, өз білімдері мен дағдыларын нақты жағдайларға бейімдеуді және күрделі ортада негізделген шешімдер қабылдауды үйренеді. Сонымен қатар, нақты жағдайлармен жұмыс эмпатия мен әлеуметтік мәселелерді түсінуге көмектеседі. Студенттер клиенттерді ерекше қажеттіліктері мен жағдайлары бар жеке тұлғалар ретінде қабылдауға үйренеді және олардың жеке ерекшеліктеріне негізделген ең жақсы шешімдерді табуға тырысады [4].

Әлеуметтік қызметкерді оқытудың бұл практикалық аспектілері студенттерге кәсіби өмірінде кездесетін қиындықтарды сәтті шешу үшін қажетті дағдылар мен тәжірибе береді. Олар сондай-ақ болашақ әлеуметтік қызметкерлердің кәсіби тұлғасын қалыптастыруға және өзіндік тиімділік деңгейін арттыруға ықпал етеді.

Әлеуметтік қызметкерді оқытудың осы практикалық аспектілері эмпатияны, қарым-қатынас дағдыларын және топта тиімді жұмыс істеу қабілетін дамытуға

көмектесетінін атап өткен жөн. Ата-анасының қамқорлығынсыз қалған балалармен қарым-қатынас жасау барысында студенттер түсіністік, төзімділік пен шыдамдылық танытуға үйренеді, бұл кәсіби қызметтің маңызды аспектісі болып табылады [5].

Сонымен қатар, саладағы практикалық жұмыстар студенттерге әлеуметтік қызметкерлер жұмысының ерекшеліктерін тереңірек түсінуге және осы мамандықтың нақты қиындықтары мен қиындықтарымен танысуға мүмкіндік беріп, олардың кәсіби қызығушылықтарын жақсырақ анықтауға және болашақ мансап таңдауларын басқаруға көмектеседі. Сондай-ақ практикалық оқытудың маңызды аспектісі оның сабақтастығы болып табылатынын атап өткен жөн. Тұрақты тәжірибелік сабақтар мен бақылау студенттерге тәжірибелі тәлімгерлерден кері байланыс пен қолдау ала отырып, олардың дағдылары мен қабілеттеріне сенімділігін біртіндеп дамытуға мүмкіндік береді.

ҚОРЫТЫНДЫ

Бұл мақалада колледж мысалында әлеуметтік қызметкерлерді ата-анасының қамқорлығынсыз қалған балалармен кәсіби жұмысқа дайындаудың ғылыми-практикалық негіздері қарастырылды. Талдау барысында әлеуметтік қызметкерлерді тиімді даярлау жұмыстың теориялық аспектілерін терең зерттеп қана қоймай, сонымен қатар нақты жұмыс орындарында практикалық тәжірибе алуды қамтитын кешенді тәсілді қажет ететіні анықталды.

Оқыту процесі тек теориялық білімді ғана емес, сонымен қатар эмпатия, коммуникация және аналитикалық ойлау сияқты кәсіби дағдыларды дамытуды қамтиды. Бұл үдерісте студенттерге алған білімдерін тәжірибеде қолдануға және тәжірибелі мамандардан кері байланыс алуға мүмкіндік беретін шеберлік сыныптары, семинарлар және бақылаулар маңызды рөл атқарады.

Нақты өмірлік мысалдармен жұмыс істеу де оқытудың маңызды элементі болып табылады, студенттерге өз білімдері мен дағдыларын нақты жағдайларда қолдануға және клиенттермен жұмыс істеудің ең тиімді стратегияларын жасауға мүмкіндік береді.

Қорытындылай келе, әлеуметтік қызметкерлерді тиімді оқыту теория мен практиканы біріктіруді, сондай-ақ балалардың әл-ауқаты саласындағы өзгермелі қажеттіліктер мен міндеттерге сәйкес оқыту бағдарламаларын үнемі жаңартып отыруды талап етеді. Тек осындай тәсіл мамандардың жоғары кәсіби деңгейін және қоғам алдында тұрған әлеуметтік мәселелерді тиімді шешуді қамтамасыз етеді.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1. Шнейдер Л.Б. Семейная психология. М.Д. Деловая книга, 2005. – 765 с.

2. Абдракова А.Б. Роль общения в воспитании трудных подростоков. Афтореф.дис.канд. Алматы, 2004.

3. Атоян А.Д. Конфликтология. М.: Смысл, 2006.

4. Әбдумүтәліп К.Д. Тәртібі қиын жасөспірімдерді арнайы мектеп жағдайында тәрбиелеудің және қайта тәрбиелеудің педагогикалық жолдары. Афтореф канд.дис. Алматы, 2004.

5. Мұқанов М.М. Жас және педагогикалық психология. А.: Білім, 2002.

SPOR BİLİMLERİ FAKÜLTESİ ÖĞRENCİLERİNİN BİLİNÇLİ FARKINDALIK DÜZEYLERİNİN İNCELENMESİ

INVESTIGATION OF THE LEVELS OF MINDFULNESS OF THE FACULTY OF SPORTS SCIENCES

Doç.Dr. Turan ÇETİNKAYA
Ahi Evran Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, Beden Eğitimi ve Spor Bölümü
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0001-6363-5300

Doktorant. Recep AYHAN
Kırıkkale Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Beden Eğitimi ve Spor A.B.D.
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-6577-1266

ÖZET

Araştırmanın amacı, Spor bilimleri Fakültesi öğrencilerinin Bilinçli farkındalık düzeylerini bazı değişkenler açısından incelemektir. Araştırma tarama modeline göre yürütülmüştür. Araştırmanın örneklemi uygun örnekleme yöntemi ile seçilen sporcu 172 üniversite öğrencisinden oluşmaktadır. Araştırma Kırıkkale ve Kırşehir Ahievran Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültelerinde yürütülmüştür. Araştırmacılar tarafından düzenlenen demografik bilgi formu ve (Tingaz, 2020b) tarafından Türkçeye uyarlanan Sporcu Bilinçli Farkındalık Ölçeği ile toplanan (SBFÖ) veriler SPSS 26.0 paket programı ile analiz edilmiş ve verilerin çözümlenmesinde Normallik Analizleri, Cronbach Alpha iç tutarlık analizi, T-Testi ve ANOVA uygulanmıştır. Öğrencilerin cinsiyet değişkeni ile (SBFÖ) ve alt boyutları arasında anlamlı farklılık tespit edilememiştir. Ayrıca ferdi spor yapan öğrencilerin takım sporları yapanlara göre SBFÖ ortalama ve Yargılamama alt boyutlarında anlamlı ölçüde yüksek olduğu tespit edildi. Lisanssız olarak spor yapan öğrencilerin Yargılamama alt boyutunda lisanslı olarak spor yapan öğrencilerden anlamlı düzeyde fazla puan aldıkları, son olarak Spor Bilimeri Fakültesi Antrenörlük bölümünde öğrenim gören sporcuların Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği bölümündeki öğrencilere göre yargılamama alt boyutunda anlamlı düzeyde yüksek puan aldıkları tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Bilinçli Farkındalık, Spor Bilimleri Fakültesi

ABSTRACT

The aim of the study is to examine the mindfulness levels of the students of the Faculty of Sport Sciences in terms of some variables. The research was conducted according to the scanning model. The sample of the study consists of 172 university students selected by convenient sampling method. The research was carried out in Kırıkkale and Kırşehir Ahievran University Sports Sciences Faculties. The data collected with the demographic information form prepared by the researchers and the mindfulness inventory for Sports adapted to Turkish by (Tingaz, 2020b) were analyzed with the SPSS 26.0 package program and Normality Analyzes, Cronbach Alpha internal consistency analysis, T-Test and ANOVA were applied in the analysis of the data. No significant difference was found between the gender variable (MIS) and sub-dimensions of the students. In addition, it was determined that the students who did individual sports were significantly higher in the MIS average and in the sub-dimensions of non-judgmental compared to those who did team sports. It has been determined that the students who do sports without a license get significantly higher points than the students who do sports under the license in the sub-dimension of non-judgmental, and finally, the athletes who study in the Faculty of Sports Sciences Coaching Department have a significantly higher score in the

sub-dimension of non-judgmental compared to the students in the Department of Physical Education and Sports Teaching

Keywords: Mindfulness, Department of Sport Sciences.

3. GİRİŞ

Sportif performansa ve başarıya etki eden psikolojik faktörlerin önemi günden güne. artış gösterdiği ve bu olgulara odaklanan birçok araştırmanın olduğu bilinmektedir. Önemli bir psikolojik faktör olan bilinçli farkındalık (mindfulness), kökünü doğu tabanlı meditasyon geleneklerinden almış bir dikkat odaklama biçimidir; ancak batı köklü kültürlerde de yaygınlaşarak konuşulmaya ve kullanılmaya başlanmıştır (Bühlmayer vd., 2017). Son zamanlarda spor psikolojisinde farkındalığı da içeren yeni bir yaklaşım geliştirildi: "üçüncü dalga" yaklaşımı. Bu yeni yaklaşım, ideal performansın kendini kontrol etmeye veya davranış değişikliğine dayalı bir durum olmadığını, daha çok düşüncelerin, duyguların ve bedensel duyumların tanınması ve kabul edilmesinden kaynaklanan bir durum olduğunu varsayar. Farkındalık uygulaması, düşünceleri, duyguları ve bedensel duyumları, onları ortadan kaldırmak veya değiştirmek için herhangi bir girişimde bulunmadan gözlemlemeyi ve kabul etmeyi öğrenir.(Mañas vd., 2017). Farkındalık kavramı, Buddha'nın öğretilerinin yazıldığı Budist öğretim dili olan "Pali" dilinde 2500 yıl önce kullanılan ve farkındalık, dikkat ve hatırlama anlamına gelen "Sati" sözcüğüne dayanmaktadır. Sati kelimesi, 1921 yılında farkında olma ve dikkat etme niteliği anlamına gelen İngilizce mindfulness kelimesine çevrilmiş ve bugünkü kullanımına ulaşmıştır (Germer, 2009). Farkındalık aslında, acının üstesinden gelmek ve mutluluk yaratmak için pan-Budist bir ilke olan Orta Yol'un sekiz tefekküre dayalı uygulama kılavuzundan yalnızca biridir. Budizm'deki gibi farkındalığın karmaşıklığını yansıtır (Phang and Oei, 2012).

Kadim bir gelenek olan farkındalık; fiziksel ve ruhsal olarak hissedilen duygu bozukluğunun olumluya yönelerek düzelmesi ve üzüntü-acının azalması olarak da ifade edilebilir. Ancak kişinin yalnızca günlük yaşamdaki varoluşsal sorunlara değil, aynı zamanda kronik depresyon ve psikotik sanrılar gibi ciddi psikolojik sorunlara da nasıl tepki verdiğini değiştirebilen temel bir psikolojik süreç olarak tanımlanmaktadır (Siegel vd., 2009). Böylece hem günlük yaşamda hem de hızla ilerleyen zamanda bilinçli mutluluk yaratmak için uygun koşullar sağlanmaktadır. Farkındalık kişinin yalnızca olumlu duygu ve düşüncelere yönelmesine yardımcı olmaz; aynı zamanda özeleştirel düşüncelerin olumsuz etkilerinden de korur (Bajaj vd., 2019; Siegel vd., 2009)

Bilinçli farkındalığın spor psikolojisinde kullanımı daha çok sportif performansın arttırılması ile ilgilidir. Thienot ve arkadaşlarının (2014). bilinçli farkındalığın sportif performanslarda yaptığı değişiklikleri gözlemledikleri meta-analiz çalışmasında, bilinçli farkındalık uygulamalarının sportif faaliyetlerdeki sonuçları pozitif olarak etkilediği neticesine varmışlardır. Yine Schwanhausser (2009)' ın çalışmasında, bilinçli farkındalığı spor ortamına adapte ederek, sportif performansı artırmaya çalışmış olduklarını belirtmektedir ve bilinçli farkındalık, kabul, kararlılık protokollerinin sportif performansın arttırılmasında etkili yöntemler olduğu sonucuna varmıştır (Vural ve Okan, 2021) Farkındalık ile atletik performans arasında pozitif bir ilişki olduğunu ve farkındalık temelli müdahalelerin atletik performansı artırdığını gösteren kanıtların sayısı da giderek artmaktadır (Grossman vd., 2004). Son çeyrek

yüzyılda araştırmalar, çeşitli psikolojik semptom ve sendromları ele almak için farkındalığı destekleyen tedavilerin faydasını vurgulamıştır (Grossman vd., 2004); (Hofmann vd., 2010).

Farkındalık durumunu belirlemek, bir kişinin ne zaman dikkat dağıtıcı unsurlara odaklandığını, bu faktörlerin varlığını kabul ettiğini ve kişinin dikkatini hedefle ilgili ipuçlarına etkili bir şekilde yeniden odakladığını belirlemeye yardımcı olabilir Klinik ve spor ortamlarındaki bağlamsal farklılıklar nedeniyle, sporda farkındalık süreçlerini ölçmek için bağlama özgü bir araç geliştirmenin önemi vurgulanmaktadır (Gardner and Moore, 2012). Spor için Farkındalık Envanteri üç aşamalı bir yaklaşım kullanılarak tasarlandı: (1) yıkıcı uyaranların ve bunlarla ilişkili içsel tepkilerin farkında olma; (2) bu uyaranlara ve tepkilere karşı yargılayıcı olmayan bir tutum benimsemek; ve (3) dikkati hızla hedefle ilgili ipuçlarına odaklanma (Niles vd., 2013).

Literatür incelendiğinde, sporcu bilinçli farkındalığını inceleyen yeterince çalışma bulunmamaktadır. Bu bağlamda araştırmamız ilgili alanyazının gelişmesine katkı sunabileceği düşünülmektedir Bu bilgiler ışığında mevcut araştırmanın amacı, Spor bilimlerinde eğitim gören sporcuların, bilinçli farkındalıkdüzeylerinin bazı değişkenler açısından incelenmesidir.

4. MATERYAL VE METOD

5.1.Araştırmanın Modeli

Araştırma tarama (survey) modeli ile tasarlanarak, güvenilir ve geçerli bir ölçekle katılımcıların verileri toplanmıştır. Tarama araştırmaları, büyük bir gruptan bilgi toplamanın benzersiz bir yoludur. Bu tür araştırmanın yürütülmesinin kolay olduğuna dair yaygın bir algıya rağmen, anlamlı sonuçlar elde etmek için bir anketin kapsamlı bir planlama, zaman ve çabaya ihtiyacı vardır (Jones vd., 2013).

5.2.Evren ve Örneklem Grubu

Araştırmanın ulaşılabilir evrenini Kırıkkale ve Kırşehir Ahi Evran Üniversitelerinde eğitim gören Spor Bilimleri Fakültesi öğrencileri, örneklem grubunu ise kolayda örnekleme yöntemi ile seçilen 92'si kadın (% 53,5), 80'ü erkek (% 46,5) toplamda 172 gönüllü ferdi veya takım sporlarını lisanslı veya lisanssız olarak icra eden spor bilimleri öğrencileri oluşturmaktadır.

5.3.Veri Toplama Araçları

Anketin ilk bölümünde araştırmacılar tarafından oluşturulan demografik bilgileri içeren kişisel bilgi formu uygulanmıştır. İkinci bölümde örneklem grubunun Bilinçli Farkındalık düzeylerini ölçek amacı ile (Thienot vd., 2014) tarafından geliştirilen ve (Tingaz, 2020b) tarafından üniversiteli sporculardan oluşan bir grup üzerinde Türkçeye uyarlanan Sporcu Bilinçli Farkındalık Ölçeği (SBFÖ) kullanılmıştır. Ölçek 15 maddeden oluşur ve 6'lı likert tipindedir Ölçekte 5 maddeden oluşan Farkındalık, 5 maddeden oluşan Yargılamama ve 5 maddeden oluşan Yeniden odaklanma, alt boyutları vardır. Yargılamama boyutunu ihtiva eden maddeler ters puanlanır. Ölçekten alınabilecek toplam puan 15-90 arasında değişmektedir. FSÖ'nun 3 faktörlü yapısının doğrulanması için yapılan DFA sonuçları modelin iyilik uyum indekslerinin kabul edilebilir düzeyde olduğunu göstermiştir ($\chi 2/sd$ = 1.84 RMSEA = .080, CFI = .95, GFI = .86). Ölçek uyarlama çalışmasında iç tutarlılık katsayısı .83 Mevcut çalışmamızda Cronbach Alpha Katsayısı .73 olarak bulunmuştur. (Tablo 1).

5.4.Verilerin Analizi

Verilerin analizinde kullanılacak testleri belirlemek için basıklık ve çarpıklık değerlerinin yanında, Kolmogorov-Smirnov, Histogram, Plot Grafikleri ve Kayıp veri ve uç değer analizleri yapılarak incelenmiştir. (George and Mallery, 2019) normallik varsayımı için ±2 aralığını kabul edilir olarak değerlendirmektedir. Bütün bu değerlendirmeler neticesinde verilerin normallik varsayımını sağladığı görülmektedir (Tablo 1).

Tablo 1. Ölçeklerin güvenirlik ve çarpıklık-basıklık tablosu

Ölçek	Maddeler	N	$\bar{X}$	SD	Çarpıklık	Basıklık	Cronbach's Alpha
SBFÖ	15	172	4,03	,044	.810	.181	0.74

Tablo 1'de ölçeklerin değer tablolarına ait verilere yer verilmiştir. Ölçeğin (15madde) Cronbach's Alpha değeri 0.74 olarak hesaplanmıştır.

Verilerin analizinde ikili karşılaştırmalar için parametrik test olan bağımsız örneklem t-Testi; çoklu karşılaştırmalar için ANOVA testi ve anlamlı farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek için Tukey testi kullanılmıştır. Verilerin analizi için IBM tarafından geliştirilen SPSS 26 versiyonu kullanıldı.

6. BULGULAR

Araştırmanın bu bölümünde ölçeğe ilişkin katılımcılardan elde edilen veriler üzerinde yapılan analiz sonuçlarına ilişkin bulgulara yer verilmiştir.

Tablo 2. Cinsiyet değişkenine göre SBFÖ t-testi sonuçları

Alt Boyutlar	Cinsiyet	N	$\bar{X}$	SD	T	P
Farkındalık	Kadın	92	4,5565	,81837	,353	,724
	Erkek	80	4,5100	,90897		
Yargılamama	Kadın	92	3,1870	1,08082	1,494	,137
	Erkek	80	3,4450	1,18427		
Yeniden Odaklama	Kadın	92	4,1761	,84325	1,195	,234
	Erkek	80	4,3250	,78167		
SBFÖ (toplam)	Kadın	92	3,9732	,54071	1,368	.170
	Erkek	80	4,0933	,60254		

*p<0.05

Tablo 2'de cinsiyetin, öğrencilerin Biliçli Farkındalık düzeyleri üzerindeki etkisini incelemeye yönelik yapılan t-testi tablosu yer almaktadır. Yapılan analiz sonucunda öğrencilerin cinsiyet değişkenine göre SBFÖ toplam ve alt boyutları arasında anlamlı farklılık tespit edilmemiştir (p>0.05).

Tablo 3. Ferdi veya Takım Sporları değişkenine göre SBFÖ t-testi sonuçları

Alt Boyutlar	Sporcu	N	$\bar{X}$	SD	T	P
Farkındalık	Ferdi	127	4,5433	,89333	,215	,830
	Takım	45	4,5111	,76462		

Yargılamama	Ferdi	127	3,5638	1,10221	5,381	**,000***
	Takım	45	2,5822	,89017		
Yeniden Odaklanma	Ferdi	127	4,2378	,79432	,203	,839
	Takım	45	4,2667	,88420		
SBFÖ (toplam)	Ferdi	127	4,1150	,59128	3,411	**,001***
	Takım	45	3,7867	,43359		

*p<0.05

Tablo 3'de Ferdi veya Takım Sporu değişkenlerinin, öğrencilerin Bilinçli Farkındalık düzeyleri üzerindeki etkisini incelemeye yönelik yapılan t-testi tablosu yer almaktadır. Yapılan analiz sonucunda öğrencilerin Yargılamama alt boyutu ve Ölçek toplamında Ferdi Sporcular lehine anlamlı farklılık tespit edilmiştir (p>0.05).

Tablo 4. Lisanslı veya Lisanssız Sporcu değişkenine göre SFBÖ t-testi sonuçları

Alt Boyutlar	**Sporcu**	**N**	**X̄**	**SD**	**T**	**P**
Farkındalık	Lisanslı	90	4,6022	,82189	1,077	,283
	Lisanssız	82	4,4610	,89811		
Yargılamama	Lisanslı	90	3,0689	1,12426	2,949	**,004***
	Lisanssız	82	3,5683	1,09295		
Yeniden Odaklanma	Lisanslı	90	4,2333	,88749	,202	,840
	Lisanssız	82	4,2585	,73534		
SBFÖ (toplam)	Lisanslı	90	3,9681	,57455	-1,469	,144
	Lisanssız	82	4,0959	,56463		

*p<0.05

Tablo 4'de Lisanslı veya Lisanssız sporcu değişkenlerinin, öğrencilerin Bilinçli Farkındalık düzeyleri üzerindeki etkisini incelemeye yönelik yapılan t-testi tablosu yer almaktadır. Yapılan analiz sonucunda öğrencilerin Yargılamama alt boyutunda lisanssız sporcular lehine anlamlı farklılık tespit edilmiştir (p>0.05).

Tablo 5. Bölüm değişkenine göre teknoloji bağımlığı ölçeği ANOVA sonuçları

Alt Boyutlar	**Bölüm**	**X̄**	**N**	**F**	**P**	**Fark.**
Farkındalık	B.E.S. Öğretmenliği (1)	4,65	53	1,711	,184	
	Antrenörlük (2)	4,59	68			
	Spor Yöneticiliği (3)	4,36	51			
Yargılamama	B.E.S. Öğretmenliği (1)	3,03	53	3,164	**,045***	2>1
	Antrenörlük (2)	3,55	68			
	Spor Yöneticiliği (3)	3,27	51			
Yeniden Odaklanma	B.E.S. Öğretmenliği (1)	4,29	53	,098	,907	
	Antrenörlük (2)	4,23	68			
	Spor Yöneticiliği (3)	4,23	51			
SBFÖ (toplam)	B.E.S. Öğretmenliği (1)	3,99	53	1,477	,231	
	Antrenörlük (2)	4,12	68			
	Spor Yöneticiliği (3)	3,95	51			

*p<0.05

Tablo 5'de öğrencilerin öğrenim gördükleri bölümlerin Bilinçli öz farkındalık düzeyleri üzerindeki etkisini incelemeye yönelik yapılan ANOVA tablosu yer almaktadır. Analiz sonucunda Yargılamama alt boyutunda Antrenörlük Bölümü öğrencilerinin Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği Bölümü öğrencilerine göre anlamlı düzeyde yüksek puanı elde ettikleri tespit edilmiştir ($p>0.05$).

7. TARTIŞMA VE SONUÇ

Cinsiyetin, öğrencilerin Biliçli Farkındalık düzeyleri üzerindeki etkisini incelemeye yönelik yapılan analiz sonucunda öğrencilerin cinsiyet değişkenine göre SBFÖ toplam ve alt boyutları arasında anlamlı farklılık tespit edilmemiştir. Atıcılık sporcuları ile ilgilenen bireyler ile yapılan bir araştırmada erkeklerin bilinçli farkındalık düzeyleri kadın sporculardan anlamlı düzeyde fazla bulunmuştur (Vural and Okan, 2021). Elit güreşçilerle yapılan bir araştırmada ise atıcılık sporcularına benzer şekilde erkeklerin farkındalık düzeyleri anlamlı ölçüde fazla bulunmuştur (Kesler, 2020). Liseli sporcularla yapılan bir araştırmada literature benzer şekilde erkeklerin bilinçli farkındalık düzeyleri fazla bulunmuştur (Topal vd., 2021). Çalışmamızda anlamlı düzeyde olmasa da erkeklerin farkındalık düzeyleri fazla bulunmuştur. Literatüre de dayanarak erkeklerin farkındalık düzeylerinin kadınlardan daha yüksek olduğu söylenebilir.

Ferdi veya Takım Sporu değişkenlerinin, öğrencilerin bilinçli farkındalık düzeyleri üzerindeki etkisini incelemeye yönelik yapılan analiz sonucunda öğrencilerin Yargılamama alt boyutu ve Ölçek toplamında Ferdi Sporcular lehine anlamlı farklılık tespit edilmiştir. Sporcu grupları ile yapılan bir araştırmada ise ferdi olarak spor yapan bireylerin puanı takım sporcularından yüksek bulunsa da anlamlı düzeyde değildir (Kozak vd., 2021).

Lisanslı veya Lisanssız sporcu değişkenlerinin, öğrencilerin Bilinçli Farkındalık düzeyleri üzerindeki etkisini incelemeye yönelik yapılan analiz sonucunda öğrencilerin Yargılamama alt boyutunda lisanssız sporcular lehine anlamlı farklılık tespit edilmiştir.

Öğrencilerin öğrenim gördükleri bölümlerin Bilinçli öz farkındalık düzeyleri üzerindeki etkisini incelemeye yönelik yapılan analiz sonucunda Yargılamama alt boyutunda Antrenörlük Bölümü öğrencilerinin Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği Bölümü öğrencilerine göre anlamlı düzeyde yüksek puanı elde ettikleri tespit edilmiştir.(Tingaz, 2020a)'ın yaptığı benzer bir araştırmada ise Beden Eğitimi Öğretmenliği Bölümü öğrencilerinin farkındalık düzeyleri, Spor Yöneticiliği Bölümü öğrencilerinden anlamlı düzeyde fazla bulunmuştur.

Bu çalışmaya istinaden, sporcu bilinçli farkındalık üzerinde yapılacak farklı sporcu grupları üzerinde benzer çalışmalar, sportif performansta bilinçli farkındalığın etkisini incelemede önem arz etmektedir.

Sporun her alanında eğitici ve yönetici olarak çalışmak üzere yetişen Spor Bilimleri öğrencilerinin Sporda bilinçli farkındalık olgusunun bilincinde olmaları yetiştirecekleri sporcuların psikolojik ve fiziksel performansları açısından önem teşkil edebilir.

KAYNAKÇA

Bajaj, B., Gupta, R. and Sengupta, S. (2019). Emotional Stability and Self-Esteem as Mediators Between Mindfulness and Happiness. *Journal of Happiness Studies*, *20*(7), 2211-2226. https://doi.org/10.1007/s10902-018-0046-4.

Bühlmayer, L., Birrer, D., Röthlin, P., Faude, O. and Donath, L. (2017). Effects of Mindfulness Practice on Performance-Relevant Parameters and Performance Outcomes in Sports: A Meta-Analytical Review. *Sports Medicine, 47*(11), 2309-2321. https://doi.org/10.1007/s40279-017-0752-9.

Gardner, F. L., and Moore, Z. E. (2012). Mindfulness and acceptance models in sport psychology: A decade of basic and applied scientific advancements. *Canadian Psychology / Psychologie Canadienne, 53*(4), 309-318. https://doi.org/10.1037/a0030220.

George, D. and Mallery, P. (2019). *IBM SPSS statistics 25 step by step: A simple guide and reference* (Fifteenth edition). Routledge, Taylor and Francis Group.

Germer, C., K. (2009). *The Mindful Path to Self-Compassion: Freeing Yourself from Destructive Thoughts and Emotions.* Guilford Press.

Grossman, P., Niemann, L., Schmidt, S., & Walach, H. (2004). Mindfulness-based stress reduction and health benefits. *Journal of Psychosomatic Research, 57*(1), 35-43. https://doi.org/10.1016/S0022-3999(03)00573-7.

Hofmann, S. G., Sawyer, A. T., Witt, A. A. and Oh, D. (2010). The effect of mindfulness-based therapy on anxiety and depression: A meta-analytic review. *Journal of Consulting and Clinical Psychology, 78*(2), 169-183. https://doi.org/10.1037/a0018555.

Jones, T., Baxter, M.and Khanduja, V. (2013). A quick guide to survey research. *The Annals of The Royal College of Surgeons of England, 95*(1), 5-7. https://doi.org/10.1308/003588413X13511609956372.

Kesler, E. (2020). *Elit güreşçilerde bilinçli farkındalık, sürekli optimal performans duygu durumu, spora katılım motivasyonu ve stres düzeylerinin incelenmesi* [Master's thesis]. Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi.

Kozak, M., Zorba, E., ve Bayraktar, A. (2021). Sporcularda zihinsel antrenman becerileri ile bilinçli farkındalık.,. *Herkes için Spor ve Rekreasyon Dergisi*, *3*(2), 89-97.

Mañas, I., Del Águila, J., Franco, C., Gil, M. D., & Gil, C. (2017). Mindfulness y rendimiento deportivo. *Psychology, Society, and Education, 6*(1), 41. https://doi.org/10.25115/psye.v6i1.507.

Niles, B. L., Vujanovic, A. A., Silberbogen, A. K., Seligowski, A. V. and Potter, C. M. (2013). Changes in Mindfulness Following a Mindfulness Telehealth Intervention. *Mindfulness, 4*(4), 301-310. https://doi.org/10.1007/s12671-012-0130-5.

Phang, C.-K., and Oei, T. P. S. (2012). From Mindfulness to Meta-mindfulness: Further Integration of Meta-mindfulness Concept and Strategies into Cognitive-Behavioral Therapy. *Mindfulness, 3*(2), 104-116. https://doi.org/10.1007/s12671-011-0084-z.

Schwanhausser, L. (2009). Application of the Mindfulness-Acceptance-Commitment (MAC) Protocol With an Adolescent Springboard Diver. *Journal of Clinical Sport Psychology, 3*(4), 377-395. https://doi.org/10.1123/jcsp.3.4.377.

Siegel, R. D., Germer, C. K. and Olendzki, A. (2009). Mindfulness: What Is It? Where Did It Come From? Içinde F. Didonna (Ed.), *Clinical Handbook of Mindfulness* (ss. 17-35). Springer New York. https://doi.org/10.1007/978-0-387-09593-6_2.

Thienot, E., Jackson, B., Dimmock, J., Grove, J. R., Bernier, M., and Fournier, J. F. (2014). Development and preliminary validation of the mindfulness inventory for sport. *Psychology of Sport and Exercise*, *15*(1), 72-80. https://doi.org/10.1016/j.psychsport.2013.10.003.

Tingaz, E. O. (2020a). Spor Bilimleri Fakültesindeki Sporcu Öğrencilerde Bilinçli Farkındalığın (Mindfulness) Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi. *Türk Spor Bilimleri Dergisi, 3*(1), 21-28.

Tingaz, E. O. (2020b). Sporcu bilinçli farkındalık (mindfulness) ölçeği: Türkçeye uyarlama, geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Ankara Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Yüksek Okulu Spormetre Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, *18*(1), 71-80. https://doi.org/10.33689/spormetre.642682.

Topal, A., Yilmaz, M., Dal, M., and Alincak, F. (2021). Lise Düzeyindeki Öğrencilerin Farklı Değişkenler Açısından Bilinçli Farkındalık Düzeylerinin İncelenmesi. *Eğitim ve Yeni Yaklaşımlar Dergisi*. https://doi.org/10.52974/jena.1041076.

Vural, C. ve Okan, İ. (2021). Sporda Bilinçli Farkındalık: Atıcılık Spor Branşları Üzerine Bir Araştırma. *Akdeniz Spor Bilimleri Dergisi*. https://doi.org/10.38021/asbid.962437.

BOŞANMANIN ERGEN ÖĞRENCİ DAVRANIŞ TİPOLOJİ DURUMLARINA ETKİSİ VE OKUL SOSYAL HİZMETİ

THE EFFECT OF DIVORCE ON ADOLESCENT STUDENT BEHAVIOR TYPOLOGY AND SCHOOL SOCIAL SERVICES

Dr. Yücel KORKMAZ
İstanbul Sabahttin Zaim Üniversitesi, Sosyal Hizmet
ORCID NO: 0000-0002-3355-3117

ÖZET

Bu araştırma anne ve baba boşanmasına bağlı olarak yaşanan olumsuzlukların ergen öğrenci davranış tipolojilerine etkilerinin Eysenck'in kişilik çemberine göre sınıflandırılarak okul sosyal hizmet uygulamasının destekleyici rolüne vurgu yapmayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda anne ve baba boşanmasının ergen öğrenci davranışı üzerindeki etkilerinin ortaya çıkarılması bakımından önemlidir. Çünkü anne ve baba boşanması sonrası aile sisteminde yaşanan çeşitli olumsuzluklar ergenlerin aile ilişkilerini, okul ile sosyal çevre ilişki düzeylerini ve davranış durumlarını doğrudan ya da dolaylı olarak etkilemektedir. Bundan dolayı ergenlik dönemi zorluklarıyla baş etmeye çalışan öğrencinin ayrıca aile kaynaklı sıkıntılarla da karşılaşması içedönük ya da dışadönük davranışlarından birini daha baskın hale gelmesine neden olmaktadır.

Araştırmanın çalışma grubu boşanmış annelerden ve onların ortaöğretimde eğitim gören ergenlik dönemindeki çocuklarından oluşmaktadır. Bu bağlamda boşanmanın ergen öğrenci davranış durumunlarına etkilerin sağlıklı bir şekilde araştırılarak ilişki ağının ortaya çıkarılması amacıyla nitel araştırma yöntemi ve yarı yapılandırılmış mülakat tekniği tercih edilmiştir. Ayrıca araştırma sonucu toplam 20 katılımcıdan elde edilen verilerin içerik ve betimsel analizleri yapılmıştır. Analizler sonucu veriler belirli bir tema içersinde okuyucunun anlayacağı şekilde doğrudan aktarılmıştır.

Araştırmada elde edilen sonuçlara göre fiziksel, biyolojik, psikolojik ve sosyal yönlerden gelişim, etkileşim, değişim ve adaptasyon aşamalarından geçen ergenlerin aile ve çevre kaynaklı sorunlar ile karşılaşmaları onları daha fazla olumsuz etkilemektedir. Özellikle anne ve baba boşanmasına bağlı olarak ergenlerin aile, okul ve sosyal çevre gibi alıştıkları düzenleri değişmesi sonrası bazı ergen öğrencilerde aşırı dışadönük davranışlar baskın olurken bazılarında ise aşırı içedönük davranışlar baskın olabilmektedir. Bu durumda ise ergenlerin yaşanan olumsuzluklar ile başa çıkma becerileri eksik kaldığından sorunlar ile mücadele ve çözümü noktasında dış desteğe ihtiyaç duymaktadırlar. Buradan hareketle okul sosyal hizmeti uygulaması okul ve aile merkezli sorunların çözümünde önleyici ve iyileştirici hizmetler sunarak ergen öğrencinin iyilik halinin arttırılmasını sağlamaktadır. Ayrıca okul sosyal hizmet uygulaması aile ve okul odaklı çalışmalar ile öğrenci sorunlarının kaynağında çözülmesini sağlayarak gelişim sürecinde olan ergenlerin sorunlarla mücadele edebilme becerilerini de geliştirmektedir.

Anahtar Kelimeler: Ergen, dışadönük, içedönük, tipoloji, okul sosyal hizmeti

ABSTRACT

This research aims to emphasize the supportive role of school social work practice by classifying the effects of the negativities experienced due to parental divorce on adolescent student behavior typologies according to Eysenck's personality circle. In this context, it is important in terms of revealing the effects of parental divorce on adolescent student behavior.

Because various negativities experienced in the family system after parental divorce directly or indirectly affect adolescents' family relations, school and social environment relationship levels and behavior. Therefore, the fact that the student who tries to cope with the difficulties of adolescence also encounters family-related problems causes one of the introverted or extraverted behaviors to become more dominant.

The study group of the research consists of divorced mothers and their adolescent children studying in secondary education. In this context, qualitative research method and semi-structured interview technique were preferred in order to reveal the relationship network by investigating the effects of divorce on adolescent student behavior in a healthy way. In addition, content and descriptive analyzes of the data obtained from a total of 20 participants were conducted. As a result of the analysis, the data were directly transferred within a certain theme in a way that the reader can understand.

According to the results obtained in the study, adolescents, who go through stages of development, interaction, change and adaptation in physical, biological, psychological and social aspects, are more negatively affected by family and environmental problems. Especially after the divorce of their parents, some adolescents may have excessive extraverted behaviors while others may have excessive introverted behaviors after the change in their family, school and social environment. In this case, since adolescents lack the ability to cope with the negativities experienced, they need external support in combating and solving problems. From this point of view, school social work practice provides preventive and curative services in solving school and family-centered problems, thereby increasing the well-being of adolescent students. In addition, school social work practice improves the ability of adolescents in the development process to combat problems by ensuring that student problems are solved at the source with family and school-oriented studies.

Keywords: Adolescent, extraverted, introverted, typology, school social work.

GİRİŞ

Latince kökenli bir sözcükten türetilen büyüme ve olgunlaşma anlamına gelen ergenlik çocukluktan yetişkinliğe geçiş ara dönemidir. (Şahin & Özçelik, Ergenlik Dönemi ve Sosyalleşme, 2016). Bu dönemde bireyler fiziksel, biyolojik, psikolojik ve sosyal yönlerden gelişim, (Derman, 2008) etkileşim, değişim ve adaptasyon aşamalarından geçerek sosyal ve bireysel kimliklerinin inşası ile tamamlanan kritik bir süreçtir (Zastrow & Krist Ashman, 2017).

Ergenlerin karşılaştıkları olumsuzlukların azaltılmasında, sosyalleşmesinde ve kişilik gelişiminde aile, okul ve sosyal çevre araçları önemlidir. Bu araçların eksikliği ya da zayıflığı durumunda ergenlerin kişilik ve sosyal yönü olumsuz etkilenmektedir (Şahin & Özçelik, 2016). Bu bağlamda ebeveyn boşanması ya da farklı bir olumsuzluk duruma bağlı olarak aile ve sosyal çevre değiştiği ve eksikliği ergenlerin aidiyet duygularının azalmasına neden olarak sosyal uyumlarını olumsuz etkilenmektedir (Zoë & Diğerleri, 2021). Ayrıca özellikle ebeveyn boşanması sonrasında ergenlerde saldırganlık, öfke ve sosyalleşme sorunları yaşanabilmekte (Geniş, Toker, & Şakiroğlu, 2019) ve etkilenme boyutuna bağlı olarak alkol ve zararlı bağımlılık riskleri de artmaktadır (Jackson, Rogers, & Sartor, 2016). Buradan hareketle boşanma ergenleri derinden etkileyen çeşitli sorunlara ve belirsizliğe neden olan travmatik bir olgu (Tolan, 2023) ve kriz olarak ifade edilirken (Geniş, Toker, & Şakiroğlu, 2019). Ancak dağılan aile üyeleri için yeni bir yaşam, düzen ve yapılanma süreci olarak da kabul edilmektedir (Tatlıoğlu & Demirel, 2016).

Emery'nin (2013) ebeveyn boşanması üzerine farklı örneklem grupları üzerine yapılan çalışmaları analiz etmesi sonucunda genelde ebeveyn boşanması sonrası çocuklarda

dışsallaştırma (agresiflik, saldırganlık, söz dinlememe, otokontrol eksikliği, suç işlemeye yönelme ve anti sosyallik) ve içselleştirme (düşük özsaygı, kaygı bozuklukları, depresyon ve benlik sorunu) sorunlarının olduğu vurgulanmaktadır (Emery, 2013). Ancak bu tutum ve davranışların biri değerine göre daha baskın olarak ortaya çıkabilir. İnsan yaşamında bazı dönemlerde dışadönük tutum ve davranışlar baskın iken bazı dönemlerde ise içedönük tutum ve davranışlar baskın olmaktadır. Örneğin genelde ergenlik döneminde dışadönük davranışlar daha fazla görülürken ancak sıkıntılı ergenlik döneminde ise içedönük davranışlar daha fazla görülebilmektedir (Aşkın, 2012).

Aile sisteminde yaşanan olumsuzluklar öğrencilerin aile ilişkilerini, okul ve sosyal çevre işlevselliklerini, sosyal ilişki düzeylerini ve davranış durumlarını doğrudan veya dolaylı olarak etkilemektedir (Çalış, 2019). Çünkü gelişim dönemi içerisinde olan psikososyal sorunlar yaşarken ayrıca aile sorunları ya da aile yapısını değiştiren ebeveyn boşanması gibi sorunlar da onları olumsuz etkilemektedir. Bu sorunların üstesinden destek almadan gelmeleri zor olabilmektedir (Karakaya, 2018). Bu bağlamda okul sosyal hizmet uygulamasıyla önleyici ve iyileştirici destekler sunularak öğrencinin aile ve okul odaklı sorunlarının çözülmesini ve iyilik halinin artırılması gerekmektedir (Ceyhan, 2018). Ayrıca öğrencinin çeşitli desteklerle sosyal işlevsellik ve sosyal çevreye oryantasyonu artırılarak olumsuz ve aşırı davranışları önlenmeye çalışılmaktadır (Babahanoğlu & Başer , 2017). Ancak bu sorunları okul sosyal hizmet uygulaması çerçevesinde öğrenci, aile ve okul işbirliği ve koordinasyonuyla yürütülmesi önem arz etmektedir (Gökgöz, 2014; Acar, 2004).

YÖNTEM

Bu araştırmada psikolojik ve sosyal olguların incelenmesi sonucu bireylerin durumu hakkında sağlıklı sonuçlara ulaşabilmek için nicel araştırma yöntemlerine göre daha öncelikli olan nitel araştırma yöntemi tercih edilmiştir. Çünkü nitel araştırmalar birey, olay ve olgu süreçlerinin incelenerek birbiriyle olan ilişki ve bağlantılarını daha sağlıklı ortaya çıkarmaktadır (Büyüköztürk, Kılıç Çakmak, Akgün, Karadeniz, & Demirel, 2020).

BULGULAR

Bu başlık altında ebeveyn boşanması sonrası katılımcı anne verileri üzerinden ergenlerin dışadönük veya içedönük genel davranış tipoloji durumları Eysenck'in kişilik çemberine göre aktarılmaktadır.

Dışadönük Tip

Bu başlık altında verilerin analizi sonucunda Eysenck'in kişilik çemberine göre dışadönük davranış tipoloji örneklerine yer verilmektedir.

Anne 3'ün aktarımına göre kızı hayatından çok memnun, konuşkan, sosyal, relaks ve rahat biridir. Ancak annenin bu durumdan biraz rahatsız olduğunu çünkü kızının çok rahat davrandığını belirtmektedir.

Anne 3'ün aktarımına göre kızı Eysenck'in kişilik çemberinden "sosyal", "konuşkan" ve "kaygısız" noktalarına denk gelmektedir. Bundan dolayı da "umutlu" bir birey olarak ifade edilebilir.

Anne 7'in aktarımına göre bugüne kadar oğlum çok çalışmadan hep okul birincisi oluyordu. Şimdi ise sosyalliği ön plana aldı. Gezeyim tozayım şeklinde hareket ediyor. Sosyal ve insanlarla iletişimi çok iyidir.

Anne 7'in aktarımına göre oğlu Eysenck'in kişilik çemberinden dışadönük "sosyal" ve "konuşkan" noktalarına denk gelmektedir. Bundan dolayı da "umutlu" bir birey olarak ifade edilebilir.

İçedönük Tip

Bu başlık altında verilerin analizi sonucunda Eysenck'in kişilik çemberine göre içedönük davranış tipoloji örneklerine yer verilmektedir. Araştırmaya katılan anne verileri üzerinden içedönük davranış örnekleri aşağıda verilmektedir.

Anne 4'ün aktarımına göre boşanma sonrası oğlunun içine kapandığını ve sorunlarını kimse ile paylaşmadığı ifade edilmektedir.

Anne 4'ün aktarımına göre oğlunun Eysenck'in kişilik çemberinden içedönük "sessiz" ve "çekingen" noktalarına denk gelmektedir. Bundan dolayı da "melankolik" bir birey olarak ifade edilebilir.

Anne 6'nın aktarımına göre oğlunun hiç konuşmadığını, sorulan soruya işine gelirse cevap verir, işine gelmezse vermez. Sen sıkıştırırsan bir yerde patlar. Eğer patlamayı oluşturabilirsen içindeki öfkeyi alabilirsin şeklinde ifade etmektedir.

Anne 6'nın aktarımına göre oğlunun Eysenck'in kişilik çemberinden içedönük "sessiz" ve "aksi" noktalarına denk gelmektedir. Bundan dolayı da "melankolik" bir birey olarak ifade edilebilir.

Araştırma bulgularından hareketle yukarıda Eysenck'in kişilik çemberindeki içedönük ve dışadönük örnekleri verilmektedir. Ancak daha detaylı bir araştırma yapılacak olsa Eysenck'in kişilik çemberinin her bölümdeki her noktaya denk gelecek bu tür benzer örnekler ile karşılaşmak mümkündür. Fakat bu araştırma çerçevesinde birkaç çarpıcı ve farklı örnek verilerek ebeveyn boşanmasının ergenlerin dışadönük ya da içedönük davranış durumlarına dikkat çekilmiştir.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Araştırmada ebeveyn boşanması sonrası etkilenen ergen öğrencilerin davranış tipoloji durumlarının Eysenck'in kişilik çemberine göre sınıflandırılması amaçlanmıştır. Bu bağlamda bulgular incelendiğinde genel olarak dışadönük veya içedönük şeklinde iki temel davranış tipi ortaya çıkmaktadır. Bu iki tipleme araştırma bulgularında ve teorik zeminde karşılık bulmasından dolayı tercih edilmiştir. Ancak literatür bölümünde üzerinde durulduğu gibi dışadönük ve içedönük davranış durumları çeşitli nedenlerden dolayı değişiklik gösterebilmektedir. Çünkü Aşkın'ın (2012, s. 103) ifade ettiği gibi ergenlik döneminde dışadönük davranışlar baskın iken ancak sıkıntılı ergenlik döneminde ise içedönük davranışlar daha baskın olabilmektedir. Bundan dolayı boşanma olgusunun olumsuz etkileri ergenlerin davranışlarına yansımaları farklı olabilmektedir. Buradan hareketle araştırma verilerine göre de sosyal ve iletişim yönü iyi olan ergenler Eysenck'in kişilik bölümünde dışadönük "umutlu ve huysuz" alanlarına denk gelirken a-sosyal ve iletişim yönü zayıf olan ergenlerin ise içedönük "melonkolik ve ağırkanlı" alanlarına denk geldiği görülmektedir. Ayrıca Durna'nında (2005) ifade ettiği gibi ergenlerin zihinsel ve duygusal yönden farklı oldukları için karşılaştıkları olay ve olgulara göre davranış ve duygu yansıma biçimleri de farklı olabilmektedir.

Sonuç olarak ebeveyn boşanmasının ergenler üzerinde yıkıcı bir kriz olarak ifade eden Morganett'ya (2013) göre ergenlerin bu durumla başa çıkma becerilerinin eksikliği ve çevrenin yeterli desteği olmaması onları daha fazla yıpratmaktadır. Çünkü birçok yönden değişim ve dönüşüm geçiren ergenlerin toplumsal kültür ve değerlere sahip yeni bir kimlik inşa sürecinde desteklenmesi gerekmektedir (Şahin & Özçelik, Ergenlik Dönemi ve Sosyalleşme, 2016). Bu bağlamda ergenlerin sorunlarla baş edebilmesi için okul sosyal hizmet uygulamasının destekleyici rolüne ihtiyaç vardır. Çünkü okul sosyal hizmet uygulaması aile ve okul odaklı çalışmalar ile öğrenci sorunlarının kaynağında çözülmesini sağlayarak gelişim sürecinde olan ergenlerin sorunlarla mücadele edebilme becerilerini geliştirmektedir.

KAYNAKLAR

Acar, Y. B. (2004). Cinsel Suçtan Hükümlü Çocukların Yaşam Öyküsü Çalışması ve Grupla Sosyal Hizmet Uygulaması. *Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi*. Ankara.

Aşkın, M. (2012). İçedönüklük-Dışadönüklük Şahsiyet Vasıfları ile İdrakler Arasındaki İlişkiler. *Psikoloji Çalışmaları, 10*, 97-179.

Babahanoğlu, R., & Başer , D. (2017). Türkiye'de Okul Sosyal Hizmetinin Önemi ve Gerekliliği: Konya Örneği. *Uluslar Arası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 10*(51), 650-655.

Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. (2020). *Eğitimde Bilimsel Araştırma Yöntemleri.* İstanbul: Pegem Akademi.

Ceyhan, E. K. (2018). Anne Baba Ergen İlişkileri İle Aile İşlevleri Arasındaki İlişkinin Okul Sosyal Hizmeti Açısından İncelenmesi. *Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Yıldırıö Beyazıt Üniversitesi*. Ankara.

Corsini, R., & Wedding, D. (2012). *Modern Psikoterapiler (Çev. Esra Güzelyazıcı) (1. Baskı).* İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Çalış, N. (2019). Ergenlik Döneminde Bulunan Öğrencilerin Aile İlişkilerinin Okul Yaşamına Yansımaları ve Okul Sosyal Hizmeti. *Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi*. Ankara.

Çelik, G., Tahiroğlu, A., & Avcı, A. (2008). Ergenlik Döneminde Beynin Yapısal ve Nörokimyasal Değişimi. *Klinik Psikyatri*, 42-47.

Derman, O. (2008). Ergenlerde Psikososyal Gelişim. *Adolesan Sağlığı II*, 19-21.

Durna, U. (2005). A Tipi ve B Tipi Kişilik Yapıları ve Bu Kişilik Yapılarını Etkileyen Faktörlerle İlgili Bir Araştırma. *İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 19*(1).

Emery, R. E. (2013). *Evlilik, Boşanma ve Çocukların Uyumu (Çev. Elif Okan Gezmiş).* İstanbul: Türkiye iş Bankası Kültür Yayınları.

Geldard, K., & Geldard, D. (2013). *Ergenlerle ve Gençlerle Psikolojik Danışma (Çev. Metin Pişkin).* Ankara: Nobel.

Geniş, M., Toker, B., & Şakiroğlu, M. (2019). Boşanmanın Çocuklara Etkisi, Çocuğa Söylenmesi ve Ebeveyn Yabancılaşması: Derleme Çalışması. *Adnan Menderes Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 190-199.

Gerrig, R., & Zimbardo, P. (2018). *Psikolojiye Giriş- Psikoloji ve Yaşam (Çev. Gamze Sart).* Nobel Akademik Yayıncılık.

Gökgöz, E. A. (2014). İlkokul Eğitiminin Kalitesini Artırmada Okul-Aile İşbirliği ve Okul Sosyal Hizmeti. *Yayınlanmamış Yüksek lisasn Tezi, Yalova Üniversitesi*. Yalova.

Gül, S., & Güneş, İ. (2009). Ergenlik Dönemi Sorunları ve Şiddet. *Sosyal Bilimler Dergisi*.

Hazar, Ç. M. (2006). Kişilik ve İletişim Tipleri. *Selçuk İletişim, 4*(2), 125-140.

Jackson, K., Rogers, M., & Sartor, C. (2016). Parental divorce and initiation of alcohol use in early adolescence. *Psychology of Addictive Behaviors*, 450-461.

Janne, M., Marlou, L., Josué, A., & Sijmen, A. (2022). Adolescents' mental health problems increase after parental divorce, not before, and persist until adulthood: a longitudinal TRAILS study. *European Child & Adolescent Psychiatry*, 969-978.

Karakaya, Ş. (2018). Boşanmanın Çocukların Benlik Saygısı ve Sosyal Sorun Çözme Becerilerine Etkisi: Denizli Örneğinde Karşılaştırmalı Bir Çalışma. *Yayınlanmamış Yüksek lisasn Tezi, Hacattepe Üniversitesi*. Ankara.

Kılıç, A. F. (2007). Din Sosyolojisinde Dini Grup Tipolojileri. *Değerler Eğitimi Dergisi, 5*(13), 37-58.

Morganett, R. S. (2013). *Ergenler İçin Grupla Psikolojik Danışma Uygulamaları.* Ankara: Pagem Akademi.

Noyan, H., & Sertel Berk, H. (2012). Ergenlerde Sosyal Fobi, İçe ve Dışa Dönük Kişilik Özellikleri ve Okul Başarı Durumu. *Psikoloji Çalışmaları*, 31-50.

Özbesler, C., & Duyan, V. (2009). Okul Ortamlarında Sosyal Hizmet. *Eğitim ve Bilim, 34*(154).

Özkan, Y., & Selcik, O. (2016). Okul Sosyal Hizmeti'nin Okul Erken Terki Üzerine Potansiyel Etkisi. *Journal of International Social Research, 9*(43).

Saban, A., & Sarıçelik, S. (2018). İçedönük Bir Çocuğu Anlamak: Bir Anlatı Araştırması. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi- - Journal of Qualitative Research in Education, 6*(1), 225-252.

Sahar, O., & Diğerleri. (2021). Association between parental divorce and mental health outcomes among Lebanese adolescents: results of a national study. *Obeid et al. BMC Pediat*.

Şahin, Ş., & Çövener Özçelik, Ç. (2016). Ergenlik Dönemi ve Sosyalleşme. *Cumhuriyet Hemşirelik Dergisi*.

Şahin, Ş., & Özçelik, Ç. (2016). Ergenlik Dönemi ve Sosyalleşme. *Cumhuriyet Hemşirelik Dergisi*.

Tatlıoğlu, K., & Demirel, N. (2016, Mart). Sosyal Bir Gerçeklik Olarak Boşanma Olgusu: Sosyal Psikolojik Bir Değerlendirme. *Akademik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 4*(22), 59-73.

Tolan, Ö. Ç. (2023). Boşanma ve Etkileri: Çocuklar ve Ergenler Üzerindeki Psikolojik Sonuçları. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 321-338.

Yavuz, S. (2014). Tipolojik Yaklaşım ve İbn Haldun ile Farabi'nin Toplum Görüşleri Üzerine. *Dini Araştırmalar, 17*(44), 95-120.

Yeşilkayalı, E. (2017). Okul Sosyal Hizmetinde Okul Bağlantılı Hizmetler. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 15*(3), 169-188.

Yıldırım, O., Demir, Y., Sağlam, Ü., Subaşı, M., & Yılmaz, A. R. (2021). Çocuk ve Ergenlerde Risk Faktörü: Boşanma. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Kadın ve Aile Araştırmaları Dergisi*, 79-96.

Zastrow , C., & Krist Ashman, K. (2017). *İnsan Davranışı ve Sosyal Çevre - I Bebeklik-Çocukluk-Ergenlik.* Nika Yayınları.

Zoë , R., & Diğerleri. (2021). Adolescents' Post-Divorce Sense of Belonging. *European Psychologist*.

ҚАЗІРГІ ЖОО ЖАҒДАЙЫНДА ЖАСТАРДЫҢ МӘДЕНИЕТАРАЛЫҚ ТОЛЕРАНТТЫЛЫҚ НЫСАНЫ БОЙЫНША ӘЛЕУМЕТТІК-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ЖҰМЫСТЫҢ ЕРЕКШЕЛІГІН АНЫҚТАУ

DETERMINATION OF THE SPECIFICITY OF SOCIAL-PEDAGOGICAL WORK ON THE FORM OF CULTURAL TOLERANCE OF YOUTH IN MODERN HIGHER EDUCATION

Tleuzhan SHYNYBAI
Master's student of Social Work and social pedagogy,
Karaganda University named after E. A. Buketov, Kazakhstan,
ORCID ID// orcid.org/0009-0009-2035-9532

Zhanar KENDIRBEKOVA
candidate of Pedagogical Sciences, Professor of the Department of Social Work and social pedagogy,Karaganda University named after E. A. Buketov, Kazakhstan,
ORCID ID// orcid.org/0000-0001-6794-7897

АННОТАЦИЯ

Мақалада студент жастар арасында толеранттылықты дамыту мәселесі қарастырылған. Бұл ұғымның қарама-қайшы түсіндірмесін, сондай-ақ қазіргі қоғамдағы оған деген көзқарастың екіұштылығын көрсетіп, адамдар арасындағы төзімсіздіктің салдарынан болатын әлеуметтік-мәдени айырмашылықтар түсіндіріледі.

Жалпы, қоғамның этникалық толеранттылық проблемасына деген қызығушылығының артуы жас ұрпақты тәрбиелеу мен оқыту жүйесіне әсер етеді. Этникалық толеранттылық көбінесе қоғамда болып жатқан процестерге байланысты болып келеді, оған қазіргі кезеңде жаһандану, урбанизация, еуропаландыруды жатқызуға болады және соның салдарынан әлемнің мәдени біртектілігін арттыру жатады.

Мақалада, сонымен қатар, «ұлтшылдық»,«патриотизм» ұғымдары туралы сөз қозғалады. Этномәдени үдерістер саласындағы қазіргі парадокс жіті назар аударуды және шешу жолдарын іздеуді талап етеді. Осылайша, қазіргі жастар арасында этникалық толеранттылықты қалыптастыру үдерістеріндегі анықталған кемшіліктер мен қайшылықтарды шешу үшін қандай әлеуметтік - педагогикалық шарттар орындалуы қажет екені түсіндіріледі.

Мәдениетаралық өзара әрекеттесу, қарым-қатынас процесінде толеранттылық және өзін-өзі бақылау дағдыларын жетілдіруге бағытталған әртүрлі психологиялық-педагогикалық және әлеуметтік-педагогикалық оқыту әдістерін қолдануды қамтитын мәдениетаралық өзара әрекеттестік негіздерін оқытудың білім беру әлеуметтік-мәдени технологияларына негізделген.

Мәдениетаралық қарым-қатынасты оқыту процесінде толерантты тілдік тұлғаны қалыптастыру студенттер ұжымындағы ішкі жағдайды тұрақтандыруға, халықтар арасындағы достықты (әлеуметтік функция) қамтамасыз етуге; адамдарды рухани мәдениетпен байыту, оларды рухани ынтымақтастыққа шақыру (тәрбиелік функция); қоғамдағы мәдениетаралық келісімді жеңілдететін әлеуметтік-этикалық қасиеттерді қалыптастыруға (психологиялық функция) бағытталған.

Кілт сөздер: этникалық толеранттылық; студент жастар; мәдениетаралық, шет тіліндегі қарым-қатынас.

ABSTRACT

The article deals with the problem of developing tolerance among young students. The conflicting interpretation of this concept, as well as the ambivalence of the attitude towards it in modern society, and the socio-cultural differences caused by intolerance between people are explained.

In general, the increasing interest of society in the problem of ethnic tolerance affects the education and training system of the young generation. Ethnic tolerance is often related to the processes taking place in society, which include globalization, urbanization, Europeanization and, as a result, increasing the cultural homogeneity of the world.

The article also discusses the concepts of "nationalism", "patriotism". The current paradox in the field of ethnocultural processes requires close attention and search for solutions. Thus, it is explained that social and pedagogical conditions must be fulfilled in order to solve the identified shortcomings and contradictions in the processes of formation of ethnic tolerance among modern youth.

It is based on educational socio-cultural technologies of teaching the basics of intercultural interaction, which includes the use of various psychological-pedagogical and socio-pedagogical teaching methods aimed at improving the skills of intercultural interaction, tolerance and self-control in the process of communication.

In the process of teaching intercultural relations, formation of a tolerant linguistic personality helps to stabilize the internal situation in the student body, to ensure friendship between peoples (social function); enriching people with spiritual culture, inviting them to spiritual cooperation (educational function); aimed at the formation of socio-ethical qualities that facilitate intercultural harmony in society (psychological function).

Keywords: ethnic tolerance; student youth; intercultural, foreign language communication.

Жаңа қазақ мемлекеттілігінің қалыптасуы, азаматтық қоғамның, Қазақстан Республикасының бүкіл көпұлтты кеңістігінің демократиялануы жағдайында өсіп келе жатқан тұлғаны қалыптастырудың маңызды шарттарының бірі – этномәдени білім беру. Әр халықтың тарихы, мазмұны ана тілі, ауыз әдебиеті, салт-дәстүрлері, әдет-ғұрыптары, рухани-адамгершілік құндылықтарын бейнелеп, бүгінгі күнге дейін ең жақсы жалпыадамзаттық құндылықтар мен қасиеттерді қалыптастырады. Көпмәдениетті қоғамдағы адам тұлғасының дамуының көп өлшемді процесінің маңызды бөлігі этномәдени құзыреттіліктерді қалыптастыру процесі, атап айтқанда, өзі өкілі болып табылатын және қоршаған ортада тұратын этностың мәдени құндылықтарын, дәстүрлерін, әлеуметтік нормаларын беру болып табылады. Белгілі бір этностың этномәдениетінің құндылықтарын пайдалану қазіргі жастардың әлеуметтік, рухани, адамгершілік және физикалық дамуына әсер етуге мүмкіндік береді.

Халықтың этномәдени болмысы оның тарихында, мәдениетінде болған оқиғаларды білу, қалыптасқан рухани құндылықтарға адалдық, халық қаһармандарын қастерлеу нәтижесінде қалыптасады. Ол ұлттың еркін және ерікті өмір сүруі процесінде пайда болады. Этномәдени бірегейлік жағдайы халық жасаған әлеуметтік-мәдени сала арқылы жүзеге асады. Бұған отбасы, мектепке дейінгі мекемелер, оқу орындары, ұлттық мәдени орталықтар, журналдар мен газеттер, көркем және ғылыми әдебиеттер, ғылыми-зерттеу және әкімшілік мекемелер және т.б. жатады. Қазақстан Республикасы өзінің кең байтақ кеңістігімен, бай тарихымен және мәдениетімен ғана емес, сонымен бірге халқының этникалық және діни әртүрлілігімен де ерекшеленеді. 130-дан астам ұлттың және барлық әлемдік конфессиялардың өкілдері көп ұлтты қазақ халқын құрайды. Осыған байланысты әлемдік білім беру кеңістігіне кірігу жағдайында этномәдени

құндылықтарды аударушы ретінде әрекет ететін болашақ мұғалімдердің этномәдени құзыреттілігін қалыптастыру үдерісін күшейту қажеттілігі туындады.

Көпэтносты қоғам жағдайында индивидтер мен этникалық топтардың этникалық өзін-өзі сәйкестендіруіне және толеранттылықты тәрбиелеуге қолайлы мүмкіндіктер жасалады. Бүгінгі таңда білім өскелең ұрпақтың бойында толерантты сананы тәрбиелеу мәселесін шешуге қабілетті халықтар бірлігінің қуатты факторы ретінде әрекет етеді. Б.С.Гершунский атап көрсеткендей, «адамдардың қарым-қатынасында толеранттылыққа тәрбиелеу, толеранттылық менталитетін қалыптастыру 21 ғасырдағы тәрбиенің ең маңызды стратегиялық міндеті» [1]. Сонымен қатар, қоғамның этникалық толеранттылық проблемасына деген қызығушылығының артуы жас ұрпақты тәрбиелеу мен оқыту жүйесіне әсер етеді. Этникалық толеранттылық көбінесе қоғамда болып жатқан процестерге байланысты болып келеді, оған қазіргі кезеңде жаһандану, урбанизация, еуропаландыруды жатқызуға болады және соның салдарынан әлемнің мәдени біртектілігін арттыру жатады.

Дәстүрлі мәдени құндылықтардың маңызы арта түсуі және ұлттық өзіндік сана мен ұлттық сезімнің өсуі байқалады. Бұл, өз кезегінде, патриотизм мен ұлтшылдық арасындағы байланыстың бұзылуына, нәтижесінде этникалық және діни өшпенділік негізінде туындаған қақтығыстарға, ұлтаралық және дінаралық қақтығыстар салдарынан бірқатар көпұлтты мемлекеттердің ыдырауына әкелуі мүмкін. Сондықтан «ұлтшылдық» немесе «патриотизм» ұғымдарын қалыптастыру ауыр және түсініксіз. Этномәдени үдерістер саласындағы қазіргі парадокс жіті назар аударуды және шешу жолдарын іздеуді талап етеді.

Осылайша, қазіргі жастар арасында этникалық толеранттылықты қалыптастыру үдерістеріндегі анықталған кемшіліктер мен қайшылықтарды шешу үшін келесі әлеуметтік-педагогикалық шарттар орындалуы қажет:

•сыртқы жағдайлар – жеке тұлға жататын нақты этноәлеуметтік топқа әсер ету. Оларға қоғамда болып жатқан әлеуметтік-мәдени (әлеуметтік, экономикалық, саяси) және этномәдени процестер (демографиялық, көші-қон) және өмір сүру ортасы (моноэтникалық, көпэтникалық) жатады. Бұл жағдайлар жеке адамның дүниенің ұлттық бейнесінің қалыптасуына үлкен әсер етеді және оның жақын ортамен байланысын анықтайды, жеке тұлғаның әлеуметтік-мәдени ортасының (тұрғылықты жері, жақын ортасы, отбасы, ұжымы және т.б.) барлық ауқымын қамтиды, сонымен қатар жеке және әлеуметтік институттардың өзара әрекеттесу ерекшеліктерімен анықталады;

• әлеуметтік-мәдени қызмет саласына тікелей қатысты және бос уақытты педагогикалық ұйымдастырудың ерекшеліктерін қамтитын жағдайлар бар, олардың ішінде:

-мәдениетаралық өзара әрекеттестік саласындағы тәрбие жұмысын жандандыру мақсатында педагогикалық қызмет негізінде білім беру, мәдени демалыс, әлеуметтік мекемелердің қызметін біріктіру;

-негізгі қызметі жастар арасында этникалық толеранттылықты қалыптастыру болып табылатын этномәдени орталықтарды құру;

-этномәдениет қызметін ұйымдастырушылық-құқықтық қамтамасыз ету

мәдениетаралық қарым-қатынас пен этносаралық өзара іс-қимыл саласын реттейтін құқықтық нормаларды, заңдарды, қаулыларды, нормативтік құқықтық актілерді мемлекеттік және өңірлік деңгейде әзірлеу;

-педагогикалық үдеріске жастар арасында этникалық толеранттылықты қалыптастырудың тиімділігін арттыру мақсатындағы әлеуметтік-мәдени іс-шаралар барысында инновациялық технологияларды енгізу [2].

Теориялық және әдістемелік тәсілдер мен тұжырымдамаларды талдау әлеуметтік-мәдени қызметтің жағдайлары мен құралдарында қазіргі жастардың этникалық

толеранттылығын дамытуға бағытталған педагогикалық модель мен авторлық бағдарламаны әзірлеу және енгізу үшін негіз болды.

Мәдениетаралық өзара әрекеттесу, қарым-қатынас процесінде толеранттылық және өзін-өзі бақылау дағдыларын жетілдіруге бағытталған әртүрлі психологиялық-педагогикалық және әлеуметтік-педагогикалық оқыту әдістерін қолдануды қамтитын мәдениетаралық өзара әрекеттестік негіздерін оқытудың білім беру әлеуметтік-мәдени технологияларына негізделген.

Шетелдік студенттерді, шетелдік әлеуметтік-мәдени ортаны қабылдауға, сондай-ақ мәдениетаралық қарым-қатынасқа үйретудің педагогикалық мәселесі бірқатар күрделі аспектілерді қамтиды:

- олар үшін өзгеше әлеуметтік-мәдени және тілдік ортада қарым-қатынас мәдениетін қалыптастыру;
- ересектерді оқытудың психологиялық ерекшеліктерін ескеру;
- табиғи тілдік ортадағы шетел студенттерінің танымдық қатысымдық әрекетінің психологиялық ерекшеліктерін ескеру;
- топта, факультетте, университетте және т.б. шетелдік әлеуметтік-мәдени ортада ұлтаралық қарым-қатынас мәдениетін тәрбиелеу;
- «мәдениеттер диалогын» жүргізу дағдыларын дамыту;
- толерантты тұлғаны тәрбиелеудің негізгі құралы болып табылатын мәдениетаралық қарым-қатынасқа теориялық және практикалық дайындықты қалыптастыру және дамыту [3].

Шетелдік студенттің толерантты тілдік тұлғасын қалыптастыру дегенді қалай түсінеміз? Бұл тұрғыда біз толеранттылықты оқыту, тәрбиелеу және өзін-өзі тәрбиелеу процестері кезінде мақсатты түрде қалыптасуға жататын білімнің, дағдылардың және «басқаларға» құрметпен қарау әдеттерінің жоғары деңгейінен тұратын жеке қасиеттер кешенін түсінеміз. Мәдени өзара әрекеттесу және коммуникация барысында; мәдениетаралық қарым-қатынастың моральдық принциптері мен әдістерін меңгеру, «басқадан» толыққанды, тең дәрежеде лайықты тұлғаны көре білу, «басқа» мәдениетті оның даралығының көрінісі ретінде оның айрықша белгілерін түсіне отырып, тұтас қабылдау қабілеті ; оқытылатын тіл арқылы мәдениеттер арасындағы диалогқа дайын болу.

Мәдениетаралық қарым-қатынасты оқыту процесінде толерантты тілдік тұлғаны қалыптастыру студенттер ұжымындағы ішкі жағдайды тұрақтандыруға, халықтар арасындағы достықты (әлеуметтік функция) қамтамасыз етуге; адамдарды рухани мәдениетпен байыту, оларды рухани ынтымақтастыққа шақыру (тәрбиелік функция); қоғамдағы мәдениетаралық келісімді жеңілдететін әлеуметтік-этикалық қасиеттерді қалыптастыруға (психологиялық функция) бағытталған [4].

Қазіргі жастар арасында этникалық толеранттылықты қалыптастырудың әлеуметтік-педагогикалық шарттарын зерттеу мақсатында растау эксперименті жүргізілді.

Зерттеу барысында келесі міндеттер қойылды:

1. Қазіргі жастардың әлеуметтену процесіндегі этникалық толеранттылықтың орны мен маңызын анықтау;
2. Жастар арасында этникалық толеранттылықты қалыптастырудың әлеуметтік-педагогикалық және әлеуметтік-мәдени жағдайлары мен перспективалық бағыттарын анықтау.

Эксперимент сауалнама түрінде Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, философия және психология факультетінің 1-4 курс студенттері арасында жүргізілді.

Сауалнамаға қатысқан студенттер саны 714 адамды құрады, оның ішінде басқа ұлт өкілдері – 60,3%-ды құрады. Алынған нәтижелер студенттердің көпшілігінің қарым-

қатынас кезінде ұлтына мән бермейтінін көрсетті. Жалпы студенттердің 44% адамға ең алдымен, жеке тұлға ретінде қарайтынын, содан кейін белгілі бір ұлт өкілі деп есептейтіндігін көрсетсе, 26% қай ұлт өкілімен қарым-қатынас құрғанына қатты назар аударатынын көрсетті, олардың ойларынша бұл адамның темпераменті мен мінез-құлқына әсер етуі мүмкін. 30% сөйлескенде мән бермейтінін, бірақ бірге тұруға, жақын араласуға қарсы екенін атап өтті (1-диаграмма).

Диаграма 1

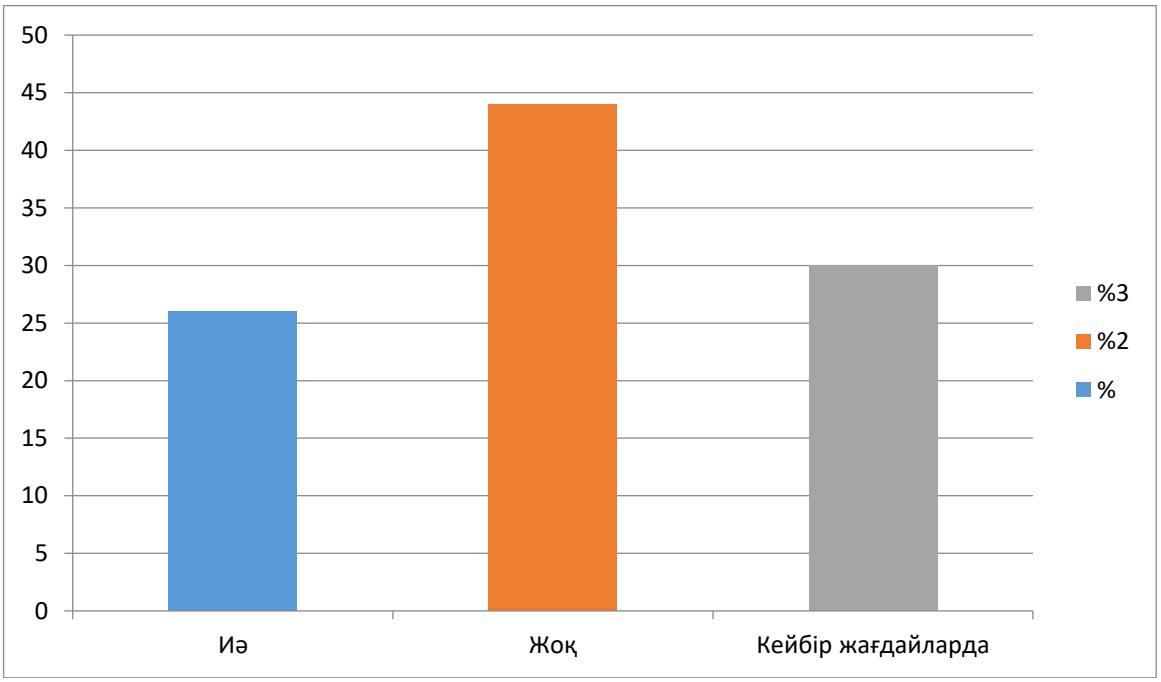

«Адамдармен қарым-қатынас құрғанда ұлтының басқа болуы маңызды ма?» сауалнамасының нәтижесі

Сауалнаманы қорытындылай келе, мигранттардың мәдени бейімделуі, олардың жаңа мәдениетке ауыртпалықсыз енуі, жергілікті тұрғындар тарапынан оларға деген теріс көзқарастардың алдын алу мәселесін шешу әлеуметтік-мәдени мекемелер үшін өте маңызды. Себебі, басқа ұлт өкілдеріне деген теріс көзқарастың болуы, көбісі көп жағдайда мінез-құлық пен ойлаудың қалыптасқан этникалық стереотиптеріне байланысты басқа адамның ойын өзгертеді деп қауіптенеді. Нәтижесінде педагогикалық модельдеуді жүзеге асыру кезінде тұрғылықты аймақтың, жақын ортаның, әлеуметтік ортаның бір немесе көп ұлттылығын ескеру қажеттілігі туындайды. Әлеуметтік-мәдени мекемелер үшін мигранттардың мәдени бейімделуі, олардың жаңа мәдениетке ауыртпалықсыз енуі, жергілікті халықтың оларға деген теріс көзқарастарының алдын алу мәселелерін шешу өте маңызды. Жалпы алғанда, нәтижелер қарым-қатынастың барлық деңгейінде толеранттылық таныту қабілетін және этникалық толеранттылықтың жеткілікті жоғары деңгейін көрсетті. Сонымен, этникалық толеранттылықты қалыптастыру проблемалық, көп мағыналы және педагогикалық реттеуді қажет ететіні, бұл өз кезегінде бірқатар әлеуметтік-педагогикалық жағдайларға байланысты болатыны анық.

Көпэтникалық ортада білім беру және тұлғаны дамыту мәселелері бүгінде бүкіл әлемде өзекті болып отыр. Бұл, ең алдымен, миграцияның халықаралық өмірдің ауқымды құбылысына айналуымен байланысты. Тек оқу үдерісінде алған білімдер негізінде ғана біз мигранттардың мәселелерін шешудегі оң аспектілерді барабар бағалап,

санамызда жылдар бойы қалыптасқан теріс стереотиптерді жоя аламыз. Тек мамандар, атап айтқанда, әлеуметтік қызметкерлер, педагог-психологтар мен әлеуметтік педагогтар ғана студенттер мен қоғамға мигранттардың қоғамымыздың дамуына қосқан оң үлесін көре алады және оны дәлеледеу үшін студенттермен жұмыстар жүргізе алады.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Гершунский Б.С. Философия образования для XX века (В поисках практико-ориентированных образовательных концепций) – М.: Изд-во Интер-Диалект+, 1997. - 456 с.
2. .Зейнулина Ж. Р. Межконфессиональный диалог как один из важнейших для поддержания мира и согласия между народами и нациями // [Электронный ресурс]: проблемы современный науки и образования. 2016 №1(43). URL: http//www/ipil/ru/
3. Игнатова И.Б. ФОРМИРОВАНИЕ МЕЖКУЛЬТУРНОЙ ТОЛЕРАНТНОСТИ У СТУДЕНТОВ-ИНОСТРАНЦЕВ // Успехи современного естествознания. – 2008. – № 6. – С. 99-100;
4. Бурбаев Т.К. Толерантность менталитета. – Алматы, 2000

ЖАСӨСПІРІМДЕРДЕГІ КОМПЬЮТЕРЛІК ТӘУЕЛДІЛІКТІҢ АЛДЫН АЛУДЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ МАЗМҰНЫНЫҢ ЖАҢАЛЫҒЫ

THE NOVELTY OF THE SOCIO-PEDAGOGICAL CONTENT OF THE PREVENTION OF COMPUTER ADDICTION IN ADOLESCENTS

Yegeshova Aiym
Master's student of Social Work and social pedagogy,
Karaganda University named after E. A. Buketov, Kazakhstan,
ORCID ID// orcid.org/0009-0001-1291-6011

Kendirbekova Zhanar Khaidarovna
candidate of Pedagogical Sciences, Professor of the Department of Social Work and social pedagogy,
Karaganda University named after E. A. Buketov, Kazakhstan,
ORCID ID// orcid.org/0000-0001-6794-7897

АННОТАЦИЯ

Мақалада компьютерлік тәуелділік түсінігінің пайда болу тарихы, қарастырыла бастаған кезеңі, зерттеуші ғалымдар және де таңдалған тақырыптың өзектілігі туралы қысқаша баяндалады. Ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың қазіргі адамдардың ақпараттық кеңістігіндегі оң әсерлерінен бөлек, алаңдатарлық тенденциялары да сипатталады. Жасөспірімдер арасындағы компьютерлік тәуелділіктің пайда болу себептері мен факторлары, оның денсаулыққа, баланың жай-күйіне әсері туралы қысқаша баяндалады. Мамандардың зерттеулері негізіндегі компьютерлік тәуелділіктің өзіндік даму кезеңдері, компьютерлік қызметтің жіктелуіне қарай негізгі түрлері түсіндіріледі.

Жасөспірімдер арасындағы компьютерге тәуелділік қазіргі қоғамның маңызды мәселелерінің біріне айналып отыр. Компьютерлік тәуелділікті кешенді қарастыру әлеуметтік-педагогикада кең өрісті білдіреді. Жасөпірімдердегі компьютерлік тәуелділіктің алдын алу мемлекеттік институттар мен қоғамдық ұйымдар өткізетін әлеуметтік, тәрбиелік шараларды қамтуы керек. Жасөспірімдердегі тәуелділіктің алдын алу барысында әлеуметтік-педагогтар жасөпірімдердің санасына, сезімдеріне, мінез-құлқына және олардың айналасындағы микроортаға мақсатты түрде әсер ете алады. Сол себепті де жасөспірімдердегі компьютерге тәуелділіктің әлеуметтік-педагогикалық профилактикасы әлеуметтік педагогтың жұмысындағы қажетті бағыт болып табылады. Сондықтан профилактикалық қызметтің түрлері, әлеуметтік-пеадгогикалық профилактиканың қолайлы жағдай жасаудағы маңыздылығы, барлық типтегі жалпы білім беретін мекемелердегі тәрбие функцияларын іске асырудағы міндеттері баяндалады.

Әлеуметтік педагогтың компьютерлік ойынға тәуелділіктен зардап шегетін жасөспірімдермен жұмысының бағыты қарастырылады. Сонымен қатар, компьютерлік тәуелділіктің алдын алудың әлеуметтік-педагогикалық профилактикасы сәтті болуы үшін қандай тәсілдер қолданылу керектігі, жасөспірімдердің құндылық бағдарларын қалыптастыру мен түзетудегі құралдар туралы түсініктер беріледі. Компьютерге тәуелділіктің алдын алу мақсатында әлеуметтік-педагогтардың ата-аналарға ұсынар кеңестері жайлы түсіндіріледі.

ABSTRACT

The article briefly describes the history of the concept of computer addiction, the period of consideration, research scientists and the relevance of the chosen topic. In addition to the

positive impact of information and communication technologies on the information space of modern people, there are also alarming trends. The causes and factors of computer addiction among adolescents, its impact on the health and condition of the child are briefly described. Based on the research of specialists, the stages of self-development of computer addiction, the main types of computer activity according to classification are explained.
Computer addiction among teenagers is becoming one of the most important problems of modern society. The comprehensive consideration of computer addiction is a wide area in social pedagogy. Prevention of computer addiction in adolescents should include social and educational activities conducted by state institutions and public organizations. In the process of preventing addiction in adolescents, social educators can purposefully influence the consciousness, feelings, behavior of adolescents and the microenvironment around them. Therefore, the socio-pedagogical prevention of computer addiction in adolescents is a necessary direction in the work of a social pedagogue. Therefore, the types of preventive activities, the importance of socio-pedagogical prevention in creating favorable conditions, the tasks of implementing educational functions in educational institutions of all types are outlined.
The article considers the direction of work of a social pedagogue with teenagers suffering from addiction to computer games. In addition, an idea is given about which approaches should be used for successful socio-pedagogical prevention of computer addiction, means of forming and correcting value orientations of adolescents. In order to prevent computer addiction, the recommendations of social and pedagogical workers are explained to parents.
Кілт сөздер: жасөспірім, компьютерлік тәуелділік, әлеуметтік-педагогикалық профилактика, әлеуметтік педагог, ғаламтор, компьютерлік ойындар, виртуалды өмір.

Адамның компьютер алдында уақыт өткізуге, компьютермен жұмыс жасауға деген патологиялық құмарлығы – компьютерлік тәуелділік деп аталады. Компьютерлік тәуелділік құбылысы 80-жылдардың аяғынан бастап шетелдік психологияда зерттеле бастады. Адам мен компьютердің өзара әрекеттесуіне қатысты «тәуелділік» терминін алғаш рет 1989 жылы М. Шоттон қолданған. Бұл құбылысты неғұрлым мұқият зерттеу XX ғасырдың 90-жылдарының ортасында пайда бола бастады. Осы кезден бастап компьютерлік тәуелділік маңызды мәселе ретінде қарастырыла бастады (В. Бреннер, М. Гриффитс, Р. Дэвис, Л. Н. Юрьева және т. б.) [1].

Соңғы жиырма жыл ішінде компьютерлік технологиялар ғылыми-техникалық процестің жоғары мамандандырылған ортасынан асып, күнделікті өмірдің ажырамас бөлігіне айналды. Ақпараттық-коммуникациялық технологиялар қазіргі адамның ақпараттық кеңістігін сипаты, мазмұны, көлемі және әсер ету дәрежесі бойынша өзгертті. Алайда, ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолданудың оң аспектілерімен қатар, алаңдатарлық тенденциялар да анықталады. Сандық технологиялардың таралуына сәйкес компьютерге тәуелді жасөспірімдер саны да артып келеді. Қазіргі таңда жасөспірімдердің өміріне компьютерлік ойын соншалықты терең еніп, тіпті олар үшін компьютерлік, яғни виртуалды «өмір» шын өмірге қарағанда әлдеқайда қызықты болып бара жатыр. Жасөспірімдер өздері байқамай, виртуалды әлеммен өмір сүре бастайды, компьютерлік ойындарды тірі қарым-қатынастан артық көреді.

Жасөспірімдер арасында компьютерлік тәуелділіктің алдын алу мәселесінің әлеуметтік педагогика тұрғысынан өзектілігі мынада: компьютерлік тәуелділік қазіргі жасөспірімнің өмірінің барлық салаларына біртіндеп еніп, оның салауатты өмір салтын ұстануына кедергі келтіріп, санасына оң және теріс әсер етіп, белгілі бір дағдыларды қалыптастыруда. Таңдалған тақырыптың өзектілігі күмән тудырмайды, өйткені Қазақстандағы балалардың компьютерлік тәуелділігі проблемасы компьютерлік технологияның қарқынды дамуында ерекше маңызға ие болып отыр. Компьютер қазіргі балалар мен жасөспірімдердің өмірінің ажырамас бөлігіне айналды. Сондықтан

компьютерлендірудің балалар мен жасөспірімдердің денсаулығына жағымсыз салдарының маңызын аса назарда ұстаған жөн.

Компьютерлік ойын индустриясы бірнеше жылдың ішінде мәдениеттің ажырамас бөлігіне айналды. Әлем халқының үштен бір бөлігі видеоойындармен таң атырып, күн батырып жүр. Көпшілік арасында компьютерлік ойындарды тек жасөспірімдер, мектеп жасындағы балалар ойнайды деген пікір қалыптасқан, алайда статистика басқа деректерді де айтады. 2018 жылы Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымы психикалық бұзылулар тізіміне құмар ойындарын қосқан. Оның ішіне компьютерлік ойындар да кіреді. Дегенмен, көптеген ойын өндірушілері бұл тұжырыммен келіспейді, тәуелділіктің себебі ойындардың өзі емес, адамның жеке бас қиыншылықтары деп түсіндіреді.

Компьютерлік ойындардың негізгі түрі — атыс-шабыс, төбелес. Бұл алдымен баланың мінез-құлқына әсер етеді. Өйткені ойынның бас кейіпкері болған бала үнемі ұта бермейтіні анық. Кейде жеңеді, кейде жеңіледі. Ал ұтылған сайын оның ойынға деген құмарлығы арта түседі. Өзі сол әлемнің батыры болуға ұмтылады. Сырттағы дүниені ұмытып, қым-қиғаш соғыс алаңында немесе сатырлаған төбелестің ортасында, әйтеуір, жарыс алаңында жүреді. Бұндай кезде баланың жүйке жүйесі бұзылып, ашу-ызаға жол береді. Ұтылып қалса, көңіл-күйі болмайды. Тіпті осындай кезде айналасындағы адамдардың сөзін тыңдамай, ренжісіп қалуы мүмкін. Екіншіден, компьютерлік ойындардардың көпшілігі атыс-шабысқа негізделгендіктен, бұндай ойынға әуес балалардың бойында мейірімділік, ізгілік қасиеттері азаяды.

Гарвард университетінің психологі Мареза Орзактың ойынша, компьютерлік ойындарды ойнайтын адамдардың 40-80%-ы ойындарға тәуелді болып келеді. Мұндай тәуелділіктің гендерлік және жас ерекшеліктеріне байланысты кейбір қырлары бар. Компьютерлік ойындарға деген құштарлық қыздарға қарағанда, ұлдар арасында көбірек байқалады. Жас жігіттер орта есеппен компьютер ойындарына 2 есе көп уақыт жұмсайды екен.

Мамандардың зерттеуі бойынша ойынға тәуелділіктің өзіндік даму кезеңдері бар:

Дайындық кезеңі. Бұл кезеңде ойындарға деген сезімталдықтың жоғарылауы дамиды. Өзін өзі бағалаудың төмендігі, эмоцияны басқара алмау, қабылдауға құлықсыздық, агрессия, импульсивтілік және гиперактивтілік, алаңдаушылық, депрессия мен стресс деңгейінің жоғарылауы, қиял әлеміне ену үрдісі ересектер мен балаларда құмар ойынға тәуелділіктің дамуына ықпал етеді.

Жеңіс кезеңі. Бұл кезеңде ойын ойнау адам санасында өзін-өзі танудың, кейде материалдық пайда алудың тәсілі ретінде қабылданады. Ақыл бұлыңғыр бола бастайды, тіпті аз пайда да қызығушылық тудырады. Адам басқаларға өзінің артықшылығын ойын арқылы дәлелдеуге тырысады.

Шығын кезеңі. Геймер белгілі бір оқиғалардың жабық циклінде болады. Олар қолда бар ақшаны жұмсайды және тіпті қарыз алуға бейім. Біраз уақыт шығындар тізбегінен кейін ойнауға деген ұмтылыс жоғалады. Алайда, кейбір арандатушы факторлар болған кезде (мысалы, жарнама немесе материалдық мүмкіндіктер) адам қайтадан өзінің қалауымен жүреді және оқиға қайталанады.

Үміт үзу кезеңі. Көп уақыт ойнағанына байланысты адам барлық нәрсеге қызығушылығын жоғалтады. Мектепте немесе басқа да өмірлік жағдайларда қиындықтар туындайды, қарым-қатынас шеңбері өзгереді. Жақын адамдары үнемі алдаудан, қарыздан және теріс көзқарастан шаршайды және біртіндеп алыстай бастайды. Ойыншы мұның бәрінің себебі тәуелділік екенін жақсы түсінеді, алайда өзін-өзі басқаруға деген барлық әрекеті оң нәтиже бермейді.

Үмітсіздік кезеңі. Аталған кезеңде геймер өзінің тәуелділігін түсінеді, соған қарамастан ойнауды жалғастырады [2].

Бүгінгі таңда педагогика ғылымы аясында кәмелетке толмағандардағы компьютерлік тәуелділік мәселесін теориялық және практикалық тұрғыдан түсінуге мүмкіндік беретін алғышарттар бар. Бұл жастар ортасында компьютерлік тәуелділіктің тез таралуына, қоғамның отбасына, жеке тұлғаға арнайы профилактикалық көмек көрсетуге деген әлеуметтік сұранысына және қазіргі педагогикалық ғылымның технологиялық арсеналына байланысты.

Тақырыпты неғұрлым тереңірек зерттеу үшін бірнеше анықтамалар назарға алынады: бірқатар заманауи ғалымдар компьютерге тәуелділікті компьютерді пайдаланумен байланысты әрекеттерге тәуелділік ретінде анықтайды, бұл барлық басқа әрекеттердің күрт төмендеуіне және басқа адамдармен қарым-қатынастың шектелуіне әкеледі (Ч. Керделлан, Г. Грезиллон.) [3, 48 б.].

Компьютерлік қызметтің үш негізгі түрін ажыратуға болады:

1) танымдық — бағдарламалау саласындағы танымға деген құштарлық;

2) ойын — компьютерлік ойындарға деген құштарлық;

3) коммуникативті – желілік байланысқа құмарлық немесе экстремалды нұсқа ретінде ғаламторға тәуелділік.

Компьютерлік қызметтің жоғарыда аталған жіктелуіне байланысты тәуелділіктің әртүрлі түрлері бар:

1. Кибераддикция – компьютерлік ойындарға тәуелділік белгілі бір ойынның сипатына байланысты топтарға бөлінеді:

- шындықтан барынша алшақтаумен сипатталатын рөлдік компьютерлік ойындар;
- мақсатқа жетуге деген ұмтылыспен сипатталатын рөлдік емес компьютерлік ойындар – ойыннан өту, мақсатқа жету, ұпай жинау.

Адам қандай ойын түрін таңдайтыны маңызды емес, олардың барлығы санаға бірдей әсер етеді: компьютерлік ойындар адамға виртуалды шындықта болып жатқан оқиғаларды бақылаудың керемет сезімін береді, бұл шынымен маңызды нәрселер туралы ойлауды және маңызды шешімдер қабылдауды болдырмайды. Компьютерлік ойынға жұмсалған уақыт босқа кетпейді деген елес тудырады. Ойын кезінде ми босаңси бастап, бірте-бірте адам ережелерге сәйкес өмір сүруге дағдыланады, ал нақты өмірлік жағдайда, бір нәрсені өз бетінше шешу қажет болғанда, ол өзін жоғалтып алады.

2. Желіге тәуелділік (сетеголизм). Сетеголизм адамның желіде шексіз болуымен сиапталады: күніне 12-14 сағат. Сетеголиктің белгілері: электрондық поштаны (басқа да әлеуметтік желілерді) үнемі тексеріп отыруға деген ұмтылыс, ғаламторда өткізілетін уақыттың ұлғаюы, ғаламторға жұмсалатын ақша көлемінің артуы.

3. Хакерлік – бұл ақпарат іздеуге және оны қолдануға деген құштарлықпен сипатталатын қызмет түрі. Хакерлікті жасөспірімнің жеке дамуының теріс бағыты ретінде қарастыруға болады [4, 30 б.].

Балалардың виртуалды әлемге кетуге ұмтылуының көптеген себептері мен факторлары бар. Бұл себептер ата-аналар арасындағы тұрақты қақтығыстар, отбасындағы эмоционалды-психологиялық шиеленіс, ата-аналармен, құрдастарымен және сыныптастарымен қарым-қатынастың болмауы деген сияқты мәселелер түрткі болуы мүмкін. Жасөспірімнің өзін-өзі бағалауы да себеп болуы мүмкін. Алайда, виртуалды шындық қоршаған орта туралы шынайы түсінік бермейді.

Жасөспірімдер арасындағы компьютерге тәуелділік қазіргі қоғамдағы тәуелді мінез-құлық түрлерінің бірі болып табылады. Бұл жеке мінез-құлық әртүрлі әлеуметтік институттармен реттеледі. Әлеуметтік-педагогикалық профилактикалар, құқықтық санкциялар, медициналық араласу, педагогикалық ықпал, әлеуметтік қолдау және психологиялық көмек сипатында болуы мүмкін.

Әлеуметтік-педагогикалық профилактика – бұл балалар мен жасөспірімдердің дамуының оңтайлы әлеуметтік жағдайын құруға бағытталған және оның әртүрлі

белсенділігінің көрінуіне ықпал ететін әлеуметтік тәрбие шараларының жүйесі [5,34 б.]. Әлеуметтік-педагогикалық профилактика қолайлы әлеуметтік-педагогикалық жағдайлар жасауды, барлық типтегі жалпы білім беретін мекемелердің тәрбие функцияларын іске асыруды, балалардың қызығушылықтары мен қабілеттерінің толыққанды дамуын қамтамасыз етуді, сабақтан тыс уақытта қоғамдық пайдалы қызметте жұмыспен қамтуды, балаларды ата-аналардың назарынан тыс қалудан, қатыгездіктен, зорлық-зомбылықтан және әлеуметтік ортаның теріс әсерінен қорғауды қамтиды. Әлеуметтік педагогтың компьютерлік ойынға тәуелділіктен зардап шегетін жасөспірімдермен жұмысының бір бағыты оларды – оңалту. Ол қарапайым дағдыларды қалыптастырудан бастап, адамның қоғамға толық интеграциялануына дейінгі кең ауқымды мәселелерді шешуге бағытталған шаралар жүйесі ретінде қарастырылады. Сонымен қатар түзету (коррекция) әдісін де атап өтуге болады. Бұл әдіс нақты ауытқулармен жұмыс істеуді қамтиды, яғни компьютерлік ойындарға тәуелді мінез-құлыққа, нақтылай айтқанда баланың өзіне бағытталған. Тәуелді мінез-құлықты түзету, ең алдымен, баланың ересектермен және құрдастарымен қарым-қатынас жүйесіндегі проблемаларды анықтауды және әлеуметтік дамуына теріс әсер ететін ішкі конфликттік жағдайларды шешуге көмектесетін мұғалімдердің педагогикалық ұстанымдарын түзетуді, сонымен қатар, ол баланың сынып ұжымындағы құрбылары арасындағы жағдайын талдау, оның тұлғааралық қарым-қатынас жүйесінде алатын орнын анықтау, оның үміттері қаншалықты ақталғанын, психологиялық оқшаулану бар-жоғын, егер бар болса, онда оның тамырын, себептерін анықтау және оны жеңу жолдарын іздеуді қамтиды.

Қазіргі заманғы ғалым И.В.Бурлаков біріншілік, екіншілік және үшіншілік профилактиканы ажыратып көрсетеді:

Бастапқы профилактика оқушылардың психикалық бейімделуін, олардың тұлғааралық қатынастарын жақсартуға, компьютерлік тәуелділіктің даму белгілерімен және оның ықтимал салдарымен танысуға бағытталған.

Қайталама профилактика олардың мінез-құлқының генезі мен механизмдерін ескере отырып, компьютерлік тәуелділіктің жеке басын білуге негізделген және компьютерлік тәуелділіктің дамуын болдырмауға және пациенттің жеке және әлеуметтік мәртебесін қалпына келтіруге бағытталған.

Үшіншілік профилактика патологиялық тәуелділігі бар адамдарға қатысты және ремиссия кезінде бұзылулардың алдын алуға ықпал етеді [6, 39 б].

Компьютерге тәуелділіктің алдын алу үшін әлеуметтік-педагогтар ата-аналарға төмендегідей кеңестер береді:

1. Жасөспірімді виртуалды әлемге кетуге не түрткі болғанын анықтау керек. Мүмкін, жасөспірімде ақпарат жетіспейді және қарым-қатынас тапшылығы бар болуы мүмкін, яғни бұндай жағдайда ата-аналар баласына көбірек уақыт бөлуі керек.

2. Қоршаған әлемге жасырын немесе айқын наразылықтың себептерін анықтау қажет.

3. Компьютердің оң мүмкіндіктерін пайдалануға тырысу. Мүмкін бала бағдарламалауды, веб-дизайнды (интернеттегі веб-сайттарды жасау) меңгере бастайды, компьютерлік графикамен айналысады, анимация – мультфильмдер жасайды. Бірақ бұл үшін қызығушылық танытқан ересек адамның көмегі қажет, тек сынап, тыйым салып қана қоймай, көмектескен жөн.

4. Компьютердің құқығы емес, артықшылығы бар екенін түсіндіре отырып, компьютермен жұмыс істеу уақытын шектеу. Компьютерде жұмыс істеуге күрт тыйым салу мүмкін емес. Егер бала компьютерге тәуелділікке бейім болса, ол жұмыс күнінде екі сағат, ал демалыс күндері арасында үзіліс алу арқылы үш сағат компьютерді қолдануына болады.

5. Уақытты өткізудің басқа жолдарын ұсыну. Өзіңіз бос уақытыңызда жасай алатын нәрселердің тізімін жасап, тізімге бірлескен әрекеттерді (кинотеатрға бару, табиғатқа бару, шахмат ойнау және т.б.) енгізген жөн.

6. Балалар ойнайтын ойындарға назар аудару, өйткені олардың кейбіреулері ұйқысыздықты, ашуланшақтықты, агрессивтілікті, ерекше қорқыныштарды тудыруы мүмкін.

7. Баламен бірге ойындарды талқылау. Білім беру ойындарына артықшылық беру. Баланы компьютерлік ойындарға сыни көзқараспен қарауға үйрету өте маңызды, бұл ойын қарым-қатынасты алмастыра алмайтындығын көрсетеді.

Компьютерлік тәуелділіктің әлеуметтік-педагогикалық профилактикасы сәтті болады, егер:

- ол жүйелі, екіұшты және белсенді тәсілдер негізінде жүзеге асырылса және компьютерлік ойындардың педагогикалық әлеуетін және алдын алу құралдарын кешенді пайдалану принциптерін, жақын әлеуметтік ортаның күш-жігерін біріктіруді, жасөспірімдерді белсенді ойын қызметіне қосуды ескере отырып құрылатын болса;
- профилактикалық қызмет тәуекел тобындағы жасөспірімдерге де, барлық жасөспірімдермен жалпы профилактикалық жұмысқа, жақын әлеуметтік ортамен және педагогтармен жұмыс істеуге бағытталған бағыттар бойынша жүзеге асырылса, әрбір бағыт профилактикалық бағыттың нақты мақсаттарымен, мазмұнымен, әдістерімен және нысандарымен ерекшеленетін болады;
- жасөспірімдердің компьютерлік ойын тәуелділігінің алдын алудың негізгі құралы компьютерлік ойындардың виртуалды әлеуметтік кеңістігін іс жүзінде модельдейтін және жасөспірімдерді профилактикалық бағыттағы белсенді ойын қызметіне қосатын арнайы әзірленген рөлдік ойындар арқылы;
- сюжеттік-рөлдік ойынды іске асыру процесінде жасөспірімдерде рефлексивті позицияны қалыптастыруды, олардың әлеуметтік қатаюын, құндылық бағдарларын қалыптастыру мен түзетуді, олардың өмірлік өзін-өзі анықтауын әлеуметтік-педагогикалық қолдауды, ойынға компьютерлік тәуелділіктің дамуына кедергі келтіретін мінез-құлық дағдыларын қалыптастыруды қамтамасыз ететін педагогикалық құралдар қолданылса (тренингтер, жағдайлар мен әрекеттерді талдау, ойын дизайны, дизайн таңдау жағдайлары мен сәттілік жағдайларын шешу, проблемалық жағдайларды шешу, әлеуметтік маңызды қызметке қосу, еңбек терапиясы);
- әлеуметтік-педагогтердің жасөспірімдермен бірлескен компьютерлік ойын қызметі, ойын жағдайларын модельдеу және талдау арқылы жасөспірімнің отбасымен және жақын әлеуметтік ортасымен профилактиканы жүзеге асырған жағдайда әлеуметтік-педагогтің профилактикалық жұмысы сәтті болады.

Қорытындылай келе, жоғарыда айтылғандардан көріп отырғанымыздай, компьютерлік тәуелділікті кешенді қарастыру әлеуметтік-педагогикада кең өрісті білдіреді. Жасөспірімдердегі компьютерге тәуелділіктің әлеуметтік-педагогикалық профилактикасы әлеуметтік педагогтың жұмысындағы қажетті бағыт болып табылады. Компьютерге тәуелділіктің алдын алу бойынша әлеуметтік-педагогикалық қызмет диагностикалық, профилактикалық және оңалту іс-шараларының кешенімен, сондай-ақ жасөспірімдер өмірінің әртүрлі салаларын ұйымдастыру арқылы жүзеге асырылады. Жасөспірімдердегі тәуелділіктің алдын алу барысында мұғалімдер жасөспірімдердің санасына, сезімдеріне, мінез-құлқына және олардың айналасындағы микроортаға мақсатты әсер етеді. Жасөспірімдердегі компьютерге тәуелділіктің алдын алу мемлекеттік институттар мен қоғамдық ұйымдар өткізетін әлеуметтік, тәрбиелік, заңнамалық шараларды, ақпараттық мәдениетті тәрбиелеуді, еріктілер қозғалысын қамтуы керек.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Юрьева, Л. Н. Компьютерная зависимость: формирование, диагностика, коррекция и профилактика: монография / Л. Н. Юрьева, Т. Ю. Больбот. — Днепропетровск: Пороги, 2006. – 196 б. ISBN 966–525–697–1.

2. https://egemen.kz/article/219264-kompyuterlik-oyyn-%E2%80%93-xxi-ghasyrdynh-indeti

3. Педагогический энциклопедический словарь / гл. ред. Б. М. Бим-Бад. — М.: Большая Российская Энциклопедия, 2009. — 528 б. ISBN 978–5-85270–230–2.

4. Бабаева Ю. Д., Войскунский А. Е., Смыслова О. В. Интернет: воздействие на личность. Гуманитарные исследования в Интернете //М.: Можайск-Терра, 2000. 431 б.

5. Педагогический энциклопедический словарь / гл. ред. Б. М. Бим-Бад. — М.: Большая Российская Энциклопедия, 2009. — 528 б. ISBN 978–5-85270–230–2

6. http://www.dslib.net/obw-pedagogika/pedagogicheskaja-profilaktika-igrovyh-zavisimostej-u-podrostkov-v.html

ФУНКЦИОНАЛДЫ САУАТТЫЛЫҚ – ЗАМАН ТАЛАБЫ
FUNCTIONAL LITERACY IS A REQUIREMENT OF THE TIME

Алмагүл МЫРЗАШЕВА
ЖББМ №59 Қарағанды қаласы, Қазақстан

АННОТАЦИЯ
Заман талабына сай, заман ағымына бейімделген, жан-жақты дамыған, біліммен зерделенген, өнермен өресі ашылған сапалы ұрпақ тәрбиелеу қай уақытта болсын ұрпақ тәрбиелеуде қойылатын басты талаптардың бірі. Бұл тұрғыда ертеден-ақ қазақ халқы «Жігітке жеті өнер де аз» деп ұрпағын жан-жақты дамытып, өнер-біліммен қаруландырған.
Мектеп оқушыларының функционалдық сауаттылығы концепциясы нақты өмірлік мәселелерді шешуге арналған оқу және жазу дағдыларының жиынтығын білдіреді. Бүгінгі таңда функционалдық сауатты оқушы білім сапасының көрсеткіші болып табылады. Өмірде тек академиялық білім жеткіліксіз. Нақты жағдайларда алынған ақпарат пен дағдыларды пайдалана білуге баса назар аударылады.
Өзін-өзі басқарып, күнделікті алған білімін кез-келген жерде тиімді пайдаланып,әр пәннің ерекшелігіне қарай терең білім ала алатын,яғни функционалды дамыған оқушыдан болашақта да заман ырғағына сай әлеуметтік, экономикалық, мәдени құзіреттілігі қалыптасқан, әркез дамушы функционалды сауатты адам шығады.
Мектеп жасындағы баланың талапқа сай қарапайым қабылдау, оқу, түсіну, білу дағдылар, шектелген логикалық ойлаулар оқушының жай сауаттылығын білдіреді.
Бұл мақала бастауыш сынып оқушысының функционалды сауаттылығын қандай дағдылар, тапсырмалар туралы дамытуға болатыны туралы жазылған.

ABSRACT

The education of a high-quality generation in accordance with the requirements of the time, adapted to the Times, comprehensively developed, studied with knowledge, discovered by art is one of the main requirements for the education of generations at any time. In this regard, from time immemorial, the Kazakh people have developed their generation in every possible way, armed with art and knowledge, saying that "Seven arts are not enough for a guy".

The concept of functional literacy of schoolchildren implies a set of reading and writing skills designed to solve real life problems. Today, a functionally competent student is an indicator of the quality of Education. Academic knowledge alone is not enough in life. The emphasis is on the ability to use the information and skills obtained in specific situations.

From a functionally developed student who is able to manage himself and effectively use the knowledge gained Daily anywhere, get deep knowledge depending on the specifics of each subject,that is,in the future ,a functionally literate person who has developed social,economic, cultural competence in accordance with the rhythm of the times.

Simple perception, reading, understanding, knowledge skills, limited logical thinking in accordance with the requirements of a school-age child mean simple literacy of the student.

This article is written about what skills, tasks can be developed functional literacy of a primary school student.

Заман талабына сай, заман ағымына бейімделген,жан-жақты дамыған,біліммен зерделенген,өнермен өресі ашылған сапалы ұрпақ тәрбиелеу қай уақытта болсын ұрпақ тәрбиелеуде қойылатын басты талаптардың бірі деп білемін. Бұл тұрғыда ертеден-ақ қазақ халқы «Жігітке жеті өнер де аз» деп ұрпағын жан-жақты дамытып,өнер-біліммен қаруландырған.

Мектеп оқушыларының функционалдық сауаттылығы концепциясы 1970 жылдары пайда болды және нақты өмірлік мәселелерді шешуге арналған оқу және жазу дағдыларының жиынтығын білдіреді. Бүгінгі таңда функционалдық сауатты оқушы білім сапасының көрсеткіші болып табылады. Өмірде тек академиялық білім жеткіліксіз. Нақты жағдайларда алынған ақпарат пен дағдыларды пайдалана білуге баса назар аударылады.

Өзін-өзі басқарып,күнделікті алған білімін кез-келген жерде тиімді пайдаланып,әр пәннің ерекшелігіне қарай терең білім ала алатын,яғни функционалды дамыған оқушыдан болашақта да заман ырғағына сай әлеуметтік ,экономикалық,мәдени құзіреттілігі қалыптасқан ,әркез дамушы функционалды сауатты адам шығады деп ойлаймын.

Мектеп жасындағы баланың талапқа сай қарапайым қабылдау, оқу,түсіну,білу дағдылар, шектелген логикалық ойлаулар оқушының жай сауаттылығын білдіреді.

Функционалдық сауаттылық дегеніміз - оқу, математика, жаратылыстану, қаржылық және компьютерлік сауаттылық, жаһандық құзыреттіліктер мен шығармашылық ойлауды біріктіреді.

Оқу сауаттылығы- мемлекеттік білім беру стандарты бастауыш және орта мектеп оқушыларының функционалдық сауаттылығын дамыту міндетін қамтиды. Мысалы, оқу сауаттылығы мета-пәнді оқытудың ең маңызды нәтижесі болып табылады.

Сабақта бір жақты жауап беру мүмкін емес тапсырмалар болуы керек, бірақ ұсынылған тақырып бойынша дәлелдеу керек. Бұл жинақталған білімді толықтыруға және өмірде белгілі бір мақсаттарға жетуге, оларды тәжірибеде қолдануға көмектеседі.

Мысал: Басты кейіпкердің орнында болсаңыз қандай әрекет істер едіңіз? Автор шығарманы неге осылай аяқтады? Басты кейіпкер басқаша әрекет еткенде не болуы мүмкін еді?Шығарманы сен қалай аяқтар едің?деген сияқты жетекші сұрақтар қою арқылы оқушының қиялын дамытып,алған білімін күнделікті өмірлік тәжірибеде пайдалана алуға үйретуге болады.

Математикалық сауаттылық

Күнделікті өмірге байланыстырылып дұрыс қойылған сұрақ математикалық сауаттылықты қалыптастыруға көмектеседі.

Мысал:Математика пәнінен бастауышта «Масса бірліктері» тақырыбын өткенде оқушыға массаны өлшеуге арналған қажетті құралдар арқылы массаны өлшетіп қана

қоймай,ол заттың массасының құнын шығарып бағасын анықтауға үйрету қажет.Осындай тапсырмаларды орындағаннан кейін оқушы өз бетімен дүкенге барып таразыдан өлшенетін заттың нақты массасын есептеп,қанша ақша жұмсағаны туралы өзіне есеп бере алатын болады.

Математикалық сауаттылығы бар бала білімді әртүрлі контексте пайдалана алады, математикалық деректерге сүйене отырып, алдағы мақсатын есеппен болжайды, нақты пайданы есептеп, өмірлік тәжірибеде бала жасынан бастап негізделген шешім қабылдай алады.

Ғылыми- жаратылыстану сауаттылығы

Мұнда табиғат құбылыстарын, қоршаған ортадағы процестерді талдауға және салыстыруға арналған тапсырмалар қарастырылу керек. Жаратылыстану ғылымдары бойынша құзыреттіліктерді дамыту үшін ғылыми деректерді дұрыс түсіндіру, практикалық зерттеулер жүргізу, табиғат құбылыстарын түсіндіру және бар дәлелдемелерді табу маңызды.

Нәтижесінде оқушы табиғат процестеріне байланысты құбылыстар мен жағдайлар туралы пікір қалыптастыра алады.

Жаһандық құзыреттілік

Функционалдық сауаттылықтың тағы бір айнымас бөлігі – жаһандық құзыреттілік . Бұл оқушының ғаламдық мәселелерді шешу үшін өз бетімен немесе топта алған білімін пайдалана білуі.

Оның дамуына құбылыстар, оқиғалар және табиғи салдарлар арасындағы себеп-салдарлық байланыстарды табуға арналған тапсырмалар ықпал етеді.

Бала бастауыш сыныптан бастап өзінің мінез-құлқын басқара білуі, жаңа ақпаратты ашық қабылдауы, қарым-қатынаста болуы және топта өзара әрекеттесуі керек. Бұл компонент аналитикалық және сыни ойлауды, эмпатияны және ынтымақтастық қабілетін дамытады. Бұл қабілет айналасындағы адамдардың пікірі мен мәдениетіне құрметпен қарауды қалыптастыруға көмектеседі. Заманауи білім беру басқа адамдардың сенімдерін түсінуге және қабылдауға қабілетті тұлға дамуының мүлде жаңа деңгейін ұсынады.

Шығармашылық ойлау

Бұл жаһандық мағынада шығармашылыққа қатысты барлық нәрсені қамтиды: өзіңізді құру және басқа адамдардың идеяларын жақсарту, тиімді шешімдер ұсыну,ой- қиял мен қиялды пайдалану. Нәтижесінде ұсыныстарды сын тұрғысынан талдау, бұл олардың күшті және әлсіз жақтарын көруге көмектеседі.

Мысалы: Қабырға газетінде бірлесіп жұмыс жасау, сабақ кестесін және үй шаруасын жасау, өзекті тақырыпқа сурет немесе фантастикалық бейне жасау шығармашылық ойлауды дамытуға көмектеседі.

Қаржылық сауаттылық

Қаржылық сауаттылық бастауыш сынып оқушыларының негізгі ұғымдармен танысып, өз әл-ауқатын жақсарту үшін шешім қабылдауға ,өз қаржысын тиімді, жүйелі басқара алуға үйретеді.

Сауаттылықтың бұл түрін меңгеру үшін бастауыш сыныптан бастап-ақ оқушы банк өнімдері, ақша операциялары және басқа да қаржы нарығының құралдарымен жағдаяттарды түсініп модельдей алуы керек .

Компьютерлік сауаттылық

Мектеп оқушыларының компьютерлік сауаттылығы мен қауіпсіздігіне байланысты құрамдас соңғы жылдары бірінші орындардың бірін иеленді. Электрондық қызметтермен өзара әрекеттесу дағдысы бастауыш мектепте қажет.

Компьютерлік сауаттылық:

- ✓ интернеттегі ақпаратпен жұмыс істеу, мәліметтерді іздеу және талдау, оларды сенімділік дәрежесіне қарай сегменттеу.
- ✓ электрондық қызметтерді пайдалану: пошта, бұлтты сақтау, негізгі бағдарламалар;
- ✓ жеке ақпаратты қорғау және қауіпсіздік ережелерін білу, әлеуметтік желілердегі жеке аккаунттарды басқару.

Мектепте бастауыш және жоғары сынып деңгейлердінің функционалдық сауаттылығын дамытуға арналған әртүрлі типтегі тапсырмалар көп.Мен өз сабақтарымда тапсырмалардың оқушылардың жас ерекшеліктеріне сәйкестігін,білім мен факторлардың жүйелілігі мен өзара байланысты болуына көп назар аударамын.Мұғалім ретінде бағыт-бағдар беруші ғана болып оқу үрдісін жаңаша ұйымдастыруға тырысамын,оқушының өз бетімен зерттеп,ізденуіне көп көңіл бөлемін.Дегенмен, функционалдық сауаттылықты қалыптастыру мен дамытуға арналған тапсырмалардың нәтижесін бақылағанда , оқушының сауаттылыққа бейімделуі , ал мұғалімнің жұмысы қызықтырақ болатынын түсінемін.

Бастауыш сынып оқушыларының функционалдық сауаттылығын дамыту үшін тапсырмалардың практикалық тәжірибеге сәйкес болуы маңызды. Балаларға жақын тақырып қызығушылықты оятып, жаңа білімге ұмтылуға итермелейді. Тапсырмаларды құрастыру заман талабындағы,бала көзайымына айналған сүйікті мультфильмдер мен компьютерлік ойындардың кейіпкерлерін таңдаған дұрыс.

Бастауыш мектепте функционалдық сауаттылықты қалыптастыруда қосымша білім берудің маңызы өте зор. Үйірмелердегі сабақтар шығармашылық қабілеттерін, шығармашылық ойлауын, компьютерлік және оқу сауаттылығын дамытады. Мұғалімдердің жұмысын және метапәндік байланыстарды дұрыс үндестіру қажетті құзыреттіліктерді тез дамытуға көмектеседі.

Функционалды сауатты тұлға – нақты ортада өмір сүру қызметін іске асыруға бейімделген, ,құндылықтарды арттырып құзіреттілікті дамыта алатын дамушы тұлға.

Функционалдық сауаттылығы дамыған оқушының ерекше белгілері:

- ✓ түрлі тұрмыстық мәселелерді сәтті шешеді;
- ✓ әртүрлі әлеуметтік жағдайларда қарым-қатынас жасау және шығу жолын таба біледі;
- ✓ коммуникацияларды құру үшін негізгі оқу және жазу дағдыларын пайдаланады;
- ✓ бір факті немесе құбылыс зерттеліп, содан кейін әртүрлі қырынан бағаланғанда пәнаралық байланыстарды қалыптастырады.

Жағдайды бағалай білу және алған білімдерін практикада қолдана білу бір сабақта қалыптаспайды, функционалдық сауаттылықты арттыру процесі бірнеше жылдар бойы оқу жоспарына логикалық түрде енгізілген.

Функционалдық сауаттылықтың артықшылықтары:

Еңбек нарығы кез келген сын-қатерге тез жауап бере алатын, жаңа білімді игеріп, оны туындаған мәселелерді шешуде қолдана алатын мамандарды талап етеді. Бұл функционалдық сауатты адамдар. Егер оқушы мектеп жасында мұндай дағдыларды меңгере алса, ол заман ағымына оңай ілесе алады.

Әлем өзгереді,ал әлемді өзгертетін адамзаттың ұшқыр қиялы мен жүйелі білімінің көрсеткіші.Ал функционалдық сауаттылық-заман талабы.Сапалы ұрпақтан саналы қоғам пайда болады.

Әдебиеттер:

1.Қарағанды облысында білім берудің оқу әдістемелік орталығы. «Функционалдық сауаттылық білім беруді жақсартудың аса маңызды шарты»Облыстық ғылыми-тәжірибелік конференциясы.Қарағанды қаласы 2021 жыл

2.«Өрлеу біліктілікті арттыру Ұлттық Орталығы» Оқушылардың функционалдығын арттырудың белсенді әдістері.Әдістемелік құрал.Ақтөбе қаласы.2019 жыл.

АТА - АНАНЫҢ АЖЫРАСУЫ ЖЕКЕ ТҰЛҒАНЫҢ ҚАЛЫПТАСУЫНА ӘСЕРІ

Баймуканова Маржан Токтаровна
педагогика ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды университеті
ORCID ID:0000-0002-1184-9240

Нұртаза Айшабибі,
магистрант,
Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды университеті

АННОТАЦИЯ

Авторлар мақалада білім алушылардың әлеуметтену үдерісіне ажырасқан ата-аналардың отбасы әсерінің рөлін және олармен жүргізілетін әлеуметтік педагогикалық жұмыс ерекшеліктері, сонымен қатар, білім сауаттылығына байланысты күрделі мәселелерді шешу жолдарына арналған.

Толық емес отбасылардағы ана қарым-қатынасының ерекшеліктерін сипаттайтын авторлар өз типологиясын жасауды ұйғарды, өйткені ол баланың жеке басының дамуы мен қалыптасуына зор ықпал етеді. Бұл типологияның негізінде әзірлеген толық емес ананың құрылымдық-мазмұндық моделі жатыр, ол үш компоненттен тұрады. Материалдар негізінде авторлар ажырасқан отбасын ғылыми - зерттеу жұмыстарын жазу кезінде қолдана алды. Зерттеудің теориялық және әдіснамалық негізі-әлеуметтік процестерді танудың диалектикалық әдісі, оның категориялық-тұжырымдамалық аппараты, ғылыми таным принциптері.

Қазіргі таңда отбасы институты елеулі өзгерістерге ұшырады. Ажырасу біздің өмірімізде кеңінен таралған: іс жүзінде әрбір үшінші неке ажырасуымен аяқталады және «азаматтық неке» саны да көбеюде, демек неке мен отбасылық қарым-қатынастарға деген жеңіл көзқарастың әсері неке одағының тұрақтылығына теріс ықпал етуде.

Жалпы, зерттеушілер толық емес отбасылардың өмірінің әртүрлі аспектілерін қарастырады. Толық емес отбасын әлеуметтік құбылыс ретінде зерттеу мәселесі шетелдік ғалымдардың әлеуметтанулық зерттеулерінде кеңінен ұсынылған. Алайда, көбінесе жалғызбасты аналар зерттеулерге назар аударады. Талданатын мәселелердің ішінде мыналарды бөліп көрсетуге болады: толық емес аналардың экономикалық қиындықтары; әр түрлі аймақтар мен ұлттық әлеуметтік қамсыздандыру модельдері бойынша жалғызбасты аналарға әлеуметтік жағдай және қолдау мәселелері.

Кілт сөздер: толық емес отбасы; материалдық жағдайы, жыныстық-рөлдік идентификация, әлеуметтік саясат, жалғызбасты аналар.

КІРІСПЕ

Қазіргі кезеңде елдің демографиялық ахуалы өткір проблемалардың бірі болып тұр. 2024 жылғы 4 наурызда жаңартылған Petrelli Previtera мәліметі бойынша, Қазақстан ажырасу көрсеткіші бойынша әлемде Мальдив аралдарынан кейінгі екінші орында тұр: 1000 адамға шаққанда 4,6. Сарапшылар еліміздегі ажырасудың негізгі себебі деп туыстарының араға түсуін (61%), моральдық шектеулердің болмауын (41%), ажырасу

процесінің жеңіл болуын (25%) атап өтті. Сондай-ақ қазіргі замандағы қазақстандық әйелдер мен ерлерге сәйкес келмейтін қатал гендерлік рөлдердің сақталуы және некеге деген көзқарастың өзгеруі де проблемалардың қатарында. Қазақстан Республикасының 2030 жылға дейінгі отбасы саясатының міндеті-отбасының құндылығын және екінші және одан кейінгі балалардың туылуын ынталандыратын іс-шаралар өткізу[3]. Егер балалары бар үй шаруашылықтарында орта есеппен 1,9 бала бар деп есептесек, онда 2019 жылдың 9 айында шамамен 46 766 балалар толық емес отбасы санатына өтті. (http://nko.economy.gov. ru:81/data/files/dictionary).

ЗЕРТТЕУ ЖӘНЕ ТАЛДАУ.

Ата - ананың ажырасуы тек бір ғана оқиға емес, яғни бұл процессте баланың жаңа қалыпты жағдайға бейімделуі кезең-кезеңімен жүреді. Ажырасқан отбасы, яғни толық емес отбасы - бұл қазіргі заманғы отбасының негізгі әлеуметтік-демографиялық типтерінің бірі. Толық емес отбасы - бұл «әке-бала» қарым-қатынасының дәстүрлі жүйесі жоқ жартылай толық емес байланыстары бар шағын топ.

Толық емес отбасы - бұл бір ата-анадан және онымен бірге тұратын балалардан тұратын шағын әлеуметтік топ. Олар туыстық қатынастармен, ортақ шаруашылық жүргізумен, өзара моральдық жауапкершілікпен байланысты. Толық емес отбасы ата-анасының біреуінің қайтыс болуы, ажырасуы, некеден тыс балаларының тууы, олар заңды сақталған кезде отбасы қатынастарының іс жүзінде ыдырауы салдарынан құрылады.

Толық емес отбасылардың өсуі неке-отбасылық қатынастар саласымен тікелей байланысты:

- жыныстардың өзара қарым-қатынасы саласындағы моральдық нормаларды өзгерту;

- некеге дейінгі байланыстарды тарату,

- ерлер мен әйелдердің дәстүрлі (отбасылық) рөлдерін өзгерту;

- отбасының өзінің өндірістік функциясын жоғалтуы;

- жастардың некеге дайындығы;

- неке әріптесіне қатысты жоғары талаптар;

- алкоголизм және нашақорлық.

Толық емес отбасыларды қалыптастырудың бірнеше көздері бар. Олардың басым көпшілігі ерлі-зайыптылардың ажырасуы салдарынан отбасының ыдырауына байланысты. Зерттеушілер жинаған әлеуметтік ақпарат ажырасулардың неғұрлым кең тараған себептері маскүнемдік, сипаттардың ұқсастығы, сатқындық немесе басқа отбасын құру болып табылатынын айғақтайды. Көп жағдайда ажырасуға әйел адамның бастамашы болуы назар аударады. Ерте некеге тұру туралы айтатын болсақ, олар әдеттегіге қарағанда өміршеңдігі төмен болып шығады. Бұл үдеріс, сөзсіз, ерлі-зайыптылардың әлеуметтік және азаматтық жетілмегендігімен, олардың отбасына жауапсыз, жеңіл ойлы көзқарасымен, сондай-ақ жүктілік пен бала туудың салдарынан мәжбүрлі некелер санының ұлғаюымен ынталандырылады. Толық емес отбасылардың қалыптасуына соңғы онжылдықта байқалып отырған еңбекке жарамды жастағы ерлер өлімінің табиғи емес себептерден (улану, өндірістік жарақаттар, әскери іс-қимылдар) пропорционалды емес өсуі ықпал етеді.

Жыныстық қатынастар саласындағы моральдық нормалардың өзгеруіне, некеге дейінгі байланыстардың таралуына, жастардың некеге дайын еместігіне, неке серігіне қойылатын талаптардың артуына байланысты некесіз туған балалар саны өсуде.

Біз Т. А. Шумилованың көзқарасымен келісеміз: «Ата-ананың бір немесе басқа түрі жекелендірілгенін, яғни белгілі бір балаға қатысты қолданылатынын және адамдар бар барлық балаларға автоматты түрде қолданылмайды» (Шумилова Т. А., 2003). Қазіргі уақытта ажырасқан отбасына барлық әлеуметтік институттар тарапынан ерекше көңіл бөлінуде. Бұл отбасының баланың жеке басының барлық келесі өміріне зор әсер ететін негіздер қаланатын күрделі жүйе болып табылуымен түсіндіріледі. Біздің қоғамда толық емес аналық отбасылардың жағдайы ерекше назар аударуға лайық, және бұл кездейсоқ емес, өйткені, біріншіден, олардың саны біртіндеп өсіп келеді (бүгінгі таңда Ресейде олар отбасының жалпы санының 30%-ын құрайды) [1], ал екіншіден, олар экономикалық, әлеуметтік және психологиялық сипаттағы көптеген проблемалардың ықпалына ұшырайды.

Толық емес отбасылардың мұндай қолайсыз жағдайы отбасы ішінде бала мен жалғыз ата-ана арасындағы қарым-қатынасты құру ерекшеліктеріне әсер етеді. Психологтардың пікірінше, көбінесе ол теріс, деструктивті сипатта болады. Бала мен ана арасындағы өзара қарым-қатынастың психологиялық ерекшеліктерін жүйелеу әртүрлі типологияларда көрініс тапты, олардың ішінде мыналарды атауға болады:

− К. Эстес [3] тұлғааралық қарым-қатынастың 10 жіктемесі, оның негізінде ертегілердегі әйел бейнелері жатыр: «басшы ана», «сынған - ана», «ана - бала», «күшті ана»;

− Аналардың − деструктивті типтері (Г. Клауд және Д. Таунсенд) [3], баламен қарым-қатынас жасаудың ерекшеліктерін және олардың жеке тұлға ретіндегі дамуына әсерін сипаттайды: «матьпризрак», «ана - фарфор қуыршақ», «аңшы ана», «босс ана», «матьнаседка», «властная мать»;

− А.И. Захаров [4] бойынша әртүрлі қондырғылары бар аналардың 3 түрлері: «Царевна Несмеяна», «Қар патшайымы», «Ұйқыдағы сұлулық», «Бабай», «Мәңгілік бала»;

− Г. Абдикалыкова [1] белгілеген түрлі мінез-құлық стилі бар ананың 1: тыныш, мазасыздық, сенімділік, билік.

Бұдан басқа, кейіннен Б.И. Кочубейдің [4]: «Балаға арналған өмір», «Күйеуінің бейнесімен күрес», «Мұрагерлік» жіктемесіне қалыптастырылған балаларды тәрбиелеу процесінде ана баласының жасаған негізгі қателіктері талданды.

З. Ж. Жаназарова [5] баланың әкесіне эмоциялық қарым-қатынастың үш түрін сипаттап, оның жеке басын қалыптастыруға ізін қалдырды: «Ана әкесі туралы ешқашан айтпайды», «Ана баланың көзінде әкесін құнсыздандырады», «Ана оның оң және теріс қасиеттерімен әкенің объективті бейнесін жасайды».

Осылайша, бүгінгі күні психологиялық ғылымда аналар мінез-құлқының типологиясы әзірленген, бірақ, өкінішке қарай, олар әкесіз отбасындағы қарым-қатынастың ерекшеліктерін көрсетпейді. Сондықтан да біз толық емес отбасылардағы ана қарым-қатынасының ерекшеліктерін сипаттайтын өзіміздің типологиямызды жасауды ұйғардық, өйткені ол баланың жеке басының дамуы мен қалыптасуына зор ықпал етеді. Бұл типологияның негізінде біз әзірлеген толық емес ананың құрылымдық-мазмұндық моделі жатыр, ол үш компоненттен тұрады: когнитивтік (ана туралы түсінік,

ана көзқарасының, құндылықтарының саналылық дәрежесі), эмоциялық (ана сезімі мен алаңдаушылығы), мінез-құлық (ана рөлі, отбасылық тәрбие стилі мен ана жауапкершілігін саналығы, ұстанымдар мен ұстанымдар).

Когнитивтік компонент белгілі бір білімнің, ана болу ерекшеліктері туралы түсініктердің, оны қоғамның мәдени нормаларына, ұйғарымдарына сәйкес және аналардың жеке ерекшеліктерін, құндылықтары мен уәждемелерін ескере отырып көрсету тәсілдерінің болуын болжайды. Бұл компонент аналық қатынастарды, құндылықтарды және ана туралы ұғымдарды қамтиды.

Ана болу туралы түсінік жалпы және нақты жағдайда тәрбиелеу жүйесі туралы ананың көзқарастарының, сенімдерінің, түсініктерінің жиынтығы болып табылады. Ол мінсіз және психологиялық тұрғыдан дені сау тұлғаны тәрбиелеу үшін қажетті жеке қасиеттердің жиынтығымен, мысалы, мүддесіздік, мейірімділік, күш, альтруистік, байсалдылық, эмпатизм және басқалар сияқты мінсіз және шынайы ата-ананың нақты жасалған бейнесінде көрінеді.

Отбасылық тәрбиенің аналық құндылықтары әйелдердің отбасына, балаларға, тәрбиелеу процесіне және, әрине, жалпы анаға қатысты негізгі сенімдерін, мақсаттарын, идеалдарын және басқа да дүниетанымдық көріністерін көрсетеді. Олар ерлі-зайыптылардың өзара іс-қимылы деңгейінде де, ата-аналар мен балалардың өзара іс-қимылы деңгейінде де отбасылық жүйе үшін күшті ықпалдастырушы фактор болып табылады.

Аналық қатынастың жинақы сипаты бар, өйткені, бір жағынан, ол ата-ана отбасында тәрбиелеу процесінде қалыптасқан әйелдің жеке саласының бір бөлігі болып табылады, екінші жағынан, жасына, жынысына, әлеуметтік мәртебесіне, білім деңгейіне және басқа да әлеуметтік сипаттамаларына байланысты болады.

Аналық көзқарас жеке жоспарда ана туралы ұғымдарды қалыптастыруға сыртқы факторлардың әсеріне қарамастан, саналы түрде пысықталуға, отбасы жағдайының ерекшеліктерін, отбасы мүшелерінің жеке басының ерекшеліктерін, ата-ананың өзін-өзі іске асыруға және өзіне жаңа рөлде өзін-өзі жетілдіруге ұмтылысын ескере отырып, жалпы қабылданған адами құндылықтарға негізделуге тиіс.

Эмоционалдық компонент баламен кез келген өзара іс-қимылды сүйемелдейтін үстем эмоционалдық аямен және баланың, өзі мен әкесінің ата-ана ретіндегі бейнесін эмоционалдық бағалаумен ұсынылған. Бұл компонент ана сезімдері мен түйсіктерінен тұрады.

Ана сезімдеріне олардың саналылық дәрежесі, ана симпатиясы, махаббат және оның үш құрамдас бөлігі - когнитивтік, эмоциялық және мінез-құлық компоненттері кіреді. Ана махаббаты «... психикалық шындық ретінде қарастырылады... субъективті жағы ата-анаға баланың бейнесін көрсетуге байланысты эмоциялық сезімдік сезім арқылы берілген, ал объективті жағы ата-ананың балаға деген сүйіспеншілігіне қатысты көрінеді» [6. 7].

Махаббат ананың балаға қатысты басты эмоциялық жағдайларының бірі болып табылады, өйткені ол оның қалыпты дамуы үшін қажетті психологиялық жайлылық жасауға ықпал етеді, сондықтан оның пайда болу дәрежесі балаға қатты әсер етеді:

– эмоциялық-сезімдік компонент ата-ананың балаға қатысты аффективті жағдайларын, эмоцияларын, сезімдерін қамтиды; осы компоненттің арқасында бала асырап алу қатынастарында эмоционалдық байланыс қалыптасады;

– когнитивтік компонент баланың жеке ерекшеліктерін ескере отырып, ата-аналардың махаббат және оны көрсету тәсілдері туралы түсінігін қамтиды;

– мінез-құрам ата-ананың мінез-құлқындағы осы сезімнің нақты көріністерін білдіреді.

Ана сезімдері әйелдің жалпы ата-анаға, балаға, баланың әкесіне ата-ана ретінде қатысты эмоционалдық жай-күйін көрсетеді.

Ананың кез келген түйсігі, оның бағытына қарамастан, оң сипатта болуы тиіс. Оның көрініс беру дәрежесі неғұрлым жоғары болса, ананың өзі үшін де, баланың дамуы үшін де соғұрлым жақсы.

Мінез-құлық компоненті ананың балаға қатысты нақты әрекеттерінде, әрекеттерінде тікелей көрінеді. Оның құрамына отбасылық тәрбие стилі, ана жауапкершілігі, ұстанымдары, ұстанымдары және ана рөлі кіреді.

Ана рөлін орындау бірегейлік түрлерінің бірінің басым болуына негізделген:

– ата-ана өзінің мәдениетінде қабылданған нормалар мен дәстүрлерді қатаң бағдарлай отырып, өз балаларын тәрбиелейтін мәдени;

– өмірлік мүдделерге негізделген және қолайлы болашақты қамтамасыз етуге байланысты баланың және жеке тұлғаның дамуы ата-ана үшін басты құндылық болып табылатын әлеуметтік;

– Жеке тұлғаның өзін-өзі жүзеге асыру тәсілдерінің бірі ретінде қабылданатын ата-ананың жеке уәждемесіне негізделген жеке тұлғалық.

Сондай-ақ ол үшін мынадай сипаттамалар маңызды:

– рөлдің осы түрінің басқа да барлық әлеуметтік рөлдерден басымдығы және одан бас тартқысы келмейтінін көрсететін – тұрақтылық;

– қоғамда қалыптасқан ата-ана функцияларын орындау туралы барынша оңайлатылған және схемалық ұғымға сәйкес тәрбиелеу процесін жүзеге асыруға ана ұмтылысынан көрінетін стереотиптеу;

– жалғызілікті ананың өмірлік құндылықтары жүйесінде ананың маңыздылығы мен жоспарлылығы дәрежесінде көрінетін ана рөлін орындауға ауысудың кенеттен болуы;

– өз кезегінде ата-ана отбасында пайдаланылған тәрбие тәсілдерін, тәсілдерін, әдістері мен нысандарын пайдалануды көздейтін ата-ананың үлгісін беру.

Ана жауапкершілігі отбасы өмірінің барлық салаларына: баланы күтуге, тамақтандыруға, оның денсаулығына қамқорлық жасауға, оқытуға, тәрбиелеуге, материалдық қамтамасыз етуге және т.б. қатысты жоғары дамыған борыш сезімінде көрініс тапқан. Оның көрініс беру дәрежесі адам құндылықтарының жүйесіне, өмірге көзқарасқа, тұлғаның қалыптасу және жетілу жағдайларына байланысты болады. Әйел үшін жауапкершілік ең алдымен үйде қолайлы жағдай жасау, жан жайлылығы болып табылады, бірақ оның шамадан тыс көрінуі бала үшін қатты алаңдаушылықтан немесе гиперқамқорлықтан көрінуі мүмкін, бұл оған үнемі оң әсер ете бермейді.

Тәрбиелеу стилі ана мен баланың қарым-қатынас тәсілдері мен тәсілдерінің барлық жиынтығын көрсетеді.

Аналық қондырғы болашақта онымен өзара қарым-қатынас жасауға елеулі әсер

ететін баланы, оның мінез-құлқын, жеке басының ерекшеліктерін саналы (санасыз) бағалау болып табылады.

Ана ұстанымы - бұл нақты іс-әрекеттер мен іс-әрекеттерде көрініс табатын балаларды тәрбиелеу процесіне әйелдердің саналы түрде пысықталған қарым-қатынасының жүйесі.

Жүргізілген зерттеулер жалғызбасты аналардың үш негізгі түрін көрсетті:

– «Позитивті ана». Ол баланы тәрбиелеу үшін қажетті өзінің жеке қасиеттерін оң жағынан сипаттай отырып, өзін ата-ана ретінде жоғары бағалайды. Ол жалғызбасты анасының жағдайына қарамастан, баланың әкесін де ата-ана ретінде жақсы бағалайды. Балаға деген сүйіспеншілік ең алдымен оның барлық кемшіліктері мен қасиеттерін сөзсіз қабылдауға негізделген. Ана сүйіспеншілігінің барлық құрамдас бөліктерінің ішінен оның эмоциялық және мінез-құлық құрамдас бөліктері көп көрініс тапқан, олар анада пайда болатын эмоцияларға негізделген іс-әрекеттер мен әрекеттер ғана балаға қатысты сезімдердің шынайылығын дәлелдеуге қабілетті екенін айғақтайды. «Гиперпротекция» көрсеткішінің мәні аналардың осы түрі балаға көп уақыт пен күш бөлетінін тағы да дәлелдейді. Олар үшін баланы тәрбиелеу өмірдегі басты мақсаттардың бірі болып табылады;

– «Саналы ана». Отбасының құндылығын сезінудің жоғары деңгейі осы типтегі аналардың басты ерекшеліктерінің бірі болып табылады. Бұл отбасы құру, бала туу және тәрбиелеу әрдайым оның өмірлік жоспарлары жүйесіне кіргендігінің айғағы. Тіпті жалғызбасты ана болған жағдайда да ол осы қағидатқа адал болудан қалмайды, өйткені оның анаға деген көзқарасы, ештеңеге қарамастан, оң сипатқа ие. Бұдан басқа, ол балаларды тәрбиелеу процесіне қарым-қатынастың барлық жүйесін жақсы пысықтаған, ол ең алдымен оның іс-әрекеттері мен іс-әрекеттерінде көрініс табады. Осы санаттағы аналардың ата-ана махаббаты, оны көрсету тәсілдері мен мүмкіндіктері туралы дамыған түсінігі өз баласына барабар ата-ана қарым-қатынасын қалыптастыруға ықпал етеді;

– «Дәстүрлі ана». Ол өз балаларын тәрбиелеп, ең алдымен қоғамда қабылданған нормалар мен дәстүрлерді басшылыққа алады. Ол ана махаббаты туралы, оның қандай болуы керектігі туралы, қандай формада көрінетіні туралы анық түсінікке ие емес, бірақ ол оны көптеген көріністерде көрсетуге тырысады. Ата-ананың тұлғалық қасиеттерінің көрініс беру дәрежесі және «шынайы» ана бейнесін сипаттайтын мінез-құлық ерекшеліктері жалғызбасты аналардың барлық типтерінің ішіндегі ең төмені болып табылады. Бұл оның өз қасиеттеріне жоғары баға бермейтінін және оны өзгертуге ұмтылмайтынын білдіреді, өйткені олар оған толық қанағаттанады. Баланың әкесін өзі сияқты ол да оған деген жағымсыз сезімін сезініп, жағымсыз бағалайды. Бұдан басқа, аналардың осы түрі баланың еркіндігін шектемеуге тырысады. Бала анасына есеп берудің қажеті жоқ екенін біліп, қолданыстағы тыйым салуларды оңай бұзады, өйткені оған іс жүзінде бәрі де рұқсат етілген.

ҚОРЫТЫНДЫ.

Жоғарыда айтылғандарды қорытындылай келе, келесі жалпылауды жасау қажет деп санаймыз:

1.Ана болу-бұл қаны немесе заңынан туындайтын туыстықта әйелдің балаға қатысты құқықтары мен міндеттерінің жиынтығы болып табылатын, олардың құқықтық институты.

2. Қазіргі таңда отбасы институты елеулі өзгерістерге ұшырады. Ажырасу біздің өмірімізде кеңінен таралған: іс жүзінде әрбір үшінші неке ажырасуымен аяқталады және «азаматтық неке» саны да көбеюде, демек неке мен отбасылық қарым-қатынастарға деген жеңіл көзқарастың әсері неке одағының тұрақтылығына теріс ықпал етуде.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Абдикалыкова Г. Семья – созидательная сила «Мәңгілік Ел» // https://www.kazpravda.kz/articles/view/semya-sozidatelnaya-sila-mangilik-el/

2. Эйдемиллер э. г., Юстицкис в. в. Психология и психотерапия семьи. СПб. : Питер, 2000.

3.Данилова С. С. Одинокое материнство в общественном мнении // СОЦИС. -2009. -№5.

3. Захаров А. И. Происхождение детских неврозов и психотерапия. Л. : Медицина, 1978.

4. Жан-Пьер Винтер - Будущее отца. Как изменится его место в семье и обществе?- М. : Когито-Центр, 2021

5. Жаназарова З. Ж. Семья в контексте безопасности современного казахстанского общества // Материалы международной конференции «Семья – краеугольный камень в построении мира на земле». Алматы, 2004. С. 11.

6. Мальтиникова Н. П. Этнопсихологические особенности формирования родительства в поликультурной среде (на примере казахских, татарских, русских семей): дис. … канд. психол. наук. Курган, 2005.

7. Милюкова Е. В. Формирование когнитивного, эмоционального, поведенческого компонентов родительской любви : автореф. дис. … канд. психол. наук. Екатеринбург, 2004.

БҰҚАРАЛЫҚ АҚПАРАТ ҚҰРАЛДАРЫ АРҚЫЛЫ ЖАСӨСПІРІМДЕРДІ ТӘРБИЕЛЕУДЕ АТА-АНАЛАРДЫҢ РӨЛІН АРТТЫРУ: БҰҚАРАЛЫҚ АҚПАРАТ ҚҰРАЛДАРЫ АРҚЫЛЫ ӘЛЕУМЕТТІК ОРТАҒА БЕЙІМДЕЛУ

Бакенова Айгуль Маратбекқызы
Академик Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды университеті
шетел тілдер кафедрасының аға оқытушысы
ORCID ID: 0000-0002-1701-6426

Жұматаева Мақпал Амангелдіқызы
Академик Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды университеті
филология факультеті журналистика кафедрасының аға оқытушысы
ORCID ID: 0009-0003-2968-4354

Абенова Азатгүл Қайратқызы
«Григорий Потанин атындағы ЖББМ» КММ оқытушысы

Ыбырай Ербол Арсланбекұлы
Н.Нұрмақов ММИЛ оқытушысы

Ақпараттану заманында адамзатты бұқаралық ақпарат құралдары (газеттер, журналдар, теледидар, радио және Интернет) тәрбиелегені белгілі. Бұқаралық ақпарат құралдары саяси процестердегі ең ықпалды құрылымдардың бірі және бүгінгі саяси сахнадағы негізгі құрал болып табылады. Сондықтан баспасөз, радио және теледидар - бұл қазіргі қоғамға ықпал ететін және жанама түрде тәрбиелейтін мықты институт. Қазіргі заманғы ғылыми зерттеулерде біз бұқаралық ақпарат құралдарының екі негізгі функциясын бөліп көрсете аламыз: 1) гуманитарлық (ақпараттандыру, білім беру, ойын-сауық); 2) саяси (бұқаралық сананы қалыптастыру).Бұл мақалада ата-аналардың балаларды тәрбиелеудегі рөлі медиамен қатар қарастырылады. Бүгінде жаһандану дәуірінде балаларды тәрбиелеу үлкен күш-жігерді талап етеді. Балаларды тәрбиелеуде отбасы ерекше орын алады. Баланың тәрбиелі, мәдени, білімді тұлға болып қалыптасуының негізі отбасында қаланған. Ол үшін ата-аналар да білімді болуы тиіс. Бұл өте мейірімділіктің баланы өзімшіл етуімен, ал өте қатаңдықтың оның өсуіне ықпал етуімен байланысты. Баланы әрдайым әлеуметтік тұрғыдан қолдау және болашақ үшін жауапкершілікті сезіну ата-ананың тәрбиесіне және бұқаралық ақпарат құралдарының ақпараттық трансформациясына тікелей байланысты.

Сондықтан мақалада отбасындағы балаларды тәрбиелеу және БАҚ арқылы қоғамдық ортамен өзара әрекеттесуге үлгерген студенттерді тәрбиелеу салыстырылады. Әңгіме бұл тәрбиенің студенттің өсуіне қаншалықты әсер еткені туралы болып отыр. Ата-аналық көзқарастардың, дүниетанымдардың бала өмірінде көрініс табуы зерттеледі. Бұдан басқа, көпшіліктің санасында қазіргі адамның өмір салты мен қызметі қалыптасады. Азаматтардың мінез-құлқы мен дүниетанымын реттейді, саяси ұстанымдарға жәрдемдеседі. Барлық ақпаратты беру кезінде адамның санасына әсер етудің жасырын функциясын пайдаланады. Манипуляциялық технологиялардың

әсерінен көпшілікті де өз мүдделеріне қарсы тұру қаупі төнуі әбден мүмкін. Бүгінде телекөрермендер саяси басқару элементі ретінде телевизиялық коммуникациялардың көзі болып саналады. БАҚ тарапынан көбінесе жастар айла-шарғы жасайды. Бұл демократиялық институттың негізі болып табылатын тікелей халықтық басқарудың технологиялық шыңы.

Мақалада діни жолды ұстанатын отбасы және қазақ тілін ұстанатын отбасы балаларының тәрбиесі туралы баяндалады. Сондай-ақ, білім алған балалардың өскенде дұрыс емес жолмен жүруінің себептері де атап өтіледі. Отбасының қадағалауынан босаған жасөспірімдердің еркіндікке ие болуының аяқталуы көп жағдайда келеңсіз жағдайларға әкеліп соғатынына назар аударылды. Студенттің жан-жақты тұлға болуындағы әлеуметтік ортаның мәні ғылыми тұрғыдан сараланады.

Бұқаралық ақпарат құралдары халықтың санасы мен сезіміне ықпал ете отырып, нақты саяси мінез-құлықты қалыптастыруға ықпал етеді. Себебі кез келген жоғары білімді азамат қарама-қайшы саяси процестерде жауапты шешім қабылдау кезінде теледидар, радио, газет-журналдарға сүйенеді.

Бұқаралық ақпарат құралдарының саяси қызметі тұтастай алғанда жоғарыда аталған түрлермен шектелмейді. Кейбір ғалымдар сондай-ақ бұқаралық ақпарат құралдарының саяси қызмет түрлеріне қатысты инновациялар, қоғамдық пікірді жеделдету және қалыптастыру туралы айтады. Бұл бұқаралық ақпарат құралдарының тәрбие мәселелерімен өзара байланыстылығын, сондай-ақ саяси кеңес қызметінің ерекшеліктерінің толық анықталғанын куәландырады.

Өсіп келе жатқан адамды тәрбиелеу қазіргі қоғамның басты міндеттерінің бірі болып табылады. Тәрбие - тұлғаның рухани және дене бітімінің дамуына жүйелі түрде мақсатты әсер ету процесі. Адамның шынайы мәнінен айырылуын еңсеру, қоғамның тарихи даму процесінде рухани дамыған тұлғаны қалыптастыру автоматты түрде жасалмайды. Ол адамдар тарапынан күш-жігерді талап етеді және бұл күш-жігер материалдық мүмкіндіктер, объективті әлеуметтік жағдайлар жасауға да, сондай-ақ әрбір тарихи кезеңде адамды рухани-адамгершілік жағынан жетілдіру үшін ашылатын жаңа мүмкіндіктерді іске асыруға бағытталады. Осы екі бірдей процесте адамның тұлға ретінде дамуының нақты мүмкіндігі қоғамдардың материалдық және рухани ресурстарының бүкіл жиынтығымен қамтамасыз етіледі.

Алайда объективті жағдайлардың болуы дамыған тұлғаны қалыптастыру міндетін шешпейді. Осы дамудың қажетті және жалпыға бірдей нысаны ретінде қызмет ететін тәрбие процесі жеке адамның дамуының объективті заңдылықтарын білуге және есепке алуға негізделген жүйелі ұйымдастыру қажет. Жеке тұлғаның дамуына ықпал етудің барлық факторларын, оның ішінде бұқаралық ақпарат құралдарының ықпал ету факторларын да ескеру маңызды. Жасөспірім қоғамдық практиканың қандай да бір нысандарына үнемі енгізілген; және егер оның арнайы ұйымы болмаса, егер ықпал ету факторлары тарапынан жоспарлы оң әсер болмаса, онда іс-қимыл нәтижесі тәрбиенің мақсаттарына қайшы келуі мүмкін оның дәстүрлі қалыптасқан қолма-қол нысандары

балаға тәрбиелік әсер етеді. Тарихи қалыптасқан тәрбие жүйесі балалар мен жасөспірімдердің қоршаған ортадағы әсер ету факторларынан, бұқаралық ақпарат құралдарынан белгілі бір қабілеттерді, нақты қоғамның талаптарына сәйкес келетін адамгершілік нормалар мен рухани бағдарлар, бірақ біртіндеп ұйымдастыру құралдары мен тәсілдері нәтижесіз болады.

Егер осы қоғамға жасөспірімдердің қабілеті мен қажеттіліктерінің жаңа шеңберін қалыптастыру талап етілсе, ол үшін өсімін молайту қызметінің жаңа нысандарының тиімді жұмыс істеуін ұйымдастыруға қабілетті тәрбие жүйесін қайта құру қажет. Тәрбие жүйесінің дамытушы рөлі, бұл ретте бұқаралық ақпарат құралдарының тәрбиелік ықпалының рөлі ашық, арнайы талқылау, талдау және мақсатты ұйымдастыру объектісі болып табылады.

Тәрбиелеу деп әрбір өсіп келе жатқан адамның қайталанбас дара тұлға ретіндегі мақсатты түрде дамуы, осы адамның адамгершілік және шығармашылық күштерінің өсуі мен жетілдірілуін қамтамасыз ету.

Тек қана әлеуметтік ортада мақсатты тәрбие процесінде адамның әлеуметтік мінез-құлқының бағдарламалары пәрменді түрде әзірленеді, адам тұлға ретінде қалыптасады. Оның үстіне жеке тұлғаның дамуының әлеуметтік шарттылығы нақты-тарихи сипатқа ие болады.

Бірақ тұлғаның әлеуметтік-тарихи қалыптасуы қоғамдық қатынастарды баяу көрсетпейді. Қоғамдық қатынастардың субъектісі де, нәтижесі де бола отырып, тұлға оның белсенді қоғамдық іс-әрекеттері арқылы саналы түрде қоршаған ортаны да, мақсатқа бағытталған қызмет процесінде өзін де қайта құра отырып қалыптасады. Бұл жерде бұқаралық ақпарат құралдарының интерактивтілігін арттыру (баспа бұқаралық ақпарат құралдарынан бастап, радио, теледидардан бастап Интернетке дейін) ерекше маңызға ие болады.

Мақсатты ұйымдастырылатын қызмет процесінде адамда тұлға ретінде толық қанды қалыптасады.

Тәрбиенің негізгі міндеттерінің бірі өсіп келе жатқан адамда жеке адамның гуманистік бағытын қалыптастыру болып табылады. Бұл жеке тұлғаның уәждемелік-қажеттілік саласында қоғамдық уәждер, әлеуметтік пайдалы іс-әрекеттердің уәждері өзімшіл уәждерден басым болуы тиіс дегенді білдіреді. Жасөспірім не істесе де, не ойласа да, оның әрекетіне қоғам туралы, басқа адам туралы түсінік кіруі тиіс. Бұл жерде бұқаралық ақпарат құралдарының рөлі орасан. Олар, көбінесе көркемдік, көрнекі түрде балаға тек отбасына ғана емес, тәжірибелі педагогқа да түсіндіру қиын болатын гуманизм идеалдарын жеткізе алады.

Өсіп келе жатқан адамдарды тәрбиелеудің тағы бір маңызды міндеті - олардың тұрақты оқу-танымдық мүдделерін қалыптастыру. Толыққанды тәрбие балалардың танымдық қажеттілігін дамытуды көздейді, ол тек мектептегі оқу пәндерінің мазмұнына ғана емес, сонымен бірге олардың айналасындағы барлық шынайылыққа да бағытталған. Бала өзінің жеке тәжірибесінен әлемнің адам, яғни өзі қоршаған әлемді басқаратын

заңдарды аша алатынына, оқиғаларды болжай алатынына және олардың шын мәнінде бола ма, жоқ па екенін тексере алатынына көз жеткізуі тиіс. Бұл таным қуанышы, өз шығармашылығының қуанышы бастапқы қызығушылықты балаға тән қызығушылыққа айналдырады, оны неғұрлым тұрақты етеді. Кейіннен қызығушылық нақтыланады, шындықтың қандай да бір саласына шоғырланады, яғни қандай да бір оқу пәніне (пәндер циклі - жаратылыстану-ғылыми, гуманитарлық және т.б.) қатысты болады.

Бұл жерде жоғары және әлі күнге дейін толық ашылмаған көрнекілік әлеуеті бар, тіпті бір қарағанда «құрғақ» теориялық мәселені зерделеуді қызықты етуге мүмкіндігі бар бұқаралық ақпарат құралдарының маңызы зор.

Баланы әлеуметтендіру, оның қалыптасуы мен дамуы, тұлға ретінде қалыптасу процесі қоршаған ортамен өзара іс-қимылда жүреді, ол осы процеске әртүрлі әлеуметтік факторлар арқылы шешуші әсер етеді. Жеке тұлғаны әлеуметтендірудің макро (грекше makros «үлкен»), мезо (mesos «орташа») және микро (mikros «кіші») факторлары бар. Адамды әлеуметтендіруге әлемдік, планетарлық процестер - экологиялық, демографиялық, экономикалық, әлеуметтік-саяси, сондай-ақ әлеуметтендірудің макрофакторлары ретінде қаралатын ел, қоғам, тұтастай алғанда мемлекет әсер етеді.

Адамның әлеуметтенуіне, оның қоғамдағы мінез-құлқына әсер ететін ең тиімді әлеуметтік күштердің бірі отбасы болып табылады. Отбасы - мүшелері тұрмыс ортақтығымен, өзара материалдық және моральдық жауапкершілікпен байланысты, қан туыстық немесе оларға теңестірілген өзге де байланыстармен біріккен адамдардың шағын әлеуметтік тобы. Бірақ бүгінгі таңда аталған әлеуметтік институт дағдарысты бастан кешіруде. Қазіргі отбасының алдыңғы дәуірдегі рөлі жоқ. Мұнда қоғамдық тәрбиенің дамуы да (балабақшалар, мектептер), отбасының өзінің өзгеруі де әсер етеді: тұрақтылықтың азаюы, аз балалы болу, әкенің дәстүрлі рөлінің әлсіреуі, әйелдердің еңбекпен қамтылуы және т.б

Балалар мен жасөспірімдерді тәрбиелеуде бұқаралық ақпарат құралдарының рөлі орасан зор екені белгілі. Қазіргі заманғы бұқаралық ақпарат құралдары аудиторияның ерекшеліктерін ескермей, тек алуан түрлі, көп жоспарлы ақпаратты алып жүреді. Қазіргі заманғы отбасының тұрмысына түрлі ақпараттық мүмкіндіктері бар бейнетехника, көптеген фотосуреттері мен ақпараттары бар түрлі жылтыр журналдар белсенді түрде енгізілуде. Өздеріңіз білетіндей, бұқаралық ақпарат құралдары - бұл әртүрлі топтардың қабылдауына бағытталған ақпаратты тарату.

Осылайша, қазіргі уақытта болып жатқан бұқаралық ақпарат құралдары мен жаңа компьютерлік технологиялардың қосылуы жасөспірімдерге тәрбиелік әсерді жандандыруға мүмкіндік береді. Әрине, бұл жерде бұқаралық ақпарат құралдарының осындай жүйелерімен жасөспірімдерге ұсынылатын материалдың сапасы ерекше маңызға ие болатынын атап өту маңызды. Кодтар мен парольдердің әзірленген жүйесі, әрине, жасөспірімнің жеке басын қалыптастыруда қандай да бір зиянды ақпараттың толық жабық болуын қамтамасыз етпейді, бірақ бұл қорғауды барынша азайтады,

осылайша бұқаралық ақпарат құралдарының өскелең ұрпаққа теріс әсері туралы өз уақыты үшін әділ сынға жауап береді.

Бұқаралық ақпарат құралдарының қазіргі заманғы симбиозы мен жаңа технологиялардың осындай түрінің белсенді әсер етуі кезінде нақты өмірден қол үзу қаупі туындайды. Бірақ бүгінде белсенді жүзеге асырылып жатқан экология бағдарламасы бұған жол бермеуге мүмкіндік береді. Тәжірибелі психологтар мен педагогтар жасөспірімдерге арналған қандай да бір материалды әзірлеуге міндетті түрде қатысады, осылайша көрсетілген қауіпті барынша азайтады және бұқаралық ақпарат құралдары жасөспірімді тәрбиелеу процесіне оң әсер етеді.

Халықтың рухани байлығы халық педагогикасымен, адамгершілік уағызымен, діннің рухани өсиеттерімен тығыз байланысты. Сондықтан халық педагогикасы халық санасына тән рухани феномен ретінде, эмпирикалық білімнің, мәліметтердің, идеалдардың, көзқарастардың, ұстаздық даналықтың және халықтың педагогикалық қызметінің бірлігінде көрініс табатын тәрбиелік әрекеттердің көзі ретінде қарастырылады.

Дін - тұлға руханиятының қалыптасуындағы негізгі фактор. Адамның руханилығы, әрине, тек дінмен ғана анықталмайды. Рухани өмірдің барлық жақтарын үйлесімді назарға алу маңызды.

Жасөспірімнің жеке басының дамуы мен қалыптасуы қоршаған ортамен тұрақты байланыста болады. Атап айтқанда, бүгін, бір жағынан, адамдар өскелең ұрпақты тәрбиелеу туралы жиі ойланатын болса, екінші жағынан - техникалық прогреспен және интерактивті тарту идеяларын іске асырумен байланысты бұқаралық ақпарат құралдарының ықпалы артқан кезде, әсіресе, бұқаралық ақпарат құралдары арқылы алынатын түрлі ақпараттық ағымдармен өзара іс-қимылда жасөспірімнің тәрбиесі мен дамуын бақылау маңызды. Бүгінгі күні бұқаралық ақпарат құралдарының жасөспірімдерді тәрбиелеуге ықпалы өзекті проблема және педагогиканың бірінші міндеттерінің бірі болып табылады.

Баяндалған тақырыпты Иммануил Канттың сөзімен қорытындылай кеткенді жөн көрдік: «Екі адамның өнертабысын ең қиын деп санауға болады, атап айтқанда - басқару өнері мен тәрбиелеу өнері» .

Әдебиеттер тізімі

1. Насимов М.О., Саткенов Д.А. Жоғары оқу орнындағы тәрбие жұмысын дамытудағы басым бағыттар // Молодой ученый. – 2014. – № 1-2.
2. Насимов М.О., Паридинова Б.Ж. Ақпараттық қоғам шарттарындағы тәрбие беру мәселелері. Сборники конференции НИЦ Социосфера. – 2013. - №40.
3. Еңсепов А., Паридинова Б.Ж. Жоғары мектептегі оқытудың инновациялық технологиялары. Сборники конференции НИЦ Социосфера. – 2013. - №32. – С. 089-091.

4. Паридинова Б.Ж., Бегалиева Қ.Б. Әлеуметтік-экономикалық даму шарттарындағы білім мен ақпараттың орны. Сборники конференции НИЦ Социосфера. – 2013. - №15. – С. 041-043.
5. Кортиева, Д.В. Формирование ценностных ориентаций подростков в процессе медиаобразования [Текст] / Д.В. Кортиева // Вестник Российского государственного педагогического университета им. А.И. Герцена. – СПб.: изд-во РГПУ им. А.И. Герцена, 2008. – № 32(70). – С. 83-87.
6. Кортиева, Д.В. Спецкурс «Медиакультура и общество» как средство формирования ценностных ориентаций подростков [Текст] / Д.В. Кортиева // Вестник Пятигорского государственного лингвистического университета. – Пятигорск: изд-во ПГЛУ, 2008. – № 3.
7. Мардахаев Л.В. М25 Социальная педагогика: Учебник. — М.: Гардарики, 2005. — 269 с. ISBN 5-8297-0160-X

ЖАЛҒЫЗДЫҚ ЖӘНЕ ӘЛЕУМЕТТІК ЖЕЛІЛЕР: ВИРТУАЛДЫ ЖЕЛІЛЕРДІҢ ҚАЗІРГІ АДАМНЫҢ ҚАРЫМ-ҚАТЫНАСЫ МЕН ПСИХОЛОГИЯСЫНА ӘСЕРІ

Докторант Бекен БАЛАПАШЕВ
Л. Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті
Астана, Казақстан
ORCID NO: 0000-0001-7744-2008

Философия ғылымдарының кандидаты, профессор Айгүл ТҰРСЫНБАЕВА
Еуразия ұлттық университеті. Л. Н. Гумилева
Астана, Казақстан
ORCID NO: 0000-0002-1900-2685

Professor Bülent ŞENAY
Bursa Uludağ University, İlahiyat Fakültesi
Bursa, Turkey
ORCID NO: 0000-0002-4683-3417

АННОТАЦИЯ

Цифрлық дәуірдегі әлеуметтік желілердің дамуы адамдардың бір-бірімен қарым-қатынасын және өзара әрекеттесуін өзгертті. Бұл платформалар қарым-қатынас пен байланыстың бұрын-соңды болмаған мүмкіндіктерін ұсынғанымен, олар виртуалды қатынастардың жеке психологияға және адамдар арасындағы қарым-қатынастың жалпы сапасына әсер етеді. Мақалада жалғыздық, әлеуметтік желілер және қазіргі адамдардың психологиясы арасындағы күрделі байланыс қарастырылады. Біз жалғыздықтың ықтимал себептерін, виртуалды желілердің оны жоюдағы немесе нашарлатудағы рөлін және нәтижесінде пайда болатын психологиялық салдарды зерттей отырып, осы мәселенің әртүрлі қырларын қарастырамыз. Бұл мақаланың негізгі мақсаты-жалғыздық, интернетке тәуелділік және қазіргі қоғамдағы әлеуметтік желілердің рөлі арасындағы күрделі байланысты зерттеу. Ол интернетті шамадан тыс пайдаланудың жағымсыз әсерлері туралы, әсіресе психикалық денсаулық, әл-ауқат және әлеуметтік өзара әрекеттесу сапасы туралы біліміміздің артуына бағытталған. Мақаланың практикалық маңыздылығы-бұл интернетті және әлеуметтік желілерді пайдалану бойынша саналы таңдауды көрсетеді. Мақалада адамдардың өміріндегі оң өзгерістерге ықпал ететін жалғыздық пен интернетке тәуелділікпен күресудің нақты стратегиялары ұсынылған.

Кілт сөздер: жалғыздық, әлеуметтік желілер, виртуалды қарым-қатынас, интернетке тәуелділік, психологиялық әсер, өзін-өзі тану, жеке байланыс, психикалық денсаулық, әлеуметтік әл-ауқат, кәсіби көмек.

ABSTRACT

The development of social networks in the digital age has changed the way people communicate and interact with each other. While these platforms offer unprecedented opportunities for communication and communication, they also raise concerns about the impact of virtual relationships on individual psychology and the overall quality of human relationships. This article explores the complex relationship between loneliness, social networks and the psychology of modern people. We delve into various aspects of this problem, exploring the

potential causes of loneliness, the role of virtual networks in its elimination or aggravation, as well as the psychological consequences that arise as a result. The main purpose of this article is to study the complex relationship between loneliness, Internet addiction and the role of social networks in modern society. It aims to raise awareness of the potential negative consequences of excessive Internet use, especially for mental health, well-being and the quality of social interactions. The practical significance of the article lies in the fact that it reflects an informed choice regarding the use of the Internet and participation in social networks. The article suggests specific strategies to combat loneliness and Internet addiction that contribute to positive changes in people's lives.

Keywords: loneliness, social networks, virtual relationships, Internet addiction, psychological impact, self-awareness, personal contacts, mental health, social well-being, professional help.

КІРІСПЕ

Жалғыздық-бұл адамның психологиялық әл-ауқатына терең әсер етуі мүмкін кең таралған және күрделі эмоционалды жағдай. Соңғы жылдары жалғыздықтың таралуы әлеуметтік желілерге тәуелділіктің артуына байланысты айтарлықтай назар аударды. Facebook, Twitter, Instagram және басқа да әлеуметтік желілердің пайда болуы адамдар арасындағы қарым-қатынас динамикасын түбегейлі өзгертті, бұл платформалардың қазіргі адамдардың жалғыздығы мен психологиялық денсаулығына қалай әсер ететінін зерттеуге түрткі болды.

НЕГІЗГІ БӨЛІМ

Философтар мен психологтар жалғыздық ұғымына әр түрлі түсінік берді. Жалғыздықтың пайда болуына ықпал ететін факторларды анықтау ежелгі заманнан бері қызығушылық тудырды. Ежелгі философтар жалғыздықпен байланысты негізгі қасиеттердің бірі ретінде айқын негативизммен сипатталатын психиканың ерекше күйін анықтады. Платон мен Аристотель өз жазбаларында жалғыздықты достық пен махаббаттың мейірімділігін қабылдау арқылы жеңуге болатын зұлымдық деп атады. Егер біз жалғыздықты анықтаудың эволюциясын бақылайтын болсақ, онда біз философиялық және психологиялық ой тарихында осы мәселенің әр түрлі сипаттамаларын көреміз. Оның ауқымы ежелгі Шығыстағы жалғыздықты құрметтеуден бастап, Ежелгі Грецияда оны қабылдамауға дейін созылады [3]. Қазіргі психологияда жалғыздық жағымсыз көңіл-күй мен теріс эмоционалды психикалық күй ретінде сипатталады. Жалғызбасты адамдар бақытсыз саналады. Шынайы жалғыздық бірнеше типтік әлеуметтік-психологиялық белгілермен көрінеді. Мұндай жалғыздықты сезінетіндер көбінесе басқалардан психологиялық тұрғыдан оқшауланған болады, қалыпты тұлғааралық қарым-қатынасқа қатысуға және достық байланыстар сияқты жақын қарым-қатынас орнатуға тырысады. Әдетте, жалғызбасты адамдарда көбінесе депрессия белгілері бар және олар басқалармен тиімді қарым-қатынас жасай алмайды және байланыс орната алмайды [2].

Эрих Фромм өзінің "Жалғыз адам" кітабында жалғыздық мәселесін тереңірек зерттеп, оны иеліктен шығарудың бір түрі ретінде анықтады. Фромм иеліктен шығаруды адам, ең алдымен, өзіне жат болып, өзін-өзі иеліктен шығаруға әкелетін тәжірибе ретінде қарастырды, мұнда жеке адам өзінің іс-әрекеті мен қажеттіліктерін орындайды, көбінесе оның жалпы әл-ауқатына зиян келтіреді [5].

Әлеуметтік желілер әлеуметтік байланыстарды жеңілдетуге арналған. Олар адамдарға өздерінің әлеуметтік орталарын сақтауға және кеңейтуге, тәжірибе алмасуға және басқа адамдармен қарым-қатынас жасауға мүмкіндік береді. Алайда бұл желілер, жалғыздық сезімін күшейтеді.

Жеке адамдарда жүздеген, тіпті мыңдаған онлайн "достар" немесе "ізбасарлар" болуы мүмкін, бірақ бұл байланыстардың көпшілігінде дәстүрлі достыққа тән тереңдік пен эмоционалды жақындық жоқ. Нәтижесінде виртуалды қарым-қатынастың үстірттігі жалғыздық сезімін күшейтуі мүмкін, өйткені адамдар мағыналы өзара әрекеттесуді қалайды [4].

Әлеуметтік желі платформаларында бейнеленген мазмұнның және идеалдандырылған болып көрінетін өмірдің тұрақты ағыны FOMO деп аталатын құбылысқа әкелуі мүмкін. FOMO-ны бастан кешіретін адамдар өз өмірлерін басқалардың идеалды болып көрінетін өмірімен салыстыра отырып, алшақтық пен жалғыздық сезімін сезінуі мүмкін, тіпті егер бұл көріністер шындықтан алыс болса да [6].

Әлеуметтік желілер адамдарды әлеуметтік салыстыруға шақырады, бұл өзін-өзі бағалау мен жалпы психикалық денсаулыққа теріс әсер етуі мүмкін. Өз өмірін және жетістіктерін басқалармен салыстыру жеткіліксіздік пен оқшаулану сезімін тудыруы мүмкін, бұл жалғыздықты одан әрі күшейтеді.

Жалғыздық-бұл өтпелі эмоция ғана емес, сонымен қатар депрессия, мазасыздық және өзін-өзі бағалаудың төмендігі сияқты көптеген психикалық денсаулық мәселелерімен байланысты. Әлеуметтік желілер бұл психикалық денсаулық мәселелерін бірнеше жолмен күшейте алады.

Жеке адамдар әлеуметтік желілермен өзара әрекеттесуге көп уақыт жұмсауы мүмкін болса да, бұл өзара әрекеттесулер көбінесе оқшауланған түрде жүреді. Жеке байланыстың болмауы әлеуметтік оқшаулану сезіміне әкелуі мүмкін, ол жалғыздықты күшейтеді және психикалық денсаулықты нашарлатады.

Қазіргі заманғы жетілдірілген және үнемі дамып келе жатқан ақпаратқа негізделген қоғамда жеке қызығушылықтарыңызбен және клубтар, топтар және қызығушылық қауымдастықтары сияқты әлеуметтік ортамен бөлісетін адамдармен қарым-қатынас жасау тәсілдері бар. Адам ретінде біз табиғатымыздан қарым-қатынасқа ұмтыламыз және қызығушылықтары ұқсас адамдарды немесе топтарды іздеуге бейімбіз. Бұл тұрғыда интернет, әсіресе әлеуметтік желілер ауқымды мүмкіндіктерді ұсынады [7].

Аристотель өзінің "Никомах этикасында" "адам табиғаты бойынша әлеуметтік болмыс" екенін байқады. Аристотельдің адамдарды әлеуметтік жаратылыс ретінде сипаттауын қарастырған кезде, жеке адамдарға, ең болмағанда, әлеуметтік өзара әрекеттесудің туа біткен қажеттілігі тән екендігі айқын болады. Демек, біз онлайн форумдардың, чат платформаларының, блог желілерінің жылдам таралуын және соңғы уақытта адами қарым-қатынастың барлық қырларына енген әлеуметтік желілердің кең таралған әсерін көріп отырмыз [1].

Әлеуметтік желілер көбінесе заманауи инновация ретінде қарастырылғанымен, олардың алдында әртүрлі мәдениеттерге терең енген бірнеше философиялық ұғымдар бар екенін түсіндіру маңызды. Мысалы, қытайлық "Гуанси" тұжырымдамасы бір адамға көмек немесе қолдау көрсете алатын кезде екі адам арасында байланыс орнату үшін жеке әсерді пайдалану идеясын қамтиды. Бұл күрделі ұғым бір адамның екіншісіне көмектесе алатын қарым-қатынасын білдіреді.

Әлеуметтік желілер бірнеше себептерге байланысты жеке адамдарға теріс әсер етуі мүмкін (Сурет 1):

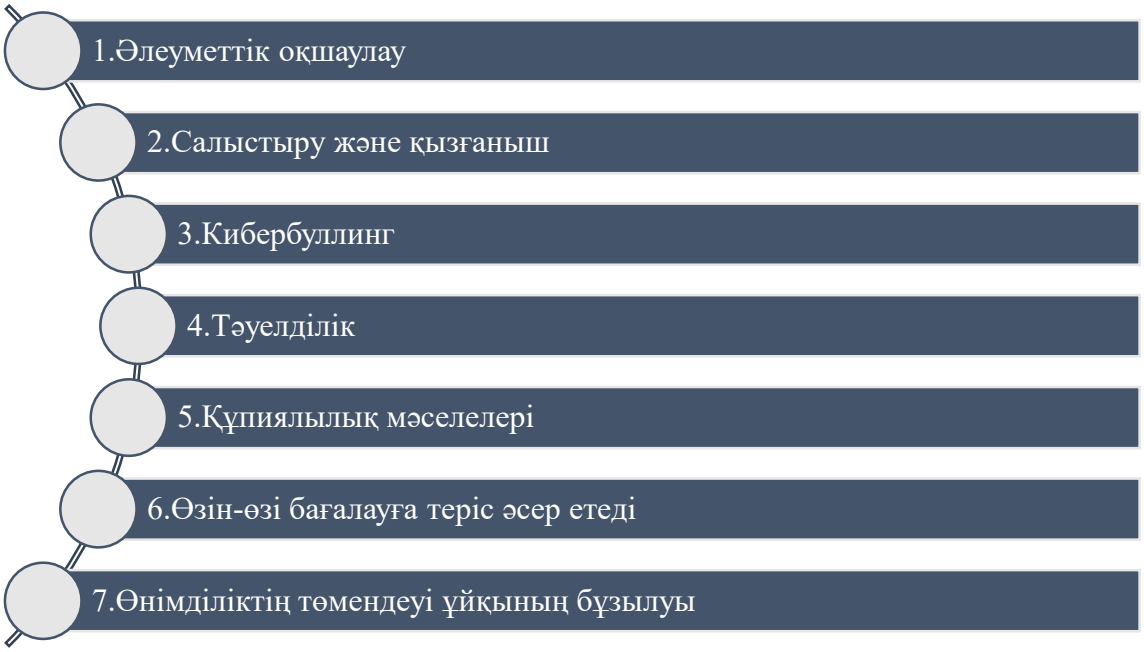

Сурет 1 – әлеуметтік желілердің теріс әсері

1. Әлеуметтік желілерді шамадан тыс қолдану әлеуметтік оқшауланауға әкелуі мүмкін. Бұл платформалар желіге қосылуды жеңілдетсе де, олар көбінесе терең, мағыналы қарым-қатынастарды құру және сақтау үшін маңызды болып табылатын бетпе-бет қарым-қатынасты ауыстырады. Уақыт өте келе бұл оқшаулану жалғыздық пен шынайы әлемнен алшақтау сезіміне әкелуі мүмкін.

2. Әлеуметтік желілер көбінесе біреудің өмірінің маңызды сәттерін көрсету үшін қолданылады, бұл шындықты бұрмаланған қабылдауды тудырады. Адамдар өздерінің жетістіктерін, бақытты сәттерін жариялауға бейім, бұл әлеуметтік салыстыруға әкелуі мүмкін. Бұл жеткіліксіздік пен қызғаныш сезімін тудыруы мүмкін, өзін-өзі бағалау мен жалпы психикалық әл-ауқатқа нұқсан келтіреді.

3. Әлеуметтік желілердің анонимділігі кейде кибербуллингке әкеледі, бұл ауыр эмоционалды және психологиялық зардаптарға әкелуі мүмкін. Қудалау, троллинг және кибербуллинг депрессияға, мазасыздыққа және басқа да психикалық денсаулық мәселелерін тудырады.

4. Әлеуметтік желілер тартымды болу және әдеттерді қалыптастыру үшін жасалған. Хабарламалардың, ұнатулардың және пікірлердің тұрақты ағыны тәуелді мінез-құлыққа әкелуі мүмкін. Адамдар жұмыс, қарым-қатынас және физикалық денсаулық сияқты өмірінің басқа маңызды қырларын елемей, әлеуметтік желілерде шамадан тыс уақыт өткізуі мүмкін.

5. Көптеген әлеуметтік желілер құпиялылық мәселелеріне әкелуі мүмкін кең жеке деректерді жинайды. Сіздің жеке ақпаратыңыз мақсатты жарнама немесе басқа

мақсаттар үшін пайдаланылатынын білу алаңдаушылық пен сенімсіздік тудыруы мүмкін.

6. Әлеуметтік желілер салыстыру мен жетілдіру мәдениетін дамыта алады. Адамдар көбінесе өз өмірінің мұқият таңдалған, идеалдандырылған нұсқаларын жариялайды, бұл басқаларға өз өмірлері сәтсіз болғанын сезінеді. Бұл тұрақты салыстыру өзін-өзі бағалау мен психикалық денсаулыққа зиян тигізуі мүмкін.

7. Әлеуметтік желілерді шамадан тыс пайдалану өнімділіктің төмендеуіне әкелуі мүмкін, өйткені адамдар өз жұмысына немесе оқуына назар аударудың орнына өз арналарын қарауға көп уақыт жұмсайды.

8. Әлеуметтік желіні ұйықтар алдында пайдалану ұйқы режимін бұзуы мүмкін. Экрандар шығаратын көк жарық мелатонин өндірісіне әсер етіп, ұйқыны қиындатады.

Қорытындылай келе, әлеуметтік желілер көптеген артықшылықтарды, соның ішінде байланыста болу және хабардар болу мүмкіндігін ұсынса да, олар психикалық денсаулыққа, әл-ауқатқа және жалпы өмір сапасына әсер ететін жеке адамдарға бірқатар жағымсыз салдарлар әкелуі мүмкін деп айтуға болады. Адамдар үшін бұл жағымсыз әсерлерді азайту үшін осы платформаларды саналы және қалыпты мөлшерде пайдалану маңызды.

Демек, жалғыздық пен интернетке тәуелділікті жеңу үшін өзін-өзі тану, өзін-өзі тәрбиелеу және әлеуметтік байланыстарды жақсарту үшін белсенді қадамдар қажет. Екі мәселені шешудің бірнеше әдісін ұсынамыз:

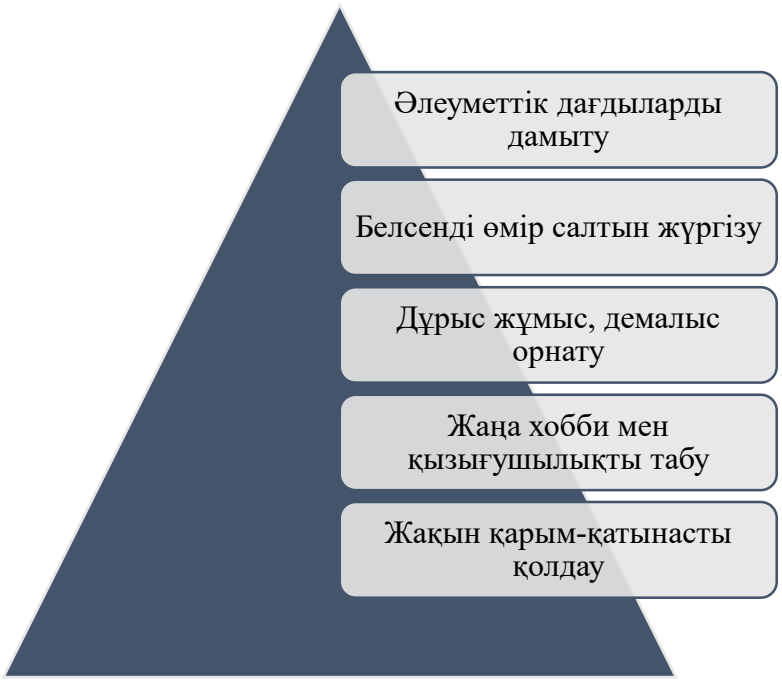

Сурет 2 – жалғыздық пен интернетке тәуелділікті жеңу мәселелерін шешу жолдары

Бұл мәселелерді шешу үшін жеке адамдар әлеуметтік желілерді пайдаланудың теңдестірілген тәсілін қолдануы керек. Мерзімді цифрландыру және саналы түрде қолдану практикасы әлеуметтік желілердің теріс психологиялық әсерін азайтуға көмектеседі. Жалғыздық, әлеуметтік желілер және қазіргі психология арасындағы күрделі өзара әрекеттесуді түсіну цифрлық дәуірде сау және мағыналы өзара әрекеттесуді дамыту үшін өте маңызды.

ҚОРЫТЫНДЫ

Жалғыздық пен әлеуметтік желілер және қазіргі адамдардың психологиясы арасындағы байланыс көп қырлы. Әлеуметтік желілер байланыс орнатудың бұрын-соңды болмаған мүмкіндіктерін ұсынады, бірақ олар сонымен бірге қарым-қатынастың тереңдігіне, әлеуметтік салыстыруға байланысты қиындықтар туғызады. Бұл мәселелер өз кезегінде жалғыздыққа ықпал етіп, психикалық денсаулыққа кері әсерін тигізуі мүмкін. Қорытындылай келе, әлеуметтік желілер, жалғыздық және интернетке тәуелділік арасындағы күрделі байланыс біздің цифрлық өмірімізге теңдестірілген және саналы көзқарастың қажеттілігін көрсетеді. Бұл онлайн платформалар байланыс орнатуға және ақпарат алмасуға бұрын-соңды болмаған мүмкіндіктер ұсынғанымен, олар біздің психикалық денсаулығымызға, қарым-қатынасымызға және жалпы әл-ауқатымызға теріс әсер етуі мүмкін мәселелерді тудырады. Интернетті және әлеуметтік желілерді шамадан тыс пайдаланудың теріс салдарын мойындай отырып, адамдар үшін өзін-өзі тану және өзін-өзі тәрбиелеу өте маңызды. Экран уақытына шектеулер қою, эмоционалды әсерлерді анықтау және офлайн режимде іс-шараларға қатысу интернетке тәуелділік пен жалғыздықтың жағымсыз әсерін азайтуға көмектеседі. Сонымен қатар, жеке байланыстар орнату, әлеуметтік топтарға қатысу және қажет болған жағдайда кәсіби қолдау іздеу жалғыздықпен күресудегі және толыққанды әлеуметтік өмір құрудағы маңызды қадамдар болып табылады. Осылайша, цифрлық дәуір бізге басқа адамдармен байланыс орнатуға, тәжірибе алмасуға және үлкен көлемдегі ақпаратқа қол жеткізуге тамаша мүмкіндік береді. Дегенмен, біз бұл цифрлық ортаға сақтықпен қарауымыз керек, бұл технологиялық құралдар біздің жалпы өмір сүру сапамыз бен әл-ауқатымызды нашарлатпай, жақсартатынына көз жеткізуіміз керек.

ӘДЕБИЕТТЕР

Douglas, Guthrie. (1998). The Declining Significance of Guanxi in China’s Economic

Transition. Cambridge: Cambridge University Press.

The Anatomy of Loneliness (1980). New York: International Universities Press.

Алексеева, Е.Г. (2010). Влияние через социальные сети. Фокус-Медиа, 200.

Аристотель. (1984). Сочинения: в 4 т.

Фромм, Э. (1996). Человек одинок. Иностранная литература, 1, 11–24.

Фурдуй, Ф. И. (1990). Стресс и одиночество. Стресс и здоровье, 239.

Цой, Н. А. (2011). Феномен интернет-зависимости и одиночество. Социологические исследования, 12, 98–107.

АЗ ҚАМТЫЛҒАН ОТБАСЫЛАРДЫ ӘЛЕУМЕТТІК ҚОЛДАУДЫҢ МАЗМҰНЫ

THE CONTENT OF SOCIAL SUPPORT FOR LOW-INCOME FAMILIES

студент, Раушан ЖАНПЕИСОВА
Қарағанды Бөкетов университеті,
философия және психология факультеті
әлеуметтік жұмыс және әлеуметтік педагогика кафедрасы
онлайн қатысушы
ORCID NO: 0009-0005-4276-154X

аға оқытушы, Галия ТУТКЫШЕВА
Қарағанды Бөкетов университеті,
философия және психология факультеті
әлеуметтік жұмыс және әлеуметтік педагогика кафедрасы
онлайн қатысушы
ORCID NO: 0009-0008-6795-9941

АННОТАЦИЯ

Мақалада заманауи отбасының күрделі мәселелері қарастырылған. Бұл аз қамтылған отбасылардың көбеюіне, халықтың денсаулығын нашарлататын факторларға, отбасындағы дәстүрлі рөлдердің өзгеруіне, әсіресе әйелдердің рөліне, толық емес отбасылардың өсуіне байланысты. Отбасының әлеуметтік әлемі-баланың қалыптасуының ең күшті факторы. Бұл өскелең ұрпақты әлеуметтендірудің маңызды институты, баланың өмірі мен дамуының жеке ортасы, оның сапасы бірқатар параметрлермен анықталады.
Мақала қазіргі қоғамдағы өзекті әлеуметтік мәселеге – халықтың әлеуметтік осал санаттарының бірі – аз қамтылған отбасыларды әлеуметтік қолдауға арналған. Әлеуметтік қорғау тетігін, әлеуметтік жұмыс технологияларын пайдалану тәжірибесі, аз қамтылған отбасылардың қалыпты әлеуметтік жұмыс істеуін қамтамасыз ету бойынша олардың тиімділік шарттары қарастырылады. Автор жұмыстағы басты назарды ҚР-дағы аз қамтылған азаматтарды әлеуметтік қолдаудың тетіктері мен нысандарына аударады. Мақалада қазіргі заманғы әлеуметтік жұмыс теориясы мен практикасы үшін аз қамтылуды түсінудің неғұрлым өзекті тәсілдері айқындалған, Қазақстандағы аз қамтылған отбасыларға көрсетілетін әлеуметтік көмек түрлері жүйеленген. Мемлекеттің әлеуметтік саясатының бағыттары, аз қамтылған отбасыларды әлеуметтік қорғау, аз қамтылған отбасыларды әлеуметтік қолдау бойынша волонтерлік қызмет, аз қамтылған отбасылармен әлеуметтік жұмысты ұйымдастыру ерекшеліктері, оны нормативтік-құқықтық қамтамасыз ету қаралды.
Кілт сөздер: аз қамтылған отбасы, әлеуметтік саясат, әлеуметтік қорғау, волонтерлік қызмет

ABSTRACT

The article deals with the complex problems of the modern family. This is due to an increase in the number of low-income families, factors that worsen the health of the population, changes in traditional roles in the family, especially the role of women, and an increase in the number of single-parent families. This is the most important institution of socialization of the younger

generations, the personal environment of a child's life and development, the quality of which is determined by a number of parameters.
The article is devoted to an urgent social problem in modern society – the problem of social support for one of the socially vulnerable categories of the population – low-income families. The practice of using the mechanism of social protection, social work technologies, the conditions of their effectiveness to ensure the normal social functioning of low-income families is considered. The author focuses on the mechanisms and forms of social support for low-income citizens in the Republic of Kazakhstan. The article identifies the most relevant approaches to understanding low security for modern theory and practice of social work, systematizes the types of social assistance provided to low-income families in Kazakhstan. The directions of the state's social policy, social protection of low-income families, volunteer activities for social support of low-income families, features of the organization of social work with low-income families, its regulatory support are considered.
Keywords: low-income family, social policy, social protection, volunteering

КІРІСПЕ

Бүгінде елімізде көп баласы бар және тұрмысы төмен отбасыларды қолдаудың кешенді моделі түзілген. Оған мемлекеттік жәрдемақы, әлеуметтік төлем, жұмыспен қамту шаралары мен салық салу кезіндегі жеңілдіктер еніп отыр. Мемлекет басшысы да ең алдымен табысы төмен көпбалалы отбасыларға назар аударып, олардың кәсіп ашып, жұмыс істеуіне жағдай жасау керектігін атап өткен болатын.

Мақаланың өзектілігі заманауи жағдайда отбасы адамның әлеуметтік мәртебесін, оның қоғамдық өмірдегі рөлін, өмір сүру жағдайларын, материалдық әл-ауқат пен өмір салтын нығайту үшін әлеуметтік топтардың, жеке тұлғалардың, билік институттарының, қоғамдық ұйымдардың тығыз қарым-қатынасында әлеуметтік, материалдық қолдау көрсетуі керек.

Жан басына шаққандағы орташа табысы тиісті өңірде белгіленген ең төменгі күнкөріс деңгейінен төмен отбасы кедей болып саналады, мұндай отбасының өзіне тәуелсіз мән-жайлар бойынша күрделі материалдық жағдайға түсуі міндетті шарт болып табылады.

ЗЕРТТЕУ ЖӘНЕ ТАЛДАУ

Елдегі әлеуметтік топтардың едәуір бөлігінің әлеуметтік-экономикалық, психологиялық және моральдық жағдайының күрделі асқынуы зейнеткерлерге, жастарға, көп балалы отбасыларға және өмірлік қиын жағдайға тап болған азаматтардың басқа да санаттарына көмек көрсету үшін әлеуметтік қызметтерді таратуды талап етеді.

Бүгінде аз қамтылған отбасыларды әлеуметтік қолдаудың екі түрі бекітілген.

Біріншісі, шартсыз ақшалай көмек. Ол жанұя құрамында еңбекке жарамды адам болмағанда беріледі. Мәселен, зейнеткер немесе мүгедектерге. Сондай-ақ, отбасының еңбекке жарамды бір мүшесі бола тұра, ол белгілі себептерге байланысты жұмыс істеу мүмкіндігінен айырылса тағайындалады. Яғни, мектеп жасына жетпеген балалары бар жалғызбасты анаға, т.б.

Екіншісі, шартты ақшалай көмек. Ол жанұяда еңбекке жарамды адам (отбасын асыраушы) болса да, оның әлеуметтік келісім-шарты бұзылса, нақтырақ айтқанда, табысынан айырылса беріледі. Шартты ақшалай көмек қолдаудың үш түрінен тұрады: ақшалай жәрдемақы, еңбекпен қамту және мұқтаждыққа байланысты әлеуметтік қолдау пакетін ұсыну.

Ал, тұрғын үй көмегінің берілу тәртібі мынадай: Ол аз қамтылған отбасыларға коммуналдық қызметтерді және телекоммуникация желісіне қосылған телефонға абоненттік ақыны төлеу үшін беріледі. Ал аудандардың, облыстық маңызы бар қалалардың жергілікті өкілді органдары тұрғын үй көмегін көрсетудің мөлшерін және тәртібін айқындайды.

Сонымен қатар, жергілікті атқарушы органдардың шешімімен қосымша көмектер тағайындалатынын айта кетейік:

– жергілікті атқарушы орган тұрмыс жағдайы төмен отбасыларды анықтайды;

– жергілікті бюджеттен әлеуметтік көмек беріледі;

Әлеуметтік тұрмысы нашарлық – отбасы мүшелерінің, бірінші кезекте кәмелетке толмаған балалардың өмір сүру сапасының, тіршілік ету жағдайының төмендеуінде, отбасылық байланыстың бұзылуы, ұлттық құндылықтардың бұрмалануы және отбасының басты миссиясы – балалар тәрбиесінің бұзылуында көрінетін құбылыс (Социальный Кодекс Республики Казахстан от 20 апреля 2023 года).

Әлеуметтік жағдайдың нашар болуының негізгі себептерінің бірі халық табысының төмен деңгейі болып табылады. Осыған байланысты әлеуметтік саясаттың жаңа қағидаттары кедейліктің өсуіне жол бермеуді басты міндет ретінде қарастырады. Мемлекет халықтың әлеуметтік осал топтарын – зейнеткерлерді, мүгедектігі бар адамдарды, еңбекке жарамсыз адамдарды, науқас балаларды және т.б. атаулы қолдау үшін толық жауапкершілік алады.

ҚР СЖРА ҰСБ деректері бойынша Қазақстанда 6983 әлеуметтік жағынан нашар, қиын жағдайдағы отбасылар тіркелген, бұл 2021 жылғы көрсеткіштен 3%-ға және 2019 жылғы деңгейден 16%-ға төмен.

Балалары бар аз қамтылған отбасыларды әлеуметтік қолдау мақсатында қолданыстағы заңнамамен келесі

қызметтер қарастырылған:

- АӘК – жан басына шаққандағы орташа табысы кедейлік шегінен төмен отбасыларға;

- 1 жастан 18 лет жасқа дейінгі балаларға кепілді тәлеуметтік пакет75;

- тұрғын үй көмегі – тұрғын үйді ұстауға жұмсалатын шығыстары осы мақсаттарға жұмсалатын шығыстардың шекті рұқсат етілген үлесінен асатын отбасыларға төлеу. Тұрғын үй көмегін көрсетудің мөлшері мен тәртібін жергілікті өкілді органдар айқындайды.

Отбасының еңбекке қабілетті мүшелері жоқ немесе отбасының еңбекке қабілетті жалғыз мүшесі күтімге мұқтаж отбасының бір немесе бірнеше мүшесіне күтім жасаумен айналысатын болса қолданыстағы заңнамаға сәйкес отбасыларда жұмыспен қамтуға жәрдемдесудің белсенді шараларына қатысуға шартсыз ақшалай көмек көзделген. Сонымен қатар, отбасының еңбекке қабілетті мүшелері үшін АӘК алу жұмыспен қамтуға жәрдемдесудің белсенді шараларына (шартты ақшалай көмек) міндетті түрде қатысумен шартталған, одан бас тарту АӘК құқықтарын шектейтін салдарға әкеп соғады, егер бұрын бұл шектеу тек АӘК еңбекке қабілетті алушылардың өздеріне қатысты болса, ал 2020 жылдан бастап бұл талапты сақтамау бүкіл отбасы мүшелерінің мәртебесі мен жасына қарамастан АӘК тағайындаудан бас тартуға негіз болды.

Аз қамтылған отбасылардан шыққан балаларға кепілді әлеуметтік пакет тағайындалған АӘК-ге қосымша ұсынылады және мектеп жасына дейінгі балаларды азық-түлік жиынтықтарымен және тұрмыстық химия тауарларының жиынтығымен, сондай-ақ

мектеп жасындағы балаларға мектептерде тегін ыстық тамақпен, мектепке баруға және қайтуға тегін жол жүрумен, сондай-ақ мектеп формасы мен керек-жарақтармен қамтамасыз етуді көздейді.

Отбасының АӘК-ке құқығын айқындау және оның мөлшерін есептеу үшін негізгі өлшемшарт кедейлік шегі болып табылатынын атап өту қажет, ол АӘК жүйесін 20 жыл бойы енгізілгеніне қарамастан халықаралық стандарттарға сәйкес келмеуде, аз қамтылғандарға әлеуметтік көмек көрсетудің ең төменгі шегі 70% кедейлік шегі емес, ең аз күнкөріс шегі болып табылады (Об утверждении Правил назначения и выплаты государственной адресной социальной помощи от 21 июня 2023 года).

«Ең төменгі әлеуметтік стандарттар және олардың кепілдіктері туралы» Қазақстан Республикасының 2015 жылғы 19 мамырдағы № 314-V ҚРЗ Заңына сәйкес ең төменгі күнкөріс деңгейі әлеуметтік қамсыздандыру саласындағы ең төменгі әлеуметтік стандарт болып табылады және әлеуметтік кепілдіктер мен әлеуметтік қамсыздандыруға әлеуметтік құқықтардың іске асырылуын қамтамасыз етуі тиіс. Осыған байланысты өңірлік ерекшеліктерді сақтай отырып, оны «Ең төменгі күнкөріс шамасына» ауыстыра отырып, АӘК жүйесінде кедейлік шегін қолданбау қажет, яғни өңірдің тиісті тоқсанында қалыптасқан ең төменгі күнкөріс шегін қолдану қажет(«Ең төменгі әлеуметтік стандарттар және олардың кепілдіктері туралы» Қазақстан Республикасының 2015 жылғы 19 мамырдағы № 314-V ҚРЗ Заңы).

ҚОРТЫНДЫ

Жалпы АӘК жүйесі елімізде шамамен 20 жыл бойы жұмыс істейді, осы жылдар ішінде АӘК алған және аз қамтылғандар мәртебесінен шықпайтын отбасылар бар, бір жағынан бұл олардың төмен табыстары туралы, оның ішінде жұмыспен қамтуға жәрдемдесудің белсенді шараларының тиімсіздігін растай отырып, екінші жағынан АӘК алушыларының өз әлеуетін толық пайдалануға ынталарының және «аз қамтылған» жағымсыз мәртебеден шығу үшін мемлекеттің қолдауының жоқтығын көрсетеді. Мұның себебі қандай да бір кезеңмен шектелмеген АӘК түрінде ақшалай көмек көрсетудің тұрақтылығы болып табылады.

Сондай ақ мемлекет аз қамтылған отбасыларға тұрғын үй заңнамасы шеңберінде төлем түрінде көмек көрсетеді:

- кондоминиум объектісін басқаруға және кондоминиум объектісінің ортақ мүлкін күтіп-ұстауға, оның ішінде кондоминиум объектісінің ортақ мүлкін күрделі жөндеуге арналған шығыстар;

- телекоммуникация желісіне қосылған телефон үшін абоненттік төлемді ұлғайту бөлігінде коммуналдық қызметтер мен байланыс қызметтерін тұтыну;

- мемлекеттік тұрғын үй қорынан тұрғын үйді және жеке тұрғын үй қорынан жергілікті атқарушы орган жалдаған тұрғын үйді пайдаланғаны үшін шығыстар.

Отбасының цифрлық картасы – мемлекеттік кепілдіктер бойынша дербестендірілген деректер базасы. Шын мәнінде, бұл интеграцияланған ақпараттық жүйелер арқылы қызметті алушының өтінішінсіз, проактивті форматта әлеуметтік қолдау шараларын анықтауға мүмкіндік беретін қиын өмірлік жағдайдағы отбасыларды немесе адамдарды анықтауға бағытталған құрал. Картаның көмегімен жұмыссыздықтың өсуі, өмір сүру деңгейінің төмендеуі, несие төлемеу, сырқаттанушылықтың өсуі және т.б. сияқты индикаторлар арқылы республикада әлеуметтік хал-жағдайдың нашарлауын болжауға

болады(https://dzen.ru/away?to=https%3A%2F%2Fzanimaem.kz%2Fadresnaya-socialnaya-pomoshh-usloviya-polucheniya-process-oformleniya-raschjot%2F).

Отбасылардың материалдық жағдайы, олардың әлеуметтік мәртебесі, табысы, өмір сүру деңгейі және әл-ауқаты туралы толық ақпараттың болуы әр аймақтың және жалпы елдің әлеуметтік портретін құруға және бюджет қаражатын тиімді жұмсауға мүмкіндік береді. Осылайша, әлеуметтік қызметтерді көрсетудің өтініш нысанынан айқындау нысанына көшу жүзеге асырылатын болады, бұл өңірлік деңгейде әлеуметтік саясаттың тиімділігін қамтамасыз етеді. Елімізде мүгедектігі бар адамдардың және олардың отбасы мүшелерінің әлеуметтік және экономикалық құқықтарының заңмен бекітілген кепілдіктері жалпы алғанда БҰҰ Конвенциясының ережелеріне сәйкес келеді.

ӘДЕБИЕТТЕР

Социальный Кодекс Республики Казахстан от 20 апреля 2023 года № 224-VII ЗРК.

Об утверждении Правил назначения и выплаты государственной адресной социальной помощи от 21 июня 2023 года № 227.

«Ең төменгі әлеуметтік стандарттар және олардың кепілдіктері туралы» Қазақстан Республикасының 2015 жылғы 19 мамырдағы № 314-V ҚРЗ Заңы

https://dzen.ru/away?to=https%3A%2F%2Fzanimaem.kz%2Fadresnaya-socialnaya-pomoshh-usloviya-polucheniya-process-oformleniya-raschjot%2F

ЗАНЯТОСТЬ КАК ВАЖНЕЙШЕЕ НАПРАВЛЕНИЕ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ЖИЗНИ НАСЕЛЕНИЯ СТРАНЫ

EMPLOYMENT AS THE MOST IMPORTANT DIRECTION OF THE SOCIO-ECONOMIC LIFE OF THE COUNTRY'S POPULATION

старший преподаватель, магистр Дархан АБИЛОВ
Карагандинский университет Букетова, факультет философии и психологии,
кафедра социальной работы и социальной педагогики
ORCID: https://orcid.org/0000-0002-0485-4869

профессор, кандидат экономических наук Эльмира СЫЗДЫКОВА
Карагандинский университет Букетова, экономический факультет,
кафедра бухгалтерского учета и аудита
ORCID: https://orcid.org/0000-0001-6273-9968, Scopus Author ID 57201672842

АННОТАЦИЯ

Статья посвящена занятости населения, статистическому анализу данной категории в Республике Казахстан. Занятость населения - это важнейшее направление социально-экономической жизни населения любой страны. Проблемы, связанные занятостью, являются одной из наиболее актуальных социально-экономических сторон современного общества. В данном направлении государство должно решать две основных задачи: обеспечить рабочими местами населения страны и обеспечить в рабочей силе рынок труда. В статье проводится анализ занятости и рынка труда в Республике Казахстан. Анализ проведен на основе данных Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан. В данном исследовании занятость населения изучается через факторы, которые непосредственно влияют на занятость населения. Проведенное исследование позволило установить наличие корреляционных связей некоторых факторов с уровнем занятости населения в Республике Казахстан. Показатель занятости населения подвергается воздействию большой совокупности факторов, которые имеют различную величину и направленность воздействия. Данное исследование может быть полезно для студентов, преподавателей и всем интересующимся данными вопросами.

Ключевые слова: занятость, трудовые ресурсы, рабочая сила, уровень безработицы, регион.

ВВЕДЕНИЕ

Целью данной статьи является исследование зависимости численности занятых в экономике и значимости как фактора конкурентоспособности экономики. Для достижения поставленной цели был проведен корреляционно-регрессионный анализ показателя.

Национальная экономика, как и любая другая, видоизменяется под влиянием многочисленных факторов и современных условий развития регионов. Занятость населения является одним из основных показателей регионального развития, который

также подвержен изменениям деловой активности людей в той или иной хозяйственной системе региона с течением времени.

Выявление факторов, влияющих на занятость населения, является одной из важнейших проблем современной теории и практики управления региональным развитием.

ИССЛЕДОВАНИЕ И АНАЛИЗ

В литературе описано изучение факторов, эффективно влияющих на использование трудовых ресурсов. Авторы Ахметова Ф.Н. и др. выделили несколько групп факторов, определяющих эффективное использование трудовых ресурсов. Среди них: демографические, экономико-географические, организационные, правовые, социальные, экономические. Под демографическими факторами подразумевается учет влияния численности, демографической и экономической структуры населения, объемов и направления миграционных потоков. Экономико-географические – это факторы, учитывающие влияние природно-ресурсного, географического, экономического потренциала региона. Организационные факторы учитывают влияние уровня организации труда, производства и упраления, организации службы биржи труда и занятости. Правовые факторы регулируют предпринимательскую деятельность, банкротство предприятий, миграцию населения, условия найма и увольнения режима труда и отдыха. Социальные факторы подразумевают учет влияния уровня и качества жизни, мотивацию к труду, степень развития профсоюзного движения и социального пратнерства, степень вмешательства государства и социальные процессы. Экономические факторы учитывают влияние объемов и структуры призводства, динамику макро- и микроэкономических показателей, уровнень инвестиционной активности, степень конкуренции и монополизма [1].

По исследованиям российских ученых значимыми факторами, влияющими на эффективность использования трудовых ресурсов являются следующие: индекс физического объема платных услуг населению, численность экономически активного населения, инвестиции в основной капитал на душу населения, сводный индекс потребительских цен на товары и услуги, а также фактор времени. Очень важен учет социального фактора [2].

При этом на разных территориях на уровень занятости трудовых ресурсов оказывают влияние различные факторы. Таким образом авторы исследования делают вывод, единая политика управления рынком труда не эффективна. Росту эффективности мероприятий в сфере занятости должна способствовать дифференцированная экономическая политика [1].

В зависимости от связи с внешней средой, факторы, влияющие на занятость трудоспособного населения региона, делятся на внешние и внутренние [3].

В отличие от описанных выше исследований, особое внимание, по нашему мнению, заслуживают факторы, влияющие на уровень занятости, к которым: демографические; экономические; социальные; организационные; правовые; климатические.

В рамках нашего исследования мы исследовали влияние демографических факторов: численность населения Республики Казахстан, рабочая сила Республики Казахстан, миграция. Миграция рассматривалась внешняя как наиболее влияющая по сравнению с внутренней [3]. А такие факторы как уровень инфляции, степень развития и организации производства, структура и объем производства, инвестиции, социальное партнерство, организация работы служб занятости, нормативная база, регулирующая занятость, предпринимательство, природно-климатические факторы будут рассмотрены в дальнейших исследованиях. В таблице 1 представлено количество занятого населения в Республике Казахстан в тыс. человек за период с 2017 по 2023 годы.

Таблица 1. Занятое население в Республике Казахстан, тыс. чел

Годы	Занятое население
2017	8 585,2
2018	8695,0
2019	8780,8
2020	8732,0
2021	8807,1
2022	8971,5
2023	9081,9
Примечание: составлено авторами на основе [4].	

В среднем на 496,7 тыс. человек ежегодно в Казахстане увеличивается численность занятых. На рисунке 1 наглядно представлен рост количества занятого населения в Республике Казахстан в тыс. человек за период с 2017 по 2023 годы.

Рисунок 1. Занятое население Республики Казахстан, тыс. чел

Примечание – составлено авторами на основе [4].

В таблице 2 представлены показатели, которые выбраны в качестве факторов для определения их влияния на численность занятых в экономике Казахстана в период с 2017 по 2023 годы.

Таблица 2. Численность населения, рабочая сила, внешняя миграция Республики Казахстан за период с 2017 по 2023 годы, тыс. чел.

годы	Численность населения, тыс. чел	Рабочая сила, тыс. чел	Внешняя миграция, иммигранты, тыс. чел	Внешняя миграция, эмигранты, тыс. чел
2017	18157,337	9 027,4	15,595	37,725
2018	18395,567	9138,6	12,747	41,868
2019	18631,779	9221,5	12,255	45,225
2020	18879,552	9180,8	11,370	29,088
2021	19122,423	9256,8	11,039	32,256
2022	19503,159	9429,8	17425	24147
2023	19766,807	9534,1	25387	25387
Примечание: составлено авторами на основе [4].				

В данном исследовании использованы понятия, основанные на стандартах и методологических рекомендациях Международной Организации Труда (МОТ).
В качестве результирующего показателя была принята численность занятого населения, в качестве факторных показателей: численность населения, рабочая сила, внешняя миграция (имиграция и эмиграция).
Рассмотрим влияние численности населения на численность занятого населения.
Построим поле корреляции и сформулируем гипотезу о прямолинейной форме связи (рисунок 2).

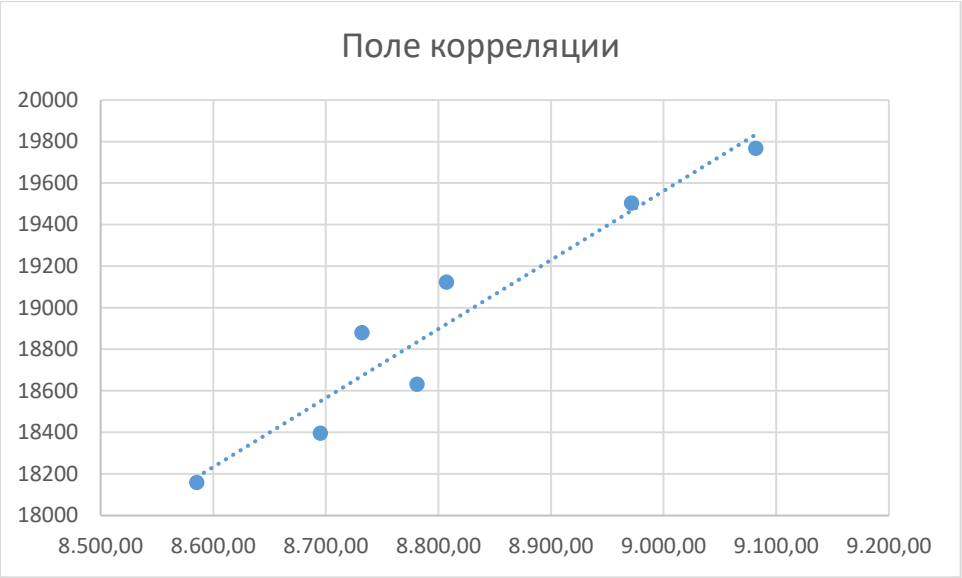

Рисунок 2. Поле корреляции

Был проведен корреляционный анализ, в процессе которого вычислен коэффициент корреляции, показывающий уровень влияния факторного показателя численности населения на результирующий занятого населения, равный 0,96.

Рассчитанный коэффициент детерминации R-квадрат, равный 0,92 означает, что 92% вариации занятого населения (у) объясняется вариацией фактора х – численности населения, а 8% - действием других факторов, не включённых в модель.

С помощью среднего (общего) коэффициента эластичности определим силу влияния фактора на результат.

Для уравнения прямой уравнение линейной регрессии средний (общий) для расчета коэффициента эластичности необходимо среднее значение за исследуемый период показателей: численность населения (это х средний -18922,4 тыс человек) и численность занятого населения (это у средний - 8807,64 тыс человек). А также коэффициент уравнения, равный по нашим расчетам 3,3.

Таким образом, при изменении численность населения в Республике Казахстан на 1% от своего среднего численность занятого населения изменится в среднем на 7,09%.

Таким образом был проведен корреляционный анализ, в процессе которого вычислен коэффициент корреляции, показывающий уровень влияния факторных показателей на результирующий (таблица 3).

Таблица 3. Коэффициенты корреляции

Показатель	Численность населения	Рабочая сила	Внешняя миграция, иммигранты	Внешняя миграция, эмигранты
Коэффициент корреляции	0,96	0,99	0,91	0,89

Примечание: составлено авторами

Результаты расчетов показывают, что связь со всеми факторными показателями положительная. Это значит при увеличении численности населения, рабочей силы, внешней миграции, как имиграции, так и эмиграции показатель занятого населения будет увеличиваться.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Таким образом, в целях повышения конкурентоспособности национальной экономики за счет качества человеческого капитала, отражающегося в численности занятых в экономике, рабочую силу, внешнюю миграцию.

Своевременная работа регулирующих органов над данными факторами позволит стабилизировать национальный рынок труда и повысить его эффективность.

БИБЛИОГРАФИЯ

1. Ахметова Ф.Н., Ноговицына А.В., Симонин П.В., Данилова В.А. Анализ влияния факторов на уровень занятости населения // Интернет-журнал «НАУКОВЕДЕНИЕ» Том 8, №3 (2016) http://naukovedenie.ru/PDF/150EVN316.pdf

2. Simonin P. Institutional features of national personnel and labor relations in higher education establishments // Mediterranean Journal of Social Sciences. 2015. Vol. 6. No. 3 S3. P. 283-294.

3. Меренкова А.С., Новикова Н.В. Факторы и условия занятости населения в регионе // Гуманитарные научные исследования. 2017. № 2 [Электронный ресурс]. URL: https://human.snauka.ru/2017/02/20582

4. Занятость в Казахстане. Статистический сборник. - Бюро национальной статистики Агентства по стратегическому планированию и реформам Республики Казахстан. - Астана. - 245 стр.

ОРТАҒАСЫРЛЫҚ АРАБ-МҰСЫЛМАН ОЙШЫЛДАРЫНЫҢ ФӘЛСАФАЛЫҚ ДҮНИЕТАНЫМЫ

Дүйсен Нұрсұлтан Бақтияруұлы
Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия Ұлттық Университеті. Астана қ., Қазақстан.
«Философия және әдеп» мамандығының PhD докторанты.
ORCID: 0000-0002-5092-3802

Ғарифолла Есім[2]
Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия Ұлттық Университеті. Астана қ., Қазақстан.
Философия ғылымдарының докторы, профессор, ҚР Ұлттық ғылым академиясының академигі.
ORCID: 0000-0001-9482-274X

Сибель Кибар Кавус
Кастамону Университеті. Кастамону., Түркия
Доц. Профессор, философия ғылымдарының докторы.

АННОТАЦИЯ

Бұл мақалада негізінен фәлсафа тарихы баяндалды,сондай-ақ менталитетті мұсылмандық дүниетаным баянына арналып отыр. Мақала мазмұнында ортағасырдағы ислам философтарының антикалық жаратылыстанулық ғылымдарды мирас етіп, мұсылмандық дүниетаным тұрғысынан насихаттауы сөз болды. Сондай-ақ әл-Кинди, әл-Фараби, Ибн Сина, Ибн Рұшд секілді араб-мұсылман ойшылдарының дүниетанымындағы дін мен фәлсафаның бір-бірімен байланыс мәселесі жан-жақты қарастырылды. Бүгінгі таңда ортағасырлық араб-мұсылман фәлсафасы әлде де болса толық түрде зерттелмей отыр. Ортағасырлық мұсылман мәдениетіндегі фәлсафалық ойлау дәстүріне сын тағылып, оны тек ежелгі грек философиясын жеткізуші ілім деп қаралған ат үсті тұжырымдар қаптаған тұста, оның негізгі баламасы мен мән-мазмұны сол ойшылдардың фәлсафалық көзқарастарымен өз дәлелін таппақ. Сол уақыттың философиялық ойлау жүйесінің түбіне жету антикалық, христиандық, мұсылмандық дүниетаным төңірегінде дамитын мұраны саралауға жол ашып береді. Фәлсафалық ойлау дәстүрінің өкілдерінің фәлсафалық дүниетанымын зерделей келе, рационалды теология, кәламның мән-мағынасын түсінсек сәйкесінше, сол ойшылдардың ежелгі антикалық философияны мұсылмандық дүниетаным негізінде ислами шарттармен үйлестіре білген көзсіз шеберлігіне тәнті боламыз. Отандық философия тарихында ислам дінінің орны, оның философиялық дүниетанымға әсері мәселелерін қарастырғанда жоғарыда аталған фәлсафа өкілдерінің қалдырған еңбектерін жіті зерттеу мен оны одан әрмен дамытудың нәтижесінің тигізер пайдасы зор деп білеміз.

Фәлсафалық дүниетанымның ара-жігін сараптай келе шығатын нәтиже, ортағасырдағы ойлау мәдениетінің жаңа үлгісін қалыптастырған фәлсафалық дәстүрді, осы фәлсафаның негізін қалаушылар: Әл-Кинди, Әбу Насыр әл-Фараби, Ибн Сина, Ибн Рұшдтан бастап, XXI ғасырдағы Хакім Абайдың даналығына дейінгі тарихи-мәдени уақытты, заман шындығын қазіргі жас ұрпаққа кәделі түрде қалдыру және олардың санасында инновациялық ойлау жүйесін қалыптастыру. Фәлсафадағы білім мен діннің табиғи ортақтығын бағалау сондай-ақ, діннің білімсіз қатерлігін, дінсіз білімнің де негізсіз болатындығын саралау. Осы бір тәмсілді Тәуелсіз елдің ойлау мәдениетінде гүлденуін қамтамасыз ету болмақ.

Кілт сөздер: Фәлсафа, мұсылмандық дүниетаным, дін, ислам, Құдай, ақыл.

ABSTRACT

This article mainly described the history of falsafa as well as a description of the mindset of the Muslim worldview. The content of the article stated that medieval Islamic philosophers inherited the ancient natural sciences and promoted them from the perspective of the Muslim worldview. The question of the relationship between religion and falsafa in the worldview of Arab-Muslim thinkers such as Al-Kindi, Al-Farabi, Ibn Sina, and Ibn Rushd was also comprehensively discussed. Getting to the bottom of the philosophical system of that time opens the way to distinguishing the heritage that develops around the ancient, Christian, and Muslim worldviews. If we study the philosophical worldview of the representatives of the philosophical tradition and understand the meaning of rational theology and kalam, we will be impressed by the skill of those thinkers who were able to combine the ancient philosophy with Islamic conditions based on the Muslim worldview. When considering the place of Islam in the history of domestic philosophy, its influence on the philosophical worldview, we believe that the results of a careful study of the works left by the above-mentioned representatives of philosophy and their further development will be of great benefit. Evaluating the natural commonality of knowledge and religion in philosophy is also differentiating the danger of religion without knowledge and the fact that knowledge without religion is baseless.

Keywords: philosophy, Muslim worldview, religion, Islam, God, reason.

КІРІСПЕ

Орта ғасырдағы ислам дінін ұстанушы мұсылман елдерінде ғылым мен білімнің гүлденген тұсы осы елдегі араб, парсы және түркі ғалымдарының Антикалық жаратылыстанулық ғылымдарды мұра ете отырып оны араб тіліне аударып мұсылмандық дүниетаным тұрғысынан насихаттауы еді. Сол арқылы араб-мұсылман мәдениеті қалыптасты. Ислам діні және араб тілі – біршама халифатты құраушы күш болды. Тарихтан белгілі болғандай ислам дінін насихаттаушы Араб Халифтері «жиһад» жолымен исламды күштеп ендіру мақсатында көрші елдерге жаулаушылық жорықтар жасады. Алайда оның өміршең болмайтындығын өркениет дәлелдеп берді.Көптеген араб зиялылары дінді ұран етіп соғысудан пайда жоқтығын түсінді. Ендігі кезекте олар қарудың емес қаламының ұшына сенді. Осылайша араб-мұсылман ойшылдары антикалық дәуірден қалған білім, ғылыми жәдігерлерімен айналыса бастады. Антикалық Платон, Аристотель сынды философтардың көптеген еңбектері араб тіліне аударылды. Осы тұста көшпенді бәдәуилердің басын құраған Араб Халифатында араб тілі – мемлекеттік тіл болды және айрықша беделді иеленді. Сол кезеңде мәдениеттіліктің, сауаттылықтың, зиялылықтың бағамы араб тілін білумен өлшенетін болды. Араб тілінің әсерінің жоғары болғаны, батыстық философтар да араб тіліне ерекше қызығушылық танытты және араб тілінде жазылған философиялық еңбектерді өз ізденістерінде кеңінен қолданды. Ислам дінінің де білім мен ғылым саласына қосқан үлесі айрықша. Исламның өзге діндерден де айырмашылығы сол, онда білім, ілімге қатысты шектеулер болмады. Оған дәлел, сол уақыттағы Халифатта ойшылдар мен философтардың, аудармашылар және комментаторлардың көп болғандығы. Сонымен қатар ғылыми орталықтардың, университет, медресе сынды білім ошақтарының көптеп ашылуы соның айғағы. Ислам діні білім мен ғылым жолына қолдау беріп ерекше дем берді. Соның арқасында мұсылман зиялылары антиктік ғылымды түбегейлі жетілдіріп ерекше үлгіде дамыта білді. Тап осылай араб-мұсылман философиясы өркениет көшінде өзіндік із салды.

ЗЕРТТЕУ ӘДІСТЕРІ

Осы мақаланы жазу барысында әлеуметтік –гуманитарлық ғылымдарда қолданылатын жалпы-теориялық әдіс-тәсілдер пайдаланылды, соның ішінде жүйелік бағым, компаративистік талдау, ортағасырлық араб-мұсылман ойшылдары Әл-Кинди, әл-Фараби, Ибн Сина, Ибн Рұшдтың идеялық алғышарттарын сараптау кезінде басты назарға алынса, тарихилық принципі ортағасырлық мұсылман фәлсафасындағы философиялық ойлау жүйесінің генезисін, даму үрдістерін пайымдауда қолданылды. Тақырыпты зерттеу барысында шетелдік А.И. Герценнің, К.Армстронгтың, Халид әл-Руайхеб Сабина Шмидкенің және отандық ғалымдардан Ғарифолла Есім, Ж.Б. Момынқұловтың, А.Д. Құрманалиеваның еңбектері қолданылды.

ФӘЛСАФАНЫҢ ТАРИХИ ЖӘНЕ ГЕОГРАФИЯЛЫҚ ТИПОЛОГИЯСЫ

Фәлсафа тарихының типологиясын анықтауда тағы да осы фәлсафа хақында тынбай ізденіс үстінде жүрген Ғарифолла Есім ұстаздың келтірген үш тарихи кезеңді үлгі еткен жөн: «Біз фәлсафаның типологиясын анықтауда саяси-географиялық өлшем қолдандық. Себебі, фәлсафа араб тілі негізінде ғана емес, ол саяси негіздерде жүзеге асқан феномен. Осы тұрғыдан оның үш тарихи кезеңін белгіледік. **Бірінші кезең.** Бағдат халифатына қатысты, әл-Кинди, «Таза ағайындар» еңбектеріне байланысты қарастырылатын тарихи мәдени кеңістік. **Екінші кезең.** Орта Азия мен Қазақстан аумағында ерекше түрде дамыған фәлсафа, оның өкілдері: әл-Фараби, Ибн Сина, Омар Хаям, Аттар, әл-Ғазали, т.б. Бұлар парсы – түркі жұртының ойшылдары. **Үшінші кезең.** Мұсылман Испаниясындағы Еуропалық фәлсафаның тарихи-мәдени кеңістігі, оның өкілдері: Ибн Бадж, Ибн Туфейл, Ибн Араби, Ибн Рущд» [1, 9 б.].

Жоғарыда аталған араб тілді философтардың еңбектерінің негізгі желісі ежелгі антикалық ойшылдардың дүниетанымы бойынша жазылды. Басымдық әсіресе Аристотель еңбектеріне талдау жасауға берілді. Әрине философтар оны исламдық бағытта,мұсылмандық дүниетанымға сай бейімдеді. IX ғасырда араб ойшылдары грек ғылымы мен философиясымен байланыс орнатып, нәтижесінде, еуропалық ұғыммен қарағанда, Ренесанс пен Ағартушылық дәуірлері арасындағы мәдени өрлеуді бастан кешірді. Көпшілігі несториан христиандар болған аудармашылар грек мәтіндерін араб тілінде сөйлетіп, тамаша жұмыс атқарып шықты.

ОРТАҒАСЫРЛЫҚ ФӘЛСАФА ӨКІЛДЕРІНІҢ ФИЛОСОФИЯЛЫҚ ЖӘНЕ ДІНИ-ДҮНИЕТАНЫМДЫҚ ПАЙЫМДАУЛАРЫ

Фәлсафаның негізін қалаушылардың ең ірі әрі бастамашы өкілі **Иақуб ибн Исхақ әл-Кинди** болды. Ол өзінің «Аристотель кітатарының саны және философияны меңгерудегі қажеттілік туралы трактат», «Алғашқы философия туралы трактат», «Пайда болу және жойылудың ішкі әрекеттік себептерін түсіндіру туралы трактат», «Бес мән туралы кітап» атты еңбектерінен фәлсафалық дәстүрдің жарқын үлгілерін көруге болады. Ғылымда философия тарихында осы әл-Киндиден бастау алған «фәлсафа» атты ұғым өмірге келді. Фәлсафаның мәні, сонау ежелгі антикалық философия IX-X ғасырларда өз құндылығын жоғалта бастады. Өздері қалдырған теңдессіз мұрасынан мақұрым қалған еді. Дәл осы кезде өркениет көшіне сол гректік философияны мұра еткен мұсылмандық ғылым және мәдениет келіп қосылды. Осы турасында А.И. Герцен: «Аристотель был схоронен под развалинами древного мира до тех пор, пока аравитянин не воскресил его и не привел в Европу, погрязавшую во мраке невежства» [2]. А.И. Герцен өзі білетін Ибн Рушдты меңзеп отыр, ал Аристотельді насихаттау әл-Киндиден басталған.

Алғаш рет құранға рационалды әдісті қолданған осы әл-Кинди болатын. Ол өз заманында мутазилитттермен тығыз байланыс орнатып, өз зерттеулерінде кей жағдайда Аристотельмен келіспес тұстары да болды. Ақиқат жайлы ол өзінің «Бірінші

философия» туралы түсінігінде айғақтайды. «Алғашқы философия туралы кітап» - әл-Киндидің осы уақытқа дейінгі сақталған ең іргелі еңбегі болып табылады. Басты орында Құдайдың Бірлігін көрсететін трактаттың бірінші және сақталған мұрасы жалпы төрт тараудан құралған. Трактатта нысанаға алынған негізгі тезис мынадай: «Ақиқат – Бір. Бұл, бір жағынан, бірлік принципі және, олай болса, барлық жаратылыс тіршілігінің принципі болсын, екінші жағынан, негатив теология арқылы жақындауға болатын шексіз трансценденттік Құдай принципі болсын, бұлардың бәрі – бір принцип» [3].

Әл-Кинди негізінен тек Құранмен шектелмей, Құраннан да терең бойлады. Сонымен қатар пайғамбарларға ғана тоқталмай, антикалық философтардың еңбектеріне сүйенді сондай-ақ Аристотельдің Бастапқы Себептің болу мүмкіндігі міндетті деп көрсететін тұжырымын пайдаланды. Рационалды әлемде әл-Кинди барлық нәрсенің белгілі бір себебі бар, соған байланысты барлықтың әрекетке түсуіне әсер ететін қандай да бір Қозғалмайтын Қозғаушының болу қажеттілігін насихаттады. Әл-Киндидің ойынша Бастапқы Себеп – өзгеріске түспейтін кемел Болмыс. Әрекетті бір заттың жоқ заттан шығарылуы деп түсіндіруге болады. Әл-Кинди бойынша оған тек Алланың құдіреті жетпек. Тек Құдай ғана жалғыз әрекетке септік болар Болмыс және Сол ғана қозғалыстың басты себебі. Әл-Кинди өз кезегінде Исламда діни ақиқат пен метафизиканы байланыстыруға ұмтылды.

Алайда, әл-Киндидің философиялық көзқарасы өзі өмірген ортасындағы кейбір замандастарына ұнай қоймады.Оның мұрасы қудалауға ұшырады. «Ғаббасидтер әулетінен шыққан халиф әл-Мутаваккил еркін ойлауға төселіп қалған араб зиялыларын, әсіресе мутазилиттерді аса ауыр соққыға алды. Әл-Кинди шығармаларына тыйым салына бастады. Осы кезде Бағдат халифатында X ғасырдың екінші жартысында Басра қаласында діни-философиялық бірлестік өмір сүре бастады. Мұны тарихшылар «Таза ағайындар» бірлестігі деп, арабша оларды «Ихван ас-сафа» деп атаған.

Әл-Киндиден соң, фәлсафалық ойлау дәстүрі ортағасырлық қайта өрлеу дәуірінің тұлғасы **Әбу Насыр әл-Фарабидің** дүниетанымымен сабақтасты. Әл- Фараби жалпы исламдық мәдениетте шоқтығы биік ғұламалардың бірі. Христиандық философияның өкілі, Ұлыбританиялық белгілі дінтанушы К. Армстронг фәлсафаның негізін қалаған Әл-Фараби деп есептейді. Ғалымның сипаттамасына қарап әл-Фарабидің рационалистік теорияның өкілі болғандығын аңғарамыз. Олай дейтініміз, ойшыл көбіне өзінің фәлсафалық ілімдерін ақыл-парасатпен үйлестіруге тырысты деуімізге толық негіз бар. Әл-Фарабидің өзінің трактаттары мен ғылыми кітаптарының ішіндегі фәлсафа және діннің бірлестігі мәселесі ең ауқымды әрі күрмеуі тоқсан түрлі зерттеу нысаны болып табылады.Фараби дін мен фәлсафаны зерттеу саласы сондай-ақ шығу тегінен бастап анықтайды. Дін дегеніміз уақыттық тұрғыдан алғанда фәлсафадан кейін пайда болған ойшылдың ойынша. Сол дін арқылы қоғамды тәрбиеде ұстау кезінде көніске салу, иландыру секілді эмпирикалық тәсілдер қолданылды. Фараби дін турасындағы түсінікті фәлсафаның зерттеу саласының құрамдас бір бөлігі деп айтты. Оның ойынша қажет болса Құранмен философтар айналысу керек деп ұйғарды.

Әл-Фараби өз ілімдерінде дінді рационалистік тұрғыдан түсіндіруге тырысты. Ойшыл философияның дінмен байланыстылығын анықтауда алдымен діннің қоғамдағы орнын айқындауды ұсынды. Фараби дінді қияли күшке негізделген десе, философия ақыл, білімнің арқасында ғаламды, Құдайды тануға ұмтылатынын айтты. «Тек таңдаулы кісілер ғана діннің қиялға негізделген әрі шынайы мәнін түсіне алады дейді ойшыл» [4]. Фараби діндегі ең негізгі ұғым сенім екенін ерекше ескерді. Дін ол Жаратушыға және оның жаратушылығына мойынсұнуды білдірді сонымен қатар қандай да бір дәлелді қажетсінбеді. Діннің шығу тарихын зерттегенде Фараби оны адам баласының ойлану қасиетімен ұштастырды. Ол қалай? Адам баласы өз санасында өмір мен өмірдің мәні туралы толғанысқа түсті. Сол арқылы адам өзінің қауқарсыздығын біліп Құдайға яғни

дін жолына түсті. Сәйкесінше ойшыл дінсіз де болмыстың болатындығын дәлелдеуге тырысты. Былай айтқанда, Фарабидің пікірі адам баласы фәлсафаның септігімен иләһи ақиқатқа және жарқын бақытқа кенеледі дегенге саяды. Фарабидің осы ілімі Ибн Синаның философиялық ойларында көрініс тапты.

Әл-Фараби өзінің теологиялық ілімінде пайғамбарлық мәселесімен ерекше айналысты. Оған дәлел: «Расымен, қайсыбір пайғамбар болсын, ол әрине – философ; оның керісінше болуы мүмкін емес» дейтін ұлағатты сөзі. Ойшыл пайғамбар ұғымын теория дәрежесіне дейін көтере білді. Әл-Фарабидің пайғамбарлық түсінігі исламдағы пайғамбарлықпен кей мөлшерде қарама-қайшы тұстары болды. Алайда одан толығымен алшақ кетті десек те онымыз мардымсыз. Жалпы, пайғамбарлық қасиет, болмысы бөлек, жаратылысы өзге кемел жан иесі болатыны белгілі. Пайғамбарлар өз кезеңінде саяси, діни, әлеуметтік тұрғыда көшбасшы бола білді. Әл-Фараби осы бір міндетті амалға асыруға қажетті келісімдерге, қабілет пен қасиеттерді иеленген деп пайғамбарды ғана мойындайды. Былайша айтқанда, пайғамбар өз кезегінде қоғамға аса қажетті тұлға болмақ. Сол қоғамның тәлім-тәрбиесі мен тұрмыстағы әділеттілік мәселесі және заңдық жүйесін бақылауында ұстайтын адам. Олсыз қоғам іші дағдарысқа ұшырап, адамдары азғындыққа бой алдырады. Сол уақытта, сол қоғам мен адамзатты қиыншылықтан аман алып қалатын, оларға тура жол сілтейтін тек пайғамбардың өзі ғана.

Бүгінгі таңда Фараби ілімін зерттеушілер ойшылдың әлемнің бірден пайда болмағандығын, дүниенің жаратылысы уақыт шеңберінде болатындығын да қабылдағанын міндет деп біледі.Әл-Фараби мен одан да өзге Ибн-Сина, Ибн-Рушд секілді ойшылдардың жаратылыс пен болмыс туралы және сол жаратылыстағы Жаратушы да болатын ерік мәселесі сынды ең негізгі теологиялық-философиялық мәселелердің нақтылы жауабын таба алмауы қалыпты жайт. Ол философтардың барлығы да өздерінің фәлсафалық көзқарастарын Құранмен астастыруға ерекше көңіл бөлді. Араб-мұсылман философтарының бұл қадамы, олардың фәлсафалық құндылықтар қатарына басқа леп, яғни жаңа Құдай туралы түсінікті қалыптастырды. Осыдан кейін, фәлсафа ғалымдарының ішінде құдай ол тек бастапқы және қозғалысқа келтіруші себеп емес, ол «ғаламды Жаратушы себеп» деп айтыла бастады.

Әл-Фарабидің дүниенің болмысы туралы ойлары, оның философиясын жан-жақты қамтуды меңзейді. Себебі, ғаламның болмысы туралы мәселе бір жағынан болмыс және мән арасындағы қатынастарды қамтыса, екінші жағынан болмыс және қозғалыстың, кеңістіктің және уақыттың әрқайсысымен арадағы байланыстарды қарастыратын философиялық мәселе болып табылады. Сондай-ақ, аталмыш мәселе метафизикалық және физикалық болмыстарға қатысты болуымен қоса мүмкін және қажетті болмыстармен де байланысты екені анық. Осылайша Әл-Фараби мен Ибн Сина уақыт пен қозғалыстың да әуелден бар екенін растады

Әл-Фараби эманация ұғымын араб-мұсылман философиясына енгізді. Ойшыл ғаламды Құдайдың «бірінші қағидасынан» экзистенциалды потенциалдардың үздіксіз төгілуінің немесе эманациясының нәтижесі ретінде қарастырады. Бірінші принциптен шыққан бірінші ақыл өзін және оның Жаратушысын ойластырып, тани бастайды. Нәтижесінде бұл ақыл өмір сүретін аспан сферасы ғана емес, сонымен бірге үшінші болмыс, яғни екінші ақыл, сондай-ақ оның болуының аспан сферасының «денесі мен жаны» бар. Дәл осындай процесс эманацияның келесі кезеңдерінде жүреді: екінші ақылдан үшінші (сонымен қатар оның тіршілік ету ортасы) пайда болады, содан кейін төртінші және т.б. Әл-Фарабидің космологиялық теориясы ғаламды концентрлі сфералар түрінде ұсынады: біріншіден, жерден ең алыс орналасқан бірінші ақыл сферасы, содан кейін бірінші аспан сферасы, содан кейін қозғалмайтын жұлдыздар сферасы, содан кейін Сатурн, Юпитер, күн, Венера, Меркурий сфералары және соңында ай... негізінен ай асты сферасын

мекендейтін адамзат баласы бар оны басқаратын жоғары ақылға көтерілу мүмкіндігі. Бұл үшін логикалық ойлау қабілетінен жоғары адамға деректерді дұрыс пайдалану қажет…
Соңғы жүргізілген зерттеулер әл-Фарабидің Аристотельдің метафизикасын баяндауында эманацияның неоплатоникалық метафизикасы туралы айтудан мұқият аулақ екенін көрсетті. Осы ескертулерді ескере отырып, Әл-Фарабидің өзі эманациялық космологияны неоплатонизм үшін орталық деп санады, дегенмен ол аристотельдік емес екенін мойындады. Бір сөзбен айтқанда, эманация олқылықтың орнын толтыру үшін қабылданды, дейді Әл-Фараби, ол аристотельдік метафизиканың теология мен құдайлық ғылымдарды қамтитын бөлігінің толық болмауына байланысты қалды, онда Құдай мен табиғи болмыс арасындағы себеп-салдарлық байланыстар туралы айтылады.Осы тұрғыдан алғанда, әл-Фарабидің эманация теориялары оның метафизиканың табиғаты мен шегі туралы исламдық философиялық пікірталасқа, сондай-ақ оның натурфилософиямен байланысына қосқан үлесінің ажырамас бөлігі болып табылады. Әл-Фарабидің осы саланың кейінгі дамуына әсері Авиценнаның өмірбаянынан белгілі эпизодпен расталады, онда соңғысы Аристотельдің «метафизикасын» 40 рет оқығанын, бірақ оның мағынасын түсіне алмағанын айтады. Оның шатасуы әл-Фарабидің «Аристотельдің метафизикасының мақсаттары туралы» шығармасының үлгісін кездейсоқ тапқаннан кейін ғана сейілді. Авиценна әл-Фарабидің өте қысқа трактаты оның қиындықтарын қалай шешкенін нақты түсіндірмесе де, Авиценнаға Әл-Фарабидің Аристотельдің «метафизикасының» теологиялық ғылыммен немесе құдайлық ғылыммен байланысы туралы ескертулері әсер еткені анық (әл-'ильм әл-илахи).
Шынында да, әл-Фарабидің трактаты Аристотельдің «метафизикасы» көбінесе «құдайлық ғылым» ретінде сипатталғанымен, ол жеке құдайлық субстанцияларды емес, болмысты, оның принциптері мен қасиеттерін зерттеуге арналған деген ескертумен ашылады. Содан кейін Әл-Фараби метафизика ұғымын болмыстың жалпы қасиеттерін бар ретінде зерттейтін әмбебап ғылым ретінде сипаттайды. Ол теологияның шынымен де осы ғылымның бөлігі екенін, бірақ оның бастапқы пәні ретінде емес, тек «Құдай абсолютті болмыс принципі» (әл-вуджуд әл-мутлақ) шамасында екенін растайды. Осылайша, Әл-Фараби Аристотельдің «метафизикасын» бұрынғы қате түсіндіру деп санаған нәрсені түзете отырып, илаһи ғылым шынымен де метафизиканың маңызды бөлігі деп тұжырымдап, Аристотель мәтінінің аз ғана бөлігі – бір кітап – осы тақырыпқа арналғанын мойындады. Сондықтан болар, Әл-Фараби өзінің «Аристотель философиясының» соңында Фальсаф Аристуталиске «бізде метафизикалық ғылым жоқ» деп мәлімдеді. Алайда, Әл-Фараби белгілі неоплатоникалық метафизиканың негізгі ілімі-эманация теориясы-құдайлық болмыстарға және олардың ай астындағы әлеммен себеп-салдарлық байланыстарына назар аударады.
Эманация шеңберін космология белгілейді. Эманация механикасы ғаламның Құдайдан шыққанын түсіндіретін теория ретінде әртүрлі дереккөздерге негізделген. Өзінің негізгі алғышарттарында ол Аристотельден түбегейлі кетуді білдіреді, ол үшін Құдай барлық басқа субъектілердің (вуджуд) өмір сүруінің нақты себебі емес, тек әлемдегі қозғалыстың негізгі себебі болды.
Дегенмен, Әл-Фараби Құдайы көптеген аристотельдік қасиеттерге ие: ол біртұтас, материалдық емес, мәңгілік және қажет болған жағдайда әрекет етеді. Ең бастысы, Әл-Фараби Құдайды интеллект ретінде сипаттайды, оның негізгі қызметі өзін-өзі тану болып табылады, бұл аристотельдік іс-әрекет философиясының тұжырымдамасын «ойлау ойлауы» ретінде қайталайды (nôesis noçseos). Әл-Фараби схемасында интеллектуалды Құдайдың қызметі Құдайдың ғаламның жаратушысы ретіндегі рөлін анықтайды. Осы өзін-өзі ойлаудың нәтижесінде Құдайдан екінші интеллектке толып кету немесе эманация (фаид) пайда болады. Бұл екінші интеллект, Құдай сияқты, өзін-өзі ойлаумен сипатталады; дегенмен, бұған қоса, ол Құдайдың өзі туралы да ойлануы

керек. Құдай туралы ойлау арқылы ол үшінші интеллектті тудырады; өзін - өзі ойлау арқылы ол өзіне сәйкес келетін аспан сферасын-бірінші аспанды тудырады. Содан кейін әл-Фараби космологиядағы және оған сәйкес келетін әр сала үшін эманацияның осы екі элементті моделін қайталайды, осылайша Құдайдан басқа он ақыл алады. Әл-Фарабидің белсенді интеллектпен аяқталатын эманацияның неоплатоникалық метафизикасын қабылдауы Аристотель философиясын Стагирит шығармаларының өздері рұқсат еткеннен гөрі жүйелі контекстке қоюға мүмкіндік береді.

Фәлсафалық дәстүрдің одан сайын қарқын алған тұсы **Әбу Әли ибн Сина** еңбектерінде еді. Ибн Сина ілімінің дамуының алғышарты әл-Фарабидің қалдырған фәлсафалық тұжырымдары болды. Өзге философтар секілді ол да антикалық Аристотель еңбектеріне түсініктеме берді және жетілдіре білді. Алайда, ибн Сина оның философиялық ойларымен тек әл-Фарабидің Аристотель еңбектеріне арналған талдау кітаптары арқылы ғана таныс болды. Ибн Синаның философиялық көзқарасына. Әл-Фараби секілді Ибн Сина да сол кезеңдегі мәдени шарықтау шегінің адамы ретінде оның фәлсафалық дүниетанымы Аристотельдің ізімен күллі адамзат өркениетінің дамуындағы ең негізгі тұлғасына айналған ойшыл болды.

Фәлсафалық дәстүрді Ибн Сина Ислам халифатындағы ортағасырда орын алған өзгерістерге сай жүйелеу қажеттілігін жақсы білді. Сол кезеңдегі Аббасидтер билігі құлдырауға бой алдырып, Платонның жазған «Мемлекет» кітабында келтірілген кемел қоғам сипатынан мүлдем айырылған еді. Ибн Сина негізінен шиіттердің қолдаушысы болды. Алайда ол фәлсафадағы неоплотонизм бағытына аса зор мән берді. Ол оны өзіне дейінгі ойшылдардан қарағанда исламмен сәтті байланыстыра білді. Оның ойынша, фәлсафа қарапайым жандардың діни сеніміне аса мән беруі қажет. Себебі, ол саяси және әлеуметтік өмірдің негізгі бағдары саналды. Ибн Сина Аристотельдің еңбектеріне жүгіне отырып, Құдай болмысының рационалдық негізін жасаған болатын. «Аристотель: «Құдай – саф Ақыл, бір мезетте талқылаудың әрекеті, ойдың обьектісі де, субьектісі де болғандықтан, Ол тек Өзін Өзі тани алады, төменгі, шартты болмысқа назар аудармайды», - дейді. Ибн Сина осы жерде ымыралы шешім табуға тырысты: «Құдай адамдар сияқты құлқы нашар, жер бауырлаған тіршілік иелерінің және олардың іс-әрекеттерінің деңгейіне түсуден қол жеткісіз жоғары. Аристотель айтқандай: «Кейбір заттарды көргеннен көрмеген дұрыс» [5]. Ибн Сина негізінен Құдай болмысын дәйексіз түрде түсіндіруді жөн көрмеді. Діни психологияға арқа сүйеген ол, плотиндік эманация теориясын алға тартып, сәуегейлікті түсіндіргісі келді. Оның көзқарасы бойынша, Құдайдан төменге түсетін болмыстағы он сатының әрқайссында оннан саф Ақыл мен рух яки періште бар. Сол саф Ақыл Птоломейдің белгілі он қабатына әсер етіп оны қозғалысқа келтіреді. Бұл тұжырым батини қиялына негізделген архетиптік шындыққа сәйкес келіп тұр. Ол өзінің «Китаб әл-Ашират» («Уағыздар кітабы») трактатында Құдай болмысын рационалды тұрғыда тануға бағытталған өзінің сыни тұжырымын жасырмай, ол жерде бүліну процесі бар деп есептейді. Ибн Сина рационализммен қоса нұрға (ишрақ) байланысты эзотерикалық трактаты да бар делінеді.

Фәлсафалық ойлау дәстүрінің соңғы өкілі **Әбу Уәлид Мұхаммед ибн Рұшд** болатын. Ол Еуропада христиандар және иуадистердің арасында өте танымал болды. Өзінен алдыңғы өткен философтар әл-Фараби мен Ибн Сина мұраларын мирас еткен Ибн Рұшд тек философ болып қана болмай, шариғат бойынша үкім шығаратын қади болды. Ұстаз Ғарифолла Есім Ибн Рұшд туралы: «Ибн Рұшдқа Батыстағы қызығушылық оны тек араб фәлсафасының аса көрнекті өкілі болғандығында емес, оның ілімі өзінен көп кейін өмір сүрген «латындық авверроистердің» харекеттеріне негіз болғандығында. Латындық авверроистер Ибн Рұшдтың ілімін католиктік дүниетаным негізінде XVI ғасырға дейін әртүрлі интерпретацияда латын авверроистері насихаттап келген» [1, 222 б.].

Ибн Рұшд Аристотельдің философиялық ойларын мұсылмандық дүниетаныммен яғни исламмен байланыстыра білді. Ол өз кезегінде, сенім және рационализм арасында мүлдем қайшылықтың жоқ екендігіне, олар өздеріне ғана тән жолмен жалғыз ақиқатты танытып, бір Құдайды табуға ұмтылатынына сенімді болатын. Оның ойынша, кез келген адамның философияға қабілеттілігі жоқ, сол себепті фәлсафамен тек интеллектуалды элита ғана айналысу қажет. Одан басқа адамдардың көңіліне фәлсафа күмән ұялатып, ақыретті ойлауына кедергісін келтіреді.

Ибн Рұшдтың еңбектерінде көбіне дін мен философияның бірлігі мәселесі және Алла болмысына қатысты айтылған көзқарастар қамтылған. «Ибн Рұшдтың философиялық жүйесінде Алла «уахидың» (аян) да, ақылдың да бастауы ретінде мойындалады және дін мен философияның біртұтастығы мен үйлесімділігі ұсынылған» [6].

Оның Құранды талдауда қолданған аллегориялық тәсіл тіптен ерекше. Мысалы, Құран аятындағы: «Ол сондай Алла, жер жүзіндегі барлық нәрселерді сендер үшін жаратты. Сонан кейін аспанға көңіл бөліп оны жеті қабат көк етіп тәртіптеді» деген сөздерге Алла жаратушы емес, жаратылғанның, яғни жер мен көктің алдындағы бұрынырақ бар болмыс екенін суреттейді. Оның пайдаланған аллегориялық тәсіл дін мен философияны үйлестіру мәселесіне әсерін берді деуге болады» [7].

ҚОРЫТЫНДЫ

Тақырыпты түйінін қысқаша айтатын болсақ, мақалада негізінен фәлсафа тарихы және ортағасырлық араб-мұсылман ойшылдарының фәлсафалық дүниетанымы баян етілді. Өз тарихында фәлсафа – IX-XVI ғғ.аралығын қамтиды. Араб түбегінде бастауын алып, Батыс Еуропа мәдениетіне елеулі әсер еткен фәлсафалық дәстүрдің негізін қалаушы, жоғарыда аталған ғұламалардың қалдырған фәлсафалық тұжырымдары айрықша ілім болып табылады. Асылында, фәлсафаның мақсаты Платон, Аристотель еңбектерін қайта түлету болса, осы міндет мұсылмандық дүниетаным желісімен атқарылып, араб тілі арқылы амалға асты. «Фәлсафа» төңірегінде топталған дау мен мәселелер қазір де азаяр емес. Сондай-ақ фальсафа турасында кейбір философиялық әдебиеттерде сыңарезулік сипат белең алып отыр. Фәлсафа тек антиктік ғылымды араб тілінде аударған тәржімашы қызметтегі ғылым деп санаға еніп жатыр.Олай айту әсте мүмкін емес. Дәл осы тұрғыда ортағасырдағы ислам философтарының антикалық жаратылыстанулық ғылымдарды мирас етіп, мұсылмандық дүниетаным тұрғысынан насихатталуы тақырыпқа арқау болды.

Фәлсафалық дүниетанымның ара-жігін сараптай келе шығатын нәтиже, ортағасырдағы ойлау мәдениетінің жаңа үлгісін қалыптастырған фәлсафалық дәстүрді, осы фәлсафаның негізін қалаушылар: Әл-Кинди, Әбу Насыр әл-Фараби, Ибн Сина, Ибн Рұшдтан бастап, XXI ғасырдағы Хакім Абайдың даналығына дейінгі тарихи-мәдени уақытты, заман шындығын қазіргі жас ұрпаққа кәделі түрде қалдыру және олардың санасында инновациялық ойлау жүйесін қалыптастыру. Фәлсафадағы білім мен діннің табиғи ортақтығын бағалау сондай-ақ, діннің білімсіз қатерлігін, дінсіз білімнің де негізсіз болатындығын саралау. Осы бір тәмсілді Тәуелсіз елдің ойлау мәдениетінде гүлденуін қамтамасыз ету болмақ.

Бүгінгі таңда ортағасырлық араб-мұсылман фәлсафасы әлде де болса толық түрде зерттелмей отыр. Сол уақыттың философиялық ойлау жүйесінің түбіне жету антикалық, христиандық, мұсылмандық дүниетаным төңірегінде дамитын мұраны саралауға жол ашып береді. Фәлсафалық ойлау дәстүрінің өкілдерінің фәлсафалық дүниетанымын зерделей келе, рационалды теология, кәламның мән-мағынасын түсінсек сәйкесінше, сол ойшылдардың ежелгі антикалық философияны мұсылмандық дүниетаным негізінде ислами шарттармен үйлестіре білген көзсіз шеберлігіне тәнті боламыз. Отандық философия тарихында ислам дінінің орны, оның философиялық дүниетанымға әсері

мәселелерін қарастырғанда жоғарыда аталған фәлсафа өкілдерінің қалдырған еңбектерін жіті зерттеу мен оны одан әрмен дамытудың нәтижесінің тигізер пайдасы зор деп білеміз. Ортағасырлық араб-мұсылман фәлсафасының өкілдері Әл-Кинди, әл-Фараби, Ибн Сина, Ибн Рұшдтың мұрасын философиялық және дүниетанымдық тұрғыдан зерттеу әлемдік философия тарихында орындалып жатқан ғылыми ізденістердің бір бөлігі ғана болып отыр. Ортағасырлық мұсылман мәдениетіндегі фәлсафалық ойлау дәстүріне сын тағылып, оны тек ежелгі грек философиясын жеткізуші ілім деп қаралған ат үсті тұжырымдар қаптаған тұста, оның негізгі баламасы мен мән-мазмұны ойшылдардың фәлсафалық көзқарастарымен өз дәлелін таппақ.

ӘДЕБИЕТТЕР

Есім Ғ. Фальсафа тарихы: Оқулық – хрестоматия. / Ғ. Есім. – Алматы: Раритет, 2004. – 304 б.

Герцен А. И. Собрание сочинений в тридцати томах. Т. 6. С того берега. Статьи. Долг прежде всего. 1847-1851. М., 1955 //Философия и общество. – 2000. – №. 3 (20). – С. 155-165.

Әл-Руайхеб Халид, Шмидтке Сабина Ислам философиясы: Оксфорд оқулығы.- Алматы: «Ұлттық аударма бюросы» қоғамдық қоры, 2020.– 828 бет.

Момынқұлов Ж.Б. Әл-Фарабидің дүниетанымындағы діннің алатын орны. Философия ғылымдарының кандидаты ғылыми дәрежесін алу үшін дайындалған диссертация. – Алматы, 2009. – 151 б.

Армстронг, К. Иудаизм, христиандық пен исламдағы 4000 жылдық ізденіс: құдайтану баяны / ауд. Д. Кенжетай, К. Қаратышқанова, А. Тасболат, Н. Тұрсынбаев. – Алматы, 2018. – 432 б.

Құрманалиева А.Д. Әл-Ғазали мен Ибн Рушдтың философиялық дискурсы: Филос.ғ.д. дәрежесін алу үшін дайындаған диссертацияның автореферати: 08.05.2009. – Алматы: 2009. -40 б.

Құран кәрім. Қазақша мағына және түсінігін дайындаған, Халифа Алтай – Медина. 1991. -604-б.

ЙАҚҰТ ӘЛ-ХАМАУИ ЖӘНЕ ТҮРКІ ҒҰЛАМАЛАРЫ
YAQUT AL-HAMAWI AND TURKIC SCHOLARS

Тарих ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор
Зибагул ИЛЬЯСОВА
Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті
ORCID ID: 0000-0002-6507-4364

АННОТАЦИЯ

Мақалада еліміздің тарихына қатысты мол мағлұмат қалдырған ортағасырлық арабтілді авторлар арасында саяхатшы-ғалым Йақұт әл-Хамауидің (XIII ғ.) «Му‘джам әл-булдан» («Елдер сөздігі») атты еңбегіндегі ортағасырлық қазақ даласының қалалары мен ол жерден шыққан ғұламалар туралы құнды мәліметтері талданады. Ортағасырлық мұсылман мәдени өмірінде соңына аса көлемді ғылыми мұра қалдырған ғұламалардың арасында әлемдік шығыстанушылар жіті назар аударған Йақұт әл-Хамауидің тарихи, жағрафиялық, әдеби, библиографиялық мазмұндағы мол мұрасы исламдық мәдениеттің алғашқы алты ғасырлық кезеңінің энциклопедиясы болды деген бағаға әбден лайық. «Му‘жам әл-булданда» 200-ден астам автордың еңбегі дерек көз ретінде пайдаланылып, сілтемелер жасалған. Ол еңбектердің көпшілігі түрлі жағдайлармен жойылып кетті, содан да олардың құнды деректерін өз мазмұнында сақтап қалған «Му‘жам әл-булданның» түпнұсқалық сипаты басым. Сондықтан Йақұт еңбегі осы күнге дейін ғылымда «күнделікті пайдаланатын беделді құрал қызметін атқарып, өмір сүріп келеді». Оның 1215 жылдан өмірінің соңына дейін еңбектенген «Му‘жам әл-булдан» еңбегі бүгінгі күні тарихи жағрафия саласында ғана емес, сонымен бірге тиісті елдердің тарихы жөнінде онсыз ғылыми жұмыс жасау мүмкін болмайтын бәрін қамтыған компиляция, тұтас энциклопедия деген бағасын алды.

Кілт сөздер: Йақұт әл-Хамауи, ортағасырлар, деректер, өркениет, ғұламалар.

ABSTRACT

One of the medieval Arabic-language writers who left behind abundant knowledge about the history of our country was the voyager scientist Yaqut al-Hamawi (the 13th century), who wrote about medieval Kazakh steppe settlements and scholars who came from there. This work presents an analysis of his “Mu’jam al-buldan” (the “Dictionary of Countries”). It is reasonable to claim that Yakut al-Hamawi’s work serves as an encyclopedia of the first six centuries of Islamic culture because of its rich historical, geographical, literary, and bibliographic legacy. His work is one of the most notable studies conducted by orientalists with a rich scholarly heritage in the life and culture of the medieval Muslim world. “Mu’jam al-buldan” comprises and makes references to the works of more than 200 authors. Since many of those writings were destroyed under various circumstances, “Mu’jam al-buldan”, which retains their important information, is the most influential. That is why Yaqut al-Hamawi’s work “lives and serves as an authoritative tool for everyday use” in science. In addition to being a classic work on historical geography, “Mu'jam al-buldan”, which he worked on from 1215 until the end of his life, is also a comprehensive encyclopedia that is indispensable for doing scientific research on the histories of many relevant countries.

Keywords: Yaqut al-Hamawi, the Middle Ages, sources, civilization, scholars.

КІРІСПЕ

Йақұт әл-Хамауи (575–626/1178–1229) – арабтілді ғалым, тарихшы, филолог, географ және саяхатшы. Түркі халықтарының тарихына қатысты құнды ғылыми деректер қалдырған араб ғалымдарының арасында орны ерекше. Йақұттың мағлұматтары VIII ғасырдан XIII ғасырдың басына дейінгі уақытты қамтиды және оның пайдаланған дерек көздері мазмұны жағынан тарихи, жағрафиялық, биографиялық, филологиялық сипатта болып келеді.

Қазақ жеріндегі ғылым, білім, діни-руханият, мәдени орталықтың үлкені, әрине Фараб еді (Дербісәлі, 2008: 108). Отырар-фарабтық зиялылар жайлы көбірек қалам тербеген ортағасырлық парасат иелері ішінде Йақұт әл-Хамауидің орны бөлек. Мұсылман шығысында аты мәлім ол Византияда 1179 жылы дүниеге келген, тегі жағынан грек. Жас кезінде ол арабтарға тұтқынға түсіп қалады да құл ретінде Бағдадқа әкеледі. Оны сатып алған Асқар ибн Ибраһим деген араб жас Йақұтты сауда ісіне баулу үшін білім алуына қаржы аямайды. Жылдар өтіп бостандық алған Йақұт көп елдерді аралаған. Йақұт өмір сүрген кезеңде халифаттағы ең бір қарқынды дамыған сауда ісі болды. Саналы ғұмырын осы саладан бастаған Йақұттың саяхатшы-ғалым болуына сауданың ықпалы көп болды. Йақұт кітап саудасымен 607/1210–1211 жылы Сирияға барады. Халеб қаласында уәзір Жамал ад-дин Абу-л-Хасан ʹАли ибн Иусуф ибн Ибрахим ибн Абд әл-Уахид аш-Шайбани әл-Кифтидің қабылдауында болады. Йақұттың бойынан ғалымға тән тақуалықты таныған мемлекет қайраткері оны қамқорлығына алады. Әл-Кифти тек мемлекет қайраткері ғана емес, ол сонымен бірге танымал ғалым еді. Оның бай кітапханасын пайдалануға мүмкіндік алған Йақұт уақытын бос жібермей ғылымның түрлі салалары бойынша білім нәрімен сусындайды. Бұл оның алдағы саяхаттары мен жазатын еңбектеріне теориялық дайындық кезеңі болды деп білеміз. Осылайша 610/1213 жылы Халебтен басталған саяхаты оның өмірінің соңына дейін, аздаған үзілістерді есепке алмағанда 16 жылға созылды (Көмеков, Ильясова, 2011: 13).

Бөлімдер

Йақұт әл-Хамауидің «Фараб» мақаласында оның жағрафиялық сипаттамаларына қоса бірқатар био-библиографиялық мағлұматтар береді. Ол жерден көптеген зиялылар шыққан деп олардың қатарында: Исмаил ибн Хаммад әл-Жаухари «ас-Сахих» түсіндірме сөздігінің авторы және оның нағашысы «Диуан әл-әдаб» («Әдеби жинақ») атты еңбектің авторы Абу Ибраһим Исхак ибн Ибраһим әл-Фарабиді атайды. Осы жерде даңқты жерлесіміз әл-Фараби туралы деректер келтіреді: «Ол жерден Әбу Наср Мухаммад ибн Мухаммад әл-Фараби әл-Хаким әл-Файласуф шыққан. Ол философия ғылымына арналған шығармалардың авторы. Ол 339 жылы Дамаскіде қайтыс болған. Йуханна ибн Хайланның шәкірті болған. Йуханна халифа әл-Мұқтадирдің тұсында өмір сүрген» (Yaqut, T.4. 1977: 225) деп қосымша мағлұматтар береді.

Бұл үшеуі қазір ғылыми көпшілікке мәлім. Бірақ солардың қатарына тағы бір Отырардан шыққан Абдалла бин Мұхаммед бин Салман бин Хабиб бин Абд әл-Уарис Әбу Мұхаммед әл-Мұқаддаси әл-Фараби есімін атайды.

Йақұт еңбегінде био-библиографиялық мағлұматтар салыстырмалы түрде алғанда аса көп кездеспейді. Бұл «Иршадқа» қарағанда «Му‘жам әл-булданның» жағрафиялық сипатынан туындайды. Әйтсе де сол аз мағлұматтардың өзі белгілі бір жүйемен берілген. Бұл жүйені Йақұтқа дейін талай авторлар пайдаланған. Ол өзі көп сілтеме жасайтын ас-Саманидің (XII ғ.) «Китаб әл-ансаб» еңбегінде биографиялық мақалалар бірнеше жолдан бірнеше бетке дейін ауытқығанымен олардың мазмұндау құрылымы өзгермейді. Автор әлдебір тұлғаның толық аты-жөнін келтірген соң одан әрі оның кәсібі, мамандығы, тұрғылықты жері, қандай қалаларға, елдерге барғандығы, қандай ғалымдардан білім

алды, қандай шәкірттері болды, қандай еңбектер жазды, туған, өлген жылдары мен жерленген орнын көрсетеді. Көбінесе автор өзі анықтама беріп, оның жетістігі мен кемшілігін айтып, оның сөздерін, ақын болса өлеңдерінен үзінді келтіреді. Кейде тұлғаның туған, өлген жылдарын көрсетумен шектеледі. Бұл тәсіл мағлұмат тапшылығына байланысты қолданылады.

Ас-Сам‘аниден басқа да ортағасырлық арабтілді авторлардың еңбектерінде Қазақстан, Орта Азия мен Шығыс Түркістандағы түрік тайпалары Мауараннахрмен бірге Хорасан, Үндістан және Қытай жерін мекендеген халықтармен де өркениетті байланыс жасағандығын айғақтайтын деректер мол. Түрік қалаларынан шыққан көптеген ғылым мен мәдениет қайраткерлері туралы Йақұт деректері оларда ғылымның, мәдениет пен өнердің де дамығандығын көрсетеді.

Түріктер өздерімен шекаралас Мауараннахр мен Хорасанның әлеуметтік-саяси өмірінде елеулі роль атқарған. Йақұт қалалар туралы анықтамалық мақалаларында жалпы сипаттамамен бірге ол қалалардан шыққан ғұламалар, танымал адамдардың өмірбаяны мен шығармашылығына тоқталады. Әрине, оның қалалар мен елдімекендер туралы хабардарлығы әртүрлі болғандығы себепті олардан шыққан танымал адамдар жайлы мағлұматтар да әр қилы болған. Сонда да олар туралы мүмкіндігінше мәлімет беруге ұмтылады. Исфиджаб қаласы туралы айта келіп, Абу-л Хасан ибн Мансұр ибн Абдаллах ибн Ахмад әл-Муаддиб әл-Муқри әл-Исфиджаби 989 жылдан кейін қайтыс болғандығын жазады (Yaqut, T.1, 1977:179). Оның «ныспысындағы Муаддиб» деген араб сөзі Абу-л Хасанның оқытушы, тәрбиеші болғанын көрсетеді. Соған қарағанда, ол Сайрам медреселерінің бірінде ұстаздық еткен (Дербісалиев, 1995:73).

Йақұт Тараз қаласы туралы «одан бір топ ғұламалар шыққан» дей келіп, олардың арасынан Махмұд ибн Әли ибн Әбу Әли ат-Таразидың атын атайды. «Ол білгір факих, салиқалы аңғарымпаз. Құранды мәнерлеп оқудың үздігі болатын. Әбу Садық Ахмед ибн Хасан аз-Занди әл-Бухари жайлы хадис жазған еді» (Yaqut, T.4. 1977: 27) – дейді. Одан әрі ас-Саманидің (1113–1169) «Муғджаз аш-шуйух» («Шайхылар сөздігі») еңбегінен 1112 жылы «Мен оның қолынан иджаза (диплом) алып едім» деген сөзін келтіреді. Бұл дерек Махмуд ибн Али ат-Таразиді үлкен оқу орнын басқарған деп тұжырым жасауға негіз болады. Йақұттың дерегі бойынша, ат-Таразидің 530/1135 ж. қайтыс болғанын білеміз.

Йақұт «Исфахан қаласында Тараз атты махалла бар. Шығу тегі жағынан ол Таразға қатысты. Онда Тараз қаласынан шыққан саудагер түріктер тұрған. Солардың арасынан Әбу Таһир Мухаммад ибн Абу Насыр Ибраһим ибн Макки ат-Тарази шыққан. Ол сонда өмір сүрген. Ол «ћаджир» («келімсек») деген атпен белгілі болған» (Yaqut, T.4. 1977: 27) дейді. Тараз туралы мақаласының соңында Йақұт оның туған даласы мен Тараз қаласын аңсап жазған өлеңінен үзінділер келтіреді.

Йақұт Женд қаласы туралы айта келіп «Бұл қаладан қазы, белгілі әдебиетші (әл-Әдиб әл-‘Алим), көркем ойлы ақын (аш-ша‘ир әл-мунши), тілші (ан-Нахуи) Йағкуб ибн Ширин әл-Женди шыққан. Абу-л Қасым аз-Замахшариді оқып, оны сыйлап, оған қадір-құрметпен қарағандар және Хорезм тұрғындары, сонда ғұмыр кешкендер әуелі оның грамматика мәселелеріне арналған кітаптарын еске алатын» (Yaqut, T.2. 1977: 168) деп жазады. Бұл жерде аты аталған Абу-л-Қасым Махмуд ибн Умар ибн Мухаммед әл-Хорезми аз-Замахшари (1075-1144) соңына мол мұра қалдырған ғұлама. Йақұт ол туралы қосымша мағлұматтар айтпайды. Ә. Дербісәлиев оның Ташкенттегі қолжазба институтында сақталған үш еңбегін атайды (Дербісалиев, 1995: 108).

«Баласағұн – Сейхун өзенінің арғы жағындағы Қашғарға жақын жатқан, түріктердің шекаралық уәлаятындағы үлкен ел. Одан біраз (зиялы) жамағат шыққан.

Солардан бірі Абу Абдалла Мухаммад ибн Муса әл-Баласағұни. Ол «ат-Түрк» деген атпен белгілі болған» (Yaqut, T.2. 1977: 476) – деп тағы бір ғұламаның есімін атайды. Йақұт оның туған жылын көрсетпейді, тек қана қайтыс болған уақыты 506/1112 жыл деп жазады. Араб тілі мен философиясын жақсы меңгерген ол «Мұсылман құқығы бойынша Бағдадтағы Абу Абд Алла ад-Дамғани әл-Ханафи (1085-1086 ж.қ.б.) атты қазыдан дәріс алды, - дей келіп, - Шамға аттанды. Байт әл-Мұхаддастың сот мекемесіне қызметке жіберілді. Содан соң Дамаскінің сот мекемесінде қызмет жасады» - деп жазады» (Yaqut, T.2. 1977: 476).

Йақұттың био-библиографиялық деректерінің бірін оның «Кардар» мақаласынан кездестіреміз. «Кардар – Хорезм аймақтарының бірі немесе ол түріктер аймағымен шектесетін жер. Олардың тілі хорезм де, түрік те емес. Аймақтарда сандаған ауылдар бар» - дей келіп, Кардар туралы өзінің Куссам ал-Хубалиден естігендігін айтады. Осы аймақтан «Әбд әл-Ғафур ибн Лұқман ибн Мухаммад Абу Мафахир әл-Кердери шыққан. Ол жайлы Абу Таһир Мұхаммад ибн Мұхаммад ибн Абдаллах ас-Саниджи әл-Маруази» әңгімелеген (Yaqut, T.IV. 1977: 450) дейді. Әл-Маруазидің (XI-XII ғ. ортасы) өзі үлкен оқымысты, дәрігер болған. Йақұт оның әл-Кердери туралы қалай әңгімелегендігі туралы ештеңе айтпайды. Тек «Ол Халаб қаласындағы әл-Хаддайн медресесінде ұстаздық еткен» деп жазады және ән-Нұғман Әбу Ханифа мазхабының теориялық тұжырым-қағидаларына түсіндірме жасаған бірқатар еңбектерін атайды. Оның шығармалары: «Әбу Ханифа хабарлары мен айтқандарындағы жеңіс» («Интисар ли-Әби Ханифа фи ахбариһи уа ақуалиһи»), «Абстракциялыға» түсіндірме жасаудағы пайдалы мен толықтыру» («Муфид уа-л-мазид фи шарх ат-таджрид»), «Кіші жинаққа түсіндірме» («Шарх әл-жамиғ ас-сағир»). Йақұт оны һижраның «562 жылы қайтыс болды» (яғни 1166 жылы) деп көрсетеді (Yaqut, T.IV. 1977: 450).

Сонымен бірге Йақұт ныспылары айтып тұрғандай, түрік жеріндегі қалалардан шыққан мынадай ғұлама хадисшілерді атайды:

Абдаллах ибн ал-Хусейн ибн ал-Хусейн Абу Бакр аш-Шалжи (Yaqut, T. III, 1977: 358).

Әл-Хатиб Абу-л-Қасым Абдал-Уахид ибн Абд ар-Рахим ибн Зайд ибн Ибрахим ибн Хамид ибн Харб. Ол Хаким аш-Шаукази ретінде Самарқанд тұрғындарына әйгілі болған (Yaqut, T. III, 1977: 224).

Абу-л-Хасан Са‘ид ибн Хатим ибн Али әл-Факих әл-Усбаникати – шейх, ғалым (Yaqut, T.I. 1977: 171).

Абу Наср Ахмад ибн Захир ибн Хатим ибн Рустам әл-Әдиб әл-Усбаникати – әдебиетші (Yaqut, T.I. 1977: 171).

Абдаллах ибн Мухаммед ибн Салмат ибн Хабиб ибн Абд әл-Уарис Абу Мухаммед әл-Мақдиси әл-Фараби (Yaqut, T.IV. 1977, 225). Абу Наср Ахмад ибн Мухаммад ибн Али әл-Астарсани әл-Базгенди (Yaqut, T.I. 1977: 321).

Йақұттың Жикил деп аталатын дерегінде: «Жикил – Сырдария өзенінің арғы жағындағы қала. Утрарға жақын Түркістан қалаларының бірі. Абу Мухаммад Абд ар-Рахман ибн Йахиа ибн Юунс әл-Жикили сол жерден шыққан. Ол Қадырхан билеген кезде Самарқандтың дін уағызшысы (Хатибі) болған. Ол Абу-л-Қасим Абид Аллах ибн Умар әл-Хатиб жайлы әңгімелеген. Ал, ол туралы Абу Хафис Умар Ибн Мухаммад бин Ахмад ан-Насафи әңгімелеген. Ол 516 жылы шабан айында Самарқандта қайтыс болған» (Yaqut, T.II. 1977: 148).

Йақұттың мәлімдеуінше, бұл танымал адамдар түрік қалаларынан шыққан және халифаттың ірі мәдени орталықтарында білім алып, қызмет істеген. Мысалы, Абу Абдаллах әл-Баласағұни Мекке мен Бағдадта, Абу Наср әл-Фараби Бағдад, Дамаск, Мысырда оқып білім алған.

Олар тарихи себептерге байланысты шығармаларын мазмұны мен сипатына қарамастан араб тілінде жазды. Әрине, араб халифатындағы ислам идеологиясының әмбебаптық сипатынан туындаған әлеуметтік және жағрафиялық «шекарасыздық» тұтастай тілдік және мәдени кеңістік құрағаны даусыз. Түріктер ислам дінін қабылдау арқылы ислам өркениетінің ықпалына тартылды. Түрік әскерлері халифаттың әскери күш-қуатын арттырды. Діни бірлік, әсіресе ғылым саласында барынша жемісті болды. Ғалымның қай жерден, қандай халықтан шыққандығы емес, оның исламға қатынасы шешуші маңызға ие болды. Ғалым-мұсылманға халифаттың барлық жерінде есік ашық еді. Араб тілінің мәдени қызмет аясының кеңейіп, ғылым тіліне айналуы, ғалымдар үшін араб тілінде жазылған еңбектердің Орта Азиядан Испанияға дейінгі аралыққа ешқандай кедергісіз таралуы ғылыми тіл таңдаудың басты стимулдарының бірі болды. Араб тілін жетік меңгеріп, еңбектерін осы тілде жазғандықтан аталған ғұламалардың көпшілігі халифат жерінде кеңінен танылып, аса зор құрметке бөленген. Абу Наср әл-Фарабиге Аристотельден кейінгі «Екінші ұстаз» деген құрметті атақ араб тілі мен ғылымы арқылы игерген асқан білімдарлығына берілген.

ҚОРЫТЫНДЫ

Түрік қалаларынан шыққан ғұламалардың халифат құрамындағы елдердің ғалымдарымен араласуы туралы Йақұт деректері ол елдердің арасында тұрақты мәдени байланыстардың болғандығын аңғартады. Ортағасырлық саяхатшы-ғалымның аса көлемді еңбегінде кездесетін осы мағлұматтар біздің тарихи танымымызға сәуле түсіріп, тың ойларға жетелейді. Көшпелілер өркениетінің ислам өркениетімен кірігуі өте күрделі процесс. Ол бірыңғай араб-парсылық негіздерден ғана құралған жоқ. Оның гүлденіп, шарықтауына түріктік негіздер де айтарлықтай ықпал жасай алды. Қазақ даласындағы іргелі түрік мемлекеттері өздерінің көшпелі, отырықшы, қалалық мәдени дәстүрлеріне арабтық-исламдық өркениеттің жай ғана тұтынушысы болған жоқ, қайта оны дамытуға ықпал етуші күшке айналды.

ӘДЕБИЕТТЕР

Көмеков Б.Е., Ильясова З.С. Йақұттың «Му‘джам әл-булдан» (XIII ғ.) жағрафиялық жинағы - Қазақстанның ортағасырлық тарихының дерегі. -Алматы: Қазақ университеті, 2011. -245 б.

Дербісалиев Ә. Исламның жауһарлары мен жәдігерліктері. – Алматы: Атамұра, 2008. – 488 б.

Дербісалиев Ә. Қазақ даласының жұлдыздары. −Алматы: Рауан, 1995. − 238 б.

Yaqut ibn-'Abdullah al-Rumi al-Hamawi. Mu‘zham al-buldan. al-mudzhallad I. Bejrut. 1977. 540 p.

Yaqut ibn-'Abdullah al-Rumi al-Hamawi. Mu‘zham al-buldan. al-mudzhallad II. Bejrut. 1977. 549 p.

Yaqut ibn-'Abdullah al-Rumi al-Hamawi. Mu‘zham al-buldan. al-mudzhallad III. Bejrut. 1977. 470 p.

Yaqut ibn-'Abdullah al-Rumi al-Hamawi. Mu‘zham al-buldan. al-mudzhallad IV. Bejrut. 1977. 501 p.

ХАЛЫҚ АУЫЗ ӘДЕБИЕТІНІҢ ӘР ТҮРЛІ ЖАНРЛАРЫНЫҢ БІЛІМ БЕРУДЕ ӘЛЕУМЕТТІК-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ МҮМКІНДІКТЕРІ

SOCIO-PEDAGOGICAL POSSIBILITIES OF VARIOUS GENRES OF FOLK ORAL LITERATURE IN EDUCATION

П.ғ.д. профессор Каргин Сергали Толеубекович
Академик Е. А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Философия және психология факультеті
ORCID NO: 0000-0002-5698-1907

Аға оқытушы Аманбаева Данагүл Сейдыгазыкызы
Академик Е. А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Философия және психология факультеті

Магистрант Исмаил Ақерке Нұрлыбайқызы
Академик Е. А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Философия және психология факультеті

АННОТАЦИЯ

Мақалада халық ауыз әдебиеті тұлғаның әлеуметтік дамуына ықпал ете отырып, білім беру, оқу-тәрбие үрдісінде елеулі орын алатындығы мен мүмкіндіктері туралы айтылады. Халық ауыз әдебиетін білім беруде пайдалану тіл мен мәдениетті оқып-үйренуге ғана емес, сонымен бірге қарым-қатынас жасау, басқа адамдарға эмпатия және түсіну сияқты әлеуметтік құзыреттіліктерді дамытуға мүмкіндік береді.

Зерттеудің ғылыми маңыздылығы халық әдебиетінің бала кезінен әлеуметтік-педагогикалық дағдыларды қалыптастыруға ерекше қабілеті бар екендігі және түрлі жанрларға жүгінсек, олардың әрқайсысы балалардың бойында белгілі бір қасиеттер мен дағдыларды дамытуға қалай ықпал ететіндігін көрсету. Ертегілер мен эпостардан бастап, мақал-мәтелдер мен жұмбақтарға дейін әр жанр жас ұрпақтың мәдени-адамгершілікке толы болуына ықпал етеді.

Зерттеу мақсаты оқыту мен тәрбиелеу процесінде қолданылатын халық ауыз әдебиетінің әр түрлі жанрларын зерттеуден тұрады.

Зерттеу жұмысында әр түрлі авторлардың халық ауыз әдебиетінің төл төркіні, оның әр түрлі жанрлары мен түрлері туралы көзқарастары мен еңбектері талданған және осы ежелгі үлгілерінен қазақ халқы даму тарихының әр түрлі кезеңдерін, оның рухани сана-сезімінің өсу дәрежесін танытуға болатындығы көрсетілген. Бұған алғашқы қоғам, рулық-патриархалдық дәуір, феод, заман қазіргі ауыз әдебиетінің өз мазмұнымен, түрімен ерекшеленетіні айғақ. Халық ауыз әдебиеті ұлттық мәдениет, тарих, салт-дәстүрлер туралы білімнің құнды көзі. Бұл жұмыстар балалар мен ересектерде адамгершілік құндылықтарды, эмоционалды интеллект пен әлеуметтік дағдыларды дамытуға көмектеседі.

Кілт сөздер: ауыз әдебиеті, жырлар, фольклор, әлеуметтік орта, әлеуметтену, әлеуметтік-мәдени білім, эпостар, мақал-мәтелдер, жұмбақтар, мәдени мұра.

ABSTRACT

The article discusses the possibilities and importance of oral folk literature in the educational, educational process, contributing to the social development of the individual. The use of folklore in education allows not only the study of language and culture, but also the development of social competencies such as communication, empathy and understanding of other people.

The scientific significance of the study lies in the fact that folk literature has a special ability to form socio-pedagogical skills from childhood, and to show how, if we turn to various genres, each of them contributes to the development of certain qualities and skills in children. From fairy tales and epics to Proverbs and riddles, each genre contributes to the cultural and moral well-being of the younger generation.

The purpose of the study consists in the study of various genres of oral folk literature used in the process of teaching and upbringing.

The research work analyzes the views and works of various authors on the origin of folklore, its different genres and types, and shows that from these ancient samples it is possible to show different periods of the history of the development of the Kazakh people, the degree of growth of their spiritual consciousness. This is evidenced by the fact that the first kogam, tribal-patriarchal era, feudal, and modern oral literature is distinguished by its content and type. Folklore is a valuable source of knowledge about national culture, history, traditions and customs. These works help develop moral values, emotional intelligence and social skills in children and adults.

Keywords: oral literature, songs, folklore, social environment, socialization, socio-cultural education, epics, proverbs, riddles, cultural heritage.

КІРІСПЕ

Халық ауыз әдебиеті – әр халықтың бұқаралық көркем сөз өнері, шығармашылығы. Қазақ халық ауыз әдебиетінің алғашқы нұсқалары ерте замандарда, түркі тектес ру-тайпалардың сөйлеу тілі қалыптаса бастаған кезде пайда болған. Бұл мұралардың ежелгі үлгілері Орхон ескерткіштеріндегі көне түркі жазуларынан да кездеседі. Қазақстан мен Орта Азияны мекендеген көшпелі түркі халықтарының кейбір ертегі, аңыздары, дастандары мен өлең-жырлары, мақал-мәтелдерінің түбірі төркіндес екені белгілі. Махмуд Қашғаридің «Диуани лұғат ат-түрк», Жүсіп Баласағұнидің «Құтадғу білік», Рабғузидің «Қиссаул-анбия» атты еңбектерінде қазақтың халық ауыз әдебиетінің үлгілерін кездестіреміз. Бұл шығармаларға енген «Бейнет түбі – зейнет», «Адамның аласы – ішінде, малдың аласы – сыртында», «Қонақ келсе – құт келер» сынды мақал-мәтелдер қазақтың халық ауыз әдебиетінің төл үлгілерімен сабақтас екендігі мәлім.

Қазақ ауыз әдебиеті ежелгі үлгілерінен қазақ халқы даму тарихының әр түрлі кезеңдерін, оның рухани сана-сезімінің өсу дәрежесін танытуға болады. Бұған алғашқы қоғам, рулық-патриархалдық дәуір, феод, заман қазіргі ауыз әдебиетінің өз мазмұнымен, түрімен ерекшеленетіні айғақ. Мысалы, табиғаттың дүлей күшіне табыну, жалбарыну

сарынындағы өлең-жырлар алғашқы қоғамдық дәуірдің жемісі болса, шаман, Ислам діндеріне байланысты туған өлең-жырлар сол діни ұғымдардың үстемдік еткен кезеңдерін байқатады[1].

Әрі ақын, әрі ғалым М.Ж. Көпеевтің қазақ фольклорын жинау, жүйелеу жөніндегі еңбегі ерекше. М.Ж. Көпеевтің ел аузынан жинаған «Мес» атты қолжазба мұралары «Тұрмыс-салт жырлары», «Аңыздар», «Ақын-жыраулар туралы», «Айтыстар», «Ертегілер», «Батырлар жыры туралы» деп аталатын бөлімдермен жарық көрді. Мұның өзі Мәшһүр Жүсіп Көпеев есімінің ішінде ақындығымен аңызға айналуы ғана емес, халық ауыз әдебиетінің үлкен жанашыры болғанын көрсетеді[2].

НЕГІЗГІ БӨЛІМ

Қазақ халық ауыз әдебиеті үлгілерінің балаға тигізер әсерін, үлгі-өнегесі мен тәлім-тәрбиесін ғылыми тұрғыдан жан-жақты қарастырған бірден-бір зерттеуші ғалымның бірі – Ш. Ахметов. Ол қазақ халық ауыз әдебиетінің мән-мағынасын ашып, әрбір жанрға жеке-жеке тоқтала отырып, әрқайсысына анықтама беріп, өзіндік ерекшеліктерін сипаттап баланың ақыл-ойын, қиялын, танымын, тілін дамытуда атқаратын қызметін дәлелді түрде көрсетіп берген. Халықтық мұраларды жинап зерттеуші ғалым Б. Адамбеков қазақ мақал-мәтелдері мен шешендік өнерінің қалыптасып, дамуына арналған еңбегінде «Ауыз әдебиетінде мақал-мәтелдің араласпайтын жанры жоқ. Ертегі аңыз, әңгіме, дастан-жыр, халық өлеңдерінде, тіпті жұмбақтар мен тақпақтарда да сөзді әрлеу үшін мақал-мәтелдер дәлел, айшық ретінде қолданылады» деп жазады. Балалар фольклорын жанрлық жағынан жүйелеуде филолог-ғалым Ш.Ыбраевтың еңбегі үшін «Ақ сандық, көк сандық» (1988 ж.) деген жинақта ғалым балалар фольклорын жанрлық жағынан жіктеп, санамақ, бесік жыры, төрт түлік жырлары, ойын өлеңдері, өтірік өлеңдер, тақпақтармен қатар қаламақ, сұрамақ, арнау-тілек өлеңдері, мазақтама сияқты терминдерді ғылыми айналымға енгізген[3].

Баланың ұлттық сезімін ояту үшін, сабақ жүйесін ұлттық дәстүрмен ұштастырып және халық ауыз әдебиетінің асыл үлгілерін оқу процесінде қолдану арқылы, ғасырлар бойы тасада қалып келген тамаша дәстүрлерімізді қайта жандандырып, ұрпақтар бойына сіңіруге үлкен көмегін тигізері сөзсіз. Сонымен бірге, оқушылар халқымыздың өткен тарихына ойлы көз тастап, қарым-қатынас өнердегі салт-дәстүрлерді саналы түрде сезініп өседі. Яғни, Б. Момышұлының сөзімен жаңғыртсақ: «Халық тәжірибесі тек бізге ғана емес, біздің ұрпақтарымыз үшін де қымбат қасиет».

Олай болса, халық ауыз әдебиетінің асыл мұраларын сабақтың белгілі бір кезеңінде ұтымды пайдаланып, халықтық мұраны оқу-тәрбие үрдісіне енгізу басты парызымыз. Халқымыздың асыл мұрасын болашақ ұрпаққа жеткізу, олардың зердесін дамытуға мұғалімнің және ата-ананың рөлі зор. Сонымен, ғылыми-педагогикалық әдебиеттерді зерттей отырып, ұлы бабаларымыздан мұра болып қалған халық ауыз әдебиетін қазіргі оқу процесінде тиімді қолданып, оқушылардың логикалық ойлау қабілетін арттырып, сөздік қорын молайтып, тілін дамыту мәселесі кешенді зерттелу үстінде.

Халық ауыз әдебиетінің негізгі жанрлары:

• Ертегілер – білім беретін немесе қызықты болатын фантастикалық немесе күнделікті әңгімелер.

• Дастандар – батырлар ерліктері мен тарихи оқиғаларды баяндайтын ұзақ поэтикалық шығармалар.

• Халық өміріндегі тарихи немесе мифологиялық оқиғаларды дәріптейтін эпикалық қаһармандық әңгімелер.

• Ән – халық дәстүрін, әңгімелерін, сезімдерін музыка мен поэзия арқылы жеткізетін әдеби формалар.

• Жұмбақтар мен мақал-мәтелдер – ықшамдалған терең мағыналы халық даналығының қысқаша түрі.

Жанрлардың өзі өз ішінде мазмұнына, тақырыбына, құрылымына қарай ішкі жанрлық түрлерге жіктеледі. Әсіресе, тұрмыс-салт жырларының түрлері көп, мысалы, діни ұғымға байланысты өлеңдер, арбау, жалбарыну, бәдік, бәдік, бақсы сарыны болып бөлінсе, үйлену, қыз ұзатуға байланысты өлеңдер – той бастар, бет ашар, жар-жар, сыңсу болып дараланады. Бұлардан басқа тіршілік кәсіпке, төрт түлік малға байланысты да өлең түрлері және адам өміріндегі мұңды, шерді білдіретін қоштасу, естірту, көңіл айту, жұбату, жоқтау тәрізді өлеңдер де бар. Халық ауыз әдебиетіндегі ұсақ өлеңдерді халық лирикасы немесе халықтың өлең-жырлары деп те атайды. Осы топқа жататын шығармаларға қара өлең, өтірік өлең, бесік жыры және толғау, терме, тақпақты да қосуға болады. Дастандар тобына батырлар жыры, лиро-эпос, тарихи жырлар жатады. Ертегілерге қиял-ғажайып ертегілері, хайуанат жайындағы ертегілер және салт ертегілері жатса, шешендік сөздер, қанатты сөздер, нақылдар, мақал-мәтелдер – бейнелі сөздер тобын құрайды. Жұмбақтар мен жаңылтпаштар да осы топқа жақын. Халық ауыз әдебиетінің жанрлары бір мезгілде пайда болған есім. Тұрмыс-салт жырларының кейбір түрлері көне заманның куәсі болса, тарихи жырлар, айтыстар бертінде шыққан. Алғашқы дәуірдегі шығармаларда мифтік, діни сенімнен туған түсініктер орын алса, кейінгі кезде өмір шындығын, тұрмыс-тіршілік тынысын, нақты құрылыстарды көрсетуге талпыну байқалады[4].

Халық әдебиетінің бала кезінен әлеуметтік-педагогикалық дағдыларды қалыптастыруға ерекше қабілеті бар. Түрлі жанрларға жүгінсек, олардың әрқайсысы балалардың бойында белгілі бір қасиеттер мен дағдыларды дамытуға қалай ықпал ететінін көруге болады. Ертегілер мен эпостардан бастап, мақал-мәтелдер мен жұмбақтарға дейін әр жанр жас ұрпақтың мәдени-адамгершілікке толы болуына ықпал етеді.

Ертегілер өзінің аллегориялық сипаты мен тәрбиелік қызметі жағынан әлеуметтік-педагогикалық тәрбиенің қуатты құралы болып табылады. Олар балаларға жақсылық пен жамандықты ажыратуға көмектеседі, эмпатия мен қиялды дамытады. Ертегі кейіпкерлері үлгі болады немесе керісінше ескертулерге айналады, ал сюжетке салынған сабақтар өмірлік құндылықтар мен моральдық нормаларды үйрете алады.

Дастандар мен эпостар адамның мінез-құлқын қалыптастыруға, өз мәдениеті мен тарихына мақтаныш сезімін ұялатуға ықпал ететін қаһармандық мотивтер мен ілімдерге толы. Батырлар бейнелері арқылы балалар ерлікті, намысты, достықты бағалауды үйренеді. Бұл жанрлар өз ұлтының тарихы мен бірегейлігін зерттеуге деген қызығушылықты дамытуға да ықпал етеді.

Мақал-мәтелдер – өмірлік даналықтың қазынасы. Қысқа және есте қаларлық, олар балаларға оңай сіңеді және әртүрлі өмірлік жағдайларда жетекші болады. Мақал-мәтелдер арқылы білім беру қарым-қатынас дағдыларын дамытуға ықпал етеді, адамгершілік құндылықтар мен қоғамдағы мінез-құлық ережелерін үйретеді.

Жұмбақтар – балалардың логикалық ойлауын, зейінін және интеллектуалдық қызығушылығын дамытудың тамаша тәсілі. Жауаптар туралы ойлану арқылы балалар талдауға, салыстыруға және қорытынды жасауға үйренеді, бұл олардың болашақтағы білімі мен өміріне маңызды дағды болып табылады. Жұмбақтар сөздік қорын кеңейтіп, есте сақтау қабілетін арттырады.

ҚОРЫТЫНДЫ

Халық ауыз әдебиеті – ұрпақтан-ұрпаққа жалғасып келе жатқан халық даналығы мен шығармашылығының қазынасы. Оған мифтер мен аңыздардан бастап, ән, жұмбақтар мен мақал-мәтелдерге дейінгі жанрлардың алуан түрі кіреді. Бұл шығармаларда оларды жасаған халықтың мәдениеті, тарихы, салт-дәстүрі, әлемі туралы түсініктер бейнеленген. Халық ауыз әдебиетінің айрықша белгісі оның әмбебаптығы мен қолжетімділігі болып табылады, өйткені оны жеткізу үшін жазу қажет емес.

Халық ауыз әдебиетін зерттеудің және дәріптеудің мәдени маңызы зор. Бұл халықтың тілі мен салт-дәстүрін сақтаудың жолы ғана емес, оның тарихи дамуын, әлеуметтік құрылымын, дүниетанымын танудың кілті. Халық ауыз әдебиетін зерттеу ұлттық бірегейлікті нығайтуға және әртүрлі халықтар арасындағы мәдени алмасуға ықпал етеді. Халық әдебиетінің жанрлары балаларға әлеуметтік-педагогикалық тәрбие беру үшін мол материалды ұсынады. Әртүрлі әңгімелер, кейіпкерлер, өмір сабақтары арқылы балалар адамгершілікті, этиканы, мәдениетті үйренеді. Халық әдебиеті баланың жеке басының жан-жақты дамуына, оның қоғамның білімді мүшесі болуына ықпал етеді.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Айтаханов Қ., Жұмашев А., Отырар жәдігерлері. Алматы: «Рух-дария». 2004-180 б.
2. Қасқабасов С. Фольклордың қазіргі өмірдегі орны // Фольклор шындығы. – Алматы, 1990. 148-бет.
3. Қазақ фольклористикасының тарихы. Алматы, 1988. – 100-бет. Ысмайылов Е. Ақындар. – Алматы, 1956. – 19-бет.
4. Мыңжани Н. // Қазақ фольклоры және оның қисса-дастан жанры жайында. // Мұра. – 1982. – №1.– 5-бет.

МОДЕЛИРОВАНИЕ ИНФОРМАЦИОННО-ОБУЧАЮЩЕЙ СРЕДЫ КАК СРЕДСТВА ФОРМИРОВАНИЯ СОЦИОКУЛЬТУРНОЙ КОМПЕТЕНЦИИ СТУДЕНТОВ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ПРОГРАММЫ «КУЛЬТУРНО-ДОСУГОВАЯ РАБОТА»

MODELING OF THE INFORMATION AND LEARNING ENVIRONMENT AS A MEANS OF FORMING THE SOCIO-CULTURAL COMPETENCE OF STUDENTS ACCORDING TO THE EDUCATIONAL PROGRAM "CULTURAL AND LEISURE WORK"

Ассоциированный профессор Кира Гаркуша
Карагандинский университет им. Е.А. Букетова,
факультет философии и психологии
ORCID NO: 0000-0001-8416-4384

АННОТАЦИЯ

В статье раскрывается сущность информационно-обучающей среды как средства формирования социокультурной компетенции студентов, обучающихся по образовательной программе «Культурно-досуговая работа». Раскрыты особенности моделирования информационно-обучающей среды с позиций средового, системного, компетентностного подходов. Даны теоретическое обоснование и практическая разработка разработанной авторской модели информационно-обучающей среды как средства формирования социокультурной компетенции студентов специальности «Культурно-досуговая работа». Актуальность проблемы формирования социокультурной компетенции студентов обусловлена глобализационными процессами, происходящими в мире, международной экономической и культурной интеграцией, активным и разносторонним взаимодействием государств, народов, экономик, культур, необходимостью ориентироваться в глобальном социокультурном пространстве, осуществлять межкультурную коммуникацию и сотрудничество в различных сферах и областях. Одной из сфер международного взаимодействия и сотрудничества является культурно-досуговая сфера, представляющая собой пространство для широкой коммуникации и культурного диалога в рамках культурно-досуговой деятельности. Главным в понимании информационно-обучающей среды является единство информационной и дидактической составляющих. Информационный компонент среды понимается как совокупность технических и программных средств хранения, обработки и передачи информации, а также социально-экономических и культурных условий реализации процессов информатизации. Дидактический компонент среды – это та составляющая, которая направлена на создание комплекса дидактических условий, облегчающих процесс приобретения обучающимися определенных знаний, умений и навыков по конкретной дисциплине, в которой цели, содержание, методы и организационные формы обучения становятся подвижными и доступными для изменения.

Ключевые слова: информационно-обучающая среда, социокультурная компетенция, учебный процесс, профессиональная подготовка, культурно-досуговая деятельность.

,

ABSTRACT

The article reveals the essence of the information and learning environment as a means of forming the socio-cultural competence of students studying under the educational program "Cultural and leisure work". The features of modeling the information and learning environment from the standpoint of environmental, systemic, and competence-based approaches are revealed. The theoretical substantiation and practical development of the developed author's model of the information and learning environment as a means of forming the socio-cultural competence of students of the specialty "Cultural and leisure work" are given. The relevance of the problem of the formation of socio-cultural competence of students is due to the globalization processes taking place in the world, international economic and cultural integration, active and diverse interaction of states, peoples, economies, cultures, the need to navigate the global socio-cultural space, to carry out intercultural communication and cooperation in various fields and fields. One of the areas of international interaction and cooperation is the cultural and leisure sphere, which is a space for broad communication and cultural dialogue within the framework of cultural and leisure activities. The main thing in understanding the information and learning environment is the unity of information and didactic components. The information component of the environment is understood as a set of technical and software tools for storing, processing and transmitting information, as well as socio-economic and cultural conditions for the implementation of informatization processes. The didactic component of the environment is that component that aims to create a set of didactic conditions that facilitate the process of students acquiring certain knowledge, skills and abilities in a particular discipline, in which the goals, content, methods and organizational forms of learning become mobile and accessible for change.

Keywords: information and learning environment, socio-cultural competence, educational process, professional training, cultural and leisure activities.

Сегодня, когда доминирующим вектором развития образования является направленность на формирование и профессиональное становление личности на основе национальных и общечеловеческих ценностей, достижений науки и практики (Закон РК «Об образовании», Закон РК «О культуре») [1-2], на воспитание человека, осознающего значимость межкультурной коммуникации на уровне личных и деловых контактов, осуществляемых в условиях диалога и глобального взаимодействия культур, актуальным становится овладение социокультурными компетенциями, навыками особой коммуникации, позволяющей свободно ориентироваться во всемирном культурном и информационном пространстве, использовать все имеющиеся ресурсы для саморазвития в условиях многокультурного мира.

Понятие социокультурной компетенции в последние десятилетия активно изучается и получает различные трактовки (Эрнст Г.В., Штро О.Г., 2019 [3], (Jalilova X. [4]), многочисленность которых позволяет выделить сущностные характеристики и рассматривать ее системную характеристику личности, выражающуюся в продуктивной активности и освоении основных ценностей и достижений национальной и мировой культуры, формировании мировоззрения человека, открытого к восприятию разнообразия культурных традиций представителей различных народностей, человека, готового к межличностному взаимодействию в открытой многокультурной среде.

В структуре социокультурной компетенции студентов образовательной программы «Культурно-досуговая работа» необходимо выделить следующие компоненты: когнитивный компонент, включающий в себя представления о многообразии культур, их своеобразии и духовном единстве, знания особенностей культуры и традиций разных народов, особенностей национальных праздничных культур; коммуникативный (функциональный или деятельностный) компонент, который охватывает умения и навыки межличностной коммуникации в культурно-досуговой сфере; социокультурный компонент, выражающийся в способности и готовности воспринимать образ жизни человека, представителя другой социокультурной традиции, быть толерантным к нему.

Одним из способов решения проблемы обеспечения высокого уровня подготовки специалистов культурно-досуговой сферы, отвечающих социальному заказу и направленных на формирование профессиональных компетенций, выступает совершенствование образовательных программ, «внедрение и эффективное использование новых технологий обучения, в том числе … информационно-коммуникационных, способствующих быстрой адаптации профессионального образования к изменяющимся потребностям общества и рынка труда» [1].

Как показывает проведенный научно-теоретический анализ, векторы развития вузовского образования в XXI веке направлены на усовершенствование образовательных программ в том числе путем активного внедрения информационных и цифровых технологий. Сегодня назрела необходимость такого обновления образовательного пространства, которое будет отвечать постоянно растущему объему разнообразной информации, усложнению поликультурного взаимодействия, являющегося существенным фактором воспитания нового типа информационно-технологического и социокультурного бытования поликультурной личности. Все это значительно актуализирует проблемы формирования особой информаицонно-обучающей среды, позволяющей формировать социокультурные навыки и компетенции у студентов образовательной программы «Культурно-досуговая работа», в сферу профессиональной деятельности которых входит социокультурное взаимодействия в рамках организации досуга представителей различных культур и групп населения.

Следует констатировать, что сегодня вхождение в профессиональное взаимодействие в глобальном поликультурном мире без использования информационных и цифровых технологий весьма затруднительно и даже невозможно. В этих условиях уже недостаточно использования в учебном процессе отдельных информационно-компьютерных технологий, необходима разработка такой информационно-обучающей среды, которая соответствует уровню информационного развития общества, отвечает задачам информатизации образовательного процесса, позволяет в полной мере применять имеющиеся информационно-цифровые, кадровые, технологические и другие ресурсы, обеспечивающие результативность процесса подготовки специалистов,

демонстрирующих владение профессиональными, коммуникативными, межкультурными компетенциями.

Информационно-обучающая среда, рассматриваемая в различных аспектах, может выступать в качестве условия, фактора, инструмента, средства и пр. При этом самым значимым в ее понимании становится неразрывная связь собственно информационной и дидактической составляющих. В качестве информационного компонента выступает совокупность технических и программных элементов, обеспечивающих хранение, обработку и передачу массива информации, в единстве с социально-экономическими и культурными условиями реализации информационных процессов. Под дидактическим компонентом понимается та составляющая, которая обеспечивает совокупность условий, способствующих овладению знаниями, умениями и навыками по конкретной учебному курсу, которая позволяет реализовать цели и содержание учебного процесса на основе подвижности, гибкости и доступности для изменений методов и организационных форм обучения.

В структуре информационно-обучающей среды нами определены компоненты: информационно-содержательный, который, в свою очередь, объединяет нормативно-целевую, содержательную и организационную составляющие; информационно-деятельностный, который реализуется в деятельности субъектов информационно-обучающей среды путем внедрения информационно-коммуникационных технологий.

В качестве основных функций информационно-обучающей среды, обеспечивающих ее устойчивость и дающих возможность взаимодействовать с системами более высокого уровня, нами определены следующие: координирующая – отражающая согласованность учебных дисциплин ОП «Культурно-досуговая работа», обеспечивающих формирование социокультурных знаний, умений и навыков; интегрирующая – реализующая возможность интегрированного воздействия на субъекта образовательного процесса множества факторов, способствующих эффективному освоению учебных дисциплин согласно профилю профессиональной подготовки по ОП «Культурно-досуговая работа»; адаптивная – обеспечивающая полноценное вхождение субъекта в образовательный процесс, способствующая освоению ценностей образования, а также гибкому преобразованию и реорганизации среды, отвечающей возросшим целям и требованиям; социокультурная – обеспечивающая трансляцию и освоение обучающимися ОП «Культурно-досуговая работа» социальных и культурных норм и ценностей, ориентированность на осознанное вхождение субъекта в мир многообразной культуры; профессионально ориентированная – реализующаяся в совмещении разнообразия обучающих кейсов и профессиональной ориентированности учебно-воспитательной деятельности и субъектного участия в ней.

Разработанная нами модель информационно-обучающей среды как средства формирования социокультурной компетенции студентов ОП «Культурно-досуговая

работа» характеризуется целенаправленностью, установлением связей ее структуры и содержания с назначенной целью и прогнозируемым результатом. Формирование социокультурной компетенции студентов ОП «Культурно-досуговая работа» в соответствии с разработанной моделью реализуется в ходе изучения дисциплины «Зарубежный опыт культурно-досуговой деятельности», программно-методическое обеспечение которой включает: учебный контент в виде УМК (Sillabus) по дисциплине; разработанного учебного пособия, авторского разработанного цифрового контента: ЭУП «Зарубежный опыт культурно-досуговой деятельности», Русско-казахско-английский словарь-справочник по организации студенческого досуга; Интернет-ресурсы. Представленное программно-методическое обеспечение в рамках разработанной информационно-обучающей среды реализует дидактические принципы, позволяет формировать индивидуальную траекторию обучения и в целом способствует формированию социокультурной компетенции как важного компонента профессиональной подготовки бакалавра по образовательной программе «Культурно-досуговая работа».

ЛИТЕРАТУРА

Об образовании. Закон Республики Казахстан от 27 июля 2007 года № 319-III (с изменениями и дополнениями по состоянию на 01.07.2023 г.). – Әділет. Информационно-правовая система нормативных правовых актов РК. – URL: http://adilet.zan.kz/rus/docs/Z070000319_ (дата обращения: 20.04.2024)

О культуре. Закон Республики Казахстан от 15 декабря 2006 года № 207 (с изменениями и дополнениями по состоянию на 01.07.2023 г.). – Әділет. Информационно-правовая система нормативных правовых актов РК. – URL: http://adilet.zan.kz/rus/docs/Z060000207_ (дата обращения: 20.04.2024).

Ernst G.V., Shtro O.G. (2019) Formation of socio-cultural competence by aids of art. *Vestnik of M. Kozybayev North Kazakhstan University*, (1 (42)), 67-72.

Jalilova Xolidaxon Fayzullo qizi (2024). Developing social-cultural competence of students in teaching English. *The American Journal of Social Science and Education Innovations*, 6(04), 44–47. https://doi.org/10.37547/tajssei/Volume06Issue04-07.

ӘЛЕУМЕТТІК ҚЫЗМЕТКЕРЛЕРДІ МҮМКІНДІГІ ШЕКТЕУЛІ БАЛАЛАРДЫ ҚОҒАМҒА БЕЙІМДЕУ ЖӘНЕ ОҢАЛТУ ЖӨНІНДЕГІ ҚЫЗМЕТКЕ ДАЯРЛАУДЫҢ ӨЗЕКТІЛІГІ

RELEVANCE OF TRAINING SOCIAL WORKERS FOR ACTIVITIES ON ADAPTATION AND REHABILITATION OF CHILDREN WITH DISABILITIES IN SOCIETY

Құрмашева Медина Асхатқызы
Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды университеті
Философия және психология факультеті
ORCID: 0009-0001-0596-6619

АҢДАТПА

Мақала әлеуметтік қызметкерлерді мүмкіндігі шектеулі балалармен жұмыс жасау, соның ішінде оларды қоғамға бейімдеу мен оңалту жөніндегі қызметке даярлау өзектілігі туралы тақырыпқа арналған. Ең алдымен мүмкіндігі шектеулі бала ұғымына анықтама беріліп, олардың қоғамға бейімдеу және оңалтудың мәні мен мәселесі қарастырылған. Бұл мақалада мүмкіндігі шектеулі балалармен жұмыс жасайтын әлеуметтік қызметкердің кәсіби ерекшеліктері қарастырылған, сонымен қатар кәсіби дайындықтың ерекшелігі – теория мен тәжірибенің үйлесуі екендігі айтылған. Болашақ мамандарды мүмкіндігі шектеулі балаларды қоғамға бейімдеу және оңалту жөніндегі қызметке даярлау арнайы ұйымдастырылған оқыту процессінде жүзеге асады. Сонымен қатар мүмкідігі шектеулі баласы бар отбасыға көрсетілетін психологиялық қызмет ерекшеліктері және осы топтағы отбасылармен жүргізілетін жұмыс әдістері көрсетілген. Мүмкіндігі шектеулі баласы бар ата-аналармен сауалнама жүргізіліп, қорытынды жасалды. Әлеуметтік жұмыс жөніндегі маманның кәсіби қызметін қарастыра отырып, маманның өзін, клиенттің өмірінің әлеуметтік және ситуациялық қиындықтарын терең түсінетін, оған көмекке келе алатын, жалпы теориялық және арнайы білім кешенін, белгілі бір қабілеттерге ие қажетті дағдылардың жиынтығын жетік білетін маман ретінде бөліп көрсету қажет. Мүмкіндігі шектеулі баламен кәсіби қызметке дайындықтың ерекшеліктеріне байланысты әлеуметтік қызметкер барлық жұмысқа дайын болуы керек. Кәсіби дайындық - жеке тұлғаның сапасының нәтижесі және кәсіби қызметтің сәттілігін реттеуші болып табылады. Мақалада мүмкіндігі шектеулі балаларды қоғамға бейімдеу және оңалту жөніндегі қызметке дайындық критерийлері бөлінеді, студенттерді даярлау барысында осы дайындықты қалыптастырудың тиімділігі негізделеді.

Кілт сөздер.

Мүмкіндігі шектеулі бала, әлеуметтік қызметкер, кәсіби дайындық, қоғамға бейімдеу, оңалту, критерий

ABSTRACT

The article is devoted to the topic of training social workers to work with children with disabilities, including their adaptation and rehabilitation in society. First of all, the definition of the concept of a child with disabilities is given, the essence and problem of their adaptation and rehabilitation in society are considered. This article examines the professional characteristics of a social worker working with children with disabilities, and also notes that a combination of theory and practice is a feature of vocational training. The training of future specialists for the adaptation and rehabilitation of children with disabilities in society is carried out in a specially

organized learning process. The features of psychological services provided to families with children with disabilities and methods of work with families of this group are also indicated. The possibility of limiting parents with a child was surveyed and conclusions were made. Considering the professional activity of a social work specialist, it is necessary to single out the specialist himself as a specialist with a deep understanding of the social and situational difficulties of the client's life, who knows how to help him, who possesses a complex of general theoretical and special knowledge, a set of necessary skills, and has certain abilities. Due to the peculiarities of preparing for professional activity with a child with disabilities, a social worker should be ready for all work. Professional training is a result of personality quality and a regulator of the success of professional activity. The article highlights the criteria of readiness for adaptation and rehabilitation of children with disabilities in society, substantiates the effectiveness of the formation of this training in the process of preparing students.

Keywords: A child with disabilities, a social worker, vocational training, adaptation to society, rehabilitation, criterion

КІРІСПЕ

Мүмкіндігі шектеулі балаларды қоғамға қоғамға бейімдеу және оңалту жөніндегі қызметке болашақ әлеуметтік жұмыс мамандарын даярлау, бір жағынан, ерекше әлеуметтік институт ретінде әлеуметтік жұмысты дамытумен, екінші жағынан - мүгедек балалар санының ұлғаюымен сипатталатын қоғам дамуының қазіргі жағдайына байланысты болып отыр.

Осыған байланысты баланың және оның ата - анасының өмірге алғашқы бейімделуін баяндайтын әлеуметтік жұмыс маманының функциялары күрделене түседі; жоғалған әлеуметтік байланыстарды қалпына келтіру немесе өтеу; баланы сау құрдастарының ортасына біріктіру болып табылады. Бұл ретте үлкен жауапкершілік әлеуметтік қызметкерлерге жүктеледі. Бұл олардың біліктілік деңгейінен, сыртқы ортада болып жатқан тенденцияларды болжау және талдау қабілетінен, оларды өмір сүру мүмкіндігі шектеулі балалармен жұмыс істеу үшін ұйымдар мен мекемелердің жұмысының күшті және әлсіз жақтарымен салыстыру қабілетінен, мүмкіндігі шектеулі балаларды қоғамға біріктірудің сәттілігі теориялық білімді практикада қолдану қабілетіне байланысты.

Мүмкіндігі шектеулі балалардың әлеуметтік мәселелерінің ішінде денсаулық сақтау және әлеуметтік бейімделу, білім беру, жұмысқа орналасу құқықтарын жүзеге асыру мәселесін атап өтуге болады. Сонымен қатар, ақылы медициналық қызметтерге көшу, ақылы білім беру, сәулет-құрылыс ортасының қоғамдық инфрақұрылым ғимараттарында (ауруханаларда, мектептерде, орта және жоғары білім беру мекемелерінде) мүгедек балалардың ерекше қажеттіліктеріне жарамсыздығы, әлеуметтік саланы мемлекеттің қалдық қағидат бойынша қаржыландыруы әлеуметтену процестерін және оларды қоғамға қосуды қиындатады [1, 75].

Мүмкіндігі шектеулі балаларға қамқорлық жасаудың өзіндік ерекшеліктері бар, өйткені өсіп келе жатқан ағзаның барлық жүйелері мен функцияларының дамуын қамтамасыз ету ғана емес, сонымен қатар мұндай балалардың қоғамға мүмкіндігінше әлеуметтік бейімделуіне жағдай жасау қажет.

Зерттелетін мәселенің өзектілігі мүмкіндігі шектеулі балалардың қоршаған ортаға бейімделмегендігіне, қоғамда білім алу және даму қиынға соғатындығына байланысты. Осыған байланысты мүмкіндігі шектеулі балалармен сауатты ұйымдастырылған әлеуметтік жұмыстың қажеттілігі және осы салада жұмыс жасайтын мамандарды дайындаудың маңыздылығында болып отыр.

ЗЕРТТЕУ НӘТИЖЕЛЕРІ

Мүмкіндігі шектеулі балалармен әлеуметтік жұмыс мәселесіне, осындай баланы тәрбиелеп отырған отбасының алдында тұрған қиындықтарға қызығушылық үнемі артып келеді.

Бүгінгі таңда ғалымдар – Л.И. Акатов, Л. И. Аксенова, Е. Ф. Альчидиева, В. Д. Байрамов, Н. Ф. Басов, М. А. Болдина, Д. А. Быкова, Л. К. Грачев еңбектерінде мүмкіндігі шектеулі балалармен әлеуметтік жұмысты ұйымдастыру мәселелерін ғылыми зерттеудің маңызы зор. Бұл мәселе шетелдік авторлардың зерттеулерінде де көрінеді – М. М. Айшервуд, С. Брандт, Ш.Риддел, Т. Тинклин, А. Уилсон, М. Пристли, А. Уолкер, Д. Джоли, Е. Хайдер. Мүмкіндігі шектеулі балалармен әлеуметтік жұмыстың негізгі мақсаты – мүмкіндігі шектеулі баланы әлеуметтік оңалту арқылы қоршаған қоғамға бейімдеу және оңалту.

Мүмкіндігі шектеулі балалармен әлеуметтік жұмыс технологиялары әртүрлі. Олар әлеуметтік мәселені анықтауға, себептерді анықтауға және оны шешу жолдарын іздеуге, ақпарат жинауға; әлеуметтік мәртебені, экономикалық, мәдени деңгейді, құндылықтарды, клиенттің бағдарларын өзгертуге; ресурстар мен тіршілікті қалпына келтіруге көмектесуге; әлеуметтік және жеке тәуекелдердің алдын алуға; адамның салыстырмалы түрде бейтаныс қоғамға немесе мәдени жүйеге кіруін жеңілдетуге бағытталған [2, 158].

Мүмкіндігі шектеулі балалармен әлеуметтік жұмыс технологиясының маңызды түрлеріне мыналар жатады: әлеуметтік оңалту, әлеуметтік профилактика, әлеуметтік-психологиялық түзету және кеңес беру, сондай-ақ әлеуметтік патронат [3]. Олар мүмкіндігі шектеулі балаға біртұтас көзқарасқа, оның мүдделерін, қажеттіліктерін, құндылық бағдарларын ескеруге, туындаған проблемалар мен қиындықтарды шешу үшін жеке тұлғаның ішкі күштерінің әлеуетін жұмылдыруға ықпал ететін әлеуметтік жағдайлар жасауға бағытталған.

Әлеуметтік қызмет алушылар арасында әлеуметтік қызмет көрсету туралы ақпараттың ашықтығы мен қолжетімділігін анықтау мақсатында Жезқазған қаласының жұмыспен қамту және әлеуметтік бағдарламалар бөлімі ММ-ның Мүмкіндігі шектеулі балалармен үйде әлеуметтік қызмет көрсету бөлімшесінің арнайы қызметін алатын балалардың ата-аналарымен сауалнама жүргізілді. Сауалнамаға 20 ата-ана қатысты. Сауалнама деректері төменде көрсетілген.

«Сіздің балаңыз үшін мүгедектікке байланысты қандай қиындықтар ең өзекті?» деген сұраққа нәтижелер келесідей болды. Ата-аналардың пікірінше, мүмкіндігі шектеулі балалар үшін өзіне – өзі қызмет көрсетудегі қиындықтар өзекті мәселе болып қала береді

- 55%. Сауалнамаға қатысқандардың 30%-ы ауылдық жерлердегі мүгедектерге арналған инфрақұрылымның (пандустар, оңалту құралдары) жеткіліксіз дамуына байланысты балаларына білім алу қиынға соғады деп санайды. Одан әрі жұмысқа орналасу мәселесі де маңызды, ата-аналардың 10% - ы балаларының болашақ кәсібіне алаңдайды деп санайды. Сауалнамаға қатысқандардың 5%-ы үшін әлеуметтік байланыстарды шектеу және психологиялық қиындықтар мүмкіндігі шектеулі балалардың құрдастарының қарым-қатынасындағы қиындықтарға байланысты маңызды мәселе болып табылады.

Сурет 1. Мүгедектікке байланысты қиындықтар

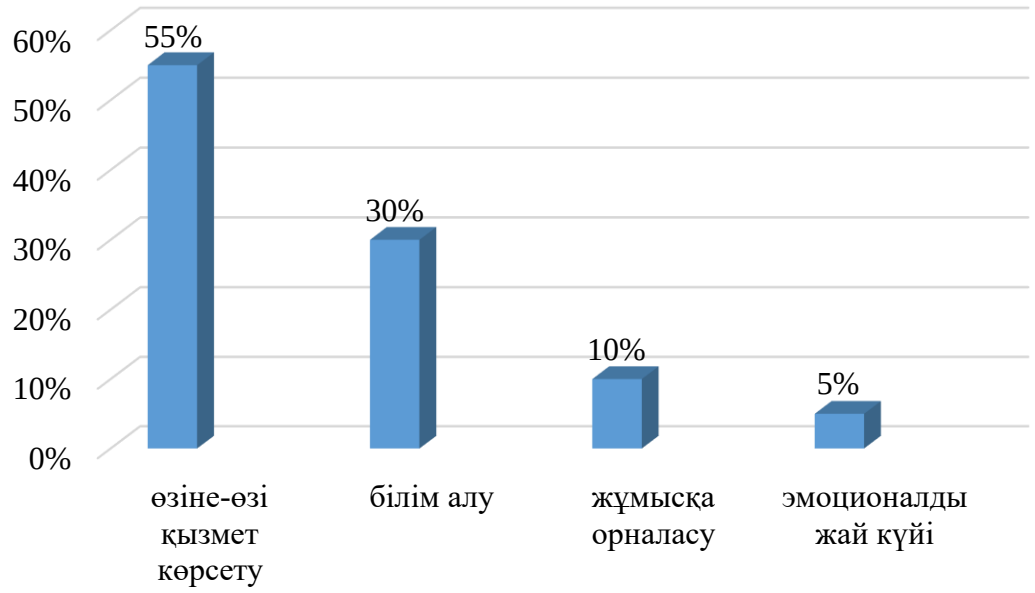

Кесте 1

«Төменде келтірілген әлеуметтік қызмет көрсету шараларының қайсысын қолданасыз және олар сізге қаншалықты сәйкес келеді?», %

Қызмет түрі	«1» мүлдем қанағаттан байды	«2» қанағаттанб айды	«3» қанағаттан ады	«4» толық қанағаттан ады	«5» Айтуға қиын	Мүлдем қолданбайд ы
Әлеуметтік-психологиялық кеңес беру	-	40	35%	15%	10%	-
Әлеуметтік-психологиялық түзету	-	80%	-	-	20%	-
Әлеуметтік патронаж	-	-	-	15%	-	85%
Мәдени-бұқаралық іс-шараларға қатысу	-	85%	10%	-	5%	-
Әлеуметтік оңалту	-	90%	5%	-	5%	-

Сұрақ қою кезінде: «консультациялар қандай жиілікте жүргізіледі?» деген сұраққа жауаптар келесідей болды: 80% – қажеттілік бойынша, 20 % – аптасына 1 рет деп жауап берді.

Сауалнаманың келесі сұрағы консультациялардың 1-1,5 сағат бойы жүргізілетінін анықтады.

Ата-аналардың 100% әлеуметтік-психологиялық түзету топтық түрде жүргізіледі деп жауап берді. Жеке нысанда сабақтар өткізілмейді.

Кесте 2

«Төменде келтірілген түзету шараларының қайсысы сіздің балаңызбен бірге орталықта өткізіледі?», %

Жауап нұсқалары	Ата-аналардың жауаптары
рөлдік ойындар	-
денеге бағытталған психотерапия	-
тыныс алу терапиясы	70%
құыршақ терапиясы	80%

2-кестеден байқалып тұрғандай, сауалнамаға қатысқандар мекемеде өткізілетін түзету шараларының ең танымал екі нұсқасын таңдады, бұл мамандар мүмкіндігі шектеулі балалармен жұмыс кезінде тыныс алу терапиясы мен қуыршақ терапиясын жиі қолданады дегенді білдіреді.

Мүмкіндігі шектеулі балалар айына екі рет мәдени-бұқаралық іс-шараларға қатысатыны белгілі болды. Сауалнамаға қатысқандардың 95% - ы осылай жауап берді, қалған 5% - ы іс-шараларға қатыспайды.

Сондай-ақ, мүмкіндігі шектеулі балалардың ата-аналары олармен диагностика (65%) және консультация (35%) нысанында жұмыс жүргізіліп жатқанын айтты. Оқыту семинарлары мен тренингтер өткізілмейді.

Осы мекемедегі объектілер мен қызметтерге кедергісіз қол жеткізуді қамтамасыз ету мәселесіне сауалнамаға қатысқан респонденттердің 95% - ы ауылдық жерлерде мүгедектерге қол жеткізу ішінара қамтамасыз етілген деп болжайды. Бұл инфрақұрылымның дамымауына, яғни пандустардың, санитарлық-гигиеналық үй-жайлардың, визуалды және дыбыстық ақпараттың тиісті санының болмауына байланысты. Сауалнамаға қатысқандардың 50% - ы осы шарттарға қанағаттанған.

Осылайша, алынған мәліметтерге сүйене отырып, ата-аналар Жезқазған қаласының жұмыспен қамту және әлеуметтік бағдарламалар бөлімі ММ-ның Мүмкіндігі шектеулі балалармен үйде әлеуметтік қызмет көрсету бөлімшесінің қызмет көрсету сапасына толық қанағаттанған деп айта алмаймыз. Сол себепті әлеуметтік қызметкерлерді мүмкіндігі шектеулі балаларды қоғамға бейімдеу және оңалту жөніндегі қызметке даярлаудың маңыздылығы өте жоғары деп айтуға болады.

Мүмкіндігі шектеулі балаларды қоғамға бейімдеу және оңалту жөніндегі қызметке дайындық-бұл интегративті жеке және әлеуметтік-психологиялық білім, бұл әлеуметтік-педагогикалық қызметке осындай отбасымен құндылық қатынасының бірлігі, әлеуметтік жұмыс маманының кәсіби білімі, дағдылары мен жеке қасиеттері [4].

Әлеуметтік жұмыс жөніндегі маманның кәсіби қызметін қарастыра отырып, маманның өзін, клиенттің өмірінің әлеуметтік және ситуациялық қиындықтарын терең түсінетін, оған көмекке келе алатын, жалпы теориялық және арнайы білім кешенін, белгілі бір қабілеттерге ие қажетті дағдылар мен дағдылардың жиынтығын жетік білетін маман ретінде бөліп көрсету қажет.

Қазіргі таңда ЖОО студенттерін мүмкіндігі шектеулі балаларды қоғамға бейімдеу және оңалту жөніндегі қызметке дайындау екі жағынан қарастырылады: ішкі, студенттердің тұлғаішілік деңгейінде ұйымдастыратын іс-әрекеттің нәтижесі ретінде көрінетін және сыртқы, процедуралық, ұйымдастырушылық және мазмұнды түрде анықтайтын қызмет түрінде көрінеді.

Ішкі жағы мүмкіндігі шектеулі балаларды қоғамға интеграциялау жөніндегі қызметке құндылық қатынасты қалыптастырумен; әлеуметтік жұмыс теориясы, технологиясы бойынша теориялық және әдістемелік білімді кеңейту және тереңдетумен; кәсіби дағдыларды игерумен; әр түрлі теориялық тұрғыдан тұлғааралық өзара әрекеттесудің жағымды эмоционалдық тәжірибесін қалыптастыру және практикалық қызметпен көрінеді.

Сыртқы жағы болашақ әлеуметтік қызметкерлерді мүмкіндігі шектеулі балаларды қоғамға интеграциялау жөніндегі қызметке даярлаудың мазмұны мен технологиясын әзірлеу, осы мазмұн мен кәсіптік оқыту технологиясын іске асыру үшін ұйымдастырушылық - процестік сипаттағы жағдайлар жасау сияқты бағыттарды қамтиды [5, 69].

Мүмкіндігі шектеулі баламен кәсіби қызметтің ерекшеліктеріне байланысты маман мұндай жұмысқа дайын болуы керек. Кәсіби дайындық-бұл кәсіби дайындықтың, жеке тұлғаның сапасының нәтижесі және кәсіби қызметтің сәттілігін реттеуші ретінде әрекет етеді [6].

Болашақ маманның кәсіби дайындық дәрежесін төрт деңгейде ұсынуға болады:

- білімді игерудің бірінші деңгейі студенттердің тек ұғымдарды ажырата білуімен, олар туралы идеялармен жұмыс жасауымен, анықтамаларды, жіктеулерді, түрлерді және т.б. атай алатындығымен сипатталады.

- саналы түрде қабылданған және есте сақталған білімнің екінші деңгейі білімді жаңғырту, қарапайым қолданбалы мәселелерді шешу үшін үйренген ақпаратты қолдану қабілетінде көрінеді. Бұл деңгейде минималды дайындық қалыптасады, бірақ бұл еңбек нарығында маманның бәсекелесі үшін жеткіліксіз;

- үшінші деңгей - өнімді қызмет. Мұнда идеяларды, категорияларды, ұғымдарды жалпылау жүреді. Бұл деңгей теориялық оқыту барысында алған білімдерін өзіндік жұмыс процесінде қолдана білумен сипатталады, мұнда студенттер белгілі бір түрдегі қиындықтарға тап болады және оларды жеңу процесінде субъективті жаңа қасиеттер мен ақпарат алады. Студенттер әдістемесі мен реттілігі зерттелген әрекеттерді орындай алады, бірақ олардың мазмұны мен шарттары жаңа болып көрінеді. Бұл орташа дайындық деңгейі, ол маманға еңбек нарығында бәсекеге түсуге мүмкіндік береді;

- төртінші деңгей - жаңа жағдайларда шешудің жаңа жолдарын табу үшін үйренген ақпарат пен үйренген дағдыларды пайдаланумен байланысты өнімді қызмет. Ол ұғымдармен, категориялармен еркін жұмыс істеу қабілетімен сипатталады, білім алушы үшін стандартты емес жағдайларда білім мен дағдыларды қолдануға бағытталған. Білім мен дағдылардың қалыптасуының бұл деңгейін оңтайлы деп санауға болады. Бұл маманның толық дайындық деңгейі, ол қазірдің өзінде еңбек нарығында еркін бәсекеге түсуге мүмкіндік береді [7, 83].

ҚОРЫТЫНДЫ

Сонымен, мүмкіндігі шектеулі балалардың қоғамға бейімдеу мен оңалтуды жүзеге асыратын маман - бұл ұйымдастырушылық, педагогикалық және психотехникалық құралдардың көмегімен мүгедек баланың психикасын қайта құруды және жеке басының берілген қасиеттерін дамытуды, оның жеке тұлға болу қажеттілігін жүзеге асыруды қамтамасыз етуге, сондай-ақ белгілі бір жеке психологиялық жайлылық пен психологиялық қауіпсіздікті құруға ықпал етуге арналған маман. Мүмкіндігі шектеулі балалармен жұмыс істеу осы мамандықты таңдаған әрбір адамнан жанқиярлықты, шексіз сүйіспеншілікті, үмітсіз болып көрінетін баланың мүмкіндіктеріне деген құрмет пен сенімді, терең кәсіби-теориялық және практикалық білімді талап етеді.

Жүргізілген сауалнама нәтижелері бойынша, қазіргі таңда, мүмкіндігі шектеулі балаларды қоғамға бейімдеу және оңалту жұмысы жеткілікті дәрежеде дамымағандығы анықталды. Сол себепті, осы мәселені алдын-алу мақсатында, әлеуметтік қызметкерлерді мүмкіндігі шектеулі балаларды қоғамға бейімдеу және оңалту жөніндегі қызметке даярлаудың жоғарыда көрсетілген теориялық негіздерін назарға ала отырып, болашақ мамандарды мүмкіндігі шектеулі балалармен және олардың отбасыларымен кәсіби қызметке дайындау арнайы ұйымдастырылған оқыту процесінде жүзеге асырып, алған білімдерін тек теория тұрғысынан ғана емес, практикалық тұрғыда да өздерінің тәжірибелерін дамытуға көп көңіл бөліну қажет деп айтуға болады.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1. Акатов Л. И. Мүмкіндігі шектеулі балаларды әлеуметтік оңалту: психологиялық негіздері: Оқу құралы. М.: ВЛАДОС, 2014. - 368 б.

2. Басов Н. Ф. Халықтың әртүрлі топтарымен әлеуметтік жұмыс: оқу құралы. М.: НОРУС, 2016. - 528 Б.

3. Быков Д. А. мүмкіндігі шектеулі балаларға арналған оңалту кешенін құру тәжірибесі / / Педагогика. 2017. № 6. Б. 132.

4. Грачев Л. К. Мүмкіндігі шектеулі балалары бар отбасылармен әлеуметтік жұмыс бағдарламасы / / Әлеуметтік қамсыздандыру. 2015. №9. Б. 60.

5. Гуслякова Л.Г. мүмкіндігі шектеулі балалармен жұмыс істеу технологиясы бойынша нұсқаулық М.: Қазақстанның әлеуметтік денсаулығы, 2016. - 210б.

6. Семушкина, Л. Г. арнаулы оқу орындары студенттерінің кәсіби қызметіне дайындығын бақылау әдістемесін әзірлеу / Л. Г. Семушкина / / кәсіптік білім. - 2013. - № 10. - Б. 2-6.

7. Шмелева, Н. Б. әлеуметтік жұмыс маманының кәсіби-тұлғалық дамуы / Н. Б. Шмелева-Ульяновск: СВНЦ, 2017. – 239 б.

ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Аға оқытушы Орынбасар Шарипова
Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті,
Әлеуметтік ғылымдар факультеті, педагогика кафедрасы
Қазақстан,Астана
ORCID №0009-0001-0037-6257

АҢДАТПА

Мақалада бүгінгі таңда инклюзивті білім беру мәселесі өте көкейтесті мәселелердің бірі болып отыр. Өйткені, ерекше білім және тәрбие беруді қажет ететін балаларды әлеуметтік ортаға бейімдеу арқылы педагогикалық көмек көрсете аламыз. Бұл көкейтесті мәселенің маңыздылығын отандық және шетелдік зерттеушілердің еңбектерін зерделей отырып анықтадық.

Еліміздің Конститутциясында: «..... мүмкіндігі шектеулі балаларды оқыту бүгінгі күні маңызды проблемалардың бірі болып саналады. Мүмкіндігі шектеулі балалар саны жыл өткен сайын артып келеді, сондықтан да оларға білім беру процесін дамыту қажеттігі де өсіп отыр» - деген.

Сонымен қатар, елімізде 2008 жылы «Мүгедектер құқығы туралы» конвецияға қол қойды. БҰҰ Бас ассамблеясының мәжілісінде:

-Мүмкіндігі шектеулі адамдардың барлығына жағдай жасау міндеттеген.

Инклюзивті білім беру - мүмкіндігі және түрлі қажеттілігі бар 1-6 жасқа дейінгі балаларға мектепке дейінгі білім беру және дамыту процесі.

Кешенді медико- педагогикалық, әлеуметтік психологиялық аранаулы білім беру түрлерінің бірі болып табылады. Инклюзивті білім беруде және баланы тәрбиелеуде бала бойындағы кемшіліктерді анықтап, түзету жоспарына сәйкес арнайы әдіс - тәсілдерді қолданған дұрыс. Қазіргі кезде инклюзивті білім беретін тәрбиешілерге талап та жоғары. Мақсатымыз ерекше білім беріп, тәрбиелеуді қажет ететін балаларға педагогикалық қолдау көрсету.

Түйінді сөздер: инклюзивті білім, әлеуметтік орта,баланы тәрбиелеу.

ANNOTATION

In the article, the issue of inclusive education is one of the most pressing issues today. After all, we can provide pedagogical assistance by adapting children who need special education and upbringing to the social environment. We determined the importance of this important

issue by studying the works of domestic and foreign researchers.The Constitutional Of The Republic of Kazakhstan said: "..... Education of children with disabilities is one of the most important problems today. The number of children with disabilities increases every year, therefore, the need to develop the educational process is growing"

In addition, in 2008 the republic signed a convention "On the rights of persons with disabilities". At the UN General Assembly meeting:"It is necessary to create conditions for all people with disabilities.

Inclusive education is a process of pre-school education and development for children from 1 to 6 years of age with disabilities and different needs.

It is one of the most complex types of medical, pedagogical, social and psychologically diverse education. It is better to identify the shortcomings of the child in inclusive education and the education of a child, and use special methods in accordance with the corrective plan. In inclusive education and raising a child, it is better to identify shortcomings in the child and use special methods and techniques in accordance with the correction plan. Currently, the demand for inclusive education teachers is also high. Our goal is to provide pedagogical support to children who need special education and upbringing.

Keywords: inclusive education,social environment, child education.

Еліміздің Конституцциясында: «..... мүмкіндігі шектеулі балаларды оқыту бүгінгі күні маңызды проблемалардың бірі болып саналады. Мүмкіндігі шектеулі балалар саны жыл өткен сайын артып келеді, сондықтан да оларға білім беру процесін дамыту қажеттігі де өсіп отыр» - деген.

Сонымен қатар, елімізде 2008 жылы «Мүгедектер құқығы туралы» конвецияға қол қойды.

БҰҰ Бас ассамблеясының мәжідісінде:

-Мүмкіндігі шектеулі адамдардың барлығына жағдай жасау міндеттеген.

Инклюзивті білім беру - мүмкіндігі және түрлі қажеттілігі бар 1-6 жасқа дейінгі балаларға мектепке дейінгі білім беру және дамыту процесі.

Инклюзивті білім беру мәселесі- балалардың тең құқылы екендерін анықтап көрсетеді. Белгілі педагог ғалым В.А.Сухомлинский кезінде былай деген болатын: «Бала адаммен араласпайынша өмір сүре алмайды, өзінің бар жүрек жылуын басқа адамға беруді ұжданы талап етеді. Балаға ой еңбегінің шаттығын, табыс қуанышын беріңіздер».

Инклюзивті білім берудің негізгі ұғымдарын қалыптастырушы ғалымдар Н.В. Борисова, С.А.Прушинский, М.Перфильеваның «Инклюзивное образование: ключевые понятие» деген оқу құралында «Инклюзив» сөзінің ұғым түсініктерінің мәнін ашады.

«Инклюзив» сөзі француз тілінен аударғанда (inclusif -өзімді қосқанда)
деген мағыныаны білдіреді.

Инклюзивті білім берудің негіздерін зерттеуші отандық ғалымдар А.Т.Искакова, З.А. Мовкебаева, Г.Закаева, А.Б. Айтбаева, А.А. Байтурсыновалардың еңбектерінде ізгіліктілік-философиялық сипатында және құқықтық-нормативтік

негізінде отбасымен жұмыс істеуге, арнайы педагогикалық мүмкіндіктері мен ерекшеліктерін жан-жақты ашады.

Ал, ресей зерттеушісі Е.Г. Самарцеваның пікірінше, педагогтың инклюзивті білім беруге кәсіби даярлығы - инклюзивті білім беруді нәтижелі жүзеге асырудың іргелі шарты, инклюзивті білім беруді іске асыруға бейімділігі мен қажеттілігі белсенді түрде болатын ұстанымдарымен сипаттатын, инклюзивті білім беруді арнайы білімдер , іскерліктер мен дағдылар ретінде көрінетін динамикалық, интегративті, кәсіби-тұлғалық білім.

Инклюзивті білім беру немесе «білім баршаға» бағдарламасы барлық балаларға мектепке дейінгі оқу орындарында, мектепте және мектеп өміріне белсене қатысуға мүмкіндік береді.

Инклюзивті білім берудің негізгі қағидалары:

- Адам құндылығы оның мүмкіндігіне қарай қабілеттілігімен, жеткен жетістіктерімен анықталады;

- Әрбір адам сезуге және ойлауға қабілетті, қарым-қатынасқа құқылы;

- Әрбір адам құрбы-құрдастарының қолдауын және достығын қажет етеді.

Ерекше оқытуды қажет ететін балаларға өмірге қажетті білім дағдысын қалыптастыратын түрлі шаралар ұйымдастырып, баланы мектепке дайындау.

Ата-аналармен бірлесе отырып, балаларға адамгершілік, әдептілік нормаларын үйрету керек. Тәрбиешілердің басшылыққа алатын педагогикалық ұстанымдарын ескеріп отыру қажет. Қазақстан Республикасында әлемдік тенденцияларға сәйкес инклюзивті білім беру идеялары кең таралуда: Республиканың барлық облыстарында инклюзивті (интеграцияланған) мектепке дейінгі және мектеп ұйымдары ашылуда. Қазіргі таңда инклюзивті білім мүмкіндігі шектеулі балалардың жалпы білім беру үрдісіне енуіне қажетті жағдайларды реттейтән белгілі бір нормативті- құқықтық база жасалған. Мектепке дейінгі ұйымдарда қалыпты және дамуында ауытқушылықтары бар балалардың бірігіп оқуын жүзеге асыратын жағдайлар (кедергісіз орта) жасалуда.

Астана қаласы бойынша барлық балабақшаларда әр топта 1 немесе 2 ерекше тәрбиелеп оқытуды қажет ететін балалар бар. Ерекше оқытуды қажет ететін балаларға арнайы жеке жұмыс жоспары құрылады. Жоспар негізінде қалам ұстап жазуды,сандардарды үйретіп есептеуді, мәдени тәртіп ережелерін меңгеруді үйретеміз. Әрине, балаға педагогикалық- психологиялық қолдау көрсете отырып, қосымша тапсырма, сабақтар өткізуді қажет етеді.

Инклюзивті білім берудегі тәрбиешілерге қойылатын талап өте жоғары.

Оқытудың басты мақсаты- балалардың толық қалыптасып, айығуына жағдай жасай отырып, өз беттерімен өмір сүрулеріне бағыт- бағдар беріп дайындау.

Мектепке дейінгі жастағы интеграцияланған оқытудың маңызды формаларының бірі- бұл уақытша топ. Себебі топтарға түрлі құрылымды ауытқушылықтар бар балалар қабылданады, топтық сабақтарды ұйымдастыруда педагогтың бір уақыттағы

біріккен жұмысы қажет. Қандай да бір қызметті дамыту бойынша сабақтарда педагогтардың бірі жүргізу кезінде басқа педагогтар сүйемелдейтін педагог функцияларын орындайды, сол арқылы балаларға сабақтарға көмектеседі және ата-аналарға өз балаларымен өзара әрекет жасау дағдыларын оқытады.

Балабақшадағы инклюзивті білім берудегі баланың түзетуге бағытталған жұмыстарының бір түрі ересектер мен құрбылардың ықпалы. Яғни, топтағы балалардың жүріс-тұрысын, сөйлеген сөзін, іс-әрекетін қайталау.
Ал, тәрбиешілер баланы әрдайым бақылап ,қадағалап отыруы керек, дұрыс іс-әрекеттерін қолдап, бұрыс істеген жағдайда тәртіпке шақырып түзетіп отыру қажет. Осы іс-әрекеттер арқылы баланың ұжымдағы мәртебесін өзгерту де тиімді тәсілдердің қатарына жатады. Мысалы, баланың теріс қылықтарына қарамастан оған жауапты тапсырма беру. Кешенді медико- педагогикалық, әлеуметтік психологиялық аранаулы білім беру түрлерінің бірі болып табылады.

Демек, денсаулығында сәл ерекшелігі бар балаларды дені сау балалармен қатар бір топта әлеуметтендіру, ортаға бейімдеу арқылы тәрбиелеу.

Балабақшадағы топтарда балалармен бірге далаға серуендеп ойнау, мерекелік іс-шараларға, жарыстар ұйымдастырып қатыстыру арқылы жұмыстар жүргізіледі. Барлық балалармен бірдей ойын барысында өзін еркін ұстап балабақша өміріне белсене араласуға жағдай жасалса, мүмкіндігі шектеулі оқушыларды мектепте мүгедектігі жоқ құрдастарымен қатар сыныптарға біріктіре отырып, оларға тең дәрежеде білім беру мүмкіндіктерін қамтамасыз етуге бағытталған. Әрине, бұл қағидаттардың өзіндік қиындықтары мен артықшылықтары да бар. Қиындықтарына тоқталатын болсақ, Ресурстардың жетіспеушілігі: Инклюзивті білім беру үшін арнайы оқу материалдарын, жазу қызметтерін, көмекші технологияларды және көмекші персоналды қоса алғанда, тиісті ресурстар қажет. Көптеген оқу орындары мүмкіндігі шектеулі оқушылардың әртүрлі қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін жеткілікті ресурстарды бөлуге тырысады. Мұғалімдерді дайындау және оқыту: Мүмкіндігі шектеулі оқушылардың қажеттіліктерін тиімді қанағаттандыру үшін педагогтар жиі арнайы дайындық пен үздіксіз кәсіби дамуды қажет етеді. Мұғалімдердің әр түрлі оқушыларды қолдау үшін білім және дағдылармен жеткілікті түрде жабдықталғанын қамтамасыз ету маңызды мәселе болуы мүмкін.
Сондай-ақ, оқушылар арасында мүгедектік туралы теріс көзқарастар мен қате түсініктер қалыптасып, жалпы білім беретін сыныптарға мүгедектігі бар оқушыларды қабылдауда түрлі стереотиптер мен принциптерді ұстануы мүмкін. Бұл жағдаяттар мүгедектігі бар оқушыларды құрдастары толық қабылдамай қиындықтар тудыруы мүмкін. Қорқыту және әлеуметтік оқшаулау олардың білім беру тәжірибесі мен эмоционалдық әл-ауқатына теріс әсер етуі мүмкін.

Қиындықтарға қарамастан инклюзивті білім берудің артықшылықтары да бар. Ол Инклюзивті білім беру мүмкіндігі шектеулі оқушыларға өздерінің құрдастарымен қатар бірдей оқу бағдарламасына және білім алу мүмкіндіктеріне қол жеткізеді. Қажетті жағдайда қолдау алған оқушылар академиялық жетістіктерге жетуң және олардың ілеуетін толық ашу мүмкіндіктері де бар. Әлеуметтік ортадағы қарым-

қатынас инклюзивті білім беру мүмкіндігі шектеулі оқушылар арасында әлеуметтік өзара әрекеттестік пен мағыналы қарым-қатынастарды дамытуға ықпал етеді. Оқушылар бір-бірінен үйренеді, эмпатияны дамытады. Инклюзивтік ортада қалыптасқан достық жиі сыныптан тыс жерде де дамып, әлеуметтік инклюзияға ықпал етеді және оқшауланууды азайтады. Инклюзивті білім беру мүмкіндігі шектеулі оқушыларды өзін-өзі қорғаушы болуға ынталандырады, олардың қажеттіліктерін білдіруге, мақсаттар қоюға және құқықтарын қорғауға мүмкіндік береді. Бұл дағды олардың білім беру, кәсіби және жеке өмірлік дағдыларының қалыптасуында өте маңызды.

Инклюзивті білім беру – міндеттемені, ресурстарды және қиындықтарды жеңу үшін үздіксіз күш салуды талап ететін күрделі және дамып келе жатқан талпыныс. Дегенмен, мүмкіндігі шектеулі оқушылар үшін инклюзивті білім берудің пайдасы зор. Ол оқудағы жетістіктерге, әлеуметтік өзара әрекеттесуге, өзін-өзі қорғауға және маңызды өмірлік дағдыларды дамытуға ықпал етеді. Инклюзивті білім беруді қолдана отырып, білім беру мекемелері әртүрлілікті бағалайтын орта жасайды, қабылдауға ықпал етеді және олардың қабілеттеріне қарамастан барлық оқушыларды білім беруде және одан тыс жерлерде табысқа жету үшін тәрбиелейді. Сондай-ақ, дұрыс ұйымдастырылған күн тәртібі баланың психологиялық -эмоцияналды жағдайының реттелуіне әсерін тигізеді.

Күн тәртібі кешенді және бірнеше вариантта болғаны дұрыс, келеңсіз туындайтын жағдайлар да ескерілуі қажет.

Инклюзивті білім беруде және баланы тәрбиелеуде бала бойындағы кемшіліктерді анықтап, түзету жоспарына сәйкес арнайы әдіс -тәсілдерді қолданған дұрыс. Қазіргі кезде инклюзивті білім беретін тәрбиешілерге талап та жоғары. Мақсатымыз ерекше білім беріп, тәрбиелеуді қажет ететін балаларға педагогикалық қолдау көрсету.

Қорыта айтқанда, қазіргі кезеіде барлық әлем жұртшылығының назарын алаңдатып отырған мәселе балалардың жеке сұраныстары мен ерекшеліктеріне ортаның, отбасының қатысуымен білім беру үрдісіне толық қосуды қарастыратын инклюзивті білім беру.

Негізгі және ресурстық әдебиеттер тізімі:

1. «Қазақстан республикасының бәләм туралы Заңы» № 319 заңы 27 шілде 2007 жыл.
2. ҚР «Кемтар балаларды әлеуметтік және медициналық – педагогикалық түзеу арқылы туралы Заңы, Астана-2002.
3. ҚР «Қазақстан Республикасында мүгедектерді әлеуметтік қорғау туралы» Заңы, Астана 2005.

4. Алтаева Г.Ж. Роль психолого- педагогического сопровождения детей в условиях инклюзивного образования. (КРО) школа- интернат общего типа г. Щучинск -2015.
5. Г. Д. Хакимжанова, А. А. Айдарбекова «Обучение и воспитание детей с особыми образовательными потребностями в условиях массовой школы», Алматы, 2001ж. 8–10 бет

ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУ ЖАҒДАЙЫНДА ЖҰМЫС ІСТЕУГЕ ӘЛЕУМЕТТІК ПЕДАГОГТАРДЫҢ КӘСІБИ ДАЙЫНДЫҒЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ГИПОТЕТИКАЛЫҚ МОДЕЛІ

HYPOTHETICAL MODEL OF FORMATION OF PROFESSIONAL TRAINING OF SOCIAL TEACHERS TO WORK IN CONDITIONS OF INCLUSIVE EDUCATION

п.ғ.д., профессор Мухтарова Шакира Мукашовна
Академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Философия және психология факультеті
ORCID NO: 0000-0002-1184-9240

Тұрғанбай Мадина Думанқызы
Академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Философия және психология факультеті

АННОТАЦИЯ

Бұл жұмыс әлеуметтік педагогтарды инклюзивті білім беру жағдайындағы жұмысқа теориялық құрамдас бөлікке баса назар аудара отырып, кәсіптік даярлауды қалыптастырудың гипотетикалық моделін зерттеуді білдіреді. Зерттеу шеңберінде инклюзивті білім берудің негізгі тұжырымдамалары мен тәсілдері талданады, әлеуметтік педагогтардың инклюзивті ортадағы жұмысының негізіне жататын негізгі ұғымдар мен қағидаттар анықталады. Әлеуметтік педагогтің инклюзивті білім беру ортасындағы рөлін теориялық тұрғыдан пайымдауға, оның міндеттері мен функцияларына, сондай-ақ білім беру процесінің барлық қатысушыларымен өзара іс-қимыл жасау ерекшелігіне ерекше назар аударылады. Инклюзивті білім беру саласындағы заманауи үрдістер мен тұжырымдамалар, олардың әлеуметтік педагогтардың кәсіби қызметіне әсері және оларды практикада қолдану мүмкіндіктері қарастырылады. Теориялық талдау шеңберінде әлеуметтік педагогтардың инклюзивті ортада табысты жұмыс істеуі үшін қажетті кәсіби құзыреттерін қалыптастырудың әдістері мен тәсілдері де талқыланады. Зерттеу нәтижелері инклюзивті білім беру және әлеуметтік педагогтарды кәсіптік даярлау саласындағы теориялық база мен практикалық дағдыларды дамытуға ықпал ете отырып, академиялық қоғамдастық үшін де, практикадағы мамандар үшін де пайдалы болуы мүмкін.

Кілт сөздер: гипотетикалық модель, кәсіби дайындық, әлеуметтік педагогтар,

инклюзивті білім беру, құзыреттіліктерді қалыптастыру, кәсіби дағдыларды дамыту.

КІРІСПЕ

XX ғасырдың соңы - XXI ғасырдың басындағы әлеуметтік саясат саласындағы жалпы әлемдік үрдіс барлық балалардың білім беру стандартының әртүрлі сатыларын игеруінде шын мәнінде тең мүмкіндіктерді қамтамасыз етуде болып табылады. Қазіргі уақытта қоғам мен мемлекеттер ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларға деген өз көзқарасын қайта ойластыруда. «Баршаға арналған мектеп» құру, яғни білім беру жүйесін баланың қажеттіліктеріне бейімдеу қажеттігі айқын болып отыр. Белгілі отандық және шетелдік ғалымдардың пікірінше (А.С. Мағауова, Ж.Т. Махамбетова, Н.Н. Малофеев, Е.А. Стребелева, Н.Д. Шматко, Л.М. Шипицына, Ю.Л. Загуменный, А.М. Змушко, О.Л. Жук, Т.В. Варенова, Т.В. Лисовская, А.Н. Коноплёва және т.б.), білім берудегі интеграциялық процестердің басты бағыты білім беру қажеттілігі ерекше адамдарды кәдімгі жалпы білім беретін мектепке қосу болып табылады. Осыған байланысты педагогикада ерекше бағыт - инклюзивті білім беру, ол негізгі мақсаты етіп білім алудың қандай да бір түріне тең қол жеткізуді қамтамасыз ету және барлық балалардың жеке ерекшеліктеріне, бұрынғы оқу жетістіктері, ана тілі, мәдениеті, ата-ананың әлеуметтік және экономикалық мәртебесі, психикалық және дене мүмкіндіктері және т.б. қарамастан білім алуда табысқа жетуі үшін қажетті жағдайлар жасауды қояды.

А.С. Мағауова мен Ж.Т. Махамбетованың [1] зерттеулеріне сәйкес, біздің елімізде біріктірілген оқыту мен тәрбиелеудің жаңа сыныптары мен топтары ашылуда. Оларда жалпы орта және арнайы білім берудің білім беру бағдарламалары іске асырылады. Ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалар кәдімгі инклюзивті жалпы білім беретін сыныптарға енгізіледі, олармен мектептерде пән мұғалімдерінен басқа, әлеуметтік педагогтар да жұмыс істейді. Алайда олардың мұндай балалармен жұмыс істеу үшін әдістемелік даярлығы жеткіліксіз.

Инклюзивті білім беруді ұйымдастырудағы табыс педагогтардың кәсіби даярлығына және ата-аналар мен балалардың осы процестегі өз рөлін түсінуіне байланысты болады. Бір жағынан, инклюзивті білім беру жағдайында балалармен жұмыс істеу үшін әлеуметтік педагогтардың психологиялық-педагогикалық даярлығын күшейту қажет. Екінші жағынан, осы бағытта оқушылардың ата-аналарымен ағарту жұмыстарын жүргізу маңызды.

Педагогикалық практика көпшілік мектеп педагогтарының көпшілігі инклюзивтік ортада балалармен жұмыс істеуге жеткіліксіз дайындалғанын көрсетеді. Кәсіби құзыреттердің жетіспеушілігі, инклюзивті білім беру саласындағы кәсіби құзыреттілікті арттырудың маңыздылығын жете бағаламау, сондай-ақ психологиялық кедергілер мен кәсіби стереотиптер ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалармен табысты жұмыс істеуді қиындатуы мүмкін. Сондықтан инклюзия жағдайында жұмыс

істеу үшін болашақ әлеуметтік педагогтардың психологиялық-педагогикалық және пәндік даярлығын модельдеу маңызды.

НЕГІЗГІ БӨЛІМ.

Болашақ әлеуметтік педагогтің кәсіби дайындығы мотивациялық, мазмұндық, операциялық және басқа да компоненттерді біріктіретін біртұтас жеке білім ретінде қарастырылады. Кәсіби қызметке дайындық психологиялық-педагогикалық, пәндік және арнайы білімді, кәсіби шеберлікті, іс-қимылды және әлеуметтік қатынастарды меңгеруден, тұлғаның кәсіби мәні бар қасиеттерінің қалыптасуы мен жетілуінен тұрады.

Барлық балаларды бір мезгілде оқыту (дағдылы және арнайы білім беру қажеттіліктерімен), олардың тиімді өзін-өзі көрсетуі және әлеуметтенуі үшін жағдай жасау педагогтен инклюзивті педагогикалық қызмет саласында тиісті құзыреттерді талап етеді.

Әлеуметтік педагогтың міндеттері:

- гуманистік психология мен педагогика идеясын жақтаушы болу;
- балаларға эмпатиямен қарау;
- ата-анасының өз баласын баламалы қабылдауын қалыптастыру: «ауру» ұғымынан ауытқып, «дамудың ерекше заңдары» ұғымына көшу маңызды;
- балалармен және олардың отбасыларымен жұмыс істеудің мазмұнына жалпыадамзаттық гуманистік құндылықтарды қосу;
- баладағы жеке, шығармашылық және әлеуметтік ресурстарды барынша ашу үшін отбасында қолайлы микроклимат қалыптастыру;
- өзара байланысты және білімді өзара толықтыруды, тәжірибені байытуды іске асыратын мекемелермен ата-аналардың әріптестік өзара қарым-қатынасын қалыптастыру.

«Қазақстан Республикасында білім беруді және ғылымды дамытудың 2020-2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасында» психофизикалық даму ерекшеліктері бар оқушылар жалпы орта білім беру мекемелерінде білім алатындығы атап өтіледі, бұл осы мекемелерді оқу-әдістемелік қамтамасыз етуге жаңа тәсілдерді талап етеді» [2], сондай-ақ педагогтардың ерекше қажеттіліктері бар балалармен жұмыс істеуге әрдайым дайын еместігі атап өтіледі. Бұл белгілі бір шамада әлеуметтік педагогтардың ерекше білім беру қажеттілігі бар балалармен жұмыс істеуге жеткіліксіз кәсіби даярлығына байланысты.

Болашақ педагогтарды инклюзивті білім беру жағдайында жұмысқа дайындау моделін құрудың теориялық негіздемесі философиялық ғылымдағы модельді жалпы қабылданған түсіндіруге негізделеді. Модель (латынша modulus өлшемі, бейнесі) зерттеудің әртүрлі контекстерінде үлгі (эталон, стандарт) ретінде анықталады [3, 74 б.]. Ғылым әдіснамасында модель түпнұсқа туралы білімді сақтауға және кеңейтуге,

түпнұсқаны құрастыруға, қайта құруға немесе басқаруға қызмет ететін табиғи және әлеуметтік шындықтың белгілі бір фрагментінің аналогы ретінде түсініледі. В.В. Краевский және Е.В. Бережнова модель зерттеу объектісінің кейбір жақтарын, байланыстарын, функцияларын жаңғыртатын элементтер жүйесі ретінде айқындалатынын атап көрсетеді [4, 333 б.]. Әдетте модель объектінің тек зерттелетін сипаттамаларының изоморфты бейнесі ретінде және жалпы объектінің гомоморфты бейнесі ретінде құрастырылады [5, 37 б.]. Біздің жағдайда модель инклюзивті білім беру жағдайында студенттерді балалармен жұмыс істеуге дайындау процесіне изоморфты.

Болашақ әлеуметтік педагогтарды инклюзивті білім беру жағдайында балалармен жұмыс істеуге даярлаудың педагогикалық процесі студенттерге табысты инклюзивті қызмет үшін қажетті білім мен дағдыларды меңгеруге көмектесетін модельге бағдарланған. Бұл модель инклюзивті білім беру ортасында болашақ педагогтың іс-қимылын сипаттайды.

Модельдеу зерттеу объектісінің мәніне тереңірек енуге мүмкіндік береді. Негізгі түсінік «модель» - зерттеуде қарастырылатын нәрсенің талдамалық немесе графикалық сипаттамасы, бұл жағдайда - болашақ педагогты инклюзивті қызметке дайындау.

Біздің зерттеудегі модельдеу нысаны ретінде студенттерді инклюзивті білім беру жағдайында жұмыс істеуге дайындау процесі әрекет етеді.

Студенттерді инклюзивті білім беру жағдайындағы жұмысқа дайындау процесін модельдеу - бұл болашақ нәтижелердің болжамды көрінісі. Модельдеу инклюзия саласындағы білімнің көмегімен ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалардың мінез-құлқының өзгеруіне, жақсаруына қалай ықпал етуге болатынын түсінуге ғана емес, сонымен қатар студенттерге инклюзивті білім беру жағдайында жұмысқа дайындалу қажеттігін түсінуге мүмкіндік береді.

Инклюзия проблемасы бойынша теориялық дереккөздерді талдау нәтижелері (А.С. Мағауова, Ж.Т. Махамбетова, А.Р. Рымханова, Қ.С. Тебенова, Г.К. Алшынбекова, Т. Захарук (Болгария), В.А. Сергеев, И.Л. Федеотенко, Н.А. Шайденко және т.б.) инклюзивті білім беру жағдайында оқушылармен жұмыс істеуге, ата-аналармен ынтымақтастыққа студенттерді даярлаудың құрылымдық-мазмұндық моделін әзірлеуге мүмкіндік берді.

Модель құрылымында маңызды компоненттердің бірі педагогке инклюзивті қызметке байланысты негізгі заңнамалық актілерді, нормативтік құжаттарды түсінуге және меңгеруге мүмкіндік беретін нормативтік-құқықтық болып табылады. Бұл құжаттарға мыналар жатады: Ерекше қажеттіліктері бар адамдарға білім беру жөніндегі дүниежүзілік конференция қабылдаған Саламанка декларациясы және ерекше қажеттіліктері бар адамдарға білім беру жөніндегі іс-қимылдар шеңбері: қолжетімділік және сапа (Саламанка, Испания, 1993 жылғы 7-10 маусым); Қазақстан

Республикасында білім беруді және ғылымды дамытудың 2020 - 2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы; Қазақстан Республикасының 1995 жылғы 30 тамыздағы Конституциясы; «Білім туралы» Қазақстан Республикасының 2007 жылғы 27 шілдедегі № 319-III Заңы; инклюзивті білім берудің әзірленетін тұжырымдамалары; инклюзивті практиканы ұйымдастыруды ескере отырып, балаларды дамыту бағдарламалары және т.б.

Әлеуметтік педагогтарды инклюзивті білім беруге даярлаудың теориялық-әдіснамалық компоненті ерекше қажеттіліктері бар балаларға және олардың ата-аналарына әдіснамалық білім мен қарым-қатынасты қалыптастыруды қамтиды.

Инклюзивті білім беруге маңызды тәсілдер:

- аксиологиялық: өмірдің құндылықтарына және ерекше қажеттіліктері бар балаларға деген қарым-қатынасқа негізделеді;
- тұлғаға бағдарланған: балалардың жеке ерекшеліктерін және олардың дамуын ескереді;
- антропологиялық: адамды инклюзивті білім беру нысаны ретінде қарастырады;
- индивидуалды: әрбір оқушының бірегейлігін ескереді;
- гуманистік: жеке тұлғаны дамытуға және білім беру процесінде ынтымақтастыққа бағытталған.

Студенттерді инклюзивті білім беру жағдайында балалармен жұмыс істеуге дайындау моделінің теориялық-әдіснамалық компоненті құндылықтардың басымдықтарын орналастыруды қамтамасыз етеді, инклюзивті практикамен байланысты қатынастар мен қызметтің сипатын айқындайды.

Сондай-ақ ерекше қажеттіліктері бар балаларға толыққанды білім беруді және тәрбиелеуді қамтамасыз етуге арналған әлеуметтік тапсырысты қамтитын уәждемелік-мақсатты компонентті ескеру маңызды. Студенттерді инклюзивті сыныптарда жұмысқа дайындаудың мақсаттары мен міндеттерін қою мақсатты болжаумен, оқушылардың мақсаттарды қабылдауына бағдарланумен және белгіленген нәтижелерге қол жеткізудегі белсенділікпен байланысты.

Мамандарды инклюзивті білім беру жағдайында оқушылармен ынтымақтастыққа даярлау мақсаттарын қалыптастыру кезінде сыртқы және ішкі орта талаптарын ескеру қажет, атап айтқанда [6, 779 б.]:

1) қоғам, мемлекет, еңбек нарығының қажеттіліктері қоятын мақсаттар;
2) оқытушылар студенттердің алдына қоятын мақсаттар;
3) студенттердің өздерінің алдына қойған мақсаттары.

Қоғамның талаптары мен оқу орнының стратегиясын ескере отырып, мамандар даярлау мақсаттарын айқындау, сондай-ақ студенттерді шығармашылық әлеуетті дамытуға және қажетті құзыреттерді алуға ынталандыру қажет.

Процестің мақсаттары ерекше қажеттіліктері бар балалармен жұмыс істеу үшін уәждемені қалыптастыруды, арнайы білім мен дағдыларды алуды, сондай-ақ өзін-өзі

бақылауды және өзін-өзі бағалауды дамытуды қамтиды.

Мазмұнды бөлігі инклюзивті ортада табысты жұмыс істеу үшін қажетті әртүрлі салалардан ерекше қажеттіліктері бар балалар туралы ғылыми білімді қамтиды.

Инклюзивті білім берудің негізгі қағидаттары адамгершілік қатынастарды, әрбір оқушының ерекшеліктерін есепке алуды, психологиялық-педагогикалық қолдауды, әлеуетті жүзеге асыруға көмек көрсетуді, бірге оқу мүмкіндігін, оқушылар арасындағы өзара қолдауды, сондай-ақ отбасының мектеп өміріне белсенді қатысуын қамтиды.

Әлеуметтік педагогты даярлау оқытудың белсенді әдістері мен мұғалімнің сөздері, көрнекі құралдар, техникалық құралдар мен тірек конспектілері сияқты материалдық құралдарды қамтиды. Болашақ педагогке жеке оқытуды ұйымдастыру дағдылары, инклюзивті білім беру қағидаттарын қолдану, ата-аналармен өзара іс-қимыл жасау және ерекше қажеттіліктері бар балалармен табысты жұмыс істеу үшін оқу дағдыларын дамыту қажет.

Әлеуметтік педагогтарды даярлаудың ұйымдастыру-жоспарлау компоненті:

- ерекше қажеттіліктері бар балаларды ынталандыруды және олардың ата-аналарымен ынтымақтастықты қоса алғанда, инклюзивті қызметті жоспарлау және ұйымдастыру;
- позитивті эмоциялық ахуал құруды, эмоциялардың көрінісін және ата-аналармен қарым-қатынас жасай білуді білдіретін эмоциялық-ерікті құраушы;
- табандылық, батылдық, дербестік және инклюзивті қызметке қызығушылықты қоса алғанда, болашақ педагогтардың ерік-жігері;
- нәтижелерді бағалау мен өзін-өзі бағалауды қамтитын, оқыту процесін талдауға және инклюзивті қызметте табысқа жетуге ықпал ететін бағалау-рефлексивті компонент.

Рефлексия болашақ педагогтың ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларға өзінің көзқарасын өзіндік талдау, түсіну және қайта ойлау қабілеті ретінде көрінеді. А.А. Бизяева айтып өткендей, рефлексия өзінің ішкі құрылымы мен рухани дүниесінің мазмұнын ашуға, өзінің «Мен» біртұтас бейнесін құруға бағытталған субъектінің өзін-өзі тану процесі ретінде қарастырылады және болашақ әлеуметтік педагогты инклюзивті қызметке дайындау кезінде сөзсіз құраушы болып табылады. Рефлексия педагогқа ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалармен жұмыс істеу тәжірибесін түсінуге мүмкіндік береді [7, 20-21 б.].

Болашақ әлеуметтік педагогты даярлау моделінің нәтижелі-түзету компоненті олардың психологиялық-педагогикалық және әдістемелік даярлығы процесінің нақты нәтижелерін анықтауды, болашақ әлеуметтік педагогтің инклюзивті құзыреттерін қалыптастыруды, ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалардың ата-аналарымен ынтымақтастықты, даярлықтың қойылған мақсаттарға сәйкестігін белгілеуді көздейді. Ол мониторинг негізінде студенттердің инклюзивті білім беру ортасында жұмыс істеуге дайындығын бақылауға және алынған нәтижелерді түзету қажеттілігін, олардың қойылған міндеттерге сәйкес келмеу себептерін анықтауға мүмкіндік береді. Түзету студенттердің инклюзивті қызмет технологияларын меңгеруіндегі

кемшіліктерді жоюға бағытталған іс-шараларды қамтиды.

Сипатталған компоненттер педагогтің инклюзивті кәсіби-педагогикалық қызметін қалыптастыру процесінің моделін әзірлеу негізіне алынуы мүмкін.

ҚОРЫТЫНДЫ.

Зерттеу көрсеткендей, инклюзия әрбір оқушының қажеттіліктері мен мүмкіндіктерін ескеруі тиіс, ал болашақ әлеуметтік педагогты инклюзивті білім беру жағдайында балалармен жұмыс істеуге мақсатты түрде дайындау қажет. Ол үшін білім беру мекемесінде болашақ әлеуметтік педагогты инклюзивті ортада жұмыс істеуге дайындау процесін модельдеу қажет.

Даярлау моделі инклюзивті ортадағы жұмысқа тиімді дайындық үшін нормативтік-құқықтық, теориялық-әдіснамалық, уәждемелік-мақсатты, мазмұндық-ақпараттық, операциялық-технологиялық, ұйымдастыру-жоспарлау, эмоционалдық-ерік, бағалау-рефлексиялық және нәтижелік-түзету компоненттерін қамтиды.

Жоғарыда аталған компоненттердің әрқайсысын іске асыру болашақ әлеуметтік педагогты инклюзивті білім беру жағдайындағы жұмысқа дайындауға ықпал ететін болады.

ДЕРЕККӨЗДЕР

1. А.С. Магауова, Ж.Т. Махамбетова. Деятельность социального педагога в условиях инклюзивного образования: учебно-методическое пособие. – КазНУ им. аль-Фараби. – Алматы. – 2019. – 164 б.
2. Об утверждении Государственной программы развития образования и науки Республики Казахстан на 2020 - 2025 годы [Электронный ресурс] // – Дата доступа: 17.03.2024.
3. Бурмистрова М. Н. и др. Социально-педагогический словарь //Саратов: ИЦ «Наука. – 2016. – 126 б.
4. Краевский, В.В. Методология педагогики: новый этап: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведе- ний / В.В. Краевский, Е.В. Бережнова. – М.: Издат. центр «Академия», 2006. – 400 б.
5. Пирогова О. В. Моделирование в образовании //Инновации в образовании. – 2004. – №. 5. – 36-40 б.
6. Иванущенко Т. Н., Полонский Е. В. Готовность педагога как основной фактор успешности инклюзивного процесса в образовании //Стратегические направления развития образования в Оренбургской области. – 2017. – 778-783 б.
7. Морозова Г. В., Гнедова С. Б., Тихонова А. А. Рефлексия педагога. – 2013. – 200 б.

TEACHING KAZAKH TO HUNGARIAN HIGHER EDUCATION STUDENTS: STRATEGIES AND PRACTICES FOR BEGINNERS

Ph.D. candidate, Aidana SMAGUL
Eötvös Loránd University, Faculty of Humanities
Doctoral School of Linguistics
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0001-7960-7128

Abstract

With the growing interest in the Kazakh language, there is a pressing need to update teaching techniques for Kazakh as a foreign language (KFL). While existing literature often addresses learning materials and textbook content, the actual methods used in the KFL classroom require further exploration. The study investigates Kazakh language teaching strategies and practices in instructing Hungarian higher education students at the A1 proficiency level. This investigation was conducted through action research, spanning one academic semester at a Hungarian higher education institution. The study involved 11 Hungarian students enrolled in Bachelor of Arts (BA) and Master of Arts (MA) programmes, with instruction delivered in English. The class met once a week for a one-and-a-half-hour seminar session. The action research findings highlight the importance of establishing robust strategies and implementing corresponding practices within the KFL classroom to enhance language learning outcomes. Among strategies, integrating culture into language teaching and utilizing the diverse linguistic repertoire of Hungarian learners encompassing English, Hungarian, and Turkish while providing scaffolding and promoting learner autonomy stand out as significant contributors. Specific teaching practices within these strategies include using cultural elements in gamification activities to deepen cultural understanding and employing cross-linguistic comparisons to elucidate the new phonological system, grammatical structures, and lexico-semantic categories. Additionally, the gradual presentation of study materials, progressing from sound to letter, word, phrase, and sentence levels, facilitates scaffolding. Lastly, promoting learner autonomy entails actively seeking feedback from language learners to refine teaching practices. Overall, this study benefits KFL teachers by providing valuable insights into effective strategies and practices for teaching and learning Kazakh. The diverse practices guided by overarching strategies identified through action research are expected to enhance the quality of Kazakh language instruction and improve resources designed for English-speaking learners. Future research endeavors can build upon these findings to delve further into the complexities of teaching and learning Kazakh as a foreign language.

Keywords: Kazakh as a foreign language, action research, learner-autonomy, comparative method, cultural awareness, gamification activities.

799

EĞİTİM FAKÜLTESİ ÖĞRENCİLERİNİN SOSYAL GİRİŞİMCİLİK VE ÖZ YETERLİK DÜZEYLERİ

SOCIAL ENTREPRENEURSHIP AND SELF-EFFICIENCY LEVELS OF FACULTY OF EDUCATION STUDENTS

Ayben DERGİN
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-2679-676X

Dr. Mustafa Aydın BAŞAR
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Eğitim Fakültesi
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0003-3678-4647

Özet

Eğitimin temelini oluşturan öğretmenlik mesleği insan yetiştirmenin hem bireysel hem de toplumsal sorumluluğunu taşımaktadır. İçinde bulunduğu dönemin gerekliliklerine uygun bilgi ve becerilerle toplumun sahip olduğu kültür ve değerleri harmanlayarak çeşitli öğretim teknik ve yöntemlerini kullanan öğretmenlerin sosyal girişimci kişilik özellikleri taşıdıkları ve eğitimde değişim ajanı olarak görülebilecekleri düşünülmektedir. Eğitim bireye planlanmış ve hedefleri belirlenmiş bilgi, beceri ve evrensel değerler kazandırmaktadır. Sosyal girişimcilik bireyin eğitimle kazandığı toplum kültürü ve değerler ile ilişkilidir. Eğitim kurumları toplumuna faydalı, sorumluluk sahibi, problem çözebilen ve eleştirel düşüne becerisine sahip bireyler yetiştirmeyi amaçlamaktadır. Sosyal girişimcilik eğitimin amaçladığı davranışların bilgi ve becerilerin hayata geçirilebileceği bir alandır. Bireyin kendine dair öznel algısı olan öz yeterlik, hayatında aldığı sorumluluk ve eylemlerin yönünde belirleyici bir rol oynamaktadır. Bu sebeple eğitimde bireylerin öz yeterliklerinin olumlu yönde gelişmesine yardımcı olunacak öğretim teknik ve yöntemlerinin kullanılması önerilmektedir. Bunu gerçekleştirecek olan öğretmenlerin öncelikle yüksek öz yeterlik sahibi olmaları önemlidir. Eğitimin temel taşı öğretmenler, mesleki açıdan ilgili bilgi, beceri ve tutumlara sahip olmalıdır. Bu bakımdan öğretmenlerin görev ve sorumluluklarını en iyi şekilde gerçekleştirebilmeleri için öz yeterlik inançlarının yüksek düzeyde olması beklenmektedir. Bu araştırma eğitim fakültesi öğrencilerinin sosyal girişimcilik özellikleri ve genel öz yeterlik düzeylerinin arasındaki ilişkiyi belirlemeyi amaçlayan tarama modelinde tasarlanmış nicel bir araştırmadır. Araştırmanın örneklemini Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi'nde öğrenim gören küme örneklemi yöntemiyle seçilen eğitim fakültesi öğrencileri oluşturmaktadır. Veri toplama aracı olarak Konaklı ve Göğüş (2013) Aday Öğretmenlerin Sosyal Girişimcilik Özellikleri Ölçeği ile Yıldırım ve İlhan (2010) Genel Öz Yeterlik Ölçeği- Türkçe Formu ve kişisel bilgi formu kullanılmıştır. Araştırma sonucuna göre eğitim fakültesi öğrencilerinin sosyal girişimcilik özellikleri düzeyi yüksek, genel öz yeterlik düzeyleri orta düzey olarak belirlenmiştir. Öğrencilerin sosyal girişimcilik puan ortalamaları; eğitim görülen bölüm ve iş tecrübesi bakımından istatistiksel açıdan anlamlı düzeyde farklılık göstermektedir. Öğrencilerin genel öz yeterlik puan ortalamaları; eğitim görülen bölüm, akademik başarı ve girişimcilik eğitimi almış olma durumuna göre istatistiksel açıdan anlamlı düzeyde farklılık göstermektedir. Araştırmada eğitim fakültesi öğrencilerinin sosyal girişimcilik özelliklerinin genel öz yeterlilik düzeylerinin yüzde 29'unu anlamlı yordadığı,

800

sosyal girişimcilik özellikleri ve genel öz yeterlik düzeyleri arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Girişimcilik, Genel Öz Yeterlik, Eğitim Fakültesi Öğrencileri

Abstract

The teaching profession, which forms the basis of education, carries both individual and social responsibility for raising people. It is thought that teachers who use various teaching techniques and methods by blending the knowledge and skills appropriate to the requirements of the period with the culture and values of the society have social entrepreneur personality traits and can be seen as change agents in education. Education provides the individual with planned and targeted knowledge, skills and universal values. Social entrepreneurship is related to the social culture and values that the individual acquires through education. Educational institutions aim to raise individuals who are beneficial to society, responsible, able to solve problems and have critical thinking skills. Social entrepreneurship is an area where the behaviors, knowledge and skills aimed at education can be put into practice. Self-efficacy, which is an individual's subjective perception of himself, plays a determining role in the direction of the responsibilities and actions he takes in his life. For this reason, it is recommended to use teaching techniques and methods that will help individuals develop their self-efficacy positively in education. It is important for teachers who will achieve this to have high self-efficacy. Teachers, the cornerstone of education, must have professionally relevant knowledge, skills and attitudes. In this regard, teachers are expected to have high levels of self-efficacy beliefs so that they can perform their duties and responsibilities in the best way. This research is a quantitative research designed in a survey model that aims to determine the relationship between social entrepreneurship characteristics and general self-efficacy levels of education faculty students. The sample of the research consists of education faculty students studying at Çanakkale Onsekiz Mart University, selected by the cluster sampling method. Konaklı and Göğüş (2013) Social Entrepreneurship Characteristics of Prospective Teachers Scale and Yıldırım and İlhan (2010) General Self-Efficacy Scale-Turkish Form and personal information form were used as data collection tools. According to the results of the research, the level of social entrepreneurship characteristics of the faculty of education students was determined to be high, and their general self-efficacy level was determined to be medium level. Students' social entrepreneurship score averages; There is a statistically significant difference in terms of department of education and work experience. Students' general self-efficacy score averages; There is a statistically significant difference depending on the department studied, academic success and having received entrepreneurship education. In the study, it was concluded that the social entrepreneurship characteristics of education faculty students significantly predicted 29 percent of their general self-efficacy levels, and that there was a positive significant relationship between social entrepreneurship characteristics and general self-efficacy levels.

Keywords: Social Entrepreneurship, General Self-Efficacy, Education faculty students

THE ROLE OF WORK MOTIVATION IN THE SELF-DEVELOPMENT OF FUTURE SOCIAL WORK SPECIALISTS

Master of Science Aigerim SAGADATOVA
Master of Science Aigerim ISMAGUL
Karaganda Buketov Üniversitesi,
Felsefe ve Psikoloji Fakültesi
ORCID NO: 0009-0007-6387-2526
ORCID NO :0009-0009-0725-8833

ABSTRACT

The article theoretically substantiates the internal and external professional motivational factors that determine the self-development of social work specialists. A person's motivation is one of the basic concepts that determines his purposeful movement, which occupies an important place in the structure of his behavior. However, individual motivation cannot be studied separately from social reality. The skill of a social worker in studying the problem of motivation lies in the need to study this problem through a socio-psychological analysis of individual actions, identifying the connection between motivational processes and real social phenomena. Also, the motivational factor is a means of professional growth and skill of a person, ensuring the transformation of acquired knowledge into flexibility and skill. Changes in the socio-economic situation in our country, large-scale reconstruction in the labor sphere, the emergence of intense competitive relations, neutralization of the role of the state in ensuring the stability of a person's self-awareness within the framework of competitive market relations. Such a change in values in socio-economic processes places responsibility on the individual level of a person, on the model of his behavior. The motives for self-improvement of a future social worker are considered.
Key words: social work, self-professional development, motivation, spiritual values**.**

Social work as a professional service has a long history and great importance in the society of developed countries, and the society of Kazakhstan has come to understand the importance and future of this profession only in the last decade. The formation of a professional service is the experience of public service, social services, the creation of new social institutions, and improving the status of social work specialists. The main task of today is the development of the legal framework in the regulatory direction, the creation of standards aimed at social protection and support of the population, and improving the status of the profession. The internal spiritual conditions in which social work took place in various professional fields in Kazakhstan are a reflection of the complex socio-economic demands of the past. Now social work in our country is on the rise. There is a process of actively adopting foreign experience and at the same time adapting it to the real needs of our country.

Choosing a profession is a rather complex and lengthy motivational process: the correct choice of profession is often associated with satisfaction with a person's professional life. The cognitive choice of profession is realized by directing a person's social values. If social status is important to a person, then a profession is chosen that is not out of fashion and prestigious in society. Usually two types of professional status are indicated - economic and status. Economic status depends on the level of material reward offered (actual or potential) when choosing and implementing a professional path (choice of profession, professional self-determination). Constant demand for the economic status of the

profession; competition of persons in the labor market for a given profession among related professions. The prestigious status (prestige) of a profession is determined by the content of this type of work (with the contribution of the creative function, creative character) and the level of fame of the profession. So, even with the massive growth of the social work profession, it still cannot be above the life of society. According to objective data on the economic status of the profession and data obtained as a result of research into the power resources of professional groups, the social status of the social work profession is quite low. M. Yu. Gorbunova shows professional motivational factors (motivators) in social work as follows [1]:

- Professional competence consists of theoretical knowledge and practical skills.
- Professional values, basic principles of the professional code.

Altruistic motivation is the internal motivation of an individual, based on spiritual duty and the motive of expressing happiness. E.I. Komarov, in his study conducted among the heads of the department of social work management at Moscow Social University [2], proposes the following differential system:

The success of a social worker's professional activity is greatly influenced by the value system. One of the most important among helping professions is social work, which is determined by a system of personal motives for professional activity and the transfer of values. N.B. Shmeleva values altruistic behavioral actions; the importance of ethical responsibility for the profession; It is associated with the needs of self-improvement, self-confidence, personal self-improvement, and achieving professionalism in the service [3]. The system of professional values develops under the influence of high internal motivation. T. Parsons comes to the conclusion that the criteria for a professional role can be defined quite clearly. In general, work motives are realized when choosing a specific type of activity. In accordance with the model of the "professional selection link" by T. Parsons, when summing up the professional suitability of a candidate in socio-psychological specialties (including social work), only:

- determine whether candidates have special abilities (psychological and physical properties) for socio-psychological work;
- establishment of regulatory requirements in various social professions;
- correct representation of the candidate's personality in accordance with the regulatory requirements of the chosen profession.

The professional motivation of university students in the educational process is explained as a set of factors and processes occurring in the human mind, which awakens and guides their studies in future professional activities. If professional motivation is considered as an internal driving force of professionalism and personality, then its highest level is professional self-development.

Professional service in the social work system, solving problems related to provision, rehabilitation, support for certain groups of the population and its organized planning, implementation of social policy, development of resources and programs. Resources are defined as human resources, in addition to knowledge and skills, associated with social experience and possessing high personal qualities that demonstrate labor efficiency. The domestic literature raises the question of what are the main personal characteristics of social workers [4]. The work of social workers is based on moral qualities and is regulated by humanistic values, while studying the role of value orientations, personal and professional qualities. take an important place. The personality quality of social workers is their suitability for professional activities and competitiveness as a representative of the social sphere. The formation of personal moral qualities of specialists occurs by absorbing the spiritual values

of society and the profession, turning into a process of trust and need for service. The personal qualities of a social worker influence the rise of public morality and the solution of social problems.

On the basis of these theories, a basis was created for creating methodological tools for motivating future social workers specializing in social work at Karaganda University named after E.A. Buketov. On its basis, the following hypothesis was derived: the level of motivation affects the effectiveness and level of study, performance of professional activities, and the formation of a professional specialist. Presentation of the results of a study of the motivation of students studying in the specialty of social work. When choosing a profession, he exhibits a certain level of personal requirements based on an assessment of his abilities and capabilities. At present, the problem of motivation of social workers has not been fully studied. So, is a future social worker interested in self-employment? Or is the social worker participating in this process interested in the results of his work, or is he just a participant in the process? Why should a student study "Social Work" and will he then engage in social work? - questions remain unanswered.

The study involved 40 1st-3rd year students majoring in social work. The following research methods were used: questionnaire method and written essay "Why I chose the profession of social work", job analysis.

The results of the questionnaire show that one of the leading motives of students majoring in social work is "bringing benefit to people" (85% of respondents). When assessing their future work, students pay attention to the creative and interesting nature of the work (79%). Interesting fact: "What do you expect from your chosen profession?" - only 6% indicated the question "high income". Respondents do not value career growth in the social sphere. Thus, 10% of respondents chose the option "I am attracted by the opportunity to make a high career in my chosen profession." The data in the table is grouped by leading motivation:

Leading Motivation	***Important criteria***	***% of respondents***
Great motivation	Interesting, creative nature of the work.	95
	It matches my abilities, skills and freedom.	74
	Communication with modern equipment and technologies	7
	Opportunity to realize your potential	28
Motives of social significance	Ability to benefit people	85
	Achieving respect and obedience	11
Royal motives	High salary potential	6
	Opportunity to take up a high position	10
	High status of the profession	35

Table 1 – Responses to the question "What do you expect from the profession of a social worker?"

Thus, the most important factor for respondents is the content of the job. In second place is professional orientation. Status motives are not significant when choosing the profession of "social worker". The main content and social value of choosing a profession

showed good indicators; such motivation cannot make future social workers a qualified specialist.

"Why did I choose the profession of social work?" for freshmen. 15 1st year students took part in writing the essay. Based on the results, we can conclude that first-year students majoring in social work have a one-sided attitude. Most of them did not know the specialty and territory of the social work specialty. The majority of students (68%) indicated only elderly people and children as objects of assistance. The main motive for the profession was working with people and helping them (96%).

Based on the results of the study, respondents can be divided into two groups. The first humanistic motives for choosing a profession are emotional components. The second is described as compensatory motivation (more status motivation than altruistic motivation). Compensatory professional motivation is an indicator against the social worker. The motivational behavior of future social work specialists is directly related to their moral qualities. The most important thing that is required from specialists working in the field of social work is spiritual values and humanism. Also, in order to carry out effective professional activities, it is necessary to create a system for the development and implementation of special practical training programs in the educational process, based on sufficient kindness towards people, a desire to help, in addition to theoretical knowledge. The results of the study identified the problem of increasing the effectiveness of training and professional education of social workers.

Bibliography

1. Gorbunova M.Yu. Sociocultural motivation in the structure of social work / M.Yu. Gorbunova. - Saratov: Saratov State. those. University, 2004.- 112 p.
2. Komarov E.I. Labor motivation of social workers // Russian encyclopedia of social workers. Yew. 361-364.
3. Shmeleva N.B. Value orientations, motivations, psychological attitudes in the professional training of a social worker / N.B. Shmeleva // Russian Journal of Social Work. - 2005. - No. 1.-P.115-124.
4. Medvedeva G.P. Social work ethics: a lesson. manual for university students / G.P. Medvedeva.-M.: Klyuch-S, 2009.- 96 p.

805

ПАТРОНАТ ЖЕТІМ БАЛАЛАР МЕН АТА-АНАСЫНЫҢ ҚАМҚОРЛЫҒЫНСЫЗ ҚАЛҒАН БАЛАЛАРДЫ ОРНАЛАСТЫРУ НЫСАНЫ РЕТІНДЕ

PATRONAGE AS A FORM OF PLACEMENT OF ORPHANS AND CHILDREN LEFT WITHOUT PARENTAL CARE

Master of Science Aigerim SAGADATOVA
Master of Science Aigerim ALZHANOVA
Karaganda Buketov Üniversitesi,
Felsefe ve Psikoloji Fakültesi
Karaganda medical university

Assistant Professor Maimuna ASMAGAMBETOVA
ORCID NO: 0009-0007-6387-2526
ORCID NO: 0009-0001-8327-9582

КІРІСПЕ

Мақалада авторлар қазіргі қоғамдағы өзекті әлеуметтік мәселелер негізінде мемлекеттік органдардың есебінен жүзеге асырылатын патронат жетім балалар мен ата-анасының қамқорлығынсыз қалған балаларды орналастыру нысаны ретінде балаларды қорғау және қолдау жүйесін қарастырған. Әлеуметтік қорғау тетігін, әлеуметтік жұмыс технологияларын пайдалану тәжірибесі, патронат жетім балалар мен ата-анасының қамқорлығынсыз қалған балаларға психологиялық, әлеуметтік, заң көмегін көрсетуді, білім беруді, медициналық қызмет көрсетуді, жұмысқа орналасуды және тұрғын үйді қамтамасыз етуді қамтыған. Автор жұмыстағы басты назарды ҚР-дағы Патронаттық тәрбиелеу туралы ереже тетіктері мен нысандарына аударады. Мақалада қазіргі заманғы әлеуметтік жұмыс теориясы мен практикасы үшін патронаттың маңызды элементі-асырап алынған отбасыларды, қамқоршыларды іздеу немесе қиын өмірлік жағдайға тап болған балаларды балалар мекемелеріне орналастыру мен түсінудің неғұрлым өзекті тәсілдері айқындалған. Патронат балалардың әлеуметтік бейімделуіне және әлеуетін іске асыруға ықпал етеді, олардың отбасылық өмірге, денсаулыққа, білімге және зорлық-зомбылықтан қорғауға құқықтарын қолдау негізделген.

Кілт сөздер: әлеуметтік жұмыс, медициналық қызмет көрсету, патронат, жетім балаларды орналастыру

ABSTRACT

In the article, the authors considered the system of protection and support of children as a form of placement of foster orphans and children left without parental care, carried out at the expense of state bodies on the basis of urgent social problems of modern society. Experience in using the mechanism of social protection, social work technologies, including the provision of psychological, social, legal assistance, education, medical care, employment and housing for orphaned children and children left without parental care. The author focuses on the mechanisms and forms of the provision on foster care in the Republic of Kazakhstan. The article defines the most important element of patronage for the modern theory and practice of social work -the search for foster families, guardians or more relevant approaches to the placement and understanding of children in difficult situations in children's institutions. The

patronage contributes to the social adaptation and realization of the potential of children, the support of their rights to family life, health, education and protection from violence is justified.
Keywords: social work, medical services, patronage, placement of orphaned children, left without parental care

Балалық шақ-бұл адамның негізі, адам мінезінің негізі және т. б. қаланатын ең маңызды кезең. Бұл қасиеттер отбасында, ата-ананың қамқорлығы мен сүйіспеншілігі жағдайында қалыптасады. Отбасында бала танылу, қажет болу қажеттілігін алады, адамдарға қуануға және жанашырлық танытуға үйренеді, өзі үшін және басқалар үшін жауап береді. Бірқатар ғалымдардың зерттеулері өмірдің алғашқы жылдарынан бастап өзіне деген оң көзқарасты қалыптастыруда тұлғаға бағытталған қарым-қатынастың рөлі қаншалықты маңызды екенін көрсетеді [1;2]. Алғашқы жеті жылда отбасын жетім мекемеге ауыстыру теріс әсер етуде. Ересектермен қарым-қатынастың болмауы, жақын және мағыналы адамның болмауы балаларда сүйіспеншілік сезімінің болмауына әкеледі. Көбінесе бұл өз алаңдаушылық пен сезімдерін адамдармен бөлісу қабілетінің қиындауын туындатады[3]. Демек, отбасылық адамның рөлін игеру әсіресе қиын, өйткені балалардың ата-аналарға еліктеуі жыныстық рөлдік мінез-құлықты қалыптастыруда үлкен маңызға ие және бұл әлеуметтік үлгі бала үшін адами қарым-қатынастың мысалы болып табылады [4].

Э.Ф.Минкова, И.В.Дубровина, М.К.Бардышевская ғалымдар ата-анасының қамқорлығынсыз қалған балаларды отбасында өсіп келе жатқан құрдастарына қарағанда психофизикалық дамуында айырмашылықтары бар балалар ретінде сипаттайды. Олардың психикалық дамуының баяулауы, интеллекттің төмен деңгейі, қиял мен эмоционалдық саланың дамымауы, дұрыс мінез-құлық дағдыларының кеш қалыптасуы байқалады. Мұның бәрі адамның жеке басын қалыптастыруда ауыр зардаптарға және әлеуметтену процесінде бұзылуларға әкелуі мүмкін [5]. Мұндай балаларға келесі ерекшеліктер тән:

- Адамдармен қарым-қатынас жасай алмау, адамдарға сенімсіздік, олардан алшақтау;
- Әлеуметтік интеллекттің төмен деңгейі, әлеуметтік белсенділіктің төмендігі;
- Өз іс-әрекеттері үшін жауапкершіліктің дамымаған сезімі, өз өмірін олармен байланыстырғандардың тағдырына немқұрайлы қарау;
- Жақын адамдарға, мемлекетке, қоғамға тұтынушылық қатынас;
- Өзіне деген сенімсіздік, мақсаттың болмауы;
- Аддитивті (өзін-өзі бұзатын) мінез-құлыққа бейімділік және т.б. [6].

Жоғарыда айтылғандарды қорытындылай келе және көптеген зерттеулерге сәйкес:
мекемелерде тәрбиеленетін жетім балалар зияткерлік, эмоционалдық және әлеуметтік дамудың негізгі көрсеткіштері бойынша құрдастарынан артта қалады. Отбасылық өмір тәжірибесінен және отбасылық қолдаудан айырылған жағдайда қоғамға бейімделуде үлкен қиындықтарға тап болады, сондай-ақ интернат түлектері арасында жұмыссыздық пен суицидтің жоғарылауына әкеледі. Статистикаға сәйкес, балалар үйі мен интернат түлектерінің жартысынан көбі әлеуметтік емес өмір салтын ұстанады немесе қылмыстық ортаға түседі.

КСРО-да кең таралған жетім балаларды тәрбиелеудің дәстүрлі нысаны қазіргі Қазақстанда өмір сүруді жалғастыруда – бұл балалар үйі. Бұл форманы шетелдік және

отандық зерттеушілердің көпшілігі баланың даму қажеттіліктеріне сәйкес келмейтіндігін мойындайды. Англияда, АҚШ-та және басқа дамыған елдерде ата-анасының қамқорлығынсыз қалған балалар бар, бірақ балалар үйлері жоқ. Балалар Фостер деп аталатын арнайы дайындалған отбасыларда тұрады. Фостер тәрбиесі Ресейде дамыды, онда ол патронат деп аталды.

Қазақстанда патронаттық тәрбиені дамыту бағдарламасы патронатты тәрбиешінің отбасында баланы тәрбиелеу нысаны ретінде анықтайтын "Патронаттық тәрбие туралы Ереже" қабылданған кезде танылды. Бірақ оның дамуы тек, тәрбиенің осы түрін дамыту мақсатында патронат тәрбиешілерге берілген баланы (балаларды) асырауға ақшалай қаражат төлеу ережелері бекітілген кезде басталды. Заң бойынша, балаға патронат белгілеу кезінде оның пікірі ескеріледі, ал он жасқа толған адам оның келісімі ескеріледі. Баланы (балаларды) патронаттық тәрбиеге беру отбасылық тәрбиені қамтамасыз ету үшін баланың (балалардың) мүдделерін негізге ала отырып жүзеге асырылады [7]. Балаға жетім балалар мен ата-анасының қамқорлығынсыз қалған балалар үшін мемлекет қарастырған құқықтар мен жеңілдіктер қалады.

Қолда бар тәжірибе негізінде және балалардың қажеттіліктеріне сүйене отырып, патронаттық тәрбиенің келесі түрлері бөлінеді:

- Ұзақ уақытқа арналған құрылғы (егер қан отбасына оралу екіталай болса, кәмелетке толғанға дейін);
- Бала асырап алу перспективасы бар құрылғы (өтпелі форма ретінде);
- Патронаттық тәрбиеге арналған шұғыл құрылғы (бала қан отбасынан шұғыл түрде шығарылған кезде және оған балалар мекемесінде болуға қарсы болған кезде);
- Мүгедек балаларды орналастыру (отбасын бала қан отбасынан шығарылғанға дейін таңдайды);
- Тәуелсіз өмірге дайындалуға арналған Жасөспірімдер құрылғысы;
- Қысқа мерзімге арналған құрылғы (алты айға дейін немесе мезгілдік ауру, қандас немесе патронат ата-аналардың демалысы, демалыс күндері, демалыстар кезінде қолданылады) [8].

Патронаттық құрылғының басты мақсаты-қазіргі әлемде бейімделе алатын жан-жақты дамыған тұлғаны қалыптастыру үшін баланың отбасында өмір сүру тәжірибесін тәрбиелеу және алу, баланы әлеуметтендіру, оның баспанада болуын ауыстыру. Құрылғының белгілі формаларынан (бала асырап алу, патронаттық отбасы, қамқоршылық) түбегейлі айырмашылық-патронаттық отбасы баланың толық заңды өкілі бола алмайды. Баланың белгілі бір мүдделерін қорғағаны үшін Тараптардың әрқайсысының жауапкершілік шарасы қолданыстағы заңнамаға сәйкес патронаттық тәрбие туралы шартта белгіленеді. Отбасының мамандармен заңды түрде жасалған мұндай өзара әрекеті алғаш рет кәсіби көмек көрсетуге мүмкіндік береді, атап айтқанда:

1. Баламен дайындық жұмыстарын жүргізу;

2. Отбасындағы баланың сәтті әлеуметтік бейімделуіне және оңалтуына ықпал ету;

3. Патронат тәрбиеші болғысы келетін адамдарды іріктеуді және даярлауды жүзеге асыру;

4. Патронат тәрбиешіге көмек ретінде психологиялық, педагогикалық, медициналық, заңдық және басқа да қолдау түрлерін көрсету;

5. Баланы патронаттық тәрбиеге орналастырғаннан кейін отбасы мен баланы кәсіби сүйемелдеу және қолдау;

6. Баланы күтіп-бағу, тәрбиелеу және оқыту бойынша патронат тәрбиешілердің міндеттерін орындауды бақылауды жүзеге асыру [7].

Тек кәмелетке толған адамдар ғана патронат тәрбиеші бола алады, төмендегілерді қоса алмағанда:

1. сот әрекетке қабілетсіз немесе әрекетке қабілеті шектеулі деп таныған адамдарды;
2. сот ата-ана құқықтарынан айырған немесе сот ата-ана құқықтарын шектеген адамдарды;
3. өзіне Қазақстан Республикасының Заңымен жүктелген міндеттерді тиісінше орындамағаны үшін қорғаншы немесе қамқоршы міндеттерінен шеттетілгендерге;
4. Егер сот олардың кінәсінен бала асырап алудың күшін жойса, бұрынғы бала асырап алушыларды;
5. денсаулық жағдайы бойынша қорғаншы немесе қамқоршы міндеттерін жүзеге асыра алмайтын адамдар;
6. тұрақты тұратын жері жоқ адамдар;
7. қорғаншылықты (қамқоршылықты) белгілеу кезінде қасақана қылмыс жасағаны үшін өтелмеген немесе алынбаған соттылығы бар адамдарды, сондай-ақ осы тармақтың 12) тармақшасында аталған адамдарды;
8. азаматтығы жоқ адамдар;
9. анасының қайтыс болуына немесе ата-ана құқығынан айыруға байланысты баланы кемінде үш жыл іс жүзінде тәрбиелеу жағдайларын қоспағанда, тіркелген некеде тұрмайтын (ерлі-зайыпты емес) еркек жынысты адамдар;
10. қорғаншылықты немесе қамқоршылықты белгілеу кезінде қамқорлыққа алынушыға Қазақстан Республикасының заңнамасында белгіленген ең төмен күнкөріс деңгейін қамтамасыз ететін табысы жоқ адамдар;
11. наркологиялық немесе психоневрологиялық диспансерлерде есепте тұратын адамдарды;
12. соттылығы бар немесе болған, қылмысты кодексінің 35-бабы бірінші бөлігінің 1) және 2) тармақшалары негізінде қылмыстық қудалау тоқтатылған адамдарды қоспағанда): адам өлтіру, денсаулыққа қасақана зиян келтіру, халықтың денсаулығы мен имандылыққа, жыныстық тиіспеушілікке қарсы, экстремистік немесе террористік қылмыстар, адам саудасы;
13. Қазақстан Республикасының аумағында тұрақты тұратын, Неке және ерлі-зайыптылық туралы Кодекстің 91 бабының 4-тармағында белгіленген тәртіппен психологиялық даярлықтан өтпеген Қазақстан Республикасының азаматтарын (баланың жақын туыстарын қоспағанда) қоспағанда, кәмелетке толған адамдар патронаттық тәрбиешілер болуы мүмкін.

Патронаттық тәрбие-бұл ең алдымен баланың отбасындағы кәсіби тәрбиесі, мамандардың көмегімен. Балаларды қабылдағысы келетін отбасылармен жұмысты басынан бастап мүмкін болатын қиындықтарға дайындайтын мамандар жүргізеді. Отбасылар осындай балаларды түсінуге көмектесетін тренингтерден өтеді, әртүрлі жағдайларды жеңуге үйренеді. олар саналы, салмақты шешім қабылдауға және олардың мотивтері мен сезімдерімен күресуге көмектеседі.

809

Демек, уәкілетті ұйымда әдетте отбасы мен балаға көмектесетін бірнеше қызметтер бар:

- Оңалту қызметі (психологтар, дәрігер, логопед, педагог, дефектолог, невропатолог және т. б. мамандар);
- Балаларды әлеуметтік құқықтық қорғау қызметі әлеуметтік педагог, заңгер және т. б. мамандар);
- Баланы отбасына қабылдағысы келетін отбасылармен жұмыс қызметі (отбасылық психолог, отбасылық кеңесші, әлеуметтік педагог және т. б. мамандар);

Бұл қызметкерлер бала отбасына келгеннен кейін патронат тәрбиешілермен тығыз байланыста болып, оларға күрделі өзгерістер кезеңінен өтуге көмектеседі. Тәжірибе көрсеткендей, өсіп келе жатқан балалар патронат аналармен және жылдар өткен сайын жақын және өгей бауырларымен байланысын сақтайды.

Біз көптеген мамандардың тәрбиенің патронаттық формасы тек балалар үшін ғана емес, болашақ патронаттық отбасылар үшін де ең қолайлы және икемді деген пікірімен бөлісеміз. Өйткені, патронаттық тәрбиешілер ешқашан асырап алушы немесе қамқоршы бола алмайтын немесе шешім қабылдамайтын адамдар бола алады. Психологиялық үйлесімділікке сәйкес отбасы мен баланы таңдау, арнайы дайындық, баланы орналастырғаннан кейін кәсіби көмек, жаңа рөлге бейімделу мүмкіндігі, жеке көзқарас – мұның бәрі адамдарға өзіне, өз қабілеттеріне деген сенімділік береді. Оның одан әрі дамуы объективті түрде қажет болып көрінеді. Біздің елімізде патронат енді ғана дами бастады, бірақ сүйіспеншілікке толы ата-аналарды тапқан балалардың саны жылдан жылға артып келеді. Мен патронаттық тәрбие-бұл болашақ екеніне сенгім келеді және біздің елімізде әдеттегі мағынада балалар үйі енді қажет болмайтын күн келеді.

Bibliography

1. Авдеева Н.Н Становление образа себя у детей первых трех лет жизни// Вопросы психологии, 1996.-№4.
2. Шипицына Л.М., Иванов Е.С., Виноградова А.Д. и др. Развитие личности ребёнка в условиях материнской депривации. – СПб.: ЛОГУ, 1997. -160 с.
3. Кащенко В.П. Педагогическая коррекция: М.,Просвещение, 1994.-223 с.
4. Комплексное сопровождение и коррекция развития детей-сирот: социально-эмоциональные проблемы / Под науч. ред. Л.М.Шипицыной и Е.И.Казаковой. – СПб.: Институт специальной педагогики и психологии, 2000.-108с.
5. Очерки о развитии детей, оставшихся без родительского попечения/ И.В.Дубровина, З.А.Минкова, М.К.Бардышевская и др. / Под ред. М.Н.Лазутовой-М.:ТОО « СИМС» , 1995.-Вып.4.-64с.
6. Олиференко Л.Я. и др. социально-педагогическая поддержка детей группы риска. -М. 2002.-256с.
7. Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2015 жылғы 16 қаңтардағы № 14 бұйрығы. Қазақстан Республикасының Әділет министрлігінде 2015 жылғы 18 ақпанда № 10285 болып тіркелді.Патронаттық тәрбиелеу туралы ережені бекіту туралы
8. Гапеенкова С.М. Система общественной поддержки детей, оставшихся без попечения родителей, и её совершенствование в современных условиях//Известия ПУПУ им. В.Г. Берлинского, 2009. №12(16)-С. 168-174.

АТА - АНАНЫҢ АЖЫРАСУЫ ЖЕКЕ ТҰЛҒАНЫҢ ҚАЛЫПТАСУЫНА ӘСЕРІ

INFLUENCE OF PARENTAL DIVORCE ON PERSONALITY FORMATION

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor Marzhan BAIMUKANOVA
Karaganda Buketov University
Department of Social Work and Social pedagogy,
Kazakhstan, Karaganda
ORCID ID:0000-0002-1184-9240

Master's student Aishabibi NURTAZA,
Karaganda Buketov University
Department of Social Work and Social pedagogy,
Kazakhstan, Karaganda
ORCID ID:0000-0002-1184-9240

АННОТАЦИЯ

Авторлар мақалада білім алушылардың әлеуметтену үдерісіне ажырасқан ата-аналардың отбасы әсерінің рөлін және олармен жүргізілетін әлеуметтік педагогикалық жұмыс ерекшеліктері, сонымен қатар, білім сауаттылығына байланысты күрделі мәселелерді шешу жолдарына арналған. Баланың некеден тыс тууы – қазіргі заманға сай әйелдің репродуктивтік стратегиясы ретінде және азаматтық (тіркелмеген) некенің басымдығы ретінде анықталуы мүмкін. Аталған процесс XX ғасырдың 70 жылдардағы дәстүрлі отбасылық құндылықтар әлсіреген және отбасы ішілік әлеуметтік рөлдің өзгеруінен бері байқалып келеді.

Толық емес отбасылардағы ана қарым-қатынасының ерекшеліктерін сипаттайтын авторлар өз типологиясын жасауды ұйғарды, өйткені ол баланың жеке басының дамуы мен қалыптасуына зор ықпал етеді. Бұл типологияның негізінде әзірленген толық емес ананың құрылымдық-мазмұндық моделі жатыр, ол үш компоненттен тұрады. Материалдар негізінде авторлар ажырасқан отбасын ғылыми - зерттеу жұмыстарын жазу кезінде қолдана алды. Зерттеудің теориялық және әдіснамалық негізі-әлеуметтік процестерді танудың диалектикалық әдісі, оның категориялық-тұжырымдамалық аппараты, ғылыми таным принциптері.

Қазіргі таңда отбасы институты елеулі өзгерістерге ұшырады. Ажырасу біздің өмірімізде кеңінен таралған: іс жүзінде әрбір үшінші неке ажырасуымен аяқталады және «азаматтық неке» саны да көбеюде, демек неке мен отбасылық қарым-қатынастарға деген жеңіл көзқарастың әсері неке одағының тұрақтылығына теріс ықпал етуде.

Жалпы, зерттеушілер толық емес отбасылардың өмірінің әртүрлі аспектілерін қарастырады. Толық емес отбасын әлеуметтік құбылыс ретінде зерттеу мәселесі шетелдік ғалымдардың әлеуметтанулық зерттеулерінде кеңінен ұсынылған. Алайда, көбінесе жалғызбасты аналар зерттеулерге назар аударады. Талданатын мәселелердің ішінде мыналарды бөліп көрсетуге болады: толық емес отбасы ұғымы және типологиясы, толық емес аналардың экономикалық қиындықтары; әр түрлі аймақтар мен ұлттық әлеуметтік қамсыздандыру модельдері бойынша жалғызбасты аналарға әлеуметтік жағдай және қолдау мәселелері.

Кілт сөздер: толық емес отбасы; материалдық жағдайы, жыныстық-рөлдік идентификация, әлеуметтік саясат, жалғызбасты аналар.

The authors of the article are devoted to the role of the influence of the family of divorced parents on the process of socialization of students and the features of social pedagogical work with them, as well as ways to solve complex problems related to educational literacy.

Describing the features of maternal relations in single-parent families, the authors decided to create their own typology, since it greatly contributes to the development and formation of the child's personality. At the heart of this typology is the structural-content model of the incomplete mother, developed by her, which consists of three components. Based on the materials, the authors were able to use the divorced family when writing research papers. The theoretical and methodological basis of the study is the dialectical method of cognition of social processes, its categorical and conceptual apparatus, the principles of scientific cognition.

Currently, the institution of the family has undergone significant changes. Divorce is widespread in our lives: practically every third marriage ends in divorce, and the number of "civil marriages" is also increasing, which means that the influence of light prejudice on marriage and family relationships negatively affects the stability of the marriage union.

In general, researchers look at various aspects of the life of single-parent families. The problem of studying an incomplete family as a social phenomenon is widely represented in sociological studies of foreign scientists. However, often single mothers pay attention to research. Among the issues to be analyzed, the following can be highlighted: economic difficulties of single mothers; issues of social status and support for single mothers in different regions and National Social Security models.

Keywords: single-parent family; financial status, sex-role identification, Social Policy, single mothers.

SİYASİ PROPAGANDANIN İLETİŞİM KAVRAMLARINA ETKİSİ

Beyza Nur UĞUR
İstanbul Aydın Üniversitesi Gazetecilik Lisans Bölümü
https://orcid.org/0000-0001-6968-9350

Siyasi propaganda, iletişim kavramlarını ve toplum üzerindeki etkilerini önemli ölçüde etkilemektedir. Bu sunumda, siyasi propagandanın iletişim kuramları, etik ve politik açıdan nasıl ele alınabileceğini inceleyeceğiz.
Sunumumuzda öncelikle, siyasi propagandanın tanımını yapacak ve farklı türlerini inceleyeceğiz. Ardından, siyasi propagandanın iletişim kuramlarıyla nasıl etkileşime girdiğini ve bu etkileşimin hem olumlu hem de olumsuz sonuçlarını tartışacağız. Özellikle, siyasi propagandanın algıyı, tutumları ve davranışları nasıl etkileyebileceğini inceleyeceğiz.
Sunumun ikinci bölümünde, siyasi propagandanın etik ve politik açıdan nasıl ele alınabileceğini tartışacağız. Siyasi propagandanın özgür irade, bilgi ve demokrasi üzerindeki potansiyel etkilerini inceleyeceğiz. Ayrıca, siyasi propagandanın sorumlu ve etik bir şekilde nasıl kullanılabileceği konusunda öneriler sunacağız.
Sonuç olarak, siyasi propagandanın karmaşık ve çok yönlü bir olgu olduğunu ve iletişim kavramlarını ve toplum üzerinde önemli bir etkisi olduğunu savunacağız. Bu sunumun, siyasi propagandanın nasıl işlediğini ve toplum üzerindeki etkilerini daha iyi anlamamıza yardımcı olacağını umuyoruz.

Anahtar Kelimeler:

- Siyasi propaganda
- İletişim kuramları
- Algı
- Tutumlar
- Davranışlar
- Ajanda belirleme
- Çerçeveleme
- Priming
- Özgür irade
- Bilgi
- Demokrasi
- Etik
- Manipülasyon
- Etik ve yanlış propaganda

Siyasi Propagandanın Etkileri Üzerine Araştırma ve Literatüre Faydaları

Siyasi propaganda, iletişim, etik ve siyaset bilimleri gibi birçok disiplini ilgilendiren karmaşık bir olgudur. Bu araştırma, siyasi propagandanın farklı türlerini ve iletişim kuramlarıyla nasıl etkileşime girdiğini inceleyerek literatüre katkıda bulunmayı amaçlamaktadır.
Araştırma, siyasi propagandanın algıyı, tutumları ve davranışları nasıl etkileyebileceğini ve özgür irade, bilgi ve demokrasi üzerindeki potansiyel etkilerini inceleyecektir. Bu sayede,

siyasi propagandanın sorumlu ve etik bir şekilde nasıl kullanılabileceği konusunda yeni bakış açıları sunulacaktır.
Araştırmanın bulguları, siyasi propagandanın toplum üzerinde nasıl bir etkiye sahip olduğunu daha iyi anlamamıza ve politik tartışmalara katkıda bulunmamıza yardımcı olacaktır.

814

ÖRGÜTLERDE PSİKOLOJİK PERFORMANSIN ÖRGÜT PERFORMANSI ÜZERİNDEKİ ETKİSİNDE LİDER ETKİNLİĞİ VE İŞTEN AYRILMA NİYETİNİN ROLÜ

THE ROLE OF LEADER EFFECTIVENESS AND TURNOVER INTENTION IN THE EFFECT OF PSYCHOLOGICAL PERFORMANCE ON ORGANISATIONAL PERFORMANCE IN ORGANISATIONS

Cemile ŞEKER
Öğr. Gör., Yakın Doğu Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Turizm Araştırma Merkezi, Lefkoşa, KKTC,
https://orcid.org/0000- 0002-9150-6845

Aslı KAYA
Dr.Öğr.Üyesi,İstanbul Gelişim Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi Sağlık Yönetimi,
https://orcid.org/0000-0001-6818-3868

ÖZET

Çalışmanın amacı, örgütlerde psikolojik performansın örgüt performansı üzerindeki etkisinde lider etkinliği ve işten ayrılma niyetinin rolünü tespit etmektir. Örgütsel başarının elde edilmesi için bir dizi faktörün bir araya getirilmesi gerekmektedir. Bu faktörler, yalnızca finansal veya fiziksel değil, aynı zamanda çalışanların ve liderlerin olumlu yönlerini desteklemeyi, motivasyonu artırmayı, iş yerine bağlılığı güçlendirmeyi ve verimliliği artırmayı içermektedir. Tüm bunları başarmak için, bireyin psikolojik durumunun geliştirilmesi önemlidir. Mevcut potansiyelin ortaya çıkarılması, farkındalığın artırılması ve sadece kim olduğu değil, aynı zamanda nasıl daha iyi olabileceği konusuna odaklanılması gerekmektedir (Youssef ve Luthans, 2007;Luthans ve diğerleri, 2010; aktaran: Özata ve diğerleri,2024).

Yapılan yazın taraması sonucunda pskolojik performans değişkeni ile ilgili yapılan çalışmalarının hem yurt içinde hem de yurt dışında yetersiz olduğu görülmüştür. Araştırmanın hazırlanma gerekçesi budur. Araştırma, Türkiye'nin çeşitli illerinde faaliyet gösteren özel kurumlarda çalışan toplam 400 çalışan üzerinde anket yönetmi uygulanarak gerçekleştirilecektir. Örnekleme dâhil olan çalışanlar idari ve müşteri hizmetleri bölümde çalışan yönetici ve personellerden oluşacaktır. Araştırma verilerinin analizi için öncelikle frekans analizi, normallik testi ve güvenirlilik analizi yapılacaktır. Sonrasında faktör analizi, korelasyon analizi, hipotezleri test etmek için hiyerarşik regresyon analizi yapılacaktır Aracılık etkisi, yapısal eşitlik modellemesi yöntemi kullanılarak da test edilecektir. Verilerin analizi bir paket proğramı aracılığıyla yapılacak ve %95 güven düzeyi ile çalışılacaktır. Beklenen sonuç; örgütlerde psikolojik performansın, örgüt performansı üzerindeki etkisinde lider etkinliğinin ve işten ayrılma niyetinin aracı rollerinin tespit edilmesidir. Ayrıca örgütlerde psikolojik performansın, örgüt performansı üzerindeki etkisinde lider etkinliğinin ve işten ayrılma niyetinin düzenleyi rollerinin de tespit edilmesidir.

Anahtar Kelimeler: Psikolojik Performansın, Örgüt Performansı Lider Etkinliği, İşten Ayrılma Niyeti

ABSTRACT

The aim of the study is to determine the role of leader effectiveness and turnover intention in the effect of psychological performance on organizational performance in organizations. A number of factors must be brought together to achieve organizational success. These factors are not only financial or physical, but also include supporting the positive aspects of employees and leaders, increasing motivation, strengthening commitment to the workplace and increasing productivity. To achieve all this, it is important to improve the psychological state of the individual. It is necessary to reveal the current potential, raise awareness, and focus not only on who one is, but also on how one can be better (Youssef and Luthans, 2007; Luthans et al., 2010; cited by Özata et al., 2024).

As a result of the literature review, it was seen that the studies on the psychological performance variable were insufficient both at home and abroad. This is the reason for preparing the research. The research will be carried out by applying a survey method on a total of 400 employees working in private institutions operating in various provinces of Turkey. The employees included in the sample will consist of managers and staff working in the administrative and customer services departments. To analyze the research data, frequency analysis, normality test and reliability analysis will be performed first. Afterwards, factor analysis, correlation analysis, and hierarchical regression analysis will be performed to test the hypotheses. The mediation effect will also be tested using the structural equation modeling method. The analysis of the data will be done through a package program and will be studied with a 95% confidence level. Expected result; The aim of this study is to determine the mediating roles of leader effectiveness and turnover intention in the effect of psychological performance on organizational performance in organizations. It also aims to determine the regulatory roles of leader effectiveness and intention to leave in the effect of psychological performance on organizational performance.

Keywords: Psychological Performance, Organizational Performance, Leader Effectiveness, Intend to Leave

PSİKOLOJİK DAYANIKLILIK VE SUÇ DAVRANIŞI
PSYCHOLOGICAL RESILIENCE AND CRIMINAL BEHAVIOR

Çağrı AKÇINAR
Atatürk Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Kriminalistik A.B.D
ORCID ID: https://orcid.org/0009-0007-7082-9403

ÖZET

Psikolojik dayanıklılık ve suç davranışı arasındaki ilişki karmaşık ve çok yönlüdür. İnsanların suç işleme eğilimleri üzerinde etkili olan birçok faktör vardır ve psikolojik dayanıklılık bu faktörlerden biri olabilir. Öncelikle, psikolojik dayanıklılık bireyin stresle başa çıkma yeteneğini ve olumsuz yaşam olaylarına karşı direnç seviyesini yansıtır. Bir bireyin daha yüksek bir psikolojik dayanıklılığa sahip olması, stresli veya travmatik olaylarla daha etkili bir şekilde başa çıkmasına ve suç işleme eğilimini azaltmasına yardımcı olabilir. Bununla birlikte, düşük psikolojik dayanıklılığa sahip bireylerin, stresle başa çıkma yeteneklerinin zayıflığı nedeniyle suç işleme olasılığının artabileceği düşünülebilir. Diğer yandan, suç işlemenin altında yatan nedenler arasında çeşitli psikolojik faktörler bulunur. Örneğin, düşük özsaygı, öfke yönetimi sorunları, düşük empati seviyeleri ve saldırganlık gibi faktörler suç eğilimini artırabilir. Bu durumlarda, psikolojik dayanıklılık, bu tür risk faktörlerini azaltmaya veya etkisini hafifletmeye yardımcı olabilir. Yapılan çalışmalarda, olumlu düşünce alışkanlıkları geliştirme, sosyal destek ağını güçlendirme, stres yönetimi becerilerini geliştirme, kişisel gelişime yatırım yapma, duygusal ve fiziksel sağlığa dikkat etme, zorlukları fırsat olarak görme ve problem çözme becerilerini geliştirme gibi yöntemlerle psikolojik dayanıklılık geliştirilebilmektedir. Fakat bahsi geçen öneriler bireylerin psikolojik dayanıklılığının psikoloji bilimi açısından değerlendirilmesidir. Diğer taraftan ekonomik sorunlar, aile içi olumsuz yaşantılar gibi sorunlar da psikolojik dayanıklılığı etkilemektedir. Psikolojik dayanıklılığı gelişmiş bireylerin oluşturduğu toplumlarda suç oranlarının azalacağı, maddi ve manevi olarak daha kaliteli yaşama sahip olabilecekleri düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Psikolojik Dayanıklılık, Suç Davranışı, Psikolojik Sağlıklılık.

Abstract

The relationship between psychological resilience and criminal behavior is complex and multifaceted. There are many factors that influence individuals' propensity for criminal behavior, and psychological resilience can be one of them. Firstly, psychological resilience reflects an individual's ability to cope with stress and their level of resistance to negative life events. Having higher psychological resilience can help individuals cope more effectively with stressful or traumatic events and may reduce their tendency towards criminal behavior. However, it can be assumed that individuals with low psychological resilience may be more likely to engage in criminal behavior due to the weakness of their coping abilities. On the

817

other hand, various psychological factors contribute to the underlying causes of criminal behavior. For example, factors such as low self-esteem, anger management issues, low levels of empathy, and aggression can increase the propensity for crime. In these cases, psychological resilience can help reduce or mitigate the impact of such risk factors. Studies have shown that psychological resilience can be developed through methods such as cultivating positive thinking habits, strengthening social support networks, improving stress management skills, investing in personal development, maintaining emotional and physical health, viewing challenges as opportunities, and enhancing problem-solving skills. However, it should be noted that these recommendations pertain to the evaluation of individuals' psychological resilience from a psychological standpoint. On the other hand, economic issues, negative experiences within the family, and other problems also affect psychological resilience. It is believed that in societies composed of individuals with developed psychological resilience, crime rates would decrease, and individuals could lead a higher quality of life both materially and spiritually.

Keywords: Psychological Resilience, Criminal Behavior, Psychological Wellness.

818

ERGENLER BİREYLERDE DEPRESYON VE KURAL DIŞI DAVRANIŞ
DEPRESSION AND DELINQUENT BEHAVIOR IN ADOLESCENT INDIVIDUALS

Çağrı AKÇINAR
Atatürk Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Kriminalistik A.B.D
ORCID ID: https://orcid.org/0009-0007-7082-9403

Doç. Dr. Erem SARIKOCA
Atatürk Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Sosyoloji Bölümü
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0001-8604-5004

ÖZET

Ergenlik, kişinin yaşamı içerisinde fırtınalı ve stresli bir dönem olarak bilinmektedir. Dönemin bu şekilde adlandırılmasının temel gerekçeleri, ergen bireyin yaşadığı hızlı fiziksel, zihinsel ve ruhsal değişimlerdir. Ergenliğin başlangıcıyla birlikte kişi yetişkinliğe hazırlık süreci içerisinde ebeveynleriyle otoriteye karşı bağımsızlık çatışmaları yaşarken diğer taraftan akranlarıyla daha yakın ilişkiler kurmaktadır. İçinde bulunduğu kimlik karmaşasını çözemeyen, ebeveyn ve akranları ile sorunlar yaşayan ergenlerde depresyon ve anksiyete bozuklukları gibi ruh sağlığı hastalıkları görülme riski artmaktadır. DSM-5' te majör depresyon tanısını koyabilmek için; çökkün duygudurum ve isteksizlik ya da zevk alamamanın da dahil olduğu en az beş semptom olması, bu semptomların kişinin günlük, sosyal ve mesleki işlevleri etkileyecek veya belli sıkıntı verecek şekilde ve en az iki hafta devam etmesi gereklidir. Ülkemizde lise öğrencileri ile yapılan yaygın çalışmalar sonucunda ise depresyon oranlarının %11-17,5 arasında olduğu bulunmuştur. Yine bu dönem içerisinde ergenler ilk bağımsız davranış denemelerinde bulunurken maceracı ve hızlı karar veren tutumlarıyla kural dışı davranışlarda bulunabilmektedir. Kural dışı davranışlar alan yazında yalnızca suç davranışlarını ifade etmemektedir. Hırsızlık, yaralama gibi ceza adalet sistemini harekete geçiren davranışlar, okuldan izinsiz ayrılmak, arkadaşıyla alay etmek gibi okul kurallarını ilgilendiren davranışlarla birlikte alkol, uyuşturucu kullanmak gibi problem davranışların bütünü de kural dışı davranışlar altında incelenmektedir. Ergen bireylerin yaşamış olduğu yüksek düzeyde depresyon yeti kaybına sebep olmakta, dikkat becerisinde azalma ve suçluluk duygusuyla birlikte kural dışı davranışlara itebilmektedir. Yapılan çalışmalarda hırsızlık suçu işleyen kişilerin istatistiki olarak anlamlı bir çoğunluğunda depresif belirtiler görülürken, dürtüsel cinayet işleyen bireylerin anlamlı bir bölümü de önceki yaşamında depresif yaşantılar tariflemiştir.

Anahtar Kelimeler: Depresyon, Kural Dışı Davranış, Ergenlik.

ABSTRACT

Adolescence is known as a stormy and stressful period in a person's life. The main reasons for naming the period in this way are the rapid physical, mental and spiritual changes experienced by the adolescent. With the beginning of adolescence, a person experiences conflicts of independence against authority with his parents in the process of preparation for adulthood, while on the other hand, they establishes closer relationships with them peers. The risk of mental health diseases such as depression and anxiety disorders increases in adolescents who cannot resolve their identity confusion and have problems with their parents and peers. To diagnose major depression in DSM-5; At least five symptoms, including depressed mood and aversion or anhedonia, must be present, and these symptoms must be

819

present in a way that interferes with the person's daily, social, or occupational functions or causes certain distress, and must persist for at least two weeks. As a result of widespread studies conducted with high school students in our country, depression rates were found to be between 11-17.5%. Also during this period, while adolescents are making their first attempts at independent behavior, they may engage in unruly behavior with their adventurous and quick-decision-making attitudes. delinquent behavior does not only refer to criminal behavior in the literature. Behaviors that activate the criminal justice system, such as theft and injury, behaviors that concern school rules, such as leaving school without permission, making fun of friends, as well as problem behaviors such as alcohol and drug use, are all examined under delinquent behaviors. High levels of depression experienced by adolescents cause loss of ability, decrease in attention skills, and may lead to irregular behaviors along with feelings of guilt. Studies have shown that while a statistically significant majority of people who committed theft had depressive symptoms, a significant portion of individuals who committed impulsive murder also described depressive experiences in their previous lives

Keywords: Depression, Delinquent Behaviors, Adolescent.

820

БІЛІМ БЕРУ МЕКЕМЕЛЕРІНДЕГІ ЖАСӨСПІРІМДЕРДІҢ ДЕВИАНТТЫ МІНЕЗ-ҚҰЛҚЫНЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor Marzhan BAIMUKANOVA
Karaganda Buketov University
Department of Social Work and Social pedagogy,
Kazakhstan, Karaganda
ORCID ID:0000-0002-1184-9240

Master's student Dinash SIYAZBAEVA,
Karaganda Buketov University
Department of Social Work and Social pedagogy,
Kazakhstan, Karaganda
0009-0009-8179-292X

АННОТАЦИЯ

Ғылыми мақаланың мақсаты – білім беру мекемелеріндегі жасөспірімдердің девиантты мінез-құлқының ерекшеліктерін зерттеу бойынша әлеуметтік-педагогикалық жұмысын ұйымдастыруды алғашқы және өте маңызды кезеңі ретінде қарастыру.

Авторлар алған нәтижелері мен тұжырымдары жүргізілген зерттеудің ғылыми жаңалығын және теориялық маңызын анықтайды. Әдістемелік тәсілдерді кешенді қолдану (жүйелік-белсенділік, тұлғалық-бағдарланған, әлеуметтік-конструктивистік гуманистік) мақала авторларына девиантты мінез-құлықтың алдын-алудың әлеуметтік-педагогикалық шарттарын жасауға мүмкіндік берді. Әдебиеттерді талдау және синтездеу негізінде «девиаттық мінез-құлық», «қайта оналту» ұғымдарының мәні нақтыланды.

Көптеген зерттеушілер мұның негізгі себептері ретінде бұзылған отбасылық қарым-қатынастарды, ішкі қатыгездікті, отбасының әлеуетінің дағдарысын қарастырды (А. К.Айтпаев, М. А. Кузубова, Л. Н. Сидорова, С. Бекмамбетова.).

Түркия жастарының әлеуметтік сауалнамасын қолдану арқылы оқушылардың девиантты мінез-құлық туралы білімді кеңейту мақсатында Ismail Dincer gunes, B. A., Mskj зерттеуі маңызды болды. Özden Özbay түрік университеттерінің студенттері арасындағы өзін-өзі бақылауды, гендерлік айырмашылықтары зерттеп девианттылықтың шығу көздерін байланыстырды.

Қазақ авторларының шығармаларында Б.С. Турдалиева, Г. Е. Айымбетов, У.А. Абдукаймова, В. Ю. Байсугурова, Б. А. Мусаева қиын жасөспірімдердің қайта оналту мәселелерін дәріптейді. Және осы зерттеушілер девиантты мінез-құлықты жасөспірімдердың қиқарлық сияқты жағымсыз қасиеттерінің қалыптасуына әлеуметтік-педагогикалық факторлардың әсер ететіндігін зерттеді.

Отандық және шетелдік зерттеулерді талдау және балалар мен жасөспірімдердің девиантты мінез-құлқының пайда болуына ықпал ететін себептер мен қауіп факторларын зерттеу негізінде балалар мен жасөспірімдердің девиантты мінез-құлқының алдын алудың жүйелі шараларының моделі және оларды бақылау мен бағалау жүйесі ұсынылды.

Кілт сөздер: девианттық тәртіп; аберрантық тәртіп, алдын-алу, әлеуметтік норма,

821

әлеуметтік бейімделу.

КІРІСПЕ

Қазақстанда кәмелетке толмағандар арасындағы құқық бұзушылықтардың өсу үрдісі байқалады. 2022 жылы түрлі қылмыстық құқық бұзушылықтар жасағаны үшін 1100 жасөспірім жауапқа тартылды. Жасөспірімдер мен жастар арасындағы құқық бұзушылықтардың тұрақты өсуі (10 мың жасөспірім ҚР-дағы кәмелетке толмағандардың істері жөніндегі инспекцияда есепте тұр), олардың аутодеструктивті мінез-құлқы, мектептегі зорлық-зомбылық және қорқыту, жасөспірімдердің девиантты және деликвентті мінез-құлқы (ұрып-соғу, бопсалау, қорлау, қадір-қасиетін қорлау және т. б.). жасөспірімдер мен жастар арасындағы жағымсыз құбылыстар), қазіргі жағдайда әлеуметтік педагогтарды ғана емес, сонымен бірге психологиялық-педагогикалық және құқықтық білімі, адамгершілік тәрбиесінің теориясы мен практикасы, жасөспірімдердің девиантты мінез-құлқының кешенді алдын-алу және түзету бойынша білімі бар кәмелетке толмағандармен жұмыс жөніндегі мамандарды (ЖЖ инспекторларын) даярлау қажеттілігі туындады. Өйткені кәмелетке толмағандар жасөспірімдер жөніндегі инспекторлардың жұмыс тәжірибесі тек балалармен және жасөспірімдермен жұмыс істеу үшін заң білімінің жеткіліксіздігін көрсетеді.

«Жыл сайын 12 мыңнан астам сәтсіз отбасы ішкі істер органдарының есебіне тіркеледі. Ол есепте 17-18 мың аралығына дейінгі балалар тұрады. Есепте тіркелушілер баланың моральдық және физикалық қадір-қасиетін қорлау күнделікті іс ретінде саналатын қиын ата-аналармен бірге өмір сүру үшін күреседі. Ерте жаста ювеналды полицияның есебінде тұрған девиантты мінез-құлықты балалар санының күннен күнге көбеюі бізді алаңдатпай қоймайды. Жыл сайын бұл тізім 10 мың баланы құрайды. Биылғы жартыжылдықта кәмелетке толмаған балалар 1549 құқық бұзушылыққа жол берген. Бұл өткен жылдармен салыстырғанда төмен көрсеткіш. 2015 жылдың көрсеткіші бойынша дәл осы кезеңде 2239 қылмыс жасалса, 179 жасөспірім қылмыс жасағаны үшін сотталған, 202 құқық бұзушылық орын алған. Қазіргі күні 53 кәмелетке толмаған балалар тәрбиелеу колонияларында болса, 2015 жылдың осы кезеңінде – 67 бала болды», - деді Қазақстандағы бала құқықтары жөніндегі уәкіл Зағипа Балиева [1].

Қазақстанда 14 жасқа толмаған балалар қылмыстық жауапкершілікке тартылмайды, ал 18 жасқа толмаған балалар жасаған қылмысына қарамастан кәмелеттік жасқа толмаған балалар ретінде сотталмайды және қамауға алынбайды[2]. 2017-2019 жылдары мамандандырылған мекемелердің нығаюы мен мамандардың әлеуетін арттыру туралы жаңа құқықтық нормалардың қабылдануы заңмен байланысы бар балаларға оң әсер етті: құқық бұзушы, сотқа дейінгі және соттан кейінгі қамауда ұсталған және сотталған балалар саны азайды; қылмыстың құрбаны немесе куәгері болған балаларға қолдау көрсетіледі, білім беру ұйымдарында, оның ішінде құқық бұзушыларға арналған арнайы мектептерде балалардың құқықтары кеңейтілді.

ЗЕРТТЕУ ЖӘНЕ ТАЛДАУ.

Түркия жастарының әлеуметтік сауалнамасын қолдану арқылы оқушылардың девиантты мінез-құлық туралы білімді кеңейту мақсатында Ismail Dincer gunes, B. A., Mskj зерттеуі маңызды болды. Бұл зерттеуде отбасылық рәсімдерді қолайлы қабылдау, діндарлық пен өзін-өзі құрметтеудің жоғары деңгейі сияқты жеке тәжірибесі бар

оқушылардың тәртіп бұзушылық әрекеттерге қатысуды азайтады деген болжам жасалды. Özden Özbay түрік университеттерінің студенттері арасындағы өзін-өзі бақылауды, гендерлік айырмашылықтарды девианттылықпен байланыстырды.

Қазақ авторларының шығармаларында Б.С. Турдалиева, Г. Е. Айымбетов, У.А. Абдукаймова, В. Ю. Байсугурова, Б. А. Мусаева қиын жасөспірімдердің қайта оналдту мәселелерін дәріптейді. Және осы зерттеушілер девиантты мінез-құлықты жасөспірімдердың қиқарлық сияқты жағымсыз қасиеттерінің қалыптасуына әлеуметтік-педагогикалық факторлардың әсер ететіндігін зерттеді.

Біздің зерттеулердің статистикалық мәліметтерін талдай келе, кәмелетке толмағандардың құқық бұзушылық деңгейінің сандық төмендеуіне қарамастан, оның сапалық көрсеткіштерінің өзгерісі бар деген қорытындыға келдік. Кәмелетке толмағандардың девиантты мінез-құлқының себептерін қарастыра отырып, зерттеушілер жасөспірімдердің аутоагрессиясын агрессивті мінез-құлыққа айналдыру мүмкіндігіне назар аударады. Кәмелетке толмағандар ісі бойынша қылмыстық сот ісін жүргізуде әрқашан психолог және әлеуметтік педагог мамандарын тарту қажет екенін көрсетті. Себебі кәмелетке толмағандардың құқық бұзушылық іс-әрекеті мен девиантты мінез-құлқы құқықтық, азаматтық, психологиялық және әлеуметтік сипатта болады.

Соңғы кездері нормадан ерекшеленетін мінез-құлық ретінде сипаттауға болатын девиантты мінез-құлық күрделі жаһандық проблемаға айналды. Жалпы, «девиант» сөзі (латын тілінен аударғанда deviatio) ауытқу деген мағынаны білдіреді.Жыл сайын жалпы білім беретін мектептерде девиантты мінез-құлқы бар оқушылардың саны (аберрантты мінез-құлық деп те аталады) тұрақты түрде артып келеді (Мухамадиева Г. Ж., 2021). Нормадан ауытқу мінез-құлқы мектепте құрдастарының қысымын, қорлауды және зорлық-зомбылықты қамтитын мәселелерге ғана емес, сонымен қатар әлеуметтік бейімделу және қылмыс сияқты ауыр зардаптарға әкелуі мүмкін.

Девиантты мінез-құлықтың себептері осы уақытқа дейін толық анықталмаған. Осылайша, бұл зерттеудің мақсаты оқушылардың девиантты мінез - құлқының себептерін, девиантты мінез-құлықтың мектеп жағдайына әсерін анықтау және қоғамда адекватты бейімделу үшін девиантты мінез-құлықты балаларға, ал мұғалімдер мен ата-аналарға бұл мәселені шешу шараларын ұсыну болды. Әлеуметтік ауытқуды көптеген психологтар жүз жылдан астам уақыт бойы зерттеп келеді. Дюркгейм, Томсон, Выготский, Эйзенштейн және т.б. бұл мәселені алғаш рет қарастырған ғалымдар болды. Әлеуметтік ауытқулар әлеуметтік қолайлы мінез-құлықпен тығыз байланысты. (Выготский, 1934/1998). «Әлеуметтік нормаларды» қоғамның дұрыс жұмыс істеуін қамтамасыз ететін және ең бастысы, әлеуметтік нормалар қоғамды сақтауға көмектесетін, қоғамда қолайлы мінез-құлық шегі немесе өлшемдері ретінде түсіндіруге болады. Шелдон У. (1995) пікірінше, адамның мінез-құлқы әлеуметтік қолайлы нормалардан оң және теріс ауытқуы мүмкін. Позитивті ауытқу біреудің мінез-құлқы ешкімге зиян келтірмегенде және сәйкессіздік ретінде көрінгенде пайда болады. Теріс ауытқу қалыптасқан әлеуметтік жүйелерді бұзады және әдетте зорлық-зомбылық пен қылмысқа әкеледі. Позитивті ауытқу қоғамға жағымды өзгерістер әкелетін шығармашылықты білдіреді, ал теріс ауытқу деструктивті және ол қоғамға жағымды ештеңе әкелмейді.

Девиантты мінез-құлық ресми түрде қабылданған әлеуметтік нормаларға сәйкес келмейтін девиантты мінез-құлық белгілерімен анықталады. Девиантты мінез-құлық

теріс бағалауды тудырады, мысалы, адамдар жасаған қылмыстарды айтуға болады. Девиантты мінез-құлық тұрақтылық пен қайталану арқылы сипатталатын деструктивті немесе өзін-өзі бұзатын бағытқа ие. Девиантты мінез-құлықтың белгілеріне әлеуметтік оқшаулану және жас пен жыныс тұрғысынан өзін-өзі Девиантты мінез-құлық тұрақтылық пен қайталанумен сипатталатын деструктивті немесе өзін-өзі бұзатын бағытқа ие. Девиантты мінез-құлықтың белгілеріне әлеуметтік оқшаулану және жас пен жыныс тұрғысынан өзін-өзі девиантты деп санау жатады. Девиантты мінез-құлықты (заңсыз және моральдық емес) біртүрлілік, эксцентристік және ерекшелік сияқты зиянды емес жеке қасиеттерден ажырату маңызды (Бельский П.Г.).

Девиантты мінез-құлық белгілі бір әлеуметтік жағдайларда, қоршаған ортада немесе ұжымдық жағдайларда жеке тұлғаның физикалық және әлеуметтік өмір сүруіне нақты қауіп төндіреді. Ауытқулар әлеуметтік, моральдық нормаларды, мәдени құндылықтарды бұзуда, ассимиляция барысында және құндылықтар мен нормаларды қалыптастыруда көрінеді. Бұл қалыптасқан әлеуметтік нормаларға сәйкес келмейтін адамның бір ғана әрекетінен туындауы мүмкін. Мысалы, қоғамды криминализациялау, ажырасу, шенеуніктердің жемқорлығы т.б.

«Норма» және «ауытқу» ұғымдары әлеуметтік тұрғыдан анықталған (Павленок П.Д., Руднева М.Я.). Медицинада аберрантты мінез-құлық тұлғааралық өзара әрекеттесуді анықтайтын жалпы қабылданған нормалардан ауытқуды білдіреді. Психикалық денсаулық пен шекаралық жағдайлар аясында бұл әрекеттер мен мәлімдемелер нейропсихиатриялық патологияның түрлерін сипаттайды. Психологияда девиантты мінез-құлық әлеуметтік-психологиялық және моральдық нормалардан ауытқу ретінде анықталады.

Ауытқулар жеке адамдардың өзіне, қоғамдық әл-ауқатына және олардың айналасына зиян келтіретін әлеуметтік қабылданған нормалардың бұзылуымен сипатталады.

Девиантты мінез-құлықты мақсатқа жетудің әлеуметтік қолайлы және девиантты тәсілдері арасындағы таңдау ретінде қарастыруға болады (Шелдон У.). Мысалы, бай болуға немесе жетістікке жетуге тырысқанда (сіз қалай анықтайтыныңызға байланысты), адам басқаларды қорлау немесе қылмыстық әрекетке қатысу сияқты қолайсыз әдістерді таңдауы мүмкін. Басқалары ашық қарсылық көрсетуі, наразылық білдіруі, жалпы қабылданған әлеуметтік құндылықтарды, соның ішінде моральдық және құқықтық заңдарды қабылдамауы және әртүрлі қылмыстық, террористік немесе басқа экстремистік топтарға қатысу үшін бірігуі мүмкін. Сондықтан олар өздері өмір сүріп жатқан қоғаммен күресуді жөн көреді (Ахметжанова Н.). Барлық осы жағдайларда ауытқу әлеуметтенудің толық немесе салыстырмалы сәтсіздігінің нәтижесі болып табылады, яғни жеке адамдардың қоғамға және оның талаптарына бейімделуге қабілетсіздігі немесе дайын болмауы.

Жасөспірімдердің девиантты мінез-құлқына қоғамға қарсы, құқық бұзушылық, заңсыз, агрессивті, өзін-өзі бұзатын және суицидтік әрекеттер жатады.

Бұл әрекеттер жеке дамудың әртүрлі ауытқуларына әкелуі мүмкін. Көбінесе мұндай ауытқуларға өмірдің қиын жағдайларына деген балалық реакциялар жатады (Ахметжанова Н.). Бұл жағдай көбінесе аурудың көріністерінен қалыпты жағдайға дейін өзгереді. Сондықтан оны мұғалім де, дәрігер де бағалауы керек.

Сонымен қатар, жасөспірімдерде алкоголь мен есірткіні ерте қолдану ересектер

қатарына қосылуға, өзін ересек сезінуге, қызығушылықты қанағаттандыруға немесе басым психикалық жағдайды өзгертуге деген ұмтылыстарына байланысты екенін атап өткен жөн. Алкогольді ішкеннен кейін олар өздерін көтеріңкі көңіл-күйде, сенімді сезінеді және қысылмайтын болады (Ахметжанова Н.). Достармен ішімдік ішу кезінде пайда болатын топтық тәуелділік алкоголизмге әкелуі мүмкін.

Қоғамда қалыптан тыс мінез-құлқы бар балалар көп жағдайда толыққанды емес немесе бұл әлеуметтік бірлік жұмыс істемейтін отбасыларда тұрады, сондықтан олар мінез-құлқын реттеу үшін арнайы көмекке мұқтаж. Зорлық-зомбылықтың жағымсыз салдарын білмейтін ата-аналар балаларын «тәртіпке салуға» тырысқанда олардың жағдайын нашарлатады (Ахметжанова Н.). Баланың немесе жасөспірімнің реакциясы оның жасына, тәжірибесіне және мінезіне байланысты болады. Алайда, бір қызығы, зорлық-зомбылыққа ұшыраған балалар балалық шағында бастан өткергендеріне ұқсас көбінесе өз балаларына қатыгездік көрсетеді.

Осы уақытқа дейін біз девиантты мінез-құлыққа қатысты негізгі мәселелерді қарастырдық. Оқушылардың девиантты мінез-құлқы, сөзсіз, адекватты жауап беруді қажет етеді. Қазіргі педагогикада бұл мәселені шешудің үш әдісі бар: әлеуметтік-психологиялық оңалту, әлеуметтік-педагогикалық профилактика және психологиялық-педагогикалық қолдау. Орта мектептегі девиантты мінез-құлықты және оқушылардың қоғамға бейімделу тәсілдерін бағалау үшін (егер олар болса) сапалы зерттеу әдісі таңдалды. Бұл тәсіл тек 22 адамнан тұратын салыстырмалы түрде шағын адамдар тобын зерттеуге қолайлы деп танылды. Бір қызығы, сапалы тәсіл қажетті нәтижелерге қол жеткізу үшін әртүрлі деректерді жинау әдістерін керек етеді. Нәтижесінде зерттеуші жиналған нәтижелердің адекватты екеніне көз жеткізу үшін психологиялық тестілеу мен сұхбат алуды қолданды. Бастапқыда девиантты мінез-құлық танытқан мұғалімдермен және оқушылардың ата-аналарымен сұхбат жүргізілді. Алдымен оқушылардан осы зерттеу үшін арнайы әзірленген анонимді сауалнамаға қатысуға келісім беру сұралды. Содан кейін оқушыларға ашық сұрақтары бар 17 тармақтан тұратын сауалнама ұсынылды. Содан кейін жиналған нәтижелер жүйеленді және өңделді.

Сауалнамаға сандық талдау жүргізіліп, жауап беру пайызы алынды. 22 респонденттің деректері негізінде алынған қорытындылар төмендегідей:

Девиантты мінез-құлық үшін жауапкершілік: Респонденттердің көпшілігі (74%) өз әрекеттері үшін жауапкершілікті сезінді және шешім қабылдау кезінде өздерін тәуелсіз деп санады. Қалған 26% өз әрекеттеріне басқа адамдардың ықпалы бар деп сезінді. Қатысушылардың көпшілігі девиантты мінез-құлықты алкогольді тұтынумен байланыстырды.

Алкогольді тұтыну: 38% алкогольді тұтынған. Неліктен алкогольді ішкендерін сұрағанда, олардың 12-сі бұл көңіл көтеру үшін деп жауап берді.

Темекі шегу: «Темекі шегесіңдер ме?» деген сұраққа респонденттердің 16%-ы құрдастарымен бірге темекі шегетіндерін көрсеткен. Зерттеуге қатысушы әйел адамдардың ешқайсысы темекі шекпеген, өйткені бұл әдет олардың қоғамдық нормаларға қарсы тұруымен байланысты.

Өз-өзіне қол жұмсау әрекеттері және қорлау: 22 қатысушының 38%-ы өз өмірінің бір сәтінде өзін-өзі өлтіру туралы ойлағанын айтты.

Компьютерлік ойындар: сараптама бойынша 65%-ы девиантты мінез-құлық деп

есептемесе де, компьютерлік ойындарды ұнататынын айтты.

Әдебиеттерге шолу жасау кезінде алынған девиантты мінез-құлықпен күресу бойынша ұсыныстар. Жүйелі әдебиеттерді шолудың негізгі нәтижелері сапалы сұхбат нәтижесінде алынған зерттеу нәтижелеріне сәйкес келеді. Констуктивизм сияқты кейбір теориялар девиантты мінез-құлықты әртүрлі көзқарастар тұрғысынан түсінуге мүмкіндік берді. Осы зерттеуде әдебиетті шолу пайдалы болды, өйткені ол сауалнама нәтижелерін растаған болатын. Сонымен қатар әдебиеттер балалардың мінез-құлқының негіздерінің бірі ретінде отбасылық бірлікті қолдады және біреуді девиантты таңбалау мен қабылданбайтын мінез-құлықты актуализациялау арасындағы байланысты қамтамасыз етті.

ҚОРЫТЫНДЫ.

Қазіргі қоғам үшін ең маңызды әлеуметтік міндеттердің бірі-кәмелетке толмағандар арасындағы қылмысты азайту әдістерін іздеу. 6В01802 – "Әлеуметтік педагогика" жаңа пәнаралық бағдарламасын ашудың өзектілігі ҚР-дағы кәмелетке толмағандардың құқық бұзушылықтары бойынша қалыптасқан жағдаймен байланысты.

Әлеуметтік педагогтардың міндеттерінің шеңбері қиын өмірлік жағдайға тап болған қолайсыз, аз қамтылған отбасылармен, балалармен және жасөспірімдермен (ата-анасының қамқорлығынсыз қалған, панасыз, қараусыз қалған, зорлық-зомбылық көрген, "тәуекел тобындағы" балалар, девиантты және деликвентті мінез-құлқы бар жасөспірімдер және т.б.) жұмыстың кең функционалдығын қамтиды. Білім беру ұйымдарында оқушылар арасында инспекторының жұмысы педагогикалық ұжымдармен, оның ішінде әлеуметтік педагогпен өзара әрекетінде жүзеге асады. Кәмелетке толмағандар істері жөніндегі инспекторлары қиын жасөспірімдердің мектептері мен тұратын жерлеріне балалармен, ата-аналармен және мұғалімдермен кездесулер, әңгімелер мен іс-шаралар өткізу үшін барады. Осыған байланысты әлеуметтік педагог пен кәмелетке толмағандар істері жөніндегі инспекторлары қызметі кәмелетке толмағандарға көмек көрсету процесінде бір-бірін толықтырады. Бұл ретте кәмелетке толмағандар істері жөніндегі инспектор негізінен құқық бұзушылық жасаған жасөспірімге мониторинг, қадағалау және әлеуметтік бақылау функциясын орындайды, ал оқушыларды құқықтық тәрбиелеу бойынша жүйелі жұмыс олардың деликвенттік мінез-құлқының көріністеріне қатысты алдын алу шараларын күшейту қажет.

Осыған байланысты кәмелетке толмағандар істері жөніндегі инспекторлары даярлау әмбебап және жан-жақты сипатта болуы керек және олардың лауазымдық құқықтары мен міндеттерін білуді ғана емес, сонымен қатар әлеуметтік педагогтың функционалдық міндеттерін және оның кәсіби қызметінің технологияларын да қамтуы керек.

Саяси әлеуметтену процесінде құқықтық білім берудің рөлдік функциялары балалар мен жастарды құқықтық ағарту жүйесіне жаңа саяси, педагогикалық, идеологиялық технологияларды жедел енгізумен ұштасып, бірегейлік дағдарысын әлі толық еңсермеген Қазақстан Республикасы үшін ерекше маңызға ие болады.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Интервью уполномоченного по праам детей в РК// Режим доступа https://tengrinews.kz/kazakhstan_news/18-tyisyach-kazahstanskih-detey-kajdyiy-den-boryutsya-302191/

2. Мухамадиева Г. Ж. Особенности субъекта вовлечения несовершеннолетних в совершение антиобщественных действи //«Хабаршы — Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова. — 2021. — № 4(74). — С. 78

3. Доклад о положении детей в Республике Казахстан Комитета по охране прав детей Министерства образования и науки Республики Казахстан. Алматы.-Центр исследований «Сандж», 2017 г.

4. Шелдон У. Конституциональной теории темперамента: пер. с англ. – М, 1995

5. Павленок П.Д., Руднева М.Я. Социальная работа с лицами и группами девиантного поведения. – М.: Инфра – М, 2011 – 247 с.

6. Ахметжанова Н. «Мінез-құлқы девиантты мінез-құлықты жасөспірімдер», Ұлағат, 2001ж. №1.

7. Дети Казахстана : Статистический сборник. Астана 2017г.

8. Закон РК «О пробации» от 30 декабря 2016 года № 38-VI

9. Меры профилактики девиантного поведения среди детей и подростков. Методические рекомендации.- Астана, 2018.

10. Закон об образовании Республики Казахстан // Казахстанская правда – 2007 – 15 августа. С. 9-11.

11. Комплексная программа воспитания в организациях образования РК на 2006 -2011 годы - Астана, 2006.

827

ÖĞRENCİLERİN DOĞRU VE YANLIŞ CEVAPLADIKLARI SORULARDA CEVAPLAMA SÜRELERİNDEKİ FARKLILAŞMANIN BAŞARILARINA ETKİSİ

THE EFFECT OF THE DIFFERENCE IN THE ANSWER TIMES OF THE QUESTIONS ANSWERED CORRECTLY AND INCORRECTLY BY THE STUDENTS ON THEIR ACHIEVEMENT

Doktorant Gizem CÖMERT
Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0001-7555-6378

Prof. Dr. T. Oğuz BAŞOKÇU
Ege Üniversitesi, Eğitim Fakültesi
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-4821-0045

İlker GÖK
Ege Üniversitesi, Eğitim Fakültesi
ORCID ID: https://orcid.org/0009-0006-2132-1489

Doktorant Yılmaz Orhun GÜRLÜK
Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-1134-3776

ÖZET

Başarı testlerinde yalnızca öğrencilerin soruya verdiği yanıt değil aynı zamanda kısıtlı bir zaman diliminde yapılan uygulamalar olması nedeniyle öğrencinin süreyi etkin kullanımı da genel test başarısını etkilemektedir. Cevaplama süresi ve öğrenci başarısı ilişkisinde, testi daha hızlı tamamlayan öğrencilerin daha başarılı olduğu veya testi tamamlamak için orta düzeyde süre kullanan öğrencilerin daha başarılı olduğu gibi olası ilişkiler bulunmaktadır. Bu çalışmada 5., 6. ve 7. sınıf öğrencilerinin okuma becerileri (*7 adet*), matematik (*7 adet*) ve fen (*7 adet*) alanlarında doğru ve yanlış yanıtları soruları yanıtlama süreleri ile bu sürelerin test başarısı üzerindeki etkisi incelenmiştir. Araştırma örneklemini 1280'i 5. Sınıf, 1749'u 6. Sınıf ve 1687'si 7. Sınıf olan toplamda 4716 öğrenci oluşturmaktadır. Analizler SPSS 23.0 programı üzerinden yürütülmüştür. Her bir sınıf ve alan düzeyinde doğru ve yanlış yanıtlar için ayrı ayrı olmak üzere ortalama süreler belirlenmiş; süreler saniye olarak kaydedilmiş, daha sonra kategorize edilmiştir. Türkiye genelinde doğru yanıtlara harcanan süre ortalaması okuma alanı için 74.64, matematik alanı için 74.73 ve fen alanı için 45.02 saniye olarak belirlenirken; yanlış yanıtlara harcanan süre ortalaması okuma alanı için 78.33, matematik alanı için 66.94 ve fen alanı için 43.85 saniye olarak belirlenmiştir. Öğrenciler hem doğru hem de yanlış yanıtları için kendi sınıf düzeyleri ve ders alanları içerisindeki genel Türkiye ortalamasına göre; ortalamadan düşük sürede testi tamamlayan, ortalama sürede testi tamamlayan ve ortalama süreden uzun sürede testi tamamlayan şeklinde üç gruba kategorize edilmiştir. Doğru ve yanlış yanıtlar için soruyu cevaplama süre ortalamasında bulunulan gruplara göre okuma, matematik ve fen alanlarındaki doğru yanıt sayıları üzerindeki farklılaşmalar incelenmiştir. Bağımsız değişken olarak doğru / yanlış soruları cevaplama süresine ek olarak bulunulan sınıf düzeyi (5., 6. ve 7. Sınıf) de eklenmiş; doğru yanıtlanan sorulara ilişkin 3 adet, yanlış yanıtlan sorulara ilişkin 3 adet olmak üzere toplamda 6 farklı faktöriyel ANOVA yürütülmüştür. Doğru yanıtlanan sorular için; 7. Sınıf düzeyinde okuma alanında, 5. Sınıf düzeyinde fen alanında ve tüm sınıf düzeylerinde matematik alanında öğrencilerin doğru yanıtladıkları soruları cevaplama süresi arttıkça öğrenci başarısı da

828

yükselmektedir. Diğer sınıf ve alan kategorilerinde ise başarı düzeyi en yüksek olan grup doğru yanıtlarda ortalama sürede soruyu cevaplayanlar olarak bulunmuştur. Yanlış yanıtlanan sorular için; 6.-7. Sınıf düzeyinde tüm alanlarındaki yanlış yanıt süre ortalaması arttıkça öğrenci başarısı da artmaktadır. Beşinci sınıf düzeyinde tüm alanlarda başarı düzeyi en yüksek grup yanlış yanıtladıkları sorularda ortalamanın üstünde süre kullananlar iken başarı düzeyi en düşük olan grup ortalama süre kullananlar olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Cevaplama Süresi, Öğrenci Başarısı, Test Hızı.

ABSTRACT

In achievement tests, not only the answer given by the students to the question, but also the effective use of time by the student affects the overall test achievement since they are applications made in a limited time period. In the relationship between answering time and student achievement, there are possible relationships such as students who complete the test faster are more successful or students who use moderate time to complete the test are more successful. In this study, the time taken by 5th, 6th, and 7th grade students to answer questions with correct and incorrect answers in reading skills (*7 items*), mathematics (*7 items*) and science (*7 items*) and the effect of these times on test achievement were examined. The research sample consisted of a total of 4716 students, of which 1280 were 5th grade, 1749 were 6th grade and 1687 were 7th grade. The analyses were carried out using the SPSS 23.0 software. Average times were determined separately for correct and incorrect answers at each grade and subject field; times were recorded in seconds and then categorised. In Turkey, the average time spent on correct answers was 74.64 seconds for reading, 74.73 seconds for mathematics and 45.02 seconds for science, while the average time spent on incorrect answers was 78.33 seconds for reading, 66.94 seconds for mathematics and 43.85 seconds for science. For both correct and incorrect answers, the students were categorised into three groups according to the general average time in Turkey within their grade levels and subject fields: students who completed the test in less than average time, students who completed the test in average time and students who completed the test in longer than average time. Differences in the number of correct answers in the fields of reading, mathematics and science were examined according to the groups in the average time to answer the question for correct and incorrect answers. In addition to the time taken to answer the correct/incorrect questions, the grade level (5th, 6th and 7th grade) was also added as an independent variable; a total of 6 different factorial ANOVAs were conducted, 3 for the questions answered correctly and 3 for the questions answered incorrectly. For the questions answered correctly; as the time to answer the questions in the field of reading at the 7th grade level, in the field of science at the 5th grade level and in the field of mathematics at all grade levels increases, student achievement also increases. In other grade and field categories, the group with the highest achievement level was found to be those who answered the question in the average time for correct answers. For the incorrectly answered questions, as the average time of incorrect answers increased in all fields at the 6th and 7th grade level, student achievement also increased. At the fifth-grade level, the group with the highest achievement level in all fields was those who used above average time for incorrect answers, while the group with the lowest achievement level was those who used average time.

Keywords: Answering Time, Student Achievement, Test Speed.

1756 İSTANBUL YANGINI VE SULTAN III. OSMAN
1756 ISTANBUL FIRE AND SULTAN OSMAN III

Dr. Öğr. Üyesi Cem GÖRÜR
Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-6009-5369

ÖZET

Yangınlar, İstanbul tarihinin tâbir câizse rutin bir hadisesidir. Osmanlı İstanbul'unda sıklıkla görülen yangınlar, zaman zaman geniş bir yayılma alanı bularak şehre ciddi zararlar vermiş, halkın maddî ve mânevî büyük kayıplar yaşamasına sebep olmuştur. Osmanlı yönetimi, başkentte çıkan yangınlarla mücadele etmek için yoğun çabalar sarf etmiş; padişahlar, hemen her defasında yangın mahalline bizzat giderek söndürme çalışmalarını yerinde takip etmeye özen göstermişlerdir. Zira bu gibi afetler, Osmanlı idarecileri için son derece hassas bir konu olmuştur. Böylesi kriz anlarında onlardan etkili bir mücadele beklenir; bilhassa sadrazamlar, mücadelede önemli bir varlık gösteremedikleri yönünde kanaat oluşur ise görevlerini kaybedebilirlerdi. Bu sebeple bazı yangınların, sadrazamları zor durumda bırakmak maksadıyla rakipleri tarafından tertip edildiğiyle ilgili söylentilerin çıktığı da olurdu. XVIII. yüzyıl İstanbul'unda görülen büyük çaplı yangınlardan biri de 6 Temmuz 1756'da Cibali'de çıkan yangındır. Gece vakti başlayan ve kısa sürede Unkapanı'ndan Yenikapı'ya kadar oldukça geniş bir alana sirayet eden yangında, çok sayıda ev, dükkân, cami, hamam, medrese ve değirmen alevlere teslim olmuştur. Bu süreçte, biri Şehzadebaşı'nda, öteki Aksaray tarafında bulunan yeniçeri odaları yani kışlaları da yangından büyük zarar görmüştür. Bu bildiride, 6 Temmuz 1756'da Cibali'de başlayan yangın hakkında bilgi verilerek, bilhassa Sultan III. Osman'ın yangın süreci ve sonrasında ne gibi faaliyetler yürüttüğüne odaklanılacaktır. Bu aşamada arşiv kayıtları üzerinden III. Osman'ın afetzedelere olan ihsanlarına ve desteğine değinilerek, söz konusu afet süreci ve sonrasındaki faaliyetleri birincil kaynaklar vasıtasıyla ortaya konulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Sultan III. Osman, İstanbul, Yangın, Cibali

ABSTRACT

Fires were, so to speak, a routine event in the history of Istanbul. Fires, which were frequently seen in Ottoman Istanbul, caused serious damage to the city by finding a wide spreading area from time to time and caused people to suffer great material and spiritual losses. The Ottoman administration made intensive efforts to fight the fires that broke out in the capital; the sultans took care to personally visit the scene of the fire almost every time and follow the extinguishing efforts on the spot. This is because such disasters were an extremely sensitive issue for the Ottoman administrators. In such moments of crisis, an effective struggle was expected from them; especially grand viziers could lose their posts if they were judged to be unable to show a significant presence in the struggle. For this reason, some fires were rumoured to have been set by his rivals in order to put the grand vizier in a difficult situation. One of the large-scale fires in 18th century Istanbul was the fire that broke out in Cibali on 6 July 1756. Many houses, shops, mosques, baths, madrasahs and mills were destroyed in the fire that started at night and spread over a wide area from Unkapani to Yenikapi in a short time. During this period, the janissary quarters, i.e. barracks, one located in Şehzadebaşi and

830

the other on the Aksaray side, were also severely damaged by the fire. This paper will provide information about the fire that broke out in Cibali on 6 July 1756, focusing in particular on the activities of Sultan Osman III during and after the fire. At this stage, Osman III's favour and support to the disaster victims will be mentioned through archival records, and his activities during and after the disaster will be revealed through primary sources.

Keywords: Sultan Osman III, Istanbul, Fire, Cibali

831

МӘДЕНИЕТТІҢ ҚҰНДЫЛЫҚ АСПЕКТІСІ
THE VALUE ASPECT OF CULTURE

Gakku MEDEUBAEVA
Mastaer's student of the Department of Social Work and Social Pedagogy,
Karaganda University named after after E. A. Buketov, Kazakhstan

Gaziza DZHAMALIEVA
candidate of social sciences, associate professor
of the Department of Social Work and Social Pedagogy ,
Karaganda University named after E. A. Buketov, Kazakhstan
ORCID NO: 0000-0002-9978-5447

АННОТАЦИЯ
Бұл мақалада әлеуметтік-мәдени қатынастарды трансформациялау жағдайында маңызды мәні бар мәдениеттің құндылық аспектісі қаралды. Қазақстан үшін тұрақтылық пен конфессияаралық келісімнің негізі болып табылатын этносаралық мәдени қатынастар туралы материалдар едәуір бөлігін құрайды. Сондай-ақ мәдениет саласының қазіргі нақты жағдайы. Бұл мақалада мәдениетті күрделі қоғамдық феномен ретінде түсіну, сондай-ақ оның адам тіршілігінің рөлін айқындау туралы баяндалады. Зерттеуде адамзат өзінің әлеуметтік-мәдени тарихы барысында жинаған тәжірибесіне назар аударылады, қоғамды гуманизм мен демократия қағидаттары негізінде жаңғыртудың қазіргі кезеңіндегі мәдени проблемаларды шешуде баға жетпес көмек көрсетеді. Қазіргі уақытта осы бағыт мынадай бейнелерді түсіндіреді: адамдардың өмірі мен тіршілігін ұйымдастырудың үлгілері мен нысандарында, сондай-ақ олар жасаған материалдық және рухани құндылықтарда қоғамның мәдени рөлін, адамның күші мен қабілетінің тарихи жылдардан айқындалған этика деңгейлерінің маңызын жеткізеді. Мәдениет - әлеуметтік туынды, оның басты тасымалдаушысы - адам. Ұрпақтар ауысатын қоғамдық-тарихи даму серпінін негізге ала отырып, мәдениеттің дамуы мен өзгеру сипатын зерттеуге болады. Әрбір ұрпақ өзіне тиесілі мәдениеттің мұрагерлік маңызын сезініп және тасымалдау қызметтін игереді; сонымен бірге ол өзі мәдениетпен бірге жаңа қырынан ашылатын болады. Әлеуметтік мәдениет ең алдымен қоғамда адам өмірінің қажетті аспектісі ретінде ықпал етеді, ол өз сипатына қарай адамдардың бірлескен қызметін ұйымдастыруды, демек, оны бағалауды және жылдар өткен сайын жаңғыртуды, дәстүрлерді және т.б. шоғырланған тіл мен тәрбие сақтау ережелерін төмендетпеуді көздейді. Әлем халықтарының рухани қазыналарын игеру, алдыңғы ұрпақтардың мәдени байлықтарына ұқыпты және сонымен бірге қазіргі заманғы міндеттерге сәйкес ізеттілікпен қарау, тарих сабағымен ұштасқан төл мәдениетімізді одан әрі шыңдауға, халықаралық бірлікті алға қоя отырып, адами даму тұрғысында қадыр қасиетін, мағынасын түсінуге мүмкіндік береді, оларсыз әлеуметтік прогресс те, тұлғаны жетілдіру де мүмкін емес екені рас. Мәдени құндылықтар аспектілерінің негізінде жалпыадамзаттық құндылықтардың басымдығы, жеке басының қадір-қасиетін құрметтеу, ел аумағында тұратын әрбір халықтың мәдениет ерекшелігін, оның мәдени бірегейлігін тану, сананы төзбеушіліктен және догмадан босату жатыр. Кез келген заманауи даму бағыты тек қана диалог пен өзара түсіністік мәдениетін рухани жаңарту және тәрбиелеу арқылы мүмкін бола алады. Ал бұл - ұлттық дәстүрлер, тарих, әдебиет,

832

өнер және т.б. құндылықтар, сондықтан да әлеуметтік-мәдени дамудың қазіргі кезеңінде мемлекет алдында құндылықтар жүйесін қалыптастыру, бірінші кезекте халықтың рухани құндылықтарына сүйене отырып, жалпыұлттық басымдықтарды нығайтатын беделдерді бағдарлау міндеті тұр.

Кілт сөздер: Мәдениет, құндылық, тарих, тәрбие, қоғам, мораль, халық.

ABSTRACT

This article considered the value aspect of culture, which is important in the context of transformation of socio-cultural relations. Materials on interethnic cultural relations, which are the basis of stability and interfaith harmony for Kazakhstan, constitute a significant part. Also the actual situation of the cultural sphere. This article describes the understanding of culture as a complex social phenomenon, as well as defining its role in human life. The research focuses on the experience of humanity during its social and cultural history, provides invaluable help in solving cultural problems in the current period of modernization of society based on the principles of humanism and democracy. Currently, this direction explains the following images: in the models and forms of organization of people's life and existence, as well as in the material and spiritual values created by them, it conveys the cultural role of society, the significance of the ethical levels of human strength and ability determined over the historical years. Culture is a social product, its main carrier is a person. It is possible to study the nature of the development and change of culture based on the momentum of socio-historical development in which generations change. Each generation feels the heritage value of its own culture and learns the service of transportation; at the same time, it will be revealed in a new way along with the culture itself. Social culture primarily affects the society as a necessary aspect of human life, which, according to its nature, organizes the joint activity of people, and therefore evaluates it and updates it over the years, traditions, etc. It is intended not to lower the rules of concentrated language and education. Mastering the spiritual treasures of the peoples of the world, treating the cultural wealth of the previous generations carefully and at the same time with dignity in accordance with modern tasks, combined with the lessons of history, will allow us to further strengthen our native culture, put international unity at the forefront, understand the quality and meaning of dignity in the context of human development, social progress without them. It is true that it is impossible to improve the personality. At the heart of the aspects of cultural values is the priority of universal values, respect for personal dignity, recognition of the cultural identity of each people living on the territory of the country, its cultural identity, liberation of consciousness from intolerance and dogma. Any modern direction of development can only be made possible by spiritual renewal and education of a culture of dialogue and mutual understanding. And these are national traditions, values of history, literature, art, etc., therefore, at the present stage of socio-cultural development, the state is faced with the task of forming a system of values, focusing, first of all, on the spiritual values of the people, on authority that strengthens national priorities.

Keywords: Culture, value, history, education, society, morality, people.

Қоғамның әлеуметтік-педагогикалық жағдайлары ондағы адами құндылықтар жүйесі мен тұлғааралық қарым-қатынас мәдениетінен едәуір дәрежеде айқындалады. Құндылық бағдарының құрылымы тек мәдениетті ғана емес, сонымен қатар жеке тұлғаға тиесілі нақты социуамның идеологиясын да мөлшері көрсетеді. Ол адамның материалдық, моральдық, саяси және рухани тәртіптің әртүрлі құндылықтарына

қарым-қатынасының ішкі негізін білдіреді. Қоғам мәдениетінің деңгейі, оның плюрализмі мен ашықтығы ондағы адами құндылықтар жүйесімен айқындалады. Құндылықтар жүйесі жеке тұлға тиесілі ғана емес, қоғам идеологиясы мен мәдениетін байланыса отырып тізіледі. Қоғамдық құндылықтар өзара бірлескен, маңызды қызмет процесінде қалыптасады және топ қатысушыларының әртүрлі әлеуметтік объектілер мен құбылыстардың ортақ қатынасының даму деңгейінен айқындалады. Философияда, әлеуметтануда, этикада және психологияда ұсынылған «құндылық» терминінің көптеген түрлі анықтамалары бар. Біздің ойымызша, мына түсінік неғұрлым толық: құндылық - мақсатты болжауды, қызмет құралдары мен әдістерін жоғары дәрежесін таңдауды, оларды іске асырудың дәйектілік дәрежесін және ағымдағы практикада қолайлы қолдануды айқындайтын идеялар, ұғымдар мен оларға сәйкес келетін әлеуметтік психологиялық құрылымдардың (ұстанымдар, таптаурындар, алаңдаушылықтар) жиынтығы.

Мәдени құндылықтарсыз этнос аурасыз, ол өздігенен қалыптаспайды және оны бір, екі адам емес қалыптастырмайды, тек этнос, ұлт қана мәдениетті сақтай алады және құндылық деңгейін арттыра алады. Тек қана мәдени құндылықтарды сақтай отырып, халық өзін сақтап қалады. Мәдениет пен этностың органикалық өзара байланысы халықтың этномәдени құндылығы ұғымында көрініс тапты. Мәдениет осы мағынада «бастапқы негіз» және көпжылдық мағынаға ие болды және басқада тіркестерге жол берді: ойлау мәдениеті, психология мәдениеті, этносаралық қатынастар мәдениеті және мінез-құлық мәдениеті, құқықтық мәдениеті және т.б. Бәрінде негіз ретінде мәдениет жатыр [1].

Мәдениет - адам өмірінің мәңгілік және қажетті шарты. Адамзат дамығаннан кейін мәдениет өркениетке қарағанда үлкен маңызға ие болады, өйткені тарихтың мағынасы мен дара қалпы қарапайым қатынастан бастап мәдени құндылықтарға дамып жетті. Мәдениет - адамзаттың бүкіл тарихын қамтитын феномен. Мәдениет адамзат тарихының ауқымын анықтайды: кез келген оқиғада; жалпыадамзаттық және ұлттық мәдениет тұрғысынан да өз орны мен маңызын ойып тұрып алады [2].

Мәдениет - әр түрлі, күрделі, қарама-қайшы, тірі және дамып келе жатқан құбылыс. Ұлттық мәдениет сан алуандығын сақтау және дамыту - адамзат дамуының шарты. Қазақстан сияқты көп этносты мемлекет үшін мәдениеттер плюрализі мен этносаралық өзара қарым қатынас, этномәдени білім берудің қалыптастыру мен көп мәдениетті жеке тұлғаның қалыптасуы - өркениетті демократиялық дамудың жалғыз және дұрыс жолы. Мәдениет, қоғам дамуының, адамның шығармашылық күштері мен қабілеттерінің шеберлігін арттырудың шарты белгісі болғандай, адамдардың өмірі мен қызметін ұйымдастырудың әртүрлі нысандарында, олардың өзара қарым-қатынастарында, сондай-ақ олар құратын материалдық және рухани құндылықтарда орын ала білді. Адам өзінің табиғаты бойынша рухани-материалдық қажеттіліктері болғандықтан, ол материалдық өнімдерді де, рухани өнімдерді де тұтынады. Материалдық қажеттіліктерді қанағаттандыру үшін ол тамақ, киім, техника, материалдар, ғимараттар, құрылыстар және т.б. тұрғын үйлер жасайды және тұтынады, рухани қажеттіліктерді қанағаттандыру ол көркемдік құндылықтар, адамгершілік және эстетикалық идеалдарын қанағаттандырады, саяси және діни идеялар, ғылым мен өнер жасайды. Қажеттілік - адамның жеке басының ағзасының, әлеуметтік топтың, тұтастай алғанда қоғамның өмір сүруі мен дамуының объективті мазмұнына тәуелділігін білдіретін жай-күйі. Жеке тұлғаның мәдени деңгейін қалыптастыру кезінде мәдениеттің әр түрлі салалары негізгі құрауыштар рөлін атқаратыны жалпыға белгілі фактор. Адам барлық жерде осы мәдениет салаларымен

кездеседі. Бала кезінен ол халық фольклорымен (бесік әндері, ертегілер, мақалдар және т.б. өнер мен мәдениет туындыларымен) танысады, содан кейін мектепте музыка сабақтарында музыка өнерімен сусындайды. Сонымен қатар ол көркемөнермен, театр өнерімен, кино өнерімен, тарихпен, әдет-ғұрыппен танысады және өз халқының және басқа елдер халықтарының дәстүрлерімен қанығa білім алады.

Қазақстан Республикасының «Мәдениет туралы» Заңының 4-бабында: Қазақстан Республикасы мемлекеттік уәкілетті органдар атынан: эстетикалық тәрбие үшін толық жағдай жасайды, мәдениет саласындағы көркем білім беруді және ғылыми-педагогикалық қызметті қамтамасыз етеді; мәдени құндылықтарға еркін қол жеткізуді қамтамасыз етеді; мәдениет саласындағы қызметті конституциялық құрылысты, ұлттық, діни, тектік-топтық және рулық артықшылықты күштеп өзгертуді насихаттауға және үгіттеуге тыйым салумен шектейді... делінген. Бұл заңды қарастыратын болсақ, жас ұрпақтың мәдени дамуын, жаһандық дамудың неғұрлым оң факторы ретінде қарастыру керек. Бұл салада басты мақсат мәдениетаралық қарым-қатынас жасау, жаңа гуманистік құндылықтар жүйесін қалыптастыру болып табылады. Мәдениет тірі феномен екенін ұмытпау керек. Ол экономикалық, саяси, әлеуметтік, экологиялық және кез келген басқа да жағдайларға бейімделе отырып, пайда болады, дамиды және өзгереді. Қазақстандықтардың құндылықтар жүйесінде мінез-құлықтың моральдық-этикалық эталондары ерекше орын алады. Қазақстан Республикасы - полиэтникалық мемлекет және оның аумағында тұратын халықтар үшін әрдайым бір-бірінің дәстүрлеріне, мәдениетіне, салт-дәстүрлеріне төзімділік тән. Қоғамда оптимизмді, экологиялық сауаттылықты және өз күштеріне сенімділікті сипаттайтын мәдени ортаны тек мықты және ауызбіршілігі жарасқан халық қана қалыптастыра алады. Сонымен қатар «Мәдениет туралы» заңда былай делінген: мәдени-демалыс ұйымдары - бұл күнделікті регламенттелмейтін қарым-қатынас орталықтары (клубтар, мәдениет және демалыс саябақтары, мәдениет үйлері мен сарайлары және т.б.), жеке тұлғаны, көркемөнерпаздар халық шығармашылығын дамыту үшін әзірленген [3].

Мәдениеттің осы салаларының, объектілерінің барлығы қазақстандықтардың мәдени деңгейін қалыптастыруға айтарлықтай ықпал етеді. Жастардың эстетикалық талғамын тәрбиелеуге ерекше назар аудару қажет. Бүгінгі таңда халықтың өскелең ұрпаққа қалдырған мұрасы өте маңызды. Адамзат тарихы көрсетіп отырғандай, болашаққа тек зияткерлік жігіттер мен қыздарды тарта отырып, мәдениетті дамыту үшін жағдай жасалған мемлекеттер, ұлттар мен қоғамдар ғана үміт арта алады. Шығармашылық дарынды жас қазақстандықтарды қолдау қажет. Жастарды биік рухани идеалдарға, халық құндылықтарына, өз елінің мәдени мұрасына деген сүйіспеншілікке тәрбиелеу керек. Халықтық дәстүрлер, әдет-ғұрыптар призмасы арқылы, ізгілік, сұлулық, руханият негізінде тұтынушыға, әсіресе жас ұрпаққа көптеген ғасырлар бойы адам үшін эталон болып келген жоғары жалпыадамзаттық құндылықтарды жеткізу қажет [4].

Мәдени құндылықтар аспектілерінің негізінде жалпыадамзаттық құндылықтардың басымдығы, жеке басының қадір-қасиетін құрметтеу, ел аумағында тұратын әрбір халықтың мәдениет ерекшелігін, оның мәдени бірегейлігін тану, сананы төзбеушіліктен және догмадан босату жатыр. Кез келген заманауи даму бағыты тек қана диалог пен өзара түсіністік мәдениетін рухани жаңарту және тәрбиелеу арқылы мүмкін бола алады [5]. Ал бұл - ұлттық дәстүрлер, тарих, әдебиет, өнер және т.б. құндылықтар, сондықтан да әлеуметтік-мәдени дамудың қазіргі кезеңінде мемлекет алдында құндылықтар жүйесін қалыптастыру, бірінші кезекте халықтың рухани

құндылықтарына сүйене отырып, жалпыұлттық басымдықтарды нығайтатын беделдерді бағдарлау міндеті тұр. Мемлекеттің, атап айтқанда өскелең ұрпақтың мәдени дамуының, мәдени саясатын іске асыру кезінде негізгі жүктеме жалпы білім беретін мектептер мен отбасыларға түсуі тиіс. Бұл екі негізгі институт түрлі халықтардың көп ғасырлық рухани тәжірибесін құрметтеуге, ұғынуға және қабылдауға негізделген жоғары адамгершілік идеалдарды, рухани және мәдени бағдарларды сіңіру жүйесінің басты жолсеріктері болуға тиіс. Жастардың қызығушылықтарының мәдении маңызды түрлерін үйлестіру, бірінші кезекте, ұлттық мәдени мұраны сақтау және насихаттау сияқты қазіргі заманғы мәдениеттің ең өзекті мәселелерін естен шығармауымыз тиіс; мәдениет объектілері мен білім беру нысандарында; мәдени құндылықтарға мейлінше көп мамандарды тарту мақсатында көрсетілетін қызметтер нарығын кеңейту; мәдениет саласының материалдық-техникалық базасын нығайту және дамыту; көркемдік құндылықтарды тарату мен танымал етудің жаңа қазіргі заманғы міндетіміз екенін естен шығармау керек.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Жолдубаева А.К. Культурология: практикум. – Алматы Қазақ университеті, 2014.
2. Жаһандану және Қазақстанның заманауи мәдениеті: ұжымдық монография. – Алматы: Қазақ университеті, 2019. –334 б.
3. Оңғаров Е.А. О 61 Қазақ мәдениеті және ислам құндылықтары – Алматы : «Көкжиек» баспасы, 2013.– 272 б
4. Мәдениеттану оқулығы (Ш. Нағымұлы) 2007ж
5. Мәдениеттану оқулығы (Т. Ғабитов, Ж. Мүтәліпов, А. Құлсариева) 2004

THE RATIONALE FOR PURSUING GRADUATE EDUCATION: DO NEOLIBERALISM AND HUMAN CAPITAL DISCOURSE MATTER?*

PhD (c) Gözde ÇEVEN
Yıldız Technical University, Faculty of Education
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0003-1191-5061

Assoc. Prof. Mithat KORUMAZ
Yıldız Technical University, Faculty of Education
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0003-1800-7633

ABSTRACT

This study explores the construction of neoliberal subjectivities in graduate education within the context of the discourse on human capital. It draws on the phenomenology design, one of the designs in qualitative research. To choose the participants, the purposeful sampling technique was applied. Private universities and research state universities in İstanbul were favored in this context as representative scenarios. The study group consisted of current master/doctorate students and faculty members teaching in graduate education programs at research state universities and private universities. This was chosen because phenomenological studies necessitate a holistic understanding of the phenomenon to be investigated in line with people's experiences. There are 12 participants in the working group— six academics and six master/doctorate students. The content analysis method was used to analyze the data. As a result of this analysis, the theme *competitiveness* – the categories *diploma inflation, certificate fetishism, abandonment cost,* and the theme *entrepreneurship* – the categories *self-interest, emerging trend,* and *ignored skill* were reached. The findings of this study revealed that diploma inflation is the most emphasized notion that all participants agreed on concerning competition in pursuing graduation education. Participants also agreed that certificate fetishism was the most important motive for enrolling in graduate education. However, some participants contend that pursuing graduate education has a high abandonment cost if they do not have an academic career plan. The examination of the recorded forms of individual interviews reveals that self-interest is the most emphasized concept that all participants agreed on when it comes to entrepreneurship in pursuit of graduating education. Participants also agreed that entrepreneurship is an emerging *trend,* and they emphasized the importance of thriving in graduate study. However, other participants believe that entrepreneurship is a neglected ability due to the public sector's dominant perspective in several specific sectors, such as education sciences. Analysis of the students' and academics' opinions on competitiveness and entrepreneurship and interpretations of the findings are expected to contribute to a wider understanding of the construction of neoliberal subjectivities in graduate education within the context of the discourse on human capital. By examining how graduate education shapes the neoliberal subject, this study seeks to provide significant new insights into the body of literature and enhance scholarly and policy discourse.

Keywords: graduate education, neoliberalism, human capital discourse.

* *This study was produced from the doctoral thesis of the first author.*

ҚАЗАҚ ХАНДЫҒЫ ТАРИХЫНДАҒЫ ӘЙЕЛДЕР ЫҚПАЛДЫЛЫҒЫ ЖӘНЕ ТҮРКІ ӨРКЕНИЕТІ

INFLUENCE OF WOMEN IN THE HISTORY OF THE KAZAK KHANATE AND TURKISH CIVILIZATION

m.a., senior lecturer Gulmira UALIYEVA
Karaganda Buketov University, Faculty of History
ORCID NO: 0009-0002-9350-0348

Prof. Dr. Makhsat ALPYSBES
Eurasian National University named after L.N. Gumilyov, Faculty of History
ORCID NO: 0000-0001-5670-251X

АҢДАТПА

Бұл мақалада түркі халықтарының танымында әйел заты адамы, Түрік хақандығы дәуірінен бастап, оғыз-қыпшақ заманында, одан кейін, ислам өркениеті қанат жаюы кезіндегі дала тұрмысындағы орны, мәртебесі жайлы дерек келтіріп зерттеуге алынған. Шыңғыс хан заманында әйелдердің ықпалы, заңдар жинағындағы әйелдер құқығы мен «Құпия шежіредегі» ханымдардың рөлінің өзгеру ерекшеліктері мәселесін тарихнамадан қаузап қарастырады. Ұлы даланың ең алып империясы ретінде танылған Жошы Ұлысы заманында ел басқару ісінде үлесі бар әйелдер - ханымдардың саяси-қоғамдық өміріндегі белсенділігі қарастырылған. Соған орай Қазақ хандығы тұсындағы әйел затының жағдаятын қарастырған Ұлы Дала мемлекеттері күнделікті өмір тарихының мысалында жан-жақты салыстырмалы талдау жасалған.
Ғылыми зерттеудің өзектілігі: мемлекеттердің тарихнамалық хронологиясын ескере отырып, дала мемлекеттерінің жалғасы болып саналатын Қазақ хандығындағы әйелдердің қоғамдағы рөліне қалай ықпал еткенін айшықтау. Адамтану бағытындағы гуманитарлық ғылымда адамзат тарихындағы әйел затының орны, құқығы, әлеуметтік статусы жайлы ғылыми ізденістер жалғасын табуы бұл зерттеудің өзектілігін анықтайды. Зерттеуде түркілік тарихи деректері, тақырыпқа қатысты отандық және шетелдік тарихшылардың зерттеулері негізінде мемлекеттер билеушілерінің сарайларында ерекше ықпал еткен әйелдердің халықаралық, мемлекетаралық дипломатияда алған орны мен аналар туралы біраз мәліметтер келтіріліп, жан-жақты қарастырылады.
Түйін сөздер: Түрік қағанаты, қыпшақтар, Шыңғыс хан империясы, Жошы ұлысы, Алтын Орда, әйел феномені, хан ана, ханым, неке.

ABSTRACT

This article presents and studies the position and status of women in the knowledge of Turkic peoples, starting from the time of the Turkic Khanate, in the Oghuz-Kipchak era and after that, during the spread of Islamic civilization. On the material of historiography the question of women's influence in the times of Genghis Khan, women's rights in legislation and changes in the peculiarities of women's role in the "Secret Chronicle" is considered. In the time of Joshi Ulysa, recognized as the largest empire of the Great Plain, the activity of women-dames who had a share in the management of the country, in political and social life was considered. Moreover, a comparative analysis has been conducted on the historical life of women in the

838

Great Steppe states, particularly during the rule of the Kazakh Khanate, in the context of the daily life history.

The significance of scientific research lies in elucidating the impact of women's roles in society within the Kazakh Khanate, recognized as the heartland, through a review of historical chronology of states, and the social roles of women. The specificity of this study lies in the comprehensive exploration of women's position, rights, and social status in human history through humanitarian sciences. The research also sheds light on the international and state diplomacy roles of women who made significant contributions within the palaces of rulers, based on Turkic historical documents and studies conducted by both domestic and foreign historians, providing some insights into their roles as mothers and figures in international and state diplomacy.

Keywords: Turkic Khaganate, Kipchaks, Genghis Khan Empire, Jochi Ulus, Golden Horde, phenomenon of woman, Khan ana (mother ruler), Khanum, marriage.

ÇAĞDAŞ TÜRK RESMİNDE MİMARİ YANSIMALAR
ARCHITECTURAL REFLECTIONS IN CONTEMPORARY TURKISH PAINTING

Dr. Öğr. Üyesi Güliz BAYDEMİR KATKAR
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Resim Bölümü, Çanakkale
ORCID ID: 0000-0003-0960-4030

ÖZET

Resim ve mimarinin birleşimi yüzyıllardan beri öne çıkan bir etkileşimi barındırmaktadır. Kimi zaman her iki dalda da faaliyet gösteren sanatçılar olduğu gibi, çoğunlukla iki disiplin arasında eser bazlı geçişmeler izlenir. Temel meselesi mekan yaratmak olan "mimari" de tıpkı "resim" gibi içinde yaşanılan dönem, toplum, kültürel ortam ve ekonomik değerlerden etkilenmektedir. Sanatçıların da ürettikleri eserlerde mimari formları kullanarak kültürel bilinci yansıttıkları görülür. Bütün izlenimlere açık olan sanatçı yetiştiği çevrenin tüm koşullarından etkilenir. Antik dönemden bu yana; içinde büyüdüğü ev, yürüdüğü sokaklar, etrafını kuşatan binalar, dini ve erksel yapılar; her dönemde ressamlara esin kaynağı olmuştur. Batı'da olduğu gibi Çağdaş Türk Resminde de, bulundukları ana tanıklık eden sanatçıların tarihi ve kültürel bir belge olma niteliği taşıyan yapıtlarında "mimari"ye kimi zaman yansıtmacı bir üslüpta bir temsil olarak, kimi zaman bir metafor olarak, kimi zaman da yapıtın biçimsel yapısını destekleyen bir öğe olarak nihayetinde kavramsal boyuta taşıyarak yer verdikleri saptanır. Bu metinde Türk Resmi'nin Batılılaşma yolunda ilk denemelerinin görüldüğü 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren 21. yüzyıla değin Batıya Dönük Türk Resim Sanatında mimariye dair öğelerin temsillerini içeren resimler ve bu mimari formların ele alınış biçimleri kronolojik olarak ele alınmıştır. Saray, köşk ve cami gibi binaların duvarlarına yapılan manzara resimlerinde ve ilk yağlıboya tuval resimlerinde rastladığımız mimari betimlemelerden, tarihsel süreç içerisinde temsilden soyutlanarak geometrik formlara dönüşen mimari görsellerin tuvallerdeki yorumuna değin bir süreç incelenmiştir. Özellikle günümüzde hızlı kentleşme sonucunda doğadan gittikçe uzaklaşan bir kentli insan olarak Çağdaş sanatçının içinde yaşadığı şehir ve bu şehri oluşturan mimari yapılar, bir manzara öğesi, bir fon ya da figür için oluşturulmuş bir mekan olmaktan çıkıp, sanatçıların eserlerinde ana tema haline gelmiştir. Bu araştırmada Günümüz Türk Resminin temsilcileri olan Devrim Erbil, Adnan Çoker, Nur Gürel, Setenay Alpsoy, Seydi Murat Koç, Semih Zeki ve Oğuz Kaleli gibi sanatçıların eserleri spesifik örnekler olarak irdelenmiştir. Bildiri metninde literatür tarama ve eser inceleme yöntemleri kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: sanat, resim, mimari, kent

ABSTRACT

The combination of painting and architecture has an interaction that has been prominent for centuries. While sometimes there are artists working in both branches, there is often a work-based transition between the two disciplines. "Architecture", whose main purpose is to create space, is affected by the period, society, cultural environment and economic values, just like "painting". It is seen that artists reflect cultural consciousness by using architectural forms in the works they produce. The artist, who is open to all impressions, is affected by all the conditions of the environment in which he grew up. Since ancient times; The house he grew up in, the streets he walked on, the buildings surrounding him, religious and spiritual structures; It has been a source of inspiration for painters in every period. In Contemporary Turkish Painting, as in the West, in the works of the artists who witness the moment, which

840

are historical and cultural documents, "architecture" is used sometimes as a representation in a reflective style, sometimes as a metaphor, and sometimes as supporting the formal structure of the work. It is determined that they are included as an element, eventually taking it to the conceptual dimension. In this text, from the second half of the 18th century, when the first attempts of Turkish Painting towards Westernization were seen, the paintings containing the representations of architectural elements in the Western-oriented Turkish Painting Art to the 21st century, and the ways in which these architectural forms are handled, are discussed chronologically. A process has been examined, from the architectural depictions we encounter in landscape paintings on the walls of buildings such as palaces, mansions and mosques, and in the first oil canvas paintings, to the interpretation of architectural visuals on canvases, which were abstracted from representation and transformed into geometric forms in the historical process. Especially today, as an urban person who is increasingly moving away from nature as a result of rapid urbanization, the city in which the contemporary artist lives and the architectural structures that make up this city have ceased to be a landscape element, a place created for a background or a figure, and have become the main theme in the artists' works. In this research, the works of artists such as Devrim Erbil, Adnan Çoker, Nur Gürel, Setenay Alpsoy, Seydi Murat Koç, Semih Zeki and Oğuz Kaleli, who are representatives of Contemporary Turkish Painting, were examined as specific examples. Literature scanning and work review methods were used in the paper.

Key Words: art, painting, architecture, city

GİRİŞ

Resim ve mimarinin birleşimi yüzyıllardan beri öne çıkan bir etkileşimi barındırır. Kimi zaman her iki dalda da faaliyet gösteren sanatçılar olduğu gibi, çoğunlukla iki disiplin arasında eser bazlı geçişmeler izlenmektedir. Temel meselesi mekan yaratmak olan “mimari” de tıpkı “resim” gibi içinde yaşanılan dönem, toplum, kültürel ortam ve ekonomik değerlerden etkilenmektedir. Sanatçıların ressm da ürettikleri eserlerde mimari formları kullanarak kültürel bilinci yansıttıkları görülür. Bu tür reimlerinAyrıca en belirgin örnekleri “Mimari Resim” türünde görülmekle birlikte tarihi belge olma niteliği taşımakta oldukları söylenebilir.

Batı Resim Sanatında mimari betiler, resimde çoğunlukla bir arka plan meydana getirmek için olduğu gibi kompozisyon oluşturmak, ritm oluşturmak üzere ya da perspektifi vurgulayarak derinlik duygusu yaratmak için kullanılmıştır. 19. Yüzyıldan sonra Batıya dönük Türk Resim Sanatında da aynı özelliklerden ve etkileşimden bahsedilebilir. Ancak özellikle 20. Yyda sanayileşmenin artmasıyla birlikte görülen hızlı kentleşme sonucunda doğadan gittikçe uzaklaşan bir kentli insan olarak Modern sanatçının içinde yaşadığı şehir ve bu şehri oluşturan mimari yapılar, bir fon ya da figür için oluşturulmuş bir mekan olmaktan çıkıp, sanatçıların eserlerinde ana tema haline gelmiştir. Mimari formların resimlerdeki betimlemeleri, biçimsellikten evrensel arketiplere uzanan yaklaşımlar barındırmakla birlikte mimarinin, rasyonellikten ruhaniliğe kadar çeşitli anlamlar yüklenen bir sembolizm diline dönüştüğü görülür.

Bu bildiride Batıya dönük Türk Resminin ilk örnekleri olup mimari yapıların öne çıktığı ilk manzaralar hariç; manzara resmi vasfının dışında, ve özellikle figür içermeyen, mimariyi ana öğe ya da metafor olarak kullanan günümüz Türk ressamlarının eserleri spesfik olarak incelenmiştir.

Batıya Dönük Türk Resminde ilk örnekler

18. Yüzyılın ikinci yarısında Türk Resmi'nin Batılılaşma yolunda ilk denemeleri görülür. Perspektifin ve modle etme yönteminin titizlikle kullanıldığı bu ilk örnekler, tavan eteklerindeki frizlerde ve pano resimlerindeki İstanbul manzaralarıdır ve köşkler, köprüler , çeşmeler gibi mimari betiler içerirler. 19. yüzyılda duvar resminde giderek Batı etkilerinin arttığı ve bu dönemde ilk kez yağlıboya tekniğinin uygulandığını görürürüz. Bu resimlerde İstanbul manzaraları ve kır görünümleri içerisinde yer alan kule ve şato mimari betimlemeleri dikkat çeker.

1835'ten itibaren Primitif Türk Ressamları'nda Manzara Tuval resimlerinin ilk örneklerini görürüz. 1840'lı yıllarda fotoğrafın Türkiye'ye girmesiyle birlikte İstanbul fotoğraflarından resim yapan 19. Yüzyıl Türk Manzara ressamlarının çoğu, atrıntıcı bir üslupla Yıldız Sarayı köşklerini tuvale aktarmışlardır. Dönem ressamlarından Eyüplü Cemal'in eserinde 'Çinili Köşk' adlı mimari yapıyı fotoğrafa dayalı bilgilerle tüm ayrıntılarıyla resmettiğini görüyoruz. (Kılıç, 2010)

Görsel 1: "Deniz Kıyısında Bahçeli Köşk", Valide Sultan Odası, Topkapı Sarayı Harem Dairesi, III.Selim Dönem

Görsel 2: Eyüplü Cemal, "Çinili Köşk", Tuval Üzerine Yağlıboya,76x10cm, İstanbul Resim Ve Heykel Müzesi

Günümüz Türk Resminde Mimari Yansımalar

Çağdaş Türk Resminde, bulundukları ana tanıklık eden sanatçıların tarihi ve kültürel bir belge olma niteliği taşıyan yapıtlarında "mimari" kimi zaman yansıtmacı bir üslüpta bir temsil olarak yer alırken, kimi zaman metaforlara dönüşerek, kimi zaman da yapıtın biçimsel yapısını destekleyen geometrik bir öğe olarak nihayetinde kavramsal boyuta taşınarak yer bulmaktadır.

Çok çeşitli üslup, malzeme ve tekniklerle karşılaştığımız özellikle 20. Yüzyılın ikinci yarısı ve 21. Yy Günümüz Türk Resminde, Adnan Çoker, Devrim Erbil, Nur Gürel, Setenay Alpsoy, Seydi Murat Koç, Semih Zeki ve Oğuz Kaleli gibi sanatçıların eserleri bu bildiride spesifik olarak ele alınmıştır.

Adnan Çoker (1927-2022)

1963'te , Devrim Erbil ve Tülay Tura, A. Gürman ve Sarkis ile "Mavi Grup"u kuran akademisyen sanatçı Adnan Çoker indirgemeci ve konstrüktivist bir ifadenin hakim olduğu işlerinde denge, simetri, boşluk, yer çekimi gibi kavramları ele almıştır. Mimari formları

realist ya da yansıtmacı bir biçimde aktarmak yerine geometrik yapısal formlarını uzam (3 boyutlu mekan) ile ilişkilendirerek kendine özgü bir kompozisyon ile tuvale aktarmaktadır. Kubbe ve kemer formunu andıran yarım daire şeklini ve mor rengi resimlerinde sıkça kullanır. Çoker, İslam mimarisinin yapısal özellikleri olan minare, kemer, kubbe, Türk üçgeni gibi formları ele alır. Özellikle 1970 sonrası "Siyah Resimler" olarak adlandırılan eserlerinde sonsuzluk hissi veren siyah bir fon üzerinde basit geometrik biçimler ve az renge indirgeyerek minimalist eserler üretmiştir. Osmanlı- Selçuklu ve Bizans mimari yapıları sanatçının resimlerinde kullandığı biçimlerin kaynağını oluşturur. Kültürel yapı mimari öğelerini konu almış olan sanatçının "Minareler"(1975), "Taç Kapı" (1973), "Gök Kubbe" (1970) gibi eserlerinin isimlerinde ele aldığı yapılar okunabilmektedir.

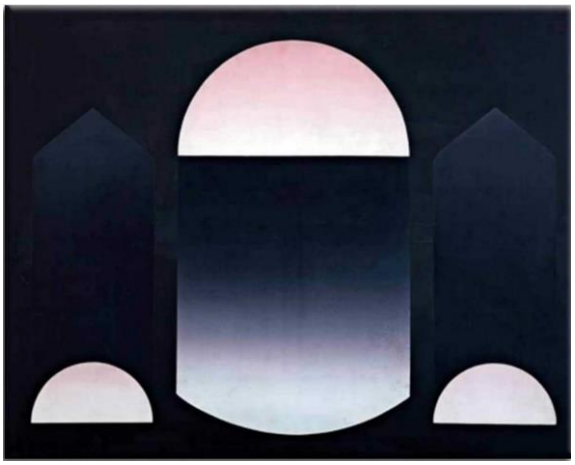

Görsel 3: Adnan Çoker, "Minareler", 1975, tuval üzerine akrilik, 114.5x146,5cm

Görsel 4: Devrim Erbil, "İstanbul-İkili-Bakış-Yarımada", 2018, tüyb, 140x180 cm

Devrim Erbil (1937-)

1959 yılında Soyutçu 7'ler grubunu, 1963 yılında Mavi Grubu'nu kurmuş olan akademisyen sanatçı Devrim Erbil, Soyut dışavurumcu bir ifadeye sahip olan eserlerinin büyük çoğunluğunda minyatür sanatındaki istifleme mantığı ile geleneksel Osmanlı mimarisi ve süsleme sanatlarındaki geometrik kompozisyonlardan izler görmek mümkündür. Doğu ile Batı sentezini bize sunarken geleneğin çağdaş bir yorumcusu olan sanatçı, betimlemek istediği doğa gerçeğini, varlığın sınırlarını değiştirip soyutlayarak resimsel kurguya dahil etmektedir. Temel resimsel öğe olarak çizgiyi kullanan Erbil'in eserlerinde ikincil öğe olarak kullandığı renk ve çizgi ile renk arasında kurduğu denge önemli bir yer tutar. Tekrarlama temel ilkesini kullanarak oluşturduğu ritmlerde geometrik şekiller renk alanlarına dönüşür.

Sanatçı, uzun yıllar Anadolu Köyleri ve İstanbul gibi resim serilerinde köy ve kent görünülerini ele alarak kültürel bir hafıza oluşturmaktadır. Son dönem resimlerinde mimari yapılara ait farklı bakış açılarındaki plan ve görselleri aynı tuvalde üst üste bindirerek kompozisyonlar yaratır. Devrim Erbil'in "İkili bakış" olarak tanımladığı bu resim serisinde Erken ve Klasik Osmanlı dönemlerinden Mimar Sinan'ın öncülleri, Sinan ve Sinan'ın ekolünü devam ettiren mimarların eserleri olan Bursa Ulu Camii, Edirne Eski Camii, İstanbul Şehzade Camii, İstanbul Süleymaniye Camii, Edirne Selimiye Camii ve Sultan Ahmet Camii ve ayrıca Ayasofya gibi mimari yapıları konu alan çeşitli eserler bulunmaktadır.

Nur Gürel (1980-)

Çağdaş Türk Resminin temsilcilerinden biri olan 1980 doğumlu Nur Gürel "Kuşatma" (2012) adlı resim serisinde günümüz mimari yapıları olan gökdelenleri resmeder. Gürel, önceki çalışmalarında manzara resimli duvar kağıtlarını malzeme olarak kullanırken son dönem işlerinde hazır görsel imajlar, fotoğraflar,dergiler, posterler ve billboard reklamlarını da kullanmaktadır. Sanatçı, şehir panoramalarının vardığı son nokta olan gökdelenleri, insana düşman sistemin eril tahakkümünü altında birer fallik obje metaforu olarak izleyiciye sunar. Gökdelenleri post-modernizmin soyut kafeslerine benzetir. Ve onları kutu olarak tanımlar. Gökdelenin bir yandan ihtişamın sembolü olarak sergilenmesi diğer yandan ise sistemin yansıması olarak insanı öldüren bir yapı olduğuna değinir. Şehirde yaşanan rantsal dönüşüme dikkat çeken Gürel değişen İstanbul mimari silüetine yukardan bakarak resimlerine Manhattan ve Dubai'den gökdelen görüntülerini montajlamak suretiyle varmak üzere olduğumuz noktayı bize ima eder.

Görsel 5: Nur Gürel, Merdiven, 2012, 165 x 112 cm,Tuval üzeri karışık teknik

Görsel 6: Seydi Murat Koç, Yer Üstü No:15, 2013, 128x207

Seydi Murat Koç (1981-)

1981 doğumlu akademisyen sanatçı Seydi Murat Koç "Yerden Yüksek" adlı resim serisinde modern ve postmodern mimari imajları ile klasik dünyanın figür imgelerini aynı kadrajda bir araya getirerek kurgular ve çok katmanlı bir resimsel söylem ortaya koyar. Serinin ilk döneminde yaptığı işlerde çelik-beton ve yüksekliğe dayalı bir mimari göze çarparken ikinci döneminde ise Tadao Ando, Norman Foster gibi çeşitli mimarların, kültür adına ya da sanatsal gelişim adına yaptığı, kültüre hizmet eden binalardan yola çıkarak bunları manipüle eder Ülkemizdeki kentsel dönüşümle ilgili projeleri "istila" ile ilintilendirdiğini söyleyen Koç, gelişmiş ülkelerde mimarinin sanata ve kültüre hizmet etmekte iken, üçüncü sınıf ülkelerin mimarlığının ekonomiye hizmet eder durumda olduğunu ve bu seri ile bu yüzden biraz da kaosa gönderme yaptığını dile getirir.

Semih Zeki (1981-)

1981 doğumlu günümüz sanatçılarından Semih Zeki'nin resimlerinde bozarak müdahale ettiği ve yan yana getirerek değiştirdiği mimari yapılar görülür. Kütlelerin kendi içinde taşıdığı devingen şeffaf formlar ve forma müdahale eden çizgiler resimlerinin ana

unsurlarıdır. Yapıtlarında bir nevi yapı çözüm ile mimari yapıların ideolojik, tinsel ve görsel etkileri üzerinden gündelik yaşamın sığlığını sorgular. Semih Zeki "Brüt Katmanlar" isimli resim serisinde mimari yapıları adeta insan anatomisini inceliyormuşçasına irdeler. Psikoloji, toplum bilimleri, mimari gibi alanlarda, kendini sürekli kendi parçalarından yeniden üretme anlamıyla kullanılmakta olan "Autopoiesis" kavramından yola çıkan sanatçı, mimari formları parçalayıp birleştirerek mimari yapıların statikliğinden sistemin dinamikliğine evrilen yeniden üretilmiş bir yapı kurgular.

Semih Zeki izleyiciyi artık ikonikleşen mimari yapılara veya her gün önünden geçip gittiğimiz yarım kalan bir inşaat çalışmasına yeniden bakmaya davet ederken, bina konstrüksiyonlarının, beton blokların, sürekli değişen yapıların doğayı geri plana itmesine vurgu yapar.

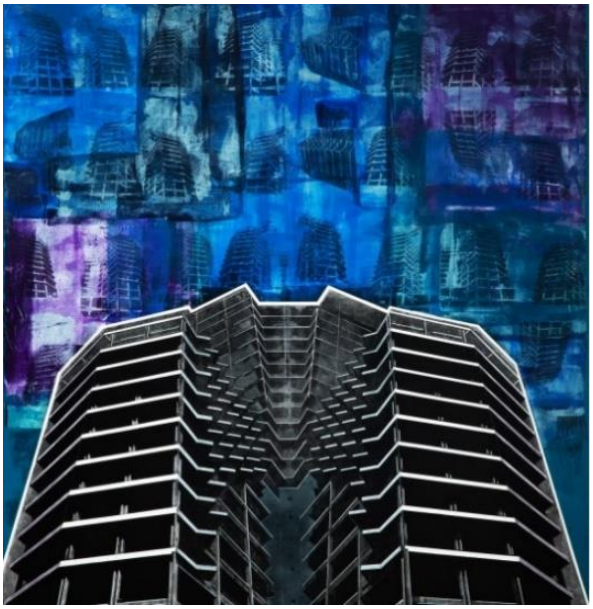

Görsel 7: Semih Zeki, İsimsiz, 2012, Tuval üzerine akrilik, 180x165 cm

Görsel 8: Setenay Alpsoy, "Fabrika", 2014, Tuval üzerine yağlıboya, 140 x 110 cm.

Setenay Alpsoy (1983-)

Eserlerine mimari formları vurgulayan bir diğer günümüz sanatçısı 1983 doğumlu Setenay Alpsoy, yaşadığı kent olan İstanbul'daki mimari yapıların özellikle dış cephelerine odaklanarak sıradan, yapıları resimlerinde anıtsallaştırır. Tuval üzerine geleneksel teknikle yaptığı yağlı boya ve kağıt üzerine desen çalışmalarının yanında son işlerinde 1960'lı yılların İstanbul'unda inşa edilen yapıların dış cephelerinde kullanılmaya başlanan BTB mozaikleri ile frotaj pastel desenler de yapmaktadır. Sanatçı, eserlerinin çoğunda mimari yapıların cam yüzeylerindeki kent yansımalarına odaklanmaktadır. Kimliksiz dev yapılarla kaplı beton alanlara dönüşen kentin yabancılaştığımız durumunu "talan" olarak nitelendirir. Alpsoy, resimlerinin, aynı zamanda şehrin belleğini de tutuyor olduğunu ve gündelik hayatımızda dikkatten kaçan kimi mimari detayların da bu "kayıt altına alma" durumunun birer parçası olabildiğini dile getirir. Alpsoy, Türkiye'de 1950 ve 60'lı yılarda önemli modern eserleri birlikte tasarlayan Haluk Baysal ve Melih Birsel'in ortak çalışmalarının en önemli yapılarından biri olan Mecidiyeköy'deki Hukukçular Sitesini büyük bir keyifle tuvaline

yansıttığını belirtir. Figür içermeyen eserlerinde figürlerin yaşam alanlarını içeren binaları, bir tür kapanma ya da kimileri için kapatılma anlamı taşıyan evleri, bireylerin hayatını yansıtan birer metafor olarak kullanır.

Oğuz Kaleli (1993-)

Günümüz genç sanatçılarından 1993 doğumlu Oğuz Kaleli mimari konstrüksiyonlardan yola çıkarak oluşturduğu tuval resimlerinde çizgiyi ana biçimsel öğe olarak kullanarak detaycı bir üslupla distopik mekanlar yaratır. Eski inşaat demirleri, bambu ve tahtalardan esinlenerek, çizginin farklı formları ve ritm öğesiyle çok katmanlı ve düzenli karmaşıklık hissi uyandıran, derin uzam etkisi yaratan kompozisyonlar oluşturken mimari formlar ve şehir imgeleriyle, kendisini kuşatan mimarinin içinde kaybolan insanların tanık olduğu kaosa göndermede bulunarak bir sosyal eleştiri içerisine girer.

Görsel 9: Oğuz Kaleli, "Exit#09", 2020, tuval üzerine karışık teknik, 70x100cm

SONUÇ VE TARTIŞMA

Eseri açıklamak için eserin meydana getirildiği zamandaki koşulları ve ortamı ele alan; "Dış Dünyaya ve Topluma Dönük Eleştiri" eserle eserin meydana geldiği ortam ya da yansıttıgı gerçeklik arasındaki ilişkiler üzerine oturtulmuştur ve Tarihsel Eleştiri, Sosyolojik Eleştiri ve Marksist Eleştiri çesitlerine ayrılır. (Moran,) 19.yy'da rağbet görmüş olan "Sosyolojik Eleştiri" yöntemini ilk kez kullan Fransız düşünürü Hippolyte Taine (1828-1893)'in, sanat eserinin oluşumunu hazırladığını söylediği; fiziki ve sosyal çevre, ırk ve tarihsel an gibi faktörler, aynı zamanda bir bireyin yaşamına yön veren belirleyici faktörlerdir ve sanatçının yaşam alanını oluştururlar. Bütün izlenimlere açık olan sanatçı yetiştiği çevrenin tüm koşullarından etkilenir. Eski dönemlerden bu yana; içinde büyüdüğü ev, öğrenim gördüğü okul binası, yürüdüğü sokaklar, etrafını kuşatan binalar, dini ve erksel yapılar; daima ressamlara esin kaynağı olmuştur. Çağdaş Türk Resiminde de sanatçıların ürettikleri eserlerde mimari formları kullanarak kültürel bilinci yansıttıkları izlenmektedir. Aynı zamanda pek çok Çağdaş sanatçının eserinde "mimari"nin sembolik anlamlarla da alımlayıcıya sunulduğu gözlemlenir. Aynı zamanda pek çok Çağdaş sanatçının eserinde

846

"mimari"nin sembolik anlamlarla da alımlayıcıya sunulduğu gözlemlenir. Günümüz Türk Resminde metaforlara sıkça rastlanmaktadır.

Batıya Dönük Türk Resiminde 18. Yyda Saray, köşk ve cami gibi yapıların duvarlarına tatbik edilen manzara resimlerinde rastladığımız mimari temsillerden; tarihsel süreç içerisinde mimari formların tuvallerdeki yorumunun temsilden soyutlanarak, kimi zaman geometrik formlara indirgenip nihayetinde günümüze değin kavramsal bir noktaya ulaştığı saptanır.

Her alanda mimarlığa ilham kaynağı olan "doğa"dan gittikçe daha da uzaklaşılan 20. Yüzyılda kentleşmenin hızla arttığı, mimari ve doğa arasındaki bağın giderek azaldığı görülür. Doğaya olan bu uzaklaşma ressamların eserlerine de yansır.

Bir metafor olarak da değerlendirilen "mimari"nin Postmodernizmin de kökeni olduğu söylenebilir. Öyle ki postmodernizmdeki "yapı" kavramı mimariye ait bir terimdir. Mimari metaforların, yapısalcılık ve postyapısalcığın çeşitli söylemlerinde geniş ölçüde kullanılmış olduğu görülür. (Karatani:1995) Özellikle çok katmanlılık Güncel Türk Resminde de belirgin olarak saptanan bir olgu olarak karşımıza çıkar.

KAYNAKÇA

Görsel 1: "Deniz Kıyısında Bahçeli Köşk", Valide Sultan Odası, Topkapı Sarayı Harem Dairesi, III.Selim Dönem

Görsel 2: Eyüplü Cemal, "Çinili Köşk", Tuval Üzerine Yağlıboya, 76x10cm, İstanbul Resim Ve Heykel Müzesi

Görsel 3: Adnan Çoker, "Minareler", 1975, tuval üzerine akrilik, 114.5x146,5cm https://www.artnet.com/artists/adnan-%C3%A7oker/minareler-qPeSlwrZkABRmzwOpkWEJg2

Görsel 4: Devrim Erbil, "İstanbul-İkili-Bakış-Yarımada", 2018, Tuval Üzerine Yağlıboya, 140x180 cmhttps://www.devrimerbil.com/yagli-boyalar/istanbul-ikili-bakis-yarimada-22-kasim-2018-114-tuyb-140x180-cm/

Görsel 5: Nur Gürel, «Merdiven», 2012, Tuval üzeri karışık teknik, 165 x 112 cm https://artgalerim.com/sergi/basinbulteni/1328191779

Görsel 6: Seydi Murat Koç, «Yer Üstü No:15», 2013, Karışık Teknik, 128x207 https://www.artsy.net/artwork/seydi-murat-koc-above-the-ground-no-15

Görsel 7: Semih Zeki, «İsimsiz», 2012, Tuval üzerine akrilik, 180x165 cm https://artam.com/muzayede/333-online-muzayede/semih-zeki-1981-isimsiz

Görsel 8: Setenay Alpsoy, "Fabrika", 2014, Tuval üzerine yağlıboya, 140 x 110 cm. https://www.instagram.com/p/CVSa-mcA8MT/

Görsel 9: Oğuz Kaleli, "Exit#09", 2020, tuval üzerine karışık teknik, 70x100cm https://camgaleri.com/oguz-kaleli/?lang=tr

Bugay, B. (2011). Nur Gürel: Balık İstifi. İstanbul. https://artgalerim.com/sergi/basinbulteni/1328191779

Baydemır Katkar, G. (2024). Batı resim sanatında mimari yansımalar. Journal of Arts. 7(1): 17-27, DOI: 10.31566/arts.2357

İlden, S., Ayhan Karaahmetoğlu N. (2022). 1970 Sonrası Adnan Çoker Eserlerinde Minimalizm. 3 / 2022 ~Sanat ve İkonografi Dergisi Güz Etkisi https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/2498740

Gül, M, Han, Y. (2021). Devrim Erbil'in Osmanlı Camileri Temalı Eserlerine İkili Bakış. Inonu Unıversıty Journal Of Culture And Art / IJCA İnönü Üniversitesi Kültür ve Sanat Dergisi Volume/Cilt: 7 No/Sayı: 2 56-76https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1853493

Karatani, K. (1995). Metafor Olarak Mimari. Cambridge: MIT Press.

Kılıç, E. (2010). Teknik Ve Üslup Bakımından 1930'lara Kadar Türk Resmi'nde Manzara. Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi (21), 123-141. Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitütü Müdürlüğü, Issn : 1300-9206; E-Issn : 2687-4288 https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/28454

Koç, S M. (2021). Vertigo, ARTtv, https://www.youtube.com/watch?v=du_QtJ0QQ7I https://tiyatronline.com/seydi-murat-koc-un-vertigo-ve-yercekimi-sergisi-ga

Moran, B. (2004). Edebiyat Kuramları ve Eleştiri. İstanbul: İletişim Yayınları.

Yetkin, S K. (1979). Estetik ve Ana Sorunları. İstanbul: İnkilap ve Aka

YENİLENMİŞ BLOOM TAKSONOMİSİNE GÖRE İLKOKUL TÜRKÇE DERSİ KAZANIMLARININ İNCELENMESİ

INVESTIGATION OF PRIMARY SCHOOL TURKISH COURSE OUTCOMES ACCORDING TO THE RENEWED BLOOM TAXONOMY

Hilal SUSUZ
İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Sınıf Öğretmenliği
ORCID ID: https://orcid.org/0009-0008-1424-9620

Prof. Dr. Hatice VATANSEVER BAYRAKTAR
İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Sınıf Öğretmenliği
ORCID ID: https://orcid.org/ 0000-0002-0458-3405

ÖZET

Eğitim sisteminin sürekli değişmesi ve güncellenmesi, öğrenci başarısını değerlendirmek ve geliştirmek amacıyla kullanılan yöntemlerin etkinliği konusundaki endişeler, araştırmacıları ve eğitimcileri yeni bakış açıları aramaya yöneltmiştir. Eğitim sisteminde var olan değişimler Bloom Taksonomisin 'de de değişime neden olmuştur. Bloom Taksonomisinin orijinal halinde var olan '' Bilgi, Kavrama, Uygulama, Analiz, Sentez ve Değerlendirme'' basamakları güncellenerek ''Hatırlama, Anlama, Uygulama, Analiz, Değerlendirme ve Yaratma'' olarak belirlenmiştir.

"Yenilenmiş Bloom Taksonomisine Göre İlkokul Türkçe Dersi Kazanımlarının İncelenmesi" adlı bu araştırma, Türkçe dersindeki öğrenme hedeflerini belirleme ve değerlendirme süreçlerinde karşılaşılan belirli problemleri anlamaya yönelik bir çaba içermiştir. Eğitim kavramı öğretmen ve öğrenme gibi önemli ögeyi beraberinde getirir. Öğretmen elverişli bir öğrenme ortamı oluşturduğunda anlamlı öğrenme meydana gelir. Anlamlı öğrenme ise kişinin kendi öğrenme tecrübeleri üzerinde bilgi sahibi olduğu, tüm aşamaların farkında olarak ilerlediği, öz öğrenme süreçlerini düzenlediği bir ortamda meydana gelir ve bilgi yerleşik olur.

Öğretim programları; yöneticilere, öğretmenlere, öğrencilere ve alanda çalışan diğer kişilere temel standartların olduğu plan sağlar. Bundan dolayı eğitimde yapılan program çalışmalarının, nitelik ve kalitenin artmasında, önemli rol oynadığı düşünülmektedir. Uygulamada olan bu programların incelenmesi ve değerlendirilmesi de programın işleyişi açısından önemli bulunmaktadır. Benjamin Bloom tarafından oluşturulan ve süreç içerisinde yenilenen taksonomi de bu amaç için sıklıkla başvurulan, kazanımlarını, ders içi ve dışı etkinlikleri, sınav sorularını değerlendirmek sebebiyle kullanılan bir sınıflandırma yöntemidir.

Bu çalışma, Türkçe dersi öğretim programının temel kazanımlarını inceleyerek, öğrencilerin dil becerilerini geliştirmeye yönelik stratejileri değerlendirmeyi amaçlamıştır. Araştırma, dinleme, konuşma, okuma ve yazma becerilerinin yanı sıra dil bilgisi ve sözcük dağarcığını kapsayan geniş bir yelpazede kazanımların incelenmesini içermiştir. Yenilenmiş Bloom Taksonomisi çerçevesinde yapılan analizler, her bir kazanımın bilişsel, duyuşsal ve psikomotor alanlarda nasıl değerlendirilebileceğini ortaya koymuştur. Türkçe dersi öğretim programının yazma, okuma, dinleme ve konuşma kazanımlarından oluştuğu görülmüştür. Bu kazanımlar öğrencilerin dil becerilerini kapsamlı bir şekilde geliştirmeyi hedeflemiştir. Kazanımlar aynı zamanda öğrencilerin dil bilgisi, iletişim ve eleştirel düşünme becerilerini güçlendirmeye yönelik bir çerçeve sunmaktadır. Türkçe dersi öğretim programındaki yazma,

849

okuma, dinleme ve konuşma kazanımları, öğrencilerin dil becerilerini geliştirmek, dil bilgisi kurallarını öğrenmek ve iletişim yeteneklerini güçlendirmek amacıyla tasarlanmıştır. Yenilenmiş Bloom Taksonomisi'ne dayalı olarak incelenen bu kazanımların zorluk seviyelerinde farklılıklar görülmüş ve bilişsel alanlara atfedilmiştir.

Anahtar kelimeler: Türkçe dersi, öğretim programı, dil becerileri, yenilenmiş Bloom Taksonomisi, öneriler.

ABSTRACT

The concerns regarding the constant changes and updates in the education system, aimed at evaluating and improving student success, have prompted researchers and educators to seek new perspectives. The changes in the education system have also led to modifications in the Bloom's Taxonomy. The original stages of "Knowledge, Comprehension, Application, Analysis, Synthesis, and Evaluation" in Bloom's Taxonomy have been updated to "Remembering, Understanding, Applying, Analyzing, Evaluating, and Creating."

"The Examination of Elementary Turkish Language Course Achievements According to the Revised Bloom's Taxonomy" is an effort to determine and evaluate the learning objectives in Turkish language classes and to understand specific problems encountered in the processes of determination and evaluation. The concept of education entails important elements such as teaching and learning. When a teacher creates a conducive learning environment, meaningful learning occurs. Meaningful learning, in turn, takes place in an environment where individuals are knowledgeable about their learning experiences, progress consciously through all stages, regulate their self-learning processes, and internalize knowledge.

Curricula provide a foundational framework with basic standards for administrators, teachers, students, and other individuals involved in the field. Therefore, it is believed that curriculum development efforts play a significant role in enhancing the quality and standards of education. The examination and evaluation of these implemented programs are also deemed crucial for the functioning of the curriculum. Benjamin Bloom's taxonomy, created by Benjamin Bloom and revised over time, is frequently utilized for this purpose, serving as a classification method to assess learning outcomes, in-class and out-of-class activities, and examination questions.

This study aimed to examine the fundamental achievements of the Turkish language teaching program and evaluate strategies for enhancing students' language skills. The research encompassed a wide range of achievements, including listening, speaking, reading, and writing skills, as well as grammar and vocabulary, aiming to improve students' language proficiency. Analyses conducted within the framework of the Revised Bloom's Taxonomy revealed how each achievement could be evaluated in cognitive, affective, and psychomotor domains. It has been observed that the Turkish language teaching program consists of writing, reading, listening, and speaking achievements. These achievements aim to comprehensively enhance students' language skills. They also provide a framework for strengthening students' grammar, communication, and critical thinking skills. The writing, reading, listening, and speaking achievements in the Turkish language teaching program are designed to improve students' language skills, learn grammar rules, and enhance communication abilities. These achievements, examined based on the Revised Bloom's Taxonomy, exhibit differences in difficulty levels and are attributed to cognitive domains.

Keywords: Turkish language course, curriculum, language skills, Revised Bloom's Taxonomy, recommendations.

850

ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİNİN GİRİŞİMCİLİK KÜLTÜRÜ: ETNOGRAFİK BİR ARAŞTIRMA

ENTREPRENEURSHIP CULTURE OF MIDDLE SCHOOL STUDENTS: AN ETHNOGRAPHIC RESEARCH

Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin BAYRAM
Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Sosyal Bilgiler Eğtimi Anabilim Dalı
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0001-6065-8865

Öğretmen Cafer EKSİK
Millî Eğitim Bakanlığı
ORCID ID: https://orcid.org/0009-0005-1987-9240

ÖZET

Girişimcilik; bir konuyla ilgili yenilikçi fikirler oluşturmayı, fikirleri hayata geçirmeyi ve aynı zamanda karşılaşılan fırsat durumlarını akılcı yollarla değerlendirmeyi içermektedir. Girişimcilik; ekonomi, siyaset, spor, sanat gibi günlük yaşamda yer alan tüm alanlarla ilişkili olabilmektedir. Girişimcilik, esasen yaratıcı düşünme, risk alma, fırsatları değerlendirme, çözümleme ve değerlendirme gibi çok çeşitli becerileri kapsayan bir şemsiye beceri biçiminde ifade edilebilir. Girişimcilik, bireylerin sosyal yaşantıları yoluyla programsız biçimde gelişebildiği gibi, okul dersleri aracılığıyla da kazandırılmaya çalışılmaktadır. Girişimcilik, günlük yaşama yönelik bir değişken olması nedeniyle ilköğretim seviyesindeki öğrencilere sosyal bilgiler dersi aracılığıyla kazandırılmaktadır. Sosyal bilgiler, sosyal bilim disiplinlerinden derlediği içeriği ilköğretim seviyesindeki öğrencilerin düzeyine indirgeyerek disiplinlerarası yaklaşımla öğreten bir derstir. Sosyal bilgiler aynı zamanda ilköğretim çağındaki öğrencilere günlük yaşama ilişkin bilgi, beceri ve değerler kazandırarak onları etkili vatandaşlar olarak yetiştirmeyi amaçlayan bir derstir. Sosyal bilgiler dersinin öğrencilere kazandırmayı amaçladığı temel becerilerden biri, girişimciliktir. Erken yaşlardan itibaren kazandırılması gereken girişimcilik, günlük yaşamda karşılaşılan fırsatları değerlendirme ve aynı zamanda fırsat oluşturma kapsamında önemli bir beceridir. Sosyal bilgiler dersinin girişimcilik becerisi kazandırma amacının öğrencilerde nasıl bir girişimcilik kültürü oluşturduğunu irdelemek amacıyla bu çalışma yapılmıştır. Sekiz haftalık bir süreci kapsayan çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden etnografya deseni kullanılmıştır. Çalışmanın katılımcı grubu kolay ulaşılabilir örnekleme yöntemiyle oluşturulmuştur. Katılımcı grupta Ağrı il sınırları içerisindeki bir ortaokulun 5, 6 ve 7. sınıflarının her birinden beşer öğrenci olmak üzere toplam 15 katılımcı yer almıştır. Çalışmanın verileri araştırmacılar tarafından geliştirilen yarı yapılandırılmış görüşme formu ve yapılandırılmamış gözlem formu ile toplanmıştır. Verilerin çözümlenmesinde betimsel analiz tekniğinden yararlanılmıştır. Çalışma sonunda öğrencilerin; kendilerini girişimci bireyler olarak tanımladıkları, girişimcilik algılarının daha çok ekonomiyle ilgili konular bağlamında biçimlendiği, gelecekte etkili girişimlerde bulunmayı hedefledikleri, girişimciliği bireysel ve ulusal kalkınmanın merkezine koydukları, ortaokullarda girişimcilik eğitimiyle ilgili bir ders okutulması gerektiğini düşündükleri belirlenmiştir. Çalışmada elde edilen sonuçlar temelinde ortaokul öğrencilerinin girişimcilik kültürünü oluşturan algı, tutum ve davranışlarının derinlikli biçimde irdelenmesine yönelik araştırmaların yapılması önerilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal bilgiler dersi, girişimcilik, girişimcilik kültürü, ortaokul öğrencileri, etnografya.

851

ABSTRACT

Entrepreneurship includes creating innovative ideas about a subject, realizing these ideas and at the same time making use of the opportunity situations encountered in rational ways. Entrepreneurship can be related to all areas of daily life such as economy, politics, sports and art. Entrepreneurship can essentially be expressed as an umbrella skill that covers a wide range of skills such as creative thinking, risk taking, evaluating opportunities, analyzing and assessing. Entrepreneurship can be developed in an unprogrammed way through the social experiences of individuals, as well as through school courses. Since entrepreneurship is a variable related to daily life, it is taught to middle school students through the social studies course. Social studies is a course that teaches the content compiled from social sciences with an interdisciplinary approach by reducing the content to the level of middle school students. Social studies is also a course that aims to raise students as effective citizens by providing them with knowledge, values and skills related to daily life. One of the basic skills that the social studies course aims to provide students with is entrepreneurship. Entrepreneurship, which should be provided from an early age, is an important skill within the scope of evaluating the opportunities encountered in daily life and also creating opportunities. This research was conducted to examine how the entrepreneurship culture of students is formed by the aim of the social studies course of providing students with entrepreneurship skill. Ethnography design, one of the qualitative research methods, was used in the research which conducted for eight weeks. The participant group of the research was formed by convenience sampling method. A total of 15 participants, five students from each of the 5th, 6th and 7th grades of a middle school in Ağrı province, were included in the participant group. The data were collected through a semi-structured interview form and an unstructured observation form and analyzed through descriptive analysis. In the research, it was determined that the students defined themselves as entrepreneurial individuals, their perceptions of entrepreneurship were shaped more in the context of economy related issues, they planned to make effective enterprises in the future, they put entrepreneurship at the center of personal and national development, and they thought that a course on entrepreneurship education should be taught in middle schools. In the research, it was suggested that research can be conducted to examine the perceptions, attitudes and behaviors of middle school students that constitute their entrepreneurship culture in depth.

Keywords: Social studies course, entrepreneurship, entrepreneurship culture, middle school students, ethnography.

ÖRTÜK SINIF MODELLERİNDE DİKOTOMİK VE POLİTOMUS PUANLAMANIN YETENEK SINIFLARINA ETKİSİ

THE EFFECT OF DICHOTOMOUS AND POLYTOMOUS SCORING ON ATTRIBUTE CLASSES IN LATENT CLASS MODELS

Prof. Dr. T. Oğuz BAŞOKÇU
Ege Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme ABD, İzmir.
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-4821-0045

Gizem CÖMERT
Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü, Psikometri ABD, İzmir.
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0001-7555-6378

İlker Gök
Ege Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme ABD, İzmir.
ORCID ID: https://orcid.org/0009-0006-2132-1489

Yılmaz Orhun GÜRLÜK
Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü, Psikometri ABD, İzmir.
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-1134-3776

ÖZET

Başarı testlerinin puanlama anahtarları iki kategorili veya çoklu kategorili olabilmektedir. İki kategorili puanlamalar 0-1 şeklinde sorunun yanlış veya doğru olduğunu belirtirken çoklu kategorili puanlamalar yanlış veya doğru olmasının yanı sıra kısmi puanlama da eklenerek kısmi düzeydeki doğruluğunun puanlamasını da içermektedir. Bu çalışmada 5. Sınıf (*n*= 1280), 6. Sınıf (*n*= 1749) ve 7. sınıf (*n*= 1687) öğrencilerinin TÜBİTAK 120K850 projesi içerisinde yanıtladıkları okuma becerileri, matematik ve fen alanlarına ilişkin testler üzerinden değerlendirme yapılmıştır. Her bir sınıf ve alan düzeyi için yedişer soru kullanılmıştır. Ayrıca her bir soru transfer, analitik ve eleştirel olmak üzere üç farklı üst düzey düşünme becerisi açısından değerlendirilmiştir. Aynı sorular dikotomik şekilde ve politomus şekilde ayrı ayrı puanlanmış ve her bir sorunun transfer becerisi, analitik çözümleme ve eleştirel düşünme becerileri üzerinden dikotomik (0-1) Q matrisleri uzmanlar tarafından oluşturulmuştur. Soruların dikotomik ve politomus puanlamaları ile oluşturulan veriler ve üst düzey düşünme becerileri üzerinden oluşturulan Q matrisler kullanılarak; yetenek sınıflarının ve sınıf olasılıklarının belirlenmesi amacıyla örtük sınıf analizleri uygulanmıştır. Yetenek sınıflarının belirlenmesi dikotomik olarak o soruda o becerinin var-yok olması üzerinden değerlendirilirken; sınıf olasılıkları 0-1 aralığında sürekli değerler almaktadır. Bu çalışmada, aynı sorulara ilişkin dikotomik ve politomus puanlamalar ile elde edilen yetenek sınıflarının ve sınıf olasılıklarının birbiriyle uyumu belirlenmiştir. Yetenek sınıflarının belirlenmesi dikotomik yapıda olduğu için bunların uyumunun değerlendirilmesinde Kappa yöntemi; sınıf

olasılıkları ise sürekli yapıda olduğu için bunların uyumunun değerlendirilmesinde Sınıf İçi Korelasyon Katsayısı kullanılmıştır. Örtük sınıf analizleri OxEdit 7.0 programı üzerinden, uyum analizleri Jamovi 2.4.11 üzerinden yürütülmüştür. Toplam örneklem 4716 öğrenciden oluşmaktadır. Analiz bulguları değerlendirildiğinde; 5. Sınıf düzeyi okuma becerileri alanındaki transfer becerisi, 5. Sınıf düzeyi matematik alanındaki transfer becerisi ve 6. Sınıf düzeyi matematik alanındaki analitik beceri hariç diğer tüm sınıf ve alan düzeyindeki yetenek sınıflandırmalarının dikotomik ve politomus puanlamalarda birbiriyle uyumlu olduğu belirlenmiştir. Anlamlı olarak bulunan Kappa değerleri 0.067 (6. Sınıf düzeyi, matematik alanı, transfer becerisi) – 0.607 (7. Sınıf düzeyi, fen alanı, transfer becerisi) aralığında değer almaktadır. Sınıf içi korelasyon katsayılarında ise tüm değerlerin 0.538 (5. Sınıf, okuma becerileri alanı, eleştirel beceri) ve 0.955 (6. Sınıf düzeyi, matematik alanı, transfer becerisi) aralığında anlamlı olduğu belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Dikotomik Puanlama, Politomik Puanlama, Örtük Sınıf Modelleri, Yetenek Sınıflaması, Kappa, Sınıf İçi Korelasyon.

ABSTRACT

The scoring keys of achievement tests can be bi-categorised or multi-categorised. While two-category scoring indicates that the question is correct or incorrect in the form of 0-1, multi-category scoring includes the scoring of partial correctness by adding partial scoring in addition to being incorrect or correct. In this study, an evaluation was made on the tests related to reading skills, mathematics and science fields that 5th grade (*n*= 1280), 6th grade (*n*= 1749) and 7th grade (*n*= 1687) students answered within the TÜBİTAK 120K850 project. Seven questions were used for each grade and field level. In addition, each question was evaluated in terms of three different higher order thinking skills: transfer, analytical and critical. The same questions were scored dichotomously and polytomously separately and dichotomous (0-1) Q matrices were created by the experts for each question in terms of transfer, analytical analysis and critical thinking skills. Latent class analyses were applied to determine attitude classes and class probabilities by using the data generated by dichotomous and polytomous scoring of the questions and the Q matrices generated over higher order thinking skills. While the determination of attitude classes is evaluated dichotomically on the basis of the presence or absence of that skill in that question, class probabilities take continuous values in the range of 0-1. In this study, the compatibility of attitude classes and class probabilities obtained by dichotomous and polytomous scoring for the same questions was determined. Since the determination of attitude classes is dichotomous, the Kappa method was used to evaluate their agreement, and since the class probabilities are continuous, the Intraclass Correlation Coefficient was used to evaluate their agreement. Latent class analyses were conducted using OxEdit 7.0 software, and concordance analyses were conducted using Jamovi 2.4.11. The total sample consists of 4716 students. When the findings of the analyses were evaluated, it was determined that all grade and field level

854

attitude classifications were compatible with each other in dichotomous and polytomous scoring except for the transfer skill in reading skills at 5th grade level, transfer skill in mathematics at 5th grade level and analytical skill in mathematics at 6th grade level. Kappa values found to be significant were in the range of 0.067 (6th grade level, mathematics domain, transfer skill) - 0.607 (7th grade level, science domain, transfer skill). In intraclass correlation coefficients, all values were found to be significant between 0.538 (5th grade, reading skills domain, critical skills) and 0.955 (6th grade, mathematics domain, transfer skills).

Keywords: Dichotomous Scoring, Polytomous Scoring, Latent Class Models, Attitude Classification, Kappa, Intraclass Correlation.

GİRİŞ

Eğitim alanında ölçme ve değerlendirme amacıyla kullanılan başarı testleri; öğrencilerin yetenek bilgi ve beceri düzeylerini ölçmeyi amaçlamaktadır. Yapılan değerlendirmelerin kritik yönlerinden bir tanesi, test yanıtlarını değerlendirmek için kullanılan puanlama yöntemidir. İki temel puanlama türü bulunmaktadır: iki kategorili (dikotomik puanlama) ve çoklu puanlama (politomus puanlama).

Dikotomik puanlama; her bir sorunun / maddenin yalnızca doğru veya yanlış olarak değerlendirildiği, iki kategorili şekilde puanlanan (0-1) bir yöntemdir. Bu puanlama türü, puanlamayı ve puanlar üzerinden yorumlamayı basitleştirerek net sonuçlar elde edilmesine olanak tanır. Politomus puanlama ise; her bir sorunun / maddenin birden fazla düzeyde veya performans kategorisinde değerlendirilmesini içerir. Böylece farklı yeterlilik ve başarı derecelerini yansıtan puan seçeneklerine olanak tanır. Kısmi puanlama, derecelendirme ölçekleri ve Likert tipi ölçekler politomus puanlama türünde kullanılmaktadır.

Her iki puanlama türünün de kendi içinde avantajlı ve dezavantajlı sayılabilecek özellikleri bulunmaktadır. Dikotomik puanlama; basitlik, nesnellik, verimlilik ve netlik gibi avantajlar sağlarken değerlendirilen yapılar hakkında eksik değerlendirme olasılığı bulunmaktadır. Politomus puanlama ile bu eksiklik giderilerek daha ayrıntılı ve detaylı bir değerlendirme sağlanabilmektedir (akt. Doğan, 2020). Ancak politomus puanlamanın da karmaşıklık, öznellik ve yanlılık olasılığı gibi dezavantajları bulunmaktadır.

Örtük Sınıf Analizi, kategorik gözlenen değişkenlerin yanıt paternlerine dayalı olarak bir popülasyon içerisinde var olduğunu varsaydığı örtük grupları / sınıfları belirlemek amacıyla kullanılan, örtük değişkenlerin modellenmesine dayanan istatistiksel bir tekniktir. Lazarsfeld (1950) tarafından ortaya atılan ÖSA; Goodman (1974) ve Clogg (1988) tarafından zaman içerisinde geliştirilmiş; Hagenaars (1990) ve Vermunt (1997) tarafından günümüzdeki kullanımına en yakın haline getirilmiştir (Selvi ve Derici Yıldırım, 2020). Bilişsel Tanı Modelleri (BTM), temelinde Örtük Sınıf Analizi'ne dayanan ve sorulara / maddelere verilen cevaplar üzerinden öğrencilerin örtük sınıflarını belirlemeyi amaçlayan bir yaklaşımdır

(Başokçu, 2014). Öğrencilerin yanıtlarını, öğrencilerin ait olduğu örtük sınıflara ilişkin vektörler olarak alır ve her bir öğrencinin sahip olduğu veya eksik olduğu özelliklere ilişkin profiller elde edilmesini sağlar (Cheng, 2007). Böylece geleneksel testlerdeki yalnızca toplam puan üzerinden değerlendirme yapılan yaklaşımın aksine BTM öğrenciler hakkında daha detaylı ve zengin içerikli bilgilerin edilmesine olanak tanır. Örtük sınıf analizlerinde becerilerin tanımlanması sırasında Q matrisler kullanılmaktadır; Q matrislerde her bir sütun bir niteliğin vektörünü, her bir satır ise bir maddeyi temsil etmektedir. Dikotomik olarak oluşturulan Q matrislerde 1-0 şeklinde ikili sayılar kullanılarak o maddede o özelliğin var olduğu 1, o maddede o özelliğin ölçülmediği ise 0 ile gösterilmektedir.

Bu çalışmada, örtük sınıf analizleri kullanılarak aynı sorulara ilişkin dikotomik ve politomus puanlamalar ile elde edilen veriler üzerinden yetenek sınıfları ve sınıf olasılıkları belirlenmiştir. Elde edilen sınıfların ve sınıf olasılıklarının birbiriyle uyumu incelenmiş; farklı puanlama türleri ile yapılan değerlendirmeler kullanılarak elde edilen örtük sınıfların ve sınıf olasılıklarının birbirleriyle uyumu değerlendirilmiştir.

YÖNTEM

Örneklem

Araştırma örneklemi, 120K850 numaralı TÜBİTAK projesine dahil olan ortaöğretim düzeyinde öğrenim gören toplamda 4716 öğrenciden oluşmaktadır. Öğrencilerden %27.14'ü (*f*=1280) 5. sınıf, %37.09'u (*f*=1749) 6. sınıf ve %35.77'si (*f*= 1687) 7. sınıf düzeyinde Türkiye genelindeki farklı özel ve devlet okullarında öğrenim görmektedir.

Veri Toplama Araçları

120K850 TÜBİTAK Projesi 2023-2024 Güz Dönemi Son Test Ölçümü: Veri toplama aracı olarak 120K850 numaralı TÜBİTAK projesi kapsamında hazırlanan ve çevrim içi sınav uygulamalarında kullanılan son test ölçümleri alınmıştır. Her bir sınıf düzeyi içerisinde 3 farklı ders alanında (okuma becerileri, matematik ve fen alanları) ilişkin 7'şer soru bulunmaktadır. Bir öğrenci, kendi sınıf düzeyine ilişkin olarak üç alandan toplam 21 soru yanıtlamaktadır. Sorular aynı zamanda transfer becerisi, analitik çözümleme ve eleştirel düşünme olmak üzere 3 farklı üst düzey düşünme becerisini içermektedir. Her bir soru, üç farklı üst düzey düşünme becerisinden en az bir tanesini ölçmektedir.

İşlem

Analiz edilen verilen tümü 120K850 numaralı TÜBİTAK projesi kapsamında oluşturulan çevrim içi sınav sistemi üzerinden çevrim içi olarak elde edilmiştir. Proje kapsamında boylamsal olarak pek çok test (üç yıl boyunca ön test, ara test ve son testler) uygulanmaktadır. Bu çalışmada kullanılan veriler 2023-2024 eğitim yılı güz dönemine ilişkin son test verileridir. Soruların tamamı alanında uzman ve soru yazma eğitimlerini yine proje

kapsamında tamamlamış öğretmenler tarafından hazırlanmış, uzman ve kör hakemler tarafından değerlendirilmiş ve editörler tarafından düzenlenmiştir.

Verilerin Analizi

Tüm sınıf ve alan düzeylerindeki soruların (63 soru) yanıtları ikişer kez deeğrlendirilerek puanlanmıştır. Bir puanlama dikotomik şekilde ikili (0-1) düzeyde uygulanırken; diğer puanlama politomus şekilde çoklu düzeyde, kısmi puanlama (0, 3, 5, 10) kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Her bir sorunun transfer becerisi, analitik çözümleme ve eleştirel düşünme becerileri üzerinden dikotomik (0-1) Q matrisleri uzmanlar tarafından oluşturulmuştur. Soruların dikotomik ve politomus puanlamaları ile oluşturulan veriler ve üst düzey düşünme becerileri üzerinden oluşturulan Q matrisler kullanılarak; yetenek sınıflarının ve sınıf olasılıklarının belirlenmesi amacıyla örtük sınıf analizleri uygulanmıştır. Aynı sorulara ilişkin dikotomik ve politomus puanlamalar ile elde edilen yetenek sınıflarının ve sınıf olasılıklarının birbiriyle uyumu belirlenmiştir.

Yetenek sınıflarının belirlenmesi dikotomik olarak o soruda o becerinin var-yok olması üzerinden değerlendirilirken; sınıf olasılıkları 0-1 aralığında sürekli değerler almaktadır. Yetenek sınıflarının belirlenmesi dikotomik yapıda olduğu için bunların uyumunun değerlendirilmesinde Kappa yöntemi; sınıf olasılıkları ise sürekli yapıda olduğu için bunların uyumunun değerlendirilmesinde Sınıf İçi Korelasyon Katsayısı kullanılmıştır.

Örtük sınıf analizleri OxEdit 7.0 programı üzerinden, uyum analizleri Jamovi 2.4.11 üzerinden yürütülmüştür.

BULGULAR

Analiz bulguları değerlendirildiğinde; 5. Sınıf düzeyi okuma becerileri alanındaki transfer becerisi, 5. Sınıf düzeyi matematik alanındaki transfer becerisi ve 6. Sınıf düzeyi matematik alanındaki analitik beceri hariç diğer tüm sınıf ve alan düzeyindeki yetenek sınıflandırmalarının dikotomik ve politomus puanlamalarda birbiriyle uyumlu olduğu belirlenmiştir. Anlamlı olarak bulunan Kappa değerleri 0.067 (6. Sınıf düzeyi, matematik alanı, transfer becerisi) – 0.607 (7. Sınıf düzeyi, fen alanı, transfer becerisi) aralığında değer almaktadır.

Tablo 1.

Dikotomik ve Politomus Puanlamanın Yetenek Sınıfları Üzerinden Uyumuna İlişkin Kappa Değerleri

		Transfer	Analitik	Eleştirel
Okuma	***5. Sınıf***	0.098	0.084^{*}	0.203^{**}
	6. Sınıf	0.551^{**}	0.376^{**}	0.367^{**}
	7.Sınıf	0.121^{**}	0.259^{**}	0.174^{**}

Matematik	***5. Sınıf***	0.012	0.204**	0.472**
	6. Sınıf	0.067*	0.038	0.285**
	7.Sınıf	0.312**	0.328**	0.224**
Fen	***5. Sınıf***	0.216**	0.533**	0.532**
	6. Sınıf	0.147**	0.458**	0.467**
	7.Sınıf	0.607**	0.437**	0.418**

*p< .01, **p< .001

Sınıf içi korelasyon katsayılarında ise tüm değerlerin 0.538 (5. Sınıf, okuma becerileri alanı, eleştirel beceri) ve 0.955 (6. Sınıf düzeyi, matematik alanı, transfer becerisi) aralığında anlamlı olduğu belirlenmiştir.

Tablo 2.
Dikotomik ve Politomus Puanlamanın Yetenek Sınıf Olasılıkları Üzerinden Uyumuna İlişkin Sınıf İçi Korelasyon Katsayıları

		Transfer	**Analitik**	**Eleştirel**
Okuma	***5. Sınıf***	0.695	0.881	0.538
	6. Sınıf	0.932	0.917	0.915
	7.Sınıf	0.563	0.673	0.636
Matematik	***5. Sınıf***	0.702	0.732	0.658
	6. Sınıf	0.955	0.947	0.927
	7.Sınıf	0.770	0.824	0.648
Fen	***5. Sınıf***	0.755	0.824	0.914
	6. Sınıf	0.633	0.854	0.937
	7.Sınıf	0.952	0.752	0.611

TARTIŞMA VE SONUÇ

Aynı sorular hem dikotomik hem de politomus olarak puanlandığında yetenek sınıfları ve bu sınıflarda bulunma olasılıkları birbiri ile uyumlu bulunmuştur. Ölçümün hassasiyeti arttırıldığında ölçüm yapısının bozulmadığı görülmektedir. Ancak kısmi puanlama ile öğrenciler hakkında daha detaylı değerlendirme yapmak mümkün hale gelmektedir.

Günümüzde uygulanan çoğu başarı testinde dikotomik puanlama tercih edilmektedir. Politomus puanlamaya geçilerek hem aynı örtük yapının elde edilebildiği hem de öğrenciler hakkında detaylı bilgi edinme şansının arttığı ve öğrenciler arası karşılaştırmaların daha detaylı yapılabilmesinin mümkün hale geldiği belirlenmiştir. Ayrıca bu çalışmada; D-Y, çoklu doğru cevap, kısa cevaplı maddeler gibi farklı soru türleri kullanılarak daha kapsamlı bir değerlendirme yapılmıştır.

KAYNAKÇA

Başokçu, T. O. (2014). Öğrenci yeteneğinin kestiriminde bilişsel tanı modelleri ve uygulamaları. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. 1-32.

Cheng, Y. (2010). Improving cognitive diagnostic computerized adaptive testing by balancing attribute coverage: The modified maximum global discrimination index method. *Educational and Psychological Measurement, 70*(6), 902-913.

Clogg C.C. (1988) *Latent class models for measuring.* In: Langeheine R., Rost J. (eds) Latent trait and latent class models. Boston: Springer.

Doğan, Ö. (2020). *Çoklu Cevaplı Madde Türünün Puanlanmasında Kullanılan Yöntemlerin Test ve Madde İstatistikleri Açısından Karşılaştırılması*. Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Goodman L.A. (1974) Exploratory latent structure analysis using both identifiable and unidentifiable models. *Biometrika*. *61*(1): 215-231.

Hagenaars, J.A. (1990). *Categorical longitudinal data - loglinear analysis of panel, trend and cohort data*. Newbury Park: Sage.

Lazarsfeld, P. F., Henry, N. W. (1968). *Latent structure analysis*. Boston: Houghton Mifflin.

Selvi, H. ve Derici Yıldırım, D. (2020). Örtük sınıf analizinin farklı puanlama durumlarında incelenmesi. *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 20* (2), 754-766.

Vermunt, J.K. (1997). *Log-linear models for event histories*. Thousand Oakes: Sage Publications.

ЛЕКСИКО- СЕМАНТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ТЮРКИЗМОВ В РУССКОМ ЯЗЫКЕ

LEXICO-SEMANTIC FEATURES OF TURKISMS IN RUSSIAN

Dr. Öğr. Üyesi Jale COŞKUN

İstanbul Aydın Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi,
Rusça Mütercim ve Tercümanlık Bölümü
ORCID ID: 0000- 0003-2013-1190

Аннотация

Тюркизмы – это слова и выражения из тюркских языков, которые проникли в русский язык на разных исторических этапах. Их появление связано с культурными, экономическими и политическими контактами тюркских народов с русскими. Тюркизмы продолжают играть важную роль в культуре и общественной жизни России. Они используются в различных сферах, включая культуру, образование, науку, технику, медицину и другие. Многие тюркизмы стали неотъемлемой частью русского языка, а некоторые из них вошли в общую культурную память. Использование тюркизмов в русском языке также способствует сохранению разнообразия культурных традиций и развитию толерантности и уважения к другим народам и культурам.

Процесс взаимодействия русского языка и русской культуры с языками и культурами других народов активно продолжается и в настоящее время. В русском языке появляются целые пласты новых заимствований, которые на начальном этапе вхождения в русский язык и русскую речь, как правило, носят окказиональный характер, и дальнейшая их судьба и приобретение ими определенного статуса в лексической системе языка зависят от многих лингвистических, социально-культурных, политэкономических и других экстралингвистических факторов, причин и условий их бытования.

Лексико-семантические особенности тюркизмов позволяет определить те сферы жизни, в которых наиболее полно в процессе общения ощущалась потребность в названиях предметов, понятий, явлений, отсутствующих в русской действительности, а также те сферы жизни, в которых наряду с исконно русскими словами использовались заимствованные тюркизмы.

Лексико-семантическая особенности тюркизмов позволяет также сделать выводы о характере и области употребления заимствований, об уровне знаний реалий носителями заимствующего языка, о специфике одной и той же лексико-семантической группы слов по сравнению с другими группами.

В лексико-семантическом отношении наиболее полно представлены тюркизмы-агентивы, наименования национальных и религиозных понятий, обрядов, обычаев и традиций, наименования национальных игр, наименования национальной одежды и ее деталей, наименования продуктов питания, наименования предметов быта, ономастическая лексика.

Таким образом, наш анализ дает нам ценные инсайты о влиянии тюркизмов на развитие русского языка и культуры. Тюркизмы, обозначающие различные аспекты

860

культуры и общества, являются наиболее полно представленной категорией в лексико-семантическом аспекте. Они включают в себя термины для описания национальных и религиозных понятий, обрядов, традиций и обычаев, а также наименования национальных игр, одежды и ее деталей, продуктов питания и предметов быта.

Ключевые слова: *Тюркизмы, Лексико-семантические особенности, Лингвокультурология*

Abstract

Turkisms are words and expressions from Turkic languages that have entered the Russian at different historical stages. Their emergence is connected with the cultural, economic, and political interactions between Turkic peoples and Russians. Turkisms continue to play an important role in Russian culture and social life. They are used in various fields including culture, education, science, technology, medicine, and others. Many Turkisms have become an integral part of Russian, and some have become part of the shared cultural memory. The use of Turkisms in Russian also contributes to the preservation of cultural traditions and the development of tolerance and respect towards other peoples and cultures.

The process of interaction between Russian and culture with the languages and cultures of other people's continues actively today. In the initial stage of their introduction into Russian and speech, new loanwords with a somewhat exotic character typically appear sporadically, gaining a certain status in the language's word system and revealing all layers of linguistic, socio-cultural, political-economic, and other non-linguistic factors, reasons, and conditions for their existence.

The lexical and semantic features of Turkisms allow us to identify areas of life where there is a need for names of subjects, concepts, and phenomena not found in Russian reality, as well as areas of life where borrowed Turkisms are used alongside native Russian words. Furthermore, the lexico-semantic features of Turkisms enable us to draw conclusions about the nature and scope of borrowing, the level of knowledge of the speakers of the borrowing language, and the specificity of one and the same lexico-semantic word group compared to other groups.

From a lexicosemantic perspective, the best represented are Turkisms denoting agents, names of national and religious concepts, rituals, traditions, names of national games, names and details of national costumes, names of food items, names of everyday objects, and onomastic dictionary.

Thus, our analysis provides valuable information about the impact of Turkisms on the development of Russian and culture. Turkisms, which express various aspects of culture and society, are the best represented category from a lexico-semantic perspective. Among them are terms defining national and religious concepts, rituals, traditions, as well as the names of national games, clothing and their details, food items, and everyday objects.

Keywords: *Turkisms, Lexical and semantic features, Linguoculturology*

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ӘЛЕУМЕТТІК ЖҰМЫСТЫҢ ҚАЛЫПТАСУЫ МЕН ДАМУЫ

FORMATION AND DEVELOPMENT OF SOCIAL WORK IN KAZAKHSTAN

Джамалиева Газиза ЖУМАГАЛИЕВНА
әлеуметтану ғылымдарының кандидаты ,
Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, әлеуметтік жұмыс және әлеуметтік педагогика кафедрасы
ORCID NO: 0000-0002-9978-5447

АННОТАЦИЯ

Кез келген кәсіптік қызметтің, әсіресе адамдармен қарым-қатынасқа байланысты түрлерінің қалыптасуы ұзақ процесс. Әлеуметтік жұмыстың кәсіби қызмет ретінде қалыптасу тарихы осының дәлелі. Жарияланған әділет кодекстері, жақынды сүюге, кедейлерге қамқорлық жасауға және т.б. шақыратын азаматтық актілер негізінде әртүрлі елдерде әртүрлі уақытта қызметтің ерекше түрі – әлеуметтік жұмыс қалыптасты. Әлеуметтік жұмыстың өркениетті әлемде орнығуының алғышарттары – қамқоршылық, қайырымдылық, бірлесіп жұмыс жасау, әртүрлі қауымдастықтардың, діни және зайырлы бауырластықтардың жанқиярлық қызметі, сондай-ақ әлеуметтік көмектің әртүрлі нысандары және қиын өмірлік жағдайға тап болған адамға қолдау көрсету.
Мақалада Қазақстандағы әлеуметтік жұмыстың жеке пән ретінде қалыптасуы сипатталады. Әлеуметтік жұмысты дамытудың басты бағыттары мен оның жаңа даму бағыттары қарастырылған. Сонымен қатар, қазақстандық қоғамның әлеуметтік мәселелерін шешуде адамгершілік принциптері және әлеуметтік сала қызметкерлері ұстанатын қағидаттары белгіленген.
Тірек сөздер: әлеуметтік жұмыс, көмек, әл-ауқат, әлеуметтік қызметкердің әдеп кодексі.

ABSTRACT

The formation of any professional activity, especially those related to human relations, is a long process. The history of the formation of social work as a professional activity is proof of this. Promulgated codes of justice, love of neighbor, care of the poor, etc. On the basis of inviting civil acts, a special type of activity - social work - was formed in different countries at different times.
The prerequisites for the establishment of social work in the civilized world are care, charity, cooperation, selfless service of various communities, religious and secular fraternities, as well as various forms of social assistance and support for a person in a difficult life situation. The article describes the formation of social work as a separate discipline in Kazakhstan. The main directions of development of social work and its new directions of development are provided. In addition, moral principles and principles followed by social workers in solving social problems of Kazakhstani society have been established.
Keywords: social work, help, welfare, code of ethics of a social worker.

DISCUSSION STRATEGY FOR ENHANCING HIGH SCHOOL STUDENTS' SPEAKING SKILLS

PhD. Lyazzat BEISENBAYEVA
L.N. Gumilyov Eurasian National University
Faculty of Philology
Department of Theory and Practice of foreign languages
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0001-5932-9263

Student Bayan KENESSARY
L.N. Gumilyov Eurasian National University
Faculty of Philology
Department of Theory and Practice of foreign languages

ABSTRACT

The central objective of this study is to assess and determine the impact of various discussion strategies on the improvement of English-speaking skills among high school learners. By exploring these strategies, the research aims to offer practical solutions to enhance language proficiency, focusing on the spoken aspect of English. This is particularly relevant in settings where English is not the primary language, as traditional teaching methods may not adequately address the unique challenges faced by these learners.

Discussion as a teaching method entails dividing the classroom into smaller groups to foster more focused and efficient conversations on various topics, issues, or problems. This approach is fundamentally a collaborative thinking process where students are encouraged to engage in open dialogue, both with their peers and the instructor. Such an environment is student-centric, emphasizing active participation from each learner.

The study, therefore, seeks to bridge this gap by providing a detailed analysis of discussion-based teaching techniques and their effectiveness in fostering better speaking skills among high school students in Kazakhstan.

Findings of the research work underscore notable enhancements in students' oral proficiency, with an evident boost in their vocabulary acquisition and a reduction in mispronunciations. The conducted activities were stimulating active engagement among students. The classroom environment encouraged participation, and group discussions were particularly enjoyable, contributing to a vibrant and dynamic class atmosphere. These improvements were corroborated by classroom observations, questionnaires, and students' test scores and showed the effectiveness of discussion strategies in fostering comprehensive language acquisition.

Anahtar Kelimeler: discussion strategies, english language teaching, speaking skills, experimental method, pretest-posttest design, language proficiency.

863

ORHAN TÜRKDOĞAN'IN İKİ ESERİNDE ALEVİ-BEKTAŞİ KİMLİĞİNİ ELE ALIŞININ İNCELENMESİ

AN ANALYSIS OF ORHAN TÜRKDOĞAN'S HANDLE OF ALEVI-BAKTASHI IDENTITY IN HIS TWO LITERARY WORKS

Doç. Dr. Melda Medine SUNAY
Bursa Teknik Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Ankara.
ORCID NO: 0000-0003-3210-5942

Suna HALLI
Bursa Teknik Üniversitesi, Lisansüstü Eğiitm Enstitüsü, Sosyoloji ABD, Bursa.
ORCID NO: 0009-0002-7687-8496

ÖZET

Ülkemizde Alevi-Bektaşi kimliği üzerine katılımcı gözlem ve mülakata dayalı antropolojik nitelik taşıyan araştırmaların sayısı çok fazla değildir. Yakın geçmişte Baha Said, Ethem Ruhi Fığlalı, Mehmet Eröz, Y.Nuri Öztürk, A.Kadir Sezgin, Fuat Köprülü, Hilmi Ziya Ülken, Abdülbaki Gölpınarlı gibi yerli ve J.Kingsley Bridge, İrene Melikoff, L.Massignon, H.Kissling, M.Kiel gibi yabancı araştırmacıların çalışmaları bugüne ışık tutmaktadır.

Çalışmada, Orhan Türkdoğna'ın "Türk Toplumunun Kültürel Dinamikleri" ve "Alevi – Bektaşi Kimliği" adlı iki eseri ele alınıp incelenmiştir. Yazar her iki kitabında, Türkmen boylarının aradan 400 yıl geçtikten sonraki durum tespitini ele almaya çalıştığını söyler. Çalşmanın amacı bu iki eserde Alevi-Bektaşi kimliğinin Türkdoğan'ın eserinde nasıl ortaya konduğunun incelenmesidir. Araştırmaya dayalı kuramsal (teorik) bir incelemedir. Sonuç olarak, eskiden günümüze Türk toplumu Sünni odak noktasında biri İran Şiası diğeri Anadolu Aleviliği olmak üzere iki toplulukla birlikte ortak kültürde yaşadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar kelimeler: Alevilik, Bektaşilik, Ocak, Dede, İran Şiası' na bakış açıları.

ABSTRACT

In our country, the number of anthropological studies on Alevi-Bektashi identity based on participant observation and interviews is not very large. In the recent past, locals such as Baha Said, Ethem Ruhi Fığlalı, Mehmet Eröz, Y.Nuri Öztürk, A.Kadir Sezgin, Fuat Köprülü, Hilmi Ziya Ülken, Abdülbaki Gölpınarlı and J.Kingsley Bridge, İrene Melikoff, L.Massignon, H.Kissling, studies of foreign researchers such as M.Kiel shed light on today.

In the study, two works of Orhan Türkdoğan named "Cultural Dynamics of Turkish Society" and "Alevi-Bektashi Identity" were discussed and examined. The author says that in both of his books, he tries to deal with the situation of the Turkmen tribes after 400 years. The aim of the study is to examine how the Alevi-Bektashi identity is revealed in Türkdoğan's work in these two works. It is a theoretical review based on research. As a result, from ancient times to today, Turkish society has lived in a common culture with two communities, one of which is Iranian Shia and the other is Anatolian Alevism, with the Sunni focus.

Keywords: Perspectives on Alevism, Baktashism, Ocak, Dede, Iranian Shia.

864

GİRİŞ

Köklü ve uzun tarihi olan ve zengin kültür birikimine sahip, milletlerin farklı din ve kültürlerle etkileşmesi kaçınılmazdır bu etkileşim esnasında eski din ve kültürlerinin yok olması düşünülemez. Kimi yerde Ortodoks Sünni İslam anlayışına, kimi yerdeyse Hıristiyan inanç ritüellerine yaklaşan Anadolu Aleviliği daha çok tarihsel sürecin ve içinde bulunduğu hâkim kültürün yönlendirdiği kültürel bir dokudur.

1970 yılları sonrasında Türkiye'de radikal siyasallaşma süreci, Alevî-Bektaşî inancını meydana getirmiş, toplumun sol tarafında konu hümanist-evrensel çizgilerden günümüzde siyasallaşmış ve ideoloji kimliğine bürünmüştür. Türk heterodoksu olarak Alevî-Bektaşî olgusu yaklaşık olarak nüfusumuzun yüzde beşini oluşturmaktadır. Böyle güçlü bir inanç topluluğu oluşumu hakkında modern sosyoloji ve antropolojinin metot ve tekniklerini kullanmak suretiyle yoğun bir saha araştırmasının yapılmamış olması en önemli eksikliği teşkil etmektedir. Bugün Anadolu'da Alevî-Bektaşî ocakları ve bunları temsil eden dede, baba, mürebbi, seyit ve talib gibi dini liderler bulunmaktadır.

Aleviliğin yaşayan bölümünde cem ayinlerini devam ettirecek dini önderlerinin eksikliği zamanla Ortodoks Sünni inanç yapılarına ve İran Şiasına doğru bir merkez kaymasına da sebep olduğu söylenebilir. Doğuşunda merkez-çevre gerginliğinin çok önemli rol oynadığı ve siyasi olarak başlayıp sonradan dini-mistik bir yapıya dönüşen Anadolu Aleviliği her yönüyle Yörük-Türkmen kültür motiflerini taşıdığından Anadolu'nun ve Türk'ün öz malıdır.

Bu araştırmanın amacı Orhan Türkdoğan'ın, Alevi-Bektaşi Kimliği konusundaki fikirlerini anlamaktır. Bu doğrultuda O'nun tüm eserleri incelenmeye çalışılmış ayrıca çeşitli kaynaklara da başvurulmuştur.

Alevilik ve Bektaşiliğin ortak noktasının, Türk milletine ve kültürüne özgü olduğunun önemi vurgulanmaktadır. Bu araştırmada okunan Orhan TÜRKDOĞAN' ın Türk Toplumunun Kültürel Dinamikleri ve Alevi –Bektaşi Kimliği adlı iki eserinde yazar saha araştırması yaparak bu eserleri oluşturmuştur. Yazar konu ile ilgili olarak, iki topluluk hakkında dini inanç, tarihi kültürü hakkında açıklamalarda bulunmuştur. Türkiye genelinde birçok ilde bu toplulukların bulunduğu kişilerle konuşmalar yapıp, inanışları hakkında sorular yöneltmiştir.

Bu araştırma, Orhan TÜRKDOĞAN' ın yazmış olduğu Türk Toplumunun Kültürel Dinamikleri ve Alevi–Bektaşi Kimliği adlı iki eseri, incelenmiş ve Alevi-Bektaşi kimliği konusunu nasıl ele aldığı yorumlanmış. Araştırmaya dayalı kuramsal (teorik) bir incelemedir.

Çalışmada ilk olarak Alevi-Bektaşi konusu ile ilgili kavramlar açıklanmıştır. Daha sonra Orhan TÜRKDOĞAN' a ait Türk Toplumunun Kültürel Dinamikleri ve Alevi–Bektaşi Kimliği adlı eserlerindeki yazarın görüşleri ortaya konmaya çalışılmştır.

ARAŞTIRMA VE BULGULAR

ALEVİLİK İLE İLGİLİ TEMEL KAVRAMLAR

Alevilik, bu zamana kadar genel anlamıyla sözlü, kısmen de yazılı iki kaynaktan bizlere kadar gelmektedir. Sözlü gelenek, nesillerce günümüze kadar gelen bilgi ve uygulamalara dayanır. Dedelerimizin anlattıkları ile günümüze kadar ulaştırdığı bilgiler Alevilikte önemli yer tutmaktadır. Sözlü geleneğin çok önemli olmasıyla yanı sıra, sınırlı sayıda da olsa yazılı kaynaklar da bulunmaktadır. Gelenek ve göreneklerini, inanç ve kültürlerini bu şekilde bizlere ulaştırmışlardır. Alevilikle ilgili kavramları mevcut eserlerden faydalanarak, yapılan yorumlarla elde edilen bilgileri harmanlayarak açıklamaya çalışılmıştır.

1.1 Alevilik, Aleviliğin Tarihçesi ve Ortya Çıkışı

Genel olarak Alevi ve Alevilik kavramının çeşitli birbirine yakın birçok tanımlaması vardır. Hz. Ali'yi seven, Hz. Ali'ye bağlı, Hz. Ali yolunda yürüyen anlamlarına gelmektedir. Bütün yönleri Hz. Muhammed'in amcasının oğlu ve dördüncü halife olan Hz. Ali'yi candan seven, ona sıkı bağlı olan kişilere Alevi ismi verilmiştir. Kökeni Arapça olan kelime Türkçeye, "Ali'ye ait" veya "Ali'ye mensup" şeklinde tercüme edilmiştir. Sözlük anlamının dışında Alevi kavramı, Hz. Ali'yi en üstün sahabe olarak gören, Hz. Muhammed'den sonra onun Allah'ın ve Peygamberin tayini ile imamlığa getirilmesi gerektiğini savunanlar için de Şia'nın eş anlamlısı olarak kullanılmıştır. Şii gruplara, savundukları fikirlere istinaden İmamiyye, Zeydiyye, Nusayriyye, İsmâiliyye gibi isimler verilmiştir.

Mısır ve Yemen'de Zeydiyye, Pakistan'da İsmaililik, İran'da Gulat, İmamiye, İsna Aşeriye ve Caferiye, Suriye ve Hatay bölgesinde Nusayri adıyla arap Alevileri ve Lübnan'da Dürziler olarak adlandırılır.

Bu gruplar arasında inanç ve bu inanca bağlı uygulama açısından ritüel bağ yoktur. Genel adıyla Alevi olarak adlandırılan ve Alevi inançlı grupları içerisinde değerlendirilen kişilerden oluşmaktadır. Alevi olarak adlandırılan bu gruplar arasında Hz. Ali'yi ve Ehl-i Beyt'i sevme ve onlara bağlılık açısından da çok bir fark olduğu söylenemez. Alevilik terimi, ilk defa İslam tarihinde hilâfetle ilgili sorunların ve anlaşmazlıkların yaşandığı dönemde meydana gelmiştir.

Hz. Peygamber'in vefatını sonrası meydana gelen ve üçüncü halife Hz. Osman'ın öldürülmesiyle zirveye ulaşan hilafet tartışmalarında Hz. Ali'nin tarafında duranlara "Aleviyye" veya "Şîatü Ali" (Ali taraftarı) denmiştir. Bundan sonra İslam dünyasının muhtelif bölgelerinde (Fas, Tunus, Cezayir)'de kurulan ve Hz. Ali soyundan geldiklerini iddia edenler tarafından devletler kurulmuş, Hz. Ali'ye bağlılık konusunda birleşen dinî ve siyasi guruplar için kullanılan Alevilik terimi kullanılıştır. Amacı ve söylemleri nasıl olursa olsun tamamının Hz. Ali'ye nisbeti bulunmaktadır. Geçmişten bugüne "Alevilik" kavramı farklı dönemlerde farklı şekillerde kullanılmıştır. Tarihsel olarak üç ayrı fiili dönem yaşayan kavram; Kızılbaşlık, Alevilik ve Modern Alevilik olarak kullanılmıştır. Birinci dönem, Kızılbaşlık dönemi olarak adlandırılıp, Aleviliğin doğuş sürecini anlatır. İkinci dönem, Alevilerin İran'la bağlarının bittiği ve içte tecride uğradıktan sonra yeni bir yapılanma içerisine girdikleri dönemi, üçüncü dönem ise, Cumhuriyet sonrası ve kentleşme sonucu ortaya çıkan Modern Alevilik dönemini kullanılmıştır. Anadolu'daki Alevi topluluklarını ifade etmek üzere birtakım terimler kullanılmış ve bunların en çok kullanılanı Alevilik, Kızılbaşlık ve Bektaşilik'tir. Alevilik kavramı ülkemizde XIX. yüzyıldan itibaren kullanılmaya başlanmış fakat daha önceki dönemlerde bu topluluklar daha başka isimlerle anılmaktadır. Genel anlamda incelediğimizde Hz. Ali ve Ehl-i Beyt'in başına gelen olaylar, siyasi farklılaşmalar Aleviliğin olgunlaşarak Araplar dışında, milletler arasında yaygınlaşmasına neden olmuştur. Hz. Osman'ın şehit edilmesini bahane ederek, Şam valisi olan Muaviye hilafeti ele geçirmek istemektedir.

Muaviye ile Hz. Ali arasında yapılan Sıffin Savaşında (m.657), Muaviye tarafında olanlar ve Hz. Ali tarafında olanlar şeklinde farklılaşmaların yanında bir de her iki tarafta yer almayan Hariciler ortaya çıkmıştır[102].

[102] Hicri 40, Miladi 661 yılında Ramazan ayının on yedinci gününde namaz için evinden çıktığı bir anda Basralı Haricilerden Abdurrahman İbn Mülcem tarafından şehit edilmişti (İlhami, 2011, s.108-118).

866

Basralı Abdurrahman' ın şehit edilmesiyle kısa süren halifeliğe getirilen Hz. Hasan, halifeliği bırakmak zorunda kalarak halkın desteğini alan Muaviye yönetimi alır. Hz. Ali ve Ehl-i Beyt'e taraf olanları her türlü eziyete maruz bırakmışlardır. Hz. Hasan Muaviye ile anlaşma yapar. Bu anlaşmaya göre, Muaviye Emirül Müminin olarak anılmayacak, Ali Şiasına dokunmayacak, babası Ali'ye lanet edilmeyecek ve yerine kimse veliaht olmayacaktı. Fakat aynı yıl Muaviye anlaşmayı bozarak, Hz. Hasan'ı zehirleterek şehit eder.

Bu olaydan sonra, Hz. Hüseyin Kufelilerden kendisine bağlılık mektupları alır. Hz. Hüseyin, eğer halife olduğunu ilan ederse Küfeliler Hz. Hüseyi'nin hilafetini destekleyeceklerini söylerler. Hz. Hüseyin kendisine bağlı 72 kişilik bir grupla Kufe'ye ulaşmak üzere yola çıkmıştır. Hicri 61 (m.680) yılının Muharrem ayında bugünkü Irak'ın Kerbela Şehrinde, Hz Hüseyin Muaviye'nin oğlu Yediz tarafından şehit edilmiştir.İslam tarihinde bu olay Kerbela Olayı olarak bilinmektedir. Hz. Ali ve oğlu Hz. Hasan'ın şehit edilmesinden sonra Kerbela Olayı da o zamanki Müslüman halkı çok etkiler ve Emevilere karşı büyük bir öfke ve tepki duyulmaya başlar. Bu olaylara tepki olarak ortaya çıkan harekete Alevilik ya da Ali yandaşlığı ismi verilir. Yeni Müslüman olan milletler arasında Hz. Ali'nin kahramanlıkları, savaşçılık, yiğitlik ve velilik yönlerini konu edinen menkıbeleri hızla yayılmaya başlar. İşte bu etkilerin bir sonucu olarak Alevilik, İslam dünyasının her yanına yayılan tasavvuf akımına nüfuz etmiş ve Alevi-Batınî eğilimli birçok tarikat zuhur etmiştir. Tarikatlar yaygın oldukları çevrelerdeki koşullara uygun olarak şekillenmiş bir İslam anlayışını yaymaya çalışmaktadır.Bu tarikatlara bağlı şeyh ve babalar, dinî sorumlulukları uygulamamaktadır. Bu şeyh ve dervişler Alevi düşüncelerin yaygınlaşmasında etkili rol oynamıştır. Alevi Dedelerinin soyları bu kişilere dayandırılır. Hz. Muhammed Mekke'ye hicret ettiğinde ailesine ve işlerine bakmak üzere Hz. Ali'yi yerine bırakmıştır. Aynı zamanda Peygamber Efendimiz (SAV), Hz. Ali'nin katıldığı savaşların çoğunda onu komutan olarak tayin etmiştir. Gadir Hum denilen yerde Hz. Muhammed, beraberindeki Müslümanlarla konaklayarak bir konuşma yapar ve bu konuşmasında kendisinden sonra Hz. Ali'nin Müslümanlara halife tayin edildiğini söylediği ileri sürülür. Hatta orada aralarında İkinci Halife Ömer'in de bulunduğu topluluk bundan dolayı Hz. Ali'yi kutlamışlardır.

Hz. Muhammed'in vefat anında "Bana bir kalem ve kâğıt getirin size bir vasiyet yazdırayım ki, benden sonra ihtilafa düşmeyesiniz" demesine rağmen bu isteği yerine getirilmemiş ve Peygamber vasiyetini yazamadan vefat etmiştir. İddiaya göre Haz. Muhammet, Hz. Ali'nin halifeliğini vasiyet edecekti. Hz. Ali ve diğer aile üyeleri Hz. Peygamberin defin işleriyle uğraşırken, Ebu Bekir ve Ömer'in de aralarında bulunduğu Ensar ve Muhacirin ileri gelenleri halife seçimi ile meşgul olmuşlardır. Sonuç olarak Ebu Bekir halife seçilmiştir.

Daha sonra sırasıyla Ömer ve Osman halife olmuşlardır. Hz. Ali ve Hz. Fatıma bu halifelikleri onaylamamakla birlikte, iktidar uğruna gerginlik yaratmaktan da kaçınmışlar, durumu kabullenmişlerdir. İşte Aleviliğin doğuşu, anlatılan bu halifelik meselesine dayandırılmaktadır.

1.2 Bektaşilik Kavramı

Kelimeden de anlaşıldığı gibi Bektaşîlik, Hacı Bektaş-ı Veli'ye bağlı olan ve onun yolundan gitmek anlamına gelmektedir. Hacı Bektaş-ı Veli'yi bu yolun piri olarak kabul edenler, Bektaşî Tarikatı'nın getirdiği esaslara göre yaşamışlar. Bektaşilik XIII. yüzyılda Kalenderilik içinde oluşmaya başlayıp XV. yüzyılın sonlarına doğru Hacı Bektaş-ı Veli tarafından kurulmuş bir tarikattır. Bu tarikatın oluşturduğu topluluğa da Bektaş-i topluluğu denir. Bektaş kelimesi emsal, akran, eş, mertebe, arkadaş, bey, prens ve eşit anlamlarına gelir. Yaşadığı dönemde Anadolu'da Baba İshak'la yakın ilişki içinde olduğu söylenir. Horasan

erenlerinden olan Hacı Bektaş-ı Veli, Nişabur şehrinde doğmuştur. Soyunun da Hz.Muhammed'e dayandığına inanılır. En önemli eserleri Makâlât ve Şerh-i Besmeledir. Türkiye'de Alevilik denildiğinde her zaman ilk akla gelen isim Bektaşilik olmuştur.

Hz. Ali ve Ehl-i Beyt sevgisi, tevella (Ehl-i Beyt'i sevenleri sevme) ve teberru (Ehl-i Beyt'i sevmeyenleri sevmeme) gibi Aleviliğin temel esaslarına bağlı olanları sebebiyle Bektaşiliğe Alevilik de denilebilir.

Türkiye'de her Bektaşi Alevi olarak adlandırılabilir, fakat her Alevi Hacı Bektaş-ı Veli'ye hürmet etmesine rağmen Bektaşi olarak söylenemez. Türk dünyasının felsefesinde, Hacı Bektaş-ı Velî'nin, felsefesinin çok büyük katkısı olmuştur. Hacı Bektâş-ı Veli'nin günümüzde de yaygın olarak kullanılan birçok özlü sözü vardır. Öncelik yol kurallarındadır. Onlar "Hatır kalsın, yol kalmasın" diyerek bunu açıklarlar.

Alevilik, Orta Anadolu'da yaygın bir tarikat olup batıya doğru gidildikçe de Bektaşiliğe rastlanır. Bektaşiliğin merkezi, Hacı Bektaş-ı Veli Dergâhı'dır. Günümüzde müze olarak kullanılan bu dergah, Nevşehir'in Hacı Bektaş ilçesindedir. Bektaşilik öğretisinin temelinde "insan-ı kâmil" olgusu vardır. İnsan-ı kâmil olarak tanımlanan olgu, yetkin insanlığa ulaşmayı amaçlar. Bu ise belirli bir eğitim süreciyle olur. Bektaşiliğin oluşması, XIII. yüzyılda Anadolu'da ortaya çıkısı, Babai isyanı ve hareketiyle yakından bağlantılıdır.

Babailik hareketi, Vefailer ve Anadolu'daki Kalenderiyye, Haydariye, Yeseviyye mensuplarınca benimsenir. Aralarındaki ortak nitelik, kuvvetli bir Hacı Bektaş-ı Velî geleneğinin varlığıdır. Burada en önemli rolü, vaktiyle Babai hareketinin en kuvvetli temsilcisi Hacı Bektaş-ı Veli'nin yaşadığı Sulucakarahöyük'teki Hacı Bektaş-ı Tekkesi oynamıştır. Bektaşiliğin oluşumunda en önemli katkıyı sağlamış olan Abdal Musa başta olmak üzere, XIV ve XV. yüzyıllarda yaşamış olup abdal lakabını taşıyan ve bugün Bektaşi olarak bilinen şeyhlerin çoğu aslında Kalenderî ve Haydarî'dirler. Bugünkü ismiyle bilinen asıl Bektaşilik, h.922 (m.1516) yılında öldüğü kabul edilen Balım Sultan'ın tarikatın başına geçmesiyle şekillenmiştir. Moğol istilası ile oluşan karışıklıktan istifade ederek Selçuklu yönetiminin takibatından kurtulan Babai halifeleri çeşitli bölgelerde kurdukları zaviyeler ile yaptıkları faaliyetlerine XII. Yüzyıldan itibaren devam ederler.

> *Bektaşi geleneğinde Hacı Bektaş'ın Lokman-ı Parende'ye ve Hoca Ahmet Yesevi'ye intisabı anlatılır. Daha on iki yaşında bir çocuk olan ve kazandığı mertebeyi keşfeden Pîri ona büyük saygı göstermektedir. Şeyhlerinin ufacık çocuğa duyduğu saygıdan alınan erenlere şeyhinin isteği üzerine Hacı Bektaş kerametler gösterecektir. Susam çiçeği üzerine seccadesini serip namaz kılmak, şeyhinin kuşandırdığı tahta kılıç ile Çin ülkesindeki ejderha'yı öldürmek, yedi yıldır Bedehşan kâfirlerinin elinde tutsak olan Hoca Ahmed Yesevi'nin oğlunu kurtarmak ve bedehşanlıları müslüman etmek; hac'da Arafat törenleri sırasında 'Şimdi bizim oralarda pişi pişirirler' diyerek canı ülke yemekleri çeken Şeyh Lokman Perende'ye sofra çıkarmak, bişi götürmek ve bu yüzden şeyhi tarafından kendisine "hacı" ünvanının verilmesi Hoca Ahmed Yesevi tarafından kendisine Anadolu ve Rumelinin islamlaştırma vazifesinin verilmesi, Bektaşi geleneğinde Hacı Bektaş'ın kerametleri olarak nakledilir (Mehmet Eröz, 2014 s.63-65).*

Hacı Bektaş-ı Veli, Kaygusuz Abdal, Bektaşi erkannamesi üzerine düzenlemeler yapar. Bektaşiliğin ilk erkannamesini yazan ve ilk tüzük yapıcısı Kaygusuz Abdal olmuştur. Balım Sultan ise bu erkannameyi sonradan geliştirmiş ve kurumsallaştırmıştır. Hacı Bektaşi Veli'den sonra Bektaşiliğin başına Abdal Musa geçmiştir.

Müteakiben Hacı Bektaşi Veli dağınık Alevi ve Alevilik benzeri akımları içinde şekillendirmiş, Aleviliği yeniden derlemiş ve Alevi-Bektaşi yolunu çizmiştir. Bunu da doğallıkla kurduğu tarikatıyla yapmıştır.

Çevresindeki birtakım görevlileri Anadolu'nun çeşitli yerlerine irşat için göndermiş, Anadolu'daki Alevi ocaklarıyla bağlantı kurarak onları yönlendirmiştir.

Bu nedenle Hacı Bektaşi Veli, Alevi-Bektaşi toplumunun gözünde bu yolun Piri, tarikatın kurucusu olmuştur. Bektaşi Dergahı'nda yetişen dervişlere toplum tarafından dede, baba, ahi, abdal gibi lakaplar verilmiştir. Bu dervişler Osmanlı Devleti'nin kuruluş yıllarında fetihlerde ön planda yer alıp fethedilen bölgelerin İslamlaşmasını kolaylaştırmışlardır.

Osmanlılar zamanında Yeniçeri Ocağı'nda etkin olarak varlığını devam ettirmiş olan Bektaşilik, Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasıyla Bektaşilik faaliyetleri yasaklanmıştır. Afşin'de türbesi bulunan ve "Dedebaba" ismiyle anılan kişinin de Kırşehir'i yurt edinen Hacı Bektaş'ın Türkmen müritlerinden olduğu rivayet edilir. Hacı Bektaş'tan icazet alarak Afşin yöresini İslamlaştırmakla görevlendirildiğine inanılır.

1.3 Kızılbaşlık Kavramı

Safevi Devletinin kurulmasıyla "Kızılbaş" tabiri kullanılmaya başlanmıştır. Kırmızı börk, kırmızı başlık giyenlere ve on iki dilimli kırmızı başlık takanları tanımlamakta kullanılan bir isimdir. Kendilerine ait gelenek ve kıyafetleriyle İslamla bütünleşen Türkmenlerin arasında Batınî-Şii anlayışları kabul etmesiyle ortaya çıkan bir terimdir. İster sünnî olsun, ister Şii olsun tüm Türkmen halkı kızıl börk giyerlerdi. Zamanla Sünniler kızıl börk giymeyi bırakmışlardır. Sadece Alevilerde kızıl börk giyme geleneği kalmıştır. Bu yüzden baş giyimlerine istinaden Alevilere "Kızılbaş" denmeye başlanmıştır. Zamanla bu ad, inançsız, kafir, isyancı, devlet düşmanı gibi anlamlar kazanır. "Kızılbaş" olmanın özgün özelliği Osmanlı devleti (II. Beyazıd Dönemi) ile uzlaşmaya yanaşmamadır. Bu yüzden baş giyimlerine istinaden Alevilere "Kızılbaş" denmeye başlanmıştır. Safevi Devletinin kurucusu Şah İsmail'in babası Şeyh Haydar (Erdebil Tekkesi Şeyhi) (ö.894/1488) Anadolu'da kendine destek olacak topluluk çoğaltmakla meşguldür. İyi yetişmiş müritlerini Anadolu'nun çeşitli bölgelerine gönderir, ordusunu al bayraklarla donatır, kendi himayesindeki askerlere taç denen sarık giydirirdi. Taç beyaz tülbenttin üzerine sarılan ve yukarıya doğru çıktıkça sivrilen on iki dilimli kızıl bir başlık şeklindedir. Başlığın bir adına da "Haydarî Taç" denmektedir. On iki dilimli başlık on iki imamı; kızıl renk şehitliği anlatır. Diğer bir anlatıma göre ise, Uhud Savaşı'nda Hz. Muhammed'i korumak için kendini siper eden Ebu Dücane'nin başındaki sarık kana boyandığı için kendisine Kızılbaş denmiştir.

Hz. Ali, Hayber Kalesi'nin fethinde başına kırmızı sarık takmış ve Kızılbaş adıyla anılmıştır. Sıffin Savaşı'nda Hz Ali, askerlerine Muaviye'nin askerlerinden farklı gözükebilmek için başlarına kırmızı sarık sardırmış ve bu olaydan sonra Hz. Ali taraftarları Kızılbaş adıyla anılmıştır.

Kızılbaşlık kavramı, 16. yüzyılda ilk olarak oluşmaya başlayan senelerdeki tarihsel manasını zamanla kaybetmiş, bazı Sünni çevrelerce Alevileri ötekileştiren bir bakış açısıyla aşağılayıcı bir ifade biçimine dönüşmüş ve onlar da bu terimi terk etmişlerdir. Bunun neticesinde 19. yüzyılın sonlarına doğru Kızılbaşlık yerine daha kapsayıcı bir kavram olan Alevilik sözcüğü kullanılmıştır. Kızılbaşlık kavramı 19. yüzyıla kadar Safevileri destekleyen Türk boyları için kullanılmakta olumlu olumsuz bir anlam taşımazken 19. yüzyılın sonlarından itibaren ise bazı kesimlerce aşağılayan, ötekileştiren bir bakış açısıyla ele alınması bu kavramın yerini Alevilik kavramına bırakması ile sonuçlanmıştır. Kızılbaşlılık göçebe kültürüne dayanıyor

olmasının yanı sıra Çaldıran'dan sonra bir içe kapanma devresine girmiştir. Sosyolojik bir dille ifade etmek gerekirse Kızılbaşlılık, merkezde değil çevrede kalmıştır. Merkezin kurumsal ve yerleşik yapılarından uzakta duran Kızılbaşlar, eğitim öğretim gibi imkânlardan yararlanamamışlardır. Bunun sonucu, geleneklerini büyük ölçüde sözlü kültüre dayalı olarak yaşatmaya çalışmışlardır. Kızılbaşlarda inanç daha çok gelenek ve göreneklere dayanmaktadır. Bunun beraberinde inançlarının esası Hz Ali'yi tanrı kabul etmektir. Yine de Hz.Ali'nin Allah olduğuna inanan Kızılbaşların yanı sıra Allah-Muhammed-Ali üçlüsü içinde Ali'nin de insanüstü bir varlık olduğuna inanarak bir Allah'ın ve onun Resulü Muhammed'in varlığına inanan Kızılbaşlar da çoğunluktadır. Ayrıca ülkemizde Ehlisünnet görüşünü benimseyen, karışık olarak oturan, ortak iş yapan, komşu olan Kızılbaşlar da vardır. Kızılbaşlarda inanç üç sünnet ve yedi farzdan oluşmaktadır. Bu farzları yerine getirmeyenler içinde farklı ceza metotları bulunmaktadır. Ahiret inancı, meleklere iman, kitaplara iman, peygamberlere iman gibi konularda zaman zaman çelişkilidir. Namaz, oruç, zekât ve hac gibi ibadetlere pek fazla rastlanılmamaktadır.

2. ORHAN TÜRKDOĞAN' IN ALEVİ BEKTAŞİ KİMLİĞİ ESERİ

2.1 Kitap Özeti

Tarihte Şii devleti ilk olarak 900 yılında Yemen'de, ikinci Şii devleti ise 909 yılında Fatımiler olarak adlabdırılan Mısır'da kurulmuştur. Şiiliğin siyasi bir akım olması ve İran'a doğru yayılışı (819-999) yılında Horasan'da kurulan Samaniler Devleti zamanında gerçekleşmiştir. Samaniler Şiiliğe karşı daha duyarlı ve kendilerine yakın buldukları için son derece ilgili davranmışlardır. Şiiliğin tamamen dışında telakki edilmesi gereken Alevi ve Bektaşi farklılaşması için yaşayan son dedebaba olan Bedri Noyan "düşünüş ve inanışları bir yöntemleri farklı olan müşterek inançlı zümrelerdir" demektedir. Aleviler (Sofyan Kolu), Tahtacı, Çepni, Sülek ve Abdallar denen bölümden ibarettirler. Söylendiği gibi soy güden dedeler tarafından yönetilirler. Bektaşiler (Babagân Kolu) ruhani reis olarak dedebaba unvanıyla Hacı Bektaş Veli hazretlerinin postuna oturan ve yaşadığı devirde ona vekâlet ediyormuş sayılarak, onun adına dini inanış ve düşünüşü idare eden kimseye ve onun teşkilatına bağlı olan koldur. Bektaşilik tarihsel süreçte köken incelemesi yapıldığında da net bir şekilde görüleceği gibi senkretik bir inançlar bütünüdür.

Melikoff'a göre (1998), Alevilerin tarihteki adı Kızılbaştır. Bunlar, 15. ve 16. yy. ilk Safeviler olan Şeyh Cüneyd, Haydar ve Şah İsmail taraftarı Türkmen boylarındandır.

Alevi sözcüğünün Kızılbaş deyiminin yerini alması daha yakın zamandadır. Büyük ihtimal 1826'da Bektaşi tekkelerinin kaldırılması neticesinde Ali'yi sevenler anlamında Alevi kelimesi kullanılmış olabilir. Kızılbaşlık (Alevilik) Şii bir İslam anlayışı değil daha çok Sufileştirilmiş bir Türkmen din anlayışıdır. Her iki akımda (Alevilik ve Bektaşilik) Sünni inançtan ayrı bir oluşum içinde kimliklerini kazanmışlar, ancak Bektaşilik eylemci bir kimlik yerine otokton felsefeye sırtını dayamış, böylece halk Sufiliği diye bilinen Kızılbaşlığın çevrede kalmasına yol açmıştır. Bektaşilik tarikatı ritüelleri ve çizgisini asıl belirleyen kişi olarak Balım Sultan bu ortamda Yavuz Selim'in de desteğiyle tarikatın düzenlenmesinde devletten yana tavır almıştır. O halde Alevilik daha çok İrani etkilerle merkeze karşı politik tavır alan bir çevre hareketidir.

Bektaşilikte intisap yolunun açık bulunması bu tarikatın daha çok merkezi güçler tarafından tercihine neden olmuştur. Böylece Bektaşiliğin aktivizmi daha çok merkezle bütünleşme istikametinde olmuş ve statükocu bir yapıya yönelmiştir. Merkezle diyalog Bektaşilik'te kan tazelemesine katkıda bulunmuş, birçok elitist kadro daha sonraları masonları da bünyesinde barındıracak kadar girişimlerde bulunmuşlardır. Esasen Alevilik soy bağına bağlı olduğu ve

sonradan Aleviliğe intisap edilemediği için bir tarikat olarak zikretmekte çok mümkün değildir. Tarihi gelişim çizgisi üzerinde düşünülürse, her iki inanç sistemi bir çevre hareketidir. Merkezi temsil eden Sünni itikattan bir sapmadır.

Araştırmada dini lider kategorileştirmesi üç önemli noktada belirginleşir.

1. Birinci Grup: (Hacı Bektaş Veli soyundan geldiğini söyleyenler): Ocakzadeler de denilen bu grup doğrudan mürşit olarak Hacı Bektaş Veli ve halifelerine bağlıdır. Bir kısmı Hacı Bektaş Veli'yi Orta Asya'ya ve Türklük kimliğine bağlarken, bir kısmı da Hoca Ahmet Yesevi'ye onu da Peygamber soyuna bağlarlar.
2. İkinci Grup: (On iki imam'ın soyundan geldiğini söyleyenler): Bu grubun bir kısmı Hacı Bektaş Veli'yi tanımadıklarını söylerken, bir kısmı da Onu Ehl-i Beyt'e bağlarlar.
3. Üçüncü Grup (Babagan Kolu): Daha ziyade Çorlu'da rastlanan Babailer koludur. Bu kolun Arnavutluğa kadar uzadığı görüşünde olanlar vardır.

Ocak geleneği soyun belirlenmesiyle birlikte cem töreninin niteliğini de belirler. Bu ayrılık özellikle cemlerde içkinin içilip içilmemesiyle belirginleşir. Bektaşiler'de tek ocak mevcutken Aleviler'de bu sayı yüzün üzerindedir.

Alevilerde ayrıca tarikat kurucusunun ölümünden sonra halifelerin zamanla adap ve erkânda değişiklikler yapmasıyla ortaya çıkan kollar vardır. Hem ocak hem de kol Alevi-Bektaşi geleneğinin bir soy ağacına bağlanmasını, sosyal sıralamayı, statü ve rollerin belirlenmesini düzenler. Alevilerde baba hangi ocağı yönetiyor ise oğul da o ocağın gelecekteki yöneteni olacaktır. Başka bir ocağa intisap edemez. Ayrıca her ocağın bir yöneticisi vardır ki bunlar grup olarak birbirleri arasında ahiret kardeşliğinden dolayı kız alıp veremezler.

Bektaşilerde çok önemli olan toplumsal hiyerarşi altı kategoride ortaya çıkar:

1. Aşık veya sadık (yola giden)
2. Muhib
3. Derviş
4. Baba
5. Halife
6. Dedebaba

Bektaşilere göre Hacı Bektaş Veli mücerrettir, evlenmemiştir.

İranlı düşünür Ali Şeriati'ye göre, Ali Şiası Safevi Şiasından kendini ayırmak için aşağıdaki gerekçeleri ileri sürmektedir:

1. Şia-Sünni farklılaşmasında önemli bir nokta imamettir. Ancak Şiaya göre bunun İslam toplumuyla bir alakası yoktur.
2. Halifelerin yerilip lanetlenmesidir ki Şiilerin çoğunluğu buna karşıdır.
3. Şia Kuran'ın tahrif edildiğine inanmamaktadır.
4. Şianın ashab hakkındaki görüşleri Ehl-i Beyt'in görüşlerinin aynısıdır.
5. Tüm İslam fırkaları bir millet altında birleşebilirler.
6. Şia "gulat" değildir. (Dini anlamda aşırı, sapkın vb.)

Sonuç itibarıyla İran Şiasın' dan her yönüyle farklılaşan Anadolu heterodoks Alevi-Bektaşi geleneğinin de kendi içerisinde önemli farkları bulunmaktadır. Şehirleşme olgusu ve gelişen kitle iletişim araçları vasıtasıyla eski içe dönük ve kapalı yapısını kaybetmeye başlayan bu Anadolu Halk İslam İnancı, aynı zamanda yeni nesillere ritüellerini aktarma ve yaşatma konusunda da ciddi sıkıntılar yaşamaktadır.

2.2 Kitap Hakkındaki Şahsi Görüşler

Yazarın aslında son derece geniş kapsamlı gerçekleştirdiği bu araştırmada metodoloji konusunda bariz bir kafa karışıklığına sahip olduğunu düşünmekteyiz. Bir taraftan anlayıcı-yorumlayıcı paradigma, emik ve hermeneutik yaklaşımları kullandığını üzerine basarak ifade ederken diğer yandan pozitivist paradigma çerçevesi içerisinde hipotezlerini önceden oluşturduğunu, mülakatlar neticesinde sınadığını beyan etmektedir. Oysa anlayıcı-yorumlayıcı paradigma çerçevesinde araştırmacı hipotezlerini pozitivist paradigmada olduğu gibi peşinen belirlemez. Tümevarımcı bir anlayışla elde edilen verilerden anlamlı bütüncül sonuçlar çıkarılması amaçlanır. Aynı anda hem hipotezleri önceden belirleyerek tümdengelimci, hem de anlayıcı ve yorumlayıcı olunamaz.

Her iki temel paradigma da kullanılan yöntemlerin aynılaşmasında herhangi bir beis olmamasına rağmen, hipotezlerin belirlenmesi hususu temel ve ayırt edici bir konudur. Kitabın tamamını okuduktan sonra okuyucunun kafasında Alevi-Bektaşi dairesinin içinde kalan grupların algoritmik bağlantıları, hiyerarşik yapıları ve birbirinden farklılıkları konusunda büyük bir soru yumağı oluşmaktadır. Asıl meselesi zaten kapalı yapısıyla bilinmezlerle dolu olan bir topluluğun incelenerek açıklığa kavuşturulması olan ve geniş bir coğrafyada çok uzun soluklu bir araştırma ve emek altyapısına sahip olan böyle bir çalışmadan beklenen daha açık ve muğlak olmaktan uzaklaştırılmış verilerin ortaya konulmasıdır. Kaldı ki bu faaliyet aslında sadece mevcut olanın ortaya konulması faaliyeti olduğu için bir basamak sonrası yani yorumlama safhası için de olmazsa olmaz gereklilik konumundadır. Bu durumda Şah İsmail'in kimliği şöyle belirlenebilir: baba tarafından Safevi, ana tarafından Rum, sadece dedesi Uzun Hasan Türk'tür (TÜRKDOĞAN, 2006, s. 105).

Bu betimlemede bulunan ciddi hataların ilki safevilerin ayrıca bir ırk gibi (baba tarafından Safevi) telakki edilmesidir. Kanaatimiz budur ki araştırmacı taraflı Osmanlı eserleri ve onların devamı olan araştırmacıların düştüğü büyük hataya düşmüştür. Bu konuda ülkemizde Prof. Dr. Faruk Sümer dışında yeterli bir araştırmanın yapıldığı söylenemez.

> *Azerbaycan'da ise Prof. Dr. Oktay Efendiyev tarafından "Azerbaycan Safeviler Devleti" isimli oldukça geniş bir çalışma bulunmaktadır. Prof. Dr. F.Sümer bu devletin kimliğini "Safevi Devletinin gerek dayandığı zümre, gerekse devlet teşkilatı ve kültür bakımlarından kendisinden önce aynı ülkedeki Türk devletlerinden farksız olduğu, hatta belki bazılarından daha fazla Türklük vasıflarını taşıdığı" şeklinde ifade eder.(Sümer,2004) Sümer, Safevi devletini kuran ve geliştiren unsurun tamamen Anadolulu Türkmenler olduğu gerçeğini de eserinin daha birinci sayfasındaki önsözünde belirtir (Sümer,2004).*

Tarihi kaynaklarda Safeviler hakkındaki seyitlik iddialarından dolayı Araplık ile ayrıca Kürtlük ve Farslık (acemlik) ile bağdaştıran aktarmacı tarihçilerin iddialarının tamamı çürütüldüğünden bugün itibarıyla bilimsellik iddialarını kaybetmişlerdir. Bu konu hakkında kısa, öz bilgi ve kaynakça listesi için Nihat Çetinkaya'nın "Kızılbaş Türkler" isimli kitabına başvurulabilir (Çetinkaya, 2004). Ayrıca yazarın kitabının birçok bölümünde son derece övgüyle bahsettiği İrene Melikoff (1993) bile Şah İsmail'in Teke Türkmenleriyle aynı

boydan olduğunu söyler. Alevilerin kendilerine her yerde "Türkik" dediklerini beyan ederken, Ortaca Örneğinde Sünni yerine Türk kavramı kullanıldığını söyleyerek çelişir.

Aydın Bozdoğan İlçesi Alamut Köyü Alevileri cenaze geleneklerini anlatırken definden sonraki 1-3-7-40 ve 52'nci günlerin öneminden bahseder.

Anadolu halk İslam'ının tamamında (Sünni unsurlar) yazarın bahsettiği özel günlere Alevilerin yükledikleri anlamın aynısı yüklenmektedir. Kimi yerde Ortodoks Sünni İslam anlayışına, kimi yerdeyse Hıristiyan inanç ritüellerine yaklaşan Anadolu Aleviliği daha çok tarihsel sürecin ve içinde bulunduğu hâkim kültürün yönlendirdiği kültürel bir dokudur.

Baba İlyas aslında 1107 yılında kurulmuş bulunan Vefaiye tarikatının Anadolu'daki şeyhidir. 13. yy. ortalarına doğru Anadolu'daki Kalenderiye, Haydariye, Yeseviye senteziyle Babailik denilen gayri Sünni tarikat doğmuş oluyordu (Türkdoğan, s.154). Babailik kavramı dini değil siyasi-sosyal bir kavram olduğundan Babailiğin bir tarikat olmadığı hususunu A.Yaşar Ocak'ın "Babailer İsyanı" kitabında kaynakları ve gerekçeleriyle birlikte görmek mümkündür. (Ocak, 2011). Kaldı ki Baba İlyas'ın bir oğlunun Ömer, iki halifesinin ise Ebu Bekir ve Osman isimlerini taşıdığını unutmamak gerekmektedir. Aynı paragrafın devamında Babailer tarikatının yayılmasında Rum Abdallarının önemli bir yer oluşturduğu yazılmaktadır.

Fakat Abdalan-ı Rum çok sonraları Babailer isyanından kurtulan isyancıların uzantısı olarak Osmanlı Döneminde dini-mistik bir harekete dönüşerek ortaya çıkmış bir uzantı olmakla eş zamanlı bir hareket değildir. Babai Türkmenler Elbistan ve Sivas zaferinden sonra Amasya'ya oradan da Kırşehir'e uzandılar, ancak Amasya Subaşısı Hacı Armağan Şah, Baba İshak'ı zaviyesinden alıp kale burcuna astı (Türkdoğan, s.218).

İbarenin tamamı hatalı olmakla birlikte zannımızca asıl anlaşılmayan husus, araştırmacı tarihçilerin çoğunda olduğu gibi isyan elebaşısının kimliğidir. Lider ve asıldığı rivayet edilen Baba İlyas'tır. Zaviyesinde değil zaten Amasya kalesinde Selçuklu ordusuna karşı savaşmaktadır. Asan Amasya Subaşısı Hacı Armağan Şah değil, Selçuklu Ordusunun komutanı Hacı Mübarizeddin'dir.

Baba İshak'ın bir zaviyesi olmamakla birlikte Türkmenlerin başında Kırşehir Malya'ya kadar giderek orada yaptığı savaşta ölmüştür. Hacı Bektaş Veli Ahmet Yesevi'nin mürididir. 1281-82'de diyar-ı Rum'a gelmiştir. 92 yıl yaşamış, 1337-38'de ölmüştür (Türkdoğan, s.219). Bu durumda Hacı Bektaş Veli'nin 1246'da yani Babai İsyanından 6 sene sonra dünyaya gelmiş olması gerekir ki bu durumda Baba İlyas ile rabıtası konusunda ortaya atılan iddialarla çelişen bir durum oluşmaktadır.

Kitabın 105'inci sayfasında ana tarafından Rum olarak belirlenmiş olan Şah İsmail'in 543'üncü sayfada Faruk Sümer'in eserine atıfta bulunarak ana dili Türkçe olduğu için Farsça'dan çok Türkçe şiirler yazdığı belirtilmektedir. Konumuzun temel varsayımlarından birisini teşkil eden bir önerme ya tarihi vesikalarla delillendirilerek, fikirden 400 sayfa sonra dönülmemeli ya da ikinci defa geçtiği yerdeki fikir yine gerekçelendirilerek eleştirilmelidir.

En temel varsayımlarda bile tutarsızlık, kitabın savunduğu ve ortaya çıkarmaya çalıştığı diğer fikirlerin de en baştan reddiyesine sebep olma tehlikesini barındırmaktadır.

3. ORHAN TÜRKDOĞAN' IN TÜRK TOPLUMUNUN KÜLTÜRÜREL DİNAMİKLERİ ESERİ

3.1 Kitap Özeti

Yazar Alevilik-Bektaşilik olgusu üzerine, Türkiye genelinde 20 il ve 55 kasaba üzerinden alan araştırmalarını doğrudan katılacak gözlem, görüşme teknikleri ile 7 yılda tamamlanmıştır. Bu çalışmada gözlemci yaklaşım tarzı (etik) dışlanarak, sadece araştırmaya katılan kişilerin doğrudan görüş ve kanaatleri (emik) değerlendirmeye alınmıştır. Bir araştırmanın gerçekliği katılan kişilerin görüşlerini ortaya koyması, araştırmanın en gerçekçi antropoloji yöntemini oluşturmaktadır.

Alevi- Bektaşi kültür kompleksi; Hoca Ahmet Yesevi, Yunus Emre ve Mevlana gibi insanlığın malı olmuştur (Türkdoğan, 2007, 309). Yazar Alevilik hakkında, Türk toplumunun tarihsel gelişiminde İslam'ın kültür kodları ile yoğrulmuş ve sistemin temel unsurları ile birlikte İslami değer ve inançları içinde büyüdüğü toplum dinamiklerinin ve kültür normlarının etkisinin olduğunu dile getirmektedir. Türk tarihinin toplumsal rolü düşünülmeden Aleviliğin irdelenmesi mümkün değildir. Bu nedenle İslam dünyasının Şia gruplarında Türk Aleviliğin büyük farklılaşmaları ortaya konmuştur. Yazar Aleviliğin bir Türkleşme olgusu olduğunu belirtir.

Türk-Aleviliği toplumsal gerçeğe dayanmakta ve örnek olarak; Muğla'nın Kemali'ye ve Gölbaşı Alevileri, Sünni Aleviliği yerine köklerini Orta Asya'ya uzandığını ve Türk olduğunu ileri sürmüşlerdir. Tarihsel Sünni Alevi ayrışımını reddetmişlerdir. Alevilik'te, Hoca Ahmet Yesevi' den başlayıp ve Hacı Bektaş Veli' ye kadar uzanan ve içlerinde Ehlibeyt sevgisi barındıran süfizm hareketliliği mevcuttur. Siyasal bir kimlik kazanılmasında, mistisizmin Kızılbaşlılığa dönmesi İran Şiası' nın etkinliği göz ardı edilemez. "Büyük dede baba Bedri Nayon'da haklı olarak; Türklerin şiasının Osmanlı'dan önce başladığını, İran şiası ile hiçbir ilişkisini bulunmadığını ileri sürmektedir. Nayon'a göre ;Türk şiası Türk ulusçuluğu ile başlamıştır" (Bedri Noyan, 1985).

Kızılbaş akımı Bektaşilik ile bir bütün oluşturmuştur. Kızılbaşlığın Bektaşiliğe katılması sonucu Bektaşilik cemaat dışı (heterodoxie) görünüm kazandırmıştır.16. yüzyıldan itibaren Bektaşiliğe Şii eğilimleri sızmaya başlamıştır.

Bu dönem Balım Sultan tarafından Bektaşiliğin iyileştirildiği dönemdir. Balım Sultan zaviyesinin başına geçince tarikatın teşkilatını da düzenlemiştir. Balım Sultan nizami kontrolü sağladığı gibi önemli bir konu olan Kalenderlik deki mücerretliği de (bekarlığı) yeniden uygulamaya başlamıştır. Bu konunun tekrar gündeme gelmesi sonucu mücerret zümresi oluşmuş ve bunun sonucunda iki ayrım ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Biri Hacı Bektaşi soyundan geldiğini savunanlar Çelebiler (bel oğulları) diğeri ise gerçek Hacı Bektaşi olduğunu savunanlar babalar (Yol oğulları)'dır. Bektaşilerin Çelebiler ve babalar tarzında bir bölünmeye maruz kalmasının İran Şii kültürünün etkisi çok büyüktür. Türk Aleviliğinin kendine özgü bir yapılaşma olduğunu ve bu değerler, inanç sistemi geçmişten gelen tarihsel oluşumun izlerini taşımaktadır.

Günümüzde, Türk Aleviliği Şia kuşağı ile Judeo Hristiyan akımının karşılaştığı genişletilmiş Orta Doğu Projesi (GOP) etkisi altına girmiştir. Radikal İslamcılara karşı hedef olan Judeo-Hristiyanları' nın yöneleşi durdurulamamaktadır. NEO-CON'lara göre, 11 Eylül ABD tehditleri algılayışı, biçimlerini değiştirmiştir ve ardından, tek başına olduklarından daha öldürücü iki tehdidi meydana getirmiştir. Biri Radikal İslamcılık diğeri ise Kitle İmha araçlarıdır.

Charles Krauthammer'in (2006) belirttiği gibi; Laiklerin kendini beğenmesi karşısında, Radikal İslam'ın varlığını küçük görmüşlerdir. Radikal İslam Amerikan, Batı ve ve çağdaşlık

karşıtlığı, daha önce gördüklerimizden çok daha fanatik ve önüne geçilmesi zordur. Radikal İslam, sadece hazır bir asker kaynağı –camilerde ve medreselerde eğitilip hazırlanan, Hitler Gençliği veya Komsomol (Komünist Gençlik Örgütü) kaplarından çok daha etkili, bağımsız hazır ve nazır, bir milyar üzerinde mensuba sahip kutsal bir dinin temelleri üzerinde durmanın özel avantajına da sahiptir.

Günümüz sosyolojisinde, etkinliği bir bilinçlenme ve kültür farklılaşması olarak algılanmaktadır. İnsanlar kazanılmış kültür ve dengeleri ile algı alanları kazanırlar. Bu algı alanları kişinin tarihi gelişim çizgisinin önüne geçer ve yeni algı penceresinden dış nesnelerin yorumlar bu da bir bilinç kaymasıdır.

Safevi Şia'sından Ali Şia'sına geçişte kognisyon farklılaşmasına uğrar. Bu da fertlerin daha önceki benimsemiş olduğu guruptan çıkması yeni bir kültüre geçmesi kültür kaymasına sebep olmuş, dar anlamda da bilişsel bir sapmadır. Şia olgusu bu anlatımlara göre içinde yaşadığı toplumun kültürel dengelerini ve tarihi gelişimlerini biçimlendirmektir. Alevilik, Türk toplumunun meydana getirdiği bir inanç sistemi olarak anlatılmaktadır. Şia ise İran kültürü ile yoğrulmuş bir modeldir. Safevi Şiası, Safevi Devletinin bir üründür. Faruk Sümer'e (1992) göre Safevi Devletinin tarihinin bizim için taşıdığı ehemmiyet, bilhassa devleti kuran ve geliştiren unsurun Anadolulu olması ve bunlarla ilgili olarak kalabalık sayıda göçebe ve köylü Türk topluluklarının bu ülkeden İran'a göç etmeleridir.

Safevi Devleti kendini Şii topluluklarından ayırt etmek istemiştir. Bizzat kendileri "Kızılbaş Sürgünü" deyimini kendileri kullanmıştır. Safevi Devletinin oluşumunda, Erdebil şeyhlerinin siyasi gaye taşıyamazlardı. Anadolu'dan gelen Türk toplumunun, bir kısmına dini baskı yapmışlardır. Dini inançları çoğunluk olarak Sünni'dir. Safeviler zamanın resmi dilin Türkçe olması ve Şah İsmail'in Farsça' dan çok Türkçe yazması, Türk eserlere düşkünlüğü belirtilmektedir. Şah İsmail babasının ölümünden sonra Alevi kültür sahası olan Anadolu'ya geliyor ve burada Erzincan'da iki ay kalıp 7.000 civarı müridi toplanıyor. 1000 müridi ile Anadolu içinde yürüyüş yapıyor. Sümer'in dediği gibi baş ile gövdeyi birleştiriyor. Şah İsmail, bir ülkeyi kılıçla fethetmek değil inanç ve gönül bağı ile fethetmek önemlidir diyor.

Safevi Devletinin kurulması ile yeni bir köklü değişme meydana gelmiştir. Daha önceleri Osmanlı-İran kültür çatışmaları şimdi Anadolu kızılbaşları tarafından meydana geliyordur. Bu durum devletin içinde bazen olumlu bazen büyük olaylara neden olabiliyordu. 1512 yılında Saltanatın başına Yavuz Sultan Selim'in geçmesi ile Şah İsmail, Rumlu Nur Ali Halifeyi Anadolu'ya göndermiş. Bunun üzerine Rumlu'dan üç dört 1000 evlik, topluluk ona katılmış.

Yavuz Sultan Selim'in Konya'daki kardeşi Sultan Ahmet, Selim'in hükümdarlığını kabul etmez ve ona karşı dururken, birde Amasya'da bulunan Sultan Murat kızılbaş olmuştur. Sultan Murat bunun ardından 10.000 Kızılbaş ile birlikte önce Tokat'a daha sonra Nur Ali halife ile birleşerek İran'a Şah İsmail'e sığınmıştır. Yazar Türkiye genelinde yapmış olduğu bu alan araştırmasında Anadolu Aleviliği' nin önemli kültür oluşumunun Şamanizm olduğunu gözlemlemiştir. Özellikle ;doğum doğum sonrası (post parhum) geleneği, kutsal ile kutsal dışı olanları birbirinden ayıran akismundi. "(yani eşik) geleneği, Nevruz , Hıdrellez , Ay tutulması, AlBastı vb. kültürel norm ve değerler Kürtçe- Zazaca konuşan gruplar ile Sünniler arasında ortak inanç sistemlerini oluşturmaktadır.

Araştırmaya göre Ali Şiası İslam tarihi ile yaşıttır. Fakat Safevi Şiası sonradan ikamedir. İran milliyetçiliği ile uyum içinde olduğunu belirtmektedir. Şeriati' ye göre, kin ve düşmanlık Safevi Şiası ve Emevi Sünniliğine özgüdür. Ali Şiası ile Muhammedi Sünnilik birbirine eş anlamlıdır. Şeriati açısından iki önemli sistem belirtilmiş. Birincisi, Şiiliğin kendisi olan

birinci yüzyıldan beri süre gelen 'Kurum İslam'ı /Sünnilik karşısında bulunan hareket islamıdır. Diğeri ise Hareket Şiası'nın, Kurum Şiası'na dönüştüğü Safevi döneminden günümüze kadarki dönemdir. Bu açıklamalar sonucu anlaşılıyor ki İran Şiizmi'nin Safevi Şiasından önce başladığı İran'ın tarihi kültürünü içinde barındırdığı tezine varmaktayız. Ali Şeriati (1990), Safevi Şiası'nı iki noktada eleştiriyordu. Safevi Şiasını Sünnilikle hiçbir ortak noktası yoktur.Ancak İran milletiyle yeni ve güçlü bir hareket oluşturmaktadır.

İran' da Safevi diye anılan Türk topluluğundan sonra Nadir Şah topluluğu meydana gelmiştir. Nadir Şah "Avşar" diye bilinen Türk sülalesinden gelmektedir. Avşarlıklar İran üzerinde Halep, Suriye ve Anadolu 'ya kadar yayılmıştır. Safevi Şahı II. Tahmasb, memleketini kurtaramamış ve bunun üzerine Nadir Şah'ın ayağına giderek göreve gelmesini rica etmiştir.

Nadir Şah Abdullah İbn Süveydi'nin anlattığına göre bir "ferman-ı âli" çıkarmıştır. Ferman şöyle demektedir; Şah İsmail' in 1500 yılında zuhur ettiğini açıklamaktadır. Cahil halktan bir topluluk oluşturup, bunlara Ashab-ı kirama sövmeyi, Müslümanlar arasında fitne, fesatlık sokup, büyük düşmanlıklar oluşturup, Şiiliği ortaya çıkardı. Şah İsmail ortaya çıkana kadar, bu dört halife kendi hilafetleri zamanında birbirine uygun ve ayrılık lekesinden temiz idiler.

Nadir Şah Osmanlı ve İran arasındaki Sünni ilişkisini sona erdirmek istediğini söylemiştir. Osmanlı Devleti ile yapmış olduğu görüşmede beşinci mezhep olarak Caferiliğin kabul edilmesini ve Kabe'de bir rükn (yer) verilmesini talep edilmiştir. Osmanlı Devleti Nadir Şah'ın bu isteklerini kabul etmemiştir.

Bazı teorisyenler Kemalist modelin artık aşıldığını bunun yanında Kürt-Türk Aleviliği farklılığı ve Türkiye' deki Alevi-Sünni çatışmasına destek vermektedirler.

Alevi grupları aynı Ermeniler ve Museviler gibi Türkiye'nin üçüncü dini azınlığı konumuna getirilmek istenmekte, etnik ve dini anlamda ülkemizi parça parça gösterilerek, üniter devlet yapısına karşı çıkmaktadırlar. Bu propagandist odak noktalarının hedefi Aleviliği daha da Alevileştirmek ve Hristiyanlaştırmaktır.

Halkalı örnek olayı; Alevilikten Şiizme geçişin yapıldığı ilk yerdir. Küçükçekmece belediyesine bağlı ilçe 70.000 nüfusu vardır. Yerleşimde göç gelenler Kars Tuzluca ve Iğdır ilçesinden akın etmiştir. Göçlerin % 99' u işçi olarak gelmektedir. Nüfusun 9-10 bini Azeri geri kalanı ise Sünnidir. Başlangıçta Sünniler Azeri cemaatinin namazlarına müdahale ederken, daha sonraları hoşgörülü olup onların camilerine de Azeri cami, kendi camiden ise Sünni cami adını koydular.

Necef ve Kerbela' da 18 yüzyıldan beri İran ruhban grubunun yetiştirilmesinde önemli iki kenttir. Bu nedenle, Necef ve Kerbela' nın şu anda yabancı güçlerin bombaları altındadır. Öğrencileri kendine çekme, eğitme ve göreve yollama, onları etkili bir hiyerarşik bağlılık içinde tutup uzaktan denetleme anlamında, Şiirin kalbi olarak bilinir.

İmam Özgündüz'e göre İran'da Alevi sözcüğünün bilinmediğini, Seyyid-i Alevi yani Alevi soyundan gelenler anlamına gelen bir sözcük kullanılmakta olduğunu belirtmiştir. Özgündüz anlatımlarında Alevilerin rehbersiz olduğunu çünkü Yavuz zamanında bütün fıkıh adamlarının öldürüldüğünü belirtmektedir. Alevi mezhebine bizim bakış açımız Caferi fıkhına nazarandır. Fıkıh açısından namaz her Müslüman'a farzdır ve yerine getirilmesi gereken bir borçtur, oruç da öyledir. Alevilerin bu kanunlara riayet etmemelerinin sebebi zamanında fıkıh adamlarının katledilmesi ve kaliteli, bilgili hocalardan mahrum bırakılmalarıdır. Bu yüzden namaz ve orucu farz kabul etmezler ve dedikleri şey namazımız kılınmış ve orucumuz tutulmuştur düşüncesine inanırlar.

Alevilerin namaz ibadetlerini evlerde gizli olarak yapmaları sonucu unutulan ibadetler, fıkhın unutulmasına neden olmuştur. Bu da ibadetin Cem'e dönüşmesine ve bu nedenle Anadolu' da birçok Alevi caminin harabeye dönüşmesine sebep olmuştur. Sünniler ve Şiilerin inanç bütünlüğü her ikisinde de Allah'ın birliği peygamberin hak peygamber olduğunu ve ahiret gününe olan inançlarımızda da bir olduğunu belirtiyor.

Ancak Şia-Sünni arasında iki farklı görüş ayrılığı vardır. Bunlar İmamet ve hilafet hususudur.

> *Biri Gadir-i Hum olayı, bu olay Hz Peygamberimiz ölmeden önce Hz Ali'yi tevhide buyurmuştur. Bu olay üzerine Hz. Ebubekir ve Hz. Ömer Hz Ali'yi tebrik etmişlerdir. Bu da olayın tasdik-i olduğunu açıklamaktır. Fakat velayetin reddedilmesi ümmeti ikiye ayırmıştır. Şia ile Sünni arasında derin farklılıklar ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Diğer bir husus ise Hz peygamber (SAV) Kadir günü irad ettiği hutbede, size iki ağır emanet bırakıyorum, onlara sımsıkı sarıldıkça hiçbir zaman sapıtmazsınız. Bunlar da; Allah'ın kitabı Kur'an ve Ehlibeyt'imizdir" buyurmuştur (Türkdoğan, 330).*

Gadr-i Hum olayı hem Şia hem de Aleviler tarafından kabul edilmektedir. Her iki grup için de hilafet ve imamet ortaklık teşkil etmektedir. Yazarın araştırmalarına göre, Halkalı halkı Azeri Türklerinden olduğunu ve kimlikleri dışında bir soru yönetilmiştir.

> *"Kendinizi İran 'lı mı yoksa Azeri Türkü mü kabul ediyorsunuz? Sorusuna Şeyh hemen akıllı cevap vermiş "Bizde esas olan soy değil, din bağıdır. Bu yüzden soy esasına dayalı bir ırkçılığa karşıyız. İran İslam Cumhuriyeti Başkanı Hamaney bildiğiniz gibi bir Azeri Türkü olduğu halde İran İslam Cumhuriyeti içinde kimliğini korumaktadır. Burada bizleri birleştiren ne Azeri oluşumuz ne de İranlı oluşumuzdur, sadece ve sadece İslam kimliğini taşımamızdır. "İslam, hangi ırk ve soydan gelirse gelsin hepimizi tek bir çatı altında toplayan birlik sembolüdür. Biz, önce Türk, sonra Müslüman'ız diyen görüşlere karşıyız. Biz her şeyden önce Müslüman'ız Kan bağı, ırk bağı, birlikteliğimizde hiçbir rol oynamaz. Müslümanlık, İran'dan Azerbaycan'a, Bosna'ya, Türkiye'ye, Irak'a ve nerede Müslüman varsa oraya kadar uzanır ve hepimizi birlik şuuru içinde kucaklar diye anlatmaktadır.*

Yazar, 45 Ocak ile alakalı yapmış olduğu araştırmada (1995) İran ve Humeyni rejimine sonuna kadar karışık düşünceyi, savunmaktadır. İran rejimine karşı olmalarının sebebi olarak günahsız insanların sokak ortasında öldürülmesi, özgür olmadıklarını ve kadınların her konuda geri planda bırakıldığını açıklamaktadır. Kars yöresinde Şia grubunun dini lideri Ahunt'Tur ve çoğu kez İran'dan gelmektedir. Kars yöresinde Ahunt önemli yer kaplamaktadır. Yöre halkından boşanan Azeri dul kadınların Ahunt ile sembolü nikah tazelemeleri ve Ahunt rızası olmadan evlenecekleri eşi seçemezlerdi. Halkalılar veya Zeynebiyeciler kendi camilerinden değişik bir Sünni cami fikrine karşıdırlar.

İstedikleri diyanetten bağımsız, muhtar olmak şartı ile içerisinde 12 İmam (Caferi) mezhebine göre abdest alınan ezan okunan namaz kılınan bir cami olması gerektiğini inanmışlardır.

Çorum Milönü mahallesi Alevileri ve Şia' ya yönelmeyen Halkalı Alevileri bu tür Ehlibeyt ve Alevi camileri kabul etmezlermiş, onlar için Cemevi ibadethane olarak kabul ediliyormuş. Halkalı Şia mensupları Cemevine karşı oldukları gibi bir de semah ve benzeri çalgıları ve eğlenceleri de reddetmişlerdir. İçkiye de Sünnilerden daha çok karşı çıkmaktadırlar. Şia kültür alanlarında etnik kimliği oluşturan, erkekler arasında kravat takılması, kadınların siyah

şalvar giymeleri, erkeklerin şalvar tipi pantolon giymeleri, görünen belirgin özelliklerini ifade etmektedir.

SONUÇ

Sonuç olarak, eskiden günümüze Türk toplumu Sünni odak noktasında biri İran Şiası diğeri Anadolu Aleviliği olmak üzere iki toplulukla birlikte ortak kültürde yaşamaktadır. Diyanette, Sünni cami, Şia cami, Cemevi olmak üzere üç cami şekli bulunur. Cemaatler kendi ibadetgâhlarını "Cami" olarak kullanmak, cenazelerinin, merasimlerini camilerde yapmak istemektedir. Birbirlerinden kız alıp vermek büyük ölçüde azalmıştır. Bu nedenler sonucu, etniklik olgusunu körüklemekte ve ilişkiler daha da sertleşmektedir.

İran Şiası kimlik bozulmalarına yol açarken Türk Aleviliği kendi kararları doğruluğunda ilerlemektedir. Baha Sait'in araştırmalarında gördüğümüz kadar Osmanlı tarihi boyunca Bektaşilerin Türkçe' ye bağlanmaları inanç ve pratiklerinde Türk kültürünün İslam öncesi unsurlarını barındırmaktadır.

Araştırmaya göre Anadolu' da ki ilk Türkçülerden biri de Baba İlyas'tır. Kürtlük ve Aleviliği, Başbakanlık İnsan Hakları Danışma Kurulu tarafından hazırlanan azınlık hakları ve kültür raporunda bu ülkenin evlatları olan bu iki topluluğu azınlık kategorisine sokmuş. Ülkemizi çok kimlikli bir yapılaşmaya sürüklemiştir.

Ülkemiz Avrupa Birliği sürecinde ulus-devlet ötesi bir yapılaşmaya yönelmektedir. Horasan Erlerinin anlattığına göre devlet Avrupa Birliği' ne girmeye uğraşırken Alevi insanımız hâlâ bir azınlık olarak hayatını sürdürmeye devam etmektedir. Yazın araştırmasına göre Alevi Bektaşi üzerindeki statü ve norm ilişkilerinin güçlü bir kas sistemi oluşturduğunu belirtmiştir.

Özellikle, cemaati yönlendiren dede, baba, seyyit, mürşit, dede-baba gibi liderler yanında; ocak, ocak zade, ocak evladı, Hz. Fatıma Ocağı, aşık ve sadık, derviş ve benzeri toplumsal kategorilerde Alevi-Bektaşilerde toplumsal hiyerarşi kalıcılığını göstermektedir.

Selçuklu' dan günümüze kadar gelen bir nevi sosyal hareketliliktir. Bu topluluk birçok eylemde bulunmuş grup önderlerini kaybetmiştir. Alevi Bektaşi toplulukları inançları, dünya görüşleri büyük toplum olarak adlandırılan (Sünni)'den büyük ölçüde farklıdırlar. Bu sebeple, dini norm ve değerler, birer dinamik unsur olarak grubu ayakta tutmaktadır. Alevi-Bektaşi topluluğunu her durumda dağılmaktan koruyan dengeleyici etmenler mevcuttur. Bunların en başında 'Ocak' kavramı gelir. Kimin hangi soydan geldiğini bu ocak kavramını belirler. Dini lideri (seyit ve dede) ocakla bağlantılı olup ve Seyyitlik, ocak kültürü olmadan varlığını daim edemez.

KAYNAKLAR

Baha Sait (2000). Türkiyede Alevi Zümreleri Türk Yurdu Mecmuası, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Bahar, İlhan (2011). Hz. Ali'nin Liderlik Sırları, Kum Saati Yay., İstanbul.

Çetinkaya, Nihat (2004). Kızılbaş Türkler, Tarihi Oluşumu ve Gelişimi, Kum Saati Yay. İstanbul.

Eröz, Mehmet (2014). Türkiye'de Alevilik Bektaşilik, Ötüken Yay., İstanbul.

Krauthammer, Charles (2004). İn Defense Of Democratic Realism, National İnterest 77 Sonbahar.

Melikoff, İrene (1993). Uyur İdik Uyardılar, Demos yayınları, İstanbul.

Melikoff, İrene (1998). Hacı Bektaş Efsaneden Gerçeğe, Cumhuriyet Yay., İstanbul.

Noyan, Bedri (1985). Bektaşilik ve Alevilik-Sünnilik Nedir?, Doğuş Matbacılık.

Ocak, Ahmet Yaşar (2011). Babailer İsyanı, Dergah Yay., İstanbul.

Sümer, Faruk (1992). Safevi Devletinin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara.

Şeriati, Ali (1990). Ali Şiası-Safevi Şiası, İkinci Baskı, Yöneliş Yayınları

Türkdoğan, Orhan (2004). Alevi Bektaşi Kimliği, Timaş yayınları, İstanbul.

Türkdoğan, Orhan (2007). Türk Toplumunun Kültürel Dinamikleri, Kum saati yayınları, İstanbul.

DEPREMİN GÖÇE ETKİSİ "6 ŞUBAT DEPREMİ ÖRNEĞİ"

EFFECT OF EARTHQUAKE ON MIGRATION "EXAMPLE OF FEBRUARY 6 EARTHQUAKES"

Doç. Dr. Melda Medine SUNAY
Bursa Teknik Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Ankara.
ORCID NO: 0000-0003-3210-5942

Okan KARAHAN
Yıldırım Mesleki ve teknik Anadolu Lisesi, Bursa.
ORCID NO: 0009-0005-6577-4677

ÖZET

Dünya genelinde insanların yaşamları üzerinde büyük izler bırakan depremlerin etkilerinden birisi zorunlu göçtür. Meydana gelen yıkıcı depremler zorunlu nüfus hareketliliğine yol açmaktadır. Zorunlu göçlerin karmaşık sonuçları bulunmaktadır. Depremim meydana geldiği ve göç edilen yerleşim yerlerinde sosyal, ekonomik, politik ve kültürel alanlarda çok boyutlu sorunlar yaşanabilmektedir. Türkiye'de meydana gelen yıkıcı depremler sonucu göçler yaşanmıştır. Bu çalışma ile depremin göç üzerindeki etkisi ortaya konmaya çalışılmıştır. Araştırmada örnek olay çalışması yöntemi kullanılmıştır. 6 Şubat 2023'de meydana gelen Kahramanmaraş merkezli 7.7 ve 7.6 şiddetindeki iki yıkıcı depremin gerçekleşmesi sonucu 11 ilin etkilenmesi ve yaklaşık 13 milyon insanın etkilenerek bazılarının zorunlu olarak evlerinden göç etmeleri ele alınmıştır. Depremle birlikte insanların göç etmek durumunda kaldıkları ve Mart 2023 tarihinden bu yana afet bölgesinden yaklaşık 2,5 milyon insan zorunlu olarak göç ettiği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar kelimeler: Deprem, Göç, Zorunlu Göç, 6 Şubat Kahramanmaraş Depremi.

ABSTRACT

One of the effects of earthquakes that leave great scars on people's lives around the world is forced migration. Destructive earthquakes cause forced population mobility. Forced migrations have complex consequences. Multi-dimensional problems may be experienced in social, economic, political and cultural areas in the settlements where the earthquake occurred and where people migrated. Migrations occurred as a result of the devastating earthquakes that occurred in Turkey. The aim of this study is to reveal the relationship between earthquake and migration. The case study method was used in the research. It is discussed that as a result of two devastating earthquakes with magnitudes of 7.7 and 7.6, centered in Kahramanmaraş, which occurred on February 6, 2023, 11 provinces were affected and approximately 13 million people were affected, some of them forced to migrate from their homes. It was concluded that people had to migrate after the earthquake and that approximately 2.5 million people have been forced to migrate from the disaster area since March 2023.

Keywords: Earthquake, Migration, Forced Migration, 6 February Kahramanmaraş Earthquake.

880

1. GİRİŞ

İnsanlar yaşamları boyunca zorunlu ya da gönüllü olarak göç etmektedirler. Yapmış oldukları göçlerin itici ve çekici sebepleri olduğu aşikârdır. Zorunlu göçler genellikle itici sebeplerden meydana gelmektedir ve bu da hayatı etkilemektedir. Bu zorunlu göçler farklı sebeplerden ortaya çıkmaktadır. Çatışma, zulümler, savaşlar, iklim değişiklikleri, kıtlık, seller, depremler gibi durumlar neden olarak gösterilebilir. Afetler nedeniyle insanlar hayatlarını göç ettikleri yeni mekânlarda devam ettirmek zorunda kalmaktadırlar. Bu göçler kalıcı ya da geçicidir (Hugo,1996).

Doğal afetlerin insanların ölmesine, yaralanmasına engelli duruma düşmesine etkisi olduğu gibi ülke ekonomisine de olumsuz etkisi vardır. Depremin etkisi büyük olduğundan dolayı çok dikkat edilmesi gereken bir afettir (Varol ve Gültekin, 2016:46).

Deprem sonucu yıkımın büyük olması nedeniyle zorunlu göç kaçınılmazdır. Zorunlu göç depremin büyüklüğü ve etki alanı ile doğru orantılıdır. Depremler, risk azaltma sistemleri uygulamalarına rağmen, hala çok kayıplar vermektedir. Yaşam alanlarındaki nüfus artışına paralel olarak depremden etkilenen insan sayısı artmaktadır. Depremlerin devam edeceği bilimsel olarak öngörüldüğü için gelecekte zorunlu göçler artarak devam edecektir (IOM, 2011: 13).

ARAŞTIRMA VE BULGULAR

2. DEPREM

2.1 Deprem Tanımı ve Özellikleri

Deprem, yer yüzeyindeki kara parçacıklarının yer kabuğunda oluşan sismik enerjinin aniden serbest bırakılması sonucu meydana gelen bir doğal olaydır. Bu olayın sonucunda yer yüzeyi titreşir ve sarsılır, bu sarsıntılara deprem denir (Yaman ve Düger, 2017: 5). Depremlerin ana nedeni, Dünya'nın içyapısındaki levha hareketleridir. Dünya'nın dış kabuğu, birçok büyük ve küçük levhadan oluşur ve bu levhalar sürekli olarak birbirlerine doğru hareket ederler, birbirlerinden uzaklaşırlar veya yan yana kayarlar. Bu levha hareketleri sırasında levhaların sıkışması veya ayrılması, yer kabuğunda gerilim birikmesine neden olur. Bu birikmiş gerilim, bir noktada birikir ve bir çatlak veya fay hattı boyunca aniden serbest bırakılır. Bu serbest bırakılma anı, yer yüzeyindeki sarsıntılara yol açan depremin merkez noktasıdır. Bu sarsıntılar, depremin şiddetine, derinliğine ve yerin türüne bağlı olarak farklı şiddetlerde olabilir. Depremler sıklıkla yer kabuğunun altında veya derin okyanus tabanlarında meydana gelir, ancak yer kabuğunun üstünde de olabilir. Depremler yer yüzeyinde büyük hasara ve can kaybına neden olabilirler. Ayrıca Tsunami, toprak kaymaları ve çeşitli diğer doğal felaketlere yol açabilirler. Depremler, bilim insanları tarafından incelenir ve ölçülür. Bu ölçümler, Richter ölçeği, Moment Magnitude Scale (Mw), veya benzeri skalalar kullanılarak depremlerin büyüklüğünü ve şiddetini tanımlar. Deprem tahminleri ve afet hazırlıkları, deprem bölgelerinde yaşayan insanların güvenliğini artırmak için önemlidir (Frond-Scribd, 2023; Drishtiias,2023).

2.2 Deprem Etkileri ve Hasar Çeşitleri

2.2.1 Depremin insanlar üzerindeki etkileri:

Deprem, insanlar üzerinde fiziksel ve psikolojik birçok etki bırakan bir doğal afettir. Yaşanan depremler, travmatik bir olay sonucunda meydana gelen psikolojik sorunlara neden olabilir. İnsanların depremle ilgili deneyimleri, travma sonrası stres bozukluğu, kaygı, korku ve depresyon gibi psikolojik sorunları ortaya çıkarabilir. Depremin psikolojik etkileri, depremin

büyüklüklerine ve süresine, bireyin hazırlıklı olup olmadığına, kişilik özelliklerine, baş etme yeteneklerine, yaşanan kayıpların anlamına, daha önceki deneyimlere, ruhsal travma veya psikiyatrik bozukluk geçmişine ve sosyal destek gibi faktörlere bağlı olarak değişiklik gösterebilir (Bıçakçı ve Ergüney,2023). Deprem sonrasında bireylerde şok, şaşkınlık, öfke, çaresizlik, güçsüzlük, güven kaybı, kontrol kaybı, ölüm korkusu gibi duygular ortaya çıkabilir. Ayrıca deprem sonrasında travma sonrası stres bozukluğu ve depresyon gibi psikolojik sorunlar da gelişebilir (Sönmez, 2022).

Depremin psikolojik etkileri ne kadar sürer sorusuna gelince, maruz kalınan travma düzeyine bağlı olarak bu etkilerin süresi değişebilir. Kimi insanlarda etkiler uzun süre devam edebilirken kimilerinde daha kısa sürebilir. Özellikle travma sonrası stres bozukluğu yaşayan kişilerde bu etkilerin daha uzun sürebileceği bilinmektedir. Bu nedenle deprem sonrasında psikolojik destek almak önemlidir (Arasan Özbay, 2015).

Depremden sonra hangi durumda psikolojik destek alınması gerektiği de önemli bir konudur. Depremden sonra yaşanan akut stres tepkileri ilk bir ay boyunca ortaya çıkabilen normal tepkilerdir. Ancak bu belirtiler bir aydan daha uzun süre devam ederse ve günlük işlevselliği bozmaya başlarsa, kişinin psikolojik destek alması gerekebilir (Sönmez, M. B.,2022).

Deprem korkusu da depremin insanlar üzerindeki psikolojik etkileri arasında önemli bir yer tutar. Deprem korkusu, depremle ilgili sürekli endişe ve korku hali olarak tanımlanabilir. Kişinin günlük hayatını etkileyen, kısıtlayan ve işlevselliğini sürdürmesini engelleyen bir korku olması durumunda ise profesyonel destek alınması gerekebilir (Nakajima, 2012).

Depremin insanlar üzerindeki psikolojik etkilerini atlatmak için bazı önlemler alınabilir. Öncelikle destek almak ve konuşmak önemlidir. Duygularınızı ve deneyimlerinizi paylaşabileceğiniz bir destek sistemi oluşturmak ve profesyonel yardım almak faydalı olabilir. Ayrıca sağlıklı bir yaşam tarzı sürdürmek, düzenli uyku alışkanlıkları oluşturmak, stresten uzaklaşmak için gevşeme tekniklerini uygulamak da faydalı olabilir. Depremin psikolojik etkileri konusunda farkındalık yaratmak ve toplumsal destek sağlamak da önemlidir. Toplumun travmayı atlatma sürecinde birbirine destek olması, dayanışma içinde olması ve duygularını paylaşması bu sürecin daha sağlıklı bir şekilde ilerlemesini sağlayabilir. Ayrıca deprem sonrası yapılan müdahalelerin, afet yönetimi politikalarının ve psikolojik destek hizmetlerinin önemi de unutulmamalıdır. Deprem gibi travmatik bir olayın etkileri bireysel olarak ele alınamayacağı için profesyonel destek önemlidir (Arasan, 2015).

2.2.2 Depremde meydana gelen hasar çeşitleri

Deprem, yapıların çeşitli tiplerinde farklı hasarlar meydana getirebilir. Hasar çeşitleri, depremin büyüklüğü ve merkez üssü, yapı malzemesi ve yapı kalitesi gibi faktörlere bağlı olarak değişebilir.

Rölanti hasarı, yapı malzemesinde hafif hasarlar meydana getirir. Bu hasar tipi, çatlaklar, çimento kabarcıkları veya donatıda küçük kırılmalar gibi gözlemlenebilir. Rahatsız edici hasar, yapı malzemesinde orta düzeyde hasarlara neden olur. Bu hasar tipi, daha büyük çatlaklar, büyük çimento kabarcıkları ve donatıda belirgin kırılmalarla karakterizedir. İleri hasar, yapı malzemesinde ciddi hasarlara yol açar. Bu hasar tipi, büyük çatlaklar, çökmeler, donatıda yaygın kırılmalar ve yapısal deformasyonlar gibi belirgin görsel hasarlarla kendini gösterir. Yıkıcı hasar, yapıların tamamen çökmesine veya kullanılamaz hale gelmesine neden olan ciddi hasarlardır. Bu hasar tipi, yapıların yapısal bütünlüğünü tamamen kaybetmesiyle karakterizedir.

Deprem sonrası binalardaki hasar tespiti önemlidir ve yapıların güvenliği açısından önemli bir adımdır. Hasar tespiti, yapıların deprem öncesindeki durumu ile sonraki durumu arasındaki farkları belirlemek için yapılır. Bu tespit, yapıların hasar çeşitlerini ve hasar düzeyini belirlemek için yapılır. Hasar tespiti, uzmanlar tarafından yapılmalı ve yapıların güvenliği için gerekli önlemler alınmalıdır.

Kısacası, depremlerin etkileri ve hasar çeşitleri çok çeşitli olabilir ve birçok faktöre bağlıdır. Depremin psikolojik etkilerini yönetmek ve yapılardaki hasarları tespit etmek önemlidir. Deprem sonrası hasar tespiti ve yapıların onarımı için mutlaka uzmanlardan yardım almak gerekmektedir. Bu şekilde, deprem sonrası süreci daha iyi yönetebilir ve güvenliği sağlayabilirsiniz (Çatal, 2003).

2.3 Deprem Öncesi, Sırası ve Sonrasında İnsan Davranışı

Deprem, insanların psikolojik ve fiziksel olarak zor bir zaman geçirdiği bir doğal afettir. Deprem öncesi, sırası ve sonrasında insan davranışları belirli değişiklikler gösterebilir. İnsanlar, depreme karşı hazırlıklı olmak, deprem sırasında doğru tepkiler vermek ve deprem sonrasında toparlanmak için bazı önlemler alabilirler.

Deprem öncesi davranışların bir kısmı, deprem öncesi yapılan hazırlıklarla ilgilidir. İnsanlar, aileleriyle birlikte bir afet ve acil durum planı oluşturmalı ve herkesin nerede buluşacağına dair bir plan yapmalıdır. Ayrıca, deprem öncesi evlerde yapılması gereken güvenlik önlemleri vardır. Örneğin, ağır eşyaların sabitlenmesi, acil durum çantasının hazırlanması ve zeminin dayanıklılığının kontrol edilmesi gibi önlemler alınabilir (Öcal, 2007).

Deprem sırasında insan davranışları, kişinin stres tepkilerine bağlı olarak değişebilir. Depreme yakalanan kişilerde panik, korku, endişe ve şaşkınlık gibi duygusal tepkiler ortaya çıkabilir. İnsanlar genellikle çök-kapan-tutun hareketini kullanarak kendilerini korumaya çalışırlar. Bu hareket, baş ve boyun bölgesini korumak için ellerle başın ve ensenin kapatılmasını içerir. Ayrıca, büyük ve sağlam bir nesneye tutunmak da yaygın bir tepkidir (Öcal, 2007).

Deprem sonrasında insan davranışları, genellikle travmayla başa çıkma ve toparlanma süreciyle ilgilidir. Bir deprem sonrasında insanlar acil durum toplanma bölgelerine yönlendirilmelidir. Bu toplanma alanları güvenli bir yerde buluşmayı sağlar ve kayıp kişilerin tespitini kolaylaştırır. Deprem sonrasında acil yardım ve sağlık hizmeti ekipleri, depremzedelere yardım etmek için görevlendirilir ve bu ekiplerle işbirliği yapmak önemlidir. Deprem sonrasında insanlar, hasarlı yerlerden uzak durmalı ve güvenli bölgelere gitmelidir. Ayrıca, elektrik, gaz ve su hattının kesildiği durumlarda dikkatli olunmalı ve olası yanma veya gaz sızıntısı risklerine karşı önlem alınmalıdır (Yüksel, 2000).

Deprem öncesi, sırası ve sonrasında insan davranışlarına dair daha fazla bilgi bilimsel çalışmalarda bulunabilir. Örneğin, hayvan davranışları deprem öncesinde değişiklikler gösterebilir ve bu değişiklikler bazı insanların deprem öncesi uyarılarını takip etmelerine yardımcı olabilir. Ayrıca, deprem sonrasında insanların psikolojik sağlıkları üzerine yapılan araştırmalar da daha fazla bilgi sağlayabilir. Deprem öncesi, sırası ve sonrasındaki insan davranışları, toplumun afetlere karşı hazırlıklı olmasını ve güvenli bir şekilde toparlanmasını sağlamak adına önemlidir. Bu nedenle, deprem bilinci ve afet yönetimi konularında eğitim ve farkındalık çalışmaları önemlidir.

2.4 Türkiye'deki Önemli Depremler

Anadolu coğrafyası yerleşim yerinin özelliği nedeniyle tarih boyunca sayısız deprem yaşamış; pek çok kent depremlerle yıkılmış, ardından aynı veya başka yerde yeniden inşa

edilmiştir. Geçmişte yaşanmış depremler üzerinde durmak, söz konusu kentlerin bugün de karşı karşıya olduğu risklerin ortaya konulması açısından önem taşımaktadır (Genç, 2007). Türkiye'nin deprem tarihine genel bir bakış yapacak olursak, ülkemizin kuzeyinden güneyine, doğusundan batısına kadar birçok fay hattının üzerinde bulunduğunu görebiliriz. Bu fay hatları arasında en önemlileri Kuzey Anadolu Fay Hattı, Doğu Anadolu Fay Hattı ve Batı Anadolu Fay Hattı'dır. Bu fay hatlarında meydana gelen depremler Türkiye'nin birçok bölgesinde hissedilmekte ve sıklıkla büyük hasarlara yol açmaktadır. Türkiye tarihinde birçok önemli deprem yaşanmıştır. Ülkede geçmişten bugüne, bu fay kuşağı üzerinde; 1939 Erzincan, 1942 Tokat (Erbaa), 1943 Kastamonu, 1944 Bolu, 1951 Çankırı (Kurşunlu), 1953 Balıkesir (Yenice-Gönen), 1957 Bolu (Abant), 1964 Balıkesir (Manyas), 1966 Muş (Varto), 1967 Adapazarı ve 1976 Van (Çaldıran), 1999 Gölcük, 1999 Düzce, 2011 Van ve 2020 Elazığ depremleri gibi çok sayıda can kaybı ve yıkıma sebep olan depremler yaşanmıştır. Özellikle son yıllarda Türkiye'de yaşanan depremler, ekonomik açıdan da büyük bir etki yaratmıştır. Son raporlara göre, 6 Şubat 2023'teki Kahramanmaraş depremleri, Türkiye'nin ekonomik çıktısının yaklaşık yüzde 4'üne denk gelen 34,2 milyar dolarlık bir hasara neden olmuştur (URL-1). Bu depremler sonucunda birçok bina yıkılmış, altyapılar zarar görmüş ve binlerce insan evsiz kalmıştır. Depremlerin olumsuz etkilerini azaltmak için, hem hükümetin hem de vatandaşların önlem alması oldukça önemlidir. Deprem güvenliği önlemleri, yapıların depreme dayanıklı olarak inşa edilmesi, afet planlamalarının yapılması ve halkın deprem bilinciyle hareket etmesi gibi adımlar atılmalıdır. Türkiye, tarih boyunca birçok önemli deprem yaşamış bir ülkedir. Bu depremler, insanların yaşamını derinden etkilemiş, büyük hasarlara ve kayıplara yol açmıştır. Ancak, önlem alınması ve bilinçli hareket edilmesi durumunda depremlerin olumsuz etkileri minimize edilebilir.

3.GÖÇ

3.1 Göç Tanımı ve Türleri

Göç, çalışmak ve daha iyi yaşam olanakları bulmak umuduyla, insanların yaşadıkları/ikamet ettikleri yeri bırakıp, başka yerlere giderek orada kesin ya da geçici olarak yerleşmeleridir (Aktel ve Kaygısız, 2018).

3.1.1. İnsan göçleri

İnsan göçü olgusu, ilk çağlardan günümüze kadar insanlık tarihinin değişmez bir olgusu olmuştur. Bu nedenle göç çalışmaları antropoloji, sosyoloji, ekonomi, istatistik ve son zamanlarda fizik ve bilgisayar bilimi dahil olmak üzere çeşitli araştırma alanlarını kapsamaktadır. Göçü incelemek için genellikle kullanılmayan çeşitli veri türlerinin giderek daha fazla kullanılabilir hale geldiği bir zamandayız. Bunlara sosyal büyük veriler de dahildir: cep telefonları, çevrimiçi hizmetler, çevrimiçi sosyal ağlar (OSN'ler), nesnelerin internetindeki cihazlar kullanılarak oluşturulan insanların dijital izleri. Aynı zamanda yeni teknolojiler bu büyük veri kümelerinden değerli bilgiler çıkarabilmektedir. Göç akışlarının ve göçmenler ile kaynak ve hedef topluluklar üzerindeki ekonomik ve kültürel etkilerin izlenmesi de dahil olmak üzere, göçle ilgili farklı soruları anlamak için hem geleneksel hem de yeni modeller ve veriler şu anda kullanılmaktadır (Sîrbu, A., Andrienko, G., Andrienko, N. vd., 2021).

3.1.1.1 İç göç

İç göç, bir ülkenin veya bölgenin içindeki yer değiştirme işlemidir. Bu tür göç, insanların bir bölgeden başka bir bölgeye, genellikle kırsal bölgelerden şehirlere veya bir şehirden başka bir şehre taşınmalarını ifade eder. İç göç, aynı ülkenin sınırları içinde gerçekleşir ve insanlar genellikle vatandaş olarak aynı ülkenin bir parçasıdırlar. İnsanlar daha iyi iş fırsatları veya

ekonomik avantajlar arayışında iç göç yapabilirler. Şehirlerde daha fazla istihdam ve gelir potansiyeli olabileceği için kırsal bölgelerden şehirlere taşınabilirler. İnsanlar, daha iyi eğitim imkânlarına veya sağlık hizmetlerine erişim sağlayan bölgelere taşınabilirler. Ayrıca kültürel ve sosyal nedenlerle de iç göç olabilir. İklim değişikliği, doğal afetler veya çevresel koşulların bozulması nedeniyle insanlar yer değiştirme kararı alabilirler. Bu tür göçlere çevresel göç de denir. Nüfus artışı veya aile birleşimi gibi demografik faktörler iç göçü etkileyebilir. Savaşlar, çatışmalar, siyasi baskı veya insan hakları ihlalleri nedeniyle iç göçler meydana gelebilir (Çelik, 2007: 92-93).

İç göç, toplumlar üzerinde önemli etkilere sahip olabilir. Örneğin, şehirlerdeki nüfus artışı altyapıyı etkileyebilir, iş gücü piyasasını etkileyebilir ve kırsal bölgelerde nüfus azalmasına neden olabilir. Bu nedenle, iç göç, planlama ve politika yapımında dikkate alınması gereken bir faktördür. İç göçün etkilerini anlamak, hükümetlerin ve yerel yönetimlerin sosyal ve ekonomik politikalarını şekillendirmelerine yardımcı olabilir.

3.1.1.2 Dış Göç

Dış göç, bir kişinin, bir ülkenin veya bölgenin sınırlarını aşarak, kendi ülkesi dışında bir yere yerleşme sürecini ifade eder. Bu terim, insanların bir ülkeden başka bir ülkeye taşınmalarını ve o ülkede yerleşik yaşamalarını tanımlar. Dış göç, ülkeler arası veya bölgeler arası bir yer değiştirme işlemidir. İşgücü göçü, insanların daha iyi iş fırsatları, yüksek gelir potansiyeli veya daha iyi çalışma koşulları arayışında dış ülkelere gitmelerini ifade eder. İnsanlar iş bulma amacıyla göç edebilirler. Siyasi göç, siyasi baskılara, insan hakları ihlallerine veya zulme maruz kalan kişilerin güvenlik ve özgürlük arayışı için dış ülkelere gitmelerini ifade eder. Sığınma talepleri bu kategoriye dahildir. İnsanlar daha iyi eğitim olanaklarına veya bilimsel araştırma imkânlarına erişim sağlamak amacıyla başka ülkelerde eğitim veya kariyer fırsatları arayışında dış ülkelere gidebilirler. Aile birleşimi, aile üyelerinin birbirleriyle yeniden bir araya gelmeleri ve aynı ülkede veya bölgede yaşama kararı almalarıdır. Dış göç, hem kaynak ülkeleri hem de hedef ülkeleri etkiler. Göç eden insanlar yeni ülkelerde yeni bir yaşam kurma amacı güderken, hedef ülkelerin iş gücü piyasalarını, kültürel çeşitliliğini ve toplumsal yapılarını etkileyebilir. Aynı zamanda dış göç, sık sık ekonomik, politik ve sosyal politikaları şekillendiren bir faktör olabilir (Yaldız, 2014, 384-385).

3.1.1.3 Ulusal Göç

Ulusal göç (ulusal muhacirlik), bir ülke veya bölge içindeki insanların yer değiştirme sürecini ifade eder. Bu tür göç, aynı ülkenin sınırları içinde, farklı bölgeler arasında gerçekleşir. Ulusal göç, çeşitli nedenlerle ortaya çıkabilir ve genellikle demografik, ekonomik, sosyal veya çevresel faktörlere bağlıdır. İş fırsatları ve ekonomik nedenler, insanların bir bölgeden başka bir bölgeye göç etmelerinin en yaygın nedenlerindendir. İnsanlar daha iyi iş fırsatlarına veya gelir potansiyeline sahip bölgelere taşınabilirler. İklim değişikliği, doğal afetler veya çevresel koşullardaki bozulmalar nedeniyle insanlar yer değiştirebilirler. Bu tür göçlere çevresel göç de denir. Nüfus artışı veya aile birleşimi gibi demografik faktörler ulusal göçü etkileyebilir. İnsanlar daha iyi eğitim olanaklarına veya sağlık hizmetlerine erişim sağlamak amacıyla farklı bölgelere göç edebilirler. Sosyal ağlar, kültürel bağlar veya aile ilişkileri, insanların başka bir bölgeye göç etmelerinin nedenleri olabilir. Ulusal göç, kaynak bölgeleri ve hedef bölgeleri etkiler. Kaynak bölgelerinden göç eden insanlar kaynak bölgesinin nüfus yapısını etkileyebilir, iş gücü piyasalarını şekillendirebilir ve bu bölgelerin ekonomik ve sosyal yapılarını etkileyebilir. Hedef bölgeler ise yeni nüfus alır ve işgücü piyasalarını etkileyebilir. Ulusal göçün etkilerini anlamak, hükümetlerin ve yerel yönetimlerin politika ve planlamalarını şekillendirmelerine yardımcı olabilir.

3.1.1.4 Uluslararası Göç

Uluslararası göç, bir kişinin bir ülkenin sınırlarını aşarak kendi ülkesi dışındaki bir ülkeye taşınması ve orada yerleşik yaşamaya başlaması sürecini ifade eder. Bu tür göç, uluslararası sınırları geçerek gerçekleşir ve genellikle farklı ülkeler veya bölgeler arasında yer değiştirme işlemidir (İçduygu, Erder ve Gençkaya, 2014: 13). Uluslararası göçün nedenleri ve türleri oldukça çeşitlidir. İşte uluslararası göçün temel türleri ve nedenleri: İşgücü göçü, insanların daha iyi iş fırsatları, yüksek gelir potansiyeli veya daha iyi çalışma koşulları arayışında farklı ülkelere gitmelerini ifade eder. İnsanlar iş bulma amacıyla başka ülkelere göç edebilirler. Siyasi göç, siyasi baskılara, insan hakları ihlallerine veya zulme maruz kalan kişilerin güvenlik ve özgürlük arayışı için başka ülkelere gitmelerini ifade eder. Sığınma talepleri bu kategoriye dâhildir. İklim değişikliği, doğal afetler, çevresel bozulmalar veya diğer çevresel faktörler nedeniyle insanlar yer değiştirmesi durumunda çevresel göç meydana gelir. Aile üyeleri, başka ülkelerde yaşayan aile üyeleriyle bir araya gelmek amacıyla göç edebilirler. İnsanlar daha iyi eğitim imkânlarına veya bilimsel araştırma fırsatlarına erişim sağlamak amacıyla başka ülkelerde eğitim veya kariyer fırsatları arayışındadır. Uluslararası göç, hem kaynak ülkelerini hem de hedef ülkeleri etkiler. Göç eden insanlar yeni ülkelerde yeni bir yaşam kurma amacı güderken, hedef ülkelerin iş gücü piyasalarını, kültürel çeşitliliğini ve toplumsal yapılarını etkileyebilir. Aynı zamanda uluslararası göç, sık sık ekonomik, politik ve sosyal politikaları şekillendiren bir faktör olabilir. Uluslararası göçün etkilerini anlamak, hükümetlerin ve yerel yönetimlerin sosyal ve ekonomik politikalarını şekillendirmelerine yardımcı olabilir (Öner, 2015: 13).

3.1.2. Göç Nedenleri

İnsanlar yaşadıkları mekânları çeşitli nedenlerle terk etmek durumunda kalmışlardır. İnsanın iradesi dışında gelişen doğa hadiseleri tarihsel süreç içerisinde göçün en önemli nedenlerini oluşturmuşken, sanayi devrimi sonrasında asli belirleyicisi insan olan ekonomik, siyasi ve sosyal nedenler göçün en önemli nedeni haline gelmiştir (Keleş, 1983: 6). Özellikle ulaşım ve iletişim araçlarındaki gelişmelere paralel olarak insanların daha iyi bir hayat sürme istekli göçlerde (Sencer, 1979: 28) büyük bir artış olmuştur. Özellikle güney yarım küreden kuzeye ve doğudan batıya doğru büyük çaplı göç hareketleri ortaya çıkmıştır.

3.1.2.1 Ekonomik nedenler

İnsanların daha iyi ekonomik fırsatlar, iş imkânları, gelir artışı veya yaşam standartlarını artırmak amacıyla bir bölgeden başka bir bölgeye göç etmeleri sürecini ifade eder (Kutal, 1992: 66). Bu tür göç, insanların ekonomik nedenlerle başka bir yerde daha iyi bir yaşam kurma amacı taşıdıkları bir tür göç biçimidir. Ekonomik göçün temel nedenleri şunlar olabilir: İnsanlar daha iyi iş fırsatları ve yüksek gelir potansiyeli arayışında başka bölgelere veya ülkelere göç edebilirler. İşsizlik oranlarının düşük olduğu veya belirli sektörlerde talebin yüksek olduğu bölgeler, ekonomik göçün hedefi olabilir. İnsanlar, daha yüksek ücretler ve daha iyi çalışma koşulları sunan bölgelere gitmeyi tercih edebilirler (Aksoy, 2012: 294). Bu, ailelerinin ve kendilerinin yaşam standartlarını yükseltme amacı taşıyan birçok göçmen için önemli bir neden olabilir. Bazı kişiler, kariyerlerini geliştirmek, uzmanlaşmak veya daha iyi eğitim ve öğrenim fırsatlarına erişim sağlamak amacıyla ekonomik göç yapabilirler. Bu özellikle bilim, teknoloji, mühendislik ve matematik (STEM) alanlarında kariyer yapmayı hedefleyenler için geçerli olabilir. Girişimciler ve iş sahipleri, işlerini büyütmek, yeni pazarlar açmak veya uluslararası iş bağlantıları kurmak amacıyla ekonomik göç yapabilirler. Ekonomik göç, kaynak bölgeleri ve hedef bölgeleri etkileyebilir. Göç eden insanlar yeni bölgelerde işgücüne katılabilir, tüketim taleplerini artırabilir ve toplumun ekonomik dinamiklerini etkileyebilirler. Aynı zamanda, hedef bölgeler işgücü piyasalarını

canlandırabilir ve ekonomik büyümeye katkı sağlayabilirler. Ekonomik göç, hem kaynak bölgeleri hem de hedef bölgeler için ekonomik ve toplumsal faydalar ve zorluklar içerebilir.

3.1.2.2 Siyasi nedenler

Kişilerin siyasi nedenlerle, genellikle baskılara, insan hakları ihlallerine veya zulme maruz kaldıkları yerden başka bir yere yerleşmek amacıyla göç etmelerini ifade eder. Siyasi göç, insanların güvenliklerini ve özgürlüklerini korumak amacıyla başka bir ülkeye sığınma talebinde bulundukları bir göç türüdür. Siyasi göçün temel nedenleri şunlar olabilir. Kişiler, siyasi rejimler veya hükümetler tarafından siyasi baskılara maruz kaldıklarında, siyasi göçe yönelme eğilimi gösterebilirler. Bu baskılar, ifade özgürlüğü, toplanma özgürlüğü veya siyasi faaliyetlerle ilgili hakların ihlali gibi çeşitli şekillerde gerçekleşebilir. İnsan hakları ihlallerine uğrayan kişiler, güvenliklerini ve temel haklarını korumak amacıyla başka bir ülkeye sığınma talebinde bulunabilirler. Bu tür ihlaller arasında işkence, keyfi gözaltı, dini veya etnik ayrımcılık, zorla kaybetmeler ve toplu hükümet karşıtı şiddet bulunabilir. Savaş ve çatışma bölgelerinde yaşayan insanlar, güvenliklerini tehlikede hissettiklerinde veya yaşam koşulları kötüleştiğinde siyasi göçe başvurabilirler (Taşcı, 2009: 186-187). Bir kişi veya grup, siyasi izolasyon veya dışlanma ile karşı karşıya kaldığında, siyasi göç seçeneği değerlendirebilir. Siyasi göç, göçmenlere sığınma hakkı sağlamak ve onları siyasi takip ve zulümden korumak amacıyla uluslararası hukuk ve anlaşmalar tarafından korunmaktadır. Sığınma talepleri sıklıkla sığınma başvuruları olarak adlandırılır ve hedef ülkeler tarafından değerlendirilir. Göçmenler, mülteci statüsü kazanabilirler ve bu statü, sığınma hakkına sahip olduklarını belirtir. Siyasi göç, insanların hayatlarını ve özgürlüklerini tehlikede hissettikleri durumlarda güvenlik ve koruma arayışında önemli bir rol oynar.

3.1.2.3 Çevresel nedenler

Çevresel bozulmanın önemli bir sonucu olarak ortaya çıkan, insanların yaşadıkları yerleri geçici veya kalıcı olarak terk etmelerini ifade eden bir göç türüdür. Bu göç türü, çevresel faktörlerin, örneğin doğal afetler, iklim değişikliği, kıtlık veya çölleşme gibi sebeplerin yol açtığı değişiklikler sonucunda gerçekleşmektedir. Çevresel göç, dünyanın dört bir yanında gözlemlenebilen bir olgudur. Örneğin, yoğun çölleşme ve su kaynaklarının kıtlığı nedeniyle Afrika'nın bazı bölgelerindeki tarım alanlarında yaşayan insanlar, yaşamalarını sürdürebilmek için başka bölgelere göç etmek zorunda kalmaktadır. Benzer şekilde, iklim krizine bağlı olarak deniz seviyelerinin yükselmesiyle birlikte, ada ülkeleri gibi düşük rakımlı bölgelerde yaşayan insanlar da çevresel göçe maruz kalmaktadır. Çevresel göç, çevre göçmenlerinin yaşadığı sorunlara da işaret etmektedir. Çevresel göçmenler, evlerini ve topraklarını geride bırakarak yeni yerleşim bölgelerine gitmek zorunda kalmaktadırlar. Bu durum, sosyal, ekonomik ve psikolojik zorluklara neden olabilir. Göçmenler, yeni yerleşim bölgelerinde işsizlikle, yetersiz barınma koşullarıyla ve çeşitli ayrımcılık sorunlarıyla karşılaşabilirler Çevresel göçün büyük bir küresel sorun olduğu ve gelecekte daha da önem kazanacağı öngörülmektedir. Bilimsel tahminlere göre, çevresel göçün sayısı önümüzdeki yıllarda dramatik bir şekilde artacak ve 2050 yılına kadar 1 milyardan fazla insanın çevresel nedenlerle göç etmesi beklenmektedir Bu durum, göçmenlerin hakları ve ihtiyaçları konusunda daha fazla çaba sarf edilmesi gerektiğini göstermektedir. Çevresel göçün çözümlenmesi için ise birçok farklı düzeyde çalışmalar yapılmaktadır. Uluslararası toplumun çevresel göçün nedenlerini ele alması, çevreyi korumak ve iklim değişikliği gibi çevresel sorunları önlemek için adımlar atması gerekmektedir.

3.1.2.4 Sosyal nedenler

Bireylerin veya toplulukların sosyal nedenlerle yer değiştirmeleri ve farklı bir yerleşim yerine gitmeleri durumudur. Bu tür göçler, sosyal faktörlerden kaynaklanır ve genellikle ekonomik, siyasi, kültürel veya sosyal zorunluluklardan dolayı gerçekleşir. Sosyal göçe neden olan faktörler arasında iş imkânlarının artması veya işsizlik, daha iyi yaşam koşullarına ulaşma arzusu, eğitim olanaklarının daha iyi olması, sosyal destek ağı bulunması, aile birleşimleri, toplumsal veya politik sorunlar gibi nedenler sayılabilir (Taşcı, 2009: 189). Sosyal göç, bir toplumun demografik, ekonomik ve sosyal yapısında değişikliklere neden olabilir. Göç eden bireyler, yeni bir sosyal çevreye adapte olmak durumunda kalabilirler ve yeni bir kültüre uyum sağlamaları gerekebilir. Bu süreçte sosyal etkileşimler, farklı toplumların bir arada yaşamasını gerektirebilir. Sosyal göç, hem göç eden bireyler hem de varış noktasındaki toplumlar üzerinde farklı etkiler yaratabilir. Kaynaklara göre, sosyal göçün nedenleri çeşitli olabilir. Örneğin, ekonomik nedenlerden dolayı daha iyi iş imkânlarına veya daha yüksek maaşlara ulaşma arzusu, işsizlik veya yaşanılan yerdeki iş imkanlarının sınırlı olması sosyal göçün bir nedeni olabilir. Ayrıca, oturulan bölgede yaşam kalitesinin düşük olması, eğitim ve sağlık hizmetlerinin yetersiz olması, sosyal destek ağının sınırlı olması gibi faktörler de sosyal göçün nedenleri arasında yer alabilir. Göç eden bireyler daha iyi yaşam koşullarına ve daha fazla fırsata sahip olabilirken, varış noktasındaki toplumlar da kültürel zenginlik ve çeşitlilik kazanabilir. Ancak, sosyal göç aynı zamanda toplumsal dengelerin değişmesine, işsizlik oranının artmasına, altyapı sorunlarına ve toplumsal gerilimlere neden olabilir. Sosyal göçün Türkiye gibi ülkelerde de önemli bir sorun olduğu bilinmektedir. Türkiye, köyden şehre olan büyük oranda göçlerin yaşandığı ve bu problemlerle mücadele etmek zorunda olan ülkeler arasında yer almaktadır. Bu nedenle, sosyal göçün etkilerini anlamak, sosyal politikaların belirlenmesi ve göç eden bireylere sosyal destek sağlanması açısından önemlidir (Özkan,2019).

3.2 Göçün Sosyal ve Ekonomik Etkileri:

Göç, göç alan ve göç veren bölgeler üzerinde ekonomik, demografik ve kültürel etkilere yol açabilir. İş gücü piyasalarını etkiler, işgücü arzı ve talebi değiştirebilir. Yerleşim bölgelerinin nüfus yapısını dönüştürebilir ve kültürel çeşitliliği artırabilir. Eğitim, sağlık hizmetleri ve altyapı ihtiyaçlarını şekillendirebilir. Dünya genelinde önemli bir sosyal ve ekonomik fenomen olup, uluslararası ilişkiler, politika ve ekonomi alanlarında büyük etkilere sahiptir. Göçü anlamak ve yönetmek, toplumların ve devletlerin çeşitli politika ve stratejiler geliştirmesini gerektiren karmaşık bir konudur.

3.3 Deprem Sonrası Zorunlu Göç

Birey ya da grupların çeşitli sebeplere bağlı olarak yaşadıkları köyü, kenti, bölge ya da ülkeyi terk etmek zorunda kalma durumu olarak açıklanabilecek olan zorunlu göç, yasal düzenlemeleri dışarıda bırakan bir göç durumu olarak da değerlendirilebilir (Altıntaş, 2014: 253).

Tahmin ve zarar azaltma konusundaki teknolojik ve bilimsel ilerlemelere rağmen afetlerden kaynaklanan hem ölüm oranlarında hem de ekonomik kayıplarda ciddi bir artış görüyoruz. Afetlerin etkisi ve kapsamı aslında ekonomik, sosyal, demografik ve teknolojik faktörlerin birleşik etkisiyle artıyor. Deprem bölgeden bağımsız olarak bireylerin ve toplulukların bir tür yer değiştirmesi çoğunlukla bir afet tehdidi veya etkisinden kaynaklanmaktadır.

Afetler toplum, teknoloji ve çevrenin kesişimin alanında meydana gelir ve temelde bu özelliklerin kesişmesinin sonuçlarıdır. Afetleri yeterince analiz etmek için, insan faaliyeti ile ekosistem faaliyeti arasındaki bariyerin yıkılması, farklılık ilişkisinin karşılıklılık ilişkisine

dönüştürülmesi gerekir. Afetler, çok açık bir şekilde, bir toplumun, her ne sebeple olursa olsun, doğal ve sosyal olarak inşa edilmiş çevresinin belirli özelliklerine sürekli bir şekilde uyum sağlamadaki başarısının veya başarısızlığının göstergeleri olarak hizmet eder.

Deprem sonrası zorunlu göç, depremin yıkıcı etkileri nedeniyle insanların yaşadıkları bölgeleri terk ederek başka yerlere yerleşme olarak tanımlanabilir. Depremlerin insanları geçici veya kalıcı olarak yer değiştirmeye zorlaması ölçüsünde, deprem mağdurları çevresel mülteciler kategorisinin bir alt kümesi olarak görülmektedir. Depremlerle bağlantılı olarak zorunlu göç olgusu da karmaşıktır. Zorunlu göç kavramı, açıkça uzak yerlere kalıcı, gönülsüz transferle sınırlı olmadığı sürece, zorunlu göçün yanı sıra kaçış, tahliye, yer değiştirme, yeniden yerleşim gibi çeşitli demografik hareketleri ifade eder. Depremden kısa bir süre sonra en yakın güvenli yere kaçmak sıklıkla uygulanan bir tepkidir. Deprem sonrası yaşam koşullarının zorluğu nedeniyle insanlar, hayatta kalma mücadelesinin bir parçası olarak deprem bölgesinden ayrılırlar (URL-2).

Deprem sonucunda meydana gelen hasar, güvenlik riski ve mevcut yaşam koşullarının bozulması, insanları zorunlu göçe yönlendiren başlıca etkenlerdir.

Göçün sosyolojik etkileri açısından, deprem sonrası göç hareketleri üç temel eğilim göstermektedir. İlk olarak, ağır hasar gören kent merkezlerinden uzaklaşmak için, depremin hemen ardından görece daha güvenli olarak düşünülen köylere göç yapılır. İkinci olarak, depremden zarar görmemiş komşu illere yönelen göçler olur. Bu iller, depremzedeler için daha güvenli olduğu ve istihdam imkânı sunduğu için tercih edilir. Son olarak, büyük kentlere yönelen göçler yaşanır. Özellikle akrabalık bağlarına veya ekonomik imkânlara sahip olan depremzedeler, büyük kentlere geçici olarak sığınabilirler.

Deprem sonrası göçün bazı sosyal adaptasyon süreçleri göz önünde bulundurulmalıdır. Bu ihtiyaçların başında sosyal adaptasyon gelir ve depremzedelerin iyi bir komşu, iş arkadaşı ve okul arkadaşı olmaları önemlidir. Ayrıca, ruh sağlığı hizmetleri de önemli bir rol oynar. Ruh sağlığı hizmeti uzmanı, depremzedelerle birlikte çalışarak onları desteklemeli ve toplumda destek ve dayanışmanın artmasını sağlamalıdır.

Zorunlu göç eden kişiler, geldikleri bölgelere hem kültürel adapte olmaya çalışırken hem de fiziksel, ekonomik ve sosyal yıkımlarının yanında travmaya bağlı fizyolojik, bilişsel, duygusal ve davranışsal sorunlarla başa çıkmak için çaba sarf etmektedirler. Bu bağlamda, zorlayıcı bir süreçten geçtiklerinin bilincinde olarak travmatik tepkiler gösterebileceklerinin kabulüyle hoşgörülü ve empatik bir yaklaşım sergilemek uyum sürecini kolaylaştıracaktır.

Deprem sonrası göçlerin uzun vadeli etkileri ve yönetimi önemlidir. Göç edenlerin yerleştirme ihtiyaçları, barınma, istihdam, eğitim ve sağlık hizmetleri gibi alanlarda desteklenmelidir Ayrıca, zorunlu göç edenlerin psikososyal ihtiyaçları da göz önünde bulundurulmalı ve psikolojik destek sağlanmalıdır. Göç Araştırmaları Derneği'nden elde edilen verilere göre, deprem sonucu zorunlu göç yaşanan bölgelerde mültecilerin ve göçmenlerin durumu da göz ardı edilmemelidir. Özellikle Suriyeli mültecilerin de göç kervanına katıldığı ve bu hareketliliğin onlar için ikincil bir göç anlamına geldiği belirtilmektedir Ancak, Suriyeli mültecilerin deprem sonrası yaşadığı zorluklar ve ayrımcılığa maruz kalmaları, onların hayatlarını daha da zorlaştırmaktadır. Bu nedenle, deprem sonrası göç yönetimi sürecinde mültecilerin ihtiyaçları da dikkate alınmalı ve insani yardım kuruluşları ile işbirliği içinde çalışılmalıdır. Deprem sonrası göçün etkilerini daha iyi anlamak için yapılan araştırmalar ve durum tespitleri önemlidir Bu tür çalışmalar, göç etmeyi gerektiren durumların önlenmesi ve göç edenlerin ihtiyaçlarının belirlenmesi için önemli veriler sağlamaktadır

4.DEPREM VE GÖÇ İLİŞKİSİ

Depremler gelecekteki bir değişimin veya hâlihazırda sürmekte olan değişimin tetikleyicisi ya da hızlandırıcısı olabilir. Örneğin ülkemizde öteden beri var olan doğudan batıya doğru olan göçler, meydana gelen depremler ile hızlanmıştır. Deprem nedeniyle meydana gelen göçler genellikle geçici olma eğilimindedir fakat depremin bölgedeki ekonomiyi kalıcı değiştirmesi ya da yok etmesi durumunda kalıcı hale gelebilir.

Depremin neden olduğu göç, geriye doğru göçten ziyade çoğunlukla dışarıya doğru olmaktadır. Deprem sonrasında tetiklenen göçün çoğunlukla ilk 3 ay içerisinde gerçekleştiği aşikârdır.

4.1.Türkiye'de Deprem Sonrası Göçün Nedenleri

Türkiye, deprem riski taşıyan bir ülkedir ve tarih boyunca birçok deprem yaşanmıştır. Bu depremler, insanların yaşadıkları bölgeleri terk etmelerine, yani göç etmelerine neden olmuştur.

4.1.1 Güvenlik ve can güvenliği

Depremler sonucunda hasar gören yapılar ve altyapılar nedeniyle insanların yaşadıkları bölgelerde güvenlik endişeleri artabilir. Bu sebeple depremzedeler, can güvenliklerini sağlamak amacıyla daha güvenli bölgelere göç edebilirler. Depremler sonucunda yerleşim yerlerindeki evlerin yıkılması veya hasar görmesi sonucu insanlar evsiz kalabilmektedirler. Bu durumda, insanlar geçici olarak başka bir yerde barınma ihtiyacı duyabilirler ve bu da göçe neden olur. Depremler, sağlık altyapısının ve sağlık hizmetlerinin zarar görmesine yol açabilir. Bu durumda insanlar, daha iyi sağlık hizmeti alabilecekleri bölgelere göç edebilirler.

4.1.2 İş ve geçim

Depremler, yerel ekonomik faaliyetlerin durmasına ve iş kaynaklarının azalmasına neden olabilir. İnsanlar, daha iyi iş ve geçim kaynaklarına sahip bölgelere göç ederek, geçimlerini sürdürebilirler. Depremler, insanlarda psikolojik travmalara neden olabilir. Bu durumda, insanlar deprem yaşadıkları bölgelerden uzaklaşarak, psikolojik iyilik hallerini iyileştirmek amacıyla başka bir yerde yaşama karar verebilirler. Deprem sonrası yetkililer, insanların güvenli bölgelere tahliyesi için önlemler alabilir. Devlet kanalıyla yapılan tahliyeler, insanların zorunlu olarak başka bölgelere göç etmelerine neden olabilir. Deprem sonrası göçün nedenleri üzerine birçok araştırma ve rapor bulunmaktadır.

4.2.6 Şubat 2023 Depremi ve Göç

6 Şubat 2023'te Kahramanmaraş'ın Pazarcık ve Elbistan ilçelerinde 9 saat arayla yaşanan 7.7 ve 7.6 büyüklüklerindeki depremler ve sonrasındaki artçı depremler 15 milyona yakın nüfusun yaşadığı 11 ilimizde (Kahramanmaraş, Hatay, Gaziantep, Adıyaman, Malatya, Kilis, Şanlıurfa, Adana, Osmaniye, Diyarbakır, Elazığ) büyük bir yıkıma ve can kaybına yol açmıştır. Deprem Güneydoğu Anadolu, Doğu Anadolu İç Anadolu ve Akdeniz Bölgelerini kapsayan geniş bir alanda hissedilmiştir(URL-3). Oldukça geniş bir coğrafyayı etkileyen depremlerde resmi açıklamalara göre 50 bin 783 kişinin hayatını kaybettiği, 107.204 kişinin ise yaralı olduğu belirtilmiştir. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığının açıklamalarına göre Hatay'da 13 bin 883, Kahramanmaraş'ta 7 bin 295, Adıyaman'da 5 bin 826, Malatya'da 4 bin 197, Gaziantep'te ise 3 bin 805 olmak üzere bölgede 36 bin 932 bina deprem anında yıkılmıştır. Toplam 872 bin bağımsız bölümden oluşan 311 bin bina ise aldıkları hasarlar nedeniyle kullanılamaz hale gelmiştir

Depremin sonrası hem il içinde hem de il dışında nüfus hareketliliği ortaya çıkardığı görülmüştür. Yaşanan bu afet sonrasında yaşanan nüfus hareketlerinde üç temel eğilim gözlenmektedir:

a. Yıkıma maruz kalan kent merkezlerinden daha güvenli olduğu düşünülen kırsala doğru geçici nüfus hareketi,

b. Depremden hasar görmemiş komşu illere yönelen nüfus hareketi (Mersin, Diyarbakır ve Antalya hem akrabalık hem de istihdam imkânı sunması açısından bu kapsamda düşünülebilir.

c. Uzun mesafeli nüfus hareketleri. İstanbul, Ankara ve İzmir gibi büyük kentlere yönelen daha kalıcı görüntü veren ve göç olarak bahsedilebilecek nüfus hareketleri. Bu gibi yer değiştirmelerde, maddi ve manevi daha çok imkâna sahip olanların zaman içinde afet bölgelerine geri dönme ihtimallerinin azaldığı söylenebilir (Alp Aslan,2023).

4.3.Göç Edenlerin Profili ve Yaşadıkları Zorluklar

Deprem sonrası yoğun bir şekilde başka kentlere göç gerçekleşmiştir. Depremin etkileri sadece deprem bölgesi ile sınırlı kalmamakta, depremden dolayı göç eden nüfusun gittiği illerde de barınma, gelir, eğitim, istihdam, gidilen ille sosyal uyum vb. sorunlar görülebilmektedir. Bu nedenle deprem illeri yanında göç edilen illerde de tedbirlerin alınması ihtiyacı bulunmaktadır. Ayrıca deprem bölgesindeki nüfusun mevcut durumuna ve deprem sonrası dönemde nasıl değişebileceğine dair detaylı çalışmalarla göç alan ve veren iller için ayrı planlamalar yapılması önemlidir. Afet illerinden diğer kentlerin huzur/bakım evlerine transfer edilen yaşlılar için nakloldukları (göç alan) kentlerde sosyal hizmet sağlayacak personel ihtiyacı dâhil kapasitenin artırılması gerekir. Sorun sadece deprem bölgesi ile sınırlı kalmamakta, deprem nedeniyle göç eden nüfusun gittiği illerde de sorunlar muhtemel hale gelmektedir. Depremden etkilenen illerden diğer illere göç yaşandığından bu illerde nüfusta kısmi azalma yaşanması beklenmektedir. Göçlerin yaşanmasıyla diğer illerin başta konut sektörü olmak üzere birçok sektör bu göçlerden etkilenecektir. Göç edenlerin tekrar geri dönmemesi durumu özellikle deprem bölgesinde tarım ve sanayi sektörlerinde ihtiyaç duyulan işgücünün kaybını beraberinde getirecektir. Bu sebeple bölgenin nüfusunun korunması önemli görülmektedir (Strateji, T. C.& Başkanlığı, B. 2023).

4.4.Göçün Toplumsal, Ekonomik ve Çevresel Etkileri

Kavramsal ve dönemsel olarak göçün tartışıldığı bölümde vurgulandığı gibi, göç olgusu salt mekânlar arasında yer değişim süreci, yani nüfus hareketi değildir. Göç, coğrafi bir mekân değiştirme süreci olduğu kadar; ekonomik, siyasi, kültürel ve sosyal boyutlarıyla toplumsal yapıda önemli değişiklikler ortaya çıkaran bir nüfus hareketidir (Tümtaş ve Çelikkaleli, 2014: 41; Tümtaş, 2009: 113). Bu bağlamda toplumsal ve mekânsal yapıda ciddi bir değişim ve dönüşüm yaratmaktadır. Zira göçmenler göç hareketi ile sadece bedensel varlıklarını değil aynı zamanda geldikleri yerleşim biriminin sosyo-kültürel etkilerini de, göç ettikleri yeni yerleşim birimine taşımakta ve kültürel etkileşim yaratmaktadırlar. Çünkü göç, kültürel ve coğrafi olarak birbirinden kopuk kişiler arasında temas sağlanmasına ve iletişim kurulmasına yol açar. Davranış örüntülerini değiş-tokuş ettirir, yeni fikirler oluşturur, kültürü zenginleştirir ve yaygınlaştırır (Doğan, H., & Sema, B. U. Z.,2022).Bu kültürel etkileşimi belirleyen en önemli faktör, göçmenlerin, göç ettikleri yeni yerleşim biriminde yaşayanlarla sosyo-kültürel farklılıkları olup olmadığıdır. Bu farklılığın derecesi, yeni toplumsal yapı ile bütünleşmede belirleyicidir. Başka bir ifade ile sosyo-kültürel farklılığın belirgin olduğu durumlarda etkileşim ve uyum daha zor gerçekleşmektedir. Bu noktada temel belirleyici

toplumsal yapının profilidir. Dolayısıyla göç ve kültür arasında karşılıklı bir etkileşim vardır. Göçmenler kendi kültürel dokularını göç ettikleri yerleşim birimine taşımakta ve oranın kültüründen etkilenmektedir. Bu nedenle kültürel etkileşimlerin en temel nedenlerinden biri göçtür. Göçler toplumsal değişmelerin en güçlü öğesi olarak, farklı fiziksel yapıya, dine, kültüre ve dile sahip toplulukları karşı karşıya getirmekte, bu toplulukların bir arada yaşamalarına ve böylelikle etkileşim içinde olmalarına da ortam hazırlamaktadır (Kami,2013). Zira göç sayesinde, gelenekleri, tutum ve davranışları birbirinden farklı olan göçmenlerle yerli halk bir arada yaşayabilmekte ve birbirlerinin gelenek ve adetlerini öğrenmektedirler (Kami,2013). Bu bağlamda da toplumsal değişim ve dönüşümün tohumları bu etkileşim sayesinde atılmış olmaktadır. Bu etkileşimin sorunlu olduğu toplumlarda ayrışma ve asimilasyon sorunları, etkileşimin sorunsuz olduğu toplumlarda ise kültürleşme ve entegrasyon sonucu toplumsal değişme görülmektedir. Toplumsal değişmenin odak noktasında insan yer almaktadır. İnsan, toplumsal nitelikteki tüm olaylarda gerek etkileyen gerekse etkilenen konumundadır. Bu bağlamda; insan, toplumsal değişmenin en önemli öğesidir denilebilir. Bunun yanında değişim başlayan ve gelişen bir süreci ifade etmektedir. Bu doğrultuda zaman boyutu da değişimde önemli bir faktördür. Ve nihayetinde her değişme belli bir coğrafik alanda gerçekleşmektedir. Bu nedenle mekân boyutu da toplumsal değişmenin ortaya çıkmasında ve gelişmesinde olmazsa olmaz unsurlardan biridir. Bu bağlamda toplumsal değişmenin insan, zaman ve mekân olarak üç temel öznesi bulunmaktadır (Doğan, H., & Sema, B. U. Z.,2022). Bu üç unsurun birlikteliği toplumsal değişmenin temelini teşkil etmektedir. Yukarıda belirtildiği gibi bu değişimi tetikleyen en önemli faktör, göçtür. Göçün toplumsal ve mekânsal yapıya etkisi göçün gerekçesine göre farklılaşmaktadır. Daha önce belirtildiği gibi özellikle zorunlu göçlerde, göçmenlerin kente hazırlıksız gelmesi, geldikleri yeni yerleşim biriminde sosyo-ekonomik birtakım problemler yaşamalarına neden olmaktadır. Bu durumda göçmenlerin yeni toplumsal yapıya, geldikleri yeni yerleşim birimindeki toplumsal yapının da göçmenlere olumlu bir etkisi bulunmamaktadır. Bu durumun en temel sonuçlarından biri de sosyal ayrışmalardır. Göçmenlerin ve yeni toplumun ayrışmasının mekânsal yapıdaki ifadesi ise yaşam alanlarının ayrışmasıdır. Bu durumda göçmenler, güvende hissetme güdüsü ile kendi profillerine benzer insanlarla birlikte yaşama eğilimi göstermektedir. Bu nedenle mekânsal birlikteliklerde etno-kültürel ve/veya sosyo-ekonomik benzerlikler son derece etkilidir. Bu birlikteliklerin en temel sonucu ise kentlerde gecekondulaşma olarak belirmektedir. Zira özellikle Türkiye göç hareketinde görüldüğü gibi, göç hareketleri sanayileşmeye koşut olarak gerçekleşmediği için, kentler göçlere hazırlıksız yakalanmıştır. Bu hazırlıksızlığın en temel sonucu ise istihdam ve barınma sorunlarına bağlı olarak ortaya çıkan yoksulluk ve yoksunluğun mekânsal yapıdaki ifadesi olan gecekondudur (Tümtaş ve Ergun,2016).

Uzmanlara göre depremzedeler göç yaparken iki şeyi göz önünde bulunduruyorlar bular; Büyükşehir olması ve memleketine yakın olması. Bu kriterlere göç yapılan iller değerlendirildiğinde ulaşıldığı belirtildi. Bu illerde ise sıralama şu şekildedir: Ankara, Antalya, Mersin, Kayseri ve Muğla'dır. Yaşanan iç göçün etkilerini incelemek için iki farklı perspektifle hareket edilmelidir. Göç yapan insanlar ve göçün yapıldığı şehirde yaşayan insanlar açısından farklı farklı etkileri olmuştur. Bir depremzede evini, işini, memleketini hatta belki de ailesini kaybetti ancak hayata tutunmak için farklı bir şehre göç etti. Onu öncelikle bölgeye ve bölge halkına olan yabancılığı karşılayacaktır. Bu noktada kimi zaman yalnız kimi zaman dışlanmış bile hissedebilir. Bu durumları psikolojik ve sosyolojik destek ile aşabilir ancak bu da zaman alacaktır. Bu bağlamda akrabası veya tanıdığı insanların olduğu şehre giden insanların daha avantajlı olduğu söylenebilir. Diğer yandan ekonomik olarak büyük bir kayıp vermiş belki de her şeyini kaybetmiş olan insanların hayatın

devamlılığı için bir maddi güce ihtiyacı vardır. Maddi güç bir işte çalışarak elde edilecektir. Bu durumda işsizlik oranında artış olabilir. İş bulma potansiyeli oluştuğunda ise göç yapılan şehirde yaşayanlar ile göç yapanlar arasında bir rekabet ortamı oluşacaktır. Tıpkı bir zincir halkası gibi sorunlar birbirini takip edecektir ve rekabet ortamı oluştuğunda da "fırsatçılık" yapmaya çalışan kişiler daha ucuz ücretten çalışan bulmaya çalışacaktır. Bu da her iki taraf için de olumsuz sonuçlanacaktır. Bir diğer ekonomik kısımda ise artan kira ve eşya fiyatları bulunmaktadır. "Fırsatçılık" diye adlandırılan bu durumda da yine hem göç yapanlar hem de göç yapılan şehirde yaşayanlar olumsuz şekilde etkilenmektedir. Göç sonucunda yaşanabilecek etkilerden bir tanesi de kültürel olarak verilecek kayıplardır. İnsan hayatı göz önünde bulunduğunda aslında önemsiz gibi gözüken ama hem kişi için hem de toplum için önemli olan bir kavram da "kültür" kavramıdır. Kültürel olarak alışılagelmiş bir bölgeden, aynı kültürü paylaştığı insanlardan ayrı olmanın yaşamı daha da zorlaştığı görülmüştür. Bu durumda da göç yapılan şehirde yaşayanlar da farklı kültürden insanlarla karşılaştığı zaman nasıl davranacağı bilmemesi sebebiyle kendisini "eksik, suçlu" hissedebilir. Tüm bu saydığımız durumların yaşanması olağandır. Ancak bu durumları daha kolay atlatmak ve dezavantajlı kısımları avantajlı hale dönüştürme konusunda hem devlete hem de halka düşen birtakım görevler vardır. Devlet tarafından yasalarca her iki tarafın da hakları koruma altına alınmalı ve her iki tarafın da birbirine karşı daha empatili- hoşgörülü yaklaşması ile çözüme ulaşılabilecektir (Peker ve Şanlı, 2022).

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Deprem bölgesinde nüfus kaybı önemli boyutlara çıkabilmektedir. Depremlerden sonra insanların hareketlilik kalıplarının belirlenmesi, hizmet sunumundaki ve acil müdahale planlamasındaki boşlukların belirlenmesi için ince ayarlı politika müdahaleleri sağlayabilir. Üstelik nüfus hareketlerinin toplumsal eşitsizlik açısından da önemli sonuçları olabilir ve bunun tersi de geçerlidir. Depremin yaşandığı bölgede çok karmaşık sonuçlarıyla toplum hayatı doğrudan etkilenmektedir. Ekonomik, ailevi ve diğer durumlar depremden sonra hayatı olumsuz etkilemektedir. Dünyanın en aktif ve diğer ülke bilim adamlarının da yakından takip ettiği bir deprem kuşağında bulunan Türkiye'nin geçmişte yıkıcı depremlere maruz kaldığı ve gelecekte de riskin devam ettiği bilinmektedir. Bu zamana kadar ülkemizde meydana gelen depremlerin hem maddi hem de manevi yıkımı büyük olmuştur.

Deprem sonrasında ortaya çıkan olumsuz durumlar insanların geçici ve kalıcı göç etmelerine neden olmaktadır. Türkiye'de meydana gelen büyük depremler sonucunda da göçler yaşanmıştır. Deprem sonrası şehirlerin zarar görmesi, eğitimin aksaması, iş olanaklarının azalması, korku ve güvenlik gibi sosyolojik ve psikolojik etmenler insanların zorunlu olarak göç etmelerine neden olmaktadır. Deprem sonrası meydana gelen zorunlu göçler sonucunda insanlar çok karmaşık problemlerle karşı karşıya kalmaktadırlar.

Depremin kentlere verdiği yıkıcı etkiler daha büyüktür. Çünkü kentlerdeki alt yapı yıkımı insanlar için büyük sorunlar ortaya çıkarmaktadır. Bu nedenle şehirler daha savunmasız olarak nitelendirilebilir. Depremler insan hayatında bireysel sorunlar ortaya çıkarmaktadır. Depremlerde insanlar daha çok ruhsal problemler yaşamaktadır. Deprem sonrası tüm kişisel ilişkiler ağır hasar aldığı için kalıcı ruhsal problemler ortaya çıkmaktadır. Bu yeni zorlu hayat depremzedelerde psikolojik ve sosyal sorunların ortaya çıkmasına ön ayak olmaktadır. Deprem sonrası bölgeden ayrılamayan depremzedeler hem ekonomik sıkıntılar yaşamakta hem de gelen yardımlara muhtaç olmaları yaşamlarını oldukça zor duruma sokmaktadır. Deprem sonrası dezavantajlı grupların da yaşamları iyice zorlaşmaktadır.

Tabii deprem sonrası en fazla etki altında kalan toplumun en önemli kurumu olan ailedir. Depremde kentlerin altyapısının yıkıcı etki altında kalması salgın hastalıklar riskini de ortaya

çıkarmaktadır. Bu da deprem bölgesinde ki insanlar için büyük risk oluşturmakta ve ölümlere neden olmaktadır.

Son büyük deprem olan 6 Şubat 2023 tarihli Kahramanmaraş merkezli deprem sonucu insanlar 11 ilden depremin etkilemediği diğer illere zorunlu olarak göç ettikleri sonucuna ulaşılmıştır. Son yapılan açıklamalara göre 2,7 milyon insan yaşadıkları yerlerden zorunlu göç etmişlerdir. Göçe maruz kalan insanların ilk önceliği güvenli bir yer ve sağlık olmuştur. Deprem bölgesinde yaşayan mültecilerin bazıları tekrar ülkelerine geri dönmüş bazıları ise deprem bölgesinde hayatları daha da zor bir hal almıştır.

Deprem sonrası ortaya çıkan zorunlu göç hem deprem bölgesini hem de göç edilen yerleşim yerini zor duruma sokmaktadır. Deprem bölgesinde insan gücü azalmakta, göç edilen yerde ise dengesiz bir insan gücü ortaya çıkmaktadır. Göç edilen bölgelerin kapasitelerinin üstünde yeni bir durumun ortaya çıkması toplumsal olarak bütün parametreleri derinden etkilemektedir. Bu nedenle göçün çok büyük bir özen gösterilerek planlanması şarttır. Deprem bölgesinde yapılacak çalışmalar sonucu insanların tekrar geri dönüşleri sağlanmalıdır.

Ülkemizdeki deprem gerçeğinin insanlar tarafından içselleştirilmesi yönünde çok ciddi çalışmalar yapılarak hem maddi hem de manevi kayıpları minimuma indirgenebilir. Ülkemizde deprem kültürü oluşturmak elzemdir. Bu konuda; depremin zararlarını azaltıcı faaliyetler hakkında halk bilinçlendirilmelidir. Depremlerden kaynaklanan göçlerde en çok kadınlar, çocuklar ve yaşlılar olumsuz olarak etkilenir. Bu gruplara yönelik sosyal projelere öncelik verilmelidir. Göç veren bölgelerde kültür, eğitim ve sağlık alanlarında yatırım yapılması, yatırımların arttırılması gerekmektedir. İnsanların göçtüğü büyük şehirlerin etrafında altyapı hizmetlerinden yeterli derecede faydalanmayan varoş mahalleler oluşmaktadır. Yerel yönetimlerin buralara daha hassasiyetle yaklaşması gerekmektedir. Göçmenlerin belirli bir süre sosyal ve kültürel anlamda adaptasyon sorunları yaşadıkları görülmektedir. Bu insanlara psikolojik destek sağlanmalıdır. Göçmen afetzedelerin yaşam koşullarının iyileştirilmesine yönelik projelerde STK'ların rolü artırılmalıdır

KAYNAKLAR

Arasan Ö. Z. (2015). *Afet Müdahale Ekipleri İçin Psikososyal Beceri Kazanımı Programının Hazırlanması ve Etkililiğinin İncelenmesi*,Master's thesis, Sosyal Bilimler Enstitüsü)

Aksoy, Z. (2012). *Uluslararası Göç ve Kültürlerarası İletişim*.Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi,5(20), 292-303.

Aktel M.& Ümmühan K. (2018), *Türkiye'de Göç Yönetimi*, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi Y.2018, C.23, S.2, s.579-604.

Alp A,(2023), *İlişkisel Sosyoloji Bağlamında Kahramanmaraş Depremleri* - Göç - Göçmetre1

Altıntaş, S.(2014), *Davetsiz Misafirler: Türkiye'deki Mültecilerin Mağduriyet Görünümleri*, İdeal kent, sayı 14: 252-276. Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, Politika Dokümanı Kadın ve Eğitim, Ankara

Bıçakçı, A. B. & Okumuş E., (2023). *Depremin Psikolojik Etkileri ve Yardım Çalışanları*. Avrasya Dosyası Dergisi Cilt 14 (Sayı 1): 218-248, İstanbul.

Çatal H.H.(1999).“*17 Ağustos 1999 Körfez depremi*”, İnşaat Mühendisleri Odası İzmir Şubesi Haber Bülteni, Sayı 88, s:13-17,1999

Çelik F., (2007) *Türkiye'de İç Göçler: 1980-2000*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 22: 87-109, 2007.

Doğan, H., & Sema, B. U. Z. (2022). *Göç Sürecinde Ergen Olmak*. Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, 12(3), 2797-2822.

IOM, (2011). *Climate Change, Migration and Critical International Securtiy Considerations.* Geneva:Report No.42.

İçduygu, A., Erder, S. & Gençkaya, Ö.F. (2014). *Türkiye'nin Uluslararası Göç Politikaları (1923-2023):* Ulus-Devlet Oluşumundan UlusÖtesi Dönüşümlere. İstanbul: Koç Üniversitesi Göç Araştırmaları Merkezi.

Frond, D. Jr.-Scribd, (2023). https://www.scribd.com/document/451347448/What-is-an-Earthquake-docx#, Erişim Tarihi:04.04.2023.

Genç, F. N. (2007). *Türkiye'de Doğal Afetler ve Doğal Afetlerde Risk Yönetimi*. Stratejik Araştırmalar Dergisi 9, 201-226.

Hugo, G. (1996). Environmental Concerns and International Migration. *International Migration Review*, 30(1), 105-131.

Kami, G. (2013). *Osmanlı'dan Günümüze Etnik Yapılanma ve Göçler*. Insan ve Toplum, 3(5).

Keleş, R.,(1996), *Kentleşme Politikaları*, Ankara: İmge Yayınevi

Kutal, G. (1992). *Türkiye'de İşsizliğin Yapısal Özellikleri*.II. İstihdam Haftası Tebliğleri, 61-66.

Nakajima, Ş. (2012). *Deprem ve Sonrası Psikolojisi*. Okmeydanı Tıp Dergisi, 28(2), 150-155

Öcal, A. (2007). *İlkögretim okullarinda deprem hazırlıkları*: Kırıkkale ili örnegi. Kastamonu Egitim Dergisi, 15(1), 1-12.

Öner, A.Ş. (2015). *Göç Çalışmalarında Temel Kavramlar. Küreselleşme Çağında Göç*: Kavramlar, Tartışmalar (ss. 13-27), (Ed. S. Gülfer Ihlamur Öner, N. Aslı Şirin Öner), İstanbul: İletişim Yayınları.

Özkan, R. (2019). *Göç Olgusu ve Toplumsal Yapıya Etkisi*. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 33(47), 127-145.

Peker, A. E., & Şanlı, İ. (2022). *Deprem Ve Göç İlişkisi: 24 Ocak 2020 Elazığ Deprem Örneği*. Fırat Üniversitesi Uluslararası İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi, 6(1), 125-154.

Sencer, Y., (1979), *Türkiye'de Kentleşme*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları

Sîrbu, A., Andrienko, G., Andrienko, N. ve diğerleri(2021). *İnsan göçü: büyük veri perspektifi. Int J Data Sci Anal* **11** , 341–360 (2021). https://doi.org/10.1007/s41060-020-00213-5

Sönmez, M. B.,(2022). *Depremin psikolojik etkileri, Psikolojik Destek ve Korkuyla Baş Etme*. TOTBİD Dergisi 2022; 21: 337-343

Strateji, T. C., & Başkanlığı, B. (2023). Kahramanmaraş ve Hatay depremleri raporu.

Tamer, M. (2020). *Göç, göçün nedenleri ve uluslararası göç üzerine kavramsal bir analiz*. Journal of Social and Humanities Sciences Research,7(60), 2808-2818

Tümtaş, M. S., & Ergun, C. (2016). *Göçün Toplumsal Ve Mekânsal Yapı Üzerindeki Etkileri*. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 21(4), 1347-1359.

Taşcı, F. (2009). *Bir Sosyal Politika Sorunu Olarak Göç*.Kamu-İş İş Hukuku ve İktisat Dergisi,10, 177-204.

Varol, N. ve Gültekin, T. (2016). *Etkin Bir Göç Faktörü: Afetler*, AÜDTCF Antropoloji Dergisi, 32, 43-51.

Yaldız, F. (2014), *Uluslararası Göç ve Diaspora ile İlişkili Kavramlar*, İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 2014, Cilt:3, Sayı:2.

Yaman, M. ve Düger, Y. (2017). *Afet Yönetiminde Kavramsal Çerçeve ve Türkiye'de Afet Yönetiminin Genel Tarihsel Gelişimi*, *Afet Yönetimi,* 1-27, Bursa: Ekin Yayınevi.

Yüksel, Ş. (2000). *Felakete Uyum ve Ruh Sağlığı*, Klinik Psikiyatri, 3: 5-11.

URL-1:https://tr.euronews.com/2023/02/27/dunya-bankasi-6-subat-depremleri-turkiyede-342-milyar-dolarlik-hasara-yol-acti)

URL-2: https://sento.com.tr/blog/deprem-sonrasi-yeni-hayat-zorunlu-goc/).

URL-3:http://www.koeri.boun.edu.tr/sismo/2/06-subat-2023-ml7-5-ekinozu-kahramanmaras-depremi/

ORTAÖĞRETİM SINAVLARI GEÇİŞ POLİTİKALARI KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ

COMPARATIVE ANALYSIS OF SECONDARY EDUCATION EXAMS TRANSITION POLICIES

Nesibe Firdevs ÇETİNKAYA
Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Eğitim Enstitüsü
ORCID ID: https://orcid.org/0009-0000-0257-5121

Prof. Dr. Ali TAŞ
Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Eğitim Enstitüsü
https://orcid.org/0000-0002-3344-3911

ÖZET

Türkiye'de ortaöğretime geçiş süreçleri, eğitim sisteminin önemli bir bileşenidir ve zaman içinde sürekli olarak değişim göstermiştir. Bu değişimler, eğitim politikaları, toplumsal ihtiyaçlar ve ideolojik etkenler doğrultusunda şekillenmiştir. Kademeler arası geçiş politikaları, bireylerin belirli bir eğitim kurumuna devam etme kararını etkileyen kurumsal politika ve uygulamalardır. Seviye Belirleme Sınavı (SBS), Temel Eğitimden Ortaöğretime Geçiş (TEOG) ve Liselere Geçiş Sistemi (LGS) sınavlarını karşılaştırmak amacıyla yapılandırılmış bir nitel araştırma yaklaşımını benimsemektedir. Araştırmanın ilk aşamasında, söz konusu sınavlarla ilgili mevcut yazılı materyallerin incelenmesi için doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Ortaöğretime sınavla geçişin tarihsel gelişimi ele alınmış ve ortaöğretime sınavla geçiş uygulamaları hakkında bilgi verilmiştir. Ortaöğretim geçiş sınavlarının değiştirilmesinin etkileri analiz edilmiştir. Fırsat eşitsizliği, sınav kaygısı, sınavsız geçiş uygulamalarına geçilememesi ve rekabetin olumsuz sonuçlarının sınav sistemindeki değişikliklerle giderilemediği gözlemlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, ortaöğretime geçiş, eğitim sistemi, değişim, sınavlar, Seviye Belirleme Sınavı (SBS), Temel Eğitimden Ortaöğretime Geçiş (TEOG), Liselere Geçiş Sistemi (LGS).

ABSTRACT

In Turkey, the transition processes to secondary education are an important component of the education system and have undergone continuous changes over time. These changes have been shaped by educational policies, societal needs, and ideological factors. Inter-level transition policies are institutional policies and practices that influence individuals' decisions to attend a particular educational institution. This study adopts a qualitative research approach structured to compare the Level Determination Exam (SBS), Transition from Primary to Secondary Education (TEOG), and High School Transition System (LGS) exams. In the initial stage of the study, the document analysis method was employed to examine existing written materials related to these exams. The historical development of transition to secondary education through exams has been addressed, providing information about the practices of transition to secondary education through exams. The effects of changing secondary education transition exams have been analyzed. Issues such as inequality of opportunity, exam anxiety, inability to transition to non-exam-based methods, and negative consequences of competition have been observed not to be effectively addressed through changes in the examination system.

897

Keywords: Turkey, transition to secondary education, education system, change, exams, Level Determination Exam (SBS), Transition from Primary to Secondary Education (TEOG), High School Transition System (LGS).

898

ÖRGÜTLERDE DIŞLANMA VE ÖRGÜTSEL BAĞLILIK İLİŞKİSİ: KAVRAMSAL BİR ÇERÇEVE

THE RELATIONSHIP BETWEEN EXCLUSION AND ORGANIZATIONAL COMMITMENT IN ORGANIZATIONS: A CONCEPTUAL FRAMEWORK

Doç. Dr. Nuran VARIŞLI
Sosyal Güvenlik Kurumu
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-0657-756X

Doç. Dr. Münevver BAYAR
Sosyal Güvenlik Kurumu
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-8077-2160

Dr. Nadire KANTARCIOĞLU
UBS Enstitü
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0001-6968-9350

ÖZET

Örgütlerin geleceğe dönük stratejilerini hayata geçirebilmeleri ve istikrarlarını koruyabilmeleri için örgütsel bileşenlerinin ve zeminlerinin düzenli ve uyum içinde olması gerekmektedir. Dolayısıyla örgütlerin hayatlarını sürdürebilmeleri için çalışanla örgüt arasındaki ortak çalışmanın üst düzeylerde tutulması önem taşımaktadır. Örgütlerde kişi, sosyal varlık olarak örgütüne karşı bağlılık duymaktadır. Tüm yaşamı boyunca çeşitli grup ve topluluklara katılmaya ve kendini o grup ve topluluklara kabul ettirmeye çalışmaktadır. İşletmenin içinde oluşan gruplar tarafından kişinin kabul edilmesi hem çalışma hayatında hem de özel hayatında olan davranışlarını etkilemektedir. Kavramsal olarak dışlanma, hassasiyet eksikliği ile eş anlamlı olarak kullanılmaktadır. Örgütsel dışlanma, farklı biçimlerde gerçekleşmektedir. Genellikle örgütsel dışlanma yaratan durum kişinin tabi olduğu grupla bağlarını koparması ya da kişinin gruba tabiiyet talebinin reddi olmaktadır. Örgütsel bağlılık psikolojik olarak çalışanın, örgüt ile ilişkisini nitelendiren bir durum olmaktadır. Örgütsel bağlılık, yöneticiler ve araştırmacılar için 1960 yılından bugüne en çok ilgilenilen konulardan biri olarak devam etmektedir. Örgüte bağlı olarak çalışan kişi, örgütü etkilemekte olan iyi ya da kötü durum içinde kalmaktadır. Örgütte dışlanan çalışanların, çalışma arkadaşları ya da üst yönetim tarafından dikkate alınmadıklarından dolayı sürekli şikâyet eden biri konumuna düşmeleriyle beraber örgütsel bağlılıklarında azalmalar görülmektedir. Bu çalışmada örgütlerde dışlanma ve örgütsel bağlılık arasındaki ilişki kavramsal çerçevede incelenmektedir. Örgütlerde dışlanma ve örgütsel bağlılık arasında olan ilişkiyi kavrayabilmek için literatür araştırması yürütülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Örgütsel Bağlılık, Örgütsel Dışlanma, Örgüt, Dışlanma

ABSTRACT

In order for organizations to implement their future strategies and maintain their stability, their organizational components and foundations must be in order and in harmony. Therefore, in order for organizations to survive, it is important to keep the joint work between the employee and the organization at a high level. In organizations, people feel committed to their organization as a social being. Throughout their life, they try to join various groups and

communities and to have themselves accepted by those groups and communities. The acceptance of a person by the groups within the business affects their behavior both in their work life and in their private life. Conceptually, exclusion is used synonymously with lack of sensitivity. Organizational exclusion occurs in different forms. Generally, the situation that creates organizational exclusion is the severing of one's ties with the group to which one is subject or the rejection of one's request for subordination to the group. Organizational commitment is a condition that psychologically characterizes the employee's relationship with the organization. Organizational commitment continues to be one of the most interesting topics for managers and researchers since 1960. The person working for the organization is also affected by a good or bad situation that affects the organization. Employees who are excluded from the organization experience a decrease in their organizational commitment as they become constantly complaining because they are not taken into consideration by their colleagues or upper management. In this study, the relationship between ostracism and organizational commitment in organizations is examined within the conceptual framework. Literature research is being conducted to understand the relationship between ostracism and organizational commitment in organizations.

Keywords: Organizational Commitment, Organizational Exclusion, Organization, Ostracism

900

ÖRTÜK SINIF MODELLERİNDE DİKOTOMİK VE POLİTOMUS PUANLAMANIN YETENEK SINIFLARINA ETKİSİ

THE EFFECT OF DICHOTOMOUS AND POLYTOMOUS SCORING ON ATTRIBUTE CLASSES IN LATENT CLASS MODELS

Prof. Dr. T. Oğuz BAŞOKÇU
Ege Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme ABD, İzmir.
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-4821-0045

Gizem CÖMERT
Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü, Psikometri ABD, İzmir.
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0001-7555-6378

İlker Gök
Ege Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme ABD, İzmir.
ORCID ID: https://orcid.org/0009-0006-2132-1489

Yılmaz Orhun GÜRLÜK
Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü, Psikometri ABD, İzmir.
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-1134-3776

ÖZET

Başarı testlerinin puanlama anahtarları iki kategorili veya çoklu kategorili olabilmektedir. İki kategorili puanlamalar 0-1 şeklinde sorunun yanlış veya doğru olduğunu belirtirken çoklu kategorili puanlamalar yanlış veya doğru olmasının yanı sıra kısmi puanlama da eklenerek kısmi düzeydeki doğruluğunun puanlamasını da içermektedir. Bu çalışmada 5. Sınıf (*n*= 1280), 6. Sınıf (*n*= 1749) ve 7. sınıf (*n*= 1687) öğrencilerinin TÜBİTAK 120K850 projesi içerisinde yanıtladıkları okuma becerileri, matematik ve fen alanlarına ilişkin testler üzerinden değerlendirme yapılmıştır. Her bir sınıf ve alan düzeyi için yedişer soru kullanılmıştır. Ayrıca her bir soru transfer, analitik ve eleştirel olmak üzere üç farklı üst düzey düşünme becerisi açısından değerlendirilmiştir. Aynı sorular dikotomik şekilde ve politomus şekilde ayrı ayrı puanlanmış ve her bir sorunun transfer becerisi, analitik çözümleme ve eleştirel düşünme becerileri üzerinden dikotomik (0-1) Q matrisleri uzmanlar tarafından oluşturulmuştur. Soruların dikotomik ve politomus puanlamaları ile oluşturulan veriler ve üst düzey düşünme becerileri üzerinden oluşturulan Q matrisler kullanılarak; yetenek sınıflarının ve sınıf olasılıklarının belirlenmesi amacıyla örtük sınıf analizleri uygulanmıştır. Yetenek sınıflarının belirlenmesi dikotomik olarak o soruda o becerinin var-yok olması üzerinden değerlendirilirken; sınıf olasılıkları 0-1 aralığında sürekli değerler almaktadır. Bu çalışmada, aynı sorulara ilişkin dikotomik ve politomus puanlamalar ile elde edilen yetenek sınıflarının ve sınıf olasılıklarının birbiriyle uyumu belirlenmiştir. Yetenek sınıflarının belirlenmesi dikotomik yapıda olduğu için bunların uyumunun değerlendirilmesinde Kappa yöntemi; sınıf

olasılıkları ise sürekli yapıda olduğu için bunların uyumunun değerlendirilmesinde Sınıf İçi Korelasyon Katsayısı kullanılmıştır. Örtük sınıf analizleri OxEdit 7.0 programı üzerinden, uyum analizleri Jamovi 2.4.11 üzerinden yürütülmüştür. Toplam örneklem 4716 öğrenciden oluşmaktadır. Analiz bulguları değerlendirildiğinde; 5. Sınıf düzeyi okuma becerileri alanındaki transfer becerisi, 5. Sınıf düzeyi matematik alanındaki transfer becerisi ve 6. Sınıf düzeyi matematik alanındaki analitik beceri hariç diğer tüm sınıf ve alan düzeyindeki yetenek sınıflandırmalarının dikotomik ve politomus puanlamalarda birbiriyle uyumlu olduğu belirlenmiştir. Anlamlı olarak bulunan Kappa değerleri 0.067 (6. Sınıf düzeyi, matematik alanı, transfer becerisi) – 0.607 (7. Sınıf düzeyi, fen alanı, transfer becerisi) aralığında değer almaktadır. Sınıf içi korelasyon katsayılarında ise tüm değerlerin 0.538 (5. Sınıf, okuma becerileri alanı, eleştirel beceri) ve 0.955 (6. Sınıf düzeyi, matematik alanı, transfer becerisi) aralığında anlamlı olduğu belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Dikotomik Puanlama, Politomik Puanlama, Örtük Sınıf Modelleri, Yetenek Sınıflaması, Kappa, Sınıf İçi Korelasyon.

ABSTRACT

The scoring keys of achievement tests can be bi-categorised or multi-categorised. While two-category scoring indicates that the question is correct or incorrect in the form of 0-1, multi-category scoring includes the scoring of partial correctness by adding partial scoring in addition to being incorrect or correct. In this study, an evaluation was made on the tests related to reading skills, mathematics and science fields that 5th grade (*n*= 1280), 6th grade (*n*= 1749) and 7th grade (*n*= 1687) students answered within the TÜBİTAK 120K850 project. Seven questions were used for each grade and field level. In addition, each question was evaluated in terms of three different higher order thinking skills: transfer, analytical and critical. The same questions were scored dichotomously and polytomously separately and dichotomous (0-1) Q matrices were created by the experts for each question in terms of transfer, analytical analysis and critical thinking skills. Latent class analyses were applied to determine attitude classes and class probabilities by using the data generated by dichotomous and polytomous scoring of the questions and the Q matrices generated over higher order thinking skills. While the determination of attitude classes is evaluated dichotomically on the basis of the presence or absence of that skill in that question, class probabilities take continuous values in the range of 0-1. In this study, the compatibility of attitude classes and class probabilities obtained by dichotomous and polytomous scoring for the same questions was determined. Since the determination of attitude classes is dichotomous, the Kappa method was used to evaluate their agreement, and since the class probabilities are continuous, the Intraclass Correlation Coefficient was used to evaluate their agreement. Latent class analyses were conducted using OxEdit 7.0 software, and concordance analyses were conducted using Jamovi 2.4.11. The total sample consists of 4716 students. When the findings of the analyses were evaluated, it was determined that all grade and field level attitude classifications were compatible with each other in dichotomous and polytomous

902

scoring except for the transfer skill in reading skills at 5th grade level, transfer skill in mathematics at 5th grade level and analytical skill in mathematics at 6th grade level. Kappa values found to be significant were in the range of 0.067 (6th grade level, mathematics domain, transfer skill) - 0.607 (7th grade level, science domain, transfer skill). In intraclass correlation coefficients, all values were found to be significant between 0.538 (5th grade, reading skills domain, critical skills) and 0.955 (6th grade, mathematics domain, transfer skills).

Keywords: Dichotomous Scoring, Polytomous Scoring, Latent Class Models, Attitude Classification, Kappa, Intraclass Correlation.

GİRİŞ

Eğitim alanında ölçme ve değerlendirme amacıyla kullanılan başarı testleri; öğrencilerin yetenek bilgi ve beceri düzeylerini ölçmeyi amaçlamaktadır. Yapılan değerlendirmelerin kritik yönlerinden bir tanesi, test yanıtlarını değerlendirmek için kullanılan puanlama yöntemidir. İki temel puanlama türü bulunmaktadır: iki kategorili (dikotomik puanlama) ve çoklu puanlama (politomus puanlama).

Dikotomik puanlama; her bir sorunun / maddenin yalnızca doğru veya yanlış olarak değerlendirildiği, iki kategorili şekilde puanlanan (0-1) bir yöntemdir. Bu puanlama türü, puanlamayı ve puanlar üzerinden yorumlamayı basitleştirerek net sonuçlar elde edilmesine olanak tanır. Politomus puanlama ise; her bir sorunun / maddenin birden fazla düzeyde veya performans kategorisinde değerlendirilmesini içerir. Böylece farklı yeterlilik ve başarı derecelerini yansıtan puan seçeneklerine olanak tanır. Kısmi puanlama, derecelendirme ölçekleri ve Likert tipi ölçekler politomus puanlama türünde kullanılmaktadır.

Her iki puanlama türünün de kendi içinde avantajlı ve dezavantajlı sayılabilecek özellikleri bulunmaktadır. Dikotomik puanlama; basitlik, nesnellik, verimlilik ve netlik gibi avantajlar sağlarken değerlendirilen yapılar hakkında eksik değerlendirme olasılığı bulunmaktadır. Politomus puanlama ile bu eksiklik giderilerek daha ayrıntılı ve detaylı bir değerlendirme sağlanabilmektedir (akt. Doğan, 2020). Ancak politomus puanlamanın da karmaşıklık, öznellik ve yanlılık olasılığı gibi dezavantajları bulunmaktadır.

Örtük Sınıf Analizi, kategorik gözlenen değişkenlerin yanıt paternlerine dayalı olarak bir popülasyon içerisinde var olduğunu varsaydığı örtük grupları / sınıfları belirlemek amacıyla kullanılan, örtük değişkenlerin modellenmesine dayanan istatistiksel bir tekniktir. Lazarsfeld (1950) tarafından ortaya atılan ÖSA; Goodman (1974) ve Clogg (1988) tarafından zaman içerisinde geliştirilmiş; Hagenaars (1990) ve Vermunt (1997) tarafından günümüzdeki kullanımına en yakın haline getirilmiştir (Selvi ve Derici Yıldırım, 2020). Bilişsel Tanı Modelleri (BTM), temelinde Örtük Sınıf Analizi'ne dayanan ve sorulara / maddelere verilen cevaplar üzerinden öğrencilerin örtük sınıflarını belirlemeyi amaçlayan bir yaklaşımdır (Başokçu, 2014). Öğrencilerin yanıtlarını, öğrencilerin ait olduğu örtük sınıflara ilişkin

vektörler olarak alır ve her bir öğrencinin sahip olduğu veya eksik olduğu özelliklere ilişkin profiller elde edilmesini sağlar (Cheng, 2007). Böylece geleneksel testlerdeki yalnızca toplam puan üzerinden değerlendirme yapılan yaklaşımın aksine BTM öğrenciler hakkında daha detaylı ve zengin içerikli bilgilerin edilmesine olanak tanır. Örtük sınıf analizlerinde becerilerin tanımlanması sırasında Q matrisler kullanılmaktadır; Q matrislerde her bir sütun bir niteliğin vektörünü, her bir satır ise bir maddeyi temsil etmektedir. Dikotomik olarak oluşturulan Q matrislerde 1-0 şeklinde ikili sayılar kullanılarak o maddede o özelliğin var olduğu 1, o maddede o özelliğin ölçülmediği ise 0 ile gösterilmektedir.

Bu çalışmada, örtük sınıf analizleri kullanılarak aynı sorulara ilişkin dikotomik ve politomus puanlamalar ile elde edilen veriler üzerinden yetenek sınıfları ve sınıf olasılıkları belirlenmiştir. Elde edilen sınıfların ve sınıf olasılıklarının birbiriyle uyumu incelenmiş; farklı puanlama türleri ile yapılan değerlendirmeler kullanılarak elde edilen örtük sınıfların ve sınıf olasılıklarının birbirleriyle uyumu değerlendirilmiştir.

YÖNTEM

Örneklem

Araştırma örneklemi, 120K850 numaralı TÜBİTAK projesine dahil olan ortaöğretim düzeyinde öğrenim gören toplamda 4716 öğrenciden oluşmaktadır. Öğrencilerden %27.14'ü (*f*=1280) 5. sınıf, %37.09'u (*f*=1749) 6. sınıf ve %35.77'si (*f*= 1687) 7. sınıf düzeyinde Türkiye genelindeki farklı özel ve devlet okullarında öğrenim görmektedir.

Veri Toplama Araçları

120K850 TÜBİTAK Projesi 2023-2024 Güz Dönemi Son Test Ölçümü: Veri toplama aracı olarak 120K850 numaralı TÜBİTAK projesi kapsamında hazırlanan ve çevrim içi sınav uygulamalarında kullanılan son test ölçümleri alınmıştır. Her bir sınıf düzeyi içerisinde 3 farklı ders alanında (okuma becerileri, matematik ve fen alanları) ilişkin 7'şer soru bulunmaktadır. Bir öğrenci, kendi sınıf düzeyine ilişkin olarak üç alandan toplam 21 soru yanıtlamaktadır. Sorular aynı zamanda transfer becerisi, analitik çözümleme ve eleştirel düşünme olmak üzere 3 farklı üst düzey düşünme becerisini içermektedir. Her bir soru, üç farklı üst düzey düşünme becerisinden en az bir tanesini ölçmektedir.

İşlem

Analiz edilen verilen tümü 120K850 numaralı TÜBİTAK projesi kapsamında oluşturulan çevrim içi sınav sistemi üzerinden çevrim içi olarak elde edilmiştir. Proje kapsamında boylamsal olarak pek çok test (üç yıl boyunca ön test, ara test ve son testler) uygulanmaktadır. Bu çalışmada kullanılan veriler 2023-2024 eğitim yılı güz dönemine ilişkin son test verileridir. Soruların tamamı alanında uzman ve soru yazma eğitimlerini yine proje kapsamında tamamlamış öğretmenler tarafından hazırlanmış, uzman ve kör hakemler tarafından değerlendirilmiş ve editörler tarafından düzenlenmiştir.

Verilerin Analizi

Tüm sınıf ve alan düzeylerindeki soruların (63 soru) yanıtları ikişer kez deeğrlendirilerek puanlanmıştır. Bir puanlama dikotomik şekilde ikili (0-1) düzeyde uygulanırken; diğer puanlama politomus şekilde çoklu düzeyde, kısmi puanlama (0, 3, 5, 10) kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Her bir sorunun transfer becerisi, analitik çözümleme ve eleştirel düşünme becerileri üzerinden dikotomik (0-1) Q matrisleri uzmanlar tarafından oluşturulmuştur. Soruların dikotomik ve politomus puanlamaları ile oluşturulan veriler ve üst düzey düşünme becerileri üzerinden oluşturulan Q matrisler kullanılarak; yetenek sınıflarının ve sınıf olasılıklarının belirlenmesi amacıyla örtük sınıf analizleri uygulanmıştır. Aynı sorulara ilişkin dikotomik ve politomus puanlamalar ile elde edilen yetenek sınıflarının ve sınıf olasılıklarının birbiriyle uyumu belirlenmiştir.

Yetenek sınıflarının belirlenmesi dikotomik olarak o soruda o becerinin var-yok olması üzerinden değerlendirilirken; sınıf olasılıkları 0-1 aralığında sürekli değerler almaktadır. Yetenek sınıflarının belirlenmesi dikotomik yapıda olduğu için bunların uyumunun değerlendirilmesinde Kappa yöntemi; sınıf olasılıkları ise sürekli yapıda olduğu için bunların uyumunun değerlendirilmesinde Sınıf İçi Korelasyon Katsayısı kullanılmıştır.

Örtük sınıf analizleri OxEdit 7.0 programı üzerinden, uyum analizleri Jamovi 2.4.11 üzerinden yürütülmüştür.

BULGULAR

Analiz bulguları değerlendirildiğinde; 5. Sınıf düzeyi okuma becerileri alanındaki transfer becerisi, 5. Sınıf düzeyi matematik alanındaki transfer becerisi ve 6. Sınıf düzeyi matematik alanındaki analitik beceri hariç diğer tüm sınıf ve alan düzeyindeki yetenek sınıflandırmalarının dikotomik ve politomus puanlamalarda birbiriyle uyumlu olduğu belirlenmiştir. Anlamlı olarak bulunan Kappa değerleri 0.067 (6. Sınıf düzeyi, matematik alanı, transfer becerisi) – 0.607 (7. Sınıf düzeyi, fen alanı, transfer becerisi) aralığında değer almaktadır.

Tablo 1.

Dikotomik ve Politomus Puanlamanın Yetenek Sınıfları Üzerinden Uyumuna İlişkin Kappa Değerleri

		Transfer	Analitik	Eleştirel
Okuma	***5. Sınıf***	0.098	0.084^{*}	0.203^{**}
	6. Sınıf	0.551^{**}	0.376^{**}	0.367^{**}
	7.Sınıf	0.121^{**}	0.259^{**}	0.174^{**}
Matematik	***5. Sınıf***	0.012	0.204^{**}	0.472^{**}
	6. Sınıf	0.067^{*}	0.038	0.285^{**}
	7.Sınıf	0.312^{**}	0.328^{**}	0.224^{**}
Fen	***5. Sınıf***	0.216^{**}	0.533^{**}	0.532^{**}

6. Sınıf	0.147**	0.458**	0.467**
7.Sınıf	0.607**	0.437**	0.418**

*p< .01, **p< .001

Sınıf içi korelasyon katsayılarında ise tüm değerlerin 0.538 (5. Sınıf, okuma becerileri alanı, eleştirel beceri) ve 0.955 (6. Sınıf düzeyi, matematik alanı, transfer becerisi) aralığında anlamlı olduğu belirlenmiştir.

Tablo 2.
Dikotomik ve Politomus Puanlamanın Yetenek Sınıf Olasılıkları Üzerinden Uyumuna İlişkin Sınıf İçi Korelasyon Katsayıları

		Transfer	Analitik	Eleştirel
Okuma	***5. Sınıf***	0.695	0.881	0.538
	6. Sınıf	0.932	0.917	0.915
	7.Sınıf	0.563	0.673	0.636
Matematik	***5. Sınıf***	0.702	0.732	0.658
	6. Sınıf	0.955	0.947	0.927
	7.Sınıf	0.770	0.824	0.648
Fen	***5. Sınıf***	0.755	0.824	0.914
	6. Sınıf	0.633	0.854	0.937
	7.Sınıf	0.952	0.752	0.611

TARTIŞMA VE SONUÇ

Aynı sorular hem dikotomik hem de politomus olarak puanlandığında yetenek sınıfları ve bu sınıflarda bulunma olasılıkları birbiri ile uyumlu bulunmuştur. Ölçümün hassasiyeti arttırıldığında ölçüm yapısının bozulmadığı görülmektedir. Ancak kısmi puanlama ile öğrenciler hakkında daha detaylı değerlendirme yapmak mümkün hale gelmektedir.

Günümüzde uygulanan çoğu başarı testinde dikotomik puanlama tercih edilmektedir. Politomus puanlamaya geçilerek hem aynı örtük yapının elde edilebildiği hem de öğrenciler hakkında detaylı bilgi edinme şansının arttığı ve öğrenciler arası karşılaştırmaların daha detaylı yapılabilmesinin mümkün hale geldiği belirlenmiştir. Ayrıca bu çalışmada; D-Y, çoklu doğru cevap, kısa cevaplı maddeler gibi farklı soru türleri kullanılarak daha kapsamlı bir değerlendirme yapılmıştır.

KAYNAKÇA

Başokçu, T. O. (2014). Öğrenci yeteneğinin kestiriminde bilişsel tanı modelleri ve uygulamaları. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. 1-32.

Cheng, Y. (2010). Improving cognitive diagnostic computerized adaptive testing by balancing attribute coverage: The modified maximum global discrimination index method. *Educational and Psychological Measurement, 70*(6), 902-913.

Clogg C.C. (1988) *Latent class models for measuring.* In: Langeheine R., Rost J. (eds) Latent trait and latent class models. Boston: Springer.

Doğan, Ö. (2020). *Çoklu Cevaplı Madde Türünün Puanlanmasında Kullanılan Yöntemlerin Test ve Madde İstatistikleri Açısından Karşılaştırılması*. Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Goodman L.A. (1974) Exploratory latent structure analysis using both identifiable and unidentifiable models. *Biometrika*. *61*(1): 215-231.

Hagenaars, J.A. (1990). *Categorical longitudinal data - loglinear analysis of panel, trend and cohort data*. Newbury Park: Sage.

Lazarsfeld, P. F., Henry, N. W. (1968). *Latent structure analysis*. Boston: Houghton Mifflin.

Selvi, H. ve Derici Yıldırım, D. (2020). Örtük sınıf analizinin farklı puanlama durumlarında incelenmesi. *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 20* (2), 754-766.

Vermunt, J.K. (1997). *Log-linear models for event histories*. Thousand Oakes: Sage Publications.

ATATÜRK'ÜN YAZDIRDIĞI TEFSİR: *HAK DİNİ KUR'AN DİLİ*
COMMENTARY WRITTEN BY ATATÜRK: *HAK DİNİ KUR'AN DİLİ*

Prof. Dr. Ziya ŞEN
Artvin Çorun Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
orcid.org/0000-0002-5020-8948

Dr. Semih ASLAN
Bağımsız Araştırmacı
orcid.org/0000-0002-1488-0358

ÖZET

Tefsir alanında Cumhuriyet döneminin ilk ve en önemli siması olan Elmalılı, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde yetişmiş İslam bilginlerindendir. Kur'an'ın doğru anlaşılması için, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın verdiği görev doğrultusunda ilk Türkçe meal ve tefsir çalışmasını yapan din âlimimizdir. Kendisi son dönem Türk siyasi hayatı ve düşünce tarihi zaviyesinden, özellikle ulema sınıfı ve dini ilimlerin durumu, yeni dini düşüncenin gelişmesi ve siyasetle ilişkisi açısından temsil gücü yüksek bir zat olarak ele alınmayı hak etmiş bir zattır. 1878'de Antalya'nın Elmalı ilçesinde doğmuştur. İlk, orta tahsilini Elmalı'da Rüşdiye Mektebi'nde, hafızlığını da yine burada tamamlamıştır. 1905 yılında Kadı yetiştiren Mekteb-i Nüvvab'ı bitirerek kadılık icazeti almıştır. Bayezid Camii'nde derslerine devam ettiği Kayserili Hamdi Efendi'den 1906 yılında Bayezid Müderrisi olarak icazet almış ve Beyazıt medresesinde dersler vermiştir. Meşihat Dairesi'ndeki görevinin yanında Mekteb-i Nüvvab, Mekteb-i Mülkiye, Medresetü'l-Vaizin ve Medrese-i Süleymaniye'de dersler vermiştir. Siyasi hayata atılması 1908 yılında, Antalya milletvekili olarak seçilmesiyle başlamıştır. II. Meşrutiyetin ilanından sonra Antalya'dan mebus seçilmiş ve özellikle II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesiyle ilgili fetvanın yazılmasında oynadığı rolle tanınmıştır. İttihat ve Terakki cemiyetinin ilim şubesinde de görev almıştır. Cumhuriyetin ilanından sonra Ankara İstiklal Mahkemesinde de yargılanıp berat etmiştir. "Yazır" soyadını, Soyadı Kanunu'yla birlikte babasının köyünün ismine nispetle almıştır. 27 Mayıs günü 64 yaşında vefat etmiş ve babasının Sahrayıcedit mezarlığındaki kabrine defnedilmiştir.

Onun kaleme almış olduğu "*Hak Dini Kur'an Dili"* adlı eser Türk tarihinin en önemli tefsir çalışmasıdır. Türkçe tefsir yazım faaliyetinin en özgün örneklerindendir. Tefsirde âyetlere oldukça farklı açılardan yorumlar getirilmiştir. Bunu yaparken de Razi'nin tefsiri başta olmak üzere, Taberi, Zemahşeri, Ebu Hayyan, Alusi ve Cassas gibi belli başlı müfessirlerin eserlerinden faydalanılmıştır. Rivayet tefsirlerinden yararlanılmakla beraber tefsirin dirayet yönü ağır basmaktadır. Tefsirde akli değerlendirmelere yer verilmiştir. Dilsel tahliller, cümle tahlilleri ve âyetlerin i'rabı yapılmıştır. 1926 yılında başlatılıp 1938 yılında tamamlan bu çalışma Cumhuriyetin kurulmasının ardından bizzat Atatürk'ün desteği ve emriyle ayrıca Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin aldığı tarihi kararla hazırlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Elmalılı, Cumhuriyet Dönemi

ABSTRACT

Elmalılı, the first and most important figure of the Republic period in the field of tafsir, is one of the Islamic scholars who grew up in the last periods of the Ottoman Empire. He is our

religious scholar who carried out the first Turkish interpretation and interpretation work in line with the task given by the Presidency of Religious Affairs in order to understand the Quran correctly. He is a person who deserves to be considered as a highly representative person from the perspective of recent Turkish political life and history of thought, especially in terms of the ulema class and the state of religious sciences, the development of new religious thought and its relationship with politics. He was born in 1878 in Elmalı district of Antalya. He completed his primary and secondary education at the Rüşdiye School in Elmalı and his memory the quran education there. In 1905, he graduated from Mekteb-i Nüvvab, which trains judges, and received his diploma as a judge. He received his license as a Bayezid Lecturer in 1906 from Kayserili Hamdi Efendi, with whom he continued his lessons at the Bayezid Mosque, and gave lectures at the Beyazıt Madrasa. n addition to his duty at the Meşihat Department, he gave lectures at Mekteb-i Nüvvab, Mekteb-i Mülkiye, Medresetü'l-Vaizin and Medrese-i Süleymaniye. His involvement in political life began in 1908, when he was elected as an Antalya MP. After the declaration of the second Constitutional Monarchy, he was elected as a member of parliament from Antalya and He is especially known for the role he played in writing the fatwa regarding the dethronement of II. Abdulhamid. He also served in the science branch of the Committee of Union and Progress. After the declaration of the Republic, he was tried and acquitted in the Ankara Independence Court. He took the surname "Yazır" from the name of his father's village with the Surname Law. He died on May 27, at the age of 64, and was buried in his father's grave in Sahrayıcedit cemetery.

The work he wrote called "Hak Dini Kur'an Dili" is the most important commentary work in Turkish history. It is one of the most original examples of Turkish commentary writing activity. In commentary, the verses have been interpreted from very different perspectives. While doing this, the works of major commentators such as Tabari, Zamakhshari, Abu Hayyan, Alusi and Cassas, especially Razi's commentary, were used. Although interpretations based on narration are used, the ratıonal aspect of the interpretation predominates. Rational evaluations are included in the commentary. Linguistic analysis, sentence analysis and interpretation of the verses were made. This work, which was started in 1926 and completed in 1938, was prepared with the support and order of Ataturk himself, after the establishment of the Republic, and with the historical decision taken by the Grand National Assembly of Turkey.

Keywords: Interpretation, Elmalılı, Republican Period

ТҰРМЫСТЫҚ ЗОРЛЫҚ-ЗОМБЫЛЫҚ ҚҰРБАНДАРЫНА АРНАУЛЫ ӘЛЕУМЕТТІК ҚЫЗМЕТТЕР КӨРСЕТЕТІН ҚАРАҒАНДЫ ОБЛЫСЫНЫҢ КРИЗИСТІК ОРТАЛЫҚТАРЫ

CRISIS CENTERS OF KARAGANDA REGION PROVIDING SPECIAL SOCIAL SERVICES TO VICTIMS OF DOMESTIC VIOLENCE

Doctoral student Saltanat NURLANOVA
Almaty Al-Farabi Kazakh National University,
Faculty of philosophy and Political Science,
Department of Sociology and Social Work
ORCID ID: 0009-0000-0062-0574

PhD, associate professor Aigul BEISSENOVA
Karaganda Buketov University,
Faculty of philosophy and psychology,
Department of Sociology and Political Science.
ORCID ID: 0000-0003-4059-3093

АННОТАЦИЯ

Бұл мақалада Қарағанды облысындағы тұрмыстық зорлық-зомбылық құрбандарына арналған кризис орталықтары қарастырылады. Тұрмыстық зорлық - зомбылық құрбандарына арналған баспанасы бар кризис орталықтарының жалпы саны- 9 (оның ішінде мемлекеттік әлеуметтік тапсырыс бойынша- 8, 1-еуі КММ). Баспаналары бар жеке отбасын қолдау орталықтары –2-еу, олар 15 төсекке арналған (демеушілік қаражат есебінен). Баспанасыз отбасын қолдау орталықтары КММ-2 (Қарағанды және Балқаш қ. жұмыспен қамтуды үйлестіру және әлеуметтік бағдарламалар басқармасы). Зерттеу нәтижелері бойынша тұрмыстық зорлық-зомбылық құрбандарына көмек көрсету үшін кризис орталықтарын ұйымдастыру қажеттілігі жан-жақты зерттелуде.
Жалпы, Қазақстанның кризистік орталықтары 2000 жылдан бері жұмыс істейді. Қазақстанда барлығы 40-тан астам кризистік орталығы бар. Оның ішінде Қарағанды облысында тұрмыстық зорлық-зомбылық құрбандарына арналған 9-кризис орталықтары жұмыс істейді. Бұл кризистік орталықтардағы негізгі жұмыс гендерлік зорлық-зомбылықтың және кемсітушіліктің барлық түрлерінің алдын алуға, қоғамдағы зорлық-зомбылықсыз қатынастар мәдениетін қалыптастыруға және жұртшылықтың ықпалының тиімді тетігін құруға бағытталған.
2023 жылдың 1 шілдесінен бастап ҚР Әкімшілік құқық бұзушылық туралы Кодексіне түзетулер күшіне енді, оған сәйкес отбасылық-тұрмыстық зорлық-зомбылық үшін жаза күшейтілді.
Тұрмыстық зорлық-зомбылық орталықтарының қызметі отбасылық-тұрмыстық зорлық-зомбылық және отбасылық құндылықтарды нығайту мәселелерін шешуде кешенді жұмысқа бағытталған. Бұл тұрмыстық зорлық-зомбылық құрбандарымен жұмыс, оларды консультациялық сүйемелдеу, оқушылар, студенттер, жұмыс істейтін жастар, кәсіпорындарда және т.б. арасында тұрмыстық зорлық-зомбылықтың алдын-алу, агрессорлармен жұмыс, некені тіркеу процесінде отбасылармен және ажырасу процесінде ерлі-зайыптылармен жұмыс.
Кризистік орталықтардың мақсаты-қоғамның назарын қиын өмірлік жағдайдағы адамдардың мәселелеріне аудару, оларды жеңуге көмектесу, ал миссиясы – тұрмыстық

910

зорлық-зомбылықтан зардап шеккен құрбандарды оңалту және қайта әлеуметтендіру қызметтерін ұсыну.

Мақалада, әсіресе әйелдер мен балалардың әлімжеттік көргені, соққыға жығылғаны туралы мәселелер жан-жақты талқыланады. Осындай қылмыстардың тамырына балта шауып, біржола тосқауыл қою үшін мемлекет тарапынан қандай қолдау көрсетіліп жатқаны қарастырылады. Сонымен қатар кризистік орталықтардағы атқарылып жатқан жұмыстар талданатын болады.

Өкінішке орай, зерттеулердің нәтижесіне сүйенсек, тұрмыстық зорлық-зомбылық әрбір алтыншы отбасына әсер етеді. Аналар балаларымен бірге кризис орталығына соңғы этапта жүгіреді, өз өмірлері үшін қорқады, жұбайының қорқытуынан шаршайды. Клиенттермен, олардың проблемалары мен қажеттіліктерін анықтайтын әлеуметтік қызметкерлер мен психологтар жұмыс істейді. Қажет болса, басқа мамандар қосылады: кризистік орталықтар құқық қорғау органдарымен және ювеналды әділет органдарымен тығыз жұмыс істейді. Әйелдер алимент, ажырасу, тұрғылықты жері бойынша тіркелу (егер тіркелмеген болса, орталықта уақытша қамтамасыз етіледі), емханаға тіркелу мәселелері бойынша қызметтер мен кеңестер ала алады. Сондай-ақ, мамандар мүлікті бөлумен, тұрғын үй іздеумен және басқа да мәселелермен айналысады.

Қазақстандықтардың көпшілігінің пікірінше, отандық тиран-жұмыс істемейтін және алкогольді асыра пайдаланатын адам. Алайда, отбасын ұстайтындардың арасында білімді, ішпейтін, ауқатты ер адамдар бар. Отбасылық зорлық — зомбылықтан әрдайым зардап шегетін адам-бұл кәсібі жоқ және тұрақты табысы жоқ әйелдер.

Әлеуметтік зерттеулердің нәтижесінде алынған мәліметтерге сүйенсек: Отбасылық зорлық-зомбылық құрбандарының үйде болып жатқан оқиғалар туралы үнсіз қалуының көптеген себептері бар. Респонденттердің 25% -і отбасылық жанжал жарияланғаннан кейінгі салдардан қорқады. Ал, 20%-і үйлеріндегі мәселені сыртқа шығарғысы келмейді, Респонденттердің 20%-і балаларының болашағы үшін шыдайтындарын айтты. Респонденттердің 35%-і көршілерінен немесе туыстарынан ұялатынын айтты. Егер әйелдер полиция қызметкерлеріне жүгінуден қорықпаса, балаларын зорлық-зомбылықтан қорғай алады. Тұрмыстық зорлық-зомбылық құрбандары полиция қызметкерлері келгенге дейін өздерін қорғай алатын туыстары тұратын жерге қоныстанғаны дұрыс.

Сонымен қатар, Қарағанды облысында пилоттық тәртіпте полиция департаменті жанынан республикадағы алғашқы отбасына көмек көрсету орталығы ашылды. Тұрмыстық зорлық зомбылықпен күресудің жаңа әдісі халықаралық тәжірибені ескере отырып енгізілді. Орталықтың жұмысындағы ең маңызды нәрсе-ол азаматтық қоғамның, жергілікті атқарушы органдар мен полицияның үздіксіз өзара іс-қимылының көпіріне айналуы тиіс. Негізгі мақсат- отбасылық-тұрмыстық қатынастар саласындағы құқық бұзушылықтарды азайту.

Жалпы, кризис орталығы жай ғана тұру орны болмауы керек. Оның міндеті-тұрмыстық зорлық-зомбылық құрбандарына дағдарыстық жағдайды жеңуге, аяғынан тұрып, әрі қарай жүруге көмектесу. Әлеуметтенуге баса назар аудару керек.

Тұрмыстық зорлық-зомбылықтың алдын-алу жүйелі болуы керек. Бұл зорлық – зомбылық болған кезде ғана емес , үнемі профилактика жасалуы керек!

Кілт сөздер: Қарағанды облысы, кризис орталықтары, тұрмыстық зорлық-зомбылық, өмірлік қиын жағдайға тап болған адамдар, әлеуметтік қызметкер.

ABSTRACT

This article discusses crisis centers for victims of domestic violence in the Karaganda region. The total number of crisis centers with shelters for victims of domestic violence is 9 (including 8 by state social order, 1 by KSU). Individual family support centers with shelters –2, they are designed for 15 beds (at the expense of sponsorship funds). Centers for support of homeless families KSU - 2 (Department of coordination of employment and social programs in Karaganda and Balkhash). According to the results of the study, the need to organize crisis centers to provide assistance to victims of domestic violence is being studied in detail.

In general, crisis centers of Kazakhstan have been operating since 2000. In total, there are more than 40 crisis centers in Kazakhstan. In particular, there are 9 crisis centers for victims of domestic violence in the Karaganda region. The main work in these crisis centers is aimed at the Prevention of gender violence and all kinds of discrimination, the formation of a culture of non-violent relations in society and the creation of an effective mechanism for public influence.

Since July 1, 2023, amendments to the Code of administrative offenses of the Republic of Kazakhstan have entered into force, according to which the punishment for family and domestic violence has been strengthened.

The activities of domestic violence centers are aimed at comprehensive work in solving the problems of family and domestic violence and strengthening family values. These are work with victims of domestic violence, their consulting support, prevention of domestic violence among schoolchildren, students, working youth, at enterprises, etc., work with aggressors, work with families in the process of marriage registration and spouses in the process of divorce.

The purpose of crisis centers is to draw public attention to the problems of people in difficult life situations, to help them cope, and their mission is to provide services for the rehabilitation and re-socialization of victims affected by domestic violence.

The article discusses in detail the issues of abuse, beatings, especially of women and children. It will be considered what kind of support is provided by the state in order to root out and permanently block such crimes. In addition, the work carried out in crisis centers will be analyzed.

Unfortunately, according to the results of research, domestic violence affects every sixth family. Mothers run with their children to the crisis center at the last stage, fearing for their lives, tired of being bullied by their spouse. Social workers and psychologists work with clients, identifying their problems and needs. If necessary, other specialists will join: crisis centers will work closely with law enforcement agencies and Juvenile Justice. Women can receive services and advice on alimony, divorce, registration at the place of residence (if not registered, temporarily provided at the center), registration in the clinic. Also, specialists are engaged in the division of property, the search for housing and other issues.

According to most Kazakhstanis, a domestic tyrant is a person who does not work and abuses alcohol. However, among those who keep a family, there are educated, non-drinking, wealthy men. A person who always suffers from domestic violence is women who do not have a profession and do not have a stable income.

912

Based on the data obtained as a result of social studies: there are many reasons why victims of domestic violence remain silent about what is happening at home. 25% of respondents fear the consequences after the announcement of a family conflict. And 20% do not want to take the problem out of their homes, 20% of respondents said that they will endure for the future of their children. 35% of respondents said they were ashamed of their neighbors or relatives. Women can protect their children from violence if they are not afraid to turn to police officers. It is better for victims of domestic violence to settle in a place where relatives live, who can protect themselves before the arrival of police officers.

In addition, the First Family Assistance Center in the Republic was opened in the Karaganda region under the police department in a pilot mode. A new method of combating domestic violence was introduced taking into account international experience. The most important thing in the work of the center is that it should become a bridge for continuous interaction between civil society, local executive bodies and the police. The main goal is to reduce offenses in the field of family and domestic relations.

In general, the crisis center should not be just a place of residence. His task is to help victims of domestic violence cope with the crisis situation, get on their feet and move on. The emphasis should be on socialization.

Prevention of domestic violence should be systematic. Not only when it is violent , regular prophylaxis must be done!

Keywords: Karaganda region, crisis centers, domestic violence, people in difficult life situations, social worker.

913

OTİZM SPEKTRUM BOZUKLUĞU OLAN ÖĞRENCİLERE YÖNELİK ÖZEL EĞİTİM HİZMETLERİNE İLİŞKİN EBEVEYN GÖRÜŞLERİ

PARENTS' VIEWS ON SPECIAL EDUCATION SERVICES FOR STUDENTS WITH AUTISM SPECTRUM DISORDER IN SECONDARY EDUCATION

Sevinç AYRA
Düzce Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
ORCID ID: 0009-0006-2834-5096

Dr. Öğr. Üyesi Hakan ÖZAK
Düzce Üniversitesi, Eğitim Fakültesi
ORCID ID : 0000-0002-0481-1818

ÖZET

Özel gereksinimli bireye sahip ebeveynlerin eğitime katılımı önemlidir ve ülkemizde bu bağlamda yasa ve yönetmeliklerle ebeveynlere hukuki sorumluluklar yüklemiştir. Özel eğitimin temel ilkeleri arasında ailelerin, özel eğitim sürecinin her aşamasına aktif katılımlarının sağlanması önemli bir yer tutmaktadır. Bu anlamda ebeveynlerin özel eğitim hizmetlerine yönelik görüşleri önemlidir. Araştırmanın amacı, otizmli bireye sahip ebeveynlerin özel eğitim hizmetlerine ilişkin bakanlık, okul yöneticileri, öğretmenler, diğer personel ve hizmetler bağlamında görüşlerini ortaya koymaktır. Araştırmanın modeli nitel araştırma yaklaşımının içerisinde yer alan özel durum yönteminin bütüncül tek durum desenidir. Özel durum çalışmaları bilimsel sorularla belirli bir durum veya sistemin derinlemesine irdelendiği ve sonuçların detaylandırıldığı bir yöntemdir. Bütüncül tekli durum deseninin tercih edildiği çalışmalarda araştırmacılar, tek bir durum üzerine odaklanır ve o durumu bütüncül bir yaklaşımla incelerler. Araştırma Sakarya ilinin, Adapazarı ilçelerinde özel eğitim uygulama okuluna devam eden otizmli çocuğu olan ebeveynler üzerinde yapılmıştır. Araştırma üç erkek ve dokuz kadın olmak üzere 12 katılımcı ile yürütülmüştür. Veri toplama sürecinde özel eğitim uygulama okulu III. kademeye devam eden otizmli öğrencilerin ebeveynlerine ulaşılmış, katılımcılar gönüllülük esasına uygun olarak seçilmiş ve yarı yapılandırılmış görüşmeler yapılmıştır. Görüşme esnasında veri kaybının önüne geçmek amacıyla katılımcılardan izin alınarak ses kayıt cihazı kullanılmıştır. Araştırmadan elde edilen veriler betimsel analiz yoluyla çözümlenmiştir. Araştırma sonuçlarına göre, en çok görüş bildirilen hususlar; örgün eğitim sonrası süreç, öğretmen atama ve yer değiştirme, okulların fiziki durumu, öğretmen veli iletişimi, okulun temizlik ve servis hizmetleridir. Ebeveynler özel eğitim hizmetlerini genel olarak olumlu bulduklarını belirtmektedirler. Araştırma sonucunda elde edilen bulgular; okul bahçelerinin özel gereksinimli çocukların enerjilerini atabilecek ve rehabilite olacakları şekilde düzenlenmesi, nitelik ve nicelik açıdan yeterli düzeyde öğretim materyallerinin sağlanması, okullarda yeterli sayıda özel eğitim alan öğretmeni ile rehberlik öğretmeni ve hemşire başta olmak üzere çeşitli uzmanların istihdam edilmesi, tüm eğitim paydaşlarının iş birliği ve eşgüdüm içerisinde çalışması, okul içi ve okul dışı aktivitelerin nicelik ve nitelik olarak artırılması önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Otizm, özel eğitim hizmetleri, ebeveyn görüşü.

ABSTRACT

Participation of parents with special needs in education is important, and in this context, our country has imposed legal responsibilities on parents with laws and regulations. Among the basic principles of special education, ensuring the active participation of families in every stage of the special education process has an important place. In this sense, parents' opinions about special education services are important. The aim of study is to reveal the views of parents with autism on special education services in the context of the ministry, school administrators, teachers, other personel and services. The model of the research is the holistic single case design of the special case method within the qualitative research approach. Special case studies are a method in which a specific situation or system is examined in depth with scientific questions and the results are elaborated. In studies where holistic single case design is preferred, researchers focus on a single situation and examine that situation with a holistic approach. The research was conducted on parents with children with autism attending a special education application school in Adapazarı districts of Sakarya province. The research was conducted with 12 participants, three males and nine females. During the data collection process, the parents of students with autism attending Level III of the special education practice school were reached, the participants were selected on a voluntary basis and semi-structured interviews were conducted. In order to prevent data loss during the interview, a voice recorder was used with the permission of the participants. The data obtained from the research were analysed through descriptive analysis. According to the results of the research, the most frequently reported issues are the process after formal education, teacher assignment and relocation, physical condition of schools, teacher-parent communication, cleaning and service services of the school. Parents stated that they found special education services positive in general. The findings obtained as a result of the research; it is recommended that school gardens should be organised in a way that children with special needs can release their energy and be rehabilitated, sufficient teaching materials should be provided in terms of quality and quantity, a sufficient number of special education teachers and various specialists, especially guidance teachers and nurses, should be employed in schools, all educational stakeholders should work in cooperation and coordination, and in-school and out-of-school activities should be increased in terms of quantity and quality.

Keywords: Autism, special education services, parent opinion.

915

РАЗВИТИЕ СОЦИОКУЛЬТУРНЫХ КОМПЕТЕНЦИЙУ УЧАЩИХСЯ СРЕДНИХ КЛАССОВ

DEVELOPMENT OF SOCIO-CULTURAL COMPETENCIES MIDDLE SCHOOL STUDENTS

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor Shakira MUKHTAROVA
Karaganda Buketov University
Department of Social Work and Social Pedagogy,
Kazakhstan, Karaganda
ORCID ID// orcid.org/0000-0002-1184-9240

Student Aidana MUKHTAROVA
Karaganda Buketov University
Faculty of Foreign Languages
Kazakhstan, Karaganda

АННОТАЦИЯ

В статье рассматривается проблема компетентностногоподхода в системе образования в контексте глобализации, а также роль межкультурной и социокультурнойкомпетентности в обучении английскому языку. Цель настоящей статьи – выявить сущность понятий «межкультурная и социокультурная компетентность» в научной литературе и рассмотреть возможности их развития у школьников в процессе обучения английскому языку. Формирование межкультурной компетентности школьников в условиях интеграции образовательного пространства становится актуальным, определяющим пути взаимообогащения образовательных традиций и культур разных стран и межэтнических контактов. На основе глубокого анализа понятий дана интерпретация понятий «межкультурная компетентность», «социокультурная компетентность», проведен анализ данных понятий в научной литературе, рассмотрены дидактические возможности развития социокультурнойкомпетентности у школьников средних классов.

В контексте современных образовательных требований, особое внимание уделяется формированию межкультурных компетенций и коммуникативных навыков у учащихся. Развитие межкультурной компетентности учащихся происходит посредством обучению культуре в контексте изучения иностранного языка, информирование о выдающихся образцах культурного наследия других народов как составной части мировой культуры. Авторы статьи обращают внимание на интерес учащихся средних классов к элементам культуры англичан и предлагают конкретные задания, стимулирующие изучение инойкультуры на занятиях английского языка. Содержание обучения включает широкий спектр элементов культуры, таких как: традиции, история, менталитет и другие. В статье подчеркивается важность использования дополнительных учебных текстов с определенными требованиями к их отбору, включая коммуникативность, проблемность и развивающий потенциал, чтобы эффективно осуществлять процесс развития социокультурной компетенции учащихся средних классов.На основе проведенного исследования сделан вывод о том, что важным компонентом

межкультурной коммуникативной компетенции является социокультурнаякомпетентность обучаемых иностранному языку.

Ключевые слова: межкультурная компетентность, социокультурные компетенции, культура, иностранный язык, обучение, учащиеся.

ABSTRACT

The article examines the problem of competence approach in the education system in the context of globalization, as well as the role of intercultural and sociocultural competence in teaching the English language. The purpose of this article is to identify the essence of the concepts of "intercultural and sociocultural competence" in the scientific literature and to consider the possibilities of their development among schoolchildren in the process of teaching English. The formation of intercultural competence of schoolchildren in the context of the integration of the educational space is becoming relevant, determining the ways of mutual enrichment of educational traditions and cultures of different countries and interethnic contacts. Based on a deep analysis of concepts, an interpretation of the concepts of "intercultural competence," "sociocultural competence" was given, an analysis of these concepts in the scientific literature was carried out, didacticopportunities for the development of sociocultural competence in middle school students were considered.

In the context of modern educational requirements, special attention is paid to the formation of intercultural competencies and communication skills among students. The development of intercultural competence of students occurs through cultural education in the context of learning a foreign language, informing about outstanding examples of the cultural heritage of other peoples as an integral part of world culture. The authors of the article draw attention to the interest of middle school students in the elements of English culture and offer specific tasks that stimulate the study of a different culture in English classes. The teaching content includes a wide range of cultural elements such as tradition, history, mentality and others. The article emphasizes the importance of using additional educational texts with certain requirements for their selection, including communication, problematic and developing potential, in order to effectively carry out the process of developing the socio-cultural competence of middle school students. Based on the study, it was concluded that the sociocultural competence of foreign language students is an important component of intercultural communicative competence.

Keywords: Intercultural competence, Socioculturalcompetencies, Culture, Foreign language, Teaching, Students.

INTRODUCTION

The problems of a competency approach in the education system in the context of globalization, leading states to unite countries in solving many pressing problems of our time, are dictated by several factors: increasingly expanding trends in the internationalization of education, the sphere of cooperation between different countries in politics, science, economics, culture, medicine and other areas of the life of society.

The formation of intercultural competence of schoolchildren in the context of the integration of the educational space is becoming relevant, determining the ways of mutual enrichment of educational traditions and cultures of different countries and interethnic contacts.

The purpose of this article is to identify the essence of the concepts of "intercultural and sociocultural competence" in the scientific literature and to consider the possibilities of their development among schoolchildren in the process of teaching English.

RESEARCH AND ANALYSIS

A competence approach can have the status of a methodological principle only if it is considered from the standpoint of the educational paradigm that is most adequate to the current requirements for education. The essence of the competence approach in the educational field expresses the concept of "competence."

It is advisable to start the analysis of the studied concepts with their linguistic interpretation. So, the concept of "competence" (lat. "Competentia," from "competo" - "jointly achieve, achieve, correspond, fit") in the Great Soviet Encyclopedia is interpreted as "having knowledge that allows you to judge something," "awareness, eligibility," "authority, rightness."

In the "Dictionary of the Russian Language," S.I. Ozhegova gives two interpretations of the concept of "competent," from which the noun "competence" was formed. "Competent: 1. Knowledgeable, knowledgeable, authoritative person in any field. (Competent professional, competent judgment.). 2. Having competence. " In the second case, the concept of "competent" is associated with the concept of "competence," which also has several interpretations: l. The circle (totality) of someone's powers, rights, and obligations. 2. The range of issues in which someone is well aware or has knowledge and experience in a particular area [1].

Explanatory Dictionary of the Russian Language edited by D.N. Ushakov gives the following definition of the word "competence": "Competence - (Latin. competitive) 1. The range of issues, and phenomena in which this person has authority, knowledge, and experience. 2. Terms of reference, area of issues, phenomena subject to someone "[2].

The Council of Europe has identified five groups of key competencies, the formation of which is given special importance in the education of young people, including intercultural competencies that contribute to positive relationships between people of different nationalities, cultures, and religions, understanding and respect for each other and communicative competencies that determine proficiency in oral and written communication technologies in different languages [3, 23]. In psychology, the prevailing point of view is that the concept of "competence" includes knowledge, skills, skills, as well as methods of performing activities (N.F. Talyzina, R.Kh. Shakurov, A.K. I. Shcherbakov et al.) [4-5].

The concept of "intercultural competence" is disclosed in the works of I.V. Perekhodko, G.V. Yelizarova, I.L. Puzhnik, E.V. Bystray, M.S. Kolesnikova, K.S. Krichevskaya, T.K. Tsvetkova and others. I.V. Perekhodko defines the term "intercultural competence" as an integrative quality of a person characterized by a set of special knowledge, intercultural skills, and a system of value orientations necessary to solve professional problems in the context of intercultural interaction in the style of cooperation and tolerance [6, 65].

E.V. Bystray, studying the experience of intercultural competence as a personal quality, believes that it includes the experience of perception, comprehension, appropriation, and analysis of events in the context of cultural values and is characterized by: motivational (formation of stable motivation to learn a foreign language and foreign language culture), cognitive (formation of a system of professional knowledge in the field of intercultural interaction), operational (formation of a system of professional skills in the field of

intercultural interaction), reflective (formation of reflection of personal growth), integrative-personal (formation of the qualities of a secondary linguistic personality) criteria [7,7].

The development of intercultural competence of students occurs through cultural education in the context of learning a foreign language, informing about outstanding examples of the cultural heritage of other peoples as an integral part of world culture.

The purpose of teaching a foreign language is to form intercultural communicative competence, the structure of which includes the following types of competencies: linguistic, speech, sociocultural, strategic, and discursive. Thus, an important component of intercultural communicative competence is the sociocultural competence of students in a foreign language.

In the works of Bim I. L., Sysoeva P. V. sociocultural competence, several researchers understand knowledge of the sociocultural context of the studied language and the experience of using this knowledge in the process of communication [8-9]. Based on the analysis of the studied concepts, we took the following as a working definition of the concept of "sociocultural competence": sociocultural competence is the ability to operate with a system of sociocultural knowledge and skills when communicating in a dialogue of cultures, that is, at the intercultural level [10].

Assimilation of knowledge of the culture of the people - the native speaker, the national-cultural specifics of speech behavior, traditions, norms, and other regional knowledge, and communication features by schoolchildren is the essence of the technology of mastering sociocultural competence in foreign language lessons.

The methodology of teaching a foreign language has developed certain requirements for the selection of educational materials for the development of sociocultural competence of schoolchildren in the process of learning a foreign language:

-authenticity of materials used;

- information saturation;

- novelty of information for the addressee;

- modernity and actual historicism;

- taking into account the interests of students (including professional ones), as well as hobbies/preferences;

- correspondence of speech statements to the literary norm of the studied foreign language;

- regional and linguistic significance of materials;

- selection and use of educational materials by the levels of proficiency in a foreign language by students (taking into account the principle of accessibility and availability);

- organization of selected materials by the principles of thematicality and increasing complexity/difficulties [11].

It should be noted that the achievement of successful and high-quality results is possible on the basis of taking into account the general pedagogical and private-methodological principles of teaching a foreign language at school in the process of mastering the topics of the class program.

Interest in elements of the culture of Englishmen among middle school students may be caused by questions of interest to them, for example, the following: "Do Englishmen prevail in the cult of politeness in communication?"; "Why are the English considered a prim nation?"; Are the British going to special clubs for drinking tea? "And others.

The content of teaching culture based on the English language includes elements of culture, its manifestations (traditions, rituals, customs), history, cultural indicators (habits, preferences), cultural facts (norms, values, stereotypes), mentality, etc.

Tasks for the development of sociocultural competencies of middle school students:

Panel Discussion: Divide students into groups and invite them to discuss differences in culture and tradition between their country and the native speaker's country. After discussion, each group presents its findings.

Cultural presentation: Ask students to prepare a presentation about the cultural characteristics and traditions of the selected country, using texts, images, and video materials.

Cultural stereotype research: Conduct research on cultural stereotypes associated with the native speakers and discuss them with students, paying attention to their background and reality.

Cultural exchange: Organize cultural exchange between students from different countries so that they can share their traditions, customs, and interests.

Create a multimedia project: Ask students to create a multimedia project in which they will present the cultural aspects of the selected country, including history, traditions, cuisine, holidays, etc.

These tasks will allow students to actively interact with the culture of the people - the carrier of the studied language and develop their socio-cultural competence.

The use of additional educational texts in the process of developing the socio-cultural competence of students puts forward requirements for their selection, namely:

- have communicative, i.e., thematic texts should reflect co-sociocultural situations, and contain new interesting information for the student;

- have a problematic nature causing discussion of issues;

- to contain developing potential - to increase the cognitive interest of schoolchildren in mastering a foreign language and motivate them to improve its level.

CONCLUSION

The principles and methods of developing the socio-cultural competence of schoolchildren in the process of learning a foreign language outlined in the article emphasize the importance of taking into account the diverse aspects of the culture of the people - the native speaker, as well as regional knowledge. The selection of authentic and informationally rich materials that take into account the interests of students plays a key role in the successful formation of sociocultural competence.

Bibliography

1.Ozhegov S.I., Shvedova N.Yu.(1997) Explanatory dictionary of the Russian language. - M.,. – 728 p.

2. Ushakov D.N. (2004) Explanatory dictionary of the Russian language. – M.: AST Publishing House,. – 567 p.

3.Zeer E.F., Simanyuk E.E. (2005) Competence-based approach to the modernization of vocational education // Higher education in Russia. – No. 4. – pp. 22-28.

4.Talyzina N.F. (1998) Pedagogical psychology: Textbook for students. Wednesday. special studies. institutions. M. – 285 p.

5. Shakurov R.X. (1985) Creative growth of a teacher. - M. – 185 p.

6. Perekhodko I.V. (2004) Formation of intercultural competence as a goal of professional training of students // Perspektiva: sb. nauch. articles by young scientists. Orenburg,. No. 3. pp.62-64.

7. Bystrai E.V. (2006) Formation of the experience of intercultural competence of a future teacher in pedagogical interaction: author's abstract. dis. ... Doctor of Pedagogical Sciences: 13.00.01. – Orenburg. – 44 p.8.

8. Bim I.L. (2002) Personality-oriented approach - the main strategy of school renewal // Foreign languages at school. No. 2. pp. 11-15.

9. Sysoev P.V. (2003) Cultural self-determination of personality as part of multicultural education in Russia by means of a foreign language and native languages // Foreign languages at school. No.1. pp. 42-47.

10. Dareeva O.A., Dashieva S.A. (2022) Sociocultural competence as a component of communicative competence//Bulletin of the Buryat State University. No. 1.

11. Galskovan.D. , Gez N.I. (2005) Theory of teaching foreign languages; Linguodidactics and methodology. Textbook. – M.: AKADEMIA. - 336 p.

921

EDUCATIONAL GREEN SKILLS
(Capacity building and Strengthening Skills in Education)

Sheerin ZANDSALİMİ
General Education Department, Kurdistan, Iran

Akbar VALADBİGİ
General Education Department, Kurdistan, Iran

Abstract

Educational systems have unlimited capacities in creating and promoting moral and citizenship skills - both at the individual level and at the social level. Green-based schools are a necessity instead of intelligence-oriented and competitive education centers.

Teachers and trainers can be a key factor in teaching these skills, including: Social Learning, improving Emotional Intelligence, Self-care, Green Skills: such as Environmental Ethics, Kindness to the earth all creatures and animals, Tolerance, Self-awareness, Empathy, daily Positive Habits, Problem Solving skills and Resilience skills against individual, family and social life challenges; Educators should be more than just teaching concepts and data.

The numerous challenges of the world today in all cultural, social, political and citizenship fields, indicate the claim that the contents of textbooks, topics and teacher training programs need serious changes, including the inclusion of skill-oriented, emotions and peace-oriented topics and based on creativity in social relations and better communication skills.

The project of teaching creative life lessons (Life Skills) is a global project and a common concern of organizations such as the World Health Organization, UNICEF, UNESCO, and other national and international institutions that witness the painful social and cultural truths and wounds. It turns out that one of the fundamental gaps and problematic factors of these crises, including: wars, domestic, racial, and ethnic and gender violence, are rooted in the deprivation of effective education. The world consists of skilled generations, a safer, greener, happier and more sustainable world.

The implementation of the educational-skills program "Educational Green Skills", in all educational centers from kindergarten to university, can lead to "personal development", a safer and more informed society, a greener and healthier ecology, and more educated and emotional citizens, become wet The values that the violent world, enchanted by the media, the deteriorating environment and the growing tsunami of "Loneliness" need more than ever.

Keywords: Educational Challenge, Green Skills, Emotional Intelligence, Social learning, Resilience, Efficient Interactions, Tolerance, Constructive Habits, Non-violence, Self-care and Education Progress…

ӘЛЕУМЕТТІК ЖҰМЫС ӘДІСТЕРІ МЕН ОНЫҢ КЛАССИФИКАЦИЯСЫ
CLASSIFICATION BY METHODS OF SOCIAL WORK

Студент Акнур САЙФУЛЛАЕВА
Қарағанды Бөкетов университеті, философия және психология факультеті,
Әлеуметтік жұмыс және әлеуметтік педагогика кафедрасы

Студент Ақниет СМАХАН
Қарағанды Бөкетов университеті, философия және психология факультеті,
Әлеуметтік жұмыс және әлеуметтік педагогика кафедрасы

АСС.Доктор Хажы Ахмет ШИМШЕК
Кастамону университеті Түркия
ORCID ID: 0000-0003-1423-2120

АННОТАЦИЯ

Әлеуметтік жұмыс – бұл адамдардың жеке және әлеуметтік мәселелерін шешу және олардың өмір сапасын жақсартуға бағытталған кәсіби қызмет. Әлеуметтік жұмыстың негізгі мақсаты – адамдарға өздерінің мүмкіндіктерін толық пайдалана отырып, өздерінің жеке және қоғамдық өмірлерін жақсартуға көмектесу. Әлеуметтік жұмыстың бірнеше негізгі әдістері бар, олардың әрқайсысы арнайы мақсаттар мен міндеттерге бағытталған. Халықтың әртүрлі әлеуметтік топтарымен, индивидттермен әлеуметтік жұмыс жүргізудің тиімділігі, әлеуметтік процестердің даму заңдылықтарын танумен, адамдардың тіршілік әрекетінің нақты шарттары мен алдыңғы ұрпақ тәжірибелеріне тәуелді болады.

Әлеуметтік жұмыстың негізгі әдістерінің классификациясы келесідей:

1. Жеке жұмыс – Әлеуметтік жұмысшы клиентпен жеке кездесулер өткізеді, оның жеке қажеттіліктерін зерттейді және шешімдер қабылдауға көмектеседі. Бұл әдіс адамдарға өз проблемаларын анықтауға және оларды шешуге бағытталған.
2. Топтық жұмыс – бұл әдіс топтағы өзара әрекеттестік арқылы адамдардың проблемаларын шешуге мүмкіндік береді. Топтық жұмыс арқылы қатысушылар бір-бірінен қолдау таба алады, тәжірибе алмасады және өздерінің жеке өсулеріне жетелейді.
3. Қоғаммен жұмыс – бұл әдіс қоғамдастықтың мәселелерін анықтауға және оларды шешуге бағытталған. Әлеуметтік жұмысшылар қоғамдастық мүшелерінің белсенділігін арттыруға, ресурстарды бөлуге және саясаттың әлеуметтік әділеттілікке ықпал етуіне көмектеседі.
4. Шешімдер қабылдауда көмек – әлеуметтік жұмысшылар клиенттердің мүдделерін қорғауға және олардың дауыстарының естілуіне көмектесуге бағытталған. Бұл әдіс әлеуметтік әділеттілікті және клиенттердің құқықтарын қорғауды көздейді.

Бұлар – әлеуметтік жұмыстың негізгі әдістері, бірақ практикада көбінесе бұл әдістердің қосындысы пайдаланылады, өйткені әлеуметтік мәселелер күрделі және көпқырлы болып келеді. Әлеуметтік жұмысшылар клиенттердің әртүрлі қажеттіліктеріне жауап бере отырып, әлеуметтік өзгерістерді ынталандыруға және қолдау көрсетуге тырысады.

923

Түйін сөздер: Әлеуметтік жұмыс, жеке жұмыс, топтық жұмыс, қоғаммен жұмыс, шешімдер қабылдауда көмек, индивидтермен әлеуметтік жұмыс.

ABSTRACT

Social work is a professional activity aimed at solving personal and social problems of people and improving their quality of life. The main goal of social work is to help people improve their personal and public lives, making full use of their capabilities. There are several main methods of social work, each of which is focused on special goals and objectives. The effectiveness of conducting social work with various social groups of the population, individuals, with the recognition of the laws of development of social processes, will depend on the specific conditions of people's vital activity and the experience of previous generations.

The classification of the main methods of social work is as follows:

1.Individual work – the social worker holds personal meetings with the client, studies his personal needs and helps in making decisions. This method aims to help people identify their problems and solve them.

2.Teamwork – this method allows you to solve people's problems through interaction in the group. Through teamwork, participants can find support from each other, exchange experiences and lead their own personal growth.

3.Working with the community – this method is aimed at identifying the problems of the community and solving them. Social workers help increase the engagement of community members, allocate resources, and promote policy towards social justice.

4.Assistance in decision – making-social workers are aimed at protecting the interests of clients and helping their voices to be heard. This method involves social justice and protection of the rights of customers.

These are the main methods of social work, but in practice most often a combination of these methods is used, since social problems are becoming more complex and multifaceted. Social workers seek to encourage and support social change by responding to the diverse needs of customers.

Keywords: Social work, individual work, group work, community work, decision-making assistance, social work with individuals.

МИГРАНТТАРМЕН ӘЛЕУМЕТТІК ЖҰМЫС

SOCIAL WORK WITH MIGRANTS

Студент Аяулым КЕНЖЕБАЕВА
Қарағанды Бөкетов университеті,
философия және психология факультеті,
әлеуметтік жұмыс және әлеуметтік педагогика кафедрасы
ORCID NO:0009-0004-0359-1501

асс.профессор Газиза ДЖАМАЛИЕВА
Қарағанды Бөкетов университеті,
философия және психология факультеті,
әлеуметтік жұмыс және әлеуметтік педагогика кафедрасы
ORCID NO: 0000-0002-9978-5447

АННОТАЦИЯ

Бұл мақалада мигранттармен әлеуметтік жұмыстың маңыздылығы және оның мигрант халықтың жаңа әлеуметтік-мәдени ортаға интеграциялануына әсері қарастырылады. Әлеуметтік жұмыстың практикалық әдістері мен принциптеріне сүйене отырып, авторлар бейімделу процесінде мигранттардың алдында тұрған мәселелерді шешудің тиімді стратегиялары мен тәсілдерін талдайды. Мигранттармен әлеуметтік жұмыстың негізгі міндеттері, олардың әлеуметтік интеграциясы мен бейімделуіне ықпал ету, олардың құқықтарын қорғау және өмірдің жаңа жағдайларына бейімделу процесінде қажетті қолдау мен көмек көрсету болып табылады. Осылайша, мигранттармен әлеуметтік жұмыс олардың әл-ауқатын қамтамасыз етуде және жаңа елдің қоғамына сәтті кірігуде маңызды рөл атқарады. Әлеуметтік қызметкерлер осы айырмашылықтарды ескеріп, әр мигранттың жағдайына байланысты өз тәсілдерін бейімдеуі керек.

Сонымен қатар, мигранттар жаңа елде кездесетін тілдік және мәдени кедергілерді есте ұстаған жөн. Мысалы, кейбір мигранттардың қазақ немесе орыс тілдерін меңгеру дағдылары шектеулі болуы мүмкін, бұл әлеуметтік қызметтер мен ресурстарға қол жеткізуді қиындатады. Әлеуметтік қызметкерлер мигранттармен тиімді қарым-қатынасты қамтамасыз ету үшін аудармашыларды немесе мәдени делдалдарды пайдалану сияқты әртүрлі коммуникациялық стратегияларды қолдануға дайын болуы керек. Әлеуметтік қызметкерлер жұмысының маңызды аспектісі мигранттарды олардың құқықтары мен міндеттері туралы хабардар ету болып табылады. Бұған жұмысқа орналасу құқықтарын түсіндіру, білім алу, медициналық көмек, тұрғын үй мен әлеуметтік жеңілдіктерге қол жеткізу кіреді. Әлеуметтік қызметкерлер мигранттарға заңдар мен ережелердің күрделі жүйесін түсінуге көмектеседі, сондай-ақ құқықтық қорғау мәселелері бойынша кеңес береді.

Түйінді сөздер: Әлеуметтік жұмыс, мигранттар, интеграция, бейімделу, әлеуметтік-мәдени орта.

ABSTRACT

This article examines the importance of social work with migrants and its impact on the integration of the migrant population into a new socio-cultural environment. Based on practical methods and principles of social work, the authors analyze effective strategies and

925

approaches to solving the problems faced by migrants in the process of adaptation. The main tasks of social work with migrants are to promote their social integration and adaptation, protect their rights and provide necessary support and assistance in the process of adaptation to new life conditions. Thus, social work with migrants plays an important role in ensuring their well-being and successful integration into the society of the new country. Social workers must take these differences into account and adapt their approach to each migrant's situation. In addition, it is important to keep in mind the language and cultural barriers that migrants face in a new country. For example, some migrants may have limited Kazakh or Russian language skills, making it difficult to access social services and resources. Social workers must be prepared to use a variety of communication strategies, such as the use of interpreters or cultural mediators, to ensure effective communication with migrants. An important aspect of the work of social workers is to inform migrants about their rights and responsibilities. This includes explaining rights to employment, access to education, health care, housing and social benefits. Social workers help migrants understand the complex system of laws and regulations, and advise on legal protection issues.

Keywords: Social work, migrants, integration, adaptation, socio-cultural environment.

926

ОТБАСЫНДАҒЫ КОНФЛИКТІЛЕР: САЛДАРЫ МЕН ШЕШУ ЖОЛДАРЫ
CONFLICTS IN THE FAMILY: CONSEQUENCES AND SOLUTIONS

Бірғаным САТТАР
«Әлеуметтік жұмыс» білім беру бағдарламасы 1 курс студенті
Қарағанды Бөкетов университеті, философия және психология факультеті,
Әлеуметтік жұмыс және әлеуметтік педагогика кафедрасы

аға оқытушы, магистр Индира АХМЕТОВА
Қарағанды Бөкетов университеті, философия және психология факультеті,
Әлеуметтік жұмыс және әлеуметтік педагогика кафедрасы
ORCID NO: 0000-0003-0212-6486

АННОТАЦИЯ
Бұл мақалада Қазақстан Республикасындағы тұрмыстық зорлық-зомбылық құбылысы қарастырылған, тұрмыстық зорлық-зомбылықтың түрлері, себептері, зорлық-зомбылық фактісін айқындау және шешу жолдары көрсетілген. Авторлар отбасылық конфликтілердің туындау себептері мен салдары туралықарастыру барысында, бірінші кезекте отбасы ұғымына тоқтала кетіп, отбасылық конфликті түрлері, ерлі - зайыптылар арасындағы конфликтілердің негізгі себептерін анықтауға тырысады. Моббинг түсінігіне анықтама бере отыра, оны отбасылық тұрмыстық зорлық-зомбылықпен байланыстырған. Сонымен қатар, тұрмыстық зорлыққа түскен отбасы мүшесі тек қана әйел емес, қазір ер адамдардың да зорлықтың объектісіне айналуы мүмкін екендігін статистикалық мәліметтермен және мысалдармен дәлелдейді. Конфликтіге алып келетін басты себептердің бірі ол сыртқы факторлар екендігі анық, яғни қазақ қоғамындағы ене ұғымынан бастап сыртқы факторға жататын туған-туыс сияқты жақындардың қалай кері әсер ететіндігін атап өтеді. Конфликті жағдайында тұрмыстық зорлық - зомбылық болатындығын қарастыра отырып, соңғы бес жылда Қазақстанда тұрмыстық зорлық-зомбылық салдарынан жасалған қылмыстар саны екі есе өскендігін көрсете келе, зорлықтан 800-ден астам адам қайтыс болдығандығы туралы, 2 мыңнан астам адам денсаулығынан айырылдығандығын деректермен баяндайды. Авторлар мақалада деструктивтілік түсінігі, отбасы тәрбиесінің деструктивтілігі сияқты мәселелерді негізгі етіп белгілейді. Бұл ретте отбасылық конфликтілерді басқаруда әлеуметтік қызметкерлердің қызметі мен міндеттерін қарастыру өте маңызды. Сонымен қатар, отбасындағы тұрмыстық зорлық көрген тұлғаларға көмек көрсететін кризистік орталықтардың Қазақстандағы орталықтарының жұмыстарымен таныстарады.

Кілт сөздер: әлеумет, конфликт, отбасы, тұрмыстық зорлық-зомбылық, ажырасу, әлеуметтік жұмыс.

КІРІСПЕ
Отбасы сыйластық, жарастық орнаған орта. Ол тәлім мен тәрбиенің, үлгі мен өнегенің, мейірімділік пен адамгершілік ордасы. Отбасы қоғамның іргетасы, ажырамас бөлігі. Ал сыйластықпен жарастықтың болмауы зорлық зомбылыққа алып келетіні сөзсіз. Қазіргі таңда отбасындағы зорлық-зомбылық мәселесі әлемде ең өзекті мәселелер қатарында. Тұрмыстық зорлық-зомбылық-бұл қазіргі немесе бұрынғы ерлі-зайыптылар арасында болатын физикалық, психикалық, жыныстық немесе экономикалық сипаттағы әрекеттер. Бұл туыстық байланыста болатын адамдар

927

арасында да болуы мүмкін. Яғни, тұрмыстық зорлық-зомбылықты физикалық немесе кез-келген басқа әсердің үнемі қайталанатын әрекеттері деп атауға болады. Көптеген адамдар осындай қарым-қатынастары бар отбасыларда өмір сүруге мәжбүр, оларда сенім, қауіпсіздік сезімі, сүйіспеншілік, серіктестік орнына қатыгездік, мазасыздық, қорқыныш жетекші рөл атқарады.

Тұрмыстық зорлық-зомбылық туралы сөз болғанда, қиял көбінесе қорқынышты суреттер салады: күйеуі әйелін немесе анасын ұрады, балаларды мазақ етеді және т.б. Бірінші нәрсе-маскүнем, құмар ойыншы, ессіз қызғаныш, тым діндар күйеу. Шынайы өмір әрқашан бұл сценарийлерді білдірмейді. Тұрмыстық зорлық-зомбылықтың қоздырғышы көбінесе әйел (анасы, әйелі, әпкесі және т.б.) және бала болып табылады.

Әлемдегі тұрмыстық зорлық-зомбылық: мәселенің ауқымы.

2023 жылы бүкіл әлем бойынша 45000-ға жуық әйелдер мен қыздарды серіктестері немесе басқа отбасы мүшелері өлтірді. Осылайша, әр сағат сайын бес әйел немесе қыз туыстарының қолынан қайтыс болады. 15 жастан асқан әлемдегі әрбір үшінші әйел (шамамен 736 миллион адам) өмірінде кем дегенде бір рет серіктесінің физикалық және/немесе жыныстық зорлық-зомбылығына ұшыраған. Әлемдегі әйелдердің 80% - ы кем дегенде бір рет көшедегі құдалауға ұшыраған. Әрбір үштен бірі жасырын түрде жыныстық серіктес презервативті жасырын түрде алып тастаған кезде стелсингке тап болды. Зорлық-зомбылыққа ұшыраған әйелдердің 40% - дан азы қандай да бір көмекке жүгінеді. Көп жағдайда олар достарымен және туыстарымен байланыста болады, ал өте аз (10% - дан аз) полицияға барады [1].

Отбасындағы тұрмыстық зорлық-зомбылық себептері.

Жыныстық зорлық-зомбылықтың қауіп факторларына мыналар жатады:

•білім деңгейі төмен;

•бала кезіндегі зорлаушының өзіне қатыгездік;

•әкесі мен анасы немесе басқа туыстары арасындағы зорлық-зомбылық;

•антиәлеуметтік тұлғаның бұзылуы;

•алкогольді ішімдіктерді теріс пайдалану.

Отбасындағы тұрмыстық зорлық-зомбылық (қарттарға, балаларға, басқа туыстарына).

Отбасындағы ерлі-зайыптылар конфликтілерінің негізгі себептері**:** жұбайы өз жұбайын сыйламауы, жеке басқа өтетін сөздердің айтылуы, жұбайлар бір-бірін жағымды және қажетті эмоциялармен қанағаттандыра алмауы, жұбайлардың бірі тек өзіне ғана қаржылық шығындарды қанағаттандыруы, бос уақытты бірге өткізбеуі, қызығушылықтардың әр түрлі болуы және тағы басқа да негіздер конфликтіге себеп болуы мүмкін. Жұбайлар бір-бірін жағымды және қажетті эмоциялармен қанағаттандыра алмауы дегеніміз-қамқорлықтың, назардың және түсініктің болмауы. Сонымен қатар, бір-біріне мән бермеуі десекте болады. Жұбайлардың бірі тек өзіне ғана қаржылық шығындарды қанағаттандыруы мысал ретінде алкоголь, есірткі немесе құмар ойындарды айта аламыз.

Тұрмыстық зорлық-зомбылықтың салдары:

•физикалық: жарақаттар, кісі өлтіру, қажетсіз жүктілік және басқа гинекологиялық мәселелер;

•психологиялық: депрессия, мазасыздық (соның ішінде PTSD), ұйқы проблемалары, тамақтанудың бұзылуы, суицид әрекеттері;

•әлеуметтік: жәбірленушіні қоғамнан мәжбүрлі түрде оқшаулау, өзіне және балаларына қамқорлық жасау қабілетін шектеу;

•экономикалық: жұмысқа қабілетсіздік, табыстың жоғалуы және одан да үлкен тәуелділікке түсу.

Тұрмыстық зорлық-зомбылық психологиялық, жыныстық, экономикалық, күш көрсету түрінде болады. Күш көрсету зорлық-зомбылығы-дене күшін қолданып, физикалық тұрғыдан денсаулыққа қасақана зиян келтіру. Экономикалық зорлық-зомбылық – адамды заңмен көзделген құқығы бар тұрғын үйінен, киімінен, мүлкінен, қаражатынан қасақана айыру. Психологиялық зорлық-зомбылық – адамның психикасына қасақана әсер ету, оны қорқыту, қорлау, бопсалау, өміріне немесе денсаулығына қауіп төндіретін, сондай-ақ психикалық, дене және жеке басы дамуының бұзылуына әкелетін әрекеттерді жасауға мәжбүрлеу (еріксіз көндіру) арқылы ар-намысы мен абыройын кемсіту. Сексуалдық зорлық-зомбылық–адамның жеке басына немесе жыныстық еркіндігіне қауіп төндіретін құқыққа қарсы қасақана іс-әрекет, сондай-ақ кәмелетке толмағандарға қатысты сексуалдық сипаттағы іс-әрекеттер. Деректерге сүйенсек, Австралияда алты әйелдің кемінде біреуі қазіргі немесе бұрынғы жыныстық жұбы тарапынан физикалық немесе жыныстық зорлық-зомбылыққа тап болған, ал анда-санда кездесіп тұратын жұбы барын ескерсек, бұл көрсеткіш әр төрт әйелдің бірі зорлық-зомбылыққа ұшырайтынын дәлелдейді [2].

Тұрмыстық зорлық-зомбылық құрбандарын құқықтық қорғау және қолдау.

127 елде тұрмыстық зорлық-зомбылыққа қарсы заң бар. Көптеген жағдайларда жәбірленуші әйел болғандықтан, біз әйелдік құрбандықтар жайлы айтамыз.

Тұрмыстық зорлық-зомбылыққа қарсы күрес реттелген елдерде полицияға қоңырау шалып, қорғаныс туралы бұйрық немесе қауіпсіздік туралы бұйрық алуға болады. Бұл құқық бұзушының да, оның құрбанының да қолына берілетін құжат. Онда, мысалы, келесі шарт жазылуы мүмкін: егер зорлық-зомбылық тағы бір рет орын алса, бұл қылмыстық құқық бұзушылық болып саналады.

ҚР Ішкі істер министрлігінің ресми деректері бойынша 2017 жылдан бастап 2020 жылға дейін отбасылық-тұрмыстық салада жасалған қылмыстық құқық бұзушылықтардың өсуі байқалды. Мәселен, 2017 жылдан бастап (446 жағдай) 2020 жылы жағдайлардың саны (1072 жағдай) іс жүзінде 2,5 есеге ұлғайды. Сондай-ақ, 2020 жылдың бірінші жартыжылдығында 502 жағдай, 2021 жылдың сол кезеңінде 468 жағдай тіркелгенін атап өткен жөн. Соңғы жылдары отбасылық-тұрмыстық саладағы тіркелген қылмыстық құқық бұзушылықтардың саны «Денсаулыққа қасақана ауыр зиян келтіру» 106-бабы бойынша едәуір артты: егер 2017 жылы бұл көрсеткіш бір жыл ішінде 181 жағдайды құраса, 2021 жылы осындай жағдайлар бірінші жартыжылдықта байқалады. «Денсаулыққа қасақана ауырлығы орташа зиян келтіру» бабы бойынша да айтарлықтай: 2017 жылғы 117 жағдайдан 2020 жылы 354 жағдайға дейінгі тіркелген. Бұдан басқа «Зорлау» 2015 жылғы 1 жағдайдан 2020 жылы 32 жағдайға дейін және 2021 жылдың бірінші жартыжылдығында 9 жағдайға дейін және «Сексуалдық сипаттағы зорлық-зомбылық» 2015 жылғы 2 жағдайдан 2020 жылы 24 жағдайға дейінгі деректер тіркелген [3].

«Моббинг» ағылшын тілінде агрессивті тобыр, банда деген мағынаны білдіреді. Моббинг - жеке адамға қарсы бағытталған психологиялық зорлық-зомбылықтың бір түрі. Жеке адамға кім зорлық-зомбылық көрсете алады мысалы ретінде отбасының, мектеп, қауымдастық, ортасы және тағы да басқа адамдар көрсетуі мүмкін. Моббинг ұғымын отбасылық зорлық-зомбылыққа тікелей байланысқан десекте болады. Себебі отбасындағы ұрыс - керістің болуы ол психологиялық зорлық-зомбылыққа яғни өзін дәрменсіз сезінумен қатар физикалық зорлықтан қорқуына алып келеді [4]. Сонымен қатар отбасындағы жанжал ол бала психологиясын, ана психологиясын, тіпті ер

адамныңда психологиясын құртатыны сөзсіз. Яғни ер адам жақтан жасалған қысым, әйел адам жақтан жасалған қысым немесе ерлі-зайыптылардың балаға жасайтын қысымы, сыртқы факторларға жататын адамдардың қысымының болуы ол отбасылық зорлық-зомбылық пен моббинг ұғымының байланысы болып табылады.

Отбасылық зорлық-зомбылықта ер адамдардыңда зорлық көретіндігін көптеген адамдар біле бермейді. Ер адам көп жағдайда экономикалық зорлық-зомбылық көруі мүмкін. Яғни жұбайы оның табысын рұқсатсыз алып қоюы және де ер адамға бермеуі сияқты жағдайлар кездеседі.

Ерлі-зайыптылар конфликтілерінің туындау ықтималдылығына алып келетін сыртқы факторлар**:** көптеген отбасылардың материалдық жағдайының төмендеуі, ерлі зайыптылардың біреуінің немесе екеуінің де шамадан тыс жұмыспен қамтылуы, ерлі зайыптылардың біреуінің ғана жұмыс істеуі екіншісінің қалыпты жұмысқа орналаса алмауы, отбасылық жағдайда баспананың болмауы. Сонымен қатар конфликтілерге әсер ететін сыртқы факторлардың бірі ол адамдар. Қазақ қоғамында отбасылық зорлық-зомбылыққа алып келетін туыстар мен ерлі зайыптылардың ата-ананың әсері өте жоғары десекте болады. Яғни отбасыға өз айтқаныңды істету арқылы отбасындағы үйлесімділікке, ынтымаққа, бірлікке нақтысын айтқанда бірін-бірі түсінбеуіне дейін алып баратын осы жақын туыстар ата-аналар деп айтсақ-та болады.

2023 жылдың 18 қазанында шыққан статистикаға сүйенсек «Жалпы, қазірдің өзінде отбасылық-тұрмыстық зорлық-зомбылыққа қатысты қылмыстық құқық бұзушылықтың төмендегені байқалады. Дегенмен бұл мәселеде жағдай әлі де күрделі. Жыл басынан бері осындай фактілер бойынша полицияға 74 мыңнан астам өтініш келіп түскен. Әкімшілік қамауға алынғандардың саны 2 есеге көбейді»- деді Ә.Смайылов[5].

Қазіргі уақытта тұрмыстық жанжал туралы хабарлама түскенде полицейлер сол жерде болған оқиғаға құқықтық баға бере алады.Хаттама жасау үшін куәгерлердің, көршілердің айғақтары, бейнебақылау камералары мен полицейлердің өздерінің бейнетіркегіш жазбалары жеткілікті. Яғни жәбірленушінің кешірімі бұрынғыдай аса маңызды рөл атқара қоймайды. Ал соңғы шешімді сот қабылдайды. Сотта құқық бұзушының жәбірленушімен татуласу мүмкіндігі бар, бірақ соңғы өзгертулер бойынша тек бір рет қана татуласа алады. Отбасылық жанжал үшін агрессорға ескерту жасалады немесе 5 тәулікке қамауға алынады. Қайта жасалған жағдайда 10 тәулікке қамауға алу, ұрып-соғу фактісі үшін 10 тәулік қамауға алу, қайталанса, 20 тәулікке қамауға алу көзделген. Денсаулыққа жеңіл зиян келтіргені үшін 15 тәулікке, ал қайталанса, 25 тәулікке қамау жазасы тағы бар[6].

Отбасындағы зорлық-зомбылықтың алдын алу жолдарының бірі адамгершіліктің классикалық теориялары жоғары құндылықтарды бекіту. Ізгілік, адамгершілік ережелерінің жиынтығы ол мораль. Моральдық нормаларды ұстану арқылы әрбір жеке тұлға өзінің адамгершілік, ізгілік қасиеттерін қалыптастырады. «Өзінді түзету үшін өзіңді таны» бұл Сократтың бастапқы позициясы. Сократ адам өзін өзі тануға үлкен мән бергендіктен бірнеше кезеңнен тұратын таным әдісін ойлап тапты.

–күмән (осы мәселені шешуге одан әрі талқылау қажет болатын қиындық).

–қарама-қайшылықты айқындау және оны жеңу, соның арқасында қажетті тұжырымдаманы анықтау мүмкін болады. Жалпы айтқанда ерлі-зайыптылардың адамгершілік қасиеті бойларынан табылатын болса, олардың отбасында отбасылық жанжалдар болмайды. Сократтың айтуына сүйенсек, «адамның ішкі еркіндігі, сыртқы әлемнен тәуелсіздігі туралы идеясы дамиды. Егерде сен өзіңді тани алсаң еркін бола

аласың, өзіңе зорлық көрсетуге жол бермейсің сонымен қатар өзің ешкімге зорлық көрсетпейсің»[7].

Отбасы тәрбиесінің деструктивтілігі**:** тәрбие мәселесі бойынша отбасы мүшелерінің келіспеушілігі, қарама-қайшылық, сәйкессіздік, балалар өмірінің көптеген салаларында демеу және тиым салу, балаларға қойылатын жоғарғы талаптарды, қорқыту айыптауларын жиі қолдану.

Отбасыдағы зорлық-зомбылықты басқаруда әлеуметтік қызметкердің функциялары**:** отбасындағы қарым-қатынасты анықтайды, ата-аналарды курстарға және практикалық оқытуға бағыттай алады, психологиялық көмек алады, зорлық-зомбылық пен балаларды қорлаудың әртүрлі түрлерінің алдын алуға ерекше назар аударылады.

Республикада тұңғыш рет Қарағандыда отбасына көмек көрсету орталығы ашылған болатын. Бұл орталықтың бір ерекшелігі – қызметкерлердің барлығы әйелдер. Осылайша, қарым-қатынасты мүмкіндігінше сенімді етуге тырысқан болатын. Орталық барлық қажетті заттармен жабдықталған. Қызметкерлер жедел ақпаратқа қол жеткізуі үшін құқық қорғау органдарының ведомстволық базаларына қосылған. Тек әйелдер қызмет ететін полиция бөлімі. Өткізу пунктінің орнына ресепшн. Күңгірт түстерсіз – интерьерде жасыл және қызғылт сары түстер қолданылған. Идея мынада: полиция органдарына отбасылық жанжалдар, төбелескіштер туралы хабарламалар келіп түседі, олар мәлімдемелер бойынша жұмыс жүргізеді, бірақ жәбірленушілер тек құқықтық көмекке ғана емес, әлеуметтік, психологиялық көмекке де мұқтаж болғандықтан, орталық бір терезе қағидаты бойынша жұмыс істейді. Мұнда полициядан, заңгерлерден, психологтан, сот орындаушысынан, теологтан және еріктілерден көмек алуға болады. Сондай-ақ, медиатор, дағдарыс орталықтарының өкілдері бар. Орталықтың жұмысындағы ең маңызды нәрсе – ол азаматтық қоғамның, жергілікті атқарушы органдар мен полицияның үздіксіз өзара іс-қимылының көпіріне айналуы тиіс. Түпкі мақсат – отбасылық-тұрмыстық қатынастар саласындағы құқық бұзушылықтарды азайту. Орталық үш айда 563 отбасына көмек көрсеткен болатын[3].

Шетелдік тәжірибе.

Шетелдік тәжірибелерді қарастыратын болсақ, Түркия республикасында «Отбасылық тәрбие» бағдарламасы жұмыс жасайды. Ол бағдармалада отбасы мүшесі жасына қарай талап етілетін жеке тұлғалардың негізгі отбасылық өмірлік дағдыларын білуді бірінші орынға қояды. Бұл бағдарлама арқылы отбасыдағы зорлық зомбылықтың болуының алдын алады десек те болады. Сонымен қатар «Отбасындағы дағдарысты басқару» бағдармасы жұмыс істейді[8].Францияда 2022 жылы қауіпсіздік қызметтері серіктесі немесе бұрынғы серіктесі жасаған зорлық-зомбылықтың 244 000 құрбанын тіркеді, бұл 2021 жылмен салыстырғанда 15% -ға өсуін білдіреді, бұл 2019 жылдан бері тіркелген орташа жылдық өсу қарқынына жақын. Францияда тұрмыстық зорлық-зомбылыққа тап болған кез келген адам, тіпті елде азаматтығы мен тұруға құқығы болмаса да, зорлық-зомбылық туралы хабарлау үшін шағым бере алады. Шағым беру өте маңызды кезең болып табылады және қауіпсіздікке, орналастыруға немесе тіпті ажырасуға және балаларға қамқорлық жасауға байланысты шаралар қабылдаудың қажетті шарты болып табылады. Тұрмыстық зорлық-зомбылыққа Француз Заңы тыйым салады. Егер де отбасында қазіргі немесе бұрынғы серіктесі балаларына зорлық-зомбылық жасаса, онда зардап шегуші тарап шағым бере алады. Полиция шағымды қабылдап, тергеу жүргізеді және түскен шағымды прокурорға жібереді ол істі бақылауға алып, әрі қарай қалай жүру керектігін шешеді. Францияда

қорғаныс шаралары туралы шешімді полиция емес, сот қабылдайды[9]. Францияда тұрмыстық зорлық-зомбылық дағдарысы орталығы зорлық-зомбылық құрбандарына аптасына 7 күн, тәулігіне 24 сағат дағдарысқа араласу және қолдау қызметтерін ұсынады. Орталық сондай-ақ телефон арқылы қауіпсіз байланыса алмайтын немесе біреумен бетпе-бет сөйлесуді жөн көретін адамдарға жеке кеңестер береді. 1-844-853-0811 телефоны бойынша дағдарыс желісіне қоңырау шалуға немесе дағдарыс орталығының мекен жайын білуге болады. Швейцарияда «Әйелдер дағдарыс орталығы» бар егер сіз әйел болсаңыз және серіктесіңізден немесе бұрынғы серіктесіңізден, сізбен қарым-қатынаста болған біреуден қорқытуларға немесе зорлық-зомбылыққа ұшырасаңыз, осы орталыққа тәулік бойы, жыл бойы хабарласа аласыз. Бұл бағдарлама арқылы сізге және сіздің балаларыңызға баспана және көмекші ұсыныстар ұсына алады[10].

Отбасылық-тұрмыстық зорлық-зомбылық өте ауыр, қайғылы, кейде еш түзелмейтін және қайтымы жоқ салдарға әкелетіні сөзсіз. Көбінесе зорлық-зомбылықтан зардап шеккендердің физикалық және психикалық денсаулығына теріс зиян келеді. Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымының мәліметтері бойынша зорлық-зомбылық өлімге, соның ішінде өзіне-өзі қол жұмсауға, сондай-ақ қалаусыз жүктілікке, жүкті әйелдерге физикалық зиян келтірген кезде түсік тастауға әкелуі мүмкін. Сонымен қатар, отбасылық зорлық-зомбылық зардап шеккен адамның психикалық жағдайын арттырады, депрессияны, әртүрлі мазасыздықты тудырады. Денсаулығына ауыр зиян келтіріледі, көбінесе тұрмыстық зорлық-зомбылық құрбаны мүгедек болып қалады. Өз отбасыларындағы тұрмыстық зорлық-зомбылықтың куәсі болған балаларға да айтарлықтай әсер етеді. Үйлену оңай үй болу қиын. Ал үйленгеннен кейін отбасының татулығын сақтау, бірлігі мен өнегесін арттыру тек бір адамға емес отбасының әр мүшесіне қатысты екендігін ұмытпаған жөн. Әсіресе ерлі-зайыптылардың тату болуы ол зорлық-зомбылықтың болмауына алып келеді. Зорлық-зомбылықсыз бақытты отбасының көрінісін көрсек болады. Соңғы уақытта мәжіліс депутаттары бастамашылық етіп, қабылдаған әйелдердің құқықтары мен балалардың қауіпсіздігін қорғау жөніндегі Заңның өзектілігі мен маңызы арта түсті.

Президент Қасым-Жомарт Тоқаевтың сайлауалды бағдарламасында зорлық-зомбылықтың барлық түрі үшін жауапкершілікті қатаңдату міндеті қойылғанын еске саламыз. Сонымен қатар, 2023 жылғы наурызда өткен сайлаудан кейін Мәжіліс депутаттары өздерінің алғашқы заң жобаларының бірі ретінде дәл осы заңға бастамашы болды. Яғни бұл заң 2023 жылы қарашада болған қайғылы оқиғаларға дейін әзірленді.

Заң біздің қоғамдағы зорлық-зомбылықтың кез-келген түріне, ең алдымен әйелдер мен балаларға қарсы зорлық-зомбылыққа тиімді тосқауыл қоятын жаңа құқықтық нормаларды енгізеді. Олар:

✓ ұрып-соғу немесе отбасылық-тұрмыстық қатынастар саласында өзге де зорлық-зомбылық әрекеттер жасағаны, денсаулығына жеңіл зиян келтіргені үшін қылмыстық жауапкершілік енгізу;

✓ жәбірленушінің мәлімдемесін күтпей-ақ, БАҚ-тағы немесе онлайн платформалардағы хабарламалар негізінде, тұрмыстық зорлық-зомбылық қаупі немесе фактілері кезінде жеке профилактика іс-шараларын қолдану құқығын беру;

✓ 16 жасқа толмаған адамдарды жыныстық құдалау үшін қылмыстық жауапкершілікті енгізу.

Осылайша, құқықтық сауаттылықты арттыруға, отбасындағы қарым-қатынас пен құндылықтарды дұрыстауға, мінез-құлық психологиясын, жанжалдан аулақ болуды

үйретуге бағытталған бағдарламалар қажет. Отбасылық зорлық-зомбылық фактілерін айыптап қана қоймай, туындайтын жанжалдарды шешудің басқа да зорлық-зомбылықсыз жолдарын ұсынатын басылымдар қажет. Әйелдерге қатысты зорлық-зомбылықтың алдын алу және өмір сүру мәселелеріне иноваторлық тәсілдер қажет. Мәселені тек бірлескен күш-жігермен және тиісті заң қабылданған жағдайда ғана шешуге болады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1.Адамушкина М. Отбасындағы зорлық-зомбылық? Мәселе жоқ па? // Әйелдерді кім қорғайды: материалдар мен басылымдаржинағы. М., 1996.

2. Әлеуметтік жұмыс: контексі мен практикасы. : оқулық / ed.:М. Коннолли, Л. Хармс, Д. Мэйдмент. - Алматы: Ұлттық аударма бюросы, 2020. - 384 б. - (Рухани жаңғыру) (Жаңа гуманитарлық білім. Қазақ тіліндегі 100 жаңа оқулық).

3.https://www.gov.kz/memleket/entities/karaganda/press/news/details/632656

4. Ахметова И.А., Нурланова С.С., Баймуканова М.Т.Отбасындағы әйелдерге қатысты жасалатын зорлық- зомбылық. Институционализация содержания и организации условий инновационной образовательной среды высшей педагогической школы: Материалы международной научно-практической конференции.- Павлодар: ПГПИ, 2015. -Б.363-367

5.Тұрмыстық зорлық-зомбылықтың жазасы қатаңдатылады. «ЕгеменҚазақстан» газеті.18 қазан2023ж. http://egemen.kz

6. Тұрмыстық зорлық-зомбылыққа жол берілмейді.http://zhalagash-zharshysy.kz

7. А.Т.Омарова, Д.К.Мамытканов //Әлеуметтік жұмыстың этикалық негіздері //2018ж.

8.https://www.mutluaile.org.tr/?h178/ailede-kriz-yonetimi

9.https://www.womenforwomenfrance.org/ru/nos-ressources/police-et-justice/reporting-domestic-abuse-to-the-french-justice-system

10.https://crossroadsforwomen.ca/fr/programmes-et-services/centre-de-crise-violence-familiale

ҚАЗАҚ ТІЛІ ПӘНІН ИНТЕГРАЦИЯЛАЙ ОҚЫТУДЫҢ МАҢЫЗЫ
THE IMPORTANCE OF LEARNING THE KAZAKH LANGUAGE WITH INTEGRATION

Кумисбекова Жазира Науатбековна
Абай атындағы Қазақ Ұлттық педагогикалық университетінің докторанты
Қазақстан Республикасы, Алматы қ.
https://orcid.org/0000-0001-5428-6065

Профессор Өзкул Чобаноғлы
Хаджетеппе университеті
Анкара, Турция
https://orcid.org/0000-0001-5428-6065

П.ғ.д., профессор Оразбаева Фаузия Шамсиевна
Абай атындағы Қазақ Ұлттық педагогикалық университеті,
Қазақстан Республикасы, Алматы қ.
https://orcid.org/0000-0001-5428-6065

АННОТАЦИЯ
Бұл мақалада қазақ тілі пәнін интеграциялай оқыту мәселесі қарастырылған. Ғалымдардың зерттеулері бойынша білім беру үдерісіндегі интеграция ұғымының мәні анықталады. Қазақ тілі сабағын интеграциялық байланыста өткізу мәселесі туралы, пән арқылы білім мазмұнын игеруде басқа пәндермен байланысы қарастырылған. Педагогикалық-психологиялық әдебиеттердегі талдаулар негізінде интеграциялық оқытудың жолдары көрсетілген. Интеграциялық сабақ бұл мұғалімнің шығармашылық еңбегінің көрінісі. Интегарция педагогика ғылымының негізгі категориясы екендігі мәлім. Интеграциялық сабақтар оқушыға пәндердің өзара байланысы туралы, мәдениет пен әлемнің жақсы қырлары туралы, өзінің өмір сүріп жатқан ортасы туралы түсінік береді. Сондай ақ интеграциялай оқыту арқылы оқушыларды шығармашылыққа баулимыз, белсенділіктерін дамытамыз. Бұл барлық кіріктірілген пәндердің мазмұнын қолдануып, алынған мәліметті жан-жақты ғылымда, мәдениетте, өнерде, қоршаған ортада еркін араласуына мүмкіндік береді. Білім беруде пәндерді кіріктіріп оқытудың артықшылығы ол білім сапасын арттыру, жетілдіру. Осы негізге сүйене отырып ғалымдардың саралауы бойынша оқу мақсаттарын анықтауда білім беруді іске асыратын мүмкіндіктер қарастырылды. Интеграция оқу мақсаты ретінде, интеграция оқыту құралы ретінде, сондай ақ интеграция оқушыны жан-жақты дамытушы құрал ретінде іске асады.
Кілт сөздер: интеграциялай оқыту, қазақ тілі, пәнаралық байланысы

ABSTRACT
This article discusses the issue of integrated teaching of the Kazakh language. According to the research of scientists, the essence of the concept of integration in the educational process is determined. On the issue of conducting the lesson of the Kazakh language in integration communication, the relationship with other disciplines in mastering the content of education through the discipline is considered. Based on analyzes in the pedagogical and psychological literature, the ways of integration learning are outlined. Integration lesson it is a reflection of the creative work of the teacher. It is known that integration is the main category of

934

pedagogical science. Integration classes give the student an idea of the relationship between subjects, about the good aspects of culture and the world, about the environment in which he lives. In addition, through integrated learning, we encourage students to be creative and develop their activity. This allows you to use the content of all integrated disciplines and freely interact with the received information in a comprehensive science, culture, art, environment. The advantage of integrated teaching of disciplines in education is that it improves and improves the quality of Education. Based on this basis, the possibilities of implementing education in determining the goals of training according to the differentiation of scientists were considered. Integration is realized as a learning goal, integration as a learning tool, and integration as a comprehensive development tool for the student.
Keywords: integrated learning, Kazakh language, interdisciplinary communication

КІРІСПЕ

Білім беру мәселесінде интеграция процесі күрделі әрі жүйелі құбылыс болып табылады. Интегративті түрде білім берудің мақсаты – қоршаған дүние туралы білімдерді оқушының санасына енгізу. Қазақ тілі пәнінде тапсырмаларды басқа пәндерді кіріктіру арқылы құрастыратын болсақ, онда оқушылардың ойлану қабілетін арттырып, олардың психофизикалық ерекешілігін анықтай алуға мүмкіндік тудырады. Себебі әр оқушының қабылдауы әр түрлі, әр пәнді қабылдау деңгейі өзгеше болары сөзсіз. Қазақ тілі пәнінде басқа пәндерді сабақтастыра өткізер болса, бір пәнде оқушылар бірнеше пәндер туралы мәлімет алары сөзсіз, жаңа тақырыптар туралы, жаңа мәліметтер туралы білімдерін шыңдайды[1]. Сонымен қатар оқушылардың жаңа мүмкіндіктерін ашуға жетелейді.

Интеграция сөзі латынша integratio – қалпына келтіру, толықтыру, integer – бүтін, тұтас деген мағынаны білдіретіні белгілі. Интеграция – жеке бөлшектердің тұтастығы ғана емес, сандық көрсеткіштерге, сапалық көрсеткіштерге жетелейтін әртүрлі жеңгейі бар жүйе. Сол себепті мектептегі қарапайым оқушылардың шығармашылық, эвристикалық деңгейлерін көтере отырып, олардың ойлау қабілетінде, ой-санасында қоршаған дүние жайлы біртұтас көріністерді қалыптастыруға жол береді[2].

Бөлімдер

Интеграция ұғымы педагогикада 20 ғасырдың 80 жылдарында пайда болды. Ең алғашында бұл ұғым пәнаралық байланыс болып басталып 70 жылдарға дейін қызмет атқарған. Жалпы педагогика ғылымында интеграция мәселелері бойынша жүргізілген зерттеулершілердің еңбектерінде әр түрлі аспектіде сараланған. В.Краевский, А.Петровский, Н.Талызинаның еңбектерінде педагогика ғылымын абсқа ғылмдармен интеграциялау мәселесі қарастырылса, Г.Глейзер, В.Леднев білімдегі мазмұндық интеграцияның жолдарын саралаған. Ал Л.Новикова, В.Караковскийдің зерттеулерінде оқушылардыі тәрбиелеу мазмұнынидағы интеграция мәселесі қарастырылған. Білім беруді ұтымды ұйымдастырудағы интеграцияны С.Гапеенков пен Г.Федорецтің зерттеулерінде анықталған, қарастырылған. Ал Қазақстандық педагогикада жалпы білім беретін мекемелерде оқу-тәрбие процесіндегі интеграция мәселесін Б.Нәбиева, А.Ерімбетова, А.Әбдиева, Р.Аббасова, А.Бектениярова сынды ғалымдардың еңбектерінде сараланса, жаңа типтегі мектептердің ғылым мен тәжірибедегі интеграцияның негізін қарастырған.

И.Зверева, В.Максимованың зерттеуінше интеграция дегеніміз бүтінді жасау процесі және оның нәтижесі. Оқу барысында бір курста бірнеше пәндердің әлементтерін кіріктіріп, жекелеген пәндерге тән ұғымдарды, әдістерді жалпы ғылыми

ұғымдармен танымдық әдістердің байланысуы арқылы жүзеге асады. А.Данилюк интеграция ұғымын педагогтардың дайындаған білімдерінің көмегімен оқушы санасындағы білімнің өздігінен байланысу арқылы деңгейінің артуы ретінде көрінеді. Қазақ тіліндегі интеграциялай оқытудың негізі үш компонентті құрайды, олар: оқушының сана түсінігі, көптеген оқу мәтіндері, сондай ақ интеграциялық механизмдер.

Біздің пайымдауымызша интеграциялай оқытуды іске асыру барысында оқушылардың танымдық қызығушылығы мен білім деңгейін арттырумен қатар, бір сабақта бірнеше пәндердің мақсатын біріктіріп оқуға мүмкіндік туғызады.

Интеграциялық сабақ бұл мұғалімнің шығармашылық еңбегі. Бұл сабақтың оқу-танымдық мақсаты мен міндеттері айқын болуы керек. Ал бұл басқа сабақтасқа пәндер бойынша алған білімдермен көрініс табады. Екіншіден, пәнаралық байланыста өткен сабақ кіріктірілген пәндерден алған білімдерін пайдалана алу қажет, өмірде қолданғанда белсенділік танытуы қажет. Үшіншіден, осы байланысты іске асыруда оқытылған құбылыстың мән-мағынасын түсіндіруге негізделуі керек, төртіншіден, интеграциялық сабақ барысында оқушылар бірнеше пәндерден алған білімдерінің арасындағы байланысты тани алуға деген қызығушылықтың іске асуына жағдай жасау қажет.

Қазақ тілі сабағын интеграциялық байланыста өткізген мұғалімнің алдына қойған негізгі мақсаты – сабақтың сапасын арттыру, оқушыларды белсенді болуға, шығармашылдыққа, ізденімпаз болуға тәрбиелей отыра, өз еркімен шғармашылық жұмыстарға, ғылыми байқауларға қатысуына жағдай туғызу қажет. Оқушыларды шығармашылық жұмыстарға жұмылдыру жалпы білім беретін мекемелерде қазақ тілі пәнін оқып үйретуде және өмірлік тәжірибеде алған білім, білік, дағдыларын іске асыруға негізделеді.

Қазіргі кезде интеграция педагогика ғылымының негізгі категориясының бірі болып табылады. Білім беру жағдайында пәндердің бірігіктіре, кіріктіре оқытудың артықшылығы білім сапасын арттыру. Осындай оқу жағдайында білім берудің іске асырылатын мүмкіндіктерін ғалымдар С.Пірәлиев пен А.Құралбаева атап көрсетеді:

- Білім алушыларлың оқу-танымдық әрекетінің үйлесімді болуы;
- Әлем мен адамның арасындағы байланыс пен дұрыс көзқарастарды қалыптастыру;
- Оқушылардың ой-өрісінің артуы;
- Білім мазмұнының оқу-танымдық түрткі компоненттері арқылы жетілдіруге жағдай туғызу[3].

Интеграциялық оқытуды іске асыру дегеніміз әр пәннің мазмұнын біріктіріп қосып жіберу емес, бірнеше пәнді бір пәнмен алмасытырп оқыту, пәннің құрылымын жоғалтпай оның ең негізгі мәселелерін қолдану. Ғалым М.Берулова өз зерттеуінде оқу пәндерінің интеграциясының бірнеше қырлары бар деп атап көрсетті. Алғашқысы пәндерді кіріктіріп оқытуда кешенді ғылым пайда болады. Интеграциялық оқытудың екінші деңгейі дидактикалық біріктіру болып табылады. Бұд кезде оқу пәнінің интеграциясы іске асады, бірлескен, кіріккен пәндер үнемі өз мәртебесін төмендетпейді, өз тұжырымдарының негізін сақтап отырады. Бірнеше пәннін өзара байланысының ең төменгі деңгейі ол интеграцияның үшінші деңгейі болып табылады. Бұл деңгейде оқушылардың білімін, білігін жүйелеу, талдап зерттеу сынды дидактикалық міндеттемелер негізінде шешімін табады.

Педагогикалық-психологиялық әдебиеттерге талдау жасау негізінде интеграциялай оқытудың төмендегідей жолдарын анықтауға болады[2].

Біріншіден, толық интеграция, яғни пәндердің толық бір курсқа бірігуі.

Мәселен қазақ тілі пәні оқулығындағы әр бөлімдегі, әр тараудағы тақырыптар негізі әр түрлі пәндер бойынша мәліметтерден құралуы мүмкін. Сондай ақ бірнеше пәндердегі өтетін тақырыптары бір-бірімен байланыста болуы да толық интеграцияға келеді.

Екіншіден ол жеке интеграция. Өзекті бағдарламалар негізінде жеке пәндердің бірігуі. Мәселен қазақ тілі сабағындағы тақырып шет ел тарихына қатысты болса қазақ тілі мен ағылшын тілі пәнін біріктіріп өткізсе, оқушылардың берілген тақырыпты жете түсінуінде нәтиже берері сөзсіз.

Үшіншіден, блок арқылы жасалған интеграция. Әр пәннің оқу бағдарламасы бойынша блок құру. Табиғат негізіндегі синхронды сабақтар. Синхронды оқыту бұл мұғалім мен оқушының, оқушы мен оқушының өзара әрекеттесе отырып дәл сол уақытта іс-әрекетті іске асыруы. Мәселен мұғалім бақылаушы, қолдау көрсетуші ролін алса, оқушылар өзара берілген тақырыптар негізінге өзара бірлесе отырып тапсырмаларды орындау.

Ғалым Н.А.Белованың зерттеуіне сүйенер болсақ интеграцияланған сабақты өткізуде әр түрлі пәндермен кіріктірілген байланыс орнатып, нәтижесінде әр пәннен алатын білімді толықтыра отырып бір бүтінге айналдыру[4].

Қазақ тілін басқа пәндермен кіріктіре оқытуда оның пәндермен байланысу барысында басқа пәнге қарағанда байланысу қабілеті жоғары екенін аңғаруға болады. Жалпы қазақ тілін әдебиетпен, тарихпен, география, биология сынды пәндермен байланыстыра қарау ол заңды құбылыс. Себебі кіріктіру басқа пәндердің мазмұнын білу үшін керек. Пәндерді біріктіргенде интеграциялай оқыту арқылы білімнің тереңдеуімен ғана тоқталмай, негізгі мәліметтердің мазсұнында ортақ негіз тауып, бір-бірімен байланыстыру арқылы да оқушы жадына тақырыпты нықтап сақтатуға ықпалын тигізеді.

Ф.Оразбаева, Ж.Дәулетбекова, Р.Рахметова, А.Рауандина, Б.Мүкеева сынды авторлардың «Қазақ тілі мен әдебиеті» 10 сыныпқа арналған оқулығында интеграцияланған тақырыптарды көруге болады[5].

Мәселен, 5-6 сабақтар Кәсіпкерлік-шеберлік атты тақырыпқа берілген жаттығуларға тоқталсақ.

Жаңа сөздер: табыс табу, епті, іскер, тәуекелшілік, демеушілік.

Айтылым бойынша құрастырылған 1 тапсырмаға тоқталсақ:

1-тапсырма. Кестедегі сұрақтарға жауап бер.

«Бақыт – күресе білу» қағидасына сай мынандай жағдаяттарға қатысты нақты мысалдар келтір

Сұрақтары	Өз өміріне байланысты жеке пікірің
1. Мектепте жақсы үлгерімге шығу үшін	немен күресесің?
2. Ата-анаңа қолғабыс жасау үшін	немен күресесің?
3. Бос уақытыңды пайдалы өткізу үшін	немен күресесің?
4. Мінез-құлқың бәріне жағымды болу үшін	немен күресесің?
5. Ақшаны үнемдеп пайымдап үшін	немен күресесің?

Бұл тапсырмадағы сұрақтарға қарайтын болсақ, оқушының ортада өзін дұрыс ұстай алуына, еңбек пәнімен байланысы: ата-анасын сыйлау, құрметтеу, демалыс

күндерін дұрыс ұйымдастыру алуына, психологиялық жағынан өз мінез-құлқын дұрыстауға, сонымен қатар бизнеспен байланыстыра отырып ақшаны дұрыс жұмсауды үйретеді. Бір тапсырма арқылы оқушыларды қоғамда өз орнын білім, өзін жақсы жағымен көрсете білуге, еңбекке баулуға, сыни ойлауға үйретеді.

Аталған бөлімдегі 7 тапсырмада (22-23 бет) мәтінмен жұмыс берілген. Мәтінде көптеген пәндерге қатысты кіріктірілген тақырыптар бар. Атап айтар болсақ, географиямен, экологиямен, тарихпен, ағылшынмен, биология, математикамен тығыз байланыста құрастырылған мәтін болып отыр. Осы мәтін негізінде құрастырылған тапсырмалар да кіріктірілген пәндердің мазмұнын ашуға өз септігін тигізеді.

«Сұқбат» рөлдік ойын. Берілген мәтіндегі үш кәсіпкердің рөлінде сұқбаттасу. Сұқбат барысында экологиялық таза тағам, өндіріс, кәсіпкерлік, өзгермелі орта, тапсырыс, уағдаласу т.б.сөздерді пайдалана отырып сұқбат жүргізеді[5]. Бұл ойын арқылы да интеграциялай оқытуды көруге болады. Интеграциялық оқыту біріншіден сабақта оқушы әр түрлі пәннен білімді меңгеруі тиіс, екінші сабақтың көмегімен мұғалім оқу әрекетін түрлеріндіріп өткізу, оқушылардың танымдық қабілетін арттыру керек, үшіншіден сабақ арқылы оқушылардың ойлау қабілеті артып шығармашылық белсенділігі қалыптасу керек. Интеграциялық сабақтың формасы әр түрлі болып келеді: шығармашылық-ізденіс сабағы, ойын сабағы, ертегі-сабағы, ертеңгілік-сабақ, есеп сабағы және өзара тексеру сабағы жатады.

ҚОРЫТЫНДЫ

Қорыта келе білім берудің заманауи талаптарына сай оқытуды интеграциялау мәселесі негізгі мәселелердің бірі екендігі мәлім. Интеграция жеке бөлшектерді тұтас бір бөлікке біріктірап қана қоймайды, сандық және сапалық көрсеткіштерге де жетелейді. Қазақ тілі пәнін интеграциялай оқытудың маңызы аса жоғары. Бір пәнде бірнеше пәндерді кіріктіре отырып оқыту оқушылардың сыни ойлауын артырып, дүниетанымын кеңейтеді. Бір тақырыпты оқи отыра бірнеше пәндерге қатысты мәліметтерді алады, оны жүйелеу арқылы санасына сіңіреді. Сондай ақ алған білім біліктерін өмір жолында дұрыс, ұтымды пайдалана алуға үйренеді. Кез-келген мұғалім қандай пәннен сабақ бермесін оқушылардың дүниетанымдық көзқарасын қалыптастырып, болашаққа дұрыс бағыттай қарай алуына жағдай жасау керек. Өйткені жастар біздің болашағымыз. Білімді де білікті, көзі ашық саналы, көкірегі ояу азаматтарға білім бере отыра, тәрбиелей отыра біз болашағымызды жарқын ете аламыз.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Қыраубаева, А., Қасымбек, А., Мәтбек, Н. Пәнді оқытудағы заманауи ізденістер: технология және жаңашылдық: оқу құралы [Мәтін]. Алматы «Қазақ университеті», 2020. – 349 б.
2. Таубаева, Ш.Т., Иманбаева, С.Т., Берикханова, А.Е. Педагогика. оқулық [Мәтін]. – Алматы: 2017. – 295 б.
3. Пірәлиев С.Ж., Куралбаева А.А. Бастауыш сынып пәндерін интеграциялау негізінде білім сапасын арттыру // ҚазҰУ хабаршысы. Педагогика ғылымдары сериясы. -2013. № 2(38)
4. Ұлттық энциклопедия. Алматы: Қазақ энциклопедиясы, 1998-2007. 6 том.
5. Ф.Оразбаева, Ж.Дәулетбекова, Р.Рахметова, А.Рауандина, Б.Мүкеева «Қазақ тілі мен әдебиеті» 10 сыныпқа арналған оқулық. - 176 б.
6. https://www.rusnauka.com/15_NNM_2012/Pedagogica/5_110791.doc.htm

МЭРИ РИЧМОНД ӘЛЕУМЕТТІК ЖҰМЫСТЫҢ АНАСЫ

Студент Аймира САГИНТАЕВА
Студент Жайдары СЕРІК
Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, философия және психология факультеті, әлеуметтік жұмыс және әлеуметтік педагогика кафедрасы
ORCID NO: 0009-0003-6258-4013

аға оқытушы, магистр Айгерім АЛЬЖАНОВА
Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, философия және психология факультеті, әлеуметтік жұмыс және әлеуметтік педагогика кафедрасы
ORCID NO: 0009-0001-8327-9582

АННОТАЦИЯ

Бұл мақалада әлеуметтік жұмысқа жалпы шолу және нақтылай айтқанда, әлеуметтік жұмыстың анасы, негізін қалаушыларының бірі Мэри Ричмонд туралы, яғни оның өмірбаяны, әлеуметтік жұмысқа сіңірген еңбегі мен жетістіктері туралы айтылып көрсетілген. Әлеуметтік жұмыс мамандығының пайда болу тарихына тоқталсақ, XIX аяғында XX ғасыр шегінде АҚШ пен Еуропа (Ұлыбритания, Германия, Нидерланды, Швеция және Франция) елдерінде әлеуметтік жұмыс мамандығы алғаш қалптасты. Әлеуметтік жұмыстың мақсаты - бір адамға немесе отбасындағы барлық адамдарға, қиын жағдайға түскендерге көмек көрсету. Жалпы әлеуметтік жұмыстың қалаушыларының бірі Мэри Ричмонд өмірбаяны туралы айтылған. Мэри Ричмонд әзірлеген жеке тәсіл принциптері халықтың әртүрлі топтарымен жұмыс үшін пайдалануға ұсынылған. Мэри Ричмонд еңбектеріндегі әлеуметтік қызметкердің клиентпен жұмыс жасау әдістері мен өзара әрекеттесу процесі жайлы айтылған. Авторлар әлеуметтік жұмыс - жеке адамдардың әлеуметтік мәселелерін, ең алдымен әлеуметтік жәбір шеккен жеке тұлғалар мен қоғамдық топтардың әлеуметтік мәселелерін шешуге, азаматтардың әлеуметтік кепілдігі бар құқықтары мен қажеттіліктерін қамтамасыз етуге, әлеуметтік қызметін атқару қабілетін қалпына келтіруге немесе көтеруге қолайлылық туғызатын жағдайлар жасауға бағытталған кәсіптік іс-әрекеттің ерекше, бірлестірілген, пәнаралық түрі деп атаған.

Кілт сөздер:Мэри Ричмонд, әлеуметтік жұмыс, әлеуметтік терапия анасы.

ABSTRACT

This article presents a general overview of Social Work and, in particular, about Mary Richmond, the mother of social work, one of the founders, that is, her biography, merits and achievements in social work. As for the history of the emergence of the profession of social work, at the end of the XIX century, the profession of social work was first established in the countries of the United States and Europe (Great Britain, Germany, the Netherlands, Sweden and France). The purpose of social work is to provide assistance to one person or all people in the family, those who are in a difficult situation. One of the adherents of social work in general is mentioned in the biography of Mary Richmond. The principles of an individual

939

approach developed by Mary Richmond are proposed for use in working with different groups of the population. In the works of Mary Richmond, it is mentioned about the methods and process of interaction of a social worker with a client. The authors called social work a special, unified, interdisciplinary type of professional activity aimed at solving social problems of individuals, primarily social problems of socially oppressed individuals and public groups, ensuring socially guaranteed rights and needs of citizens, creating favorable conditions for restoring or improving the ability to perform social functions.
Keywords: Mary Richmond, mother of social work, social therapy.

КІРІСПЕ

Әлеуметтік жұмыс адамға көмек көрсетудің теориясы мен практикасы ретінде ұлттық дәстүрлерде сақталып, терең тамырлы болып келеді. Әлеуметтік жұмыс мамандығының пайда болу тарихына тоқталсақ, XIX аяғында XX ғасыр шегінде АҚШ пен Еуропа (Ұлыбритания, Германия, Нидерланды, Швеция және Франция) елдерінде әлеуметтік жұмыс мамандығы алғаш қалптасты. Әлеуметтік жұмыстың мақсаты - бір адамға немесе отбасындағы барлық адамдарға, қиын жағдайға түскендерге көмек көрсету. Әлеуметтік жұмыстың қалаушыларының бірі Мэри Ричмонд әзірлеген жеке тәсіл принциптері халықтың әртүрлі топтарымен жұмыс үшін пайдалануға ұсынылған. Мэри Ричмонд еңбектеріндегі әлеуметтік қызметкердің клиентпен жұмыс жасау әдістері мен өзара әрекеттесу процесі жайлы айтылған. Әлеуметтік жұмыс - жеке адамдардың әлеуметтік мәселелерін, ең алдымен әлеуметтік жәбір шеккен жеке тұлғалар мен қоғамдық топтардың әлеуметтік мәселелерін шешуге, азаматтардың әлеуметтік кепілдігі бар құқықтары мен қажеттіліктерін қамтамасыз етуге, әлеуметтік қызметін атқару қабілетін қалпына келтіруге немесе көтеруге қолайлылық туғызатын жағдайлар жасауға бағытталған кәсіптік іс-әрекеттің ерекше, бірлестірілген, пәнаралық түрі.

НЕГІЗГІ БӨЛІМ

Мэри Ричмонд толық аты-жөні Мэри Эллен Ричмонд, 1861 жылы 5-ші тамызда туып, 1928 жылы дүниеден озған, кәсіби әлеуметтік жұмыстың негізін қалаушылардың бірі болып табылады. АҚШ-тың Иллинойс штатындағы Белливил қаласында дүниеге келген. Генри және Лавиния Ричмондтардың тірі қалған жалғыз баласы болды. Үш жасында ата-анасы қайтыс болғаннан кейін ол тәтесі мен әжесінің қолында тәрбиеленуге жіберілді. Балтимор, Мэриленд шататында, тәтесі мен әжесі суфрагет қозғалысының өкілдері болды (суфрагет-әйелдерге сайлау құқығын беру қозғалысының қатысушылары). Он бір жасқа дейін М.Ричмонд үйде оқыды, содан кейін Шығыс әйелдер мектебіне жіберіліп, оны 1878 жылы бітірді. Оқуды бітіргеннен кейін ол тәтесімен бірге Нью-Йоркке кеттіп, күніне он екі сағаттан кітап баспасында жұмыс істеді. 1878 жылдан 1888 жылға дейін науқас тәтесіне күтім жасаумен айналысқан, ол кісі қайтыс болғаннан кейін, 1889 жылы Балтиморда қайырымдылық мекемелерде көмекші ретінде әлеуметтік жұмыспен айналыса бастады, ол ұйымда еріктілер ретінде жұмыс істеген Джонс Хопкинс университетінің медицина факультетінің оқытушыларымен және студенттерімен байланыс орнатуға мүмкіндік алды. 1891 жылы Мэри Ричмонд қайырымдылық қоғамының бас хатшысы болып тағайындалды, ол жерде 18 жыл жұмыс істеді.

Мэри Ричмондтың бастамасымен 1898 жылы алғашқы ұлттық қолданбалы қайырымдылық мектебі (қазіргі уақытта Колумбия университетінің Әлеуметтік жұмыс факультеті) өз жұмысын бастайды. 1909 жылы Нью-Йорктегі қайырымдылық ұйымының директоры болып тағайындалды.

Мэри Ричмондтың әлеуметтік жұмыс саласындағы ең танымал еңбектері: "Кедейлерге Достық сапар: қайырымдылық саласындағы жұмысшыларға арналған нұсқаулық" (1899); "әлеуметтік диагноздар" (1917); "What is social case work? " ("жағдай бойынша әлеуметтік жұмыс") (1922).

Мэри Ричмонд кедейлікті ауру деп санады және әлеуметтік қызметкердің міндетін қанағаттанарлықсыз күйдегі адамның "әлеуметтік емдеуінен" және қамқоршыны өз мәселелерін өз бетінше шешуге дайындаудан көрді. Әлеуметтік көмек адамның өзін және оның әлеуметтік ортасын өзгертуге керекті шараларды қамтиды. Мэри Ричмонд өзінің "кедейлерге Достық сапары: қайырымдылық саласындағы жұмысшыларға арналған нұсқаулық" кітабында әлеуметтік жұмыстың басты мақсаты - бағалау жүргізу, дұрыс әлеуметтік диагноз қою және көмек әдісін таңдағанда оны негізге алу екенін атап көрсетеді. Зерттеулерге сүйенетін болсақ, Мэри Ричмондтың арқасында әлеуметтік қызметкердің кәсіби тіліне медициналық практикадан алынған терминдер, атап айтсақ клиент, диагноз, емдеу терминдері енгізілген.

"Әлеуметтік диагноздар" кітабы - бұл жиырма сегіз тараудан тұратын, үш бөлімге бөлінген кітап, онда клиент туралы ақпаратты қалай жинау керек, сұхбат процесі қалай өтуі керек, басқа деректемелерден қалай ақпарат жинау керек және жиналған мәліметтер негізінде қалай талдау жүргізу керектігі туралы айтылған. Мэри Ричмонд клиентке және онымен жұмыс істейтін жұмыскерге қол жетімді алты энергия көзін анықтады: клиенттің өзі, оның отбасы, жақын ортасы және кең әлеуметтік желілері, қоғамдық ұйымдар, мемлекеттік және жеке мекемелер. Мэри Ричмонд алғашқылардың бірі болып 1970 жылдары әлеуметтік жұмыс тәжірибесінде танымал болған жүйелік теория аясында жұмыс істеді. "Әлеуметтік диагноздар" жеке сұхбат тәсілдерін қорытындылайтын келесі кезеңдеге бөлінеді: ақпарат алу; диагноз (әлеуметтік ауытқу жағдайын зерттеу); болжау (жақсарту перспективаларын болжау); емдеу (клиентке көмектесу).

Зерттеу барысында анықтағанымыз, 1922 жылы жарық көрген кітап әлеуметтік жұмыс пен әлеуметтік қызметкердің кәсіби қызметіне кіріспе болып табылатындығы және бұл басылым ауруханадағы, үйдегі, кәсіпорындағы әлеуметтік жұмыстың әртүрлі түрлерін сипаттайтындығы.

Сондай-ақ, Мэри Ричмонд әлеуметтік сауалнаманы жүргізудің алғашқы нұсқаларының бірі болып табылатын сауалнама жасады. Сауалнама жиырма жеті тараудан тұрады және әке мен шешенің жағынан ата-әжелерінің ұлты; ерлі-зайыптылардың балалық шағы өткен отбасылардың экономикалық және моральдық жағдайлары; екеуінде де бұрында некеде тұрды ма; отбасының қайдай тенденциясы бар - жақсару немесе нашарлау; балалардың қабілеттері қандай, негізгі мүдделер мен жетістіктер; тұрмыс құрғанға дейін әйелі қайда жұмыс істеді, оның табысы қандай болды; отбасының шығындары; ай сайын тамақтануға, жалдау ақысына төлейтін қаражат, киімге, жанармайға, сақтандыруға, саяхатқа, демалысқа қанша қаражат жұмсайсыз; қарыздар бар ма, кімге қарыз, не үшін; балалар қай мектепте және қай сыныпта оқиды; мұғалімнің аты-жөні; көршілер дегеніміз кім; отбасының болашаққа деген жоспарлары мен тілектері қандай; әр отбасы мүшесінің қандай моральдық-психологиялық қасиеттеріне, қабілеттері мен белсенділігіне сенуге болады немесе отбасы қандай да бір өзгеріске ұзақ жолдан өтуі керек деген сияқты клиенттің өмірінің барлық аспектілеріне қатысты түрленін атап көрсеткен.

Мэри Ричмондтың ғылыми жолын зерттей келе, әлеуметтік қызметкер мен клиент арасындағы өзара әрекеттесуді құру үшін принциптер жасағанын және ғалым оларды "психикалық гигиена принциптері" деп атағанын білдік. Кейіннен олар әлеуметтік

жұмыстың Этикалық кодексінің негізі болды: клиентке жанашырлық таныту; оған ерекше ықыластық таныту; оны көтермелеу; онымен бірлесе отырып жасалатын нақты іс-қимыл жоспарларын құру деген сияқты кезеңдерден тұрған. Осылайша, Мэри Ричмонд 1921 жылы жаңа кәсіптің (әлеуметтік қызметкер) негіздерін ғылыми дамытуға қосқан үлесі үшін Нью-Йорктегі АҚШ колледжінің құрметті өнер магистрі атағына ие болды.

ҚОРЫТЫНДЫ

Сонымен жоғарыда айтылып кеткендей, әлеуметтік жұмыстың мақсаты – бұл бір адамға немесе отбасындағы барлық адамдарға, қиын жағдайға түскендерге көмек көрсету. Әлеуметтік жұмыс мамандығының тарихы терең және бұл салада өз еңбектерін сіңірген тұлғалар аз емес, солардын бірі біз зерттеу нысанына алып отырған Мэри Ричмонд. Жалпы әлеуметтік жұмыстағы теориялық мағыналау саласындағы алғашқы практикалық қадамдар көптеген батыс елдерінде феминисткалар - Германияда Алиса Соломон, Францияда Мария Гахер, Англияда Елизавета Фрай, АҚШ-та Джейн Адамс жасады. Солардын ішінен теориялық зерттеу саласында Мэри Ричмонд үлкен табыстарға қол жеткізді. Ол көмекке мұқтаж адамдармен жеке жұмыс жүргізу әдісін әзірледі.

Сөйтіп, Мери Ричмонд 1889 жылдан бастап Балтиморда қайырымдылық мекемелерде көмекші ретінде әлеуметтік жұмыспен айналыса бастады. 1917 жылы атақты «Социальные диагноздар» кітабы жарыққа шықты. Оны «әлеуметтік терапия анасы» деп атап, ол өңдеген әдістер әлеуметтік жұмыста кеңінен қолданылады.

ӘДЕБИЕТТЕР

Ж.Н. Сарсенова. (2012). «Әлеуметтік жұмыс» оқу құралы.
Г.Ж. Джамалиева, Ж.Т. Ныгметова. (2014). «Шетелдегі әлеуметтік жұмыс» оқу құралы.

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ЕРІКТІЛІКТІҢ БАСТАУЛАРЫ: ӘЛЕУМЕТТІК ТАЛДАУ
THE ORIGINS OF VOLUNTEERING IN KAZAKHSTAN: SOCIAL ANALYSIS

Индира АХМЕТОВА
аға оқытушы, PhD докторант
Қарағанды Бөкетов университеті, философия және психология факультеті
Қарағанды, Қазақстан
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0003-0212-6486

Байжол КАРИПБАЕВ
Профессор
Қарағанды Бөкетов университеті, философия және психология факультеті
Қарағанды, Қазақстан
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-1892-2631

Жалғас ҒАЛЫ
аға оқытушы, заң ғылымдары магистрі
Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, заң факультеті
Қарағанды, Қазақстан
ORCID ID: 0000-0003-3471-5306

АННОТАЦИЯ

Бұл мақалада авторлар халыққа әлеуметтік көмек пен қайырымдылықтың әлеуметтік маңызды институты ретінде еріктіліктің Қазақстандағы тарихи негіздері мен қазіргі дамуына талдау жасауға тырысады. Қазақ даласындағы еріктілік ежелгі дәуірден бастау алады және тарихтың әртүрлі кезеңдерінде де, қазіргі кезеңде де көрінуде. Алайда, қазіргі өтпелі кезеңде еріктіліктің шынайы формасын тек дәстүрлі қауымдастықтарда, әсіресе ауылдарда және кейбір отбасылық әдет-ғұрыптарда ғана көрініс беретінін көріп отырмыз. Мұқтаж халық көбейіп, еріктілікке сұраныс артқан заманда оның коммерциялық келбет алғанын көріп отырмыз. Қазір еріктілікті іске асыру барысында әлеуметтік маңызды жобаларға қаржы көзі ретінде көру қоғамда серпін алып келе жатқан дүние. Яғни, еріктілікті қоғамда қалыпты дамыту үшін еріктіліктің тарихи және қазіргі формасына жаңа көзқарас қалыптастыру қажеттілігі туындайды. Қазақстанда аз зерттелген тың тақырып болғандықтан, бұл зерттеудің жаңашылдығын көрсетеді. Осы тұрғыда еріктіліктің дәстүрлі мысалдары ретінде Қазақстан мен Түркиядағы Асар, Ахилік және Имэджэ Усулю зерттеліп, талдау жасалды. Шолу жүргізу кезеңінде мақала авторлары 2020-2022 желтоқсан аралығында жүргізілген сауалнама нәтижелерін қорытындылады.

Кілт сөздер: Қазақстандағы еріктілік, Асар, Ахилик, Имэджэ Усулю, әлеуметтік талдау.

ABSTRACT

In this article, the authors try to analyze the historical foundations and modern development of volunteerism in Kazakhstan as a socially significant institution of social assistance and charity to the population. Volunteering in the Kazakh steppes dates back to ancient times and continues to manifest itself both at different stages of history and at the present stage. However, in today's transition, we see that the true form of volunteerism is only reflected in

943

traditional communities, especially in villages and some family customs. In an age when the population in need is increasing and the demand for volunteering is increasing, we see that it has acquired a commercial appearance. Now, in the course of the implementation of volunteerism as a source of funding for socially significant projects, society is gaining momentum. That is, for the normal development of volunteering in society, there is a need to form a new approach to the historical and modern form of volunteering. Since it is a new topic that has been little studied in Kazakhstan, this indicates the novelty of the study. In this context, Asar, Akhilik and Imeje Usulyu in Kazakhstan and Turkey were studied and analyzed as traditional examples of volunteerism. During the review period, the authors of the article summed up the results of a survey conducted from December 2020 to 2022.

Keywords: Volunteerism in Kazakhstan, Asar, Akhilik, Imeje Usulyu, Social Analysis.

Giriş

İnsanların toplum hâlinde yaşaması onların belirli kurallar etrafında örgütlü hareket etmelerini zorunlu kılar ve bu durum sosyal yapıyı oluşturur. Bu örgütlenme sırasında yeryüzündeki bütün insan topluluklarının bir arada yaşamasını sağlayan ortak değerlerin rolü olduğu gibi her milletin kendi coğrafyasına, yaşam koşullarına, inancına ve kültürüne bağlı olarak ortaya çıkan millî unsurlar da görülür. Toplumsal düzen0de birlikte yaşamayı mümkün kılan bu unsurlar içerisinde yardımlaşma ve dayanışma önemli bir yere sahiptir. Zira insanların toplumsal hayatın devamını sağlamak için birlikte hareket etmeleri ve dayanışma içerisinde olmaları bir zorunluluktur. Sosyal yapı içerisinde bütün insanların aynı maddi imkânlara sahip olmamaları yardımlaşmayı bir ihtiyaç hâline getirir. Fakat yardımlaşma ve dayanışma yalnızca toplumsal hayatın bozulmadan devam ettirilebilme işlevi açısından önemli değildir. Aynı zamanda bu uygulamalar insan topluluklarının inandığı değerler dizgesi açısından manevi birer görev kabul edilir. Milletlerin hayatını şekillendiren ve her milletin kültürü içerisinde yoğurulan âdetler ve gelenekler, kökenlerini bu insani ve millî değerlerden alır. Başka bir deyişle milletlerin hayatına yerleşen, dünyanın farklı yerlerinde değişik isimlerle anılan ve çeşitli yöntemlerle uygulamaya geçirilen yardımlaşma ve dayanışma faaliyetleri, milletlerin değerler sistemine ve yaşam felsefesine göre teşekkül etmiştir.

Türk halklarının tarihine ve günümüzdeki sosyal yapılarına bakıldığında, yardımlaşma ve dayanışma faaliyetlerinin yaşam koşulları, inanç ve kültür gibi unsurların belirleyiciliğinde halk yaşantısının bir parçası hâline geldiği görülür. Sosyal yardımlaşma ve dayanışma faaliyetleri sadece Türk halklarının toplumsal ve ekonomik yapısını incelemenin konusu değildir. Bu faaliyetlerin halk tarafından uygulanma biçimi halkbilimi çalışmaları açısından da önem taşır. Ayrıca halk inancı ve değerleri açısından her uygulamanın dayandığı bir zemin vardır. Bu zemini halkın yaşam felsefesi olarak isimlendirmek mümkündür. Bu tip faaliyetlerin dinî ve felsefi yönü de kültürel ve folklorik yönü kadar önemlidir. Edebiyat araştırmacıları da yaptıkları çalışmalarda disiplinlerarası bir yaklaşımı benimseyerek dinî ve felsefi arka planı ihmal etmeden bütüncül tespitler yapabilmelidirler. Edebiyat, malzemesi dil olan ve içerisinde teşekkül ettiği toplumun kültüründen, inancından, yaşam felsefesinden izler taşıyan bir sanat olarak halk yaşantısındaki yardım ve dayanışma faaliyetlerini de yansıtır. Türklerin tarih sahnesine çıktığı andan itibaren günümüze kadar ulaşan Türk edebiyatı ürünleri bu açıdan incelenirse, bu tip uygulamaların tarihî süreçte nasıl gelişip değiştiğini de saptamak mümkün olacaktır. Bu nedenle Türk tarihi ve kültürü incelenirken mitleri, destanları, atasözlerini ve çağdaş edebiyat ürünlerini de ihmal etmemek gerekir. Bu çalışmada tarihsel süreçte gönüllülük ve yardımlaşma faaliyetlerinin Türk kültüründeki folklor malzemesine ve edebiyata nasıl yansıdığı hakkında bilgi verilecek ve Kazakistan'daki

"asar" geleneği ile Anadolu'daki "imece usulü" ele alınacaktır. Türk halklarının gönüllülük ve iş birliği konusundaki temel değerlerinin tarihî, kültürel ve dinî boyutları ele alınmasıyla inanç ve kültüre bağlı teşekkül eden millî hafızanın edebî metinlere bir halk felsefesi şeklinde nasıl yansıdığı ortaya konulmaya çalışılacaktır. Çalışmadaki temel amaçlardan birisi de gönüllülük esasına bağlı iş birliği hareketlerinin Türk halklarının millî gelenekleri vasıtasıyla çağdaş toplumsal yapı içerisinde nasıl somutlaştığını ortaya koymaktır. Bu amaçla 2020-2021 yılları arasında Kazakistan'da gerçekleştirilen, anket ve gözlemlere dayalı ve nitel veriler içeren bir araştırmaya da yer verilecektir.

Gönüllülük ve Yardımlaşmanın Kültürel Kodları

Türk halklarının geçmişteki ortak sözlü anlatılarında yer alan ve toplu yaşama kültürünün bir yansıması olan gönüllülük ve yardımlaşma, yazılı eserlerde de temel değerler arasında yer alır. İslamiyet'in kabul edilmesiyle birlikte İslam dininin yardımlaşma ve dayanışma gibi ilkeleri Türklerin hâlihazırdaki kültürüyle sentezlenerek hayata geçirilmeye başlanır. Bu durum edebî eserlere de yansır. Bütün Türk halklarının inanç ve kültür hayatında önemli yeri olan ve Türklerin hızla Müslümanlaşmalarına büyük katkı sunan Ahmed Yesevî'nin şiirleri, başkasını kendine tercih etme, fedakarlık yapma, gönüllü bir şekilde karşılık beklemeksizin yardımlaşma gibi değerleri içerir.

Hoca Ahmet Yesevî, hikmet adı verilen şiirlerinde dinî öğretilerinden yola çıkarak toplumu erdeme, imana, hayırseverliğe ve merhamete çağırır. Açgözlülük ve yüzsüzlüğü, zulüm ve cehaleti eleştirir. Düşünceleriyle yürekleri nezaketle doldurarak diğer insanlara zarar vermeden yaşamaya davet eder.

Düşünür, Divan-ı Hikmet adlı eserinde "Ruhun ısısını söndürme", kâlbin imanla doldur, insanlara karşı nazik davranışta bulun, "Yabancılara iyi bak!", "Huzur içinde yaşayarak iyilik yap", "İyi insanlara hizmet et, iyiliğe hürmet göster", "Kimi görürsem de hizmet ederek kulu oldum". Yetim, fakir ve yabancının hakkını yemezsin. Peygamberimizin ahlâkı budur. "Kazandığını fakirlere, yetimlere, dullara paylaştır". "Gücünüz yetiyorsa bir mum yak" (Yesevi, "Divan-i Hikmet"), toplumdaki sosyal açıdan zayıf gruplardan bahsder ve onlara her zaman yardım etmeye davet eder.

Genel olarak Yesevi yolu hikmet dolu bir yoldur. Türk Dünyası ufkunda iyi bir insan imajını yaratan, onu bunun için çaba gösterecek şekilde yetiştiren müritlerine ahlâk gösteren eşsiz bir hocadır.

Yesevi 63 yaşına girdiğinde şuurlu hayatının geri kalan kısmını Allah'a ibadet etme ve iyilik yapma yoluna adadı. Kitleleri bu yola davet etti. Toplumdaki cehalet ile küstâhlığı kınayarak felsefî düşüncelerini yazmaya başladı. Düşünürün en önemli eserleri arasında elbette "Divan-i Hikmet"'in özel bir yeri vardır.

Türk Dünyası için en önemli eserlerinden biri olan eserinde büyük düşünür, tasavvufî ve felsefî görüşlerini, insanlık ve adâlet gibi karmaşık konuları anlatmıştır. Divan-ı Küllüyat veya hikmet kavramı, "Allah'ın tertemiz yolunu analtan bir kitap" düşüncesini ifade eder.

Dörtlük şeklinde yazılan bu eserde şâir, çocukluktan Peygamber çağına kadar olan yaşamını anlatmaktadır. Hayatı boyunca yaşadığı acı ve kederleri anlatmaktadır. Millete karşı hakimiyetini sürdüren hanların, beylerin ve kadıların eksik yönlerini suistimâllerini tenkit etmektedir. Halka bu fani dünyayı anlatarak doğru yola sevk eder, iyiliğe adım atmaya, iyilik yapmak için yarışmaya davet eder.

Aşağıdaki hikmet kıtasında Yesevi sözüne "Bismillah" ile başlar. Talebelerine hikmetlle ilgili tespitlerini anlatmaktadır. Hayatının geri kalan kısmını bilime ve eğitime, tasavvuf

öğretilerinin oluşumuna ve en önemlisi de hayır ve nezakete adamıştır. Yetim, dul yaşamına üzülerek terbiyesiz, soysuz, göğsünü geren zenginleri eleştirir. İlk hikmetinden itibaren onun bu hayattaki en önemli gayesinin "Dünyaya salih bir insan olarak gidip salih ameller işlemek" olduğunu acıkça anlaşılmaktadır.

Жаратса ықылас қойып ақылға кім,	*Yaratmışsa dikkatlice kim akıllıca*
Жалғанда тұтар соны жақын жаным.	*Fanide canıma yakın buldum,*
Жедім де жетім-жесір, пақыр қамын,	*Yetimlerle dulların fakir yaşamını.*
Жетесіз кердеңдерден қаштым міне. (Yesevi, s.35)	*Göğsünü gerenlerden kaçtım, işte.*

Yesevi'nin eserinde hayatımızdaki insanlar arasındaki çeşitli ilişkiler, kariyer, zenginlik, güç, yoksulluk, şehvet ve kefaret, hakikat için dua, din açısından inceler. Bu dünyanın tarifsizliği ile o dünyanın sonsuzluğu arasında mukayese yaparak, o dünyadaki insanı besleyebilecek güzelliklerden kanaat, ahlâk, merhamet, dürüstlük ve haysiyetlerden bahseder (Yesevi, s.7)

Yesevi'nin hikmetine göre eli açık insan, yoksullara elinde olanı paylaştırabilen cömert insandır. Nazik, cömert ve hayırsever insan çevresinde saygı görerek mutlu hayat sürer. İnsani değerler, muhtac olana yardıma koşmak, iyilik yapmak, herşeyini paylaşmak ve fakirlere yardım etmek cömertlikle hayırseverliğin bir işaretidir. Yesevi'ye göre müslümanların beşerî ihtiyaçlarını düşünmek ve her zaman onlara yardım etmek Rasulullah'ın sünnetdir.

Миғражда алла адалдық ниетін берді,	*Miraç'ta Allah vefa niyetini verdi,*
Расул сүйді міскін, жетімдерді.	*Resulullah sevdi zavallı yetimleri*
Қайтып кеп, ғарыптікке бекінген-ді,	*Geri dönerek garipliğe tutunmuştu.*
Ізіне ізгіліктің түстім міне (Yesevi, s.36)	*İzine iyiliğin düştüm, işte (Yesevi, s.35)*

Bu hikmetlerde düşünür, insanları Allah yoluna davet ederek fakir, yoksullara ve muhtaç insanlara yardım ederek sevap kazanmak için yarışmaya, iyi ümmet olmaya gayret etmeye davet eder. Açgözlükten sakınarak imana yönelmeye, şükretmeye ve kanaat etmeye teşvik eder.

Ел кезіп Мұстафаша, ақылды ал да,	*Ülkeyi dolaş Mustafa gibi, akıllı ol.*
Кеңіл бөл жетім-жесір, пақырларға.	*Yetimlere ve dullara yardımcı ol.*
Дүниеқор, безбүйрекке жақын бар ма,	*Zengin, acımasızlara yaklaşma,*
Бездім де, дариядай тастым міне (Yesevi, s.36)	*Kaçtım da derya gibi taştım (Yesevi, s.35)*
Ықылас бейбақтарға суытпастан,	*İyi huylu insanlara yakın ol*
Бағын аш, басқа ойларды қуып бастан.	*Bahtını aç, kötü düşünceden uzak ol*
Мейман қыл мейірленіп туыс тапсаң,	*Misafir et, merhamet göster akraba görsen*

Бұл сөзді хақтан естіп айттым міне (Yesevi, s.37)	*Ben bu sözü Hak'tan işittim de söyledim (Yesevi, s.37)*
Болса кім жетімдерге ұдайы жар, *Күнәдан тәңірі алдында бұл айығар.* *Біліп қой: жыртық үйдің құдайы бар,* *Мұстафа уағызын айтып тұрмын міне (Yesevi, s.37)*	*Her zaman yetimlere yardım edenlerin,* *Tanrı önünde günahları af olunur.* *Bilin, yıkılmış bir evin Tanrısı vardır,* *Mustafa'nın hutbesini anlattım, işte (Yesevi, s.37)*

Hikmetin en mühim kısmı sevgili Peygamberimiz Hz. Muhammed Mustafa'nın (s.v.s) her kıtada adaması İslam dininin de temel vazfesi salih ameller, sadaka, zekât vermek, nefsine hakim olmak ve kanaat etmektir. Bu da br müslümanın kardeşine karşı bir faziletidir. Şüphesiz, onu ahilik yapmakla ilişkilendirmek uygundur. Düşünürün 10 hikmeti ahirette Hakkın karşısında hesap vereceini kabul etmek, bu fani dünyadaki sınavlardan sabırla geçerek öteki dünyada onurlandırılmaya davet eder. Bu fani dünyadaki can ile mal geçicidir. "Bugün yaşıyorsak yarın arkanda tek kül kalır", diyerek okurlarını hakikate davet eder.

Хақты сүй, пендешілік қамын жеме, *Кісінің, қылкөпір тұр, малын жеме.* *Қарындас, қатын-бала кімнен қалмас,* *Қожа Ахмет, сынды, сорлы, сағың неге?!*	*Hakkı sev, insanlıkla yaşam için haykırma,* *Kıl köprü var başkasının hakkını yeme.* *Kardeş, kadın ve çocuk kimde kalmıştr,* *Hoca Ahmet gibi zavallı oluşun neden?*
Белгісіз қалды енді қанша ғұмырың, *Берік бол, жалғыз хақты барым де де.* *Адамның асыл тегі су мен күл ғой,* *Күл болмақ қайта айналып жалын дене [20, s.61]*	*Belli değildir ne kadar yaşamın kal* *Güçlü olarak bir tek Hakkı varım dersin,* *İnsanın asıl soyu su ile topraktır.* *Toprak olur tekrar vücutlarımız.*

Şâir 60.Hikmeti'nde Hak yolunu seçerek tasavvuf istikâmetinde olduğunu açıkça belirtmektedir. Cömert bir insanın başkalarına yardım etmekten asla vazgeçmediğini elinde olmasa birle esirgemediğini söylemektedir.

Хақты тапты ол дуаналық жол бағып, *Нәпсіні ұрды хақ қылышын қолға алып.* *Қайда да ашық сыр ақтарды толғанып,* *Жомарт кісі еш бүкпесі жоғында (Yesevi, s.135)*	*Gerçeği buldu hikmet younul izledi* *Nefsine uymadı, Hak kılıcını eline alarak.* *Nerede olursa olsun sır aktardı* *Cömert kişinin temizdir kalbi (Yesevi, s.135)*

Yani, “Divan-ı Hikmet” baştan sona kadar nasihat, örnek şeklinde yazılmış bir eserdir. Yazarın kendi hayatını, yaşamını ve duygularını anlatan idea dolu bir destan şeklinde yazdığı eseri diğer edebiyatlarda karşılaşmadığımız ayrı bir Türk Edebiyatı sayılmaktadır.

Gönüllülük, Kazak bozkırlarında çok eski zamanlara dayanan değerli bir özelliktir. Gönüllülük, Kazak, Türk, Kırgız ve Özbek geleneklerinde Asar, Haşar, İmece Usülü kavramlarıyla anlatılır. Dolayısıyla Yesevî’in bu kavramı hikmetlerine katmadaki esas amacı, Türk Dünyası’nın iyilikle yarışan, iyiliği doğuran gönüllülükle başarıya ulaşan birleşmiş bir toplum olduğunu göstermektedir. Yani, Hoca Ahmet Yesevî “Divan-ı Hikmet” adlı eserinde insanın yaptığı işlerin manevî hüneriyle devam bulan önemli değerleri, yardımseverlik, fazilet cömertlik ve adâleti geniş bir şekilde ele almıştır (Söylemez O. etc., 2022 s.160).

Kazak Türklerinde Gönüllülük ve Dayanışma Kültürü Olarak Asar

Geleneksel Kazak toplumunda asar kavramı, karşılıklı yardımlaşma, gönüllü olarak karşılık beklemeden çalışma, topluluk üyelerinden birine köy çiftçiliğinde yardım etme ve ağır iş yüklenme anlamlarında kullanılmaktadır. Kazakça-Rusça sözlükte R.G. Syzdykova, K.Sh. Husayn (2008) asar'ı "ihtiyaç duyanlara yardım etmek" (Syzdykova, s. 78) olarak tanımlar. Türk dünyasında hayırseverlik ve iş birliğine ilişkin gelenekler yaygındır. Gönüllülük Kazak, Türk, Kırgız ve Özbek geleneklerinde asar, haşar, imece usülü gibi farklı adlarla bilinse de uygulanma biçimleri birbirine benzer. Araştırmamız bu geleneklerin sürekliliğini ve bağlantısını göstermektir. Asar veya haşar, Orta Asya halklarının yüzyıllardır nesilden nesile aktarılan millî bir geleneği olup kişisel veya kamu emeği gerektiren işlerin yapılmasında insanların gönüllü ve karşılıklı yardımıdır. Asarda asıl amaç, akrabaların zor işleri birlikte yapmasıdır. Kazaklarda ahırda yardım olsun diye koyun kesilir, Özbekler ise hasar yardımıyla gurur duyar ve en iyi işi yapan kişi bir pelerin veya ödül alır.

Asar Geleneğinin Kazak Bozkırlarında Ortaya Çıkışı

Toplumsal gelişme sürecinde tüm Türklerin ortak gelenekleri -yaşam becerileri, dünya görüşü yönelimleri - millet olarak yok edilmeden korunmuş ve kendilerini dünyaya tanıtmalarına olanak sağlanmıştır. Yani akraba halkların milli kimlikleri ve dünya görüşleri ile kültürleri, örf ve adetleri, bireysel millî kodları, günümüzün dünyaca ünlü medeniyetinin çeşitli aşamalardan geçerek gelişmesinin temelini oluşturmaktadır.

Toprağı, dili ve kültürü paylaşan halkların yardımlaşma ve hayırseverlik gelenekleri sürekli gelişmiş ve zaman zaman yeniden canlandırılmıştır. Örneğin "yulu" adının Özbek, Karakalpak, Türkmen ve Kırgız dillerinde "yilu" olarak adlandırıldığı, Özbek " haşar " ve Selçuklu Türklerinde ise "asar"ın "imece usulu" olarak ifade edildiği bilinmektedir.

Ataerkil aşiret döneminin kalıntıları tüm Türkler arasındaki akrabalık ilişkilerini etkilemiştir. Halklar arasındaki akrabalık ilişkileri, yakın insanların aile gelenek ve göreneklerinde birbirlerine yardım etme eylemleriyle karakterize edilir. Kız nikahlamak, gelin vermek, çeyiz hazırlamak, ölü için yas tutmak, yetmişini, kırkını, yüz birinci yıllarını kutlamak gibi sevinçli zamanlarda yardım etmek buna örnektir. Kazaklar arasında bu tür yardımlara "sıcaklık", "nemurin", "ume" denir (Argynbayev, 2005, s.22).

Genel olarak Kazak bozkır halkı, kamu hizmetinin önemini çok iyi anlamıştır. İnsanların özel hayatıyla ilgilenmek yerine, halkı ilgilendiren toplumsal olaylara yönelerek sosyal görevleri hayata geçirmeye çalışırlar. Bu dönem, gönüllülüğün temeli olan yardıma gelen insanların herhangi bir ücret talep etmeden özverili yardımları ile karakterize edilir. Bunlar göçebe

yaşam tarzındaki en önemli yardım biçimleridir - asar, ısı, şulen çekme, belkoterer, kardeşlik vb. atfediyoruz.

Abzhan G.M. (2014), çeşitli Kazak gelenek ve göreneklerini sunan "Kazakistan Gümrük ve Gelenekleri" makalesinde, karşılıklı yardımlaşmayı amaçlayan aşağıdaki gelenekleri vurgulamaktadır:

Asar - bazı acil, bazen zor işler yapması gereken bir aile, akrabalarını, arkadaşlarını ve komşularını onlara yardım etmeye davet etme hakkına sahiptir. Çalışmadan sonra yardımcılara yemek verilir.

Cılu (ısınma), doğal afetlerden (yangın, sel vb.) etkilenen insanlara maddi, manevi ve maddi yardım sağlama ile ilgili bir gelenektir. Sadece akrabaların değil, tüm hayırseverlerin mağdurlara yardım etme hakkı vardır. Bağışlar hayvancılık, inşaat malzemeleri, giysi, para olabilir.

Belkoterer, yaşlılar için bir gelenektir. Yaşlılar için lezzetli, en önemlisi - kazi, jent, kımız, süzme peynir vb. gibi yumuşak yiyecekler hazırlanır. Bu gelenek, yaşlılara bakmanın başlıca örneğidir" (Abzhan, s.56-57).

Kazak bozkırlarında bu geleneklerin en önemlisi Asar'dır. Asar, yardım etme kabile geleneğidir. Halkımızın birliğini, yardım sağlamada sevdiklerine bakmanın örgütsel kalitesini anlatıyor. Bu yardım geleneğinin Türk dünyasının ileri bir geleneği olduğunu söylemek için sebep var. Ne de olsa bu geleneğin imajını Orta Asya Türkleri yani Kazak, Kırgız, Özbek ve Türkmen halklarında hala görmekteyiz.

“Ume” (asar) genellikle bir ev inşa etmek veya çok fazla insan gücü ve aileler arası işbirliği gerektiren emek yoğun nitelikteki diğer işler için sağlanan toplu iş yardımı anlamına gelir (Kenzheahmetuly, 2007, s.16). Yani asar, kadim insanımızın ileri bir geleneğidir, halkın birlik ve beraberliğini, hayırseverliğini gösteren bir gelenektir.

Dolayısıyla bu geleneğin temel amacı muhtaçlara yardım etmektir. Elbette herkes asar'a yardım edebilir ama her şeyden önce yakınları yardım için ona katılır. Ve yakınlarda yaşayanlar, yani komşular. Bu yüzden Kazaklar boşuna "İyi komşu akrabadan daha yakındır" derler.

Göçebe Kazak toplumunun kapsayıcı bir özelliği, sosyal bağların olağanüstü önemi bulunmaktadır. İşbirliğinin ve sosyal bağların neden son derece önemli olduğunu vurgulayan özel bir neden, hiçbir bireyin zorlu bozkır koşullarında hayatta kalmak için yeterli gıda ve diğer gerekli maddeleri sağlayamaması veya üretememesidir (Masanov, 1995 – s. 196).

Ayrıca Masanov N. (1995) adı geçen eserde Rus Tümgeneral S. Bronevsky'nin Kazak bozkırlarındaki aşiret geleneğini anlatan yazısı şu şekilde anlatılır: suni su kaynaklarının açılması, hayvanların sulanması, maddi kültür kaynakları oluşturulması vb. konularda kabile toplumu çerçevesinde "ortak çalışma". başka bir deyişle, topluluk çerçevesinde "ortak emeğin" kitlesel kullanımını içerir. Bu bakımdan "asar" denilen ihtiyaç sahiplerine yardım etme alışkanlığı yaygındır.

"Asar" esas olarak ek işgücüne ihtiyaç duyan çiftliklere bir yardım kaynağıdır. Özellikle kış aylarında sanat üretimi alanında “yardım” sağlamak amacıyla evin sahibi, mahalledeki tüm kadın ve kızları maddi kültür objelerinin oluşturulması, kışlık barınakların inşası, çeşitli ritüellerin gerçekleştirilmesine yardımcı olmaya davet eder. koyun kırkmak, keçi taramak, yurt yapmak. Çalışırken de adetlerine göre neşeli şarkılar söylüyor.” Bu nedenle, Kazak bozkırlarındaki yardımlaşma geleneğinde - işbirliği, yoğun sosyal bağlar, karşılıklı

yardımlaşma ve sorumluluk, ekonomik ve sosyal faydaların sağlanması için toplu çalışma çok önemliydi.

Bu göçebe kolektiftik eski sözlerde çok iyi anlatılıyor ve atasözleri:

“Birlik olmadığında hiçbir şey olamaz.”

“Ayıranlar düşmana av olur, kaçanlar ayrı kurtların avı olur.”

“Acınızı insanlarla paylaşırsanız küçülür mutluluğu paylaşırsınız daha da büyüyecektir.”

“Bir topluluğa gitmektense bir grupla yoldan çıkmak daha iyidir. ”

“Grupta olmak, bir kutlamada olduğunuz anlamına gelir.” (Tasibekov, 2015, s. 84)

Guç nerede, Tanrı orada (Tasibekov, 2015, s. 85)

Masanov, göçebe sosyal organizasyonun, gönüllü işbirliği ve karşılıklı yardıma dayalı işleyen bir toplumu temsil ettiğini açıklıyor. Bu karşılıklı yardım, toplulukların tek bir bireyin üstesinden gelemeyeceği zorluklarla kolektif olarak başa çıkmalarına izin vererek, rasyonel işbirliği ve pratik mütekabiliyet içeriyordu. Bu nedenle, göçebe bir topluluğun tüm üyeleri, geleneksel karşılıklı yardım ve karşılıklılık ilkelerine dayanan üretim süreçlerine ve diğer faaliyetlere katıldılar. “Asar”, bu toplulukların etkileşim biçiminin bir örneğidir ve karşılıklı desteğin, karşılıklı yardımın ve iş mübadelesinin çok önemli olduğu bir göçebe topluluktaki geleneksel işbirliği modelini yakalar. “Asar”, günümüze kadar gelen ve hala popülerliğini koruyan eski bir Kazak geleneğidir (Masanov 1995, s. 136).

Bir komünün her üyesi gelip yardım sağlamalıdır. Görev tamamlandıktan sonra yardım alan kişi bir ziyafet düzenler. Bu tür yardımların en önemli özelliği, yardım edenlerin canlarını feda etmeleridir. Zaman ve çaba ama asla ödeme almayın. Kenzheahmetuly (2007), “Asar”dan güçlü bir dayanışmanın canlı bir kanıtı olarak bahseder ve Kazak halkı arasındaki birliğin ne kadar karşılıklı olduğunu gösteren bir komünün diğer üyelerine destek, yardım ve bakım göçebeler için geleneksel olarak önemli olmuştur.

Argynbaev (2005) ünlü eseri "Kazak Aile Gelenekleri"nde Kazak bozkırlarında akrabalık ilişkilerini incelerken, bu ilişkinin önemli bir parçası olarak çeşitli durumlarda birbirine yardım etme geleneğinin gelişim tarihini şöyle anlatır:

"Akrabalık, kabile birliği ve işbirliğinin bir sonucu olarak, "çok olursa bir göl olur" atasözünün anlamı - birbirine yardım etme alışkanlığı kabile döneminden gelmektedir. O zamanlar her klan üyesi toplum içinde aynı konuma ve ağırlığa sahipti. "Eller bir koldan, baş bir yakadan" yaşayan halk yardımı. Daha sonra özel mülkiyetin ve sınıfın ortaya çıkmasıyla birlikte karşılıklı mülkiyetin anlamı da değişmiştir. Zengin ve etkili insanlar, aile lütfu kisvesi altında giderek daha fazla yardım toplamaya başladı. Bu, "Almak'ın da ağırlığı vardır" veya "Zengin zenginin içine akar, nehir nehre akar" atasözüyle kanıtlanmıştır. Kazak toplumunda zengin ve fakir arasındaki sınıf çatışmasının netleşmesi, meta-para ilişkilerinin hızla nüfuz etmesi, aşiret ilişkilerinin temellerini sarsmış ve yıkılmasına neden olmuştur. Ülkede yaygınlaşan "Akrabanın yolu yakındır" veya "Köylü adı Atalas'ın adından iyidir" (Argynbaev, s.23) atasözleri bunu açıkça kanıtlamaktadır".

Bu, Kazak bozkırında birliğin ve özverili yardımın sarsılmaz ifadesinin bir örneğidir. Çağı geride bırakan Kazak toplumu, günümüzde 130'dan fazla millet ve milletin vatanı haline gelmektedir. Ülkedeki yardım ilkeleri artık doğrudan hayırseverlik ve gönüllülük üzerine odaklanıyor. Kabile yardımlarından kaynaklanan asarı, modern hayırseverlik, nezaket ve

gönüllülüğün değerli bir kaynağı olarak tanımlamak ve çok etnikli Kazakistan bağlamında kültür ve geleneğin sürekliliği içinde modernize etmek gerekmektedir.

Etnik gruplarla sosyal çalışma son zamanlarda önde gelen yönlerden biri haline geldi. Etnokültürel mirasta gösterilen sosyal yardımlaşma ve destek gelenekleri bu toplumun tek yönü değildir. Genel olarak, gönüllülük bir dünya etno-kültürel geleneğidir ve buna bağlı olarak dünya sosyal koruma pratiğinin bir parçasıdır. Mevcut sosyal yardımın bu yönde uygulanmasına ilişkin pratik deneyim, Zh.Kh. Kendirbekova'nın araştırmasına yansımıştır (Z. Kendirbekova and etc. 366-375).

Böylece Kazak toplumunda aşiret yardımlaşmasıyla ortaya çıkan asar, tarihsel değişimlere uğrasa da zamanın akışıyla birlikte daha şimdiden geliştiğini görmekteyiz. Kadim ve değerli emanetimizin birlik ve işbirliğine çağrı yapan gönüllü bir gelenek olarak modernleştirilmesi, koruma ve daha da geliştirme için çağın talebidir.

Elbette Asar, insanları birlik, beraberlik, kardeşlik ve çalışmaya alıştıran toplumsal açıdan önemli, faydalı, derin bir iştir. Amaç, ideal ve çıkarların kesiştiği noktada ortaya çıkan Kazak halkının dünya görüşünde yardımlaşma önemli bir kavramdır. Birlik, uyumlu bir ülkede barışın sembolü olan insanlar arasındaki işbirliğinin bir tezahürüdür.

Dolayısıyla asar geleneğinin temeli olan birlik ve beraberlik, toplumun ve devletin sosyal ve kültürel gelişiminin temel mekanizmasıdır. Bu nedenle asil geleneğimize saygı duymak, onu kaybetmeden korumak ve çağa göre manevi olarak modernize etmek bir toplumun talebidir.

Kazakistan'daki Mevcut Gönüllülük Deneyimi

Günümüzde Kazakistan toplumundaki gönüllülük hareketleri, 1990'lı yıllarda bağımsızlığını kazanan Kazakistan'ın Sovyet Rusya'nın politikalarının etkisinden sıyrılarak kendi millî kültürüne geri dönme çabasının ürünüdür. Bu sürecin Kazakistan açısından kolay bir süreç olmadığını söylemek gerekir. Kurucu Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev, adım adım gerçekleştirdiği düzenlemelerle geçiş sürecini sağlıklı bir şekilde yürütmeye çalışmıştır. Nazarbayev'in stratejik programı çerçevesinde 16 Kasım, 2015 tarihli Kazakistan Cumhuriyeti "Hayırseverlik Yasası", 30 Aralık 2016 tarihli Kazakistan Cumhuriyeti "Gönüllülük Yasası" ve 2019 "Gençlik Yılı" olarak, 2020 yılı "Gönüllüler Yılı" şeklinde kutlanmaya başlanmıştır. 2020'de Devlet Başkanı Kasım Jomart Tokayev'in girişimiyle "Biz Birgemiz" (Bir Birlikteyiz) adlı Cumhuriyet Gönüllüler Cephesi açılmıştır.

Kazakistan Cumhuriyeti, gönüllülük hareketlerinin toplumsal sorunları çözmeye hizmet edecek şekilde profesyönel biçimde gerçekleştirilmesi için çabalamaktadır. Covid 19 pandemisi dönemindeki karantinalar nedeniyle Kazakistan vatandaşlarının bir bölümü geçim kaynaklarını kaybetmiştir. Cumhurbaşkanı K.J.Tokayev halkı desteklemek için bazı somut önlemler almıştır. Pandemi sırasında Tokayev, "Biz Birgemiz" forumunda ulusa seslenerek pandemi kampanyasına yardımda bulunacak bazı vatandaşların devlet madalyasıyla onurlandırılacağını söylemiş ve salgından sonra yardımsever vatandaşların fedakarlığı için başkentte bir anıt dikmenin gerekliliğine vurgu yapmıştır. Ayrıca Kazakların asar geleneğinin hâlen devam ettiğine vurgu yapan Tokayev, Kazak Gönüllü Asar Enstitüsü'nün kurulacağından ve bu geleneğin gençler arasında canlandırılması için çalışılacağından söz eder. Pandemi döneminde sosyal yardım örgütlerinde organize olan gençler, salgının risklerine rağmen kendi sağlıklarını tehlikeye atma pahasına ülkenin dört bir yanında gönüllü olarak çalışmışlardır. Gönüllü grupların 2022 yılının Ocak ayındaki olaylar sırasında da faaliyeti sürdürmesi, Kazakistan'da asarın millî ve manevi bir değer olarak yayıldığını gösterir. Kazakistan Cumhuriyeti Bilgi ve Sosyal Kalkınma Bakanlığı'nın verilerine göre,

gönüllü kuruluşların sayısı 2020 yılında 3 kat artarak 180 binin üzerine, gönüllü proje sayısı ise yılda bir buçuk bine yükselmiştir.

Bu girişimler arasında makalenin yazarlarından İ. Akhmetova, 2016 yılında akademisyen E.A. Buketov Devlet Üniversitesi tarafından kurulan «Good Way» (İyi Yol) adlı gönüllülük merkezinde çalışmaktadır. Bu merkez, Karaganda Bölgesi topraklarında halka açık bir şekilde toplumsal faaliyetlerini yürütmektedir. «Good Way» (İyi Yol) gönüllülük merkezi, evrensel insanî değerleri teşvik etmek, nüfusun sosyal açıdan savunmasız gruplarına organize yardım ve destek sağlamak; genç öğrencilerin sosyal aktivitelerini geliştirmek gibi misyonlara sahiptir. Merkez, engelli çocuklar, yetimler, tek başlarına kalan yaşlılar ve nüfusun diğer sosyal açıdan savunmasız grupları ile aktif iş birliği hâlinde çalışır. Anne ve çocuğun hukuki menfaatlerinin korunması, aile içi şiddetin önlenmesi, engelli çocuk yetiştiren bekâr annelerin desteklenmesi için toplumun dikkatini çekmeye yönelik görüşmeler ve beyaz masa toplantıları yapılmaktadır. Anne evlerinde, rehabilitasyon merkezlerinde uygun etkinlikler yapılması, ihtiyaç sahibi gruplara yönelik ücretsiz eğitimler, iş seminerleri düzenleme, gençler arasında gönüllülük fikirlerinin yaygınlaştırmakta ve gerçekleştirmekte gibi faaliyetler sürdürülmektedir.

Günümüzde gönüllülük hareketlerinin yaygınlaştığı ve küresel bir boyut kazandığı bilinmektedir. Örneğin, dünyanın gayri safi yurtiçi hasılasının yüzde 2,5'i, gönüllülük çalışmalarının bir sonucudur. Kazakistan'da bu sahada ciddi adımlar atmanın zamanının geldiği düşünülmektedir. Kazakistan Cumhuriyeti, gönüllülük hareketinde dünyada 66. sırada yer almaktadır. ABD ve Kanada gibi ülkelerde gönüllülük faaliyetlerinin devletle aynı düzeyde faaliyet gösterdiği bilinmektedir. Bu nedenle Kazakistan, gönüllülük esasına dayalı hizmetleri bu seviyeye çıkartmak istemektedir.

Gönüllülükle ilgilenmek Kazak halkının kültüründe yer alan temel bir özelliktir. Geçmişten gelen bu kültürel özelliği canlandırmak gerekmektedir. Bunun için:

- toplumsal öneme sahip etkinliklerin düzenlenmesi ve düzenlenmesi (kentin güzelleştirilmesi, yardım faaliyetleri, vb.);

- gönüllü hareket faaliyetlerinin gerçekleştirilmesiyle ilgilenen devlet kurum ve kamu kuruluşlarıyla etkileşim;

- medyada gönüllülük faaliyetlerinin reklamının yapılması;

- gönüllülük çalışmalarına katkı potansiyeli olan bütün kuvvetlerin seferber edilmesi;

Merkezin temel amacı, gençler arasında aktif bir yaşam tarzına yönelik bir tutum oluşturmak; sosyal açıdan sorumlu davranış becerilerinin, hümanizm değerlerinin ve sağlıklı yaşam tarzının teşvik edilmesidir. Merkez, hayırsever nitelikte birçok faaliyet ve projeleri gerçekleştirmektedir.

Yukarıdakilere bilgiler temelinde Kazakistan'daki öğrenciler arasında "Gönüllülükle uğraşan gençlerin tutumları" konulu kısa vadeli bir anket yapılmıştır. Bu çalışma, öğrenci gençlerin sosyal aktivite ve gönüllü aktivite boyutunu farklılaştırmak amacıyla yapılmıştır. Çalışmaya cumhuriyet genelinde 275 yüksek ve orta öğretim öğrencisi, yani 1-4, sınıflar katılmıştır. Ankete katılanlara göre, gönüllülerin temel nitelikleri şunlardır: iyi niyet, sorumluluk, çocuklarla ve yetişkinlerle iletişim kurma yeteneği, sosyallik, fedakârlık ve hoşgörü. Diğer nitelikler: güvenilirlik, dakiklik, liderlik, inisiyatif ve yaratıcılık da önemlidir.

Sonuç

Asar Kazak kültüründe millî tecrübenin en önemli parçası ve toplumda kazanılan ahlak ve güzel değerlerin ifadesidir. Herkesin kendi çıkarını daha çok düşündüğü, başkalarının yararına özgür, zorlamasız, özgür eylemde bulunduğu ve başkalarına özverili baktığı günümüzün zalim çağında, erdemli insani ve İslami değerlerin yüceltilmesi toplum için önemli bir hizmettir. Şu anda Asar ve İmece usulü, misyonunu tam anlamıyla yerine getirmiş tarihî kurumlar olarak görülse de, ilkeleri hiçbir zaman kaybolmayacak olan toplum için evrensel değerler olmaya devam etmektedir. Günümüze ulaşan emanetlerimize özel bir önem vermek ve onları geliştirmek gerekmektedir. Çünkü asar ve imedjeh usûlü, günümüzde önemli konular olan çoğulculuk, yardımlaşma, sorumluluk, fedakarlık ve güven gibi pek çok değeri içinde barındıran kurumlardır. Bu iki özel değerimizi eski geleneklere dönüştürmek ve geçmişin gölgesinde bırakmak yerine bu gelenekler üzerinden çağdaş faydalardan yararlanmak en akılcı çözüm olacaktır.

Yani örf ve adetlerimizin dizginlerini eline almak, atalarımızdan miras kalan millî değerlerimizi yeniden yaşatmak, bu faydaların günümüzde nasıl kullanılabileceğini tartışmak ve sonuçlarının günümüz toplumuna faydalı olacak şekilde nasıl uyarlanacağını belirlemek ve çağdaş değerlerle birleştirmek. gönüllülük, misyonumuz, bir hedefimiz olmalıdır.

Gönüllülük, sivil toplumdaki gençlerin ihtiyaç sahiplerine gönüllü olarak destek vermesi ve toplumun daha güçlü bir kurum haline gelmesi için gerekli koşulları yaratması için önemli bir araçtır. Ayrıca bahsettiğimiz gönüllülük kutsal bir yoldur ve gençleri vatanseverliğe eğitmenin önemli yolu ve temel amacıdır.

KAYNAKLAR

Н. Э. Масанов etc. История Казахстана народы и культуры. -Алматы: Дайк-Пресс, 2000. - 608 с

Арғынбаев. Х. Қазақтың отбасылық дәстүрлері. –Алматы: Қайнар баспасы, 2005. - б.216.

Абжан Г.М. «Обычаи и традиции Казахстана». MODERN HIGH TECHNOLOGIES №10, 2014, с.54-58

Кенжеахметұлы С. «Жеті қазына» (2-кітап). Алматы, «Ана тілі» баспасы, 2007- б. 135.

Масанов Н. Э. Кочевая цивилизация казахов: основы жизнедеятельности номадного общества. Алматы «Социнвест»— Москва «Горизонт», 1995.-с.320

Тасибеков К. Ситуативный казахский. Мир казахов. – ИП «Такеева А.Б.», 2015 г. - 270 с.

Zh. Kendirbekova and etc. Social workers preparation to ethno-social work: Theoretical substantiation and efficiency checking criteria. Opcion. - Vol. 34. - 2018.- № 86-2. – PP. 366-375

I. Akhmetova, B. Karipbaev. Volunteerism: historical and axiological analysis. Bulletin of the Karaganda university. History. Philosophy Series. № 1(105)/2022. – P. 189-197.

Қожа Ахмет Ясауи. Хикмет жинақ. «Жалын» баспасы, 1998. – Б.656

Söylemez O. etc.Tarihi, Ormanları, Turizmi, Basını, Maneviyatı ve Şiiri ile Ulu Türkistan. Ankara: BENGÜ YAYINLARI, 2022. – S. 258.

Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың «BIZ BIRGEMIZ» жалпыұлттық онлайн-форумында сөйлеген сөзі — Қазақстан Республикасы Президентінің ресми сайты (akorda.kz)

Волонтерство в РК: итоги за 2020 год и марафон добрых дел - 16.03.2021 | Strategy2050.kz - обзорно-аналитический портал Казахстана.
Жастар жылы аяқталып, Еріктілер жылы басталды (abai.kz)

954

ТӘРБИЕ-САПАЛЫ БІЛІМ ТҰҒЫРЫ
UPBRINGING QUALITY IS THE BASIS OF EDUCATIONAL PLATFORM

Индира ФАЗЫЛОВА
Сләмия Саттаров атындағы мектеп- лицейінің ағылшын тілі пән мұғалімі
Қазақстан, Қарағанды облысы, Қарағанды қаласы

Аида СЕКСЕНАЛИНА
Сләмия Саттаров атындағы мектеп- лицейінің ағылшын тілі пән мұғалімі
Қазақстан, Қарағанды облысы, Қарағанды қаласы

Құндыз ЖАҚЫБАЙ
Сләмия Саттаров атындағы мектеп- лицейінің ағылшын тілі пән мұғалімі
Қазақстан, Қарағанды облысы, Қарағанды қаласы

АННОТАЦИЯ

Бұл мақалада бәсекеге қабілетті, саналы ұрпақты жан-жақты тәрбиелеуде алдымен жан қазынасының негіздерінің бірі, сенімділік пен шындықтың бастауына үңіле отырып, бүгінгі жас ұрпаққа сапалы білім мен саналы тәрбие беру негізінде жалпыадамзаттық және ұлттық құндылықтарды бойына сіңірген, әлемдік озық білімді игерген азаматты тәрбиелеу көзделеді. Мақаланың негізгі мақсаты қазіргі жаһандану үдерісінде елімізде бәсекеге қабілетті ұрпақ тәрбиелеуде, тәрбиемен білімді интеграциялау. Адамның рухани жан-дүниесін, адамгершілік болмысын қалыптастыруда кейбір жандардың түрлі жағдайлармен бір-бірін түсінбеуі қоғамды алаңдатады. Себебі біз осы қоғамның бір мүшесіміз. Қоғамда болып жатқан барлық мәселелер адамның жеке бас білімі мен іліміне байланысты. Жұмыстың өзектілігі-адам баласының бойында тәлімі мен тәрбиесі арқылы біліммен ақылды ұштастыра білгенде ғана даритын қасиеті мен адамгершілік атаулының көрінісі болып табылатын адами құндылықтардың негізін қарастыру.

Оқыту, білім беру, тәрбиелеу – баланың ішкі жан дүниесінің біртіндеп дамуына әсер ететін, түрткі болатын, жағдай жасайтын, оларды іске асыратын сыртқы факторлар екені анық. Кез-келген мектептің мақсаты мен мұраты өркениетті елдердің қатарынан көріне білетін, туған жер байлықтарын ысырапқа салмай игере білетін саналы да, салиқалы ұрпақ тәрбиелеу. «Тәрбиесіз берілген білім - адамзаттың қас жауы, келешекте оның өміріне опат әкеледі, адамға ең бірінші керегі тәрбие» - деп Әл-Фараби айтқандай, педагогика ғылымының зерттейтін негізгі мәселелерінің бірі тәрбие екенін айтуға болады. Ұрпаққа берілетін ең өзекті ілім халықтың адами қасиеттері тұғыр болуы тиіс. Әр халықтың өзіне ғана дараланып тұратын құндылықтарының бірі – тәрбиесі. Демек, шәкіртке жан-жақты терең білім беріп, оның жүрегіне адамгершіліктің асыл қасиеттерін үздіксіз ұялата білсек, ертеңгі азамат жеке тұлғаның өзіндік көзқарасының қалыптасуына, айналасымен санасуына ықпал етері сөзсіз. Қай заманда болмасын адамзат алдында тұратын ұлы мұрат-міндеттерінің ең маңыздысы – өзінің ісін, өмірін жалғастыратын салауатты, саналы ұрпақ тәрбиелеу. Ұрпақ тәрбиесі – келешек қоғам тәрбиесі. Сол келешек қоғам иелерін жан-жақты жетілдіре отырып, ақыл-парасаты мол, ұлттық құндылықтарды бойына сіңірген, мәдени-ғылыми өрісі озық етіп тәрбиелеу - біздің алдымыздағы міндетіміз, борышымыз!

955

Кілт сөздер: ұлттық құндылық, жаһандану, болашақ ұрпақ.

ABSTRACT

This article provides information about comprehensive education of a competitive, conscious generation, first of all, the education of a citizen who has absorbed universal and national values, has mastered world advanced knowledge on the basis of high-quality education and conscious education of today's young generation, delving into one of the foundations of the treasury of the soul, the origins of reliability and truth. The main purpose of the article is to integrate upbringing with knowledge in the education of a competitive generation in our country in the process of modern globalization. In the formation of the spiritual soul and moral essence of a person, the misunderstanding of some souls with different circumstances worries society, because we are a part of this society. All problems that occur in society depend on the personal knowledge and teachings of a person. The relevance of the work is to consider the basis of human values, which are a reflection of the quality and moral name that a person possesses only when he is able to combine intelligence with knowledge through teaching and upbringing.

It is clear that training, education, upbringing are external factors that affect, motivate, create conditions, implement them, and gradually develop the inner world of the child. The goal and ideals of any school are to educate a conscious and serious generation that can stand out from the ranks of civilized countries, master the wealth of their native land without wasting it. "Education without upbringing is the worst enemy of humanity, it will lead to its destruction in the future. The first thing a person needs is proper upbringing," Al - Farabi said, noting that one of the main problems studied by pedagogical science is upbringing. The most relevant teaching passed down to generations should be the human qualities of the people. One of the values of each nation, which is individualized only for itself, is education. Therefore, if we give a student comprehensive deep knowledge and continuously instill in his heart the noble qualities of humanity, the citizen of tomorrow will certainly contribute to the formation of his own vision of the individual, reckoning with his surroundings. The most important task facing humanity at all times is to educate a healthy, conscious generation that will continue its work and life. The education of the generation is the education of the future society. It is our duty to educate the future owners of the society in a way that improves them in every possible way, has a good intellect, instills national values, and has an advanced cultural and scientific field!

Keywords: national values, globalization, future generation.

ЕГДЕ ЖАСТАҒЫ АДАМДАРМЕН ӘЛЕУМЕТТІК ЖҰМЫС ТЕХНОЛОГИЯСЫ: ТИІМДІ ӘДІСТЕР МЕН ТӘСІЛДЕР

TECHNOLOGY OF SOCIAL WORK WITH THE ELDERLY: EFFECTIVE METHODS AND APPROACHES

Аға оқытушы, магистр Ляззат БАЛАБЕКОВА
Қарағанды Бөкетов университеті, философия және психология факультеті,
Әлеуметтік жұмыс және әлеуметтік педагогика кафедрасы
ORCID iD: 0009-0004-4579-4307

аға оқытушы, магистр Айгуль МУСРАУНОВА
Қарағанды Бөкетов университеті, философия және психология факультеті,
Әлеуметтік жұмыс және әлеуметтік педагогика кафедрасы
ORCID iD: 0009-0004-2306-9366

АННОТАЦИЯ

Мақалада егде жастағы адамдармен әлеуметтік жұмыс, оның мақсаттары, принциптері мен әдістері, сондай-ақ осы технологияның артықшылықтары мен шектеулері туралы айтылады. Егде жастағы адамдармен әлеуметтік жұмыстың тұжырымдамасы мен негізгі принциптері қарастырылады. Егде жастағы адамдармен әлеуметтік жұмыс әлеуметтанудың маңызды және ажырамас бөлігі болып табылады, өйткені ол осы осал топқа көмек пен қолдау көрсетуге бағытталған. Технологияның артықшылықтары мен шектеулерімен танысып, оның жалпы қоғам үшін маңыздылығы талқыланады. Егде жастағы адамдармен әлеуметтік жұмыс технологиялары - бұл халықтың осы санатына көмек көрсету және қолдау үшін қолданылатын әдістер мен тәсілдер жиынтығы. Олар егде жастағы адамдардың өмір сүру сапасын жақсартуға, олардың қажеттіліктерін қанағаттандыруға және әлеуметтік интеграцияны қамтамасыз етуге бағытталған. Егде жастағы адамдармен әлеуметтік жұмысты ұйымдастыруға қатысты зерттеу материалдары талданады. Талдау нәтижесінде егде жастағы адамдардың көпшілігі тез өзгеретін өмір сүру жағдайларына бейімделмегені анықталады. Мақалада егде жастағы адамдармен әлеуметтік жұмыстың мақсаттары мен міндеттері зерттеледі және осы салада қолданылатын әртүрлі технологиялары, құралдары мен әдістері қарастырылады.

Кілт сөздер: егде жастағы адамдар, әлеуметтік жұмыс, әлеуметтік жұмыс технологиялары, әлеуметтік қорғау, әлеуметтік қолдау.

Қартаю - бұл барлық тірі организмдерге тән, эволюциялық және генетикалық тұрғыдан алдын-ала анықталған биологиялық қасиет. Қазіргі әлемде халықтың қартаюының көбірек көрінісі туралы айтуға болады, оны мемлекет пен қоғамның жұмысында оң фактор ретінде қарастыруға болмайды. Елдердегі халықтың қартаюы жаңа құбылыс ретінде қарастырылуы мүмкін. Ол демографиялық төңкерістен кейін басталды, бұл туу деңгейінің төмендеуінде көрінді. Қазіргі қоғамда алдыңғы уақыт кезеңдерімен салыстырғанда Қарт адамдардың саны өте көп. БҰҰ 2025 жылы әлемдегі Қарт адамдардың саны 1100 миллион адамды құрайды деп болжайды.

Егде жастағы адамдармен әлеуметтік жұмыс - бұл қарт адамдарға күнделікті өмірде көмек пен қолдау көрсетуге, сондай-ақ олардың өмір сүру сапасын жақсартуға бағытталған кәсіби қызмет. Ол әлеуметтік әділеттілік, теңдік және әр адамның қадір-қасиетін құрметтеу принциптеріне негізделген[1].

Егде жастағы адамдармен әлеуметтік жұмыстың мақсаты - оларға лайықты өмір сүру жағдайларын қамтамасыз ету, олардың тәуелсіздігі мен қоғамға белсенді қатысуын қолдау. Егде жастағы адамдармен әлеуметтік жұмыстың *міндеттеріне мыналар жатады*:

- Әлеуметтік қызмет көрсету, денсаулық сақтау, құқықтық қорғау және қарт адамдар өмірінің басқа да маңызды аспектілері бойынша ақпарат пен кеңес беру.
- Қарттарды әлеуметтендіруге және қоғамдық өмірге белсенді қатысуға бағытталған түрлі іс-шараларды ұйымдастыру және өткізу.
- Әлеуметтік қызметтерді алу, құжаттарды рәсімдеу, тұрғын үй іздеу және т. б. сияқты тұрмыстық мәселелерді шешуге көмектесу
- Әлеуметтік оқшаулану, жалғыздық немесе жақындарынан айырылу жағдайында қарттарды қолдау.
- Егде жастағы адамдарға медициналық көмектің қолжетімділігі мен сапасын қамтамасыз етуге жәрдемдесу.

Егде жастағы адамдармен әлеуметтік жұмыстың негізгі принциптері:

- Қарттардың қадір-қасиеті мен құқықтарын құрметтеу.
- Әрбір қарт адамға жеке көзқарас, олардың қажеттіліктері мен өмірлік тәжірибелерін ескеру.
- Жақсы нәтижеге қол жеткізу үшін басқа мамандармен және ұйымдармен ынтымақтастық.
- Барлық қарт адамдар үшін әлеуметтік әділеттілік және мүмкіндіктер теңдігі [2].

Егде жастағы адамдармен әлеуметтік жұмыс технологиялары жеке кеңес беру, топтық сабақтар, әлеуметтік іс-шараларды ұйымдастыру, басқа ұйымдармен ынтымақтастық және т.б. сияқты әртүрлі әдістер мен құралдарды қамтиды. Олар қойылған мақсаттар мен міндеттерге қол жеткізуге және егде жастағы адамдарға тиімді көмек пен қолдау көрсетуге мүмкіндік береді.

Егде жастағы адамдармен әлеуметтік жұмыс құралдары мен әдістеріне сауалнама, сұхбат, бақылау, құжаттарды талдау, әртүрлі сынақтар мен сауалнамалар, сондай-ақ қарт адамдармен жұмыс істеудің әртүрлі әдістері мен әдістері кіреді.

Егде жастағы адамдармен әлеуметтік жұмыс технологиясының артықшылықтары мен шектеулері:

Артықшылықтары:

1.Жеке тәсіл: қарт адамдармен әлеуметтік жұмыс технологиясы Әр адамның жеке қажеттіліктері мен ерекшеліктерін ескеруге мүмкіндік береді. Әлеуметтік қызметкерлер егде жастағы адамдардың физикалық, психологиялық және әлеуметтік жағдайын ескере отырып, жеке кеңес береді және жеке көмек жоспарларын жасайды.

2.Өмір сапасын жақсарту: қарт адамдармен әлеуметтік жұмыс технологиясы олардың өмір сүру сапасын жақсартуға бағытталған. Әлеуметтік қызметкерлер егде жастағы адамдарға әлеуметтік қызметтерге, медициналық көмекке, ойын-сауыққа және олардың әл-ауқаты мен өмірден қанағаттануын арттыратын басқа ресурстарға қол жеткізуге көмектеседі.

3.Әлеуметтік интеграцияны қолдау: қарт адамдармен әлеуметтік жұмыс технологиясы олардың белсенді болуына және қоғамдық өмірге араласуына көмектеседі. Әлеуметтік қызметкерлер егде жастағы адамдардың әлеуметтік интеграциясына ықпал ететін әртүрлі іс-шараларды, клубтарды, қолдау топтарын және әлеуметтік өзара әрекеттесудің басқа түрлерін ұйымдастырады.

Шектеулер:

1.Шектеулі ресурстар: қарт адамдармен әлеуметтік жұмыс технологиясының негізгі шектеулерінің бірі-шектеулі ресурстар. Қаржыландырудың жетіспеушілігі, әлеуметтік қызметкерлердің шамадан тыс жүктелуі және әлеуметтік қызметтерге қол жетімділіктің шектелуі егде жастағы адамдарға тиісті көмек пен қолдау көрсетуді қиындатуы мүмкін.

2.Халықтың қартаюы: халықтың қартаюы-егде жастағы адамдармен әлеуметтік жұмыс істеу үшін қосымша қиындықтар тудыратын жаһандық мәселе. Егде жастағы адамдардың көбеюі олардың қажеттіліктері мен қолдауын қамтамасыз ету үшін көбірек назар мен ресурстарды қажет етеді.

3.Тәуелсіздікке ұмтылу: кейбір егде жастағы адамдар өздерінің тәуелсіздігі мен тәуелсіздігін сақтауға тырысады, бұл оларға көмектесуге кедергі келтіруі мүмкін. Әлеуметтік қызметкерлер бұл қажеттілікті ескеріп, егде жастағы адамдардың тәуелсіз болуға деген ұмтылысын қолдау мен құрметтеу арасындағы тепе-теңдікті сақтауы керек[3].

Жалпы, егде жастағы адамдармен әлеуметтік жұмыс технологиясының жеке көзқарас, өмір сүру сапасын жақсарту және әлеуметтік интеграцияны қолдау сияқты көптеген артықшылықтары бар. Алайда, қарт адамдармен әлеуметтік жұмыстың шектеулі ресурстар мен мүмкіндіктер, қарттардың әртүрлі топтарымен қарым-қатынастың күрделілігі және т.б. сияқты шектеулері бар. Осыған қарамастан, қарт адамдармен әлеуметтік жұмыс қоғамда маңызды рөл атқарады және оларға күнделікті өмірде қажетті қолдау мен көмек алуға көмектеседі.

Егде жастағы адамдармен әлеуметтік жұмыс мамандарға халықтың осы санатына тиімді көмек пен қолдау көрсетуге көмектесетін әртүрлі құралдар мен әдістерді қолдануды қамтиды. Төменде олардың кейбіреулері келтірілген:

1.Жеке кеңес беру - әлеуметтік қызметкерлер қарт адамдармен олардың қажеттіліктерін, мәселелерін және үміттерін анықтау үшін жеке кеңес береді. Консультациялар барысында мамандар қарт адамдарға іс-қимыл жоспарын құруға және олардың өмірлік жағдайын жақсарту үшін шешімдер табуға көмектеседі.

2.Топтық жұмыс - әлеуметтік қызметкерлер егде жастағы адамдарға топтық сабақтар мен іс-шаралар ұйымдастырады. Бұл топтық терапия, тренингтер, оқу курстары, қызығушылық клубтары және белсенді қатысудың басқа түрлері болуы мүмкін. Топтық жұмыс әлеуметтенуге, өзін-өзі бағалауды нығайтуға және өзіне-өзі көмектесу дағдыларын дамытуға ықпал етеді.

3.Әлеуметтік қолдау - әлеуметтік қызметкерлер егде жастағы адамдарға практикалық және эмоционалды қолдау көрсетеді. Сонымен қатар, әлеуметтік қызметкерлер эмоционалды қолдау көрсетеді, қарттарды тыңдайды және түсінеді, жалғыздық пен оқшаулану сезімін жеңуге көмектеседі.

4.Отбасымен және қоршаған ортамен жұмыс - әлеуметтік қызметкерлер Қарт адамдардың отбасыларымен және қоршаған ортамен өзара әрекеттеседі. Олар қарт адамдарды жақсы түсінуге және қолдауға көмектесу үшін туыстары мен жақындарына кеңестер мен тренингтер өткізеді. Сонымен қатар, әлеуметтік қызметкерлер егде жастағы адамдарға қолайлы жағдай жасау және олардың әртүрлі қызметтер мен ресурстарға қол жеткізуін қамтамасыз ету үшін басқа ұйымдармен және мекемелермен ынтымақтасады.

5.Адвокатура және құқықтарды қорғау – әлеуметтік қызметкерлер адвокаттар мен қарттардың құқықтарын қорғаушылар ретінде әрекет етеді. Олар егде жастағы адамдарға олардың құқықтары мен артықшылықтарын түсінуге көмектеседі және оларға заңды қолдау көрсетеді. Әлеуметтік қызметкерлер егде жастағы адамдардың

проблемалары туралы хабардарлықты арттыру және оларды қорғауды қамтамасыз ету үшін қоғам мен мемлекеттік органдар деңгейінде жұмыс істейді[4].

Егде жастағы адамдармен әлеуметтік жұмыстың осы құралдары мен әдістерін қолдану мамандарға халықтың осы санатына тиімді көмек пен қолдау көрсетуге, олардың өмір сүру сапасын жақсартуға және олардың әлеуметтік интеграциясын қамтамасыз етуге мүмкіндік береді.

Қорыта келгенде, егде жастағы адамдармен әлеуметтік жұмыс олардың әл-ауқаты мен өмір сүру сапасын қамтамасыз етуде маңызды рөл атқарады. Әлеуметтік жұмыстың мақсаттары мен міндеттеріне қарт адамдарға өмірінің әртүрлі аспектілерінде қолдау көрсету, сондай-ақ оларға қажетті ресурстар мен қызметтерді ұсыну кіреді.

Егде жастағы адамдармен әлеуметтік жұмыстың негізгі принциптеріне олардың автономиясы мен қадір-қасиетін құрметтеу, сондай-ақ әрбір клиентке жеке көзқарас жатады. Әлеуметтік жұмыстың технологиялары мен әдістеріне кеңес беру, коучинг, топтық іс-шараларды ұйымдастыру және басқа тәсілдер жатады.

Жақсы нәтижеге жету үшін әр технологияның артықшылықтары мен шектеулерін ескеру қажет. Егде жастағы адамдармен әлеуметтік жұмыс әлеуметтанудың маңызды аспектісі болып табылады және тиімді жұмыс істеу үшін арнайы білім мен дағдыларды қажет етеді.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1.Милкаманович В. К. Социальная геронтология: учеб.- метод. комплекс / В. К. Милкаманович. - Минск: ГИУСТ БГУ, 2010. - 328 С.
2.Нестерова, Г. Ф. Социальная работа с пожилыми людьми и инвалидами / Г. Ф. Нестерова, С. С. Лебедева, С. В. Васильев. - М.: Издательский центр, "Академия", 2009. - 288 С.
3.Горбатенко В.Е. Методы и технологии работы с пожилыми и пожилыми людьми в условиях нестационарных учреждений / В. Е. Горбатенко. - Текст: прямой // молодой ученый. -2021. - № 27 (369). - С. 155-158. - URL: https://moluch.ru/archive/369/82997 / (дата обращения: 19.05.2024).
4.Технологии социальной работы : учебник для вузов / В.И. Жуков, Т.А. Дубровская, В.Е. Макаров // 2011. – 385 С.

960

ҚИЫН БАЛАЛАРМЕН ӘЛЕУМЕТТІК ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ЖҰМЫС
SOCIAL PEDAGOGICAL WORK WITH DIFFICULT CHILDREN

Студент Назерке СОВЕТОВА
Қарағанды Бөкетов университеті, философия және психология факультеті,
Әлеуметтік жұмыс және әлеуметтік педагогика кафедрасы
ORCID iD: 0009-0009-4243-2091

аға оқытушы, магистр Ляззат БАЛАБЕКОВА
Қарағанды Бөкетов университеті, философия және психология факультеті,
Әлеуметтік жұмыс және әлеуметтік педагогика кафедрасы
ORCID iD: 0009-0004-4579-4307

АННОТАЦИЯ
Бұл мақалада қиын жасөспірімдермен әлеуметтік-педагогикалық жұмыстың ерекшелігі және қиын жасөспірімдермен әлеуметтік-педагогикалық іс-әрекеттің әдістері қарастырылады. «Қиын балалар» ұғымының мәні ашылады, онда балалардың осы санатымен жұмыс істеудің негізгі қиындықтары, сонымен қатар педагогикалық ұжымның қиын жасөспірімдермен жұмысының ерекшеліктері айқындалады. Қоғам дамуындағы оң үрдістерге байланысты біз мемлекетіміздің күрделі кезеңінде өмір сүріп жатқанымызды түсінеміз. Әсіресе, бұл өте қиын әлеуметтік-психологиялық жағдайға тап болған жас ұрпаққа әсер етеді. Атап айтқанда, бұл көбінесе бұрынғы ескірген мінез-құлық стереотиптерінің, нормативтік және құндылық бағдарларының бұзылуымен байланысты. Жұмыста қиын жасөспірімдерді қоғамда тәрбиелеу проблемасының өзектілігі, қиын жасөспірімдермен профилактикалық әлеуметтік жұмыс тәсілдері сипатталады, жасөспірімнің барлық маңызды адами салаларын жетілдіру мен дамытуды қамтамасыз ету қажеттілігі дәлелденеді. Әлеуметтік педагогтың жасөспірімдермен девиантты мінез-құлықтың алдын алу және түзету бойынша әлеуметтік-педагогикалық жұмысын ашып көрсеткен. Мақалада авторлар «қиын балалармен» әлеуметтік-педагогикалық жұмыстың теориялық және технологиялық аспектілеріне тоқталған.
Кілт сөздер: қиын балалар, жасөспірімдер, әлеуметтік педагог, әлеуметтік-педагогикалық жұмыс, девиантты мінез-құлық, отбасы, тәрбие, қоғам.

ABSTRACT
This article discusses the specifics of social and pedagogical work with difficult adolescents and methods of social and pedagogical activity with difficult adolescents. The essence of the concept of" difficult children " is revealed, which reveals the main difficulties of working with this category of children, as well as the features of the work of the teaching staff with difficult adolescents. Due to the positive trends in the development of society, we understand that we live in a difficult period of our state. Especially it affects the younger generation, which is in a very difficult socio-psychological situation. In particular, it is often associated with a violation of previously outdated stereotypes of behavior, normative and value orientations. The work describes the relevance of the problem of educating difficult adolescents in society, approaches to preventive social work with difficult adolescents, proves the need to ensure the improvement and development of all-important human spheres of adolescence. He revealed the social and pedagogical work of a social teacher on the prevention and correction of deviant behavior with adolescents. In the article, the authors

focused on the theoretical and technological aspects of socio-pedagogical work with "difficult children".
Keywords: difficult children, adolescents, social educator, social and pedagogical work, deviant behavior, family, upbringing, society.

Қиын балалардың отбасындағы беріктігі және өнегелі отбасында өнегелі ұрпақ тәрбиеленетіні сөзсіз. Қиындықты шешудің негізгі жолы-отбасында қарым-қатынастарды орнату.Отбасының қоғам мен мемлекет, тіпті күллі адамзат алдындағы атқаратын қажеті сан қырлы . «Отан отбасынан басталады» десек, адам тәрбиесі – Отанды сүю, өмірге құштарлық , сұлулықты тану бала бала кезден жанұяда басталатыны баршаға аян.
Әр отбасыдағы жалпы баланың саналы,өнегелі ұрпақ және тұлға болып қалыптасуы үшін ата-ананың яғни отбасындағы тәрбие маңызды рөл атқарары сөзсіз. Баланы дұрыс тәрбиелеу үшін отбасы қоғаммен тығыз байланыста болуы керек.
М.Жұмабаев «Педагогика» ғылыми еңбегінде «жас бала –жас бір шыбық, жас кезінде қай түрде иіп тастасаң,есейгенде сол иілген күйінде қатып қалмақ» деп түйін жасайды.Ата-ананың балаға деген салғырт жауапкершілігінен бала бойындағы кейбір мінез-құлықтың өте төмен деңгейге дейін нашарлап кетуі жалпы қоғамға осындай қиын балаларды тәрбиелеуге ықпал етеді[1].
«Қиын» деген термин қазіргі практикада жеке басын тәртіпке салу қажет балалардың кең ортасын білдіреді. Бұған ересектердің талабына, кеңесіне қарсылық көрсететін тілазар, ерке, қоңыр балалар да жатады. Мұндай ауытқудың іс жөнінде себебін анықтау оларға қатаң талап қоя отырып және іс әрекеттің коллективтік формасына енгізе отырып, балалардың қажеттілігі мен ынтасына назар аудару – еркелік, қыңырлық, тілазарлықты болдырмау мен оны жеңудің негізгі жолы[2].
Балалардың ерекше тобын мінез-құлқында еңбекке құштар ықыласы мен әдеті жоқ, жалқау балалар құрады. Тәрбиешілерге мұндай баланың ұмтылысын, күш – жігер көрсетуін аңғарту және мадақтау, оның, бойында еңбекке деген қажетсінуін ояту, сан алуан іс - әрекеттен қуаныш табуды үйрету өте қажет.Ең теріс қасиеті жалған айту болып табылатын балаларда бар.
Педагогикалық жағынана алғанда, бетімен жіберілген балалармен – тәртіп бұзушы жетекшілермен тәрбие жұмысын жүргізу мейлінше күрделі. Бұл жетекшілерге көбіне ырықсыз мінез – құлық, жеке бас құрылымының бұзылуы, айқын көрінген әлеуметтік жат, оның ішінде жасына лайық есем қажеттіліктердің болуы, немденуге бағдарланған қалыптан тыс, «тікелей» тілектердің болуы, достық, жолдастық, парыз, ар-намыс туралы теріс түсінікке алып келетін қарым – қатынастағы қажеттіліліктің бұрмаланған бағыттылығы тән. Тәртіп бұзушы жеткіншектерде рухани, танымдық, эстетикалық қажеттіліктер деформацияланған. Атап айтқанда, оқуға деген ынта жойылған.
Сонымен бірге тәртіп бұзушы жеткіншектер, зерттеулер көрсеткеніндей, қалыпты интеллектуалдық мүмкіндіктерді игереді, сондықтан көп салалы іс-әрекеттің берілген жүйесіне оларды мақсатты түрде тартып отыру интеллектуалдық жүгенсіздік пен енжарлықты жоюға көмектеседі.Балаға әрдайым ынта арқылы тәрбиелеумен,үйретумен қатар оны ардайым бағалап,қолдау білдіру қажет. Жалпы балалар өмірге келген күннен бастап ақ, жан-жағындағы қоршаған ортаны өзінің бойына сіңіре береді.Жас балаларды осы күннен бастап-ақ жақсы тәлім-тәрбиеге баулыйтын болсақ, өте саналық ұрпақ қалыптасатыны сөзсіз. «Қиын» балалардың көпшілігінде теріс қылықтар ересектікке бой ұрудан, өзінің правосын жете түсінбеуден, ересектердің оларды мойындауына жетуге ұмтылуының салдары болып

962

табылады.Жеке адамның адамгершілік жағынана бұзлуға әкеп сотыратын қақтығысты ситуацияның түп тамыры отбасы тәрбиесінің кемшіліктерінде жатыр.
«Қиын» балаларды осылай типке бөлу тәрбие ықпалы жүйесін тұтасымен түзетуге мүмкіндік беріп қоймай, сонымен бірге, қиын қақтығыс жағдайында тұрған әрбір балаға жеке дара қатынас жасауда жүзеге асыруға жол ашады. Мұнда «қиын» мектеп оқушыларын жан-жақты қоғамдық пайдалы іске тарту жұмысының жүйесі өте маңызды. Бұл қызметті ұйымдастырғанда олардың ерекшеліктерін ескереді, оны көп салалалы коллективтің тарам-тарам жүйесі арқылы іске асырады[3].
Адамның жан дүниесінен гөрі материалдық тұрмыс жағдайын жоғары қоятын жанұя. Бұндай жанұядағы бала өзімшіл болып келеді, ата-анасы баланың бұл қасиетін байқамай, үнемі марапаттап отырады. Бұндай жағдайда сынып жетекшісі басқа жанұядағы жан дүние байлығын, қайырымдылық, ізгілік туралы әңгіме айтып, көзқарасын өзгертуге тырысу қажет. Балаға тым жоғары талап қойып, қатыгездікпен жазалау кездесетін жанұя. Бұлар баланың кішкентай қателігіне бола ұрып-соғып жазалауды жөн деп санайды ата-аналар, әдетте бұл ұйдің баласы өте қатыгез, ашушаң болып келеді. Бұндай жағдайда ата-ана қылығының дұрыс еместігіне көзін жеткізу керек. Балаға өзінің қатарындай қарап, күш көрсетуден аулақ болуға шақыру, бала тәрбиелеуде шыдамдылықтың қажет екенін түсіндіру. Сыныптағы тәрбие жұмысына ата-ананы араластыру қажет. Себебі педагогикалық іс-шараға араласқан ата-ана баласын басқа қырынан көреді. Баламен өзара қатынасын өзгертеді.
Біздің қоғамдық дамуының күрделі әлеуметтік экономикалық жағдайға және нақты қоғамдық тығырыққа тірелуі, адам ағзасына қауіпті экологиялық ортаң дәрігерлік қызметтің нашарлығына тағы басқа балалардың денсаулығына, мінез-құлқына, оқытуға байланысты әлеуметтік психологиялық бейімделуге қатысты қиын мәселелерді тудырып отыр. Көптеген ғалымдардың пікірінше бала мінез-құлқының қиындығы 6-8 сыныптарда, әсіресе ұл балаларда байқалады делінген. Бірақ соңғы жылдары мінез-құлқы қиын балалардың арасында «жасару» тенденциясы байқалады.
Қазақстанның жасөспірімдер мен жастарының девиантты мінез-құлықтарының динамикасы және тенденциясы біздің елде де өзекті мәселе болып отыр. Криминолог, социолог, психолог ғалымдардың негізгі мәселелерінің бірі девиантты тәртіптің түріне қарсы тұрудың нәтижелі бағытын ойлап табу. Осы қатынаста әлеуметтік қадағалау және девиантты тәртіпті алдын-алу саясаты қандай да болмасын қоғам үшін өзекті мәселе болып табылады. Девиантты әсер етудің алдын-алу бойынша жұмыстар кешенді іс-шараларды қажет етеді.
Арнайы бағдарламаны құрастыруды талап етпей-ақ жасөспірімдердің девиантты мінез-құлқын алдын-алуға келесі бағыттар бойынша ұсыныстар құрастырайық:

Жалпы білім беретін мекемелерінде және кәсіби училищелерде оқу-тәрбие жұмысын жетілдіру және сәтсіз отбасынан шыққан жасөспірімдердің ерекшеліктеріне қарай бейімделуді қолдану.

Жалпы білім беру мекемелерінде және кәсіби училищелерде оқу-тәрбие жұмысын жетілдірудің алғашқы принциптері біздің ойымызша келесілер болуы қажет:
- оқушылардың өз қызығушылықтарын әртүрлі салада дамыта алулары үшін жағдай жасау, сонымен бірге оқыту-тәрбиелеу процесінің біріңғайлығын бұзатын оқытудың альтернативті әдісін табу, бұл оқыту процесінің әртүрлі модификациясымен мектептер жүйесін құрастыруды қажет етеді;
- мектептен тыс және білім беру мекемелерін құру. Мектептен тыс білімді және тәрбиені баланың рухани, интеллектуалды, эмоционалды, эстетикалық талғамдарының дамуының үзілмес жүйесі ретінде қарастыру қажет[4].

Қорытындылай келе, халықтық педагогиканы оқыту үрдісінде пайдалана отырып, ұлттық тәрбие беруде жеткіншектерге тілі мен әдебиетін ,тарихы мен өнерін қастерлеп, салт-дәстүрін меңгерту-оқушыға қажет.Халқымыздың рухани мұраларының бірі-салт-дәстүр. Сол арқылы ұрпаққа адалдық, ақыл-ой, еңбек, эстетика, отбасы тәрбиесіне байланысты тәлім-тәрбие беретіні ежелден белгілі. Жасөспірімдерді, нашақорлықтан, ұрлықтанарашалауда, олардың санасына кісілік, адамгершілік қасиеттің рухын ұялатуға берері көп Ата-бабаларымыз әдептілігімен, өнерпаздығымен отбасы мүшелерінің бір-біріне дегенөзара достық қарым-қатынасымен, ерең еңбегімен балаларына үлгі өнеге көрсеткен. Тілі енді шығып келе жатқан нәрестенің дұрыс анна тілінде сөйлеуіне де зор мән берілген,әртүрлі жаңылтпаш, мақал-мәтелдер үйрететін,ерптегілеп айтып беретін ата-аналарының «Бала біздің болашағымыз» деп қарауы болашақ ел ұрпағының жақсы адамзат болып өсуіне зор ықпалы тигізері анық. «Елдің көркі тіл десек, тілдің көркі сәби ме деп қаласың», -деп Қ. Мырзалиев тегін айтпаған. Сондықтан отбасы мүшелері арасында жақсы қарым-қатыныс қалыптасқан болса.олар өз анна тілінде сөйлесе, ол жанұяда мәдениетті азамат өсіп шығатыны сөзсіз.Бүгінгі XXI ғасыр талабында Жан-жақты ел тарихын жетік білетін , заман талабына сай азаматтарды тәрбиелеу-басты міндет.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1.Жұмабаев М. 3 томдық шығармалар жинағы. Алматы. «Жазушы» баспасы. 3-том.
2.Ахметжанова Н. Мінез-құлқы қиын балалар / Н. Ахметжанова //Ұлағат № 1, 2001.
3.Змановская, Е. В. Девиантология : (психология отклоняющегося поведения) : учебное пособие / Е. В. Змановская. – 4-е изд., испр. и доп. – Москва: Академия, 2007. – 288 с. – Текст: непосредственный.
4.Дудкина, Е. И. Психолого - педагогические аспекты нравственного воспитания девиантных подростков / Е. И. Дудкина // Общественная безопасность, законность и правопорядок в III тысячелетии. – 2020. – № 6– 3. 11 – С. 116 – 121. – Режим доступа: URL: https://elibrary.ru/item.asp?id=44277981. – Текст: электронный.

964

КІТАПХАНА ИМИДЖІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДА ЖАРНАМАНЫҢ РӨЛІ
THE ROLE OF ADVERTISING IN THE FORMATION OF THE IMAGE OF THE LIBRARY

Аға оқытушы Нұргүл МҰҚАН
Қарағанды Бөкетов университеті,
философия және психология факультеті,
әлеуметтік жұмыс және әлеуметтік педагогика кафедрасы
ORCID NO: 0000-0002-8868-8529

Аға оқытушы Гаухар СМАКОВА
Қарағанды Бөкетов университеті,
философия және психология факультеті,
әлеуметтік жұмыс және әлеуметтік педагогика кафедрасы
ORCID NO:0000-0001-8443-6140

АННОТАЦИЯ

Барлық білімнің қайнар көзі – кітапханада екені баршамызға мәлім. Бүгінде қоғамда өскелең ұрпақ талабын қанағаттандыру, рухани байлығымен жалпы қабілетін дамыту және жоғары эстетикалық талғамын қалыптастыру міндеттерін іске асыруда кітапханалардың алар орны ерекше. Кітапханаларда жүйелі түрде ғылыми - практикалық конференциялар, семинар-тренингтер, практикалық сабақтар, дөңгелек үстел және көптеген көпшілік іс-шаралардың белсенді түрлері мен әдістерін жарнамалау мақалада айтылған.

Жарнама біздің елімізге нарықтық экономикалық қатынастар мен қатар келген. Алайда өнеркәсіп, сауда салаларындағы жарнамамен салыстырғанда кітапханалардағы жарнама кеңінен пайдаланылмады. Осыған орай қазіргі кезеңдегі кітапхана ісін одан әрі дамыту және осы кезеңдердегі қағидаларды басшылыққа ала отырып, кітапхана ісін жандандыру – бүгінгі күннің өзекті мәселелерінің бірі болып отыр. Бұл мақалада осы мәселелерді шешуде негізгі мақсаттары аталған:

- кітапханалық жарнама арқылы оқырмандарды, тұтынушыларды кітапханаға тарту;
- кітапхана жарнамасы арқылы кітапхананың ақпараттық білім орталығы екендігін таныту;
- қорда бар құнды мәдени байлықтарды жарнамалау;

Осы мәселелерді шешудің негізгі тұтқасы кітапхана ісін жаңа технологиялық әдістермен ұдайы жетілдіріп отыру, ақпарат көздерін қоғамда пайдалануға ықпалын тигізіп, оқырмандардың сұраныс талаптарына жаңаша түрде қызмет көрсетуін жарнамалау арқылы тұтынушыларды оқуға баулу болып отыр. Жарнаманың ролі кітапхана мүмкіндіктерін көрсететін, маркетинг құралы ретінде өте зор, ол кітапхананы көзге көрінетіндей «таза, анық, мөлдір» етіп көрсетеді. Жарнама әдістері кітапханаға аумақтық мәдени іс-шараларға араласуына, театр, музей, мәдениет сарайларымен бәсекелес болуына мүмкіндік береді. Жарнама өнер мен мәдениет

саласында оның ішінде кітапхана саласында ғылыммен айналысу мақсатында ғана емес, сондай-ақ насихат құралы ретінде де қарауға болатындығын дәлелдейді.

Кітапхананың жағымды бейнесін қалыптастыра отырып, жарнама кітапхана қызметкерлерінің еңбегін, олардың шығармашылық фантазиясы мен талантын бағалауды үйретеді.

Кілт сөздер: кітапхана, жарнама, тұтынушылар, оқырмандар, мәдениет

ABSTRACT

We all know that the source of all knowledge is in the library. Today, libraries occupy a special place in society in meeting the needs of the younger generation, developing general abilities, spiritual wealth, and developing high aesthetic taste. The article talks about the promotion of active types and methods of conducting regular scientific and practical conferences, training seminars, practical classes, round tables and many public events in libraries.

Advertising came to our country along with market economic relations. However, compared to advertising in industry and trade, advertising in libraries has not become widespread. In this regard, the further development of librarianship in the modern period and the activation of library work, guided by the principles of these periods, is one of the urgent tasks of our time. The main goals of solving these problems are mentioned in this article:

- attracting readers and clients to the library through library advertising;

- advertising the library as an information and educational center;

- popularization of valuable cultural property in the fund;

The main means of solving these problems is the constant improvement of library work using new technological methods, influencing the use of information sources in society, attracting customers to read by advertising new ways to serve the needs of readers. The role of advertising as a marketing tool that shows the capabilities of the library and makes the library visually “clean, understandable, transparent” is very important. Advertising methods allow the library to participate in regional cultural events and compete with theaters, museums, and palaces of culture. It is proved that advertising can be considered not only for the purpose of pursuing science in the field of art and culture, including in the library field, but also as a propaganda tool.

By creating a positive image of the library, advertising teaches to value the work of library employees, their creative imagination and talent.

Keywords: library, advertising, consumers, readers, culture

966

ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУ ЖАҒДАЙЫНДА БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫ АРАСЫНДА БУЛЛИНГТІҢ АЛДЫН АЛУДЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ФАКТОРЛАРЫ

SOCIO-PEDAGOGICAL FACTORS OF BULLYING PREVENTION AMONG PRIMARY SCHOOL STUDENTS IN INCLUSIVE EDUCATION

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor Marzhan BAIMUKANOVA
Karaganda Buketov University
Department of Social Work and Social pedagogy,
Kazakhstan, Karaganda
ORCID ID:0000-0002-1184-9240

Master's student **Akerke MUKASHEVA**
Karaganda Buketov University
Department of Social Work and Social pedagogy,
Kazakhstan, Karaganda
ORCID ID// https://orcid.org/0009-0008-2543-8726

АННОТАЦИЯ

Бұл ғылыми мақалада инклюзивті білім беру контекстінде мектептегі буллинг мәселесі қарастырылған. Ғылыми мақаланың мақсаты – инклюзивті білім беру контекстінде бастауыш сынып оқушылары арасында буллингтің пайда болуы мен дамуына әсер етуі мүмкін әлеуметтік-педагогикалық факторларды талдау. Бастауыш сынып оқушылары арасында буллинг жағдайларының алдын алу және азайту бойынша әртүрлі әлеуметтік-педагогикалық шаралар мен стратегиялардың тиімділігін бағалау. Буллингтің алдын алу және қауіпсіз білім беру ортасын құру үшін әлеуметтік-педагогикалық тәсілдерді қолдану бойынша мұғалімдер мен мектеп әкімшілігіне практикалық ұсыныстар әзірлеу. Инклюзивті білім беру буллинг динамикасына қалай әсер ететінін және инклюзивті сыныптар жағдайында бұл процестің қандай ерекшеліктері бар екенін түсіну. Буллинг туралы ғылыми білімді кең аудиторияға, соның ішінде педагогтерге, ата-аналарға және жұртшылыққа насихаттау және тарату.

Авторлар бастауыш сынып оқушыларының, әсіресе мүмкіндігі шектеулі балалар арасындағы бұзақылықтың әлеуметтік-педагогикалық алдын алу бағдарламасының мазмұны мен жүзеге асырылу бағыттарын ұсынады. Оң қоғамдық пікірді қалыптастыру және мектептегі буллингтің алдын алу бойынша іс-шаралар жүйесін жүзеге асыру мүмкіндігі шектеулі балалардың қоғамға табысты интеграциялануын қамтамасыз етеді.

Мектептегі буллинг мәселелері Америкада 40-50 жыл бұрын, Скандинавия елдерінде өткен ғасырдың 70-80 жылдарынан бастап қарастырды. Буллинг мәселелірін алғашқы болып зерттеген ғалысдардың бірі Д. Ольвеус буллингтің негізгі себептері ретінде «әлеуметтік биліктің немесе физикалық күштің теңсіздігін қамтитын қасақана жүйелі түрде қайталанатын агрессивті мінез-құлық» деп анықтады.

Е.Ролланд буллингті қудалаушылар, жәбірленушілер, сондай-ақ сыртқы бақылаушыларды қамтитын әлеуметтік жүйе ретінде қарастырған.

Бұл мақала арқылы, инклюзивті білім беру жүйесінде бастауыш сынып оқушыларының арасында буллингтің алдын алудың әлеуметтік-педагогикалық факторларының маңызы туралы отандық және шетелдік ғалымдардың зерттеулерін талдау. Осы мәселені, педагогикалық күштерді, мемлекеттік, қоғамдық, жеке

секторлар мен оқу орындары кеңейтетін, оқушылар арасында байланыстықты жеткізетін және бастауыш сынып оқушыларының психологиялық және әлеуметтік жағдайларын дамытуды басқаруға арналған әрекеттер үлгісінің маңызы туралы мәлімет берілген.

Кілт сөздер: Инклюзивті білім беру жүйесі, бастауыш сынып оқушылары, буллинг, әлеуметтік-педагогикалық факторлар, педагогикалық қызметкерлер, психологиялық және әлеуметтік жағдайлар, эмоциялық және кәсіби сапалар, оқу бағдарламалары, кеңес берушілер.

ABSTRACT

This scientific article examines the problem of bullying at school in the context of inclusive education. The purpose of the scientific article is to analyze the socio-pedagogical factors that can influence the emergence and development of bullying among younger schoolchildren in the context of inclusive education. Evaluation of the effectiveness of various socio-pedagogical measures and strategies for the prevention and reduction of bullying among primary school students. Development of practical recommendations for teachers and school administration on the use of socio-pedagogical approaches to prevent bullying and create a safe educational environment. To understand how inclusive education affects the dynamics of bullying and what are the features of this process in the case of inclusive classes. To promote and disseminate scientific knowledge about bullying among a wide audience, including educators, parents and the public.

The authors propose the content and directions of the implementation of the program of socio-pedagogical prevention of bullying of primary school children, especially children with disabilities. The implementation of a system of measures to form a positive public opinion and prevent bullying at school will ensure the successful integration of children with disabilities into society.

The problems of bullying at school were considered in America 40-50 years ago, in the Scandinavian countries -since the 70s and 80s of the last century. D. Olveus, one of the first scientists who studied the problem of bullying, identified as the main causes of bullying "deliberate systematically repeated aggressive behavior, including inequality of social power or physical strength.

E. Rolland considered bullying as a social system that includes stalkers, victims, as well as external observers.

This article analyzes the research of domestic and foreign scientists on the importance of socio-pedagogical factors of bullying prevention among younger schoolchildren in the system of inclusive education. Information is provided on the significance of this problem, a model of action expanded by pedagogical forces, public, public, private sectors and educational institutions, providing communication between students and aimed at managing the development of the psychological and social situation of younger schoolchildren.

Keywords: inclusive education system, Primary School students, bulling, socio-pedagogical factors, pedagogical workers, psychological and social conditions, emotional and professional qualities, curricula, consultants

BÜYÜK GÜÇLER MANİPÜLE EDİLEBİLİR Mİ?

CAN GREAT POWERS BE MANIPULATED?

Doktora Öğrencisi Atilla Can EKİCİ
University of Plymouth, School of Society and Culture
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0003-3957-1292

ÖZET

Günümüz Orta Doğu'sunun jeopolitik manzarası, Çin'in bölgesel etkisini genişletmesi ve Rusya'nın Suriye'deki sürekli varlığı nedeniyle giderek daha karmaşık hale geliyor. Bu gelişen senaryo, ABD'nin artık bölgede tek güç merkezi olmadığını gösteriyor. Sonuç olarak, Orta Doğu devletleri, Rusya ve Çin ile ilişkilerini güçlendiriyor, bu da stratejik hedeflerine dair temel soruları gündeme getiriyor. Bu ülkeler gerçekten Rusya ve Çin ile ciddi ittifaklar arayışında mı, yoksa bu ilişkileri ABD ile daha avantajlı savunma anlaşmaları müzakere etmek için mi kullanıyorlar? Orta Doğu ülkeleri, zaman zaman Batı, özellikle de ABD ile müzakerelerde daha iyi şartlar elde etmek için diğer büyük güçlerle ilişkilerini kullanabilir. Örneğin, petrol ihracatı, silah alımları veya ekonomik yatırımlar konusunda Rusya ve Çin ile yapılan anlaşmalar, ABD'ye karşı bir pazarlık kozu olarak görülebilir. Öte yandan, bazı Orta Doğu devletleri ABD'nin bölgesel politikalarından duydukları rahatsızlık veya hayal kırıklığı nedeniyle Çin ve Rusya ile daha derin ve stratejik ilişkiler kurmayı da tercih edebilirler. Çin'in "Bir Kuşak, Bir Yol" girişimi veya Rusya'nın askeri müdahaleleri, bu ülkelerin Orta Doğu'da uzun vadeli etki ve varlık arzularını gösteriyor. Böylece, bölgesel güçler bu ilişkileri sadece ABD'ye karşı bir araç olarak değil, aynı zamanda kendi stratejik hedeflerine ulaşmak için de kullanabilirler. Bu çalışma Orta Doğu devletlerinin Çin ve Rusya ile olan ilişkilerinin, ABD ile müzakerelerde nüfuzlarını artırmayı amaçlayan taktiksel manevralar mı olduğunu, yoksa bu küresel güçlerle kalıcı ittifaklara doğru ciddi bir değişim mi olduğunu ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. Bu ayrım, ABD dış politikasının geleceğini ve bölgedeki güvenlik taahhütlerini anlamak için hayati önem taşır. Özellikle Körfez ülkelerinde, Avrupalı ve Doğu Asyalı devletlerin yaptığı gibi ABD ile karşılıklı savunma anlaşmaları çerçevesinde benzeri güvenlik güvenceleri arayışında gözle görülür bir artış var. Bu arzu, Yemen'deki son askeri çatışmalarla daha da yoğunlaşan garantili koruma ihtiyacını artırıyor. Ancak bu tür anlaşmaların ABD dış politikası açısından uygulanabilirliği tartışmalıdır. Resmi bir savunma anlaşmasının yapılması, Amerika'nın otoriter rejimlerle ilişkisini Amerikan kamuoyuna açıklamasını zorlaştırabilir ve bazı Orta Doğu ülkelerinde meydana gelen insan hakları ihlallerini ve bu ülkelerdeki istikrarsızlığın altında yatan nedenleri potansiyel olarak meşrulaştırabilir. Bu çalışma, Orta Doğu devletlerinin stratejik hesaplarını bu çok kutuplu bağlamda ele alıp, Orta Doğu devletleri ile ABD, Rusya ve Çin gibi küresel güçler arasındaki

etkileşimleri inceleyerek, bu ilişkilerin bölgesel ve küresel güvenlik dinamikleri açısından motivasyonlarını ve sonuçlarını açıklığa kavuşturmayı amaçlıyor.

Anahtar Kelimeler: Orta Doğu, Körfez, ABD, Çin, Rusya.

ABSTRACT

The geopolitical landscape of today's Middle East is becoming increasingly complex due to China's expanding regional influence and Russia's ongoing presence in Syria. This evolving scenario shows that the US is no longer the sole power center in the region. As a result, Middle Eastern states are strengthening their relationships with Russia and China, which raises fundamental questions about their strategic objectives. Are these countries genuinely seeking serious alliances with Russia and China, or are they using these relationships to negotiate more advantageous defense agreements with the US? Middle Eastern countries might use their relationships with other major powers to negotiate better terms with the West, particularly the US, at times. For example, agreements with Russia and China on oil exports, arms purchases, or economic investments could be seen as a bargaining chip against the US. On the other hand, some Middle Eastern states may prefer to establish deeper, more strategic relationships with China and Russia due to their dissatisfaction or disillusionment with US regional policies. China's "The Belt and Road Initiatived" or Russia's military interventions showcase their long-term aspirations for influence and presence in the Middle East. Thus, regional powers may use these relationships not only as a tool against the US but also to achieve their own strategic goals. This study aims to uncover whether the Middle East states' relationships with China and Russia are tactical maneuvers intended to increase their leverage in negotiations with the US or signify a serious shift towards lasting alliances with these global powers. This distinction is vital for understanding the future of US foreign policy and security commitments in the region. Particularly in Gulf countries, there is a noticeable increase in the pursuit of mutual defense agreements with the US, similar to those established by European and East Asian states. This desire has intensified with the recent military conflicts in Yemen, heightening the need for guaranteed protection. However, the feasibility of such agreements in terms of US foreign policy is debatable. Establishing a formal defense agreement could make it more difficult for America to explain its relationship with authoritarian regimes to the American public and could potentially legitimize human rights abuses occurring in some Middle Eastern countries and the underlying causes of instability in those countries. This study seeks to analyze the strategic calculations of Middle Eastern states in this multipolar context, examining the interactions between Middle Eastern states and global powers like the US, Russia, and China, and clarifying the motivations and outcomes of these relationships in terms of regional and global security dynamics.

Keywords: Middle East, Gulf, USA, China, Russia.

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNDE ALGILANAN HELİKOPTER EBEVEYN TUTUMLARI İLE DUYGUSAL ZEKA ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ

EXAMINING THE RELATIONSHIP BETWEEN PERCEIVED HELICOPTER PARENTING ATTITUDES AND EMOTIONAL INTELLIGENCE IN UNIVERSITY STUDENTS

Klinik Psikolog Ayşe İrem BEKDİK
Selçuk Üniversitesi
ORCID ID: https://orcid.org/0009-0008-9759-5085

ÖZET

Ebeveynlik tutumları, bireylerin bilişsel, duygusal, fiziksel, sosyal kısaca her alandaki gelişimlerine büyük ölçüde etkide bulunmasından dolayı sağlıklı bireylerin yetişmesi için oldukça önemli bir role sahiptir. Helikopter ebeveyn tutumunun incelenmesi ise, kontrolcü ve mükemmeliyetçi ebeveynliğin, bireylerin gelişimlerini ne yönde etkilediğinin anlaşılması için oldukça önemlidir. Duygusal zeka ise bireylerin kendilerini anlama, motivasyonlarını yükseltme ve empati kurabilmeleri açısından oldukça önemli bir kavramdır. Bu nedenle duygusal zekâsı yüksek olan bireylerin daha iyi sosyal ilişkiler kurduğunu ve başarıyı daha kolay yakaladıklarını göz önüne alırsak duygusal zekanın geliştirilmesi bireylerin hayatında oldukça geniş öneme sahiptir. Araştırmacını amacı; üniversite öğrencilerinin algıladıkları helikopter ebeveyn tutumları ile duygusal zekası arasındaki ilişkiyi incelemektedir. Araştırmaya yaşları 18 ile 47 arasında değişen 378 üniversite öğrencisi katılmıştır. Öğrencilerin 279'u kadın, 99'u erkektir. Araştırmada Demografik Bilgi Formu, Algılanan Helikopter Ebeveyn Tutum Ölçeği (AHETÖ) ve Duygusal Zekâ Özelliği Ölçeği-Kısa Form kullanılmıştır. Verilerin analizi SPSS 21 (Statistical Pack age for the Social Sciences) paket programı ile yapılmıştır. Yapılan araştırma sonucunda Algılanan anne ebeveyn tutum ve algılanan baba ebeveyn tutum ile öz kontrol arasında anlamlı bir ilişki bulunmuş(r=,210, p>.01) ancak algılanan anne helikopter ebeveyn tutumu ve algılanan baba helikopter ebeveyn tutum ile iyi oluş (r=,013, p>.01), duygusallık (r=,105 , p>.01) ve sosyallik (r=,104, p>.01) arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır.Çoklu regresyon analizi sonuçları istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur [f (2,375) = 8,636 , *p<.05]. Düzeltilmiş R2 değeri -,039'dur. Bu sonuç öz kontroldeki %3 oranındaki varyansın anne ve babadan algılanan helikopter ebeveynlik tutumu tarafından açıklandığını gösterir. Beta katsayıları incelendiğine tüm bağımsız değişkenler regresyon modeline sokulduğu zaman öz-kontrolü açıklamada sadece babadan algılanan helikopter ebeveynlik tutumunun anlamlı katkısının olduğu görülmektedir (β= -0.18, p<.01). Anneden algılanan helikopter ebeveynlik tutumunun anlamlı katkısı yoktur (β=-0.04, p>.05).Bulgular incelendiğinde, duygusal zekanın iyi oluş, duygusallık ve sosyallik alt boyutlarıyla algılanan helikopter ebeveyn tutum arasında bir farklılaşma saptanmamıştır. Öz kontrol alt boyutuyla anlamlı bir ilişki saptanmıştır fakat bu ilişki düşük düzeydedir.

Anahtar kelimeler: Ebeveynlik tutumları, helikopter ebeveynlik, duygusal zeka

971

ABSTRACT

The parenting behaviour of parents plays a crucial role in the overall development of the individual and affects cognitive, emotional, physical and social aspects. The study of helicopter parenting style is particularly important in understanding the impact of controlling and perfectionistic parenting behaviour on individual development. Emotional intelligence is also an important concept that contributes to self-concept, motivation and the ability to empathise. Considering that people with high emotional intelligence tend to form better social relationships and succeed more easily, the development of emotional intelligence is of great importance in a person's life. The researcher's goal is to examine the relationship between university students' perceived helicopter parenting behaviour and their emotional intelligence. A total of 378 university students between the ages of 18 and 47 took part in the study, 279 of whom were female and 99 male. A demographic questionnaire, the Perceived Helicopter Parenting Attitude Scale (PHPAS) and the Emotional Intelligence Trait Scale-Short Form were used for the study. Data analysis was conducted using the Statistical Package for the Social Sciences (SPSS) version 21. The research results showed a significant relationship between perceived parental attitudes (both mothers' and fathers') and self-control (r=,210, p>.01). However, no significant correlation was found between perceived maternal helicopter parenting and well-being (r=,013, p >.01), emotionality (r=,105, p>.01) and sociability (r=,104, p>.01). The results of the multiple regression analysis were statistically significant [f (2.375) = 8.636, *p<.05]. The adjusted R2 value was -,039, which means that 3% of the variance in self-control was explained by the perceived helicopter parenting of both parents. When the beta coefficients were examined, it was found that only perceived paternal helicopter parenting contributed significantly to the explanation of self-control (β= -0.18, p<01), while perceived maternal helicopter parenting made no significant contribution (β= -0.04, p>.05). When examining the results, no difference was found between emotional intelligence and perceived helicopter parenting attitude in terms of well-being, emotionality and sociability. A significant correlation was found with the dimension of self-control, although this correlation was at a low level.

Keywords: Parenting attitudes, helicopter parenting, emotional intelligence

972

IRAK Şİİ TÜRKMENLERİNDE HZ. HÜSEYİN'İN MÂTEM GELENEĞİ VE BU GELENEĞİN ŞİİRLERDEKİ YANSIMASI

THE MOURNING TRADITION OF IMAM HUSSEIN AMONG IRAGI SHIA TURKMENS AND ITS REFLECTION IN POETRY

Ayşe TÜRKMEN
(Erciyes Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Doktora Öğrencisi)
ORCID ID: https://orcid.org/0009-0004-4344-0150

Prof. Dr. Turgut KOÇOĞLU
(Erciyes Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi)
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0001-5144-3854

ÖZET

Irak Türkmenleri, I. Dünya Savaşı sonrasında Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşünden bu yana bir dizi sorunla karşı karşıya kalmıştır. Bu sorunların başında, asimilasyon politikalarına maruz kalmaları gelirken, yaşadıkları toprakların sosyo-kültürel yapısından kaynaklanan dini anlayış, yaşam ve uygulama farklılıkları, özellikle Sünni-Şii mezhepleri arasındaki gerilimler gibi bazı önemli meseleler de bulunur. Yüzyıllardır aynı dili konuşmalarına ve aynı etnik kökene sahip olmalarına rağmen, Irak Türkmenleri, dini açıdan farklı mezhepleri takip etmişlerdir. Bu durum, Irak Türkmenlerinin siyasi birliğini, bütünlüğünü ve dayanışmasını tehdit etse de, aşılamaz bir sorun olarak görülmemelidir. Yaklaşık olarak Irak Türkmenlerinin yarısı Şii/Caferi mezhebine mensuptur. Bu nedenle, Irak Türkmenlerinin dini inançları arasında, bazılarının Şii ve diğerlerinin ise Sünni öğretiyi benimsemesinden kaynaklanan farklı inançlar ve dini uygulamalar bulunur. Şii Türkmenler ile Sünniler arasındaki en önemli inanç farklılıklarından biri, Muharrem ayında Şii'lerin mâtem geleneğidir.

Hz. Hüseyin'in yaşadığı trajik olaylar, özellikle Şii İslam'ın doğuşunu ve gelişimini etkilemiştir. Kerbelâ hadisesi, Şii İslam'ın temel inançlarından biri olarak kabul edilir ve bu olay, Şii İslam topluluklarının kimliklerini ve bağlılıklarını derinden etkilemiştir. Bu olaylar, İslam toplumunda siyasi ve fikrî kırılmaların yaşanmasına neden olmuş ve bu kırılmaların bir sonucu olarak Şii düşünce Irak coğrafyasında şekillenmiştir.

Şii ve Sünni Türkmenler arasındaki kültürel farklılıklar gerçekten de dikkat çekicidir ve bu farklılıklardan biri de yas tutma ve acı çekme ritüelleridir. Neticede bu araştırma Şii Türkmenlerin Muharrem ayında, özellikle de Aşura gününde, Hz. Hüseyin'in şehit edilmesini anmak için düzenlenen yas törenlerinin atmosferini ve sergilenen gelenekleri içerir. Türkmen toplumun hafızasında yer edinen bu feci hadise edebî metinlerde de hatırasını devam ettirmiştir. 20. yüzyılın Kerküklü Klâsik Türk edebiyatı şairlerinden Mehmet Sadık, Hicrî Dede ve Osman Mazlum'un şiirlerine de bu elim facianın yansıması gözlemlenmiştir. Bu genellikle, ağlama, siyah renk giysileri giyme, Hz. Hüseyin'in hikayesini anlatma ve ona yapılan vahşeti kınama gibi unsurları içerir. Fakat bu fiziki eylemler şiire yansımamıştır. Bu şairlerin yaklaşık 3-4 şiiri incelenmesinde sadece duygusal eylemler ve duyulan derin üzüntü tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Muharrem Ayı, Mâtem Geleneği, Hz. Hüseyin, Irak Türkmenleri

973

ABSTRACT

Iraqi Turkmens have faced a series of problems since the collapse of the Ottoman Empire after World War I. Foremost among these issues is their exposure to assimilation policies, as well as significant matters stemming from the socio-cultural structure of the lands they inhabit, such as differences in religious beliefs, lifestyle, and practices, particularly tensions between Sunni and Shia sects. Despite speaking the same language and sharing the same ethnic background for centuries, Iraqi Turkmens have adhered to different religious sects. This situation, while posing a threat to the political unity, integrity, and solidarity of Iraqi Turkmens, should not be seen as an insurmountable problem. Approximately half of Iraqi Turkmens belong to the Shia/Ja'fari sect. Therefore, among the religious beliefs of Iraqi Turkmens, there are differences and religious practices stemming from some embracing Shia while others adhere to Sunni teachings. One of the most significant belief differences between Shia Turkmens and Sunnis is the mourning tradition observed by Shia during the month of Muharram.

The tragic events surrounding the life of Imam Hussein, especially the events of Karbala, have significantly influenced the emergence and development of Shia Islam. The incident at Karbala is considered a cornerstone of Shia Islamic beliefs and has deeply impacted the identities and allegiances of Shia Islamic communities. These events have led to political and ideological fractures within the Islamic society and, as a result of these divisions, Shia thought has taken shape within the geography of Iraq.

The cultural differences between Shia and Sunni Turkmens are indeed striking, and one of these differences lies in mourning and suffering rituals. Consequently, this research includes the atmosphere of mourning ceremonies and exhibited traditions organized by Shia Turkmens, especially on the day of Ashura during the month of Muharram, to commemorate the martyrdom of Imam Hussein. This tragic event, ingrained in the memory of the Turkmen community, has also been perpetuated in literary texts. Reflections of this tragic event can be observed in the poetry of Mehmet Sadık, Hicri Dede, and Osman Mazlum, classical Turkish literature poets from Kirkuk in the 20th century. This generally includes elements such as crying, wearing black clothes, narrating the story of Imam Hussein, and condemning the atrocities committed against him. However, these physical actions have not been reflected in poetry. Upon examining approximately 3-4 poems by these poets, only emotional actions and profound sorrow were identified.

Keywords: Muharram Month, Mourning Tradition, Imam Hussein, Iraqi Turkmens

TOPLUMSAL HAFIZADA 14 TEMMUZ 1959 KERKÜK KATLİAMI VE ŞİİRDEKİ YANSIMASI

SOCIAL MEMORY OF THE JULY 14, 1959 KIRKUK MASSACRE AND ITS REFLECTİON İN POETRY

Ayşe TÜRKMEN
(Erciyes Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Doktora Öğrencisi)
ORCID ID: https://orcid.org/0009-0004-4344-0150

Prof. Dr. Turgut KOÇOĞLU
(Erciyes Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi)
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0001-5144-3854

ÖZET

"14 Temmuz 1959 Kerkük Katliamı" Türkmen toplumunun hafızasında derin bir yara olarak varlığını sürdürüyor. Bu acı olay, sadece eski kuşakları değil, yeni nesilleri de etkilemeye devam ediyor. Zaman geçse de o günlerde yaşanan korkunç anılar hâlâ canlılığını koruyor ve Türkmen toplumu üzerindeki psikolojik etkileri sürmeye devam ediyor. Bu tarihi olaylar, aslında Türkmenlere yönelik tarih boyunca devam eden ayrımcılık ve yok etme politikalarının sadece bir örneğidir. 1918'den bu yana, tarzı ve yöntemleri değişse de Türkmenlere karşı uygulanan soykırım ve yok etme politikaları maalesef devam etmiştir. Ancak, bu acı dolu geçmişe rağmen, Türkmen toplumu direnç göstermeye ve varlığını korumaya devam etmiştir. Bu tür travmatik deneyimler, toplumun dayanıklılığını artırırken, aynı zamanda gelecek nesillere bu tür zorlu süreçlerle başa çıkma konusunda bir rehberlik sunar. Bugün, Türkmenlerin mücadelesi, tarihlerinin derin izlerini taşırken, geleceğe umutla bakma kararlılığıyla şekillenir.

Başbakan General Abdülkerim Kasım'ın göreve gelmesi ile Irak'ta Sovyetler Birliği destekli komünistler güçlenmiştir. Komünistler 14 Temmuz 1959 tarihinde Kerkük'te Cumhuriyetin birinci yıl dönümü kutlamalarında Ulusal Cephe'nin yoğun çalışmaları aracı ile daha önceden hazırlanmış bir plan içerisinde Türkmenlere üç gün üç gece katliam yapmışlardır. Bu katliamda Türkmenlerin lider şahsiyetleri olan Kasım Neftçi, Ata Hayrullah, Kasım Neftçi ve İhsan Hayrullah gibi kişiler şehit edilmiştir.

Bu hadise Kerküklü çeşitli yönleriyle Türkmen şairlerin eserlerine de yansımıştır. Kerküklü Türkmen şairler hem kendilerinin hem de Kerküklü Türkmenlerin yaşadıkları acı ve duygularını dile getirmişler, bu elim olay edebi metinlerde hatırasını sürdürmüştür. Bu araştırmada 20. yüzyılın Kerküklü Klâsik Türk edebiyatı şairlerinden ve milliyetçi, vatansever kimliğiyle tanınan Mehmet Sadık'ın şiirlerinde 14 Temmuz Kerkük Katliamı araştırılmış ve şairin bu olaya nasıl baktığı, bu hadise karşısındaki duyguları incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: 15 Temmuz Katliamı, Kerkük, Türkmen, Mehmet Sadık

975

ABSTRACT

"The Kerkuk Massacre of July 14, 1959" continues to linger as a deep wound in the memory of the Turkmen community. This painful event not only affects the older generation but also continues to resonate with the newer generations. Despite the passage of time, the horrifying memories of those days remain vivid, and the psychological effects on the Turkmen community persist. These historical events are, in fact, just one example of the discriminatory and genocidal policies that have been directed towards Turkmen throughout history. Since 1918, although the style and methods may have changed, unfortunately, the policies of genocide and extermination against Turkmen have continued. However, despite this painful past, the Turkmen community has continued to show resilience and maintain its existence. Such traumatic experiences enhance the resilience of the community while also providing guidance to future generations on how to cope with such challenging processes. Today, the struggle of the Turkmen people is shaped by their deep historical scars, yet it is also characterized by a determination to look towards the future with hope.

With the appointment of Prime Minister General Abdul Karim Qasim, communist forces supported by the Soviet Union gained strength in Iraq. On July 14, 1959, during the Republic's first anniversary celebrations in Kirkuk, the communists, through intensive efforts of the National Front, carried out a premeditated plan to massacre Turkmen people for three days and three nights. In this massacre, prominent Turkmen figures such as Kasim Neftchi, Ata Hayrullah, Kasim Neftchi, and İhsan Hayrullah were martyred.

This incident has also been reflected in the works of various Turkmen poets from Kirkuk in various aspects. Kirkuk Turkmen poets have expressed both their own and the Kirkuk Turkmen people's pain and emotions, and this tragic event has been commemorated in literary texts. In this study, the massacre of July 14 in Kirkuk was examined through the poetry of Mehmet Sadık, a classical Turkish literature poet from Kirkuk known for his nationalist and patriotic identity. The poet's perspective on this event and his feelings in the face of this incident were explored.

Keywords: July 15 Massacre, Kirkuk, Turkmen, Mehmet Sadık

ULUSLARARASI İLETİŞİM: AMERİKA, TÜRKİYE, RUSYA VE YUNANİSTAN HABER AJANSLARI ÖRNEĞİ

INTERNATIONAL COMMUNICATION: THE CASE OF AMERICAN, TURKISH, RUSSIAN AND GREECE NEWS AGENCIES

Bengü KAYIARSLAN
Akdeniz Karpaz Üniversitesi, İşletme Fakültesi, İşletme Bölümü, KKTC
ORCID NO: 0000-0003-4112-4977

ÖZET

İletişim, ilk insanın var olduğu zamandan itibaren kendini ifade etme, anlama ve anlaşılma çabasından yola çıkarak kurduğu sözlü, yazılı ve görsel hareketlerin toplamını ifade etmektedir. Uluslararası düzeyde güçlü ülkeler tarafından yönetilen iletişim sisteminin haber ajansları vasıtayla toplumda algı yaratmak amacıyla haberleri nasıl sundukları ve politikaları incelenmektedir. Bu araştırma Amerika, Türkiye, Rusya ve Yunanistan ilk haber ajanslarında Associated Press (AP), Anadolu Ajansı (AA), Sovyetler Birliği (Telgraf) Haber Ajansı (TASS) ve Atina-Makedonya Haber Ajansı (ANA-MPA)' nın yayın politikaları ile 29 Ekim 2023 tarihinde 'Türkiye Cumhuriyeti'nin 100.yıl kutlamaları' konusunu nasıl işlediklerini, eleştirel söylem analizi, gösterge bilim ve kaynak tarama yöntemi kullanarak açıklamaya çalışmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İletişim Tarihi, Uluslararası İletişim, Haber Ajansları, Yayın Politikası, Enformasyon Süreci

ABSTRACT

Communication refers to the totality of verbal, written and visual movements that the first human being has established based on the effort to express himself/herself, understand and be understood since the time of his/her existence. How the communication system managed by powerful countries at the international level presents news and policies in order to create perception in the society through news agencies is analysed. This research tries to explain how the Associated Press (AP), Anadolu Agency (AA), Soviet Union (Telegraph) News Agency (TASS) and Athens-Macedonian News Agency (ANA-MPA) in the first news agencies of America, Turkey, Russia and Greece covered the topic of '100th anniversary celebrations of the Republic of Turkey' on 29 October 2023 with their broadcasting policies, using critical discourse analysis, semiotics and literature review method.

Keywords: History of Communication, International Communication, News Agencies, Broadcasting Policy, Information Process

1.Giriş

İletişim, kelime anlamı itibari ile "duygu, düşünce veya bilgilerin akla gelebilecek her türlü yolla başkalarına aktarılması; bildirişim, haberleşme, komünikasyon" ve "telefon, telgraf, televizyon, radyo gibi araçlardan yararlanarak yürütülen bilgi alışverişi" anlamlarını taşımaktadır (TDK, 2022). Tarihsel süreç içinde sürekli bir gelişme gösteren ve insanların birinci önceliği olan iletişim, insanların yaşamını biçimlendirmeye başlamıştır. İletişim alanındaki buluşların en önemlisi Gutenberg'in 15. yüzyılda bulduğu matbaadır. Matbaa, basılı metinlerin çoğaltılmasına ve daha çok insana ulaşmasına olanak tanımıştır. Bu sayede

haber verme, yönlendirme, etkileme gibi kavramlar matbaanın bulunuşuyla daha etkin duruma gelmiştir. Matbaanın bulunuşu gazeteciliğin gelişmesine ve bir meslek olarak ortaya çıkmasına yol açmıştır (Gönenç, 2007). İlk haber toplama ve dağıtma gazetesi, M.Ö. 59 yılında 2000 kopya olarak Roma Senatosu tarafından çıkarılıp imparatorluğun değişik köşelerine dağıtılan Acta Diurna'dır (Vikipedia, 2024). Tarihsel süreçte matbaanın gelişimi ve iletişimin güçlenmesi ile Dünya üzerinde ilk haber ajansı Havas (1832), Wolff (1849), Reuter (1851) ve Stephani (1853) kar amacıyla kurulmuş haber ajansları olarak görünmektedir. Bu ajanslar, uluslararası haber ağırlıklı yayınlarının yanı sıra süreç içindeki gelişmeler nedeniyle 20. yüzyılda uluslararası haber ajanslarından sayılmışlardır. Matbaacı Louis Vedosmen'ın Ocak 1631'de çıkardığı gazete ise, ilk gazete olarak tarihe geçmiştir (Tokgöz, 1972). Böylelikle iletişim sözlü ifadelerin yanında yazılı olarakta halkın ulaşabileceği konuma gelmiştir.

Uluslararası iletişim kavramı ise, uluslararası siyasal, kültürel ve ekonomik düzende iletişim yapılarının bütünleşik bir parçası olarak tanımlanmaktadır. Kitle iletişimi bağlamında incelendiğinde, kitle iletişim teknolojilerinin örgütlenme, üretim ve dağıtım biçimleri, iletişim ürünlerinin transferi, benimsetilmesi ve benimsenmesi ile ilgili ilişkileri kapsamaktadır. Uluslararası iletişim aynı zamanda uluslararası sömürü, turizm, küreselleşme ve uluslararası haber ajanslarının etkileşimini de içermektedir (Erdoğan, t.y.). Dolayısıyla, uluslararası iletişim, uluslararası düzeyde gerçekleşen tüm iletişim biçimlerinin bütünü olarak görünmektedir. İçinde bulunulan toplumun siyasal, ekonomik ve toplumsal koşulları, kültür-kitle iletişim araçları alanında yapılacak değerlendirmelerin uluslararası iletişimi etkilediği de belirtilmektedir (Gezgin, t.y.). Uluslararası iletişimin öncelikle makro-seviyedeki ilişkileri anlatmaktadır (Erdoğan, t.y.).

1970'lerin sonlarında 1980'lerin başlarında UNESCO'da gelişmekte olan dünyanın medya temsilleri üzerine yapılan bir tartışmada türetilen bir terim olan Yeni Dünya Bilgi ve İletişim Düzeni (New World Information and Communication Order – NWICO) içinde gücü barındırmaktadır. Güç, uluslararası sistemin anarşik yapısı içerisinde devletler adına en önemli etken olarak tanımlanmaktadır (Yalçınkaya, 2018). Bu güç, Ansah (1991)'e göre,

> "…üçüncü dünya ülkelerinin kendi iletişim sistemlerini geliştirebilmeleri için gereken, uluslararası sistemin anarşik yapısı içerisinde devletler adına en önemli etken olarak görünmektedir. Gereksinim duydukları teknik, maddi ve insan gücü gibi kaynakları elde edebilmeleri ancak uluslararası ekonomik ilişkilerde bir dengenin ve eşitliğin bulunması ve kurulmasıyla doğru orantılı olabilir" çıkarımını yapmıştır.

Bulut (2015)'a göre ise, "enformasyon ve iletişim alanı bu ekonomik düzene hâkim olanlar tarafından belirlenmekte, tanzim edilmekte; karşılıklı olarak iletişim/enformasyon da bu yapıyı sürdürmek için her anlamda önemli bir araç olarak kullanılmaktadır." Toplumu

aydınlatma, eğitme, kamuoyu yaratma ve yansıtma mekanizmasını oluşturan ve bütün bu etkilerinin belirleyicisi, kitle iletişim araçlarının kullanıldığı sosyo-ekonomik yapı olarak belirlenmektedir. Sosyo-ekonomik olarak gelişmiş ülkelere bakıldığında aynı zaman da "gücü" de elinde tutan ülkeler olarak karşımıza çıkmaktadır (Kurt, 2013). Bu açıklamalardan yola çıkarak, uluslararası iletişimi yöneten güçlü ülkelerin, iletişimin tek yönlü olarak akmasına neden olduğunu göstermektedir. Ülkelerin kurduğu ve özellikle devlet politikalarını koruyan haber ajanları, haberleri iletirken toplumda oluşturmak istenilen algıyı propagandayla da desteklemektedir. Propaganda, "yanıltıcı bilgi" anlamına gelmektedir (Wikipedia, 2024). Bilgi, fikir, dedikodu, yarım doğrular veya yalanların insanların kayıtlara geçirilmesi amacıyla işlenmesi anlamını da taşımaktadır. Genellikle kitlesel iletişim araçları boyunca devam etmektedir. Semboller aracılığıyla (kelimeler, jestler, bayraklar, kazançlar, müzik, kıyafetler, rozetler, madeni paralar ve posta pulları üzerindeki yönetim vb.) diğer insanların inançlarını, tutumlarını veya eylemlerini manipüle etme çabası olarak ta açıklanmaktadır (Smith, 2023).

Bu araştırma Amerika, Türkiye, Rusya ve Yunanistan ilk haber ajanslarında Associated Press (AP), Anadolu Ajansı (AA), Sovyetler Birliği (Telgraf) Haber Ajansı (TASS) ve Atina-Makedonya Haber Ajansı (ANA-MPA)' nın yayın politikaları ile Türkiye Cumhuriyeti'nin 100.yıl kutlamalarını nasıl işlediklerini, eleştirel söylem analizi, gösterge bilim ve kaynak tarama yöntemi kullanarak açıklamaya çalışmaktadır.

1.1.Araştırma Sorusu

Amerika, Türkiye, Rusya ve Yunanistan haber ajanslarının, Türkiye Cumhuriyeti'nin 100.yıl kutlamalarının medyaya yansıma şekilleri ve yayın politikaları nasıldır; soruları ışığında toplanan araştırma bulguları, kamuoyunu bilgilendirmeyi ve politika yapıcıların daha etkili stratejiler geliştirmelerine yardımcı olabilmeyi amaçlamaktadır.

1.2.Sınırlılıklar

Araştırma, farklı ideolojilere ve kültürlere ait 29 Ekim 2023 tarihli Associated Press (AP), Anadolu Ajansı (AA), Sovyetler Birliği (Telgraf) Haber Ajansı (TASS) ve Atina-Makedonya Haber Ajansı (ANA-MPA) gazetelerinde yer alan 'Türkiye Cumhuriyeti'nin 100.yıl kutlamalarına' ait haberlerin ana başlıkları ve basılan resimlerin yorumu ile sınırlandırılmıştır.

1.3.Yöntem

Araştırma, Van Dijk'in söylem ve güç arasındaki ilişkiyi araştıran ve çözümleme yönetimi olan eleştirel söylem analizinin temel kavramlarından anlambilimsel (semantik) ile söylemin analiz edilmesinde simgelerden yararlanmayı hedefleyen göstergebilim (semiyoloji) yöntemleri kullanılmıştır (Van Dijk, 2001).

2.Amerika Haber Ajansı

Amerika Birleşik Devletleri'nde (ABD) ilk haber ajansı olarak kabul edilen ve halen faaliyet gösteren Associated Press, 1846 yılında New York'ta beş New York gazetesinin bir araya gelmesiyle kurulmuştur. Associated Press'in kurucu gazeteleri arasında New York Sun, New York Herald ve New York Courier and Enquirer gibi önemli yayınlar bulunmaktaydı. Bu gazeteler, haberleri birleştirerek maliyetleri düşürmek ve daha geniş bir okuyucu kitlesine ulaşmak amacıyla bir araya gelmişlerdir. AP, hali hazırda dünyanın en büyük haber ajanslarından biri olarak kabul edilmektedir. Haberde güvenilirlik ve hız açısından gazeteciliğin bel kemiğini oluşturmaktadır (İnceoğlu, 1993). Günlük 3000 haber sayısı ile 5 farklı dilde yayın yapan AP, online kanalında 24 saat canlı yayınına devam etmektedir (Özmen, 2013). Genellikle ulusal ve uluslararası siyasi gelişmeler, hükümetlerin faaliyetleri ve politikaları, ekonomi, spor ve Dünya haberlerinden uluslararası olaylar ve süreleri, afetler, operasyon politikaları ve uluslararası kuruluşlarla ilgili haberler alanında bilgi aktarmaktadır. Küresel ölçekte haber toplama ve dağıtma kapasitesiyle, birçok medya kuruluşu AP'nin haberlerini kullanmaktadır (İnceoğlu, 1993).

AP'nin yayın politikaları içinde; haberlerini tarafsız bir perspektiften sunma ilkesini benimsemektedir. Haber içeriklerinde objektif olmaya ve taraflı görüşlerden kaçınmaya önem verilmektedir. Aynı zamanda haberlerinin doğruluğunu ve güvenilirliğini sağlama amacıyla, haberlerin yayınlanmadan önce doğruluklarını kontrol etme süreçlerine de özen gösterilmektedir. AP Haber Ajansı, siyasi, ekonomik veya diğer etkilerden bağımsız bir şekilde haberdar olup, bu bilgileri okuyucularına ulaştırmak adına hızlı ve güncel bir haber dağıtım politikası benimsemektedir. Haberlerinde çeşitli görüşleri adil bir şekilde temsil etmeye çalışmakta ve haberlerini yalnızca bir perspektife bağlı kalmadan sunma çabasını göstermektedir. Bağımsız bir yayıncılık anlayışı ile haberlerin ajans tarafından kontrol edilip yönlendirildiği izlenimini oluşturmaktan kaçınma amacını taşımaktadır. Ayrıca, gazetecilik etiği kurallarına uymayı taahhüt etmektedir. Bu, haber yazımında özel hayata saygı gösterme, yolsuzluğa karşı durma, önyargılı davranmama ve doğru bilgi sağlama gibi etik ilkeleri içermektedir (Girgin, 1992). AP yöneticilerinden Oliver Grambling, 1938 yılında yayınlanan The Story of News adlı kitabında ABD İç Savaşı'ndaki önemli muhabirlerden Lawrence Gobright'ın "Benim işim gerçekleri iletmektir; bana verilen emir iletişimi yaptığım gerçekler üzerinde bir yorum yapmama izin vermez" açıklamasına yer vermektedir. Bu bildirime ek olarak, Zeytinli ve Sözen (2006)'in açıklaması;

> "Benim haberlerim bütün politik görüşlerdeki gazetelere gitmekte ve editörler kendilerine gönderilen haberlerdeki gerçekler üzerine kendi yorumlarını yapabileceklerini söylemektedirler. Dolayısıyla ben kendimi meşru olarak gördüğüm haberlerle sınırlıyorum. Herhangi bir ekole bağlı politikacı gibi davranmıyorum, fakat gerçekçi ve yansız olmaya gayret ediyorum. Benim haberlerim temelde kuru gerçekler ve ayrıntılarıdır. Bazı özel muhabirler kendi organlarının özelliklerine uygun yazabilirler. İnsanlara veya politikaya

bakmaksızın yazmaya gayret etmeme rağmen, sansürden her zaman kurtulamıyorum.” yönündedir.

Bu açıklamalar doğrultusunda, Dünya’da ana haber merkezi haline gelen AP, dağıtılan haberlerin ilgili uluslarca, devlet politikaları doğrultusunda haberlerin yazılabileceği gerçeğini vurgulamıştır.

AP ‘nin yaptığı haberler incelendiğinde; ‘Türkiye Cumhuriyeti’nin 100.yıl kutlamalarına’ ait haberinin ana başlığı “Türkiye Cumhuriyetin 100. Yılını Havai Fişek Gösterileri ve Donanma Alayı ile Kutluyor” şeklindedir.

Suzan Fraser ‘in 29 Ekim 2023 tarihli bu haberinde 11 resim kullanılmaktadır. Resimler, ana başlığı destekler niteliktedir. İlk planda kullanılan resim kortejde yürüyen gençlerin taşıdığı Atatürk posterine ait olduğu görülmektedir. Diğer resimler ise, askeri kortej ve halkın kutlama yaparken çekilen görüntülerinden oluşmaktadır.

3.Türkiye Haber Ajansı

Türkiye'deki ilk haber ajansı, Ankara’da 6 Nisan 1920’de kurulan Anadolu Ajansı (AA)'dır. Yunus Nadi ve Halide Edip Adıvar'ın fikir öncülüğünde hayata geçirilen ajans, Türk Kurtuluş Savaşı ile ilgili haberleri duyurmak amacıyla Mustafa Kemal Atatürk'ün talimatıyla kurulmuştur. Anadolu Ajansı, aynı zamanda Türkiye Cumhuriyeti'nin resmi ilk haber ajansıdır. Hem yurt içinden hem de yurt dışından haberlerin yer aldığı ilk bülteni ise, 12 Nisan 1920'de yayınlanmıştır. AA, Türk Anonim Şirketi olarak, kuruluşundan itibaren Türkiye'nin ve Dünya’nın gelişmelerini takip etmeyi ve haberleşmeyi sağlamaktadır. Zaman içinde, teknolojik gelişmelerle birlikte ajansın haber dağıtım altyapısı güçlenmiş, ulusal ve

981

uluslararası alanda saygın bir haber kaynağı haline gelmiştir. Ulusal ve uluslararası kamuoyuna bir asırdan fazladır içerik sunan AA, bugün 13 dilde yayın yaparken, 41 ülkede ofisi, 100 ülkede temsilciliğe sahip bir ajans haline gelmiştir (Gündoğmuş, 2022). Dijital medyanın önem kazanmasıyla birlikte dijital platformlarda daha etkili bir şekilde haber dağıtmaya başlamıştır. İnternet ve sosyal medya üzerinden geniş kitlelere ulaşma kapasitesini attırmıştır. Haber takibi, fotoğraf ve video hizmetleri, analiz ve özel haber içeriği gibi çeşitli alanlarda faaliyet göstermektedir. Türkiye'nin yanı sıra dünya genelinde birçok medya kuruluşu tarafından haber kaynağı olarak kullanılmaktadır (Wikipedia, 2023). Kalite politikası içinde; "güvenilir habercilikte dünya markası Anadolu Ajansı'nın verimliliğini yükseltmek, yasal şartlar doğrultusunda müşteri ve çalışan memnuniyetini sağlamak, kalite yönetim sisteminin şartlarına uyarak sürekli iyileştirmelerle etkinliğini artırmaktır." ifadeleri geçmektedir. Habercilik ve ifade özgürlüğü kapsamında birinci maddesi "haber gerçek bir şekilde yayınlanır. Gerçeklik unsurundan "somut gerçeklik" değil, "haberin beliriş biçimine uygunluk" anlaşılmalıdır." Kamuoyunu yanıltan haberlerin yapılamayacağını aynı zamanda haberlerin güncel olması gerektiğini, kullanılan dilin, resmin ve ifadenin de dengeli olmasının önem teşkil ettiği belirtilmektedir (Anadolu Ajansı, 2021).

Anadolu Ajansı'nın yayın ilkeleri; "tarafsız, adil ve objektif" olunması, "insan hakları ve kişisel verilen korunmasına" uyulması, "insan onuruna ve toplumsal değerlere saygılı olmanın", "şiddet, terör, ayrımcılık ve nefret söylemlerine yer vermeden", "kamu yararını, toplumsal faydayı ön planda tutmanın", "hukukun üstünlüğünü ve demokrasiye saygı göstermenin" önemi vurgulanmaktadır (Anadolu Ajansı, 2021).

Anadolu Ajansı'nın yaptığı haberler incelendiğinde; 'Türkiye Cumhuriyeti'nin 100.yıl kutlamalarına' ait 29 Ekim 2023 tarihli haberinin ana başlığının "100 yıllık Cumhuriyetin mimarı: Atatürk" başlığı görünmektedir. Aynı zamanda Anadolu Ajansı 10 gün süreyle çeşitli video, resim ve metinlerle bugüne özel bir seri de hazırlamıştır.

Anadolu Ajansı'nın ana sayfasında kullanmış olduğu resim Atatürk'ün 29 Ekim 1923'te Cumhuriyet'i ilan ederken yaptığı konuşmaya aittir. Atılan ana başlık ile kullanılan resmin birbirini tamamlayıcı nitelikte olduğu görülmektedir.

4.Rusya Haber Ajansı

Rusya'nın ilk, Dünya sıralamasında ise beşinci resmi haber ajansı (Tokgöz, 1972) ve ITAR-TASS'ın öncüsü olan St. Petersburg Telgraf Ajansı (SPTA) 1 Eylül 1904 tarihinde faaliyete geçmiştir. Ajansın kurulması Maliye, İçişleri ve Dışişleri Bakanlıkları tarafından başlatılmıştır. 4 Temmuz 1904 tarihinde "bir devlet telgraf ajansı projesiyle ilgili konuları değerlendirmek üzere" yetkilendirilen bakanlık temsilcilerinin katıldığı bir toplantıda SPTA'nın kurulması ve işletilmesi için temel belgeler kabul edilmiştir. 1904 yılında kurulan ve Sovyetler Birliği döneminde Sovyetler Birliği (Telgraf) Haber Ajansı kısaca TASS adını alarak, Rusya'nın en büyük ve en etkili haber ajanslarından biri haline gelmiştir. Bu ajans, Rusya'da haber yayıncısının kayıtlarında önemli bir rol oynamıştır (Gadimov, 2014). Devlet tekelinde kurulan ajansın sahibi Rusya hükûmetidir. Genel merkezi Moskova'da bulunan TASS'ın, Rusya ve Bağımsız Devletler Topluluğu'nda 70, dünyanın diğer ülkelerinde ise 68 bürosu bulunmaktadır (Wikipedia, 2024).

01 Ekim 2023 tarihinde güncellenen gizlilik politikasının yanı sıra, yayın politikaları Gadimov (2014)'un yapmış olduğu araştırmaya göre;

> "Sovyetler Birliği'nde haber toplama ve yaymada tek yetkili ve izin sahibi TASS ajansıydı. Yönetimin belirlediği çerçeveye göre Sovyetler Birliği'de ki kitle iletişim araçları arasından sadece TASS'a yurt dışında haber toplama ve haber yayma izni ve yetkisi verilmiştir. Yine yurt dışındaki haberlerin Sovyetler Birliği içinde dağıtımı da TASS'ın tekelindeydi. TASS, haberin iletilmesine önem verirken, haberin kesinliği, doğruluğundan ödün vermemiştir. Ajans, doğrulanmamış ve söylentilere dayanan ya da güvenilir kaynaktan alınmamış hiç bir haberi geçmemiştir." yönündedir.

TASS'ın yaptığı haberler incelendiğinde; 'Türkiye Cumhuriyeti'nin 100.yıl kutlamalarına' ait 29 Ekim 2023 tarihli haberinin Türkiye ve Recep Tayyip Erdoğan etiketleriyle sunduğu ana başlığının "Türkiye Cumhuriyetin 100'üncü yılını kutlayacak" olarak görülmektedir. Alt başlık ise "Bayramın ana etkinlikleri Cumhurbaşkanı Tayyip Erdoğan'ın katılımıyla İstanbul ve Ankara'da gerçekleştirilecek" şeklindedir. Haberde herhangi bir resim kullanılmamıştır. Ancak haber içeriği incelendiğinde,

"29 Ekim 1923'te Büyük Millet Meclisi, başkenti Ankara olan Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunu ilan etti. Atatürk ilk cumhurbaşkanı oldu. SSCB Türkiye'nin bağımsızlığını tanıyan ilk ülke oldu. Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin, 24 Ekim'de yaptığı telefon görüşmesinde Erdoğan'ı Cumhuriyetin 100. yıl dönümünü kutlayarak, Türkiye vatandaşlarına refah diledi." şeklindedir (TASS, 2023).

Siyasi düzlemden bakıldığında haber metninde de belirtildiği gibi, ikili ilişkilere zarar vermemek adına Rusya Devlet başkanının tebrik telefonu özellikle belirtildiği görünmektedir.

5. Yunanistan Haber Ajansı

Yunanistan'da 1895'te kurulan Atina Haber Ajansı (ANA) ve 1991 yılında devlet tarafından Selanik'te kurulan Makedon Basın Ajansı S.A. (MPA) aynı çatı altında, 2008 yılında birleşti. Ulusal ve uluslararası mecrada ilgili haber, fotoğraf, radyo ve televizyon kaynaklarını toparlayan Atina-Makedonya Haber Ajansı (ANA-MPA), özellikle Yunanistan, Kıbrıs, Diaspora yayın kuruluşlarına ve yabancı medyaya haber dağıtımı yapmaya başladı. Balkan

ülkeleri ile ilişkilerin gelişmesine önem veren ajans, bu ajanslar arasında işbirliğini de teşvik etmektedir (Yunanistan Cumhuriyet, 2024).

Yunan ve uluslararası haber ve analizler, RES-MPA gazetecileri ve muhabirleri tarafından Yunanistan'ın dört bir yanına ve dünyanın başlıca başkentlerine ve önemli karar alma merkezlerine anında ve güvenilir bir şekilde haber aktarmaktadır. Dünyada, Avrupa'da, Amerika'da, Asya'da, Afrika'da ve Avustralya'da olup bitenler hakkında doğrudan bilgi için RES-MPA'nın Reuters, AFP, EFE gibi büyük uluslararası haber ajanslarıyla işbirliğinin de önemli olduğunu ANA-MPA'nın sayfasında yer alan kimlik bilgilerinden ulaşılmaktadır. Atina Haber Ajansı – Makedon Basın Ajansı aynı zamanda Avrupa Basın Fotoğrafı Ajansı'nın (EPA) da hissedarıdır ve bu sayede abonelerine mükemmel bir uluslararası yayın sağlamakta, aynı zamanda Yunanistan genelinde meydana gelen olayların haberleştirilmesinden münhasıran sorumlu olduğu için Yunan foto muhabirliğini dünya çapında kanalize ettiği bilgisi elde edilmektedir. Yüzyılı aşkın bir süredir RES-MPE, Yunan medyasının yanı sıra uluslararası medyaya da Yunanistan'da olup bitenler hakkında ana haber sağlayıcısı olmanın yanı sıra, hem Yunanca hem de İngilizce arşivi aracılığıyla aranabilir haber ve fotoğraflarla temel bir bilgi kaynağı oluşturmaktadır. 24 saatlik haber akışında multimedya kullanımında ayrıca sosyal medya (Twitter, Facebook), akıllı televizyon ve iphone, ipad, Android ve Windows işletim sistemlerinde akıllı telefonlar ve tabletler için ücretsiz uygulamaları bulunmaktadır. Gizlilik politikasının yanı sıra, yasallık, amaç, minimizasyon, şeffaflık ve hesap verilebilirlik ilkesinden de bahsetmektedir (ANA-MPA, 2013).

ANA-MPA'nın yaptığı haberler incelendiğinde; 'Türkiye Cumhuriyeti'nin 100.yıl kutlamalarına' ait 29 Ekim 2023 tarihli haberinde "Türk savaş gemileri Boğaz'dan meydan okurcasına geçiyor" başlığı görünmektedir.

Küçük zürafa olarak nitelendirilen adanın sadece Türklere ait olduğu vurgusu yapılan haber mevcut görsel ile desteklenmiş olup, Yunanlıların Türklere karşı olan negatif duygusunu da dışa vurmuştur. 1897 yılında Yunanlıların sınır ihlaline karşı başlayan Osmanlı-Yunan savaşı tarihinden bu yana soğuk savaş olarak etkisini sürdürmektedir. 1995 Figen Akat isimli Türk bandıralı kargo gemisinin Kardak Kayalıkları'nda karaya oturması sonucu Türk ve Yunan kurtarma ekipleri arasında çıkan anlaşmazlık sonucu patlayan diplomatik ve askerî kriz olarak tarihe geçmiş, iki ülkeyi savaşın eşiğine getirmiştir (Berberakis, 2021). Toprak ve

deniz üstünlüğünü sağlamaya çalışan Yunanistan'ın bu konuda baskın oluşu, mevcut haber içeriğinde de görülmektedir.

6.Sonuç ve Öneriler

6.1.Sonuç

Haber ajansları, gazete sektörünün büyümesi ve habere duyulan ihtiyaç nedeniyle ortaya çıkmış, haber akışının öneminin anlaşılmasıyla birlikte tüm dünyaya yayılmıştır. Ülkeler, ülkeleri hakkında haber, propaganda ve resmi bilgiler yayınlamak için haber kuruluşlarını kullanmaktadır. Ülkelerin yurt dışında görüşlerini ifade edebilecekleri kendi haber kuruluşlarının olması bu anlamda önem teşkil etmektedir. Haber kuruluşları hızla gelişen ve değişen teknolojilerle mücadele ederken, bir yandan haber içeriklerini farklı formatlarda sunmak ve medyanın haber ihtiyaçlarını karşılamak için çalışırken, diğer yandan 1970'li yılların ortalarında haber içeriğini sürdürebilmek için büyük harcamalar yapılmasına neden olmuştur. Bilgisayar çağı ve uydu iletişimi gibi yeniliklere adapte olmaya çalıştılar. Aynı zamanda sadece televizyon, haber ve haber ajansları değil, ulusal ve uluslararası haber kaynağı olan gazeteler de önemini yitirmeye başladıkları görülmektedir (Çelik, 1996).

Avrupa'da doğan ilk haber ajansı olan DPA (Deutsche Presse-Agentur) 1835 yılında Almanya'da kayıtlı ve halen faaliyetini gösteren olarak tescillidir. DPA, dünyanın en eski haber ajanslarından biri olup, genellikle Almanya merkezli olmasına rağmen uluslararası alanda da haberler sunmaktadır. Bu nedenle Avrupa'da doğan ilk haber ajansı olarak kabul edilmektedir (Wikipedia, 2022). Çok uluslu haber ajansları ise, genellikle uluslararası alanda faaliyet gösteren ve dünya genelinde çeşitli haberler sunan ajanslar olarak tanımlanmaktadır. Ancak DPA, çok uluslu bir ajans olarak kabul edilmez, çünkü kuruluş ve yönetim anlamında tek bir ülkeye odaklanmıştır. DPA, genellikle Almanya merkezli haberleri uluslararası alana dağıtmakla birlikte, çok uluslu bir yapıya sahip değildir. Genellikle farklı çeşitlilikte ofislere sahiptir ve uluslararası haber alışverişi yapmaktadır. Associated Press (AP), Reuters, Agence France-Presse (AFP) gibi ajanslar, çok uluslu haber ajanslarına örnek olarak gösterilebilir. Siyaset, ekonomi, spor, kültür ve uluslararası gelişmeler gibi geniş bir yelpazedeki haberleri sunmaktadır (Tokgöz, 1972). AP aynı zamanda Atlantik ötesi doğan ilk haber ajansı olarak bilinmektedir. 1846 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nde kurulan bu ajans, haberlerin dünya genelinde dağıtımında önemli bir rol oynamakta ve haberlerin hızlı bir şekilde yayılmasını sağlamaktadır. AP, bağımsız bir haber kuruluşu olarak kurulmuş olup, birçok farklı medya kuruluşuna haber hizmeti sunmaktadır. AP'nin kuruluşu, haberlerin iletimi ve paylaşımında önemli bir döneme işaret eder, bu nedenle Atlantik ötesi doğan ilk haber ajansı olarak kabul edilmektedir (Girgin, 1992).

Araştırma kapsamında yer alan haber ajanslarından Associated Press (AP), Anadolu Agency (AA), Soviet Union (Telegraph) News Agency (TASS) and Atina-Makedonya Haber Ajansı (ANA-MPA) 'ndan 29 Ekim 2023 tarihli 'Türkiye Cumhuriyeti'nin 100.yıl kutlamaları' konusunu işlerken her devletin kendi menfaatlerini nasıl koruduğu görülmektedir. Haberleri kodlarken kullanılan kelimeler özenle seçilmektedir. Uluslararası yayın yapan haber ajanslarının 'gücü' elinde tutarak, tek yönlü iletişime nasıl yön verdikleri çözümlenmeye çalışılmaktadır. Kendi devlet politikalarının yanı sıra, devletlerarasında olan anlaşma ya da soğuk savaşlarda haber içerikleri, üstünlük kurmaya çalışan ülkenin diğer devlet bütünlüğünü karalama politikasını da içermektedir.

6.2.Öneriler

Araştırma kapsamında olan Amerika, Türkiye, Rusya ve Yunanistan'ın ilk resmi haber ajanslarının gelişim süreci değerlendirilerek ve tek bir haber içeriğinden yola çıkılarak yayın politikaları analiz edilmeye çalışılmıştır. Belirtilen ülkelerin diğer haber ajansları da incelenerek, farklı haber içerikleri analiz edilerek ya da Asya, Çin basını gibi diğer ulusal basın kuruluşlarının yayın politikaları doğrultusunda propagandalarını anlayabilmek amacıyla stratejik haber başlıklarını üzerinden yapılabilecek olan çalışmanın alanyazına katkı sağlayacağı görüşündeyiz.

KAYNAKLAR

Anadolu Ajansı. (2023). Dünyadan Türkiye Cumhuriyeti'nin 100. yıl dönümü dolayısıyla kutlama mesajları. https://www.aa.com.tr/tr/dunya/dunyadan-turkiye-cumhuriyetinin-100-yil-donumu-dolayisiyla-kutlama-mesajlari/3036620 (Erişim Tarihi: 12.01.2023)

Anadolu Ajansı. (2021). Kalite Yönetim. https://www.aa.com.tr/tr/p/kalite-yonetim (Erişim Tarihi: 12.01.2024)

Anadolu Ajansı. (2021). Yayın İlkerleri. https://www.aa.com.tr/tr/p/yayin-ilkeleri (Erişim Tarihi: 12.01.2024)

ANA-MPA. (2013). About ANA-MPA. https://www.amna.gr/basic/161739/About (Erişim Tarihi: 13.01.2024)

Ansah, P. A. V. (1991). "Uluslararası İletişimde Haklar ve Değerler Mücadelesi". Y. Kaplan (der. ve çev.). Enformasyon Devrimi Efsanesi. s.s.199-231.

Berberakis, S. (2021). Kardak krizinin 25. yılı: Türkiye ve Yunanistan nasıl savaşın eşiğine geldi? https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-55882481 (Erişim Tarihi: 14.01.2024)

Bulut, Ç.K. (2015). NWICO'dan WSIS'e: Uluslararası İletişimde Dönüşüm ve Mücadele. İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi. E-ISSN: 2147-4524

Çelik, M. (1996). Anadolu Ajansı'nın rutin Haber Ağının İncelenmesi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Gazetecilik Ana Bilim Dalı. (yayınlanmamış yüksek lisans tezi) http://nek.istanbul.edu.tr: ekos/TEZ/29954.pdf (Erişim Tarihi: 13.01.2024)

Erdoğan, İ. (t.y.). Uluslararası İletişim. https://www.irfanerdogan.com/uydurular/50uluslararasi.htm (Erişim Tarihi: 09.01.2024)

Fraser, S. (2023). Turkey Celebrates 100th Anniversary Of Republic With Fireworks And Navy Procession. https://apnews.com/article/turkey-republic-centennial-erdogan-bfe55844987f3b6c2472b35e2464303f (Erişim Tarihi: 11.01.2024)

Gadimov, J. (2014). Sovyetler Birliği'nin Çöküşünden Sonra Rusya ve Türk Cumhuriyetlerinde Haber Ajansları. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (yayınlanmamış doktora tezi).

Gezgin, S. (t.y.). Uluslararası İletişim, Kültür ve Kitle İletişim Araçları. İletişim Fakültesi Dergisi. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/212403 (Erişim Tarihi: 09.01.2024)

Girgin, A. (1992). Associated Press (AP) Haber Ajansı. İletişim Fakültesi Dergisi. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/212658 (Erişim Tarihi: 11.01.2024)

Gönenç, E. (2007). İletişimin Tarihsel Süreci. İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi. (28). s.s.87 - 102.

Gündoğmuş, Y. N. (2022). Anadolu Ajansı, bir asrı aşan haber yolculuğunda, yenilenen vizyonuyla öne çıkıyor. https://www.aa.com.tr/tr/kurumsal-haberler/anadolu-ajansi-bir-asri-asan-haber-yolculugunda-yenilenen-vizyonuyla-one-cikiyor/2556292 (Erişim Tarihi: 12.01.2023)

İnceoğlu, Y. G. (1993). ABD'nin En Büyük Haber Ajansları: AP ve UPI. Marmara İletişim Dergisi. (2).

Kurt, B. (2013). Uluslararası İletişim. Uluslararası İletişimin Altyapısı. TC. Anadolu Üniversitesi Yayını No:3010.

Smith, B. L. (2023). Propaganda. https://www.britannica.com/topic/propaganda/Modern-research-and-the-evolution-of-current-theories (Erişim Tarihi: 10.01.2024)

Özmen, Ş. Y. (2013). Uluslararası İletişim. Uluslararası Haber Ajansları. TC. Anadolu Üniversitesi Yayını No:3010.

TASS. (2023). Türkiye Cumhuriyetin 100'üncü yılını kutlayacak. https://tass.com/society/1698521 (Erişim Tarihi: 12.01.2023)

TDK (Türk Dil Kurumu) (2022). İletişim. https://sozluk.gov.tr/ (Erişim Tarihi: 10.01.2024)

Tokgöz, O. (1972). Haber Toplayan ve Satan Kuluşlar: Haber Ajansları. Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 27(02). https://doi.org/10.1501/SBFder_0000001060

Wikipedia. (2023). Anadolu Ajansı. https://tr.wikipedia.org/wiki/Anadolu_Ajans%C4%B1 (Erişim Tarihi: 12.01.2024)

Wikipedia. (2022). Deutsche Presse-Agentur. https://tr.wikipedia.org/wiki/Deutsche_Presse-Agentur (Erişim Tarihi: 13.01.2024)

Wikipedia. (2024). Gazete. https://tr.wikipedia.org/wiki/Gazete (Erişim Tarihi: 10.01.2024)

Wikipedia. (2024). Propaganda. https://tr.wikipedia.org/wiki/Propaganda (Erişim Tarihi: 10.01.2024)

Wikipedia. (2024). TASS. https://tr.wikipedia.org/wiki/TASS (Erişim Tarihi: 12.01.2024

Van Dijk, T.A. (2001). The Handbook of Discourse Analysis. s.s.352-372.

Yalçınkaya, S. (2018). Uluslararası Sistemin Tarihsel Gelişimi Ve Güç Kavramı. T.C. İstanbul Ticaret Üniversitesi. Dış Ticaret Enstitüsü. Tartışma Metinleri. s.s.8-12.

Yunanistan Cumhuriyeti. (2024). Yunanistan Hakkında - Tarih ve Kültür. https://www.mfa.gr/turkey/tr/yunanistan-hakkinda/tarih-ve-kultur/toplum.html?page=11 (Erişim Tarihi: 12.01.2024)

Zeytinli, M. ve Sözen, E. (2006). Dünyada Haber Dengesizliği Ve Uluslararası Haber Ajansları. İstanbul Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. (yayınlanmamış yüksek lisan tezi) http://nek.istanbul.edu.tr/ekos/TEZ/24528.pdf (Erişim Tarihi: 11.01.2024)

2001-2024 YILLARI ARASINDA DİSKALKULİ İLE İLGİLİ LİSANASÜSTÜ TEZLERİN KONU VE SONUÇLARI

A CONTENT STUDY ON THESIS RELATED TO DYSCALCULIA (MATH LEARNING DİSABİLİTY) PUBLISHED BETWEEN 2001-2024 IN TURKEY

Matematik Öğretmeni Beyzanur YAVUZ
Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Fen Bilimleri Estitüsü
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0003-4011-7492

Prof. Dr. Ömer Faruk ÇETİN
Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Eğitim Fakültesi
ORCID ID: https://orcid.org/ 0000-0002-3758-8747

Özet

Bu çalışmada 2001-2024 yılları arasında Matematik Öğrenme Güçlüğü (Diskalkuli) ile ilgili Türkiye'de yapılan lisanaüstü tezlerin eğilimlerini görebilmek amaçlanmıştır. Böylelikle, bu konuda fikir sahibi olmak, araştırma sonuçlarından yararlanmak isteyen okuyuculara toplu bir bilgi sunmak ve de öğrenme güçlüğü yaşayan öğrenciler hakkında farkındalık oluşturulmak istenmiştir. Dolayısıyla araştırmada, "2001-2024 yılları arasında Türkiye'de yayınlanmış olan Matematik Öğrenme Güçlüğü ile ilgili lisansüstü tezlerin konuları ve bu konularda elde edilen sonuçlar yıllara göre nasıldır?" sorusuna yanıt aranmıştır. Araştırmanın örneklemini Matematik Öğrenme Güçlüğü (Diskalkuli) ile ilgili Türkiye'de yapılan lisansüstü tezler (27 yüksek lisans, 10 doktora tezi) oluşturmaktadır. Araştırmada yöntem olarak doküman inceleme ve içerik analizi yöntemleri alınmıştır. Araştırmada veriler betimsel analiz yöntemi ile analiz edililmiştir. Tezlerin konu başlıkları "Öğretim Programı/Ders Kitabı İnceleme/Sınıf İçi Uygulamalar, Kavram Yanılgıları/Herhangi bir Konuda Yaşanan Güçlük/ Engel/Hata, Problem Çözme-Problem Kurma, Bilgisayar Destekli Öğretim-Dinamik Geometri Yazılımları, Ölçek Çalışmaları, Derleme-Betimsel İçerik Analizi/Tematik Analiz-Meta Sentez, PISA-TIMMS Çalışmaları, Matematiksel Modelleme, Algı/Tutum/Kaygı/İnanç/Öz yeterlilik Belirleme, Başarı/Beceri/Performans Belirleme, Görüş Belirleme" temalarına ayrılmıştır. Daha sonra temalarına ayrılan kodlanmış tezler kendi içlerinde yıllara göre "en eskiden en yeniye" olarak sıralanmıştır. Herbir tezde elde edilen sonuçlar tezde yazıldığı şekli ile doğrudan alınmıştır. Araştırmanın sonuçları, 2001-2024 yılları arasında Türkiye'de yayınlanmış olan Matematik Öğrenme Güçlüğü ile ilgili lisansüstü tezlerin konularının en çok "Görüş Belirleme" temasında, en an ise "Matematiksel Modelleme" temasında olduğunu göstermektedir

Anahtar Kelimeler: özel öğrenme güçlüğü, matematik öğrenme güçlüğü, diskalkuli.

Abstract

In this study, it was aimed to see the trends of postgraduate theses regarding Mathematics Learning Disability (Dyscalculia) conducted in Turkey between 2001-2024.

In this way, we wanted to provide collective information to readers who want to have an idea on this subject, benefit from the research results, and to raise awareness about students with learning difficulties. Therefore, in the research, "How are the topics of the postgraduate theses related to Mathematics Learning Disability published in Turkey between 2001-2024

and the results obtained on these topics compared to the years?" The answer to the question has been sought. The sample of the research consists of postgraduate theses (27 master's degree, 10 doctoral theses) conducted in Turkey on Mathematics Learning Disability (Dyscalculia). Document review and content analysis methods were used as methods in the research. In the research, the data were analyzed with the descriptive analysis method. The topics of the theses are "Curriculum/Coursebook Review/In-Class Applications, Misconceptions/Difficulty/Obstruction/Error in Any Subject, Problem Solving-Problem Posing, Computer Aided Instruction-Dynamic Geometry Software, Scale Studies, Compilation-Descriptive Content Analysis" /Thematic Analysis-Meta Synthesis, PISA-TIMMS Studies, Mathematical Modeling, Determining Perception/Attitude/Anxiety/Belief/Self-efficacy, Determining Achievement/Skill/Performance, Determining Opinion". The coded theses, which were then divided into themes, were listed according to years, "from oldest to newest." .The results obtained in each thesis were taken directly as written in the thesis. The results of the research show that the topics of postgraduate theses related to Mathematics Learning Disability published in Turkey between 2001-2024 were mostly in the theme of "Opinion Determination" and the most in the theme of "Mathematical Modeling".

Keywords: specific learning disability, math learning disability, dyscalculia

989

BİRLİKTE ÖĞRETİM UYGULAMALARI ÜZERİNE GÖRÜŞLER

THOUGHTS ON CO-TEACHING APPLICATIONS

Didem BEKTAŞ
Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Fakültesi
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0001-5048-7986

Prof. Dr. Murat BEKAR
Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Fakültesi
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0003-3617-6940

Özet

İnsanlığın başlangıcından beri büyük öneme sahip olan eğitimin temel iki bileşeni vardır; öğretmen ve öğrenci. Bu iki bileşenin iletişimini ve bağını arttırmak eğitimin kalitesini de doğru orantılı olarak artırmaktadır. Eğitimin kalitesini ve verimini artırmak için pek çok eğitim modeli sunulmuş ve zamanla geliştirilmişlerdir. Bu eğitim modellerinden biri "Birlikte Öğretim (co-teaching)" olarak adlandırılır. Birlikte öğretim, en basit haliyle, en az iki öğretmenin öğrencilere aynı ortamda ders sunması olarak tanımlanabilir. Birlikte öğretimin 6 adet alt modeli bulunmakta ve eğitimin durumuna ve ihtiyaçlarına göre farklı modeller kullanılabilmektedir. Ancak pek çok araştırmada birlikte öğretim sadece öğretmenlerin birlikte dersi sunması değil aynı zamanda planlama ve değerlendirme aşamalarında da iş bölümü yapmaları olarak tanımlanır. Bu sistem tecrübesiz öğretmenin tecrübeli olan bir başka öğretmen ile aynı öğretim ortamında bulunarak kendisini geliştirme şansı bulacağından fayda sağlamaktadır çünkü tecrübesiz öğretmenler tecrübeli öğretmenlere göre sınıf yönetimi konusunda daha çok problem yaşamaktadırlar. Birlikte öğretim uygulamasında aynı öğrenim ortamını paylaşan partner öğretmenler arasındaki iş birliği ve iletişim birlikte öğretimin fayda sağlaması açısından önemlidir. Öğrencilerin ihtiyaçlarının daha rahat görülmesi ve karşılanması için bu iş birliği ve iletişim gereklidir. Birlikte öğretim uygulaması özel gereksinimli öğrencilerin bulunduğu sınıflarda da kullanılmakta ve yarar sağlamaktadır. Bir sistemin geliştirilebilmesi için o sistemi deneyimleyen insanlardan geri dönüt almak çok önemlidir. Bu gelişime katkıda bulunabilmek adına bu çalışmanın problem cümlesi "Birlikte öğretimi tecrübe etmiş ortaokul öğrencilerinin ve ortaokul matematik öğretmenlerinin birlikte öğretim hakkındaki görüşleri nelerdir?" şeklinde ifade edilmiştir. Bu problem cümlesine bağlı olarak oluşturulan alt problemler ise ağağıda belirtildiği gibidir:

1- Birlikte öğretimi tecrübe etmiş ortaokul öğrencilerinin, birlikte öğretim hakkındaki görüşleri nelerdir?

2- Birlikte öğretimi tecrübe etmiş ortaokul matematik öğretmenlerinin, birlikte öğretim hakkındaki görüşleri nelerdir?

Eğitimin geliştirilebilmesi için uygulanan sistemlerin ve modellerin sorgulanması ve sorgulanmaların sonuçlarına göre düzenleme yapmak ve uygulamaların gelişimini sağlamak mühimdir. Uzun zamandır uluslarası platformlarda konuşulmasına ve uygulanmasına rağmen birlikte öğretimin Türkiye'de bilinirliği ve uygulaması düşük seviyede kalmıştır. Ancak birlikte öğretim, öğretmenlere ve öğrencilere sağladığı pek çok yararı bulunmaktadır; bu

990

sebeple de eğitimi daha kolay hale getirmektedir. Birlikte öğretimin ortaokul matematik dersinde uygulandığı bir okulda yapılan araştırmanın literatürde bir karşılığı olmaması sebebi ile literatüre sağlayacağı katkı da önemli görülmektedir. Bu sebeple öğretmenlerden ve öğrencilerden görüş toplayan bu çalışma birlikte öğretimin anlaşılabilmesi ve geliştirilebilmesi için önemlidir. Sonuç olarak, birlikte öğretim uygulamalarının genel eğitim ortamlarında öğrencilerin gelişimine katkı sağladığı ve öğretmenlerin işlerini kolaylaştırdığı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: birlikte öğretim, eğitim, öğretmen.

ABSTRACT

Education, which has been of great importance since the beginning of humanity, has two basic components; teacher and student. Increasing the communication and connection of these two components increases the quality of education in direct proportion. Many educational models have been presented and developed over time to increase the quality and efficiency of education. One of these education models is called "co-teaching". Co-teaching, in its simplest form, can be defined as at least two teachers providing lessons to students in the same environment. There are 6 sub-models of co-teaching and different models can be used depending on the educational situation and needs. However, in many studies, co-teaching is defined as not only teachers presenting the lesson together, but also dividing the work in the planning and evaluation stages. This system is beneficial because the inexperienced teacher will have the chance to improve himself by being in the same teaching environment with another experienced teacher, because inexperienced teachers have more problems in classroom management than experienced teachers. In co-teaching practice, cooperation and communication between partner teachers who share the same learning environment are important for the benefits of co-teaching. This cooperation and communication is necessary in order to see and meet the needs of students more easily. Co-teaching practice is also used and beneficial in classes with students with special needs. In order to develop a system, it is very important to get feedback from people who have experienced that system. In order to contribute to this development, the problem statement of this study is expressed as "What are the opinions of secondary school students and secondary school mathematics teachers who have experienced co-teaching about co-teaching?". The sub-problems created based on this problem statement are as follows:

1- What are the opinions of secondary school students who have experienced co-teaching about co-teaching?

2- What are the opinions of secondary school mathematics teachers who have experienced co-teaching about co-teaching?

In order to improve education, it is important to question the systems and models applied and to make arrangements according to the results of the questions and to ensure the development

991

of the practices. Although it has been discussed and implemented on international platforms for a long time, the awareness and application of co-teaching in Türkiye has remained at a low level. However, co-teaching has many benefits for teachers and students; Therefore, it makes training easier. Since the research conducted in a school where co-teaching is implemented in a secondary school mathematics course has no equivalent in the literature, its contribution to the literature is also considered important. For this reason, this study, which collects opinions from teachers and students, is important for understanding and improving co-teaching. As a result, it is thought that co-teaching practices contribute to the development of students in general education environments and facilitate the work of teachers.

Keywords: co-teaching, teaching, teacher.

992

DİJİTAL HİKAYE ANLATICILIĞININ TÜKETİCİ-MARKA İLİŞKİSİ VE ORTAK DEĞER YARATIMI ÜZERİNDEKİ ROLÜ: FORMULA 1 ÖRNEĞİ

THE ROLE OF DIGITAL STORYTELLING ON CONSUMER-BRAND RELATIONSHIPS AND CO-CREATION: EXAMPLE OF FORMULA

Dr. Öğr. Üyesi Dora UZKESİCİ
Fenerbahçe Üniversitesi, İktisadi İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-9624-7483

ÖZET

Hikâye anlatıcılığı hayatın geneline yayılmış, bir biçim olarak meydana getirilen, dinleyici tarafından hafızaya alınan ve yeri geldiğinde hatırlanan hikâyelerdir. Pazarlama alanında işletmeler ve markalar tarafından kullanılan hikâye anlatıcılığı, ürün ve hizmetlerin hikâyenin merkezine alınması ve hikâyenin genel çerçevesine yerleştirilmesiyle yöntemiyle kullanılabilmektedir. Günümüzde, fotoğraf, video ve ses kullanım imkanlarının gelişmesi neticesinde hikâye anlatıcılığı dijital olanaklarla oluşturulmaya ve dijital platformlar aracılığıyla tüketicilere ulaştırılmaya başlamıştır. Dijital hikâye anlatıcılığının gelişmesi ve dijital platformların tüketicilere ulaşılabilecek yeni bir kanal meydana getirmesi neticesinde tüketici-marka ilişkisinin ve tüketicilerle ortak değer yaratımının geliştirilmesi mümkün olabilmektedir. Alanyazında yapılan çalışmalar, dijital hikâye anlatıcılığının marka ile tüketici arasında birbirine bağlı ve gönüllü olarak gerçekleşen ilişkiyi ifade eden tüketici-marka ilişkisi ve tüketicinin markanın taşıdığı anlamı nasıl algıladığına yönelik değerlendirmeleri karşılayan ortak değer yaratımı üzerindeki mevcut durumunun ortaya konmasını önermektedir. Araştırmanın problemi, dijital hikâye anlatıcılığının tüketici-marka ilişkisi ve ortak değer yaratımı üzerinde rolü olup olmadığının tespit edilmemiş olmasıdır. Araştırmanın iki amacı bulunmaktadır. Birinci amaç, dijital hikâye anlatıcılığının tüketici-marka ilişkisi ve ortak değer yaratımı üzerinde rolü olup olmadığını tespit edebilmektir. İkinci amaç, alanyazında yapılan benzer çalışmalarla araştırma sonuçlarının karşılaştırılmasıdır. Amaçlar doğrultusunda dijital medya platformu Netflix tarafından hazırlanan ve aynı platformda yayınlanan Formula 1 temalı "Drive to Survive" belgesel serisi örnek olarak seçilmiştir. Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden amaçlı örnekleme yöntemi tercih edilmiştir. Formula 1 takipçisi olan ve en az bir sezon belgesel serisini izleyen katılımcılarla yarı yapılandırılmış görüşme formu tasarlanarak yirmi üç katılımcı ile mülakat gerçekleştirilmiştir. Veriler neticesinde kod-tema-kategoriler belirlenmiştir. Tematik analiz sonucunda üç ana tema ve dokuz alt temaya ulaşılmıştır. Araştırmanın sonuçları dijital hikâye anlatıcılığının hikâyelerin tüketici zihninde yer edinmesi, hikâyelerin bir bütün olarak algılanması ve tüketici deneyiminin iyileştirilmesinin mümkün olduğunu ortaya koymaktadır. Sonuçlar, dijital hikâye anlatıcılığında hikâyenin doğal veya kurgu olarak algılanan bölümlerinin olmasının tüketicinin hikâyeye olan yaklaşımını şekillendirdiğini ortaya koymaktadır. Araştırmanın bir diğer sonucu, dijital hikâye anlatıcılığının marka ile ilişki kalitesi ve tüketicinin duygusal yaklaşımı üzerinde rolü olduğunu ortaya koyarak dijital hikâye anlatıcılığının tüketici-marka ilişkisi üzerinde rolü olduğudur. Ayrıca dijital hikâye anlatıcılığının tüketicilerin çevreleri ile etkileşimi, sosyal medya kullanımı ve paylaşımları üzerinde rolü olması neticesinde ortak değer yaratımına katkı sağladığını, alanyazındaki benzer çalışmaların aksine formal veya informal marka topluluğu oluşturmak veya bir marka topluluğuna üye olmak üzerinde rolü olmadığını ortaya koymuştur.

993

Anahtar Kelimeler: Dijital hikâye anlatıcılığı, Tüketici-marka ilişkisi, Ortak değer yaratımı, Formula 1.

ABSTRACT

Storytelling is the stories that are spread throughout life, created as a form, memorized by the listener and remembered when appropriate. Storytelling is used by businesses and brands in the field of marketing. The term can be used by placing products and services at the center of the story and placing them in the general framework of the story. Today, as a result of the advancement of using photography, video and audio technologies, storytelling has started to be created within digital forms and delivered to consumers through digital platforms. As a result of the developments in digital storytelling and accessibility of digital platforms, it could be possible to develop consumer-brand relationship and co-creation with consumers. Studies in the literature suggest that digital storytelling could have a role on the consumer-brand relationship and co-creation. Consumer-brand relationships refers to the interdependent and voluntary relationship between the brand and the consumer. Co-creation refers the meets of how the consumer perceives the meaning of the brand. The problem statement of this research is that it has not been determined whether digital storytelling has a role on consumer-brand relationship and co-creation or not. This research has two objectives. The first objective is to determine whether digital storytelling has a role on consumer-brand relationship and co-creation. The second objective is to compare the results of the research with similar studies within the literature. In order to explain and reach these objectives, Formula 1-themed 'Drive to Survive' documentary series which is prepared and broadcasted by the digital media platform Netflix was selected as an example. Purposive sampling method was used in the study. Twenty-three participants were interviewed with a semi-structured interview form. All participants are Formula 1 followers and they watched the documentary series for at least one season. As a result of the data analysis, codes, themes, and categories were determined, and after the thematic analysis period, three main themes and nine sub-themes were reached. The results of the study reveal that digital storytelling makes it possible for stories to take place in the minds of consumers, and to perceive stories as a whole to improve the consumer experience. The results reveal that the story's natural or fictional structure shapes the consumer's approach to the digital storytelling. Another result of the research is that digital storytelling plays a role in the consumer-brand relationships by revealing that it plays a role in the consumer's relationship quality with the brand and consumer's emotional approach to the brand. In addition, the study reveals that digital storytelling contributes to the co-creation as a result of its role on consumers' interaction with their environment, social media use and content sharing. On the contrary to similar studies in the literature, digital storytelling does not play a role in co-creation's theme of creating formal or informal brand communities or becoming a member of an existing brand community.

Keywords: Digital storytelling, consumer-brand relationships, co-creation, Formula 1.

KADİM GELENEĞİMİZ TÜRKÜLERDE EĞİTİMLİ İNSAN ALGISI: NEŞET ERTAŞ ÖRNEĞİ

EDUCATED PEOPLE PERCEPTION in OUR ANCIENT TRADITION TURKISH FOLK SONGS: NEŞET ERTAŞ EXAMPLE

Dr. Ahmet KILIÇ
MEB, Sınıf Öğretmenliği
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0001-8900-2624

Özet

Milletler kendinlerine özgü değerleri farklı biçimlerde ele almaktadır. Bu değerlerden biri de türkülerdir. Önemli bir halk kültürü olan türküler; Türk toplumlarının kahramanlık, aşk, gurbet, ölüm, ilim vb. duygularını yansıtmaktadır. Yüzyılların birikimi olan türkü geleneğiyle toplumların yaşanmışlıkları gelecek kuşaklara aktarılmaktadır. Farklı coğrafyalarda türkü söyleme formları değişiklik gösterse de ortak nokta yaşanmışlıkların duygusal olarak ele alınmış olmasıdır. Türkülerde duygu ön plana çıktığı için türkü sözlerinde mecazi söylemlerin, kalıplaşmış ifadelerin sıklıkla kullanıldığı görülmektedir. Toplumların duygularını yoğun yaşadığı zamanlarda türküleriyle eşlik eden ozanlara değer verilmiştir. Ozan geleneğinin önemli temsilcilerinden biri de Neşet Ertaş'tır. Türkülerinin derin mesajlar içermesinden dolayı çoğu kişi tarafından türküleri dinlenilmikte ve söylenmektedir. Bu doğrultuda çalışmanın konusu Ertaş'ın türküleri olarak belirlenmiştir. Çalışmanın amacı ise Neşet Ertaş'ın türkü sözlerinden hareketle Ertaş'ın eğitimli insan algısını ortaya koymaktır. Böylece "Eğitimli insan kimdir, hangi özelliklere sahiptir?" sorularına Neşet Ertaş türküleri özelinde cevap aranmış olacaktır. Nitel bir araştırma olan bu çalışmada sözleri Ertaş'a ait olan iki yüz elli altı türkü incelenmiştir. Veriler dokümantasyon tekniği ile elde edilmiştir. Daha sonra veriler içerik analizine tabi tutularak temalar ve alt temalar şeklinde sınıflama yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türkü, Neşet Ertaş, eğitim.

Abstract

Nations handle their unique values in different ways. One of these values is Turkish folk songs. Turkish Folk songs, which are an important folk culture; Turkish societies' heroism, love, homesickness, death, science, etc. emotions reflects. The experiences of societies are transferred to future generations through the turkish folk song tradition, which has been accumulated over centuries. Although the forms of Turkish folk song singing vary in different geographies, the common point is that the experiences are handled emotionally. Since emotion comes to the fore in folk songs, it is seen that figurative expressions and formulaic expressions are frequently used in folk song lyrics. In times when societies experienced intense emotions, bards who accompanied them with their Turkisk folk songs were valued. One of the important representatives of the bard tradition is Neşet Ertaş. Because their Turkisk folk songs contain deep messages, his Turkish folk songs are listened to and sung by many people. In this regard, the subject of the study was determined as Ertaş's Turkish folk songs. The aim of the study is to reveal Ertaş's perception of an educated person, based on Neşet Ertaş's folk song lyrics. Thus, "Who is educated person, which characteristics does he/she have?" answers to these questions will be sought specifically through Neşet Ertaş Turkish folk songs. In this study, which is a qualitative research, two hundred and fifty-six Turkish folk songs whose lyrics belong to Ertaş were examined. The data was obtained using

995

the documentation technique. Then, the data was subjected to content analysis and classified into themes and sub-themes.

Keywords: Turkish folk song, Neşet Ertaş, education.

996

GENÇ YETİŞKİNLERDE TEKNOLOJİ BAĞIMLILIĞI VE DÜRTÜSELLİĞİN SİBER ZORBALIK ÜZERİNDEKİ YORDAYICI ETKİSİNİN İNCELENMESİ

Gülderen DEMİR ÇETİN,

Dr. Feyza TOPÇU

Hasan Kalyoncu Üniversitesi, Psikoloji Bölümü, Gaziantep

Giriş ve Amaç: Teknoloji ve internetin gelişmesiyle birlikte sosyal medya bağımlılığı, anlık mesajlaşma bağımlılığı, dijital oyun bağımlılığı gibi alt boyutlara sahip olan teknoloji bağımlılığı da her bağımlılık davranışında olduğu gibi olumsuz bazı sonuçlara neden olabilmektedir. Bunlardan biri de siber zorbalıktır. Siber zorbalık; dijital teknolojiler aracılığıyla yapılan zorbalıktır olarak tanımlanabilir. Dürtüsellik ise anlık olarak hareket etme şeklinde tanımlanabilir. Bu alanda teknoloji bağımlılığı ve dürtüsellik değişkenlerinin birlikte olumsuz sonuçlara etkili olup olmadığının incelenmesi önemli görülmüştür. Bu çalışmada genç yetişkinlerde teknoloji bağlılığı ve dürtüselliğin siber zorbalık üzerindeki yordayıcı etkisinin incelenmesi amaçlanmıştır. **Yöntem:** Araştırmanın evrenini Gaziantep'teki 18 yaş üstü bireyler, örneklemini ise, ulaşılabilirliğin kolay olması açısından Gaziantep ilindeki 18-30 yaş arası bireylerden (277 kadın, 191 erkek) toplam 468 kişi oluşturmuştur. Katılımcıların yaş ortalamaları 24,25±3,73 (18-30) olarak bulunmuştur. Katılımcılara araştırmacı tarafından hazırlanan kişisel bilgi formunun yanı sıra Teknoloji Bağımlılığı Ölçeği, Siber Zorbalık Ölçeği, Siber Mağduriyet Ölçeği ve Barrat Dürtüsellik Ölçeği uygulanmıştır. Araştırmanın verileri IBM SPSS 25.0 istatistik programı kullanılarak analiz edilmiştir. Bağımsız örneklem t testi ve One Way ANOVA testi kullanılmıştır. One Way ANOVA testinde anlamlı çıkan parametreler için post hoc (Tukey) analizler yapılmıştır. Verilerin korelasyon analizleri için Pearson testi kullanılmıştır. **Bulgular:** Sosyal ağ bağımlılığı, anlık mesajlaşma bağımlılığı, çevrimiçi oyun bağımlılığı, web siteleri kullanımı alt boyut puanları ve teknolojik bağımlılık ölçeği toplam puanının yaşa göre anlamlı farklılık göstermediği saptanmıştır. ($p=0,51$, $p=0,07$, $p=0,05$, $p=0,52$, $p=0,28$; $p>0,05$). Teknolojik bağımlılık ölçeği alt boyut ve toplam puanının erkeklerde kadınlara göre daha yüksek olduğu görülmüştür. Ancak, web siteleri kullanımı alt boyut puanlarının cinsiyete göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık göstermediği saptanmıştır. ($p=0,17$; $p>0,05$). Dürtüselliğin yaşa göre anlamlı farklılık gösterdiği, 18-25 yaş grubu arasında olanların 26-30 yaş arasındakilere göre daha yüksek olduğu görülmüştür. Siber mağduriyetin yaşa göre istatistiksel olarak anlamlı olarak farklılaştığı, 26-30 yaş aralığında olanların 18-25 yaş aralığında olanlara göre daha yüksek olduğu görülmüştür. Teknolojik bağımlılık, dürtüsellik ve siber zorbalık arasında istatistiksel olarak pozitif yönlü anlamlı bir korelasyon saptanmıştır. Tüm ölçeklerin toplam puanları ve alt boyut puanlarının birbiriyle pozitif yönü istatistiksel olarak anlamlı farklılık gösterdiği saptanmıştır. ($p>0,01$). **Tartışma ve Sonuç:** Teknolojik bağımlılık, dürtüsellik ve siber zorbalık arasında istatistiksel olarak pozitif yönlü anlamlı bir korelasyon saptanmıştır. Teknoloji bağımlılığı, dürtüsellik, arasında pozitif yönlü istatistiksel olarak anlamlı bir korelasyon saptanmıştır. Tüm ölçeklerin toplam puanları ve alt boyut puanlarının birbiriyle pozitif yönü istatistiksel olarak anlamlı farklılık gösterdiği saptanmıştır. Sonuç olarak teknoloji bağımlılığı arttıkça, siber zorbalık artmaktadır. Benzer şekilde dürtüsellik düzeyi yükseldikçe siber zorbalık düzeyleri de artmaktadır. Elde edilen bulgu, internet bağımlılığı ile siber zorbalık ve siber mağduriyet davranışının ilişki içerisinde olduğunu ortaya koyan çalışmaların sonuçlarıyla uyumludur. Gelecek araştırmalarda, çocukluk dönemi ve ergenlik

997

dönemi örnekleminde de tekrarlanması önerilebilir. Böylece daha kapsamlı bilgiler edinilerek zorbalığın önlenmesi çalışmalarına katkıda bulunulabilir.

Anahtar kelimeler: Teknoloji Bağımlılığı, Siber Zorbalık, Siber Mağduriyet, Dürtüsellik.

998

ÖĞRETMEN ADAYLARININ ÇOCUK İSTİSMARI VE İHMALİNE YÖNELİK FARKINDALIKLARI İLE İSTİSMARI BİLDİRMEYE YÖNELİK TUTUMLARININ İNCELENMESİ

EXAMINING THE AWARENESS OF TEACHER CANDIDATES TOWARDS CHILD ABUSE AND NEGLECT AND THEIR ATTITUDES TOWARDS REPORTING ABUSE

Dr. Muhammed Muzaffer ÖZHAN
Uludağ Üniversitesi, Eğitim Fakültesi
ORCID ID: 0000-0003-3661-5544

Dr. Esra YALÇINTAŞ
Uludağ Üniversitesi, Eğitim Fakültesi
ORCID ID: 0000-0001-6971-0519

Özet

Eğitimin aile başlayıp okulda devam ettiği göz önüne alındığında ve çocukların yaşamlarının büyük bir bölümünü öğretmenleriyle birlikte geçirdikleri düşünüldüğünde onlardaki olumlu ya da olumsuz en ufak değişimleri fark edenlerin başında yine öğretmenler gelmektedir. Toplumun sağlıklı bireylerle doğru adımlarla ilerleyebilmesinde, çocuk istismarı ve ihmali ile ilgili farkındalığın yükselmesi ve halkın bilinçlenmesi oldukça önemlidir. Bu noktada öğretmenlerin rolü oldukça büyüktür. Günlük hayatın önemli bir kısmını çocuklarla geçiren öğretmenlerin onlarda rastlayacakları en küçük istismar ya da ihmal belirtileri söz konusu çocukların geleceklerinin şekillenmesinde son derece etkili olacaktır. Bu açıdan öğretmenlerin görevlerine başlamadan önce çocuk istismarı ve ihmali konusunda yeterli bilgi ve tecrübeye sahip olmaları, gerektiğinde kime nereye başvuracaklarını ya da nasıl bir yol izleyeceklerini bilmeleri önemlidir. Araştırmada, öğretmen adaylarında bu bilinci oluşturmak ve öğrendikleri bilgiler doğrultusunda çocuk istismarıyla karşılaştıklarında bu istismarı bildirmeye yönelik tutumlarının ne yönde olacağının belirlenmesi amaçlanmaktadır. Günümüzde çocuk istismarı hakkında bilgisi olsa bile çeşitli sebeplerle herhangi bir istismar durumunu bildirmeyen birçok birey vardır ve bunların büyük çoğunluğunu öğretmenler oluşturmaktadır. Bu kapsamda "Risk Altındaki Çocuklar ve Eğitimi" dersini alan öğretmen adaylarının ders içeriğinde yer alan "İstismar ve İhmale Uğrayan Çocuklar" konu başlığı altında edindikleri bilgiler doğrultusunda çocuk istismarı ve ihmali konusundaki farkındalık düzeyleri ve çocuk istismarını bildirmeye yönelik tutumları incelenmiştir. Bu amaçla araştırmada Celiloğlu (2018) tarafından geçerlik ve güvenirlik çalışmaları yapılmış olan "Çocuk İstismarı Farkındalık Ölçeği" ve "Çocuk İhmali Farkındalık Ölçeği" ile Koç, Ekşi ve Türk (2020) tarafından Türkçeye uyarlanan "Öğretmenlerin Çocuk Cinsel İstismarını Bildirmeye Yönelik Tutumları Ölçeği" öğretmen adaylarına uygulanmıştır. Araştırmaya "Risk Altındaki Çocuklar ve Eğitimi" dersini alan Bursa Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi 2., 3. ve 4. sınıfta öğrenim görmekte olan 95 öğretmen adayı katılmıştır. Dersi alan 95 öğrenciden, 90'i gönüllü olarak araştırmaya dâhil olmuştur. Araştırmanın nicel boyutunu tek gruplu öntest-sontest deneysel desenle toplanacak veriler oluşturmaktadır. Tek gruplu deneysel desen, zayıf bir desen olarak görülse de, eğitim modülü ya da eğitim programının geliştirilip uygulandığı araştırmalarda tercih edilmesi uygun bulunmaktadır. Bu çalışma da "Risk Altındaki Çocuklar ve Eğitimi" seçmeli dersinin önemini ortaya koyması, ders içeriğinin öğretmen adayları üzerindeki etkisinin belirlenmiş olması ve dersin ya da konuların içeriğinin hangi açılardan geliştirilmesi gerektiğiyle ilgili bir inceleme olacağından bu desen tercih edilmiştir. Öğretmen adaylarına "Risk Altındaki Çocuklar ve Eğitimi" dersi

kapsamında ders içeriğindeki "İstismar ve İhmale Uğrayan Çocuklar" konu başlığı altında yer alan "çocuk istismarı, çocuk ihmali, çocuk istismarını ve ihmalini önleyici çalışmalar, müdahale programları, çocuk istismarının raporlaştırılması ve bildirilmesi" içerikleri tek tek ayrıntılı olarak ele alınarak işlenmiştir. Toplamda iki hafta dört ders saati "İstismar ve İhmale Uğrayan Çocuklar" konu başlığına ayrılmıştır. Ders sonrası öğretmen adaylarından "Çocuk istismarının (fiziksel, duygusal, cinsel) ve ihmalinin belirtileri nelerdir?", "İstismar ya da ihmal durumuyla karşılaşıldığında neler yapılmalıdır?", "Çocuk istismarını önleme çalışmaları nelerdir?", "Çocuk istismarı ve ihmali müdahale programları nelerdir?", "Çocuk istismarının raporlaştırılması süreci nasıldır? Neler yapılmalı/mamalı, nasıl bildirilmelidir?" gibi sorulara cevap verebilmeleri beklenmiştir.

"İstismar ve İhmale Uğrayan Çocuklar" konusuna geçilmeden önce ölçekler öntest olarak uygulanmış ve konu işlendikten sonra sontest olarak tekrar uygulanmıştır. Öğretmen adaylarının öntest-sontestleri arasındaki puan farklarına bakılarak istatistikî anlamda bir fark olup olmadığı belirlenmiştir. Verilerin istatistiksel değerlendirilmesinde SPSS programı kullanılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre, öğretmen adaylarının "İstismar ve İhmale Uğrayan Çocuklar" eğitimi sonrası çocuk istismarı ve çocuk ihmaline yönelik farkındalıklarının eğitim öncesine göre anlamlı düzeyde farklılaştığı görülmüştür. Ancak öğretmen adaylarının "İstismar ve İhmale Uğrayan Çocuklar" eğitimi sonrası çocuk cinsel istismarını bildirmeye yönelik tutumlarında eğitim öncesine göre anlamlı düzeyde bir fark ortaya çıkmadığı belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Çocuk istismarı, Çocuk ihmali ve Öğretmen adayları

Abstract

Considering that education begins in the family and continues at school, and that children spend most of their lives with their teachers, teachers are among those who notice the slightest positive or negative changes in them. It is very important to raise awareness about child abuse and neglect and raise public awareness so that society can move forward with healthy individuals. At this point, the role of teachers is quite big. The smallest signs of abuse or neglect that teachers, who spend a significant part of their daily lives with children, will encounter will be extremely effective in shaping the future of these children. In this respect, it is important for teachers to have sufficient knowledge and experience about child abuse and neglect before starting their duties, and to know who to contact, where to contact or what path to follow when necessary. The aim of the research is to create this awareness in teacher candidates and to determine their attitudes towards reporting child abuse when they encounter child abuse, in line with the information they have learned. Nowadays, there are many individuals who do not report any abuse for various reasons, even if they have knowledge about child abuse, and the majority of them are teachers. In this context, the awareness levels of teacher candidates taking the "Children at Risk and Education" course and their attitudes towards reporting child abuse were examined in line with the information they acquired under the subject heading "Abused and Neglected Children" in the course content. For this purpose, the "Child Abuse Awareness Scale" and "Child Neglect Awareness Scale", the validity and reliability studies of which were conducted by Celiloğlu (2018), and the "Teachers' Attitudes Towards Reporting Child Sexual Abuse Scale", adapted to Turkish by Koç, Ekşi and Türk (2020), were used in the study. applied to candidates. 95 teacher candidates studying in the 2nd, 3rd and 4th grades of Bursa Uludağ University Faculty of Education, who took the "Children at Risk and Education" course, participated in the research. Of the 95 students who took the course, 90 participated in the research voluntarily. The quantitative dimension of the

research consists of data collected with a single-group pretest-posttest experimental design. Although the single-group experimental design is considered a weak design, it is appropriate to prefer it in studies where a training module or training program is developed and implemented. This design was preferred in this study because it reveals the importance of the elective course "Children at Risk and Their Education", determines the impact of the course content on prospective teachers, and is an examination of the aspects in which the content of the course or subjects should be improved. Within the scope of the "Children at Risk and Education" course, the contents of "child abuse, child neglect, preventive studies of child abuse and neglect, intervention programs, reporting and notification of child abuse" under the topic "Children Subject to Abuse and Neglect" in the course content will be taught as a single has been discussed and processed in detail. A total of two weeks and four class hours are devoted to the topic "Abused and Neglected Children". After the course, teacher candidates were asked "What are the symptoms of child abuse (physical, emotional, sexual) and neglect?", "What should be done when faced with a situation of abuse or neglect?", "What are the child abuse prevention activities?", "What are the child abuse and neglect intervention programs?" ?", "What is the reporting process of child abuse? What should/should not be done, how should it be reported? They were expected to answer questions such as:

Before moving on to the topic "Abused and Neglected Children", the scales were applied as a pretest and reapplied as a posttest after the topic was covered. It was determined whether there was a statistical difference by looking at the score differences between the pretest and posttest of the teacher candidates. SPSS program was used for statistical evaluation of the data. According to the results of the research, it was observed that teacher candidates' awareness of child abuse and child neglect after the "Abused and Neglected Children" training differed significantly compared to before the training. However, it was determined that there was no significant difference in the attitudes of teacher candidates towards reporting child sexual abuse after the "Abused and Neglected Children" training compared to before the training.

Keywords: Child abuse, child neglect and teacher candidates

ÖĞRETMEN ADAYLARININ KAPSAYICI EĞİTİM ALGISININ BELİRLENMESİ

DETERMINING TEACHER CANDIDATES' PERCEPTION OF INCLUSIVE EDUCATION

Dr. Muhammed Muzaffer ÖZHAN
Uludağ Üniversitesi, Eğitim Fakültesi
ORCID ID: 0000-0003-3661-5544
Uludağ Üniversitesi, Eğitim Fakültesi

Mehmet MEŞE
ORCID ID: 0009-0006-8901-9171
Uludağ Üniversitesi, Eğitim Fakültesi

Dr. Esra YALÇINTAŞ
ORCID ID: 0000-0001-6971-0519

ÖZET

Kapsayıcı eğitim, eğitim sisteminin her öğrenciyi, farklı yeteneklere, ihtiyaçlara ve özelliklere sahip tüm öğrencileri kucaklayacak şekilde tasarlanması anlamına gelir. Ancak, farklı branşlardaki öğretmen adayları arasında kapsayıcı eğitime yönelik farkındalık düzeyleri ve uygulama konusundaki görüşlerde farklılıklar olabilmektedir. Bu durum, öğretmen adaylarının kapsayıcı eğitimle ilgili eğitim ihtiyaçlarının belirlenmesini ve kapsayıcı eğitimin etkin bir şekilde uygulanması için stratejilerin geliştirilmesini engelleyebilir. Dolayısıyla, farklı branşlardaki öğretmen adaylarının kapsayıcı eğitime yönelik farkındalık düzeylerinin belirlenmesi ve görüşlerinin incelenmesi, eğitimde kapsayıcılığın sağlanması ve tüm öğrencilerin gereksinimlerinin karşılanmasına yönelik daha etkili politika ve uygulamaların geliştirilmesine katkı sağlayabilir.

Bu çalışmada, farklı branşlarda devam etmekte olan 300 öğretmen adayına yönelik ölçek uygulanması ve her branş öğretmen adayından 3'er öğrenci yarı yapılandırılmış görüşme gerçekleştirilmiştir. Bu yöntem, araştırmanın hem nicel verilerle desteklenmesini hem de katılımcıların deneyimlerini derinlemesine anlamasını sağlamak amacıyla benimsenmiştir. Öğretmen adaylarına yönelik ölçek, kapsayıcı eğitim hakkındaki bilgi düzeyleri, deneyimleri, eğitim ihtiyaçları ve kapsayıcı eğitime yönelik tutumları gibi konuları içeren bir anket formundan oluşmaktadır. Anket, farklı branşlarda görev yapmakta olan öğretmenlere dağıtılmış ve katılımcıların doldurmasına olanak tanınmıştır. Anket uygulamasının ardından, her branştan rastgele seçilen 3 öğrenci yarı yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler, öğretmenlerin kapsayıcı eğitimle ilgili deneyimlerini, zorluklarını, başarı hikayelerini ve önerilerini daha derinlemesine anlamak amacıyla tasarlanmıştır. Görüşme sürecinde, önceden belirlenmiş ana temalar etrafında serbest bir şekilde görüşme gerçekleştirilmiştir.

Araştırma sonuçları, farklı branşlardaki öğretmen adaylarının kapsayıcı eğitime yönelik farkındalık düzeylerini belirlemiş ve bu alandaki ihtiyaçlarına ilişkin önemli bulgular sunmuştur. Bulgular, hangi branşlardaki öğretmen adaylarının kapsayıcı eğitim konusunda

daha bilgili olduğu veya hangi konularda daha fazla eğitim ihtiyacı olduğu gibi konularda net bir yol gösterici sağlamıştır. Matematik öğretmenliği öğrencilerinin kapsayıcı eğitim konusundaki bilgi düzeylerinin daha yüksek olduğu ve özel eğitim öğretmenlerinin ise daha fazla ihtiyaç duyduğu konuların başında belirlenmiştir. Ayrıca, öğretmen adaylarının kapsayıcı eğitimle ilgili belirli konularda eksikliklerinin olduğu ve bu konularda eğitim ve destek almaya açık oldukları tespit edilmiştir. Bu sonuçlar, müfredat hazırlayan uzmanlara kapsayıcı eğitim konusunda daha etkili stratejiler geliştirmeleri için somut bir yol haritası sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kapsayıcı eğitim, Öğretmen eğitimi

ABSTRACT

Inclusive education means that the education system is designed to embrace every student, all students with different abilities, needs and characteristics. However, there may be differences in awareness levels of inclusive education and views on implementation among prospective teachers in different branches. This situation may prevent the identification of the training needs of prospective teachers regarding inclusive education and the development of strategies for the effective implementation of inclusive education. Therefore, determining the awareness levels of prospective teachers in different branches about inclusive education and examining their opinions can contribute to the development of more effective policies and practices to ensure inclusiveness in education and meet the needs of all students.

In this study, a scale was applied to 300 teacher candidates studying in different branches and a semi-structured interview was conducted with 3 student teachers from each branch. This method was adopted to ensure that the research is both supported by quantitative data and provides a deep understanding of the participants' experiences. The scale for teacher candidates consists of a survey form that includes topics such as their level of knowledge about inclusive education, their experiences, training needs and attitudes towards inclusive education. The survey was distributed to teachers working in different branches and participants were allowed to fill it out. Following the survey application, semi-structured interviews were conducted with 3 randomly selected students from each branch. The interviews were designed to gain a deeper understanding of teachers' experiences, challenges, success stories and suggestions regarding inclusive education. During the interview process, discussions were held freely around predetermined main themes.

The research results determined the awareness levels of teacher candidates in different branches regarding inclusive education and presented important findings regarding their needs in this field. The findings provided clear guidance on issues such as which branches of teacher candidates are more knowledgeable about inclusive education or which subjects need more training. It has been determined that mathematics teaching students have a higher level of knowledge about inclusive education and that special education teachers need more of these subjects. Additionally, it has been determined that teacher candidates have deficiencies in certain issues related to inclusive education and are open to receiving training and support on these issues. These results provide a concrete road map for experts preparing curriculum to develop more effective strategies for inclusive education.

Keywords: Inclusive education, Teacher training

1003

BARİATRİK CERRAHİ SONRASI GEÇ DÖNEMDE BEDEN İMAJI
BODY IMAGE IN THE LATE PERIOD AFTER BARIATRIC SURGERY

Dr. Öğr. Üyesi Betül GÜVEN
Bezmialem Vakıf Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Hemşirelik Bölümü
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0001-8791-489X

Doç. Dr. Hakan SEYİT
Medical Park Hastanesi, Genel Cerrahi
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0003-3708-5370

Özet

Giriş: Beden imajı bozukluğu, obezite ile ilişkili en sık karşılaşılan psikolojik sorunlardan biridir. Kilo verme ile birlikte beden imajında iyileşme görüldüğü belirtilmektedir. Bariatrik cerrahi obez bireylerde en etkili kilo kaybı sağlayan tedavi yöntemidir. Obeziteye bağlı ölüm korkusundan kurtulmak ve fiziksel olarak sağlıklı olmak hastaların bariatrik cerrahiyi tercih etmelerinde öncelikli motivasyonları olmakla birlikte, beden görünümünde değişiklik isteği de ameliyat kararlarına önemli ölçüde etki etmektedir. Ameliyat sonrası erken dönemde hastaların çoğunda beden memnuniyetsizliğinde azalma olsa da geç dönemde özellikle cilt sarkmaları beden imajında bozulmaya neden olabilmektedir. Literatürde az sayıda çalışmada bariatrik cerrahinin geç dönemde beden imajı üzerine etkisi incelenmiş, Türk toplumda ise bu konuda yapılmış bir çalışmaya rastlanmamıştır.

Amaç: Bariatrik cerrahi sonrası geç dönemde hastalarda beden imajının ve yeme davranışlarının beden imajı ile ilişkisinin belirlenmesidir.

Gereç ve yöntem: Tanımlayıcı tipteki bu araştırma, İstanbul'da bir eğitim ve araştırma hastanesinde bariatrik cerrahi geçiren 146 hasta ile yapıldı. Ameliyat sonrası 5 yıl geçmiş hastalar çalışmaya dahil edildi. Veriler, Tanıtıcı Özellikler Formu, Beden Algısı Ölçeği ve Yetişkin Yeme Davranışı Ölçeği kullanılarak toplandı. Verilerin analizinde; tanımlayıcı istatistiklerin yanında Pearson korelasyon, Kruskal-Wallis ve Mann-Whitney U testleri kullanıldı.

Bulgular: Büyük çoğunluğu (%96,6) sleeve gastrektomi cerrahisi geçirmiş hastaların, %68,5'i kadındır. Yaş ortalamaları 41,44±10,10'dur. Ameliyat sonrası 59,09±15,97 kg kaybettiğini belirten hastaların %83,6'sının tekrar kilo aldıkları ve ortalama alınan kilonun 15,70±10,67 olduğu belirlenmiştir. Post bariatrik cerrahi geçiren hastaların oranı %8,21'dir. Hastaların Beden Algısı Ölçeği puan ortalamaları 133,52±17,60, Yeme Davranışı Ölçeği puan ortalamaları ise 81,01±8,87 olarak bulunmuştur. Kadın cinsiyet ve Beden Kitle İndeksinin beden imajını etkilediği, Yeme Davranışı Ölçeği toplam puan ortalamaları ile Beden Algısı Ölçeği toplam puan ortalamaları arasında anlamlı bir ilişki olmadığı bulunmuştur. Alt boyut puan ortalamalarına bakıldığında Beden Algısı Ölçeği toplam puan ortalamaları ile Yeme Davranışı Ölçeği yemek keyfi (r=0,166, p=0,045) ve besin seçiciliği (r=0,262, p=0,001) alt boyut puan ortalamaları arasında pozitif yönde düşük düzeyde, duygusal yetersiz yeme (r=-0,179, p=0,031) alt boyut puan ortalaması arasında ise negatif yönde ve düşük düzeyde istatistiksel anlamlı ilişki bulunmuştur.

Sonuç: Bu çalışmanın sonuçları bariatrik cerrahiden 5 yıl sonra hastaların beden imajının düşük olduğunu, bazı yeme davranışı özelliklerinin beden imajıyla ilişkili olduğunu gösterdi.

Anahtar Kelimeler: Bariatrik cerrahi, beden imajı, yeme davranışı

Abstract

Introduction: Body image disturbance is one of the most common psychological problems associated with obesity. It is stated that body image improves with weight loss. Bariatric surgery is the most effective treatment method that provides weight loss in obese individuals. While getting rid of the fear of death due to obesity and being physically healthy are the primary motivations for patients to choose bariatric surgery, the desire for a change in body appearance also significantly affects surgery decisions. Although there is a decrease in body dissatisfaction in most patients in the early postoperative period, skin sagging may cause deterioration in body image in the late period. A few studies in the literature have examined the effect of bariatric surgery on late-term body image, but no study has been found on this subject in the Turkish population.

Aim: To determine the relationship between body image and eating behaviors in patients in the late period after bariatric surgery.

Methods: This descriptive study was conducted with 146 patients who underwent bariatric surgery in a training and research hospital in Istanbul. Patients 5 years after surgery were included in the study. Data were collected using the Descriptive Characteristics Form, Body Image Scale and Adult Eating Behavior Scale. In the analysis of data; In addition to descriptive statistics, Pearson correlation, Kruskal-Wallis and Mann-Whitney U tests were used.

Results: The majority (96.6%) of patients who underwent sleeve gastrectomy surgery, 68.5% were women. The mean age was 41.44±10.10 years. It was determined that patients lost 59.09±15.97 kg after the surgery, 83.6% of them regained weight again and the average weight gained was 15.70±10.67. The rate of patients who underwent post bariatric surgery is 8.21%. The patients' mean scores on the Body Image Scale were found to be 133.52±17.60, and the mean scores on the Eating Behavior Scale were found to be 81.01±8.87. It was found that female gender and Body Mass Index affected body image, and there was no significant relationship between the Eating Behavior Scale mean total score and the Body Image Scale mean total score. When looking at the sub-dimension mean scores, there was a positive and weak correlation between the Body Image Scale mean total score and the Eating Behavior Scale food enjoyment (r=0.166, p=0.045) and food selectivity (r=0.262, p=0.001) sub-dimensions scores, and a negative and weak correlation were found between the Body Image Scale mean total score and and the emotional overeating (r=-0.179, p=0.031) sub-dimension score.

Conclusion: The results of this study showed that patients had low body image 5 years after bariatric surgery, and some eating behavior characteristics were related to body image.
Keywords: Bariatric surgery, body image, eating behavior

İSKELETLERDE YAŞ TAHMİN METOTLARI VE BU METOTLARIN ADLİ BİLİMLERDE UYGULANABİLİRLİĞİ

AGE ESTIMATION METHODS ON SKELETONS AND THEIR APPLICABILITY IN FORENSIC SCIENCES

Dr. Tuğba DAĞDEVİREN[1], Dr. Tolga KÖROĞLU[2]

[1] Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Tıp Fakültesi Tıbbi Histoloji Embriyoloji Anabilim Dalı
Orcid: https://orcid.org/0000-0003-3616-1183

[2] Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Antropoloji Anabilim Dalı
Orcid: https://orcid.org/0000-0002-8391-2640

ÖZET

Kemik doku, kemik iliği ile çevresinde yer alan ve dış kısmını çevreleyen bir bağ doku özelliğinde olan periosteumundan oluşan damar ve sinir bakımından zengin bir dokudur. Kemik dokusu, vücudu koruyan, destek ve hareket sağlayan iskelet sisteminin önemli bir bileşenidir. Aynı zamanda kemik doku kanın oluşması için gerekli olan kemik iliği gibi hayati önem taşıyan özelleşmiş yapıları içerisinde bulunur (Barrare vd., 2006).

Kronolojik ve biyolojik olarak yaş ayrımının yapılması kişilerin yaş değerlendirilmesi yapılırken kavramsal olarak dikkat edilmesi gereken önemli bir faktördür. Kronolojik yaş tahmini, bir kişinin doğumundan ölümüne kadar yaşadığı bütün günlerin toplamını ifade ederken; biyolojik yaş epigenetik karakterler, yaşam biçimi, beslenme modelleri ve diğer birçok sosyal faktörler ile ilişkili kıstaslardan etkilenmektedir (Riess ve Pöthing 1984). Kronolojik ve biyolojik yaş tayini ayrımının kavramsal olarak dikkate alınması önemlidir. Yaş tahmin metotları, antropoloji, adli tıp, pediatri ve ortopedi gibi bilim dalları içerisinde oldukça önemli bir yer tutar (Kemkes ve Stock, 2002). Yaş tayininde kullanılan yöntemler 3 grupta toplanmaktadır. Bunlar morfolojik, histolojik ve radyolojik yöntemler şeklinde olup en sık kullanılan ise morfolojik ve radyolojik yöntemlerdir (Gök ve Erölçer.,1985; Banerje ve Aagarwell.,1998).

Yaş tayini ile ilgili yapılan en yeni metot histolojik görüntülemedir (Eriksen, 1991; Stout,1980). Son yıllarda histolojik görüntüleme çalışmaları, histomorfolojik ve histokimyasal yöntemler üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu yöntemlerle ise kemik, kas fiber tipleri, myozin ağır zincirlerine göre çok çeşitli kas gruplarından yaş tahmini çalışmaları yapılabilmektedir (Stout, 1998; Kirkeby ve Garbarsch, 2001). Histopatolojide yaş tayini ile ilgili yapılan çalışmalarda kemik iliği hücrelerinin gelişimi baz alınmaktadır. Kemik iliğinde öncelikle yer alan hematopoietik hücrelerin miktarı erken yaşlarda yüksek oranda bulunurken ilerleyen yaşlarda bu oran azalarak yerini yağ dokusuna bırakmaktadır (Kierszenbaum.,2007).

Kemik doku üzerinde incelenen yaş tahmin metotlarının makroskobik, mikroskobik ve radyolojik olmak üzere üç farklı yöntemi bulunmaktadır. Bu çalışmada, yaş tahmin metotlarının antropolojik ve histolojik alanlarda kullanım biçimleri üzerinden adli bilimlere uygulanabilirliği hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Yaş Tahmini, İskelet Biyolojisi, Antropoloji, Histoloji

1006

ABSTRACT

Bone tissue is a vascular and nerve-rich tissue consisting of bone marrow and periosteum, which is a connective tissue that surrounds the outer part of the bone marrow. Bone tissue is an important component of the skeletal system that protects the body and provides support and movement. At the same time, bone tissue contains vital specialised structures such as bone marrow, which is necessary for the formation of blood (Barrare et al., 2006).

The distinction between chronological and biological age is an important factor to be considered conceptually when assessing the age of individuals. Chronological age estimation refers to the sum of all the days a person lives from birth to death, while biological age is influenced by criteria related to epigenetic characters, lifestyle, dietary patterns and many other social factors (Riess and Pöthing 1984). It is important to consider the conceptual distinction between chronological and biological age estimation. Age estimation methods play an important role in anthropology, forensic medicine, paediatrics and orthopaedics (Kemkes and Stock, 2002). The methods used in age determination are categorised in 3 groups. These are morphological, histological and radiological methods and the most commonly used methods are morphological and radiological methods (Gök and Erölçer, 1985; Banerje and Aagarwell, 1998).

The most recent method of age determination is histological imaging (Eriksen, 1991; Stout, 1980). In recent years, histological imaging studies have focused on histomorphological and histochemical methods. With these methods, age estimation studies can be performed from various muscle groups according to bone, muscle fibre types and myosin heavy chains (Stout, 1998; Kirkeby and Garbarsch, 2001). Studies on age determination in histopathology are based on the development of bone marrow cells. While the amount of haematopoietic cells, which are primarily located in the bone marrow, is high in early ages, this rate decreases in later ages and is replaced by adipose tissue (Kierszenbaum, 2007).

Age estimation methods examined on bone tissue have three different methods: macroscopic, microscopic and radiological. In this study, the applicability of age estimation methods to forensic sciences through their use in anthropological and histological fields is aimed.

Keywords: Age Estimation, Skeletal Biology, Anthropology, Histology

1007

ÖTEKİ: EĞİTİM DENEYİMLERİ ÜZERİNDEN SUÇA BULAŞMA MONOGRAFİSİ

THE OTHER: A MONOGRAPHY ON INVOLVING IN CRIME THROUGH EDUCATIONAL EXPERIENCES

Dr.Öğr.Üyesi Muhittin ŞAHİN
Ufuk Üniversitesi, Eğitim Fakültesi
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0003-2776-7845

ÖZET

Bireyin eylediği davranışlarda toplumsal bir etkinin olduğu düşüncesi, her geçen gün daha fazla önem kazanmaktadır; bu sebeple insan davranışının anlaşılması amacıyla bireyin yaşadığı toplumsal çevre ve sosyalleşme biçimindeki detaylar, sosyolojinin ilgi alanı haline gelmiştir. Suç ve sapma davranışlarının da toplumsal etkiyle belirdiği, zamanla kabul görmeye başladıktan sonra, eğitim ve suç arasındaki ilişki özellikle eğitim sosyologlarının ilgisini çekmiştir. Bireyin niçin suça sürüklendiğini değil de, suça sürüklenmeyenlerin suç eyleminden nasıl kendilerini uzak tutabildiğini araştıran Travis Hirschi toplumsal bağlanma teorisi ile suça bulaşmanın özellikle aileye ve okula bağlılıkla, yasal alan içerisinde sosyalleşme biçimlerine vurgu yapmaktadır. Hirschi'nin teorisi nicel araştırmalarda sıkça yer almakla birlikte, derinlemesine yaşam deneyimlerine odaklanan nitel araştırmaların az sayıda oluşu dikkat çeken bir husustur. Söz konusu eksikliği giderebilmek için bir kez ötekileştirilmiş olanın, toplumsal şartların değişimi sonrasında halen ötekileştirilip ötekileştirilmediğini problem olarak ele alan bu çalışma, suça sürüklenme konusunda çevresel etkenlerin eğitsel ortamlar ve eğitimde başarı üzerindeki etkisini tek bir vaka üzerinden derinlemesine incelemeyi amaçlamaktadır. Nitel bir araştırma geleneğinin benimsendiği bu araştırmada monografi, vaka analizi yapılmıştır; araştırmanın amacı ve uygulanan yöntem ve teknikler doğrultusunda çalışma, bir araçsal vaka araştırmasıdır. Söz konusu amaç doğrultusunda katılımcının suç eylemine bulaşma öncesinde ve sonrasında, ayrıca suç eylemine bulaşma sonrasında yaşanılan çevrenin değişmesinin ardından okul deneyimleri incelenmiştir. Katılımcı, suça sürüklenme öncesinde yalnızca derslerinde başarılı olmama yönünde ötekileştirilirken, suça bulaşma sonrasında bunun yanı sıra suçlu etiketiyle de ötekileştirildiği görülmüştür. Katılımcının sosyalleştiği toplumsal çevresinin değişmesinin, söz konusu edilen öteki etiketinin giderilmesinde yeterli olmadığı ayrıca tespit edilmiştir. Hirschi'nin bağlanma teorisi bağlamından bulgular değerlendirildiğinde ise, okul ve okulun etkinlikleri gibi yasal alanlarla yoğun etkileşimin, katılımcıyı suça bulaşmama konusunda olumlu yönde etkilemesi beklenirken, katılımcının öncesinde suçlu etiketini almış olmasının sonucu olarak, her ne kadar yasal alanlarla yoğun etkileşim içerisinde olmaya başlamış olsa da, bu durumun ötekileştirilmesine engel olamadığı tespit edilmiştir. Katılımcının öncesinde ve sonrasında okul içi etkileşimleri göstermektedir ki, toplumsal bir kurum olarak okul yapısal açıdan bireyleri suç ve sapmadan uzak tutmayı hedeflerken, okul içindeki ve dışındaki aktörlerin bireysel etkileşimleri öteki etiketinin devam etmesinde anlamlıdır.

Anahtar Kelimeler: eğitim, suç, suça bulaşma, öteki

ABSTRACT

The idea that there is a social impact on the behavior of the individual becomes more important day by day; For this reason, in order to understand human behavior, the details of

the social environment in which the individual lives and the way he socializes have become the field of interest of sociology. After it became accepted over time that crime and deviant behaviors emerged with social influence, the relationship between education and crime attracted the attention of educational sociologists in particular. Travis Hirschi, who investigates not why an individual is dragged into crime, but how those who are not dragged into crime can keep themselves away from criminal activity, emphasizes the socialization forms of involvement in crime within the legal field, especially with loyalty to family and school, with his social bonding theory. Although Hirschi's theory is frequently included in quantitative research, it is noteworthy that there are few qualitative studies focusing on in-depth life experiences. In order to eliminate this deficiency, this study, which addresses the problem of whether those who were once marginalized are still marginalized after the change in social conditions, aims to examine in depth the impact of environmental factors on educational environments and educational success in terms of being dragged into crime, through a single case. In this research, in which a qualitative research tradition was adopted, a monograph and case analysis were conducted; The study is an instrumental case study in line with the purpose of the research and the applied methods and techniques. For this purpose, the participant's school experiences before and after involvement in criminal activity, as well as after the change in the environment after involvement in criminal activity, were examined. While the participant was only marginalized by not being successful in his studies before being dragged into crime, it was observed that he was also marginalized by being labeled as a criminal after being involved in crime. It has also been determined that changing the social environment in which the participant socializes is not sufficient to remove “the other” label in question. When the findings are evaluated in the context of Hirschi's attachment theory, it is expected that intense interaction with legal areas such as school and school activities will positively affect the participant in not getting involved in crime, the result may not be on this direction: even though the participant has started to interact intensively with legal areas, it has been determined that this situation cannot prevent marginalization.as a result of having previously received the criminal label. The participant's interactions within the school before and after show that while the school, as a social institution, structurally aims to keep individuals away from crime and deviation, the individual interactions of the actors inside and outside of the school are meaningful in the continuation of the label of the other.

Keywords: education, crime, involving in crime, the other

ENGELLİ YAKININ ÖZEL BAKIM MERKEZİ DENEYİMİ: SOSYAL HİZMET MÜDEHALESİ OLGU SUNUMU

Dr. Öğretim Üyesi Serdar AYKUT, Dudu AKMAZ

Çankırı Karatekin Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü
ORCID ID: 0000-0002-3317-0634
https://orcid.org/0009-0005-5222-6794

ÖZET

Engelli yakının engelli bireye vermiş olduğu bakım hizmeti sürecinde bakım güçlüğü, bakım veren kişinin zamanla tükenmesi, gelecek kaygısı vb. sebeplerle bakım hizmetine alternatif modeller arayarak kurum bakımı hizmeti modelinden faydalandığı bilinmektedir. Türkiye'de kurum bakımı hizmeti Resmi Kuruluşlar ve Özel Bakım Merkezleri tarafından karşılanmaktadır. Özel bakım merkezleri şahıs ya da şirket tarafından açılan ve engelli bireylere yönelik kişisel ve psiko-sosyal olmak üzere iki şekilde bakım hizmeti sunan kurum bakımı çeşididir. Engelli yakınları kurumsal bakım hizmetinden faydalanmak için kuruluşlara ya da Aile ve Sosyal Hizmetler İl Müdürlüğü'ne başvuruda bulunmakta yapılan Sosyal İnceleme sonrasında engelli birey kendi engel grubuna uygun görülen Özel Bakım Merkezi'nde bakım hizmeti almaya başlamaktadır. Engelli bireye bakım veren kişilerin engelli bireye uzun süredir bakım vermesi, engelli bireyin yetişkin düzeyde olması, ilk kez kurum bakımı modelinden faydalanması, sosyal medyada yer alan engelliye şiddet ve mağduriyet haberleri, Özel Bakım Merkezlerine ilişkin önyargı ve kaygı nedeni ile engelli yakınları kurumsal bakım hizmeti modeline adaptasyon geliştirme ve Özel Bakım Merkezi'ni kabullenme hususunda güçlük yaşamaktadır. Engelli yakınlarının yaşamış olduğu kaygı ve yakınından ayrılmanın verdiği yas sürecinde sürekli olarak kurumu ziyaret etme, kurum bakımı hizmeti hemen başlamasına rağmen engelli bireyi izne çıkartmak isteme, hizmet almaya başladığı tarihin ilk haftasında kurum bakımı modelini sonlandırmak isteme vb. gibi aşırı kaygılı ve dürtüsel davranışlar görülmektedir. Engelli yakınlarının bahsi geçen davranışları sonrası engelli birey kurum bakımı kurallarına karşı direnç göstererek ajite davranışlar sergilemekte olup bu hususta yapılan bireysel görüşme ve mesleki çalışmalar yetersiz kalmaktadır. Kurum bakımı modeline adaptasyon sürecinin sağlıklı ve kolay olması için ilk süreçte engelli yakınları ile görüşme yapılarak mesleki çalışma planlanmıştır. Bu çalışmada Özel Engelli Bakım Merkezi'nde bakım hizmeti alan engelli yakınlarının yaşam öyküsü sosyal hizmet perspektifinden değerlendirilmeye çalışılarak bazı müdahaleler önerilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kurum Bakımı, Özel Bakım Merkezi, Engelli Yakını

ABSTRACT

During the care service provided by the disabled relative to the disabled individual, care difficulties, the caregiver's exhaustion over time, future anxiety, etc. may occur. It is known that people benefit from the institutional care service model by looking for alternative models to care service for various reasons. In Turkey, institutional care services are provided by Official Institutions and Private Care Centers. Private care centers are a type of institutional care opened by individuals or companies and provide two types of care services for disabled individuals: personal and psycho-social. Relatives of disabled people apply to organizations or the Provincial Directorate of Family and Social Services to benefit from institutional care

services. After the Social Examination, the disabled individual begins to receive care services at the Special Care Center deemed appropriate for his/her disability group. Relatives of disabled people have turned to the institutional care service model due to the fact that caregivers have been caring for the disabled individual for a long time, the disabled individual is at an adult level, he or she is benefiting from the institutional care model for the first time, news of violence and victimization against the disabled on social media, and prejudice and concern about Private Care Centers. He/she has difficulty in developing adaptation and accepting the Special Care Center. Constantly visiting the institution during the anxiety experienced by the relatives of the disabled and the mourning process caused by separation from the relative, wanting to put the disabled person on leave even though the institutional care service starts immediately, wanting to end the institutional care model in the first week of the date of receiving service, etc. Extremely anxious and impulsive behaviors such as Following the mentioned behavior of the disabled relatives, the disabled individual exhibits agitated behavior by resisting the rules of institutional care, and individual interviews and professional studies on this issue are inadequate. In order to make the adaptation process to the institutional care model healthy and easy, professional work was planned by interviewing the relatives of disabled people in the first phase. In this study, the life history of disabled relatives receiving care services at the Special Disabled Care Center was tried to be evaluated from a social service perspective and some interventions were suggested.

Keywords: Institutional Care, Special Care Center, Disabled Relative

1011

KADIN YÖNETİCİLERİN İŞ YERİNDE KARŞILAŞTIKLARI CİNSIYETÇİ TUTUMLAR: NİTEL BİR ARAŞTIRMA

SEXIST ATTITUDES THAT WOMEN MANAGERS FACE IN THE WORKPLACE: A QUALITATIVE STUDY

Eda MAT
Çankaya Üniversitesi, Psikoloji Ana Bilim Dalı
ORCID ID: https://orcid.org/0009-0007-0945-8084

Esil SALİMOĞLU
Çankaya Üniversitesi, Psikoloji Ana Bilim Dalı

ÖZET

Bu nitel analiz çalışmasının amacı, iş yerlerinde kadın yöneticilerin maruz kaldığı cinsiyetçi tutumları ve bu tutumların iş yaşamı üzerindeki etkilerini anlamaktır. Çalışmada, nitel bir araştırma yaklaşımı benimsenmiş olup, Türkiye'de yönetici pozisyonunda çalışan kadınlar örnekleme alınmıştır. Çalışma, toplamda 25 kadın yönetici ile gerçekleştirilmiş olup, veri toplama yöntemi olarak yapılandırılmış bireysel mülakat tekniği kullanılmıştır. Katılımcılara toplamda altı açık uçlu soru sorulmuştur. Katılımcılar, iş yerlerinde cinsiyet eşitsizliği, cinsiyete dayalı önyargı ve ayrımcılık, şiddet veya taciz deneyimleri ve bu deneyimlerin iş performansı, iş motivasyonu ve kariyer gelişimi üzerindeki etkileri gibi konularda görüşlerini paylaşmışlardır. Sonuçları, erkek meslektaşların alaycı ve küçümseyici tavırları, yetki ve karar alma süreçlerinde ayrımcılık, iş yerindeki ilişkilerde dışlanma ve itibarın sorgulanması, terfi ve yükselmelerde erkek meslektaşlara kıyasla daha az fırsatla karşılaşma, aynı pozisyon ve yetkinliklere sahip erkek meslektaşlara göre daha düşük ücretler alma, iş yerinde cinsel taciz, psikolojik şiddet veya diğer türlerdeki zorbalıkların kadın yöneticiler arasında yaygın olduğunu ve sıklıkla yaşandığını göstermektedir. Ayrıca, maruz kalınan bu cinsiyetçi tutumlar kadın yöneticilerin iş performansını olumsuz etkileyebilmekte, motivasyonu azaltabilmekte ve stres düzeylerini artırabilmektedir. İş performansının olumsuz etkilenmesinin ardından "kendini doğrulayan kehanet" adı verilen psikolojik olgu ortaya çıkabilmektedir. Buna göre, kadın yöneticilerin iş performansının cinsiyetçi tutumlar sebebiyle değil de, yöneticinin cinsiyeti sebebiyle düştüğü düşünülebilmektedir. Bu olumsuz durum ile birlikte, kadın liderlerin yetkinliği daha da sorgulanmaktadır. Katılımcıların çözüm önerileri arasında, iş yerlerinde cinsiyet eşitliği konusunda daha fazla farkındalık yaratılması, bilinçlendirici eğitimler verilmesi, eşitlikçi politikaların benimsenmesi ve cinsiyetçi tutumların yasal tabanda caydırıcı şekilde cezalandırılması öne çıkmaktadır. Çalışmanın ayrıntılı sonuçları, kadın yöneticilerin yaşadığı cinsiyetçi tutumların, iş yerindeki ilişkileri, liderlik potansiyellerini ve kariyer gelişimlerini nasıl olumsuz bir şekilde etkilediğini göstermekte ve cinsiyet eşitliği ile birlikte adil iş ortamlarının oluşturulması için alınacak önlemlerin önemini vurgulamaktadır. Sonuç olarak bu çalışma, iş yerlerinde cinsiyet eşitsizliği konusundaki literatüre katkı sağlayarak, daha adil ve kapsayıcı bir iş ortamının oluşturulmasına yönelik önemli bir adımı temsil etmektedir.

Anahtar Kelimeler: kadın yönetici, cinsiyetçilik, iş yerinde kötü muamele

ABSTRACT

The aim of this qualitative analysis study is to understand the sexist attitudes that women managers are exposed to in the workplace and the effects of these attitudes on their work life. In the study, a qualitative research approach was adopted and women working in managerial

positions in Turkey were sampled. The study was conducted with a total of 25 women managers and structured individual interview technique was used as the data collection method. A total of six open-ended questions were asked to the participants. Participants shared their views on issues such as gender inequality in the workplace, gender-based prejudice and discrimination, experiences of violence or harassment and their impact on job performance, work motivation and career development. The results show that sarcastic and condescending attitudes of male colleagues, discrimination in authority and decision-making processes, exclusion and questioning of reputation in workplace relationships, fewer opportunities for promotion and advancement compared to male colleagues, lower salaries compared to male colleagues with the same position and competencies, sexual harassment, psychological violence or other forms of bullying in the workplace are common and frequently experienced among female managers. Moreover, these sexist attitudes can negatively affect women managers' job performance, decrease motivation and increase stress levels. The psychological phenomenon called “self-fulfilling prophecy” may emerge after the negative impact on job performance. Accordingly, it may be thought that the job performance of women managers decreases not because of sexist attitudes, but because of the gender of the manager. With this negative situation, the competence of women leaders is further questioned. Among the solution suggestions of the participants, raising more awareness about gender equality in the workplace, providing awareness-raising trainings, adopting egalitarian policies and punishing sexist attitudes in a deterrent manner on a legal basis stand out. The detailed results of the study show how sexist attitudes experienced by female managers negatively affect their workplace relationships, leadership potential and career development and emphasize the importance of measures to be taken to create fair work environments with gender equality. As a result, this study contributes to the literature on gender inequality in the workplace and represents an important step towards a more equitable and inclusive work environment.

Keywords: female manager, sexism, workplace mistreatment

EFL SINIFLARINDA KOD DEĞİŞTİRME: TÜRKİYE'DE INGILIZCEYİ YABANCI DİL OLARAK ÖĞRETEN ÖĞRETMENLERİN PERSPEKTİFLERİ

CODE-SWITCHING IN EFL CLASSROOMS: PERSPECTIVES FROM TEACHERS IN THE TURKISH CONTEXT

Emine Özge ÖZER
Kocaeli Üniversitesi, İngiliz Dili Eğitimi
ORCID ID: https://orcid.org/0009-0000-7522-6483

ÖZET

İngilizcenin küreselleşmesiyle birlikte, iletişim aracı olarak İngilizceyi paylaşan çeşitli ana dillere (L1) sahip iki dilli kişilerde gözle görülür bir artış olmuştur. İngilizce, 21. yüzyılda iş, eğitim, sosyalleşme ve insan etkileşiminin diğer birçok yönü için kullanılmaktadır. İki dilli konuşmacıların, farklı ihtiyaçları karşılamak için konuşma sırasında sıklıkla bir dilden diğerine geçtikleri gözlemlenir. Bu anahtarlama davranışı kod değiştirmeyi ifade eder. Ancak, dünyanın iki dilli bir topluluğa dönüşmesine rağmen, L1'in ESL/EFL sınıfına ait olup olmadığı sorusu dil eğitimi alanında tartışmalı bir konu olmaya devam etmektedir. Bu çalışma, öğretmenlerin Türkçe sınıflarında dil öğretimi ve sınıf söylemi için bir araç olarak kod değiştirmeye ilişkin bakış açılarını keşfetmeyi amaçlamaktadır. Dört bölümden oluşan 17 maddelik bir anket, Türkiye'de görev yapan öğretmenlerle Google Formlar aracılığıyla paylaşıldı. Anketten elde edilen veriler tablolaştırılarak SPSS programı ile frekans ve yüzdeler hesaplandı. Sonuçlar, Türkiye'deki öğretmenlerin kod değiştirmeye ilişkin fikirlerinde bazı farklılıklar gösterdiklerini göstermektedir. Öğretmenlerin kişilerarası ilişkilerde kod değiştirmeyi oldukça desteklerken, sınıf yönetimine ilişkin algılarının ise farklılık gösterdiği görülmüştür. Öğretmenler, kod değiştiren öğretmenlerin her iki dilde de akıcı olduğunu düşünmektedir. Ancak sınıf içinde kod değiştirme davranışının hangi durumlarda kullanılabileceğine dair fikirleri çok yönlü bir ilişkiyi ortaya çıkarmıştır. Çoğu öğretmenin kod değiştirmenin gramer öğretimi, kelime bilgisi, kültürel öğeleri ve yönergeleri açıklamakta faydalar sağladığı konusunda hemfikir olmasına rağmen, bu davranışın dersin tüm yönlerine genellenebileceği konusundaki yanıtlarında bölünmüş olduğu görülmüştür. En önemli farklılıklar sınıf yönetimi ve öğretimin anlaşılırlığıyla ilgili endişeler konusunda bulundu. Öğretmenler çoğunlukla kod değiştirmenin bir disiplin aracı olduğu konusunda hemfikir değillerdi ancak genel olarak öğrencilerin ilgisini çekme ve yönlendirme konusunda yararlılığını daha fazla desteklediler. Sonuçlar, Türkiye'deki öğretmenlerin kod değiştirmeye ilişkin algılarının karmaşık ve değişken olduğunu göstermektedir. Bu tutarsızlıklar, Türkiye'de İngilizceyi yabancı dil olarak öğreten öğretmenlerin kod değiştirme konusunda eğitim ve farkındalık ihtiyacını ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: birinci dil, kod değiştirme, iki dillilik, dil eğitimi.

ABSTRACT

With the globalization of English, there has been a visible growth in bilingual people with various first languages (L1) that share English as a means of communication. In the 21st century, English is utilized for business, education, socialization, and many other aspects of human interaction. Bilingual speakers are frequently observed to switch from one language to another throughout a conversation to accommodate different needs. This switching behavior refers to code-switching. Still, with the world changing into a bilingual community,

the question of whether L1 belongs in an ESL/EFL classroom has been a controversial topic in the field of language education. This study aims to explore teachers' perspectives on code-switching as a tool for language teaching and classroom discourse in Turkish classrooms. A four-section 17-item questionnaire was utilized and sent to teachers in Turkiye via Google Forms. The obtained data from the questionnaire was tabulated, and frequencies and percentages were calculated using the SPSS program. The results indicate that teachers in Turkiye show some disparities in terms of their ideas about code-switching. Teachers were highly supportive of code-switching in interpersonal relationships, while their perceptions of classroom management differed from each other. The majority of teachers believed that teachers who code-switch are fluent in both languages. However, their ideas of what instances of code-switching could be utilized revealed a multifarious relationship. Although most teachers agreed that code-switching benefits explaining grammatical points, lexical items, cultural items, and task instruction, teachers were divided in their responses about the generalizability of code-switching in all aspects of the lesson. The most significant disparities were found for classroom management, and concerns about the intelligibility of the instruction. Teachers mostly disagreed on code-switching as a tool for discipline but were slightly supportive of its usefulness in engaging and directing students in general. The results show that teachers' perceptions of code-switching in Turkiye are complex and show variability. These incongruities suggest a need for education and awareness of code-switching among Turkish EFL teachers.

Keywords: L1, code-switching, bilingualism, language education.

1015

EBEVEYN KENDİNİ DAMGALAMA ÖLÇEĞİ'NİN TÜRKÇEYE UYARLANMASI: GEÇERLİK VE GÜVENİRLİK ÇALIŞMASI

ADAPTATION OF THE PARENTAL SELF-STIGMATISATION SCALE INTO TURKISH: VALIDITY AND RELIABILITY STUDY

Dr.Öğr.Üyesi Ercan ARAS ,
Iğdır Üniversitesi, Sağlık Hizmetleri MYO
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0003-1361-3212,

Dr.Öğr.Üyesi Yahya AKTU
Siirt Üniversitesi, Eruh MYO
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-5540-7399, 05065421899

ÖZET

Ebeveyn damgalaması, ebeveynlerin sosyal yaşamını olumsuz etkileyen önemli bir problemdir. Çoğu ebeveyn çocuğunun bazı davranışları ve yetersizliği nedeniyle kendini damgalayabilmektedir. Bu araştırmada Parents' Self-Stigma Ölçeği'nin (PSSS Türkçe uyarlaması yapılarak geçerlik ve güvenirlik çalışmaları yapılmıştır. PSSS Türkçe uyarlama çalışmaları için ölçeği geliştiren yazarlardan izin alınmıştır. PSSS Ölçeği iki İngilizce dil bilimcisinden yardım alınarak çeviri yapılmıştır. Daha sonra iki alan uzmanı ölçeği incelemiş ve ölçeğin son şekli verilmiştir. Araştırmaya 645 katılımcı (483 kadın ve 182 erkek) kişi katılmıştır. Parents' Self-Stigma Ölçeği'nin uyarlama sürecinde doğrulayıcı faktör analizi, ölçüt bağlantılı geçerlik ve güvenirlik analizleri yapılmıştır. Veri toplamada Ebeveyn Kendini Damgalama Ölçeği ve Evlilik Yaşam Doyumu Ölçeği kullanılmıştır. Katılımcıların gönüllü katılmasına dikkat edilmiştir. Araştırma sonucunda Parents' Self-Stigma Ölçeği'nin 3 faktör ve 11 maddeden oluşan yapısı doğrulanmıştır. PSSS, ebeveynlerin çocuklarından kaynaklı olarak kendilerine yönelik olumsuz algılamalarını ve damgalamalarını ölçmektedir. PSSS, kendini suçlama, kendinden utanma ve olumsuz ebeveyn inancı boyutlarından oluşmaktadır PSSS'nin item-total correlations .517 ile .681 ve Multiple correlations .279 ile .513 arasında değişmektedir. Hesaplanan Cronbach alpha katsayısı tüm ölçek için α = .89, self-blame boyutu için α = . 78, self-shame boyutu için α = . 72, bad-parent self-beliefs boyutu için α = .77 bulunmuştur. Ölçeğe ilişkin split-half güvenirliğini analiz etmek için Spearman-Brown güvenirlik katsayısı incelenmiştir. Buna göre split-half coefficient .87 olarak saptanmıştır. Ölçeğin madde yük değerlerinin .57 ile .85 arasında değiştiği görülmektedir. PSSS ölçeğine ilişkin uyum iyiliği indeksleri χ^2/ df = 2.057, p < .001, RMSEA = .041, SRMR = .060, RMR = .066, IFI = .91, TLI = .87, CFI = .91, GFI = .95, AGFI = .91 olarak bulunmuştur. Ölçeğe ait uyum iyiliği indekslerinin kabul edilebilir aralıkta olduğu ortaya çıkmıştır. Ayrıca ölçeğin güvenirlik ölçütlerini sağladığı tespit edilmiştir. Araştırma sonuçlarına göre Parents' Self-Stigma Ölçeği'nin güçlü psikometrik özellikler gösterdiği ortaya çıkmıştır. Araştırma bulguları alanyazın doğrultusunda tartışılmıştır.

Anahtar Kelimler: Ebeveyn kendini damgalama, ölçek geliştirme geçerlik, güvenirlik

Abstract

Parental stigma is an important problem that negatively affects the social life of parents. Most parents may stigmatise themselves because of some behaviours and inadequacies of their children. In this study, validity and reliability studies were conducted by adapting the Parents' Self-Stigma Scale (PSSS) into Turkish. Permission was obtained from the authors who

1016

developed the scale for PSSS Turkish adaptation studies. PSSS Scale was translated with the help of two English linguists. Then, two field experts examined the scale and the scale was finalised. A total of 645 participants (483 females and 182 males) participated in the study. Confirmatory factor analysis, criterion-related validity and reliability analyses were conducted in the adaptation process of the Parents' Self-Stigma Scale. Parents' Self-Stigma Scale and Marital Life Satisfaction Scale were used for data collection. Voluntary participation of the participants was taken into consideration. As a result of the study, the structure of the Parents' Self-Stigma Scale consisting of 3 factors and 11 items was confirmed. PSSS measures parents' negative perceptions and stigmatisation of themselves due to their children. PSSS consists of self-blame, self-shame and negative parental belief dimensions. Item-total correlations of PSSS ranged between .517 and .681 and multiple correlations ranged between .279 and .513. The calculated Cronbach's alpha coefficient was α = .89 for the whole scale, α = . 78, for the self-blame dimension α = . 72, bad-parent self.

Keywords: Parental self-stigma, scale development validity, reliability

1017

KOMPLO TEORİLERİNE SOSYAL PSİKOLOJİK BİR BAKIŞ: ÖRGÜTSEL KOMPLO TEORİLERİ

A SOCIAL PSYCHOLOGICAL PERSPECTIVE ON CONSPIRACY THEORIES: ORGANIZATIONAL CONSPIRACY THEORIES

Psk. Ceren TUNALI
Department of Psychology, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Correspondence to: Balatcik Kampusu, 35620, Cigli, Izmir, Turkiye. ORCID: 0000-0002-0343-3333, 05376127502

Assoc. Prof. Dr. Filiz KÜNÜROĞLU
Department of Psychology, Faculty of Humanities and Social Sciences. Izmir Katip Celebi University. Correspondence to: Balatcik Kampusu, 35620, Cigli, Izmir, Turkiye. E-mail: ORCID: 0000-0002-2728-6200

ÖZET

Önemli sosyal ya da siyasi olay ve durumların toplumda daha güçlü olarak görülen kişi veya gruplar tarafından yapıldığına inanma eğilimi olarak tanımlanan komplo teorileri, toplumlarda yaygın olarak kabul görmektedir. Komplo teorilerine inanma eğilimini etkileyen çeşitli sosyal psikolojik süreçler ve bu inanışların sosyal ve toplumsal sonuçları vardır. Bu çalışmanın amacı, komplo teorilerini sosyal psikolojik bir bakış açısıyla ele alarak, komplo inancının psikolojik kökenlerini, bireysel ve toplumsal etkilerini ve iş dünyasındaki örgütsel boyutlarını derlemektir. Alan yazındaki çalışmalar komplo teorilerine inanma ihtiyacının sebeplerini öncelikle epistemik, varoluşsal ve sosyal motivasyonlar olarak sınıflandırmışlardır. Epistemik motivasyonlar, belirsizlikle başa çıkmak ve anlam aramak için insanlara hizmet ederken, varoluşsal motivasyonlar, güvende hissetme ve kontrol sahibi olma ihtiyacını tatmin etmeye çalışır. Sosyal motivasyonlar ise insanların ait olma ve gruplarına ilişkin olumlu bir imajı sürdürme arzusunu yansıtmaktadır. Komplo inançlarının aynı zamanda bireysel ve toplumsal faktörlerle yakından ilişkili olduğu belirtilmektedir. Kişilik özellikleri, psikopatoloji, sosyal bağlam ve siyasi etmenler, komplo teorilerine olan inancı belirleyen önemli faktörlerdir. Komplo inancına sebep olan faktörlerin yanı sıra komplo teorilerinin toplumsal ve psikolojik pek çok sonuç doğurduğu geçmiş araştırmalarda karşımıza çıkmaktadır. Bu sonuçlar, oy verme davranışlarından suç ve vergi kaçırmaya, önyargıdan dış grup ayrımcılığına kadar çeşitli alanlarda kendini göstermektedir. Komplo teorileri kişilerin hayatının büyük bir kısmını kaplayan iş yaşamında da etkilerini göstermektedir. Örgütler, kişilerin toplumsal yaşama aktif olarak katkı sağladıkları sosyal ortamlardır. Ast-üst ilişkilerinin, güç dengesizliklerinin, belirsizliklerin ve kontrol kayıplarının sıklıkla karşımıza çıktığı çalışma hayatında komplo teorilerinin ortaya çıkması kaçınılmazdır. Örgütsel komplo teorileri, hem çalışanları hem de şirketleri olumsuz yönde etkileyebilecek, işten ayrılma niyeti, örgütsel bağlılık ve iş doyumu gibi kritik sonuçların ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Ülkemizde komplo teorilerinin sosyal psikolojik süreçlerine yönelik araştırmalar yavaş yavaş ilgi görmeye başlarken, çalışma hayatına yansımaları üzerine yapılan çalışmalar yok denecek kadar azdır. Bu çalışmanın amacı, öncelikle komplo teorilerinin sebep ve sonuçlarına dair geniş bir anlayış sağlamak, daha sonra da örgütsel komplo teorilerinin sebep ve sonuçlarına odaklanmaktır. Bu çalışmanın, komplo teorileri ve özellikle örgütsel komplo teorileriyle mücadelede atılacak adımları

belirlemek için bir temel oluşturabileceği ve bu alandaki daha fazla araştırmayı yönlendirebileceği düşünülmektedir.

Anahtar kelimeler: komplo, komplo teorileri, örgütsel komplo teorileri

ABSTRACT

Conspiracy theories, defined as the tendency to believe that important social or political events and situations are the acts of individuals or groups seen as more powerful in society, are widely accepted in societies. There are various social psychological processes that influence the tendency to believe in conspiracy theories and the social and societal consequences of these beliefs. The purpose of this study is to examine conspiracy theories from a social psychological perspective and to review the psychological origins of conspiracy beliefs, their individual and social effects, and their organizational dimensions in the business world. Studies in the literature have categorized the motives for believing in conspiracy theories primarily as epistemic, existential and social motivations. While epistemic motivations serve people to cope with uncertainty and search for meaning, existential motivations seek to satisfy the need to feel secure and in control. Social motivations reflect people's desire to belong and maintain a positive image of their group. Conspiracy beliefs are also closely related to individual and social factors. Personality traits, psychopathology, social context and political factors are important factors that determine the belief in conspiracy theories. In addition to the factors that cause conspiracy beliefs, past research has shown that conspiracy theories have many social and psychological consequences. These consequences range from voting behavior to crime and tax evasion, from prejudice to outgroup discrimination. Work life occupies a large part of people's lives. Moreover, organizations are social environments where individuals actively contribute to social life. It is inevitable that conspiracy theories emerge in working life where subordinate-superior relations, power imbalances, uncertainties and loss of control are frequently observed. Organizational conspiracy theories cause critical consequences such as turnover intention, organizational commitment and job satisfaction, which can negatively affect both employees and companies. While research on the social psychological processes of conspiracy theories is slowly gaining attention in our country, studies on their reflections on working life are almost non-existent. The purpose of this study is to obtain a broad understanding of the causes and consequences of conspiracy theories and then to focus on the causes and consequences of organizational conspiracy theories. It is thought that this study can establish a basis for determining the steps to be taken in dealing with conspiracy theories and especially organizational conspiracy theories and can guide further research in this field.

Keywords: conspiracy theories, organizational conspiracy theories; conspiracy mentality; motives for conspiracy theories; review.

GİRİŞ

Terörist saldırılar, uçak kazaları, doğal afetler veya savaş gibi toplumsal kriz durumları insanların önemli ölçüde belirsizlik ve korku yaşamalarına sebep olmaktadır. İnsanlar, özellikle olumsuz veya beklenmedik olaylara maruz kaldıklarında, olayların neden meydana geldiğini anlamaya yönelik temel bir ihtiyaç duyarlar (Brückmuller ve ark., 2017), ve dolayısıyla kriz durumları genellikle vatandaşlar arasında, tarih temsillerinin bir parçası haline gelen anlamlandırma amaçlı anlatılar ortaya çıkarır. Bu anlatıların birçoğu komplo

teorileri biçimini alır ve genellikle birden fazla aktörün, yaygın olarak yasadışı veya kötü niyetli olduğu düşünülen gizli bir hedefe ulaşmak için gizli bir anlaşma içinde nasıl bir araya geldiklerine dair açıklayıcı inançlar olarak tanımlanır (Zonis ve Joseph, 1994). Bu tanımın merkezinde güçlü ve kötü niyetli bireylerden oluşan bir grup ya da koalisyon yer alır ve komplo inançlarını diğer inanç biçimlerinden (örneğin din, paranormal inanç ve batıl inanç) ayırır (Douglas ve van Prooijen, 2017). Komplo teorilerine olan inanç yaygın bir toplumsal fenomendir. Güncel araştırmalar, insanların büyük çoğunluğunun en az bir komplo teorisine inandığını göstermektedir (Butter ve Knight, 2020).

Tarihte meydana gelen çeşitli büyük kriz olayları önemli komplo teorilerine zemin hazırlamıştır. Komplo inancındaki ilk sıçrama 1900 yılından kısa bir süre önce, büyük şirketlerin yükselişi, hızlı teknolojik ilerleme ve hızla değişen güç yapıları ile karakterize edilen bir dönem olan ikinci sanayi devriminin zirvesinde meydana gelmiştir. Böylesine büyük bir toplumsal değişim, özellikle kendilerini güçsüz ya da sessiz hisseden vatandaşlar arasında güvensizlik hissi yaratmıştır (Hofstadter, 1966). İkinci sıçrama ise 1940'ların sonu ve 1950'lerin başında, yani Soğuk Savaş'ın başlangıcına işaret eden dönemde meydana gelmiştir. Bu dönemde ortaya atılan komplo teorilerinin birçoğu, gruplar veya kurumlar arasında komünizm ile ilişkilendirilmiştir (Douglas ve van Prooijen, 2017). Tüm bunlardan yola çıkarak komplo teorilerinin tarih boyunca belirli büyük krizler sonucunda yükseliş gösterdiğini söylemek mümkündür.

Van Prooijen (2018) komplo teorilerinin beş temel unsura sahip olduğunu öne sürmektedir: İlk olarak komplo teorileri belirli bağlantı örüntüleri içermektedir. Yani her komplo teorisi, olayları eylemler, nesneler ve insanlar arasında rastgele olmayan bağlantılar kurarak açıklar ve bunların tesadüfen olmadığını varsayar. Her komplo teorisi şüpheli aktörler tarafından kasıtlı olarak geliştirilen ve uygulanan ayrıntılı bir plan içerir. Bu komplo teorileri her zaman bir koalisyonu ya da birden fazla aktörden oluşan bir grubu içerir. Basit bir nedenden, kişisel çıkarlar için planlanan eylemleri içermez. Şüphelenen koalisyonun kötü, bencil veya herhangi bir nedenden kamu yararına olmayan hedefler peşinde olduğuna inanılır. Son olarak komplo teorilerinde devam eden bir gizlilik söz konusudur. Eylemler, gizli ve belirsizdir, ifşa edilen bir komplo artık bir "teori" değildir. Komplo, kendi çıkarları doğrultusunda hareket eden ve genellikle kamu yararına karşı gizlice faaliyet gösteren güçlü bir grup bireyi içeren bir olgudur. Bu terim, temel kurumları değiştirme, hakları engelleme ve büyük ölçekli dolandırıcılık gibi geniş çaplı girişimleri ifade eder. Geleneksel hukuki komplo tanımlarının ötesine geçen bu eylemler, bakkal soygunu, aile üyelerini öldürme veya uyuşturucu ticareti gibi yaygın suçları kapsamaz. Daha planlı ve görünenden başka çıkarları barındıran eylemleri barındırır. Örneğin, gerçekleştirilen eylemler herhangi bir yasayı ihlal etmese bile, genç komünistlerden oluşan bir ordu oluşturmak amacıyla yapılan planlar bir komplo olarak değerlendirilebilir (Ucsinki, 2020).

Komplo teorileri her ne kadar evrensel fenomenler olarak kabul edilse de kültürlerarası değişiklik gösterebilmektedirler. Kültürlerarası çalışmalarda komplo inançlarına dair iki yaklaşım ortaya çıkmaktadır; hata yönetimi teorisi ve ihtiyaç temelli teori (Imhoff, 2022). Hata yönetimi teorisi, evrim teorisinden ilham alınarak komplo inançlarının evrensel bir olgu olması gerektiği varsayımına dayanır. Van Prooijen ve van Vugt (2018), insan evriminin bir parçası olarak, kendi çıkarını geliştirmek için başkalarıyla gizlice koordine olmanın ve özellikle diğerlerinin böyle komploları yapmasına karşı daha hassas olmanın uyumlu olduğunu savunmuşlardır. Hata yönetimi teorisi, özellikle farklı sosyal çevrelerden gelen katılımcılar karşılaştırıldığında öne çıkmaktadır. Komplo inançları (potansiyel olarak yanlı ama yine de doğru) şüphe ipuçlarının tespiti işlevi görebilir. İnsanlar

komplo kurma kapasitesine sahiptir ve bu kapasitelerini sıklıkla kullanırlar. Dolayısıyla komployа inananlar (az ya da çok geçerli) ipuçlarına karşı özellikle hassas olabilirler (ancak bkz. Meuer ve Imhoff, 2021). Buradaki başlangıç noktası, dünya hakkında doğru bilgi sahibi olma, neler olup bittiğini "bilme" motivasyonudur. Bu motivasyon başka bir şekilde karşılanamaz. İhtiyaç temelli perspektif ise durumu farklı değerlendirir. Epistemik kesinlik ihtiyacı, nesnel doğruluktan bağımsız olarak herhangi bir kesin yanıtla karşılanabilir (örneğin, belirli bir trajedinin neden yaşandığına dair herhangi bir açıklama olmaksızın havada asılı kalmaktansa, bir komplo teorisi bir grup suçluya işaret edebilir ve böylece kapanış sağlayabilir). Bu açıdan bakıldığında, komplo inançları ampirik hipotezlerle ilgili olmaktan çok, tamamen psikolojiktir ve zihnin iç işleyişinden ve motivasyonlarından kaynaklanır. İnsanlar kesinlik ve kesin cevaplara olan ihtiyaçlarını karşılamak için komplo inancını onaylarlar, çünkü bu inançlar hayatlarının kontrolünü ellerinde tuttuklarını hissetmelerini sağlar ya da hem kendilerine hem de gruplarına dair görüşlerini güçlendirir. Buradaki başlangıç noktası, prensipte başka yollarla da karşılanabilecek olan yetkin, güçlü ve kontrol sahibi hissetme ihtiyaçlarıdır (Imhoff, 2022).

Komplo teorilerinin psikolojisi ve sebepleri

1994 yılında Ted Goertzel'in yayınladığı ve büyük bir tartışma yaratan makalesinde, komplo teorilerine olan inançla ilgili sınırlı psikolojik alan yazına vurgu yapılmıştır (1994: s. 735). Günümüzde bu ifade geçerliliğini yitirse de Goertzel'in makalesi, sonraki araştırmalarda komplo teorilerinin psikolojik nedenlerini keşfetmeye duyulan eğilimi önemli ölçüde etkilemiştir. Özellikle 11 Eylül ile ilgili komplo teorilerinin yaygınlığı ve COVID-19 salgınına dair komplo teorilerinin etkisiyle, bu konu sosyal psikolojide giderek daha fazla araştırma yapılan bir alan haline gelmiştir (Wood ve Douglas,2019). Komplo teorilerinin popülerliğini etkileyen psikolojik faktörlere yönelik ilgi de giderek artmaktadır. Yapılan araştırmalarda, komplo inançlarının belirsizlik (van Prooijen ve Jostmann, 2013) ve kaygı (Grzesiak-Feldman, 2013) gibi bir dizi psikolojik unsurla ilişkisi tespit edilmiştir. Bu psikolojik ilişkilerden bazılarının hızlı siyasi değişim, terör saldırısı veya virüs salgını gibi toplumsal kriz dönemlerinde güçlendiği düşünülmektedir (van Prooijen ve Douglas, 2017). Toplumsal krizlerin, vatandaşların kargaşa içindeki bir toplumu anlamlandırmaya çalıştığı belirsizlik, endişe ve tehdit duygularını (COVID-19 salgını sırasında olduğu gibi, Lalot vd.,2021) beslediği ortaya konularak bu fikir desteklenmiştir (Franks vd., 2017). Komplo inançlarının gelişmesine katkıda bulunan bir diğer unsur da kolektif mağduriyet ve ayrımcılık deneyimleri olarak karşımıza çıkmaktadır (Abalakina-Paap ve ark.,1999; Jolley ve Jaspal, 2020; Pantazi ve ark., 2022).

İnsanlar neden komplo teorilerine inanır? Önceki araştırmalar, insanların komplo teorilerine ilgi göstermelerinin, önemli psikolojik ihtiyaçları tatmin etmesi nedeniyle olabileceğini öne sürmektedir. Bu çerçeve, literatürde çok sayıda ayrı psikolojik motivasyonu tanımlar, bu da yüksek düzeyde epistemik (örn. Anlama, doğruluk ve öznel kesinlik arzusu), varoluşsal (örn. Kontrol ve güvenlik arzusu) ve sosyal (örn. Benlik veya grupla ilgili olumlu bir imajı sürdürme arzusu) ihtiyaçların bireyleri komplo teorilerini desteklemeye çekebileceğini gösterir (Douglas, 2021; Douglas ve diğerleri, 2017). Psikolojik ihtiyaçlar yaklaşımı, komplo inançlarının tek bir ihtiyacı (veya gereksinimi) nasıl ilişkilendirdiğini açıklamak için uygun bir teorik açıklama sunarken, aynı zamanda birden fazla ihtiyacın komplo teorilerini destekleme tahminini nasıl etkileyebileceğini incelemek için bir olasılık da sunmuştur. Bu çerçeve, bireyleri komplo inançlarına çekmede kritik olan üç grup motivasyonu tanımlar (Gligoric ve ark.,2021).

Epistemik Motivasyonlar

Komplo teorileri, insanların belirsizlik ve çelişki karşısında inançlarını korumalarına olanak tanıyan geniş, içsel olarak tutarlı açıklamalar sağlayabilmektedir. Komplo inancı, paranormal ve doğaüstü olaylara inananlar gibi çevrelerinde sürekli olarak kalıp ve anlam arayan kişiler arasında güçlüdür (Bruder ve ark.., 2013; Darwin, Neave ve Holmes, 2011; Drinkwater, Dagnall ve Parker, 2012; Leiser, Duani ve Wagner-Egger, 2017; Oliver ve Wood, 2014a, 2014b). Komplo teorilerinin doğruluk ve/veya anlam arayan, ancak bilişsel becerilerden yoksun olan veya daha rasyonel yollarla doğruluk ve anlam bulmalarını engelleyen sorunlar yaşayan bireylere hitap ettiğine dair kanıtlar vardır (Douglas ve ark., 2019).

Varoluşsal Motivasyonlar

Nedensel açıklamalar, tamamen epistemik amaçlarının yanı sıra, insanların çevrelerinde kendilerini güvende hissederek özerk bireyler ve kolektif kültürün üyeleri olarak çevre üzerinde kontrol sahibi olma ihtiyacına da hizmet etmektedir (Tetlock, 2002). İnsanlar varoluşsal ihtiyaçları tehdit edildiğinde, tehdit altındaki ihtiyaçları telafi etmenin bir yolu olarak komplo teorilerine yönelme eğilimindedirler (Douglas vd., 2017). Örneğin, yetki ve kontrolden yoksun olan insanlar komplo teorilerine inanarak bir miktar kontrol hissini geri kazanabilir. Bu teoriler, kişilere resmî açıklamaları reddetme fırsatı sunar ve daha iyi bir alternatife sahip olduklarını hissetmelerine olanak tanıyabilir. Ancak, bugüne kadar yapılan deneysel araştırmalarda komplo teorilerine maruz kalmanın insanların özerklik ve kontrol duygularını engellediği belirtilmiştir (Douglas ve Leite, 2017; Jolley ve Douglas, 2014a, 2014b). Aynı çalışmalar, bu durumun insanları uzun vadede özerkliklerini ve kontrollerini artırabilecek eylemlerde bulunmaya daha az meyilli hale getirdiğini de göstermiştir. Ayrıca buradan yola çıkarak, araştırmalar komplo inançlarının siyasi sisteme yabancılaşma ve anomi (kişisel huzursuzluk ve sosyal dünyayı anlamama hissi) ile ilişkili olduğunu göstermektedir (Abalakina-Paap vd., 1999; Bruder vd., 2013; Goertzel, 1994; Nyhan ve Zeitzoff, 2018).

Sosyal Motivasyonlar

Komplo açıklamaları da dâhil olmak üzere nedensel açıklamalar, ait olma arzusu, benlik ve iç gruba ilişkin olumlu bir imajın sürdürülmesi gibi çeşitli sosyal motivasyonlardan da beslenmektedir. İnsanlar milliyetleri, siyasi partileri ve dini grupları gibi ait oldukları gruplar hakkında olumlu duygular hissetmeye güçlü bir ihtiyaç duyarlar. Başkalarının kişinin grubuna karşı komplo kurduğuna dair bir inancın, grup kendisini değersiz, ayrıcalıksız ya da tehdit altında gördüğünde ortaya çıkması daha olasıdır (Uscinski ve Parent, 2014). Araştırmacılar, komplo teorilerinin, olumsuz sonuçların suçunun başkalarına atfedilmesine izin vererek benliği ve iç grubu değerli kıldığını öne sürmüşlerdir. Böylece, benliğin ve iç grubun yetkin ve ahlaki olduğu, ancak güçlü ve vicdansız başkaları tarafından sabote edildiği imajını korumaya yardımcı olabilmektedirler. Bu durumda, komplo teorilerinin özellikle benliklerinin veya iç gruplarının olumlu imajını tehdit altında bulan kişilere çekici gelmesi olasıdır (Cichocka, Marchlewska ve Golec de Zavala, 2016).

Komplo Teorilerine İnancı Etkileyen Bireysel Faktörler

Personolojik yapılar, siyasi ideolojiden (Fatke, 2017) dindarlığa (Gebauer ve ark., 2013) ve determinizm inançlarına (Costello et al., 2020) kadar bir dizi inançla ilgilidir. Bu nedenle, psikologlar komplocu düşüncenin kişisel bağıntılarını aydınlatmakla giderek daha fazla ilgilenmeye başlamıştır (Bowes ve diğerleri, 2021; Goreis ve Voracek, 2019; Stasielowicz,

2022). Bu alandaki araştırmalarda ortaya çıkan iki ana görüş bulunmaktadır. İlk görüşe göre, komplo teorisyenliği, Rob Brotherton'un "beynimizin bazı tuhaflıkları ve zaafları" olarak tanımladığı faktörlerin bir sonucudur (2015: s. 17). İkinci görüş ise komplo teorilerine inancın kişilikle ilgili olduğu ve bireyler arasında ölçülebilir farklılıkların olduğudur. Komplo teorilerine inanma eğiliminde olan kişiler, genellikle "komplo zihniyetine" sahip veya "komplo fikirli" olarak adlandırılır. Bu bakış açısına göre, komplo zihniyetine sahip olmak istikrarlı bir kişilik özelliğidir ve bir bireyin bu zihniyete sahip olması, onun daha önce karşılaşmadığı bir komplo teorisine nasıl tepki vereceğini tahmin etmeyi mümkün kılar (Swami,2011). Bir kişilik özelliği olarak komplo düşüncesine sahip olma fikri, herkesin bu özelliğe sahip olduğuna dair bir öneri olmadığı için çok daha umut verici görünmektedir.

Tarihsel olarak, komplocu düşünce ile anormal psikolojik süreçler arasındaki kesişime odaklanılmıştır. Araştırmacılar büyük ölçüde, birbiriyle oldukça ilişkili olsa da, iki ayrı anormallik alanına ve bunların komplocu düşünceyle ilişkilerine odaklanmıştır: (a) kişilik bozuklukları (örn, kültürel ve normatif beklentilerden önemli ölçüde sapan, belirgin bozulma ve sıkıntıya yol açan kalıcı, esnek olmayan ve istikrarlı düşünce ve davranış kalıpları; bkz. Sleep ve ark, 2019) ve (b) psikopatoloji (yani, toplu olarak belirgin bozulma ve sıkıntıya yol açan heterojen bir dizi duygusal, davranışsal ve bilişsel işlev bozukluğunu içeren geniş bir alan; bkz. Kotov ve diğerleri, 2021). Araştırmalar sonucunda hem paranoid kişilik bozukluğunun tanımlayıcı özelliği olan paranoya ile hem de şizotipal kişilik bozukluğunun tanımlayıcı özellikleri olan anormal inançlar, paranormal inançlar ile komplocu düşünce arasında ilişki bulunmuştur (Brotherton ve Eser, 2015; Bronstein ve ark., 2019; Bruder ve ark., 2013; Cichocka, Marchlewska ve Golec de Zavala, 2016; Hergovic ve ark., 2008; Hua ve ark., 2020; van Prooijen ve ark., 2015). Kişilik bozukluğu özellikleri ile psikopatolojik özellikler arasında yüksek derecede örtüşme vardır (ör. bipolar bozukluk ve borderline kişilik bozukluğu; bkz. Deltito ve ark., 2001; Kotov ve ark., 2021). Dahası, kişilik işlev bozukluğu, kişilik bozukluğu endeksleri kadar psikopatoloji endeksleriyle de güçlü bir şekilde bağlantılıdır (örn. Sleep ve ark., 2019). Dolayısıyla komploculuğun, kişilik bozukluğu özelliklerinin yanı sıra, geniş psikopatoloji yatkınlığıyla ilişkili olabileceği ileri sürülmektedir (Bowes ve ark., 2023).

Psikolojik bozukluğa sahip olmayan normal popülasyona baktığımızda Beş Faktör Kişilik Kuramı'nın bileşenleri olan; deneyime açıklık, sorumluluk, dışa dönüklük, uyumluluk ve duygusallık ile komplo düşünceleri arasında tutarlı ilişkiler bulunmamıştır (Swami ve ark.,2016; Orosz ve ark., 2016). İkisi arasındaki ilişkiyi inceleyen güncel meta-analiz çalışmalarında ise aralarındaki ilişki zayıf ya da anlamsız bulunmuştur (Goreis ve Voracek, 2019; Stasielowicz, 2022). Beş Faktör Kişilik Kuramı'nın bileşenlerine ek olarak dürüstlük-mütevazilik boyutunu da içeren HEXACO Kişilik Kuramını temel alarak yapılan iki çalışmada, dürüstlük-mütevazılık boyutu ile komplo fikirleri arasında negatif yünlü bir ilişki bulunmuştur (Bowes ve ark.,2021; Jolley ve ark., 2019).

Sosyal bağlam ve komplo teorileri

Bilgi veya herhangi bir düşüncenin sosyal bağlamdan ayrı bir şekilde ele alınması mümkün değildir. Dolayısıyla komplo teorilerini de kişilerin içinde bulunduğu sosyal bağlamdan bağımsız olarak düşünmek doğru olmayacaktır. Bu doğrultuda araştırmacılar, kişilerin sosyodemografik özelliklerinin yanı sıra ilişkileri ve sosyal bağlamı inceleyerek sosyal faktörlerin de komplo inancında etkili olduğunu ortaya çıkarmıştır (Uscinski ve Parent, 2014). Komplo teorilerinin sosyal altyapısına odaklanan araştırmalara bakıldığında karşımıza öncelikle kolektif narsisizm kavramı çıkmaktadır. Kolektif narsisizm bir iç grubun

abartılı büyüklüğü algısı ile bu gruba yapılan duygusal yatırıma bağlı bir iç grup özdeşleşmesi olarak tanımlanmaktadır ve rakip olarak görülen bir gruba karşı komplo inançlarını da öngörmektedir (Golec de Zavala ve Cichocka, 2012). Birbirlerine bağlı etnik azınlık grupların komplo teorilerine inancının incelendiği çalışmalar da bunu desteklemektedir (Crocker, Luhtanen, Broadnax, ve Blaine, 1999; Simmons ve Parsons, 2005; Turner, 1993). Buna ek olarak Bruder ve meslektaşları (2013) komplo zihniyetinin, yani insanların komplo inançlarıyla meşgul olma eğiliminin kültürler arasında farklılık gösterdiğini ortaya koymuştur. Geniş ölçekli ve kültürler arası düzeyde yaptıkları çalışmada, Türk katılımcılar komplo teorilerine inanma konusunda Batı ülkelerinden, yani Alman, Amerikalı, İngiliz ve İrlandalı katılımcılardan daha yüksek bir eğilim gösterirken, bu katılımcılar komplo zihniyetlerinde sistematik bir farklılaşma göstermemiştir (Bruder vd., 2013). Bu çalışma, daha önce yapılan ve komplo inançlarının özellikle Orta Doğu'da yaygın olduğu yönündeki öneriler sunan araştırmalarla (Gray, 2010; Pipes, 1998) tutarlı bir sonuç ortaya koymuştur. Benzer şekilde, bir dizi bulgu ulusal gruplar içindeki alt kültürlerin komplo teorilerine inanmaya farklı şekilde eğilimli olduğuna işaret etmektedir. Örneğin, ABD'de Afro-Amerikan ve Latin topluluklarının HIV'in belirli etnik grupları yok etmek için yayıldığına dair komplocu inanca daha yatkın olduğu görülmüştür (Ross ve ark., 2006).

Siyaset, diğer sosyal çatışmalara benzer koşullar sunmaktadır: Son derece rekabetçi durumlarda "kazananlar" ve "kaybedenler" vardır, bir grup (genellikle bir parti) diğerlerinden daha güçlüdür ve çatışmanın riskleri gerçektir. Bu riskler göz önüne alındığında, düşük siyasi güven, güçsüzlük hissi, belirsizlik ve öngörülemezlik gibi komplo inançlarıyla bağlantılı psikolojik durumları harekete geçiren siyasi olaylar sonucunda komplo teorileri sıklıkla ortaya çıkmaktadır (Douglas ve ark., 2019) Örneğin, Levine ve Glick (2013) siyasi skandalların yönetime olan güveni azalttığını ve bunun da daha yüksek düzeyde komplo inançlarına yol açtığını göstermiştir (ayrıca bkz. Moore, 2018). Genel olarak, insanların kendi partilerinin temsilcilerine oranla siyasi karşıtların kötü niyetli faaliyetlere karıştığına inanma olasılığı daha yüksektir (Claassen ve Ensley, 2016; McCloskey ve Chong, 1985). Bulgular, siyasi karşıtların birbirlerini komplolara karışmakla suçlama olasılığının da daha yüksek olduğunu göstermektedir. İç grup-dış grup zihniyetinin bir yansıması olan bu durum özellikle insanlar kendi siyasi görüşlerine yönelik bir tehditle karşılaştıklarında veya siyasi görüşlerinin bir şekilde zayıflatıldığını hissettiklerinde daha yaygın gözlenmektedir (Smallpage vd., 2017).

Komplo teorilerinin sonuçları

Yapılan araştırmalar, komplo teorilerinin genellikle toplumsal ve psikolojik negatif sonuçlar doğurduğunu göstermektedir. Komplo teorilerinin en büyük sonuçlarından biri, davranışsal alanda, özellikle oy verme davranışı ve aktif siyasete katılım gibi ana akım siyasi süreçlerden caydırma olarak karşımıza çıkmaktadır (Butler ve ark., 1995; Jolley ve Douglas, 2014; Eistein ve Glick, 2015; Uscinski ve Parent, 2014). Komplo teorilerine yönelik inançlar hem normatif siyasi faaliyetlere katılımın azalması, hem de radikalleşmiş ve aşırıcı yöntemler (Sternisko vd. 2020), şiddet içeren siyasi niyetler (Rottweiler ve Gill 2022), hükümetle olan anlaşmazlığı ifade etmenin bir yolu olarak şiddetin onaylanması (Uscinski ve Parent 2014), protestolar (Imhoff ve Bruder 2014), binaların işgali (Mari vd. 2017) gibi eylemlerle ilişkili bulunmuştur. Bunların yanı sıra, suç davranışı ve vergi kaçırma gibi dolandırıcılık faaliyetleriyle de ilişkili olduğu ortaya çıkmıştır (Jolley ve ark., 2019).

Komplo teorileri aynı zamanda önyargı ve dış grup ayrımcılığıyla da ilişkilidir. Örneğin, yapılan çalışmalar antisemitik komplo teorilerine olan inanç daha genel antisemitik

tutumları ve Yahudilere karşı ayrımcılığı öngördüğünü ortaya koymuştur (Bilewicz vd. 2013, Golec de Zavala ve Cichocka 2012, Kofta vd. 2020). Farklı bir araştırma ise, anti-Semitik komplo teorilerine olan inancın İsrail karşıtı tutumları ve komplonun bir parçası olarak görülmeyen diğer gruplara (örneğin Malezya'daki Çinliler) yönelik ırkçılığı öngördüğünü ortaya koymaktadır (Swami 2012). Bazı araştırmalar komplo teorisi kurma eğiliminin Yahudiler ve Amerikalılar gibi güçlü olarak algılanan gruplara karşı önyargı ile ilişkili olduğunu öne sürerken (Imhoff ve Bruder 2014), diğer araştırmalar komplo teorilerinin tipik olarak bu güce sahip olmayanlara da (örneğin göçmenler ve feministler; Nera et al. 2021) güç ve yetki atayabileceğini öne sürmektedir.

Komplo teorilerinin bilimsel bulguların kabulü üzerinde de önemli etkileri vardır. Araştırmalar, sadece bulguların doğruluğuna olan inanç değil, aynı zamanda bu doğrultuda hareket etme isteğinin de komplo inançlarından etkilendiğini ortaya koymaktadır. (Douglas ve Sutton, 2015; Jolley ve Douglas, 2014; Van der Linden, 2015). Komplo teorileri; aşıyı reddetme, alternatif tedavileri reddetme, psikolojik destek aramayı reddetme gibi riskli sağlık davranışları ile ilişkili bulunmuştur (Craciun ve Baban, 2012; Grebe ve Nattrass, 2012; Jolley ve Douglas, 2014; Natoli ve Marques, 2021; Thorburn ve Bogart, 2005). Araştırmalar genel olarak riskli karar almayla da komplo teorisi eğilimi arasında da ilişki olduğuna işaret etmektedir. Komplo teorilerine inananlar risk konusunda olumlu önyargılı algıya sahip olma eğilimindedir (Chayinska ve ark., 2022) ve komplo teorileri aynı zamanda hızlı cevapları tercih eden şimdiki zaman odaklı kişiler için daha çekici görünmektedir (Zajenkowski ve ark., 2022). Dolayısıyla riskli düşünme ve riskli davranış, komplo teorilerine inananların karakteristik özelliği gibi görünmektedir. Olumsuz sonuçlarına rağmen, komplo teorilerinin bazı olumlu sonuçları da olabileceğine dair kanıtlar vardır. Araştırmalar, marjinalleştirilmiş veya damgalanmış görüşlere sahip kişilerin bir topluluk duygusu yaşamalarına yardımcı olabileceklerini (Franks ve ark., 2017), iktidardakilerin hesap verebilirliğini artırabileceklerini (Basham, 2003; Dentith, 2016) ve onları şeffaf olmaya teşvik edebileceklerini (Swami ve Coles, 2010) göstermektedir. Adaletsiz elitlere karşı kolektif eylem için ilham verebildiği de ortaya konulmuştur (Imhoff ve Bruder, 2014; Mari ve ark., 2017). Özetle, giderek artan sayıda araştırma, komplo teorilerinin çeşitli önemli sonuçları olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Dolayısıyla komplo teorilerinin nedenleri ve sonuçları hakkında daha fazla araştırma ihtiyacının olduğunu söyleyebiliriz.

Örgütsel Komplo Teorileri

Komplo teorilerini konu alan, özellikle de bu teorileri desteklemeye yol açan bireysel ve sosyal/yapısal faktörler üzerine yapılan araştırmalar, örgüt-kamu ilişkisine odaklanan çalışmaların eksikliğini göstermektedir (van Prooijen ve de Vries, 2016). Schreven (2018), komplo teorilerinin ve komplo teorisyenlerinin çoğunun büyük ölçekli sosyal sorunlar bağlamında ortaya çıkmasına rağmen, bireylerin iş yerlerinde de hiyerarşik ve hegemonik yapılarla karşılaştıklarını, buradan yola çıkarak kişilerin örgütlerde de sık sık komplo teorileri ile karşı karşıya kaldığını belirtmiştir. Bu tarz komplo teorileri örgütsel komplo teorileri olarak adlandırılmaktadır. Douglas ve Leite (2017) bu kavramı; iş yerindeki güçlü grupların (örneğin yöneticilerin) bir tür kötü niyetli hedefe ulaşmak için gizlice hareket ettikleri düşüncesi olarak tanımlamaktadır. Genel komplo inançları gibi, örgütsel komplo inançları da güçsüzlük (Whitson ve Galinsky, 2008) ve belirsizlik (van Prooijen ve Jostmann, 2013) koşulları altında gelişebilmektedir. Özellikle, çalışanların kontrolden yoksun olduğu koşullarda (örneğin, sorumluluklarının az olduğu veya görevleri üzerinde çok az kontrole sahip oldukları) veya belirsizlik durumlarında (örneğin, yeni yönetim, yöneticilerin güdüleri hakkında endişe), örgütsel komplo teorilerine inanç güçlenebilmektedir (Douglas ve Leite,

2017). Kramer'e (1999) göre, örgütsel ortamlarda hem bireysel hem de kolektif insan davranışlarının öncülleri ve sonuçları, karmaşık sosyal sistemler olarak örgütlerin dinamiklerini etkiledikleri için incelenmelidir.

Örgütsel komplo teorilerinin olası sebeplerini araştıran çalışmalara baktığımızda karşımıza ilk olarak komplo inançlarının liderlik stilleri ile ilişkisine odaklanan çalışmalar çıkmaktadır. Liderler, çalışanların çalışma ortamlarında ne derece olumsuz durumları deneyimledikleri ve buna bağlı olarak işleri hakkında ne ölçüde belirsizlik hissettikleri üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Buradan yola çıkarak çalışan-örgüt ilişkisi bağlamında, liderlik stillerinin örgütsel komplo inançlarını etkilemede kritik bir faktör olduğu bulunmuştur (van Prooijen ve de Vries, 2016). Buna ek olarak olumsuz çalışma ortamının (örneğin, işleri üzerinde çok az özerklik, işyerinde sık çatışma ve dedikodu vb.) da komplo teorileri ile bağlantılı olduğu ileri sürülmektedir (Douglas ve Leite, 2017). İş yerinde karşılaşılan zorbalık da olumsuz çalışma ortamına katkıda bulunduğundan (Bartlett ve Bartlett, 2011) ve komplo inançları geliştirmenin yolu olan psikolojik faktörleri tam olarak olumsuz etkilediğinden (Jolley ve Lantian, 2022) zorbalık mağdurlarının komplo teorilerini cazip bulma ihtimalleri oldukça yüksektir.

Komplo teorilerinin önemli belirleyicilerinden birinin sosyal motivasyonlar ve sosyal bağlam olduğu göz önüne alındığında; örgütsel komplo teorilerinin örgüt iklimi, özellikle de sosyal örgüt ikliminden etkilenmesi mümkündür. Schneider ve Reichers (1983), örgüt iklimini bir örgütün beklediği, desteklediği ve ödüllendirdiği uygulamalar, prosedürler ve politikalar hakkında paylaşılan algılar bütünü olarak tanımlamaktadır. Örgüt iklimi, çalışma ortamlarına ilişkin bireysel psikolojik anlamların toplamını yansıtır ve bu nedenle kolektif bir algısal olgudur (Kuenzi ve Schminke, 2009). Akademik literatürde, örgüt iklimi çeşitli perspektiflerden ele alınarak; etik iklim (Appelbaum ve ekibi, 2005), açık ve kapalı iklim (Arslan 2004; Sönmez 2014), sosyal iklim (Anderson 1970; Bayar ve Uçanok 2012; Erdil ve Ertosun 2011; Jones 1997; Moos 1968) ve güvenlik iklimi (Türen ve ark. 2014) gibi konular üzerine çalışmalar yürütülmüştür. Sosyal iklim, örgüt ikliminden ayrı bir şekilde değerlendirildiğinde, çalışanların örgütsel çevresinin sosyal yönüne odaklandığı söylenebilir. Örgütlerde sosyal iklim, bireylerin çalışma ortamında deneyimlediği atmosfer, ilişkiler ve değerlerin bir kombinasyonudur. Bu iklim, çalışanların algıladığı örgütsel kültür, liderlik tarzı, iletişim, işbirliği ve destek gibi faktörlerden etkilenmektedir. Araştırmalar, sosyal iklimin çalışanların tutumları, motivasyonu ve performansı üzerinde önemli bir etkisi olduğunu göstermektedir (Parker et al., 2003). Sosyal iklim, çalışanların iş yerindeki ilişkileri ve etkileşimleri üzerinde de etkilidir. Olumlu bir sosyal iklim, işbirliği, destek ve takım çalışması gibi olumlu ilişkileri teşvik ederken, olumsuz bir sosyal iklim ise rekabet, çatışma ve düşmanlık gibi olumsuz ilişkileri teşvik edebilir. Sosyal iklimin çalışanların motivasyonu ve performansı üzerindeki etkisi, çalışanların işe bağlılığını ve adanmışlığını artırarak ortaya çıkar. Olumlu bir sosyal iklim, çalışanların işlerine olan bağlılıklarını ve adanmışlıklarını artırırken, olumsuz bir sosyal iklim ise çalışanların işten ayrılma niyetini arttırabilir ve motivasyonunu düşürebilir (Parker et al., 2003; Ertosun, 2023). Tüm bunlar göze alındığında işyerindeki sosyal iklimin, çalışanların komplo teorilerine karşı tutumlarını ve deneyimlerini anlamak için önemli bir değişken olduğu söylenebilir.

Zorbalık, işyerindeki çalışanların yaşadığı önemli bir sorundur ve bu durum, tükenmişlik, stres, iş tatmininin azalması ve işten ayrılma niyeti gibi olumsuz sonuçlarla ilişkilendirilmiştir (Bowling ve Beehr, 2006). Ayrıca, zorbalığın iş ikliminde olumsuz etkilere yol açabileceği ve meslektaşlarla ilişkileri, çalışanların moralini ve örgütsel bağlılığı etkileyebileceği belirtilmektedir (Bartlett ve Bartlett, 2011). Bunların sebep olduğu olumsuz

çalışma ortamı, çalışanların komplo inançlarını etkileyebilmektedir. Douglas ve Leite (2017) yaptıkları çalışmada, düşük özerklik, sık çatışma ve dedikodu gibi olumsuz işyeri özelliklerinin, çalışanların komplo teorilerine olan inancını artırabileceğini öne sürmektedir. Van Prooijen ve de Vries (2016), örgütsel komplo inançlarının, işten ayrılma niyetlerinin artmasına aracılık ederek örgütsel bağlılığın azalmasıyla ilişkili olduğunu keşfetmiştir. Bu bulgular deneysel olarak incelenmiş ve Douglas ve Leite (2017) tarafından yapılan bir çalışmada doğrulanmıştır. Araştırmacılar, katılımcıları örgütsel komplo teorilerine maruz bırakmış ve katılımcılardan komplonun gerçekleştiği bir işyeri senaryosunu okumalarını istemişlerdir. Örgütsel komplo teorilerine maruz kalan katılımcıların iş yerlerinde kalmaya yönelik niyetlerinin daha düşük olduğu bulunmuştur. Bu durum, örgütsel bağlılık ve iş tatmini üzerinden aracılık etmiştir. Bu araştırmalar ışığında örgütsel komplo teorisinin hem örgüt için hem de kişiler için negatif sonuçlar doğurduğunu söyleyebiliriz. Çalışma yaşamının kişilerin hayatında önemli bir yer kapladığını ve negatif sonuçların kişileri toplumsal ve psikolojik olarak etkilediğini de düşündüğümüzde, örgütsel komplo teorileri üstünde daha çok araştırma yapılması ve keşfedilmesi gereken bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışmanın, örgütsel komplo teorilerinin iş yerindeki güç dinamikleri, liderlik tarzları ve örgüt iklimi üzerindeki etkilerini derleyerek literatüre önemli bir katkı sağlayacağı ve alandaki mevcut bilgiyi genişletmek ve derinleştirmek için temel bir kaynak olabileceği düşünülmektedir. Örgütsel komplo teorilerinin kültürel farklılıklar ve endüstriyel faktörler gibi değişkenlerle nasıl ilişkilendiğini anlamak için belirli sektörler veya kültürel bağlamlarda karşılaştırmalı çalışmalara ihtiyaç olduğu görülmektedir. Liderlik tarzları, örgüt iklimi ve çalışanların duygusal durumu gibi değişkenlerin örgütsel komplo teorileri üzerindeki etkilerinin daha ayrıntılı bir şekilde incelenmesi, bu fenomenin kökenlerini ve sonuçlarını daha iyi anlamamıza olanak sağlayacaktır. Bunların yanı sıra örgütsel komplo teorilerinin iş dünyasındaki etkilerini yönetim politikaları ve uygulamalarıyla nasıl ele alabileceğimize ilişkin daha fazla araştırma yapılması, örgütlerin bu tür inançları yönetme stratejilerini geliştirmelerine ve daha sağlıklı bir iş ortamı oluşturmalarına yardımcı olacaktır.

SONUÇ

Komplo teorileri, modern toplumların karmaşık bir parçası olarak önemli bir yer edinmiştir. Bu çalışma, komplo teorilerine sosyal psikolojik bir bakış açısı sunarak, bu fenomenin psikolojik sebeplerini, bireysel ve sosyal faktörlerini, sonuçlarını ve örgütsel boyutlarını incelemeyi amaçlamıştır. Böylece, komplo teorilerinin toplumsal ve örgütsel bağlamda sebep ve sonuçlarını daha iyi anlamayı hedeflemektedir. Toplumsal kriz dönemlerinde, belirsizlik ve korku hissi yaşayan insanlar arasında komplo teorileri yaygın olarak ortaya çıkar. Bu teoriler, genellikle beklenmedik veya olumsuz olayların nedenlerini anlama ihtiyacından kaynaklanır. Komplo teorileri, birden fazla gizli aktörün anlaşma içinde olduğuna inanılan açıklayıcı inançlar olarak tanımlanır. Tarih boyunca birçok büyük kriz olayı, komplo teorilerine olan eğilimin yükselmesine zemin hazırlamıştır. Komplo teorilerinin ana unsurları arasında belirli bağlantı örüntülerini içermesi, şüpheli aktörler tarafından planlanmış ayrıntılı bir plan içermesi ve devam eden bir gizlilik bulunması sayılabilir. Komplo teorileri evrensel bir fenomen olarak kabul edilir, ancak kültürel farklılıklar gösterir. Komplo inançları, epistemik, varoluşsal ve sosyal motivasyonlarla ilişkilendirilmiştir. Epistemik motivasyonlar, belirsizlikle başa çıkmak ve anlam aramak için insanlara hizmet eder. Varoluşsal motivasyonlar, insanların güvende hissetme ve kontrol sahibi olma ihtiyacını tatmin etmeye çalışırken, sosyal motivasyonlar, insanların ait olma ve gruplarına ilişkin olumlu bir imajı sürdürme arzusunu yansıtır. Komplo teorilerinin bireysel ve toplumsal faktörlerle ilişkisi incelenmiş ve bu faktörlerin komplo teorilerine inanma eğilimini nasıl

etkilediği açıklanmıştır. Araştırmalar, kişilik özellikleri, psikopatoloji, sosyal bağlam ve siyasi faktörlerin komplo teorilerine olan inancı belirlediğini göstermektedir. Komplo teorilerinin toplumsal ve psikolojik negatif sonuçları vurgulanmıştır; bu sonuçların oy verme davranışlarından suç ve vergi kaçırmaya kadar geniş bir yelpazede ortaya çıkabileceği belirtilmiştir. Örgütsel komplo teorileri ise iş yerindeki güç dinamiklerine, liderlik tarzlarına ve örgüt iklimine dayanmaktadır. Bu bağlamda, örgütsel komplo teorilerinin işten ayrılma niyeti, örgütsel bağlılık ve iş doyumu gibi önemli iş performansı göstergeleriyle ilişkili olduğu vurgulanmıştır. Bu nedenle, iş dünyasında örgütsel komplo teorileriyle başa çıkmak için önemli stratejiler geliştirilmelidir. Ancak bunun için öncelikle örgütsel komplo teorileri ile ilgili derinlemesine bir anlayış sunulması gerekmektedir . Sonuç olarak, bu çalışma, komplo teorilerinin sebep ve sonuçlarını anlamak için önemli bir temel sunmaktadır. İş dünyasında, açık iletişim teşvik edilmeli, güç dengesizlikleri azaltılmalı ve çalışanların kontrol hissi artırılmalıdır. Ayrıca, bilimsel olmayan inançlara karşı duyarlılık geliştirmek ve çalışanların stresle başa çıkma becerilerini güçlendirmek de önemlidir. Bu çalışmanın, komplo teorileri ve özellikle örgütsel komplo teorileriyle mücadelede atılacak adımları belirlemek için bir temel oluşturabileceği ve bu alandaki daha fazla araştırmanın yönlendirilmesine katkı sağlayabileceği düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

Abalakina-Paap, M., Stephan, W. G., Craig, T., & Gregory, W. L.(1999). Beliefs in conspiracies. *Political Psychology,20(3),*637–647. https://doi.org/10.1111/0162-895X.00160

Anderson, G. J. 1970,.Effects of classroom social climate on individual learning. *American Educational Research Journal*,vol. 7, no. 2, pp. 135-152.

Appelbaum, S. H., Deguire, K. J., & Lay, M. (2005).The relationship of ethical climate to deviant workplace behaviour.*The International Journal of Business in Society*, vol. 5, no. 4, pp.43-55.

Bartlett, J. E., & Bartlett, M. E. (2011). Workplace bullying: An in-tegrative literature review.*Advances in Developing Human Re-sources*,13(1), 69–84. https://doi.org/10.1177/1523422311410651

Basham L. 2003. Malevolent global conspiracy.J. Soc. Philos.34(1):91–103

Bayar, Y., ve Uçanok, Z. (2012). Ergenlerin dâhil oldukları zorbalık statülerine göre okul sosyal iklimi ve genellenmiş akran algıları. Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri, vol. 12, no. 4, pp. 2337-2358.

Bowes, S. M., Costello, T. H., Ma, W., & Lilienfeld, S. O. (2021). Looking under the tinfoil hat: Clarifying the personological and psychopathological correlates of conspiracy beliefs.*Journal of Personality,89(3),* 422–436.https://doi.org/10.1111/jopy.12588

Bowling, N. A., & Beehr, T. A. (2006). Workplace harassment fromthe victim's perspective: A theoretical model and meta-analysis.*Journal of Applied Psychology,91(5),* 998–1012. https://doi.org/10.1037/0021-9010.91.5.998

Bronstein, M. V., Pennycook, G., Bear, A., Rand, D. G., & Cannon, T. D.(2019). Belief in fake news is associated with delusionality, dogmatism,religious fundamentalism, and reduced analytic thinking.*Journal of Applied Research in Memory and Cognition,8(1),* 108–117.https://doi.org/10.1037/h0101832

Brotherton, R., French, C. C., & Pickering, A. D. (2013). Measuringbelief in conspiracy theories: The generic conspiracist beliefs scale. *Frontiers in Psychology*,4, Article 279.https://doi.org/10.3389/fpsyg.2013.00279

Brotherton, R. 2015. *Suspicious Minds: Why We Believe Conspiracy Theories*. London: Bloomsbury Sigma.
Bruckmüller S, Hegarty P, Teigen KH, et al. (2017) When do past events require explanation? Insights from social psychology. *Memory Studies 10(3)*, 261–273.
Bruder, M., Haffke, P., Neave, N., Nouripanah, N., & Imhoff, R. (2013). Measuring individual differences in generic beliefs in conspiracy theories across cultures: Conspiracy mentality questionnaire. *Frontiers in Psychology*, 4(225). https://doi.org/10.3389/fpsyg.2013.00225

Butler LD, Koopman C, Zimbardo PG. 1995. The psychological impact of viewing the film "JFK": emotions,beliefs, and political behavioral intentions.*Political Psychol. 16(2)*:237–57
Chayinska M, Ulug OM, Ayanian AH, Gratzel JC, Brik T, et al. 2022. Coronavirus conspiracy beliefs anddistrust of science predict risky public health behaviors through optimistically biased risk perceptions in Ukraine, Turkey, and Germany. Group Process. Intergroup Relat.25(6):1616–34
Cichocka, A., Marchlewska, M., Golec de Zavala, A., & Olechowski, M. (2016). "They will not control us": In-group positivity and belief in intergroup conspiracies. *British Journal of Psychology*, 107, 556–576.
Claassen, R. L., & Ensley, M. J. (2016). Motivated reasoning and yard-sign-stealing partisans: Mine is a likable rogue, yours is a degenerate criminal. *Political Behavior, 38(2)*, 317–335. https://doi.org/10.1007/s11109-015-9313-9
Costello, T. H., Bowes, S. M., & Lilienfeld, S. O. (2020)."Escape from Freedom": Authoritarianism-related traits, political ideology, personality,and belief in free will/determinism. *Journal of Research in Personality*,86, Article 103957.https://doi.org/10.1016/j.jrp.2020.103957
Craciun C, Baban A. 2012. "Who will take the blame?": understanding the reasons why Romanian mother sdecline HPV vaccination for their daughters.*Vaccine30(48)*, 6789–93
Crocker, J., Luhtanen, R., Broadnax, S., & Blaine, B. E. (1999). Belief in US government conspiracies against Blacks among Black and White college students: Powerlessness or system blame?. *Personality and Social Psychology Bulletin, 25(8)*, 941-953.
Darwin, H., Neave, N., & Holmes, J. (2011). Belief in conspiracy theories. The role of paranormal belief, paranoid ideation and schizotypy. *Personality and Individual Differences, 50(8)*, 1289–1293. https://doi.org/10.1016/j.paid.2011.02.027
Dentith MRX. 2016. When inferring to a conspiracy might be the best explanation.*Soc.Epistem*.30(5–6):572–91
Deltito, J., Martin, L., Riefkohl, J., Austria, B., Kissilenko, A., & Morse,P. C. C. (2001). Do patients with borderline personality disorder belong tothe bipolar spectrum?*Journal of Affective Disorders,67(1–3)*, 221–228.https://doi.org/10.1016/s0165-0327(01)00436-0
Douglas KM, Sutton RM. 2015. Climate change: why the conspiracy theories are dangerous.*Bull. Atomic Sci.71(2)*, 98–106
Douglas, K. M., & Leite, A. C. (2017). Suspicion in the workplace: Organizational conspiracy theories and work-related outcomes. *British Journal of Psychology*, https://doi.org/10.1111/bjop.12212
Douglas, K. M., Sutton, R. M., & Cichocka, A. (2017). The Psychology of Conspiracy Theories. *Current Directions in Psychological Science, 26(6)*, 538–542. https://doi.org/10.1177/0963721417718261

1029

Douglas, K. M., Uscinski, J. E., Sutton, R. M., Cichocka, A., Nefes, T., Ang, C. S., & Deravi, F. (2019). Understanding conspiracy theories. *Political Psychology*, 40(Suppl 1), 3–35. https://doi.org/10.1111/pops.12568

Drinkwater, K., Dagnall, N., & Parker, A. (2012). Reality testing, conspiracy theories, and paranormal beliefs. *Journal of Parapsychology*, 76(1), 57–77

Einstein KL, Glick DM. 2015. Do I think BLS data are BS? The consequences of conspiracy theories.*PoliticalBehav*.37(3):679–701

Erdil, O.,ve Ertosun, Ö. G. (2011). The relationship between social climate and loneliness in the workplace and effects on employee wellbeing. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, vol. 24, no. 2011, pp. 505-525.

Eren-Bana P. and Bekaroglu S.B. (2017). Örgütlerde Sosyal İklim Ölçeği Geçerlilik ve Güvenilirlik Çalışması. *Research Journal of Business and Management (RJBM)*, V.4, Iss.2, p

Ertosun, Ö. (2023). Etik, adalet ve rekabetçi iklim algısının çalışan adanmışlığı üzerindeki rolü. *Equinox Journal of Economics Business and Political Studies*. https://doi.org/10.48064/equinox.1240931

Fatke, M. (2017). Personality traits and political ideology: A first global assessment.*Political Psychology*,38(5), 881–899.https://doi.org/10.1111/pops.12347

Franks, B., Bangerter, A., Bauer, M. W., Hall, M., & Noort, M. C.(2017). Beyond"monologicality"? Exploring conspiracist world-views.*Frontiers in Psychology*,8(1), 861. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2017.00861

Gebauer, J. E., Paulhus, D. L., & Neberich, W. (2013). Big Two personalityand religiosity across cultures: Communals as religious conformists andagentics as religious contrarians.*Social Psychological & Personality*.

Gligorić V, da Silva MM, Eker S, van Hoek N, Nieuwenhuijzen E, Popova U, Zeighami G. The usual suspects: How psychological motives and thinking styles predict the endorsement of well-known and COVID-19 conspiracy beliefs. Appl Cogn Psychol. 2021 Sep-Oct;35(5):1171-1181. doi: 10.1002/acp.3844. Epub 2021 May 26. PMID: 34177101; PMCID: PMC8212084.

Goertzel, T. (1994). Belief in conspiracy theories. Political Psychology, 15(4), 731–742. https://doi.org/10.2307/3791630

Golec de Zavala, A., & Cichocka, A. (2012). Collective narcissism and anti Semitism in Poland. *Group Processes & Intergroup Relations*, 15(2), 213-229

Goreis, A., & Voracek, M. (2019). A systematic review and meta-analysisof psychological research on conspiracy beliefs: Field characteristics,measurement instruments, and associations with personality traits. *Frontiers in Psychology*,10, Article 205.https://doi.org/10.3389/fpsyg.2019.00205

Gray, M. (2010). *Conspiracy theories in the Arab world: Sources and politics.* Routledge.

Grebe E, Nattrass N. 2012. AIDS conspiracy beliefs and unsafe sex in Cape Town.*AIDS Behav.* 16(3):761–73

Grzesiak-Feldman, M. (2013). The effect of high-anxiety situations on conspiracy thinking.*Current Psychology: A Journal for DiversePerspectives on Diverse Psychological Issues,32(1),* 100–118.https://doi.org/10.1007/s12144-013-9165-6

Hergovich, A., Schott, R., & Arendasy, M. (2008). On the relationship between paranormal belief and schizotypy among adolescents. *Personality and Individual Differences,45(2),* 119–125.https://doi.org/10.1016/j.paid.2008.03.005

1030

Hofstadter R (1966) The paranoid style in American politics. In: Hofstadter R (ed.) The Paranoid Style in American Politics and Other Essays. New York: Knopf, pp. 3–40
Hua, J. P. Y., Karcher, N. R., & Kerns, J. G. (2020). Examining associations between two different jumping to conclusions scores with positive schizotypy and recent distress.*Cognitive Neuropsychiatry*,*25(1)*, 45–56.https://doi.org/10.1080/13546805.2019.1682984
Imhoff R, Bruder M. 2014. Speaking (un-)truth to power: conspiracy mentality as a generalised politicalattitude.*Eur. J. Pers*.28(1):25–43
Imhoff, R. (2022). Conspiracy Theories Through a Cross-Cultural Lens. *Online Readings in Psychology and Culture*, 5(3). https://doi.org/10.9707/2307-0919.1175
Jolley, D., & Jaspal, R. (2020). Discrimination, HIV conspiracy theories and pre-exposure prophylaxis acceptability in gay men. *Sexual Health*,17(6), 525–533. https://doi.org/10.1071/SH20154
Jolley, D., & Lantian, A. (2022). Bullying and conspiracy theories: Experiences of workplace bullying and the tendency to engage in conspiracy theorizing. *Social Psychology, 53(4)*, 198–208. https://doi.org/10.1027/1864-9335/a000492
Jolley, D., Douglas, K. M., Leite, A. C., & Schrader, T. (2019). Belief inconspiracy theories and intentions to engage in everyday crime.*BritishJournal of Social Psychology*,*58(3)*, 534–549.https://doi.org/10.1111/bjso.12311
Jolley, D., & Douglas, K. M. (2014a). The social consequences of conspiracism: Exposure to conspiracy theories decreases intentions to engage in politics and reduce one's carbon footprint. *British Journal of Psychology, 105(1)*, 35–56. https://doi.org/10.1111/bjop.12018
Jolley, D., & Douglas, K. M. (2014b). The effects of anti-vaccine conspiracy theories on vaccination intentions. PLoS ONE, 9(2), e89177. https://doi.org/10.1371/journal.pone.0089177
Jones E. S. (1997) The impact of personality and social climate variables on career choice and job satisfaction The College of Education Georgia State University.

Keeley, B. L. (1999). Of conspiracy theories. Journal of Philosophy, 96, 109–126. https://doi.org/10.2139/ssrn.1084585
Kotov, R., Krueger, R. F., Watson, D., Cicero, D. C., Conway, C. C.,DeYoung, C. G., Eaton, N. R., Forbes, M. K., Hallquist, M. N., Latzman,R. D., Mullins-Sweatt, S. N., Ruggero, C. J., Simms, L. J., Waldman, I. D.,Waszczuk, M. A., & Wright, A. G. C. (2021). The Hierarchical Taxonomy of Psychopathology (HiTOP): A quantitative nosology based on consensus of evidence. *Annual Review of Clinical Psychology*,17(1),83–108.https://doi.org/10.1146/annurev-clinpsy-081219-093304
Kuenzi, M., Schminke, M., 2009. Assembling fragments into a lens: a review, critique, and proposed research agenda for organizational work climate literature. Journal of Management 35 (3), 634–717.

Lalot, F., Abrams, D., & Travaglino, G. A. (2021). Aversion amplifi-cation in the emerging COVID-19 pandemic: The impact of po-litical trust and subjective uncertainty on perceived threat.*Journal of Community & Applied Social Psychology*,31(2),213–222. https://doi.org/10.1002/casp.2490
Leiser, D., Duani, N., & Wagner-Egger, P. (2017). The conspiratorial style in lay economic thinking. PLoS ONE, 12(3), e0171238. https://doi.org/10.1371/journal.pone.0171238

Levine, K., & Glick, D.M. (2013). Scandals , Conspiracies and the Vicious Cycle of Cynicism.
Mari S, Volpato C, Papastamou S, Chryssochoou X, Prodromitis G, Pavlopoulos V. 2017. How political ori-entation and vulnerability shape representations of the economic crisis in Greece and Italy.Int. Rev. *Soc.Psychol.30(1)*, 52–67
McClosky, H., & Chong, D. (1985). Similarities and differences between left-wing and right-wing radicals. *British Journal of Political Science, 15(3),* 329–363. https://doi.org/10.1017/S0007123400004221
Meuer, M. & Imhoff, R. (2021). Believing in Hidden Plots is Associated with Decreased Behavioral Trust: Conspiracy Belief as Greater Sensitivity to Social Threat or Insensitivity Towards its Absence? *Journal of Experimental Social Psychology, 93,* Article 104081, https://doi.org/10.1016/j.jesp.2020.104081.
Moore, A. (2018). On the democratic problem of conspiracy theory politics. In J. E. Uscinski (Ed.), Conspiracy theories and the people who believe them (pp. 111–121). New York, NY: Oxford University Press.
Moos, R. H. (1968). The assessment of the social climates of correctional institutions. *Journal of Research in Crime and Delinquency, 5(2),* 174-188. vol. 5, no. 2, pp. 174-188.
Natoli EE, Marques MD. 2021. The antidepressant hoax: Conspiracy theories decrease health-seekingintentions.Br.J.*Soc.Psychol.60(3)*:902–23
Nera K, Wagner-Egger P, Bertin P, Douglas KM, Klein O. 2021. A power-challenging theory of society, ora conservative mindset? Upward and downward conspiracy theories as ideologically distinct beliefs.Eur.J. *Soc. Psychol.51(4–5)*:740–57
Nyhan, B., & Zeitzoff, T. (2018). Conspiracy and misperception belief in the Middle East and North Africa. *Journal of Politics*, 80, 1400–1404. https://doi.org/10.1086/698663
Oliver, J. E., & Wood, T. (2014). Medical conspiracy theories and health behaviors in the United States.JAMA *Internal Medicine*,174, 817–818.
Oliver, J. E., & Wood, T. J. (2014a). Conspiracy theories and the paranoid style(s) of mass opinion. *American Journal of Political Science*, 58(4), 952–966. https://doi.org/10.1111/ajps.12084
Orosz, G., Kreko´, P., Paskuj, B., To´th-Király, I., Bőthe, B., & Roland-Lévy,C. (2016). Changing conspiracy beliefs through rationality and ridiculing.*Frontiers in Psychology*,7, Article 1525.https://doi.org/10.3389/fpsyg.2016.01525
Pantazi, M., Gkinopoulos, T., Witkowska, M., Klein, O., & Bilewicz, M.(2022). Historia est magistra vitae"? The impact of historical victimhood on current conspiracy beliefs. *Group Processes &Intergroup Relations,25(2),* 581–601. https://doi.org/10.1177/1368430220968898
Parker, C., Baltes, B., Young, S., Huff, J., Altmann, R., Lacost, H., … & Roberts, J. (2003). Relationships between psychological climate perceptions and work outcomes: a meta-analytic review. *Journal of Organizational Behavior, 24(4),* 389-416. https://doi.org/10.1002/job.198
Rottweiler B, Gill P. 2022. Conspiracy beliefs and violent extremist intentions: the contingent effects of self-efficacy, self-control and law-related morality.Terror. *Political Violence34(7),*1485–504
Ross, M. W., Essien, E. J., & Torres, I. (2006). Conspiracy beliefs about the origin of HIV/AIDS in four racial/ethnic groups. *Journal of acquired immüne deficiency syndromes* 41(3), 342.
Schneider, B., Reichers, A.E., (1983). On the etiology of climates. *Personnel Psychology* 36, 19–39

1032

Simmons, W. P., & Parsons, S. (2005). Beliefs in conspiracy theories among African Americans: A comparison of elites and masses. *Social Science Quarterly,* 86(3), 582-598
Sleep, C. E., Lynam, D. R., Widiger, T. A., Crowe, M. L., & Miller, J. D.(2019). An evaluation of DSM-5 Section III personality disorder CriterionA (impairment) in accounting for psychopathology. *Psychological Assessment, 31(10),* 1181–1191.https://doi.org/10.1037/pas0000620
Smallpage, S. M., Enders, A. M., & Uscinski, J. E. (2017). The partisan contours of conspiracy theory beliefs. *Research & Politics, 4,* https://doi.org/10.1177/2053168017746554
Stasielowicz, L. (2022). Who believes in conspiracy theories? A meta-analysis on personality correlates.*Journal of Research in Personality,98,*Article 104229.https://doi.org/10.1016/j.jrp.2022.104229
Sternisko A, Cichocka A, Van Bavel JJ. 2020. The dark side of social movements: social identity,non-conformity, and the lure of conspiracy theories.Curr. *Opin. Psychol.35,* 1–6.

Swami V, Coles R. 2010. The truth is out there: belief in conspiracy theories. *Psychologist23(7),*560–63.
Swami, V., Weis, L., Lay, A., Barron, D., & Furnham, A. (2016).Associations between belief in conspiracy theories and the maladaptive personality traits of the personality inventory for DSM-5.*PsychiatryResearch,236,*86–90. https://doi.org/10.1016/j.psychres.2015.12.027
Swami V. 2012. Social psychological origins of conspiracy theories: the case of the Jewish conspiracy theoryin Malaysia.*Front. Psychol.3.*https://doi.org/10.3389/fpsyg.2012.00280
Tetlock, P. E. (2002). Social-functionalist frameworks for judg-ment and choice: The intuitive politician, theologian, and prosecutor. *Psychological Review, 109,* 451–472.
Thorburn S, Bogart LM. 2005. Conspiracy beliefs about birth control: barriers to pregnancy preventio namong African Americans of reproductive age.*Health Educ. Behav.32(4),* 474–87
Turner, P. A. (1994). I heard it through the grapevine: Rumor in African-American culture. Univ of California Press.
Türen, U., Gökmen, Y., Tokmak, İ., & Bekmezci, M. (2014). Güvenlik iklimi ölçeği'nin geçerlilik ve güvenilirlik çalışması. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,* vol. 19, no. 4, pp. 171-190.
Uscinski, J. E., & Parent, J. M. (2014). American conspiracy theories. New York, NY: *Oxford University Press.*
Uscinski, J. E. (2020). *Conspiracy theories: A Primer*. Rowman & Littlefield Publishers.
van der Linden S. 2015. The conspiracy-effect: exposure to conspiracy theories (about global warming)decreases pro-social behavior and science acceptance.*Pers. Individ. Differ.87,* 171–73
van Prooijen, J.-W., & Jostmann, N. B. (2013). Belief in conspiracy theories: The influence of uncertainty and perceived morality.*European Journal of Social Psychology,43(1),* 109–115. https://doi.org/10.1002/ejsp.1922
van Prooijen, J. W., Krouwel, A. P., & Pollet, T. V. (2015). Politicalextremism predicts belief in conspiracy theories.*Social Psychological &Personality Science,6(5),* 570–578.https://doi.org/10.1177/1948550614567356
van Prooijen, JW., de Vries, R.E. (2016). Organizational Conspiracy Beliefs: Implications for Leadership Styles and Employee Outcomes. *J Bus Psychol* **31**, 479–491 https://doi.org/10.1007/s10869-015-9428-3

1033

van Prooijen, J.-W., & Douglas, K. M. (2017). Conspiracy theories as part of history: The role of societal crisis situations. *Memory Studies, 10(3),* 323–333. https://doi.org/10.1177/1750698017701615

van Prooijen, Jan-Willem (2018)*The Psychology of Conspiracy Theories*. New York: Routledge.

vanProoijen,J.W.,&VanVugt,M.(2018).Conspiracy Theories:Evolved functions and psychological mechanisms. *Perspectives on Psychological Science,13*,770-788,https:/doi.org/10.1177/1745691618774270.

Zajenkowski M, Gorniak J, Wojnarowski K, Sobol M, Jonason PK. 2022. I need some answers now! Present time perspective is associated with holding conspiracy beliefs.*Pers. Individ. Differ.196*, 111723

Zonis M and Joseph CM (1994) Conspiracy thinking in the Middle East. Political Psychology 15: 443–459.

1034

FİLİSTİNDE ÇOCUK VE GENÇLERE DÖNÜK İNSAN HAKKI İHLALLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

FOR CHILDREN AND YOUTH IN PALESTINE A STUDY ON HUMAN RIGHTS VIOLATIONS

Furkan ÇAPOĞLU
Hitit Üniversitesi, İktisadi İdari Bilimler Fakültesi
ORCID ID: 0000-0003-1378-0192

ÖZET

Savaş insanlığı ve insanlığın uğraşı verdiği tüm değer ve kutsallığı zedeler. İnsanların uğraşı verdiği tüm varlıkları yok ederek büyük acılara neden olan bu engellenemeyecek durum, insanlık tarihinin en eski yegâne değişmeyen gerçeğidir. Savaşlar ve çatışmalarda ölenlerin yanında çok sayıda insan da yaralanıp sakat kalmaktadır. Ölümler, yaralanmalar ve sakatlıklar, bireyleri ve ailelerini ve gittikçe artan bir şekilde tüm o toplumun dinamiklerini derinden etkileyen sonuçlara sebep olmaktadırlar. Çatışmalardan maddi ve manevi olarak en çok etkilenen kesim şüphesiz ki çocuklar ve gençlerdir. Bu ortamlarda, savunmasız olan çocukların yaşam hakkını doğrudan etkilemekte, dolayısıyla toplumun gelişimini engellemektedir. Öyle ki yaşam haklarının ihlal edildiği bu durumda diğer temel özgürlük ve hakların güvence altına alınma durumu da hukuken mümkün görünmemektedir. Filistinli çocuklar ve gençler orantısız saldırılardan sadece dolaylı olarak etkilenmekle kalmıyor, aynı zamanda İsrail onları bir tehdit olarak gördüğü için eğitim, sağlık, yiyecek gibi temel hak ve özgürlüklerinden de doğrudan yoksun bırakmaktadırlar. Bu noktada Filistin'de verilecek en doğru karar, İsrail'in çocuklara yönelik "insan hakları ihlallerini" ulusal bir politika olarak uygulamasıdır. İsrail ise sebep olduğu bu tabloyu bir cezalandırma şeklinde kullanmaya devam etmektedir. Bu insanlık dışı eylemlere karşı uluslararası bir denetim ve yargı yokluğunda Filistinlilerin çok boyutlu hak ihlalleri devam etmektedir. İsrail eylemlerinden vazgeçip Filistin'e kendi kaderini tayin etmede dâhil oradaki insanların insan hakları standartlarına uygun davranmaya başlayınca kadar barışçıl bir ortamın oluşmayacağı aşikârdır. Filistinli çocuk ve gençlerin temel haklarının sistematik ve ağır ihlalinin, işlenmiş olan savaş suçlarının tüm insan hakları kurumları ve dünyadaki sağduyulu ve vicdanlı insan hakları savunucuları tarafından reddedilmesi, kınanması ve bu saldırıların durdurulması için harekete geçilmesi gerekmektedir. BM başta gelmek üzere caydırıcı ve bağlayıcı karar alma yetkisine sahip kurumların, söz konusu ihlalleri tespit edip; ilan ederek, sonuçlarını da takip etmeleri beklenmektedir. Etkilenen çocuk ve gençlere karşı bir çözüm üretmek istenmemektedir. Uluslararası hukuki sözleşmeler, uluslararası işbirliği ışığında, savaş ve çatışma sonrası çocukları, zihinsel ve fiziksel yeteneklerini en üst düzeye çıkarmak ve toplum yaşamına katılımlarını sağlayabilmek için aileler ve yerel kuruluşlar arasındaki ekip çalışmasını teşvik etmelidir. Bu çalışmada iki ülke arasında uzun süredir yaşanılan çatışmalarda genç ve çocukların durumu analiz edilmekte olup insan hakları çerçevesinde gençler ve çocukların durumu hakkında dünyaca işbirliğine gidilebileceği ifade edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Şiddet, Yaşam Hakkı, Çocuk Hakları, İnsan Hakları İhlalleri

ABSTRACT
War damages humanity and all the values and holiness for which humanity strives. This unavoidable situation, which causes great suffering by destroying all the beings that humans strive for, is the oldest and only unchanging fact of human history. In addition to those killed in wars and conflicts, many people are also injured and disabled. Deaths, injuries and disabilities have consequences that profoundly affect individuals and their families and, increasingly, the dynamics of the entire society. The people most affected by conflicts, both materially and morally, are undoubtedly children and young people. In these environments, it directly affects the right to life of vulnerable children, thus hindering the development of society. So much so that in this situation where the right to life is violated, it does not seem legally possible to secure other fundamental freedoms and rights. Palestinian children and youth are not only indirectly affected by disproportionate attacks, but they are also directly deprived of their basic rights and freedoms such as education, health and food because Israel sees them as a threat. At this point, the best decision to make in Palestine is for Israel to implement "human rights violations" against children as a national policy. Israel, on the other hand, continues to use this situation it caused as a form of punishment. In the absence of international control and jurisdiction against these inhumane acts, multi-dimensional human rights violations of Palestinians continue. It is obvious that a peaceful environment will not occur until Israel gives up its actions and starts acting in accordance with the human rights standards of the people there, including self-determination in Palestine. The systematic and grave violation of the fundamental rights of Palestinian children and youth, and the war crimes committed, must be rejected and condemned by all human rights institutions and prudent and conscientious human rights defenders around the world, and action must be taken to stop these attacks. Institutions with the authority to make deterrent and binding decisions, especially the UN, should detect the violations in question and; They are expected to announce it and follow up the results. It is not desired to produce a solution for the affected children and young people. International legal agreements, in the light of international cooperation, should encourage teamwork between families and local organizations to help children after war and conflict maximize their mental and physical abilities and enable them to participate in community life. In this study, the situation of young people and children in the long-standing conflicts between the two countries is analyzed and it is stated that world cooperation can be achieved on the situation of young people and children within the framework of human rights.
Keywords: Violence, Right to Life, Children's Rights, Human Rights Violations

COĞRAFİ KEŞİFLERİN SÖMÜRGECİLİK ANLAYIŞINDAN DÜNYA KAPİTALİZMİNE

FROM COLONIALISM UNDERSTANDING OF GEOGRAPHICAL DISCOVERIES TO WORLD CAPITALISM

Furkan ÇAPOĞLU
Hitit Üniversitesi, İktisadi İdari Bilimler Fakültesi
ORCID ID: 0000-0003-1378-0192

ÖZET

Bu çalışmada gelişen süreçte, batılı ülkelerin sömürgecilik anlayışları ve mücadelelerinin Avrupa'nın yanı sıra tüm dünyada egemen olma ideolojisi ve bunun yanında menfaat elde etme süreçleriyle yaratılmak istenilen kapitalizm hareketi ele alınmıştır. Sömürgecilik anlayışının dünyada meydana getirdiği yeni anlayış ve düzen Batı toplumunun kaynak arama faaliyetleri üzerine kurulu saldırgan ve gelenekleri yıkan bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır. Coğrafi Keşifler sayesinde kıtalararası yeni bağlantı yolların keşfedilmesiyle birlikte yeni etnik grup ve milletler arası iletişimin artmasıyla çok sayıda tarım ürününün ve hayvan çeşitliliğinin dünyanın farklı yerlerine taşındığı tahmin edilebilir bir gerçektir. Bununla birlikye keşfedilen birçok yeni ürünün Kakao vb yeni tat ve dokuya sahip ürünlerin Amerika'dan tüm dünyaya yayılarak yeni bir ticaret ve kazanç kapısı zamanla birçok üründe başlayacak olan tekelleşme ve dünya çapındaki kapitalizm yarışına hizmet edecektir. Yeni yerleştirilmeye çalışılan ve dünyaya egemen olması istenilen kaynakların biriktirilme ve sömürülmesine dayalı sistem ile bazı lokomotif ülkelerin egemenliğinde yeni bir dünya arayışı ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu yeni anlayışlara neden olan sömürgecilik hareketleri sonucunda egemen toplumlar değişmiş; doğu coğrafyasından batı coğrafyasına kayan bir ekonomi ve siyaset dengesi ortayı çıkmıştır. Bununla birlikte Batı ülkeleri 16. yüzyıl ortaları ile birlikte siyasi gücünün üstünlüğünü açık olarak belli etmeye başlamışlardı. Yeni üretim kanalları ve teknikleri ile elde edinilen yenidünya kaynaklarıyla bilim ve teknik üstünlükleriyle birçok bölgeye hâkim olan bu ülkeler zamanında etki ve nüfus alanlarını genişletme yollarına başvurmaya başlayarak dünyada yeni bir denge alanı yaratmışlardır. Bunun neticesinde yeni büyük imparatorluklar haline gelen Portekiz ve İspanya gibi büyük sömürge imparatorlukları ortaya çıkarak dünyada yeni bir sayfa açılmasına neden oldular. Egemen kaynak ve fiyat politikası serbestlikleri ile birçok ürünün dünyada fiyatının arttırılmasına neden olup kapitalist düzenin öncü hamlelerini yaptılar. Bununla kalmayıp dünyada yeni bir anlayış yaratarak birçok ülkeye bu yönde kapitalizmin öncülüğünü yaparak yeni bir düzen oturttular. Bu çalışmada kapitalizm anlayışının dünyaya egemen olma süreci coğrafi keşiflerle beraber gelişen anlayışlar değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Dünya, Kaynaklar, Kapitalizm, Batı Ülkeleri, Egemenlik

ABSTRACT

In this study, the capitalism movement that is intended to be created through the colonial understanding and struggles of Western countries, the ideology of domination all over the world as well as Europe, as well as the processes of obtaining benefits, is discussed. The new understanding and order created by the understanding of colonialism in the world appears as an aggressive and tradition-breaking process based on the resource-seeking activities of Western society. It is a predictable fact that thanks to Geographical Discoveries, with the discovery of new intercontinental connection routes and the increase in communication

1037

between new ethnic groups and nations, many agricultural products and animal diversity have been transported to different parts of the world. In addition, many new products discovered, such as Cocoa, etc., with new tastes and textures, will spread from America to all over the world, creating a new source of trade and profit, which will serve the monopolization and worldwide capitalism race that will begin in many products over time. An attempt has been made to put forward a search for a new world under the domination of some locomotive countries, with a system based on the accumulation and exploitation of resources that are tried to be established and dominate the world. As a result of the colonial movements that led to these new understandings, dominant societies changed; An economic and political balance has emerged that has shifted from the eastern geography to the western geography. However, Western countries began to clearly demonstrate the superiority of their political power in the mid-16th century. These countries, which dominate many regions with their scientific and technical superiority and the new world resources obtained through new production channels and techniques, have started to resort to ways of expanding their influence and population areas, creating a new balance area in the world. As a result, large colonial empires such as Portugal and Spain emerged, which became new great empires, and opened a new page in the world. With their sovereign resource and price policy freedoms, they caused the prices of many products to increase in the world and made pioneering moves of the capitalist order. Not only that, they created a new understanding in the world and established a new order in many countries by pioneering capitalism in this direction. In this study, the process of capitalism dominating the world and the understandings that developed along with geographical discoveries will be evaluated.

Keywords: World, Resources, Capitalism, Western Countries, Sovereignty

1038

KREDİBİLİTE PORTFÖY SEÇİMİNİN BİBLİYOMETRİK ANALİZİ

THE BIBLIOMETRIC ANALYSIS OF CREDIBILISTIC PORTFOLIO SELECTION

Dr. Öğr. Üyesi Furkan GÖKTAŞ
Karabük Üniversitesi, İşletme Fakültesi
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0001-9291-3912

ÖZET

Kredibilite ölçüsü, olabilirlik teorisindeki olabilirlik ve gereklilik ölçülerinin ortalaması olarak tanımlanır. Bu ölçü, olasılık ölçüsü gibi kendinin dualidir. Bu ölçüyü kullanan portföy seçimi modelleri bulanık portföy seçiminin önemli bir alt kümesini oluşturur. Bu çalışmanın amacı kredibilite portföy seçiminin incelenmesidir. Bu kapsamda Web of Science verileri içinde "credibili*" ve "portfolio" ifadeleri birlikte aranarak 313 çalışmanın verilerine ulaşılmıştır. "credibili*" ifadesi "credibility" ve "credibilistic" kelimelerini kapsamaktadır. Bu veri seti Bibliometrix bir R paketi ile analiz edilmiştir. %81.2'si makale türünde olan bu çalışmalar 1992-2024 dönemine aittir. Li X (Mehlawat MK) atıf (yayın) sayısı açısından bu alandaki en etkili yazardır. ABD (Çin) atıf (yayın) sayısı açısından bu alandaki en etkili ülkedir. Eur J Oper Res (Insur Math Econ) atıf (yayın) sayısı açısından bu alandaki en etkili dergidir. Anahtar kelimeler "plus" yazarlar yerine Web of Science tarafından belirlenir. Bu alandaki en önemli anahtar kelime "plus" optimizasyondur. Seçim ve etki ise bu alandaki trend konulardır.

Anahtar Kelimeler: Bibliyometrik Analiz, Bulanık küme, Kredibilite ölçüsü, Optimizasyon, Portföy seçimi.

ABSTRACT

The credibility measure is defined as the average of the possibility and necessity measures in possibility theory. This measure is self-dual as the probability measure. Portfolio selection models that use this measure constitute an important subset of fuzzy portfolio selection. This study aims to examine credibilitistic portfolio selection. In this context, the data of 313 studies are obtained by searching the expressions "credibili*" and "portfolio" together in the Web of Science data. The expression "credibili*" includes the words "credibility" and "credibilistic". This data set is analyzed with the Bibliometrix an R package. These studies, 81.2% of which are articles, belong to the 1992-2024 period. Li X (Mehlawat MK) is the most influential author in this field regarding the number of citations (publications). The USA (China) is the most influential country in this field regarding the number of citations (publications). Eur J Oper Res (Insur Math Econ) is the most influential journal in this field regarding the number of citations (publications). The Web of Science determines keywords plus instead of the authors. The most important keyword plus in this field is optimization. Selection and impact are trend topics in this field.

Keywords: Bibliometric analysis, Fuzzy set, Credibility measure, Optimization, Portfolio selection.

ÇEVRESEL SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK BAĞLAMINDA ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN YENİLENEBİLİR ENERJİYE YÖNELİK FARKINDALIK DÜZEYLERİ: BARTIN ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ[103]

AWARENESS LEVELS OF UNIVERSITY STUDENTS TOWARDS RENEWABLE ENERGY IN THE CONTEXT OF ENVIRONMENTAL SUSTAINABILITY: BARTIN UNIVERSITY CASE

Öğr. Gör. Hatice AY

Hüseyin KIZILTAŞ

Bartın Üniversitesi, Ulus Meslek Yükskekokulu

Bartın Üniversitesi, Ulus Meslek Yükskekokulu

ORCID ID: https://orcid.org/0000-0003-3173-4931

ORCID ID: https://orcid.org/0009-0004-9668-9654

ÖZET

20. yüzyılda ortaya çıkan sürdürülebilir kalkınma kavramının önemli bir bileşeni çevresel sürdürülebilirliktir. Çevresel sürdürülebilirlik, mevcut ve gelecek nesillerin kaynak ve hizmet ihtiyaçlarını, onları sağlayan ekosistemlere zarar vermeden temin etmek olarak ifade edilmektedir. 2015 yılında Birleşmiş Milletler tarafından kabul edilen Sürdürülebilir Kalkınma için 2030 Gündemi ile tüm dünyanın daha sürdürülebilir bir kalkınmaya yönelmesini amaçlayan 17 "Sürdürülebilir Kalkınma Amacı (SKA)" tanımlanmıştır. Bu amaçlardan 7.si "erişilebilir ve temiz enerji"dir. Bu amacın alt boyutları içerisinde "2030'a kadar yenilenebilir enerjinin küresel enerji kaynakları içindeki payının önemli ölçüde artırılması" yer almaktadır. Yenilenebilir enerjinin kavranması, gelecek nesillere aktarılması ve farkındalık yaratılması gerekmektedir. Bu araştırmanın amacı da çevresel sürdürülebilirlik bağlamında üniversite öğrencilerinin yenilenebilir enerjiye yönelik farkındalık düzeylerini ortaya koymaktır. Araştırmanın çalışma grubunu Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi, sosyal bilgiler öğretmenliği ve sınıf öğretmenliği bölümlerinde öğrenim gören 179 öğrenci oluşturmaktadır. Çalışma grubunda katılımcıların temsil ettikleri bölümlerde çevresel sürdürülebilirlik ile ilişkili ders içeriklerine sahip olması önemli bir etken olmuştur. Aynı zamanda öğretmen adayları; gelecek nesilleri yetiştirmede ve yön göstermede önemli role sahiptir. Araştırma kapsamında veriler araştırmacılar tarafından uzman görüşü alınarak hazırlanan kişisel bilgi formu ile Morgil, Seçken, Yücel, Özyalçın Oskay, Yavuz ve Ural tarafından geliştirilen ve 39 maddeden oluşan "Yenilenebilir Enerji Farkındalık Ölçeği" ile elde edilmiştir. Elde edilen veriler, araştırmacılar tarafından frekans ve yüzde hesaplamaları kullanılarak analiz edilmiştir. Ölçekten elde edilen veriler, Kolmogorov-Smirnov (K-S) normal dağılım testi ile analiz edilmiştir. Araştırmada elde edilen verilerin normallik dağılımları analizi sonuçlarına göre; cinsiyet değişkenine göre parametrik testler ($p<0.05$ anlamlılık düzeyi) arasında yer alan bağımsız gruplar t-testi ve diğer değişkenlere göre tek yönlü varyans analizi (ANOVA) kullanılarak analiz edilmiştir. Araştırma kapsamında üniversite öğrencilerinin yenilenebilir enerjiye yönelik farkındalıklarının yüksek olduğu ancak yenilenebilir enerji farkındalık düzeylerinin cinsiyet, aile yaşanılan yer ve çevre ile

[103] Bu araştırma, TÜBİTAK 2209-A Üniversite Öğrencileri Araştırma Projeleri Destekleme Programı tarafından "Çevresel Sürdürülebilirlik Bağlamında Üniversite Öğrencilerinin Yenilenebilir Enerjiye Yönelik Farkındalık Düzeyleri: Bartın Üniversitesi Örneği " isimli proje kapsamında desteklenmiştir.

ilişki ders alma/proje yapma/bilimsel etkinliğe katılma durumlarına göre anlamlı farklılık göstermediği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çevresel sürdürülebilirlik, yenilenebilir enerji, üniversite öğrencileri.

ABSTRACT

An important component of the concept of sustainable development that emerged in the 20th century is environmental sustainability. Environmental sustainability is defined as meeting the resource and service needs of current and future generations without harming the ecosystems that provide them. With the 2030 Agenda for Sustainable Development adopted by the United Nations in 2015, 17 "Sustainable Development Goals (SDGs)" were defined, aiming to move the whole world towards a more sustainable development. The 7th of these goals is "accessible and clean energy". The sub-dimensions of this goal include "significantly increasing the share of renewable energy in global energy resources by 2030". Renewable energy needs to be understood, transferred to future generations and awareness created. The purpose of this research is to reveal the awareness levels of university students towards renewable energy in the context of environmental sustainability. The study group of the research consists of 179 students studying at Bartın University Faculty of Education, social studies teaching and classroom teaching departments. An important factor was that the participants in the study group had course content related to environmental sustainability in the departments they represented. At the same time, teacher candidates; It has an important role in raising and guiding future generations. Within the scope of the research, data were obtained with the personal information form prepared by the researchers by taking expert opinion and the "Renewable Energy Awareness Scale", which was developed by Morgil, Seçken, Yücel, Özyalçın Oskay, Yavuz and Ural and consists of 39 items. The data obtained was analyzed by the researchers using frequency and percentage calculations. Data obtained from the scale were analyzed with the Kolmogorov-Smirnov (K-S) normal distribution test. According to the results of normality distribution analysis of the data obtained in the research; Independent groups were analyzed using t-test among parametric tests ($p<0.05$ significance level) according to gender variable and one-way analysis of variance (ANOVA) according to other variables. Within the scope of the research, it was concluded that university students' awareness of renewable energy is high, but their renewable energy awareness levels do not differ significantly according to gender, family, place of residence and relationship with the environment, taking courses/doing projects/participating in scientific activities.

Keywords: Environmental sustainability, renewable energy, university students.

EĞİTİM FAKÜLTESİ ÖĞRENCİLERİNDE YAŞAM BAĞLILIĞININ OTANTİKLİK VE AMAÇLAR İÇİN MÜCADELE İLE İLİŞKİSİ

THE RELATIONSHIP OF LIFE COMMITMENT WITH AUTHENTICITY AND STRUGGLE FOR GOALS IN FACULTY OF EDUCATION STUDENTS

İlker ERGÜN
Yıldız Teknik Üniversitesi, Eğitim Fakültesi
ORCID ID: https://orcid.org/0009-0005-7788-5120

Prof. Dr. Ali ERYILMAZ
Yıldız Teknik Üniversitesi, Eğitim Fakültesi
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0001-9301-5946

ÖZET

Bu araştırmada eğitim fakültesi öğrencilerinde yaşam bağlılığının otantiklik ve amaçlar için mücadele ile ilişkisi incelenmiştir. Çalışmada eğitim fakültesi öğrencilerinin yaşam bağlılığının çeşitli demografik değişkenlere göre incelenmesi, katılımcıların otantiklik ve amaçlar için mücadeleye düzeylerinin yaşam bağlılığını ne derecede yordadığının incelenmesi amaçlanmıştır. Bu doğrultuda çalışmada; Yaşam Bağlılığı Ölçeği, Otantiklik Ölçeği, Amaçlar için Mücadele Ölçeği ve Kişisel Bilgi Formu kullanılmıştır. Araştırmanın örneklemini Yıldız Teknik Üniversitesi Eğitim Fakültesi'nde öğrenimine devam eden 212 kadın, 51 erkek, toplam 263 lisans öğrencisi oluşturmaktadır. Araştırmada ilişkisel tarama yöntemi kullanılmıştır. Verilerin analizi; Bağımsız Gruplar t-Testi, Pearson Korelasyon Analizi Testi ve Çoklu Doğrusal Regresyon Analizi ile gerçekleştirilmiştir. Cinsiyet, okulu sevme/sevmeme, genel çerçevede mutlu bir yaşam sürme/sürmeme demografik değişkenlerinin yaşam bağlılığına göre farkılaşıp farklılaşmadığını analiz etmek amacıyla t-testi yapılmıştır. Bulgulara göre; yaşam bağlılığı cinsiyete göre anlamlı bir farklılık göstermemiştir. Okulu seven katılımcıların yaşam bağlılıkları okulu sevmeyenlere göre anlamlı bir şekilde daha yüksektir. Genel çerçevede mutlu bir yaşam süren katılımcıların yaşam bağlılıkları sürmeyenlere göre anlamlı bir şekilde daha yüksektir. Korelasyon analizinden elde edilen bulgulara göre; yaşam bağlılığı otantiklik ve amaçlar için mücadele değişkenleri ile pozitif yönde anlamlı ilişkiye sahiptir ($p<0.01$). Ayrıca yaşam bağlılığı, otantiklik ölçeğinin alt boyutları olan kendine yabancılaşma, dış etkileri kabullenme ve otantik yaşam ile yüksek düzeyde anlamlı ilişkiye sahiptir ($p<0.01$). Yaşam bağlılığı; amaçlar için mücadele ölçeğinin alt boyutları olan mücadele etme, mücadeleyi bırakma ve amaca bağlanma ile yüksek düzeyde anlamlı ilişkilere sahiptir ($p<0.01$). Yapılan çoklu doğrusal regresyon analizine göre; otantiklik ve amaçlar için mücadele değişkenleri birlikte, yaşam bağlılığı toplam varyansının %43'ünü açıklamaktadır. Otantiklik ve amaçlar için mücadele bağımsız değişkenleri yaşam bağlılığını pozitif yönde anlamlı şekilde yordamaktadır. Elde edilen bulgular literatüre göre tartışılmış, sınırlılıklar ve öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Yaşam bağlılığı, otantiklik, amaçlar için mücadele

ABSTRACT

In this study, the relationship between life engagement and authenticity and goal striving in education faculty students was examined. The aim of the study was to examine the life engagement of education faculty students according to various demographic variables and to examine to what extent the participants' levels of authenticity and goal striving predict life commitment. In this direction, in the study; Life Engagement Scale, Authenticity Scale, Goal

Striving Scale and Personal Information Form were used. The sample of the research consists of 212 female and 51 male, a total of 263 undergraduate students studying at Yıldız Technical University Faculty of Education. The study was conducted in accordance with the relational screening model. Analysis of data; Independent Groups t-Test, Pearson Correlation Analysis Test and Multiple Linear Regression Analysis were used. A t-test was conducted to analyze whether the demographic variables of gender, liking/disliking school, living a happy life in general or not living a happy life in general differed according to life engagement. According to the findings; life engagement did not differ significantly by gender. The life engagement of participants who like school is significantly higher than those who do not like school. In general, the life engagement of participants who live a happy life is significantly higher than those who do not. According to the findings obtained from the correlation analysis; life engagement has a positive significant relationship with the variables of authenticity and goal striving ($p<0.01$). In addition, life engagement has a highly significant relationship with the sub-dimensions of the authenticity scale; self-alienation, acceptance of external influences, and authentic living ($p<0.01$). Life engagement has a highly significant relationships with the sub-dimensions of the goal striving scale: struggling, giving up the struggle, and commitment to the goal ($p<0.01$). According to the multiple linear regression analysis; the variables authenticity and goal striving together explain 43% of the total variance in life engagement. The independent variables of authenticity and goal striving significantly and positively predict life engagement. The findings were discussed according to the literature, and limitations and suggestions were presented.

Keywords: Life engagement, authenticity, goal striving

1043

ÖRGÜTSEL ÖĞRENMENİN META ANALİZ YÖNTEMİYLE İNCELENMESİ
EXAMINING ORGANIZATIONAL LEARNING THROUGH META-ANALYSIS METHOD

Prof. Dr. Zülfü DEMİRTAŞ
Fırat Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-1072-5772

Köksal ÇİFTÇİ
T.C. Milli Eğitim Bakanlığı, Söğütlü Ortaokulu
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0001-7052-6727

ÖZET
Son yıllarda, birçok örgüt rekabetçi kalabilmek için ürünlerini, işlemlerini ve süreçlerini sürekli olarak iyileştirme ihtiyacı duymuşlardır. Bununla birlikte örgütsel uygulayıcılar ve örgüt araştırmacıları arasında örgütsel dönüşüm, iyileştirmeler ve rekabet avantajı ile ilgili endişeler olmuştur. O zamandan beri, örgütsel değişim ve rekabet avantajı konusunu çevreleyen birçok teorik argüman, örgütsel araştırma gündemini geliştirmiştir. Araştırmacılar tarafından çok çeşitli teorik perspektifler önerilmiştir: ekonomistler piyasaların hiyerarşiler üzerindeki üstünlüğünü savunurlar; teknoloji uzmanları, bilgi teknolojileri tarafından sağlanan süreç merkezli, sanal örgütleri destekler; ve davranışçılar, örgütsel öğrenme ve bilgi yönetimi yoluyla yenilenmeyi teşvik ederler. Önerilen teoriler arasında örgütsel öğrenme, 30 yılı aşkın bir süredir örgütsel araştırmacıların güçlü ilgilerininin olduğu görünmektedir. Şüphesiz, örgütsel öğrenme kavramı, doğru uygulandığı takdirde örgütlerin stratejik olarak yenilenmesini sağlayan bir değişim aracı olarak ele alınır. Örgütsel öğrenme, bir örgütün içindeki bir deneyimin bir fonksiyonu olarak gerçekleşir ve örgütün sürekli değişen bir ortamda rekabetçi kalmasını sağlar. Örgütsel öğrenme, verimliliği, doğruluğu ve karları artırabilecek bir süreç iyileştirmedir. Örgütsel öğrenme örgütlerin bir yönü ve örgütsel çalışmaların bir alt alanıdır. Bir örgütün bilgi yaratma, tespit etme ve aktarma sürecidir. Uygulamalı bilgi yönetimi ve öğrenen örgüt kavramına doğrudan katkıda bulunan örgütsel öğrenme konusu, Türkiye'de pek çok araştırmacının ilgisini çekmiş ve bu konu hakkında araştırmalar gerçekleştirilmiştir. Bu araştırmada, ülkemizde son 10 yılda (2014-2023) örgütsel öğrenme ile ilgili yapılmış olan akademik çalışmalar incelenmiştir. Meta analizde ele alınan araştırmalar farklı şekillerde elde edilmiştir. İlk olarak örgütsel öğrenme, öğrenen örgütler, örgütlerde öğrenme ve öğrenen organizasyonlar kelimelerini kapsayan yüksek lisans ve doktora tezleri YÖK'ün tez veri tabanından araştırılmıştır. Daha sonra söz konusu anahtar kelimeler Google akademik arama motorunda taranmıştır. Gerçekleştirilen tarama işlemi sonucunda 2014 ile 2023 yılları arasında yapılmış olan 70 yüksek lisans tezi , 65 doktora tezi ve 5 makale olmak toplam 140 akademik çalışmaya ulaşılmıştır. Nitel araştırma yöntemiyle gerçekleştirilen araştırmanın verileri doküman analizi yoluyla toplanmıştır. Elde edilen verilerin analizinde ise içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Araştırmanın sonuçlarına göre örgütsel öğrenme konusunda en çok çalışmanın 2014 yılında ve en az çalışmanın 2018 yapıldığı belirlenmiştir. Ayrıca araştırmaların özellikle işletme ve eğitim-öğretim alanlarında yapıldığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Örgütsel öğrenme, doküman analizi, çerik analizi.

1044

ABSTRACT

In recent years, many organizations have felt the need to continuously improve their products, processes, and operations in order to remain competitive. However, concerns about organizational transformation, improvements, and competitive advantage have arisen among organizational practitioners and researchers. Since then, many theoretical arguments surrounding organizational change and competitive advantage have advanced the organizational research agenda. A variety of theoretical perspectives have been proposed by researchers: economists advocate for the superiority of markets over hierarchies; technology experts support process-centric, virtual organizations facilitated by information technologies; and behaviorists encourage renewal through organizational learning and knowledge management. Among the proposed theories, organizational learning seems to have attracted strong interest from organizational researchers for over 30 years. Undoubtedly, the concept of organizational learning is considered as a mechanism for strategic renewal if applied correctly, enabling organizations to adapt strategically. Organizational learning occurs as a function of experience within an organization and enables it to remain competitive in a constantly changing environment. It is a process improvement that can enhance efficiency, accuracy, and profits. Organizational learning is a facet of organizations and a subfield of organizational studies. It is the process of knowledge creation, detection, and transfer within an organization. The topic of organizational learning, which directly contributes to applied knowledge management and the concept of a learning organization, has attracted the interest of many researchers in Turkey, leading to research in this area. In this study, academic studies related to organizational learning conducted in Turkey over the past 10 years (2014-2023) were examined. The studies included in the meta-analysis were obtained in various ways. Firstly, master's and doctoral theses covering the keywords organizational learning, learning organizations, learning in organizations, and learning organizations were searched from the Higher Education Council's thesis database. Then, the same keywords were searched on Google Scholar. As a result of the search process, a total of 140 academic studies were found, including 70 master's theses, 65 doctoral theses, and 5 articles conducted between 2014 and 2023. The data of the study conducted using qualitative research method were collected through document analysis. Content analysis method was used in the analysis of the obtained data. According to the results of the research, it was determined that the most studies on organizational learning were conducted in 2014 and the least in 2018. It was also observed that the studies were particularly conducted in the fields of business and education.

Keywords: Organizational learning, document analysis, content analysis.

SADAKAT PROGRAMLARININ SATIN ALMA ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: HEPSİBURADA PREMİUM ÖRNEĞİ

THE IMPACT OF LOYALTY PROGRAMS ON PURCHASING: THE CASE OF HEPSIBURADA PREMIUM

Dr. Öğr. Üyesi Kübra ÇELİK
Kafkas Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
ORCİD ID: 0000-0003-4419-8197

ÖZET

Dijitalleşen dünyada ticaret anlayışı da gelenekselden e-ticarete doğru yol almaktadır. Günümüzde popüler olan ve neredeyse artık herkesin tercih ettiği e-ticaret siteleri ekonomide ve ticarette önemli bir rol oynamaktadır. E-ticaret sitelerinin sayılarının fazla olduğu günümüzde müşterilerin elde tutulması, rakip sitelere kaymaması e-ticaret işletmeleri için önemli bir konu haline gelmiştir. Bu noktada e-ticaret siteleri mevcut müşterilerini korumak için çeşitli programlar geliştirmektedirler. Bunun başında da sadak programları gelmektedir. Sadakat programları; müşterilerin sadık davranışlarını pekiştirip, müşterileri ödüllendirerek işletmeler tarafından yapılandırılmış pazarlama çabalarıdır. Sadakat programı üyeleri, programa üye olmayanlara göre tekrar satın alma sadakati göstermesi beklenilmektedir. Bu çalışmada Türkiye'nin önemli e-satış sitelerinden biri olan Hepsiburada'nın sadakat programı olan Hepsiburada Premium'u incelenmiştir. Bu sadakat programı üyelerine çeşitli ayrıcalıklar tanımaktadır. Programa üye müşterilere sunulan ayrıcalıklar; ücretsiz kargo, %3 Hepsipara kazancı, ücretiz BluTv üyeliği, ücretsiz randevulu teslimat, %50 indirimli mobilya montajı olarak sıralanabilir. Çalışmaya konu olan veriler Hepsiburda'nın internet sitesinde yer alan "Basın Odası"nda düzenli olarak yayınlanan raporlar incelenerek elde edilmiştir. Hepsiburada Premium 2022 yılının temmuz ayında kullanıcılara sunulmuştur. Program, Aralık 2022 sonu itibarıyla 615 bin, 15 Mart itibarıyla ise 840 bini aşkın üyeye ulaştı. 30 Nisan 2023 tarihi itibariyle program üye sayısı 1 milyona ulaşırken, 2023 Kasım ayında son verilere göre program üye sayısı 2 milyona ulaşmıştır. Bu üye artışına paralel olarak satış miktarları incelendiğinde, sipariş verme sıklığında ve satış miktarlarında da artış söz konusudur. 2022 yılında sipariş adedi 17,4 milyon iken 2023 yılı sonunda bu rakam 27 milyona ulaşmıştır. Ayrıca 2023 yılı sonunda program üyeleri program kurulduğu günden bu yana toplam 3 milyar TL fayda elde etmişlerdir. Bu durumda Hepsiburada'nın sadakat programı olan Hepsiburada Premium üyelerine sağladığı avantajlar ile müşterilerin satın alma sıklıklarına etki etmiştir ve bu etki e-satış sitesinin toplam satış miktarına da olumlu yansımıştır. Bu sonuçlar ışığında bakıldığında Hepsiburada'nın sadakat programı olan Hepsiburada Premium yukarıdaki tanımla olumlu yönde ilişki göstermektedir ve bu program amacına uygun sonuçlar doğurmuştur.

Anahtar Kelimeler: E-satış siteleri, Sadakati programları, Hepsiburada

ABSTRACT

In the digitalizing world, the understanding of trade is also moving from traditional to e-commerce. E-commerce sites, which are popular today and preferred by almost everyone, play an important role in the economy and trade. In today's world where the number of e-commerce sites is high, retaining customers and preventing them from shifting to rival sites has become an important issue for e-commerce businesses. At this point, e-commerce sites develop various programs to protect their existing customers. Loyalty programs are at the

forefront of this. Loyalty programs are marketing efforts structured by businesses by reinforcing the loyal behavior of customers and rewarding customers. Loyalty program members are expected to show repurchase loyalty compared to non-members of the program. In this study, Hepsiburada Premium, the loyalty program of Hepsiburada, one of the most important e-selling websites in Turkey, was examined. This loyalty program offers various privileges to its members. The privileges offered to customers who are members of the program include free shipping, 3% Hepsipara earnings, free BluTv membership, free appointment delivery, and 50% discounted furniture assembly. The data subject to the study was obtained by analyzing the reports published regularly in the “Press Room” on Hepsiburda's website. Hepsiburada Premium was launched in July 2022. The program reached 615 thousand members by the end of December 2022 and more than 840 thousand members by March 15. As of April 30, 2023, the number of program members reached 1 million, and in November 2023, according to the latest data, the number of program members reached 2 million. In parallel with this increase in the number of members, there is also an increase in the frequency of orders and sales volumes. While the number of orders was 17.4 million in 2022, this figure reached 27 million by the end of 2023. In addition, by the end of 2023, program members have received a total benefit of 3 billion TL since the program was established. In this case, Hepsiburada's loyalty program, Hepsiburada Premium, has affected the purchase frequency of customers with the advantages it provides to its members, and this effect has positively reflected on the total sales amount of the e-sales site. In the light of these results, Hepsiburada Premium, the loyalty program of Hepsiburada, shows a positive relationship with the above definition and this program has produced results in accordance with its purpose.

Keywords: E-commerce sites, Loyalty programs, Hepsiburada

1047

2015-2023 YILLARI ARASINDA YAYIMLANMIŞ 6-8 YAŞ ÇOCUK KİTAPLARININ DEĞERLER AÇISINDAN İNCELENMESİ

REVIEW OF 6-8 YEARS OLD CHILDREN'S BOOKS PUBLISHED BETWEEN 2015-2023 IN TERMS OF VALUES

Kübra YILDIRIM
İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Eğitim Fakültesi
ORCID ID: https://orcid.org/0009-0006-6192-185X

Prof. Dr. Hatice VATANSEVER BAYRAKTAR
İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Sınıf Öğretmenliği,
ORCİD NO:0000-0002-0458-3405

ÖZET

Çocuk gelişimi ve eğitimi, bireyin yaşamının en önemli ve hassas dönemlerinden birini kapsar. Bu dönem, fiziksel, zihinsel, duygusal ve sosyal açıdan büyük bir gelişim sürecini içermektedir. Çocukların bu dönemde edindikleri deneyimler ve aldıkları eğitim, ileriki yaşamlarında temel oluşturmaktadır ve kişiliklerinin şekillenmesinde belirleyici bir rol oynamaktadır. Çocuk gelişimi ve eğitimi, çocukların potansiyellerini keşfetmelerine, becerilerini geliştirmelerine ve kendilerini ifade etmelerine olanak tanımaktadır. Bu süreç, aynı zamanda çocukların toplumsal değerleri öğrenmeleri ve uyum sağlamaları için önemli bir fırsat sağlamaktadır. (Yörükoğlu, 1998).

Değerler eğitimi, bireylerin karakter gelişimi ve toplumsal sorumluluk duygularını güçlendirmeyi amaçlayan önemli bir eğitim alanıdır. Bu eğitim, insanların değerleri, etik ilkeleri ve toplumsal normları anlamalarını ve bunları günlük yaşamlarında uygulamalarını sağlamaktadır. Çocuklar için değerler eğitimi, özellikle erken yaşlardan itibaren karakter oluşturmanın ve sağlıklı bir kişilik geliştirmenin temel taşıdır (Ismayilova, 2023).

Değerler eğitimi, öğrencilere, ahlaki değerleri ve insan ilişkilerinde önemli olan etik ilkeleri öğretir. Bu, öğrencilerin dürüstlük, saygı, empati, hoşgörü, adalet ve sorumluluk gibi değerleri anlamalarına ve benimsemelerine yardımcı olmaktadır. Değerler eğitimi, bireylerin karakterlerini şekillendirirken, toplumda etik davranışları teşvik etmektedir ve olumlu sosyal etkileşimlerin gelişimine katkıda bulunmaktadır (Sever, 2008).

Çocuk kitapları, değerler eğitimi açısından önemli bir araç olarak kabul edilmektedir. Bu kitaplar, çocuklara değerlerin ne olduğunu anlatırken, karakterler aracılığıyla bu değerleri uygulamalı olarak göstermektedir. Örneğin, bir karakterin sorumluluk sahibi olması, diğerlerine yardım etmesi veya dürüst davranması gibi davranışlar, çocukların bu değerleri anlamalarına ve içselleştirmelerine yardımcı olmaktadır.

Bu araştırma, 6-8 yaş arası çocuk kitaplarında bulunan değerleri belirlemeyi amaçlamaktadır. Araştırma, nitel araştırma yöntemlerinden biri olan içerik analizi yöntemini kullanmaktadır. Çalışma grubu, 2015-2023 yılları arasında yayımlanmış olan 80 çocuk kitabından oluşmaktadır. Temel veri toplama aracı olarak Akyol (2012) tarafından geliştirilen "Değerler Kontrol Listesi" kullanılmıştır. Bu liste, kişisel, kişiler arası ve toplumsal olmak üzere üç

farklı kategori altında toplam 24 değeri içermektedir. Bulgular, çocuk kitaplarında yer alan değerlerin sınıflandırılması ve analizi üzerine odaklanmıştır. Araştırma sonuçlarına göre, çocuk kitaplarında en sık rastlanan değerler arasında kendini kabul, mutluluk ve kibarlık yer almaktadır. Ancak, hoşgörü, sorumluluk ve özgürlük gibi değerlerin daha az vurgulandığı görülmüştür. Çalışma, çocuk kitaplarının içeriğinin çeşitliliğini ve derinliğini artırmak için öneriler sunmaktadır. Bu öneriler arasında kültürel çeşitliliğin artırılması, duyarlı ve bilinçli içerik oluşturulması, eğitici ve eğlendirici dengenin sağlanması ve ebeveynlerle iş birliğinin artırılması yer almaktadır. Bu bakımdan, bu araştırma, çocuk kitaplarının değer odaklı içeriğinin önemini vurgulamakta ve gelecek çalışmalara yol göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Çocuk kitapları, değerler, içerik analizi, çocuk edebiyatı, 6-8 yaş

ABSTRACT

Child development and education covers one of the most important and sensitive periods of an individual's life. This period includes a great development process in terms of physical, mental, emotional and social aspects. The experiences children gain and the education they receive during this period form the basis for their future lives and play a decisive role in shaping their personalities. Child development and education allows children to discover their potential, develop their skills and express themselves. This process also provides an important opportunity for children to learn and adapt to social values.

Values education is an important field of education that aims to strengthen individuals' character development and sense of social responsibility. This education enables people to understand values, ethical principles and social norms and apply them in their daily lives. Values education for children is the cornerstone of building character and developing a healthy personality, especially from an early age.

Values education teaches students moral values and ethical principles that are important in human relations. This helps students understand and embrace values such as honesty, respect, empathy, tolerance, justice and responsibility. While values education shapes the characters of individuals, it encourages ethical behavior in society and contributes to the development of positive social interactions.

Children's books are considered an important tool for values education. While these books tell children what the values are, they demonstrate these values in practice through the characters. For example, behaviors such as a character being responsible, helping others, or acting honestly help children understand and internalize these values.

This research aims to determine the values found in books for children aged 6-8. The research uses the content analysis method, which is one of the qualitative research methods. The study group consists of 80 children's books published between 2015 and 2023. "Values Checklist" developed by Akyol (2012) was used as the main data collection tool. This list includes a total of 24 values under three different categories: personal, interpersonal and social. The findings did focus on the classification and analysis of values in children's books. According to the results of the research, the most common values in children's books include self-acceptance, happiness and kindness. However, values such as tolerance, responsibility and freedom were seen to be less emphasized. The study offers suggestions to increase the diversity and depth of the content of children's books. These suggestions include increasing

1049

cultural diversity, creating sensitive and conscious content, ensuring an educational and entertaining balance, and increasing cooperation with parents. As a result, this research emphasizes the importance of the value-oriented content of children's books and guides future studies.

Keywords: Children's books, values, content analysis, children's literature, 6-8 years old.

1050

GIDA ENDÜSTRİSİ ATIKSU ARITMA TESİSLERİNDE RİSK FAKTÖRLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

RISK FACTORS ASSESSMENT OF FOOD INDUSTRY WASTEWATER TREATMENT PLANTS

Merve ÖZTAMER
Dokuz Eylül Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü
ORCID ID: https://orcid.org/0009-0001-5908-5585

Prof. Dr. Gülsiye ÖZTÜRK ÜRÜT
Dokuz Eylül Üniversitesi, Fen Fakültesi, Kimya Bölümü
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0001-5223-2004

ÖZET

Gıda endüstrisi işletmelerinde hijyen ve sanitasyon amacıyla yüksek miktarlarda su kullanımı bulunmaktadır. Endüstri genelinde birbirinden farklı ürünler üreten işletmeler olmasına rağmen, atıksu arıtma tesisi bulundurmaları ortak özelliklerindendir. Gıda endüstrisi kaynaklı atıksu, yüksek kirlilik değerlerinde olmakla birlikte üretilen ürünler değiştikçe, oluşan atıksuyun karekterizasyonu da değişebilmektedir. Buna bağlı olarak bulunması gereken atıksu arıtma üniteleri de çeşitlenmektedir. Dünya genelinde olduğu gibi ülkemizde de endüstriyel kaynaklı atıksuyun arıtılması, yasal düzenlemeler ile işletme sorumluluğu olarak tayin edilmiştir. Çevrenin korunması esasına göre belirlenen bu sorumluluk gerçekleştirilirken, işletme kapsamında çalışan sağlığı ve iş güvenliğinin güvence altına alınması da bir diğer önemli işletme sorumluluğudur.

Bu çalışmanın amacı, gıda endüstrisinde kullanılan atıksu arıtma üniteleri için tesisin çalışması yanında, çalışanların ve çevre güvenliğinin sağlanması açısından yol gösterici olarak kullanılabilecek bir risk değerlendirmesi yapılmasıdır. Yapılan risk değerlendirmesi kapsamında iş kazalarına ve meslek hastalıklarına neden olabilecek tehlike etmenlerinin belirlenmesi, belirlenen tehlike etmenleri nedeniyle oluşabilecek risklerinin tespit edilmesi ve tespit edilen risklerin gerçekleşmesi neticesinde oluşabilecek tehlikeli durumlar için risk seviyelerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Risk değerlendirmesi çalışması için, gıda endüstrisinde çoğunlukla karşılaşılan üniteleri içeren örnek bir atıksu arıtma tesisi belirlenmiştir. Endüstriyel tesis olması nedeniyle, çalışanların ve çevrenin sağlık ve güvenliğinin güvence altına alındığı yasal düzenlemeler temelinde ve iş sağlığı ve güvenliğinin kurum kültürü olarak kabul edildiği bakış acısıyla yapılan risk değerlendirmesinde, dünyada ve ülkemizde kullanımı oldukça yaygın olan Fine Kinney Risk Değerlendirme metodolojisi kullanılmıştır.

Arıtma tesisleri özelinde bulunan üniteler, proses bazında ayrı ayrı ele alınarak, her bir ünite için olası fiziksel yapılar, ekipmanlar belirlenmiş ve olası tehlike etmenleri, fiziksel, kimyasal, elektrik kaynaklı, mekanik kaynaklı, ergonomik kaynaklı, iş yeri kaynaklı ve biyolojik riskler başlıkları altında değerlendirilmiştir. Fine Kinney risk değerlendirmesi metodolojisi kullanılarak, ayrı ayrı tablolar hazırlanmıştır. Değerlendirme sonucunda belirlenen 7 farklı tehlike etmeni başlığı altında toplamda 109 adet risk tespit edilmiştir. Toplamda değerlendirilmiş olan 109 adet riskin, 4 tanesi kabul edilebilir risk, 13 tanesi kesin risk, 19 tanesi önemli risk, 32 tanesi yüksek risk ve 41 tanesi ise kabul edilemez risk seviyesinde değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İş sağlığı ve güvenliği, Gıda endüstrisi atıksu arıtma üniteleri, Risk değerlendirmesi, Fine Kinney risk değerlendirme metodu.

ABSTRACT

Food industry companies use large amounts of water for hygiene and sanitation purposes. Although there are companies producing different products throughout the industry, they have wastewater treatment plants in common. Wastewater from the food industry has high pollution values, but as the products produced change, the characterization of the wastewater generated can also change. Accordingly, the wastewater treatment units that should be available also diversify. In our country, as in the rest of the world, the treatment of industrial wastewater has been determined as a company responsibility by legal regulations. While performing this responsibility determined on the basis of environmental protection, ensuring employee health and occupational safety within the scope of the company is another important company responsibility.

The aim of this study is to conduct a risk assessment for wastewater treatment units used in the food industry that can be used as a guide to ensure the safety of employees and the environment as well as the operation of the plant. Within the scope of the risk assessment, it is aimed to determine the hazard factors that may cause occupational accidents and occupational diseases, to determine the risks that may occur due to the identified hazard factors and to determine the risk levels for dangerous situations that may occur as a result of the realization of the identified risks For the risk assessment study, a model wastewater treatment plant including the units mostly common in the food industry was identified. Since it is an industrial facility, Fine Kinney Risk Assessment methodology, which is widely used in the world and in our country, was used in the risk assessment made on the basis of legal regulations that guarantee the health and safety of employees and the environment and from the perspective that occupational health and safety is accepted as corporate culture.

The units in the treatment plants were handled separately on a process basis, possible physical structures and equipment were determined for each unit, and possible hazard factors were evaluated under the headings of physical, chemical, electrical, mechanical, ergonomic, workplace and biological risks. Separate tables were prepared using Fine Kinney risk assessment methodology. As a result of the assessment, a total of 109 risks were identified under 7 different hazard factors. Of the 109 risks assessed in total, 4 were assessed as acceptable risk, 13 as definite risk, and 19 as significant risk, 32 as high risk and 41 as unacceptable risk.

Keywords: Occupational health and safety, Food industry wastewater treatment units, Risk assessment, Fine Kinney risk assessment method.

ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİNDE AKRAN ZORBALIĞI
PEER BULLYING IN MIDDLE SCHOOL STUDENTS

Miraç ÇAKMAK
Selçuk Üniversitesi, Hemşirelik Fakültesi

ÖZET

Okul bir çocuğun hayatında önemli bir yer tutmaktadır. Birey bir gününün önemli bir kısmını okul ortamında geçirmektedir. Okul ortamında kurduğu ilişkilerle birey kendini tanımaya çalışmaktadır. Akranlarıyla iyi bir şekilde iletişim kurmak özgüven kazanması açısından son derece önemlidir. Kendine güveni artan bireyin, okul başarısı da bu durumdan etkilenerek artacaktır. Akranları tarafından kabul görmek, beğenilmek her bireyin isteyeceği bir durumdur. Bunun tam tersinin yaşandığı durumlarda, birey kendi akran grubu tarafından reddedilme, alay edilme, dışlanma gibi olumsuz duygular yaşayabilmektedir.

Zorbalık terimi ilk olarak Norveçli Psikolog Dan Olweus tarafından kullanılmıştır. Olweus, yapılan bu davranışın zorbalık olarak tanımlanabilmesi için üç ölçütün gerekli olduğunu belirtmiştir. Bunlar bilerek; isteyerek yapılan zarar verici davranışlar içermesi, zorbalığın birey tarafından sürekli yapılması, tekrar edilmesi ve zorbalığı yapan birey ile maruz kalan kurban arasında bir güç dengesizliğinin olmasıdır.

Zorbalığın ortaya çıkmasında en önemli faktörlerin başında aile gelmektedir. Anne babanın birbiri ile olan ilişkileri olumlu, yakın ve sıcak ise bu bireyde güven duygusunun gelişmesine neden olmaktadır. Anne babanın olumsuz, uzak ve soğuk ilişkisi ise çocuğa zarar verici nitelikte olmaktadır. Bireyin bu olumsuz durumdan etkilenerek ruhsal gelişiminin bozulmasına, diğer insanlarla olan ilişkilerini de olumsuz yönde etkilenmesine sebep olmaktadır.

Zorbalığa uğrayan çocuklarda okuldan kaçma, belli belirsiz zamanlarda ortaya çıkan bilinmeyen hastalıklar, okul başarısında azalma gibi durumlar olabilmektedir.

Zorbalık olaylarının azaltılmasında okul yöneticilerine, velilere ve öğrencilere büyük görev düşmektedir. Okul tarafından bir eylem planı oluşturmak, okulda bu durumu yaşayan bireyleri tespit etmeye çalışmak yapılacakların başında gelmektedir.

Okul sağlığı hemşiresinin akran zorbalığı ortaya çıkmadan önce yapması gereken şunlardır:

Öğrencilerden akran zorbalığı ile ilgili bilgi toplar, gözlem yapar, okulda akran zorbalığı ile ilgili araştırmalar yapar, okul personeli ve öğrencilere akran zorbalığı hakkında eğitim verir. Akran zorbalığı durumunda ise öğrencileri zorba, kurban diye etiketlemenin yanlış olduğunu paylaşır, zorbalığa karışmayan öğrencilerle işbirliği yaparak, sorunun çözümünde işbirliği sağlar, öğrencilerin benlik saygısını yükseltici eğitim programları hazırlar ve çekingenlik veya saldırganlık yerine atılgan davranışlar sergilemelerini destekler.

Anahtar Kelimeler: Zorba, Zorbalık, Okul Sağlığı, Okul Sağlığı Hemşiresi

SUMMARY

School One child's in your life important One place It keeps. Individual One of the day spends a significant portion of their time in the school environment. With the relationships established in the school environment individual self to recognize is working. with peers Good One way communication to create It is extremely important for gaining self-

confidence. The individual's self-confidence increases, school Its success will also increase as a result of this situation. Being accepted and liked by their peers is something that every individual wants. In cases where the opposite occurs, the individual may experience negative emotions such as rejection, ridicule, and exclusion by his or her peer group.

The term bullying was first used by Norwegian Psychologist Dan Olweus. Olweus stated that three criteria are required for this behavior to be defined as bullying. Knowing these ; It involves intentional harmful behavior, bullying is constantly done and repeated by the individual, and there is a power imbalance between the individual doing the bullying and the victim.

Family is one of the most important factors in the emergence of bullying. If the relationship between parents is positive, close and warm, this causes the individual to develop a sense of trust. The negative, distant and cold relationship between parents is harmful to the child. The individual is affected by this negative situation, causing his spiritual development to deteriorate and his relationships with other people to be negatively affected.

Children who are bullied may experience situations such as truancy from school, unknown diseases that appear at uncertain times, and decreased school success.

School administrators, parents and students have a great responsibility in reducing bullying incidents. Creating an action plan for the school and trying to identify individuals experiencing this situation at school are among the first things to be done.

Here are what the school health nurse should do before peer bullying occurs :

It collects information about peer bullying from students, makes observations, conducts research on peer bullying at school, and provides training to school staff and students about peer bullying. In case of peer bullying, he shares that it is wrong to label students as bullies or victims, cooperates with students who are not involved in bullying, provides cooperation in solving the problem, prepares educational programs that increase students' self-esteem, and supports them to exhibit assertive behavior instead of shyness or aggression.

Keywords: Bully, Bullying, School Health, School Health Nurse

8. SINIF FEN BİLİMLERİ DERSİ "DNA VE GENETİK KOD" ÜNİTESİNİN İŞBİRLİKLİ ÖĞRENME YÖNTEMİYLE ÖĞRETİMİNİN ÖĞRENCİ BAŞARISINA ETKİSİ

8th GRADE SCIENCE COURSE THE EFFECT OF THE COOPERATIVE LEARNING METHOD ON THE STUDENT SUCCESS IN THE UNIT OF "DNA AND GENETIC CODE"

Yüksek Lisans Öğrencisi, Muhammet Oğuzhan ÇİMTAY
Fırat Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü
ORCID ID: https://orcid.org/0009-0004-9702-1197

ÖZET

Bu araştırmanın amacı 8. Sınıf fen bilimleri dersi "DNA ve Genetik Kod" ünitesinin işbirlikli öğrenme yöntemiyle öğretiminin öğrenci başarısına etkisini belirlemektir. Araştırmada nicel araştırma yöntemlerinden ön test-son test kontrol gruplu yarı deneysel desen kullanılmıştır. Çalışmanın örneklemi, 2023-2024 eğitim öğretim yılı güz döneminde Elazığ il merkezinde bulunan İbn-i Sina Ortaokulu'nda öğrenim gören, 19'u deney grubu ve 19'u kontrol grubu olmak üzere 38 öğrenciden oluşmaktadır. Veri toplama aracı olarak araştırmacı tarafından geliştirilen ve 30 adet çoktan seçmeli sorudan oluşan "DNA ve Genetik Kod Ünitesi Akademik Başarı Testi" kullanılmıştır. Deney grubuna işbirlikli öğrenmeye dayalı JİGSAW tekniği ile öğretim uygulanırken kontrol grubuna MEB tarafından yayımlanan fen bilimleri dersi öğretim programına göre öğretim uygulanmıştır. Verilerin analizinde SPSS 25.0 programı kullanılmıştır. Araştırmadan elde edilen bulgulara göre deney ve kontrol gruplarına uygulanan ön test puanlarının sonuçları arasında anlamlı bir fark bulunmamaktadır. Bu sonuç deney ve kontrol gruplarının akademik başarı yönünden benzer olduğunu göstermektedir. Ancak deney ve kontrol gruplarına uygulanan son test puanları arasında deney grubunun lehine anlamlı bir farklılık tespit edilmiştir. Araştırma sonucu, işbirlikli öğrenme yönteminin 8. Sınıf fen bilimleri dersi DNA ve Genetik Kod Ünitesinin öğretiminde etkili olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Fen bilimleri, İşbirlikli öğrenme, Öğrenci başarısı

ABSTRACT

The purpose of this research is to determine the effect of teaching the "DNA and Genetic Code" unit of the 8th grade science course with the cooperative learning method on student success. In the research, a quasi-experimental design with a pretest-posttest control group, one of the quantitative research methods, was used. The sample of the study consists of 38 students, 19 in the experimental group and 19 in the control group, studying at Ibn-i Sina Secondary School in the city center of Elazığ in the fall semester of the 2023-2024 academic year. "DNA and Genetic Code Unit Academic Achievement Test", developed by the researcher and consisting of 30 multiple-choice questions, was used as a data collection tool. While the experimental group was taught with the JIGSAW technique based on cooperative learning, the control group was taught according to the science course curriculum published by the Ministry of Education. SPSS 25.0 program was used to analyze the data. According to the findings of the research, there is no significant difference between the results of the pre-test scores applied to the experimental and control groups. This result shows that the experimental and control groups are similar in terms of academic success. However, a significant difference was detected between the post-test scores applied to the experimental and control groups in favor of the experimental group. The results of the research show that

the cooperative learning method is effective in teaching the DNA and Genetic Code Unit of the 8th grade science course.

Keywords: Science, Cooperative learning, Student success

1056

İKLİM EYLEMİNDE ALTERNATİF BİR CADDE: İKLİM DAVALARI

AN ALTERNATIVE AVENUE IN CLIMATE ACTION: THE CLIMATE LITIGATION

Dr. Öğr. Üyesi Murat ARTUÇ
Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Nazilli İİBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Kentleşme ve Çevre Sorunları Anabilim Dalı
National Rapporteur at Columbia University, Columbia Law School, Columbia Climate School, Sabin Center for Climate Change Law
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0001-9816-4166

ÖZET

İklim değişikliği uluslararası politikanın son 30 yılına etki eden sürekli bir gündem maddesidir. İklim değişikliğine karşı politika üretmek; iklim değişikliğini durdurmak veya etkilerine uyum sağlamak için başta devletler olmak üzere iklim yönetişimi aktörlerinin üstlenmesi gereken bir görevdir. Elbette akademik kurumlar, sivil toplum kuruluşları ve uluslararası örgütler, devletlerin iklim politikalarına etki ederek yerel, ulusal ve uluslararası düzlemlerde iklim değişikliği politikalarının hayata geçirilmesi için çaba sarfetmektedir. Bununla birlikte hem iklim değişikliğinin etkilerinin çoktan görülmeye başlanmış olması ve hem de devletlerin iklim eylemine ilişkin bazen yetersizlik bazen de isteksizlik olarak adlandırabileceğimiz davranışları, kamuoyunu alternatif bir yol aramaya itmiştir. Bildiride iklim davaları bu tür bir yol olarak ele alınacaktır. İklim davaları yalnızca iklim değişikliğinden etkilenen birey ya da toplulukların yaptırım ve tazminat arayışı değildir. Bu davalar nihai amacı kamu politikalarına ve kamu yönetimlerine etki ederek iklim değişikliği konusunda devletleri harekete geçirecek -belki de kestirme olarak da nitelenebilecek- bir araç olarak da nitelendirilebilir. Bildiride iklim davalarının genel özelliklerine, köşe taşı olarak nitelendirilen iklim davalarına, Türkiye'de açılan iklim değişikliği davalarına ve iklim değişikliğinin kamu politikaları ve yönetimlerine nasıl etki edebileceğine değinilecektir.
Anahtar Kelimeler: İklim Davaları, İklim Değişikliği, İklim Eylemi.

ABSTRACT

Climate change is a constant agenda item that has influenced the last 30 years of international politics. Creating policies against climate change is a mission that climate governance actors, especially states, must undertake to mitigate climate change or adapt to its effects. Academic institutions, non-governmental organizations and international organizations are certainly making efforts to implement climate change policies at local, national, and international levels by influencing the climate policies of states. However, the fact that the effects of climate change have already begun and the behavior of states regarding climate action, which we could sometimes call inadequacy and sometimes reluctance, have pushed the public to look for an alternative path. This paper will discuss climate litigation as one such avenue. Climate lawsuits are not just about seeking sanctions and compensation for individuals or communities affected by climate change. These lawsuits can also be described as a tool - perhaps also a shortcut - whose ultimate purpose is to influence public policies and public administrations to mobilize states on climate change. This paper will touch upon the typical characteristics of climate cases, climate cases that are considered cornerstones, the climate change cases filed in Türkiye and how climate change may affect public policies and administrations.
Keywords: Climate Litigation, Climate Change, Climate Action.

SOSYOBİLİMSEL SORGULAYICI ARAŞTIRMAYA DAYALI ÖĞRENMENİN ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİNİN BİLİMSEL ARAŞTIRMANIN DOĞASI ANLAYIŞLARINA ETKİSİ[104]

THE EFFECT OF SOCIO-SCIENTIFIC INQUIRY BASED LEARNING ON SECONDARY SCHOOL STUDENTS' UNDERSTANDINGS OF THE NATURE OF SCIENTIFIC INQUIRY

Nazlı COŞKUN
Yahya Kemal Beyatlı Ortaokulu, Bornova, İzmir
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-2052-945X

Doç. Dr. Duygu Metin PETEN
Ege Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Matematik ve Fen Bilimleri Eğitimi Bölümü, İzmir
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-4704-8605

ÖZET

Bu araştırmanın amacı, fen bilimleri dersinde uygulanan sosyobilimsel sorgulayıcı araştırma yaklaşımının ortaokul 7. sınıf öğrencilerinin bilimsel araştırmanın doğası anlayışlarına etkisini incelemektir. Araştırma, 2023-2024 eğitim öğretim yılı içerisinde İzmir'de bulunan bir devlet okulunda gerçekleştirilmiştir. Araştırmada, nitel deney yöntemi uygulanmıştır. Araştırmanın deney grubunda bulunan 37 öğrenciye, Kaynakların Tasarruflu Kullanılması ve Atık Yönetimi bağlamında Sosyobilimsel Sorgulayıcı Araştırma Yaklaşımına dayalı olarak hazırlanan dört adet etkinlik uygulanmıştır. Her etkinlik sonunda sınıfta açık yansıtıcı tartışmalar yapılarak bilimsel araştırmanın doğasına ait boyutlar derinlemesine tartışılmış ve öğrencilerin uyguladığı araştırmalar ile örneklendirilmiştir. Bu araştırma kapsamında, bilimsel araştırmanın doğasına dair ele alınan boyutlar şunlardır: a) Bilimsel araştırmaların tümü bir soru ile başlar, b) Bütün bilimsel araştırmalarda takip edilen tek bir bilimsel yöntem yoktur, c) Sorulan soru sorgulama işlemine rehberlik eder, d) Sorgulayıcı araştırmada kullanılan prosedürler veya işlemler sonuçlara etki edebilir, e) Aynı prosedürleri kullanan veya aynı işlemleri yapan bilim insanları aynı sonuçlara ulaşmayabilirler, f) Bilimsel veriler ile bilimsel kanıtlar aynı değildir, g) Açıklamalar, toplanan verilerin ve zaten bilinenlerin bileşiminden elde edilir, h) Araştırma sonuçları toplanan verilerle tutarlı olmalıdır. Toplam altı hafta süren araştırmada, etkinliklerin öncesinde ve sonrasında, öğrencilere "Bilimsel Araştırma Hakkındaki Görüş Anketi" uygulanmış ve sonrasında gönüllülük esasına göre yarı yapılandırılmış görüşmeler yapılmıştır. Elde edilen nitel veriler, iki araştırmacı tarafından nitel analiz yöntemi kullanılarak analiz edilmiş ve öğrenciler bilimsel araştırmanın doğası boyutları hakkındaki görüşleri doğrultusunda 'yetersiz', 'kısmen yeterli' ve 'bilgili' olmak üzere üç kategoride kodlanmıştır. Kodlayıcılar arası uyum %83 olarak hesaplanmıştır. Uygulama öncesinde öğrencilerin, bilimsel araştırmanın doğası boyutları hakkında genel olarak yetersiz ve kısmen yeterli düzeyde görüş bildirdiği görülmüştür. "Aynı prosedürleri kullanan veya aynı işlemleri yapan bilim insanları aynı sonuçlara ulaşmayabilirler" boyutunda, öğrencilerin çoğu yetersiz düzeyde görüş bildirmiştir. En çok bilinçli görüş bildirilen boyut ise "Bütün araştırmalarda takip edilen tek bir bilimsel yöntem yoktur" boyutudur. Uygulama sonrasında ise öğrencilerin neredeyse tüm boyutlarda gelişme gösterdikleri gözlenmiştir. En az gelişme "Sorgulayıcı araştırmada kullanılan prosedürler

[104] Bu araştırma, Nazlı Coşkun'un, Doç. Dr. Duygu Metin Peten danışmanlığında yürütülen yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

veya işlemler sonuçlara etki edebilir" boyutunda gerçekleşirken, en iyi anlaşılan boyutun ise "Sorulan soru sorgulama işlemine rehberlik eder" olduğu belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sosyobilimsel sorgulayıcı araştırmaya dayalı öğrenme, bilimsel araştırmanın doğası, ortaokul öğrencileri

ABSTRACT

The aim of this research is to examine the effect of the socioscientific inquiry approach applied in science lesson on the 7th grade secondary school students' understanding of the nature of scientific inquiry. The research was carried out in a public school in Izmir in the 2023-2024 academic year. In the research, qualitative experiment method was applied. Four socioscientific inquiry based activities within the context of Efficient Use of Resources and Waste Management were applied to 37 students in the experimental group. At the end of each activity, explicit-reflective discussions were conducted in the class, and aspects of the nature of scientific inquiry were discussed in depth and exemplified by the studies carried out by the students. Within the scope of this research, the aspects of nature of scientific inquiry discussed are as follows: a) Scientific research all starts with a question. , b) There is no single scientific method followed in all scientific investigations, c) Inquiry process is guided by the question. , d) Procedures or processes used in scientific inquiry can influnce the results, e) Scientists using the same procedures or performing the same processes may not reach the same results, f) Scientific data and scientific evidence are not the same, g)Explanations are derived from a combination of collected data and what is already known, h) Research conclusions must be consistent with the collected data. In the six-week study, the " Views About Scientific Inquiry " questionare was applied to the students before and after instruction, then semi-structured interviews were conducted on a voluntary basis. The qualitative data were analyzed by two researchers using the qualitative analysis method, students were coded in three categories: 'naive', 'mixed' and 'informed' with respect to their understanding of nature of scientific inquiry. The data subjected to a holistic analysis and Inter-coder agreement was calculated as 83%. Before the instruction, it was observed that the students generally expressed naive and mixed level views about nature of scientific inquiry. Most of the students expressed naive views on aspect " Scientists using the same procedures or performing the same processes may not reach the same results. " . The aspect which had most informed views is "There is no single scientific method followed in all scientific investigations.". After the instruction, it was observed that the students improved in almost all aspects of nature of scientific inquiry. While the least improvement was in " Procedures or processes used in scientific inquiry can influnce the results.", it was determined that the well understood aspect was " Inquiry process is guided by the question asked.''

Keywords: Socio-scientific inquiry-based learning (SSIBL), nature of scientific inquiry, secondary school students

BELEDİYE WEB SİTELERİNİN DİJİTAL ERİŞİLEBİLİRLİK VE ENGELLİLİK DURUMU: TR42 BÖLGESİ BELEDİYELERİ ÖRNEĞİ

DIGITAL ACCESSIBILITY AND DISABILITY STATUS OF MUNICIPALITY WEBSITES: AN EXAMPLE OF TR42 REGION MUNICIPALITIES

Prof. Dr. Hasan TUTAR
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, İletişim Fakültesi
ORCID ID: 0000-0001-8383-1464

Dr.Selçuk NAM
Sakarya Üniversitesi, Adapazarı Meslek Yüksekokulu
Mülkiyet Koruma ve Güvenlik Bölümü
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-0845-1362

Burak ATMACA
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, İletişim Fakültesi
ORCID ID: https://orcid.org/ 0009-0006-8709-9817

ÖZET

Belediyelerin web siteleri, vatandaşların hayati önem taşıyan bilgi ve hizmetlere erişiminde önemli bir arayüz görevi görmektedir. Bu çalışmada, belediye web araçlarının dijital erişilebilirlik özelliklerini ve engelli kullanıcılara hizmet sunmadaki etkinliklerini araştırıyoruz. Dijital erişilebilirlik, engelli olanlar da dahil olmak üzere tüm vatandaşlar için kapsayıcılığın ve bilgi ve hizmetlere eşit erişimin sağlanması için gereklidir. Dijital erişilebilirlik özelliklerinin varlığı ve etkinliğine odaklanarak TR42 bölgesi belediyeleri web siteleri WCAG (Web İçeriği Erişilebilirlik Yönergeleri) gibi standart erişilebilirlik değerlendirme araçlarını ve yönergesi açısından incelenmiştir. Bulgularımız, belediye web siteleri arasında dijital erişilebilirlik açısından çeşitlilik gösteren bir manzara ortaya koymaktadır. Bazı web siteleri erişilebilirlik standartlarına güçlü bir bağlılık gösterirken, diğerleri kapsayıcı özellikler sağlama konusunda eksiklikler sergilemiştir. Tespit edilen yaygın erişilebilirlik engelleri arasında resimler için alternatif metin eksikliği, yetersiz klavye navigasyon seçenekleri ve zayıf renk kontrastı yer almaktadır. Kullanıcı testleri, ekran okuyucu uyumluluğu sorunları ve karmaşık navigasyon yapıları gibi engelli bireylerin karşılaştığı belirli zorlukları vurgulamıştır. Bulgular, tüm vatandaşlar için eşit erişim sağlamak amacıyla belediye web araçlarında dijital erişilebilirliğe öncelik verilmesinin önemini vurgulamaktadır. Erişilebilirlik eksikliklerinin giderilmesi, belirlenmiş kılavuz ilkelere bağlılık, sürekli izleme ve proaktif kullanıcı katılımı da dahil olmak üzere çok yönlü bir yaklaşım gerektirmektedir. Belediyeler, erişilebilirliği dijital stratejilerinin temel bir unsuru olarak önceliklendirmeli, bunu sivil katılımı artırmanın ve sosyal içermeyi teşvik etmenin bir aracı olarak kabul etmelidir. Belediye web araçlarında dijital erişilebilirliğin artırılması, engelli olsun olmasın tüm vatandaşların bilgi ve hizmetlere çevrimiçi olarak etkin bir şekilde erişebildiği kapsayıcı bir toplumun teşvik edilmesi için zorunludur. Belediyeler, güçlü erişilebilirlik özelliklerini uygulayarak ve sürdürerek, tüm toplum üyelerinin ihtiyaçlarına hizmet etme ve daha erişilebilir ve eşitlikçi bir dijital ortama doğru ilerleme taahhütlerini yerine getirebilirler.

Anahtar kelimeler: Web sitesi, web erişilebilirlik, web engellilik, engelli erişimi

ABSTRACT

Municipalities' websites serve as an important interface for citizens to access vital information and services. In this study, we investigate the digital accessibility features of municipal web tools and their effectiveness in providing services to disabled users. Digital accessibility is essential to ensure inclusion and equal access to information and services for all citizens, including those with disabilities. Focusing on the presence and effectiveness of digital accessibility features, TR42 region municipalities' websites were examined in terms of standard accessibility assessment tools and guidelines such as WCAG (Web Content Accessibility Guidelines). Our findings reveal a diverse landscape in terms of digital accessibility across municipal websites. While some websites have demonstrated a strong commitment to accessibility standards, others have demonstrated a lack of inclusion. Common accessibility barriers identified include lack of alt text for images, inadequate keyboard navigation options, and poor color contrast. User testing has highlighted specific challenges faced by individuals with disabilities, such as screen reader compatibility issues and complex navigation structures. The findings highlight the importance of prioritizing digital accessibility in municipal web tools to ensure equal access for all citizens. Addressing accessibility deficiencies requires a multifaceted approach, including adherence to established guidelines, ongoing monitoring, and proactive user engagement. Municipalities should prioritize accessibility as a key element of their digital strategies, recognizing it as a means of increasing civic engagement and promoting social inclusion. Increasing digital accessibility in municipal web tools is essential to promoting an inclusive society where all citizens, whether disabled or not, can effectively access information and services online. By implementing and maintaining strong accessibility features, municipalities can fulfill their commitment to serve the needs of all community members and move toward a more accessible and equitable digital environment.

Keywords: Website, web accessibility, web disability, disabled access

YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ MÜZECİLİK YÜKSEK LİSANS PROGRAMI TEZLERİNİN ALANA SAĞLADIĞI KATKI BAĞLAMINDA İNCELENMESİ

INVESTIGATION OF THE CONTRIBUTION OF YILDIZ TECHNICAL UNIVERSITY MUSEOLOGY MA PROGRAM THESES TO THE FİELD

Sena ÖZŞARİK
Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Müzecilik Yüksek Lisans Programı,

Prof. Dr. Seza SİNANLAR USLU
Yıldız Teknik Üniversitesi
ORCID NO: 0000-0003-0242-8062

ÖZET

Türkiye'de müzecilik faaliyetlerinin başlaması 19. yüzyılın ortalarına tarihlenirken, müzecilik alanında bir okul kurulması fikriyse 1875 yılına tarihlenmektedir. Müze-i Hümâyûn Mektebi adıyla bilinen okul, Müze-i Hümâyûn'da ve şubelerinde görev alacak uzman kadroların yetiştirilmesi amacını taşımaktadır. Okulun işleyişine, eğitim programları içeriğine ve ne şekilde öğrenci kabul edeceğine dair temel esasların bir yönetmelikle belirlenmiş olmasına rağmen öncelikli olarak ekonomik koşullar nedeniyle faaliyete geçemez. Abdülaziz'in 1876'da tahttan indirilmesiyle beraber de bu fikir tamamen unutulur. Müzecilik alanında özgün bir eğitim programının işlerlik kazanmasıysa yüz yıl sonra ancak hayata geçerilir ve Türkiye'de ilk kez 1989 yılında o dönemki adıyla Yıldız Üniversitesi bünyesinde Müzecilik Yüksek Lisans Programı açılır. Böylece müzelerde görev yapan ya da müzecilik eğitimi almak isteyen farklı disiplinlerden gelen kişiler için yükseköğretim düzeyinde bir formasyondan geçmeleri ve yazılan tezlerle müzecilik alanında araştırmaların gelişmesi söz konusu olur.

Müzecilik alanındaki faaliyetlerin müzebilimin alt yapısını oluşturduğu bu akademik çalışmalar 2024 yılı itibariyle otuz beş yılı geride bırakmaktadır. Bu süre zarfında kurum kayıtlarında 129 yüksek lisans tezinin tamamlandığı görülmektedir. Bu bildiride 31 Aralık 2023 tarihine kadar tamamlanmış Yıldız Teknik Üniversitesi Müzecilik Yüksek Lisans tezleri incelenerek Türkiye'de müzecilik araştırmalarının Yıldız Teknik Üniversitesi Müzecilik Yüksek Lisans Programı özelinde nasıl bir çeşitlilik gösterdiği tespit edilmeye çalışılmakta, incelenen tezlerin müzebilimi, mevzuat ve işlevleri başta olmak üzere müzelerde koleksiyon yönetimi, müzelerde sergileme, müzelerde koruma faaliyetleri ve müzelerde eğitim programları gibi başlıklar altında kümelendikleri görülmüştür. Bu kümelenme yıllara göre düzenlendiğindeyse öğretimin başladığı ilk beş yılda tez konu dağılımlarında müze işlevleri (sergileme, koruma) ve kurum incelemelerinin yoğunluk gösterdiği görülürken, söz konusu tezleri yazan öğrencilerin halihazırda çeşitli müzelerde görev aldıkları ve bizâtihi müzelerde çalıştıkları anlaşılmıştır. Bu nedenle bahsi geçen tezlerde çoğunlukla kişilerin çalıştıkları kurumları örneklediği görülmüştür.

2000'li yıllarda ise doğrudan müzecilik alanından gelen akademisyenlerin danışmanlığında çağdaş müzecilik sorunlarının tartışıldığı tezlerin belirgin şekilde arttığı ve 2010'lu yıllardan itibaren de müze türlerinin incelendiği tezlerin öne çıktığı gözlenmiştir. Pandemi dönemi sonrasındaysa toplum ve müze arasındaki diyaloğun teknolojik ve sürdürülebilirlik açısından dönüşümüyle birlikte sahada çalışan kişilerin müze türleri, sergileme ve kurum incelemelerini güncel yaklaşımlarla değerlendirdikleri tezler ağırlık kazanmıştır. Bildiride bu

1062

tespitler ışığında Türkiye'de kurulan ve uzunca bir süre tek örnek olarak öğretimi sürdüren Yıldız Teknik Üniversitesi Müzecilik Yüksek Lisans programının tez çalışmaları özelinde alana nasıl katkı sağladığı ve müzecilik araştırmalarına ne şekilde yön verdiği konu edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: müzecilik, müzebilimi, müzecilik eğitimi, Yıldız Teknik Üniversitesi Müzecilik Yüksek Lisans Programı

ABSTRACT

While the initiation of museum activities in Turkey dates back to the mid-19th century, the idea of establishing a school in the field of museology is traced back to the year 1875. This school, known as Müze-i Hümâyûn, aimed to train expert personnel to work in the Imperial Museum and its branches. Despite the basic principles regarding the operation, educational programs, and admission criteria of the school being determined by regulations, it could not be put into operation primarily due to economic conditions. With the dethronement of Abdulaziz in 1876, this idea was completely forgotten. The establishment of an original educational program in museology was only realized a hundred years later, and the first Museology MA Program in Turkey was opened in 1989 under the then-name of Yıldız University. Thus, a higher education level formation was provided for individuals from various disciplines working in museums or aspiring to receive museum education, allowing them to conduct research in the field of museology through writing theses.

These academic studies, forming the basis of museology, have now been thirty-five years since their inception as of 2024. During this period, it is observed that a total of 129 master's theses have been completed based on institution records. In this paper, an attempt is made to determine how the diversity of museum research in Turkey is reflected specifically within the Yıldız Technical University Museology MA Program by examining the master's theses completed by December 31, 2023. It is seen that the examined theses are clustered under various headings such as museology, legislation, and functions, with a focus on topics such as collection management in museums, exhibition practices, conservation activities in museums, and educational programs in museums.

When these clusters are arranged according to years, it is observed that in the first five years of the program, there was a predominance of theses on museum functions (exhibition, conservation) and institutional reviews. Moreover, it is understood that the students who wrote these theses were already working in various museums and actively involved in museum studies. Therefore, it is seen that these theses mostly exemplify the institutions where individuals work.

In the 2000s, it was observed that the number of theses discussing contemporary museological issues under the supervision of academics directly from the field of museology increased significantly, and from the 2010s onwards, theses examining various types of museums became prominent. Post-pandemic, with the transformation of the dialogue between society and museums in terms of technology and sustainability, the theses evaluating museum types, exhibition practices, and institutional reviews with current approaches have gained importance.

In this paper, based on these findings, the contribution of the Yıldız Technical University Museology MA Program, established as a singular example in Turkey and maintaining its education for a long time, to the field is discussed, along with how it shapes museum research.

Keywords: museology, museum studies, Yıldız Technical University Museology MA Program

GİRİŞ

Müzelerin ortaya çıkışıyla beraber kurumsal amaçları ve işlevleri de tanımlanmış ve zaman içinde bu tanımlar değiştiği gibi müzelerin işlevleri de çeşitlenmiştir. Müzelerin temel işlevleri arasında eğitim, araştırma ve koruma faaliyetleri başı çekerken, 20. Yüzyılın sonlarından itibaren iletişim konusu önem kazanmış ve özellikle yaşanan teknolojik gelişmelerle müzelerin toplumla ilişkileri hem kurumsal iletişim faaliyetleri hem de iletişim becerileri merkeze yerleşmiştir. Müzelerin yaşanan toplumsal değişimlere bu denli hızlı yanıt verebilmesi de müzecilik alanında farklı uzmanlıkları olan eğitim kadrolarının yetişmesi gereğini gündeme taşımıştır. (Teather, 1990).

Günümüzde müzeciliğin ihtiyaçlarına yönelik çeşitli uzmanlık alanlarının artmasıyla müzebilimi, mesleki bir disiplin olarak akademide önemi varlık göstermektedir. Müzelerde çalışan uzmanların gerekli mesleki bilgiyi deneyimleyerek değil de metodolojik olarak alması talebi, mesleki eğitim ve akademik anlamda bağımsız bir disiplin ortamı yaratmaktadır. Müzelerin yaşayan bir organizma gibi her an dönüşmesi de bu eğitimi daimî olarak gerekli kılarken, müzebilimi eğitiminde çağdaş ihtiyaçlara yanıt bulan, müze uzmanlığı çeşitliliğini planlı bir şekilde müfredatına dahil eden yüksek lisans düzeyinde programların önemi ve rolü belirginleşmiştir. (Atagök, 1999).

Müzebiliminin mesleki eğitim süreçlerinin 19. Yüzyıldan itibaren başladığını söyleyebiliriz. Örneğin ilk kez 1882 yılında Avrupa'da Louvre Okulu (Ecolé du Louvre) eğitim programlarında müzeciliğe yer verirken, Amerika'da 1908 yılında kurulan Pennsylvania Müzesi Endüstriyel Sanat Okulu (School of Industrial Art of the Pennsylvania Museum) müzecilik eğitimi veren ilk kurum olmuştur. (Teather, 1990).

Türkiye'de ise müzede görev alacak nitelikli personeli yetiştirmek amacıyla bir okul kurulması fikri 1870'lerde gündeme gelmiştir. 1869 yılında kurulan Müze-i Hümayun'un koleksiyonunu geliştirebilecek, eserlerin bakımını, onarımını ve korunmasını sağlayabilecek uzmanların yetiştirilmesi amacıyla tasarlanan Müze-i Hümayun Mektebi öğretim süresinden ders programlarına, yönetsel konularda kuruma öğrenci kabulüne ilişkin esaslara kadar idari olarak işleyişi planlanmıştır. Ne var ki projeyi onaylayan Abdülaziz'in tahttan indirilmesi ve beraberinde yaşanan bütçe sıkıntıları nedeniyle Müze-i Hümayun Mektebi açılmamış ve öğrenci kabul edememiştir. (Wendy, 2004, s106-108). Bu dönemden sonra müzebilimi eğitimi ihtiyacı farklı raporlarda gündeme geldiyse de neredeyse yüz yıl boyunca müzecilik alanında eğitim veren bir kurum tesis edilememiştir. Ülkemizde müzecilik alanında öğretim imkânı sunan ilk kurum o dönemki adıyla Yıldız Üniversitesi 1989 yılında aldığı senato kararıyla bünyesinde Müzecilik yüksek lisans programı açmıştır. Bu tarihten sonra 1995 yılında Bilkent Üniversitesi (günümüzde çalışmaları devam etmemektedir); 1997 yılında Ankara Üniversitesi, 2009 İstanbul Üniversitesi ve Akdeniz Üniversitesi gibi kurumlar faaliyete geçmiştir. (Erbay, 1997, s56).

1989 yılından itibaren başlayan Müzecilik alanındaki faaliyetlerin müzebilimin alt yapısını oluşturduğu akademik çalışmalar, son otuz beş yıla dayanmaktadır. Zira bu faaliyetlerin müzebilimi alanında akademik bir disiplin olarak yer almaya başlaması ilk müzecilik yüksek lisans programının kurulmasıyla ilişkilidir. Türkiye'deki ilk müzecilik eğim programı Yıldız Üniversitesi'nde Prof. Tomur Atagök'ün kuruculuğunda, 89/16 sayılı senato kararıyla 1989-1990 öğretim yılında Müzecilik Yüksek Lisans Programı ismiyle mesleki eğitim vermeye başlamıştır.

Prof. Tomur Atagök'ün kişisel çabalarıyla birlikte üniversiteye Güzel Sanatlar Fakültesi kurmak isteyen dönemin rektörü Prof. Dr. Süha Toner'in "Müzecilik Yüksek Lisans Programı'nı bu amacına bir başlangıç olarak görmesiyle yönetimin desteği programın Türkiye'de bir ilk olarak hayata geçmesinde önemli olmuştur. Böylece müzelerde görev yapan ya da müzecilik eğitimi almak isteyen farklı disiplinlerden gelen kişiler için yükseköğretim düzeyinde bir formasyondan geçmeleri ve yazılan tezlerle müzecilik alanında araştırmaların gelişmesinin önü açılmıştır. (Sinanlar&Yılmaz, 2024, s155-160).

Programın ders içerikleri oluşturulurken Leicester Üniversitesi (İngiltere), John F. Kennedy Ünivetsitesi (ABD) ve The George Washington Üniversitesi'nin (ABD) ders içeriklerinden faydalanılmıştır. Lisansüstü öğretim yönetmeliği ve Yıldız Üniversitesi Yüksek Lisans Uygulama Esaslarına göre program, iki yarıyıl hazırlıkla birlikte toplam dört yarıyıl ve bitirme tezini kapsar. Müfredat, müzebilimi, mevzuat ve müze işlevleri doğrultusunda alan konularında yoğunluk göstererek Prof. Tomur Atagök'ün vizyonuyla belirlenir.

Dersleri veren akademik personele bakıldığında ise doğrudan müzecilik eğitimi almayan, müzeciliği arkeoloji, mimarlık ve halkla ilişkiler gibi farklı disiplinlerden besleyen alanlardan olması, lisansüstü eğitimde bir handikap olmasına rağmen programın kurulmasına yönelik gerekliliğe gönülden inanıldığını göstermektedir.

YÖNTEM

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evreni olarak Yıldız Teknik Üniversitesi Müzecilik Yüksek Lisans Programı seçilmiştir. Yüksek Öğrenim Kurumu'na ait veri tabanından elde edilen müzecilik tezlerinden Yıldız Teknik Üniversitesi'nde yazılanlar evreni oluştururken örneklem grubunu ise Türkiye'de müzecilik eğitimi veren diğer eğitim kurumlarından İstanbul Üniversitesi, Başkent Üniversitesi, Dozkuz Eylül üniversitesi, Mimar Sinan Üniversitesi, Bilkent Üniversitesi ve Akdeniz Üniversitesi oluşturmuştur.

Araştırmada içerik analizi yöntemiyle 129 tez incelenmiştir. Bu tezler konu ve yıl bağlamında değerlendirilmiştir.

Veri Toplama Araçları

Bu araştırma kapsamında Yüksek Öğrenim Kurumu'nun tez arşivi, Yıldız Teknik Üniversitesi'nin Müzecilik program arşivi ve araştırma konusuna ilişkin kitap ve makaleler taranmıştır.

BULGULAR

Program öğretime başladığı 1989'dan sonraki ilk on yılında elliye yakın mezun vermiştir. Programdan mezun olan öğrenci özgeçmişleri ve tezlerin önsözü incelendiğinde en az 20 öğrencinin müzecilik alanında çeşitli kurumlarda görev aldıkları tespit edilmiştir. Burada Yıldız Teknik Üniversitesi Müzecilik Yüksek Lisans Programı'nın misyonu belirlenirken müzelerde çalışan profesyonel kadronun, dönemin müzecilik anlayışı doğrultusunda hizmet öncesi ve hizmet içi eğitim kapsamında kendi bilgi ve birikimini geliştirmesi amacının gözetildiği anlaşılmaktadır. Bu ilk on yıllık süreçte tezlerin konulara göre tasnifi yapıldığında ise müze türlerinin ve müze işlevlerinden koruma ve sergilemenin yoğunlukta olduğu görülür. Müzecilik alanında farklı müzelerde çalışan öğrencilerin çalıştığı kurumları tür olarak irdelediği, koleksiyon ve sergileme önerileri getirdiği izlenmiştir. Müze türlerinde ise en çok askeri müzeler tezlere konu olmuştur. Bunun sebebi ise Askeri Müzeler'de görev alan müze çalışanlarının programda öğrenim görmesidir.

İlk on yılın tez yürütücülüğünü program kurucusu Prof. Tomur Atagök ile Yıldız Teknik Üniversite kadrosundan Mimarlık Fakültesi'nden Özden Süslü ve Sedat Göksu'nun yaptığı görülür. Mezun öğrenci sayısının ve teze konu olan alanların çeşitliliğinin arttığı yıllarda yüksek öğrenim mevzuatına uygun olarak Özdemir Altan, Semra Germener, Fethiye Erbay ve Kemal İskender gibi isimler üniversite kadrosuna dahil olmadığı halde bağlı oldukları kurumların izniyle tez yürütücülükleri yapmıştır. Bu isimlerin bir diğer ortak özelliğiyse her birinin Müzeciliği besleyen sanat, sanat tarihi gibi alanlardaki uzmanlıklarının yanında müzecilik konusunda da ilgili araştırmalar yürütmüş olmalarıdır. Dolayısıyla YTÜ Müzecilik Yüksek Lisans Programı da diğer disiplinlerden gelen bu kalifiye kadroların kurumlar arası tez danışmanlıkları yapabilmelerini sağlayarak etkileşim alanını genişletmiştir. Böylece mevcut programın zenginleşmesi ve ders içeriklerinin de çeşitlenmesi sağlanır.

2000 yılından 2010 yılına kadar olan ikinci on yıllık süreç ise program tarihinde mezun sayısının en fazla olduğu dönemdir. Bu dönemde program kendi yetiştirdiği isimleri de kadrosuna almaya başlamasıyla kurumsal devamlılık da sağlanır. Bu dönemde akademik kadroda doğrudan müzecilik eğitimi alan akademisyenlerin ağırlığı belirginleşmiştir. Nevin Çakmakoğlu, Zehra Erkün Oruçoğlu, Hale Özkasım, Kadriye Tezcan Akmehmet gibi isimlerin öncelikle kendi alanlarıyla ilgili tezlerin yürütücülüğünü yaptıkları tespit edilmiştir.

Yine bu dönemde kadronun doğrudan müzecilik eğitimi alan uzmanlarla birlikte genişlemesiyle çağdaş müzecilik sorunlarının tartışıldığı tezlerin belirgin şekilde arttığı görülmektedir. Dönemin ihtiyacı gereği gündeme gelen "sürdürülebilirlik", "dijitalleşme ve yeni sergileme teknikleri" gibi yeni konular müzeciliğin güncel konuları arasında girerek tez konularının çeşitlendiği görülmüştür. Mevcut müzelerde durum tespitleri yapılarak, yenileme ya da farklı sergileme biçimlerine dair öneriler içeren tez çalışmaları da bu dönemde dikkat çeken bir diğer konu grubunu oluşturmuştur.

2010'lu yıllardan sonra YTÜ Müzecilik Yüksek Lisans programında başvurularda azalma olmamasına rağmen mezun sayılarında görece bir azalma olduğu gözlemlenmiştir. Bu dönemde mezun sayısı 20'dir. Akademik kadronun neredeyse tamamının, bağlı olduğu YTÜ Sanat ve Tasarım Fakültesi'nin personeli olduğu dönem zarfında tezlerde tartışılan konuların da özel uzmanlık alan konularına yaklaştığı ve daha çok çağdaş müzecilik sorunlarına yönelik alana yeni öneriler getiren tezlerin geliştirildiği tespit edilmiştir.

2020'li yılların başında olduğumuz bu dönemin çok yakın geçmişinde ise öğrenciler, alanda daha önce tartışılmayan konu ve sorunlara yönelmiştir. Müze İletişimi ve Özel Alan Çevirisi, Müze Metinlerinde Çokdillilik: Türkiye'den Üç Kent Müzesi İncelemesi, 'Sahne yazım' Kavramının Müze Sergi Tasarımlarında İncelenmesi ve Müzelerde Yayıncılık Faaliyetleri: Pera Müzesi Örneği gibi başlıklara sahip olan tezler, Türkiye'deki müzebilimi alanında tartışılan ilk ve şimdilik biricik kaynak olma özelliğine sahip çalışmalardır.

SONUÇ

Bu bildiri, Yıldız Teknik Üniversitesi Müzecilik Yüksek Lisans Programı'nda yaptığım tez çalışmasındaki Türkiye'de ilk kurulan müzecilik programından alınan lisansüstü eğitim neticesinde yazılan tezlerin Türkiye'deki müzebilimi alanına katkısının ne olduğu sorusunu tartışmıştır. Bu tespitler ışığında Türkiye'de kurulan ve uzunca bir süre tek örnek olarak öğretimi sürdüren Yıldız Teknik Üniversitesi Müzecilik Yüksek Lisans programının özellikle müzecilik araştırmalarına ne şekilde yön verdiği konu edilmektedir.

Bu bildiri hazırlanırken programın akademik kadrosu ve müfredatı incelenmiş eğitim süreci sonucunda öğrencilerin yazdığı tezler değerlendirilmiştir. İncelemeye göre programın

kurulduğu günden bu yana 129 kişi mesleki formasyonu tez çalışmasıyla bitirmiştir. 129 kişiye akademik çalışmalarında 32 tez yürütücüsü eşlik etmiştir. Tez sayılarının yıllara göre dağılımına baktığımızda 1991-2000 yılları arasında 6'sı kurum dışı olmak üzere 13 danışman tarafından 48 tez yürütülmüştür. 11'i müze türlerine odaklanırken 8'i müze işlevleri, 19'u müzeciliğin çeşitli konularına yönelmiştir. 2000-2010 yılları arası 54 tez araştırması sunulmuştur (bu sayı toplam mezun sayısının büyük bir çoğunluğunu oluşturur). Bu araştırmaların 5'i kurum dışı tez yürütücülüğündeyken 2010-2020 yılları arasındaki üçüncü on yıllık periyotta yazılan 23 tezin sadece 3'ü kurum dışı tez yürütücülüğündedir. Periyodun son dönemi, tüm dünyada yaşanan pandemi, Türkiye'de diğer ülkelere göre geç görülmesiyle eğitim kurumlarının uzaktan öğretime hazırlık yapma zamanı olduysa da mezun sayılarında düşüşe sebep olduğu gözlenmektedir. Tezlerdeki konular tasnif edildiğinde ise en çok müze türlerinin incelendiği çalışmalar ve kurumların durum tespitlerine dair inceleme ve değerlendirmeyi konu alan çalışmalar mevcut. Müzebilimi alanına dair otuz beş yıldır öğretimi sürdüren Yıldız Teknik Üniversitesi Müzecilik Yüksek Lisans programı, kurulduğu yıllardan itibaren uzunca bir süre tek örnek olarak devam etti. Mezunlarının alana sunduğu tez tartışmalarıyla Türkiye'deki müzecilik mesleki eğitimin akademik anlamda öncülüğünü yapmış olup akademik kadrosu, ders içerikleri ve mezunlarıyla da alana ışık tutmaya devam etmektedir.

KAYNAKLAR

Artun, Ali. 2006. Sanat Müzeleri Müze ve Modernlik. İstanbul: İletisim Yayınları. 2006.

Artun, Ali. 2006. Sanat Müzeleri Müze ve Elestirel Düsünce. İstanbul: İletisim Yayınları.

Atagök, Tomur. 1999. "Çağdas Müzecilik Uygulamaları İçin Müzecilik Eğitimi" Yeniden Müzeciliği Düsünmek. ed. Tomur Atagök. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi Yayınları.

Burcaw, G. Ellis. 1983. Methodology of Museology and Professional Training. London: ICOM International Committee for the Training of Personnel.

Cezar, Mustafa. 1995. Sanatta Batı'ya Açılıs ve Osman Hamdi I, II. İstanbul: Erol Kerim Aksoy Kültür, Eğitim, Spor ve Sağlık Vakfı Yayını.

Edson, Gary. 2000. International Directory of Museum Training. London: Routledge.

Erbay, Fethiye. 1997. Müzecilik Eğitiminin Gelişimi, Anadolu Sanat Dergisi, Anadolu Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Yayınları, sayı: 6, s56-61.

Hooper-Greenhill, Eilean. 1992. Museums and the Shaping of Knowledge. London: Routledge.

ICOM. 1970.Training of Museum Personnel.

ICOM Türkiye Milli Komitesi. 1958. Haber Bülteni. s. 2: s16-20.

Kartaler, Yeşimm. 2009. "Müzecilik Eğitiminde Yeni Eğilimler Türkiye'de Müzecilik ve Mesleki Eğitim". Yüksek Lisans Tezi. Yıldız Teknik Üniversitesi. İstanbul.

Özkasım, Hale. 2008. Türkiye'de Müzecilik Eğitimi. Geçmisten Geleceğe Türkiye'de Müzecilik Sempozyumu Bildirileri. 21-22 Mayıs 2007. VEKAM.

Özkasım, Hale, Semra Ögel. 2005. Türkiye'de Müzeciliğin Gelisimi. İTÜ Dergisi. c.2. s.1: 96-102.

Shaw, Wendy. 2004. Osmanlı Müzeciliği – Müzeler, Arkeoloji ve Tarihin Görsellestirilmesi. İstanbul: İletisim.

Sinanlar Uslu, S., Yılmaz, T. 2024. Cumhuriyetin Yüzüncü Yılında 1911'den Günümüze Yıldız Teknik Üniversitesi İlerici, Yenilikçi, Öncü. YTÜ Yayınları.

Teather, J. Lynne. 1963. "Professionalism and The Museum". The Museum A Reference Guide. ed. Michael Steven Shapiro with the Assistance of Louis Ward Kemp. United States of America: Greenwood Press: 299-329.

Türk Tarih Kurumu. 1963. Müzelerin Teskilatlanması Pratik Öğütler.

1068

ÇARPIMSAL DÜŞÜNMENİN ÜSTÜN YETENEKLİ DEP1(DESTEK EĞİTİM PROGRAMI1) ÖĞRENCİLERİ ÜZERİNE ETKİSİNİN ARAŞTIRILMASI

INVESTIGATION OF THE EFFECTS OF MULTIPLICATIVE THINKING ON GIFTED DEP1 (SUPPORT EDUCATION PROGRAM 1) STUDENTS

Sibel YILMAZ, Serya ÇETİNKAYA

Pursaklar Bilim Ve Sanat Merkezi

ÖZET

Çarpımsal düşünme, çocukların matematiksel gelişiminde kritik bir aşama olan ve temel matematik kavramlarını anlamalarına katkıda bulunan önemli bir ilkedir. Çocukların çoğu, çarpma işlemlerinin içerdiği kavramları yeniden kavramsallaştırmaları gerektiğini ve bunun, "çarpımsal durumu" anlamalarına yardımcı olabileceğini öne sürüyor. Bu çalışmada, yeniden kavramsallaştırma düzeyinin, çarpımsal ilişkilerin nasıl öğrenildiğine bağlı olabileceğini iddia etmektedir. 'Çarpımsal durum', zengin bağlantılar ve ilişkilerle doludur.

İlkokullarda doğal sayılarda öğrenme alanındaki hedefler, rakamların öğretilmesiyle başlar, sınıf seviyesi ilerledikçe daha büyük sayılara ve basamak değerlerine odaklanmayı içerir. 1.sınıfta rakamların öğretilmesinden sonra 20'ye kadar olan sayılar parçalara ayrılarak onluk-birlik düşüncesi geliştirilir. Toplama-çıkarma işlemlerinin kazanımları verilirken, parça ve parça-bütün ilişkisi destekleyici nitelikte verilmektedir. Toplama işlemi matematikte iki veya daha fazla sayının bir araya getirilmesiyle elde edilen her iki sayıdan daha büyük bir sayının elde ediliş biçimidir. İkinci sınıftan itibaren ise çarpma-bölme kazanımları ele alınarak modellerle farklı anlamların verilmesi hedeflenir. Çarpma işlemlerinin temeli aritmetiğe dayalıdır: Çarpılan sayının çarpan sayı kadar adedinin toplamının alınmasıdır. Örneğin, 3x4 gibi bir çarpma işleminde öğrencilerin bir tarafta 3 birim diğer tarafta 4 birim olduğunu anlamaları gerekir. Çarpımsal düşünme için öğrenciler, bir- iki farklı birimi nasıl bir araya getirecekleri ve nasıl dağıtacakları hakkında bir kavrayışa sahip olmalıdırlar. Bu süreç toplamsal düşünmeden çarpımsal düşünmeye geçiş olarak kabul edilmektedir.

Bu çalışma öğrencilerin çarpımsal düşünce becerilerinin gelişmesine odanlanmakta ve sürecin karmaşıklığını açıklamaktadır. Üstün yetenekli Dep1(Destek Eğitim Program1) grubundan 20 öğrenci ile 4 soruluk çarpımsal düşünme becerilerini ölçme formu ve yarı yapılandırılmış görüşme ile bütünsel bir betimleme sunulmaktadır. Bu bağlamda çarpımsal düşünme becerisi ile öğrencilerde çarpma işlemini daha derin bir şekilde anlamaları sağlandığı gözlemlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Üstün Yetenekli Öğrenciler, Çarpımsal Düşünme, DEP1

ABSTRACT

Multiplicative thinking is a critical stage in children's mathematical development, contributing to their understanding of fundamental mathematical concepts. Many children argue that they need to reconceptualize the concepts involved in multiplication operations and suggest that this could aid in understanding the "multiplicative situation." This study claims that the level of reconceptualization may depend on how multiplicative relationships are learned. The "multiplicative situation" is rich in connections and relationships.

1069

The goals of learning in the domain of natural numbers in primary schools begin with the teaching of digits and progress to focusing on larger numbers and place values as the grade level advances. After teaching digits in first grade, numbers up to 20 are partitioned to develop a sense of tens and ones. While achievements in addition and subtraction operations are provided, the relationship between parts and wholes is supportive. Addition is the process of obtaining a number greater than either of the two numbers being combined in mathematics. From the second grade onwards, achievements in multiplication and division are addressed, aiming to provide different meanings through models. The foundation of multiplication operations is based on arithmetic: taking the sum of the number of units equal to the multiplier for the number being multiplied. For example, in a multiplication operation like 3x4, students need to understand that there are 3 units on one side and 4 units on the other. For multiplicative thinking, students must have an understanding of how they will combine and distribute one or two different units. This process is considered a transition from additive to multiplicative thinking.

This study focuses on the development of students' multiplicative thinking skills and explains the complexity of the process. A comprehensive description is provided with a measurement form consisting of 4 questions on multiplicative thinking skills and semi-structured interviews with 20 students from the gifted Dep1 (Support Education Program 1) group. In this context, it has been observed that the development of multiplicative thinking skills enables students to understand the multiplication operation more deeply.

Keywords: Gifted Students, Multiplicative Thinking, DEP1

1070

TÜRKİYE'DEKİ KONSERVATUVARLARIN ULUSLARARASI GÖRÜNÜRLÜKLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI

COMPARISON OF THE INTERNATIONAL VISIBILITY OF CONSERVATORIES IN TURKEY

Öğr. Gör. Suna TATLI
Ankara Müzik ve Güzel Sanatlar Üniversitesi
ORCID ID: 0000-0002-9894-934X

ÖZET

Küreselleşme ve haberleşme teknolojilerinin gelişmesi neticesinde bireylerin bilgiye kolay erişimi nedeniyle, üniversitelerin eğitim faaliyetleri ve sundukları hizmetlerin dünyaya tanıtımı konusunda çaba harcamaya başlaması kaçınılmaz olmuştur. Özellikle internet teknolojisi sayesinde dünyanın her yerindeki üniversitelere erişmek, akademik çalışmalara ulaşmak yahut akademik kadrolar hakkında bilgi sahibi olmak oldukça kolay bir hale gelmiş bu da üniversiteleri performans konusunda yarışır pozisyona getirmiştir. Bu yarışın bir neticesi olarak, üniversitelerin eğitim performanslarını belli kriterler bağlamında değerlendiren sistemler ortaya çıkmış ve bu sistemler üniversiteleri her yıl sıralayarak uluslararası görünürlüklerinin artmasına katkı sağlamıştır.

Literatürde, yükseköğretimde uluslararasılaşma ile ilgili pek çok tanım bulunmakla birlikte bunların en kapsayıcı olanlarından biri De Wit vd. (2015: 29) tarafından yapılan tanımdır. Buna göre yükseköğretimde uluslararasılaşma "*Tüm öğrenciler ve personel için eğitim ve araştırma kalitesini artırmak ve topluma anlamlı bir katkı yapmak amacıyla, uluslararası, kültürlerarası veya küresel bir boyutu yükseköğretimin amacına, işlevlerine ve sunumuna entegre etmeye yönelik kasıtlı süreç"* şeklinde tanımlanmıştır.

Ülkemizde, yükseköğretimdeki merkezi yapılanmanın sonucu olarak uluslararasılaşma ile ilgili çerçeve politika ve stratejiler Yükseköğretim Kurulu (YÖK) tarafından belirlenmekte, üniversiteler bu doğrultuda kendi kurumsal politikalarını hayata geçirmektedir. WoS ve SCOPUS endeksli yayınların yanı sıra uluslararasılaşma konusunda en önde gelen faktörün öğrenci ve personel hareketliliği olduğu gözlenmektedir.

Bu çalışmada, Türkiye'deki konservatuvarlarda uluslararasılaşmanın kurumsal düzeyde nasıl yönetildiğinin kantitatif değerlerle kıyaslanması amaçlanmıştır. Bu amaçla, konservatuvarlardan 16 kriter için son 5 yıla ait veriler talep edilmiştir. Kriterler, uluslararası dereceleme kuruluşlarının yürüttüğü çalışmalar baz alınarak derlenmiştir. Bu kuruluşlar tarafından yürütülen çalışmalarda, verilerin tümü doğrudan veri talebi yoluyla elde edilmeyip, ağırlık oranı yüksek olan reputation ve impact gibi başlıklar anket ile ve web sayfalarından veri çekilerek oluşturulmaktadır. Yürütülecek sıralama çalışması için böyle bir imkân olmadığından doğrudan veri talebine uygun kriterler seçilerek, bunlar kullanılmıştır.

Literatürde Türk üniversitelerinin uluslararası performanslarını karşılaştıran ve uluslararasılaşma kapsamında konumlarını inceleyen çalışmalar bulunmakla birlikte, doğrudan konservatuvarlar üzerine yürütülmüş bir çalışma bulunmamaktadır. Benzer şekilde, mevcut bulunan karşılaştırmalı çalışmaların çoğu kesit veri kullanılarak gerçekleştirilmişken bu çalışma kapsamında üniversitelerden son 5 yıla ait verileri talep edilerek, yıllık bazda karşılaştırma yapılmıştır. Söz konusu çalışmanın hem kapsam hem veri analizi açısından benzerlerinden ayrışması nedeniyle literatüre özgün bir katkı sağlaması beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Akademik Performans, Uluslararasılaşma, Yükseköğretim, Kurumsal Yönetim

ABSTRACT

As individuals have easy access to information as a result of globalization and the development of communication technologies, it has become inevitable for universities to start making efforts to introduce their educational activities and services to the world. Especially thanks to internet technology, it has become very easy to access universities all over the world, access academic studies or get information about academic staff, which has put universities in a competitive position in terms of performance. As a result of this race, systems that evaluate the educational performance of universities in the context of certain criteria have emerged, and these systems have contributed to increasing the international visibility of universities by ranking them every year.

Although there are many definitions in the literature about internationalization in higher education, one of the most comprehensive is De Wit et al. (2015: 29). Accordingly, internationalization in higher education is defined as *The intentional process of integrating an international, intercultural or global dimension into the purpose, functions and delivery of post-secondary education, in order to enhance the quality of education and research for all students and staff and to make a meaningful contribution to society*.

In our country, as a result of the central structuring in higher education, framework policies and strategies regarding internationalization are determined by the Council of Higher Education (YÖK), and universities implement their own institutional policies in this direction. In addition to WoS and SCOPUS indexed publications, it is observed that the most prominent factor in internationalization is student and staff mobility.

In this study, it is aimed to compare with quantitative values how internationalization is managed at the institutional level in conservatories in Turkey. For this purpose, data from the last 5 years was requested from conservatories for 16 criteria. The criteria have been compiled based on studies carried out by international rating organizations. In the studies carried out by these organizations, not all data is obtained directly through data request, but high-weighted topics such as reputation and impact are created through surveys and by extracting data from web pages. Since there was no such possibility for the ranking study to be carried out, criteria suitable for the direct data request were selected and used.

Although there are studies in the literature comparing the international performances of Turkish universities and examining their positions within the scope of internationalization, there is no study conducted directly on conservatories. Similarly, while most of the existing comparative studies were conducted using cross-sectional data, within the scope of this study, data for the last 5 years were requested from universities and comparisons were made on an annual basis. It is expected that the study in question will make a unique contribution to the literature as it differs from its similar ones in terms of both scope and data analysis.

Keywords: Academic Performance, Internationalization, Higher Education, Corporate Governance

TERSİNE KAYNAŞTIRMA EĞİTİMİ VEREN ÖZEL EĞİTİM VE OKUL ÖNCESİ ÖĞRETMENLERİN GÖRÜŞLERİ

OPINIONS OF SPECIAL EDUCATION AND PRESCHOOL TEACHERS PROVIDING REVERSE INCLUSION EDUCATION

Zülbiye ÖZKAN
Gazi Üniversitesi,Eğitim Bilimleri Enstitüsü
ORCID ID:https://orcid.org/0009-0000-8608-7693

Vedat BAYRAKTAR
Gazi Üniversitesi, Temel Eğitim Bölümü
ORCID ID: orcid.org/0000-0003-1076-4736

ÖZET

Tersine kaynaştırma, özel gereksinimli öğrencilerin standart eğitim ortamlarında, özel eğitim öğretmenleri rehberliğinde eğitim aldıkları bir yaklaşımı ifade eder. Bu yaklaşımda, normal gelişim gösteren çocuklar ile özel gereksinimli çocuklar bir araya gelerek öğrenirler ve normal gelişim gösteren çocuklar, özel gereksinimli çocuklara model olurlar. Bu yöntem, özel gereksinimli çocukların entegrasyonunu ve sosyal etkileşimlerini artırarak öğrenme deneyimlerini zenginleştirmeyi amaçlar. Bu çalışmanın amacı, tersine kaynaştırma eğitimi veren özel eğitim ve okul öncesi öğretmenlerinin tersine kaynaştırma eğitimi hakkındaki görüşlerinin belirlenmesidir. Araştırmanın örneklemini Ankara ili,Altındağ ilçesinde; Milli Eğitim Bakanlığına bağlı olarak tersine kaynaştırma eğitimi veren bir okul öncesi eğitim kurumunda görev yapmakta sekiz özel eğitim, sekiz okul öncesi öğretmeni oluşturmaktadır. Araştırmada literatür taraması doğrultusunda hazırlanan ve uzman görüşüne sunulan yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Görüşme formunda 11 soru yer almakta, sorulardan biri katılımcıların demografik özellikleriyle, onu tersine kaynaştırma eğitimiyle ilişkilidir. Öğretmenlerin tersine kaynaştırma eğitimi hakkında görüşlerini almak amacıyla yapılan mülakat tekniği kullanılmış olup yarı yapılandırılmış görüşme formundan elde edilen veriler içerik analizine tabi tutulmuştur. Yapılan içerik analizi sonucunda tema ve bu temalarla ilişkili alt temalar oluşturulmuştur. Elde edilen bulgular doğrultusunda özel eğitim ve okul öncesi öğretmenlerinin çoğunluğunun tersine kaynaştırma eğitimi hakkında mesleklerine başladıktan sonra herhangi bir hizmet içi eğitim almadıkları tespit edilmiştir. Öğretmenler genel olarak lisans eğitimi döneminde aldıkları bilgiler doğrultusunda bu eğitimi sürdürdükleri belirtilmiştir. Bu doğrultuda öğretmenler, tersine kaynaştırma eğitimi konusunda kendilerini geliştirirken genel olarak yayın takibi, işbirliği, deneyim, tersine kaynaştırma uygulamalarının takibi, eksik olunan konunun tespit edilmesi gibi yöntemler kullandıklarını ifade etmişlerdir. Öğretmenler aynı zamanda tersine kaynaştırma sınıflarında çocuk-öğretmen ve çocuk-çocuk iletişiminde farklı yöntemler kullanarak çocukların iletişim süreçlerini desteklediklerini, öğrencilerin farklı öğrenme ihtiyaçlarını karşılamak için çeşitli yöntemler kullandıklarını, günlük planlarda tersine kaynaştırma uygulamaları için esneklikte bulundukları, geri bildirim süreçlerini etkin bir şekilde kullandıkları, aileler ile sürekli olarak iletişim halinde olduklarını belirtmişlerdir. Öğretmenlerin tersine kaynaştırma yaklaşımını benimsemelerinin temelinde bireysel farklılıklar, fırsat eşitliği, kaynaştırmanın yetersiz kalması gibi nedenlerin etkili olduğunu belirtmişlerdir. Araştırmaya katılan öğretmenler genel olarak tersine kaynaştırma uygulamalarının ülke genelinde yaygınlaştırılması gerektiğini önermişlerdir.

Anahtar Kelimeler: Tersine Kaynaştırma, Okul Öncesi, Özel Eğitim

1073

ABSTRACT

Reverse inclusion refers to an approach where students with special needs receive education under the guidance of special education teachers in standard educational environments. In this approach, both typically developing children and those with special needs learn together, with typically developing children serving as role models for those with special needs. The aim of this method is to enhance the integration and social interactions of children with special needs, enriching their learning experiences. The purpose of this study is to determine the views of special education and preschool teachers who provide reverse inclusion education regarding reverse inclusion education. The sample of the research consists of eight special education and eight preschool teachers working in a preschool educational institution providing reverse inclusion education affiliated with the Ministry of National Education in Ankara province,in Altındağ district A semi-structured interview form prepared in line with the literature review and presented to experts was used in the research. The interview form includes 11 questions, one regarding the participants' demographic characteristics and ten related to reverse inclusion education. A semi-structured interview technique was used to obtain teachers' views on reverse inclusion education, and the data obtained from the semi-structured interview form were subjected to content analysis. As a result of the content analysis, themes and sub-themes related to these themes were created. According to the findings obtained, it was determined that the majority of special education and preschool teachers did not receive any in-service training on reverse inclusion education after starting their profession. Teachers generally stated that they continued their education in reverse inclusion based on the information they received during their undergraduate education. In this context, teachers stated that they used methods such as tracking publications, collaboration, experience, monitoring reverse inclusion practices, and identifying missing topics while improving themselves in reverse inclusion education. Teachers also mentioned that they supported students' communication processes in reverse inclusion classrooms by using different methods for child-teacher and child-child communication, used various methods to meet students' different learning needs, demonstrated flexibility in daily plans for reverse inclusion practices, effectively used feedback processes, and maintained continuous communication with families. Teachers stated that the main reasons for adopting the reverse inclusion approach were individual differences, equal opportunities, and the inadequacy of inclusion. The teachers who participated in the research generally suggested that reverse inclusion practices should be expanded nationwide.

Keywords: Reverse Inclusion, Preschool, Special Education

INVESTIGATING ON EXPORTS OF IRANIAN SAFFRON

Alireza Karbasi
Ferdowsi University of Mashhad
ORCID ID: 0000000174622505

ABSTRACT

Iran has a comparative advantage in both the production and export of Saffron. More than 85% of the world's saffron is produced by Iran. Despite this, Iran has recently experienced a dramatic decrease in the export of saffron. In 2019, Iran suffered a 58% drop in the value of saffron exports. Also in 2020, Iran turned into the second exporter of saffron in the world, after Spain took the place of Iran as the first exporter of saffron in terms of volume. Challenges that Iran is dealing with include the lack of a dynamic professional saffron trade organization, insufficient attention to meeting the expectations of end-users in global markets, unguided support for the saffron industry, and the emergence of new competitors such as Afghanistan with the support of European countries. Artificial dyes instead of saffron were pointed out due to the spike increase in its price and the lack of a clear strategy for pricing saffron in Iran. Also, in competition with Spain, Iran can penetrate the Spanish target markets through aggressive strategies such as identifying target markets and establishing trade agreements with them. One of the countries that has recently experienced a large increase in saffron imports is Saudi Arabia, which, despite its short geographical distance from Iran, has not imported its saffron from Iran. Iran can consider this country as one of the main destinations for saffron exports.

Keywords: saffron, trade, production, agriculture

1075

TO CLOUDIFY OR NOT TO CLOUDIFY

Laila Yasir Al-Harthy, Ali H. Al-Badi
Department of Operations Management & Business Statistics, College of Economics & Political Science, Sultan Qaboos University, Sultanate of Oman

ABSTRACT

As an emerging business model, cloud computing has been initiated to satisfy the need of organizations and to push Information Technology as a utility. The shift to the cloud has changed the way Information Technology departments are managed traditionally and has raised many concerns for both, public and private sectors.

The purpose of this study is to investigate the possibility of cloud computing services replacing services provided traditionally by IT departments. Therefore, it aims to 1) explore whether organizations in Oman are ready to move to the cloud; 2) identify the deciding factors leading to the adoption or rejection of cloud computing services in Oman; and 3) provide two case studies, one for a successful Cloud provider and another for a successful adopter.

This paper is based on multiple research methods including conducting a set of interviews with cloud service providers and current cloud users in Oman; and collecting data using questionnaires from experts in the field and potential users of cloud services.

Despite the limitation of bandwidth capacity and Internet coverage offered in Oman that create a challenge in adopting the cloud, it was found that many information technology professionals are encouraged to move to the cloud while few are resistant to change.

The recent launch of a new Omani cloud service provider and the entrance of other international cloud service providers in the Omani market make this research extremely valuable as it aims to provide real-life experience as well as two case studies on the successful provision of cloud services and the successful adoption of these services.

Keywords: Cloud computing, cloud deployment models, cloud service models and deciding factors.

1076

ZHOU ENLAI'S IMPACT TO THE FOREIGN FOLICY OF CHINA

Nazira B. Boldurukova
Department of Political Science, L.N. Gumilyov Eurasian National University Kazakhstan

ABSTRACT

The main aim of this article is to give the information about life and social and diplomatic work of Zhou Enlai, to prove his identity in his impact to the history of the world; to show his place in the organization of internal and foreign policy and in the peaceful international relationships of China with other countries.

Keywords: China, foreign policy of China, identity, politician, diplomacy, Zhou Enlai

1077

FINGERPRINT ON BALLISTIC AFTER SHOOTING

Narong Kulnides
Doctor of Philosophy in Forensic Science, Suan Sunandha University, Thailand

ABSTRACT

This research involved fingerprints on ballistics after shooting. Two objectives of research were as follow; (1) to study the duration of the existence of latent fingerprints on .38, .45, 9 mm and .223 cartridge case after shooting, and (2) to compare the effectiveness of the detection of latent fingerprints by Black Powder, Super Glue, Perma Blue and Gun Bluing. The latent fingerprint appearance were studied on .38, .45, 9 mm. and .223 cartridge cases before and after shooting with Black Powder, Super Glue, Perma Blue and Gun Bluing. The detection times were 3 minute, 6, 12, 18, 24, 30, 36, 42, 48, 54, 60, 66, 72, 78 and 84 hours respectively. As a result of the study, it can be conclude that

Before shooting, the detection of latent fingerprints on 38, .45, and 9 mm. and .223 cartridge cases with Black Powder, Super Glue, Perma Blue and Gun Bluing can detect the fingerprints at all detection times.
After shooting, the detection of latent fingerprints on .38, .45, 9 mm. and .223 cartridge cases with Black Powder, Super Glue did not appear. The detection of latent fingerprints on .38, .45, 9 mm. cartridge cases with Perma Blue and Gun Bluing were found 100% of the time and the detection of latent fingerprints on .223 cartridge cases with Perma Blue and Gun Bluing were found 40% and 46.67% of the time, respectively.

Keywords: Ballistic, Fingerprint, Shooting.

THE DEVELOPMENT OF ONLINE LESSONS IN INTEGRATION MODEL

Chalermpol Tapsai
Suan Sunandha Rajabhat Univarsity 1 UThong Nok Road, Dusit Bangkok 10300, Thailand

ABSTRACT

The objectives of this research were to develop and find the efficiency of integrated online lessons by investigating the usage of online lessons, the relationship between learners' background knowledge, and the achievement after learning with online lessons. The sample group in this study consisted of 97 students randomly selected from 121 students registering in 1/2012 at Trimitwittayaram Learning Center. The sample technique employed stratified sample technique of 4 groups according to their proficiency, i.e. high, moderate, low, and non- knowledge. The research instrument included online lessons in integration model on the topic of Java Programming, test after each lesson, the achievement test at the end of the course, and the questionnaires to find learners' satisfaction. The results showed that the efficiency of online lessons was 90.20/89.18 with the achievement of after learning with the lessons higher than that before the lessons at the statistically significant level of 0.05. Moreover, the background knowledge of the learners on the programming showed the positive relationship with the achievement learning at the statistically significant level at 0.05. Learners with high background knowledge employed less exercises and samples than those with lower background knowledge. While learners with different background in the group of moderate and low did not show the significant difference in employing samples and exercises.

Keywords: Integration model, Online lessons.

THE SOCIAL AREA DISCLOSURE TO REDUCE CONFLICTS BETWEEN COMMUNITY AND THE STATE: A CASE OF MAHAKAN FORTRESS, BANGKOK

Saowapa Phaithayawat
Faculty of Humanities and Social Sciences Suan Sunandha Rajabhat University

ABSTRACT

The purposes of this study are 1) to study the over 20-year attempt of Mahakan fort community to negotiate with Bangkok Metropolitan Administration (BMA) to remain in their residential area belonging to the state, and 2) to apply the new social and cultural dimension between the state and the community as an alternative for local participation in keeping their residential area. This is a qualitative research, and the findings reveal that the community claimed their ancestors' right as owners of this piece of land for over 200 years. The community, therefore, requested to take part in the preservation of land, culture and local intellect and the area management in terms of being a learning resource on the cultural road in Rattanakosin Island. However, BMA imposed the law concerning the community area relocation in Rattanakosin Island. The result of law enforcement led to the failure of the area relocation, and the hard hit on physical structure of the area including the overall deterioration of the cultural road renovated in the year 1982, the 200 years' celebration of Bangkok. The enforcement of law by the state required the move of the community, and the landscape improvement based on the capital city plan. However, this enforcement resulted in the unending conflicts between the community and the state, and the solution of this problem was unclear. At the same time the community has spent a long time opposing the state's action, and preparing themselves by administrating the community behind Mahakan fortress with community administrative committee under the suggestion of external organization by registering all community members, providing funds for community administration. At the meantime the state lacked the continuation of the enforcement due to political problem and BMA's administration problem. It is, therefore, suggested that an alternative solution to this problem lie at the negotiation between the state and the community with the purpose of the collaboration between the two to develop the area under the protective law of each side.

Keywords: Pom-Mahakan Community, The Reduction of Conflicts, The Social Area Disclosure.

THE DESIGN OF PICTURE BOOKS FOR CHILDREN FROM TALES OF AMPHAWA FIREFLIES

Marut Pichetvit
Suansunandha Rajabhat University, Thailand

ABSTRACT

The research objective aims to search information about storytelling and fable associated with fireflies in Amphawa community, in order to design and create a story book which is appropriate for the interests of children in early childhood. This book should help building the development of learning about the natural environment, imagination, and creativity among children, which then, brings about the promotion of the development, conservation and dissemination of cultural values and uniqueness of the Amphawa community. The population used in this study were 30 students in early childhood aged between 6-8 years-old, grade 1-3 from the Demonstration School of Suan Sunandha Rajabhat University. The method used for this study was purposive sampling and the research conducted by the query and analysis of data from both the document and the narrative field tales and fable associated with the fireflies of Amphawa community. Then, using the results to synthesize and create a conceptual design in a form of 8 visual images which were later applied to 1 illustrated children's book and presented to the experts to evaluate and test this media.

Keywords: Children's illustrated book, Fireflies, Amphawa.

1081

THE CORRELATION OF ECONOMIC VARIABLES ON DOMESTIC INVESTMENT

Amirreza Attarzadeh
Eastern Mediterranean University, Cyprus

ABSTRACT

This paper aims to investigate the relationship between economic variables, e.g., inflation rate, interest rate, trade openness and the growth rate of GDP, with domestic investment. The present study also draws on conceptual economy related theories to verify the negative effect of interest rates on domestic investment. However, trade openness and growth rate had a positive correlation, and the inflation rate may have a positive or negative impact on domestic investment.

Keywords: Inflation rate, growth rate of GDP, interest rate, trade openness, domestic investment.

1082

AN ASSESSMENT ON THE EFFECT OF PARTICIPATION OF RURAL WOMAN ON SUSTAINABLE RURAL WATER SUPPLY IN YEMEN

Afrah Saad Mohsen Al-Mahfadi
University of Mohammad V. Rabat - Morocco

ABSTRACT

In rural areas of developing countries, participation of all stakeholders in water supply projects is an important step towards further development. As most of the beneficiaries are women, it is important that they should be involved to achieve successful and sustainable water supply projects. Women are responsible for the management of water both inside and outside home, and often spend more than six-hours a day fetching drinking water from distant water sources. The problem is that rural women play a role of little importance in the water supply projects' phases in rural Yemen. Therefore, this research aimed at analyzing the different reasons of their lack of participation in projects and in what way a full participation -if achieved- could contribute to sustainable water supply projects in the rural mountainous areas in Yemen. Four water supply projects were selected as a case study in Al-Della'a Alaala sub-district in the Al- Mahweet governorate, two of them were implemented by the Social Fund and Development (SFD), while others were implemented by the General Authority for Rural Water Supply Projects (GARWSSP). Furthermore, the successful Al-Galba project, which is located in Badan district in Ibb governorate, was selected for comparison. The rural women's active participation in water projects have potential consequences including continuity and maintenance improvement, equipment security, and improvement in the overall health and education status of these areas. The majority of respondents taking part in GARWSSP projects estimated that there is no reason to involve women in the project activities. In the comparison project - in which a woman worked as a supervisor and implemented the project – all respondents indicated that the participation of women is vital for sustainability. Therefore, the results of this research are intended to stimulate rural women's participation in the mountainous areas of Yemen.

Keywords: Assessment, rural woman, sustainability, water management.

1083

ROLE OF LEADERS IN MANAGING EMPLOYEES' DYSFUNCTIONAL BEHAVIOR AT WORKPLACE

Aya Maher, Pakinam Youssef
German Universitty in Cairo . Egypt

ABSTRACT

The objective of this theoretical study is to explore in depth the role of leaders in managing employees' dysfunctional behavior at workplace in an effort to recommend strategies and solutions for these destructive behaviors that affect employees' performance. The significance of the study lies in the fact that dysfunctional behavior has been widely spread in almost all organizations, public and private, with its very destructive manifestations. Dysfunctional behavior may be classified into thefts, sabotage, sexual harassment, jealousy, envy, revenge, vulgarity all of which affect employees' moral, self-esteem and satisfaction level drastically which will be reflected negatively on their performance and productivity. The main research question will focus on the role of leaders in managing employees' dysfunctional behavior effectively at the workplace through the different strategies and control measures. In this study, the data will be collected from different academic literature and through some primary data by conducting interviews with some public and private employees from different managerial levels and fields.

Keywords: Dysfunctional behavior, employees' deviant behavior, employees moral, leaders' role.

1084

CUSTOMER ADOPTION AND ATTITUDES IN MOBILE BANKING IN SRI LANKA

Prasansha Kumari
Universitu of Kelaniya – Sri Lanka

ABSTRACT

This paper intends to identify and analyze customer adoption and attitudes towards mobile banking facilities. The study uses six perceived characteristics of innovation that can be used to form a favorable or unfavorable attitude toward an innovation, namely: Relative advantage, compatibility, complexity, trailability, risk, and observability. Collected data were analyzed using Pearson Chi-Square test. The results showed that mobile bank users were predominantly males. There is a growing trend among young, educated customers towards converting to mobile banking in Sri Lanka. The research outcomes suggested that all the six factors are statistically highly significant in influencing mobile banking adoption and attitude formation towards mobile banking in Sri Lanka. The major reasons for adopting mobile banking services are the accessibility and availability of services regardless of time and place. Over the 75 percent of the respondents mentioned that savings in time and effort and low financial costs of conducting mobile banking were advantageous. Issue of security was found to be the most important factor that motivated consumer adoption and attitude formation towards mobile banking. Main barriers to mobile banking were the lack of technological skills, the traditional cash-carry banking culture, and the lack of awareness and insufficient guidance to using mobile banking.

Keywords: Compatibility, complexity, mobile banking, risk.

1085

THE SERVICE APPRAISAL OF SOLDIERS OF THE ARMY OF THE CZECH REPUBLIC IN THE CONTEXT OF PERSONAL EXPENSES

Tereza Dolečková

University of Defense . Czech Republic

ABSTRACT

Following article provides the comparison of international norms and standards formulating personal expenses, and then it illustrates the national concept of personal expenses of the Ministry of Defence. Then a new salary system of soldiers and the importance of the service appraisal in the context of personal expenses of the Ministry of Defence are explained. The first part of the article includes formulation of the approach to the definition of personal expenses within the international norms and standards and also within the Ministry of Defence of the Czech Republic. The structure of employees of the Ministry of Defence of the Czech Republic in years 2012 – 2014 and the amount of military expenses and the share of salary expenses of the Ministry of total expenses of the Ministry are clarified there, also the comparison of the amount of military expenses in chosen member states of the North Atlantic Treaty Organization is done. The salary system of professional soldiers in connection with the amendment of the Act No. 221/1999 Coll. on Professional Soldiers is clarified in the second part of this article. The amendment significantly regulates the salary items of soldiers but changes are also in the service appraisal of soldiers which reflects one of seven salary items of soldiers – the performance bonus. The aim of this article is to clarify different approach to define personal expenses with emphasis on the Ministry of Defence of the Czech Republic which overlaps to the service appraisal of soldiers of the Army of the Czech Republic and their salary system in connection with personal expenses of the Ministry of Defence of the Czech Republic. The efficient and objective system of the service appraisal and the use of its results are connected to the principles of the career advancement; only the best soldiers can advance in the system of the service careers to higher positions. That is why it is necessary to improve the service appraisal so it would provide the maximum information about the performance of a soldier and it would also motivate the soldier in his development. The attention should be paid to the service appraisal of the soldiers of the Army of the Czech Republic to achieve as much objectivity as possible.

Keywords: Career, human resource management and development, personal expenses, salary system of soldiers, service appraisal of soldiers, the Army of the Czech Republic.

1086

MARKET SEGMENTATION AND CONJOINT ANALYSIS FOR APPLE FAMILY DESIGN

Abbas Al-Refaie, Nour Bata
Department of Engineering, University of Jordan, Jordan

ABSTRACT

A distributor of Apple products' experiences numerous difficulties in developing marketing strategies for new and existing mobile product entries that maximize customer satisfaction and the firm's profitability. This research, therefore, integrates market segmentation in platform- based product family design and conjoint analysis to identify iSystem combinations that increase customer satisfaction and business profits. First, the enhanced market segmentation grid is created. Then, the estimated demand model is formulated. Finally, the profit models are constructed then used to determine the ideal product family design that maximizes profit. Conjoint analysis is used to explore customer preferences with their satisfaction levels. A total of 200 surveys are collected about customer preferences. Then, simulation is used to determine the importance values for each attribute. Finally, sensitivity analysis is conducted to determine the product family design that maximizes both objectives. In conclusion, the results of this research shall provide great support to Apple distributors in determining the best marketing strategies that enhance their market share.

Keywords: Market segmentation, conjoint analysis, market strategies, optimization.

1087

EXAMINATION OF EXAM ANXIETY OF STUDENTS

Aya Maher, Pakinam Youssef

German Universitty in Cairo . Egypt

ABSTRACT

In this study, it was aimed to examine the test anxiety levels of the students studying at the faculty of sports sciences. The sample of the research consists of 300 students studying at Yaşar Doğu Faculty of Sports Sciences at Ondokuz Mayıs University. The "Test Anxiety Scale" developed by Bahçeci (2006) was used to determine the test anxiety level of the students. A personal information form prepared by the researchers was used. SPSS 22 package program was used in the analysis of the data. Student's t test was used in the comparison of two independent groups, and One-Way Analysis of Variance was used in the comparisons of more than two independent groups, and Tukey was used from the post hoc tests. A significant difference was found in the test anxiety levels of the students of the faculty of sports sciences according to their income, department and being an athlete in any club ($p<0.05$). A significant difference was found in the test anxiety levels of the students of the faculty of sports sciences according to their gender, place of residence and working status ($p>0.05$). As a result, it was seen that the test anxiety levels of sports science students were moderate. It is recommended to carry out studies on taking measures to reduce students' exam anxiety levels. Keywords: Exam Anxiety, Student, Sport Sciences

1088

A COMPUTATIONAL MODEL OF MINIMAL CONSCIOUSNESS FUNCTIONS

Nabila Charkaoui

Professor of Psychology, Oxford University,book:Consciousness, lost and found, Neurospychology of Cognitive Function, Blindsight: A Case Study and Implications.

ABSTRACT

Interest in Human Consciousness has been revived in the late 20th century from different scientific disciplines. Consciousness studies involve both its understanding and its application. In this paper, a computational model of the minimum consciousness functions necessary in my point of view for Artificial Intelligence applications is presented with the aim of improving the way computations will be made in the future. In section I, human consciousness is briefly described according to the scope of this paper. In section II, a minimum set of consciousness functions is defined - based on the literature reviewed - to be modelled, and then a computational model of these functions is presented in section III. In section IV, an analysis of the model is carried out to describe its functioning in detail.

Keywords: Consciousness, perception, attention.

1089

EXPLORING LIFE MEANINGFULNESS AND ITS PSYCHOSOCIAL CORRELATES AMONG RECOVERING SUBSTANCE USERS – AN INDIAN PERSPECTIVE

Fouzia Alsabah Shaikh, Anjali Ghosh

Psychology Research Unit, Indian Statistical Institute

ABSTRACT

The present study was done primarily to address two major research gaps: firstly, development of an empirical measure of life meaningfulness for substance users and secondly, to determine the psychosocial determinants of life meaningfulness among the substance users. The study is classified into two phases: the first phase which dealt with development of Life Meaningfulness Scale and the second phase which examined the relationship between life meaningfulness and social support, abstinence self efficacy and depression. Both qualitative and quantitative approaches were used for framing items. A Principal Component Analysis yielded three components: Overall Goal Directedness, Striving for healthy lifestyle and Concern for loved ones which collectively accounted for 42.06% of the total variance. The scale and its subscales were also found to be highly reliable. Multiple regression analyses in the second phase of the study revealed that social support and abstinence self efficacy significantly predicted life meaningfulness among 48 recovering inmates of a de-addiction center while level of depression failed to predict life meaningfulness.

Keywords: Perceived Life meaningfulness, Social Support, Abstinence Self Efficacy, Depression, Substance Use.

DEVELOPMENT OF ORGANIZATIONAL JUSTICE İN INCENTIVE ALLOCATION OF THE THAI PUBLIC SECTOR

Kalayanee Koonmee

National Institute of Development Administration, Bangkok 10240, Thailand.

ABSTRACT

An incentive for performance, as one subsystem of a new performance management system, has been implemented in the Thai public sector since 2004. This research investigates the development of organizational justice in the incentive allocation by comparing the roles of distributive and procedural justice on national personnel-s attitudinal outcomes (incentive satisfaction and job performance) between 2 periods, i.e. 2006 and 2008. The data were collected via self-administered questionnaires completed by national government officers and employees. They were stratified using multistage sampling with 2,600 usable samples or 72.0% response rate in 2006, and 1,969 usable samples or 59.3% in 2008. The findings are: (1) There is no difference in means between the two periods relating to distributive justice, procedural justice, incentive satisfaction and job performance. (2) Distributive justice and procedural justice played more important roles in predicting incentive satisfaction and job performance in 2008 than in 2006.

Keywords: Distributive justice, incentive allocation, proceduraljustice, Thai public sector.

AUTOBIOGRAPHICAL MEMORY AND FLEXIBLE REMEMBERING: GENDER DIFFERENCES

O.Aizpurua, W. Koutstaal

Psychology Faculty, University of the Basque Country, Avda. Tolosa 70, Donostia- San Sebastian, 20.018, Gipuzkoa, Spain

ABSTRACT

In this study, we examined gender differences in: (1) a flexible remembering task, that asked for episodic memory decisions at an item-specific versus category-based level, and (2) the retrieval specificity of autobiographical memory during free recall. Differences favouring women were found on both measures. Furthermore, a significant association was observed, across gender groups, between level of specificity in the autobiographical memory interview and sensitivity to gist on the flexible remembering task. These results suggest that similar cognitive processes may partially contribute to both the ability for specific autobiographical recall and the capacity for inhibition of gist-information on the flexible remembering task.

Keywords: autobiographical memory, flexible remembering, gender, specificity.

CULTURAL ANXIETY AND ITS IMPACT ON STUDENTS- LIFE: A CASE STUDY OF INTERNATIONAL STUDENTS IN WUHAN UNIVERSITY

Nadeem Akhtar, Shan Bo

School of Journalism and Communication, Wuhan University, Wuhan, Hubei, P.R. China

ABSTRACT

This article illustrates that how non similar culture become a cause of constant anxiety among international students in China. For that, a survey was carried out among international students of Wuhan University, China. The association among non similar culture, non familiarity of Chinese culture, self finance students and food problem is looked at through a regression line, and in the light of empirical results, a model is anticipated which elucidates these results. Some suggestions were directed at the end which will help to mitigate the anxiety among prospective students in Chinese universities.

Keywords: Anxiety, international students, non similar culture, Wuhan University

1399 TREATMENT OR RE-VICTIMIZING THE VICTIMS

Juliana Panova

Clinical Psychologist. She is the Director of the International Psychological Services and an associate of the Center for Psychological Services, Chicago, IL 60093, USA

ABSTRACT

Severe symptoms, such as dissociation, depersonalization, self-mutilation, suicidal ideations and gestures, are the main reasons for a person to be diagnosed with Borderline Personality Disorder (BPD) and admitted to an inpatient Psychiatric Hospital. However, these symptoms are also indicators of a severe traumatic history as indicated by the extensive research on the topic. Unfortunately patients with such clinical presentation often are treated repeatedly only for their symptomatic behavior, while the main cause for their suffering, the trauma itself, is usually left unaddressed therapeutically. All of the highly structured, replicable, and manualized treatments lack the recognition of the uniqueness of the person and fail to respect his/her rights to experience and react in an idiosyncratic manner. Thus the communicative and adaptive meaning of such symptomatic behavior is missed. Only its pathological side is recognized and subjected to correction and stigmatization, and the message that the person is damaged goods that needs fixing is conveyed once again. However, this time the message would be even more convincing for the victim, because it is sent by mental health providers, who have the credibility to make such a judgment. The result is a revolving door of very expensive hospitalizations for only a temporary and patchy fix. In this way the patients, once victims of abuse and hardship are left invalidated and thus their re-victimization is perpetuated in their search for understanding and help. Keywordsborderline personality disorder (BPD), complex PTSD, integrative treatment of trauma, re-victimization of trauma victims.

Keywords: borderline personality disorder (BPD), complex PTSD, integrative treatment of trauma, re-victimization of trauma victims.

1094

THE STORY OF MERGERS AND ACQUISITIONS: USING NARRATIVE THEORY TO UNDERSTAND THE UNCERTAINTY OF ORGANIZATIONAL CHANGE

Philip T. Roundy

doctoral student in the Department of Management, McCombs School of Business, University of Texas

ABSTRACT

This paper examines the influence of communication form on employee uncertainty during mergers and acquisitions (M&As). Specifically, the author uses narrative theory to analyze how narrative organizational communication affects the three components of uncertainty – decreased predictive, explanatory, and descriptive ability. It is hypothesized that employees whose organizations use narrative M&A communication will have greater predictive, explanatory, and descriptive abilities than employees of organizations using non- narrative M&A communication. This paper contributes to the stream of research examining uncertainty during mergers and acquisitions and argues that narratives are an effective means of managing uncertainty in the mergers and acquisitions context.

Keywords: Narrative Theory, Mergers and Acquisitions, Employee Uncertainty.

A NEW MEASURE OF HERDING BEHAVIOR: DERIVATION AND IMPLICATIONS

Abdelfettah Bouri

Independent Researcher, Canada

ABSTRACT

If price and quantity are the fundamental building blocks of any theory of market interactions, the importance of trading volume in understanding the behavior of financial markets is clear. However, while many economic models of financial markets have been developed to explain the behavior of prices -predictability, variability, and information content- far less attention has been devoted to explaining the behavior of trading volume. In this article, we hope to expand our understanding of trading volume by developing a new measure of herding behavior based on a cross sectional dispersion of volumes betas. We apply our measure to the Toronto stock exchange using monthly data from January 2000 to December 2002. Our findings show that the herd phenomenon consists of three essential components: stationary herding, intentional herding and the feedback herding.

Keywords: Herding behavior, market return, trading volume.

ANALYSIS OF DRIVING CONDITIONS AND PREFERRED MEDIA ON DIVERSION

Yoon-Hyuk Choi

Korea Expressway Corporation Research Institute, Republic of Kore

ABSTRACT

Studies on the distribution of traffic demands have been proceeding by providing traffic information for reducing greenhouse gases and reinforcing the road's competitiveness in the transport section, however, since it is preferentially required the extensive studies on the driver's behavior changing routes and its influence factors, this study has been developed a discriminant model for changing routes considering driving conditions including traffic conditions of roads and driver's preferences for information media. It is divided into three groups depending on driving conditions in group classification with the CART analysis, which is statistically meaningful. And the extent that driving conditions and preferred media affect a route change is examined through a discriminant analysis, and it is developed a discriminant model equation to predict a route change. As a result of building the discriminant model equation, it is shown that driving conditions affect a route change much more, the entire discriminant hit ratio is derived as 64.2%, and this discriminant equation shows high discriminant ability more than a certain degree.

Keywords: CART analysis, Diversion, Discriminant model, Driving conditions, and preferred media

1097

AN ANALYTICAL STUDY ON THE POLITICS OF DEFECTION IN INDIA

Diya Sarkar, Prafulla C. Mishra

Institute of Industrial Technology (KIIT) deemed to be University, India

ABSTRACT

In a parliamentary system, party discipline is the impulse; when it falls short, the government usually falls. Conceivably, the platform of Indian politics suffers with innumerous practical disorders. The politics of defection is one such specie entailing gross miscarriage of fair conduct turning politics into a game of thrones (powers). This practice of political nomaditude can trace its seed in the womb of British House of Commons. Therein, if a legislator was found to cross the floor, the party considered him disloyal. In other words, the legislator lost his allegiance to his former party by joining another party. This very phenomenon, in practice has a two way traffic i.e. ruling party to the opposition party or vice versa. The democracies like USA, Australia and Canada were also aware of this fashion of swapping loyalties. There have been several instances of great politicians changing party allegiance, for example Winston Churchill, Ramsay McDonald, William Gladstone etc. Nevertheless, it is interesting to cite that irrespective of such practice of changing party allegiance, none of the democracies in the west ever desired or felt the need to legislatively ban defections. But, exceptionally India can be traced to have passed anti-defection laws. The politics of defection had been a unique popular phenomenon on the floor of Indian Parliamentary system gradually gulping the democratic essence and synchronization of the Federation. This study is both analytical and doctrinal, which tries to examine whether representative democracy has lost its essence due to political nomadism. The present study also analyzes the classical as well as contemporary pulse of floor crossing amidst dynastic politics in a representative democracy. It will briefly discuss the panorama of defections under the Indian federal structure in the light of the anti-defection law and an attempt has been made to add valuable suggestions to streamline remedy for the still prevalent political defections.

Keywords: Constitutional law, defection, democracy, political anti-trust.

POSITION OF THE CONSTITUTIONAL COURT OF THE RUSSIAN FEDERATION ON THE MATTER OF RESTRICTING CONSTITUTIONAL RIGHTS OF CITIZENS CONCERNING BANKING SECRECY

A. V. Shashkova
Docent, Associate Professor) is with the Department of Constitutional Law, MGIMOUniversity, Moscow Region Bar Lawyer, Honorary Consul for St. Vincent and the Grenadines

ABSTRACT

The aim of the present article is to analyze the position of the Constitutional Court of the Russian Federation on the matter of restricting the constitutional rights of citizens to inviolability of professional and banking secrecy in effecting controlling activities. The methodological ground of the present Article represents the dialectic scientific method of the socio-political, legal and organizational processes with the principles of development, integrity, and consistency, etc. The consistency analysis method is used while researching the object of the analysis. Some public-private research methods are also used: the formally-logical method or the comparative legal method, are used to compare the understanding of the 'secrecy' concept. The aim of the present article is to find the root of the problem and to give recommendations for the solution of the problem. The result of the present research is the author's conclusion on the necessity of the political will to improve Russian legislation with the aim of compliance with the provisions of the Constitution. It is also necessary to establish a clear balance between the constitutional rights of the individual and the limit of these rights when carrying out various control activities by public authorities. Attempts by the banks to "overdo" an anti-money laundering law under threat of severe sanctions by the regulators actually led to failures in the execution of normal economic activity. Therefore, individuals face huge problems with payments on the basis of clearing, in addition to problems with cash withdrawals. The Bank of Russia sets requirements for banks to execute Federal Law No. 115- FZ too high. It is high place to attract political will here. As well, recent changes in Russian legislation, e.g. allowing banks to refuse opening of accounts unilaterally, simplified banking activities in the country. The article focuses on different theoretical approaches towards the concept of "secrecy". The author gives an overview of the practices of Spain, Switzerland and the United States of America on the matter of restricting the constitutional rights of citizens to inviolability of professional and banking secrecy in effecting controlling activities. The Constitutional Court of the Russian Federation basing on the Constitution of the Russian Federation has its special understanding of the issue, which should be supported by further legislative development in the Russian Federation.

Keywords: Bank secrecy, banking information, constitutional court, control measures, financial control, money laundering, restriction of constitutional rights.

RECOGNITION AND PROTECTION OF INDIGENOUS SOCIETY IN INDONESIA

Triyanto, Rima Vien Permata Hartanto
Sebelas Maret University, Indonesia

ABSTRACT

Indonesia is a legal state. The consequence of this status is the recognition and protection of the existence of indigenous peoples. This paper aims to describe the dynamics of legal recognition and protection for indigenous peoples within the framework of Indonesian law. This paper is library research based on literature. The result states that although the constitution has normatively recognized the existence of indigenous peoples and their traditional rights, in reality, not all rights were recognized and protected. The protection and recognition for indigenous people need to be strengthened.

Keywords: Indigenous peoples, customary law, state law, state of law.

1100

NEED OF NATIONAL SPACE LEGISLATION FOR SPACE FARING NATIONS

Muhammad Naveed, Yang Caixia
Law School, Beihang Univeristy, Beijing, China

ABSTRACT

The need for national space legislation is pivotal, particularly in light of the fact that in recent years space activities have grown immensely both in volume and diversity. Countries are progressively developing capabilities in space exploration and scientific discoveries, market their capabilities to manufacture satellites, provide launch services from their facilities and are looking to privatize and commercialize their space resources. Today, nations are also seeking to comprehend the technological and financial potential of the private sector and are considering to share their financial burdens with them and to limit their exposures to risks, but they are lagging behind in legal framework in this regard. In the perspective of these emerging developments, it is therefore, felt that national space legislation should be enacted with the goal of building and implementing a vibrant and transparent legal framework at the national level to hasten investments and to ensure growth in this capital intensive - highly yield strategic sector. This study looks at (I) the international legal framework that governs space activities; (II) motivation behind making national space laws; and (III) the need for national space legislation. The paper concludes with some recommendations with regards to the conceivable future direction for national space legislation, in particular space empowered sub-areas for countries.

Keywords: International conventions, national legislation, space faring nation

1101

HUMAN RIGHTS IN ARMED CONFLICTS AND CONSTITUTIONAL LAW

Antonios Maniatis

Assistant Professor of the University of Applied Sciences of Athens and a speaker of the European Union Law master of the University St Klement Ohridski

ABSTRACT

The main purpose of this paper is to determine the impact of both International Humanitarian Law and anti-piracy International Law on Constitutional Law. International Law is endowed with a rich set of norms on the protection of private individuals in armed conflicts and copes with the diachronic crime of maritime piracy, which may be considered as a private war in the high seas. Constitutional Law has been traditionally geared at two generations of fundamental rights. The paper will aim at answering the question "Which is the profile of 3G constitutional rights, particularly in the light of International Humanitarian Law?"

Keywords: Constitution, Humanitarian International Law, Piracy

1102

FORENSIC MEDICAL CAPACITIES OF RESEARCH OF SALIVA STAINS ON PHYSICAL EVIDENCE AFTER WASHING

Saule Mussabekova

Department of Forensic Medicine, Karaganda State Medical University, Kazakhstan

ABSTRACT

Recent advances in genetics have allowed increasing acutely the capacities of the formation of reliable evidence in conducting forensic examinations. Thus, traces of biological origin are important sources of information about a crime. Currently, around the world, sexual offenses have increased, and among them are those in which the criminals use various detergents to remove traces of their crime. A feature of modern synthetic detergents is the presence of biological additives - enzymes. Enzymes purposefully destroy stains of biological origin. To study the nature and extent of the impact of modern washing powders on saliva stains on the physical evidence, specially prepared test specimens of different types of tissues to which saliva was applied have been examined. Materials and Methods: Washing machines of famous manufacturers of household appliances have been used with different production characteristics and advertised brands of washing powder for test washing. Over 3,500 experimental samples were tested. After washing, the traces of saliva were identified using modern research methods of forensic medicine. Results: The influence was tested and the dependence of the use of different washing programs, types of washing machines and washing powders in the process of establishing saliva trace and identify of the stains on the physical evidence while washing was revealed. The results of experimental and practical expert studies have shown that in most cases it is not possible to draw the conclusions in the identification of saliva traces on physical evidence after washing. This is a consequence of the effect of biological additives and other additional factors on traces of saliva during washing. Conclusions: On the basis of the results of the study, the feasibility of saliva traces of the stains on physical evidence after washing is established. The use of modern molecular genetic methods makes it possible to partially solve the problems arising in the study of unlaundered evidence. Additional study of physical evidence after washing facilitates detection and investigation of sexual offenses against women and children.

Keywords: Saliva research, modern synthetic detergents, laundry detergents, forensic medicine.

TOWARDS A PROOF ACCEPTANCE BY OVERCOMING CHALLENGES IN COLLECTING DIGITAL EVIDENCE

Lilian Noronha Nassif

Brazil University of Minas Gerais State, Belo Horizonte, 30330-050 Brazil

ABSTRACT

Cybercrime investigation demands an appropriated evidence collection mechanism. If the investigator does not acquire digital proofs in a forensic sound, some important information can be lost, and judges can discard case evidence because the acquisition was inadequate. The correct digital forensic seizing involves preparation of professionals from fields of law, police, and computer science. This paper presents important challenges faced during evidence collection in different perspectives of places. The crime scene can be virtual or real, and technical obstacles and privacy concerns must be considered. All pointed challenges here highlight the precautions to be taken in the digital evidence collection and the suggested procedures contribute to the best practices in the digital forensics field.

Keywords: Digital evidence, digital forensic processes and procedures, mobile forensics, cloud forensics.

THE CONCEPT AND PRACTICE OF GOOD GOVERNANCE IN THE EUROPEAN UNION

Robert Grzeszczak

School of Law of the University of Warsaw, Poland

ABSTRACT

The article deals with one of the most significant issues concerning the functioning of the public sector in the European Union. The objectives of good governance were formulated by the EU itself and also the Scholars in reaction to the discussion that started a decade ago and concerned the role of the government in 21st century, the future of integration processes and globalization challenges in Europe. Currently, the concept of good governance is mainly associated with the improvement of management of public policies in the European Union, concerning both domestic and EU policies. However, it goes beyond the issues of state capacity and effectiveness of management. Good governance relates also to societal participation in the public administration and verification of decisions made in public authorities' (including public administration). Indirectly, the concept and practice of good governance are connected to societal legitimisation of public bodies in the European Union.

Keywords: Good governance, Government, European law, European Union.

1105

MEASURES FOR LIMITING CORRUPTION UPON MIGRATION WAVE IN EUROPE

Jordan Georgiev Deliversky

Assistant professor at the Department of National Security - State University of Library Studies and Information Technologies , Bulgaria

ABSTRACT

Fight against migrant smuggling has been put as a priority issues at the European Union policy agenda for more than a decade. The trafficked person, who has been targeted as the object of criminal exploitation, is specifically unique for human trafficking. Generally, the beginning of human trafficking activities is related to profit from the victim's exploitation. The objective of this paper is to present measures that could result in the limitation of corruption mainly through analyzing the existing legislation framework against corruption in Europe. The analysis is focused on exploring the multiple origins of factors influencing migration processes in Europe, as corruption could be characterized as one of the most significant reasons for refugees to flee their countries. The main results show that law enforcement must turn the focus on the financing of the organized crime groups that are involved in migrant smuggling activities. Corruption has a significant role in managing smuggling operations and in particular when criminal organizations and networks are involved. Illegal migrants and refugees usually represent significant sources of additional income for officials involved in the process of boarding protection and immigration control within the European Union borders.

Keywords: Corruption, influence, human smuggling, legislation, migration.

PROMOTING GENDER EQUALITY WITHIN ISLAMIC TRADITION VIA CONTEXTUALIST APPROACH

Ali Akbar
Asia Institute, Faculty of Arts, Melbourne University, Australia

ABSTRACT

The importance of advancing women's rights is closely intertwined with the development of civil society and the institutionalization of democracy in Middle Eastern countries. There is indeed an intimate relationship between the process of democratization and promoting gender equality, since democracy necessitates equality between men and women. In order to advance the issue of gender equality, what is required is a solid theoretical framework which has its roots in the reexamination of pre-modern interpretation of certain Qurʾānic passages that seem to have given men more rights than it gives women. This paper suggests that those Muslim scholars who adopt a contextualist approach to the Qurʾānic text and its interpretation provide a solid theoretical background for improving women's rights. Indeed, the aim of the paper is to discuss how the contextualist approach to the Qurʾānic text and its interpretation given by a number of prominent scholars is capable of promoting the issue of gender equality. The paper concludes that since (1) much of the gender inequality found in the primary sources of Islam as well as pre-modern Muslim writings is rooted in the natural cultural norms and standards of early Islamic societies and (2) since the context of today's world is so different from that of the pre-modern era, the proposed models provide a solid theoretical framework for promoting women's rights and gender equality.

Keywords: Contextualism, Gender equality, Islam, Women's rights.

1107

BA‘ALBAKĪ’S INFLUENCE ON 1950S AND 1960S LEBANESE WOMEN WRITERS

Khaled Igbaria
Independent Research, Egypt

ABSTRACT

While Ba‘albakī ceased writing or publishing since 1964, it is considerable and significant to investigate Ba‘albakī’s influence on others. This paper examines her influence on three Lebanese women writers: Emily Nasrallah, Muná Jabbūr, and Hanan al-Shaykh. However, the aim is not simply to examine the influence of the writer on these three authors, but rather to note similarities and differences in the challenges they faced and the agendas they followed in their fiction writing. For each of these writers, this article will describe elements of their literature, and then sketch out the influence which Ba‘albakī has had on them. This paper relies on material from Sidawi because it includes interviews with the female writers discussed that are relevant to the current discussion. Sidawi asked them about Ba‘albakī and her influence on them, the challenges they faced, and how they coped with them. This paper points out their comments using their own words. To be clear, examining these writers' notes and works is beyond the scope of this paper. To sum up, there are significant parallels between the life and work of Ba‘albakī, and other Lebanese women writers such as Nasrallah, Jabbūr and al-Shaykh. Like Ba‘albakī, Nasrallah and al-Shaykh also suffered in their struggle against their families. Nasrallah and al-Shaykh, like Ba‘albakī, suffered because their society did not trust in their abilities and creativity. Ba‘albakī opted for isolation because of her conflict with patriarchal society including the Lebanese women’s groups, while Nasrallah’s isolation was because she preferred individualism and autonomy, and Jabbūr, as could be speculated, was not able to cope with the suffering caused by her role as a woman writer within Lebanese society. Whereas Ba‘albakī isolated herself from the Lebanese women’s groups, focusing instead on her feminist writing and joining the Shi'r group, Al-Shaykh and the Lebanese women’s groups are able to cooperate in harmony. Furthermore, while Nasrallah and Al-Shaykh continued to publish fiction, Ba‘albakī stopped publishing fiction in 1964. All of the above confirms not only that it is worthy to investigate deeply and academically both the biography and the works of Ba‘albakī, but also that she deserves to include her throughout the top great Arab female writers, at the time, like Al-Shaykh and Nawal El Saadawi.

Keywords: Feminist writing, Hanan Al-Shaykh, Laylá Ba‘albakī, Lebanese women writers, Muná Jabbūr.

PROTECTION OF HUMAN RIGHTS IN EUROPE: THE PARLIAMENTARY DIMENSION

Aleksandra Chiniaeva

EU Law, Public International Law and Public Law Department, Saarland University, Saarbrucken,66123 Germany

ABSTRACT

The following paper describes the activity of national and international parliamentary assemblies of the European region in protection and promotion of human rights. It may be said that parliamentarians have a "double mandate" — as members of the international assembly and of their respective national parliaments. In other words, parliamentarization at both international and national level provides a situation for parliamentarians, where they link people, national governments and international organizations. The paper is aimed towards demonstrating that the activity of the main international parliamentary assemblies of the European region have a real positive impact on the human rights situation in the European region. In addition, the paper describes the assemblies that include protection of human rights in their Agenda as one of the main subjects: the EP, the PACE, the OSCE PA and the IPA CIS. Co-operation activities such as joint election observation; participation in inter-parliamentary associations, such as the IPU; conclusion agreements allow assemblies to provide observation of human right situation in the states that are not members of the particular organization and as consequence make their impact broader.

Keywords: Human rights, International parliamentary assembly, IPU, EP, PACE, OSCE, IPA CIS, international election observation.

EISENHOWER'S FAREWELL SPEECH: INITIAL AND CONTINUING COMMUNICATION EFFECTS

B. Kuiper

Independent Research, Germany

ABSTRACT

When Dwight D. Eisenhower delivered his final Presidential speech in 1961, he was using the opportunity to bid farewell to America, but he was also trying to warn his fellow countrymen about deeper challenges threatening the country. In this analysis, Eisenhower's speech is examined in light of the impact it had on American culture, communication concepts, and political ramifications. The paper initially highlights the previous literature on the speech, especially in light of its 50th anniversary, and reveals a man whose main concern was how the speech's words would affect his beloved country. The painstaking approach to the wording of the speech to reveal the intent is key, particularly in light of analyzing the motivations according to "virtuous communication." This philosophical construct indicates that Eisenhower's Farewell Address was crafted carefully according to a departing President's deepest values and concerns, concepts that he wanted to pass along to his successor, to his country, and even to the world.

Keywords: Eisenhower, mass communication, political speech, rhetoric.

1110

HUMAN SECURITY PROVIDERS IN FRAGILE STATE UNDER ASYMMETRIC WAR CONDITIONS

Luna Shamieh

Department of Political Science, National University of Public Service, Budapest, Hungary

ABSTRACT

Various players are part of the game in an asymmetric war, all making efforts to provide human security to their own adherents. Although a fragile state is not able to provide sufficient and comprehensive services, it still provides special services and security to the elite; the insurgents as well provide services and security to their associates. The humanitarian organisations, on the other hand, provide some fundamental elements of human security, but only in the regions, they are able to access when possible (if possible). The counterinsurgents (security forces of the state and intervention forces) operate within a narrow band defined by the vision of the responsibility to protect and the perspective of the resolution of the conflict through combat; hence, the possibility to provide human security is shaken at this end. This article examines how each player provides human security from the perspective of freedom from want in order to secure basic and strategic needs, freedom from fear through providing protection against all kinds of violence, and the freedom to live in dignity. It identifies a vicious cycle caused by the intervention of the different players causing a centrifugal force that may lead to disintegration of the nation under war.

Keywords: Human security, asymmetric war, counter insurgency, fragile state, insurgency.

1111

DEVELOPING NEW MEDIA CREDIBILITY SCALE: A MULTIDIMENSIONAL PERSPECTIVE

Hanaa Farouk Saleh

Department of Communication/Journalism, Cairo University, Giza, Egypt

ABSTRACT

The main purposes of this study are to develop a scale that reflects emerging theoretical understandings of new media credibility, based on the evolution of credibility studies in western researches, identification of the determinants of credibility in the media and its components by comparing traditional and new media credibility scales and building accumulative scale to test new media credibility. This approach was built on western researches using conceptualizations of media credibility, which focuses on four principal components: Source (journalist), message (article), medium (newspaper, radio, TV, web, etc.), and organization (owner of the medium), and adding user and cultural context as key components to assess new media credibility in particular. This study's value lies in its contribution to the conceptualization and development of new media credibility through the creation of a theoretical measurement tool. Future studies should explore this scale to test new media credibility, which represents a promising new approach in the efforts to define and measure credibility of all media types.

Keywords: Credibility scale, media credibility components, new media credibility scale, scale development.

SWISS SCIENTIFIC SOCIETY FOR DEVELOPING COUNTRIES: A CONCEPT OF RELATIONSHIP

Jawad Alzeer

University of Zurich. Swirtzerland

ABSTRACT

Cultural setup is varied from country to country and nation to nation, but the ability to adapt successfully to the new cultural setup may pave the way toward the development of cultural intelligence. Overcoming differences may require to build up our personality with the ability to learn, exchange thoughts, and have a constructive dream. Adaptation processes can be accelerated if we effectively utilize our cultural diversity. This can be done through a unified body or society; people with common goals can collectively work to satisfy their values. Narrowing the gap between developed and developing countries is of prime importance. Many international organizations are trying to resolve these issues by rational and peaceful means. Failing to understand the cultural differences, mentalities, strengths and weaknesses of developed and developing countries led to the collapse of many partnerships. Establishment of a neutral body influenced by developed countries intellectuality and developing countries personality may offer a better understanding and reasonable solutions, suggestions, advice that may assist in narrowing gaps and promote-strengthening relationship between developed and developing countries. The key issues, goals, and potential concepts associated with initiating Swiss scientific society for developing countries as a model to facilitate integration of highly skilled scientists are discussed.

Keywords: Cultural diversity, developing countries, integration, Switzerland.

1113

BARRIERS TO MARITAL EXPECTATION AMONG INDIVIDUALS WITH HEARING IMPAIRMENT IN OYO STATE

Adebomi M. Oyewumi, Sunday Amaize

Department of Special Education, University of Ibadan

ABSTRACT

The study was designed to examine the barriers to marital expectations among unmarried persons with hearing impairment in Oyo State, Nigeria. Descriptive survey research design was adopted. Purposive sampling technique was used to select one hundred participants made up forty-four (44) males and fifty-six (56) females, all with varying degrees of hearing impairment. Eight research questions were raised and answered. The instrument used was Marital Expectations Scale with reliability coefficient of 0.86. Data was analyzed using descriptive statistics tools of frequency count and simple percentage as well as inferential statistics tools of T-TEST and ANOVA. The findings revealed that there was a significant relationship existing among the main identified barriers (environmental barrier, communication barrier, hearing loss, unemployment and poor sexuality education) to the marital expectations of unmarried persons with hearing impairment. The joint contribution of the independent variables (identified barriers) to the dependent variable (marital expectations) was significant, $F = 5.842$, $P < 0.05$, accounting for about 89% of the variance. The relative contribution of the identified barriers to marital expectations of unmarried persons with hearing impairment is as follows: environmental barrier ($\beta = 0.808$, $t = 5.176$, $P < 0.05$), communication barrier ($\beta = 0.533$, $t = 3.305$, $P < 0.05$), hearing loss ($\beta = 0.550$, $t = 2.233$, $P < 0.05$), unemployment ($\beta = 0.431$, $t = 2.102$, $P < 0.05$), poor sexuality education ($\beta = 0.361$, $t = 1.985$, $P < 0.05$). Environmental barrier proved to be the most potent contributor to the poor marital expectations among unmarried persons with hearing impairment. Therefore, it is recommended that society dismantles the nagging environmental barrier through positive identification with individuals suffering from hearing impairment. In this connection, members of society should change their negative attitudes and do away with all the wrong notions about the marital ability of individuals with hearing impairment.

Keywords: Hearing impairment, marriage, marital expectations, barrier.

NARRATING IRISH IDENTITY: RETRIEVING 'IRISHNESS' IN THE WORKS OF WILLIAM BUTLER YEATS AND SEAMUS HEANEY

Rafik Massoudi
Arab Open University. Oman

ABSTRACT

Irish identity continues to be discussed in various fields including social science, culture, literary humanities as well as political debates. In this context, Irishness had been usurped for a long time by the hegemonic power of the British Empire. That is why, Irish writers, in general, and Seamus Heaney along with William Butler Yeats, in particular, endeavored to retrieve this lost identity by shedding light on Irish history, folklore, communal traditions, landscape, indigenous people, language as well as culture. In this context, we may speak of a decolonizing attempt that allowed these writers to represent the autonomous Irish subjectivity by establishing an ethical relationship based on an extraordinary approach to the represented alterity. This article, indeed, places itself within the arena of postmodern, postcolonial discussions of the issue of identity and, particularly, of Irishness.

Keywords: Identity, Irishess, narration, postcolonialism.

1115

NATURAL DISASTER TOURISM AS A TYPE OF DARK TOURISM

Dorota Rucińska

Faculty of Geography and Regional Studies, University of Warsaw, Poland

ABSTRACT

This theoretical paper combines the academic discourse regarding a specific part of dark tourism. Based on the literature analysis, distinction of natural disasters in thanatourism was investigated, which is connected with dynamic geographical conditions. Natural disasters used to play an important role in social life by their appearance in myths and religions. Nowadays, tourists pursuing natural hazards can be divided into three groups: Those interested in natural hazards themselves; those interested in landscape deformation and experiencing emotions shortly after extreme events - natural disasters - occur; and finally those interested in historic places log after an extreme event takes place. An important element of the natural disaster tourism is quick access to information on the location of a disaster and the destination of a potential excursion. Natural disaster tourism suits alternative tourism, yet it is opposed culture tourism, and sustainable tourism. The paper compares types and groups of tourists. It also considers the contradictions that describe dualism, which exists in dark tourism.

Keywords: Dark tourism, dualism, natural disasters, natural hazards, thanatoursim.

1116

DEMOCRATIZATION, MARKET LIBERALIZATION AND THE RAISE OF VESTED INTERESTS AND ITS IMPACTS ON ANTI-CORRUPTION REFORM IN INDONESIA

Ahmad Khoirul Umam

Researcher at Indonesian Institute. Jakarta, Indonesia

ABSTRACT

This paper investigates the role of vested interests and its impacts on anti-corruption agenda in Indonesia following the collapse of authoritarian regime in 1998. A pervasive and rampant corruption has been believed as the main cause of the state economy's fragility. Hence, anti-corruption measures were implemented by applying democratization and market liberalization since the establishment of a consolidated democracy which go hand in hand with a liberal market economy is convinced to be an efficacious prescription for effective anti-corruption. The reform movement has also mandated the establishment of the independent, neutral and professional special anti-corruption agency namely Corruption Eradication Commission (KPK) to more intensify the fight against the systemic corruption. This paper will examine whether these anti-corruption measures have been effective to combat corruption, and investigate to what extend have the anti-corruption efforts, especially those conducted by KPK, been impeded by the emergence of a nexus of vested interests as the side-effect of democratization and market liberalization. Based on interviews with key stakeholders from KPK, other law enforcement agencies, government, prominent scholars, journalists and NGOs in Indonesia, it is found that since the overthrow of Soeharto, anti-corruption movement in the country have become more active and serious. After gradually winning the hearth of people, KPK successfully touched the untouchable corruption perpetrators who were previously protected by political immunity, legal protection and bureaucratic barriers. However, these changes have not necessarily reduced systemic and structural corruption practices. Ironically, intensive and devastating counterattacks were frequently posed by the alignment of business actors, elites of political parties, government, and also law enforcement agencies by hijacking state's instruments to make KPK deflated, powerless, and surrender. This paper concludes that attempts of democratization, market liberalization and the establishment of anti-corruption agency may have helped Indonesia to reduce corruption. However, it is still difficult to imply that such anti- corruption measures have fostered the more effective anti-corruption works in the newly democratized and weakly regulated liberal economic system.

Keywords: Vested interests, democratization, market liberalization, anti-corruption, leadership.

ART AND CULTURE IN THE DEVELOPMENT PERIOD TO MODERNIZATION IN THE REIGN OF KING RAMA VI

Weena Eiamprapai

Suan Sunandha Rajabhat University, Bangkok 10300. Thailand

ABSTRACT

The growth of Thai society in western style in the middle of Rattanakosin period can be defined as modernization /civilization. These terms had an influence on the development of the country in the reign of King Rama V owing to the governance reform, and cultures influenced by the West. Those were passed on until the reign of King Rama VI. The preference was not only for the renovation of architecture and arts based on Thai customs reflecting the prosperity and beauty of handicrafts but also for the acceptance of westernization. The remain of this acceptance includes the concept of such value as gentlemanly behavior like that in Victorian Era of the United Kingdom, and the support of women's status. Moreover, the wide spread of modernization leads to the movement to change the country's governance system from absolute monarchy to democracy by a group of people called Rattanakosin Era (R.E.) 130 party.

Keywords: Art and culture, development period, modernization, King Rama VI.

1118

DESIGNING CREATIVE EVENTS WITH DECONSTRUCTIVISM APPROACH

Maryam Memarian, Mahmood Naghizadeh
Faculty of Archtecture and Urban design , qazvin , Iran.

ABSTRACT

Deconstruction is an approach that is entirely incompatible with the traditional prevalent architecture. Considering the fact that this approach attempts to put architecture in sharp contrast with its opposite events and transpires with attending to the neglected and missing aspects of architecture and deconstructing its stable structures. It also recklessly proceeds beyond the existing frameworks and intends to create a different and more efficient prospect for space. The aim of deconstruction architecture is to satisfy both the prospective and retrospective visions as well as takes into account all tastes of the present in order to transcend time. Likewise, it ventures to fragment the facts and symbols of the past and extract new concepts from within their heart, which coincide with today's circumstances. Since this approach is an attempt to surpass the limits of the prevalent architecture, it can be employed to design places in which creative events occur and imagination and ambition flourish. Thought- provoking artistic events can grow and mature in such places and be represented in the best way possible to all people. The concept of event proposed in the plan grows out of the interaction between space and creation. In addition to triggering surprise and high impressions, it is also considered as a bold journey into the suspended realms of the traditional conflicts in architecture such as architecture-landscape, interior-exterior, center-margin, product-process, and stability- instability. In this project, at first, through interpretive-historical research method and examining the inputs and data collection, recognition and organizing takes place. After evaluating the obtained data using deductive reasoning, the data is eventually interpreted. Given the fact that the research topic is in its infancy and there is not a similar case in Iran with limited number of corresponding instances across the world, the selected topic helps to shed lights on the unrevealed and neglected parts in architecture. Similarly, criticizing, investigating and comparing specific and highly prized cases in other countries with the project under study can serve as an introduction into this architecture style.

Keywords: Creativity, deconstruction, event.

DE-SECURITIZING IDENTITY: NARRATIVE (IN)CONSISTENCY IN PERIODS OF TRANSITION

Katerina Antoniou

University of Central Lancashire, Cyprus

ABSTRACT

When examining conflicts around the world, it is evident that the majority of intractable conflicts are steeped in identity. Identity seems to be not only a causal variable for conflict, but also a catalytic parameter for the process of reconciliation that follows ceasefire. This paper focuses on the process of identity securitization that occurs between rival groups of heterogeneous collective identities – ethnic, national or religious – as well as on the relationship between identity securitization and the ability of the groups involved to reconcile. Are securitized identities obstacles to the process of reconciliation, able to hinder any prospects of peace? If the level to which an identity is securitized is catalytic to a conflict's discourse and settlement, then which factors act as indicators of identity de-securitization? The level of an in- group's identity securitization can be estimated through a number of indicators, one of which is narrative. The stories, views and stances each in-group adopts in relation to its history of conflict and relation with their rival out-group can clarify whether that specific in-group feels victimized and threatened or safe and ready to reconcile. Accordingly, this study discusses identity securitization through narrative in relation to intractable conflicts. Are there conflicts around the world that, despite having been identified as intractable, stagnated or insoluble, show signs of identity de-securitization through narrative? This inquiry uses the case of the Cyprus conflict and its partitioned societies to present official narratives from the two communities and assess whether these narratives have transformed, indicating a less securitized in-group identity for the Greek and Turkish Cypriots. Specifically, the study compares the official historical overviews presented by each community's Ministry of Foreign Affairs website and discusses the extent to which the two official narratives present a securitized collective identity. In addition, the study will observe whether official stances by the two communities – as adopted by community leaders – have transformed to depict less securitization over time. Additionally, the leaders' reflection of popular opinion is evaluated through recent opinion polls from each community. Cyprus is currently experiencing renewed optimism for reunification, with the leaders of its two communities engaging in rigorous negotiations, and with rumors calling for a potential referendum for reunification to be taking place even as early as within 2016. Although leaders' have shown a shift in their rhetoric and have moved away from narratives of victimization, this is not the case for the official narratives used by their respective ministries of foreign affairs. The study's findings explore whether this narrative inconsistency proves that Cyprus is transitioning towards reunification, or whether the leaders are risking sending a securitized population to the polls to reject a potential reunification. More broadly, this study suggests that in the event that intractable conflicts might be moving towards viable peace, in group narratives--official narratives in particular--can act as indicators of the extent to which rival entities have managed to reconcile.

Keywords: Conflict, Identity, Narrative, Reconciliation.

1120

EFFECT OF ORGANIZATIONAL RESOURCES ON IMPROVING INDEPENDENCY OF PEOPLE WITH SEVERE DISABILITIES: VOCATIONAL REHABILITATION FACILITIES IN SOUTH KOREA

Soungwan Kim

Korea Disabled People's Development Institute. Sout Korea

ABSTRACT

This paper discusses an analysis of how the characteristics of resources at vocational rehabilitation facilities for the disabled affect the improvement of independency skills among people with severe disabilities. The analysis results indicate that more internal financial resources and more connections to local communities among network resources had greater effects on improving the independency of people with severe disabilities. Based on this result, this paper presents strategies for mobilizing resources to improve the independency of people with severe disabilities at vocational rehabilitation facilities.

Keywords: Vocational rehabilitation facility for people with disabilities, types of resources, independency, network resources.

WATER CRISIS MANAGEMENT IN A TOURISM DEPENDENT COMMUNITY

Aishath Shakeela
Griffith University, Nathan, Australia

ABSTRACT

At a global level, water stewardship, water stress and water security are crucial factors in tourism planning and development considerations. Challenges associated with water is of particular concern to the Maldives as there is limited availability of freshwater, high dependency on desalinated water, and high unit cost associated with desalinating water. While the Maldives is promoted as an example of sustainable tourism, a key sustainability challenge facing tourism dependent communities is the efficient use and management of available water resources. A water crisis event in the capital island of Maldives highlighted how precarious water related issues are in this tourism dependent destination. Applying netnography, the focus of this working paper is to present community perceptions of how government policies addressed Malé Water and Sewerage Company (MWSC) water crisis event.

Keywords: Crisis management, government policies, Maldives, tourism, water.

1122

AN APPLICATION OF GEOGRAPHIC INFORMATION SYSTEM TO SELECT AREAS FOR SANITARY LANDFILL IN BANG NOK- KHWAEK MUNICIPALITY

Musthaya Patchanee

Faculty of Humanity and Social Science, Suan Sunandha Rajabhat University, Bangkok, Thailand

ABSTRACT

The study of Sanitary landfill in Bang Nok-khwaek municipality consists of two procedures. First, to survey and create the spatial database by using physical factor, environmental factor, economical factor and social factor to follow the method of Geographic information system: GIS, second, to analyze the proper spatial for allocating the sanitary landfill in Bang Nok-khwaek municipality by using Overlay techniques to calculate the weighting linear total in Arc GIS program. The study found that there are 2.49 sq.km. proper spatial for the sanitary landfill in Bang Nok-khwaek municipals city which is 66.76% of the whole area. The highest proper spatial is 0.02 sq.km. which is 0.54%, The high proper spatial is 0.3 sq.km. which is 8.04%, the moderate spatial is 1.62 sq.km. which is 43.43% and the low proper spatial is 0.55 sq.km. which is 14.75%. These results will be used as the guideline to select the sanitary landfill area in accordance with sanitation standard for Subdistrict Administrative Organization and Subbdistrict Municipality in Samut Songkhram provice.

Keywords: An application of Geographic Information System, select areas for sanitary landfill and Bang Nok-khwaek municipality

1123

IMPACT OF REPRODUCTIVE TECHNOLOGIES ON WOMEN'S LIVES IN NEW DELHI: A STUDY FROM FEMINIST PERSPECTIVE

T. Zairunisha

scholar of Centre for Philosophy, School of Social Science, Jawaharlal Nehru University, New Delhi, India.

ABSTRACT

This paper is concerned with the ways in which Assisted Reproductive Technologies (ARTs) affect women's lives and perceptions regarding their infertility, contraception and reproductive health. The paper is based on a qualitative feminist survey study to explore and analyze issues arising from the use of ARTs by women in New Delhi, the capital of India. A rapid growth in the number of fertility clinics has been noticed recently. A critical analysis of interviews revealed that these technologies are used and developed for making profits at the cost of women's lives. In this way, these technologies are influencing and changing the traditional patterns of motherhood requiring a rethinking about new ways of reproduction introduced through the use of ARTs.

Keywords: Assisted reproductive technologies, new ways reproduction, voluntary and involuntary choice, women.

1124

CURBING ABUSES OF LEGAL POWER IN THE SOCIETY

Tajudeen Ojo Ibraheem

Adekunle Ajasin University, Nigeria

ABSTRACT

In a world characterized by greed and the lust for power and its attendant trappings, abuse of legal power is nothing new to most of us. Legal abuses of power abound in all fields of human endeavour. Accounts of such abuses dominate the mass media and for the average individual, no single day goes by without his getting to hear about at least one such occurrence. This paper briefly looks at the meaning of legal power, what legal abuse is all about, its causes, and some of its manifestations in the society. Its consequences will also be discussed and some suggestions for reform will be made. In the course of the paper, references will be made to various jurisdictions around the world.

Keywords: Abuse, legal, power, society.

1125

SOCIAL STRUCTURE, INVOLUNTARY RELATIONS, AND URBAN POVERTY

Mahmood Niroobakhsh

University of Hamburg, Department of Sociology, Germany

ABSTRACT

This article deals with special structuralism approaches to explain a certain kind of social problem. Widespread presence of poverty is a reminder of deep-rooted unresolved problems of social relations. The expected role from an individual for the social system recognizes poverty derived from an interrelated social structure. By the time, enabled to act on his role in the course of social interaction, reintegration of the poor in society may take place. Poverty and housing type are reflections of the underlying social structure, primarily structure's elements, systemic interrelations, and the overall strength or weakness of that structure. Poverty varies based on social structure in that the stronger structures are less likely to produce poverty.

Keywords: Absolute poverty, relative poverty, social structure, urban poverty.

1126

NOWLEDGE TRANSFER AND THE TRANSLATION OF TECHNICAL TEXTS

Ahmed Alaoui
Hamad Bin Khalifa University, Qatar

ABSTRACT

This paper contributes to the ongoing debate as to the relevance of translation studies to professional practitioners. It exposes the various misconceptions permeating the links between theory and practice in the translation landscape in the Arab World. It is a thesis of this paper that specialization in translation should be redefined; taking account of the fact, that specialized knowledge alone is neither crucial nor sufficient in technical translation. It should be tested against the readability of the translated text, the appropriateness of its style and the usability of its content by endusers to carry out their intended tasks. The paper also proposes a preliminary model to establish a working link between theory and practice from the perspective of professional trainers and practitioners, calling for the latter to participate in the production of knowledge in a systematic fashion. While this proposal is driven by a rather intuitive conviction, a research line is needed to specify the methodological moves to establish the mediation strategies that would relate the components in the model of knowledge transfer proposed in this paper.

Keywords: Knowledge transfer, misconceptions, specialized texts, translation theory, translation practice.

1127

THE INFLUENCE OF ISLAMIC ARTS ON OMANI WEAVING MOTIFS

Zahra Ahmed Al-Zadjali
Sultan Qaboos University, College of Education, Oman

ABSTRACT

The influence of Islam on arts can be found primarily in calligraphy, arabesque designs and architecture. Also, geometric designs were used quite extensively. Muslim craftsmen produced stunning designs based on simple geometric principles and traditional motifs which were used to decorate many surfaces. The idea of interlacing simple rectilinear lines to form the patterns impressed Arabs. Nomads of Persia, Turks and Mongols were equally impressed with the designs so they begin to use them in their homes in carpet weaving. Islamic designs, motifs and colours which were used became common place and served to influence people's tastes. Modern life style and contemporary products have changed the style of people's daily lives, however, people still long for the nomadic way of life. This is clearly reflected in people's homes. In a great many Muslim homes, Islamic decorative motifs can be seen along with traditional 'Bedouin' style furnishing, especially in homes of the Arabian Peninsula.

Keywords: Cultural heritage, textile design, Islamic art, motifs.

UNDERSTANDING EUROPE'S ROLE IN THE AREA OF LIBERTY, SECURITY AND JUSTICE AS AN INTERNATIONAL ACTOR

Sarah Barrere

PHD Candidate and Lecturer at the University of Montreal, Canada

ABSTRACT

The area of liberty, security and justice within the European Union is still a work in progress. No one can deny that the EU struggles between a monistic and a dualist approach. The aim of our essay is to first review how the European law is perceived by the rest of the international scene. It will then discuss two main mechanisms at play: the interpretation of larger international treaties and the penal mechanisms of European law. Finally, it will help us understand the role of a penal Europe on the international scene with concrete examples. Special attention will be paid to cases that deal with fundamental rights as they represent an interesting case study in Europe and in the rest of the World. It could illustrate the aforementioned duality currently present in the Union's interpretation of international public law. On the other hand, it will explore some specific European penal mechanism through mutual recognition and the European arrest warrant in the transnational criminality frame. Concerning the interpretation of the treaties, it will first, underline the ambiguity and the general nature of some treaties that leave the EU exposed to tension and misunderstanding then it will review the validity of an EU act (whether or not it is compatible with the rules of International law). Finally, it will focus on the most complete manifestation of liberty, security and justice through the principle of mutual recognition. Used initially in commercial matters, it has become "the cornerstone" of European construction. It will see how it is applied in judicial decisions (its main event and achieving success is via the European arrest warrant) and how European member states have managed to develop this cooperation.

Keywords: European penal law, International scene, Liberty security and justice area, mutual recognition.

THE METHODOLOGY OF OUT-MIGRATION IN GEORGIA

Shorena Tsiklauri

Ilia State University, Institute of Demography and Sociology, Ilia State University, Tbilisi, Georgi

ABSTRACT

Out-migration is an important issue for Georgia as well as since independence has loosed due to emigration one fifth of its population. During Soviet time out-migration from USSR was almost impossible and one of the most important instruments in regulating population movement within the Soviet Union was the system of compulsory residential registrations, so- called “propiska”. Since independent here was not any regulation for migration from Georgia. The majorities of Georgian migrants go abroad by tourist visa and then overstay, becoming the irregular labor migrants. The official statistics on migration published for this period was based on the administrative system of population registration, were insignificant in terms of numbers and did not represent the real scope of these migration movements. This paper discusses the data quality and methodology of migration statistics in Georgia and we are going to answer the questions: what is the real reason of increasing immigration flows according to the official numbers since 2000

Keywords: Data quality, Georgia, methodology, out-migration, policy.

AN IN-DEPTH ANALYSIS OF OPEN DATA PORTALS AS AN EMERGING PUBLIC E-SERVICE

Martin Lnenicka
Institute of System Engineering and Informatics, Faculty of Economics and Administration, University of Pardubice

ABSTRACT

Governments collect and produce large amounts of data. Increasingly, governments worldwide have started to implement open data initiatives and also launch open data portals to enable the release of these data in open and reusable formats. Therefore, a large number of open data repositories, catalogues and portals have been emerging in the world. The greater availability of interoperable and linkable open government data catalyzes secondary use of such data, so they can be used for building useful applications which leverage their value, allow insight, provide access to government services, and support transparency. The efficient development of successful open data portals makes it necessary to evaluate them systematic, in order to understand them better and assess the various types of value they generate, and identify the required improvements for increasing this value. Thus, the attention of this paper is directed particularly to the field of open data portals. The main aim of this paper is to compare the selected open data portals on the national level using content analysis and propose a new evaluation framework, which further improves the quality of these portals. It also establishes a set of considerations for involving businesses and citizens to create eservices and applications that leverage on the datasets available from these portals.

Keywords: Big data, content analysis, criteria comparison, data quality, open data, open data portals, public sector.

THE NATURE OF ORIGIN OF NEW CRIMINAL OCCURRENCES IN GJAKOVA REGION: CULTURAL AND CRIMINOLOGICAL "INTERSECTION" IN 1999-2009

Bekim Avdiaj
European University of Tirana, Bulevardi "GjergjFishta", Albania

ABSTRACT

The transition period of Kosovo society brought fundamental changes in all the spheres of organizing life. This was the period when also in the cultural tradition the biggest movement and an emerging from 'isolation' or from the 'shell' occurred. Transformation of the traditional and embracing of the modern began here. The same was experienced and is currently being experienced also by Gjakova and its surrounding which is historically renowned for its great tradition and culture. The population of this region is actually facing a transition from the traditional system into the modern one and quite often with huge leaps. These 'movements' or 'evolutions' of the society of this region, besides the numerous positive things it 'harvested', also brought things that do not at all correspond with their tradition as well as new criminal occurrences which in the past were not present in this area. Furthermore, some of the 'new' behaviors that are embraced from other 'cultures' and 'civilizations', and which are often exceeded, are quite perturbing. The security situation is also worrying, particularly following the appearance of some new criminal occurrences. Therefore, with this research paper we will strive to analyze the new cultural "intersections" as well as the nature of the origin of some new very worrying criminal occurrences. We will present there also some factors inciting into these occurrences, which were confessed by the persons involved in these criminal occurrences and who come from this very region.

Keywords: Crime, culture, Gjakova region, occurrence

EDUCATION OF PURCHASING PROFESSIONALS IN AUSTRIA: COMPETENCE BASED VIEW

Volker Koch
Graz University of Technology, at the Institute of Business Economics and Industrial Sociology, Austria

ABSTRACT

This paper deals with the education of purchasing professionals in Austria. In this education, equivalent and measurable criteria are collected in order to create a comparison. The comparison shows the problem. To make the aforementioned comparison possible, methodologies such as KODE-Competence Atlas or presentations in a matrix form are used. The result shows the content taught and whether there are any similarities or interesting differences in the current Austrian purchasers' formations. Purchasing professionals learning competencies are also illustrated in the study result.

Keywords: Competencies, education, purchasing professional, technological-oriented.

DEVELOPING AN AUDIT QUALITY MODEL FOR AN EMERGING MARKET

Bita Mashayekhi, Azadeh Maddahi, Arash Tahriri

Univerasity of Tehran , Iran

ABSTRACT

The purpose of this paper is developing a model for audit quality, with regard to the contextual and environmental attributes of the audit profession in Iran. For this purpose, using an exploratory approach, and because of the special attributes of the auditing profession in Iran in terms of the legal environment, regulatory and supervisory mechanisms, audit firms size, and etc., we used grounded theory approach as a qualitative research method. Therefore, we got the opinions of the experts in the auditing and capital market areas through unstructured interviews. As a result, the authors revealed the determinants of audit quality, and by using these determinants, developed an Integrated Audit Quality Model, including causal conditions, intervening conditions, context, as well as action strategies related to AQ and their consequences. In this research, audit quality is studied using a systemic approach. According to this approach, the quality of inputs, processes, and outputs of auditing determines the quality of auditing, therefore, the quality of all different parts of this system is considered.

Keywords: Audit quality, integrated audit quality model, audit supply, demand for audit service, grounded theory.

ETERMINANTS OF PROFITABILITY IN INDIAN PHARMACEUTICAL FIRMS IN THE NEW INTELLECTUAL PROPERTY RIGHTS REGIME

Shilpi Tyagi, D. K. Nauriyal

Indian Institute of Technology Roorkee, India

ABSTRACT

This study investigates the firm level determinants of profitability of Indian drug and pharmaceutical industry. The study uses inflation adjusted panel data for a period 2000-2013 and applies OLS regression model with Driscoll-Kraay standard errors. It has been found that export intensity, A&M intensity, firm's market power and stronger patent regime dummy have exercised positive influence on profitability. The negative and statistically significant influence of R&D intensity and raw material import intensity points to the need for firms to adopt suitable investment strategies. The study suggests that firms are required to pay far more attention to optimize their operating expenditures, advertisement and marketing expenditures and improve their export orientation, as part of the long term strategy.

Keywords: Indian drug and pharmaceutical industry, trade related intellectual property rights, research and development, food and drug administration.

1135

THE IMPACT OF MOTIVATION, TRUST, AND NATIONAL CULTURAL DIFFERENCES ON KNOWLEDGE SHARING WITHIN THE CONTEXT OF ELECTRONIC MAIL

Said Abdullah Al Saifi

Nizwa College of Applied Sciences, Oman

ABSTRACT

The goal of this research is to examine the impact of trust, motivation, and national culture on knowledge sharing within the context of electronic mail. This study is quantitative and survey based. In order to conduct the research, 200 students from a leading university in New Zealand were chosen randomly to participate in a questionnaire survey. Motivation and trust were found to be significantly and positively related to knowledge sharing. The research findings illustrated that face saving, face gaining, and individualism positively moderates the relationship between motivation and knowledge sharing. In addition, collectivism culture negatively moderates the relationship between motivation and knowledge sharing. Moreover, the research findings reveal that face saving, individualism, and collectivism culture positively moderate the relationship between trust and knowledge sharing. In addition, face gaining culture negatively moderates the relationship between trust and knowledge sharing. This study sets out several implications for researchers and practitioners. The study produces an integrative model that shows how attributes of national culture impact knowledge sharing through the use of emails. A better understanding of the relationship between knowledge sharing and trust, motivation, and national culture differences will increase individuals' ability to make wise choices when sharing knowledge with those from different cultures.

Keywords: Knowledge sharing, motivation, national culture, trust.

A STUDY ON THE DETERMINANTS OF EARNINGS RESPONSE COEFFICIENT IN AN EMERGING MARKET

Bita Mashayekhi, Zeynab Lotfi Aghel

Univerasity of Tehran , Iran

ABSTRACT

The determinants of Earnings Response Coefficient (ERC), including firm size, earnings growth, and earnings persistence are studied in this research. These determinants are supposed to be moderator variables that affect ERC and Return Response Coefficient. The research sample contains 82 Iranian listed companies in Tehran Stock Exchange (TSE) from 2001 to 2012. Gathered data have been processed by EVIEWS Software. Results show a significant positive relation between firm size and ERC, and also between earnings growth and ERC; however, there is no significant relation between earnings persistence and ERC. Also, the results show that ERC will be increased by firm size and earnings growth, but there is no relation between earnings persistence and ERC.

Keywords: Earnings response coefficient, return response coefficient, firm size, earnings growth, earnings persistence.

INFLUENCE OF A COMPANY'S DYNAMIC CAPABILITIES ON ITS INNOVATION CAPABILITIES

Lovorka Galetic, Zeljko Vukelic
Faculty of Economics & Business, University of Zagreb, Croatia

ABSTRACT

The advanced concepts of strategic and innovation management in the sphere of company dynamic and innovation capabilities, and achieving their mutual alignment and a synergy effect, are important elements in business today. This paper analyses the theory and empirically investigates the influence of a company's dynamic capabilities on its innovation capabilities. A new multidimensional model of dynamic capabilities is presented, consisting of five factors appropriate to real time requirements, while innovation capabilities are considered pursuant to the official OECD and Eurostat standards. After examination of dynamic and innovation capabilities indicated their theoretical links, the empirical study testing the model and examining the influence of a company's dynamic capabilities on its innovation capabilities showed significant results. In the study, a research model was posed to relate company dynamic and innovation capabilities. One side of the model features the variables that are the determinants of dynamic capabilities defined through their factors, while the other side features the determinants of innovation capabilities pursuant to the official standards. With regard to the research model, five hypotheses were set. The study was performed in late 2014 on a representative sample of large and very large Croatian enterprises with a minimum of 250 employees. The research instrument was a questionnaire administered to company top management. For both variables, the position of the company was tested in comparison to industry competitors, on a fivepoint scale. In order to test the hypotheses, correlation tests were performed to determine whether there is a correlation between each individual factor of company dynamic capabilities with the existence of its innovation capabilities, in line with the research model. The results indicate a strong correlation between a company's possession of dynamic capabilities in terms of their factors, due to the new multi-dimensional model presented in this paper, with its possession of innovation capabilities. Based on the results, all five hypotheses were accepted. Ultimately, it was concluded that there is a strong association between the dynamic and innovation capabilities of a company.

Keywords: Dynamic capabilities, innovation capabilities, competitive advantage, business results.

.

ЛАТЫН ГРАФИКАСЫ ЖӘНЕ ЫНТЫМАҚТАСТЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ

LATIN GRAPHICS AND PROBLEMS OF COLLABORATION

Карлыгаш ХАМЗИНА
доцент, филология ғылымдарының кандидаты
Әбілқас Сағынов атындағы Қарағанды техникалық университеті,
«Қазақ тілі және мәдениеті» кафедрасы
Қарағанды, Қазақстан
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0001-5385-6185

Каламкас КАЛЫБЕКОВА
доцент, филология ғылымдарының кандидаты
Әбілқас Сағынов атындағы Қарағанды техникалық университеті,
«Қазақ тілі және мәдениеті» кафедрасы
Қарағанды, Қазақстан
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-2441-8810

АҢДАТПА

Қазіргі таңда әлемде алуан түрлі соғыс, дағдарыс, геосаяси хал-ахуалдың асқынуы, діни саладағы келіспеушіліктер орын алуда. Барша адамзат баласы бір әке мен бір анадан тарағанын ескерсек, бұндай алапат оқиғалардан тек қана өзара түсінушілік, келісім, тағаттылық құтқара алады. Адам мен адамның, мемлекет пен мемлекеттің, барлық елдер арасында гуманистік идеялар салтанат құрғанда ғана жоғарыда айтылған келеңсіздіктер мәңгіге жоғалады. Ол үшін адамзат баласына салиқалы сана, рух асқақтығы, жүрегіне иман ұялауы қажет. Адам баласының сонау ертедегі көне тарихына үңілсек, олар жеке-дара емес, қауымдаса ғұмыр кешкенде ғана белгілі бір жетістіктерге жеткен. Қаны, діні, тілі ортақ елдердің одақ құруы, мәселен, түркі тілдес елдердің бірігуі сияқты оң идеялар Түркия Президентінің бастамасымен жиі айтылуда. Түбі бір халықтарды ең алдымен біріктіретін құдірет – тіл. Кезінде қазіргі түркі тілдес елдер бір ғана тілде сөйлеген. Түрлі жағдаяттар арқасында олар қазір өз алдына мемлекет болып отыр. Жалпы сұлбасы сақталғанымен тілдерінде аз да болса айырмашылық бар екені белгілі. Түркі тілдес елдердің бір Тұран деген одаққа бірігуін айрықша қолдай келе, тіл мәселесіне ерекше тоқталғанды жөн деп санаймыз. Түркі тілдес халықтың ішіндегі қазақтардың ұлттық тілі мен түрік туысқанымыздың тіліндегі өзгешеліктерді айтқанда, қазақ тілінің КСРО империясы тұсында араб, латын, кириллицаға яғни үш әліпбиге көшкенін айтсақ та, көп нәрсені аңғаруға болады. Ендеше, түркі тілдес халықтарға жататын барлық елдерге ортақ әліпби керек. Қазір бұл елдердің біразы латын графикасына көшкен. Түрік халқы бұрын көшкен. Басқа елдер тәуелсіздік алған соң осы соңғы жылдары ғана көшті. Ол үшін ортақ әліпбиіміз керек. Жазғанда жекелей айырмашылықтары болса да, бірімізді біріміз түсінуіміз керек. Адам мен адамның, мемлекет пен мемлекеттің, барлық елдер арасында гуманистік идеялар салтанат құрғанда ғана, жоғарыда айтылған келеңсіздіктер мәңгіге жоғалады. Ол үшін адамзат баласына салиқалы сана, рух асқақтығы, жүрегіне иман ұялауы қажет. Адам баласының сонау ертедегі көне тарихына үңілсек, олар жеке-дара емес, қауымдаса ғұмыр кешкенде ғана белгілі бір жетістіктерге жеткен. Қаны, діні, тілі ортақ елдердің одақ құруы, мәселен, түркі тілдес елдердің бірігуі сияқты оң идеялар Түркия президентінің бастамасымен жиі айтылуда. Әліпби бір қатарға қойылса,

1139

жиілік, терминологиялық сөздіктер жасалса, салыстырмалы грамматика керек дегіміз келеді.
Кілт сөздер: Түркология, әліпби, ынтымақтастық, ортақ.

ABSTRACT
Currently, there are various wars, crises, complications of the geopolitical situation, disagreements in the religious sphere in the world. Given the fact that all human beings are descended from one father and one mother, only mutual understanding, harmony and patience can save from such terrible events. Only when humanistic ideas prevail between man and man, between the state and the state, between all countries will the aforementioned scandals disappear forever. To do this, the human race needs a sober mind, a high spirit, and faith in its heart. If we look at the ancient history of human beings in the distant past, then they achieved certain achievements only when they lived not individually, but in community. Positive ideas, such as the creation of an alliance of countries with common blood, religion and language, for example, the unification of Turkic-speaking countries, are often expressed at the initiative of the president of Turkey. First of all, the power that unites peoples with the same bottom is language. At one time, modern Turkic-speaking countries spoke only one language. Thanks to various circumstances, they are now a state in their own right. It is known that although the general scheme is preserved, there is at least a small difference in languages. We especially support the unification of Turkic-speaking countries into a single Turan Union, and we consider it appropriate to dwell on the issue of language. In the Turkic-speaking population, differences in the national language of the Kazakhs and the language of our Turkish relatives can be seen, although we can say that the Kazakh language switched to Arabic, Latin, Cyrillic, that is, to three alphabets during the Empire of the USSR. So, all countries belonging to the Turkic-speaking peoples need a common Alphabet. Now some of these countries have switched to the Latin script. The Turkish people moved earlier. Other countries moved only in these last years after gaining independence. To do this, we need a common Alphabet. We must understand each other, even if there are individual differences in writing. Only when humanistic ideas prevail between man and man, between the state and the state, between all countries, do the aforementioned scandals disappear forever. To do this, the human race needs a sober mind, a high spirit, and faith in its heart. If we look at the ancient history of human beings in the distant past, then they achieved certain achievements only when they lived not individually, but in community. Positive ideas, such as the creation of an alliance of countries with common blood, religion and language, for example, the unification of Turkic-speaking countries, are often expressed at the initiative of the president of Turkey. We want to say that if the alphabet is placed in a row, frequency, terminological dictionaries are created, we need comparative grammar.
Keywords: Turkology, alphabet, cooperation, common.

Кіріспе

Қандай ұлттың тілі болса да, сол тілде сөйлейтін, жазатын адамдарды ортақтастырады, рухани тұрғыдан жалғастырады. Алайда, тіл – адамдар арасындағы қарым-қатынас құралы деп тар ауқымда алудың қажеті жоқ, бұл өте кең масштабтағы мәселе. Экономикалық, саяси, рухани-мәдени тұрғыдан алғанда да, адамның, сол ұлттың, халықтың қандай қасиет сипаттары бар екендігін білуде де, қысқасы адамтану ілімінде де тілдің атқарар міндеті өте зор. Біздің осынау шағын еңбегімізге арқау болып отырған жайт – түркі тілдес халықтардың ортақ әліпбиі мәселесі. Ортақ әліпби өте тығыз байланысқа, органикалық бірлікке бастайды, тиімді алғышарттар жасайды.

Көптеген түркі тілдес халықтар қоғамдық-әлеуметтік, тарихи, саяси жағдаяттардың нәтижесінде сонау көне замандағы айтарлы Түркі қағанаты аясында ғұмыр кешіп жатқан жоқ. Көпшілігі түрлі жағдайлардың ықпалымен тарихи Отандарында емес, басқа жерлерде өмір сүруде, түркі тілдерге жататындардың біразы күні кешегі КСРО империясының құрамында болды. Империя құлап, тараған соң, өз алдарына тәуелсіз мемлекет атанды. Ұлттық тілін көркейтіп, дамытуға қатысты бірталай тегеурінді іс-шаралар осынау тәуелсіздік алғаннан отыз шақты жылдың ішінде жүзеге асырылуда. Біз баяндама ұсынып отырған Түрік Республикасына қатысты бірнеше жайтты айтқымыз келеді: - Тоталитарлық жүйеге негізделген КСРО империясы құлаған соң, оның құрамында болған барлық республикаларға олар тәуелсіздігін жариялағаннан кейін, айрықша қуанып, тәуелсіздіктерімен құттықтап, мойындайтындықтарын мәлімдеген түркия басшылығы болды. Түркия мемлекетінің сол 1991 жылы азаттығын жариялаған түркі тілдес республикаларға деген ықылас, мейірі тіпті ерекше болды. Бұл ойымызға сол жылдың желтоқсанында тәуелсіздігін жариялаған Қазақстанды бірден бірінші болып құттықтаған, тәуелсіздігін мойындайтынын мәлімдеген де Түркия дәлел бола алады; - Қазіргі таңда, әсіресе, бүкіл әлемде түрлі келеңсіздіктер молынан орын алып отырған шақта түбі бір халықтардың өзара ынтымақтастықта, іскерлік қарым-қатынаста, рухани тығыз байланыста болғаны абзал. Біле білсек, бұндай қарым-қатынас бүкіл дүниежүзі елдеріне тамаша үлгі болар еді дегенді баса айтуымыз қажет. Қазір бұл мәселеде әлем елдеріне Қазақстан оң үлгі көрсетіп отыр. Көптеген қақтығыс, түсінбеушіліктен туындаған кереғарлық іс-әрекеттерге, соғыс, қантөгіс, т.б. қауіпті жайттарға ара ағайындықты Қазақстан көрсетіп, жүргізіп отыр. Ал, барша түркі тілдес ағайындарға бірлесе, ынтымақтаса өмір сүрейік деген идеяны көтеріп, «Тұран Одағы» бастамасын көтеріп отырған Түркия елі, оның президенті Реджеп Тайып Ердоған екенін ерекше айтуға тиіспіз. Бұл Одақ қажет. Жасырудың қажеті жоқ, қазір әлемде алуан түрлі келеңсіздіктер: соғыс, дағдарыс, геосаяси ахуалдың асқынуы, діни саладағы келіспеушіліктер, т.б. орын алуда. Барша адамзат баласы бір әке мен бір анадан тарағанын ескерсек, бұндай алапат оқиғалардан тек қана өзара түсінушілік, келісім, тағаттылық құтқара алады.

Негізгі бөлім

Түбі бір халықтарды ең алдымен біріктіретін құдырет – тіл. Кезінде қазіргі түркі тілдес елдер бір ғана тілде сөйлеген. Түрлі жағдаяттар арқасында олар қазір өз алдына мемлекет болып отыр. Жалпы сұлбасы сақталғанымен, тілдерінде аз да болса айырмашылық бар екені белгілі. Түркі тілдес елдердің бір Тұран деген Одаққа бірігуін айрықша қолдай келе, тіл мәселесі ерекше тоқталғанды жөн деп санаймыз. Түркі тілдес халықтың ішіндегі қазақтардың ұлттық тілі мен түрік туысқанымыздың тіліндегі өзгешеліктерді айтқанда, қазақ тілінің КСРО империясы тұсында араб, латын, кириллицаға, яғни үш әліпбиге көшкенін айтсақ та, көп нәрсені аңғаруға болады. Ендеше, түркі тілдес халықтарға жататын барлық елдерге ортақ әліпби қажет. Қазір бұл елдердің біразы латын графикасына көшкен. Түрік халқы бұрын көшкен. Басқа елдер тәуелсіздік алған соң осы соңғы жылдары ғана көшті. Ол үшін ортақ әліпбиіміз қажет. Жазғанда жекелеген айырмашылықтары болса да, бірімізді біріміз түсінуіміз қажет. Әліппе бір қатарға қойылса, жиілік, терминологиялық сөздіктер жасалса, салыстырмалы грамматика керек дегіміз келеді т.б.

Қазірде түркі тілдес халықтардың көбі латын графикасына көшкен. Біріне оған көшу белгілі бір дәрежеде жеңілірек болды. Екіншісіне сәл күрделілеу, қиынырақ болуда. Жоғарыда айтқанымыздай, түркі тілдес халықтардың бүгінгі таңда

көшбасшысы Түркия мемлекеті десек, артық болмас. Бұл рөлге ие болу Түркия сияқты туысқан мемлекеттің алдына өзгеге үстемдік жүргізу, өз дегенін өзгелерге істету дегенді білдірмейтіні анық. Бұл пікір, біздің ғана емес, барлық елдердің пікір. Тарихқа бір сәт үңілейікші. Түркия басшылығы, халқы өздерінің тарихи отаны сонау көне дәуірлерде Орталық Азия, оның ішінде қазіргі Қазақстан территориясы екенін үнемі айтып келеді. Қазақ даласы барша түркі тілдес халықтарға ортақ. Түрлі тарихи, әлеуметтік жағдайларға байланысты қазіргі таңда басқа өңірлерде өмір сүріп жатса да, отандары біреу. Қазақ сияқты туысқандарынан қол үзіп қалмау үшін ерте ме, кеш пе, тығыз байланыста боламыз деген үміттерін үзбеу үшін, қазақ халқы өз тарихында қандай алфавитке, жазуға көшті, түрік қандастарымыз да сөйтті. Ал, қазақ сол бертінгі XX ғасырдың өзінде араб, латын әліпбиін пайдаланған. Оларды күштеп отырып, орыс кириллицасына көшіргенде ғана Түркия еріксіз сол латында қалды.

Жалпы бұрын өзі бастан кешкен латын әліпбиіне қазақтардың XXI ғасырда көшпек болуы өте дұрыс қадам дер едік. Сондықтан да болса керек, бұл мәселе қызу талқыға түсті. Қазақстан, т.б. кешегі КСРО империясы құрамында болған республикалармен Түрік республикасын салыстыруға болмайды. Түрік халқы өз тарихында қаншама тар жол, тайғақ кешуден өтсе де, қазақ елі сияқты XVIII ғасырдың соңынан бастап, патшалық Ресейдің отары болған жоқ. XX ғасырда патша билігін коммунистер билігі қабылдап алды. Патша кезіндегі өзгелерді отарлау саясатының заңды мұрагеріне айналған большевиктік-коммунистік жүйе 70 жылдай тоталитарлық тәртіп орнатты. Ұлттық мүдде аяққа тапталды. Өз тілін ұмытып, орысша оқитын, орысша ойлайтын, халқын, ұлттық болмысын жек көретін жергілікті басқа ұлт өкілдерінің ірі тобы қалыптасты. Кеңестік идеология қазақтарға өз тарихын емес, орыс тарихын оқыттырды. Қазақпен бірге туған халықтар жайлы ештеңе айтылмады. Сол бір зұлмат заманнан құтылғанымызға 30 жыл уақыт енді ғана асып бара жатыр екен. Демек, бізге сындарлы сыртқы саясат арқылы әлемдегі танымал, демократтық, қуатты мемлекеттермен жақсы дипломатиялық байланыс қажет. Ал, түбі бір туыстас халықтармен тығыз байланыстың, ынтымақтастықтың болуының маңызы тіпті ерекше. Сол туысқан елдермен тығыз байланыста болуда үлкен жетекшілік рөл атқаратын мәселе – тіл. Ортақ әліпби. Осы мәселенің біздің елімізде аса үлкен де, маңызды жайтқа айналғанын жоғарыда айттық. Қазақстанда латын әліпбиіне көшуге байланысты көптеген іс-шаралар өткізілді, талқылау, талдау барысында біршама пікір алмасу отырыстары, ғылыми конференциялар өткізілді.

Енді негізгі мәселе бойынша кейбір ой-пікірлерімізді ортаға салайық. Қазіргі кезде латын әліпбиіне көшу мәселесіне қатысты ел арасындағы айтылып жатқан пікірлерді негізінен үш топқа біріктіріп қарауға болады: оның біріншісі, неше түрлі қиындықтар мен кедергілерді көлденең тартады, бұл «қиындықтарды» мемлекетіміз шеше алатынына сеніміміз мол, екінші біреулері, латын жазуының түрлі ақпарат кеңістігіндегі артықшылықтарын алға тартады, «латын жазуының артықшылықтарын» айтпай-ақ ел біліп, көріп отыр, ал үшінші бір топ, латын әріптерін қазақ әліпбиіне үйлестіру және Кирилл әріптеріне иек артқан бұрынғы емле-ережелерімізге реформа жасауды ұсынып отыр. Латынға көшу туралы жоғарыда айтылған алғашқы екі мәселеге әр түрлі мамандық иелері белсенді пікір айтса, соңғы үшінші, яғни, латын әріптерін қазақ әліпбиіне үйлестіру ісінде негізінен тіл мамандары белсенділік танытып отыр. Бірақ тіл мамандарының да көзқарастары екі түрлі екенін байқаймыз. Оның бірі әліпбиге, негізінен, ана тіліміздің төл дыбыстарын алу арқылы қазақ тілінің табиғи ұлттық болмысын сақтауға ұмтылса, екіншісі, қазіргі оқыған жұрт бұрынғыдай өзге тілдің сөздерін бұзып айтуды оғаш көреді, сондықтан «қазақ тілі

әліпбиінің құрамындағы қыруар әріпті өгейсітіп, жат дыбыстарға жатқызып, әліпбиі құрамынан шығарып тастау емлені шешуі қиын өте күрделі түйінге айналдыратын шешім» деген пікір айтып, қазіргі әліпбидегі жуандық және жіңішкелік таңбасынан басқа қырық әріпті де қалдырмай латынға алып өтуді жақтайды.

«Жеті рет өлшеп, бір рет кес» дегендей, латын әліпбиіне қатысты өз көзқарастарын білдіріп, ой бөлісіп, тіл тағдырына алаңдаушылық білдірушілердің айтқан пікірлерінің барлығын да маңызды деп білеміз. Дегенмен, мәселенің байыбына терең бармай, әліпби өзгертуді бұрынғы Кирилл әріптерін латын әріптерімен ауыстыра салу деп түсінетіндер де бар. Егер бұлай түсінсек, қазіргі 42 әріпті өзгеріссіз латын әріптеріне ауыстыра салып, қайтадан орысша-қазақшасын араластырып сөйлеп-жазып жүре берсек, одан ештеңе де өзгермейтіні баршаға аян. Сондықтан әліпби реформасы нақты ғылыми ұстанымдарға сүйенеді. Кешегі өктемсоқ кеңестік жүйенің солақай саясаты қазақ тілі дыбыс жүйесінде жоқ орыс тілінің ё, ю, я, в, ф, х, ч, ц, ь, ъ әріптерін әліпбиімізге еріксіз енгізгені баршаға аян. Онымен қоймай, әліпбиіміз Кирилл жазуына ауыстырылып, орыс тілінен және сол арқылы басқа тілден енген өзге сөздерді де орысша қалай айтылып-жазылса, қазақ тілінде де солай қолданылуы керек деген талап қойылды. Сөйтіп тіл экологиясы сол кезеңнен бастау алып, тілімізге жат дыбыс тіркестері де еш кедергісіз еніп, тіліміз шұбарланып, ұлттық бояуы мен өзіндік реңін жоғалтып, сөзіміз де құлаққа жат әуенмен «ән салғанына» үйреніп кеттік. Тіліміз шұбарланып, ұлттық бояуы мен реңкін жоғалта бастады. Бір тілден екіншісіне сөз ауыса берсе де, әр тілдің өзіндік дыбыстары мен жазу емлесі болатынын есте сақтаған жөн. Кейбір ғалымдардың «Бір тілдің бір тілді үстемелеп, байытып, түрлендіріп отыруы - барлық тілге тән ортақ заңдылық», «орыс тіліне бес-алты мыңдай түркі сөздері енген» деген пікірлері дұрыс айтылған, бірақ орыс тіліне енген түркі сөздері орыс тілінің дыбыстық заңдылығына сай өзгеріске түсіп енгенін, ал қазақ тілінде өзге тіл сөздері еш өзгеріссіз, басқа тіл заңдылығына сай алынғанын да ескеруіміз керек. Басқа тілдің сөздеріне есікті айқара ашып тастап, «қонақжайлық» танытып, сол күйінде ала беру тілдің лексикалық жүйесінде өзге сөздердің салмағы арта түсуіне, өз сөзіңнің азая беруіне себепкер болады. Мұндай әрекеттер тілді өшірмесе, өсірмейді.

Бүгінгінің білікті ғалымдарының бірі Б. Қалиев: «Халықаралық терминдер барлық тілде еш өзгеріссіз алынады, деген ой дұрыс емес»,- дейді. Ғалымның бұл сөзінің дұрыстығын тіліміздің қазіргі жайынан-ақ анық байқауымызға болады. Бұл жөнінде Ш. Құрманбайұлы: «Терминологиямыздың негізгі бөлігін өзге тілдерден дайын қалпында қабылданған терминдер құрап тұрған біздің жағдайымызда ұлт тілінде термин жасауға айрықша мән берілуі керек», - дейді. Қазақ терминологиясының өз ана тілімізде қалыптасуы – туған тіліміз болашағының бір кепілі. Сондықтан Б. Қалиұлы, Ш. Құрманбайұлы сияқты терминология саласы мамандарының көзқарастарына ерекше назар аударған жөн деп білеміз. Осы тұрғыда қарасақ, бізде өзге тілдегі, халықаралық деңгейдегі терминдерге сүрініп жығыламыз да, өз тіліміздегі, яғни А. Байтұрсынұлы ұстанымдары бойынша жасалған, терминдер, тіл-әдебиеттен басқа салада, өте аз екенін білеміз. Менің ойымша, терминология үлкен жауапкершілікті қажет етеді: барлық терминді өз тілімізде сөйлетеміз деген де, өзгертпей қабылдай береміз деген де қателеседі, осы екеуінің шекарасын таба білген ұтады.

Қорытынды.

Сөзімізді қорытындылай келе айтпағымыз: ортақ әліпбиді кемеліне жеткізуіміз қажет. Латын әліпбиі – елдігіміз бен тарихымыздың бірден-бір айқын көрінісі. Аманат

еткен мұрамыз – тілдің бұрынғы төл қалпына келтірсе, ұлттық тіліміздің асқақтап, мәртебесінің артуы сөзсіз жақын болашақта болатын үдеріс.

Пайдаланылған әдебиеттер

1.Бизақов С.(2013)Емлені ескеруіміз керек//«Ана тілі» газеті, № 7. 14-20 ақпан, 4 б.

2.1920-30 жылдардағы қазақ тілі жөніндегі зерттеулер, Қарағанды: ҚарМУ, 1994, 19-22 б.

3. Жүсіпұлы М. (1998) Ахмет Байтұрсынов және қазіргі қазақ тілі фонологиясы.– Алматы: Ғылым.

4. Уәлиұлы, Н., Күдеринова, К., Фазылжанова, А. (2004) Қазақ тілінің орфоэпиялық сөздігі, Алматы: Арыс.

5. Мырзабеков, С. (1999) Қазақ тілінің дыбыс жүйесі, Алматы: Сөздік-Словарь.

КӘСІПТІК БАҒДАР БЕРУ ЖҰМЫСЫНЫҢ ОТАНДЫҚ ЖӘНЕ ШЕТЕЛДІК ТӘЖІРИБЕСІ

Bekish Balzhan
Master's student of Social Work and social pedagogy,
Karaganda University named after E. A. Buketov, Kazakhstan,
ORCID ID// orcid.org/0009-0007-2408-7162

Kendirbekova Zhanar Khaidarovna
candidate of Pedagogical Sciences, Professor of the Department of Social Work and social pedagogy,
Karaganda University named after E. A. Buketov, Kazakhstan,
ORCID ID// orcid.org/0000-0001-6794-7897

АННОТАЦИЯ

Бұл мақаланың мақсаты – әртүрлі мектептегі кәсіптік бағдар беруді әртүрлі елдердегі білім беру жүйесінде жүзеге асырылатын іс-шараларды сипаттай отырып, елімізде жасалып жатқан шараларды қарастыру. Елімізде осындай жұмыс, оны жүзеге асырудың үлкен тәжірибесіне қарамастан, қазір күрделі қиындықтарды бастан кешіруде. Сондықтан бұл саладағы шетелдік тәжірибенің бар оң нәтижелерін ескеріп, қолданысқа енгізу. Әртүрлі ақпарат көздерінен алынған ақпаратты салыстырмалы талдау негізінде АҚШ, Канада, Франция, Ұлыбритания, Германия мектеп оқушыларымен кәсіптік бағдар беру жұмысының ерекшеліктері көрсетілген. Автор жоғары сынып оқушыларының кәсіби өзін-өзі анықтауында педагогикалық және әкімшілік көмекті ұйымдастыру принциптерін жалпылауға тырысқан.Экономикалық даму деңгейі әртүрлі елдердегі кәсіптік бағдар беру тәсілдері салыстырылды. Дамыған елдерде бұл саладағы саясат ең алдымен жеке адамның мүддесіне негізделеді. Балалардың мамандықтар әлемімен танысуы бастауыш мектептен басталады, ал түпкілікті өзін-өзі анықтау сәті білім берудің жоғары сатысын аяқтағанға дейін кейінге қалдырылады және сәйкессіздік анықталған жағдайда кәсіптік оқыту бағытын өзгерту мүмкіндігі қамтамасыз етіледі.

Дамушы елдерде кәсіптік бағдар беру қызметі, керісінше, экономика мен еңбек нарығының қажеттіліктерімен қатаң байланысты; мұнда кәсіби бейімділіктердің ертерек бекітілгендігі және жас адамның мамандықты сәтсіз таңдауына икемді көзқарасы атап өтіледі. Кәсіптік бағдар берудің барлық шетелдік схемалары үшін кәсіптік кеңес беру және кәсіптік білім беруді жалғастыру үшін үміткерлерді іріктеу кезінде олардың портфолиосын құрастыру және осы мәліметтердің барлығын ескере отырып, мектептегі оқу бойына жалғасатын балалардың жетістіктеріне, бейімділіктері мен хоббилеріне үздіксіз мониторинг ұйымдастыру тән.

Кілт сөздер: халықаралық кәсіптік *бағдар беру, кәсіби таңдау, мамандық.*

ABSTRACT

The purpose of this publication is to consider the measures being taken in the country, describing the activities carried out in the educational system of different countries, providing vocational guidance in different schools. Such work in our country, despite the great

experience of its implementation, is currently experiencing serious difficulties. Therefore, it is necessary to take into account and implement the positive results of foreign experience in this field. Based on the comparative analysis of the information obtained from various information sources, the features of vocational guidance work with schoolchildren in the USA, Canada, France, Great Britain, and Germany are shown. The author tried to generalize the principles of organizing pedagogical and administrative assistance in the professional self-determination of high school students. The methods of vocational orientation in countries with different levels of economic development were compared. In developed countries, policies in this area are primarily based on the interests of the individual. Children's introduction to the world of professions begins in primary school, and the moment of final self-determination is postponed until the completion of higher education, and the possibility of changing the direction of vocational training is provided in case of inconsistency.

Vocational guidance services in developing countries, on the other hand, are strictly related to the needs of the economy and the labor market; Here, it is noted that the professional inclinations are fixed early and the young person has a flexible attitude towards the unsuccessful choice of profession. It is typical for all foreign schemes of vocational guidance to provide vocational counseling and when selecting candidates for continuing vocational education, to compile their portfolio and, taking into account all this information, to organize continuous monitoring of children's achievements, inclinations and hobbies throughout schooling.

Keywords: international professional orientation, professional choice, specialty.

Қазіргі қарқынды және жоғары бәсекелеске толы әлемде жасөспірімдерге болашақта өз істері бойынша саналы шешім қабылдауға көмектесуде және қамтамасыз етуде кәсіптік бағдар беру қызметі маңызды рөл атқарады. Кәсіби бағдар беру жастарға өз мүмкіндіктерін ашуға, мүдделерін, дарындылықтарын және құндылықтарын қалыптастыруға және оларды сәйкесінше бейімділікке бағыттайды және білім мен мансап жолдарының бағытын табуға көмектеседі. Қазіргі уақытта әлемде әлеуметтік-экономикалық өзгерістер орын алуда. Бұл өмірдің барлық салаларында, соның ішінде еңбек нарығында байқалады. Осыған байланысты қоғамда байқалатын мәселелер қатарында ЖОО түлектерінің шамамен 60 пайызы оқу бітіргеннен кейін өз мамандығы бойынша жұмысқа орналаса алмайтынында, себебі білмей, қызығушылық танытпай, болашақ мамандығы туралы ақпарат іздемей, толыққанды білмей жасалған таңдау болашақ жұмыс істеуде немқұрайлылыққа әкеледі[1]. Бұл белгілі бір қызмет саласында кадрлардың тапшылығына жол ашады. Сонымен қатар, өз кезегінде белгілі бір салаларда мамандарға деген сұраныстың артуына алып келсе, екінші жағынан оның төмендеуі байқалады. Мұның бәрі жастарға кәсіптік бағдар беру саласындағы жұмыстардың мазмұнын, маңыздылығының қандай рөлде екенін көрсетеді.

Мамандықты саналы түрде таңдау үшін мектепте бастапқы кезеңдерінде жүргізілетін жүйелі жұмыстардың болуы қажет екені даусыз. Барлығымызға белгілі, бала әртүрлі ақпарат көздерінен ақпарат алады:теледидар, ата-аналар, мұғалімдер, бұқаралық ақпарат құралдарынан және т.б. Осы арқылы мектеп оқушылары өздерінің кім болғысы келетінін елестете алады, алайда бұл мамандық таңдау үшін жеткіліксіз.

Кәсіптік білім беру жүйесінің дамуымен байланысты жастардың кәсіби өзін-өзі анықтауы қолжетімді бола түсуде және таңдау нұсқаларының саны да артып келеді.

Осы тұста белгілі бір тұлғаның тұлғалық даму мүдделері мен қоғам және жалпы ел мүдделеріне бірдей жауапты болуы үшін кәсіптік бағдар беру қызметі жоғары деңгейде ұйымдасқан болуы маңызды. Елімізде кәсіптік бағдар беру қызметін дамыту үшін шетелдік кәсіптік бағдар беру қызметін зерттеуіміз керек.

«Кәсіптік бағдар беру» термині 20 ғасырдың басында АҚШ-та пайда болды. Бұл қызметтің негізін қалаушы 1908 жылы Бостонда «Мамандық таңдау бюросын» құрған американдық зерттеуші Фрэнк Парсонс болып саналады. Ф.Парсонстың «Мамандық таңдау» еңбегі 1909 жылы жарық көрді және американдық кәсіптік бағдар берушілер үшін анықтамалық кітап болды [2].

1981 жылы «Бастауыш мектептерде кәсіби кеңес беру туралы» заң қабылданды. Кеңесші мектеп оқушыларын әртүрлі мамандықтармен және олардың бағыттарымен таныстыра отырып, таңдап отырған кәсіптері туралы және соған байланысты кәсіптік қызметке қойылатын талаптарға толыққанды ақпаратқа қол жеткізуге көмектеседі Сондай-ақ, кеңесші мектеп мұғалімдеріне кәсіптік бағдар беру жұмыстарын үйлестіреді және ата-аналарға балаларының қызығушылықтары мен бейімділіктерін тәрбиелеуге қолдау көрсетуді қамтамасыз етеді. Оқушылар студент болғаннан кейін онымен жеке консультант жұмыс жасап, кейін оқуды бітіргеннен кейін жұмыспен қамту қызметіне ауыстырылады. Бұл әдіс мектептегі оқу барысында көбірек ақпараттандыруға ықпал етеді және мамандық таңдауда студенттерге тұрақты бағыт-бағдар беруге бағытталған.

Канадада кәсіптік бағдар беру жасөспірімдік шақта басталады және әртүрлі нысандарды қамтитын және қолдау түрлері қарастырылған. Жүйенің негізгі құрамдас бөлігі бөлімшелер болып табылатын персоналды іріктеуге көмек көрсету орталықтар болып табылады. 400-ден астам CSN ақпарат бөлімдерінің болуының арқасында 13-14 жас аралығындағы Канада студенттері мамандықтар туралы ақпаратқа қол жеткізе алады, психологиялық тексеруден өте алады және мамандардан кәсіптік бағдар беру туралы кеңес ала алады. Канада үкіметі CSC -ның жастарды уақытша жұмыспен қамту бағдарламаларын қаржыландыру мақсатында арнайы гранттар береді. Бұл студенттерге нақты өндірістерде практикалық тәжірибе алуға мүмкіндік береді.

Канадалық мектептер білім алушыларға мамандық таңдауда көмектесуде белсенді рөл атқарады. Олар жоғары сынып оқушылары мен түрлі сала өкілдері арасында тұрақты кездесулер ұйымдастырады, университеттер мен колледждерде демонстрациялар жүргізеді, сонымен қатар мансапты жоспарлау туралы сабақтар өткізеді. Бұл сабақтар студенттерге құнды дағдыларды, университет пен колледж веб-сайттарын қалай тиімді пайдалану керектігін үйретеді [3].

Кәсіптік бағдар беру саласы бойынша еуропалық көшбасшы ретінде Францияны санауға болады. Бұл елде жастардың өзін-өзі анықтауы үшін кәсіптік көмек жүйесі мемлекеттік деңгейде құрылып, бақылауға үш министрлік алынды – білім, еңбек және денсаулық сақтау министрлігі. Кәсіптік бағдар беру жұмысын құрудың негізі болып кәсіпті таңдау мүмкіндіктері туралы ақпарат табылады. Жастардың хабардар болуын азаматтарды ұлттық білім беру ақпарат бюросы қамтамасыз етеді.

Францияда кең тараған мамандандырылған кәсіптік бағдар беру орталықтары бар (республика бойынша 500-ден астам [4]), олар ата-аналар бірлестіктерімен, кәсіподақтармен, еңбек органдары және басқа да мемлекеттік және жеке құрылымдармен, халықты жұмыспен қамту мәселелерін шешумен біріктірілген. Мұндай орталықтардың қызметкерлері кәсіптік бағдар беру бойынша кеңесшілер –

жетекші, жоғары оқу орындарында мамандандырылған білім алған тұлғалардан, жоғары білікті мамандардан тұрады. Олардың көптеген құқықтары бар және жастардың қызығушылықтары мен қабілеттеріне сай экономиканың кадрлар тапшылығы бар салаларымен байланыс орната алады.

Ұлыбританиядағы кәсіптік бағдар берудің міндеті – білім алушыларға мамандық таңдауға көмектесіп қана қоймай, еңбек нарығының талаптары аясында өзін-өзі бағалауға үйрету. Студенттердің мамандық таңдаудағы дербестігін арттыруға үлкен мән берілуде. Студенттердің белгілі бір мамандық бойынша практикалық тәжірибе алуына үлкен мән беріледі. Оқытудың белсенді формалары мен әдістеріне баса назар аударылады, осы мақсатта симуляциялық бағдарламалар мен жұмыс тәжірибесі енгізілген. Олар британдық еңбек нарығының ерекшеліктерін ескере отырып әзірленеді және әртүрлі әлеуметтік және еңбек жағдайларын жаңғыртады: жұмыс күнін жоспарлау, өзіндік жұмыс стилін дамыту, жұмыстан айырылу жағдайындағы мінез-құлық, отбасы мен жұмыс өмірі арасындағы теңгерімді анықтау. Студенттер белсенді түрде қатысатын оқу орындарында шағын кәсіпорындарды құру тәжірибесін ерекше атап өтуге болады: олар өндірілетін өнімнің немесе көрсетілетін қызметтің түрін анықтайды, маркетинг жүргізеді, сауда жасайды. Мұндай әрекеттер олардың қызығушылықтары мен бейімділіктерін дамытуға көмектеседі; шағын бизнесте кәсіпкерлік дағдыларды меңгеру; әр түрлі өмірлік және жұмыстық жағдайларда өзіне сенім артуға және бастама мен жауапкершілік көрсетуге үйретеді.

Ұлыбританияда студенттерге кәсіптік бағдар беру бойынша тәжірибелік жұмысты кәсіби мансап қызметінің қызметкерлері – кәсіптік кеңесшілер мен оқытушылар жүргізеді. Кәсіби ұсынымдар үшін мектептің қорытынды сыныптарында кәсіптік кеңес берушілер құрастырған кәсіптік бағдар беру және кәсіптік кеңес беру бойынша жеке құжаттамалар негіз болады. Сондай-ақ, эдвайзерлер әр түлек үшін оның жеке ерекшеліктеріне сәйкес қолайлы мамандықтар тізімін анықтайды.

Ал, Германияда кәсіптік бағдар беру жұмыстары сауалнамалар, тесттер, кеңестер, ата-аналар ұйымдарымен бірлескен іс-шаралар арқылы жүзеге асырылады. Бұл елде кәсіптік бағдар беру жұмысын ұйымдастырудың ерекшелігі әрбір бала отбасы, жеке қызығушылықтары, бейімділіктері, кәсіптік ниеттері, мамандықты алдын ала таңдауы туралы жалпы мәлімет беретін еңбек кітапшасын толтырады. Жұмыс дәптері оқу үлгерімі, емтихан нәтижелері және тест нәтижелері туралы қосымша деректер кәсіби кеңестер үшін негіз болады. Қажет болған жағдайда кәсіби кеңесші қажетті мамандары бар медициналық-психологиялық қызметтердің көмегіне жүгіне алады.

Әрбір дамыған елде жұмыс беруші белсенді субъект болып табылатын кәсіптік бағдар беру жүйесі бар – Германияда, Ұлыбританияда, Канадада, АҚШ-та: жұмыс берушілер әдістемелік материалдарды дайындауға қатысады, қоғамдық ұйымдарға қатысады; бұл жердегі жұмыс берушінің міндеті – балалардың еңбек нарығында, белгілі бір аймақтың, қаланың кәсіби әлемінде не болып жатқанын білу мүмкіндігін қамтамасыз ету.

Барлық дамыған елдерге тән нәрсе, білім беру жүйесінің әртүрлі мекемелері мемлекеттік және жеке жұмыспен қамту қызметтерінің желісімен (агенттіктер және жұмыспен қамту бюролары) жастарға кәсіптік бағдар берудің ұйымдастырушылық құрылымының негізгі элементтерін құрайды.

Елімізде 2021 жылдың мамыр айында еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрлігі Қазақстан Республикасының онлайн конференциясы ұйымдастырылды,

оның барысында олар жаңа кәсіптер мен құзыреттерді көрсететін Атлас ұсынды. Бұл шара түрлі орталық мемлекеттік органдардың 24 лауазымды тұлғаларына құнды ақпарат беру үшін арнайы әзірленген [5].

Жаңа кәсіптер мен құзыреттер атласында сала мамандары жоғары сұранысқа ие болатын және жақын арада пайда болатын мамандықтардың таңдауы бар. Бұл атлас қазіргі шындыққа өте жақын болашақты бейнелейтін 5-10 жылдық болжамды уақыт шеңберіне бағытталған. Кәсіптік атластың мазмұны дамушы технологиялар мен кең таралған инновацияларға сәйкес ең көп сұранысқа ие еңбек дағдыларын анықтауға мүмкіндік беретін технологиялық болжамға, әдістемеге негізделген.

Жаңа мамандықтар атласы мамандықтардың үш түрлі санатын сипаттайды:

1) жаңа мамандықтар: бұл әлі ресми түрде мойындалмаған, бірақ жақын болашақта пайда болуы ықтимал мамандықтар..

2) өзгертуші кәсіптер: бұл санат бұрыннан бар кәсіптерді және елеулі өзгерістерге ұшырауы күтілетін кәсіптерді қамтиды.

3) жойылып кету қаупі бар кәсіптер: бұл жақын болашақта ескіру ықтималдығы жоғары кәсіптер мен мамандықтарға жатады.

Бұл пікірталастың мақсаттары үшін басты назар өзгеретін және жойылып бара жатқан мамандықтарды талдауға аударылады. Қазіргі таңда көптеген трансформацияланатын кәсіптер сұранысқа ие, бірақ бұл салалардағы мамандар дамып жатқан технологиялар, тәуекелдер мен мүмкіндіктер жағдайында өзекті болып қалу үшін жаңа дағдыларды меңгеруі керек. Бұл жұмыстардың атаулары өзгеріссіз қалуы мүмкін болғанымен, салада талап етілетін біліктілік өзгереді. Демек, мамандықтардың қоғамның нақты қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін бейімделуі ерекше маңызды болып табылады, бұл кәсіби қызметтің сақталуына ғана емес, сонымен бірге дамуына ықпал етеді.

Жоғарыда айтылғандарды қорытындылай келе, бүгінгі таңда жеткіншектерге кәсіби бағдар беру жалпы орта және кәсіптік білім беру жағдайында болашақ білікті кадрларды даярлаудың ең маңызды құрамдас бөлігі болып табылатынын атап өткім келеді. Қазақстан әртүрлі жас санаттары үшін кәсіптік бағдар беру бойынша шетелдік тәжірибені жан-жақты зерделейді, өз зерттеулерінің үлкен көлемін жүргізеді, сол арқылы елдегі кәсіптік бағдар беру жұмысын жетілдіреді.

Кәсіптік бағдар беру қызметінің шетелдік тәжірибесі ең қызықты болып көрінеді, өйткені ол осы саладағы үздік әзірлемелерді анықтауға және оларды студенттерді өз бетінше жұмыс өміріне дайындаудың отандық жүйесінде тиімді пайдалануға мүмкіндік береді.

Ең бастысы, мектептегі оқу барысында балалардың қасиеттерін, қабілеттерін, жетістіктерін және болашақ мамандығына бейімділігін үздіксіз бақылау әдісін қолдану, олардың портфолиосын құрастыру және осы ақпаратты есепке алу, болашақ мамандығын таңдау, сонымен қатар кәсіби кеңес алу тұлғаның өз мамандығын таңдауда маңызды рөл атқарады.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Киселёв С. М. Профориентационная работа с обучающимися и их родителями – основа предпрофессиональной подготовки / С. М. Киселёв // Доп. образование и воспитание. — 2020. — № 6. — С. 54-55.
2. Parsons Frank. Choosing a vocation. Boston and New York: Publishing Houghton Mifflin Company. 1909. 182 p.
3. Dehaas J. Students like diploma-degree option at Guelph-Humber // The Maclean's Guide to Universities. August 2014. [Электрон.ресурс].
4. Гриншпун С. С. Опыт создания государственной службы профориентации во Франции // Педагогика. 2004. № 7. С. 85-91.
5. Презентация атласа новых профессий Казахстана [Электронный ресурс] - 2021 - Режим доступаhttps://www.kt.kz/rus/state/prezentovan_atlas_novyh_professiy_kazahstana_13779 15531.html

1150

ТҰРМЫСТЫҚ ЗОРЛЫҚ-ЗОМБЫЛЫҚ ҚҰРБАНДАРЫНА АРНАУЛЫ ӘЛЕУМЕТТІК ҚЫЗМЕТТЕР КӨРСЕТЕТІН ҚАРАҒАНДЫ ОБЛЫСЫНЫҢ КРИЗИСТІК ОРТАЛЫҚТАРЫ

CRISIS CENTERS OF KARAGANDA REGION PROVIDING SPECIAL SOCIAL SERVICES TO VICTIMS OF DOMESTIC VIOLENCE

Saltanat NURLANOVA
Almaty Al-Farabi Kazakh National University,
Faculty of philosophy and Political Science,
Department of Sociology and Social Work
ORCID ID: 0009-0000-0062-0574

PhD, Associate Professor Aigul BEISSENOVA
Karaganda Buketov University,
Faculty of philosophy and psychology,
Department of Sociology and Political Science.
ORCID ID: 0000-0003-4059-3093

АННОТАЦИЯ

Бұл мақалада Қарағанды облысындағы тұрмыстық зорлық-зомбылық құрбандарына арналған кризис орталықтары қарастырылады. Тұрмыстық зорлық - зомбылық құрбандарына арналған баспанасы бар кризис орталықтарының жалпы саны- 9 (оның ішінде мемлекеттік әлеуметтік тапсырыс бойынша- 8, 1-еуі КММ). Баспаналары бар жеке отбасын қолдау орталықтары –2-еу, олар 15 төсекке арналған (демеушілік қаражат есебінен). Баспанасыз отбасын қолдау орталықтары КММ-2 (Қарағанды және Балқаш қ. жұмыспен қамтуды үйлестіру және әлеуметтік бағдарламалар басқармасы). Зерттеу нәтижелері бойынша тұрмыстық зорлық-зомбылық құрбандарына көмек көрсету үшін кризис орталықтарын ұйымдастыру қажеттілігі жан-жақты зерттелуде.

Жалпы, Қазақстанның кризистік орталықтары 2000 жылдан бері жұмыс істейді. Қазақстанда барлығы 40-тан астам кризистік орталығы бар. Оның ішінде Қарағанды облысында тұрмыстық зорлық-зомбылық құрбандарына арналған 9-кризис орталықтары жұмыс істейді. Бұл кризистік орталықтардағы негізгі жұмыс гендерлік зорлық-зомбылықтың және кемсітушіліктің барлық түрлерінің алдын алуға, қоғамдағы зорлық-зомбылықсыз қатынастар мәдениетін қалыптастыруға және жұртшылықтың ықпалының тиімді тетігін құруға бағытталған.

Тұрмыстық зорлық-зомбылық орталықтарының қызметі отбасылық-тұрмыстық зорлық-зомбылық және отбасылық құндылықтарды нығайту мәселелерін шешуде кешенді жұмысқа бағытталған. Бұл тұрмыстық зорлық-зомбылық құрбандарымен жұмыс, оларды консультациялық сүйемелдеу, оқушылар, студенттер, жұмыс істейтін жастар, кәсіпорындарда және т.б. арасында тұрмыстық зорлық-зомбылықтың алдын-алу, агрессорлармен жұмыс, некені тіркеу процесінде отбасылармен және ажырасу процесінде ерлі-зайыптылармен жұмыс.

Кризистік орталықтардың мақсаты-қоғамның назарын қиын өмірлік жағдайдағы адамдардың мәселелеріне аудару, оларды жеңуге көмектесу, ал миссиясы – тұрмыстық

зорлық-зомбылықтан зардап шеккен құрбандарды оңалту және қайта әлеуметтендіру қызметтерін ұсыну.

Мақалада, әсіресе әйелдер мен балалардың әлімжеттік көргені, соққыға жығылғаны туралы мәселелер жан-жақты талқыланады. Осындай қылмыстардың тамырына балта шауып, біржола тосқауыл қою үшін мемлекет тарапынан қандай қолдау көрсетіліп жатқаны қарастырылады. Сонымен қатар кризистік орталықтардағы атқарылып жатқан жұмыстар талданатын болады.

Жалпы, кризис орталығы жай ғана тұру орны болмауы керек. Оның міндеті-тұрмыстық зорлық-зомбылық құрбандарына дағдарыстық жағдайды жеңуге, аяғынан тұрып, әрі қарай жүруге көмектесу. Әлеуметтенуге баса назар аудару керек.

Тұрмыстық зорлық-зомбылықтың алдын-алу жүйелі болуы керек. Бұл зорлық – зомбылық болған кезде ғана емес , үнемі профилактика жасалуы керек!

Кілт сөздер: Қарағанды облысы, кризис орталықтары, тұрмыстық зорлық-зомбылық, өмірлік қиын жағдайға тап болған адамдар, әлеуметтік қызметкер.

ABSTRACT

This article discusses crisis centers for victims of domestic violence in the Karaganda region. The total number of crisis centers with shelters for victims of domestic violence is 9 (including 8 by state social order, 1 by KSU). Individual family support centers with shelters –2, they are designed for 15 beds (at the expense of sponsorship funds). Centers for support of homeless families KSU - 2 (Department of coordination of employment and social programs in Karaganda and Balkhash). According to the results of the study, the need to organize crisis centers to provide assistance to victims of domestic violence is being studied in detail.

In general, crisis centers of Kazakhstan have been operating since 2000. In total, there are more than 40 crisis centers in Kazakhstan. In particular, there are 9 crisis centers for victims of domestic violence in the Karaganda region. The main work in these crisis centers is aimed at the Prevention of gender violence and all kinds of discrimination, the formation of a culture of non-violent relations in society and the creation of an effective mechanism for public influence.

The activities of domestic violence centers are aimed at comprehensive work in solving the problems of family and domestic violence and strengthening family values. These are work with victims of domestic violence, their consulting support, prevention of domestic violence among schoolchildren, students, working youth, at enterprises, etc., work with aggressors, work with families in the process of marriage registration and spouses in the process of divorce.

The purpose of crisis centers is to draw public attention to the problems of people in difficult life situations, to help them cope, and their mission is to provide services for the rehabilitation and re-socialization of victims affected by domestic violence.

The article discusses in detail the issues of abuse, beatings, especially of women and children. It will be considered what kind of support is provided by the state in order to root out and

permanently block such crimes. In addition, the work carried out in crisis centers will be analyzed.

In general, the crisis center should not be just a place of residence. His task is to help victims of domestic violence cope with the crisis situation, get on their feet and move on. The emphasis should be on socialization.

Prevention of domestic violence should be systematic. Not only when it is violent , regular prophylaxis must be done!

Keywords: Karaganda region, crisis centers, domestic violence, people in difficult life situations, social worker.

Кіріспе

2022 жылдың қыркүйегінде Мемлекет басшысы өз Жолдауында тұрмыстық зорлық-зомбылық үшін жауапкершілікті күшейту туралы тапсырма берген болатын. Осы нұсқаулыққа сәйкес Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрлігі осындай құқық бұзушылықтарды декларациялаудан анықтауға көшуді көздейтін заңнамалық өзгерістерді әзірледі. Түзетулерге сәйкес, енді тұрмыстық зорлық-зомбылық фактісі бойынша жәбірленушінің арызынсыз да әкімшілік іс қозғауға болады [1].

2023 жылдың 1 шілдесінен бастап ҚР Әкімшілік құқық бұзушылық туралы Кодексіне түзетулер күшіне енді, оған сәйкес отбасылық-тұрмыстық зорлық-зомбылық үшін жаза күшейтілді[2].

Бүгінде Қазақстанда 40-тан астам кризис орталықтары бар, оның 14-і мемлекеттік. Кризис орталықтарында әйелдерге қамтамасыз ету стандартына сәйкес құқықтық, психологиялық және басқа да көмектер көрсетіледі.

Қарағанды облысында өмірлік қиын жағдайға тап болған әйелдер мен балаларға көмек көрсету үшін 9- кризис орталығы жұмыс істейді. Полиция бөлімшелерінде әйелдерді зорлық-зомбылықтан қорғау жөніндегі инспекторлар жұмыс істейді. Олар зардап шеккендердің өтініштерін қабылдап қана қоймай, заңгерлік, психологиялық және әлеуметтік көмек көрсетеді. Ведомстволық мәліметінше, 9 айда облыста отбасылық-тұрмыстық қатынастар саласында 66 қылмыстық құқық бұзушылық тіркелген. Тұрмыстық зорлық-зомбылық көбінесе ішімдікке байланысты болған[3].

Сонымен қатар, Қарағанды облысында пилоттық тәртіпте полиция департаменті жанынан республикадағы алғашқы отбасына көмек көрсету орталығы ашылды. Тұрмыстық зорлық зомбылықпен күресудің жаңа әдісі халықаралық тәжірибені ескере отырып енгізілді. Орталықтың жұмысындағы ең маңызды нәрсе-ол азаматтық қоғамның, жергілікті атқарушы органдар мен полицияның үздіксіз өзара іс-қимылының көпіріне айналуы тиіс. Негізгі мақсат- отбасылық-тұрмыстық қатынастар саласындағы құқық бұзушылықтарды азайту.

Қарағанды облысында тұрмыстық зорлық - зомбылық құрбандарына арналған 9 баспанасы бар кризис орталықтары ашылып, тұрмыстық зорлық-зомбылық құрбандарымен толықтай жұмыс жүргізеді. Әр кризис орталықтарында арнайы мамандар қиын жағдайға душар болған адамдардың әлеуметтік мәселелерін шешуге, әрі қарай өмір сүруге ат салысады.

Тұрмыстық зорлық-зомбылық құрбаны болған әйелдер қорғауға маманданған кризис орталығына тікелей хабарласа алады[4].

Адамның ар-намысы, денсаулығы, өміріне қатысты жасалған қастандықтарды, зорлау қылмыстарын ешкім ақтап ала-алмайды. Мұндайға қатысты заң да қатал. Дегенмен заңның қаталдығы адам зорлау оқиғаларының азаюына түрткі бола алмай отыр.

Азаймақ түгілі өкінішке орай жылдан-жылға көбейіп барады. Тағы бір түйткіл. Бұрындары негізінен тек әйел зорлау оқиғалары тіркелетін болса, бүгінде кәмелетке толмаған балаларды зорлауы да жиілеп кетті. Адам болған жерде қылмыстың болуы заңдылық шығар, десек те заман өзгерді ме әлде адам баласы азғындалып кетті ме, кім білсін, әйтеуір зорлық-зомбылықтың жиілегені соншалық, күн сайын осындай хабар естімесек құлағымыз елеңдеп отыратын жағдайға жеттік. Естіген құлақта жазық жоқ, елдегі телеарналардың қайсыбірін қосып қалсаң да жер-жерлерде орын алған зорлықтың неше түрін естисің.

Зерттеу

Өкінішке орай, зерттеулердің нәтижесіне сүйенсек, тұрмыстық зорлық-зомбылық әрбір алтыншы отбасына әсер етеді. Аналар балаларымен бірге кризис орталығына соңғы этапта жүгіреді, өз өмірлері үшін қорқады, жұбайының қорқытуынан шаршайды. Клиенттермен, олардың проблемалары мен қажеттіліктерін анықтайтын әлеуметтік қызметкерлер мен психологтар жұмыс істейді. Қажет болса, басқа мамандар қосылады: кризистік орталықтар құқық қорғау органдарымен және ювеналды әділет органдарымен тығыз жұмыс істейді. Әйелдер алимент, ажырасу, тұрғылықты жері бойынша тіркелу (егер тіркелмеген болса, орталықта уақытша қамтамасыз етіледі), емханаға тіркелу мәселелері бойынша қызметтер мен кеңестер ала алады. Сондай-ақ, мамандар мүлікті бөлумен, тұрғын үй іздеумен және басқа да мәселелермен айналысады.

Қазақстандықтардың көпшілігінің пікірінше, отандық тиран-жұмыс істемейтін және алкогольді асыра пайдаланатын адам. Алайда, отбасын ұстайтындардың арасында білімді, ішпейтін, ауқатты ер адамдар бар. Отбасылық зорлық — зомбылықтан әрдайым зардап шегетін адам-бұл кәсібі жоқ және тұрақты табысы жоқ әйелдер.

Әлеуметтік зерттеулердің нәтижесінде алынған мәліметтерге сүйенсек: Отбасылық зорлық-зомбылық құрбандарының үйде болып жатқан оқиғалар туралы үнсіз қалуының көптеген себептері бар. Респонденттердің 25% -і отбасылық жанжал жарияланғаннан кейінгі салдардан қорқады. Ал, 20%-і үйлеріндегі мәселені сыртқа шығарғысы келмейді, Респонденттердің 20%-і балаларының болашағы үшін шыдайтындарын айтты. Респонденттердің 35%-і көршілерінен немесе туыстарынан ұялатынын айтты. Егер әйелдер полиция қызметкерлеріне жүгінуден қорықпаса, балаларын зорлық-зомбылықтан қорғай алады. Тұрмыстық зорлық-зомбылық құрбандары полиция қызметкерлері келгенге дейін өздерін қорғай алатын туыстары тұратын жерге қоныстанғаны дұрыс.

Қазақстанда алғаш болып Қарағанды облысында отбасына көмек көрсетудің алғашқы бірыңғай орталығы құрылды. Облыс әкімдігінің қолдауымен тұрмыстық зорлық-зомбылыққа қарсы күрес бойынша пилоттық жоба іске қосылды. Идея мынада: полиция органдарына отбасылық жанжалдар, агрессор туралы хабарламалар келіп түседі, мәлімдемелер бойынша жұмыс жүргізіледі, бірақ жәбірленушілер тек құқықтық көмекке ғана емес, әлеуметтік, психологиялық көмекке де мұқтаж. Сондықтан, осының бәрін біріктіріп, орталық бір терезе қағидаты бойынша жұмыс істейді. Мұнда полициядан, заңгерлерден, әлеуметтік қызметкерлерден, психологтан, сот орындаушысынан, теологтан және еріктілерден көмек алуға болады. Сондай-ақ, медиатор, кризис орталықтарының өкілдері бар.

Жобаның бастамашылары келушілердің кіре берістен бастап достық атмосфераны сезінуін қалады. Қабылдау торымен өткізу пунктінде қараңғы түстер жоқ-интерьерде жасыл және қызғылт сары түстер бар.

Отбасына көмек көрсету орталығында эксперименталды түрде әйелдер полиция бөлімшесі құрылды[5]. Оның құрамына тергеуші, ювеналды және көші-қон полициясының инспекторлары, есірткі қылмысына қарсы күрес жөніндегі жедел уәкіл, пробация қызметінің өкілі және т.б. кірді. Осылайша, олар қарым-қатынас мүмкіндігінше сенімді болуға тырысады. Орталық барлық қажетті заттармен жабдықталған. Ол қызметкерлердің жедел ақпаратқа қол жеткізуі үшін құқық қорғау органдарының ведомстволық базаларына қосылған. Әлеуметтік блокта көптеген мәселелер қарастырылған. Мұнда инклюзия, қорғаншылық және қамқоршылық мамандары жұмыс істейді. Орталықта әлеуметтік қызметкер мен психологтың көмегін ала аласыз. Сонымен қатар қаржылық кеңесші де бар, олар отбасылық бюджетті дұрыс бөлу туралы және интернет-алаяқтардың айла-амалдарына қалай түспеу керектігін айтады.

Полицияның мәліметінше, ай сайын үй агрессорларынан зардап шегетін 50 әйел көмекке жүгінеді. Жалпы, Қарағанды облысында өткен жылы отбасылық-тұрмыстық қатынастар саласында 6700-ден астам құқық бұзушылық тіркелген[6].

Талқылау

Өткен жылы Қарағанды облысы Абай ауданының кризис орталығына 20-дан астам ұрып-соғылған, қорланған, азап шеккен әйел мен олардың балалары жүгінді[7]. Бұл орталық 2021 жылдан бастап арнайы қызмет көрсету стандартына сәйкес жұмыс істейді. Әйелдерді кәмелетке толмаған балаларымен бірге қабылдайды. Олар мұнда бір айдан алты айға дейін бола алады, осы уақыт ішінде кризистік орталықтың қызметкерлері барлық мәселелерін шешуге тырысады.

Қарағанды облысының Абай ауданында 10 жылдан астам уақыт бойы ҚР гендерлік саясатын іске асыру шеңберінде мемлекеттік әлеуметтік тапсырыс бойынша жобаларды іске асыратын «позитивті даму» [8] тағы бір жекеменшік мекемесі жұмыс істейді, оның ішінде- тұрмыстық зорлық-зомбылық құрбандарына арналған кризис орталығы, отбасын қолдау орталығы және өмірлік қиын жағдайға тап болған адамдардың уақытша болуы мен тұруы арқылы көмек көрсету қарастырылған. Бұнда біріншіден, тұрмыстық зорлық-зомбылық құрбандары психологиялық және құқықтық қолдау мен әлеуметтік көмек алады. Ұзақ мерзімді тұрмыстық зорлық-зомбылықтың салдары өте ауыр. Ауырсыну, қорқыныш, үмітсіздік оларда өз-өзімен айналысуға деген ұмтылысты өлтіреді. Кризис орталықтарына көбінесе үмітсіз әйелдер келеді. Алғашқы күндер олар әрдайым дерлік үнсіз, кішкене шуға дірілдейді, көздерін жұмып қарайды. Қандай да бір жолмен есін жиып, әлеуметтік қызметкерлер мен психологтарға ашылу үшін оларға кейде ұзақ уақыт қажет. Және олар таңқаларлық нәрселерді айтады.

Отбасылық-тұрмыстық зорлық-зомбылық Қазақстандық қоғамдағы басты проблемалардың бірі болып қала береді[9]. Көбінесе әйелдер мен балаларды қорлаушылар-бұл «үй тирандары» Сирек жағдайларда үй тирандарының құрбандары полицияға қауіп-қатерден және өмірге қауіп төндіруден, сондай-ақ туыстарының қолдауының болмауынан қорқады деп мәлімдейді. Құқық қорғаушылардың пайымдауынша: әйелдер мен балаларға уақытша баспана мен тираннан қорғауды кризис орталықтарынан табуға болады, онда курстардан өтуге, құжаттарды рәсімдеуге мүмкіндік бар.

Ұсыныстар мен тұжырымдар:

1155

1. Балалар мен ересектерге қатысты зорлық-зомбылық пен кемсітушіліктің барлық нысандарына, соның ішінде дене жазасы мен қатыгез және ар-намысты қорлайтын жазаның басқа да түрлеріне тыйым салатын заңнаманың болуын қамтамасыз ету.

2. Алғашқы әлеуметтік, құқықтық және психологиялық көмек көрсете алатын қоғамдық ұйымдарға, оның ішінде кризис орталықтарына зорлық-зомбылық жағдайлары туралы міндетті түрде хабарлау.

3. Тұрмыстық зорлық-зомбылықты басынан өткерген болсаңыз, онда бұл туралы үндемей қалмаңыз!

4. Тұрмыстық зорлық-зомбылық құрбандарын қорғау мақсатында кризис орталықтарының әр облыста ашылып, жан-жақты жұмыс атқаруы.

5. Зорлық-зомбылыққа ұшыраған болсаңыз, әрқашан сенім телефоны арқылы хабарласа аласыз.

6. Кризис орталықтары мамандарынан тұратын мониторингтік топтар типі бойынша білім беру ұйымдарында зорлық-зомбылық көрсету жөнінде мониторинг жүргізу тетігін құру.

Қорытынды

Сонымен, қорыта айтқанда, әйелдердің өмірі мен денсаулығына нақты қауіп төнген жағдайда баспана-стационарлар, дағдарыс орталықтары, әлеуметтік қызметтер кешені бар баспаналар пайдаланылуы мүмкін, онда әйелдер атаулы әлеуметтік көмекке немесе шұғыл көмекке жүгінеді.

Әйелдерге әлеуметтік көмек көрсетуге бағытталған әлеуметтік жұмыс, зорлық-зомбылыққа ұшыраған әйелдерге әлеуметтік көмек көрсетуге бағытталған әлеуметтік жұмыс атаулылық, гуманизм, әлеуметтік әділеттілік қағидаты, альтруизм, қоғамдық, топтық және жеке мүдделерді үйлестіру, сараланған көзқарас, жүйелілік және кешенділік принциптеріне негізделген[10]. Бұл принциптер әлеуметтік жұмыс мамандарына өмірлік қиын жағдайға тап болған адамдарға көмектесудің басты мақсатын орындауға мүмкіндік береді; адамның әлеуметтік бастамасы мен белсенділігін, оның туындаған мәселелерді шешуге деген ұмтылысын көтермелеу және қолдау.әлеуметтік әділеттілік, альтруизм, қоғамдық, топтық және жеке мүдделерді үйлестіру, сараланған көзқарас, жүйелілік және кешенділік қағидаттарына негізделген. Бұл принциптер әлеуметтік жұмыс мамандарына өмірлік қиын жағдайға тап болған адамдарға көмектесудің басты мақсатын орындауға мүмкіндік береді; адамның әлеуметтік бастамасы мен белсенділігін, оның туындаған мәселелерді шешуге деген ұмтылысын көтермелеу және қолдау.

Әлеуметтік жұмыс істеуді қолдау әлеуметтік-психологиялық оңалтумен және қиын өмірлік жағдайдағы әйелдерді қолдаумен, олардың сұранысқа ие кәсіптерін қайта даярлау немесе қайта даярлау жөніндегі іс-шаралармен, олардың құқықтарын қорғау үшін консультациялармен, құқықтық көмекпен қамтамасыз етілуі мүмкін[11]. Әлеуметтік даму міндеттері Өзіне-өзі көмек көрсету және өзара көмек топтарын құру және қолдау, әйелдердің өзін-өзі жұмыспен қамтуына және өзін-өзі қамтамасыз етуге жәрдемдесу жөніндегі қызметпен қамтамасыз етілуі мүмкін.

Бұл міндеттердің барлығын, әдетте, әлеуметтік қызметкерлер әлеуметтік кешеннің әртүрлі салаларының қызметкерлерімен — құқық қорғау органдарымен, жұмыспен қамту қызметтерімен, Медициналық және білім беру мекемелерімен және т. б. бірлесіп орындайды[12].

Орталықтардың қызметі өзгермелі өмір сүру жағдайларына әлеуметтік бейімделуде әлеуметтік-психологиялық көмек көрсетуге, отбасында өзара түсіністік пен өзара сыйластық, қолайлы микроклимат атмосферасын құруға, жанжалдарды және отбасы ішіндегі қатынастардың өзге де бұзылуларын еңсеруге бағытталуы тиіс. Мұндай орталықтар өз бастамасы бойынша, сондай-ақ әлеуметтік қорғау, білім беру, денсаулық сақтау, ішкі істер, Еңбек және жұмыспен қамту, көші-қон жүйесі органдары мен мекемелерінің бағыты бойынша жүгінген әйелдерге, қыздарға, жасөспірім қыздарға қызмет көрсете алады. Дәл осы құрылымда әйелдерге қатысты туындайтын зорлық-зомбылық жағдайлары туралы барлық ақпарат шоғырландырылуы және зорлық-зомбылық құрбандарына көмек көрсету бойынша кешенді жұмыс жүргізілуі тиіс.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. 2010 жылғы 1 қаңтар "Тұрмыстық зорлық-зомбылық профилактикасы туралы" Қазақстан Республикасының Заңы.

2. 2023 жылдың 1 шілдесінен бастап ҚР Әкімшілік құқық бұзушылық туралы Кодексі.

3. Конвенция об искоренении насилия и домогательств в сфере труда от 21 июня 2019 года. Международная организация труда.

4. Бизақова, Ф.Отбасылық дағдарыс психологиясы : оқу құралы / Ф. Бизақова, Ш. Мамашбаева. - Астана : Фолиант, 2010.

5. Коннолли М., Хармс Л., Мэйдмент Д. Әлеуметтік жұмыс контексі мен практикасы. Нұр-Сұлтан 2020ж. Б.167-170.

6. Отбасындағы зорлық-зомбылықтың алдын-алу/ М.Мұсабекова // Мәдениет.-2020.№9. Б. 42-43.

7. Социальному работнику о проблеме домашнего насилия» (методические материалы из опыта работы кризисных центров для женщин», Региональная общественная организация «Анна», 2001.

8. Хилажева Г.Ф. Насилие в семье как социальная проблема современного общества // Социологические исследования. 2015. № 8. С. 61–65

9.Өскембаева М.Ә. Кейс-менеджмент-тұрмыстық зорлық-зомбылық құрбандарына арнайы әлеуметтік қызметтер көрсету технологиясы: практикалық басшылық/; Әл - Фараби атын. Қазақ ұлттық ун-ті. - Алматы : Қазақ ун-ті , 2020. - 112 б

10. Ромек В.Г., Конторович В.А., Крукович Е.И. Психологическая помощь в кризисных ситуациях. - СПб.: Речь, 2007.

11. Әлеуметтік жұмыс: контексі мен практикасы : ғылыми басылым / ed.: М. Коннолли, Л. Хармс, Д. Мэйдмент. - 4-ші бас. - Нұр-Сұлтан ; Алматы : "Ұлттық аударма бюросы" қоғамдық қоры, 2020.

12. Ускембаева М.А. Насилие по отношению к детям в Казахстане: экспертный дискурс / М.А. Ускембаева, Т.А. Резвушкина, А.А. Булатбаева. – Институт равных прав и равных возможностей Казахстана, 2018. – 103 с.

АТА-АНАСЫНЫҢ ҚАМҚОРЛЫҒЫНСЫЗ ҚАЛҒАН БАЛАЛАРМЕН ӘЛЕУМЕТТІК ЖҰМЫСТЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

FEATURES OF SOCIAL WORK
WITH CHILDREN WITHOUT PARENTAL CARE

Магистр Алия Баймуханова
Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті,
философия фәне психология факультеті
ORCID NO: 0009-0008-0864-6670

Білім алушы Баярыс Назира
Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті,
философия фәне психология факультеті
ORCID NO: 0009-0001-1271-7143

АННОТАЦИЯ

Ата-анасының қамқорлығынсыз қалған балалар мәселесі Қазақстан үшін ең өткір мәселелердің бірі болып табылады. Мақалада балалардың бұл санаты әлеуметтік бейімделуге қаншалықты табысты, қоғамдағы қалыпты өмірге қаншалықты қабілетті, әлеуметтік жұмыстың технологиялары мен әдістері қаншалықты өнімді екендігі, және де бұл сұрақтардың барлығы жеке адам үшін де, жалпы қоғам үшін де өзектілігі көрсетілген. Ата-анасының қамқорлығынсыз қалған балаларды әлеуметтік қорғау мәселелері өте өзекті, және теориялық жағынан да, тәжірибелік тұрғыдан да өте күрделі мәселе деп айқындалған.

Осы санаттағы балалармен әлеуметтік жұмыстың ерекшеліктері мен технологияларын, сондай-ақ оларды әлеуметтік-құқықтық қорғаудың практикалық аспектілерін айқындау мақаланың зерттеу тақырыбының мақсаты болды. Мақалада Қазақстан Республикасындағы ата-анасының қамқорлығынсыз қалған балалармен әлеуметтік жұмыстың ерекшеліктері мен жүргізу технологиялары, сондай-ақ балаларды орналастырудың әртүрлі нысандары, жүргізілген эксперименттік жұмыстың сипаттамасы қарастырылған. Сонымен қатар, Қарағанды облысының Теміртау қаласында орналасқан кәмелетке толмағандарды бейімдеу орталығындағы балаларды әлеуметтік қорғау жағынан ұсыныстар берілгені және жағдайларын жақсарту мақсатында арнайы бағдарлама әзірленгені жайлы айтылған. Осы берілген ұсыныстар мен әзірленген бағдарламаны орталық қызметкерлері ата-анасының қамқорлығынсыз қалған балаларды одан әрі табысты әлеуметтік қорғау үшін пайдалана алатындығы жайлы жазылған.

Кілт сөздер: әлеуметтік жетім, әлеуметтік жетімдік, қамқоршылық, қорғаншылық, патронат.

КІРІСПЕ

Әлеуметтік-экономикалық өмірде орын алып отырған тұрақсыздық жағдайында ата-ана құқықтарын шектеу және одан айыру туралы шешімдер қабылдауы нәтижесінде ата-анасының қамқорлығынсыз қалған балалардың саны азаймай отыр.

Ғалымдар бүгінде әлеуметтік жетімдіктің пайда болу себептерінің шеңберін анықтады: туылған кезде балалардан бас тарту, балалардың проблемаларына, олардың денсаулығына, тәрбиесіне толық немқұрайлылықтан, кейде өмірге қауіп төндіруден,

қатыгездіктен, зорлық-зомбылықтан ата-ана құқығынан айыру. Бұл маскүнемдердің, нашақорлардың, ақыл-ой қабілетсіздігінің отбасыларында, сондай-ақ қамауда отырған ата-аналардың арасында ұзақ мерзімді мәжбүрлеп емдеуде байқалады. Әдетте мұндай балалар ҚР заңдарына сәйкес жетім деп танылады және оларды толық мемлекеттік қамтамасыз етуге қояды. Баланың жетім мәртебесін анықтауға байланысты мәселелердің көпшілігі оның жасын, баланың тағдырына, оны тәрбиелеуге, материалдық қамтамасыз етуге қатысуға ерікті туыстарының болуын ескере отырып шешіледі [1].

Ата-анасының қамқорлығынсыз қалған балаларға көмек көрсетудегі тағдырын одан әрі дамыту үшін бұл балалардың кім екенін, олардың отбасылық өмірден қандай тәжірибе алғанын немесе одан тыс жерде алғанын және, әрине, әлеуметтік қызметкердің баланы әлеуметтік қорғауда қандай рөл атқаратынын нақты көрсету қажет. Физикалық, психикалық, психикалық даму және өмірлік тәжірибенің өзіндік өмір сүру деңгейі жеткіліксіз болғандықтан, балалар әрдайым ересектердің күнделікті қамқорлығына, ал мемлекеттік билік пен жергілікті өзін – өзі басқару деңгейінде әлеуметтік қорғауға мұқтаж және қажет болады. Сондықтан балаларды ұстау, олардың ақылға қонымды қажеттіліктерін қанағаттандыру, қиыншылықтар мен қауіптерден қорғау әрқашан өзекті мәселе және табиғи қажеттілік, адамның міндеті, адамдар қауымдастығы, адамзат қоғамы, мемлекет болды және болып қала береді [2].

Ата-анасының қамқорлығынсыз қалған балаларды әлеуметтік қорғау мәселелері өте өзекті, теориялық және практикалық жағынан жаңалығымен және жеткілікті күрделілігімен ерекшеленеді. Бұл проблематика салааралық сипатқа ие, құқықтану, әлеуметтану, әлеуметтік жұмыс және әлеуметтік педагогиканың проблемалық салаларының қиылысында: өйткені, біріншіден, ата - анасының қамқорлығынсыз қалған балалардың қоғамға қаншалықты табысты кірігуіне біздің мемлекетіміздің тұрақтылығы мен табысты дамуы көп жағдайда байланысты болады; екіншіден, бүгінгі таңда біздің мемлекетіміздің Қазақстанда қазақстандық отбасылардың проблемалары белгілі: материалдық байлықтың төмендігі, тұрғын үй-тұрмыстық тұрақсыздық, жұмыссыздық, жеке қарым-қатынастардың үйлесімсіздігі, балалардың мүдделерін елемеу, балаға қатысты қатыгездік пен зорлық-зомбылық және т.б. және балалар әдеттегідей ең қорғалмаған болып табылады. Мысалы, отбасылардың жағдайының нашарлауы баланы отбасынан шығаруға әкеледі және осындай ауқымды құбылысты тудырады.

Тақырыптың ғылыми даму дәрежесі. Жетім балалармен және ата-анасының қамқорлығынсыз қалған балалармен әлеуметтік жұмыстың практикалық негізін ұйымдастырудың әртүрлі аспектілері келесі авторлардың еңбектеріне енген: Белопольская Н.Л., Выгодский Л. (балалар мен жасөспірімдердің психикалық және әлеуметтік дамуы), Варивдин В.А., Клемантович И.П., Зубкова Т.С., Тимошина Н.В., Климантова Г.И., Михеева Л.Ю., Пчелинцева Л. М. (балалық шақты әлеуметтік қорғау жүйесін зерттеу), Буянова М.О., Гогоева А.В., Меновщикова В. Ю., Савина А.Н., Заремба Т.Ф. (профилактикалық және оңалту жұмыстарын ұйымдастыру).

Зерттеу нысаны - ата-анасының қамқорлығынсыз қалған балалармен әлеуметтік жұмыс тәжірибесі.

Зерттеу пәні - ата-анасының қамқорлығынсыз қалған балалармен әлеуметтік жұмыс технологиялары және оларды әлеуметтік-құқықтық қорғау процесі.

Зерттеудің мақсаты - ата-анасының қамқорлығынсыз қалған балалармен әлеуметтік жұмыстың ерекшеліктерін және әлеуметтік қорғаудың практикалық аспектілерін зерттеу болып табылады.

Зерттеу мақсатына сәйкес келесі міндеттер қойылды:

- қоғамның әлеуметтік жүйесіндегі ерекше кіші топ ретінде ата-анасының қамқорлығынсыз қалған балалардың ерекшеліктерін анықтау;
- тәжірибеде ата-анасының қамқорлығынсыз қалған балалармен әлеуметтік жұмыстың технологияларын зерттеу;
- ата-анасының қамқорлығынсыз қалған балалармен жұмыс жасауда әлеуметтік қорғау жүйесін және құқықтық базаны зерделеу;
- зерттелетін процесті жақсарту үшін практикалық маңызы бар ата-анасының қамқорлығынсыз қалған балалардың негізгі мәселелерін шешу бойынша қорытындылар мен ұсыныстарды тұжырымдау.

Жұмыстың теориялық және практикалық маңыздылығы бойынша зерттеу нәтижелерін білім және халықты әлеуметтік қорғау бөлімдерінің практикасында қолдану үшін пайдалану мүмкіндігінде; балалардың құқықтарын қорғау саласындағы мамандардың өзара іс-қимылының ерекшеліктері, принциптері мен стратегиялары анықталды; ата-анасының қамқорлығынсыз қалған балаларды әлеуметтік қорғау бағдарламасы әзірленіп, эксперименталды түрде тексерілді. Зерттеу нәтижелері кәмелетке толмаған жетім балалар мен ата-анасының қамқорлығынсыз қалған балалардың құқықтарын әлеуметтік қорғау жүйесін жаңғыртуда, сондай-ақ тиімділігі мен тиімділігін арттыру мақсатында кәмелетке толмағандарды бейімдеу орталығының қызметкерлерімен жүзеге асыруда пайдаланылуы мүмкін. балаларға көрсетілетін қолдау туралы.

Зерттеу базасы Қарағанды облысының Теміртау қаласында орналасқан кәмелетке толмағандарды бейімдеу орталығы болып табылады.

НЕГІЗГІ БӨЛІМ

Қазіргі заманда ата-анасының қамқорлығынсыз қалған балалар мәселесі бүгінде біздің мемлекетіміздің ғана емес, халықаралық проблема болып табылады. Жетімдер мәселесінің тамыры тереңде жатқаны белгілі, ол түбегейлі реформалардың, революциялардың, қайта құрулардың әскери қақтығыстарымен байланысты. Егер бұрын ата-анасы майданда қаза тапқан балалар болса, бүгінде балалар үйінде, интернатта тәрбиеленіп жатқан балалардың басым көпшілігінің ата-анасының біреуі немесе екеуі де бар, т.б. ата-анасы тірі әлеуметтік жетімдер. Осыған орай, әлеуметтік жетімдік деп аталатын балалар ата-аналық міндеттерін орындағысы келмеуі немесе қабілетсіздігі салдарынан ата-анасының қамқорлығынан айырылғанда, соның салдарынан ата-ана баладан бас тартқанда немесе оны тәрбиелеуден шеттеткенде пайда болады. Қазіргі қоғамда күрделі де түсініксіз процестер жүріп жатыр. Әлемдік аренада болып жатқан жаһандық өзгерістер, жетімдік әлеуметтік құбылыс ретінде адамзат қоғамы кезінде өмір сүріп келеді және өркениеттің ажырамас элементі болып табылады [3].

Сондықтан еліміздегі ең өткір әлеуметтік-экономикалық және психологиялық мәселелердің бірі – әлеуметтік жетімдік проблемасы – балалардың тірі ата-анасының қамқорлығынсыз қалуы құбылысы.

Ұлы Отан соғысы жылдарында фашистер басып алған ауылдар мен қалалардан Қазақстанға жетім балалар көшірілді, бұл әлеуметтік жетімдер санының артуына әкелді. Осы жылдары панасыз балалар мен ата-анасы тірі жетім қалған балалар көбейді. Өркениетті қоғамның дамуы оның экономикалық және әлеуметтік-мәдени деңгейімен ғана емес, сонымен бірге әлеуметтік жағдайы төмен балаларға деген көзқарасымен де анықталады. Біздің заманымызда жетімдіктің көбеюіне маскүнемдік, нашақорлық, жезөкшелік және басқа да жаһандық әлеуметтік мәселелер әсер етуде [4].

Жаңа дәуір – ашықтық пен демократия дәуірі – бұл мәселенің әртүрлі аспектілеріне деген көзқарасты өзгертуге негіз жасайды. Бұрын біз отбасылық қарым-қатынастар саласындағы келеңсіздіктерге күмәнданғанымызға қарамастан, апаттың нақты көлемі күтпеген болып шықты. Мұндай ауқымдағы жетімдік сұрапыл соғыс пен ашаршылық жылдарында ғана белгілі болды. Сондай-ақ, ата-анасы қайтыс болған балалар жетім деп аталса, қазір ата-анасы балаларын тәрбиелеуден қашатын балалар жетім балалардың сапалық құрамы өзгергенін атап өтуге болады [5]. «Баланың құқықтары туралы» Қазақстан Республикасының 2002 жылғы 8 тамыздағы N 3452 Заңына сәйкес: «Ата-анасының қамқорлығынсыз қалған бала - ата-анасының біреуінің немесе екеуінің де қамқорлығынсыз қалған бала олардың ата-ана құқықтарын шектеу немесе айыру, ата-анасын хабар-ошарсыз кетті деп тану, қайтыс болды деп тану, әрекетке қабілетсіз (әрекетке қабілеттілігі шектеулі) деп тану. Бас бостандығынан айыру орындарында жазасын өтеп жатқан ата-аналар, баланы тәрбиелеуден немесе оның құқықтары мен мүдделерін қорғаудан жалтарған ата-аналар, оның ішінде ата-анасы баласын білім беру немесе емдеу мекемесінен алудан бас тартқан кезде, сондай-ақ ата-анасының қамқорлығынсыз қалған басқа да жағдайларда. 6].

Отбасы, әке және ана болу қажеттілігі баланың ең күшті қажеттіліктерінің бірі болып табылады. Қазіргі уақытта күнделікті сөйлеуде және теориялық зерттеулерде мынадай ұғымдар кеңінен қолданылады: жетім (жетімдік) және әлеуметтік жетімдік (әлеуметтік жетімдік).

Әлеуметтік жетім - бұл биологиялық ата-анасы бар, бірақ қандай да бір себептермен олар баланы тәрбиелемейтін және оған қамқорлық жасамайтын бала. Мұндай жағдайда қоғам мен мемлекет балаларға қамқорлық жасайды. Бұл ата-анасы заңды түрде ата-ана құқығынан айырылмаған, бірақ іс жүзінде өз балаларына мән бермейтін балалар [7].

Әлеуметтік жетімдік – ата-ана құқығынан айыру салдарынан ата-анасының қамқорлығынсыз қалған балалардың қоғамда болуы, ата-анасының әрекетке қабілетсіз, хабар-ошарсыз кеткен деп танылуы және т.б.

Ғалымдар бүгінгі күні әлеуметтік жетімдіктің пайда болуының бірқатар себептерін анықтады: туған кезде балалардан бас тарту, балалардың, олардың денсаулығына, тәрбиесіне, кейде өміріне қауіп төндіру, қорлау, олардың мәселелеріне толықтай немқұрайлы қарау салдарынан ата-ана құқығынан айыру, зорлық-зомбылық. Бұл маскүнемдердің, нашақорлардың, психикалық мүгедектердің отбасыларында, сондай-ақ бас бостандығынан айыру орындарында немесе ұзақ мерзімді мәжбүрлеп емдеуде жатқан ата-аналар арасында байқалады. Әдетте мұндай балалар Қазақстан Республикасының заңнамасына сәйкес жетім деп танылады және олар толықтай мемлекеттік қолдауға алынады. Баланың жетім мәртебесін анықтауға байланысты мәселелердің көпшілігі оның жас ерекшелігін, баланың тағдырына өз еркімен қатысқысы келетін туыстарының болуын, оның тәрбиесіне, материалдық қолдауын ескере отырып шешіледі.Қазақстан Республикасында жетім балалар мен ата-анасының қамқорлығынсыз қалған балалардың жан-жақты физикалық, интеллектуалдық, рухани-адамгершілік және әлеуметтік дамуы үшін жағдай жасау, оларды қазіргі қоғамдағы тәуелсіз өмірге дайындау мемлекеттік маңызы бар міндет болып табылады. Осы мақсатта ата-анасының қамқорлығынсыз қалған балаларға қатысты мемлекеттік саясатты қалыптастыруға және іске асыруға, олардың әлеуметтік қамсыздандырылуын, кәсіптік білім алуын, жұмыспен қамтылуын және қоғамға толыққанды интеграциялануын қамтамасыз етуге бағытталған іс-шараларды кешенді жүзеге асыру көзделген [8].

Мемлекеттік жұмыстың аса маңызды бағыты отбасын әлеуметтік институт ретінде нығайтуға, бұқаралық ақпарат құралдарында отбасылық құндылықтарды насихаттауға бағытталған отбасы саясатын қалыптастыру болып табылады [9].

«Баласыз үй – базар, балалы үй – базар» дейді қазақ мақалы. Ертеде қазақ арасында бала барлық руластарын қуанышқа бөледі. Ұзақ тарихта дала кеңістігінің тұрғындары өскелең ұрпақты оқыту мен тәрбиелеуде мол тәжірибе жинақтап, ерекше әдет-ғұрыптар мен салт-дәстүрлерді, адам мінез-құлқының ережелерін, нормалары мен қағидаларын қалыптастырды. Қазіргі қазақтардың ата-бабалары арасында этикалық-адамгершілік түсініктердің дамуы мен қалыптасуы ғасырлар бойы бірте-бірте жүзеге асты. Адамдардың рухани қажеттіліктерінің артуына, олардың идеалдары мен әлеуметтік көзқарастарының өзгеруіне байланысты мезгіл-мезгіл өзгерді. Қазақтар арасындағы жетекші этикалық дәстүрлердің бірі – олардың ата-тегін, тектілігін білу, бұл көшпелілерге қашанда текті жалғастыруға, өз қауымының әдет-ғұрпы мен салт-дәстүрін дамытуға ұмтылу тән. Көптеген отбасылар ұрпақтан-ұрпаққа, атадан балаға, т.б. Осылайша бала кезінен ата-бабасына, отбасына деген құрмет пен құрметке баулиды. «Жетінші ұрпаққа дейін ата-бабаңды білмеу – жетімдіктің белгісі» деп қазақ мақал-мәтелдері бекер айтылмаған. Қазақтар бала тәрбиесіне өте қызғанышпен қараған және бұл әдет-ғұрып құқығының мазмұнында кеңінен көрініс тапқан.

Шоқан Уәлиханов қазақ әдет-ғұрып құқығын гуманистік мазмұнға ие деп алғаш бағалаған. Гуманистік идеялар қазақ әдет-ғұрып құқығының көптеген нормаларында қамтылған. Олардың қатарында жалпы экзогамия принципі, яғни өсетін және төмендейтін тікелей сызық бойынша жақын туыстармен некеге тұруға нормативтік тыйым салу жатады. Сонымен қатар, қонақжайлылық, рулық қауымның кедейленген мүшесіне ұжымдық, тегін және жан-жақты көмек көрсету сияқты әдет-ғұрыптарды атауға болады. Қазақ әдет-ғұрып құқығының отбасы-неке нормаларын осы қатарға жатқызуға болады. Олар Есім хан, Қасым хан, Тәуке хан заңдарында қамтылды. Дегенмен, балалар құқығы дамыды, ол жалпы баланы, атап айтқанда, моральдық тұрғыдан қараусыз қалғандарды қорғауға бағытталған заңнама деп түсінілді. Қазақтың әдет-ғұрып құқығы мен шариғат нормаларына негізделген балалардың құқықтық жағдайы баланы қазақпен ешқашан жалғыз қалдырмайтындай етіп қарастырған [10]. Алайда, соған қарамастан, жетімдік, оның ішінде әлеуметтік жетімдік өзекті мәселелердің бірі болып қала береді. Мәселен, Қазақстан Республикасы ғылым және жоғары білім министрлігі мен Қазақстан Республикасы Денсаулық сақтау министрлігінің деректері бойынша 2007-2016 жылдар аралығында мемлекеттің күрделі өтпелі кезеңімен қатар келген экономикалық және әлеуметтік қиындықтарға байланысты, ата-анасының қамқорлығынсыз қалған және тұрақты мектеп-интернаттарға орналастырылған балалар санының артуы байқалды.

Осылайша, Қазақстан Республикасында, атап айтқанда Қарағанды облысында жетім балалармен және ата-анасының қамқорлығынсыз қалған балалармен әлеуметтік жұмысты ұйымдастыру мониторингі мемлекеттік органдар мен қоғамдық ұйымдардың одан әрі өзара іс-қимылын, психологиялық-педагогикалық көмекті ұйымдастырудың қажеттілігін көрсетеді. патронаттық отбасылардың ата-аналарына, сондай-ақ болашақ әлеуметтік қызметкерлерді әлеуметтік жұмыстың осы саласына мақсатты түрде оқыту.

Ата-анасының қамқорлығынсыз қалған балалармен профилактикалық жұмыста маңызды орынды кәмелетке толмағандарды қабылдауды және уақытша ұстауды қамтамасыз ететін кәмелетке толмағандарды бейімдеу орталықтары алады.

Кәмелетке толмаған балаларды уақытша бейімдеу орталығының негізгі мақсаты ата-анасының қамқорлығынсыз қалған балаларды қабылдауды, қысқа мерзімді ұстауды, бейімдеуді және одан әрі орналастыруды қамтамасыз ету болып табылады.
Ата-анасының қамқорлығынсыз қалған балалармен әлеуметтік жұмыстың практикалық аспектілерін зерделеу үшін негіз ретінде Қарағанды облысының Теміртау қаласында орналасқан кәмелетке толмағандарды бейімдеу орталығы үлгі ретінде пайдаланылады.
2013 жылы Теміртау қаласында кәмелетке толмағандарды бейімдеу өңірлік орталығы ашылды, онда ата-анасының қамқорлығынсыз қалған балалар, көшедегі және қараусыз қалған балалар, сондай-ақ жасөспірімдер арнайы оқу орындарына жіберілгенге дейін уақытша орналастырылды, содан бері директоры болып табылады. Қарағанды облысының балалардың құқықтарын қорғау департаментінің бұрынғы қызметкері Тілегенова Айман Маратқызы.
Орталықта болған уақытында балалар жақын маңдағы оқу орындарында, атап айтқанда орыс тілінде оқытатын №31 орта мектепте және мемлекеттік тілде оқытатын №5 орта мектепте оқып білім алады, себебі басшылық білім беру ұйымдарымен келісіп қойған.
Мекеме қызметкерлері атап өткендей, олар мұнда балаларды 6 мезгіл тамақтандыру, киім-кешек, медициналық қызметкерлер мен психологтардың қызметтері, ұйықтау және ойын бөлмелерімен қамтамасыз етуге тырысты (2,3-сурет). Балаларды уақытша ұстауға облыстық бюджеттен ақша бөлінеді. Мұнда Қарағанды облысының түкпір-түкпірінен балалар мен жасөспірімдер әкелінеді.
Орталықтағы балалардың негізгізі ата-анасының бірі түрмеде отырған, ата-анасы маскүнемдіктен зардап шегіп, жауапкершілігін көтере алмайтын және баласының қалыпты өмір сүруін қамтамасыз ете алмайтын балалар құрайды.
Бейімдеу орталығының басшылығы Ережеге сәйкес балаларды қабылдауды қамтамасыз етеді, атап айтқанда, әлеуметтік қызметкер, психолог, әлеуметтік педагог және тәрбиешілер баланың қандай жағдайға тап болғанына зерттеу жүргізуі керек; ережелерімен белгіленген мерзімдерде. Кәмелетке толмағандарды Орталыққа орналастыру үшін қажетті құжаттарды жинауды да осы ұйымның қызметкерлері жүзеге асырады.
Орталық қызметкерлері үшін әзірленген әдістемелік құралдарға сәйкес біз кезең-кезеңмен бағдарлама әзірледік, оған сәйкес қызметкерлер Орталыққа келген және онда болған уақытында балаларды әлеуметтік қорғауды қамтамасыз етуі тиіс.
Бұл бағдарламаның мақсаты ата-анасының қамқорлығынсыз қалған кәмелетке толмаған балалардың құқықтарын әлеуметтік қорғау және олармен әлеуметтік жұмыс жасау технологияларын жетілдіру болып табылады.
Кәмелетке толмағандарды бейімдеу орталығының Жарғысына сәйкес, Орталық қиын өмірлік жағдайға тап болған балаларды олардың қоғамға тезірек оралуы үшін олардың мүдделерін көздейтін уақытша қорғауды ұсынады:

- оқушыларды тәулік бойы бақылауды жүзеге асыру;
- білім беру және мәдени іс-шаралар жүйесі арқылы балаларды жұмыспен қамтуды қамтамасыз ету;
- өзара құрмет пен әділеттілік сезіміне негізделген және қорлауды, қорлауды, физикалық және психикалық зорлық-зомбылықты болдырмайтын әдістермен Орталықта тәртіп пен тәртіпті сақтау;
- кәмелетке толмағандармен жұмыс істеу бойынша іс-шаралар жоспарын құру.

Орталықтың әрбір қызметкері балалармен күнделікті жұмысты бір немесе басқа формада жүргізуі керек: жеке әңгімелесуден бастап шағын топтардағы пікірталасқа дейін. Әрбір баланың жетістігі немесе баланың жеке немесе топтық мақсаттарға қол

жеткізудегі қиындықтары күн сайын талқылануы керек. Бұл қызметкерлерге балаға қолдау көрсетуге, кеңес беруге және баланы мақтауға мүмкіндік береді.
Балалар өздерінің жетістіктерін бағалауды қажет етеді - бұл олардың ойын әрекетінде де, шығармашылық немесе оқу әрекетінде де әрекеттерін ынталандырады. Балалар мен отбасының өмірі мен қарым-қатынасындағы өзгерістерді талқылап, жазбаша түрде жазып алу керек [11].
Орталықта балалар психологтың, әлеуметтік қызметкердің және әлеуметтік педагогтың кәсіби қызметтеріне қол жеткізуі керек. Бұл балаға өз сезімдері мен тілектерін айтуға көмектеседі.
Орталыққа орналастырылған балалар мыналарды алуы керек:

- заңға сәйкес білім беру;
- қажеттіліктерді қанағаттандыратын және заңнамада белгіленген тәртіппен медициналық көмек көрсету;
- психологтың, әлеуметтік қызметкердің, тәрбиешілердің консультативтік көмегі;
- психологтармен әңгімелесу, психологиялық тренингтер, психоәлеуметтік түзету, балалар арасындағы қарым-қатынасты жақсарту бойынша психотерапевтік жұмыстар.

Бұл бағдарлама балалардың құқықтарын қорғау және мүдделерін қорғау мәселелері бойынша мамандар қызметінің тәртібін анықтайды, соның негізінде уақытша бейімдеу орталығында әлеуметтік-психологиялық, медициналық-әлеуметтік, бейімдеу жұмыстары жүргізілуі тиіс, әрбір баланың өмірін, жеке жағдайын жақсарту, баланың құқықтарын қамтамасыз ету, әлеуметтік қорғау, оны одан әрі әлеуметтендіру. Сондықтан практикалық негізге сүйене отырып, біз ата-анасының қамқорлығынсыз қалған балаларды әлеуметтік қорғауға арналған белгіленген бағдарламамен салыстырмалы талдау орталығы аясында эксперименттік зерттеу жүргіздік.

Эксперименттік жұмыс 2024 жылдың 23 қаңтары мен 14 наурызы аралығында жүргізілді. Эксперименттік зерттеуге Қарағанды облысындағы кәмелетке толмаған балаларды бейімдеу орталығында тұратын ата-анасының қамқорлығынсыз қалған 30-ға жуық бала қатысты.
Орталық ұстануға тиіс бағдарлама бойынша бала саны қырық бес адамнан аспауы тиіс. 24 қаңтар мен 17 наурыз аралығында ата-анасының қамқорлығынсыз қалған балалардың саны 47 адамды құрап отыр, бұл ретте әрбір үшінші балаға педагог тағайындалуы керек, егер Орталықта тек үш мұғалім жұмыс істесе, сапаға кері әсер етуде. Орталықтағы балаларды қабылдау, бағалау және оларға күтім жасауды жоспарлауға жұмсалған уақыт пен көрсетілетін қызметтердің саны қазіргі уақытта әлеуметтік қызметкер мен психолог жетіспейді. Сондықтан біз әр баланың күйіндегі жеке және ситуациялық алаңдаушылық деңгейін анықтау үшін зерттеу жүргіздік.
Келесі әдістер негізінде кешенді зерттеу жүргізілді:

1. Орталық қызметкерлеріне арналған әдістемелік бағдарлама (салыстырмалы талдау);
2. Мазасыздықты диагностикалау әдістемесі Ч.Д. Спилбергер, Л. Ханин. Жағдаяттық және тұлғалық алаңдаушылықты бағалау (2-қосымша).
3. Оқушы тұлғасының әлеуметтенуін зерттеу әдістемесі (М.И. Рожков әзірлеген) (3-қосымша).

Орталық тәрбиеленушілерінің әлеуметтену деңгейін анықтау үшін біз «Оқушының жеке басының әлеуметтенуін зерттеу әдістемесін» (М.И. Рожков әзірлеген) қолдандық.

Мақсаты: Орталықта болу кезеңдері бойынша әртүрлі балалардың әлеуметтену деңгейін анықтау.
Біздің зерттеуге 47 оқушы қатысуда. Оның 28-і ұл, 19-ы қыз.
1-кесте
Балалардың нәтижелер кестесі

Болу мерзімі	Әлеуметтік бейімделу	Әлеуметтік белсенділік	Гуманистік өмір сүру стандарттарына адалдық	Нәтижелерді өңдеу (орташа балл)
1-3 күннен	төмен деңгей	орташа деңгей	төмен деңгей	әлеуметтенудің төмен деңгейі
7-10 күннен	жоғары деңгей	жоғары деңгей	орташа деңгей	әлеуметтенудің жоғары деңгейі

2-кесте
Балалардың әлеуметтену деңгейі

Болу мерзімі	1-3 күннен	7-10 күннен
Орташа балл	89%	65%
Әлеуметтену деңгейі	төмен	орташа

Біз әлеуметтену деңгейлерін төмендегідей ұсындық: төмен, яғни әрбір компонент бойынша әлеуметтенудің барлық критерийлерінен субъектілер 100–89% құрады. Сондай-ақ біз әрбір болу кезеңі үшін орташа баллды есептедік, одан біз Орталықта болған уақытында, атап айтқанда 7-10 күн ішінде балалардың әлеуметтену деңгейі жоғары - 100-65% екенін көреміз. Педагогтардың, әлеуметтік қызметкерлердің және әлеуметтік педагогтардың қызметі, ең алдымен, әлеуметтену қиындықтарын жеңу қабілетін дамытуға, болашақта әлеуметтену деңгейі бұрынғыша жоғары болып қалуға бағытталуы керек. Бұл мәселені шешу мұғалімдердің дайындығына және олардың кәсіби ұстанымының қалыптасуына байланысты.
Біздің зерттеуімізден кейін бағдарламаның артықшылықтары мен кемшіліктері анық көрсетілген. Бұл бағдарламаның артықшылығы мынада, бұл Орталық балаларға қысқа мерзімді, яғни 3 айлық көмекті ұсынатындықтан, орталық қызметкерлері ұстануға тиісті нақты құралдар жинағы әзірленді.
Біз әлеуметтену деңгейлерін төмендегідей ұсындық: төмен, яғни әрбір компонент бойынша әлеуметтенудің барлық критерийлерінен субъектілер 100–89% құрады. Сондай-ақ біз әрбір болу кезеңі үшін орташа баллды есептедік, одан біз Орталықта болған уақытында, атап айтқанда 7-10 күн ішінде балалардың әлеуметтену деңгейі жоғары - 100-65% екенін көреміз. Педагогтардың, әлеуметтік қызметкерлердің және әлеуметтік педагогтардың қызметі, ең алдымен, әлеуметтену қиындықтарын жеңу қабілетін дамытуға, болашақта әлеуметтену деңгейі бұрынғыша жоғары болып қалуға бағытталуы керек. Бұл мәселені шешу мұғалімдердің дайындығына және олардың кәсіби ұстанымының қалыптасуына байланысты.
Біздің зерттеуімізден кейін бағдарламаның артықшылықтары мен кемшіліктері анық көрсетілген. Бұл бағдарламаның артықшылығы мынада, бұл Орталық балаларға қысқа мерзімді, яғни 3 айлық көмекті ұсынатындықтан, орталық қызметкерлері ұстануға тиісті нақты құралдар жинағы әзірленді.
Бұл бағдарламаға сәйкес өмірлік жағдайларға байланысты мұқтаж балаларды әлеуметтік қорғау қарастырылған. Қысқа мерзімде (3 ай) бала, біріншіден, жылы

бөлмеде, баланы үнемі тамақтандырып, киіндіріп, кесте бойынша киіндіреді. Ол үнемі тәулік бойы мамандардың бақылауында болады, олар бала болған кезде әрқашан бірге жүруі және дер кезінде көмек көрсетуі керек. Бала Орталықта болған кезде, Орталықтан тыс жерлерде қандай да бір қоғамдық іс-шараларға (концертке) немесе ойын-сауық орталығына бара алмауына байланысты Орталық қызметкерлері мұны жасайды. Демеушілер көп болғандықтан, олардың мүдделері балаларға әлеуметтік көмек көрсету болып табылады (10-кесте).

10-кесте

Бағдарламаның артықшылықтары мен Орталықта жүзеге асырудың кемшіліктері

Бағдарламаның артықшылықтары	Орталықтың кемшіліктері
Балаларды әлеуметтік қорғау	Толық штат емес
Дағдарысты жағдайдан шығуға жедел көмек көрсету	Қызметкерлердің нақты міндеттері жоқ
Әлеуметтік-психологиялық көмек көрсету	Мұғалімдерге тұрақты бақылау жоқ
Әлеуметтік мәртебені қалпына келтіру	Балаларға психологиялық көмек көрсетілмейді
Медициналық көмекті ұйымдастыру	Балаларды жұмыспен қамту оқу-тәрбие жұмыстары арқылы қамтамасыз етілмейді
Балаларды жұмыспен қамтуды қамтамасыз ету	
Тәртіптік қолдау	
Орталыққа қолдау көрсететін демеушілер көп болғандықтан, қоғамдық орындарға саяхаттар жасаңыз	

Ұсынылған кесте негізінде біз Қарағанды облысының кәмелетке толмағандарды бейімдеу орталығында тұратын ата-анасының қамқорлығынсыз қалған балаларды әлеуметтік қорғауды жақсартуға мүмкіндік беретін ұсыныстар әзірледік.

Алынған зерттеу деректеріне сәйкес, баланың жаңа жағдайларда әлеуметтену проблемалары, оның ерекшелігі мен процесі, сондай-ақ жеке және ситуациялық алаңдаушылық мәселесі анық және анық көрсетілген. Егер баланың ұжымында «достар» болса, достық орта қалыптасады, онда зерттеу жеке мазасыздану психологтың, педагогтың, әлеуметтік қызметкердің көмегін қажет ететінін анықтады.

Ұсынылған кесте негізінде біз Қарағанды облысының кәмелетке толмағандарды бейімдеу орталығында тұратын ата-анасының қамқорлығынсыз қалған балаларды әлеуметтік қорғауды жақсартуға мүмкіндік беретін ұсыныстар әзірледік.

Алынған зерттеу деректеріне сәйкес, баланың жаңа жағдайларда әлеуметтену проблемалары, оның ерекшелігі мен процесі, сондай-ақ жеке және ситуациялық алаңдаушылық мәселесі анық және ашық көрсетілген.

Егер баланың ұжымында «достар» болса, достық орта қалыптасады, онда зерттеу жеке мазасыздану психологтың, педагогтың, әлеуметтік қызметкердің көмегін қажет ететінін анықтады.

Орталық жағдайында балаларды әлеуметтендіру, жеке қобалжу, сондай-ақ ситуациялық проблема балаға оның жеке тұлғасын дамытудың барлық жас кезеңдерінде үздіксіз көмек көрсету процесінде жатыр. Психолог, тәрбиешілер және

әлеуметтік қызметкер үздіксіз жұмыс істеуі керек. Өйткені, психологтың жоқтығы балаларға өте қатты әсер етеді. Балаларда құндылықтар, адамгершілік сезімдері, үлкенді сыйлау қалыптаспаған. Ерте жаста қарама-қарсы жынысқа деген сезімдер пайда болады, сонымен бірге оларда үлкен агрессия болады және оны әлсіздерге, өзін-өзі қорғай алмайтын балаларға көрсетеді, балалар арасындағы атмосфера шиеленісе түседі, қауіп төндіреді. алды, осылайша балаларда қорқынышты дамытады, сол арқылы жеке алаңдаушылықты дамытады. Осының барлығы жалпы алғанда балалардағы қараусыздықтың, панасыз қалудың, бейімделудің, жеке және ситуациялық алаңдаушылықтың алдын алудың жалпы мәселесіне сәйкес келеді: ең алдымен Бейімдеу орталығында ата-анасының қамқорлығынсыз қалған кәмелетке толмаған балалардың бейімделмеген мінез-құлқына ықпал ететін себептер мен жағдайларды анықтау және жою [12].

Осыған сүйене отырып, біз ата-анасының қамқорлығынсыз қалған балалармен әлеуметтік жұмысты жақсарту бойынша келесі ұсыныстарды ұсынамыз:

- Орталықтың толыққанды құрамын, атап айтқанда, әлеуметтік қызметкер, психолог, әлеуметтік педагогты жасақтау, тәрбиешілер санын көбейту. Бұл Орталыққа Орталықта қалған балаларды толықтай әлеуметтік қорғауға көмектеседі;

- әлеуметтік-педагогикалық және психологиялық сипаттағы жүргізіліп жатқан іс-шаралар негізінде балаға әлеуметтік-педагогикалық және психологиялық көмектің уақтылы болуы, балалармен жұмыс істеуде оң нәтиже байқалады, егер әлеуметтік, педагогикалық көмек дер кезінде көрсетілсе, зерттеу оң болады және нәтиже ілгерілей бастайды;

- ата-аналарға психологиялық көмек пен әлеуметтік көмектің уақытылы көрсетілуі. Ата-аналарға психологиялық көмек көрсету балаларға қарағанда маңызды емес, өйткені әлеуметтік-психологиялық көмектің қаншалықты көрсетілетіндігі баланың болашақ тағдырын анықтайды. Бүгінгі таңда Орталықтың артықшылығы – бұл ашық Орталық, сондықтан балалардың ата-аналары өз балаларына еркін келе алады;

- ата-аналармен және балалармен тренинг сабақтарын өткізу. Орталықта көптеген іс-шаралар өткізіледі, сондықтан ата-аналарды мерекелік бағдарламаға қосу баланың эмоционалдық жағдайына оң әсер етеді. Балаларға жеке балалармен де, ата-аналармен де тренингтер өткізу баланың психологиялық жағдайына оң әсерін тигізер еді;

- топта «Қылмыстың алдын алу» тақырыбында психологиялық әңгіме жүргізу. Баланың бойындағы жақсы адамның іргетасы жастайынан өмірінің соңына дейін үздіксіз қалануы керек. Сондықтан мұндай психологиялық әңгімелерді дөңгелек үстел, пікірталас түрінде өткізу өмірге дұрыс көзқарас қалыптастырып, лайықты азамат болып қалыптасуына ықпал етеді;

- баланың жеке қиындықтары мен тәжірибесін анықтау және әлеуметтік-психологиялық жұмыс. Бұл психологтың ең маңызды міндеті, өйткені балалар өте жасырын және агрессияны дамыта отырып, наразылық білдіруді қалайды;

- баланың ситуациялық қиындықтарымен және тәжірибесімен сәйкестендіру және әлеуметтік-психологиялық жұмыс. Бұл психолог пен әлеуметтік қызметкердің де ажырамас міндеті;

- әр баламен жеке психологиялық әңгіме жүргізу;

- балалардың бос уақытын ұйымдастыру (оларды ойын әрекетіне тарту, бірлікке арналған тренингтер өткізу және т.б.);

- жергілікті атқарушы органдардың балаларды ұстау және тәрбиелеу жағдайларын тексеру;

- күндіз де, түнде де тәулік бойы бақылау жүргізу.

ҚОРЫТЫНДЫ

Ата-анасының қамқорлығынсыз қалған балаларды орналастырудың әртүрлі нысандарының болуы қорғаншылық және қамқоршылық органдарының қызметін ұйымдастырудың жаңа тәсілдерінің қажеттілігімен расталады, олардың негізгі міндеттері балалардағы ақауларды ерте анықтау, сондай-ақ балаларды тәрбиелеу және қорғау болып табылатын уәкілетті ұйымдарды құруға мүмкіндік береді. туылған отбасылардағы балаларды әлеуметтік қорғауды ұйымдастыру, сондай-ақ балалармен және олардың отбасыларымен әлеуметтік жұмыс, патронаттық тәрбиеші, тәрбиеші, қорғаншы немесе асырап алушы болуға тілек білдірген отбасыларды іріктеу және дайындау [13].

Мемлекеттік мекемелерде тәрбиеленген балалар ата-ана құқығынан айырылған ата-анасының тағдырын жиі қайталайды, сол арқылы әлеуметтік жетімдік өрісін кеңейтеді, сондықтан теориялық тұрғыдан алғанда әлеуметтік қызметкерлер мен кәсіби психологтар әлеуметтік саланың қажеттіліктерін толы қанағаттандырмайды. ата-анасының қамқорлығынсыз қалған балалармен жұмыс істеуге тапсырыс беруші, сондай-ақ қызметі осы санаттағы балалармен тікелей жұмыс істеуге бағытталған осындай әлеуметтік қызметкерлер мен психологтарды мамандандырылған оқытуды одан әрі дамыту қажет.

Сонымен, кәмелетке толмағандарды бейімдеу орталығында ата-анасының қамқорлығынсыз қалған балаларды әлеуметтік қорғаудың әдістемелік бағдарламасын құру балаларға да, олардың ата-аналарына да, Орталық қызметкерлеріне де қолайлы жағдай туғызады.

БИБЛИОГРАФИЯ

1. Хаматдинова А.Н. Қазақстандағы отбасылық құрылымның жай-күйі мен проблемалары: қабылдаушы және қонақты отбасылардың тәжірибесі: әдістемелік құрал. — Алматы, 2019
2. Пестрякова М.Н. Чужих детей не бывает журналы /Ата анасының қамқорлығынсыз қалған балалар мақала//электронды нысан – 2018.
3. Кусаинова А.С // Нормативно - правовые механизмы развития системы профилактики социального сиротства и семейного устройства детей ОБПР. – Астана 2011. С. 34-35
4. Муликова С.А., Кенжебаева С.К., Абдакимова М.К. Практика социальной работы с детьми сиротами и детьми, оставшимися без попечения родителей в Казахстане. // Международный журнал прикладных и фундаментальных исследований. – 2015. – № 11-1. – С. 102-105;
5. Ключников С.В. Социальная адаптация детей, оставшихся без попечения родителей. - В. Новгород: НовГУ им. Ярослава Мудрого, 2002
6. Курбатов В.И. Социальная работа. – Ростов на-Дону: Феникс, 2000
7. Методическое пособие по вопросам безнадзорности и беспризорности, среди несовершеннолетних и защита их прав. – Астана, 2011
8. Холостова Е.И. История социальной работы. – М., 2002
9. «Баланың құқықтары туралы» Қазақстан Республикасының 2002 жылғы 8 тамыздағы N 3452 Заңы.
10. Социально-демографическая ситуация. Под редакцией // Н.М. Римашевской. М., 2002

11. Постановление Правительства РК «О патронате и правилах организации централизованного учета детей ОБПР». – Астана, 2010
12. Благополучие детей в Республике Казахстан: социальные индикаторы качества жизни. – Астана: ЮНИСЕФ, 2012
13. Сенных Л.Н. Меры социальной поддержки детей, оставшихся без попечения родителей. – М., 2008

1169

PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL ASPECTS OF ADAPTIVE WORK: SUPPORT FACTORS FOR FAMILIES RAISING CHILDREN WITH SPECIAL NEEDS

Anar ISSABEKOVA
Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan,
Faculty of Philosophy and Political Science
ORCID NO: 0009-0007-3604-7037

ABSTRACT

A family-centered approach is becoming increasingly widespread in the practice of pedagogical work with families of children with disabilities. However, there are various problems faced by families raising children with disabilities, ranging from insufficient financial support for families, discrimination from society to psychological stress and stress. Each child is different, therefore, the situation with each family is unique. And this, in turn, implies an individualized approach on the part of specialists, taking into account the analysis of available resources and necessary needs.

The article examines the barriers faced by families raising children with disabilities and factors affecting the quality of competence and well-being of the child.

Taking into account various factors, families, with the support of social pedagogues, social workers and other specialists, can identify their resources and needs in order to develop their own effective rehabilitation strategies within the framework of an individualized work plan for each family with a child. The joint efforts of teachers, psychologists and social workers, as well as family members, help the child to better adapt to the environment, to achieve the highest possible quality of life, and to live a full life as a member of society on an equal footing with everyone else. And the relationship between professionals and parents should be based on joint decision-making, support, communication, information, analysis and use of resources.

Keywords: family-centered approach, family support, rehabilitation strategies, families of children with disabilities, belief system

5. SINIF TÜRKÇE DERS KİTABINDAKİ ETKİNLİKLERİN ÇOKLU ZEKÂ KURAMINA GÖRE İNCELENMESİ

EXAMINATION OF THE ACTIVITIES IN THE 5TH GRADE TURKISH COURSE BOOK ACCORDING TO THE THEORY OF MULTIPLE INTELLIGENCES

Öğretim Görevlisi Dr., Funda AMANVERMEZ İNCİRKUŞ
Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi, Güvenlik Bilimleri Fakültesi
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-5913-122X

ÖZET

Çoklu zekâ kuramına göre öğrenme sürecinde tek tip bir öğrenme yoktur. Birey sahip olduğu yetenekler doğrultusunda farklı yollarla öğrenebilir. Türkçe Öğretim Programı bireysel farklılıkları dikkate alarak öğrencilerin bilişsel ve duyuşsal açıdan çeşitli bilgi, beceri ve davranışları kazanmasını amaçlar. Türkçe Öğretim Programıyla öğrencilere kazandırılması beklenen bilgi, davranış ve beceriler ders kitaplarında yer alan metinler ve bu metinlere bağlı etkinlikler ile aktarılmaktadır. Bundan dolayı Türkçe ders kitaplarında yer alan etkinliklerin öğrencinin öğrenme sürecinde güçlü ve zayıf yanlarını fark etmesini sağlayarak kendi öğrenme stilini keşfetmesine yardımcı olması dersin verimliliği ve öğrenci kazanımları açısından önemlidir.

Bu çalışmada 2023-2024 eğitim öğretim yılında 5. Sınıflarda Türkçe ders kitabı olarak okutulan Koza Yayınlarına (Sevim, 2022) ait ders kitabında yer alan metin öncesi ve sonrası etkinliklerinde çoklu zekâ türlerine ne kadar yer verildiği tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu doğrultuda zekâ türlerini yansıtan etkinlikler metin türüne (hikâye edici, şiir, bilgilendirici), hazırlık çalışmalarına ve beceri alanlarına (dinleme, konuşma, okuma, yazma) göre sınıflandırılmıştır. Çalışma tarama modelinde nitel bir araştırmadır. Türkçe öğretiminde sarmal kazanımlar dikkate alınarak ortaokulun ilk basamağı 5. sınıf olduğu için bu düzey örneklem olarak belirlenmiştir. İlk aşama olan 5. sınıf düzeyindeki tespitler daha sonra yapılacak olan çalışmalara fikir verebilir. Veriler doküman incelemesi ile toplanmış ve Gardner'ın belirlemiş olduğu sekiz zekâ türüne göre betimsel analizle analiz edilmiştir. Bir etkinlik birden fazla zekâ türünü karşılıyorsa her zekâ türü için ayrı ayrı kodlanmıştır. Araştırmacı tarafından yapılan sınıflandırma uzman bir Türkçe öğretmeniyle görüşülerek kontrol edilmiştir.

Sonuç olarak ders kitabındaki etkinlikler bir bütün olarak ele alındığında en çok sözel-dilsel zekâya en az doğa, müzik ve bedensel zekâya yer verildiği görülmüştür. Farklı metin türlerinde, hazırlık çalışmalarında ve tüm beceri alanlarında en fazla sözel-dilsel zekâya yer verilmiştir. Bunu mantık-matematiksel zekâ takip etmiştir. Ancak burada yer alan mantık etkinlikleri basit düzeyde eşleştirme, tahmin, ilişki kurmaya yönelik etkinliklerdir. Şiir metin türünde ve hazırlık etkinliklerinin hiçbirinde bedensel zekâya yer verilmemiştir. Dinleme becerisine yönelik etkinliklerde görsel, kişilerarası-sosyal ve doğa zekâsına uygun etkinlik yoktur. Konuşma beceri alanında en az doğa ve müzik zekâsına yer verilmiştir. Okuma beceri alanında bedensel ve müzik zekâsına hiç yer verilmemiştir. Yazma beceri alanında bedensel zekâya hiç yer verilmemiştir. İçsel-özedönük, müzik ve doğa zekâsına ise sadece bir kere yer verilmiştir. Bununla birlikte zekâ türlerini yansıtan etkinlikler genellikle aynıdır. Örneğin bedensel zekâ çoğunlukla konuşma yapan birinin jest ve mimik kullanımıyla sınırlıdır. Bu sonuçlar dikkate alındığında ders kitabına etkinlik hazırlayanlara hem nitelik hem de nicelik olarak farklı zekâ türlerini harekete geçirecek etkinlik hazırlamaları önerilebilir.

Anahtar Kelimeler: Çoklu zekâ, Türkçe eğitimi, ders kitabı, etkinlik

1171

ABSTRACT

According to the theory of multiple intelligences, there is no uniform type of learning in the learning process. An individual can learn in different ways depending on the abilities he has. Turkish Curriculum aims to enable students to acquire various cognitive and affective knowledge, skills and behaviours, taking into account individual differences. The knowledge, behaviour and skills that are expected to be acquired by students through the Turkish Curriculum are conveyed through the texts in the textbooks and the activities related to these texts. Therefore, it is important for the efficiency of the course and student outcomes that the activities in Turkish textbooks help the student discover his learning style by enabling him to realize his strengths and weaknesses in the learning process.

In this study, it was tried to determine how much multiple intelligence types were included in the pre-and post-text activities in the textbook of Koza Publications (Sevim, 2022), which was taught as a Turkish textbook in 5th grades in the 2023-2024 academic year. In this regard, activities reflecting intelligence types are classified according to text type (narrative, poetic, informative), preparatory work and skill areas (listening, speaking, reading, writing). The study is a qualitative research survey model. Considering the spiral gains in Turkish teaching, this level was determined as the sample since the first stage of secondary school is the 5th grade. Determinations at the 5th-grade level, which is the first stage, may provide insight into future studies. Data were collected by document review and analyzed with descriptive analysis according to the eight intelligence types identified by Gardner. If an activity meets more than one intelligence type, it is coded separately for each intelligence type. The classification made by the researcher was checked by meeting with an expert Turkish teacher.

As a result, when the activities in the textbook were considered as a whole, it was seen that verbal-linguistic intelligence was included the most and nature, musical and bodily-kinesthetic intelligence were included the least. Verbal-linguistic intelligence is mostly included in different text types, preparatory studies and all skill areas. This was followed by logic-mathematical intelligence. However, the logic activities included here are activities aimed at simple matching, guessing and establishing relationships. Bodily-kinesthetic intelligence is not included in the poetry text type or preparatory activities. In activities related to listening skills, there are no activities suitable for visual, interpersonal-social and natural intelligence. In speaking skills, nature and musical intelligence are included the least. Bodily-kinesthetic and musical intelligence are not included in the field of reading skills. Bodily-kinesthetic intelligence is not included at all in the field of writing skills. Intrapersonal, music and natural intelligence are mentioned only once. However, the activities that reflect intelligence types are generally the same. For example, physical intelligence is mostly limited to the use of gestures and facial expressions when speaking. Considering these results, it can be recommended that those who prepare activities for the textbook should prepare activities that will activate different types of intelligence both in quality and quantity.

Keywords: multiple intelligences, Turkish education, course book, activity

OSMANLI DÖNEMİNDE SİLİVRİ LİMANI
SİLİVRİ PORT DURING THE OTTOMAN PERIOD

Yüksek Lisans Öğrencisi Ahmet Can UYSAL
Yeditepe Üniversitesi, Tarih Anabilim dalı
ORCID: 0000-0003-1982 -3843

ÖZET

Silivri tarih boyunca limanı aracılığıyla sürekli ticaretin içerisinde olmuştur. Doğu Roma'nın (Bizans) ilk devirlerinde başkentlik yapan bölge (I. Arkadios Devri, 395-408), gerek Bizans devrinde gerekse Osmanlı döneminde İstanbul'un Rumeli'ye açılan kapısı konumundaydı. Her iki imparatorluğun batı da ki sınırı olmuştur. Bu sınırı hiç şüphesiz Karadeniz'den Marmara'ya uzanan Anastasios surları ile şehrin (İstanbul'un) güvenliği sağlanmış olup, denizden ise Türklerin fethiyle beraber XIX. yüzyıla kadar Eyüp'e bağlı olması ve İstanbul ile ticaretin aktif yapılması akabinde Silivri'nin İstanbul için ayrıca önemli olduğu görülmektedir. 1453 yılında İstanbul'un fethiyle beraber Türkler Silivri'ye yerleşmiş olup şehir daha çok kale içerisinde meskûndu. Türklerin sahil kısma taşınması ve balıkçılık yapması liman ticaretinde söz sahibi olmasını sağladı. Kozmopolit bir yaşamı içinde barındıran Silivri; Müslüman (Türk ve Kıpti) ve Gayrimüslimin (Rum, Yahudi, Ermeni) bir arada yaşadığı bir bölgeydi. Limanda ki ticaret akışı iki yapı üzerinde şekillendi; Bunların ilki et ihyacı için büyük ve küçükbaş hayvandı. İkincisi ise ekmek ihtiyacı için temel madde olan buğdaydı. Kadılar ve celepler (hayvan tedariki için görevli kişi) vasıtasıyla yapılan bu işlemler İstanbul'a yakınlığı sebebiyle sürekli erzak gemilerinin uğrak yeri olmuştur. Bu hareketli pazarın tam olarak anlaşılması için kadı sicilleri başta olmak üzere, Devlet Arşivlerinde bulunan divan kayıtları (mühimme), gümrük defteri (müfredat defteri), temettuat ve nüfus defterleri gibi farklı fonlardan müteşekkil evrakların incelenmesi sonucunda Silivri'nin XVI. Yüzyıldan XIX. yüzyıla kadar ticari yapısı açıklanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Silivri limanı, ticaret, deniz ticareti, Osmanlı Devleti, İstanbul

ABSTRACT

Throughout history, Silivri has always been involved in trade through its harbor. The region, which was the capital of Eastern Rome (Byzantium) in the early periods (Arkadios I Period, 395-408), was the gateway of Istanbul to Rumelia both during the Byzantine period and during the Ottoman period. It was the western border of both empires. This border was undoubtedly secured by the Anastasios walls extending from the Black Sea to Marmara, and from the sea, Silivri was also important for Istanbul, since it was connected to Eyüp until the XIXth century with the Turkish conquest and trade with Istanbul was active. In 1453, with the conquest of Istanbul, the Turks settled in Silivri and the city was mostly inhabited within the castle. The Turks moved to the coastal part and fishing enabled them to have a say in the port trade. Silivri, which harbors a cosmopolitan life, was a region where Muslims (Turkish and Coptic) and non-Muslims (Greek, Jewish, Armenian) lived together. The flow of trade in the port was shaped on two structures; the first of these was cattle and sheep for the export of meat. The second was wheat, the basic ingredient for bread. These transactions, which

1173

were carried out through Judge and celebs (people in charge of animal procurement), were constantly frequented by supply ships due to its proximity to Istanbul. In order to fully understand this vibrant market, the commercial structure of Silivri from the XVIth century to the XIXth century has been tried to be explained as a result of the examination of documents consisting of different funds such as divan records (mühimme), customs book (müfredat book), Profit Tax and population books in the State Archives, especially Judge registers.

Keywords: Silivri port, Trade, sea Trade, Ottoman Empire, İstanbul

GİRİŞ

Silivri, İstanbul'un Marmara Denizi kıyısında olup nispeten güney batısında yer almaktadır. Doğal limanı ve körfezi olması dolayısıyla tarih boyunca İstanbul'un hem batı sınırı olmuş hem de Rumeli'ye açılan kapısı konumunda olmuştur. Bölge Çatalca yarımadasında yer almaktadır. Kuzeye gidildikçe yükseltisi artan dalgalı düzlük bir coğrafyaya sahiptir. Bölge deniz seviyesinden ortalama 100-200 metre yükseklikte olup bir bölümü Istranca dağlarına uzanmaktadır. Şehre hâkim kale tepesi (100 metre) denize dik yarlar üzerine kurulmuştur. Silivri ovası iki akarsu yatağında yer almaktadır. Ovanın doğu kısmında Boğluca deresi batısında ise Tuzla deresi bulunmaktadır. Bu iki dere Marmara Denizine dökülmektedir (Uysal, 2023, Aksel, 1991). Bu iki derenin ortasında günümüzde konutlar mevkiinde bir sırt yapmakta olup Gazitepe ve Ali Paşa köyüne kadar devam etmektedir. Bu cümleden hareketle ovayı ikiye bölen bir sırt ve sırtın iki kısmı akarsu yatağıdır. 'Silivri' ismi Strabon'a göre 'Selübria', ya da 'Selymbria' olarak tarif edilmiştir. Bu iki isim daha çok Dor ve İyon lehçelerinden tercüme edildiğinden şöyle bir açıklama getirmek lazım; Roma dönemi mitolojisinde geçen Tanrı 'Selus' güvenlik ve refah tanrısı idi. Kelime sonunda ki 'bria' ise, Trak dilinde şehir manasına gelmektedir. Selüs-Salus'un şehri (Seles + Bria) olarak tamamlanabilir. Selymbria zaman içerinde Silivri olarak değişime uğradı (Akkaya, 1984).

Bölgeye ismini Traklar M.Ö. 2. Binyılda ortaya çıktılar. Kendi içerisinde birleşemediler. Traklar, Batı Anadolu ile Balkan coğrafyasında hüküm sürdüler. Türkiye sınırları içerisinde Odrys ailesi tarafından yönetildiler. Madencilik, tekstil ve çömlekçilik mesleklerini iyi bilmektedirler (Atik, 2016). Silivri, M.Ö. 493 yılında Pers istilasına uğramış, yine M.Ö. 476-478 yıllarında Attika-Delos deniz birliği bünyesinde Helen hâkimiyetine girmiştir. Bizans'ın erken döneminde I. Arkadios (395-408) zamanında Bizans'ın yani Doğu Roma'nın başkenti olmuştur (Kozanoğlu, 1994, Akkaya, 1984). Şehrin ilk iskânı Silivri-Tekirdağ yolu üzerinde Kınalı mevkiinde olmuştur. Son yapılan araştırmalar ise, Selimpaşa bölgesinde de bir yerleşimin olduğunu göstermektedir. Bu iki bilgiden hareketle Silivri; Erken Tunç Çağı-Orta Tunç ve Son Tunç Çağını da kapsayarak 100.000 yıla yayılmaktadır (Aydıngün, 2015, Akkaya, 1984). Bizans devrinde (I. Anastasios, 491-518) kuzeyden gelen akınların şehre (İstanbul'a) gelmemesi için Karadeniz'den Marmara'ya kadar uzanan uzun bir sur duvarı yapılmıştır. 1889 yılında Schuchardt'ın çalışmasında bu surların ayakta olduğunu bildirmektedir. Dirimtekin'in 1947 yılında ki araştırmasında toplam uzunluk 47 km'dir. Bu surlar Avcık (Evcik) iskelesinden başlar, Hisartepe ve Karacaköy üzerinden Balçık dere ve Hamza derelerine ulaşır. Küçük Kuşkaya tepesi ve Hırsız tepelerinden Kurfallı'ya gelmektedir. Çilingir tepe istikametinden Fener'e gelmekte olup Silivri Sancaktepe üzerinden Marmara'ya uzanmaktadır (Uysal, 2023). Evliya Çelebi ise bu surlar için;

Boğaz'da bulunan tabya ve kaleler ile Marmara kıyısı ile Karadeniz kıyısında bulunan Rumeli Feneri Kalesiyle bağlantılı olduğunu aktarmaktadır (Danışman, 1970).

Türkler Rumeli'ye ilk olarak Süleymanpaşa önderliğinde Gelibolu-Malkara-Tekirdağ üzerinden çıkmış olsa da Silivri'nin fethi 1453 yılında olmuştur. Silivri bu tarihten önce Yıldırım Bayezid'in İstanbul'un muhasarası devam ederken olacaktır. 1402 Ankara savaşı dolayısıyla, Yıldırım Bayezid kuşatmayı kaldırmış ve Üsküdar başta olmak üzere Silivri'de de bir Türk köyü kurulması için Bizans'la antlaşma yoluna girdi. 1401-1402 yılında kısa süreli Türklerin eline geçti (Akkaya, 1984). Orhan Gazi döneminde Bizans ilişkileri açısından önemli bir dönemdir. Bu dönemde Orhan Gazi'nin ileri yaşlarda ikinci evliliği Kantakuzenos'un kızı Theodora ile Silivri de evlenmişlerdi. Bu evlilik dolayısıyla Türkler daha erken devirde 1346 yılında Silivri'ye geldiler. Kısacası Türkler ilk olarak Silivri'ye 1346 yılında düğün için geldiler, ikincisi Yıldırım Bayezid döneminde 1401-1402 yılında Türklerin eline geçti. Tam olarak Türkler tarafından alınması ise İstanbul muhasarası devam ederken Karacabey önderliğinde 1453 yılında fethedilmiştir (Uysal, 2023, Harris, 2021, Kritovolus, 2018).

İdari Yönetim

Kalenin alınmasıyla şehirde yaşayan Rumlara ilave Türkler yerleşti. Zaman içerinde Ermeniler, Kıptiler ve Sefaret Yahudileri de Silivri'de yaşamaya başladı. Türkler zamanla sahil kesime inerek balıkçılık yapmaya başladı. Rumlar daha çok bağcılık ile uğraşırken bir bölümü ticarette hâkim oldular. Ermeniler zanaat sınıfını temsil etmekte olup semerci, kunduracı gibi meslekler yaptılar. Kiptiler bölgenin çingeneleri olup daha çok demircilik işi uğraştılar. Yahudiler ise çerçicilik yaptılar (Uysal, 2023). Silivri limanı gerek Bizans devrinde gerekse Osmanlı devrinde ticaretin yoğun yapıldığı bölgeydi. Bu ticaret hiç şüphesiz bölgede yoğun bir buğday ticareti ve şarap ticaretiydi. Buna ilave olarak et ihtiyaç için Çekmeceler, Silivri, Çorlu ve Tekirdağ hattından büyük-küçükbaş hayvan tedariki söz konusuydu. İstanbul'a yakınlığı dolayısıyla sürekli iskelenin hareketliliği, iskelede söz sahibi bazı aracıların (mültezimlerin) değişiklik olduğu görülmektedir. Bu hareketli pazarın teftişi ise kadılara aitti. Silivri idari yönetim olarak Eyüp kadılığına bağlı olup İstanbul'a bağlı bir bölgeydi. İstanbul'un fethi sonrası bölgenin idari yönetimi üçe ayrıldı (Bilâd-ı Selase); Birinci bölge ve asıl şehir sur içi, İstanbul kadılığı, ikincisi ise boğazın karşı kıyısı Üsküdar'dı. Üçüncü bölge Galata bölgesi olup Sarıyer'e kadar uzanmaktaydı. Son olarak dördüncü bölge ise Eyüp olup, Çatalca-Silivri- Arnavutköy'ü de içine alan (Havas-ı Refia) bölgesiydi. Bu bölgeler klasik yönetimde mülkü amir 'kadı' tarafından yönetilir. Kadıların yardımcısı Naipler, güvenlik ve kolluk kuvveti olan subaşı ve kale dizdarları ile şehirim idaresi sağlanırdı (Aydın,2015). Bu yapı Tanzimat'a kadar değişikliğe uğramadı. 1839 yılından sonra İstanbul'un sınır bölgeleri çevre kaza ve sancaklara pay edildi. Bunun en önemli nedeni devletin kendi içinde revize hareketiydi. Vilayet nizamnameleri ile devam eden (1860 sonrası) süreçle yoğun nüfus artışı, asayiş ve güvenlikle doğru orantılıdır.

1) 1845 öncesi (Eyüp-Havas-ı Refia)

2) 1845'te Edirne Eyaleti Vize Sancağı

3)1849'ta Tekfurdağ (Tekirdağ) Sancağı

4) 1858'te Kaza-i Erbaa (Çatalca-Silivri-Arnavutköy-Eyüp)

5) 1859'da Çatalca

6)1909'da Çatalca Mutasarrıflığı

7)1924'te İstanbul

Bu idari değişikliğin temelinde Eyüp'e bağlı olduğu dönemde yani XIX. yüzyılın başında oluşturulan Nizam-ı Cedid hareketine karşı çıkan ayan hareketleri içerisinde yer alan Çorlu sahasına yakınlığı dolayısıyla İstanbul'un tehdit altında olmasıdır. İstikrarın sağlanamadığı Silivri bölgesi, Eyüp'e uzaklığından önce Tekirdağ ve sonrası Çatalca'ya bağlanmıştır. Daha sonra Çatalca mutasarrıflık haline getirilip kaza yapılmış ve Silivri, Çatalca'ya bağlanmıştır. Kaza müdürü Silivri'de ikamet etmiş olup idari işler için Çatalca'ya gitmekteydi (Güneş, 2014, Başbakanlık Devlet Arşivleri Yayınları, 2013).

Osmanlı'da 'Gümrük' Kavramı ve Silivri Limanında İaşe

'Gümrük' kelimesi Arapça da meks-uşûr-müküs gibi kelimelere denk gelmektedir. Gümrükten geçen mallara *resmi* adı altında vergi alınırdı. Girişte alınana 'amediye', çıkışta alınana ise 'reftiye' denirdi. Transit gümrükte ise 'mürüriye' denilen vergi kullanılırdı. Osmanlı gümrükleri kara ve deniz gümrükleri olarak iki kısımda incelenir. Kara gümrükleri daha çok iç ticaret yapılırken deniz gümrükleri dış ticaretin yapıldığı yerlerdi. İzmir, Antalya, Beyrut gibi limanlar genelde uluslararası ticaretin yapıldığı önemli limanlardı. Silivri limanı ise iç pazarın hâkim olduğu özellikle İstanbul limanı üzerinden ticaret yapılan bir yerdi (Uysal, 2022, Kütükoğlu, 1996). Osmanlı Devletinde ticaret 1793 yılına kadar özel teşebbüsün elindeydi, devlet bu yapıyı teftiş etmekteydi. Ticari yapı üç temel kavram üzerine şekillenmiştir. Bunlardan ilki olan iaşecilik; malın piyasada ucuza bulunmasıdır. İkincisi fiskalizm; hazineye ait geliri üst seviyede tutmak, Üçüncüsü ise gelenekçilik olup; değişen ekonomik koşullarda üretici ve tüketiciyi korumaktı (Genç, İnalcık, Murphey, 1989). Tanzimat öncesi buğday ticaretinde 'kazan kapalılığı' prensibi uygulandı. Bu uygulamanın amacı her sancak ve kazadan çıkan hububat (genelde buğday) gümrüklerden geçer ve pazara verilirdi. Olası bir kıtlık durumunda fazla buğday saklanır ve ihtiyaç halinde iç pazara aktarılırdı (Kütükoğlu, 2018). Tanzimat öncesinde Osmanlı esnafları 'Yedi Vahid' denilen bir ticari yapıya sahipti. Bu sistem içerisinde; Afyon, palamut, zeytinyağı ve tiftik gibi önemli hammadde ve malların ithalatı yasaktı. Trakya bölgesi başta olmak üzere Rumeli bölgesinde ki buğday doğruca İstanbul limanına getirilmek zorundaydı, ithalatı yasaktı (Kütükoğlu, 2018, Çakmak, 2011).

Tekirdağ limanı aracılığıyla Edirne ve ilerisinde ki bölgelerden mültezimler vasıtasıyla buğday üreticiden satın alınır ve bu aracılar tarafından limanda erzak gemilerine yüklenip İstanbul'a getirilirdi. Bu işle meşgul olanlara mültezimin yanında 'mübaayacı' da denilmekte olup kelime kökeni satın alan kişidir. Özellikle ramazan aylarında et ihtiyacı için koyun tedariki ve büyük baş hayvan tedariki çok önemliydi. Bu işle görevli olanlara da 'celep' denilmekteydi. Celepler, Çorlu ve Tekirdağ'dan aldıkları hayvanları Silivri-Çekmeceler bölgesinden İstanbul'a naklederlerdi. Rumeli'den gelen hayvanlar Ayvansaray bölgesine, Anadolu'dan gelen hayvanlar ise Üsküdar Öküz Limanına getirilirdi (Uysal, 2022). Bütün bu işlemlerin arka planı incelenen şeriyye sicilleri ve mühimme kayıtlarında şu şekildedir;

Divanda İstanbul'un et ihtiyacı görüşülür ve İstanbul kadısına bildirilir. İstanbul kadısı ise çevre kazaların kadılarına ilam çıkarır. Bu kadılar kazalarında ki celeplere haber vererek ihtiyaç olan hayvanların tedariki için çalışmaya başlar.

III. Selim (1789-1807) dönemine kadar bu sistem işler iken bu tarihte sekteye uğradı. Özellikle Rusya ve Avusturya ile süren uzun savaşlar neticesinde (Ziştovi ve Yaş Antlaşması ile sonlanmıştır, 1791-1792) iç pazarda istenilen malın bulunmaması ya da pahalı olması dolayısıyla devlet hububat ihtiyacı için 'Zahire Nezareti'ni kurmak zorunda kaldı (1793 yılı). Temel gıda maddesi buğdayın kara borsaya girmesi ve başkentin un ihtiyacı için kurulmak zorunda kalan bu bakanlık Tanzimat öncesi açılan ilk nezarettir. Bu yapı temelde iki politika izledi; İlki olan 'Rayiç Mübaaya' alınan buğdayın doğruca pazara yani un kapanına nakliydi. İkincisi ise 'Miri Mübaaya' olup doğruca ambarlara giden buğdaydı. İstanbul'da üç adet buğday ambarı mevcuttu. Bunlar Üsküdar, Kasımpaşa ve Eyüp'te idi (Tabakoğlu, 2014,Güran, 2014). İstanbul limanı günümüzde mısır çarşısının önünde bulunmaktaydı. Gümrük emininin orada oturması dolayısıyla 'emin-önü' ismini alan bölge biraz ilerisinde bulunan taht-ı kale (Tahtakale- kale altı) ile liman ve gerisinde ki çarşı bölgesiydi. Bu kıyı hattından başlayarak karşı kıyıda ki yapılar sırasıyla; balık pazarı, kahve gümrüğü, yaş yemiş iskelesi, Bursa iskelesi, Mudanya iskelesi, Tekfurdağ iskelesi, Duhan (Tütün) gümrüğü, zahire ambarı, yağ kapanı, mumhane iskelesi ve Galata gümrüğü bulunmaktaydı. Bu liman ve gümrüklere adı geçen mallar limanın hemen arkasında ki ambarlara nakledilirdi. Haliç bu yapısı itibariyle ulusal ve uluslararası ticaretin yapıldığı yerdi. (Liman isimleri Bostancıbaşı Defterlerinde geçmekte olup, Uysal, 2019, AE: TRH 1033, YY:849, TY 8830, TY: 8866, ŞR: 3).

Silivri, antik dönemde hemen yanı başında ki Marmara Ereğlisi gibi doğal liman ve körfeze sahip bölgeydi ve Marmara Denizinde önemli bir ticari merkez ve liman şehriydi. Bu yapı Osmanlı döneminde de sürdü. Büyük Çekmece ve Marmara Ereğli'sine hemen hemen eşit mesafe de olması, bölgede yükseltinin az olması dolayısıyla Çorlu'ya yakınlığı gibi etkenler bu limanın ikmal statüsünde olduğunu göstermektedir. Edirne'nin liman kenti Tekirdağ'dan yüklenen buğday, Silivri'ye de uğrar ve doğruda İstanbul limanına giderdi. Karşı kıyı da yer alan Bandırma-Bursa-Gemlik hattında da önemli bir ticari hareketlilik söz konusuydu.

Bununla alakalı bazı vesika örneklerine değinmek gerekirse;

"Etrafdan gelan buğday, kadimden ola geldiği üzre rençber gemilerine verilmeyüb matrabazlara aldırmağa sebeb nedir?... Matrabazlara ve gayriye buğday ve unu aldırmayub emri şerife der mahzen ettirmekten ziyade hazer eylesin" (Altınay, 1935).

Verilen bu emirde rençper gemileri denilen gemiler, İstanbul'a buğday nakli için tahsis edilen gemilerdir. Bu gemilerin dışında başka gemilere (matrabaz kişilere) verilmemesi ve buğdayın İstanbul'a süratle nakli için emir çıkmıştır.

"Silivri Kadısı'na hüküm ki, hâliyen mahrûse-i İstanbul da tereke babında müzayaka olmağın buyurdum ki.. vusul buldukta asla te'hir etmeyip, taht-ı kazanda eğer matrabazlarda ve eğer reâyâda sahipleri veyahut vekilleri ile mahrûse-i mezbûreye tereke getirmek için varan gemilere narh-ı rûzi üzere bey etdirip gemilerine tahmil edip… gönderesin"

Silivri kadısına gönderilen bu hüküm de halktan kişilerin elinde bulunan buğdayın kendi ambarlarında kalmaması ve İstanbul'a nakledilmesi emri verilmiştir. Belgenin devamında; " *Amma gemiciler dahi, bu bahane ile tereke sahiplerin tazyik etmeyip narh-ı rûzi üzere akçaların bi't-temam edâ ederek terekeyi tahmil edip… her gemi ile ne miktar tereke gönderildiğin yazıp mezkûr ile bildiresin"* halkın elinde olan buğdayın piyasa fiyatı ne ise verilip kimden ne kadar buğday alındığını tek tek not alıp bildirilmesi emri verilmiştir (Altınay, 1987, belge tarihi, 22 Kasım 1560).

"Rumilinin sağ kolunda olan kadılara hüküm ki İstanbul da et babında muzeyaka olmağın tahtı kazanızda olan celep taifesinin haliya irsal olunacak mevsim koyunları ne miktar olub… Şöyle ki birinüz tahtı kazanızda olan celeb taifesine defter mucibince yazılan koyunu tayin olunan mevsmden geç getüresiz ve yahud yolda kasablara beyi etdirüb telef etdiresiz asla asla bir ferdin özrü kabul olunmayub.." (Altınay, 1935 Belge tarihi 1559).

Rumeli bölgesi menzil yolu olarak üçe ayrılmıştır (sağ, orta, sol). Bu yol güzergâhında Silivri her üç yolunda ortak güzergâhında yer alır. Verilen bu emirde koyunların belirlenen mevsimde ve istenilen sayıda gelmesi için istenilmiştir. İlaveten belirlenen koyunları çevre kazalarda bulunan kasaplara satılmadan doğruca İstanbul'a nakli istenilmiştir. Buğdayın hasat zamanı olduğu gibi koyunlarında belli bir kesilme tarihi vardı. Bu tarih genelde Hıdırellez zamanına denk gelir (6 Mayıs). Koyunlar İstanbul'a dört kere gelir. Bunlar mevsimsel olarak; Bahar, Deliorman, Kırcan ve Müzâyaka mevsimleridir. Mayıs ayından yaz başlangıcına kadar olan dönemde ilk koyunlar gelir. Deliorman denilen ikinci aşama yaz mevsimidir. Bulgaristan Deliorman bölgesinden gelen koyunlar olup Trakya ve Rumeli sahası İstanbul'a yakınlığı dolayısıyla ilk tercih olmuştur. Kırcan dönemi sonbahara denk gelir. Müzâyaka dönemi ise sonbahardan kışa geçiştir. Bu mevsimde gelen koyunların sayısı azdır (Türkhan, 2020).

Mayıs ayından önce koyunların kesimi kesinlikle yasaklanmıştır. Kuzulama dönemi dolayısıyla hayvanların sayısı ve ileri ki mevsimsel alımlarda dikkatlice takip ediliyordu. Bu işle görevli koyun emini ve muhtesiplerdi.

"Hâsslar kadısına ve su başısına hüküm ki, Rûz-i Hızır'a değin kuzu bey olunmayıp, Rûz-i Hızır'da İstanbul kasapları kethüdaları marifeti ile Kalyoz'da satılması emredip buyurdum ki… Gayrı yerde emri şerifime muhalif bir ferde kuzu bey etdirmeyip Rûz-i Hızır gelince İstanbul kasapları kethüdası marifeti ile… Emri şerifime mugâyir kimesneye iş etdirmeyesin" (Altınay, 1987, Şubat 1582).

Bu emirde geçen 'kalyoz' kelimesi, Pişirilme anlamına gelmektedir (kalya-kalye-kaly, Devellioğlu, 2005). İstanbul'a gidecek olan koyunların mevsiminden önce kasaplara verilmesi yasaklanmıştır.

1580'lerden sonra (III. Murad dönemi), devletin en uzun sınırlara ulaşması sistematik bir şekilde oturan devlet teşkilatının yanında; III. Murad'ın şahsi kişiliği dolayısıyla yönetim eşi Safiye Sultanla, Sokullu Mehmed Paşanın kontrolünde olması bazı aksaklıkları da beraberinde getirdi. Yeniçeri Ocağı kuruluşundan mezkûr tarihe kadar ana görevi askerlikti. Fakat bu tarihten sonra ticaretin içerisinde girmeye başladılar. Bunda en büyük pay uzun süren savaşlar, celali isyanının başlaması ve devletin taşra da hâkimiyet sağlayamamasına yol açtı. Savaşlarda alınan başarısızlık sonucunda tımarlı sipahilerin sayısının azalması, tımar

yapısının bozulması sonucunda bazı yeniçeriler ticarete girmeye başladı (Jelavich, 2020, Çakmak 2011). Bununla alakalı bir vesikada;

"İstanbul kadısına hüküm ki, mahrûse-i mezbureye…. İçün davar getiren celeplerin davarların Yeniçeri ve Cebeci ve Topçu tâifesi bağlayıp ya kasaplık edip ve bazı kasap şakirdi namına gece ile… kalıp davar bağlanıp Pazar bozulunca davar bağlı durup, müşteri vardıkda davarı bağlı görmekle almağa ikdam eylemeyip, alana ve satana zülm olduğu i'lam olunup, min-bâ'd Yeniçeri ve Cebeci ve Topçu taifesine kasaplık etdirmeyip e davar bağlanmayıp ve şakird namına taşra kimesne komayıp, müşteri vardıkda celep taifesinden değer bahâ ile almak içün bir yarar ehl-i hıbre tayin olunmak emredip buyurdum ki.. Yeniçeri ve Cebeci ve Topçu taifesi eslemeyip gerû kasaplık edip, vech-i meşrûh üzere davar bağlayıp, onun gibilerin isimleri ve resimleri ile ve her birisi kangı (hangi) bölükte olduğun mufasalan yazıp Dergâh- Muallâma arz eylesin… (Altınay, 1984, belge tarihi Aralık 1584).

Belgede görüldüğü üzere Yeniçeri ocağına bağlı cebeci ve topçu bölüklerinin celeplik ve kasaplık yaptığı açıkça görülmektedir.

Askeri sınıfın dışında halktan kişilerin de bazı usulsüzlükleri de görülmektedir. Bununla alakalı bir belge de;

"Silivri ayanı Abdullah ağa ile vücûhtan Salih Bey'in on ikişer kuruştan aldıkları buğdayı kendi ambarlarında saklayıp bölge de ki fırınlara on altışar kuruşa sattıkları tespit edilince ellerin de ki buğdayın zahire gemilerine verilip İstanbul'a nakledilmesi ve kendilerine para cezası verilmesi kararlaştırılmıştır" (BOA, HAT, 611/29995, belge tarihi 1250/1835).

İstanbul limanına gelen buğday ve arpa Anadolu- Rumeli eyaletlerinden sağlanırdı. Anadolu Eyaleti bugün ki Batı Anadolu, Akdeniz, İç Anadolu'nun bir bölümü (Ankara-Konya-Karaman), ve Batı Karadeniz'i de (Bolu'dan Sinop'a kadar) içine alıyordu (Varlık, 1991, Uysal, 2021). Rumeli Eyaleti ise Tuna nehri ile Adriyatik kıyılarına kadar olan bölge de olup bugün ki Bulgaristan, Romanya'nın bir bölümü, Kuzey Makedonya, Yunanistan, Karadağ ve Arnavutluk'u içine alıyordu (İnalcık, 2008). Buradan gelen buğday doğruca İstanbul'a getirilir bazıları ambarlara verilirken bazıları un kapanından pazarlara (fırıncılara) dağıtılırdı. Buğday ticaretini yapanlara genelde mültezim-mübaayacı denilmekte olduğunu yukarıda belirtilmişti, Bu işi yapanlar merkez tarafından tayin edilen mültezimler olduğu gibi bölgenin ileri gelen ayan, eşrafı ya da mülki amirleri de yapmaktaydı. Silivri limanında sabit bir mültezim görülmemektedir. Bunun nedenleri arasında hareketli bir Pazar olduğundan rekabete açıktı. Bazı mültezimler iki-üç yıl geçmeden değişebiliyordu. Sadece Silivri olmamakla birlikte bir mültezim Silivri dâhil Çorlu ve Tekirdağ gibi önemli sancakların buğdayının da ticaretini yapmaktaydı. Belgelerde buğday, 'hınta', arpa ise 'şair' olarak yazılmaktadır. Ağırlık birimi ise 'kile' olarak yazılmış olup 1 kile yaklaşık 25-27 litredir (İnalcık, 2017). Silivri limanında görev yapan mültezimlerin isimleri XVIII. yüzyıldan itibaren şöyledir: (BOA. TS.MA.e. 307/36, BOA. AE.SLM..III 132/8012, BOA.HAT.758/35729, BOA.C.LM.584/24001, BOA.TS.MA.e 1312/24)

Ayan		**Mübaayacı**
1782	-	Ahmed ve Feyzullah Efendiler

1793-1795	Osman Ağa	Seyyit Hasan
1798	Seyyit Ali Ağa	-
1806	Hamami Mehmed Ağa	-
1810-1811	-	Ahmed Ağa
1813	-	Süleyman Ağa

Tablo 2: Silivri ayanları ve mübaayacıları

1810 yılına kadar ki ayan ve mübaayacıların bir bölümü merkez tarafından tayin edilenlerden olsa da ekseriyeti yerel halktan kimselerdir. 1810 yılında Ahmed ağa döneminde Silivri'den İstanbul'a giden buğday miktarı 16.833 kiledir (16.833×25). 1813 yılında Silivri limanının mübaayacısı ise hassa-i has kilerden (saray kilercisi), Süleyman Ağa'dır. Onun döneminde hem rayiç hem de miri mübaaya olmuştur (ambarlara ve pazara giden buğday).

Silivri Sancağı	**Miri Mübaaya (Kile)**		**Rayiç Mübaaya (Kile)**	
	Buğday (Hınta)	Arpa (Şair)	Buğday (Hınta)	Arpa (Şair)
Süleyman Ağa	11.701 16.833	-	19.959 40.000	-

Tablo 1: Süleyman Ağa dönemi Silivri'den İstanbul'a giden buğday miktarı

Ahmed ve Süleyman ağaların adı geçen belgeler de (Müfredat Defteri, BOA. TS.MA.d 4834 0001, 48434 0002, 48434 0003, BOA. TS.MA.e 1312/24) Anadolu-Rumeli eyaletlerinin çeşitli sancak ve kazalarında görev yapan mültezimleri ve ne miktar buğdayın İstanbul'a getirildiği yazılmıştır. Bunların içerisinde; Tekirdağ'da Çelebi Süleyman, Yanya ayanı Tepedelenli Ali Paşa, Karaman Valisi Ali Paşa, Kastamonu'dan Silahşör Yahya Bey, Muğla'dan Hassa Bostancısı Hüseyin Ömer Ağa ve Selanik'ten Dergâh-ı âli kapıcılarından El- hac Mehmed Ağa gibi çeşitli mesleklerden ve bölgelerden insanlar bu ticaretin içerisindeydi (Uysal, 2022). Osmanlı Devleti'nin Tanzimat öncesi ticaret özel teşebbüsün elindeydi. Devlet kontrolcü güç olarak bu yapıyı korudu. Anadolu ve Rumeli eyaletinden gelen buğdayın doğruca İstanbul'a geldiği gibi hayvan ticaretinde de Trakya sahası ve Bulgaristan bölgesi aktifti. Bunun dışında Anadolu'dan da buğday ve hayvan gelmekteydi. Bursa'dan Sivas'a, Amasya'ya kadar olan yerlerden mevsiminde gelen küçük-büyükbaş hayvanlar, Samsun limanından zahire gemileri ile buğday-arpa gelmekteydi (BOA. TS.MA.d 4834 0002). Bunların dışında Karadeniz'in kuzeyinden de buğday sevkiyatı olmaktaydı. Fakat bu sevkiyat hasattan çok kısa bir zaman sonra olmaktaydı, zira kışın Karadeniz'de taşımacılık yapmak zordu (Tabakoğlu, 2015). XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti Tanzimat'la birlikte (1839) merkez ve taşra bürokrasisinde değişiklik yaptı. Bu değişiklik tabi olarak

ticarette de etki etti. Yukarı da bahsedilen Zahire Nezareti ile (1793), başlayan defterdarlık biriminin kaldırılması ile maliye nezaretine dönüşmesi, Yeniçeri Ocağının 1826 yılında kaldırılması ve yeni askeri birliğin kurulması ekonomiye ciddi etki etti. Bu etkinin en başında ulufelerinde ki azalış sebebiyle ticarete yönlenen askeri sınıfın ocak kaldırıldıktan sonra ticarette Türklerin etkisi azaldı. Yaşanan bu olay sonucunda ülke genelinde enflasyon yaşandı (Akyıldız, 2018, Çadırcı, 2011, İnalcık, Seyitdanlıoğlu, 2018).

III. Selim ile başlayan Nizam-ı Cedid hareketi, Trakya'nın bu harekete karşı hareketin merkezi olması dolayısıyla İstanbul'a zahire ikmalinin aksamasına yol açmıştır. II. Mahmud döneminde (1808-1839), devlet genelinde ilk nüfus sayımının yapılması köy ve kaza gibi taşra yerleşimi için önemli bir kaynak halinde gelmiştir. Bu sayımın amacı ülke genelinde askerlik için erkek nüfusunun belirlenmesi için yapılmıştır. I. Abdülmecid döneminde ise (1839-1861) 1841 ve 1845 yıllarında yapılan temettü sayımları ile hane bazlı verginin tespiti için önemlidir (Güran, 2014). Burada diğer önemli bir husus ise sayımların yapıldığı bölge için kişilerin meslekleri, taşınır-taşınmaz malları, bahçe, bostan, Pazar ve panayır yerleri gibi çeşitli özelliklerde kullanılan arazinin ve bölgenin sosyal-ekonomik yapısını açıkça göstermektedir.

Silivri özelinde Temettut sayımlarına göre dört mahalle bulunmaktadır (1845 yılında). Bu mahalleler; Piri Paşa Mahallesi (Türk, Rum, Ermeni, Kıpti ve Yahudiler), Hacı Pervane Mahallesi, Kasım Paşa Mahallesi ve Ali Bey Mahallesidir. Bu mahallelerin içerisinde yetmişe yakın meslek erbabı yaşamaktaydı. Makalenin konusu gereği limanda görevli olanlara değinilecektir.

1) Piri Paşa Mahallesinde ki Türklerden 70 hane yaşamaktadır. Bu hanelerden 42'si balıkçılık (sefine), yapmaktadır. İçlerinde bir hane kalafatçılık yapmaktadır (Abdullah oğlu Musa Usta, Piri Paşa Mahallesi, hane 22). Mahallenin Rumları ise 269 hane olup 60 hane balıkçılık yapmaktadır. Mahallenin Ermenileri 83 hane olup, 8 hane balıkçıdır.

2) Hacı Pervane Mahallesi: Bu mahalle de Türkler oturmakta olup 38 hanedir. İçlerinde 8 hane balıkçılık yapmaktadır.

3) Ali Bey Mahallesi: Mahalle de Türkler oturmaktadır, 116 hanedir. İçlerinde 26 hane balıkçıdır.

Kasım Paşa Mahallesi ve bölge de ki haneler genelde farklı mesleklerle geçimini sürdürmektedir. Nüfus sayımında ise (1841 yılı), "Silivri kazasında iskelede ticaret eden müabaaycı hamal taifesinin nüfusları" başlığı altında yirmi bir kişinin fiziki tarifleri ve yaşları belirtilmiştir. Belge de adı geçen kişilerin yaşları 10 ila 60 arasındadır ve tamamı Türk'tür. İçlerinde iki kişi ise askerlikten emekli olmuştur (Tekayyüd edilmiş).

Silivri Kazasında İskelede Ticaret Eden Müabaaycı Hamal Taifesinin Nüfusları
1- Orta boylu samur sakallı Hasan oğlu (bin) Süleyman yaş (sin) 45
2- Orta boylu samur sakallı Mehmed oğlu (bin) Ahmed ya (sin) 45
3- Orta boylu kara sakallı Osman oğlu (bin) Halil yaş (sin) 40
4- Orta boylu kara sakallı Hasan oğlu (bin) Mehmed yaş (sin) 50
5- Orta boylu samur sakallı Mehmed oğlu (bin) Ahmed yaş (sin) 25
6- Orta boylu samur sakallı Mustafa oğlu (bin) Hüseyin yaş (sin) 25
7- Orta boylu kara sakallı Halil oğlu (bin) İsmail Ali yaş (sin) 20
8- Orta boylu samur sakallı Mehmed oğlu (bin) İbrahim yaş (sin) 35
9- Orta boylu kara sakallı Ali oğlu (bin) Ali yaş (sin) 40
10- Orta boylu samur sakallı Mehmed oğlu (bin) Hüseyin yaş (sin) 30
11- Orta boylu samur sakallı İbrahim oğlu (bin) Osman yaş (sin) 30
12- Orta boylu kır sakallı Mehmed oğlu (bin) Abdullah yaş (sin) 45
13- Orta boylu kır sakallı Ömer Abdürrahim (?) yaş (sin) 50
14- Orta boylu ter bıyıklı Yusuf Kadir veledi Hüseyin yaş (sin) 20
15- Orta boylu (?) Hüseyin oğlu (bin) İsmail yaş (sin) 15
16- Orta boylu ter bıyıklı Ali oğlu (bin) Sadık yaş (sin) 20
17- Kardeşi (karındaşı) yaş (sin) 15
18- Orta boylu ter bıyıklı Ali oğlu (bin) İsmet yaş (sin) 22
19-Orta boylu (?) Hasmi oğlu (bin) Ahmed yaş (sin) 10
20-Orta boylu kumral sakallı Veli oğlu (bin) Süleyman yaş (sin) 38
21- Orta boylu samur sakallı Hüseyin oğlu (bin) Abdullah yaş (sin) 60

Tablo 3: Silivri Nüfus Defterinde kayıtlı limanda görev yapanlar

Tablo da yer alan 1.2.3.4.5.6.7.8.9 ve 12 numaralı isimlerin başında ‘kıst’ yazmaktadır. Kelime anlamı hisse-pay sahibidir. Bu kişiler yaptıkları hamallıktan ve ticaretten kâr payı almaktadırlar. 10 ve 11 numaralı kişiler ise askerlikten emekli olmuş olup isimlerinin üstüne askerlikten takayyüde ayrılmış yazmaktadır (Mehmed oğlu Hüseyin yaş 30, İbrahim oğlu Osman yaş 30). 1841 yılında 30 yaşında ise 1811 doğumlu oldukları anlaşılmaktadır. Yeniçeri Ocağı kaldırıldığında (1826) 15-16 yaşlarında olup tahmini acemi oğlanlar sınıfındaydılar. Ocak kaldırılınca Silivri’ye yerleşmişte olabilirler ya da o dönemde

1182

askerlerin ticaret yapması olağan olduğu için ocağa kayıtları yapılmış fakat ticarete devam etmişte olabilirler.

Silivri limanı bugün Silivri merkezinden geçen Boğluca deresi ile kaleye doğru çıkan sırtın hemen yanında yer almaktaydı. Bu haliyle doğal körfezin nispeten ortasında olup korunaklı bir yerdi. Sahil kesimde daha çok Türkler oturmakta olup ekseriyeti balıkçılık yapmaktaydı. Limanın doğu kısmında ki yükselti sayılmaz ise (kale tepesi) Karadeniz'e kadar nispi iki yüz metreye kadar tepeler ile çevrili olması iç kısımdan Çorlu, batı tarafında denizden ve karadan Marmara Ereğlisi, doğudan Kumburgaz-Büyükçekmece hattına kadar ikmal ve liman iaşesi muntazam sürdürülmekteydi. Sahilin hemen arkasında ise depo olarak kullanılan mahzenler ve ambarlar bulunmaktaydı. Bu ambarlar genel olarak tuz, kömür, saman ve harman yerleri idi. İstanbul için önemli olan temel gıda maddesi buğday, ısınmak için kömür (odun kömürü) ve tuz ambarları bulunmaktaydı.

Ticari Yapılar ve Kazançları	
1- Ambar	500 Guruş
2- Kömür Mahzeni	50 Guruş
3- Kiralık Mahzen	75 Guruş
4- Kömür Harman Yeri	800 Guruş
5- Tuz Mahzeni	400 Guruş
6- Saman Mahzeni	400 Guruş
7- Kömür Meydanı	225 Guruş
8- Muytâb Dükkânı	300 Guruş

Tablo 4: Ticari yapılar ve kazançları

Silivri temettuat defterlerinde geçen bu yapıların sahipleri ise genel itibari ile kadınlardır. Türkler de ve Rumlar da görülen bu durumun en açık ve yalın ifadeyle 'kadınlar da ticaretin içerisindedir'. Tabi bütün Silivri halkı için bu söz konusu değildir ama az da olsa hane sahibi erkeklerin eşleri ile beraber bu yapıları ortak işlettikleri ('Nıfs', tabiri kullanılmış yarı yarıya ortak) görülmektedir. Piri Paşa Mahallesinde 33 numara da yaşayan Ali bey geçimini balıkçılık ile karşılarken hanımı Nefise Hatunun kömür ve tuz mahzenleri bulunmaktaydı. Yine aynı mahalleden 25. Hanede yaşayan Balaşi Hatun (Rum), kiraya verdiği bir bakkal ve han sahibiydi. Rumlardan 144. Hane de oturan Angeli oğlu Magri ihtiyarladığı için iş tutmaz olmuş hanımı Hırsi Hatunun yarı hisseli (kocası Magri ile) bezirhane (tohumcu) dükkânı bulunmaktaydı. Ali Bey Mahallesinde 2 numaralı hane de yaşayan Ümmü Gülsüm hanımın ekmek ve simit fırını bulunmaktaydı. Yine aynı mahalle de ticari dükkânı bulunan Tekirdağ Kaymakamı Abdülhalim Efendi'nin bir adet muytâb dükkânı (kıldan çul dokuma atölyesi) bulunmaktaydı. Çul; genel itibari ile keçi kılından yapılmış yere serilen kilim benzeri ve ya çadır olarak da kullanılan örtüdür. Rumlardan iki hane ise boyacılık yapmakta olup İstanbul Aksaray ve Vezirhan'da bu boyalar satılmaktaydı. Rumlardan 155. Hanede oturan Magri oğlu Rinro ile 217. Hane de oturan İstani oğlu Yorki Silivri de ürettiği boyaları İstanbul'da satmakta idi. Silivri Ali Bey mahallesinde ve çarşı merkezinde çeşitli ticari dükkânları, tarım

arazileri (bağ, tarla, bostan) ve hayvanatları (büyük-küçük baş) olan Tekirdağ kaymakamı Abdülhalim efendinin de tarım arazilerinden elde ettiği ürünleri İstanbul'a naklediyordu. Temetuat defterlerinde ki mal varlığı şöyledir (Uysal, 2023);

Gelirin Cinsi	Miktarı	Hasılatı
1- Mezru Tarla(ekili)	2000 dönüm	62.100 guruş
2-Gayrimezru tarla (boş)	3000 dönüm	-
3-Bağ	4 dönüm	-
4- Hayvanat	636 baş	3256 guruş

Tablo 5: Abdülhalim Efendinin Silivri'de ki mal varlığı

1845 yılında Silivri de 5.000 dönüm arazisi olan Abdülhalim efendinin mesleği gereği Tekirdağ'da ikamet etmekte idi. Bu yüzden söz konusu arazilerin ve diğer gelirlerinin takibini Silivri'de bulunan yardımcıları (hizmetkârları) yapmakta idi. 1856 yılına ait bir belgede ise; "*Abdülhalim efendinin Silivri de mübayaa etmiş olduğu beş bin kile hınta ile üç bin kile şairi…"* olduğu belirtilmiştir (BOA, MLV, 00275.00008.002)

Silivri de bulunan esnaf ve zanaatkârlara değinmek gerekirse; XIX. yüzyılda altmış sekiz meslek erbabı yaşamaktaydı. Bu meslekler içerisinde bölgenin kendi kendine yetebilmesinin dışında fazla ürünlerin satışı da söz konusuydu. Hatırı sayılır bakkal dükkânları ile (23 adet, genelde Rumlar işletirdi), çarşı merkezinde hareketli bir ticaret vardı. Bunlara ilaveten debbağ (dericilik), sektörü (8 hane bu işle meşguldü; 6'sı Ermeni, 2'si Türk) ve boyacılık sektörü gibi çeşitli esnaf grubu hemen bu limanın yanı başındaydı. Çarşı merkezi Piri Mehmed Paşa Camisi etrafında şekillenmiş olup bazı meslek kollarına ait sokaklar da bulunmaktaydı (Mumhane, Yemenici sokakları). Ortaylı'nın aktarımına göre; Lonca yapısı ve lonca düzeni hiyerarşik bir yapıda gitmektedir. Bu hiyerarşi de hammaddeyi toplayan, işleyen ve işlediği ürünü satabilen bir sistemdir (Ortaylı, 2020). Söz konusu deri yapımı, boyacılık, yemenicilik, kıl dokuma (muytâb) gibi mesleklerin dışarıya satımı da bu liman aracılıyla olma ihtimali vardır.

Yani Silivri sadece Buğday ve hayvan ticaretinden ziyade kendi içerisinde de ürettiklerini İstanbul'a gönderiyordu. XIX. yüzyılda Silivri ticaretinde söz sahibi genelde Rumlardır. Türkler her ne kadar yeniçeri ocağının kaldırılmasından sonra ticari yapının el değişmesi yaşansa da liman da Türklerin ticaret yaptığı 1841 yılında ki nüfus defterinde açıkça görülmektedir. Klasik dönem de ticaretten bahsediliyorsa hiç şüphesiz lonca teşkilatında bahsetmek gerek. Loncalar çıkışı itibariyle (Ahi Teşkilatı) dini bir zeminde toplansa da Müslüman-Gayrimüslimin ortak çatısı olması yeni çalışmalarla ortaya çıkmaktadır (Eunjeong Yı, Çev. Zeren, 2018). Devletin ticarette söz sahibi olması ve kendi otoritesini ortaya çıkarması 18. Yüzyılın sonuna doğru olacaktır (Zahire Nezareti örneği). Bu yapıyı koruyucu ve mevcut sistemi muhafaza etmesi ise taşra da görevli kadılar, naipler ve kethüdalar ile olmuştur.

Silivri'de İcra Edilen Meslekler		
Sefine	Mecnun	Dellal
Berber	Tüfekçi	Zirr Esnafı
Hizmetkâr	Attar	Çiftçi
Ticaret	Çalgıcı	Han Hizmetkârı
Debbağ	Değirmenci	Kiracı
Yemenici	Papaz	Çilingir
Tütüncü	Haham	Kuhancı
Bakkal	İmam	Han Müsaciri
Dülger	Rençber	Çoban
Ziraat	Kasap	Bahçıvan
Çerçi	Kilerci	Çerağ
Hamal	Doğramacı	Tahsildar
Kalafatçı	Bağcı	Saman Yazıcısı
Ekmekçi	Arıcı	Kömür Yazıcısı
Simitçi	Meyhaneci	Simsar
Keresteci	Eskerci	Kasap Kındırası
Sandalcı	Kunduracı	Muytab
Kürekçi	Kuyumcu	Çapacı
Terzi	Eskici	Berber Kalfası
Bezirci	Mumcu	İskemleci
Amal-maada	Elekçi	Çuhadar
Bi-kâr	Çoban Kâhyası	Su Yolcu
Bi-Kesb	Arabacı (?)	Tenekeci
Hallaç	Demirci	Defter Yazıcısı

Tablo 6: Silivri'de icra edilen meslekler

Silivri limanı, iç pazarı temsil eden bir nevi ikmal görevi yapan bir yerdi. Limanın gümrük işlevi yoktu. Fakat İstanbul limanı ve çevresine bakıldığında çeşitli ürünlerin alınıp satıldığı özel limanlar mevcuttu. Yukarı da bahsedilen yağ, un ve duhan gibi (tütün) limanlar kendi işlevleri içerisinde değerlendirilmektedir. İstanbul limanı günümüzde Eminönü bölgesinin biraz ilerinde yer almaktadır (Yeni Camii yanı), Bu liman uluslararası deniz ticaretinin

yapıldığı yerdi. Bir başka limansa gümrük görevi gören Galata gümrüğü idi. Kara gümrüğü ise Eyüp'ün üstünde kara Surları ile Haliç'in birleştiği yerdi. Edirne Kapı ve Silivri kapı gibi yerler ise Şehre Rumeli'den gelenlerin giriş yaptığı yerdi. Anadolu'dan gelenler ise Bostancı köprüsü ve Üsküdar mıntıkası ile birlikte Öküz limanı (Üsküdar-Kuzguncuk arası) da ticaretin yapıldığı bir başka mekândı. Silivri bu sıralamada 'İstanbul'un arka bahçesi' konumunda kaldı. İstanbul'a yakınlığı dolayısıyla ürettiklerini satabilmek için bu büyük pazarı, limanı ve kara bağlantısı ile hep kullandı (And, 2019, Mantran, 2015, Mantran, 1986).

1715 yılında III. Ahmed döneminde Avusturya-Venedik savaşı yaşanmış bu savaşta (Aktepe, 1989) ordunun beslenmesi için Trakya bölgesinde ki menzillerden ikmal sağlanmıştır (Bozkurt, 1966).

Menziller	Saat-Mesafe	Kaza ve Nahiyeler	Arpa(Şair) Kile	Un(Dakik) Kile	Dakik-i Has Kile	Saman Kantar	Odun (Araba)	Ot (Araba)
Küçük Çekmece	-	İstanbul civarı, Çatalca, Terkos	6000	-	-	1500	250	100
Büyük Çekmece	6	İstanbul civarı, Büyük çekmece	6000	1000	100	1500	250	100
Silivri	6	İstanbul civarı, Silivri	6900	1167	100	1500	250	100
Çorlu	4	Çorlu, Tekirdağ, Saray	6500	1450	100	1600	250	105

Tablo 7: 1715 yılında Çekmeceler, Silivri ve Çorlu'dan gelen askeri ikmal ürünler ve miktarları

Pazarın teftişi meselesi ve ürünlerin taban fiyat uygulaması konusunda devlet değişen koşullara göre planlıyordu. Bu sistemin ismi Narh'tır. Kelime anlamı Farsçadan 'nirh' olarak geçmiş olup, kıymet-fiyat anlamındadır (Kallek, 2006). Devletin özellikle halkın temel iki gıda maddesi olan un ve ete uyguladığı gibi diğer ürünlere de uyguluyordu (tuz, yağ, ekmek). Narhın belirlenmesinde İstanbul kadısı görevli olup muhtesipler (hasb-hesap) aracılığıyla fiyatlar belirlenirdi. Bu fiyatlar kaza kadıları aracılığıyla taşrada duyurulur ve uygulanırdı (Uzun, 2015).

İstanbul'da Narh Fiyatları										
Tarih	1600	1623	1640	1690	1722	1785	1793	1810	1826	1829

Un (Akçe-Kiyye)	3.3	6.3	-	3	5	15	19.5	62	40.2	75.7
Ekmek (Akça-Kiyye)	2.3	4.2	2.8	-	-	8	14.3	41.6	26.7	53.3
Koyun Eti (Akça-Kiyye)	8	12	9.5	-	-	-	39	85.5	90	126

Tablo 8: İstanbul'da Narh fiyatları (1600-1829)

Devletin narh politikası uygulamasında bazı hususlar mevcuttur. Bunlar savaş, kıtlık, doğal afetler ve boğazların abluka altında olduğu dönemler olup, ürünlerin fiyatları yaşanan bu olaylara bağlı olarak artma ve azalma yaşanıyordu. Yazın uygulanan fiyat politikası ile kışın uygulanan fiyat politikası da farklıydı. Hıdırellez'den sonra et fiyatları güncellenir, buğday harmanından sonra da unun fiyatı ve fırında ki ekmeğin fiyatı da bu bağlı olarak güncellenirdi. Seracılığın olmadığı bir devirden bahsedildiği için ilk ve son ürün (turfanda) arasında da fiyat farkı olmaktaydı. Kadı'nın yardımcısı muhtesip ağaları sürekli çarşı pazarı teftiş etmekte ve fiyatları ona göre kadı ile istişare ederek belirlenirdi. Kadıların narh belirleme usulü 1850'lere kadar sürdü. İstanbul'a Trakya başta olmak üzere Anadolu'dan ve Rumeli'den yoğun bir şekilde hayvan ve buğday sevkiyatı sürmekteydi. Zerzevat ihtiyacı içinde Boğaziçi'nde ki köylerden karşılanırdı. Çengelköy, Beykoz ve Arnavutköy'de bulunan bostanlardan ürünler Pazar kayıkları ile İstanbul pazarına nakledilirdi. Balık ihtiyacı yine boğazdan ve Marmara kıyılarından, kıyılara yakın dalyanlardan temin edilirdi (Kütükoğlu, 2006, Uysal, 2019). Silivri, İstanbul'un un ihtiyacı için başvurduğu en yakın tahıl merkezi idi. Bu yapısıyla gerek XIX. yüzyıla kadar İstanbul'a bağlı olması gerekse Çorlu ve Tekirdağ gibi büyük sancaklara olan yakınlığı sebebiyle limanı ve kara bağlantısı ile İstanbul özelinde sürekli ticaretin içerinse olan merkez konumundaydı.

Sonuç ve Değerlendirme

Silivri, İstanbul'un fethiyle birlikte başkente bağlı bir bölge olarak XIX. yüzyıla kadar varlığını sürdürmüştür. Bu bağlılık siyasi sınırlar içerisinde kabul görse de İstanbul'un hemen yanı başında tahıl ambarı görevini üstlenmesi açısından da önemlidir. Trakya bölgesi sur içi İstanbul'a kara yolu ve deniz yolundan en rahat ulaşımı sağladığı için Tekirdağ'dan başlayan hayvan sevkiyatı Çorlu, Silivri, Çekmeceler (Büyük Çekmece-Küçük Çekmece) ve Halkalı üzerinden celepler vasıtasıyla Ayvansaray- Eyüp bölgesine getirilirdi. Bu hiyerarşik sıralamada kaza kadılarına gelen ilamlar son derece etkili olmakla birlikte; hasat yapıldıktan

sonra mültezimler zahire gemilerine buğdayı yükleyip un kapanına naklederdi. Bu nakil esnasında yapılan usulsüzlüklerin çözümü için kadılar ve kazanın güvenliğinden sorumlu kale dizdarları ile subaşılar görevlendirilirdi. Bu ticari yapı devlet kontrolünde olup özel sektöre bırakılmıştır. Fakat XVIII. yüzyılın sonlarına doğru yaşanan bazı aksamalar devletin tedbir almasına ve bir bakanlığın (nezaret) kurulmasıyla devam etti. I. Abdülhamid döneminden beri devam eden Rusya ve Avusturya sahasında ki savaşlar tahta geçen III. Selim'i zor durumda bıraktı. Karadeniz'in kuzeyinden, Anadolu'dan ve Balkan coğrafyasından gelen buğday doğruca İstanbul'a naklediliyordu. Fakat kış aylarında Karadeniz de ki ticaret durma noktasına gelirken Trakya bölgesinde çıkan dağlı isyanları sebebiyle Trakya bölgesinden de İstanbul'a ikmal gecikiyordu. Tanzimat sonrasında görülen nezaret kavramını ilk defa 1793 yılında III. Selim döneminde (1839 öncesi) Zahire Nezareti kurularak İstanbul'da yaşanan temel gıda maddelerinden buğdayın ve arpanın sevkiyat ve saklama usulleri bakanlık nezdinde yeniden düzenlendi. İzlediği iki politika ile gelen bir miktarın buğdayın pazara diğer bir miktarı ise ambarlarda saklanılması kararlaştırıldı. Bu ambarlar üç adet olup; Eyüp, Kasımpaşa ve Üsküdar'da olması kararlaştırıldı.

Silivri limanı, gümrük vasfından ziyade bir iç pazarı temsil etmekteydi. Bu Pazar, Bursa, Tekirdağ ve Bandırma gibi Marmara Denizine kıyısı olan bölgelerden oluşması İstanbul'a giden tuz, kömür, buğday, arpa ve yağ gibi malzemenin ticaretinin yapıldığı iskelelerdi. Bir mültezim Silivri ile birlikte Çorlu ve Tekirdağ sancaklarının buğdayını devlet kontrolünde belirlenen narh fiyatıyla satmaktaydı. Bu cümleden hareketle mültezimler uzun bir zaman o bölgeyi yönetemiyorlardı. Bunun nedenleri arasında usulsüzlük yapılmaması, rekabete açık olması ve hareketli bir Pazar yeri olmasından dolayıdır. Yeniçeri ocağı kaldırıldıktan sonra Silivri de ki ticaret her ne kadar gayrimüslimlerin eline geçse de-özellikle Rumlar- limanda ticaret yapan mültezim ve hamal tayfasının Türkler de kalması da önemlidir. XIX. yüzyılda Yeniçerilerin askerlikten ziyade ticarete atılmaları ocak kaldırıldıktan sonra ülke genelinde hem devalüasyon hem de enflasyon yaşanmasına sebep olmuştur. Limanda iki asker emeklisinin-ki o dönemde otuz yaşlarındadır-görevli olması yaşanan bu ticari hayata örnek teşkil etmektedir. Limanın iç Pazar olması dolayısıyla okunan alt metinler daha çok şeriyye sicilleri olmakla birlikte hattı hümayunlar, mühimme kayıtları, nüfus ve temettuat defterlerinden olmakla burada da bölge hakkında önemli bilgiler vermektedir. Limanın hemen arkasında bulunan ambarların kadınlara ait olması 1845 yılında Silivri de kadınlarında ticarettin içinde olunduğunu göstermektedir. Silivri; Osmanlı döneminde kozmopolit bir yaşamı ile farklı dinlerin farklı dillerin konuşulduğu çok dar bir alanda (şuan ki kale mahallesi içerisinde) Cami, Kilise ve Havranın olduğu bir yer olmakla birlikte, yoğun bir bakkal nüfusunun Rumlar tarafından işletildiği, bu bakkaldan ürün alan bir Yahudi'nin binek hayvanları ile birlikte Silivri'nin köylerinde çerçicilik yaptığı, semercisi, kunduracısı, çilingircisi ve yemenicisinin Ermeni olduğu, tarım, hayvancılık, balıkçılık ve bir bölümünün devlet memuru statüsünde olan Türkleri ile orta halli bir Osmanlı kasabası panoraması sunmaktadır.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Osmanlı Arşivi

BOA, TS.MA.d 4834 0001, 4834 0002, 4834003.

BOA. TS.MA.e. 307/36.

BOA. AE. SSLM.III 132/8012.

BOA, HAT. 758/35729.

BOA. AE.SSLM.III 310/18093.

BOA. C.ML. 584/24001.

BOA. TS.MA.e 1312/ 24.

BOA, HAT, 611/29995.

BOA, MLV, 00275.00008.002.

BOA. NFS.d 3919.

BOA. ML. VRD. TMT. d. Nr. 06218.

BOA. ML. VRD. TMT. d. Nr. 06216.

BOA. ML. VRD. TMT. d. Nr. 06208.

BOA. ML. VRD. TMT. d. Nr. 06212.

BOA. ML. VRD. TMT. d. Nr. 06207

BOA.ML. VRD. TMT. d. Nr. 06210.

BOA. ML. VRD. TMT. d. Nr. 06213

Bostancıbaşı Defteri El Yazmaları (İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Şevket Rado Koleksiyonu, Millet Yazma Eserler Kütüphanesi, Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi)

ŞR: 3

AE: TRH 1033.

YY:849, TY 8830, TY: 8866.

Telif Eserler

AKKAYA, Tayfun, *Trakya'da Marmara Denizi Kıyısında İstanbul'a Bağlı Bir Liman Kasabası Selmbria (Silivri),* İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji ve Sanat Tarihi Bölümü Doktora Tezi, İstanbul 1984.

AKSEL, Atilla, "Silivri İlçesi", Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Cilt VI, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayın, İstanbul 1991, ss. 557-558.

1189

AKTEPE, Münir, Mehmet, *"Ahmet III",* İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Cilt II, İstanbul 1984, ss. 34-38.

AKYILDIZ, Ali, *Osmanlı Merkez Bürokrasisi (1836-1856)* Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2018.

AND, Metin, *16. Yüzyılda İstanbul Kent-Saray- Günlük Yaşam,* Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2019.

ATİK, Neşe, "Tekirdağ'da Traklar ve Antik Heraion Teikhos Kenti", Journal of Archhaelogy Art Arkeoloji ve Sanat Dergisi, Sayı 152, Mayıs-Ağustos, İstanbul 2016, ss. 75-86.

AYDIN, Akif, Mehmet, "İstanbul'da Hukuk", Antikçağdan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Ansiklopedisi, Cilt II, isam Yayınları ve İstanbul Büyükşehir Belediyesi Ortak Yayın, İstanbul 2015.

AYDINGÜN, Şengül, BİLGİLİ, Emre, Ahmet, "İstanbul Tarih Öncesi Arkeolojik Yüzey Araştırmaları ve Küçükçekmece Göl Havzası (Bathonea) Kazılarının İstanbul'a Katkıları", Antikçağdan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Ansiklopedisi, Cilt I, İsam Yayınları ve İstanbul Büyükşehir Belediyesi Ortak Yayın, İstanbul 2015, ss. 374-389.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi, Başbakanlık Devlet Arşivleri Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayın No 108, İstanbul 2010.

Bir Şehir Tarihi Monografisi Silivri I, Edit. Ömer Sebahattin Çetin, Tez Sahibi Tayfun Akkaya, Silivri Belediyesi Mercek Yayınları, İstanbul 2011.

BOZKURT, Rıza, *Osmanlığı İmparatorluğunda Kollar, Ulak ve İaşe Menzilleri, T.C.* Genelkurmay Başkanlığı Harp Tarihi Dairesi Resmi Yayınları Seri No: 2, Genel Kurmay Basımevi Ankara 1996.

ÇADIRCI, Musa, *Tanzimat Sürecinde Anadolu Kentleri,* İmge Kitabevi Yayınları, Ankara 2021.

ÇAKIR, Çoşgun, Akkuş, Yakup, "*İstanbul'da Temel Gıda Maddelerinin Narh Fiyatları (1524-1836)",* Antikçağdan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi, Cilt VI, İstanbul Büyük Şehir Belediyesi Yayınları, İstanbul 2015, ss. 177-182.

ÇAKMAK, Diren, *Osmanlı İktisat Düşüncesinin Evrimi Socıetas ve Unıversıtas Gerilimi,* Libra Yayınları, İstanbul, 2011.

DANIŞMAN, Zuhuri, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi,* Cilt V, Kardeş Matbaası, İstanbul 1970.

DEVELLİOĞLU, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Lûgat,* Aydın Kitabevi, Ankara 2005.

DİRİMTEKİN, Feridun, "Anasthase Surları", Belleten Dergisi, Sayı 45, Cilt XII, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1948, ss. 1-10.

EUNJEONG YI, Çev. ZEREN, Barış, *17. Yüzyıl İstanbul'unda Lonca Dinamikleri,* Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2018.

GENÇ, Mehmet, İNALCIK, Halil, MURPHEY, Rhoads, "Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi", *V. Milletlerarası, Türkiye Sosyal ve İktisat Tarihi Kongresi Tebliğler,* Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırma ve Uygulama Merkezi, İstanbul, 1989-1990, ss. 18-23.

GÜRAN, Tevfik, *19. Yüzyılda Osmanlı Ekonomisi Üzerine Araştırmalar,* Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2014.

GÜNEŞ, Mehmet, *Osmanlı Devletinde Kaymakamlık (1842-1871),* Kitabevi Yayınları, İstanbul 2014.

HARRIS, Jonathan, Çev. Tevabil Alkaç, *Bizansın Sonu,* Alfa Tarih Yayınları, İstanbul 2021.

İNALCIK, Halil, *Osmanlı İmparatorluğunun Ekonomik ve Sosyal Tarihi 1300-1600,* Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2017.

İNALCIK, Halil, Seyitdanlıoğlu, Mehmet, *Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu,* Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2018.

İNALCIK, Halil, "*RUMELİ",* İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Cilt XXXV, İstanbul 2008, ss. 232-235.

JELACICH, Barbara, *Balkan Tarihi 18. ve 19. Yüzyıllar,* Çev. DURDU, İhsan, TUNALI, Gülçin, KOÇ, Haşim, Küre Yayınları, İstanbul, 2020.

KALLEK, Cengiz, "*Narh",* İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Cilt XXXII, İstanbul 2006, ss. 387-389.

KÜTÜKOĞLU, Mübahat, *Osmanlının Sosyo-Kültürel ve İktisadi Yapısı,* Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2018.

KÜTÜKOĞLU, Mübahat, "*Gümrük",* İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Cilt XIV, İstanbul 1996, ss. 263-268.

KRİTOVULOS, *Kritovulos Tarihi (1451-1467),* Çev. Ari Çokana, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul 2018.

KOZANOĞLU, Cemal, "Silivri", Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, Cilt VI, Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayın, İstanbul 1994, ss.555-557.

KOZANOĞLU, Cemal, *Her Yönüyle Silivri,* Silivri Belediyesi Yayınları, İstanbul 2022.

MANTRAN, Robert, *17. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul Kurumsal, İktisadi, Toplumsal Tarih Denemesi,* Çev. KILIÇBAY, Mehmet, Ali, ÖZCAN, Enver, V Yayınları, Ankara 1986.

MANTRAN, Robert, *İstanbul Tarihi,* Çev. TUNÇDOĞAN, Teoman, İletişim Yayınları, İstanbul 2015.

ORTAYLI, İlber, *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi,* Cedit Yayınları, Ankara 2020.

REFİK, Ahmet, *On Altıncı Asırda İstanbul Hayatı (1553-1591),* İstanbul Devlet Basımevi, İstanbul 1935.

Refiki Ahmet, *Onuncu Asr-ı Hicrinde İstanbul Hayatı,* Haz. UYSAL, Abdullah, Kaynak Eserler Dizisi: 10, Kültür ve Truzim Bakanlığı Yayınları: 791, Ankara, 1987.

TABAKOĞLU, Ahmet, *Türkiye İktisat Tarihi,* Dergâh Yayınları, İstanbul 2014.

TABAKOĞLU, Ahmet, *"Osmanlı Döneminde İstanbul'un İaşesi"*, II. Uluslararası Osmanlı İstanbul'u Sempozyumu, İstanbul 2014, ss. 99-168.

TÜRKHAN, Sait, Mehmet, *"Celep",* Diyanet İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Cilt II, İstanbul 2020, ss. 253-255.

UYSAL, Can, Ahmet, *1793 ve 1802 Yıllarında İstanbul Kıyıları,* Hoşgörü Yayınları, İstanbul 2019.

UYSAL, Can, Ahmet, "İstanbul Zahire İaşesi (1813 Yılı Müfredat Defteri Analizi)", Dr. Cezmi Karasu Armağanı: Ustaya Saygı II, Editörler: Dr. Mikail KOLUTEK, Çağhan SARI, Orhan KÖKSAL, Gazi Kitabevi, Ankara 2022, ss. 193-208.

UYSAL, Can, Ahmet, *Trakya'da Bir Liman Kenti: Selymbria Temettuat Defterlerinde Silivri,* Dorlion Yayınları, Ankara 2023.

UZUN, Ahmet, *"İstanbul'un İaşesi",* Antikçağdan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi, Cilt VI, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, İstanbul 2015, ss. 56-80.

VARLIK, Çetin, Mustafa, "*Anadolu Eyaleti",* İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Cilt III, İstanbul 1991, ss. 143-144.

EKLER

Ek- 1: Eski Silivri ve Liman

Ek-2: 1841 yılı Silivri nüfus defterinde limanda görev yapan mübaayacı ve hamallar

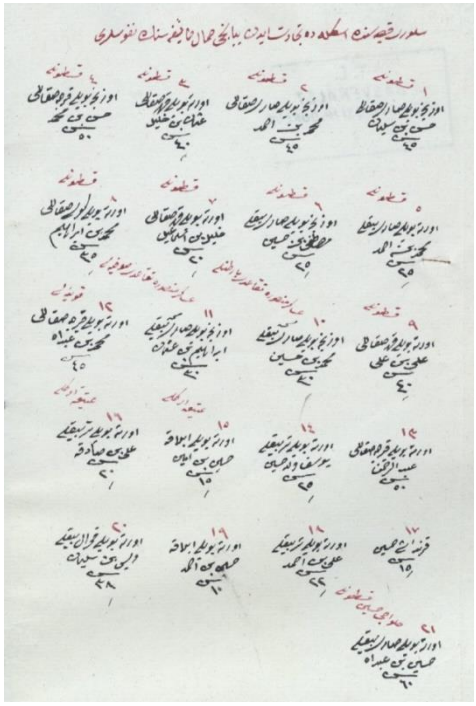

EK-3: 1845 yılı Silivri Temettuat Defterinden bir bölüm

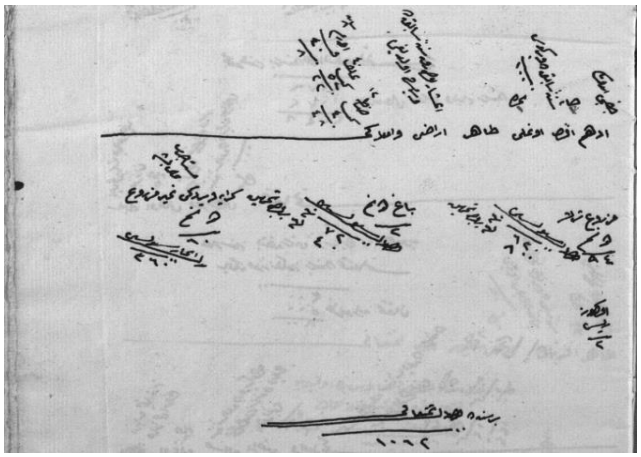

1193

EK-4: Silivri'de eski mahalleler (1 Piri Paşa, 2 Ali Bey, 3 Hacı Pervane, 4 Kasım Paşa)

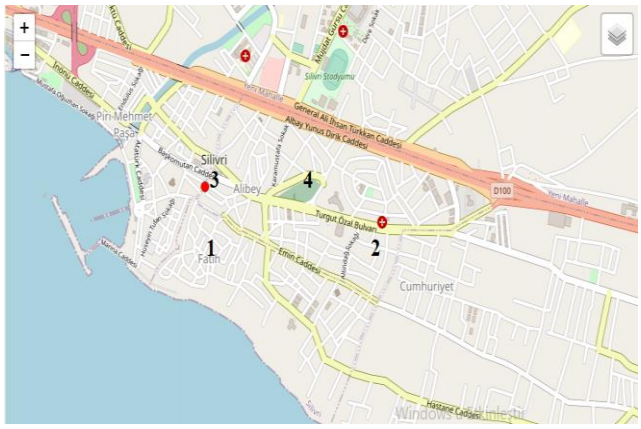

EK-5: Osmanlı dönemi celepler

1194

EBEVEYN ÖZ-DAMGALAMA ÖLÇEĞİ'NİN UYARLANMASI: GEÇERLİK VE GÜVENİRLİK ÇALIŞMASI

Dr. Öğr. Üyesi Ercan ARAS
Iğdır Üniversitesi, Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu, Sağlık Bkım Hizmetleri Bölümü, Iğdır
ORCID NO: 0000-0003-1361-3212.

Dr. Öğr. Üyesi Yahya AKTU
Siirt Üniversitesi, Eruh Meslek Yüksekokulu, Sosyal Hizmet ve Danışmanlık Bölümü Eruh, Siirt
ORCID NO: 0000-0002-5540-7399.

GİRİŞ

Ebeveyn damgalaması, ebeveynlerin sosyal yaşamını olumsuz etkileyebilmektedir. Ebeveyn damgalaması, anne babanın çocuklarının herhangi bir sorunundan dolayı kendisi ile ilgili olumsuz düşüncelere sahip olmasıdır. Moses (2010), ebeveynlerin damgalama nedeniyle kendini toplumdan soyutladığını ve kendisine ilişkin olumsuz inançlar geliştirdiğini ifade eder. Günümüzde birçok ebeveyn çocuklarının olumsuz davranışları ve sosyal özelliklerindeki yetersizlik nedeniyle kendilerini damgalamaktadır (Eaton et al. 2020). Ebeveyn damgalaması bireyde suçluluk, yetersizlik (Francis, 2012); depresyon, kaygı ve strese neden olabilmektedir (Eaton et al. 2016). Ebeveyn damgalaması ailedeki iş yükünün artmasına, aile içi problemlerin artmasına, çalışma yaşamından uzaklaşmasına ve ekonomik zorlukların yaşanmasına neden olabilir (Koçhan, 2019). Bu çalışmanın temel amacı Eaton et al. (2019) tarafından geliştirilen Ebeveyn Öz-Damgalama Ölçeği'nin Türk kültürüne ait geçerlik ve güvenirlik çalışmalarının yapılmasıdır. Ebeveyn Öz-Damgalama Ölçeği, ebeveynlerin çocuklarından kaynaklı olarak kendilerine yönelik olumsuz algılamalarını ve damgalamalarını ölçmektedir. Ebeveyn Öz-Damgalama Ölçeği, kendini suçlama, kendinden utanma ve olumsuz ebeveyn inancı boyutlarından oluşmaktadır. Kendini suçlama, problemli çocuğa sahip olmanın verdiği sorumluluk ve suçluluğu temsil etmektedir. Kendinden utanma, problemli çocuğa sahip olmaktan duyulan utancı ve mahcubiyeti belirtmektedir. Olumsuz ebeveyn düşüncesi ise, olumsuz veya kötü ebeveynlik algılamalarını ve düşüncelerini ifade etmektedir.

Ebeveyn Öz-Damgalama Ölçeği, İlişkisel damgalama ölçeğinden ve Ruhsal hastalığın içselleştirilmiş damgalaması ölçeğinden bazı yönleriyle ayrılmaktadır. Bu ölçekler Ebeveyn Öz-Damgalama Ölçeği'nin çok boyutlu olmasına ilişkindir. Ölçek diğer ölçeklerden farklı olarak kendini suçlama, kendinden utanma ve olumsuz ebeveyn inançları barındırmaktadır. Diğer ölçekler nispeten sınırlı durumdaki ebeveynleri ele alırken, Ebeveyn Öz-Damgalama Ölçeği genel yelpazedeki ebeveynleri incelemesi ölçeğin daha kullanışlı olmasını sağlayacağı düşünülmektedir. Diğer ölçeklerle karşılaştırıldığında Ebeveyn Öz-Damgalama Ölçeği'nin nispeten az maddeden oluşması ve farklı yönleri ölçen boyutlarının olması kullanım kolaylığı sağlamaktadır. Bir ölçek formunun kısalığı, katılımcıların cevaplama oranı, cevaplama istekleri ile verilerin kalitesi arasında ilişkili olduğu belirtilmektedir (Eisele et al., 2020). Bunun yanı sıra ölçek maddelerinin fazla olması ölçeği yanıtlarken dikkatsizliğe neden olabilmektedir (Ward & Meade, 2023). Katılımcılar ölçme araçlarını yanıtlarken harcadıkları zamanın kısa olması veri toplama sürecini olumlu etkilemektedir (Lantos et al., 2023). Bu açıdan ölçme araçlarının az maddeden oluşması, zaman, dikkat ve veri kalitesinin

artırılmasında etkili olacağı söylenebilir. Bu kapsamda Ebeveyn Öz-Damgalama Ölçeği'nin 11 madde ve 3 alt boyuttan oluşması ölçme aracının daha kullanışlı olduğunu göstermektedir. Alanyazın incelemesi sonucunda Türk kültüründe ebeveyn damgalama düzeylerini belirleyen bir ölçme aracının olmadığı göze çarpmaktadır. Ebeveynlere ve ailelere yönelik yapılması planlanan çalışmaların etkili olabilmesi için onların damgalama düzeylerinin belirlenmesi ve damgalamanın nedenlerinin tespit edilmesi önemlidir. Bununla birlikte, ruh sağlığı alanında ebeveynlere yönelik çalışmaların arttığı dikkate alındığında ebeveyn öz-damgalama ölçeğinin Türk kültürüne uyarlanması ihtiyacı olduğu görülmektedir. Bu doğrultuda ebeveyn öz-damgalama ölçeğinin psikometrik özelliklerinin incelenerek Türk kültürüne kazandırılması amaçlanmıştır.

YÖNTEM

Çalışma Grubu

Ebeveyn Öz-Damgalama Ölçeğinin uyarlama çalışması Türkiye'nin farklı bölgelerinde yaşamakta olan anne babaların katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Doğrulayıcı faktör analizi çalışması için 240 ebeveynden basit tesadüfi örnekleme yöntemiyle veri toplanmıştır. Doğrulayıcı faktör analizi çalışmasına katılan ebeveynlerin % 74.2'si kadın ve % 25.8'i erkektir.

İşlem

Ebeveyn Öz-Damgalama Ölçeğinin Türkçe uyarlama çalışmaları için ölçeği geliştiren yazarlardan izin alınmıştır. Ebeveyn Öz-Damgalama Ölçeği iki İngilizce dil bilimcisinden yardım alınarak çeviri yapılmıştır. Daha sonra iki alan uzmanı ölçeği incelemiş ve ölçeğin son şekli verilmiştir. Gönüllü Olur Formunu dolduran 240 katılımcının verileri çevrimiçi veri toplama yöntemiyle elde edilmiştir.

BULGULAR

Yapı Geçerliğine İlişkin Bulgular

Doğrulayıcı Faktör Analizi

Ebeveyn Öz-Damgalama Ölçeğinin yapı geçerliğini incelemek için Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) çalışması yapılmıştır. Ölçeğe ait standardize faktör yük değerlerinin 0.36 ile 0.70 arasında değişmektedir. Maddelere ilişkin t değerlerinin (CR) 4.74 ile 7.93 arasında değiştiği gözlenmektedir. Örtük modeldeki maddelere ilişkin CR değerlerinin .05 düzeyinde 1.96 ($p < .05$) değerinin üzerinde olması ve .01 düzeyinde ise 2.56 ($p < .01$) değerinin üzerinde olması anlamlı olduğunun göstergesidir (Çokluk ve ark., 2018;). Bu bağlamda modeldeki standardize faktör yük değerlerinin (> .30) ve t değerlerinin ($p<.01$) anlamlı olduğu söylenebilir. Ölçeğe ilişkin uyum iyiliği indeksleri incelenmiştir. Ebeveyn Öz-Damgalama Ölçeğine ilişkin uyum iyiliği indeksleri: χ^2/ df = 2.339, $p < .001$, RMSEA = .075, SRMR = .058, RMR = .072, IFI = .90, TLI = .86, CFI = .90, GFI = .93, AGFI = .89 olarak bulunmuştur. Alanyazında mükemmel uyum ölçütleri: χ^2/df için ≤ 2, RMSEA ≤ .05, SRMR ve RMR için ≤ .08, CFI, TLI, IFI ve GFI için ≥ .95 ve AGFI için ≥ .90 olarak kabul görmektedir. Kabul edilebilir uyum ölçütleri: χ^2/ df için ≤ 5, RMSEA ≤ .08, SRMR ve RMR için ≤ .10, CFI, TLI, IFI ve GFI için ≥ .90 ve AGFI için ≥ .85 olarak kabul edilmektedir (Kline, 2011; Seçer, 2015). Buna göre TLI hariç diğer değerler kabul edilebilir değer sınırları içerisindedir. TLI değeri ise, kabul edilebilir sınırına oldukça yakın bir değer almıştır. Bu sonuçlar ölçeğe ilişkin uyum iyiliği indekslerinin kabul edilebilir uyum iyiliği ölçütlerine uygun olduğuna işaret etmektedir.

Ölçüt Bağlantılı Geçerlik

Ebeveyn Öz-Damgalama Ölçeğinin ölçüt bağlantılı geçerliğini test etmek amacıyla Evlilik Yaşam Doyumu Ölçeği arasındaki ilişki incelenmiştir. Evlilik Yaşam Doyumu Ölçeği ile Ebeveyn Öz-Damgalama Ölçeği ve Ebeveyn Öz-Damgalama Ölçeğinin alt boyutları arasında anlamlı ve negatif korelasyonlar tespit edilmiştir. Buna göre Ebeveyn Öz-Damgalama Ölçeğinin ölçüt geçerliğini sağladığı ifade edilebilir.

Güvenirliğe İlişkin Bulgular

Ebeveyn Öz-Damgalama Ölçeğinin güvenirlik çalışmaları kapsamında Cronbach alpha ve McDonald's Omega iç tutarlık ile Guttman iki yarı güvenirliği analizleri incelenmiştir. Buna göre Ebeveyn Öz-Damgalama Ölçeğinin madde-toplam korelasyonlarının .34 ile .59 arasında değiştiği görülmüştür. Hesaplanan Cronbach alpha ve McDonald's Omega katsayıları tüm ölçek için .81 olduğu saptanmıştır. Ayrıca Guttman iki yarı güvenirliği .72 olarak hesaplanmıştır. Buna göre Ebeveyn Öz-Damgalama Ölçeğinin güvenilir bir ölçme aracı olduğu anlaşılmıştır.

SONUÇ

Bu araştırma sonuçlarına göre, Ebeveyn Öz-Damgalama Ölçeğinin 11 maddeden oluşan üç boyutlu yapısı doğrulanmıştır. Ölçeğin model uyum değerlerinin yeterli düzeyde olduğu söylenebilir. Ayrıca ölçeğe ilişkin ölçüt geçerliği ve güvenirlik kriterlerinin sağlandığı ifade edilebilir. Ölçekten elde edilen puanın artması ebeveyn damgalamasının yaşandığını göstermektedir. Araştırma bulguları, Ebeveyn Öz-Damgalama Ölçeği'nin Türk kültüründe ebeveynlerin çocuklarıyla ilgili damgalama düzeylerini belirlemede kullanılabilecek geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğunu göstermektedir. Türkçe formundaki geçerlik ve güvenirlik analizleri ölçeğin orijinal formuyla benzerlik göstermektedir. Bu açıdan ebeveyn damgalamasının altında yatan nedenleri ortaya koyması açısından önemli bir çalışma olarak değerlendirilmektedir. Sonuç olarak, Ebeveyn Öz-Damgalama Ölçeğinin ebeveyn damgalamasını belirlemede geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğu ortaya çıkmıştır. Aynı zamanda bu araştırmadaki sonuçlarının ebeveyn damgalamasına yönelik çalışmalarda araştırmacılara ve ruh sağlığı uzmanlarına katkı sağlayacağı söylenebilir.

KAYNAKLAR

Büyüköztürk, S., Kılıç Çakmak, E., Akgün, O., Karadeniz, S., & Demirel, F. (2018). *Scientific research methods* (24th Ed.). Pegem Akademi.

Çokluk, Ö., Şekercioğlu, G., & Büyüköztürk, Ş. (2018). *Sosyal bilimler için çok değişkenli istatistik SPSS ve LISREL uygulamaları* (5th ed.). Pegem Akademi.

Eaton, K., Ohan, J. L., Stritzke, W. G. K., & Corrigan, P. W. (2016). Failing to meet the good parent ideal: self-stigma in parents of children with mental health disorders. *Journal of Child and Family Studies, 25*(10), 3109–3123. https://doi.org/10.1007/ s10826-016-0459-9.

Eaton, K., Stritzke, W.G.K., Corrigan, P.W., & Ohan, J. (2020). Pathways to Self-Stigma in Parents of Children with a Mental Health Disorder. *Journal of Child and Family Studies 29*, 1732–1744. https://doi.org/10.1007/s10826-019-01579-2

Eisele, G., Vachon, H., Lafit, G., Kuppens, P., Houben, M., Myin-Germeys, I., & Viechtbauer, W. (2020). The effects of sampling frequency and questionnaire length on

perceived burden, compliance, and careless responding in experience sampling data in a student population. Assessment. https://doi.org/10.1177/1073191120957102

Fraenkel, J. R., Wallen, N. E., & Hyun, H. H. (2012). *How to design and evaluate research in education* (8th ed.). McGraw-Hill.

Francis, A. (2012). Stigma in an era of medicalisation and anxious parenting: how proximity and culpability shape middle-class parents' experiences of disgrace. *Sociology of Health & Illness, 34*(6), 927–942. https://doi.org/10.1111/j.1467-9566-2011.01445.x.

Koçhan, A. (2019). Engelli çocuğa sahip ebeveynlerin stres düzeyi, stresle başa çıkma tarzları, hastalık yükü algıları ve bilgece farkındalık düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Başkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Lantos, D., Moreno-Agostino, D., Harris, L. T., Ploubidis, G., Haselden, L., & Fitzsimons, E. (2023). The performance of long vs. short questionnaire-based measures of depression, anxiety, and psychological distress among UK adults: A comparison of the patient health questionnaires, generalized anxiety disorder scales, malaise inventory, and Kessler scales. Journal of Affective Disorders, 338, 433-439. https://doi.org/10.1016/j.jad.2023.06.033

Moses, T. (2010). Exploring parents' self-blame in relation to adolescent's mental disorders. *Family Relations, 59*(2), 103–120. https://doi.org/10.1111/j.1741-3729.2010.00589.x.

Ward, M. K., & Meade, A. W. (2023). Dealing with careless responding in survey data: Prevention, identification, and recommended best practices. *Annual Review of Psychology, 74*, 577-596. https://doi.org/10.1146/annurev-psych-040422-045007

1198

ТИІМДІ ТӘЖІРИБЕ РЕТІНДЕ СУПЕРВИЗИЯНЫ ТАЛДАУДЫҢ ТЕОРИЯЛЫҚ ТӘСІЛДЕРІ

THEORETICAL APPROACHES TO ANALYZING SUPERVISION AS AN EFFECTIVE PRACTICE

Doctoral student G.N. Shanbaeva
Almaty Al-Farabi Kazakh National University,
Faculty of philosophy and Political Science,
Department of Sociology and Social Work
ORCID ID: 0009-0002-0000-0685

АННОТАЦИЯ

Зерттеу мақаласында Қазақстан ғылымы үшін жаңа тақырып болып есептелетін супервизия ұғымы жан-жақты талданады. Супервизияның анықтамалары, мақсаттары мен рөлдері анықталып, оның терапия, бизнес кеңес беру, коуч, интервизия ұғымдарынан айырмашылығы салыстырылады. Психоаналитика, педагогика, психология, медицина, әлеуметтік жұмыстар саласындағы қолданыс ерекшеліктері, әртүрлі кәсіби контексттердегі олардың практикалық салдары, даму тарихы, қазіргі супервизия тәжірибесінде қолданылатын негізгі ұғымдар, үлгілер мен әдістерге назар аударылады. Супервизияның негізгі аспектілері, оның ішінде осы құбылысты түсіну мен зерттеудің әртүрлі тәсілдері талданады. Авторлар эмоционалды-психодинамикалық, экзистенционалды, рефлексивті практика, когнитивтік-мінез-құлық, гуманистік және жүйелік теориялар сияқты әртүрлі көзқарастар мен ой мектептерінен супервизияның теориялық негіздерін талқылайды. Супервизия саласындағы әрі қарайғы зерттеулерге арналған негізгі қорытындылар мен бағыттардың синтезі ұсынылады.

Кілт сөздер: супервизия, психоаналитика, педагогика, әлеуметтік жұмыс, супервизор, психология, медицина, зерттеу тәсілдері.

ABSTRACT

The research article comprehensively analyzes the concept of supervision, which is considered a new topic for the science of Kazakhstan. Definitions, goals and roles of supervision are determined, and its difference from concepts of therapy, business consulting, coaching, intervention is compared. Emphasis is placed on the features of application in the field of psychoanalysis, pedagogy, psychology, medicine, social work, their practical consequences in various professional contexts, the history of development, the main concepts, models and methods used in modern supervision practice. The main aspects of supervision are analyzed, including various ways of understanding and studying this phenomenon. The authors discuss the theoretical foundations of supervision from various perspectives and schools of thought, such as emotional-psychodynamic, existential, reflective practice, cognitive-behavioral, humanistic, and systems theories. A synthesis of key findings and directions for further research in the field of supervision is presented.

Keywords: supervision, psychoanalytics, pedagogy, social work, supervisor, psychology, medicine, research methods.

ҚАЗАҚ ХАНДЫҒЫ ТАРИХЫНДАҒЫ ӘЙЕЛДЕР ЫҚПАЛДЫЛЫҒЫ ЖӘНЕ ТҮРКІ ӨРКЕНИЕТІ

INFLUENCE OF WOMEN IN THE HISTORY OF THE KAZAK KHANATE AND TURKISH CIVILIZATION

m.a., senior lecturer Gulmira UALIYEVA
Karaganda Buketov University, Faculty of History, Department of History of Kazakhstan and Assembly of the Peoples of Kazakhstan, Karaganda
ORCID NO: 0009-0002-9350-0348

Prof. Dr. Makhsat ALPYSBES
Eurasian National University named after L.N. Gumilyov, Faculty of History, Department of History of Kazakhstan, Astana
ORCID NO: 0000-0001-5670-251X

КІРІСПЕ

Адамтану бағытындағы гуманитарлық ғылымда адамзат тарихындағы әйел затының орны, құқығы, әлеуметтік статусы жайлы ғылыми ізденістер жалғасын табуда. Терминологиялық ізденіс жасау тұрғысында қазақ тіліндегі ханым, ханша, бейіс, бегім, бекзат, бикеш, бәйбіше, елті (бақсы әйел немесе бақсы әйелі ма), бибі, бойжеткен сұлу ұғымдары қалыптасқанын аңғаруға болады. Бұлардың барлығы жас ерекшіліктерін ғана емес, ол әлеуметтік топ өкілдерінің қоғамдағы әлеуметтік сипатын ерекшелейді.

Қазақ тілінде дәл қазіргі уақытта ханым сөзі кеңінен тараған. Әдетте, әйел адамды құрметтеу этикасына байланысты қолданады. Бұл «ханым» терминінің орфографиялық тұрғысында өзеріске түсуі кеңестік кезеңдегі орыс-кирилл әліппесінің қазақ орфографиясының қалыптасуымен байланысты. Асылында, қазақ орфоэпиясында «Хх» әрпі мен дыбысы тән емес, оның орнын дәстүрлі «Ққ» дыбысы мен әрпі қолданылуы тиіс еді. Сондықтан, термин, сәйкесінше, «қаным» деп қолданылуы керек еді. Ондай жағдай сөздің мәні мен мағынасы да ашыла түсер еді.

Қазақ хандығы дәуірінде ханым – хан қыздары мен ханның әйелдеріне, немесе төре әулетіне қатысы бар қыз-келіншектердің титулы болғанын көреміз. Өйткені ханым, хан – ана титулы ретінде қазақ қоғамы, қазақ мемлекетіндегі, дәстүрлі дала қауымы жүйесіндегі ең жоғарғы әйел титулы болған.

Қазақ хандығы – Ұлы Даладағы ежелгі түркі мемлекеттерінің жалғасы. Сондықтан, хандықтың саяси әм қоғамдық өмірдегі әйел адамдардың айрықша рөлі ең алдымен ежелгі түркі дәстүрінен бастау алады.

Көк Түріктердің Күлтегін жазбаларында:

Көк Тәңірінің өзі

Әкем Елтеріс қағанды –

Қуатты болсын деп! –

Қара бұлтқа орап

Төбесіне көтерген.

Шешем Елбілге қатынды –

Шуақты болсын деп! –

Ақ бұлтқа орап

Төбесіне көтерген – деп келеді (Электронды ресурс: – URL: https://adebiportal.kz/kz/news/view/kultegin_zhiri_erkin_adebi_nuska__1488). (қаралған күні 17.08.2022).

Осы үзіндіден байқағанымыздай, әуелдегі алғашқы түркі мемлекетшілік танымының өзінде әйел заты адам аты ер заты адаммен қатар қолданылады. Түрік қағанатының жылнамасы іспетті бұл ескерткіш тастардан көргеніміз, түркілік дала дүниетанымында әйел адамның рөлі ерекше символикалық мәнге ие. Көк Түрік қағанатынан кейін пайда болған барлық түркі тектес мемлекеттер басқа да мәдениеттермен синтездену процесімен өтсе де, әйел затына өзіндік дүниетаным тұрғысынан қарап бағалады дей аламыз.

Қазіргі қоғамдағы ғылыми танымда да, ортағасырлық мұсылман әлеміндегі әйелдердің өте қарапайым рөлі туралы тұрақты және біржақты көзқарастар бар. Оның рөлі отбасы, ошақ қасы, бала тәрбиесі міндеттерімен ғана шектеледі деп есептеледі. Біршама шығыстанушы ғалымдардың пікірінше, ислам мәдениеті аясында әйелдердің қоғамдық өмірге араласуына тыйым салынғаны бар.

Айталық, Араб халифаты заманында да, сол дәуірдегі мұсылман түркі мемлекеттерінің, кейінгі түркі ислам мемлекеттерінің тарихын қарасақ әйел адамдардың қоғамдық өмірде де, саяси өмірде де әйелдердің өте белсенді болғанын көруге болады. Бұл стереотип орта ғасырлардағы қазақ әйелдеріне де қатысты. Алайда, тарихи деректер мен халық жадында сақталған ауызекі әдеби өрнекке наузар аударсақ, бұл пікірдің негізінен толық шындықты аашпайды.

Қазақ хандығынан бұрын болған мемлекеттер тарихында, яғни Ұлы Даладағы түркі-мұсылман елдірінің өткеніне де қарасақ, Қазақ хандығындағы әйел заты адамдардының рөліне алғышарт болды деуге болады. Саяси билікте мәдени-рухани өмірде Айша бибі, Бабажи хатун, Хорезмшах тұсындағы Теркен хатун, Алтын Ордада Батый ханның бәйбішесі Борақшын-хатун, Тоқтамыстың қызы Жанике-сұлтан бегім, Бегім ана сияқты тұлғалардың өмірі мысал бола алады. Аталмыш мемлекеттердің тарихнамалық хронологиясын ескеріп жеке тоқтау арқылы, дала елдерінің жалғасы болып саналатын Қазақ хандығындағы әйелдердің қоғамдағы рөліне қалай ықпал еткенін айшықтай аламыз.

МАТЕРИАЛДАР МЕН ӘДІСТЕР

Қазақ әлеуметі тарихындағы әйел заты тарихының мәселесін қарастыруда негізінен қоғам тарихын зерттеу ғылыми әдіс-тәсілі қолданылуы тиіс. Алайда қалыптасқан методологиялық ұстанымдар нәтижелі болуы үшін әдіс-тәсілдер кешені жан-жақты, пәнаралық сипатта қалыптастыру керек. Түркі заманынан Алтын Орда, бергісі Қазақ хандығына дейінгі болып өткен тарихи оқиғалардың байланысын көрсетуде, сол тарихи оқиғаларда есімдері аталатын ханымдардың, хандардың аналары, хандар әйелдерінің алатын орны мен рөлін анықтау үшін тарихи-ретроспективті әдіс қолданылды.

ТАЛҚЫЛАУ

Зерттеу жұмысында түркілік тарихи деректерді, отандық және шетелдік тарихшылардың зерттеулері, мақалалары негізінде көршілес мемлекеттер билеушілер сарайында өмір кешкен және ұлысаралық, еларалық, халықаралық мәмлегерлік дипломатияда ықпал еткен әйелдер туралы мәліметтер келтіреміз.

Көбінесе олар билеуші элитаның өкілі болып, әулеттік байланыстарда болған. Әйелдердің күйеуінің өмірінде адал серігі, балаларының анасы болған, мемлекетте жоғары лауазымды қызмет атқарып, оның саяси (соның ішінде еларалық) және қоғамдық өміріне қатысты. Мұндай әйелдер Шибанилер әулеті мемлекетінде Мейір-сұлтан ханым, Моғол Бабыр сарайында Айша ханым, Сібір хандығындағы Сүзге ханым Чучук ханым, кейін Бопай ханым сияқты тұлғалар туралы толықтырып жазамыз.

Тақырыпты талқылауда сыртқы және ішкі тарихнамадағы зерттеушілердің еңбектері мен мақалалары пайдаланылды. Соның ішінде, Рашид ад-Дин, М.Г. Сафаргалиев, Л.Н.Гумилев, А.Ш. Қадырбаев, Д.М. Отельбаева, Я. Пилипчук, Р.Ю. Почекаев, И.Н. Почекаева, С.С. Цыпилова еңбектері қарастырылды. Шет елдік авторлардан J.J. Saunders зерттеуі, түрік тіліндегі Taberî, Tarih-ғы ислам өркениеті мен дала өркениетінің таласындағы әйел мәртебесіне қатысты мәліметтер пайдаланылды.

ЗЕРТТЕУ НӘТИЖЕЛЕРІ

Ежелгі Түркі мемлекеттерінің әйел заты адамдарын ең жоғарғы лауазым қызметіне қоя алғанын, тіпті олар дербес билеуші де бола алғанын сонау VII-VIII ғасырларда араб-мұсылманның Орталық Азия өлкелеріне шабуыл жасаған заманында анық көреміз. Ислам тарихшысы Әбу Жағыфар ат-Табари осы жорықтар жайында жазғанда, Бұхара билеушісі түркі әйел болғанын келтіреді. 674 жылы Убейдулла Бейкентті жаулап алғаннан кейін Бұхарға жорық жасады. Сол кезде Бұхара билеушісі Биддунның жесірі Найбе Кабач Хатун атты әйел адам өз төңірегіндегі түркілерден көмек сұрайды (Taberî, Tarih, II, 84.; İstanbul 2001, s.163).

Күлтегін ескерткішіне сипаттама бере отырып, ғалым Л.Н. Гумилев былай деп атап көрсетті: «Күл-тегін мен оның әйелі өте шынайы бейнеленген: әйелдің моңғолоидтық белгілері басм – биік жақ сүйектері, қабақтары, төмен тік мұрын және қиғаш көз. Күл-тегін жұбайын күшті және шешім қабылдауда ұстамды адам ретінде сипаттайды» (Электронды ресурс: – URL: https://cyberleninka.ru/article/n/obraz-zhenschiny-v-drevnetyurkskom-mire-zhenschina-hranitelnitsa-ochaga-ordy-rodiny/ viewer). (қаралған күні 10.08.2022).

Шығыстану зерттеулерінен көретініміздей үлкенді (ата-ананы) қастерлеу–шығыс халықтарына тән, бірақ түркі халықтарының бір ерекшелігі – түркілерде анаға ерекше құрметпен қараған. Киіз үйге кірген ұлы алдымен анасына, сосын әкесіне тағзым ететін болған. Салыстырмалы талдау жасасақ, бабылдықтар, сондай-ақ ассириялықтар, хеттилер, ханьдықтар және басқа да ежелгі халықтар өркениетіндегі отбасы рөлінде күйеуінің билігі даусыз болды, оның әйелі мен балаларына абсолютті билігі болды. Әйелдер саяси өмірге қатыспады және сайлау құқығына ие болмады. Түркі отбасында, керісінше, ер адамға айрықша құрмет бар, оның беделі жоққа шығарылмайды, бірақ әйелі мен балаларына күйеуі тарапынан теңдік, демократиялық құрмет бар.

Кей деректерге қарасақ, қаған қатынның келісімінсіз шешім шығармайтын болған. Маңызды жиындар қатынның қатысуымен ғана жүзеге асқан, шетелден келген меймандарды қарсы алуда да қатын шатырда отыра алған (Электронды ресурс: – URL: https://cyberleninka.ru/article/n/obraz-zhenschiny-v-drevnetyurkskom-mire-zhenschina-hranitelnitsa-ochaga-ordy-rodiny/viewer5). (қаралған күні 10.08.2022).

Жалпы әлемдік мифологияда әйел затының образы қаһарман болып шығуы сирек кездесетін болса, түркі ескерткіштерінің елеулі бөлігінде, мифологиясы мен фольклорында ол өте маңызды әйел заты бейнесін кездестіруге болады. Бұл мәдениет кейін де әрине, қазақ халқының танымының бастауы болды.

Түркі халықтарының мифологиясындағы Ұмай ана бейнесі молшылықтың, байлықтың, берекенің символы. Жерден өнетін бар жақсылықтарды, гүлденген әлемді Ұмай Ананың яғни, әйел заты кейіпімен байланыстырылады. Ұмайдың символикалық рәсімдерінде кей зерттеушілердің пікірінше әйел заты адамының омырауымен сипаттайды, яғни көптеген әлемдік халықтардың өркениетінде келетіндей түркілерде де әйел – адамзат тарихының маңызды бастауы.

Алғашқы түркі мемлекеттерінің Ұлы Даладағы мираскерлерінің бірі болып табылатын қыпшақтардағы әйел адамдардың феномені өзінше ерекшелікке ие. Қыпшақтардың қоғамындық-саяси өмірінде әйелдер елеулі рөл атқарды. Қыпшақ қоғамы – патриархалдық болса да, сол заманғы айналасындағы өркениеттерге қарағанда әйел адамға демократиялық көзқараспен қарады.

Қыпшақтар оңтүстіктегі көршілері оғыз-селжұқтар негізін қалаған Хорезмшахтар мемлекетінің билігінде ықпалды болғанын білеміз. Хорезмшах мемлекетінің жоғарғы элиталық табына жетуге қыпшақтар өзінің қыз жынысты ұрпақтарына қарыздар. Теркен қатын әйел тұлғасы – Хорезмшах мемлекетінде регент қатарлы ел басқарып, мемлекеттің ең жоғары билігін тізгініндде ұстаған. Мұсылман тарихнамасы мен қытай тарихнамасы, моңғол құпия шежіресінде аты аталатын атақты әйелдің образына сәл тоқталып өтелік.

Теркен қатын – Ануштегін әулетінен шыққан Хорезмнің алтыншы шахы Алауддин Текештің бәйбішесі, жетінші билеушісі шах Мұхаммедтің анасы. Теркен қатын баласының жас уақытында елдегі билікке сахна сыртынан араласып, ануштегинилер арасындағы оғыз-түркімен ақсүйектерінің ықпалын әлсіретуге барын салған, керек болған жағдайда оларды өлтіруге бұйрық беріп те отырған. Хорезмшах елінің қалаларында Теркен қатын әулетінің ықпалы айтарлықтай ірі болған. Шыңғыс қағанның біріктірген тұтас түркі мемлекетін құруда да Теркен қатын үлкен маңызға ие болды (Электронды ресурс: – URL: http://www.cepulib.ru/index.php/ru/resursy/i/item/download/16_dcf2fa94d196330f5f7687bf1c442b37). (қаралған күні 28.07.2022).

Теркеннің шығу тегі – Орта Азия тарихнамасында тартысты мәселелердің бірі. Жувейни мен Әбілғазы баһадүрдің пікірінше ханым қаңлы тайпасынан. Ән-Насаби Теркен қатынды – байаут тайпасы ортасынан болған деп көрсетеді (Кадырбаев, 2004: 26).

Қытай әулеттік хроника деректерінен қыпшақ дәуірінде Құмар қатын жайлы ақпараттар табуға болады. Ол Хоремшах мемлекетіне саяси бағытта бағынышты болған қыпшақтың бір бөлік ру-тайпаларына, атап айтқанда қаңлыларға көсемдік еткен.

Ұлы Дала мемлекетінің ең ауқымды тарихнамасы – **Шыңғыс қағанның империясы** заманына тиесілі**.** Шыңғыс қағанның шығу тегі көптеген халықтар мен мемлекеттердің тарихшы ғалымдарының назарынан тыс қалмады. Алайда, белгілі бір жәйт, аталмыш империя тарихында елеулі орын алған әйел затының қоғамдық рөлі мен саяси ықпалдарын да мысалға келтіруге болады. Себебі, біз зерттеу нысаны етіп отырған Қазақ хандығының мемлекеттік басқару әдісін, заң жүйесін Шыңғыс қаған империясынан қалған саяси, мәдени дәстүрдің жалғасы деп есептейміз.

Шыңғыс қаған құрған империядағы әйел затының жағдайы жалпы қоғам жағдайына, көшпелі тұрмысқа талабына бейімделгені анық. Отағасы – ер адам. Көптеген туыстық қарым-қатынастағы адамдарды бір жерге топтап, үлкен отбасы, рулық деңгей сияқты топтасу сияқты далалық қоғам талабына сай өмір сүрген. Мынадай жағдай әйел адамдарының топтаса еңбек етуіне, иерархиалық жағдайдың қалыптасуына жол береді (Электронды ресурс: – URL: https://cyberleninka.ru/article/n/polozhenie-i-roli-mongolskoy-zhenschiny-v-semie-xii-xiii-vv/viewer). (қаралған күні 03.08.2022).

Шыңғыс қаған құрған империядағы әйел заты адамдарының қоғамдық және тұрмыстық деңгейіне қарап топтастырып көрелік.

Жары. «Жасақ» заң жинағында Шыңғыс хан айтады (орысша аудармасы үлгісіндегі нұсқа бойынша): «Мужчина не есть солнце, чтобы являться во всех местах людям; жена должна, когда муж займется охотой или войной, держать дом в благолепии и порядке, так что если заедет в дом гонец или гость, увидит все в порядке, и она приготовит хорошее кушанье, и гость не будет нуждаться ни в чем, непременно она доставит мужу хорошую репутацию и возвысит имя его в собраниях, подобно горе, воздымающей вершину. Хорошие мужья узнаются по хорошим женам. Если же жена будет дурна и бестолкова, без рассудка и порядка, будут от нее видны дурные качества мужа» (Электронды ресурс: – URL: https://cyberleninka.ru/article/n/polozhenie-i-roli-mongolskoy-zhenschiny-v-semie-xii-xiii-vv/viewer). (қаралған күні 03.08.2022).

Шыңғыс қаған заманындағы патриархалдық қоғам толыққанды орнағанын жақсы білеміз. Көшпелі қоғамда әйел бәрібір ер адаммен теңесетін элементтері өте көп. Әйел адам – отбасыда ерінің көмекшісі, ері жоқта отбасын басқарушы, ер адамның абыройына жауап беруші ретінде ескерілген. Әйел мен қыз алып қашу тайпалардың бір бірінің намысын таптау мен абыройын мазақтау болып есептелген. Әйел адамды қорғау ер адамның басты міндеттерінен.

Анасы. Дала өркениетіне сай, Шыңғыс қағанды сынайтын, ұрыса алатын жалғыз адам ол – оның анасы Оэлун болған. Бұл әйел есімі түрікше дұрыс оқылуында – Өлең Ана деп білеміз. Өлең сөзінің мағынасы – жайылым, өлеңті шөп қаулап өскен жер мәнінде болған. Сонымен қатар, хан=қан, қаған, титулдары негізінен түркілік дәстүр болып табылатынын еске саламыз. Құпия шежіреде ана кейіпі келесідей суреттеледі: (орысша аудармасы үлгісіндегі нұсқа бойынша):

«Смелой родилась наша мать - Учжин.

Чад своих благословенных вот как растила:

С лыковым лукошком в степь уйдет,

На варево деткам корней накопает,

Корней судун да корней кичигина.

Черемухой да луком вскормленные

Доросли до ханского величия.

Корнем чжаухасуна вспоенные

Праведной матери дети

Стали правосудными и мудрыми (Электронды ресурс: – URL: https://cyberleninka.ru/article/n/polozhenie-i-roli-mongolskoy-zhenschiny-v-semie-xii-xiii-vv/viewer). (қаралған күні 03.08.2022).

Қыз. Дала өркениетінде қыз баласы әсіресе текті әулеттің қыздары ел мен елді қосушы, дипломатиялық қатынастарға неке арқылы жауапты болған. Дала ақсүйек әулеттері қоңыраттармен қыз алысып, қыз берісуге тырысатын. «Құпия шежіреде» келетіндей: (орысша аудармасы үлгісіндегі нұсқа бойынша): «Они, наши дочери и дочери наших дочерей, которые становясь принцессами в результате их браков, служат защитой против наших врагов, а с помощью просьбы, с которыми они обращаются к своим мужьям, они получают благосклонность для нас» (Электронды ресурс: – URL: https://cyberleninka.ru/article/n/polozhenie-i-roli-mongolskoy-zhenschiny-v-semie-xii-xiii-vv/viewer). (қаралған күні 03.08.2022).

Оэлун қатын, немесе Өлең қатын – ол хан ана. Шыңғыс қағанның және Йесугей батырдың басқа да балаларының анасы. Құпия шежіреде келетіндей қоңыраттың қызы, басында меркіттерге ұзатылып, кейін қияттар тарапынан олжаланған. Шыңғыс қаған 1206 жылы мемлекет жариялағанда Өлең ана қаған әулетінің үлкені, хақан анасы болып жарияланып, қарауына 3000 адам берілген.

Бөрте – Шыңғыс қағанның бәйбішесі. Төрт ұлының анасы. Шыңғыс қаған ордада болмағанда, сапарлап жорыққа шыққанында, Бөрте Ана ел билеу ісіне жауапты болған. Қоңыраттың дәулетті адамы, Тай шешеннің қызы. Бөртенің меркіттердің тарапынан ұрланып кетуі даладағы көшпелі тайпалардың бас қосуына себеп болған. Керейіттердің Тұғырыл ханы, жалайырлардың Жамұқа ханы, қияттардың көсемі Темужин, яғни Темірші үш жақты одақтасып, меркіттерді ойсырата жеңген оқиғасын Л.Гумилев «Даладағы Троя соғысы» деп бағалайды (Гумилёв, 1970: 149).

Бөрте – Шыңғыстың басқа әйелдеріне қарағанда ұлыста қалып, хан орына ел басқарып отырған. 1206 жылғы құрылтайда қаған өз бәйбішесіне нұрланған ханша (қатын) деген атақ берген.

Төрегене – империя тарихындағы ең жоғарғы суверен билікке ие болған әйел. Шыңғыс қағанның мұрагері Үгедейдің бәйбішесі, оның ұлы Күйік қағанның анасы. Үгедей қаған 1242 жылы қайтыс болып, жаңа хан сайлау үшін барлық татар-моңғол ақсүйектері жиналып, құрылтайға (1246 жылы) бас қосқан уақытқа дейін империяны регент есебінде басқарып отырған (Электронды ресурс: – URL: http://www.orientalstudies.ru/rus/index.php?option=com_publications&Itemid=75&pub=7416). (қаралған күні 12.08.2022).

Сорхахтани, немесе Сарқыт ана – Шыңғыс қағанның төртінші ұлы Төлей ханның бәйбішесі, керей көсемі Жақағамбудың қызы. Мөңке мен Құбылай қағанның, Иран билеушісі Хулагу илханның анасы. Рашид ад-Дин Сарқыт қатынды – әлемнің ең дана әйелі деп сипаттап, Шыңғыстың анасы Өлеңмен салыстырадды. Төлей хан ерте қайтыс болған соң Төлей ұлысындағы ел басқару мен балаларды тәрбиелеу Сарқыт ханымға жүктеледі. Сарқыт қатынның ықпалды болғаны соншалық, қаған Үгедей мен Күйіктің кей бұйрықтарын орындаудан бас тарта алатын болған. Сарқыт қатын – Күйік пен Алтын Орда ханы Батудың арасындағы текетіресте шешуші рөл атқарып, Бату тарапта

болған. Күйік қаған Батуға қарсы жорығында Самарқанда қайтыс болады. Осы текетірестен соң Сарқыт қатын империядағы ең қуатты саясаткерге айналып, балаларын Батудың қолдауымен қаған тағына отырғызады.

Сарқыт қатын өзі несториандық христиан дінін ұстанса да, Рашид-ад динның айтуы бойынша Самарқандағы, Бұхарадағы уақып істеріне көп жәрдесмдесіп тұрған (Электронды ресурс: – URL: http://www.orientalstudies.ru/rus/index.php?option=com_publications&Itemid=75&pub=667). (қаралған күні 20.08.2022).

Жошы ұлысы – қазіргі қазақ мемлекеттілігі тарихнамасының бастауы. Саяси, мәдени, әлеуметтік, экономикалық, географиялық тұрғыдан іргетасы деп баға беруге болады. Жошы әулетінен тараған ұрпақтар Ұлы дала кеңістігінде халықтардың тағдырын қалыптастырды. Алтай мен Днепр, Дунайға дейінгі ұлттар мен ұлыстардың тарихына ықпал етті. Жошы ұлысы немесе Ұлық Ұлыс, Алтын Орда атауларымен аталды (Электронды ресурс: – URL: https://encyclopaedia.bid/википедия/Улус_Джучи). (қаралған күні 27.07.2022).

Жошы ұлысындағы әйелдер феномені жоғарыдағы мемлекттердегі әйелдердің жағдаятынан ерекшеленбейді. Алайда уақыт өте келе Ұлық Ұлысқа ислам мәдениетінің әсері мен ықпалын байқауға болады.

Сұлтан ханым – кей зерттеушілер Берке ханның анасы деп есептейтін, Жошы ханның мұсылман әйелі, Хорезмшах Алауддин Мұхаммедтің қызы. Ибн әл-Асир Сұлтан ханымды – басында Қарахан билеушісі Османға тұрмысқа шыққан, кейін Самарқандағы хорезмдіктерге қарсы көтеріліс үшін Осман қайынатасы Алауддин Мұхаммед шахтың бұйырығымен өлтіріледі. Шыңғыс қаған жоырқтарында Теркен қатын мен басқа да Хорезмшах әулетіне қарасты әйелдер тұтқынға түсіп, Сұлтан ханым Жошы ханның олжасы болады. Жошы қайтыс болғанда татар-моңғол әскерінің ақпарттарын ағасы Жәләладдинге жеткізіп отырған. Ханым – діндар, ғылым-білімге мән беретін, бабаларын құран оқуға тәрбиелеген әйел болған.

Бурақшын – Бату ханның бәйбішесі. Баласы Сартақ қайтыс болған кезде ұлыста аз уақытқа (1256-57 жж) регент болған (Сафаргалиев, 1960: 47).

Бурақшын – Бату отбасынан шыққан жас немерелерін таққа отырғызып, елді басқаруға әрекеттер жасаған, Ирандағы илхан, Төлейдің ұлы Хулагуден көмек сұраған, алайда Беркемен таққа таласы сәтсіз аяқталып, жазаланған (Электронды ресурс: – URL: https://www.vostlit.info/Texts/rus3/Juweini/text.phtml?id=1076 viewer52). (қаралған күні 17.08.2022).

Ұлы Дала дәстүрінде жоғарыда атап көрсеткеніміздей әйел адам ері қайтыс болған жағдайда ерінің орнына баласы толыққанды тақ иесі болғанша әйелі елді басқара алады және міндеттеледі. Бұл дәстүр кейін қазақ ханымдарының заманында кең көрініс табады.

Чингизидтердің әйелдерге деген ерекше құрметі Шыңғыс қаған заманынан ерекше болғанын жоғарыда атап көрсеттік. Маңызды шешімдер қабылдағанда қағанның әйелі Бөрте және өз шешесі Өлең анамен ақылдасып отырады. Олар мемлекеттік істерге араласып, империяның беделді тұлғалары болды. Бұл дәстүр Алтын Ордада жалғасын тапты. Мәселен, араб ғалымы Шигабуддин әл-Умари: «Шыңғыс әулеті арасындағы әйелдердің рөлі соншалық, әлемде мұндай үлгі жоқ» деп атап өтті.

Араб саяхатшысы Ибн Батута Ислам әлемінің барлық елдерінде болды. Ол 1334 жылы Өзбек хан тұсында Алтын Орданың астанасы Сарай-Беркеде де болды. Әйелдердің өз асыл қосағы – күйеуімен тең сөйлесіп, өзге еркек адам алдында қашпай өзін тең ұстайтыны оны таң қалдырған. Жалпы әйелдер басқа мұсылман елдеріндегідей бетін жаппаған. Расында да, түркі қоғамындағы әйелдердің орны басқа мемлекеттермен салыстырғанда біршама еркін болды деп көрсетеді.

Алтын Орда тарихында әлем деректерінде көп кездесетін қуатты, әм саясаткер ретінде танылған ең мықты әйел феномені – Тайдула қатын. Ханым жайлы ақпарат орыс деректерінде де, еуропалықтардың деректерінде де, мұсылман деректерінде де кездеседі. Осыған қарап–ақ ханымның қандай дәрежеде болғанын бағамдай беруге болады.

Тайдула – Алтын Орданың ұлы хандарының бірі Өзбек Мұхаммедтің (1313-1341) бәйбішесі. Кейінгі хандар Жәнібек пен Тыныбектың анасы (Saunders, 1971: 148).

Өзбек ханның дипломатиялық хаттарында үш адамның мөрі мен есімі белгіленген. Ол ханның өзі, баласы Жәнібек және ханым Тайдула. Осы мәліметтерге сүйенсек, ханым Өзбек ханның тұсында да мемлекет істеріне жақсы араласқан.

1341 жылы Өзбек хан бұл дүниеден өтеді. Ханым Өзбек ханның өсиеті бойынша кіші ұлын Жәнбекті таққа отырғызуға әрекет етеді. Алайда, Ұлыс ұлық-шонжарлары Дала заңын бұзбай хан мен ханымның үлкен ұлы Хорезм беклербегі Тыныбекті хан көтереді. Көп ұзамай Тыныбек қаза болып, таққа Жәнібек отырады. Тыныбектің, Жәнібектің, немересі Бердібектің тұсында хан-ата титулымен ел басқарып, үкім жүргізіп отырған.

1357 жылғы Әзірбайжан жорығынан оралған Жәнібек хан сырқаттанып, қайтыс болады. Тайдула осы тұста белсенділік танытып, ұлыстағы тақтар таласының алдын-алып немересі Бердібекті таққа отырғызады. Бірақ 1359 жылы Құлпа хан көтеріліс жасап, Бердібек ханды өлтіреді. Осы көтерілісті басу үшін Тайдула Орданың басқа шонжары Наурызбекке тұрмысқа шығып, билікті кері қолына алады (Почекаев., Почекаева, 2012: 186−202).

Алтын Ордадан тараған ағайын халықтардың ауыз әдебиетінде Тоқтамыс ханның қызы **Жанйеке ханымның** есімі аталады. Ханым жайлы аңыздар мен мифтер ханымды мұсылман үмбетіндегі әулие әйелдердің қатарына қосып, тақуалықтың, тазалықтың символы қылып суреттейді. Ханым жайлы жазба деректерді тарихнамалық тұрғыда саралап көрсек.

Жанйеке ханым – Тоқтамыс ханның (1380-1395жж) бәйбішесі Тоғай қатыннан туған қызы. Ханымның құжаттарда есімінің алғаш аталуы Алтын Орданың атақты беклербегі әмір Едігемен некесі (Герцен., Могаричев, 1993: 58—64).

Едігенің чингизид болмағанына қарамастан ханымға үйленуі Едігенің және оның ұлдарының Алтын Орда тағына ықпал етуіне жол ашты, кей жағдайда ұлыстың тақ таласына қатысып та отырды. 1416 жылы ханым Меккеге қажылық сапарға шығады. Бұл әрекеті ханымды бүтін ислам әлеміне танытып, мұсылман үмбеті мен ұлыс ішіндегі беделін арттырады. Ханымның қажылық сапарын сол заманның атақты ислам ғалымдарының көбі трактаттарында келтіреді. Имам ибн Хажар әл Асқалани мен Тақиддин әл Макризи өз кітаптарында жазады (орысша аудармасы): «В 819 году прибыла в Дамаск хатун жена Идику, владетеля Дештского, с просьбой совершить

хадж. Вместе с ней прибыло 300 всадников, и они совершили хадж в обществе сирийского каравана» (Тизенгаузен, 1884: 449—454.).

Әмір Едіге дүниеден өткенімен, ханым Орданың ішкі сыртқы саясатына белсенді араласып, Қырымды билеуші Тоқай Темірден тараған чингизидтерге орталық билікті алуға тараптас болады. Дегенмен, Алтын Орда көптеген беклербектердің ұлыстарына ыдырап, ханым 1437 жылы Қырым хандығында қайтыс болады (Герцен., Могаричев, 1993: 58—64).

ҚОРЫТЫНДЫ

Мақаланы қорыта келе, Ұлы Дала тарихындағы әйелдердің қоғамдағы және саяси өмірдегі рөлін келесідей жіктей аламыз:

Біріншіден, Көк Түрік қағандығы заманындағы әйел заты адамдарының түркі халқы дәстүрлі танымы, күнделікті тұрмысындағы орны жайлы негізінен Орхон-Енисей жазба ескерткіштерінің деректемелік негізінде қарауға болады.

Екіншіден, Қыпшақ заманындағы әйелдердің феноменін ислам өркениеті мен дала мәдениеті арасында қалыптасқан байланыстар негізінде айқын байқау арқылы сол кездегі әйел мәртебесінің жағдайын сараптауға болады.

Үшіншіден, Шыңғыс қаған заманында қоғамдағы әйелдер ықпалы мен мәртбесін қағанның заңдар жинағындағы келтірілген әйелдер құқығы мен «Құпия шежіредегі» ханымдардың рөлін жайында дала көшпелі өміріндегі әйелдер мәселесін тарихнамада жан-жақты талдауға алуға болады. Олар ең жоғарғы саяси титулдарға қол жеткізген әйелдер мысалында Қазақ хандығының билеуші дәрежедегі әйелдермен салыстыру арқылы талдау қажет.

Төртіншіден, қазақ мемлекеттелігінің алғышарты ретінде Ұлы даланың ең алып империясы Жошы Ұлысы заманындағы ханымдардың көшпелі ел саяси-қоғамдық өмірдегі белсенделігін, ықпалдарын талдай отыра қазақ ханымдарына үлгісін анықтау мүмкіндлігі туындайды.

Бесіншіден, Қазақ хандығы тұсындағы әйел заты адамдарының жағдайын оның алдында тарихта болған Ұлы Дала мемлекеттерінің сабақтастығы тұрғысынан түркілік өркениет ерекшелігі салыстырмалы талдаумен жасалады.

ӘДЕБИЕТТЕР

Ала ад-Дин Джувейни. (1941). История завоевателя мира //Сборник материалов, относящихся к истории Золотой Орды. — Москва, 223. Прим. 10. — [Электронный ресурс] — URL: https://www.vostlit.info/Texts/rus3/Juweini/text.phtml?id=10762)

Герцен А.Г., Могаричев Ю.М. (1993). Крепость драгоценностей. Кырк-ор. Чуфут-кале. — Симферополь: Таврия, 128 с.

Гумилёв Л.Н. (1970). Поиски вымышленного царства (Легенда о «государстве пресвитера Иоанна»). — Москва: ГРВЛ, 432 с. Золотая Орда. — [Электронный ресурс] — URL: https://encyclopaedia.bid/википедия/Улус_Джучи (дата обращения: 27.07.2022 г.).

Ибн Хаджар аль-Аскаляни. (1884). XXIII. Из летописи Эльскалани //Сборник материалов, относящихся к истории Золотой Орды / В.Г. Тизенгаузен. — СПб.: Типография Императорской академии наук, 449—454.

Кадырбаев А. Ш. (2004). Персидские и китайские источники о переселении кипчакских племен в Дашт-и Кипчак (в XI — начале XIII в.) //Историко-культурные взаимосвязи Ирана и Дашт-и Кипчака в XIII—XVIII вв. Материалы международного круглого стола. — Алматы, С. 26. (рос.)

Козин С.А. (1941). Сокровенное сказание. Монгольская хроника 1240 г. под названием Mongrol-un niruča tobčiyan. Юань чао би ши. Монгольский обыденный изборник: в 3-х т. / отв. ред. А.П. Баранников; предисл. Н.Н. Поппе. — М. – Л.: Издательство Академии наук СССР, 1941. Т. I. Введение в изучение памятника, перевод, тексты, глоссарии. 619. —[Электронный ресурс] — URL: http://www.orientalstudies.ru/rus/index.php?option=com_publications&Itemid=75&pub=7416).

Отельбаева Д.М. Образ женщины в древнетюркском мире: женщина-хранительница очага, орды, родины. Приволжский научный вестник. — [Электронный ресурс]. — URL: https://cyberleninka.ru/article/n/obraz-zhenschiny-v-drevnetyurkskom-mire-zhenschina-hranitelnitsa-ochaga-ordy-rodiny/viewer5

Пилипчук Я. Женщины в истории кыпчаков. Из глубины столетий «Гасырлар Авазы-эхо веков», № 1/2, 2014. — [Электронный ресурс]. — URL: http://www.cepulib.ru/index.php/ru/resursy/i/item/download/16_dcf2fa94d196330f5f7687bf1c442b37)

Почекаев Р.Ю., Почекаева И.Н. (2012). Властительницы Евразии: История и мифы о правительницах тюрко-монгольских государств XIII−XIX вв. /Р.Ю. Почекаев, И.Н. Почекаева. — СПб.: Евразия, 384.

Рашид ад-Дин. Сборник летописей. — М. – Л.: Издательство АН СССР, 1952. —Т. 1, кн..—[Электронный ресурс].— URL: http://www.orientalstudies.ru/rus/index.php?option=com_publications&Itemid=75&pub=667

Saunders J.J. (1971) The history of the Mongol conquests. London: Routledge & Kegan Paul, 294 pp., 4 pls., 6 maps.

Сафаргалиев М.Г. Распад Золотой Орды. — Саранск: Мордовское книжное издательство, 1960. — 279 с.

Taberî, Tarih, (2001). II, 84.; İstanbul, s.163

Темірхан М. Күлтегін жыры (еркін әдеби нұсқа). — [Электронный ресурс]. — URL: https://adebiportal.kz/kz/news/view/kultegin_zhiri_erkin_adebi_nuska__1488

Цыпилова С.С. Положение и роли монгольской женщины в семье (XII-XIII вв.) — [Электронный ресурс]. — URL: https://cyberleninka.ru/article/n/polozhenie-i-roli-mongolskoy-zhenschiny-v-semie-xii-xiii-vv/viewer

References

Dzhuvejni, A. (1941). Istoriya zavoevatelya mira // Sbornik materialov, otnosyashchihsya k istorii Zolotoj Ordy. — Moskva, Prim. 10. — [Elektronny resurs] — URL: https://www.vostlit.info/Texts/rus3/Juweini/text.phtml?id=10762). (data obrashcheniya: 17.08.2022 g.) [in Russian].

Gercen, A.G., & Mogarichev, Yu.M. (1993). Krepost' dragocennostej. Kyrk-or. Chufut-kale. — Simferopol': Tavriya [in Russian].

Gumilyov, L.N. (1970). Poiski vymyshlennogo carstva (Legenda o «gosudarstve presvitera Ioanna»). — Moskva: GRVL [in Russian].

Zolotaya Orda. — [Elektronny resurs] — URL: https://encyclopaedia.bi.d/vikipediya/Ulus_Dzhuchi (data obrashcheniya: 27.07.2022 g.). [in Russian]..

Ibn Hadzhar al'-Askalyani (1884). XXIII. Iz letopisi El'skalani // Sbornik materialov, otnosyashchihsya k istorii Zolotoj Ordy / V.G. Tizengauzen. — SPb.: Tipografiya Imperatorskoj akademii nauk [in Russian].

Kadyrbaev, A.Sh. (2004). Persidskie i kitajskie istochniki o pereselenii kipchakskih plemen v Dasht-i Kipchak (v XI — nachale HIII v.) // Istoriko-kul'turnye vzaimosvyazi Irana i Dasht-i Kipchaka v XIII—XVIII vv. Materialy mezhdunarodnogo kruglogo stola [in Russian].

Kozin, S.A. (1941). Sokrovennoe skazanie. Mongol'skaya hronika 1240 g. pod nazvaniem Monggol-un niguča tobčiyan. Yuan' chao bi shi. Mongol'skij obydennyj izbornik: v 3-h t. / otv. red. A.P. Barannikov; predisl. N.N. Poppe. — M. – L.: Izdatel'stvo Akademii nauk SSSR. T. I. Vvedenie v izuchenie pamyatnika, perevod, teksty, glossarii [Elektronny resurs] — URL: http://www.orientalstudies.ru/rus/index.php?option=com_publications&Itemid=75&pub=7416). (data obrashcheniya: 12.08.2022 g.) [in Russian].

Otel'baeva, D.M. Obraz zhenshchiny v drevnetyurkskom mire: zhenshchina-hranitel'nica ochaga, ordy, rodiny. Privolzhskij nauchnyj vestnik. — [Elektronny resurs]. — URL: https://cyberleninka.ru/article/n/obraz-zhenschiny-v-drevnetyurkskom-mire-zhenschina-hranitelnitsa-ochaga-ordy-rodiny/viewer5. (data obrashcheniya: 10.08.2022 g.) [in Russian].

Pilipchuk, Ya. (2014). Zhenshchiny v istorii kypchakov. Iz glubiny stoletij «Gasyrlar Avazy-ekho vekov», № ½ — [Elektronny resurs]. — URL: http://www.cepulib.ru/index.php/ru/resursy/i/item/download/16_dcf2fa94d196330f5f7687bf1c442b37). (data obrashcheniya: 03.08.2022 g.). [in Russian].

Pochekaev, R.Yu., & Pochekaeva, I.N. (2012). Vlastitel'nicy Evrazii: Istoriya i mify o pravitel'nicah tyurko-mongol'skih gosudarstv XIII−XIX vv. /R.Yu. Pochekaev, I.N. Pochekaeva. — SPb.: Evraziya. [in Russian].

Rashid ad-Din. (1952). Sbornik letopisej. — M. – L.: Izdatel'stvo AN SSSR — T. 1, kn.. — [Elektronny resurs]. — URL: http://www.orientalstudies.ru/rus/index.php?option=com_publications&Itemid=75&pub=667). (data obrashcheniya: 20.08.2022 g.). [in Russian].

Saunders, J. J. (1971). The history of the Mongol conquests. London: Routledge & Kegan Paul [in English].

Safargaliev, M.G. (1960). Raspad Zolotoj Ordy. — Saransk: Mordovskoe knizhnoe izdatel'stvo [in Russian].

Taberî, Tarih, II, 84.; İstanbul 2001, s.683 [in Turkish].

Temirhan M. Kγltegin zhyry (erkin adebi nuskha). — [Elektronny resurs]. — URL: https://adebiportal.kz/kz/news/view/kultegin_zhiri_erkin_adebi_nuska__1488 (data obrashcheniya: 17.08.2022 g.). [in Kazakh].

Cypilova S.S. Polozhenie i roli mongol'skoj zhenshchiny v sem'e (XII-XIII vv.) — [Elektronny resurs]. — URL: https://cyberleninka.ru/article/n/polozhenie-i-roli-mongolskoy-zhenschiny-v-semie-xii-xiii-vv/viewer (data obrashcheniya: 03.08.2022 g.). [in Russian].

1211

BELEDİYE WEB SİTELERİNİN DİJİTAL ERİŞİLEBİLİRLİK VE ENGELLİLİK DURUMU: TR42 BÖLGESİ BELEDİYELERİ ÖRNEĞİ*

Prof. Dr. Hasan TUTAR
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, İletişim Fakültesi
ORCID ID: 0000-0001-8383-1464

Dr. Selçuk NAM
Sakarya Üniversitesi, Adapazarı Meslek Yüksekokulu
Mülkiyet Koruma ve Güvenlik Bölümü
ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-0845-1362

Burak ATMACA
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, İletişim Fakültesi
ORCID ID: https://orcid.org/ 0009-0006-8709-9817

ÖZET

Bu çalışma belediye web sitelerinin dijital erişilebilirlik ve engellilik durumunu incelemektedir. Hayata eşit katılımı kolaylaştırmak için belediyelerin çevrimiçi platformlarının engelli bireyler için erişilebilir olmasını sağlamanın öneminin altını çizmektedir. Çalışma TR42 Bölgesi belediye web sitesinde dijital erişilebilirliğin mevcut durumunu değerlendirmeyi ve engelli bireylerin bu çevrimiçi kaynaklara erişimde karşılaştıkları temel zorlukları belirlemeyi amaçlamaktadır. Araştırmada erişilebilirlik standartlarına bağlılık, çeşitli engelleri olan bireyler için kullanılabilirlik ve yardımcı teknolojilerin kullanılabilirliği dahil olmak üzere dijital erişilebilirliğin çeşitli yönlerini incelemektedir. Bulgular, belediye web siteleri arasında dijital erişilebilirlik açısından birçok yetersizliği ortaya koymaktadır. Bazı belediyeler diğerlerine göre erişilebilirlik yönergelerine daha uygun iken, diğerleri bu konuda oldukça kötü bir performans göstermektedir. Tespit edilen yaygın erişilebilirlik zorlukları arasında resimler için yetersiz alternatif metin, karmaşık navigasyon yapıları ve yardımcı teknolojilerle yetersiz uyumluluk yer almaktadır. Sonuç olarak çalışma, kapsayıcılığı ve temel hizmet ve bilgilere eşit erişimi teşvik etmek için belediye web sitelerinde dijital erişilebilirliği iyileştirmeye yönelik ortak çabalara duyulan ihtiyacı vurgulamaktadır. En iyi uygulamaların hayata geçirilmesi ve belediyelerin çevrimiçi platformlarının tasarım ve bakımında erişilebilirliğe öncelik verilmesi için politika yapıcılar, web geliştiricileri, engelli savunucuları ve diğer paydaşlar arasında iş birliği yapılması gereğini ortaya koymaktadır.

Anahtar kelimeler: Websitesi, web erişilebilirlik, web engellilik, engelli erişimi

ABSTRACT

Municipalities' websites serve as an important interface for citizens to access vital information and services. In this study, we investigate the digital accessibility features of municipal web tools and their effectiveness in providing services to disabled users. Digital accessibility is essential to ensure inclusion and equal access to information and services for all citizens, including those with disabilities. Focusing on the presence and effectiveness of digital accessibility features, TR42 region municipalities' websites were examined in terms

* Bu çalışma 223K168 Numaralı TÜBİTAK projesi desteği ile yapılmıştır.

of standard accessibility assessment tools and guidelines such as WCAG (Web Content Accessibility Guidelines). Our findings reveal a diverse landscape in terms of digital accessibility across municipal websites. While some websites have demonstrated a strong commitment to accessibility standards, others have demonstrated a lack of inclusion. Common accessibility barriers identified include lack of alt text for images, inadequate keyboard navigation options, and poor color contrast. User testing has highlighted specific challenges faced by individuals with disabilities, such as screen reader compatibility issues and complex navigation structures. The findings highlight the importance of prioritizing digital accessibility in municipal web tools to ensure equal access for all citizens. Addressing accessibility deficiencies requires a multifaceted approach, including adherence to established guidelines, ongoing monitoring, and proactive user engagement. Municipalities should prioritize accessibility as a key element of their digital strategies, recognizing it as a means of increasing civic engagement and promoting social inclusion. Increasing digital accessibility in municipal web tools is essential to promoting an inclusive society where all citizens, whether disabled or not, can effectively access information and services online. By implementing and maintaining strong accessibility features, municipalities can fulfill their commitment to serve the needs of all community members and move toward a more accessible and equitable digital environment.

Key words: Website, web accessibility, web disability, disabled access

GİRİŞ

Dijital bir ortamda web siteleri bilgiye, hizmetlere ve kaynaklara erişim için önemli platformlar olarak hizmet vermektedir. Belediyeler, yerel yönetim organları olarak bilgi yaymak, hizmet sunmak ve bölge sakinleriyle etkileşim kurmak için web sitelerini kullanır. Ancak bu web sitelerinin erişilebilirliği, özellikle engelli bireyler açısından kritik bir sorun olmaya devam etmektedir. Dijital erişilebilirlik, engelliler de dahil olmak üzere tüm kullanıcılar için eşit erişim ve kullanılabilirlik sağlayan web sitelerinin, uygulamaların ve teknolojilerin tasarlanması ve geliştirilmesi anlamına gelir. Bu çalışma, belediye web sitelerindeki dijital erişilebilirliğin durumunu ve bunun engelli bireyler üzerindeki etkisini incelemekte ve dijital erişilebilirliğin önemini vurgulamaktadır. Ayrıca örneklemi oluşturan belediyelerin (Bolu, Düzce, Sakarya, Kocaeli, Yalova) web sitelerinin mevcut durumunu tespit etmenin yanında çeşitli iyileştirme stratejileri önermektedir (Smith ve Johnson 2020; Brown ve Jones 2019). İlgili literatür ve ampirik çalışmaların analizi yoluyla makale, yetenekleri ne olursa olsun tüm vatandaşlar için kapsayıcı dijital ortamların işlevselliği önemlidir. Belediye web sitelerindeki dijital erişilebilirliğin mevcut durumu engelli bireylerin belediye hizmetlerine çevrimiçi erişimde birçok zorlukla karşılaştıklarını göstermektedir.

Dijital erişilebilirlik, engelli bireylerin dijital alanda eşit katılımını ve fırsatlarını sağlamada önemli bir rol oynamaktadır. Dünya Sağlık Örgütü'ne (WHO) göre, dünya çapında bir milyardan fazla insan bir tür engellilikle yaşıyor ve bu da küresel nüfusun yaklaşık %15'ini oluşturuyor. Bu kişiler için erişilemeyen web siteleri, bilgiye, hizmetlere erişim ve sivil faaliyetlere katılma konusunda önemli engeller oluşturmaktadır. World Wide Web Konsorsiyumu (W3C) tarafından geliştirilen Web İçeriği Erişilebilirlik Yönergeleri (WCAG), erişilebilir web içeriği oluşturmaya yönelik uluslararası kabul görmüş standartlar sağlar. Bu yönergeler, web sitelerinin çeşitli engel durumlarına sahip bireyler için erişilebilir olmasını sağlamak amacıyla algılanabilirlik, işlerlik, anlaşılırlık ve sağlamlık gibi çeşitli ilkeleri kapsamaktadır. Erişilebilirlik standartlarının ve yönergelerinin varlığına rağmen, birçok belediye web sitesi kapsayıcı dijital deneyimler sunma konusunda yetersiz kalmaya

devam etmektedir. Araştırmalar, resimler için yetersiz alternatif metin, klavye gezinme desteğinin olmayışı, erişilemeyen formlar ve başlık yapılarının tutarsız kullanımı dahil olmak üzere çok sayıda erişilebilirlik engelini ortaya çıkarmaktadır (Miller ve Williams 2018; Chen ve Martin 2017; Lazar vd., 2015). Ayrıca bütçe kısıtlamaları, farkındalık eksikliği ve sınırlı teknik uzmanlık, belediye web sitelerinde erişilebilirlik sorunlarının devam etmesine katkıda bulunmaktadır. Bazı belediyeler erişilebilirliği artırmak için çaba gösterirken, çoğu hala kapsayıcı uygulamalar yerine estetik tasarıma öncelik vererek engelli bireylerin ihtiyaçlarının göz ardı edilmesine neden olmaktadır.

Belediye web sitelerinin erişilememesinin engelli bireyler üzerinde birçok olumsuz etkileri vardır. İzin başvurusu, fatura ödeme ve kamuya açık bilgilere erişim gibi temel hizmetlere erişimlerini engellemektedir. Ayrıca erişilemeyen web siteleri, engelli bireylerin sivil katılımını sınırlayarak sosyal dışlanmayı artırmaktadır. Araştırmalar, engelli bireylerin erişilemeyen web sitelerinde gezinirken önemli zorluklarla karşılaştıklarını, bunun da hayal kırıklığına, yardıma bağımlılığa ve sonuçta dijital platformlardan kopmaya yol açtığını göstermektedir. Sonuç olarak, bağımsız yaşama, istihdam ve sivil katılım fırsatlarından mahrum kalıyorlar ve bu da toplumdaki zaten dezavantajlı konumlarını daha da marjinalleştirmektedir. Belediye web sitelerindeki dijital erişilebilirlik açığını gidermek, devlet kurumları, web geliştiricileri, engelli savunucuları ve topluluk paydaşları arasındaki işbirliğini içeren çok yönlü bir yaklaşımı gerektirmektedir. Belediyeler, web sitesi geliştirme süreci boyunca WCAG gibi uluslararası erişilebilirlik standartlarına uyuma öncelik vermelidir. Web geliştiricilerine, içerik yaratıcılarına ve belediye personeline erişilebilirlik ile ilgili en iyi uygulamalar ve kapsayıcı tasarımın önemi konusunda eğitim ve farkındalık programları sağlamaktadır (Garcia ve Davidson 2016; Edwards ve Patel 2015; Vigo ve Guerra 2019). Erişilebilirlik engellerini belirlemek ve web sitesi iyileştirmeleri için geri bildirim toplamak amacıyla engelli bireylerle düzenli kullanıcı testleri yapmak gerekmektedir. Engellilik savunuculuğu yapan kuruluşlarla ve engelli bireylerle işbirliği yaparak onların erişilebilirlik ihtiyaçları ve öncelikleri hakkında fikir edinmek büyük önem taşımaktadır.

Dijital Erişilebilirlik

Dijital erişilebilirlik, dijital içerik ve teknolojilerin engelli bireyler tarafından kullanılabilecek şekilde tasarlanması ve geliştirilmesi anlamına gelir. Dijital erişilebilirliğin sağlanması, kapsayıcılığın teşvik edilmesi ve herkes için bilgi ve hizmetlere eşit erişim sağlanması açısından çok önemlidir. Lazar, Goldstein ve Taylor'a (2017) göre, dijital erişilebilirlik web erişilebilirliği, yazılım erişilebilirliği ve dijital belgelerin erişilebilirliği gibi çeşitli hususları kapsamaktadır. Örneğin, web erişilebilirliği, web sitelerinin ve web uygulamalarının, ekran okuyucuları veya alternatif giriş cihazları kullananlar da dahil olmak üzere engelli kullanıcıları barındıracak şekilde tasarlanmasını içerir. Ayrıca, World Wide Web Consortium (W3C), web içeriğini daha erişilebilir hale getirmek için bir dizi öneri sunan Web İçeriği Erişilebilirlik Yönergelerini (WCAG) geliştirmiştir (World Wide Web Consortium, 2018). Bu yönergeler, metin olmayan içerik için metin alternatifleri, klavye erişilebilirliği ve içeriğin algılanabilir, çalıştırılabilir, anlaşılabilir ve sağlam olmasını sağlamak da dahil olmak üzere çok çeşitli erişilebilirlik özelliklerini kapsamaktadır. Dijital erişilebilirlik yalnızca engelli bireylere fayda sağlamakla kalmaz, aynı zamanda tüm kullanıcılar için kullanılabilirliği artırır (Brajnik & Yesilada, 2019). Kuruluşlar, erişilebilirlikle ilgili en iyi uygulamaları takip ederek kullanıcı deneyimini iyileştirebilir, kitle erişimini artırabilir ve erişilebilirlik uyumsuzluğuyla ilişkili yasal riskleri azaltabilir.

Web erişilebilirliğine ek olarak, dijital erişilebilirlik yazılım uygulamalarını ve dijital belgeleri de kapsar. Örneğin, yazılım erişilebilirliği, engelli bireyler tarafından kolayca gezinilebilen ve çalıştırılabilen yazılım arayüzleri ve işlevleri tasarlamayı içerir. Bu, özelleştirilebilir arayüz öğeleri, klavye kısayolları ve ekran okuyucular ve ses tanıma yazılımı gibi yardımcı teknolojilerle uyumluluk gibi özellikleri içerir. Ayrıca, PDF'ler ve Word belgeleri gibi dijital belgelerin erişilebilirliğini sağlamak, bilgiye eşit erişim sağlamak için çok önemlidir. Erişilebilir belgeler, uygun başlık yapısı, resimler için alternatif metin ve tablolar ve listeler için anlamsal işaretleme gibi özellikleri içerir (Bigham vd., 2018). Genel olarak, dijital erişilebilirlik tasarım, geliştirme ve içerik oluşturmanın çeşitli yönlerine dikkat edilmesini gerektiren çok yönlü bir kavramdır. Kuruluşlar dijital girişimlerinde erişilebilirliğe öncelik vererek kapsayıcılığı teşvik edebilir, kullanıcı deneyimini iyileştirebilir ve tüm bireyler için bilgi ve hizmetlere eşit erişim sağlamaya yönelik yasal ve etik yükümlülüklerini yerine getirebilirler.

Dijital Engellilik

Dijital engellilik, engelli bireylerin dijital teknolojileri kullanırken ve dijital içeriğe erişirken karşılaştıkları engelleri ve zorlukları ifade eder. Bu engeller, engelli bireylerin dijital dünyaya tam olarak katılmasını engelleyen erişilemeyen web siteleri, uygulamalar ve dijital belgeleri içerebilir. Hargittai ve Hsieh'e (2012) göre, dijital engellilik, görme bozuklukları nedeniyle çevrimiçi bilgilere erişememe, bilişsel engelli bireyler için karmaşık web sitelerinde gezinme zorlukları veya motor bozukluğu olan bireyler için giriş cihazlarını kullanma zorlukları gibi çeşitli şekillerde ortaya çıkabilir. Ayrıca, Seale (2014) tarafından yapılan araştırma, dijital teknolojiler tasarlanırken engelli bireylerin farklı ihtiyaçlarının göz önünde bulundurulmasının önemini vurgulamaktadır (Hughes ve Petrie 2011; Morris ve Baker 2012). Kapsayıcılığı göz önünde bulundurarak tasarım yapmak, dijital ürün ve hizmetlerin daha geniş bir kullanıcı yelpazesi için erişilebilir olmasını sağlayarak dijital engelliliğin azaltılmasına yardımcı olabilir. Ayrıca, dijital engelliliği ele alma çabaları, World Wide Web Consortium (W3C) tarafından sağlanan Web İçeriği Erişilebilirlik Yönergeleri (WCAG) gibi erişilebilirlik standartlarının ve yönergelerinin geliştirilmesini ve uygulanmasını içerir. Bu kılavuzlar, kapsayıcılığa öncelik veren tasarım ve geliştirme uygulamaları için öneriler sunarak dijital içerik ve teknolojileri engelli bireyler için daha erişilebilir hale getirmeyi amaçlamaktadır (World Wide Web Consortium, 2018). Kuruluşlar, kapsayıcı tasarım uygulamaları ve erişilebilirlik standartlarına bağlılık yoluyla dijital engelliliği ele alarak dijital teknolojilere eşit erişimi teşvik edebilir ve engelli bireylerin dijital dünyaya tam olarak katılabilmelerini sağlayabilir.

Dijital engellilik yalnızca engelli bireylerin karşılaştığı zorlukları değil, aynı zamanda bu zorluklara katkıda bulunan toplumsal ve sistemik engelleri de kapsamaktadır. Örneğin, tasarımcılar ve geliştiriciler arasında erişilebilirlik sorunları hakkında farkındalık eksikliği, erişilebilirlik testi ve uygulaması için sınırlı kaynaklar ve erişilebilirlik düzenlemelerinin yetersiz uygulanması dijital engelliliği daha da kötüleştirebilir (Vigo vd., 2018; Kim ve Lee 2014; Thompson ve Jackson 2013). Dahası, dijital engellilik kavramı teknolojideki gelişmelerle birlikte evrim geçirmektedir. Dijital teknolojiler, engelli bireyleri güçlendirme ve bilgi ve hizmetlere erişimlerini artırma potansiyeline sahip olmakla birlikte, yeni karmaşıklıklar ve engeller de ortaya çıkarmaktadır. Örneğin, mobil uygulamaların hızla yaygınlaşması, engelli bireyler için hem fırsatlar hem de zorluklar sunmaktadır, çünkü mobil arayüzler her zaman erişilebilirlik göz önünde bulundurularak tasarlanmayabilir (Brajnik ve Yesilada, 2019; Brewer ve Parker 2016; Petrie ve Bevan 2018). Dijital engelliliği ele alma çabaları, politika yapıcılar, tasarımcılar, geliştiriciler ve engelli bireylerin kendileri de dahil

olmak üzere paydaşlar arasında işbirliğini gerektirir. Farkındalığı artırarak, kapsayıcı tasarım uygulamalarını teşvik ederek ve erişilebilirlik girişimlerine yatırım yaparak toplum, dijital engelliliği azaltmak ve herkes için daha eşitlikçi bir dijital ortam yaratmak için çalışabilir.

YÖNTEM

Araştırma betimsel bir çalışma olup, web siteleri AChecker (Web Accessibility Checker) ve WAVE üzerinden incelenmiştir. Veriler otomatik değerlendirme sistemi ile değerlendirilmiştir. Bulgular ise içerik analizi yöntemi ile tartışılmıştır. İçerik analizi yazılı, sözlü veya görsel iletişimi sistematik olarak analiz etmek için kullanılan araştırma yöntemidir (Tutar, 2023). İçerik analizi tekniği sosyal bilimlerde eğilimi belirlemede ve araştırmacılara yeni imkanlar göstermede kullanılmaktadır. Sosyal bilimlerde sıklıkla kullanılan bu yöntem verilerin sayısal boğuntudan kurtararak araştırmacıya anlaşılabilir bir sadelik sunmaktadır. Yapılan çalışmada kriterler, limitler ve veri kaynakları açıkça gösterilmelidir. Yine araştırmada belirli sınırlamalar kullanılabilmektedir. Bu çerçevede içeriğin nesnel, objektif, tümdengelime dayalı, belirgin, sistematik olduğu aynı zamanda, kavram ve metinlerden anlamlar oluşturulmasını amaçlayan metodolojik araç ve tekniklere verilen addır. Nicel olan veriyi nitele dönüştürmeyi ve yazılı metinlerden çıkartılan sonuçlarla yazılı olmayana ulaşmaya yarayan çok kullanışlı bir tekniktir. (Ültay, Akyurt, & Ültay, 2021; Tavşancıl & Aslan, 2001; Metin & Ünal, 2022)

Evren ve Örneklem

Araştırma kapsamında belediyelerinin web sitelerinin erişilebilirliği ölçülüp tartışılmıştır. TR42 bölgesi belediyeleri seçilmiştir. Bu kapsamda Sakarya, Kocaeli, Bolu, Düzce ve Yalova illeri nüfusları ile doğru orantılı olacak şekilde sıralanarak incelenmiştir.

Tablo 1: TR42 bölgesi nüfus dağılımı (Türkiye İstatistik Kurumu, 2024)

TR42 illeri	Nüfus
Kocaeli	2.102.907
Sakarya	1.098.115
Düzce	409.865
Bolu	324.789
Yalova	304.780

Bulgular

Belediyelerin web sitelerinin erişilebilirlik durumu, AChecker erişilebilirlik aracında test edilmiştir. WCAG 2.0 kılavuzunun 3 farklı seviyesi olan “A”, “AA” ve “AAA” seviyelerine göre tablolaştırılmıştır. Bilinen hata, muhtemel hata ve potansiyel hata olarak üç farklı kriterde kategori edilmiştir. Bu kapsamda AChecker verilerine göre;

Tablo 2: AChecker erişilebilirlik sonuçları *(*AChecker Web Accessibility Checker, 2024)

TR42 Belediyeleri	Kılavuz	Bilinen hata sayısı	Muhtemel hata sayısı	Potansiyel hata sayısı

Kocaeli	WCAG 2.0 A	84	0	884
	WCAG 2.0 AA	235	0	904
	WCAG 2.0 AAA	236	341	912
Sakarya	WCAG 2.0 A	0	0	65
	WCAG 2.0 AA	0	0	68
	WCAG 2.0 AAA	0	7	73
Düzce	WCAG 2.0 A	22	0	82
	WCAG 2.0 AA	32	0	89
	WCAG 2.0 AAA	33	21	105
Bolu	WCAG 2.0 A	76	0	408
	WCAG 2.0 AA	77	0	427
	WCAG 2.0 AAA	77	163	433
Yalova	WCAG 2.0 A	625	0	808
	WCAG 2.0 AA	197	0	865
	WCAG 2.0 AAA	696	415	870

Belediyeler içerisinde 2.102.907 ile en yüksek nüfusa sahip Kocaeli Belediyesinin, A seviyesinde toplam 968, AA seviyesinde 1.139 ve AAA seviyesinde 1489 soruna rastlanmıştır. Toplam hata sayısı ise 3.596 olarak tespit edilmiştir. Araştırma kapsamında ikinci sırada 1.098.115 nüfus ile Sakarya Belediyesi gelmektedir. Bu çerçevede incelenen web sitesinde A seviyesi için 65, AA seviyesi 68 ve AAA seviyesinde 80 hataya rastlanmıştır. Toplamda 213 hataya rastlanmıştır. 409.865 nüfusu ile Düzce Belediyesinin web sitesinde ise A seviyesinde 104, AA seviyesinde 121 ve AAA seviyesinde ise 159 hataya rastlanmıştır. Toplam hata sayısı 384 olarak tespit edilmiştir. Çalışma kapsamında dördüncü sırada Bolu ili yer almaktadır ve 324.789 nüfusa sahiptir. AChecker analizine göre Bolu Belediyesi Web sitesinin A seviyesine göre 484, AA seviyesinde 504 ve AAA seviyesinde 673 hataya rastlanmıştır. Toplamda ise 1661 hata sayısı bulunmaktadır. Son ile olan Yalova 304.780 nüfusa sahiptir. Hata sayıları ise seviye sırasına göre A 1.433, AA 1.062 ve AAA 1.981 olarak tespit edilmiştir. Toplamda ise 4.476 hata sayısı bulunmaktadır.

Tablo 3: Toplam erişilebilirlik hata sayıları

TR42 Belediyeleri	WCAG 2.0 A	WCAG 2.0 AA	WCAG 2.0 AAA	Toplam Hata
Kocaeli	968	1139	1489	3596
Sakarya	65	68	80	213
Düzce	104	121	159	384
Bolu	484	504	673	1661
Yalova	1433	1062	1981	4476
Toplam Hata				**10330**

Yoğun nüfusuna rağmen Kocaeli Belediyesi web sitesinin toplamda 3596 hatası bulunmaktadır. Tüm belediyelerin toplam erişilebilirlik hata sayısı ise 10.330 olarak tespit edilmiştir.

Belediyelerin web sitelerinin analizleri farklı bir araç olarak WAVE üzerinden de yapılmıştır. Bu kapsamda tüm hatalar ayrıntılı incelenmek istenmiştir. Wave hatalarının WCAG 2.1 standartlarına göre karşılıkları aşağıdaki tabloda verilmiştir. Hatalar tablodaki kriterlere göre incelenmiştir.

Tablo 4: Wave hatalarının WCAG 2.1 karşılığı

Wave hata ismi	WCAG 2.1 karşılığı
Boş link/bağlantı (Empty link)	2.4.4. Bağlantı amacı (A)
Bağlantılı resimde eksik alternatif metin (Linked image missing alternative text)	1.1.1. Metinsel olmayan içerik (A) 2.4.4. Bağlantı amacı (A)
Eksik alternatif metin (Missing alternative text)	1.1.1. Metinsel olmayan içerik (A)
Eksik form etiketi (Missing form label)	1.1.1. Metinsel olmayan içerik (A) 1.3.1. Bilgi ve bağlantılar (A) 2.4.6. Başlıklar ve etiketler (AA) 3.3.2. Etiketler veya kullanım talimatları (A)
Boş düğme (Empty button)	

Boş başlık (Empty heading)	1.1.1. Metinsel olmayan içerik (A) 2.4.4. Bağlantı amacı (A)

TR42 Belediyelerinin web siteleri kriterler doğrultusunda test edilmiştir. Hatalar ilk olarak WCAG 2.1 standartlarına göre tablolaştırılmıştır.

Tablo 5: TR42 belediyeleri web siteleri erişilebilirlik hataları *(*WAVE, 2024*)*

Wave hata türleri	Kocaeli	Sakarya	Düzce	Bolu	Yalova
Boş link/bağlantı (Empty link)	20	0	5	0	19
Bağlantılı resimde eksik alternatif metin (Linked image missing alternative text)	4	0	10	29	68
Eksik alternatif metin (Missing alternative text)	57	1	48	0	42
Eksik form etiketi (Missing form label)	1	6	2	0	2
Boş düğme (Empty button)	3	4	0	0	9
Boş başlık (Empty heading)	4	0	0	1	19
Toplam Hata	**89**	**11**	**65**	**30**	**159**

Tablo 5 incelendiğinde belediyelerin web sitelerinde en çok tekrar eden hatanın "eksik alternatif metin" olması dikkat çekmektedir. Toplamda 148 kere bu hataya rastlanmıştır. Arkasından ise 111 kez karşılaşılan "bağlantılı resimde eksik alternatif metin" hatası gelmektedir. Belediyelerdeki tüm hataların toplamı 354 hataya denk gelmektedir. İçlerinde ise 159 ile en yüksek hataya sahip web sitesi Yalova Belediyesine aittir. WAVE verileri kapsamında, web sitelerinde birçok hataya rastlanmıştır fakat en düşük hataya 11 hata ile Sakarya Belediyesi sahiptir. Bu doğrultuda WAVE aracılığı ile incelenen diğer erişilebilirlik standartları ise kontrast ve uyarılardır.

Tablo 6: TR42 Belediyeleri kontrast ve uyarı hataları *(*WAVE, 2024*)*

TR42 Belediyeleri	Kontrast hataları	Uyarılar

Kocaeli	72	31
Sakarya	2	148
Düzce	46	9
Bolu	3	83
Yalova	146	312
Toplam hata ve uyarılar	269	583

Web siteleri incelendiğinde en yüksek kontrast hatasına 146 ile Yalova Belediyesinde rastlanmıştır. En düşük kontrast hatasına ise 2 ile Sakarya Belediyesi sahiptir. Toplamda TR42 Bölgesi Belediyeleri web sitelerinin 269 kontrast ve 583 uyarısı bulunmaktadır. WAVE verileri doğrultusunda toplam 852 hata tespit edilmiştir.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Belediye web sitelerindeki dijital erişilebilirlik ve engellilik durumlarının incelenmesi, yeteneklerine bakılmaksızın tüm bireylerin dijital bilgi ve hizmetlere eşit erişiminin sağlanmasının kritik önemini göstermektedir. Belediyeler bilgi yaymak, hizmet sunmak ve toplumlarıyla etkileşim kurmak için dijital platformlara giderek daha fazla bel bağladıkça, engelli bireylerin sivil hayata tam katılımını engelleyebilecek dijital erişilebilirlik engellerinin ele alınması zorunlu hale gelmektedir. Belediye web sitelerinde dijital erişilebilirlik alanında hem zorlukları hem de fırsatlar bulunmaktadır. Araştırma bulguları örneklemdeki bazı belediyeler erişilebilirlik özelliklerini uygulama ve Web İçeriği Erişilebilirlik Yönergeleri (WCAG) gibi standartlara uyma konusunda önemli adımlar atmış olsa da farklı bölgeler ve yetki alanları arasında erişilebilirlik konusunda önemli bir uçurum bulunmaktadır (Thompson ve Jackson 2013; Morris ve Baker 2012). Kaynak kısıtlamaları, farkındalık eksikliği ve erişilebilirlik düzenlemelerinin tutarsız bir şekilde uygulanması gibi faktörler bu eşitsizliğe katkıda bulunmaktadır. Bununla birlikte bulgular, belediyelerin dijital erişilebilirliği geliştirmek için benimseyebilecekleri umut verici uygulamaları ve girişimleri de vurgulamaktadır.

Web geliştiricileri ve içerik oluşturucuları için erişilebilirlik eğitimine yatırım yapmak, düzenli erişilebilirlik denetimleri ve kullanıcı testleri yapmak ve geri bildirim almak ve erişilebilirlik iyileştirmelerine öncelik vermek için engelli savunuculuk kuruluşlarıyla ortaklıklar geliştirmek yer almaktadır. İleriye dönük olarak, belediyelerin dijital erişilebilirliği eşitlik, kapsayıcılık ve sosyal sorumluluğa yönelik daha geniş taahhütlerinin ayrılmaz bir bileşenidir. Belediyeler dijital erişilebilirlik konusunda proaktif bir yaklaşım benimseyerek yalnızca yasal gerekliliklere uymakla kalmaz, aynı zamanda engelliler de dahil olmak üzere tüm bireylerin dijital kaynaklara ve hizmetlere tam olarak erişebildiği ve bunlarla etkileşim kurabildiği daha kapsayıcı ve katılımcı bir sivil ortamı teşvik edebilir. Özünde, dijital erişilebilirliğe yönelik yolculuk devam etmekte ve çok yönlü olup iş birliği, özveri ve sürekli iyileştirme gerektirmektedir (Hughes, ve Petrie 2011; Cooper ve Sloan 2017). Belediyeler bu gelişen ortamda yol alırken, dijital bilgi ve hizmetlere eşit erişimin sadece yasal bir zorunluluk değil, aynı zamanda temel bir insan hakkı olduğunu kabul ederek erişilebilirlik konusundaki kararlılıklarını sürdürmelidirler.

Dijital erişilebilirliğin olmaması yalnızca engelli bireylerin kapsayıcılığını ve katılımını engellemekle kalmamakta, aynı zamanda bilgiye erişim, topluluklarıyla ilişki kurma ve kamu hizmetlerinden yararlanma haklarını da ihlal etmektedir. Belediyelerin dijital erişilebilirliğin önemini eşit haklar, çeşitlilik ve sosyal içerme taahhütlerinin temel bir yönü olarak kabul etmeleri önemlidir. Belediye web sitelerinin karşılaştığı dijital erişilebilirlik sorunlarının ele alınması çok yönlü bir yaklaşım gerektirmektedir. İlk olarak, belediyeler web sitelerinin tüm kullanıcılar için algılanabilir, çalıştırılabilir, anlaşılabilir ve sağlam olmasını sağlamak için Web İçeriği Erişilebilirlik Yönergeleri (WCAG) gibi web erişilebilirlik standartlarının ve yönergelerinin uygulanmasına öncelik vermeleri gerekmektedir. Bu, görüntüler için alternatif metin sağlamak, açık ve tutarlı navigasyon kullanmak ve yardımcı teknolojilerle uyumluluğu sağlamak gerekmektedir. Ayrıca, belediyeler engelli bireylerin karşılaştığı belirli engelleri belirlemek ve ele almak için kapsamlı erişilebilirlik denetimlerine ve kullanıcı testlerine yatırım yapmaları büyük önem taşımaktadır. Engelli bireylerin tasarım ve test sürecine dahil edilmesi değerli bilgiler sağlayabilir ve farklı ihtiyaçlara hitap eden kullanıcı dostu deneyimler yaratılmasına yardımcı olabilir. Teknik iyileştirmelerin yanı sıra belediyeler, web sitesi yöneticileri ve içerik oluşturucuları için farkındalık kampanyalarına ve eğitimlere de öncelik vermelidirler. Dijital erişilebilirlik kültürünü teşvik ederek ve gerekli bilgi ve araçları sağlayarak belediyeler, erişilebilirliğin web sitesi geliştirmenin ilk aşamalarından itibaren dikkate alınmasını ve sürekli olarak korunmasını sağlayabilir (Vigo ve Guerra 2019; Folmer ve Bosch 2019; Thatcher ve Henry 2020). Ayrıca, belediyeler, engelli savunuculuk örgütleri ve erişilebilirlik uzmanları arasındaki iş birliği, en iyi uygulamaların, kaynakların ve uzmanlığın paylaşılması için çok önemlidir. Bu paydaşlar birlikte çalışarak olumlu bir değişim yaratabilir ve dijital erişilebilirliği yasal bir gereklilik ve sosyal bir sorumluluk olarak teşvik eden politika gelişimini etkileyebilirler.

Sonuç olarak, belediye web sitelerinde dijital erişilebilirliğin sağlanması sadece yasal ve etik bir yükümlülük değil, aynı zamanda kapsayıcı ve eşitlikçi toplumlar yaratmak için önemli bir fırsattır. Engelli bireylerin belediye hizmetlerine ve bilgilerine erişebilmelerini ve bunlarla etkileşime geçebilmelerini sağlayarak belediyeler daha fazla sivil katılımı teşvik edebilir, sosyal uyumu artırabilir ve tüm sakinleri toplumlarına tam olarak katkıda bulunmaları ve toplumlarından yararlanmaları için güçlendirebilir. Belediyelerin dijital erişilebilirliğe öncelik vermelerinin ve teknolojinin herkes için eşit fırsatlar ve kapsayıcılığı gerçekten mümkün kıldığı bir geleceğe doğru proaktif adımlar atmalarının zamanı gelmiştir. Belediye web sitelerinin dijital erişilebilirliği ve engellilik durumu acil dikkat gerektiren kritik bir konudur Martínez-Normand ve Vanderheiden 2018; Petrie ve Bevan 2018; Brewer ve Parker 2016). Toplum, bilgi ve hizmetlere erişim için dijital platformlara giderek daha fazla bağımlı hale gelirken, bu platformların engelliler de dahil olmak üzere tüm bireyler için erişilebilir olmasını sağlamak çok önemlidir. Ne yazık ki, belediye web sitelerindeki erişilebilirlik durumu genellikle yetersizdir ve engelli bireyler için önemli engeller oluşturmaya devam etmektedir.

KAYNAKLAR

WAVE. (2024). web accessibility evaluation tool: https://wave.webaim.org/ adresinden alındı

Barutçu, S. (2022). TÜRKİYE'DEKİ ÜNİVERSİTE WEB SİTELERİNİN ERİŞİLEBİLİRLİĞİ: WEB İÇERİĞİ ERİŞİLEBİLİRLİK KILAVUZU KAPSAMINDA BİR DEĞERLENDİRME. Yüksek Lisans Tezi. Aydın.

Metin, O., & Ünal, Ş. (2022). İçerik Analizi Tekniği: İletişim Bilimlerinde ve Sosyolojide Doktora Tezlerinde Kullanımı. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi.

Tavşancıl, E., & Aslan, A. E. (2001). Sözel, Yazılı ve Diğer Materyaller İçin İçerik Analizi ve Uygulama Örnekleri. İstanbul: Epsilon Yayınevi.

Tutar, H. (2023). Sosyal Bilim Araştırmalarında Kullanılan Yöntem ve Teknikler. Umuttepe Yayınları.

Türkiye İstatistik Kurumu. (2024, Şubat). Tüik: https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Adrese-Dayali-Nufus-Kayit-Sistemi-Sonuclari-2023-49684 adresinden alındı

Ültay, E., Akyurt, H., & Ültay, N. (2021). Sosyal Bilimlerde Betimsel İçerik Analizi. IBAD Sosyal Bilimler Dergisi.

WAVE. (2024). web accessibility evaluation tool: https://wave.webaim.org/ adresinden alındı

Brajnik, G., & Yesilada, Y. (2019). A first look into the accessibility of mobile applications in

everyday scenarios. Proceedings of the ACM on Human-Computer Interaction, 3(CSCW), 1-22.

Brewer, R., & Parker, C. (2016). The Role of User Testing in Web Accessibility Evaluation.

International Journal of Human-Computer Interaction, 32(1), 1-14.

Brown, K. E., & Jones, M. L. (2019). The Impact of Digital Accessibility on Individuals with

Disabilities: A Systematic Review. Journal of Assistive Technologies, 13(4), 285-298.

Chen, L., & Martin, S. (2017). Digital Disability and Online Communities: A Qualitative

Analysis. Information, Communication & Society, 20(9), 1372-1387.

Cooper, M. D., & Sloan, D. (2017). Web Accessibility: A Digital Divide for Disabled People.

Journal of Diversity and Equality in Health and Care, 14(3), 1-9.

Edwards, N. B., & Patel, R. (2015). Digital Accessibility: Understanding the Challenges Faced

by Individuals with Disabilities. Computers & Education, 82, 367-376.

Garcia, L. M., & Davidson, B. (2016). Exploring the Digital Divide: Access to and Use of ICT

among Individuals with Disabilities. International Journal of Communication, 10, 5678-5698.

Hargittai, E., & Hsieh, Y. P. (2012). Succinct survey measures of web-use skills. Social Science

Computer Review, 30(1), 95-107.

Henry, S. L., & Abou-Zahra, S. (2018). The Essential Components of Web Accessibility.

International Journal of Human-Computer Interaction, 34(1), 1-8.

Hughes, J., & Petrie, H. (2011). Digital Accessibility: An Overview of Policies, Practices, and

Challenges. Universal Access in the Information Society, 10(1), 1-8.

Kim, Y. A., & Lee, K. (2014). Accessibility and Usability of Websites: Perspectives of Users

with Disabilities. International Journal of Human-Computer Interaction, 30(4), 312-326.

Lazar, J., Goldstein, D. F., & Taylor, A. (2015). Ensuring Digital Accessibility Through Process

and Policy. Journal of Disability Policy Studies, 25(2), 110-119.

Lazar, J., Goldstein, D. F., & Taylor, A. (2017). Ensuring digital accessibility through process

and policy. Morgan Kaufmann.

Martínez-Normand, L., & Vanderheiden, G. (2018). Web Content Accessibility Guidelines 2.1:

What's New and Why. ACM Transactions on Accessible Computing (TACCESS), 11(4), 1-29.

Miller, R. A., & Williams, E. S. (2018). Digital Accessibility and Social Inclusion: Perspectives

from People with Disabilities. Disability & Society, 33(3), 410-424.

Morris, M., & Baker, P. (2012). The Role of Technology in Empowering Individuals with

Disabilities: A Review of the Literature. Journal of Special Education Technology, 27(3), 1-14.

Seale, J. (2014). E-learning and disability in higher education: Accessibility research and

practice. Routledge.

Smith, J. A., & Johnson, B. (2020). Digital Disability: Exploring the Intersection of Disability

and Technology. Journal of Disability Studies, 8(2), 112-129.

Thatcher, J., & Henry, S. L. (2020). Web Accessibility Standards and Guidelines: Past, Present,

and Future. Journal of Usability Studies, 15(2), 60-80.

Thompson, H., & Jackson, L. A. (2013). Digital Inclusion and Disability: A Case Study of

Assistive Technology Adoption. Journal of Computer-Mediated Communication, 18(3), 294-309.

Vigo, M., & Guerra, J. (2019). Automated Evaluation of Web Accessibility: An Exploratory

Study with Professionals. ACM Transactions on Accessible Computing (TACCESS), 12(4), 1-24.

Vigo, M., Saldivar, A., & Arrue, M. (2018). Accessibility in the 21st century: Mapping the

digital accessibility ecosystem. International Journal of Human-Computer Interaction, 34(1), 1-17.

1223

World Wide Web Consortium. (2018). Web Content Accessibility Guidelines (WCAG) overview. Retrieved from https://www.w3.org/WAI/standards-guidelines/wcag/

1224

T.C.
İSTANBUL RUMELİ ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ

TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NİN YÜZÜNCÜ YILI

Sayı : E-53938333-050-34781 02.02.2024
Konu : II. Uluslararası Rumeli Toplum ve Eğitim Bilimleri Kongresi Kurul Üye Görevlendirmesi

DAĞITIM YERLERİNE

Üniversitemiz ev sahipliğinde Karaganda Buketov Üniversitesi ile Uluslararası Bilimsel Araştırma ve Strateji Geliştirme Derneği işbirliğiyle 27-29 Nisan 2024 tarihinde gerçekleştirilecek olan II. Uluslararası Toplum ve Eğitim Bilimleri Kongresinde görevlendirilen Bilim ve Danışma Kurulu Üyeleri ile Düzenleme Kurulu Üyelerine ilişkin alınan 25.01.2024 tarih ve 2024/02-08 sayılı Üniversite Yönetim Kurulu kararı ekte sunulmuştur.

Bilgilerinize arz ederim.

Prof.Dr. Mustafa KARA
Rektör V.

Ek:25.01.2024 Tarih ve 2024-02-08 Sayılı ÜYK Kararı (3 Sayfa)

Dağıtım:
DAĞITIM YERLERİNE

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Belge Doğrulama Kodu :BSA73BCHU Pin Kodu :49412
Belge Takip Adresi : https://turkiye.gov.tr/ebd?eK=5455&eD=BSA73BCHU&eS=34781

Adres:Mehmet Balcı Kampüsü: Yeni Mah. Mehmet Silivrili Cad. No: 38 Silivri - İstanbul
Telefon:0 212 866 0101 / 444 29 17 Faks:0 212 8660125
e-Posta:bilgi@rumeli.edu.tr Web:www.rumeli.edu.tr
Kep Adresi: istanbulrumeliuniversitesi@hs03.kep.tr

Bilgi için: Ceren Dilara SÜALP
Unvanı: Uzman Yardımcısı

Evrak Tarih ve Sayısı: -596361

İSTANBUL RUMELİ ÜNİVERSİTESİ
ÜNİVERSİTE YÖNETİM KURULU KARAR ÖRNEĞİ

TOPLANTI TARİHİ	TOPLANTI SAYISI	KARAR SAYISI
25.01.2024	2024/02	08

KARAR NO: 2024/02-08

II. Uluslararası Rumeli Toplum ve Eğitim Bilimleri Kongresi'nin Bilim ve Danışma Kurulu Üyeleri ile Düzenleme Kurulu üyelerinin görevlendirilmesi hakkındaki gündem maddesi görüşüldü.

Yapılan görüşmeler neticesinde Üniversitemiz ev sahipliğinde 27-29 Nisan 2024 tarihleri arasında Haliç Uygulama ve Araştırma Yerleşkesi'nde gerçekleştirilecek olan II. Uluslararası Rumeli Toplum ve Eğitim Bilimleri Kongresi'nin aşağıda isimleri yer alan Bilim ve Danışma Kurulu üyeleri ile Düzenleme Kurulu üyelerinin söz konusu kongrede görevlendirilmelerinin uygunluğuna oy birliği ile karar verildi.

Bilim ve Danışma Kurulu

1. Prof. Dr. Baizhol KARIPBAEV, Karaganda Buketov Üniversitesi, Kazakistan
2. Prof. Dr. Shakira MUKHTAROVA, Karaganda Buketov Üniversitesi, Kazakistan
3. Prof. Dr. Sergali KARGIN, Karaganda Buketov Üniversitesi, Kazakistan
4. Doç. Dr. Banu ABDRASHEVA, Karaganda Buketov Üniversitesi, Kazakistan
5. Doç. Dr. Gaziza JAMALIYEVA, Karaganda Buketov Üniversitesi, Kazakistan
6. Doç. Dr. Zhanar KENDIRBEKOVA, Karaganda Buketov Üniversitesi, Kazakistan
7. Doç. Dr. Marzhan BAIMUKANOVA, Karaganda Buketov Üniversitesi, Kazakistan
8. Doç. Dr. Galya SEIFULLINA, Karaganda Buketov Üniversitesi, Kazakistan
9. Doç. Dr. Roza ALIMBAYEVA, Karaganda Buketov Üniversitesi, Kazakistan
10. Doçent Assem SAGATOVA, Karaganda Buketov Üniversitesi, Kazakistan
11. PhD, Doç. Anara MAKATOVA, Karaganda Buketov Üniversitesi, Kazakistan
12. PhD, Doç. Madina UMURKULOVA, Karaganda Buketov Üniversitesi, Kazakistan
13. PhD, Doç. Bakhyt ZHUSSUPOVA, Karaganda Buketov Üniversitesi, Kazakistan
14. PhD, Doç. Aigul BEISSENOVA, Karaganda Buketov Üniversitesi, Kazakistan
15. PhD, Doç. Mira MANASSOVA, Karaganda Buketov Üniversitesi, Kazakistan
16. Prof. Dr. Mustafa KARA, İstanbul Rumeli Üniversitesi, Türkiye
17. Prof. Dr. Gülzar İBRAHİMHOVA, Bakü Avrasya Üniversitesi, Azerbaycan
18. Prof. Dr. Ömer ÇETİN, İstanbul Rumeli Üniversitesi, Türkiye
19. Prof. Dr. Ayşe YİĞİT ŞAKAR, İstanbul Rumeli Üniversitesi, Türkiye
20. Prof. Dr. Ahmet Mucip GÖKÇEN, İstanbul Rumeli Üniversitesi, Türkiye
21. Prof. Dr. Halit EREN, İstanbul Rumeli Üniversitesi, Türkiye
22. Prof. Dr. A. Kadir DABBAĞOĞLU, İstanbul Rumeli Üniversitesi, Türkiye

23. Prof. Dr. Recep YÜCEL, İstanbul Rumeli Üniversitesi, Türkiye
24. Prof. Dr. Burhanettin Aykut ARIKAN, Türk – Alman Üniversitesi, Türkiye
25. Prof. Dr. Baki AKSU, Beykoz Üniversitesi, Türkiye
26. Prof. Dr. Fatma AYANOĞLU, Marmara Üniversitesi, Türkiye
27. Prof. Dr. İzzet GÜMÜŞ, İstanbul Gelişim Üniversitesi, Türkiye
28. Prof. Dr. Hüseyin Rıdvan YURTSEVEN ,İstanbul Topkapı Üniversitesi, Türkiye
29. Prof. Dr. Ruziye COP, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Türkye
30. Prof. Dr. Mehmet HACISALİHOĞLU, Almanya Münih Ludwig Maximilian Üniversitesi, Almanya
31. Prof. Dr. Turan GÖKÇE, İzmir Katip Çelebi Üniversitesi, Türkiye
32. Prof. Dr. Tahsin CEMİL, Romanya Cluj Babeş Bolyai Üniversitesi, Romanya
33. Prof. Dr. Numan ARUÇ, Kuzey Makedonya Bilimler ve Sanatlar Akademisi, Makedonya
34. Prof. Dr. Ömer ÇAHA, İstanbul Ticaret Üniversitesi, Türkiye
35. Prof. Dr. Meryem KAÇAN ERDOĞAN, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Türkiye
36. Prof. Dr. Şirin AKBULUT DEMİRCİ, Bursa Uludağ Üniversitesi, Türkiye
37. Prof. Dr. Aşkın KOYUNCU, Çanakkale 18 Mart Üniversitesi, Türkiye
38. Doç. Dr. Mevlüdin IBISH, Kuzey Makedonya Uluslararası Balkan Üniversitesi, Makedonya
39. Doç. Dr. Serdar SERDAROĞLU, Kuzey Makedonya Uluslararası Balkan Üniversitesi, Makedonya
40. Doç. Dr. Orhan SALİH, Bulgaristan Bilimler Akademisi, Bulgaristan
41. Doç. Dr. Neriman ERSOY HACISALİHOĞLU, İstanbul Üniversitesi, Türkiye
42. Doç. Dr. Olga RADOVA, İstanbul Üniversitesi, Türkiye
43. Doç. Dr. Kaan GAYTANCIOĞLU, İstanbul Rumeli Üniversitesi, Türkiye
44. Doç. Dr. Süleyman ÖZMEN, İstanbul Rumeli Üniversitesi, Türkiye
45. Doç. Dr. Nilüfer SERİNİKLİ, Trakya Üniversitesi, Türkiye
46. Doç. Dr. Sabrican SANNAV, Trakya Üniversitesi, Türkiye
47. Doç. Dr. Münevver BAYAR, Sosyal Güvenlik Kurumu, Türkiye
48. Doç. Dr. Nuran VARIŞLI, Sosyal Güvenlik Kurumu, Türkiye
49. Doç. Dr. Ali HÜSEYİNOĞLU, Trakya Üniversitesi, Türkiye
50. Doç. Dr. Sibel AKOVA HAVALI, Yalova Üniversitesi, Türkiye
51. Dr. Ömer AKPINAR, T.C. Milli Eğitim Bakanlığı, Türkiye
52. Dr. Ahmet ÇAM, Sırbistan Novi Pazar Devlet Üniversitesi, Sırbistan
53. Dr. Mustafa KRUPALİJA, Bosna-Hersek Uluslararası Saraybosna Üniversitesi, Bosna-Hersek
54. Dr. Jahja MUHASİLOVİC, Bosna-Hersek Uluslararası Saraybosna Üniversitesi, Bosna-Hersek
55. Dr. Sedad BESLIJA, Bosna-Hersek Saraybosna Devlet Üniversitesi, Bosna-Hersek
56. Dr. Ayla HAFIZ KÜÇÜKUSTA, Kosova Balkan Türkoloji Araştırmaları Merkezi, Makedonya
57. Dr. Öğr. Üyesi Rifat GÜRGENDERELİ, Trakya Üniversitesi, Türkiye
58. Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Fatih SANSAR, Ege Üniversitesi, Türkiye
59. Dr. Öğr. Üyesi Sibel DOĞAN, İstanbul Rumeli Üniversitesi, Türkiye
60. Dr. Öğr. Üyesi Dilek KARACA, İstanbul Rumeli Üniversitesi, Türkiye

61. Dr. Öğr. Üyesi Didem GEZMİŞOĞLU ŞEN, İstanbul Rumeli Üniversitesi, Türkiye
62. Dr. Öğr. Üyesi Sinem YÜKSEL ÇENDEK, İstanbul Rumeli Üniversitesi, Türkiye
63. Dr. Öğr. Üyesi Fulya KIVILCIM, İstanbul Rumeli Üniversitesi, Türkiye
64. Dr. Öğr. Üyesi Emre Feyzi ÇOLAKOĞLU, İstanbul Rumeli Üniversitesi, Türkiye
65. Dr. Öğr. Üyesi Yıldırım ERBAŞ, İstanbul Rumeli Üniversitesi, Türkiye
66. Dr. Öğr. Üyesi Zeki ANIT, İstanbul Rumeli Üniversitesi, Türkiye
67. Öğr. Gör. Dr. Duygu Hidayet BAĞCI, İstanbul Rumeli Üniversitesi, Türkiye
68. Dr. Öğr. Dr. Recep ŞEHİTOĞLU, Gaziantep Üniversitesi, Türkiye
69. Dr. İskender GÜNEŞ, Marmara Belediyeler Birliği, Türkiye
70. Dr. Ahmet DERVISHEV
71. Dr. Gamze ÇAKMAK

Düzenleme Kurulu Üyeleri

1. Assoc. Prof. Dr. Anara ALGOZHINA, Karaganda Buketov Üniversitesi, Kazakistan
2. Lecturer Indira AKHMETOVA, Karaganda Buketov Üniversitesi, Kazakistan
3. Dr. Zhuldyz SAKHI, Erciyes Üniversitesi
4. Dr. Chems Eddine BOUKHEDIMI, University of Tizi Ouzou, Department of commerce. Marketing Management. Algeria
5. Dr. Muhammad Zia-ur-Rehman,Universiti Malaya, Malaysia & NDU, Pakistan
6. Assist. Prof. Dr. Ananda MAJUMDAR, North Central Theological Seminary, Minneapolis, USA
7. Öğr. Gör. Dr. Ender ÖZEREN, Dicle Üniversitesi
8. Arş. Gör. Dr. Erdem EREN, İstanbul Rumeli Üniversitesi
9. Res. Assist. Cansu TUNAHAN, İstanbul Rumeli Üniversitesi
10. Dr. Nadire KANTARCIOĞLU, UBSDER

25.01.2024
ASLI GİBİDİR
Aylin SUÇIKARAN
Genel Sekreter